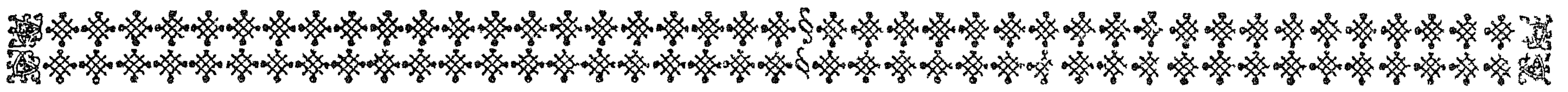

1 990020 084638

శ్రీహయగ్రీవాయనమః

శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మణే దేవకీనందనాయన మోనమః

శ్రీమద్భాగవతపురాణరత్నాంతర్గతకథానుక్రమసూచికా.

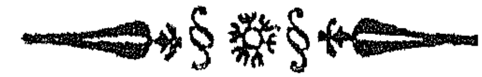
పుటసంఖ్య

దశమస్కన్ధస్థకథానుక్రమసూచికా.

పుటసంఖ్య

శ్రీమద్భాగవతపురాణరత్నాంతర్గతకథానుక్రమసూచికా.

దశమస్కంధస్థకథానుక్రమసూచికాసమాప్తా

శ్రీ శుభమస్తు

శ్రీ హయవదనపరబ్రహ్మణే నమః

శ్రీమద్భాగవతపురాణరత్నాంతర్గతకథానుక్రమసూచికా.

పుటసంఖ్యా

ఏకాదశస్కన్ధస్థకథానుక్రమసూచికా

ద్వాదశస్కన్ధస్థకథానుక్రమసూచికా.

శ్రీవీరరాఘవీయవ్యాఖ్యాసహిత శ్రీమద్భాగవతకథానుక్రమసూచికాసమాప్తా

హరిః ఓం శ్రీకృష్ణార్పణమస్తు

హరిః ఓం తత్సత్

శుభమస్తు

శ్రీ హయగ్రీవాయనమః

శ్రీ దేవకీనందనాయనమః

అస్మద్గురుభ్యో నమః

శ్రీ వీరరాఘవీయభూమికా

శ్రీమతే శ్రీకృష్ణబ్రహ్మతన్త్రపరకాలమహాదేశికాయనమః

అరుణాబ్జరుచిరచరణం హరిణాఙ్కకులస్య దివ్యమాభరణమ్ । శరణగవిపదపహరణం తరుణం కంచన వృణీమహే శరణమ్ ॥౧॥ సజయతు పారాశర్యస్స చ జయతు తదాత్మజశ్శుకాచార్యః । వక్తృప్రవక్తృభావాచ్ఛ్రీభాగవతం యయోర్జగన్మాన్యమ్ ॥౨॥ జీయాద్వాత్స్యోప్యవిదుషాం జీవాతుర్వీరరాఘవాచార్యః । నిర్మలితం యేన జగన్నిఖిలం భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికయా ॥౩॥ వ్యాసాచార్యప్రణీతామివ నిగమశిరోదేశికో భాష్యటీకాం వాత్స్యశ్రీరాఘవార్యైరతివిపులతయా సన్ముదే సంప్రణీతామ్ । సర్వాం పర్యక్షరోచ్ఛ్రీశుకముఖజనుషో యః పురాణస్య టీకాం శ్రీకృష్ణబ్రహ్మతన్త్రాగ్రిమపదపరకాలార్యవర్యస్స జీయాత్ ॥౪॥ యచ్ఛ్రీభాగవతామృతాంశురుదభూద్వ్యాసాత్మభూసాగరాద్యచ్చాముష్య చకాస్తి రాఘవసుధీ వ్యాఖ్యానయీ చన్ద్రికా । సైషా భాగ్యపరంపరాపరిణతిస్సర్వాన్ధ్యనిర్వాపణీ భక్తిజ్ఞానవిరక్తితత్త్వపదవీస్వీకారమాకాఙ్క్షతామ్ ॥౫॥ గద్యం ॥ ఆసీదసీమజ్ఞాననిధిరధిగతసకలానవద్యవిద్యాస్థానరహస్యస్సర్వతన్త్రస్వతన్త్రశ్శ్రీవత్సాన్వయశిరోభూషణాయమానశ్శ్రీవీరరాఘవాచార్యో నామ విపశ్చిదపశ్చిమః ॥౬॥ అయం చ పఞ్చవింశతివత్సరాన్తరేవ వాత్స్యశ్రీశైలగురోరఖిలతత్త్వబోధజనకాన్నిజజనకాదేవ ఘనకారుణ్యాదధిగతసర్వతన్త్రరహస్యః [బద్దివేలి—లక్ష్మకట్ట—పాళ్యం] ఇతి ప్రథానీరన్ధ్రయోరన్ధ్రదేశీయయోర్విపిధసస్యప్రశస్యసీమయోర్గ్రామయోరవాత్సీద్వయసి పూర్వస్మిన్యథావిధినిర్వర్తితపాఞ్చకాలికభగవత్సపర్యః పర్యాయశుకాచార్య ఆశ్చర్యచర్యః ॥౭॥ జాతుచిదయముత్తరాం దిశం ప్రతి సతోత్తరగఙ్గగఙ్గాదిదివ్యతీర్థసార్థయాత్రార్థం సతాత్రస్వపిత్రా ప్రస్థితో నిషేవ్య దివ్యాన్భగవత్చరణనలినపరిచరణపరిపూతసదేశాన్భగవదభివ్యక్తిప్రదేశాంస్తాసు తాసు నదీషు స్నాతో నిష్ణాతః కంచన సమయమధ్యావాస సమృద్ధినివాసవసున్ధరాముదఞ్చితయదుధురంధరానన్దాం మధురాం బృన్దావనపర్యన్తసీమాం నిస్సీమవైదుషీవిశేషవిభూషితశ్రీరామానుజసిద్ధాన్తపద్ధతిః కృతినాం వరేణ్యః ॥౮॥ తత్ర చ కుత్రచిత్తైర్ఘుశ్చిచ్ఛాత్రసమూహైరాత్తరాహైస్స్వాభావికవినయైశ్శ్రీభాగవతార్థం విశిష్టాద్వైతసిద్ధాన్తపద్ధత్యా శుశ్రూషుభిశ్శుశ్రూషుభిరత్యర్థమభ్యర్థితః పితురనుజ్ఞయా ప్రజ్ఞయా సమధిగతభాగవతహృదయస్సదయశ్శ్రావయామాస భావయన్సంప్రదాయమఖిలమపి తాన్ శ్రీభాగవతం యోగిహితమవహితమనాః ॥౯॥ తత్పితా చ శ్రీశైలగురుర్దర్శం దర్శం స్వతనయస్యాధిగతనయస్యాత్యద్భుతం విశిష్టాద్వైతసిద్ధాన్తప్రక్రియయా శ్రీభాగవతార్థవర్ణనకౌశలమతిపేశలం విస్మయమానమానస ఈదృశార్థవర్ణననైపుణీ చ భగవతో వైయాసకేర్మహర్షేరన్తరేణానుగ్రహం దుర్లభం శతగుణితేనాపి పురుషాయుషేణేతి సంచిన్త్య స్వాన్తే తమామన్త్ర్య వీరరాఘవాచార్యమేవమవాదీత్ ॥౧౦॥ అయి వత్స త్వయి మన్యే భగవాన్ప్రసన్నో నన్దనన్దనః । యచ్చరితమిదం శ్రీభాగవతం నామ భాతి ప్రత్నం పురాణరత్నమ్ । స చ ప్రసన్నో భగవానృషివర్యః పారాశర్యః—యః ఖలు ॥ శ్లో ॥ "కృష్ణద్వైపాయనం వ్యాసం విద్ధి నారాయణం ప్రభుమ్ । కోహ్యన్యో భువి మైత్రేయ మహాభారతకృద్భవేత్"— దితి విదితవేద్యైః పురాణరత్నేన ॥ సోऽపి ప్రసన్నో భగవాన్వైయాసకిశ్శ్రీశుకః—యద్వదనారవిన్దస్యన్దమానం శ్రీభాగవతమకరన్దమాపరీక్షితమద్యాపి సర్వాణి మహాభాగవతమిళిన్దబృన్దాన్యాస్వాద్య విన్దన్త్యమన్దమానన్దమ్ ॥ యదేవం విధాత్వయ్యనితరసాధారణీ శ్రీభాగవతహృదయప్రకాశన

ధోరణీసకలజనచిత్తమత్తహస్తియదృచ్ఛావిహారసృణీభూతామసృణీభవతి ॥ ౧౧ ॥ ఈదృశం చ జ్ఞానవైభవం శ్రీబ్రహ్మ
తన్త్రపరకాలగురువరకరుణాపరిణాహప్రసరణాధిగతం మనాగపి వినా ప్రబన్ధప్రణయనాన్న దేశకాలవ్యవహితా
నామపి జనతానాం కథమివ భజతాం భోగ్యతాం-తదిదానీం శ్రీభాగవతతత్త్వార్థాన్య నిర్వాపణధూర్వహాం సర్వవిద్వ
దఞ్ఛనీయాం కాంచనలోకోత్తరాం టీకామారచయ్య విరచయ భగవతో యదుకులాభరణస్య ప్రీణనమితి ॥ ౧౨ ॥ తదేతత్ప
రిగృహ్యాపితుశ్శాసనం శిరసా సాఞ్జలిబన్ధం శ్రీమచ్ఛ్రుతప్రకాశికాప్రణేతృవ్యాసాచార్యవర్యవిరచితమితతమశుకపక్షీ
యాఖ్యవ్యాఖ్యాక్షరరేఖామేకామప్యనుల్లఙ్ఘ్యావహితమనాః ప్రణినాయ శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాం శ్రీభాగ
వతవ్యాఖ్యాం ద్వాదశభిర్వత్సరైః ॥ ౧౩ ॥ అత్రాన్తరేస్వనివాసభువం ప్రతినివర్తమానో వర్త్మన్యాం కృష్ణాగోదావ
రీమధ్యసమేధమానభాగ్యభాగ్యనగరదేశభూలలన్తికాయమానాం శ్రీరఙ్గపురనామాం రాజధానీం ప్రాప్య తన్నాథే
నాష్టభాషాప్రఖ్యాతవైశద్యేనానవద్యసుగుణసాన్ద్రేణ రామచన్ద్రోదయాఖ్యసవ్యాఖ్యయమకకావ్యబాణాది ప్రబన్ధ
ప్రణయనప్రథితయశసా సోమిహీరాధికతేజసా బహిరిగోపాలరాయసమాఖ్యావిఖ్యాతస్య క్షోణీపతిశ్రేణీశిరోమణేః ప్ర
పౌత్రేణాఖిలకృతికులప్రశంసాపాత్రేణాపి శఙ్కటప్రౌఢప్రజ్ఞేన వేంకటరెడ్డిసంజ్ఞేన ప్రాజ్ఞేన రాజ్ఞాభ్యర్థితస్తదాస్థా
నీమనీషిమూర్ధన్యసంన్యవాత్సీత్ పఞ్చపఞ్చాశదుత్తరాష్టశతాధికచతుస్సహస్రతమాదారభ్య కలివత్సరాత్కతిచనవ
త్సరాంస్తత్సకాశే ॥ ౧౪ ॥ యః ఖలు వేంకటగ్రామణీరగ్రణీర్ధరణీపతినాం నిజప్రపితామహేన మహతా వితాయమానా
ప్రతిమానయశః ప్రతాపేన బహిరీగోపాలరాయమహారాజేన నిర్మాపితామతిశర్మావహాం శ్రీరఙ్గపురాభిధానాం రాజధా
నీమధివసంస్తదభ్యాశదేశే ప్రకాశమానే తన్నిర్మాపితస్యావధీరితసుధారుచిసుధాముఖనదసలిలపరిపూరితస్య భూరి
తరపాత్రసేమ్ముశ్శ్రీరఙ్గసముద్రనామ్నస్తటాకస్య తటావనౌ స్ఫుటాత్మధామ్ని గరుడగిరినామ్ని శిఖరిణి ప్రాదుర్భా
తస్య ప్రతిష్ఠాపితస్య తేనైవ రాజ్ఞా శ్రీపఞ్చరాత్రవర్త్మనా శ్రీరఙ్గనాథస్య భగవతస్సపర్యాచర్యాయామాదృతహృదయ
స్తదర్పితాఖిలరాజ్యభారో బభూవ పరమభాగవతశిఖామణిః ॥ ౧౫ ॥ ఈదృశమహాభాగవతరాజాధిరాజసాంనిధ్యలబ్ధ
తత్ప్రకర్షభవ్యదివ్యక్షేత్రనివాసలాభేన లేభే నితరామమన్దమానన్దం స వీరరాఘవసుధీమణిః ॥ ౧౬ ॥ ఏవమేవ తన్నగరప్రా
గ్భాగసమేధమానేకస్మిం శ్చిగమరవాయినామని గ్రామే తదీశేనాభ్యర్థితః కతిచన హాపయామాస హాయనాన్ ॥ ౧౭ ॥ అ
త్రాన్తరే సురపురాభిధాననగరమహారాజపాంమిభూపబహిరీవేంకటనృపాలాదిరాజకులాచార్యశ్శ్రీశైలముకుటపత్త
నసకలజలధిశిశిరకిరణస్సకలకృతికులతిలకమకుటతటఖచితరుచిరమణిగణఘృణిధారానీరాజ్యమానశుభచర్యశ్శ్రీశ్రీని
వాసార్యనామా ధామనిధిర్మహామహర్షుర్భూమాభూమానినీక్షౌమాయమాణకీర్త్యాభోగో మహాభాగ శ్రీభాగవతం
నామపురాణరత్నం చిరత్నమఖిలవిశయనిచయకలఙ్కకూలఙ్కషశ్లక్ష్ణతమవివరణశాణోల్లేఖనేన పరిష్కర్తుమి
యేష మనీషిమూర్ధన్యః ॥ ౧౮ ॥ శ్లో ॥ పరశ్శతావాపి పరస్సహస్రా యేనార్యవర్యేణ కృతాః ప్రబన్ధాః ॥ తేష్వేకమేకం పరిశీల
యన్తో భవన్తి సన్తః కృతినో మహాన్తః ॥ ౧౯ ॥ గద్యం ॥ తథాహి ॥ యః ఖలు సకలధ్వాన్తసంతతిదూరోత్సారణోద్దణ్డతత్త్వ
మార్తణ్డ - విమతతిమిరచయద్యుమణి - నయద్యుమణి - హరిగుణమణిదర్పణ-భేదదర్పణ - దేవతాప్రసాదదర్పణ - ప్రతిత
న్త్రిదర్పణ-ప్రణవదర్పణ-తత్త్వదర్పణ-జిజ్ఞాసాదర్పణ-షష్ఠీదర్పణ-సారదర్పణ - విరోధనిరోధ - గుణమీమాంసా-సిద్ధాన్త
చిన్తామణిపుచ్ఛబ్రహ్మవాదనిరాకరణానన్దతారతమ్యఖణ్డనో-పసంహారవిజయపరాజయ-సఙ్గతిరత్నప్రకాశికాజ్ఞానరత్న
ప్రకాశికాదీనానసంఖ్యకాన్ శ్రీరామానుజసిద్ధాన్తదివ్యసౌధశిఖరశేఖరాయమాణానత్యుదారగభీరమధురయుక్తిగర్భ
సందర్భానద్భుతతమాన్ శ్రీభాష్యశ్రుతప్రకాశికాదిప్రాచార్యసిద్ధాన్తతత్త్వనిర్ధారణకృతసంధాబన్ధాన్ప్రబన్ధానన్యాం
శ్చ వివరణముఖాన్ వ్యాకరణనిబన్ధానతుల్యాని కల్యాణరాఘవప్రభృతీని భవ్యాని నాటకాని కావ్యాని దత్తరత్నప్రదీపికాగ్ర
హణభుక్తిదీపికాదీన్ ధర్మశాస్త్రనిబన్ధాంశ్చ నిర్మాయాసేతుశీతాచలధరావలయపరిష్కరణైః శ్రీరామానుజసిద్ధాన్తబద్ధా
న్తఃకరణైరనైశ్చ సకలలోకమాన్యైర్మనీషిమూర్ధన్యైరర్థన్యైరభినన్దితనిరవధికసర్వతన్త్రస్వతన్త్రధీవైభ
వః ప్రేక్షావద్భిస్సాక్షాన్నిగమాన్తదేశిక ఏవ భూయోऽప్యవతీర్ణో ధరణ్యామితి సోపపత్తికముత్ప్రేక్ష్యతే ॥ ౨౦ ॥ యస్య

చానవద్య సర్వ విద్యా సముద్రపరతారమానెదుషోన్వైదుషీమానానంనిస్సీమానమభిధాతుం నేశితానూనమీశితాఽపి
ఫణాభృతాం కిము తమితంపచవచసోఽస్మాదృశాః ॥ ౨౦ ॥ అథైవం ప్రథావచర్యం శ్రీశ్రీనివాసార్యవర్యం శ్రీభాగవతం వ్యా
చిఖ్యాసుం శ్రోత్రోత్తాధ్వనీనం విధాయ నేత్రోత్తాధ్వనీనాం విధాతుం తస్య స్వప్రణీత శ్రీభాగవతచన్ద్రికాం శ్రీవీరరాఘవ
సూరిస్సురపురనగరం ప్రపేదే ప్రమోదేన సచ్ఛాత్రసముదయస్స ముదయదతివెలకుతూహలః ॥ ౨౨ ॥ తత్ర చ కుత్రచిన్ని
వేశే కృతనివేశస్స మారచితరమానాథసపర్యా-పర్యాదినిత్యకృత్యస్సాయం శ్రీ శ్రీనివాసార్యవర్యసదనమాససాద ॥ ౨౩॥
తత్ర చ పరస్పరం భూమామాకృతప్రశామావిరచితకుశలానుయోగౌ మహాభాగౌ ,,మచ్చిత్రానుద్గతపాత్రిణాబాధయన్తః
పరస్పరమ్ । కథయన్తశ్చ మాం నిత్య ,, మిత్యుక్తప్రక్రియయా ప్రపఞ్చితబ్రహ్మమీమాంసాతత్త్వార్థామిథః ప్రసీదన్తాన్స్య
షీదతాం ముహూర్తమ్ ॥ ౨౪ ॥ అథ వీరరాఘవసుధీశ్శ్రీనివాసార్యవర్యం ప్రతీదం విజ్ఞాపయామాస ప్రజ్ఞాపయోనిధిః ॥ ౨౫॥
తత్రభవన్తస్సర్వతన్త్రస్వతన్త్రాః శ్రీరామానుజసిద్ధాన్తనిర్ధారణబద్ధదీక్షాః ప్రేక్షావతాం శిరోభాగవతం సాక్షీ
భాగవతం వ్యాచిఖ్యాసవ ఇతి కాంచన నిశమ్య కింవదన్తీమాసాదితవానయం భగవతాం సంనిధిమ్ ॥ ౨౬ ॥ ఇహ తావన్మ
హతాపరిశ్రమేణ క్రమేణాయం భాగవతదాసశ్శ్రీభాగవతవిషయే యథామతి విభవం కామపి శ్రీభాగవతచన్ద్రికాభి
ఖ్యాం కాంటీకామలిఖత్తామేతాం కృపయా త్రపయ్యాభిభూతే దాసజనేఽస్మిన్ సావధానం పాత్రపయ్యా కటాక్షగోచర
తాం యద్యేషా పరితోషాయ ప్రభవేదార్యమిశ్రాణామపి శ్రమ్యతాం తావదత్రభవతాం శ్రీభాగవతవ్యాచిఖ్యాసమె
త్యాచిఖ్యాసాదాసానుదాసస్యేతి ॥ ౨౭ ॥ నిశమ్య తద్వచనం సరసరచనం ప్రసన్నహృదయస్సదయమాదాయ తదీయం
తత్త్వార్థరత్నకోశం శ్రీకోశం ప్రస్థాప్య తం తదవతారనివాసం ప్రతివీరరాఘవసుధియం స్వయమాసూర్యోదయము
పనీతనిద్రః ఉరీకృత్య తద్వ్యాపారాన్తరముద్రః అవశ్యం వ్యాచిఖ్యాసితేషు దురవగాహార్థేష్వాప్రథమస్కన్ధాగమ్యా దా
ద్వాదశమస్కన్ధాన్తం తేషు తేషు ప్రదేశేషు దర్శం దర్శం తల్లిఖితవ్యాఖ్యానకౌశలమతిపేశలం శ్లాఘం శ్లాఘమమోఘ
తమముత్థాయ నిర్వర్తితాభిగమనకృత్యః కృత్యవిదామగ్రణీస్స్వాంతేవాసి సురపురస్వామినామ భూమిపాలమాగమ
య్య పుష్కలచతురఙ్గబలమాం సలితోపాంతకః పాకాన్తసచ్ఛత్రచ్ఛత్రచామరాదిరాజలక్షణలక్షితశ్శ్రీవీరరాఘ
వార్యనివాసప్రదేశమాసాద్య శ్రీనివాసార్యవర్యస్తమారోప్య సాకం శ్రీభాగవతచన్ద్రికా శ్రీకోశేన ముదా మదావ
లోపరితనకనకముణ్డపముత్స వేనమహతా నిజనికేతమానాయ్య మానాధికేన విభవేన నిపాద్య హృద్యానవద్యపీఠేస
తత్కృత్య శ్రీకోశం - తంచ సుదీశం లోకోత్తరోదారహారకేయూరాఙ్గులీయకకౌశేయవసనరాజకాదిభిరుదారమతి
నాధరాపతినాఽపి సత్కార్యశ్శృణ్వత్సు సభాసత్సు సమక్షం మహం క్షితపవ మాచచక్షే ॥ ౨౮ ॥ అహో నుఖలు తత్రభవతా
మమీషాం వైదుష్యమదాహ్యం వాచస్పతినాఽపి నఖల్వేతే మానుషమాత్రాః కింతు సాక్షాన్మహర్షేః పరాశరస్య పారా
శర్యస్య వైయాసకేర్వా భగవద్రామానుజార్యస్య వ్యాసార్యస్య వాఽవతారభూతాః - నఖల్వత్రసందేగ్ధవ్యం నా
మకించిదస్తి - అన్యథా సర్వతన్త్రస్వతన్త్రకల్పనానల్పప్రజ్ఞ ప్రాజ్ఞజనశిరస్పదమానసీయం విశిష్టాద్వైతసిద్ధాన్త
సారసర్వస్వనిర్వర్ణనముకురాయమాణమతిగభీరమతిమధురమతిలలితమతివిపులమసందిగ్ధమీదృశం శ్రీభాగవతవ్యా
ఖ్యానం కో నునామ ప్రణేయాదపి సాక్షాద్బృహస్పతిః ॥ ౨౯ ॥ ఈదృశవ్యాఖ్యానరచననిష్ణాతతామమీషాం విచిన్త్య వి
చిన్త్య నృత్యతితరామస్మాకమన్తరఙ్గం సంతతమ్ ॥ ౩౦ ॥ నివృత్తాస్స్మోనయం శ్రీభాగవతవ్యాచిఖ్యాసాయాః - యదన
యైవసిధ్యన్తి సర్వేఽర్థాః - నాత్ర కించిదకథితం నామ కథనీయతయావశిష్యతే - యదిహాస్తి తదన్యత్ర యన్నేహాస్తి న త
త్క్వచిత్ - నేతః పరమస్యైతద్వ్యాచిఖ్యాసాకస్య చిదుదేతుమలం సచేద్విమన్యకశలః ॥ ౩౧ ॥ ఇత్యభిదధానే శ్రీమతి శ్రీ
నివాసగురౌ శిరస్యాధాయాఞ్జలిం మేధావియూథాగ్రణీరనుగృహీతోఽస్మి తత్రభవద్భిః - యదనుక్షణసర్వదర్శననిర్వ
హణధురంధరప్రబన్ధసహస్రరచనప్రసాదితసకలవిబుధయూథానామార్యమిశ్రాణామస్యైవం మదీయవ్యాఖ్యాన
మాసీదతిహృదయంగమతామిదానీమేవేదం వ్యాఖ్యానశబ్దస్యాన్వర్థవత్త్వాభిధేయతామహాభాగ్యమనితరభోగ్యం - నే
తః పరమపి కించిదస్తి మమాశాస్యం నామ - యన్మయి ప్రసన్నం సాక్షాన్నిగమాన్తదేశికానాంత్రభవతామప్యన్తర
ఙ్గమితి ప్రశస్య ప్రశస్య తమంతం తదభ్యర్థనేన తత్రైవ నిర్వర్తితభగవదిజ్యః ప్రాజ్యతమేన ప్రమోదేన తదనుగృహీతో
నిరవర్తత నిజావాసనగరీం ప్రతివీరరాఘవసుధీమణిః ॥ ౩౨ ॥ అయం చవృత్తాన్తః ప్రాయశః పఞ్చపఞ్చాశదుత్తరాష్టశ

తాధికచతుస్సహస్రసంఖ్యేషు కలివర్షేషు గతేషు త్రిచతురవత్సరాన్తరాళే ప్రవృత్త ఇతి ప్రసిద్ధః శ్రోత్రపరంపరాప్రవృత్త
యా వార్తయా శ్రుతిపథగోచరీకృతోఽస్మాభిః ॥ ౩౩ ॥ ఇదం చ వ్యాఖ్యానం రచనామహిమ్నైవ సమగ్రస్త బహువత్సరసమయ
త్వాదలబ్ధావసరమేవ పునరపి తేన సూరిణా సమ్యగ్విశోధ్య పరిష్కర్తుమితి చ ప్రవహతి జనశ్రుతిః ॥ ౩౪ ॥ ఉపలభ్యతే చ తథైవ తత్ర
తత్ర లబ్ధప్రచారేషు తల్లిఖితేషు చ కోశేషు ప్రాయేణ విప్రకీర్ణవర్ణం విపర్యస్తపఙ్క్తిక్రమం - విగళితకథనీయా
ర్థమనుపేక్షితశబ్దశాస్త్రానుధావనక్లేశం పునరుక్తార్థం చ ॥ ౩౫ ॥ ఇదం చ సర్వమనన్యా మహో భూయస్తరగ్రన్థ
రచనారభసభరాదేవేతి - అన్యథా సకలవిద్యావిశారదే కుశాగ్రనిశాతవిశాలమతివైభవే భవేద్వా తస్మిన్నపి జాతుచి
దపీదృశదుస్సంభావనావకాశః ॥ ౩౬ ॥ దృశ్యతే హి ప్రాయేణ గ్రన్థకృద్భిః ప్రాథమికరచనారభసభరాల్లిఖితేషు కోశేష్వీ
దృశో వ్యత్యయః । న తావతా తేషామేష ప్రమాద ఏవేతి శక్యం నిర్ణేతుం స్వయం ప్రబన్ధరచనాధురంధరైర్బుద్ధిమద్భిః ॥ ౩౭ ॥
ప్రాయస్తదేతద్వ్యాఖ్యానం లేఖకదోషైరపి కించిదన్యథాభూతమితి ప్రతిభాతి ॥ ౩౮ ॥ కించ ॥ ఏతేన సుధీమణినా వేదాన్త
సారదీపో వ్యాఖ్యాతో। అన్యే చ ప్రబన్ధా బహవః ప్రణీతా ఇతి జాగర్తి కింవదన్తీ ॥ ౩౯ ॥ అవిశోధ్యైవ స్వవిరచితాం శ్రీభాగ
వతవ్యాఖ్యామతీతే చ తస్మిన్ షట్త్రింశదుత్తరనవశతాధికచతుస్సహస్రతమాత్ కలివత్సరాదారభ్య శశాస తాం సూగూ
రురాజధానీం వసుమతీమష్టభాషాగోపాలరాయభూపాలప్రపౌత్రస్య శ్రీవీరరాఘవాచార్యం నిజాస్థానవిద్వచ్ఛిరోమణిప
దే స్థాపితవతో భాగవతోత్తమస్య వెంకటరెడ్డిమహారాజస్య నప్తా గోప్తా సజ్జనానాం గోపాలరాయపౌత్రస్తన్నికటప్ర
దేశవర్తిన్యాం వనపర్తిరాజధాన్యాం రామకృష్ణరాయవిభోరాత్మజో రామేశ్వరనామా భూమీశ్వరః ॥ ౪౦ ॥ యస్య
చ రాజ్ఞః ప్రభావస్సంగ్రహేణ వర్ణితో రాజవంశరత్నాకరాఖ్యే శ్రీమదాచార్యవర్యైః పూర్వాశ్రమే ప్రణీతే ప్రబన్ధే ॥ ౪౧ ॥
యథాహ॥ శ్లో॥ కర్తాఽత్యద్భుతకర్మణాం రిపుతతేర్హర్తాఽతిధూర్తాత్మనస్త్రాతా శ్రౌతతతేశ్చ తావళిసముద్ధర్తాఽప
హర్తాఽఽపదామ్ । సీమాతీతవదాన్యతాదిసుగుణశ్రీమానుదఞ్చద్యశా భూమీనేతురతోఽజనిష్ట శుభధీ రామేశ్వరక్ష్మాప
తిః ॥ ౪౨ ॥ నిర్గత్య శత్రువర్గాద్దుర్గాద్యోఽసౌ సురజ్ఞయోపాయాత్ । వ్యతనోదవార్యశౌర్యః ప్రతిపక్షాణాం మహద్భయం
భీమః ॥ ౪౩ ॥ గద్యం॥ దిఙ్మాత్రమిదం చరిత్రమస్య ప్రదర్శితం । విస్తరేణ తు తత్ప్రణీతే రామేశ్వరవిజయాఖ్యే మహతి చమ్పూ
ప్రబన్ధే ద్రష్టవ్యమ్ ॥ ౪౪ ॥ అథ గతేషు సప్తషష్ట్యుత్తరనవశతాధికచతుస్సహస్రేషు కలివర్షేషు । ప్రవర్తమానే చైకోననవ
త్యుత్తరసప్తశతాధికైకసహస్రతమే శాలివాహనశకవత్సరే । స్వర్గతే చ తస్మిన్ క్షమానాథే సమారభ్య ప్రభవవత్సరాద
ధిరత్నతిస్త ధర్మ్యాద్వర్త్మనః క్వచిదప్యస్ఖలన్తీ సకలమహీపాలజాలకోటీరకోటీరమణీయమణీఘృణిధోరణీనీరాజ్యమాన
రాజ్యానుశాసనవైభవా । నిఖిలదిశావిశోభితయశోభరపరాక్రమతతశాఙ్కబిమ్బా శంకరామ్బా నామ తత్కుటుమ్బినీ మ
హాప్రాజ్ఞీ మహారాజ్ఞీమణిస్తాం ధరణీమ్ ॥ ౪౫ ॥ ఇయం చ నిజవల్లభస్య రామేశ్వరభూమీశ్వరస్య సురజ్ఞానిర్గమాదికమతివిచిత్రం
చరిత్రం వసుంధరాయాం ప్రబన్ధముఖేన ప్రథయితుమనా మనాగితరసాహితీసౌహితికం శ్రుతిస్మృతీతిహాసపురాణసారవి
దం త్రయ్యన్తసిద్ధాన్తస్వాన్తవేదినమధిగతతత్తచ్ఛాస్త్రరహస్యం ప్రశస్యతమాతుల్యకల్యాణగుణధామ శ్రీమచ్ఛ్రీని
వాసదేశికేన్ద్రబ్రహ్మతన్త్రపరకాలగురువరకరుణాపరిణాహైకభాజనం సరసకవనానన్దితసకలసభాజనం శ్రీమన్మహీ
శూరరాజధానీమహారాజపరిపాల్యమానకర్ణాటదేశాంతర్విరాజమాన ప్రత్యగ్రదుర్గాభిధానపుటభేదనాభిజనం సుజన
సార్వభౌమతాతార్యవర్యకృష్ణామ్బాతనయం వినయఘనం ఘనగిరి శ్రీశైలకులకలశపయోరాశిరాకాశశాఙ్కం శశాఙ్క
తేజఃకలఙ్కదవీయాంసం వెఙ్కటాచార్యవర్యయవీయాంసం - బహువిధలిపిభాషాదివిజ్ఞాత్రా నానాదేశీయనానావి
ధవిద్వజ్జనసంగ్రహీత్రా తేభ్యో భూయిష్ఠవృత్తిప్రదాత్రా స్వభర్త్రా నిజాస్థానవిద్వదగ్రణీత్వేన ప్రతిష్ఠాపితమాత్మనా
ఽపి సమ్మాన్యమానం కృష్ణార్యనామానం కవిసార్వభౌమం సాభ్యర్థనం రామేశ్వరవిజయాభిధమతిగభీరమనోహరోదారశ
బ్దార్థసౌష్ఠవానుబన్ధం చమ్పూప్రబన్ధం కారయిత్వా । చారయిత్వా చ తం సబహుమానోత్సవపురస్సరం ద్విర
దోపరి పరిణద్ధశుద్ధకనకమణ్డపాన్తరే నిపాద్య ప్రతోళీముఖేషు ప్రతోషయామాస రత్నకుణ్డలగణ్డభేరుణ్డాం
కకనకకఙ్కణకాఙ్గుళీయకాదివిభూషణవృత్తిభూమిసమర్పణాదినా సత్కారేణ ॥ ౪౬ ॥ యయా చావిదూరే వనపర్తిరా
జధాన్యాః । పెద్దగూడాభిధానే శుభగుణగ్రామే స్వగ్రామే ఏకసప్తత్యుత్తరనవశతాధికచతుస్సహస్రతమే కలివ

షే శుక్లనామ్ని ప్రతిష్ఠాపితో భగవాన్మార్తణ్డకులవేదణ్డః కోదణ్డరామో దాశరథిస్సామోదాతిశయమనుగృహ్ణాతి శ్రీపఞ్చరాత్రశాస్త్రపద్ధత్యా సపర్యామనుదినమనుపక్షమనుమాసమనువత్సరం చ మహోత్సవాంశ్చ వివిధాన్దివ్య నవత్యుత్తరసప్తశతాధికైకసహస్రతమాత్తస్మాదేవారభ్య శుక్లనామ్నశ్శాలివాహనశకవత్సరాత్ ॥ ౪౭ ॥ యస్మైవ తస్య భగవతో నిత్యకైంకర్యసంతానాయ తదాలయసవిధ ఏవ నిర్మాయాగ్రహారం సవృత్తిదానం ప్రతిష్ఠాపితా బహవో విప్రకుటుమ్బినశ్శ్రోత్రియా ధర్మావలమ్బినః ॥ ౪౮ ॥ కించ స్వకే రాష్ట్రే దేవమాతృకతాదోషమపాకుర్వాణయా ప్రతివ్రజం ప్రతిఖేటం ప్రతిగ్రామం చ నిర్మాపితా మధురతరాపాః కూపాః - నితాన్తశాన్తపాన్థా వాప్యా వాప్యః - ప్రవర్తితమహానదీతుల్యకుల్యాశ్చ తటాకాస్తటాకాశ్చ తావన్త ఇతి గణయితుం సహస్రకరేణాపి వక్తుం సహస్రముఖేనాపి న శక్యన్తే కిముత పృథగ్జనైః ॥ ౪౯ ॥ అపి చ యయా కిసలయఫలకుసుమచ్ఛాయాఘనాని సహకారాదివనాని జనానుకూలాని వేలాతీతాని గ్రామే గ్రామే ప్రతిష్ఠాపితాన్యసూర్యంపశ్యానాతన్వతే తద్దేశ్యాన్మానవాన్ ॥ ౫౦ ॥ సైషా మహాప్రభావా నిజవిషయవిభాసమానశ్రీరఙ్గపురపరిసరపరిస్ఫురద్గరుడశిఖరిశిఖరశేఖరాయమాణస్య కులదైవతస్య సకలదైవతసేవితస్య నిజకులీనప్రాచీనధరణీధురీణశ్రేణీవిరచితార్హణస్య భగవతశ్శ్రీరఙ్గనాయకస్య నిరతిశయశ్రేయోవిధాయకస్యావ్యాజదయస్య దివ్యాలయం సప్తసప్తత్యుత్తరసప్తశతాధికచతుస్సహస్రకలివత్సరేభ్యః ప్రాక్ప్రాయేణ వింశతివత్సరాన్తరాళే జగద్విఖ్యాతవైదుష్యవిశేషేణాష్టభాషాగోపాలరాయభూపాలేన నిజాన్వయమహీపాలమణిహారమహానాయకరత్నేన చిరన్తనప్రయత్నేన సంకలితం సంకుచితచరం విశఙ్కటతయా పరివర్త్య నిర్మాయ తస్య మహత్తరమాఘట్టితసురపురవధూచరణనూపురం గోపురమనర్ఘతమాం తచ్ఛిఖరసీమాయామవధీరితమయూఖమాలిమయూఖరేఖాం కనకకలశరేఖాం ప్రతిష్ఠాప్య తత్ర ప్రత్యగ్రదుర్గకృష్ణార్యవర్యప్రణీతశ్లోకరేఖాం శిలాశాసనలేఖాం చ తత్ప్రతిహారభిత్త్యాం ప్రత్యుప్తాం విధాయ భగవతస్తస్యోత్తరఙ్గయతి ప్రతివాసరం ప్రతివత్సరం చోత్సవపారంపరీమ్ ॥ ౫౧ ॥ నిర్మాపితశ్చానయాతిమహానమ్భోధిగమ్భీరశ్శిశిరమధురవిమలసలిలశమితతృషితజనతాఘనతాపమహోదన్వాన్ మహావదాన్యస్పృహ్యా కన్యాతుల్యానర్ఘకుల్యాచతుష్టయప్రమృష్టతద్దేశదేవమాతృకతాకలఙ్కశ్శఙ్కరామ్బాసముద్రో నామ భద్రతరోన్నిద్రపద్మాకరః పద్మాకరః ప్రతిష్ఠాపితశ్చ భగవచ్ఛాస్త్రీవర్త్మనా సాకం తత్పరిసరవిభాసురవేఙ్కటగిరినామశిఖరిశిఖరనివాసశ్రీనివాసదివ్యాలయగోపురశిఖరేణ కలశవిలసితేన షష్ట్యుత్తరనవశతాధికచతుస్సహస్రతమేऽస్య భానునామ్ని కలివత్సరే ॥ ౫౨ ॥ దృశ్యతే హి తత్తటాకసేతుస్థాపితే శిలాశాసనేऽయం శ్లోకశ్శ్రీమదాచార్యప్రణీతః ॥ ౫౩ ॥ శ్లో ॥ శ్రీమత్స్వభానువర్షే చాన్ద్రోదకపిమితశాలివాహశకే । అస్థాపి శంకరామ్బాసముద్రనామా తటాక ఏష భువి ॥ ఇతి ॥ ౫౪ ॥ అపి చేయం తస్మాదేవ విద్వత్కపిసార్వభౌమాత్ప్రత్యగ్రదుర్గాభిజనాత్కృష్ణార్యాద్గురువర్యాచ్ఛ్రీమన్మహాభారతహరివంశరామాయణానీతిహాసాన్, శ్రీభాగవతవైష్ణవవిష్ణుధర్మోత్తరనారదీయాదీని పురాణాని - మనుయాజ్ఞవల్క్యపరాశరాదిప్రణీతాని ధర్మశాస్త్రాణి - శ్రీరంగాదిదివ్యక్షేత్రమాహాత్మ్యాని - మన్త్రార్థరహస్యాన్యాచార్యానుగృహీతానన్యాంశ్చ సంప్రదాయప్రబన్ధానశ్రాన్తం శ్రావం శ్రావం తత్తత్ప్రబన్ధపరిసమాపనావసరేషు యథాచోదితశాన్త్యాదిపురస్సరం తమతివేలరమణీయతరమణిమయాఙ్గుళీయకచన్ద్రహారపీతామ్బరరాఙ్కవసువర్ణభూవృత్తిప్రముఖయథాభిలషితప్రీతిదానప్రతిపాదనైస్సవినయగౌరవమభ్యర్చ్య విదితసకలశాస్త్రార్థాపి నన్దత్యమన్దమానన్దమ్ ॥ ౫౫ ॥ అస్యాశ్చ చరిత్రం విచిత్రం వ్యస్తాగ్ర్యతరామేశ్వరవిజయే చమ్పూప్రబన్ధే । సమగృహ్యత చ రాజవంశరత్నాకరే । తత్ర తదిఙ్మాత్రమిదముదాహ్రియతే ॥ ౫౬ ॥ తథా హి ॥ శ్లో ॥ జాయా తస్యానవద్యా ఘనుతమహిమా రాజనీతిప్రగల్భా పాతివ్రత్యైకసీమా శ్రుతవివిధపురాణేతిహాసార్థతత్త్వా । బ్రహ్మజ్ఞానసత్యవాదిన్యతివిమలయశా నిర్మితానేకసత్రా రాజ్ఞీ శ్రీశఙ్కరామ్బా జగతి విజయతే రాజమూర్ధన్యరత్నమ్ ॥ ౫౭ ॥ పాత్రే నిక్షిప్య విత్తం ధరణిసురవరాన్వృత్తిభిః ప్రీణయిత్వా కృత్వోద్యానాని నానారముతనయముఖా దేవతాః స్థాపయిత్వా । సత్రాట్వ్యం కారయిత్వా శుభతనయవతీ రామకృష్ణక్షితీశాత్కృత్వా సూత్స్నంతటాకం నిరుపధిమయితే సప్తసంతానలక్ష్మీమ్ ॥ ౫౮ ॥ యస్త్ప్రాప్యాత్యద్భుతశ్రీర్జగతి విజయతేశం

కరామ్బాసముద్రాభిఖ్యావిఖ్యాతభూమా౽నిలవలితతరఙ్గచ్ఛటాకల్పితటాకః । గమ్భీరస్స్వప్రసన్నశ్శ్రితజనపితతేర్జీవనం సమ్ప్రయచ్ఛం స్తాం రాజ్ఞీం శంకరామ్బాం భృశమనువిదధద్గాధరూఢాత్మసేతుః ॥ ౫౯ ॥ కుల్యాచతుష్టయభుజో౽భివిరాజమానశ్శ్రీమత్స్వయంకూర్మవిభవప్రథితప్రకర్షః । కుక్షౌ వనస్థభువనాని దధత్స ఏష నారాయణం తులయతి ప్రకటం తటాకః ॥ ౬౦ ॥ గఙ్గాయమునాకపిలాకావేరీస్స్మరణీత్వమవలమ్బ్య । ఏనమిహ శంకరామ్బాసముద్రమాత్మాఖ్యయైవ సేవన్తే ॥ ౬౧ ॥ చాతుర్యేవ నమేనమేరిపుజమేధ్స్థైర్యేచ శౌర్యే తథౌదార్యే భక్తివిరక్తిశాన్తిభగవత్కైఙ్కర్యచర్యాసు వా । ఏతాదృఙ్మహిళా స్విహాస్తి న యుగే దృష్టా శ్రుతా వా౽౽ స్తు తత్కిం దృష్టః పురుషేషు వా నిశమితః కశ్చిజ్జనాశ్శంసత ॥ ౬౨ ॥ యస్యాం హప్రతిమానదర్పవిభవాత్తచ్ఛిజ్ఞమాం బెత్యసౌ సందత్తాం పితృధామ్ని నామకరణే సార్థాం వ్యధాత్స్వాభిధామ్ । అశ్రౌన్తం కురుతేశమేవ విపులం యత్స్వాశ్రితానాం తతో భర్త్రా స్థానజనైరసౌ వ్యవహృతా శ్రీశంకరామ్బాఖ్యయా ॥ ౬౩ ॥ అచ శ్రీరామసేతోరఘుతతిహరణాదాబదర్యాశ్రమాన్తాత్ స్నాత్వా తీర్థేషు నారాయణమనఘగుణం దివ్యదేశేషు నత్వా । సర్వం కాలం రహస్యత్రయవివరణసత్సంప్రదాయామృతానామాస్వాదేన క్షిపన్తీ జయతి హరిపదామ్భోజయుగ్మప్రపన్నా ॥ ౬౪ ॥ ఖగాధిపనగాధిపోత్తమశిరస్థలప్రోల్లసన్మహోచ్చమకుటీనిభం ఖలు తయైవ నిర్మాపితమ్ । ధ్వనద్దుభవధూపదామ్బుజయుగోచ్చలన్నూపురం చకాస్తి భువి రఙ్గభూరమణసద్మనో గోపురమ్ ॥ ౬౫ ॥ అస్యాస్సోదర్యచాత్తాఖిలగుణనివహా సైవ తస్యాస్సపత్నీ జానక్యమ్బాభిధానాప్రథితిముపగతా జానమామ్బేతి లోకే । ప్రాజ్ఞీ రాజ్ఞీ చకాస్తి క్షితిపతిలలనామౌళిసంశ్లాఘ్యశీలా భక్తిజ్ఞానాతిహృద్యా నయవినయనిధిస్సర్వవిద్యానిషద్యా ॥ ౬౬ ॥ ఆసీచ్ఛ్రీశంకరామ్బాతనుజ ఇహ ధరామణ్డలీమణ్డనశ్రీస్సైధావ్యా భూతదేవాధిపగురుధిషణో బాల్య ఏవాతిమాత్రమ్ । హమ్మాణే స్థానసీమామిళితనిఖిలభూపాలకోటీరకోటీవాటీవ్యాలోలనశ్రీః క్షితిపతితిలకో రామకృష్ణాభిధానః ॥ ౬౭ ॥ ఏకాశీత్యుత్తరనవశతాధికచతుస్సహస్రసంఖ్యాకే । ప్రాప్తే ప్రమాధినామని కలివర్షేస్వర్గతోస్య పాలో౽యమ్ ॥ ౬౮ ॥ వర్షత్రయితుమస్య సుగుణౌ న్యాహో వన్ది భవన్తి యదముష్య । అభిమన్యోరివ శైశవ ఏవాయుర్మ్లాన తామగాత్కష్టమ్ ॥ ౬౯ ॥ జ్యాయస్తరసుగుణగణౌ జాయాస్తి హ రామకృష్ణరాయస్య । శ్రీరామచన్ద్రభక్త్యా సాన్ద్రా శ్రీరామచన్ద్రామ్బా ॥ ౭౦ ॥ శ్రీరామేశ్వరరాయస్సాఖ్యర శ్రీరామకృష్ణరాయసుతః । పైతామహనామ్నైవ ఖ్యాతాత్మా రాజబాలకో లసతి ॥ ౭౧ ॥ నిజజనకసవిత్ర్యా శంకరామ్బాఖ్యయా౽యం వితతసకలభోగైర్లాలితో బాల ఏవ । తదుపగమితసత్తత్స్వత్వపావాప్తరాజ్యో జయతి జగతి రాజ్ఞాం మూర్ధ్ని రామేశ్వరేన్ద్రః ॥ ౭౨ ॥ సప్తాధికషష్ట్యుత్తరనవశతశిఖరిలచతుస్సహస్రేషు । కలివర్షేషు గతేషు ప్రాప్తం శ్రీశజ రామ్బయా రాజ్యమ్ ॥ ౭౩ ॥ ఇదమేవ రామకృష్ణక్షితిపాలోత్తం సరాజ్యభారదినమ్ । బాల్యాదముష్య సైషా స్వయమేన బభార సకలరాజ్యధురామ్ ॥ ౭౪ ॥ ఇతి ఏకాశీత్యుత్తరనవశతాధికచతుస్సహస్రకలివర్షేషు । యాతేషు విక్రమాబ్దే రామేశ్వరరాయ ఏష భూపతబాలః ॥ ౭౫ ॥ భాగ్యనగరాధినాయకనిజాము రాజాధిరాజనాసనతః । నిజవంశ్యరాజసముచితమఖిలం రాజ్యాఙ్గమాప బహుమానమ్ ॥ ౭౬ ॥ ఏష చతుర్నవతిశిరో నవశతశేఖరచతుస్సహస్రతమాత్ । నన్దననామ్నః కలియుగవర్షాదారభ్య శాస్తి నిజరాజ్యమ్ ॥ ౭౭ ॥ గద్యం ॥ అయం చ శ్రీమాన్ కృష్ణాగ్యనామకపిసార్వభౌమో బాల్యే షోడశవర్ష ఏవ శ్రీమచ్ఛ్రీనివాస బ్రహ్మతన్త్ర పరకాలగురువరనిరవగ్రహానుగ్రహార్జిత శ్రీహయగ్రీవమన్త్రాగ్రేసరప్రభావ ప్రభావితానితరసాధారణ కవనధోరణీ పరికర్మితో నిర్మిత శ్రీపరకాలగురువిజయాఖ్యచమ్పూప్రబన్ధః పరితోష్యతం స్వాచార్యం సానుగ్రహేణ తస్మిన్నయమనేన సమ్మానితో మహీశూరపురాధీశేన శ్రీకృష్ణరాజసార్వభౌమేన సంప్రాప్య వనపర్తిరాజధానీం తత్ర తదధిపతినా నిరవధిమతినా శ్రీమచ్ఛ్రీనివాస బ్రహ్మతన్త్ర పరకాలసంయమీన్ద్ర సాన్ద్రకరుణాసమాసాదితసకుటుమ్బాత్మనిఖిల శ్రేయసా శ్రేయసా సకళత్రాత్మసుదర్శనాఙ్కనానుగ్రహవసరశ్రీమత్పరకాలగురువరాస్థానవిభాసమానశ్రీహయవదనసపర్యార్థసమర్పితగ్రామేణ శ్లాఘనీయగుణగ్రామేణ శంకరామ్బా జానినామాని చారామేశ్వరభూమీశ్వరేణ నిశమిత శ్రీపరకాలగురువిజయ ప్రబన్ధేన సత్యసన్ధేన తత్కవనచాతురీనిశమనవిస్మేరహృదయేన ఘనదయేన వనపర్తినగరావిదూరవిరాజమానశ్రీరఙ్గపురపరిసరభాసురగరుడగిరిధామ్నః శ్రీరఙ్గధామ్నస్తత్రావిర్భావాదిదివ్యచరితమవితథం ప్రథయ ప్రబన్ధముఖేన లిప్రార్థితః ఉత్తరఙ్గితకుతుకః ఉత్తరరఙ్గస్థ

మాహాత్మ్యాభిధానంకించిదధికపఞ్చశతశ్లోకంకంచనప్రపఞ్చ్య పఞ్చషఘటికాభిరేవప్రబన్ధంతథావిధాశుకవనధో
రణీస్వైరిణీసర్వస్వనిర్వర్ణనచిత్రీయమాణచేతసా ప్రాచేతసావతారోఽయంనూనమితితేనకృతప్రశంసస్సంసదివిదు
షాంతత్తాదృశోత్తరరఙ్గమాహాత్మ్యప్రణయనోపకారప్రత్యాయచాయతస్యైవ భగవతస్సన్నిధౌ సార్వకాలికీం
శ్రీపఞ్చశరకోపమాలాతీర్థప్రసాదదానాదికామాచార్యపురుషైకోచితామఖిలశ్లాఘితాంబహుమతింలమ్భితస్స తత్ప్ర
తశ్చ కనకరాజతాహోదారకేదారమేదినీవృత్తిదానాదిభిస్తదభ్యర్థనశైలీవశంవదస్తదాస్థానస్థాస్నునివాసేకృతా
స్పదమానస్స్వదమానమానసోఽభూత్ ॥ ౭౮ ॥ తామేతాంబహిరీమహారాజరామేశ్వరరాయప్రవర్తితాముత్తమాం
సర్వామపిమర్యాదామిద్ధశీంశ్రీకోదణ్డరామసంనిధౌశ్రీశంకరామ్బయాసియమితాం చతదనుజతత్తనుజాదీనాంత
ద్వంశజానామనూనాదికామధునాఽపితత్పౌత్రశ్శ్రీరామేశ్వరధరిత్రీసుత్రామాదాక్షిణ్యగాంభీర్యాచిత్యసీమాని
రవధికౌదార్యభూమాధీమానుత్తరోత్తరోత్తరఙ్గితామేవవిదధాన స్తదాశిషాంభవతిభాజనమ్ ॥ ౭౯ ॥ ఏవమేవతేనా
భ్యర్థితోధరిత్రీసుత్రామ్ణాస్వితాభిరేవఘటికాభిశ్చ పెటికాహతిస్తుతిరంగనాదసుప్రభాతమఙ్గళాశాస
నప్రభృతిరనేకాశ్ఛకృతీః కృతికులాగ్రణీరయంప్రణీయతస్యానుపదమాతతాననివిస్మయభరతరళీభూతం
సహైవోత్తమాఙ్గమన్తరఙ్గమ్ ॥ ౮౦ ॥ తానిచసుప్రభాతాదీన్యనవరతమనుసంధీయమానానిగరుడగిరిశృ
ఙ్గశృఙ్గాటకశృఙ్గారాయమాణరఙ్గాధిశసంనిధౌతన్నానశ్లోలాసముద్వేలయన్తి ॥ ౮౧ ॥ యశ్చ శ్రీకర్ణా
టపృథ్వీపరిబృఢాచ్యుతకృష్ణదేవరాయకులీనేనవిమలమతినాతిరుమలదేవరాయనరపతినా ఆనెగొందప
రాభిధానప్రాద్యానవద్యవిద్యానగరాధిపతినానిజకులదైవతశ్రీరఙ్గరాజదివ్యోత్సవవర్ణనం చమ్పూప్రబన్ధేనారచ
యేత్యభ్యర్థితోరఙ్గరాజవిలాసాభిధానంసగద్యపద్యానుబన్ధంప్రబన్ధం రీతిశయ్యాపాకాలంకారరసభావబన్ధురంధు
రన్ధరస్సాహిత్యసామ్రాజ్యస్యప్రాజ్యంసరసకవికులతిలకపూజ్యంవిధాయముదావళీపరిణిబద్ధశుద్ధచామీకరమణ్డపె
నిషాద్యసద్య ఏవతేననరపతినావ్యాధూయమానోభయచామరమశేషహృద్యవాద్యరవముఖరితదిగన్తరమఖిలాసురా
జవిధిషుప్రదక్షిణీకార్యసబహుమానమభిసత్కృతస్తదాస్థాన్యామన్యాదృశవైభవాయాం మాన్యమేనిన్యాదివృత్తివి
తరణేనాసీదభితోషితస్సమ్మాన్యతేఽధునాపితాంవృత్తిమనుపాలయతానియతాత్మనాతత్పౌత్రేణ కృష్ణదేవరాయపు
త్రేణశ్రీరఙ్గదేవరాయనరపతినాదేవరాజగురుమతినా ప్రకాశితబహుమతినా ॥ ౮౨ ॥ యంచాత్మకూరునగరాధినేతా
సీతారామభూపాలతిలకస్స్వకులదైవతం శ్రీకురుమూర్తిగిరినివాసం శ్రీనివాసమధికృత్య శ్రీనివాసవిలాసాభిధానాం
సకలకావ్యగుణసంపత్పూర్ణాం చమ్పూం స్వాభ్యర్థనయాకృతవన్తం దన్తావలహారోప్యవిధాయమహోత్సవమ
ఙ్గీకృత్యతంప్రబన్ధంకనకరాజతచన్ద్రహారకేదారవృత్త్యాదిభిరభితోషయతిస్మవిస్మయమానమానసస్తదీయశ్లిష్ట
వాక్పౌష్టవాత్ ॥ ౮౩ ॥ యేనచానువత్సరప్రవర్త్యమానచాతుర్మాస్యకోటితులసీసమర్పణపూర్ణాహుతిమహోత్సవస
మయసౌవర్ణతులాభారాన్వితశ్రీమచ్ఛన్నకేశవకటాక్షసుధాధారాభివర్ధితసామ్రాజ్యభూమా శ్రీరామభూపాలరా
యరామాభూమీపాలమణిఃకార్తికోత్సవదీపికాభిధానంకంచనకారయిత్వా ప్రబన్ధం కుమ్భసంభృతశాతకుమ్భకు
ణ్డసారోపణోత్సవపూర్వకముదారహారభూవృత్తివివరణాదిభిరారాధయ్యసత్కారచమనవరతంభజతేతదాశిషాంభా
జనతామ్ ॥ ౮౪ ॥ యస్మైకవిస్మయనీయకవనార్థిజనకల్పవిటపీజటప్రోలుకొల్లాపురనగరాధినాథస్సుగభీరులలకలశామ్బు
ధినిశాకాన్తశ్శ్రీవేఙ్కటజగన్నాథరాయనామాభూమీనాథస్స్వేష్టదైవతస్య జటప్రోలుపురనిలయస్య మదనగోపాల
స్య భగవతో వైభవప్రతిపాదకం మదనగోపాలమాహాత్మ్యం నామకంచనప్రబన్ధం శ్రీశిఙ్గవటగిరినిలయం నృసింహమధి
కృత్యనృసింహవిలాసాఖ్యం చమ్పూప్రబన్ధమతిగభీరార్థభావపదబన్ధబన్ధురంనిర్మాప్య స్తమ్భైరమారోపణమహోత్సవ
పురస్సరం కనకమయచన్ద్రహారరాజతవాచికం శాలికేదారకృష్ణభూమాదికంచనీమాతితసస్యభూమానవర్పయా
మాస ॥ ౮౫ ॥ యస్మాచ్చతాం సర్వామపిమర్యాదామార్యాభినన్ద్యచర్యశ్శ్రీవేఙ్కటలక్ష్మణరాయనామాభూమీపతిర
ద్యత్తనరాజ్యోపియథావత్స్వబహుమత్యానోఽధునాపినిరపాయంగోపాయన్విన్దతేఽనన్యసామాన్యాంమహాఖ్యాఖిల
శ్రీపుఞ్జవదాన్యపరమాశిషమ్ ॥ ౮౬ ॥ యస్య చప్రథనైప్రబన్ధానన్దితసకలప్రపఞ్చాస్సప్తసఙ్ఖ్యాశతసంఖ్యాకాస్సం

ఖ్యాపితామధినైకః ॥ ౮౭ ॥ తేవ తేనానుతేస్సంగృహ్యన్తే తథాహి ॥ శ్లో ॥ అన్యాశ్చమ్ప్వో లలితాః శ్రీమత్పరకాలగురువిజయ
నామా । అన్యా సులలితపదభాగుత్తరపరకాలగురువిజయచమ్ప్వాః ॥ ౮౮ ॥ నరసింహాద్రిరాజశ్రీవాసవిలాసచమ్ప్వవస్తి
స్రః । రామేశ్వరవిజయాఖ్యా చమ్పూ రఘునాథవిజయచమ్పూశ్చ ॥ ౮౯ ॥ చమ్ప్వాశ్చ కార్తికోత్సవదీపాఖ్యా కేశవాత్స
వాఖ్యాఽన్యా । ఆనన్దమకరన్దామృతనుతయస్తిస్రః ప్రపన్నపూర్వపదాః ॥ ౯౦ ॥ శ్రీరామశ్రీవాసావధికృత్యద్వే వేదపాద
నుతీ । శ్రీదేశికేన్ద్రగురుపరవిషయాఽన్యా వేదపాదఘటితనుతిః ॥ ౯౧ ॥ ఆచార్యవేదపాదస్తవస్తథాన్యస్తదీయటీకా చ ।
నవరత్నహారసంజ్ఞాస్తుతిరన్యాఽన్యాతదీయవివృతిశ్చ ॥ ౯౨ ॥ శ్రీరఙ్గేశచపేటాహతిస్తుతీ రామసుప్రభాతం చ । హయవదన
రఙ్గనాయకగోపాలానాం చ సుప్రభాతాని ॥ ౯౩ ॥ ప్రాహోధికస్తుతద్వే నిగమాన్తాచార్యవేఙ్కటేశ్వరయోః । శ్రీలక్ష్మీహ
యముఖయోర్లలితమేపఞ్చరత్ననామనుతి ॥ ౯౪ ॥ ఆచార్యవర్యగద్యం లలితోఽలఙ్కారమణిహారః । కావేరీలహరీస్తు
తిరతిమధురా మేఘమాలా చ ॥ ౯౫ ॥ సూర్యోపరాగదర్పణసమయామృత నామనీ చ లఘుకావ్యే । శ్రీరాజవంశరత్నాకర
నామాఽన్యచ్చ లఘుకావ్యమ్ ॥ ౯౬ ॥ శ్రీరామాయణవైభవముత్తరరఙ్గాధినాథమాహాత్మ్యమ్ । మదనోపపదాకలితశ్రీ
మద్గోపాలమాహాత్మ్యమ్ ॥ ౯౭ ॥ శ్లాఘ్యా చ సూర్యదణ్డకనామ నుతిర్గీతమఞ్జరీ చ శుభా । విక్రాన్తరాఘవాఖ్యో వ్యాయోగ
శ్చాద్భుతస్సమగ్రాఙ్గః ॥ ౯౮ ॥ ఉన్మత్తపాణ్డవాఖ్యం ప్రేక్షణికం కరుణరసమనోహారి । చారుసుభద్రాపరిణయనాటక
మన్యత్సమగ్రాఙ్గమ్ ॥ ౯౯ ॥ రత్నప్రకాశికాఖ్యా శ్రీమల్లక్ష్మీసహస్రటీకా చ । వ్యాఖ్యా చ హంససన్దేశస్య రసాస్వాదినీతి
విఖ్యాతా ॥ ౧౦౦ ॥ శ్రీమత్కృష్ణజయన్తీపౌర్వాపర్యస్య నిర్ణయశ్చాపి । శూద్రాశీర్నిర్ణీతిస్సరస్వతీ మూలధనమితి నిబ
న్ధః ॥ ౧౦౧ ॥ అన్యశ్చ శిష్టసిద్ధాన్తపద్ధతిర్నామకశ్చ నగ్రన్థః । కర్తృక్రమనిర్ణీతిః కావ్యాత్కస్యరక్షా చ ॥ ౧౦౨ ॥ సోద
ర్యకన్యకాద్వయవివాహనిర్ణీతినామకో గ్రన్థః । లఘుతరభగవత్పూజాసంగ్రహనామాపకశ్చనగ్రన్థః ॥ ౧౦౩ ॥ స్వయం
వ్యక్తప్రతిష్ఠాయా అథ మాసోత్సవస్య చ । అతీతశ్రాద్ధకర్తవ్యకాలస్యాపి వినిర్ణయః ॥ ౧౦౪ ॥ వివాహకాలనిర్ణీతిరిత్యా
ద్యాః కృతయోఽనఘాః । శ్రీశ్రీకృష్ణబ్రహ్మతన్త్రపరకాలయతీశితుః ॥ ౧౦౫ ॥ సప్తాధికపఞ్చాశద్గ్రన్థాహ్యేతే శవాదనే
నకృతాః । ఆపష్టితమాద్వర్షాదగ్రికతివాప్రణేష్యన్తే ॥ ౧౦౬ ॥ ఇతి ॥ గద్యం ॥ యస్మింశ్చ శ్రీమచ్ఛ్రీనివాసదేశికేన్ద్రరఙ్గ
నాథబ్రహ్మతన్త్రపరకాలదేశికానాం త్రయాణాం కృపాసుధాతరఙ్గిణ్యః ప్రయాగ ఇవ త్రివేణ్యాస్సంగమ్య సమ్య
గుత్తరరఙ్గార్గలన్తి ॥ ౧౦౭ ॥ అయం హి శ్రీమాన్కృష్ణార్యనామా ధీమాన్ శ్రీమతీం తాం వనపర్తి మహారాజ్ఞీం ప్రాజ్ఞశి
రోమణిమఖిలక్షేమంకరగుణకదమ్బాం శ్రీశకజ్కారామ్బాం మహాభాగవతీం శ్రీభాగవతం శ్రీవాత్స్యవీరరాఘవా
చార్యప్రణీతశ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యయా వ్యాఖ్యయా సహ సంశ్రావ్యైవమనుశశాస ॥ ౧౦౮ ॥ భవతీదేవీదం
మదీయమాశాసనం నిశమయితవ్యం సావధానేన హృదయేన తత్రభవత్యా లోకోత్తరైతాదృశసవ్యాఖ్యశ్రీభాగవత
నిశమనమహాభాగ్యస్యానురూపమేతద్వ్యాఖ్యానప్రఖ్యాపనమేవ మహత్తరం కైఙ్కర్యమ్ ॥ ౧౦౯ ॥ న చేదృశీ వ్యాఖ్యా
ఽతితేనవాఽనాగతేనవా వర్తమానేనవా వాచస్పతికల్పేనానల్పప్రతిభేనాపి శక్యా నిర్మాతుం కేనచిదపి సుధీమణినా ॥ ౧౧౦
అయం చ తత్రభవాన్ వదిమ్ముకులశిరోమణేర్గోపాలరాయభూపాలమణేః ప్రపౌత్రస్య వెంకటగ్రావణీనామ్నః క్షితిపా
లశిరోదామ్నః పురస్తాత్సభాస్తారశిఖామణేస్సుస్తప్రశస్తానవద్యగుణశేవధిస్సుధీమణిశ్శ్రీమాన్వీరరాఘవాన్తర్వా
ణిః ॥ ౧౧౧ ॥ అతో నిజకులపూర్వజాస్థానవిద్వదగ్రణీప్రణీతవ్యాఖ్యానప్రఖ్యాపనం చ న్యాయ్యమేవ ధర్మ్యమేవ స్వర్తినిసంచర
ణ్యాస్తత్రభవత్యాః ॥ ౧౧౨ ॥ ఆశాస్మహే చ వయమేతాం ముద్రాక్షరముద్రితాం చమ్పూవ్యాఖ్యాం ప్రఖ్యాపయి
తుమ్ ॥ ౧౧౩ ॥ అతివిపులరచనాపరిశ్రమగ్రస్తసమస్తసమయతయా మాయస్సంశోధ్య పరిష్కర్తుమలబ్ధావసరావత్క్షే
త్రభవాన్సబ్రహ్మనిష్ఠవరిష్ఠః ప్రతిష్ఠతాకృతికనగరీమితిశ్రీతవతామస్మాకమపి భవదీయాస్థానవైదుష్యసమాసాదితత
దనుబన్ధతయా తదీయవ్యాఖ్యాం సమ్యక్పరిష్కృత్య పరమపోష్యమవిహారమాణస్యాపితస్య మహాభాగవతకులమహాభరణ
స్యానర్ఘ్యమాన్దనమ్ । తథా హ భూయిష్ఠసమయవిప్రకర్షేప్యైకాధికరణ్యాభిమానశ్చదుస్త్యజః కృతవిదామ్ ॥ ౧౧౪ ॥
న ఖల్వేతోఽస్యస్మాభిర్విధాతవ్యం నామేదృశవ్యాఖ్యానప్రణయనవిహితసకలలోకోపకారభూమ్నో లోకోత్తరకల్యా
ణగుణసీమ్నోఽస్మదాస్థానపూర్వవిరచితభూమ్నో మహాభాగవతశిరోదామ్నస్తస్యాన్యదవశిష్యతే కైఙ్కర్యమ్ ॥ ౧౧౫ ॥

చాస్య త్రభవత్యా సకలేతిహాసపురాణాది శ్రవణకృతక్షణయా సౌశీల్యాదిభిస్సకలలలనాకులవిలక్షణయా నిరీతిరాజ్యర
క్షణవిచక్షణయా భగవద్భాగవతాచార్యకైంకర్యదక్షిణయా గురుదక్షిణానామైతచ్ఛ్రీవణనిషిద్ధయతయా ప్రదే
యాఽస్మభ్యమవశిష్యతే ॥ ౧౧౬ ॥ యానిచ తత్రభవత్యా కలితాని వాపీకూపతటాకారామభగవదాలయబ్రహ్మప్రతిష్ఠా
గోభూకన్యాదానరూపాణి భగవత్కైంకర్యాణి సర్వాణ్యపి తాని ముద్రాక్షరముద్రణేనైతద్వ్యాఖ్యానప్రఖ్యాపన
లక్షణమహత్తమకైంకర్యస్యనార్హన్తి కోటితమీమపి కలామ్ ॥ ౧౧౭ ॥ ఇతి తదుదీరితామమృతాసారసారణీం వీరరాఘవీ
యగుణవిస్తారణీం వాణీధోరణీం నిశమ్య సద్యోగానన్దతున్దిలాన్తఃకరణా దేవీశజ్జారామ్బా స్వసగృహీతాస్మ్యనేన శ్రీ
భాగవతకైంకర్యానుశాసనేనేత్యానాయ్య ముద్రణోచితానతిస్థూరాంస్సంభారాంశ్చెన్నపట్టణాద్వ్యాఖ్యామి
మాంసమూలాం భద్రాం ముద్రాపయితుమున్నిద్రాతివేలకుతూహలా గతేషు సప్తోత్తరాష్టశతాధికైకసహస్రసం
ఖ్యాకేషు శాలివాహనశకాబ్దేషు పార్థివనామ్ని హాయనే నిజజ్యైష్ఠశుక్లపఞ్చమ్యామాజిజ్ఞపత్ప్రాజ్ఞపరిషన్మాననీయ
కౌశలభూమానమప్పా శేషగిరిరాయనామానమధికృతం కర్తవ్యకార్యావ్యవధికృతం నిజాస్థానస్థాపితాయాం బ్రహ్మ
విద్యావిలాసాభిధానాయాం స్వకీయముద్రాక్షరశాలాయాం పిశాలాయామ్ ॥ ౧౧౮ ॥ తేన చ తదాజ్ఞావశంవదేన ప్రియం
వదేన శేషగిరిరాయేణ తదహరేవారేభే నుహదిదం వీరరాఘవీయవ్యాఖ్యాసనాథం శ్రీభాగవతం సంముద్రయితుం భద్ర
ముష్ఠుద్రయితుంచ లోకానామ్ ॥ ౧౧౯ ॥ ఏవం సంముద్రయితుముపక్రాన్తాం వ్యాఖ్యాం విఖ్యాతసకలార్థపౌష్కల్యా
మతివైపుల్యాం కలికలుషవిశేషపరిమోషణకల్యాం కల్యాణతమామిమాం సావధానమానసశ్శోధయతి స్మ బోధవతా
మగ్రణీః ప్రత్యగ్రదుర్గకృష్ణార్యవర్యో యథాప్రతిశ్రుతం విశ్రుతవిస్తృతయశా దిశాంముఖేష్వామాసద్వితయమాప్ర
థమస్కన్ధం తత్తద్దేశభూయః ప్రయత్నసమార్జితపఞ్చషవ్యాఖ్యానకోశపరిశీలనపురస్సరమతికౌతుకాత్ ॥ ౧౨౦ ॥ అ
త్రాన్తరే శ్రీమన్మహీశూరమహారాజధానీరాజాధిరాజకర్ణాటసింహాసనాధీశ్వర శ్రీమచ్చామరాజేన్ద్రమహారాజకు
లదేశికేన శ్రీమద్రఙ్గనాథబ్రహ్మతన్త్రపరకాలయతీన్ద్రమహాదేశికేన పరిపూర్ణమహావిభూతిపరబ్రహ్మానుబుభూష
యాపరమం వ్యోమ ప్రతిష్ఠాసమానేనాదావేవ నిరతిశయకరుణాపరిణాహగురుణా కటాక్షసుధాఝరేణాస్యాదసావితి
కృతాభిషేకోఽప్యసౌ శ్రీకృష్ణార్యవర్యః శ్రీబ్రహ్మతన్త్రపరకాలయతీన్ద్రమహాదేశికదివ్యాస్థానసింహాసనేఽప్యభిషి
షేచయిషయా మహీశూరరాజధానీం ప్రత్యాగన్తుమనుగృహీతస్తేన చ శ్రీమచ్చామరాజేన్ద్రేణ నిజాన్వవాయమహా
దేశికాస్థానాచార్యకధౌరంధర్యచర్యావలమ్బనాయాభ్యర్థ్యతే స్మ పార్థివవత్సరశ్రావణికమాసే వపార్థివసార్థ
మూర్ధన్యమణినా స్వగుణినాం శిఖామణినా ధరణీనళినీనభోమణినా ॥ ౧౨౧ ॥ నిశమ్య చేమముదన్తం మహాన్తమఖిల
పురాణేతిహాసధర్మశాస్త్రమన్త్రార్థరహస్యభూయశ్శ్రవణభావితాచార్యకస్య శ్రీకృష్ణార్యవర్యస్యాపి శ్లేషతో నిజా
స్థానీమపనీతముక్తాఫలామివ శుక్తిపుటీం పిదస్తీసీదన్తీ సముపక్రాన్తముద్రణవీరరాఘవీయ పరిసమాప్తిముహాన్తరాయ
సంభావనయా గమ్భీరాం భణతిస్మైవం భారతీసామ్రాజ్ఞీశిఖామణిః ॥ ౧౨౨ ॥ నన్వార్యపాదాః కథమిదమారబ్ధం శ్రీభా
గవతవ్యాఖ్యానముద్రణమేవముద్రితం భవిష్యతి - యేనాధునా తత్రభవద్భిః ప్రాప్స్యతే శ్రీహయగ్రీవలక్ష్మీనారాయణ
చరణారవిన్దపరిచరణమహాసామ్రాజ్యభాజనతా - జనతా చేయం తత్రభవద్వదననిస్సరదుదారహరికథాసుధాసా
రదూరతాజనితాంఘునతాపపారవశ్యరీమరుమరీచికాఝరీం ప్రవిశ్యమన్యేథన్యేతరాప్రాప్స్యతి విసంష్ఠులతామ్ ॥ ౧౨౩ ॥
కః పునరితః పరమేతాం చన్ద్రికాం శక్నుయాత్పరిష్కృత్య ప్రవర్తయితుం దేశాన్తరముపేయుషి తత్రభవతి ద్విజరాజే
నన్వేతావతైవ మన్యే సమయేన భగవత్కథాసుధాస్వాదనభాగధేయమప్యస్మాకం విశ్రమిష్యతీతి ॥ ౧౨౪ ॥ ఏవముదీరి
తాముదారతమభక్తివినయమేదురాం సాదరాం తద్గిరాం పరంపరామాకర్ణ్య ప్రతివాచముదాచచార సూరిః కృష్ణా
ర్యకృతిపతిః ॥ ౧౨౫ ॥ దేవి మా భూత్తత్రభవత్యా విక్లబమన్తరఙ్గం శ్రీవీరరాఘవీయచన్ద్రికాముద్రణాన్త
రాయాతిసంభావనయా - నిరుహ్యత ఏవ యథాప్రతిశ్రుతమేతన్ముద్రణకైంకర్యమాచార్యకసామ్రాజ్యాభిషిక్తైరస్మా
భిస్సమ్యగ్విశోధ్యామూలశిఖరమిమాం శ్రీభాగవతచన్ద్రికాం నియోజ్య ముద్రాక్షరపిపర్యాపాదిశోధనేన పరిష్క
ర్తుమస్మదనుజన్మానం సన్మాననీయనయవినయాదిసుగుణోదన్తం వేదాన్తార్యనామానం జ్ఞానభక్తివైరాగ్యసీమానం భ

పదయాస్థానకృతధామానమితి॥ ౧౨౬ ॥ ఏవమాశ్వాస్య తామకలఙ్కాం శఙ్కరాహ్వ మనితరసాధారణశుభగుణశాలికామనువ్యాఖ్యాకామాశ్రితమనీషికులపాలికాం కులపాలికాశిరోమణిం శ్రీభాగవతచన్ద్రికాసంశోధనసంముద్రణనిష్పాదనవిశయతమిరవిధూననవిధూయమానప్రసరైర్మ్మయూఖీరుచిరైర్వ్యాచాం విసరైః తదాత్వశ్రూయమాణశ్రీయామునస్తోత్రరత్నశాన్తిమజ్జననిర్వర్తనావసరసమర్పితాం తస్యామహారాజ్ఞీశిఖామణేస్సపర్యాచర్యామార్యాభినన్ద్యామభినన్ద్య కృతప్రస్థానో మహీశూరరాజధానీముపేత్య ప్రత్యుద్గతో మహారాజచామరాజేన్ద్రేణ సబహుమానమానీయ నిజాస్థానీం ప్రార్థితస్స్వాచార్యకథారంభస్య కృతేసత్కారైశ్చ తత్కాలోపయుక్తైరుపచారైః శ్రీహయగ్రీవలక్ష్మీనారాయణదివ్యాస్థానమాస్థాయ పార్థివవత్సర భాద్రపదాసితదళనవమ్యాం శ్రీమద్రఙ్గనాథబ్రహ్మతన్త్రపరకాలయతీన్ద్ర మహాదేశికచరణారవిన్దద్వన్ద్వసన్నిధి సమధిగతమోక్షాశ్రమక్రమో ఉపరేద్యుస్సమక్షం శ్రీమచ్చామరాజేన్ద్రక్షితిశానసార్వభౌమస్య మహత్యాం సమిత్యాం సనాతనశ్రీమద్యతివరకురుకేశనిగమాన్తదేశికబ్రహ్మతన్త్రపరకాలయతీన్ద్ర పరంపరానిరన్తరాధ్యుషితే చతుస్సప్తతి శ్రీవైష్ణవపీఠాచార్య పురుషకోటీరకోటీనీరాజ్యమానోపాన్తే శ్రీమతి మహతి నిరాకృతశారదనీరదభాసనే రాజితసింహాసనే శ్రీరఘునన్దన ఇవ కులక్రమాగతే దివ్యరత్నసింహాసనే కులపరంపరాగతం మణికిరీటమివ గురుపరంపరార్చితం శ్రీహయవదనం సలక్ష్మీనారాయణం నిషాద్యోత్తమాఙ్గే వసిష్ఠాదిభిర్మహర్షిభిరివ పరమహర్షిభిరృత్విగ్గణైరభిష్యాపితసామ్రాజ్యాభిషేకోఽభ్యుపగత శ్రీకృష్ణబ్రహ్మతన్త్ర పరకాలయతీన్ద్ర నామా సీమాతీతభాగ్యనామా శ్రీమానాచార్యకసామ్రాజ్యం సామ్రాజ్యమనుభవన్ననుదిననిష్ప్రత్యూహనిర్వర్తిత శ్రీహయవదన లక్ష్మీనారాయణప్రాఙ్కాలికసపర్యాచర్యతయా సర్వమప్యవన్ధ్యమేవగమయన్సమయముపాదానస్వాధ్యాయసమయపరికల్పితావకాశస్తద్రాజ్ఞీసత్కారకృతజ్ఞతయా యథాప్రతిజ్ఞం సముత్సార్య తత్ర తత్ర విద్యమానాన్శబ్దదోషాన్సంయోజ్య సాధుశబ్దాన్ సంఘటయ్యాఘటితార్థాని వాక్యాని యథార్హం సమీక్ష్య దృశ్యమానవ్యుత్క్రమాంస్తత్రతత్ర పఙ్క్తీః పరిష్కృత్యైవంజాతీయకతయాఽఽమూలశాఖం సావధానం వ్యాతానీదిమాం శ్రీభాగవతచన్ద్రికాం త్రయ్యన్తసిద్ధాన్తనిర్ధారణసౌగన్ధ్యబన్ధురాణాం మహాభాగవతధురంధరాణామతిభోగ్యాం శ్రీమన్నిగమశిఖరదేశికమణేరివ మహతః ప్రయాసాద్వ్యాసార్యైః ప్రణీతామలబ్ధశోధనావసరతయాఽవసానసమయే పరిష్కరణీయా సేయం భవద్భిరితి తద్వితీర్ణాం శ్రీభాష్యటీకామివ శ్రుతప్రకాశికామ్ ॥౧౨౭॥ తథా గ్రన్థాన్తే చాచార్యప్రణీతా ఏతే శ్లోకాః ॥ సంముద్రితా దృశ్యన్తే ॥ యథాహ ॥ శ్లో ॥ టీకా శ్రీఘువార్యాభిధకృతిరచితా తైరసంశోధితత్వాత్ప్రాయశ్శబ్దార్థవాక్యాదిషు విషమగతిర్లేఖకానాం చ దోషాత్ । నానాదేశీయకోశైస్సమతివిభవతశ్చాపి సంశోధితాసీచ్ఛ్రీకృష్ణబ్రహ్మతన్త్రాదిమపదకలితస్సంయమీన్ద్రేణ సైషా ॥ ౧౨౮ ॥ శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాశోధనకైఙ్కర్యవైభవేన హరిః । ప్రీణాతు హయగ్రీవో లక్ష్మీనారాయణస్స కృష్ణశ్చ ॥ ౧౨౯ ॥ భాగవతచన్ద్రికైషా వాత్స్యశ్రీవీరరాఘవార్యకృతా । శ్రీభాగవతసుధాంశుం ప్రసాధయన్తీ చిరాయ జయతు భువి॥౧౩౦॥ఇతి॥ఏవం శ్రీకృష్ణబ్రహ్మతన్త్రపరకాలమహాదేశికపరిశోధితామేతాం శ్రీభాగవతచన్ద్రికాముపాదాయ వేదాన్తాచార్యస్తత్పూర్వాశ్రమసోదర్యశ్శ్రీమద్వనపర్తినగరసామ్రాజ్యధురంధరశఙ్కరాహ్వానిదేశేన తత్పౌత్ర శ్రీరామేశ్వర భూమీశ్వరానుమత్యా చ వహాతమనా ముద్రణావసరస్ఖలితాన్యథా ఘటితవర్ణపఙ్క్త్యాదిసమీకరణాదిభిర్వ్యశోధయత్ప్రోథవతాం వరేణ్యస్సంఖ్యావతామ్ ॥ ౧౩౧ ॥ ప్రథితమతికృతివరేణ్యాతిథిగణ్యాతమపుణ్యాశ్రయదాక్షిణ్యశరణ్యతాదిగుణశాలినామగ్రణ్యా శ్రీమతా సవై రాజాబహదూరీబలవన్తబహదరు బిరుదస్ఫురదురుయశసా రామేశ్వర భూమీశ్వరేణ నియుక్తస్సముద్రిక్తపరితోషః పరికలితనయవినయముఖగుణపరిపోషశ్లాఘనీయమతివిశేషశ్శేషగిరిరాయశ్చ యథావసరం నియోజయన్వర్ణఘటనాదిషు తాంస్తాన్నియోజ్యాన్నిరవర్తయదప్రమత్తో మహారాజమన్దిరనివేశితాయాం బ్రహ్మవిద్యావిలాసముద్రాక్షరశాలాయామన్వర్థనామధేయశీలాయామఖిలామపి ముద్రణక్రియామ్ ॥౧౩౨॥ ఏవం పార్థివవత్సర నిజజ్యేష్ఠశుక్లపఞ్చమ్యాః ప్రభృత్యా దుర్ముఖివత్సరనిజజ్యేష్ఠశుక్ల పఞ్చమ్యా తత్స వీరరాఘవీయచన్ద్రికం శ్రీభాగవతమాసీన్ముద్రితమ్ ॥ ౧౩౩ ॥ ఇత్థం కాలమతివిలమ్బితేఽపి సమయే గ్రన్థసంశోధకాదయస్సర్వేఽపి యం కంచిదప్యప్రాప్త్యైవోపసర్గలవం నిరవర్తయన్నైతస్మదీయాభిధానం మహత్తరం శ్రీభాగవతకైఙ్కర్యమ్॥ ౧౩౪ ॥ హన్త ,, శ్రే

యాంసి బహువిధాని ॥ త్యానాణకశ్చన ఖల్వేతన్ముద్రణలక్షణేన నిష్పాదితసకలలోకశర్మణి సత్కర్మణి కదాఽపి న్యధా
త్పదం భగవతో యదుకులసార్వభౌమస్య శ్రీ హయవదన లక్ష్మీనారాయణయో శ్శ్రీమన్నాథయామునయతివరకురుకే
శనిగమాన్తదేశికబ్రహ్మతన్త్రపరకాలాదిగురుపరంపరాయాశ్చ ఘనపరిణాహయా కరుణయా ॥ ౧౩౫ ॥ తామేతాం శ్రీ
భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికామభినిషేవ్య సుదూరవిధూనిత భవదవతాపాటోపాస్సుఖమాసతాం సతాం సముదయాస్స
ముదయద్దయాసముదయాః ॥ ౧౩౬ ॥ దుర్లభతమ శ్రీ వీరరాఘవీయ వ్యాఖ్యాన లాభలక్షణ మహాగుణామృతార్ణవనిమగ్నా
స్స్వాన్తానిసర్గదాన్తాస్స్వభావశాన్తాశ్శ్రీమన్తో మహాభాగవత వతంసా అస్మిన్ముద్రితేఽపి హాతి ప్రబన్ధే ముద్రణావసరరభస
వశసంభావితవర్ణ విపర్యయాది దోషదర్శనకార్పణ్య సంజ్వరమలీమస మానసా మా జాతు చిదపి భూవన్గుణగ్రహైకజీ
వాతవస్సకలజగదుజ్జీవనహేతవస్సంసారసాగర తారణసేతవస్త్రయ్యన్తసిద్ధాన్తమహాసౌధపరిష్కారకేతవస్స
న్త్వితి దృఢతరం ప్రతీమః ॥ ౧౩౭ ॥ శ్లో ॥ యద్భక్త్యుపజ్ఞమిహ భాగవతస్య టీకా సేయం విశోధ్య సముదర్త్రిత చన్ద్రికా
ఖ్యా । రామేశ్వరస్య నృతతేర్భువి శఙ్కరామ్బాపౌత్రస్య తస్య సుచిరాయ విభాతు కీర్తిః ॥ ౧౩౮ ॥ అయం హి ॥ యత్ర శ్రీపర
కాలదేశికమణేర్మాలాగ్రతీర్థాదికా సమ్యగ్ఖ్యాతిసదాతనీబహుమతీ రామేశ్వరేన్ద్రాజ్ఞయా । స్వీయే కృష్ణపురే హరేర్వ్యు
పనిషద్గోపాలకృష్ణస్య తజ్జీర్ణం మన్దిరముద్ధారముఖతః కృత్వా శిలామణ్డపమ్ ॥ ౧౩౯ ॥ య ఇహ భగవాన్నాచ్చారమ్బాం
పితామహమాతరం పిపదపనయాదిష్టార్థానాం తథా ప్రతిపాదనాత్ । వ్యతనుత సమృద్ధార్థాం తస్యాత్మనీన శుభేప్సయా
యజనసదనం గోపాలస్యాప్యథాదుపలైర్నవమ్ ॥ ౧౪౦ ॥ సమ్యక్కొమ్మలగట్టు నామని గిరౌ యః ప్రాదురాసీత్పురా తత్రాద్య
గ్వనపత్తిరాష్ట్రకశలాధానాయమానాయకః । రమ్యాం పుష్కరిణీం విధాయ వితతాం తత్ప్రీతయే తద్గిరౌ మాసే కా
ర్తికికేను హోత్సవమపి ప్రావర్తయద్వార్షికమ్ ॥ ౧౪౧ ॥ అసౌ దిక్పాలాళీమకుటమణిపాళీసఖయశాః పిశాం నేతా హ్యేతా
దృశ ఇహ న భూతో న భవితా । ఇతి శ్లాఘ్యోఽనర్ఘప్రగుణగుణవన్మాన్యచరితో వశీ నానాభాషా లిపివచన లేఖాతి చతు
రః ॥ ౧౪౨ ॥ ప్రసన్నాత్మా నిత్యం విలసదసదృక్షౌర్యమహిమా క్షమాశాలీ కాలీకృతరిపుజనాలీకఫలకః । దయాదాక్షిణ్యశ్రీన
యవినయవిజ్ఞానజనిభూః ప్రధానానాం మూర్ధన్యస్సుమతిరతిధన్యస్సరసవాక్ ॥ ౧౪౩ ॥ ప్రభుత్వే తారుణ్యే ఘనకనకరత్నాది
విభవే మహోద్దామే సత్యప్యనధిగతగర్వాఙ్కురకథః । గభీరోదారాత్మా కులసముచితాత్యద్భుత గుణోల్లసద్భూపా
రామేశ్వరధరణిపాలో విజయతామ్ ॥ ౧౪౪ ॥ శ్రీమద్భాగవతం యదాననసుధాసశ్రీశుకోద్భాసతాం తద్వ్యాఖ్యా యదుదీరి
తా స జయతాచ్ఛ్రీరాఘవార్యస్సుధీః । యస్తాం సాధు విశోధ్య సర్వ విదుషాం భోగ్యామతానీత్తరాం స శ్రీకృష్ణ కవిద్వి
షద్విజయతాం శ్రీ బ్రహ్మతన్త్రో గురుః ॥ ౧౪౫ ॥ పూర్వాశ్రమతనయేన శ్రీకృష్ణబ్రహ్మతన్త్రపరకా
లగురోః । శ్రీశ్రీనివాసరాఘవకృతినాధాభాతు భూమికైషా లిఖితా ॥ ౧౪౬ ॥ శ్రీ వీరరాఘ
వీయవ్యాఖ్యామృతపూరసేకవికలఙ్కమ్ । భాగవతచన్ద్రబిమ్బం భాగ్యజ్జగతాం
విజృమ్భతాం భవ్యమ్ ॥ ౧౪౭ ॥ శ్రీ హయవదనాయ నమశ్శ్రీరామానుజ
యతీశ్వరాయ నమః । నిగమాన్తార్యాయ నమశ్శ్రీమత్పరకాలదేశి
కాయ నమః ॥ ౧౪౮ ॥ ఇతి శ్రీ వీరరాఘవీయ భూమికా.

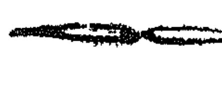
శ్రీ శ్రీ హయవదన శ్రీనివాస ప్రసీద శ్రీ శ్రీ

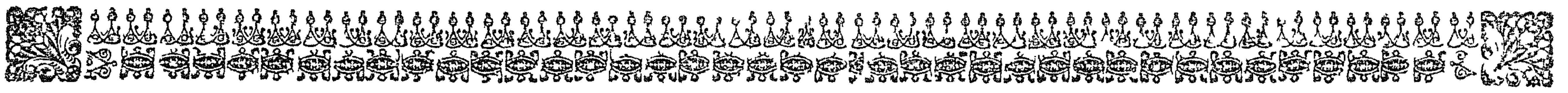
శ్రీ శ్రీ కృష్ణబ్రహ్మతంత్ర పరకాలమహాదేశికైరనుగృహీతోనుగ్రహః

ఓం స్వామినః స్వస్తిమంత్రార్థాస్సత్యాస్సఫలాస్సంత్వితి భవంతో మహాంతోఽనుగృహ్ణంతు ॥ అనయోర్దంపత్యోర్వివాహోక్తం దీర్ఘమాయుష్యం భూయాదితి తత్రభవంతో భవంతో మహాంతోఽనుగృహ్ణంతు ॥ అద్యానుష్ఠితే వైవాహికే శుభకర్మణి మంత్రలోపే తంత్రలోపే ద్రవ్యలోపే శ్రద్ధాలోపే సంభవత్యపి సర్వం యథావదనుష్ఠితం భూయాదితి తత్రభవంతో భవంతోఽనుగృహ్ణంతు ॥ ఇమా దంపతీ వందారుకబృందారకబృందాగ్రగణ్యకోటీరకోటితటఘటితచటులమణిపటలవిస్ఫురసురుచిరమరీచివీచిపరిచుంబితచరణాంబుజస్య - కలశాంబుధిరాజకన్యాస్తనస్తబకవాస్తవ్యనిస్తులకస్తూరికామోదప్రశస్తిసౌవస్తికకౌస్తుభాభరణస్య - రమాలోచనచకోరహరిణకిరణస్య ఉమాచిత్తసరోజషట్చరణస్య లీలావిలాసవిహారశరణస్య - శరణాగతభరణాయత్తకరుణస్య నిఖిలభువనసుభగంకరణస్య - ఫణాధరధురీణధరణిధరాభరణస్య - జ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్యాద్యనంతకల్యాణగుణవిలాసనివాసస్య శ్రీశ్రీనివాసస్య పరదైవతస్యానుగ్రహేణ - శచీపురందరావివాతిమాత్రసౌభాగ్యధురంధరౌ - సరస్వతీచతురాననావివ సకలకలాచతురాననౌ - జానకీరఘునందనావివ జగదానందనౌ - రోహిణీచంద్రమసావివ పరస్పరప్రేమసాంద్రమనసౌ - అరుంధతీవసిష్ఠావివ సదాచారనిష్ఠౌ - రతికుసుమచాపావివాన్యోన్యానురూపయూపౌ - రుక్మిణీవాసుదేవావివ ప్రవర్ధమానపుత్రపౌత్రాదిసంతానప్రభావౌ చ భూయాస్తామితి తత్రభవంతో భవంతో మహాంతోఽనుగృహ్ణంతు ॥ అనయోర్దంపత్యోః - శ్రీమత్సరసిజాసనసరస్వతీయతిరాజమకుటకేశవనిగమాంతదేశికబ్రహ్మతంత్రపరకాలయతివరాదిగురుపరంపరాచిరకాలనిరంతరారాధితచరణారవిందస్య శ్రీహయగ్రీవస్య నిరవగ్రహేణానుగ్రహేణాతిసముద్రం గాంభీర్యమతిదేవాచార్యం మతిచాతుర్యం అతిజాహ్నవి పావనత్వమతిసూర్యం తేజస్విత్వమతిచంద్రమాహ్లాదిత్వం చ భూయాదితి తత్రభవంతో భవంతో మహాంతోఽనుగృహ్ణంతు ॥ అస్మిన్వైవాహికశుభోత్సవతదీయారాధనే - హరితతరకదళికాపత్రమరకతకభద్రాసనాధిరూఢేన శాణోల్లీఢహీరమణిరేఖాస్మేరయా ఘృతధారయా సహధర్మచర్యాపగిరద్ధేన - నిజగుణానురూపేణ సూపేన సచివేన - కందళితానందకందరసోద్దండకూశ్మాండదుర్వారరసోర్వారుకమూర్తాంగవార్తాకరసజటాలపటోలశాకైరంగైః - గసైః షడ్భిర్గుణైః - సహకారామలకజంబీరమయేనోపదంశేన శక్తిత్రయేణ - మాకందాదిఫలవితానైః ప్రధానైః అతిరసైరతిరసైర్మనోహరైర్మనోహరైర్నిఖిలజనమోదకైర్మోదకైస్సంవర్ధితపోలికాభిర్హోళికాభిరుజ్జృంభితరసాటోపైశ్చ షట్కల్యాద్యపూపైః పరిజనకలాపైః - మార్జికాదధిమార్జికాభ్యాం చామరగ్రాహికాభ్యాం మృణాళసూత్రసచ్ఛాత్రగోధూమపిష్టవిరచితసేవాభిధానభక్ష్యవిశేషైశ్చామరైశ్చ పరిగతేన - అఖండమండదధిఖండవిమలవాససా పరివీతేన తారాపతిదీప్తదోరాహవర్ధీ రేణుక్షీరేణాభిషిక్తేన - పప్పళాభిధానధవళాతపత్రపరిష్కృతేన - నిగృహీతతృష్ణాసహచరీపరిరబ్ధక్షుద్భారప్రతిపక్షరాజేన శాల్యోదనమహారాజేన శుద్ధాత్మనాఽనేన యజమానేనైవ తోషితోఽశేషభాగవతాంతర్యామీ శేషగిరినివాసశ్శ్రీశ్రీనివాసస్సుప్రసన్నో వరదో భూత్వా - అనయోర్దంపత్యోర్నిరంతరం క్షేమస్థైర్యవీర్యవిజయాయురారోగ్యభాగ్యాభివృద్ధిప్రదో భూయాదితి తత్రభవంతో భవంతో మహాంతోఽనుగృహ్ణంతు ॥ అస్మిన్ శుభోత్సవే ఘనసారఘనసారమృగమదఘుసృణమసృణితవివిధవనగంధైః - అవికలవకుళముకుళమరువకకురవకమల్లీమతల్లీచంపకచాంపేయమందారకుంచారవిందకుటజకదంబముకుళముకుదంబగుంఫితైః లోకోత్తరసౌరభకరంభితైర్మాల్యకదంబైః - ఏలాలవంగజాతీఫలకాశ్మీరజకర్పూరగపరిమళపరిమిళితక్రముకదళసుధారసముగ్ధస్నిగ్ధసుధాచూర్ణపేశలైస్తాంబూలైశ్చ పరితోషితానాం భాగవతానామశేషాణామమీషాం తత్రభవతాం భవతామమోఘాభిరాశీర్భిరస్మిన్కల్యాణగృహే శ్రీశ్రీనివాసదివ్యమహిషీమణిశ్శ్రీమహాలక్ష్మీస్స్వైరమాభూమానముద్ధామానమవలంబతామితి తత్రభవంతో భవంతో మహాంతోఽనుగృహ్ణంతు ॥ సద్యస్సువృష్ట్యా సర్వే నదనదీతటాకాస్సంపూర్ణా భూయాసురితి తత్రభవంతో భవంతో మహాంతోఽనుగృహ్ణంతు ॥ దేశోయం నిరుపద్రవోఽస్తు ॥***

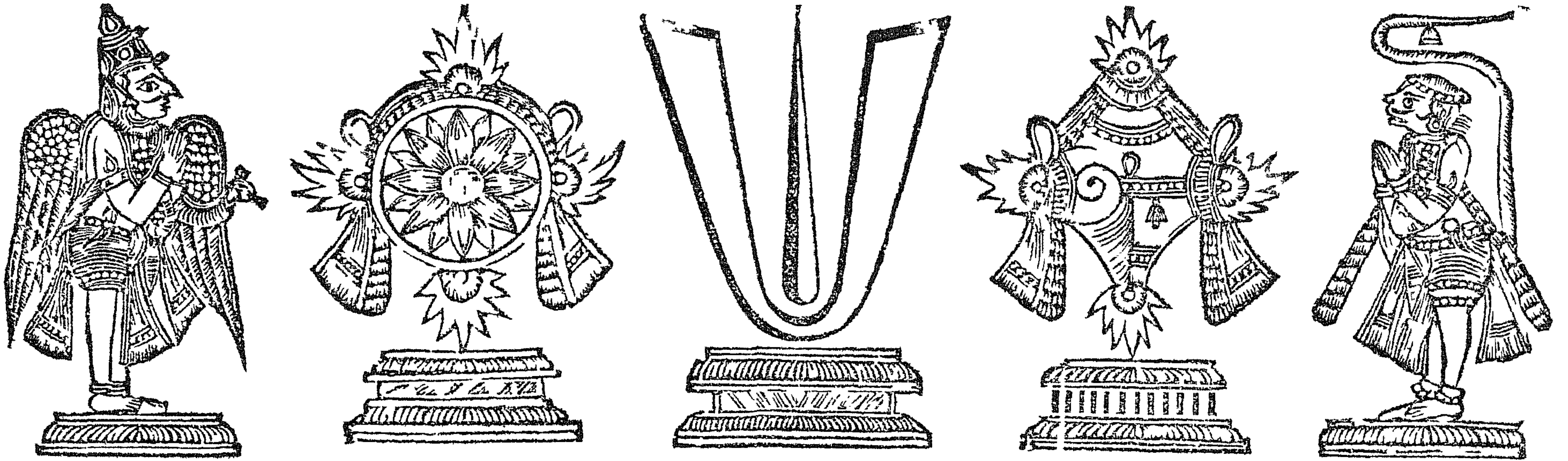
రాజా ధార్మికో విజయీ చ భవతు ॥ సర్వే జనాస్సుఖినో భవంతు ॥ సమస్తసన్మం
గళాని భవంతు సత్యా ఏతా ఆశిషస్సంతు

శ్రీహయవదనపరబ్రహ్మణే నమః

శ్రీరస్తు

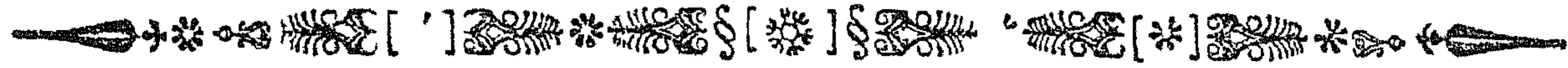

శ్రీహయగ్రీవాయనమః.

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః

శ్రీవీరరాఘవీయవ్యాఖ్యాసహితశ్రీమద్భాగవతమ్

ప్రథమస్కన్ధే- ప్రథమోఽధ్యాయః

శుక్లాంబరధరంవిష్ణుం శశివర్ణం చతుర్భుజమ్ । ప్రసన్నవదనంధ్యాయేత్సర్వవిఘ్నోపశాన్తయే॥
యస్యద్విరదవక్త్రాద్యాః పారిషద్యాః పరశ్శతమ్ । విఘ్నంనిఘ్నన్తి సతతంవిష్వక్సేనంతమాశ్రయే॥

మూలం ॥ హరిః ఓం ॥

జన్మాద్యస్యయతోఽన్వయాదితరతశ్చార్థేష్వభిజ్ఞస్స్వరాట్తేనేబ్రహ్మహృదాయఆదికవయేముహ్యన్తియం సూరయః। తేజోవారిమృదాంయథావినిమయోయత్రత్రిసర్గోఽమృషాధామ్నాస్వేనసదానిరస్తకుహకం సత్యంపరంధీమహి॥

వ్యాఖ్యా॥ వన్దేవాత్స్యమహాబలార్యతనయంవాత్సల్యవారాంనిధింశ్రీశైలేశగురుం శ్రియఃపతిమపిప్రాచార్యపారంపరీమ్॥ తుర్యంవ్యూహమశేషహేతుమజితస్యాజంతదుత్సఙ్గజం దేవర్షిప్రవరంపరాశరసుతంవ్యాసంచవైయాసకిమ్ ॥ ౧ ॥ శ్రీశైలపూర్ణాదఖిలేతిహాసపురాణజాలంసమవాప్యయేన । ప్రావర్తిసందర్శయతేవశిష్యభావంమునింలక్ష్మణమాశ్రయేఽహమ్॥ ౨ ॥ శ్రీరామానుజయోగిపూర్ణకరుణాపాత్రంమహాన్తంతతస్సంప్రాప్తాఖిలవేదవిద్యమఖిలాన్యోద్రామిడాన్వ్యాకరోత్ । వేదాన్తార్థకురుకేశ్వరంగుణనిధింశ్రీవిష్ణుచిత్తం గురుంవాత్స్యం తంవరదంచవాత్స్యజయజంవ్యాసార్యమీడేమహి॥ ౩ ॥ శ్రీమద్భాగవతంపురాణమఖిలంవ్యాఖ్యాతృభిర్వ్యాకృతంవ్యాసార్యైర్యతిరాజభాష్యవచసామర్థ్యంబుధానాం ముదే । మన్దానామపమాదృశామవగమాయాహంతదాదర్శితం పన్థానంసముపాశ్రితోవివృణుయాంమత్సాహసంక్షమ్యతామ్ ॥ ౪ ॥ తత్రభవాన్పారాశర్యస్సత్యవత్యాంభగవదంశేనావతీర్ణోబాదరాయణోఽఖిలహేయప్రత్యనీకకల్యాణగుణగణేనపరేణబ్రహ్మణా విరచితేఽస్మిన్బ్రహ్మాది స్తమ్బపర్యన్తే దేవమనుష్య పశుపాదపస్త్రీపుంసచాతుర్వర్ణ్యచాతురాశ్రమ్యాదిభేదభిన్నేజగతితదుపకల్పితతదారాధనోపయుక్తకరణకళేబరాః-చతుర్ముఖాదిపరంపరాప్రవర్తితతన్నిశ్శ్వసితరూపధర్మార్థకామమోక్షపురుషార్థచతుష్టయతత్సాధనావబోధ్యధీతవేదానపిస్వస్వ కర్మవాసనానువర్తిబుద్ధ్యనుగుణప్రవృత్తకర్మానుగుణగర్భ జన్మజరామరణాదిసాంసారికదుఃఖోపహతాః-ననవగతవేదార్థాఞ్ జనానవలోక్యానుకమ్ప

మనాస్తదుజ్జీవయిషయా తేషాందురవబోధం ప్రతిజన్మహితోపదేశేన మాతాపితృసహస్రేభ్యోఽప్యతివత్సలతమం భాగద్వయాత్మకం వేదం వ్యాచిఖ్యాసుస్తావత్స్వశిష్యేణ భగవతా జైమినినా మహర్షిణా పూర్వభాగం వ్యాఖ్యాప్య స్వయముత్తరభాగం సమీచీనైశ్శారీరకన్యాయైర్వ్యాఖ్యాయ ప్రాయశః పూర్వభాగోపబృంహణాత్మకం పఞ్చమవేదత్వేన ప్రసిద్ధం శ్రీమహాభారతాఖ్యమితిహాసం నిర్మాయ ప్రాధాన్యేన వేదాన్తార్థోపబృంహణాత్మకం శ్రీమద్భాగవతాఖ్యం పురాణరత్నం చికీర్షుస్తావదిష్టదేవతోపాసనాత్మకం మఙ్గళమాచరతి ప్రథమశ్లోకేన॥ జన్మాదీత్యాదినా, యద్యపి కేచిదిదం పురాణం శుకకర్తృకమితివదన్తి-యద్యపి చోపనిషద్భాగోపబృంహణపరేషు తత్రాపి సాత్త్వికతయా ప్రత్యక్షశ్రుత్యనుగుణార్థతయా చ ప్రబలేషు ప్రబన్ధేషు వాసిష్ఠపాద్మప్రత్యక్షశ్రుత్యభిప్రేతమపఞ్చమశ్రుతిప్రవర్తకభగవదంశపారాశర్యతనయపరమర్షిప్రణీతం పురాణం శ్రీమద్భాగవతమశేషజగత్ప్రథితం పరమనిశ్శ్రేయసాభ్యర్థిభిరత్యన్తముపాదేయమ్-యథాహి పాద్మే అమ్బరీషం ప్రతి గౌతమేనోక్తం-అమ్బరీష శుకప్రోక్తం శృణు భాగవతం సదా। పరస్వస్వముఖే నాపి యదీచ్ఛసి భవక్షయమితి శ్రీవ్యాసార్యశ్రీసూక్తేశ్చ శుకకర్తృకత్వమవగమ్యతే,, తథాపి, తత్ర ప్రణీతమిత్యస్య ప్రవర్తితమిత్యర్థః॥ పారాశర్యేత్యస్యాకృతేతి శేషః-తనయేతస్యతదిత్యాదిః, అన్యథైతత్పురాణస్థబహువచనవిరోధాపత్తేః,, తథాహి తావదస్మిన్నేవ స్కన్ధే తృతీయేఽధ్యాయే,, ఉత్తమశ్లోకచరితం చకార భగవానృషిః। నిశ్శ్రేయసాయ లోకస్య ధన్యం స్వస్త్యయనం మహత్॥ తదిదం గ్రాహయామాససుతమాత్మవిదాం వర,, మితి వ్యాసకర్తృకత్వం స్పష్టం ప్రతీయతే॥ తథా శ్రీనారదస్యాజ్ఞయా ఏతత్పురాణనిర్మాణం-తచ్చాస్మిన్నేవ స్కన్ధే స్పష్టీభవిష్యతి॥ అనర్థోపశమం సాక్షాద్భక్తియోగమధోక్షజే। లోకస్యాజానతో వ్యాసశ్చక్రే సాత్వతసంహితామితి, తథా ద్వితీయే ప్రథమేఽధ్యాయే-ఇదం భాగవతం నామ పురాణం బ్రహ్మసమ్మితం। అధీతవాన్ ద్వాపరాదౌ పితుర్ద్వైపాయనాదహమితి, శుకోక్తేరపి తదవగమ్యతే, తథా నవమే ద్వావింశేఽధ్యాయే-యస్యాం పరాశరాత్సాక్షాదవతీర్ణో హరేః కలా-వేదగుప్తో మునిః కృష్ణో యతోఽహమిదమధ్యగామ్॥ హిత్వా స్వశిష్యాన్పైలాదీన్భగవాన్బాదరాయణః। మహ్యం పుత్రాయ శాన్తాయ పరం గుహ్యమిదం జగావితి శుకోక్తేశ్చ తదవగమ్యతే॥ ఉదాహృతవ్యాసార్యశ్రీసూక్తిగతహేతుభిరేవాస్య పురాణరత్నస్య ప్రామాణ్యం, మతఏవోపాదేయత్వం చ స్పష్టమవగమ్యత ఇతి నాత్రాస్మాభిః కార్యో యత్నః పురాణాన్తరసంవాదశ్చ తదనన్తరమేవ స్పష్టీభవిష్యతి-అత్ర గాయత్ర్యుపక్రమత్వం ప్రతీయతే ధీమహీతి శబ్దతః పదాన్తరైరర్థతశ్చ తదుపక్రమత్వప్రత్యభిజ్ఞానాత్-గాయత్ర్యుపక్రమత్వం చాస్య స్కాన్దే పురాణ ఉత్తరఖణ్డే, గ్రన్థోఽష్టాదశసాహస్రో ద్వాదశస్కన్ధసమ్మితః॥ హయగ్రీవబ్రహ్మవిద్యా యత్ర వృత్రవధస్తథా। గాయత్ర్యా చ సమారమ్భో యత్ర భాగవతం విదురితి॥ తథా చోక్తం మాత్స్యే॥ ఆరభ్య యత్ర గాయత్రీం వర్ణ్యతే ధర్మవిస్తరః। వృత్రాసురవధశ్చాపి యత్ర భాగవతం విదురితి॥ తత్ర జన్మాద్యస్య యత ఇతి జగత్కారణత్వప్రతిపాదనేన తదర్థకసవితృశబ్దార్థ ఉక్తః-వేదాన్తప్రసిద్ధం ద్యోతయతా యత ఇతి పదేన తచ్ఛబ్దార్థశ్చ సూచితః-సూరయ ఇత్యనేన వరేణ్యశబ్దార్థ ఉక్తః,, ఉక్తం హి సర్వజ్ఞస్వామిశ్రీవివరణే,, వరేణ్యం వరేణ్యం తు వరాధ్యాతార ఈరితా ఇతి-తేన ఇత్యాదినా దేవశబ్దార్థ ఉక్తః-ద్యోతనస్సర్వభావానాం ద్యోతమానస్స్వయం సదా॥ అజ్ఞానమఖిలం తుద్యన్నితి తత్రోక్తం, దృక్ ఖణ్డయన్, దో అవఖణ్డనే, ద్యోతనః ప్రకాశకం జన్మాదీత్యనేన చ దేవశబ్దార్థ ఉక్తః జగద్వ్యాపారో హితల్లీలా-ధామ్నేత్యాదినా భర్గశబ్దార్థ ఉక్తః-భర్గస్తేజస్సమాఖ్యాతం భర్జయత్యఖిలం కష్టమితి చ తత్రయుక్తం-స్వరాట్ స్వతన్త్రః, ప్రేరకత్వేన ధీప్రచోదనం-ద్యోతనమ్ ధియో ధీపూర్వికాశ్చేష్టాః ప్రేరణం తు ప్రచోదనమితి హి తత్రోక్తం, ఏవం ప్రవర్తితయా దిశా గాయత్ర్యుపక్రమత్వసిద్ధిః అథ పదాని యోజ్యన్తే-ప్రబన్ధస్య వేదాన్తార్థోపబృంహణరూపతాం దర్శితాం ద్యోతయతి-జన్మాదీతి, యతో వా ఇమాని భూతాని జాయన్త ఇతి వేదాన్తార్థప్రత్యభిజ్ఞానాత్ శారీరకార్థసంగ్రహం చాత్ర ద్యోతయతి॥ శారీరకద్వితీయసూత్రస్యైవాదావుపాదానాత్-సూత్రార్థప్రత్యభిజ్ఞానాదేవ పరం ధీమహీత్యత్ర బ్రహ్మేత్యధ్యాహారో బోధ్యః- అస్య చిదచిన్మయస్య జగతో యతో జన్మాదితం సత్యం పరం బ్రహ్మ ధీమహీత్యన్వయః కారణం తు ధ్యేయ ఇతి శ్రుతేరితి భావః-ఏవమన్యేషామపి యచ్ఛబ్దానాం-జన్మాదీతి తద్గుణసంవిజ్ఞానో బహువ్రీహిః-జన్మస్థితిలయమన్యపదార్థః అత ఏవ నపుంసకత్వమేకవచనత్వం చ, అతద్గుణసంవిజ్ఞానబహువ్రీహిత్వే సృష్టికారణత్వాసిద్ధిః తథా స్థితిలయయోరేవాన్యపదార్థత్వేన జన్మాదిశబ్దస్య ద్వివచనాన్తత్వే,, ఈదూదేద్ద్వివచనం,, మితి ప్రగృహ్యసంజ్ఞాయాం సన్ధ్యభావప్రసఙ్గః-తద్గుణసంవిజ్ఞానబహువ్రీహిపక్షే జన్మాదిత్రయాణాం సముదితానామన్యపదార్థత్వే జన్మాదిశబ్దస్య బహువచనాన్తత్వాపత్తిః॥ జన్మన ఏవాన్యపదార్థత్వం సమస్యమానపదార్థత్వం చ విరుద్ధం, జన్మప్రత్యేవ తస్యాదిత్వానుపపత్తిశ్చ-అ

తోజన్మస్థితిలయసమాహారమన్యపదార్థం వివక్షిత్వా జన్మాదీతి తద్గుణసంజ్ఞానబహువ్రీహిః ప్రయుక్తః, తస్యాన్యపదార్థ
స్యగుణా విశేషణాని సమస్యమానపదార్థా ఇతి యావత్, తేషాం- సమిత్యేకీకారే, సంవిజ్ఞానం విశేష్యభూతాన్యపదార్థా
న్తర్భావేన విజ్ఞానం యస్మాత్ స బహువ్రీహిః లంబకర్ణో గత ఇత్యాదే స్తద్గుణసంజ్ఞానబహువ్రీహిః- తద్విపరీతశ్చిత్రగురిత్యా
దిస్త్వతద్గుణసంవిజ్ఞానః, యతో జన్మాదీతి తద్ధీమహీత్యనేన జన్మాదికారణత్వం బ్రహ్మలక్షణం వివక్షితం, యతో వా ఇమా
నీత్యాదిశ్రుతౌ [illegible] హ్మేత్యుక్తైరనేకలక్షణవైయర్థ్యాచ్చ జన్మాదిహేతుత్వసముదాయ ఏకం లక్షణం - నతు
జన్మకారణత్వం స్థితికారణత్వం లయకారణత్వం చేత్యేకైకం లక్షణం - అత్ర హి సత్యం పరం బ్రహ్మ ధీమహీత్యేతావన్మా
త్రోక్తౌ బ్రహ్మశబ్దస్య బృహన్మహదాదిశబ్దపర్యాయత్వాభిధానేన ప్రకృతిజీవాదిపరత్వస్యాపి సంభవాత్తేషామేవాత్ర ధ్యే
యత్వం ప్రసక్తం- తద్వ్యుదాసాయాత్ర ధ్యేయస్య బ్రహ్మణో నిరతిశయబృహత్త్వం స్వరూపగుణబృహత్త్వం తదేవ బ్ర
హ్మశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తం ప్రకృత్యాదిషు బ్రహ్మశబ్దస్త్వౌపచారిక శ్చేతి వక్తుమత్ర లక్షణముచ్యతే ॥ తత్ర చైకేనైవ సముదా
యలక్షణేన ధ్యేయస్య బ్రహ్మణో నిరతిశయబృహత్త్వలాభాత్తత ఏవ ప్రకృత్యాదివ్యుదాసాన్నానేకలక్షణత్వం- అన్యథా స్ర
ష్టికారణత్వమాత్రోక్తౌ తదనుకూలజ్ఞానశక్త్యాదిలాభేపి స్థిత్యాద్యనుకూలజ్ఞానశక్త్యాద్యలాభేన నిరతిశయబృహత్త్వాసిద్ధిః
నచ స్థితియోక్తావపి మోచకత్వోపయోగిజ్ఞానశక్త్యాద్యలాభ ఇతి వాచ్యమ్ । మోక్షస్య స్థితిలయాన్యతరాన్తర్భూతత్వేన త
త్కారణతోక్త్యైవ తల్లాభాత్-స్థితిర్నామానిష్టపరిహారపూర్వకేష్టప్రాపణరూపా - మోచకత్వం చ తాదృశమేవ-యది
వాయం మోక్ష ఆత్యన్తికనాశరూప ఇష్టస్తర్హి లయాన్తర్భూతః-యత ఇతి హేతౌ పంచమీ-నతు జనికర్తుః ప్రకృతి,, రిత్యపా
దానసంజ్ఞాయాం పంచమీ। తథా సతి స్థితిప్రళయయోరనన్వయస్స్యాత్ - జనికర్తుః ప్రకృతిరితి సూత్రే హి ప్రకృతిశబ్ద ఉపా
దానకారణవాచీ-జాయమానస్యోపాదానకారణమపాదానసంజ్ఞకమితి తత్సూత్రార్థాత్ - అత్ర తత్సూత్రవిహితాపా
దానసంజ్ఞానిమిత్తపంచమ్యభ్యుపగమే జన్మకారణత్వస్య లక్షణత్వలాభేప్యాదిశబ్దగ్రాహ్యస్థితిలయకారణత్వస్య లక్షణత్వా
లాభాత్తయోరనన్వయః స్ఫుట ఏవ- హేత్వర్థపంచమ్యాం తు హేతుత్వస్య నిమిత్తోపాదానసాధారణ్యాత్తదన్వయ ఉపప
న్నః॥ తత్ర తథావ్యవస్థావిశేషవతః ప్రాగవస్థాయోగిత్వముపాదానత్వం- నిమిత్తత్వం నామ కర్తృత్వం-ఏవం చాత్ర జగజ్జ
న్మాదీన్ప్రత్యుపాదానత్వనిమిత్తత్వరూపోభయవిధకారణత్వం బ్రహ్మణో లక్షణం వివక్షితం॥ నను లోకే మృత్కులాలయో
ర్విభిన్నయోరేవోపాదానత్వనిమిత్తత్వదర్శనాత్కథమేకస్యోభయవిధకారణత్వమిత్యత్రాహ॥ అన్వయాదితరతశ్చార్థేష్వి
తి-అర్థేషు కార్యభూతేష్వర్థేషు దేవమనుష్యాదిషు-అన్వయాదనువృత్తేరుపాదానత్వం, ఇతరతో వ్యతిరేకాదనన్వయాత్ప్ర
కృతిపురుషాభ్యాం విలక్షణత్వేన తన్నియన్తృతయా పృథగవావస్థానాన్నిమిత్తత్వం చైకస్యైవ బ్రహ్మణ ఉపపన్నమిత్యర్థః
[illegible] క్తేర్ఘటాదిషు మృత్కార్యేష్వన్వయాన్మృద ఉపాదానత్వం, అచేతనాయా మృద స్తు వ్యతిరేకాభావాన్న ని
మిత్తత్వం బ్రహ్మణ స్తు ప్రత్యక్షాదిప్రమాణాన్తరానవగతస్య కేవలవేదాన్తైకసమధిగమ్యస్య చిదచిద్విలక్షణస్యోభయవిధకా
రణత్వోపయుక్తసార్వజ్ఞ్యసర్వశక్తియుక్తస్యాన్వయవ్యతిరేకయోర్వేదాన్తేభ్యోఽవగతత్వాదుభయవిధకారణత్వోపప
త్తిరితి భావః॥ వేదాన్తాశ్చ, సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ- ఐతదాత్మ్యమిదం సర్వం- అయమాత్మా బ్రహ్మ- తత్త్వమసీత్యాదయోఽన్వ
యప్రతిపాదకాః-తదైక్షత-యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్ పృథివ్యా అన్తరో యం పృథివీ న వేద యస్య పృథివీ శ[illegible]న్త
రో యమయతి య ఆత్మని తిష్ఠన్నాత్మనోఽన్తరో యమాత్మా న వేద యస్యాత్మా శరీరం య ఆత్మానమన్తరో యమయతీత్యాదయో
వ్యతిరేకప్రతిపాదకాః ॥ యద్వా ॥ ఏవంవిధానాముభయవిధకారణత్వనిర్వాహకాన్వయవ్యతిరేకప్రతిపాదకానాముభ
యవిధకారణత్వప్రతిపాదకానాం - సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీదేకమేవాద్వితీయం తదైక్షత బహు స్యాం ప్రజాయేయ సన్మూ
లాస్సోమ్యేమాస్సర్వాః ప్రజా ఇత్యాదీనాం చ వేదాన్తానాం బ్రహ్మణి ప్రతిపాదకతయాన్వయాత్ , అర్థేషు ఇతరతోఽనన్వ
యాత్ ప్రకృతిపురుషాదిషూభయవిధకారణత్వప్రతిపాదకత్వేనాన్వయాభావాచ్చ బ్రహ్మైవోభయవిధం కారణమిత్యర్థః ॥
యథా బ్రహ్మస్వరూపగుణాదికం శాస్త్రైకసమధిగమ్యం తద్వదుభయవిధం కారణత్వం బ్రహ్మణ్యేవ శాస్త్రేభ్యోఽవగతం న
తు ప్రకృత్యాదిష్వితి భావః॥ అస్మిన్పక్షే అన్వయాదిత్యనేన సమన్వయాధ్యాయప్రథమపాదార్థ ఉక్తః- ఇతరత ఇత్యనేన త్రిపా
ద్యర్థః। బ్రహ్మకారణమేవ బ్రహ్మైవ కారణమిత్యయోగాన్యయోగవ్యవచ్ఛేదేన కారణత్వం హి సమన్వయాధ్యాయే సమర్థితం-
పూర్వవ్యాఖ్యానే తు - అనువృత్త్యననువృత్తిభ్యాముపాదానత్వనిమిత్తత్వనిర్వాహకాభ్యాం తదుభయవిధకారణత్వే సా
ధితే అర్థాదేవ ప్రకృత్యాదీనామకారణత్వసిద్ధేరయోగాన్యయోగవ్యవచ్ఛేదావర్థాదేవ సిధ్యతః ॥ యద్వా ॥ సమన్వయాదు

భయవిధకారణత్వస్య బ్రహ్మణ్యేవసంగతేః, అర్థేషు ప్రకృత్యాదిషు, ఇతరతోఽసంగతేశ్చ, బ్రహ్మణ ఏక కారణత్వమిత్యర్థః॥ ఏకమేవాద్వితీయమిత్యనేనహి కృత్స్నజగత ఏకమేవోభయవిధకారణమవగతం, తత్ర ప్రకృత్యాదిషూభయవిధకారణత్వోపయుక్తసర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వాద్యభావస్య బ్రహ్మణి తత్సద్భావస్యచ శ్రుతిభ్య ఏవ, యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్, సత్యకామస్సత్యసంకల్పః, పరాస్యశక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతే స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియాచ। జ్ఞాజ్ఞౌద్వావజావీశనీశౌ॥ అజామేకాం లోహితశుక్లకృష్ణామిత్యాదిభ్యోఽవగమాదుభయవిధకారణం, బ్రహ్మైవేతి భావః, అస్మిన్పక్షే సార్వజ్ఞ్యసర్వశక్తిత్వాదిగుణప్రతిపాదకత్వేన వేదాన్తానాం బ్రహ్మణ్యన్వయాత్తస్మిన్నుభయవిధకారణత్వోపపత్తిః - తదుపపత్తేశ్చ జన్మాదికారణత్వస్య లక్షణత్వసిద్ధిరవగన్తవ్యా, అస్మిన్నపిపక్షే అయోగాన్యయోగవ్యవచ్ఛేదౌ శాస్త్రౌ, యద్వా, బ్రహ్మణ లక్షణేన ప్రతిపత్తవ్యం, అనుమానేనాప్యవగన్తుం శక్యత్వాత్, అప్రాప్తేహి శాస్త్రమర్థవత్, శాస్త్రైకప్రమాణకత్వేపచాతస్మిన్ప్రవృత్తినివృత్త్యుభయరూపరహితే అపురుషార్థస్వరూపే - న - వేదాన్తానాం బోధకత్వేనాన్వయః, పురుషార్థపర్యవసానాసంభవాన్న శాస్త్రం ప్రమాణమిత్యత ఆహ॥ అన్వయాదితరతశ్చార్థేష్వితి॥ అత్రాన్వయాదిత్యనేన సమన్వయాధికరణసిద్ధాన్తార్థ ఉక్తః, శాస్త్రయోన్యధికరణసిద్ధాన్తార్థస్తు అర్థాదత్ర వివక్షితః శాస్త్రయోన్యధికరణస్య లక్షణాక్షేపపరిహారరూపత్వేన లక్షణపదనైవ తదాక్షేపపరిహారయోరప్యత్ర వివక్షితత్వప్రతీతేః - సమన్వయాధికరణం తు శాస్త్రయోన్యధికరణస్య లక్షణాక్షేపపరిహారరూపమితి తదన్వయాదిత్యనేన ప్రదర్శితం। అయం భావః। న తావదనుమానగమ్యం బ్రహ్మ తస్యాసంభవాత్, యద్యపి ఘటాదివత్సావయవత్వేనా జగతః కార్యత్వమనుమీయతే। కార్యం చ తదభిజ్ఞకర్తృకమిత్యనభిజ్ఞజీవవ్యతిరిక్తః కృత్స్నజగన్నిర్మాణచతుర ఈశ్వరోఽనుమాతుం శక్యతే - తథాపి లాఘవాత్కార్యత్వాదిహేతునానుమీయమానో యః కశ్చిత్కర్తా జీవ ఏవ స్యాత్। తస్యక్లృప్తత్వాత్, తేన జీవక్లృప్తౌ లాఘవ, మీశ్వరక్లృప్తౌ గౌరవమితి నేశ్వరసిద్ధిః, నను జీవానామల్పజ్ఞత్వాత్కథం మహీమహీధరాద్యర్థకర్తృత్వమితి చేన్న। తత్త్వలక్షణపుణ్యవిశేషోపచితశక్తివిశేషాణాం విశ్వామిత్రాదీనామేవ తత్సంభవాత్। అస్త్వేకస్మిన్నేవ విశ్వామిత్రోఽన్యత్ర సనాస్తీతి చేన్న, అన్యత్రాప్యస్య స్వావిద్యమానత్వాత్। భవద్భిరనన్తా ఏవ యోగినః కల్ప్యన్తే నసర్వజ్ఞాస్స్వశక్త్యయశ్చేతి తైరేవ తత్ర తత్ర విశ్వసృష్టిః ప్రవర్తతాం, కిమనేన నిత్యజ్ఞానచికీర్షాప్రయత్నవత్తయా విజాతీయతయా పరికల్పితేన, తథా చాన్యథాసిద్ధిదూషితాని కార్యత్వాద్యనుమానాని ఈశ్వరమనుమాతుం న ప్రభవన్తి తర్హి సర్వం కార్యమేకకర్తృకం కార్యత్వాదితి సాధయామ ఇతి చేత్తర్హ్యనేకకర్తృకేషు ఘటపటాదిషు వ్యభిచారః అన్యథాసిద్ధిర్వా, న హ్యేకకర్తృకత్వాభావే కోపి విరోధస్స్యాత్, అనేకకర్తృకం న భవతి కార్యత్వాదిత్యుక్తేప్యయమేవ దోషః, తస్మాదనుమానానామనేకదోషదుష్టత్వాద్వేదాన్తవాక్యానామప్రాప్తత్వలక్షణం తాత్పర్యలిఙ్గమస్తి వేలక్షణ్యముపపన్నమితి, నాపి ప్రవృత్తినివృత్త్యన్వయవిరహిణో బ్రహ్మణోఽపురుషార్థరూపత్వాత్తత్ర పురుషార్థపర్యవసాయిత్వం వేదాన్తానాం న తాత్పర్యమితి వాచ్యమ్, అన్వయాత్, వేదాన్తానాం నిరతిశయపురుషార్థరూపే బ్రహ్మణి తత్స్వరూపగుణాది తాత్పర్యకతయాన్వయాత్, ఇతరతః, తద్వ్యతిరిక్తేష్వర్థేషు పురుషార్థాభాసేషు స్వర్గాదిషు, ఏవమేవాముత్ర పుణ్యచితో లోకః క్షీయత ఇత్యాదిభిః పురుషార్థత్వప్రతిషేధాచ్చ తత్ర శాస్త్రం ప్రమాణమేవేతి, బ్రహ్మణః పురుషార్థరూపత్వం తు - ఆనన్దో బ్రహ్మ - కం బ్రహ్మ ఖం బ్రహ్మ, రసో వై సః, రసగ్గ్ హ్యేవాయం లబ్ధ్వాఽఽనన్దీ భవతి, యదేష ఆకాశ ఆనన్దో న స్యాత్, ఏష హ్యేవానన్దయాతీత్యాదిభిరవగతమ్, నిరతిశయసుఖస్యైవ పురుషార్థత్వాత్, అయోగవ్యవచ్ఛేదికాం కారణత్వోపయుక్తసార్వజ్ఞాదిగుణవత్తామాహ॥ అభిజ్ఞ ఇతి॥ అభితస్సర్వదా సర్వత్ర సర్వం జానాతీత్యభిజ్ఞః, సర్వజ్ఞః, ఇదం చ సార్వజ్ఞం నిమిత్తకారణత్వోపయుక్తమ్, తచ్చోపాదానకారణత్వోపయుక్తసర్వశక్తిత్వస్యాప్యుపలక్షణమ్ సర్వజ్ఞత్వాత్సర్వశక్తిత్వాత్తస్యోభయవిధం కారణత్వముపపన్నమితి భావః। నను సార్వజ్ఞ్యాదికం సుకృతహేతుకం స్యాదిత్యేవంరూపం కర్మవశ్యః కర్మవశ్యత్వమద్యేయత్వాపాదకమాశఙ్క్యాహ॥ స్వరాడితి॥ స్వరాట్ స్వతన్త్రః అకర్మవశ్యః కర్మవశ్యానాం ప్రేరకః, తస్మాద్ధ్యేయ ఏవేతి భావః। యద్వా, సార్వజ్ఞ్యాదికం సుకృతహేతుకం చేత్ సుకృతస్య తన్మూలకసార్వజ్ఞ్యాదేశ్చ పరిమితత్వసంభావనయా కృత్స్నజగత్కారణత్వాసిద్ధిః, తతశ్చ కారణత్వాసిద్ధిః, తతశ్చ కారణం తు ధ్యేయ ఇతి శ్రుతివిరుద్ధమకారణవస్తుధ్యానమనుచితమిత్యత ఆహ॥ స్వరాడితి - స్వేనైవ రాజతే ప్రకాశతే సర్వం విషయీకరోతి న తు కర్మణేతి స్వరాట్, అనేన సార్వజ్ఞ్యాదికం స్వరూపానుబన్ధ్యేవ న తు కర్మమూలకమిత్యుక్తమ్ - ఏవం సార్వజ్ఞ్యాదిగుణవత్తాకథనేన బ్రహ్మణోఽకారణత్వవ్యవచ్ఛేదరూపోఽయోగవ్యవచ్ఛేద ఉక్తః - స ఏవ పున

రాక్ష్యపరిహారాయ తే- తేనే ఇత్యాదినా ॥ అత్రేయమాశఙ్కా- యద్యపీశ్వరః ప్రాక్సృష్టేరేక ఏవ సన్ సకలేతరవిలక్షణత్వే
న సర్వార్థశక్తియుక్తస్స్వయమేవ విచిత్రం జగత్స్రష్టుం శక్నోతి- తథాపీశ్వరకారణత్వం న సమ్భవతి- ప్రయోజనవత్త్వా
ద్విచిత్రసృష్టేః- ఈశ్వరస్య చ ప్రయోజనాభావాత్- బుద్ధిపూర్వకారిణాం హ్యారమ్భో ద్వివిధం హి ప్రయోజనం- స్వార్థః పరా
ర్థో వా- న హి పరస్య బ్రహ్మణస్స్వభావత ఏవావాప్తసమస్తకామస్య జగత్సర్గేణ కిఞ్చిత్ప్రయోజనమనవాప్తమవాప్యతే- నా
పి పరార్థః- అవాప్తసమస్తకామస్య పరార్థతా హి పరానుగ్రహేణ భవతి- న చేదృశగర్భజన్మజరామరణనరకాదినానా
విధానన్తదుఃఖబహులం జగత్కరుణావాన్ సృజతి- ప్రత్యుత సుఖైకతానమేవ జనయేజ్జగత్కరుణయా హి సృజన్- అతః
ప్రయోజనాభావాన్న బ్రహ్మణః కారణత్వముపపద్యత ఇతీమాం చాశఙ్కామర్థాదేవాపనయన్నాహ॥ తేనే ఇత్యాదినా।
హృదా- సఙ్కల్పేన- ఆదికవయే- చతుర్ముఖాయ- బ్రహ్మ- ధర్మాదిపురుషార్థతత్సాధనాదికం నిరతిశయపురుషార్థరూపస్వస్వ
రూపగుణాదికం చావేదయతీతి తథాభూతం వేదం- తేనే- విస్తృతవాన్ ప్రకాశితవాన్ ప్రాదాదితి యావత్ ,,యో బ్రహ్మాణం విద
ధాతి పూర్వం యో వై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి తస్మై,, ఇతి శ్రుత్యర్థోఽత్రానుసన్ధేయః- శాస్త్రప్రవర్తనం హితార్థమ్- ఏవం
చతుల్యన్యాయతయా జగత్సృష్టిరపి హితార్థైవేతి సూచితమ్- తతశ్చ కారుణ్యాచ్చేతనానామపవర్గోపయుక్తజ్ఞానప్రవృత్తిని
ష్పాదకకరణకళేబరప్రదానాయ జగత్సృష్టిః- తదపి పరిపూర్ణత్వాదితి చ ఫలితం- గర్భజన్మాదిదుఃఖానుభవస్తు స్వస్వకర్మ
మూలక ఇతి నేశ్వరస్య దోష ఇతి భావః। తేనే ఇత్యాదినా నామప్రపఞ్చసృష్టిరుచ్యత ఇతి కేచిత్ తన్న నామకల్పనస్య సృ
ష్ట్యన్తర్భావేన పృథగుక్త్యనపేక్షత్వాత్- నామరూపవ్యాకరణం హి సృష్టిః- నామరూపే వ్యాక
రవాణి- తన్నామరూపాభ్యాం వ్యాక్రియతే ఇతి శ్రుతేః- బ్రహ్మశబ్దస్య నామధేయపర్యాయత్వాభావాచ్చ-
స హి వేదపర్యాయశబ్దః- బ్రహ్మ చ స ఏవ- మూలం కృష్ణో బ్రహ్మ చ బ్రాహ్మణాశ్చేతి ప్రయోగాత్- కవయ ఇత్యస్యాఽనన్వయాప
త్తేశ్చ- యచ్ఛాస్త్రప్రవర్తనేన చికీర్షితం హితం తద్దర్శయితుం తత్ప్రవర్తనాభావేఽనర్థం దర్శయన్విశినష్టి॥ ముహ్యన్తి యం
సూరయ ఇతి॥ సూరయో జ్ఞానవన్తః ఉపాసకాః యం ప్రతి ముహ్యన్తి అపరిచ్ఛేద్యవైభవత్వాద్వ్యాకులీభవన్తీత్యర్థః। అప
రిచ్ఛిన్నబ్రహ్మానుసన్ధానం హి శాస్త్రప్రవర్తనస్య పరమం ప్రయోజనం- శాస్త్రప్రవర్తనాభావే అపరిచ్ఛేద్యస్వరూపరూ
పగుణవిభూత్యాదీన్నానాన్తరానవగమ్యాన్నిరతిశయపురుషార్థరూపాననవగన్తుమశక్తాస్సూరయో ముహ్యేయుః- అత ఏ
షాం మోహో మాభూదిత్యేతదర్థం బ్రహ్మ తేనే ఇత్యర్థః- యదితి పాఠే యద్యస్మాచ్ఛాస్త్రప్రవర్తనాభావే ముహ్యన్తి- అ
తో బ్రహ్మ తేనే ఇత్యన్వయః॥ యద్వా॥ ఆశీర్నమస్క్రియా వస్తునిర్దేశో వాపి తన్ముఖమిత్యభియుక్తోక్తేశ్చికీర్షితకృత్స్నప్రబ
న్ధార్థరూపవస్తునిర్దేశః శారీరకాధ్యాయచతుష్టయార్థరూపస్యాత్ర ప్రబన్ధాదౌ నిర్దేష్టవ్యత్వేన తత్ర తావత్కవయ ఇత్యన్తేన స
మన్వయాధ్యాయార్థరూపం వస్తు నిర్దిష్టం- ముహ్యన్తీత్యాదినా వినిమయ ఇత్యన్తేన ద్వితీయాధ్యాయార్థరూపం వస్తు నిర్దిశ్య
తే। సూరయ ఇత్యనేన ద్వితీయాధ్యాయాద్యధికరణార్థానాం- తేజోవారిమృదాం యథా వినిమయ ఇత్యనేన తదధ్యాయాన్త్య
స్య సంజ్ఞామూర్తిక్లృప్త్యధికరణస్య చాత్ర ప్రత్యభిజ్ఞానాత్- ఏవం చాయమర్థః- సూరయః- కపిలహిరణ్యగర్భకణభక్షాక్ష
పాదక్షపణకపశుపత్యాదయః సాఙ్ఖ్యయోగాదితన్త్రప్రణేతారః- ప్రకృత్యాద్యుపాదానత్వనిమిత్తమాత్రేశ్వరవాదినో
యం ప్రతి ముహ్యన్తి- ఈశ్వరస్య సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టస్య జగద్రూపేణ పరిణామం తదుపయుక్తసర్వశక్త్యాదిగుణయోగం
చాజానన్తః ప్రధానస్యోపాదానత్వం వదన్తస్తన్నిర్ణేతుం చాసమర్థా వ్యాకులీభవన్తీత్యర్థః। యదితి పాఠే- యస్మిన్విష
యభూతే బ్రహ్మణి ముహ్యన్తీత్యర్థః। తేనే బ్రహ్మ హృదా య ఆదికవయ ఇత్యేతదపి ద్వితీయాధ్యాయార్థనిర్దేశపరమితి కేచి
త్సంప్రదాయః- తత్ర న ప్రయోజనవత్త్వాధికరణార్థప్రత్యభిజ్ఞానాత్॥ యద్వా॥ ప్రతిపిపాదయిషితార్థప్రామాణ్యజిజ్ఞా
సాయాం వేదాన్తానామేవ తత్ప్రమాపకత్వం వక్తుం కృత్స్నస్య వేదస్యానాదినిధనావిచ్ఛిన్నసంప్రదాయాసమ్భావ్యమాన
దోషగన్ధతాం పూర్వతన్త్రనిర్ణీతాం స్మారయితుం తేనే బ్రహ్మ హృదా య ఆదికవయ ఇత్యుక్తమ్- ఏవం కారణత్వాసమ్బన్ధవ్యవ
చ్ఛేదరూపోఽయోగవ్యవచ్ఛేద ఉక్తః- అథాన్యేషు ప్రధానాదిషు కారణత్వసమ్బన్ధవ్యవచ్ఛేదరూపాన్యయోగవ్యవచ్ఛేదా
క్షేపపరిహారౌ సూచయన్ ధ్యేయం పరమాత్మానం విశినష్టి॥ తేజోవారిమృదాం యథా వినిమయ ఇతి- అత్రేదమాశఙ్క్యతే- తా
వత్పురుషస్య కారణత్వం నోపపద్యతే కారణత్వావగమాత్- తథా హి తావత్- హన్తాహమిమాస్తిస్రో దేవతా అనేన జీవే
నాత్మనానుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణి తాసాం త్రివృతం త్రివృతమేకైకాం కరవాణీతి త్రివృత్కరణనామరూపవ్యా
కరణే సమానకర్తృకే ప్రతీయేతే- త్రివృత్కరణం చ హిరణ్యగర్భరూపసమష్టిజీవకర్తృకం- చతుర్ముఖసృష్టేష్వణ్డాన్త
ర్వర్త్యగ్న్యాదిషూపదేశాత్। యదగ్నే రోహితం రూపం తేజసస్తద్రూపమిత్యాదిభిస్త్రివృత్కరణమగ్న్యాదిత్యన్ద్రి

విస్యుత్సు - ఏవంచత్రివృత్కర్తృకకర్తృకంనామరూపవ్యాకరణమప్యణ్డాధిపతిచతుర్ముఖకర్తృకమేవేతితమిమమాక్షేప
మభిప్రేత్యసమాధత్తే। తేజోవారిమృదాంయథోవినిమయఇతి-వినిమయఃపరస్పరంమిశ్రీకరణం-తేజోవారిమృదాంతేజోఽబ
న్నానాం-వినిమయః-యతోబ్రహ్మణః - నతుచతుర్ముఖాదిత్యర్థః- అయంభావః-తావత్త్రివృత్కరణంహ్యణ్డసృష్ట్యర్థమ్॥
నానావీర్యాఃపృథగ్భూతాస్తతస్తేసంహతింవినా॥నాశక్నువన్ప్రజాస్స్రష్టుమసమాగమ్యకృత్స్నశః॥ సమేత్యాన్యోన్య
సంయోగంపరస్పరసమాశ్రయాః॥మహదాద్యావిశేషాన్తాహ్యణ్డముత్పాదయన్తితఇత్యాదిభిర్వైష్ణవాదివచనైస్తస్యావ
గమాత్-అణ్డసృష్ట్యనన్తరంచతుర్ముఖోత్పత్తిః-తదణ్డమభవద్ధైమం-తస్మిన్జజ్ఞేస్వయంబ్రహ్మేతిస్మరణాత్ ॥ ఏవంచాణ్డో
త్పత్తేఃప్రాక్తనంత్రివృత్కరణంపరమాత్మకర్తృకమేవేతితత్కర్తృకంనామరూపవ్యాకరణమపిపరమాత్మకర్తృకమే
వేతితస్యైవజగత్కారణత్వం-నతుజీవప్రధానయోరితి తర్హి యదగ్నేరోహితమిత్యాదిత్రివృత్కరణోపదేశపరశ్రుతివిరోధ
ఇతిచేన్నైవం తత్రహ్యణ్డాన్తర్వర్తిష్వగ్న్యాదిషునత్రివృత్కరణప్రదర్శనం-కింతు శ్వేతకేతోశ్శుశ్రూషోరణ్డాన్తర్వర్తిత్వేనత
స్యబహిష్ఠవస్తుషుత్రివృత్కరణప్రదర్శనాయోగాత్-త్రివృత్కృతానాంభూతానాంకార్యభూతేష్వగ్న్యాదిషుత్రివృత్కృ
తభూతకార్యత్వప్రదర్శనాయాగ్న్యాదీనాంభూతత్రయాత్మకత్వమాత్రముపదిశ్యతే-యథేతిపాఠే-యథావినిమయః యా
థాయథ్యంవినిమయః-యతఇతిపూర్వస్మాదనుషఙ్గః। నన్వేవమపిబ్రహ్మోపాదానకారణం-లబ్ధి - అథపరాయయాతదక్షరమధి
గమ్యతే,,నిష్కలంనిష్క్రియంశాన్తంనిరవద్యంనిరఞ్జన,,మిత్యాదిభిర్నిర్వికారమవగతం-ఉపాదానకారణత్వంచభావ్యవ
స్థావిశేషవతఃప్రాగవస్థాయోగిత్వరూపం-తచ్చబ్రహ్మణినోపపద్యతే।తథాసతిబ్రహ్మణోవికారాశ్రయత్వాపత్తేరుక్తశ్రుతి
విరోధప్రసఙ్గాదిత్యాశఙ్కామభిప్రేత్యాహ॥యత్రత్రిసర్గోమృషేతి॥త్రయాణాంసత్త్వరజస్తమసాం-సర్గః-సృజ్యతఇతిసర్గః-
కర్మణిఘఞ్-గుణత్రయస్యసృష్టఃప్రపఞ్చో యత్రయస్మిన్ యత్స్వరూపే-మృషామిథ్యా-నాస్తీతియావత్।త్రిసర్గస్యసత్త్వాది
గుణగతత్వేననతస్యబ్రహ్మస్వరూపగతత్వమితివికారాభావాన్ననిర్వికారశ్రుతివిరోధఇతిభావః।నమువికారాశ్రయత్వరూ
పంకారణత్వంనిర్వికారత్వంచేత్యుభయంపరస్పరవిరుద్ధంకథమేకస్మిన్నుచ్యతఇతిచేచ్ఛృణుతావత్- ఈశ్వరప్రధానయో
స్స్వరూపభేదస్సర్వసిద్ధాన్తసంప్రతిపన్నః-తథాజీవేశ్వరయోరపి,,క్షరంప్రధానమమృతాక్షరంహరః-క్షరాత్మానావీశతేదే
వఏకః-ప్రధానక్షేత్రజ్ఞపతిర్గుణేశః-సకారణంకరణాధిపాధిపోనచాస్యకశ్చిజ్జనితానచాధిపః పతింవిశ్వస్యాత్మేశ్వరగ్ంశా
శ్వతంశివమచ్యుతమ్-జ్ఞాజ్ఞౌద్వావజావీశనీశౌ-నిత్యోనిత్యానాంచేతనశ్చేతనానామేకోబహూనాంయోవిదధాతికామాన్॥
భోక్తాభోగ్యంప్రేరితారంచమత్వా-తయోరన్యఃపిప్పలంస్వాద్వత్త్యనశ్నన్నన్యోఅభిచాకశీతి-పృథగాత్మానంప్రేరితారం
చమత్వాజుష్టస్తతస్తేనామృతత్వమేతి,అజామేకాంలోహితశుక్లకృష్ణా,,మిత్యాదిభిశ్శ్రుతిభిఃస్వరూపస్వభావభేదశ్శ్రు
తః-ఏవంస్వరూపతస్స్వభావతశ్చాత్యన్తవిలక్షణయోః కార్యకారణోభయావస్థయోఃప్రకృతిపురుషయోఃపరమాత్మానం
ప్రతిశరీరత్వం,,యఃపృథివ్యాంతిష్ఠన్,యఆత్మనితిష్ఠన్యోఽవ్యక్తమన్తరేసంచరన్యస్యావ్యక్తంశరీరంయోఽక్షరమ
న్తరేసంచరన్యస్యాక్షరంశరీర,,మిత్యాదిభిశ్శ్రావితమ్,ఏవంసర్వావస్థావస్థితచిదచిద్వస్తుశరీరతయాతత్ప్రకారఃపరమ
పురుషఏవకార్యావస్థకారణావస్థజగద్రూపేణావస్థితఇతిమమర్థంజ్ఞాపయితుంకాశ్చనశ్రుతయఃకార్యావస్థంకార
ణావస్థంచజగత్సఏవేత్యాహుః ,,సదేవసోమ్యేదమగ్రఆసీదేకమేవాద్వితీయంతదైక్షతబహుస్యాంప్రజాయేయేతితత్తే
జోఽసృజతేత్యారభ్య,సన్మూలాస్సోమ్యేమాస్సర్వాఃప్రజాస్సదాయతనాస్సత్ప్రతిష్ఠాఐతదాత్మ్యమిదగ్ంసర్వంతత్సత్యం
సఆత్మాతత్త్వమసిశ్వేతకేతో,,ఇతి,తథా,సోఽకామయతబహుస్యాంప్రజాయేయేతిసతపోఽతప్యతసతపస్తప్త్వాఇదగ్ం
సర్వమసృజతేత్యారభ్యసత్యంచానృతంచసత్యమభవదిత్యాద్యాః, తదేవంభోక్తృభోగ్యనియన్తౄణాంవిభక్తస్వభావా
న్ప్రతిపాద్యభోగ్యగతముత్పత్త్యాదికంభోక్తరిజీవేప్రతిషిధ్యతస్యనిత్యతాంచప్రతిపాద్యభోగ్యభూతప్రధానగతముత్ప
త్త్యాదికంభోక్తృగతంచాపురుషార్థాశ్రయత్వంనియన్తరిప్రతిషిధ్యతస్యనియన్తృత్వంనిరవద్యత్వంసర్వదాసర్వజ్ఞత్వం
తస్యసంకల్పత్వంకరణాధిపాధిపత్వంవిశ్వస్యపతిత్వంచప్రతిపాద్యసర్వావస్థావస్థితయోశ్చిదచితోస్తంప్రతిశరీరత్వం
తస్యచాత్మత్వంప్రతిపాదితం , అతస్సర్వదాచిదచిద్వస్తుశరీరతయాతత్ప్రకారంబ్రహ్మ,తత్కదాచిత్స్వస్మాద్విభక్తవ్య
పదేశానర్హాతిసూక్ష్మదశాపన్నచిదచిద్వస్తుశరీరంతిష్ఠతి - తత్కారణావస్థంబ్రహ్మ,కదాచిచ్చవిభక్తనామరూపస్థూ
లచిదచిద్వస్తుశరీరం, తచ్చకార్యావస్థం,తత్రకారణావస్థస్యకార్యావస్థాపత్తావచిదంశస్యకారణావస్థాయాంశబ్దాది
విహీనస్యభోగ్యత్వాయశబ్దాదిమత్తయాస్వరూపాన్యథాభావరూపవికారోభవతి।చిదంశస్యచసఙ్కుచితజ్ఞానస్యకర్మ

ఫలవిశేషభోక్తృత్వాయ తదనురూపజ్ఞానవికాసాత్మకస్వభావాన్యథాభావాత్మకవికారో భవతి। ఉభయత్రప్రకారవిశి
ష్టే నియన్తృరంశే తదవస్థతదుభయవిశిష్టతారూపవికారో భవతి ॥ కారణావస్థాయా అవస్థాన్తరాపత్తిరూపో వికారః
ప్రకారద్వయే ప్రకారిణి చ సమానః, అత ఏవైకస్యావస్థాన్తరాపత్తిరూపవికారాపేక్షయా యేనాశ్రుతం శ్రుతమిత్యేకవి
జ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానం ప్రతిజ్ఞాయ మృదాదిదృష్టాన్తో యథా సోమ్యైకేనేత్యాదినా నిదర్శితః, ఈదృశజ్ఞానసంకోచవికాసకర
తత్త్వదేహసంబన్ధవియోగాభిప్రాయా జీవస్యోత్పత్తిమరణవాదిన్యః, ప్రజాపతిః ప్రజా అసృజతేత్యాద్యాః శ్రుతయః అ
చిదంశవత్స్వరూపాన్యథాత్వాభావాభిప్రాయాః। ఉత్పత్తిప్రతిషేధవాదిన్యో నిత్యత్వవాదిన్యశ్చ "న జాయతే మ్రియతే" ఇ
త్యాద్యాః, నిత్యో నిత్యానామిత్యాద్యాశ్చ శ్రుతయస్స్వరూపాన్యథాత్వజ్ఞానసంకోచవికాసరూపోభయవిధానిష్టవికా
రాభావాభిప్రాయాః। నిష్క్రియం నిష్కలం, స వా ఏష మహానజ ఆత్మాఽజరోఽమృతో నిత్యో నిత్యానామిత్యాద్యాః పర
మాత్మవిషయాశ్శ్రుతయః, అతస్స్థూలసూక్ష్మచిదచిత్ప్రకారకం బ్రహ్మైవ కార్యం కారణం చేతి బ్రహ్మోపాదానం జగత్,
సూక్ష్మచిదచిద్వస్తుశరీరకం బ్రహ్మైవ కారణమితి బ్రహ్మోపాదానత్వేఽపి సంఘాతస్యోపాదానత్వేన చిదచితోర్బ్రహ్మణశ్చ
స్వభావాసంకరోఽప్యుపపన్నతరః, యథా శుక్లకృష్ణరక్తతన్తుసంఘాతోపాదానత్వేఽపి చిత్రపటస్య తత్తత్తన్తుప్రదేశ
ఏవ తత్తచ్ఛౌక్ల్యాదిసంబన్ధ ఇతి కార్యావస్థాయామపి న సర్వత్ర వర్ణసంకరః, తథా చిదచిదీశ్వరసంఘాతోపాదానత్వేఽపి జగ
తః కార్యావస్థాయామపి భోక్తృత్వభోగ్యత్వనియన్తృత్వాద్యసంకరః, ఇయాంస్తు విశేషః, తన్తూనాం పృథక్స్థితానామే
వ పురుషేచ్ఛయా కదాచిత్సంహతానాం కారణత్వం కార్యత్వం చ, ఇహ తు చిదచితోస్సర్వావస్థయోః పరమపురుషశరీర
త్వేన తత్ప్రకారతయైవ పదార్థత్వాత్తత్ప్రకారః పరమపురుషస్సర్వదా సర్వశబ్దవాచ్య ఇతి స్వభావభేదస్తదసంకరశ్చ
దృష్టాన్తదార్ష్టాన్తికయోస్తుల్యః- ఏవం చ సతి పరస్య బ్రహ్మణః కార్యానుప్రవేశేఽపి స్వరూపాన్యథాభావాభావాదవికృతత్వ
ముపపన్నతరమ్, స్థూలావస్థస్య నామరూపవిభాగవిభక్తస్య చిదచిద్వస్తునః ఆత్మతయాఽవస్థానాత్కార్యత్వముపపన్న
తరమ్, అవస్థాన్తరాపత్తిరేవ హి కార్యతేతి సర్వమనవద్యమితి, తత్ర జన్మాదిత్యనేన జగదుపాదానత్వం సూక్ష్మచిదచిద్వి
శిష్టబ్రహ్మనిష్ఠం, తేన ఇత్యాదినా మృషేత్యన్తేన నిమిత్తకారణత్వం విశేష్యభూతశుద్ధస్వరూపనిష్ఠమితి చ సూచితం, శా
స్త్రప్రవర్తనత్రివృత్కరణనామరూపవ్యాకరణత్రిసర్గస్రష్టృత్వాదేర్విశేష్యనిష్ఠత్వప్రతీతేః, ఏవమేకస్యైవ బ్రహ్మణో
విశిష్టాకారేణ జగదుపాదానత్వం శుద్ధస్వరూపేణ నిమిత్తకారణత్వం చేత్యుభయవిధకారణత్వం సమర్థితం, ఏవం చ జ
న్మాదికారణత్వం విశిష్టబ్రహ్మణోఽపి విశేషణభూతం లక్షణం- విశుద్ధస్వరూపస్య తూపలక్షణతయా లక్షణమిత్యవగన్తవ్యమ్,
తస్య శుద్ధస్వరూపనిష్ఠత్వాభావస్య యత్ర త్రిసర్గోఽమృషేత్యనేనావగతత్వాత్ - న చ తదనిష్ఠస్య కథం లక్షణత్వం తదసాధా
రణధర్మస్యైవ లక్షణత్వాదితి వాచ్యం, ఇతరవ్యావృత్తవస్తుప్రత్యాయకత్వస్యైవాత్రోపలక్షణత్వేన వివక్షితత్వాత్॥
జగత్కారణత్వస్య శుద్ధస్వరూపానిష్ఠస్యాపి తదుపలక్షణతయా సకలేతరవ్యావృత్తత్వేన బ్రహ్మప్రత్యాయకత్వసంభ
వాత్, న చ తస్య శుద్ధస్వరూపోపలక్షకత్వమపి న సంభవతి, తస్యాతద్వృత్తిత్వాదితి వాచ్యమ్, తటస్థస్యాపి శాఖాగ్రత్వస్య చ
న్ద్రోపలక్షకత్వదర్శనాత్, విశేష్యనిష్ఠత్వానిష్ఠత్వాభ్యాం విశేషణత్వోపలక్షణత్వయోర్భేదః- తతశ్చ కారణత్వస్య బ్రహ్మ
నిష్ఠతయా విశేషణత్వం, ప్రపఞ్చగతజన్మాదేస్తు బ్రహ్మస్వరూపానిష్ఠతయోపలక్షణత్వమితి విభావనీయం ॥ యత్ర త్రిస
ర్గోఽమృషేత్యనేనోపాదానత్రయయుక్త్యా చిద్గతదోషో నివారితః ॥ అథ చేతనగతం భ్రాన్త్యాదికమన్యచ్చ సర్వమవద్యం నేతి వ
దంశ్చిదచిద్వ్యావృత్తం, బ్రహ్మస్వరూపం శోధయన్ విశినష్టి ॥ ధామ్నేతి ॥ నను జగజ్జన్మాదికారణత్వలక్షణేనైవ సకలేతరవ
స్తువ్యావృత్తిస్సిధ్యతి కిమనేన యత్నేనేతి చేన్న, జగజ్జన్మాదికారణతయేతరకారణత్వవ్యావృత్తిసిద్ధావపి జీవజడజాతీయత్వ
శఙ్కాస్యాదేవ, కమ్బుగ్రీవాదిమత్త్వరూపసంస్థానవిశేషవత్త్వాదినా పటాదివ్యావృత్తఘటాదేర్గన్ధవత్త్వాదినా తజ్జా
తీయత్వదర్శనాత్, అబాదస్తదభావేన తచ్ఛఙ్కానివృత్తిదర్శనాత్, అతస్తన్నివృత్త్యర్థం ధామ్నేత్యాదివిశేషణాని, న
ను సంస్థానవిశేషో హి ఘటపటాదిభ్య ఏవ వ్యావర్తయతి, న తు పృథివీమాత్రాత్, పటస్యాపి పృథివీత్వాత్, ఏవం చ సంస్థానా
దికం యేభ్యః పటాదిభ్యో వ్యావర్తయతి తద్విజాతీయత్వమపి తేనైవ సిద్ధం, అబాదేరపి పృథివీమాత్రవ్యావర్తకాస్త్వాది
యోగాదేవ హి పృథివీవైజాత్యమ్, యస్మాత్పృథివీజాతీయాత్సంస్థానాదినా వైజాత్యం న సిధ్యతి తస్మాత్తద్వ్యావర్తకత్వమ
పి సంస్థానాదేర్నాస్తి, ప్రకృతే తు కారణత్వం జీవాదిభ్యో బ్రహ్మ వ్యావర్తయతీతి కథం తేనాకారణేభ్యో జీవాదిభ్యో వైజా
త్యం తదన్తర్భావాయోగ్యత్వాదిరూపం న సిధ్యేత్, తదనిష్ఠజాతియోగిత్వం తు ధామ్నా నిరస్తకుహకత్వాదినా లక్షణా

న్తరేణాపి న సిధ్యతి, కారణత్వవన్నిరుపాధికధామనిరస్తకుహకత్వాదేరప్యజాతిరూపత్వాత్, తస్మాద్ధామనిరస్తకుహక
త్వాదివత్కారణత్వమపి స్వేతరసర్వవ్యావర్తకమితి చేదుచ్యతే, వైజాత్యం హి తద్వ్యావృత్తిధర్మయోగరాహిత్యమ్, తచ్చ
వ్యావృత్తిబాధకకారణత్వబలాన్న సిధ్యతి న హి ధర్మిభేదగ్రాహకసామగ్ర్యేవ తద్ధర్మాభావగ్రాహికా, కించ సూక్ష్మచిదచి
ద్విశిష్టస్య బ్రహ్మణో లక్షణమిదం జగజ్జన్మాదికారణత్వమితి తతో విశిష్టస్యేతరవ్యావృత్తితద్వైజాత్యసిద్ధావపి కేవలవిశేష్య
స్య విశేషణభూతచిదచిత్సాజాత్యశఙ్కాయాం తద్వ్యావర్తనార్థం ధామనిరస్తకుహకత్వాదికం స్వరూపలక్షణం, వస్తుతస్తు-
యతో వేత్యాదిశ్రుత్యా బ్రహ్మణ్యుపాదానత్వస్యాప్యవగమాత్తస్య చ మృదాదావికారాదౌ దోషసహచరితత్వదర్శనాద్బ్ర
హ్మణ్యపి తత్ప్రయుక్తదోషశఙ్కావారణార్థం నిరుపాధికధామనిరస్తకుహకత్వాదివిశేషణత్రయమితి న తద్వైయర్థ్యశ
ఙ్కేతి-అత్ర ధామ్నేత్యాదివిశేషణత్రయేణ సత్యం జ్ఞానమనన్తమితి శ్రుత్యుక్తం విశేషణత్రయం ప్రత్యభిజ్ఞాప్యతే, ధామప
దేన జ్ఞానపదస్య - పరపదేనాధిక్యవాచినా అనన్తపదస్య - సత్యపదేన తస్య చ ప్రత్యభిజ్ఞానాత్, ధామ్నా తేజసా నిత్యాస
ఙ్కుచితజ్ఞానరూపేణ, స్వేన స్వాభావికేన నిరుపాధికేనేతి యావత్। నిరస్తం కుహకం వఞ్చకమవిషయభూతం వస్త్వితి యా
వత్, తద్యస్య తం నిత్యనిరుపాధికాసఙ్కుచితధర్మభూతజ్ఞానేనానవగతవస్తురహితమిత్యర్థః - అనేన ముక్తజీవా వ్యావృ
త్తాః, తేషాం ముక్తిదశాయామసఙ్కుచితజ్ఞానత్వేఽపి తస్య పరమాత్మప్రసాదాయత్తత్వేన సోపాధికత్వాత్, బద్ధదశాయామ
భావేన నిత్యత్వాభావాచ్చ- తస్య పదం నిరుపాధికసత్తాయోగినం పరమపురుషమాహ। తేన వికారాస్పదమచేతనం తత్సంసృ
ష్టశ్చేతనశ్చ వ్యావృత్తః-నామాన్తరభజనావస్థాన్తరయోగేన తయోర్నిరుపాధికసత్తాయోగరహితత్వాత్, పరశబ్దాఽధి
కవాచీ సన్ స్థానప్రమాణాదపరిచ్ఛిన్నాధిక్యపరః అనన్తమిత్యర్థః, ఆనన్త్యం చాత్ర దేశకాలవస్తుపరిచ్ఛేదరహితత్వరూ
పం- తచ్చ సగుణత్వాత్స్వరూపస్య స్వరూపేణ గుణైశ్చాభిప్రేతమ్ అనేన పూర్వపదద్వయవ్యావృత్తకోటిద్వయవిలక్షణాః
సాతిశయస్వరూపస్వగుణాః నిత్యసిద్ధా వ్యావృత్తాః - విశేషణానాం వ్యావర్తకత్వాత్ - సత్యాదివాక్యస్యాత్ర ప్రత్యభిజ్ఞా
నాదేవ విశేష్యసమర్పకం బ్రహ్మపదమధ్యాహ్రియతే ఏవం చ జగజ్జన్మాదినా లక్షితేనావగతస్వరూపం బ్రహ్మ సకలేతరవస్తు
విజాతీయమితి లబ్ధం-తత్ర దేశపరిచ్ఛేదో నామ సర్వదేశావర్తిత్వరూపః-ఇదమత్ర భవత్యత్ర తు న భవతీత్యేవం విధః - కాలప
రిచ్ఛేదస్త్విదమిదానీం భవతి-ఇదానీం తు న భవతీత్యేవం విధః - వస్తుపరిచ్ఛేదో నామ సర్వవస్తుసామానాధికరణ్యాభావః
స్వాపేక్షయోత్కృష్టవస్తుసద్భావో వా - తదభావో వస్తుపరిచ్ఛేదరాహిత్యం - తత్రాద్యవస్తుపరిచ్ఛేదరాహిత్యం బ్ర
హ్మస్వరూపస్యైవ, న తు తద్గుణానాం - తత్స్వరూపస్య సర్వవస్తుశరీరకత్వేన సర్వవస్తుసామానాధికరణ్యసత్త్వేఽపి త
ద్గుణానామసమ్భవాత్ -ద్వితీయం తు తద్గుణానామపి తత్సమ్భవతి బ్రహ్మగుణాపేక్షయోత్కృష్టగుణానామభావాదితి వివేకః
సామానాధికరణ్యం ద్వివిధం - శబ్దసామానాధికరణ్యమర్థసామానాధికరణ్యం చేతి, తత్ర శబ్దసామానాధికరణ్యం నామ-భి
న్నప్రవృత్తినిమిత్తానాం శబ్దానామేకస్మిన్విశేష్యే పర్యవసానమ్ - అభిధానమిత్యర్థః, యథా నీలోత్పలశబ్దయోః - అర్థసా
మానాధికరణ్యం చ భిన్నార్థానామేకస్మిన్నర్థే వృత్తిః-యథా నీలోత్పలాదీనాం - అత్ర విశేష్యసమర్పణాయాధ్యాహృతో
బ్రహ్మశబ్దః స్వభావతో నిరస్తాఖిలదోషమనవధికాతిశయాసఙ్ఖ్యేయకల్యాణగుణగణం పురుషోత్తమమాహ ॥ తథా చా
భాషి భగవద్భిః శ్రీరామానుజమునిభిః - బ్రహ్మశబ్దేన చ స్వభావతో నిరస్తనిఖిలదోషోఽనవధికాతిశయాసఙ్ఖ్యేయకల్యాణ
గుణగణః పురుషోత్తమోఽభిధీయతే, బృహత్త్వగుణయోగేన హి బ్రహ్మశబ్దః, బృహత్త్వం చ స్వరూపేణ గుణైశ్చ యత్రా
నవధికాతిశయం సోఽస్య ముఖ్యోఽర్థః ఇతి-తత్ర స్వరూపేణ గుణైశ్చ నిరతిశయబృహత్త్వం బ్రహ్మశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తం - స్వ
భావత ఇత్యాదివిశేషణద్వయం తు బ్రహ్మశబ్దస్య పురుషోత్తమపరత్వప్రతిపాదనోపయోగితయోక్తం న తు ప్రవృత్తినిమిత్త
తయా-బృహత్త్వస్య నిరతిశయత్వం నామానన్త్యం-నను బృహతి బృంహయతి తస్మాదుచ్యతే-పరం బ్రహ్మ-బృహత్త్వాద్బృం
హణత్వాచ్చ తద్బ్రహ్మేత్యభిధీయతే - ఇతి శ్రుతిస్మృతిభ్యాం బృహత్త్వబృంహణత్వోభయం ప్రవృత్తినిమిత్తతయావగతే క
థమిహ బృహత్త్వమాత్రం ప్రవృత్తినిమిత్తముచ్యతే-గుణతో బృహత్త్వే బృంహణత్వస్యాప్యన్తర్గతత్వాదితి భావః-స చాన
న్త్యాయ కల్పత ఇతి శ్రుతిప్రసిద్ధం-సకలసఙ్కోచనివృత్తిపూర్వకనిరవధికజ్ఞానవికాసరూపానన్త్యావహత్వం హి బృంహ
ణత్వం - తద్ధి సకలహేయప్రత్యనీకత్వక్షాన్తికారుణ్యాదిమోక్షప్రదత్వౌపయికగుణవత్త్వం - బ్రహ్మశబ్దశ్చ యోగరూఢి
భ్యాం శ్రీనివాసమభిధత్తే తథా చ స్మర్యతే-శ్రీమతి గారుడే పురాణే॥ వేదే భూరిప్రయోగాచ్చ గుణయోగాచ్చ శార్ఙ్గిణి। తస్మి
న్నేవ బ్రహ్మశబ్దో ముఖ్యవృత్తో మహామునే ఇత్యారభ్య, యస్మిన్ ప్రయుజ్యమానే తు గుణయోగస్సుపుష్కలః। తత్రైవ ము

ఖ్యావృత్త్యాయమన్యత్ర హ్యుపచారత ఇతి - అనేన జగత్కారణభూతవస్తువిశేషజిజ్ఞాసాయాం దేవతావిశేషావగమశ్చ సిద్ధః- ఉక్తప్రకారేణ సర్వవిలక్షణం- శ్రియః పతిం ధీమహి ఉపాసిషీమహీత్యర్థః- ధియం కుర్యామేతి విగ్రహే ధీశబ్దాత్తత్కరోతీతి ణిచీష్ఠవద్భావాత్ప్రకృత్యైకాజితి ప్రకృతిభావాట్టిలోపాభావే తస్మాదాశిషి లిఙి- ణిచశ్చేత్యాత్మనేపదే ఆగమశాస్త్రస్యా నిత్యత్వాదార్షత్వాద్వా సీయుడిటోరభావాత్ ణేరనిటీతి ణిలోపే చ ధీమహీతి రూపం వేదనోపాసనధ్రువానుస్మృతిచిన్తాస్మృతి భక్త్యాదిశబ్దపర్యాయస్య ధీశబ్దస్య ధ్యానమర్థః- లిఙ్స్త్వలభ్యలిప్సారూపా ఆశీః- అనేనాశీర్నమస్క్రియావస్తునిర్దేశో వేత్య భియుక్తోక్తాశీశ్చ కృతా భవతి - అతో ప్యుక్తవిశేషణవిశిష్టస్య ధ్యేయస్య బ్రహ్మణో ధ్యాతుస్స్వస్మాదుత్కృష్టత్వావగమాత్స్వ స్య చ తతో పకృష్టత్వావగమాత్ప్రహ్వీభావావగమాన్నమస్క్రియాప్యుక్తా భవతి - పూర్వార్ధోక్తప్రతిపాద్యార్థరూపవ స్తుసంగ్రహస్తు జన్మాదీత్యాదినా వినిమయ ఇత్యన్తేన కృతః పురస్తాదేవ దర్శితః- యత్ర త్రిసర్గోమృషేత్యనేన ప్రకృతిపురుషగత దోషప్రసఙ్గపరిహారపరేణ జీవదోషకీర్తనపరతార్తీయప్రథమపాదార్థః- తేనే సత్యమిత్యాదివిశేషణేన చ ఉభయలిఙ్గపాదా ర్థశ్చ నిర్దిష్టః- ధామ్నా నిరస్తకుహకత్వాద్యనేకగుణవిశిష్టబ్రహ్మణో ధ్యేయత్వోక్త్యా గుణోపసంహారపాదార్థశ్చ సూచితః- ధీమ హీత్యుక్తస్యోపాసనస్యానేకసాధనత్వాపేక్షత్వప్రసిద్ధ్యా అఙ్గపాదార్థశ్చ సూచితః- అధ్యాహృతబ్రహ్మశబ్దప్రవృత్తినిమి త్తభూతబృహత్త్వాన్తర్భూతబృంహణత్వేనాభిప్రేతేన తురీయఫలాధ్యాయార్థశ్చ సూచితః ఏవమభియుక్తాభిమతం త్రివిధం- మఙ్గళం మనసా కర్తుం శక్యమపి శిష్యశిక్షాయై గ్రన్థాదౌ శబ్దతో పి కృతమిత్యవగన్తవ్యం- యత్ర త్రిసర్గో మృషా ధామ్నేత్యాదినా పరమిత్యన్తేన నిరస్తనిఖిలదోషత్వకల్యాణగుణాకరత్వకీర్తనాత్సగుణనిర్గుణశ్రుత్యోర్విషయభేదశ్చ ప్రదర్శితః ॥౧॥ అ థ విషయప్రయోజనసంబన్ధాధికారిరూపమనుబన్ధచతుష్టయమాహ ద్వితీయశ్లోకేన ॥ ధర్మః ప్రోజ్ఝితకైతవ ఇత్యాదినా॥ విష యో నామ ప్రధానప్రతిపాద్యవస్తురూపః - స చాత్ర ధర్మస్సో పి సాధ్యస్సిద్ధశ్చేతి ద్వివిధః- సిద్ధరూపే వస్తుని ధర్మశబ్దప్రయో గో మహాభారతే దృష్టః॥ యథా- యే చ వేదవిదో విప్రా యే చాధ్యాత్మవిదో జనాః। తే వదన్తి మహాత్మానం కృష్ణం ధర్మం సనాత నమితి॥ తథాభియుక్తైశ్చాలౌకికత్వే సతి శ్రేయస్సాధనత్వం ధర్మశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తం మన్వానైస్సిద్ధరూపే ఽపి ధర్మశబ్దః ప్ర యుక్తః॥ ద్రవ్యక్రియాగుణాదీనాం ధర్మత్వం స్థాపయిష్యతే। తేషామైన్ద్రియకత్వే ఽపి నతాద్రూప్యేణ ధర్మతేతి॥ తత్ర సిద్ధధర్మః పరమాత్మా - అమృతస్యైష సేతురిత్యాదిశాస్త్రైకగతస్యాలౌకికత్వే సతి శ్రేయస్సాధనత్వావగమాత్ - సాధ్యధర్మస్తు పర మాత్మారాధనాత్మికా భక్తిః- తత్ర సతామిత్యన్తేన సాధ్యధర్మ ఉచ్యతే- వేద్యమిత్యాదినా తాపత్రయోన్మూలనమిత్యన్తేన సిద్ధ ధర్మః- ఈశ్వర ఇత్యాదినా ప్రయోజనముచ్యతే- తచ్చాపి ద్వివిధమ్- వ్యవహితమవ్యవహితం చేతి- తత్రాద్యయత్నేన హృదీశ్వరా వస్థాపనమవ్యవహితం ఫలమ్- తాపత్రయనివృత్తిస్తు భగవదనుభవపరమ్పరయా వ్యవహితం ఫలమ్ - సంబన్ధో పి ద్వివిధః- సాధ్య సాధనభావరూపః ప్రతిపాద్యప్రతిపాదకభావరూపశ్చేతి- తత్ర ప్రయోజనోక్త్యా సాధ్యసాధనభావరూపః- విషయోక్త్యా ప్రతిపాద్యప్రతిపాదకభావరూపశ్చార్థతో వివక్షితః - ఏవం సిషాధయిషుః ప్రతిపిత్సురూపో ముముక్షురధికార్యర్థతో వివక్షి తో వేదితవ్యః- తత్ర సాధ్యధర్మమాహ ॥ ధర్మ ఇతి ॥ అత్ర అస్మిన్పురాణే- ప్రోజ్ఝితకైతవః పరమో నిర్మత్సరాణాం సతాం ధ ర్మః సాధ్యతయోచ్యత ఇతి శేషః॥ కైతవం వఞ్చనమ్- ప్రోజ్ఝితం నితరాం త్యక్తం కైతవం యస్మిన్- అనేన విప్రలిప్సామూలబా హ్యాగమోక్తచైత్యవన్దనాదివ్యావృత్తిః ॥ నిర్మత్సరాణాం సతామితి సంబన్ధసామాన్యే షష్ఠీ నిర్మత్సరాణాం సతాం సంబన్ధ ధర్మో ఽత్ర సాధ్యతయోచ్యత ఇత్యర్థః ॥ సంబన్ధశ్చానుష్ఠేయానుష్ఠాతృభావరూపః- నిర్మత్సరాణాం సతాం ధర్మ ఇత్యనేన వేదో క్తాభిచారాదివ్యావృత్తిః- అభిచారాదయో హి మత్సరాదిమతామనుష్ఠేయాః- పరమః- సర్వోత్కృష్టః- అనేన క్షుద్రఫలప్రద కామ్యకర్మవ్యావృత్తిః- యద్వా- మత్సరశబ్దః కామాదీనాం ప్రదర్శనార్థః- శమదమాద్యుపేతానాం ముముక్షూణాం ధర్మః- అనేన స్వర్గాద్యర్థకర్మవ్యావృత్తిః - పరమః- సర్వేషామేవ ధర్మాణాముత్తమో వైష్ణవో విధిరిత్యుక్తప్రకారేణ భగవత్సన్తో షైకఫలత్వాత్పరమః- ఏవం సాధ్యధర్మరూపో విషయ ఉక్తః - అథైవంవిధమోక్షైకప్రయోజనకసాధ్యధర్మమారాధ్యమేత త్పురాణవేద్యం పరబ్రహ్మాత్మకం సిద్ధధర్మరూపం విషయమాహ॥ వేద్యమితి॥ సతామిత్యేతత్కాకాక్షిన్యాయాదత్రాపి సంబధ్య తే॥ అత్ర అస్మిన్ మహామునికృతే- శ్రీమద్భాగవతే శ్రీమద్భాగవతాఖ్యే పురాణే - అన్వర్థమిదం నామ భగవతస్స్వరూపరూప గుణవిభూతిప్రతిపాదకత్వేన భగవత ఇదం భాగవతమితి వ్యుత్పత్తేః- సతాం వేద్యం వస్తు వాస్తవం శివదం తాపత్రయోన్మూల నం వాస్తవత్వాదిగుణవిశిష్టమిత్యన్వయః- మహామునినా బాదరాయణేన కృతే మునేర్మహత్త్వమతాప్రసంభావ్యమానపౌరు షేయదోషగన్ధాపౌరుషేయప్రత్యక్షశ్రుతివాక్యైన - స హోవాచ వ్యాసః పారాశర్య ఇత్యనేనాప్తతమతయా శ్రావితత్వ

రూపం వివక్షితం-అనేనాస్య పురాణస్య వక్తృవైలక్షణ్యవత్త్వం సిద్ధమ్-అతఏవ ప్రమాణతమత్త్వం చ-ఇతరదేవతానామ సద్గుణారోపేణ స్తోతవ్యత్వాత్తద్వ్యావృత్త్యర్థం వాస్తవమిత్యుక్తం-వస్తునో భావో వాస్తవం యువాదిత్వాద్ధాయనాన్తయువాదిభ్యోఽణిత్యణ్-తతో మత్వర్థీయోచ్-స్వాభావికధర్మయుక్తమిత్యర్థః - శివదమ్ మఙ్గళదమ్-మోక్షానన్దప్రదమ్-అనేనేష్టప్రాపకత్వముక్తమ్-తాపత్రయోన్మూలనం ఆధ్యాత్మికాదితాపత్రయోచ్ఛిత్తికరమ్-అనేనానిష్టనివర్తకత్వముక్తమ్-యద్వా - వాస్తవశబ్దేన శాస్త్రాన్తరాభ్యుపేతాబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రప్రధానాదేర్వైలక్షణ్యమభిప్రేతం-అబ్రహ్మాత్మకప్రధానాదీనామప్రామాణికత్వాత్-ఇతరవిశేషణద్వయేన క్షుద్రోపద్రవశతోపప్లుతపరిమితసుఖప్రదదేవతాన్తరవ్యావృత్తిః-ఏవం మోక్షసాధనధర్మస్తత్సమారాధ్యపరదేవతా చాస్య ప్రబన్ధస్య విషయ ఇత్యుక్తమ్-యత ఏవేదమీదృశవిశిష్టవిషయకమ్-అత ఏవ న శాస్త్రాన్తరైః ప్రయోజనమస్తీత్యాహ॥ కింవాపరైరితి॥ అపరైః-శాస్త్రైః-కింవా-నకించిదపి ప్రయోజనమస్తీత్యర్థః-అథ ప్రయోజనమాహ- ఈశ్వర ఇత్యాదినా-శుశ్రూషుభిః-శ్రవణేచ్ఛామాత్రవద్భిః-అత ఏవ తత్క్షణాత్-కృతిభిర్ధన్యైః-సద్యః-ఏతత్పురాణశ్రవణానన్తరమేవ-హృదీశ్వరోఽవరుధ్యతే శ్రుతిపథేన హృదయం ప్రవిశతీత్యర్థః- యత్నేన చిత్తే వినివేశయేతి న్యాయేన దుర్గ్రహస్యేశ్వరస్యాయత్నేన హృద్యవస్థానమవ్యవహితం ఫలమ్-తాపత్రయనివృత్తిశ్చ భగవదనుభవపరంపరయా ఫలమిత్యుక్తం భవతి - ప్రయోజనేన సాధ్యసాధనభావరూపః-విషయేణ ప్రతిపాద్యప్రతిపాదకభావరూపశ్చ సంబన్ధోఽధికారీ చార్థసిద్ధ ఇతి పురస్తాదేవోక్తమ్ ॥౨॥ ఏవం విషయప్రయోజనకథనేఽపి ప్రామాణ్యనిశ్చయం వినా శ్రవణం నోపపద్యత ఇత్యాశఙ్క్య వేదాన్తమూలత్వం వదంశ్చైనానభిముఖయతి తృతీయేన శ్లోకేన॥ నిగమేత్యాదినా॥ హే రసికాః రసజ్ఞాః-భావుకాః భగవత్సం-శీలనపరాః నిగమో వేదస్స ఏవ కల్పతరుః-తస్య ఫలం ఫలరూపమిదం-భాగవతం పురాణమ్-ఆలయమ్-ఆమరణమ్-ముహుః-పునఃపునః-పిబత-నిగమస్య కల్పతరుత్వరూపణం ధర్మార్థకామమోక్షపురుషార్థచతుష్టయతత్సాధనావబోధనద్వారా ధర్మాదిఫలజనకత్వాత్-భాగవతస్య తత్ఫలత్వరూపణం నిగమసారాంశరూపత్వాత్-ఖాదతే

ధర్మః ప్రోజ్ఝితకైతవోఽత్ర పరమో నిర్మత్సరాణాం సతాం వేద్యం వాస్తవమత్ర వస్తు శివదం తాపత్రయోన్మూలనమ్। శ్రీమద్భాగవతే మహామునికృతే కింవా పరైరీశ్వరస్సద్యో హృద్యవరుధ్యతేఽత్ర కృతిభిశ్శుశ్రూషుభిస్తత్క్షణాత్॥౨॥ నిగమకల్పతరోర్గళితం ఫలం శుకముఖాదమృతద్రవసంయుతమ్। పిబత భాగవతం రసమాలయం ముహురహో రసికా భువి భావుకాః॥౩॥ నైమిశేఽనిమిషక్షేత్రే ఋషయశ్శౌనకాదయః। సత్రం స్వర్గాయ లోకా

త్యుక్త్వా పిబతేతి వదన్నేతత్స్వాచయతి॥ నామ్రాదిఫలేష్వివానుపాదేయాంశస్త్వగ్బీజాదిరూపః కల్పతరుఫలేఽస్తి కింతు-కేవలం పేయః కృత్స్నో రస ఏవ సన్నపి వాత్వగ్బీజాదిరప్యుపాదేయ ఏవ-ఏవమస్మిన్నపి పురాణే నానుపాదేయాంశో విద్యతే-అపి తు సర్వోఽప్యుపాదేయ ఏవేతి నిగమద్రుమఫలత్వం చాస్య పురాణస్య ప్రధానప్రతిపాద్యనిరతిశయానన్తబ్రహ్మానన్దసాధనమాత్రభక్తిద్వారాఽవగన్తవ్యమ్॥ ఏవమమృతద్రవసంయుతమిత్యాదీన్యపి విశేషణాని-నిగమద్రుమఫలత్వం స్వర్గాదితత్సాధనావబోధివేదపూర్వభాగోపబృంహణాత్మకకల్పసూత్రాదేరప్యస్తీతి తద్వ్యావృత్త్యాహ। అమృతద్రవసంయుతమితి॥ అమృతం మోక్షః-ముక్తిః కైవల్యనిర్వాణశ్రేయో నిశ్శ్రేయసామృతమితి ముక్త్యాదిశబ్దపర్యాయత్వస్మరణాత్ ॥ స ఏవ ద్రవః సారాంశః-తేన సంయుతం-రసం రసవత్-గుణవచనేభ్యో మతుబో లుగిష్ట ఇతి లుక్-భగవదనుభవానన్దవత్-అనేన భక్తిరూపత్వం సిద్ధమ్-భక్తిర్నామ-స్నేహపూర్వమనుధ్యానం భక్తిరిత్యభిధీయత ఇతి స్మరణాత్ -ప్రీతిమద్భగవత్స్మరణం ఫలమత్ర సమ్యగ్జ్ఞానాత్మకం వివక్షితమ్-శుకముఖాద్గళితం అత్యుచ్చస్థం ఫలం శుకాఖ్యపక్షిముఖపాతితం సుగ్రహం స్యాత్తద్వద్వేదవృక్షశాఖాగ్రగతం జ్ఞానఫలం శుకముఖసంబన్ధాత్సులభతమమిత్యర్థః ॥ ద్వా సుపర్ణా సయుజా సఖాయా సమానం వృక్షం పరిషస్వజాతే॥ ఇతి శ్రుత్యనుసారేణ బాదరాయణేశ్శుకాఖ్యపక్షిత్వరూపణమ్। ఆలయాదితి పాఠే-ఆమరణాదిత్యర్థః- నిగమద్రుమఫలత్వరూపణేన వేదమూలత్వం శుకముఖాద్గళితమిత్యనేన కేవలనివృత్తిధర్మపరాయణాస్వాదితత్వప్రతీత్యా శిష్టపరిగృహీతత్వం చ తత ఏవ ప్రామాణ్యం ముముక్షుభిరితీవోపాదేయత్వం చేత్యాదిఫలితమ్। యద్యప్యేతత్ప్రబన్ధనిర్మాణోపక్రమదశాయామస్య శుకముఖాస్వాదితత్వం న విద్యతే॥ తథాపి-భవిష్యదభిప్రాయేణ త్రైకాల్యజ్ఞస్య నిర్మాతురేవముక్తిః ॥౩॥ తదేవమనుష్ఠితత్రివిధమఙ్గళః ప్రదర్శితానుబన్ధచతుష్టయప్రామాణ్యో భగవాన్బాదరాయణస్త్రైకాల్యజ్ఞోఽస్య చికీర్షితస్య వేదాన్తార్థోపబృంహణరూపస్య పురాణస్య పరీక్షిచ్ఛౌనకశుకసూతాదిప్రవృత్తిప్రతివక్తృప్రశ్నోత్తరముఖేన భావినీం ప్రవృత్తిమాలోచ్య తత్ర తేషాం ప్రశ్నోత్తరరూపాన్ శ్లోకాన్స్వయమేవ తత్ర తత్ర నిర్మిత్సుస్తావత్తదుపోద్ఘాతరూపేఽస్మిన్ప్రథమస్కన్ధే ప్రథమప్ర

ష్టః పరీక్షితః ప్రతివక్తుశ్శుకస్య చైకత్ర సమావేశం ప్రతివక్తుశ్శుకస్య సమాగమం పరీక్షితః ప్రష్టుః ప్రశ్నోద్యోగహేతుం ప్రాయోపవేశం తన్నిమిత్తవిప్రశాపం చ వివక్షుః ప్రాయోపవేశాత్ప్రాక్తనం జన్మావధికం పారీక్షితం వృత్తాన్తం, తతః ప్రాక్తనం తత్పిత్రాదివృత్తాన్తం, తథైవ తత్ప్రబన్ధకర్తుస్స్వస్యైతన్నిర్మాణనిమిత్తదర్శనసమాగతదేవర్షేశ్చ సంవాదం, తదాజ్ఞయైతత్ప్రబన్ధనిర్మాణం చ- శౌనకసూతప్రశ్నోత్తరముఖేన వివక్షుస్తావచ్ఛౌనకాదిప్రశ్నప్రకారం వక్తుం తదుపోద్ఘాతమాహ॥ నైమిశ ఇతి॥ అత్ర కేచిచ్ఛౌనకాదిప్రశ్నాదిరూపాశ్శ్లోకాస్తదర్వాచీనైర్నిర్మాయాత్ర తత్ర తత్ర నిబద్ధాః, పరిక్షిదాదిప్రశ్నాదిరూపాస్తు మహాత్మనేతి వదన్తి, తదసారం, త్రైకాల్యజ్ఞస్య ప్రబన్ధప్రబన్ధురేవ తన్నిర్మాణోపపత్తేః, న హి సద్విద్యానన్దవల్లీప్రతర్దనవిద్యాదిషు శ్వేతకేతుర్హారుణేయ ఆస తగ్ం హ పితోవాచ శ్వేతకేతో-భృగుర్వై వారుణిః వరుణం పితరముపససార, అధీహి భగవో బ్రహ్మేతి - ప్రతర్దనో హ వై దైవోదాసిరిన్ద్రస్య ప్రియం ధామోపజగామేత్యాదీనాం ప్రశ్నప్రతివచనాదిరూపాణాం శ్రౌతవచసామాధునికత్వం వక్తుం యుక్తమ్। నను వేదకర్తురభావాత్స్వయమేవ వేదః ప్రశ్నోత్తరరూపేణ ప్రతిపిపాదయిషితానర్థాన్ప్రతిపాదయతి, అత్ర తు పౌరుషేయేఽన్యకర్తృకాణామపి వచసాం సందర్భస్తత్ర తత్ర న దోషావహ ఇతి చేన్న, ఏవమపి కృత్స్నప్రబన్ధస్యైకకర్తృకత్వాసిద్ధేః, కృత్స్నస్య పురాణప్రపఞ్చస్య ప్రశ్నోత్తరరూపత్వేన కాని గ్రన్థకర్తుర్వచాంసి కాని చేతరేషామితి విభాగస్యాశక్యత్వాచ్చ, తస్మాద్యథోక్తమేవ యుక్తమ్- శౌనకఆదిర్యేషాం తే మునయః, బ్రహ్మణా విసృష్టస్య చక్రస్య నేమిర్యత్ర శీర్యతే కుణ్ఠీభవతి-యత్రేతి తన్నైమిశం, తదేవ నైమిశం, తచ్చ వాయుపురాణే ప్రసిద్ధమ్, నైమిశ ఇతి పాఠే నిమిశస్తత్ర మహర్షయ ఇతి నిమిశం-తదేవ నైమిశమిత్యర్థం నామ్నైమిశాఖ్యేఽనిమిషక్షేత్రే దేవక్షేత్రే భగవత్ప్రాప్తిసిద్ధ్యతీతి భావః॥ స్వర్గాయలోకాయ, స్వర్గో నిరతిశయానన్దః తాదృశో లోకః పరమపదం, తస్మై-తత్ప్రాప్తయే- తత్సాధనం సత్రం సహస్రసమం సహస్రసంవత్సరం, ఆసత-అనుష్ఠితవన్తః, స్వర్గో లోకోఽత్ర పరమపదమేవ, అనన్తే స్వర్గే లోకే జ్యేయే ప్రతితిష్ఠతీతి, స్వర్గే లోకేఽమృతత్వం భజన్త ఇతి శ్రుత్యనురోధ

యసహస్రసమమాసత॥౪॥ త ఏకదా తు మునయః ప్రాతర్హుతహుతాగ్నయః। సత్కృతం సూతమాసీనం ప
ప్రచ్ఛురిదమాదరాత్॥౫॥ ఋషయ ఊచుః॥ త్వయా ఖలు పురాణాని సేతిహాసాని చానఘ। ఆఖ్యాతాన్యప్యధీ
తాని ధర్మశాస్త్రాణి యాన్యుత॥౬॥ యాని వేదవిదాం శ్రేష్ఠో భగవాన్బాదరాయణః। అన్యే చ మునయస్సూత ప
రావరవిదో విదుః॥౭॥ వేత్థ త్వం సౌమ్య తత్సర్వం తత్త్వతస్తదనుగ్రహాత్। బ్రూయుస్స్నిగ్ధస్య శిష్యస్య గుర

నాస్సూనిర్దిశాత్, అన్యథా శౌనకాదయ ఇతి న ఘటతే, దశాశ్వమేధీ పునరేతి జన్మ కృష్ణప్రణామీ న పునర్భవాయేతి వదతః పరమభాగవతస్య శౌనకస్య ప్రసిద్ధస్వర్గాద్యర్థిత్వాయోగాత్ - ఋత్విజ ఏవ యత్ర యజమానాస్తత్సత్రం- యద్వా, అత్ర సత్రశబ్దేన భగవద్గుణానుభవాత్మకం బ్రహ్మసత్రం వివక్షితమ్॥ తథా చ తల్లక్షణం వక్ష్యతి దశమే శ్రుతిగీతాధ్యాయే॥ తుల్యశ్రుతతపశ్శీలాస్తుల్యస్వీయారిమధ్యమాః॥ అపి చక్రుః ప్రవచనమేకం శుశ్రూషవో పర ఇతి॥ అత ఏవాసీనా దీర్ఘసత్రేణేతి వక్ష్యమాణోపపత్తిః॥౪॥ త ఇతి- తే మునయః శౌనకాదయః కదాచిత్ప్రాతః హుతహుతాగ్నయః, హుతేత్యర్ధోక్తం-హుతేన హోమార్హద్రవ్యేణ పయస్సర్పిరాదినా సాదనేన - హుతాః - అగ్నయః ఆహవనీయాదయో యైస్తథాభూతాః- సత్కృతం యథోచితం బహుమతం ఆసీనం ఉపవిష్టం చ సూతం- ఇదం వక్ష్యమాణం ఆదరాత్- ఆదరపూర్వకం పప్రచ్ఛుః॥౫॥ ప్రశ్నమేవాహ త్వయేత్యాదినా యావదధ్యాయపరిసమాప్తి - తావద్వ్యక్ష్యత్ప్రశ్నోత్తరం వక్తుం నాహం సమర్థ ఇత్యాశఙ్కాం నిరాకుర్వన్త ఆహుః॥ త్వయేతి త్రిభిః॥ హే అనఘ - శాస్త్రార్థాజ్ఞాననిమిత్తకర్మరూపపాపరహిత-జాతిప్రయుక్తావమత్వరూపాఘరహితేతి వా॥ త్వయా, ఇతిహాససహితాని సర్వపురాణాని - ఉత అపి చ- యాని ధర్మశాస్త్రాణి మానవాదీని- తాని సర్వాణ్యధీతాన్యాఖ్యాతాని కథితాని శ్రావితాని చ॥౬॥ కాని తాని పురాణధర్మశాస్త్రాణీత్యత ఆహ॥ యానీతి॥ హే సూత - వేదవిదాం స్వరూపతోఽనుష్ఠానపర్యన్తార్థతశ్చ వేదం విదన్తీతి తథా- తేషాం మధ్యే శ్రేష్ఠో భగవాన్బాదరాయణః- తథావిధా అన్యే చ మునయః పరాశరాదయో మన్వాదయశ్చ - పరావరవిదః- పరం పరమాత్మతత్త్వం- అవరం- ప్రకృతిపురుషతత్త్వం తద్విదః తత్త్వత్రయయాథాత్మ్యవిదః- యాని పురాణాని ధర్మశాస్త్రాణి చ విదుః- తాన్యధీతాన్యాఖ్యాతాని చేతి పూర్వేణాన్వయః॥ వేదవిచ్ఛ్రేష్ఠో బాదరాయణోఽన్యే చ మునయః యాని విదురిత్యనేన, స్మృతీతిహాసపురాణానాం వేదమూలత్వమత ఏవ ప్రామాణ్యం చ దర్శితమ్॥౭॥ నన్వపశూద్రాధికరణన్యాయేన అనధికృతశారీరకోఽహమితిహాసపురాణాద్యధ్యయనజాపాత్రప్రతీతిమాన్కథం బ్రహ్మవిదాం యుష్మాకం ప్రశ్నస్యోత్తరం వక్తుం ప్రభురితి మామాశఙ్క్యా

వారయన్త ఆహుః॥ వేత్థేతి॥ హే సౌమ్య సదనుగ్రహాత్, సతో వ్యాసస్యానుగ్రహాద్ధేతోః, తత్సర్వం ఇతిహాసపురాణాదిప్రధానప్రతిపాద్యం వస్తు, తత్త్వతస్త్వం వేత్థ జానాసి, అనధికృతశారీరకోఽపి త్వం సదనుగ్రహాదితిహాసపురాణాద్యర్థరూపం వస్తు యథావద్వేత్థ నత్వాపాతత ఇతి భావః॥ సదనుగ్రహాదపి కథం శారీరకాధ్యయననిర్ణేతవ్యం వస్తుతత్త్వమహం వదామీత్యత్రాహుః-బ్రూయురితి, స్నిగ్ధస్యానురక్తస్య-శిష్యస్య త్వాదృశస్య-గురవో బాదరాయణాదయః గుహ్యమప్యుత గుహ్యమపి బ్రూయుః-శారీరకముఖేనానుక్త్వా కేవలముపదిశేయురితి భావః ✻ ॥ ౮ ॥ ✻ ఏవం తస్య ప్రతివచనసామర్థ్యమావిష్కృత్య ప్రష్టవ్యం పృచ్ఛన్తి॥ తత్రేతి॥ హే ఆయుష్మన్-పుంసామేకాన్తతో నియమేన-నిరతిశయం శ్రేయ ఇతి వా యత్సాధనాత్ శ్రేయో భవేత్ తద్భవతా తత్ర తత్ర పురాణాదిషు-నిశ్చితం నిర్ణీతం-నః అస్మభ్యం, శంసితుం ప్రస్తోతుమర్హసి॥ ఏవం ముక్తిసాధనభూతో ధర్మః పృష్టః కిం నిరతిశయం శ్రేయః కో వా తత్సాధనభూతో ధర్మ ఇతి ప్రశ్నార్థః ✻ ॥ ౯ ॥ ✻ అథ త్రివర్గసాధనానామశ్రోతవ్యత్వం సూచయన్తస్తన్నిష్ఠానాం దౌర్భాగ్యం తైః శ్రోతవ్యానాం బహుత్వం చ వదన్తస్సర్వశాస్త్రార్థసారభూతం ముక్తిసాధనమేవ పృచ్ఛన్తి ప్రాయేణేతి సార్ధాభ్యామ్। హే సభ్య-అస్మిన్ కలౌ యుగే జనాః మానవాః ప్రాయేణాల్పాయుషః అనియతశతవర్షాయుషః-అనేన కృతాదియుగేష్వివ యథేష్టం భోగానన్తరం ముముక్షోదయాసమ్భవ ఉక్తః-మన్దాః మన్దప్రకృతయః - సుమన్దమతయః నితరాం మన్దబుద్ధయః-ఉపద్రుతాః తాపత్రయవర్గత్రయతృష్ణాభ్యామితి శేషః-సుమన్దమతయ ఇత్యనేన రుచిరితి శ్రేయస్తత్సాధనానవగమస్సూచితః-మన్దా ఇత్యనేన శ్రేయస్సాధనోపసంహారాసామర్థ్యం సూచితమ్ - ఉపద్రుతా ఇత్యనేన క్వచిచ్ఛ్రేయస్సాధనోద్యోగస్యానేకాన్తరాయవిహతత్వం-అత ఏవ తే జనా మన్దభాగ్యాః దుర్భగా ఇత్యర్థః-హీ యస్మాత్-ఉపద్రుతాః అత ఏవ తైర్విభాగశః - స్వస్వాపేక్షితధర్మాదిసాధనభేదేన శ్రోతవ్యాని భూరికర్మాణి ఆయాసబహులాని కర్మాణి భూరీణి బహూని సన్తి - పౌణ్డరీకవాజపేయాదిభేదేన భూరీణి-ఏకైకస్మి

వో గుహ్యమప్యుత॥ ౮॥ తత్ర తత్రాఞ్జసాయుష్మన్ భవతా యద్వినిశ్చితమ్। పుంసామేకాన్తతశ్శ్రేయస్తన్నశ్శం
సితుమర్హసి॥ ౯ ॥ ప్రాయేణాల్పాయుషస్సభ్య కలావస్మిన్ యుగే జనాః। మన్దాస్సుమన్దమతయో మన్దభాగ్యా హ్యు
పద్రుతాః॥ ౧౦॥ భూరీణి భూరికర్మాణి శ్రోతవ్యాని విభాగశః। అతస్సాధోఽత్ర యత్సారం ✻ సముద్ధృత్య మ
నీషయా। బ్రూహి నశ్శ్రద్దధానానాం యేనాత్మా సంప్రసీదతి॥ ౧౧ ॥ సూత జానాసి భద్రం తే భగవాన్ సాత్వ

న్ననేకేతికర్తవ్యతాకలాపవత్త్వేన భూరికర్మాణీతి వా - యత ఏవమతోఽత్ర శ్రోతవ్యేషు మధ్యే యత్సారం అనిష్టనివర్తకమిష్టప్రాపకం చ సారం సాధనం, తన్మనీషయా సూక్ష్మయా ధియా, సముద్ధృత్య ఉదధేరమృతమివోద్ధృత్య శ్రద్దధానానాం శ్రద్ధాం కుర్వతాం నోఽస్మాకం బ్రూహి- సారం విశింషన్తి యేనేతి॥ యేన సారేణాత్మా చిత్తం-సంప్రసీదతి రాగాదిభిరకలుషితస్స్యాత్, తత్సారం బ్రూహీత్యన్వయః-ప్రాయేణేత్యేతదల్పాయురాదిభిః ప్రత్యేకం సంబధ్యతే, ప్రాయేణాల్పాయుషః ప్రాయేణ మన్దా ఇత్యేతేన మనుష్యాణాం సహస్రేషు కశ్చిద్యతతి సిద్ధయే - ఇతి భగవద్వచనార్థస్స్మారితః-యేనాత్మా సంప్రసీదతీత్యనేన, ఆత్మప్రసాదార్థమేవ తావన్ముముక్షుభిర్యతితవ్యం, సతి చాత్మప్రసాదే-ప్రసాదే సర్వదుఃఖానాం హానిరస్యోపజాయతే। ప్రసన్నచేతసో హ్యాశు బుద్ధిః పర్యవతిష్ఠతీత్యుక్తరీత్యా దుఃఖహాన్యాదిరర్థాదేవ భవతీతి సూచితమ్-యద్వా యేన సారభూతేన సాధనేన- ఆత్మా పరమాత్మా - ప్రసీదతి ప్రసన్నో భవతీత్యర్థః ఏవం-కిమలభ్యం భగవతి ప్రసన్నే శ్రీనికేతన, ఇతి వక్ష్యమాణరీత్యా తతస్సర్వం సంపత్స్యత ఏవేతి భావః, భూరీణి భూరికర్మాణి శ్రోతవ్యాని సన్తి తత్ర సారం బ్రూహీత్యనేన భూరికర్మాణి న శ్రోతవ్యానీతి ప్రతీయతే॥ యద్యపి కర్మాణ్యపి ఫలద్వారా హానాయ స్వరూపేణోపాదానాయ చ శ్రోతవ్యాన్యేవ - అన్యథా సాంసారికఫలనిర్వేదాసంభవేన నిశ్శ్రేయససాధనావబోధ్యధ్యాత్మశాస్త్రశుశ్రూషాయా ఏవాసంభవాత్, పరమాత్మోపాసనస్యానభిసంహితఫలకర్మోపకార్యత్వజ్ఞానాభావప్రసఙ్గాచ్చ - తథాప్యేకయైవోక్త్యా సర్వాణి కర్మాణి ఫలతస్త్యాజ్యాని, ఉపాసనాఙ్గతయా యథాశక్త్యనుష్ఠేయానీత్యేతావదేవ శ్రోతవ్యం - ముముక్షుభిరిత్యభిప్రాయేణైవముక్తమ్ ✻ ॥ ౧౧ ॥ ✻ ఏవం ముక్తిసాధనం పృష్ట్వా అథ తదనుగ్రాహకేషు ప్రధానతమమ్ శ్రవణం కీర్తనం విష్ణోస్స్మరణమిత్యాదిషు ప్రథమోపాత్తం భగవచ్చరిత్రశ్రవణం చికీర్షవస్తత్రాపి సాధుపరిత్రాణాయావతీర్ణసమనన్తరశ్రీకృష్ణావతారచరిత్రం పృచ్ఛన్తి సూతేత్యాదిభిష్షడ్భిః - హే సూత తుభ్యం భద్రం కల్యాణమస్తు-సాత్వతాం భక్తానాం పతిః పాలయితా భగవాన్ వసుదేవస్య, అపాదానస్య సంబన్ధవివక్షయా షష్ఠీ, వసుదేవాత్తద్భార్యాయాం దేవక్యాం యస్య చి

కీర్షయా యత్కర్మ కర్తుమిచ్ఛయా జాతోఽవతీర్ణః తత్సర్వం త్వం జానాసి ॥౧౨॥ తచ్ఛ్రీకృష్ణచరితం, శ్రోతుమిచ్ఛతామస్మాకమ్-వర్ణితుమ్ అఙ్గ - హే సూత-అర్హసి జానాసి అర్హసీత్యనేన సదనుగృహీతః కార్త్స్న్యేన తచ్చరిత్రవేదితృత్వం వక్తుం ప్రభురితి సూచితమ్ ॥౧౩॥ మహోపకర్తృత్వాత్తదవతారచరిత్రమవశ్యం శుశ్రూషితవ్యమిత్యభిప్రాయేణ తదవతారం విశింషన్తి ॥ యస్యేతి ॥ యస్య భగవతోఽవతారః శ్రీకృష్ణరూపః భూతానాం-విభవాయ-యోగాపరపర్యాయేష్టోదయాయ-క్షేమాయ-తత్పాలనాయ చ భక్తానామిత్యనుక్త్వా భూతానామితి వదతామయమభిప్రాయః ॥ శత్రూణామపి దమనపూర్వకమపవర్గదాయిత్వేన మహోపకర్తేతి కిము వక్తవ్యం, తదవతారో భూతానాం యోగక్షేమార్థ ఇతి-అతస్తన్నామ్నైవానిష్టపరిహారేష్టప్రాపణక్షమమిత్యభిప్రాయేణాహ ॥ ఆపన్న ఇతి-ఘోరాం గర్భజన్మజరామరణాదిరూపాం సంసృతిమాపన్నః ప్రాప్తః పుమాన్ శత్రురపి వివశోఽపి పారవశ్యేనాపీత్యర్థః ॥ యస్య శ్రీకృష్ణస్య- యచ్ఛబ్దానాం కో వా భగవతస్తస్యేత్యుత్తరత్రాన్వయః-నామ గృణన్ ఉచ్చరన్-దేహావసాన ఇతి శేషః ॥ తతస్సంసృతేస్సద్య ఏవ విముచ్యేత-ముక్తో భవేత్-కథం పారవశ్యేనాప్యుచ్చారణమాత్రేణాపి శత్రురపి ముచ్యేతేత్యత ఉచ్చారణం విశింషన్తి-యద్బిభేతి స్వయంభవ ఇతి-యన్నామోచ్చారణం ప్రతి భవస్సంసారః-స్వయం బిభేతి-భయమితి పాఠేఽపి-జన్మమరణాదిభయహేతుత్వాద్భవ ఏవ భయశబ్దేన వివక్షితః-దేహావసానకాలికభగవన్నామోచ్చారణస్యావ్యవధానేన ముక్తిసాధనత్వమితరకాలికస్య తు కర్మజ్ఞానయోగాదివత్ భక్తియోగానుగ్రాహకత్వేన తద్ద్వారేతి వివేకః ॥ ఏతచ్చ షష్ఠేఽజామిలోపాఖ్యానే ప్రపఞ్చయిష్యతే ॥౧౪॥ ఆస్తాం తావదవతారనామమాహాత్మ్యం తదీయానాం మాహాత్మ్యమేవ వాఙ్మనసాగోచరమిత్యభిప్రాయేణాహ ॥ యత్పాదేతి ॥ హే సూత-యస్య భగవతః-పాదసంశ్రయాః పాదావేవ ప్రాప్యత్వేన ప్రాపకత్వేన సంశ్రయస్త ఇతి తథా-మునయః-తత్పాదారవిన్దమననశీలాః-ప్రశమాయనాః శమదమాదిగుణానామాశ్రయాః తదీయాః- ఉపస్పృష్టాః-పాదయోరితి శేషః-పాదస్పర్శమాత్రే

త్వతాం పతిః । దేవక్యాం వసుదేవస్య జాతో యస్య చికీర్షయా ॥౧౨॥ తన్నశ్శుశ్రూషమాణానామర్హస్యఙ్గానువర్ణితుమ్ ॥౧౩॥ యస్యావతారో భూతానాం క్షేమాయ చ భవాయ చ । ఆపన్నస్సంసృతిం ఘోరాం యన్నామ వివశో గృణన్ । తతస్సద్యో విముచ్యేత యద్బిభేతి స్వయం భవః ॥ ౧౪ ॥ యత్పాదసంశ్రయాస్సూత మునయః ప్రశమాయనాః । సద్యః పునన్త్యుపస్పృష్టాస్స్వర్ధున్యాపోఽనుసేవయా ॥ ౧౫ ॥ కో వా భగవతస్తస్య పుణ్యశ్లోకేడ్యకర్మణః । శుద్ధికామో న శృణుయాద్యశః కలిమలాపహమ్ ॥ ౧౬ ॥ తస్య కర్మాణ్యుదారాణి పరిగీతాని సూరిభిః । బ్రూహి నశ్శ్రద్దధానానాం లీలయా దధతః కలాః ॥ ౧౭ ॥ అథాఖ్యాహి హరేర్ధీమన్నవతారకథాశ్శుభాః ।

ణాపీతి భావః-సద్య ఏవ పునన్తి-స్పృష్టానితి శేషః-ఏవం తత్పాదసంబన్ధిన్యాః స్వర్ధున్యాః గఙ్గాయాః-ఆపోఽపి అనుసేవయా స్నానపానాదిరూపయా సేవకాన్ పునన్తి-స్వర్ధున్యాపస్తు అనుసేవయా పునన్తి-మునయస్తదీయాస్తూపస్పర్శమాత్రేణాపి పునన్తీతి కేచిద్వ్యాచక్షతే । యథా స్వర్ధున్యాపోఽనుసేవయా పునన్తి తథా మునయోఽప్యుపస్పృష్టాః పునన్తీతి దృష్టాన్తో వాఽభిప్రేతః ॥౧౫॥ ఉక్తైరన్యైశ్చ గుణైర్యుక్తం విశింషన్తస్తచ్చరిత్రమవశ్యమాత్మశుద్ధిమిచ్ఛద్భిః శ్రోతవ్యమిత్యభిప్రాయేణాహుః ॥ కో వేతి ॥ తథోక్తవిధస్య-పుణ్యాః-శృణ్వతాం వదతాం చ పుణ్యావహాః-శ్లోకః శ్లోక్యత ఇతి శ్లోకో యశః యస్య- అత ఏవ స చాసౌ-ఈడ్యం స్తుత్యం కర్మ చరిత్రం యస్య సః-తస్య భగవతో యశః-కలిమలాపహం-కలౌ ప్రయుక్తపాపహన్తృ-చిత్తశుద్ధికామః కో వా పుమాన్న శృణుయాత్-సర్వోఽపి శృణుయాదేవేత్యర్థః ॥౧౬॥ తస్యేతి-అతో లీలయా-న కర్మణేతి భావః కలాః మూర్తీః అవతారాన్తరరూపాః దధతస్తస్య-ఉదారాణి విపులాని-సూరిభిః నారదపరాశరపారాశర్యాదిభిః-పరిగీతాని చ-కర్మాణి చరితాని-శ్రద్దధానానాం నః-అస్మాకం బ్రూహి-లీలయేత్యనేన అవతారాణామకర్మమూలత్వముక్తమ్-కలా దధత ఇత్యనేన శ్రీకృష్ణస్యావతారత్వప్రతీత్యా పూర్ణావతారత్వం సూచితమ్ ॥ తేనైవావతారాన్తరకథాప్రశ్నశ్చకృతః ॥౧౭॥ లీలయేత్యనేన అవతారాణామకర్మమూలత్వముక్తమ్-అథావతారచేష్టితానామప్యకర్మమూలత్వం వదన్తః కార్త్స్న్యేన తదవతారచరితాని పృచ్ఛన్తి ॥ అథేతి ॥ హే ధీమన్ ఆత్మమాయయా ఆత్మనః స్వస్య మాయయా ఆశ్చర్యశక్తియోగేన-ఆశ్చర్యత్వం మాయాశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తం సఙ్కల్పరూపజ్ఞానేన వా మాయా చ వయునం జ్ఞానమితి నైఘణ్టుకాః ॥ మాయయా సతతం వేత్తి ప్రాణినాం చ శుభాశుభమిత్యభియుక్తైర్జ్ఞానపర్యాయత్వేన మాయాశబ్దః ప్రయుక్తః-స్వైరం యథా తథా లీలాశ్చేష్టాః-విదధతః కుర్వతః-ఈశ్వరస్య సర్వనియన్తుః - హరేరాశ్రితదురితహరస్య భగవతః శుభాః-శృణ్వతాం వదతాం చ శుభావహాః అవతారకథాః-అథ కార్త్స్న్యేన- ఆఖ్యాహి కథయ ॥ మఙ్గళానన్తరారమ్భప్రశ్నకార్త్స్న్యేష్వథో అథేతి నైఘణ్టుకాః ॥ ఆత్మ

మాయయా స్వైరం లీలా విదధత ఇత్యనేన దేవమనుష్యాదిసజాతీయానామవతారచేష్టానామాత్మీయసఙ్కల్పమూలత్వమకర్మవశ్యత్వప్రయుక్తత్వం చ సూచితమ్ ॥౧౮॥ నన్వాభిర్జ్ఞానశ్రుతా ఏవ భగవదవతారకథా భవద్భిః అతస్తాః కిమర్థం పృచ్ఛ్యన్త ఇత్యత్రాహుః॥ వయం త్వితి॥ ఉత్తమైః బ్రహ్మాదిభిః శ్లోక్యత ఇత్యుత్తమశ్లోకో యస్యేతి వా తస్య-విక్రమే చరిత్రే విషయేన వయం తృప్యామః- అతృప్తౌ హేతుం వదన్తశ్చరిత్రం విశింషన్తి యదితి-యత్ ఉత్తమశ్లోకచరితం-శృణ్వతామపి రసజ్ఞానాం పదే పదే క్షణే క్షణే పునః పునర్వా- స్వాదుస్వాదు-రుచిజనకం భవతి-పూర్వపూర్వశ్రవణాపేక్షయోత్తరోత్తరశ్రవణేఽతీవరుచికరమేవ భవతి శ్రుతమపి పునః పునరన్యన్నవమేవ భవతీతి భావః-యద్యస్మాత్పదే పదే స్వాదుస్వాదు తస్మాదుత్తమశ్లోకవిక్రమేణ న వితృప్యామ ఇత్యన్వయః ॥౧౯॥ యుక్తం చైతదిత్యభిప్రాయేణాహుః ॥ కృతవానితి ॥ కపటమానవం ఛద్మమానవః మనుష్యవత్ప్రతీయమాన ఇత్యర్థః॥ ఏవమపి భగవాన్ పూర్ణషాడ్గుణ్యః-తథాపి గూఢః తత్త్వతోఽయమీశ్వర ఇతి కేనాప్యవిజ్ఞాతః-కేశవః-క ఇతి బ్రహ్మణో నామ ఈశోఽహం సర్వదేహినామ్ । ఆవాం తవాఙ్గసమ్భూతౌ తస్మాత్కేశవనామవానితి - రుద్రనిరుక్తకేశవపదప్రవృత్తినిమిత్తాశ్రయః శ్రీకృష్ణః-రామేణ బలరామేణ సహ-అతిమర్త్యాని అతిమానుషాణి మనుష్యైః కర్తుమశక్యానీతి యావత్। వీర్యాణి చేష్టితాని కృతవాన్- కిలేతి ప్రసిద్ధౌ , మానుషాణి హి కర్మాణి సకృచ్ఛ్రుతాని పునః పునశ్శుశ్రూషాం న జనయేయుః ॥ భగవద్వీర్యాణి అతిమానుషత్వాద్విలక్షణవిషయత్వాదేవ స్వవిషయాం శుశ్రూషామనుప్రవృత్తోత్తరాదికాం విలక్షణాం జనయన్తి అతస్తత్ర న వితృప్యామ ఇతి భావః ॥౨౦ ॥ నను భగవద్వీర్యాణి బహూని మహతా కాలేన శ్రోతవ్యాని-భవతాం తు నిత్యం తపశ్చరతాం కోఽవసర ఇత్యత్రాహుః ॥ కలిమితి ॥ కలిం తపః పాపిష్ఠకరం కలిమాగతం ప్రవృత్తం విజ్ఞాయ అలక్ష్య, వయం ఉపాయాన్తరేణ కలిం జేతుమశక్తాః । హరేః కలికృతదోషహరస్య భగవతః, కథాయాం

లీలా విదధతస్స్వైరమీశ్వరస్యాత్మమాయయా ॥ ౧౮ ॥ వయం తు న వితృప్యామ ఉత్తమశ్లోకవిక్రమే। యచ్ఛృణ్వతాం రసజ్ఞానాం స్వాదుస్వాదు పదే పదే ॥ ౧౯ ॥ కృతవాన్ కిల వీర్యాణి సహ రామేణ కేశవః। అతిమర్త్యాని భగవాన్ గూఢః కపటమానవః ॥౨౦॥ కలిమాగతమాజ్ఞాయ క్షేత్రేఽస్మిన్వైష్ణవే వయమ్। ఆసీనా దీర్ఘసత్రేణ కథాయాం సక్షణా హరేః॥౨౧॥ త్వం నస్సన్దర్శితో ధాత్రా దుస్తరం నిస్తితీర్షతామ్। కలిం సత్త్వహరం పుంసాం కర్ణధార ఇవార్ణవమ్॥౨౨॥ బ్రూహి యోగేశ్వరే కృష్ణే బ్రహ్మణ్యే ధర్మవర్మణి। స్వాం కాష్ఠామధునోపేతే ధర్మః కం శరణం గతః॥౨౩॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, ప్రథమోఽధ్యాయః

వ్యాస ఉవాచ॥ ఇతి సమ్ప్రశ్నసంహృష్టో విప్రాణాం రౌమహర్షణిః। ప్రతిపూజ్య వచస్తేషాం ప్రవక్తుము

నిమిత్తభూతాయాం కథాశ్రవణార్థమిత్యర్థః॥ సక్షణాః సావసరాః లబ్ధావసరా ఇతి యావత్-అస్మిన్వైష్ణవే విష్ణోస్సంబన్ధినితత్సాంనిధ్యవతి- క్షేత్రే నైమిశాఖ్యే-దీర్ఘసత్రేణ - సహస్రసంవత్సరపర్యన్తేన బ్రహ్మసత్రేణ-అధ్యయనేన వసతీతి వర్ధత్వర్థేత్యేతి యాదిర్ఘసత్రార్థమిత్యర్థః, ఆసీనా ఉపవిష్టాః ॥ ౨౧ ॥ కిం చ॥ పుంసాం సత్త్వహరం-తప ఆది సారహరం, అత ఏవ దుస్తరం ఉపాయాన్తరైస్తరితుం జేతుమశక్యం , కలిం నిస్తితీర్షతాం నితరాం తరితుమిచ్ఛతాం, నః, అస్మాకం-అర్ణవం సాగరం, నిస్తితీర్షతాం జనానాం కర్ణధార ఇవ, త్వం - ధాత్రా ఈశ్వరేణ, సందర్శితః ఉపాయత్వేనేతి శేషః- దైవవశాదిదం సంపన్నమితి భావః ॥౨౨ ॥ స్వస్వవర్ణాశ్రమధర్మైకనిరతాః-కిం హరికథాశ్రవణేనేతి శఙ్కాం నిరాకుర్వన్తః ప్రశ్నముపసంహరన్తి॥ బ్రూహీతి॥ బ్రహ్మణి బ్రహ్మకులే సాధుః బ్రహ్మణ్యః తస్మిన్ ధర్మవర్మణి- ధర్మస్య వర్మవత్కవచవల్పాలకే - యోగేశ్వరే భక్తియోగారాధ్యే శ్రీకృష్ణే - అధునా స్వాం కాష్ఠాం-అభియోగప్రకర్షం, స్వాం దిశం వా వైకుణ్ఠలోకమితి యావత్-ఉపేతే గతే సతి-ధర్మః వర్ణాశ్రమానుకూలః- కం కృష్ణాదన్యం - శరణం రక్షితారం-గతః గచ్ఛేత్ న కమపీత్యర్థః-అథవా ధర్మగోప్తుర్భావాత్ , కలినాభిభూతో ధర్మస్తం జేతుమప్రభుః - అతః కేవలం కలిఘ్నం భగవచ్చరితమేవ బ్రూహీత్యర్థః ॥౨౩॥- ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయః పారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేశ్చక్రవర్తినః శ్రీశైలగురోస్సుతేన తచ్చరణకమలపరిచర్యాప్రసాదితతత్సూక్తిసమధిగత శ్రీభాగవతార్థహృదయేన శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాయాం శ్రీమద్భాగవతవ్యాఖ్యాయాం ప్రథమస్కన్ధే ప్రథమోధ్యాయః.

ఏవం సంపృష్టనిశ్శ్రేయససాధనతదనుగ్రాహకప్రధానతమ శ్రీకృష్ణచరిత్రస్సూతశ్శౌనకాదీనాం ప్రశ్నాన్ అభి

౧॥శ్లో॥పా॥ ఇతి సంప్రశ్నసంపృష్టః

నన్ద్యయం స్తేషాముత్తరరూపం శ్రీభాగవతాఖ్యం పురాణమాహేత్యాహ బాదరాయణిః ॥ ఇతి ॥ అత్ర శ్రీసూత ఉవాచ ఇ
తి సంప్రశ్నసంపృష్ట ఇత్యేక్వచిత్పాఠో దృశ్యతే, స చాసంగతః - ఇతి త్యాదిశ్లోకస్య సూతోక్తిత్వాభావాత్ - యం ప్రవ్రజన్త
మిత్యాదిర్హి సూతోక్తిః, అత స్తతః ప్రాగేవ సూత ఉవాచేతి పఠితుం యుక్తమ్ - ఇహ తు వ్యాస ఉవాచేతి, ఇత్థం విప్రా
ణాం శౌనకాదీనాం సంప్రశ్నైః సమీచీనైః ప్రశ్నైః సంహృష్టో రౌమహర్షణిః, రోమహర్షణస్యాపత్యం పుమాన్
సూతః తేషాం విప్రాణాం వచః ప్రశస్యైకం వచః - ప్రతిపూజ్య అనేనన్ద్య ప్రతివక్తుం ప్రతివచనరూపం పురాణమిదం వ
క్తుమ్ - ఉపచక్రమే ఆరేభే - విప్రాణామిత్యనేన సాపేక్షస్యాపి సంప్రశ్నశబ్దస్య నిత్యసాపేక్షత్వాదార్షత్వాద్వా అసమా
సః, తేషాం విప్రాణాం వచః ప్రతిపూజ్యేత్యన్వయః, సంప్రశ్నసంపృష్ట ఇతి పాఠాన్తరం, తదా సమీచీనః ప్రశ్నో య
స్య తస్మై ప్రతివచనాయ - సంపృష్టః ప్రత్యుత్తరం వక్తుం పృష్ట ఇత్యర్థః - యద్వా - విప్రాణామిత్యస్య వచ ఇత్యనేనైవాన్వ
యః - సు శోభనాః ప్రశ్నా యేషాం తైః - శౌనకాదిభిః సంపృష్ట ఇత్యర్థః ❁ ॥ ౧ ॥ ❁ ప్రశ్నానాముత్తరరూపమిదం పు
రాణం శుకశ్రీవ ఋషిరన్యైరపి శ్రావయితృభిరేవం కార్యమితి సూచయితుమేతత్పురాణప్రథమప్రవర్తకత్వరూపమ
హోపకర్తృబాదరాయణిరూపగురునమస్కారతచ్చరణవరణాత్మకం మఙ్గళమాచరతి సూతః ॥ యం ప్రవ్రజన్తమితి
ద్వాభ్యామ్ - ద్వైపాయనః శ్రీవ్యాసః, విరహకాతరస్సన్ యం పుత్రేత్యాజుహావ ఆహూతవాన్ - తదా తన్మయతయా త
రవోఽభినేదుః - తం సర్వభూతహృదయం మునిం ఆనతోఽస్మీత్యన్వయః - కదం ఆహూతం ప్రవ్రజన్తమ్, తద్దైవపిత్రాదీన్పరి
త్యజ్య ప్రవ్రజన్తమ్, అనుపేతం ఉపేతరహితం అసహాయమిత్యర్థః, అపేతం కృత్యం యస్య తం కర్తవ్యాంశరహితం ని
ష్పన్నబ్రహ్మోపాసనత్వాత్ కృతకృత్యమితి భావః ॥ ప్రవ్రజన్తమిత్యనేన దేహానుబన్ధిత్యాగ ఉక్తః, అనేనమమతారా
హిత్యం ఫలితం - అనుపేతమిత్యనేనాసహాయత్వముక్తమ్ ॥ అనేన దేహపోషకసహాయాన్తరరాహిత్యం సూచితమ్ - తేన
చ దేహాత్మభ్రమరూపాహంకారరాహిత్యం ఫలితం, ద్వైపాయనో విరహకాతర ఆజుహావేత్యనేన ద్వైపాయనాద

ప్రిగ్రక్రమే ॥ ౧ ॥ సూత ఉవాచ ॥ యం ప్రవ్రజన్తమనుపేతమపేతకృత్యం ద్వైపాయనో విరహకాతర ఆజుహావ ।
పుత్రేతి తన్మయతయా తరవోఽభినేదుస్తం సర్వభూతహృదయం మునిమానతోఽస్మి యస్స్వానుభావమఖి ॥ ౨ ॥
ల శ్రుతిసారమేకమధ్యాత్మదీపమతితితీర్షతాం తమోఽన్ధమ్ । సంసారిణాం కరుణయాహ పురాణగుహ్యం తం

ప్యతిశయితజ్ఞానవత్త్వం సూచితమ్ - యద్యపి పుత్రేత్యస్య దూరాదాహ్వానవిషయవాక్యస్థత్వాద్దూరాద్ధూతే చేతి ప్లుత
ప్రగృహ్య అచి నిత్యమితి ప్రకృతిభావే చ సతి సన్ధిర్దుర్లభః, తథాపి ,, గురోరనృత ఇత్యత్ర ప్రాచామితి యోగం విభజ్యాస
ర్వస్యప్లుతస్య వైకల్పికత్వాభ్యుపగమాత్ - అగ్నీత్ప్రేషణే పరస్య చేతి సూత్రే ,, సర్వః ప్లుతస్సాహసమనిచ్ఛతా విభాషాక
ర్తవ్య, ఇతి మహాభాష్యకారోక్తేశ్చ ప్లుతాభావపక్షే సన్ధిస్సులభ ఏవేతి బోధ్యమ్ - సాహసం శాస్త్రత్యాగః - తదనిచ్ఛతా శా
స్త్రమనురుద్ధానేనేత్యర్థ ఇతి హరదత్తో వ్యాఖ్యదితి కేచిత్, వస్తుతస్త్వితిశబ్దస్యైవ వాక్యాన్తత్వేన - పుత్రశబ్దే ప్లుతప్రసఙ్గ
ఏవ నాస్తి అనుకార్యస్య పుత్రశబ్దస్య సంబోధనవిషయత్వే పుత్రానుకరణస్య తస్య తదభావాచ్చ - తన్మయేత్యత్ర మయట్ - ప్రా
చుర్యే సంబన్ధమాత్రే వా - తత్ప్రచురతయా తత్సంబన్ధితయా వా - తరవోఽభినేదుః - శుకాత్మకా వయమిత్యేవంరూపేణ ప్రతిదధ్వ
నురిత్యర్థః - తత్ప్రాచుర్యం చ తరూణాం తేన శుకేన జ్ఞానవ్యాప్త్యాధిష్ఠితత్వాదవగన్తవ్యమ్ - సంబన్ధమాత్రమయట్పక్షేపి జ్ఞా
నద్వారా అధిష్ఠాతృత్వ అధిష్ఠేయభావరూప ఏవ సంబన్ధోఽత్ర బోధ్యః స్వరూపేణ సర్వాధిష్ఠాతృత్వాసంభవాత్ - ఏషోఽణు
రాత్మా - ఆరాగ్రమాత్రో హ్యవరోఽపి దృష్ట - ఇత్యాదిభిశ్శ్రుతిభిః - జీవస్వరూపస్యాణుత్వావగమాత్తత్స్వరూపేణానేకాధి
ష్ఠాతృత్వాసంభవాత్, యద్యపి ధర్మభూతజ్ఞానస్యాపి, స చానన్త్యాయ కల్పత ఇత్యాదిశ్రుతిభిర్ముక్తిదశాయామేవ త్వానన్త్య
మవగతం - తథాపి శుకస్య పరినిష్పన్నబ్రహ్మోపాసనత్వేన ముక్తప్రాయమివ నివృత్తజ్ఞానసంకోచకకర్మరూపావరణత్వాద
పరిచ్ఛిన్నధర్మభూతజ్ఞానద్వారా అనేకతర్వధిష్ఠాతృత్వముక్తమ్ - యత ఏవ తన్మయతయా తరవోఽభినేదుః - అత ఏవ సర్వభూ
తహృదయం - సర్వభూతానాం హృత్ అయతే గచ్ఛతి జ్ఞానద్వారా వ్యాప్నోతీతి సర్వభూతహృదయస్తం - అయ గతావి
తి ధాతుః - యద్వా సర్వభూతానాం హృదయం యస్య జ్ఞానద్వారా వ్యాప్యం స సర్వభూతహృదయస్తం, యద్వా హృదయ
శబ్దేన ధర్మభూతం జ్ఞానం లక్ష్యతే హృదయస్య జ్ఞానసాహచర్యాత్, సర్వభూతేషు హృదయమ్, ధర్మభూతం జ్ఞానం అధిష్ఠా
తృ యస్య సః - తం మునిం స్వాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యమననశీలం శ్రీశుకమితి విశేష్యమధ్యాహార్యమ్ - ఆనత ఇతి కర్తరి క్తః
నమస్కృతవానస్మీత్యర్థః ❁ ॥ ౨ ॥ ❁ య ఇతి ॥ యః కరుణయా పురాణగుహ్యం - విశేషణం విశేష్యేణ బహులమితి బహుళ

గ్రహణాత్-విశేష్యస్యాపి పురాణశబ్దస్య పూర్వనిపాతః-గుహ్యం పురాణం-యద్వా పురాణగతం గుహ్యమాహ- తం మునీనామపి గురుం వ్యాససూనుముపయామి, శరణం వ్రజామి పురాణం కథంభూతం, స్వానుభావం స్వేనశుకేన అనుభావం-కర్మణి ఘఞ్ ప్రథమమనుమాతమిత్యర్థః ॥ అఖిలానాం శ్రుతీనాం సారో యస్మిన్ ప్రతిపాద్యస్తత్తథా, వేదపూర్వభాగార్థభూతకర్మణామప్యత్ర పురాణే భగవదారాధనరూపతయా తత్ర తత్ర ప్రతిపాదనాదఖిలశ్రుతిసారమిత్యుక్తమ్, ఏకం స్వతుల్యాదికపురాణాన్తరరహితం అధ్యాత్మదీపం ఆత్మనీత్యధ్యాత్మమితి విభక్త్యర్థేఽవ్యయీభావః-స్వాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యప్రకాశనే దీపతుల్యమిత్యర్థః ॥ అతితీర్షతాం సంసృతిం తరితుమిచ్ఛారహితానామపి సంసారిణాం - తమోన్ధం తమస్సంసృతిరుచిజనకమజ్ఞానమన్ధయతి తిరోధాపయతి నివర్తయతీతి తథా ॥ ౩ ॥ ఏవం శ్రీవయిత్రుభిరాదౌ మహోపకర్తుర్బాదరాయణేర్నమస్కారాత్మకం మఙ్గళమనుష్ఠేయమితి సూచితమ్, న కేవలం బాదరాయణిరేవ నమస్కార్యః-అపి త్వన్యేపి నారాయణాదయ ఇత్యభిప్రాయేణాహ ॥ నారాయణమితి ॥ నారాయణాదీన్నమస్కృత్య తతో జయముదీరయేత్, కథయేత్-శ్రావయేదితి యావత్, జయమితి, అస్యైవ పురాణస్యాన్వర్థనామాన్తరం-అఖిలదురితజయావినాభూతత్వాజ్జయమితి-తత్ర నరనారాయణయోర్బదర్యాశ్రమవాసినోర్భగవదవతారభూతయోః యో వై భారతవర్షేస్మిన్ క్షేమాయ స్వస్తయే నృణామ్ ॥ ధర్మజ్ఞానశమోపేతే ఆకల్పాదాస్థితస్తప ఇతి-వక్ష్యమాణరీత్యా శిష్యాచార్యరూపేణ స్వానుష్ఠానద్వారాఽఖిలధర్మప్రవర్తకత్వేన నారదాదిముఖేనాఖిలాధ్యాత్మశాస్త్రప్రవర్తకత్వేన చ గురూణామపి గురుత్వేన చ మహోపకర్తృత్వాత్తన్నమస్కృతిరవశ్యం కార్యేతి భావః । వాగధిష్ఠాతృదేవతాత్వాత్సరస్వతీ నమస్కార్యేత్యభిప్రాయేణ సరస్వతీమిత్యుక్తమ్-దేవస్య చతుర్ముఖస్య స్త్రీ దేవీ, తాం, పుంయోగాదాఖ్యాయామితి జీష్, అత్ర సరస్వత్యాశ్చతుర్ముఖసంబన్ధప్రత్యాయకదేవీత్వవిశేషణేన చతుర్ముఖనమస్కృతిరపి కార్యేతి సూచితమ్, చతుర్ముఖోఽపి, అనిరుద్ధాఖ్యభగవత్తురీయవ్యూహనాభికమలసంభూతస్తపస్తోషితానిరుద్ధోపదిష్టభాగవతచతుశ్శ్లోకీంకృత్స్నేతత్పురాణనిధాన

వ్యాససూనుముపయామి గురుం మునీనామ్ ॥ ౩ ॥ నారాయణం నమస్కృత్య నరం చైవ నరోత్తమమ్ । దేవీం సరస్వతీం వ్యాసం తతో జయముదీరయేత్ ॥ ౪ ॥ మునయస్సాధు పృష్టోహం భవద్భిర్లోకమఙ్గళమ్ । యత్కృతః కృష్ణసంప్రశ్నో యేనాత్మా సుప్రసీదతి ॥ ౫ ॥ స వై పుంసాం పరో ధర్మో యతో భక్తిరధోక్షజే । అహైతుక్యప్రతి

భూతాం నారదాయోపదిదేశ, అతస్సోపి మహోపకర్తైవ గురుశ్చేతి నమస్కార్య ఇత్యభిప్రాయః, అనేనైవానిరుద్ధనారదయోరపి నమస్కార్యత్వమర్థసిద్ధం వేదితవ్యమ్ । అనిరుద్ధాచ్చతుశ్శ్లోక్యధిగమో నారదాయ తదుపదేశశ్చ ద్వితీయే స్పష్టీభవిష్యతి-నారదాచ్చతుశ్శ్లోకీమధిగమ్య కార్త్స్న్యేనైతత్పురాణనిర్మాతృత్వేనోపకర్తృతమత్వాద్వ్యాసో నమస్కార్య ఇత్యభిప్రాయేణ వ్యాసమిత్యుక్తమ్, తత్రాయం క్రమో వివక్షితః, తావన్నమస్కార్యశ్శుకస్తతో వ్యాసస్తతో నారదస్తతస్సరస్వతీ తద్వల్లభస్తతోఽనిరుద్ధస్తతశ్చ నరనారాయణావితి ॥ ౪ ॥ తదేవం మఙ్గళాచారయుక్తానాం నిత్యం చ ప్రయతాత్మనామ్- జపతాం జుహ్వతాం నిత్యం వినిపాతో న విద్యత ఇత్యుక్తరీత్యా కృతగురుదేవతోపాసనాత్మకమఙ్గళస్తత్ప్రశ్నమభినన్దతి ॥ మునయ ఇతి ॥ హే మునయః భవద్భిః సాధు యథా భవతి తథా ॥ లోకమఙ్గళం ప్రత్యహం పృష్టః-పృచ్ఛతిర్ద్వికర్మకః-వక్తృకర్మకో వాచ్యకర్మకశ్చేతి, తత్ర లోకమఙ్గళమితి వాచ్యకర్మోచ్యతే-తస్యానభిహితత్వాద్ద్వితీయా - వక్తృకర్మణస్త్వహం శబ్దార్థస్యక్తప్రత్యయేనాభిహితత్వాత్ప్రథమా ప్రయుక్తా-లోకమఙ్గళమితి ప్రశ్నసాధుత్వే హేతుః- లోకమఙ్గళవిషయకత్వాత్ప్రశ్నస్సాధురిత్యర్థః, కథం ప్రశ్నస్య లోకమఙ్గళవిషయకత్వమిత్యత ఆహ ॥ యత్కృతః కృష్ణసంప్రశ్న ఇతి ॥ యద్యస్మాత్, కృష్ణవిషయకః సంప్రశ్నః కృతః మఙ్గళానాం చ మఙ్గళమిత్యుక్తరీత్యా నిరతిశయమఙ్గళస్వరూపకృష్ణవిషయకసంప్రశ్నః కృతః తతో లోకమఙ్గళమహం పృష్ట ఇత్యర్థః ॥ కృష్ణసంప్రశ్నస్య లోకమఙ్గళవిషయత్వమేవోపపాదయతి ॥ యేనేతి ॥ యేన కృష్ణే నతద్విషయకసంప్రశ్నేన వా హేతునా-ఆత్మా చిత్తం -సుష్ఠు ప్రసన్నం భవతి, ప్రశ్నోత్తరాభ్యాం సస్వరూపగుణవిభూతిః కృష్ణోనుసంహితశ్చిత్తగతం మాలిన్యమపనయతి- తతశ్చిత్తం సుప్రసీదతి- చిత్తప్రసాదే చ లోకానాం సర్వాణి మఙ్గళాని సులభాన్యేవేతి భావః ॥ ౫ ॥ తత్ర యత్తావత్పృష్టం భవతాయద్వినిశ్చితమ్, పుంసామేకాన్తతశ్శ్రేయస్తన్నశ్శంసితుమర్హసీతి, కం నిరతిశయం శ్రేయః- కో వా తత్సాధనభూతో ధర్మ ఇతి- తత్ర గర్భజన్మజరామరణాద్యనర్థరూపసంసృతినివృత్తిపూర్వకబ్రహ్మానన్దానుభవాత్మకో మోక్ష ఏవ నిరతిశయం శ్రేయః, తత్సాధనభూతధర్మశ్చ - పరబ్రహ్మో

౬॥ శ్లో॥ పా ॥ అహైతుక్యన్యవహితా.

పాసనాత్మికా, విజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితా, ప్రత్యక్షతాపన్నా- ప్రీత్యాత్మికా తద్భక్తిరేవ తస్మిన్ ప్రవృత్తిశ్చానభి
సంహితఫలైర్వర్ణాశ్రమధర్మైర్జ్ఞానయోగశమదమాదిభిః సత్సఙ్గాది ప్రణాడ్యా చ భగవద్గుణశ్రవణాదిరుచిజననద్వారా భ
వతీతి వక్తుం తావద్భక్తియోగానుగ్రాహక ఏవ వర్ణాశ్రమప్రయుక్తో ధర్మః శ్రేష్ఠః తదన్యస్త్వభిసంహితఫలః పునస్సంసృ
తిహేతుత్వేనానర్థావహ ఇత్యాహ ॥ స వా ఇతి త్రిభిః ॥ యతోఽనభిసంహితఫలాద్ధర్మాద్వర్ణాశ్రమానుగుణాత్, స్వనుష్ఠితా
త్పుంసామధోక్షజే భక్తిర్భవతి - స ఏవ ధర్మః పరమః ఉత్కృష్టః భక్తిమపి విశినష్టి- అహైతుకీ ఫలోపాధిరహితా అప్రతిహ
తా అన్తరాయానుపహతా- అవ్యవహితేతి పాఠాన్తరమ్॥ తదా విజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితా - యయా భక్త్యా ఆ
త్మా సుప్రసీదతి- పూర్వాల్పభక్తిరుత్తరభక్తిప్రకర్షాపాదికమనోనైర్మల్యహేతురిత్యర్థః ॥ యద్వా- యయాఽఽత్మా సుప్రసీదతీ
త్యనేన ప్రీత్యాత్మకత్వముచ్యతే- అనుకూలజ్ఞానేనైవ హి చిత్తప్రసాదః, ప్రతికూలేన తు చిత్తవిక్షేప ఏవ - అనుకూలజ్ఞానమే
వహ్యానన్దః సుఖం ప్రీతిశ్చేతి పర్యాయాన్తరైరుచ్యతే , అవ్యవహితేత్యనేన తైలధారావదవిచ్ఛిన్నస్మృతిసన్తానరూపత్వ
ముక్తమ్ ❀ ॥ ౬ ॥ ❀ నన్వవ్యవహితేత్యయుక్తం- శబ్దాదివిషయాసక్తమనసోఽకామేనాపి మధ్యేమధ్యే విషయాన్తరాను
ధ్యానవ్యవహితత్వప్రసఙ్గాదితి శఙ్కాం నిరాకుర్వన్నుక్తభక్తేరేవ విశేషణాన్తరమాహ॥ వాసుదేవ ఇతి ॥ భగవతి షాడ్గు
ణ్యపరిపూర్ణే- వాసుదేవే, ప్రయోజితో భక్తియోగః వైరాగ్యమాశు జనయతి। సర్వత్రాసౌ సమస్తం చ వసత్యత్రేతి వై యతః
తతస్స వాసుదేవేతి విద్వద్భిః పరిగీయత ఇతి - నిరుక్తవాసుదేవశబ్దేన సర్వాన్తరాత్మత్వం సర్వాధారత్వం భగవచ్ఛబ్దేన షా
డ్గుణ్యపూర్తిశ్చోక్తా, సర్వాన్తరాత్మకత్వేన నిరతిశయప్రియత్వం లబ్ధమ్, ఆత్మైవ హి నిరతిశయప్రియః- ఏవమనేన పదద్వయేన
శబ్దాదిలౌకికవిషయేభ్యో వైలక్షణ్యమభిప్రేతమ్- ఏవం చ విషయస్య విలక్షణత్వాదేవ తదనుధ్యానరూపో భక్తియోగశ్శబ్దాది
విషయేష్వనాసక్తిరూపం వైరాగ్యమాశు జనయతి- కస్మింశ్చిద్విషయే విలక్షణే అనురాగాతిశయస్య విషయాన్తరవైతృష్ణ్యా
వహత్వదర్శనాత్, తస్మాద్భక్తియోగనిష్ఠమనసః, శనైర్విషయాన్తరవైతృష్ణ్యస్యార్థాదేవోదయాద్విషయాన్తరానుధ్యా

హితా యయాఽఽత్మా సుప్రసీదతి ॥ ౬ ॥ వాసుదేవే భగవతి భక్తియోగః ప్రయోజితః । జనయత్యాశు వైరాగ్యం
జ్ఞానం చ యదహైతుకమ్ ॥ ౭ ॥ ధర్మస్స్వనుష్ఠితః పుంసాం విష్వక్సేనకథాసు యః। నోత్పాదయేద్యది రతిం శ్ర
మ ఏవ హి కేవలమ్ ॥ ౮ ॥ ధర్మస్య హ్యాపవర్గ్యస్య నార్థోఽర్థాయోపకల్పతే। నార్థస్య ధర్మైకాన్తస్య కామో లాభా

నావ్యవహితత్వం భక్తేస్సంపత్స్యత ఏవేతి భావః॥ తథా, యదహైతుకం "నాహం వేదైర్న తపసా" ఇత్యుక్తరీత్యా భక్తి
వ్యతిరిక్తహేత్వన్తరాలభ్యం జ్ఞానం సాక్షాత్కారాత్మకం తచ్చ జనయతి, అనేన భక్తేస్సాక్షాత్కారాత్మకత్వం విశేషణ
ముక్తమ్ ❀ ॥ ౭ ॥ ❀ తదేవం శ్లోకద్వయేనోక్తవిధభక్త్యనుగ్రాహక ఏవానభిసంహితఫలవర్ణాశ్రమప్రయుక్తధర్మశ్శ్రే
ష్ఠ ఇత్యుక్తమ్॥ అథాస్య ధర్మస్య భగవద్గుణశ్రవణాదిరుచిజననద్వారా భక్తియోగానుగ్రాహకత్వం వదన్నభిసంహితఫల
ధర్మస్య శ్రమఫలకత్వమాహ॥ ధర్మ ఇత్యేకేన॥ యస్స్వనుష్ఠితో ధర్మః, పుంసాం, విష్వక్సేనస్య భగవతః కథాసు, రతిం రు
చిం- యది నోత్పాదయేత్- తర్హి- స ధర్మః కేవలం శ్రమఫలక ఏవ - సంసృతిరూపానర్థావహ ఏవేత్యర్థః॥ రతిం నోత్పా
దయేదిత్యనేన రత్యేకప్రయోజనతయాఽనుష్ఠితో ధర్మః పరః- ఐహికాముష్మికఫలార్థస్తు శ్రమఫలక ఇతి ప్రతీతేః, ఫలాభిసన్ధ్య
భిసన్ధిభ్యాం ధర్మస్యోత్కృష్టత్వాపకృష్టత్వే వేదితవ్యే ❀ ॥ ౮ ॥ ❀ తదేవమనభిసంహితఫలో భగవద్గుణశ్రవణాదిరుచిజన
నద్వారా భక్తియోగానుగ్రాహక ఏవ ధర్మః- పరః- అన్యస్తు శ్రమఫలక ఇత్యుక్తమ్ ॥ అథోక్తవిధధర్మానుగ్రాహ్యభగవద్భ
క్తియోగసాధ్యమోక్షస్యైవ నిరతిశయపురుషార్థత్వమితి దర్శయితుం ధర్మార్థకామానాం స్వతః పురుషార్థత్వం- ధర్మస్యా
ర్థార్థత్వం అర్థస్య కామార్థత్వం కామస్యేన్ద్రియతృప్త్యర్థత్వమిన్ద్రియతృప్తేర్జీవనార్థత్వం జీవనస్య పునర్ధర్మార్థత్వమి
త్యాదిరూపాం చక్రవత్పరివృత్తిం లౌకికాభిమతాం చ నిరస్య ధర్మాదీనామపి పరంపరయా నిరతిశయపురుషార్థరూపమోక్ష
సాధనభక్తియోగానుగ్రాహకత్వమాహ॥ ధర్మస్యేతి త్రిభిః ॥ తత్ర ధర్మస్య ఫలమర్థః అర్థఫలం కామః కామఫలమిన్ద్రియతృప్తి
రితి లౌకికమతం - తత్ర ధర్మఫలత్వమర్థస్య నిరస్యతి - ధర్మస్యేత్యర్ధేన - ఆపవర్గ్యస్య అపవర్గసాధనస్య అనభిసంహితఫ
లత్వే సతి పరంపరయా నిరతిశయపురుషార్థరూపమోక్షసాధనీభవిష్యతో ధర్మస్య - అర్థాయ ప్రయోజనాయ , అర్థః ధ
నం న ప్రకల్పతే- ధనం ధర్మస్య ఫలం న భవతీత్యర్థః ॥ ధర్మస్యార్థఫలకత్వరూపలౌకికమతానువాదేనైవ స్వతః పురుషార్థ
త్వమపి నిరస్తం వేదితవ్యం - ఏవముత్తరత్రాపి ద్రష్టవ్యం- ఏకస్యైవ దానయాగాదిరూపస్య ధర్మస్య ఫలాభిసన్ధ్యభిసన్ధి
రూపాకారభేదేనోత్కృష్టాపకృష్టఫలసాధనత్వే సతి తత్రానభిసంహితఫలత్వరూపాకారానాదరేణ సహేతరపురుషా

ర్థరూపార్థార్థత్వవాదరూపం లౌకికానాం మతమతివసాదరణీయమితి భావః॥ అథ కామస్యార్థఫలత్వం నిరస్యతి, నార్థస్యేతి॥ ధర్మైకాన్తస్య ధర్మైకప్రయోజనకస్య - అర్థస్యాపి తస్య లాభాయ ప్రయోజనాయ కామో న స్మృతః - అర్థస్య ప్రయోజనం న కామో భవతీత్యర్థః, అత్ర కామశబ్దేన కామ్యత ఇతి కామ ఇతి వ్యుత్పత్త్యాఽన్నపానాదిరుచ్యతే ॥౯॥ అథ కామస్యేన్ద్రియతృప్తిఫలకత్వం నిరస్యతి కామస్యేతి, యావతాన్నపానాదినా కామేన కామ్యమానేన వస్తునా జీవతి తావతోఽన్నాదేర్భోగ్యవస్తునః - లాభః - ఫలం నేన్ద్రియతృప్తిః, కింతు - దేహధారణమేవాన్నపానాదికామఫలమిత్యర్థః, అథ జీవనస్య పునర్ధర్మార్థత్వం నిరస్యతి, జీవస్యేతి, జీవస్య జీవనస్య ప్రయోజనం తత్త్వజిజ్ఞాసైవ - న తు ఇహలోకే యః కర్మభిస్సాధ్యో ధర్మస్సోఽర్థః ప్రయోజనం, అత్ర ధర్మార్థకామజీవనానాం క్రమేణార్థకామేన్ద్రియతృప్తిధర్మార్థత్వం నిరస్య తేషాం క్రమేణాపవర్గధర్మదేహధారణమాత్రతత్త్వజిజ్ఞాసార్థత్వోక్తేరయం భావః, సతి విత్తే తేనానభిసంహితఫలం ధర్మం సంపాద్య, తేన ధర్మేణాపవర్గసాధనభూతం భక్తియోగముపకుర్యాత్, సతి తు కామే తేన దేహధారణమాత్రోపయుక్తేన దేహం ధృత్వా తేన దేహేన భజనీయతత్త్వజిజ్ఞాసా కార్యేతి ॥౧౦॥ జీవస్య ప్రయోజనం తత్త్వజిజ్ఞాసైవేత్యుక్తమ్, కిం తత్త్వం యజ్జిజ్ఞాసితవ్యమిత్యత ఆహ॥ వదన్తీతి॥ యత్ జ్ఞానం జ్ఞానస్వరూపం జ్ఞానగుణకం చ అద్వయం స్వతుల్యాభ్యధికవస్త్వన్తరరహితం అవయవభేదరహితం వా - జాత్యాదిభేదరహితం వా, బ్రహ్మపరమాత్మభగవచ్ఛబ్దాభిహితం తదేవ తత్త్వమితి తత్త్వవిదో వదన్తి బ్రహ్మపరమాత్మభగవచ్ఛబ్దాస్సామాన్యవిశేషశబ్దాః ప్రయుక్తాః - ఏవం ప్రయుజ్యమానస్యాకాశాదిశబ్దా అపకారణవాక్యగతా భగవత్పరా ఇత్యభిప్రాయః ॥౧౧॥ ఏవం పరధర్మాదివర్గత్రయస్యాపి పరంపరయాఽపవర్గసాధనత్వం ప్రసఙ్గాద్భజనీయవస్తుస్వరూపం చోక్తమ్॥ అథ యద్వివక్షితం మోక్ష ఏవ నిరతిశయం శ్రేయస్తత్సాధనం తు భక్తిరేవ తన్నిష్పత్తిశ్చ వర్ణాశ్రమధర్మజ్ఞానయోగశమాదిభిరిత్యాది తదుపపాదయతి "తదిత్యాదిభిస్సార్ధైర్దశభిః", తత్తస్మాత్ - భక్తియోగానుగ్రాహకస్యైవ ధర్మస్యాపరత్వాత్త్రివర్గస్యాపి పరంపరయాఽపవర్గార్థత్వాదపవర్గాతిరిక్తనిరతిశయపురుషార్థాభావాచ్చేత్యర్థః, శ్రుతం యజ్ఞాదికర్మ - తస్య కర్తవ్యతయా వేదే శ్రుతత్వాత్ - తేన గృహీతయా అనుగృహీతయా - జ్ఞానవైరాగ్యా

యహి స్మృతః ॥౯॥ కామస్య నేన్ద్రియప్రీతిర్లాభో జీవేత యావతా। జీవస్య తత్త్వజిజ్ఞాసా నార్థో యశ్చేహ కర్మభిః॥౧౦॥ వదన్తి తత్తత్త్వవిదస్తత్త్వం యజ్జ్ఞానమద్వయమ్। బ్రహ్మేతి పరమాత్మేతి భగవానితి శబ్ద్యతే॥౧౧॥ తచ్ఛ్రద్దధానా మునయో జ్ఞానవైరాగ్యయుక్తయా। పశ్యన్త్యాత్మని చాత్మానం భక్త్యా శ్రుతగృహీతయా ॥

భ్యాం యుక్తయా భక్త్యా ఆత్మని జీవాత్మన్యన్తరాత్మతయా స్థితం బ్రహ్మాదిశబ్దవాచ్యం భగవన్తం - శ్రద్దధానాః మునయః - పశ్యన్తి - హే మునయ ఇతి సంబోధనం వా - తదా మే శ్రద్దధానాస్తే - ఏవంవిధయా భక్త్యా పశ్యన్తి - జ్ఞానశబ్దేన ప్రత్యగాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగో వివక్షితః - వైరాగ్యం విషయాన్తరేషు వైతృష్ణ్యం - తేన శమదమాదిసంగ్రహః - ఏభిరఙ్గైరుపకృతయా భక్త్యా ఆత్మని స్థితం పరమాత్మానం పశ్యన్తి - సాక్షాత్కుర్వన్తీత్యనేన భక్తేరేవ పరమాత్మదర్శనసమనన్తరభావిమోక్షసాధనత్వముక్తం - కర్మయోగజ్ఞానయోగయోశ్శమాదీనాం చ - భక్తియోగానుగ్రాహకత్వం చ - భిద్యతే హృదయగ్రన్థిరితి శ్రుత్యా - తదర్థానువాదినా వక్ష్యమాణశ్లోకేన చ మోక్షస్య దర్శనానన్తరభావిత్వమవగతం - ఏవం చ భక్త్యా పశ్యన్తీత్యస్య దర్శనరూపాపన్నయా భక్తైవ అవ్యవధానేన మోక్షసాధనత్వమిత్యభిప్రాయః ॥౧౨॥ శ్రుతగృహీతయేత్యనేన వర్ణాశ్రమధర్మస్య భక్తియోగానుగ్రాహకత్వముక్తం, "ధర్మస్స్వనుష్ఠితః పుంసాం విష్వక్సేనకథాసు యః - నోత్పాదయేద్యది రతిం" ఇతి ధర్మస్య భక్తియోగానుగ్రాహకప్రకార ఉక్తః ఇదానీమన్యథాపి తదనుగ్రహప్రకారం దర్శయతి॥ అత ఇతి॥ యతో భక్తేరేవ సాక్షాన్ముక్తిసాధనత్వం అతో హే ద్విజశ్రేష్ఠాః పుంభిర్వర్ణాశ్రమవిభాగశః - అవస్థితస్యేతి శేషః - తత్తద్వర్ణాశ్రమానుగుణస్యేత్యర్థః - వర్ణాదిభేదేనావస్థితైః పుంభిరితి వా - సమ్యగనుష్ఠితస్య ధర్మస్య పఞ్చమహాయజ్ఞాదిరూపస్య సంసిద్ధిః - ఫలం హరితోషణమేవ - అయం భావః॥ స్వనుష్ఠితాద్ధర్మాద్భక్తియోగప్రతిబన్ధనివృత్త్యనుకూలసఙ్కల్పహేతుర్హరితోషః - తతశ్చ భక్తియోగనిష్పత్తిప్రతిబన్ధకపాపక్షయస్తతో భక్తియోగనిష్పత్తిరితి - యద్వా హరిస్తుష్యతే యేనానుధ్యానేన తద్ధరితోషణమ్ - తదేవ ధర్మస్య స్వనుష్ఠితస్య సంసిద్ధిః ఫలమ్ - భక్తియోగోత్పత్తిప్రతిబన్ధనిరసనద్వారా హరితోషహేతుభక్తియోగనిష్పత్తిరేవ ధర్మస్య ఫలమిత్యర్థః - అన్యథా "ధర్మేణ పాపమపనుదతి - అవిద్యయా మృత్యుం తీర్త్వా" ఇత్యాదిశ్రుతైర్ధర్మస్య భక్తియోగోత్పత్తిప్రతిబన్ధకపాపనిరాసకత్వం వదన్త్యా విరోధాపత్తేః - ధర్మస్యైవ హరితోషఫలకత్వే భక్తేర్వైయర్థ్యాపత్తేశ్చ - నను "జ్ఞానాగ్నిస్సర్వకర్మాణి భస్మసాత్కురుతే తథా" ఇతి భక్తియోగస్యైవ సర్వదురితనివర్తకత్వస్మరణాత్ - భక్తియోగవద్ధర్మస్యా

పిహారితోషహేతుత్వమేవయుక్తమితి చేత్ - శ్రుణు-ప్రాపకప్రతిబన్ధకం ప్రాప్తిప్రతిబన్ధకం చేతి ద్వివిధం దురితం తత్ర ప్రాప కస్య భక్తియోగస్య యదుత్పత్తిప్రతిబన్ధకం దురితం తద్ధర్మాపనోద్యం- ఏవం ధర్మనిరస్తప్రతిబన్ధకే భగవత్ప్రాపకే భక్తియో గే నిష్పన్నే తేన యద్భగవత్ప్రాప్తిప్రతిబన్ధకం దురితం తదపనోద్యతే- తదభిప్రాయకాణి జ్ఞానాగ్నిరిత్యాదీని వచనాని ॥౧౩॥ ఏవం వర్ణాశ్రమధర్మస్య భక్తియోగోపకారస్తత్ప్రకారశ్చ భక్తియోగప్రతిబన్ధనిరసనేన భగవద్గుణాదిశ్రవణరుచిజననద్వారా చేతి ద్వివిధా సందర్శితః - అథ తుల్యన్యాయతయా భగవద్గుణస్వరూపాదిశ్రవణాదీనామపి భక్తియోగోపకారకత్వముపకారప్రకారం చ వక్తుం తేషామవశ్యకర్తవ్యతాం తావదాహ॥ తస్మాదితి ద్వాభ్యామ్॥ తస్మాత్-ధర్మస్య భక్తియోగానుగ్రాహకత్వతత్ప్రకారప్రదర్శనాదేవ- తత్తుల్యన్యాయతయా భగవద్భక్తియోగోపకారకత్వేన - సాత్వతాం భక్తానాం పతిర్భగవాన్-ఏకేన - ఏకాగ్రేణ-మనసా-నిత్యదా శ్రోతవ్యః కీర్తితవ్యః ధ్యేయః స్మర్తవ్యః పూజ్యశ్చ- ధ్యానమత్ర శ్రుతార్థప్రతిష్ఠాపనాత్మకం మననాపరపర్యాయం స్మరణం వివక్షితం - భక్త్యాత్మకస్య ధ్యానస్య శ్రవణాద్యనన్తరభావిత్వం హ్యవక్ష్యతే ॥౧౪॥ యస్య భగవతః-అనుధ్యా- అనుధ్యానం-భక్తిః సైవాసిః ఖడ్గస్తేన యుక్తాః సహితాః కుశలాః-కర్మైవగ్రన్థిః తద్రూపం నిబన్ధనం బన్ధనం ఛిన్దన్తి- కర్మణో గ్రన్థిస్వరూపణం గ్రన్థివద్దుర్మోచత్వాత్ - గ్రన్థివద్దుర్మోచేన కర్మణా నిబధ్యత ఇతి నిబన్ధనం-కర్మాయత్తస్సంసారః తం ఛిన్దన్తీతి వా-తస్య కథాసు రతిం కో వా పుమాన్న కుర్యాత్ - సర్వోఽపి కుర్యాదేవేత్యర్థః- యస్య భక్తిరనర్థావహసంసృతినిరాసహేతుస్తస్య మహోపకర్తుర్భక్తియోగస్యానుగ్రాహకతయా తత్కథాసు రతిం సర్వోఽపి జనః కుర్యాదేవేత్యర్థః ॥౧౫॥ యద్యపి ‘‘ధర్మస్స్వనుష్ఠితః పుంసాం’’ మితి ధర్మస్య వాసుదేవకథారుచిజననద్వారా భక్తియోగానుగ్రాహకత్వోక్త్యైవ కథారుచిజనకత్వమప్యుక్తమేవ భవతి- తథాపి న సాక్షాదేవ ధర్మః కథారతిహేతుః-

అతః పుంభిర్ద్విజశ్రేష్ఠా వర్ణాశ్రమవిభాగశః। స్వనుష్ఠితస్య ధర్మస్య సంసిద్ధిర్హరితోషణమ్ ॥ ౧౩ ॥ తస్మాదేకేన మనసా భగవాన్ సాత్వతాం పతిః। శ్రోతవ్యః కీర్తితవ్యశ్చ ధ్యేయః పూజ్యశ్చ నిత్యదా ॥౧౪॥ యదనుధ్యాసినా యుక్తాః కర్మగ్రన్థినిబన్ధనమ్। ఛిన్దన్తి కోవిదాస్తస్య కో న కుర్యాత్కథారతిమ్ ॥౧౫॥ శుశ్రూషోః శ్రద్దధానస్య వాసుదేవకథారుచిః। స్యాన్మహత్సేవయా విప్రాః పుణ్యతీర్థనిషేవణాత్ ॥౧౬॥ శృణ్వతాం స్వకథాః కృష్ణః పుణ్యశ్రవణకీర్తనః। హృద్యన్తస్స్థో హ్యభద్రాణి విధునోతి సుహృత్సతామ్ ॥౧౭॥ నష్టప్రాయేష్వభద్రేషు నిత్యం భాగవతసేవయా। భగవత్యుత్తమశ్లోకే భక్తిర్భవతి నైష్ఠికీ ॥ ౧౮ ॥ తదా రజస్తమోభావాః కామలోభాదయశ్చ యే। చేత ఏతైరనావిద్ధం స్థితం సత్త్వే ప్రసీదతి ॥ ౧౯ ॥ ఏవం ప్రసన్నమనసో భగవద్భక్తియోగతః। భగవ

అపి తు సత్సఙ్గాదిద్వారా హేత్వన్తరేణ చేత్యాహ॥ శుశ్రూషోరితి॥ శ్రోతుమిచ్ఛోః స్వధర్మనిరస్తశుశ్రూషాప్రతిబన్ధకస్యేత్యర్థః - శ్రద్ధాయుక్తస్య పుంసః వాసుదేవకథాయాం రుచిః హే విప్రాః మహతాం సేవయా-పుణ్యతీర్థానాం గఙ్గాదీనాం నిషేవణాచ్చ భవతి ॥౧౬॥ శ్రవణాదీనాం భక్తియోగోపకారప్రకారం దర్శయతి॥ శృణ్వతామితి ద్వాభ్యామ్ ॥ పుణ్యం-శృణ్వతాం కీర్తయతాం చ పుణ్యావహం-శ్రవణం కీర్తనం చ యస్య సః కృష్ణః - స్వకథాం శృణ్వతాం-సతాం సాధూనాం హృదయాన్తస్స్థితస్సన్ - అభద్రాణి భక్తియోగోత్పత్తిప్రతిబన్ధకాని దురితాని - విధునోతి సుహృత్-హేతుగర్భమిదం సుహృత్త్వాద్ధునోతీత్యర్థః ॥ ౧౭ ॥ నిత్యం భాగవతానాం సతాం సేవయా తత్సేవాపూర్వకభగవద్గుణశ్రవణేనేత్యర్థః॥ అభద్రేషు-నష్టప్రాయేషు సత్సు-ఉత్తమశ్లోకే భగవతి, నైష్ఠికీ దృఢా, భక్తిర్భవతి, నష్టప్రాయేష్వితి ప్రాయగ్రహణేన-భక్తియోగాపనోద్యం ప్రాప్తిప్రతిబన్ధకముత్తరపూర్వాఘరూపం త్వవశిష్యత ఇతి సూచితం- ఏవం తుల్యన్యాయతయా స్వధర్మేణాప్యపాయోఽప్యుత్పత్తిప్రతిబన్ధకమాత్రమేవ నిరస్యత ఇతి సమ్యగుక్తం ప్రాక్ ॥ ౧౮ ॥ కథమభద్రేషు నష్టేష్వపి భక్తిర్భవతీత్యత్రాహ॥ తదేతి॥ నృణాం సతతం మహత్సేవైవ ధర్మస్తస్మాత్ - తదా - అభద్రేషు నష్టేషు తన్మూలాఙ్గోత్పత్తివిక్షేపావరణహేతవో రజస్తమసోర్భావాః ధర్మాః కార్యభూతా ఇతి యావత్ - యే కామలోభాదయస్సన్తి- ఆదిశబ్దగ్రాహ్యాః క్రోధమోహాదయః- తే సర్వే నశ్యన్తి-నష్టేషు రజస్తమోభావేషు-ఏతైః- రజస్తమోభావైః - అనావిద్ధం అవిక్షిప్తమనావృతం చ-అతఏవ-సత్త్వే-రజస్తమోభ్యామనభిభూతే సత్త్వగుణే స్థితం , సత్త్వప్రధానం సత్ - స్థిరం సదితి యావత్-ప్రసీదతి-ప్రసన్నే చ చేతసి నైష్ఠికీ భక్తిరాశు భవతీతి భావః ॥ ౧౯ ॥ తదేవాహ ఏవమితి॥ ఏవముక్తరీత్యా ప్రసన్నం మనో యస్య తస్య ముక్తసఙ్గస్యాపి రక్తస్య పుంసః నైష్ఠికీ భక్తిర్భవతీతి శేషః- తస్మాచ్చ భక్తియోగాద్భగవత్తత్త్వవిజ్ఞానం భగవత్స్వరూపగుణయాథాత్మ్యసాక్షాత్కారాత్మకజ్ఞానం జాయతే - దృష్ట ఇత్యనన్తరోక్తేః, తచ్చ జ్ఞానం పరభక్తేః ఫలం॥ భక్త్యాత్మత్వేనస్య యాథా

క్త్యఅహమేవంవిధోఽర్జున। జ్ఞాతుం ద్రష్టుం చ తత్త్వేన ప్రవేష్టుం చ పరన్తపేతి వచనాత్ ॥ ౨౦ ॥ ఏవం సాక్షాత్కారపర్యన్తభగవద్భక్తియోగసాధ్యం ఫలమాహ ॥ భిద్యత ఇతి ॥ ఆత్మని పరమాత్మని, ఈశ్వరే భగవతి, దృష్ట ఏవ దృష్టమాత్రే సత్యేవ, అస్య ద్రష్టుః పుంసః, సర్వకర్మాణి భగవత్ప్రాప్తిప్రతిబన్ధకాని ఉత్తరపూర్వాఘరూపాణి - క్షీయన్తే నశ్యన్తి - అత ఏవ తస్మాలాస్సర్వే సంశయా నశ్యన్తి - సర్వశబ్దేనాన్యథాజ్ఞానవిపరీతజ్ఞానాజ్ఞానసంగ్రహః - తత స్తస్మాల్లోకోఽప్యయ గ్రన్థివదనిర్మోచ్యోఽహం మమాభిమానః - భిద్యతే సమూలా సంసృతిర్నివర్తతే - తన్నివృత్తౌ చ బ్రహ్మప్రాప్తిస్తదనుభవశ్చాయత్నసిద్ధ ఇతి భావః ॥ ౨౧ ॥ ఉక్తార్థస్యానుష్ఠానం దర్శయతి ॥ అత ఇతి ॥ యతో మోక్ష ఏవ నిరతిశయపురుషార్థస్తత్సాధనం తు భక్తిరేవ, అతః కవయః నిరతిశయశ్రేయస్తత్సాధనాభిజ్ఞాః - పరయా ముదా - భగవతి వాసుదేవే - భక్తిమాత్మప్రసాదనీం, కుర్వన్తి, ఆత్మప్రసాదనీం భక్తిం కుర్వన్తీత్యనేనారబ్ధభక్తియోగస్య చిత్తప్రసాదోఽపి శనైశ్శనైర్భక్తియోగాదేవ భవతీతి సూచితమ్ ॥ ౨౨ ॥ నను సృష్ట్యాదికారణేషు బ్రహ్మరుద్రాదిదేవేషు సత్సు కథం వాసుదేవభక్తిరేవ మోక్షోపాయత్వేనోచ్యత ఇతి శఙ్కాయామాహ ॥ సత్త్వమిత్యాదినాఽధ్యాయసమాప్తి ॥ తత్ర భగవాన్వాసుదేవ ఏవ - హిరణ్యగర్భరుద్రాద్యజీవశరీరకతయా, స్వావతారరూపేణ చ, జగత్సృష్టిస్థితిలయకారణభూతః - తత్ర సాక్షాద్వాసుదేవభక్తిరేవ మోక్షోపాయమాత్రా - తచ్ఛరీరభూతహిరణ్యగర్భాదిభక్తిస్తు, "యో యో యాం యాం తనుం భక్త" ఇత్యాద్యుక్తరీత్యా, అన్తవత్తల్లోకాదిప్రాప్త్యుపాయః - యద్యపి, హిరణ్యగర్భాదిజీవశరీరకతయా తద్రూపేణావస్థితః - పరమాత్మైవ, తథాపి, కర్తృత్వభోక్తృత్వాదికం జీవగతమేవ, న తు పరమాత్మగతం, న హి శరీరగతధర్మాణాం శరీరిణి ప్రసక్తిరిత్యయమర్థోఽత్ర ప్రతిపాద్యతే ॥ సత్త్వమితి ॥ సత్త్వాదయస్త్రయః, ప్రకృతేర్గుణాః, ప్రకృతేరితి సావధారణం వివక్షితం - ప్రకృతేరేవ గుణాః - న తు జీవస్య పరస్య చేత్యర్థః, తైస్సత్త్వాదిభిర్యుక్తః - పరః, పురుషః, పరమపురుషః, యోగోఽత్ర శరీరాత్మభావో వివక్షితః, ఏకః సృష్టేః ప్రాగితి శేషః ॥ సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీ, దిత్యాదిశ్రుత్యనురోధాత్ - ఏకత్వం చ కార్యదశావస్థనామరూపవిభాగప్రయుక్తబహుత్వప్రతిసంబన్ధినామరూపవిభాగాభావప్రయుక్తవిభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిచ్ఛరీరకత్వరూపం వివక్షి

తత్త్వవిజ్ఞానం ముక్తసఙ్గస్య జాయతే ॥ ౨౦ ॥ భిద్యతే హృదయగ్రన్థిశ్ఛిద్యన్తే సర్వసంశయాః । క్షీయన్తే చాస్య
కర్మాణి దృష్ట ఏవాత్మనీశ్వరే ॥ ౨౧ ॥ అతో వై కవయో నిత్యం భక్తిం పరమయా ముదా । వాసుదేవే భగవతి కుర్వ
న్త్యాత్మప్రసాదనీమ్ ॥ ౨౨ ॥ సత్త్వం రజస్తమ ఇతి ప్రకృతేర్గుణాస్తైర్యుక్తః పరః పురుష ఏక ఇహాస్య ధత్తే । స్థి

తం - సృష్టేః ప్రాక్ నామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిచ్ఛరీరకతయా ఏక ఏవ సన్నిత్యర్థః । అస్య స్థూలచిదచిదాత్మకస్య జగతః, స్థిత్యాదయే - స్థితిసృష్టిలయార్థం - స్థితిప్రాథమ్యం, భగవత్ప్రీత్యపివక్షయా, పరమపురుష ఏవ బ్రహ్మరుద్రరూపేణ తన్మధ్యే స్వావతారరూపేణ స్థితిసృష్ట్యాదికృత్, హరివిరిఞ్చిహరేతిసంజ్ఞాః విష్ణుబ్రహ్మరుద్రసంజ్ఞాః, ఇతిశబ్దః ప్రకారార్థః, తేనయా ఉపసంగ్రహః హర్యాదిరూపాణి తద్వాచకాని హర్యాదినామాని చ, ధత్తే బిభర్తి - తత్ర - సత్త్వం తనుః శరీరమధిష్ఠేయం యస్య తస్మాత్ - సత్త్వప్రవర్తకాద్విష్ణోరేవ - తద్భజనాదేవ - నృణాం భజతాం, శ్రేయాంసి జ్ఞాననిష్పత్తిభవనివృత్తిపరప్రాప్తిరూపాణి స్యుః ఖలు - సర్వకారణత్వాత్ సర్వస్మాత్పరత్వాత్ సమ్యగ్జ్ఞానవర్ధకసత్త్వప్రవర్తకత్వాచ్చ వాసుదేవభక్తిరేవ మోక్షప్రదేత్యర్థః, నన్వేక ఏవ హర్యాదిసంజ్ఞాధత్త ఇత్యనేన హర్యాదీనాం పరస్పరసంజ్ఞాభేద ఏవ, న వస్తుభేద ఇతి ప్రతీత్యా త్రయాణామైక్యమేష్టవ్యం, తథా చ శ్రూయతే । బ్రహ్మా నారాయణః శివశ్చ నారాయణ ఇతి - స్మర్యతే చ, బ్రహ్మనారాయణాఖ్యోఽసౌ కల్పాదౌ భగవాన్యథా । ప్రజాస్ససర్జ భగవాన్ బ్రహ్మా నారాయణాత్మకః । తతస్స భగవాన్విష్ణురుద్రరూపధరోఽవ్యయః ॥ తతః కాలాగ్నిరుద్రోఽసౌ భూత్వా సర్వహరో హరిః ॥ సర్గస్థిత్యన్తకరణీం బ్రహ్మవిష్ణుశివాత్మికామ్ । స సంజ్ఞాం యాతి భగవానేక ఏవ జనార్దన ఇతి ॥ తతశ్చ వాసుదేవస్య సర్వస్మాత్పరత్వం నోపపద్యతే - కించైక ఏవ హర్యాదిసంజ్ఞా ధత్త ఇత్యనేన హర్యాదిభ్యః పరం తత్త్వమస్తీత్యవగమ్యతే - యుక్తం చైతత్ - అత ఏవ హి విష్ణుర్బ్రహ్మాదయః కాలః, యస్మిన్బ్రహ్మవిష్ణురుద్రదక్షాస్సర్వే సంప్రసూయన్తే నేదం పూర్ణం పురుషేణ సర్వం తతో యదుత్తరతరం తదరూపమనామయం య ఏతద్విదురమృతాస్తే భవన్తీతి విష్ణోరపి పరతత్త్వాపి హోతిత్వం తత ఉత్పత్తిః, పురుషశబ్దనిర్దిష్టనారాయణాతిరిక్తతత్త్వస్య మోక్షహేతుత్వమిత్యాదికం సర్వం శ్రూయమాణం సంగచ్ఛతే, కించ, అమృతస్యైష సేతురితి సేతువద్భగవతోఽన్యప్రాపకత్వోక్తేశ్చ త్రిమూర్త్యుత్తీర్ణమేవ సర్వజగత్కారణమితి నారాయణస్య న పరత్వం, నాపి తద్భజనాన్ముక్తిః - కారణం తు ధ్యేయ ఇతి శ్రుతివిరోధప్రసఙ్గాదితి చేత్ తత్రోచ్యతే, న తావత్త్రిమూర్త్యైక్యముపపన్నం -

నారాయణాద్బ్రహ్మా జాయతే నారాయణాద్రుద్రో జాయతే నారాయణాద్ద్వాదశాదిత్యా రుద్రా వసవస్సర్వాణి చ్ఛన్దాగ్ంసి - నారాయణాదేవ సముత్పద్యన్తే - ఏకో హ వై నారాయణ ఆసీన్న బ్రహ్మా నేశానః - ఏకో హ వై నారాయణ ఆసీన్న బ్రహ్మా న చ శంకరః - స మునిర్భూత్వా సమచిన్తయత్ - తత ఏతే వ్యజాయన్త విశ్వో హిరణ్యగర్భోఽగ్నిర్యమవరుణరుద్రేన్ద్రాః, యన్నాభిపద్మాదభవన్మహాత్మా ప్రజాపతిః తత్ర బ్రహ్మా చతుర్ముఖోఽజాయత సోఽగ్రభూతానాం మృత్యుమసృజత్ త్ర్యక్షం త్రిశిరస్కం త్రిపాదం ఖణ్డపరశుం బ్రహ్మణః పుత్రాయ జ్యేష్ఠాయ - బ్రహ్మ దక్షాదయః కాలస్తథైవాఖిలజన్తవః ॥ విభూతయో హరేరేతే జగతస్సృష్టిహేతవః ॥ రుద్రః కాలాన్తకాద్యాశ్చ సమస్తాశ్చైవ జన్తవః ॥ చతుర్విధాశ్చ తే సర్వే జనార్దనవిభూతయః ॥ ఆద్యో నారాయణో దేవస్తస్మాద్బ్రహ్మా తతో భవః, పరో నారాయణో దేవస్తస్మాజ్జాతశ్చతుర్ముఖః ॥ తస్మాద్రుద్రోఽభవద్దేవి - క ఇతి బ్రహ్మణో నామ ఈశోఽహం సర్వదేహినామ్ ॥ ఆవాం తవాఙ్గే సంభూతౌ తస్మాత్కేశవనామభాక్ ॥ త్వామన్తరాత్మా మమ చ యే చాన్యే దేహిసంజ్ఞితాః। సర్వేషాం సాక్షిభూతోఽసౌ న గ్రాహ్యః కేనచిత్క్వచిత్ ॥ ఏతౌ ద్వౌ విబుధశ్రేష్ఠౌ ప్రసాదక్రోధజౌ స్మృతౌ ॥ తదాదర్శితపన్థానౌ సృష్టిసంహారకారకౌ ॥ విష్ణురాత్మా భగవతో భవస్యామితతేజసః ॥ సృష్టిం తతః కరిష్యామి త్వామావిశ్య ప్రజాపతే - హరో హరతి తద్వశ ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతిభ్యః బ్రహ్మరుద్రయోః పరమపురుషసృజ్యత్వ తద్విభూతిత్వ తదవమత్వ తత్ప్రసాదాయత్తజ్ఞానవత్త్వ తచ్ఛరీరత్వాదిధర్మాణాం తదైక్యవిరుద్ధానామవగతత్వాత్ బ్రహ్మా నారాయణః శివశ్చ నారాయణ ఇత్యాదిసామానాధికరణ్యస్య చ - సృష్టిం తతః కరిష్యామి త్వామావిశ్య ప్రజాపతే - హరో హరతి తద్వశ ఇత్యాదిప్రమాణాన్తరానుగుణ్యేనాన్తరాత్మతయా ఆకృత్యధికరణన్యాయేన శరీరవాచినాం శరీరిపర్యన్తత్వేనాప్యుపపత్తేః బహుప్రమాణావగతభేదస్య నిర్వాహాసంభవాచ్చ - నాపి నారాయణాదుత్తీర్ణం తత్త్వాన్తరమస్తి - విశ్వమేవేదం పురుషస్తద్విశ్వముపజీవతి, పతిం విశ్వస్యాత్మేశ్వరం - యమన్తస్సముద్రే కవయో వయన్తి, న తస్యేశే కశ్చన తస్య నామ మహద్యశః - పరాత్పరం యన్మహతో మహాన్తమ్ - న తత్సమశ్చాభ్యధికశ్చ దృశ్యతే, అగ్నిరవమో దేవానాం విష్ణుః పరమః - మత్తః పరతరం నాన్యత్కించిదస్తి ధనంజయ ॥ ఆభూతసంప్లవే ప్రాప్తే ప్రలీనే ప్రకృతౌ మహాన్ ॥ ఏకస్తిష్ఠతి విశ్వాత్మా స తు నారాయణః స్మృతః ॥ న పరః పుణ్డరీకాక్షాద్దృశ్యతే పురుషర్షభ ॥ పరం హి పుణ్డరీకాక్షాన్న భూతం న భవిష్యతి ॥ న విష్ణోః పరమో దేవో విద్యతే నృపసత్తమ ॥ న వాసుదేవాత్పరమస్తి దైవతం న వాసుదేవం ప్రణిపత్య సీదతి। దేశతః కాలతో వ్యాప్తిర్మోక్షదత్వం తథైవ చ ॥ హరేర్విభూతిమాత్రం తు కేవలం సంప్రభాషితమ్ ॥ న దైవం కేశవాత్పరమ్ ॥ రాజాధిరాజస్సర్వేషాం విష్ణుర్బ్రహ్మమయో మహాన్ ॥ పరః పరాణాం సకలా న యత్ర క్లేశాదయస్సన్తి పరావరేశే - ఇత్యాదిభిర్బహుభిః ప్రమాణైః విష్ణోస్సర్వాధికత్వప్రదర్శనపూర్వకం తదధికదేవతాన్తరనిషేధాత్, బ్రహ్మవిష్ణురుద్రేన్ద్రాస్తే సర్వే సంప్రసూయన్తే ఇత్యత్ర విష్ణోరుత్పత్తిరవతారరూపా స్వసంకల్పమూలోచ్యతే - న తు బ్రహ్మరుద్రాదీనామివ కర్మమూలా - కారణవాక్యేష్వేకస్యైవ కృత్స్నజగత్కారణత్వావగమాత్ త్రయాణాం సముచ్చిత్య కారణత్వానుపపత్తేః - కారణత్వోపాస్యత్వబోధకవాక్యగతానాం శివశంభ్వాదిసామాన్యశబ్దానాం భాగపశున్యాయేన విశేషవాచినారాయణశబ్దార్థపర్యవసానోపపత్తేః, అచితస్సర్వకారణత్వానుపపత్తేరీక్షణాద్యర్థవిరోధాచ్చ - రుద్రాదీనాం, అపహతపాప్మా వా అహమస్మీత్యాదినా కార్యత్వకర్మవశ్యత్వశ్రవణాద్వాసుదేవాదిపదవాచ్యస్య తు ప్రకర్మవశ్యత్వశ్రవణాత్, తదుత్పత్తేశ్చ, అజాయమానో బహుధా విజాయత ఇత్యవతారరూపత్వశ్రవణాత్ అజాయమాన ఇతి కర్మాయత్తోత్పత్తినిషేధాచ్చ కర్మకృతత్వస్యాపాదితత్వాచ్చ తదుత్పత్తేః స్వభావాపవాదకాభావాచ్చ - తతో యదుత్తరతరమిత్యనేన కిముచ్యత ఇతి చేత్ - ఉచ్యతే - త్రిమూర్తిమధ్యే రక్షకత్వేనావతీర్ణస్య నారాయణస్య, అస్యేశానా జగతో విష్ణుపత్నీత్యాదినావగతస్య, అధ్యక్షస్సంభూత ఇత్యత్ర పూర్వానువాకోక్తం మహాపురుషత్వం వేదాహమేతమిత్యనేనైవ వాక్యేన ప్రత్యభిజ్ఞాప్యతస్య శ్రియః పతిత్వమహాపురుషత్వాదిశ్రవణాత్తమేవ సర్వోత్తరం మహాపురుషం, యస్మాత్పరం నాపరమస్తి కించిత్ యస్మాన్నాణీయో న జ్యాయోఽస్తి కశ్చిత్ - వృక్ష ఇవ స్తబ్ధో దివి తిష్ఠత్యేకస్తేనేదం పూర్ణం పురుషేణ సర్వమితి ప్రత్యభిజ్ఞాప్య, ఉపరి సర్వాననశిరోగ్రీవస్సర్వభూతగుహాశయః - సర్వవ్యాపీ చ భగవానితి సహస్రశీర్షేత్యాదిధర్మాన్ప్రత్యభిజ్ఞాప్య, అనయోర్వాక్యయోర్మధ్యే ప్రయుక్తస్య, తతో యదుత్తరతరమితి వాక్యస్య సందంశన్యాయేన నారాయణపరత్వస్యావశ్యకత్వాత్ తత ఇత్యస్య శబ్దతోఽర్థతశ్చ ప్రత్యభిజ్ఞాపితతద్ధర్మపరామర్శిత్వస్యైవ న్యాయ్యత్వాత్, అన్యథా యస్మాత్పురుషాదపరం వ్యతిరిక్తం పరముత్కృష్టం నాస్తీతి పూర్వవాక్యేనోక్తం పురుషమేవ పరామృశ్య తద్వ్యతిరిక్తస్యోత్తరత్వప్రతిపాదనే పూర్వాపరవా

మాత్రప్రసక్తాచ్చ తదుక్తహేతుభ్యః యత్పురుషశబ్దవాచ్యం తత్త్వం తదేవోత్తరతరం తత్త్వమితి, అన్యత్తస్యైవ్యషసేతురిత్య నేనాపి విష్ణోర్న్యూనత్వాన్తరపారిపకత్వముచ్యతే, అపితు స్వప్రాప్తౌ స్వయమేవ హేతురితి దిక్ ॥ ౨౩ ॥ నను ప్రకృతిగుణత్వేన సమానేపి కథం సత్త్వం మోక్షహేతుః కథమితరౌ గుణౌ తదహేతూ అన్యస్యమపి మోక్షహేతుర్న స్యాదితి శఙ్కాయాం దృష్టాన్తేన గుణానాం వైషమ్యముపపాదయతి ॥ పార్థివాదితి ॥ దారుణ ఇన్ధనమ్, పార్థివాత్, పృథివీపరిణామరూపాద్దారుణః కాష్ఠాత్తావద్ధూమ ఉత్పద్యతే, తస్మాద్ధూమాత్, అనన్తరమిత్యధ్యాహార్యతే- ధూమోప్యగ్నేః పూర్వముత్పద్యతే, తస్మాద్ధూమాదనన్తరం అగ్నిరుత్పద్యతే, స చ త్రయీమయః, యథా పార్థివదారూత్పన్నత్వావిశేషే పి ధూమో న ప్రకాశకః న చ స్వర్గసిద్ధ్యుపయికః అగ్నిస్తు ప్రకాశకః త్రయీప్రతిపాద్యక్రతౌ తారూపేణ స్వర్గప్రదశ్చేతి తయోర్దృష్టాదృష్టకార్యవైషమ్యసిద్ధిః ॥ ఏవముక్తస్య పురుషస్య తమోగుణాదనన్తరం ప్రవర్తకం రజః తదనన్తరం మనసో నావిలత్వహేతుర్యత్సత్త్వం తదేవ బ్రహ్మదర్శనసాధనమితి కార్యవైచిత్ర్యోపపత్తిరిత్యర్థః ॥ ౨౪ ॥ యతః సత్త్వస్యైవ బ్రహ్మదర్శనసాధనత్వం యతశ్చ సత్త్వప్రవర్తకాద్విష్ణోరేవ నృణాం శ్రేయాంస్యత ఏవ సత్త్వతనుం విష్ణుం మునయోఽభజన్నిత్యాహ ॥ భేజిర ఇతి ॥ అథ తస్మాత్పూర్వకాలే మునయః విశుద్ధం రజస్తమోభ్యామననువిద్ధం, సత్త్వం సత్త్వశరీరకం తత్ప్రవర్తకం భగవన్తమధోక్షజం భేజిరే ఉపాసాం చక్రిరే, ఏవమిహ తాన్మునీననుసృత్య, యే- తద్వత్సత్త్వతనుం భగవన్తం యే జనా ఉపాసత ఇత్యర్థః- తే క్షేమాయ కల్పన్తే శ్రేయోయుక్తా భవన్తీత్యర్థః - రజస్తమః ప్రధానా బ్రహ్మరుద్రా భజన్తస్తు న క్షేమాయ కల్పన్తే అపి త్వన్తవత్ఫలభాజో భవన్తీతి భావః ॥ ౨౫ ॥ నను కేచిద్బ్రహ్మరుద్రాద్యుపాసకా అపి దృశ్యన్తే న సర్వే పి విష్ణుమేవ కిం న భజన్త ఇతి శఙ్కాయాముపాసకానాం స్వస్వగుణానుసారేణైవోపాస్యదేవతావిషయకోపాసనాయాం రుచిర్జాయత ఇత్యాహ ॥ ముముక్షవ ఇతి ద్వాభ్యామ్ ॥ ముముక్షవః సత్త్వగుణప్రధానాః అనసూయ

త్యాదయే హరివిరిఞ్చిహరేతి సంజ్ఞాః శ్రేయాంసి తత్ర ఖలు సత్త్వతనోర్నృణాం స్యుః ॥ ౨౩ ॥ పార్థివాద్దారుణో ధూమస్తస్మాదగ్నిస్త్రయీమయః । తమసస్తు రజస్తస్మాత్సత్త్వం యద్బ్రహ్మదర్శనమ్ ॥ ౨౪ ॥ భేజిరే మునయోఽథాగ్రే భగవన్తమధోక్షజమ్ । సత్త్వం విశుద్ధం క్షేమాయ కల్పన్తే యేఽను తానిహ ॥ ౨౫ ॥ ముముక్షవో ఘోరరూపాన్హిత్వా భూతపతీనథ । నారాయణకలాః శాన్తా భజన్తి హ్యనసూయవః ॥ ౨౬ ॥ రజస్తమఃప్రకృతయస్సమశీలా భజన్తి వై । పితృభూతప్రజేశాదీన్ శ్రియైశ్వర్యప్రజేప్సవః ॥ ౨౭ ॥ వాసుదేవపరా వేదా వాసుదేవ

నః ఘోరరూపాన్- భూతపతీన్ రుద్రాదీన్ తమః ప్రధానాన్ హిత్వా శాన్తాః శుద్ధసత్త్వప్రవర్తికాః - నారాయణస్య కలాః అవతారాన్ భజన్తి అనసూయవ ఇత్యనేన విష్ణుభక్తానాం దేవతాన్తరేషు తదుపాసకేషు చాసూయారాహిత్యం దేవతాన్తరభక్తానాం తు విష్ణౌ తత్పరేషు చాసూయావత్త్వం చాస్తీతి సూచితమ్ ॥ ౨౬ ॥ రజస్తమస్స్వభావాస్తు జనాః సమశీలాన్ రజస్తమస్స్వభావాన్ పితౄన్ భూతాన్ రుద్రాదీన్ ప్రజేశాన్ హిరణ్యగర్భాదీన్ ఆదిశబ్దేన సంకీర్ణదేవతాః సరస్వతీప్రభృతీన్, ప్రేతాన్ భూతగణాంశ్చాన్యే యజన్తే తామసా జనా ఇత్యుక్తాన్ భజన్తి, కథం భూతాః శ్రీః సంపచ్చ ఐశ్వర్యమాధిపత్యం చ ప్రజాః పుత్రాదయశ్చ ఈప్సన్తి ఆప్తుమిచ్ఛన్తి, తథాభూతాః అనేన విష్ణుభక్తానాం అనన్యప్రయోజనత్వం అనన్తస్థిరఫలప్రాప్తిః- అన్యేషాం త్వన్తవత్ఫలప్రాప్తిశ్చేతి సూచితమ్ ॥ ౨౭ ॥ అథ సర్వే వేదా యత్పదమామనన్తి తపాంసి సర్వాణి చ యద్వదన్తి, ఇష్టాపూర్తం బహుధా జాతం జాయమానం విశ్వం బిభర్తి భువనస్య నాభిః - తదేవాగ్నిస్తద్వాయుస్తత్సూర్యస్తదు చన్ద్రమాః, వేదైశ్చ సర్వైరహమేవ వేద్యః- యో యో యాం యాం తనుం భక్త ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృత్యుక్తరీత్యా భాగద్వయాత్మకవేదవేద్యశ్చతుర్ముఖరుద్రాదిశరీరకస్తదన్తర్యామితయాఽన్తవచ్ఛ్రియైశ్వర్యఫలదశ్చ వాసుదేవ ఏవేత్యభిప్రాయేణాహ ॥ వాసుదేవపరా ఇతి ద్వాభ్యామ్ ॥ వేదాః పూర్వోత్తరభాగద్వయాత్మకాః వేదాః వాసుదేవపరాః వాసుదేవః పరస్తాత్పర్యభూమిర్యేషాం తథాభూతాః, నన్వగ్న్యాదిదేవతోద్దేశ్యకయాగహోమాదికర్మప్రతిపాదకవేదపూర్వభాగస్య కథం వాసుదేవపరత్వమిత్యత ఆహ ॥ వాసుదేవపరా మఖా ఇతి ॥ మఖా అగ్న్యాదిదేవతాపూజాత్మకాః యాగాదయః వాసుదేవపరాః వాసుదేవః పరః ప్రధానః ప్రధానతయా ఆరాధ్యో యేషాం తథాభూతాః అగ్న్యాదిశరీరకతయా తద్రూపో వాసుదేవ ఏవ మఖైరారాధ్య ఇత్యర్థః ॥ కేవలమగ్న్యాదిదేవతాపూజామాత్రత్వాభిమానేన యే మఖాననుతిష్ఠన్తి తేషామపి తత్ఫలమీహితం ఫలం తైరవిజ్ఞాతోపి వాసుదేవోఽగ్న్యాద్యన్తర్యామితయాఽఽరాధితః ప్రయచ్ఛతీతి భావః ॥ ఏవమారాధితోఽనన్తవత్ఫలం ప్రయచ్ఛతీతి చ భావః ॥ తథాచోక్తమ్ ॥ అహం హి సర్వయజ్ఞానాం భోక్తా చ ప్రభు

రేవచ । నతు మామభిజానన్తి తత్త్వేనాతశ్చ్యవన్తి తే ఇతి ॥ ఏవం తుల్యన్యాయతయా వేదాన్తేషు క్వచిత్క్వచిత్ కాలాగ్నిరుద్రోపనిషత్ప్రభృతిష్వవిద్యావిషయరుద్రాద్యుపాసనాత్మకా యోగా అపి రుద్రాదిశరీరకవాసుదేవవిషయా ఇత్యాహ ॥ వాసుదేవపరా యోగా ఇతి ॥ వాసుదేవః పరో విషయో యేషాం త ఇత్యర్థః, ప్రాయశో వేదాన్తేషు విహితా యోగాః వాసుదేవవిషయా ఏవ శ్రూయన్తే క్వచిదాపాతతో రుద్రాదివిషయత్వేన ప్రతీయమానా అపి తత్తత్ప్రకరణగతైర్లిఙ్గై రుద్రాదివ్యష్టిసమ్బన్ధమానేన తచ్ఛరీరకవాసుదేవవిషయత్వేనైవ నిశ్చీయన్త ఇతి భావః ॥ ఏవం నిఖిలనిగమవేద్యో వాసుదేవ ఏవేత్యుక్తమ్ అథ తత్పూర్వభాగోపబృంహణాత్మకతన్త్రాలకస్మృత్యాదిప్రతిపాద్యాః స్మార్తక్రియా ఆరాధ్యశ్చ స ఏవేత్యాహ ॥ వాసుదేవపరాః క్రియా ఇతి ॥ క్రియాః స్మార్తక్రియాః, శ్రౌతానాం మఖా ఇత్యుక్తత్వాత్, పూర్వవదర్థః ॥ ౨౮ ॥ అథ వేదాన్తార్థోపబృంహణార్థతయా ప్రవృత్తకపిలాద్యాగమోక్తప్రకృతిపురుషవిషయకజ్ఞానమపి ప్రకృతిపురుషశరీరకపరమాత్మవిషయకమేవేత్యాహ ॥ వాసుదేవపరం జ్ఞానమితి, జ్ఞానం ప్రకృతిపురుషవిషయకం వాసుదేవపరం వాసుదేవవిషయకం విశేషణవిశిష్టధర్మ్యైక్యపర్యన్తత్వాదితి భావః ॥ కపిలాదిభిస్తు తథానబుద్ధమితి చ భావః, తథా వేదాన్తార్థోపబృంహణపరిమన్వాదిస్మృత్యుక్తకృచ్ఛ్రచాన్ద్రాయణానశనాదితపశ్చ వాసుదేవారాధనరూపమిత్యాహ ॥ వాసుదేవపరం తప ఇతి కింబహునా సర్వే వైదికాః స్మార్తాశ్చ ధర్మాస్తత్ప్రాప్యా గతయశ్చ వాసుదేవాధీనా ఇత్యాహ ॥ వాసుదేవపరో ధర్మో వాసుదేవపరా గతిరితి ॥ ౨౯ ॥ కథం వేదాదీనాం వాసుదేవపరత్వమిత్యాశఙ్కాయాం తదాత్మకత్వాదిత్యాహ సర్వస్య యతస్తదుక్తరీత్యా సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టం స్వాత్మానం జగద్రూపేణ పరిణమయ్య తద్రూపేణ వాసుదేవస్యైవావస్థానాద్వాసుదేవాత్మకత్వస్వభావాదిత్యాహ ॥ స ఏవేతి ద్వాభ్యామ్ ॥ అగ్రే సృష్టేః ప్రాక్ స ఏవ వాసుదేవ ఏవ నామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిచ్ఛరీరకతయావస్థిత ఇత్యర్థః ॥ ఏవకారేణ తచ్ఛబ్దపరామృష్టపూర్వప్రస్తుతభగవద్వాచకవాసుదేవశబ్దావయవార్థేన చేదం లబ్ధం భవతి, యద్వా ఇదం పరిదృశ్యమానం జగత్, అగ్రే సృష్టేః ప్రాక్ స ఏవాసీదిత్యధ్యాహారః స దేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీదితి స్థా

పరా మఖాః । వాసుదేవపరా యోగా వాసుదేవపరాః క్రియాః ॥ ౨౮ ॥ వాసుదేవపరం జ్ఞానం వాసుదేవపరం తపః । వాసుదేవపరో ధర్మో వాసుదేవపరా గతిః ॥ ౨౯ ॥ స ఏవేదం ససర్జాగ్రే భగవానాత్మమాయయా । సదసద్రూపయా చాసౌ గుణమయ్యాఽగుణో విభుః ॥ ౩౦ ॥ తయా విలసితేష్వేషు గుణేషు గుణవానివ । అన్తః ప్రవిష్ట ఆభాతి విజ్ఞానేన విజృమ్భితః ॥ ౩౧ ॥ యథా హ్యవహితో వహ్నిర్దారుష్వేకః స్వయోనిషు । నానేవ భాతి విశ్వా

న్ప్రమాణాత్ ఏవకారశ్చ ఇదమిత్యనేన నామరూపవిభాగభిన్నం జగన్నిర్దిశ్య తస్య వాసుదేవరూపేణావస్థానోక్త్యా వియదాదివస్త్వన్తరవ్యావృత్త్యర్థ ఏవకారప్రయోగేణ చ, ప్రకృతిం పురుషం చైవ విద్ధ్యనాదీ ఉభావపీతి స్మృత్యనుగుణ్యాచ్చ, అన్యథానన్తస్యావిభాగాదితి చేన్నానాదిత్వాదిత్యుక్తన్యాయేనాకృతాభ్యాగమకృతవిప్రణాశాదిదోషప్రసఙ్గాచ్చ, సూక్ష్మచిదచిద్వైశిష్ట్యం లబ్ధం, సృష్టేః ప్రాగేవమవస్థితో భగవానాత్మనః స్వస్య మాయయా స్వశరీరభూతయా మాయయా గుణమయ్యా సత్త్వాదిగుణప్రచురయా సదసద్రూపయా మహదాదిపృథివ్యన్తకార్యకారణరూపేణ పరిణమమానయా విముర్వ్యాపకః సదసద్రూపేష్వన్తరాత్మతయానుప్రవిష్ట ఇత్యర్థః ॥ అథాప్యగుణః వ్యాప్యగతగుణైరస్పృష్టః ఇదం జగత్ససర్జ ॥ ౩౦ ॥ ఏవం సమష్టివ్యష్ట్యవస్థాచిదన్తర్యామితయా తత్కారణతయా చ తద్రూపేణావస్థానముక్తమ్, అథోభయావస్థప్రకృతిసంసృష్టజీవశరీరకతయా తదన్తరాత్మతయా తద్రూపేణ వాసుదేవస్యైవావస్థితిమాహ ॥ తయేతి ॥ తయాత్మమాయయా విలసితేషు రచితేషు ఏషు పరిదృశ్యమానేషు గుణేషు గుణశబ్దో లాక్షణికః గుణకార్యభూతబ్రహ్మాదిస్తమ్బపర్యన్తశరీరేష్విత్యర్థః ॥ విజ్ఞానేన జీవేన విజ్ఞానం యజ్ఞం తనుతే య ఆత్మని తిష్ఠన్ యో విజ్ఞానేఽన్తర ఇతి శ్రుతిప్రయోగాత్ తేన విజృమ్భితః విశిష్టః తచ్ఛరీరక ఇత్యర్థః ॥ యస్య విజ్ఞానం శరీరమితి శ్రుతేః యద్వా విజ్ఞానరూపేణ విజృమ్భితః భాసమానః తచ్ఛరీరకతయా తదన్తరాత్మతయా చ తద్రూపేణ ప్రకాశమాన ఇత్యర్థః ॥ అన్తః ప్రవిష్టః జీవద్వారా దేవాదిశరీరేష్వనుప్రవిష్టః గుణవానివ సాక్షాద్దేవాదిశరీరతచ్ఛరీరకజీవగతధర్మవానివాభాతి ॥ ఇవశబ్దస్యాయమభిప్రాయః కారిన్యవానోబిభర్తి నృసింహరూపీ భగవాన్ శ్వేత ఇత్యత్ర కారిన్యశైత్యాదివచ్ఛరీరభూతజీవదేహాయసంబన్ధః, నతు శరీరిణి వాసుదేవ ఇతి, తథాపి తస్యైకస్యైవ దేవాదిశరీరభేదేనానేకధావస్థితిశ్చేతి ॥ ౩౧ ॥ ఏతదేవ దృష్టాన్తముఖేనోపపాదయతి ॥ యథేతి ॥ అభివ్యక్తిస్థానమత్ర యోనిశబ్దేనోక్తమ్ నతూపాదానం నహి ప్రకృతిర్జీవస్యోపాదానం నవా వహ్నేర్దారూపాదానం కిన్తు నిమిత్తం వాయోరగ్నిః అగ్నేరాప ఇతి హి సృష్టిక్రమః యథా దారుష్వవహితో వహ్నిరవహితః వ్యతిరిక్త ఏవాభివ్యక్త ఏవ నా

సన్-స్వయోనిషుస్వాభివ్యక్తిస్థలేషు-దారుషు-నానేవానేక ఇవ-భాతిజ్వలతి - అగ్నేస్స్వస్యైకరూపత్వేపితార్ణపర్ణాదిశాఖాదిభేదవాన్భాతి, ఏవం ప్రకృతిపరిణామరూపదేహేష్వభివ్యక్తోజీవో జ్ఞానానన్దరూపత్వేనైకరూపోపిదేవోహంమనుష్యోహమితిదేవాదిభేదభిన్నోభాతీత్యర్థః,పుంశబ్దో జీవవాచీతచ్ఛరీరకపరమాత్మపర్యన్తః, పుమాన్విశ్వాత్మా, జీవశరీరకః సర్వేశ్వరఏకఏవ- దేవాదిరూపేణనానాభాతీత్యర్థః ॥ దారుషుభూతేష్వితిదృష్టాన్తదార్ష్టాన్తికయోరధిష్ఠేయబహుత్వోక్త్యాయథాహ్యగ్నిస్థూలత్వసూక్ష్మత్వవక్రత్వాదిభేదశ్చదారుగతఏవ-నాగ్నిగతః - తథాదేవత్వాజ్ఞత్వదుఃఖిత్వాదిభేదోపినవిశ్వాత్మగతః-కింతుతచ్ఛరీరకజీవగతఇతిసూచితమ్-వహ్నిర్విశ్వాత్మేత్యేకత్వనిర్దేశేనవహ్నివద్విశ్వాత్మనోపి సర్వత్రావస్థితస్యస్వరూపతఃస్వభావతోవానానావస్థాన్తరాపత్తిరితిసూచితమ్,ఇయాంస్తుపిశేషః-దారుష్వగ్నిస్స్వయమేవాభివ్యక్తోనానాభాతిదార్ష్టాన్తికేతుజీవద్వారాదేవాదిరూపేణనానాభాతీతి,జీవవిశిష్టదేవాదిశరీరాణామేవాధిష్ఠేయత్వాత్ ✲॥౩౨॥✲ యథావిశ్వాత్మనః స్వశరీరభూతప్రకృతిపురుషద్వారాదేవాదిరూపేణనానాభానం - ఏవంసుఖదుఃఖాదిభోక్తృత్వంతన్నిమిత్తంకర్తృత్వంచస్వశరీరభూతజీవద్వారైవ-స్వతస్తుతదుభయరహితఇత్యాహ ॥అసావితి। అసౌవిశ్వాత్మా,గుణమయైః,సత్త్వాదిగుణపరిణామరూపత్వేనతత్ప్రచురైఃభూతసూక్ష్మాదిరూపైః, భావైఃపదార్థైః,తత్రభూతాని-పృథివ్యాదీనిసూక్ష్మాణిగన్ధాదీని,ఇన్ద్రియాణిశ్రోత్రాదీనిజ్ఞానేన్ద్రియాణివాగాదికర్మేన్ద్రియాణిచ,ఆత్మా, అన్తఃకరణంజీవోవా,ఏభిః, స్వేనైవకర్త్రానిర్మితేషు,భూతేషుదేవాదిషు,నిర్విష్టఃజీవద్వారాఽనుప్రవిష్టః, తద్గుణాన్గన్ధాదీన్విషయాన్భుఙ్క్తే, జీవద్వారావిషయాన్భుఙ్క్తే, నతుస్వతఇత్యర్థః, భోక్తృత్వసమవ్యాప్తంకర్తృత్వమప్యత్రవివక్షితం,జీవద్వారాపుణ్యాపుణ్యరూపాణికర్మాణిచకరోతీత్యర్థః- అత్రవిశ్వాత్మన్యుచ్యమానంభోక్తృత్వంకర్తృత్వంచప్రయోజకత్వరూపంవివక్షితమ్ ✲॥౩౩॥✲ యద్వా,యథాసత్త్వంరజస్తమఇతిప్రకృతేర్గుణాఇత్యాదినా సర్వకారణాత్పరమపురుషాదేవోపాస్యమానాత్,నృణాంశ్రేయాంసి,కారణత్వోపాస్యత్వమోక్షదత్వాదీనాం,కారణంతుధ్యేయః,అమృతస్యైషసేతు,రిత్యాదిప్రమాణైరేకనిష్ఠత్వావగమాత్,నతుబ్రహ్మరుద్రాదిభ్యః, తేషాంకర్మవశ్యత్వపరమపురుషసృజ్యత్వసుఖదుఃఖాదిభోక్తృ

త్మా భూతేషు చ తథా పుమాన్ ॥ ౩౨ ॥ అసౌ గుణమయైర్భావైర్భూతసూక్ష్మేన్ద్రియాత్మభిః। స్వనిర్మితేషు ని

త్వాదినోపాసకతుల్యత్వాదితిసూచితమ్, అథతదుపపాదనాయసర్వజీవానాంపరమపురుషసృష్టకర్మానుగుణకరణకళేబరాదిసంబన్ధం,తత్ప్రయుక్తంకర్తృత్వంభోక్తృత్వం, మేషాంకర్మవశ్యత్వప్రయుక్తత్వేనౌపాధికత్వం,స్వభావతస్తుజ్ఞానైకాకారత్వంచేత్యాహ-సఏవేదమిత్యాదిభిశ్చతుర్భిః,సఏవేదమిత్యస్యయథోక్తఏవార్థః ✲॥౩౦॥✲ తయేతి॥ తయాఆత్మమాయయావిలసతేషు,రచితేషుఏషుగుణేషుగుణకార్యేషుబ్రహ్మాదిశరీరేషు,అన్తఃప్రవిష్టో-జీవఇతిశేషః-పుమానిత్యస్యోత్తరశ్లోకాదపకర్షోవా,విజ్ఞానేన,స్వధర్మభూతజ్ఞానేన,విజృమ్భితఃదేహమాత్మత్వేనాభిమన్వానఇత్యర్థః॥గుణవానివదేవత్వాదిధర్మవానివ, ఆభాతి,దేవోహంమనుష్యోహంకృశోహంస్థూలోహమిత్యభిమన్యతఇత్యర్థః, ఇవశబ్దేనవస్తుతోదేహవిలక్షణస్తద్గతధర్మైరస్పృష్టఏవేతిసూచ్యతే ✲॥౩౧॥✲ తదేవోపపాదయతి॥యథేతి,యథైకఏవవహ్నిఃస్వయోనిషుస్వాభివ్యక్తిస్థానేషుతృణపర్ణాదిష్వభివ్యక్తోనానేవభాతితార్ణత్వపార్ణత్వాదిభేదేనభాతి,ఇవశబ్దేనవస్తుతోవహ్నిత్వేనరూపేణైకరూపఏవ, ఏవంవిశ్వాత్మావిశ్వస్యాచేతనజాతస్యాత్మాపుమాన్జీవోపి,భూతేషుదేవాదిశరీరేషు,నానేవభాతిదేవోహంమనుష్యోహమిత్యాదిరూపేణనానాభాతి,వస్తుతోజ్ఞానైకాకారేణైకరూపఏవేత్యర్థః, పుమానితిజాత్యభిప్రాయకఏకత్వనిర్దేశః,ఏకోవ్రీహిస్సంపన్నస్సుభిక్షంకురుతేప్రజాఇత్యత్రవ్రీహిశబ్దవత్,ఏవంచజీవైకత్వభ్రమోనకార్యః, దృష్టాన్తేపివహ్నిత్వేనైకత్వేపతద్వ్యక్తిభేదోభిప్రేతః, నహ్యేవమేకైకస్యజీవస్యదేవాదిశరీరస్యయుగపన్నానాప్రతిభానాభావఇతివాచ్యమ్ , ఏకైకఏవజీవఃక్రమేణదేవమనుష్యాదిశరీరాణ్యుపాదదానఃదేవోహంమనుష్యోహమిత్యాద్యాత్మత్వేనాభిమాన్యాత్,నహిదృష్టాన్తేపితార్ణత్వపార్ణత్వేనభానమస్తి ✲॥౩౨॥✲ అసౌజీవః,గుణమయైఃసత్త్వాదిగుణత్రయాత్మకభగవన్మాయాపరిణామరూపైఃపృథివ్యాదిభూతగన్ధాదితన్మాత్రజ్ఞానేన్ద్రియకర్మేన్ద్రియాన్తఃకరణైః,భావైఃపదార్థైః,స్వనిర్మితేషుస్వకర్మానుసారేణనిర్మితేషు,భూతేషుదేవాదిశరీరేషు,నిర్విష్టః, గుణాన్శబ్దాదివిషయాన్భుఙ్క్తే, తన్నిమిత్తానికర్మాణిచపుణ్యాపుణ్యరూపాణికరోతీతిచవివక్షితంవేదితవ్యమ్,యద్వా, తయావిలసితేష్విత్యాదిభిః, కేవలంపరమాత్మైవప్రతిపాద్యతే,తదాపివిజ్ఞానేనేత్యస్యసఙ్కల్పరూపజ్ఞానేనేత్యర్థః - పుమాన్పరమపురుషః గుణాన్భుఙ్క్తేఇత్యస్యలీలారస

రూపాన్ గుణాన్భుఙ్క్త ఇత్యర్థః ॥౩౩॥ తదేవం పుంసామేకాన్తతశ్శ్రేయస్తన్నశ్శంసితుమర్హసీత్యస్యోత్తరముక్తమ్, అథయ, సూతజానాసిభద్రంతఇత్యాదినా శ్రీకృష్ణావతారతచ్చరిత్రైతదితరావతారతచ్చరిత్రాదికంచపృష్టం, తత్ర శ్రీకృష్ణావతారతచ్చరిత్రాదికం వివక్ష్య దశమైకాదశస్కన్ధాభ్యాం, సర్వావతారాన్ తచ్చరిత్రాణి చ వివక్ష్య తత్ర తత్ర తృతీయాదిషు వివక్షుస్తావత్ సమాసతః, సర్వావతారసాధారణం ప్రయోజనమాహ, భావయన్నితి, ఏష సర్వేశ్వరో లోకస్రష్టృత్వేన లోకాన్భావయన్ కర్మవశ్యాన్ చేతనానుజ్జీవయితుం సత్త్వేనోపలక్షితః, శుద్ధసత్త్వమూర్తిః తిర్యఙ్నరసురాదిషు లీలావతారైస్త్వనురతో భవతి, భావయతీతి పాఠే, లోకభావనం లోకస్రష్టా ఏష సర్వేశ్వరః తిర్యగాదిషు మత్స్యాదిషు మధ్యే లీలయావతారాన్ స్వైష్వనురతం, లీలావతారైః భక్తేష్వనురతో వా, సత్త్వేన లోకాన్భావయతి త్రాయతి సాధుపరిత్రాణాయ మత్స్యాద్యవతారం ధత్త ఇత్యర్థః ॥౩౪॥ ఇతి శ్రీభాగవతప్రథమస్కన్ధటీకాయాం ద్వితీయోఽధ్యాయః.

తదేవం ప్రథమేఽధ్యాయే ప్రశ్నః కృతః - ద్వితీయే తు సత్త్వప్రవర్తకభగవద్భక్తైరేవ మోక్షప్రదత్వాద్భగవదీయప్రబన్ధ ఏవ శ్రోతవ్య ఇతి స్థాపితం - అవతారప్రయోజనం చోపక్షిప్తం - అథ భగవదవతారవిశేషతచ్చరితాని విస్తరేణోపరి వివక్షితాని తేన - భగవతోఽనేకే అవతారాస్సన్తీతి ప్రతిపాద్యతే తృతీయేఽధ్యాయే - జగృహే ఇత్యాదినా - తత్రావతారాశ్చ ద్వివిధాః - అనుప్రవేశావతారాః - స్వేనరూపేణావతారాశ్చేతి - అకర్మహేతుత్వావిశేషాదుభయత్రావతారశబ్దప్రయోగః కృతః ద్వివిధానపి తాన్వక్తుం తదుపయోగిత్వేన ప్రథమం చేతనమిశ్రం ప్రకృతిప్రాకృతజాతమేకం - శుద్ధసత్త్వమయం పరం చేతి రూపద్వయం భగవతోఽస్తీతి వివక్షుః పూర్వం ప్రకృతిప్రాకృతాత్మరూపపరిగ్రహమాహ ॥ జగృహే ఇతి ॥ పురుషాః - క్షేత్రజ్ఞాః - తత్సంబన్ధి పౌరుషం తన్మిశ్రమిత్యర్థః - ఏకాదశేన్ద్రియపఞ్చభూతాత్మకాః షోడశకలా యస్మింస్తత్తథా - మ

ర్విష్టో భుఙ్క్తే మాత్రేషు తద్గుణాన్ ॥ ౩౩ ॥ భావయత్యేష సత్త్వేన లోకాన్వై లోకభావనః। లీలావతారానురతో దేవతిర్యఙ్నరాదిషు ॥ ౩౪ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, ద్వితీయోఽధ్యాయః.

సూత ఉవాచ ॥ జగృహే పౌరుషం రూపం భగవాన్మహదాదిభిః । సంభూతం షోడశకలమాదౌ లోకసిసృక్షయా ॥౧॥ యస్యామ్భసి శయానస్య యోగనిద్రాం వితన్వతః । నాభిహ్రదామ్బుజాదాసీద్బ్రహ్మా విశ్వసృజాం పతిః ॥౨॥ యస్యావయవసంస్థానైః కల్పితో లోకవిస్తరః । తద్వై భగవతో రూపం విశుద్ధం సత్త్వమూర్జితమ్ ॥౩॥ పశ్యన్త్యదో రూపమదభ్రచక్షుషా సహస్రపాదోరుభుజాననాద్భుతమ్। సహస్రమూర్ధశ్రవణాక్షినాసికం

మహదాదిభిస్సంభూతం రూపం - అణ్డకారణం సమష్టితత్త్వజాతమిహ రూపశబ్దేన వివక్షితం - సముదాయస్య మహదాదిభిస్సంపాద్యత్వాన్మహదాదిభిస్సంభూతమిత్యుక్తమ్ - లోకసిసృక్షయా జగృహే - బ్రహ్మాణ్డతదన్తర్వర్తికార్యజాతసిసృక్షయా రూపం జగృహ ఇత్యర్థః ॥౧॥౨॥ అథాస్యాసాధారణం రూపమాహ ॥ యస్యేతి ॥ ప్రథమస్య యస్యేతి పదస్య యోఽర్థస్స తద్వా ఇతి తచ్ఛబ్దేన పరామృశ్యతే ॥ ద్వితీయం తు యస్యేతి పదం చతుర్ముఖపరం - చతుర్ముఖశరీరాది దేవమనుష్యాదిసృష్టిః పురాణాన్తరేషు దృష్టా - యస్యావయవసంస్థానైః యచ్ఛరీరావయవపరిణామైః - దేవమనుష్యాదిలోకవిస్తరః - స బ్రహ్మా - విశ్వసృజాం మరీచ్యాదీనాం - పతిః - యస్యామ్భసి శయానస్య యోగనిద్రాం వితన్వతః - అనిరుద్ధస్య - నాభిహ్రదామ్బుజాదాసీత్ తద్భగవతో రూపం - ఊర్జితం - విశుద్ధం సత్త్వం శుద్ధసత్త్వమయమితి శ్లోకద్వయమేకవాక్యమ్। ఏతస్య రూపస్య జ్ఞానదృశ్యత్వమపరిచ్ఛేద్యత్వం సర్వావతారనిదానత్వం చాహ ॥ పశ్యన్తీతి సార్ధశ్లోకేన ॥ యద్వా ॥ జగృహే ఇత్యాదిశ్లోకానామేవమర్థః - అజ దేవేష్వనుప్రవేశరూపేణ స్వేనరూపేణ చ ద్వివిధావతారే తత్ర ప్రథమస్య దేవాదిష్వనుప్రవేశరూపత్వాత్తత్ర వక్తవ్యాంశాభావాత్ - స్వేనరూపేణావతారోపయోగిదివ్యమఙ్గళవిగ్రహయోగ ఉచ్యతే - ఆదౌ మహదాదిభిర్లోకసిసృక్షయా - షోడశకలం భూతేన్ద్రియాభిమానిదేవతాశ్రయం - పౌరుషం పరమపురుషసంబన్ధి - రూపమనిరుద్ధాఖ్యరూపం - సంభూతమావిర్భూతం - జగృహే పరిజగ్రాహ - యస్యామ్భసీతి స్ఫుటమ్ - యస్యావయవేతి - యస్యానిరుద్ధస్య అవయవసంస్థానైః - శరీరభూతప్రకృత్యేకదేశపరిణామైః - లోకవిస్తరః కల్పితః - తస్య భగవతో రూపం శుద్ధసత్త్వమయమూర్జితమ్ ఉత్కృష్టమిత్యర్థః ॥౩॥ పశ్యన్తీతి ॥ అదః - ఏతదనిరుద్ధాఖ్యం రూపం - అదభ్రచక్షుషా అనల్పజ్ఞానేన మనసా - పశ్యన్తి - మనసా తు విశుద్ధేన - దృశ్యతే త్వగ్ర్యయా బుద్ధ్యా సూక్ష్మయా సూక్ష్మదర్శిభిరిత్యాద్యుక్తరీత్యా యోగపరిశుద్ధమనసా పశ్యన్తీత్యర్థః - ప్రత్యేకం

౩౪ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ భావయత్యేష సత్త్వేన.

సహస్రసఙ్ఖ్యాకైః పాదాదిభిరద్భుతమ్-తథా ప్రత్యేకం సహస్రం మూర్ధాదయో యస్మిన్-తత్ర శ్రవణం శ్రోత్రం-సహస్రిణ మౌళిభిః కిరీటైః అమ్బరైశ్చ కుణ్డలైశ్చోల్లసత్ ❁॥౪॥❁ ఏతదనిరుద్ధాఖ్యం రూపం నానావిధానామవతారాణాం నిదానం మూలకారణం-బీజం-కృత్స్న జగద్బీజభూతం కృత్స్న జగత్స్రష్టృ చతుర్ముఖోత్పత్తిస్థానత్వాదితి భావః- అవ్యయం-అపక్షయాదివికారరహితం-అనేన అప్రాకృతత్వముక్తమ్॥ యస్యేతి॥ యస్య భగవతోఽనిరుద్ధస్య-అంశాంశేన శరీరభూతచిదచిత్తత్త్వైకదేశేన దేవాదయస్సృజ్యన్తే ❁॥౫॥ ❁స ఏవ-పరమపురుష ఏవ-బ్రహ్మా-చతుర్ముఖశరీరకస్సన్-ప్రథమం కౌమారం సనత్కుమారాదిసర్గం - ఆస్థితః సనకాదిరూపేణావతీర్ణ ఇత్యర్థః - అఖణ్డితం నిర్విఘ్నం-బ్రహ్మచర్యం ఊర్ధ్వరేతస్కత్వోపేతం భగవదుపాసనం-చచార చకార-తే చ కుమారాః ప్రథమావతారరూపాః - ప్రథమమితి విశేషణాద్ద్వితీయమిత్యాదిస్తరోక్తేశ్చ - ఇమే సనకుమారాః - అనుప్రవేశావతారరూపాః-తథా చతుర్ముఖోపబ్రహ్మణరూపధరః - బ్రహ్మనారాయణాత్మక ఇత్యాదిభిస్సృష్ట్యాదికాలేతదాత్మకతయా యోగిభిశ్చిన్త్యత్వవచనాత్ - భగవతా శానకేన చ, ఆబ్రహ్మస్తమ్బపర్యన్తా జగదన్తర్వ్యవస్థితాః॥ ప్రాణినః కర్మజనితసంసారవశవర్తినః ॥ యతస్తతో న తే ధ్యానే ధ్యానినాముపకారకాః। అవిద్యాన్తర్గతాస్సర్వే తే హి సంసారగోచరాః। పశ్చాదుద్భూతబోధా స్తే ధ్యానే నైవోపకారకాః ॥ నైసర్గికో న వై బోధస్తేషామప్యన్యతో యత ఇతి, చతుర్ముఖ సనకాదీనాం జగదన్తర్వర్తినామవిద్యావేష్టితత్వేన శుభాశ్రయత్వానర్హతాముక్త్వా బద్ధానామేవ సతాం పశ్చాద్యోగేనోద్భూతబాధానాం స్వస్వరూపాపన్నానాం చ, స్వతశ్శుద్ధివిరహేణ ముముక్షూపాస్యత్వనిషేధాత్, సృష్టిం తతః కరిష్యామి త్వామావిశ్య ప్రజాపతే ఇతి శ్రీజన్మరహస్య వచనైకార్థ్యాచ్చ, తదేవం చతుర్ముఖ సనకాదయః భగవదనుప్రవేశావతారః ప్రథమశ్చేత్యుక్తం భవతి, బ్రహ్మచర్యం చ

సహస్రమౌళ్యమ్బరకుణ్డలోల్లసత్ ॥ ౪ ॥ ఏతన్నానావతారాణాం నిదానం బీజమవ్యయమ్। యస్యాంశాంశేన సృజ్యన్తే దేవతిర్యఙ్నరాదయః॥ ౫॥ స ఏవ ప్రథమం దేవః కౌమారం సర్గమాస్థితః। చచార దుశ్చరం బ్రహ్మా బ్రహ్మచర్యమఖణ్డితమ్ ॥ ౬ ॥ ద్వితీయం తు భవాయాస్య రసాతలగతాం మహీమ్। ఉద్ధరిష్యన్నుపాదత్త యజ్ఞేశస్సౌకరం వపుః ॥ ౭ ॥ తృతీయమృషిసర్గం వై దేవర్షిత్వముపేత్య సః। తన్త్రం సాత్వతమాచష్ట నైష్కర్మ్యం కర్మణాం యతః॥ ౮ ॥ తుర్యే ధర్మకలాసర్గే నరనారాయణావృషీ। భూత్వాత్మోపశమోపేతమకరోద్దుశ్చరం తపః॥ ౯ ॥ పఞ్చమః కపిలో నామ సిద్ధేశః కాలవిప్లుతమ్। ప్రోవాచాసురయే సాంఖ్యం తత్త్వగ్రామవినిర్ణయమ్ ॥ ౧౦ ॥ షష్ఠమత్రేరపత్యత్వం వృతః ప్రాప్తోఽనసూయయా। ఆన్వీక్షికీమలర్కాయ ప్రహ్లాదాదిభ్య ఊచివాన్

నాగేష్వపతారప్రయోజనముక్తమ్, ఏవముత్తరత్రాపి ద్రష్టవ్యమ్ ❁ ॥ ౬ ॥ ❁అథ ద్వితీయావతారమాహ॥ ద్వితీయం త్వితి॥ అస్య జగతః భవాయ అభ్యుదయాయ, రసాతలగతాం మహీం పృథివీముద్ధరిష్యన్ యజ్ఞేశో భగవాన్ ద్వితీయం సౌకరం వారాహం వపురుపాదత్త జగృహే, వరాహాద్ద్వితీయావతార ఇత్యర్థః, అయం చ స్వేన రూపేణైవావతారః, యజ్ఞేశ ఇత్యనేన యజ్ఞారాధ్యత్వ తత్ఫలదత్వ తచ్ఛరీరకత్వాద్యుక్తేః, వపురాదత్తేతి వపుర్మాత్రపరిగ్రహోక్తేః, అస్య భవాయేతి కేవలసాధుపరిత్రాణార్థత్వసూచనాచ్చ ❁ ॥ ౭ ॥ ❁తృతీయమితి॥ తృతీయం వపురుపాదానమ్, ఋషిసర్గః ఋషిరూపజన్మేత్యర్థః, తత్ర తృతీయేఽవతారే స భగవాన్ దేవర్షిత్వం నారదరూపత్వమాపద్య నారదాఖ్యజీవమనుప్రవిశ్యేత్యర్థః, సాత్వతం తన్త్రం పఞ్చరాత్రశాస్త్రమాచష్ట అవోచత్, ప్రవర్తయామాసేత్యర్థః, తన్త్రం విశినష్టి, యతస్తన్త్రాత్, కర్మణాం నివృత్తిధర్మవతాం నైష్కర్మ్యం ప్రవృత్తిధర్మవిరహః, ప్రవృత్తిధర్మాణామకర్తవ్యతాఽవగమ్యత ఇత్యర్థః ❁ ॥౮॥ ❁తుర్య ఇతి॥ ధర్మకలాసర్గే ధర్మాత్పితుః కలాసర్గే, దేహజన్మరూపే, తుర్యే చతుర్థావతారే, నరనారాయణాఖ్యావృషీ భూత్వా ఆత్మోపశమః ఇన్ద్రియనిగ్రహః, తేనోపేతం దుశ్చరమితరైశ్చరితుమశక్యం తపశ్చకార ❁॥౯॥ ❁పఞ్చమ ఇతి, పఞ్చమోఽవతారః కపిలో నామ కపిలాఖ్యః, సిద్ధానామాత్మయాథాత్మ్యానుసన్ధానయోగేన సిద్ధానాం స్వస్వరూపాపన్నానామీశః, కాలేన ప్రవర్తయిత్రరహితేన కాలేన, విప్లుతం తిరోహితం సాంఖ్యం, కథం భూతం - తత్త్వానాం ప్రకృతిమహదాదీనాం గ్రామస్య కలాపస్య వినిర్ణయో యాథాత్మ్య నిర్ణయో యస్మాత్తథాభూతమ్, ఆసురయే ప్రోవాచ, ఆసురిర్నామ సిద్ధేషు ప్రధానస్తస్మై ❁॥౧౦ ॥ ❁షష్ఠమితి॥ అత్రేః ప్రజాపతేః అపత్యత్వం ప్రతివృతః మమ పుత్రో భవేత్యత్రిణా వృత ఇత్యర్థః, అనసూయయా అత్రేర్భార్యయా ప్రాప్తః - తస్యాః, పుత్రో దత్తాత్రేయాఖ్యో భూత్వేత్యర్థః- అలర్కాయ ప్రహ్లాదాదిభ్యశ్చ, ఆన్వీక్షికీం అధ్యాత్మవిద్యాం, ఊచివాన్, యదూచివాన్ తం షష్ఠమవతారం విద్యాత్ ఇతియత్తచ్ఛబ్దాధ్యాహారే

ణ్వోపాయః-షష్ఠం షష్ఠరూపం త్వితివా ❀ ॥౧౧॥ ❀తత ఇతి, తతస్సప్తమేఽవతారే, రుచేస్తద్భార్యాయామాకూత్యాం, వ్యజాయత, సచయజ్ఞ ఇతి ప్రసిద్ధః, సః, యజ్ఞః యామ ఆద్యైర్యమషాం తైః సురగణైస్సహ స్వాయమ్భువమన్వన్తరమ్, అపాత్-పాలయామాస ❀॥౧౨॥ ❀అష్టమేఽవతారే ఉరుక్రమో భగవాన్, నాభేః స్వాయంభువమనుపౌత్రస్య భార్యాయాం మేరుదేవ్యాం, జాతః, సచ ఋషభాఖ్యః - ధీరాణాం యోగీశ్వరాణాం - వర్త్మ అనుష్ఠేయం ధర్మమార్గం, దర్శయన్ దర్శయితుం జాత ఇత్యర్థః-వర్త్మ పిశినష్టి, సర్వైరాశ్రమైః - ఆశ్రమస్థైః-నమస్కృతం పూజితమ్-ఆశ్రమధర్మవర్త్మభ్యోఽత్కృష్టమితి భావః ❀॥౧౩॥ ❀ఋషిభిరితి-హుంకారైర్వేనం హతవద్భిః-ఋషిభిర్యాచితో జగత్పాలనార్థం యాచితో భగవాన్-నవమం-పార్థవం పృథోస్సంబన్ధి-వపుః - భేజే, ప్రాప్తః-అంశేనానుప్రవిష్టః- పృథ్వాఖ్యజీవానుప్రవేశేన పృథురూపేణావతీర్ణ ఇత్యర్థః-హే విప్రాః- స ఇమాం పృథివీం గోరూపధారిణీమ్-ఓషధీః- దుగ్ధ దుదోహ-అథ భావ ఆర్షః-ఉతో ఽదుగ్ధ తేన కారణేన స పృథురుశత్తమః సర్వేషామపీష్టతమో బభూవ ❀ ॥౧౪॥ ❀రూపమితి॥ చాక్షుషాన్తరం చాక్షుషమన్వన్తరం-తత్ర యస్సంప్లవః-ప్రలయః - తస్మిన్ స భగవాన్ మాత్స్యం దశమం రూపం జగృహే-అవతారప్రయోజనమాహ॥ నావీతి ॥ వైవస్వతం మనుం వైవస్వతమనురూపేణ జనిష్యమాణం సత్యవ్రతం - మహీమయ్యాం పృథ్వీరూపాయాం నావి-ఆరోప్య-ఆవాత్ ররక్ష ❀ ॥౧౫॥ ❀ఏకాదశే త్వవతారే- విభుర్భగవాన్. సురాసురాణాం ఉదధిం-అమృతార్థం మథ్నతాం సతాం-కమఠరూపేణ కూర్మరూపేణ పృష్ఠే మన్దరాఖ్యమచలం దధ్రే ధృతవాన్ ❀॥ ౧౬॥ ❀ద్వాదశమం

చివాన్ ॥ ౧౧ ॥ తతస్సప్తమ ఆకూత్యాం రుచేర్యజ్ఞోఽభ్యజాయత । స యామాద్యైస్సురగణైరపాత్స్వాయంభువాన్తరమ్ ॥ ౧౨ ॥ అష్టమే మేరుదేవ్యాం తు నాభేర్జాత ఉరుక్రమః। దర్శయన్ వర్త్మ ధీరాణాం సర్వాశ్రమనమస్కృతమ్ ॥ ౧౩॥ ఋషిభిర్యాచితో భేజే నవమం పార్థవం వపుః। దుగ్ధేమా మోషధీర్విప్రాస్తేనాయం స ఉశత్తమః ॥ ౧౪॥ రూపం స జగృహే మాత్స్యం చాక్షుషాన్తరసంప్లవే। నావ్యారోప్య మహీమయ్యామపాద్వైవస్వతం మనుమ్॥౧౫॥ సురాసురాణాముదధిం మథ్నతాం మన్థనాచలమ్। దధ్రే కమఠరూపేణ పృష్ఠ ఏకాదశే విభుః॥ ౧౬ ॥ ధాన్వన్తరం ద్వాదశమం త్రయోదశమమేవ చ। అపాయయత్సురానన్యాన్మోహిన్యా మోహయన్ స్త్రియా॥ ౧౭ ॥ చతుర్దశం నారసింహం బిభ్రద్దైత్యేన్ద్రమూర్జితమ్। దదార కరజైరూరావేరకాం కటకృద్యథా ॥ ౧౮ ॥ పఞ్చదశం వామనకం కృత్వాగాదధ్వరం బలేః। పదత్రయం యాచమానః ప్రత్యాదిత్సుస్త్రివిష్టపమ్ ॥ ౧౯ ॥ అవతారే షోడశమే పశ్యన్ బ్రహ్మద్రుహో నృపాన్। త్రిస్సప్తకృత్వః కుపితో నిఃక్షత్రామకరోన్మహీమ్ ॥ ౨౦ ॥ తతస్సప్తదశే జాతస్సత్యవత్యాం పరాశరాత్। చక్రే వేదతరోశ్శాఖా దృష్ట్వా పుంసోఽల్పమేధసః॥ ౨౧॥ నరదేవత్వమాపన్నస్సురకార్యచికీర్షయా। సముద్రనిగ్రహాదీని చక్రే వీర్యాణ్యనేకశః॥ ౨౨॥ ఏ

వపుస్తు-ధాన్వన్తరం ధన్వన్తర్యాఖ్యజీవానుప్రవేశరూపమిత్యర్థః - త్రయోదశమం రూపం తు - యన్మోహిన్యాఖ్యయా-అన్యాన్-అసురాన్-మోహయన్-సురానమృతమపాయయత్- తదేవ మోహినీరూపం-త్రయోదశమమిత్యర్థః ॥౧౭॥❀ నారసింహం చతుర్దశం రూపం బిభ్రత్ - ఊర్జితం బలిష్ఠం దైత్యేన్ద్రం హిరణ్యకశిపుం వక్షసి - కరజైర్నఖైః-దదార-యథా కటకృత్-ఏరకాన్-తదర్థతృణవిశేషాన్- విదారయతి తద్వత్ ❀ ॥౧౮॥ ❀వామనకం వామనాఖ్యం-పంచదశం వపుః కృత్వా ధృత్వా బలేరధ్వరం యజ్ఞవాటం - అగాత్ జగామ ॥ ప్రయోజనమాహ ॥ త్రివిష్టపం ప్రత్యాదిత్సుః - ఆహృత్యేన్ద్రాయ దాతుమిచ్ఛుః, పదత్రయం పదత్రయవ్యాజేన త్రిలోకీం, యాచమానో యాచిష్యమాణః, అధ్వరమగాదిత్యన్వయః ❀ ॥ ౧౯ ॥ ❀షోడశే త్వవతారే భార్గవరామాఖ్యే, నృపాన్ కార్తవీర్యాదీన్, బ్రహ్మద్రుహః, బ్రహ్మకద్రోహకాన్, పశ్యన్ కుపితః, త్రిస్సప్తకృత్వః ఏకవింశతివారం, మహీం నిఃక్షత్రాం క్షత్రబీజరహితామ్, అకరోత్ ❀॥౨౦॥❀ తతస్సప్తదశేఽవతారే పరాశరాత్, సత్యవత్యాం జాతో బాదరాయణ ఇతి ప్రసిద్ధః-అల్పమేధసః కృత్స్నవేదతదర్థావగమోపయుక్తబుద్ధిశూన్యాన్॥ పుంసః, పురుషాన్ దృష్ట్వా వేద ఏవ తరుస్తస్య శాఖాశ్చక్రే ఋగ్యజుస్సామాదిభేదేన తదవాన్తరభేదేన చ విభక్తవానిత్యర్థః ❀ ॥ ౨౧ ॥ ❀అతః పరమష్టాదశేఽవతార ఇత్యర్థః, సురకార్యం రావణవధరూపం- కర్తుమిచ్ఛయా-నరదేవత్వం-క్షత్రియత్వం, ప్రాప్తః, శ్రీరామరూపేణావతీర్ణ ఇత్యర్థః, సముద్రవిషయకో నిగ్రహ ఆదిర్యేషాం తాని వీర్యాణి కర్మాణి చక్రే ❀ ॥ ౨౨॥ ❀ఏకోనవింశే వింశతితమేఽవతారే, భగవాన్ వృష్ణిషు యాదవేషు-రామకృష్ణావితి జన్మనీ రామః బలరామః కృష్ణశ్చేతి ద్వేజన్మనీ ప్రాప్య దుర్భావరూపే-ప్రాప్య భువో భారమహరత్, రామస్త్వేకోనవింశః, కృ

ష్ణస్తు వింశతితమోఽవతార ఇత్యర్థః ❀ ॥ ౨౩ ॥ ❀ తతః కలౌ యుగే సంప్రవృత్తే సతి ॥ సురద్విషాం, అర్హతానామసురాణాం, వా, సంమోహార్థం, భగవాన్ కీకటేషు దేశేషు, జినస్య సుతో భవిష్యతి - నామ్నా బుద్ధ ఇతి ప్రసిద్ధః - అయమేకవింశోఽవతారః ❀ ॥ ౨౪ ॥ ❀ అథాసౌ జగత్పతిః భగవాన్ యుగయోః కలికృతయుగయోః, సంధ్యాయాం సంధౌ, రాజసు దస్యుప్రాయేషు చోరప్రాయేషు కేవలాధర్మబహుళేషు సత్సు, తద్వధార్థం విష్ణుయశసో జనితా విష్ణుయశసః పుత్రరూపేణావతరిష్యతి, స చ నామ్నా కల్కిరితి ప్రసేత్స్యతి ❀ ॥ ౨౫ ॥ ❀ దిఙ్మాత్రమేతద్దర్శితమిత్యభిప్రాయేణాహ ॥ అవతారా ఇతి ॥ హే ద్విజాః, సత్త్వనిధేః శుద్ధసత్త్వమూర్తేర్భగవతోఽనిరుద్ధాదేతేఽవతారాః అన్యేఽప్యసంఖ్యేయాః, స్యుః ప్రవర్తన్తే - యథా అవిదాసినోఽశోష్యాత్సరసః సహస్రశః కుల్యాః, స్యుః, స్యన్దన్తే, తద్వత్, కుల్యాః క్షుద్రనద్యః ❀ ॥ ౨౬ ॥ ❀ కలా ఇత్యత్రాహ ॥ ఋషయ ఇతి ॥ ఋషయో మన్త్రద్రష్టారో వసిష్ఠాదయః, మునయః కేవలస్యాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యమననశీలాః శుకాదయః, దేవాః ఇన్ద్రాదయః, మనుపుత్రాః ప్రియవ్రతాదయః, మహౌజసః మహాప్రభావాః, సప్రజాపతయః దక్షాదిభిస్సహితాః ప్రజాపతయశ్చేత్యర్థః ॥ త ఏతే సర్వే హరేరేవ కలాస్సమ్భూతాః భగవదంశేనైవ సమ్భూతా ఇత్యర్థః - తథా చోక్తం భగవతా ॥ యద్యద్విభూతిమత్సత్త్వం శ్రీమదూర్జితమేవ వా ॥ తత్తదేవావగచ్ఛ త్వం మమ తేజోంశసమ్భవమితి ❀ ॥ ౨౭ ॥ ❀ ఏతద్వచవార్థమేవాహ ॥ ఏత ఇతి ॥ ఏతే ఋషిప్రభృతయస్తు పుంసోఽనిరుద్ధాఖ్యస్య, అంశకలాః అంశాంశసంభూతాః, కృష్ణస్తు భగవాన్ స్వయమితి శ్రీకృష్ణస్య పూర్ణావతారత్వముక్తం, ఉదాహృతభగవద్గీతావచనేన విభూత్యాదిమతాం జన్తూనాం మమత్వేన నిర్దిష్ట శ్రీకృష్ణస్య తేజోంశసంభవత్వం శ్రీకృష్ణస్య తు పూర్ణత్వం చావగతం అత్రాపి భగవానిత్యనేన కృష్ణస్య పూర్ణషాడ్గుణ్యత్వమవగతం యద్వా అత్ర, ఏత ఇత్యనేన పూర్వోక్తేషు హిరణ్యగర్భసనకాదిషు కేషాంచిద్వరాహనారాయణమత్స్య

కోనవింశే వింశతిమే వృష్ణిషు ప్రాప్య జన్మనీ । రామకృష్ణావితి భువో భగవానహరద్భరమ్ ॥ ౨౩ ॥ తతః కలౌ సంప్రవృత్తే సంమోహాయ సురద్విషామ్ । బుద్ధో నామ్నా జినసుతః కీకటేషు భవిష్యతి ॥ ౨౪ ॥ అథాసౌ యుగసంధ్యాయాం దస్యుప్రాయేషు రాజసు । జనితా విష్ణుయశసో నామ్నా కల్కిర్జగత్పతిః ॥ ౨౫ ॥ అవతారా హ్యసంఖ్యాతా హరేస్సత్త్వనిధేర్ద్విజాః । యథాఽవిదాసినః కుల్యాస్సరసస్స్యుస్సహస్రశః ॥ ౨౬ ॥ ఋషయః మనవో దేవా మనుపుత్రా మహౌజసః । కలాస్సర్వే హరేరేవ సప్రజాపతయస్తథా ॥ ౨౭ ॥ ఏతే చాంశకలాః పుంసః కృష్ణస్తు భగవాన్ స్వయమ్ । ఇన్ద్రారివ్యాకులం లోకం మృడయన్తి యుగే యుగే ॥ ౨౮ ॥ జన్మ గుహ్యం భగవతో య ఏతత్ప్రయతో నరః । సాయం ప్రాతర్గృణన్భక్త్యా దుఃఖగ్రామాద్విముచ్యతే ॥ ౨౯ ॥ ఏతద్రూ

కూర్మమోహినీనృసింహవామనశ్రీరామావతారాణాం పూర్ణానాం సత్త్వేఽపి ఛత్రిన్యాయేన సర్వే హ్యవతారాః పరామృశ్యన్తే తత్ర పూర్ణత్వం నామ షాడ్గుణ్యపూర్ణస్వేన రూపేణ సాక్షాదవతీర్ణత్వం అంశాంశసంఘాతత్వం నామ - తత్తజ్జీవాన్తరాత్మతయాఽవస్థితస్య షాడ్గుణ్యపూర్ణస్య భగవతః కేనాప్యైశ్వర్యవీర్యాదిగుణలేశేన జీవద్వారావిర్భావః తేన విశిష్టతయా సంజాతత్వం, నిరంశస్య బ్రహ్మస్వరూపస్యైకదేశభేదేనావిర్భావాసంభవాత్, నను తర్హి స్వరూపైకదేశవాచినోంఽశశబ్దస్య కథం గుణపరత్వమితి చేన్న, అపృథక్సిద్ధవిశేషణస్యాప్యంశశబ్దవాచ్యత్వాద్విశిష్టవస్త్వేకదేశత్వస్యైవాంశపదప్రవృత్తినిమిత్తత్వాత్, విశిష్టవస్త్వేకదేశత్వస్యైవాంశపదప్రవృత్తినిమిత్తత్వాత్, విశిష్టవస్త్వేకదేశత్వం చ, విశేషణవిశేష్యయోరేకదేశతయా ద్వయోరప్యవిశిష్టం - వరాహాద్యవతారాణాం పూర్ణత్వం తు తత్తత్ప్రకరణాదిభ్య ఏవావగన్తవ్యమ్ - సర్వావతారసాధారణం ప్రయోజనముపసంహరతి ॥ ఇన్ద్రేతి ॥ ఇన్ద్రారిభిరసురాదిభిః - వ్యాకులం ఉపద్రుతం - లోకం - యుగే యుగే ప్రతియుగం - మృడయన్తి సుఖయన్తి ❀ ॥ ౨౮ ॥ ❀ అవతారకీర్తనాదిఫలమాహ ॥ జన్మ గుహ్యమితి ॥ యః కశ్చిన్నరో - భగవతః - ఏతజ్జన్మ గుహ్యం అవతారరహస్యం - సాయం ప్రాతః సమాహితచిత్తో భక్త్యా గృణన్ కీర్తయన్ దుఃఖజాతాద్విముచ్యతే సంసారాన్ముక్తో భవతీత్యర్థః - జన్మ గుహ్యమిత్యనేన భగవజ్జన్మ - న జీవజన్మవత్కర్మమూలమ్ - అపితు స్వసంకల్పమూలమిత్యభిప్రేతమ్ ❀ ॥ ౨౯ ॥ ❀ తదేవ వర్ణయిష్యన్ రూపప్రసఙ్గాన్న కేవలమవతీర్ణమేవ రామకృష్ణాద్యాఖ్యం భగవతో రూపం - అపితు పరిదృశ్యమానం ప్రకృతిగుణవైషమ్యమూలమహదాదికృతజగదపి తద్రూపమిత్యాహ ॥ ఏతద్రూపమితి ॥ చిదాత్మనః, జ్ఞానస్వరూపస్య - అత ఏవ అరూపస్య - అమూర్తస్వరూపస్య భగవతః - మాయాగుణైః - గుణపరిణామరూపైః - మహదాదిభిః - ఆత్మని ఆధారభూతే స్వస్మిన్ - ఏతత్ పరిదృశ్యమానం జగదాత్మకం రూపం - విరచితం - ఆత్మనీత్యనేన రూపశబ్దేన చ జగతో భగవద్రూపత్వముపపాదితం, శరీరస్యాత్మనాధార్యత్వనియ

మాత్ ॥౩౦॥, ఏవంజగదన్తర్గతదేవమనుష్యాదిశరీరాణామపి భగవద్రూపత్వేసతి జీవానాం కేవలం దేవోహం మనుష్యోహమిత్యభిమానో భ్రమ ఏవేత్యాహ॥ యథేతి॥ యథా మేఘసమూహాః, నభస్యాకాశే - అబుద్ధిభిః ఆకాశయాథాత్మ్యానభిజ్ఞైః - ఆరోపితాః, యథాచ పృథివ్యాస్సంబన్ధీ రేణుః ధూళిః - అనిలే - తద్యాథాత్మ్యానభిజ్ఞైరారోపితా - ఏవమబుద్ధిభిః ప్రత్యగాత్మయాథాత్మ్యానభిజ్ఞైః - ద్రష్టరి జీవే దృశ్యత్వమారోపితం - దేవాదిశరీరజాతమహంమమాభిమానవిషయత్వేనారోపితమిత్యర్థః - అతోన దేవాదిశరీరజాతం జీవస్వరూపమితిభావః, యద్యపి దేవాదిశరీరస్య తదభిమానిజీవేన ధార్యత్వాత్ తంప్రతి రూపత్వమస్త్యేవ, తథాపి యఆత్మనితిష్ఠన్ - యస్యాత్మా శరీర - మిత్యాద్యుక్తరీత్యా జీవస్యాపి పరమపురుషధార్యత్వాన్ముఖ్యధారకత్వం పరమాత్మనిష్ఠమేవేతి తంప్రత్యేవ దేవాద్యచేతనజాతం ముఖ్యం రూపం - దేహాత్మనోరుభయోరపి పరమపురుషధార్యత్వజ్ఞానం నభ్రమరూపం - ప్రకృతిపురుషయోరబ్రహ్మాత్మకత్వజ్ఞానం, ప్రకృతావాత్మాభిమానః, స్వాతన్త్ర్యాభిమానః - ప్రకృతేః పరిత్యాగాత్మైకధార్యత్వాభిమానశ్చాబుద్ధికృత ఇత్యభిప్రాయః ॥౩౧॥ నను దృశ్యధర్మస్తస్మిన్నారోపితశ్చేత్సజీవః కీదృశ ఇత్యత్రాహ॥ అత ఇతి॥ అతః అచిదాత్మకదృశ్యప్రపఞ్చాత్ - పరం విలక్షణం తత్త్వం, సజీవః, పరత్వమేవదర్శయితుం విశినష్టి, అవ్యక్తం చాక్షుషాదిభిరింద్రియైర్గ్రహీతుమశక్యం, కుతఇత్యపేక్షాయాం హేతు - రదృష్టాశ్రుతవస్తుత్వాదితి, తత్ర హేతుమాహ, అవ్యూఢగుణబృంహితమితి॥ వ్యూఢైః బహుధావిభక్తైః, గుణైః బృంహితం స్థూలీకృతం - యన్నభవతి తదవ్యూఢగుణబృంహితం - అనేనాచిద్వ్యావృత్తిః కారణదశాయామస్థూలమచేతనం - కార్యదశాయాం హి వ్యూఢైర్గుణైస్సత్త్వాదిభిశ్చ స్వీతం స్థూలీభవతి, నతథేత్యర్థః - అతఏవాదృష్టాశ్రుతవస్తుత్వం, తదన్యార్థేనైక తత్ర దృష్టం కార్యావస్థమచిద్ద్రవ్యమ్, శ్రుతం తు కారణావస్థం - అచేతనాపరార్థాచనిత్యాసతతవిక్రియేత్యాదిశాస్త్రైశ్శ్రుతమ్, తదుభయవిలక్షణవస్తుత్వాదవ్యక్తమ్, అవ్యక్తోఽయమచిన్త్యోఽయమవికార్యోఽయముచ్యత ఇతిహి భగవతా గీయతే, ఏవంభూతం యద్వస్తు సజీవః, యః పునర్భవః ప్రకృతిసఙ్గాత్పునః పునర్జన్మభాగిత్యర్థః - యత్పునరితిపాఠే, యతో యత్సంబన్ధాత్పునర్భవః తతః పరమిత్యన్వయః ॥౩౨॥

పం భగవతోహ్యేతద్రూపస్య చిదాత్మనః। మాయాగుణైర్విరచితం మహదాదిభిరాత్మని ॥ ౩౦ ॥ యథానభసి మేఘౌఘో రేణుర్వా పార్థివోఽనిలే। ఏవం ద్రష్టరి దృశ్యత్వమారోపితమబుద్ధిభిః ॥ ౩౧॥ అతః పరం యదవ్యక్తమవ్యూఢగుణబృంహితమ్। అదృష్టాశ్రుతవస్తుత్వాత్సజీవో *యః పునర్భవః॥ ౩౨ ॥ యత్రేమే సదసద్రూపే ప్రతిషిద్ధే స్వసంవిదా। అవిద్యయాత్మని కృతే ఇతి తద్బ్రహ్మదర్శనమ్ ॥ ౩౩॥ యద్యేషోపరతా దేవీ మాయా వై

తర్హ్యేనోపాయేన ప్రకృతిసఙ్గమూలకపునర్భవస్యనివృత్తిః - కీదృశం వా నివృత్తిపునర్భవం జీవస్వరూపమిత్యత్రాహ॥ యత్రేతి ద్వాభ్యామ్॥ సదసచ్ఛబ్దౌ కార్యకారణపరౌ - అసద్వా ఇదమగ్ర ఆసీత్ తతో వై సదజాయతేతి ప్రయోగాత్ - కారణావస్థా చ ప్రళయదశా, తతశ్చాయమర్థః యత్రాత్మని - ఇమే - అచిద్గతే సదసద్రూపే, ఉత్పత్తివినాశావిత్యర్థః, అవిద్యయా అజ్ఞానేన, ఆత్మని కృతే ఆరోపితే చ తస్మిన్నాత్మని, స్వసంవిదా స్వశరీరకపరమాత్మవిషయసమ్యజ్ఞానేన - ప్రతిషిద్ధే నివృత్తే భవతః

అనేనస్వసంవిదేవ పునర్భవనివృత్తిహేతురితి దర్శితమ్, ఇతిశబ్దః ప్రకారవాచీ, ఇతి - ఏవంవిధం స్వసంవిన్నివృత్తోత్పత్తివినాశమిత్యర్థః, అతఏవ - దర్శనం, జ్ఞాతం - ప్రకృతిసఙ్గవియుక్తం కేవలపరిశుద్ధజీవాత్మస్వరూపజ్ఞానం, యత్ - తద్బ్రహ్మ గుణతో బృహత్త్వాత్ బ్రహ్మశబ్దవాచ్యం ముక్తాత్మస్వరూపం బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే - బ్రహ్మణో హి ప్రతిష్ఠాహమ్, మితిముక్తాత్మన్యపి బ్రహ్మశబ్దప్రయోగో దృశ్యతే* ॥ ౩౩ ॥ *యదీ॥ యదీతి॥ యదా - ఏషా వై శారదీ మహదాదికార్యముఖేన విపులా, ఏషా మాయా - తస్మాలా మతిరభినుఃకి - దహాత్మాభిమానాదిరూపా చ - ఉపరతా భవతి నివృత్తా భవతి, ఉపరతిరత్ర సంబన్ధవిరహః, నిత్యాసతతవిక్రియా - గౌరనాద్యన్తవతీతి మాయాశబ్దవాచ్యాయాః ప్రకృతేర్నిత్యత్వాద్వినాశాయోగాత్ ఏవేత్యస్యత దేత్యాదిః, తదైవ - సంపన్నే పరమాత్మప్రాప్త్యా అభివ్యక్తే, స్వేస్వకీయే, మహిమ్ని, గుణాష్టకరూపే, ముక్తైశ్వర్యాత్మకే మహిమ్ని మహీయతే, మహః పూజా, మహశబ్దాదాచారక్యజన్తాత్కర్మణ్యాత్మనేపదం, స్వకీయమహిమలబ్ధ్యాహేతునా పరమవ్యోమవాసిభిర్బహుమతో భవతీతి విదుః, ముక్తాత్మస్వరూపయాథాత్మ్యవిదః, యద్వా, సంపన్న ఇతిప్రథమాన్తతయాచ్ఛేదః - స్వేమహిమ్ని ముక్తైశ్వర్యే - సంపన్నః తల్లబ్ధ్యా సమృద్ధః, మహీయతే, ఇతి నిరవశేషత్వేన ప్రకృతిసంబన్ధతిరోహిత్య నివృత్తావావిర్భూతగుణాష్టకయుక్తః, పరబ్రహ్మానుభవన్ పరమవ్యోమనివాసిభిర్బహుమతో వర్తిష్యత ఇత్యర్థః - అపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకరూపమహిమ్నః - ప్రకాశ్యమానేనజన్య

౩౨॥శ్లో॥ *పా॥ యత్పునర్భవః.

న్త్ర ఇత్యాదిశాస్త్రేభ్యస్స్వాభావికత్వావగమాత్స్వేమహిమ్నీత్యుక్తమ్ ॥ ౩౪ ॥ తదేవం ప్రసక్తానుప్రసక్తతయాజీవస్వరూపం కథితం, అథపరమప్రస్తుతస్య భగవజ్జన్మనోజీవజన్మవిలక్షణత్వమాహ ॥ ఏవమితి ॥ అజనస్యజీవవత్కర్మాయత్తజననరహితస్య, అకర్తుః-తద్వదేవపుణ్యపాపాత్మకకర్మరహితస్య, హృత్పతేః హృదయకమలమధ్యావస్థానేన, పాతిసర్వాణిభూతానినియమయతీతివ్యుత్పత్తిః-తస్య, సర్వాన్తరాత్మనో భగవతః, ఏవముక్తవిధానిజన్మానికర్మాణి, కవయో, వేదగుహ్యానివర్ణయన్తి - కవయోజ్ఞానాధికాః, నముహ్యన్తిచ్ఛిన్తయన్తవిరితిప్రయోగాత్ వేదగుహ్యాని వేదరహస్యానివర్ణయన్తి, అజాయమానో బహుధావిజాయతే తస్యధీరాః పరిజానన్తియోనిమిత్యాదిష్విహవేద - స్తాత్పర్యవృత్త్యావిషయవిభాగప్రదర్శనపూర్వకంయాదృశానిభావయతితాదృశానివర్ణయన్తి తత్రహ్యజాయమానఇత్యనేనజీవస్యయాకర్మాయత్తోత్పత్తిః, సేశ్వరస్యప్రతిషిధ్యతే, బహుధావిజాయతఇత్యనేనాకర్మాయత్తాస్వసంకల్పమూలాచోత్పత్తిర్బోధ్యతే, నహింస్యాద్భూతాని- పశుమాలభేతేత్యాదివత్, విధినిషేధయోర్భిన్నవిషయత్వావశ్యంభావాత్, తయోరేకవిషయత్వేపూర్వోత్తరవ్యాఘాతాపత్తేః, ఏవముత్సర్గాపవాదసామాన్యవిశేషన్యాయాదిభిర్భిన్నైతవ్యమితమనుర్ధంకవయఏవజానన్తీత్యభిప్రాయేణోక్తంతస్యధీరాఃపరిజానన్తియోనిమితి, తస్యప్రస్తుతస్యభగవతోయోనిమధిష్ఠేయంశరీరమ్, ధీరాఃపరిజానన్తి, అకర్మాయత్తత్వస్వేచ్ఛోపాత్తత్వాజహత్స్వభావత్వావిరూపేణధీరాఏవజానన్తీత్యర్థః - అకర్తుఃకర్మాణవేదగుహ్యానీత్యనేన, కర్మవిధినిషేధవాదిన్యోః, నిష్క్రియంనిష్కలం-యస్యచైతత్కర్మసవైవేదితవ్యఇత్యాదిశ్రుత్యోర్గపికవిభిర్భిన్నైతివ్యావిషయవిభాగోదృష్టఇతిసూచితమ్ - ఇదంసగుణనిర్గుణసశరీరాశరీరవికారావికారజీవబ్రహ్మభేదాభేదశ్రుతివిషయవిభాగస్యాప్యుపలక్షణమ్- ఏవంచజన్మకర్మగుణశరీరవికారభేదప్రతిపాదకానాంవేదాన్తవాక్యానాంతత్ప్రతిషేధపరైర్వాక్యైర్బాధ్యత్వం మృషావాదిభిరుక్తమనాదరణీయమితిభావః, తథాచోక్తం వాత్స్యేవరదగురుభిః, యద్బ్రహ్మణోగుణశరీరవికారభేదకర్మాదిగోచరధియఃప్రతిషేధవా

శారదీమతిః । సంపన్నఏవేతివిదుర్మహిమ్నిస్వేమహీయతే ॥ ౩౪ ॥ ఏవంజన్మానికర్మాణిహ్యకర్తురజనస్య
చ । వర్ణయన్తిస్మకవయోవేదగుహ్యానిహృత్పతేః ॥ ౩౫ ॥ సవాఇదంవిశ్వమమోఘలీలస్సృజత్యవత్యత్తినసజ్జ
తేఽస్మిన్ । భూతేషుచాన్తర్హితఆత్మతన్త్రష్షాడ్వర్గికంజిఘ్రతిషడ్గుణేశః ॥ ౩౬ ॥ నచాస్యకశ్చిన్నిపుణేనధా

చః-అన్యోన్యభిన్నవిషయానవిరోధగన్ధమర్హన్తితన్నవిధయఃప్రతిషేధబాధ్యాఇతి - అకర్తుఃకర్మాణివేదగుహ్యానీత్యనేన-భగవచ్చేష్టితానాంజగద్వ్యాపారాదిరూపాణాంజీవచేష్టితసజాతీయతయాచిన్తయితుమశక్యాని-కింకతద్వైజాత్యేనవేదాదేవావగన్తవ్యాని- తథైవచకవిభిరపవర్ణ్యన్తఇతిచోక్తం - కవయోవర్ణయన్తీత్యనేనకవీనాంభగవజ్జన్మకర్మయాథాత్మ్యవేదనామూలకతద్వర్ణయితృత్వోక్త్యాకుబుద్ధీనాంభగవజ్జన్మకర్మాదియాథాత్మ్యావేదిత్వంచసూచితమ్ ॥ ౩౫ ॥ తదేవోపపాదయితుంతావద్భగవతస్సచ్చేష్టితస్యజీవతశ్చేష్టితాభ్యాంవైజాత్యందర్శయతి ॥ సవాఇతి ॥ సవైభగవాన్-అమోఘలీలః అమోఘాఅవితథాలీలా యస్యసః ఇదంపరిదృశ్యమానంచిదచిదాత్మకంజగత్-సృజతి - అవతి-రక్షతి-అత్తి సంహరతి-నచాస్మిన్జగతిసజ్జతేచ-లీలాశబ్దేనజగద్వ్యాపారస్యలీలాత్వముక్తమ్- అనేనప్రాచీనకర్మవాసనానుగుణప్రవృత్తిబుద్ధ్యనుగుణకేవలసుఖదుఃఖాద్యర్థజీవకర్మవ్యావృత్తిః - అమోఘపదేనలీలాయానిర్విఘ్నసమాప్తిం వదతాప్యనేకాన్తరాయోపహతజీవకర్మవైజాత్యముక్తమ్-సముదాయేనజీవవైజాత్యంవిశ్వంసృజత్యవత్యత్తీత్యనేన-సర్గాదికర్మణఃకృత్స్నజగద్విషయకత్వోక్త్యాఽనల్పత్వమవగతం-అనేనాత్యల్పజీవకర్మవ్యావృత్తిః-అస్మిన్నసజ్జతఇతిసఙ్గనిషేధేన-సఙ్గహేతుకరాగద్వేషాదిరాహిత్యంలబ్ధం- తేనచవైషమ్యనైర్ఘృణ్యాభావః-ఏవంచజీవవ్యావృత్తిః-కేచ్ఛ-భూతేషుచిదచిదాత్మకేషు-నహింస్యాద్భూతానీత్యాదావివాత్రభూతశబ్దోఽచేతనసంసృష్టచేతనవాచీ-అన్తర్హితఃఅన్తరాత్మతయావస్థితోపి-భూతైరవిజ్ఞాతఇత్యర్థః-జీవస్త్వనుమాపకైర్లక్షణైర్విజ్ఞాయతఇతితతోవ్యావృత్తిఃఆత్మతన్త్రఃస్వతన్త్రః-జీవస్తుకాలకర్మదైవాదిపరతన్త్రః-షడ్గుణేశఃజ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్యవీర్యతేజసాంషణ్ణాంగుణానామీశఃఅధిపతిః- ఆశ్రయఇతియావత్ -జీవస్తుతద్విపరీతగుణాశ్రయః-షాడ్వర్గికమ్-షడిన్ద్రియవేద్యంశబ్దాదికమ్ - భుఙ్క్తేతేనలీలారసమనుభవతి-జీవస్తుసుఖ్యతిదుఃఖ్యతిముహ్యతిచేతిభావః ॥ ౩౬ ॥ నేతి ॥ యతఏవమతఏవ- అస్య-మనసాసఙ్కల్పేన-వచోభిర్వేదాత్మకైశ్చ-నామానిదేవమనుష్యాదినామాని-రూపాణిదేవాదిరూపాణిచ-నటచర్యామివ-వితన్వతఃవిదధతఃధాతుర్గీశ్వరస్య-ఊతీఃగతీః -అవతేర్గతిశ్చార్థః-పదవీః-ప్రకారానితియావత్ -నిపుణేనభావప్రధానోనిర్దేశః-నైపుణ్యేనాపి-జన్తుః-నావైతినావగచ్ఛతి- అనవగ

తౌ హేతుం వదన్ జన్తుం విశినష్టి - కుత్సితా మనీషా బుద్ధిర్యస్య - శబ్దాదివిషయాసక్తబుద్ధిః - అజ్ఞః అహంమమాభిమానాభ్యాం స్వాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యానభిజ్ఞః - మనోవచోభిః - నామాని రూపాణి చ వితన్వత ఇత్యత్ర - మనసా సఙ్కల్పేన రూపసృష్టిః - వేదవచోభిర్నామకల్పనమితి వివేకః - నామరూపే పఞ్చభూతానాం కృత్యానాం చ ప్రపఞ్చనమ్ - వేదశబ్దేభ్య ఏవాదౌ దేవాదీనాం చకార స ఇతి వచనాత్ - నటచర్యామివేతి చిదచిద్గతదోషరాహిత్యం వివక్షితం యద్వా - నటచర్యామివ - నటో యథా విచిత్రవేషానుపాదత్తే తద్వద్రూపాణి మత్స్యకూర్మాదీని తన్నామాని చ సన్తన్వతం బిభ్రతోఽస్య ధాతుర్జగత్స్రష్టురీశ్వరస్య ఊతీర్గతిర్జన్తుః కశ్చన సావధానో నిపుణేన తర్కేణ నైపుణ్యేన చ నావైతీత్యర్థః - అత్ర పక్షే నటచర్యామివేతి దృష్టాన్తే నేదం వివక్షితం - నటస్యానేకవేషపరిగ్రహేఽపి యథా స్వస్వభావాత్యాగః - వేషాణాం చేష్టామూలచర్యాయాశ్చ లీలాత్వం - తద్వదస్యాపీతి - కుమనీషోఽజ్ఞో జన్తుర్నావైతీత్యనేన - శబ్దాదిషు విరక్తః స్వాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యమననశీలస్త్వవైతీతి సూచితమ్*॥౩౭॥*తదేవాహ స ఇతి॥ పునః - అమాయయా మాయాగుణకామాదిరహితయా - సంతతయా - అనువృత్తయా దురన్తవీర్యస్య అపారవీర్యస్య రథాఙ్గపాణేః అనువృత్త్యా సేవయా - తస్య రథాఙ్గపాణేః - పాదసరోజగన్ధం - భజేత అనుభవేత్ - సః - ధాతుః - రథాఙ్గపాణేః - పదవీం - వేద జానాతి - తథాచోక్తం భగవతా - భక్త్యా త్వనన్యయా శక్యః అహమేవంవిధోఽర్జున - జ్ఞాతుం ద్రష్టుం చ తత్త్వేన ప్రవేష్టుం చ పరన్తపేతి *॥౩౮॥*ఏవం మయోపపాదితం భగవదవతారాదిరహస్యమమాయికావిచ్ఛిన్నభగవద్భక్తియోగనిష్ఠా భవన్తో జానన్త్యేవాత్ర న విప్రతిపత్తిరితి సూచయితుం - శ్రోతౄణాం శౌనకాదీనాం కృతార్థతాం సహేతుకామావిష్కరోతి॥ అథేతి॥ భగవన్త ఇతి॥ సంబోధనం - యూయమిత్యధ్యాహారః - యద్వా - హే మునయః - భగవన్తః పూజ్యాః భవన్తః - ధన్యాః - కృతార్థాః - కుతః - హి - యస్మాత్ - ఇహ లోకే - అఖిలలోకనాథే వాసుదేవే - సర్వాత్మకం సర్వప్రకారం - కరణత్రయేణాపీత్యర్థః - సర్వాత్మక ఇతి పాఠే - సర్వస్యాత్మని సర్వశరీరక ఏవేతి వాసుదేవవిశేషణం - ఆత్మభావం - భావో భక్తియోగః -

తురవైతి జన్తుః కుమనీష ఊతీః। నామాని రూపాణి మనోవచోభిః సన్తన్వతో * నటచర్యామివాజ్ఞః॥౩౭॥ స వేద ధాతుః పదవీం పరస్య దురన్తవీర్యస్య రథాఙ్గపాణేః। యోఽమాయయా సంతతయానువృత్త్యా భజేత తత్పాదసరోజగన్ధమ్॥౩౮॥ అథేహ ధన్యా భగవన్త ఇత్థం యద్వాసుదేవేఽఖిలలోకనాథే। కుర్వన్తి † సర్వాత్మకమాత్మభావం న యత్ర భూయః పరివర్త ఉగ్రః॥౩౯॥ ఇదం భాగవతం నామ పురాణం బ్రహ్మసమ్మితమ్। ఉత్తమశ్లోకచరితం చకార భగవానృషిః॥౪౦॥ నిఃశ్రేయసాయ లోకస్య ధన్యం స్వస్త్యయనం మహత్। తదిదం గ్రాహ

ఆత్మనో భావః - ఆత్మకర్తృకః - సర్వాత్మన ఇతి పాఠే - ఆత్మనా మనసా - యో భావో భక్తిః - తం కుర్వన్తి అతో ధన్యా ఇత్యర్థః - కథం, భక్తియోగమాత్రకర్తృత్వేన ధన్యతేత్యపేక్షాయామాత్మభావం విశినష్టి॥ యత్ర యస్మిన్నాత్మభావే - సతి - ఉగ్రః - గర్భజన్మజరామరణాదిదుఃఖహేతుత్వేన ఘోరః పరివర్తః సంసారపరివృత్తిః భూయో న భవతి*॥౩౯॥*తదేవం - పుంసామేకాన్తతశ్శ్రేయస్తన్నశ్శంసితుమర్హసీత్యాదీనాం శౌనకాదిప్రశ్నానాం సంగ్రహేణోత్తరాణ్యభిధాయ - అథ తచ్ఛుశ్రూషితభాగవతాఖ్యపురాణముఖేన తాన్యేవ విస్తరతః ప్రతిపిపాదయిషుః - ప్రావదేతత్పురాణనిర్మాణప్రకారం - నిర్మాతుర్బాదరాయణస్య నిర్మాణప్రవృత్తినిమిత్తం, నిర్మితస్య పునశ్శుకం ప్రత్యధ్యాపనం, తేనాధీతస్య రాజ్ఞే శ్రవణం చ సహేతుకం ప్రస్తుమవసరప్రదానాయ భగవాన్బాదరాయణస్తదిదం పురాణం నిర్మాయ పుత్రమధ్యాప్య తన్ముఖేన ప్రవర్తయామాస - తదాహం తన్ముఖేనాధిగతమిదం పురాణం - వః, శ్రావయిష్యామీత్యాహ సూతః॥ ఇదమితి॥ ఇదం భాగవతమితి ప్రసిద్ధం పురాణం, బ్రహ్మసమ్మితం బ్రహ్మ, వేదస్తేన సమ్మితం సమీకృతం వేదతుల్యమిత్యర్థః - యద్వా - బ్రహ్మపరం బ్రహ్మ, తత్సమ్యక్ మీయతేఽనేనేతి బ్రహ్మసమ్మితం - బాహులకాత్కరణే క్తః పరబ్రహ్మప్రమాపకమిత్యర్థః - యద్వా, సమ్యక్ మీయతే ప్రమీయత ఇతి కర్మణ్యేవ క్తః - బ్రహ్మ-సమ్మితం యస్మాత్తద్బ్రహ్మసమ్మితం - సంపూర్వాదిణ్గతావిత్యస్మాద్వా కర్మణి క్తః - జమోహారిస్వాదచిజమునిత్యమితి జముడాగమః - బ్రహ్మ సమ్యక్, ఇతం, అవగతం - యేన యస్మాద్వా తద్బ్రహ్మసమ్మితం - తత్ర హేతుం వదన్విశినష్టి, ఉత్తమశ్లోకస్య భగవతః చరితం చరితప్రతిపాదకం ప్రతిపాద్యప్రతిపాదకయోరభేదవివక్షయోత్తమశ్లోకచరితమిత్యుక్తం, ఏవంవిధం పురాణం - భగవానృషిః నిఖిలనిగమద్రష్టా వ్యాసశ్చకార*॥౪౦॥*కిమర్థం - లోకస్య శృణ్వతో జనస్య - నిఃశ్రేయసార్థం ముక్త్యర్థం, తదేవ దర్శయితుం విశినష్టి - ధన్యం సమ్యగ్జ్ఞానజననద్వారా కృతార్థతావహం - స్వస్త్యయనం మఙ్గలాస్పదం, పవిత్రాణాం పవిత్రం యో చ మఙ్గలానాం చ మఙ్గలమిత్యుక్తరీత్యా నిరతిశయమఙ్గలావహ భగవత్స్వ

౩౭॥శ్లో॥పా॥ * సంతన్వతో నటచర్యాం. ౩౯॥శ్లో॥పా † సర్వాత్మక ఆత్మభావమ్. † పా॥ సర్వాత్మన ఆత్మభావమ్.

రూపరూపాదిప్రతిపాదకత్వేనమజ్ఞ శాస్త్రపదమిత్యర్థః ॥ తత్ - ఉక్తవిధం-ఇదంపురాణం,ఆత్మవతాం ప్రజ్ఞానవతాం శ్రేష్ఠం- సుతంశ్రీశుకం-గ్రాహయామాస అధ్యాపయామాస ॥ ౪౧॥ పురాణమేవవిశినష్టి ॥ సర్వేషాంపూర్వోక్తరథాంగాత్మకానాంవేదానాం-ఇతిహాసానాంచసారంసారంసముద్ధృతం, ఏతత్పురాణరూపేణేతి శేషః, సారం, స్థిరాంశః, సమీచీనన్యాయైః పరిష్కృతోఽర్థ ఇతియావత్ - సారంసారంసముద్ధృతమిత్యనేనవేదేతిహాసాదిసిద్ధస్యార్థశరీరస్య క్రమవిశేషనివేశనం-వేదాద్యర్థపరిష్కరణంచ-వ్యాసబుద్ధ్యధీనమిత్యవగమ్యతే- సతు-అధీత్యైతత్పురాణంశ్శుకస్తు-పరీక్షితంమహారాజం-ఇదంశ్రావయామాస శృణోతేశ్శబ్దకర్మణోఽణ్యన్తే, కర్తుః పరీక్షితో, ణౌ, గతిబుద్ధీతికర్మసంజ్ఞాయాంప్రాప్తి, యా ఏవంగ్రాహయామాససుతమిత్యత్రాపి, తత్రగ్రహేరపిశబ్దకర్మత్వాత్ ॥ ౪౨ ॥ పరీక్షితంకథంభూతం, గఙ్గాయాంప్రాయోపవిష్టంఅనశనవ్రతదీక్షితం-ఋషిభిః పరీతంపరివేష్టితం, తత్రపరీక్షితస్సన్నిధౌ భూరితేజసా, విప్రర్షే శ్శుకస్య కీర్తయతః శ్రావయతస్సతం, మేవిప్రాః ॥ ౪౩ ॥ తత్రనివిష్టోహం-తదనుగ్రహాత్ శుకానుగ్రహాత్, అభ్యగమం అధిగతవానస్మిపురాణమితి శేషః, గమేర్లఙ్యుత్తమైకవచనత్వాదభ్యగమమితిరూపం-సః తదనుగ్రహాదధిగతైతత్పురాణోహంచ, యథాధీతం యథావదధీతం, యద్వా అధీతమితథావేత్తిః, యథాధ్యయనంఅధ్యయనమనతిక్రమ్య అధ్యయనానుసారేణేత్యర్థః, యథామతిశ్రావయిష్యామి, యథామతీత్యనేనపురాణస్యదురవబోధ్యత్వంసూచ్యతే ॥ ౪౪ ॥ పురాణంస్తౌతి ॥ కృష్ణ ఇతి॥ కృష్ణే భగవతిధర్మజ్ఞానాదిభిస్సహ, స్వధామ, స్వలోకం, గతేవతి, అతఏవకలౌయుగే నష్టదృశాంనష్టప్రజ్ఞానాంజనానాం- దృష్టిప్రదానక్షమః, ఏషపురాణరూపోఽర్కః సూర్యోఽధునాఉదితః యథారాత్రౌనష్టదృష్టీనామర్కోదయేసతి, దృష్టి

యామాససుతమాత్మవతాంవరమ్ ॥ ౪౧ ॥ సర్వవేదేతిహాసానాంసారంసారంసముద్ధృతమ్ । సతుసంశ్రావయామాసమహారాజంపరీక్షితమ్ ॥ ౪౨ ॥ ప్రాయోపవిష్టంగఙ్గాయాంపరీతంపరమర్షిభిః । తత్రకీర్తయతోవిప్రావిప్రర్షేర్భూరితేజసః ॥ ౪౩ ॥ అహంచాధ్యగమంతత్రనివిష్టస్తదనుగ్రహాత్ । సోహంవశ్శ్రావయిష్యామియథాధీతంయథామతి ॥ ౪౪ ॥ కృష్ణేస్వధామోపగతేధర్మజ్ఞానాదిభిస్సహ । కలౌనష్టదృశామేషపురాణార్కోఽధునోదితః ॥ ౪౫ ॥ ******************************
******** ఇతిశ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, తృతీయోఽధ్యాయః. ********

శ్రీవ్యాసఉవాచ ॥ ఇతిబ్రువాణంసంస్తూయమునీనాందీర్ఘసత్రిణామ్ । వృద్ధః కులపతిస్సూతంబహ్వృచశ్శౌనకోఽబ్రవీత్ ॥ ౧ ॥ సూతసూతమహాభాగవదనోవదతాంవర । కథాంభాగవతీంపుణ్యాంయదాహభగవా

స్వవిషయగ్రహణసమర్థాభవతి, ఏవంరాత్రిరూపేకలౌనష్టప్రజ్ఞానాంపునరేతత్పురాణార్కోదయేనప్రజ్ఞాప్రవర్తత ఇత్యర్థః ॥ ౪౫ ॥ ఇతిశ్రీవత్సాన్వయపయః, శ్రీవీరరాఘవలిఖితాయాంశ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాయాంప్రథమస్కన్ధేతృతీయోఽధ్యాయః ****************************

ఇత్థంలబ్ధావసరశ్శౌనకః పృచ్ఛతీత్యాహవ్యాసః ॥ ఇతీతి ॥ అత్రవ్యాసఉవాచేతిపఠ్యతే, యుక్తంచైతత్, కృత్స్నప్రబన్ధస్యవ్యాసోక్తిరూపత్వాపపరీక్షిచ్ఛుకశౌనకసూతప్రశ్నోత్తరరూపేణప్రణీతత్వాత్తత్రతత్రపరీక్షిదాదిప్రశ్నోత్తరత్వజ్ఞాపనాయరాజోవాచశుకఉవాచేత్యాదీనాంపాఠేపయతి శౌనకసూతప్రశ్నోత్తరప్రకారాచుకారరూపాశ్శ్లోకాదృశ్యన్తే, తేషాంసర్వేషామాదౌశౌనకసూతప్రశ్నోత్తరత్వజ్ఞాపనాయతేషాంవ్యాసోక్తిత్వజ్ఞాపనాయచతదాదౌవ్యాసఉవాచేత్యస్యపాఠావశ్యంభావాత, క్వచిత్తదభావేప్యర్థతస్తస్యవివక్షితత్వాత్ శౌనకాదరర్వాచీనస్యనియతప్రవృత్తరాదరథావాదేవాముకఉవాచేతిపాఠాయోగాత్, ఏతేనాత్రైవవ్యాసఉవాచేతిపఠ్యతేనక్వాప్యన్యత్రాస్మిన్పురాణేతత్రమూలంమృగ్యమితికేషాంచిదాశఙ్కాపరాస్తా, ఇతిఇత్థంబ్రువాణంసూతం, సంస్తూయ, దీర్ఘసత్రాణాంబ్రహ్మసత్రేణదీక్షితానాంమునీనాంకులస్యసమూహస్యపతిః, కులశబ్దస్యనిత్యసాపేక్షత్వాద్దేవదత్తస్యగురుకులమిత్యాదావివసమాసః, వృద్ధః జ్ఞానేనవయసాచవృద్ధః, బహ్వృచః ఋగ్వేదీ, శౌనకోఽబ్రవీత్ ॥ ౧॥ తదేవాహ ॥ సూతసూతేత్యాదిభిస్సప్తదశభిః ॥ హేసూతసూత, ఆదరాత్సంభ్రమాద్వాద్విరుక్తిః, హేమహాభాగవాగ్యవక్, భాగ్యమత్రనిఖిలతత్త్వజ్ఞానిత్వరూపం, హేవదతాంవర, భాగవతీంశ్రీమద్భాగవతపురాణప్రతిపాద్యాంకథాం, నః, అస్మభ్యం, వద, భాగవతంవిశినష్టి, యద్భాగవతం, భగవాఞ్ఛుకఆహ, పరీక్షితఇతిశేషః, వృత్తిస్యాత్ భాగవతస్యబుద్ధ్యానిపక్వస్యయదిత్యనేనపరామ

ర్నః ❁ ॥౨॥ ❁ ఏవం సామాన్యతః పృష్ట్వా విశేషతః పృచ్ఛతి ॥ కస్మిన్నితి ॥ ఇయం భాగవతీకథా కస్మిన్యుగే ప్రవృత్తా, ఇత్యేకః ప్రశ్నః-కస్మిన్ స్థానే ఇత్యపరః-కేన హేతునేతి తృతీయః, కుతః కస్మాద్ధేతోః, కేన పుంసా సంబోధితః కృష్ణో మునిర్ద్వైపాయనః-ఇమాం సంహితాం భాగవతరూపాం కృతవానితి చతుర్థః ❁ ॥౩॥ ❁ యదుక్తం, స తు సంశ్రావయామాస మహారాజం పరీక్షితమితి తద్ఘటమానమివాభిప్రేత్య, తద్ధేతుమాహాత్మ్యవిశేషజిజ్ఞాసుకం విశినష్టి ॥ తస్యేత్యాదిభిః పఞ్చభిః ॥ తస్య కృష్ణస్య మునేః పుత్రః శుకో మహాయోగీ యోగిశ్రేష్ఠః, శ్రేష్ఠత్వమేవాహ, సమదృక్, సర్వదేవమనుష్యాదిశరీరజాతం ప్రధానపరిణామరూపత్వేన పరాక్త్వేన చ, జీవవర్గం జ్ఞానైకాకారత్వేన, సర్వత్రానుస్యూతం పరమాత్మానం సత్యజ్ఞానాదికల్యాణగుణాకరత్వేన చ, త్ర్యేవం రూపం సమం పశ్యతీతి సమదృక్, ఏవంవిధమేవ సమదర్శిత్వం, విద్యావినయసంపన్నే బ్రాహ్మణే గవి హస్తిని ॥ శుని చైవ శ్వపాకే చ పణ్డితాః సమదర్శిన ఇత్యాదావప్యగీయత, నిర్వికల్పకః భేదానుసంధానరహితః ॥ దేహగతవికల్పానాం-దేవమనుష్యత్వాదీనామాత్మనినారోపయితా, యద్వా, అబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రవస్తుజ్ఞానరహితః, ఏకాన్తమతిః, ఏకాన్తా అవ్యభిచారిణీ నిశ్చితేతి యావత్, మతిర్భగవతి, తథాభూతః, ఉన్నిద్రః జాగరూకః, యా నిశా సర్వభూతానాం తస్యాం జాగర్తి సంయమీ, త్యుక్తవిధజాగరయుక్త ఇత్యర్థః, గూఢః స్వమాహాత్మ్యానావిష్కరణశీలః, మూఢోఽజ్ఞ ఇవ, ఈయతే ప్రతీయతే, దృశ్యత ఇత్యర్థః ❁ ॥౪॥ ❁ తస్య జ్ఞానాధిక్యమేవ వ్యఞ్జయన్ కంచిదితిహాసమాహ-దృష్ట్వేత్యనేన ॥ కదాచిత్ క్వచిత్, దేవస్త్రియః నగ్నాః జలే విహరన్త్యః, పురతో గచ్ఛన్తం శుకమాలోక్య వాసాంసి న పరిదధుః, తతః పృష్ఠత ఆయాన్తం శ్రీవ్యాసమాలోక్య హ్రియా పరిదధుః, తదిదం చిత్రమవలోక్య శ్రీవ్యాసోఽపృచ్ఛత్, శుకమవలోక్యాపి వాసాంసి కిం న పరిధత్తేతి, తదా తా ఊచుః, తవ తు స్త్రీపురుషవివేకోఽస్తి, త్వత్సుతస్య తు పరమాత్మనిష్ఠైకమనసస్తద్వ్యతిరిక్తజ్ఞా

ఽప్సుకః ॥౨॥ కస్మిన్యుగే ప్రవృత్తేయం స్థానే వా కేన హేతునా । కుతస్సంచోదితః కృష్ణః కృతవాన్సంహితాం మునిః ॥౩॥ తస్య పుత్రో మహాయోగీ సమదృఙ్నిర్వికల్పకః । ఏకాన్తమతిరున్నిద్రో గూఢో మూఢ ఇవేయతే ॥౪॥ దృష్ట్వానుయాన్తమృషిమాత్మజమప్యనగ్నం దేవ్యో హ్రియా పరిదధుర్న సుతస్య చిత్రమ్ । తద్వీక్ష్య పృచ్ఛతి మునౌ జగదుస్తవాస్తి స్త్రీపుంభిదా న తు సుతస్య వివిక్తదృష్టేః ॥౫॥ కథమాలక్షితః పౌరైస్సంప్రాప్తః కురుజాఙ్గలాన్ । ఉన్మత్తమూకజడవద్విచరన్గజసాహ్వయే ॥౬॥ కథం వా పాణ్డవేయస్య రాజర్షేర్మునినా సహ । సంవాదస్సమభూత్తాత యత్రైషా సాత్వతీ శ్రుతిః ॥౭॥ స గోదోహనమాత్రం హి గృహేషు గృహమేధినామ్ । అవేక్షతే మహాభాగస్తీర్థీకుర్వంస్తదాశ్రమమ్ ॥౮॥ అభిమన్యుసుతం సూత ప్రాహుర్భాగవతోత్తమమ్ । తస్య జన్మ మహాశ్చర్యం కర్మాణి చ గృణీహి నః ॥౯॥ స సమ్రాట్ కస్య వా హేతోః పాణ్డూనాం మానవర్ధనః । ప్రాయో

నాభావేన స్త్రీపుంవిభాగో నాస్తి, అతస్త్వనువలోక్యాపలజ్జారహితా, న పరిదధిమ, త్వాం త్వవలోక్య పరిదధీమేతి, సోఽయమనూచ్యతే ॥ ఆత్మజమనుయాన్తమనగ్నమపి యుషింవ్యాసం దృష్ట్వా, దేవ్యో దేవానాం స్త్రియః, హ్రియా లజ్జయా, పరిదధుః, వాసాంసీతి శేషః-సుతస్య-నగ్నస్య సుతస్య దర్శనే, న పరిదధుః-తద్విచిత్రం వీక్ష్య మునౌ వ్యాసే పృచ్ఛతి సతి-జగదుః-దేవ్య ఇత్యనుషజ్జః-కిమితి- తవ-స్త్రీపుంభిదా స్త్రీపుంసభేదోఽస్తి - త్వత్సుతస్య తు, నాస్తి, తత్ర హేతుః, వివిక్తే ప్రకృతిపురుషవిలక్షణే, పరమాత్మన్యేవ దృష్టిర్యస్య, తథాభూతత్వాత్తస్య దర్శనే చాపి, నాస్మాకం లజ్జా బభూవేతి ❁ ॥౫॥ ❁ ఏవంభూతః, స దా కురూన్ జాఙ్గలాంశ్చ- ఉన్మత్తవన్మూఢవజ్జడవచ్చ విచరన్ - కథం వా గజసాహ్వయే హస్తినాఖ్యే పురే-సంప్రాప్తః, కథం వా పౌరైర్గజ్ఞైరాలక్షితః ❁ ॥౬॥ ❁ కథం వా పాణ్డవేయస్య రాజర్షేః పరీక్షితో మునినా శుకేన సంవాదస్సంబభూవ, యత్ర సంవాదే ఏషా సాత్వతీ- సాతయ అసుఖయతీతి సాత్, పరమాత్మా, సాతేస్సుఖార్థాత్సాతాప్రద్వాతో హేతుమణ్యన్తాత్, వ్యాసరూపవిధినా, అనుపసర్గాల్లింపవిన్దేత్యాదినా శప్రత్యయాభావపక్షేక్విపి సాదితి వ్యుత్పత్తేః, సః ప్రతిపాద్యతయా అస్యామస్తీతి సాత్వతీ, మతుప్యగిత్త్వాత్ జీఙ్, శ్రుతిః శ్రుతితుల్యా ప్రవృత్తా ❁ ॥౭॥ ❁ సంవాదస్యాసంభావనాం వ్యఞ్జయన్నాహ ॥ స ఇతి ॥ స మహాయోగీ శుకః, గృహమేధినాం గృహాశ్రమిణాం, గృహేషు, గోదోహనమాత్రం, యావతా కాలేన గౌర్దుహ్యతే తావన్తం కాలం - అవేక్షతే ప్రతీక్షమాణస్తిష్ఠతి, న త్వధికమిత్యర్థః- విరక్తత్వాదితి భావః, కదమవేక్షతే, తేషాం గృహమేధినాం ఆశ్రమం తీర్థీకుర్వన్ పవిత్రీకర్తుమిత్యర్థః ॥౮॥ అన్యచ్చ పృచ్ఛతి ॥ అభిమన్యుసుతమితి ॥ హే సూత అభిమన్యోస్సుతం పరీక్షితం, మహాభాగవతం ప్రాహుః, అతస్తస్య మహాశ్చర్యం జన్మ, కర్మాణి చ, నోఽస్మాకం, గృణీహి కథయ ❁ ॥౯॥ ❁ పాణ్డూనాం పాణ్డువంశజానాం, మానం ప్రాశస్త్యం వర్ధయతీతి వర్ధనః, నన్ద్యాదిత్వాత్కర్తరి ల్యుః, స

సమ్రాట్ సార్వభౌమః, స పరీక్షిత్, కస్య హేతోః కస్మాద్ధేతోః, అధిరాట్ఛ్రియం ఆధిరాజ్యసంపదం, అనాదృత్య గఙ్గాయాం ప్రాయోపవిష్టః ॥౧౦॥ శత్రవః, ఆత్మనః శివాయ ఆత్మనాం యోగక్షేమాయ, ధనాని ఆనీయ ఆహృత్య, నమన్తీత్యర్థః, యస్య పరీక్షితః పాదనికేతం పాదపీఠం- నమన్తి, హేత్యాశ్చర్యే, స వీరః పరీక్షిత్, యువా సన్నపి దుస్త్యజాం శ్రియం అధిరాట్ఛ్రియం, అసుభిః ప్రాణైః సహ ఉత్స్రష్టుం త్యక్తుం, ఐషత ఐచ్ఛత్, అహో ఆశ్చర్యమేతత్ ॥౧౧॥ నను భాగవతం ప్రాప్తేరిత్యర్థత్వమేవోక్తత్వాద్భాగవతానాం చ దేహతదనుబన్ధిషు విరక్తేస్స్వాభావికత్వాచ్చ నేదమాశ్చర్యమిత్యత ఆహ॥ శివాయేతి॥ యద్యపి భాగవతా విరక్తాః, తథాప్యుత్తమశ్లోకో భగవానేవ పరమయనం, ప్రాప్యః ప్రాపకమాధారశ్చ యేషాం తే జనాః, భాగవతాః, నాత్మార్థం జీవన్తి, కింతు, లోకస్య, శివాయ మఙ్గళాయ, భూతయే శ్రియై, భవాయ తస్యోత్తరోత్తరోదయాయ చ, జీవన్తి ఏవం పరాశ్రయం, పరైర్లోకైః శివాద్యర్థమాశ్రయణీయం, పరోపకారకమిత్యర్థః, కళేబరం, కుతో హేతోః, నిర్విద్య హేయం మత్వా, ముమోచ తత్యాజ ॥ ౧౨ ॥ ప్రశ్నముపసంహరతి॥ తదితి॥ నః, అస్మాభిః పృష్టస్త్వం- తదేతత్పృష్టం సర్వం - సమ్యగాచక్ష్వ ఆఖ్యాహి -యదిహ కించనాపృష్టమస్తి- తదపి సమాచక్ష్వ- యదపీతి పాఠే- యదస్మాత్పృష్టస్త్వం- తతః పృష్టం తదేతత్సర్వం, అన్యదపి కించిత్సమాచక్ష్వ త్వాం అన్యత్ర ఛాన్దసాత్, వేదవాక్యం వినా- వాచాం ఇతిహాసపురాణాదిరూపాణాం విషయే- స్నాతం పారంగతం, అధికృతం వా - మన్యే, వేదవాక్యవ్యతిరిక్తేతిహాసపురాణాదిశ్రవణే త్వామేవాధికారిణం వ్యాసానుగృహీతరోమహర్షణసుతం మన్య ఇత్యర్థః ॥ ౧౩ ॥ ఏవమాపృష్టస్సూతః కస్మిన్యుగే ప్రవృత్తేయమిత్యాదిప్రశ్నాన్ప్రతివివక్షుస్తావత్తదుపోద్ఘాతరూపం జన్మప్రభృత్యేతత్పురాణ

పవిష్టో గఙ్గాయామనాదృత్యాధిరాట్ఛ్రియమ్॥ ౧౦ ॥ నమన్తి యత్పాదనికేతమాత్మనశ్శివాయ హానీయ ధనాని శత్రవః। కథం స వీరశ్శ్రియమఙ్గ దుస్త్యజాం యువైషతోత్స్రష్టుమహో సహాసుభిః॥౧౧॥ శివాయ లోకస్య భవాయ భూతయే య ఉత్తమశ్లోకపరాయణా జనాః। జీవన్తి నాత్మార్థమసౌ పరాశ్రయం ముమోచ నిర్విద్య కుతః కళేబరమ్॥౧౨॥ తత్సర్వం నస్సమాచక్ష్వ పృష్టో యదిహ కించన। మన్యే త్వాం విషయే వాచాం స్నాతమన్యత్ర ఛాన్దసాత్॥౧౩॥ సూత ఉవాచ॥ ద్వాపరే సమనుప్రాప్తే తృతీయే యుగపర్యయే। జాతః పరాశరాద్యోగీ వాసవ్యాం కలయా హరేః॥౧౪॥ స కదాచిత్సరస్వత్యా ఉపస్పృశ్య జలం శుచిః। వివిక్త ఏక ఆసీన ఉదితే రవిమణ్డలే॥౧౫॥ పరావరజ్ఞస్స ఋషిః కాలేనావ్యక్తరంహసా॥ యుగధర్మవ్యతికరం ప్రాప్తం భువి యుగే యుగే॥౧౬॥ భౌతికానాం చ భూతానాం శక్తిహ్రాసం చ తత్కృతమ్। అశ్రద్ధధానాన్నిస్సత్త్వాన్దుర్మేధాన్ హ్రసితాయుషః॥౧౭॥ దుర్భగాంశ్చ జనాన్వీక్ష్య మునిర్దివ్యేన చక్షుషా। సర్వవర్ణాశ్రమాణాం యద్దధ్యౌ హితమమోఘ

యోగాధికం శ్రీవ్యాసచరిత్రం తదనుప్రయుక్తం శ్రీనారదవృత్తాన్తం చాహ॥ ద్వాపర ఇత్యాదినా ॥ యావత్షష్ఠాధ్యాయసమాప్తి- ద్వాపరే యుగే సమనుప్రాప్తే తత్రాపి తృతీయస్య యుగస్య పర్యయే అవసానే, పరాశరాత్, వాసవ్యాం ఉపరిచరవసుబీజజాతాయాం సత్యవత్యాం- హరేః కలయా అంశేన, యోగీ వ్యాసో- జాతః జజ్ఞే ॥ ౧౪॥ స వ్యాసః కదాచిత్ సరస్వత్యాం, శుచి పవిత్రం జలముపస్పృశ్యాచమ్య, ఇదం నిత్యకర్మోపలక్షణం, రవిమణ్డలే ఉదితే సతి, ఏకోఽసహాయః, వివిక్తే నిర్జనే దేశే, ఆసీన ఉపవిష్టః ॥౧౫॥ ఋషిర్నిఖిలనిగమద్రష్టా, పరావరజ్ఞః ప్రకృతిపురుషేశ్వరరూపోత్కృష్టాప్రకృష్టతత్త్వయాథాత్మ్యదర్శీ, సః, వ్యాసః, అవ్యక్తం రంహః వేగో యస్య తేన, దుర్నిరీక్ష్యవేగేన కాలేన హేతునా, భువి భూలోకే- ప్రతియుగం ప్రాప్తం- ధర్మవ్యతికరం ధర్మవ్యత్యాసం -కృతాదియుగక్రమేణ ప్రాప్తం ధర్మస్య వృద్ధిహ్రాసాదికమిత్యర్థః ॥ ౧౬ ॥ తథా తత్కృతం ధర్మవ్యతికరకృతం, భౌతికానాం ఆకాశాదిభూతపరిణామరూపాణాం దేవాదిశరీరాణాం, భూతానాం తత్సంసృష్టానాం జీవానాం చ- శక్తిహ్రాసం శక్తిక్షయం చ- తథా జనానపి వీక్ష్య, కథంభూతాన్- అశ్రద్ధధానాన్ శ్రద్ధారహితాన్, స్వస్వవర్ణాశ్రమానుగుణధర్మానుష్ఠానవిషయకత్వరారహితాన్, నిస్సత్త్వాన్ దుర్బలాన్, సత్త్వానుష్ఠానశ్రద్ధాయాం దుర్బలాన్, సత్యపి సత్త్వే దుర్మేధాన్, హ్రసితం సంకుచితం ఆయుః యేషాం తాన్, అనుష్ఠానోపయుక్తజ్ఞానాయురహితాన్ ॥ ౧౭ ॥ అత ఏవ దుర్భగాన్ భాగ్యహీనాన్, మునిః పరమాత్మయాథాత్మ్యమననశీలః, అత ఏవ- అమోఘదృక్ అవితథసంకల్పః, దివ్యేన చక్షుషా యోగపరిశుద్ధేన మనసా, సర్వేషాం వర్ణానాం, ఆశ్రమిణాం చ-

౧౩॥ శ్లో॥ పా॥ యదపి కించన॥

హితం చ ధ్యాయన్ చిన్తితవాన్, చిన్తాపూర్వకం చకారేత్యర్థః ॥ ౧౮ ॥ తదేవాహ, ప్రజానాం త్రైవర్ణికానాం సమ్బన్ధి-తాసాం శ్రేయస్సాధనతయాఽనుష్ఠేయం, వైదికం వేదపూర్వభాగబోధ్యం, అత ఏవ-విశుద్ధం భ్రమప్రమాదవిప్రలిప్సాదిపురుషదోషాస్పృష్టవిధిబోధితం- చాతుర్హోత్రం చాతుర్హోత్రశబ్దవాచ్యమనుష్ఠాతృకర్తృకం కర్మ-వీక్ష్య ప్రజానామనుష్ఠేయమాలోచ్య, తావత్ - యజ్ఞానాం సన్తత్యై కర్తృయజ్ఞకలాపవిషయకసౌకర్యార్థం - తదవ్యవస్థకం పూర్వమేకరూపేణావస్థితం వేదం ఋగ్యజుస్సామాథర్వభేదేన చతుర్విధం, వ్యసనాత్ వ్యభాంక్షీత్ ॥ ౧౯ ॥ చాతుర్విధ్యేన విధానమేవ దర్శయతి॥ ఋగితి ॥ ఋగాద్యాశ్చత్వారో వేదా-ఉద్ధృతాః సమ్మిశ్రమాత్రవేదరాశేరుద్ధృత్య సన్నివేశవిశేషేణ యోజితా ఇత్యర్థః -తథా, ఇతిహాసః, పురాణాని చ, ఉద్ధృతానీత్యనుషఙ్గః- కాలేన విప్లుతాని మాత్స్యాదిపురాణానీతిహాసాశ్చోద్ధృతా ఇత్యర్థః- ఇతిహాసపురాణాని విశిష్య పఞ్చమో వేద ఉచ్యతే, పఞ్చమవేదత్వేన ప్రసిద్ధ్యన్త ఇత్యర్థః ॥ ౨౦ ॥ తత్ర ఋగాదీనాం మధ్యే, ఋగ్వేదధరః పైలః, అధ్యయనపూర్వమృగ్వేదం పైలో ముఖిర్ధారేత్యర్థః-కవిర్విద్వాన్ - జైమినిస్తు, సామగః అధ్యయనపూర్వకం ఋగాధారాణి సామాని జగావిత్యర్థః, వైశమ్పాయన ఏక ఏవ ఋషిః - యజుషాం నిష్ణాతః పారంగతః, మతః స్మృతః, అవాన్తరభేదాభిప్రాయేణ యజుషామిత్యుక్తమ్ ॥ ౨౧ ॥ ఏవమథర్వాఙ్గిరసామిత్యత్రాపి తేషాం, నిష్ణాతః, దారుణో - దరుణోఽపత్యం దారుణిః - సుమన్తుర్నామ మునిరాసీత్ - అథర్వాఖ్యాన్యఙ్గిరాంసి తేషాం, ఇతిహాసానాం పురాణానాం చ నిష్ణాతస్తు - మే మమ సూతస్య - పితా రోమహర్షణః ॥ ౨౨ ॥ సర్వ ఏవైతే భగవతో వ్యాసస్యానుగ్రహాదేవ నిష్ణాతా బభూవురిత్యర్థతో ద్రష్టవ్యం, తత ఏతే, పైలాదయః, స్వం స్వం వేదం, శిష్యైః ప్రశిష్యైః

దృక్ ॥ ౧౮ ॥ చాతుర్హోత్రం కర్మ శుద్ధం ప్రజానాం వీక్ష్య వైదికమ్ ॥ వ్యదధాద్యజ్ఞసన్తత్యై వేదమేకం చతుర్విధమ్ ॥ ౧౯ ॥ ఋగ్యజుస్సామాథర్వాఖ్యా వేదాశ్చత్వార ఉద్ధృతాః । ఇతిహాసపురాణం చ పఞ్చమో వేద ఉచ్యతే ॥ ౨౦ ॥ తత్రర్గ్వేదధరః పైలస్సామగో జైమినిః కవిః । వైశమ్పాయన ఏవైకో నిష్ణాతో యజుషాం మతః ॥ ౨౧ ॥ అథర్వాఙ్గిరసామాసీత్సుమన్తుర్దారుణో మునిః । ఇతిహాసపురాణానాం పితా మే రోమహర్షణః ॥ ౨౨ ॥ త ఏత ఋషయో వేదం స్వం స్వం వ్యస్యన్ననేకధా । శిష్యైః ప్రశిష్యైస్తచ్ఛిష్యైర్వేదాస్తే శాఖినోఽభవన్ ॥ ౨౩ ॥ త ఏవ వేదా దుర్మేధైర్ధార్యన్తే పురుషైర్యథా । ఏవం చకార భగవాన్ వ్యాసః కృపణవత్సలః ॥ ౨౪ ॥ స్త్రీశూద్రద్విజబన్ధూనాం త్రయీ న శ్రుతిగోచరా । కర్మశ్రేయసి మూఢానాం శ్రేయ ఏవం భవేదిహ ॥ ఇతి భారతమాఖ్యానం కృపయా మునినా కృతమ్ ॥ ౨౫ ॥ ఏవం ప్రవృత్తస్య సదా భూతానాం శ్రేయసి ద్విజాః । సర్వాత్మకేనాపి యదా నాతుష్యద్ధృదయం తతః ॥ ౨౬ ॥ నాతిప్రసీదద్ధృదయస్సరస్వత్యాస్తటే శుచౌ । వితర్కయన్ వివిక్తస్థ ఇదం ప్రోవాచ ధర్మవిత్ ॥ ౨౭ ॥ ధృతవ్రతేన హి మయా ఛన్దాంసి గురవోఽగ్నయః । మానితా నిర్వ్యలీకేన గృహీతం చా

శిష్యాణామపశిష్యైస్తేషామపశిష్యైశ్చ శిష్యాదిద్వారేత్యర్థః, అనేకధా - వ్యస్యన్ వ్యభాంక్షురిత్యర్థః తతస్తే వేదాః శాఖినోఽభవన్, వ్యస్తశాఖా అభవన్-తత్ర ఋగ్వేదః ఏకవింశతిశాఖాభేదం ప్రాప్తః, యజుర్వేదస్తు, ఏకశతధా-సామవేదస్తు సహస్రధా, అథర్వణస్తు నవధేతి వివేకః ॥ ౨౩ ॥ కిమర్థమేవమత్ర నాశిష్యాదిముఖేన చ వ్యభాంక్షీదిత్యపేక్షాయాం ప్రయోజనం దర్శయన్ వ్యాసనామనిర్వక్తి॥ త ఇతి॥ దుర్మేధైః -అల్పప్రజ్ఞైః పురుషైః-త ఏతే వేదా యథా ధార్యన్తే యథా సన్నివేశితేషు ధార్యన్తే, ఏవం-తథా-చకార భగవాన్ వ్యాసః, తత్ర హేతుః-కృపణేషు వత్సలః వాత్సల్యయుక్తః యతో వేదాన్ వ్యస్యత్ వ్యభాంక్షీత్-అత ఏవ వ్యాస ఇతి ప్రసిద్ధో బభూవేతి భావః ॥ ౨౪ ॥ ఏవం కృతవతాపి పునర్మునినా వ్యాసేన-స్త్రీణాం-శూద్రాణాం చ-ద్విజబన్ధూనాం-త్రైవర్ణికాభాసానాం చ-శ్రుతిగోచరా శ్రవణవిషయా త్రయీ ఋగాదిభిన్నో వేదః-న భవతి-అధ్యయనస్యోపనయనాఙ్గకత్వాదుపనయనస్య చ త్రైవర్ణికాధికారిత్వాత్ స్త్రీశూద్రాదీనాం వేదాధ్యయనయోగ్యతా నాస్తి-అత ఏవ కర్మశ్రేయసి వైదికకర్మసాధ్యే శ్రేయసి మూఢానాం పురుషార్థచతుష్టయతత్సాధనవిషయకజ్ఞానవిధురాణాం -అన్యథా శ్రేయో న భవే-దిత్థం తు భవేదితి హేత్వాలోచయతా-కృపయా-భారతమాఖ్యానం కృతమ్ ॥ ౨౫ ॥ హే ద్విజాః-ఏవం సర్వాత్మకేన-కేన ప్రకారేణాపి-భూతానాం లోకానాం-శ్రేయసి నిమిత్తే-సదా ప్రవృత్తస్యాపి-బాదరాయణస్య - హృదయం మనో-యదా నాతుష్యత్ న జహర్ష- తతస్తదా-నాతిప్రసీదత్-ప్రసన్నం హృదయం యస్య తథాభూతః-శుచౌ పరిశుద్ధే-సరస్వత్యాస్తటే-వివిక్తే నిర్జనే దేశే- స్థితః వితర్కయన్ అసన్తోషహేతుః కో వేతి విచారయన్ ధర్మవిద్బాదరాయణ-ఇదం స్వగతం వక్ష్యమాణమువాచ ॥ ౨౬ ॥ ౨౭ ॥ తదేవాహ ధృతవ్రతేనేత్యాదిభిశ్చతుర్భిః-ధృతం వ్రతం ఛన్దోగుర్వగ్నిసేవా

ప్రయుక్తం యేన-తేన మయా-ఛన్దాంసి ఛన్దోధిదైవతాని-గురవోఽగ్నయశ్చ-నిర్వ్యళీకేన నిష్కపటభావేన మానితాః బహుమానితాః పూజితా ఇతి యావత్-ఛన్దఆదీనాం-అనుశాసనం గృహీతం కృతం చ ॥౨౮॥ కించ భారతవ్యపదేశేన భారతవ్యాజేన-ఆమ్నాయానాం వేదానాం - అర్థశ్చ దర్శితః-భారతం విశినష్టి-యత్ర-భారతే-స్త్రీశూద్రాదిభిరపి-ధర్మో-దృశ్యతే-స్వస్వాపేక్షితశ్రేయస్సాధన స్వాచరూపో ధర్మో దృశ్యతే అవగమ్యతే ॥౨౯॥ అథాప్యేవమపి-బత ఇతి ఖేదే మమ దైహ్యః దేహస్థః-విభుః ప్రభుః-ఆత్మా ప్రత్యగాత్మా-ఆత్మనా అన్తఃకరణేన సహ యద్వా-దైహ్యో విభురాత్మా-అన్తఃకరణం-ఆత్మనా స్వయం - బ్రహ్మవర్చసి-వృత్తస్వాధ్యాయనిమిత్తే తేజసి-సమాసాన్తవిధేరనిత్యత్వాత్ బ్రహ్మహస్తిభ్యాం వర్చస ఇత్యజభావః-ఉశత్తమః శుద్ధతమోఽపి-అసంపన్న ఇవ-అసమృద్ధ ఇవ-ఆభాతి-అసత్తమ ఇతి పాఠే-బ్రహ్మవర్చసి- అసంపన్న ఇవ బ్రహ్మవర్చసరహిత ఇవ-ఆభాతి-యథా అసత్తమః అసజ్జనతమ ఆభాతి తద్వత్ ॥౩౦॥ ఏవం వితర్క్య సూక్ష్మదర్శిత్వాదసన్తోషహేతుముత్ప్రేక్షతే॥ కిం వేతి॥ యతో భాగవతధర్మాః ప్రాయశో మయా న నిరూపితాః-తతో వాఽనాకిమసన్తోషః-పారిశేష్యాదయమేవాసన్తోషహేతుర్భవితుమర్హతీత్యభిప్రాయేణానిరూపణస్యాసన్తోషహేతుత్వముపపాదయతి-ప్రియా ఇతి-సర్వాన్తరాత్మని భగవతి ప్రీతే సతి హి-తన్నియామ్యస్య మనసస్తోషః-స చ భగవాన్-భాగవతేషు తుష్టేషు సత్సు-స్వయం తుష్యతి-తేషాం చ సన్తోషహేతవః-త ఏవ-భాగవతధర్మా ఏవ - తదనిరూపణాదుచిత ఏవాసన్తోష ఇతి భావః-ప్రాయేణేత్యనేన-క్వచిత్క్వచిదేవ భారతే భాగవతధర్మనిరూపణమితి సూచితమ్ ॥౩౧॥ ఏవమిత్థమాత్మానం ఖిన్నం దూనం మన్యమానస్య-అత ఏవ ఖిద్యతస్తస్య కృష్ణస్య వ్యాసస్య-ప్రాగుదాహృతం పూర్వముక్తం సరస్వతీతటస్థమాశ్రమం ప్రతి నారదోఽభ్యా

నుశాసనమ్॥౨౮॥ భారతవ్యపదేశేన హ్యామ్నాయార్థశ్చ దర్శితః। దృశ్యతే యత్ర ధర్మాదిః స్త్రీశూద్రాదిభిరప్యుత॥౨౯॥ అథాపి బత మే దైహ్యో హ్యాత్మా చైవాత్మనా విభుః। అసంపన్న ఇవాభాతి బ్రహ్మవర్చస్యుశత్తమః॥౩౦॥ కిం వా భాగవతా ధర్మా న ప్రాయేణ నిరూపితాః। ప్రియాః పరమహంసానాం త ఏవ హ్యచ్యుతప్రియాః ॥౩౧॥ తస్యైవం ఖిన్నమాత్మానం మన్యమానస్య ఖిద్యతః। కృష్ణస్య నారదోఽభ్యాగాదాశ్రమం ప్రాగుదాహృతమ్॥ తమభిజ్ఞాయ సహసా ప్రత్యుత్థాయాగతం మునిః। పూజయామాస విధివన్నారదం సురపూజితమ్॥౩౩॥ ****

***** ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే ప్రథమస్కన్ధే చతుర్థోఽధ్యాయః *****

అథ తం సుఖమాసీన ఉపాసీనం బృహచ్ఛ్రవాః। దేవర్షిః ప్రాహ విప్రర్షిం వీణాపాణిః స్మయన్నివ॥౧॥ నారద ఉవాచ॥ పారాశర్య మహాభాగ భవతః కచ్చిదాత్మనా। పరితుష్యతి శారీర ఆత్మా మానస ఏవ వా॥౨॥ జిజ్ఞాసితం సుసంపన్నమపి తే మహదద్భుతమ్। కృతవాన్ భారతం యస్త్వం సర్వార్థపరిబృంహితమ్॥౩॥ జిజ్ఞాసితమధీతం చ బ్రహ్మ యత్తత్సనాతనమ్। తథాపి శోచస్యాత్మానమకృతార్థ ఇవ ప్రభో॥౪॥ వ్యాస ఉవాచ॥ అస్త్యేవ మే సర్వమి

గాత్ అభ్యాగచ్ఛత్ ॥౩౨॥ తమాగతమభిజ్ఞాయ చిహ్నైర్నారదం మునిం జ్ఞాత్వా-సహసా త్వరయా విధివత్పూజయామాస-కథంభూతం సురైః పూజితం-పూజ్యమానం-మతిబుద్ధిపూజార్థేభ్యశ్చేతి వర్తమానే క్తః ॥౩౩॥ ఇతి శ్రీవాత్స్యవీరరాఘవసూరిలిఖితాయాం ప్రథమస్కన్ధవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థోఽధ్యాయః *****

అథ యథావత్పూజానన్తరం సుఖమాసీనః బృహచ్ఛ్రవాః కీర్తిర్యస్య, వీణా పాణౌ యస్య సః, దేవర్షిర్నారదః, స్మయన్నివ, స్వాజ్ఞయా ఉపాసీనముపవిష్టం, విప్రర్షిం వ్యాసం ప్రాహ ॥౧॥ తదేవాహ॥ పారాశర్యేతి త్రిభిః॥ అసన్తోషమాలక్ష్యాహ, కచ్చిదితి, ఇష్టప్రశ్నే, హే పారాశర్య, హే మహాభాగ, భగవతస్తవ, ఆత్మనా స్వయం, శారీర ఆత్మా క్షేత్రజ్ఞః, మానసః మనస్సంబన్ధీ మనఃకరణకః, సమనస్క ఇతి యావత్, పరితుష్యత్యేవ వా పరితుష్యత్యేవ హి కచ్చిత్ ॥౨॥ తే త్వయా జిజ్ఞాసితం జ్ఞాతుమిష్టం, సర్వం సుసంపన్నమపి, అపిశబ్దః ప్రశ్నద్యోతకః, జ్ఞాతమేవ హీత్యర్థః, పదగతౌ గత్యర్థా బుద్ధ్యర్థాః, యత్, యస్మాత్ సర్వార్థైః పరిబృంహితం, సర్వార్థాః పరిబృంహితా ఉపబృంహితా యేన తదితి వా అత ఏవ మహద్విపులం అద్భుతం శబ్దతోఽర్థతశ్చ చిత్రమ్, భారతం కృతవాన్, అతస్సుసంపన్నం జిజ్ఞాసితమితి భావః ॥౩॥ కించ యత్సనాతనమనాదినిధనావిచ్ఛిన్నసమ్ప్రదాయం, బ్రహ్మ వేద, స్తదధీతం జిజ్ఞాసితం చ, సన్నర్థస్స్వవివక్షితః, విచారితమితి వా, పూర్వోత్తరమీమాంసయోః ప్రణాయనప్రణయనాభ్యామితి భావః, తథాప్యేవం కృతకృత్యోఽపి, త్వమకృతార్థః, అకృతకృత్య ఇవ, హే ప్రభో, శోచసి శోచన్నివ లక్ష్యస ఇత్యర్థః ॥౪॥ ఏవమాపృష్ట ఆహ వ్యాసః॥ అస్తీత్యాదిభిస్త్రిభిః, త్వయా

౩౦ ॥ పా ॥ బ్రహ్మవర్చస్యసత్తమః.

క్తం సర్వమిదం, జిజ్ఞాసితం సుసంపన్నమిత్యాదినోక్తమ్, మయా త్వయైవ, తథాపి, మమాత్మా, న పరితుష్యతే, తస్యాసన్తోషస్య, మూలం నిమిత్తం, అవ్యక్తం మయాజ్ఞాతం, అతః, త్వా, త్వామేవ, అగాధబోధం అపారజ్ఞానం సర్వజ్ఞమితి యావత్, ఆత్మభవో బ్రహ్మా, తస్యాత్మనః స్వగిరా, దుత్సఙ్గాత్, భూతం, పృచ్ఛామహే ॥౫॥ నాహం జానామీతి మావోచ ఇత్యభిప్రాయేణాహ ॥ స వా ఇతి ॥ స వై జ్ఞానినామగ్రణీర్భవాన్, సమస్తం గుహ్యం, దేహినామన్తర్గతం, వేద జానాతి, కుతః, యద్యస్మాత్, త్వయా పురాణః పురుషః, సర్వజగత్కారణభూతః, సర్వజ్ఞః పరమపురుషః, ఉపాసితః, కథం పరమపురుషోపాసనమాత్రేణాహం జానీయామిత్యత్రాహ, పరావరేశః, పరే బ్రహ్మాదయః అవరే యస్మాత్, స చాసావీశః, సర్వనియన్తా భగవాన్, మనసైవ సఙ్కల్పమాత్రేణైవ, విశ్వం సృజత్యవతి అత్తి సంహరతి చ, అథాపి, గుణైస్సత్త్వాదిభిః, న సజ్జత ఇత్యసఙ్గః స్వసఙ్కల్పకృతజగదుదయవిభవలయలీలస్య సర్వజ్ఞస్య సర్వనియన్తుస్సర్వప్రాణ్యన్తర్గతవస్తువేదిత్వాత్, యథా క్రతురస్మిన్ లోకే పురుషో భవతీతి న్యాయేనైశ్వర్యవత్సర్వం ముక్తప్రాయస్త్వమపి జానాస్యేవేతి భావః ॥ ౬ ॥ ఏతదేవోపపాదయన్ స్వసన్తోషనిమిత్తం వదేత్యాహ ॥ త్వమితి ॥ త్వమర్క ఇవ సూర్య ఇవ, త్రిలోకీం పర్యటన్, బహిష్ఠవస్తుద్రష్టా, వాయురివాన్తశ్చరః, జ్ఞానవ్యాప్త్యా సర్వేషామన్తశ్చరన్, ఆత్మసాక్షీ, ఆత్మనోఽన్తఃకరణస్య సాక్షీ సాక్షాద్ద్రష్టా, హృద్గతార్థవేదీత్యర్థః, అతః, పరం చావరం చ తయోస్సమాహారః తస్మిన్, బ్రహ్మణి పరే బ్రహ్మణి, తదావేదకే వేదాఖ్యే బ్రహ్మణి చ విషయే, ధర్మతః, నిష్ఠితధర్మైః, వ్రతైః కాణ్డవ్రతాదిభిశ్చ, స్నాతస్య పారంగతస్య, సమాప్తధర్మవ్రతస్యేత్యర్థః, మమ, న్యూనమసన్తోషరూపం, అలం విచక్ష్వ, న్యూనశబ్దస్తద్ధేతావుపచారాద్వర్తతే, న్యూనహేతుం విచక్ష్వ, చక్షిర్దర్శనేఽపి వర్తతే, పశ్య ఆలోచయేత్యర్థః, అలం ద్రష్టుం సమర్థస్త్వం, "యద్వా", న్యూనమితి భావప్రధానో నిర్దేశః, అలమధికం, న్యూనం న్యూనత్వం, విచక్ష్వ, "అథవా", చక్షిర్భాషణార్థ ఏవ, న్యూనతాహేతుం విచక్ష్వేత్యర్థః ॥ ౭ ॥ ఇత్థం ప్రచోదిత ఆహ భగవాన్నారదో యావదధ్యాయ

దం త్వయోక్తం తథాపి నాత్మా పరితుష్యతే * మే । తన్మూలమవ్యక్తమగాధబోధం పృచ్ఛామహే * త్వాత్మభవాత్మభూతమ్ ॥ ౫ ॥ స వై భవాన్వేద సమస్తగుహ్యముపాసితో యత్పురుషః పురాణః । పరావరేశో మనసైవ విశ్వం సృజత్యవత్యత్తి గుణైరసఙ్గః ॥ ౬ ॥ త్వం పర్యటన్నర్క ఇవ త్రిలోకీమన్తశ్చరో వాయురివాత్మసాక్షీ । పరావరే బ్రహ్మణి ధర్మతో వ్రతైః * స్నాతస్య మే న్యూనమలం విచక్ష్వ ॥ ౭ ॥ నారద ఉవాచ ॥ భవతాఽనుదితప్రాయం యశో భగవతోఽమలమ్ । యేనైవాసౌ న తుష్యేత మన్యే తద్దర్శనం ఖిలమ్ ॥ ౮ ॥ యథా ధర్మాదయశ్చార్థా మునివర్యానుకీర్తితాః । న తథా వాసుదేవస్య మహిమా హ్యనువర్ణితః ॥ ౯ ॥ న తద్వచశ్చిత్రపదం హరేర్యశో జగత్పవిత్రం

సమాప్తి ॥ కిం వా భాగవతా ధర్మా న ప్రాయేణ నిరూపితా ఇతి తదుత్ప్రేక్షితమేవ తావదసన్తోషహేతుమాహ ॥ భవతేతి ద్వాభ్యామ్ ॥ అమలం శృణ్వతాం వదతాం చాఖిలదురితాపహం, భగవతో యశః, భవతానుదితప్రాయం ప్రాయేణావర్ణితమిత్యర్థః, ప్రాయగ్రహణేన భారతే ప్రాసఙ్గికతయా అప్రాధాన్యేన భగవద్యశః క్వచిత్క్వచిదుదితం, న తు కృత్స్నప్రబన్ధానుస్యూతత్వేన ప్రాధాన్యేనోదితమితి సూచ్యతే - యేన భగవద్యశోఽననువర్ణనేనైవ - అసౌ - తవాత్మా - న తుష్యేత - అసౌ భగవాన్వా - న తుష్యేత - భగవదపరితోషే సతి - తన్నియామ్యం త్వదీయమన్తఃకరణమపి న తుష్యత్యేవేతి భావః "యద్వా", యేనైవ కారణేన న తుష్యేత - అసౌ తవాత్మా - భగవాన్వా - తత్కారణం కిమితి చేత్ - ఖిలం న్యూనం - తద్దర్శనమేవ భగవద్దర్శనమేవ - భగవత్స్వరూపరూపగుణవిభూతియాథాత్మ్యజ్ఞానపూర్వకం ప్రాధాన్యేన తద్వర్ణనాభావ ఏవేతి - మన్య ఇత్యర్థః * ॥ ౮ ॥ * ప్రాయశబ్దాభిప్రేతం వ్యనక్తి - హే మునివర్య - ధర్మాదయః - ధర్మార్థకామాదయః - అర్థాః పురుషార్థాః - యథా - సహసాధనైరనుకీర్తితాః - భారత ఇతి శేషః - తథా వాసుదేవస్య మహిమా - తే - త్వయా - నానువర్ణితః ॥ ౯ ॥ ఏవం తదుత్ప్రేక్షితమేవాసన్తోషహేతుం దృఢీకృత్య - అథ ప్రియాః పరమహంసానాం త ఏవ హ్యచ్యుతప్రియా ఇతి తదుత్ప్రేక్షితమేవ దృఢీకర్తుం భాగవతధర్మప్రతిపాదకస్య ప్రబన్ధస్య పరమహంసైరనాదరణీయత్వమాహ ॥ నేతి ॥ తత్ - చిత్రాణి పదాని యస్మిన్ అర్థవైచిత్ర్యాస్పష్ట్యుపలక్షణమేతత్ - ఏవంవిధమపి యద్వచో వాక్యం ప్రబన్ధ ఇతి యావత్ - పవిత్రం శృణ్వతాం వదతాం చ పవిత్రత్వాపాదకం - హరేర్యశః - క్వచిదపి - న ప్రగృహీత - నోపాదదీత చేత్ - న ప్రగృణీతేతి పాఠే - న వదేచ్చేత్ - ప్రబన్ధ ఇత్యుపగతం వదనం ప్రబన్ధే ఆరోప్య న ప్రగృణీతేత్యుక్తం "యద్వా", చిత్రపదమపి వచస్తత్ర హరేర్యశో న ప్రగృణీత చేత్ - ప్రబన్ధకర్తేతి శేషః - తద్వచః ప్రబన్ధం - వాయసతీర్థం - ఉశన్తి - వాయసతీర్థతుల్యమిచ్ఛన్తి "తీర్థం విశింషన్నిచ్ఛాఫలమాహ ॥ యత్ర వాయసే తీర్థే - మానసా హంసాః - ఉశిక్షయాః కమనీయనివాసాః - న నిరమన్తి - మానసాఖ్యసరోవరకమనీయనివాసస్థానవిహారిణో మానసహంసాయ

థా వాయసతీర్థముచ్ఛిష్టపాత్రాదియుతరథ్యోదకయుక్తం క్షేత్రం వాయససఞ్చారయోగ్యం- ఉశన్తీచ్ఛన్తి-మన్యన్త ఇతి యావత్-యత్ర న నిరమన్తి న నితరాం రమన్తే-క్షణమాత్రమపనతత్రావతిష్ఠన్త ఇత్యర్థః- తథా-ఉశిక్ కమనీయం-నిరతిశయప్రియం బ్రహ్మైవ-క్షయ ఆశ్రయో యేషాం-మానసాః-మనస ఇమే మానసాః - బ్రహ్మానన్దానుభావుకాః-హంసాః-విశుద్ధాన్తఃకరణాః పరమహంసా ఇతియావత్ - తద్వచః-వాయసం తీర్థముశన్తి-వాయసతుల్యానాం కాముకానామనుభవయోగ్యం మన్యన్తే-యత్ర న నిరమన్తి నాద్రియన్తే-న తత్ర కర్ణం దత్వా శృణ్వన్తీత్యర్థః-ఉశిక్షయేతి పాఠే- ఉశబ్దోఽవధారణే-పరప్రేరణయాపీత్యర్థః॥౧౦॥ * తదేవం భగవద్యశోనఙ్కితస్య ప్రబన్ధస్య శబ్దతోఽర్థతశ్చ చిత్రపదస్యాపి భాగవతానుపాదేయత్వముక్తం- అథ తదఙ్కితస్య వైచిత్ర్యరహితస్యాపి ప్రత్యుత శబ్దతోఽర్థతశ్చ దుష్టస్యాప్యతీవ తదుపాదేయత్వమాహ ॥తదితి॥ ప్రతిశ్లోకమబద్ధవత్యపి శబ్దతోఽర్థశ్చ దోషవత్యపి- యస్మిన్ప్రబన్ధే అనన్తస్య భగవతో-యశసా-అఙ్కితాని చిహ్నితాని-భగవద్గుణప్రఖ్యాపకాని-నామాని నారాయణవాసుదేవకృష్ణాదినామాని దృశ్యన్త ఇతి శేషః తద్వాగ్విసర్గః-స ఏవ వాక్ప్రవృత్తిరూపః ప్రబన్ధః జనతా-జనానాం సమూహః-గ్రామజనబన్ధుభ్యస్తలితి సమూహార్థే తల్ప్రత్యయః - తలన్తం స్త్రియామితి స్త్రీత్వం- తస్యాః అఘం పాపం విప్లవః- అన్తర్భావితణ్యర్థాత్ప్లవేః పచాదిత్వాదచ్ "యద్వా," భావే ఋదోరబిత్యప్-జనతాఘస్య విప్లవో నాశో యస్మాత్స తథా అత ఏవ భాగవతా ఉపాదదత ఇతి వదన్విశినష్టి "యచ్ఛృణ్వన్తీతి," యద్వాగ్విసర్గం సాధవశ్శృణ్వన్తి-శ్రావయితృసద్భావే గృణన్తి కథయన్తి శ్రోతృసద్భావే-తదుభయాభావే కేవలం స్వయం గాయన్తి-సామాన్యాభిప్రాయేణ యత్తదితి చ నపుంసకనిర్దేశః- శబ్దదోషో నామ అనుపస్థాప్యార్థాభిప్రాయేణ ప్రయోగః-యథా- స్వే-ఇత్యస్య జ్ఞాతిధనాభిప్రాయేణ ప్రయోగః-అర్థదోషో నామ-అనుపస్థాపకశబ్దోపస్థాప్యత్వం-యథా ఆత్మాత్మీయయోః స్వశబ్దోపస్థాప్యత్వం- తదేవం త్రివర్గతత్సాధనప్రతిపాదకం ప్రబన్ధం భాగవతానుపాదేయం నిన్దిత్వా భగవద్యశః ప్రతిపాదకస్యైవ తదుపాదేయత్వముక్తం ॥౧౧॥ నను ధర్మాదితత్సాధనానామపి పురుషాభిలషితత్వేన హితత్వాత్తన్నిరూపణమప్యర్థవదేవేత్యాశ

* ప్రగృహీత కర్హిచిత్ । తద్వాయసం తీర్థముశన్తి మానసా న యత్ర హంసా †నిరమన్త్యుశిక్క్షయాః ॥ ౧౦ ॥ తద్వాగ్విసర్గో జనతాఘవిప్లవో యస్మిన్ప్రతిశ్లోకమబద్ధవత్యపి । నామాన్యనన్తస్య యశోఽఙ్కితాని యచ్ఛృణ్వన్తి గాయన్తి గృణన్తి సాధవః ॥ ౧౧ ॥ నైష్కర్మ్యమప్యచ్యుతభావవర్జితం న శోభతే జ్ఞానమలం నిరఞ్జనమ్ । కుతః పునశ్శశ్వదభద్రమీశ్వరే న చార్పితం కర్మ యదప్యకారణమ్ ॥ ౧౨ ॥ అథో మహాభాగ భవానమోఘదృక్ శుచి

ఙ్కాయాం విషమిశ్రపయఃప్రశంసాతుల్యం తన్నిరూపణమిత్యభిప్రాయేణైశ్వర్యకైవల్యతత్సాధనానాం పురుషార్థత్వతత్సాధనత్వం ప్రతిక్షిపతి "నైష్కర్మ్యమితి," నిర్గతం కర్మణో నిష్కర్మ-నిష్కర్మైవ నైష్కర్మ్యం-స్వార్థే ష్యఞ్ - కర్మణో బహిర్భూతం-కర్మేతరదాత్మయాథాత్మ్యోపాసనాత్మకజ్ఞానమిత్యర్థః - తన్నిరఞ్జనం-రాగద్వేషాద్యఞ్జనరహితం-రాగాదిభిరనుపప్లుతమప్యచ్యుతస్య భగవతో భావేన భక్తియోగేన వర్జితం చ- జ్ఞానమలం జ్ఞానానాం మధ్యే శలవర్ధనం-అత ఏవ న శోభతే- యద్వా-నైష్కర్మ్యం-నిరఞ్జనం-జ్ఞానమప్యచ్యుతభావవర్జితం చేన్నాలం శోభతే-నాతీవ శోభత ఇత్యర్థః - సర్వే చ్యవనధర్మాణః ప్రతిబుద్ధస్తు మోక్షభాగితి కేవలినోఽపి పునశ్చ్యవనధర్మోక్తేస్తావత్కైవల్యస్య న పురుషార్థత్వం-నాపి తత్సాధనజ్ఞానయోగస్య పురుషార్థసాధనత్వమితి భావః-యతో నైష్కర్మ్యజ్ఞానమేవ న శోభతే-కుతః పునస్తత్కర్మ శోభతే-కిం యత్ "తత్కర్మ ఈశ్వరే న చార్పితం-అభిసంహితార్థకామాదిఫలమచ్యుతభావవర్జితం చేత్యర్థః-అత ఏవ-శశ్వత్ సదా అనుభవదశాయామనుష్ఠానదశాయాం వా అభద్రం దుఃఖం యస్మింస్తత్-అనుష్ఠానదశాయామభద్రవత్త్వం కాయక్లేశావహత్వేన దృష్టమేవ ఫలదశాయామపి-పునఃపతనభయశఙ్కయాఽభద్రవత్త్వమవగన్తవ్యం- యదప్యకారణం నిష్కామకర్మాప్యచ్యుతభావవర్జితం చేన్న శోభతే అయమర్థః॥ జ్ఞానయోగః కర్మయోగశ్చ భగవద్భక్తివర్జితో న శోభతే కామ్యం కర్మ న శోభత ఇతి కైముత్యన్యాయసిద్ధమితి * ॥౧౨॥ * తదేవం లోకహితార్థం ప్రవృత్తస్య తవ కేవలత్రివర్గతత్సాధననిరూపణమనుచితమిత్యుక్తం భవతి-యతస్త్రైవర్గికకర్మణోఽనర్థగర్భత్వం అతస్త్వమఖిలానిష్టపరిహారేష్టప్రాపణక్షమభగవద్భక్తియోగనిష్పాదకతచ్చేష్టితజ్ఞానజనకం ప్రబన్ధం కుర్విత్యాహ॥ హే మహాభాగ భాగ్యమత్ర భగవదంశభూతత్వమఖిలనిగమద్రష్టృత్వం చ-భవాన్ సత్యరతః-సత్యం భూతహితం తస్మిన్ రతః-న కేవలం సత్యరత ఏవ- అపి త్వమోఘదృక్-సత్త్వమూలమమోఘమవితథం పశ్యతీతి తథాభూతహితాచరణోపయుక్తజ్ఞానసమ్పన్నశ్చేత్యర్థః॥ న కేవలమమోఘదృగేవ అపి తు-ధృతవ్రతః ధృతం సఙ్కల్పితం వ్రతం సత్యార్థ

౧౦ ॥ శ్లో॥ పా॥ *ప్రగృణీత కర్హిచిత్. †పా॥ నిరమన్త్యుశిక్షయాః.

దీక్షారూపం యేన సః, భూతహితాచరణాయ బద్ధదీక్ష ఇత్యర్థః- కథమేవం మహానుభావ ఇత్యతో విశినష్టి, శుచిశ్రవాః, శుచి వి శుద్ధం-శ్రవః లోకహితార్థమవతీర్ణో వ్యాస ఇత్యేవంవిధా ప్రథా-యస్య సః- హేతుగర్భాణ్యేతాని విశేషణాని, ఏవంవిధస్యా నర్థగర్భత్రైవర్గికనిరూపణమనుచితమితి భావః, ఉక్తవిధస్త్వ- మురుక్రమస్య, ఉరవః విపులాః క్రమాః పాదన్యాసాః త్రి లోకీసంగ్రాహకా యస్య, తస్య భగవతో, యద్విచేష్టితం, తత్, తదేవ నృణామఖిలానాం బద్ధానాం గర్భజన్మమరణాదిరూ పాణాం ముక్తయే, బద్ధేభ్యో ముక్తయే వా, సమాధినాఽనుస్మర, సమ్యగాలోచనపూర్వకం ప్రబధానేత్యర్థః ✻ ॥౧౩॥ ✻ ఏవం చేత్త్వదాత్మనస్సంతోషో నివర్తతే నాన్యథేత్యాహ ॥ అత ఇతి ॥ అతోఽన్యథా ఉరుక్రమచేష్టాకథనాదన్యథా వై పరి త్యేన, తత్కృతరూపనామభిః, పృథగ్దృశః పృథగ్భూతాన్ - సంబన్ధరహితానర్థాన్, వివక్షతః వర్ణయతస్తవ-అతఏవ, దుస్థితా మతిః, కదాచిదపి, యత్కించిదప్యాస్పదం ప్రతిష్ఠాం, అవ్యాకులతామితి యావత్, న లభేత, ప్రత్యుత వ్యాకులైవ భవతీత్యర్థః, యద్వా, అతోఽన్యథా, యత్కించన వివక్షసే, తత్, నానావిధశాస్త్రార్థదర్శినస్తే మతిః, క్వాపి తత్కృత రూపనామభిః కృతమితి భావే క్తః, కర్మేత్యర్థః, తస్యోరుక్రమస్య కర్మరూపనామభిర్హేతుభిః, ఆస్పదం ప్రతిష్ఠాం న లభతే-బు ద్ధేరవ్యాకులత్వం నామ, భగవత్కర్మరూపనామగోచరత్వం, తన్న సిధ్యతీత్యర్థః- యథా-వాతేన వాయునా ఆహతా ఉ త్పథం నీతా-నౌః, ఆస్పదం న లభతే తద్వత్ - యద్వా, అతః - ఉరుక్రమాత్-అన్యథా అన్యత్వేన-ఉరుక్రమానాత్మకత్వేన, అ బ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రవస్తుత్వేనేతి యావత్- యత్కించన వస్తు- వివక్షతః వర్ణయితుమిచ్ఛతః-అతఏవ-తత్కృతైః, ఉరుక్ర మకృతైర్దేవమనుష్యాదిరూపనామభిః - పృథగ్దృశః పృథగ్దృష్టేః తవ-అతఏవ, దుస్థితా మతిః, క్వాపి కర్హిచిదప్యాస్పదం న లభతే, యత్కించన వివక్షితం చేత్తదురుక్రమాత్మకతయా తద్విభూతిత్వేనైవ వర్ణనీయం చేత్తవ మతి-స్స్వస్థా సత్యాస్ప దం లభతే -అతదాత్మకతయా స్వతన్త్రవస్తుత్వేన వర్ణయితుముద్యుక్తశ్చేత్- తర్హ్యేవ పృథగ్దృష్టేస్తవ దుస్థితా సతీ మ తిరాస్పదం న లభత ఇత్యర్థః- ప్రాధాన్యేనోరుక్రమచేష్టితం వర్ణనీయం, తత్ప్రసఙ్గాదపి యత్కించిద్వస్తు వర్ణయితుమి

శ్రవాస్సత్యరతో ధృతవ్రతః। ఉరుక్రమస్యాఖిలబన్ధముక్తయే సమాధినాఽనుస్మర తద్విచేష్టితమ్॥౧౩॥ అతో ఽన్యథా కించన యద్వివక్షతః పృథగ్దృశస్తత్కృతరూపనామభిః। న కుత్రచిత్క్వాపి చ దుస్థితా మతిర్లభేత వాతాహతనౌరివాస్పదమ్॥ ౧౪ ॥ జుగుప్సితం ధర్మకృతేఽనుశాసతస్స్వభావరక్తస్య మహాన్వ్యతిక్రమః। య ద్వాక్యతో ధర్మ ఇతీతరః స్థితో న మన్యతే తస్య నివారణం జనః ॥౧౫॥ విచక్షణోఽస్యార్హతి వేదితుం విభోరనన్త

ష్టం తదపి తద్విభూతిత్వేనైవ వర్ణనీయం-ఏవం చేన్మతిరవ్యాకులా-అన్యథా తు-వ్యాకులా భవతీతి భావః ✻ ॥౧౪॥ ✻ భూత హితాచరణార్థం ప్రవృత్తస్త్వమహితమేవ కృతవానసీత్యాహ ॥ జుగుప్సితమితి ॥ స్వభావరక్తస్యేత్యస్యార్థకామయోరి త్యాదిః। అర్థకామయోస్స్వభావత ఏవ రక్తస్య జనస్య-ధర్మకృతే - అర్థకామసాధనధర్మార్థం- అనుశాసతః భారతనిర్మాణ ద్వారా బోధయతః- స్తవ-అయం మహాన్వ్యతిక్రమః - చికీర్షితవిపరీతానుష్ఠానరూప ఆపతితః, భూతహితం చికీర్షితమధు నా తద్విపరీతమేవ కృతమిత్యయం మహాన్వ్యతిక్రమ ఇత్యర్థః - అత ఇదం జుగుప్సితం నిన్దితమ్- స్వభావత ఏవార్థకామపారవ శ్యమూలకతాపత్రయాభిహతం జనం ప్రతి పునరర్థకామసాధనమేవానుతిష్ఠేత్యనుశాసనం నిన్దితమితి భావః। నను-న మయైవ మనుశాసనే కృతేపి- స్వరుచ్యనుసారాల్లోకో నిఃశ్రేయససాధన ఏవ ప్రవర్తతాం-భారతేపి క్వచిదర్థకామయోర్హేయత్వో క్తత్వాన్న దోషశ్చేత్యత్రాహ॥ యద్వాక్యత ఇతి॥ పరః - కృత్స్నవేదితుస్త్వత్తోఽర్వాచీనోఽకృత్స్నవిజ్జనః, యస్య తవ, వాక్యాదర్థకామసాధనమేవ ధర్మ ఇతి స్థితః - అర్థకామావేవ నిరతిశయపురుషార్థౌ, తత్సాధనమేవ నిరతిశయధర్మ ఇత్యధ్య వసాయయుక్తః-తస్య త్రివర్గస్య నివారణం న మన్యతే-త్వయా త్రివర్గస్య విస్తరేణ ప్రతిపాదితత్వాత్- త్రివర్గస్య నివారణం త్వదభిప్రేతమితి జనో న జానాతీత్యర్థః ✻ ॥౧౫॥ ✻ నన్వకృత్స్నవిజ్జనో న జానాతు నామ-కృత్స్నవిత్తు మమాభిప్రాయం జానాత్యేవేత్యత ఆహ॥ విచక్షణ ఇతి॥ యద్యపి -అస్య విభోర్భగవతః అనన్తపారస్య-కర్మణిష్ఠీయం-అపారం చేష్టితం-విచ క్షణః నిపుణబుద్ధిః- నివృత్తిధర్మతః నివృత్తిధర్మనిష్ఠతయా - సుఖం యథా వేదితుమర్హతి-నివృత్తిధర్మనిష్ఠో భగవద్వైభవాభి జ్ఞో దుర్లభ ఇతి భావః-తథాపి-గుణైః రజఆదిగుణమూలకై రాగాదిభిః - ప్రవర్తమానస్య-అనాత్మనః ఆత్మజ్ఞానరహితస్య జనస్య-విభోశ్చేష్టితం, దర్శయ ప్రబన్ధనిర్మాణేన దర్శయేత్యర్థః - శాసనం నామాజ్ఞాతజ్ఞాపనరూపం, తత్రార్థకామయోః క్వచిదపి హేయత్వానుక్తావపి విచక్షణో జానాత్యేవ- అతస్సం ప్రతి క్వచిదప్యర్థకామయోర్హేయత్వజ్ఞాపనం వ్యర్థమేవ-అ విచక్షణం త్వదభిప్రాయానభిజ్ఞం ప్రత్యపి తద్వ్యర్థమేవ - అతో విచక్షణజనస్యాపి సుఖప్రతిపత్తయే-అర్థకామయోర్హేయ

త్వం-భగవచ్చేష్టితజ్ఞానస్య నిరతిశయపురుషార్థసాధనత్వం చ- విపులప్రబన్ధనిర్మాణేన దర్శయేతి భావః ❀ ॥౧౬॥ ❀ యదుక్తం కుతః పునశ్శశ్వదభద్రమీశ్వరేన చార్పితం కర్మ తికర్మణోఽభద్రగర్భత్వం, భగవద్భక్తియోగస్య తు శశ్వద్భద్రగర్భత్వం చ-తదుభయముపపాదయతి॥ త్యక్త్వేతి॥ పతేదితిశరీరపాతోక్తిః-ఈశ్వరేనచార్పితం-స్వధర్మం స్వసమీహితఫలసాధనం ధర్మం-త్యక్త్వా- హరేశ్చరణామ్బుజం, భజన్భజనోద్యతస్సన్ - అపక్వః అపక్వకషాయః-పతేత్ మ్రియతే యది అముష్య యత్ర క్వాపి-కిమభద్రం భవిష్యతి - న కించిదపీత్యర్థః - న హి కల్యాణకృత్కశ్చిద్దుర్గతిం తాత గచ్ఛతి-ప్రాప్య పుణ్యకృతాల్లోకానుషిత్వా శాశ్వతీస్సమాః ॥ శుచీనాం శ్రీమతాం గేహే యోగభ్రష్టోఽభిజాయతే - అథవా యోగినామేవ కులే భవతి ధీమతా-మితి భగవదుక్తేరితి భావః - అభజతామితిచ్ఛేదః - హరేశ్చరణామ్బుజమభజతాం - యద్వా-స్వధర్మత ఇతి సార్వవిభక్తికస్తసిః-స్వధర్మం భజతాం స్వధర్మమనుతిష్ఠతాం -కర్తరి షష్ఠీయం-కో వార్థః ఆప్తః ప్రాప్తః-న కో ఽపీత్యర్థః- తే తం భుక్త్వా స్వర్గలోకం విశాలం క్షీణే పుణ్యే మర్త్యలోకం విశన్తీతి భగవదుక్తేః - అన్తవదేవాస్య తద్భవతి, తద్యథేహ కర్మచితో లోకః క్షీయత ఏవమేవాముత్ర పుణ్యచితో లోకః క్షీయతే, ప్లవా హ్యేతే అదృఢా యజ్ఞరూపా ఇత్యాదిశ్రుతేశ్చేతి భావః ❀ ॥౧౭॥ ❀ ఏవం భగవద్భక్తిస్వధర్మయోః శశ్వద్భద్రగర్భాభద్రగర్భత్వే ప్రతిపాదితే-అథ, తత్ఫలయోరుపాయాన్తరాలభ్యత్వలభ్యత్వే వదన్నుపాయాన్తరాలభ్యసుఖసాధనోపయుక్తమేవ భూతహితం కార్యమిత్యాహ ॥ తస్యైవేతి॥ ఉపరి బ్రహ్మలోకాదిషు-అధః పాతాలాదిషు, భ్రమతాం జీవానాం, యత్సుఖం పరబ్రహ్మానన్దానుభవాత్మకం-న లభ్యతే-తస్యైవ హేతోః తత్సుఖసాధనోపయుక్తోపాయప్రదర్శనార్థమేవ-కోవిదో నిపుణబుద్ధిస్త్వాదృశః-యతేత, ఏవం చేద్భూతహితకారిత్వం, నాన్యథేతి భావః, తత్సుఖం, వైషయికసుఖం తు, సర్వత్ర ఉపర్యధశ్చ, గభీరరంహసా దుర్లక్ష్యవేగేన, కర్మణేత్యుపలక్షణమిదం, భ్రమతామిత్యనుషఙ్గః, కాలేన, తదుద్బోధితేన ప్రాచీనేన కర్మణా చ - భ్రమతాం జాయమానానాం జనానా

పారస్య నివృత్తితస్సుఖమ్। ప్రవర్తమానస్య గుణైరనాత్మనస్తతో భవాన్దర్శయ చేష్టితం విభోః॥౧౬॥ త్యక్త్వా స్వధర్మం చరణామ్బుజం హరేర్భజన్నపక్వోఽథ పతేత్తతో యది। యత్ర క్వ వాఽభద్రమభూదముష్య కిం కో వాఽర్థ ఆప్తోఽభజతాం స్వధర్మతః ॥౧౭॥ తస్యైవ హేతోః ప్రయతేత కోవిదో న లభ్యతే యద్భ్రమతాముపర్యధః। తల్లభ్యతే దుఃఖవదన్యతస్సుఖం కాలేన సర్వత్ర గభీరరంహసా॥ ౧౮ ॥ న వై జనో జాతు కథంచనావ్రజేన్ముకున్దసేవ్యన్యవదఙ్గ సంసృతిమ్। స్మరన్ముకున్దాఙ్ఘ్ర్యుపగూహనం పునర్విహాతుమిచ్ఛేన్న రసగ్రహో యతః॥

మిత్యర్థః, అన్యతః ఉపాయాన్తరాదేవ, కాలకర్మాదిరూపాల్లభ్యతే, దుఃఖవత్ , యథా దుఃఖం-తద్వత్ అప్రార్థితమపి దుఃఖం, కాలకర్మాదిహేత్వన్తరేణ ప్రయత్నాన్తరేణైవ భవతి, తద్వద్వైషయికసుఖమపీత్యర్థః,, యద్వా,, భక్తిసాధ్యనైశ్రేయససుఖస్యాభూతపూర్వత్వదుఃఖాసంభిన్నత్వజ్ఞాపనాయ భక్తివ్యతిరిక్తోపాయాన్తరసాధ్యస్య సర్వస్యాపి దుఃఖమిశ్రత్వమాహ॥ తదితి ॥ అన్యతః అనభిసంహితఫలవర్ణాశ్రమధర్మోపకృతభగవద్భక్తివ్యతిరిక్తోపాయాత్, యత్సుఖం, మహతా కాలేన సర్వత్ర లభ్యతే, తద్దుఃఖవత్-దుఃఖమిశ్రమేవ, దుఃఖాసంభిన్నం తు ప్రాగుక్తోపాయాదేవేత్యర్థః ❀ ॥౧౮॥ ❀ యత్ర క్వ వాఽభద్రమభూదముష్య కిమితి కాక్వా సూచితమభిప్రాయం సింహావలోకనన్యాయేన వివృణోతి ॥ న వా ఇతి॥ అఙ్గ, హే బాదరాయణ, ముకున్దసేవీ ముకున్దభక్తో జనః, కథంచిదపి, సంసృతిం, నావ్రజేత్, కింతు , తతో ముచ్యత ఏవేత్యర్థః-ఇదం నిష్పన్నభక్తియోగనిష్ఠపురుషాభిప్రాయకం,, తస్య తావదేవ చిరం యావన్న విమోక్ష్యేఽథ సంపత్స్య ఇతి శ్రుతేః, అనిష్పన్నభక్తియోగోఽపి జనః, అన్యవత్ - కేవలకామ్యకర్మివత్, న సంసృతిం వ్రజేత్ - న హి కల్యాణకృత్కశ్చిదిత్యాద్యుక్తరీత్యా కర్మివిలక్షణమేవ, జన్మ ప్రాప్నోతీతి భావః, తదేవ విశదయతి॥ స్మరన్నితి ॥ ముకున్దాఙ్ఘ్ర్యుపగూహనం, గుహూ సంవరణ ఇతి ధాతుః, ముకున్దాఙ్ఘ్ర్యోః, సంవరణం సమ్యగ్వరణం-ప్రపదనమితి యావత్ తత్స్మరన్-పూర్వదైహికం స్మరన్నిత్యర్థః-తత్పునర్విహాతుం త్యక్తుం నేచ్ఛేత్-కుతః-యతో ముకున్దసేవిజనః, రసగ్రహః-రసో వై సః - రసం హ్యేవాయం లబ్ధ్వాఽఽనన్దీ భవతీత్యాదినిరతిశయానన్దాత్మకరసరూపపరమాత్మా నంగృహీతవానిత్యర్థః॥ తథా చోక్తం భగవతా - తత్ర తం బుద్ధిసంయోగం లభతే పౌర్వదైహికమ్॥ యతతే చ తతో భూయస్సంసిద్ధౌ కురునన్దన ॥ పూర్వాభ్యాసేన తేనైవ హ్రియతే హ్యవశోఽపి స ఇత్యాదినా ❀ ॥౧౯॥ ❀ నను త్వన్మతే భగవద్గుణా-యేవ యావర్ణనీయా ఇత్యపేక్షాయాం - తేషామానన్త్యాన్న హి యోపదేష్టుం-సాకల్యేన త్వయా వర్ణయితుం వా-శక్యాః-కింతు-సంగ్రహేణ తాన్ దర్శయామీత్యాహ॥ ఇదమితి ॥ యతో యస్మాజ్జగత్స్థితిసంహారసర్గాః ప్రవర్తన్తే-స భగవాన్-ఇదం విశ్వం - ఏవమపీతర ఇవ-, ఇతర ఏవ-వద్వా యథా తథైవమితి వశబ్దస్యా

హ్యేవశబ్దపర్యాయత్వానుశాసనాత్, విశ్వాభిన్నోఽపి విశ్వవిలక్షణ ఇత్యర్థః-యత ఇతి జన్మాద్యస్య యత ఇత్యత్రేవ హేతౌ పఞ్చమీ, భగవానిదమిత్యనేన - సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ తజ్జలానితి శ్రుత్యర్థోఽభిప్రేతః - ఏవం జగదుపాదానత్వ జగన్నిమిత్తత్వ తదుభయాక్షిప్త సర్వశక్తిత్వ సర్వజ్ఞత్వ స్థానకారణత్వాక్షిప్త సర్వాన్తరాత్మత్వ చిదచిద్విశిష్టత్వ తస్మాల్లకజగద్విశేష్యత్వ తస్మాల్లకతద్విలక్షణత్వ నిరోధకారణత్వాక్షిప్తోపాస్యత్వ మోక్షదత్వాదయో గుణాస్సానుర్థ్యా(?)త్ర ఫలితాః - ఏవమాదయస్త్వయా వర్ణనీయా ఇతి భావః-తద్ధి ఉక్తగుణాదిజాతం-భవాన్, స్వయమాత్మనా- వేద-తథాపి - మేమయా, భవతః, ప్రాదేశమాత్రం-ప్రదేశ ఏవ ప్రాదేశః-స్వార్థేఽణ్, ప్రాదేశ ఏవ ప్రాదేశమాత్రం - గుణానామేకదేశమాత్రమేవ దర్శితం, యద్యపి జగదుపాదానత్వాదీనాం భగద్గుణానామానన్త్యం భవాన్ జానాత్యేవ, తథాపి-పృష్టేన మయా దిఙ్మాత్రం ప్రదర్శితమిత్యర్థః ❀ ॥ ౨౦ ॥ ❀ నాహం జానామీతి మా వోచ ఇతి వక్తుం త్వమాత్మానం భగవదంశసంజాతం జానీహీత్యాహ ॥ త్వమితి ॥ అమోఘదృక్- అమోఘం సత్యం సర్వం యథావత్పశ్యతీత్యమోఘదృక్, త్వం, పరస్య పుంసః, పరమపురుషస్య కలాం-అంశజమపి-అజం కర్మాయత్తోత్పత్తిరహితం-అథాపి జగతశ్శివాయ హితాయ, స్వేచ్ఛయా జాతం, ఆత్మానమాత్మనా స్వయమేవావేహి, కలాశబ్దస్య నిత్యస్త్రీత్వాత్ స్త్రీపుంసయోరపి విశేషణవిశేష్యభావ ఉపపన్నః, యతోఽమోఘదృక్ భగవదంశసంభూతశ్చ-తత్తస్మాదేవ, ఏతేన త్వయా, మహానుభావస్య భగవతోఽభ్యుదయః, జన్మకర్మగుణాదీనాముపలక్షణమిదం, జన్మకర్మగుణాదిః, అధిగణ్యతాం కథ్యతాం- ప్రబధ్యతామితి యావత్ - ఏవం చేత్కృతకృత్యస్య తవాత్మనస్సంతోషో నిశ్శేషం నివర్తత ఇతి భావః ❀ ॥ ౨౧ ॥ ❀ నను మహానుభావాభ్యుదయాధిగణనామాత్రేణ కథం కృతకృత్యత్వం కథం తరామసంతోషనివృత్తిశ్చేత్యత ఆహ ॥ ఇదమితి ॥ ఉత్తమశ్లోకస్య గుణానామనువర్ణనమితి యు, త్తదిదమేవ కృతార్థ

ఇదం హి విశ్వం భగవానివేతరో యతో జగత్స్థాననిరోధసమ్భవాః। తద్ధి స్వయం వేద భవాం స్తథాపి మే ప్రాదేశమాత్రం భవతః ప్రదర్శితమ్ ॥ ౨౦ ॥ త్వమాత్మనాత్మానమవేహ్యమోఘదృక్పరస్య పుంసః పరమాత్మనః కలామ్ । అజం ప్రజాతం జగతశ్శివాయ తన్మహానుభావాభ్యుదయోఽధిగణ్యతామ్ ॥ ౨౧ ॥ ఇదం హి పుంసస్తపసశ్శ్రుతస్య వా స్విష్టస్య సూక్తస్య చ బుద్ధదత్తయోః । అవిచ్యుతోఽర్థః కవిభిర్నిరూపితో యదుత్తమశ్లోకగుణానువర్ణనమ్ ॥ ౨౨ ॥ అహం పురాతీతభవేఽభవం మునే దాస్యాస్తు కస్యాశ్చన వేదవాదినామ్ । నిరూపితో బాలక ఏవ యోగినాం శుశ్రూషణే ప్రావృషి నిర్వివిక్షతామ్ ॥ ౨౩ ॥ తే మయ్యపేతాఖిలచాపలేఽర్భకే దాన్తే

భవితుమిచ్ఛతః పుంసస్సంబన్ధినాం తపఆదీనాం, అవిచ్యుతశ్చ్యవనరహితః ప్రతిహతిరహితః - అర్థః ప్రయోజనం-కవిభిర్నిరతిశయప్రయోజనయాథాత్మ్యవిద్భిర్నిరూపితః-తత్ర తపోఽనశనాది, మన్త్రజపో వా-శ్రుతమధ్యయనం, స్విష్టం యాగాది, పూర్తం వాపీకూపతటాకఖననాది-బుద్ధం జ్ఞానం-దత్తం దానం - భారతాదేరతివిస్మృతత్వాత్తత్ర సారగ్రహణం జలధిమన్థనాత్సుధాగ్రహణకల్పమవిచక్షణైర్దుష్కరం-తస్మాత్సుముక్షూణామతీవ సేవ్యం సారమర్థజాతం సంకలయ్య దర్శయ, ఏతావత్కర్తవ్యమిత్యుక్తం భవతి ॥ ఉత్తమశ్లోకగుణానువర్ణనం-శ్రవణస్యాప్యుపలక్షణం, తపఆదీననుతిష్ఠతః పుంసో యద్యుత్తమశ్లోకగుణానువర్ణన శ్రవణయోరుచిర్జాయేత తర్హ్యేవ తేషాం సాఫల్యం, అన్యథా తు తపఆదీనాం వైయర్థ్యమేవేత్యుక్తమ్ ❀ ॥ ౨౨ ॥ ❀ నను భగవద్గుణవర్ణనాదేరపి తపఆదివత్క్రియారూపస్య నశ్వరత్వం పురుషార్థరూపత్వామితి కథం తస్యావిచ్యుతార్థత్వమితి శఙ్కాయాం, స్వతః ప్రయోజనరూపత్వాభావేపి భగవద్భక్తియోగరుచిజననద్వారా తన్నిష్పాదనద్వారా చ నిశ్శ్రేయససాధనత్వాదవిచ్యుతార్థత్వమస్త్యేవేతి వక్తుం తత్ర దృష్టాన్తతయా స్వస్య పౌర్వదైహికం వృత్తాన్తమాహ ॥ అహమిత్యాదినా యావదధ్యాయసమాప్తి ॥ హే మునే - పురా పూర్వస్మిన్కల్పే, అతీతభవే పూర్వజన్మని-అహం-కస్యాశ్చిద్వేదవాదినాం దాస్యాః - అభవం, పుత్ర ఆసమిత్యర్థః, వేదవాదినాం గృహేషు, ప్రావృషి వర్షర్తౌ-నిర్వివిక్షతాం నితరాం వేష్టుం ప్రవేష్టుమిచ్ఛతాం చాతుర్మాస్యదీక్షాం ప్రవేష్టుమిచ్ఛతాం, యోగినాం సన్న్యాసినాం-శుశ్రూషణే నిమిత్తే శుశ్రూషణార్థం, బాలక ఏవ సన్నహం వేదవాదిభిర్నిరూపితః నియోజితః ❀ ॥ ౨౩ ॥ యద్యపి తే యోగినస్తుల్యదర్శనాః సమదర్శినస్తథాపి- మయి కృపాం చక్రుః, కృపాకరణే హేతుం వదన్నాత్మానం విశినష్టి- అర్భకే, అథాప్యపేతం త్యక్తం అఖిలం చాపలం జైహ్వ్యాదికం యేన, అస్పృష్టక్రీడనక ఇతి చ్ఛేదః - అస్పృష్టాన్యపరిగృహీతాని క్రీడనకాని బాలక్రీడాసాధనాని-భావే వాల్యుట్ క్రీడా వా- యేన, అనువర్తిని-అనుకూలే, శుశ్రూషమాణే ఏవదనుశాసన

శుశ్రూషాపూర్వకం సేవాం కుర్వతి, అల్పభాషిణి మితభాషిణి ॥ ౨౪ ॥ కృపాఫలం వదన్నాత్మానం విశినష్టి ॥ ఉచ్ఛిష్టేతి ॥ ద్విజైర్యోగిభిరనుమోదితః - తైర్దత్తానుచ్ఛిష్టలేపాన్ భుక్తావశిష్టాన్నాదీన్, సకృద్భుఞ్జేస్మ, భుక్తవానస్మి, తేన భోజనేన నాపాస్తాని కిల్బిషాణి భాగవతధర్మరుచిప్రతిబన్ధకాని యస్య తథాభూతః, ఆసం, ఏవం భాగవతశుశ్రూషణే ప్రవృత్తస్య - అత ఏవ - విశుద్ధం భాగవతధర్మరుచిప్రతిబన్ధకరహితం చేతో యస్య తస్య, మమ, తద్ధర్మ ఏవ, ఆత్మని అన్తఃకరణే, రుచిః ప్రజాయతే ప్రాజాయత ॥ ౨౫ ॥ తత్రేతి ॥ రుచౌ జాతాయాం సత్యాం, మన్వహం మనుదినం, కృష్ణస్య భగవతః కథాః ప్రగాయతాం యోగినాం - అనుగ్రహేణ మనోహరాః అతిమనోజ్ఞాః - కృష్ణకథా, అశృణవం శ్రుతవానస్మి, తాః కృష్ణకథాః, అనుసవం ప్రతికాలం శ్రద్ధయా విశృణ్వతో మమ, అఙ్గ హే వ్యాస - ప్రియం శ్రోత్రప్రాణాం ప్రీత్యావహం శ్రవః కీర్తిర్యస్య తస్మిన్ భగవతి, రతిరనురాగో, బభూవ ॥ ౨౬ ॥ తదా తస్మిన్ ప్రియశ్రవసి - లబ్ధా రుచిర్యేన తస్య - మమ, హే మహామునే, ప్రియశ్రవసి, మతిః, అస్ఖలితా స్థిరా - బభూవ, అస్ఖలితాం మతిం విశినష్టి, యయా మత్యా పరే బ్రహ్మణి పరబ్రహ్మాధారే మయి, వర్తమాన - మేతత్సదసత్ - కార్యకారణాత్మకం జగత్, స్వమాయయా స్వసంబన్ధిన్యా ప్రకృత్యా, కల్పితం నిష్పాదితం, వస్తుస్వత ఇత్యర్థః పశ్యే దృష్టవానస్మి తద్వ్యథా, రథస్యారేషు నేమిరర్పితా నాభావరా అర్పితా ఏవమేవైతా భూతమాత్రాః ప్రజ్ఞామాత్రాస్వర్పితాః ప్రజ్ఞామాత్రాః ప్రాణేఽర్పితాః - జీవభూతాం మహాబాహో యయేదం ధార్యతే జగత్, ఇత్యుక్తప్రకారేణ, ప్రకృతిశ్చేతనధార్యా, చేతనః పరమాత్మధార్య ఇతి దేహాత్మభేదమాత్మపరమాత్మసంబన్ధం చ జ్ఞాతవానస్మీత్యర్థః ॥ ౨౭ ॥ ఇత్థం శరత్ప్రావృషికౌ శరత్ప్రావృషౌ ఋతూ, అనుసవం, అమలం మహాత్మభిర్మునిభిస్సంకీర్త్యమానం హరేర్యశో, విశృ-

ఽధృతక్రీడనకేఽనువర్తిని । చక్రుః కృపాం యద్యపి తుల్యదర్శనాః శుశ్రూషమాణే మునయోఽల్పభాషిణి ॥ ౨౪ ॥
ఉచ్ఛిష్టలేపాననుమోదితో ద్విజైః సకృత్స్మ భుఞ్జే తదపాస్తకిల్బిషః । ఏవం ప్రవృత్తస్య విశుద్ధచేతసస్తద్ధర్మ ఏ-
వాత్మరుచిః ప్రజాయతే ॥ ౨౫ ॥ తత్రాన్వహం కృష్ణకథాః ప్రగాయతామనుగ్రహేణాశృణవం మనోహ-
రాః । తాః శ్రద్ధయా మేఽనుసవం విశృణ్వతః ప్రియశ్రవస్యఙ్గ మమాభవద్రతిః ॥ ౨౬ ॥ తస్మింస్తదా లబ్ధరు-
చేర్మహామునే ప్రియశ్రవస్యస్ఖలితా మతిర్మమ । యయాఽహమేతత్సదసత్స్వమాయయా పశ్యే మయి బ్రహ్మణి
కల్పితం పరే ॥ ౨౭ ॥ ఇత్థం శరత్ప్రావృషికావృతూ హరేర్విశృణ్వతో మేఽనుసవం యశోఽమలమ్ । సంకీర్త్య-
మానం మునిభిర్మహాత్మభిర్భక్తిః ప్రవృత్తాఽఽత్మరజస్తమోఽపహా ॥ ౨౮ ॥ తస్యైవం మేఽనురక్తస్య ప్రశ్రిత-
స్య హతైనసః । శ్రద్దధానస్య బాలస్య దాన్తస్యానుచరస్య చ ॥ ౨౯ ॥ జ్ఞానం గుహ్యతమం యత్తత్సాక్షాద్భగవ-
తోదితమ్ । అన్వవోచన్గమిష్యన్తః కృపయా దీనవత్సలాః ॥ ౩౦ ॥ యేనైవాహం భగవతో వాసుదేవస్య వేధసః ।
మాయానుభావమవిదం యేన గచ్ఛన్తి తత్పదమ్ ॥ ౩౧ ॥ ఏతత్సంసూచితం బ్రహ్మంస్తాపత్రయచికిత్సితమ్ । యదీ-

-ణ్వతో మమ, ఆత్మని, యే రజస్తమసీ, తయోరపహా, భక్తిః ప్రవృత్తా బభూవ ॥ ౨౮ ॥ తస్యేతి ॥ ఏవం ప్రవృత్తభక్తేరనురక్తస్య బాలస్య ప్రశ్రితస్య వినీతస్య, హతమేనః పాపం యస్య - శ్రద్ధాయుక్తస్య దాన్తస్య జితేన్ద్రియస్య అనుచరస్య అనువర్తినో మే మహ్యమ్ ॥ ౨౯ ॥ యద్భగవతా సాక్షాదుదితం జ్ఞానం తత్ - గమిష్యన్తః గన్తుముద్యతాః - దీనవత్సలాః యోగినః కృపయా - అన్వవోచన్, ఉపదిదిశుః ॥ ౩౦ ॥ జ్ఞానం విశినష్టి, యేన జ్ఞానేన - అహం భగవతో వేధసః విశ్వవిధాతుర్వాసుదేవస్య, మాయానుభావం త్రిగుణాత్మకప్రకృతిమహిమానం, అవిదం జ్ఞాతవానస్మి, అనేన విరోధిస్వరూపజ్ఞానముక్తం, యేన చ జ్ఞానేన - తస్య వాసుదేవస్య, పదం స్థానం, గచ్ఛన్తి, అనేన ప్రాప్యప్రాపకవిషయజ్ఞానముక్తం, అర్థపఞ్చకజ్ఞానముపదిదిశురితి ఫలితమ్ ॥ ౩౧ ॥ ఏవం స్వపూర్వజన్మవృత్తాన్తదృష్టాన్తేన భగవద్గుణశ్రవణాదేస్తద్భక్తియోగసాధనత్వముక్తం, భక్తియోగస్య శశ్వద్భద్రగర్భత్వం పూర్వమేవ ప్రతిపాదితం - ధర్మం కృతేఽనుశాసతస్స్వభావరక్తస్యేత్యనేన త్రైవర్గికకర్మమూలకతాపత్రయాభిహతజనోద్దేశేన పునస్త్రైవర్గికధర్మానుశాసనం తాపత్రయనిమిత్తధర్మార్థత్వేన నిన్దితమిత్యుక్తమ్ ॥ తేన చ ఈశ్వరేణ చార్పితం కర్మేత్యనేన చానభిసంహితఫలస్య కర్మణో, భక్తియోగనిష్పాదనద్వారా, తాపత్రయనివృత్తిహేతుత్వం వదన్ - త్రైవర్గికస్య కర్మణః, పునః పునస్తాపత్రయహేతుత్వమేవ, సదృష్టాన్తముపపాదయతి ॥ ఏతదితి త్రిభిః ॥ హే బ్రహ్మన్ - తాపత్రయచికిత్సితం - తాపానామాధ్యాత్మికాధిభౌతికాధిదైవికానాం దుఃఖానాం త్రయం తాపత్రయం - తచ్చికిత్సితం ప్రతికృతం భవతి యేన తాపత్రయచికిత్సితం, తాపత్రయప్రతికారకమిత్యర్థః ॥ తదేతదేవ సంసూచితం, శ్రుతిస్మృత్యాదిభిరితి శేషః - కిం యద్బ్రహ్మణి ఈశ్వరే భగవతి భావితం సమర్పితం కర్మేతి - ఈశ్వరార్పితం కర్మైవ తాపత్రయచికిత్సితమి-

తిసూచితమిత్యర్థః-ధర్మేణపాపమపనుదతి-అవిద్యయామృత్యుం తీర్త్వే-త్యాదికాశ్శ్రుతిః-స్మృతిశ్చ-యజ్ఞదానతపఃకర్మ పావనానిమనీషిణామిత్యాదికా,, తాపత్రయంహిపాపమూలకం,అనభిసంహితఫలేనధర్మేణపాపేనివృత్తే,భక్తియోగని ష్పత్తిద్వారాతాపత్రయంనివర్తతఇతిశ్రుతిస్మృతిభిస్సూచ్యతే॥౩౨॥ త్రైవర్గికకర్మణస్తాపత్రయహేతుత్వంవక్తుంతా పద్దృష్టాన్తమాహ॥ఆమయఇతి॥ యద్యప్యుదాహృతశ్రుతిస్మృతివచోభిః, పాపస్యైవతాపత్రయమూలత్వంసూచితం-త థాపి,త్రైవర్గికకర్మణోఽన్తతోఽనిష్టావహత్వేన- పాపవదనిష్టసాధనత్వా,త్తదపితాపత్రయనిమిత్తమేవ, హేసువ్ర త-యథా-యేనఅపథ్యాన్నాదినా-భూతానాం-య-ఆమయోరోగో - జాయతే-తదామయకారణంద్రవ్యం,చికిత్సితమపి ప్రతీకారత్వేనసేవితమపి - ఆమయం-నపునాతినశోధయతి-చికిత్సితోఽపివ్యాధిరపథ్యాదినాపునర్వర్ధతఇత్యర్థః, చికిత్సిత మిత్యామయవిశేషణం వా,ఆమయకారణేన-చికిత్సితంప్రతికృత- మప్యామయంవ్యాధిం-తదామయకారణంద్రవ్యం-నపు నాతిత్యర్థః॥౩౩॥ దృష్టాన్తేనాభిమతమర్థం దార్ష్టాన్తికేనానుగమయతి॥ఏవమితి॥ఏవమపథ్యాన్నాదే-రామయకారణత్వా న్నృణాం-సర్వేక్రియాయోగాఅనభిసంహితఫలకర్మవ్యతిరిక్తాస్సర్వేత్రైవర్గికాంక్రియాయోగాః- సంసృతేర్హేతవః-తఏ వపరస్మిన్నాత్మనిఆకల్పితాఃఅసమర్పితాః,ఆత్మవినాశాయకల్పన్తే-ఆత్మనః - అన్తతఃస్థావరత్వరూపవినాశాయకల్పన్తే సంపన్నాభవన్తి॥౩౪॥ తర్హిపరస్మిన్కల్పితాఃక్రియాయోగాఃకింవాసాధయన్తి,శ్రేయసహేతవః న-భక్తియోగనిష్పా దనద్వారేత్యాహ॥యదితి॥భగవాన్పరితుష్యతేభక్తియోగోత్పత్తిప్రతిబన్ధకనిరసనోపయుక్తపరితోషయుక్తోభవతి-యేన తదారాధనరూపేణకర్మణా-తద్భగవత్పరితోషణం-యత్కర్మాత్రక్రియతే,,అనుక్రియఇతిపాఠే,,అనుస్యూతతయా-ఆశరీర పాతంక్రియతే-తదధీనంతత్కర్మాధీనం-తన్నిష్పాద్యమేవ-భక్తియోగసమన్వితం-జ్ఞానమత్రధ్యానసాధ్యందర్శనాత్మకంవివక్షి తం భక్త్యాత్వనన్యయాశక్యఅహమేవంవిధోఽర్జున- జ్ఞాతుంద్రష్టుంచతత్త్వేనప్రవేష్టుంచేత్యుక్తత్వాత్॥౩౫॥ నకేవలంభ

శ్వరేభగవతికర్మబ్రహ్మణిభావితమ్॥ ౩౨ ॥ ఆమయోయేనభూతానాంజాయతేయశ్చసువ్రత।తదేవహ్యామ యంద్రవ్యంనపునాతిచికిత్సితమ్॥ ౩౩॥ ఏవంనృణాంక్రియాయోగాస్సర్వేసంసృతిహేతవః।తఏవాత్మవినా శాయకల్పన్తేకల్పితాఃపరే॥ ౩౪॥ ✽యదత్రక్రియతేకర్మభగవత్పరితోషణమ్।జ్ఞానంయత్తదధీనంహిభ క్తియోగసమన్వితమ్॥౩౫॥కుర్వాణాయత్రకర్మాణిభగవచ్ఛిక్షయాఽసకృత్।గృణన్తిగుణనామానికృష్ణస్యా నుస్మరన్తిచ॥౩౬॥ఓం ✽ నమోభగవతేతుభ్యంవాసుదేవాయధీమహి।ప్రద్యుమ్నాయానిరుద్ధాయనమస్సం కర్షణాయచ॥౩౭॥ఇతిమూర్త్యభిధానేనమన్త్రమూర్తిమమూర్తికమ్। యజతేయజ్ఞపురుషంససమ్యగ్దర్శ

గవత్పరితోషణాత్మకకర్మైవభక్తియోగానుగ్రాహక-మపితు-భగవద్గుణశ్రవణాదికమపీత్యాహ॥కుర్వాణాఇతి॥భగవచ్ఛి క్షయా,,యత్కరోషియదశ్నాసియజ్జుహోషి,,మయిసర్వాణికర్మాణిసంన్యస్య,,త్యాద్యుక్తభగవచ్ఛిక్షయా-అసకృ-త్కర్మా ణివర్ణాశ్రమానురూపాణి-కుర్వాణాః కృష్ణస్యభగవతః-గుణాత్మనామానిచ-కల్యాణగుణప్రకాశకానినామానిచ-గృ ణన్తి-అనుస్మరన్తిచ-నామానిగృణన్తిగుణాననుస్మరన్తిచేత్యర్థః- భక్తియోగనిష్పత్తికామాఇతికర్తృపదమధ్యాహర్త వ్యం - యథాభగవచ్ఛిక్షయా-అసకృత్కృతానికర్మాణి భక్తియోగానుగ్రాహకాణి తథా-గుణనామానుస్మరణాదికమితి భావః ✽॥౩౬॥✽ గుణనామస్మరణాదిపూర్వకమనభిసంహితఫలకర్మానుష్ఠానప్రకారమేవదర్శయంస్తథాకుర్వాణఏవో త్తమాధికారీత్యాహ॥ఓమితి ద్వాభ్యామ్॥ఓంబ్రహ్మణః-ఓంతత్సదితినిర్దేశోబ్రహ్మణస్త్రివిధస్స్మృత-ఇతిభగవదుక్తేః-వాసుదే వాదివ్యూహచతుష్టయరూపేణావస్థితాయభగవతే-నమోనమ ఇతినామోచ్చారణప్రకారప్రదర్శనం-ధీమహి ఓమాదిశబ్ద ప్రకాశితకల్యాణగుణవిశిష్టంపరమాత్మానంధ్యాయేమస్మరేమ-ఇతిగుణస్మరణప్రకారప్రదర్శనం-తత్రావతేర్ధాతో-రిష్ప న్నేనోమిత్యనేనసర్వరక్షకత్వం-అకారోకారమకారాణాంసంహితావశా-న్నిష్పన్నేనోమిత్యనేనతు-సర్వకారణత్వసర్వ శేషిత్వాదికం - ఉభయవిధేనోమిత్యనేన - ప్రత్యభిజ్ఞాపితబ్రహ్మశబ్దేన-స్వరూపతోగుణతశ్చకల్యాణగుణానన్త్య-మబృహ తామపిబృహత్త్వావహత్వంచ-వాసుదేవపదేనసర్వాధారత్వంసర్వాన్తరాత్మత్వంచ - ప్రద్యుమ్నశబ్దేన,,నతత్రసూ ర్యోభాతీ,,త్యుక్తవిధనిరతిశయదీప్తియుక్తత్వం-అనిరుద్ధపదేనసర్వవ్యాపకత్వం-సఙ్కర్షణపదేనాతిస్నియార్థవిషయ కజ్ఞానాపాదకత్వంచ-ఫలితం - ఉపలక్షణమిదం-ఏతత్ప్రభృతియోగుణాఅనుసంధేయాఇత్యర్థః-సంకర్షణశబ్దనిరుక్తిఃప శ్చాదేవక్ష్యతే✽॥౩౭॥✽ఇతీత్థం-అమూర్తికంకర్మవశ్యప్రాకృతమూర్తిరహితం-మన్త్రమూర్తిం - ఓమిత్యాద్యుక్తమ

౩౫॥శ్లో॥పా ✽ యదనుక్రియతేకర్మ.

న్తర్ప్రకాశ్యా మూర్తిరప్రాకృతాఽకర్మమూలా స్వేచ్ఛోపాత్తా చ యస్య తం మన్త్రశరీరకం వా- అభిధ్యాయన్-ఓమాదినామాన్యనుగృణంశ్చ-యజ్ఞారాధ్యం పరమపురుషం-యో యజతే స్వధర్మైరారాధయతి-స ఏవ పుమాన్ సమ్యగ్దర్శనః „జ్ఞానీ త్వాత్మైవ మే మతి„ మిత్యుక్తవిధోఽధికారీత్యర్థః ✽ ॥ ౩౮ ॥ ✽ ఏవం యజతా మా శుభక్తియోగో నిష్పద్యత ఇత్యభిప్రాయేణాత్మానం దృష్టాన్తయతి॥ ఇమమితి॥ హే బ్రహ్మన్-మదనుష్ఠితమిమం స్వస్య భగవతో-నిగమమనుశాసనమవేత్య దృష్ట్వా- కేశవః-స్వస్మిన్ భావం భక్తిం-తత్సాధ్యం దద్వ చాత్మకం జ్ఞానమైశ్వర్యం చ దేవర్షిత్వోచితమదాత్ ✽॥ ౩౯॥ ✽ ఉత్తరముపసంహరతి॥ త్వమితి॥ హే అదభ్రశ్రుత అనల్పకీర్తే-త్వం విభోర్భగవతో-విశ్రుతం యశః- ప్రఖ్యాహి ప్రబధీహి-యేన విశ్రుతప్రఖ్యానేన-విదాం బోద్ధౄణాం-బుభుత్సితం బోద్ధుమిష్టం - సమాప్యతే ఆపూర్యతే-న నిరవశిష్యత ఇతి యావత్ -యచ్ఛ్రితస్య-జిజ్ఞాసితవ్యం-నావశిష్యతే-తథావిధమాఖ్యానం కుర్విత్యర్థః -కించ దుఃఖైస్త్రిభిస్తాపై-ర్ముహుర్ముహురర్దితైః పీడితైః-ఆత్మనో-యేషాం తేషాం యత్క్లేశనిర్వాణం-క్లేశా ఆధ్యాత్మికాదయః-నిర్వాప్యన్తే అపనోద్యన్తే యేన - అన్యథా -ఉపాయాన్తరేణ తు-న నిర్వాప్యన్తే-తథావిధం-యథా శామ్యన్తి అతివార్ధియన్తే- తాదృశం ప్రఖ్యాహీత్యన్వయః ✽ ॥౪౦॥ ✽ ఇతి శ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం ప్రథమస్కన్ధే పఞ్చమోఽధ్యాయః ✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽

అస్మిన్ వోచన్నమిష్యన్తః కృపయా దీనవత్సలా ఇత్యుక్తం- తత ఉత్తరితనం దేవర్షివృత్తాన్తం జిజ్ఞాసుః పృచ్ఛతి వ్యాస ఇత్యాహ సూతః॥ ఏవమితి॥ ఇత్థం వర్ణితం-దేవర్షేర్జన్మ-కర్మ చ-పౌర్వదైహికం నిశమ్య-సత్యవత్యాస్సుతో భగవాన్ వ్యాసః- తం దే

నః పుమాన్ ॥ ౩౮॥ ఇమం స్వనిగమం బ్రహ్మన్నవేత్య మదనుష్ఠితమ్। అదాన్మే జ్ఞానమైశ్వర్యం స్వస్మిన్ భావం చ కేశవః॥ ౩౯ ॥ త్వమప్యదభ్రశ్రుత విశ్రుతం విభోః సమాప్యతే యేన విదాం బుభుత్సితమ్। ప్రఖ్యాహి దుఃఖైర్ముహురర్దితాత్మనాం సంక్లేశనిర్వాణముశన్తి నాన్యథా ॥ ౪౦ ॥ ✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽ ఇతి శ్రీభాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, పఞ్చమోఽధ్యాయః. ✽✽✽✽✽✽

సూత ఉవాచ॥ ఏవం నిశమ్య భగవాన్ దేవర్షేర్జన్మ కర్మ చ। భూయః పప్రచ్ఛ తం బ్రహ్మన్ వ్యాసస్సత్యవతీసుతః॥౧॥ వ్యాస ఉవాచ॥ భిక్షుభిర్విప్రవసితే విజ్ఞానాదేష్టృభిస్తవ । వర్తమానో వయస్యాద్యే తతః కిమకరోద్భవాన్॥౨ ॥ స్వాయమ్భువ కయా వృత్త్యా వర్తితం తే పరం వయః। కథం చేదముదస్రాక్షీః కాలే ప్రాప్తే కలేబరమ్ ॥ ౩ ॥ ప్రాక్కల్పవిషయామేతాం స్మృతిం తే మునిసత్తమ। న హ్యేష వ్యవధాత్కాల ఏష సర్వనిరాకృతిః॥౪॥ నారద ఉవాచ॥ భిక్షుభిర్విప్రవసితే విజ్ఞానాదేష్టృభిర్మమ। వర్తమానో వయస్యాద్యే తత ఏతదకారషమ్ ॥ ౫ ॥ ఏకాత్మజా మే జననీ యోషిన్మూఢా చ కిఙ్కరీ। మయ్యాత్మజేఽనన్యగతౌ చక్రే స్నేహానుబన్ధనమ్ ॥౬॥ సాఽస్వతన్త్రా న కల్పాసీద్యోగక్షేమం మమేచ్ఛతీ । ఈశస్య హి వశే లోకో యోషా దారుమయీ యథా ॥ ౭॥ అహం చ తద్బ్రహ్మ

వర్షిం- హే బ్రహ్మన్ శౌనక-భూయః పునః పప్రచ్ఛ ✽॥ ౧ ॥ ✽ ప్రశ్నమేవాహ॥ భిక్షుభిరితి॥ త్రిభిః- తే తవ-విజ్ఞానాదేష్టృభిః-భిక్షుభిస్సంన్యాసిభిః - విప్రవసితే చాతుర్మాస్యాన్తే అన్యత్ర గతే సతి-తతః పశ్చాద్భవాన్ - ఆద్యే వయసి వర్తమానః కిం కృతవాన్ ✽ ॥ ౨ ॥ ✽ హే స్వాయమ్భువ- తే త్వయా- పరం వయః భిక్షువిప్రవాసప్రభృతి- కయా వృత్త్యా-వర్తితం నీతం-కథం వా-ప్రాప్తే కాలే- ఇదం కళేబర-ముదస్రాక్షీః ఉత్సృష్టవానసి-ప్రాక్కల్పీయమపి కళేబరం-వృత్తాన్తకథనముఖేన ప్రస్తుతత్వాదిదమితి సన్నిహితతయా పరామృశ్యతే ✽॥౩॥✽ హే మునిసత్తమ-ప్రాక్కల్పవిషయాం పూర్వకల్పీయా-మేతాం భిక్షూపదేశప్రాప్తాం భగవత్స్మృతి-మేష కాలో-న వ్యవధాత్ న తిరోహితవాన్- అడభావ ఆర్షః - ఆగమశాస్త్రస్యానిత్యత్వాద్వా న వ్యవధాత్కిమితి ప్రశ్నో వివక్షితః-వ్యవధాయకత్వసూచనాయ కాలం విశినష్టి,, సర్వనిరాకృతిః సర్వవినాశకః ✽॥౪॥✽ ఇత్థమాపృష్టః - యథావద్వక్తుమారేభే నారదః॥ భిక్షుభిరితి॥ తత ఇత్యన్తస్య పూర్వవదేవార్థః ఏతద్వక్ష్యమాణమకార్షం కృతవానితి ✽॥౫॥ ✽తదేవాహ-ఏకాత్మజేత్యాదినా కల్పాన్త ఇత్యతః ప్రాక్తనేన గ్రన్థేన ॥ ఏకోఽహమాత్మజః-పుత్రో యస్యాస్సా-మమ-జననీ మాతా-యోషిదితి స్వభావోక్తిః-జననీత్యనేనైవ స్త్రీత్వోక్తేః - అత ఏవ మూఢా కింకరీ-అనేన పరాధీనత్వముక్తం-అనన్యగతౌ గతిః పోషణోపాయః అనన్యపోషకే-మయ్యాత్మజే- స్నేహానుబన్ధనం స్నేహపారవశ్యం-చక్రే ✽॥౬॥ సా మమ జననీ-అస్వతన్త్రా కింకరిత్వాత్-అత ఏవ-మమ యోగక్షేమ-మిచ్ఛత్యపి-న కల్పా న సమర్థా బభూవ-యోగశ్చ క్షేమశ్చ తయోస్సమాహారః। యోగోఽలబ్ధలాభః-లబ్ధపరిరక్షణం-రక్షితవివర్ధనం తస్య పాత్రే ప్రతిపాదనం చ- క్షేమః ✽॥ ౭ ॥✽ అహం తు-తదా పఞ్చహాయనః-పఞ్చవర్షవయస్కో-బాలకః-అత ఏవ-దిగ్దేశకాలావ్యుత్పన్నః దిగ్దేశకాలస్వభావానభిజ్ఞః-తదవేక్ష

యామాత్రవేక్షయా-తద్దేహావసానప్రతీక్షణేన హేతునేత్యర్థః-తస్మిన్బ్రహ్మకులే బ్రాహ్మణగృహే-ఉషితవానస్మి ॥౮॥ ఏ
వం స్థితే-కదాచిన్నిశి-గేహాన్నిర్గతాం-తాం దుహస్త్రీం దోగ్ధుం ప్రవృత్తాం-కృపణాం,మమమాతరం,పథిమార్గే,పదాపా
దేన,స్పృష్టః,కాలచోదితః కాలశరీరకేణార్థేన చోదితః,సర్పః అదశత్,దదంశ,సాఽమ్రియతేత్యర్థతో ద్రష్టవ్యమ్ ॥౯॥
తదాఽహం,తత్,మరణం,భక్తానాం,శం,సుఖ,మభీప్సతః,కామయమానస్యేశస్య,భగవతోఽనుగ్రహరూపం,మన్యమా
నః,ఉత్తరాందిశం ప్రతి,ప్రాతిష్ఠం ప్రస్థితవానస్మి ॥౧౦॥ తత్ర ప్రస్థానే స్ఫీతాన్,సమృద్ధాన్,జనపదాన్ దేశాన్,ద్వి
తీయాన్తానామలియాతఇత్యుపరిష్టాదన్వయః,పురాణి పట్టణాని,గ్రామాన్ అట్టరహితాన్,వ్రజాన్ గోపాలనివాసాన్,ఆ
కరాన్ రత్నాద్యుత్పత్తిస్థానాని,ఖేటాన్ కృషీవలగ్రామాన్,ఖర్వటాన్ నిషాదగ్రామాన్,వాటీః పుష్పవాటికాః,వనాన్యర
ణ్యరూపాణి,ఉపవనాని కృత్రిమవనానిచ ॥౧౧॥ తథా చిత్రైః నానావిధైర్ధాతుభిర్గైరికాదిభి,ర్విచిత్రానద్రీన్పర్వ
తాన్,ఇభైర్గజైః భగ్నాః భిన్నాః భుజాః శాఖాః యేషాం తాన్ ద్రుమాన్,శివాని శుద్ధాని జలాని యేషు తాన్,జలాశయాన్
సరాంసి,తథా సురైః సేవితాః క్రీడితాః,నలినీః పద్మాకరాన్ ॥౧౨॥ కథంభూతాః,చిత్రాణి నానావిధాని స్వనాని యే
షాం తైః,పత్రరథైః పక్షిభిః సఙ్కులా ఇతి శేషః,భ్రమద్భిర్భ్రమరైః శ్రీః శోభా యాసాం తాః ॥౧౩॥ అతియాతోఽతి
క్రాన్తః,ఏకోఽసహాయ ఏవాహం,నలాదిభిర్గహ్వరం,మహత్,ద్వీపినం వన,మద్రాక్షం దృష్టవానస్మి,తత్ర నలో గ్రన్థిపర్ణీ,వేణ
వః స్థూలవంశాః,సశబ్దాః కీచకాః - [సూక్ష్మాస్సచిత్రాః] శరస్తమ్బాః అశ్వవాలాః,కుశాః ప్రసిద్ధాః,విపినమేవ విశినష్టి,ఘో

కులఉషితవాంస్తదపేక్షయా।దిగ్దేశకాలావ్యుత్పన్నో బాలకః పఞ్చహాయనః ॥౮॥ ఏకదా నిర్గతాం గేహాద్దుహ
న్తీం నిశి గాం పథి।సర్పోఽదశత్పదా స్పృష్టః కృపణాం కాలచోదితః॥౯॥తదా తదహమీశస్య భక్తానాం శమభీప్స
తః। అనుగ్రహం మన్యమానః ప్రాతిష్ఠం దిశముత్తరామ్॥ ౧౦ ॥స్ఫీతాన్జనపదాంస్తత్ర పురగ్రామవ్రజాక
రాన్।ఖేటఖర్వటవాటీశ్చ వనాన్యుపవనానిచ॥౧౧॥చిత్రధాతువిచిత్రాద్రీనిభభగ్నభుజద్రుమాన్।జలాశ
యాఞ్ఛివజలాన్నలినీస్సురసేవితాః॥౧౨॥చిత్రస్వనైః పత్రరథైర్విభ్రమద్భ్రమరశ్రియః।నలవేణుశరస్త
మ్బకుశకీచకగహ్వరమ్ ॥ ౧౩ ॥ ఏక ఏవాతియాతోఽహమద్రాక్షం విపినం మహత్। ఘోరం ప్రతిభయాకారం
వ్యాలోలూకశివాజిరమ్॥౧౪॥పరిశ్రాన్తేన్ద్రియాత్మాఽహం తృట్పరీతో బుభుక్షితః। స్నాత్వా పీత్వా హ్రదే న
ద్యా ఉపస్పృష్టో గతశ్రమః॥౧౫॥తస్మిన్నిర్మనుజేఽరణ్యే పిప్పలోపస్థ ఆశ్రితః। ఆత్మనాత్మానమాత్మస్థం
యథాశ్రుతమచిన్తయమ్ ॥ ౧౬ ॥ ధ్యాయతశ్చరణామ్భోజం భావనిర్జితచేతసా।ఔత్కణ్ఠ్యాశ్రుకలాక్షస్య
హృద్యాసీన్మే శనైర్హరిః ॥ ౧౭ ॥ప్రేమాతిశయనిర్భిన్నపులకాఙ్గోఽతినిర్వృతః।ఆనన్దసంప్లవే లీనో నాపశ్య
ముభయం మునే॥౧౮॥ రూపం భగవతో యత్తన్మనఃకాన్తం శుచాపహమ్। అపశ్యన్ సహసోత్తస్థే వైక్ల

రం ఉగ్రం దుష్ప్రవేశం,అత ఏవ,వ్యాలానాం దుష్టగజానామజగరాఖ్యసర్పవిశేషాణాం వా,ఉలూకానాం,ఘూకానాం,శి
వానాం సృగాలవిశేషాణాంచ,అజిరం క్రీడాస్థానం,అతివ ప్రతిభయాకారం ప్రతిముఖంగచ్ఛతాం భయాపాదకమ్ ॥౧౪॥
తతోఽహం పరిశ్రాన్తాని ఇన్ద్రియాణి ఆత్మా దేహశ్చ యస్య,తృషా పిపాసయా-పరీతో వ్యాప్తః - బుభుక్షితం క్షుధితశ్చ-నద్యాః
హ్రదే స్నాత్వా-ఉపస్పృష్టః -కృతాచమనః-ఆచాన్తః-పీత్వా జలమితి శేషః-గతః శ్రమో యస్య తథాభూతః ॥౧౫॥ తస్మి
న్నిర్మనుష్యేఽరణ్యే-పిప్పలస్యాశ్వత్థస్య-ఉపస్థే మూలే ఆశ్రితః ఉపవిష్టః ఆత్మస్థం జీవాత్మనిస్థితం-హృదయకమలస్థితం
వా-ఆత్మానం పరమాత్మానమాత్మనా మనసా-అచిన్తయం ధ్యాతవానస్మి ॥౧౬॥ భావనిర్జితేన అభ్యాసవశీకృతేన చేతసా-
చరణామ్భోజం ధ్యాయతశ్చిన్తయతః-ఔత్కణ్ఠ్యాత్ ప్రేమపూర్వకానుధ్యానాద్ధేతో రశ్రూణామానన్దజనేత్రజలానాం
కలా బిన్దవో-యయోస్తే-అక్షిణీ యస్య తస్య-మేమమ-హృదిశనైర్హరిరాసీత్ ఆవిరాసీత్ ॥౧౭॥ తదా ప్రేమాధిక్యేన హే
తునా నిర్భిన్నా అభివ్యక్తాః పులకా రోమాఞ్చా యస్మిన్ తదఙ్గం శరీరం యస్య సః- అతీవ నిర్వృతః సుఖితః-ఆనన్దసంప్లవే ఆన
న్దపరీవాహే లీనో మగ్నః-హే మునే-ఉభయం దేహమాత్మానం చ-నాపశ్యం నస్పృష్టవానస్మి ॥ ౧౮ ॥ యత్-ఆవిర్భూ
తం-మనఃకాన్తం మనసోఽతీవ ప్రియం-అత ఏవ-శుచాపహం-శుచాయాః శోకస్య అపహన్తృ-భగవతో రూపం-తత్పునరప
శ్యన్-వైక్లబ్యాద్దదర్శనకృతాదధార్ష్ట్యాత్-దుఃఖితమనాః-సహసా ఆశు-ఉత్తస్థే ఉత్థితవానస్మి,, కైవల్యాదితి పాఠాన్త

౧౯॥శ్లో॥పా ॥ కైవల్యాద్దుర్మనాఇవ.

రం,,తదా,,అసహాయత్వాత్ ❁॥౧౯॥❁ తద్రూపం మాయాపూర్వం-ద్రష్టుమిచ్ఛన్నహం-హృది-మనఃప్రణిధాయ స్థిరీకృత్య-వీక్షమాణశ్చిన్తయన్నపి,నాపశ్యం-అతఏవాతురఇవవిషయాతురఇవ-అవితృప్తోఽభవమ్ ❁॥౨౦॥❁ ఏవంద్రష్టుంప్రయతః పునర్యతన్తంయతమానంకుర్వన్తంమాముద్దిశ్య-గిరామగోచరః ,,యతోవాచోనివర్తన్తే,, ఇత్యుక్తరీత్యా-వాగవిషయః-అపరిచ్ఛేద్యత్వాదితిభావః॥అదృశ్యస్సన్నితితాత్పర్యం-భగవానితివిశేష్యమధ్యాహర్తవ్యం గమ్భీరయావాచా-శుచఃశోకాన్ప్రశమయన్నివాహ ❁॥౨౧॥❁ ఉక్తమేవాహ॥హన్తేతిచతుర్భిః॥ఇహలోకే-అస్మిన్జన్మని భవాన్-మాంద్రష్టుం-నార్హతినార్హతి-హన్తశబ్దోఽయమనభిప్రాయే- అతోమాజిజ్ఞాసితుంభావః-దర్శనానర్హత్వే హేతుంవదన్నాత్మానం విశినష్టి - అవిపక్వాఃఅవినష్టాః కషాయాః పాపవాసనాః ప్రతిబన్ధకాఃపుణ్యపాపాత్మకాఃకషాయాఃకషాయవద్దురపనేయాఃకర్మోపాధిక్యేషాం-తేషాం కుయోగినామహం దుర్దర్శః దుఃఖేనాపి ద్రష్టుమశక్యః ❁॥౨౨॥❁ తర్హి సకృత్కథందృష్టోఽసీత్యత్రాహ॥సకృదితి॥ హేఅనఘ సకృద్యద్రూపంమదీయందర్శితమితియత్తత్- త్వ-మత్కామాయమద్విషయకదిదృక్షాయై ,,ఏతత్కామాయతే,, ఇతి పాఠాన్తరం,తత్ర-తే,తుభ్యం -సకృద్దర్శితంరూపం-ఏతత్,కామయ-ద్రష్టుమితిశేషః,నివృత్తప్రేరణాత్స్వార్థేణిజన్తాత్కామేర్లోణ్మధ్యమపురుషైకవచనంకంపరస్మైపదంకింకామమాత్రేణేత్యతఆహ॥మత్కామఃమాంద్రష్టుంకామయమానః-సాధుః సాధుకారీ శనైః శనైః సర్వాన్-హృచ్ఛయాన్హృద్గతాన్ రాగాదిదోషాన్-ముఞ్చతినిరస్యతి ❁॥౨౩॥❁ యత-స్తేత దీర్ఘయాఽల్పకాలికయైవ-సతాంసేవయా-మయి-దృఢామతిర్జాతా-తతస్త్వమిమమవద్యం,లోక్యతఇతిలోకో దేహస్తం-శూద్రదేహమిత్యర్థః,హిత్వాత్యక్త్వా-మజ్జనతాంమత్పార్షదతాం - గన్తాగమిష్యసి-కల్పాన్తరేఇతిశేషః ❁॥౨౪॥❁ మద

వ్యాద్దుర్మనా ఇవ॥౧౯॥దిదృక్షుస్తదహంభూయః ప్రణిధాయమనోహృది। వీక్షమాణోఽపినాపశ్యమవితృప్త ఇవాతురః॥౨౦॥ఏవంయతన్తం విజనేమామాహాగోచరోగిరామ్। గమ్భీరశ్లక్ష్ణయావాచాశుచః ప్రశమయన్నివ॥౨౧॥హన్తాస్మిన్జన్మనిభవాన్మామాంద్రష్టుమిహార్హతి। అవిపక్వకషాయాణాందుర్దర్శోఽహంకుయోగినామ్॥౨౨॥సకృద్యద్దర్శితంరూపం ❁ మత్కామాయతవానఘ। మత్కామశ్శనకైస్సాధుసర్వాన్ముఞ్చతిహృచ్ఛయాన్॥౨౩॥సత్సేవయాఽదీర్ఘయాతేజాతామయిదృఢామతిః। హిత్వావద్యమిమంలోకంగన్తామజ్జనతామసి॥౨౪॥ మతిర్మయినిబద్ధేయంనవిపద్యేతకర్హిచిత్।ప్రజాసర్గనిరోధేపిస్మృతిశ్చమదనుగ్రహాత్॥ ఏతావదుక్త్వోపరరామతన్మహద్భూతంనభోలిఙ్గమలిఙ్గ ❁ మీశ్వరమ్।అహంచతస్మైమహతాంమహీయసే శీర్ష్ణావనామంవిదధేఽనుకమ్పితః॥౨౬॥నామాన్యనన్తస్యగతత్రపఃపఠన్గుహ్యానిభద్రాణికృతానిచస్మరన్। గాంపర్యటంస్తుష్టమనాగతస్పృహఃకాలంప్రతిక్షన్ ❁ విమదోవిమత్సరః॥ ౨౭ ॥ ఏవంకృష్ణమతేర్బ్రహ్మన్నసక్తస్యామలాత్మనః। కాలఃప్రాదురభూత్కాలేతడిత్సౌదామనీయథా ॥ ౨౮ ॥ ప్రయుజ్యమానేమయి

నుగ్రహాద్ధేతోః,కర్హిచిదపిప్రజాసర్గనిరోధేప్రళయకాలేపి - తవ-నిబద్ధానిశ్చితేయం - మతిఃస్మృతిశ్చ- నవిపద్యేత-ననశ్యేత్,,కర్హిచిన్మయినిబద్ధామతిఃప్రజాసర్గనిరోధేపి - మయిస్మృతిశ్చ-నవిపద్యేతేతివాన్వయః ❁॥౨౫॥❁ అలిఙ్గంకర్మకృతదేహరహితం,నభోలిఙ్గం,నభఆకాశశరీరకమీశ్వరంసర్వనియన్తృ,ఐశ్వరమితిపాఠే,ఈశ్వరశబ్దవాచ్యం- తన్మహత్ సర్వవ్యాపకం-భూతంస్వాధీనసత్తాదిమత్-బ్రహ్మ ,, తస్యహవాఏతస్యమహతోభూతస్యనిశ్శ్వసితమితిశ్రుతేః,, ఏతావదుక్త్వా - విరరామతూష్ణీమాస, తతోమహతాంతేజస్వినామపి, మహీయసేతస్మైమహతేభూతాయ, తేనానుకమ్పితోఽహం,అవనామంప్రణామం విదధేకృతవానస్మి ❁॥౨౬॥❁ తతోఽనన్తస్యభగవతోనామాని,అహంగతలజ్జః,పఠన్-భద్రాణిలోకానాంమఙ్గళావహాని,గుహ్యానివేదగహ్యాని - జన్మాని- కర్మాణిచ,స్మరన్- గాంభూమింపర్యటన్-తుష్టంమనోయస్య గతాస్పృహాశబ్దాదివిషయాయస్య- విగతోమత్సరోభూతవిషయకో యస్య-విగతఃమదోదేహపారవశ్యరూపోయస్యసః,అపదఇతిపాఠే,అనికేతః-కాలందేహావసానకాలం, ప్రతీక్షన్- ఆసమితిక్రియాపదమధ్యాహార్యం,యావత్కాలావసానంజీవితవానస్మీత్యర్థః ❁॥౨౭॥❁ హేబ్రహ్మన్,కృష్ణేభగవత్యేవమతిర్యస్య-అతఏవ,అమలోవిశుద్ధఆత్మామనోయస్య,అతఏవ,శబ్దాదివిషయేష్వసక్తస్య, మమ - కాలేతద్దేహారబ్ధకప్రారబ్ధావసానకాలే,కాలఃమృత్యుకాలః, ప్రాదురభూత్ఉపస్థితోబభూవ,మృత్యుకాలస్యక్షణికత్వద్యోతనాయదృష్టాన్తమాహ ॥ సౌదామనీ,సుదామ్నఃపర్వతస్యాదూరభవాసౌదామనీ,చాతురర్థికేఽణి, అన్నితిప్రకృతిభావే,అణ్ణన్తత్వాన్ఙీప్॥ సౌదామనీత్యపపాఠః ❁॥౨౮॥❁ తదా,తాం

౨౩॥శ్లో॥పా ❁ ఏతత్కామాయతేఽనఘ.౨౬॥శ్లో॥పా॰నభోలిఙ్గమలిఙ్గమైశ్వరమ్.౨౭॥శ్లో॥పా॰ † ప్రతీక్షన్నపదోవిమత్సరః

ప్రసిద్ధాం, సర్వశీవలయాధారభూతాం, శుద్ధాం అప్రాకృతిం - భాగవతీం, మనిరుద్ధాఖ్యాం - తనుం ప్రతి - మయి, ప్రయుజ్యమానే సంశ్లిష్యమానే, ఽయం ప్రాప్తముక్త్యైకసతిత్యర్థః ॥ ఆరబ్ధకర్మణః - తద్దేహావస్థితిహేతుభూతస్య ప్రారబ్ధకర్మణః, నిర్వాణమవసానం యస్య స పాఞ్చభౌతికో దేహః, న్యపతత్ * ॥ ౨౯ ॥ * ఏవం ప్రాక్కల్పీయవృత్తాన్తం కథితః - అథ, తతఉపరితనవృత్తాన్తమాహ ॥ కల్పాన్త ఇత్యాదినా ॥ తదా కల్పాన్తే - ఇదం జగత్, ఆదాయ - స్వస్మిన్ప్రవిలాప్య, ఉదన్వతః ప్రళయార్ణవస్యాంభసి, శయానేఽనిరుద్ధాఖ్యే భగవతి, శిశయిషోః - స్వనాభిపద్మే శిశయిషోః విభోశ్చతుర్ముఖస్యాన్తః ప్రాణమనుప్రవిశే అనుప్రవిష్టవానస్మి, సర్గస్తత్ప్రవివక్షితః * ॥ ౩౦ ॥ * సహస్రయుగావసానే, ఉత్థాయ నాభికమలాదితి శేషః, ఇదం వ్యష్ట్యాత్మకం జగత్ - సిసృక్షోశ్చతుర్ముఖస్య - ప్రాణేభ్యః ప్రాణాదిభ్యః, మరీచిసహితాః - ఋషయో వసిష్ఠాదయః అహం నారదశ్చ - జజ్ఞిరే ఉద్భూతాః - అహం జజ్ఞే ఇతి పురుషవిపరిణామేనాన్వయః * ॥ ౩౧ ॥ * తతో మహావిష్ణోరనుగ్రహాత్, క్వచిదప్యవిఘాతా, అప్రతిహతా గతిర్యస్య, అస్కన్దితమఖణ్డితం వ్రతం బ్రహ్మచర్యం యస్య సోఽహం - త్రీన్లోకానన్తర్బహిశ్చ, పర్యేమి - పరితస్సంచరామి * ॥ ౩౨ ॥ * దేవేన భగవతా బ్రహ్మణా వా దత్తాం స్వరాః - నిషాదర్షభగాన్ధారషడ్జమధ్యమధైవతపఞ్చమాఖ్యాస్సప్త, త ఏవ బ్రహ్మ - తేన విభూషితాం - స్వరైస్సన్నిధాపితే వ బ్రహ్మణా భగవతా వా విభూషితామిమాం ప్రాశస్త్యాం - వీణాం - మూర్ఛయిత్వా వాదయిత్వా - మూర్ఛా వీణానినాదనం - వాదనే మూర్ఛనా చే - తివై జయస్త్రిలోకాత్ - హరికథాం గాయమానోఽహమేవం చరామి * ॥ ౩౩ ॥ * ప్రియం భక్తానాం ప్రీత్యావహం శ్రవః యశో యస్య - తీర్థాపవిత్రాగఙ్గాదితీర్థాశ్రయా వా పాదౌ యస్య, తీర్థం పాదయస్యేతి వా, స భగవాన్, స్వవీర్యాణి యశాంసి - ప్రగాయ

తాం శుద్ధాం భాగవతీం తనుమ్ । ఆరబ్ధకర్మనిర్వాణో న్యపతత్పాఞ్చభౌతికః ॥ ౨౯ ॥ కల్పాన్త ఇదమాదాయ శయానేఽమ్భస్యుదన్వతః । శిశయిషోరనుప్రాణం వివిశేఽన్తరహం విభోః ॥ ౩౦ ॥ సహస్రయుగపర్యన్త ఉత్థాయేదం సిసృక్షతః । మరీచిమిశ్రా ఋషయః ప్రాణేభ్యోఽహం చ జజ్ఞిరే ॥ ౩౧ ॥ అన్తర్బహిశ్చ లోకాంస్త్రీన్పర్యేమ్యస్కన్దితవ్రతః । అనుగ్రహాన్మహావిష్ణోరవిఘాతగతిః క్వచిత్ ॥ ౩౨ ॥ దేవదత్తామిమాం వీణాం స్వరబ్రహ్మవిభూషితామ్ । మూర్ఛయిత్వా హరికథాం గాయమానశ్చరామ్యహమ్ ॥ ౩౩ ॥ ప్రగాయతః స్వవీర్యాణి తీర్థపాదః ప్రియశ్రవాః । ఆహూత ఇవ మే శీఘ్రం దర్శనం యాతి చేతసి ॥ ౩౪ ॥ ఏతద్ధ్యాతురచిత్తానాం మాత్రాస్పర్శేచ్ఛయా ముహుః । భవసిన్ధుప్లవో దృష్టో హరిచర్యానువర్ణనమ్ ॥ ౩౫ ॥ యమాదిభిర్యోగపథైః కామలోభహతో ముహుః । ముకున్దసేవయా యద్వత్తథాత్మాద్ధా న శామ్యతి ॥ ౩౬ ॥ సర్వం తదిదమాఖ్యాతం యత్పృష్టోఽహం త్వయానఘ । జన్మకర్మరహస్యం మే భవతశ్చాత్మతోషణమ్ ॥ ౩౭ ॥ సూత ఉవాచ ॥ ఏవం సంభాష్య భగవాన్నారదో వాసవీసుతమ్ । ఆమన్త్ర్య వీణాం రణయన్యయౌ యాదృచ్ఛికో మునిః ॥ ౩౮ ॥ అహో దేవర్షిర్ధన్యోఽయః

తో, మే చేతస్యాహూత ఇవ శీఘ్రం దర్శనం యాతి, దృష్టో భవతీత్యర్థః * ॥ ౩౪ ॥ * తదేవమాపృష్టం యథావదనువర్ణ్య, అథ సర్వథాత్వం హరిచరిత్రాణ్యేవానువర్ణ్యమేత్యభిప్రాయేణ, తాపత్రయాతురజనానాం, భగవద్గుణవర్ణనాన్ శ్రవణమన్తరేణ తాపత్రయవిఘాతుకం నోపాయాన్తరమస్తీత్యాహ ॥ ఏతదితి ద్వాభ్యాం ॥ అసకృన్మాత్రాస్పర్శేచ్ఛయా మాత్రాః, శబ్దాదివిషయాః, స్తాసాం స్పర్శేచ్ఛయా అనుభవతృష్ణయా, ఆతురం పీడితం చిత్తం యేషాం తేషాం జనానాం భవసిన్ధోః ప్లవః పూరః, సః, హియస్మాత్కారణాత్, దదృష్టో నష్టో భవతి, తదేతదేవ, ఏం హరిచర్యాయా అనువర్ణనమితి * ॥ ౩౫ ॥ * ముహుః, కామలోభాభ్యాం హతః, ఆత్మా, మనో యద్వత్ యథా - ముకున్దసేవయా, గుణానాం శ్రవణాదిరూపయా, అద్ధా, స్ఫుటం, శామ్యతి కామాదిరహితో భవతి, తథా, యమాదిభిర్యోగమార్గైః, న శామ్యతి * ॥ ౩౬ ॥ * ప్రశ్నస్యోత్తరముపసంహరతి ॥ సర్వమితి ॥ హే అనఘ - త్వయాఽహం - యత్ ప్రతిపృష్టః - తదేతత్సర్వమాఖ్యాతం - ఆఖ్యాతమేవ సంగృహ్య దర్శయతి, మే మమ, జన్మకర్మణో రహస్యం, తథా - భవతస్తవాత్మా మనః తుష్యతే యేన తచ్చ - తత్సర్వమాఖ్యాతమిత్యన్వయః * ॥ ౩౭ ॥ * వ్యాసనారదసంవాదముపసంహరతి, సూతః ॥ ఏవమితి ॥ ఏవమిత్థం సంభాష్య - భగవాన్నారదో మునిః, వాసవీసుతం, ముపరిచరవసువీర్యజాయాః సత్యవత్యాస్సుతం, వ్యాసం - ఆమన్త్ర్య ఆపృచ్ఛ్య - వీణాం రణయన్ ధ్వనయన్, యాదృచ్ఛికః - స్వేచ్ఛానుచారీ యయౌ * ॥ ౩౮ ॥ * దేవర్షిం స్తౌతి ॥ అహో ఇతి ॥ ధన్యత్వం సర్వస్య సర్వసుఖావాదకత్వం తదేవాహ - యో దేవర్షిః - శార్ఙ్గధన్వనో భగవతః - కీర్తిం గాయన్, తన్త్ర్యా వీణయా మాద్యన్, మదం ప్రాప్నువన్, స్వయం

వీణాస్వనజహర్షమగ్నస్సన్నిత్యర్థః-ఆతురం తాపత్రయాతురం-జగదపి- రమయతి సుఖయతి ॥౩౮॥ ఇతి శ్రీవాత్స్య
వీరరాఘవసూరిలిఖితాయాం శ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాయాం ప్రథమస్కన్ధే షష్ఠోఽధ్యాయః.

వాసవిసుతమామన్త్ర్య నారదో యయావిత్యుక్తం -తత ఉపరితనం వ్యాసవృత్తాన్తం పృచ్ఛతి శౌనకః॥ నిర్గత ఇతి॥ హే సూత, తదభిప్రేతం, కిం వా భాగవతధర్మాన్ ప్రాయేణ నిరూపిత,, ఇత్యుక్తప్రాయమేవ - నారదస్యాభిప్రేతం-శ్రుతవాన్ భగవాన్బాదరాయణో-నారదే నిర్గతే సతి తతః కిమకరోత్ ॥౧॥ ఇత్థం పృష్ట ఆహ సూతః॥ బ్రహ్మనద్యామిత్యాదిభిస్త్రిభిః॥ బ్రహ్మనద్యాం సరస్వత్యాఖ్యాయాం, పశ్చిమే తటే, శమ్యాప్రాస ఇతి ప్రసిద్ధో వ్యాసస్యాశ్రమః, సచ ఋషీణాం సత్రవర్ధనః సత్రాభివర్ధనః తస్మిన్నాశ్రమే తథా ॥౨॥ తస్మిన్ బదరీణాం షణ్డైర్మణ్డితే ఆశ్రమే, శమ్యాప్రాసే వ్యాసః, అప ఉపస్పృశ్య ఆచమ్య-స్వయమాత్మనా-మనః ప్రణిదధ్యౌ, విషయాన్తరేభ్యః ప్రత్యాహృత్యాత్మస్థమకరోదిత్యర్థః ॥౩॥ భక్తియోగేనామలే మనసి-సమ్యక్ప్రణిహితే సమాహితే, పూర్ణం తావత్పురుషం, పరమపురుషమపశ్యత్, తతస్తదపాశ్రయాం పురుషాపాశ్రయాం-తదాధారాం తచ్ఛరీరభూతామితి యావత్ ॥౪॥ మాయాం విశినష్టి॥ యయేతి॥ పరోఽపి మాయాఖ్యప్రకృతేర్విలక్షణోఽపి- జీవో-యయా మాయయా మోహితః త్రిగుణాత్మకం-గుణత్రయపరిణామాత్మకం-శరీరమేవాత్మానం, మనుతే-తత్కృతం దేహాత్మభ్రమకృతం -అనర్థం చ తాపత్రయరూపం-ప్రతిపద్యతే ॥౫॥ అనర్థోపశమం తాపత్రయరూపానర్థోపశామకం - ఉపాయం అజానతో లోకస్య, అధోక్షజే-భక్తియోగ

కీర్తిం శార్ఙ్గధన్వనః। గాయన్మాద్యన్నిదం తన్త్ర్యా రమయత్యాతురం జగత్ ॥౩౮॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, షష్ఠోఽధ్యాయః.

శౌనక ఉవాచ॥ నిర్గతే నారదే సూత భగవాన్బాదరాయణః। శ్రుతవాంస్తదభిప్రేతం తతః కిమకరోద్విభుః ॥౧॥
సూత ఉవాచ॥ బ్రహ్మనద్యాం సరస్వత్యామాశ్రమః పశ్చిమే తటే। శమ్యాప్రాస ఇతి ప్రోక్త ఋషీణాం సత్రవర్ధనః ॥౨॥ తస్మిన్స్వ ఆశ్రమే వ్యాసో బదరీషణ్డమణ్డితే। ఆసీనోఽప ఉపస్పృశ్య ప్రణిదధ్యౌ మనస్స్వయమ్ ॥౩॥ భక్తియోగేన మనసి సమ్యక్ప్రణిహితేఽమలే। అపశ్యత్పురుషం పూర్ణం మాయాం చ తదపాశ్రయామ్ ॥౪॥ యయా సంమోహితో జన ఆత్మానం త్రిగుణాత్మకమ్। పరోఽపి మనుతేఽనర్థం తత్కృతం చాభిపద్యతే ॥౫॥ అనర్థోపశమం సాక్షాద్భక్తియోగమధోక్షజే। లోకస్యాజానతో విద్వాంశ్చక్రే సాత్వతసంహితామ్ ॥౬॥ యస్యాం వై శ్రూయమాణాయాం కృష్ణే పరమపూరుషే। భక్తిరుత్పద్యతే పుంసాం శోకమోహభయాపహా ॥౭॥ స సంహితాం భాగవతీం కృత్వాఽనుక్రమ్య చాత్మజమ్। శుకమధ్యాపయామాస నివృత్తినిరతం మునిః ॥౮॥ శౌనక ఉవాచ॥ స వై నివృత్తినిరతస్సర్వత్రోపేక్షకో మునిః। కస్య వా బృహతీమేతామాత్మారామస్సమభ్యసత్ ॥౯॥ సూత

మేవానర్థోపశమం - వ్యాసోఽపశ్యదిత్యనుషఙ్గః-భగవద్భక్తియోగమేవానర్థోపశమనోపాయత్వేన నిశ్చిత్యేత్యర్థః తతస్సాత్వతసంహితాం భాగవతరూపాం సంహితాం చక్రే- సంహితా - సన్దర్భవిశేషః, సాత్వతశబ్దస్తు ప్రాగస్మాభిరేవ నిరుక్తః ॥౬॥ తాం విశినష్టి యస్యామితి॥ యస్యాం సాత్వతసంహితాయాం శ్రూయమాణాయాం, మోహాద్యపహర్త్రీ, పరమపురుషే-కృష్ణే, భక్తిరుత్పద్యతే, తత్ర, మోహో నామ,, అనాత్మన్యాత్మబుద్ధిర్యాఽస్వే స్వమితి యా మతి,, రిత్యుక్తవిధః, శోకో బాహ్యక్లేశం, దుఃఖమాన్తరం, భయమాగామిదుఃఖదర్శనజం ప్రతికూలం జ్ఞానం ॥౭॥ స వ్యాసః, అనుక్రమ్య వివక్షితార్థాన్క్రమవిశేషేణ విన్యస్య, తదనుక్రమేణైవ, ఇమాం సంహితాం, కృత్వా సుతం శుకం-అధ్యాపయామాస, ప్రశ్నావసరదానాయ శుకం, విశినష్టి, నివృత్తినిరతం, సాంసారికధర్మవైముఖ్యద్వారా కేవలచిన్తైకాగ్ర్యవహశ్శమదమాదిర్నివృత్తిః-తత్ర నిరతం, మునిం పరబ్రహ్మయాథాత్మ్యమననశీలం ॥౮॥ తత్ర లబ్ధావసరః పృచ్ఛతి శౌనకః॥ స వా ఇతి॥ వై ఇత్యవధారణే, నివృత్తినిరతః, మునిః, - తత ఏవ, సర్వత్ర (కర్మో)త్యేష్వస్వర్గాదిష్వుపేక్షకః ఆదరరహితః, ఆత్మారామః పరమాత్మైకపరః, ఏవంవిధః, కస్య వా, హేతోరితి శేషః, కస్మాద్ధేతోః, బృహతీం విపులాం, మేతాం సంహితాం, అభ్యసత్ అధీతవాన్, కథమేకాగ్రచిత్తో భగవన్మననపరస్తద్విరోధినీమేతాం బృహతీం సంహితామభ్యసదితి ప్రశ్నాశయః ॥౯॥ నేయం సంహితా భగవన్మననవిరోధినీ, ప్రత్యుత తదుపయుక్తా, భగవత్స్వరూపరూపగుణవివరణరూపత్వాత్, అతోఽధీతవానిత్యుత్తరం వక్తుం, తావద్భక్తైస్స్వరూపగుణవివశకతామాహ సూతః॥ ఆత్మారామా ఇతి॥ యద్యపి, మునయః, ఆత్మారామాః, పరమాత్మైకనిష్ఠాః అత ఏవ, నిర్గ్రన్థాః లౌకికార్థప్రబన్ధధారణరహితాః, అనిర్గ్రన్థ్య ఇతి పాఠే,, అశిక్షణీయాః

అపరబ్రహ్మేష్యాః నిరపేక్ష్యా ఇత్యర్థః, తథాపి, త్వే-ఉరుక్రమే, భగవతి, అహైతుకీం, అనన్యప్రయోజనాం, భక్తిం కుర్వన్తి, సవిషయాయాం భక్తేస్స్వరూపమాహ॥ ఇత్థంభూతగుణో హరిరితి॥ ఇత్థంభూతా ఏవంవిధా గుణా యస్య, తథాభూతో, హరిః, రితి, ఏవంవిధాం భక్తిం కుర్వన్తీత్యన్వయః, హరిరేవంవిధగుణకః, ఏతత్స్వరూపక- ఇత్యేతదనుధ్యానాత్మకత్వాద్భక్తేస్తత్ర భజనీయస్వరూపగుణవిషయకజ్ఞానస్యాపేక్షితత్వాత్తద్వివరణరూపామిమాం సంహితామధీతవానితి భావః ॥౧౦॥ తదేవాహ॥ హరేరితి॥ హరేర్గుణైర్వేదాన్తేభ్యోఽవగతైరనుభూయమానైర్గుణైః, ఆక్షిప్తా, ఆకృష్టా మతిర్యస్య సః భగవాన్ బాదరాయణిః శుకః- నిత్యం విష్ణుజనప్రియః, మహదిదమాఖ్యానమధ్యగాదధీతవాన్-హరేర్గుణాక్షిప్తమతిర్విష్ణుజనప్రియ ఇతిదం విశేషణద్వయం - హేతుగర్భం-విష్ణోర్జనా భక్తాః ప్రియా యస్యేతి బహువ్రీహిః, అయం భావః, యద్యప్యనుభావ్యా భగవద్గుణా వేదాన్తేభ్యోఽవగతాః, తథాపి స్వాధ్యాయాద్యోగమాసీత యోగాత్స్వాధ్యాయమామనేత్, ఇత్యుక్తరీత్యా భగవద్గుణప్రతిపాదకప్రబన్ధసంశీలనస్యావశ్యాపేక్షితత్వాత్కృత్స్నస్యాస్య ప్రబన్ధస్య భగవద్గుణప్రతిపాదకత్వాత్ సావతారతద్గుణకసవిభూతికసభక్తతద్గుణస్యైవ, భగవతోఽనుభావ్యత్వాత్, దవతారతద్గుణభక్తతద్గుణానాం, విశిష్య, వేదాన్తేభ్యోఽనవగతానాం, వేదాన్తావగతగుణేభ్యోఽప్యతిశయితానాం-అస్మాదాఖ్యానాదవగమాదిదమధ్యగాదితి, అనేన ప్రబన్ధప్రాశస్త్యం సూచితమ్ ॥౧౧॥ తదేవం-కస్మిన్యుగే ప్రవృత్తేయమిత్యాదిప్రశ్నానాముత్తరముక్తం, అథ, తస్య పుత్రో మహాయోగీత్యాదిప్రశ్నస్యోత్తరం, వివక్షిష్యన్, స్తావత్, అభిమన్యుసుతం సూత ప్రాహుర్భాగవతోత్తమమ్, తస్య జన్మ మహాశ్చర్యం కర్మాణి చ గృణీహి న, ఇత్యాదిప్రశ్నానాముత్తరం సోపోద్ఘాతం, వక్తుం ప్రతిజానీతే॥ పరీక్షిత ఇతి॥ పరీక్షితో రాజర్షేర్జన్మకర్మాణి చ, విలాపనం విలయం చ, తేషాం సమాహారః,

---

ఉవాచ॥ ఆత్మారామాశ్చ మునయో నిర్గ్రన్థా అప్యురుక్రమే। కుర్వన్త్యహైతుకీం భక్తిమిత్థంభూతగుణో
హరిః॥౧౦॥ హరేర్గుణాక్షిప్తమతిర్భగవాన్బాదరాయణిః। అధ్యగాన్మహదాఖ్యానం నిత్యం విష్ణుజనప్రియః॥
పరీక్షితోఽథ రాజర్షేర్జన్మకర్మవిలాపనమ్। †సంస్థానం పాణ్డుపుత్రాణాం వక్ష్యే కృష్ణకథోదయమ్॥౧౨॥
యదా మృధే కౌరవసృఞ్జయానాం వీరేష్వథో వీరగతిం గతేషు। వృకోదరావిద్ధగదాభిమర్శభగ్నోరుదణ్డే ధృ
తరాష్ట్రపుత్రే॥౧౩॥ భర్తుః ప్రియం ద్రౌణిరితి స్మ పశ్యన్ కృష్ణాసుతానాం స్వపతాం శిరాంసి। ఉపాహరద్వి
ప్రియమేవ తస్య జుగుప్సితం కర్మ విగర్హయన్తి॥౧౪॥ మాతా శిశూనాం నిధనం సుతానాం నిశమ్య ఘోరం పరిత

స్తదుపోద్ఘాతరూపం-పాణ్డుపుత్రాణాం - సంస్థానం స్థితిం, వృత్తాన్తమితి యావత్ తదేతత్సర్వం కృష్ణస్య భగవతః, కథాయా ఉదయః అనుప్రసక్తిర్యస్మిన్, తద్వక్ష్యే, సంస్థాం చ, కృష్ణకథోదయామితి చ పాఠాన్తరం, తదా కృష్ణకథోదయామితి సంస్థావిశేషణం-సంస్థాశబ్దస్య యథోక్త ఏవార్థః, తత్ర పాణ్డుపుత్రాణాం సంస్థానం-పరీక్షిజ్జన్మకర్మాద్యుపోద్ఘాతరూపం, పరీక్షిజ్జన్మకర్మాదికం త్వితః ప్రభృతి ప్రధానతః ప్రతిపాద్యం, తదుభయానుప్రసక్తా కృష్ణకథా, సర్వోఽయం స్కన్ధః కృత్స్నప్రబన్ధోపోద్ఘాతరూప ఇతి వివేకః ॥౧౨॥ తావత్, పరీక్షితో జన్మకర్మాదికం వక్తుం, పాణ్డుపుత్రాణాం సంస్థానమాహ॥ యదేత్యాదినా యావత్పఞ్చదశాధ్యాయసమాప్తి॥ తత్ర పరీక్షితో జన్మ, ఉపోద్ఘాత ఏవాన్తర్భావ్యోచ్యతే, కర్మాదికం తు, తత ఉపరితనగ్రన్థేనేతి వివేకః, యదేత్యస్య, తదేతి తృతీయేనాన్వయః, మృధే యుద్ధే, కౌరవాణాం సృఞ్జయానాం చ, వీరేషు, వీరగతిం వీరాణాం గతిం, స్వర్గతిం, గతేషు ప్రాప్తేషు సత్సు, ధృతరాష్ట్రపుత్రే దుర్యోధనే, వృకోదరేణ భీమేనావిద్ధాయాః ప్రయుక్తాయాః, గదాయాః, అభిమర్శేనాఘాతేన, భగ్నా ఊరూ ఏవ దణ్డౌ యస్య తథాభూతే సతి ॥౧౩॥ ద్రౌణిః అశ్వత్థామా, స్వచికీర్షితం-భర్తుర్ధృతరాష్ట్రస్యాప్రియమపి, ప్రియమితి పశ్యన్, మన్యమానః, స్వపతాం శయానానాం, కృష్ణాయాః, ద్రౌపద్యాః - సుతానాం - శిరాంసి, అపాహరత్ ఛిత్త్వాఽఽనీతవాన్, ఇదం కర్మ, తస్య ధృతరాష్ట్రస్య, విప్రియమేవ, యద్వా తస్య అశ్వత్థామ్నః, కర్మ, విప్రియమేవ-సర్వలోకస్యాపీతి శేషః అత ఏవ, జుగుప్సితం, విగర్హయన్తి, అనేనాపవినిన్దన్తి ॥౧౪॥ యద్యేవం- తదా మాతా ద్రౌపదీ శిశూనాం సుతానాం - ఘోరం-నిధనం మరణం-నిశమ్య దృష్ట్వా- పరితప్యమానా - బాష్పైరాకులే అక్షిణీ యస్యాస్తథాభూతా-బభూవేతి శేషః-తదాతాం ద్రౌపదీం, సాన్త్వయన్ ఉపచ్ఛన్దయన్, కిరీటమాలీ, కిరీటానాం రాజాన్తరకిరీటానాం-మాలా సేవమానా,

---

౯॥శ్లో॥పా॥ ఽనిర్గ్రన్థ్యాఽప్యురుక్రమే. ౧౨॥శ్లో॥పా॥†సంస్థాం చ పాణ్డుపుత్రాణాం వక్ష్యే కృష్ణకథోదయాత్.

అస్యాస్తే శోకః కిరీటమాలీ, వ్రీహ్యాదేరాకృతిగణత్వాత్ వ్రీహ్యాదిభ్యశ్చేతి మత్వర్థీయ ఇనిః, ఇదం వక్ష్యమాణమాహ ||౧౫|| తదేవాహ || హే భద్రే, బ్రహ్మబన్ధోః బ్రాహ్మణాధమస్య, ఆతతాయినః,, అగ్నిదో గరదశ్చైవ శస్త్రపాణిర్ధనాపహః|| క్షేత్రదారాపహర్తా చ షడేతే హ్యాతతాయినః,, ఇతి శస్త్రపాణేరాతతాయిత్వేన స్మరణాదాతతాయిన ఇత్యుక్తం, శస్త్రపాణేర్నాను, శస్త్రధారణేన నిరపరాధిప్రాణిఘాతుకః, తస్య శిరః, గాణ్డీవేన ముక్తైః, విశిఖైః బాణైః, యత్, యదా, ఆహరేయం, యత్, యచ్చ, చాహృతం శిరః, పాదేనాక్రమ్య, దగ్ధపుత్రా త్వం స్నాస్యసి, తదా, తే తవ శుచః, విమృజామి మార్జయామి ||౧౬|| ఇతీత్థం వల్గుభిః సున్దరైః విచిత్రైః జల్పైః భాషణైః, ప్రియాం ద్రౌపదీం, సాన్త్వయిత్వా అచ్యుతః కృష్ణో మిత్రం సూతః సారథిశ్చ యస్య సారథీకృతాచ్యుత ఇత్యర్థః దంశితః కవచితః, ఉగ్రం ధనుర్గాణ్డీవం యస్య, కపిధ్వజః, హనుమచ్చిహ్నితః ధ్వజో యస్య, సోఽర్జునః, రథేన సాధనేన, గురోర్ద్రోణాచార్యస్య పుత్రం అశ్వత్థామానం, అన్వాద్రవత్ అన్వధావత్ ||౧౭|| ఆపతన్తమర్జునం, దూరాదేవాభిలక్ష్య ప్రత్యభిజ్ఞాయ కుమారహా కుమారఘాతీ సోఽశ్వత్థామా ఉద్విగ్నం భీతం మనో యస్య తథాభూతః - ప్రాణపరీప్సుః ప్రాణాన్ త్రాతుమిచ్ఛుః జిజీవిషురిత్యర్థః - ఉర్వ్యాం భూమౌ యావద్గమం యావద్గన్తుం శక్యం - తావ - ద్రథేన సాధనేన - పరాద్రవత్ పలాయితవాన్ - కో దక్షః - యథా రుద్రభయాత్ - తద్వత్ ||౧౮|| యదా - అశరణం రక్షకరహితం శ్రాన్తవాజినో యస్య తం - ఆత్మానం - ఐక్షత పర్యాలోచితవాన్ - తదా - స ద్విజాత్మజో - ద్రౌణిః - ఆత్మత్రాయతేఽనేనేత్యాత్మత్రాణం - స్వరక్షణోపాయం - బ్రహ్మశిరో నామకమస్త్రం మేనే అబు-ధ్యత - బ్రహ్మశిరోస్త్రేణార్జునం హత్వాఽఽత్మానం రక్షిష్యామీత్యధ్యవసితవానిత్యర్థః ||౧౯|| అథ - సలిల - ముపస్పృశ్యా

స్యమానా| తదా తు తద్బాష్పకలాకులాక్షీం సాన్త్వయన్ ప్రాహ కిరీటమాలీ||౧౫||తదా శుచస్తే ప్రమృజామి భద్రే యద్బ్రహ్మబన్ధోః శిర ఆతతాయినః| గాణ్డీవముక్తైర్విశిఖైరుపాహరే త్వాక్రమ్య యత్స్నాస్యసి దగ్ధపుత్రా||౧౬||ఇతి ప్రియాం వల్గువిచిత్రజల్పైః స సాన్త్వయిత్వాఽచ్యుతమిత్రసూతః| అన్వాద్రవద్దంశిత ఉగ్రధన్వా కపిధ్వజో గురుపుత్రం రథేన||౧౭||తమాపతన్తం స విలక్ష్య దూరాత్కుమారహోద్విగ్నమనా రథేన| పరాద్రవత్ప్రాణపరీప్సురుర్వ్యాం యావద్గమం రుద్రభయాద్యథా కః||౧౮||యదాఽశరణమాత్మానమైక్షత శ్రాన్తవాహనమ్| అస్త్రం బ్రహ్మశిరో మేన ఆత్మత్రాణం ద్విజాత్మజః||౧౯||అథోపస్పృశ్య సలిలం సన్దధే తత్సమాహితః| అజానన్నపి సంహారం ప్రాణకృచ్ఛ్ర ఉపస్థితే||౨౦||తతః ప్రాదుష్కృతం తేజః ప్రచణ్డం సర్వతోదిశమ్| ప్రాణాపదమభిప్రేక్ష్య విష్ణుం జిష్ణురువాచ హ||౨౧||అర్జున ఉవాచ||కృష్ణ కృష్ణ మహాబాహో భక్తానామభయఙ్కర| త్వమేకో దహ్యమానానామపవర్గోఽసి సంసృతేః||౨౨||త్వమాద్యః పురుషః సాక్షాదీశ్వ

చమ్య - సమాహితః అస్త్రప్రయోగోపయుక్తమనః ప్రణిధానయుక్తః - సంహార - మస్త్రోపసంహార - మజానన్నపి - ప్రాణాపద్యుపస్థితాయాం - తద్బ్రహ్మశిరోస్త్రం - సన్దధే ప్రయుయోజ ||౨౦|| తతః - సర్వతోదిశం - సర్వదిక్షు - ప్రాదుష్కృతం ప్రాదుర్భూతం - ప్రచణ్డం ఉగ్రం - తేజః - ప్రాణాపద మభిప్రేక్ష్య - ప్రాణవిపత్తికారిత్వేనోత్ప్రేక్ష్య - జిష్ణురర్జునో - విష్ణుం కృష్ణమువాచ ||౨౧|| తదేవాహ కృష్ణేత్యాదిపఞ్చభిః|| ప్రాదుష్కృతతేజోయాథాత్మ్యతదుపసంహారానభిజ్ఞః - తదుభయజ్ఞాపనాయ భగవన్తం కృష్ణం ప్రష్టుకామో నాహమపి వేద్మీతి మావోచ ఇత్యభిప్రాయేణ - తావద్భగవన్తం - స్వాభావిక్తైర్గుణైస్స్తౌతి చతుర్భిః || హే కృష్ణ కృష్ణ|| కృషిర్భూవాచకశ్శబ్దో ణశ్చ నిర్వృతివాచకః,, ఇతి నిరుక్తకృష్ణశబ్దోపస్థాపిత సర్వలోకసుఖావహత్వరూపగుణానుసన్ధానకృతసమ్భ్రమాద్ద్విరుక్తిః - హే మహాబాహో,, బాహూ రాజన్యః కృత - ఇత్యుక్తరీత్యా రాజన్యకులప్రభవ హే అభయఙ్కర భక్తానామభయఙ్కరోతీతి తథాభూత - తస్య సమ్బోధనం - దహ్యమానానాం తాపత్రయేణ దహ్యమానానాం జనానాం సంసృతేః అపవర్గః ప్రాప్తభూతః - సంసారాద్విమోచక ఇతి యావత్ - త్వ - మేక ఏవ,, కృత్స్నజగత్సుఖావహస్య - తత్రాపి భక్తాభయఙ్కరస్య - సంసృతిరూపమహాభయక్షేపణక్షమస్య - తవ - కియా - నేతదుపస్థితభయాపనయనే ప్రయాస ఇతి భావః ||౨౨|| నన్వేవం - విధ - స్త్వీశ్వరో నాహ - మిత్యత ఆహ|| త్వమితి|| త్వమేవ సాక్షాదీశ్వరః,, యః కించిదీశితవ్యవస్త్వపేక్షయా సర్వోఽపి లోక ఈశ్వర ఏవే - త్యనితరసాధారణైర్ధర్మై - రభిప్రేతమీశ్వర - మితరస్మాద్వ్యావర్తయతి - ఆద్యః - ఆదౌ భవః ఆద్యః - నిఖిలజగత్కారణత్వేనావస్థితః - పురుషః - సర్వాన్తరాత్మతయా సర్వప్రశాసితృత్వేన సర్వహృదయాన్తర్వర్తీత్యర్థః - అథాపి - ప్రకృతేః పరః ,, భూమిరాపోఽనలో వాయుః ఖం మనో బుద్ధిరేవ చ,, అపరేయమితస్త్వన్యాం,, మిత్యాదిశ్లోకద్వయోక్తప్రకృతిద్వయాద్విలక్షణః పురుషశబ్దేన,, పురుష సంజ్ఞే వై శరీరేస్మిన్ శయనాత్పురుషో హరిః,,

తితినియన్తైన-సర్వాన్తరాత్మత్వం సర్వాధారత్వంచ ఫలితం-పర ఇత్యనేన-ప్రకృతిగతధర్మాస్పర్శశ్చ,, నన్వీశ్వరస్సర్వధారకశ్చే- త్తస్యకింధారకం దేహాద్విలక్షణస్యాపిజీవస్య -దేవోహంమనుష్యోహమితి దేహధర్మస్పర్శదర్శనా-త్కథంతస్యప్రకృతిధర్మాస్పర్శశ్చే -త్యతోవిశినష్టి - చిచ్ఛక్త్యేశక్తిశబ్దస్సర్వత్రకార్యోపయోగ్యపృథక్సిద్ధవిశేషణవాచీ చిచ్ఛక్త్యాజ్ఞానశక్త్యా-నిత్యావిర్భూతాపరిచ్ఛిన్నధర్మభూతజ్ఞానశక్త్యా-మాయాం- ప్రకృతిం-చేతనాచేతనాత్మికాం-వ్యుదస్య-మాయాశబ్దోఽత్రోపచారాన్మాయాధర్మపరః-మాయాధర్మాన్వ్యుదస్యమాయాధర్మైరస్పృష్టఇత్యర్థః- కేవలఏవకైవల్యః-స్వార్థే ష్యఞ్-కేవలఆత్మని-స్థితః ,,స్వేమహిమ్ని ప్రతిష్ఠిత-ఇతిశ్రుతేరిత్యాఆధారాన్తరాననపేక్షఇత్యర్థం,జీవస్తుకర్మణాసఙ్కుచితజ్ఞానత్వాద్దేహాత్మభ్రమేణ దేహధర్మానాత్మన్యధ్యస్యతి - ఈశ్వరస్తు చిచ్ఛక్త్యా-తాన్వ్యుదస్య-తత్రజీవాన్తరాత్మతయా తత్రజీవకర్మానురూపం ఫలం-ప్రయచ్ఛ-న్స్వేతరధార్యోఽనతిష్ఠతఇతిభావః ॥౨౩॥ తదేవాహ॥సఏవేతి॥ఉక్తవిధ ఈశ్వరఏవ-త్వం-మాయయా-దేహాత్మభ్రమస్వతన్త్రాత్మభ్రమాదిరూపమాయాకార్యేణ మోహితంచేతోయస్యతస్య-జీవలోకస్య-ధర్మాదిలక్షణం ధర్మార్థకామమోక్షరూపపురుషార్థచతుష్టయరూపం- శ్రేయ-స్తద్విపర్యయరూపమశ్రేయశ్చ-తత్తత్కర్మానుగుణ్యేన-స్వేనఏవవీర్యేణ-స్వాభావికేనాప్రచ్యుతేనమాహాత్మ్యేనోపలక్షితః-విధత్సే ప్రయచ్ఛసి ॥౨౪॥ న కేవలమస్తిరాత్మికతయైవంవిధత్సే - అపిత్వవతారముఖేనాపీత్యభిప్రాయేణాహ॥తథేతి॥ భూమేర్భారభూతానాం-దుష్కృతాం-జిహీర్షయాసంహారేచ్ఛయా-అనన్యభావానాం-అనన్యప్రయోజనభక్తియోగనిష్ఠానాం-స్వానాంస్వకీయానాం-అసకృదనుధ్యానాయచాయంతవావతారః ॥౨౫॥ ఏవంసంస్తుత్యప్రకృతంపృచ్ఛతి॥కిమిదమితి॥ఇదంతేజః-కింస్విదితి-

---

నః ప్రకృతేః పరః। మాయాం వ్యుదస్య చిచ్ఛక్త్యా కైవల్యే స్థిత ఆత్మని॥౨౩॥స ఏవ జీవలోకస్య మాయామోహితచేతసః। విధత్సే స్వేన వీర్యేణ శ్రేయో ధర్మాదిలక్షణమ్ ॥ ౨౪ ॥ తథాఽయంచావతారస్తే భువో భారజిహీర్షయా । స్వానాంచానన్యభావానామనుధ్యానాయ చాసకృత్॥ ౨౫ ॥కిమిదంస్వి త్కుతో వేతి దేవదేవ న వేద్మ్యహమ్। సర్వతోముఖమాయాతి తేజః పరమదారుణమ్॥౨౬॥శ్రీభగవానువాచ॥ వేత్థేదం ద్రోణపుత్రస్య బ్రాహ్మమస్త్రం ప్రదర్శితమ్ । నైవాసౌ వేద సంహారం ప్రాణబాధ ఉపస్థితే॥౨౭॥నహ్యస్యాన్యతమం కించిదస్త్రం ప్రత్యవకర్శనమ్। జహ్యస్త్రతేజ ఉన్నద్ధమస్త్రజ్ఞో హ్యస్త్రతేజసా ॥౨౮ ॥ సూత ఉవాచ॥శ్రుత్వా భగవతా ప్రోక్తం ఫల్గునః పరవీరహా । స్పృష్ట్వాపస్తం పరిక్రమ్య బ్రాహ్మం బ్రాహ్మాయ సందధే॥౨౯॥సంహత్యాన్యోన్యముభయోస్తేజసీ శరసంవృతే। ఆవృత్య రోదసీ ఖంచ వవృధాతేఽర్కవహ్నివత్॥ ౩౦ ॥ దృష్ట్వాస్త్రతేజస్తు తయోస్త్రీఁల్లోకాన్ప్రదహన్మహత్ । దహ్యమానాః ప్రజాస్సర్వాస్సాంవర్తకమమంసత ॥౩౧॥ ప్రజోపప్లవమాలక్ష్య లోకవ్యతికరం చ తమ్। మతంచ వాసుదేవస్య సంజహారార్జునో ద్వయమ్॥ ౩౨ ॥తత ఆసాద్య తరసా దా

యాథాత్మ్యప్రశ్నః-కుతోవేతి హేతుప్రశ్నః-కుతోవాఆగచ్ఛతి-కుతశ్చశమిష్యతీ-త్యర్థః - స్వస్యతదజ్ఞానమావేదయతి-నవేద్మ్యహమితి-తర్హి కిం-జానాసీత్యతాహ-సర్వతోముఖంపరమదారుణంతేజ-ఆయాతిత్యేతావదేవవేద్మీత్యర్థః॥౨౬॥ ఇత్థంసంస్తుతో విజ్ఞాపితశ్చభగవాన్సర్వజ్ఞ ఆహ॥వేత్థేతిద్వాభ్యామ్॥ప్రాణబాధే- ఉపస్థితేసతి ద్రోణపుత్రస్యాశ్వత్థామ్నః-తేన ప్రదర్శితం-ప్రయుక్తం-బ్రాహ్మమస్త్రమిదంతేజో-వేత్థజానీహి-అసౌద్రోణపుత్రః-సంహారం - ప్రయుక్తబ్రహ్మాస్త్రోపసంహారం-నవేదనజానాతి॥౨౭॥తర్హికిమిత్యుపసంహర్తవ్యమిత్యతాహ- అస్యద్రోణపుత్రప్రదర్శితస్యబ్రహ్మాస్త్రస్య-ప్రత్యవకర్శకం-ప్రతిభటమస్త్రం-తతోఽన్యతమం-కించిదపి-నవిద్యతే-అతోఽస్త్రజ్ఞ బ్రహ్మాస్త్రప్రయోగోపసంహారాభిజ్ఞ - త్వ-మస్త్రతేజసా బ్రహ్మాస్త్రతేజసైవఉన్నద్ధముద్రిక్త- మస్త్రతేజః - బ్రహ్మాస్త్రతేజో-జహి-త్వమపిబ్రహ్మాస్త్రేణైవ తదభిభావయేత్యర్థః ॥౨౮॥ ఇత్థంభగవతాప్రోక్త-మస్త్రోపసంహారోపాయం,శ్రుత్వా-పరవీరహా,ఫల్గునఃఅర్జునః,అప ఆచమ్య,తంకృష్ణం పరిక్రమ్యప్రదక్షిణీకృత్య, బ్రాహ్మాయ,ప్రతిభటంబ్రాహ్మమేవాస్త్రం,సందధేప్రయుయోజ ॥౨౯॥ తతస్తయోరుభయోరస్త్రయోస్తేజసీశరైర్వ్యాప్తే,అన్యోన్యం, సంహత్యసంగత్య,రోదసీద్యావాపృథివ్యౌ,ఖ,మాకాశంచా,వృత్యావేష్ట్య,అర్కవహ్నీ ఇవవవృధాతే ॥౩౦॥ తతస్త్రీఁల్లోకాన్,ప్రదహత్,తయోర్ద్రౌణ్యర్జునయోః, అస్త్రతేజః, తత్ప్రయుక్తాస్త్రతేజో, దృష్ట్వా, తేనదహ్యమానా,స్సర్వాఃప్రజాః, సాంవర్తకంప్రళయాగ్ని,మమంసతఅమన్యన్త ॥ ౩౧ ॥ లోకవ్యతికరంలోకోపమర్దనరూపం,ప్రజోపద్రవం- వాసుదేవస్యమతమభిప్రాయంచాలక్ష్య,అర్జునఃద్వయంబ్రహ్మాస్త్రద్వయం,సంజహారఉపసంహృతవాన్ ॥౩౨॥ తతఆసాద్యసమీపమేత్య,

దారుణం ఉగ్రం, గౌతమ్యాః ద్రోణపత్న్యాః కృప్యాః సుతం దృష్ట్వా, అమర్షణః క్రోధనః తామ్రే అక్షిణీ యస్య- సోఽర్జునః, తరసా బలేన, బబన్ధ - యథా రజ్జ్వా పశుః తద్వత్ ❀ ॥౩౩॥ ❀ రిపుం ద్రౌణిం, బలాత్, రజ్జ్వా బద్ధ్వా, శిబిరాయ రాజనివేశాయ, శిబిరం ప్రతి నినీషన్తం నేతుమిచ్ఛన్తం అర్జునం భగవానమ్బుజేక్షణః కృష్ణః, ప్రకుపిత ఆహ, ధర్మపరీక్షార్థమితి భావః ॥౩౪॥ తదేవాహ మైనమితి పఞ్చభిః॥ హే పార్థ ఇమం బ్రహ్మబన్ధుం, త్రాతుం జీవయితుం, నైవార్హసి కిన్తు జహి,, ఆతతాయినమాయాన్తం హన్యాదేవావిచారయన్,, స్మృతిస్మృతేరితి భావః, తదేవాహ, యోఽసౌ బ్రహ్మబన్ధుః, నిశి బాలకాన్- తత్రాపి సుప్తాన్- అవధీత్ ❀ ॥౩౫॥ ❀ ధర్మవిత్పుమాన్, మత్తాదిరూపం రిపుం- న హన్తి, ఏవం తు- ధర్మస్థితిరిత్యర్థః, తత్ర, మత్తం, మధునా, ప్రమత్తం, అనవహితం ఉన్మత్తం పిత్తాదినా జడం, కేవలమజ్ఞమ్ ❀ ॥౩౬॥ ❀ అఘృణః నిష్కృపః, అత ఏవ, ఖలో దురాత్మా, యః పుమాన్, పరేషాం ప్రాణైః, స్వప్రాణాన్ ప్రపుష్ణాతి, తస్య వధః, తస్యైవ శ్రేయస్కరః, అన్యథా, యస్మాదకృతప్రాయశ్చిత్తాద్దోషాత్పుమాన్, అధః నరకే- పతతి ❀ ॥౩౭॥ ❀ కిఞ్చ, మమ శృణ్వతస్సతో, భవతా, పాఞ్చాల్యై ద్రౌపద్యై, ప్రతిశ్రుతం ప్రతిజ్ఞాతం, కిమితి, హే మానిని, యస్తవ పుత్రహన్తా, తస్య శిర, ఆహరిష్యే ఆహరిష్యామీతి ❀ ॥౩౮॥ ❀ తత్తస్మాత్ అసౌ పాపాత్మా, ఆతతాయీ- ఆత్మనస్తవ- బన్ధుహా కుమారఘాతీ, హే వీర, భర్తుః ధార్తరాష్ట్రస్య- విప్రియం, ఇదం కర్మ, కృతవాన్, కులపాంసనః కులదూషకశ్చ, అతో వధ్యతామ్ ❀ ॥౩౯॥ ❀ ఇత్థం ధర్మం పరీక్షతా, ధర్మపరీక్షార్థమేవం బ్రువతా- కృష్ణేన చోదితోఽపీత్యర్థః॥ అర్జున, ఆత్మజహనమపి సుతహనమపి, తం గురుసుతం హన్తుం నై

రుణం గౌతమీసుతమ్। బబన్ధామర్షతామ్రాక్షః పశుం రశనయా యథా॥౩౩॥ శిబిరాయ నినీషన్తం రజ్జ్వా బద్ధ్వా రిపుం బలాత్। ప్రాహార్జునం ప్రకుపితో భగవానమ్బుజేక్షణః ॥౩౪॥ మైనం పార్థార్హసి త్రాతుం బ్రహ్మబన్ధుమిమం జహి। యోఽసావనాగసస్సుప్తానవధీన్నిశి బాలకాన్॥౩౫॥ మత్తం ప్రమత్తమున్మత్తం సుప్తం బాలం స్త్రియం జడమ్। ప్రపన్నం విరథం భీతం న రిపుం హన్తి ధర్మవిత్॥౩౬॥ స్వప్రాణాన్యః పరప్రాణైః ప్రపుష్ణాత్యఘృణః ఖలః। తద్వధస్తస్య హి శ్రేయో యద్దోషాద్యాత్యధః పుమాన్ ॥౩౭॥ ప్రతిశ్రుతం చ భవతా పాఞ్చాల్యై శృణ్వతో మమ। ఆహరిష్యే శిరస్తస్య యస్తే మానిని పుత్రహా॥౩౮॥ తదసౌ వధ్యతాం పాప ఆతతాయ్యాత్మబన్ధుహా। భర్తుశ్చ విప్రియం వీర కృతవాన్కులపాంసనః॥౩౯॥ ఏవం పరీక్షతా ధర్మం పార్థః కృష్ణేన చోదితః। నైచ్ఛద్ధన్తుం గురుసుతమప్యాత్మజహనం మహాన్॥ ౪౦॥ అథోపేత్య స్వశిబిరం గోవిన్దప్రియసారథిః। న్యవేదయత్తం ప్రియాయై శోచన్త్యా ఆత్మజాన్హతాన్ ॥౪౧॥ తథాహృతం ❀ పశువత్పాశబద్ధమవాఙ్ముఖం కర్మజుగుప్సితేన। నిరీక్ష్య కృష్ణాపకృతం గురోస్సుతం వామస్వభావా కృపయా ననామ చ॥౪౨॥ ఉవాచ చాసహన్త్యస్య బన్ధనానయనం సతీ। ముచ్యతాం ముచ్యతామేష బ్రాహ్మణో నితరాం గురుః॥౪౩॥ సరహస్యో ధనుర్వేదస్సవిసర్గోపసంయమః। అస్త్రగ్రామశ్చ భవతా శిక్షితో యదనుగ్రహాత్॥౪౪॥ స ఏష భగవాన్ద్రోణః ప్రజారూపేణ వర్తతే। త

చ్ఛత్, యతోఽర్జునో, మహాన్- గురుకృతోపకారాభిజ్ఞః ❀ ॥౪౦॥ ❀ తతో గోవిన్దః ప్రియః సారథిశ్చ యస్య, సోఽర్జునః, స్వశిబిరమాగత్య, హతానాత్మజాన్ ప్రతి, శోచన్త్యై, ప్రియాయై ద్రౌపద్యై, తం ద్రౌణిం న్యవేదయత్ ❀ ॥౪౧॥ ❀ ఆహృతం ఆనీతం - పశునా తుల్యం పశువత్, పాశేన బద్ధం, పశుర్యథా పాశేన బధ్యతే తద్వద్బద్ధం - కర్మణః స్వకృతస్య, జుగుప్సితేన, జుగుప్సాశబ్దాత్స్వార్థే సన్నన్తాద్భావే క్తః, నిన్ద్యయా హేతునా, అవాఙ్ముఖం అధోముఖం - అపకృతం అపకారిణం- అర్జునేనాపకృతం వా- గురోస్సుతం అశ్వత్థామానం, నిరీక్ష్య దృష్ట్వా, ద్రౌపదీ, వామస్వభావా- హేతుగర్భమిదం, సుస్వభావత్వాత్, ననామ ❀ ॥౪౨॥ ❀ అస్య గురుసుతస్య బన్ధనేనానయనం బన్ధనపూర్వకమానయనం- బన్ధనం- చానయనం చ వా- అస్యార్జునస్య అర్జునకర్తృకం బన్ధనానయనమితి వా - అసహన్తీ సతీ ద్రౌపదీ - ఉవాచ, ఉక్తిమేవాహ- ముచ్యతామిత్యాదిభిస్సార్ధైః పఞ్చభిః, ఏష ముచ్యతాం ముచ్యతాం- త్వరయా ద్విరుక్తిః- మోచనీయత్వే హేతుం దర్శయన్తీ విశినష్టి బ్రాహ్మణః- స్తత్రాపి గురుః ❀ ॥౪౩॥ ❀ న హ్యేష గురు - రపి త్వస్యాయం పితే- త్యాహ,, సరహస్య ఇతి,, భవతా, యస్యానుగ్రహాత్, రహస్యేన సహితో ధనుర్వేదః, సవిసర్గోపసంయమః, ప్రయోగోపసంహారసహితోఽస్త్రగ్రామః అస్త్రసముదాయశ్చ శిక్షితః ❀ ॥౪౪॥ ❀ స భగవాన్, ద్రోణ ఏవ, ఏషః, ప్రజారూపేణ వర్తతే, ఏతచ్ఛబ్దో ద్రోణస్యైవాకారాన్తరేణావస్థితిపరామర్శకః, ఆత్మా వై పుత్ర, ఇతి శ్రుతేరితి భావః, పుత్రవిషయాపకారేణ పితైవాపక్రియత ఇతి భావః, నను, సః, స్వర్గత ఇత్యత ఆహ॥ తస్యేతి॥ తస్య ద్రోణస్యాత్మనః శరీరస్యార్ధం, అర్ధాంశభూతా, తత్పత్నీ కృపీ, వీరసూః పుత్రవతీ సతీ, ఆ

స్తై, నాన్వగా, న్వానుమరణం కృతవతీ, అర్ధమితి సమాంశాభిప్రాయేణ నపుంసకనిర్దేశః, , అర్ధో వా ఏష ఆత్మనో యత్పత్నీ,, ఇతి శ్రుత్యభిప్రాయేణార్ధమిత్యుక్తం, ద్రోణస్య స్వర్గతత్వేపి, తదర్ధశరీరభూతా తత్పత్న్యవశిష్యత ఏవేతి భావః ❁॥౪౫॥ ❁ తత్తస్మాత్, హే ధర్మజ్ఞ, మదుక్తధర్మాభిజ్ఞ, హే మహాభాగ, గుర్వవమానరాహిత్యరూపమహాభాగ్యయుక్త, భవద్భిర్గురూణాం బహుమన్తృభిః, గౌరవం కులం, గురోస్సంబన్ధి కులం, వృజినం దుఃఖం ప్రాప్తుం ప్రాపయితుం, భవద్భిర్హేతుభిర్వృజినం ప్రాప్తుమితి వా, నార్హతి, కింతు, అభీక్ష్ణశః పౌనఃపున్యేన, పూజ్యం వన్దనీయం చ, భవద్భిరిత్యనుషఙ్గః, ❁॥౪౬॥ ❁ ఏతద్విషయాపకృత్యా- కృపీ- నితరామహమివ దుఃఖితా స్యాత్, తత్తవానుచితమిత్యభిప్రాయేణాహ॥ మృతవత్సాః పుత్రా యస్యాస్సా- అత ఏవార్తా- అహం ముహుర్ముహురశ్రుముఖీ- యథా రోదిమి- తథాస్య బ్రాహ్మణస్య జననీ- పతిరేవ దేవతా యస్యాస్సా- గౌతమీ గౌతమస్య దుహితా- కృపీ- మా రోదీత్ ❁ ॥౪౭॥ ❁ కించేదం కర్మాస్మత్కులస్యాప్యనర్థకారీత్యాహ॥ యైరితి॥ అజితాత్మభిః - అజితః - క్రోధపరవశ ఆత్మా మనో యేషాం తైః- యైః రాజన్యైః- బ్రహ్మకులం, విప్రకులం, కోపితం కోపవిషయీకృతం, అత ఏవ - శుచా శోకేనార్పితం - ప్రాపితం, దుఃఖితం సదిత్యర్థః- తేషాం రాజన్యానాం కులం- సానుబన్ధం అనుబన్ధిసహితం - ఆశు దహతి - అత్ర ప్రదహనక్రియాకర్తృ - బ్రహ్మకులం- కర్మ తు రాజన్యకులమ్ ❁॥౪౮॥ ❁ హే ద్విజాః- ఇత్థం- ధర్మ్యం ధర్మాదనపేతం - న్యాయ్యం న్యాయానీతేరనపేతం న్యాయ్యం- సకరుణం కరుణాయుక్తం- నిర్వ్యలీకం అనృతాప్రియరహితం, సమం అవిషమం- అనురూపం మహత్- ఆశయగమ్భీరం చ- రాజ్ఞ్యా ద్రౌ

స్వాత్మనోఽర్ధం పత్న్యాస్తే నాన్వగాద్వీరసూః కృపీ ॥ ౪౫ ॥ తద్ధర్మజ్ఞ మహాభాగ భవద్భిర్గౌరవం కులమ్।
వృజినం నార్హతి ప్రాప్తుం పూజ్యం వన్ద్యమభీక్ష్ణశః॥౪౬॥ మా రోదీదస్య జననీ గౌతమీ పతిదేవతా। యథాహం
మృతవత్సార్తా రోదిమ్యశ్రుముఖీ ముహుః॥౪౭॥ యైః కోపితం బ్రహ్మకులం రాజన్యైరజితాత్మభిః। తత్కులం
ప్రదహత్యాశు సానుబన్ధం శుచార్పితమ్॥౪౮॥ సూత ఉవాచ॥ ధర్మ్యం న్యాయ్యం సకరుణం నిర్వ్యలీకం సమం
మహత్। రాజా ధర్మసుతో రాజ్ఞ్యాః ప్రత్యనన్దద్వచో ద్విజాః ॥౪౯॥ నకులస్సహదేవశ్చ యుయుధానో ధనం
జయః। భగవాన్దేవకీపుత్రో యే చాన్యే యాశ్చ యోషితః ॥ ౫౦ ॥ తత్రాహామర్షితో భీమస్తస్య శ్రేయాన్వధ
స్స్మృతః। న భర్తుర్నాత్మనశ్చార్థే యోఽహన్సుప్తాన్శిశూన్వృథా॥౫౧॥ నిశమ్య భీమగదితం ద్రౌపద్యాశ్చ చ
తుర్భుజః। ఆలోక్య వదనం సఖ్యురిదమాహ స్మయన్నివ॥౫౨॥ శ్రీభగవానువాచ॥ బ్రహ్మబన్ధుర్న హన్తవ్య ఆతతా
యీ వధార్హణః। మయైవోభయమామ్నాతం పరిపాహ్యనుశాసనమ్॥౫౩॥ కురు ప్రతిశ్రుతం సత్యం యత్త
త్సాన్త్వయతా ప్రియామ్। ప్రియం చ భీమసేనస్య పాఞ్చాల్యా మహ్యమేవ చ॥౫౪ ॥ అర్జునస్సహసాఽఽజ్ఞాయ
హరేర్హార్దమథాసినా। మణిం జహార మూర్ధన్యం ద్విజస్య సహమూర్ధజమ్॥౫౫॥ విముచ్య రశనాబద్ధం బాల

పద్యాః- వచో నిశమ్య- ధర్మసుతో యుధిష్ఠిరః- ప్రత్యనన్దత్ ❁ ॥ ౪౯ ॥ ❁ తథా నకులాదయః- యే చాన్యే తద్వ్యతిరిక్తాః పురుషాః యాశ్చ, స్త్రియః- సర్వే తే ప్రత్యనన్దన్నితి చ వచనవిపరిణామేన పూర్వేణాన్వయః ❁ ॥౫౦॥ ❁ తత్ర భీమస్త్వమర్షితః ఆహ- కిమితి- తస్య బ్రహ్మబన్ధోర్ద్రౌణేః- వధ ఏవ శ్రేయాన్ స్మృతః- కుతః- యతోఽయం భర్తుః నృతరాష్ట్రస్య- ఆత్మనః స్వస్య చార్థే- ప్రయోజనాయ, సుప్తాన్ శిశూన్, నాహన్- న హతవాన్, కింతు వృథైవ హతవానితి ❁॥౫౧॥ ❁ భీమస్య ద్రౌపద్యాశ్చ గదితం వచః శ్రుత్వా చతుర్భుజో భగవాన్ శ్రీకృష్ణః సఖ్యుః అర్జునస్య వదనమాలోక్య స్మయన్ ఈషద్ధసన్నివేదం వక్ష్యమాణమాహ ❁॥౫౨॥ ❁ తదేవాహ॥ బ్రహ్మబన్ధురితి ద్వాభ్యామ్॥ బ్రహ్మబన్ధురితి హేతుగర్భం, బ్రహ్మబన్ధుత్వాదయం న హన్తవ్యః ఆతతాయీత్యపి హేతుగర్భం, ఆతతాయిత్వాదయం వధార్హణః, వధమర్హతీతి వధార్హణః, నన్ద్యాదిత్వాత్కర్తరి ల్యుః, మయైవ, ఉభయమామ్నాతం, వధార్హత్వమనర్హత్వం చేత్యుభయమపి సహేతుకముక్తం, అనుశాసనం వదనుశాసనం న బ్రాహ్మణం హన్యాత్, ఆతతాయినమాయాన్తం హన్యాదేవావిచారయన్నిత్యాదిశాస్త్రానుమత, మిదముభయం, పాహి పాలయ- నాతిక్రమస్వ, యస్మై తదుభయం పాలితం స్యాత్, తథా కుర్విత్యర్థః ❁ ॥౫౩॥ ❁ తత్రాన్యతరకరణే అన్యతరదకృతం స్యాత్, తత్తవానుచితమిత్యభిప్రాయేణాహ॥ కుర్వితి॥ ప్రియాం ద్రౌపదీం సాన్త్వయతా త్వయా, యత్ ప్రతిశ్రుతం ప్రతిజ్ఞాతం, శిరశ్ఛిన్ద్యామితి, తదపి, సత్యం యథార్థం, కురు, భీమాదీనాం ప్రియం చ కురు ❁॥౫౪॥ ❁ తత ఏవముక్తోఽర్జునో భావజ్ఞో, హరేః హార్దం హృద్గతమభిప్రాయమాజ్ఞాయ, అసినా ఖడ్గేన సాధనేన, ద్విజస్య మూర్ధన్యం మూర్ధ్ని ధారితం, మణిం మూర్ధజైః కేశైః సహితం యథా తథా, జహార హృతవాన్ ❁॥౫౫॥ ❁ తతో రశనాం విముచ్య, పూర్వమేవ బాలానాం హ

త్యయాహతాం ప్రభాయస్యతం, తేజసా, తేజఃప్రదేన మణినాచ, హీనం రహితం, సుతరాం హతప్రభం, శిబిరాన్నిరయాపయత్ బహిర్నిస్సారయామాస ॥ ౫౬ ॥ నన్వేవమపి, స్వపుత్రశ్రుతం, భీమగదితంచ-నకృతమేవేత్యాశఙ్కమానం శౌనకం ప్రత్యాహ సూతః॥ వపనమ్ముణ్డనం, ద్రవిణాదానం ధనాపహరణం - స్థానాన్నిర్యాపణంచ, త్యేషఏవహి, బ్రహ్మబన్ధూనాం వధః, అన్యో దైహికః, శిరః నాశ్యాదిచ్ఛేదనరూపః, నాస్తిహి, తస్మైత్రితత్త్రయమపికృతమేవేతి, తేనైవవధోఽపికృతప్రాయఏవేతిభావః ॥ ౫౭ ॥ తతస్సర్వేపాణ్డవాః-యుధిష్ఠిరాదయః, కృష్ణయా ద్రౌపద్యాసహ, శోకపీడితాస్సన్తః, మృతానాంస్వానాం పుత్రబన్ధూనాం యత్కర్తవ్యం నిర్హారణాదికం-తచ్చక్రుః ॥ ౫౮ ॥ ఇతి శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం ప్రథమస్కన్ధటీకాయాం సప్తమోఽధ్యాయః॥

అథ తే పాండవాః సంపరేతానాం మృతానాం స్వానాం, ఉదకం, తిలోదకం ఏతచ్ఛ్రాద్ధాదీనామప్యుపలక్షణం ఇచ్ఛతాం ప్రేతరూపేణ కామయమానానాం, దాతుం ఉదకం దాతుం, స్త్రియః ద్రౌపద్యాద్యాః స్త్రీః పురస్కృత్య కృష్ణేన సహ తా గఙ్గాం యయుః ॥ ౧ ॥ తత్ర తే సర్వే పాణ్డవాదయో భృశం పునః పునః - విలప్య, సంపరేతానాం - ఉదకం నినీయ ప్రదాయ- హరేః కృష్ణస్య - పాదాబ్జయోః రజసా పూతే- సరితః గఙ్గాయాః జలే- ఆప్లుతాః స్నాతాః ఆప్లుత్య శుద్ధా బభూవురిత్యర్థః ॥ ౨ ॥ తత్ర గఙ్గాతీరే ఆసీనం ఉపవిష్టం- సహానుజం- కురూణాం పతిం ధృతరాష్ట్రం- పుత్రశోకార్తామితి గాన్ధారీకృష్ణయోర్విశేషణం- తత్ర గాన్ధారీ ధృతరాష్ట్రభార్యా- పృథా కున్తీ కృష్ణా ద్రౌపదీ- మాధవః కృష్ణస్సాన్త్వయామాసేత్యుత్త

హత్యాహతప్రభమ్। తేజసా మణినా హీనం శిబిరాన్నిరయాపయత్ ॥ ౫౬ ॥ సూత ఉవాచ॥ వపనం ద్రవిణాదానం స్థానాన్నిర్యాపణం తథా। ఏష హి బ్రహ్మబన్ధూనాం వధో నాన్యోఽస్తి దైహికః ॥ ౫౭ ॥ పుత్రశోకాతురాస్సర్వే పాణ్డవాస్సహ కృష్ణయా। స్వానాం మృతానాం యత్కృత్యం చక్రుర్నిర్హరణాదికమ్ ॥ ౫౮ ॥

ఇతి శ్రీభాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, సప్తమోఽధ్యాయః.

సూత ఉవాచ॥ అథ తే సంపరేతానాం స్వానాముదకమిచ్ఛతామ్। దాతుం సకృష్ణా గఙ్గాయాం పురస్కృత్య యయుస్స్త్రియః ॥ ౧ ॥ తే నినీయోదకం సర్వే విలప్య చ భృశం పునః। ఆప్లుతా హరిపాదాబ్జరజఃపూతే సరిజ్జలే ॥ ౨ ॥ తత్రాసీనం కురుపతిం ధృతరాష్ట్రం సహానుజమ్। గాన్ధారీం పుత్రశోకార్తాం పృథాం కృష్ణాం చ మాధవః ॥ ౩ ॥ సాన్త్వయామాస మునిభిర్హతబన్ధూన్ శుచార్పితాన్। భూతేషు కాలస్య గతిం దర్శయన్న ప్రతిక్రియామ్ ॥ ౪ ॥ సాధయిత్వాఽజాతశత్రోస్స్వం రాజ్యం కితవైర్హృతమ్। ఘాతయిత్వాఽసతో రాజ్ఞ్యాః కచస్పర్శక్షతాయుషః ॥ ౫ ॥ యాజయిత్వాఽశ్వమేధైస్తం త్రిభిరుత్తమకల్పకైః। తద్యశః పావనం దిక్షు శతమన్యోరివాతనోత్ ॥ ౬ ॥ ఆమన్త్ర్య పాణ్డుపుత్రాంశ్చ శైనేయోద్ధవసంయుతః। ద్వైపాయనాదిభిర్విప్రైః పూజితైః ప్రతిపూజితః ॥ ౭ ॥ గన్తుం కృతమతిర్బ్రహ్మన్ ద్వారకాం రథమాస్థితః। ఉపలేభేఽభిధావన్తీము

రేణాన్వయః॥ సహానుజమిత్యత్రానుజశబ్దః పాణ్డుసుతధర్మరాజాదీనాముపలక్షకః- తేషామప్యత్ర శోకార్తత్వేన సాన్త్వనీయత్వాత్॥ నతు విదురపరః, తస్యపూర్వమేవ ధృతరాష్ట్రేణ నిర్యాపితత్వాత్ - యాదవక్షయానన్తరమాగామినస్తదావస్థానాసంభవాత్ ॥ ౩ ॥ హతాః బన్ధవో యేషాం తాన్- అత ఏవ- శుచా అర్పితాన్ గ్రస్తాన్ ధృతరాష్ట్రాదీన్ బన్ధూన్ భూతేషు- నవిద్యతే ప్రతిక్రియా ప్రత్యుపాయో యస్యాస్తాం - కాలస్య గతిం జన్మమరణాద్యాపాదనరూపాం- దర్శయన్- మునిభిస్సహ సాన్త్వయామాస, మాధవ ఇత్యనుషఙ్గణీయం- ఏవముత్తరత్రాపి ॥ ౪ ॥ కితవైః ద్యూతాద్యుపాయేన వఞ్చకైః దుర్యోధనాదిభిర్హృతమజాతశత్రోర్యుధిష్ఠిరస్య- స్వం రాజ్యం- సాధయిత్వా- రాజ్ఞ్యాః ద్రౌపద్యాః - కచస్పర్శేన కేశపాశగ్రహణేనైవ- క్షతం క్షీణం - ఆయుర్యేషాం తాన్ - అసతో దుష్టాన్ - దుశ్శాసనాదీన్ - ఘాతయిత్వా అర్జునాదిభిరితి శేషః ॥ ౫ ॥ ఉత్తమకల్పకైః ముఖ్యకల్పైః అన్యూనమన్త్రదక్షిణైః- త్రిభిరశ్వమేధైః- తం యుధిష్ఠిరం యాజయిత్వా- పావనం పవిత్రం- తస్య యుధిష్ఠిరస్య- యశః శతమన్యోః శక్రస్య- యశ ఇవ వ్యతనోత్ విస్తారయామాస ॥ ౬ ॥ తతః పాణ్డుపుత్రాన్- చశబ్దాదన్యాంశ్చ- ఆమన్త్ర్య ఆపృచ్ఛ్య- శైనేయః శినేర్నప్తా సాత్యకిః, శైనేయోద్ధవాభ్యాం సాత్యక్యుద్ధవాభ్యాం సహితః- ఆత్మనా పూజితైః - ద్వైపాయనః ఆదిర్ముఖ్యో యేషాం తైర్విప్రైః - ప్రతిపూజితః ॥ ౭ ॥ ద్వారకాం ప్రతి గన్తుం కృతమతిర్నిశ్చితమతిః- హే బ్రహ్మన్ రథమాస్థితః అధిష్ఠితః తదా అభిధావన్తీం అనుధావన్తీం, భయేన విహ్వలాం- ఉత్తరాం అభిమన్యుపత్నీం, ఇత్థం విజ్ఞాపయన్తీమితి శేషః - ఉపలేభే పశ్యదదర్శేత్యర్థః,, యద్వా,, అభిధావన్తీం

విజ్ఞాపనపూర్వకమనువర్తమానా ఉపలేభ ఇత్యన్వయః ॥౮॥ విజ్ఞాపనమేవాహ ॥ పాహీతి ద్వాభ్యామ్ ॥ హే దేవానామపి దేవ - హే జగత్పతే నిఖిలజగత్త్రాతః - హే మహాయోగిన్ సూక్ష్మార్థదర్శిన్ - పాహి పాహి - న విద్యతే భయం యస్మాత్ తథాభూతం - త్వత్ - త్వత్తో - ఽన్యం - న పశ్యే అదర్శనే హేతుం వదన్ - అన్యాన్ విశినష్టి ॥ యత్ర - త్వద్వ్యతిరిక్తేషు - పరస్పరం - మృత్యుః - మృత్యుగ్రస్తా ఇత్యర్థః - న హి స్వయం మృత్యువశోఽన్యం మృత్యోస్త్రాతుం ప్రభురితి భావః ॥౯॥ నను కిం తవ భయముపస్థితం యస్మాత్త్వం మయా రక్షణీయేత్యత్రాహ ॥ అభిద్రవతీతి ॥ హే ఈశ - విభో - తప్తశ్చాసావాయసోఽయసో వికారః - శరః మామభిద్రవతి మదభిముఖమాగచ్ఛతి - హే నాథ - స శరో మాం కామం యథేచ్ఛం దహతు - మే మమ గర్భస్తు - యథా మా నిపాత్యతాం తథానుగృహాణేత్యర్థః ॥౧౦॥ తస్యా ఉత్తరాయా వచో వచనమాకర్ణ్య - భక్తవత్సలో భగవాన్ అబుధ్యత అజ్ఞాసీత్ - కిమితి - అపాణ్డవం పాణ్డవాభావం - కర్తుం ఇదం శరరూపేణ దృశ్యమానం, ద్రౌణేరస్త్రం, ద్రౌణిప్రయుక్తం బ్రహ్మాస్త్రమితి ॥౧౧॥ యదా భగవానేవమబుధ్యత తర్హి తదైవ - హే భృగుశ్రేష్ఠ శౌనక - పాణ్డవా అపి ఆత్మనోఽభిముఖానభిముఖమాగచ్ఛతః - దీప్తాన్ పఞ్చ సాయకాన్ శరానాలక్ష్య అస్త్రాణి శీఘ్రముపాదదుః జగృహుః ॥౧౨॥ తథా అనన్యవిషయః ఆత్మా మనో యేషాం అనన్యరక్షకాణాం పాణ్డవానాం - తద్వ్యసనం దుఃఖం అవలోక్య - విభుః శ్రీకృష్ణః - స్వాసాధారణేన సుదర్శనేనాస్త్రేణ స్వానాం పాణ్డవానాం రక్షామకరోత్ - సుదర్శనేన తాన్ సాయకాన్ చిచ్ఛేద పాణ్డవాన్ రరక్షేత్యర్థః ॥౧౩॥ తతః - అన్తస్థః సర్వాన్తరాత్మతయాఽవస్థితః - ఆత్మా అన్తః ప్రవిశ్య ధారకశ్చ, భగవానత ఏవ, యోగేశ్వరః నిరతిశయసూక్ష్మార్థదర్శీ - ఉత్తరాగర్భప్రవిష్టపాణ్డవాస్త్రదర్శీతి భావః - హరిః కృష్ణః - కురుతన్తవే కురువంశవిస్తారార్థం -

---

త్తరాం భయవిహ్వలామ్ ॥౮॥ పాహి పాహి మహాయోగిన్ దేవదేవ జగత్పతే । నాన్యం త్వదభయం పశ్యే యత్ర మృత్యుః పరస్పరమ్ ॥౯॥ అభిద్రవతి మామీశ శరస్తప్తాయసో విభో । కామం దహతు మాం నాథ మా మే గర్భో నిపాత్యతామ్ ॥౧౦॥ సూత ఉవాచ ॥ ఉపధార్య వచస్తస్యా భగవాన్ భక్తవత్సలః । అపాణ్డవమిదం కర్తుం ద్రౌణేరస్త్రమబుధ్యత ॥౧౧॥ తర్హ్యేవాథ మునిశ్రేష్ఠ పాణ్డవాః పఞ్చ సాయకాన్ । ఆత్మనోఽభిముఖాన్ దీప్తానాలక్ష్యాస్త్రాణ్యుపాదదుః ॥౧౨॥ వ్యసనం వీక్ష్య తత్తేషామనన్యవిషయాత్మనామ్ । సుదర్శనేన స్వాస్త్రేణ స్వానాం రక్షాం వ్యధాద్విభుః ॥౧౩॥ అన్తస్థః సర్వభూతానామాత్మా యోగేశ్వరో హరిః । స్వమాయయావృణోద్గర్భం వైరాట్యాః కురుతన్తవే ॥౧౪॥ యద్యప్యస్త్రం బ్రహ్మశిరస్త్వమోఘం చాప్రతిక్రియమ్ । వైష్ణవం తేజ ఆసాద్య సమశామ్యద్భృగూద్వహ ॥౧౫॥ మా మంస్థా హ్యేతదాశ్చర్యం సర్వాశ్చర్యమయేఽచ్యుతే । య ఇదం మాయయా దేవ్యా సృజత్యవతి హన్త్యజః ॥౧౬॥ బ్రహ్మతేజోవినిర్ముక్తైరాత్మజైః సహ కృష్ణయా । ప్రయాణాభిముఖం కృష్ణమిదమాహ పృథా సతీ ॥౧౭॥ కున్త్యువాచ ॥ నమస్యే పురుషం త్వాద్యమీశ్వరం ప్రకృతేః

వైరాట్యాః విరాటపుత్ర్యాః ఉత్తరాయాః - గర్భం స్వమాయయా స్వసఙ్కల్పేన ఆవృణోత్ ॥ వైరాట్యా ఉదరం స్వయం ప్రవిశ్య తద్గర్భం యథా బ్రహ్మాస్త్రేణ న హన్యేత తథా ఆవృణోత్ గర్భమాచ్ఛాద్య సుదర్శనేనాస్త్రం చిచ్ఛేదేత్యర్థః ॥౧౪॥ కథమప్రతిభటం సుదర్శనేనాపి నిరస్తమితి శౌనకాభిప్రేతం చోద్యమనూద్య తత్ప్రతివక్తి యద్యపీతి ॥ బ్రహ్మశిరో నామకమస్త్రం అప్రతిక్రియం కేనాప్యనివార్యం అత ఏవామోఘం అప్రతిహతం - తథాపి - హే భృగూద్వహ - వైష్ణవం విష్ణోస్సమ్బన్ధి - తేజః తేజోరూపం - సుదర్శనమాసాద్య సమ్యగశామ్యత్ - సుదర్శనేతరాప్రతిక్రియం బ్రహ్మాస్త్రం - సుదర్శనమేవ సర్వాప్రతిక్రియమితి భావః ॥౧౫॥ అత్ర న విస్మయః కార్య ఇత్యాహ ॥ మేతి ॥ సర్వేభ్యోప్యాశ్చర్యేభ్యోప్యాశ్చర్యమయే ఆశ్చర్యశక్తిప్రచురే అచ్యుతే - స్వాశ్రితాన్ స్వభూషణగుణవిభూత్యాదీన్ న చ్యావయతి న విజహాతీత్యచ్యుతః - తథాభూతే భగవత్యేతత్సుదర్శనేన బ్రహ్మాస్త్రం నిరస్తమిత్యేతదాశ్చర్యం - మా మంస్థాః - నను స్వస్య సర్వాశ్చర్యమయత్వమేవ వ్యఞ్జయితుం విశినష్టి ॥ యో భగవానచ్యుతః - అజః - స్వయం కర్మాయత్తోత్పత్త్యాదిషడ్భావవికారరహితః - ఇదం చిదచిదాత్మకం - కృత్స్నం జగత్ - మాయయా - దేవ్యా దేవస్య స్వస్య సమ్బన్ధిన్యా - మాయయా ఆశ్చర్యశక్త్యా - సృజత్యవతి హన్తి చ - కృత్స్నజగత్సృష్టిస్థితిలయలీలస్య కిము దేతత్సుదర్శననిరస్తం బ్రహ్మాస్త్రమితి - అతో నాశ్చర్యం కార్యమిత్యర్థః ॥౧౬॥ తతః - బ్రహ్మతేజసా బ్రహ్మాస్త్రేణ - వినిర్ముక్తైరాత్మజైర్యుధిష్ఠిరాదిభిః - కృష్ణయా ద్రౌపద్యా చ సహ - సతీ పృథా కున్తీ - ప్రయాణాభిముఖం కృష్ణమిదం వక్ష్యమాణమాహ ॥౧౭॥ తదేవాహ ॥ నమస్య ఇతి షడ్వింశత్యా ॥ ప్రయాణాభిముఖం కృష్ణమవలోక్య తద్విశ్లేషమసహమానా - తం - తతో నివర్తయితుం - లౌకికోపి కశ్చిద్గుణాఢ్యః పుమానాశ్రితాన్ హాతుముత్సహతే - పరమకారణస్య సర్వాన్తరా

త్మనోఽచిన్త్యవివిధవిచిత్రశక్తేః స్వేచ్ఛోపాత్తాప్రాకృతాశ్చర్యదివ్యతనోరాశ్రితవాత్సల్యజలధేరాశ్రితార్తిహరస్య నిరతిశయసుఖదస్య యోగపరిశుద్ధమనసైవ గోచరస్యావిజ్ఞాతచికీర్షితస్య సర్వేశగిరకస్య సర్వసుహృదోఽచిన్త్యవివిధవిచిత్రచేష్టితస్య-అవితర్క్యావతారస్య తవ పదామ్బుజమన్తరేణ నాస్మాకం శరణమస్తి- అతః కథమనన్యాత్మనోఽస్మాన్విహాయ గన్తుముద్యుక్తే ఇతి విజ్ఞాపయతి-తత్ర తావల్లౌకికపురుషవైజాత్యజ్ఞాపనాయానితరసాధారణైర్ధర్మైర్విశిష్టం నమస్కరోతి॥ ఆద్యం సర్వజగత్కారణం-ప్రకృతేః పరం-పురుషమీశ్వరం-త్వాం-నమస్యే నమస్కరోమి-నమస్కారేణ పూజయామీత్యర్థః-నమశ్ఛన్దాత్-శబ్దవైరకలహాభ్రకణ్వమేఘేభ్యః కరణే-ఇత్యతః కరణ ఇత్యనువర్తమానే నమోవరివశ్చిత్రఙః క్యజితి కరోత్యర్థే క్యచ్-ఆద్యత్వాదాత్మనేపదం-సాఙ్ఖ్యాభిమతపురుషవ్యావృత్త్యర్థమీశ్వరమిత్యుక్తం - సాపేక్షమీశ్వరత్వం బ్రహ్మాదిసాధారణమితి తద్వ్యావృత్త్యర్థం సర్వభూతానామన్తర్బహిశ్చావస్థితమిత్యుక్తం - అనేన ,,యచ్చ కిఞ్చిజ్జగత్సర్వం దృశ్యతే శ్రూయతేఽపి వా। అన్తర్బహిశ్చ తత్సర్వం వ్యాప్య నారాయణస్స్థిత,, ఇతి శ్రుతిరుపబృంహితా భవతి- అనేన దేవతావిశేషత్వం చపలితం-సర్వభూతానాం బ్రహ్మాదిస్థావరాన్తానాం - అన్తర్బహిశ్చ వ్యాప్య నియన్తృతయావస్థితమిత్యర్థః - ప్రకృతేః పరత్వే హేతు-రలక్ష్య ఇతి - ప్రకృతివన్న లక్ష్యతే న దృశ్యత ఇత్యలక్ష్యః ,,యద్వా,, అన్తర్బహిశ్చావస్థితమప్యలక్ష్యం అదృశ్యమ్ ॥౧౮॥ తత్ర హేతుం మాయాయవనికాచ్ఛన్నం-మాయైవ యవనికా నేపథ్యా - తద్వ్యక్తిరోధాయకత్వాత్-తయా జీవవాజ్ఞానరూపయా హేతుభూతయా-ఛన్నం తిరోహితం-ఇన్ద్రియావిషయమితియావత్॥ కింస్విత్ సామ్యతీన్ద్రియం-నేత్యాహ॥ అజ్ఞాధోక్షజమితి॥ అక్షజా ఇన్ద్రియవృత్తయః - అధః అధోభూతాః అక్షజా యస్మాత్సోఽధోక్షజః-ఇన్ద్రియవృత్త్యవిషయః అజ్ఞానామనుపాసకానామధోక్షజం అజ్ఞాధోక్షజం తత్ర హేతు-రవ్యయమితి-నవ్యేతి వివిధం వికారం గచ్ఛతీత్యవ్యయం-వివిధవికారభాగేవ హ్యజ్ఞాధోక్షజవిషయః-త్వం త్వవ్యయత్వాదజ్ఞాధోక్షజ ఇత్యర్థః - అనేనైతదుచ్యతే యోగవి

పరమ్। అలక్ష్యం సర్వభూతానామన్తర్బహిరవస్థితమ్॥౧౮॥ మాయాయవనికాచ్ఛన్నమజ్ఞాఽధోక్షజమవ్యయమ్। న లక్ష్యసే మూఢదృశా నటో నాట్యధరో యథా॥౧౯॥ తథా పరమహంసానాం మునీనామమలాత్మనామ్। భక్తియోగవిధానార్థం కథం పశ్యేమహి స్త్రియః॥౨౦॥ కృష్ణాయ వాసుదేవాయ దేవకీనన్దనాయ చ। నన్దగోపకుమారాయ గోవిన్దాయ నమో నమః॥౨౧॥ నమః పఙ్కజనాభాయ నమః పఙ్కజమాలినే। నమః పఙ్కజనేత్రాయ నమస్తే పఙ్కజాఙ్ఘ్రయే॥౨౨॥ యథా హృషీకేశ ఖలేన దేవకీ కంసేన రుద్ధాతిచిరం శుచార్పితా। వి

శుద్ధమనసా తు గ్రాహ్య ఇతి-తథా చ శ్రూయతే॥ న చక్షుషా పశ్యతి కశ్చనైనం ,,న మాంసచక్షురభివీక్షతే తం,, దృశ్యతే త్వగ్ర్యయా బుద్ధ్యా సూక్ష్మయా సూక్ష్మదర్శిభిః॥ హృదా మనీషా మనసాభిక్లృప్తో య ఏనం విదు,,రిత్యాది॥ తదేవాహ॥ న లక్ష్యసే మూఢదృశేతి,, యోగాపరిశుద్ధధియా న లక్ష్యసే న దృశ్యసే ,,నను,, సర్వైరపి దృశ్య ఏవాహమిత్యత్రాహ॥ నటో నాట్యధరో యథేతి॥ నాట్యధరో నటో యథా దృశ్యతే తథా దృశ్యస ఇత్యర్థః ,,యద్వా,, మూఢదృశా నటయాథాత్మ్యేన జానతా పుంసా-నాట్యధరో నటో యథా న లక్ష్యతే- అయమేవంవిధ ఇతి న జ్ఞాయతే కిన్తు నాట్యోపయుక్తవేషవిశిష్టతయైవ దృశ్యతే-తద్వదనేనాజ్ఞాధోక్షజ ఇత్యనేన చ-యోగపరిశుద్ధమనోగ్రాహ్యత్వం అపరిశుద్ధమనసా త్వగ్రాహ్య ఇతి,, తత్ర న లక్ష్యస ఇత్యనేనాగ్రాహ్యత్వముపపాదితమ్॥౧౯॥ అథ పరిశుద్ధమనోగ్రాహ్యత్వం వదన్తీ యోగానధికారిణ్యోఽపరిశుద్ధమనసః స్త్రియో వయం కథం జానీమ ఇత్యాహ॥ తథేతి॥ తథా-తథాపీత్యర్థః-మునీనాం సదాత్మస్వరూపమననశీలానాం- అమలాత్మనాం విశుద్ధమనసాం-పరమహంసానాం-భక్తియోగవిధానార్థం - అర్థశబ్దోఽత్ర విషయభూతపదార్థవాచీ- భక్తియోగవిధానస్య భక్తియోగప్రపఞ్చస్యార్థం విషయభూతం-భక్తియోగదృశ్యం త్వాం స్త్రియో వయం కథం పశ్యేమహి జానీమహి ॥౨౦॥ తర్హి కిం జానాసీత్యపేక్షాయాం నటం నాట్యనరం నాట్యోపయుక్తనామరూపాదివిశిష్టతయైవ జానతే-నతు తత్త్వతోఽయమేతజ్జాతినామరూపగుణక ఇతి - తదస్మిన్నవతారే యాని కృష్ణవాసుదేవ దేవకీనన్దనాదినామాని - యచ్చ పఙ్కజనాభాద్యవయవోపేతం- తాన్యేతాన్యేవ సర్వేషామనధాసమానాని కేవలం జానీమ ఇత్యభిప్రాయేణోక్తనామరూపవిశిష్టం నమస్కరోతి॥ కృష్ణాయేతి॥ శ్లోకద్వయం నిగదేనైవ వ్యాఖ్యాతమ్॥౨౧-౨౨॥ నన్వవతారదశాయామయోగపరిశుద్ధమనోభిరపి సర్వైర్దృశ్యమానస్య భగవతః కథమలక్ష్యత్వం- అజ్ఞాధోక్షజమవ్యయం న లక్ష్యసే మూఢదృశేత్యుక్తం-న మాంసచక్షురభివీక్షతే తం-న చక్షుషా పశ్యతి కశ్చనైన-మిత్యాదిభిః-శ్రుతం చాదృశ్యత్వమితి చేన్న-సర్వైర్దేవమనుష్యత్వాదిసాజాత్యేన దృశ్యమానత్వేఽపి తద్విలక్షణత్వేనాదృశ్యత్వాత్ -విలక్షణదర్శనమేవ హ్యలక్ష్యమిత్యాదిభిః ప్రతిషిధ్యతే-న తద్దృష్టాన్తేనాఖ్యాతదేవావగతం-

జానన్త్యపి కథం పశ్యేమహి స్త్రియ ఇత్యుక్తిః - శ్లోకపరిపాట్యాభిప్రాయికా - యతస్త్వం సాక్షాత్కృతోపరాఽపరపురుష ఈశ్వరస్తత ఏవాస్యామవతారదశాయామపి స్వస్వభావమజహత్ స్వాసాధారణాన్ ధర్మాన్ దర్శయసీత్యభిప్రాయేణాహ॥ యథేతి॥ హే హృషీకేశ ఖలేన దురాత్మనా కంసేన చిరం శుచా శోకేనార్పితా నిధాపితా శోకం ప్రాపితేతి యావత్ రుద్ధా చ దేవకీ యథాపి మోచితా, తథాఽహమపి సపుత్రా, హే విభో సర్వశక్తే, త్వయైవ నాథేన, విపదాం గణాన్ముహుర్ముహుర్విమోచితా కిం కిమిత్యస్మానేత్యాదిపి మోచితైవేత్యర్థః అనేన స్వాశ్రితనిరపేక్షపరదుఃఖనిరాచికీర్షారూపం కృపాళుత్వం ఆశ్రితానిష్టపరిహర్తృత్వం నిమ్నోన్నతానాదరేణాశ్రితమాత్రపక్షపాతిత్వం చ ప్రదర్శితమితి ఫలితమ్ ॥౨౩॥ కోఽసౌ విపద్గణః యస్మాత్త్వం విమోచితేత్యత్రాహ॥ విషాదితి॥ మహాగ్నేః లాక్షాగృహాగ్నేః, పురుషాదానాం రాక్షసానాం దర్శనాత్ దర్శనజాత్, భయాత్, వనవాసకృచ్ఛ్రతః వనవాసక్లేశాత్, మృధే మృధే ప్రతియుద్ధం మహారథానాం, అస్త్రేభ్యః, ద్రౌణేరస్త్రతః బ్రహ్మాస్త్రాత్, హే హరే, రక్షితాః స్మ, అభవామ, విషాదిభ్యో రక్షణప్రకారో మహాభారతాదవగన్తవ్యః॥ విస్తరభయాన్నాత్ర లిఖ్యతే ॥౨౪॥ యదేతద్విపద్గణనివారకత్వం తదేతత్ త్వత్కీయదర్శనాదేవ తన్నివృత్తేరిత్యభిప్రాయేణాహ॥ విపద ఇతి॥ హే జగద్గురో-తత్ర తత్ర, శశ్వత్సదా, తాః, త్వయా నిరసనీయాః, నః, ఆశ్రితానాం విపదః, సన్తు, ఆసతాం తన్నిరసనాయ యతన్త్వయా కార్య ఇతి భావః, యత్ యది, అపునర్భవదర్శనం, భవతో దర్శనం స్యాత్, న విద్యతే పునర్భవస్య సంసృతేః దర్శనం యస్మాత్తథాభూతం, భవద్దర్శనం, యది స్యాత్, సంభావనాయాం లిఙ్, సకలాపస్మాలసంసృతిపరిహారక్షమం, తద్యది స్యాత్, విపదస్సన్తు నామ అర్థాదేవ తన్నివృత్తేరితి భావః ॥౨౫॥ నన్వహమీశ్వరశ్చేత్త్వం హి స్వామివ సర్వేపి మామేవం విధం కిం న వదన్తీత్యత ఆహ॥ జన్మేతి ఐశ్వర్యశబ్దో ధనపరః, శ్రుతశబ్దో విద్యాపరః, జన్మైశ్వర్యశ్రుతానాం సత్కులపరిసవధనవిద్యానాం-శ్రీభిస్సమ్పద్భిః, ఏధమానో మదో యస్య, సః పుమాన్, త్వామభిధాతుం న చార్హతి, త్రివిధదోషస్తేష్వ

మోచితాహం చ సహాత్మజా విభో త్వయైవ నాథేన ముహుర్విపద్గణాత్ ॥౨౩॥ విషాన్మహాగ్నేః పురుషాదద
ర్శనాదసత్సభాయా వనవాసకృచ్ఛ్రతః। మృధే మృధేఽనేకమహారథాస్త్రతో ద్రౌణ్యస్త్రతశ్చాస్మ హరేఽభి
రక్షితాః॥౨౪॥ విపదస్సన్తు నశ్శశ్వత్తత్ర తత్ర జగద్గురో। భవతో దర్శనం యత్స్యాదపునర్భవదర్శనమ్॥౨౫॥ జ
న్మైశ్వర్యశ్రుతశ్రీభిరేధమానమదః పుమాన్। నైవార్హత్యభిధాతుం వై త్వామకిఞ్చనగోచరమ్॥౨౬॥ నమోఽ
కిఞ్చనవిత్తాయ నివృత్తగుణవృత్తయే। ఆత్మారామాయ శాన్తాయ కైవల్యపతయే నమః ॥౨౭॥ మన్యే త్వాం కా
లమీశానమనాదినిధనం విభుమ్। సమం చరన్తం సర్వత్ర భూతానాం యన్మిథః కలిః ॥౨౮॥ న వేద కశ్చిద్భగవంశ్చి

న స్వపరయాథాత్మ్యవివేకాభావాదితి భావః॥ అనర్హతామేవ సూచయితుం విశినష్టి॥ అకిఞ్చనగోచరం నాస్తి కిఞ్చన యేషాం తే అకిఞ్చనాః నిష్కామాః తేషాం గోచరమ్ ॥౨౬॥ అన్యైశ్చిదచిద్వ్యావర్తకైరీశ్వరాసాధారణధర్మైర్విశింషన్ స్తౌతి నమస్కరోతి॥ నమ ఇతి॥ అకిఞ్చనానాం విత్తాయ, విద్లృ లాభ ఇతి ధాతుః, విద్యతే లభ్యత ఇతి విత్తః తస్మై, నివృత్తాః, గుణానాం రజఆదీనాం వృత్తయః కామక్రోధాదయో యస్య తస్మై, అనేనాచిద్వ్యావృత్తిః, శాన్తాయ ఊర్మిషట్కరహితాయ॥ అశనాయాపిపాసాశోకమోహజరామృత్యవష్షడూర్మయః, అనేన బద్ధజీవవ్యావృత్తిః, తత్ర హేతుః, ఆత్మారామాయ స్వానుభవైకపదాయ, కైవల్యం ప్రకృతిసంబన్ధరాహిత్యం, మోక్ష ఇతి యావత్॥ తస్య పతిస్తస్మై మోక్షప్రదాయ, అనేన ముక్తనిత్యజీవవ్యావృత్తిః ॥౨౭॥ నను బ్రహ్మరుద్రేన్ద్రాద్యన్యతమః కశ్చిత్త్వదుక్తవిధో న త్వహమిత్యత్రాహ॥ మన్యే త్వామితి॥ ఈశానం బ్రహ్మాదీనపి స్వవశీకుర్వాణం, కాలం త్వాం మన్యే కాలశరీరకం త్వాం మన్య ఇత్యర్థః॥ అత ఏవ కాలకృతజన్మమరణాదిరహితం, నన్వహమపి ప్రాకృతవద్వైషమ్యాదిమానేవేత్యతః కాలం విశినష్టి॥ సర్వత్ర సమం చరన్తం కాలయన్తం, యత్ యస్మాత్, త్వత్కాలాన్నిమిత్తాద్భూతానాం మిథః కలిః కలహో, భవతి,, సమం చరన్తమిత్యనేన కాలశరీరకస్య తవ న వైషమ్యనైర్ఘృణ్యాదికమస్తీతి సూచితం॥ యన్మిథః కలిరిత్యనేనాఽఽధాపితత్తజ్జీవకర్మానుసారేణ సుఖదుఃఖానీ ప్రతినిమిత్తమాత్రత్వమస్తీతి సూచితమ్ ॥౨౮॥ నన్వహమపి కాంశ్చిదనుగృహ్ణన్ కాంశ్చిన్నిగృహ్ణన్ కథం వైషమ్యాదిరహిత ఇత్యత ఆహ॥ నేతి హే భగవన్-నృణాం విడమ్బనమనుకార-మీహమానస్య కుర్వాణస్య, తవ చికీర్షితమ్-నకోఽపి వేద క్వచిన్నిగ్రహస్యాన్తతోఽనుగ్రహరూపతయా ఫలతీతి న వైషమ్యాదికమస్తి, పూతనాశకటయమళార్జునధేనుకకేశికువలయాపీడచాణూరముష్టికకోసలకంసాదివిషయస్య నిగ్రహస్యాన్తతస్తేషాం నిరతిశయపురుషార్థరూపముక్తిహేతుత్వదర్శనాదితి భావః॥ యత ఏవ, మత ఏవ, త్వయి వైషమ్యాదిరహితే, తదాపాదయతాం నృణాం, మతిరేవ విషమేత్యాహ॥ న యస్యేతి॥ కర్హిచిదదయి

తః ప్రియో, ద్వేష్యశ్చ, నాస్తీయస్మిన్, నృణాంచ విష్వమా, రజస్తమోన్వయాదయస్సార్థా, భవతి, నృణాంవిడమ్బనమీహ మానస్యేత్యనేన, నరచేష్టానుకారమాత్రమేవ, నతుసర్వదా తత్స్వజాతీయచేష్టితం,, జన్మకర్మచమేవిశ్వ,, మితిభగవతైవో క్తత్వాదితిసూచితమ్ ॥ ౨౯ ॥ విడమ్బనత్వమేవాన్యథాఽనుపపత్త్యా ప్రథయతి॥జన్మేతి॥అజస్యజన్మరహితస్యాకర్తుర్నాయ త్తోత్పత్తిరహితస్య, అకర్తుః ప్రాచీనకర్మానురూపప్రవృత్తిబుద్ధ్యధీనకర్మరహితస్య, ఆత్మనః సర్వాన్తరాత్మనస్తవతిర్య గాదిషు-జన్మ-తత్సజాతీయంకర్మ చేతి-యత్తదత్యన్తవిడమ్బనమేవ- అన్యథాఽజస్యాకర్తురాత్మనస్తేనన్నఘటతఇతిభావః తత్రతిర్యక్షువరాహాదిషు- ఋషిషుభార్గవాత్రేయకార్దమాదిషు-నృషురాఘవయాదవాదిషు-యాదస్సుమత్స్యకూర్మాదిషుజ లౌకస్సు ॥ ౩౦ ॥ విడమ్బనమాత్రంతచ్చేదిదమఘటితఇత్యభిప్రాయేణాహ॥గోప్యేతి॥తావద్యదాత్వయికృతాగసిగోఽప రాధోయేన-తథామాతేనతి-గోపీయశోదా-దామరజ్జుం-మాదదే-త్వద్బన్ధనార్థంపరిజగ్రాహ-తదా ఽశ్రుభిఃకలిలంకలుషి తం-అఞ్జనంయయోస్తే-సంభ్రమేభయసూచకాటోపయుక్తేఅక్షిణీయస్య-వక్త్రం-నినీయ-అధోముఖంకృత్వా అశ్రుకలి లేత్యాదిక్రియావిశేషణంవా - అశ్రుకలిలాఞ్జనసంభ్రమాక్షం, యథాతథా- వక్త్రంనినీయ-అధోముఖంకృత్వేత్యర్థః-యాస్థా స్త్వయా,భీరపిబిభేతి, తస్యతవభయభావనయా, భయాభినయేన-స్థితిర్యస్య, యాదశా-సామాంవిమోహయతి॥అత్రభీరపి నసన్త్వోఽమ్భయహేతుర్న్యరూర్ధ్యస్తే॥ యస్మాత్స్వాత్తః పవతేభీషోదేతిసూర్యః॥భీషాస్మాదగ్నిశ్చేన్ద్రశ్చమృత్యుర్ధావతి పఞ్చమ ఇత్యాదిభిర్యస్యాసంభావితభయస్యతవేత్యర్థః, తావద్విమోహయతి,మూఢాంకరోతి, పశ్చాత్తునరచేష్టానుకా రమాత్రమిదమితిజ్ఞాపయతీతి తావచ్ఛబ్దాశయః ॥ ౩౧ ॥ యతో విడమ్బనమాత్రంనతుతాత్త్వికం,అతఏవ,త్వదవతార

కేచిత్తంతవేహమానస్యనృణాంవిడమ్బనమ్। నయస్యకశ్చిద్దయితోస్తికర్హిచిద్ద్వేష్యశ్చయస్మిన్విషమామతి ర్నృణామ్ ॥ ౨౯ ॥ జన్మకర్మచవిశ్వాత్మన్నజస్యాకర్తురాత్మనః।తిర్యఙ్నౄషిషుయాదస్సుతదత్యన్తవిడమ్బ నమ్॥౩౦॥గోప్యాదదేత్వయికృతాగసిదామతావద్యాతేదశాశ్రుకలిలాఞ్జనసంభ్రమాక్షమ్।వక్త్రంనినీయ భయభావనయాస్థితస్యసామాంవిమోహయతిభీరపియద్బిభేతి ॥౩౧॥కేచిదాహురజంజాతంపుణ్యశ్లోకస్యకీ ర్తయే।యదోఃప్రియస్యాన్వవాయేమలయస్యేవచన్దనమ్॥౩౨॥అపరేవసుదేవస్యదేవక్యాంయాచితోఽభ్య గాత్।అజస్త్వమస్యక్షేమాయవధాయచసురద్విషామ్ ॥ ౩౩ ॥ భారావతారణాయాన్యేభువోనావఇవోద ధౌ।సీదన్త్యాభూరిభారేణజాతోహ్యాత్మభువార్థితః ॥ ౩౪ ॥భవేఽస్మిన్క్లిశ్యమానానామవిద్యాకామకర్మ భిః।శ్రవణస్మరణార్హాణికరిష్యన్నితికేచన॥ ౩౫ ॥ శృణ్వన్తిగాయన్తిగృణన్త్యభీక్ష్ణశఃస్మరన్తినన్దన్తితవేహి తంజనాః।తఏవపశ్యన్త్యచిరేణతావకంభవప్రవాహోపరమంపదామ్బుజమ్॥౩౬॥ అప్యద్యనస్త్వంస్వకృ

ప్రయోజననిమిత్తంచేదమేవేతినిశ్చేతుమశక్తాస్సన్నానాతర్కయన్తీత్యాహ॥ కేచిదితిషడ్భిః।కేచిత్త్వదవతారప్రయో జననిర్ణయాయప్రవృత్తానాంమధ్యే, అజమపిత్వాం - ప్రియస్యభక్తస్యపుణ్యశ్లోకస్యయదోఃకీర్తయే,తద్వంశేజాతమా హుః,యదువంశకీర్తిజననాయ- తత్రత్వాంజాతమాహురిత్యర్థః,యథామలయస్యపర్వతస్యకీర్తయేచన్దనంజాతంవద న్తితద్వత్ ॥౩౨॥ అపరేతుఅస్యసాధులోకస్యక్షేమాయసురద్విషాంవధాయచాజస్త్వం,వసుదేవస్యదేవక్యాంతా భ్యాంపూర్వజన్మనియాచితం,అభ్యగాత్పుత్రత్వంప్రాప్తఇత్యాహుః-వసుదేవస్యేత్యపాదానస్యైవశేషత్వవివక్షయా షష్ఠీ ॥౩౩॥ అన్యేతుఉదధౌఅర్ణవేనావఇవ, భూరిభారేణసీదన్త్యాఃక్లిశ్యన్త్యాఃభువోభారాపహారాయ,ఆత్మభువా చతుర్ముఖేనాభ్యర్థితో,భగవాన్జజ్ఞేఇత్యాహుః ॥౩౪॥ కేచనతుఅస్మిన్లోకేఅవిద్యాదిభిఃక్లిశ్యమానానాంజనా నాం,శ్రవణస్మరణాద్యర్హాణిచేష్టితానికరిష్యన్కర్తుంజాతఇత్యాహురిత్యర్థః - అవిద్యా-దేహాత్మభ్రమాదేర్నిమిత్తమ జ్ఞానం-కామస్తన్మూలకశబ్దాదివిషయాభిలాషః,కర్మాణితత్తదనుకూలవ్యాపారాత్మకాని ॥ ౩౫ ॥ అవిద్యాదిభిఃక్లిశ్య మానానాంజనానాంశ్రవణాద్యర్హాణీత్యనేనభగవచ్చేష్టితానాంక్లేశాపహన్తృత్వంసూచితమ్-తచ్చ,నసాక్షా, త్కిం తు - సంసృతినివర్తకభగవచ్చరణారవిన్దసాక్షాత్కారావహభక్తియోగనిష్పాదనద్వారేత్యభిప్రాయేణభగవచ్చేష్టిత శ్రవణాదిపరాణామేతచ్చరణామ్బుజసాక్షాత్కారోనాన్యేషామిత్యాహ॥శృణ్వన్తీతి॥యేజనాస్తవేహితంచేష్టితం-శృ ణ్వన్తివక్ష్యమాణసాన్నిధ్యే,గృణన్తి,శ్రోతృసాన్నిధ్యే,తదుభయాసన్నిధౌచ-స్వయంగాయన్తిస్మరన్తినన్దన్తిచ-తఏవ,భవప్రవా హస్యసంసారప్రవాహస్యోపరమోయస్మాత్తస్మాత్తావకంత్వదీయంపదామ్బుజమచిరేణపశ్యన్తి ॥౩౬॥ తదేవంసం స్తుత్యాధునాప్రయాణముపసంహరేతిసూచయితుంత్వత్పదామ్బుజైకశరణానస్మాన్-హాతుం,ఉత్సహసేకిమితికాక్వా

హ॥ అపీతి షడ్భిః, స్వకృతేహ స్వార్థే త్వమపీహితః- ఈహితః కిం- ప్రవృత్తః కిమిత్యర్థః, యద్యస్మాత్, హే ప్రభో, సుహృదోఽను
జీవినో భృత్యాంశ్చ, నోఽస్మానధునా జిహాససి స్విత్- హాతుమిచ్ఛసి హి- త్యాగానర్హతాం సూచయితుమాత్మనో విశినష్టి
యేషాం భగవతః పదామ్బుజాదన్యత్ పరాయణం, శ్రేయః ప్రాపకం- ప్రాప్యం చ నాస్తి, అత ఏవ- రాజసు రాజ్ఞాం మధ్యే,
జితాంహసాం జితదుఃఖానాం- యేషాం అన్యత్పరాయణం నాస్తి, తానస్మాన్ త్యజసి యః ॥ ౩౭॥ సర్వమిదం నిర్హేతుకయా
త్వత్కృపయైవ సంపన్నం న త్వస్మద్గతగుణనిరీక్షణేనేత్యభిప్రాయేణాహ॥ కే ఇతి॥ నామరూపాభ్యాం, ఉపలక్షితేత్యతిశే
షః మనుష్యసజాతీయనామరూపాభ్యాముపలక్షితస్య తవ దర్శనం, హృషీకాణామిన్ద్రియాణాం ఈశితుః, కరణాధిపస్య
క్షేత్రజ్ఞస్య, దర్శనమివ, యర్హి యదా- యేషాం జాతం తే పాణ్డవాః- వయం యదుభిస్సహ, కే- న కేఽపి- న కేనాపి త్వద్దర్శనహే
తునా గుణేన యుక్తాః, కిన్తు త్వత్కృపయైవేత్థం జాతమితి భావః, తే వయం నామరూపాభ్యాం కే ఇతి వాన్వయః, న త్వద్దర్శ
నహేతునా బుభూష్వాదినా ఉత్తాపాదిరూపేణ చాన్వితా ఇత్యర్థః ॥ ౩౮॥ హే గదాధర, అధునా ఇయం భూమిః, స్వైః
స్వాసాధారణైః, లక్షణైః చిహ్నైః, ధ్వజవజ్రాఙ్కుశాదిరేఖారూపైః, విలక్షితాని, తైః త్వత్పదైః అఙ్కితా సతీ భాతి- త
థా తత్ర త్వద్గమనానన్తరకాలే న శోభిష్యతే హి ॥ ౩౯॥ తవ వీక్షితైరేవ ఇమే జనపదా దేశాః- అధునా, స్వృద్ధాః సుసమృ
ద్ధాః- స్వృద్ధత్వమేవాహ ॥ సుపక్వౌషధ్యో వీరుధః గుల్మాని చ యేషు- తథా వనాని చ అద్రయశ్చ నద్యశ్చ ఉదన్వన్తః జలాకరా
శ్చ వర్ధన్తే హి ॥ ౪౦॥ మదభిప్రాయం జానాస్యేవేత్యభిప్రాయేణ సంబోధయన్త్యాహ॥ అథేతి॥ అథ శబ్దః ప్రశ్నద్యోత
కః, హే విశ్వేశ సర్వాన్తఃకరణనియన్తః, హే విశ్వాత్మన్ సర్వాన్తరాత్మన్, హే విశ్వశరీరక స్వకేషు పాణ్డవేషు। మే మయి,

---

తేఽహితః ప్రభో జిహాససి స్విత్సుహృదోఽనుజీవినః। యేషాం న చాన్యద్భవతః పదామ్బుజాత్పరాయణం రా
జసు యోజితాంహసామ్॥ ౩౭॥ కే వయం నామరూపాభ్యాం యదుభిస్సహ పాణ్డవాః। భవతోఽదర్శనం యర్హి హృ
షీకాణామివేశితుః ॥ ౩౮ ॥ నేయం శోభిష్యతే తత్ర యథేదానీం గదాధర। త్వత్పదైరఙ్కితా భాతి స్వలక్షణవి
లక్షితైః॥ ౩౯ ॥ ఇమే జనపదాః స్వృద్ధాః సుపక్వౌషధివీరుధః। వనాద్రినద్యుదన్వన్తో హ్యేధన్తే తవ వీక్షితైః॥
అథ విశ్వేశ విశ్వాత్మన్ విశ్వమూర్తే స్వకేషు మే। స్నేహపాశమిమం ఛిన్ధి దృఢం పాణ్డుషు వృష్ణిషు ॥ ౪౧॥ త్వయి
మేఽనన్యవిషయా మతిర్మధుపతేఽసకృత్। రతిముద్వహతాదద్ధా గఙ్గేవౌఘముదన్వతి ॥ ౪౨॥ శ్రీకృష్ణ కృష్ణస
ఖ వృష్ణ్యృషభావనిధ్రుగ్రాజన్యవంశదహనానపవర్గవీర్య। గోవిన్ద గోద్విజసురార్తిహరావతార యోగేశ్వ
రాఖిలగురో భగవన్నమస్తే॥ ౪౩ ॥ సూత ఉవాచ॥ పృథయేత్థం కలపదైః పరిణూతాఖిలోదయః। మన్దం జహా
స వైకుణ్ఠో మోహయన్నివ మాయయా ॥ ౪౪ ॥ తాం బాఢమిత్యుపామన్త్ర్య ప్రవిశ్య గజసాహ్వయమ్ ।

విభక్తివ్యత్యయ ఆర్షః, వృష్ణిషు చైవం దృఢం స్నేహ ఏవ పాశస్తం ఛిన్ధి, అథ ఛిన్ధి కిం,, యద్వా,, వృష్ణిషు పాణ్డవేషు చ, త్వ
త్స్నేహపాశః, త్వయి తు న స్నేహపాశః, ఇత్యభిప్రాయేణ మే ఇత్యుక్తమ్ ॥ ౪౧॥ ఏతదేవ వ్యక్తీకృత్య ప్రార్థయతే॥ త్వ
యీతి॥ హే మధుపతే, యాదవానామేవ మాధవానామితి వా మాన్తరం, తచ్చ నవమే స్ఫుటీభవిష్యతి॥ త్వయి, అనన్యవిషయా త్వది
తరావిషయా, మమ మతిః, అసకృత్- అద్ధా, తత్త్వతః, ఉదన్వతి సముద్రే, గఙ్గా జలౌఘమివ ఉద్వహతాత్, యథా గఙ్గా సము
ద్రముపాశ్రిత్య స్వజలౌఘం వాఽఘం క్షమా సముద్రం ప్రాప్యైవ స్వజలౌఘం వహతి, ఏవం త్వాముపాశ్రిత్య గన్తుమక్షమా మే మ
తిస్త్వయ్యేవ రతిముద్వహతామిత్యర్థః ॥ ౪౨॥ స్వాభిప్రేతవిజ్ఞప్త్యనన్తరం, అఙ్గీకారమాప్తుం ప్రార్థయమానా దేవప్రీ
సావిత్రీ, తూక్తవిధాఞ్జలిరేవోపాయో భవత్యతోఽన్యో నాస్తీత్యభిప్రాయేణ, కేవలమనితరసాధారణగుణవిశిష్టం సంబోధ్య నమ
స్కరోతి॥ కృష్ణేతి, హే శ్రీకృష్ణ సర్వలోకసుఖకర - కృష్ణోఽర్జున- స్తస్య సఖా కృష్ణసఖః తస్య సమ్బోధనం, వృష్ణీనామృషభ
శ్శ్రేష్ఠః అవనిద్రుహాం అవన్యుపలక్షితలోకోపద్రవకారిణాం రాజన్యానాం వంశస్య దహనం- యథా వేణూనాం దహనోఽగ్ని
ర్నాశకః తద్వద్రాజన్యకులనాశకం- అనపవర్గమనన్తం వీర్యం యస్య- హే గోవిన్ద గవాం ద్విజానాం సురాణాం చార్తిహరో
ఽవతారో యస్య- యోగేశ్వర సూక్ష్మదర్శిన్, అఖిలగురో హితోపదేష్టః ॥ ౪౩ ॥ ఇత్థం కలాని మధురాణి పదాని వచాం
సి, తైః పృథయా కున్త్యా కర్త్ర్యా పరిణూతః పరిగీతోఽఖిల ఉదయో మహిమా యస్య సః వైకుణ్ఠః శ్రీకృష్ణః- మాయయా హా
నాత్మికయాశ్చర్యశక్త్యా, లోకం మోహయన్నివ, మన్దమీషత్, జహాస హసితవాన్, మన్దమితి క్రియావిశేషణమ్ ॥ ౪౪॥ తా
వత్ స్వపురం యాతుముద్యుక్తో భగవాన్, తాం పృథాం, అన్యాః స్త్రీశ్చ- బాఢం, ఓమిత్యుపామన్త్ర్య అఙ్గీకారపూర్వకమను

౪౫॥ శ్లో॥ పా॥ ప్రవివేశ గజసాహ్వయమ్

జ్ఞాప్య-ప్రేమ్ణా-రాజ్ఞా యుధిష్ఠిరేణ చ-నివారితః - గజసాహ్వయం హాస్తినపురమేవ ప్రావిశత్ ॥ ప్రవిశ్యేతిపాఠే ప్రవిశ్యతి
ష్ఠేత్ క్వచిత్కాలమవాసేతి శేషః ॥ ౪౫ ॥ తదా ఈశ్వరేహోక్తై ఈశ్వరచేష్టాభిజ్ఞై వ్యాసాద్యై-రద్భుతంకర్మ చే
ష్టితం యస్య తేన, కృష్ణేన భగవతా చ, ఇతిహాసైః ప్రతిబోధితో ధర్మసుతః - శుచార్పితః బన్ధునాశజశుచార్పితః బన్ధునాశజశు
చార్పితః నాన్వబుధ్యత, కాలస్య గతిగీదృశీతి న విజజ్ఞౌ ॥ ౪౬ ॥ కింతు హేపిప్రాః బన్ధుషు స్నేహమోహయోః వశం ప్రా
ప్తం, అత ఏవ, ప్రాకృతేన దేహ తదనుబన్ధ్యాది ప్రవణేనా-త్మనా మనసా, సుహృదాం వధమేవ చిన్తయన్ ధర్మసుతో రాజా
ఒబ్రవీత్ ॥ ౪౭ ॥ తదేవాహ యావత్సమాప్తి ॥ అహో దురాత్మనో మమ-హృదిరూఢమజ్ఞానం పశ్యత, తదేవ దర్శయతి
పారక్యస్య శ్వసృగాలాదిభక్ష్యస్య-దేహస్యైవ దేహసుఖార్థమేవ - మే మయా - బహ్వ్యః అక్షౌహిణ్యః అక్షౌహిణ్యో హ
తాః ॥ ౪౮ ॥ బాలాదిద్రుహః బాలాదిహన్తుః, మమ, వర్షాయుతానామయుతైరపి-నిరయాన్మోక్షో నహి భవేత్ ॥ ౪౯ ॥
నను, శౌర్యం తేజో ధృతిర్దాక్ష్యం యుద్ధే చాప్యపలాయనమ్, ధర్మ్యాద్ధి యుద్ధాచ్ఛ్రేయోఽన్యత్క్షత్రియస్య న విద్యతే ॥ ఇత్యా
దిశాస్త్రైః ధర్మ్యయుద్ధస్య ధర్మత్వావబోధనాత్, తత్ర హతాన్ప్రతి కిం శోచసీత్యత ఆహ ॥ నేతి ॥ ప్రజాభర్తుః ప్రజాపోష
ణాధికృతస్య, రాజ్ఞో, ద్విషాం వధో, ధర్మాదనపేతః, నైనః న పాపం కింతు, ధర్మమేవేతి యదనుశాసనాత్మకం వచో భగవ
ద్వచ, స్తన్మమ బోధాయ వివేకాయ-న కల్పతే-వివేకం జనయితుం న సమర్థమిత్యర్థః - ధర్మ్యయుద్ధస్య ధర్మత్వేపి-తదనుబన్ధిత
యా మహాన్ పాపస్యైవ ప్రాప్తత్వాదితి భావః ॥ ౫౦ ॥ నను ధర్మార్థం యతమానస్యావర్జనీయతయా ప్రసక్తమపి

స్త్రీయశ్చ స్వపురం యాస్యన్ ప్రేమ్ణా రాజ్ఞా నివారితః ॥ ౪౫ ॥ వ్యాసాద్యైరీశ్వరేహాజ్ఞైః కృష్ణేనాద్భుతకర్మ
ణా । ప్రబోధితోఽపీతిహాసైర్నాబుధ్యత శుచార్పితః ॥ ౪౬ ॥ ఆహ రాజా ధర్మసుతశ్చిన్తయన్ సుహృదాం
వధమ్ । ప్రాకృతేనాత్మనా విప్రాః స్నేహమోహవశంగతః ॥ ౪౭ ॥ అహో మే పశ్యతాజ్ఞానం హృది రూఢం
దురాత్మనః । పారక్యస్యైవ దేహస్య బహ్వ్యో మేఽక్షౌహిణీర్హతాః ॥ ౪౮ ॥ బాలద్విజసుహృన్మిత్రపితృ
భ్రాతృగురుద్రుహః । న మే స్యాన్నిరయాన్మోక్షో హ్యపి వర్షాయుతాయుతైః ॥ ౪౯ ॥ నైనో రాజ్ఞః ప్రజాభర్తు
ర్ధర్మయుద్ధే వధో ద్విషామ్ । ఇతి మే న తు బోధాయ కల్పతే శాసనం వచః ॥ ౫౦ ॥ స్త్రీణాం మద్ధతబన్ధూనాం ద్రో
హో యోఽసావిహోత్థితః । కర్మభిర్గృహమేధీయైర్నాహం కల్పో వ్యపోహితుమ్ ॥ ౫౧ ॥ యథా పఙ్కేన పఙ్కామ్భః
సురయా వా సురాకృతమ్ । భూతహత్యాం తథైవైకాం న యజ్ఞైర్మార్ష్టుమర్హతి ॥ ౫౨ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే అష్టమోఽధ్యాయః

సూత ఉవాచ ॥ ఇతి భీతః ప్రజాద్రోహాత్సర్వధర్మవివిత్సయా । తతో వినశనం ప్రాగాద్యత్ర దేవవ్రతో
ఽపతత్ ॥ ౧ ॥ తదా తే భ్రాతరః సర్వే సదశ్వైః స్వర్ణభూషితైః । అన్వగచ్ఛన్ రథైర్విప్రా వ్యాసధౌమ్యాద

పాపం, వర్ణాశ్రమధర్మైరపోహితుం శక్యమేవ, ధర్మేణ పాపమపనుదతీ, తి శాస్త్రాదిత్యత ఆహ, స్త్రీణామితి ॥ మయా హ
తా బన్ధవః పతయో యాసాం తాసాం స్త్రీణాం-యోసౌ ద్రోహః- తద్విషయకో యో ద్రోహః పాపాత్మకః ఇహ, ధర్మయు
ద్ధే ప్రవృత్తే మయ్యుత్థిత-స్తమహం గృహమేధీయైః గృహాశ్రమిణః కర్తవ్యైర్ధర్మైః వ్యపోహితుం - న కల్యః న ప్రభుః-బహు
కాలానుభావ్యవిపులోద్ద్రోహో ఽల్పకాలనిర్వర్త్యైర్గృహమేధీయైః కర్మభిః నాపోహితుం కల్యః, కర్మణాం కర్మనిర్హా
రశ్చాయుక్త ఇతి భావః ॥ ౫౧ ॥ ఏతదేవ సదృష్టాన్తముపపాదయతి ॥ యథేతి ॥ పఙ్కాక్తం సపఙ్కం చ జలం-పఙ్కేనైవ
యథా, మార్ష్టుం శోధయితుం నార్హతి, లోకః-యథా చ సురాకృతం సురాకలితదోషదూషితం భాణ్డం, పునస్సురయైవ మా
ర్ష్టుం నార్హతి-తథా-యజ్ఞైరేకామపి భూతహత్యాం - న మార్ష్టుం- అర్హతి, పఙ్కాక్తమితి ద్వితీయాన్తపాఠే పఙ్కసా
ఙ్కర్యమస్మిన్-తదక్తం-పఙ్కేన మార్ష్టుం నార్హతీతి తద్వత్ ॥ ౫౨ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే చన్ద్రచన్ద్రికాయాం ప్రథమస్క
న్ధే అష్టమోఽధ్యాయః

తతః ఇతీత్థం, ప్రజాద్రోహాద్భీతో, యుధిష్ఠిరః- సర్వాన్ ధర్మాన్ బోద్ధుమిచ్ఛయా, వినశనం వినశనాఖ్యం సితా
యత్ర బన్ధవ స్తద్వినశనం, కురుక్షేత్రం, ప్రాయాత్ । ప్రతస్థే । వినశనం పరిశిష్టం ॥ యత్ర దేవవ్రతో భీష్మోఽపతత్, భీష్మా
ద్ధర్మాన్ బోద్ధుం ప్రయయావిత్యర్థః ॥ ౧ ॥ తదా తస్య యుధిష్ఠిరస్య భ్రాతరో భీమాదయః సర్వే-సన్తో ఽన్వయుః తైః -

౫౨ శ్లో ॥ పా ॥ పఙ్కేన పఙ్కామ్భః పా ॥ పఙ్కాక్తమ్.

స్వర్ణభూషితై-రథై-రన్వగచ్ఛన్-తథా। హే విప్రాః, వ్యాసధౌమ్యాదయశ్చాన్వగచ్ఛన్ ❁ ॥ ౨ ॥ ❁ హే విప్రర్షే సధనంజయః పార్జునో భగవాన్ శ్రీకృష్ణోపి రథేనాన్వగచ్ఛత్ ॥ తదా స నృపో యుధిష్ఠిరో వ్యరోచత- యథా గుహ్యకైర్యక్షైః కుబేర-స్తద్వత్ ❁ ॥ ౩ ॥ ❁ దివః స్వర్గాత్ చ్యుతమమరమివ స్థితం భూమౌ నిపతితం భీష్మం దృష్ట్వా సానుగాః సభృత్యాః- పాణ్డవాశ్చ చక్రిణా శ్రీకృష్ణేన సహ ప్రణేముః ❁ ॥ ౪ ॥ ❁ భరతపుఙ్గవం భరతవంశశ్రేష్ఠం భీష్మం ద్రష్టుం దేవర్షిప్రభృతయః ఆసన్ ఆగత్య స్థితవన్తః ❁ ॥ ౫ ॥ ❁ తానేవ కాంశ్చిదాహ ॥ పర్వత ఇతి ద్వాభ్యామ్ ॥ రేణుకాసుతో భార్గవరామః, కౌశికోపి విశ్వామిత్రః ❁ ॥ ౬ ॥ ॥ ❁ హే బ్రహ్మన్ అన్యే బ్రహ్మరాతః శుకః ఆదిర్యేషాం తే అమలా మునయః- శిష్యైరుపేతాః కశ్యపాదయశ్చాజగ్ముః ❁ ॥ ౮ ॥ ❁ తాన్ బ్రహ్మర్షిప్రభృతీన్ సర్వాన్ సమేతాన్ సమువితాన్ ఉపలభ్య అభిజ్ఞాయ ధర్మజ్ఞో దేశకాలవిభాగజ్ఞశ్చ, వసూత్తమో భీష్మః, యథార్హం పూజయామాస, పూర్వజన్మని వసుత్వాద్వసూత్తమ ఇత్యుక్తమ్ ❁ ॥ ౯ ॥ ❁ తథా కృష్ణం చ- తత్ప్రభావాభిజ్ఞో హృదిస్థం పూజయామాస ధ్యానేన హృదిస్థం కృత్వా మానసైరుపచారైః పూజయామాసేత్యర్థః కథంభూతం- మాసీనం అగ్రతఉపవిష్టం- జగదీశ్వరం - మాయయా సంకల్పరూపజ్ఞానేనోపాత్తో విగ్రహో యస్య తమ్ ❁ ॥ ౧౦ ॥ ❁ తత ఉపాసీనాన్ ఉపవిష్టాన్, అనువర్తమానాన్ వా, ప్రశ్రయేణ వినయేన ప్రేమ్ణా చ, సంగతాన్ పాణ్డుపుత్రాన్, అనురాగాస్రైరనురాగజైః అశ్రుబిన్దుభిః అన్ధీభూతేన చక్షుషా, అభ్యాచష్ట-వదద్వాచ నచ క్షేరుభయార్థక

యస్తథా ॥ ౨ ॥ భగవానపి విప్రర్షే రథేన సధనంజయః । స తైర్వ్యరోచత నృపః కుబేర ఇవ గుహ్యకైః ॥ ౩ ॥ దృ
ష్ట్వా నిపతితం భూమౌ దివశ్చ్యుతమివామరమ్ । ప్రణేముః పాణ్డవా భీష్మం సానుగాస్సహ చక్రిణా ॥ ౪ ॥ తత్ర బ్ర
హ్మర్షయస్సర్వే దేవర్షయశ్చ సత్తమ । రాజర్షయశ్చ తత్రాసన్ ద్రష్టుం భరతపుఙ్గవమ్ ॥ ౫ ॥ పర్వతో నారదో ధౌ
మ్యో భగవాన్ బాదరాయణః । బృహదశ్వో భరద్వాజస్సశిష్యో రేణుకాసుతః ॥ ౬ ॥ వసిష్ఠ ఇన్ద్రప్రమదస్త్రితో
గృత్సమదోఽసితః । కక్షీవాన్ గౌతమోఽత్రిశ్చ కౌశికోఽథ సుదర్శనః ॥ ౭ ॥ అన్యే చ మునయో బ్రహ్మన్ బ్రహ్మ
రాతాదయోఽమలాః । శిష్యైరుపేతా ఆజగ్ముః కశ్యపాఙ్గిరసాదయః ॥ ౮ ॥ తాన్ సమేతాన్ మహాభాగానుపల
భ్య వసూత్తమః । పూజయామాస ధర్మజ్ఞో దేశకాలవిభాగవిత్ ॥ ౯ ॥ కృష్ణం చ తత్ప్రభావజ్ఞ ఆసీనం జగదీశ్వ
రమ్ । హృదిస్థం పూజయామాస మాయయోపాత్తవిగ్రహమ్ ॥ ౧౦ ॥ పాణ్డుపుత్రానుపాసీనాన్ ప్రశ్రయప్రే
మసంగతాన్ । అభ్యాచష్టానురాగాస్రైరన్ధీభూతేన చక్షుషా ॥ ౧౧ ॥ అహో కష్టమహోఽన్యాయ్యం
యద్యూయం ధర్మనన్దనాః । జీవితుం నార్హథ క్లిష్టం విప్రధర్మాచ్యుతాశ్రయాః ॥ ౧౨ ॥ సంస్థితేఽతిరథే పాణ్డౌ
పృథా బాలప్రజా వధూః । యుష్మత్కృతే బహూన్ క్లేశాన్ ప్రాప్తా తోకవతీ ముహుః ॥ ౧౩ ॥ సర్వం కాలకృ
తం మన్యే భవతాం చ యదప్రియమ్ । సకాలో యద్వశే లోకో వాయోరివ ఘనావళిః ॥ ౧౪ ॥ యత్ర ధర్మసుతో
రాజా గదాపాణిర్వృకోదరః । కృష్ణోఽస్త్రీ గాణ్డివం చాపం సుహృత్కృష్ణస్తతో విపత్ ॥ ౧౫ ॥ న హ్యస్య క

త్వాదత్ర తత్తైర్ణో భయమపి వివక్షితమ్ ❁ ॥ ౧౧ ॥ ❁ తదుక్తిమాహ ॥ అహో ఇతి ద్వాదశభిః ॥ హే ధర్మనన్దన, అహో ఇదం కష్టం జీవనం అన్యాయ్యమితి చ్ఛేదః, సన్ధిస్త్వార్షః- ఇదిలి ప్రకృతిభావాచిత్యాత్, యద్యస్మాత్ - విప్రాః ధర్మో అచ్యుతో భగవాంశ్చ ఆశ్రయో యేషాం తే- విప్రాద్యుపవర్తినో యూయం క్లిష్టం కృచ్ఛ్రం యథా తథా జీవితుం నార్హథ ❁ ॥ ౧౨ ॥ ❁ అతిరథే పాణ్డౌ సంస్థితే ప్రేతే సతి బాలాః ప్రజాః పుత్రాః యస్యాస్సా- వధూశ్చ- పృథా కున్తీ- తోకవతీ అపత్యవతీ సత్యపి- ముహుర్ముహుర్బహూన్ క్లేశాన్ ప్రాప్తా హి ❁ ॥ ౧౩ ॥ ❁ భవతాం యదప్రియం దుఃఖ- మభూదేతత్సర్వం కాలకృతం మన్యే కోఽసౌ కాలః- యత్కృతం మదప్రియం తత్రాహ ॥ వాయోర్వశే మేఘపఙ్క్తిరివ- యస్య వశే సర్వో లోకో వర్తతే స ఏవ కాలః ❁ ॥ ౧౪ ॥ ❁ అత్యన్తాసమ్భావితమిదమభవదితి విస్మయతే ॥ యత్రేతి ॥ యత్ర ధర్మసుతాదయస్తత్రాపి విపదితి తచ్చిత్రమిత్యర్థః - ఆద్యః కృష్ణశబ్దో అర్జునపరః - ద్వితీయస్తు భగవత్పరః- తద్విశేషణం సుహృదితి- ధర్మసుతాదీనాం సుహృత్ - అస్త్రీశబ్దేన కృష్ణ అస్త్రీ గాణ్డీవవిక్షిత్తా ధర్మసుతాదీనామన్యతమ ఏవ సర్వవిపక్షక్షపణక్షమే సతి సమ్భావనస్వైషామవస్థానేపి విపదభవదిత్యేతదతి చిత్రమితి- ఇదం సర్వం కాలకృతమేవేతి భావః- సుహృత్కృష్ణ ఇత్యనేన- సుహృదపి కృష్ణః- కాలమేవానువర్తతేతి సూచితమ్, ద్రవ్యం కర్మ చ కాలశ్చ స్వభావో జీవ ఏవ చ ॥ యదనుగ్రహతస్సన్తి న సన్తి యదుపేక్షయా, ఇత్యుక్తవిధస్య- తత్రాపి భవతాం మతీ వసుహృదః కృష్ణస్యాపి సన్నిధిస్థితత్వాద్దోషనకాలానువర్తిత్వాదవాప్తేయాసఙ్గతిః నాన్యథేత్యాశయః ❁ ॥ ౧౫ ॥ ❁ నను యద్వశే లోకః సపాలోపి- శ్రీకృష్ణో యత్ర సత్తావిమాంశ్చ - త్రీణి కాలానువృత్త్యా కిమస్య చికీర్షితమిత్యత్రాహ ॥ నహీతి ॥

హే రాజన్ అస్య కృష్ణస్య విధిత్సితం చికీర్షితం-న కోఽపి పుమాన్ వేద- అవేద్యత్వే జ్ఞాపనాయ విధిత్సితం విశినష్టి॥ యస్య విధిత్సితస్య-జిజ్ఞాసయా యుక్తాః సహితాః-విధిత్సితం జ్ఞాతుం ప్రవృత్తాః-కవయో బ్రహ్మాదయోఽపి-ముహ్యన్తి ॥౧౬॥ అస్త్వేవం ప్రకృతే కిమిత్యత్రాహ॥ తస్మాదితి॥ తస్మాత్సర్వలోకస్య కాలాయత్తసుఖాదిమత్త్వాత్- తత్కాలాదేశ్చ కృష్ణాయత్తత్వాత్తత్కృష్ణస్య కాలాద్యనువర్తిత్వాచ్చ- హే భరతర్షభ - ఇదం సుఖదుఃఖాదికం సర్వం-దైవతన్త్రం దైవాయత్తం-వ్యవస్య నిశ్చిత్య-దైవమత్ర కాలకర్మాదుద్వ్యోభయితా తదనువర్తీ చేశ్వరః కృష్ణో వివక్షితః-తస్య దైవస్యానువిహితః తస్యేతి కర్తరి షష్ఠీ-తేన ప్రవర్తితస్త్వం- హే ప్రభో హే నాథ-అనాథాః ప్రజాః పాహి పాలయ ॥౧౭॥ ఏవం తమనుశాస్య లోకానుగ్రహకామ్యయా శ్రీకృష్ణయాథాత్మ్యమావేదయన్॥ ఏష ఇతి॥ ఏషః శ్రీకృష్ణః-సాక్షాద్భగవాన్ షాడ్గుణ్యపరిపూర్ణః- ఆద్యో జగత్కారణభూతః - పరమపురుషో నారాయణ ఏవ సన్-మాయయా-లోకం మోహయన్ గూఢః తిరోభావితస్వకీయవేషః వృష్ణిషు యాదవేషు-చరతి కశ్చిద్యాదవ ఇవానుకరోతి ॥౧౮॥ త్వమేవ ఇమమిత్థం జానాసి- కిమన్యోఽపీత్యత్రాహ॥ అస్యేతి॥ అస్య కృష్ణస్య-గుహ్యతమమనుభావం మాహాత్మ్యం - హే నృప-భగవాన్ ఉత్పత్తిప్రళయాద్యభిజ్ఞః-శివో వేద-తథా దేవర్షిర్నారదో భగవాన్ కపిలశ్చ-వేద ॥౧౯॥ శివాదయస్త్వేవం విదుః త్వం త్వన్యథా జానాసి తథాపి న తస్య తత్కృతం వైషమ్యమస్తీత్యాహ॥ యమితి ద్వాభ్యామ్॥ యం కృష్ణం-మాతులేయం మాతులపుత్రం - ప్రియం ప్రీతివిషయం చ-మిత్రం స్వతుల్యం చ-సుహృత్తమం మహోపకారకం చ-మన్యసే యం చ-త్వం-సచివం మన్త్రిణం చ కదాచిద్దూతం కదాచిత్సౌహృదాతిశయాత్సారథిం-చాకరోః కృతవానసి। తస్యానుభావం భగవాన్ శివో వేదేతి పూర్వేణాన్వయః ॥౨౦॥ యద్యప్యేవం మన్యసే అకరోశ్చ-తత్కృతం సౌహృదసారథ్యాదిక్రియాకృతం-మతివైషమ్యం కదాచిదప్యస్య న విద్యతే। మతివైషమ్యాభావే

ర్హిచిద్రాజన్ పుమాన్వేద విధిత్సితమ్। యద్విజిజ్ఞాసయా యుక్తా ముహ్యన్తి కవయోఽపి హి ॥౧౬॥ తస్మాదిదం దైవతన్త్రం వ్యవస్య భరతర్షభ। తస్యానువిహితోఽనాథా నాథ పాహి ప్రజాః ప్రభో ॥౧౭॥ ఏష వై భగవాన్సాక్షాదాద్యో నారాయణః పుమాన్। మోహయన్మాయయా లోకం గూఢశ్చరతి వృష్ణిషు ॥౧౮॥ అస్యానుభావం భగవాన్వేద గుహ్యతమం శివః। దేవర్షిర్నారదః సాక్షాద్భగవాన్కపిలో నృప ॥౧౯॥ యం మన్యసే మాతులేయం ప్రియం మిత్రం సుహృత్తమమ్। అకరోః సచివం దూతం సౌహృదాదథ సారథిమ్॥౨౦॥ సర్వాత్మనః సమదృశో హ్యద్వయస్యానహంకృతేః। తత్కృతం మతివైషమ్యం నిరవద్యస్య న క్వచిత్॥౨౧॥ తథాప్యేకాన్తభక్తేషు పశ్య భూపానుకమ్పితమ్। యన్మేఽసూంస్త్యజతః సాక్షాత్కృష్ణో దర్శనమాగతః ॥౨౨॥ భక్త్యావేశ్య మనో య

హేతుం వదన్ విశినష్టి॥ సర్వాత్మన ఇతి॥ సర్వాత్మనః మాతులేయాదీన్ సర్వాన్ స్వస్య దూతం సారథిం వదన్ తత్తద్వాచ్యస్తదాత్మతయా అవస్థాయ దూతత్వాదికరణాయ త్వామపి చోదయత ఇతి భావః॥ అథాప్య-నవద్యస్య నియామ్యగతావద్యాసంస్పృష్టస్య-తత్ర హేతురనహంకృతేః దేహాత్మభ్రాన్తిరహితస్య-కిఞ్చా-ద్వయస్యాద్వితీయవస్తురహితస్య-స్వవ్యాప్యస్వవత్తన్త్రవస్తురహితస్యేత్యర్థః॥ అత ఏవ సమదృశః-సర్వమపి ప్రకృతిపురుషాద్యాత్మకముచ్చావచం స్వశరీరతయా స్వనియామ్యతయా హ్యైకరూప్యం పశ్యతః-ఉక్తగుణవిపరీతస్యైవ హి పుంసో-మతివైషమ్యమితి భావః ॥౨౧॥ సర్వాత్మన ఇత్యనేన సర్వస్య తత్ప్రీతివిషయత్వమనుగతం శరీరం హ్యాత్మనః ప్రీతివిషయం-యద్యపి సర్వం చిదచిదాత్మకం జగచ్ఛరీరభూతం ప్రియం కృపావిషయం చ-తథాపి క్షేత్రజ్ఞానుజిఘృక్షయా-జగద్వ్యాపారే ప్రవృత్తస్యాస్య వైషమ్యనైర్ఘృణ్యాదిపరిహారాయ వ్యాజమాత్రాపేక్షిణః స్వానువర్తినోఽతితరాం ప్రియాః కృపావిషయాశ్చేతి-తదేవ దర్శయితుం భక్తస్య మమ ముమూర్షోర్మనువత్సుఖవిషయం గత ఇత్యాహ॥ తథాపీతి॥ యద్యపి-సర్వాత్మా సమదర్శీ చ-తథాపి-హే భూప- ఏకాన్తభక్తేషు అనన్యప్రయోజనభక్తేషు అనుకమ్పితం అనుకమ్పాస్య సంజాతేత్యనుకమ్పితః తారకాదిత్వాదితచ్॥ అనుకమ్పాయుక్తం - పశ్య అవేహి తత్ర లిఙ్గమాహ-యద్యస్మాత్కృష్ణః అసూన్ ప్రాణాన్ త్యజతః త్యక్తుముద్యుక్తస్య-మమ సాక్షాద్దర్శనం ప్రాప్తః ॥౨౨॥ కిం తత్తద్దర్శనజం ఫలమిత్యత్రాహ॥ భక్త్యేతి॥ యస్మిన్ భక్త్యా మనో నివేశ్య- వాచా-యస్య భగవతో నామమాత్రమేవ కీర్తయన్-కళేబరం త్యజన్-యోగీ-కామకర్మభిః కామ్యన్త ఇతి కామాః శబ్దాదివిషయాః- తేషాం-నిమిత్తభూతైః కర్మభిః-పుణ్యపాపాత్మకైః-కామైః కర్మభిశ్చేతి వా-ముచ్యతే సంసృతిబద్ధాన్ముచ్యత ఇత్యర్థః-యచ్ఛబ్దస్య - స కృష్ణ ఇత్యధ్యాహృతతచ్ఛబ్దవతా పూర్వేణాన్వయః - స దేవ ఇత్యుత్తరేణ వా-నామకీర్తనమేవ-కామకర్మవిమోచనద్వారా నిశ్శ్రేయసఫలకం-కిము సాక్షాద్ద

ర్శనమితి భావః ॥౨౩॥ యత ఏవమతో యావత్ప్రయాణం భగవాన్ప్రతీక్షతామితి ప్రార్థయతే। స ఇతి ॥ యావదిదం కళే
బరం-హినోమి త్యజామి యావత్ప్రతీక్షస్వేతి భావః। తావత్ప్రసన్నహాసేన-అరుణాభ్యాం లోచనాభ్యాం చోల్లసన్ముఖాంబుజం య
స్య-స చతుర్భుజో-భగవాన్ కృష్ణః-దేవో-ధ్యానపథం ధ్యానవిషయభూతస్సన్ ప్రతీక్షతాం-చక్షుష్పథత్వం ప్రాప్త ఏవేతి-
ధ్యానపథోపి భవత్విత్యభిప్రాయేణ ధ్యానపథ ఇత్యుక్తం ,, యద్వా,, ద్విభుజత్వేన ధ్యానపథో భవత్విత్యభిప్రాయేణ త
దుక్తిః-తత్ర తత్త్వాకారం ద్విభుజత్వేన చక్షుష్పథోపి-స్వస్య చతుర్భుజత్వేన చక్షుష్పథ - స్తేనైవ రూపేణ ధ్యానపథోప్యస్త్వి
త్యభిప్రాయేణ వా ధ్యానపథశ్చతుర్భుజ ఇత్యుక్తమ్ ॥ ౨౪ ॥ తద్భీష్మవచో నిశమ్య యుధిష్ఠిరశ్శరపఞ్జరే శయానం భీ
ష్మం-ఋషీణాం శృణ్వతాం సతాం-నానావిధాన్ ధర్మానపృచ్ఛత్ ॥ ౨౫ ॥ ధర్మాన్విశినష్టి॥ పురుషస్వభావః-జ్ఞత్వాజ్ఞ
త్వశక్తత్వాశక్తత్వాదిరూప స్తదనురూపేణ విహితాన్ కర్తవ్యతయా విధీయమానాన్ యథావర్ణం-యథాశ్రమం-బ్రా
హ్మణాదివర్ణానాం బ్రహ్మచర్యాద్యాశ్రమాణాం చ యోగ్యాన్-యోగ్యార్థే యథాశబ్దస్యావ్యయీభావః- వైరాగ్యరాగావ
నుమకామతా కామతా వా ఏవోపాధీ-తాభ్యాం-ఆమ్నాతాన్-ఉభయలక్షణాన్ ఉభయవిధాన్-ప్రవృత్తినివృత్తిభేదభిన్నాన్ యథై
కస్మై స్వర్గాయ హోత్రాదికర్మణో- ఉగ్నిహోత్రం జుహుయాత్స్వర్గకామః-యావజ్జీవమగ్నిహోత్రం జుహుయాత్-ఇతిస్వ
ర్గాధికారజీవనాధికారరూపాభ్యాముపాధిభ్యామేవ భేదః- ఏవం వైరాగ్యరాగోపాధిభ్యాం ప్రవృత్తినివృత్తిని
ష్ఠత్వేన చామ్నాతాన్-వస్తుత ఏకరూపాన్-వర్ణాశ్రమాదిధర్మానిత్యర్థః ॥౨౬॥ ఆమ్నాతానిత్యనేన వైదికధర్మానపృ
చ్ఛదితి సూచితం। తథాస్మార్తధర్మానపృచ్ఛదిత్యభిప్రాయేణాహ॥ దానధర్మానితి॥ రాజధర్మాః-నీతిశాస్త్రోక్తాః-మోక్షధర్మాః

స్మిన్నావేశ్య మనో యస్మిన్వాచా యన్నామ కీర్తయన్। త్యజన్ కళేబరం యోగీ ముచ్యతే కామకర్మభిః ॥౨౩॥ స దేవదేవో భగవాన్ప్ర
తీక్షతాం కళేబరం యావదిదం హినోమ్యహమ్। ప్రసన్నహాసారుణలోచనోల్లసన్ముఖాంబుజో ధ్యానపథశ్చ
తుర్భుజః॥౨౪॥ సూత ఉవాచ॥ యుధిష్ఠిరస్తదాకర్ణ్య శయానం శరపఞ్జరే। అపృచ్ఛద్వివిధాన్ధర్మానృషీణాం చాను
శృణ్వతామ్ ॥ ౨౫ ॥ పురుషస్వభావవిహితాన్ యథావర్ణం యథాశ్రమమ్। వైరాగ్యరాగోపాధిభ్యామా
మ్నాతోభయలక్షణాన్॥౨౬॥ దానధర్మాన్ రాజధర్మాన్మోక్షధర్మాన్విభాగశః। స్త్రీధర్మాన్భగవద్ధర్మాన్సమాస
వ్యాసయోగతః॥౨౭॥ ధర్మార్థకామమోక్షాంశ్చ సహోపాయాన్యథా మునే। నానాఖ్యానేతిహాసేషు వర్ణయా
మాస తత్త్వవిత్॥ ౨౮ ॥ ధర్మం ప్రవదతస్తస్య స కాలః ప్రత్యుపస్థితః। యో యోగినశ్ఛన్దమృత్యోర్వాఞ్ఛిత
స్తూత్తరాయణః ॥౨౯॥ తదోపసంహృత్య గిరస్సహస్రణీర్విముక్తసఙ్గం మన ఆదిపూరుషే। కృష్ణే లసత్పీతప
టే చతుర్భుజే పురస్స్థితేఽమీలితదృగ్వ్యధారయత్॥౩౦॥ విశుద్ధయా ధారణయా హతాశుభస్తదీక్షయైవాశుగ

పఞ్చరాత్రాదిశాస్త్రోక్తాః - తత్రాప్యవాన్తరభేదాభిప్రాయేణ పురుషస్వభావభేదాభిప్రాయేణ వా విభాగశ ఇత్యుక్తమ్-
భగవద్ధర్మాస్తచ్ఛ్రవణకీర్తనాదయః సమాసవ్యాసయోగతః సంక్షేపవిస్తారాభ్యాం యుక్తాః శాస్త్రేషు ప్రతిపాద్యతయో
క్తసమాసవ్యాసయోగాః-సార్వవిభక్తికస్తసిః- సమాసవ్యాసయోగాన్ ,, యద్వా,, సమాసవ్యాసయోగాత్ సంక్షేపయో
గాద్విస్తరయోగాచ్చాపృచ్ఛత్ సంక్షిప్తత్వేన విస్తృతత్వేన చాపృచ్ఛదిత్యర్థః ॥౨౭॥ ద్వితీయాన్తానాం వర్ణయామాసే
త్యుత్తరత్రాన్వయః- హే మునే-సహోపాయాన్ససాధనాన్ ధర్మార్థకామమోక్షానపి-యథావన్నానావిధస్వాఖ్యానేష్వి
తిహాసేషు చ, యస్తత్త్వం, తద్విత్, భీష్మో వర్ణయామాస ॥౨౮॥ ఏవం ప్రష్టాన్ ధర్మాన్, ప్రవదతః-యోగినః-ఛన్దమృత్యోః
స్వచ్ఛన్దానుసారిమృత్యోస్తస్య తథా-భీష్మస్య, యో వాఞ్ఛిత, ఉత్తరాయణః- స కాలం-ప్రత్యుపస్థితః,, యద్వా,, తస్య స కా
లః ప్రత్యుపస్థితః, యశ్ఛన్దమృత్యోర్యోగినః, వాఞ్ఛితః, స చాధికః, ఉత్తరాయణ ఇతి వాన్వయః ॥౨౯॥ తదేతి॥ యదా
స కాలః ప్రత్యుపస్థితః, తదా-సహస్రణీః సహస్రాణాం పురుషాణాం వా విరూపాణాం నాయకః, సహస్రం స్వవంశ్యానాం
నయతి సద్గతిం ప్రాపయతీతి వా-స భీష్మః గిరః ఉపసంహృత్య విరమ్య, ముక్తసఙ్గో దేహతదనుబన్ధ్యాదిసఙ్గో యస్య, తన్మ
నః-పురఃస్థితే లసన్దీప్తతా పీతః పీతామ్బరో యస్య, తస్మిన్ కృష్ణే-వ్యధారయత్, కథంభూతః- నిమీలితే దృశౌ దృష్టీ యేన సః, నిమే
షణమకుర్వన్కృష్ణమేవ పశ్యన్-తద్విగ్రహధ్యానైకప్రవణం చిత్తమకరోదిత్యర్థః ॥౩౦॥ విశుద్ధయా ధారణయా
భగవద్విగ్రహేణ ధ్యానాత్మికయా, హతం నిరస్తం అశుభం భగవత్ప్రాప్తివిరోధి పాపం యస్య, తదీక్షయైవ
భగవద్దర్శనేనైవ-ఆశు - గతాః నిరస్తాః యుద్ధప్రహారజా వ్యథా యస్య-నివృత్తాః సర్వసామిన్ద్రియాణాం వృత్తయోపి ప్ర

వః శరపత్త్రాదివ్రణవ్యథా యస్య సః, భీష్మో జన్యం శరీరం, విసృజన్ జనార్దనం తుష్టావ ॥౩౦॥ స్తుతిమేవాహ ఇతీత్యాదిభి
రేకాదశభిః ॥ తావత్ప్రథమమవ్యవస్థం వేదాన్తవేద్యం దివ్యాత్మస్వరూపం ప్రకృతావతారరూపం తత్ప్రేమోదయం చానుస
న్ధాయ తస్మిన్ స్వమతిదార్ఢ్యం ప్రార్థయతే ॥ ఇతీతి ॥ ఇతి వక్ష్యమాణప్రకారేణ-మమ, మతిర్భగవతి-వితృష్ణా అసలం-బుద్ధి
రహితా సతి ఉపకల్పితా ప్రతిష్ఠితా భవతు,, యద్వా ,, ఇతి పూర్వోక్తా, మతిర్వితృష్ణా-ఇతి యస్మాత్ తస్మాద్భగవత్యుపకల్పితా,
భవత్విత్యర్థః, కథంభూతే-సాత్వతపుఙ్గవే సాత్వతానాం యాదవానాం పుఙ్గవే శ్రేష్ఠే, భాగవతానాం-నాయకే వా-విభూ
మ్ని విలక్షణే భూమ్ని, నాగాదిభ్యః ప్రాఙ్ శబ్దవాచ్యాత్ జీవాచ్చ విలక్షణే- అపరిచ్ఛిన్నే భూమశబ్దవాచ్య ఇత్యర్థః,, భూమా
త్వేవ విజిజ్ఞాసితవ్యః యో వై భూమా తత్సుఖం నాల్పే సుఖమస్తీ,, తి హి శ్రూయతే, తదాహ,, స్వసుఖముపగత ఇతి ॥ స్వం స్వా
భావికం - సుఖం, ఉపగతవతి-అపరిచ్ఛిన్నస్వాభావికానన్దశాలినీత్యర్థః, క్వచిద్దేశే-విహర్తుం- సకృతిం విగ్రహం, ముపే
యుషి,, యో, ద్భవప్రవాహః యస్మాత్ భవప్రవాహః సంసారప్రవాహో- భవతి- యత్సంకల్పమూలా త్రిజ్ఞానాం సంసా
రప్రవృత్తిస్తస్మిన్నిత్యర్థః ॥౩౨॥ ప్రకృతం రూపమనుసన్ధాయ మతిదార్ఢ్యం ప్రార్థయతే ॥ త్రిభువనకమనమితి ॥ త్రిభువ
నకమనం త్రిభువనకమనీయం - తద్వపు-ర్దధానే - విజయసఖే అర్జునసఖే- శ్రీకృష్ణే-అనవద్యా నిర్దుష్టా అనన్యప్రయోజనేతి
యావత్- తమవతి రనురాగో మేఽస్తు - కథంభూతం వపు- స్తమాలస్యేవ వర్ణో నీలో యస్య-రవేః కరః కిరణసముదాయ ఇవ గౌ
రం వరం చామ్బరం యస్మిన్- అలకకులైః కున్తలజాలైః ఆవృతమాననాబ్జం యస్య తథాభూతం ॥౩౩॥ యుద్ధదశావ
స్థితమనుసన్ధాయ ప్రార్థయతే ॥ యుధీతి ॥ కృష్ణే భగవతి-మమాత్మా మనః, అస్తు-దృఢమవతిష్ఠతు-కథంభూతే యుధి యుద్ధే-తు
రగరజోభిః అశ్వశఫోత్థితరజోభిః-విధూమ్రైః ధూసరితైః-విష్వగ్విలమ్బమానైః-కచైరలకై-ర్లులితైః స్రవద్భిః శ్రమవారి

తాయుధవ్యథః । నివృత్తసర్వేన్ద్రియవృత్తివిభ్రమస్తుష్టావ జన్యం విసృజన్ జనార్దనమ్ ॥౩౦॥ శ్రీభీష్మ ఉవాచ ॥
ఇతి మతిరుపకల్పితా వితృష్ణా భగవతి సాత్వతపుఙ్గవే విభూమ్ని । స్వసుఖముపగతే క్వచిద్విహర్తుం ప్రకృతిము
పేయుషి యద్భవప్రవాహః ॥౩౨॥ త్రిభువనకమనం తమాలవర్ణం రవికరగౌరవరామ్బరం దధానే । వపురలక
కులావృతాననాబ్జం విజయసఖే రతిరస్తు మేఽనవద్యా ॥౩౩॥ యుధి తురగరజోవిధూమ్రవిష్వక్కచలులితశ్ర
మవార్యలంకృతాస్యే । మమ నిశితశరైర్విభిద్యమానత్వచి విలసత్కవచేఽస్తు కృష్ణ ఆత్మా ॥౩౪॥ సపది సఖివ
చో నిశమ్య మధ్యే నిజపరయోర్బలయో రథం నివేశ్య । స్థితవతి పరసైనికాయురక్ష్ణా హృతవతి పార్థసఖే రతి
ర్మమాస్తు ॥౩౫॥ వ్యవహితపృతనాముఖం నిరీక్ష్య స్వజనవధాద్విముఖస్య దోషబుద్ధ్యా । కుమతిమహరదాత్మ
విద్యయా యశ్చరణరతిః పరమస్య తస్య మేఽస్తు ॥౩౬॥ స్వనిగమమపహాయ మత్ప్రతిజ్ఞామృతమధికర్తుమవ

భిః శ్రమస్వేదబిన్దుభి-రలంకృతమాస్యం యస్య, నిశితైః శరైర్విభిద్యమానా త్వక్ యస్య, అత ఏవ-విలసన్- క్షతజేన విలస
త్కవచో యస్మిన్ ॥౩౪॥ యుద్ధప్రారమ్భదశావస్థం రూపమనుసన్ధాయ ప్రార్థయతే ॥ సపదీతి యుద్ధప్రారమ్భసమయే-
సఖ్యురర్జునస్య వచః,, సేనయోరుభయోర్మధ్యే రథం స్థాపయ మేఽచ్యుత ॥ యావదేతాన్నిరీక్షేఽహం యోద్ధుకామానవస్థితా,,
నిత్యేవం రూపం వచో నిశమ్య నిజపరయోః పాణ్డవకౌరవయోర్బలయో,,ర్మధ్యే రథం-నివేశ్య స్థాపయిత్వా -స్థితవతి అక్ష్ణైవ దృ
ష్టిమాత్రేణైవ, పరసైనికానామాయుర్హృతవతి, పార్థస్యార్జునస్య సఖా తస్మిన్ మమ రతిరస్తు ॥౩౫॥ గీతోపనిషదుపదే
శదశావస్థం రూపమనుసన్ధాయ ప్రార్థయతే ॥ వ్యవహితేతి ॥ వ్యవహితాయాః నాతిదూరస్థాయాః పృతనాయాః శత్రుసేనా
యాః ముఖం పురోభాగం, అవలోక్య-దోషబుద్ధ్యా-స్వజనవధా - ద్విముఖస్య-అర్జునస్యాపి శేష్యమధ్యాహర్తవ్యం, కుమ
తిం,, దృష్ట్వేమం స్వజనం కృష్ణే,, త్యాదినా తేనైవావిష్కృతం బన్ధుహత్యయా పాపమాశఙ్కమానాం కుమతిం,, మాత్మ వి
ద్యయా గీతోపనిషదుపదేశేన యోఽపహృతవాన్, తస్య, పరమస్య,, పరో మా యస్మాత్ స పరమః, సర్వాభ్యధికస్య- భగవ
తశ్చరణయో రతిర్మమాస్తు ॥౩౬॥ జిఘాంసయా స్వస్యోపర్యాధావనదశాయామవస్థితం రూపమనుసన్ధాయ స్తమే
వ తత్ప్రీత్యై ప్రార్థయతే ॥ స్వనిగమమిత్యాది శ్లోకద్వయమేకాన్వయమ్ ఆతతాయినః ప్రహారతో, మేమమ, తావత్
శితైర్విశిఖైర్బాణైః హతః తస్మాద్ దశితః, అత ఏవ-విశీర్ణః శిథిలో దంశః కవచో యస్య సః, క్షతజేన రుధిరేణ పరిప్లుతః వ్యాప్తగాత్ర
స్సన్-స్వనిగమం, అయుధం స గృహ్ణామీతి స్వప్రతిజ్ఞా, మపహాయ యుద్ధం గ్రాహయామీత్యేవం విధాం మత్ప్రతిజ్ఞా, మృతం
సత్యం, కర్తుం, స్వప్రతిజ్ఞామపేత్య భక్తప్రతిజ్ఞామేవ యథార్థాం కర్తుమిత్యర్థః ॥ రథస్థ, స్తతోఽవప్లుతః, ధృతః రథచర
ణః సుదర్శనాఖ్యం చక్రం యేన సః, చలన్తీ గౌర్భూమిర్యస్మాద్, భూమిం చాలయన్ , గతం గచ్ఛన్ ఉత్తరీయం యస్య సః, ఇభం గ

ఽప్యహం త్వం, హరింసింహ ఇవ, బలాన్మద్వధార్థం, అభిససారమదభిముఖమాగతవాన్-సముకున్దో మోక్షదో భగవాన్మ ఇ, గతిః స్వప్రాప్త్యుపాయో భవతు ※ ॥ ౩౬॥ ౩౭ ॥ ※ సారథ్యదశాపన్న త్వం తంరూపమనుసంధాయ-తస్మిన్ రతిదార్ఢ్యం ప్రార్థయతే విజయరథకుటుమ్బ ఇతి ॥ విజయస్యార్జునస్య రథః కుటుమ్బః కుటుమ్బవద్రక్షణీయో యస్య, ఆత్తం తోత్రం వేత్రం యేన ధృతా హయానాం అశ్వానాం రశ్మయః ప్రగ్రహా యేన-తస్మిన్, తచ్ఛ్రియా తోత్రహయరశ్మిగ్రహణజశోభయా, ఈక్షణీయే అతివీక్షితుమర్హే, భగవతి, ముమూర్షోర్మమ రతిరస్తు, మృత్యుకాలే యం నిరీక్ష్య, హతాః, యుద్ధే చ-స్వరూపం స్వాభావికం రూపం, అపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకవిశిష్టం రూపం, ముక్తిమితియావత్, గతాః ప్రాప్తాః తస్మిన్ భగవతి త్వన్వయః, సరూపమితి పాఠే, సమానరూపం సాధర్మ్యమితియావత్ ※ ॥౩౮॥ ※ న కేవలం తం నిరీక్ష్య యుద్ధే హతా ఏవ స్వరూపం గతాః, అపితు, తత్సామ్యేన తమనువర్తమానా అపీత్యాహ॥ లలితేతి॥ లలితయా సున్దరయా గత్యా విలాసేన, వల్గుహాసేన సున్దరతరహాసేన మన్దస్మితేన, ప్రణయనిరీక్షణేన చ, కల్పితః ఉరుః అధికః మానః బహుమానః యాసాం తాః, గోపవధ్వః, ఉన్మదేన ఉద్రిక్తకామేన, అన్ధాః, స్వపరవివేకరహితాః, కృష్ణం సామాన్యం మన్యమానా ఇత్యర్థః, అత ఏవ, కృతం భగవత్కృతం, చేష్టితం, భగవతశ్చేష్టితం, పూతనానిరాసాదికమితియావత్, అనుకృతవత్యః అనుకుర్వత్యః సత్యః, ఏవం చ, స్ఫుటీభవిష్యతి, యస్య ప్రకృతిం స్వభావం సాధర్మ్యం-అగన్-ఆగమన్-కిలేతి ప్రసిద్ధిర్ద్యోత్యతే, తస్మిన్ భగవతి రతిరస్త్వితి పూర్వేణాన్వయః ※ ॥౪౦॥ ※ యుధిష్ఠిరరాజసూయసభాస్థం రూపమనుసన్ధాయ తస్య స్వచక్షుర్విషయతాం ప్రార్థయతే॥ మునీతి॥ యుధిష్ఠిరరాజసూయే, మునీనాం గణైః, నృపవర్యైశ్చ, సంకులే, అన్తస్సదసి సభామధ్యే, ఏషాం యుధిష్ఠిరకృతిం మునిగణాద్యభిమతం చార్ఘ్యం, అగ్రపూజాదికం, ఉపపేదే ప్రాప్తః, ఏష ఈక్షణీయో మదన్తరాత్మా, కృష్ణః, మమ దృశిగోచరో దృష్టివిషయస్సన్నావిర్భవతు, యావత్తనుత్యాగమవలిష్ఠ ఇతి భావః॥ యద్వా॥ ఆవిరాత్మా

స్ఫురత్తోత్రో రథస్థః। ధృతరథచరణోఽభ్యయాచ్చలద్గుర్హరిరివ హన్తుమిభం గతోత్తరీయః॥౩౬॥ శితవిశిఖహతో విశీర్ణదంశః క్షతజపరిప్లుత ఆతతాయినో మే। ప్రసభమభిససార మద్వధార్థం స భవతు మే భగవాన్ గతిర్ముకున్దః॥౩౭॥ విజయరథకుటుమ్బ ఆత్తతోత్రే ధృతహయరశ్మిని తచ్ఛ్రియేక్షణీయే। భగవతి రతిరస్తు మే ముమూర్షోర్యమిహ నిరీక్ష్య హతా గతాః స్వరూపమ్ ॥ ౩౮ ॥ లలితగతివిలాసవల్గుహాసప్రణయనిరీక్షణకల్పితోరుమానాః। కృతమనుకృతవత్య ఉన్మదాన్ధాః ప్రకృతిమగన్కిల యస్య గోపవధ్వః॥౪౦ ॥ మునిగణనృపవర్యసంకులేఽన్తస్సదసి యుధిష్ఠిరరాజసూయ ఏషామ్। అర్హణముపపేద ఈక్షణీయో మమ దృశిగోచర ఏష ఆవిరాత్మా॥౪౧॥ తమిమమహమజం శరీరభాజాం హృది హృది ధిష్ఠితమాత్మకల్పితానామ్। ప్రతిదృశమివ నైకధార్కమేకం స

ప్రకాశస్వరూపః, దృశిగోచరోఽస్త్విత్యన్వయః ※ ॥౪౧॥ ※ అథ సర్వాన్తరాత్మానమనుసన్ధాయ ఉక్తవిధం భగవన్తం ప్రాప్తోఽస్మీత్యాహ॥ తమితి॥ తం ఉక్తవిధం ఆత్మనా, భగవతా స్వేనైవ, తత్తత్కర్మానురూపం, కల్పితానాం, దేహభాజాం, హృది హృది ప్రతిహృదయం, వస్తుత-ఏకమేవ, ప్రతిదృశం, నైకధా అనేకధావస్థితం, అర్కం సూర్యమివ, ధిష్ఠితమధిష్ఠితం సమధిగతోఽస్మి సంప్రాప్తోఽస్మి, కథంభూతః- విధూతః భేదమోహః అబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రవస్తుభేదజ్ఞానాత్మకో మోహః, ఏకరూపే ఆత్మని, దేవమనుష్యాదిభేదమోహశ్చ, యస్య, తథాభూతః, యథా దివిష్ఠస్సూర్యః ఏక ఏవసన్-ప్రతిదృశం, ప్రతిదృశం, వారిగతేనాపనయనేనాత్మాభిముఖం జలాదావాభాసమానః, జలాదిగతవృద్ధిహ్రాసాదిదోషాగోచరః, వ్యాప్యవస్తుగతదోషసఙ్గరహితోఽర్కః, స్తమిపహృదాదిధిష్ఠితమితి దృష్టాన్తార్థః, అన్యథా అర్కదృష్టాన్తో న ఘటతే అకో యం నిర్దోషత్వే దృష్టాన్తః "వృద్ధిహ్రాసభాక్త్వమన్తర్భావాదుభయసామఞ్జస్యాదేవం దర్శనాచ్చే" త్యహిసూత్రితం, తత్ర హి "న స్థానతోఽపి పరస్యోభయలిఙ్గం" మిత్యనేన పృథివ్యాదిష్వన్తరాత్మతయావస్థితస్యాపి పరమాత్మనో నిరస్తనిఖిలదోషత్వసమస్తకల్యాణగుణాకరత్వరూపోభయలిఙ్గశ్రవణాత్పృథివ్యాదిగతదోషసంస్పర్శాభావమభిధాయ "అత ఏవ చోపమా సూర్యకాదివ" దిత్యనేన యతో నానావిధేషు స్థానేషు స్థితస్యాపి, పరస్య బ్రహ్మణో, న తత్ప్రయుక్తదోషభాక్త్వం, అత ఏవ, జలదర్పణాదిప్రతిబిమ్బితసూర్యాదివత్, పరమాత్మా తత్ర తత్రావస్థితోఽపి, నిర్దోష ఇతి, శాస్త్రేషూపమా క్రియతే, "ఆకాశమేకం హి యథా ఘటాదిషు పృథక్భవేత్। తథాత్మైకోఽప్యనేకస్థో జలాధారేష్వివాంశుమాన్॥ ఏక ఏవ హి భూతాత్మా భూతే భూతే వ్యవస్థితః॥ ఏకధా బహుధా చైవ దృశ్యతే, జలచన్ద్రవ" దిత్యాదిష్వి త్యభిధాయ-పునః, అమ్బువదగ్రహణాత్తు న తథాత్వ" మిత్యనేన సూత్రేణామ్బుదర్పణాదిషు యథా సూర్యముఖాదయో గృహ్యన్తే, న తథా, పృథివ్యాదిషు స్థానేషు పర

ణాత్మాగృహ్యతే, అమ్బ్వాదిషు వా - సూర్యాదయో భ్రాన్త్యా తత్రస్థా ఇవ గృహ్యన్తే, న పరమార్థతస్తత్రస్థాః, ఇహ తు, యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్, యోఽప్సు తిష్ఠన్ - య ఆత్మని తిష్ఠన్నిత్యేవమాదినా, పరమార్థత ఏవ, పరమాత్మా, పృథివ్యాదిషు స్థితో, గృహ్యతే, అతస్సూర్యాదేరమ్బ్వాదర్శాదిప్రయుక్తదోషాననుషఙ్గస్తత్రతత్ర స్థిత్యభావాదేవ, అతో, న తథ్యాం దార్ష్టాన్తికస్య న దృష్టాన్తతుల్యత్వమితి పరిచోద్య, వృద్ధి హ్రాసభాక్త్వమిత్యాదిసూత్రేణ, పృథివ్యాదిస్థానాన్తర్భావాత్ స్థానినః, పరస్య బ్రహ్మణః, స్వరూపతో గుణతశ్చ, పృథివ్యాదిస్థానగతవృద్ధిహ్రాసాదిదోషనాక్త్వమాత్రం, సూర్యాదిదృష్టాన్తేన నిరస్యతే కథమిత్యనువగవ్యతే, ఉభయసామఞ్జస్యాదేవం, ఉభయదృష్టాన్తసామఞ్జస్యాదేవమితి నిశ్చీయతే, ఆకాశమేకం హి యథా ఘటాదిషు పృథగ్భవేత్ ‹‹ జలాధారేష్వివాంశుమాన్ ›› ఇతి దోషవత్స్వనేకేషు, వస్తుతోఽవస్థితస్యాకాశస్య, వస్తుతోఽనవస్థితస్యాంశుమతశ్చోభయస్య దృష్టాన్తస్యోపాదానం హి - పరమాత్మనః పృథివ్యాదిగతదోషభాక్త్వనివర్తనమాత్రే-ప్రతిపాద్యే-సమఞ్జసం భవతి ఘటకరకాదిషు యథా వృద్ధి హ్రాసభాక్షు, పృథక్ పృథక్-సంయుజ్యమానమప్యాకాశం-వృద్ధిహ్రాసాదిదోషైరసంస్పృశ్యతే-యథా జలాధారేషు విషమేషు - దృశ్యమానోఽపి అంశుమాన్ తద్గతవృద్ధిహ్రాసాదిభిరసంస్పృశ్యతే-తథాయం - పరమాత్మా - పృథివ్యాదిషు నానాకారేషు అచేతనేషు చేతనేషు చ-స్థితః-తద్గతవృద్ధిహ్రాసాదిదోషైరసంస్పృష్టః-సర్వత్ర వర్తమానోఽపి-ఏక ఏవాస్పృష్టదోషగన్ధః కల్యాణగుణాకర ఏవ - యథా జలాదిషు వస్తుతోఽనవస్థితస్యాప్యంశుమతో-హేత్వభావాజ్జలాదిదోషానభివ్యఙ్గస్తథా పృథివ్యాదిష్వవస్థితస్యాపి పరమాత్మనో, దోషప్రత్యనీకాకారతయా - దోషహేత్వభావాన్న దోషగన్ధ ఇతి భాషితమ్ ॥ ౪౨ ॥ ఇత్థం భగవతి-కృష్ణే పరమాత్మని మనోవాగ్దృష్టీనాం-వృత్తిభిర్వ్యాపారై-రాత్మానం ప్రత్యగాత్మానం - మావేశ్య, తేన సంయుక్తమనుసన్ధాయేత్యర్థః-సఖీ

సమధిగతోఽస్మి విభూతిభేదమోహః ॥ ౪౨ ॥ సూత ఉవాచ ॥ కృష్ణ ఏవం భగవతి మనోవాగ్దృష్టివృత్తిభిః । ఆత్మన్యాత్మానమావేశ్య సోఽన్తశ్శ్వాస ఉపారమత్ ॥ ౪౩ ॥ సమ్పద్యమానమాజ్ఞాయ భీష్మం బ్రహ్మణి నిష్కళే । సర్వే బభూవుస్తే తూష్ణీం వయాంసీవ దినాత్యయే ॥ ౪౪ ॥ తత్ర దున్దుభయో నేదుర్దేవమానవవాదితాః । శశంసుస్సాధవో రాజ్ఞాం ఖాత్పేతుః పుష్పవృష్టయః ॥ ౪౫ ॥ తస్య నిర్హరణాదీని సమ్పరేతస్య భార్గవ । యుధిష్ఠిరః కారయిత్వా ముహూర్తం దుఃఖితోఽభవత్ ॥ ౪౬ ॥ తుష్టువుర్మునయో హృష్టాః కృష్ణం తద్గుహ్యనామభిః । తతస్తే కృష్ణహృదయాస్స్వాశ్రమాన్ ప్రయయుః పునః ॥ ౪౭ ॥ తతో యుధిష్ఠిరో గత్వా సహకృష్ణో గజాహ్వయమ్ । పితరం సాన్త్వయామాస గాన్ధారీం చ తపస్వినీమ్ ॥ ౪౮ ॥ పిత్రా చానుమతో రాజా వాసుదేవానుమోదితః । చకార రాజ్యం ధర్మేణ పితృపైతామహం విభుః ॥ ౪౯ ॥ ******
****** ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, నవమోఽధ్యాయః. ******
శౌనక ఉవాచ ॥ హత్వా స్వరిక్థస్పృధ ఆతతాయినో యుధిష్ఠిరో ధర్మభృతాం వరిష్ఠః । సహానుజైః

ష్మః-అన్తశ్శ్వాసః అన్తర్లీనః ప్రాణవాయుర్యస్య-స తథాభూతః, ఉపారమత్, శరీరం విహాయార్చిరాదిగత్యా పరమపురుషం ప్రాప్త ఇత్యర్థః ॥ ౪౩ ॥ తదా భీష్మం-నిష్కళే నిర్దోషే-బ్రహ్మణి-సమ్పద్యమానం, సర్వోపాధివిధూననపూర్వకం బ్రహ్మ ప్రాప్నువన్తం, ప్రత్యభిజ్ఞాయ-సర్వే తత్రత్యాః, తూష్ణీం బభూవుః, యథా, దినాత్యయే రాత్రౌ, వయాంసి పక్షిణస్తద్వత్ ॥ ౪౪ ॥ తత్ర తదా దేవైర్మానవైశ్చ వాదితా దున్దుభయో నేదుః దధ్వనుః సాధవో భాగవతాః, శశంసుః-భీష్మస్య భాగ్యం మాహాత్మ్యం చానితరసాధారణమితి తుష్టువుః, రాజ్ఞాం పుష్పవృష్టయః రాజభిః కారితాః పుష్పవృష్టయః, ఖాత్ గగనదేశాత్, పేతుః పతితవత్యః ॥ ౪౫ ॥ హే భార్గవ, సమ్పరేతస్య పరలోకం ప్రాప్తస్య, భీష్మస్య నిర్హరణాని దాహాదికర్మాణి, కారయిత్వా, యుధిష్ఠిరః-ముహూర్తం-దుఃఖితో బభూవ ॥ ౪౬ ॥ తదా మునయో హృష్టాః కృష్ణం-తస్య కృష్ణస్య గుహ్యం స్వరూపరూపయాథాత్మ్యం వేదాన్తవేద్యం-తత్ప్రకాశకైర్నామభిః, తుష్టువుః, తతస్తే మునయః కృష్ణ ఏవ హృదయం యేషాం - తథాభూతాః పునః స్వాశ్రమాన్ ప్రయయుః ॥ ౪౭ ॥ తతః కృష్ణేన సహితో యుధిష్ఠిరో-హాస్తినపురం-గత్వా-పితరం ధృతరాష్ట్రం-తపస్వినీం పతివ్రతాం గాన్ధారీం చ సాన్త్వయామాస ॥ ౪౮ ॥ తతః పిత్రా ధృతరాష్ట్రేణానుజ్ఞాతో - వాసుదేవేన భగవతాఽనుమోదితశ్చ, విభుర్యుధిష్ఠిరః-పిత్రా పితామహాదిక్రమప్రాప్తం రాజ్యం-ధర్మేణ చకార, శశాస ॥ ౪౯ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతవ్యాఖ్యాయాం ప్రథమస్కన్ధే నవమోఽధ్యాయః. ******

ధర్మేణ రాజ్యం చకారేత్యుక్తం-తదేవ విస్తరతో బుభుత్సురుక్తానువాదపూర్వకం పృచ్ఛతి శౌనకః ॥ హత్వేతి ॥ స్వరిక్థ

౧॥ శ్లో ॥ పా † స్వరిక్థస్పృధ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ గ్విషగ్

స్వరిక్థస్పృహః స్వదాయలిప్సూన్-స్పృధ ఇతి పాఠే పస ఏవార్థః-హకారస్య ధకార ఆర్షః అత ఏవాతతాయినో, దుర్యోధనాదీన్ హత్వా, ప్రత్యవరుద్ధం ప్రత్యధిగతం ప్రతిప్రాప్తం, భోజనం రాజ్యం-యేన - సధర్మభృతాం వరిష్ఠో, యుధిష్ఠిరః,, గవిష్ఠిర ఇతి పాఠే, ,గవి వచసి స్థిరో-యుధిష్ఠిరః-అనుజైః భీమాదిభిస్సహ, కథం ప్రవృత్తః రాజ్యశాసన ఇతి శేషః తతో రాజ్యశాసనానన్తరం కిమకార్షీదితి ప్రశ్నద్వయమ్॥ ॥౧॥ తత్ర తావత్కథం ప్రవృత్త ఇతి ప్రశ్నస్యోత్తరం వివక్షుస్తదుపోద్ఘాతతయా భగవతః కృతకృత్యత్వమాహ॥ వంశమితి॥ వంశదవాగ్నినా వేణువనసఙ్ఘర్షణజదవాగ్నితుల్యేన కులకలహేన-దగ్ధం వినష్టం-కురోర్వంశం సంరోహయిత్వా పరీక్షిద్రూపేణోత్పాద్య, భవభావనః - భవః జగత్ తం భావయతి వర్ధయతీతి భవభావనః-హేతుగర్భమిదం-భవభావనత్వాత్సంరోహయిత్వా -హరిరీశ్వరః శ్రీకృష్ణో యుధిష్ఠిరం నిజరాజ్యే నివేశయిత్వా-ప్రీతమనా బభూవ-కృతకృత్యత్వాదితి భావః ॥౨॥ ప్రశ్నస్యోత్తరమాహ॥ నిశమ్యేతి చతుర్భిః॥ భీష్మోక్తమచ్యుతోక్తం చ నిశమ్య ప్రవృత్తేన సుప్రతిష్ఠితేన-విజ్ఞానేన-దేహాత్మవివేకాదిరూపేణ, విధూతః విభ్రమో దేహాత్మాదిభ్రమో యస్య అనుజైర్భీమాదిభిరనువర్తితో-యుధిష్ఠిరః ఇన్ద్ర ఇవ-అచ్యుత ఏవాశ్రయో యస్య-అచ్యుతమాశ్రయతే సేవత ఇతి వా-తథాభూతః-పరిధ్యుపాన్తాం దిగన్తావధిం, చతుస్సముద్రాన్తాం, పృథివీం శశాస ॥౩॥ అజాతశత్రౌ రాజ్ఞీత్యేతత్కథమిత్యాదిపూర్వోక్తశ్లోకద్వయేప్యపకర్షణీయం అజాతశత్రౌ యుధిష్ఠిరే రాజ్ఞి సతి - పర్జన్యః కామం యథేష్టం వవర్ష-సర్వాన్కామాన్దోగ్ధి ప్రపూరయతీతి తథా-మహ్యభూత్, గావః పయసా క్షీరేణ, ఊధస్వతీరూధస్వత్యః, భూమ్న్యత్ర మతుప్, పృథూధస ఇత్యర్థః-

---

ప్రత్యవరుద్ధభోజనః కథం ప్రవృత్తః కిమకార్షీత్తతః ॥౧॥ సూత ఉవాచ॥ వంశం కురోర్వంశదవాగ్నినిర్హృతం సంరోహయిత్వా భవభావనో హరిః। నివేశయిత్వా నిజరాజ్య ఈశ్వరో యుధిష్ఠిరం ప్రీతమనా బభూవ హ॥౨॥ నిశమ్య భీష్మోక్తమథాచ్యుతోక్తం ప్రవృత్తవిజ్ఞానవిధూతవిభ్రమః। శశాస గామిన్ద్ర ఇవాచ్యుతాశ్రయః పరిధ్యుపాన్తామనుజానువర్తితః॥౩॥ కామం వవర్ష పర్జన్యః సర్వకామదుఘా మహీ। సిషిచుస్స్మ వ్రజాన్గావః పయసోధస్వతీర్ముదా॥౪॥ నద్యస్సముద్రా గిరయస్సవనస్పతివీరుధః। ఫలన్త్యోషధయస్సర్వాః కామమన్వృతు తస్య వై ॥౫॥ నాధయో వ్యాధయః క్లేశా దైవభూతాత్మహేతవః। అజాతశత్రావభవన్ జన్తూనాం రాజ్ఞి కర్హిచిత్ ॥౬॥ ఉషిత్వా హాస్తినపురే మాసాన్కతిపయాన్హరిః। సుహృదాం చ విశోకాయ స్వసుశ్చ ప్రియకామ్యయా॥౭॥ ఆమన్త్ర్య చాభ్యనుజ్ఞాతః పరిష్వజ్యాభివాద్య తమ్। ఆరురోహ రథం కైశ్చిత్పరిష్వక్తోఽభివాదితః॥౮॥ సుభద్రా ద్రౌపదీ కున్తీ విరాటతనయా తథా। గాన్ధారీ ధృతరాష్ట్రశ్చ యుయుత్సుర్గౌతమో యమౌ॥౯॥ వృకోదరశ్చ ధౌమ్యశ్చ స్త్రియో మాత్స్యసుతాదయః। న సేహిరే విముహ్యన్తో విరహం శార్ఙ్గధన్వనః॥౧౦॥ సత్సఙ్గాన్ముక్తదుస్సఙ్గో హాతుం నోత్సహతే బుధః। కీర్త్యమానం యశో యస్య సకృదాకర్ణ్య రోచనమ్ ॥౧౧॥ తస్మిన్న్యస్తధియః పార్థాస్సహేరన్విరహం కథమ్। దర్శనస్పర్శసల్లాపశయనాసనభోజనైః॥౧౨॥ సర్వే తేఽనిమి

ముదా వ్రజాన్ వ్రజస్థాన్, ప్రతి, సిషిచుః క్షీరం దుదుహుః ॥౪॥ తస్య యుధిష్ఠిరస్య సమ్బన్ధిన్యః, నద్యాదయః, స్వధర్మాన్ న తత్యజురితి శేషః, వనస్పతిభిః, వీరుద్భిశ్చ, సహితాః-సర్వా ఓషధయః, అన్వృతు, ఋత్వనుకూలం, ఫలన్తి ఫలయుః ॥౫॥ అజాతశత్రౌ రాజ్ఞి సతి, జన్తూనాం ప్రాణినాం, కదాచిదాధయో మానసికాః, వ్యాధయో దైహికాశ్చ, క్లేశాః-తానేవాహ-దైవభూతాత్మహేతవః, ఆధిదైవికాః, ఆధిభౌతికాః, ఆధ్యాత్మికా-నాభవన్ ॥౬॥ కిమకార్షీత్తత ఇత్యస్యోత్తరం వివక్షుర్వ్యాక్ప్రాగ్విప్రస్తుతస్య నివృత్తప్రయాణస్య భగవతో వృత్తాన్తమాహ ॥ ఉషిత్వేత్యాదినా యావదేకాదశాధ్యాయపరిసమాప్తి॥ సుహృదాం యుధిష్ఠిరాదీనాం-విశోకాయ-శోకాభావాయ-స్వసుః స్వభగిన్యాః సుభద్రాయాః-ప్రియకామ్యయా చ-హాస్తినపురే కతిపయాన్మాసానుషిత్వాఽవస్థాయ ॥౭॥ తం యుధిష్ఠిరమామన్త్ర్య పృష్ట్వా తేనాభ్యనుజ్ఞాత-స్తం పరిష్వజ్యాభివాద్య చ-కైశ్చిదూనవయస్కైః పరిష్వక్తః ఆలిఙ్గితః - అభివాదితశ్చ-హరిః కృష్ణో-రథమారురోహ ॥౮॥ తదా సుభద్రాప్రభృతయః - విముహ్యన్తో మోహం గతాః- శార్ఙ్గధన్వనః కృష్ణస్య - విరహం విశ్లేషం - న సేహిరే నాసహన్త ॥౯॥౧౦॥ యుక్తం చైతదిత్యభిప్రాయేణాహ॥ సత్సఙ్గాదితి ద్వాభ్యామ్॥ సతాం సాధూనాం-సఙ్గాద్ధేతోః-ముక్తః దుస్సఙ్గః దురాత్మసఙ్గో యేన-స బుధః పుమాన్-యస్య-రోచనం రుచికరం కీర్త్యమానం-యశ ఏవ-సకృదాకర్ణ్య- హాతుం నోత్సహతే ॥౧౧॥ తస్మిన్ భగవతి-కృష్ణే దర్శనాదిభిర్న్యస్తా ధియో యేషాం తే-పార్థాః-తస్య విరహం-కథం సహేరన్ న సహన్తే వేత్యర్థః ॥౧౨॥ తే పార్థా దర్శనస్పర్శైః సహాశ్చ సమ్బన్ధశ్చ తయోస్సమాహార - స్తస్మాత్-స్నేహాత్ శరీరసం

బద్ధాచ్చ-అనుద్రుతం అనుసృతం చేతో యేషాం-తథాభూతాస్సన్తో-ఽనిమిషైర్నిమేషరహితై-రనన్యపరై-రక్షైరక్షిభిః అక్షిశబ్దః ఇన్ద్రియవాచ్యప్యౌచిత్యాచ్చక్షుః పరం-తమేవ వీక్షన్తః తత్ర తత్ర విచేలుః పరిబభ్రముః ✽॥౧౩॥✽ తదా బాన్ధవాః కున్తిప్రభృతయః స్త్రియః-అగారాద్గృహా-ద్దేవకీసుతే నిర్యాతి నిర్యాతే సతి-అభద్రం వస్యాదితి బుద్ధ్యా - ఔత్కణ్ఠ్యాత్ప్రేమపూర్వకానుధ్యానా-దుద్గళదపి-బాష్పం-న్యరున్ధన్ ✽॥౧౪॥✽ మృదఙ్గాదయః సమం యుగప-న్నేదుః దధ్వనుః ✽॥౧౫॥✽ కురూణాం నార్యః - కృష్ణం ద్రష్టుమిచ్ఛవః-ప్రాసాదశిఖరారూఢాః-ప్రేమాదీని ఆసాం సన్తీతి తథా-ద్వన్ద్వాన్తత్వ ద్దియోఽర్శ ఆద్యచ్ "ప్రేమాదిపూర్వకమీక్షణం యాసాం తా-ఇతి వా" కృష్ణే కుసుమైర్వవర్షుః ✽॥౧౬॥✽ ప్రియః ప్రీతివిషయో గుడాకేశోఽర్జునః-ప్రియతమస్య కృష్ణస్య - సితాతపత్రం శ్వేతచ్ఛత్రం-జగ్రాహ-కదంభూతం-ముక్తానాం దామభిః సరై-ర్విభూషితం-రత్నమయో దణ్డో యస్య తత్ ✽॥౧౭॥✽ ఉద్ధవస్సాత్యకిశ్చైవ-పరమే శ్రేష్ఠే అద్భుతే చ-వ్యజనే-జగృహతుః-పథి-కుసుమైర్వికీర్యమాణో-మధుపతి-ర్యదుపతిః-రేజే రరాజ ✽॥౧౮॥✽ నిర్గుణస్య సత్త్వాదిప్రాకృతగుణరహితస్య - గుణాత్మనః జ్ఞానశక్త్యాదిషాడ్గుణ్యస్వభావస్య "సత్త్వాదయో న సన్తీశే" "తేజోబలైశ్వర్య" త్యాదివచనాత్-నానురూపాః అవాప్తసమస్తకామత్వాత్ - అనురూపాః-భక్తిస్నేహకారితత్వాత్-తత్ర తత్ర ద్విజైః ఈరితాః-అత ఏవ-సత్యాః ఆశిషః అశ్రూయన్త ✽॥౧౯॥✽ ఉత్తమశ్లోకే కృష్ణ ఏవ చేతాంసి యాసాం-తాసాం కౌరవేన్ద్రపురస్త్రీణాం-అన్యోన్యం-సర్వేషాం శ్రుతీనాం మనోహరః సుఖకరః శ్రోత్రాణి మనాంసి హరతి వశీకరోతీతి తథా వా సంజల్పః సంవాద ఆసీత్ ✽॥౨౦॥✽ సంజల్పమేవాహ॥ స వై కిలేత్యాభిర్దశభిః॥ తావత్ప్రళయదశాయాం కృత్స్నజగదుపాదానత్వేన నిమిత్తత్వేన చ య ఏకోఽవస్థితః-యశ్చ-

---

షైరక్షైస్తమనుద్రుతచేతసః। వీక్షన్తః✽స్నేహసంబన్ధాద్విచేలుస్తత్ర తత్ర హ॥౧౩॥ న్యరున్ధన్నుద్గళద్బాష్పమౌత్కణ్ఠ్యాద్దేవకీసుతే। నిర్యాత్యగారాన్నోఽభద్రమితి స్యాద్బాన్ధవస్త్రియః॥౧౪॥ మృదఙ్గశఙ్ఖభేర్యశ్చ వీణాపణవగోముఖాః। ధున్ధుర్యానకఘణ్టాద్యా నేదుర్దున్దుభయస్తథా॥౧౫॥ ప్రాసాదశిఖరారూఢాః కురునార్యో దిదృక్షయా। వవృషుః కుసుమైః కృష్ణం ప్రేమవ్రీడాస్మితేక్షణాః॥౧౬॥ సితాతపత్రం జగ్రాహ ముక్తాదామవిభూషితమ్। రత్నదణ్డం గుడాకేశః ప్రియః ప్రియతమస్య హ॥౧౭॥ ఉద్ధవస్సాత్యకిశ్చైవ వ్యజనే పరమాద్భుతే। వికీర్యమాణః కుసుమై రేజే మధుపతిః పథి॥౧౮॥ అశ్రూయన్తాశిషస్సత్యాస్తత్ర తత్ర ద్విజేరితాః। నానురూపానురూపాశ్చ నిర్గుణస్య గుణాత్మనః॥౧౯॥ అన్యోన్యమాసీత్సంజల్ప ఉత్తమశ్లోకచేతసామ్। కౌరవేన్ద్రపురస్త్రీణాం సర్వశ్రుతిమనోహరః॥౨౦॥ స వై కిలాయం పురుషోఽద్వితీయో య ఏక ఆసీదవిశేష ఆత్మని। అగ్రే గుణేభ్యో జగదాత్మనీశ్వరే నిమీలితాత్మన్నిశి సుప్తశక్తిషు॥౨౧॥ స ఏవ భూయో నిజవీర్యచోదితాం స్వజీవ

తతో "బహు స్యాం ప్రజాయేయ" "నామరూపే వ్యాకరవాణీ"తి సఙ్కల్పపూర్వకం నామరూపవ్యాకర్తా-యశ్చ "తస్య హ వా ఏతస్య మహతో భూతస్య నిశ్శ్వసితమేతద్యదృగ్వేదః" "యో బ్రహ్మాణం విదధాతి పూర్వం యో వై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి తస్మై" ఇతి వేదావిష్కర్తృత్వేన-తత్ప్రవర్తకత్వేన చ-ప్రసిద్ధః- యశ్చ - ముముక్షుభిర్ధ్యేయో-దృశ్యశ్చ-యశ్చ వేదాన్తవేద్యస్వరూపస్వభావః-యశ్చ-జగత్సర్గస్థితిలయలీలః-స ఏవాయం కృష్ణ ఇతి-జల్పన్తి- చతుర్భిః "నిశి ప్రళయదశాయాం-గుణేభ్యస్సత్త్వాదిగుణోన్మేషా-త్ప్రాక్ - సుప్తశక్తిషు సతీషు-కర్మరూపశక్తిషు సుప్తాసు ఫలప్రదానాయాప్రవృత్తాస్విత్యర్థః-ఆత్మని స్వస్మిన్ జగదాత్మని-సూక్ష్మచిదచిద్రూపజగచ్ఛరీరకే-కార్యదశాయాం జగదన్తరాత్మనీతి వా-ఈశ్వరే నియన్తరి నిమీలితాత్మన్-ఆత్మా మతిః-నివృత్తసర్గాదిసఙ్కల్పే - స్వస్మిన్నవిశేషే సతి-విశేషాః పృథివ్యాదిభూతాని "మహదాద్యా విశేషాన్తా" ఇతి ప్రయోగాత్ తచ్చ ప్రదర్శనార్థం - కార్యవర్గరహితే సతి-నామరూపవిభాగరహితే సతీతి వా-య ఏకోఽద్వితీయః-ఏకః అవిభక్తచిదచిచ్ఛరీరకతయైకః-ఉపాదానమాత్రః - అవిభక్తనామరూపతయోపాదానతా-అద్వితీయః-నిమిత్తాన్తరరహితః ఏక ఇత్యనేనోపాదానత్వోక్త్యా నిమిత్తస్యాపి స్థితత్వా-దద్వితీయ ఇత్యనేన నిమిత్తాన్తరనిషేధః-ఏవంవిధో య ఆసీ-త్స ఏవాయం కిల శ్రీకృష్ణ ఇత్యన్వయః ✽॥౨౧॥✽ స ఏవ భూయ ఇతి॥ య ఏకోఽద్వితీయస్స భూత్వా-మాయః-నిజవీర్యచోదితాం "బహు స్యా" మిత్యాదిస్వసఙ్కల్పప్రేరితాం స్వజీవమాయాం స్వశేషభూతజీవతిరోధాయికాం ప్రకృతిం వికృతిం ప్రతి-సిసృక్షతీం స్రష్టుమున్ముఖీమనుసహార అన్తరాత్మతయా ప్రవిశ్య-నామరూపే వ్యాకరోత్-కథంభూతః- అనామరూపాత్మని-న విద్యతే నామరూపే యస్య తస్మి-న్నాత్మని జీవే రూపనామని నామరూపే-విదధత్సమానశ్చికీర్షుః శాస్త్రకృద్వా

దప్రవర్తకో, యః, స ఏవాయం శ్రీకృష్ణః ॥౨౨॥ సవా అయం యత్పదమితి ॥ నిర్జితానీన్ద్రియాణి అన్తర్బాహ్యాని యైః, నిర్జితః మాతరిశ్వా ప్రాణో యైః, తే, సూరయః, భక్త్యా ఉత్కలితం సంయుక్తం అత ఏవామలం చేతః, తేన, యస్య పదం స్వరూపం పశ్యన్తి యోఽయం చ, సత్త్వం అన్తఃకరణం, పరిమార్ష్టుం శోధయితుం, మర్హతి ॥ స ఏవాయం కృష్ణః ॥౨౩॥ సవా అయమితి ॥ హే సఖి, గుహ్యేషు వేదేషు, వేదాన్తేషు, గుహ్యేష్వితి విశేషణాత్, గుహ్యవాదిభిర్వేదాన్తగుహ్యరూపస్వరూపగుణయాథాత్మ్యోపదేష్టృభిః, అనుగీతా, అనుగీయమానా, సతి విశుద్ధా, కథా, యస్య, యశ్చేశ్వర, ఏక ఏవ సన్, ఆత్మనః స్వస్య, లీలయా లీలార్థం, జగత్సృజతి, అవతి రక్షతి, అత్తి సంహరతి, తత్ర జగతి, న సజ్జతే, జగదన్తరాత్మతయా స్థితస్తద్గతదోషైర్న సజ్యతే చ, న పక్షపాతీతి వా, స ఏవాయం శ్రీకృష్ణః ॥౨౪॥ నన్వేవంవిధశ్చేత్, కిమర్థం యాదవాన్యతమరూపేణావతిష్ఠత, ఇత్యాశఙ్కాయాం, దుష్కృద్వినాశాయ సాధుపరిత్రాణాయ చ, ప్రతియుగమవతీర్య, ధర్మైవం రూపేణావతీర్ణ ఇత్యభిప్రాయేణ జల్పన్తి ॥ యదాహీతి ॥ యదా తమోధియో నృపాః, తమోజుష ఇతి చ పాఠః, తామసాః, అత ఏవాధర్మేణ జీవన్తి, తత్ర తదా, ఏష ఉక్తవిధో భగవాన్, భవాయ దుష్కృద్వినాశపూర్వకం సాధూనామభ్యుదయాయ, సత్త్వతః, శుద్ధసత్త్వమయాని రూపాణి, యుగే యుగే దధత్ బిభ్రాణః, భగమైశ్వర్యం, సత్యం వాచికం, ఋతం పుణ్యం కర్మ, దయాం, యశశ్చ, ధత్తే, స్వాభావికైర్ధర్మైరనపేత ఏవావతిష్ఠత ఇత్యర్థః, ఋతశబ్దః పుణ్యవాచీ, ఏవం పుణ్యస్య కర్మణో దూరాద్గన్ధో వా తిత్యత్ర, ఏవమనలితాదాత్మానం జుగుప్సే, దితి పుణ్యప్రతియోగిత్వేనానృతశబ్దప్రయోగాత్, భగవత్కర్మణః పుణ్యత్వం నామ, వదతాం శ్రోత్రా

మాయాం ప్రకృతిం సిసృక్షతిమ్ । అనామరూపాత్మని రూపనామనీ విధిత్సమానోఽనుససార శాస్త్రకృత్ ॥౨౨॥
స వా అయం యత్పదమత్ర సూరయో జితేన్ద్రియా నిర్జితమాతరిశ్వనః । పశ్యన్తి భక్త్యుత్కలితామలాత్మనా
నన్వేష సత్త్వం పరిమార్ష్టుమర్హతి ॥౨౩॥ స వా అయం సఖ్యనుగీతసత్కథో వేదేషు గుహ్యేషు చ గుహ్యవాదిభిః ।
య ఏక ఈశో జగదాత్మలీలయా సృజత్యవత్యత్తి న తత్ర సజ్జతే ॥౨౪॥ యదా హ్యధర్మేణ తమోధియో నృపా
జీవన్తి తత్రైష హి సత్త్వతః కిల । ధత్తే భగం సత్యమృతం దయాం యశో భవాయ రూపాణి దధద్యుగే యుగే ॥౨౫॥
అహో అలం శ్లాఘ్యతమం యదోః కులం అహో అలం పుణ్యతమం మధోర్వనమ్ । యదేష పుంసామృషభః శ్రి
యః పతిః స్వజన్మనా చఙ్క్రమణేన చాఞ్చతి ॥౨౬॥ అహో బత స్వర్యశసస్తిరస్కరీ కుశస్థలీ పుణ్యయశస్కరీ
భువః । పశ్యన్తి నిత్యం యదనుగ్రహేషితం స్మితావలోకం స్వపతిం స్మ యత్ప్రజాః ॥౨౭॥ నూనం వ్రతస్నాన
హుతాదినేశ్వరః సమర్చితో హ్యస్య గృహీతపాణిభిః । పిబన్తి యాః సఖ్యధరామృతం ముహుర్వ్రజస్త్రియః సం

ణాం చ పుణ్యావహత్వం ॥౨౫॥ యతో భగవానుక్తవిధః శ్రీమన్నారాయణ ఏవ, శ్రీకృష్ణరూపేణ యదుకులేఽవతీర్య, మధువనే విహృత్య, ద్వారకామధివసన్, ప్రజాః పాలయన్, అష్టభిర్మహిషీభిరన్యాభిశ్చ విహరత్యతో యదుకులమధువనద్వారకామహిష్యాదీనాం, భాగ్యం తపశ్చైతావదితి, వాచా మనసా చావగన్తుమశక్యమిత్యభిప్రాయేణ జల్పన్తి, అహో ఇత్యాదిభిష్షడ్భిః ॥ యదోః కులం, అలం నితరాం శ్లాఘ్యతమం, మధోర్వనమలం నితరాం పుణ్యతమం చ, కుతః, యత్, యస్మాత్, పుంసాం సాత్వతానాం, వృషభో నాయకః శ్రియో లక్ష్మ్యాః పతిః, ఏష భగవాన్ శ్రీకృష్ణః, స్వజన్మనా యదుకులం, చఙ్క్రమణేన, పునః పునస్సంచారేణ, మధువనం చ, అఞ్చతి ప్రశస్తం కరోతీత్యర్థః ॥౨౬॥ అహో బతేతి ॥ కుశస్థలీ ద్వారకా, స్వర్యశసః, కర్మణి షష్ఠీ, స్వర్లోకయశః, తిరస్కరోతీతి తథా, భువో భూమేః, పుణ్యం యశశ్చ కరోత్యావహతీతి తథా, తదేవ వ్యఞ్జయితుం విశింషన్తి ॥ యత్ప్రజాః, యత్ యస్యాం కుశస్థల్యాం ప్రజాః, యత్ యస్మాత్, అనుగ్రహేణోషితం అధివసన్తం స్మితయుక్తోఽవలోకో యస్య తం, స్వపతిమాత్మనాయకం, నిత్యం పశ్యన్తి స్మ, యదనుగ్రహార్థం యత్ప్రజావిషయకానుగ్రహార్థం, ఉషితమితి వాన్వయః ॥౨౭॥ నూనమితి ॥ అస్య, కర్తరి షష్ఠీ, అనేన కృష్ణేన, గృహీతాః పాణయో యాసాం, తాభిః, కర్త్రీభిః, వ్రతైరుపవాసాదిభిః, స్నానైః పుణ్యజలానాం, హుతైర్హోమైః, ఆదిశబ్దేన దానాదిభిశ్చ, వ్రతాదీనాం సమాహారద్వన్ద్వైకత్వం, ఏభిస్సాధనైరీశ్వరః సమర్చితః, పూర్వజన్మనీతి శేషః, కుత ఏతదనుమీయత ఇత్యతో విశింషన్తి ॥ యాః, అస్య గృహీతపాణయః, స్త్రియః, హే సఖి, అధరామృతం, ముహుర్ముహుః పిబన్తి అనారాధితేశ్వరాణామేతద్దుర్లభమితి భావః, కస్యాధరామృతం, యస్మిన్నాశయో మనో యాసాం తాః, వ్రజస్త్రియః, సంముముహుః, తస్య శ్రీకృష్ణస్యాధరా

మృతమిత్యన్వయః ॥౨౮॥ యా ఇతి॥ యా ఇత్యస్య ఏతా ఇత్యుత్తరేణాన్వయః, శుష్మిణో మత్తాన్, చైద్యప్రముఖాన్ శిశుపా
లప్రభృతీన్ స్వయంవరే-ప్రమథ్య-మథనపూర్వకం విజిత్య-వీర్యమేవ శుల్కం-ముపాయనత్వేన దేయం ద్రవ్యం- తేన-యా ఆహృ
తాః-ప్రద్యుమ్నసామ్బప్రసవాదయః స్త్రియః-తత్ర-ప్రద్యుమ్నప్రసవా రుక్మిణీ సామ్బప్రసవా జామ్బవతీ-ఆదిశబ్దేన సత్య
భామాదిసఙ్గ్రహః- తథా-అపరా అన్యాశ్చ-యాః స్త్రియో-భౌమవధే నరకాసురవధే సహస్రశః-షోడశసహస్రసఙ్ఖ్యా
కాః-ఆహృతాః ॥౨౯॥ ఏతాస్సర్వాః-నిరస్తం శౌచం పవిత్రతా-యేన-అపాస్తం-పేశలం మార్దవం-యేన-తథాభూ
తమపి-స్త్రీత్వం-పరం కేవలం-సాధు యథా తథా-కుర్వతే కుర్వన్తి బత-తదేవ దర్శయితుం విశింషన్తి-యాసాం స్త్రీణాం-గృ
హాన్-పతిః పుష్కరాక్షః-కదాచిదపి-నాపైతి న త్యజతి-కథంభూతస్సన్-ఆహృతిభిః-హే రుక్మిణి-ఏహీత్యాదిభిరాహ్వానైః హృ
ది స్పృశన్ హృదయంగమస్సన్ ॥౩౦॥ వదన్తీనాం జల్పన్తీనాం పురయోషితా-మేవంవిధా-గిరః ఉక్తీః సస్మితేనైవ నిరీక్ష
ణేనా-భినన్దన్ స హరిర్యయౌ ॥౩౧॥ తదా-అజాతశత్రుః-పరేభ్యశ్శత్రుభ్యః-శఙ్కితః స్నేహాత్-మధుద్విషః కృష్ణస్య-
గోపీథాయ రక్షణాయ చతురఙ్గిణీం హస్త్యశ్వరథపదాతిరూపాణ్యఙ్గాని అస్యాస్సన్తీతి తథా తాం సేనాం-ప్రాయుఙ్క్త-స
మయుఙ్క్త ॥౩౨॥ అథ విరహేణ విశ్లేషేణ-తురాన్ దుఃఖితాన్-నత ఏవ-దూరమాగతాన్-కౌరవాన్ యుధిష్ఠిరాదీన్-

ముముహుర్యదాశయాః ॥ ౨౮ ॥ యా వీర్యశుల్కేన హృతాస్స్వయంవరే ప్రమథ్య చైద్యప్రముఖాన్హి శుష్మిణః।
ప్రద్యుమ్నసామ్బప్రసవాదయోపరా యాశ్చాహృతా భౌమవధే సహస్రశః॥౨౯॥ ఏతాః పరం స్త్రీత్వమపా
స్తపేశలం నిరస్తశౌచం బత సాధు కుర్వతే। యాసాం గృహాన్పుష్కరలోచనః పతిర్న జాత్వపైత్యాహృతిభి
ర్హృది స్పృశన్ ॥౩౦॥ ఏవంవిధా గదన్తీనాం స గిరః పురయోషితామ్। నిరీక్షణేనాభినన్దన్ సస్మితేన యయౌ హ
రిః॥ ౩౧ ॥ అజాతశత్రుః పృతనాం గోపీథాయ మధుద్విషః। పరేభ్యశ్శఙ్కితస్స్నేహాత్ప్రాయుఙ్క్త చతురఙ్గి
ణీమ్॥౩౨॥ అథ దూరాగతాన్ శౌరిః కౌరవాన్విరహాతురాన్। సన్నివర్త్య దృఢం స్నిగ్ధాన్ ప్రాయాత్స్వనగరీం
ప్రియైః॥ ౩౩ ॥ కురుజాఙ్గలపాఞ్చాలాన్ శూరసేనాన్ సయామునాన్। బ్రహ్మావర్తం కురుక్షేత్రం మత్స్యాన్
సారస్వతానథ॥ ౩౪ ॥ మరుధన్వమతిక్రమ్య సౌవీరాభీరయోః పరాన్। ఆనర్తాన్భార్గవోపాగాచ్ఛ్రాన్తవా
హో మనాగ్విభుః॥ ౩౫ ॥ తత్ర తత్ర హ తత్రత్యైర్హరిః ప్రత్యుద్యతార్హణః। సాయం భేజే దిశం పశ్చాద్గవిష్ఠో
గాం గతస్తదా॥౩౬॥
ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, దశమోఽధ్యాయః.
సూత ఉవాచ॥ ఆనర్తాన్స ఉపవ్రజ్య స్వృద్ధాన్ జనపదాన్ స్వకాన్। దధ్మౌ దరవరం తేషాం విషాదం శమయన్ని
వ ॥౧॥ స ఉచ్చకాశే ధవళోదరో దరోఽప్యురుక్రమస్యాధరశోణశోచిషా। దాధ్మాయమానః కరకఞ్జసమ్పుటే
యథాబ్జషణ్డే కలహంస ఉత్స్వనః॥౨॥ తముపశ్రుత్య నినదం జగద్భయభయావహమ్। ప్రత్యుద్యయుః ప్రజాస్స

దృఢం స్నిగ్ధమనురాగో యేషాం తాన్-సమ్యక్ సాన్త్వనేన నివర్త్య- ప్రియైస్సహ-స్వనగరీం ద్వారకాం-ప్రాయాత్ ప్రయ
యౌ ॥ ౩౩ ॥ కుర్వాదిమరుధన్వాన్తాన్ దేశా-నతిక్రమ్య-తత-స్సౌవీరాభీరయోః పరాన్-పశ్చాదవస్థితాన్-ఆనర్తాన్
ద్వారకాసన్నజనపదాన్-విభుర్హరిః కృష్ణః ఉపాగాత్-కథంభూతః-హే భార్గవ - మనాగీషత్-శ్రాన్తా వాహా అశ్వా య
స్య ॥౩౪॥౩౫॥ తత్రస్థైస్తద్దేశస్థైః- తత్ర తత్ర ప్రత్యుద్యతం శిరస్యాధాయాభిముఖమానీత-మర్హణం పూజాసాధనం-
యస్య తథాభూతః-యదా-ఆనర్తానుపాగాత్తదా-గవిష్ఠస్సూర్యః-గోభిః కిరణైస్తిష్ఠతీతి వ్యుత్పత్తేః-పశ్చాద్దిశం ప్రతి-సా
యం భేజే ప్రాప్తం - గాం ఉదకం గతశ్చ "సాయమప్సు ప్రవిశతి" ఇతి శ్రుతేః ॥ ౩౬ ॥ ఇతి శ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికా
ఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం ప్రథమస్కన్ధే దశమోఽధ్యాయః

ఆనర్తానితి॥ స భగవాన్, స్వృద్ధాన్ సమృద్ధాన్, స్వకాన్, ఆనర్తాన్, జనపదాన్, ఉపవ్రజ్య, తత్రత్యానాం, విషాదం స్వవి
శ్లేషజం, శమయన్నివ, దరవరం శఙ్ఖశ్రేష్ఠం పాఞ్చజన్యం, దధ్మౌ ధ్వనయామాస ॥౧॥ స తదా, దాధ్మాయమానో దరః-
శఙ్ఖోఽపి, ధవళముదరం యస్య, తథాభూతోఽపి, దామోదరస్య భగవతః, అధరశోణేన శోణిమా యస్య సః, భగవత్కరకమ
లయోస్సమ్పుటే, ఉచ్చకాశే నితరాం చకాశే, యథా, అబ్జషణ్డే రక్తకమలసమూహే, ఉత్స్వన ఉచ్చైస్స్వనో యస్య స,
హంసస్తద్వత్ ॥౨॥ జగతో భయం యేభ్యస్తేషాం, భయమావహతీతి తథా - తం నినదముపశ్రుత్య, సర్వాః ప్రజాః,

భర్తుర్భగవతో, దర్శనే, లాలసాః ఆసక్తచిత్తాః, ప్రత్యుద్యయుః ప్రత్యాజగ్ముః ❋॥౩॥ ❋ తత్రోపనీతాః ఆదరయుక్తాః, రవేర్దీపమివ-ఆత్మానం జగచ్చ ప్రకాశయతః ప్రకాశాన్తరానపేక్షస్య సూర్యస్య, దీపమివ, ఉపనీతః బలిః పూజార్థద్రవ్యం, యాభిస్తాః, ప్రీత్యుత్ఫుల్లాని వికసితాని ముఖామ్బుజాని యాసాం, తథాభూతాః, ప్రజాః, హర్షేణ గద్గదయా కుణ్ఠితయా, గిరా, తం ప్రోచుః, రవిదృష్టాన్తాభిప్రేతం వ్యఞ్జయన్విశినష్టి॥ నిజలాభేన, నిత్యనిరవధికస్వానన్దానుభవలాభేన, పూర్ణకామమవాప్తసమస్తకామం, ఆత్మారామం-స్వానుభవైకనిష్ఠం, బల్యనపేక్షమితి భావః- కే-క-మివోచుః, సర్వేషు పుత్రేషు-సుహృదం సౌహార్దయుక్తం, అవితారం రక్షితారం, పితరం, యథార్భకాః శిశవః పుత్రా ఇవ ❋ ॥౪॥౫॥ ❋ ఉక్తిమేవాహ॥ నతాస్స్మేతి చతుర్భిః॥ హే నాథ తవాఙ్ఘ్రిపఙ్కజం ప్రణతాః, స్మ-కథంభూతం, విరిఞ్చేన చతుర్ముఖేన, వైరిఞ్చ్యైస్సనకాదిభిః, సురేన్ద్రేణ చ వన్దితం ... నమస్కృతం, ఇహ- క్షేమం నిశ్శ్రేయసమిచ్ఛతాం -పరముత్కృష్టం, పరాయణం క్షేమసాధనమాత్మ-పరమితి క్షేమవిశేషణం వా - యత్ర పదారవిన్దే - పరేషాం బ్రహ్మాదీనామపి-ప్రభుః-తానపి వశీకుర్వన్, కాలోఽపి, న ప్రభవేత్ న సమ్యగ్భవేత్-యత్ర త్వయి విషయే, పరః ప్రభుః కాలోఽపి- న ప్రభవేత్, తస్య తవ పదామ్బుజమితి వాఽన్వయః, సర్వస్య వశీ సర్వస్యేశానః, న తస్యేశే కశ్చనే, త్యాది శ్రుత్యర్థోఽత్రానుసన్ధేయః ॥౬॥ హే విశ్వభావన, విశ్వం జగద్భావయతీతి సత్తాస్థితిప్రవృత్తిమత్కరోతీతి తథా మాతా, త్వం, నోఽస్మాకం, భవాయ అభ్యుదయాయ, భవ, మాతా పితా భ్రాతా నివాసశ్శరణం సుహృద్గతిర్నారాయణః, తం దైవతానాం పరమం చ దైవతం పతిం పతీనాం పరమం పరస్తాత్, న తస్య

ర్భావభర్తృదర్శనలాలసాః॥౩॥ తత్రోపనీతబలయో రవేర్దీపమివాదృతాః। ఆత్మారామం పూర్ణకామం నిజలాభేన నిత్యదా ॥౪॥ ప్రీత్యుత్ఫుల్లముఖాః ప్రోచుర్హర్షగద్గదయా గిరా। పితరం సర్వసుహృదమవితారమివార్భకాః॥౫॥ నతాస్స్మ తే నాథ సదాఙ్ఘ్రిపఙ్కజం విరిఞ్చవైరిఞ్చ్యసురేన్ద్రవన్దితమ్। పరాయణం క్షేమమిహేచ్ఛతాం పరం న యత్ర కాలః ప్రభవేత్పరః ప్రభుః ॥౬॥ భవాయ నస్త్వం భవ విశ్వభావన త్వమేవ మాతాథ సుహృత్పతిః పితా। త్వం సద్గురుర్నః పరమం చ దైవతం యస్యానువృత్త్యా కృతినో బభూవిమ॥౭॥ అహో సనాథా భవతా స్మ యద్వయం త్రైవిష్టపానామపి దూరదర్శనమ్। ప్రేమస్మితస్నిగ్ధనిరీక్షణాననం పశ్యేమ రూపం తవ సర్వసౌభగమ్॥౮॥ యర్హ్యమ్బుజాక్షాపససార భో భవాన్కురూన్మధూన్వాథ సుహృద్దిదృక్షయా। తత్రాబ్దకోటిప్రతిమః క్షణో భవేద్రవిం వినాక్ష్ణోరివ నస్తవాచ్యుత॥౯॥ ఇతి చోదీరితా వాచః ప్రజానాం భక్తవత్సలః। శృణ్వానోఽనుగ్రహం దృష్ట్యా వితన్వన్ప్రావిశత్పురమ్॥౧౦॥ మధుభోజదశార్హార్హకుకురాన్ధకవృష్ణిభిః। ఆత్మతుల్యబలైర్గుప్తాం భోగైర్భోగవతీమివ॥ ౧౧॥ సర్వర్తుసర్వవిభవైః పుణ్యవృక్షలతాశ్రమైః। ఉద్యానోపవనారామైర్వృతపద్మాకరశ్రియమ్॥ ౧౨ ॥ గోపురద్వారమార్గేషు కృతకౌతుకతోరణామ్। చిత్రధ్వజపతాకా

కశ్చిత్పతిరస్తి లోకేన చేశితా నైవ చ తస్య లిఙ్గం,, యో వై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి,, త్యాది శ్రుత్యర్థమనుసన్ధాయోచుః,, త్వమేవ మాతేత్యాది,, లౌకికస్తు బన్ధు- రేకఏవ, త్వం తు, సర్వవిధబన్ధురితి భావః, యస్య తవా, నువృత్త్యా సేవయా, వయం, కృతినః కృతార్థాః- కృతకృత్యా-బభూవిమ-సత్వం-నో-భవాయ భవేత్యన్వయః ❋॥౭॥ ❋ అహో ఇతి॥ భవతా త్వయా-వయ, మహో-సనాథా, స్మ-నిరతిశయసుఖప్రదనాథవన్తో, బభూవిమ - కుతః- యద్యస్మాత్ -తవ-రూపం పశ్యేమ-కథంభూతం త్రైవిష్టపానాం దేవానామపి, దూరదర్శనం దుర్దర్శం - ప్రేమపూర్వకం స్మితం-స్నిగ్ధం సానురాగ ఈక్షణం చ-యస్మిన్-తదాననం యస్య-తత్సౌభగం సున్దరమ్ ❋ ॥౮॥ ❋ యర్హీతి॥ భో అమ్బుజాక్ష-భవాన్-సుహృద్దిదృక్షయా-యదా కురూన్-మధూన్వా-జనపదా-నపససార-జగామ-తత్ర తదా, హే అచ్యుత, నోఽస్మాకం-త్వామపశ్యతాం-రవేర్వినా-రవిం వినేవా-ఽక్ష్ణాం-క్షణకాలోఽబ్దకోటిప్రతిమః-సంవత్సరకోటికాలతుల్యో-భవేత్ ❋॥౯॥ ❋ ఇతిత్థం ప్రజానా-ముదీరితా వాచః, శృణ్వానో-భక్తవత్సలో-భగవా-నవలోకనేనానుగ్రహం వితన్వన్-పురం ప్రావిశత్-పూశ్శబ్దోయం నపుంసకః ❋॥౧౦॥ ❋ కథంభూతాం మధ్వాదయో యాదవావాన్తరవిశేషాః- తై -రాత్మతుల్యబలైః కృష్ణతుల్యబలైర్నాగైః కాద్రవేయాదిభిః- భోగవతీమివ-గుప్తాం రక్షితాం- భోగవతీ నాగానాం పురీ ❋ ॥ ౧౧ ॥ ❋ సర్వర్తుషు యుగపత్ప్రవృత్తేషు-యస్సర్వో విభవః-ఫలపుష్పాదిసమృద్ధి -ర్యేషాం తే- పుణ్యాః వృక్షాశ్చ-మన్దారపారిజాతాదయః - లతా స్తదాశ్రయాస్తనాః-ఆశ్రమాశ్చ-యేషు తై -రుద్యానోపవనారామై -ర్వృతానాం పద్మాకరాణాం-శ్రీశ్శోభా యస్యాం-తత్రోద్యానం, రాజ్ఞాం క్రీడాస్థానం ఉపవనం వనసమీపస్థం-ఆరామః కృతకః ❋॥౧౨॥ ❋ గోపురాకారాణాం ద్వారాణాం మార్గేషు, కృతాని మఙ్గళార్థాని తో

రణాని జన్మ్యా(?)భ్రమపల్లవాదినిర్మితాని-యస్యాం - చిత్రాణాం ధ్వజానాం పతాకానాంచాగ్రైః అన్తః ప్రతిహతో నిరస్త ఆతపో యస్యాం ॥ ౧౩ ॥ సంమార్జితా మహామార్గాదయో యస్యాం - మహామార్గా రాజపథాః - రథ్యా ఉపవీథయః - ఆపణకాః వణిజాం క్రయవిక్రయాదిగృహాణి - చత్వరాః గజాశ్వాదిశాలాః - గన్ధోదకైః సిక్తాం-ఫలాదిభిరుప్తాం వికీర్ణాం ॥ ౧౪ ॥ ప్రతిద్వారం, దధ్యాదిభిః - జలపూర్ణకుమ్భైః బలిభిః పూజాద్రవ్యైః-ధూపైర్దీపైశ్చాలంకృతాం-ఏవం భూతాం పురమితి పూర్వత్రాన్వయః ॥ ౧౫ ॥ ప్రేష్ఠం నిరతిశయప్రియతమం-భగవన్తమాయాన్తం నిశమ్యాకర్ణ్య మహామనాః వసుదేవః-అక్రూరాదయశ్చ ॥ ౧౬ ॥ ప్రకృష్టో హర్షస్తస్య వేగేన ఔత్కణ్ఠ్యేన ఉచ్ఛ్వసితాని వ్యుదస్తాని త్యక్తానీతి యావత్, శయనాదీని యైస్తథాభూతాః ॥ ౧౭ ॥ వారణేన్ద్రం గజేన్ద్రం, పురస్కృత్య పురో వస్థాప్య-సుమఙ్గలైః స్వస్తివాచనసహితైః బ్రాహ్మణైః-శఙ్ఖానాం తూర్యాణాం చ నినాదేన - బ్రహ్మఘోషేణ వేదఘోషేణ చ - సహ ఉద్యతాః ఆదరయుక్తాః ॥ ౧౮ ॥ ప్రత్యుజ్జగ్మురితి॥ హే బ్రహ్మన్, ప్రణయేన హేతునా-ఆగతం సాధ్వసం భయం యేషాం, తథాభూతాస్సన్తో-రథైర్గమనసాధనైః ప్రత్యుజ్జగ్ముః అభిముఖం యయుః - తథా, వారముఖ్యాః గణికాశ్శత(?)శశ్చ-లసద్భ్యాం కుణ్డలాభ్యాం నిర్భాతౌ కపోలౌ యేషు - తేషాం వదనానాం శ్రీః శోభా యాసాం తాః - స్తద్దిదృక్షయా-యానైః గమనసాధనైః ప్రత్యుజ్జగ్ముః-నటాదయోఽద్భుతాని ఉత్తమశ్లోకస్య భగవతశ్చరితాని-జగుః-తత్ర నటాః అభినేతారః

ప్రైరన్తః ప్రతిహతాతపామ్ ॥ ౧౩ ॥ సంమార్జితమహామార్గరథ్యాపణకచత్వరామ్ । సిక్తాం గన్ధజలైరుప్తాం ఫలపుష్పాక్షతాఙ్కురైః ॥ ౧౪॥ ద్వారి ద్వారి గృహాణాం చ దధ్యక్షతఫలేక్షుభిః। అలంకృతాం పూర్ణకుమ్భైర్బలిభిర్ధూపదీపకైః ॥ ౧౫॥ నిశమ్య ప్రేష్ఠమాయాన్తం వసుదేవో మహామనాః । అక్రూరశ్చోగ్రసేనశ్చ రామశ్చాద్భుతవిక్రమః ॥ ౧౬ ॥ ప్రద్యుమ్నశ్చారుదేష్ణశ్చ సామ్బో జామ్బవతీసుతః। ప్రహర్షవేగోచ్ఛ్వసితశయనాసనభోజనాః ॥౧౭॥ వారణేన్ద్రం పురస్కృత్య బ్రాహ్మణైస్ససుమఙ్గలైః। శఙ్ఖతూర్యనినాదేన బ్రహ్మఘోషేణ చాదృతాః॥౧౮ ॥ ప్రత్యుజ్జగ్మూ రథైర్హృష్టాః। ప్రణయాగతసాధ్వసాః। వారముఖ్యాశ్చ శతశో యానైస్తద్దర్శనోత్సుకాః ॥ ౧౯ ॥ లసత్కుణ్డలనిర్భాతకపోలవదనశ్రియః । నటనర్తకగన్ధర్వాస్సూతమాగధవన్దినః॥ గాయన్తి చోత్తమశ్లోకచరితాన్యద్భుతాని చ ॥ ౨౦ ॥ భగవాంస్తత్ర బన్ధూనాం పౌరాణామనువర్తినామ్ । యథావిధ్యుపసంగమ్య సర్వేషాం మానమాదధే ॥ ౨౧॥ ప్రహ్వాభివాదనాశ్లేషకరస్పర్శస్మితేక్షణైః ఆశ్వాస్య చాశ్వపాకేభ్యో వరైశ్చాభిమతైర్విభుః ॥ ౨౨ ॥ స్వయం చ గురుభిర్విప్రైస్సదారైస్స్థవిరైరపి। ఆశీర్భిర్యుజ్యమానోఽన్యైర్వన్దిభిశ్చావిశత్పురమ్॥౨౩॥ రాజమార్గం గతే కృష్ణే ద్వారకాయాః కులస్త్రియః। హర్మ్యాణ్యారురుహుర్విప్ర తదీక్షణమహోత్సవాః ॥౨౪॥ నిత్యం నిరీక్షమాణానాం యదపి ద్వారకౌకసామ్। న వితృప్యన్తి హి దృశః శ్రియో ధామాఙ్గమచ్యుతమ్॥ ౨౫ ॥ శ్రియో నివాసో యస్యోరః పానపాత్రం ముఖం దృ

నర్తకాః స్త్రీణాం నృత్తశిక్షకాః-గన్ధర్వాః గాయకాః సూతాః పౌరాణికాః-మాగధాః వంశావళిపాఠకాః-వన్దినః మఙ్గళవాదినః-స్తోత్రపాఠకాశ్చ ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ తత్ర భగవాన్-యథావిధి - నమస్కారాలిఙ్గనకరస్పర్శస్మితావలోకనాదిభిర్యథాయోగ్యం వసుదేవాదిభిరుపసంగమ్య- సర్వేషాం పౌరాణాం- మనువర్తినాం భృత్యానాం చ - మానమాదదే సంమాననం చకార- విభుర్భగవాన్-శ్వపాకపర్యన్తేభ్యః-చతుర్థ్యన్తమిదం- ఆశ్వాస్యోపచ్ఛన్దాభిమతైః వరైః, మానమాదధ ఇత్యన్వయః ॥౨౧॥౨౨॥ స్వయం చ సదారైర్గురుభిః-స్థవిరైర్వృద్ధైః-విప్రైః-అన్యైర్వన్దిభిశ్చ - కర్తృభిః-ఆశీర్భిర్యుజ్యమానః-పురమావిశత్ ॥౨౩॥ ద్వారకాయా, రాజమార్గం, కృష్ణే గతే సతి, తత్రతత్ర, స్త్రియః, తస్య కృష్ణస్య ఈక్షణమేవ మహానుత్సవో హర్షో యాసాం తాః- హే విప్ర- హర్మ్యాణి సౌధాన్యారురుహుః ॥ ౨౪ ॥ నిత్యం నిరీక్షమాణానామపి కుతో దిదృక్షా బభూవేత్యత్రాహ॥ నిత్యమితి॥ యద్యస్మాన్నిత్యం శ్రియో ధామాఙ్గం లక్ష్మీనివాసదేహం,, శ్రియో ధామానమితి చ పాఠః అచ్యుతం నిత్యం నిరీక్షమాణానామపి - ద్వారకౌకసాం ద్వారకా ఓకః స్థానం యాసాం తాసాం- స్త్రీణాం దృశః-న వితృప్యన్తి, తస్మాత్తదీక్షణమహోత్సవా - హర్మ్యాణ్యారురుహురిత్యర్థః - హి శబ్దేనాతృప్తేః ప్రసిద్ధిర్ద్యోత్యతే ॥౨౫॥ ఉచితా చైషా హ్యాతృప్తిరిత్యభిప్రాయేణాహ॥ శ్రియ ఇతి ॥ యస్యేత్యస్య-ఉరోముఖబాహుపాదామ్బుజైః ప్రత్యేకమన్వయః-యస్యోరః-శ్రియో నివాసః స్థానం ఉరో లావణ్యానుభవాయతదేవావాసమాశ్రితవతీ శ్రీరిత్యభిప్రాయః -య

స్యముఖం-దృశాం పశ్యజ్జనదృశాం-పానపాత్రం తల్లావణ్యరసపానపాత్రం -యస్యచబాహవో-లోకపాలానాంపాన పాత్రం-తల్లావణ్యరసపానపాత్రం యస్యపదామ్బుజం-సారంగాణాం సారంగచ్ఛతాం, సారగ్రాహిణాం-మునీనాం-తల్లావణ్యపానపాత్రం-సారంగాయన్తీతిసారంగాః-సారతమార్థవక్తారఇతివా,తమచ్యుతం, నిత్యంనిరీక్షమాణానామపిదృశోనవితృప్యన్తీతియుక్తమేవేత్యర్థః ॥౨౬॥ సితేతి॥పథి,సితాతపత్రంచవ్యజనేచ,తైరుపస్కృతః,సితాతపత్రేణావృతః,వ్యజనాభ్యాంవీజ్యమాన-ఇత్యర్థః-పిశఙ్గేవాససీయస్య,సభగవాన్,వనమాలయాబభౌ-కథంయథార్కాదిభిః యుగపత్సముదితైః - ఘనోనీలామ్బుద- స్తద్వత్ అభూతోపమైషా-నహ్యర్కోడుపయోస్సహావస్థానమస్తి-తత్రార్కాదిస్థానీయామకుటవనమాలావస్త్రభూషణాదయః-విద్యుదేవవైద్యుతం-ఉడుపశ్చన్ద్రః-యద్వా ఉడుపగ్రహాణాంగురుశుక్రయోరన్యేషాంనక్షత్రాణామప్యుపలక్షణం-తత్రోడుపస్థానీయంసితాతపత్రం-గురుశుక్రస్థానీయేవ్యజనే - నక్షత్రస్థానీయానిప్రసూనాని,ఇన్ద్రధనుస్థానీయావనమాలా-విద్యుత్స్థానీయంపిశఙ్గవస్త్రం-అర్కస్థానీయంమకుటమితి- సితాతపత్రాద్యుపస్కృతత్వాదివిశేషణసామర్థ్యాత్ ॥౨౭॥ తతస్తుపిత్రోర్దేవకీవసుదేవయోః - గృహంప్రవిష్టోభగవాన్స్వమాతృభిర్దేవకీరోహిణ్యాదిభిః,పరిష్వక్తఆలిఙ్గితః-దేవకీప్రముఖామాతౄః - ముదాశిరసావవన్దే ॥౨౮॥ తాదేవక్యాదయః-పుత్రంకృష్ణ-మఙ్కమారోప్య - స్నేహేనస్నుతౌప్రస్రవన్తౌపయోధరౌ స్తనౌయాసాం- హర్షేణవిహ్వలితఆత్మామనోయాసాం-తథాభూతానేత్రజైర్జలైరానన్దబాష్పైః-సిషిచుః ॥౨౯॥ అథ-తతస్స్వభవనంస్వగృహం ప్రావిశత్ - కథంభూతం సర్వేకామాఃకామ్యమానాఃభోగ్యభోగోపకరణభోగస్థానాదయోయస్మిన్-నాస్త్యుత్తమం

గామ్ । బాహవోలోకపాలానాంసారఙ్గాణాంపదామ్బుజమ్॥౨౬॥సితాతపత్రవ్యజనైరుపస్కృతఃప్రసూనవర్షైరభివర్షితఃపథి। పిశఙ్గవాసావనమాలయాబభౌఘనోయథార్కోడుపచాపవైద్యుతైః ॥౨౭॥ప్రవిష్టస్తుగృహంపిత్రోఃపరిష్వక్తస్స్వమాతృభిః।వవన్దేశిరసాసప్తదేవకీప్రముఖాముదా ॥౨౮॥ తాఃపుత్రమఙ్కమారోప్యస్నేహస్నుతపయోధరాః।హర్షవిహ్వలితాత్మానస్సిషిచుర్నేత్రజైర్జలైః॥౨౯॥అథావిశత్స్వభవనంసర్వకామమనుత్తమమ్ । ప్రాసాదాయత్రపత్నీనాంసహస్రాణిచషోడశ ॥౩౦॥ పత్న్యఃప్రియంప్రోష్యగృహానుపాగతంవిలోక్యసంజాతమనోమహోత్సవాః।ఉత్తస్థురారాత్సహసాసనాశయాత్సాకంవ్రతైర్వ్రీడితలోచనాననాః॥౩౧॥ తమాత్మజైర్దృష్టిభిరన్తరాత్మనాదురన్తభావాఃపరిరేభిరేపతిమ్। నిరుద్ధమప్యాస్రవదమ్బునేత్రయోర్విలజ్జతీనాంభృగువర్యవైక్లబాత్ ॥౩౨॥యద్యప్యసౌపార్శ్వగతోరహోగతస్తథాపితస్యాఙ్ఘ్రియుగంనవంనవమ్। పదేపదేకావిరమేతతత్పదాచ్చలాపియచ్ఛ్రీర్నజహాతికర్హి

యస్మాత్-యత్రపత్నీనాం షోడశసహస్రాణిప్రాసాదాస్తథాభూతం ॥౩౦॥ తదా-ప్రోష్యప్రవాసంకృత్వాగృహానుపాగతంప్రియం-దూరాద్విలోక్య-పత్న్యఃరుక్మిణ్యాదయః - సంజాతోమనసిమహానుత్సవోహర్షోయాసాం-వ్రీడితేలోచనేయేషు-తాన్యాననాని-యాసాంతథాభూతాః-వ్రతైస్సహ- ఆసనాశయా - త్సహసాఆసూత్తస్థుః-తత్రవ్రతేభ్యఉత్థానంనామ-భర్త్రాగమనార్థవ్రతత్యాగః- ఆసనాదుత్థానంప్రసిద్ధం-ఆశయాదభిప్రాయాదుత్థానందిదృక్షోత్కణ్ఠాత్యాగః దర్శనస్యజాతత్వాత్ ॥౩౧॥ తమితి॥దురన్తఃఅగాధఃభావఃస్నేహోయాసాంతాః - పత్న్యః-సమాగతం-పతి-మాత్మజైః-దృష్టిభిరన్తరాత్మనాచ-పరిరేభిరే- ఆలిఙ్గితవత్యః-శరీరపరిరమ్భస్యరహఃకాలికత్వాత్తంనసాక్షాచ్చక్రుః అపితుపుత్రైః ప్రద్యుమ్నాదిపుత్రద్వారేణేత్యభిప్రాయేణపుత్రైరిత్యుక్తంమనసాచక్షుషాచసమంసాక్షాదేవచక్రురిత్యభిప్రాయేణాన్తరాత్మనాదృష్టిభిశ్చేత్యుక్తం॥ హేభృగువర్య,విలజ్జతీనాంతాసా-మతఏవ- నేత్రయోరమ్బునిరుద్ధమపి-వైక్లబాదధార్ష్ట్యాదస్రవత్ ॥౩౨॥ వ్రతైస్సాకమాసనాశయాదుత్తస్థుఃతమాత్మజైరిత్యాభ్యాంచతాసాంతద్విరహాసహిష్ణుత్వంసూచితం,తదేవోపపాదయతి॥యద్యపీతి॥యద్యప్య-సౌభగవాన్కృష్ణః- తాసాంపార్శ్వగతః-రహోగతశ్చ-తథాపితస్యాఙ్ఘ్రియుగంతాసాంనవంనవమేవాభూత్,యతఏవమత, స్తత్పదాత్తస్యపాదారవిన్దాత్కావిరమేత-విశ్లిష్యావస్థాతుముత్సహేత,నకాపీత్యర్థః,తదేవదర్శయితుంవిశినష్టి-చలాఇతరత్రపఞ్చలాశ్రీర్లక్ష్మీరపి-కదాపి-యంయదఙ్ఘ్రింనజహాతి,తత్పదాత్కావిరమేతేత్యన్వయః-తదాపీతిపాఠాన్తరం-తత్ర-యద్యపియదాపి-పార్శ్వగతోరహోగతశ్చ - తదా

౩౩॥శ్లో॥పా॥ స్తదాపితస్యాఙ్ఘ్రియుగమ్.

ప-తస్యాశ్శ్రియుగం నవం నవం కింపునః కదాచిద న్తరితం నవం నవమితి-కైముత్యన్యాయసిద్ధమితి భావః, ఉత్తరార్ధ స్తుయథోక్తార్థమేవ ॥ 33 ॥ ✻అథోపరితనం వృత్తాన్తం సంగృహ్య వివక్షురు క్తవృత్తాన్తం సమాసతోఽనువదతి॥ఏవమితి॥ క్షితేర్భారభూతానాం జన్మ ఉదయో యేభ్యః అక్షౌహిణీభిః-పరివృత్తం పరితో వ్యాప్తం తేజః శౌర్యం యేషాం తేషాం నృపాణాం కౌరవాణాం పాణ్డవానాంచ-మిథః-వైరం, శ్వసనో వాయుః, రనలమగ్నిమివ, విధాయవర్ధయిత్వా, స్వయం- నిరాయుధ ఏవ- తేషాం, మిథో, వధేన వధాత్, య, ఉపరతః ఉపరరామ, ఉపసంహృతవాన్, స ఏష, ఇత్యుత్తరేణాన్వయః స్వయం, నిరాయుధ ఏవసన్-తేషాం-మిథో వధం కారయన్-యః స్వయం తూష్ణీం వ్యవస్థిత ఇత్యర్థః. ॥ 3౪॥✻స ఏష స్వమాయయా ఆత్మీయేన సంకల్పేన-అస్మిన్నరలోకేఽవతీర్ణో భగవాన్ స్త్రీయ ఏవ రత్నాని-తేషాం కూటే సముదాయే-స్థితః-రేమే చిక్రీడ - యథా ప్రాకృతః-స్త్రీవశ్య, స్తద్వత్, ప్రాకృతో యథేత్యనేన స్త్రీవశ్యత్వానుకారమాత్రమేవ, నతు, పరమార్థత స్తదస్తీతి సూచితమ్ ✻ ॥ 3౫ ॥ ✻తదేవ స్వవశయితుం విశినష్టి॥ తాః ప్రమదోత్తమాః, కుహకైర్వ్యాజైర్నో పాయైః - యేన్యస్యేన్ద్రియం ప్రమథితుం-న శేకుః న ప్రాభవన్-తమయమిత్యుత్తరేణాన్వయః - సుకరాం ప్రారవశ్యాభావ సూచనాయ ప్రమదోత్తమా- విశినష్టి॥ యాసాం-ముద్దామభావాదిభిః నిహతస్సన్-మదనోపి సమ్ముహ్య మోహం ప్రాప్య- స్వయం చాపం-ధనుః-రజహాత్ తత్యాజ-తాః ప్రమదోత్తమా ఇత్యన్వయః ॥ ఉద్దామ ఉదారోఽగాధ ఇతి యావత్ -భావోఽభిప్రాయ- స్తేన పిశునం-చిత్తాకర్ష సూచకః-అమలః సున్దరశ్చ - హాస- స్తేనచ-వ్రీడాపూర్వ కావలోకనేనచ-నిహతః అభిమాతః ✻॥3౬॥✻ఏవంవిధం తం-యః - స్త్రీవశ్యం మన్యతే సోఽజ్ఞ ఇత్యాహ॥తమితి॥ మనుజం వ్యావృణ్వానం-మనుజవచ్చేష్టమానం-మనుష్యభావేనస్వ

చిత్ ॥ 33 ॥ఏవం నృపాణాం క్షితిభారజన్మనామక్షౌహిణీభిః పరివృత్తతేజసామ్। విధాయ వైరం శ్వసనో యథానలం మిథో వధేనోపరతో నిరాయుధః ॥ 3౪ ॥ స ఏష నరలోకేఽస్మిన్నవతీర్ణః స్వమాయయా। రేమే స్త్రీరత్నకూటస్థో భగవాన్ ప్రాకృతో యథా ॥ 3౫ ॥ ఉద్దామభావపిశునామలవల్గుహాసవ్రీడావలోకనిహతో మదనోపి యాసామ్। సంముహ్య చాపమజహాత్ప్రమదోత్తమాస్తా యస్యేన్ద్రియం విమథితుం కుహకైర్న శేకుః ॥ 3౬ ॥ తమయం మన్యతే లోకో హ్యసఙ్గమపి సఙ్గినమ్। ఆత్మౌపమ్యేన మనుజం వ్యావృణ్వానమతోఽబుధః॥ 3౭ ॥ఏతదీశనమీశస్య ప్రకృతిస్థోపి తద్గుణైః। నయుజ్యతే సదాత్మస్థైర్యథా బుద్ధిస్తదాశ్రయా॥ 3౮ ॥తం మేనిరేఽబలా మూఢాః స్త్రైణం చానువ్రతం రహః। అప్రమాణవిదో భర్తురీశ్వరం మతయో యథా ॥ 3౯ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, ఏకాదశోఽధ్యాయః.

యాథాత్మ్యమాచ్ఛాదయన్తమిత్యర్థః-వస్తుతో నిస్సఙ్గమపి-సఙ్గినమివ భాసమానం-తమిమం భగవన్తం- యో-లోకో జన- ఆత్మౌపమ్యేన స్వతుల్యత్వేన-మన్యతే-సోయం లోకః-అతో హేతోః-అబుధో నితరామజ్ఞః ✻ ॥ 3౭ ॥ ✻ అదవిషయైరనాకృష్టత్వమీశ్వరస్యనాశ్చర్యమిత్యభిప్రాయేణైశ్వర్యత్వం నిర్వక్తి॥ఏతదితి॥ ప్రకృతిస్థోపి మూలప్రకృతివ్యాపకోపి తద్గుణైస్సత్త్వాదిభిః, ఆత్మస్థైస్స్వగతైః, రవిద్యాస్మితా రాగ ద్వేషాదిభిశ్చ, గుణైః, సదా, నయుజ్యత ఇతియ, దేతదేవ, ఈశ్వరస్యేశనమిత్యన్వయః, సదేత్యనేన ముక్తవ్యావృత్తిః, స హి పూర్వం తైర్యుక్తః, హేయగుణాస్పర్శే దృష్టాన్తమాహ॥యథేతి॥ తదాశ్రయా ఈశాశ్రయా, బుద్ధి స్తజ్జ్ఞానం యథా తిత్త్వాదిభిర న యుజ్యతే, నహి, స్వాభావికీజ్ఞాన బల క్రియా చే, త్యుక్తవిధం స్వతస్సర్వగతస్య తస్య జ్ఞానం, సత్వరజస్తమోన్యాయాధీనసమ్యక్త్వాసమ్యక్త్వయుక్తం, ఏవం సర్వప్రకారేణాపి చిదచిద్గతహేయరహిత ఇతి, ఏతదేవ హి, ఈశ్వరస్యేశ్వరత్వమిత్యర్థః ✻ ॥ 3౮ ॥ ✻ యథైవమజ్ఞో లోక, స్తముక్తవిధమీశ్వర, మాత్మతుల్యం మన్యతే, తథా, తాస్స్త్రియో, ప్యజ్ఞానాదాత్మవశ్యమమన్యన్తేత్యాహ॥ తమితి॥సంసారిణా, మ్మనిప్రియప్రసూతా మతయో యథేశ్వరం, నజానన్తి, కింతు మూఢా ద్వ్యన్యథా మన్యత ఏవం మూఢా, స్తా అబలాస్స్త్రియోపి, తం భగవన్తం, రహః స్త్రైణం స్త్రీసమూహం, అనువ్రజన్తం, స్త్రీసమూహానువర్తినం, మేనిరే, తత్ర హేతుం, భర్తు, రప్రమాణవిధం, ప్రమీయత ఇతి ప్రమాణం స్వరూపం, తత్స్వరూపమజానత్యః ✻ ॥ 3౯ ॥ ✻ ఇతి శ్రీమద్భాగవత, చన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవత వ్యాఖ్యాయాం ప్రథమస్కన్ధే, ఏకాదశోఽధ్యాయః.

యద్యపి పరీక్షిజ్జన్మకర్మాదికం పురస్తాదేవ పృష్టం - యద్యపి చ - తద్వక్తుమేవ తదుప-క్రమ్య-ఆ-యం ప్రపఞ్చః ప్రవ త్తః-కిమకార్షీత్తత ఇతి ప్రకృతప్రశ్నస్యోత్తరం చాభిహితం ఏవం చాన్తరా పునస్తత్ప్రశ్నానుపపత్తిః-తథాపి-కిమకార్షీ త్తత ఇతి పృష్టస్య రాజ్యశాసనానన్తరభావినో యుధిష్ఠిరవృత్తాన్తస్య పరీక్షిజ్జన్మానన్తరకాలికత్వాత్తదనన్తరమేవ తచ్ఛు శ్రూషు - స్తావ "త్వయ్యేవావ్యణోద్గర్భం వై రాట్యాః కురుతన్తవ" ఇతి ప్రక్రమ్య-పరిసమాపితం స్వావశేషం-శుశ్రూ షుః పృచ్ఛతి శౌనకః ॥ అశ్వత్థామ్నేతి ॥ అశ్వత్థామ్నా ఉపయుక్తేన - ఉర్వధికం దుస్సహం ప్రభూతం చ తేజో యస్య - తేన-బ్ర హ్మశీర్ష్ణా బ్రహ్మశిరో నామకేనాస్త్రేణ-తావదుత్తరాయా గర్భో హతః-తతః పునరీశేన కృష్ణేన ఆజీవిత ఇత్యుక్తానువాదః ॥౧॥ తత ఉపరితనం తస్యోత్తరాతనయస్య - మహాత్మనః-యజ్జన్మాది-తదిదం-హే మహాబుద్ధే-శ్రోతుమిచ్ఛామి-నిధనం మరణం యథై వాసీత్-ప్రేత్య మృత్వా-యథా గతవాన్-యాం గతిం ప్రాప్తవాన్-తదిదమిత్యన్వయః ॥౨॥ యది గదితుం మన్యసే-వ క్తుమిష్టం యోగ్యం చ-మన్యసే-చేత్తర్హి-శ్రద్దధానానాం నోఽస్మాకం బ్రూహి కుతో వస్తుజ్ఞానాదిశుశ్రూషా శ్రద్ధా బభూ వే-త్యత స్తం విశినష్టి "యస్య పరీక్షిత-శ్శుకో - జ్ఞానం పరమాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానం- అదా-దుపదిష్టవాన్-మహాభాగవత త్వాత్తజ్జన్మాదిశుశ్రూషా నస్సముభవదితి భావః - అత్ర జన్మైవ ప్రాధాన్యేన పృచ్ఛ్యతే - తస్య కర్మాదికం తు-యుధిష్ఠిరవృత్తాన్తా నన్తరకాలికత్వాత్తచ్ఛ్రవణానన్తరమేవ విశేషతః ప్రష్టవ్యమపి - జన్మకాలికజాతకద్వారా సామాన్యతో బుభుత్సునా-జ న్మనా సహైవాపృష్టం - అత ఏవోత్తరేపి-జాతకద్వారైవ-తత్కర్మాదికం ప్రదర్శ్యత ఇత్యనవగన్తవ్యమ్ ॥౩॥ పరీ క్షితో జన్మప్రకారం వక్తుం తావత్తాత్కాలికం యుధిష్ఠిరావస్థానప్రకారమాహ ॥ అపీపలదితి త్రిభిః ॥ అపీపలత్ అపాల

శౌనక ఉవాచ ॥ అశ్వత్థామ్నోపయుక్తేన బ్రహ్మశీర్ష్ణోరుతేజసా । ఉత్తరాయా హతో గర్భ ఈశేనాజీవితః పునః ॥౧॥ తస్య జన్మ మహాబుద్ధేః కర్మాణి చ మహాత్మనః । నిధనం చ యథైవాసీత్స ప్రేత్య గతవాన్యథా ॥౨॥ తదిదం శ్రోతుమిచ్ఛామి గదితుం యది మన్యసే । బ్రూహి నః శ్రద్దధానానాం యస్య జ్ఞానమదాచ్ఛుకః ॥౩॥ సూత ఉవాచ ॥ అపీపలద్ధర్మరాజః పితృవద్రఞ్జయన్ప్రజాః । నిస్స్పృహస్సర్వకామేభ్యః కృష్ణపాదానుసేవయా ॥౪॥ సమ్పదః క్రతవో లోకా మహిషీ భ్రాతరో మహీ । జమ్బూద్వీపాధిపత్యం చ యశశ్చ త్రిదివం గతమ్ ॥౫॥ కిం తే కామాస్సురస్పార్హా ముకున్దమనసో ద్విజ । అధిజహ్రుర్ముదం రాజ్ఞః క్షుధితస్య యథేతరే ॥౬॥ మాతుర్గర్భగతో వీరస్స తదా భృగునన్దన । దదర్శ పురుషం కంచిద్దహ్యమానోఽస్త్రతేజసా ॥౭॥ అఙ్గుష్ఠమాత్రమమలం స్ఫురత్పురటమౌళినమ్ । అపీచ్యదర్శనం శ్యామం తటిద్వాససమచ్యుతమ్ ॥౮॥ శ్రీమద్దీర్ఘచతుర్బాహుం తప్తకాఞ్చనకుణ్డలమ్ । క్షతజాక్షం గదాపాణిమాత్మనః సర్వతో దిశమ్ ॥ పరిభ్రమన్తముల్కాభాం భ్రామయన్తం గదాం ముహుః ॥౯॥ అ

యత్-కథంభూతః-కృష్ణపాదయోరనుసేవయాఽనుధ్యానేన హేతునా - సర్వేభ్యః కామేభ్యో నిర్గతా స్పృహా యస్య తథా భూతః కృష్ణపాదానుసేవకత్వాన్నిస్స్పృహస్సన్నిత్యర్థః ॥౪॥ తత్రైవాయాః స్పృహాభావహేతుత్వమేవ సదృష్టా న్తమాహ ॥ సంపద ఇతి ద్వాభ్యామ్ ॥ యథా క్షుధితస్య అశనాయాయుక్తస్య పుంసః - ఇతరే స్రక్చన్దనాదయో-న ముదమా వహన్తి-కిన్త్వశనమేవ-తథా-హే ద్విజ-యే సంపదాదయః-తే-కామాః-సురస్పార్హాః సురాణామపి స్పృహణీయా-అపి- ము కున్ద ఏవ మనో యస్య తస్య - రాజ్ఞో యుధిష్ఠిరస్య - ముద-మధిజహ్రుః కిం-సంపాదితవన్తః కిం-న సంపాదితవన్త ఏవేత్యర్థః-త త్ర సమ్పదో భోగ్యభోగోపకరణాదిసమృద్ధయః - క్రతవస్స్వర్గాదిసుఖసాధనాని అశ్వమేధరాజసూయాదీని-లోకాః పర ప్రదా జనాః-మహిష్యః పత్న్యః భ్రాతరో దిగ్విజయినో భీమాదయః-మహీ నిష్కణ్టకా పృథివీ - త్రిదివంగతం త్రిదివపర్య న్తవ్యాప్తం యశశ్చ ॥౫॥౬॥ అథ పరీక్షితో జన్మ వక్తుం తావత్తస్య మాతృోదరావస్థానదశామాహ ॥ మాతు రితి సార్ధపఞ్చభిః ॥ హే భృగునన్దన - వీరః ఉత్తరాతనయో - మాతు - ర్గర్భగతః ఉదరగతః - బ్ర హ్మాస్త్రతేజసా దహ్యమానః-కంచిత్పురుషం దదర్శ ॥౭॥ కథంభూతం, అఙ్గుష్ఠపరిమితా మాత్రా ఉచ్ఛ్రాయో యస్య న విద్యతే మలం దేహజం యస్య , స్ఫురత్పురటో హిరణ్మయో మౌళిః కిరీటం యస్య , అపీచ్యం హృష్టపుష్టాఙ్గతయా స్పృహణీ యం దర్శనం యస్య, తటిదివ వాస్సరం వస్త్రం యస్య, ఆశ్రితాన్న చ్యావయతీతి తథా ॥౮॥ శ్రీమన్తః వృత్తత్వాదిగుణైః శోభావన్తో దీర్ఘా ఆజానులమ్బినశ్చత్వారో బాహవో యస్య - తాపేన నిర్మలీకృతే కాఞ్చనమయే కుణ్డలే యస్య, క్షతజేరక్తే అ క్షిణీ యస్య, గదా పాణౌ యస్య తం- పరిభ్రమన్తం - ఉల్కాస్యాఙ్గారస్యేవ ఆభా యస్య తాం-గదాం-ముహుర్ముహుః పరి తః సర్వతః-దిశం భ్రామయన్తం, మాత్మానం ధారకం ॥౯॥ గోపతిం సూర్యమివ-నీహారం-స్వగదయా బ్రహ్మాస్త్రతేజో-

విధమన్తం నాశయన్తం-సన్నికర్షేస్థిత-మేవంవిధంపురుషం-కోసావితి - పర్యైక్షత-పర్యాలోచితవాన్-యతఃపర్యైక్షత-తతఏవప్రవృత్తినిమిత్తాత్,పరీక్షచ్ఛబ్దవాచ్యశ్చబభూవేతిభావః ❁ ॥౧౦॥ ❁తద్బ్రహ్మాస్త్రతేజో,విధూయనిరస్య,అమేయాత్మాఅపరిచ్ఛిన్నస్వరూపస్వభావః- ధర్మగోప్తా-విభుర్భగవాన్-హరిః,దశమమాసి-తస్యగర్భస్థశిశో-ర్మిషతఃపశ్యతస్తత్రైవాన్తర్హితవాన్ ❁॥౧౧॥ ❁తత-స్సర్వగుణోదర్కే-సర్వగుణాధిక్యే-తదేవాహ॥సానుకూల్యగ్రహోదయఇతి। ఆనుకూల్యేనసహితానాంగ్రహాణాంబృహస్పత్యాదీనాముదయోయస్మిన్ - లగ్నఇతివిశేష్యమధ్యాహర్తవ్యం,, సానుకూల్యాగ్రహాయస్మిన్-తస్మిన్ఉదయేలగ్నేవా ,, పాణ్డోర్వంశధరః - వంశవర్ధనః, పునరోజసాపాణ్డురివ-పాణ్డుసదృశోజజ్ఞే ❁ ॥౧౨॥ ❁తతఃప్రీతంహృష్టంమనోయస్య-సరాజాయుధిష్ఠిరః-ధౌమ్యకృపాదిభిర్విప్రైస్సహ సుమఙ్గళం స్వాశిషం-వాచయిత్వా-జాతకంజాతికర్మ-కారయామాస ❁॥౧౩॥ ❁తతోనృపతిర్యుధిష్ఠిరో-హిరణ్యాదీనన్యాంశ్చ,వరాన్కామాన్-యథాయోగ్యం యథాభిలాషంచ,కామం-ప్రాదా-ద్విప్రేభ్యః,ప్రాయచ్ఛత్-స-తీర్థవిత్ దానపాత్రవిత్-రాజా-ప్రజాతీర్థే-ప్రజాతోత్పత్తినిమిత్తదానకాలే-స్వన్నంసుమృష్టమన్నంచవిప్రేభ్యఃప్రాదాత్ ❁ ॥౧౪॥ ❁హిరణ్యాదిభిస్తుష్టాబ్రాహ్మణా- స్తం,ప్రశ్రయేణవినయేనఅవనతంనమ్రం- రాజానమూచుఃఇతి తదాహ॥ఏషహీతిసార్ధద్వయేన॥పూరూణాంభవతాంప్రజాతన్తుః ప్రజాసన్తానేనిమిత్తే-శుక్లేగర్భపిణ్డే-సంస్థాం-నాశ-ముపేయుషిసతిహి,యస్మాదేషజాతః-అప్రతిఘాతేనప్రతిహతిరహితేన-దైవేన - ప్రభవిష్ణునాసమర్థీభవనశీలేన-విష్ణునా,వో,యుష్మాకమనుగ్రహార్థాయ-

స్త్రతేజస్స్వగదయానీహారమివగోపతిః। విధమన్తం సన్నికర్షే పర్యైక్షత క ఇత్యసౌ॥ ౧౦ ॥ విధూయతదమేయాత్మాభగవాన్ధర్మగుబ్విభుః। మిషతోదశమాస్యస్యతత్రైవాన్తర్దధేహరిః॥ ౧౧ ॥ తతస్సర్వగుణోదర్కే సానుకూల్యగ్రహోదయే। జజ్ఞేవంశధరఃపాణ్డోర్భూయః పాణ్డురివౌజసా॥౧౨॥ తస్యప్రీతమనారాజా విప్రైర్ధౌమ్యకృపాదిభిః। జాతకంకారయామాసవాచయిత్వాసుమఙ్గళమ్॥౧౩॥ హిరణ్యంగాంమహీంగ్రామాన్హస్త్యశ్వాన్నృపతిర్వరాన్। ప్రాదాత్స్వన్నంచవిప్రేభ్యఃప్రజాతీర్థేసతీర్థవిత్ ॥౧౪॥ తమూచుర్బ్రాహ్మణాస్తుష్టారాజానంప్రశ్రయానతమ్। ఏషహ్యస్మిన్ప్రజాతన్తౌపూరూణాంపౌరవర్షభ।౧౫॥ దైవేనాప్రతిఘాతేనశుక్లే సంస్థాముపేయుషి। రాతో వోఽనుగ్రహార్థాయవిష్ణునాప్రభవిష్ణునా ॥౧౬॥ తస్మాన్నామ్నావిష్ణురాతఇతిలోకేబృహచ్ఛ్రవాః। భవిష్యతినసన్దేహోమహాభాగవతోమహాన్॥౧౭॥ యుధిష్ఠిరఉవాచ॥ అప్యేషవంశ్యాన్రాజర్షీన్పుణ్యశ్లోకాన్మహాత్మనః। అనువర్తితాస్విద్యశసాసాధువాదేనసత్తమాః॥౧౮॥ బ్రాహ్మణా ఊచుః॥ పార్థ ప్రజావితా సాక్షాదిక్ష్వాకురివమానవః। బ్రహ్మణ్యస్సత్యసన్ధశ్చరామోదాశరథిర్యథా॥౧౯॥ ఏషదాతాశరణ్యశ్చయథాహ్యౌశీనరశ్శిబిః। యశోవితనితాస్వానాం దౌష్యన్తిరివయజ్వనామ్॥౨౦॥ ధన్వినామగ్రణీరేషతుల్యశ్చార్జునయోర్ద్వయోః। హుతాశఇవదుర్ధర్షస్సముద్రఇవదుస్త

రాతోరక్షితః,తస్మాద్విష్ణునారాతత్వరూపాత్ప్రవృత్తినిమిత్తాత్, నామ్నా,వాచకేనశబ్దేన-లోకే,విష్ణురాతఇతిప్రసిద్ధో,బృహచ్ఛ్రవాఃవిపులకీర్తిః,గుణైర్మహాన్,మహాభాగవతశ్చ,భవిష్యతి,నాత్రసందేహః ❁ ॥౧౫॥౧౬॥౧౭॥ ❁విప్రైరేవముక్తోయుధిష్ఠిరః-తస్యభావినోగుణా-న్బుభుత్సుఃపృచ్ఛతి॥అపీతి॥ అపిస్విదిత్యేతద్ద్వయంసముదితంప్రశ్నద్యోతకం-హేసత్తమాః-ఏషజాతశ్శిశుః- సాధువాదేనసాధూనాముపదేశేనహేతునా-మహాత్మనః,పుణ్యశ్లోకాన్-వంశ్యాన్,రాజర్షీన్పాణ్డ్వాదీన్,యశసాఽనువర్తితాస్వత్ అనువర్తిష్యతేకిం, పాణ్డ్వాదివ, ద్యశస్వీభవిష్యతీతిప్రశ్నః,సాధూనాంవాదోయస్మిన్విషయభూతే,తేనయశసాఽనువర్తితాస్వితిదివాఽన్వయః ❁ ॥౧౮॥ ❁ఏవమాపృష్టాజాతకకోవిదాబ్రాహ్మణా,స్తస్యభావినోగుణాన్వర్ణయన్తి॥ పార్థేత్యాదిభిర్దశభిః,, నకేవలమనితరసాధారణైకగుణమేకమేవానువర్తితా-అపితు,తత్తదసాధారణగుణాన్సర్వానపిత్యాహుః,, హేపార్థ -మానవఃమనోర్వైవస్వతస్యసుత-ఇక్ష్వాకురివ,సాక్షాత్,ప్రజాపితాప్రజానామవితారక్షితా, యథా, దాశరథిఃదశరథపుత్రశ్శ్రీరామ, స్తద్వద్బ్రహ్మణ్యఃబ్రహ్మకులేసాధుః-సత్యేవాభికేసంధాదృఢాభిసంధిర్యస్యతథాభూతశ్చ ❁ ॥౧౯॥ ❁ఏషదాతాఅత్మపర్యన్తదాతా,శరణ్యశ్శరణంరక్షణోపాయమర్హతీతిశరణ్యః-యథా,ఔశీనరఃఉశీనరసుత, శ్శిబిశ్చక్రవర్తీ, తద్వత్,దౌష్యన్తిరివభరతఇవ,యజ్వనాంయష్టౄణాం,యశోవితనితాయశోవిస్తారయితా ❁॥౨౦॥ ❁ధన్వినాంధనుష్మతాం,అగ్రణీఃశ్రేష్ఠః,తత్రద్వయోరప్యర్జునయోఃకార్తవీర్యపార్థయో, స్తుల్యఃతాభ్యాంతుల్యఇత్యర్థః , హుతాశోఽగ్నిరివదుర్ధర్షఃప్రసాధుమశక్యః,సముద్రఇవదుస్తరఃఅగా

ధాశయః ✿॥౨౧॥ ✿ సింహాఇవవిక్రాన్తః-క్రాన్తిర్విక్రమః, పరాక్రమః-పాదపి ష్ఠేపపాదాన్వా, హిమవానివ, నిషేవ్యః సూతానా ముపజీవ్యః, అసౌ శిశుః-వసుధేవ మాతేవ , తితిక్షుః ప్రసహిష్ణుః-పితరావివ మాతాపితరావివ- సహిష్ణు రపరాధసహిష్ణుః ✿॥౨౨॥ ✿ సామ్యేసర్వభూతసమత్వే, పితామహేన బ్రహ్మణాసమస్తుల్యః-ప్రసాదే జ్ఞానప్రసాదే-అనుగ్రహేవా గిరిశోపమః రుద్రతుల్యః-సర్వభూతానాంపురుషార్థలిప్సూనాం- ఆశ్రయః ఆశ్రయితుంయోగ్యః, యథారమాశ్రయః శ్రీనివాసః- తద్వత్ ✿॥౨౩॥ ✿ సర్వైస్సద్గుణైః నిర్దిష్టాగుణాస్తత్కృతంయన్మాహాత్మ్యం యస్మిన్, కృష్ణంభగవన్తం, మనువ్రతః అనువర్తితా, కృష్ణతుల్యసద్గుణమాహాత్మ్యయుక్త ఇత్యర్థః, రన్తిదేవఇవోదారః త్యాగీ ✿॥౨౪॥ ✿ ధృత్యాధైర్యేణ బలిసమః పైరోజనితుల్యః, ప్రహ్లాదఇవ-కృష్ణే భగవతి, భక్తఇతి శేషః-సద్గ్రాహః సతాంగ్రాహకశ్చ-ఏషశిశుః అశ్వమేధానామాహర్తా అనుష్ఠాతా, వృద్ధానాంజ్ఞానేనవయసాస్థానేనచవృద్ధానాం - పర్యుపాసకః యథోచితసేవకః ✿॥౨౫॥ ✿ రాజర్షీణాంజనమేజయాదీనాం-జనయితా, ఉత్పథగామినాంధర్మమార్గాదపవర్తినాం, శాస్తా, భువః పృథ్వ్యాః హేతోః, ధర్మస్య కారణాన్నిమిత్తాద్ధర్మార్థం చేత్యర్థః-ఏషకలేర్నిగ్రహీతా కలిం నిగ్రహీష్యతి ✿॥౨౬॥ ✿ ద్విజపుత్రేణోపసర్జితాత్ శాపద్వారానియోజితాత్- తక్షకాదాత్మనః స్వస్య-మృత్యుంమరణ - ముపశ్రుత్యాకర్ణ్య, ముక్తోదేహతదనుబన్ధిషుసఙ్గోయేనతథాభూతో-హరేః-పదంస్థానం, ప్రపత్స్యతే ప్రాప్స్యతి ✿॥౨౭॥ ✿ ముక్తసఙ్గో హరేః పదం ప్రపత్స్యత ఇత్యేతదేవోపపాదయతి॥ వ్యాససుతాన్మునేః-శుకాత్, జిజ్ఞాసితం విచారితంనిర్ణీత-మితియావత్ , ఆత్మయాథాత్మ్యం ప్రత్యగాత్మపరమా-

రః॥౨౧॥ మృగేన్ద్ర ఇవ విక్రాన్తో నిషేవ్యో హిమవానివ। తితిక్షుర్వసుధేవాసౌ సహిష్ణుః పితరావివ॥౨౨॥ పితామహసమస్సామ్యే ప్రసాదే గిరిశోపమః। ఆశ్రయస్సర్వభూతానాం యథాదేవో రమాశ్రయః ॥ ౨౩ ॥ సర్వసద్గుణమాహాత్మ్య ఏష కృష్ణమనువ్రతః। రన్తిదేవ ఇవోదారో యయాతిరివ ధార్మికః ॥౨౪ ॥ ధృత్యా బలిసమః కృష్ణే ప్రహ్లాద ఇవ సద్గ్రహః। ఆహర్తైషోఽశ్వమేధానాం వృద్ధానాం పర్యుపాసకః॥౨౫॥ రాజర్షీణాం జనయితా శాస్తా చోత్పథగామినామ్। నిగ్రహీతా కలేరేష భువో ధర్మస్య కారణాత్॥౨౬॥ తక్షకాదాత్మనో మృత్యుం ద్విజపుత్రోపసర్జితాత్। ప్రపత్స్యత ఉపశ్రుత్య ముక్తసఙ్గః పదం హరేః॥ ౨౭ ॥ జిజ్ఞాసితాత్మయాథాత్మ్యో మునేర్వ్యాససుతాదసౌ। హిత్వేదం నృప గఙ్గాయాం యాస్యత్యద్ధాఽకుతోభయమ్ ॥౨౮॥ ఇతి రాజ్ఞ ఉపాదిశ్య విప్రా జాతకకోవిదాః। లబ్ధాపచితయస్సర్వే ప్రతిజగ్ముస్స్వకాన్గృహాన్॥౨౯॥ స ఏష లోకే విఖ్యాతః పరీక్ష ✿ దితి యత్ప్రభుః। పూర్వం దృష్టమనుధ్యాయన్పరీక్షేత నరేష్విహ॥౩౦॥ స రాజపుత్రో వవృధ ఆశు శుక్ల ఇవోడుపః। ఆపూర్యమాణః పితృభిః కాష్ఠాభిరివ సోఽన్వహమ్॥ ౩౧॥ యక్ష్యమాణోఽశ్వమేధేన జ్ఞాతిద్రోహజిహా

త్మస్వరూపస్వభావతత్త్వం దేహతదనుబన్ధిసఙ్గహేతుభూతంయేన - సోఽసౌపరీక్షిత్ , హేనృప , ఇదంశరీరం-గఙ్గాయాం-త్యక్త్వా, నాస్తికుతశ్చిద్భయంయస్మా- త్త-ద్ధరేఃపద - మద్ధాస్ఫుటం, యాస్యతి ✿॥౨౮॥ ✿ ఇత్థం రాజ్ఞే యుధిష్ఠిరాయ, తద్గుణకర్మాదిక, ముపాదిశ్య ఆవేద్య, జాతకే , జాతకముత్పన్నమధికృత్య ప్రవృత్తే జ్యోతిశ్శాస్త్రే, కోవిదానిపుణాః, విప్రాస్సర్వే, లబ్ధా అపచితిర్బహుమతిర్యైస్తథాభూతాః, స్వకాన్, గృహాన్ స్వగృహాన్ ప్రతిజగ్ముః ✿॥౨౯॥ ✿ స, జాతకకోవిదై, రనువర్ణితథావిగుణః ఏషఉత్తరాసుతః , పరీక్షిదితిలోకేవిఖ్యాతః, య-ద్యస్మాత్ -ప్రభురయ-ముత్తరాసుతో గర్భే మాతురుదరే, దృష్టంపురుషం - ధ్యాయన్ - ఇహలోకే నరేషుతంపురుషం, పరీక్షేత, పరీక్షితవా-నన్వేషితవానితి యావత్- పరీక్ష్య శ్రీకృష్ణమధ్యవస్యదిత్యర్థః -తతః ప్రవృత్తినిమిత్తాత్పరీక్షిచ్ఛబ్దవాచ్యోవిఖ్యాతఇత్యర్థః, పూర్వం పరీక్షితక ఇత్యసావితిగర్భావస్థాయాంపరీక్షణమపి - తచ్ఛబ్దప్రవృత్తినిమిత్తమితిసూచితమ్, పరిపూర్వాదీక్షతేశ్శతరిపరీక్షదితిరూపం, పరీక్షిదితిచపాఠికః పారోదృశ్యతే, తదాప్యస్పృరుహాయుషిభ్యఇనిరిత్యాణాదికసూత్రే- ఈక్షతేర్గ్రహణాభావే పిబాహులకాదిత్ప్రత్యయే హారిత్సరిదాదిశబ్దవద్వ్యుత్పాద్యః ✿॥౩౦॥ ✿ సపరీక్షిదితి ప్రసిద్ధో రాజపుత్రః, ఏకస్తచ్ఛబ్దః ప్రసిద్ధిద్యోతకః-అపరస్తు ప్రకృతపరామర్శక, ఇత్యతోనపౌనరుక్త్యం, పితృభిర్హేతుభూతైః, సన్వహమాశువవృధే యథాశుక్లేపక్షే, ఆపూర్యమాణాభిః, కాష్ఠాభిః, కలాభిః, ఉడుపశ్చన్ద్రోవర్ధతేతద్వత్ ✿॥౩౧॥ ✿ అథయదకార్షీత్తత్ప్రశ్నస్యోత్తరంసోపోద్ఘాతమాహ ॥ యక్ష్యమాణ ఇత్యాదినాయావత్పఞ్చదశాధ్యాయపరిసమాప్తి ,, జ్ఞాతిద్రోహజిహాసయాజ్ఞాతివధప్రయుక్తదోషపరిజిహీర్షయా , అశ్వమేధేన ,, తరతితరతిబ్రహ్మహత్యాం యోఽశ్వమేధేనయజ

శ ,, ఇతి బ్రహ్మహత్యాదీనామపి పరిహారకతయా శ్రుతేన ,, బ్రహ్మహత్యాశ్వమేధాభ్యాం నాపరం పుణ్యపాపయోః,, రితి నిరతిశయపుణ్యత్వేన చ ప్రసిద్ధేనాశ్వమేధేన , యక్ష్యమాణో , భగవన్తమారాధయితుకామో , రాజా యుధిష్ఠిరః , అన్యత్ర కరదణ్డయోః, కరః స్వామిగ్రాహ్యః, దణ్డః, ప్రసిద్ధః, తయోరన్యత్ర, తాభ్యాం వినేత్యర్థః, అలబ్ధధనః ఉపాయాన్తరేణాప్రాప్తధనః, మనో, వధ్యా చిన్తితవాన్ -కరదణ్డాభ్యాం లబ్ధం ధనం యాగానర్హం, ఉపాయాన్తరేణ తు న ప్రాప్తం ధన, మతః కథం యక్ష్యామీతి చిన్తావ్యాకులో బభూవేత్యర్థః ॥ ౩౨ ॥ తస్య యుధిష్ఠిరస్యాభిప్రేతమాలక్ష్య , చ్యుతేనాహూతేన శ్రీకృష్ణేన , చోదితా ఆదిష్టా , ఆహూతో భగవానితి వక్ష్యమాణత్వాత్, భ్రాతరో భీమాదయః , ఉదీచ్యాం దిశి ప్రహీణం, పరాజితై రాజభిస్త్యక్తం , ధనం భూరిశః ఆజహ్రుః ॥ ౩౩ ॥ తేన ధనేన సంభృతాస్సంచితాస్సంభారాః యాగసాధనాని యస్య సః, అతఏవ లబ్ధకామః, యుధిష్ఠిర , స్త్రిభిర్వాజిమేధైః, ర్భీతో మన్త్రతన్త్రద్రవ్యలోపాదిభ్యో భీతః నిశ్ఛిద్రం యథా తథేతి భావః, హరిం సమ్యగారాధితవాన్ ॥ ౩౪ ॥ భగవాన్ కృష్ణోపి , రాజ్ఞా ఆహూతః ద్విజైర్నృపం యుధిష్ఠిరం యాజయిత్వా, సుహృదాం ప్రియం కర్తుమిచ్ఛయా, కతిచిన్మాసాన్, ఉవాస ॥ ౩౫ ॥ తతో బన్ధుభిస్సహ, రాజ్ఞా యుధిష్ఠిరేణ -కృష్ణయా ద్రౌపద్యా, చానుజ్ఞాతో , అర్జునేన సహితో, యదుభిశ్చ పరివృతో , హే బ్రహ్మన్ -ద్వారవతీం యయౌ ॥ ౩౬ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం ప్రథమస్కన్ధే ద్వాదశోఽధ్యాయః ॥

కురుపాణ్డవయుద్ధాత్ప్రాగేవ మన్త్రాద్ధృతరాష్ట్రేణాహూత- స్తత్పుత్రేణాపరాధ్యమానో-విదుర- స్తీర్థయాత్రా

సయా । రాజాఽలబ్ధధనో దధ్యావన్యత్ర కరదణ్డయోః ॥ ౩౨ ॥ తదభిప్రేతమాలక్ష్య భ్రాతరోఽచ్యుతచోదితాః। ధనం ప్రహీణమాజహ్రురుదీచ్యాం దిశి మారిశః॥ ౩౩ ॥ తేన సంభృతసంభారో లబ్ధకామో యుధిష్ఠిరః। వాజిమేధైస్త్రిభిర్భీతో యజ్ఞైః సమయజద్ధరిమ్॥ ౩౪ ॥ ఆహూతో భగవాన్రాజ్ఞా యాజయిత్వా ద్విజైర్నృపమ్। ఉవాస కతిచిన్మాసాన్సుహృదః ప్రియకామ్యయా ॥ ౩౫ ॥ తతో రాజ్ఞాభ్యనుజ్ఞాతః కృష్ణయా సహ బన్ధుభిః। యయౌ ద్వారవతీం బ్రహ్మన్సార్జునో యదుభిర్వృతః॥ ౩౬ ॥

*** ఇతి శ్రీమద్భాగవతే , మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, ద్వాదశోఽధ్యాయః ***

సూత ఉవాచ॥ విదురస్తీర్థయాత్రాయాం మైత్రేయాదాత్మనో గతిమ్। జ్ఞాత్వాగాద్ధాస్తినపురం తయావాప్తవివిత్సితః ॥ ౧ ॥ యావతః కృతవాన్ప్రశ్నాన్ క్షత్తా కౌషారవాగ్రతః। జాతైకభక్తిర్గోవిన్దే తేభ్యశ్చోపరరామ హ ॥ ౨ ॥ తం బన్ధుమాగతం దృష్ట్వా ధర్మపుత్రస్సహానుజః । ధృతరాష్ట్రో యుయుత్సుశ్చ సూతశ్శారద్వతః పృథా ॥ ౩ ॥ గాన్ధారీ ద్రౌపదీ బ్రహ్మన్ సుభద్రా చోత్తరా కృపీ। అన్యాశ్చ జామయః పాణ్డోర్జ్ఞాతయస్ససుతాః స్త్రియః॥ ప్రత్యుజ్జగ్ముః ప్రహర్షేణ ప్రాణం తన్వ ఇవాగతమ్ ॥ ౪॥ అభిసంగమ్య విధివత్పరిష్వఙ్గాభివాదనైః ముముచుః ప్రేమబాష్పౌఘం విరహౌత్కణ్ఠ్యకాతరాః ॥ ౫॥ రాజా తమర్హయాంచక్రే కృతాసనపరిగ్రహమ్।

యాం నిమిత్తభూతాయాం -గతః-తత్రాత్మనః పరమాత్మనో-గతిం యాథాత్మ్యం-మైత్రేయాద్విజ్ఞాత్వా-తయా ఆత్మగత్యా జ్ఞానవిషయభూతయా-అవాప్తవివిత్సితః కృతకృత్యః,, వివిత్సిత ఇతి పాఠే,, విదితవేద్యః,, యేనాశ్రుతం శ్రుతం భవత్యమతం మతమవిజ్ఞాతం విజ్ఞాతం,, ఆత్మని ఖల్వరే దృష్టే శ్రుతే మతే విదితే ఇదం సర్వం విజ్ఞాతం భవతి,, ఇతి శ్రుతేః,, పునర్హాస్తినపురం ప్రాగాత్ ॥ ౧॥ తయావాప్తవివిత్సిత ఇత్యేతదేవోపపాదయతి॥ యావతః ॥ క్షత్తా విదురః-కౌషారవో మైత్రేయః కుషారవగోత్రప్రసూతత్వాత్ -తస్యాగ్రతః-యావతః ప్రశ్నాన్- కృతవాన్ తత్ర కతిపయానామేవ ప్రశ్నానాముత్తరైర్గోవిన్దే జాతా ఏకా అవ్యభిచారిణీ అనన్యప్రయోజనా భక్తిర్యస్య తథాభూతః, తేభ్యోఽవశిష్టప్రశ్నేభ్య , ఉపరరామ, అవశిష్టప్రశ్నానాముత్తరాణి న శుశ్రావేత్యర్థః- జాతైకభక్తిరిత్యనేన కృతకృత్యత్వముక్తమ్ ॥ ౨॥ తం-మాగతం బన్ధుం-విదురం, జ్ఞాత్వా, సహానుజో, ధర్మపుత్రో యుధిష్ఠిరః-ధృతరాష్ట్రాదయః, సూతస్సంజయః- శారద్వతః కృపః-అన్యాశ్చ జామయః, అన్తఃపురస్త్రియః, ససుతాః , పాణ్డోర్జ్ఞాతయశ్చ- హే బ్రహ్మన్ , ప్రహర్షేణ ప్రత్యుజ్జగ్ముః అభిముఖం యయుః యథా ఆగతం ప్రాణం, తన్వశ్శరీరాణి-తద్వత్ -ప్రాణమాగతమివ- తం ప్రత్యుజ్జగ్మురిత్యర్థః ॥ ౩॥ ౪ ॥ పరిష్వఙ్గాభివాదనైః, విధివద్యథోచితం, అభిసఙ్గమ్య-విరహప్రయుక్తౌత్కణ్ఠ్యేన కాతరాః- ప్రేమబాష్పౌఘం ఆనన్దాశ్రుసమూహం ముముచుః ॥ ౫ ॥ కృత ఆసనపరిగ్రహో యేన తం, విదురం, రాజా యుధిష్ఠిరః-అర్హయామాస పూజయామాస॥ తతో

౧ శ్లో॥ పా॥ వివిత్సితః

భుక్తవన్తంవిశ్రాన్తమాసనేసుఖమాసీనంతంవిదురం,స్వాన్తాంశ్శృణ్వతాంసతాం,ప్రశ్రయేణావనతఃప్రాహ ✽॥౬॥౭॥ ✽
తి దేవాహ॥అపీత్యాదిభిశ్చతుర్భిః,,యుష్మత్పక్షయోఃపరిగ్రహరూపయోః,ఛాయాయాంసమేధితా - న్నోఽస్మాన్,నపిస్మర
థ-స్మరథకిం,,ఆత్మనాంతత్పక్షచ్ఛాయాసమేధితత్వంస్మారయతి,,సమాతృకాఃమాత్రాసహితాః , వయం,విషాగ్న్యా
దిరూపాద్విపద్గణాత్, య-ద్యేనత్వయా,విమోచితాః ✽ ॥ ౮ ॥ ✽క్షితిమణ్డలంచరద్భిః-కయావృత్త్యావర్తితం,ఇహభూత
లేకానితీర్థాని,భగవత్క్షేత్రముఖ్యానిచ-భవద్భిస్సేవితాని ✽ ॥ ౯ ॥ ✽నహికృతకృత్యానాంభవతాంతీర్థయాత్రయాస్వ
ప్రయోజనమస్తీత్యభిప్రాయేణాహ॥భవద్విధాఇతి॥హేవిభో,భవాదృశాఃభాగవతాః , స్వయమేవ,తీర్థభూతాఃపవిత్ర
భూతాః,అతస్తీర్థయాత్రాకృతంపవిత్రత్వంనాపేక్షితమితిభావః-తర్హికిమర్థంతీర్థాన్యటన్తీత్యత్రాహ॥తీర్థీకుర్వన్తీతి॥
స్వాన్తస్థేన-గదాభృతాభగవతా,తీర్థాన్యపి-తీర్థీకుర్వన్తి-తీర్థాన్యపితీర్థీకర్తుంతాన్యటన్తీతిభావః,వస్తుతఃపరిశుద్ధాన్యేవ
గఙ్గాదితీర్థానితథాపి-పాపిభిస్తేషుపరిహృతానిపాపాన్యాదాయ-తాన్యపిపవిత్రీకుర్వన్తి-స్వగతానితు -స్వాన్తరాత్మత
యాఽవస్థితోగదాభృన్నాశయతి-తస్యత్వఘప్రతిభటత్వాన్నతస్మిన్పాపసమావేశప్రసక్తిరితిభావః-ఏతదభిప్రాయేణైవ
గదాభృతేత్యుక్తం-తథాచనవమే,,కించాహంతుభువంయాస్యేనరామయ్యామృజన్త్యఘం। మృజామితదఘంక్వాహంరా
జంస్తత్రవిచిన్త్యతాం,,మితిగఙ్గయోక్తోభగీరథఆహ॥సాధవోన్యాసినశ్శాన్తాబ్రహ్మిష్ఠాలోకపావనాః॥ హరన్త్యఘంతేఽ
ఙ్గసఙ్గాత్తేష్వాస్తేహ్యఘభిద్ధరిరితి ✽ ॥ ౧౦॥ ✽అపినఇతి॥హేతాత-కృష్ణఏవదేవతాయేషాంతే-నోఽస్మాకం-సుహృదో
బాన్ధవాశ్చ - యదవః - దృష్టాః - అథవాస్వపుర్యాంద్వారకాయాం - సుఖమాసతఇతిశ్రుతాఃకిం ✽ ॥ ౧౧ ॥ ✽

తంభుక్తవన్తమాసీనంవిశ్రాన్తంసుఖమాసనే॥ప్రశ్రయావనతోరాజాప్రాహతేషాంచశృణ్వతామ్॥౬॥౭॥
యుధిష్ఠిరఉవాచ॥ ఆపిస్మరథనోయుష్మత్పక్షచ్ఛాయాసమేధితాన్।విపద్గణాద్విషాగ్న్యాదేర్మోచితాయత్స
మాతృకాః ॥ ౮ ॥ కయావృత్త్యావర్తితంవశ్చరద్భిఃక్షితిమణ్డలమ్ । తీర్థానిక్షేత్రముఖ్యానిసేవితానీహభూ
తలే ॥ ౯ ॥ భవద్విధాభాగవతాస్తీర్థభూతాస్స్వయంవిభో । తీర్థీకుర్వన్తితీర్థానిస్వాన్తస్థేనగదాభృ
తా ॥ ౧౦ ॥ అపినస్సుహృదస్తాతబాన్ధవాఃకృష్ణదేవతాః। దృష్టాశ్శ్రుతావాయదవస్స్వపుర్యాంసుఖమాస
తే ॥ ౧౧ ॥ ఇత్యుక్తోధర్మరాజేనసర్వంతత్సమవర్ణయత్ । యథానుభూతంక్రమశోవినాయదుకులక్షయమ్॥
నన్వప్రియందుర్విషహంనృణాంస్వయముపస్థితమ్।నావేదయత్సకరుణోదుఃఖితాన్ద్రష్టుమక్షమః॥౧౩ ॥ కం
చిత్కాలమథావాత్సీత్సత్కృతోదేవవత్సుఖమ్।భ్రాతుర్జ్యేష్ఠస్యశ్రేయస్కృత్సర్వేషాంప్రీతిమావహన్॥
అబిభ్రదర్యమాదణ్డంయథావదఘకారిషు।యావద్దధారశూద్రత్వంశాపాద్వర్షశతంయమః॥౧౫॥యుధిష్ఠి
రోలబ్ధరాజ్యోదృష్ట్వాపౌత్రంకులం✽ధరమ్।భ్రాతృభిర్లోకపాలాభైర్ముముదేపరమశ్రియా ॥ ౧౬ ॥ ఏవంగృ

ఇతిత్థం ధర్మరాజేనోక్తః విదురో యదుకులక్షయం వినాన్యత్సర్వం - యథానుభూతం , దృష్టంశ్రుతం చానతిక్ర
మ్య - క్రమశస్సమవర్ణయత్ ✽ ॥ ౧౨ ॥ ✽ యదుకులక్షయంకుతోనావర్ణయదిత్యత్రాహ॥నన్వితి ॥ నను హేశౌనక
దుర్విషహంసోఢుమశక్యం , స్వయముపస్థితంస్వయమేవోపస్థాస్యద ప్రియం - యదుకులక్షయాత్మకం - నావేద
యత్-కుతః-యతస్సకరుణఃదయావాన్-అతఏవ-దుఃఖితాన్దుఃఖిష్యమాణాన్-ద్రష్టుమక్షమఃఅసహిష్యమాణః ✽॥౧౩ ॥ ✽
అయందేవవదీశ్వరవత్ , సత్కృతోబహుమతః - కించిత్కాలంజ్యేష్ఠస్యభ్రాతుః - ధృతరాష్ట్రస్య,శ్రేయస్కృత్ -
సర్వేషాంధర్మరాజాదీనాంప్రీతిమావహన్ , సుఖమవాత్సీత్ఉవాస- శ్రేయఃకర్తుంప్రీతిమావోఢుంచావాత్సీదిత్యర్థః
భ్రాతుశ్శ్రేయస్కరణమత్ర-తస్యమరణజ్ఞాపనపూర్వకంముక్త్యుపాయప్రవర్తనరూపంవివక్షితమ్ ✽ ॥ ౧౪ ॥ ✽క
థంతస్యతద్భావనసామర్థ్యమితిశఙ్కావ్యుదాసాయసర్వప్రాణిమృత్యుకాలజ్ఞస్తద్దణ్డధరశ్చయోయమ-స్సఏవాయంవిదు
రఇతి-వదన్శఙ్కాన్తరంచనిరాహ॥అబిభ్రదితి॥శాపాన్మాణ్డవ్యశాపాద్ధేతోః-యమః-యావచ్ఛూద్రత్వంవిదురరూపశూ
ద్రభావం-దధార-తావద్వర్షశతమర్యమాసూర్యః - అఘకారిషుపాపిషు-యథాఘంతత్పాపానురూపం-దణ్డమబిభ్రత్ధా
రయామాస - అనేనయమఏవవిదురశ్చే - ద్యమాధికారంకఃకృతవానిత్యాశఙ్కావ్యుదస్తా-యమాధికారంస్వాధికారంచ-
అర్యమైవాకరోదితిభావః ✽ ॥౧౫॥ ✽భ్రాతుశ్శ్రేయస్క్రియామేవప్రపఞ్చయితుంతావత్తాదాత్వికంయుధిష్ఠిరాదిసం
స్థానప్రకారమాహ॥యుధిష్ఠిరఇతిద్వాభ్యామ్॥ లబ్ధంరాజ్యంయేనసః-యుధిష్ఠిరః-కులధరంకులనిర్వాహకం-పౌత్రంపరీక్షి
తం దృష్ట్వా-ఇన్ద్రాదిలోకపాలసదృశైర్భ్రాతృభిఃపరమయాశ్రియావముముదే ✽॥౧౬॥ ✽ ఏవంగృహేష్వాసక్తానాంత

దీహయా గార్హస్థ్యచేష్టయా ప్రమత్తానామవిదితమృత్యుకాలానాం-కర్తరిషష్ఠీ-తై-రవిజ్ఞాతః-పరమః-సర్వంవశీకుర్వన్-అ
తఏవదుస్తరఃకస్యాప్యవశ్యః కాలోఽత్యక్రామత్ అతిక్రాన్తవాన్-తదీహయా-అవిజ్ఞాత ఇతివాన్వయః-యుధిష్ఠిరాదీనాం-
విషయానుభవకాలో-వ్యతిక్రాన్తోబభూవేత్యర్థః ॥ ౧౭ ॥ భ్రాతుశ్శ్రేయసిక్రియాప్రకారంప్రపఞ్చయతి,, విదుర
ఇత్యాదిభిర్దశభిః॥ తం-కాలాతిక్రమ-మభిప్రేత్య-విదురోధృతరాష్ట్రమభాషత-తదేవాహ,, రాజన్నిత్యాదిసార్ధైర్నవభిః,,
హేరాజన్-ఇతః శీఘ్రంనిర్గమ్యతాం-త్వయేతి శేషః-ఆగతముపస్థిత-మిదంభయం-పశ్యఆలోచయ ॥ ౧౮ ॥ కింతత్రా
హ॥ ప్రతిక్రియేతి॥ కుతశ్చిదపిహేతోః-కదాచిదపి యస్య-ప్రతికారో నివారణం-నాస్తి సఏషభగవాన్-భగవన్నియామ్యః-స
ర్వేషాం-నః-అస్మాకం-కాలో మృత్యుకాలః-సమాగతస్సముపస్థితః ॥ ౧౯ ॥ గృహాసక్తింత్యాజయితుంకాలంవిశింష
న్నాహ॥ యేనేతి॥ అయంపరిదృశ్యమానోజనః-యేనమృత్యుకాలేనాభిపన్నః అభిపద్యమానః - ప్రియతమైర్నిరతిశయప్ర
యైఃప్రాణైరపి-సద్యోముచ్యేతత్యజ్యేత-అన్యైఃప్రాణానుబన్ధిభిర్ధనాదిభిర్ముచ్యేతేతికిమువక్తవ్యం-సకాలస్సమాగతఇత్య
న్వయః ॥ ౨౦ ॥ విరక్తిముత్పాదయితుంతస్యావస్థాంవర్ణయతి॥ పిత్రిత్యాదిభిశ్చతుర్భిః,, తవపిత్రాదయో-హతాఃచ్యు
తాః-వయోయౌవనం-చాపగతం-ఆత్మాదేహో-జరయాగ్రస్తః-తథాపి-పరేషాంశత్రూణాం-గేహముపాససేజీవనార్థ
మితిశేషః ॥ ౨౧ ॥ జీవితాశాన్త్యాజయితుంవిస్మయమానఆహ॥ అహోమహీయసీతి॥ అహోజన్తోర్జీవితాశా-మహీయ
సీబలవతీ, యయాజీవితాశయా, భవాన్, భీమేనావర్జితంపరిహాయదత్తం, పిణ్డంకబళం, మాదత్తేస్వీకరోతి, అత్తీతియా

గృహేషుసక్తానాంప్రమత్తానాంతదీహయా। అత్యక్రామదవిజ్ఞాతఃకాలఃపరమదుస్తరః ॥ ౧౭ ॥ విదురస్తదభి
ప్రేత్యధృతరాష్ట్రమభాషత। రాజన్నిర్గమ్యతాంశీఘ్రంపశ్యేదంభయమాగతమ్ ॥ ౧౮ ॥ ప్రతిక్రియానయ
స్యేహకుతశ్చిత్కర్హిచిత్ప్రభో। సఏషభగవాన్కాలస్సర్వేషాంనస్సమాగతః॥ ౧౯ ॥ యేనచైవాభిపన్నో
యంప్రాణైఃప్రియతమైరపి। జనస్సద్యోవియుజ్యేతకిముతాన్యైర్ధనాదిభిః॥ ౨౦ ॥ పితృభ్రాతృసుహృత్పుత్రా
హతాస్తేవిగతంవయః। ఆత్మాచజరయాగ్రస్తఃపరగేహముపాససే॥ ౨౧ ॥ అహోమహీయసీజన్తోర్జీవితా
శాయయాభవాన్। భీమేనావర్జితంపిణ్డమాదత్తేగృహపాలవత్॥ ౨౨ ॥ అగ్నిర్నిసృష్టోదత్తశ్చగరోదారాశ్చదూ
షితాః। హృతంక్షేత్రంధనంయేషాంతద్దత్తైరసుభిఃకియత్॥ ౨౩ ॥ తస్యాపితవదేహోయంకృపణస్యజిజీవిషోః।
పరైత్యనిచ్ఛతోజీర్ణోజరయావాససీఇవ ॥ ౨౪ ॥ గతస్వార్థమిమందేహంవిరక్తోముక్తబన్ధనః। అవిజ్ఞాతగతిర్జ
హ్యాత్సవైధీరఉదాహృతః ॥ ౨౫ ॥ యస్స్వకాత్పరతోవేహజాతనిర్వేదఆత్మవాన్। హృదికృత్వాహరింగేహా
త్ప్రవ్రజేత్సనరోత్తమః॥ ౨౬ ॥ అథోదీచీందిశంయాతుస్వైరజ్ఞాతగతిర్భవాన్। ఇతోఽర్వాక్ప్రాయశఃకాలః

వత్, గృహపాలః, శ్వా, తద్వత్ ॥ ౨౨ ॥ పిణ్డస్యభీమాపవర్జితత్వఖ్యాపనాయభీమాదీనాంశత్రుత్వంప్రఖ్యాపయం
స్తదపవర్జితపిణ్డేనప్రాణధారణమత్యన్తంనిహీనమిత్యాహ॥ అగ్నిరితి॥ యేషామిత్యస్యాగ్న్యాదిభిఃప్రత్యేకమన్వయః-యే
షామగ్నిర్నిసృష్టః- లాక్షాగృహేష్వితిశేషః-యేషాం-గరోవిషం-దత్తం- యేషాంచ, దారాఃద్రౌపదీ, దూషితాఃకచగ్ర
హణవస్త్రాపహరణాదిభిర్దూషితాః, యేషాం-ధనం, క్షేత్రం, రాజ్యం, చాపహృతం, సర్వంత్వయేతిబోధ్యం, తత్రత్వ
త్పుత్రైరితికర్తృపదంతద్దత్తైస్తదపవర్జితైః, పిణ్డదానాయ దత్తైః, తద్దత్తైరిత్యుక్తం, అసుభిఃప్రాణైః, కియత్ నకించిత్,
నిహీనమిదంజీవితమిత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ కింపిధేయంప్రారబ్ధమనుభావ్యమేవేత్యత్రజీవితాశాన్త్యాజయితుమేవవిశింషన్నా
హ॥ తస్యేతి॥ తస్యతద్దత్తాసోః, కృపణస్య, జీవితుమిచ్ఛోరపి, అనిచ్ఛతః, దేహత్యాగమనిచ్ఛతోపి, తవ, దేహఇతిశేషఃజీర్ణో, వా
ససీఇవ, జరయా, దేహఃపరైతి, అపగమిష్యత్యేవ ॥ ౨౪ ॥ తర్హిజ్ఞాతిసన్నిధావత్రైవపరైత్విత్యత్రాహ॥ గతేతి॥ గతం
స్వార్థఃస్వాపేక్షితపురుషార్థోయస్మాత్తమిమం, దేహం, యో, జహ్యాత్త్యజేత్, కథంభూతః, విరక్తః దేహాదిషురాగరహి
తః, ముక్తానిబన్ధనానిసంసృతిబన్ధాధాయకానిపుణ్యపాపాత్మకానియేన, అవిజ్ఞాతాజ్ఞాతిభిరజ్ఞాతాగతిఃదేహత్యాగలోకా
న్తరప్రాప్తిప్రకారరూపాయస్య-సఏవ, ధీరఃయోగీ, ఉదాహృతః ॥ ౨౫ ॥ కిఞ్చ, స్వకాత్ స్వస్మాత్, పరతఃఅన్యస్మాద
న్యోపదేశాద్వా, ఇహ, జాతోనిర్వేదఃవైరాగ్యం యస్యసః, యఃపుమాన్, ఆత్మవాన్ జితేన్ద్రియః, హరింఆశ్రితానాంసం
సృతిబన్ధహరం, భగవన్తం, హృదికృత్వానిధాయ, ధ్యానేనసన్నిధాప్య, గేహాత్ప్రవ్రజేత్నిర్గచ్ఛేత్, సఏవనరేషూత్తమః,
త్వమేవంకుర్వితిభావః ॥ ౨౬ ॥ తదేవాహ ॥ అథేతి॥ అతఃస్వైరజ్ఞాతిభిః, అజ్ఞాతాగతిర్యస్య, సభవాన్, ఉదీచీందిశం, యాతు,

తత్ర హేతుమాహ॥ ఇతోఽర్వాగితోఽనన్తరం, కాలః, ప్రాయశః, పుంసాం గుణానాత్మగుణాన్, సత్క్రోధాదీన్, స్వకర్షతి అపనయతీతి తథాభూతః,, నన్ద్యాదిత్వాల్ల్యుః,, యద్వా,, ఇతోఽనన్తరకాలః అర్వాగదరః, నికృష్టః, కలికాల ఇతి యావత్, అర్వాక్త్వమేవాహ॥ గుణవికర్షణ ఇతి॥ గుణవికర్షణః ఉక్తోఽర్థః ॥ ౨౭ ॥ ఏవమిత్థం, అనుజేన విదురేణ, బోధితః, ఆజమీఢః, అజమీఢవంశజః, ఏతచ్చ నవమే స్ఫుటం,, ప్రజ్ఞైవ చక్షుర్యస్య, అన్ధ ఇతి భావః, యద్వా,, అన్ధత్వేఽపి ప్రజ్ఞయా చక్షుస్థానీయయా సర్వం సాక్షాత్కుర్వాణః-రాజా-ధృతరాష్ట్రః- భ్రాత్రా విదురేణ సందర్శితః అధ్వా గన్తవ్యదేశాధ్వా యస్య సః అనేన విదురో విత్తేనైవ సహ నిరగాదితి సూచ్యతే॥ ద్రఢిమ్నః- నితరాం దృఢాత్-దృఢమూలాత్-స్వేషు దేహతదనుబన్ధ్యాదిషు-స్నేహః అనురాగాస్త ఏవ పాశాః పాశవద్బన్ధనహేతుత్వాత్-తాన్-ఛిత్త్వా-నిశ్చక్రామ-గృహాదితి శేషః ॥ ౨౮ ॥ పతిమితి॥ సుబలస్య-పుత్రీ గాన్ధారీ న్యస్తః త్యక్తో దణ్డో మానసో హింసామయః తేషాం-సర్వభూతసుహృదాం యోగినాం - ప్రహర్షం హర్షకరం-హిమాలయం ప్రతి-యాన్తం గచ్ఛన్తం - పతిమనుజగామ-యుక్తం చైతదిత్యభిప్రాయేణ తం విశినష్టి॥ పతివ్రతా సాధ్వీ చేతి॥ మనస్వినామివేతి॥ సధృతరాష్ట్రనిర్గమ ఇత్యధ్యాహారః స నిర్గమః-మనస్వినాం వివేకినాం-సంప్రహార ఇవ స-న్నవస్థితః-మనస్వినాముద్బోధక ఇవావర్తతేత్యర్థః ॥ ౨౯ ॥ తతోఽజాతశత్రుః-హుతాః అగ్నయః ఆహవనీయాదయో యేన తథాభూతః - అనేన రాత్రావేవ ధృతరాష్ట్రో నిరగాదితి సూచితమ్-తిలాదిభిస్సత్కృత్య- విప్రాన్నత్వా-పిత్రోః కృతం మైత్రం యేన సః, అత ఏవ, గుర్వోః గాన్ధారీధృతరాష్ట్రయోః, వన్దనాయ తయోర్గృహం ప్రవిష్టః, పితరౌ సౌబలీం చ గాన్ధారీం చ, నాపశ్యత్ నదదర్శ, పితరావితి ద్వివచనేన విదురోఽపి వివక్షితః, సౌబల్యాః పృథగుపాదానాత్ ॥ ౩౦ ॥ తత స్తత్ర ధృ

పుంసాం గుణవికర్షణః॥ ౨౭ ॥ ఏవం రాజా విదురేణానుజేన ప్రజ్ఞాచక్షుర్బోధిత ఆజమీఢః। ఛిత్త్వా స్వేషు స్నేహపాశాన్ ద్రఢిమ్నో నిశ్చక్రామ భ్రాతృసందర్శితాధ్వా ॥ ౨౮ ॥ పతిం ప్రయాన్తం సుబలస్య పుత్రీ పతివ్రతా చానుగతా చ సాధ్వీ। హిమాలయం న్యస్తదణ్డప్రహర్షం మనస్వినామివ సత్సంప్రహారః ॥ ౨౯ ॥ అజాతశత్రుః కృతమైత్రో హుతాగ్నిర్విప్రాన్నత్వా తిలగోభూమిరుక్మైః। గృహం ప్రవిష్టో గురువన్దనాయ న చాపశ్యత్పితరౌ సౌబలీం చ ॥ ౩౦ ॥ తత్ర సఞ్జయమాసీనం పప్రచ్ఛోద్విగ్నమానసః ॥ ౩౧ ॥ గావల్గణే క్వ నస్తాతో వృద్ధో హీనశ్చ నేత్రయోః। అమ్బా వా హతపుత్రార్తా పితృవ్యః క్వ గతస్సుహృత్ ॥ ౩౨ ॥ అపి మయ్యకృతప్రజ్ఞే హతబన్ధుస్స భార్యయా। ఆశంసమానశ్శమలం గఙ్గాయాం దుఃఖితోఽపతత్ ॥ ౩౩ ॥ పితర్యుపరతే పాణ్డౌ సర్వాన్నస్సుహృదశ్శిశూన్। అరక్షతాం వ్యసనతః పితృవ్యౌ క్వ గతావితః ॥ ౩౪ ॥ సూత ఉవాచ॥ కృపయా స్నేహవైక్లబ్యాత్సూతో విరహకర్శితః। ఆత్మేశ్వరమచక్షాణో న ప్రత్యాహాతిపీడితః ॥ ౩౫ ॥ విమృజ్యాశ్రూణి పాణిభ్యాం విష్టభ్యాత్మానమాత్మనా। అజాతశత్రుం ప్రత్యూచే ప్రభోః పాదావనుస్మరన్ ॥ ౩౬ ॥ సఞ్జయ ఉవాచ॥ నాహం వేద వ్యవసితం

తరాష్ట్రగృహే ఆసీనం ఉపవిష్టం, సఞ్జయం, అజాతశత్రుః పప్రచ్ఛ, కథం భూతః, ఉద్విగ్నం భీతం మానసం యస్య తథాభూతః ॥ ౩౧ ॥ ప్రశ్నమేవాహ గావల్గణ ఇత్యాదిభిస్త్రిభిః॥ హే గావల్గణే, సఞ్జయ, నోఽస్మాకం, తాతః పితా, నేత్రయోః నేత్రాభ్యాం, హీనో రహితః, వృద్ధశ్చ, క్వ గతః, హతాః పుత్రాః యస్యాస్సా, అత ఏవ, ఆర్తా దుఃఖితా, అమ్బా గాన్ధారీ చ, క్వ గతా, తథా, పితృవ్యః పితుర్భ్రాతా, సుహృచ్చ, విదురః, క్వ గతః ॥ ౩౨ ॥ అపీత్యపిశబ్దః సంభావనాద్యోతకః, ప్రశ్నద్యోతకో వా, హతాః మయా హతాః బన్ధవః పుత్రాః యస్య సః, అత ఏవ, దుఃఖితః, భార్యయా సహ, అకృతప్రజ్ఞే వివేకహీనే, మయి, శమలం దోషమపరాధమితి యావత్, ఆశంసమానః చిన్తయన్, గఙ్గాయాం, అపతత్ పతితవాన్ స్యాత్, పతితవాన్ కిమితి వార్థః ॥ ౩౩ ॥ వాత్సల్యయుక్తత్వాత్ స్వాపరాధేష్వపి దోషమనవేక్ష్య ఉపకారమప్యుపకారత్వేన చిన్తయన్ పృచ్ఛతి॥ పితరీతి॥ పితరి పాణ్డౌ ఉపరతే మృతే సతి, సర్వాన్, నోఽస్మాన్, సుహృదః పుత్రాన్ శిశూన్-వ్యసనతః ఆపద్భ్యః, యావరక్షతాం, తౌ పితృవ్యౌ పితుర్భ్రాతరౌ-ధృతరాష్ట్రవిదురౌ-ఇతః క్వ గతౌ, ఛత్రిన్యాయేన-విదురాభిప్రాయో వా, వ్యసనతోఽరక్షతామిత్యుక్తమ్ ॥ ౩౪ ॥ ఏవముక్తస్సూత-స్సఞ్జయః, ఆత్మనః స్వస్య ఈశ్వరం ప్రభుం ధృతరాష్ట్రం, అచక్షాణః అపశ్యన్, అత ఏవ, అతివ పీడితో దుఃఖితః-తద్విరహేణ కర్శితః-కృశో జీవత్కృశీభూతస్సన్ కృపయా స్నేహకృతవైక్లబ్యాత్, దధారాష్ట్యాచ్చ, తావన్న ప్రత్యాహ, ప్రత్యుత్తరం వక్తుం న ప్రబభూవేత్యర్థః ॥ ౩౫ ॥ తతశ్శనైః పాణిభ్యామశ్రూణి విమృజ్య, ఆత్మనా వివేకాత్మికయా ధియా, ఆత్మానం సఙ్కల్పవికల్పాత్మకం మనో, విష్టభ్య ప్రతిబధ్య, స్థిరీకృత్య, ప్రభోర్ధృతరాష్ట్రస్య-పాదావనుస్మరన్-అజాతశత్రుం ప్రత్యూచే ॥ ౩౬ ॥ ఉక్తిమేవాహ॥ నాహమితి॥

హే కురునన్దన-వః-యుష్మాకం-పిత్రోః విదురధృతరాష్ట్రయోః గాన్ధార్యాశ్చ-వ్యవసితం నిశ్చితం-నాహం వేద్మి-హే మహాబాహో-త్వమివాహమపి-మహాత్మభిస్తైర్ముషితోఽస్మి వఞ్చితోఽస్మి ॥౩౭॥ అథ తస్మిన్నేవ సమయే-తుమ్బురుణా సహితో భగవాన్నారదః-తత్రాజగామ తమవలోక్య-సానుజో యుధిష్ఠిరః ప్రత్యుత్థాయాభివాద్యాభ్యర్చ్య చ యన్నిదమాహ ॥౩౮॥ ఉక్తిమేవాహ॥ నాహం వేదేతి ద్వాభ్యామ్। హే భగవన్-పిత్రోర్గతిం-నాహం వేద-అహం న జానే-తౌ-పితరౌ క్వ గతౌ-తథా-హతపుత్రార్తా చ-తపస్వినీ పతివ్రతా చా-మ్బా క్వ గతా ॥ ౩౯ ॥ దిష్ట్యేత్యానన్దద్యోతకమవ్యయం-చాదేరాకృతిగణత్వాన్నిపాతసంజ్ఞాయాం "స్వరాదినిపాతమవ్యయమ్" ఇత్యవ్యయసంజ్ఞా॥ వ్యసనార్ణవే పితృవిశ్లేషజదుఃఖార్ణవే మగ్నానా-మస్మాకం-కర్తరి షష్ఠీ-నోఽస్మాభిర్భగవాంస్త్వం-దిష్ట్యా-దృష్టః-త్వద్దర్శనేన వ్యసనమపగతమేవ-ఆనన్దశ్చ భవిష్యతీతి భావః-కదం దృష్టః అపారే మహాప్రతిరే-సముద్రే-తత్తారయితా కర్ణధార ఇవ నావిక ఇవ-అతస్త్వం-పిత్రోర్గతిం-బ్రూహీతి వివక్షితమాహ చ ఇత్యభిప్రాయేణ తం విశినష్టి॥ పారదర్శనః సర్వస్యాప్యవధిదర్శనః-సర్వజ్ఞ ఇతి యావత్ ॥౪౦॥ హే భార్గవ-ఇత్థం, ధర్మపుత్రేణ యుధిష్ఠిరేణ, పృష్టః, సర్వజ్ఞో భగవాన్ మునిశ్రేష్ఠో నారదస్తమాబభాషే ॥౪౧॥ భాషణమేవాహ॥ మా కంచనేతి వింశత్యా। యత్పృష్టం పిత్రోర్గతిం బ్రూహీతి త్వమితి తస్యోత్తరం వివక్షుః-స్వావ-త్తజ్జీవకర్మానుగుణసుఖదుఃఖాదిఫలప్రదానప్రవృత్తైశ్వరాయత్తత్వాత్ కృత్స్నస్య జగతః- స్తదన్తర్గతి, స్త్వం, కర్మాయత్తదేహతదనుబన్ధ్యాదిసంశ్లేషవిశ్లేషనిమిత్తం శోకం, మా కుర్వితి వైరాగ్యోత్పాదనాయాహ చతుర్భిః॥ హే రాజన్, కంచన-దేహం-తదనుబన్ధినం వా-కంచిదపి- మా శుచః శోకం మా కార్షీః, కుతః, యత్-యస్మాత్-ఇదం జగత్-ఈశ్వరవశం-కర్మానుగుణఫలదానప్రవృత్తేశ్వరాయత్తం-తన్నియామ్యమిత్యర్థః- కోఽసావీశ్వర ఇత్యత్రాహ॥ సపాలాః ఇన్ద్రాదిలోకపాలైస్సహితాః-లోకాః వి

పిత్రోర్వః కులనన్దన। గాన్ధార్యా చ మహాబాహో ముషితోఽస్మి మహాత్మభిః॥౩౭ ॥ అథాజగామ భగవాన్నారద
స్సహతుమ్బురుః । ప్రత్యుత్థాయాభివాద్యాహ సానుజోఽభ్యర్చయన్మునిమ్॥౩౮॥ యుధిష్ఠిర ఉవాచ॥ నాహం వే
ద గతిం పిత్రోర్భగవన్ క్వ గతావితః। అమ్బా వా హతపుత్రార్తా క్వ గతా సా తపస్వినీ॥ ౩౯ ॥ దిష్ట్యా నో భగ
వాన్ దృష్టో మగ్నానాం వ్యసనార్ణవే। కర్ణధార ఇవాపారే భగవాన్పారదర్శనః ॥౪౦ ॥ ఇత్థం పృష్టస్స దేవర్షిర్ధ
ర్మపుత్రేణ భార్గవ। తమాబభాషే భగవాన్నారదో మునిసత్తమః॥౪౧॥ మా కంచన శుచో రాజన్ యదీశ్వరవ
శం జగత్॥ లోకాస్సపాలా యస్యేమే వహన్తి బలిమీశితుః ॥౪౨॥ [స సంయునక్తి భూతాని స ఏవ వియునక్తి చ]॥
యథా గావో నసి ప్రోతాస్తన్త్యాం బద్ధాశ్చ దామభిః। వాక్తన్త్యాం నామభిర్బద్ధా వహన్తి బలిమీశితుః॥౪౩॥
యథా క్రీడోపస్కరాణాం సంయోగవిగమావిహ । ఇచ్ఛయా క్రీడితుస్స్యాతాం తథైవేశేచ్ఛయా నృణామ్॥

రిఞ్చిప్రభృత్యకించనపర్యన్తాః-ఇమే జనాః- యస్య, ఈశితుర్బలిం పూజాం-వహన్తి-కింకరా భవన్తీత్యర్థః ॥౪౨॥ బలివహనమేవ సదృష్టాన్తముపపాదయతి ॥ యథేతి ॥ తన్త్రీ-తిరశ్చీనా మహతీ రజ్జుః- స్తద్బద్ధాః క్షుద్రరజ్జవః- ఉపదామాని-యద్వా, తన్త్రీర్నామ-నాసారజ్జుః, తత్సంబద్ధా ఆకర్షణపాశా- దామాని-యథా గావః, చతుష్పాదః, నసి, రన్ధ్రీకృతాయాం నాసికాయాం-ప్రోతాః సంయుక్తరజ్జవస్సన్తః- స్తన్త్ర్యాముపదామభిర్బద్ధాః-స్వపదే-కింకర్వన్తి, తథా-వాక్తన్త్ర్యాం వేదాఖ్యతన్త్ర్యాం-నామభిర్వర్ణాశ్రమవిశేషాన్వయాత్మకనామభిరుపదామస్థానీయైర్బద్ధాస్సపాలాః-లోకా, ఈశితురీశస్య బలిం వహన్తి ॥౪౩॥ కిం దేహతదనుబన్ధ్యాదీన్నిత్యాన్మత్వా శోచసి, కిం వా, అనిత్యాన్, అథవోభయథా, తథాపి-న, తే శోకవిషయాః, ఇతి వక్తుం, తావ, ద్దేహాదివిశ్లేషవిశ్లేషౌ, క్రీడార్థం, జగద్వ్యాపారే ప్రవృత్తస్యేశ్వరస్యేచ్ఛయా, తత్తత్కర్మానుగుణ్యేన- సంపద్యేతే ఇతి సదృష్టాన్తమాహ॥ యథేతి ॥ యథా-ఇహ లోకే, కస్యచిత్క్రీడితుః పుంసః-ఇచ్ఛయా, క్రీడోపస్కరాణాం క్రీడాసాధనానాం- సంయోగవియోగా- వన్యథా చ భవతః-యథా క్రీడోపస్కరాః క్రీడితు, రిచ్ఛయా-కదాచిత్సంశ్లిష్య-పునస్తదిచ్ఛయైవ-విశ్లిష్టాశ్చ భవన్తి, తథా - ఈశ్వరేచ్ఛయా, నృణామపి- సంయోగవియోగౌ, స్యాతామ్ ॥ ౪౪ ॥ ఉక్తం శిరస్త్రయం అనువాదపూర్వకం ప్రతిక్షిపతి॥ యదితి॥ యది లోకం, ధ్రువం స్థిరం మన్యసే "యద్వా" అధ్రువం "అథవోభయం" తత్ర తావ-త్తృతీయః కల్పోఽసంభవాదేవ నిరస్త ఇత్యభిప్రాయేణాహ॥ న చోభయమితి-వివాద్యాత్మకం వస్తు-దృష్టం శ్రుతం చేత్యర్థః, పరస్పరవిరుద్ధయోః ధ్రువత్వాధ్రువత్వయోరేకత్ర సమావేశోఽసంభవ నిరస్త ఇతి భావః, త- దభ్యుపగమ్యాపి - తేన సహేతరచ్ఛిరోద్వయం ప్రతిక్షిపతి । సర్వథాపీతి ॥ ధ్రువత్వే - ఽధ్రువత్వే చా, భయవిధత్వే చ - తే దేహాదయః, తత్త్వమేవేతి న శోచ్యాః-తత్త్వాదేవ శోచ్యాః, న చా-వస్తుతో యావదాత్మభా

విధర్మః, కేనాప్యపనేతుంశక్యఇతిభావః-ఏవంసతి - తచ్ఛోకహేతుః-కేవలందేహాత్మభ్రమమూలకో-దేహాదిష్వనురాగఏ వేత్యభిప్రాయేణ - స్నేహాదన్యత్రమోహజాదితి - మోహజాద్దేహాత్మభ్రమజాత్-స్నేహా-దన్యత్రఅన్యస్మిన్-శోకహేతుత్వంనాస్తీతిశేషః ॥౪౪॥ తస్మాదఙ్గ హేరాజన్ -అజ్ఞానకృతందేహాత్మభ్రమకృతం-ఆత్మనఃస్వస్య,మనసోవా, వైక్లబ్యం దైన్యం-జహిఅపనయ - తదభిప్రేతంప్రశ్నాన్తరం-సర్వజ్ఞత్వాత్స్వయమేవానువదన్ప్రతివక్తి॥కథమితిసార్ధద్వయేన॥తత్ర-కథమిత్యర్ధేన-ప్రశ్నానువాదః- తతశ్శ్లోకద్వయేనతస్యప్రతివచనమితివివేకః-మాం-వినా-అనాథాఃరక్షకరహితాః-అతఏవ-దీనాస్తే-కథంజీవేరన్, ఇతిశబ్దోఽత్రాధ్యాహర్తవ్యః-కథంజీవేరన్నితి-పృచ్ఛసి చేదిత్యర్థః ॥౪౫॥ తావత్తత్తుల్యయోగక్షేమేస్వస్మిన్-తద్రక్షకత్వాభిమానం,త్యజేత్యభిప్రాయేణాహ॥కాలేతి॥కర్మ అదృష్టం,గుణాస్సత్త్వాదయః-పృథివ్యాదిపఞ్చభూతారబ్ధోయందేహః- కాలాద్యధీనః - అయమిత్యనేన,త్వద్దేహోప్యేవంవిధఏవేతిసూచితమ్, స్వయమేవంవిధదేహః,ఇదమన్యాన్గోపాయేత్రక్షేత్ - నరక్షేదేవేత్యర్థః, యథా స్వయంసర్పగ్రస్తోఽన్యాన్,తద్గ్రస్తాన్నగోపాయేత్తద్వత్ ॥౪౬॥ అస్త్వేవం,తథాపి-జీవికావతి,గృహేస్థితానామస్మాకంజీవనంసులభం,కథమితోగతానాంతేషాంజీవనంస్యాదిత్యతఆహ ॥ అహస్తానీతి॥అహస్తానిభూతాని,సహస్తానాంతేషాం-జీవనం,యథాలాభం, యథాయోగ్యం-ఓషధిఫలమూలపశుమృగాదీని,జీవనమిత్యర్థః, తథా, హస్తరహితానామపి - చతుష్పదాం,అపదానిఅవిద్యమానపాదాని,భూతాని,జీవనం,తథాఽల్పదేహానాం,మహతాం,మజగరాదీనాంభూతానాం,ఫల్గూనిక్షుద్రాణిభూతాని-జీవనం,కింబహునా,జీవస్యసజీవస్యభూతస్య- జీవఏవజీవనం,జీవనశబ్దోభక్ష్యపరః ॥౪౭॥ సర్వత్రవనేగృహేవా భగవానేవరక్షితేత్యభిప్రాయేణ, తదుపయుక్తతయా, భగవతస్సార్వాత్మ్యం, కృత్స్నజగతస్తదాత్మకతయాతదనన్య

యన్మన్యసేధ్రువంలోకమధ్రువంవానచోభయమ్। సర్వథానహిశోచ్యాస్తేస్నేహాదన్యత్రమోహజాత్ ॥ తస్మాజ్జహ్యఙ్గవైక్లబ్యమజ్ఞానకృతమాత్మనః। కథంత్వనాథాఃకృపణాజీవేరన్తేచమాంవినా॥౪౫॥ కాలకర్మగుణాధీనోదేహోయంపాఞ్చభౌతికః। కథమన్యాంస్తుగోపాయేత్సర్పగ్రస్తోయథాపరమ్ ॥౪౬॥ అహస్తానిసహస్తానామపదానిచతుష్పదామ్। ఫల్గూనితత్రమహతాంజీవోజీవస్యజీవనమ్॥౪౭॥ తదిదంభగవాన్రాజన్నేకఆత్మాఽఽత్మనాంస్వదృక్। అన్తరోఽనన్తరోభాతిపశ్యతంమాయయోరుధా॥౪౮॥ సోయమద్యమహారాజభగవాన్భూతభావనః। కాలరూపోఽవతీర్ణోఽస్యామభావాయసురద్విషామ్ ॥౫౦॥ నిష్పాదితం

త్వంచాహ॥తదిదమితి॥ హేరాజన్, తత్ -ఈశ్వరవశత్వేనోక్తం,ఇదం, పరిదృశ్యమానంచిదచిదాత్మకంజగత్-భగవానేకఏవ-మృదయంఘటఇతివత్, స్వరూపాభేదశఙ్కాంవారయితుంవిశినష్టి॥ ఆత్మనాందేవమనుష్యాదిదేహభృతాంజీవానాం,ఆత్మాఅన్తఃప్రవిశ్యప్రశాసనధారకత్వాభ్యామవస్థితః, ఆత్మశబ్దస్యైతదేవహిప్రవృత్తినిమిత్తంయదన్తఃప్రవిశ్యప్రశాసనధారకత్వాభ్యామవస్థానం, అనేనశరీరాత్మభావనిబన్ధనంజగద్బ్రహ్మణోరనన్యత్వమిత్యుక్తంభవతి - శరీరాత్మభావనిబన్ధనశ్చానన్యత్వవ్యపదేశోదృష్టచరః, ఆత్మాదేవోజాతః, మనుష్యోజాతఇతి, వ్యాప్యవస్తుగతదోషసంస్పర్శశఙ్కాంనిరాకుర్వన్విశినష్టి॥ స్వదృక్ , ఆత్మనామాత్మతయాఽవస్థితోపిస్వాత్మయాథాత్మ్యదర్శీ, అతోనాస్యదోషసంస్పర్శఇతిభావః, తథాచశ్రూయతే,అనశ్నన్నన్యోఅభిచాకశీతీతి, నకేవలమన్తరాత్మైవ,అపితు,అన్తరోప్యనన్తరో భాతి, బహిశ్చభాతి- నన్వేకస్యకథందేవమనుష్యాదిరూపేణబహుధావస్థానమిత్యత్రాహ॥పశ్యతంమాయయోరుధేతి॥ మాయయా - దేవమనుష్యాదిరూపేణపరిణతయాశరీరభూతయాజీవసంసృష్టయాప్రకృత్యా - తంభగవన్తంఉరుధాబహుధాపశ్య - చిదచిదాత్మకదేవాదిశరీరభేదేనైకఏవావస్థితఇతివిజానీహీత్యర్థః ॥౪౮॥ నకేవలంత్వత్పితరస్సావర్ధమేవనిర్గతా-అపితుయుష్మాభిరప్యేవమేవనిర్గన్తవ్యమితి -భవతాంప్రదర్శనార్థమపీత్యభిప్రాయేణాహ॥సోయమితిద్వాభ్యామ్॥ హేమహారాజ-సఃనిఖిలజగదన్తరాత్మా -వశీకృతలోకత్రయఃకాలశరీరకోయం-భగవాన్శ్రీకృష్ణ, భూతానిస్వాజ్ఞానువర్తీనిభావయతిఅభ్యుదయయుక్తానికరోతీతితథా- హేతుగర్భమిదం-సాధుపరిత్రాతృత్వాదితిభావః - సురద్విషాందుష్కృతాం,అభావాయనాశాయ,కాలరూపోమృత్యురూపో,ఽస్యాంభువ్యవతీర్ణఃకాలరూపత్వేనావతీర్ణః ॥౫౦॥ తేనచ-దేవకృత్యం-దేవార్థం,కర్తవ్యంకృత్యంప్రయోజనంతద్విపక్షక్షపణరూపం -నిష్పాదితం।అధునాత్వయంభగవాన్ అవశేషంకర్తవ్యప్రయోజనావశేషం-స్వకులవినాశాత్మకమితిగూఢాభిసన్ధిః-ప్రతీక్షతే, అతోయావదిహభూమౌ,భగ

వానీశ్వరః కృష్ణో భవేద్వర్తేత-తావదేవ, యూయమస్యావేక్షధ్వం, తథా పత్యుపరిగచ్ఛతేల భావం ❁ ॥ ౫౧ ॥ ❁ బ్రూహి వా
త్వమితి పరికృతప్రశ్నస్యోత్తరమాహ॥ ధృతరాష్ట్ర ఇతి ద్వాభ్యామ్ ॥ స్వభార్యయా గాన్ధార్యా-భ్రాత్రా విదురేణ చ సహ-
ధృతరాష్ట్రః-హిమవతో దక్షిణేన-ఋషీణామాశ్రమం గతః - హిమవతో దక్షిణపార్శ్వవర్తినమాశ్రమం గత ఇత్య
ర్థః,, ఏనపబన్యతరస్యామదూరే పఞ్చమ్యాః,, ఇత్యవధ్యవధిమతోస్సామీప్యే ఏనప్ప్రత్యయే వ్యుత్పన్నమిదం - దక్షిణేనేత్యవ్య
యమ్ ❁ ॥ ౫౨ ॥ కోఽసావాశ్రమ ఇత్యత్రాహ॥ స్రోతోభిరితి॥ యం సప్తస్రోత ఇతి ప్రచక్షతే - తమాశ్రమం గత ఇత్యన్వయః-స
ప్తస్రోతస్త్వే నిమిత్తమాహ॥ యా వై ప్రసిద్ధా-స్వర్ధునీ స్వర్గనదీ గఙ్గా-సప్తానామృషీణాం ప్రీతయే -యతః, సప్త
భి-స్స్రోతోభిః ప్రవాహైః-నానా బహుధా-తదేవాహ॥ సప్తధా వ్యధాత్ , సువిభక్తా బభూవ, అతస్తం దేశం సప్తస్రో
త ఇత్యాచక్షతే- యమేవమాచక్షతే తం గత ఇత్యర్థః ❁ ॥ ౫౩ ॥ ❁ తత్ర కిం కరిష్యతి కథం వా వర్తిష్యత ఇత్యత్రాహ॥ స్నాత్వే
తి॥ తత్ర-అనుసవనం త్రిసన్ధ్యం-స్నాత్వా, అగ్నీన్ యథావిధి హుత్వా చ- అబ్భక్షః అప ఏవ భక్షయన్, ఉపశాన్తః కామాద్య
కలుషితః ఆత్మా మనో యస్య-విగతా ఈషణాః దారేషణాధనేషణాపుత్రేషణాః యస్య-తథాభూతః ఆస్తే ఆసిష్యతే ❁ ॥౫౪॥
జితమాసనం యేన సః-చిరమాసీనోఽపి క్లమరహిత ఇత్యర్థః, జితాః శ్వాసాః ప్రాణాదివాయవో యేన - ప్రత్యాహృతాని శబ్దా
దివిషయేభ్యో నియమితాని షడిన్ద్రియాణి యేన, హరిభావనయా భగవద్రూపధ్యానానుస్మృత్యా, ధ్వస్తాని నిరస్తాని - రజ ఆ
దిగుణత్రయకార్యాణి-ముక్తిప్రతిబన్ధకాని పుణ్యాపుణ్యాదిరూపాణి, మలాని యస్య తథాభూతః ❁ ॥ ౫౫ ॥ ❁ విజ్ఞానాత్మ
ని విజ్ఞానస్వరూపే క్షేత్రజ్ఞే ప్రత్యగాత్మని, సంయోజ్య - పూర్వప్రస్తుతానీన్ద్రియాణీత్యర్థాత్సిద్ధం, ఇన్ద్రియాణి సంయోజ్య
ఇన్ద్రియైరనాకృష్టచిత్త ఇత్యర్థః-తమాత్మానం క్షేత్రజ్ఞం ఆధారే ధారకే బ్రహ్మణి-విలాప్య విలీనం కృత్వా - ఉపాధివిధూన

దేవకృత్యమవశేషం ప్రతీక్షతే। తావద్యూయమవేక్షధ్వం భవేద్యావదిహేశ్వరః ॥ ౫౧ ॥ ధృతరాష్ట్రస్సహ
భ్రాత్రా గాన్ధార్యా చ స్వభార్యయా। దక్షిణేన ❁ హిమవత ఋషీణామాశ్రమం గతః ॥ ౫౨ ॥ స్రోతోభిస్సప్త
భిర్యా వై స్వర్ధునీ సప్తధా వ్యధాత్ । సప్తానాం ప్రీతయే నానా సప్తస్రోతః ప్రచక్షతే ॥ ౫౩ ॥ స్నాత్వా
ఽనుసవనం తస్మిన్ హుత్వా చాగ్నీన్ యథావిధి। అబ్భక్ష ఉపశాన్తాత్మా స ఆస్తే విగతైషణః ॥ ౫౪ ॥ జితా
సనో జితశ్వాసః ప్రత్యాహృతషడిన్ద్రియః। హరిభావనయా ధ్వస్తరజస్సత్త్వతమోమలః ॥ ౫౫ ॥ విజ్ఞానాత్మ
ని సంయోజ్య క్షేత్రజ్ఞే ప్రవిలాప్య తమ్ । బ్రహ్మణ్యాత్మానమాధారే ఘటామ్బరమివామ్బరే ॥ ౫౬ ॥ ధ్వస్తమా
యాగుణోదర్కో నిరుద్ధకరణాశయః । నివర్తితాఖిలాహార ఆస్తే స్థాణురివాధునా ॥ ౫౭ ॥ తస్యాన్తరాయో

నేన బ్రహ్మసమానాకారతయా అనుసన్దధాతి తయా వత్-తత్ర దృష్టాన్తమాహ॥ ఘటామ్బరమివామ్బర ఇతి ॥ మహాకాశే ఘ
టాకాశమివ-బ్రహ్మణి అజ్ఞానం ప్రవిలాప్య-స్థాణురివాస్త ఇత్యుత్తరేణాన్వయః - అమ్బరదృష్టాన్తేన జీవబ్రహ్మణోః స్వరూ
పైక్యమనుసన్ధాతీతి న భ్రమితవ్యం-ఘటాద్యుపాధ్యపగమేన-ఘటాకాశస్య మహాకాశసంశ్లేషేఽపి-స్వరూపభేదసద్భా
వాత్-పఞ్చీకరణస్మరణాదాకాశేఽప్యంశభేదస్య వేదాన్తిభిరవశ్యాఙ్గీకార్యత్వాత్- యదా, ఆకాశే అంశభేదో నాభ్యుప
గమ్యేత, తదా కృత్స్నస్యాప్యాకాశస్య ఘటాద్యుపహితత్వప్రసఙ్గం-న చేష్టాపత్తిః - ఘటాకాశమహాకాశయోర్వ్యాప్య
వ్యాపకభావవైపరీత్యాపాతాత్-కార్త్స్న్యేనాకాశస్య ఘటోపహితత్వే హి, తత్పరిచ్ఛిన్నాకాశస్య వ్యాప్యత్వం సుస్ప
ష్టం అత-స్సంశ్లేషదశాయామపి - ఘటాకాశమహాకాశయోః ప్రదేశభేదోఽస్త్యేవ ఉపాధ్యపగమేన సమానాకారత్వ
మాత్రాభిప్రాయక ఏవాయం దృష్టాన్త ఇత్యవగన్తవ్యమ్ ❁ ॥ ౫౬ ॥ ❁ ధ్వస్తః-మాయాగుణానాం రజ ఆదీనాం ఉదర్కః
రాగద్వేషాదికార్యద్వారోత్తరోదయో యస్య-నిరుద్ధాని-కరణాని-ఇన్ద్రియాణి-ఆశయో వాసనా-అన్తఃకరణం వా - యే
న-నివర్తితాః, అఖిలాః సర్వే- ఆహారాః అబ్భక్షణాదయోఽపి- యేన తథాభూతః- స్థాణురివాచలో నిశ్చల ఆస్తే ఆసిష్యతే-ప్ర
త్యాహృతషడిన్ద్రియ ఇత్యనేన-ఇన్ద్రియాణాం విషయేభ్య ఆకర్షణమాత్రముక్తం-నిరుద్ధకరణాశయ ఇత్యనేన తు - పునర్వి
షయేషు ప్రవృత్తిప్రతిబన్ధ ఉక్తః-అతో న పౌనరుక్త్యం-తథా ధ్వస్తరజస్సత్త్వతమోమల ఇత్యనేన - పుణ్యపాపాద్యభావ ఉక్తః
ధ్వస్తమాయాగుణోదర్క ఇత్యనేన పుణ్యాపుణ్యమూలకరాగద్వేషాద్యభావ ఉక్తః తథా తావదబ్భక్షణస్తతో నివర్తితా
ఖిలాహార ఇతి ❁ ॥ ౫౭ ॥ ❁ కథం చిత్తమానయిష్యామీతి-యుధిష్ఠిరాభిప్రాయమాలక్ష్యాహ॥ తస్యేతి॥ సంన్యస్తాని త్యక్తాని
అఖిలాని దేహధారణార్థాన్యపి కర్మాణి యేన-తస్య ధృతరాష్ట్రస్యాన్తరాయో విఘ్నభూత-స్త్వం- మా భూః న భవ - హే
రాజన్-స ధృతరాష్ట్రః- అద్యతనాద్వర్తమానదినాత్-ఆరభ్య-పరతః-పఞ్చమేఽహని-స్వం కళేబరం-హాస్యతి వై నూనం త

ష్యతి-తచ్చకళేబరంయోగాగ్నినైవభస్మీభవిష్యతి ❁ ॥ ౫౮।౫౯ ॥ ❁ తతస్సహోటజేపర్ణశాలాసహితే- భర్తుర్దేహే,అగ్నిభిర్దహ్యమానేసతి-తస్యపత్నీ-సాధ్వీపతివ్రతా గాన్ధారీబహిస్థితా-తమగ్ని-మనువేక్ష్యతిఅనుప్రవేక్ష్యతి ❁ ॥౬౦॥ ❁ హేకురునన్దన-తత స్తదాశ్చర్యం-నిశామ్యదృష్ట్వా-విదురః- హర్ష శోకాభ్యాం-భ్రాతుర్ముక్తివిశ్లేషజాభ్యాం-యుక్తః - తస్మాద్దేశా- త్తీర్థాని-నిషేవకః సేవితుమిచ్ఛన్- గన్తాగమిష్యతి ❁ ॥ ౬౧ ॥ ❁ ఇత్యేవముక్త్వా- సతుమ్బురుర్భగవాన్నారదస్స్వర్గమారురోహ-స్వర్గంప్రత్యూర్ధ్వంజగామేత్యర్థః యుధిష్ఠిర స్తుతస్యనారదస్యవచః-హృదికృత్వానిధాయ- శుచఃశోకాన్-అజహాత్ తత్యాజ ❁ ॥ ౬౨ ॥ ❁ ఇతిశ్రీవీరరాఘవవిదుషావిలిఖితాయాంశ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాయాంప్రథమస్కన్ధే త్రయోదశోఽధ్యాయః

సంప్రస్థితఇతి॥బన్ధూనాంయదూనాం- దిదృక్షయా,ఉత్తమశ్లోకస్య -విచేష్టితంజ్ఞాతుంచ జిష్ణావర్జునే - ద్వారకాయాంసంప్రస్థితే ప్రస్థానపూర్వకంద్వారకాయాంప్రవిష్టేసతి-ద్వారకాయాంబన్ధూనాందిదృక్షయేత్యన్వయః ॥ ౧ ॥ కతిచిన్మాసా-వ్యతిక్రాన్తాబభూవుః,తథాపి తతోద్వారకాతోఽర్జునో-నాగచ్ఛత్ - తదాకురూద్వహోయుధిష్ఠిరో-ఘోరరూపాణి-నిమిత్తానిదుఃఖనిమిత్తాన్యరిష్టాని-దదర్శ ❁ ॥ ౨ ॥ ❁ విపరీతాఋతూనాంవసన్తాదీనాంధర్మాయస్యతస్య - కాల

స్యచగతింరౌద్రీంవిపరీతర్తుధర్మిణః। పాపీయసీంనృణాంవార్తాంక్రోధలోభానృతాత్మనామ్ ...నైవాభూవన్నరస్త్రాఖిలకర్మణః। సవాఅద్యతనాద్రాజన్ పరతఃపఞ్చమేఽహని॥కళేబరంహాస్యతివైతచ్చభస్మీభవిష్యతి ॥ ౫౮ ॥ ౫౯ ॥దహ్యమానేఽగ్నిభిర్దేహేపత్యుఃపత్నీసహోటజే।బహిఃస్థితాపతింసాధ్వీతమగ్నిమనువేక్ష్యతి ॥ ౬౦ ॥ విదుర స్తుతదాశ్చర్యం నిశామ్యకురునన్దన।హర్షశోకయుత స్తస్మాద్గన్తాతీర్థనిషేవకః ॥ ౬౧ ॥ఇత్యుక్త్వాథారుహత్స్వర్గంనారదస్సహతుమ్బురుః।యుధిష్ఠిరోవచ స్తస్యహృదికృత్వాఽజహాచ్ఛుచః ॥ ౬౨ ॥ ❁ ❁ ❁ ❁ ❁ ❁ ❁ ❁ ❁ ❁ ❁ ❁ ❁

❁ ❁ ❁ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే,మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే , త్రయోదశోఽధ్యాయః ❁ ❁ ❁

సూతఉవాచ॥సంప్రస్థితేద్వారకాయాంజిష్ణౌబన్ధుదిదృక్షయా। జ్ఞాతుంచపుణ్యశ్లోకస్యకృష్ణస్యచవిచేష్టితమ్॥ వ్యతీతాఃకతిచిన్మాసా స్తదానాయా త్తతోఽర్జునః। దదర్శఘోరరూపాణినిమిత్తానికురూద్వహః ॥ ౨ ॥కాలస్యచగతింరౌద్రీంవిపరీతర్తుధర్మిణః।పాపీయసీంనృణాంవార్తాంక్రోధలోభానృతాత్మనామ్ ॥౩॥జిహ్మప్రాయంవ్యవహృతంశాఠ్యమిశ్రంచసౌహృదమ్ । పితృమాతృసుహృద్భ్రాతృదంపతీనాంచకల్కనమ్॥ ౪॥ కన్యావిక్రయికంతాతంసుతంపిత్రోరపోషకమ్ । బ్రాహ్మణాన్వేదవిముఖాన్ శూద్రాంశ్చబ్రహ్మవాదినః ॥ ౫ ॥ నిమిత్తాన్యత్యరిష్టానికాలేత్వనుగతేనృణామ్।లోభాద్యధర్మప్రకృతిందృష్ట్వావాచానుజంనృపః॥౬॥ యుధిష్ఠిరఉవాచ॥సంప్రేషితోద్వారకాయాంజిష్ణుర్బన్ధుదిదృక్షయా। జ్ఞాతుంచపుణ్యశ్లోకస్యకృష్ణస్యచవిచేష్టితమ్ ॥ ౭ ॥ గతాస్సప్తాఽధునామాసాభీమసేనతవానుజః । నాయాతికస్యవాహేతోర్నాహంవేదేదమఞ్జసా ॥ ౮ ॥ అపిదేవర్షిణాఽఽదిష్టస్సకాలోఽయముపస్థితః । యదాత్మనోఽఙ్గమాక్రీడంభగవానుత్సిసృక్షతి

స్య-రౌద్రీం ఘోరాం గతించ - ద్వితీయాన్తానాందదర్శేతిపూర్వేణదృష్టేవత్యుత్తరేణవాఽన్వయః,క్రోధాదిప్రవణఆత్మామనోయేషాంతేషాం-నృణాం- పాపీయసీంవార్తాంజీవనార్థప్రవృత్తిమ్ ❁ ॥ ౩ ॥ ❁ జిహ్మప్రాయంకౌటిల్యప్రచురం-వ్యవహృతంవ్యవహారం- శాఠ్యమిశ్రం - మాయాయుక్తం - సౌహృదంచపిత్రాదీనాంపరస్పరంకల్కనం - రాగాదిదోషంచ ❁ ॥ ౪ ॥ ❁ కన్యాంవిక్రీణాతీతితథా-తంతాతంపితరం,పిత్రోర్మాతాపిత్రోరపోషకం,సుతంచ- వేదేభ్యోవిముఖాన్బ్రాహ్మణాన్-బ్రహ్మవాదినోవేదపారకాన్ శూద్రాంశ్చ ❁ ॥ ౫ ॥ ❁ తథాఽత్యరిష్టానినిమిత్తానిదుఃఖసూచకాని,కాలే-త్వనుగతే-నిమిత్తే-నిమిత్తభూతవిపరీతకాలానుసారమిత్యర్థః,నృణాం-లోభాద్యధర్మస్వభావం-దృష్ట్వా-లోభాదీన్యాదిశబ్దేనక్రోధాదిసంగ్రహః-నృపోయుధిష్ఠిరః-అనుజంభీమంప్రోవాచ ❁ ॥ ౬॥ ❁ తదేవాహ-సంప్రేషితఇత్యష్టాదశభిః॥ద్వారకాయాంయేబాన్ధవాః- తేషాంవిదృక్షయా-కృష్ణస్యవిచేష్టితంజ్ఞాతుంచ- జిష్ణుః-సంప్రేషితఃప్రస్థాపితః ❁ ॥ ౭ ॥ ❁ హేభీమసేన,సప్తమాసాఃవ్యతిక్రాన్తాః, అధునాపి-కస్మాద్ధేతో- స్తవానుజోఽర్జునో-నాయాతి-ఇదమనాగమననిమిత్తం అహంఅఞ్జసా నవేద్మి,అఞ్జసేత్యవ్యయంతత్త్వశీఘ్రార్థయోర్వర్తతే ❁ ॥ ౮ ॥ ❁ అపీతి॥అపిశబ్దస్సంభావనాద్యోతకః,దేవర్షిణానారదేనాదిష్టఃసూచితస్సకాలోఽధునా-ఉపస్థితోపి-ఉపస్థితస్స్యాత్కిమిత్యర్థః,కోసౌ- యస్మిన్కాలే- భగవాన్కృష్ణఆత్మనస్స్వస్యాక్రీడంక్రీడార్థ ,మఙ్గ -ముత్సిసృక్షతీత్యుక్తమిచ్ఛతి-సకాలః, ఆక్రీడంక్రీడార్థంవసువ్యసంస్థానం,అఙ్గం, స

ద్ధసత్త్వమయమప్రాకృతం శరీరం, ఉత్స్రష్టుమితి మామేర్విశ్లేషయితుమిచ్ఛతీత్యర్థః ॥౯॥ భగవన్తం విశినష్టి ॥ యస్మాదితి ॥ యస్మాద్భగవతో హేతోః, నోఽస్మాకం, సంపదాదయో బభూవుః, యస్య చానుగ్రహాత్ లోకాః పుణ్యలోకాః భవిష్యన్తి, స భగవాన్ ఉత్స్రష్టుమిత్యన్వయః ॥ సంపదః భోగ్యభోగోపకరణాదిసమృద్ధయః, సపత్నవిజయః శత్రువిజయః ॥౧౦॥ హే నరవ్యాఘ్ర, దివ్యాన్ దివిభవాన్, భౌమాన్ భూమౌభవాన్, దేహే భవాన్, దారుణాన్ ఘోరాన్, అదూరాత్ సమనన్తరమేవ, నోఽస్మాకం, బుద్ధిం మోహయతీతి తథాభూతం, భయం శంసతః సూచకాన్, ఉత్పాతాన్ పశ్య ॥౧౧॥ దైహికానుత్పాతాన్ దర్శయతి ॥ ఊర్వితి ॥ అఙ్గ హే భీమ, మే వామోర్వాదయః, పునః పునః, స్ఫురన్తి చలన్తి హృదయే, వేపథుః కమ్పశ్చ, భవతి, తాన్యేతాన్యూర్వాదిస్ఫురణాని, ఆరాత్ ॥ సమనన్తరకాలమేవ, మహ్యం, విప్రియం దాస్యన్తి మమ విప్రియప్రాప్తిసూచకాని భవన్తీత్యర్థః ॥౧౨॥ ఏషా శివా, సృగాలవిశేషః, అనలవజ్జ్వలదాననం యస్యాః సా, ఆదిత్యమభి, ఆదిత్యాభిముఖం, రౌతి, అఙ్గ, హే భీమ, అయం, సారమేయః శ్వా, మామభిముఖం, అభీరువత్, అభిరేభతి, రోదితి రోదనం కరోతి ॥౧౩॥ శస్తాః ప్రశస్తా గవాశ్వాదయః పశవః, మాం, సవ్యం, ఆత్మానం సవ్యపార్శ్వస్థం, కుర్వన్తి, అపరే, అప్రశస్తాః ఖరాదయస్తు, దక్షిణం కుర్వన్తి, హే పురుషవ్యాఘ్ర, మమ వాహాన్ గజాశ్వాదీన్, రుదతః రోదనం కుర్వాణాన్, లక్షయే ॥౧౪॥ అయములూకః ఘూకః, మృత్యోర్దూతః తద్వదనిష్టకరః, స చ, ప్రత్యులూకశ్చ, తదభిముఖమన్యశ్చోలూకః,

తి ॥౯॥ యస్మాన్నః సంపదో రాజ్యం దారాః ప్రాణాః కులం ప్రజాః । ఆసన్ సపత్నవిజయో లోకాశ్చ యదనుగ్రహాత్ ॥౧౦॥ పశ్యోత్పాతాన్నరవ్యాఘ్ర దివ్యాన్ భౌమాన్ సదైహికాన్ । దారుణాన్ శంసతోఽదూరాద్భయం నో బుద్ధిమోహనమ్ ॥౧౧॥ ఊర్వక్షిబాహవో మహ్యం స్ఫురన్త్యఙ్గ పునః పునః । వేపథుశ్చాపి హృదయ ఆరాద్దాస్యన్తి విప్రియమ్ ॥౧౨॥ శివైషోద్యన్తమాదిత్యమభిరౌత్యనలాననా । మామఙ్గ సారమేయోఽయమభిరేభత్యభీరువత్ ॥౧౩॥ శస్తాః కుర్వన్తి మాం సవ్యం దక్షిణం పశవోఽపరే । వాహాంశ్చ పురుషవ్యాఘ్ర లక్షయే రుదతో మమ ॥౧౪॥ మృత్యుదూతః కపోతోఽయములూకః కమ్పయన్ మనః । ప్రత్యులూకశ్చ కుహ్వానైర్విశ్వం వై శూన్యమిచ్ఛతః ॥౧౫॥ ధూమ్రా దిశః పరిధయః కమ్పతే భూః సహాద్రిభిః । నిర్ఘాతశ్చ మహాంస్తాత సాకం చ స్తనయిత్నుభిః ॥౧౬॥ వాయుర్వాతి ఖరస్పర్శో రజసా విసృజంస్తమః । అసృగ్వర్షన్తి జలదా బీభత్సమివ సర్వతః ॥౧౭॥ సూర్యం హతప్రభం పశ్య గ్రహమర్దం మిథో దివి । ససఙ్కులైర్భూతగణైర్జ్వలితే ఇవ రోదసీ ॥౧౮॥ నద్యో నదాశ్చ క్షుభితాః సరాంసి చ మనాంసి చ । న జ్వలత్యగ్నిరాజ్యేన కాలోఽయం కిం విధాస్యతి ॥౧౯॥ న పిబన్తి స్తనం వత్సా న దుహ్యన్తి చ మాతరః । రుదన్త్యశ్రుముఖా గావో న హృష్యన్త్యృషభా వ్రజే ॥౨౦॥ దైవతాని రుదన్తీవ స్విద్యన్తి హ్యుచ్చలన్తి చ ॥౨౧॥ ఇమే జనపదా గ్రామాః పురోద్యానాకరాశ్రమాః । భ్రష్టశ్రియో నిరానన్దాః కిమఘం దర్శయన్తి నః ॥౨౨॥ మన్య ఏతైర్మహోత్పాతైర్నూనం భగవతః పదైః । అనన్యపురుషశ్రీభిర్హీనా భూర్హత

తావితావనివర్తినావ్యాహతౌ, కుహ్వానైః కుహూ ఇత్యేవంవిధైః శబ్దైః, విశ్వం శూన్యమిచ్ఛతః, ఇమం దేశం శూన్యమిచ్ఛతః సూచయతః ॥౧౫॥ దిశః ధూమ్రాః, పరిధయశ్చ దృశ్యన్త ఇతి శేషః, అద్రిభిః సహ, భూః పృథివీ, కమ్పతే, స్తనయిత్నుభిః మేఘైః కాలికైః సహ, మహాన్ నిర్ఘాతః, అశనినిర్ఘాతశ్చాసీత్ ॥౧౬॥ ఖరః కఠినః స్పర్శో యస్య స వాయుః, రజసా ధూల్యా తమః, విసృజన్ విశేషేణ సృజన్, వాతి, జలదాః మేఘాః, సర్వతో బీభత్సమివ, అసృక్ రుధిరం, వమన్తి ముఞ్చన్తి ॥౧౭॥ హతా ప్రభా యస్య తథాభూతం, సూర్యం పశ్య, దివి గ్రహాణాం భృగ్వఙ్గారకాదీనాం, పరస్పరం, విమర్దం కలహం పశ్య, ససఙ్కులైః, భూతానాం పిశాచానాం గణైః, రోదసీత్యవ్యయం ద్యావాపృథివ్యోర్వర్తతే, తే జ్వలితే ఇవ దృశ్యేతే ॥౧౮॥ నద్యః ప్రాక్స్రోతసః, నదాః ప్రత్యక్స్రోతసః, సరాంసి, భూతానాం మనాంసి చ, క్షుభితాః సంచలితాః, భవన్తి శుష్కా భవన్తి వా అగ్నిరాహవనీయాదిః ఆజ్యేన న జ్వలతి, అయం కాలః కిం దుఃఖం విధాస్యతి అహం తు న వేద్మీతి భావః ॥౧౯॥ వత్సాః, స్తనం స్తన్యం, న పిబన్తి, మాతరశ్చ, వత్సాన్ప్రతి, న దుహ్యన్తి, స్తన్యమితి శేషః, గావః, అశ్రూణి ముఖే యాసాం తాః, రుదన్తి, వ్రజే గోష్ఠే ఋషభాః న హృష్యన్తి చ ॥౨౦॥ దైవతాని దేవప్రతిమాః, రుదన్తీవ, స్విద్యన్తి గాత్రప్రస్వేదం ముఞ్చన్తి, ఉచ్చలన్తీవ ఉత్ప్లుత్య పతన్తీవ దృశ్యన్తే ॥౨౧॥ పురాదీనామాశ్రమాః, ఇమే జనపదాః దేశాః, గ్రామాశ్చ, భ్రష్టా శ్రీర్యేభ్యః, నిర్గత ఆనన్దో యేభ్యస్తథాభూతాః, దృశ్యన్తే, నోఽస్మాకం, కిం మహత్, అఘమూలకం దుఃఖం, దర్శయిష్యన్తి, న జానీమ ఇతి భావః ॥౨౨॥ ఇదం త్వహముద్భావయామీత్యాహ ॥ మన్య ఇతి ॥ ఏతైర్మహోత్పాతైః, ఇదం త్వహం,

మన్యేఽహం భావయామి,కిం,అనన్యపురుషశ్రీభి,ర్నవిద్యతే అన్యపురుషశ్రీర్యేషు తైః,అన్యపురుషేష్వసమ్భావితాభిః,భగవతఃకృష్ణస్య, పదైః పాదవిన్యాసైః,హీనారహితా,అతఏవ,గతంసౌభగంసౌన్దర్యం యస్యాం తథాభూతా, భూః పృథివీ-నూనంభవిష్యతి ❀॥౨౩॥ ❀ ఇతీత్థం,దృష్టానిజ్ఞాతాని అరిష్టాని యేన తేన-చేతసా రాజ్ఞః తస్య యుధిష్ఠిరస్య-చిన్తయతస్తతః హేబ్రహ్మన్-కపిధ్వజోఽర్జునః-యదుపుర్యాః ద్వారకాయాః-ప్రత్యాగమత్-ఆగతవాన్ ❀॥౨౪॥❀ తమాగతం పాదయోర్నిపతితం- అనుజమర్జునం-నృపో యుధిష్ఠిరః విలోక్యోద్విగ్నంభీతంహృదయం యస్య తథాభూతో-నారదోక్తం సంస్మరన్-సుహృదాంమధ్యే-పృచ్ఛతిస్మ అపృచ్ఛత్-కథంభూతం - అయథాపూర్వం పూర్వవదనవస్థితం- ఆతురందుఃఖితం-అధోవదనమవాఙ్ముఖం-నయనాబ్జయోః అశ్రుబిన్దూనుత్సృజన్తం ముఞ్చన్తం-విచ్ఛాయం విగతకాన్తిమ్ ❀॥౨౫॥౨౬॥ ప్రశ్నమేవాహ॥కచ్చిదానర్తపుర్యామిత్యాదినాఽధ్యాయసమాప్తి॥కచ్చిదితీష్టప్రశ్నద్యోతకమవ్యయం-తావత్సామాన్యతస్సర్వా-నిష్టాన్ బన్ధూన్ పృచ్ఛతికచ్చిదితి॥మధ్వాదయో యాదవావాన్తరవిశేషాః-తచ్చ వచనస్ఫుటం-నోఽస్మాకం-స్వజనాః బన్ధవః ఆనర్తపుర్యాం ద్వారకాయాం సుఖంయథాతథా-ఆసతేకచ్చిత్- ఆసతేకిం తచ్చమదిష్టమితికచ్చిచ్ఛబ్దం ప్రయుఞ్జానస్యభావః ఏవముత్తరత్రాపి ద్రష్టవ్యమ్ ❀ ॥ ౨౭ ॥ ❀ అథోక్తవిధార్జునదర్శనేన కృష్ణనిర్యాణం సమ్భావ్య-తచ్ఛ్రవణజో విషాదః పశ్చాదేవ భవిష్యతీత్యభిప్రాయేణ-తావత్ క్రమశో విశేషేణ పృచ్ఛతి - శూర ఇత్యాదినా।అస్మాకం-మాతామహః-శూరః- హేమారిష- హే పార్థ- సవిసర్గపాఠే శూరవిశేషణం-మారిషశబ్దస్సాన్యశబ్దపర్యాయః-స్వస్తి యథాత

తసౌభగా॥౨౩॥ఇతిచిన్తయతస్తస్యదృష్టారిష్టేన చేతసా।రాజ్ఞఃప్రత్యాగమద్బ్రహ్మన్ యదుపుర్యాఃకపిధ్వజః॥
తంపాదయోర్నిపతితమయథాపూర్వమాతురమ్।అధోవదనమబ్బిన్దూన్ సృజన్తం నయనాబ్జయోః॥౨౫॥వి
లోక్యోద్విగ్నహృదయో విచ్ఛాయమనుజంనృపః।పృచ్ఛతిస్మ సుహృన్మధ్యే సంస్మరన్నారదేరితమ్ ॥ ౨౬ ॥క
చ్చిదానర్తపుర్యాం నస్స్వజనాస్సుఖమాసతే।మధుభోజదశార్హార్హసాత్వతాన్ధకవృష్ణయః॥౨౭॥శూరో
మాతామహఃకచ్చిత్స్వస్త్యాస్తే వాఽథ మారిష ❀।మాతులస్సానుజఃకచ్చిత్కుశల్యానకదున్దుభిః॥౨౮॥సప్త
స్వసారస్తత్పత్న్యో మాతులాన్యస్సహాత్మజాః। ఆసతే సస్నుషాః క్షేమం దేవకీప్రముఖాస్స్వయమ్॥౨౯॥క
చ్చిద్రాజాఽఽహుకో జీవత్యసత్పుత్రోఽస్య చానుజః। హృదీకస్ససుతోఽక్రూరో జయన్తగదసారణాః॥
ఆసతే కుశలం కచ్చిద్యే చ శత్రుజిదాదయః। కచ్చిదాస్తే సుఖం రామో భగవాన్ సాత్వతాంపతిః॥౩౧॥ప్రద్యు
మ్నస్సర్వవృష్ణీనాం సుఖమాస్తే మహారథః।గమ్భీర❀రయోఽనిరుద్ధో వర్ధతే భగవానుత॥ ౩౨ ।సుషేణశ్చా
రుదేష్ణశ్చ సామ్బో జామ్బవతీసుతః।అన్యే చ కార్ష్ణిప్రవరాస్సపుత్రా ఋషభాదయః॥౩౩॥తథైవాఽనుచరా
శ్శౌరేశ్శ్రుతదేవోద్ధవాదయః ।సునన్దనన్దశీర్షణ్యా యే చాన్యే సాత్వతర్షభాః॥౩౪॥అపిస్వస్త్యాసతేసర్వే

థా-ఆస్తేకచ్చిత్-తథా-నో-మాతులః-ఆనకదున్దుభిర్వసుదేవః-సానుజః-కుశలీకుశలమస్యాస్తీతి తథాభూత-ఆస్తేకచ్చిత్-వసుదేవస్యానుజాస్తు,,దేవభాగో-దేవశ్రవాః-ఆనక-స్సృఞ్జయః-శ్యామకః-కఙ్కః-శమీకో-వత్సకో-వృక-శ్చేతినవ ❀॥౨౮॥❀ సప్తేతి॥స్వసారః-ఉగ్రసేనస్యేతి శేషః-ఉగ్రసేనస్యభగిన్యస్సప్తతస్యానకదున్దుభేః పత్న్యః-మాతులాన్యః-అస్మన్మాతులస్య వసుదేవస్యస్త్రియః,, ఇన్ద్రభవశర్వరుద్రేత్యానుగాగమే-ఙీషిచ-మాతులానీతిశబ్దో వ్యుత్పాదితః - ఆత్మజైస్సహితాః-స్నుషాభిఃసుతభార్యాభిస్సహితాః-దేవకీప్రభృతయః-దేవకీ - శ్రుతదేవా-శాన్తిదేవా-ఉపదేవా-శ్రీదేవా-దేవరక్షితా-సహదేవాఖ్యాస్స్వయం క్షేమంయథాతథాఆసతేకచ్చిత్ ❀ ॥ ౨౯ ॥ ❀ అసన్ దురాత్మా కంసః పుత్రో యస్య-స చాహుకః ఉగ్రసేనో-రాజా-జీవతికచ్చిత్ - అస్యాహుకస్యా - నుజో దేవకశ్చ - జీవతికచ్చిదిత్యన్వయః - హృదీకస్య శ్వఫల్కస్య-సుతోఽక్రూరః,జయన్తాదయః, యేచశత్రుజిదాదయో వసుదేవపుత్రాః-తే , సర్వే,కుశలమాసతేకచ్చిత్ -సాత్వతాంభక్తానాంపతిః,సాత్వచ్ఛబ్దో భగవద్భక్తవాచకః- సాత్వతశబ్దస్తు యాదవవాచక ఇతి వివేకః , భగవాన్ బలరామః సుఖమాస్తే కచ్చిత్ ❀ ॥౩౦॥౩౧॥ ❀ అథ శ్రీకృష్ణపుత్రాన్ పృచ్ఛతి ॥ సర్వవృష్ణీనాం మహారథః ప్రద్యుమ్నస్సుఖమాస్తే కచ్చిత్-తథా భగవాన్ గమ్భీరవేగోఽనిరుద్ధశ్చ వర్ధతే ఉత ❀ ॥౩౨ ॥ ❀ జామ్బవతీసుత ఇతి సామ్బస్య విశేషణం, సుషేణాదయః-అన్యే చ ఋషభాదయః- కార్ష్ణిప్రవరాః శ్రీకృష్ణసుతశ్రేష్ఠాః , సపుత్రాః-అపిసుఖమాసత ఇత్యుపరిష్టాదన్వయః ❀॥౩౩॥❀ తథైవ-శౌరేర్భగవతోఽనుచరాః,శ్రుతదేవోద్ధవాదయః-యేచాన్యే, సాత్వతర్షభాః యాదవశ్రేష్ఠాస్సునన్దాదయః ❀॥౩౪॥❀

౨౮॥శ్లో॥పా ❀ మారిషః

కృష్ణరామయోర్భుజావేవ ఆశ్రయో యేషాం తే- సర్వేఽపి స్వస్త్యాసతే - బద్ధసౌహృదాః దృఢసౌహృదాః తే సర్వే- అస్మాకమపి- కుశలం స్మరన్తి కిమిత్యర్థః * ॥౩౫॥ * అథ భగవతః కుశలం పృచ్ఛతి ॥ భగవానితి ॥ భగవాన్ కృష్ణః, పురే, సుధర్మాయాం, సుహృద్భిర్వృతః సుఖమాస్తే కచ్చిత్ * ॥౩౬॥ * బ్రహ్మణ్యో భక్తవత్సల ఇతి విశేషణద్వయాభిప్రేతం స్వాజ్ఞ్యయన్ పృచ్ఛతి ॥ మఙ్గళాయేతి ॥ లోకానాం జనానాం- మఙ్గళాద్యర్థం- అనన్తస్య సఖా అనన్తసఖః- ఆద్యః పుమాన్ పరమపురుషః యదుకులామ్భోధౌ- ఆస్తే కచ్చిత్- అనన్తసఖ ఇత్యనేన- బలరామసహిత ఆస్తే కిమితి పృష్టం భవతి, క్షేమో లబ్ధసుఖపరిపాలనం భవో యోగః, స చాలబ్ధసుఖలాభరూపః- తదుభయవిధాయ మఙ్గళాయేత్యర్థః * ॥౩౭॥ * తదేవ ప్రపఞ్చయతి యద్బాహ్వితి త్రిభిః ॥ యస్య కృష్ణస్య భగవతో బాహుదణ్డగుప్తాయాం- పుర్యాం- అర్చితాస్సర్వైర్లోకైర్బహుమతాః- యదవః- పరమానన్దం యథా తథా- క్రీడన్తి- మహాపౌరుషికా ఇవ యథా ఇవ * ॥౩౮॥ * యస్య భగవతః పాదయోశ్శుశ్రూషణం పరిచరణం ముఖ్యం కర్మ, తేన హేతునా- సత్యభామాదయః షోడశసహస్రయోషితః- సంఖ్యే యుద్ధే, త్రిదశాన్ దేవాన్- నిర్జిత్య- యాః- వజ్రమాయుధం యస్య స ఇన్ద్రో వల్లభః ప్రియో యాసాం, తాసాం శచ్యాదీనాం ఉచితాః- ఆశిషః అభీష్టార్థాః- పారిజాతాదయః- భగవతా- ఆహృతా ఇతి శేషః - తదిత్యవ్యయం, సామాన్యాభిప్రాయమేకత్వం నపుంసకత్వం వా- తాః ఆశిషః- హరన్తి స్వీకుర్వన్తి * ॥౩౯॥ * యస్య భగవతో బాహుదణ్డ ఏవ ప్రమర్యేషాం తే, తదుపజీవినస్తద్భృత్యాః- యదుప్రవి

కృష్ణరామభుజాశ్రయాః । అపి స్మరన్తి కుశలమస్మాకం బద్ధసౌహృదాః ॥ ౩౫ ॥ భగవానపి గోవిన్దో బ్రహ్మణ్యో భక్తవత్సలః । కచ్చిత్పురే సుధర్మాయాం సుఖమాస్తే సుహృద్వృతః ॥ ౩౬ ॥ మఙ్గళాయ చ లోకానాం క్షేమాయ చ భవాయ చ । ఆస్తే యదుకులామ్భోధావాద్యోఽనన్తసఖః పుమాన్ ॥ ౩౭ ॥ యద్బాహుదణ్డగుప్తాయాం స్వపుర్యాం యదవోఽర్చితాః । క్రీడన్తి పరమానన్దం మహాపౌరుషికా ఇవ ॥ ౩౮ ॥ యత్పాదశుశ్రూషణముఖ్యకర్మణా సత్యాదయో ద్వ్యష్టసహస్రయోషితః । నిర్జిత్య సంఖ్యే త్రిదశాంస్తదాశిషో హరన్తి వజ్రాయుధవల్లభోచితాః ॥ ౩౯ ॥ యద్బాహుదణ్డప్రభవోఽనుజీవినో యదుప్రవీరా హ్యకుతోభయా ముహుః । అధిక్రమన్త్యఙ్ఘ్రిభిరాహృతాం బలాత్సభాం సుధర్మాం సురసత్తమోచితామ్ ॥ ౪౦ ॥ కచ్చిత్తేఽనామయం తాత భ్రష్టతేజా విభాసి మే । అలబ్ధమానోఽవజ్ఞాతః కిం వా తాత చిరోషితః ॥ ౪౧ ॥ కచ్చిన్నాభిహతోఽభావైః శబ్దాదిభిరమఙ్గళైః । న దత్తముక్తమర్థిభ్య ఆశయా యత్ప్రతిశ్రుతమ్ ॥ ౪౨ ॥ కచ్చిత్త్వం బ్రాహ్మణం బాలం గాం వృద్ధం రోగిణం స్త్రియమ్ । శరణోపసృతం సత్త్వం నాత్యాక్షీః శరణప్రదః ॥ ౪౩ ॥ కచ్చిత్త్వం నాగమోఽగమ్యాం గమ్యాం వాఽసత్కృతాం స్త్రియమ్ । పరాజితో వాథ భవాన్నోత్తమైర్నాఽసమైః పథి ॥ ౪౪ ॥ అపి స్విత్పర్యభుఙ్క్థాస్త్వం సమ్భోజ్యాన్ వృద్ధబాలకాన్ । జుగుప్సితం కర్మ కిఞ్చిత్కృతవాన్న యదక్షమమ్ ॥ ౪౫ ॥ కచ్చిత్ప్రేష్ఠతమేనాథ హృద

రాః- న విద్యతే కుతోభయం యేషాం తథాభూతాస్సన్తః- సురసత్తమానామిన్ద్రాదీనాముచితాం తాన్నిర్జిత్య బలాదాహృతాం- సుధర్మాఖ్యాం సభాం - అఙ్ఘ్రిభిర్ముహుర్ముహురధిక్రమన్తి- అధ్యాక్రమన్తే * ॥౪౦॥ * తతః- తస్య నిస్తేజస్కత్వే హేతూన్వికల్పయన్ పృచ్ఛతి ॥ హే తాత - తవ- అనామయం ఆరోగ్యం- కచ్చిత్- మే మన తు- భ్రష్టం తేజో యస్మాత్, తథాభూతోఽపి భాసి లక్ష్యసే- హే తాత- త్వం- తత్ర చిరముషితః- హేతుగర్భమిదం చిరముషితత్వాత్- అలబ్ధః- మానస్సంమానో యేన- తథాభూతః కిం- అథవా తైరవజ్ఞాతః అనమతః కిం * ॥౪౧॥ * అభావైరితిచ్ఛేదః- న విద్యతే భావః సద్భావః యేషాం తైః అమఙ్గళైర్వా- శబ్దాదివిషయైః- నాభిహతః కచ్చిత్- ఆశయా- అర్థిభ్యో యాచమానేభ్యః యత్ ప్రతిశ్రుతం దాస్యామీతి ప్రతిజ్ఞాతం- తత్- తేభ్యః కిం వా న దత్తమ్ * ॥౪౨॥ * బ్రాహ్మణాదీన్ పృచ్ఛతి- శరణోపసృతం శరణాగతం- సత్త్వం జన్తుం- శరణప్రదః రక్షకః- త్వం- నాత్యాక్షీః కచ్చిత్ * ॥౪౩॥ * అగమ్యాం స్త్రియం- త్వం, నాగమః న గతవాన్ కచ్చిత్ । గమ్యామప్యసత్కృతాం వా- నాగమః కచ్చిత్, అథ- నను- భవాన్, పథి ఉత్తమైః- రథ రైర్వా అసమైః పరాజితో వా కిమ్ * ॥౪౪॥ * సమ్భోజ్యాన్ సహ భోక్తుం యోగ్యాన్, వృద్ధాన్, బాలకాంశ్చ, పరిత్యజ్య నే, పరిత్యజ్య, త్వమభుఙ్క్థా అపి- ముక్తవాన్ కిం నోఽస్మాకం- అక్షమం అసహ్యం కిఞ్చిన్నిన్దితం కర్మ కృతవాన్ కిమ్ ॥ ౪౫ ॥ హృద్యేన హృదయఙ్గమేన- నిత్యం ప్రియతమేన, ఆత్మబన్ధునా శ్రీకృష్ణేన, రహితః- అత ఏవ, శూన్యో నిరానన్దోఽస్మీతి మన్యసే కచ్చిత్ అన్యథా ఉక్తహేతూనామన్యతమస్యాభావే, తేతవ- రుక్ రోగః ఆధిర్వా స్యాత్, యద్వా, రుక్ దీప్తిః- అన్యథా- న- ప్రాగివ నాస్తి- అతః - కేనచిదుక్తాన్యతమేన హేతునా భవితవ్యమిత్య

ద్ధిః ॥౪౬॥ ఇతి శ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం ప్రథమస్కన్ధే చతుర్దశోఽధ్యాయః

ఏవమితి॥ ఇత్థం కృష్ణస్య భగవతస్సఖా, కృష్ణోఽర్జునో, భ్రాత్రా రాజ్ఞా యుధిష్ఠిరేణ - నానావిధానాం శఙ్కానామాస్పదం నిమిత్తం - రూపం - తేజోహీనం స్వకీయం రూపం ప్రతి - వికల్పితః - కృష్ణస్య భగవతః విశ్లేషేణ కర్శితః ॥౧॥ తద్విశ్లేషజశోకేన - శుష్యద్వదనం హృదయకమలం యస్య, సః - అత ఏవ హతప్రభః ప్రభా యస్య తథా భూతః - తమేవ విభుం శ్రీకృష్ణమభిధ్యాయన్ - ప్రతిభాషితుం ప్రతివక్తుం, నాశక్నోత్ న శశాక ॥౨॥ తతః కృచ్ఛ్రేణ మహతా ప్రయత్నేన - శుచః శోకాన్ సంస్తభ్య నేత్రయోః - నేత్రే, కర్మణి షష్ఠీ - పాణినా - ఆమృజ్య "యద్వా" సంస్తభ్య, మన ఇతి వా శేషః - నేత్రయోః, శుచః శోకాశ్రూణి - పాణినా సంమృజ్య - పరోక్షేణ అపసమున్నద్ధః ఉత్కటః - ప్రణయః స్నేహః - ఔత్కణ్ఠ్యం ప్రేమపూర్వకానుధ్యానం విరహాసహత్వదశా వా - తాభ్యాం కాతరః అధీరః ॥౩॥ బాష్పేణ - గద్గదయా కుణ్ఠీభూతయా, గిరా - అగ్రజం నృపతిం - ఇత్థం వక్ష్యమాణరీత్యా - ఆహేత్యన్వయః - కథం భూతస్సన్ - సారథ్యాదిషు కర్మసు - సఖ్యాదీన్, సంస్మరన్ - తత్ర, సౌహృదం హితైషిత్వం, మిత్రత్వం ప్రియైషితా - సమానశీలత్వం సఖిత్వం - నియోగాదికరణార్హత్వం వా మిత్రత్వం ॥౪॥ ఉక్తిమేవాహ॥ వఞ్చితోఽహమిత్యాదిత్రయోవింశత్యా॥ హే మహారాజ అహం బన్ధురూపిణా బన్ధురూపతాం ప్రాప్తేన - హరిణా ఆశ్రితార్తిహారేణ - సాక్షాద్భగవతా - వఞ్చితోఽస్మి రహితోఽస్మీత్యర్థః - యేన తేజాదీనాం యచ్ఛబ్దానాం - తేనాహమస్మి ముషితః పురుషేణ భూమ్నేత్యుపరిష్టాదన్వయః, దేవానామపి విస్మాయనం ఆశ్చర్యకరం - యన్మహత్ - మమ తే

యేనాత్మబన్ధనా। శూన్యోఽస్మి రహితో నిత్యం మన్యసే తేఽన్యథా న రుక్ ॥౪౬॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, చతుర్దశోఽధ్యాయః

సూత ఉవాచ ॥ ఏవం కృష్ణసఖః కృష్ణో భ్రాత్రా రాజ్ఞా వికల్పితః। నానాశఙ్కాస్పదం రూపం కృష్ణవిశ్లేషకర్శితః॥౧॥ శోకేన శుష్యద్వదనహృత్సరోజో హతప్రభః। విభుం తమేవానుధ్యాయన్నాశక్నోత్ప్రతిభాషితుమ్॥ కృచ్ఛ్రేణ సంస్తభ్య శుచః పాణినాఽఽమృజ్య నేత్రయోః। పరోక్షేణ సమున్నద్ధప్రణయౌత్కణ్ఠ్యకాతరః॥౩॥ సఖ్యం మైత్రీం సౌహృదం చ సారథ్యాదిషు సంస్మరన్। నృపమగ్రజమిత్యాహ బాష్పగద్గదయా గిరా॥౪॥ అర్జున ఉవాచ ॥ వఞ్చితోఽహం మహారాజ హరిణా బన్ధురూపిణా। యేన మేఽపహృతం తేజో దేవవిస్మాపనం మహత్ ॥౫॥ యస్య క్షణవియోగేన లోకో హ్యప్రియదర్శనః। ఉక్థేన రహితో హ్యేష మృతకః ప్రోచ్యతే యథా॥౬॥ యత్సంశ్రయాద్ద్రుపదగేహముపాగతానాం రాజ్ఞాం స్వయంవరముఖే స్మరదుర్మదానామ్। తేజో హృతం ఖలు మయాభిహతశ్చ మత్స్యః సజ్జీకృతేన ధనుషాఽధిగతా చ కృష్ణా॥౭॥ యత్సన్నిధావహము ఖాణ్డవమగ్నయేఽదామిన్ద్రం చ సామరగణం తరసా విజిత్య। లబ్ధా సభా మయకృతాఽద్భుతశిల్పమాయా దిగ్భ్యోఽహరన్నృపతయో బలిమధ్వరే తే॥౮॥ యత్తేజసా నృపశిరోఙ్ఘ్రిమహన్మఖార్థమార్యోఽనుజస్తవ గజాయుతసత్త్వవీ

జో - యేన - అపహృతం "దేవేతి యుధిష్ఠిరస్య సంబోధనం వా ॥౫॥ యస్య చ భగవతః క్షణమాత్రవియోగేనాప్య, అప్రియం దర్శనం యస్య తథా భూతోఽయం, మత్ప్రభృతిలోకో - భవతి - యథైష - లోకః దేహః - ఉక్థేన ప్రాణేన రహితః, మృతకశ్శవః - ప్రోచ్యతే అపి శబ్దాద్దర్శనాయోగ్యశ్చ ప్రోచ్యతే తద్వత్ ॥౬॥ యత్సంశ్రయాదితి॥ అస్మదీయశౌర్యవీర్యాదికం యదధీనం తేన వఞ్చితోఽస్మీతి సముదాయార్థః - ద్రుపదగేహే - ద్రౌపద్యాః స్వయంవరస్య ముఖే - స్వయంవరప్రారమ్భే, స్మరేణ కామేన హేతునా దుష్టో మదో యేషాం తేషాం ఉపాగతానాం రాజ్ఞాం, తేజో - మయా యస్య భగవతస్సంశ్రయాద్ధేతోః - అపహృతం ఖలు - తథా సజ్జీకృతేన సమారోపితజ్యాబాణకేన, ధనుషా - మత్స్యో మత్స్యాకారో యన్త్రవిశేషశ్చాభిహతః ఛిన్నః - కృష్ణా ద్రౌపదీ చ అధిగతా లబ్ధా చ ॥౭॥ యత్సన్నిధావితి॥ యస్య భగవతస్సన్నిధౌ - హేతుభూతే, అమరగణైస్సహిత - మిన్ద్రం - జవేన - విజిత్య ఖాణ్డవాఖ్యం వనం - అహం, అగ్నయే - అదాం దత్తవానస్మి - అహం, ఉ, ఇతి చ్ఛేదః - ఉ శబ్దో నిపాతో విస్మయద్యోతకః - అత్యాశ్చర్యమేవంవిధం కర్మ కృతవానస్మీతి భావః - తథా - మయకృతా మయేన నిర్మితా అద్భుతాన్యాశ్చర్యభూతాని శిల్పాని ప్రతిమాదీని - మాయా అన్యాన్యప్యాశ్చర్యాణి - యస్యాం - సా సభా - మయా లబ్ధా, "అద్భుతాని శిల్పాని పాణిపాదాదినైపుణాని యాసు తా మాయాః ఆశ్చర్యరూపాః ప్రతిమాదయో యస్యామితి వా,, తథా యత్సన్నిధౌ - తే తవ - అధ్వరే అశ్వమేధే - నృపతయో - దిగ్భ్యః బలిముపాహరన్ - ఆహృత్య సమర్పయామాసుః ॥౮॥ తవానుజో - భీమార్యో - ఽగ్రజః గజానామయుతస్య సత్త్వం బలం తత్తుల్యం సత్త్వం యస్య - స భీమః తవ మఖార్థం యజ్ఞార్థం - యస్య భ

గవతః సంశ్రయాద్గతోం, నృపస్య జరాసంధస్య, శిరోఙ్ఘ్రి ఇతి పాఠే ప్రత్యాత్మమహాసత్వం ప్రేవకత్వే, శిరోఙ్ఘ్రి
నాహనత్ - తేనన్ప పెశాన్యా తాన్నృపా - స్తతోవిమోచితాస్నన్తోయత్ప్రమదరాధస్య గద్రవ్యభైరవస్యవా , మఖా
యగనార్థం, సంభృతంధనం - త- త్తనాథ్వరే,బలింకర, మనయక్ ఆనీతవన్తం - నృపాణాంశిరస్సు అఙ్ఘ్రిర్యస్యతం,
జరాసంధమితివా ॥౯॥ పత్న్యాఇతి॥ తవపత్న్యాః ద్రౌపద్యాః,అధిమఖం,రాజసూయాఖ్యే మఖే విభక్త్యర్థేఽ
వ్యయీభావః॥ స్తఃకారితః యోమహాభిషేకః, తేనశ్లాఘిష్ఠం అత్యన్తశ్లాఘ్యం- చారుసున్దరం-కబరం ధమ్మిల్లం, వికీర్య
విక్షిప్య, వైరగ్ద్యాసనాదివిహృష్టం, తేసాం స్త్రియః , హస్తాః చ్యుతాం ఈశాః పతయో యాసాం తాశ్చ, విముక్తాః కేశా
యాసాం తాశ్చ తథాభూతాః - యోఽకృతకృతవాన్ - సతవానుజోఽన్యపదిరఙ్ఘ్రి మహాద్విషః చ్యుతాన్వయః , కథం
భూతాయాః పత్న్యాః, పదయోర్దుశ్శాసనస్య భగవతో వా పదయోః, పతితాయాం అశ్రుభిః ముఖైయస్యాశ్చ, తథాభూ
తాయాః ॥౧౦॥ యోనఇత్యాది- యోఽయుతాగ్రభుక్ అయుతేనవిప్రాణామయుతేనసహాగ్రభుక్ ఇతితదా-అయుత
స్యాగ్రేవా-తస్మాత్-అరిణా దుర్యోధనేన విహితాత్-ప్రేషితాత్-దుర్వాససః హేతోః ఆగతాత్-దురన్తకృచ్ఛ్రాత్ అపారస
ఙ్కటాత్, యోభగవాన్,నోఽస్మాన్, శాకాన్నశిష్టలేశ-ముపయుజ్య భుక్త్వా, జుగోప, యతశ్శాకావశిష్ట-ముపభు
క్తవతోభగవతో హేతోః సలిలేవినిమగ్నః సంఘో మునిసంఘరూపోదేహో యస్య, సదుర్వాసాః- త్రిలోకీం అధిత్రస్తా
మమంస్తఅమన్యత, తేనభగవతా ముషితోఽస్మీత్యన్వయః ॥ ఏషా హ్యత్రకథానూచ్యతే॥శ్లో॥ దుర్వాసా మునివర్యోదదుర్యో
ధనగృహంగతః ॥ తంరాజాపూజయామాస సార్ఘ్యపాద్యాసనాదిభిః ॥౧॥ నిమన్త్రయామాస సతం భోజనాయవరాధి
పః॥ తంచాహమితి హామన్త్ర్య కృత్వాహ్నికాః క్రియాః ॥౨॥ బుభుజేఽన్నం బహుగుణం బ్రాహ్మణైస్సహధర్మవిత్॥ అబ్ర
వీచ్చ పరాజానం భుక్త్వాతుష్టమనామునిః ॥౩॥ వరంవరయ భద్రం తే వరదోఽస్మి నరాధిప॥ యాచయామ్యద్య కిమహం వరమేతం

త్యః॥ తేనాహృతాః ప్రమథనాదమఖాయ భూపా యన్మోచితాస్తవనయన్ బలిమధ్వరే తే॥౯॥ పత్న్యాస్తవాధి
మఖక్లప్తమహాభిషేకశ్లాఘిష్ఠచారుకబరం కితవైస్సభాయామ్॥ స్పృష్టం వికీర్యపదయోః పతితాశ్రుముఖ్యా
యస్త్త్స్త్రియోఽకృతహతేశ విముక్తకేశాః ॥౧౦॥ యోనో జుగోప వన ఏత్య దురన్తకృచ్ఛ్రాద్దుర్వాససో
ఽరివిహితాదయుతాగ్రభుగ్యః । శాకాన్నశిష్టముపయుజ్య యతస్త్రిలోకీం తృప్తామమంస్త సలిలే వినిమగ్నస
ఙ్ఘః ॥ ౧౧ ॥ యత్తేజసాథ భగవాన్యుధి శూలపాణిర్విస్మాపితస్సగిరిశోఽస్త్రమదాన్నిజం మే। అన్యేపి చాహ

మునీశ్వరమ్ ॥౪॥ ఇతిచిన్తాం సమాపన్నో రాజా దుర్యోధనస్తదా। ముహూర్తం చిన్తయిత్వాఽథ ప్రతిపేదే మనోగతమ్॥౫॥
వనవాసంగతా మే తు పాణ్డవాశ్శంసితవ్రతాః। తేషామస్య మునేశ్శాపజననే యత్నవాన్నృపః ॥౬॥ మద్గృహే సన్తు కస
దృశం యచ్చావాప్ చ భోజనమ్। తన్నగాతుం శక్నువన్తి తే వనే క్లేశభాగినః ॥ ౭ ॥ తదాకోపపరీతాత్మా శాపం దాస్యత్యసం
శయః॥ ఇత్యేవం దురభిప్రాయో వరం వవ్రే సుదారుణమ్ ॥ ౮ ॥ వనేమే భ్రాతరస్సన్తి పాణ్డవా దుఃఖభాగినః। భోక్తవ్యం ద్గృత
హేబ్రహ్మన్ మద్గృహే మత్తవాన్యదా ॥ ౯ ॥ తథేతి మునిరుక్త్వా తం గత్వాఽయాచత భోజనమ్ । అయుతబ్రాహ్మణాగ్రగ
మాం భోజయాశు యుధిష్ఠిరః॥౧౦॥ శ్రుత్వైవ తద్వచనం రాజా హృది సంజాత వేపథుః। ముక్తమస్మాభిరధునా శిష్టమన్నం న విద్య
తే ॥ ౧౧ ॥ తథా న వా బ్రాహ్మణాస్సన్తి పాచుగ్రీచకదాచన। యద్యహం న దదామ్యన్నం శాపం దాస్యత్యకోపనః॥౧౨॥ తథాప్యే
తం నిమన్త్రయనముపాయం మృగయేఽధునా। ఇత్యేవం మనసా ధ్యాత్వా రాజా మునిమథాబ్రవీత్॥౧౩॥ భగవన్నిత్యకర్మాది
కృత్వా స్నానాదికం కృత్వా చ। శీఘ్రమాగమనం కార్యం సిద్ధం సర్వం తథా భవేత్ ॥ ౧౪॥ తతఓమిత్యనుజ్ఞాయ గత్వా చాప్సు వివేశ హ
తతో ఘమర్షణం కుర్వన్ దధ్యౌ తద్బ్రహ్మనిష్కలమ్ ॥౧౫ ॥ ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు భగవాన్యదునన్దనః। ఆజగామ కురుశ్రేష్ఠస
న్నిధౌ క్లేశనాశనః॥ ౧౬॥ విషణ్ణవదనాన్ దృష్ట్వా పాణ్డవాన్మధుసూదనః॥ ఉవాచ రాజన్ కిం దీర్ఘం ధ్యాయసే క్లేశభాగివ॥౧౭॥
సోఽస్మైన్యవేదయత్సర్వం మునేరాగమనాదికమ్॥ శ్రుత్వైవ తద్భగవాన్ కృత్స్నం దుర్యోధనవిచేష్టితమ్॥ ౧౮ ॥ శ్రుత్వోవా
చావశిష్టం తదన్నం కించిదస్తి వా। నాకమాత్రావశిష్టం మే పాకఇత్యబ్రవీన్నృపః ॥ ౧౯ ॥ ఉవాచ భగవాన్ శిష్టం పాక మహ
్యతామితి। ఆనీతం భక్షయామాస రాజ్ఞో దుఃఖోపశాన్తయే ॥ ౨౦ ॥ దుర్వాసాస్తు మునిర్మేనే తృప్తం స్థావరజఙ్గమమిత్యా
దికా ॥౧౧॥ "యత్తేజసేతి॥ యస్యభగవతస్తేజసా- మయ్యాహితేన హేతునా, సభగవాన్ - శూలపాణిః శమ్భుః కిరాతరూ
పో యుద్ధేపి విస్మాయితః- మమేతి శేషః- విస్మయం ప్రాపితః- సచ గిరిశో రుద్రః- మే మహ్యం- అస్త్రం పాశుపతాఖ్యం దదౌ తథా
న్యేపిచ- శక్రాదయోవిస్మాయితా ఇత్యర్థః- తదాహ - మమునైవ- అధునా తేనోహీనేనకళేబరేణైవ- మహేన్ద్రస్య భవనే

మహా-నాసనస్యార్ధం-పార్థ స్థితః - ఇన్ద్రాసనస్యార్ధమధిష్ఠితవానస్మీత్యర్థః-మహానితి పృథక్పదమ్ - అన్యథా,, ఆన్మహత,, ఇత్యాత్వాపత్తిః, ఆక్షాత్వాత్తదపావే - మహతఆసనస్యేత్యన్వేతుంశక్యమ్ ❋ ॥ ౧౨ ॥ ❋ తత్రైవమహేన్ద్రభవనే, విహరతోమమ - గాణ్డీవలక్షణంగాణ్డీవేనసహలక్ష్య తఇతితథా - యేనభగవతా, అనుభావితంప్రభావం ప్రతినీతం-భుజదణ్డయోర్యుగ్మం - సేన్ద్రాదేవా - అరాతివధాయకాలకేయనివాతకవచాద్యసురవధార్థం శ్రితాఃసహాయత్వేనా శ్రితాః-హేఆజమీఢ-తేనభూమ్నాఅపరిమితానన్దరూపేణపరమపురుషేణశ్రీకృష్ణేన-అహంముషితోఽస్మివఞ్చితోఽస్మి మాం విహాయస్వలోకంజగామేత్యర్థః ❋ ॥ ౧౩ ॥ ❋ యద్బాన్ధవ ఇతి ॥ యచ్ఛబ్దానాంఅధ్యాహృతతచ్ఛబ్దనతాలుని స్త్రీహృదయం మమమాధవస్యేత్యనేనాన్వయః-యోభగవాన్బాన్ధవో యస్య,సోఽహమ్,ఏకఏవా-వార్యం దుస్తరంసత్వంబలం యస్య-తమనన్తపారంనిరవధికం-కురూణాంబలమబ్ధిం-రథేనసాధనేన- తతరేతీర్ణవానస్మి-ఆక్షల్యా,, త్రైరాగలభజత్రపశ్చే,, త్యేత్యాభ్యాసలోపాభావ ఆత్మనేపదంచ-తథాయద్బాన్ధవేనమయా-పరేషాంశత్రూణాం - బహుధనంప్రత్యాహృతంతథా తేషాంశిరోభ్యః- తేజఃపదంతేజసఃపదమాశ్రయః-మణిమయంమస్యాత్మకం కధనంప్రత్యాహృతమ్ ॥ ౧౪ ॥ య ఇతి ॥ హేవిభో అదభ్రాణామనల్పవీర్యాణాంబహూనాంరాజన్యశ్రేష్ఠానాంరథజాలైః-మణ్డితాసుభీష్మాదీనాం సేనాసు-యో భగవాన్ మమాగ్రేచరః అవస్థితః-దృశాదృష్టిమాత్రేణరథయూథపానాం - ఓజసాసహాయుష్మనాంసిచ - ఆర్చ్ఛత్ హృతవాన్ ❋ ॥ ౧౫ ॥ ❋ యద్దోఃష్వితి ॥ యస్యభగవతోదోష్షుబాహుషు-ప్రణిహితంప్రణిధాపితం, త్వయేతిశేషః - త్వయాయ

మము నైవకళేబరేణప్రాప్తోమహేన్ద్రభవనేమహదాసనార్థమ్ ॥ ౧౨ ॥ తత్రైవమేవిహరతోభుజదణ్డయుగ్మంగాణ్డీవలక్షణమరాతివధాయదేవాః । సేన్ద్రాశ్శ్రితాయదనుభావితమాజమీఢ తేనాహమద్యముషితఃపురుషేణభూమ్నా ॥ ౧౩ ॥ యద్బాన్ధవఃకురుబలాబ్ధిమనన్తపారమేకోరథేనతతరేఽహమతార్యసత్వమ్। ప్రత్యాహృతంబహుధనంచమయాపరేషాం తేజఃపదంమణిమయంచహృతంశిరోభ్యః ॥ ౧౪ ॥ యోభీష్మకర్ణగురుశల్యచమూష్వదభ్రరాజన్యవర్యరథమణ్డలమణ్డితాసు । అగ్రేచరోమమవిభోరథయూథపానామాయుర్మనాంసిచదృశాసహఓజఆర్చ్ఛత్ ॥ ౧౫ ॥ యద్దోష్షుమాప్రణిహితంగురుభీష్మకర్ణనప్తృత్రిగర్తశలసైన్ధవబాహ్లికాద్యైః। అస్త్రాణ్యమోఘమహిమానినిరూపితానినోపస్పృశన్నృహరిదాసమివాసురాణి ॥ సౌత్యేవృతఃకుమతినాత్మదఈశ్వరోమే యత్పాదపద్మమభవాయభజన్తిభవ్యాః । మాంశ్రాన్తవాహమరయోరథినోభువిష్ఠంనప్రాహరన్యదనుభావనిరస్తచిత్తాః ॥ ౧౭ ॥ నర్మాణ్యుదారరుచిరస్మితశోభనానిహేపార్థహేఽర్జునసఖేకురునన్దనేతి । సఞ్జల్పితానినరదేవహృదిస్పృశానిస్మర్తుర్లుఠన్తిహృదయంమమమాధవస్య ॥ శయ్యాసనాటనవికత్థనభోజనాదిష్వైక్యాద్వయస్య ❋ ఋతవానితివిప్రలబ్ధః। సఖ్యుస్సఖేవపితృవత్తనయ

ద్భుజైకశరణత్వేనకృతంమామిత్యర్థః గురుర్ద్రోణః, తత్ప్రభృతిభిః,నిరూపితానిప్రయుక్తాని, అప్రతిహతమహిమాన్యస్త్రాణినోపాస్పృశన్-యథాఅసురాణిఅసురేణహిరణ్యకశిపునాకారితాన్యస్త్రశస్త్రాదీని,నృసింహదాసంప్రహ్లాదంనాస్పృశన్ తద్వత్ ॥ ౧౬ ॥ సౌత్యఇతి ॥ యస్యభగవతఃపాదపద్మం-భవ్యాఃసాధవః, అభవాయముక్తయేభజన్తి।యఆత్మదఃఆత్మపర్యన్తప్రదాన్యః,, యఆత్మదాబలదాఏకోబహూనాంయోవిదధాతికామాన్,, నితిశ్రుతేఃఈశ్వరస్సర్వనియన్తా-కుబుద్ధినా-మేమయా-సౌత్యేసారథ్యేనిమిత్తేవృతః-శ్రాన్తైర్వాహైస్సహితం, మతఏవ, భువిష్ఠమపి - మాం - యస్యభగవతఃప్రభావేననిరస్తంవిమోహితంచిత్తంయేషాన్తేన్యపాఃనప్రాహరన్॥నప్రహృతవన్తః ❋ ॥ ౧౭ ॥ ❋ నర్మాణీతి॥ హేనరదేవతస్యమాధవస్యశ్రీకృష్ణస్య-ఉదారేణరుచిరేణసున్దరేణవస్మితేనశోభితానినర్మాణిపరిహాసవాక్యాని-హేపార్థేత్యాదిరూపాణిసంబోధనాత్మకానిజల్పితానిచ-స్మరతోమమ-హృదయంలురన్తిభిన్దన్తి ❋ ॥ ౧౮ ॥ ❋ శయ్యేతి॥ శయ్యాదివ్యాపారేష్వైక్యంసాధారణ్యంసామ్యమితియావత్-తేన-నవిద్యతేద్వయంద్వైవిధ్యంఅన్యతరస్యవ్యాపారాన్తరంయస్యతస్య-కుమతేర్మమ-సఖ్యురఘంసఖేవ-తనయస్యాఘంపితృవత్సహేతేవ-ఇత్థమిత్థంప్రకారేణవిప్రలబ్ధోఽధిక్షిప్తః-ఋతవాన్ఋతవాన్ భవానేవాస్తద్వాన్-ధనవానితివత్-దేవానాంస్వామీత్యర్థః॥ మహాన్మహితయామహానుభావత్వాత్,,మహాన్మహితమితిపాఠే,,మహితామాహాత్మ్యం, తేనమహాన్-సర్వ-మఘమపరాధం-సేహేసోఢవాన్,,ఋతవానితిపాఠే,,ఋతంస

౧౯॥శ్లో॥ పా ❋ ఋతవానిత పా + మహాన్మహితయా

త్యం వాచికం కాకుగర్భం వివక్షితం-తత్త్వం సత్యవాదీకిలేత్యాదియోజనా విప్రలబ్ధోఽపత్యర్థః ॥ ౧౯ ॥ సోఽహమితి ॥ సః ఐక్యాద్వయోఽహం-హేనృపేన్ద్ర-సఖ్యామిత్రేణ- ప్రియేణనిరతిశయప్రీతివిషయేణహృద్యయతిగచ్ఛతీతిహృదయః-అయగతావితిధాతుః-హృదయంగమేన-సుహృదాహితైషిణా-పురుషోత్తమేన-శూన్యోరహితః- అఙ్గహేరాజన్ అధ్వని ఉరుక్రమస్యశ్రీకృష్ణస్య-పరిగ్రహంకళత్రమణ్డలం-రక్షన్-గోపైరసద్భిః దుర్జనైః-అబలేవయోషిదివ-నిర్జితోఽస్మి- ॥౨౦॥ తదితి ॥ యే-భగవతస్సహావస్థానదశాయాంధనురాదయ-స్త ఏవాధునాప-రథీచాహంస ఏవాధునాపి-యతో-యేభ్యోధనురాదిభ్యో-నృపతయః - ఆనమన్తి విశిష్టం రథినం మాం వన్దన్త ఇత్యర్థః - యద్యప్యేవం-తథాపి తత్సర్వం ధనురాదిక మీశరిక్తం శ్రీకృష్ణరహితంసత్-క్షణేన - అస-దసత్ప్రయ-మభూత్-యథాభస్మన్ భస్మని-హుతం-యథాచ-కుహకరాద్ధం-దోషవద్విప్రస్యరాద్ధం రాధనం-దానాదిసత్కారః-యథాచ ఊషే ఊషరభూమావుప్తం బీజం తద్వత్ ॥౨౧॥ హేరాజన్ సుహృత్పురే ద్వారకాయాం-త్వయాభిపృష్టానాం నో-ఽస్మాకం సుహృదాం మధ్యే-చతుఃపఞ్చావశేషితాః చత్వారః పఞ్చవా అవశిష్టాః అన్యేతు-సర్వే వినష్టా ఇత్యర్థః-తత్ర హేతుం వదం స్తాన్విశినష్టి॥ విప్రాణామృషీణాం శాపేన విమోహితచిత్తానామ్॥ వారుణీమితి ॥వారుణీంమదిరాంసురాంపీత్వా-తేనోన్మథితంవిభ్రాన్తంచేతో యేషాం-అతఏవాన్యోన్యమజానతాంమిథోముష్టిభిర్నిఘ్నతామ్ ॥ ౨౨॥౨౩॥ తన్మిథోహననమపి-ప్రాయశః ఈశ్వరస్యకృష్ణస్య-విచేష్టిత-మేతత్సఙ్కల్పమూలకమేవేతిభావః తదేవసదృష్టాన్తమాహ॥య-ద్యథా-యత్సఙ్కల్పా - న్మిథో-భూతానిభావయన్తివర్ధయామాసుః-

స్యసర్వం ...

స్యసర్వం సేనో+మహామహాతయాకుమతేరఘుంమే॥౧౯॥సోఽహంనృపేన్ద్రరహితఃపురుషోత్తమేనసఖ్యాప్రియేణసుహృదాహృదయేనశూన్యః। అధ్వన్యురుక్రమపరిగ్రహమఙ్గరక్షన్గోపైరసద్భిరబలేవవినిర్జితోఽస్మి॥ తద్వైధనుస్తఇషవస్సరథోహయాస్తేసోఽహంరథీనృపతయోయతఆనమన్తి। సర్వంక్షణేనతదభూదసదీశరిక్తంభస్మన్హుతంకుహకరాద్ధమివోప్తమూషే ॥౨౧॥ రాజంస్త్వయాభిపృష్టానాంసుహృదాంనస్సుహృత్పురే। విప్రశాపవిమూఢానాంనిఘ్నతాంముష్టిభిర్మిథః ॥౨౨॥ వారుణీంమదిరాంపీత్వామదోన్మథితచేతసామ్। అజానతామివాన్యోన్యంచతుఃపఞ్చావశేషితాః॥౨౩॥ప్రాయేణైతద్భగవతఈశ్వరస్యవిచేష్టితమ్। మిథోనిఘ్నన్తిభూతానిభావయన్తిచయన్మిథః ॥౨౪॥జలౌకసాంజలేయద్వన్మహాన్తోఽదన్త్యణీయసః। దుర్బలాన్బలినోరాజన్మహాన్తోబలినోమిథః॥౨౫॥ఏవంబలిష్ఠైర్యదుభిర్మహద్భిరితరాన్విభుః। యదూన్యదుభిరన్యోన్యం భూభారాన్సఞ్జహారహ ॥ ౨౬ ॥ దేశకాలార్థయుక్తానిహృత్తాపోపశమానిచ। హరన్తిస్మరతశ్చిత్తంగోవిన్దాభిహితానిమే॥౨౭॥ఏవంచిన్తయతోజిష్ణోఃకృష్ణపాదసరోరుహమ్। సౌహార్దేనాతిగాఢేనశాన్తాసీద్విమలామతిః॥౨౮॥వాసుదేవాఙ్ఘ్ర్యనుధ్యానపరిబృంహితరంహసా। భక్త్యానిర్మథితాశేషకషాయధిషణోఽర్జునః॥౨౯॥గీతంభగవతాజ్ఞానంయత్తత్సఙ్గ్రామమూర్ధని। కాలకర్మతమోరుద్ధంపునరధ్యగమత్ప్రభుః॥౩౦॥

తథా-తత్సఙ్కల్పాదేవమిథోనిఘ్నన్తివినిఘ్నన్తి ॥ ౨౪ ॥ యదుక్తం చైతత్తస్యభూభారాపహారాయాఽవతీర్ణస్యేత్యభిప్రాయేణస్వయముదాసీనఏవసన్ భూభారంసఞ్జహారేత్యాహ॥జలౌకసామితిద్వాభ్యామ్॥ తత్రవివక్షితార్థోపయోగితయాదృష్టాన్తమాహ॥జలౌకసామితి॥జలే-జలౌకసాంమత్స్యాదీనాంమధ్యే - యథా- అణీయసఃసూక్ష్మాన్-జలౌకసో-మహాన్తః తేఽదన్తిభక్షయన్తి-యథాచ-దుర్బలాన్-తాన్-బలినో-ఘ్నన్తియథాచ-హేరాజన్ -మహాన్తోబలినశ్చ-తే మిథో నిఘ్నన్తి ॥౨౫॥ ఏవంవిభుః బలిష్ఠైర్మహద్భిశ్చయదుభి-రితరాన్ దుర్బలా-నన్యాంశ్చభూభారాన్-తతోఽన్యోన్యం-యదుభిర్యదూనేవ-మిథో-భూభారరూపాన్-సఞ్జహారసం-హృతవాన్ ॥౨౬॥ దేశకాలార్థం-దేశకాలానుగుణంకర్తవ్యం ప్రయోజనం-తద్యుక్తానితత్ప్రకాశకాని-శృణ్వతాం-హృదయగతదుఃఖోపశమనాని - గోవిన్దస్యఅభిహితాని - భావేక్తః-భాషణానిగిలావిరూపాణి-స్మరతోమమ-చిత్తంహరన్తి ॥౨౭॥ ఇత్థం-మతిగాఢేనాపారేణసౌహార్దేన-కృష్ణస్యపాదసరోరుహం-చిన్తయతోఽర్జునస్య-అతఏవ-విమలా-శాన్తారాగాద్యకలుషితాచ-మతిర్బభూవ ॥౨౮॥ వాసుదేవస్యాఙ్ఘ్ర్యోరనుధ్యానేనపరిబృంహితంవర్ధితంరంహఃవేగః-ప్రావణ్యం-యస్యాః-తయా-వాసుదేవభక్త్యాఅవిచ్ఛిన్నస్మృతిసన్తానరూపయాప్రీత్యాత్మికయానిర్మథితాః నిరస్తాః అశేషాఃకషాయాఃకషాయవద్దుర్గ్రాహ్యారాగాదయోయస్యాస్సా-ధిషణాబుద్ధి-ర్యస్యసోఽర్జునః ॥౨౯॥ సఙ్గ్రామమూర్ధనియద్ధారమ్భే-య- ద్భగవతాగీతం-గీతోపనిషన్ముఖేనోపదిష్టంజ్ఞానం - స్వాత్మపరమాత్మతత్ప్రాప్తిసాధనాదియాథాత్మ్యగోచరంజ్ఞానం-తన్మహతాకాలేన-కర్మణాతమోగుణేన-చా

పద్మం-లోకోత్తమపి-విముక్తాత్త్వావధారణసమర్థః-అత్ర నిర్ధూతాశేషకషాయత్వం హేతుః,పునరప్యక్షయగమత్ అక్షయ
స్యేత్ ※ ॥ ౩౦ ॥ ※ బ్రహ్మసంపత్త్యా,,పదగతా,,గత్యర్థో బుద్ధ్యర్థః, బ్రహ్మవిషయకసమ్యజ్జ్ఞానేన,హ్యర్జునస్తదానీంయు
క్తః,జ్ఞానోపలక్షితో వా,యద్వా,తేన హేతునా ఛిన్నద్వైతసంశయః, ఆత్మని దేహగతత్వాదిభేదభ్రమరహిత ఇతి గీతో-
పదేశస్మృత్యపటో ఽక్తయుద్ధ్యన్తే పక్షః బ్రహ్మ-సంపత్త్యేతిమధ్యమపటార్గజ్ఞానోన్మేషఉక్తః ,,యద్వా,, బ్రహ్మసంపత్త్యా
సంఛిన్నద్వైతసంశయః బ్రహ్మజ్ఞానేన సంఛిన్నదేవాదిద్వైతస్వనిష్ఠద్వైతసంశయ ఇత్యర్థః , అలిఙ్గత్వాదితి స్థూలదేహానిగ
హానుసన్ధానముక్తం, లీనప్రకృతిర్నైర్గుణ్యాత్,పిన్నష్టసూక్ష్మప్రకృతితియోగాత్ త్రయవిరహాత్,తదనుసన్ధానాదిత్యర్థః, క
హేపరత్మాపత్త్వాదర్జునస్య-అసమ్భవః,అతఏవ,పునర్జన్మరహితః,తతో విశోకో భవదిత్యర్థః-విశోకగ్రహణమపహతపా
ప్మత్వాదిగుణాష్టకయుక్తస్వరూపోపలక్షణమ్ ※ ॥ ౩౧ ॥ ※ భగవతో మార్గం స్వలోకగమనప్రకారం,యదుకులస్యసంస్థా,
ముస్తం, నాశం చేతియావత్,తచ్ఛ్రుత్వా,యుధిష్ఠిరః,నిభృతాత్మా సమాహితచిత్తః, స్వఃపదాయ,స్వశ్శబ్దస్సుఖపరః,నిర
తిశయసుఖరూపలోకమార్గాయ మతిం చక్రే ※ ॥ ౩౨ ॥ ※ అర్జునోదితం యదూనాం నాశం-తాం భగవతో గతిం చ శ్రుత్వా-కు
న్త్యపి,భగవత్యధోక్షజే,అనన్యప్రయోజనయా భక్త్యా,నివేశిత ఆత్మా మనో యయా తథాభూతా,సంసృతేరుపరరామ నిర
క్తాబభూవ ※ ॥ ౩౩ ॥ ※ భగవన్మార్గమితి భగవద్గతిమిత్యనేన-చోక్తా భగవతః స్వలోకం ప్రతిగతిః కిం కృష్ణాఖ్యతనుత్యాగపూ
ర్వికా,ఉత తన్వైవ వే,తి శౌనకాభిప్రేతం వికల్పం,మాలక్ష్య, తత్ర స్వాభిప్రేతం విశదయతి ॥ యయేతి ॥ అజో భగవాన్,య
యా, భువో భార, మహరత్, తాం తనుం,విజహౌ,మనుష్యసంస్థానం విజహౌ, స్వాసాధారణయా చతుర్భుజాదిమత్యా
న్వావతిగృహీతో ఽపి ప్రార్థనయా యాం మనుష్యసంస్థానస్థితాం తనుం భూభారమపనేతుం జగ్రాహ, తాం తనుం తిరోదా

విశోకో బ్రహ్మసంపత్త్యా సంఛిన్నద్వైతసంశయః । లీనప్రకృతినైర్గుణ్యాదలిఙ్గత్వాదసమ్భవః ॥ ౩౧ ॥ నిశమ్య భ
గవన్మార్గం సంస్థాం యదుకులస్య చ । స్వఃపథాయ మతిం చక్రే నిభృతాత్మా యుధిష్ఠిరః ॥ ౩౨ ॥ పృథాప్యనుశ్రు
త్య ధనఞ్జయోదితం నాశం యదూనాం భగవద్గతిం చ తామ్ । ఏకాన్తభక్త్యా భగవత్యధోక్షజే నివేశితాత్మోపర
రామ సంసృతేః ॥ ౩౩ ॥ యయాఽహరద్భువో భారం తాం తనుం విజహావజః । కణ్టకం కణ్టకేనేవ ద్వయం చా
పీశితుస్సమమ్ ॥ ౩౪ ॥ యథా మత్స్యాదిరూపాణి ధత్తే జహ్యాద్యథా నటః । భూభారః క్షపితో యేన జహౌ తచ్చ క
లేబరమ్ ॥ ౩౫ ॥ యదా ముకున్దో భగవానిమాం మహీం జహౌ స్వతన్వా శ్రవణీయసత్కథః । తదాహరేవాప్రతి
బుద్ధచేతసామభద్రహేతుః కలిరన్వవర్తత ॥ ౩౬ ॥ యుధిష్ఠిరస్తత్పరిసర్పణం బుధః పురే చ రాష్ట్రే చ గృహే

యస్వాసాధారణతన్వా జగామేత్యర్థః ॥ మనుష్యసంస్థానస్య భూభారాపనోదనోపాధికత్వేన యావదుపాధితత్సంస్థానా
నుద్యమపనుద్య , స్వాసాధారణమైవ జగామేతి భావః,మనుష్యసంస్థానేనైవ కిం న జగామేత్యాకాంక్షాయాం తత్ర దృష్టా
న్తముఖేనోత్తరమాహ ॥ యథా కణ్టకవిద్ధచరణః పుమాన్,స్వావిత్తదపనోదం,కణ్టకాన్తరం పరిగృహ్య, తేన,తదపనుద్య,వే
త్రోపనుత్త,మపనోదకమపి కణ్టకం,ద్వయమపి జహాతి,తద్వదీశితుః,భగవతః-ద్వయమపి సమం,, అపనోద్యం దుష్టభూభా
రజాల-మపనోదకం మనుష్యసంస్థానం చోభయమపి సమం,హాతవ్యత్వేన సమం,అపనోదకశరీరస్యాపి యావదుపాధిదార్ఢ్య
త్వాదితి భావః , ఈశితురుభయమిత్యనేన,దుష్టభూభృచ్ఛరీరేష్వప్యన్తః ప్రవిశ్య నియన్తుర్భగవతః,తాన్యపి శరీరాణి స్వస్యేతి
తి సూచితం,కణ్టకదృష్టాన్తేనైతదభిప్రేతం,యథోభయోః కణ్టకయోః కణ్టకత్వమవిశిష్టం, మేవముభయోరపి శరీరయోస్స్వ
శరీరత్వమవిశిష్టమితి ※ ॥ ౩౪ ॥ ※ ఇదమేవ ప్రసిద్ధదృష్టాన్తాన్తరేణాప్యాహ ॥ యథేతి ॥ యథా నటో, నాట్యోపయుక్తాని వేషా
న్తరాణి పరిగృహ్య నాట్యానన్తరం- స్వేనరూపేణైవావతిష్ఠతే-తథైవ-భగవానపి తత్తత్ప్రయోజనాయ మత్స్యాదిరూ
పాణి-యావత్ప్రయోజనం-ధత్తే - తదనన్తరం పునర్జహ్యాత్ హిత్వా స్వకీయరూపేణైవావతస్థే-తథా యేన శరీరేణ భూభారః-
క్షపితో నిరస్తః-తత్కళేబరం జహౌ-తత్తిరోధాయ స్వాసాధారణేనైవ జగామేత్యర్థః ※ ॥ ౩౫ ॥ ※ యదేతి ॥ శ్రోత్రవ్యాస్స
త్యః కథా యస్య స భగవాన్-ముకున్దః - స్వతన్వా స్వాసాధారణదివ్యమఙ్గళవిగ్రహేణోపేతః-మహీం-యదా యస్మిన్నహ
ని-జహౌ-తదాహరేవ తస్మిన్నహన్యేవ-అవివేకినామభద్రహేతుః అశుభహేతుః-కలిరన్వవర్తత ※ ॥ ౩౬ ॥ ※ తతో యు
ధిష్ఠిరః - పురే రాష్ట్రే గృహే ఆత్మని జనానాం దేహేషు చ-తస్య కలేః పరిసర్పణమనువర్తనం-బుధః జానన్-తస్మాల్లోకం లోభా
ద్యధర్మాణాం - చక్రం జాల - మవలోక్య - గమనాయ గృహాన్నిర్గమనాయ - పర్యధాత్ పరిహితః - ఉద్యుక్తో బభూవేత్య

ర్థః ❁ ॥ ౩౭ ॥ ❁ తతస్స్వరాట్ రాజా యుధిష్ఠిరః - గుణైః - ఆత్మనః స్వస్య సమం వినయినం చ పౌత్రం పరీక్షితం - హాస్తినపు
రే తోయనీవ్యాః సముద్రమేఖలాయాః భూమేః - పతిమభ్యషిఞ్చత్ అభిషిక్తవాన్ ॥ వినినయమాత్మనోఽనవమమితి పాఠే, వి
నినయం వినయయుక్తం సద్వృత్తం - అనవమమనున్యూనమిత్యర్థః ❁ ॥ ౩౮ ॥ ❁ తథా మధురాయాం వజ్రాఖ్యం యదుకులకుమా
రం - శూరసేనానాం జనపదానాం పతిం - అభ్యషిఞ్చత్ - తతః - ప్రాజాపత్యాం ప్రజాపతిదేవతాకాం - ఇష్టిం నిరూప్య కృత్వా -
ఈశ్వరో యుధిష్ఠిరః అగ్నీనాహవనీయాదీన్ - అపిబత్ - ఆత్మన్యారోపితవాన్ ❁ ॥ ౩౯ ॥ ❁ తత్ర స్వగృహ ఏవ - తత్ప్రసిద్ధం - దు
కూలాదికం త్యక్త్వా, వాచం జుహావేత్యన్వయః - కథమ్భూతః - నిర్మమః దేహానుబన్ధిషు స్వకీయత్వాభిమానరహితః నిరహఙ్కారః
దేహాత్మభ్రమరహితః, సఞ్ఛిన్నాని అశేషాణి బన్ధనాని ప్రవృత్త్యాదీని యేన, తథా మౌని - ప్రవృత్త్యాదిమోక్షణ చ సఞ్ఛిన్న
నివాని త్యర్థః ❁ ॥ ౪౦ ॥ ❁ తత్ప్రకారమాహ ॥ వాచమిత్యాదినా । వాచం వాగాదికర్మజ్ఞానోభయేన్ద్రియవ్యాపారం, మన
సి జుహావ, మనోఽధీనమమన్యత, మనస ఇన్ద్రియప్రవృత్త్యాధారాదయమేవార్థః తే, న్మనం ప్రాణే జుహావ - మనః ప్రవృత్తిం
ప్రాణాదీనాం మేనే - తథా ప్రాణసంవాదాదిషు దర్శనాత్ - అత ఏవ హి తస్య ముఖ్యప్రాణత్వం - ప్రాణాదీనాం లయానుస
న్ధానప్రకారమాహ ॥ ఇతరే చ తం మృత్యావపానం సోత్సర్గమితి ॥ తం ప్రాణమితరైః ఇతరస్మిన్నపానే - తం సోత్సర్గమపా
నం - ఉదాన ఇతి శేషః - ఉత్సర్గశబ్దోపవృత్తిః పఞ్చకప్రదర్శనార్థః - స్వస్వవృత్తివిశిష్టానామేవ తేషు తేషు లయమనుసంహృత
వానిత్యర్థః - తత - స్తముదానం, మృత్యౌ మృత్యుసంజ్ఞకే సమానే - తం - సమానం - పఞ్చత్వే - ప్రాణాదిపఞ్చకకారణే వాయౌ
విన్యర్థః,, తదితి పాఠే - వ సుజానిత్యర్థః అవస్థావిశేషవాయుర్హి ప్రాణః నవాయుమాత్రం సచ్చైకోపప్రాణావృత్తిపఞ్చ

తథాత్మని । పిత్రావ్యలోభాన్నృతజింహహింసనాద్యధర్మచక్రం గమనాయ పర్యధాత్ ॥ ౩౭ ॥ స్వరాట్ పౌత్రం
❁ వినయినమాత్మనస్సుసమం గుణైః । తోయనీవ్యాః పతిం భూమేరభ్యషిఞ్చద్గజాహ్వయే ॥ ౩౮ ॥ మథురా
యాం తథా వజ్రం శూరసేనపతిం తతః । ప్రాజాపత్యాం నిరూప్యేష్టిమగ్నీనపిబదీశ్వరః ॥ ౩౯ ॥ విసృజ్య తత్ర తత
త్సర్వం దుకూలవలయాదికమ్ । నిర్మమో నిరహఙ్కారస్సఞ్ఛిన్నాశేషబన్ధనః ॥ ౪౦ ॥ వాచం జుహావ మనసి తత
త్ప్రాణ ఇతరే చ తమ్ । మృత్యావపానం సోత్సర్గం † తం పఞ్చత్వే హ్యజోహవీత్ ॥ ౪౧ ॥ త్రిత్వే హుత్వా చ ప
ఞ్చత్వం తచ్చైకత్వేఽజుహోన్మునిః । సర్వమాత్మన్యజుహవీద్బ్రహ్మణ్యాత్మానమవ్యయే ॥ ౪౨ ॥ చీరవాసా
నిరాహారో బద్ధవాఙ్ముక్తమూర్ధజః । దర్శయన్నాత్మనో రూపం జడోన్మత్తపిశాచవత్ ॥ ౪౩ ॥ అనవేక్షమా
ణో నిరగాదశృణ్వన్బధిరో యథా । ఉదీచీం ప్రవివేశాశాం గతపూర్వాం మహాత్మభిః ॥ ౪౪ ॥ హృది బ్రహ్మ పరం ధ్యా
యన్నావర్తేత గతో యతః । సర్వే తమనునిర్జగ్ముర్భ్రాతరః కృతనిశ్చయాః ॥ కలినాఽధర్మమిత్రేణ దృష్ట్వా స్పృ

శ్యభేదాత్పఞ్చవిధః - అతో వృత్తిపఞ్చకవిరోధేన ప్రాణస్య తత్కారణే వాయౌ లయానుసన్ధానప్రకార ఉక్తః ❁ ॥ ౪౧ ॥ ❁ ఏవ
మిన్ద్రియవర్గప్రాణతద్వృత్తినిరోధానుసన్ధానముక్తం - అథ - వాయునా సహితాని పఞ్చభూతాని ఇన్ద్రియగణశ్చాహఙ్కా
రకార్యమితి - తదుభయం - త్రిత్వే - సాత్త్వికరాజసతామసరూపత్రివిధాహఙ్కారే - జుహావేత్యర్థః - సర్వత్ర తత్త్వప్రత్యయ
స్స్వార్థే - యథాయథమిన్ద్రియాణాం - సాత్త్వికాహఙ్కారే లయః - భూతానాం తామసే - ఇతి వివేకః తచ్చాహఙ్కార
త్రయం ఏకత్వే - ఏకస్మిన్ ప్రకృతితత్త్వే మహత్తత్త్వే వా అజుహోదిత్యర్థః - సర్వం వాగాదిప్రవృత్త్యన్తం - ఆత్మని జీవే - అజు
హావీత్ - చేతనాధీనా హ్యచేతనప్రవృత్తి - అత ఏవ ముక్తం - న హి జీవః ప్రకృతేరుపాదానం - ఆత్మానం జీవ - మవ్యయే బ్రహ్మణి
అజుహోత్ - జీవస్య బ్రహ్మాధీనప్రవృత్తిత్వాత్తస్మిన్ - తం సమర్పితవానిత్యర్థః ❁ ॥ ౪౨ ॥ ❁ చీరవాసా ఇతి ॥ తతశ్చీరం వల్కలం వా
సో వస్త్రం యస్య సః - నిరాహారః - బద్ధవాక్ మౌనీ - ముక్తా విశిష్టాః మూర్ధజాః కేశా యేన సః జడాదివ - దాత్మనః స్వస్య - రూ
పమాకారం - దర్శయన్ - లోకస్యేతి శేషః ❁ ॥ ౪౩ ॥ ❁ యథా బధిర - స్తద్వదశృణ్వన్ - అన్ధ ఇవానవేక్షమాణః - నిరగాద్గృహా
దితి శేషః, పూర్వం గతాం గతపూర్వాం - యతో - యాం - గతః - పునర్నావర్తేత - తాం - మహాత్మభిః పిర స్వర్గపూర్వాం - ఉదీ
చీం మాశాం దిశం హృది - పరం బ్రహ్మ ధ్యాయన్ - ప్రవివేశ తం యుధిష్ఠిరమనుసృత్య - తద్భ్రాతరస్సర్వే - కృతనిశ్చయాః
సమానాయ కృతో నిశ్చయో యైస్తే కృతవివేకా వా నిర్జగ్ముః తే భ్రాతరో యుధిష్ఠిరాదయో వా - అధర్మః మిత్రం యస్య - తేన క
లినా స్పృష్టాః ప్రజాః భువి దృష్ట్వా ॥ అసాధుకృతా స్పృష్టాః - సర్వే అర్థాదేహాతదనుబన్ధ్యాదయో - యైస్తథాభూ
తాః - ఆత్మనో దేహస్యా - త్యన్తికం మరణం - జ్ఞాత్వా భగవచ్చరణామ్బుజం మనసా ధారయామాసుః - యుధిష్ఠిరాద

౩౮ ॥ శ్లో ॥ పా ❁ వినినయమాత్మనోఽనవమం గుణైః.   పా † తత్పఞ్చత్వే.

పః ॥౪౪॥౪౫॥౪౬॥ తస్య వైకుణ్ఠస్య పదామ్బుజస్య ధ్యానేన ఉద్రిక్తయా ఉత్కటయా భక్త్యా - విశుద్ధధిషణా బుద్ధి ర్యేషాం తే - నారాయణపదవాచ్యే పరమపురుషే - ఏకాన్తా మతిర్యేషాం - మతిరేకాన్తత్వం నామ - విజాతీయప్రత్యయానవ్యవధానం - విషయేషు శబ్దాదిషు - ప్రవణ - ఆత్మా మనో యేషాం - తైః - అసద్భిః దురాత్మభిః - దుష్ప్రాప్యాం - ప్రాప్తుమశక్యాం - గతిం ముక్త్యాత్మికా - మవాపుః - తదేవోపపాదయతి - విధూతాని నిరస్తాని కల్మషాణి భగవత్ప్రాప్తిప్రతిబన్ధకాని పూర్వోత్తరాఘాని యేషాం - తే - విరజేన రజస్తమోరహితేన - ఆత్మనా స్వరూపేణ - స్థానం నారాయణస్య స్థానమవాపురిత్యనుష ఙ్గః ॥౪౭॥౪౮॥ విదురోఽపి - కంచిత్కాలం - తీర్థాని - అటిత్వా - పాణ్డవానాం - గతి - మాకర్ణ్య - ఆత్మవాన్ భగవతి సమాహితచిత్తః - ప్రభాసే దేహం పరిత్యజ్య - కృష్ణావేశేన కృష్ణ ఏవ సమాధానేన తచ్చిత్తః కృష్ణైకవిషయకచిత్తః పితృదేవతాభిస్సహ - స్వక్షయం స్వస్థానం - యయౌ పునరప్యన ఏవ స్వాత్మాన్వస్వకం లోకం యయావిత్యర్థః కృష్ణోపవేశ ఇతి పాఠే, యదుకులసంహారానన్తరం యత్ర కృష్ణః ప్రవిష్టః - తస్మిన్ దేశే - ప్రభాస ఇత్యర్థః - పునరథ పతనాభావాత్పాణ్డవానాం ముక్తత్వకథనం - తేషాం ప్రారబ్ధకర్మావసానే విమోక్ష్య స్త్వేవ - అతో న విరోధః ॥౪౯॥ తదా ద్రౌపద్యపి - పతీనామనపేక్షతా - మాజ్ఞాయ జ్ఞాత్వా - వాసుదేవే భగవతి - ఏకాన్తా విజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితా మతిర్యస్యా స్తథాభూతా - తం వాసుదేవ - మవాప ॥౫౦॥ శ్రీకృష్ణాదీనాం ప్రయాణశ్రవణాదిఫలమాహ ॥ య ఇతి ॥ ఇతీత్థం - నితరాం స్వస్త్యయనం శ్రేయోవహాం పరతాం

ష్టాః ప్రజా భువి ॥౪౫॥ తే సాధుకృతసర్వార్థా జ్ఞాత్వాత్యన్తికమాత్మనః। మనసా ధారయామాసు ర్వైకుణ్ఠచరణామ్బుజమ్ ॥౪౬॥ తద్ధ్యానోద్రిక్తయా భక్త్యా విశుద్ధధిషణాః పరే। తస్మిన్నారాయణపదే ఏకాన్తమతయో గతిమ్ ॥ ౪౭ ॥ అవాపుర్దురవాపాం తే అసద్భిర్విషయాత్మభిః। విధూతకల్మషా స్థానం విరజేనాత్మనైవ హి ॥ విదురోఽపి పరిత్యజ్య ప్రభాసే దేహమాత్మవాన్। కృష్ణావేశేన తచ్చిత్తః పితృభిస్స్వక్షయం యయౌ ॥ ౪౯ ॥ ద్రౌపదీ చ తదాజ్ఞాయ పతీనామనపేక్షతామ్। వాసుదేవే భగవతి హ్యేకాన్తమతిరాప తమ్ ॥ ౫౦ ॥ యశ్శ్రద్ధయైతద్భగవత్ప్రియాణాం పాణ్డోస్సుతానామితి సంప్రయాణమ్। శృణోత్యలం స్వస్త్యయనం పవిత్రం లబ్ధ్వా హరౌ భక్తిముపైతి సిద్ధిమ్ ॥౫౧॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, పఞ్చదశోఽధ్యాయః।

సూత ఉవాచ ॥ తతః పరీక్షిద్ద్విజవర్యశిక్షయా మహీం మహాభాగవతశ్శశాస హ। యథా హి సూత్యామభిజాతకోవిదాస్సమాదిశన్విప్ర మహద్గుణస్తథా ॥౧॥ స ఉత్తరస్య తనయాముపయేమ ఇరావతీమ్। జనమేజయాదీంశ్చతురస్తస్యాముత్పాదయత్సుతాన్ ॥ ౨॥ ఆజహారాశ్వమేధాంస్త్రీన్ గఙ్గాయాం భూరిదక్షిణాన్। శారద్వతం గురుం కృత్వా దేవా యత్రాక్షిగోచరాః ॥౩॥ నిజగ్రాహౌజసా వీరః కలిం దిగ్విజయే క్వచిత్। నృపలిఙ్గధ

చను బావహం - పవిత్రం చ - భగవత్ప్రియాణాం - పాణ్డోస్సుతానాం సంప్రయాణం చ - యః పుమాన్ - శ్రద్ధయా శృణోతి - సః - హరౌ భగవతి - భక్తిం లబ్ధ్వా సిద్ధిం ముక్తిముపైతి ॥౫౧॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం, ప్రథమస్కన్ధే, పఞ్చదశోఽధ్యాయః

తదేవం - సంస్థానం పాణ్డుపుత్రాణాం వక్ష్యే కృష్ణకథోదయ - మితి ప్రతిజ్ఞాతం - పాణ్డుపుత్రసంస్థానం పరీక్షిజ్జన్మోపేత, ముపపాద్య - అథ పరీక్షితః కర్మాణి,, పరీక్షితోఽథ రాజర్షేర్జన్మకర్మ విలాపనమితి ప్రతిజ్ఞాతాని వర్ణయ ॥ తత్ర జన్మ పాణ్డవపుత్రవృత్తాన్తవిశేషతయా వ్యావిహితం, విలాపనం ద్వాదశే స్కన్ధే వక్ష్యతి,, ఇతః పరం - చతురధ్యాయ్యా కర్మాణి వర్ణ్యన్త ఇతి వివేకః ॥ తత ఇతి ॥ తతః పితృభిర్గమనానన్తరం మహాన్తో గుణా యస్య - స పరీక్షిత్ - హే ద్విజ - సూత్యాం జన్మదినే, జాతకకోవిదాః విప్రాః యథా సమాదిశన్ - తథైవ - ద్విజవర్యశిక్షయా, మహాభాగవతస్సన్, మహీం శశాస పాలయామాస ॥౧॥ స పరీక్షిత్ - ఉత్తరస్య మాతులస్య, తనయామిరావతీం, ఉపయేమే ఉదువాహ - తత స్తస్యామిరావత్యాం జనమేజయాదీం, శ్చతురస్సుతా - నుదపాదయత్ - అథ ధావ ఆర్షః ఆగమశాస్త్రస్యానిత్యత్వాద్వా ॥౨॥ శారద్వతం కృపం, గురుం - కృత్వా వృత్వా గఙ్గాయాం గఙ్గాతీరే, త్రీనశ్వమేధా, నాజహార - యత్ర - యేష్వశ్వమేధేషు, దేవా ఇన్ద్రాదయః, అక్షిగోచరా - బభూవుః - తానాజహారేత్యర్థః ॥౩॥ కదాచిద్దిగ్విజయే నిమిత్తే - చరన్ - వీరః పరీక్షిత్, క్వచిన్

౪౯ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ కృష్ణోపవేశేతచ్చిత్తః.

శ్చ, పదాఽపాదేన, గోమిథునం స్త్రీపుంసయోర్గవోర్యుగ్మం ఘ్నన్తం తాడయన్తం-శూద్రం చ, నృపచిహ్నధరం-ని-మోజసాపరాభిభవసామర్థ్యాత్మకేన-నిజగ్రాహ నిగృహీతవాన్ ॥౪॥ తత్ర లబ్ధప్రశ్నావసరః పృచ్ఛతి శౌనకః "కస్య హేతోరితి", నృపః పరీక్షిత్-దిగ్విజయే-కస్మాద్ధేతోః-కలిం నిజగ్రాహ హేత్యేకః ప్రశ్నః, యో-గాం-పదాఽహనత్ తాడ-అసౌ నృపచిహ్నధరశ్శూద్రః కః ఇత్యపరః - యద్యపి నృపలిఙ్గధరం శూద్రం కలిమితి సామానాధికరణ్యనిర్దేశేన కలిరేవ నృదేవచిహ్నధృక్ శూద్ర ఇతి జ్ఞాత ఏవేతి ప్రశ్నాఽనుపపత్తిః-తథాపి-కః ఇత్యస్య కింగుణక ఇత్యభిప్రాయః అతః ప్రశ్నోపపత్తిః ॥౫॥ - ధృతకలినిగ్రహాదికం కేవలమస్మాభిః పృష్టమిత్యేవ న వర్ణయ - కింతు-హే మహాభాగ-యది, విష్ణుకథాశ్రయం భగవత్కథోపేతం-అథవాఽస్య విష్ణోః పదామ్బుజమకరన్దాస్వాదినాం-సతాం-సాధూనాం-కథాశ్రయం స్యాత్తర్హి కథ్యతామ్ ॥౬॥ తత్ర హేతుం వదన్ విష్ణుతద్భక్తకథానాశ్రయాణామశ్రోతవ్యత్వం ఉపవర్ణనీయత్వం చాహ॥ కిమన్యైరితి॥ అఙ్గ, హే సూత, యత్, యేభ్యః, ఆయుషోఽసద్వ్యయః నిరర్థకః క్షయో-భవతి-తైః-క్షుద్రాయుషామల్పాయుషాం-ఋతం కర్మఫలమిచ్ఛతాం-మర్త్యానాం మరణశీలానాం-నృణాం-సంబన్ధిభిరన్యైర్విష్ణుతద్భక్తజన్మకథానాశ్రయైః, అత ఏవాసద్భిః, ఆలాపైః కిం, వర్ణితైః శ్రుతైర్వా, న కించిత్ప్రయోజనం, కింతు- కేవలమాయుర్వ్యయ ఏవేతి భావః యద్వా, ఋతం, సత్యం పరం బ్రహ్మ, ఇచ్ఛతాం, తత్ప్రాప్తిం కామయమానానాం, మరణశీలానాం అల్పాయుషాం నృణాం అస్మాకం అన్యైరసదాలాపైః కిం-న కించిత్ప్రయోజనమస్తి-యతో యేభ్యః కేవలమాయుషోఽసద్వ్యయో భవతీత్యన్వయః ॥౭॥ నను క్షుద్రాయుషాం మర్త్యానామస్మాకం-యావత్త్వత్పృష్టవర్ణనశ్రవణం-జీవనమవస్థాతుం న శక్యమిత్యత్రాహ॥ ఇహేతి॥ ఇహ-అస్మిన్ క్షేత్రే-శామిత్రకర్మణి సత్రకర్మణి, శమిత్రశబ్దః పశుసంజ్ఞపయితృవాచీ శమయితా చ భవాన్త స్త్వేతి క్రతోః సచేహ,

---

రం శూద్రం ఘ్నన్తం గోమిథునం పదా॥౪॥ శౌనక ఉవాచ॥ కస్య హేతోర్నిజగ్రాహ కలిం దిగ్విజయే నృపః। నృదేవచిహ్నధృక్ శూద్రః కోఽసౌ గాం యః పదాఽహనత్॥౫॥ తత్కథ్యతాం మహాభాగ యది విష్ణుకథాశ్రయమ్। అథవాఽస్య పదాంభోజమకరన్దలిహాం సతామ్॥౬॥ కిమన్యైరసదాలాపైరాయుషో యదసద్వ్యయః। క్షుద్రాయుషాం నృణామఙ్గ మర్త్యానామృతమిచ్ఛతామ్॥౭॥ ఇహోపహూతో భగవాన్ మృత్యుః శామిత్రకర్మణి। న కశ్చిన్మ్రియతే తావద్యావదాస్త ఇహాన్తకః॥౮॥ ఏతదర్థం హి భగవానాహూతః పరమర్షిభిః। అహో నృలోకే పీయేత హరిలీలామృతం వచః॥౯॥ మన్దస్య మన్దప్రజ్ఞస్య వయో మన్దాయుషశ్చ వై। నిద్రయా హ్రియతే నక్తం దివా చ వ్యర్థకర్మభిః॥౧౦॥ యదా పరీక్షిత్కురుజాఙ్గలేఽవసత్కలిం ప్రవిష్టం నిజచక్రవర్తితే। నిశమ్య వార్తామనతిప్రియాం తతః శరాసనం సంయుగశౌణ్డిరాదదే॥౧౧॥ స్వలంకృతం శ్యామతురంగయోజితం రథం మృగ

పాపాపనోదకభగవద్గుణానుభవితృపరః-తత్సంబన్ధికర్మణి భగవద్గుణవర్ణనశ్రవణాత్మకబ్రహ్మసత్ర ఇత్యర్థః-భగవాన్ మృత్యుః ఉపహూతః స చాన్తకో యావత్-ఇహాస్తి-తావదత్ర న కశ్చిన్మ్రియతే న మరణమేతి ॥౮॥ కిమర్థమాహూత ఇత్యత్రాహ॥ ఏతదర్థం, అత్రావస్థితానామమరణార్థమేవ హి - పరమర్షిభిర్భగవాన్ మృత్యు-రాహూత ఇత్యర్థః, మృత్యురపస్వవ్యాపారం విహాయ భగవద్గుణశ్రవణాయ, ఇహ న కంచిదపహన్యాదిత్యభిప్రాయేణాహూత ఇతి భావః-అతః కథ్యతాం మహాభాగ-ఇత్యాదిశ్లోకద్వయే - విష్ణుతద్భక్తకథాశ్రయస్యైవ వర్ణనీయత్వం శ్రోతవ్యత్వం చోక్తం, తదేవ సహేతుకముపపాదయతి, అహో ఇత్యర్ధేన॥ నృలోకే హరేర్లీలా యస్మిన్ప్రతిపాద్యా స్తద్ధరిలీలం-తదమృతతుల్యం, వచః, పీయేత పాతవ్యం, శ్రోతవ్యమితి యావత్, యే పిబన్తి, తానభినన్దతి "అహో ఇతి", తేషాం భాగ్యం ఏతావదితి వక్తుమశక్యమితి భావః ॥౯॥ కుతః-యద్యస్మాన్మన్దస్య మన్దచేష్టస్య మన్దప్రజ్ఞా యస్య మన్దమల్ప-మాయుర్యస్య, తస్య-హరిలీలామృతం-వచః-అశృణ్వతో వయః, కేవలం-నక్తం రాత్రౌ-నిద్రయా హ్రియతే హ్రియతే - దివా అహని తు-వ్యర్థైః పురుషార్థసాధనైః-కర్మభిః-సాంసారికకర్మభిః-హ్రియతే, హరిలీలామృతం వచః పిబత స్తు-వయస్సఫలమితి భావః ॥౧౦॥ ఇత్థం పృష్టస్స హేతుకం కలినిగ్రహాదికం వర్ణయతి సూతః, యదేత్యాదినాఽధ్యాయావసానసప్తదశాధ్యాయసమాప్తి॥ యదా, పరీక్షిద్దిగ్విజయార్థం గతః కురుజాఙ్గలేషు జనపదేషు, వసన్, నిజచక్రేణ స్వాజ్ఞాచక్రేణ, వర్తితే అనుశిష్టే దేశే, స్వసేనాధిష్ఠితే దేశే వా ప్రవిష్టం-కలిం-తత్ప్రవేశరూపాం-అనతిప్రియాం వార్తాం - నిశమ్యాకర్ణ్య, తతః సంయుగే యుద్ధే, శౌణ్డిః ప్రవీణో రాజా, శరాసనం ధనురాదదే జగ్రాహ-నిజచక్రవర్తితే కురుజాఙ్గలే అవసదితి వాన్వయః ॥౧౧॥ తతస్స్వలంకృతం,

త్రయా సేనయా-పరివృతో-దిగ్విజయాయ నిర్గతః-కురుజాఙ్గలాదితి శేషః ❁ ॥ ౧౨ ॥ ❁ భద్రాశ్వాదివర్షాణి విజిత్య బలిం కరం జగృహే ❁ ॥ ౧౩ ॥ ❁ తత్ర తత్ర దేశేషు-స్వస్య పూర్వేషాం యుధిష్ఠిరాదీనాం-మహాత్మనాం కృష్ణస్య భగవతో మాహాత్మ్యస్య సూచకం-ప్రగీయమానం యశః ❁ ॥ ౧౪ ॥ ❁ అశ్వత్థామ్నో బ్రహ్మాస్త్రతేజసా-పరిత్రాతమాత్మానం చ-వృష్ణీనాం పార్థానాం చ-కేశవే కృష్ణే, స్నేహమనురాగం చ, తదా తేషాం తస్మిన్ భక్తిం చోపశృణ్వానః ❁ ॥ ౧౫ ॥ ❁ నితరాం హృష్టః-ప్రీత్యోజ్జృమ్భితే లోచనే యస్య సః- మహామనాః ఉదారబుద్ధిః స రాజా, తేభ్యః శ్రావయితృభ్యః, మహాధనాని బహుమూల్యద్రవ్యాణి-వాసాంసి హారాన్ ముక్తాహారాంశ్చ, దదౌ ❁ ॥ ౧౬ ॥ ❁ స్నిగ్ధేష్వనురక్తేషు-పాణ్డుషు యుధిష్ఠిరాదిషు, విష్ణోః కృష్ణస్య-సారథ్యాదికం - జగత్కృతం ప్రణామం చ-స్మృత్వేతి శేషః-నృపతిః పరీక్షిత్-విష్ణోశ్చరణారవిన్దే - భక్తిం కరోతి స్మ చకారేత్యర్థః తత్ర సారథ్యం ప్రసిద్ధం-పారిషదం సభ్యత్వం-సేవనం భృత్యకర్మ-దౌత్యం దూతస్య కర్మ-వీరాసనానుగమనం-నృపాసనాధిష్ఠితం ప్రత్యనువర్తనం- స్తవనం స్తుతికర్మ ప్రణామో నమస్కారః-విష్ణుకర్తృకాన్ పాణ్డువిషయాన్ ఏతాన్ స్మృత్వేత్యర్థః ❁ ॥ ౧౭ ॥ ❁ తస్య పరీక్షితః-పూర్వేషాం యుధిష్ఠిరాదీనాం-వృత్తిమన్వహం-వర్తమానస్యానువర్తమానస్య సతః-తస్య, నాతిదూరే సన్నికృష్టదేశే, యన్మహదాశ్చర్యమాసీత్- తత్కథయిష్యతో మే-మత్తః శృణు ❁ ॥ ౧౮ ॥ ❁ ధర్మ ఇతి ॥ ధర్మః ధర్మాధిదేవః-వృషరూపధరః-ఏకేన-పదేన పాదేన, చరన్-విచ్ఛాయాం నిస్తేజస్కాం

ధ్వజమాస్థితః పురాత్ । వృతో రథాశ్వద్విపపత్తియుక్తయా స్వసేనయా దిగ్విజయాయ నిర్గతః ॥ ౧౨ ॥ భద్రాశ్వం కేతుమాలం చ భారతం చోత్తరాన్ కురూన్ । కింపురుషాదీని వర్షాణి విజిత్య జగృహే బలిమ్ ॥ ౧౩ ॥ తత్ర తత్రోపశృణ్వానః స్వపూర్వేషాం మహాత్మనామ్ । ప్రగీయమానం చ యశః కృష్ణమాహాత్మ్యసూచకమ్ ॥ ఆత్మానం చ పరిత్రాతమశ్వత్థామ్నోఽస్త్రతేజసః । స్నేహం చ వృష్ణిపార్థానాం తేషాం భక్తిం చ కేశవే ॥ ౧౫ ॥ తేభ్యః పరమసన్తుష్టః ప్రీత్యుజ్జృమ్భితలోచనః । మహాధనాని వాసాంసి దదౌ హారాన్ మహామనాః ॥ ౧౬ ॥ సారథ్యపారిషదసేవనసఖ్యదౌత్యవీరాసనానుగమనస్తవనప్రణామాన్ । స్నిగ్ధేషు పాణ్డుషు జగత్ప్రణతిం చ విష్ణోర్భక్తిం కరోతి నృపతిశ్చరణారవిన్దే ॥ ౧౭ ॥ తస్యైవం వర్తమానస్య పూర్వేషాం వృత్తిమన్వహమ్ । నాతిదూరే కిలాశ్చర్యం యదాసీత్తన్నిబోధ మే ॥ ౧౮ ॥ ధర్మః పదైకేన చరన్ విచ్ఛాయాముపలభ్య గామ్ । పృచ్ఛతి స్మాశ్రువదనాం వివత్సామివ మాతరమ్ ॥ ౧౯ ॥ కచ్చిద్భద్రేఽనామయమాత్మనస్తే విచ్ఛాయాసి మ్లాయతేషన్ముఖేన । ఆలక్షయే భవతీమన్తరాధిం దూరే బన్ధుం శోచసి కంచనామ్బ ॥ ౨౦ ॥ పాదైర్న్యూనం శోచసి మైకపాదమాత్మానం వా వృషలైర్భోక్ష్యమాణమ్ । ఆహో సురాదీన్ హృతయజ్ఞభాగాన్ ప్రజా ఉత స్విన్మఘవత్యవర్షతి ॥ ౨౧ ॥ అరక్ష్యమాణాః స్త్రియ ఉర్వి బాలాన్ శోచస్యథో పురుషాదైరివార్తాన్ । వాచం దేవీం బ్రహ్మకులే కుకర్మణ్యబ్రహ్మణ్యే రాజకులే కులాగ్ర్యాన్ ॥ ౨౨ ॥ కిం క్షత్రబన్ధూన్ కలినోపసృష్టాన్ రాష్ట్రాణి వా తైరవరోపితాని । ఇతస్తతో వాఽశనపానవాసఃస్నానవ్యవాయోన్ముఖజీవలోకమ్ ॥ ౨౩ ॥ యద్వాఽమ్బ తే భూ

గాం గోరూపధరాం, వత్సరహితాం మాతరమివ-శోకేన అశ్రువదనే యస్యాస్తాం-పృథ్వీం స్మ అపృచ్ఛత్ ❁ ॥ ౧౯ ॥ ❁ ప్రశ్నమేవాహ-కచ్చిదిత్యాదిభిష్షడ్భిః ॥ హే భద్రే, తవాత్మనః దేహస్య, నామయమారోగ్యం-అస్తి కచ్చిత్-ఈషన్మ్లాయతా హర్షక్షయయుక్తేన-ముఖేన, విచ్ఛాయా-నిస్తేజస్కా-భవసి-అహం తు- భవతీం త్వాం-అన్తరా-హృదయే వర్తమాన ఆధిః క్లేశో యస్యాస్తథాభూతాం-ఆలక్షయే-గ్లానివిచ్ఛాయాభ్యాముత్ప్రేక్షామి। హే అమ్బ, కంచన దూరస్థం బన్ధుం శోచసి కిమ్ ॥ ౨౦ ॥ కిం వా పాదైస్త్రిభిః న్యూన - మేకః పాదో యస్య తం - మాం ప్రతి శోచసి, ఉత-వృషలైః శూద్రప్రాయై రాజభిః, భోక్ష్యమాణం స్వాత్మానం ప్రత్యేవ శోచసి, ఆహోస్విత్ హృతః శూన్యః, యజ్ఞీయహవిర్భాగో యేషాం తాన్-దేవాన్ ప్రతి-ఉత స్విత్ మఘవతీన్ద్రే-అవర్షతి సతి-దుర్భిక్షపీడితాః ప్రజాః ప్రతి ❁ ॥ ౨౧ ॥ ❁ యద్వా-హే ఉర్వి-పురుషాదైః రాక్షసైరివ-నృశంసైః-ఆర్తాన్ పీడితాన్-బాలకాన్-అరక్ష్యమాణాః - స్త్రియః స్త్రీః ప్రతి - శోచసి కిం-బ్రహ్మకులే విప్రకులే-కుకర్మణి దుర్వృత్తే సతి-దేవస్య విష్ణోః సంబన్ధినీం-వాచం త్రయీం ప్రతి-ఉత- రాజకులే-అబ్రహ్మణ్యే బ్రాహ్మణద్వేష్యసాధుని సతి-కులాగ్ర్యాన్ బ్రాహ్మణాన్ ప్రతి ❁ ॥ ౨౨ ॥ ❁ కింవా-కలినా ఉపసృష్టాన్- క్షత్రియాధమాన్ ప్రతి - యద్వా తైః క్షత్రబన్ధుభిరవరోపితాన్ వ్యపద్రుతాని రాష్ట్రాణి ప్రతి- ఉత - ఇతస్తతః - నిషిద్ధదేశజనేషు అశనాద్యున్ముఖం అశనాద్యభిలాషిణం జీవలోకం ప్రతి ❁ ॥ ౨౩ ॥ ❁ యద్వా- హే అమ్బ హే ధరిత్రి- తవ - భూరిభారస్యావతారాయాపహరణాయ-కృతః అవతారో యేన-తస్య

హరే-రధునాఽన్తర్హితస్య శ్రీకృష్ణస్య, హరేరితి కర్తరి షష్ఠీ, తేన, విసృష్టా త్యక్తా సతీ, తస్య కర్మాణి చేష్టితాని-నిర్వాణవిలమ్బితాని స్మరతి - త్వం శోచసి - నిర్వాణే మోక్షే విశేషేణ లమ్బితాని సన్నిహితాని సాక్షాత్కృతానీతి యావత్ - యద్వా-నిర్వాణం సుఖం విలమ్బితం-అధునా స్తిరితం యేభ్యస్తాని ॥ ౨౪ ॥ హే వసున్ధరే-తవాధిమూలమిదముపస్థితం-మహ్యమాచక్ష్వ ఆఖ్యాహి-యేన వికర్శితా కృశత్వం ప్రాప్తాసి- తస్యాధిమూలమిత్యర్థః- హే అమ్బ, సురైరపి బహుమన్తవ్యం-తవ సౌభగం స్పృహణీయం సౌన్దర్యం-బలినామపి బలీయసా కాలేన కిం వాపహృతమ్ ॥ ౨౫ ॥ ఏవముక్తా ధరణ్యాహ। భవానిత్యాదిభిర్దశభిః । తన్మమాధిమూలం సర్వం, ను నూనం భవాన్ వేద జానాస్యేవ, కుతః- యత్ యస్మాత్-ధర్మాన్ పృచ్ఛసి-అజానతో ధర్మప్రశ్నో నుపపన్న ఇతి భావః - అథాపి కిం తదితి చేత్, యేన కారణేన - త్వం, లోకానాం సుఖావహైశ్చతుర్భిః పాదైర్వర్తసే అవర్తథాః, అధునా-యేన కారణేన విన్నైకపాదేన వర్తసే, తదేవ మమాప్యాధిమూలమిత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥ స కారణవిశేషజిజ్ఞాసాయాం తదుపపాదయతి ॥ సత్యమిత్యాదిపఞ్చభిః, సత్యాదయోఽన్యే చ బహవో, మహత్త్వమిచ్ఛద్భిర్జనైః, ప్రార్థనీయాః- గుణాః - నిత్యాః క్వాచిదపి యస్మిన్న వియన్తి న చ్యవన్తి, తేన, గుణానాం పాత్రేణ ముఖ్యాశ్రయేణ, శ్రీనివాసేన శ్రీకృష్ణేన, సాంప్రతమధునా, రహితం, మత ఏవ, పాప్మనా పాపేన, కలినా, ఈక్షితం, లోకం, ప్రత్యహం శోచామీత్యన్వయః, తత్ర సత్యం భూతహితత్వం, వాచికం వా శౌచం హేయప్రతిభటత్వం, క్షాన్తిః స్వాపరాధజనసహిష్ణుతా, త్యాగః, అనాదరః పూర్ణకామత్వప్రయుక్తః, తథా చ శ్రూయతే ‘‘సర్వమిదమభ్యాత్తోఽవాక్యనాదర’’ ఇతి,, ఆత్మపర్యాప్తవదా

రిభారావతారకృతావతారస్య హరేర్ధరిత్రి । అన్తర్హితస్య స్మరతీ విసృష్టా కర్మాణి నిర్వాణవిలమ్బితాని ॥ ౨౪ ॥ ఇదం మమాచక్ష్వ తవాధిమూలం వసున్ధరే యేన వికర్శితాసి । కాలేన వా తే బలినాం బలీయసా సురార్చితం కిం హృతమమ్బ సౌభగమ్ ॥ ౨౫ ॥ ధరణ్యువాచ ॥ భవాన్ హి వేద తత్సర్వం యన్మాం ధర్మానుపృచ్ఛసి । చతుర్భిర్వర్తసే యేన పాదైర్లోకసుఖావహైః ॥ ౨౬ ॥ సత్యం శౌచం దయా క్షాన్తిస్త్యాగః సన్తోష ఆర్జవమ్ । శమో దమస్తపః సామ్యం తితిక్షోపరతిః శ్రుతమ్ ॥ ౨౭ ॥ జ్ఞానం విరక్తిరైశ్వర్యం శౌర్యం తేజో బలం స్మృతిః । స్వాతన్త్ర్యం కౌశలం కాన్తిర్ధైర్యం మార్దవమేవ చ ॥ ౨౮ ॥ ప్రాగల్భ్యం ప్రశ్రయః శీలం సహ ఓజో బలం భగః । గామ్భీర్యం స్థైర్యమాస్తిక్యం కీర్తిర్మానోఽనహఙ్కృతిః ॥ ౨౯ ॥ ఏతే చాన్యే చ భగవన్నిత్యా యత్ర మహాగుణాః । ప్రార్థ్యా మహత్త్వమిచ్ఛద్భిర్న వియన్తి స్మ కర్హిచిత్ ॥ ౩౦ ॥ తేనాహం గుణపాత్రేణ శ్రీనివాసేన సామ్ప్రతమ్ । శోచామి రహితం లోకం పాప్మనా కలినేక్షితమ్ ॥ ౩౧ ॥ ఆత్మానం చానుశోచామి భవన్తం చామరోత్తమమ్ । దేవాన్ పితౄనృషీన్ సాధూన్ సర్వాన్ వర్ణాంస్తథాశ్రమాన్ ॥ ౩౨ ॥ బ్రహ్మాదయో బహుతిథం యదపాఙ్గమోక్షకామాస్తపస్స

న్యత్వం వా త్యాగః, సన్తోషః కర్హిచిదపి క్లేశరాహిత్యం, ఆర్జవం మనోవాక్కాయానామైకరూప్యం, శమో మనోనిగ్రహః, దమో బాహ్యేన్ద్రియనిగ్రహం, తపః ఆలోచనం జగద్వ్యాపారోపయుక్తం, సామ్యం అశనాయాదిరాహిత్యం, తితిక్షా ద్వన్ద్వప్రతిహతత్వం, ఉపరతిర్వృథావ్యాపారోపరతిః, శ్రుతం సర్వం శాస్త్రార్థం యాథాత్మ్యవిత్త్వం ॥ ౨౭ ॥ జ్ఞానం ఆశ్రితానిష్టపరిహారేష్టప్రాపణోపయుక్తం-విరక్తిర్విషయేషు నిస్పృహత్త్వం - విషయానాకృష్టచిత్తత్వం వా-ఐశ్వర్యం స్వవ్యతిరిక్తసర్వనియన్తృత్వం-శౌర్యం యుద్ధేష్వవైముఖ్యం - తేజోఽప్రధృష్యతా-బలం ప్రసిద్ధం-స్మృతిః సత్స్వపి విపులేష్వపరాధేషూపకారస్మరణం స్వాతన్త్ర్యం అన్యానపేక్షత్వం-కౌశలం నైపుణ్యం-కాన్తిః-నతత్ర సూర్యో భాతీతి శ్రుత్యుక్తవిధాదీప్తిః-ధైర్యం వీర్యం - తచ్చ యుద్ధే స్వగృహ ఇవ ప్రవేశసామర్థ్యం, మార్దవమక్రూరతా స్వాతన్త్ర్యం సౌభగం కాన్తిరితి పాఠే-సౌభగం సౌభాగ్యం, స్పృహణీయత్త్వం ॥ ౨౮ ॥ ప్రాగల్భ్యం సభాసు దార్ఢ్యం-ప్రశ్రయో మహత్సు వినయః-శీలం సద్వృత్తిః- సహః ప్రాణస్య స్వాభావికసామర్థ్యం - ఓజః అన్నాదిజనితం బలం-ధారణాసామర్థ్యం-భగో జ్ఞానాద్యుత్కర్షః, గామ్భీర్యం దురవగాహాభిప్రాయత్వం - స్థైర్యం క్రోధనిమిత్తైరవికారః-ఆస్తిక్యం శాస్త్రార్థవిశ్వాసః-కీర్తిర్యశః-మానః పూజార్హతా-అనహఙ్కృతిః దేహాత్మాభిమానరాహిత్యం ॥ ౨౯ ॥ ౩౦ ॥ శ్రీ శ్రియతే బ్రహ్మాదిభిరితి శ్రీర్లక్ష్మీః తస్యాః నివాసః-శ్రీనివాసః తేనేత్యభిప్రేతమ్ ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ తదేవ విశదయతి ॥ బ్రహ్మాదయ ఇతి ॥ చతుర్ముఖప్రభృతయః యస్యాః అపాఙ్గమోక్షః ఈషత్తిర్యగ్దృగ్విప్రసార-స్తద్విషయత్వం - ఆత్మనాం కామయమానాః-బహుతిథం బహుకాలం-తపస్సమచరన్ వక్రిః-సా శ్రీరపి-కమలవనం స్వనివాసం-విహాయ - భగవన్తమేవ-ప్రపన్నా వసతి

యస్య-పాదయోః-సౌభగం సౌన్దర్యమేవ-లంనితరాం, భజతే సేవతే ❁ ॥ ౩౩॥ ❁ తస్య భగవతః-అబ్జాదీనాం-కేతూనాం చిహ్నానాం, కేతైః రాశ్రయభూతైః, పదైః పాదవిన్యాసైః-అలంకృతమఙ్గం యస్యాస్సాహం - తతః, అతఏవ-విభూతిం లక్ష్మీం, మద్యుపలభ్య, త్వయాఽప్యేవం భాగ్యం న లబ్ధమిత్యధిక్షిప్య-విభూతిం సర్వసమృద్ధిం ప్రాప్యేతి వా - త్రీనపి లోకాన్- సత్య లోకే-త్రిలోకీమతిక్రమ్య తతోఽప్యధికం దీప్తిమత్యస్మి, ఏవ-ముత్స్మయతీం గర్వితాం, మాం, స భగవాన్ తదన్తే అవతారప్రయోజనాన్తే-వ్యసృజత్ ॥ ౩౪॥ యో వా ఇతి॥ మమాతిభారరూపం-ఆసురవంశే ఆసురసంపద్యుక్తే వంశే, జాతానాం రాజ్ఞాం అక్షౌహిణీనాం శతమపానుదత్ అపనీతవాన్-తథా-యశ్చాత్మతన్త్రః స్వతన్త్రః-ఊనపదం - ఊనం పదం పాదద్వయం యస్య తం-అతఏవ, దుస్థం దుఃఖితం, త్వాం, ఆత్మని స్వస్మిన్, యత్పౌరుషం సామర్థ్యం-తేన - సంపాదయన్ పాదచతుష్టయసమ్పన్నం కుర్వన్నిత్యర్థః, యదుషు రమణీయం అఙ్గం శరీరమబిభ్రత్ ధృతవాన్ ❁ ॥ ౩౫॥ ❁ యః ప్రేమపూర్వకావలోకనేన రుచిరేణ, సున్దరేణ-స్మితేన, సున్దరైర్భాషణైశ్చ-మధుమానినీనాం యాదవస్త్రీణాం, స్థైర్యం ఇతరావశ్యత్వం, సమ్యక్, హృతవాన్, యస్య చాఙ్ఘ్రిభ్యాం విటఙ్కితాయాః అలంకృతాయాః, మమ, రోమోత్సవో రోమోద్గమో - బభూవ-తస్య పురుషోత్తమస్య శ్రీకృష్ణస్య-విరహం, కావా-మాదృశీ సహేత- న కాపి సహేతేత్యర్థః ❁ ॥ ౩౬॥ ❁ ఇత్థం తయోః పృథివీధర్మయోః కథయతోర్మిథః సంభాషమాణయోస్సతోస్తదా, పరీక్షిన్నామ రాజర్షిః ప్రాచీం సరస్వతీం ప్రభాసతీర్థం ప్రాప్త

మచరన్ భగవత్ప్రపన్నా । సా శ్రీస్స్వవాసమరవిన్దవనం విహాయ యత్పాదసౌభగమలం భజతేఽనురక్తా॥ తస్యాహమబ్జకులిశాఙ్కుశకేతుకేతైః శ్రీమత్పదైర్భగవతస్సమలంకృతాఙ్గీ। త్రీనత్యరోచ ఉపలభ్య తతో విభూతిం లోకాన్స మాం వ్యసృజదుత్స్మయతీం తదన్తే॥ ౩౪ ॥ యో వై మమాతిభరమాసురవంశరాజ్ఞామక్షౌహిణీశతమపానుదదాత్మతన్త్రః। త్వాం దుస్థమూనపదమాత్మని పౌరుషేణ సంపాదయన్యదుషు రమ్యమబిభ్రదఙ్గమ్॥ ౩౫॥ కా వా సహేత విరహం పురుషోత్తమస్య ప్రేమావలోకరుచిరస్మితవల్గుజల్పైః। స్థైర్యం సమానమహరన్మధుమానినీనాం రోమోత్సవో మమ యదఙ్ఘ్రివిటఙ్కితాయాః ॥ ౩౬ ॥ తయోరేవం కథయతోః పృథివీధర్మయోస్తదా। పరీక్షిన్నామ రాజర్షిః ప్రాప్తః ప్రాచీం సరస్వతీమ్॥ ౩౭॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, షోడశోఽధ్యాయః.

సూత ఉవాచ॥ తత్ర గోమిథునం రాజా హన్యమానమనాథవత్। దణ్డహస్తం చ వృషలం దదృశే నృపలాఞ్ఛనమ్॥ వృషం మృణాలధవళం మేహన్తమివ బిభ్యతమ్। వేపమానం పదైకేన సీదన్తం శూద్రతాడితమ్॥ ౨॥ గాం చ ధర్మదుఘాం దీనాం భృశం శూద్రపదాహతామ్। వివత్సామశ్రువదనాం కృశాం యవసమిచ్ఛతీమ్॥ ౩ ॥ పప్రచ్ఛ రథమారూఢః కార్తస్వరపరిచ్ఛదః। మేఘగమ్భీరయా వాచా సమారోపితకార్ముకః ॥ ౪॥ కస్త్వం మచ్ఛరణే లోకే బలాద్ధంస్యబలాన్బలీ। నరదేవోఽసి వేషేణ నటవత్కర్మణాఽద్విజః॥ ౫॥ యస్త్వం కృష్ణే గతే దూరం సహగాణ్డీ

స్తః ❁ ॥ ౩౭ ॥ ❁ ఇతి శ్రీమద్భాగవత, వీరరాఘవవిద్వద్వ్యాఖ్యాయాం, ప్రథమస్కన్ధే, షోడశోఽధ్యాయః ॥

తత్రేతి ॥ తత్ర ప్రాచ్యాం సరస్వత్యాం - పూర్వోక్త-మనాథవద్ధన్యమానం-గోమిథునం-నృపస్యేవ లాఞ్ఛనాని యస్య-దణ్డో హస్తే యస్య తం-వృషలంచ-రాజా పరీక్షి-ద్దదర్శ ❁ ॥ ౧॥ ❁ తత్ర గోమిథునే పుమాంసం విశినష్టి॥ వృషమితి॥ వృషం మృణాలవద్ధవళం-మేహన్తమివ మూత్రం ముఞ్చన్తమివ-బిభ్యతముద్విజన్తం-ఏకేన పాదేన-కమ్పమానం-శూద్రేణ తాడితం-అతః సీదన్తం క్లిశ్యన్తమ్ ❁ ॥ ౨॥ ❁ స్త్రియం విశినష్టి ॥ గామితి॥ ధర్మదుఘాం ఘృతపయోరూపక్షరద్రవ్యద్వారా దోగ్ధ్రీం-శూద్రస్య వామపాదేన తాడితాం-అతఏవ-భృశం దీనాం-వత్సరహితాం-అశ్రుసహితం వదనం యస్యాస్తాం-కృశాం కర్శితాం-యవసం తృణ-మిచ్ఛతీం కామయమానాం-గాం చ-చకారాద్వృషలం చ-పప్రచ్ఛేత్యన్వయః ❁ ॥ ౩॥ ❁ కార్తస్వరాః స్వర్ణప్రాయాః పరిచ్ఛదాః పరికరాః యస్మిన్-తం రథ-మారూఢః-సమారోపితం సజ్జీకృతం కార్ముకం ధను ర్యేన-స పరీక్షి-న్మేఘగమ్భీరయా గిరా పప్రచ్ఛ ❁ ॥ ౪॥ ❁ ప్రశ్నమేవాహ॥ కస్త్వమిత్యాదిభి రేకాదశభిః, తావద్వృషలం ప్రతి ప్రశ్నమాహ॥ కస్త్వమితి ద్వాభ్యామ్॥ కస్త్వం త్వం క ఇతి ప్రశ్నః-కిమర్థం పృచ్ఛసీత్యత్రాహ॥ అహమేవ శరణం రక్షితా యస్య తస్మిన్ అస్మిన్ లోకే-బలీ సన్-త్వం-అబలాన్ దుర్బలాన్-బలా-ద్ధంసి-అతః పృచ్ఛామీతి భావః-నృపోఽహమిత్యత్రాహ॥ నటవన్నరదేవోఽసి కర్మణా-త్వం-అద్విజః శూద్రః ❁ ॥ ౫॥ ❁ గాణ్డీవధన్వనాఽర్జునేన సహ-శ్రీకృష్ణే-దూరం స్వలోకం ప్రతి గతే సతి-

త్వం-శోచ్యః-అశోచ్యాన్ శోకానర్హాన్-రహసి-ప్రహరన్-వధమర్హసి-అతిశోచ్యోసి-స్వజనేనేతి శేషః ✽॥౬॥✽ అథవృషంపృచ్ఛతి॥ త్వమితి॥ హేమృణాళధవళ-పద్భిః త్రిభిః న్యూనః-పదైకేనచరన్-త్వం వా కో-నోఽస్మాన్-వృషరూపేణ-పరిఖేదయన్ కిం వా కశ్చిద్దేవః ✽॥౭॥✽ కౌరవేన్ద్రాణాం-దోర్దణ్డైః-పరిరమ్భితే భూతలే-శ్లిష్టే-పాలితఇతియావత్-అస్మిన్భూతలే-తేవినా త్వాం వినా-కేషాంచిదపి ప్రాణినాం-శుచః శోకాశ్రుబిన్దవః-కదాచిదపి నపతన్తి ✽॥౮॥✽ హేసౌరభేయ-వృష మాఽనుశుచః శోకం మాకార్షీః-తే తవ వృషలాదస్మాత్ శూద్రాద్భయం-వ్యేతు నశ్యతు గామాశ్వాసయన్నాహ॥ మేతి॥ హే అమ్బ-ఖలానాం దురాత్మనాం-శాస్తరి దణ్డధరే-మయి తిష్ఠతి సతి-త్వం-మా రోదీః రోదనం మాకార్షీః-తే తవ-భద్రం సుఖమేవ భవిష్యతి ✽॥౯॥ హే సాధ్వి-యస్య రాజ్ఞో-రాష్ట్రే- దురాత్మభిస్సర్వాః ప్రజాః - త్రస్యన్తె బిభ్యతి అసాధుభిరితికరణత్వవివక్షయా తృతీయా ప్రయుక్తా-అతోన "భీత్రార్థానా" మిత్యపాదానత్వం-తస్య-మత్తస్య రాజ్ఞః కీర్త్యాదయో నశ్యన్తి భగో భాగ్యం-గతిః పుణ్యలోకగతిః ✽॥౧౦॥✽ ఆర్తానాం దుఃఖితానాం-ఆర్తిపరిహార ఇతియ ఏషఏవ-రాజ్ఞాం-పర ఉత్కృష్టో-ధర్మః-యత ఏవ-మతః, భూతద్రోహకారిణమత ఏవాసత్తమమేనం వధిష్యామి ✽॥౧౧॥✽ పునర్వృషం పృచ్ఛన్నాశ్వాసయతి॥ క ఇతి సార్ధశ్చతుర్భిః॥ హే సౌరభేయ, చతుష్పద-తవ-త్రీన్ పాదాన్, కో, ఽవృశ్చత్ అచ్ఛినత్, కృష్ణానువర్తినాం రాజ్ఞాం అస్మాకం-రాష్ట్రే-త్వాదృశాః దుఃఖితాః, మాభూవన్ నసన్తు ✽॥౧౨॥✽ హే వృష, వః, భద్రమేవ భవిష్యతి, కింతు, అకృతాగసాం నిర

వనన్వనా। శోచ్యోస్యశోచ్యాన్రహసి ప్రహరన్వధమర్హసి ॥ ౬ ॥ త్వం వా మృణాళధవళః పాదైర్న్యూనః పదా చరన్। వృషరూపేణ కిం కశ్చిద్దేవో నః పరిఖేదయన్ ॥ ౭ ॥ న జాతు కౌరవేన్ద్రాణాం దోర్దణ్డపరిరమ్భితే। భూతలేఽనుపతన్త్యస్మిన్ వినా తే ప్రాణినాం శుచః ॥ ౮ ॥ మా సౌరభేయాఽనుశుచో వ్యేతు తే వృషలాద్భయమ్। మా రోదీరమ్బ భద్రన్తే ఖలానాం మయి శాస్తరి ॥ ౯ ॥ యస్య రాష్ట్రే ప్రజాస్సర్వాస్త్రస్యన్తే సాధ్వ్యసాధుభిః। తస్య మత్తస్య నశ్యన్తి కీర్తిరాయుర్భగో గతిః ॥ ౧౦ ॥ ఏష రాజ్ఞః పరో ధర్మో హ్యార్తానామార్తినిగ్రహః। అత ఏనం వధిష్యామి భూతద్రుహమసత్తమమ్ ॥ ౧౧ ॥ కోఽవృశ్చత్తవ పాదాంస్త్రీన్ సౌరభేయ చతుష్పదః। మా భూవంస్త్వాదృశా రాష్ట్రే రాజ్ఞాం కృష్ణానువర్తినామ్ ॥ ౧౨ ॥ ఆఖ్యాహి వృష భద్రం వస్సాధూనామకృతాగసామ్। ఆత్మవైరూప్యకర్తారం పార్థానాం కీర్తిదూషణమ్ ॥ ౧౩ ॥ జనేఽనాగస్యఘం యుఞ్జన్సర్వతోఽస్య చ మద్భయమ్ ॥ ౧౪ ॥ అనాగస్స్విహ భూతేషు య ఆగస్కృన్నిరఙ్కుశః। ఆహర్తాస్మి భుజం సాక్షాదమర్త్యస్యాపి సాఙ్గదమ్ ॥ ౧౫ ॥ రాజ్ఞో హి పరమో ధర్మస్స్వధర్మస్థానుపాలనమ్। శాసతోఽన్యాన్యథాశాస్త్రమనాపద్యుత్పథానిహ ॥ ౧౬ ॥ ధర్మ ఉవాచ ॥ ఏతద్వః పాణ్డవేయానాం యుక్తమార్తాభయం వచః। యేషాం గుణగణైః కృష్ణో దౌత్యాదౌ భగవాన్కృతః ॥ ౧౭ ॥ న వయం క్లేశబీజాని యతస్స్యుః పురుషర్షభ। పురుషం తం విజానీమో వాక్యభేదవిమోహితాః ॥ ౧౮ ॥ కేచిద్వికల్పవసనా ఆహురాత్మానమాత్మనః। దైవమన్యేఽపరే కర్మ స్వభావమపరే ప్ర

పరాధీనాం, సాధూనాం యుష్మాకం, ఆత్మవైరూప్యకారిణం, పార్థానాం కీర్తిం దూషయతీతి తథా, తం, మాఖ్యాహి ✽॥౧౩॥ యః-అనాగసి నిరపరాధే, జనే, ద్రోహం యుఞ్జన్నాస్తే, తస్య సర్వతః సర్వత్ర, మత్ మత్తః- భయం, భవిష్యతి ✽॥౧౪॥✽ యోఽనాగస్సు భూతేషు, నిరఙ్కుశః ఉత్పథస్సన్, ఆగస్కృద్ద్రోహకృద్భవతి, తస్య సాక్షాదమర్త్యస్య దేవస్యాపి, సాఙ్గదయుక్తం భుజం, మాహర్తాస్మి ఆహరిష్యమాణోస్మి ✽॥౧౫॥✽ స్వధర్మస్థానాం అనుపాలనమేవ రాజ్ఞః పరమో ధర్మః, కథంభూతస్య ఇహలోకే, అనాపది, ఉత్పథాన్ దుర్వృత్తాన్, అన్యాన్ అసాధూన్, శాసతః దణ్డయతః, అనాపద్యుత్పథానిత్యనేన, ఆపది దుర్వృత్తిరప్యదోషాపహేతి సూచితమ్ ✽॥౧౬॥✽ ఏవముక్తవన్తమాహ వృషః॥ ఏతదితి త్రిభిః॥ తావత్తద్వచోభినన్దతి॥ ఏతదితి॥ పాణ్డువంశజానాం యుష్మాకం, ఏతత్, ఆర్తానాం అభయం యస్మాత్తద్వచో, యుక్తమేవ, పాణ్డవేయానిత్యశిష్టి॥ యేషాం పాణ్డవేయానాం, గుణగణైః హేతుభిః, భగవాన్ కృష్ణో, దౌత్యాదౌ కర్మణి, వృతః, దౌత్యాదికర్తార్థం వృ - ఇత్యర్థః॥ ఏషామితి కర్తరి షష్ఠీ, యైర్వృత ఇత్యర్థః. ఏవంవిధగుణగణాశ్రయాణామేతద్వచో యుక్తమేవేతి భావః ✽॥౧౭॥✽ కోఽవృశ్చదితి యత్పృష్టం తత్రోత్తరమాహ॥ నేతి॥ హే పురుషర్షభ, యస్మాత్పుంసః, క్లేశబీజాని దుఃఖకారణాని, స్యుః, తం పురుషం, వయం న జానీమః, తత్ర హేతుం వదన్నాత్మనోపి శిక్షన్తి ॥ వాక్యభేదవిమోహితాః, క్లేశకారణాని వదతాం వాక్యభేదైర్నానావిధవాక్యైర్విమోహితాః ✽॥౧౮॥✽ వాక్యభేదానేవ దర్శయతి కేచిదితి సార్ధేన॥ క్లేశకారణవాదినాం మధ్యే, కేచిత్ ఏవంవై వంవే, త్యేవంవిధో వికల్ప ఏవ, వసనం వసనవస్త్ర గ్రథితవ్యార్థాపాదకం, యేషాం, తథాభూతాః, ఆత్మనః స్వస్యాత్మా

నమేవ క్లేశకారణమాహుః, అన్యేతు, దైవం, అపరేతు, కర్మప్రోక్తనం, ఇతరేతు, స్వభావ, మపరేతు, ప్రభుం, తత్ర, ఆత్మప్రభో వాదృష్టమితి భావః ప్రకృతేరపరేణావ స్వభావం, ప్రవదన్త్యేకే ॥౧౯॥ కేచిత్తు, అప్రతర్క్యాత్ తర్కాగోచరాత్, అనిర్దేశ్యాద్వక్తుమశక్యాత్, తర్కస్వరూపాత్ దుఃఖకారణాత్క్లేశ ఇత్యాహుః, ఇత్థం, కేష్వపి నిశ్చయః, నేత్యేవ్యాహరః యద్వా, తత్తదభిమానాగసారే తైవనిశ్చయ ఇత్యర్థః, తత్ర క్లేశకారణేషు వికల్పితేషు, హే రాజర్షే, యదనురూపం, ప్రకృతక్లేశానుగుణం కారణం, తత్, స్వమనీషయా సూక్ష్మయా ధియా, విమృశ విచారయ ॥౨౦॥ ఇత్థం ధర్మే ప్రవదతి సతి హే ద్విజసత్తమాః, సః, సమ్రాట్ సార్వభౌమః, పరీక్షిత్, విగతఖేదః, సమాహితేన మనసా, తం ధర్మస్యాభిప్రాయం, ప్రత్యక్షతః చష్టే, నేపవర్తతే, దృష్టవాన్, ఆలోచ్య నిర్ణీతవానిత్యర్థః ॥౨౧॥ నిర్ణీతమేవ తదభిప్రాయం తం ప్రత్యాహ ధర్మమిత్యాదిభిః త్రిభిః। తత్ర క్లేశబీజావహేతుపురుషేషు నిమ్నహితేపి, యదుక్తం, క్లేశబీజానాం యతస్స్య స్తం పురుషం న జానీమ ఇతి, తత్ర తదభిప్రాయం నిర్ణీతమాహ॥ ధర్మమితి॥ హే ధర్మజ్ఞ, సాక్షాత్ త్వం వృషరూపధృక్, ధర్మ ఏవాసి, అత ఏవ సర్వజ్ఞోఽపి, క్లేశకరం న జానీమ ఇతి, ధర్మమేవ బ్రవీషి, అధర్మకారిణి పురుషే నిర్దిష్టే హి తేప్యధర్మసూచకం వచస్తద్ధర్మ్యమేవేత్యర్థః, కుతః, యః, యస్మాత్ అధర్మకృతోఽధర్మకారిణః స్థానం ప్రాప్యం స్థానం, యః, తస్య సూచకస్యాప్యధర్మసూచకస్యాపి, తత్స్థానం, భవేత్, పతితం పతిత ఇత్యుక్త్వా పతిత్యతీతి స్మృతేరితి భావః ॥౨౨॥ అథ విమృశ స్వమనీషయేతి యదుక్తం తదభిప్రాయమాహ॥ అథవేతి॥ దేవమాయాయా ఈశ్వరసఙ్కల్పస్య "మాయా వయునం జ్ఞానమితి" జ్ఞానపర్యాయోఽత్ర మాయాశబ్దః "మాయయా సతతం వేత్తి ప్రాణినాంచ శుభాశుభ" మితి ప్రయోగాచ్చ, గతిః భూతానాం, చేతసో వచసశ్చాపి, గోచరః అవిషయభూతేతి వా ని

భవ॥౧౯॥అప్రతర్క్యాదనిర్దేశ్యాదితి కేష్వపి నిశ్చయః। అత్రానురూపం రాజర్షే విమృశ స్వమనీషయా॥౨౦॥ ఏవం ధర్మే ప్రవదతి స సమ్రాడ్ద్విజసత్తమాః। సమాహితేన మనసా విఖేదః పర్యచష్టతమ్॥౨౧॥ధర్మం బ్రవీషి ధర్మజ్ఞ ధర్మోఽసి వృషరూపధృక్। యదధర్మకృతస్థానం సూచకస్యాపి తద్భవేత్ ॥౨౨॥ అథవా దేవమాయాయా నూనం గతిరగోచరా। చేతసో వచసశ్చాపి భూతానామితి నిశ్చయః ॥౨౩॥ తపశ్శౌచం దయా సత్యమితి పాదాః ప్రకీర్తితాః। అధర్మాంశైస్త్రయో భగ్నాః స్మయసఙ్గమదైస్తవ॥౨౪॥ఇదానీం ధర్మ పాదస్తే సత్యం నిర్వర్తయేద్యతః। తం జిఘృక్షత్యధర్మోఽయమనృతేనైధితః కలిః॥౨౫॥ ఇయంచ భూమిర్భగవతా న్యాసితోరుభరా సతి। శ్రీమద్భిస్తత్పదన్యాసైస్సర్వతః కృతకౌతుకా ॥ ౨౬ ॥ శోచత్యశ్రుకలా సాధ్వీ దుర్భగేవోజ్ఝితా సతీ। అబ్రహ్మణ్యా నృపవ్యాజాశ్శూద్రా భోక్ష్యన్తి మామితి ॥ ౨౭ ॥ ఇతి ధర్మం మహీం చైవ సాన్త్వయిత్వా మహారథః।

శ్చయః, న జానీమ ఇతి, విమృశ స్వేతి చ-పదతాత్పర్యం-అయం పాపకృదితి సూచనమధర్మః-ఈశ్వరసఙ్కల్పశ్చవాఙ్మనసాగోచర ఇతి వా-ధర్మ్యమిత్యర్థః ॥౨౩॥ ధర్మోఽసీత్యనేన త్వం సాక్షాద్ధర్మాధిదేవతైవేత్యుక్తం-యత ఏవ-మత ఏవ-తవ పాదా అపి-న లౌకికవృషభపాదసజాతీయా - అపితు విశిష్టాశ్చేతి-వదన్-తద్వ్యైశిష్ట్యం దర్శయతి ॥ తప ఇతి ॥ ధర్మాధిదేవస్య తవ-పాదాః-తప ఆదయ-శ్చత్వారః-ప్రకీర్తితాః-తత్ర త్రయః పాదాః అధర్మస్యాంశైః-త్రిభిః-స్మయాదిభి-ర్భగ్నాః- తత్ర స్వస్మిన్నుత్కర్షధీః స్మయః-స చ తపో నాశహేతుః-సఙ్గశ్శౌచవిరోధీ-మదో దయావిరోధీ చిత్తవికారోపి వికాసమత్వరూపః మద నార్తానామార్తిమపశ్యన్ దయాం కురుతే ॥౨౪॥ అథ వృషలం తచ్ఛిక్షితం చ నిశ్చిత్యాహ॥ఇదానీమితి॥ హే ధర్మ-య స్తవ-తురీయపాదః-సత్యం - త-ద్యతో-నిర్వర్తయేత్-యస్మాద్ధేతోర్నిష్పద్యేత-తమిదానీ-మనృతేనైధితః ప్రవృద్ధోఽయం మధర్మరూపః కలి- ర్జిఘృక్షతి - గ్రహీతుమిచ్ఛతి - తప ఆదీనాం-క్రమేణ నిర్వర్తకాః స్మయసఙ్గమదా న్యూతా నావ భావాః న స్యుర్యపి హ-తప ఆదీని-స్మయాదిభిర్భజ్యన్తే ॥౨౫॥ అథ-గాం తత్క్లేశహేతుంచ-నిశ్చిత్యాహ॥ ఇయమితి ద్వాభ్యామ్॥ ఇయం గౌః-నాత్ర ద్వాభ్యాం పృథ్వీ - భగవతా శ్రీకృష్ణేన - న్యాసితోఽపనీతః ఉరుభరో యస్యాస్తథాభూతా-శ్రీమద్భిః ధ్వజాదిచిహ్నైః శ్రీః శోభైషామస్తీతి తైః - తస్య భగవతః-పాదన్యాసైః - సర్వత్ర - కృతం కౌతుకముత్సవో యస్యాస్సా - బభూవ ॥౨౬॥ అధునాతు-భగవతా-ఉజ్ఝితా త్యక్తా సతీ సాధ్వీ మా-రత ఏవ-భాగ్యహీనేవ - అబ్రహ్మణ్యా బ్రహ్మకులాసాధకాః-నృపవ్యాజాః నృపవేషమాత్రధరాః-శూద్రాః - మాం భోక్ష్యన్తీతి హేతో-రశ్రుకణాన్ దధానో యస్యాస్తథాభూతా-శోచతి ॥౨౭॥ ఇతీత్థం-ధర్మం మహీంచ-సాన్త్వయిత్వా-మహారథః పరీక్షిత్-అధర్మహేతవే-కలయే-తద్వధార్థం

నిశాతం తీక్ష్ణం-ఖడ్గమాదదే ఉద్ధృతవాన్ ॥౨౮॥ తం పరీక్షితం జిఘాంసుం హన్తుమిచ్ఛుం-అభిప్రేత్యాలక్ష్య-కలిర్నృపలాఞ్ఛనాని కిరీటాదీని-విహాయాపనీయ భయేన-విహ్వలగాత్రం చలద్గాత్రం శిరసా-తస్య పరీక్షితః పాదమూలం-సమగాత్ ప్రాపేత్యర్థః ॥౨౯॥ పాదయోః పతితం తం-కలిం-వీరో దీనవత్సలః-శరణమర్హతీతి శరణ్యః శ్లోక్యైః ప్రశస్యో-రాజా-కృపయా-నావధీత్ న హతవాన్ కిన్తు-హసన్నివేదం వక్ష్యమాణమాహ ॥౩౦॥ రాజోవాచ॥ నతే ఇత్యాదిభిశ్చతుర్భిః॥ గుడాకేశయశోధరాణాం అర్జునకీర్తివర్ధనానాం-అస్మాకం-సన్నిధావితి శేషః-బద్ధాఞ్జలేః-తే తవ-కిఞ్చిదపి-భయం-నాస్తి- కిన్తు-అస్మదీయే క్షేత్రే-కథఞ్చన భవతా-నవర్తితవ్యం కుతః యతః- త్వం-అధర్మస్య బన్ధురనుబన్ధీ ॥౩౧॥ తదేవ ప్రపఞ్చయతి॥ త్వామితి॥ నరదేవానాం దేహేషు వర్తమానం-త్వాం - అనువృత్త్య - ప్రవృత్తో భవత్యే- యమధర్మసముదాయః-కోసావధర్మసముదాయః ఇత్యత్రాహ॥ లోభ ఇతి॥ అనార్యం శాఠ్యం-అంహః పాపం జ్యేష్ఠా అలక్ష్మీః - మాయా-మాయాగుణకార్యం రాగద్వేషాదిక-మపహ్నుతో వా దమ్భో వఞ్చనమ్ ॥౩౨॥ త-త్తస్మాత్ - హే అధర్మబన్ధో-ధర్మేణ సత్యేన చ వర్తితవ్యే-అస్మిన్ బ్రహ్మావర్తే క్షేత్రే త్వయా నవర్తితవ్యం ,,సరస్వతీదృషద్వత్యోర్దేవనద్యోర్యదన్తరం తద్బ్రహ్మావర్తమ్ ,, తథా-యత్ర-యజ్ఞవితానవిజ్ఞాః యజ్ఞానుష్ఠానకోవిదాః-యజ్ఞైర్యజ్ఞేశ్వరం పరమపురుష-మారాధయన్తి-తత్ర బ్రహ్మావర్తే- నవర్తితవ్యం భ

నిశాతమాదదే ఖడ్గం కలయేఽధర్మహేతవే॥౨౮॥ తం జిఘాంసుమభిప్రేత్య విహాయ నృపలాఞ్ఛనమ్। తత్పాదమూలం శిరసా సమగాద్భయవిహ్వలః॥౨౯॥ పతితం పాదయోర్వీరః కృపయా దీనవత్సలః। శరణ్యో నావధీచ్ఛ్లోక్య ఆహ చేదం హసన్నివ ॥౩౦॥ రాజోవాచ॥ న తే గుడాకేశయశోధరాణాం బద్ధాఞ్జలేర్వై భయమస్తి కిఞ్చిత్। న వర్తితవ్యం భవతా కథఞ్చన క్షేత్రే మదీయే త్వమధర్మబన్ధుః ॥౩౧॥ త్వాం వర్తమానం నరదేవదేహేష్వనుప్రవృత్తోఽయమధర్మపూగః। లోభోఽనృతం చౌర్యమనార్యమంహో జ్యేష్ఠా చ మాయా కలహశ్చ దమ్భః ॥౩౨॥ న వర్తితవ్యం తదధర్మబన్ధో ధర్మేణ సత్యేన చ వర్తితవ్యే। బ్రహ్మావర్తే యత్ర యజన్తి యజ్ఞైర్యజ్ఞేశ్వరం యజ్ఞవితానవిజ్ఞాః ॥౩౩॥ యస్మిన్హరిర్భగవానిజ్యమాన ఇజ్యాత్మమూర్తిర్యజతాం శం తనోతి। కామానమోఘాన్ స్థిరజఙ్గమానామన్తర్బహిర్వాయురివైష ఆత్మా॥౩౪॥ సూత ఉవాచ॥ పరీక్షితైవమాదిష్టః స కలిర్జాతవేపథుః। తముద్యతాసిమాహేదం దణ్డపాణిమివోద్యతమ్॥౩౫॥ యత్ర క్వచన వత్స్యామి సార్వభౌమ తవాజ్ఞయా। లక్షయే తత్ర తత్రాపి త్వామాత్తేషుశరాసనమ్॥౩౬॥ తన్మే ధర్మభృతాం శ్రేష్ఠ స్థానం నిర్దేష్టుమర్హసి। యత్రైవ నియతో వత్స్య ఆతిష్ఠంస్తేఽనుశాసనమ్॥౩౭॥ సూత ఉవాచ॥ అభ్యర్థితస్తదా తస్మై స్థానాని కలయే దదౌ। ద్యూతం పానం స్త్రియః సూనా యత్రాధర్మశ్చతుర్విధః॥౩౮॥ పునశ్చ యాచమానాయ జా

వతా ॥౩౩॥ కిం బహునా, యస్మిన్ దేశే హరిర్భగవాన్ , ఇజ్యా ఆరాధ్యా ఇన్ద్రాదయస్తే మూర్తిః శరీరం యస్య సః-యజ్ఞైరిజ్యమానో, వాయురివ, స్థావరాణాం జఙ్గమానాం చ భూతానాం, అన్తర్బహిశ్చ, వ్యాప్యేతి శేషః, ఆత్మా అన్తః ప్రవిశ్య ప్రశాసనధారణేకర్తా , యజతామారాధయితౄణాం , అమోఘాన్, కామాన్ ఇష్టాన్ గ్రాహ్యాంశ్చ, శం సుఖం మోక్షాఖ్యం చ-తనోతి ప్రయచ్ఛతి, తత్ర సర్వత్రాపి న భవతా వర్తితవ్యమ్ ॥౩౪॥ ఇత్థం పరీక్షితాఽనుశిష్టః కలిః, జాతవేపథుః జాతగాత్రకమ్పః ఉద్యత ఉద్ధృతోఽసిః ఖడ్గో యేన తం దణ్డపాణిం యమమివ , ద్యుతముద్యతం - మిదం వక్ష్యమాణం, మాహ ॥౩౫॥ తదేవాహ యత్రేతి ద్వాభ్యామ్॥ హే సార్వభౌమ, తవాజ్ఞయా యత్ర క్వాపి వత్స్యామి, యత్, స్థానం భావిన్నశక్తః, తత్ర క్వచిద్వత్స్యామి, కిన్తు, తత్ర త్వామేవ గృహీతశరాసన, మాలక్షయే ॥౩౬॥ అతః, త్వం, ఏవం విధం, నయత్రాలక్షయే, హే ధర్మభృతాం శ్రేష్ఠ, తవానుశాసనం ఆజ్ఞాం, ఆతిష్ఠన్ అనుపాలయన్, నియమేనవత్స్యే, తత్స్థానం నిర్దేష్టుం త్వమర్హసి ॥౩౭॥ ఇత్థమభ్యర్థితో రాజా, తదా, తస్మై కలయే, వాసస్థానాని దదౌ, తాన్యేవాహ॥ ద్యూతమితి॥ యేషు స్థానేషు, ద్యూతాదిరూపః, చతుర్విధోఽధర్మః, తాని, దదావిత్యర్థః॥ తత్ర, ద్యూతమక్షైర్దేవనం, పానం మద్యపానం, స్త్రియః స్త్రీణాం సఙ్గః, సూనా మాతహింసా ॥౩౮॥ పునశ్చ స్థానాన్తరం యాచమానాయ కలయే, ప్రభుః పరీక్షిత్ - జాతరూపం సువర్ణం, స్థానమదాత్ - తతః పునరపి - స్థానాన్తరాణి యాచమానాయ, అనృతాదీని-పఞ్చ యేషు-తాని స్థానాని దదౌ-త

ఽధికోఽనః ✽ ॥౩౯॥ ✽ ప్రభవత్యస్మాదితి ప్రభవః, అధర్మస్య ప్రభవః, కలిః, ఔత్తరేయేణపరీక్షితా - దత్తాన్యమూని పఞ్చస్థానాన్యనృతాదీని, పూర్వోక్తాని ద్యూతాదీని చ, తస్యోత్తరేయస్యాజ్ఞానువర్తీ సకలిర్న్యవసత్ ✽ ॥౪౦॥ ✽ యతో ద్యూతాదీని కలేరావాసస్థానాని, అథ అతః, బుభూషుః భవితుమిచ్ఛుః, ఆత్మసత్తాం లబ్ధుమిచ్ఛుః, పుమాన్ - ఏతాని ద్యూతాదీని, న సేవేత ॥ బుభూషురిత్యనేన, ఏతాని సేవమానోఽసత్తాం స్థావరతాం ప్రాప్నువన్నసత్ప్రాయో భవేదితి సూచితం, రాజా తు, విశేషత, ఏతాని న సేవేత, కుతః, యతోఽయం ధర్మశీలః, ధర్మ ఏవ శీలం వృత్తం యస్య సః, తచ్చ కుతః, లోకపతిః లోకానాం జనానాం పతిః పాలయితా, అన్యథా, రాజానమవలోక్య, ప్రజా అపి - తథా కుర్వన్తో నశ్యేయురితి భావః, ఏతచ్చ, రాజ్ఞోఽనుచితమిత్యభిప్రాయేణ విశినష్టి ॥ గురుర్హితోపదేష్టా ✽ ॥౪౧॥ ✽ తతః, వృషస్య వృషరూపధర్మస్య, నష్టాన్, తప ఆదిరూపాన్ త్రీన్ పాదాన్, ప్రతిసన్దధే సంయోజయామాస, పరీక్షిదితి శేషః, తదా, మహీం చాశ్వాస్య సాన్త్వయిత్వా, సమ్యగవర్ధయత్ పుపోష ॥ ✽ ॥౪౨॥ ✽ సఏష ॥ సఏవ విధప్రభావ - ఏష పరీక్షిత్ । ఏతర్హి అధునా, అపవివృక్షతా కాలే, వనం వివిక్షతా ప్రవేష్టుమిచ్ఛతా, పితామహేన, రాజ్ఞా యుధిష్ఠిరేణ, ఉపన్యస్తం ప్రదత్తం, పార్థివస్య సార్వభౌమస్యోచితం, సింహాసనమధ్యాస్తే అధ్యాస్తే, వర్తమానసామీప్యే వర్తమానవద్వా, ఇతి భూతే లట్ ✽ ॥౪౩॥ ✽ కౌరవశ్రేష్ఠః, శ్రియా సార్వభౌమశ్రియా, ఉల్లసన్, ప్రకాశమానః, విపులకీర్తిః చక్రవర్తీ వక్రం భూమణ్డలం వర్తయతి పాలయతీతి తథాభూతః, రాజర్షిః మహారాజః, పరీక్షిత్, గజాహ్వయే పురే, అధునా వర్తమానసంనికృష్టే భూతకాలే, ఆస్తే ఆస్త ✽ ॥౪౪॥ ✽ న కేవలమ్, ము

తరూపమదాత్ప్రభుః తతోఽనృతం మదం కామం రజో వైరం చ పఞ్చమమ్ ॥౩౯॥ అమూని పఞ్చ స్థానాని హ్యధర్మప్రభవః కలిః । ఔత్తరేయేణ దత్తాని న్యవసత్తన్నిదేశకృత్ ॥౪౦॥ అథైతాని న సేవేత బుభూషుః పురుషః క్వచిత్ । విశేషతో ధర్మశీలో రాజా లోకపతిర్గురుః ॥౪౧॥ వృషస్య నష్టాంస్త్రీన్పాదాంస్తపః శౌచం దయామితి । ప్రతిసన్దధ ఆశ్వాస్య మహీం చ సమవర్ధయత్ ॥౪౨॥ స ఏష ఏతర్హ్యధ్యాస్త ఆసనం పార్థివోచితమ్ । పితామహేనోపన్యస్తం రాజ్ఞాఽరణ్యం వివిక్షతా ॥౪౩॥ ఆస్తేఽధునా స రాజర్షిః కౌరవేన్ద్రశ్రియోల్లసన్ । గజాహ్వయే మహాభాగశ్చక్రవర్తీ బృహచ్ఛ్రవాః ॥౪౪॥ ఇత్థంభూతానుభావోఽయమభిమన్యుసుతో నృపః । యస్య పాలయతః క్షోణీం యూయం సత్రాయ దీక్షితాః ॥౪౫॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, సప్తదశోఽధ్యాయః.

సూత ఉవాచ ॥ యో వై ద్రౌణ్యస్త్రవిప్లుష్టో న మాతురుదరే మృతః । అనుగ్రహాద్భగవతః కృష్ణస్యాద్భుతకర్మణః ॥౧॥ బ్రహ్మకోపోత్థితాద్యస్తు తక్షకాత్ప్రాణవిప్లవాత్ । న సంముమోహోరుభయాద్భగవత్యర్పితాశయః ॥౨॥ ఉత్సృజ్య సర్వతః సఙ్గం విజ్ఞాతాజితసంస్థితిః । వైయాసకేర్జహౌ శిష్యో గఙ్గాయాం స్వకలేబరమ్ ॥

క్త ఏవ తస్య ప్రభావః - కింభూత్థం భూతాఽన్యోఽప్రభావో యస్య - తథాభూతోఽయమభిమన్యోస్సుతో - నృపః పరీక్షిత్ - అత ఏవాధునా, తస్యాభావేఽపి, తద్భయాత్, కలేరత్ర దేశే ప్రవేశాభావాదేవ, భవతామిదం సత్రం ప్రవర్తత ఇత్యాహ ॥ యస్యేతి ॥ యస్య పరీక్షితః - క్షోణీం పాలయతః - అద్యాపి వర్తమానసామీప్యే భూతే లటశ్శతా ప్రాదేశః - పాలితవతస్సతః, అపనీతే పరే ఘనసారే తత్పేటికాయాం తద్వాసనానువృత్తివత్తదాజ్ఞాకరానువృత్తైరేవ హేతోః - యూయం, సత్రాయ కృతసంకల్పా - వర్తధ్వే, అన్యథా, కలినాభిభూతం సత్రమిదం న ప్రవర్తేతేత్యర్థః ✽ ॥౪౫॥ ✽ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం ప్రథమస్కన్ధే, సప్తదశోఽధ్యాయః.

అథైతత్ప్రబన్ధప్రపృచ్ఛిషాముద్బోధయితుం పరీక్షితమవశిష్టం వృత్తాన్తం సమాసతో వదన్నుపసంహరతి । యో వా ఇతి దశభిః ॥ యో వై - పరీక్షిత్ - మాతురుదరే - ద్రౌణ్యస్త్రేణ, విప్లుష్టో దగ్ధో, ప్యద్భుతకర్మణః కృష్ణస్య భగవతో - ఽనుగ్రహాన్న మృతః ॥౧॥ యశ్చ, బ్రహ్మకోపేన బ్రాహ్మణశాపాత్మకేనోత్థితాత్ సముపస్థితాత్ ప్రాణానాం విప్లవో నాశో యస్మాత్, ఉరుభయం యస్మాత్, తక్షకాన్న సంముమోహ మోహం న ప్రాప్తః - నాభిభేదిత్యర్థః, కథంభూతః, భగవత్యేవార్పిత ఆశయోఽన్తఃకరణం యేన తథాభూతస్సన్ ✽ ॥౨॥ ✽ స రాజా సర్వతః సర్వత్ర దేహ తదనుబన్ధ్యాదిషు సఙ్గముత్సృజ్య వైయాసకేశ్శుకస్య - శిష్యో భూత్వా - విజ్ఞాతే అజితే భగవతి సంస్థితిర్నిష్ఠా యస్య సః - స్వకళేబరం గఙ్గాయాం జహౌ త్యాజ ✽ ॥౩॥ ✽ మోహాభావమేవ సహేతుకముపపాదయతి ॥ నేతి ॥ ఉత్తమశ్లోకస్య భగవతో వార్తా యేషాం తేషాం - ఏ

భయం మోహో వా స్యాదిత్యర్థః ॥ కిము-తస్యోత్తమశ్లోకస్య-కథామృతం- జుషతాం సేవమానానాం - తత్పదాంబుజం స్మరతాం అన్తకాలేఽపి సంభ్రమస్స్యాత్ ॥౪॥ సింహావలోకనన్యాయేన యస్య పాలయతః కలిర్నిమిత్తసేనాభిప్రేతముపపాదయతి ॥ తావదితి ॥ ఇహ లోకే సర్వత్ర ప్రవిష్టోఽపి కలిః, యావదుర్వ్యాం-మహ్యామభిమన్యుసుతః- ఏకరాట్ స్వతుల్యరాజాన్తరరహితః, ఈశ్వరోఽధిపతిః, మహాంశ్చ-తదాజ్ఞావాన్-యావదనువృత్తో బభూవ-తావత్-కలిః న ప్రభవేత్ న సమర్థో బభూవ ❁ ॥౫॥ ❁ కదా ప్రవిష్ట ఇత్యత్రాహ ॥ యస్మిన్నహనీతి ॥ యర్హ్యేవ యస్మిన్ క్షణే భగవాన్ కృష్ణో-గాం భూమిముత్ససర్జ త్యక్తవాన్ తస్మిన్నేవాహని క్షణే ఏవ-అసావధర్మప్రభవః - కలిరనుప్రవృత్తః ప్రవిష్టో బభూవ ❁ ॥౬॥ ❁ నను కలిం కుతో న హతవానిత్యత్రాహ ॥ నేతి ॥ సమ్రాట్ సార్వభౌమః, పరీక్షిత్ - కలిం నానుద్వేష్టి-తన్మారణపర్యన్తం ద్వేషం న కృతవానిత్యర్థః-వర్తమానసామీప్యే లట్ - కుతః-యతః-సారంగ ఇవ భృఙ్గవత్-సారభుక్ సారానుభవితా-సారగ్రాహీతి యావత్-సారంగో యథా కమలగతం సారం మకరన్దం గృహ్ణాతి-న తు-తన్నాశయతి-తద్వత్ - కిఙ్గతసారగ్రాహీత్యాస్వీకృతం జహాతీత్యర్థః । కోఽసౌ తద్గతస్సారః-యజ్జిఘృక్షుస్తం నాద్వేడిత్యత్రాహ ॥ కుశలానీతి ॥ యత్-యస్మిన్ కలౌ- కృతాని, కుశలాని భగవన్నామసంకీర్తనాదిరూపాణి పుణ్యాని కర్మాణ్యాశు సిద్ధ్యన్తి భగవత్ప్రీతిరూపఫలవన్తి ఇతరాణ్యకుశలకర్మాణి-పాపానీతి యావత్ - తాన్యాశు న సిద్ధ్యన్తి న ఫలదాని భవన్తి-ఏతత్సారసుఖ్యానుద్వేష్టి-అనేన కృతాదియుగేషు కుశలానాం చిరేణ ఫలదత్వమితరేషాం త్వాశ్వితి సూచితమ్ ॥౭॥ నను కలినాఽభిభూతైర్జనైః కుశలాని న కృతాన్యేవ స్యుః-యేనాశు సిద్ధ్యేయురిత్యత్రాహ ॥ కిం న్వితి ॥ బాలేషు మూర్ఖేషు విషయభూతేషు, శూరేణ, ధీరేషు వివేకిషు తు-భీరుణా, కలినా, కిం న కృతం స్యాత్-న కోఽప్యనర్థః కృతస్స్యాదిత్యర్థః-తదేవ ద్రష్టాన్తే

నోత్తమశ్లోకవార్తానాం జుషతాం తత్కథామృతమ్ । స్యాత్సంభ్రమోఽన్తకాలేఽపి స్మరతాం తత్పదాంబుజమ్ ॥౪॥ తావత్కలిర్న ప్రభవేత్ప్రవిష్టోఽపీహ సర్వతః । యావదీశో మహానుర్వ్యామాభిమన్యవ ఏకరాట్ ॥౫॥ యస్మిన్నహని యర్హ్యేవ భగవానుత్ససర్జ గామ్ । తదైవేహానువృత్తోఽసావధర్మప్రభవః కలిః ॥౬॥ నానుద్వేష్టి కలిం సమ్రాట్ సారంగ ఇవ సారభుక్ । కుశలాన్యాశు సిద్ధ్యన్తి నేతరాణి కృతాని యత్ ॥౭॥ కిం ను బాలేషు శూరేణ కలినా ధీరభీరుణా । అప్రమత్తః ప్రమత్తేషు యో వృకో నృషు వర్తతే ॥౮॥ ఉపవర్ణితమేతద్వః పుణ్యం పారీక్షితం మయా । వాసుదేవకథోపేతమాఖ్యానం యదపృచ్ఛత ॥౯॥ యా యాః కథా భగవతః కథనీయోరుకర్మణః । గుణకర్మాశ్రయాః పుంభిస్సంసేవ్యాస్తా బుభూషుభిః ॥౧౦॥ శౌనక ఉవాచ ॥ సూత జీవ సమాస్సౌమ్య శాశ్వతీర్విశదం యశః । యస్త్వం శంససి కృష్ణస్య మర్త్యానామమృతం హి నః ॥౧౧॥ కర్మణ్యస్మిన్ననాశ్వాసే ధూమధూమ్రాత్మనాం భవాన్ । ఆపాయయతి గోవిన్దపాదపద్మాసవం మధు ॥౧౨॥ తులయామ లవేనాపి న స్వర్గం

న దర్శయన్విశినష్టి ॥ యః కలిః అపిషు-వృక ఇవ, ప్రమత్తేష్వేవ జనేష్వ-ప్రమత్తో వర్తతే ❁ ॥౮॥ ❁ యదపృచ్ఛత-తదేతత్, వాసుదేవస్య కథయోపేతమేవ, శృణ్వతాం వదతాం చ-పుణ్యావహమేతత్, పారీక్షితస్సంబన్ధ్యాఖ్యానం, వః యుష్మాకం, యుష్మభ్యం, ఉపవర్ణితమ్ ❁ ॥౯॥ ❁ పృచ్ఛిషాముపోద్ధయితుమేవ సాకల్యేన భగవత్కథానాం శ్రోతవ్యతామాహ ॥ యా యా ఇతి ॥ కథనీయాన్యురూణి బహులాని కర్మాణి చేష్టితాని యస్య - తస్య భగవతో - గుణాః కర్మాణి చ ఆశ్రయా విషయా యాసాం తాః-యా యాః కథాః, తాః-బుభూషుభిః పుంభిస్సేవ్యాః ॥౧౦॥ , యదుక్తం,, ఉత్సృజ్య సర్వతస్సఙ్గం విజ్ఞాతాజితసంస్థితిః ॥ వైయాసకేర్జగాద శిష్య,, ఇతి శుకోపదిష్టైతత్పరాజన్యజ్ఞానేన ముక్తో బభూవేతి తద్వైయాసకస్యోపదిష్టపురాణశ్రవణద్వారా - తజ్జన్యజ్ఞానలిప్సుః పృచ్ఛతి శౌనకః సూతేత్యాదిభిస్సప్తభిః ॥ తావజ్జన్మమరణాద్యనన్తదుఃఖావహాదుస్సహసంసృతిక్షపణద్వారా నిరతిశయానన్దరూపపరబ్రహ్మప్రాప్తిహేతుం - తత్కథామృతం పాయయన్తం మహోపకర్తారం సూతమాశాస్తే ॥ సూతేతి ॥ హే సూత-హే సౌమ్య త్వం, శాశ్వతీః- సమాః వత్సరాన్, జీవ ,, కాలాధ్వనోరత్యన్తసంయోగే,, ఇతి ద్వితీయా-కుత ఏవమాశాస్య ఇత్యత్ర తం విశినష్టి ॥ యస్త్వం- కృష్ణస్య విశదం విశ్రలం-అమృతమమృతతుల్యం యశో, మర్త్యానాం-నః-అస్మభ్యం-శంససి- అతో హర్షాతిశయాదాశాస్య ఇతి భావః ❁ ॥౧౧॥ ❁ తదేవ వ్యనక్తి కర్మణీతి । అనాశ్వాసే అవిశ్వసనీయే-నిష్ఫలత్వానిమిత్తే అస్మిన్ యజ్ఞాదికర్మణి, నిష్ఠితానామితి శేషః - ధూమధూమ్రాత్మనాం అజ్ఞానావృతమనసాం, యద్వా-ధూమేన యజ్ఞీయేన-ధూమ్ర ఆత్మా శరీరం యేషాం, కేవలకర్మజడానామితి భావః, భవాన్ గోవిన్దస్య పాదపద్మయోరాసవమమృతం, మధు మధురం, పాయయతి ❁ ॥౧౨॥ ❁ యత ఏవ-మత ఏవ- స్వర్గమోక్షాదయో

పి-న భగవత్సఙ్గిసఙ్గలేశేనాపి తుల్యా ఇత్యభిప్రాయేణాహ॥ తులయామేతి॥ భగవత్సఙ్గి సఙ్గస్య ఆదృశస్య-యస్సఙ్గః, స్తస్య-లవేన లేశమాత్రేణాపి, స్వర్గ-మపునర్భవం మోక్షమపి-నతులయామ నతుల్యం మన్యామహ ఇత్యర్థః-యత స్తేన స్వర్గమోక్షావపి నతులయామః, కింపున ర్మర్త్యానా-మాశిషో ఽర్థకామాదీ, న్నతులయామేతి ॥ ౧౩॥ నస్వశ్రుతభగవద్గుణకర్మ వర్ణనం పృచ్ఛసితత్రాహ॥ కోనామేతి॥ మహత్తమానాం - ఏకాన్తం పరముత్కృష్టం అయనం ప్రాప్యః ప్రాపక ఆధారశ్చ-ఈయ త ఇత్యయనం-యన్త్యనేనేత్యయనం, యన్త్యస్మిన్నిత్యయన - మితి త్రిధా వ్యుత్పన్నానామయనశబ్దానాం తన్త్రేణ నిర్దే శాత్-తస్య భగవతః, కథాయాం విషయభూతాయాం-రసజ్ఞశ్చ, తోకానామపుమాన్, తృప్యేత, నకోఽపీత్యర్థః-ననుశ్రుతా నామేవ భగవద్గుణకర్మణాం పునశ్శ్రవణేన కో వా రసోనిష్పద్యత ఇత్యాశఙ్కాం నిరాకుర్వన్ భగవన్తం విశినష్టి ॥ యస్య, అగుణస్య హేయగుణరహితస్య, గుణానామన్తమవధిం-రుద్రచతుర్ముఖాదయో యోగీశ్వరా అపి, నజగ్ముః, అశ్రుతానామ పి గుణకర్మణాం మానన్త్యాత్ శ్రుతానా-మపి నవనవాయమానత్వాచ్చ నకోఽపి తృప్యేదితి భావః ॥ ౧౪॥ యత ఏవ, మత్తో మహత్తమైకాన్తపరాయణస్య-హరేః-రుదారం విపులం-ఆచరితం చేష్టితం, విశుద్ధం శృణ్వతాం వదతాం చ విశుద్ధ్యావహం భగవానేవ ప్రధానో ముఖ్యాశ్రయో యస్య-స భవాన్, హే విద్వన్, భగవద్గుణకర్మయాథాత్మ్యాభిజ్ఞ శ్రోతుమిచ్ఛతాం-నోఽస్మభ్యం - వితనోతు విస్తరతః కథయతు ॥ ౧౫ ॥ సంప్రతి ప్రష్టవ్యం పృచ్ఛతి ॥ సవా ఇతి ద్వాభ్యామ్॥ స ఉక్తవి ధో, మహాభాగవతో-అనల్పబుద్ధిః-పరీక్షిత్, యేన-వైయ్యాసకిశబ్దితేన శుకోపదిష్ట పురాణజేన-జ్ఞానేన - గరుడధ్వజస్య భగ వతః-పాదమూలం భేజే ప్రాప ॥ ౧౬॥ తదాఖ్యానం పురాణం-నోఽస్మభ్య-మాఖ్యాహి కథయ-కథం భూతం, వదతాం శృణ్వతాం చ-పరం పుణ్యం నిరతిశయపుణ్యావహం, యద్వా - పరముత్కృష్టం-స్వతుల్యాధికపురాణాన్తరరహితం-అసద

నాపునర్భవమ్ । భగవత్సఙ్గిసఙ్గస్య మర్త్యానాం కిముతాశిషః ॥ ౧౩॥ కో నామ తృప్యేద్రసవిత్కథాయాం మహత్తమైకాన్తపరాయణస్య। నాన్తం గుణానామగుణస్య జగ్ము ర్యోగేశ్వరా యే భవపాద్మముఖ్యాః॥౧౪॥ తన్నో భవాన్వై భగవత్ప్రధానో మహత్తమైకాన్తపరాయణస్య । హరేరుదారం చరితం విశుద్ధం శుశ్రూ షతాం నో వితనోతు విద్వన్ ॥ ౧౫॥ స వై మహాభాగవతః పరీక్షిద్యేనాపవర్గాఖ్యమదభ్రబుద్ధిః। జ్ఞానేన వైయా సకిశబ్దితేన భేజే ఖగేన్ద్రధ్వజపాదమూలమ్ ॥౧౬॥ తన్నః పరం పుణ్యమసంవృతార్థమాఖ్యానమత్యద్భుతయో గనిష్ఠమ్ । ఆఖ్యాహ్యనన్తాచరితోపపన్నం పారీక్షితం భాగవతాభిరామమ్ ॥ ౧౭ ॥ సూత ఉవాచ॥ అహో వ యం జన్మభృతోఽద్య హాస్మ వృద్ధానువృత్త్యాపి విలోమజాతాః। దౌష్కుల్యమాధిం విధునోతి శీఘ్రం మహత్త మానామభిధానయోగః ॥ ౧౮ ॥ కుతః పునర్గృణతో నామ తస్య మహత్తమైకాన్తపరాయణస్య । యోఽ

వృతార్థః అసంకుచితార్థః స్పష్టార్థా వా అర్థా ముముక్షూణాముపాదేయాః శాస్త్రార్థాః ప్రతిపాద్యా యస్మిన్- అత్యద్భుతా భగవ ద్భక్తియోగనిష్ఠా యస్మాత్-అనన్తస్యాపరిచ్ఛిన్నస్వరూపస్వభావస్య భగవత, ఆచరితైశ్చేష్టితైః ప్రతిపాద్యై - రుపప న్నం యుక్తం, మత ఏవ-భాగవతానామభిరామం శ్రీభాగవతమితి భావః - భాగవతశబ్దస్యాఽన్యగామిత్వవ్యుదాసాయ విశిన ష్టి ॥ పారీక్షితం పరీక్షితా శ్రుతమ్ ॥ ౧౭॥ ఇత్థం భగవద్గుణానువర్ణనే ప్రవర్తితస్తావదాత్మానం కృతార్థం మన్యతే ॥ అ హో ఇతి॥ స్వభాగ్యం శిరఃకమ్పేనావిష్కరోతి॥ అహో ఇతి॥ కిం తద్భాగ్యమిత్యత్ర తదేవ దర్శయతి॥ వయం విలోమజాతా అప బ్రాహ్మణ్యాం క్షత్రియాజ్జాతా అపి-వృద్ధానాం జ్ఞానేన వయసా జన్మనా చ వృద్ధానాం, భవతామనువృత్త్యా హేతుభూతయా అద్య, జన్మభృతః ప్రశస్తదేహభృతః-స్మ అభవామ- హేతి హర్షే ఆశ్చర్యే వా విలోమజానామపి హేత్వన్తరేణ ప్రాశస్త్య మూలకో హర్షః ఆశ్చర్యం చ యుక్తమేవైతదిత్యభిప్రాయేణాహ॥ దౌష్కుల్యమితి॥ మహత్తమానాం త్వాదృశానామభిధాన యోగః శ్రవణవ్యాఖ్యానసమ్బన్ధః-దౌష్కుల్యం దుష్కుల ప్రభవత్వ ప్రయుక్తం హీనత్వం ఆధిం మనః క్లేశం చాశు - ధునోతి నిరస్య తి ॥ ౧౮ ॥ యతో మహత్తమానామభిధానయోగ ఏవ ఆధిం దౌష్కుల్యం చ ధునోతి కుతః పునస్సాక్షాన్మహత్తమైకాన్తపరా యణస్య భగవతో నామ గృణతః కీర్తయతః పుంసో దౌష్కుల్యమాధిశ్చ సం ధావ్యేత-నను, కోఽసౌ మహత్తమైకాన్తపరాయ ణభూతః- కే, తస్య మహిమానః-తన్నామగ్రహణమాత్రస్యైవ కథం దౌష్కుల్యాదిపరిహారకత్వం - కథం తరాం తద్భక్తాభి ధానయోగస్య తత్త్వమిత్యత స్తం విశింషన్నాహ॥ యో భగవాన్ పూర్ణషాడ్గుణ్యః-యశ్చానన్తశక్తిః అనన్తాశ్శక్తయో యస్య తథా భూతః-పావకస్య దాహకత్వశక్తివ - న్నామాభిధాతృగతదౌష్కుల్యాద్యపనోదకశక్తిరస్తీతి భావః-యశ్చ స్వరూ పేణానన్తః-యం చ మహాన్తః గుణత్వాదనన్తగుణత్వాదనన్తమాహుః, సత్యం జ్ఞానమనన్తం, మిత్యాదయో వేదాన్తాః తస్య

నామగృణత ఇత్యన్వయః-అనన్తోఽనన్తగుణత్వాచ్చేత్యనేన-తస్మిన్స్వరూపతో గుణతశ్చానన్త్యమనన్తపదప్రవృత్తినిమిత్తమితి సూచితమ్ - అనేన స్వభక్తాభిధానయోగస్య దౌష్కల్యాద్యపనోదనోపయుక్తానేకగుణాశ్రయత్వముక్తం-గుణానాంమహత్త్వం నామానన్త్య - మనితరసాధారణ్యం చ అనితరసాధారణానవధికగుణత్వాదిత్యర్థః ॥ ౧౯ ॥ మహద్గుణశబ్దాభిప్రేతమేవ విశదయన్ తత్సంగృహ్య దర్శయామీత్యభిప్రాయేణాహ ॥ ఏతావతేతి ॥ గుణైః న విద్యతే సామ్యం యస్య - న విద్యతేఽతిశాయనమతిశయో యస్య అసామ్యశ్చాసావనతిశాయనస్తస్య నిస్సమాభ్యధికగుణస్యేత్యర్థః, సూచితేన దిఙ్మాత్రం ప్రదర్శితేన ఏతావతా మహిమ్నా అలం బహునా-కిం తద్దర్శనీయమితి భావః కియతాపి భూతిర్లక్ష్మీః ప్రార్థ్యమానానపి - తరాన్ బ్రహ్మాదీన్-హిత్వాఽనభీప్సోరకామయమానస్యాపి యస్య భగవతోఽఙ్ఘ్రిరేణుం జుషతే సేవతే, ఇతి యతా శ్రియః పతిత్వమేతన్మాత్రదర్శనాయాలమిత్యర్థః ॥ ౨౦ ॥ అన్యానుపితస్మాహాత్మ్యవిశేషం దర్శయామీత్యభిప్రాయేణాహ॥ అథాపీతి ద్వాభ్యామ్ ॥ అథాపి అపిచ పునరపి వేత్యర్థః యస్య భగవతః వామపాదాఙ్గుష్ఠనఖాదవసృష్టమర్ఘ్యాక్షరిసృతం - విరిఞ్చేన బ్రహ్మణా-ఉపహృతం సమర్పితమర్హణామ్భోఽర్ఘ్యజలం గఙ్గాత్మకం కర్తృ సేశం ఇన్ద్రాదిలోకపాలైస్సహితం - జగత్పునాతి - ఇత్యేతావతా సూచితేన మహిమ్నాఽలమిత్యర్థః, ఏవంవిధమహాగుణగణయుక్తాత్, శ్రీనివాసాత్, తీర్థపదాత్, ముకున్దాదన్యః కోవా, లోకే భగవత్పదార్థః భగవత్పదాభిధేయః, జ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్యవీర్యతేజః ప్రభృత్యసంఖ్యేయకల్యాణగుణపౌష్కల్యవదభిధాయకేన భగవచ్ఛబ్దేన, ప్రవృత్తినిమిత్తానామాశ్రయః పురుషోత్తమాదన్యః, కోవాఽభిధీయతే, న కోపీత్యర్థః - ఏతేన యోఽనన్తశక్తిర్భగవానిత్యత్ర కోసౌ భగవానిత్యాకాఙ్క్షా శామితా ॥ ౨౧ ॥ యత్రేతి ॥ యత్ర యస్మిన్భగవతి ము

న న్తశక్తిర్భగవాననన్తో మహద్గుణత్వాద్యమనన్తమాహుః ॥ ౧౯ ॥ ఏతావతాలం నను సూచితేన గుణైరసామ్యానతిశాయనస్య। హిత్వేతరాన్ప్రార్థయతో విభూతిర్యస్యాఙ్ఘ్రిరేణుం జుషతేఽనభీప్సోః॥ ౨౦ ॥ అథాపి యత్పాదనఖావసృష్టం జగద్విరిఞ్చోపహృతార్హణామ్భః। సేశం పునాత్యన్యతమో ముకున్దాత్కో నామ లోకే భగవత్పదార్థః॥ ౨౧॥ యత్రానురక్తాస్సహసైవ ధీరా వ్యపోహ్య దేహాదిషు సఙ్గమూఢమ్ । వ్రజన్తి యత్పారమహంస్యమన్త్యం యస్మిన్నహింసోపశమస్స్వధర్మః ॥ ౨౨॥ అహం హి పృష్టోఽర్యమణో భవద్భిరాచక్ష ఆత్మావగమోఽత్ర యావాన్। నభః పతన్త్యాత్మసమం పతత్రిణస్తథా సమం విష్ణుగతిం విపశ్చితః॥ ౨౩॥ ఏకదా ధనురుద్యమ్య విచరన్మృగయాం వనే। మృగాననుగతశ్శ్రాన్తః క్షుధితస్తృషితో భృశమ్॥ ౨౪। జలాశయమచ

క్షానే - అనురాగయుక్తాస్సన్తో ధీరా జితేన్ద్రియాః-సహసా అకస్మాదేవ-దేహే - ఆదిశబ్దాత్తదనుబన్ధ్యాదిషు చ ఊఢం రూఢమూలం-సఙ్గ-మపోహ్య-తత్పారమహంస్య-మన్త్యం తురీయం-పరమహంసాశ్రమం-వ్రజన్తి- యస్మిన్పారమహంస్యే ఆశ్రమే అహింసా-ఉపశమశ్చ-స్వానురూపో ధర్మః దమాదిరస్తి ॥ ౨౨ ॥ ఏవంవిధానన్తమాహాత్మ్యశాలినో భగవతో మాహాత్మ్యం వర్ణయితుమహం న ప్రభుః-తథాపి-యథామతి వర్ణయామీత్యభిప్రాయేణాహ ॥ అహమితి ॥ అర్యమణః హే జ్ఞానాధికాః-యుగతౌ-గత్యర్థాః బుద్ధ్యర్థాః - అత్ర భగవన్మాహాత్మ్యే - భవద్భిః పృష్టోఽహం-యద్వా- హే అర్యమణః సూర్యాః త్రయీమూర్తయ ఇతి వా- యావాన్-ఆత్మనో బుద్ధేరవగమః ప్రసరః-యావాన్మహిమా మచ్బుద్ధివిషయో భవతి తావన్తం - మహిమానమాచక్షే వర్ణయామి, తథాహి, యథా పతత్రిణః పక్షిణో-బాణా వా - ఆత్మసమం స్వబలానురూపమేవ-నభః ప్రతిపతన్తి ఉద్గచ్ఛన్తి-తథా విపశ్చితోపి-సమం స్వబుద్ధిబలానురూపం-విష్ణుగతిం భగవన్మహిమానం- పతన్తి విషయీకుర్వన్తి-న హి పతత్రిణో నభస్యుద్గచ్ఛన్తో నభసోఽభావాన్నివర్తన్తే-కింతు స్వబలక్షయాన్నివర్తన్తే -ఏవం విపశ్చితో మతిక్షయాదేవ నివర్తన్తే - న తు భగవన్మహిమ్నః క్షయాదిత్యర్థః ॥ తథాచోక్తమన్యత్రాపి ॥ శ్లో॥ ఇషుక్షయాన్నివర్తన్తే నాన్తరిక్షక్షితిక్షయాత్ । మతిక్షయాన్నివర్తన్తే న గోవిన్దగుణక్షయాదితి ॥ ౨౩॥ అథ తత్ప్రష్టం భాగవతాఖ్యం పురాణం పరీక్షిచ్ఛుకసంవాదరూపం శుశ్రూషుషు - స్తావత్సంవాదప్రవృత్తిం తదుపోద్ఘాతరూపం పరీక్షిచ్ఛుకయోస్సఙ్గమం పరీక్షితః ప్రాయోపవేశం తన్మూలం విప్రశాపం తన్నిమిత్తం చాహ ॥ ఏకదేత్యారభ్య ఆధ్యాయపరిసమాప్తి-తావచ్ఛాపనిమిత్తమాహ షడ్భిః॥ ఏకదేతి॥ కదాచిత్ పరీక్షిద్ధనురుద్యమ్యోద్ధృత్య - వనే మృగయాం చరన్-మృగాననుసృత్య గతః శ్రాన్తః-నితరాం తృషితః-క్షుధితః-తృషా సంజాతా-క్షుదస్య సంజాతేతి తథా-తారకాదిత్వాదితచ్ ॥ ౨౪ ॥ క్వచిదపి-జలాకర-మపశ్యమానః, స్తమాశ్రమం ప్రవివేశ-ఆఙ్గిరసస్యాశ్రమం ప్రవిష్టవానిత్యర్థః-తత్ర మునిమాఙ్గిరసం దదర్శ కథంభూతం- ఆసీనముపవిష్టం-

శాన్తం ప్రసన్నం-మీలితేలోచనే యేన ॥౨౫॥ ప్రతిరుద్ధాని నిర్వ్యాపారితానీన్ద్రియాదీని యేన తం-అత ఏవోపారతం బాహ్యవ్యాపారాదుపరతం-స్థానత్రయాజ్జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తిరూపావస్థాత్రయాత్-పరం స్వాత్మానం-ప్రాప్తమనుసందధతం-బ్రహ్మభూతం బ్రహ్మవిషయకభావనయాన్వితం-అవిక్రియం ద్వంద్వప్రయుక్తవికారరహితమ్ ॥౨౬॥ విప్రకీర్ణాభిర్విక్షిప్తాభిర్జటాభిశ్ఛన్నమావృతం-రౌరవేణ రురుగోర్మృగస్య సంబన్ధినా చర్మణా-ఛన్నం-ఏవంభూతం మునిం-విశుష్యన్తీ తాలునీ వదనం చ యస్య-తథాభూతో-రాజా-జలమయాచత ॥౨౭॥ నలబ్ధం తృణం-భూమి-రాదిశబ్దాదన్యచ్చోపవేశార్థం యేన అసంప్రాప్తమర్ఘ్యం సూనృతం చ మధురవాక్చ యేన తథాభూతో ఽత ఏవావజ్ఞాతమవహేళితమివాత్మానం మన్యమానో రాజా చుకోప ॥౨౮॥ క్షుత్తృడ్భ్యామర్దితః పీడిత ఆత్మా శరీరం యస్య-తస్య రాజ్ఞోఽత ఏవ-అభూతపూర్వః పూర్వం భూతో భూతపూర్వః న భూతపూర్వోఽభూతపూర్వః-కదాచిదపి పూర్వం న జాత ఇత్యర్థః-మత్సరో మన్యుశ్చ-సో బ్రహ్మన్-బ్రాహ్మణం మునిం ప్రతి - అభూత్ బభూవ-మన్యుః క్రోధః అనుగ్ర ఇతి యావత్-మత్సరో ద్రోహః ఽపచికీర్షేతి యావత్ ॥౨౯॥ తతస్స తు రాజా నిర్గచ్ఛన్ నిర్గన్తుముద్యుక్తో-రుషా బ్రహ్మర్షేరంసే ధనుష్కోట్యా ధనుషోఽగ్రభాగేన-గతప్రాణం సర్పం-నిధాయ పురం యయౌ ॥౩౦॥ కిమర్థం నిహితవానిత్యత్ర రాజ్ఞస్తత్తాత్పర్యమావిష్కరోతి ॥ ఏష ఇతి ॥ కిమేష మునిః-నిభృతాని నియమితాన్యశేషాణి కరణానీన్ద్రియాణి యేన మీలితేక్షణః మీలితేలోచనే యేన-తథాభూతః యథార్థసమాధినిష్ఠః-ఆహోస్విత్క్ష

క్షోణః ప్రవిశత్ తమాశ్రమమ్। దదర్శ మునిమాసీనం శాన్తం మీలితలోచనమ్ ॥౨౫॥ ప్రతిరుద్ధేన్ద్రియప్రాణమనోబుద్ధిముపారతమ్। స్థానత్రయాత్పరం ప్రాప్తం బ్రహ్మభూతమవిక్రియమ్ ॥౨౬॥ విప్రకీర్ణజటాచ్ఛన్నం రౌరవేణాజినేన చ। విశుష్యత్తాలురుదకం తథాభూతమయాచత ॥౨౭॥ అలబ్ధతృణభూమ్యాదిరసంప్రాప్తార్ఘ్యసూనృతః। అవజ్ఞాతమివాత్మానం మన్యమానశ్చుకోప హ ॥౨౮॥ అభూతపూర్వస్సహసా క్షుత్తృడ్భ్యామర్దితాత్మనః। బ్రాహ్మణం ప్రత్యభూద్బ్రహ్మన్ మత్సరో మన్యురేవ చ ॥౨౯॥ స తు బ్రహ్మఋషేరంసే గతాసుమురగం రుషా। వినిర్గచ్ఛన్ ధనుష్కోట్యా నిధాయ పురమాగమత్ ॥౩౦॥ ఏష కిం నిభృతాశేషకరణో మీలితేక్షణః। మృషాసమాధిరాహోస్విత్కిం ను స్యాత్క్షత్రబన్ధుభిః ॥౩౧॥ తస్య పుత్రోఽతితేజస్వీ విహరన్ బాలకోఽర్భకైః। రాజ్ఞాఽఘం ప్రాపితం తాతం శ్రుత్వా తత్రేదమబ్రవీత్ ॥౩౨॥ అహో అధర్మః పాలానాం పీవ్నాం బలిభుజామివ। స్వామిన్యఘం యద్దాసానాం ద్వారపానాం శునామివ ॥౩౩॥ బ్రాహ్మణైః క్షత్రబన్ధుర్హి ద్వారపాలో నిరూపితః। స కదన్తద్గృహే ద్వాస్స్థస్సభాణ్డం భోక్తుమర్హతి ॥౩౪॥ కృష్ణే గతే భగవతి శాస్తర్యుత్పథగామినామ్। తాన్ భిన్నసేతూనద్యాహం శాస్మి పశ్యత మే బలమ్ ॥౩౫॥ ఇత్యుక్త్వా రోషతామ్రాక్షో వయస్యానృషిబాలకాన్। కౌశిక్యాప ఉపస్పృశ్య వాగ్వజ్రం విససర్జ హ ॥౩౬॥ ఇత్యుల్లఙ్ఘితమర్యాదం తక్షకస్సప్తమేఽహని। ధక్ష్యతి స్మ కులాఙ్గారం చోదితో మే తతద్రుహమ్ ॥౩౭॥ తతోఽభ్యేత్యాశ్రమం బాలో గళే సర్పకళేబరమ్। పితరం వీక్ష్య దుఃఖార్తో

త్రబన్ధుభిరస్మాకం కిం ప్రయోజనం విద్యత ఇతి బుద్ధ్యా మిథ్యాభిభూతః సమాధిర్యస్య తథాభూత ఏవాస్తే-ఇత్యభిప్రాయేణ నిధాయ గత ఇత్యర్థః ॥౩౧॥ తతస్తస్య మునేః పుత్రః-అతితేజస్వీ బ్రాహ్మతేజస్సంపన్నో బాలకోఽర్భకైస్సహ క్రీడన్-తాతం పితరం-రాజ్ఞా అఘం ప్రాపితం అపరాధవిషయీకృతం శ్రుత్వా-తత్రైవేదం వక్ష్యమాణమబ్రవీత్ ॥౩౨॥ తదేవాహ ॥ అహో ఇతి పఞ్చభిః ॥ బలిభుజాం శునాం వాయసానామివ వా-పీవ్నాం మేదితానాం పాలానాం రాజ్ఞాం-మహో-అధర్మః పశ్యత-కోసావధర్మః-ద్వారపానాం శునామివ-దాసభూతానాం రాజ్ఞాం-స్వామిని బ్రాహ్మణే-అఘమపరాధ ఇతి యదేష ఏవాధర్మః ॥౩౩॥ తదేవోపపాదయతి ॥ క్షత్రబన్ధుర్హి బ్రాహ్మణైః - ద్వారపాలత్వేన-శ్వేవ-నియోజితః-స ద్వాస్స్థః క్షత్రబన్ధుః-తద్గృహే బ్రాహ్మణగృహే-శ్వేవ-కథం సభాణ్డం ఏకపాత్రం యథా తథా భోక్తుమర్హతి యోగ్యో భవేత్ ॥౩౪॥ ఉత్పథం ప్రతిపన్నానాం-శాస్తరి దణ్డయితరి-కృష్ణే భగవతి-స్వలోకం ప్రతి గతే సతి-తాన్-భిన్నమర్యాదాన్- అహమద్య, శాస్మి శిక్షయే - మమ బలం పశ్యత ॥౩౫॥ వయస్యాన్ బాలాన్ ప్రతి, ఇత్థముక్త్వా - రోషేణ, తామ్రే రక్తే అక్షిణీ యస్య స-ఋషిబాలకః - కౌశిక్యా నద్యాః అప - ఉపస్పృశ్యాచమ్య - వాగ్వజ్రం శాపాత్మకవాగ్రూపం వజ్రం విససర్జ ప్రాయుఙ్క్త ॥౩౬॥ వాగ్వజ్రమేవ దర్శయతి ఇతీత్థం - ఉల్లఙ్ఘితా మర్యాదా యేన తం, మే-తతద్రుహం, తతః తాతః, పితా-తస్యాపకారిణం, కులనాశకం-రాజానం, మితః సప్తమేఽహని, మయా చోదితః తక్షకస్సర్పో ధక్ష్యతీతి ॥౩౭॥ పితురాశ్రమమాగత్య, గళే కణ్ఠే సర్పో యస్య, తత్కళేబరం యస్య, తం, పితరం, మాలోక్య, దుఃఖపీడితో, ముక్తకణ్ఠో రోదనస్వరః, ఉ

చ్చైస్స్వరయుక్తఇత్యర్థః, రురోద * ॥౩౮॥ * తతో, హే బ్రహ్మన్, సవై ఆంగిరసః సుతస్యవిలాపనంశ్రుత్వా-శనైర్నేత్రే-ఉన్మీల్య, అంసే మృతమురగందృష్ట్వా * ॥౩౯॥ * తం పరిహృత్యపుత్రంపప్రచ్ఛ॥ప్రశ్నమేవాహ॥వత్స-కస్మాద్ధిరోదిషి, కేనవాపకృతమితి-హేవత్స, కస్మాద్ధేతోస్త్వంరోదిషి, కేనవాఽపకృతం, భావేక్తః- ఇతిత్థముక్తో, బాలకః-సర్వంవృత్తం న్యవేదయత్ కథయామాస * ॥౪౦॥ * తతోఽతదర్హంశాపానర్హం, రాజానంశప్తమాకర్ణ్య, బ్రాహ్మణఆఙ్గిరసః పుత్రంనాభ్యనన్దత్-తదేవదర్శయతి॥ఆహో ఇతిసార్ధైస్త్రిభిః॥ హేఅఙ్గ, తేత్వయా, మహ-దంహః పాప-మహో కృతం-బతకింతత్, అల్పీయసిద్రోహే అల్పాపరాధనిమిత్తే, ఉరు-ర్దమోదణ్డోధృతంకృతఇత్యేతత్ * ॥౪౧॥ * అపకృతేనాపిరాజా నాపకార్యఇత్యాహ॥నవై-ఇతి॥ హేఅవిపక్వబుద్ధే-నృభిరపకృతైరపినరై-ర్నరదేవో నాపకార్యః-అతస్త్వం-నరదేవంపరాఖ్యంనరదేవాఖ్యం పరమపురుషమితిసామర్థ్యలబ్ధోఽర్థః, నరదేవనామ్నిరథాఙ్గపాణావితివక్ష్యమాణాచ్చ గుణ్యాత్॥నరదేవఇత్యాఖ్యామాత్రమేవ-సతుసాక్షాదీశ్వరఏవేతిభావః- తంసంమాతుమేవార్హసి-నత్వపకర్తుం, తత్ర హేతుమాహ॥యద్యస్మాత్, యద్విషయానపకారాత్, తస్య, దుర్విషహేణశత్రుభిరసోఢవ్యేన- తేజసా-గుప్తాః ప్రజాః-కుతశ్చిదపిభయరహితాః, భద్రాణిమఙ్గళాని - సుఖానీతియావత్-విన్దన్తిలభన్తే, తస్మాల్లోకసుఖావహో నరదేవోనహన్తవ్య ఇతిభావః * ॥౪౨॥ * విపర్యయేఽనర్థమాహ॥అలక్ష్యమాణఇతిత్రిభిః॥నరదేవాఖ్యేచక్రపాణౌవిష్ణౌ, అలక్ష్యమాణేఅవిద్యమానేసతి, అఙ్గ, హేపుత్ర, తదాఽయంలోకః-అరక్ష్యమాణః- అతఏవ, చోరభూయిష్ఠస్సన్, వృకప్రచురావిసంఘఇ

ముక్తకణ్ఠోరురోదహ॥౩౮॥ సవాఆంగిరసోబ్రహ్మన్ శ్రుత్వాసుతవిలాపనమ్।ఉన్మీల్యశనకైర్నేత్రేదృష్ట్వా ఽథాంసేమృతోరగమ్॥ ౩౯ ॥ విసృజ్యపుత్రంపప్రచ్ఛవత్సకస్మాద్ధిరోదిషి। కేనవాతే ప్రతికృతమిత్యుక్తస్సన్యవేదయత్॥౪౦॥ *నిశమ్యశప్తమతదర్హంనృపేన్ద్రంసబ్రాహ్మణోనాత్మజమభ్యనన్దత్।*అహోబతాంహోమహదద్యతేకృతం*అల్పీయసిద్రోహఉరుర్దమోధృతః॥౪౧॥ నవైనృభిర్నరదేవంపరాఖ్యం*సంమాతుమర్హస్యవిపక్వబుద్ధే।యత్తేజసాదుర్విషహేణగుప్తావిన్దన్తిభద్రాణ్యకుతోభయాః ప్రజాః॥౪౨॥ అలక్ష్యమాణేనరదేవనామ్నిరథాఙ్గపాణావయమఙ్గలోకః। తదాహిచోరప్రచురోవినఙ్క్ష్యత్యరక్ష్యమాణోఽవివరూథవత్క్షణాత్।౪౩॥ తదద్యనఃపాపముపైత్యనన్వయంయన్నష్టనాథస్యవసోర్విలుమ్పకాత్।పరస్పరంఘ్నన్తిశపన్తివృఞ్జతేపశూన్స్త్రియోఽర్థాన్పురుదస్యవోజనాః॥౪౪॥ తదార్యధర్మశ్చవిలీయతేనృణాంవర్ణాశ్రమాచారయుతస్త్రయీమయః। తతోఽర్థకామాభినివేశితాత్మనాంశునాంకపీనామివవర్ణసంకరః॥ ధర్మపాలోనరపతిస్సతుసమ్రాడ్బృహచ్ఛ్రవాః। సాక్షాన్మహాభాగవతోరాజర్షిర్హయమేధయాట్॥౪౬॥ క్షుత్తృట్ఛ్రమయుతోదీనోనైవాస్మచ్ఛాపమర్హతి। అపాపేషుస్వభృత్యేషుబాలేనాఽపక్వబుద్ధినా।పా

వ, క్షణాన్నఙ్క్ష్యతినష్టోభవిష్యతి * ॥౪౩॥ * నఙ్క్ష్యతుకానోహానిరిత్యత ఆహ॥తదితి॥తత్పాపమనన్వయం, తత్సంతాననాశక, మద్యాధునా, నోఽస్మానుపైతి, కిం, తత్పాపం-యత్, విలుమ్పకాన్నరదేవవిచ్ఛేదకాత్త్వత్తో హేతోఃర్వసోర్ధనస్య-నష్టనాథస్యరక్షకరహితస్యసతః, పురవోబహవోదస్యవోయేషాంతే, జనాః - పరస్పరంఘ్నన్తిశపన్తివాక్పారుష్యంకుర్వన్తివృఞ్జతేభిన్దన్తిఅర్థాన్వృఞ్జతేహరన్తివేత్యేతత్ * ॥౪౪॥ * కించ, తదా, నరదేవనామ్నిరథాఙ్గపాణౌఅలక్ష్యమాణేసతి-వర్ణాశ్రమాచారయుతః, త్రయ్యాఆగతస్త్రయీమయః-తతఆగతఇత్యర్థికారే, వయట్ శ్వేతివయట్, వైదికఇత్యర్థః-నృణామార్యధర్మః సతాంధర్మశ్చ - విలీయతేనఙ్క్ష్యతి, తతోధర్మలయా-దర్థకామయోర్నివేశితః-అభినివిష్టఆత్మామనోయేషాంతేషాంనృణాం, శునామివకపీనామివచవర్ణసంకరోభవిష్యతి * ॥౪౫॥ * ఏవంసామాన్యేననరదేవస్యానిగ్రాహ్యత్వముక్త్వా, ఽదప్రకృతంపరీక్షితంనిర్దిశ్యాహ॥ ధర్మపాలఇతి॥సతునరపతిఃపరీక్షిత్-ధర్మపాలఃవర్ణాశ్రమధర్మమర్యాదాపాలక-స్తథాత్వేనవిశ్రుతః-విపులకీర్తిః, సార్వభౌమశ్చ, తత్రాపి-మహాభాగవతఃఆసేనబ్రహ్మవిదపకర్తౄణాంనోగతిరేవనాస్తీతిభావః-రాజర్షిః కేవలంరాజవ్యాజఋషిరేవ-హయమేధేనయాట్ఇష్టవాన్ * ॥౪౬॥ * క్షుత్తృడ్భ్యాంయశ్శ్రమస్తేనయుతః-అతఏవ-దీనశ్చ, తథాభూత- స్సర్వథాఅస్మచ్ఛాపంనార్హతి॥ఏవమాత్మజమనభినన్ద్య, తత్కృతాదఘాదాత్మనోఽనర్థమాశఙ్క్యభగవన్తంక్షమాపయతి॥ అపాపేష్వితి ॥ సర్వాత్మాసర్వాన్తరాత్మాశప్తృశప్తయోరుభయోరప్యన్తరాత్మతయాఽవస్థితఇతిభావఃభగవాన్ - అపాపేషునిరపరాధేషు- స్వభృత్యేష్వ, నేనాపక్వబుద్ధినావివేక

రహా తేన బాలేన - కృతం పాపమిదం క్షన్తుమర్హతి ॥ ౪౭ ॥ సాధూనాం స్వవిషయాపరాధః కదంచిన్న చ్ఛరణావరణాదినా స
హ్యః స్యాత్, స్వభక్తవిషయాపరాధస్తు, న కదంచిదపి - కింతు - తైరేవ సహ్య ఇత్యేవంవిధం - భగవదభిప్రాయమాలోచ్య,
తానేవ క్షమాపయతి ॥ తిరస్కృతా ఇతి ॥ తిరస్కృతాః పరిభూతా అపి - విప్రలబ్ధాః ప్రతారితా అపి - శప్తా అపి, క్షిప్తా నిన్దితా
అపి, హతాస్తాడితా - అపి, తద్భక్తాః భగవద్భక్తాః - ప్రభవోఽపి ప్రత్యపకర్తుం సమర్థా అపి - అస్య తిరస్కారకర్తుః, తత్, త
త్కృతతిరస్కారాదికం ప్రతి - న ప్రతికుర్వన్తి కం తు కేవలం సహన్త ఇతి ॥ ౪౮ ॥ ఇతీత్థం, స - మహాముని, పుత్రకృతేనా
ఘేనా - నుతప్తః పశ్చాత్తప్తః - రాజ్ఞా - స్వయం విప్రకృతోఽపకృతోఽపి - తద్ - రాజకృతమఘమపరాధం - నైవచిన్తిత
వాన్ ॥ ౪౯ ॥ కుతో నాచిన్తయదిత్యత్రాహ ॥ ప్రాయశ ఇతి ॥ లోకే - పరైరన్యైః - ద్వన్ద్వేషు శీతోష్ణసుఖదుఃఖాదిషు -
యోజితాః సంయోజితా అపి - సాధవః, ప్రాయేణ న వ్యథన్తి - న హృష్యన్తి - యథా సుఖే యోజితా న హృష్యన్తి తథా దుఃఖే
యోజితా అపి న వ్యథన్తీత్యర్థః, కుతః, యతః - ఆత్మా తేషాం మనః, గుణాశ్రయః శీలాశ్రయః - యద్వా, అగుణాశ్రయ ఇతి చ్ఛే
దః - గుణకార్యరాగద్వేషాద్యనాశ్రయః ॥ ౫౦ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యా
యాం ప్రథమస్కన్ధే అష్టాదశోఽధ్యాయః ॥

మహీపతిస్త్వితి ॥ అథ స్వపురప్రవేశానన్తరం, మహీపతిః పరీక్షిత్ - ఆత్మకృతం స్వకృతం - తత్ - ఉరగనిధానరూపం
గర్హ్యం కర్మ చిన్తయన్, సుదుర్మనాః ఆత్మనిన్దాపరో, బభూవేత్యర్థః । తదేవ దర్శయతి అహో ఇతి సార్ధద్వయేన ॥ అహో,

పం కృతం తద్భగవాన్ సర్వాత్మా క్షన్తుమర్హతి ॥ ౪౭ ॥ తిరస్కృతా విప్రలబ్ధాః శప్తాః క్షిప్తా హతా అపి । నాస్య
తత్ప్రతికుర్వన్తి తద్భక్తాః ప్రభవోఽపి హి ॥ ౪౮ ॥ ఇతి పుత్రకృతాఘేన సోఽనుతప్తో మహామునిః । స్వయం విప్రకృ
తో రాజ్ఞా నైవాఘం తదచిన్తయత్ ॥ ౪౯ ॥ ప్రాయశః సాధవో లోకే పరైర్ద్వన్ద్వేషు యోజితాః । న వ్యథన్తి
న హృష్యన్తి యత ఆత్మాగుణాశ్రయః ॥ ౫౦ ॥
ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే అష్టాదశోఽధ్యాయః
సూత ఉవాచ ॥ మహీపతిస్త్వథ తత్కర్మ గర్హ్యం విచిన్తయన్నాత్మకృతం సుదుర్మనాః । అహో మయా నీ
చమనార్యవత్కృతం నిరాగసి బ్రహ్మణి గూఢతేజసి ॥ ౧ ॥ ధ్రువం తతో మే కృతదేవహేలనాద్దురత్యయం వ్య
సనం నాతిదీర్ఘాత్ । తదస్తు కామం త్వఘనిష్కృతాయ మే యథా న కుర్యాం పునరేవమద్ధా ॥ ౨ ॥ అద్యైవ రా
జ్యం బలమృద్ధకోశం ప్రకోపితబ్రహ్మకులానలో మే । దహత్వభద్రస్య పునర్న మేఽభూత్ పాపీయసీ ధీర్ద్విజదేవ
గోభ్యః ॥ ౩ ॥ స చిన్తయన్నిత్థమథాశృణోద్యథా మునేః సుతోక్తో నిరృతిస్తక్షకాఖ్యః । స సాధు మేనే నచిరే
ణ తక్షకానలం ప్రసక్తస్య విరక్తికారణమ్ ॥ ౪ ॥ అథో విహాయేమమముం చ లోకం విమర్శితౌ హేయతయా పుర

మయా - మూర్ఖవత్ - నిరాగసే నిరపరాధే - గూఢం చ నభివ్యక్తం తేజస్సామర్థ్యం యస్మిన్, బ్రహ్మణి బ్రాహ్మణవిషయే - అనిచం
నికృష్టం కర్మ, కృతం, అనిచం పాపం ॥ ౧ ॥ తతోఽమివాత్ కృతాత్, దేవహేలనరూపాత్ కర్మణో నిమిత్తాత్, న కేవలం
మయా బ్రాహ్మణోఽవహేలితః - కింతు సాక్షాద్దేవో భగవానేవేత్యభిప్రాయేణ దేవహేలనాదిత్యుక్తం, మే మమ - నాతిదీ
ర్ఘాత్, సమనన్తరకాలమేవ - దురత్యయమతివర్తితుమశక్యం - వ్యసనం దుఃఖం ధ్రువం నూనం - భవిష్యతి తత్ స్వస్య హితమేవ
మన్యతే ॥ తదితి ॥ తద్వ్యసనం - మమ, అఘనిష్కృతాయ పాపవిశుద్ధయే, కామం ప్రకామమస్తు, కిమనిష్టం ప్రార్థయస ఇత్య
త్రాహ ॥ యథా, పునరేవంవిధమఘం న కుర్యాం, అద్ధా, న కుర్యామేవ, అద్ధేతి స్ఫుటావధారణయోర్ద్యోతకమవ్యయం, ని
ష్కృత్యర్థమస్త్వితి భావః - అస్త్వద్ధా అస్త్వేవేతి వాన్వయః ॥ ౨ ॥ అద్యేతి ॥ ప్రకోపితం కోపం ప్రాపితం, యద్బ్రహ్మకులం
బ్రాహ్మణకులం - తత్కర్తృకనిగ్రహాత్మకో, నలోఽగ్ని - రద్యైవ - మమ రాజ్యం - బలం సైన్యం - ప్రభూతధనకోశం చ, ద
హతు - యథా పునరభద్రస్య మమ - ద్విజేభ్యో - దేవేభ్యో, గోభ్యశ్చ, అపచికీర్షాయుక్తా చైవంవిధా పాపీయసీ బుద్ధిర్మా
భూత్, తథా శిక్షార్థం దహత్వితి భావః ॥ ౩ ॥ ఇత్థం స చిన్తయన్, రాజా - యథా యేన ప్రకారేణ తక్షకాఖ్యో, నిరృ
త్యుః మునేః సుతేనోక్తః - శాపాత్మకోక్త్యా ప్రచోదిత, స్తథైవాశ్రావి - తతస్స రాజా, ప్రసక్తస్య, విషయేష్వితి శేషః
విషయాసక్తస్య స్వస్య, విరక్తికారణం - హేతుగర్భమిదం - విరక్తికారణత్వాత్, తమచిరేణ తక్షకరూపమనలం సాధు యథా త
థా మేనే ॥ ౪ ॥ అథో తతః, ఇమమముం చ లోకం - విహాయ, లోక్యత ఇతి లోకః ఫలం సుఖమితి యావత్ - ఐహికాముష్మికసు

ఖస్పృహాం విహాయేత్యర్థః, ఇమమముం చ లోకం విశినష్టి ॥ స్వేన-పురస్తాత్పూర్వమేవ, హేయతయా విమర్శితౌ పిచారి పూర్వం హేయత్వేన నిశ్చితౌ, ఇమమముం చ లోకం-విహాయేత్యన్వయః - తతః కృష్ణస్య భగవతోఽఙ్ఘ్రిసేవాం, మధిమన్యమానః నిరతిశయపురుషార్థసాధనతయా మన్యమానః, అమర్త్యనద్యాం దేవనద్యాం గఙ్గాయాం-ప్రాయమనశనవ్రతం, ముపావిశత్, అనశనవ్రతేన దీక్షితో బభూవేత్యర్థః ॥౫॥ స్వగృహాదన్యత్ర వా ప్రాయముపవిశ్య కిం విశేషేణామర్త్యనద్యామేవ తముపావిశదిత్యత్ర తాం విశింషన్నాహ ॥ యా వా ఇతి ॥ లసన్త్యాః శ్రీతులస్యా విమిశ్రః యః కృష్ణస్యాఙ్ఘ్రిరేణుస్తతోఽభ్యధికస్య ప్రశస్తస్యామ్బునోఽమ్బుసో నేత్రీ ప్రవహన్తీ, యా అమర్త్యనదీ - ఉభయత్ర ఇహాముత్ర చ సేశాన్ లోకపాలైః సహితాన్-లోకాన్ జనాన్-పునాతి తాం నదీం-మరిష్యమాణః కో వా పుమాన్-న సేవేత - సర్వోఽపి సేవేతేత్యభిప్రాయేణ తస్యామేవ ప్రాయముపావిశదిత్యర్థః - లసచ్ఛ్రీతులసీవిమిశ్రకృష్ణాఙ్ఘ్రిరేణునా హేతునా- అభ్యధికం స్వాధికరహితం, అమ్బు తస్య నేత్రీతి వార్థః ॥౬॥ స పాణ్డవేయః పరీక్షిత్ ఇత్థం విష్ణుపద్యాం గఙ్గాయాం - ప్రాయోపవేశం ప్రతి-వ్యవచ్ఛిద్య వినిశ్చిత్య, సంకల్ప్య, ముక్తః సమస్తేషు గేహతదనుబన్ధ్యాదిషు సఙ్గో యేన - మునీనాం వ్రతం యస్య, న విద్యతేఽన్యో భావో భావనా చిన్తా యస్య సః-ముకున్దాఙ్ఘ్రిం దధ్యౌ ధ్యాతవాన్ ॥౭॥ తదా తత్ర రాజ్ఞః సంనిధౌ మహానుభావాః-సశిష్యా మునయో - లోకం, పునానాః పవిత్రీకుర్వన్త-ఆజగ్ముః - భువనం పునానా ఇత్యేతదేవోపపాదయతి-ప్రాయేణ సన్తః సాధవస్తీర్థయాత్రావ్యాజైః-స్వయమేవ తీర్థాని-పునన్తి హి - యథా చ పునన్తి-తథోపపాదితం పురస్తాత్, తీర్థీకుర్వన్తి తీర్థానీత్య

స్థాత్ । కృష్ణాఙ్ఘ్రిసేవామధిమన్యమాన ఉపావిశత్ప్రాయమమర్త్యనద్యామ్ ॥౫॥ యా వై లసచ్ఛ్రీతులసీవిమిశ్రకృష్ణాఙ్ఘ్రిరేణ్వభ్యధికామ్బునేత్రీ । పునాతి లోకానుభయత్ర సేశాన్కస్తాం న సేవేత మరిష్యమాణః ॥౬॥ ఇతి వ్యవచ్ఛిద్య స పాణ్డవేయః ప్రాయోపవేశం ప్రతి విష్ణుపద్యామ్ । దధ్యౌ ముకున్దాఙ్ఘ్రిమనన్యభావో మునివ్రతో ముక్తసమస్తసఙ్గః ॥౭॥ తత్రోపజగ్ముర్భువనం పునానా మహానుభావా మునయస్సశిష్యాః । ప్రాయేణ తీర్థాభిగమాపదేశైస్స్వయం హి తీర్థాని పునన్తి సన్తః ॥౮॥ అత్రిర్వసిష్ఠశ్చ్యవనశ్శరద్వానరిష్టనేమిర్భృగురఙ్గిరాశ్చ । పరాశరో గాధిసుతోఽథ రామ ఉచథ్య ఇన్ద్రప్రమదేధ్మవాహౌ ॥౯॥ మేధాతిథిర్దేవల ఆర్ష్టిషేణో భారద్వాజో గౌతమః పిప్పలాదః । మైత్రేయ ఔర్వః కవషః కుమ్భయోనిర్ద్వైపాయనో భగవాన్నారదశ్చ ॥౧౦॥ అన్యే చ దేవర్షిబ్రహ్మర్షివర్యా రాజర్షివర్యా అరుణాదయశ్చ । నానార్షేయప్రవరాన్త్సమేతానభ్యర్చ్య రాజా శిరసా వవన్దే ॥౧౧॥ సుఖోపవిష్టేష్వథ తేషు భూయః కృతప్రణామస్స్వచికీర్షితం యత్ । విజ్ఞాపయామాస వివిక్తచేతా ఉపస్థితోఽగ్రేఽభిగృహీతపాణిః ॥౧౨॥ పరీక్షిదువాచ ॥ అహో వయం ధన్యతమా నృపాణాం మహత్తమానుగ్రహణీయశీలాః । రాజ్ఞాం కులం బ్రాహ్మణపాదశౌచాద్దూరాద్విసృష్టం బత గర్హ్యకర్మ ॥౧౩॥ త

ర్థః ॥౮॥ కే చ తే మునయ ఇత్యత్ర తాన్ దర్శయతి ॥ అత్రిరితి సార్ధద్వయేన ॥ గాధిసుతో విశ్వామిత్రః రామో భార్గవః కుమ్భయోనిరగస్త్యః ॥౯ ॥ ౧౦ ॥ అన్యే చ దేవర్షిశ్రేష్ఠా-బ్రహ్మర్షిశ్రేష్ఠా-రాజర్షివర్యా-అరుణాదయశ్చ-ఋషయ-స్తాన్ నానా-నానావిధార్షేయప్రవరాన్-సమేతాన్ సఙ్ఘీభూతా-నభ్యర్చ్య-రాజా శిరసా వవన్దే ॥౧౧॥ అథ తేషు సుఖం యథాతథోపవిష్టేషు సత్సు - పునరపి కృతః ప్రణామో యేన, స రాజా - ఉపస్థితస్తేషాం సమీపే తిష్ఠన్ - అభిగృహీతపాణిర్బద్ధాఞ్జలిః, వివేకయుక్తం చేతో యస్య తథాభూతః, స్వచికీర్షితం యత్త-ద్విజ్ఞాపయామాస ॥ ౧౨ ॥ తదేవాహ ॥ అహో ఇతి చతుర్భిః, నృణాం మధ్యే, వయం - మహో ధన్యతమాః - ఖలు - ధన్యతమత్వే హేతుం వదన్నాత్మనో విశినష్టి ॥ మహత్తమైర్భవద్భిః - అనుగ్రహణీయం అనుగ్రహీతుం యోగ్యం శీలం యేషాం - యద్వా, మహత్తమానుగ్రహణీయం మహత్తమానుగ్రహలభ్యం శీలం యేషాం తథాభూతాః - అనేవం భూతం రాజకులం నిన్దతి ॥ రాజ్ఞామితి ॥ బ్రాహ్మణానాం భవతాం పాదశౌచాత్ పాదసేవా మూలక విశుద్ధే, ర్దూరాద్విసృష్టం దూరాత్త్యక్తం, యద్రాజ్ఞాం కులం- తత్ - గర్హ్యం నిన్ద్యం కర్మ యస్య తథాభూతం - భవతి - బతేతి ఖేదే ॥ ౧౩ ॥ నను మహత్తమానుగ్రహణీయశీలస్య తవ - కథమధునా తన్నిగ్రహప్రవృత్తిరిత్యత్ర - తన్నిగ్రహోఽప్యనుగ్రహరూప ఏవేత్యాహ ॥ తస్యై ౧౪ ॥ తస్యైవ మహత్తమానుగ్రహణీయశీలస్యైవ అభీక్ష్ణం పునః పునర్గృహేషు వ్యాసక్తం చిత్తం యస్య తస్య - మహాఘస్య ప్రకృతబ్రహ్మవిదపచారరూపస్య- పరిహారక ఇతి శేషః నిర్వేదమూలః దేహతదనుబన్ధ్యాదిషు వైరాగ్యే చ మూలో

హేతుర్ద్విజశాపరూపః పరావరేశో భగవానేవ ప్రసక్తః ప్రవృత్తః మామనుగ్రహీతుం భగవత్సంకల్ప ఏవ ద్విజశాప
వ్యాజేన ప్రవృత్త ఇత్యర్థః - కథం తస్యానుగ్రహరూపత్వమిత్యత ఆహ॥ యత్రయస్మిన్ప్రసక్తో ద్విజశాపరూపః పరావరే
శః - ఆశు అభయం ధత్తే ఆదధాతి - బ్రహ్మవిదపచారపరిహారహేతుత్వాన్నిర్వేదమూలత్వాత్సత్సఙ్గద్వారా ముక్త్యాధా
యకత్వాచ్చానుగ్రహరూప ఏవేత్యర్థః ॥ ౧౪ ॥ అస్త్వేవం ప్రకృతే కిమిత్యత్రాహ॥ తమితి ॥ హే విప్రాః - భవన్తః ఇ
యం దేవీ గఙ్గా చ ఈశే భగవతి - ధృతం చిత్తం యేన తథాభూతం - తముక్తవిధం మాముపయాన్తం అనువర్తినం - ప్రతియన్తు
హేయోపాదేయశుశ్రూషుం జానన్త్విత్యర్థః - ద్విజేనోపసృష్టః ప్రచోదితః - తక్షకః - కుహకః - మాం వశ్చ్యయన్ - అలం నిత
రాం - దశతు - నాహం బిభేమీతి భావః - కింతు - యూయం విష్ణోర్గాథాః కథాః - గాయత కథయత - అలం గాయతేతి వా న్వ
యః ॥ ౧౫ ॥ పునశ్చ కిం చ - మమ భగవత్యనన్తే - రతిర్భక్తిః - తదాశ్రయేషు భగవద్భక్తేషు - సఙ్గశ్చ స్యాత్ - ఏవమను
గృహ్ణీతేతి భావః - కిం చ - యాం యాం సృష్టిం యద్యజ్జన్మ ప్రాప్నోమి - తత్ర సర్వత్ర జన్మని - మహత్సు భవాదృశేషు మైత్రీ ఆ
నుకూల్యమస్తు ద్విజేభ్యో నమః ॥ ౧౬ ॥ ఇతి స్థం నిశ్చయయుక్తో రాజా ధీరః స్వసుతే జనమేజయే న్యస్తో నిహి
తో రాజ్యభారో యేన తథాభూతః సముద్రపత్న్యా గఙ్గాయాః - దక్షిణకూలే దక్షిణతీరే - ప్రాచీనమూలేషు ప్రాచీనా
గ్రేషు కుశేషు, ఆస్తే స్మ ఉపవిష్టవాన్ ॥ ౧౭ ॥ ఇత్థం తస్మిన్నరదేవానాం దేవే తస్మిన్పరీక్షితి - ప్రాయోపవిష్టే సతి - ది

సైవ మేఽఘస్య పరావరేశో వ్యాసక్తచిత్తస్య గృహేష్వభీక్ష్ణమ్। నిర్వేదమూలో ద్విజశాపరూపో యత్ర ప్ర
సక్తో భయమాశు ధత్తే॥౧౪॥ తం మోపయాన్తం ప్రతియన్తు విప్రా గఙ్గా చ దేవీ ధృతచిత్తమీశే। ద్విజోప
సృష్టః కుహకస్తక్షకో వా దశత్వలం గాయత విష్ణుగాథాః॥౧౫॥ పునశ్చ భూయాద్భగవత్యనన్తే రతిః ప్రసఙ్గ
శ్చ తదాశ్రయేషు। మహత్సు యాం యాముపయామి సృష్టిం మైత్ర్యస్తు సర్వత్ర నమో ద్విజేభ్యః॥౧౬॥ ఇతి స్మ రా
జాఽధ్యవసాయయుక్తః ప్రాచీనమూలేషు కుశేషు ధీరః। ఉదఙ్ముఖో దక్షిణకూల ఆస్తే సముద్రపత్న్యాః స్వసు
తన్యస్తభారః॥౧౭॥ ఏవం చ తస్మిన్నరదేవదేవే ప్రాయోపవిష్టే దివి దేవసఙ్ఘాః। ప్రశస్య భూమౌ వ్యకిరన్ప్ర
సూనైర్ముదా ముహుర్దున్దుభయశ్చ నేదుః॥౧౮॥ మహర్షయో వై సముపాగతా యే ప్రశస్య సాధ్విత్యనుమోద
మానాః। ఊచుః ప్రజానుగ్రహశీలసారా యదుత్తమశ్లోకగుణాభిరూపమ్ ॥ ౧౯ ॥ న వా ఇదం రాజర్షివర్య
చిత్రం భవత్సు కృష్ణం సమనువ్రతేషు। యేఽధ్యాసనం రాజకిరీటజుష్టం సద్యో జహుర్భగవత్పార్శ్వకా
మాః ॥ ౨౦ ॥ సర్వే వయం తావదిహాస్మహేఽద్య కలేబరం యావదసౌ విహాయ। లోకం పరం విరజస్కం వి
శోకం యాస్యత్యయం భాగవతప్రధానః ॥ ౨౧ ॥ ఆశ్రుత్య తదృషిగణవచః పరీక్షిత్సమం మధుచ్యుద్గురు చావ్యలీ
కమ్। ఆభాషతైనానభినన్ద్య యుక్తాఞ్శుశ్రూషమాణశ్చరితాని విష్ణోః ॥ ౨౨ ॥ సమాగతాస్సర్వత ఏవ సర్వే

వి, సర్వదేవసంఘాః - తం ప్రశస్య ప్రస్తుత్య - ముదా ప్రసూనైః కుసుమైః - ముహుర్ముహుర్భూమౌ వ్యకిరన్ - దున్దుభయశ్చ నే
దుః దధ్వనుః ॥ ౧౮ ॥ యే సమాగతా మహర్షయస్తే సర్వే - ఉత్తమశ్లోకస్య ప్రశంసనీయాః గుణాస్తైరభిరూపం
రాజానం - ప్రశస్య సాధు సాధ్విత్యనుమోదమానాః ఊచుః - కుతః - యద్యతః - తే - ప్రజాస్వనుగ్రహ ఏవ శీలం స్వభావః స ఏవ సా
రో యేషాం తే - తథాభూతత్వాత్ - ప్రశస్యానుమోదమానాః - ఊచురిత్యర్థః ॥ ౧౯ ॥ ఉక్తిమేవాహ॥ న వా ఇతి॥ హే రా
జర్షివర్య - నిత్యం శ్రీకృష్ణమనువ్రతేషు అనువర్తితేషు భవత్స్విదం విచిత్రం - న వై న భవతి హి - కిం తత్ - యే భవన్తః - భగవ
తః - పార్శ్వం కామయమానాస్సన్తో రాజ్ఞాం కిరీటైర్జుష్టం సేవితమధ్యాసనం సార్వభౌమసింహాసనం - సద్యో - జహుః
స్తత్యజురిత్యేతత్ ॥ ౨౦ ॥ ఏవం రాజానముక్త్వా అథేదమాహుః, సర్వ ఇతి, యావత్ భాగవతానాం ప్రధానః నిత
రాం సేవ్యోఽయమసౌ రాజా, కళేబరం విహాయ - విరజస్కం శుద్ధసత్త్వమయం - విశోకమిదముపలక్షణం, అపహతపాప్మ
త్వాదిగుణాష్టకప్రాప్తత్వాదిగుణాష్టకప్రాప్త్యవదేశం పరం లోకం నిత్యవిభూత్యాఖ్యం యాస్యతి, తావత్సర్వే వ
యమిహైవ రాజ్ఞస్సన్నిధావేవ - ఆస్మహే ఆసీమహి ॥ ౨౧ ॥ తత్సమం వైషమ్యరహితం అమృతస్రావి - గురు - అర్థేయ
గమ్భీరమవ్యలీకం నిష్కపటం చ - మునీనాం వచనమాకర్ణ్య - ఏతాన్ - యుక్తాన్ ఆత్మహితాచరణోద్యుక్తాన్ - ఋషీనభి
నన్ద్య - విష్ణోశ్చరితాని శ్రోతుకామః - పరీక్షిదభాషత ॥ ౨౨ ॥ తదేవాహ॥ సమాగతా ఇతి॥ త్రివిష్టపే సత్యలోకే - యథా
మూర్తిధరా వేదాః - సద్వదవభాసమానాః సర్వే యూయం సర్వతః సర్వాభ్యో దిగ్భ్యః - ఇహ సమాగతాః మదనుగ్రహ

ర్థమిహ సమాగతా ఇతి భావః, తదేవ వ్యనక్తి ॥ సమాగతానాం-వః-పరానుగ్రహ-మాత్మశీలం వినా-ఇహాముత్ర చ లోకే-అర్థప్రయోజనం - కశ్చిదపి నాస్తి-పరేషు మాదృశేషు అనుగ్రహాత్మకమాత్మశీలం స్వస్వభావం స్వవృత్తం వా వినాఽన్యదాగమనకారణం నాస్తీత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ యతో భగవదాగమనమస్మదనుగ్రహైకప్రయోజనం-తతో - హే విప్రాః- వో యుష్మాన్-విస్రభ్య విశ్వస్య-ఇతి కృత్యతాయామితికర్తవ్యతాయాం - ప్రష్టవ్య-మిమం వక్ష్యమాణం-పృచ్ఛామి-కర్తవ్యవ్యాపారప్రకార ఇతికృత్యతా-తస్యాం నిమిత్తభూతాయాం, ఇతికర్తవ్యతాజ్ఞానార్థం ప్రష్టవ్యం పృచ్ఛామీత్యర్థః పృచ్ఛ్యమేవ దర్శయం స్తత్సమ్యఙ్నిర్ణయకథయతేత్యాహ॥ మ్రియమాణైర్ముమూర్షుభిః జనైః- సర్వాత్మనా సర్వప్రకారేకరణత్రయేణ కర్తవ్యం-శుద్ధం సంసృతినిమిత్తం చ-యత్తత్-తత్రాభియుక్తాః తద్విమర్శనాభిముఖ్యయుక్తాః-సన్తో యూయం ఆమృశత, విమృశ్య-తదుపదిశత- హే అభియుక్తా ఇతి సంబోధనం వా ॥ ౨౪ ॥ తత్రైవం పృచ్ఛతో రాజ్ఞస్సన్నిధౌ భగవాన్ వ్యాసస్య పుత్రః శ్రీశుకోఽభవత్ ఆగత్య తస్థౌ-కథంభూతః-యదృచ్ఛయా గాం భూమిం- అటమానః-తత్ర హేతురనపేక్షః కృత్యాపేక్షారహితః-తత్ర హేతుః-నిజలాభేన బ్రహ్మాత్మకస్వానుభవేనైవ-తుష్టః అలక్ష్యం ఋషిరితి జ్ఞాతుమశక్యం లిఙ్గం రూపం యస్య సః-తత్ర హేతుః- అవధూతవేషః అభివ్యక్తవేషః-అత ఏవ-బాలైర్వృతః పరివృతః ॥ ౨౫ ॥ తమితి ॥ తమాగతం-గూఢం మషీసంవృతమణివత్తిరోహితం వర్చో యస్య తథాభూతమపి, తస్య శుకస్య చిహ్నాభిజ్ఞా మునయః- స్వాసనేభ్యః ప్రత్యుత్థితా బభూవురిత్యన్వయః-కథంభూతం-ద్వ్యష్టవర్షం షోడశవర్షవయస్కమివ స్థితం-ద్విరావృత్తా అష్ట ద్వ్య

వే చాయథామూర్తిధరాస్త్రిపృష్ఠే । నేహాథ వాఽముత్ర చ కశ్చనార్థ ఋతే పరానుగ్రహమాత్మశీలమ్ ॥ ౨౩ ॥
తతశ్చ వః పృచ్ఛ్యమిమం విపృచ్ఛే విస్రభ్య విప్రా ఇతి కృత్యతాయామ్ । సర్వాత్మనా మ్రియమాణైశ్చ కృత్యం
శుద్ధం చ తత్రామృశతాభియుక్తాః ॥ ౨౪ ॥ తత్రాభవద్భగవాన్వ్యాసపుత్రో యదృచ్ఛయా గామటమానో
ఽనపేక్షః । అలక్ష్యలిఙ్గో నిజలాభతుష్టో వృతశ్చ బాలైరవధూతవేషః ॥ ౨౫ ॥ తం ద్వ్యష్టవర్షం సుకుమార
పాదకరోరుబాహ్వంసకపోలగాత్రమ్ । చార్వాయతాక్షోన్నసతుల్యకర్ణసుభ్ర్వాననం కమ్బుసుజాతక
ణ్ఠమ్ ॥ ౨౬ ॥ నిగూఢజత్రుం పృథుతుఙ్గవక్షసమావర్తనాభిం వలివల్గూదరం చ । దిగమ్బరం వక్త్రవికీర్ణకేశం
ప్రలమ్బబాహుం స్వమరోత్తమాభమ్ ॥ ౨౭ ॥ శ్యామం సదాపీచ్యవయోఽఙ్గలక్ష్మ్యా స్త్రీణాం మనోజ్ఞం రుచిర
స్మితేన । ప్రత్యుత్థితాస్తే మునయః స్వాసనేభ్యస్తల్లక్షణజ్ఞా అపి గూఢవర్చసమ్ ॥ ౨౮ ॥ స విష్ణురాతోఽతిథయ
ఆగతాయ తస్మై సపర్యాం శిరసాజహార । తతో నివృత్తా హ్యబుధాః స్త్రియోఽర్భకా మహాసనే సోపవివేశ
పూజితః ॥ ౨౯ ॥ స సంవృతస్తత్ర మహాన్మహీయసాం బ్రహ్మర్షిరాజర్షిదేవర్షిసఙ్ఘైః । వ్యరోచతాలం భగ

ష్ట వర్షాణి యస్య తమితి సమాసః-సుకుమారాః పాదాదయో యస్మిన్ తద్గాత్రం శరీరం యస్య-చారుణీ సున్దరే ఆయతే విశాలే అక్షిణీ యస్మిన్ - ఉదగ్రా నాసికా యస్మిన్ - తుల్యౌ సమౌ కర్ణౌ యస్మిన్, శోభనే భ్రువౌ యస్మిన్ - తత తేషాం కర్మధారయః, తదాననం యస్య, కమ్బువచ్ఛఙ్ఖవద్వర్తులః రేఖాత్రయోపేతశ్చ కణ్ఠో యస్య ॥ ౨౬ ॥ నిగూఢే మాంసలత్వేనాప్రకాశే జత్రుణీ అంసద్వయసన్ధిగతాస్థినీ యస్య, పృథు విశాలం తుఙ్గమున్నతం వక్షో యస్య - ఆవర్తః ఆవర్తవద్వర్తులా వివర్తరన్ధ్రయుక్తా చ నాభిర్యస్య - వళిభిస్త్రిభిర్వల్గు సున్దరం ఉదరం యస్య - దిగమ్బరం దిగేవామ్బరం యస్య-చీవరధరత్వేన ప్రశస్తామ్బరరహితమిత్యర్థః- ఉపరివాససాసహితం వా-అన్యథా మోక్షధర్మాదిషూక్తప్రకారవిరోధాత్ -వక్త్రే వికీర్ణాశ్చ కేశా యస్య-ప్రలమ్బా ఆజానులమ్బా బాహవో యస్య- స్వమరోత్తమస్యామరశ్రేష్ఠస్యేవాభా యస్య ॥ ౨౭ ॥ అపీచ్యం కమనీయం వయో యస్మిన్-తస్యాఙ్గస్య శరీరస్య-లక్ష్మ్యా కాన్త్యా-సున్దరస్మితేన చ-సదా- స్త్రీణాం మనోజ్ఞం స్పృహణీయమ్ ॥ ౨౮ ॥ అథ స విష్ణురాతః పరీక్షిత్-ఆగతాయాతిథయే-తస్మై శుకాయ శిరసా-నమ్రేణేతి శేషః-సపర్యాం పూజాం-జహార చకార-శిరసా ప్రణామపూర్వకం పూజాం చక్ర ఇత్యర్థః - తదా తమనుసృత్యాగతా- అజ్ఞా బాలకాః-ప్రతినివృత్తా బభూవుః-తతస్స పూజితః-స్వకీయే మహాసనే మహతి రాజ్ఞా సమర్పితే ఆసనే ఉపవివేశ ॥ ౨౯ ॥ తత్రాసనే ఉపవిష్టః-స-మహీయసామపి మహాన్-మాహాత్మ్యయుక్తః-భగవాన్ శుకః-బ్రహ్మర్షిప్రభృతీనాం సఙ్ఘైః- అలం నితరాం-వ్యరోచత-యథా గ్రహాదీనాం నికరైః సమూహైః - పరివృతశ్చన్ద్రస్తద్వత్ గ్రహాః అఙ్గారకాదయః - ఋక్షాణి అశ్విన్యాదీని నక్షత్రాణి-తదుభ

యేతరాస్తారాః ॥౩౦॥ ప్రశాన్తం సాత్త్వికవేషం-అకుణ్ఠా ఆవరణరహితా మేధా ధీర్యస్య తం-యద్యపి ‘‘నిత్యమసిచ్ప్రజామేధయోః’’ ఇత్యత్ర నఞ్ దుస్సుభ్య ఏవ ఇతి నియమ-స్తథాప్యార్షత్వాదసిచ్ - ఆసీనముపవిష్టం-మునిం శుకమ్-అభిముఖం సమీపమాగత్య-మహాభాగవతో నృపః పరీక్షిత్-మూర్ధ్నా ప్రణమ్య - బద్ధాఞ్జలిః అవహితస్తదుక్తిశ్రవణోపయుక్తావధానయుక్తః-సూనృతయా మధురయా-గిరా అన్వపృచ్ఛత్ ॥౩౧॥ తదేవాహ॥ అహో ఇతి॥ యావత్సమాప్తి ‘‘తావత్తత్సమాగమనేనాత్మనః కృతార్థతామావిష్కరోతి॥ అహో ఇతి॥ హే బ్రహ్మన్-వయం క్షత్రబన్ధవోఽప్యద్య-హో సత్సేవ్యాః-సన్తః సేవ్యాః యేషాం తథాభూతాః-అభూమ-యద్వా-సతాం వ-స్సేవ్యాః అనుగ్రాహ్యాః అభూమ-తత్ర హేతుమాహ॥ కృపయా భగవద్భిరతిథిరూపేణాభివ్యాజేన-వయం-తీర్థకాః కృతాః పవిత్రీకృతాః ॥౩౨॥ కథమతిథిరూపేణాస్మదాగమనరూపేణ తీర్థీకృతత్వం తత్రాహ కైముత్యన్యాయేనోపదర్శయతి॥ యేషామితి॥ యేషాం భవతాం-స్మరణాదేవ-సద్యః- పుంసాం స్మర్తౄణాం-గృహాః-శుధ్యన్తి-కిం పునర్భవతాం దర్శనాదిభిః శుధ్యన్తీతి వక్తవ్యం పాదశౌచం పాదజలమ్ ॥౩౩॥ యత ఏవమతో హే మహాయోగిన్-తవ సాన్నిధ్యాదేవ హేతోః పుంసాం మాదృశానాం-మహాన్త్యపి సర్వాణి పాతకాని - సద్య ఏవ నశ్యన్తి యథా విష్ణోః-సురేతరా అసురా-నశ్యన్తి తద్వత్ ॥౩౪॥ కించ-భగవతః శ్రీకృష్ణస్యానుగ్రహకారితం భవద్దర్శనాదికం-అన్యథా తద్దుర్లభమిత్యాహ॥ అపీతి ద్వాభ్యామ్॥ తావత్తదనుగ్రహస్త్వస్మాకం సులభ ఇతి సమ్భావయామిత్యభిప్రాయేణాహ॥ అపీతి॥ అపిశబ్దః సమ్భావనాద్యోతకః-మమ-భగవాన్ కృష్ణః - ప్రీతః ప్రసన్నస్స్యాత్-తత్ర హేతుం వదం

వాన్యథేన్దుర్గ్రహర్క్షతారానికరైః పరీతః ॥ ౩౦॥ ప్రశాన్తమాసీనమకుణ్ఠమేధసం మునిం నృపో భాగవతోఽభ్యుపేత్య। ప్రణమ్య మూర్ధ్నాఽవహితః కృతాఞ్జలిర్నత్వా గిరా సూనృతయాఽన్వపృచ్ఛత్ ॥౩౧॥ అహో అద్య వయం బ్రహ్మన్ సత్సేవ్యాః క్షత్రబన్ధవః। కృపయాఽతిథిరూపేణ భవద్భిస్తీర్థకాః కృతాః॥౩౨॥ యేషాం సంస్మరణాత్పుంసాం సద్యశ్శుధ్యన్తి వై గృహాః। కిం పునర్దర్శనస్పర్శపాదశౌచాసనాదిభిః॥౩౩॥ సాన్నిధ్యాత్తే మహాయోగిన్ పాతకాని మహాన్త్యపి। సద్యో నశ్యన్తి వై పుంసాం విష్ణోరివ సురేతరాః॥౩౪॥ అపి మే భగవాన్ ప్రీతః కృష్ణః పాణ్డుసుతప్రియః। పైతృష్వసేయప్రీత్యర్థం తద్గోత్రస్యాత్తబాన్ధవః॥౩౫॥ అన్యథా తేఽవ్యక్తగతేర్దర్శనం నః కథం నృణామ్। నితరాం మ్రియమాణానాం సంసిద్ధస్య వనీయసః॥౩౬॥ అతః పృచ్ఛామి సంసిద్ధిం యోగినాం పరమం గురుమ్। పురుషస్యేహ యత్కార్యం మ్రియమాణస్య సర్వథా ॥ ౩౭ ॥ యచ్ఛ్రోతవ్యమథో జప్యం య

త్తం విశినష్టి-పాణ్డుసుతాః ప్రియా యస్య సః-పాణ్డుసుతానాం చ ప్రియః అస్తు పాణ్డుసుతప్రియః-త్వత్ప్రియస్తు కథమిత్యత్రాభిప్రాయతోఽనుగతం హేతుం వదన్ విశినష్టి ॥ పితుర్భగినీ పితృష్వసా కున్తీ-తస్యాః అపత్యాని పైతృష్వసేయాః-తేషాం ప్రీత్యర్థం-తద్గోత్రస్య పైతృష్వసేయసన్తానస్య - ఆత్తబాన్ధవః పితృష్వసుః ప్రియ-స్తత్ప్రీత్యర్థం తత్పుత్రేషు - పునస్తత్ప్రీత్యర్థం తత్పౌత్రాదిష్వి-త్యేవం యావత్తత్సన్తానం ప్రియ ఇత్యర్థః ‘‘ఆత్తబాన్ధవ ఇతి పాఠే’’ ఆత్తః ఉపాత్తః పరిగృహీతో బాన్ధవ ఇష్టబాన్ధవ ఇత్యర్థః-భగవత్ప్రసాదేన త్వద్దర్శనం జాతం-తత్ప్రసాదస్తు-తత్పితృష్వసుః సన్తానప్రభవత్వాదితి భావః ॥౩౫॥ అన్యథా భగవతః ప్రీతత్వాభావే - అవ్యక్తగతేః స్వాం పారిక్షైరలక్ష్యగతేః-వనీయసః అతిశయేన వనవాసినః-సంసిద్ధస్య కృతకృత్యస్య - తే తవ-దర్శనం-నృణాం- సంసారిణాం-తత్రాపి-నితరాం మ్రియమాణానాం-నోఽస్మాకం కథం స్యాత్ -వనమస్యాస్తీతి వనీ వనవాసీ-ప్రకృత ఋషిసఙ్ఘాపేక్షయాఽతిశయేన వనీ వనీయాన్-తస్య వనీయసః ॥ ౩౬ ॥ యతో దుర్లభమపి త్వద్దర్శనమభూత్ -అతో-యోగినామపి పరమం గురుం-త్వాం-సంసిద్ధిం పృచ్ఛామి। సంసిద్ధిశబ్దో ముక్తిసాధనోపచరితః-ముక్తిసాధనం పృచ్ఛామీత్యర్థః - తదేవ విశదయతి - ఇహ లోకే-పురుషస్య ముముక్షోః సర్వదా-తత్రాపి మ్రియమాణస్య- యత్కర్తవ్యం మనోవాక్కాయైః కర్తవ్యం- ముక్తిసాధనతయేతి శేషః-తత్పృచ్ఛామీత్యన్వయః- తద్బ్రూహీత్యుత్తరేణాన్వయః ॥౩౭॥ కర్తవ్యమేవ విభజ్య పృచ్ఛం స్తద్విపర్యయమకర్తవ్యం చ బ్రూహీత్యాహ ॥ యదితి॥ హే ప్రభో-నృభిర్ముముక్షుభిః-తత్రాపి ముమూర్షుభిః-శ్రోతవ్యాదికం-యచ్చాపి పర్యయ-మశ్రోతవ్యాదిచ తత్సర్వం-బ్రూహి కథయ-యత్కర్త

వ్యమిత్యుపాత్తశ్రోత్రాదికరణవ్యతిరిక్తకరణవ్యాపారప్రశ్నః-స్మర్తవ్యం మన్తవ్యం- భజనీయం ప్రీతిపూర్వకమనుధ్యేయం-అతో౽నపౌనరుక్త్యం అథో౽పచేత్యర్థః ॥౩౮॥ యావత్తత్త్యాగమేతత్పృష్టం ప్రతివదతామనియతావస్థానే నాపి త్వయా౽వస్థాతవ్యమిత్యభిప్రాయేణ తదవస్థానమనియతత్వేన స్తౌతి॥ నూనమితి॥ హే బ్రహ్మన్-గృహమేధినాం గృహాశ్రమిణాం-గృహేషు క్వచిదపి-భగవతస్తవావస్థానం-గోదోహనమపి-గార్హస్త్యే యావతా కాలేన తావాన్ కాలో గోదోహనశబ్దేన వివక్షితః-తావత్కాలమపి-న లక్ష్యతే హి న దృశ్యతే హి ॥౩౯॥ ఏవమితి॥ ఇత్థం రాజ్ఞా-ఆభాషితః-అహో అద్య వయం బ్రహ్మన్నిత్యాదినోక్తః-పృష్టః-అతః పృచ్ఛామి సంసిద్ధిమిత్యాదినా పృష్టశ్చ- స భగవాన్-ధర్మజ్ఞః ముముక్షూణాం

కర్తవ్యం నృభిః ప్రభో। స్మర్తవ్యం భజనీయం వా బ్రూహి యద్వా విపర్యయమ్॥౩౮॥ నూనం భగవతో బ్రహ్మన్ గృహేషు గృహమేధినామ్। న లక్ష్యతే హ్యవస్థానమపి గోదోహనం క్వచిత్ ॥౩౯॥ సూత ఉవాచ॥ ఏవమాభాషితః పృష్టః స రాజ్ఞా శ్లక్ష్ణయా గిరా। ప్రత్యభాషత ధర్మజ్ఞో భగవాన్ బాదరాయణిః ॥౪౦॥

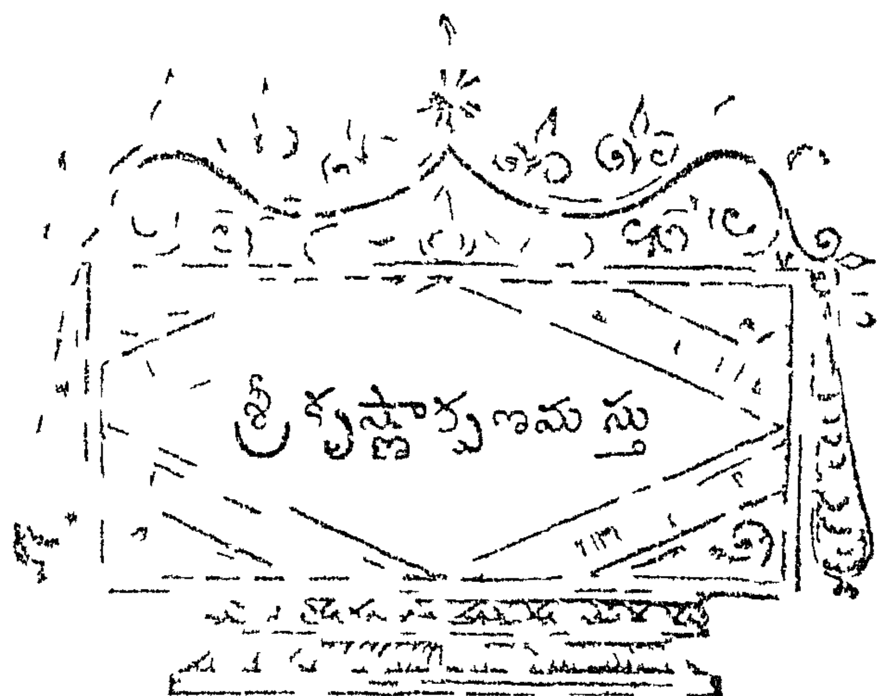
ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, ఏకోనవింశో౽ధ్యాయః.

సమాప్తః ప్రథమస్కన్ధః.

ముముక్షూణాం కర్తవ్యధర్మయాథాత్మ్యాభిజ్ఞో - బాదరాయణిః శుకః శ్లక్ష్ణయా విశుద్ధయా మృద్వ్యా-గిరా-ప్రత్యభాషత ప్రశ్నానాముత్తరాణ్యువాచేత్యర్థః ॥౪౦॥

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోస్సు
తేన తచ్చరణకమలపరిచర్యాప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృద
యేన శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషా విలిఖితాయాం శ్రీమద్భా
గవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం ప్రథమస్కన్ధే ఏకోనవింశో౽ధ్యాయః

సమాప్తా చ ప్రథమస్కన్ధవ్యాఖ్యా

శ్రీహయగ్రీవాయనమః.

ద్వితీయస్కన్ధవ్యాఖ్యాన ప్రారమ్భః

శ్రీవీరరాఘవీయవ్యాఖ్యాసహితశ్రీమద్భాగవతమ్

వేదాన్తార్థోపబృంహణపరేఽస్మిన్ పురాణే ఉపోద్ఘాతరూపప్రథమస్కన్ధాన్తే ప్రసఙ్గాచ్ఛుకాగమ ఉక్తః - స చ శుకః శ్రోతవ్యాద్యర్థాన శ్రోతవ్యాదీంశ్చ ప్రతి రాజ్ఞా పృష్టశ్చ - ఇదానీం రాజ్ఞః ప్రశ్నమభినన్దతి ॥ వరీయానితి ॥ హే నృప త్వయా - పుంసాం శ్రోతవ్యాదిషు శ్రోతవ్యానుస్మర్తవ్యనిదిధ్యాసితవ్యార్థేషు - పర గోచనం శ్రోతవ్యాద్యర్థతత్త్వవిషయః "లోకహితమితి పాఠే" ప్రతీతి శేషః - లోకహితం ప్రతి - కృతః య ఏష ప్రశ్నః - వరీయాన్ శ్రేష్ఠః - కుత ఇత్యత ఆహ ॥ యద్యతః ఆత్మవిత్సమ్మతః ఆత్మజ్ఞానినాం సమ్మతః "నను నాయమాత్మవిషయకశ్రవణమననాదిప్రశ్నః" యచ్ఛ్రోతవ్యమథో జాప్యం బ్రూహి యద్వా విపర్యయ "మితి సామాన్యేన పృష్టత్వాత్ - అతః కథమాత్మవిత్సమ్మత్యా ప్రశ్నాభినన్దనమితి చేన్నైవం" కిమయం ప్రష్టా - ఆత్మవిషయకశ్రవణాదీనాం ముక్తిసాధనత్వం జానాతి - న వా - న జానాతి చేత్ - మ్రియమాణస్య యత్కర్తవ్యం యచ్ఛ్రోతవ్యమితి పురుషవిశేషకర్తృకప్రశ్నాయోగాత్, జానాతి చేత్ సుతరాం ప్రశ్నానుపపత్తిః - అతః - సామాన్యాకారేణాత్మశ్రవణాదీనాం ముక్తిసాధనత్వం జానతో విశేషత ఆత్మనశ్శ్రవణాదీనాం చ స్వరూపమజానతోఽయం ప్రశ్న ఇతి ప్రశ్నస్య విశేషనిష్ఠత్వాత్ - ఆత్మవిత్సమ్మతత్వాభినన్దనోపపత్తిః ❁॥౧॥ ❁ అథ "బ్రూహి యద్వా విపర్యయ" మిత్యస్య ప్రశ్నస్య శ్లోకత్రయేణోత్తరమాహ ॥ శ్రోతవ్యాదీనీతి॥ హే రాజేన్ద్ర గృహమేధినాం నృణాం శ్రోతవ్యాదీని - సహ

హరిః ఓమ్॥ వరీయానేష తే ప్రశ్నః కృతో ❁ లోకహితో నృప । ఆత్మవిత్సమ్మతః పుంసాం శ్రోతవ్యాదిషు యః పరః ॥ ౧ ॥ శ్రోతవ్యాదీని రాజేన్ద్ర నృణాం సన్తి సహస్రశః। అపశ్యతామాత్మతత్త్వం గృహేషు గృహమేధినామ్॥౨॥ నిద్రయా హ్రియతే నక్తం వ్యవాయేన చ వా వయః। దివా చార్థేహయా రాజన్ కుటుమ్బభరణేన వా॥౩॥ దేహాపత్యకళత్రాదిష్వాత్మసైన్యేష్వసత్స్వపి । తేషాం ప్రమత్తో నిధనం పశ్యన్నపి న పశ్యతి॥౪॥ తస్మాద్భార

స్రశస్సన్తి - ముముక్షోస్తు బ్రహ్మైకమేవేత్యభిప్రాయః ॥ తదనుబన్ధిత్వేన తూపాసకాదీనాం శ్రవణమర్థసిద్ధమ్ - గృహమేధినాం తద్గతపశ్చిమానాపరాణాం - మేధతిహాం సార్థః "యద్వా" మేధః - బుద్ధిః - గృహేషు మేద ఏషామస్తీతి గృహమేధినః - గృహాసక్తాః "యద్వా" మేధః పశుః "ఉపనయత మేధ్యా దుర ఆశాసానా మేధపతిభ్యాం మేధ" మితి వైదికప్రయోగాత్ - తత్సమ్బన్ధివ్యాపారోఽప్యుపచారాన్మేధః - స ఏషామస్తీతి గృహమేధినః - పశుర్హి యజ్ఞాఙ్గభూత ఇన్ద్రాదీనాం ప్రతిజనకస్తద్వజ్జితేఽపి కేవలకర్మానుష్ఠానాసక్తాస్తత్ప్రీతిసమ్పాదకా ఇతి పశుసామ్యముచ్యతే - కేవలైహికాముష్మికఫలాసక్తాః గృహస్థా ఇతి యావత్ - అత ఏవ ఆత్మతత్త్వమాత్మయాథాత్మ్య - మపశ్యతామజానతాం గృహేషు - సహస్రశస్సన్తి అనేన "బహుశాఖా హ్యనన్తాశ్చ బుద్ధయోఽవ్యవసాయినా" మితి నీత్యా - సాంసారికఫలసాధనానామానన్త్యం చాభిప్రేతమ్ ❁॥ ౨ ॥❁ ఏతైశ్చ పృథైవాయుర్వ్యాపృతమిత్యాహ॥ నిద్రయేతి॥ నక్తం రాత్రౌ - యద్వయః స్వనిద్రయా - వ్యవాయేన మిథునీభావేన వా - హ్రియతే యాప్యతే - దివా యద్వయః - తదర్థేహయా అర్థార్జనానుకూలచేష్టయా - సమ్పాదితేచార్థే - కుటుమ్బభరణేన కుటుమ్బపోషణేన చకారావనుక్తసముచ్చయార్థౌ - ఉక్తాతిరిక్తవ్యాపారాన్తరేణాపీత్యర్థః ❁॥౩॥ ❁ నను - నశ్వరకుటుమ్బాద్యర్థం కథమాయుర్వ్యయస్స్యాదిత్యత్రాహ॥ దేహేతి॥ ఆత్మసైన్యేషు ఆత్మనస్స్వస్య పరిజనేషు - అసత్సు అస్థిరేష్వపి - దేహాపత్యకళత్రాదిషు - ప్రసక్తః - అన్యేషాం నిధనం అస్థిరత్వం - దృష్టాన్తత్వేన పశ్యన్నపి - తేషాం దేహాదీనామస్థిరత్వం స్వాత్మని - న పశ్యతి నానుసన్ధత్తే ❁॥౪॥❁ విపర్యయప్రశ్నస్యోత్తరముక్త్వా శ్రోతవ్యాదిప్రశ్నస్యోత్తరమాహ॥ తస్మాదితి॥ హే భారత భరతవంశ్య - సర్వాత్మా సమస్తజీవానామన్తర్యామి "అన్తః ప్రవిష్టశ్శాస్తా జనానా" మితి శ్రుతిప్రత్యభిజ్ఞానాత్ - జనశబ్దస్యాచేతనమాత్రేఽస్వారస్యాత్ - హరిః ఆశ్రితదురితహర్తా - అనేనోపాసకానాం స్వప్రాప్తిప్రతిబన్ధకదురితనివర్తకత్వముక్తం భవతి - భగవానిత్యనేన - దేవతావిశేష ఉక్తః "భగవానితి శబ్దోఽయ" మిత్యాదిస్మరణాత్ - ఈశ్వరః కార్య

౧॥శ్లో॥పా ❁ లోకహితమ్.

కారణావస్థచేతనాచేతననియన్తా-అనేన కారణత్వమభిప్రేతం ,,కారణం తు ధ్యేయః,, ఇతి శ్రుతేః-ఈదృశో హరిః- అభయం మోక్ష-మిచ్ఛతా కామయమానేన-శ్రోతవ్య ఇత్యాది-శ్రవణాదివిషయీకర్తవ్యః- స్వరూపరూపగుణవిభూతివిశిష్టపరమాత్మవిషయకశ్రవణాదికమేవ ముముక్షుణా కార్యం నాన్యవిషయకమిత్యర్థః॥ ఆత్మా వాఽరే ద్రష్టవ్యః ,,తమేవైకం జానథ ఆత్మానమన్యా వాచో విముఞ్చథేతి,, శ్రుతేః-ఏవం చ శారీరకశాస్త్రార్థప్రతిజ్ఞాపరాథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసేతి ప్రథమసూత్రార్థోఽనుసంహితో భవతి ❀॥౫॥❀ ఏతస్మాదన్యత్కర్తవ్యం-నాస్తీత్యాహ ॥ ఏతావానితి॥ సాఙ్ఖ్యం జ్ఞానయోగః-యోగః ఫలాభిసన్ధిరహితకర్మయోగః ,,జ్ఞానయోగేన సాఙ్ఖ్యానాం కర్మయోగేన యోగినాం,, మితి భగవద్వచనాత్ -స్వధర్మో భగవచ్ఛేషత్వైకవృత్తిస్తదుపాసనమితి యావత్ -తస్య పరినిష్ఠయా అవిఘ్నేన పరిసమాప్త్యా చ - అన్తే దేహావసానే-నారాయణస్మృతిస్స్యాదితి యత్-ఏతావాన్-పరః ఉత్కృష్టః-జన్మనో లాభః ఫలం-జ్ఞానకర్మయోగానుగృహీతభగవదుపాసనసాధ్యా నారాయణస్మృతిరన్తకాలే సమ్పాద్యేత్యర్థః ❀॥౬॥❀ అత్ర సదాచారం ప్రమాణయతి॥ ప్రాయేణేతి॥ విధినిషేధతః విధినిషేధాత్మవేదబోధితాత్ కామ్యాత్ కర్మణో-నివృత్తాః నిత్యావశ్యకాత్ పఞ్చమహాయజ్ఞాద్యనుష్ఠానరూపా-న్నిషిద్ధకలఞ్జభక్షణాదినిషేధాద్వా-నివృత్తాః ,,సర్వాపేక్షా చ యజ్ఞాదిశ్రుతేరశ్వవత్,, తమేతం వేదానువచనేన ,,క్రియావానేష బ్రహ్మవిదాం వరిష్ఠః,, నావిరతో దుశ్చరితాన్నాశాన్తో నాసమాహిత ,,ఇతి విధినిషేధానువర్తనాభావే-ఉపాసనానిర్వృత్త్యభావప్రతిపాదనాత్-నచ,,తస్మాద్బ్రాహ్మణః పాణ్డిత్యం నిర్విద్య బాల్యేన తిష్ఠాసేద్బాల్యం చ పాణ్డిత్యం చ నిర్విద్యాథ మునిః,,ఇతి బాల్యస్య యత్కర్మ కామచారాదికం-త-ద్విదుష ఉపాదేయతయా శ్రుత-మితి వక్తుం శక్యం,, అనావిష్కుర్వన్నన్వయాత్,, ఇత్యధికరణే-బాలస్య యత్స్వమాహాత్మ్యానావిష్కారరూపం కర్మ- తదేవ విదుషాముపాదేయం-న తు కామచారాదికమితి సిద్ధాన్తితత్వాత్-

---

తస్సర్వాత్మా భగవాన్హరిరీశ్వరః। శ్రోతవ్యః కీర్తితవ్యశ్చ స్మర్తవ్యశ్చేచ్ఛతాఽభయమ్॥౫॥ ఏతావాన్ సాఙ్ఖ్యయోగాభ్యాం స్వధర్మపరినిష్ఠయా। జన్మలాభః పరః పుంసామన్తే నారాయణస్మృతిః॥౬॥ ప్రాయేణ మునయో రాజన్నివృత్తా విధిషేధతః। నైర్గుణ్యస్థా రమన్తే స్మ గుణానుకథనే హరేః॥౭॥ ఇదం భాగవతం నామ పురాణం బ్రహ్మసమ్మితమ్। అధీతవాన్ ద్వాపరాదౌ పితుర్ద్వైపాయనాదహమ్॥౮॥ పరినిష్ఠితోఽపి నైర్గుణ్య ఉత్తమశ్లోకలీలయా। గృహీతచేతా రాజర్షే ఆఖ్యానం యదధీతవాన్॥౯॥ తదహం తేఽభిధాస్యామి మహాపౌరుషికో భవాన్। య

బ్రాహ్మణో విద్వాన్-పాణ్డిత్యం నిర్విద్య-ఉపాస్యం బ్రహ్మతత్త్వం-పరిశుద్ధం పరిపూర్ణం చ విదిత్వా వేదనం ప్రతిలభ్య-యుత్స్వభావానావిష్కారరూపం కర్మ-త-దుపాదదానో వర్తేతేతి తస్యార్థః,, మునయశ్శుభాశ్రయసంశీలనపరాః-నన్విదం శ్రవణానన్తరభావి మననం - విద్యాపాణ్డిత్యబాల్యప్రాప్త్యనన్తరభావినో మననానన్తరస్యాయుక్తదశాస్వపి శుభాశ్రయసంశీలనరూపస్యానన్తరస్యాపి విహితత్వాత్-నైర్గుణ్యస్థాః రజస్తమస్సంకీర్ణసత్త్వరహితే బ్రహ్మణి స్థాః❀ తదుపాసకా ఇత్యర్థః-హరేరాశ్రితదురితహారిణో-గుణానుకథనే గుణానువాదే-రమన్తే స్మ ❀॥౭॥❀ న కేవలం పూర్వ ఏవారమన్త-అహమపి తత్రైవ రమ ఇత్యాహ శ్లోకద్వయేన ॥ఇదమితి॥ భగవత్ప్రోక్తం భాగవతం-చతుశ్శ్లోక్యా మూలభూతయా తత్ప్రోక్తత్వాత్-యద్వా-భగవత్స్వరూపరూపాదిప్రతిపాదకత్వేన భాగవతం-బ్రహ్మవేదస్తేన సమ్మితం తుల్యం-యద్వా-బ్రహ్మసవ్యజ్ఞితం-ప్రమితం-యేన తదిదం-పురాణం కర్మ-పితుర్ద్వైపాయనాద్వ్యాసా-ద్ద్వాపరాదౌ ద్వాపరాదిర్యస్య స ద్వాపరాదిః కలియుగాదిః తస్మిన్-శన్తనుచక్రవర్తిసమకాలత్వప్రసిద్ధేర్వ్యాసావతారస్య-అహం అధీతవాన్నను ❀॥౮॥❀ సిద్ధస్య తవ కుతోఽధ్యయనే ప్రవృత్తిస్తత్రాహ॥ పరినిష్ఠిత ఇతి॥ నైర్గుణ్యే పరినిష్ఠితః-కాష్ఠాం గతోఽపి-శాస్త్రనైరపేక్ష్యేణ భగవదనుసన్ధానప్రకారే స్థిత ఇత్యర్థః-ఈదృశోఽప్యహం-ఉత్తమశ్లోకలీలయా భగవల్లీలయా-గృహీతచేతాః ఆకృష్టచేతాః- హే రాజర్షే -య-దాఖ్యానం పురాణ-మధీతవా-నస్మి-త-దభిధాస్యామీత్యుత్తరేణాన్వయః ❀॥౯॥❀ ఆరూఢానామాదృశామప్యస్య పురాణస్యోపాదేయత్వాత్కైముత్యన్యాయేనారురుక్షోస్తవ సుతరామిదముపాదేయమితి తుభ్యముపదిశామీత్యాహ॥ తదహమితి॥ తత్పురాణం-తే తుభ్యం - మభిధాస్యామి కథయిష్యామి చిరమశుశ్రూషవే మహ్యం-కథమభిధాస్యసీత్యత్ర ఆహ॥ మహాపౌరుషికో భవానితి॥ మహాపూరుషో భగవాన్ ,,వేదాహమేతం పురుషం మహాన్తం,, మితి శ్రుతేః-స ఉపాస్యత్వేనాస్యాస్తీతి మహాపౌరుషికః-మహాపురుషభక్తః-న హి భగవద్భక్తానాం రహస్యార్థోపదేశనే చిరం శుశ్రూషాపేక్షేతి భావః ,,యత్రపు

రాణే-శ్రద్దధానాం-శ్రద్ధాంకుర్వతాం-ముకున్దే మోక్షప్రదే-భగవతి-సతీ అహైతుకీ-మతిః భక్తిః-స్యాత్ ॥౧౦॥ ముముక్షూణాం నాతః పరమన్యన్మోక్షసాధనమిత్యాహ॥ ఏతదితి॥ తాపత్రయాభిహతిహేతుకనిర్వేదం ప్రాప్తానాం-అకుతోభయం మోక్ష-మిచ్ఛతాం యోగినాం అనభిసంహితఫలకర్మయోగనిష్ఠానాం హేనృప-హరేః-నామానుకీర్తనం-స్వరూపాదిచిన్తనాదేరప్యుపలక్షణం - ఇదం- తన్నామానుకీర్తనం-తత్స్వరూపాదిచిన్తనం చేత్యేతదేవ-ముక్తిసాధనం-నాన్యదితి భావః ॥౧౧॥ అల్పమేవాయురవశిష్టం కిమహం సాధయేయమితి మాశుచ ఇత్యాహ॥ కిం ప్రమత్తస్యేతి॥ ప్రమత్తస్య దేహాపత్యకళత్రాదిష్వాసక్తస్య - పరోక్షైరజ్ఞాతతత్త్వైవగతైః బహుభిః-హాయనైః సంవత్సరైః-కం-కిం ప్రయోజనం-నకిమపీత్యర్థః - విదితం వృథాయాతీతి జ్ఞాతం-ముహూర్తమేవ-వరం ఉత్తమం-యేన విదితేన ముహూర్తేన శ్రేయసే-ఘటేత యత్నం కుర్యాత్ ॥౧౨॥ విదితస్య ముహూర్తస్య శ్రేయోఘటకత్వే ఇతిహాసమాహ॥ ఖట్వాఙ్గ ఇతి॥ ఖట్వాఙ్గో హి దేవపక్షే స్థిత్వా దైత్యానజయత్-తతః ప్రసన్నైర్దేవైః వరం వృణీష్వేత్యుక్తే తేనోక్తం- ప్రథమం మమాయుః కథ్యతామితి-తతో దేవైరుక్తం-ముహూర్తమాత్రమస్తీతి-తతోఽతిశీఘ్రం విమానేన భువమాగత్య-హరిం శరణం గతః-ఖట్వాఙ్గో నామ రాజర్షిః, ఆయుష-ఇయత్తాం ఏతావత్తాం-జ్ఞాత్వా-ఇహాస్మిన్ లోకే-సర్వం దేహాదిష్వాత్మీయత్వాద్యభిమాన-ముత్సృజ్య హిత్వా-అభయం భయప్రతిభటం హరిం-గతవాన్ ప్రాప్తః ॥౧౩॥ కైముత్యన్యాయేనాహ॥ తవేతి॥ అపి స్త్వర్థః- తవ త్విత్యర్థః- హే కౌరవ్య-తవ తు-ఏతర్హి ఇదానీమపి జీవితావధిః జీవితస్య అవధిః పరిమాణం-సప్తాహం సప్తదినపర్యన్తం-తావత్ తావతా సప్తాహేన కాలేన-సాంపరాయికం పరలోకహితం-యత్- తత్సర్వం-ఉపకల్పయ సంపాదయ ॥౧౪॥ తా

తత్ర శ్రద్దధతామాశు స్యాన్ముకున్దే మతిస్సతీ॥౧౦॥ ఏతన్నిర్విద్యమానానామిచ్ఛతామకుతోభయమ్। యోగినాం నృప నిర్ణీతం హరేర్నామానుకీర్తనమ్॥౧౧॥ కిం ప్రమత్తస్య బహుభిః పరోక్షైర్హాయనైరిహ। వరం ముహూర్తం విదితం ఘటేత శ్రేయసే యతః॥౧౨॥ ఖట్వాఙ్గో నామ రాజర్షిర్జ్ఞాత్వేయత్తామిహాయుషః। ముహూర్తాత్సర్వముత్సృజ్య గతవానభయం హరిమ్॥౧౩॥ తవాప్యేతర్హి కౌరవ్య సప్తాహం జీవితావధిః। ఉపకల్పయ తత్సర్వం తావత్సాంపరాయికమ్ ॥౧౪॥ అన్తకాలే తు పురుష ఆగతే గతసాధ్వసః। ఛిన్ద్యాదసఙ్గశస్త్రేణ స్పృహాం దేహేఽను యే చ తమ్॥౧౫॥ గృహాత్ప్రవ్రజితో ధీరః పుణ్యతీర్థజలాప్లుతః। శుచౌ వివిక్త ఆసీనో విధివత్కల్పితాసనే ॥౧౬॥ అభ్యసేన్మనసా శుద్ధం త్రివృద్బ్రహ్మాక్షరం పరమ్। మనో యచ్ఛేజ్జితశ్వాసో బ్రహ్మబీజమవిస్మరన్॥ నియచ్ఛేద్విషయేభ్యోఽక్షాన్మనసా బుద్ధిసారథిః। మనః కర్మభిరాక్షిప్తం శుభార్థే ధారయేద్ధియా ॥ ౧౮ ॥

తావద్వైరాగ్యమాహ॥ అన్తకాల ఇతి॥ అన్తకాలే దేహావసానకాలే - ఆగతే ప్రాప్తే సతి-పురుషః-గతసాధ్వసః నివృత్తభయః- అసఙ్గోఽనాసక్తిః- స్తదేవ శస్త్రం- తేన-దేహే-తం దేహమను-యే - అనుసృత్యైవ వర్తన్తే - తే వర్తమానా అపత్యకళత్రాదయో దేహానుబన్ధినః - స్తేషు చ-స్పృహాం ఆత్మాత్మీయత్వాభిమానప్రయుక్తభోగేచ్ఛాం - ఛిన్ద్యాత్ - కించ-గృహాత్ ప్రవ్రజితః నిర్గతః,, ధీర ఇత్యాదినా ,,ఆశ్రయం భద్రమీక్షత,, ఇత్యన్తేన-అష్టాఙ్గయోగసంక్షేపోక్తిః-ధీరః జితేన్ద్రియః- అనేన బ్రహ్మచర్యాదిలక్షణో నియమ ఉక్తః - పుణ్యతీర్థజలాప్లుతః పుణ్యతీర్థజలేషు స్నాతః - అనేన స్నానాదినియమ ఉక్తః- శుచౌ పరిశుద్ధే - వివిక్తే ఏకాన్తే - విధివత్ చేలాజినకుశోత్తరమితి వ్యుత్క్రమేణ కల్పితే ఆసనే విధివదాసీనః-ఋజుకాయత్వస్వస్తికాసనత్వాదీననతిక్రమ్య ఉపవిష్టః - అనేన ఆసనరూపాఙ్గముక్తమ్ ॥౧౫॥ ౧౬॥ ప్రాణాయామస్య జపగర్భత్వాత్తావజ్జప్యం మన్త్రమాహ॥ అభ్యసేదితి॥ త్రివృత్ త్రయాణాం అకారోకారమకారాణాం వృత్ వర్తనం యస్మిన్- అక్షరత్రయగ్రథితమిత్యర్థః-బ్రహ్మాక్షరం బ్రహ్మప్రతిపాదకమక్షరం - ప్రణవం - మనసా-అభ్యసేత్ ఆవర్తయేత్-జితశ్వాసః జితప్రాణః, బ్రహ్మబీజం ప్రణవం-అవిస్మరన్ స్మరన్నేవ-మనో-యచ్ఛేత్-నియచ్ఛేత్-నియతం కుర్యాత్-ఇదం చ ప్రాణాయామరూపమఙ్గమ్ ॥౧౭॥ ఇన్ద్రియప్రత్యాహారమాహ॥ నియచ్ఛేదితి॥ విషయేభ్యః శబ్దాదిభ్యః-అక్షాన్ శ్రోత్రాదీన్ద్రియాణి, బుద్ధిస్సారథిర్యస్య సః తథాభూతః - ప్రగ్రహభూతేన మనసా, నియచ్ఛేత్ ,,బుద్ధిం తు సారథిం విద్ధి మనః ప్రగ్రహమేవ చ,, ఇతి శ్రవణాత్, ధారణమాహ॥ మన ఇతి॥ పునశ్చ కర్మభిస్తద్వాసనాభిః, ఆక్షిప్తం విక్షిప్తం, మనః, శుభార్థే శుభాశ్రయే, భగవద్రూపే - నిశ్చయాత్మికయా బుద్ధ్యా, ధారయేత్ స్థిరం కుర్యాత్। శుభాశ్రయే మనసోఽవస్థాపనం ధారణం, శుభాశ్రయస్య పునః పునశ్చిన్తనం ధ్యానం-తస్య విజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితత్వం సమాధిరితి భేదః ॥ ౧౮ ॥

ధ్యానమాహ। తత్రేతి॥ అవ్యుచ్ఛిన్నేన సమగ్రశుభాశ్రయాదియుక్తేన, చేతసా చిత్తేన ఏకావయవం ప్రధానాఙ్గం ముఖాకారం- ధ్యాయేత్- అనేనాస్య చిన్తాయాః పూర్వభావిత్వం సిద్ధం- పూర్ణధ్యానాశక్తః ఏకావయవం స్మరేదిత్యర్థః॥ సమాధిమాహ॥ మన ఇతి॥ నిర్విషయం బాహ్యవిషయానుభవరహితం - మనః, యుక్త్వా సమాధాయ- కించన బాహ్యవిషయానుభవాదికం- న స్మరేదిత్యర్థః। ఆనన్దసంప్లవే లీనత్వాన్న కించిత్స్మర్తుం ద్రష్టుం వా క్షమత ఇతి చార్థః ॥౧౯॥ శుభాశ్రయస్య రూపమాహ॥ పదమితి॥ యత్ర మనః ప్రసీదతి- యస్మిన్ స్వరూపే చిన్త్యమానే- మనః రాగాద్యకలుషితం భవతి, తదేవ విష్ణోః- పరమం- పరం మా యస్మాత్తత్పరమం- సర్వోత్కృష్టం పదం స్వరూపమిత్యర్థః- కదాచిద్రాగాదికాలుష్యసంభావనామాశఙ్క్యాహ॥ రజస్తమోభ్యామితి॥ రజసా ఆక్షిప్తం తమసా విమూఢం - ఆత్మనః స్వస్య మనః- ధారణయా యచ్ఛేత్ - ధారణామాహాత్మ్యమాహ॥ యా- ధారణా- తత్కృతం రజస్తమోభ్యాం కృతం- మలం రాగాదికం- హన్తి నివర్తయతి- యస్యాం ధారణాయాం- సంధార్యమాణాయాం - పాకం పచతీతివన్నిర్దేశః, ధారణాయాం క్రియమాణాయామిత్యర్థః భక్తిలక్షణో యోగః "ప్రీతిపూర్వమనుధ్యానం భక్తిరిత్యభిధీయతే" ఇత్యుక్తలక్షణో యోగః - భద్రం శుభం- ఆశ్రయం- ఈక్షతః ధ్యాతుః- ఆశు- సంపద్యతే సంపన్నో భవతి- ఏతాదృశమాహాత్మ్యవతీ ధారణేత్యభిప్రాయః ॥౨౦॥౨౧॥ ఏవం సంగ్రహేణాష్టాఙ్గయుక్తే యోగ ఉపదిష్టే పునర్విస్తరశుశ్రూషయా పృచ్ఛతి॥ యథేతి॥ అత్రేతి ధారణావిషయప్రశ్నః- యాదృశీతి ధారణాదశావిశేషప్రశ్నః- యథేతి యత్నక్రమప్రశ్నః- నను - ధారణాయా ఏవ దశావిశేషాదీనాం విశేషేణ ప్రశ్నః- న తు ప్రధానభూతధ్యానస్యేతి చేన్న- ధారణాపూర్వకత్వాద్ధ్యానస్య ధారణానుసారేణైవ ధ్యానాచ్చ తత్ప్రశ్నేనైవ గతార్థ

తత్రైకావయవం ధ్యాయేదవ్యుచ్ఛిన్నేన చేతసా। మనో నిర్విషయం యుక్త్వా తతః కించన న స్మరేత్ ॥౧౯॥ పదం తత్పరమం విష్ణోర్మనో యత్ర ప్రసీదతి। రజస్తమోభ్యామాక్షిప్తం విమూఢం మన ఆత్మనః ॥౨౦॥ యచ్ఛేద్ధారణయా ధీరో హన్తి యా తత్కృతం మలమ్। యస్యాం సంధార్యమాణాయాం యోగినో భక్తిలక్షణః ॥ ఆశు సంపద్యతే యోగ ఆశ్రయం భద్రమీక్షతః ॥౨౧॥ రాజోవాచ॥ యథా సంధార్యతే బ్రహ్మన్ ధారణా యత్ర సంమతా। యాదృశీ వా హరేదాశు పురుషస్య మనోమలమ్ ॥౨౨॥ శ్రీశుక ఉవాచ॥ జితాసనో జితశ్వాసో జితసఙ్గో జితేన్ద్రియః। స్థూలే భగవతో రూపే మనః సంధారయేద్ధియా ॥౨౩॥ విశేషస్తస్య దేహోఽయం స్థవిష్ఠశ్చ స్థవీయసామ్। యత్రేదం దృశ్యతే విశ్వం భూతం భవ్యం భవచ్చ యత్ ॥౨౪॥ అణ్డకోశే శరీరేఽస్మిన్ సప్తావరణసంయుతే। వైరాజః పురుషో యోఽసౌ భగవాన్ ధారణాశ్రయః ॥౨౫॥ పాతాళమేతస్య హి పాదమూలం పఠన్తి

త్వాత్- ఏవముత్తరత్రాప్యనుసంధేయమ్ ॥౨౨॥ తత్ర "ఏకం వా సంయోగరూపచోదనాఖ్యావిశేషాత్", "నానా శబ్దాదిభేదా"దిత్యాదిన్యాయేన- ఉపాస్యబ్రహ్మరూపాణాం నానాత్వేనోపాసనానామపి నానాత్వాత్ప్రథమం సమస్తజగచ్ఛరీరకస్యోపాసనమాహ॥ జితాసన ఇతి॥ జితాసనః ఆసనకృతాయాసరహితః, జితప్రాణః స్వవశీకృతప్రాణః, జితసఙ్గః జితాన్తఃకరణః- జితేన్ద్రియః- జితబాహ్యేన్ద్రియః- స్థూలే స్థవిష్ఠే, భగవతో రూపే- స్వీయం మనః- సారథిభూతయా ధియా- ధారయేత్ ॥౨౩॥ చిదచిదాత్మకప్రపఞ్చస్య భగవచ్ఛరీరకత్వకథనపూర్వకం తస్య ధారణావిషయత్వమాహ॥ విశేష ఇత్యాదినా॥ విశేషః - కార్యకారణాకారః పృథివ్యాదిభూతమయప్రపఞ్చః- తస్య దేహః- స్థవీయసాం స్థూలతరాణామపి మధ్యే, స్థవిష్ఠః స్థూలతరః- యత్ర దేహే- విశ్వం సమస్తం, భూతం భవ్యం భవచ్చ భూతభవిష్యద్వర్తమానకాలగోచరం సమష్టివ్యష్ట్యాత్మకం పదార్థజాతం- దృశ్యతే అన్తర్గతత్వేనోపాస్యతే ॥౨౪॥ ఏతచ్ఛరీరకోఽనిరుద్ధాంశభూతః పురుషో విషయ ఇత్యాహ॥ అణ్డకోశ ఇతి॥ సప్తావరణసంయుతే పృథివ్యప్తేజోవాయ్వాకాశాహంకారమహత్తత్త్వాని సప్తావరణాని- తైర్యుక్తే- అణ్డకోశాఖ్యశరీరే, వైరాజః- విరాట్- అనిరుద్ధస్తదంశసంభూతః పురుషో వైరాజః- స చతుర్ముఖః తస్య, ఏవం పురా ధారణయాత్మయోనిరిత్యేతద్రూపోపాసకత్వావగమాత్- అసౌ వైరాజః పురుషో భగవాన్- ధారణాశ్రయః ధారణావిషయః ॥౨౫॥ ఏవం చతుర్దశభువనాత్మకాణ్డకోశస్య తచ్ఛరీరత్వం సామాన్యేనోక్త్వా, అణ్డకోశాన్తర్గతపదార్థాన్విభజ్య పాదాద్యవయవత్వేనోపాసనామాహ ॥ పాతాళమితి॥ ఏతస్య వైరాజపురుషస్య- పాదతలం పాదస్యాధోభాగః- పాతాళం- పఠన్తి- పాదతలత్వేన పాతాళముపాస్యం వదన్తీత్యర్థః॥ ఏవమగ్రేఽపి- పార్ష్ణిశ్చ ప్రపదం చ పార్ష్ణిప్రపదే- పార్ష్ణిః పాదమూలం- ప్రపదం పాదాగ్రం ఏతదుభయం- రసాతలమిత్యర్థః- విశ్వసృజః విశ్వస్రష్టుః, ద్వావపి గు

ల్ఫౌ-మహాతలం, ద్వేఅపజఙ్ఘే, తలాతలమ్ ✽॥౨౬॥ ✽విశ్వమూర్తేః-ద్వేజానునీ-సుతలం-తిలనతలంచోరుద్వయం, హేమ
హీపతేమహీతలంమహర్లోకం-తస్య-జఘనంకట్యోఃపురోభాగం-నభస్థలం నువర్లోకం-నాభిరేవసరః-తత్త్వేనోపాస్యం
గృణన్తి-వదన్తి ✽॥౨౭॥ ✽అస్యవై రాజస్యోరస్థలమురఃప్రదేశం,జ్యోతిరనీకంజ్యోతిశ్చక్రం,గ్రీవాత్వేన-మహర్లోకఉ
పాస్యఇత్యర్థః- అస్యవదనంజనోలోకఃఆదిపుంసః, రరాటంలలాటం , తపోలోకంవిదుః,సహస్రశీర్ష్ణఃసహస్రశిరసః,శీ
ర్షాణిశిరాంసిసత్యంసత్యలోకం,విదురిత్యర్థః ✽॥౨౮॥ ✽ఇన్ద్రాదయః-ఉస్రాః-దేవాః,బాహవఇత్యాహుః॥అముష్యక
ర్ణౌ-శ్రోత్రేన్ద్రియాధిష్ఠానమాత్రకర్ణబిలే-దిశః,తదధిష్ఠేయశ్రోత్రేన్ద్రియంతు,శబ్దఃధ్వన్యాత్మకోవర్ణాత్మకశ్చ॥ ఏవమ
గ్రేపి॥పరమస్యసమాభ్యధికరహితస్య- నాసేనాసాపుటే - నాసత్యదస్రౌఅశ్వినౌ,గన్ధఃశాస్త్రోగాద్రిరూపేణనానావిధో
గన్ధః తదిన్ద్రియః- ఇద్ధఃదీప్తః, అగ్నిస్తస్యముఖమ్॥౨౯॥ద్యౌర్ద్యులోకం,అక్షిణీ - నేత్రగోళకం-తత్రచక్షురిన్ద్రియం,
పతఙ్గఃసూర్యః-విష్ణోఃవై రాజస్య, పక్ష్మాణి,ఉభేఅహనీ,అహోరాత్రం , తస్యవై రాజస్య, భ్రూవిజృమ్భః భ్రూవినామః
భ్రూవిలాసఇతియావత్,పరమేష్ఠిధిష్ణ్యం పరమేష్ఠినఃచతుర్ముఖస్యస్థానం, అస్యవై రాజస్యతాలు ఆపఃతదభిమానీవరు
ణః,అస్యజిహ్వారసఏవ ॥౩౦॥ అనన్తస్యత్రివిధపరిచ్ఛేదశూన్యస్య, శిరః,ఛన్దాంసి,గృణన్తి,దంష్ట్రా,యమః,ద్విజానిదన్తాః-
అత్ర నపుంసకత్వం, స్నేహకలాః స్నేహస్యకలాః, అంశాః, అస్మదాదీనాంస్నేహకలాః,వైరాజస్యదన్తాఇత్యర్థః,త

పార్ష్ణి ప్రపదే రసాతలమ్॥మహాతలంవిశ్వసృజోఽథగుల్ఫౌతలాతలంవై పురుషస్యజఙ్ఘే ॥ ౨౬ ॥ ద్వేజాను
నీసుతలంవిశ్వమూర్తేరూరుద్వయంవితలంచాతలంచ । మహీతలంతజ్జఘనంమహీపతేనభస్థలంనాభిస
రోగృణన్తి ॥౨౭ ॥ఉరస్థలంజ్యోతిరనీకమస్య।గ్రీవాంమహర్వదనంజనోస్య । తపోరరాటంవిదురాదిపుం
సఃసత్యంతుశీర్షాణిసహస్రశీర్ష్ణః ॥ ౨౮ ॥ ఇన్ద్రాదయోబాహవఆహురుస్రాఃకర్ణౌదిశశ్శ్రోత్రమముష్య
శబ్దః।నాసత్యదస్రౌపరమస్యనాసేఘ్రాణోఽస్యగన్ధోముఖమగ్నిరిద్ధః ॥౨౯॥ద్యౌరక్షిణీచక్షురభూత్పతఙ్గఃప
క్ష్మాణివిష్ణోరహనీఉభేచ।తద్భ్రూవిజృమ్భః పరమేష్ఠిధిష్ణ్యమాపోస్యతాలూరసఏవజిహ్వా॥౩౦॥ఛన్దాంస్య
నన్తస్యశిరోగృణన్తిదంష్ట్రాయమస్స్నేహకలాద్విజాని । హాసోజనోన్మాదకరీచమాయాదురన్తసర్గోయ
దపాఙ్గమోక్షః॥౩౧॥ వ్రీడోత్తరోష్ఠోఽధరఏవలోభోధర్మస్స్తనోఽధర్మపథస్స్పృష్ఠః ।కస్తస్యమేఢ్రంవృ
షణౌచమిత్రౌకుక్షిస్సముద్రాగిరయోఽస్థిసంఘాః ॥౩౨ ॥నద్యోఽస్యనాడ్యోఽథతనూరుహాణిమహీరుహా
విశ్వతనోర్నృపేన్ద్ర। అనన్తవీర్యశ్శ్వసితంమాతరిశ్వాగతిర్వయఃకర్మగుణప్రవాహః ॥ ౩౩ ॥ ఈశస్య
కేశాన్విదురమ్బువాహాన్వాసస్తుసన్ధ్యాంకురువర్యభూమ్నః । అవ్యక్తమాహుర్హృదయంమనశ్చసచన్ద్ర
మాస్సర్వవికారకోశః॥ ౩౪ ॥ విజ్ఞానశక్తింమహమామనన్తిసర్వాత్మనోఽన్తఃకరణంగిరిత్రమ్।అశ్వాశ్వత

స్య,హాసఃహసనం,జనోన్మాదకరీజనోన్మోహకరీ, మాయాఆశ్చర్యశక్తిః మాయాశబ్దస్యసర్వత్రానుగతంప్రవృత్తినిమి
త్తమాశ్చర్యమేవ, తస్యతచ్చవిస్మయనీయత్వరూపం ,తచ్చనానావిధకార్యకరత్వాత్, యస్యాపాఙ్గమోక్షఃకటాక్షః,
దురన్తసర్గఃఅపారసర్గః ✽॥౩౧॥ ✽వ్రీడాలజ్జా,ఉత్తరోష్ఠః,అధరఃఅధరోష్ఠో,లోభః,ధర్మఃస్తనః,అధర్మపథః,అధ
ర్మమార్గః,తస్యపృష్ఠభాగః,తస్యవై రాజస్య, మేఢ్రంకః ప్రజాపతిః,వృషణౌ, మిత్రౌమిత్రావరుణౌ,సముద్రాః,కుక్షిః
ఉదరం,అద్రయస్తస్యాస్థిసంఘాః ✽॥ ౩౨ ॥ ✽నద్యోగఙ్గాయమునాదయోఽస్యనాడ్యః,తనూరుహాణిరోమాణి,మహీ
రుహాఃవృక్షాః, విశ్వతనోఃవిశ్వశరీరకస్య, హేనృపేన్ద్ర-అనన్తవీర్యశ్శ్వసితంఅనన్తవీర్యస్యఅపారవీర్యస్య,శ్వసితంప్రా
ణః మాతరిశ్వావాయుః,గతిర్గమనం,వయఃకాలః, తస్యకర్మ,గుణప్రవాహః,గుణానాంసత్వరజస్తమసాంప్రవాహః,
గుణానాంసత్వరజస్తమసాంప్రవాహః, కార్యం,ప్రాణినాంసంసారఇత్యర్థః ✽ ॥౩౩॥ ✽ఈశస్యభగవతఃకేశాన్-అ
మ్బువాహాన్మేఘాన్,విదుః, హేకురువర్య, భూమ్నఃవిభోః,వాసఃవస్త్రం,సన్ధ్యాసాయంప్రాతస్సన్ధ్యాతస్యహృద
యంహృదయకమలం, అవ్యక్తంప్రధానం, ఆహుః, సః,ప్రసిద్ధః,సర్వవికారకోశః , సర్వౌషధివికారహేతుః,చన్ద్ర
మాః,తదీయంమనఇత్యర్థః,మనోహిసర్వవికారాశ్రయభూతమ్ ✽॥౩౪॥ ✽తస్యవిజ్ఞానశక్తింవ్యవసాయశక్తిం,తాంమ
హాం,మహత్తత్త్వం-ఆమనన్తిఉపాసతే,సర్వాత్మనఃసర్వాన్తర్యామిణఃగిరిత్రంరుద్రం,అన్తఃకరణంఅహంకారం,అ
తఏవ, రుద్రోవతంసీచాభవదితివిశ్వరూపేకథితం , అహంకారశ్చానాత్మన్యాత్మాభిమానహేతురితిమోహకస్యగిరిత్రస్య

తదాత్మకత్వం యుక్తమ్॥ రాసభా వడబా యాము ష్ట్రాః అశ్వతరి - అశ్వాశ్వతర్యుష్ట్రగజాః, తస్య నఖానీత్యర్థః। సర్వే మృగాః, పశవశ్చ, తస్య శ్రోణిదేశ ఉపాస్యాః, తత్త్వేనానుసన్ధేయా ఇత్యర్థః ॥ ౩౫ ॥ వయాంసి వేదాత్మక తిత్తిర్యాదయః పక్షిణః, తస్య వ్యాకరణం నామరూపవ్యాకరణమితి శ్రుత్యుక్తం, అద్భుతం శిల్పనైపుణ్యం, మనుర్మన్త్రిః, తస్య మనీషా బుద్ధిః, మనుష్యవర్గః, తన్నివాసస్థానం - గన్ధర్వాదీనాం ద్వన్ద్వైక్యం, గన్ధర్వాద్యప్సరోన్తో వర్గః - అస్య స్వరః, షడ్జాదిస్వరః - తేషాం గానాద్యన్వయాత్ తత్స్వరత్వం యుక్తం, అసురానీకవర్యః, అసురసమూహశ్రేష్ఠః ప్రహ్లాదః, తస్య స్మృతిః ॥ ౩౬ ॥ బ్రహ్మ బ్రాహ్మణాః, తస్యాననం, మహాత్మా, వైరాజః, క్షత్రభుజః - క్షత్రం క్షత్రియాః భుజో యస్య సః - విట్ వైశ్యాః - ఊరూ యస్య స తథోక్తః, అఙ్ఘ్రిశ్రితకృష్ణవర్ణః, అఙ్ఘ్రిశ్రితః ఆశ్రితః కృష్ణవర్ణః శూద్రో యస్య సః, కృష్ణవర్ణస్తదఙ్ఘ్రిత్వేనానుసన్ధేయ ఇత్యర్థః ॥ నానాభిధాభీజ్యగుణః నానా నామకా, అభీజ్యాః యష్టవ్యా వసురుద్రాదయః, తైః ఏషాం గుణైరుపపన్నో యుక్తః, ద్రవ్యాత్మకః, హవిస్సాధ్యః - వితానయోగః యజ్ఞాదియోగః, స తస్యారాధనరూపం కర్మేత్యర్థః ॥ ౩౭ ॥ ఈశ్వరవిగ్రహస్య వైరాజవిగ్రహస్య యః సన్నివేశః అవయవసంస్థానం, మయా - తే తుభ్యం, కథితః - అసౌ ఇయానేతావానేవ, స్థవిష్ఠే, అస్మిన్ వైరాజసమ్బన్ధిని వపుషి స్వకీయబుద్ధ్యా, ముముక్షుభిర్మనస్సన్ధార్యతే, యతః యస్మాత్, ఈశ్వరశరీరాత్ - అన్యత్ బహిర్భూతం, నాస్తి, సర్వం తచ్ఛరీరాన్తర్భూతమిత్యర్థః ॥ ౩౮ ॥ ఏతదేవాహ॥ స సర్వ ఇతి॥ దృశ్యతే శ్రూయతే పివతి, ఇత్యర్థ ఉచ్యతే॥ స, సర్వధీవృత్తిభిః ప్రత్యక్షానుమానాదిసర్వవిధజ్ఞానైరనుభూతాస్సర్వే యే పదార్థాస్తే, అన్తర్బహిశ్చాధిష్ఠేయతయా యస్య తథోక్తః, ఏవం వతిదధిష్ఠేయపదార్థానాం తచ్ఛరీరత్వమర్థసి

ర్యుష్ట్రగజా నఖాని సర్వే మృగాః పశవః శ్రోణిదేశే॥ ౩౫ ॥ వయాంసి తద్వ్యాకరణం విచిత్రం మనుర్మనీషా మనుజో నివాసః। గన్ధర్వవిద్యాధరచారణాప్సరః స్వరస్స్మృతీరసురానీకవర్యః॥ ౩౬ ॥ బ్రహ్మాఽఽననం క్షత్రభుజో మహాత్మా విడూరురఙ్ఘ్రిశ్రితకృష్ణవర్ణః। నానాభిధాభీజ్యగుణోపపన్నో ద్రవ్యాత్మకః కర్మవితానయోగః॥ ౩౭ ॥ ఇయానసావీశ్వరవిగ్రహస్య యస్సన్నివేశః కథితో మయా తే। సన్ధార్యతేఽస్మిన్వపుషి స్థవిష్ఠే మనస్స్వబుద్ధ్యా న యతోఽస్తి కిఞ్చిత్॥ ౩౮ ॥ స సర్వధీవృత్త్యనుభూతసర్వ ఆత్మా యథా స్వప్నజనేక్షితైకః। తం సత్యమానన్దనిధిం భజేత నాన్యత్ర సజ్జేద్యత ఆత్మపాతః॥ ౩౯ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే ద్వితీయస్కన్ధే ప్రథమోఽధ్యాయః

శ్రీశుక ఉవాచ। ఏవం పురా ధారణయాఽఽత్మయోనిర్నష్టాం స్మృతిం ప్రత్యవరుధ్య తుష్టాత్। తథా ససర్జేదమమో

ద్ధం - తత్ర దృష్టాన్తమాహ॥ యథా ఏక ఆత్మా జీవః, స్వప్నజనేక్షితా - స్వప్నజనద్రష్టా హ్యాత్మా, స్వకీయసుకృతదుష్కృతానుసారేణ, పరమాత్మసృష్టాన్ స్వైర్వాసనాభ్యాసేనాత్మాదిమాత్రావసానాన్ పదార్థానధిష్ఠాయ, రాజ్యాభిషేకశిరశ్ఛేదాదిసుఖదుఃఖాదికమనుభవతి - తథాయమేకస్యానేకపదార్థేషు, అధిష్ఠాతృత్వమాత్రే దృష్టాన్తః - ఏవం దృష్టశ్రుతచేతనాచేతనశరీరకత్వేపి శరీరగతదోషాసంస్పర్శిత్వమాహ ॥ సత్యమితి॥ సత్యం స్వరూపతో గుణతశ్చ నిర్వికారం - తస్య పురుషార్థత్వమాహ॥ ఆనన్దనిధిమితి॥ ఆనన్దాశ్రయమిత్యర్థః - ఆనన్దస్వ[illegible]ం, ఆనన్దం బ్రహ్మణో విద్వాన్, విజ్ఞానమానన్దం, మిత్యుభయతాశ్రవణాత్ - భజేత ఉపాసీత, యద్వా, సర్వమితి ఆచిద్వ్యావృత్తిః ఆనన్దనిధిమితి క్షేత్రజ్ఞవ్యావృత్తిః - అన్యత్ర, న సజ్జేత్ అబ్రహ్మాత్మకం స్వతన్త్రం వస్తు కిఞ్చిత్పరికల్ప్య, తత్ర సక్తో న భవేత్ - యతః, తదాసఙ్గాత్ ఆత్మపాతః, ఆత్మనః స్వస్య - పాతః సంసారః స్యాత్ - తస్మాన్న సజ్జేదిత్యర్థః ॥ ౩౯ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం ద్వితీయస్కన్ధే ప్రథమోఽధ్యాయః॥

ఏవం వైరాజధారణాముక్త్వా, ముముక్షోర్హృదయే - ఉపాస్యం రూపం - తదుపాసనానిష్ఠస్యార్చిరాదినా గతిం చ వక్ష్యన్ - ఉక్తాయా వైరాజధారణాయా ఏవ - తావన్మాహాత్మ్యమాహ॥ ఏవమితి॥ ఏవం - యా - ధారణా - తయా - తుష్టాద్ధరేః పురా ప్రళయసమయే - నష్టాం పూర్వకల్పచతుర్ముఖేన సహ వినష్టాం - స్మృతిం సర్గవిషయకం జ్ఞానం, ప్రత్యవరుధ్య లబ్ధ్వా వ్యవసాయబుద్ధిః స్మృతివిషయవ్యవసాయరూపజ్ఞానః, అత ఏవాఽమోఘదృష్టిః అమోఘా యథావస్థితా దృష్టిః తత్తద్వస్తువిషయకజ్ఞానం యస్య స తథోక్తః - ఆత్మయోనిశ్చతుర్ముఖః - అప్యయాత్ ప్రళయాత్ - ప్రాక్ - యథా - తథా - ససర్జ - పూర్వకల్పపదార్థసజాతీయానేవ పదార్థాన్ ససర్జేత్యర్థః, అత్ర యద్యపి - పూర్వకల్పే వినష్టాం స్మృతిం ప్రత్యవరుధ్యేత్యనేన - పూర్వకల్పే

యశ్చతుర్ముఖస్స ఏవాస్మిన్ - కల్పే పతిః - ప్రతీయతే - తథాపి - ప్రతికల్పం - చతుర్ముఖానాం భేద ఏవ న్యాయ్యః, తత్తత్కల్పస్థ చతుర్ముఖస్య „బ్రహ్మణా సహ తే సర్వే సంప్రాప్తే ప్రతిసంచరే ॥ తే బ్రహ్మలోకే తు పరాన్తకాలే పరామృతాత్పరిముచ్యన్తి సర్వే„ ఇతి, ముక్త్యవగమేన పునరావృత్త్యసంభవాత్ భగవత్పూర్ణకృపాపాత్రస్య పునస్సంసారాయోగాచ్చ - తథాహ వక్ష్యతి భగవాన్ „ఋషిం హృద్యం న బధ్నాతి పాపీయాంస్త్వాం రజోగుణః ॥ నాత్మావసీదత్యస్మింస్తే వర్షీయాన్ మదనుగ్రహః॥ అతః ప్రతికల్పం భిన్నా ఏవ చతుర్ముఖాః అత ఏవ యద్యపి పూర్వానుభూతవస్తువిషయకజ్ఞానపరః స్మృతిశబ్దః, తథాపీహ సర్గవిషయకజ్ఞానమాత్రపరః - స్మృతిశబ్దప్రయోగస్తు జ్ఞానస్య జ్ఞేయజ్ఞానాన్తరసాజాత్యాభిప్రాయకృతః - పూర్వదృష్టాశ్వాన్తసజాతీయే, గవాన్తరే, స ఏవాయం గౌరితి ప్రత్యభిజ్ఞావత్, నను వైరాజధారణాయా విశ్వసృష్టిసామర్థ్యం విశ్వసృష్టౌ చ సత్యాం సృష్టానాం పాతాళాదీనాం వైరాజపాదతలాదిరూపేణ ధారణేతీతరేతరాశ్రయవదాపాతి - న చ ప్రత్యక్ష్యమాణపదార్థవిషయకజ్ఞానసద్భావేన పాతాళాదీనామవయవత్వకల్పనం యుక్తం స్మృతిం ప్రత్యవరుధ్యేత్యనేన జ్ఞానస్యాపి ధారణాతో లభ్యత్వావగమాత్ - సత్యం భగవన్నాభికమలాచ్చతుర్ముఖోత్పత్తేః తదీయతపశ్చర్యయా భగవతి చ ప్రసన్నే॥ భూయస్త్వం తప ఆతిష్ఠ విద్యాం చైవ మదాశ్రయామ్ ॥ తాభ్యామన్తర్హృది బ్రహ్మన్ లోకాన్ ద్రక్ష్యస్యపావృతాన్॥ తత ఆత్మని లోకే చ భక్తియుక్తస్సమాహితః - ద్రష్టాసి మాం తతం బ్రహ్మన్ మయి లోకాంస్త్వమాత్మన „ఇతి వక్ష్యమాణరీత్యా ప్రత్యక్ష్యమాణేషు సర్వేషు పదార్థేషు దృష్టేషు - తేషాం చ పదార్థానాం భగవదవయవత్వేన ధారణయా సృష్టివిషయజ్ఞానసామర్థ్యయోర్లాభస్యోక్తత్వాభిధానాత్ - దైనందినకల్పాభిప్రాయం వా - ఏవం చ ప్రపఞ్చశరీరకతదాశ్రయభగవద్ధ్యానాద్బ్రహ్మణః సృష్టిశక్తిలాభ ఉక్తః ॥౧॥ అథ ముముక్షోర్హృదయ ఉపాస్యం రూపం వక్ష్యన్ „యావానర్థ ఉదపానే సర్వతస్సంప్లుతోదకే„ ఇతి న్యాయేన - వేదేషు ముముక్షోస్సాకల్యేనార్థానామనుపాదేయత్వమాహ ॥ శాబ్దస్యేతి ॥ శాబ్దస్య శబ్దాత్మకస్య - బ్రహ్మణో వేదస్య - ఏష పన్థాః ఏషా దిక్ - క ఇత్యత ఆహ ॥ యదితి ॥ అపార్థైః రపగతపరమపురుషార్థైః - నామభిః స్వ

ఘదృష్టిర్యథాఽప్యయాత్ప్రాగ్వ్యవసాయబుద్ధిః ॥౧॥ శాబ్దస్య హి బ్రహ్మణ ఏష పన్థా యన్నామభిర్ధ్యాయతి ధీరపార్థైః । పరిభ్రమంస్తత్ర న విన్దతేఽర్థాన్ మాయామయే వాసనయా శయానః ॥౨॥ అతః కవిర్నామసు యావద

ర్గాదివిషయశబ్దైః - ధీః బుద్ధిః - ధ్యాయతి చిన్తాం కరోతి - తియత్ - స్వర్గాదిసల్లేశు తేత్ర తదీః ప్రవణా స్యాదిత్యర్థః - నామ్నాసారత్వం నస్వ హ పత ఇతి ద్యోతనార్థం నామపదప్రయోగః - తృతీయా చాధ్యయనేన వసతీత్యాదివదిత్థంభావే - నామమాత్రసారభూతస్వర్గాద్యర్థం కర్మణి బుద్ధిప్రావణ్యాపాదనమితి య - దయం వేదమార్గ ఇత్యర్థః - స్వర్గాదీనామపార్థత్వమేవాహ॥ పరిభ్రమన్నితి॥ మాయామయే ప్రపఞ్చే వాసనయా అనాదికర్మవాసనయా - శయానో వర్తమానః - తత్ర స్వర్గాదివిషయే - పరిభ్రమన్ - అర్థాన్ మోక్షతదుపాయాదీన్ - న విన్దతే న లభతే ॥౨॥ నను, మాతాపితృసహస్రేభ్యోఽపి వత్సలతమో వేద - అతో జీవనప్రవృత్తిః - కథం నామమాత్రసారభూతస్వర్గాద్యర్థకర్మబోధయన్ ప్రతారయేదిత్యాశఙ్కాం పరిహరన్ - ముముక్షోరపేక్షితాంశస్యోపాదేయతామాహ ॥ అత ఇతి॥ అతః, వేదోక్తస్య సాకల్యేనానుపాదేయత్వాత్, కవిః త్యాజ్యోపాదేయవిభాగవిషయకవివేకవాన్ అనేనోక్తాశఙ్కా - పరిహృతా, వేదో హి - తమః ప్రచురాణాం రజః ప్రచురాణాం సత్త్వప్రచురాణాం చ లోకానాం వత్సలతమైవ, హితమవబోధయతి - యద్యేషాం స్వగుణానుగుణ్యేన స్వర్గాదిసాధనమేవ హితం నావబోధయతి, తర్హి తే రజస్తమః ప్రచురతయా - సాత్త్వికఫలమోక్షవిముఖాః స్వాపేక్షితఫలమజానన్తః కామప్రావణ్యాద్వివశా అశుభమేవోపాయభ్రాన్త్యా ప్రణష్టా భవేయురితి - గుణత్రయప్రచురాణాం స్వర్గాదీని ఫలాని - తత్సాధనాని చావబోధయతి - కేవలసాత్త్వికస్య తు ముముక్షోః - స్తాని పరిత్యాజ్యాని - పరిగృహీతాని వా తత్తత్ఫలాని పరిత్యజ్య - సర్వాణి కర్మాణి - మోక్షైకఫలతయా అనుష్ఠేయానీతి వివేకసంపన్నః - అప్రమత్తః కదాచిద్దేహధారణాద్యర్థతయా పరిగ్రాహ్యేష్వప్యన్నపశ్వాదిష్వనాసక్తః, వ్యవసాయబుద్ధిః స్వర్గాదీనాం క్షయిష్ణుత్వసాతిశయత్వనిశ్చయాత్మకజ్ఞానవాన్ - నామసు నామమాత్రసారభూతేషు భోగ్యేషు, యావదర్థః స్యాత్ - యావత్ప్రయోజనవాన్ స్యాత్ - న తు ప్రయోజనాభాసేషు రతస్స్యాదిత్యర్థః ॥ నానావిధేషు ఫలేషు - తత్సాధనభూతేషు బహుకర్మసు వేదబోధితేషు - సత్స్వపి యావతా దేహధారణముపాసనానిర్వృత్తిశ్చ - భవతి - తావత్పరిగ్రహవాన్ స్యాదిత్యర్థః - దేహధారణార్థం క్షుద్రఫలేష్వపి యతితవ్యమిత్యత ఆహ॥ సిద్ధ ఇతి॥ అర్థే అపేక్షితేర్థే - అన్యథా పూర్వకర్మానురూపం సిద్ధే సతి - తత్ర క్షుద్రఫలతదుపాయేష్వపి - న యతేత - కథంభూతో న యతేత, త

త్రయత్నే క్రియమాణే-పరిశ్రమం సమీక్షమాణః ఫలితవ్యమేవ భవతి పరిశ్రమస్తు ఫలత ఇత్యర్థః ॥౩॥ ❋అన్యథాసిద్ధిం వివృణోతి సత్యామిత్యాదినాద్వయేన। క్షితౌ సత్యాం కశిపోః శయ్యాయాః పర్యఙ్కాదేః-ప్రయాసైః తదార్జనానుకూలప్రయత్నైః కిం న కిమపి, కింతు పరిశ్రమ ఏవేత్యర్థః స్వతస్సిద్ధే బాహౌ సతి ఉపబర్హణైః ఉపధానైః కిం-అఞ్జలౌ సతి -పురుధాన్నపాత్ర్యా నానావిధభోజనపాత్ర్యా, కిం దిగ్వల్కలాదౌ సతి, దిక్షూత్తరీయస్థానీయాసు సతీషు వల్కలేష్వన్తరీయస్థానీయేషు సత్సు నతు వల్కలాభావే దిక్షు సతీష్విత్యర్థః స్వరసః,, అపవిత్రకరో నగ్నః ,, ఇతి నగ్నస్య కర్మానర్హత్వస్మరణాత్-ముముక్షోరవశ్యకానామనుష్ఠేయత్వాత్ - దుకూలైః క్షౌమైః కిమ్ ❋ ॥౪॥ ❋నను-వల్కలమన్నం తోయం వాసస్థానం చ యాచ్ఞాదిప్రయత్నం వినా కథం ప్రాప్యేత - తత్రాహ॥చీరాణీతి ॥ జీర్ణవస్త్రఖణ్డాని-పథి మార్గే న సన్తి కిం - పరభృతః పరాన్ బిభ్రతి పుష్ణన్తి ఫలాభిక్యై - తే పరభృతోఽఙ్ఘ్రిపా వృక్షాః భిక్షాం న దిశన్తి వా కిం ,న ప్రయచ్ఛన్తి కిమిత్యర్థః - సరితో నద్యః -అశుష్యన్ కిం, గుహాః పర్వతబిలాని రుద్ధా నిరుద్ధాః కిం నను - కదాచిదేషామలాభే కిం కార్యం స్యాత్ తత్రాహ॥అజిత ఇతి ॥ఉపపన్నాన్ శరణాగతాన్ - అజితస్సర్వేశ్వరః, నావతి న రక్షతి కిం - కవయో, ధనేన యో దుర్మదస్తేనాన్ధాన్ కార్యాకార్యానభిజ్ఞాన్ కస్మాద్ధేతోర్భజన్తి - కవిభిరన్నాద్యర్థమపి ధనదుర్మదాన్ధా న భజనీయా ఇత్యర్థః ❋ ॥౫॥ ❋ఇతరే దుస్సేవ్యాః - హరిస్తు సుసేవ్యః - ఉక్తరీత్యాఽనవస్థితస్యేతర వైతృష్ణ్యాద్భగవత ఏవ ప్రీతివిషయత్వాదిత్యాహ ॥ఏవమితి ॥స్వచిత్తే స్వకీయచిత్తే,ఏవం సిద్ధే ఉక్తానుసంధానపరే సతి - విషయాన్తరవిరక్తచిత్తవిషయభూతో - య ఆత్మత్వాదిగుణకః - యత్ర చ యస్మిన్ - సేవ్యమానే సంసారహేతూపరమశ్చ - బన్ధహేతుభూతావిద్యానివృత్తిశ్చ - భవతి, తం భజేతేత్యన్వయః - భజనీయత్వోపయికగుణానాహ॥ఆత్మేత్యాది, ఆత్మా అన్తః ప్రవిశ్య ధారకః-ధార్యస్య శరీరస్య జీవాత్మనః- ధారకపరమాత్మానువృత్తిత్వం

ర్థస్య యదప్రమత్తో వ్యవసాయబుద్ధిః। సిద్ధేఽన్యథార్థే న యతేత తత్ర పరిశ్రమం తత్ర సమీక్షమాణః॥ ౩॥ సత్యాం క్షితౌ కిం కశిపోః ప్రయాసైర్బాహౌ స్వసిద్ధే హ్యుపబర్హణైః కిం। సత్యఞ్జలౌ కిం పురుధాఽన్నపాత్ర్యా దిగ్వల్కలాదౌ సతి కిం దుకూలైః॥ ౪॥ చీరాణి కిం పథి న సన్తి దిశన్తి భిక్షాం నైవాఙ్ఘ్రిపాః పరభృతః సరితోఽప్యశుష్యన్। రుద్ధా గుహాః కిమజితోఽవతి నోపసన్నాన్ కస్మాద్భజన్తి కవయో ధనదుర్మదాన్ధాన్ ॥ ౫॥ ఏవం స్వచిత్తే స్వత ఏవ సిద్ధ ఆత్మా ప్రియోఽర్థో భగవాననన్తః। తం నిర్వృతో నియతార్థో భజేత సంసారహేతూపరమశ్చ యత్ర ॥ ౬॥ కస్తం ❋త్వనాదృత్య పరానుచిన్తామృతే పశూనసతీం నామ కుర్యాత్। పశ్యన్ జనం పతితం వైతరణ్యాం స్వకర్మజాన్ పరిపాకాన్ జుషాణమ్॥ ౭॥ కేచిత్స్వదేహాన్తర్హృదయావకాశే ప్రాదేశమాత్రం

యుక్తమిత్యభిప్రాయః యత ఆత్మా, అత ఏవ ప్రియః నిరతిశయప్రీతివిషయః ఆత్మసంబన్ధాదేవ హి - దేహాపత్యకళత్రాదికం సర్వం ప్రియం భవతి-ఆత్మనోఽప్యాత్మా హరిః ప్రియ ఇతి కిము వక్తవ్యం ప్రియ ఇతి నిరతిశయసుఖస్వరూపత్వస్యాప్యుపలక్షణం-అత ఏవ ,అర్థః నిరతిశయపురుషార్థస్వరూపః నిరతిశయసుఖమేవ హి పరమపురుషార్థః - పురుషార్థస్వరూపస్యాపి దుర్లభత్వేఽభజనీయత్వం స్యాదత ఆహ॥భగవాన్ హేయప్రతిభటసమగ్రజ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్యవీర్యతేజస్సంపన్నః, స్వరూపస్య జ్ఞానాదిగుణానాం చ పరిచ్ఛిన్నత్వశఙ్కాం వ్యావర్తయతి॥ అనన్త ఇతి ॥ తం ఉక్తవిధం స్వప్రాప్తివిరోధిభూతావిద్యానివర్తకమాత్మానం - నిర్వృతః ఇతరవిషయవైతృష్ణ్యాన్నిరతిశయసుఖరూపపరమాత్మోపాసనాచ్చ సుఖితః - నియతార్థః నియమితప్రయోజనః-ఫలాన్తరనివృత్త ఇత్యర్థః భజేత ఉపాసీతేత్యర్థః ❋॥౬॥ ❋ఏతదేవార్థాన్తరచిన్తాం నిన్దయా ద్రఢయతి॥క ఇతి॥తమీశ్వరం - అనాదృత్య,, తామితి పాఠే, ఈశ్వరచిన్తామనాదృత్యేత్యర్థః , కః లోకః , ఋతే పశూన్ ,పశూన్ వినా - పరానుచిన్తాం అర్థాన్తరచిన్తాం - అసతీం అశోభనాం - కుర్యాన్నామ పశురేవ తథా కుర్యాత్ , తథా కుర్వన్ పశురిత్యర్థః - పరానుచిన్తయా - వైతరణ్యాం యమలోకసిన్ధౌ - తత్సదృశే సంసార ఇత్యర్థః , పతితం - తత్ర చ స్వకర్మజాన్ ఆధ్యాత్మికాదిక్లేశాన్-జుషమాణం సేవమానం - పశ్యన్ - కః కుర్యాదితి పూర్వేణ సంబన్ధః ❋ ॥ ౭ ॥ ❋ ఏవం ఫలాన్తరతదుపాయనివృత్తస్య భగవద్ధ్యానప్రకారమాహ॥ కేచిదిత్యాదినా ॥ భగవదుపాసనాబాహుల్యేనోపాసకబాహుల్యాత్కేచిదిత్యుక్తిః - నతు - స్వాసంమతత్వేన - స్వదేహస్యాన్తర్మధ్యే - యో హృదయావకాశః , తత్ర వసన్తం - ప్రాదేశమాత్రం , ప్రాదేశసంబన్ధినీ మాత్రా - వపుః పరిమాణం - యస్య తం - హృదయాన్తః ప్రదేశసంబ

౭॥శ్లో॥పా ❋కస్తాం త్వనాదృత్య

మాత్రయా పరిచ్ఛిన్నం ,,యస్త్వేతమేవం ప్రాదేశమాత్రమభివిమానమాత్మానం వైశ్వానరముపాస్తే,, ఇతి త్రైలోక్యశరీరకేప్యుపాసనానుగ్రహాయ,ఉపాసనాప్రదేశసంబన్ధిమాత్రయా పరిచ్ఛిన్నత్వశ్రవణాత్,హృదయకమలస్యాఙ్గుష్ఠమాత్రత్వాచ్చ,ఏతేన,తర్జన్యఙ్గుష్ఠవిస్తారః,ప్రాదేశ,స్తత్పరిమిత ఇత్యయుక్తమితి బోద్ధవ్యం ,కంజం కమలం , రథాఙ్గం చక్రం,దక్షిణబాహుభ్యాం వామాభ్యాం శఙ్ఖగదే బిభ్రతమిత్యర్థః , ఏవంవిధం పురుషం , కేచిద్యోగీశ్వరాః ధారణయా స్మరన్తి ధారణాపూర్వకముపాసత ఇత్యర్థః॥౮॥ ❀ఏతమేవ పురుషం విశినష్టి॥ప్రసన్నవక్త్రమితి॥అనుగ్రహోన్ముఖముఖం-నలినం పద్మం తద్వత్ప్రసన్నే ఆయతే దీర్ఘే ఈక్షణే యస్య - కదమ్బకుసుమస్య కిఞ్జల్కాః కేసరాః తద్వత్పిశఙ్గే వాససీ యస్య - లసన్తి మహారత్నాని యేషు తాని హిరణ్మయాఙ్గదాని యస్య - స్ఫురన్తి మహారత్నాని తన్మయాని కిరీటకుణ్డలాని యస్య తం ❀ఉన్నిద్రం వికసితం , యద్ధృత్పఙ్కజం హృదయకమలం - తస్య కర్ణికైవాలయః స్థానం - తస్మిన్ - యోగీశ్వరైః ఆస్థాపితౌ ధ్యానవిషయీకృతౌ పాదపల్లవౌ యస్య - శ్రీర్లక్ష్మీరేవ లక్ష్మ చిహ్నమస్యాస్తీతి శ్రీలక్ష్మణః - పామాదివిహితమత్వర్థీయో న ప్రత్యయః, తస్యాకృతిగణత్వాత్ - కౌస్తుభరత్నం కన్ధరాయాం యస్య,అత్ర కన్ధరాశబ్దః తదాసన్నవక్షఃపరః,అమ్లానా లక్ష్మీః శోభా యస్యాస్తయా వనమాలయా ఆచితం వ్యాప్తమ్ ❀ ॥ ౯॥౧౦॥ ❀ మేఖలయా కటిసూత్రేణ-మహాధనై [illegible] రఙ్గుళీయకైః - నూపురకఙ్కణాదిభిశ్చ ,విభూషితం విశేషణాలంకృతం - స్నిగ్ధత్వాదివిశిష్టైః కున్తలైర్విరోచమానేన ఆననేన యో హాసః - తేన పేశలం సున్దరమ్ ❀ ॥ ౧౧ ॥ ❀అదీనముదారం ,యల్లీలాహసితం - తేనయుక్తం - యదీక్షణం - తేన-ఉల్లసన్తో యే భ్రూభఙ్గాః భ్రూవిక్షేపాః - తైస్సంసూచితో భూర్యనుగ్రహో యేన తం - చిన్తామయం చి-

---

పురుషం వసన్తమ్॥ చతుర్భుజం కఞ్జరథాఙ్గశఙ్ఖగదాధరం ధారణయా స్మరన్తి॥౮॥ ప్రసన్నవక్త్రం నలినాయతేక్షణం కదమ్బకిఞ్జల్కపిశఙ్గవాససమ్ ॥ లసన్మహారత్నహిరణ్మయాఙ్గదం స్ఫురన్మహారత్నకిరీటకుణ్డలమ్ ॥ ఉన్నిద్రహృత్పఙ్కజకర్ణికాలయే యోగేశ్వరాస్థాపితపాదపల్లవమ్ । శ్రీలక్ష్మణం కౌస్తుభరత్నకన్ధరమ్ అమ్లానలక్ష్మ్యా వనమాలయాచితమ్ ॥ ౧౦ ॥ విభూషితం మేఖలయాఙ్గుళీయకైర్మహాధనైర్నూపురకఙ్కణాదిభిః । స్నిగ్ధామలాకుఞ్చితనీలకున్తలైర్విరోచమానాననహాసపేశలమ్ ॥౧౧॥ అదీనలీలాహసితేక్షణోల్లసద్భ్రూభఙ్గసంసూచితభూర్యనుగ్రహమ్। ఈక్షేత చిన్తామయమేనమీశ్వరం యావన్మనో ధారణయావతిష్ఠతే॥ ౧౨ ॥ ఏకైకశోఽఙ్గాని ధియానుభావయేత్పాదాదియావద్ధసితం గదాభృతః ।జితం జితం స్థానమపోహ్య ధారయేత్పరం పరం శుధ్యతి ధీర్యథా యథా ॥ ౧౩ ॥ యావన్న జాయేత పరావరేఽస్మిన్విశ్వేశ్వరే ద్రష్టరి భక్తియోగః। తావత్స్థవీయః పురుషస్య రూపం క్రియావసానే ప్రయతః స్మరేత ॥ ౧౪ ॥ స్థిరం సుఖం

న్తావిషయం - చిన్తాప్రచురమీక్షేతేతి క్రియావిశేషణం వా ఏవంవిధమీశ్వరం - యావద్ధారణయా మనోఽవతిష్ఠతే-తావదీక్షేత ఉపాసీతేత్యర్థః ❀॥ ౧౨॥ ❀యుగపత్కృత్స్నశుభాశ్రయగోచరధ్యానాశక్తస్య తదుపాయభూతం ఉక్తరూపస్యైవ ధ్యానక్రమవిశేషమాహ॥ఏకైకశ ఇతి ॥ గదాభృతః పరమాత్మనః - పాదాదిపాదప్రభృతి - యావద్ధసితం మన్దస్మితావధి - అఙ్గాని,ఏకైకశః ప్రత్యేకం - ధియా అనుభావయేత్,చిన్తయేత్,జితం జితం - భావనయా స్ఫురితం - ప్రతిష్ఠితమితి యావత్ - స్థానం పాదగుల్ఫాద్యవయవ - మపోహ్య త్యక్త్వా - విశేషాకారేణేతి భావః - సామాన్యాకారేణ కృత్స్నశుభాశ్రయగోచరజ్ఞానస్యాపేక్షితత్వాత్ - పరం పరం , జఙ్ఘాజాన్వాదిస్థానం - ధీర్యథా శుధ్యతి ప్రసీదతి - అనాకులీభవతి తథా ధారయేత్ ❀ ॥ ౧౩ ॥ కృత్స్నశుభాశ్రయగోచరభక్తియోగోత్పత్తేః పూర్వ - మిదమవయవశో విభావనం - యత్నేన కర్తవ్యం - ఉత్పన్నాయాం తు భక్తౌ హానాయోగాత్ - అతస్తత్పూర్వం యత్నేన ధ్యేయమవయవశ ఇత్యాహ॥యావదితి॥ పరావరే బ్రహ్మాదయోఽవరే యస్మాత్స పరావరస్తస్మిన్ - విశ్వనియన్తరి సర్వజ్ఞే - అస్మిన్ ఉక్తవిగ్రహవిశిష్టపురుషే - భక్తియోగః - విశేషాకారేణ కృత్స్నశుభాశ్రయగోచరః ప్రీతిపూర్వకోఽవిచ్ఛిన్నో ధ్యానయోగః - యావన్న జాయేత నోత్పద్యేత - తావత్ - క్రియావసానే ఆవశ్యకానుష్ఠానాన్తే - పురుషస్య - ప్రాదేశమాత్రం పురుషమిత్యుక్తస్య పురుషస్య - స్థవిష్ఠం రూపం దివ్యాత్మస్వరూపాపేక్షయా స్థవిష్ఠం విగ్రహం - ప్రయతస్సమాహితః - అవయవశః స్మరేదిత్యర్థః - స్థవిష్ఠం రూపం వైరాజస్య పూర్వోక్తం రూపమితి తు మన్దం - రూపాన్తరోపాసనాయాః ఏతద్విగ్రహోపాసనాఽనుపయుక్తత్వాత్ ❀ ॥౧౪॥ ❀ఏవమేకైకమవయవం శిక్షయిత్వా పశ్చాదేకైకాఙ్గధ్యానపూర్వకం

కృత్స్నోఽధ్యాయార్థః ఉక్తః - అథేదృశోపాసనానిష్ఠస్య దేహత్యాగప్రకారం వక్ష్యన్ - స్వాత్మనః పరమాత్మని సమర్పణ
ప్రకారమాహ ॥ స్థిరమితి ॥ యతిః యోగీ - యదా పరిపూర్ణభక్తియోగసంపాదకశరీరావస్థితిహేతుభూతప్రారబ్ధావసాన
కాలే - అఙ్గ హే రాజన్ - ఇమం లోకం ప్రాకృతం లోకం - జిహాసుః త్యక్తుమిచ్ఛుః - భవతి - తదా గఙ్గాతీరోత్తరాయ
ణాదిదేశకాలాదిషు - మనో న సజ్జేత్ - సక్తం న కుర్యాత్ - కిం తు జితాసుః జితప్రాణః - స్థిరం నిష్కమ్ప్యదేశస్థం, సు
ఖం మృదు - ఆసనమాస్థితః - మనసా ప్రాణాన్ ఇన్ద్రియాణి - నియచ్ఛేత్ అనన్యపరాణి కుర్యాత్ ॥ ౧౫ ॥ స్వ
బుద్ధ్యా నిశ్చయాత్మికయా బుద్ధ్యా - అమలయా భగవదుపాసనేన నిర్ధూతమలయా - మనః నియమ్య బుద్ధివ్యాపారమాత్రరతం
కృత్వా - ఏతాం బుద్ధిం - క్షేత్రజ్ఞే జీవే నినయేత్ నియచ్ఛేత్ - తం క్షేత్రజ్ఞం, ఆత్మని పరమాత్మని । అవరుధ్య సమర్ప్య ।
లబ్ధోపశాన్తిః ప్రాప్తనిర్వృతిస్సన్ । కృత్యాద్విరమేత్ ॥ అన్తకాలే పరమాత్మని స్వాత్మసమర్పణావధి - కర్మ - న త్యా
జ్యమితి - కృత్యాద్విరమేదిత్యనేనావగమ్యతే, "ఆ ప్రయాణాత్తత్రాపి హి దృష్ట" మితి న్యాయేనోపాసనాయా ఆ ప్రయా
ణాదనువర్తనీయత్వేన తన్నిష్పాదకకృత్యస్యాప్యా ప్రయాణాదనువర్తనీయత్వాత్ - న హి ముముక్షోః కృత్యవిరతిర్విధే
యా - స్వత ఏవ విరతేః - అత్ర యద్యపి "యదా జిహాసురిమమఙ్గ లోక" మిత్యనేన యోగినాం స్వచ్ఛన్దమరణానాం కృత్యమే
వ ప్రతీయతే - తథాపి "తస్య తావదేవ చిరం యావన్న విమోక్ష్యేఽథ సంపత్స్య" ఇతి కృత్స్నయోగశరీరారమ్భ
కప్రారబ్ధావసాన ఏవ పరమాత్మసంపత్తిశ్రవణాన్న తేషామిదం కృత్యమ్, న చ ముముక్షోరనవహితకరణత్వేనాశక్త
త్వాన్న సజ్జేన్నియచ్ఛేద్విరమేదిత్యాదివిధివిషయత్వాఽనుపపత్త్యా స్వచ్ఛన్దమరణకృత్యమేవేదమితి వక్తుం యుక్తం,
యోగప్రభావాతిశయేన కరణానాం స్వాయత్తత్వాత్ - యే చ యోగమాహాత్మ్యాదపి నష్ట ఏవ ప్రారబ్ధే మ్రియన్తే
తేషాం పునస్సంసార ఏవ - అత ఏవ భీష్మాదీనాముత్తరాయణాదికాలప్రతీక్షా - ప్రారబ్ధస్యావినష్టత్వాత్ - అతో య

చాసనమాస్థితో యతిర్యదాజహాసురిమమఙ్గలోకమ్ । కాలే చ దేశే చ మనో న సజ్జయేత్ప్రాణాన్నియచ్ఛేన్మన
సా జితాసుః ॥ ౧౫ ॥ మనస్స్వబుద్ధ్యాఽమలయా నియమ్య క్షేత్రజ్ఞ ఏతాం నినయేత్తమాత్మని । ఆత్మానమా
త్మన్యవరుధ్య ధీరో లబ్ధోపశాన్తిర్విరమేత కృత్యాత్ ॥ ౧౬ ॥ న యత్ర కాలోఽనిమిషాం ప్రభుః పరః కుతో
ను దేవా జగతాం య ఈశిరే । న యత్ర సత్త్వం న రజస్తమశ్చ న వై వికారో న మహాన్ ప్రధానః ॥ ౧౭ ॥ పరం పదం
వైష్ణవమామనన్తి తద్యన్నేతి నేతీత్యతదుత్సిసృక్షవః । విసృజ్య దౌరాత్మ్యమనన్యసౌహృదా హృదోపగూ
హ్యార్హపదం పదే పదే ॥ ౧౮ ॥ ఇత్థం మునిస్తూపరమేద్వ్యవస్థితో విజ్ఞానదృగ్వీర్యసురన్ధితాశయః । స్వపార్ష్ణినా

దేత్యస్య ప్రారబ్ధావసాన ఇత్యుక్త ఏవార్థస్సాధుః ॥ ౧౬ ॥ అస్య ప్రాప్యం పరమాత్మస్వరూపం వక్ష్యన్ - తస్మిన్
స్వాత్మసమర్పణావధి కర్మ న త్యాజ్యమిత్యాహ ॥ న యత్రేతి ॥ యత్ర వైష్ణవే పదే - కాలో న - ప్రభుః - కిమపి కర్తుం న సమర్థః - అత
ఏవ దేవా న ప్రభవ ఇత్యాహ ॥ అనిమిషాం బ్రహ్మాదిదేవానాం - పరః ప్రభుః కాలో - యత్ర - న ప్రభుః - తత్ర - కుతో ను దేవాః ప్రభవ
స్స్యుః - దేవనియామ్యానాం జగతాం ప్రాణినాం కా వార్తేత్యాహ ॥ జగతామితి ॥ జగతాం ప్రాణినాం - యే - ఈశిరే జగన్తి
యే న్యయమయన్ - దేవాః - తే - కుతో ను ప్రభవః - తన్నియామ్యానాం జగతాం త్వప్రభుత్వం కైముత్యన్యాయసిద్ధమిత్యర్థః - స
ర్వైరనియామ్యం సర్వనియన్తృ ఇత్యర్థః - కిఞ్చ యత్ర పదే - ప్రధానం - తద్గుణాస్సత్త్వాదయః - ప్రధానకార్యభూతాః మహదాద
హంకారాదయశ్చ - స్వకీయకార్యజననక్షమా న భవన్తి ॥ ౧౭ ॥ యత్ విష్ణోస్సంబన్ధి పరం సర్వోత్కృష్టం - పదం ప్రా
ప్యం స్వరూపం - పద్యతే గమ్యత ఇతి హి వ్యుత్పత్తిః - ఆమనన్తి వేదాన్తా ఇతి శేషః - కిం కర్తుమిచ్ఛవ ఆమనన్తి - యత్ - యస్మిన్ - అ
తత్ - నేతి నేతీతి - ఉత్సిసృక్షవః - తద్వ్యతిరిక్తముత్స్రష్టుమిచ్ఛవః వ్యావర్తయితుమిచ్ఛవః - అబ్రహ్మాత్మకం స్వతన్త్రం వస్తు
నేతి నేతి బాధయన్తః - కాలాదిభిరనియామ్యం కాలాదీనాం చ నియన్తృ - సత్త్వాదికార్యాస్పృష్టం చ - వైష్ణవం - ప్రాప్యం
స్వరూపం - వేదాన్తా ఆమనన్తి దౌరాత్మ్యం రాగాద్యుపహతచిత్తత్వం - విసృజ్య త్యక్త్వా - తదర్హపదం అర్హస్య ఆరాధనీయ
స్య భగవతః పదం - అనన్యసౌహృదా - అనన్యసౌహృదయ్యేన - హృదయస్య హృదా దేశః - యద్వా - అనన్యసౌహృదా వేదా
న్తా ఆమనన్తీతి పూర్వేణాన్వయః అనన్యతాత్పర్యకా ఇత్యర్థః - హృదా హృదయేన - ఉపగూహ్య పదే పదే క్షణే క్షణే ఆశ్లిష్య -
కృత్యాద్విరమేత - తదా కృతకృత్యో భవేదితి పూర్వేణాన్వయః ॥ ౧౮ ॥ అథ దేహాదుత్క్రాన్తిప్రకారమాహ ॥ ఇత్థమి
తి ॥ మునిః - ఇత్థం తూపరమేత్ - దేహాదితి శేషః - తుశబ్దః కృత్యాద్విరతేర్దేహాదుపరామస్య వైషమ్యద్యోతకః - ఇత్థం వక్ష్యమాణ
ప్రకారేణ - ఏతదేవోపపాదయతి ॥ విజ్ఞానేతి ॥ సర్వం బ్రహ్మాత్మకమితి వ్యవస్థితమతిః - విజ్ఞానం భగవదుపాసనాత్మకం జ్ఞానం -

తదేవదృక్-దర్శనాత్మకం-సాక్షాత్కారతాపన్నం-ప్రత్యక్షతాపన్నమిత్యర్థః-తాదృశస్యజ్ఞానస్యయద్వీర్యం సామర్థ్యం తేనసురన్ధితః హింసితః నిశ్శేషనివృత్తః-ఆశయోవాసనా-యస్యతథోక్తః- యోగీ-స్వపార్ష్ణినాస్వపాదమూలేన-గుదంమూలాధార-మాపీడ్యనిరుధ్య - తతఆపీడానన్తరం- అనిలంప్రాణం-షట్సునాభ్యాదిషువక్ష్యమాణేషుస్థానేషు-ఉన్నమయేత్-జితః క్లమోయేననివృత్తశ్రమఇత్యర్థః ॥౧౯॥ నాభ్యాం మణిపూరకే-స్థితం-ప్రాణం హృదిఅనాహతాఖ్యేహృదయకమలే-అధిరోప్య-తస్మాత్ హృదః-ఉదానగత్యాఉదానస్యఉదానవాయోర్గత్యాసంచారప్రకారేణ-ఉరసికణ్ఠాదధోదేశస్థితే విశుద్ధచక్రే-తంప్రాణం నయేత తత-ఉరసః ధియా-అనుసంధాయస్వగన్తవ్యమనుసన్ధాయ-మనస్వీయతచిత్తః- స్వతాలుమూలంస్వజిహ్వాగ్రమూలం-పూర్వచక్రస్యైవఅగ్రభాగం-శనకైః స్తతోబహుభాగమనసంభవాచ్ఛనకైరిత్యుక్తం - నయేతప్రాపయేత్ ॥౨౦॥ తస్మాదితి॥తస్మాత్ స్వతాలుమూలాత్-భ్రువోరన్తరంభ్రూమధ్యస్థాజ్ఞాచక్రం-ప్రతి-ఉన్నయేతఊర్ధ్వంనయేత-కథంభూతః-నిరుద్ధసప్తాయతనో నిరుద్ధానిసప్తాయతనానిశ్రోత్రద్వయాక్షిద్వయనాసారన్ధ్రద్వయస్వరూపాణిస్థానానియేనసః - విషయాన్తరనిరపేక్షః-భ్రూమధ్యేముహూర్తార్ధం స్థిత్వా - అకుణ్ఠదృష్టిః స్వగన్తవ్యవిషయాప్రతిహతజ్ఞానసంపన్నః - పదంపరమాత్మానం-ప్రాప్తః అనుసందధత్-మూర్ధన్మూర్ధానం ‹‹సుపాంసులుక్›› గితిసుపోలుక్-నిర్భిద్య‹‹శీర్షకపాలంభిత్త్వా›› తిశ్రుతిస్మారితా-విసృజేత్ స్థూలదేహమితి శేషః ॥౨౧॥ అథముముక్షోర్గన్తవ్యమర్చిరాదిమార్గం వక్ష్యన్-తస్యముముక్షోర్ధూమాదిమార్గస్యహేయత్వజ్ఞాపనాయధూమాదిమార్గేణగతానాంగన్తవ్యలోకానాహ‹‹యదీతి॥ఏతేసృతీతేనృపవేదగీతే››ఇతిమార్గద్వయస్యవక్ష్యమాణత్వాత్- అస్మిన్న అధ్యాయేధూమాదిమార్గవిషయగ్రన్థాన్తరాభావాచ్చ ‹‹తాసాంమూర్ధానమభినిస్సృతైకాతయోర్ధ్వమాయన్నమృతత్వమేతివిష్వఙ్ఙన్యాఉత్క్రమణేభవన్తీతిశ్రుతేః›› మూర్ధ్నానిష్క్రాన్తస్యార్వాచీనలోకగత్యనుపపత్తేశ్చ - యదీత్యాదిశ్లోకద్వయంధూమాదిమార్గగ

ఽఽపద్యగుదంతతోఽనిలంస్థానేషుషట్సున్నమయేజ్జితక్లమః॥౧౯॥ నాభ్యాం స్థితంహృద్యధిరోప్యతస్మాదు
దానగత్యోరసితంనయేన్మునిః ॥ తతోనుసన్ధాయధియామనస్వీస్వతాలుమూలంశనకైర్నయేత ॥ ౨౦ ॥ త
స్మాద్భ్రువోరన్తరమున్నయేతనిరుద్ధసప్తాయతనోఽనపేక్షః । స్థిత్వాముహూర్తార్ధమకుణ్ఠదృష్టిర్నిర్భిద్య
మూర్ధన్విసృజేత్పరంగతః ॥ ౨౧ ॥ యదిప్రయాస్యన్నృపపారమేష్ఠ్యం వైహాయసానాముతయద్విహా

తానాంగన్తవ్యలోకప్రదర్శనపరమేవ‹‹నను›› యదాసర్వేప్రముచ్యన్తేకామాయేఽస్యహృదిశ్రితాః। అథమర్త్యోఽమృతోభవత్యత్రబ్రహ్మసమశ్నుతే‹‹ఇతిసద్యోముక్తిరేకాప్రతీయతే›› తేఽర్చిషమభిసంభవన్త్యర్చిషోఽహరహ్న ‹‹ఇత్యాదినాక్రమముక్తిరన్యాప్రతీయతే-అత్రాపి›› విసృజేత్పరంగత‹‹ఇతిసద్యోముక్తిః›› వైశ్వానరంయాతి›› తిక్రమముక్తిశ్చప్రతీయతే-అతఃక్రమముక్తిసద్యోముక్తిరూపమార్గద్వయస్యైవ ‹‹ఏతేసృతీతే›› [illegible]త్వా-న్న - ధూమాదిమార్గగతగన్తవ్యప్రదర్శనపర-మిదంశ్లోకద్వయమితిచే-దుచ్యతే॥ సద్యోముక్తిస్తావదప్రామాణికైవ‹‹యేచేమేఽరణ్యేశ్రద్ధాంతప ఇత్యుపాసతేతేఽర్చిషమభిసంభవన్తి›› త్యాది ‹‹సఏనాన్బ్రహ్మగమయతి›› త్యన్తేన-బ్రహ్మోపాసీనానామర్చిరాదిగతానామేవబ్రహ్మప్రాప్త్యవగమాత్ ‹‹వికల్పోఽవిశిష్టఫలత్వా›› దితిన్యాయేన-సర్వబ్రహ్మవిద్యానామేకఫలత్వేనార్చిరాదిగతేస్సర్వబ్రహ్మవిద్యానిష్ఠానాంసమత్వా-చ్ఛాస్త్రప్రతిపాద్యాయాస్సద్యోముక్తేరభావాత్-అథబ్రహ్మణస్సర్వగతత్వాన్న తత్ప్రాప్తయేదేశాన్తరగమనాపేక్షేతి-చే- త్తర్హి బ్రహ్మణోనిత్యత్వాత్సర్వదాతత్ప్రాప్తిః కింనస్యా- దథ-కాలవిశేషఏవ నిశ్శేషావిద్యానివృత్తిరితిమన్యసే - ఏవందేశవిశేషఏవనిశ్శేషావిద్యానివృత్తిరితివిభావ్యతామ్‹‹అత్రబ్రహ్మసమశ్నుతేనతస్యప్రాణాఉత్క్రామన్తిబ్రహ్మైవసన్బ్రహ్మాప్యేతి›› త్యాదేః కోఽర్థఇతిచే-దుచ్యతే-అత్రాస్మిన్లోకే-ఉపాసనాదశాయాం, [illegible]-తస్యబ్రహ్మవిదః ప్రాణాః-నోత్క్రామన్తి-తంవిహాయనగచ్ఛన్తి-కింతూపాసనాఫలభూతబ్రహ్మప్రాప్తయేతదధిష్ఠితలోకాన్తరగమనాయసహైవతిష్ఠన్తీత్యర్థః-ఇతి‹‹ అతోధూమాదిగతానాంగన్తవ్యప్రదర్శనపరమిదంశ్లోకద్వయమ్›› హేనృప - పారమేష్ఠ్యంచతుర్ముఖలోకం,వైహాయసానాంఖచరాణాంసిద్ధానాం- యద్విహారస్థానం,కీదృశం-అష్టాధిపత్యంఅణిమాద్యష్టైశ్వర్యసంపన్నం యది-ప్రయాస్యన్గమిష్యన్, భవతి,తదా-గుణసంనివాయేమరణే,మనసా,ఇన్ద్రియైశ్చసహైవగచ్ఛేత్-స్థూలదేహస్యైవభస్మీభావా- త్సూక్ష్మదేహేనైవగచ్ఛతీత్యర్థః - అర్వాచీనలోకాన్గచ్ఛతాంభూతసూక్ష్మేన్ద్రియాత్మకలిఙ్గశరీరేణైవసహగమనం ‹‹బ్రహ్మప్రేప్సుస్తు,కంచిద్దూరంగచ్ఛతోమధ్యేవిశ్లేష

ఇతి విశేషః ॥౨౨॥ యోగీశ్వరాణామితి। యోగీశ్వరాణాం భగవద్భక్తివ్యతిరిక్తయోగనిష్ఠానాం, మద్బ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రజీవోపాసకానాం, త్రిలోక్యాః అన్తః, బహిః జనలోకాదిషు - పవనాన్తరాత్మనా, పవనస్యాన్తరాత్మా పవనాన్తరాత్మా, తేన, వాయుభూతసూక్ష్మదేహేన - గతిమాహురిత్యర్థః - యద్వా, వాయుమనుప్రవిశ్య గచ్ఛతీతి వాయుతుల్యవేగో వా గచ్ఛతీత్యాహురిత్యర్థః - భగవద్భక్తియోగనిష్ఠవ్యతిరిక్తానాం గతిరితరైర్న లభ్యత ఇత్యాహ ॥ నేతి ,, విద్యా - శాస్త్రజన్యం జ్ఞానం, తపః కర్మ, యోగః - యోగో యమనియమాదిః - సమాధిః అబ్రహ్మాత్మకస్వాత్మస్వరూపానుసన్ధానం, ఏతాన్భజన్తి - యే - తేషాం యోగీశ్వరాణాం - తాం గతిం బ్రహ్మణ్డాన్తర్గతాపేక్షితలోకగతిం - కర్మభిరభిసంహితఫలైః కర్మభిః - న ప్రాప్నువన్తి - కేవలకర్మిభ్యోఽధికో యోగీ - కేవలయోగిభ్యోఽధికో భగవదుపాసక - ఇత్యభిప్రాయః ,, యద్వా ,, భగవద్భక్తానాం గతిః కర్మభిర్నావాప్యత ఇత్యాహ ॥ యోగీశ్వరాణామితి ॥ భగవద్భక్తియోగనిష్ఠానామిత్యర్థః - త్రిలోక్యాః త్రిలోకాన్తర్భూతచతుర్దశభువనాత్మకాణ్డకోశాత్, బహిః - సమాధిః పరమాత్మోపాసనమితి భేదః - ఏవం హేయత్వేన ధూమాదిమార్గగతిరుక్తా ॥౨౩॥ అథ ముముక్షోరర్చిరాదిమార్గమాహ ॥ వైశ్వానరం యాతీతి ,, ఛాన్దోగ్యే ,, తద్యథా పుష్కరపలాశ ఆపో న శ్లిష్యన్త ఏవమేవంవిది పాపం కర్మ న శ్లిష్యత ,, ఇత్యుపక్రమ్య - బ్రహ్మవిద్యాముపదిశ్యామ్నాతః ,, అథ యదు చాస్మిఞ్ఛవ్యం కుర్వన్తి యది చ నార్చిషమేవాభిసంభవన్త్యర్చిషోఽహరహ్న ఆపూర్యమాణపక్షమాపూర్యమాణపక్షాద్యాన్షడుదఙ్ఙేతి మాసాంస్తాన్మాసేభ్యః సంవత్సరం సంవత్సరాదాదిత్యమాదిత్యాచ్చన్ద్రమసం చన్ద్రమసో విద్యుతం తత్పురుషోఽమానవః స ఏనాన్బ్రహ్మ గమయత్యేష దేవపథో బ్రహ్మపథ ఏతేన ప్రతిపద్యమానా ఇమం మానవమావర్తం నావర్తన్తే ,, ఇత్యామ్నాతా శ్రుతిః ,, స వై పునర్నేహ విషజ్జతేఙ్గ ఇత్యన్తేనాభిమతా - అత్రానుక్తా అహరాదిప్రవేశస్త్వర్థసిద్ధో వేదితవ్యః - శీర్షకపాలప్రభేదనానన్తరమేవ వైశ్వానరప్రాప్త్యసంభవాత్ - శ్రుతావపి - వరుణేన్ద్రప్రజాపత్యాదయోఽన్యత్ర శ్రు

రమ్। అష్టాధిపత్యం గుణసన్నివాయే సహైవ గచ్ఛేన్మనసేన్ద్రియైశ్చ ॥౨౨॥ యోగీశ్వరాణాం గతిమాహురన్త
ర్బహిస్త్రిలోక్యాః పవనాన్తరాత్మనామ్। న కర్మభిస్తాం గతిమాప్నువన్తి విద్యాతపోయోగసమాధిభాజామ్ ॥
వైశ్వానరం యాతి విహాయసా గతః సుషుమ్నయా బ్రహ్మపథేన శోచిషా। విధూతకల్కోఽథ హరేరుదస్తా
త్ప్రయాతి చక్రం నృప శైంశుమారమ్ ॥౨౪॥ తద్విశ్వనాభిం త్వతివర్త్య విష్ణోరణీయసా విరజేనాత్మనైకః।

తా అర్థసిద్ధా ఇతి వేదితవ్యమ్ ,, బ్రహ్మపథేనేతి - సుషుమ్నా విశేషణం - బ్రహ్మప్రాప్తేః మార్గభూతయా - శోచిషా ప్రకాశమానయా - సుషుమ్నయా సుషుమ్నాఖ్యనాడ్యా - దేహాన్నిర్గతః, శోచిషేత్యనేన ,, తేన ప్రద్యోతేనైష ఆత్మా నిష్క్రామతీ ,, తి శ్రుత్యుక్తసుషుమ్నాసంబన్ధిహృదయకమలాగ్రస్య ప్రకాశనం స్మారితం ,, తదోకోఽగ్రజ్వలనం తత్ప్రకాశితద్వారో విద్యాసామర్థ్యాత్తచ్ఛేషగత్యనుస్మృతియోగాచ్చ హార్దానుగృహీతశ్శతాధికయే ,, తి సూత్రకారః ,, తదోకః తస్య బ్రహ్మప్రేప్సోః జీవస్య స్థానభూతం - యత్ హృదయకమలం - తస్యాగ్రం సుషుమ్నాఖ్యనాడీద్వారం - తస్య జ్వలనం ప్రకాశనం భవతి, అయం జీవః హార్దానుగృహీతః - హృదయకమలస్థపరమాత్మానుగృహీతః - తేన పరమాత్మనా ప్రకాశితసుషుమ్నాద్వారో విద్యాయాః బ్రహ్మవిద్యాయాః - సామర్థ్యాత్, బ్రహ్మవిద్యాఙ్గభూతార్చిరాదిగతిస్మృతియోగాచ్చ, శతాధికయా సుషుమ్నయా గచ్ఛతీతి సూత్రార్థః - ఏవంభూతసుషుమ్నయా గతః - విహాయసా శీర్షకపాలబహిఃస్థాకాశేన - వైశ్వానరం అర్చిశ్శబ్దవాచ్యమగ్నిమాతివాహికం దైవతం - యాతి ॥ అర్చిర్జ్యోతిరహశ్శుక్లః షణ్మాసా ఉత్తరాయణమ్। అర్చిషమభిసంభవన్తీత్యనేనైకార్థ్యాత్ - అస్యైవ మోక్షమార్గత్వం సూచయతి - విధూతకల్క ఇతి ,, పుణ్యపాపే విధూయ నిరఞ్జనః పరమం సామ్యముపైతి ,, అశ్వ ఇవ రోమాణి విధూయ పాపం చన్ద్ర ఇవ రాహోర్ముఖాత్ప్రముచ్య ధూత్వా శరీరం, మితి హి శ్రూయతే, న హి ధూమాదిమార్గగతానాం పుణ్యపాపప్రహాణం శ్రూయతే, విధూతకల్కః నివృత్తపుణ్యపాపః, అత్రాహరాదిప్రవేశో వేదితవ్యః, హరేః ఆదిత్యస్య, ఉదస్తాదుపరిష్టాత్, స్థితం, శైంశుమారం చక్రం - ప్రయాతి - హే నృప - శైంశుమారచక్రస్వరూపం తు పఞ్చమే వక్ష్యతే ॥౨౪॥ విశ్వనాభిం విశ్వస్య గ్రహతారకనక్షత్రాదేః కృత్స్నస్యాశ్రయభూతం విష్ణోః స్థానమితి శేషః - విరజేన ప్రణష్టపుణ్యపాపేన - అణీయసా సూక్ష్మతరేణ, ఆత్మనా లిఙ్గశరీరేణ - ఏకః అసహాయః - నమస్కృతం బ్రహ్మవిదాం - బ్రహ్మవిద్భిః నమస్కృతం, ఇదం శింశుమారచక్రవిశేషణం - తదతివర్త్యేత్యన్వయః, అనేన చన్ద్రప్రాప్తిరపి సిద్ధా - తత్ప్రాప్య వ్యవహితశ్శింశుమారః - యత్ యత్ర కల్పాయుషః విబుధాః కల్పాన్తాయుషో విబుధాః దేవాః - రమన్తే, తం జనలోకం

ముపైతి ప్రయాతి ॥౨౫॥ అదః అధస్తాత్ స్థితస్య, అనన్తస్య ముఖానలేన - అనన్తరప్రళయే శేషముఖోద్భూతరుద్రగణఫాలానలేన - దన్దహ్యమానమితి మస్తకస్థాయీహామృత్యురిత్యాసత్త్యభిప్రాయో వర్తమానవన్నిర్దేశః, నిరీక్ష్య త్రికాలజ్ఞానవత్త్వాదపరోక్షం దృష్ట్వేత్యర్థః - జనలోకే స్థిత్వా - కల్పాన్తే, తత ఉపైతీత్యయమర్థోఽనుపపన్నః - పుణ్యాపాపనిర్ధానవస్యోక్తత్వేన తత్రావస్థితిహేతుభూతకర్మాభావాత్ - తేషు లోకేషు స్థిత్యయోగాత్ - అతో దోషం దృష్ట్వా - ద్వైపరార్ధ్యం ద్విపరార్ధస్థాయి, సిద్ధేశ్వరైః జుష్టాని ధిష్ణ్యాని విమానాని యస్మిన్ - తత్, శ్రేష్ఠం పారమేష్ఠ్యం చతుర్ముఖసంబన్ధిస్థానం - యాతి నిర్యాతీత్యర్థః, వరుణేన్ద్రాదిప్రాప్తిస్త్వర్థసిద్ధా ॥౨౬॥ చతుర్ముఖలోకస్య స్వర్గాద్యపేక్షయా చిరకాలస్థాయిత్వమభిప్రయన్నాహ ॥ నయత్రేతి ॥ యత్రేత్యస్య తత్ర దురన్తదుఃఖప్రభవానుదర్శనాదిత్యుపరితనేనాన్వయః, ఆర్తిః దుఃఖం - ఉద్వేగో మనఃక్షోభః - భయం ఆగామిదుఃఖదర్శనజం జ్ఞానం, కుతశ్చేదిత్యస్య భయమిత్యనేనాన్వయః - కుతశ్చిత్ శీతాతపవాతవర్షాదిభ్యః - ఏవంవిధేపి చతుర్ముఖలోకే - బ్రహ్మవిదాం నిర్వేదమాహ ॥ యచ్చిత్తత ఇతి ॥ యత్ - యస్మాదిత్యర్థః - అనిదంవిదాం ఇదంశబ్దవాచ్యపరిదృశ్యమానప్రపఞ్చవిలక్షణపరబ్రహ్మవిదాం - క్రియయా కర్మణా - హేతుభూతేన - దురన్తదుఃఖప్రభవానుదర్శనాత్ - దురన్తమపారం యద్దుఃఖం - తస్య ప్రభవః - ప్రభవత్యస్మాదితి ప్రభవః, దుఃఖహేతుభూతస్సంసారః, తస్యానుదర్శనం ఉత్ప్రేక్షణం తస్మాత్ - చిత్తతః చిత్తేన, అదః, దురన్తదుఃఖమితి - యత్ - చతుర్ముఖలోకేపి బ్రహ్మవిద్భిః కర్మహేతుకం దురన్తదుఃఖం చిత్తేనానుమీయత ఇతి య - త్తత ఏవ హేతోర్విశేషం ప్రతిపద్యేత్యుత్తరత్రాన్వయః - అర్థాన్తరపరత్వమనుపపన్నం - అధ్యాహారబాహుళ్యాత్ - యస్య హిరణ్యగర్భస్య, చిత్తతః ఉపాసనాత్ - అదః - తస్య స్థానం - ఉపాసకైర్లభ్యత ఇతి శేషః - ఇతి, యదా యోజనా - తదా ఉపాసకైర్లభ్యత ఇత్యధ్యాహార్యం, అనిదంవిదాం హిరణ్యగర్భోపాసనరహితానాం - దురన్తదుఃఖప్రభవానుదర్శనాత్ - తదుపాసకానామేవ దుఃఖనివృత్తిస్థానం బ్రహ్మలోకాఖ్యం లభ్యత ఇ

నమస్కృతం బ్రహ్మవిదాముపైతి కల్పాయుషో యద్విబుధా రమన్తే ॥౨౫॥ అథో అనన్తస్య ముఖానలేన
దన్దహ్యమానం స నిరీక్ష్య విశ్వమ్ । నిర్యాతి సిద్ధేశ్వరజుష్టధిష్ణ్యం యద్ద్వైపరార్ధ్యం తదు పారమేష్ఠ్యమ్ ॥౨౬॥
న యత్ర శోకో న జరా న మృత్యుర్నార్తిర్న చోద్వేగ భయం కుతశ్చిత్ । యచ్చిత్తతోఽదః క్రియయాఽనిదంవి
దాం దురన్తదుఃఖప్రభవానుదర్శనాత్ ॥౨౭॥ తతో విశేషం ప్రతిపద్య నిర్భయస్తేనాత్మనాఽపోఽనలమూ
ర్తిరత్వరన్ । జ్యోతిర్మయో వాయుముపేత్య కాలే వాయ్వాత్మనా ఖం బృహదాత్మలిఙ్గమ్ ॥౨౮॥ ఘ్రాణేన గ

తి నోపపద్యతే - హిరణ్యగర్భస్థానస్యాపి దుఃఖనివృత్తిహేతుత్వాభావాత్ - చతుర్ముఖలోకం గతస్య రాజ్ఞః పునర్భవమార్గస్య ప్రతిదినం స్వీయశవభక్షణం ప్రసిద్ధం ఆవృత్తేర్దర్శనాచ్చ,, నను - బ్రహ్మలోకస్థయోగినాం న పునరావృత్తిదుఃఖభయం - తత్ర మోక్ష్యమాణత్వనిశ్చయా - దితి చేన్న - భూతలస్థయోగినామపి మోక్ష్యమాణత్వనిశ్చయాన్న పునరావృత్తిభయమితి ముముక్షూణాం మహీతలచతుర్ముఖలోకయోః కో విశేషః,, ఆబ్రహ్మభువనాల్లోకాః పునరావర్తినోఽర్జున ,, ఇతి హి స్మర్యతే, తచ్చ ద్వైపరార్ధ్యమిత్యనేన సూచితం, అతో యథోక్త ఏవార్థః ॥౨౭॥ తతః విశేషం పృథివీమయమణ్డకటాహం - ప్రతిపద్య వ్యాప్యేత్యర్థః, అనేన,, పృథివీమణ్డం భినత్తీ ,, తి శ్రుతిర్వ్యాఖ్యాతా - విశేషశబ్దః పృథివీవాచకః,, మహదాద్యా విశేషాన్తా ఇతి ప్రయోగాత్ - అత్రాపి,, విశేషస్తు వికుర్వాణాదమ్భసో గన్ధవానభూ,, దితి వక్ష్యమాణత్వాచ్చ - విశేషం ప్రతిపద్య నిర్యాతీత్యనుషఙ్గః, యద్వా, ఉత్తరత్ర ఉపైతీత్యనేనాన్వయః - తేనాత్మనా స్వరూపేణోపలక్షితః, ఆపః ఆవరణజలం - ప్రతిపద్యేత్యన్వయః, ఆవరణాగ్నివ్యాప్తిమాహ ॥ అనలమూర్తిమితి ॥ మూర్తిభూతావరణాగ్నిం - ప్రతిపద్య - అత్వరన్ త్వరామకుర్వన్ - క్లేదదాహాదిశఙ్కాభావాదిత్యభిప్రాయః - జ్యోతిర్మయః, అగ్నిస్వభావః,, అభ్రిం భవతి,, ఇతివత్సంశ్లేషాభిప్రాయో జ్యోతిర్మయశబ్దః - వాయుం ఆవరణవాయుముపేత్య కాలే పూర్వపూర్వావరణాత్యయానన్తరకాలే - వాయ్వాత్మనా వాయుసంశ్లిష్టరూపేణోపలక్షితః - బృహత్ స్వకార్యభూతవాయ్వాద్యపేక్షయా బృహత్, ఆత్మలిఙ్గం స్వాసాధారణశబ్దలిఙ్గకం - ఖం ఆవరణాకాశ - ముపేత్య ఆత్మలిఙ్గమిత్యత్ర - ఆత్మా స్వాసాధారణగుణశ్శబ్దః లిఙ్గం ఆత్మానాత్మనోః ప్రమాణం - యస్య - తదిత్యర్థః - లిఙ్గం యదద్రిష్టదృశ్యయోరితి వక్ష్యమాణత్వాత్ - ఇదమావరణాన్తరేష్వపి తత్తద్గన్ధాదిగుణవిశిష్టపృథివ్యాదిసంశ్లేషప్రదర్శనార్థముక్తమ్ ॥౨౮॥ ఏవమాకాశం భిత్త్వేత్యన్తస్య ప్రాప్త్యర్థ ఉక్తః - గచ్ఛతో ముక్తస్య సూక్ష్మదేహస్థైరిన్ద్రియైస్తత్తద్భూతగుణగ్రహణమాహ ॥ ఘ్రాణేనేత్యాదినా ॥ బ్రహ్మలోకపర్యన్తేష్వవశిష్టాదిష్వనావరోఽభిప్రేతః, ఆవరణభూతగుణానాం త్వనితరభోగ్యత్వాత్తత్తద్గతగన్ధాదీన్ గృహ్ణాతీత్యభిప్రాయః - ఘ్రా

ణేవ స్వీయఘ్రాణేన్ద్రియేణ, గన్ధం ఆవరణపృథివీగుణభూతం గన్ధం - ఏవం, రసనేన్ద్రియేణ రసం, దృష్ట్యా చక్షురిన్ద్రియేణ రూపం, తేజోగుణం, త్వచా త్వగిన్ద్రియేణ - ఏవకారస్సాంకర్యాభావద్యోతకః, శ్వసనం వాయుగుణం స్పర్శమ్, శ్రోత్రేన్ద్రియేణ నభోగుణత్వం, స్వార్థే త్వః ఆర్షః, ప్రాణేనాన్తఃకరణేన ఆకూతిమభిప్రాయం ‚‚సమాసీవ ఆకూతి,, రితిశ్రుతేః అత్ర ప్రాణశబ్దేనేన్ద్రియవృత్తిహేతుభూతముఖ్యప్రాణో న వివక్షితః - తేనాకూతిగ్రహణాసంభవాత్ - అతో ఽన్తఃకరణం వివక్షితం, అతః అన్తఃకరణప్రసూతో ఽహ్యభిప్రాయః, ఏవం ఘ్రాణాదిభిర్గన్ధాదీనుపేత్య - తత్తద్భూతభేదనదశాయాం, తత్తద్గుణాన్ గృహ్ణన్నుపైతీత్యర్థః ॥ ౨౯ ॥ అథాహంకారమహత్ప్రకృతీనామతిక్రమమాహ ॥ స ఇతి ॥ సః యోగీ - గత్యాగమనేన - వికార్యం స్వకార్యరూపేణ పరిణామినమహంకారం, సంసాద్యేత్యన్వయః - వికార్యమేవ విశినష్టి - దేవమయం దిగ్వాతాదిదేవాధిష్ఠేయమిన్ద్రియకారణం, మనోమయం మనఃకారణం, భూతసూక్ష్మేన్ద్రియసంనికర్షం, భూతాన్యాకాశాదీని భూతాని, తత్సూక్ష్మాణి, శబ్దాదీనీన్ద్రియాణి జ్ఞానకర్మోభయేన్ద్రియాణి, తేషాం సంనికర్షం కారణం, భూతసూక్ష్మసంనికర్షత్వేన్ద్రియసంనికర్షత్వాభ్యాం త్రివిధాహంకారభేదౌ తామససాత్త్వికాహంకారావుక్తౌ, ‚‚మనోమయం దేవమయమితి చ - సాత్త్వికాహంకారకార్యప్రదర్శనం, దేవమయమిత్యేతావతైవ సిద్ధే, తత్కార్యప్రదర్శనే - ఇన్ద్రియసంనికర్షత్వమనోమయత్వోక్తిరిన్ద్రియస్రష్టావనుగ్రాహక రాజసాహంకారగ్రహణాయ, అత ఏవ, రాజసాహంకారస్య న పృథక్కార్యప్రదర్శనం - తస్యానుగ్రాహకమాత్రత్వేన పృథక్కార్యాక్షమత్వాత్, ఏతచ్చాగ్రే స్ఫుటీభవిష్యతి, తేనాతిక్రాన్తాహంకారేణ సహోపలక్షితః - విజ్ఞానతత్త్వం మహాన్తం యాతి ‚‚విజ్ఞానసారథిర్యస్తు,, బుద్ధిం తు సారథిం ‚‚మహానాత్మా బుద్ధిలక్షణః,, ఇతి వచనానామైకార్థ్యాత్ - గుణసామ్యావస్థప్రకృత్యతిక్రమణమాహ - గుణసంనిరోధమితి ॥ గుణానాం సత్త్వరజస్తమసాం సంనిరోధః సామ్యం - యస్మిన్ - తత్ప్రధానం యాతీత్యర్థః ॥ ౩౦ ॥

స్ధం రసనేన వై రసం ॥ రూపం చ దృష్ట్యా శ్వసనం త్వచైవ । శ్రోత్రేణ చోపేత్య నభోగుణత్వం ప్రాణేన చాకూ
తిముపైతి యోగీ ॥ ౨౯ ॥ స భూతసూక్ష్మేన్ద్రియసంనికర్షం మనోమయం దేవమయం వికార్యమ్ । సంసాద్య
గత్యా సహ తేన యాతి విజ్ఞానతత్త్వం గుణసంనిరోధమ్ ॥ ౩౦ ॥ తేనాత్మనాఽఽత్మానముపైతి శాన్తమాన
న్దమానన్దమయోఽవసానే । ఏతాం గతిం భాగవతీం గతో యస్స వై పునర్నేహ విషజ్జతేఽఙ్గ ॥ ౩౧ ॥ ఏతే సృతీ
తే నృప వేదగీతే త్వయాఽభిపృష్టే చ సనాతనే చ । యే వై పురా బ్రహ్మణ ఆహ తుష్ట ఆరాధితో భగవాన్వాసుదే
వః ॥ ౩౨ ॥ న హ్యతోఽన్యః శివః పన్థా విశతస్సంసృతావిహ । వాసుదేవే భగవతి భక్తియోగో యతో భవేత్ ॥

తేనేతి ॥ అవసానే ప్రకృతేరవధౌ,, గౌరనాద్యన్తవతీ,, సా జనిత్రీ,, నిత్యా సతతవిక్రియే,, తి ప్రకృతేర్నిత్యత్వాదేశావధిరవసానశబ్దోక్తః స్వకీయభూతసూక్ష్మేన్ద్రియాణాం స్వకారణేషు లయో హ్యవసానశబ్దవివక్షితః తేనాత్మనా - విరజసా స్వరూపేణోపలక్షితః - శాన్తమూర్మిషట్కరహితం - ఆనన్దం నిరతిశయానన్దస్వరూపం ఆత్మానం పరమాత్మానం - ఆనన్దమయః - పరమాత్మసామ్యాపత్త్యా ఆనన్దమయః స్వయం నిరతిశయానన్దప్రచురః - ఉపైతి, ఆత్మానన్దశబ్దాభ్యాం ,, ఆత్మన ఆకాశస్సంభూతః,, ఆనన్దో బ్రహ్మేతి వ్యజానాత్,, ఇత్యుపక్రమోపసంహారగతవాక్యద్వయం స్మారితం - ఏవం,, క్షయం తమస్య రజసః పరాకే,, ఆదిత్యవర్ణం తమసః పరస్తాత్,, తదక్షరే పరమే వ్యోమన్,, ఇత్యుక్తప్రకృతిపురుషాతీతపరమాకాశస్థభగవత్ప్రాప్తిరర్చిరాదినా గతస్యోక్తా - ఏవం,, స ఏనాన్ బ్రహ్మ గమయతీ,, త్యస్యార్థ ఉక్తః అథ ధూమాద్యర్చిరాదిమార్గయోః ప్రామాణికత్వం కథయన్,, ఏతేన ప్రతిపద్యమానా,, ఇత్యంశస్యార్థమాహ ॥ ఏతామితి ॥ భాగవతీం భగవదుద్దేశ్యాం - గతిం అర్చిరాదిమార్గం ॥ యో గతః, స పునరిహ ప్రకృతిమణ్డలే - అఙ్గ ంకర్మాధీనదేహం - ప్రతి - న విషజ్జతే నాసక్తో భవతి ॥ ౩౧ ॥ అథ మార్గద్వయం నిగమయతి ॥ ఏతే ఇతి ॥ ఏతే సృతీ ఇమౌ మార్గౌ అర్చిరాదిధూమాదిరూపౌ - వేదగీతే,, యే చేమేఽరణ్యే శ్రద్ధాం తప ఇత్యుపాసతే తేఽర్చిషమభిసంభవన్తి అథ య ఇమే గ్రామ ఇష్టాపూర్తే దత్తమిత్యుపాసతే తే ధూమమభిసంభవన్తి,, త్యాదివేదబోధితే అత ఏవ, సనాతనే స్థితే - తే ఏవ సృతీ హే నృప - త్వయా అభిపృష్టే చ,, యయా భ్రియతవ్య,, మిత్యనేనార్చిరాదిమార్గస్యైవ - ధూమాదిమార్గస్యాపి పృష్టత్వాత్ - చకారాన్నయాకదితే చేత్యర్థః సనాతనత్వం విశదయతి ॥ య ఇతి ॥ యే వై యే సృతీ పురా కల్పాదౌ - బ్రహ్మణే చతుర్ముఖాయ ఆరాధితః, సమ్యగుపాసనయా ప్రీతః - వాసుదేవః సర్వభూతాన్తరాత్మా భగవాన్ - ఆహ ॥ ఉవాచ తస్మాత్సనాతనే ఇత్యర్థః ॥ ౩౨ ॥ సంసారిణోఽర్చిరాదిప్రాప్తౌ భక్తియోగాదన్య ఉపాయో నాస్తి - అర్చిరాదిగతిచిన్తాపి భక్తియోగోపాయ ఇత్యాహ ॥ న హీతి ॥ అతః అర్చిరాదేః అన్యః అపరః - సంసృతౌ సంసా

దేవః పన్థాః కల్యాణరూపో మార్గః - నవిశ్రుతః విశేషేణన శ్రుతః - యతః అర్చిరాదిమార్గచిన్తనాత్ - వాసుదేవే సర్వాన్త
రాత్మని - భగవతి పరమాత్మని - భక్తిర్భవేత్ - తస్మాత్తచ్చిన్తాచకార్యా, తథాచ సూత్రకారాః,, యోగినః ప్రతిస్మర్యేతేస్మా
ర్తేచైతే,, ఇతి - యోగినో యోగనిష్ఠాన్ ప్రతి - స్మార్తేస్మృతివిషయభూతేస్మర్తవ్యే దేవయానపితృయాణాఖ్యేగతే - స్మర్యే
తే యోగాఙ్గతయాఽనుదినం,, నైతేసృతీపార్థజానన్యోగిముహ్యతికశ్చన। తస్మాత్సర్వేషుకాలేషు యోగయుక్తో భవార్జునే,,
తిస్మరణాదితి సూత్రార్థః ॥౩౩॥ కథం వాసుదేవే భక్తిరేవార్చిరాదిగతావుపాయ ఇత్యత్రాహ॥ భగవానితి॥ ఏవమేషమ
హాశబ్దో మైత్రేయ భగవానితి,, త్యాదిప్రకారేణ భగవచ్ఛబ్దశబ్దితో వాసుదేవ ఏవ - బ్రహ్మజగత్కారణం - తద్భక్తిరేవ మోక్షో
పాయః కథమిత్యత్రాహ ॥ కార్త్స్న్యేనేతి॥ మనీషయా బుద్ధ్యా - కార్త్స్న్యేన త్రిరన్వీక్ష్య కృత్స్నం ప్రమాణజాతం ముహుర్ము
హురాలోచ్య,, ఆలోడ్య సర్వశాస్త్రాణి విచార్య చ పునః పున, రితి వత్ - తదధ్యవస్యేత్ - తన్నిశ్చిత్యస్థితః, కిమధ్యవస్యేదిత్యత ఆ
హ - కూటస్థే నిర్వికారే పరమాత్మని - రతిః ముక్తావానన్దం నిరతిశయానన్దపరమాత్మానుభవజనితసర్వావస్థోచితాశేష శేషత్రై
కరతిః యతః భక్తియోగాద్భవేత్ - స ఏవ భక్తియోగో ముక్త్యుపాయ ఇతి నిశ్చిత్య - నిపుణతరో లోకః స్థిత ఇత్యర్థః ॥౩౪॥
నన్వతీన్ద్రియే భగవతి కథం భక్తిరుత్పద్యతే, కథం తరాం రతిరిత్యాశఙ్క్య పరిశుద్ధమనోవిషయత్వాదుభయమపి సంభవతీ
త్యాశయేనాహ॥ భగవానితి॥ స్వాత్మయోగపరిశుద్ధమనసా, సర్వభూతేషు భగవాన్, లక్షితః సాక్షాత్కార్య్యః,, మనసా
తు విశుద్ధేన,, మనసాభిక్లృప్త,, ఇతి శ్రుతేః - తర్హి కిం ఘటాదివద్దృశ్య ఏవేత్యత ఆహ। ద్రష్టా సర్వజ్ఞః న కేవలం యోగపరిశుద్ధమ
నోవిషయ ఏవ - ప్రమాణాన్తరవిషయోపీత్యాహ॥ దృశ్యైరితి॥ దృశ్యైర్బుద్ధ్యాదిభిః - మహదాదిభిః - మహాన్వైబుద్ధిలక్షణ ఇతి వచ
నాత్ - కార్యభూతైర్మహదాదిభి, ర్ద్రష్టా తత్కారణమాత్మాఽనుమీయత ఇత్యర్థః - న కేవలమనుమానవిషయ ఏవ, కింతు - శా
స్త్రవిషయోపీత్యాహ। లక్షణైరనుమాపకైరితి పదద్వయేన - లక్ష్యన్తీతి లక్షణాని వేదాన్తవాక్యాని,, సత్యం జ్ఞానమనన్తం

భగవాన్ బ్రహ్మకార్త్స్న్యేన త్రిరన్వీక్ష్య మనీషయా। తదధ్యవస్యత్కూటస్థో రతిరాత్మన్యతో భవేత్॥ ౩౪॥
భగవాన్ సర్వభూతేషు లక్షితస్స్వాత్మనా హరిః। దృశ్యైర్బుద్ధ్యాదిభిర్ద్రష్టా లక్షణైరనుమాపకైః ॥ ౩౫॥
తస్మాత్సర్వాత్మనా రాజన్ హరిస్సర్వత్ర సర్వదా । శ్రోతవ్యః కీర్తితవ్యశ్చస్మర్తవ్యో భగవాన్నృణామ్॥
పిబన్తి యే భగవత ఆత్మనస్సతాం కథామృతం శ్రవణపుటేషు సంభృతమ్। పునన్తి తే విషయవిదూషితాశయం
వ్రజన్తి తచ్చరణసరోరుహాన్తికమ్॥ ౩౭॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ద్వితీయస్కన్ధే, ద్వితీయోఽధ్యాయః.

ఓం॥ శ్రీశుక ఉవాచ॥ ఏవమేతన్నిగదితం పృష్టవాన్యద్భవాన్మమ। నృణాం యన్మ్రియమాణానాం మనుష్యేషు మ

బ్రహ్మ,, యతో వా ఇమాని భూతాని,, త్యాదీని - తథా - తదుపజీవ్య కారణత్వప్రతిపాదకాని,, సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీ,,
దిత్యాదీని - తైః అనుమాపకైః స్మృతివచనైః స్మృతీనాం శ్రుత్యనుమాపకత్వాత్ - శ్రుతిస్మృతిభ్యామప్యుపలక్షితః అనేన,
కేవలానుమానగమ్యత్వవాదినో వైశేషికా నిరస్తాః ,తన్నిరాసప్రకారస్తు,, శాస్త్రయోనిత్వా,, దిత్యధికరణసాధ్యః బుద్ధ్యా
కార్యవన్నైర్లక్షితః జగత్కారణతయా శాస్త్రైః ప్రతిపన్నః తత్స్వరూపం తు యోగపరిశుద్ధమనసా సాక్షాత్కార్య ఇతి
త్యాగమోత్థవివేకజన్యజ్ఞానద్వయవిషయత్వముక్తం భవతి ॥ ౩౫ ॥ యచ్ఛ్రోతవ్యమిత్యాది ప్రశ్నోత్తరముప
సంహరతి ॥ తస్మాదితి ॥ స్పష్టార్థః ॥ ౩౬॥ అస్తు యోగపరిశుద్ధమనోగ్రాహ్యత్వం యోగారమ్భో వా కథం స్యాదిత్య
త్రాహ॥ పిబన్తీతి॥ భగవతే - ఆత్మనః పరమాత్మనః - కథామృతం - యే పిబన్తి - తే - విషయవిదూషితాశయం పునన్తీత్యన్వయః -
కథామృతం వా కథం లభ్యత ఇత్యత ఆహ॥ సతామితి॥ సతామితి కర్తరిషష్ఠీ - సద్భిః కర్ణపుటేషు సంభృతం పూరితం - అనేన సత్సే
వయా ప్రథమం భవితవ్యమిత్యుక్తం భవతి - సత్సేవయా ప్రాప్తహరికథాశ్రవణేన - విషయైశ్శబ్దాదిభిర్విదూషితం కలుషిత -
మాశయం అన్తఃకరణం పునన్తి - సత్సేవాదిభక్తియోగాన్తస్య ఫలమాహ - వ్రజన్తీతి - తస్య భగవతః - చరణసరోరుహయోః -
అన్తికం సమీపం - వ్రజన్తి ప్రాప్నువన్తి - ప్రథమం - సత్సేవా - తతశ్శ్రవణం తతో యోగారమ్భః - తత ఆగమోత్థవివేకాదిసా
ధనసప్తకజన్యజ్ఞానాభ్యామనుగృహీతా ప్రత్యక్షతాపన్నా భక్తి - రిత్యయం క్రమః - అతో రక్తః ॥౩౭॥ ఇతి శ్రీమద్భాగ
వతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం ద్వితీయస్కన్ధే ద్వితీయోఽధ్యాయః.

ఏవం ముముక్షోర్భగవచ్ఛ్రవణాదికం కర్తవ్యమిత్యుక్తం - అథ తదేవ వ్యతిరేకముఖేన ద్రఢయితుమన్యదేవతానాంతు
చ్ఛఫలప్రదత్వం వక్ష్యన్ పూర్వోక్తమనువదతి॥ ఏవమితి॥ మనుష్యేషు - కదాచిద్దైవవశాన్మనుష్యత్వం ప్రాప్తేషు జీవేషు - యే మ

నీషిణః-తేషాం-తత్రాపి-మ్రియమాణాస్తేషాం-విశేషతో యత్కర్తవ్యం పురామాం ప్రతిపృష్టవాన్-తద్భగవచ్ఛ్రవ
ణాదికమేవే-త్యేవం నిగదితం ఉక్తమిత్యర్థః ✽ ॥౧॥ ✽ కామఫలప్రాప్త్యర్థమన్యేషాం దైవతానాం భజనమాహ॥ బ్రహ్మవ
ర్చస ఇత్యాదినా॥ బ్రహ్మవర్చసం కామయమానః బ్రహ్మణస్పతిం వేదపతిం-యజేత భజేత-ఇన్ద్రియకామః-ఇన్ద్రియసామర్థ్య
కామః-ఇన్ద్రం భజేతేత్యనుషఙ్గః॥ ఏవమగ్రేపి-ప్రజాపతీన్ దక్షాదీన్ ✽ ॥౨॥ ✽ దేవీం దేవస్య విష్ణోస్సంబన్ధినీం-మాయాంవి
స్మయనీయశక్తిం-విభావసుం అగ్నిం-వసుకామః అర్థకామః-వసూన్ యజేత-వీర్యకామస్తు రుద్రాన్ యజేత-యజనఫలమా
హ॥ వీర్యవానితి-భవేదితి శేషః-ఇదం సర్వత్ర తత్తత్ఫలానామైరుపలక్షణమ్ ✽ ॥ ౩ ॥ ✽ అన్నం భోజ్యం ఆద్యం భక్ష్యం "ఖ
రం విశదమభ్యవహార్యం" ఖరం కఠినం విశదం వివిక్తావయవం-భక్ష్యమితి శేషః-తదుభయకామోఽదితిం యజేత-అదితేస్సు
తాన్ దేవాన్ ఆదిత్యాన్వా-దిశాం సంసాధకః దిక్పతిత్వకామః ✽ ॥౪॥ ✽ పుష్టిర్దేహబలం తత్కామః-ఇలాం పృథ్వీం యజేత-
ప్రతిష్ఠాకామః స్థానాదప్రచ్యుతికామః రోదసీ ద్యావాపృథివ్యౌ-తయోస్సర్వలోకాధారత్వాల్లోకమాతృత్వమ్ ✽ ॥౫॥ ✽
రూపమభికామయమానః అప్సరాశ్చ సా పూర్వశీచ తాంస్త్వేషామాధిపత్యకామః ✽ ॥౬॥ ✽ యజ్ఞం విష్ణుం-కోశో వసు
సంచయః-వసుకామ ఇత్యత్ర ధనమాత్రమితి భేదః- ప్రచేతసం వరుణం-విద్యాకామః జ్ఞానకామః-దాంపత్యార్థం దంపత్యోర
న్యోన్యప్రీత్యర్థం-సతీమిత్యుమావిశేషణం-పతివ్రతాముమామిత్యర్థః ✽ ॥౭॥ ✽ ఉత్తమశ్లోకం విష్ణుం-తన్తుం సన్తానం త
న్వన్ విస్తారయన్-సన్తానవృద్ధికామ ఇత్యర్థః - రక్షాకామః బాధనివృత్తికామః-పుణ్యజనాన్ యక్షాన్-ఓజస్కామః బలకా

నీషిణామ్ ॥ ౧ ॥ బ్రహ్మవర్చసకామస్తు యజేత బ్రహ్మణస్పతిమ్। ఇన్ద్రమిన్ద్రియకామస్తు ప్రజాకామః ప్రజాప
తీన్ ॥౨॥ దేవీం మాయాం తు శ్రీకామస్తేజస్కామో విభావసుమ్। వసుకామో వసూన్ రుద్రాన్ వీర్యకామస్తు వీ
ర్యవాన్ ॥౩॥ అన్నాద్యకామస్త్వదితిం స్వర్గకామోఽదితేస్సుతాన్। విశ్వాన్ దేవాన్ రాష్ట్రకామస్సాధ్యాన్
సంసాధకో దిశామ్ ॥౪॥ ఆయుష్కామోఽశ్వినౌ దేవౌ పుష్టికామ ఇలాం యజేత్ । ప్రతిష్ఠాకామః పురుషో రో
దసీ లోకమాతరౌ ॥౫॥ రూపాభికామో గన్ధర్వాన్ స్త్రీకామోఽప్సర ఉర్వశీమ్। ఆధిపత్యకామస్సర్వేషాం
యజేత పరమేష్ఠినమ్ ॥ ౬ ॥ యజ్ఞం యజేద్యశస్కామః కోశకామః ప్రచేతసమ్। విద్యాకామస్తు గిరిశం దాంప
త్యార్థ ఉమాం సతీమ్ ॥౭॥ ధర్మార్థ ఉత్తమశ్లోకం తన్తుం తన్వన్ పితౄన్ యజేత్। రక్షాకామః పుణ్యజనానో
జస్కామో మరుద్గణాన్ ॥౮॥ రాజ్యకామో మనూన్ దేవాన్నిరృతిం త్వభిచారకః। కామకామో యజేత్సోమమ
కామః పురుషం పరమ్ ॥౯॥ అకామస్సర్వకామో వా మోక్షకామ ఉదారధీః। తీవ్రేణ భక్తియోగేన యజేత పురుషం
పరమ్ ॥౧౦॥ ఏతావానేవ యజతామిహ నిశ్శ్రేయసోదయః। భగవత్యచలో భావో యద్భాగవతసఙ్గతః ॥ ౧౧॥
జ్ఞానం యదాప్రతినివృత్తగుణోర్మిచక్రమాత్మప్రసాద ఉభయత్ర గుణేష్వసఙ్గః। కైవల్యసంమతపథస్త్వథ
భక్తియోగః కో నిర్వృతో హరికథాసు రతిం న కుర్యాత్ ॥౧౨॥ శౌనక ఉవాచ॥ ఇత్యభివ్యాహృతం రాజా నిశమ్య

మః ✽ ॥౮॥ ✽ రాజ్యకామః-మనురూపాన్ దేవాన్-అభిచరన్ శత్రుమరణమిచ్ఛన్-నిరృతిం రాక్షసం-కామకామః భోగేచ్ఛుః
అకామః వైరాగ్యకామః-పరం పురుషం పరమపురుషం "యో యో యాం యాం తనుం భక్తః" ఇతి రీత్యా ఇన్ద్రాదిరూపేణాపి
పరమపురుషస్యైవావస్థానాత్ ఫలప్రదత్వాత్ తత్తత్ఫలేప్సుభిరిజ్యమానః పరమపురుష ఏవావస్థానఫలాని ప్రయచ్ఛతి "అనన్యా
శ్చిన్తయన్తో మాం" మితి రీత్యాతు భజమానస్య- స ఏవ ముక్తిం ప్రయచ్ఛతీత్యభిప్రాయః ॥ ఉదారధీరితి ॥ మోక్షకామవిశేష
ణం-తీవ్రేణావిచ్ఛిన్నేన భక్తియోగేన ✽ ॥౯॥౧౦॥ ✽ ఏవం భజద్భిః కదా మోక్షోఽవాప్స్యత ఇత్యత ఆహ ॥ ఏతావానితి॥ ఇ
హాస్మిన్ లోకే భజతాం నిశ్శ్రేయసస్య మోక్షస్య ఉదయో లాభః- ఏతావాన్ ఏతదవధికః-భాగవతసఙ్గాత్-భగవత్యచలో
భావ ఇతి యత్ - భాగవతసఙ్గాద్భగవత్యచలే భావే సతి - నిశ్శ్రేయసోదయస్సిద్ధ ఏవ - తస్మాద్భాగవతసఙ్గాదచలో భావ
ఏవ సమ్పాద్య ఇతి భావః ✽ ॥ ౧౧ ॥ ✽ యద్భాగవతసఙ్గత ఇత్యనేన సూచితాం హరికథాం ప్రస్తౌతి ॥ జ్ఞానమితి॥ యాసు హ
రికథారతిషు-జ్ఞానాదీని సంపద్యన్తే- తాసు హరికథాసు-రతిం కో న కుర్యాదిత్యన్వయః-యథా హరికథాదశాయాం-ప్రతి
నివృత్తా-గుణాః సత్త్వాదికార్యాణి-ఊర్మయః - అశనాయాపిపాసాశోకమోహజరామృత్యవో-యస్మాత్తథాభూతం-జ్ఞా
నం - ఆత్మప్రసాదశ్చిత్తనైర్మల్యం - ఉభయత్ర లోకద్వయే-గుణేషు శబ్దాదిషు విషయేషు-అసఙ్గో వైరాగ్యం-కైవల్యము
క్తా-సమ్మతం పన్థాః ఉపాయః - కైవల్యసమ్మతపథ- స్తథాభూతో భక్తియోగశ్చేత్యేతే సంపద్యన్తే-తథాభూతాసు హరి
కథాసు నిర్వృతః సుఖితః-రతిమాసక్తిం-కో న కుర్యాత్-సర్వోపి కుర్యాదేవేత్యర్థః ✽ ॥ ౧౨ ॥ ✽ ఏవం హరికథాప్రథావేఉ

క్తైః పునర్జగద్వ్యాపారాదిరూపహరికథాబుభుత్సయా మునినృపయోస్సంవాదమవతారయితుం శౌనకః పృచ్ఛతి ॥ ఇత్యేవ వ్యాహృతమిత్యాదినా ॥ ఇతి పూర్వోక్తప్రకారేణాభివ్యాహృతం భాషితం నిశమ్య శ్రుత్వా - భరతర్షభః భరతవంశశ్రేష్ఠః - రాజా పరీక్షిత్ - ఋషిం పరబ్రహ్మదర్శినం - కవిం శబ్దబ్రహ్మణి నిష్ణాతం - వైయాసకిం వ్యాసపుత్రం - శ్రీశుకం ప్రతి - అన్యత్కిం పృష్టవాన్ ॥ ౧౩ ॥ శుశ్రూషతాం శ్రోతుమిచ్ఛతాం - నః అస్మాకం - హే సూత హే విద్వన్ - భాషితుం వక్తుం - అర్హసి - తత్ప్రశ్నపరిశ్రుతవక్తవ్యలాభ ఇతి చేత్తత్రాహ ॥ కథా ఇతి ॥ హరికథైవ ఉదర్కః ఉత్తరఫలం యాసాం తాః - హరికథోదర్కాః హరికథాప్రధానా ఇత్యర్థః - తథాభూతాః కథాః సతాం భగవద్భక్తానాం - సంసది సభాయాం - స్యుః - ధ్రువం నిశ్చయః - అతః భగవత్కథాశ్రవణమేవ లాభ ఇతి భావః ॥ ౧౪ ॥ రాజశుకయోర్భగవద్భక్తత్వమేవాహ ॥ స ఇతి సార్ధేన ॥ పాండవేయో మహారథో రాజా - మహాభాగతః - యో రాజా - బాలక్రీడనకైః బాలక్రీడాదిభిః క్రీడన్ - కృష్ణక్రీడాం శ్రీకృష్ణపూజారూపాం క్రీడామాదదే తస్య బాలక్రీడాఽపి శ్రీకృష్ణపూజారూపైవ - అతః ఆబాల్యాద్భాగవత ఇత్యభిప్రాయః ॥ ౧౫ ॥ ఏవం భగవాన్ “ఉత్పత్తిం ప్రళయం చైవ భూతానా,,మిత్యాదిగుణవిశిష్టః - వైయాసకిః - వాసుదేవపరాయణః వాసుదేవః పరాయణం పరమప్రాప్యం పరమోపాయశ్చ యస్య - స తథోక్తః ఏవముభయోరపి భాగవతత్వాత్తత్సంవాద ఏవ ప్రష్టవ్య ఇత్యాహ - హి - యస్మాత్ - సతాం భాగవతానాం - సమాగమే సఙ్గతౌ - ఉరుగాయస్య భగవతో గుణైరుదారాః మహత్యః - కథాః - స్యుః - ప్రవృత్తా భవేయుః ॥ ౧౬ ॥ కిఞ్చ - వ్యర్థైవ వక్ష్యమాణమాయుర్హరికథయామేవ సఫలం కుర్విత్యాశయేనాహ ॥ ఆయురితి త్రిభిః ॥ ఆ

భరతర్షభః । కిమన్యత్పృష్టవాన్ భూయో వైయాసకిమృషిం కవిమ్ ॥ ౧౩ ॥ ఏతచ్ఛుశ్రూషతాం విద్వన్ సూత నో
ఽర్హసి భాషితుమ్ । కథా హరికథోదర్కాస్సతాం స్యుస్సదసి ధ్రువమ్ ॥ ౧౪ ॥ స వై భాగవతో రాజా పాండవే
యో మహారథః । బాలక్రీడనకైః క్రీడన్ కృష్ణక్రీడాం య ఆదదే ॥ ౧౫ ॥ వైయాసకిశ్చ భగవాన్వాసుదేవపరాయ
ణః । ఉరుగాయగుణోదారాః కథాస్స్యుర్హి సమాగమే ॥ ౧౬ ॥ ఆయుర్హరతి వై పుంసాముద్యన్నస్తం చ యన్న
సౌ । తస్యర్తే యత్క్షణో నీత ఉత్తమశ్లోకవార్తయా ॥ ౧౭ ॥ తరవః కిం న జీవన్తి భస్త్రాః కిం న శ్వసన్త్యుత । న ఖాదన్తి
న మేహన్తి కిం గ్రామ్యాః పశవోఽపరే ॥ ౧౮ ॥ శ్వవిడ్వరాహోష్ట్రఖరైస్సంస్తుతః పురుషః పశుః । న యత్కర్ణ
పథోపేతం జాతు నామ గదాభృతః ॥ ౧౯ ॥ బిలే బతోరుక్రమవిక్రమాన్యే న శృణ్వతః కర్ణపుటే నరస్య । జిహ్వాఽస
తీ దార్దురికేవ సూత న చోపగాయత్యురుగాయగాథాః ॥ ౨౦ ॥ భారః పరం పట్టకిరీటజుష్టమప్యుత్తమాంగం న నమే
న్ముకున్దమ్ । శావౌ కరౌ నో కురుతస్సపర్యాం హరేర్లసత్కాఞ్చనకఙ్కణౌ వా ॥ ౨౧ ॥ బర్హాయితే తే నయనే నరా
ణాం లిఙ్గాని విష్ణోర్న నిరీక్షతో యే । పాదౌ నృణాం తౌ ద్రుమజన్మభాజౌ క్షేత్రాణి నానువ్రజతో హరేర్యౌ ॥

సౌ సూర్యః - ఉద్యన్ ఉదయం ప్రాప్నువన్ - అస్తం చ - యన్ - తిరోధానం ప్రాప్నువన్ - నిమోచన్నిత్యర్థః ఉత్తమశ్లోకస్య భగవతో వార్తయా కథయా - యః క్షణో నీతః యః క్షణో నీతః - తస్య ఋతే - తం క్షణం వినా - ఆయుర్హృతం - స తు క్షణో న హృతః - సఫల ఇత్యర్థః ॥ ౧౭ ॥ ననుజీవనమేవ తదాయుషః ఫలమస్తు తత్రాహ ॥ తరవ ఇతి ॥ ఉత్పత్తినాశమధ్యస్థితిర్జీవనం - నను తేషాం శ్వాసో నాస్తి తత్రాహ ॥ భస్త్రా ఇతి ॥ చర్మకోశా న శ్వసన్తి కిం - వాయుమూర్ధ్వం న నిస్సారయన్తి కిం - నను తాసామాహారాదికం నాస్తి తత్రాహ ॥ గ్రామ్యాః పశవః అపరే చ - ఆయుర్వ్యయం కుర్వన్తః - న ఖాదన్తి నాశ్నన్తి - న మేహన్తి న రేతస్సిఞ్చన్తి - మైథునం న కుర్వన్తి కిమిత్యర్థః ॥ ౧౮ ॥ తమపి నరాకారం పశుం మత్వాహ ॥ శ్వేతి ॥ విడ్వరాహః గ్రామసూకరః - శ్వాదిభిః - సదృశత్వేన సంస్తుతో నిరూపితః - స క ఇత్యత ఆహ ॥ నేతి ॥ జాతు కదాచిదపి - గదాభృతో భగవతో - నామ - యస్య కర్ణపథముపేతం యత్కర్ణపథోపేతం - యస్య కర్ణమార్గం న ప్రాప్నోతి - స ఇత్యర్థః ॥ ౧౯ ॥ తమేవ నిన్దతి ॥ బిలే ఇతి ॥ ఉరుక్రమస్య భగవతో - విక్రమాన్ వ్యాపారాన్ - న శృణ్వతః అశృణ్వతో నరస్య - యే కర్ణపుటే బిలే వృథారన్ధ్రే - హే సూత - ఉరుగాయగాథాః భగవత్కథాః న చోపగాయతి - తస్య జిహ్వా - అసతి దుష్టా దార్దురికీవ మణ్డూకజిహ్వేవ ॥ ౨౦ ॥ యది ముకున్దం న నమేత్ న నమస్కుర్యాత్ - తదుత్తమాఙ్గం శిరః, పట్టకిరీటజుష్టం పట్టేన నవోష్ణీషేణ - కిరీటేన వా జుష్టమపి - పరం కేవలం - భారః - హరేస్సపర్యాం - నో కురుతః న కురుతశ్చేత్తౌ కరౌ హస్తౌ లసన్తౌ కాఞ్చనకఙ్కణౌ యయోస్తథాభూతావపి - శావౌ శవసంబన్ధినావివ ॥ ౨౧ ॥ విష్ణోర్లిఙ్గాని మూర్తీః - న నిరీక్షతశ్చేత్ - తే నయనే - బర్హాయితే మయూరపిఞ్ఛనేత్రతుల్యే - హరేః క్షేత్రాణి శ్రీరఙ్గాదీని - నానువ్రజతశ్చేత్ - తౌ పాదౌ ద్రుమజన్మభాజౌ ద్రుమజన్మ భజత ఇతి తథా - వృక్షమూలతుల్యావిత్యర్థః ॥ ౨౨ ॥

భాగవతాఙ్ఘ్రిరేణుం-జాతుకదాచిదపి-యస్తు-నాభిలషేత- అభితో నస్పృశేత్ నధారయేత్ -సజీవన్ శవః జీవన్నపి శవతుల్యః-శ్రీవిష్ణుపద్యాః-శ్రీవిష్ణుపదలగ్నాయాః-తులస్యాః-గన్ధం- యస్తు మనుజో-నవేద అభిఘ్రాయ నాభినన్దేదిత్యర్థః-సశ్వసన్ శవః ప్రాణయుక్తశవతుల్యః ❁॥ ౨౩ ॥ ❁ గృహ్యమాణైః, శ్రవణకీర్తనాదిభిః గృహ్యమాణైః భగవన్నామభిః, యదీయం హృదయం, నవిక్రియేత వికారం నప్రాప్నుయాత్, అథ ముఖే, వికాసః, నేత్రే జలం ఆనన్దాశ్రుబిన్దవః, గాత్రరుహేషు హర్షః రోమాఞ్చశ్చ, నస్యాత్, తద్ధృదయం, అశ్మసారం కాలాయసం, బతేతి ఖేదే, యదా మనోవికారో భవతి, తదా ఆనన్దాశ్రురోమాఞ్చశ్చ స్యాదిత్యర్థః ❁ ॥ ౨౪ ॥ ❁ భాగవతప్రధానః త్వం మనసోఽనుకూలం ప్రియం, భాషసే, అథ, అతః, ఆత్మవిద్యాయాం విశారదః నిపుణః, వైయాసకిః శ్రీశుకః, సాధుపృష్టస్సన్, నృపతిం ప్రతి యదాహ, తదభిధేహీత్యన్వయః ❁॥ ౨౫ ॥❁ ఇతి శ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం ద్వితీయస్కన్ధే తృతీయోఽధ్యాయః.

ఏవమాపృష్టస్సూతో రాజ్ఞః ప్రశ్నం కథయితుం తస్య ప్రాక్తనీం స్థితిమాహ॥ వైయాసకేరితి॥ వైయాసకేః శ్రీశుకస్య ఆత్మన- స్తత్త్వనిశ్చయం యథావస్థితస్వరూపనిశ్చాయకం వచః- ఇతి ఉక్తప్రకారేణ-ఉపధార్య శ్రుత్వా, ఔత్తరేయః ఉత్తరాపుత్రో రాజా-శ్రీకృష్ణే-సతీం మతిం-వ్యధాత్ అకరోత్ ❁॥ ౧ ॥ ❁ కించ॥ ఆత్మేతి॥ ఆత్మా దేహః-అగారం-ద్రవిణం ధనం, ఆత్మాదిషు, అవికలే నిరుపద్రవే, రాజ్యే చ-నిరూఢాం నిత్యరూఢాం మమతాం అహంమమత్వాభిమతిం తత్యాజ ❁॥ ౨ ॥ ❁

జీవఞ్ఛవో భాగవతాఙ్ఘ్రిరేణుం న జాతు మర్త్యోఽభిలషేత యస్తు। శ్రీవిష్ణుపద్యా మనుజస్తులస్యాః శ్వసఞ్ఛవో యస్తు న వేద గన్ధమ్॥ ౨౩॥ తదశ్మసారం హృదయం బతేదం యద్గృహ్యమాణైర్హరినామధేయైః। న విక్రియేతాథ ముఖే వికాసో నేత్రే జలం గాత్రరుహేషు హర్షః॥ ౨౪ ॥ అథాభిధేహ్యఙ్గ మనోఽనుకూలం ప్రభాషసే భాగవతప్రధానః। యదాహ వైయాసకిరాత్మవిద్యావిశారదో నృపతిం సాధుపృష్టః॥ ౨౫॥ ❁❁ ❁❁❁❁❁

❁❁❁❁❁❁❁ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ద్వితీయస్కన్ధే, తృతీయోఽధ్యాయః. ❁❁❁ ❁❁ ❁❁

శ్రీసూత ఉవాచ॥ వైయాసకేరితి వచస్తత్త్వనిశ్చయమాత్మనః। ఉపధార్య మతిం కృష్ణే ఔత్తరేయస్సతీం వ్యధాత్॥ ౧॥ ఆత్మజాయాసుతాగారపశుద్రవిణబన్ధుషు। రాజ్యే చావికలే నిత్యం నిరూఢాం మమతాం జహౌ॥ ౨॥ పప్రచ్ఛ చేమమేవార్థం యన్మాం పృచ్ఛథ సత్తమాః। కృష్ణానుభావశ్రవణే శ్రద్దధానో మహాయశాః ॥ ౩ ॥ సంస్థాం విజ్ఞాయ సంన్యస్య కర్మ త్రైవర్గికం చ యత్। వాసుదేవే భగవతి స్వాత్మభావం పరం గతః ॥ ౪॥ రాజోవాచ॥ సమీచీనం వచో బ్రహ్మన్ సర్వజ్ఞస్య తవానఘ। తమో విశీర్యతే మహ్యం హరేః కథయతః కథాః॥ ౫ ॥ భూయ ఏవ వివిత్సామి భగవానాత్మమాయయా। యథేదం సృజతే విశ్వం దుర్విభావ్యమధీశ్వరైః॥ ౬॥ యథా గోపాయతి విభుర్యథా సంయచ్ఛతే పునః। యాం యాం శక్తిముపాశ్రిత్య పురుశక్తిః పరః పుమాన్ ॥ ఆత్మానం క్రీడయన్ క్రీడన్ కరోతి వికరోతి చ ॥ ౭ ॥ నూనం భగవతో బ్రహ్మన్ హరేరద్భుతకర్మణః। దుర్విభావ్యమివాభాతి కవిభి

హే సత్తమాః, శౌనకాదయః-ఇమమేవ హరికథాలక్షణమేవ- అర్థం పప్రచ్ఛ-మాం ప్రతి యత్ పృచ్ఛథ యూయం కథంభూతః పప్రచ్ఛ-కృష్ణానుభావశ్రవణే శ్రద్దధానః-అత ఏవ, మహాయశాః ❁॥ ౩ ॥ ❁ సంస్థాం మృత్యుం, విజ్ఞాయ జ్ఞాత్వా, త్రైవర్గికం ధర్మార్థకామసాధనం కర్మ, సంన్యస్య త్యక్త్వా, భగవతి వాసుదేవే - స్వాత్మభావం స్వస్యాత్మత్వం, మమాత్మా వాసుదేవ ఇతి బుద్ధివిశేషం- పరం దృఢం, గత ఇత్యర్థః, ఏవంవిధః పప్రచ్ఛేతి పూర్వేణాన్వయః ❁। ౪ ॥ ❁ స్వబుభుత్సితముపపాదయితుం మునివచనమభినన్దతి॥ సమీచీనమితి ॥ హే బ్రహ్మన్, అనఘ, మహ్యం, హరేః కథాః కథయతః-సర్వజ్ఞస్య తవ-వచః- సమీచీనం, యతస్తమోఽజ్ఞానం విశీర్యతే నశ్యతి ❁ ॥ ౫ ॥ ❁ బుభుత్సితం పృచ్ఛతి॥ భూయ ఇతి॥ భూయః పునః- వివిత్సామి వేదితుమిచ్ఛామి-అధీశ్వరైః బ్రహ్మాదిభిః-దుర్విభావ్యం అప్రతర్క్యం-ఇదం విశ్వం- యథా సృజతి ❁॥ ౬॥ ❁ యథా గోపాయతి రక్షతి, యథా పునస్సంయచ్ఛతే సంహరతి- పురుశక్తిః అనన్తశక్తిః-పరః పుమాన్ పరమపురుషః, యాం యాం బ్రహ్మాదిరూపాం-శక్తిం శరీరం, ముపాశ్రిత్య అధిష్ఠాయ, ఆత్మానం బ్రహ్మరుద్రాదిరూపిణం స్వాత్మానం, క్రీడయన్ సృష్ట్యాదివ్యాపారవిశేషాభినివిష్టం కుర్వన్-స్వయం క్రీడన్-స్థిత్యాదివ్యాపారం కుర్వన్- కరోతి స్వయమేవ తత్తదన్తరతయా సృష్ట్యాదివ్యాపారం కరోతి - వికరోతి తత్తదన్తరతయా విరుద్ధం కరోతి, ఇయం జగద్వ్యాపారరూపా క్రీడా-స్వాతన్త్ర్యమూలా-నతు-బాలాదీనామివ కర్మమూలేత్యభిప్రాయః ❁॥ ౭ ॥ ❁ ఉపసంహరతి॥ హే భగవన్, అద్భుతకర్మణః విస్మయనీయవ్యాపారస్య-హ

రేః, విచేష్టితం-కవిభిర్జ్ఞానాధికైరపి-దుర్విభావ్యమప్రతర్క్యమివాభాతి ప్రతీయతే ॥ ౮ ॥ అన్యదపి పృచ్ఛతి॥ స్వయ
మేకః-జన్మభిరవతారైః-భూరిశః-కర్మాణిచేష్టితాని-కుర్వన్-ప్రకృతేర్గుణాన్ సత్త్వాదీన్-యుగపత్, అథవా, క్రమశః-
యథాబిభర్తి, అత్ర యథాసృజతీతి-నిమిత్తోపాదానాధికరణానాం ప్రశ్నః- యథాగోపాయతీత్యనేన, రక్షితుస్స్వస్య
సంసృష్ట్యాదావివ రక్షణేఽపి జీవాన్తర్యామిత్వేన, ఉతస్వావతారైర్నైవ- రక్షణమితి ప్రశ్నః-యథాసంయచ్ఛత ఇత్యనేన, సం
యమాధికరణప్రశ్నః, నారదీయానాం ప్రశ్నానాం తథైవావతరిష్యమాణత్వాత్, యథాగుణానిత్యనేన, భగవద
వతారస్య గుణత్రయాత్మకత్వం, ఉతవా త్రయాణామేవాన్యతమగుణాత్మకత్వం, అథవాఽప్రాకృతత్వమేవేతి ప్రశ్నః, అత్ర
యద్యపి తృతీయపక్షః ప్రశ్నారూఢః, తథాపి ప్రష్టురభిప్రేతః, తస్యైవ సిద్ధాన్తకోటిత్వాత్ ॥ ౯ ॥ విచికిత్సితమితి॥ ఏ
తత్పూర్వోక్తం, మేమమ-విచికిత్సితం విచారయితుమిష్టం, భగవాన్ భవాన్ - యథా, యథావత్ బ్రవీతు కథయతు-త్వమే
వకథయితుం సమర్థ ఇత్యాహ॥ శాబ్దేతి ॥ శాబ్దే బ్రహ్మణి శబ్దాత్మకే బ్రహ్మణి-నిష్ణాతః పరినిష్ఠితః-కృత్స్నశాస్త్రార్థవిత్-పర
స్మింశ్చ బ్రహ్మణి నిష్ణాతః ఖల్వితి అన్వయః॥ అనేన బ్రహ్మవిషయయోగజన్యజ్ఞానసంపత్తిరుక్తా ॥ ౧౦ ॥ హరేః గుణానుకథ
నే, ఇత్యుక్తప్రకారేణ, రాజ్ఞా ఉపామన్త్రితః ప్రార్థితః, హృషీకేశం భగవన్తం, సర్వేన్ద్రియనియన్తారం, అనుస్మృత్య,
ప్రవక్తుం దేవతా గురునమస్కారాదిరూపముపక్రమం కృతవాన్ ॥ ౧౧ ॥ తదేవాహ। నమ ఇతి॥ పరస్మై ప్రకృతిపురుష
విలక్షణాయ, తత్ర హేతుః, భూయసే స్వరూపతో గుణతశ్చాన్తర్బహిశ్చ వ్యాప్య వర్తమానాయ - తదేవ దర్శయతి, స
తః ప్రపఞ్చస్య, ఉద్భవః ఉత్పత్తిః - స్థానం పాలనం, నిరోధస్సంహార, స్త ఏవ లీలా, తయా- గృహీతశక్తిత్రితయాయ,
గృహీతం హిరణ్యగర్భస్వావతారశంకరరూపశక్తిత్రితయం, యేన తస్మై, అనేన వైలక్షణ్యముక్తం, భూయస్త్వ

శ్చ విచేష్టితమ్॥౮॥ యథాగుణాంస్తు ప్రకృతేర్యుగపత్క్రమశోఽపివా। బిభర్తి భూరిశస్త్వేకః కుర్వన్ కర్మాణి
జన్మభిః॥౯॥ విచికిత్సితమేతన్మే బ్రవీతు భగవాన్యథా। శాబ్దే బ్రహ్మణి నిష్ణాతః పరస్మింశ్చ భవాన్ ఖలు॥ ౧౦॥ శ్రీ
సూత ఉవాచ ॥ ఇత్యుపామన్త్రితో రాజ్ఞా గుణానుకథనే హరేః । హృషీకేశమనుస్మృత్య ప్రవక్తుముపచక్ర
మే॥౧౧॥ శ్రీశుక ఉవాచ॥ నమః పరస్మై పురుషాయ భూయసే సదుద్భవస్థాననిరోధలీలయా । గృహీతశక్తిత్రిత
యాయ దేహినామన్తర్భవాయానుపలభ్యవర్త్మనే॥౧౨॥ భూయో నమస్సద్వృజినచ్ఛిదేఽసతామసంభవాయా
ఖిలసత్త్వమూర్తయే। పుంసాం పునః పారమహంస్య ఆశ్రమే వ్యవస్థితానామనుమృగ్యదాశుషే॥ ౧౩॥ నమో న

మాహ ॥ అన్తర్భవాయ అన్తరాత్మనే, అనేన, సర్వస్య వ్యాప్యత్వాత్, తదపేక్షయా స్వస్య వ్యాపకత్వముక్తం, అనుప
లభ్యం వర్త్మ యస్య - తస్మై, వర్త్మశబ్దో, గన్తవ్యమార్గపరోఽప్యత్రోపాసనారూపజ్ఞానవిషయీభూతభగవత్స్వరూపా
దిపరః, ఉపచారాత్, అనేన ప్రాకృతకరణాగోచరత్వముక్తమిదమపి వైలక్షణ్యసంపాదకమ్ ॥ ౧౨ ॥ అనుప
లభ్యవర్త్మత్వేఽనుపాస్యత్వం స్యాదిత్యత ఆహ॥ భూయ ఇతి॥ సద్వృజినచ్ఛిదే సతాం పాపచ్ఛిదే, అసతాం దుష్కృతాం,
అసంభవాయ వినాశాయ, అఖిలసత్త్వమూర్తయే-అఖిలం పూర్ణం సత్త్వమేవ మూర్తిర్యస్య తస్మై ఉపాత్తపూర్ణసత్త్వదేహా
యేత్యర్థః-స్వతోఽనిన్ద్రియత్వేపి, సౌలభ్యాతిశయేన - సాధుపరిత్రాణాయ దుష్కృద్వినాశాదికుర్వన్, అఖిలమనుజన
యనవిషయతాం రామకృష్ణాదిరూపేణ గత ఇత్యర్థః, ప్రకృతిపురుషవిలక్షణత్వాత్ సర్వజగత్కారణత్వాద్వా సత్త్వాదిగు
ణవత్త్వాచ్చ ముముక్షోరుపాస్యత్వం, మోక్షప్రదత్వం చాహ, పారమహంస్యే పరమహంసానాం సంబన్ధిని చతుర్థాశ్రమ ఇ
త్యర్థః, తస్మిన్-వ్యవస్థితానాం ఇదం ముముక్షుమాత్రోపలక్షణం - పరమహంసానాం ప్రాయశో ముముక్షుత్వాత్తదాశ్ర
మనిర్దేశః, బ్రహ్మవిద్యాఙ్గత్వేన తత్తదాశ్రమప్రయుక్తకర్మానుష్ఠానపరాణాం, అనుమృగ్యదాశుషే - అనుమృగ్యోఽలబ్ధ
మిష్టోఽర్థస్తస్య దాశుషే దానశీలాయ ॥ ౧౩ ॥ సౌలభ్యవిశిష్టమేవ నమస్కరోతి॥ సాత్వతాం యదూనాం, ఋషభాయ శ్రే
ష్ఠాయ ఆశ్రితవాత్సల్యాతిరేకాత్సాత్వతశ్రేష్ఠత్వేనావతీర్ణాయేత్యర్థః - ఏవం భూతోఽపి-దుర్యోగినాం దుర్లభ ఏవేత్యాహ॥
విదూరేతి॥ కుయోగినాం కుత్సితయోగినాం - భగవద్భక్తియోగవిధురయోగనిష్ఠానాం, విదూరకాష్ఠాయ విదూరాదూర
తరా కాష్ఠా దిక్ యస్య తస్మై, దుర్యోగిభిః యస్య దిగపి దుర్జ్ఞేయా తథావిధాయేత్యర్థః, తదేవం వైషమ్యప్రతీతావపి, నిర్దోష
త్వాయాచిన్త్యైశ్వర్యమాహ॥ నిరస్తేతి॥ స్వరాధసా స్వతేజసా, నిరస్తం సామ్యం అతిశయశ్చ యస్య, తేన-తేజసా ఉపలక్షి

తే- స్వధామని ,, స్వేమహిమ్ని ప్రతిష్ఠిత,, ఇతిశ్రుత్యుక్తరీత్యా స్వప్రతిష్ఠే, స్వయంజ్యోతిషివా, రంస్యతే రమమాణాయ తేతుభ్యం, నమోనమో [illegible] స్తాకారోద్దేశేననమస్కృతేః పానం పున్యం నిస్సమాభ్యధికస్వకీయతేజసా పలక్షితే స్వస్మిన్నేవరమమాణస్యనకించిదపి పైషమ్యేణ ప్రయోజనమితి,, నహికల్పద్రుమస్యభజతామభీష్టాన్ దదతో వైషమ్యమస్తి అవక్తుంయుక్తమ్ ॥౧౪॥ [illegible] త్రైశ్వర్యవత్త్వేనవైషమ్య-మతఏవతత్కీర్తనస్మరణాదేస్సమస్తదురితనివర్తకత్వమిత్యాహ॥ యత్కీర్తనమితి॥ ఈక్షణం అర్చావిగ్రహాదినిరీక్షణం - అర్హణం పూజనం, యత్కీర్తనాదినిష్ఠస్యలోకస్య-కల్మషం దురితం - విధునోతిసద్యోవినాశయతి - తస్మై-సుభద్రశ్రవసే సుభద్రం సుమఙ్గళం శ్రవః కీర్తిర్యస్యతస్మై - నమః ॥౧౫॥ నకేలంశ్రవణాదిభిర్దురితనివృత్తిరేవ, కీర్తనాదిభిర్విశుద్ధాత్మానాపరిపూర్ణభక్తియోగం తతో బ్రహ్మాపి ప్రాప్నువన్తీత్యాహ॥ విచక్షణా ఇతి॥ యచ్చరణోపసాదనాత్ యచ్చరణయోరుపసాదనాత్, ఉపసత్తేర్భజనాదిత్యర్థః, తస్మాదన్తరాత్మనో మనసః, ఉభయత్ర ఇహాముత్రచ-సఙ్గం వ్యుదస్య, గతక్లమాః నివృత్తసాంసారికతాపత్రయాః బ్రహ్మగతిం బ్రహ్మాఖ్యాం గతిం, పరమప్రాప్యాం విన్దన్తి ప్రాప్నువన్తి, హీతి ప్రసిద్ధిం ద్యోతయతి,, బ్రహ్మవిదాప్నోతిపరమితిశ్రుతిప్రసిద్ధేః, తస్మైసుభద్రశ్రవసేనమ ఇత్యర్థః ॥౧౬॥ భక్తిశూన్యానాం సర్వాణ్యపిసాధనానినిష్ఫలానీత్యాహ॥ తపస్విన ఇతి॥ తపస్వినః కృచ్ఛ్రచాన్ద్రాయణాదితపోనిష్ఠాః మనస్వినః మనఆదీన్ద్రియనిగ్రహపరాః-మన్త్రవిదః మన్త్రజాపపరాః సుమఙ్గళాః సదాచారపరాఃఏతేసర్వే - తపఆదేః యదర్పణం యస్మిన్ భగవతిసమర్పణం-యదుపాసనాఙ్గత్వేనానుష్ఠానం వినేతియావత్-క్షేమం

మస్తేస్తు వృషభాయసాత్వతాం విదూరకాష్ఠాయముహుః కుయోగినామ్। నిరస్తసామ్యాతిశయేనరాధసా స్వధామనిబ్రహ్మణిరంస్యతేనమః ॥౧౪॥ యత్కీర్తనం యత్స్మరణం యదీక్షణం యద్వన్దనం యచ్ఛ్రవణం యదర్హణమ్। లోకస్యసద్యోవిధునోతికల్మషంతస్మై సుభద్రశ్రవసేనమోనమః ॥౧౫॥ విచక్షణా యచ్చరణోపసాదనాత్సఙ్గం వ్యుదస్యోభయతోఽన్తరాత్మనః। విన్దన్తిహిబ్రహ్మగతింగతక్లమాస్తస్మై సుభద్రశ్రవసేనమోనమః ॥౧౬॥ తపస్వినోదానపరాయశస్వినోమనస్వినోమన్త్రవిదస్సుమఙ్గళాః। క్షేమంనవిన్దన్తివినాయదర్పణంతస్మై సుభద్రశ్రవసేనమోనమః॥౧౭॥ కిరాతహూణాన్ధ్రపుళిన్దపుల్కసాఆభీరకఙ్కాయవనాఃఖసాదయః॥ యేఽన్యేచపాపాయదుపాశ్రయాశ్రయాశ్శుధ్యన్తితస్మైప్రభవిష్ణవేనమః ॥౧౮॥ సఏష ఆత్మాఽఽత్మవతామధీశ్వరస్త్రయీమయోధర్మమయస్తపోమయః। గతవ్యళీకైరజశంకరాదిభిర్వితర్క్యలిఙ్గోభగవాన్ప్రసీదతామ్॥౧౯॥ శ్రియఃపతిర్యజ్ఞపతిః ప్రజాపతిర్ధియాంపతిర్లోకపతిర్ధరాపతిః। పతిర్గతి

తత్తత్తపఆదేః పరమం ఫలం - నవిన్దన్తి - నలభన్తే-యద్యపియత్కించిద్దురితనివృత్త్యాదిరూపంఫలమాప్నువన్తితథాపి [illegible] ప్నువన్తి- భక్తియోగాఙ్గత్వేనతపఆదికుర్వాణాస్తు -నిరతిశయఫలంప్రాప్నువన్తీత్యభిప్రాయః - తస్మైనమ [illegible] ॥౧౭॥ [illegible] క్తవ్యం భాగవతాఆత్మానంవిశోధ్యబ్రహ్మప్రాప్నువన్తీత-భాగవతాశ్రితాహీనజాతీయాఅపిప్రాప్నువన్తీత్యాహ॥ కిరాతేతి॥ కిరాతాదయోహీనజాతయః అన్యేచయేపాపాః పాపజాతయః-యదుపాశ్రయాశ్రయాః, యంపరమపురుషం ఉపాశ్రితాః-యదుపాశ్రయాః భాగవతాః-తదాశ్రయాః భాగవతాశ్రితాః శుధ్యన్తిఅసంభావనాశఙ్కాం పరిహరతి, ప్రభవిష్ణవే ప్రభవనశీలాయపూర్వోక్తతపఆదీనాం ఫలప్రదాయేత్యర్థః-అహంహిసర్వయజ్ఞానాంభోక్తాచప్రభురేవచే,, తిభగవద్వచనాత్ ,సర్వకర్మఫలప్రదత్వేనసర్వసాధనానాంతత్సమర్పణమేవయుక్తమితిభావః ॥౧౮॥ ఏతదేవోపపాదయతి ॥ సఇతి॥ సః ప్రసిద్ధః ఏషఆత్మాపరమాత్మా - ఆత్మవతాం కేవలభక్తియోగనిష్ఠానాం యః అధీశ్వరః - యోగఫలప్రదః త్రయీమయః పూర్వభాగోక్తకర్మారాధ్య - స్తత్ఫలప్రదఇత్యర్థః ధర్మమయః స్మార్తదానాదిధర్మారాధ్య - స్తత్ఫలదఇత్యర్థః తపోమయః ఉపనిషద్భాగోక్తోపాసనాత్మకజ్ఞానమయః - తజ్జ్ఞానప్రాప్యవేద్య స్తత్ఫలప్రదఇత్యర్థః, తత్తద్దేవానాంతత్తత్ఫలదాతృత్వశ్రవణాత్కథంతస్యైవసర్వకర్మారాధ్యత్వమిత్యతఆహ॥ గతవ్యళీకైః గతదోషైః అజశంకరాదిభిర్బ్రహ్మరుద్రాదిభిః వితర్క్యలిఙ్గః నిశ్చేతుమశక్యం -లిఙ్గంలక్షణంచిహ్నం యస్య -సః బ్రహ్మాదయోపియదీయలక్షణానివితర్కయన్తితథాభూతస్తైషామప్యన్తరాత్మత్వేనోపాస్యఏవ-తత్తద్బ్రహ్మాదిరూపేణఫలద ఇత్యభిప్రాయం-ఏవంవిధభగవత్ప్రసాదం స్వస్యప్రార్థయతే॥ భగవానితి॥ అనేనదేవతావిశేషశ్చవివక్షితః ॥౧౯॥ స

ర్వపాలకత్వమనుస్మరన్నాహ॥ శ్రియః పతిః లక్ష్మ్యాః పతిః భర్తేత్యర్థః యజ్ఞపతిః వైదికధర్మమర్యాదాపాలకః- ప్రజాపతిః ఆబ్రహ్మస్తమ్బపర్యన్తప్రజాపాలకః ధియాం ధ్యానానాం ఉపాసనానాం పతిః తన్మర్యాదాపాలకః యజ్ఞపతిర్ధియాం పతిరితి - భాగద్వయాభిప్రాయేణోక్తం - లోకపతిః సమస్తభువనానాం పాలకః భువనానాం తదన్తర్గతానాం చపాలనాభిప్రాయేణ, లోకపతిః ప్రజాపతిరితిచోక్తం, ధరాపతిః భూపాలకః- ధరాయాః లోకాన్తర్గతత్వేఽపి ధర్మబాహుళ్యాత్పృథగుక్తిః-కృష్ణాదిరూపేణ భూలోకేఽవతీర్య దుష్కృద్వినాశం కుర్వన్ విశేషేణ మర్యాదాపాలక ఇత్యర్థః అవతారప్రయోజనమాహ॥ పతిర్గతిరితి॥ అన్ధకాదయో యాదవప్రభేదాస్తేషాం అక్రూరోద్ధవాదీనాం, సాధూనాం చ, పతిర్గతిశ్చ, పాలకః ప్రాప్యశ్చ, పతిర్గతిశ్చేత్యుభయోపాదానేన, సాధుపరిత్రాణమేవావతారకృత్యం, దుష్కృద్వినాశనం త్వానుషఙ్గికమితి వ్యఞ్జితం, న కేవలం స్వకులీనానామేవ సతాం పతిః, కింత్వన్యేషామపి సతామిత్యాహ। సతాం పతిః, గతిశ్చేత్యపి వ్యతే ఏవం విధో భగవాన్- మే మహ్యం ప్రసీదతు ✻॥౨౦॥✻ జ్ఞానప్రదత్వేన సతాం పతిత్వమేవ వ్యక్తీకుర్వం స్తత్ప్రసాదం ప్రార్థయతే॥ యదిత్యాదిద్వాభ్యాం॥ యస్యాఙ్ఘ్ర్యభిధ్యానమేవ సమాధిః - తేన ధౌతయా శోధితయా ధియా - ఆత్మనః తత్త్వం యాథాత్మ్యం- కవయః- స్వయం పశ్యన్తి జానన్తి- అన్యేభ్యశ్చ- యథారుచం యథామతి రుక్- ప్రతిభా, వదన్తి వదన్తి ఉపదిశన్తి చేత్యర్థః స భగవాన్- మహ్యం ప్రసీదతామ్ ✻॥౨౧॥✻ కించ పురా కల్పాదౌ- అజస్య బ్రహ్మణః- హృది స్మృతిం సృష్టివిషయాం స్మృతిం- వితన్వతా విస్తారయతా- యేన పరమాత్మనా- ప్రచోదితా సంచోదితా - సరస్వతీ త్రయీరూపా- స్వలక్షణా స్వరవిశేషాదిస్వాసాధారణచిహ్నవతీ, ఆస్యతః ముఖతః, ప్రాదురభూత్ ప్రాదుర్భూతవతీ, సః ప్రచోదయితా- ఋషీణాం జ్ఞానప్రదానాం, ఋషభః శ్రేష్ఠః మే ప్రసీదతామ్ ✻॥౨౨॥✻ ఇదానీం భగవానేవ స్వ వాచాం ప్రతిపాద్యస్స్యాదితి

శ్చాన్ధకవృష్ణిసాత్వతాం ప్రసీదతాం ✻ మే భగవాన్ సతాం పతిః॥౨౦॥ యదఙ్ఘ్ర్యభిధ్యానసమాధిధౌతయా ధియాఽనుపశ్యన్తి హి తత్త్వమాత్మనః। వదన్తి చైతత్కవయో యథారుచం స మే ముకున్దో భగవాన్ ప్రసీదతామ్ ॥౨౧॥ ప్రచోదితా యేన పురా సరస్వతీ వితన్వతాఽజస్య సతీం స్మృతిం హృది। స్వలక్షణా ప్రాదురభూత్కిలాస్యతః స మే ఋషీణామృషభః ప్రసీదతామ్ ॥ ౨౨॥ భూతైర్మహద్భిర్య ఇమాః పురో విభుర్నిర్మాయ శేతే యదమూషు పూరుషః। భుఙ్క్తే గుణాన్ షోడశ షోడశాత్మకస్సోఽలంకృషీష్ట భగవాన్వచాంసి మే ॥ ౨౩ ॥ నమస్తస్మై భగవతే వాసుదేవాయ వేధసే। పపుర్జ్ఞానమయం సౌమ్యా యన్ముఖామ్బురుహాసవమ్॥౨౪॥ ఏతదేవాత్మభూ రాజన్ నారదాయ విపృచ్ఛతే। వేదగర్భోఽభ్యధాత్పూర్వం యదాహ హరిరా

ప్రార్థయతే॥ భూతైరితి॥ స భగవాన్- మే వచాంసి- అలంకృషీష్ట అలంకరోతు ప్రతిపాద్యస్స్యాదిత్యర్థః, వాచాం భగవత్ప్రతిపాదనమేవ హ్యలంకారః యథోక్తం,, తద్వాగ్విసర్గో జనతాఘవిప్లవ,, ఇత్యాది,, నను భవతోచ్చార్యమాణానాం నానావిధశబ్దానాం కథం స ఏవ ప్రతిపాద్యస్స్యాదిత్యత ఆహ॥ మహద్భిర్భూతైః మహదాదిపృథివ్యన్తైర్భూతైః ఇమాః, పురః పురాణి- శరీరాణి నిర్మాయ- విభుః స్వయం తత్తజ్జీవాన్తర్వ్యాపనస్వభావః అమూషు ఆసు పురీషు- శేతే అత ఏవ పురుషః పురిశయనాత్పురుషశబ్దవాచ్యః అవతిష్ఠతే న కేవలం శేతే కింతు - లీలారసమనుభవతీత్యాహ। షోడశగుణాన్ శబ్దాదివిషయాన్ పఞ్చ- పఞ్చ వాగాదివ్యాపారాన్- ప్రాణాదివాయువృత్తీః పఞ్చ, ఏకం మనోగుణం సంకల్పాదిం - ఏతాన్ షోడశగుణాన్- స్వయం షోడశాత్మకః ఏకాదశేన్ద్రియ-పఞ్చభూతాత్మ భూతః భుఙ్క్తే లీలారసమనుభవతీత్యర్థః, జీవాన్తర్యామిత్వేన గుణాన్ గృహ్ణతో భగవతో గుణగ్రహణం లీలారసః, జీవస్య తు కర్మాయత్తో భోగ ఇతి భావః, ఏవం చ - దేవాదినామరూపాణాం పరమాత్మపర్యన్తత్వా,, న్నతాస్స్వ సర్వవచసాం ప్రతిష్ఠా యత్ర శాశ్వతీ,, తిన్యాయేన మద్వచసాం స ఏవ విషయస్స్యాదితియుక్తా ప్రార్థనా ✻॥౨౩॥✻ ఏవం భగవన్తం నమస్కృత్యాథ స్వగురుం పితరం చ వ్యాసం నమస్కరోతి॥ నమ ఇతి॥ వ్యాసస్యాపి వాసుదేవావతారత్వాద్వాసుదేవా యత్యుక్తిః, వేధసే సర్వజ్ఞాయ, సౌమ్యాస్తచ్ఛిష్యాః, జ్ఞానమయం, యన్ముఖామ్బురుహాసవం యన్ముఖామ్భోజే యో మకరన్దః, తం, పపుః తస్మై నమ ఇత్యర్థః ✻॥౨౪॥✻ ఏవం గురుదేవతే నమస్కృత్య ప్రకృతప్రశ్నస్యోత్తరమవతారయిష్యన్ తస్య సాంప్రదాయికత్వసూచనాయ నారదహిరణ్యగర్భయోః ప్రశ్నోత్తరే సంవాదయతి॥ ఏతదేవేతి॥ త్వయా- యత్పృష్టం, మేతదేవ- విపృచ్ఛతే పృష్టవతే- వేదగర్భః వేదో యస్య గర్భః అన్తస్థస్స వేదగర్భశ్చతుర్ముఖః - అభ్యధాత్ - కిమిత్యత ఆహ। హరిర్భగవాన్- ఆత్మనః స్వస్మై యదాహ భగవాంశ్చతుర్ముఖాయ యదాహ, సచ

నారదాయ-తదేవాహం భవతేఽభిధాస్యామీత్యభిప్రాయః ॥౨౫॥ ఇతి శ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం ద్వితీయస్కన్ధవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థోఽధ్యాయః ॥

నారదాయపృచ్ఛతేవేదగర్భోఽభ్యధాదిత్యుక్తం-తత్ర నారదప్రశ్నమాహ॥ దేవదేవేతి॥ హే దేవదేవ-హే భూతభావనభూతస్రష్టః, అతఏవ-పూర్వజ ఆత్మతత్త్వస్య-నిదర్శనం నితరాం ప్రకాశకం, యజ్జ్ఞానం-తద్విజానీహి, అన్తర్భావితణిజర్థః, విశేషేణజ్ఞాపయేత్యర్థః॥౧॥ ఇదం కార్యం జగత్-యద్రూపం యస్యరూపం అయం నిమిత్తప్రశ్నః యతస్సృష్టం యత ఉపాదానభూతాత్సృష్టం-యదుపాదానకమితి యావత్-యదధిష్ఠానం యత్సంస్థం యత్పరమితి చ బహువ్రీహిః-య ఆధారో యస్యతద్యదధిష్ఠానం-యదాధారకమిత్యాధారప్రశ్నః-యస్మిన్ సంస్థాలయః యస్యతద్యత్సంస్థం - అయం లయాధారప్రశ్నః-యత్పరం యోఽస్మాత్పరో విలక్షణస్తద్యత్పరం-యదధీనమిత్యర్థః-యచ్చ-యదప్యన్యత్-యదుపకరణత్వాదికమస్తి తత్తత్త్వం-తస్యయాథాత్మ్యం-తత్త్వతో వదేత్యర్థః॥౨॥ నజానామీతి న వక్తవ్యమిత్యాహ॥ సర్వమితి॥ యత్పృష్టం-తదేతత్సర్వం-భవాన్వేద జానాతి-కుతఇత్యత ఆహ-భూతభవ్యభవత్ప్రభుః భూతభవిష్యద్వర్తమానకాలగోచరకృత్స్నవస్తుజాతస్య-ప్రభుః ఉత్పాదకః-కిఞ్చ- తవత్వయా-విశ్వం జగత్-విజ్ఞానేన భగవత్ప్రసాదలబ్ధజ్ఞానేన-అవసితం నిశ్చితం-కరస్థామలకవత్ ॥౩॥ ఏవం జగద్విషయప్రశ్నః కృతః-ఆస్తాం తావదిదం-త్వామేవ త్వం కథమిత్యాహ॥ యద్విజ్ఞాన ఇతి॥ యస్మిన్విషయే తవ విజ్ఞానమస్తీతి సప్తమీపూర్వపదబహువ్రీహిః-యతో విజ్ఞానం యస్య యద్విజ్ఞానః కస్తవ విజ్ఞానద ఇతి వా-యదాధారః య ఆధారో యస్య యదాధారః-కస్తవాశ్రయః-యః పరో యస్య యత్పరః-కస్త్వత్తః పర ఇత్య

త్మనః ॥౨౫॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ద్వితీయస్కన్ధే, చతుర్థోఽధ్యాయః॥
నారద ఉవాచ ॥ దేవదేవ నమస్తేఽస్తు భూతభావనపూర్వజ । తద్విజానీహి విజ్ఞానమాత్మతత్త్వనిదర్శనమ్॥౧॥ యద్రూపం యదధిష్ఠానం యతస్సృష్టమిదం ప్రభో। యత్సంస్థం యత్పరం యచ్చ తత్తత్త్వం వద తత్త్వతః॥౨॥ సర్వం హ్యేతద్భవాన్వేద భూతభవ్యభవత్ప్రభుః। కరామలకవద్విశ్వం విజ్ఞానావసితం తవ॥ యద్విజ్ఞానో యదాధారో యత్పరస్త్వం యదాత్మకః। ఏకస్సృజతి భూతాని భూతైరేవాత్మమాయయా॥౪॥ ఆత్మన్భావయసే తాని న పరాభావయన్స్వయమ్। ఆత్మశక్తిమవష్టభ్య ఊర్ణనాభిరివాక్లమః॥౫॥ నాహం వేద పరం త్వస్మిన్నాపరం న సమం విభో। నామరూపగుణైర్భావ్యం సదసత్కిఞ్చిదన్యతః॥౬॥ స భవానచరద్ఘోరం యత్తపస్సుసమాహితః। తేన ఖేదయసే నస్త్వం పరశఙ్కాం ప్రయచ్ఛసి॥౭॥ ఏతన్మే పృచ్ఛతస్సర్వం

ర్థః-యదాత్మకః-య ఆత్మా యస్య- స యదాత్మకః - కస్త్వదాత్మేత్యర్థః-మనుతు త్వమేవ స్వతన్త్రః పరమేశ్వర ఇతి ప్రతిభాతి-తపశ్చరణేన తు పరశఙ్కయా పృచ్ఛామీత్యాహ॥ సార్ధైశ్చతుర్భిః॥ ఏకః అసహాయః-ఆత్మమాయయా ఆత్మనస్సఙ్కల్పేన-భూతైః పృథివ్యాదిభూతైః-భూతాని దేవాదిభూతాని-సృజతి ॥౪॥ తాని-సృష్టాని భూతాని ఆత్మన్ ఆత్మని-స్వస్మిన్నిత్యర్థః-స్వయం న పరాభావయన్ స్వాత్మానం పరిభవమప్రాపయన్- అమోఘవాఞ్ఛ ఇత్యర్థః-భావయసే పాలయసి-ఊర్ణనాభిః సూత్రనాభిః కీటకవిశేషః-తద్వ-దాత్మనశ్శక్తిం ప్రకృతిమవష్టభ్య- అక్లమః అస్పృష్టశ్రమః-సృజసి-పాసి-సంహరసీత్యర్థః ॥౫॥ ఏతదేవోపపాదయతి॥ నేతి॥ అహం త్వస్మిన్ కారణవిషయే-పరముత్కృష్టం-అపరం నికృష్టం-సమం మధ్యమం-దేవాదివ్యపత్యాదిరూపశుక్లాదిగుణైర్భావ్యం-సదసదాత్మకం చేతనాచేతనాత్మకం-కిఞ్చిదపి వస్తు-అన్యతో-న వేద-కింతు త్వత్త ఏవేతి జానామీత్యర్థః, యద్వా, అస్మిన్ కార్యావస్థే-నామరూపాభ్యాం సత్త్వాదిగుణైశ్చోపలక్షితత్వేన నిష్పాద్యం - చేతనాచేతనాత్మకం-కిఞ్చిదపి వస్తు - ఇదమనేన సమం - ఇదం నికృష్ట - మిదముత్కృష్ట - మితి న జానామీత్యర్థః ॥౬॥ యత్పరస్త్వమిత్యాదిప్రశ్నః కుతః ప్రసక్త ఇత్యత ఆహ॥ స ఇతి॥ ఘోరం ఇతరైశ్చరితుమశక్యం - మహత్తపః-స భవాన్ జగత్స్రష్టా-భగవానితి పాఠాన్తరం-తదాపూజ్యస్త్వం-గురుసమ ఇత్యర్థః- అచరత్ కృతవాన్-తేన తపశ్చరణేన-కిమస్మాదపి పరమస్తీతి శఙ్కాం ప్రయచ్ఛసి-తత స్త్వం - నః ఖేదయసే-పరశఙ్కాప్రదానేన చిత్తవిక్షేపం జనయసీత్యర్థః ॥౭॥ ప్రశ్నముపసంహరతి॥ ఏతదితి॥ హే సర్వజ్ఞ - హే సకలేశ్వర-త్వయానుశాసితః శిక్షితోఽహం- ఇదం భవతోపది

౭ ॥శ్లో॥ పా॥ భగవానచరద్ఘోరం॥

ష్యమాణం-యథైవ-బుధ్యేజానే-తథైవ-తత్సర్వం పృచ్ఛతో-మేమహ్యం- విజానీహివిశేషేణజ్ఞాపయ ॥౮॥ అథబ్రహ్మా యథాప్రశ్నముత్తరయిష్యంస్తావత్ప్రశ్నమభినన్దతి॥సమ్యగితి॥ హేవత్సపుత్ర-కారుణికస్య మయికరుణావతః- తేత్వయా- ఇదం-సమ్యగ్విచికిత్సితంజ్ఞాతుమిష్టం-కుతఇత్యతఆహ-యద్యస్మా- దహంభగవద్వీర్యదర్శనేభగవత్ప్రభావజ్ఞాపనరూపే ధర్మే,ప్రవర్తితః ॥౯॥ అభిమతార్థజిఘృక్షయాప్రశ్నంవివినక్తి ॥నానృతమితి॥ భో-హేనారద-మాంప్రతియథాబ్రవీషి ‹‹ఏకస్సృజతిభూతాని,, త్యాదినాయత్పృచ్ఛసి-తచ్చాపి-తవ-త్వదీయంవచః-నానృతంఅతిచనాసత్యం-కింతుమత్తః-పరంభ గవన్తమజ్ఞాత్వాబ్రవిషి-అజ్ఞానహేతుమాహ మమఏతావత్త్వంఏతావన్మహిమవత్త్వం- యతఃపరమకారుణికాత్-భ వతి-తం-మత్తఃపరమజ్ఞాత్వాబ్రవిషీత్యర్థః ॥౧౦॥ తర్హికోఽసావీశ్వరఇత్యపేక్షాయాంభక్త్యానమస్కరిష్యన్నాహ॥ యేనేతి॥ అర్కాదయోభగవత్తేజసారోచితంవిశ్వంతత్తేజోలేశముపజీవ్యస్వయంరోచయన్తీతిస్వాత్మానమభిమన్యన్తే-ఏవ మహమపీత్యర్థః ‹‹నతత్రసూర్యోభాతీ,, తిశ్రుతిరత్రానుసంధేయా ॥౧౧॥ తస్మైవాసుదేవాయ-నమోధీమహీనమఃకు ర్మహే‹‹యద్వా,,ధీమహీత్యత్రతమితిశేషః జేతుమశక్యయా-యస్యభగవతోమాయయా-మాంజగద్గురుంవదన్తి ‹‹బ్రహ్మా ద్యాస్సకలాదేవామనుష్యాఃపశవస్తథా। విష్ణుమాయామహావర్తగర్తాన్ధతమసావృతా,,ఇతిన్యాయేన-మాయయామాంజ గద్గురుంవదన్తి-నతు-తత్త్వవిదఇత్యర్థః ॥౧౨॥ ఇతరేషాంమాయాయాదుర్జయత్వంభగవతస్తదసంస్పర్శంచాహ॥ విలజ్జమానయేతి॥యస్యభగవతఃఈక్షాపథేదృష్టిపథే-స్థాతుం- విలజ్జమానయా-తస్మిన్స్వకార్యమకుర్వత్యా-అముయా- మాయయా-విమోహితాస్సన్తో-మమాహమితిదుర్ధియః-వికత్థన్తే ॥౧౩॥ వికత్థనమేవాహ॥ద్రవ్యమితి॥ద్రవ్యంపృథివ్యాది

సర్వజ్ఞసకలేశ్వర। విజానీహియథైవేదమహంబుధ్యేఽనుశాసితః॥౮॥ బ్రహ్మోవాచ॥సమ్యక్కారుణికస్యే దంవత్సతేవిచికిత్సితమ్।యదహంచోదితస్సౌమ్యభగవద్వీర్యదర్శనే॥౯॥ నానృతంతవతచ్చాపియథామాం ప్రబ్రవీషిభో।అవిజ్ఞాయపరంమత్తఏతావత్త్వంయతోహిమే॥౧౦॥ యేనస్వరోచిషావిశ్వంరోచితంరోచ యామ్యహమ్। యథాఽర్కోఽగ్నిర్యథాసోమోయథర్క్షగ్రహతారకాః॥౧౧॥తస్మైనమోభగవతేవాసుదే వాయధీమహి।యన్మాయయాదుర్జయయామాంబ్రువన్తిజగద్గురుమ్॥౧౨॥విలజ్జమానయాయస్యస్థాతుమీక్షా పథేఽముయా।విమోహితావికత్థన్తేమమాహమితిదుర్ధియః॥౧౩॥ ద్రవ్యంకర్మచకాలశ్చస్వభావోజీవఏవచ। వాసుదేవాత్పరోబ్రహ్మన్నచాన్యోఽర్థోఽస్తితత్త్వతః॥౧౪॥నారాయణపరావేదాదేవానారాయణాఙ్గజాః। నారాయణపరాలోకానారాయణపరామఖాః॥౧౫॥ నారాయణపరోయోగోనారాయణపరంతపః।నా రాయణపరంజ్ఞానంనారాయణపరాగతిః॥౧౬॥తస్యాపిద్రష్టురీశస్యకూటస్థస్యాఖిలాత్మనః।సృజ్యంసృజా

భూతమేవకారణమితికేచిత్-కర్మేత్యపరే-కాలఇత్యన్యే - స్వభావఇత్యపరే-కర్మాధీనత్వాజ్జీవఏవకారణమిత్యపరే-ఏవం- యన్మాయయామోహితాస్సన్తో-వికత్థన్తఇత్యర్థః-ఏవంతైస్స్వతన్త్రతయాఽభిమతాఃపదార్థాఃభగవదధీనాఇత్యాహ॥ వాసుదేవాదితి॥ హేబ్రహ్మన్-ద్రవ్యాదిష్వర్థేషు-వాసుదేవాత్పరో-ఽన్యోఽర్థోనాస్తి- యథావాసుదేవాత్పరోనాస్తి-తద్వదత దాత్మకమతత్పరతన్త్రఇచ్ఛనాస్తీత్యుక్తవక్ష్యమాణేషసూచితమ్ ॥౧౪॥ ఏతదేవోపపాదయతి॥నారాయణపరాఇ తి॥వేదాఃనారాయణపరాః-నారాయణఃపరఃకారణంయేషాంతేతథోక్తాః‹‹తస్యహవాఏతస్యమహతోభూతస్యనిశ్వసిత మేతద్యదృగ్వేద,,ఇత్యాదిశ్రుతేః‹‹యద్వా,, నారాయణఃపరఃప్రతిపాద్యోయేషాంతేతథోక్తాః‹‹సర్వేవేదాయత్పదమా మనన్తీ,, తిశ్రుతేః-దేవాఃఇన్ద్రాదయః-నారాయణస్యాఙ్గాజ్జాతా - స్తచ్ఛరీరభూతాశ్చేత్యపివివక్షితం ‹‹చన్ద్రమామన సోజాతః,, సఆత్మాఅఙ్గాన్యన్యాదేవతా ‹‹ఇత్యాదిశ్రుతేః-లోకాఃనారాయణపరాః-నారాయణఃపరఃస్వామీయేషాంతే తథోక్తాః-మఖాఃక్రతవోనారాయణపరాఃనారాయణఃపరఆరాధ్యోయేషాంతేతథోక్తాః ॥౧౫॥ యోగఃవివేకా దిజన్యఉపాసనాత్మకోయోగో,నారాయణపరః- నారాయణఃపరోధ్యేయోయస్యసతథోక్తః-తపఃవిద్యాఙ్గభూతంక ర్మ,నారాయణపరం-నారాయణఃపరఃపర్య[వసానసమర్పణ]భూమిర్యస్యతత్తథోక్తం-జ్ఞానంశాస్త్రజన్యం,యోగస్య పూర్వముక్తేః-తదపి - నారాయణఃపరోధ్యేయోయస్యతత్తథోక్తం , గతిర్యోగఫలంఅర్చిరాదికా-సాపినారాయణఃప రోగన్తవ్యోయస్యాస్తథాభూతా-ఏవంసర్వంతదధీనమితికథనేన, నాహంవేదపరంత్వస్మిన్నిత్యంశస్యోత్తరముక్తంభ వతి ॥౧౬॥ తర్హిత్వంకింకరోషీత్యపేక్షాయామాహ॥తస్యాపీతి॥ అఖిలాత్మనఃసర్వాన్తర్యామిణః-అభిద్రష్టుస్సర్వజ్ఞ స్యఈశ్వరస్యసర్వంస్వవశీకృత్యనియన్తుః - కూటస్థస్యనిర్వికారస్య- ఈక్షయైవసంకల్పరూపజ్ఞానేనైవ-సృష్టోహం-తే

నచోదితః-సృజ్యం సృజామీత్యన్వయః- సత్యప్రయోజకం - అహంతు ప్రయోజ్య ఇతి భావః ❁॥౧౭॥ ❁ నను-కథం త్వాం నియోజ్యనియోజకభావః కుతో వా తస్య సర్వజ్ఞత్వాదయో ధర్మాః- స్వస్య తు తద్విపరీతా - ఇత్యపేక్షాయాం మాయేశ్వరత్వమాయావశ్యత్వాభ్యామిత్యాహ॥ సత్త్వమితి॥ నిర్గుణస్య హేయగుణరహితస్య, కల్యాణగుణానాం సమనన్తరమేవోక్తత్వాత్-విభోః వ్యాపకేన-భగవతా-మాయయా ప్రకృతిద్వారా, స్థితిసర్గనిరోధేషు నిమిత్తేషు, స్థిత్యాద్యర్థమిత్యర్థః- సత్త్వాదయస్త్రయో గుణాః- గృహీతాః స్వనియామ్యత్వేన పరిగృహీతాః - సృష్టిస్థితిసంహారరూపలీలాపరికరత్వేన సత్త్వాదయ ఈశ్వరేణ పరిగృహీతా ఇత్యభిప్రాయః ❁॥౧౮॥ ❁ ఏవం గుణానామీశ్వరలీలాపరికరత్వముక్త్వా జీవబన్ధకత్వమాహ॥ కార్యేతి॥ కార్యం శరీరం-కారణమిన్ద్రియం- తాభ్యాం - కర్తృత్వే నిమిత్తే- పుణ్యపాపనిష్పాదనార్థం-గుణాః సత్త్వాదయః స్వరూపతోఽవ్యయం, మాయినం, మాయావశ్యం-సంబన్ధమాత్రేణేతి- పురుషం జీవం నిత్యదా బధ్నన్తీత్యన్వయః॥ గుణాన్విశినష్టి॥ ద్రవ్యేతి॥ మోహనప్రకాశనప్రవర్తనస్వభావాః-ద్రవ్యశబ్దస్య మోహనవాచిత్వం పారిశేష్యాదవగమ్యతే, అతఏవాస్మిన్నధ్యాయే బహుశః ప్రయోగాచ్చ॥ సత్త్వం రజస్తమ ఇతి గుణాః ప్రకృతిసంభవాః॥ నిబధ్నన్తి మహాబాహో దేహే దేహినమవ్యయమ్॥ తత్ర సత్త్వం నిర్మలత్వాత్ప్రకాశకమనామయమ్॥ సుఖసఙ్గేన బధ్నాతి జ్ఞానసఙ్గేన చానఘ। రజో రాగాత్మకం విద్ధి తృష్ణాసఙ్గసముద్భవమ్॥ తన్నిబధ్నాతి కౌన్తేయ కర్మసఙ్గేన దేహినమ్॥ తమస్త్వజ్ఞానజం విద్ధి మోహనం సర్వదేహినామ్॥ ప్రమాదాలస్యనిద్రాభిస్తన్నిబధ్నాతి భారత, ఇతి గీతావచనాన్యత్ర స్మారితాని ❁॥౧౯॥ ❁ ఏవం గుణానాం జీవబన్ధకత్వముక్తం-అథ స్వలీలాపరికల్పితమాయః పరమేశ్వరః-సర్వేషాం మమ చేశ్వర ఇత్యాహ॥ స ఇతి॥ లిఙ్గైః సత్త్వాదిగుణైః శరీరభూతప్రకృతిస్థైః-ఉపలక్షితః-స్వలక్షితగతిః- స్వలక్షితా స్వచ్ఛన్దా గతిర్యస్య స తథోక్తః-నతు-తదాపన్నితప్రస్థానాదిః

మిసృష్టోఽహమీక్షయైవాభిచోదితః॥౧౭॥ సత్త్వం రజస్తమ ఇతి నిర్గుణస్య గుణాస్త్రయః। స్థితిసర్గనిరోధేషు గృహీతా మాయయా విభోః॥౧౮॥ కార్యకారణకర్తృత్వే ద్రవ్యజ్ఞానక్రియాశ్రయాః। బధ్నన్తి నిత్యదా ముక్తం మాయినం పురుషం గుణాః॥౧౯॥ స ఏష భగవాఁల్లిఙ్గైస్త్రిభిరేతైరధోక్షజః। స్వలక్షితగతిర్బ్రహ్మన్ సర్వేషాం మమ చేశ్వరః॥౨౦॥ కాలం కర్మ స్వభావం చ మాయేశో మాయయా స్వయా। ఆత్మన్యదృచ్ఛయా ప్రాప్తం విబుభూషురుపాదదే॥౨౧॥ కాలాద్గుణవ్యతికరాత్పరిణామః స్వభావతః। కర్మణో జన్మ మహతః పురుషాధిష్ఠితాదభూత్॥౨౨॥ మహతస్తు వికుర్వాణాద్రజఃసత్త్వోపబృంహితాత్। తమఃప్రధానస్త్వభవద్ద్రవ్యజ్ఞానక్రియాత్మకః॥౨౩॥ సోఽహంకార ఇతి ప్రోక్తో వికుర్వన్ సమభూత్త్రిధా। వైకారికస్తైజసశ్చ తామస

వదన్యదర్శితమార్గః- స ఏషః - ఏవంవిధైశ్వర్యసంపన్నో భగవాన్ హే బ్రహ్మన్ నారద - సర్వేషాం మమ చ ఈశ్వరః నియన్తా ❁॥౨౦॥ ❁ ఏకస్సృజతి భూతానీతి ప్రశ్నోత్తరముక్త్వా, యద్రూపమిత్యాదిప్రశ్నస్యోత్తరం వదంస్తావత్సృష్టిప్రకారమాహ॥ కాలమితి॥ మాయేశో మాయాధిపతిః - స్వమాయయా స్వసంకల్పేన - యద్వా-ద్వారభూతయా ప్రకృత్యా, విబుభూషుః ప్రకృతిద్వారా నానానామరూపభాగ్భవితుమిచ్ఛుః- యదృచ్ఛయా అహేతుకం-అపరప్రేర్యోఽకర్మపరవశః- ఆత్మని ప్రాప్తం సంగతం-యుక్తం-కాలం, కర్మ - స్వభావం-చోపాదదే - కాలో గుణవైషమ్యరూపగుణక్షోభహేతుః- కర్మ జీవాదృష్టం-స్వభావః ప్రకృతేః పరిణామస్వభావః-ఏతేషాముపాదానం నామ స్వకార్యోన్ముఖ్యాపాదనమ్ ❁॥౨౧॥ ❁ కాలకర్మస్వభావోపాదానఫలం దర్శయన్మహతస్సృష్టిమాహ॥ కాలాదితి॥ కాలాత్ హేతుభూతాద్గుణవ్యతికరాత్-కాలకృతగుణవైషమ్యాదిత్యర్థః - పరిణామస్వభావతః ప్రకృతేః పరిణామస్వభావాత్, కర్మణో జీవాదృష్టాచ్చ హేతోః, పరమపురుషాధిష్ఠితాదవ్యక్తాన్మహతో మహత్తత్త్వస్య - జన్మ ఉత్పత్తిరభూదిత్యర్థః, తదధిష్ఠితత్వం తదాహితస్వకార్యజననసామర్థ్యవత్త్వం-అత్ర అవ్యక్తాదిత్యధ్యాహారః-పురుషాధిష్ఠితత్వాచ్చ - అవ్యక్తానుగ్రహేణ చేతి దర్శనాత్ -వ్యతికరః మిశ్రణం - సమానానాం గుణానాం విషమత్వాపత్తిః - యద్వా, గుణానాం వ్యతికరో యస్మిన్నితి బహువ్రీహిః-అవ్యక్తాదిత్యర్థః ❁॥౨౨॥ ❁ మహతోఽహంకారోత్పత్తిమాహ॥ మహతస్త్వితి॥ వికుర్వాణాద్విక్రియమాణాద్రజస్సత్త్వోపబృంహితాదిత్యుక్తం-మహతః ద్రవ్యజ్ఞానక్రియాత్మకః మోహనప్రకాశనప్రవర్తనస్వభావః, తమఃప్రధానః తమోగుణప్రధానః అభూత్ - మహతస్త్రిగుణాత్మకత్వేపి - క్రియాశక్తిజ్ఞానశక్తిప్రధానత్వాద్రజస్సత్త్వోపబృంహితాదిత్యుక్తం ఏవమహంకారస్య తమఃకార్యప్రధానత్వాత్తమఃప్రధాన ఇత్యుక్తిః - అతఏవాహంకారకార్యేషు తామసం బహు, రాజసం సాత్త్వికం చాల్పమేవం మహదాదికార్యేషు తావ సమల్పం, తదితరదుభయం బహ్వితి మన్తవ్యమ్ ❁॥౨౩॥ ❁ తమఃప్రధానస్య కిం

నామధేయమిత్యతఆహ॥౨౩॥ తస్యత్రైవిధ్యమాహ ॥ వికుర్వద్రూపాన్తరంగచ్ఛత్-అహంకారః-త్రిధాసమభూత్-
యద్భిదా,యస్యాహంకారస్యభిదా-వైకారిక-స్తైజసశ్చతామసశ్చేతి - సాత్త్వికరాజసతామసానామహంకారాణాం
క్రమేణనామాని ❁॥౨౪॥ ❁ తేషాంప్రతినియతస్వభావానాహ ॥ ద్రవ్యశక్తిరితి॥ప్రాగుక్తేష్వేషుత్రయాణాంస్వభావప్రద
ర్శనం-ద్రవ్యశక్తిః,వియదాదిమహాభూతాఖ్యద్రవ్యోత్పాదనశక్తిస్సామర్థ్యంయస్యతథోక్తః-క్రియాశక్తిః-సాత్త్వికాహం
కారగ్రాహకత్వరూపా, యాక్రియా, తస్యాంశక్తిర్యస్యసతథోక్తః-ప్రవర్తనమేవహిరజఃకార్యం-జ్ఞానశక్తిః-శబ్దాదివి
షయజ్ఞానసాధనేన్ద్రియోత్పాదనశక్తిర్యస్య-సతథోక్తః - ఏకాదశానామిన్ద్రియాణాంసాత్త్వికాహంకారకార్యత్వా,
ద్రాజసస్యతుతదనుగ్రాహకత్వాత్ - ఏవమహంకారస్యత్రైవిధ్యముక్తం-అథతామసాహంకారాచ్ఛబ్దాదితన్మాత్రక్రమే
ణాకాశాదిమాత్రసృష్టిమాహ॥తామసాదితి॥భూతాదిరితి॥తామసాహంకారస్యైవనామాన్తరం- విక్రియమాణాద్భూ
తాదినామకాత్తామసాహంకారా-న్నభః- అభూత్-శబ్దద్వారానభఉదపద్యతేత్యర్థః-ఏవమేవస్పర్శాదిష్వపిద్రష్టవ్యం-
ఏతదేవశబ్దస్వభావంకథయన్నుపపాదయతి। లిఙ్గమితి॥ద్రష్టృదృశ్యయోఃఆత్మానాత్మనోః-యల్లిఙ్గంప్రమాణం-తస్య
నభసోమాత్రాసూక్ష్మంరూపం - గుణఃవ్యావర్తకోఽసాధారణోధర్మశ్చయశ్శబ్దః, సోఽప్యభూదిత్యర్థః-యద్వా-తస్య
నభసః-మాత్రాగుణః-అసాధారణగుణః-శబ్దస్యలక్షణంలిఙ్గమితిద్రష్టృదృశ్యయోరాత్మానాత్మనోః-లిఙ్గంప్రమాణం
యత్-సశబ్దఇత్యర్థః-శబ్దోహిశాస్త్రాత్మనాఆత్మానాత్మనోఃప్రమాణం,, యదాహసూత్రకారః॥ శాస్త్రయోనిత్వాదితి॥
యదితినపుంసకత్వంలిఙ్గాపేక్షయా ❁॥౨౫॥ ❁ వికుర్వాణాద్రూపాన్తరంగచ్ఛతో,నభసః-స్పర్శగుణోఽనిలఃవాయుర
భూత్-స్పర్శతన్మాత్రద్వారాఅభూదిత్యర్థః॥పరాన్వయాత్ కారణనభోగుణానువృత్తేశ్శబ్దవాంశ్చవాయురిత్యర్థః,స్పర్శ

శ్చేతియద్భిదా ॥౨౪॥ ద్రవ్యశక్తిఃక్రియాశక్తిర్జ్ఞానశక్తిరితిప్రభో।తామసాదపిభూతాదేర్వికుర్వాణాదభూ
న్నభః।తస్యమాత్రాగుణశ్శబ్దోలిఙ్గంయద్ద్రష్టృదృశ్యయోః॥౨౫॥ నభసోఽథవికుర్వాణాదభూత్స్పర్శ
గుణోఽనిలః।పరాన్వయాచ్ఛబ్దవాంశ్చప్రాణఓజస్సహోబలమ్॥౨౬॥వాయోరపివికుర్వాణాత్కాలకర్మ
స్వభావతః।ఉదపద్యతతేజోవైరూపవత్స్పర్శశబ్దవత్ ॥౨౭॥ తేజసస్తువికుర్వాణాదాసీదమ్భోరసాత్మ
కమ్।రూపవత్స్పర్శవచ్చామ్భోఘోషవచ్చపరాన్వయాత్॥౨౮॥ విశేషస్తువికుర్వాణాదమ్భసోగన్ధవాన
భూత్॥పరాన్వయాద్రసస్పర్శశబ్దరూపగుణాన్వితః ॥౨౯॥ వైకారికాన్మనోజజ్ఞేదేవావైకారికాదశ।ది
గ్వాతార్కప్రచేతోఽశ్వివహ్నీన్ద్రోపేన్ద్రమిత్రకాః॥ ౩౦ ॥ తైజసాత్తువికుర్వాణాదిన్ద్రియాణిదశాభ

వాంశ్చ॥వాయోర్లక్షణమాహ,ప్రాణఃఅవస్థావిశేషోపపన్నోవాయుఃప్రాణః-ఓజస్సహోబలమితిధర్మప్రధానోనిర్దే
శః-ఓజఆదివిశిష్టఇత్యర్థః-ఓజఃప్రవృత్తిశక్తిః- సహోవేగః-బలంధారణసామర్థ్యం- ఓజస్సహోబలానీన్ద్రియమనశ్శరీ
రాణాంపాటవాని-తేషాంహేతురితికేచిత్ ❁ ॥౨౬॥ ❁కాలకర్మస్వభావతోహేతో,ర్వికుర్వాణాద్వాయోరూపవత్
కారణభూతాకాశవాయుగుణానువృత్తేఃరూపవత్- స్పర్శశబ్దవచ్చ- తేజఉదపద్యత-కాలకర్మస్వభావతఇతిసర్వత్రాను
సన్ధేయమ్ ❁ ॥౨౭॥ ❁విక్రియమాణాత్తేజసః-రసాత్మకం,పరాన్వయాత్ రూపస్పర్శశబ్దవచ్చామ్భఆసీత్ ఘోషవత్శ
బ్దవత్ ❁॥౨౮॥ ❁అథవికుర్వాణాదమ్భసో-గన్ధవాన్ - పరాన్వయా-ద్రసస్పర్శశబ్దరూపగుణాన్వితశ్చ-విశేషఃపృథివీ-
అభూత్ ❁॥౨౯॥ ❁ సర్వేషామిన్ద్రియాణాంసాత్త్వికాహంకారాదుత్పత్తిమాహ॥వైకారికాదితి॥వైకారికనామ్నస్సా
త్త్వికాహంకారా-ద్దిగాదయఃశ్రోత్రాద్యధిష్ఠాతృదేవతాః- తాభిరధిష్ఠితానీన్ద్రియాణిమనశ్చజజ్ఞిరఇత్యర్థః,,అగ్నిర్వా
గ్భూత్వే,, త్యాదివ , దధిష్ఠాత్రధిష్ఠేయయోరభేదోపచారాత్సామానాధికరణ్యాద్దేవావైకారికాఇత్యుక్తం॥దేవతాగ
ణయతి॥దిగితి ॥ దిశశ్చవాతశ్చఅర్కశ్చప్రచేతాశ్చఅశ్వినౌచఏతేపఞ్చ-శ్రోత్రత్వక్చక్షుర్జిహ్వాఘ్రాణానామధిష్ఠాతారః-వ
హ్నిశ్చఇన్ద్రశ్చఉపేన్ద్రశ్చమిత్రశ్చకశ్చప్రజాపతిః,ఏతేపఞ్చవాక్పాణిపాదపాయూపస్థానామధిష్ఠాతారః,మనసస్త్వ
ధిష్ఠాతాచన్ద్రమాః-ఏభిర్దశభిః-అధిష్ఠితానిశ్రోత్రాదీని-జాతానీత్యభిప్రాయః ❁ ॥౩౦॥ ❁ తైజసాహంకారకార్యమా
హ॥తైజసాత్త్వితి॥తైజసాత్ తేజస్సంబన్ధినః రాజసాహంకారానుగృహీతాత్సాత్త్వికాహంకారాదిత్యర్థః-అన్యథా
పూర్వగ్రన్థవ్యాఘాతాత్-పూర్వగ్రన్థేఽభిమానిదేవతాసృష్టిరితిచేన్న-ఇన్ద్రియైర్వినాదేవతాదేహారమ్భాయోగాచ్చ
తుర్ముఖసృష్టత్వేనాత్రవక్ష్యమాణానామాదిత్యేన్ద్రాదీనా - మణ్డసృష్టేఃప్రాక్సృష్ట్యయోగాచ్చ,నచాసృష్టానామేవాధి
ష్ఠాతృత్వమప్యనుపపన్నమితివాచ్యం, పరమాకాశస్థానాంభగవత్సంకల్పానుగృహీతానామధిష్ఠాతృత్వోపపత్తేః - కో

యం పరమాకాశ ఇతి చేత్, వైకుణ్ఠాఖ్యో లోకః - అత ఏవ ,,వృతం చతుష్షోడశపఞ్చశక్తిభి,, రితి వక్ష్యతే, న చ పరమాకాశస్థాభిరేవాధిష్ఠానోపపత్తేశ్చతుర్ముఖకర్తృకాదిగాదిసృష్టిర్వ్యర్థేతి వాచ్యం - వ్యష్టీన్ద్రియాధిష్ఠానార్థం దిగాదిసృష్టేరావశ్యకత్వాత్ - అతః పరమాకాశే సన్త్యేవేత్యవగన్తవ్యం - అత ఏవ - ఏభిరధిష్ఠాతృభిః పరమాత్మానం ప్రతిక్రియమాణా స్తుతిరప్యుపపద్యతే - అన్యథా అణ్డోత్పత్త్యనన్తరం క్రియమాణానామేషామణ్డోత్పత్తేః పూర్వమభావాత్తత్కర్తృకా స్తుతిరనుపపన్నా స్యాత్ - నన్వేషాం సర్వేన్ద్రియాధిష్ఠాతృత్వే తదిన్ద్రియాణాం కేఽధిష్ఠాతార ఇతి చేదుచ్యతే - తదిన్ద్రియాణామపి దశానామధిష్ఠాతారస్త ఏవ - ఏకైకమిన్ద్రియం త్వధిష్ఠాతృశూన్యమవతిష్ఠతే - తత్ర స్వపరనిర్వాహకత్వన్యాయేన స్వేనైవ వా-పరమాత్మనా వా, అధిష్ఠీయత ఇతి నానవస్థాప్రసఙ్గ ఇతి,, యద్వా,, తైజసాత్త్వితి పక్షాన్తరోక్తిః - పక్షద్వయస్యావిరోధమాహ ॥ జ్ఞానశక్తిరితి ॥ ప్రాణశబ్ద ఇన్ద్రియపరః జ్ఞానశక్తిః ప్రాణాః, జ్ఞానేన్ద్రియగణః క్రియాశక్తిశ్చ ప్రాణాః - కర్మేన్ద్రియగణః బుద్ధిరన్తఃకరణచతుష్టయం చ తైజసః - రాజసాహంకారాన్వితసామగ్రీప్రసూతః - జ్ఞానకర్మేన్ద్రియాణామన్తఃకరణస్య చ స్వకార్యప్రవృత్తిమత్త్వే తత్కారణేనాపి రజోగుణేనాన్వితేన భవితవ్యమిత్యేతత్త్వాపేక్షకత్వాత్తైజసత్వవాదస్య - సర్వేన్ద్రియాణాం రాజసాహంకారానుగృహీతసాత్త్వికాహంకారకార్యత్వమేవేతి - న పక్షద్వయవిరోధ ఇత్యర్థః - ఏవం మాత్రాదేరపీన్ద్రియసృష్టావనుగ్రాహకస్తైజస ఇతి వేదితవ్యమ్ ॥ ౩౧ ॥ ఇన్ద్రియాణి గణయతి ॥ శ్రోత్రమితి ॥ దోః పాణిః - మేఢ్రముపస్థః, క్రమస్త్వగ్రహణవివక్షితః ॥ ౩౨ ॥ యదేతి ॥ యదా ఏతే భూతానీన్ద్రియాణి మనశ్చ తేషాం గుణాః తన్మాత్రాశ్చ విషయాశ్చ - శబ్దాదయ ఏతే సర్వే, అసంహతా అమిళితాః సన్, అత ఏవ యదాయతనస్య బ్రహ్మాణ్డాఖ్య భగవచ్ఛరీరస్య-నిర్మాణే, హే బ్రహ్మవిత్తమ - న శేకుః నాశక్నువన్ ॥ ౩౩ ॥ తదా భగవచ్ఛక్త్యా చోదితాః - ప్రేరితాః సంహత్య పఞ్చీకరణో

వన్ । జ్ఞానశక్తిః క్రియాశక్తిర్బుద్ధిః ప్రాణస్తు తైజసాత్ ॥ ౩౧ ॥ శ్రోత్రం త్వగ్ఘ్రాణదృగ్జిహ్వావాగ్దోర్మేఢ్రాఙ్ఘ్రిపాయవః ॥ ౩౨ ॥ యదైతేఽసంహతా భావా భూతేన్ద్రియమనోగుణాః । యదాయతననిర్మాణే న శేకుర్బ్రహ్మవిత్తమ ॥ ౩౩ ॥ తదా సంహత్య చాన్యోన్యం భగవచ్ఛక్తిచోదితాః । సదసత్త్వముపాదాయ చోభయం ససృజుర్హ్యదః ॥ ౩౪ ॥ వర్షపూగసహస్రాన్తే తదణ్డముదకేశయమ్ । కాలకర్మస్వభావస్థో జీవోఽజీవమజీవయత్ ॥ ౩౫ ॥ స ఏవ పురుషస్తస్మాదణ్డం నిర్భిద్య నిర్గతః । సహస్రోర్వఙ్ఘ్రిబాహ్వక్షః సహస్రాననశీర్షవాన్ ॥ ౩౬ ॥ యస్యేహావయవైర్లోకాన్ కల్పయన్తి మనీషిణః । కట్యాదిభిరధస్సప్త సప్తోర్ధ్వం జఘనాదిభిః

క్తప్రకారేణ పరస్పరేణ మిళిత్వా, సదసత్త్వం, సత్త్వం పఞ్చీకరణేన స్థూలత్వం - అసత్త్వం సూక్ష్మత్వం, నోభయం అనుభయం - పూర్వోక్తకాలకర్మస్వభావాంశ్చ - ఉపాదాయ అదః - బ్రహ్మాణ్డం - ససృజుః,, యద్వా,, అనుభయమిత్యదశ్శబ్దనిర్దిష్టబ్రహ్మాణ్డవిశేషణం - అనుభయం కార్యకారణభావానన్వితం । అదః బ్రహ్మాణ్డం ససృజురిత్యర్థః - కార్యమప్యణ్డం హ్యాకాశకార్యవాయ్వపేక్షయా తత్త్వాన్తరం - న చ తత్త్వాన్తరారమ్భకం - అతస్తత్త్వాన్తరతయా కార్యం - తత్త్వాన్తరాపేక్షయా కారణం చ న భవతీత్యనుభయం బ్రహ్మాణ్డముక్తం - చతుర్ముఖోత్పత్త్యాదికమన్యత్ర విస్తరేణ వక్ష్యమాణమత్రాప్యర్థసిద్ధమనుసంధేయమ్ ॥ ౩౪ ॥ వర్షపూగసహస్రాన్తే ప్రళయకాలావసాన ఇత్యర్థః, అన్యథా ,, సక్రమేణ వివృద్ధం తజ్జలబుద్బుదవత్సమ,, మితి విరోధాత్, జీవః దేవాద్యపేక్షయా సమష్టిపురుషబ్రహ్మాఖ్యజీవశరీరకః పరమపురుషః - కాలకర్మస్వభావాశ్రితస్సన్ అజీవమచేతనం ఉదకేశయమణ్డం అజీవయత్ చేతయతి స్మ - అతోఽదకేశయమిత్యనేనాణ్డస్య ప్రాక్పూర్వం గర్భోదకసంజ్ఞికా సృష్టిరర్థసిద్ధానుసంధేయా - పరోక్షనిర్దేశశ్చ చతుర్ముఖాన్తరసామ్యాభిప్రాయః ॥ ౩౫ ॥ స ఏష పురుషః - చతుర్ముఖరూపేణావస్థితః పరమపురుషః అణ్డం నిర్భిద్య - తస్మాన్నిర్గతః అణ్డభేదనావకాశలాభాదనుపరుద్ధసంచారాదిమానభూదిత్యర్థః, చతుర్ముఖస్య భగవదాత్మకత్వం సామానాధికరణ్యేనాహ ॥ సహస్రేతి ॥ యశ్చతుర్ముఖశరీరకత్వేనావస్థితః, స ఏవ,, సహస్రశీర్షా పురుషస్సహస్రాక్షస్సహస్రపాత్ ,, సర్వతః పాణిపాదం తత్సర్వతోఽక్షిశిరోముఖం సర్వతశ్శ్రుతిమ,, దిత్యాదినోక్త, స్సర్వతః పాణిపాదాదికార్యకర్తా పరమపురుష ఇత్యర్థః ॥ ౩౬ ॥ యస్య సర్వతః పాణిపాదాదికార్యకర్తుర్వైరాజపురుషస్యావయవైః పాదతలాద్యవయవైః, లోకాన్ పాతాళాదీన్, మనీషిణః ఉపాసకాః, కల్పయన్తి లోకాన్ యదవయవత్వేన రచయన్తీత్యర్థః, తత్తదవయవప్రభవానాం తత్తదవయవత్వేనోపాసనం యుక్తం - తదవయవైర్లోకరచనామాహ ॥ కట్యాదిభిరితి ॥ కటిరూరుమూలయోః పశ్చాద్భాగః - జఘనం పురోభాగః, అధస్సప్త లోకాన్ అతలా-

దీన్, ఊర్ధ్వం జఘనాదీన్ సప్త కల్పయన్తీత్యన్వయః ॥౩౭॥ వర్ణానాం తద్విభూతిత్వాయ చతుర్ముఖరూపేణావస్థితా స్తత ఉక్తం భవత్యైవం కర్మేతి ॥ పురుషస్యేతి ॥ బ్రహ్మ బ్రాహ్మణాః - ముఖమితి కార్యకారణయోరభేదవివక్షయోక్తం - బాహవ ఇతి క్షత్రియాః ॥౩౮॥ ఇదానీముపాసనార్థం లోకకల్పనాభేదం దర్శయంశ్చతుర్దశలోకపక్షమాహ చతుష్టయేన ॥ భూర్లోకః పాతాళమారభ్య పద్భ్యాం కటిపర్యన్తాభ్యాం కల్పితః - భువర్లోకః - నాభితః నాభిమారభ్య స్తనద్వయాత్ - హృదయం - కమలాకారం, తదూర్ధ్వభాగ ఉరః - బ్రహ్మలోకస్య సనాతన ఇతి సత్యలోకవిశేషణం - సనాతనత్వం చ భూరాద్యపేక్షయా,, యద్వా,, బ్రహ్మలోకో వైకుణ్ఠాఖ్యో లోకః, సనాతనః - చతుస్సృజ్యప్రపఞ్చాన్తర్గతస్యేత్యర్థః ॥౩౯॥౪౦॥౪౧॥౪౨॥ ఇదానీం సంగ్రహేణ లోకత్రయక్లృప్తిమాహ ॥ భూర్లోకః కల్పిత ఇతి ॥ పాదతలమారభ్య నాభితః భువర్లోకః, నాభిమారభ్య మూర్ధతః స్వర్లోకః, మూర్ధాస్య స్వర్లోకః కల్పితః, అతలాదీనాం భూరాదిష్వన్తర్భావాత్ ॥౪౩॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే చన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం ద్వితీయస్కన్ధవ్యాఖ్యాయాం పఞ్చమోఽధ్యాయః ************

ఏవం కృత్స్నప్రపఞ్చస్య మహదాదిక్రమేణ సృష్టస్య వైరాజవిభూతిత్వమభిధాయ - తదేవ పురుషసూక్తసంవాదేన దృఢీకుర్వన్ యదాస్యమిత్యాదేరుత్తరమాహ ॥ వాచ ఇతి ॥ వాచో వాగిన్ద్రియస్య - తదధిష్ఠాతృదేవతాభూతాగ్నేశ్చ, భగవన్ముఖం స్థానమాశ్రయః - ఛన్దసాం గాయత్ర్యుష్ణిగ్బృహతీపఙ్క్తిజగతీత్రిష్టుబనుష్టుభాం సప్తానాం ఛన్దసాం - సప్తధాతవః

దిభిః ॥ ౩౭ ॥ పురుషస్య ముఖం బ్రహ్మ క్షత్రమేతస్య బాహవః । ఊర్వోర్వైశ్యో భగవతః పద్భ్యాం శూద్రో వ్యజాయత ॥ ౩౮ ॥ భూర్లోకః కల్పితః పద్భ్యాం భువర్లోకస్తు నాభితః । హృదా స్వర్లోక ఉరసా మహర్లోకో మహాత్మనః ॥ ౩౯ ॥ గ్రీవాయాం జనలోకశ్చ తపోలోకః స్తనద్వయాత్ । మూర్ధభిస్సత్యలోకస్తు బ్రహ్మలోకస్సనాతనః ॥ ౪౦ ॥ తత్కట్యాం చాతలం క్లృప్తమూరుభ్యాం వితలం విభోః । జానుభ్యాం సుతలం సృష్టం జఙ్ఘాభ్యాం తు తలాతలమ్ ॥ ౪౧ ॥ మహాతలం తు గుల్ఫాభ్యాం ప్రపదాభ్యాం రసాతలమ్ । పాతాళం పాదతలత ఇతి లోకమయః పుమాన్ ॥ ౪౨ ॥ భూర్లోకః కల్పితః పద్భ్యాం భువర్లోకోఽస్య నాభితః । స్వర్లోకః కల్పితో మూర్ధ్నా ఇతి వా లోకకల్పనా ॥ ౪౩ ॥ ************

******** ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే ద్వితీయస్కన్ధే పఞ్చమోఽధ్యాయః ********

బ్రహ్మోవాచ ॥ వాచో వహ్నేర్ముఖం స్థానం ఛన్దసాం సప్త ధాతవః । హవ్యకవ్యామృతాన్నానాం జిహ్వా సర్వరసస్య చ ॥ ౧ ॥ సర్వాసూనాం చ వాయోశ్చ తన్నాసే పరమాయణే । అశ్వినోరోషధీనాం చ ఘ్రాణం మోదప్రమోదయోః ॥ ౨ ॥ రూపాణాం తేజసాం చక్షుర్దివః సూర్యస్య చాక్షిణీ । కర్ణౌ దిశాం చ తీర్థానాం శ్రోత్రమాకాశశబ్దయోః ॥ ౩ ॥ తద్గాత్రం వస్తుసారాణాం సౌభాగ్యస్య చ భాజనమ్ । త్వగస్య స్పర్శవాయోశ్చ సర్వమేధస్య చైవ హి ॥ ౪ ॥ రోమాణ్యుద్భిజ్జజాతానాం యైర్వా యజ్ఞస్తు సంభృతః । కేశశ్మశ్రునఖాన్యస్య శిలాలోహాభ్రవిద్యుతామ్ ॥ ౫ ॥ బాహవో లోకపాలానాం ప్రాయశః క్షేమకర్మణామ్ । విక్రమో భూర్భువస్స్వశ్చ క్షే

త్వగాదిసప్తధాతుస్థానీయా భగవద్విగ్రహావయవాః - స్థానం హవ్యం దేవానామన్నం - కవ్యం పితౄణాం - మమృతం తదుభయశేషం మనుష్యాణాం - మేషామన్నానాం - సర్వరసస్య చ మధురాదేష్షడ్విధస్య, చకారాదస్మదాదిరసనేన్ద్రియస్య తదధిష్ఠాతుర్వరుణస్య చ తస్య జిహ్వా క్షేత్రం - ఏవం సర్వత్రాప్యుక్తమున్నేయమ్ ॥౧॥ సర్వాసూనామస్మదాదిప్రాణానాం - వాయోశ్చ తస్య నాసే నాసారన్ధ్రే, పరమాయనే ఉత్తమక్షేత్రం, ఓషధీనామశ్వినోర్మోదప్రమోదయోశ్చ తద్ఘ్రాణేన్ద్రియం స్థానం - మోదః అనుకూలవస్తుదర్శనజసుఖవిశేషః - ప్రమోదస్త్వనుకూలవస్తునస్స్వీయత్వబుద్ధిసుఖవిశేష ఇతి భేదః ॥౨॥ రూపాణామితి ॥ రూపాణాం శుక్లాదీనాం తేజసాం రూపప్రకాశకానాం చ - చక్షురిన్ద్రియం స్థానం - దివః - సూర్యస్య చ అక్షిణీ తన్నేత్రగోళకే స్థానం - సర్వత్ర షష్ఠ్యన్తనిర్దిష్టానాం ప్రథమాన్తనిర్దిష్టం క్షేత్రం ద్రష్టవ్యం దిశాం తీర్థానాం చ తత్కర్ణౌ కర్ణబిలే - స్థానం - ఆకాశశబ్దయోః - తచ్ఛ్రోత్రమ్ ॥౩॥ వస్తూనాం యే సారాంశాస్తేషాం - సౌభాగ్యస్య - స్పృహణీయతాయాశ్చ - తద్గాత్రం తచ్ఛరీరం - భాజనం స్థానం స్పర్శవాయోః - సర్వమేధస్య సమస్తయజ్ఞస్య చ - అస్య త్వక్ - స్థానమ్ ॥౪॥ ఉద్భిజ్జజాతానాం సర్వవృక్షాణాం - యైర్వృక్షైః - యజ్ఞస్సమ్యక్సాధితః - తేషామేవ వా - తద్రోమాణి స్థానం - శిలాలోహాభ్రవిద్యుతాం - మస్య కేశశ్మశ్రునఖాని - శిలాలోహస్థానం - అభ్రవిద్యుతోః కేశశ్మశ్రూణీతి వివేకః ॥౫॥ క్షేమకర్మణాం రక్షాకారిణాం లోకపాలానామిన్ద్రాదీనాం తద్బాహవః స్థానం భూర్భువస్స్వరితివిషష్ఠిబహు

వచనాన్తం-భూరాదీనాం త్రయాణాం లోకానాం-విక్రమః తస్య త్రివిధపాదవిన్యాసః స్థానం-క్షేమస్య ప్రాప్తరక్షణస్య-శరణస్య అనిష్టనివారణస్య-సర్వేషాం కామానాం వరస్య శ్రేష్ఠస్యాపి హరేశ్చరణః పాదః- ఆస్పదం ఆశ్రయః అపాం వీర్యస్య శుక్లస్య-సర్గస్య సృష్టేః పర్జన్యస్య-ప్రజాపతేశ్చ-పుంసో భగవతశ్శిశ్న- ఉపస్థేన్ద్రియాధిష్ఠాన-మాస్పదమిత్యర్థః-ప్రజాత్యానన్దః సన్తానార్థం సంభోగ- స్తేన యా నిర్వృతిస్తాపహానిః-తస్యాస్తదుపస్థేన్ద్రియమాశ్రయః ❀॥౬॥౭॥ ❀ యమస్య మిత్రస్య-పరిమోక్షస్య మలత్యాగస్య చ-తస్య పాయ్విన్ద్రియమాశ్రయః-హింసాదీనాం తద్గుద ఆశ్రయః పాయురిన్ద్రియం గుదమధిష్ఠానమ్ ❀॥౮॥ ❀ పరాభూతేరలక్ష్మ్యాః-అధర్మస్య తామసస్యాజ్ఞానస్యాపి-పశ్చిమః తత్పృష్ఠభాగః- ఆశ్రయః-నదనదీనాం తన్నాడ్యస్స్థానం-గోత్రాణాం గిరీణాం తదస్థిసఙ్ఘః స్థానమ్ ❀ ॥౯॥ ❀ అవ్యక్తం ప్రధానం-రసోఽన్నాదిరసః-సిన్ధవస్సముద్రాః- తేషాం భూతానాం నిధనస్య లయస్య చ-తదుదరం స్థానం విదితం-మనసః సర్వదేహిమనస్తత్త్వస్య- పుంస ఈశ్వరస్య యద్ధృదయం-తత్పదం స్థానమ్ ❀॥౧౦॥ ❀ ధర్మస్య-మమ చతుర్ముఖస్య-తుభ్యం తవ-కుమారాణాం సనకాదీనాం-భవస్య రుద్రస్య చ-విజ్ఞానస్య చ తత్త్వస్య మహత్తత్త్వస్య-పరస్య భగవత - ఆత్మా అన్తఃకరణం-పరాయణం-శ్రేష్ఠస్థానమ్ ॥౧౧॥ ❀ ఏవం పరమాత్మనో జాతం కృత్స్నం జగత్తద్విభూతిభూతం తచ్ఛరీరత్వేన తతోఽనతిరిక్తం - ఏతదేవ పురుషసూక్తార్థకథనేన ప్రథయతి॥ సహస్రశీర్షేత్యస్య ఋచస్య బ్రాహ్మణోఽస్య ముఖమాసీదిత్యాదేశ్చార్థః పూర్వాధ్యాయే కథితః-పురుష ఏవేదగ్ సర్వమిత్యస్యార్థమాహ॥ అహమిత్యాదిసార్ధైస్త్రిభిః॥ అహమితి॥ అహం చతుర్ముఖః-భవాన్నారదః-భవో రుద్రః-అగ్రజా మునయః సనకాదయః విద్యాధ్రాః విద్యాధరాః జలం స్థలం నభశ్చ ఓకాంసి స్థానాని యేషాం త్రైసభౌకస ఇతి సన్ధిరార్షః-గ్రహాః సూ

మస్య శరణస్య చ॥౬॥ సర్వకామవరస్యాపి హరేశ్చరణ ఆస్పదమ్। అపాం వీర్యస్య సర్గస్య పర్జన్యస్య ప్రజాపతేః।
పుంసః శిశ్న ఉపస్థస్తు ప్రజాత్యానన్దనిర్వృతేః॥౭॥ పాయుర్యమస్య మిత్రస్య పరిమోక్షస్య నారద। హింసాయా
నిరృతేర్మృత్యోర్నిరయస్య గుదస్స్మృతః॥౮॥ పరాభూతేరధర్మస్య తమసశ్చాపి పశ్చిమః। నాడ్యో నదనదీనాం చ
గోత్రాణామస్థిసంహతిః॥౯॥ అవ్యక్తరససిన్ధూనాం భూతానాం నిధనస్య చ। ఉదరం విదితం పుంసో హృదయం
మనసః పదమ్॥౧౦॥ ధర్మస్య మమ తుభ్యం చ కుమారాణాం భవస్య చ। విజ్ఞానస్య చ తత్త్వస్య పరస్యాత్మా పరా
యణమ్ ॥౧౧॥ అహం భవాన్ భవశ్చైవ య ఇమే మునయోఽగ్రజాః। సురాసురనరా నాగాః ఖగా మృగసరీసృ
పాః॥౧౨॥ గన్ధర్వాప్సరసో యక్షా రక్షోభూతగణోరగాః। పశవః పితరస్సిద్ధా విద్యాధ్రాశ్చారణా ద్రుమాః॥
అన్యే చ వివిధా జీవా జలస్థలనభౌకసః। గ్రహర్క్షకేతవస్తారాస్తటితస్తనయిత్నవః॥౧౪॥ సర్వం పురుష ఏవే
దం భూతం భవ్యం భవచ్చ యత్। తేనేదమావృతం విశ్వం వితస్తిమధితిష్ఠతా ॥ ౧౫ ॥ స్వధిష్ణ్యం ప్రతపన్ప్రా

ర్యాదయః - ఋక్షాణి నక్షత్రాణి కేతవః కేతుసదృశాని నక్షత్రాణి- తారా అపి నక్షత్రాణ్యేవ భిదా-తటితః విద్యుతః స్తనయిత్నవో మేఘాః-గర్జితాని వా ❀॥౧౨॥౧౩॥౧౪॥ ❀ కిం బహునా-యచ్చ కాలత్రయవర్తి వస్తుజాతం విదితం సర్వం పురుష ఏవ-కాలత్రయవర్తి కృత్స్నవస్తుజాతశరీరకత్వాద పురుషశరీరభూతం స్వతన్త్రం వస్తు నాస్తీత్యర్థః - నామరూపవిభాగానర్హాతిసూక్ష్మప్రకృతిపురుషకాలశరీరకస్య పరమపురుషస్యైవ విభక్తనామరూపప్రకృతిపురుషశరీరకపరమాత్మత్వకజ చాకారేణావస్థానాదయమైక్యోపదేశ ఉపపన్నః- సర్వత్ర వేదాన్తేష్వేవమేవ హ్యైక్యం "సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ" "అయమాత్మా బ్రహ్మ" "తత్త్వమసి" ఇత్యాదిభిరుపదిశ్యతే "పురుష ఏవేద"మితి సామానాధికరణ్యస్య వ్యాప్తినిబన్ధనత్వమాహ॥ తేనేదమితి॥ అధో నిష్ట్యా వితస్త్యాన్తే నాభ్యాముపరితిష్ఠతి ॥ హృదయం తద్విజానీయాద్విశ్వస్యాయతనం మహత్" ఇతి శ్రుత్యుక్తదిశా నాభ్యా ఉపరి వితస్తిపరిచ్ఛిన్న-ప్రదేశాన్తే స్థితం-హృదయం- అధితిష్ఠతా తేన పరమాత్మనా-ఇదం విశ్వం ఆవృతం వ్యాప్తమ్ ❀ ॥౧౫॥ ❀ అసౌ హృదయాన్తర్వర్తీ-ప్రాణః పరమాత్మా-స్వధిష్ణ్యం స్వవాసస్థానం శరీరం-ప్రతపన్ అన్తర్వ్యాప్త్యా ప్రశాసనాధీనం కుర్వన్-బహిశ్చ - స్వధిష్ణ్యాద్బహిష్ఠమపి వస్తుజాతం ప్రశాసనాధీనం యథా కరోతి- ఏవం విరాజం విరాట్ఛబ్దవాచ్యానిరుద్ధకార్యం ప్రపఞ్చం ప్రశాసనాధీనం కుర్వన్ - అన్తర్బహిశ్చ ప్రశాసనాధీనం కరోతీత్యర్థః అత్ర కార్యే కారణోపచారాద్విరాట్ఛబ్దో బ్రహ్మాణ్డపరః - ఏతేన అపరిచ్ఛిన్నత్వప్రతిపాదకం "స భూమిం విశ్వతో వృత్వా" ఇత్యర్ధర్చం వ్యాఖ్యాతం భవతి-సః పరమాత్మా- భూమిం బ్రహ్మాణ్డరూపం ప్రపఞ్చం- విశ్వతః సర్వతః-వృత్వా వ్యాప్య-భూమిం-దశాఙ్గులపరిమాణం-అతిక్రమ్య స్థితః-అత్యతిష్ఠద్దశాఙ్గులమిత్యాధిక్యమాత్రం వివక్షితం-న ప్రమాణం- అనుపయోగాదపరిచ్ఛిన్నత్వా

శ్చేతితస్యార్థః ॥౧౭॥ జీవాన్తరాత్మత్వేనవసతో పపరస్యభోక్తృత్వం మోక్షప్రదత్వంచ ప్రతిపాదయత్ "ఉతామృతత్వ స్యే"త్యస్యార్థమాహ॥ స ఇతి॥ న విద్యతే భయం యస్మాత్తస్యామృతస్య మోక్షస్యేశః ప్రదాతా- యత్ యస్మాత్- మర్త్యం అనిత్యం- అన్నం భోగ్యం కర్మఫల- మత్యగాత్ శ్రుత ఏవన్మే వేదివ్యత్యయేన ద్వితీయార్థే తృతీయా- అతిక్రమ్య స్థితః "అనశ్నన్నన్యో అభిచాకశీతి" ఇతి శ్రుత్యుక్తరీత్యా- అసంభావితకర్మఫలసంబన్ధత్వాత్- పరమాత్మా మోక్షదఇత్యర్థః శరీరాన్తస్థితిర్జీవవైలక్షణ్యం చేత్యనుపపన్నమిత్యాశఙ్కాయాం "ఏతావానస్య మహిమా" ఇత్యస్యార్థమాహ॥ మహిమైష ఇతి॥ పురుషస్య కృత్స్నచిదచిదాత్మకప్రపఞ్చస్యాన్తర్బహిశ్చ- వ్యాప్య- సర్వం స్వప్రకాశనాదినం కుర్వతః- పరమాత్మనః- ఏష మహిమా అమృతత్వానన్తరూపో మహిమా దురత్యయః అపారః- కృత్స్నప్రపఞ్చాత్మకత్వేనావస్థితస్యాపి ప్రపఞ్చగతదోషాసంస్పర్శిత్వ- మమృతేశితృత్వం- చేత్యేత- దనుపపద్యమానమపి- తస్య మహిమ్నా ఉపపద్యత ఇత్యభిప్రాయః ॥౧౮॥ అపారమహిమత్వమేవ ప్రతిపాదయతి "పాదోఽస్య విశ్వా భూతాని" ఇతి వాక్యస్యార్థమాహ॥ పాదేష్వితి॥ తిష్ఠన్త్యత్రేతి స్థితయో భూరాదయో లోకాః- తే పాదఇవ పాదాః అంశా యస్య సః- తస్య పాదేష్వంశభూతేషు లోకేషు- సర్వభూతాని దేవాదిచతుర్విధభూతాని- విదుః - ఏతేన "పాదోఽస్య విశ్వా భూతానీ"తి సామానాధికరణ్యమధిష్ఠానాధిష్ఠేయాభేదవివక్షయా- పాదశబ్దైకవచనం సామాన్యాభిప్రాయమితి వ్యాఖ్యాతం భవతి- బద్ధముక్తయోరసాఙ్కర్యేణ ప్రాప్యస్థానానాం తద్విభూతిత్వప్రతిపాదకస్య "త్రిపాదస్యామృతం దివి" ఇత్యాదేరర్థమాహ॥ అమృతమితి॥ అస్యేశ్వరస్య సంబన్ధి- త్రిపాత్ త్రివిధమమృతం- అక్షయ్యసుఖం దివి- ప్రకృతిమణ్డలాద్బహిరిత్యర్థః అత్ర త్రిపాదశబ్దోక్తత్రైవిధ్యం దర్శయన్నాహ - అమృతం మరణాదివికారరాహిత్యం- అభయం తత్కార్యభయరాహిత్యం - క్షేమం ఇష్టప్రాప్తిరూపలక్షణం- నిరతిశయానన్దప్రాప్తిమిత్యర్థః అపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకావిర్భావరూపం ముక్తైశ్వర్యం కోటిత్రయేణ సంగృహీతం - అమృతమితి విరజో విమృత్యురి

ణో బహిశ్చ ప్రతపత్యసౌ । ఏవం విరాజం ప్రతపంస్తపత్యన్తర్బహిః పుమాన్ ॥౧౭॥ సోఽమృతస్యాభయస్యేశో మర్త్యమన్నం యదత్యగాత్ । మహిమైష తతో బ్రహ్మన్ పురుషస్య దురత్యయః ॥ ౧౮ ॥ పాదేషు సర్వభూతాని పుంసః స్థితిపదో విదుః । అమృతం క్షేమమభయం త్రిమూర్ధ్నోఽధాయి మూర్ధని ॥౧౯॥ పాదాస్త్రయో బహిశ్చాసన్నప్రజానాం య ఆశ్రయాః । అన్తస్త్రిలోక్యాస్త్వపరో గృహమేధోఽబృహద్వ్రతః ॥౨౦॥ సృతీ విచక్ర

త్యాద్యర్థ ఉక్తః - క్షేమమితి సత్యకామత్వాద్యనువృత్తిరుక్తా - అభయమిత్యపహతపాప్మ విశోకాదిశబ్దార్థ ఉక్తః- పాప్మాహి భయహేతుః- భయమితి చ శోకాదిసర్వదుఃఖప్రదర్శనం- ఏవం త్రిమూర్ధ- త్రివిధమైశ్వర్యం- మూర్ధని ఉపరిష్టాదిత్యర్థః- తమసః పరస్తాదితివత్- ఏవం విభూతేః పరస్తాద్- అమృతం క్షేమమభయంచ- అధాయి- నిహితమిత్యర్థః- మూర్ధస్వితిపాఠే ఉపరిష్టాద్వర్తమానేషు త్రిపాదేష్విత్యర్థః ॥౧౯॥ బద్ధేభ్యో ముక్తజీవానాం బహుత్వం - తత్ప్రాప్యస్థానానన్త్యముభయోస్తద్విభూతిత్వం- బద్ధానామల్పీయస్త్వం - తత్ప్రాప్యస్థానం తస్యాపి తద్విభూతిత్వం- చ ప్రతిపాదయత "త్రిపాదూర్ధ్వ" ఇత్యాదేరర్థమాహ ॥ పాదా ఇతి ॥ త్రిపాత్ త్రయః పాదాః యస్య సః త్రిపాత్- పురుషః పరమపురుషః- ఊర్ధ్వః ప్రకృతిప్రాకృతేభ్య ఉపరిష్టాత్- ఉదైత్ ఉదయంగతః- స్వేచ్ఛయా ప్తదివ్యమఙ్గళవిగ్రహస్సమస్తముక్తనిత్యభోగ్య ఆస్త ఇత్యర్థః అత్ర పాచ్ఛబ్దః పాదవదంశత్వేనావస్థితానాం ముక్తానాం తత్ప్రాప్యస్థానస్య చ భాగానాహ- ఏవం చ త్రయః పాదాః ముక్తజీవవర్గస్య తత్ప్రాప్యస్థానస్య చ భాగాః- విభూతిత్వేన- యస్య సః - త్రిపాత్- బద్ధజీవతత్ప్రాప్యస్థానాపేక్షయా ముక్తతత్ప్రాప్యస్థానానాం త్రిభాగత్వకథనమనన్తత్వతాత్పర్యకం- అస్య పరమపురుషస్య పాదః- విభూతిభూత ఏకో భాగః ఇహ ప్రకృతిమణ్డలే- అభవత్- బద్ధస్తత్ప్రాప్యస్థానాని "ఏకాంశేన స్థితో జగత్" "యస్యాయుతాయుతశతైకకలాంశకాంశే విశ్వం విచిత్రచిదచిత్ప్రవిభాగవృత్త" మిత్యుక్తప్రకారేణ తద్విభూత్యేకదేశ ఇతి శ్రుత్యర్థః॥ ఏతదేవ వ్యాచష్టే పాదా ఇతి॥ త్రయః పాదాస్త్రిబహిః ప్రకృతేః- ప్రాకృతేభ్యో బహిరాసన్ యేతస్య పాదాః- తే అప్రజానాం జన్మరహితానాం ముక్తానాం- ఆశ్రయాః ప్రాప్యా ఇత్యర్థః - ఏకస్య పాదస్య బహుప్రత్వమాహ॥ అన్తరితి॥ అపరః సాంసారిక క్షేత్రజ్ఞవర్గప్రాప్యస్థానరూపః పాదః- త్రిలోక్యా అన్తరిత్యర్థః- తమేవ పాదం విశినష్టి- గృహమేధః- అహఙ్కారమమకారాదిమాన్ వర్ణాశ్రమాన్వితశ్చేత్యర్థః- బృహద్వ్రతః కర్మవశ్యః- ఉపచారాత్ప్రాప్తైః ప్రాప్తృధర్మవ్యపదేశః ॥౨౦॥ ఏవమపారమహిమత్వముక్త్వా పాదద్వయాత్మకప్రపఞ్చద్వయ ముముక్షూణాంచ భగవల్లీలావిభూతిత్రిపాద్విభూతిగతిహేతుమార్గద్వయప్రతిపాదకం "తతో విష్వఙ్" ఇతి వాక్యం వ్యాచ

ష్టే॥ సృతీ ఇతి ॥ విశ్వఙ్ సమ్యగఞ్చతీతి విష్వఙ్ - ఉభే - సృతీ ధూమాద్యర్చిరాదిమార్గౌ - విచక్రమే అతిక్రమతే, ఆక్రాన్తవానిత్యర్థః। కథంభూతే సృతీ - సాశనానశనే - అశనం భోగః - భోగార్థత్వేన తదభావాద్వా యం మార్గయోస్సాశనత్వానశనత్వే - సాశనానశనే ఉభే మార్గద్వయప్రాప్త్యుపాయమాహ ॥ యదితి ॥ యత్ర మార్గద్వయమధ్యే - అవిద్యా కర్మ "అవిద్యాకర్మసంజ్ఞాన్యా" ఇత్యాద్యుక్తేః - కర్మరూపా అవిద్యా ధూమాదిమార్గప్రాప్త్యుపాయభూతా ఏకా - విద్యా - అర్చిరాదిప్రాప్త్యుపాయభూతా పరమాత్మోపాసనరూపా అపరా - పురుషో జీవస్తు ఉభయాశ్రయః సాధనద్వయనిష్ఠః "తం విద్యాకర్మణీ సమన్వారభేతే" ఇతి శ్రుతేః - సమన్వారభేతే సజ్జేతే ఇత్యర్థః ॥ ౨౦ ॥ * ఏవమ్బుముక్షుముముక్ష్వధికారిభేదేన - తద్గన్తవ్యమార్గద్వయం - తదుపాయం - చోక్త్వా అథ భగవతస్సర్వవిభూతిభూతప్రపఞ్చాద్వైలక్షణ్యం - భగవతః ప్రపఞ్చాకారేణ పరిణామం - తద్గతదోషాసంస్పర్శిత్వం చ ప్రతిపాదయన్ "తస్మాద్విరాడజాయత" ఇత్యాదివాక్యం వ్యాచష్టే ॥ తస్మాదితి ॥ విరాట్ అణ్డకారణభూతో విరాట్పురుషోఽనిరుద్ధః - అణ్డాదిపల్యఙ్కో పఞ్చమీ యస్మాత్స్వశరీరభూతాత్ప్రధానాదుపాదానాత్ యదణ్డం - సృష్ట్వా - స్వయమపి భూతేన్ద్రియగుణాత్మకః - దేవాదివ్యష్టిప్రపఞ్చానురూపో జజ్ఞే - తదణ్డరూపం ద్రవ్యం - అత్యగాత్ - న తత్ర పరిచ్ఛిన్నః - బహిరపి వ్యాప్తవానిత్యర్థః - అత్ర దృష్టాన్తః ఆశ్రయాత్ ఘటాదిపదార్థజాతాత్ - గోభిః కిరణైః - ఆదిత్య ఇవాత్యగాదిత్యర్థః - వేదాన్తేషు స్థార్థ్యవాదస్యాభిహితత్వాత్ - కారణభూతో విరాడేవ - వ్యష్టిరూపేణ జజ్ఞే - సూక్ష్మచిదచిత్స్వరూపకో భగవానేవ - స్థూలచిదచిత్స్వరూపకో జాతః - జాతశ్చ - స్వయం స్వశరీరభూతచేతనాచేతనగతదోషైరస్పృష్టః - స్వకార్యభూతకృత్స్నప్రపఞ్చమత్యగాదతిక్రమ్య వ్యవస్థిత ఇత్యర్థః - నామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మప్రకృతిపురుషశరీరకస్య పరమపురుషస్య జగదుపాదానత్వాదుపాదానస్యావస్థాశ్రయత్వ - రూపత్వాత్, ప్రకృతిపురుషేశ్వరాణాం త్రయాణామవస్థాశ్రయత్వముక్తమేవ - తత్రాచేతనస్యావస్థాశ్రయత్వం, స్వరూపాన్యథాభావరూపం - చేతనస్య తు - స్వభావాన్యథాభావరూపం, ఈశ్వ

మేవిష్వఙ్సాశనానశనే ఉభే । యదవిద్యా చ విద్యా చ పురుషస్తూభయాశ్రయః ॥ ౨౦ ॥ తస్మాదణ్డం విరాడ్జజ్ఞే భూతేన్ద్రియగుణాత్మకః । తద్ద్రవ్యమత్యగాద్విశ్వం గోభిస్సూర్య ఇవాశ్రయాత్ ॥ ౨౧ ॥ యదాస్య నాభ్యాన్నలినాదహమాసం మహాత్మనః । నావిదం యజ్ఞసమ్భారాన్పురుషావయవాదృతే ॥ ౨౨ ॥ తేషు యజ్ఞస్య పశవస్సవనస్పతయః కుశాః । ఇదం చ దేవయజనం కాలశ్చోరుగుణాన్వితః ॥ ౨౩ ॥ వస్తూన్యోషధయస్స్నేహా రసలోహమృదో జలమ్ । ఋచో యజూంషి సామాని చాతుర్హోత్రం చ సత్తమ ॥ ౨౪ ॥ నామధేయాని మన్త్రాశ్చ దక్షిణాశ్చ వ్రతాని

రస్య తు - కార్యావస్థచేతనాచేతననియన్తృత్వరూపం - నహి - కారణావస్థచేతనాచేతననియమనాత్కార్యావస్థచేతనాచేతననియమనమభిన్నమితి వక్తుం శక్యం - కథం చేశ్వరస్య సద్వారకావస్థాశ్రయత్వముక్తమేవ - ఏవమసాఙ్కర్యేణావస్థానాం ప్రతినియతత్వాచ్ఛుక్లనీలాదితన్త్వారబ్ధపటశౌక్ల్యాదేస్తత్తద్దేశగతత్వవచ్చేతనాచేతనగతా ధర్మాః - అజ్ఞత్వపరిణామిత్వాదయస్తత్రైవావతిష్ఠన్తే, న పరమాత్మానం స్పృశన్తి - పరమాత్మా తు - స్వయం నిరస్తనిఖిలదోషోఽనవధికాతిశయాసంఖ్యేయకల్యాణగుణః, స్వశరీరభూతచేతనాచేతనగతస్వపర్యన్తనామరూపనిర్వాహకః - కారణావస్థచేతనాచేతనశరీరకత్వేన - తద్వాచిభిశ్శబ్దైరభిధీయమానః - స ఏవ స్తుసమానాధికృతోఽవతిష్ఠత ఇత్యయమత్ర సంగ్రహః ॥ శ్రుత్యర్థస్తు, తస్మాత్పరమప్రస్తుతకారణపురుషాద్విరాడనిరుద్ధో - జజ్ఞే అవతీర్ణః - విరాజోఽనిరుద్ధాద్వైరాజో బ్రహ్మణ్యశరీరకః పురుషో జజ్ఞే, జాతశ్చ, స వైరాజః - భూమిం విశ్వం, పశ్చాదుపరిష్టాత్ - దధః అన్తశ్చ, అత్యరిచ్యత, తద్విలక్షణో వ్యాప్తవానితి * ॥ ౨౧ ॥ * నన్వేవం పురుష ఏవ చేత్సర్వం, తర్హి, యజ్ఞస్య తత్సాధనానాం చాపృథగ్భావాద్యజ్ఞైః పురుషారాధనం న సిధ్యతీత్యాశఙ్క్య తత్పరిహారాయ "యత్పురుషే" త్యాదిమన్త్రార్థం సంగృహ్య దర్శయతి ॥ యదేతి ॥ మహాత్మనః అస్య విరాడాఖ్యానిరుద్ధస్య - నాభౌ భవం నాభ్యం, తథాభూతాన్నలినాత్కమలాత్ - అహం చతుర్ముఖః - యదా - ఆసం అభవం, తదా పురుషావయవాద్వినా - యజ్ఞసమ్భారాన్ అన్యాని యజ్ఞసాధనాని - నావిదం, నాపశ్యమ్ * ॥ ౨౨ ॥ * తేషు పురుషావయవేషు - యజ్ఞస్య సాధనాన్యాసన్నితి శేషః - తాన్యాహ ॥ పశవ ఇతి ॥ వనస్పతయో యూపాదయః - దేవయజనం దేవా ఇజ్యన్తేఽస్మిన్నితి దేవయజనం - యాగభూమిః - ఇదం చేతి వచనాద్యజ్ఞార్హస్థానే ఉపవిష్టః కథయతీతి గమ్యతే ॥ బహుగుణాన్వితః కాలో వసన్తాదిః - వస్తూని పురోడాశాదీని - తదర్థా ఓషధయః వ్రీహ్యాదయః - స్నేహా ఆజ్యాదిః - రసస్సోమాదిరసః - లోహస్సువర్ణాదిః - మృదః కపాలాదీని, చాతుర్హోత్రం చతుర్హోతృశబ్దవాచ్యైర్మన్త్రైః ప్రకాశ్యం కర్మ - హే సత్తమ సతాం శ్రేష్ఠ * ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ * నామధేయాని జ్యోతిష్టోమాదీని - ఋగాదినాముక్తత్వాత్ మన్త్రాః స్వాహాకారాదయః - వ్రతం పయో

ఫలశ్రావకం - దేవతానుక్రమః దేవతానామనుక్రమః ఉద్దేశః, యద్వా - దేవతేతి అపృథక్పదం - స చానుక్రమః అనుసారః - అను
పూర్వ్యం - కల్పః ప్రయోగవిధిః - సఙ్కల్పః కర్తవ్యాధ్యవసాయః - తన్త్రం క్రియాకలాపః - గతయో విష్ణుక్రమాద్యాః - మతయః
దేవతాధ్యానాని - శ్రద్ధా కర్తవ్యవిషయా త్వరా - ప్రాయశ్చిత్తం వైకల్యసమాధానం - సమర్పణం దేవతాం ప్రతి సమర్ప
ణం, మయా - పురుషావయవైస్సమ్భారాః యజ్ఞసాధనాని సమ్భృతాని సమ్పాదితాని ॥ ౨౫ ॥ ౨౬ ॥ ఇతీత్థం సమ్భృ
తాస్సమ్పాదితాస్సమ్భారా యేన - సోఽహం - తమేవ పురుషం నియన్తారం యజ్ఞం విష్ణుం, తేనైవ యజ్ఞేనైవ - ఆయజం ఇ
ష్టవానస్మి - అనేన "యజ్ఞేన యజ్ఞమయజన్త" ఇతి మన్త్రార్థ ఉక్తః ॥ ౨౭ ॥ తేన దేవా అయజన్త, ఇత్యస్యార్థం సప్రప
ఞ్చం వర్ణయతి ॥ తత ఇతి ద్వాభ్యామ్। తే తవ భ్రాతరః మరీచ్యాదయో నవ ప్రజాపతయః - సుసమాహితచిత్తాః, వ్యక్తమిన్ద్రి
యరూపేణ - అవ్యక్తం స్వతః - పురుషం పరమపురుషం - అయజన్ ఇష్టవన్తః ॥ ౨౮ ॥ కాలే స్వే స్వే అవసరే - మన్వాదయః
క్రతుభిర్విభుం ఈజిర ఇత్యర్థః ॥ ౨౯ ॥ ఏవం యద్రూపమిత్యాది ప్రశ్నానాం పురుషసూక్తసంవాదేనోత్తరాణ్య
భిధాయ, యదధిష్ఠానమిత్యేతత్ప్రశ్నస్యోత్తరార్థముపసంహరతి ॥ నారాయణ ఇతి ॥ ఆహితమవస్థితం - ఏవం - స్వస్మి
న్నేవ సూక్ష్మరూపేణావస్థితం - విశ్వం - స్వశరీరభూతేన మయా సృజతి - రుద్రరూపేణ హరతి, పురుషరూపేణ తం పా
తీత్యుపసంహరతి ॥ గృహీతేత్యాది - స్వతః అగుణః సత్త్వాదిగుణరహితః - ప్రత్యగాత్మస్వరూపం హి స్వతస్సత్త్వాదిరహి
తం - అగుణోఽప్యహం - గృహీతాః మాయయా ఉరవో గుణా యేన తథాభూత - స్సర్గాదౌ తన్నియుక్తః, తన్నియోజ్యస్సన్
సృజామి। హరో రుద్రః - తద్వశః తదధీనః - విశ్వం హరతి - పురుషరూపేణ స్వావతారరూపేణ, పాతి, అత్ర తన్నియుక్తః,

---

చ। దేవతానుక్రమః కల్పస్సఙ్కల్పస్తన్త్రమేవ చ ॥ ౨౫ ॥ గతయో మతయశ్శ్రద్ధా ప్రాయశ్చిత్తం సమర్పణమ్।
పురుషావయవైరేతే సమ్భారాస్సమ్భృతా మయా ॥ ౨౬ ॥ ఇతి సమ్భృతసమ్భారః పురుషావయవైరహమ్। త
మేవ పురుషం యజ్ఞం తేనైవాయజమీశ్వరమ్ ॥ ౨౭ ॥ తతస్తే భ్రాతర ఇమే ప్రజానాం పతయో నవ। అయజన్వ్య
క్తమవ్యక్తం పురుషం సుసమాహితాః ॥ ౨౮ ॥ తతశ్చ మనవః కాల ఈజిరే ఋషయోఽపరే। పితరో విబు
ధా దైత్యా మనుష్యాః క్రతుభిర్విభుమ్ ॥ ౨౯ ॥ నారాయణే భగవతి తదిదం విశ్వమాహితమ్। గృహీతమాయోరు
గుణస్సర్గాదావగుణస్స్వతః ॥ ౩౦ ॥ సృజామి తన్నియుక్తోఽహం హరో హరతి తద్వశః। విశ్వం పురుషరూపేణ పరి
పాతి త్రిశక్తిధృక్ ॥ ౩౧ ॥ ఇతి తేఽభిహితం తాత యథేదమనుపృచ్ఛసి। నాన్యద్భగవతః కిఞ్చిద్భావ్యం సదసదా
త్మకమ్ ॥ ౩౨ ॥ న భారతీ మేఽఙ్గ మృషోపలక్ష్యతే న కర్హిచిన్మే మనసో మృషా గతిః। న మే హృషీకాణి పతన్త్యసత్ప
థే యన్మే హృదౌత్కణ్ఠ్యవతా ధృతో హరిః ॥ ౩౩ ॥ సోఽహం సమామ్నాయమయస్తపోమయః ప్రజాపతీనా

త్రిశక్తిధృగిత్యనేన, బ్రహ్మరుద్రయోస్తన్నియామ్యత్వప్రతీతేః - పురుషరూపేణేత్యత్ర తత్ప్రతీతేశ్చ, సృష్టిసంహారౌ
బ్రహ్మరుద్రాభ్యాం జీవాన్తర్యామిత్వేన కరోతి - పాలనం తు స్వయమేవేతి వేదితవ్యమ్ ॥ అతస్త్రిశక్తిధృక్ సృష్టిస్థితిసంహార
సామర్థ్యరూపశక్తిత్రయయుక్త ఏవేత్యర్థః ॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥ యద్రూపమిత్యాది ప్రశ్నానాం యచ్చాత్మకత్వమిత్యే
వమాది సర్వప్రశ్నానాం చ సామాన్యేనోత్తరం యదుక్తం "వాసుదేవాత్పరో బ్రహ్మన్ న చాన్యోఽర్థోఽస్తి తత్త్వత" ఇ
తి "పురుష ఏవేదగ్ం సర్వమితి" శ్రుత్యా చ తద్దృఢీకృతం - తదుపసంహరతి ॥ ఇతీతి ॥ హే తాత - ఇదం విశ్వం ప్రతి - య
థా అనుపృచ్ఛసి - విశ్వవిషయప్రశ్నం కరోషి - తస్య ప్రశ్నస్యోత్తరం - చేతనాచేతనాత్మకం కృత్స్నం జగత్ కిఞ్చిదపి -
భగవతః అన్యత్ పృథగ్భూతేన భావ్యం నామ సన్ధేయం - ఇతి తే తుభ్యమభిహితమిత్యర్థః ॥ ౩౨ ॥ యదుక్తం, ఏతావ
త్త్వం యతోఽహమేతదవిజ్ఞాయ మామీశ్వరం బ్రవీషీతి - తదుపపాదయితుముపసంహరతి ॥ నేతి ॥ మే భారతీ వాక్, మృషా
మిథ్యా - నదృశ్యతే - మే మనసో - గతిః వృత్తిః వృథా - హృషీకాణీన్ద్రియాణి, అసత్పథే అసద్విషయే - న పతన్తి న ప్రవర్త
న్తే, యద్యస్మాన్మయా ఔత్కణ్ఠ్యం ఆశా, తద్వతా హృదయేన హరిః ధృతః, ధ్యాతః, అఙ్గ హే నారద అతో మే వాఙ్మన
సేన్ద్రియాణాం ప్రవృత్తయః - సత్యార్థాః - న తు మత్ప్రభావేనేత్యర్థః ॥ ౩౩ ॥ అతో మమాపి జ్ఞానప్రభావాదచి
న్త్యస్వరూపస్వభావస్సర్వేశ్వరో మత్తోఽన్యోఽస్తీత్యాహ ॥ సోఽహమితి ॥ సమామ్నాయమయః సమామ్నాయప్రచురః -
తపోమయః తపఃప్రచురః, విద్యాతపోభ్యాం సర్వోత్కృష్ట ఇత్యర్థః। ప్రజాపతీనాం మరీచ్యాదీనాం - అభివన్దితః తైర్నమ
స్కృతః, తేషాం పతిశ్చ - ఆత్మనః సమ్భవః ఉత్పన్నః, తత్కృపాలబ్ధజ్ఞానసమ్పన్నోఽహం - సమాహితేన స్వక్ - నిపుణం
నిర్విణ్ణం - యోగం సమాస్థాయ యస్స్వమాయావిభవం స్వయం గతః - తం పరమాత్మానం, యతో నాధ్యగచ్ఛం, స్వరూ

షతో గుణతశ్చైతావానితినజ్ఞాతవాన్ , ॥అత- స్తచ్చరణంప్రతికేవలం నతోస్మీ త్యాహ, శరణంభూతంచరణంసమీయు షాంశరణాగతానాం - భవచ్ఛిదంసంసృ తినివర్తకంస్వస్త్యయనంమఙ్గళానామాశ్రయం - సుమఙ్గళంసుసేవ్యం అనవగమేదృష్టాన్తః యథానభస్సన్తమితిదోషాస్పర్శాయదుగ్రహత్వాచ్చనభస్వద్వ్యాప్తానః,, దుస్స్పర్శః పాణి నావాయు,, రితినమహాభారతోక్తేః - స్వమాయావిభవంస్వయంగతఇత్యనేనయవనికాంగతఇతివదవ్యానుపలభ్యత్వము క్తం, నతుమాయావశ్యత్వం , ఆత్మమాయావిభవేనాన్యానుపలభ్యత్వంగతఇత్యర్థః ఏవంవిధంపరమాత్మానమప్యపిధో స్యహమేవనాధ్యగచ్ఛంఅన్యే - నాధిగచ్ఛన్తీతికిమువక్తవ్యమిత్యాహ ॥ అథేతి ॥ అపరేదేవాః కుతో హేతోర్విదురిత్య ర్థః ॥౩౪॥౩౫॥ ఏతదేవోపపాదయతి॥నాహమితి॥యూయమితిసనకాద్యభిప్రాయేణబహువచననిర్దేశః వామదేవోవామ కశ్చిదృషిశ్శంకరోవా,, నచాహంనచశంకరఃజానన్తి,, తివైష్ణవీయవతుర్ముఖవాక్యాన్తరాత్ యదృతాంయస్యపరమాత్మ నఃఋతాంసత్యాం, గతింస్వరూపయాపయావావస్థితింబకతద్గతిమితిపారాన్తరం,, అస్మదాదయోనవిదుః, కైముత్య నయేనాహ॥ కిముతేతి॥కుతోనవిదురిత్యతఆహ॥తన్మాయయేతి॥తస్యభగవతోమాయయా,, దైవీహ్యేషాగుణమయీ,, త్యు క్తవిధయామాయయా-మోహితాబుద్ధిర్యేషాంతేతన్మాయయామోహితబుద్ధిత్వా - దేతేనవిదురిత్యర్థః తర్హికింవిదుర త్యతఆహ। తేనైవవినిర్మితమిదమచేతనంశరీరం - స్వాత్మసమంఆత్మానం దేహంకారంమన్యామహఇత్యర్థః దేహాత్మాపిమా గమప్యజానతాంకథంపరమాత్మ వేదనమితిభావః ॥౩౬॥ ॥తర్హిమాయాతరణేకఉపాయఇత్యతఆహ ॥ యస్యేతి॥ య స్యభగవతఃఅవతారాణాంకర్మాణిచేష్టితాని-అస్మదాదయశ్చతుర్ముఖాదయోయేగాయన్తి-యం,తత్త్వేనయాథాత్మ్యే నవిదన్తినిజానన్తి,కిం తుతస్మైభగవతేనమః కుర్వన్తితస్యగుణకర్మానుకీర్తనమేవమాయాతరణోపాయఇత్యభిప్రా

మభివన్ది తత్పదం।ఆస్థాయయోగంనిపుణంసమాహితస్తంనాధ్యగచ్ఛంయతఆత్మసంభవః ॥ ౩౪ ॥ నతో స్మ్యహంతచ్చరణంసమీయుషాంభవచ్ఛిదంస్వస్త్యయనంసుమఙ్గళమ్। యోహ్యాత్మమాయావిభవంస్వ యంగతోయథానభస్సన్తమథాపరేకుతః ॥ ౩౫ ॥ నాహంనయూయం ॥యదృతాంగతింవిదుర్నవామ దేవఃకిముతాపరేసురాః।తన్మాయయామోహితబుద్ధయస్త్విదంవినిర్మితంస్వాత్మసమంవిచక్ష్మహే॥౩౬॥ యస్యావతారకర్మాణిగాయన్తిహ్యస్మదాదయః।నయంవిదన్తితత్త్వేనతస్మైభగవతేనమః ॥ ౩౭ ॥ సఏష ఆద్యఃపురుషఃకల్పేకల్పేసృజత్యజః।ఆత్మాత్మన్యాత్మనాఽఽత్మానంసంయచ్ఛతిచపాతిచ॥౩౮॥విశుద్ధంకేవ లంజ్ఞానంప్రత్యక్సమ్యగవస్థితమ్సత్యంపూర్ణమనాద్యన్తంనిర్గుణంనిత్యమద్వయమ్॥ ౩౯॥ ఋషేవిదన్తిక

యః ॥ ౩౭॥ ॥ కేఽవతారాఃకానిచేష్టితాని - యదనుకీర్తనేనమాయాతీర్యతఇత్యాశఙ్కాయామవతారాంస్తత్క ర్మాణిచవక్ష్యన్ యదుగ్రోపమిత్యాదిప్రశ్నానాముత్తరాణ్యుపసంహరతి॥సఏషఇతి ॥ కర్మాధీనజగతః ఏష - ఆద్యః కారణ భూతః - పరమపురుషఃకల్పేకల్పేప్రతికల్పం - ఆత్మన్యేవఆధారేఆత్మనాఉపకరణభూతేన, ఆత్మానంఉపాదానభూతం ఆత్మైవకర్తాసృజతిసంయచ్ఛతిసంహరతి-పాతిచ ॥ ౩౮ ॥ ॥నన్వయంజగద్వ్యాపారోభగవతఃకింకర్మాధీనఇత్యాశ జ్క్యనేత్యాహ॥విశుద్ధమితి॥పుణ్యపాపరూపకర్మరహితం- అతోనజగద్వ్యాపారఃకర్మాధీనఇత్యర్థః - ఏవంచకర్మాధీన వ్యాపారజీవస్వయోపాధైవలక్షణ్యముక్తంభవతి-జీవవిలక్షణంచేతత్త్రిగుణంజడమిత్యతఆహ। కేవలంజ్ఞానం,క్వచిదప్యజడ మిత్యర్థః తర్హికింఘటపటాద్యాకారవృత్తిజ్ఞానమిత్యతఆహ।ప్రత్యక్-స్వస్మైభాసమానం- నను జీవోఽప్యేవంరూపఇత ఆహ,సమ్యగవస్థితంఅర్థాన్తరానపేక్షస్థితింజీవస్తుపరమాత్మదార్యఇత్యభిప్రాయః - అన్యానపిచేతనాచేతనవిలక్ష ణాకారానాహ।సత్యంస్వరూపతోధర్మతశ్చనిర్వికారం - అనేనస్వరూపతోవికార్యచేతనద్రవ్యంస్వభావతోవికారిచే తనశ్చవ్యావృత్తః-పూర్ణంఅవాప్తసమస్తకామం - నిర్గుణంసత్త్వాదిరహితంఅనాద్యన్తంఉత్పత్తివినాశరహితం,అత ఏవనిత్యంకాలానవచ్ఛిన్నం - అద్వయంసమాభ్యధికరహితం - ఏతేయథాసంభవంచేతనాచేతనవ్యావర్తకత్వేనాను సంధేయాః ॥౩౯॥ ॥అత్రవిద్వదనుభవంప్రమాణయతి॥ఋషేఇతి॥హేఋషేనారదఆత్మాఅన్తఃకరణంఆశయోవాస నా, ప్రశాన్తాఆత్మేన్ద్రియాశయాయేషాంతే,కవయః - తత్ఉక్తవిధంపరమాత్మస్వరూపంజానన్తి,కవయస్సమీచీనత ర్కైర్విచ్యతత్స్వరూపంచేతనాచేతనవిలక్షణం శోధయన్తి, కుతర్కైర్దుర్జ్ఞేయత్వమాహ॥ అసత్తర్కైస్తర్కసతాం

౩౬॥శ్లో॥పా ॥బకతద్గతింవిదుః,

త్తర్కైః సతామేవవా హేతువాదైర్యదా విప్లుతముపద్రుతం - స్యాత్తదాతిరోధీయేతేత్యర్థః ॥ ౪౦ ॥ అథావతా
రాం స్తత్కర్మాణి చపిబతు రాదిమావతారమాహ ॥ఆద్యఇతి॥ పురుషః విరాట్పురుషః పరస్యవిష్ణోరాద్యోవతారఇత్యర్థః
ఆద్యత్వం మత్స్యకూర్మాద్యపేక్షయా - అస్యవిభూతిరాహ। కాలఇత్యాదికాలాదయః , రూపవతస్స్వరూపమిత్యుత్తర
త్రాన్వయః-రూపవతః అకర్మకృతరూపస్యస్వరూపం స్వీయం రూపం శరీరం కాలాదయ స్తన్నియామ్యవర్గరూపవిభూతి
రితిపరంతత్త్వం కాలాదీనాం పరం యాదాత్మ్యమిత్యర్థః -స్వభావః, ప్రకృతిగతపరిణామస్వభావః సదసచ్చేతనమచేత
నం స్థూలసూక్ష్మం వా ద్రవ్యం - పృథివ్యాదివికారో మహదహంకారాదిః గుణస్సత్త్వాదిః, ఇన్ద్రియాణి జ్ఞానకర్మాత్మకాని,
విరాడన్తరిక్షం -స్వరాట్ స్వర్గః,, అయంలోకస్తువైసమ్రాడన్తరిక్షం విరాట్స్మృతం। స్వరాడసౌస్మృతోలోక ,, ఇత్యు
క్తేః, స్థాస్నుస్థావరం -చరిష్ణుజఙ్గమం భూమ్నః భూమవతో భగవతః ॥౪౧॥ కించ బహునాసంక్షేపేణశృణ్విత్యాహ॥
అహమితి॥ అహం బ్రహ్మా- భవో రుద్రః, యజ్ఞో విష్ణుః, యద్యప్యయం విభూతిమధ్యేపఠిత, స్తథాపి నవిభూతిః అర్థాన్తరాభా
వాత్ పాలనాధికృత విష్ణ్వవతారగత పాలనానుగుణం యత్సామర్థ్యం, తస్యవిభూతిత్వద్యోతనాయ యజ్ఞోపివిభూతిషు
పఠితః విభూతిత్వం నామ - నియామ్యత్వం సర్వభూతానాం ప్రవర్తనరూపం నియమనమాత్మతయాఽవస్థానాత్, ఆత్మా
హి నామ శరీరస్య సర్వాత్మనా ఆధారో నియన్తా శేషీచ- భగవతస్స్వవిభూతిభూతేషు సర్వేష్వాత్మతయాఽవస్థానమేవక్వ
చిత్తచ్ఛబ్దసామానాధికరణ్యనిర్దేశహేతుః , భగవత్యాత్మతయాఽవస్థితేహి - సర్వేశబ్దాస్తస్మిన్నేవపర్యవస్యన్తి-
యథా దేవమనుష్యపశువృక్షాదయశ్శబ్దాశ్శరీరాశ్రప్రతిపాదయన్తస్తత్తదాత్మని పర్యవస్యన్తి-దక్షాదయో-మేఇమే, ప్రజా
శాః భవదాదయో నారదప్రభృతయః సనకాదయః - ఖగలోకపాలాః పక్షిశ్రేష్ఠాః - తలలోకపాలాః పాతాళేశ్వ

వయః ప్రశాన్తాత్మేన్ద్రియాశయాః। యదాతదేవాసత్తర్కైస్తిరోధీయేత విప్లుతమ్॥౪౦॥ ఆద్యోఽవతారః పు
రుషః పరస్యకాలస్స్వభావస్సదసన్మనశ్చ। ద్రవ్యం వికారో గుణఇన్ద్రియాణి విరాట్స్వరాట్స్థాస్ను చరిష్ణుభూ
మ్నః॥౪౧॥ అహం భవో యజ్ఞ ఇమే ప్రజేశా దక్షాదయో యే భవదాదయశ్చ। స్వర్లోకపాలాః ఖగలోకపాలాన్నృ
లోకపాలాస్తలలోకపాలాః॥౪౨॥ గన్ధర్వవిద్యాధరచారణేశా యే యక్షరక్షోరగనాగనాథాః। యే వా ఋ
షీణామృషభాః పితౄణాం దైత్యేన్ద్రసిద్ధేశ్వరదానవేన్ద్రాః। అన్యే చ యే ప్రేతపిశాచభూతకూష్మాణ్డయాదో
మృగపక్ష్యధీశాః ॥ ౪౩ ॥ యత్కించలోకే భగవన్మహస్వదోజస్సహస్వద్బలవత్క్షమావత్। శ్రీహ్రీవిభూత్యా
త్మవదద్భుతార్ణం తత్త్వం పరం రూపవతస్స్వరూపమ్ ॥ ౪౪ ॥ ప్రాధాన్యతో యానృష ఆవదన్తి లీలావ
తారాన్ పురుషస్య భూమ్నః। ఆపీయతాం కర్ణకషాయశోషానను క్రమిష్యే త ఇమాన్సుపేశాన్॥౪౫॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ద్వితీయస్కన్ధే, షష్ఠోఽధ్యాయః

బ్రహ్మోవాచ॥ యత్రోద్యతః క్షితితలోద్ధరణాయ బిభ్రత్క్రౌడీం తనుం సకలయజ్ఞమయీమనన్తః। అన్తర్మ

రాః ॥౪౨॥ గన్ధర్వాదీనామీశాః - ఉరగాః సర్పాః నాగాః గజాః - యక్షాదీనాం యే నాథాః రక్షోరగతిసందిరాష్ట్రః
ఋషీణాం పితౄణాం చ యే శ్రేష్ఠాః దైత్యాః దితిపుత్రాః ప్రేతాదీనామధీశాః ॥౪౩॥ కించ బహునా యత్కించిద్భగవ
దాది-తత్సర్వం రూపవతస్స్వరూపమిత్యన్వయః భగవత్ ఐశ్వర్యవత్ - మహస్వత్ తేజస్వత్ - ఓజస్వత్ ఉత్సాహవత్
సహస్వత్ వేగవత్ ధైర్యవత్ బలవత్ ధారణాసామర్థ్యవత్, క్షమావత్ సహనవత్, శ్రీశ్శోభా - హ్రీర్లజ్జా విభూతిర్ని
యామ్యవర్గః ఆత్మా బుద్ధిస్తద్యుక్తం, అద్భుతార్ణం అద్భుతశబ్దవాచ్యం, ఏతత్సర్వం రూపవతః ప్రశంసాయాం మతుప్, అక
ర్మకృతస్వేచ్ఛోపాత్తదివ్యమఙ్గళాస్పదవిగ్రహస్య - భగవతో విరాట్పురుషస్య, స్వీయా విభూతిరిత్యర్థః ॥౪౪॥ అవ
తారాణామానన్త్యాత్తత్ర ప్రసిద్ధాన్వక్ష్యామీత్యాహ॥ ప్రాధాన్యత ఇతి॥ అసత్కథాశ్రవణైః యే కర్ణయోః కషాయాః మ
లాః - తాన్ శోషయన్తీతి తథా-తాన్ సుపేశాన్ సున్దరాన్ హే ఋషే అవదన్తి మునయ ఇతి శేషః,, ఋషయ ఇతి పాఠే,, ఋ
షయో వదన్తీత్యన్వయః , తాన్-తేభ్యః - అనుక్రమిష్యే క్రమేణ వర్ణయిష్యామి , తదను శ్రవణామృతం త్వయా ఆపీయ
తాం యద్వా - ఆపీయతామితి శత్రన్తం, ఆపిబతాం కర్ణకషాయశోషానిత్యర్థః ॥౪౫॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచ
న్ద్రికాఖ్యాయాం ద్వితీయస్కన్ధవ్యాఖ్యాయాం షష్ఠోఽధ్యాయః.
ఏవం ప్రతిజ్ఞాయావతారాం స్తత్కర్మాణి తత్ప్రయోజనానితద్గుణాంశ్చాహ॥ యత్రేత్యాదినా-యత్ర యదా కాలే

౪౪॥శ్లో॥ పాయాన్నృషయో వదన్తి

క్షితితలోద్ధరణార్థం, సమస్తయజ్ఞావయవాం క్రోడం వారాహీం తనుం బిభ్రత్సన్ ఉద్యతః అనన్తః - అపరిచ్ఛిన్నస్వరూపస్వభావో భగవాన్ - దంష్ట్రయా - అన్తర్మహార్ణవం సముద్రస్యాన్తః, ఉపాగతం సమాగతం, హిరణ్యాక్షఇతిప్రసిద్ధం, ఆదిదైత్యం దితేః ప్రథమం పుత్రం - దదార విదారితవాన్, తత్ర దృష్టాన్తః వజ్రధరః ఇన్ద్రః అద్రిమివేత్యర్థః ❁ ॥౧॥ ❁ సుయజ్ఞావతారమాహ ॥ జాత ఇతి ॥ రుచేః ప్రజాపతేః సకాశాత్ తద్భార్యాయాం ఆకూత్యాం సుయజ్ఞో నామ జాతః, స చ స్వభార్యాయాం దక్షిణాయాం - సుయమాన్ యమాఖ్యగుణయుక్తాన్ యామాన్ దేవానిత్యర్థః, యజ్ఞస్య దక్షిణాయాం తు పుత్రా ద్వాదశ జజ్ఞిరే - యామా ఇతి సమాఖ్యాతాః, ఇతి వచనాత్ అజనయత్ ఉత్పాదయామాస - ఆకూతిసూనుస్స ఏవ ఇన్ద్రస్సన్ - యదా ఆర్తిం, అహరత్ - తదా పూర్వం సుయజ్ఞ ఇత్యుక్తోపి అనుపశ్చాత్ ఏనునామా తామహేన - హరిరిత్యుక్తః అనేన దేవోత్పాదనం లోకత్రయార్తిహరణం చ కర్మ దర్శితం - ఏవం సర్వత్రావతారస్తత్కర్మ చ జ్ఞేయమ్ ❁ ॥౨॥ ❁ కపిలావతారమాహ ॥ జజ్ఞ ఇతి ॥ కర్దమప్రజాపతేర్గృహే తద్భార్యాయాం దేవహూత్యాం, హే ద్విజ - నారద - నవభిః స్త్రీభిః భగినీభిస్సహ జజ్ఞే జాతః - స చ స్వమాత్రే - ఆత్మగతిం ఆత్మజ్ఞానం - మోక్షమార్గం వా - ఉక్తవాన్ - యయా ఆత్మగత్యా - సా దేవహూతిః - ఆత్మశమలం మలినీకరణరూపం - అస్మిన్ దేహే జాతం - గుణసఙ్గపఙ్కం గుణత్రయసఙ్గ ఏవ పఙ్కః - తం - విధూయ కపిలస్య గతిం - కపిలోక్తగతిం - ప్రాప్తవతీ ❁ ॥౩॥ ❁ దత్తాత్రేయావతారమాహ ॥ అత్రేరితి ॥ అపత్యం పుత్రం - ఆకాఙ్క్షమాణాదత్రేః - తుష్టః - మయా - అహమేవ - తుభ్యం దత్త ఇతి యత్ యతః - ఆహ - తతః - స భగవాన్ - నామ్నా దత్త ఇతి జాతః - స్వభక్తేభ్యో యోగైశ్వర్యదానం తచ్చరిత్రం దర్శయతి - యస్య పాదపఙ్కజయోః - పరాగ - స్తేన పవిత్రితాః దేహా యేషాం తే - హైహయాద్యాః

మహార్ణవముపాగతమాదిదైత్యం తం దంష్ట్రయాఽద్రిమివ వజ్రధరో దదార ॥౧॥ జాతో రుచేరజనయత్సుయమాన్ సుయజ్ఞ ఆకూతిసూనురమరానథ దక్షిణాయామ్ । లోకత్రయస్య మహతీమహరద్యదాఽఽర్తిం స్వాయంభువేన మనునా హరిరిత్యనూక్తః ॥౨॥ జజ్ఞే చ కర్దమగృహే ద్విజ దేవహూత్యాం స్త్రీభిస్సమం నవభిరాత్మగతిం స్వమాత్రే । ఊచే యయాఽఽత్మశమలం గుణసఙ్గపఙ్కమస్మిన్విధూయ కపిలస్య గతిం ప్రపేదే ॥౩॥ అత్రేరపత్యమభికాఙ్క్షత ఆహ తుష్టో దత్తో మయాఽహమితి యద్భగవాన్స దత్తః । యత్పాదపఙ్కజపరాగపవిత్రదేహా యోగర్ధిమాపురుభయీం యదుహైహయాద్యాః ॥౪॥ తప్తం తపో వివిధలోకసిసృక్షయా మ ఆదౌ సనాత్స్వతపసస్స చతుస్సనోఽభూత్ । ప్రాక్కల్పసంప్లవవినష్టమిహాత్మతత్త్వం సమ్యగ్జగాద మునయో యదచక్షతాత్మన్ ॥౫॥ ధర్మస్య దక్షదుహితర్యజనిష్ట మూర్త్యాం నారాయణో నర ఇతి స్వతపఃప్రభావః । దృష్ట్వాఽఽత్మనో భగవతో నియమావలోపం దేవ్యస్త్వనఙ్గపృతనా ఘటితుం న శేకుః ॥౬॥ కామం దహ

హైహయప్రభృతయః - యత్ యతః దత్తాత్ - ఉభయీం ఐహికాముష్మికీం యోగర్ధిం యోగైశ్వర్యం - అణిమాద్యైశ్వర్యరూపామైహికీం - ముక్తిరూపామాముష్మికీం చ - యోగర్ధిమాపుః ప్రాపుః - ఉః ప్రసిద్ధౌ ❁ ॥౪॥ ❁ కుమారావతారమాహ ॥ తప్తమితి ॥ నానావిధలోకానాం స్రష్టుమిచ్ఛయా - మే మయా - యత్తపస్తప్తం - తస్మాత్స్వతపసః మహాతపసో హేతోః - స హరిః - ఆదౌ సనాత్ దీర్ఘ ఆర్షః సనన్నామకః - అభూత్ - చతుస్సనః చతుర్థస్సనకో యస్య సః చతుస్సనః - ఆభూత్ - సనాతనసనన్దనౌ ద్వితీయతృతీయావభూతామిత్యభిప్రాయః - యద్వా - చతుస్సనః - చత్వారస్సనశబ్దా - నామసు యస్య సః - చతుస్సనః - అస్మిన్పక్షే - ఆదౌ కల్పాదౌ - సనాదితి తపోవిశేషణం - అఖణ్డితాదిత్యర్థః - యద్వా - తపస ఇతి పఞ్చమ్యన్తం - తపసః - సనాత్ సమర్పణాదిత్యర్థః - షణు దానే - స చ - జాతో హరిః పూర్వకల్పసంప్లవే ప్రళయే - వినష్టం విచ్ఛిన్నసంప్రదాయం - ఆత్మతత్త్వం - ఇహ అస్మిన్కల్పే - సమ్యక్ - జగాద ఉక్తవాన్ - సమ్యక్త్వం దర్శయతి - యద్గదితమాత్రమేవ మునయః - ఆత్మన్ ఆత్మని, మనసి - మునయః, అచక్షత సాక్షాదపశ్యన్, యద్వా, యద్గదితమేవ, ఆత్మని, తత్త్వం, మునయః అచక్షత అన్యేభ్యోప్యుక్తవన్తః ❁ ॥౫॥ ❁ నరనారాయణావతారమాహ ॥ ధర్మస్యేతి ॥ ధర్మస్య పత్న్యాం, దక్షదుహితరి మూర్తిసంజ్ఞాయాం నారాయణో నర ఇతి మూర్తిద్వయేన, స హరిరభవజ్జాతః, కథంభూతః, స్వః అసాధారణః తపఃప్రభావో యస్య సః, యద్వా, స్వవిషయకం యత్తపస్తస్య ప్రభావో యస్య సః, ఉపాస్యాన్తరాభావాత్, ప్రభావమేవాహ । అనఙ్గపృతనాః మన్మథసేనాః, దేవ్యః అప్సరసః, ఆత్మనః, పరమాత్మనో భగవతః, అనియమావలోపం నియమలోపాభావం, దృష్ట్వా, ఘటితుం తం స్వవశీకర్తుం, న శేకుః సమర్థా న బభూవుః, ఏతదాఖ్యానమేకాదశే స్ఫుటమ్ ❁ ॥౬॥ ❁ యత్ర, కామవిజయీ క్రోధోపి బిభేతి, తత్ర కామస్స ప్రభవతీతి కిం వక్తవ్యమిత్యాహ ॥ కామమితి ॥ నను హే నారద, కృతినో రుద్రాదయః, రోషదృష్ట్యా, రోషయుక్తయా దృ

ష్ట్యా కామం దహన్తి, తే, రోషం త్వాత్మానం దహన్తం, అసహ్యం సోఢుమశక్యం, న దహన్తి నాభిభవన్తి-కింతు తైరేవాభి
భూయన్త ఇత్యర్థః సోఽయం రోషః, యదన్తరం యస్య భగవతో మనః, ప్రతిప్రవిశన్, అలం బిభేతి ప్రవేష్టుమధికం బిభేతీత్యర్థః,
అస్య మనః, కామం, కథం నుశ్రయేత, న కథమపీత్యర్థః, కామజేతారోఽప్యజేయం రోషం జితవతో మనః కామః కథం శ్రయేదిత్య
ర్థః ॥ ౭ ॥ చరిత్రైర్ధ్రువస్యావతారం సూచయతి॥ విద్ధ ఇతి॥ రాజ్ఞః ఉత్తానపదః, అన్తి అన్తికే, మాతుస్సపత్న్యాః సురు
చేః, ఉదితాన్యేవ వాక్యాన్యేవ పత్రిణో బాణాః, తైర్విద్ధః తాడితః, బాలోఽపి సన్, తపసే తపశ్చర్తుం వనాని యో ధ్రువో గతః,
తస్మై గతవతే, ధ్రువాయ, గృణతే స్తువతే, ప్రసన్నో, యో హరిః, ధ్రువగతిం, స్థాయిపదం, అదాత్, సోఽప్యేకోఽవతా
ర ఇత్యర్థః, ధ్రువగతిం విశినష్టి॥ యదుపరి యద్ధ్రువగతేరుపరి, యతః అధస్తాచ్చ, దివ్యాః మునయః సప్తర్షిప్రభృతయః, స్తువ
న్తి ధ్రువగతిప్రభావం ప్రశంసన్తీత్యర్థః ॥ ౮ ॥ పృథ్వవతారమాహ॥ య ఇతి॥ యః పృథుః, ఋషిభిః అర్థితః, వేనం త్రా
త్వా, జగతి పుత్రపదం లేభే, సోఽప్యేకోఽవతార ఇత్యర్థః, పుత్రపదం, "పున్నామ్నో నరకాద్యస్మాత్పితరం త్రాయతే సుతః।
తస్మాత్పుత్ర ఇతి ప్రోక్తస్స్వయమేవ స్వయంభువా" ఇతిస్మరణాత్, పుదాఖ్యాన్నరకాత్, పితరం వేనం, సంరక్ష్య, పుత్రపద
వాచ్యతాం ప్రాప్తవానిత్యర్థః, కథం భూతం వేనం, నిరయే నరకే పతన్తం, తత్కుతః, ద్విజానాం మునీనాం, శాప ఏవ వజ్రం,
తేన, విప్లుష్టౌ విశేషేణ దగ్ధౌ, పౌరుషం భగ ఐశ్వర్యం చ, యస్య తం, ద్విజశాపం కుత ఇత్యత ఆహ ॥ ఉత్పథగతం అసన్మార్గవర్తి
నం, ఏతదాఖ్యానం చతుర్థే స్ఫుటం, ఏతస్యైవ చరిత్రాన్తరమాహ ॥ యేన పృథునా, వసుధా భూమిః, సర్వాణి, వసూని అ
న్నాదిద్రవ్యాణి దుగ్ధా అదుహ్యత, దుహధాతుర్ద్వికర్మకః ॥ ౯ ॥ ఋషభావతారమాహ॥ నాభేరితి॥ యద్ప్రిష్ట్వా, పా

న్తి కృతినో నను రోషదృష్ట్యా రోషం దహన్తముత తే న దహన్త్యసహ్యమ్ । సోఽయం యదన్తరమలం నివిశన్ బి
భేతి కామః కథం ను పునరస్య మనశ్శ్రయేత ॥ ౭ ॥ విద్ధస్సపత్న్యుదితపత్రిభిరన్తి రాజ్ఞో బాలోఽపి సన్నుపగత
స్తపసే వనాని। తస్మాదదాద్ధ్రువగతిం గృణతే ప్రసన్నో దివ్యాస్స్తువన్తి మునయో యదుపర్యధస్తాత్ ॥ ౮ ॥ యో
వేనముత్పథగతం ద్విజశాపవజ్రవిప్లుష్టపౌరుషభగం నిరయే పతన్తమ్ । త్రాత్వాఽర్థితో జగతి పుత్రపదం చ లే
భే దుగ్ధా వసూని వసుధా సకలాని యేన ॥ ౯ ॥ నాభేరసావృషభ ఆస సుదేవిసూనుర్యో వై చచార సమదృగ్జడ
యోగచర్యామ్। యత్పారహంస్యమృషయః పదమామనన్తి స్వస్థః ప్రశాన్తకరణః పరిముక్తసఙ్గః॥ ౧౦ ॥ స
త్రే మమాస భగవాన్ హయశీర్ష ఏష సాక్షాత్స యజ్ఞపురుషస్తపనీయవర్ణః । ఛన్దోమయో మఖమయోఽఖిల
దేవతాత్మా వాచో బభూవురుశతీః శ్వసతోఽస్య నస్తః ॥ ౧౧ ॥ మత్స్యో యుగాన్తసమయే మనునోపలబ్ధః క్షో
ణీమయో నిఖిలజీవనికాయకేతః । విస్రంసితానురుభయే సలిలే ముఖాన్మే ఆదాయ తత్ర విజహార హ వేదమా

రహంస్యం పరమహంసప్రాప్యం, పదం స్వరూపం, ఋషయో వేదాః, ఆమనన్తి, తే, దసౌ హరిః, కపిలాదివత్స్వాంశేన,
ఋషభాఖ్యో రాజా, నాభేరాగ్నీధ్రపుత్రాత్, సుదేవ్యాస్సూనుః, ఆస, మేరుదేవ్యా ఏవ సుదేవీత్యపి సంజ్ఞా, యో జాతః,
ఋషభః, జడవద్యోగచర్యాం చచార, తత్ర హేతుః, సమదృక్ సర్వస్యాపి స్వాత్మకత్వేన సమదర్శనః, తస్యాత్మాత్మక
త్వం వ్యావర్తయతి, స్వస్థః "స్వే మహిమ్ని ప్రతిష్ఠిత" ఇతి శ్రుతేః స్వస్మిన్నవస్థితః, న త్వాత్మాన్తరధార్యః, జడయో
గచర్యాచరణే హేత్వన్తరమాహ ॥ ప్రశాన్తకరణః ప్రశాన్తేన్ద్రియః, తత్కుతః, పరిముక్తసఙ్గః, పరితః శబ్దాదిషుము
క్తః త్యక్తస్సఙ్గః ఆసఙ్గో యేన సః ॥ ౧౦ ॥ హయగ్రీవావతారమాహ॥ సత్ర ఇతి॥ స ఏవ సాక్షాద్భగవాన్-మమ బ్రహ్మణః
సత్రే-హయశీర్ష-ఆస-స కథంభూతః-తపనీయం సువర్ణం తద్వద్వర్ణో యస్య సః- ఛన్దోమయో వేదమయః వేదోత్పాదకత్వేన
తత్ప్రచుర ఇత్యర్థః-మఖమయః యజ్ఞారాధ్యః- అఖిలదేవతాత్మా అఖిలానాం దేవతానాం ఆత్మా "స ఆత్మాఽఙ్గాన్యన్యా దేవ
తా" ఇతి శ్రుతేః-శ్వసతః నిశ్వసతః అస్య హయగ్రీవస్య-నస్తః-నాసికాతః - ఉశతీః శుద్ధాః-వాచః వేదవాచః-బభూవుః-తస్య
హ వా ఏతస్య మహతో భూతస్య నిశ్వసితమేతద్యదృగ్వేదః" ఇత్యాది శ్రుతేః - వేదానాం తద్విహితకర్మణాం తదారాధ్యదేవ
తానాం-తత్ప్రవర్తకత్వ తదారాధ్యత్వ తదాత్మకత్వాన్యుక్తాని ॥ ౧౧ ॥ మత్స్యావతారమాహ॥ మత్స్య ఇతి॥ మత్స్యో
భావినా వైవస్వతమనునా దృష్టః - క్షోణీమయః - ఆగామిసృష్ట్యుపయోగి పార్థివద్రవ్యమయః-పార్థివద్రవ్యాశ్రయ ఇత్య
ర్థః-అత ఏవ నిఖిలజీవనికాయానాం సమస్తజీవసమూహానాం కేతః నిలయః- మే మమ-ముఖాత్-విస్రంసితాన్-వేదమార్గాన్-
వైదికప్రమాణాని, ఆదాయ సమర్ప్య-మహ్యమితి శేషః - వేదరూపప్రమాణప్రదానమేవాస్యావతారస్య కృత్యం-తత్ర, ఉ

రుభయే అతిభయంకరే-యుగాన్తసలిలే- విజహార విహృతవాన్- హేతిసార్థే -ఏతదాఖ్యానమష్టమే స్పష్టమ్ ✻ ॥౧౨॥ ✻ కూర్మావతారమాహ॥ క్షీరోదధావితి॥ క్షీరసముద్రే అమృతలబ్ధయే అమృతలాభార్థం-అమరదానవయూథపానాంసురాసురశ్రేష్ఠానాం, ఉన్మథ్నతాంమథనంకుర్వతాంసతాం- ఆదిదేవో భగవాన్-కచ్ఛపవపుః, ధృతకూర్మతనుః, పృష్ఠేన పృష్ఠభాగేన-గోత్రంమన్దరపర్వతం, విదధార ధృతవాన్-కథంభూతో విదధార- నిద్రాక్షణః నిద్రాయాః క్షణః అవసరః ఉత్సవో యస్యసః - అద్రిపరివర్తకషాణకణ్డూర్యస్య - సతథోక్తః- కషాణ ఇతిదీర్ఘ ఆర్షః - మన్దరభ్రమణసంఘర్షితకణ్డూరిత్యర్థః ✻ ॥౧౩॥ ✻ నృసింహావతారమాహ॥ త్రైవిష్టపేతి॥ త్రివిష్టపే భవాః త్రైవిష్టపాః దేవాః- తేషాం ఉరుభయం తద్ధరతీతి త్రైవిష్టపోరుభయహా, తథావిధం నృసింహరూపం-కృత్వా ధృత్వా, కథంభూతం- భ్రమన్త్యౌ భ్రుకుట్యౌ దంష్ట్రాశ్చయస్మింస్తథాభూతం, కరాళం భయంకరం వక్త్రం యస్మింస్తత్, ఆరాత్సమీపే, ఆశుశీఘ్రం, గదయా ఉపలక్షితం, అభిముఖమాపతన్తం దైత్యేన్ద్రం హిరణ్యకశిపుం స్ఫురన్తం చలన్తం - ఊరౌ స్వస్యోరౌ, నిపాత్య పాతయిత్వా నఖైః, ర్విదదార విదారితవాన్ ✻ ॥౧౪॥ ✻ హరిసంజ్ఞకావతారమాహ॥ అన్తరితిద్వయేన॥ యూథపతిః గజయూథస్య పతిః గజేన్ద్రః, అన్తస్సరసి ఉరుబలేన అధికబలేన-గ్రాహేణ మకరేణ, పదే, గృహీతః- అతఏవార్తః దుఃఖితః అమ్బుజంహస్తే యస్యసః-ధృతామ్బుజో ధృతహస్తస్సన్నిదమాహ। కిమిత్యత ఆహ, ఆదిపురుష హే కారణపురుష, హే తీర్థశ్రవః, తీర్థం విశుద్ధం శ్రవః, కీర్తిర్యస్యసః - హే శ్రవణమఙ్గళనామధేయ, శ్రవణేనైవ మఙ్గళం కల్యాణసంపాదకం నామధేయం యస్యసః, ఈదృశః త్వం-రక్షితా భవేత్యాహేత్యర్థః ✻ ॥౧౫॥ ✻ తత్ శ్రుత్వా గజేన్ద్రవచః శ్రుత్వా-అరణార్థినం శరణార్థినం, హస్తే శుణ్డా

ర్గాన్॥౧౨॥ క్షీరోదధావమరదానవయూథపానామున్మథ్నతామమృతలబ్ధయ ఆదిదేవః। పృష్ఠేన కచ్ఛపవపు
ర్విదధార గోత్రం నిద్రాక్షణోఽద్రిపరివర్తకషా✻ణకణ్డూః॥౧౩॥ త్రైవిష్టపోరుభయహా స నృసింహరూపం
కృత్వా భ్రమద్భ్రుకుటిదంష్ట్రకరాళవక్త్రమ్। దైత్యేన్ద్రమాశు గదయాఽభిపతన్తమారాదూరౌ నిపా
త్య విదదార నఖైః స్ఫురన్తమ్॥ ౧౪ ॥ అన్తస్సరస్యురుబలేన పదే గృహీతో గ్రాహేణ యూథపతిరమ్బుజహ
స్త ఆర్తః। ఆహేదమాదిపురుషాఖిలలోకనాథ తీర్థశ్రవశ్శ్రవణమఙ్గళనామధేయ॥౧౫ ॥ శ్రుత్వా హరిస్తమ
రణార్థినమప్రమేయశ్చక్రాయుధః పతగరాజభుజాధిరూఢః। చక్రేణ నక్రవదనం వినిపాట్య తస్మాద్ధస్తే ప్రగృ
హ్య భగవాన్ కృపయోజ్జహార॥ ౧౬ ॥ జ్యాయాన్గుణైరవరజోఽప్యదితేస్సుతానాం లోకాన్విచక్రమ ఇమాన్య
దథాధియజ్ఞః। క్ష్మాం వామనేన జగృహే త్రిపదచ్ఛలేన యాచ్ఞామృతే పథి చరన్ ప్రభుభిర్న చాల్యః॥౧౭ ॥ నార్థో
బలేరయమురుక్రమపాదశౌచమాపశ్శిఖా✻ధృతవతో విబుధాధిపత్యమ్। యో వై ప్రతిశ్రుతమృతే న✻చికీర్ష
దన్యదాత్మానమఙ్గ శిరసా హరయేఽభిమేనే॥౧౮॥ తుభ్యం చ నారద భృశం భగవాన్వివృద్ధభావేన సాధుపరితు

యాం - ప్రగృహ్య, భగవాన్, కృపయా, తస్మాద్గ్రాహాత్, ఉజ్జహార ఉద్ధృతవాన్, కింకృత్వా-చక్రేణ సుదర్శనేన, నక్రస్య గ్రాహస్యవదనం-వినిపాట్య, విదార్య, కథంభూతో భగవాన్, పతగానాం పక్షిణాం రాజా గరుడః, తస్యభుజయోః అధిరూఢః, శ్చక్రాయుధధరః, అప్రమేయః అపరిచ్ఛిన్నస్వరూపస్వభావః ✻ ॥౧౬ ॥ ✻ వామనావతారమాహ॥ జ్యాయానితి॥ అదితేస్సుతానాం ద్వాదశాదిత్యానాం మధ్యే, అధియజ్ఞః యజ్ఞాధిపతిర్భగవాన్, అవరజః కనీయానపి, గుణైర్జ్యాయాన్ జ్యేష్ఠః, గుణానేవాహ॥ యత్ యతః, ఇమాన్ లోకాన్, విచక్రమే పాదవిన్యాసైః క్రాన్తవాన్, అథ-ప్రతిశ్రుతానన్తరమేవ, అత్ర హేతుః, బలేశ్చక్రవర్తినస్సకాశాత్, పదత్రయవ్యాజేన, క్ష్మాం భూమిం, వామనేన జగృహే, రూపేణేతి శేషః, వామనేన రూపేణ గృహీతవాన్, నన్వీశ్వరస్య యం దుర్బలవత్ కిమితి తథా చక్రే, తత్రాహ॥ యాచ్ఞామృతే యాచ్ఞాం వినా, పథి చరన్ ధర్మమార్గే ప్రవర్తమానః-ప్రభుభిః సమర్థైః, న చాల్యః ఐశ్వర్యాన్న భ్రంశనీయ ఇతి ✻ ॥ ౧౭ ॥ ✻ నను తర్హి యాచ్ఞయాపి చాలనమనుచితమేవేత్యాశఙ్క్య ప్రబుద్ధస్య బలేర్లౌకికస్వైశ్వర్యభ్రంశ ఇష్ట ఏవేత్యాహ॥ నార్థ ఇతి॥ ఉరుక్రమస్య విస్తృతపాదవిన్యాసస్య హరేః, పాదప్రక్షాళనం ప్రత్యుపయుక్తా ఆపః, అ-అప ఇతిచ్ఛేదః, ఆ, సమన్తాత్ శిఖాయాం మూర్ధ్ని-ధృతవతః సప్తమ్యా ఆర్షో లుక్, విబుధాధిపత్యం, నార్థః న సదృశం ప్రయోజనమిత్యర్థః - ఏతదేవోపపాదయతి, యో బలిః-ప్రతిశ్రుతమృతే, ప్రతిజ్ఞాతార్థం వినా, అన్యత్, నచికీర్షత్ కర్తుం నైచ్ఛత్-అడభావ ఆర్షః, కింతు-స్వాత్మానం, అఙ్గ హే నారద-హరయే - శిరసా అభిమేనే - భగవచ్ఛేషభూతమాత్మానం హరయే సమర్పితవాన్, శుక్రేణ వారితః-శప్తోప్యన్యథా కర్తుం, నైచ్ఛత్, కింతు, తృతీయపాదపూరణార్థం, ఆత్మానమపి శిరసా సమర్పితవానిత్యర్థః ✻ ॥౧౮॥ ✻ హంసావతారమాహ॥ తుభ్య

మితి॥ హేనారద, భృశం-వివృద్ధభావేన ప్రవృద్ధస్నేహేన, త్వయా, సాధు, పరిపృష్టః సాకల్యేన పృష్టో, భగవాన్, హంస
రూపేణేతి శేషః, యోగం అనభిసంహితఫలకర్మయోగం, జ్ఞానం భాగవతం పాదనసక్తకానుగృహీతభగవదుపాసనాత్మ
కజ్ఞానం, ఆత్మనః ప్రకృతివివిక్తాత్మనుయ, తత్త్వం యాథాత్మ్యం తస్య, దీపవత్ప్రకాశకం జ్ఞానయోగం చ, సాధు యథా
తథా - తుభ్యమువాచ - ఏతదాఖ్యానమేకాదశస్ఫుటం-యదేవ హంసోక్తమేవ యోగాదికం-వాసుదేవశరణాః, బహూ
నాం జన్మనామన్తః, ఇత్యుక్తరీత్యా। ఉపాయత్వేనోపేయత్వేన వాసుదేవం శరణం గతాః, అఞ్జసా సుఖేన విదుః-హంసో
క్తమేవ జ్ఞాత్వాఽనుతిష్ఠన్తీత్యర్థః ॥౧౯॥ తత్తన్మన్వన్తరావతారమాహ॥ చక్రమితి॥ మనువంశధరః మనువంశపాలక
స్సన్, మన్వన్తరేషు- దశసు దిక్షు -అవిహతం అనభిభావ్యం-స్వతేజః స్వప్రతాపబృంహితం- చక్రం ఆజ్ఞారూపచక్రం, బిభ
ర్తి-కించ-దుష్టేషు గర్వితేషు-రాజసు-దమం దణ్డం, వ్యదధాత్॥ వ్యధత్త, కథం భూతస్సన్-త్రిపృష్ఠేత్యుపర్యాం దివి, సత్యే
సత్యలోకే, చరిత్రైః, ఉశతీం కమనీయాం- కీర్తిం, ప్రథయన్ విస్తారయన్-వ్యదధాదిత్యర్థః ॥౨౦॥ ధన్వన్తర్యవతార
మాహ॥ ధన్వన్తరిరితి॥ భగవాన్, లోకే ధన్వన్తరిరూపేణావతీర్య, పురురుజాం భూరిదుఃఖానాం మహారోగిణాం, నృణాం-
స్వనామ్నైవ, రుజో రోగాన్, హన్తి, కథం భూతః - స్వయమేవ కీర్తిరితి కీర్త్యతిశయోక్తిః, అమృతం మరణశూన్యమాయు
ర్యస్మాత్సః, రుద్ధం పూర్వం దైతేయైః ప్రతిషిద్ధం, యజ్ఞే భాగం, అవాప లేభే, ఆయుర్విషయం-వేదం-చానుశాస్తి ప్రవర్త
యతి ॥౨౧॥ పరశురామావతారమాహ॥ క్షత్రమితి॥ విధినా దైవేన, క్షయాయ మృత్యవే, ఉపభృతం సమర్పితం, బ్ర
హ్మధ్రుక్ బ్రాహ్మణేభ్యో ద్రుహ్యతీతి తథాభూతః- ఉజ్ఝితః త్యక్తః పన్థాః వేదమార్గో యేన తత్, అత ఏవ నరకార్తిం నారకం

ష్ట ఉవాచ యోగమ్। జ్ఞానం చ భాగవతమాత్మసుతత్త్వదీపం యద్వాసుదేవశరణా విదురఞ్జసైవ॥౧౯॥ చ
క్రం చ దిక్ష్వవిహతం దశసు స్వతేజో మన్వన్తరేషు మనువంశధరో బిభర్తి। దుష్టేషు రాజసు దమం వ్యదధాత్స్వ
కీర్తిం సత్యే త్రిపృష్ఠ ఉశతీం ప్రథయంశ్చరిత్రైః॥౨౦॥ ధన్వన్తరిశ్చ భగవాన్ స్వయమేవ కీర్తిర్నామ్నా నృణాం
పురురుజాం రుజ ఆశు హన్తి। యజ్ఞే చ భాగమమృతాయురవావరుద్ధ మాయుశ్చ వేదమనుశాస్త్యవతీర్య లో
కే॥౨౧॥ క్షత్రం క్షయాయ విధినోపభృతం మహాత్మా బ్రహ్మధ్రుగుజ్ఝితపథం నరకార్తిలిప్సు। ఉద్ధన్త్యసావవనిక
ణ్టకముగ్రవీర్యస్త్రిస్సప్తకృత్వ ఉరుధారపరశ్వధేన॥౨౨॥ అస్మత్ప్రసాదసుముఖః కలయా కలేశ ఇక్ష్వాకు
వంశ అవతీర్య గురోర్నిదేశే। తిష్ఠన్వనం సదయితానుజ ఆవివేశ యస్మిన్విరుధ్య దశకంధర ఆర్తిమార్ఛత్॥౨౩॥
యస్మా అదాదుదధిరూఢభయాఙ్గవేపో మార్గం సపద్యరిపురం హరవద్దిధక్షోః। దూరే సుహృన్మథితరోషసు
శోణదృష్ట్యా తాతప్యమానమకరోరగనక్రచక్రః॥౨౪॥ వక్షఃస్థలస్పర్శరుగ్ణమహేన్ద్రవాహదన్తైర్విడమ్బి
తకకుబ్జయరూఢహాసమ్। సద్యోఽసుభిస్సహ వినేష్యతి దారహర్తుర్విస్ఫూర్జితైర్ధనుష ఉచ్చరతోఽధిసై

దుఃఖం లిప్సు లబ్ధుమిచ్ఛు, ఏవం భూతం, అవనేః కణ్టకం కణ్టకతుల్యం, క్షత్రం క్షత్రియకులం అసౌ మహాత్మా, భార్గవరామ
రూపో హరిః ఉరుధారపరశ్వధేన దీర్ఘతీక్ష్ణధారేణ పరశునా, త్రిస్సప్తకృత్వః ఏకవింశతివారం, ఉగ్రవీర్యః అసహ్యవీర్య
స్సన్, ఉద్ధన్తి ఉత్పాటయతి ॥౨౨॥ రామావతారమాహ॥ అస్మదితి॥ అస్మదనుగ్రహే సుముఖః- అస్మద్దత్తవరావిరో
ధేనావతీర్ణ ఇతి భావః-కలేశః ప్రకృతిపురుషయోరధిపతిః-కలయా భరతాదిరూపయా సహ - ఇక్ష్వాకుకులే అవతీర్య, గురో
ర్దశరథస్య-నిదేశే ఆజ్ఞాయాం, తిష్ఠన్ ఆజ్ఞాం పాలయన్నిత్యర్థః, సదయితానుజః సీతాలక్ష్మణాభ్యాం సహితః వనమావివే
శ, యస్మిన్ రామే-విరుధ్య విరోధం కృత్వా-దశకంధరో రావణః-ఆర్తిం నాశం- ఆర్ఛత్ ప్రాప్తః ॥౨౩॥ యస్మై శ్రీరా
మాయ॥ ఉదధిస్సముద్రః-మార్గం అదాత్ దత్తవాన్- కిం భూతో ఽదాత్, సపది శీఘ్రం-హరో రుద్రః-యథా త్రిపురం,
దిధక్షుః దగ్ధుమిచ్ఛుః-తద్వదితి-పురం లఙ్కాం-దిధక్షోః శ్రీరామాద్ధేతోః - రూఢభయాఙ్గవేపో రూఢం ప్రాప్తం-యద్భయం,
తేనాఙ్గవేపః కమ్పో, యస్య-దూరే ఏవ స్థితమానా - సుహృత్సీతా-తయా నిమిత్తభూతయా మథితం- క్షుభితః-యో రోష- స్తేన
సుశోణా దృష్టిః శ్రీరామసంబన్ధినీ-తయా- తాతప్యమానం మకరాణామురగాణాం నక్రాణాం చక్రం సమూహో యస్మిన్
సః, ఏవం భూతో మార్గమదాదిత్యర్థః ॥౨౪॥ కించ యుద్ధే-రావణస్య వక్షస్థలస్పర్శేన-రుగ్ణాః భగ్నాః- యే-మహే
న్ద్రవాహస్య ఐరావతస్య, దన్తాః - తైర్విడమ్బితాః స్వధవళిమ్నా ధవళీకృతాః- తత్తద్దిక్షు పతితైః-వక్షశ్చూర్ణితసురగ
జదన్తచూర్ణైః ప్రకాశితా ఇత్యర్థః - ఏవం భూతాః-యాః కకుభః దిశః, తాసాం, యోజయ, స్తైన, రూఢః ఉత్పన్నః-యో
హాసః, అహో మత్సమః కోన్యోస్తీతి గర్వేణ ప్రాప్తహాసః, తం, సైన్యమధ్యే-ఉత్కర్షేణ చరతో, దారహర్తుః రావణస్య,

అసుభిః ప్రాణైస్సహ-సద్యః శీఘ్రం-విసేష్యతి అపసేష్యతి-కైః-ధనుషా విస్ఫూర్జితైః స్ఫురితైశ్శరైరిత్యర్థః ॥ ౨౫ ॥ కృష్ణావతారమాహ ॥ భూమేరితి ॥ సురేతరాః అసురసంపత్త్యా జాతా రాజానః- తేషాం - వరూథైః సైన్యైః-విమర్దితాయాః భారేణ పీడితాయాః, భూమేః - క్లేశనాశనాయ భారాపహరణార్థమిత్యర్థః, సితకృష్ణకేశః- భగవాన్ కలయా బలభద్రేణ సాకం, జాతః అవతీర్ణః - సితకృష్ణౌ కేశౌ యస్య సః సితకృష్ణకేశః, శోభార్థం హి భగవతా సితకృష్ణకేశౌ ధృతౌ, అవికారిత్వేన - వయఃపరిణామాసంభవాత్ ,, యత్తు శ్రీవిష్ణుపురాణే ,, ఉజ్జహారాత్మనః కేశౌ సితకృష్ణౌ తథా మునే ఇతి ॥ భారతేఽపి ॥ స చాపి కేశౌ హరిరుజ్జహార శుక్లమేకమపరం చాపి కృష్ణమ్ ॥ తౌ చాపి కేశావిశతాం యదూనాం కులే స్త్రియౌ రోహిణీం దేవకీం చ ॥ తయోరేకో బలభద్రో బభూవ యోఽసౌ శ్వేతస్తస్య దేవస్య కేశః । కృష్ణో ద్వితీయః కేశవస్సంబభూవ కేశో యోఽసౌ వర్ణతః కృష్ణ ఇతి ,, తత్తు న కేశమాత్రావతారాభిప్రాయం, కింతు - భూభారావతారరూపం కార్యం కియదేతత్ మత్కేశావపి తత్కర్తుం శక్తావితి ద్యోతనార్థం, రామకేశవయోర్వర్ణస్తవనార్థం చ కేశోద్ధరణమితి గమ్యతే,, అన్యథా-తత్త్రైవ పూర్వాపరవిరోధాపత్తేః ,, కృష్ణస్తు భగవాన్ స్వయ,,మిత్యేతద్విరోధాచ్చ జాతశ్చ భగవాన్, జనైరనుపలక్ష్యో మార్గో గతిర్యస్య , స తథాభూతః , ఆత్మనః స్వస్య , మహిమా ఉపనిబధ్యతే అభివ్యజ్యతే యేషు తాని-స్వమహాత్మ్యప్రకాశకానీత్యర్థః, కర్మాణి చేష్టితాని-కరిష్యతి ॥ ౨౬ ॥ కర్మణాం పరమేశ్వరత్వప్రకాశకత్వమేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ తోకేనేతి ॥ తోకేన బాలేన సతా, ఉలూకికాయాః పూతనాయాః, జీవహరణం యత్ - పూతనా ఉలూకరూపేణాగతేతి పురాణాన్తరప్రసిద్ధిః త్రైమాసికస్య త్రిమాసవయస్కస్య , పదా పాదేన-శకటస్య శకటరూపేణాగతస్య అసు

న్యమ్ ॥ ౨౫ ॥ భూమేస్సురేతరవరూథవిమర్దితాయాః క్లేశవ్యయాయ కలయా సితకృష్ణకేశః । జాతః కరిష్యతి జనానుపలక్ష్యమార్గః కర్మాణి చాత్మమహిమోపనిబన్ధనాని ॥ ౨౬ ॥ తోకేన జీవహరణం యదులూకికాయాస్త్రైమాసికస్య చ పదా శకటోఽపవృత్తః । యద్రిఙ్గతాఽన్తరగతేన దివిస్పృశోర్వా ఉన్మూలనం త్వితరథాఽర్జునయోర్న భావ్యమ్ ॥ ౨౭ ॥ యద్వై వ్రజే వ్రజపశూన్విషతోయపీతాన్ బాలానజీవయదనుగ్రహదృష్టివృష్ట్యా । తచ్ఛుద్ధయేఽతివిషవీర్యవిలోలజిహ్వముచ్చాటయిష్యదురగం విహరన్ హ్రదిన్యామ్ ॥ ౨౮ ॥ తత్కర్మ దివ్యమివ యన్నిశి నిశ్శయానం దావాగ్నినా శుచివనే పరిదహ్యమానే । ఉన్నేష్యతి వ్రజమతోఽవసితాన్తకాలం నేత్రే పిధాయ సబలోఽనధిగమ్యవీర్యః ॥ ౨౯ ॥ గృహ్ణీత యద్యదుపబన్ధమముష్య మాతా శుల్బం సుతస్య న తు తత్తదముష్య మాతి । యజ్జృమ్భతోఽస్య వదనే భువనాని గోపీ సంలక్ష్య శఙ్కితమనాః ప్రతిబోధితాఽఽసీత్ ॥ ౩౦ ॥ నన్దం చ మోక్ష్యతి భయాద్వరుణస్య పాశాద్గోపాన్ బిలేషు పిహితాన్మయసూనునా చ । అహన్యాపృ

రస్య, అపవృత్తిః పరావృత్తిరితి యత్ -రిఙ్గతా జానుభ్యాం గచ్ఛతా-దివిస్పృశోః అర్జునవృక్షయోః-అన్తరగతేన మధ్యం ప్రాప్తేన-ఉన్మూలనమితి యత్-తత్సర్వం కర్మ -దివ్య-మిత్యుత్తరత్రాన్వయః - ఇతరథా-దివ్యం న చేత్ - న భావ్యం న భవితవ్యం అనీశ్వరత్వే తత్సర్వమనుపపన్నమిత్యర్థః ॥ ౨౭ ॥ కించ-వ్రజే వసన్-విషతోయపీతాన్ విషజలస్య పీతం పానం యేషాం తాన్-పశూన్-తత్పాలాంశ్చ, అనుగ్రహదృష్టిః కృపాదృష్టిః-తస్యాః వృష్ట్యా సుధావర్షేణ, అజీవయదితి యత్-హ్రదిన్యాం యమునాయాం విహరన్-తచ్ఛుద్ధయే హ్రదిన్యాః నిర్విషత్వాయ-అతివిషవీర్యేణ విలోలా చఞ్చలా జిహ్వా యస్య , తమురగం కాళియాఖ్యం సర్పం ఉచ్చాటయిష్యత్ పలాయయిష్యతీతి యత్ ॥ ౨౮ ॥ తదపి కర్మ , దివ్యమివ అమానుషమివేతి లోకోక్తిః, కించ-దావాగ్నినా-శుచివనే శుష్కవనే-పరిదహ్యమానే సతి-అతో దావాగ్నేర్హేతోః-అవసితో నిశ్చితో-ఽన్తకాలో యస్య తం నిశి రాత్రౌ-నిశ్శయానం నితరాం స్వపన్తం, వ్రజం, ఉన్నేష్యతి ఉద్ధరిష్యతి-నేత్రే, పిధాయ పిహితే కారయిత్వా-అనేన-వ్రజస్య పశ్చాజ్జాగరణం సూచితం - సబలః బలభద్రేణ సహితః అనధిగమ్యవీర్యః అనధిగమ్యం దుర్జ్ఞేయం వీర్యం యస్య తథాభూతః, ఉన్నేష్యతి-అగ్నిం పీత్వా వ్రజముద్ధరిష్యతీత్యర్థః ॥ ౨౯ ॥ కించ గృహ్ణీతేతి ॥ అముష్య శ్రీకృష్ణస్య మాతా యశోదా యద్యదుపబన్ధం బన్ధనసాధనం శుల్బం ముఞ్జాదినిర్మితరజ్జుం, గృహ్ణీత గ్రహీష్యతి-తత్తచ్ఛుల్బం-అముష్యోదరం-న మాతి న పర్యాప్తమిత్యర్థః, కించ-జృమ్భతోఽస్య భగవతో, వదనే ముఖే భువనాని చతుర్దశ భువనాని , సంలక్ష్య దృష్ట్వా, గోపీ యశోదా-శఙ్కితమనాస్సతీ-పశ్చాత్ప్రతిబోధితా జ్ఞాపితైశ్వర్యా , ఆసీదితి యత్ , తచ్చ కర్మ-దివ్యమివేతి పూర్వేణాన్వయః ॥ ౩౦ ॥ అపి చ-వరుణస్య పాశాత్, యద్భయం-తస్మాన్నన్దం స్వపితరం నన్దం-మోచయిష్యతి । మయసూనునా వ్యోమాసురేణ-బిలేషు పిహితాన్ తిరోధాపితాన్, గోపాంశ్చ, మోక్ష్యతీత్యర్థః, కించ, అహ్ని దివసే-అతిశ్రమేణ ఆవృతం వ్యా-

పాదగ్రస్తం, నిశిశయానం - గోకులం గోకులవాసిజనం, దృష్ట్వా - తేషు స్వాత్ముక్తజనితకృపయా, వికుణ్ఠం నిత్యలోకం - నిరతిశయానన్దలోకం, ఉపనేష్యతి ప్రాపయిష్యతి ఇత్యర్థః స్మేత్యాశ్చర్యే ॥౩౧॥ గోపైరితి ॥ గోపైః, మఖే ఇన్ద్రయాగే ప్రతిహతే విహతే సతి - మఖవిప్లవాయ పర్వతయాగనాశార్థం, దేవే ఇన్ద్రే, అభివర్షతి పశూన్ - కృపయా రిరక్షుః రక్షితుమిచ్ఛుః సప్తవర్షః సప్తవర్షాణి వయో యస్య సః తథాభూతః, అనఘైకకరే అనఘే శ్రమరహితే ఏకస్మిన్నేవ కరే అనఘేతి నారదసంబోధనం వా - సలీలం యథాతథా - మహీధ్రం గోవర్ధనాఖ్యమద్రిం - సప్తదినాని, ఉచ్ఛిలీన్ధ్రమివ, ధర్తా ధరిష్యతి - ఉచ్ఛిలీన్ధ్రం ఉద్గతచ్ఛత్రాకమిత్యర్థః ॥౩౨॥ క్రీడన్నితి ॥ నిశాకరశ్చన్ద్రః తస్య రశ్మిభిః గౌర్యాం ధవళాయాం - రాత్రౌ - వనే క్రీడన్ విహరన్ - కలాని మధురాణి పదాని యస్మిన్ - తచ్చ తత్ - ఆయతం దీర్ఘం, మూర్ఛితం ఆలాపవిశేషయుక్తం, గీతం - తేన - ఉద్దీపితః స్మరః కామ ఏవ రుక్ రోగో యాసాం - తాసాం వ్రజభృద్వధూనాం - వ్రజం బిభ్రతీతి వ్రజభృతో గోపాః - తేషాం వధూనాం గోపీనాం - హర్తుః గోపీశ్చోరయతో, ధనదానుగస్య కుబేరభృత్యస్య శఙ్ఖచూడాఖ్యస్య, శిరో హరిష్యతి ॥౩౩॥ యే చేతి ॥ యే చ ప్రలమ్బాదయః - తే సర్వే - హరిణా హేతుభూతేన - తదీయం హరిసమ్బన్ధి - అదర్శనం ప్రాకృతేన్ద్రియావిషయం - వైకుణ్ఠం నిలయం లోకం - యాస్యన్తి అలం తద్వర్ణనేన - తచ్చేష్టితానామనన్తత్వాన్న తద్వర్ణనేన మనసా చ శక్యమితి భావః - ఖరో ధేనుకః - దర్దురో బకః ఇభః కువలయాపీడః - కుజో నరకః - కపిః ద్వివిదః సప్తోక్షాణః బలీవర్దాః నృపేయుద్ధే - యే వా ఆత్తచాపాః ధృతధన్వానో రాజానః - సమితిశాలినః సమితౌ సఙ్గ్రామే శాలన్తే శ్లాఘన్త ఇతి సమితిశాలినః - కామ్బోజాదిదేశా

తం నిశి శయానమతిశ్రమేణ లోకం వికుణ్ఠముపనేష్యతి గోకులం స్మ ॥౩౧॥ గోపైర్మఖే ప్రతిహతే మఖవిప్లవాయ దేవేఽభివర్షతి పశూన్ కృపయా రిరక్షుః । ధర్తోచ్ఛిలీన్ధ్రమివ సప్తదినాని సప్తవర్షో మహీధ్రమనఘైకకరే సలీలమ్ ॥౩౨॥ క్రీడన్వనే నిశి నిశాకరరశ్మిగౌర్యాం రాసోన్ముఖః కలపదాయతమూర్ఛితేన । ఉద్దీపితస్మరరుజాం వ్రజభృద్వధూనాం హర్తుర్హరిష్యతి శిరో ధనదానుగస్య ॥౩౩॥ యే చ ప్రలమ్బఖరదర్దురకేశ్యరిష్టమల్లేభకంసయవనాః కుజపౌణ్డ్రకాద్యాః । అన్యే చ సాల్వకపిబల్వలదన్తవక్త్రసప్తోక్షశమ్బరవిడూరథరుక్మిముఖ్యాః ॥౩౪॥ యే వా మృధే సమితిశాలిన ఆత్తచాపాః కామ్బోజమత్స్యకురుకైకయసృఞ్జయాద్యాః । యాస్యన్త్యదర్శనమలం బలపార్థభీమవ్యాజాహ్వయేన హరిణా నిలయం తదీయమ్ ॥౩౫॥ కాలేన మీలితధియామవమృశ్య నౄణాం స్తోకాయుషాం స్వనిగమో బత దూరపారః । ఆవిర్హితస్త్వనుయుగం స హి సత్యవత్యాం వేదద్రుమం విటపశో విభజిష్యతి స్మ ॥౩౬॥ దేవద్విషాం నిగమవర్త్మని నిష్ఠితానాం పూర్భిర్మయేన రచితాభిరదృశ్యతూర్భిః । లోకాన్ఘ్నతాం మతివిమోహమతిప్రలోభం వేషం విధాయ బహు భాష్యత ఔపధర్మ్యమ్ ॥౩౭॥
యర్హ్యాలయేష్వపి సతాం న హరేః కథాః స్యుః పాషణ్డినో ద్విజజనా వృషలా నృదేవాః । స్వాహా స్వధా వషడితి

ధిపతయః, యే తు ప్రలమ్బాదయో బలభద్రేణ హతాః - కామ్బోజాదయశ్చ భీమార్జునాదిభిః శమ్బరః ప్రద్యుమ్నేన - యవనో ముచుకున్దేన - న తు హరిణా - తత్రాహ । బలభీమపార్థా ఇతి వ్యాజాః కపటాః ఆహ్వయాః నామాని యస్య - తేన బలభీమాదిరూపేణాయమేవ హరిస్సర్వసంహర్తేత్యర్థః - సప్తోక్షాణస్తు - తేన దమితాః కాలాన్తరే యాస్యన్తీతి భావః - ఏతచ్చ సర్వమపి కర్మ దివ్యమేవ - తచ్చాన్యథా న భావ్యమితి పూర్వేణాన్వయః ॥౩౪॥౩౫॥ వ్యాసావతారమాహ ॥ కాలేనేతి ॥ కాలేన మీలితధియాం సఙ్కుచితబుద్ధీనాం స్తోకమల్పమాయుర్యేషాం తేషాం - నృణాం - స్వనిగమః స్వకృతో వేదో బత అహో - దూరపారః దూరే పారం యస్య స దూరపారః - దుర్గమ - ఇత్యవమృశ్య విచార్య - సత్యవత్యామావిర్హితః ఆవిర్భూతః - స హరిః - అనుయుగం యుగానురూపం - వేదద్రుమం - విటపశః శాఖాభేదేన - విభజిష్యతి విభక్తం కరిష్యతి ॥౩౬॥ బుద్ధావతారమాహ ॥ దేవద్విషామితి ॥ నిగమవర్త్మని వైదికమార్గే - నిష్ఠితానాం నితరాం స్థితానాం - లోకాన్ - మయేన కల్పితాభీ రచితాభిః - అదృశ్యతూర్భిః అలక్ష్యవేగాభిః - పూర్భిః పురీభిః - ఘ్నతాం నాశయతాం - దేవద్విషాం దైత్యానాం - మతివిమోహం మతిప్రలోభం - మతేర్విమోహో యస్మాత్తన్మతివిమోహం - మతేః ప్రలోభో యస్మాత్తన్మతిప్రలోభం - మతివిమోహం చ తన్మతిప్రలోభం చ - మతివిమోహకం మతిప్రలోభకం చేత్యర్థః - ఏవంభూతం వేషం - పాషణ్డవేషం - విధాయ విరచయ్య - ఔపధర్మ్యం ధర్మాభాసం పాషణ్డధర్మం - స్వాదేశ్యం బహు అధికం భాష్యతే భాషిష్యత ఇత్యర్థః ॥౩౭॥ కల్క్యవతారమాహ ॥ యర్హీతి ॥ సతామప్యాలయేషు గృహేషు - యర్హి యదా - హరేః కథాః - న స్యుః - ద్విజజనాః త్రైవర్ణికాః - పాషణ్డినః - స్యుః - నృదేవాః రాజానః - శూద్రాః స్యుః - తథా - యత్ర త్రైవర్ణికాలయేషు - స్వాహా స్వధా వషడితి గిరో న స్యుః - స్వాహా వషడితి దైవం కర్మోపలక్ష్యతే స్వధేతి పిత్ర్యం - తథా య

గాన్తైకలియుగాన్తే- భగవాన్ కలౌ శాస్తా భవిష్యతి ॥ అత్ర బ్రహ్మనారదసంవాదాత్ప్రాక్ప్రోక్తా వరాహాదయః- మన్వన్తరావతారాశ్చ మాతభావినః ధన్వన్తరిపరశురామాదాత్రాలికౌ - శ్రీరామాదయస్తుభావినః- తత్ర తు కృచిద్భూతాదినిర్దేశ ఆర్ష ఇతి ద్రష్టవ్యం ,,అత్రేదం తత్త్వం,, భగవతోఽవతారాద్వివిధాః- అనుప్రవేశావతారాః- స్వేనరూపేణావతారాశ్చేతి- అకర్మహేతుత్వావిశేషాదుభయత్రావతారశబ్దప్రయోగః- తిధా తస్యరూపమపిద్వివిధం- ప్రకృతిప్రాకృతవస్తుజాతమేకం- శుద్ధసత్త్వమయమపరం చేతి॥ తత్ర షోడశకలభూతైన్ద్రియాభిమానిదేవతాశ్రయం పౌరుషం రూపం- తదనిరుద్ధరూపం- తదేవ ,,సహస్రోర్వఙ్ఘ్రిబాహ్వక్షః- ఆద్యోఽవతారపురుషః పరస్య,, త్యాదిషూచ్యతే- అనుప్రవేశావతారో నామ- జీవేషు స్వస్యానుప్రవేశేన స్వీయజ్ఞానశక్త్యాదీనామన్యతమాభివ్యఞ్జనం స ఏవాంశావతార ఇత్యపి కథ్యతే - స చ గౌణః శాక్తః ఆవేశ ఇత్యనేకధా,, ఉక్తేష్వవతారేషు వరాహనారాయణధ్రువానుగ్రాహకహయగ్రీవమత్స్యకూర్మనృసింహవామనశ్రీరామ శ్రీకృష్ణకల్క్యవతారాః స్వేనరూపేణావతారాః ఇతరేత్వనుప్రవేశావతారా ఇతి ॥౩౮॥ సృష్ట్యాదికార్యభేదేన భగవతో విభూతిరాహ ॥ సర్గ ఇతి ॥ తపః పూర్వజగత్సర్గాలోచనం- అహం బ్రహ్మా- ప్రజేశాః ప్రజాపతయో నవ- ఋషయో మరీచ్యాదయః- మాయావిభూతయః విస్మయనీయ భగవన్నియామ్యవర్గః - స్థానేపాలనే- ధర్మశ్చ మఖశ్చ విష్ణుః- విష్ణోరనన్యత్వాత్తద్గతం పాలనానురూపం సామర్థ్యం మఖశబ్దేన వివక్షితం- మనవశ్చామరాశ్చేన్ద్రాదయః- అవనీశాశ్చ నృపాలాః- ఏతే- స్థానే భగవన్నియామ్యవర్గాః- అన్తే సంహారే అధర్మశ్చ రుద్రశ్చ- మన్యువశాస్సర్పాశ్చ - అసురాద్యాశ్చ- పురుశక్తిభాజః అపరిమితాశ్చర్యశక్తిధారిణో భగవత ఇమా మాయావిభూతయః ఆశ్చర్యవిభూతయ ఇత్యర్థః ॥౩౯॥ భగవదవతారాంస్తచ్చేష్టితాని సాకల్యేనాభిధాతుం న కోఽప్యలమిత్యాహ॥ విష్ణోరితి॥ యః- కవిః బుద్ధిమాన్ పురుషః- పార్థివాని పృథివీసంబన్ధీని రజాంసి- విమమే గణితవాన్- తాదృశోఽపి- కోను- విష్ణోః వీర్యగణనాం కర్తుమర్హతి - యో భగవాన్ యస్మాత్ అస్ఖలతా ప్రతిహతిశూన్యేన- స్వరభసా స్వపాదవిన్యాసవేగేన - ఉరు అధికం- కమ్పమానాత్ కమ్ప్యమానాత్ -సదనాత్ తత్స్వనివాసస్థానాత్- స్ఖలతః ప్రాణినో నిశామ్య దృష్ట్వేత్యర్థః- త్రిపృష్ఠం సత్యలోకం- చస్కమ్భ స్తమ్భయామాస- శ్రుతావపి ,,యో అస్కభాయదుత్తరగ్ంసధస్థం విచక్రమాణ,, ఇత్యస్యాయమర్థః - త్రేధా త్రిప్రకారేణ- విచక్రమాణః పాదవిన్యాసం కుర్వాణః ఉరుగాయో భగవాన్- తిష్ఠన్తి తిస్థాః దేవాః సహస్యసధా దేవైః- దేవైస్సహితం- ఉత్తరం సత్యలోకం- అస్కభాయత్ అవష్టబ్ధవానిత్యర్థః- ప్రవోచం ప్రవచ్మీత్యర్థః- ఏవంవిధసర్వశక్తేరపరిచ్ఛిన్నస్వరూపస్వభావస్యవీర్యాణి సాకల్యేన వర్ణయితుం కః ప్రభవేదిత్యర్థః ॥౪౦॥ ఏవమవతారగుణప్రయోజనాన్యుక్త్వా ,,నాహం న యూయ,, మితిపూర్వప్రస్తుతముపసంహరతి- మాయాబలస్యాద్భుతబలస్య- బలం సేనా - ప్రకృత్యాఖ్యపరికర ఇతి వా- పురుషస్య పరమపురుషస్య అన్తం స్వరూపస్వభావయోరవధిం- అహం చతుర్ముఖః- న విన్దామి- తే అగ్రజాః సనకాదయః- న విన్దన్తి - అన్యే కుతో జానీయుః కిం బహునా- దశశతాని ఆననాని యస్య స దశశతాననః సహస్రముఖః- ఆదిదేవః శేషః- ద్విసహస్రజిహ్వాశ్చ- అనన్తః- గుణాన్ గాయన్నద్యాపి- అస్య భగవతః పారం- న సమవస్యతి నాధ్యవస్యతి ॥౪౧॥ నను కైరప్యజ్ఞాతస్వరూపస్వభావావధిత్వే కథం తద్భజనేన ముచ్యేరన్నిత్యాశఙ్క్య అపరిచ్ఛిన్నవస్తునోఽపరిచ్ఛిన్నత్వేనైవ జ్ఞానం ముక్తిసాధనం- న తు పరిచ్ఛిన్నత్వేన - తస్యాయథాజ్ఞానరూపత్వాత్- అతః పరమాత్మస్వరూపమపరిచ్ఛిన్నత్వేన జానన్తో భజమానా ముచ్యన్త ఏవేత్యాహ॥ యేషామితి॥ నిర్వ్యలీకం నిరపరాధం యథా తథా- యేషాం- సర్వాత్మనా ఉపాయోపేయత్వబుద్ధ్యా - ఆశ్రితపదః సంశ్రితపదో- యది భవేత్- స ఏష భగవాన్- దయయేత్- తే భగవద్దయయా- దుస్తరాం తరితుమశక్యాం- దేవస్యవిష్ణోః- మాయాం- అతితరన్తి నిస్తీర్య తరిష్యన్తి - చకారాత్తత్స్వరూపస్వభావాదికమపి యథావస్థితత్వేన జానన్తి - ఏవం సర్వాత్మనా భగవత్ప్రపన్నానాం ,,ఆత్మసమం విచక్ష్మహే,, ఇత్యుక్తదేహాత్మభ్రమో వినివర్తత ఇత్యాహ॥ నైషామితి॥ ఏషాం సర్వాత్మనా భగవన్తమా

స్మగిరో వయత్ర శాస్తా భవిష్యతి కలౌ భగవాన్యుగాన్తే ॥౩౭॥ సర్గే తపోఽహమృషయో నవ యే ప్రజేశాః స్థానే చ ధర్మమఖమన్వమరావనీశాః। అన్తే త్వధర్మహరమన్యువశాసురాద్యా మాయావిభూతయ ఇమాః పురుశక్తిభాజః ॥ ౩౯ ॥ విష్ణోర్ను వీర్యగణనాం కతమోఽర్హతీహ యః పార్థివాన్యపి కవిర్విమమే రజాంసి। చస్కమ్భ యః స్వరభసాస్ఖలతా త్రిపృష్ఠం యస్మాత్త్రిసామ్యసదనాదురుకమ్పమానాత్ ॥౪౦॥ నాన్తం విదామ్యహమమీ మునయోఽగ్రజాస్తే మాయాబలస్య పురుషస్య కుతోఽపరే యే। గాయన్గుణాన్దశశతానన ఆదిదేవః శేషోఽధునాపి సమవస్యతి నాస్య పారమ్॥౪౧॥ యేషాం స ఏష భగవాన్దయయేదనన్తః సర్వాత్మనాశ్రితపదో యది

శ్రితానాం శ్వసృగాలాదీనాంభక్షణయోగ్యేకళేబరే-మమాహమితిధీః ‘‘అనాత్మన్యాత్మబుద్ధిర్యా అస్వే స్వమితియామతిః,’’
ఇతిస్థానోక్తధీర్నాస్తీత్యర్థః ❁॥౪౨॥❁ కేమేవంవిధాభగవత్ప్రపన్నాస్సన్తీత్యతఆహ॥ వేదేతి॥ అఙ్గహేనారద-అహంవే
దజానామి-భగవన్తమితిశేషః-పరమస్యభగవతో-యోగమాయాం ‘‘దైవీహ్యేషాగుణమయీ,, త్యుక్తప్రకారాం-స్వదే
హేన్ద్రియాదిరూపేణసంయుజ్యమానాం విచిత్రసర్గకరీంప్రకృతిం-తరిష్యామీతిశేషః-యూయమిత్యాదీనాంవిదన్తిఅతిత
రన్తి చేత్యుపరితనేనాన్వయః-యూయమితిసనకాద్యభిప్రాయేణబహువచననిర్దేశః - భవోరుద్రః - భగవానితిరుద్రవిశేష
ణం-దైత్యవర్యఃప్రహ్లాదః-మనోఃపత్నీశతరూపా-సచస్వాయంభువోమనుశ్చ- తదాత్మజాఃమన్వాత్మజాః-పుత్రాదుహిత
రశ్చ-పుత్రాఉత్తానపాదఃప్రియవ్రతశ్చ-దేవహూత్యాదయోదుహితరశ్చ- ప్రాచీనబర్హిః-విసర్గలోపఆర్షః- అఙ్గోవేనస్య
పితా- ఉతఅపిచ ‘గయనాహుషావాద్యాయేషాంతే-శతధన్వనశ్చాసంధిరార్షః - దేవవ్రతోభీష్మః-విభీషణాదయశ్చ-వ
ర్యాముఖ్యాయేషాంతే-భవదాదయోయే ః తేసర్వేపివిదన్తిపరమాత్మానం-దేవమాయాందేవస్యవిష్ణోర్నియామ్యాంమా
యాం-అతితరన్తి కింబహునా-భాగవతసఙ్గేనతిర్యఞ్చోఽపితరిష్యన్తీత్యాహ॥ అద్భుతాఃక్రమాఃపాదవిన్యాసాఃయస్యసః
అద్భుతక్రమోభగవాంస్త్రివిక్రమ-స్సఏవపరాయణంఉత్కృష్టంప్రాప్యంప్రాపకమాధారశ్చయేషాం-తేషాంభాగవతా
నాం-శీలశిక్షావాసనాయేషాం-తథాభూతాయదిభవేయుః- స్తర్హి-తిర్యగ్జనాఅపి-తరన్తిత్యనుషఙ్గః-శ్రుతేఽర్థధారణాయే
షాం-తేమనుష్యాఃబ్రాహ్మణాదయః-తిరశ్చాం శ్రుతార్థధారణానాస్తీతిజ్ఞాపనార్థమిదం,బ్రాహ్మణాదయస్తరన్తీతికిముప
క్తవ్యమిత్యర్థః ❁॥౪౩॥౪౪॥౪౫॥౪౬॥❁ ననుకీదృశంతత్స్వరూపం-యద్భవదాదయోజానన్తీత్యపేక్షాయాం,తత్స్వరూ
పంచిదచిద్విలక్షణత్వేనవిశోధ్యతత్స్వరూపానుచిన్తనపరాణాంస్వర్గాద్యర్థానుష్ఠానోపకరణత్యాగఆర్థికఇత్యాహద్వ

నిర్వ్యళీకమ్। తేదుస్తరామతితరన్తిచదేవమాయాం నైషాంమమాహమితిధీశ్శ్వసృగాలభక్ష్యే॥౪౨॥ వేదా
హమఙ్గపరమస్యహియోగమాయాంయూయంభవశ్చభగవానథదైత్యవర్యః। పత్నీమనోస్సచమనుశ్చతదా
త్మజాశ్చప్రాచీనబర్హిరృభురఙ్గఉతధ్రువశ్చ॥౪౩॥ఇక్ష్వాకురైలముచుకున్దవిదేహగాధిరఘ్వంబరీషసగరాగయ
నాహుషాద్యాః।మాంధాత్రలర్కశతధన్వను❁రన్తిదేవా దేవవ్రతోబలిరమూర్త్తరయోదిలీపః ॥౪౪॥ సౌభ
ర్యుతఙ్కశిబిదేవలపిప్పలాదసారస్వతోద్ధవపరాశరభూరిషేణాః। యేఽన్యేవిభీషణహనూమదుపేన్ద్ర
దత్తపార్థార్ష్టిషేణవిదురశ్రుతదేవవర్యాః॥౪౫॥ తేవైవిదన్త్యతితరన్తిచదేవమాయాం స్త్రీశూద్రహూణ
శబరాఅపిపాపజీవాః।యద్యద్భుతక్రమపరాయణశీలశిక్షాస్తిర్యగ్జనాఅపికిముశ్రుతధారణాయే ॥౪౬॥శ

యేన॥శశ్వదితి॥విశోకందుఃఖాసంభిన్నం,అజస్రసుఖంనిత్యానన్దమయం,యద్బ్రహ్మేతివిదుః‘‘సత్యంజ్ఞానమనన్తం,,విజ్ఞా
నమానన్దం ‘‘విశోకోవిజరః,, ఇత్యాదయోవేదాన్తాఆమనన్తి,తదేవపరమస్యపుంసఃపరమపురుషస్యభగవతఃపదంస్వరూ
పమిత్యర్థః,ననుకింవిశేషేణవేదాన్తవేద్యత్వముచ్యతే,నప్రమాణాన్తరవిషయత్వమిత్యతఆహ ॥ మాయాజడాత్మికామా
యా,అభిముఖేఅవస్థాతుమితిశేషః,విలజ్జమానాసతి,పరైతితిరోధత్తే- మాయాకార్యాణిమనఆదీనీన్ద్రియాణి,తత్స్వరూప
మవగన్తుమసమర్థానీత్యభిప్రాయః,నకేవలంలౌకికప్రమాణావిషయత్వమేవ,అలౌకికప్రమాణభూతవేదైకదేశపూర్వభా
గావిషయత్వమపీత్యాహ॥శబ్ద ఇతి॥పురుకారకఃసాధ్యసాధనాద్యనేకకారకాన్వితః- క్రియార్థః,క్రియాప్రతిపాదకః,శబ్దఃవే
దపూర్వభాగోపి,యత్ర,స్వరూపేణ,న,సాక్షాన్నబోధకఇత్యర్థః ‘‘సర్వేవేదాయత్పదమామనన్తి,,తిసర్వకర్మారాధ్యబ్ర
హ్మస్వరూపంపర్యవసానవృత్త్యాఆమనన్తీత్యేతత్తాత్పర్యకంఅతఏవ‘‘తపాంసిసర్వాణిచయద్వదన్తీత్యుక్తం- తపాంసితపః
ప్రధానాఃఉపనిషద్భాగాః,వదన్తిసాక్షాద్బోధయన్తీత్యర్థః,ననుజీవస్యాపిస్వరూపమజస్రసుఖమేవేత్యతఆహ ॥ పరమా
త్మతత్త్వమితి॥సత్యంజ్ఞానమనన్తంబ్రహ్మ‘‘విజ్ఞానమానన్దంబ్రహ్మ,,తివాక్యప్రత్యభిజ్ఞానేన, అజస్రసుఖస్యానన్త్యేనవి
శేషితత్వా-దపరిచ్ఛిన్నదుఃఖాసంభిన్ననిత్యసుఖరూపత్వంపరమాత్మనఏవస్వరూపమిత్యర్థః, ననుజీవవదస్యాపికర్మాధీన
సుఖదుఃఖసంబన్ధస్స్యాదిత్యాశఙ్కాంవారయతి॥శుద్ధమితి॥అకర్మవశ్యమిత్యర్థః-అతఏవ,సదసతఃచిదచితోః,పరంవిలక్షణం,
అకర్మవశ్యతాకుతఇత్యతఆహ॥సమమితి॥ఏకరూపమిత్యర్థః,చిదచిదన్తర్యామిత్వేనావస్థితస్యాపితత్తద్వస్తుగతదోషాసం
స్పర్శాదకర్మవశ్యత్వోపపన్నేతిభావః,నన్వామ్రాదిఫలానాంతత్తత్ప్రదేశభేదేనామ్లమధురాదిరసవత్సుఖాపరపర్యా
యానుకూలజ్ఞానస్వరూపస్యబ్రహ్మణఃప్రదేశభేదేనజడరూపతాస్యాదిత్యాశఙ్కాంవారయతి, ప్రతిబోధమాత్రమితి,ప్ర
తిబోధఏవప్రతిబోధమాత్రం,మాత్రచాక్వాపిజడత్వవ్యావృత్తిః ‘‘విజ్ఞానఘనఏవప్రజ్ఞానఘనఏవ,, తిశ్రుతేః, మోక్షప్రద

త్వమనుష్యస్యాసాధారణధర్మ ఇత్యాహ, అభయం నవిద్యతే భయం యస్మాత్ తదభయం, సంసారనివర్తకమిత్యర్థః-తత్కుతః-శశ్వత్ప్రశాన్తం శశ్వత్ సదా ప్రశాన్తం, అశనాయాపిపాసాద్యూర్మిషట్కరహితం-అతస్తదుపాసకానామపి శాన్తి సంపాదకమితి భావః, పరమం సామ్యముపైతి, మమ సాధర్మ్యమాగతాః ఇతి హి శ్రుతిస్మృతియతయః ఏవంభూతభగవత్స్వరూపచిన్తనే ప్రయతమనసః, సధ్ర్యఙ్ సహాఞ్చతీతి, సధ్ర్యఙ్, సహస్య సధ్ర్యాదేశః, జవసహచరం, మనః, నియమ్య, యత్ యతోర్భక్తిరూపేణ నియతం కృత్వా, అకర్తృహేతుం, కృత్యన్తే భిద్యన్తే అనేన సంశయా ఇతి కర్తృ, జ్ఞానం, భిద్యన్తే సర్వసంశయాః, ఇతి శ్రుతేః, కృతిచ్ఛేదనే, తదితరత్ అకర్తృ, స్వర్గాదిఫలసాధనం కర్మేత్యర్థః, తస్య హేతుముపకరణం, జహ్యుః, తత్ర దృష్టాన్తః స్వరాట్ వర్షప్రదః ఇన్ద్రః, నిపానఖనిత్రమివ నితరాం పిబన్త్యస్మిన్నితి నిపానం కూపః, తస్య ఖనిత్రం ఖననసాధనమివ, స్వర్గాద్యర్థానుష్ఠానోపకరణమర్థాదేవ త్యజన్తీత్యర్థః*॥౪౭॥౪౮॥*నను స్వర్గాదిఫలేప్సూనాం తత్సాధనోపకరణోపాదానమావశ్యకమిత్యత ఆహ॥ స శ్రేయసామితి॥ భావస్వభావవిహితస్య-భావాం బ్రాహ్మణాదివర్ణాశ్రమాదయ-స్తేషాం, స్వభావేన ఆనుగుణ్యేన-విహితస్య కర్మణః, ప్రసిద్ధిః ఫలసిద్ధిర్యతః, స భగవాన్ శ్రేయసాం స్వర్గాదిఫలానామపి, విభుః ప్రభుః తత్ఫలప్రదాతేత్యర్థః, అన్తరాత్మతయాఽవస్థితస్య పరమాత్మన ఏవ స్వర్గాద్యర్థకర్మస్వప్రవర్తకత్వాత్తదారాధ్యత్వాత్తత్ఫలదత్వాచ్చ తద్భజనేనైవేప్సితస్వర్గాదిఫలస్యాపి సిద్ధిః కామిభిరపి స ఏవ భజనీయ ఇత్యర్థః, భగవతస్సర్వాన్తర్యామిత్వే శరీరభూతచేతనాచేతనగతదోషసంస్పర్శమాశఙ్క్యాహ॥ దేహ ఇతి॥ స్వధాతువిగమే స్వధాతూనాం స్వదేహారమ్భకభూతసూక్ష్మాణాం విగమే వియోగే సతి-అను పశ్చాద్విశీర్యమాణే దేహే తత్రస్థః పురుషః పరమపురుషః, గగన

శశ్వత్ప్రశాన్తమభయం ప్రతిబోధమాత్రం శుద్ధం సమం సదసతః పరమాత్మతత్త్వమ్। శబ్దో న యత్ర పురుకారకవాన్ క్రియార్థో మాయా పరైత్యభిముఖే చ విలజ్జమానా॥౪౭॥ తద్వై పదం భగవతః పరమస్య పుంసో బ్రహ్మేతి యద్విదురజస్రసుఖం విశోకమ్। సధ్ర్యఙ్నియమ్య యతయో యమకర్తృహేతుం జహ్యుస్స్వరాడివ నిపానఖనిత్రమిన్ద్రః॥౪౮॥ స శ్రేయసామపి విభుర్భగవాన్యతోఽస్య భావస్వభావవిహితస్య సతః ప్రసిద్ధిః। దేహే స్వధాతువిగమేఽనువిశీర్యమాణే వ్యోమేవ తత్ర పురుషో న విశీర్యతేఽజః॥౪౯॥ సోఽయం తేఽభిహితస్తాత భగవాన్విశ్వభావనః। సమాసేన *హరేర్నాన్యదన్యత్తత్సదసచ్చ యత్॥౫౦॥ ఇదం భాగవతం నామ యన్మే భగవతోదితమ్। సంగ్రహోఽయం విభూతీనాం త్వమేతద్విపులీకురు॥౫౧॥ యథా హరౌ భగవతి నృణాం భక్తిర్భవిష్యతి। సర్వాత్మన్యఖిలాధార ఇతి సంకల్ప్య వర్ణయ॥౫౨॥ నృజన్మని వతుష్యేత *కృతేన భగవాన్యది। ధర్మార్థ

మివ న విశీర్యతే, కుతః, అజః కర్మాధీనోత్పత్త్యాదిశూన్యః అత్ర దేహశబ్దశ్చేతనస్యాపి ప్రదర్శనార్థః, చిదచిద్గతదోషాస్పృష్ట ఇత్యర్థః, అప్యుత్తరార్ధస్య జీవపరత్వవర్ణనం త్వశోభనం, కృత్స్నస్యాపి ప్రకరణస్య పరమాత్మపరత్వేన మధ్యే జీవప్రసక్త్యభావాత్, జీవస్యాపి శరీరద్వారా ఉత్పత్తివినాశయోః, విజ్ఞానఘన ఏవైతేభ్యో భూతేభ్యస్సముత్థాయ తాన్యేవాఽనువినశ్యతి, ఇతి శ్రుత్యైవాభిధానాచ్చ *॥౪౯॥ *అధ్యాయత్రయార్థముపసంహరతి॥ సోఽయమితి॥ హే తాత నారద, సోయం పూర్వప్రతిపాదితాకారః, విశ్వభావనః విశ్వకారణభూతః-భగవాన్ జ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్యాదిసంపన్నో వాసుదేవః, సమాసేన సంగ్రహేణ - తే తుభ్యం, అభిహితః, మయేతి శేషః, సంగ్రహమేవాహ॥ యత్సదసత్-చిదచిదాత్మకం వస్తు అస్తి తత్ అతదాత్మకం-స్వనిష్ఠమివ భాతి తద్ధరేర్నాన్యత్, తదాత్మకమేవేత్యర్థః, హరేర్నాన్యదన్యత్తత్సదసచ్చ యదితి పాఠః, నాన్యదన్యస్మాత్సదసచ్చ య, దితి పాఠే తు అస్యాస్మాత్సదసద్విలక్షణాదపి హరేః సదసదాత్మకం, నాన్యత్, కింతు, తదాత్మకమేవేత్యర్థః *॥౫౦॥ *స్వోక్తస్య సంగ్రహస్య ప్రామాణికత్వం కథయన్, త్వమస్యైతత్ప్రవర్తయేత్యాహ॥ భగవద్విభూతినామాయం సంగ్రహ ఇతి యత్, ఇదం భాగవతం భగవద్విషయత్వాద్భగవతా ప్రోక్తత్వాచ్చ భాగవతనామకం-మే మహ్యం భగవతా ఉదితం, ఏతత్-ఇదం భాగవతం త్వం విపులీకురు *॥౫౧॥ *వైపుల్యప్రకారమేవాహ॥ యథేతి॥ సర్వాత్మని సర్వాన్తరాత్మని, అత ఏవ సర్వాధారే భగవతి, నృణాం భక్తిర్యథా భవిష్యతి, యాదృశవర్ణనేన భవిష్యతి-తథా సంకల్ప్య వర్ణయేత్యర్థః *॥౫౨॥ *నను త్రివర్గో యథా భవేత్తథా వర్ణయేతి కిం నోక్తమిత్యత ఆహ॥ నృజన్మనీతి॥ మనుష్యజన్మని, కృతేన సాధనకలాపేన, భగవాన్ న తుష్యేత యది, తర్హి, నశ్వరైర్ధర్మాదిభిః, కిం కార్యం కిం ప్రయోజనం, న కిమపీత్య

౫౦॥ శ్లో॥ పా *హరేర్నాన్యదన్యస్మాత్సదసచ్చ యత్.

న్ధః ॥౫౩॥ యస్య స్వపాదపద్మే భూయో భక్తిరిత్యాపరస్పరం భగవద్భక్తానుపయుజ్యమానానామేవ సాఫల్యం, కే వలానాం తు వైఫల్య-మన్వయవ్యతిరేకాభ్యామాహ॥ కృష్ణ ఇతి॥ దంష్ట్రాదిలిఙ్గస్య పూర్వోత్తరార్ధాభ్యాం సంబధ్యతే, అ నపాయినీ అవ్యభిచారిణీ॥ సమస్తదురితశమనత్వేన ఉత్తమః శ్లోకః స్తవో యస్య స ఉత్తమశ్లోకః, తస్మిన్ననపాయినీ కీర్తనాదౌ, ద్వన్ద్వాగ్రమాచారాదిభిః కిం స్యాత్, న కిమపీత్యర్థః ॥౫౪॥ భగవన్మాయావర్ణనాదిఫలమాహ॥ మాయామితి॥ అ ముష్యేశ్వరస్య, మాయాం ప్రకృతిజగత్సృష్ట్యాదిప్రకారమిత్యర్థః॥ వర్ణయతః॥ అనుమోదతః, శ్రద్ధయా నిత్యం శృణ్వత శ్చిత్తం అన్తఃకరణం, మాయయా మాయాగుణైస్సహ ఆభిః, న ముహ్యతీత్యర్థః ॥౫౫॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచ న్ద్రికాఖ్యాయాం ద్వితీయస్కన్ధవ్యాఖ్యాయాం సప్తమోఽధ్యాయః॥

ల్పమేవ విపులీకుర్విత్యుక్తం విపులీకరణం రాజా పృచ్ఛతి॥ బ్రహ్మణేతి॥ హే బ్రహ్మన్ శుక - దేవదర్శనః పరమాత్మదర్శీ, నారదః, బ్రహ్మణా చతుర్ముఖేన - అగుణస్య సత్త్వాదిప్రాకృతగుణరహితస్య - భగవతః - గుణాఖ్యానే గుణానుకథనే, చోదితః ప్రవర్తితః, యస్మై యస్మై - ప్రశ్నాయేతి శేషః - యథా, పృచ్ఛత ఇతి - యథా ప్రాహ - యాదృశమిత్యర్థః ఏతన్నారదేన వి స్తరేణ వర్ణితం - వేదితుమహ - మిచ్ఛామీతి - తత్తస్మాత్ - హే వేదవిదాం వర - త్వం అద్భుతవీర్యస్య హరేః - లోకసుమఙ్గళాః లోకస్య మఙ్గళకరాః కథాః కథయస్వ హే మహాభాగ, బుద్ధిమన్ - సర్వాన్తరాత్మని కృష్ణే - నిస్సఙ్గం మనో నివేశ్య - కళేబరం త్యక్ష్యే, భగవత్కథాః శృణ్వన్ - తమేవావసానే స్మరన్ - దేహం త్యక్ష్యామి - అతః కథయస్వేత్యర్థః ॥౧॥౨॥౩॥ అల్పకా

కామైః కిం తర్హి కార్యం సిధ్యతి నశ్వరైః ॥౫౩॥ కృష్ణే యద్యపవర్గేశే భక్తిస్స్యాదనపాయినీ। కిం స్యాద్ద్వన్ద్వస మాచారైః కిం దానైః కిం తపశ్శ్రితైః। సర్వాసు హోత్తమశ్లోకే నోచేద్భక్తిరధోక్షజే॥౫౪॥ మాయాం వర్ణయ తోఽముష్య ఈశ్వరస్యానుమోదతః। శృణ్వతశ్శ్రద్ధయా నిత్యం మాయయాఽఽత్మా న ముహ్యతి॥౫౫॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ద్వితీయస్కన్ధే, అవతారానుకీర్తనం నామ సప్తమోఽధ్యాయః।

రాజోవాచ॥ బ్రహ్మణా చోదితో బ్రహ్మన్ గుణాఖ్యానేఽగుణస్య చ। యస్మై యస్మై యథా ప్రాహ నారదో దేవద ర్శనః॥౧॥ ఏతద్వేదితుమిచ్ఛామి తత్త్వం తత్త్వవిదాం వర। హరేరద్భుతవీర్యస్య కథా లోకసుమఙ్గళాః॥౨॥ క థయస్వ మహాభాగ యథాఽహమఖిలాత్మని। కృష్ణే నివేశ్య నిస్సఙ్గం మనస్త్యక్ష్యే కళేబరమ్ ॥౩॥ శృణ్వత శ్శ్రద్ధయా నిత్యం గృణతశ్చ స్వచేష్టితమ్। కాలేన నాతిదీర్ఘేణ భగవాన్విశతే హృది॥౪॥ ప్రవిష్టః కర్ణరన్ధ్రే ణ స్వానాం భావసరోరుహమ్। ధునోతి శమలం కృష్ణస్సలిలస్య యథా శరత్॥౫॥ ధౌతాత్మా పురుషః కృష్ణపా దమూలం న ముఞ్చతి। ముక్తసర్వపరిక్లేశః పాన్థస్స్వశరణం యథా ॥౬॥ యదధాతుమతో బ్రహ్మన్ దేహా రమ్భోఽస్య ధాతుభిః। యదృచ్ఛయా హేతునా వా భవన్తో జానతే యథా ॥౭॥ ఆసీద్యదుదరాత్పద్మం లోక

లకథాశ్రవణేనైవ కథమవసానే స్మృతిస్సంపద్యత ఇత్యత ఆహ॥ శృణ్వత ఇతి॥ భగవాన్ - స్వచేష్టితం - నిత్యం శ్రద్ధయా శృణ్వ తో - గృణతశ్చ - హృదయే - నాతిదీర్ఘేణాల్పేన కాలేన, విశతి - శృణ్వతో గృణతశ్చ చిత్తం - తత్స్మరణప్రవణమేవ భవతీత్య ర్థః ॥౪॥ భగవతో హృదయప్రవేశఫలమాహ॥ ప్రవిష్ట ఇతి॥ కర్ణరన్ధ్రేణ - కథాశ్రవణద్వారా - స్వానాం భక్తానాం - భా వసరోరుహం హృదయకమలం - ప్రవిష్టః కృష్ణః - హృదయగతం - శమలం రాగాదిరూపం మలం - ధునోతి నిరస్యతి - యథా - శరత్ శరత్కాలః, సలిలస్య మలం - ధునోతి - తద్వదిత్యర్థః ॥౫॥ తతశ్చ కృతార్థో భవతీత్యాహ॥ ధౌతాత్మేతి ధౌతాత్మా శుద్ధమనాః పురుషః - కృష్ణస్య - పాదమూలం న ముఞ్చతి - తదేవ స్మరతీతి భావః - కథం మాతో న ముఞ్చతి - ముక్తసర్వపరిక్లేశః - ముక్తాస్స ర్వే రాగద్వేషాదయః పరిక్లేశా యేన సః - యథా పాన్థః ప్రవాసాదాగతః - స్వశరణం స్వగృహం - న ముఞ్చతి తద్వదిత్య ర్థః ॥౬॥ ఏవం శ్రవణౌత్సుక్యమావిష్కృత్య - అజ్ఞాతానర్థాన్ ప్రష్టవ్యాన్ క్రమేణ ప్రవక్ష్యమాణస్తావత్సందిగ్ధానర్థాన్ పృచ్ఛతి॥ యదితి॥ హే బ్రహ్మన్ - అధాతుమతః స్వరూపతో భౌతికదేహహీనస్య - అస్య జీవస్య - దేహారమ్భశ్చ ధాతుభిరేవ స్యా దితి తు జ్ఞాతమిత్యర్థః, ఇదం తు సంశయవిషయమిత్యాహ, స చ దేహారమ్భః, కిం, యదృచ్ఛయా అహైతుకః - హేతునా వా స హేతుకో వేత్యర్థః - ఏతద్భవన్తో యథావజ్జానతే - అతః కథయన్త్వితి శేషః ॥౭॥ యోసావీశ్వరస్సోపి జీవవద్దేహతుల్యదే హవాన్ ప్రాప్తః - అతస్తస్య కోపి శేషః - యతస్తద్భజనాత్పదే పదే మోక్ష ఇత్యుచ్యత ఇత్యాశయేన పృచ్ఛతి - ఆసీదితి సార్ధద్వ యేన,, లోకానాం సంస్థానం విన్యాసో యస్మిన్ స్తత్ - తదేవ లక్షణం స్వరూపం యస్య తత్ - జగదాకారం పద్మమిత్యర్థః - త్రైలోక్యాత్మకం పద్మం - యస్యోదరాదాసీత్ - పృథగ్విభక్తైరియత్తాయుక్తావయవై - రయం పురుషః లౌకికః పురుషః - యా

వాక్ యావత్పరిమాణ- స్తావత్పరిమాణ ఏవాసావీశ్వరః ప్రోక్తస్స్యాత్ - పరిచ్ఛిన్నత్వేన ప్రోక్త ఇతి భావః - స్వసంస్థానయ వానితి చ,, తజ్జలా,, నితివదయం నిర్దేశః - స్వసంస్థానభూతైరవయవైః, అసౌ జీవః - సంసారీ పరిచ్ఛిన్నస్తద్వదిత్యర్థః అతో జీవపరయోర్విశేషః కథనీయ ఇత్యర్థః ❈ ॥౮॥ ❈ అన్యదపి పృచ్ఛతి॥ అజ ఇతి॥ భూతానాం వ్యష్టిభూతానాం ఆత్మా నియన్తా- యద్వా- స్వయం భూతారబ్ధ దేహః- నాభిపద్మసముద్భవః - అసౌ బ్రహ్మా- యదనుగ్రహాత్ యస్యానిరుద్ధస్యానుగ్రహాత్ - భూతాని వ్యష్టి భూతాని- సృజతి- యేన చతుర్ముఖేన- తద్రూపం తదనిరుద్ధరూపం ,దదృశే దృష్టమ్ ❈ ॥౯॥ ❈ స భగవాన్ విశ్వస్థిత్యుద్భవాప్యయః విశ్వస్థిత్యుద్భవాప్యయా యస్మాత్తథాభూతః- మాయాయా నియన్తా, ఆత్మమాయాం ముక్త్వా ప్రకృతిమతీత్య, జగద్వ్యాపారాదుపరతః, సర్వగుహాశయః ,పూర్ణషాడ్గుణ్యః - యత్ర- శేతే వసతి - తం దేశం కథయస్వేత్యన్వయః ❈ ॥౧౦॥ ❈ యస్యేహావయవైర్లోకాన్ కల్పయన్తి, ,పాతాలమేతస్య హి పాదమూల,, మిత్యుభయథా శ్రవణాత్తస్య కల్పభేదేనోపపత్తిం మన్వాన ఆశఙ్కతే,, పురుషేత్యాది,, పురుషావయవైరనిరుద్ధాదుత్పన్నచతుర్ముఖాఖ్యపురుషావయవైః- సపాలాః లోకాః పూర్వకల్పితాః - పూర్వస్మిన్ కల్పే కల్పితాః, ఇదానీమతః తేతి శుశ్రుమేత్యాహ॥ సపాలైర్లోకైరముష్యపురుషస్యావయవాః కల్పితా ఇతి శుశ్రుమ - ఏవం చ ,,ధాతా యథాపూర్వమకల్పయ, ,దితి శ్రుతివిరోధ ఇత్యభిప్రాయః ❈ ॥౧౧॥ ❈ అథాఽజ్ఞాతానర్థాన్ బహూన్ పృచ్ఛతి॥ యావానిత్యాది,, కల్పో మహాకల్పః యావాన్ యావత్పరిమాణః - వికల్పః అవాన్తరకల్పకాలభాగః- యావాన్- భూతభవ్యభవదాదిశబ్ద వాచ్యః కాలో యథాఽనుమీయతే- గ్రహసంచారాదినేతి

సంస్థానలక్షణమ్। యావానయం వై పురుష ఇయత్తావయవైః పృథక్ ॥ ౮ ॥ అజస్సృజతి భూతాని భూతాత్మా యదనుగ్రహాత్। దదృశే యేన తద్రూపం నాభిపద్మసముద్భవః ॥ ౯ ॥ స చాపి యత్ర పురుషో విశ్వస్థిత్యుద్భవాప్యయః। ముక్త్వాత్మమాయాం మాయేశశ్శేతే సర్వగుహాశయః ॥ ౧౦ ॥ పురుషావయవైర్లోకాస్సపాలాః పూర్వకల్పితాః। లోకైరముష్యావయవాస్సపాలైరితి శుశ్రుమ॥౧౧॥ యావాన్ కల్పో వికల్పో వా యథా కాలోఽనుమీయతే। భూతభవ్యభవచ్ఛబ్ద ఆయుర్మానం చ యత్సతః ॥ ౧౨ ॥ కాలస్యానుగతిర్యా తు లక్ష్యతేఽణ్వీ బృహత్యపి। యావత్యః కర్మగతయో యాదృశీర్ద్విజసత్తమ ॥ ౧౩ ॥ యస్మిన్ కర్మసమావాయో యథా యేనోపగృహ్యతే। గుణానాం గుణినాం చైవ పరిణామం సవిస్తరమ్ ॥ ౧౪ ॥ భూపాతాలకకుబ్వ్యోమగ్రహనక్షత్రభూభృతామ్। సరిత్సముద్రద్వీపానాం సంభవశ్చైతదోకసామ్ ॥ ౧౫ ॥ ప్రమాణమణ్డకోశస్య బాహ్యాభ్యన్తరవస్తునః। మహతాం చానుచరితం వర్ణాశ్రమవినిశ్చయః ॥ ౧౬ ॥ అవతారానుచరితం యదాశ్చర్యతమం హరేః। యుగాని యుగమానం చ ధర్మో యశ్చ యుగే యుగే ॥ ౧౭ ॥ నృణాం సాధారణో ధర్మస్సవిశేషశ్చ యాదృశః। శ్రేణీనాం రాజర్షీణాం చ ధర్మః కృచ్ఛ్రేషు జీవతామ్ ॥ ౧౮ ॥ తత్త్వానాం పరిసం

భావః- సతః కార్యస్య - దేవపితృమనుష్యాదేః - ఆయుర్మానం ఆయుః పరిమాణం చ యత్- తదప్యుదాహర్తుమర్హసీత్యన్వయః ❈ ॥౧౨॥ ❈ కాలస్య- యా, అణ్వీ సూక్ష్మా- నిమేషాదిరూపా- బృహతీ సంవత్సరాదిరూపా చ- యా, అనుగతిః ప్రవృత్తిర్లక్ష్యతే- సాపి కథనీయేత్యర్థః, కర్మగతయః కర్మణా ప్రాప్యాని ఫలాని- యావత్యః యావత్సంఖ్యాకాః, యాదృశ్యః యత్ప్రకారకాః- హే ద్విజసత్తమ ❈ ॥౧౩॥ ❈ యస్మిన్ దేశే కర్మసమావాయః కర్మణాం ఫలనిష్పాదనం ,యేన దేవాదిభూతేన- యథా ఉపగృహ్యతే, యాదృశం కర్మఫలం- ప్రాప్యతే, తచ్చ కథయేత్యర్థః - గుణానాం సత్త్వాదీనాం- గుణినాం జీవానాం చ- పరిణామం పరిణామహేతుం - గుణినాం పరిణామో దేవాదిశరీరపరిగ్రహహేతుః , సవిస్తరం పరిణామం వక్తుమర్హసి ❈ ॥౧౪॥ ❈ కకుభః దిశః- భూభృతః పర్వతాః- భూపాతాలాదీనాం సంభవః- ఏతాని భ్వాదీని ఓకాంసి యేషాం తేషాం చ ప్రాణినాం సంభవః- యథేతి సర్వత్రానుషఙ్గః ❈ ॥౧౫॥ ❈ ఆణ్డకోశస్య తద్బాహ్యాభ్యన్తరవస్తునశ్చ - ప్రమాణం- అణ్డాద్బాహ్యవస్తు ఆవరణం- మహతాం భాగవతానాం - అనుచరితం చరిత్రం- వర్ణానామాశ్రమాణాం చ- వినిశ్చయః తత్స్వభావేన నిర్ధారః ❈ ॥౧౬॥ ❈ హరేరాశ్చర్యమవతారానుచరితం చ యత్తదపి యుగాని యుగస్వరూపం, యుగపరిణామం, యుగే యుగే ప్రతియుగం, యో ధర్మః ❈ ॥౧౭॥ ❈ సాధారణః - మనుష్యమాత్రసాధారణః సవిశేషః వర్ణాశ్రమవిశేషనిబన్ధనరూపవిశేషయుక్తః- శ్రేణీనాం తత్తద్వ్యవహారోపజీవినాం - ధర్మః వ్యవహారనియమలక్షణో ధర్మః - రాజర్షీణాం ప్రజాపాలనాధికారిణాం - కృచ్ఛ్రేష్వాపత్సు జీవతాం - యో ధర్మః ❈ ॥ ౧౮ ॥ ❈ తత్త్వానాం మహదాదీనాం- పరిసంఖ్యానం సంఖ్యా- లక్షణం స్వరూపం- హేతులక్షణం తత్త్వకారణలక్షణం - పురుషారాధనవిధిః పరమపురుషారాధనప్రకారః, ఆ

ధ్యాత్మికస్య ప్రకృతివివిక్తాత్మస్వరూపవిషయస్య, యోగస్య జ్ఞానయోగస్య - ప్రకారః ॥౧౯॥ యోగీశ్వరాణామైశ్వర్యాణ్యణిమాదీని- తేషాం- గతిః స్వరూపం- యోగినాం లిఙ్గభఙ్గశ్శరీరపాతః - వేదాః ఋగ్వేదాదయః, ఉపవేదాః ధనుర్వేదాదయః, తదుక్తా ధర్మాశ్చ - తేషామితిహాసపురాణయోశ్చ గతిః ॥౨౦॥ సర్వభూతానాం సంప్లవః అవాన్తరప్రళయః ఉత్పత్తిర్వా, వివిధక్రమః విక్రమః స్థితిః- ప్రతిసంక్రమః సంహారః- మహాప్రళయః- ఇష్టం వైదికం కర్మ- పూర్తం స్మార్తం, త్రివర్గస్య ధర్మార్థకామానాం - విధిః ప్రకారః ॥౨౧॥ అనుశాయినాం భుక్తశేషకర్మణా సహ పరలోకభ్రష్టానాం, సర్గః, ఉత్పత్తిప్రకారః- పాషణ్డస్య పాషణ్డధర్మస్య- సంభవః ఉత్పత్తిః- ఆత్మనో జీవస్య- బన్ధమోక్షప్రకారః- స్వరూపతోఽవస్థానం ముక్తిదశాయామవస్థానం తత్ప్రకార ఇత్యర్థః ॥౨౨॥ ఆత్మతన్త్రః స్వతన్త్రః -విభుస్సర్వాన్తరో భగవాన్- ఆత్మమాయయా స్వవిషయామ్యయా మాయయా- యథా విక్రీడతి- ప్రనశ్చ మాయాం విసృజ్య - యథా యేన ప్రకారేణ సాక్షివత్ సాక్షాద్ద్రష్టృవత్- ఉదాస్తే ప్రళయే ఉదాసీన ఆస్తే ॥౨౩॥ ఏతత్సర్వం, చకారాదపృష్టమపి గుహ్యం - యత్- తచ్చ- పృచ్ఛతే, ప్రపన్నాయ చ- మేమహ్యం, హే భగవన్- హే మహామతే, తత్త్వతః - ఉదాహర్తుం ఉత్తరం వక్తుం, త్వమర్హసి- అర్హణార్థ్యోతకమిదం విశేషణద్వయం భగవన్ మహామతే ఇతి చ, ఉత్పత్తిం చ వినాశం చ భూతానామాగతిం గతిం । వేత్తి విద్యామవిద్యాం చ స వాచ్యో భగవానితి, మహాస్మర్యతే మహామతిత్వం చ త్రైకాలికవస్తువిషయయా రాత్మశ్లిష్టజ్ఞానవ

ఖ్యానం లక్షణం హేతులక్షణమ్ । పురుషారాధనవిధిర్యోగస్యాధ్యాత్మికస్య చ ॥ ౧౯ ॥ యోగేశ్వరైశ్వర్యగతిర్లిఙ్గభఙ్గశ్చ యోగినామ్ । వేదోపవేదధర్మాణామితిహాసపురాణయోః ॥ ౨౦ ॥ సంప్లవస్సర్వభూతానాం విక్రమః ప్రతిసంక్రమః । ఇష్టాపూర్తస్య కామానాం త్రివర్గస్య చ యో విధిః ॥ ౨౧ ॥ యో వాఽనుశాయినాం సర్గః పాషణ్డస్య చ సమ్భవః । ఆత్మనో బన్ధమోక్షౌ చ వ్యవస్థానం స్వరూపతః ॥ ౨౨ ॥ యథాత్మతన్త్రో భగవాన్విక్రీడత్యాత్మమాయయా । విసృజ్య వా యథా మాయాముదాస్తే సాక్షివద్విభుః ॥ ౨౩ ॥ సర్వమేతచ్చ భగవన్పృచ్ఛతో మేఽనుపూర్వశః । తత్త్వతోఽర్హస్యుదాహర్తుం ప్రపన్నాయ మహామతే ॥ ౨౪ ॥ అత్ర ప్రమాణం హి భవాన్పరమేష్ఠీ యథాఽఽత్మభూః । అపరే చానుతిష్ఠన్తి పూర్వేషాం పూర్వజైః కృతమ్ ॥ ౨౫ ॥ న మేఽసవః పరాయన్తి బ్రహ్మన్ననశనాదమీ । పిబతో ఽచ్యుతపీయూషమద్వ్రతకుపితాద్ద్విజాత్ ॥ ౨౬ ॥ శ్రీసూత ఉవాచ ॥ స ఉపామన్త్రితో రాజ్ఞా కథాయామితి సత్పతేః । బ్రహ్మరాతో భృశం ప్రీతో విష్ణురాతేన సంసది ॥ ౨౭ ॥ ఆహ భాగవతం నామ పురాణం బ్రహ్మసమ్మితమ్ । బ్రహ్మణే భగవత్ప్రోక్తం బ్రహ్మకల్ప ఉపస్థితే ॥ ౨౮ ॥ యద్యత్పరీక్షిదృషభః పాణ్డూనామనుపృచ్ఛతి । ఆనుపూర్వ్యేణ తత్సర్వమాఖ్యాతుముపచక్రమే ॥ ౨౯ ॥ ********

********ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే ద్వితీయస్కన్ధే, అష్టమోఽధ్యాయః ********

శ్రీశుక ఉవాచ ॥ ఆత్మమాయామృతే రాజన్పరస్యానుభవాత్మనః । న ఘటేతార్థసమ్బన్ధః స్వప్నద్రష్టురివాఞ్జ

త్త్వమ్ ॥౨౪॥ యోగ్యతామేవోపపాదయతి ॥ అత్రేతి ॥ అత్ర పృష్టేష్వర్థేషు - భవాన్ ప్రమాణం సమ్యగ్జ్ఞాతా ॥ తత్ర దృష్టాన్తః- ఆత్మనః పరమాత్మనః- భూః జాతః- పరమేష్ఠీ బ్రహ్మా యథా ప్రమాణం - తద్వత్- బ్రహ్మనారదవ్యాసక్రమేణ సంప్రదాయోఽప్యస్తీత్యాహ ॥ పూర్వేషామపి పూర్వజైః కృతం- అపరే అర్వాఞ్చః- అనుతిష్ఠన్తి ॥౨౫॥ నను తవానశనద్విజక్రోధాభ్యాం వ్యాకులస్య కుతశ్శ్రవణం తత్రాహ ॥ న మ ఇతి ॥ అత్ర త్వత్సన్నిధౌ- అచ్యుతపీయూషం అచ్యుతకీర్తిరూపమమృతం - పిబతో మే అమీ అసవః ప్రాణాః - కుపితాద్ద్విజా- దనశనాదపి- హేతో- ర్నపరాయన్తి నాపగచ్ఛన్తి -న వ్యాకులీభవన్తీత్యర్థః ॥౨౬॥ ఇతి- ఇత్థం- సత్పతేః సతాం పత్యుః- భగవతః- కథాయాం- రాజ్ఞా విష్ణురాతేన పరీక్షితా- ఉపామన్త్రితః ప్రవర్తితః బ్రహ్మరాతః బ్రహ్మవిషయకజ్ఞానం రాతి దదాతీతి బ్రహ్మరాతః - సభాయాం- భాగవతం నామ పురాణం ప్రాహ- కథంభూతం పురాణం- బ్రహ్మసమ్మితం వేదతుల్యం -పరబ్రహ్మప్రమాపకం వా- బ్రహ్మకల్పే సృష్ట్యుపక్రమే- ఉపాగతే ప్రాప్తే సతి- బ్రహ్మణే చతుర్ముఖాయ- భగవతా ప్రోక్తం చేత్యర్థః - పాణ్డూనాం - ఋషభః శ్రేష్ఠః పరీక్షిత్- యద్యదనుపృచ్ఛతి అన్వపృచ్ఛత్- తత్సర్వం అనుపృష్టం సర్వమానుపూర్వ్యేణ ప్రస్తావక్రమేణ, న ప్రశ్నక్రమేణ, ఆఖ్యాతుం, భాగవతాఖ్యానేనైవ ప్రశ్నానాముత్తరం వక్తుముపచక్రమే ॥ ఉపక్రాన్తవాన్ ॥౨౭॥౨౮॥౨౯॥ ఇతి శ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం ద్వితీయస్కన్ధే అష్టమోఽధ్యాయః ******** ****

అథ రాజ్ఞః ప్రశ్నానాముత్తరం వక్తుం భాగవతాఖ్యానమారప్స్యమానస్తావజ్జీవస్య దేహారమ్భస్య హేతుర్నోని

స్మైతుకో వేద ప్రశ్నస్య - జీవదేహతుల్యపరిణామావయవత్వేన జీవతుల్యత్వప్రయుక్తా భజనీయత్వమోక్షప్రదత్వప్రశ్నస్య - యుక్త్వాఽఽత్మమాయాం యత్ర శేతే తం వదేశం కథయస్వేతి,, ప్రశ్నస్య చోత్తరం, నవమేనాధ్యాయేనోచ్యతే॥ తత్ర సహేతుకత్వవిశిష్టతత్ప్రశ్నస్యోత్తరం వదన్ - త్రిపాద్విభూతివిశిష్టస్య భగవతః కాలమాయావశ్యత్వాభావం వక్తుం సంసారిచేతనానాం కాలమాయావశ్యత్వమాహ॥ ఆత్మేతి॥ అనుభవాత్మనః అనుభవో జ్ఞానం తదాత్మా స్వరూపం యస్య అత ఏవ, పరస్య దేహాదిభ్యో విలక్షణస్య జీవస్య - అర్థసంబన్ధః భోగ్యభూతశబ్దాదివిషయేషు భోక్తృతయా సమ్బన్ధః, ఆత్మమాయాం పరమాత్మనియామ్యాం మాయాం ప్రకృతిం, ఋతే వినా - అజ్ఞ సా సామిచీ న స్యాత్ - న ఘటేత న సంగచ్ఛేత। తత్ర దృష్టాన్తః స్వప్నద్రష్టురివేతి, యథా స్వప్నద్రష్టుః,, న తత్ర రథా న రథయోగా న పన్థానో భవన్త్యథ రథాన్ రథయోగాన్పథస్సృజతే,, కామం కామం పురుషో నిర్మిమాణః,, ఇతి శ్రుత్యుక్తరథాదిపదార్థసంబన్ధస్తత్తదర్థభగవన్మాయయా, ఋతే నోపపద్యతే- తద్వదిత్యర్థః। ప్రకృతితిరోహితస్వపరరూపత్వాత్ప్రాకృతేషు భోగ్యబుద్ధిరిత్యుక్తం భవతి॥ ఏవం చ ప్రకృత్యాదికోపాత్తస్వరూపత్వమేవ దేహారమ్భే హేతురితి సహేతుకత్వం నిరస్తమ్ ॥౧॥ ఉక్తం వివృణోతి॥ బహ్వితి॥ బహురూపయా విచిత్రపరిణామిన్యా, భగవన్మాయయా - తిరోహితజ్ఞానానన్దస్వరూపో జీవః, దేవమనుష్యాద్యాకార, మాత్మన్యారోప్య - బహురూప ఇవాభాతీత్యర్థః, అస్యాః మాయాయాః గుణేషు సత్త్వాదిగుణకార్యేషు శబ్దాదిషు, రమమాణః శబ్దాదీన్భుఞ్జానః, మమాహమితి మన్యతే అహంకారమమకారాభ్యాం బద్ధో భవతీత్యర్థః ॥౨॥ జీవప్రస్తావాత్స్వావస్థానం స్వరూపతశ్చ జీవవిషయప్రశ్నాన్తరస్యోత్తరం వదన్ - స్వరూపసాక్షాత్కారేసతి శబ్దాదిప్రావణ్యనివృత్తిరిత్యాహ॥ యర్హీతి॥ యర్హి యదా ముక్తావిత్యర్థః - స్వస్యాపి కే కాలమాయయోః పరస్మిన్ - కాలమాయాకార్యాసంస్పృష్టమహిమ్ని - అపహతపాప్మత్వాదిసత్యసఙ్కల్పపర్యన్తగుణాష్టకలక్షణే - పరమాత్మశేషత్వైకరసస్యాత్మనో మహిమ్ని - యద్వా - కాలమాయయోః పరస్మిన్ - నియన్తరి - మహ

సా ॥౧॥ బహురూప ఇవాభాతి మాయయా బహురూపయా। రమమాణో గుణేష్వస్యా మమాహమితి మన్యతే॥
యర్హి వావ మహిమ్ని స్వే పరస్మిన్కాలమాయయోః। రమేత గతసంమోహస్త్యక్త్వోదాస్తే తదోభయమ్॥౩॥ ఆత్మతత్త్వవిశుద్ధ్యర్థం యదాహ భగవానృతమ్। బ్రహ్మణే దర్శయన్రూపమవ్యలీకవ్రతాదృతః॥
స ఆదిదేవో జగతాం పరో గురుః స్వధిష్ణ్యమాస్థాయ సిసృక్షయైక్షత। తాం నాధ్యగచ్ఛద్దృశమత్ర సమ్మతాం ప్రపఞ్చనిర్మాణవిధిర్యయా భవేత్ ॥౫॥ సంచిన్తయన్ద్వ్యక్షరమేకదామ్భస్యుపాశృణోద్ద్విర్గదితం వచో వి

మ్న ఉక్తవిధపరమాత్మమహిమ్ని - మహిమ్నో నియన్తృత్వం మహిమవద్ద్వారా - రమేత కథం రమేత గతసంమోహః నిర్గతాహంకారమమకారః - తదా - ఉభయం ప్రకృతికాలవశ్యత్వం - త్యక్త్వా విహాయ - ఉదాస్తే శబ్దాదిషు భోగ్యసిద్ధ్యర్థప్రవృత్తిశూన్యో భవతీత్యర్థః - అనేనావిర్భూతగుణాష్టకవిశిష్టత్వేనావస్థితిరేవ స్వరూపతో వ్యవస్థానం - తాదృశస్వరూపస్యాపి స్వాత్మన ఆత్మభూతనిరతిశయానన్దపరబ్రహ్మానుభవః పరబ్రహ్మశరీరభూతత్వేన స్వాత్మానుభవో వా శబ్దాదిప్రాప్యాదివర్తక ఇతి చోక్తం భవతి ॥౩॥ యచ్చోక్తం భగవతో జీవవద్దేహసమ్బన్ధావిశేషాత్ కథం తద్భజనేన ముక్తిరితి - తస్యోత్తరం - కాలమాయావశ్యస్య జీవస్య కర్మాధీనం ప్రాకృతో దేహః - ఈశ్వరస్య త్వప్రాకృతస్వేచ్ఛాప్రాప్తదివ్యమఙ్గళవిగ్రహవత్త్వ - మిత్యేవంరూపం వక్ష్యన్ కాలమాయావశ్యజీవలక్షణభగవత్స్వరూపవిశోధనం కథం జ్ఞాయత ఇత్యత్రాహ॥ ఆత్మతత్త్వేతి॥ అవ్యలీకవ్రతాదృతో నిర్దుష్టవ్రతేనాదృతః ఆరాధితః - భగవాన్ స్రష్ట్రే చతుర్ముఖాయ - రూపం అప్రాకృతం స్వీయం రూపం దర్శయన్ - ఆత్మతత్త్వవిశుద్ధ్యర్థం జీవవిలక్షణపరమాత్మయాథాత్మ్యవిశోధనార్థం - ఋతం సత్యం - యద్వచనమాహ॥ తద్వక్ష్యామీతి శేషః - అదర్శయద్రూపమితి పాఠే,, యథా అదర్శయత్తథా ఆహేత్యర్థః ॥౪॥ ఆత్మతత్త్వవిశోధకం భగవదుక్తమేవోపపాదయితుమితిహాసమాహ॥ స ఇతి॥ జగతాం వ్యష్టిభూతానాం - పరః ప్రభుః గురుః ధర్మోపదేష్టా చ - ఆదిదేవశ్చతుర్ముఖః - స్వధిష్ణ్యం భగవన్నాభిపద్మరూపం స్వస్థానమాస్థాయ అధిష్ఠాయ - తస్యాధిష్ఠానస్యాన్వేషణాయ పూర్వం జలే నిమగ్నః - పశ్చాత్పరావృత్య - స్వధిష్ణ్యే స్థిత్వేత్యర్థః॥ సిసృక్షయా స్రష్టుమిచ్ఛయా - ఐక్షత - కథం స్రష్టవ్యమిత్యాలోచితవాన్ - ఏవమీక్షమాణో బ్రహ్మా యయా దృష్ట్యా ప్రపఞ్చనిర్మాణవిధిః జగద్రచనాప్రకారః - భవేత్ జ్ఞాతో భవేత్ - అత్ర సృష్టివిషయే - సమ్మతాం - తాం దృశం ప్రజ్ఞాం - నాధ్యగచ్ఛత్ న ప్రాప్తవాన్ ॥౫॥ సంచిన్తయన్నితి॥ సంచిన్తయన్ ప్రజ్ఞాప్రాప్త్యుపాయం చిన్తయన్ - ఏకదా కదాచిత్ - ద్విర్గదితం ద్విరుక్తం - ద్వ్యక్షరం వచః - అమ్భసి జలే ఉపాశృణోత్ ఉప

---

౪ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ బ్రహ్మణే దర్శయద్రూపం.

ఉపశుశ్రుతవాన్- తేఽక్షరే ద్వే స్పర్శేషు-కాదయో మావసానాః పఞ్చవింశతిః-తేషు షోడశం తకారః- యశ్చైకవింశం పకారః ప-కారః తకారపకారాత్మకం తదక్షరమాహ॥ సోఽనృప-నిష్కిఞ్చనానాం త్యక్తధనానాం ధనం-యత్స్వమ్ - యేన తపోధనా ఇతి ప్రసిద్ధాః-తచ్చ ద్విర్గదితం తపతపేతి లోకాన్ ద్వ్యక్షరమేకవచనం - తస్య విద్వాంసః ఆదరవిధిరూపామశృణోదిత్యర్థః ॥ ౬ ॥ నిశమ్యేతి ॥ తపతపేతి వచో నిశమ్య శ్రుత్వా - తస్య వచసో - యో వక్తా - తద్దిదృక్షయా ద్రష్టుమిచ్ఛయా-తతః ప్రచలితస్సన్-దిశో విలోక్య - తత్ర దిక్షు అన్యద్వక్తారమపశ్యమానః పునస్స్వధిష్ణ్యమాస్థాయ - ఉపాదిష్ట ఇవ - కేనచిత్ప్రత్యక్షం నియుక్త ఇవ - తద్వాక్యస్యాత్మనో హితం చ విమృశ్య - తపసి-మనః చిత్తమాదధే ధృతవాన్ ॥ ౭ ॥ దివ్యమితి - తతశ్చ స బ్రహ్మా -అఖిలలోకానాం తాపనం ప్రకాశనం యస్మాత్తథాభూతం తపః - దివ్యం సహస్రాబ్దం దేవమానేన సహస్రాబ్దపర్యన్తం - అతప్యత తస్మిన్ తపః కృతవాన్-కథంభూతోఽతప్యత-తపతాం తపస్వినాం మధ్యే-తపీయాన్ అత్యన్తతపస్వీ సంయుక్తః- అమోఘదృష్టిః - స్వచరితవ్యాపారస్య అవ్యర్థదృష్టిః సఙ్కల్పరూపజ్ఞానం యస్య సః-జితః అనిలః ఆత్మా మనశ్చ యేన సః-విజితాన్యుభయేన్ద్రియాణి జ్ఞానకర్మాత్మకాని యేన సః - ఏవంభూతోఽతప్యతేత్యర్థః ॥ ౮ ॥ తస్మా ఇతి॥ సభాజితః తపసా సమ్యగారాధితో భగవాన్-పరం అన్య - ద్యస్మాత్ - త్పరం ఉత్కృష్టం -నాస్తి - తథాభూతం లోకం వర్ణయతి పఞ్చభిః । వ్యపేతసంక్లేశవిమోహసాధ్వసం-సంక్లేశా అవిద్యాదయః సాధ్వసం భయం-వ్యపేతాస్సంక్లేశాదయో యస్మాత్తం - స్వదృష్టవద్భిః స్వశరీరకపరమాత్మానమనుభవద్భిః-విబుధైః విశేషేణ బుధ్యన్త ఇతి విబుధాః జ్ఞానాదికా నిత్యముక్తాశ్చ - తైరధిష్ఠితమ్ ॥ ౯ ॥ క్లేశమోహాద్యభావహేతుమాహ॥ ప్రవర్తత ఇతి రజస్తమసీ-తయోః తాభ్యాం-మిశ్రం సత్త్వం చ-యత్ర వైకు

మః। స్పర్శేషు యత్షోడశమేకవింశం నిష్కిఞ్చనానాం నృప యద్ధనం విదుః॥౬॥ నిశమ్య తద్వక్తృదిదృక్షయా దిశో విలోక్య తత్రాన్యదపశ్యమానః। స్వధిష్ణ్యమాస్థాయ విమృశ్య తద్ధితం తపస్యుపాదిష్ట ఇవాదధే మనః ॥ ౭ ॥ దివ్యం సహస్రాబ్దమమోఘదర్శనో జితానిలాత్మా విజితోభయేన్ద్రియః। అతప్యత స్మాఖిలలోకతాపనం తపస్తపీయాంస్తపతాం సమాహితః॥౮॥ తస్మై స్వలోకం భగవాన్సభాజితస్సన్దర్శయామాస పరం న యత్పరమ్। వ్యపేతసంక్లేశవిమోహసాధ్వసం స్వదృష్టవద్భిర్విబుధైరధిష్ఠితమ్॥౯॥ ప్రవర్తతే యత్ర రజస్తమస్తయోస్సత్త్వం న మిశ్రం న చ కాలవిక్రమః। న యత్ర మాయా కిముతాపరే హరేరనువ్రతా యత్ర సురాసురార్చితాః ॥౧౦॥ శ్యామావదాతాశ్శతపత్రలోచనాః పిశఙ్గవస్త్రాస్సురుచస్సుపేశసః । సర్వే చతుర్బాహవ ఉన్మిషన్మణిప్రవేకనిష్కాభరణాస్సువర్చసః ॥౧౧॥ ప్రవాలవైదూర్యమృణాలవర్చసః పరిస్ఫురత్కుణ్డలమౌలిమాలినః। భ్రాజిష్ణుభిర్యః పరితో విరాజతే లసద్విమానావలిభిర్మహాత్మనామ్॥ ౧౨ ॥ విద్యోతమానః ప్రమదోత్తమాద్యుభిస్సవిద్యుదభ్రావలిభిర్యథా నభః । శ్రీర్యత్ర రూపిణ్యురుగాయపాదయోః కరోతి మానం బహుధా విభూతిభిః॥౧౩॥

ణ్ఠాఖ్యే లోకే- న ప్రవర్తతే - అవిద్యాఽస్మితారాగద్వేషాభినివేశా హి క్లేశాః రజస్తమోవిరహాత్ రాగద్వేషాదికం మోహనం చ నాస్తి - తన్మిశ్రసత్త్వాభావాత్ అల్పాదాచిత్కప్రకాశశ్చ నాస్తి - కిన్తు శుద్ధసత్త్వమయ ఇత్యర్థః-కాలవిక్రమః కాలస్య యోఽతిక్రమః పరిణామహేతుత్వం-తచ్చ నేత్యర్థః - మాయా సత్త్వరజస్తమ ఆశ్రయా ప్రకృతిః-యత్ర న-అప్రాకృత ఇత్యర్థః-అనేన లోకస్య మాయాకల్పితత్వశఙ్కా చ నిరస్తా యత్ర లోకే సురాసురైరర్చితాః-హరేరనువ్రతా ఉపాసకాః-దృశ్యన్త ఇతి శేషః॥౧౦॥ కథంభూతా దృశ్యన్త ఇత్యపేక్షాయాం సారూప్యమాహ॥ శ్యామేత్యాదినా॥ శ్యామాశ్చ తే అవదాతా ఉజ్జ్వలాశ్చ-శ్యామావదాతాః-శతపత్రలోచనాః పద్మదళాయతేక్షణాః-పిశఙ్గవస్త్రాః పీతామ్బరధరాః-సురుచః దీప్తిమన్తః-సుపేశసః అతిసుకుమారాః-ఉన్మిషన్తః దీప్యమానాః మణయో యేషు తాని-ప్రవేకాని శ్రేష్ఠాని-నిష్కాని కనకమయాన్యాభరణాని యేషాం తే-సువర్చసః అతిలావణ్యవన్తః ॥౧౧॥ ప్రవాలాదివద్వర్చో వర్ణో యేషాం తే, పరిస్ఫురన్తి కుణ్డలాని మౌళయః మకుటాని మాలాశ్చ యేషాం సన్తి తథాభూతాః, భ్రాజ్యాదిత్వాదినిః - అత ఇతి తపరకరణాత్-భ్రాజిష్ణుభిః దేదీప్యమానాభిః, మహాత్మనాం నిత్యముక్తానాం, ప్రకాశమానవిమానపఙ్క్తిభిః-యో లోకః పరితో విరాజతే ॥ ౧౨ ॥ యశ్చ ప్రమదోత్తమానాం దివః కాన్తయః-తాభిః-విద్యోతమానః- తం సన్దర్శయామాసేతి పూర్వేణాన్వయః । తత్ర దదర్శేత్యుత్తరేణ వా, తత్ర దృష్టాన్తః-విద్యుద్భిస్సహవర్తమానాస్సవిద్యుతః-అభ్రాణాం మేఘానాం, ఆవళయః పఙ్క్తయః-తాభిః నభో యథా విరాజతే-తద్వదిత్యర్థః-విద్యుత ఇవ స్త్రియః- అభ్రపఙ్క్తయ ఇవ విమానాని - నభ ఇవ లోకః, శ్రీర్మహాలక్ష్మీః, యత్ర లోకే, రూపిణీ ప్రశస్తమూర్తిమతీ ఉరుగాయస్య భగవతః- పాదయోః-మానం పూజాం-విభూతిభిః, భూనీళాదిభిస్సహ, కరోతి ॥౧౩॥

కథంభూతా కరోతి, యా శ్రీః, ప్రేఙ్ఖం డోలాం, శ్రితా - కుసుమాకరానుగైః శుకకోకిలభృఙ్గాదిభిః విగీయమానా, స్వయం తు, ప్రియస్య భగవతః కర్మ గాయతి భవతి, సా శ్రీః - మానం కరోతీత్యర్థః - ఏవంభూతో లోకః - తత్ర - శ్రియః పతిం దదర్శేత్యన్వయః - కథంభూతం - యజ్ఞపతిం తపఆదియజ్ఞానాం ప్రవర్తకమారాధ్యం ఫలప్రదం చ - జగత్పతిం చిదచిదాత్మకజగత్స్వామినం, అఖిలానాం సాత్వతధర్మనిష్ఠానాం పతిం స్వలోకప్రాపణేన రక్షకం - సాత్వతం పాఞ్చరాత్రమ్ ❁ ॥ ౧౪ ॥ ❁ సునన్దాదిభిః స్వపార్షదశ్రేష్ఠైః, పరిసేవితం, విభుం సర్వోత్తరం - భృత్యేషు యః ప్రసాదోఽనుగ్రహః తస్మిన్నభిముఖం దృగాసవం దృశి ఆసవోఽమృతం యస్య తం। యద్వా - దృగాసవమివ యస్య అమృతకల్పకటాక్షమిత్యర్థః - ప్రసన్నహాసం అరుణలోచనం చ ఆననం చ యస్య తమ్ ❁ ॥ ౧౫ ॥ ❁ వక్షసి స్థితయా శ్రియా లక్షితం అలఙ్కృతమిత్యర్థః, అభ్యర్హణీయం ఆరాధనీయం, పరముత్కృష్టం, ఆసనం, అధిష్ఠితం, చతుష్షోడశపఞ్చశక్తిభిః పఞ్చవింశతితత్త్వాధిష్ఠాతృశక్తిభిః, అస్త్రభూషణాధ్యాయోక్తప్రకారస్సూరిభిః - భగైః ఐశ్వర్యవీర్యయశశ్శ్రీజ్ఞానవైరాగ్యాధిష్ఠాతృదేవతావిశేషైః స్వైః స్వాభావికైః విశేషణమాత్రైరిత్యర్థః, ఇతరత్ర సంసారిషు, కర్మతారతమ్యానుగుణం, అధ్రువైః - సంసారిష్వైశ్వర్యాద్యధిష్ఠాతౄణామదిత్యాదియుద్వారా అధ్రువత్వం బోధ్యం - ఏవంభూతైః భగైర్యుక్తం - ధామని, స్వే స్వకీయే క్షేత్రజ్ఞైః రమమాణం అత ఏవ ఈశ్వరం నియన్తారం - దదర్శేత్యర్థః ❁ ॥ ౧౬ ॥ ❁ తదితి,, తస్య భగవతో దర్శనేన య ఆహ్లాదః, తేన పరిప్లుతం సమన్తతో వ్యాప్తం - అన్తరం హృదయం యస్య సః, హృష్యత్తనుః పులకితతనుః, ప్రేమ్ణో యో భరః, తేన అశ్రూణి లోచనేషు యస్య సః

ప్రేఙ్ఖం శ్రితా యా కుసుమాకరానుగైర్విగీయమానా ప్రియకర్మ గాయతీ । దదర్శ తత్రాఖిలసాత్వతాం పతిం శ్రియః పతిం యజ్ఞపతిం జగత్పతిమ్ ॥ ౧౪ ॥ సునన్దనన్దప్రబలార్హణాదిభిస్స్వపార్షదముఖ్యైః పరిసేవితం విభుమ్ । భృత్యప్రసాదాభిముఖం దృగాసవం ప్రసన్నహాసారుణచారులోచనమ్ ॥ ౧౫ ॥ కిరీటినం కుణ్డలినం చతుర్భుజం పీతామ్బరం వక్షసి లక్షితం శ్రియా । అభ్యర్హణీయాసనమాస్థితం పరం వృతం చతుష్షోడశపఞ్చశక్తిభిః । యుక్తం భగైస్స్వైరితరత్ర చాధ్రువైః స్వ ఏవ ధామన్ రమమాణమీశ్వరమ్ ॥ ౧౬ ॥ తద్దర్శనాహ్లాదపరిప్లుతాన్తరో హృష్యత్తనుః ప్రేమభరాశ్రులోచనః । ననామ పాదామ్బుజమస్య విశ్వసృడ్యత్పారమహంస్యేన పథాఽధిగమ్యతే ॥ ౧౭ ॥ తం ప్రీయమాణం సముపస్థితం తదా ప్రజావిసర్గే నిజశాసనార్హణమ్ । బభాష ఈషత్స్మితశోచిషా గిరా ప్రియం ప్రియః ప్రీతమనాః కరే స్పృశన్ ॥ ౧౮ ॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ త్వయాఽహం తోషితస్సమ్యగ్వేదగర్భ సిసృక్షయా । చిరం భృతేన తపసా దుస్తోషః కూటయోగినామ్ ॥ ౧౯ ॥ వరం వరయ భద్రం తే వరేశం మాఽభివాఞ్ఛితమ్ ॥ ౨౦ ॥ బ్రహ్మఞ్ఛ్రేయఃపరిశ్రామః పుంసాం మద్దర్శనావధిః । మనీషితానుభావోఽయం మమ లోకావలోకనమ్ ॥ ౨౧ ॥ యదుపశ్రుత్య రహసి చకర్థ పరమం తపః । ప్రత్యాదిష్టం మయా తత్ర త్వయి కర్మవి

ఆనన్దాశ్రుపూర్ణనయనః విశ్వసృట్ బ్రహ్మా - పారమహంస్యేన పరమహంసైరనుష్ఠేయేన, పథా భక్తిమార్గేణ - యత్పాదామ్బుజమధిగమ్యతే ప్రాప్యతే - తత్ - అస్య భగవతః పాదామ్బుజం - ననామ నమస్కృతవాన్ ❁ ॥ ౧౭ ॥ ❁ ప్రజావిసర్గే ప్రజాసృష్టివ్యాపారే - సముపస్థితం సముద్యతం - నిజశాసనార్హణం స్వనియోగార్హణం - ప్రీయమాణం స్వస్మిన్నతిశయప్రీతిమన్తం బ్రహ్మాణం, కరే హస్తే స్పృశన్ కరం గృహీత్వేత్యర్థః, ప్రీతమనాః తస్మిన్నతిశయప్రీతియుక్తాన్తఃకరణో - భగవాన్ - ఈషత్స్మితేన మన్దహాసేన శోచిర్దీప్తిః శోభా యస్యాస్తయా, గిరా - ప్రియం యథా తథా, బభాషే భాషితవాన్ ❁ ॥ ౧౮ ॥ ❁ త్వయేతి హే వేదగర్భ, సిసృక్షయా హేతునా, చిరం భృతేన చీర్ణేన, తపసా సాధనభూతేన - త్వయా కర్త్రా, అహం - సమ్యక్తోషితః, కూటయోగినాం దామ్భికయోగినాం, దుస్తోషః తోషయితుమశక్యోఽహమ్ ❁ ॥ ౧౯ ॥ ❁ వరేశం వరప్రదం - మాం, ప్రతి, అభివాఞ్ఛితం అభీష్టం, వరం వరయ, తే తుభ్యం - భద్రం మఙ్గళమస్త్వితి శేషః ❁ ॥ ౨౦ ॥ ❁ హే బ్రహ్మన్ - పుంసాం శ్రేయః పరిశ్రామః శ్రేయసాం ఫలానాం పరిశ్రామః సాధనప్రయాసః, మద్దర్శనావధిః మమ దర్శనమవధిర్యస్య సః మల్లోకదర్శనంను త్ప్రసాదాదేవాభూదిత్యాహ ॥ మనీషితేతి - లోకస్య వైకుణ్ఠాఖ్యలోకస్య అవలోకనమిత్యయం, మమ మే - మనీషితానుభావః సత్సఙ్కల్పానుభావ ఇత్యర్థః, అనుభావః ప్రభావః ❁ ॥ ౨౧ ॥ ❁ మమైవ తపోబలేన ప్రాప్తం లోకావలోకనమిత్యాశఙ్కాయాం తపః ప్రవృత్తేరేవ మత్కృతత్వాన్న తవ స్వాతన్త్ర్యమిత్యాహ ॥ యదితి,, గహసి యదుపశ్రుత్య తప తపేతి వచః ఉపశ్రుత్య పరమం తపశ్చకర్థ - తదపి - త్వయి కర్మణి విమోహితే సతి - మయైవ ప్రత్యాదిష్టం ప్రత్యాభిముఖ్యేన ఉపదిష్టం, అతో మ

మైవాసుభావ ఇతి భావః ❁ ॥౨౨॥ ❁ తపః ప్రశంసతి "తపో మే" ఇత్యాదినా, "తపసైవ", "సోఽతప్యత", "యస్య జ్ఞానమయం తపః" ఇత్యాదిశ్రుత్యుక్త పూర్వజగదాకారపర్యాలోచనజ్ఞానరూపతపసైవ - ఇదం జగత్సృజామి - తేనైవ తపసా గ్రసామి సంహరామి బిభర్మి పాలయామి - విశ్వం - దుశ్చరం తపః, మే - వీర్యం ప్రభావః ❁ ॥౨౩॥ ❁ ఏవం భగవతాఽనుగృహీతో బ్రహ్మా, స్వబుభుత్సితమర్థద్వయం తస్మై నివేదయతి ॥ భగవన్నితి ॥ హే భగవన్ - సర్వభూతానాం - గుహాం హృదయకుహరం, అవస్థితః అధిష్ఠితః - అత ఏవ, అధ్యక్షః సర్వధీవృత్తిద్రష్టా - అత ఏవ - అప్రతిరుద్ధేన అప్రతిహతేన స్వేన - ప్రజ్ఞానేన, చికీర్షితం సాక్షాదస్మదాదిపరంపరయా వా కర్తుమిష్టం - యద్యపి - వేద జానాసి - హి - ప్రసిద్ధౌ ❁ ॥౨౪॥ ❁ తథాపి - నాథమానస్య - యాచమానస్య - హే నాథ - నాథితం ప్రార్థితం, నాథయ పూరయ - నాథితమేవాహ ॥ పరావరే ఇతి ॥ పరం దివ్యాత్మస్వరూపం - అవరం రూపం చిదచిదాత్మకం - అరూపిణః కర్మాయత్తప్రాకృతరూపరహితస్య - తే తవ - పరావరే రూపే, యథా జానీయాం, తథా మనీషాం దేహీత్యన్వయః ॥౨౫॥ ❁ ద్వితీయం నాథితమాహ ॥ యథేతి ॥ నానాశక్త్యుపబృంహితః, "పరాఽస్య శక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతే స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చ", ఇతి శ్రుత్యుక్తజ్ఞానబలాదిభిః - ఉపబృంహిత యుక్తః - ద్వితీయాన్తపాఠే - నానాశక్తిభిః పఞ్చవింశతితత్త్వాత్మకశక్తిభిః - ఉపబృంహితం అభివ్యఞ్జితం, విశ్వం, ఆత్మమాయాయోగేన స్వాత్మన ఐశ్వర్యశక్తియోగేన, ఆత్మనా నిమిత్తభూతేనాత్మనా - ఆత్మానం సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టముపాదానం, "తదాత్మానం స్వయమకురుత" ఇతి శ్రుత్యా ఆత్మానమిత్యుపాదానత్వస్య - అకురుతేతి నిమిత్తత్వస్య - చాభిధానాత్ ॥ విలుమ్పన్నితి ॥ సృష్టేః పూర్వసంహారః, గృహ్ణన్నితి పాశ్చాత్యసంహారః, విసృజన్ - అస్మదాదిరూపేణ, బిభ్రత్ పుష్ణన్, అమోఘసంకల్పః సత్యసంకల్పః త్వం -

మోహతే ॥౨౨॥ తపో మే హృదయం సాక్షాదాత్మాఽహం తపసోఽనఘ । సృజామి తపసైవేదం గ్రసామి తపసా పునః । బిభర్మి తపసా విశ్వం వీర్యం మే దుశ్చరం తపః ॥౨౩॥ బ్రహ్మోవాచ । భగవన్ సర్వభూతానామధ్యక్షోఽవస్థితో గుహామ్ । వేద హ్యప్రతిరుద్ధేన ప్రజ్ఞానేన చికీర్షితమ్ ॥౨౪॥ తథాపి నాథమానస్య నాథ నాథయ నాథితమ్ । పరావరే యథా రూపే జానీయాం తే త్వరూపిణః ॥౨౫॥ యథాఽఽత్మమాయాయోగేన నానాశక్త్యుపబృంహితమ్ । విలుమ్పన్ విసృజన్ గృహ్ణన్ బిభ్రదాత్మానమాత్మనా ॥౨౬॥ క్రీడస్యమోఘసంకల్ప ఊర్ణనాభిర్యథోర్ణుతే । తథా తద్విషయాం ధేహి మనీషాం మయి మాధవ ॥౨౭॥ భగవచ్ఛిక్షితమహం కరవాణి హ్యతన్ద్రితః । నేహమానః ప్రజాసర్గం బధ్యేయం యదనుగ్రహాత్ ॥౨౮॥ యావత్సఖా సఖ్యురివేశ తే కృతః ప్రజావిసర్గే విభజామి భో జనమ్ । అవిక్లబస్తే పరికర్మణి స్థితో మా మే సమున్నద్ధమదోఽజమానినః ॥౨౯॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ జ్ఞానం పరమగుహ్యం మే యద్విజ్ఞానసమన్వితమ్ । సరహస్యం తదఙ్గం చ గృహాణ గదితం మయా ॥౩౦॥ యావానహం

ఊర్ణనాభిః యథా - తన్తూనూర్ణుతే ఆచ్ఛాదయతి - సృజతీతి యావత్, తద్వద్యథా క్రీడసి తథా - తద్విషయాం సృష్టివిషయాం, మనీషాం బుద్ధిం, హే మాధవ - మయి ధేహి ❁ ॥౨౬॥౨౭॥ ❁ అభ్యుదయం ప్రార్థయతే ॥ భగవదితి ॥ హే భగవన్ శిక్షితం త్వయా ప్రదర్శితప్రకారం - ప్రజాసర్గం, అతన్ద్రితః అనలసస్సన్ - కరవాణి - ఏవమీహమానః కుర్వాణః, యదనుగ్రహాత్ యస్య భగవతోఽనుగ్రహాత్, న బధ్యేయం బద్ధో న భవేయం, తథా అనుగృహాణేత్యర్థః ❁ ॥౨౮॥ ❁ అవశ్యం ప్రజాస్సృజతో మే మదో భవితా, స మా భూదితి ప్రార్థయతే ॥ యావదితి ॥ భో - హే భగవన్ తే త్వయా - లౌకికస్య సఖ్యుః, సఖేవాహం కృతః కరస్పర్శాదినా సమ్మానితస్సన్, ప్రజావిసర్గే ప్రజాసర్గరూపే - పరికర్మణి పరిచర్యాయాం, అవిక్లబః అధీరః అవ్యాకుల ఏవ, యావజ్జనం విభజామి ఉత్తమమధ్యమాదిభేదేన సృజామి - తావత్ త్వత్పరిచర్యావిధౌ, అజమానినః జగత్స్రష్టారం మాం మన్యమానస్య - మే మమ - సమున్నద్ధమదః ప్రభూతమదః, మా త్వత్ప్రసాదాన్మా భూదిత్యర్థః ❁ ॥౨౯॥ ❁ ఏవం ప్రార్థితో భగవాంస్తమనుగృహ్ణన్ పరావరరూపప్రకాశకం చతుశ్శ్లోక్యాత్మకం భాగవతమాహ ॥ జ్ఞానమితి ॥ జ్ఞానం ప్రాధాన్యేన జ్ఞాతవ్యభగవత్స్వరూపవిషయకం జ్ఞానం, తదఙ్గప్రధానతయా జ్ఞాతవ్యచిదచిత్స్వరూపవిషయకం చ జ్ఞానం మయా గదితం - మయోక్తం గృహాణ ॥ కథంభూతం జ్ఞానం - పరమగుహ్యం అతిగోప్యం - విజ్ఞానసమన్వితం - విజ్ఞాయతే అనేనేతి విజ్ఞానం శాస్త్రం - తజ్జన్యం జ్ఞానమపి విజ్ఞానం - యోగశ్చ, తాభ్యాం సహితం - సరహస్యం, సమన్త్రకమ్ ❁ ॥౩౦॥ ❁ కార్త్స్న్యేన తత్త్వగ్రహణే, నాహం ప్రభురిత్యాశఙ్కమానం ప్రత్యాహ ॥ యావానితి ॥ అహం "సత్యం జ్ఞానమ్", "యస్సర్వజ్ఞః" ఇత్యాది శ్రుత్యుక్తజ్ఞానస్వరూపజ్ఞానగుణకోఽహం, యావాన్ యత్పరిమాణః అపరిచ్ఛిన్నః, యథాభావః యాదృక్స్వభావః, "స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చ" ఇత్యుక్తసార్వజ్ఞ్యాదిగుణకః, యద్రూపగుణకర్మకః రూపం చిదచిద్వస్తు, గుణస్తయోర్గు

ణః, సచ, సద్వారకో భగవద్గుణః, కారిన్యవాన్యోఽభిభర్తీ, తివత్, కర్మ జగద్వ్యాపారః యాని రూపగుణకర్మాణి యస్య సః ఇతి బహువ్రీహిః, తథైవ తత్త్వవిజ్ఞానం మత్స్వరూపరూపగుణవిభూతియాథాత్మ్యవిజ్ఞానం - మదనుగ్రహాన్మత్ప్రసాదాద్ధేతోః, తే తవ - అస్తు భవతు ❁ ॥ ౩౧ ॥ ❁ మోహమిత్యస్యార్థమేవ స్ఫుటయన్ ప్రాధాన్యతయా జ్ఞాతవ్యపరబ్రహ్మోక్తం భగవత్స్వరూపమాహ ॥ అహమితి ॥ సదసత్పరం చేతనాచేతనవిలక్షణం, యద్వస్తు, త - దహమేవ, ఆసం ఆభవం, అన్యత్ చిదచిద్వస్తులక్షణం న భవతి, అన్యత్సర్వం చిదచిదన్తర్గతం, అహమేవ తద్విలక్షణ ఇత్యర్థః, అగ్రే సృష్టేః ప్రాక్ - య - ద్యద్వస్తు - పశ్చాత్ సృష్టికాలే - జాతం, స్థూలమేతత్ కార్యజాతం చ, తదప్యహం, కార్యచిదచిద్రూప శ్చాహమిత్యర్థః - పునః - సంహారకాలే - యోఽవశిష్యేత సంహ్రియతే, సోఽప్యహమేవేత్యర్థః - ప్రకృతిపురుషవిలక్షణస్తచ్ఛరీరకశ్చాహమేక ఏవ సర్వజ్ఞః సర్వశక్తిః సర్వేశ్వరః సృష్టేః ప్రాగవిభక్తనామరూపసూక్ష్మప్రకృతిపురుషశరీరకః సృష్టికాలే విభక్తనామరూపప్రకృతిపురుషశరీరకః స్వపర్యన్తనామరూప ఆసం, సంహారవిషయోఽప్యహమేవేత్యర్థః, ఏవం కారణావస్థాయామవిభక్తనామరూపప్రకృతిపురుషశరీరకత్వేన - కార్యావస్థాయాం విభక్తనామరూపప్రకృతిపురుషశరీరకత్వేనావస్థితస్యాపి పరమాత్మనః స్వశరీరభూతచేతనాచేతనగతాజ్ఞత్వదుఃఖిత్వకర్మవశ్యత్వపరిణామిత్వజడత్వాదిభిర్వికారైర్జీవాత్మనః స్వశరీరగతబాల్యత్వయువత్వస్థవిరత్వాదిభిరివాస్పర్శాచ్చేతనాచేతనవైలక్షణ్యమవిహతమేవావతిష్ఠతే - కార్యత్వం కారణత్వం చ స్వశరీరభూతప్రకృతిపురుషద్వారోపపన్నమిత్యన్యత్ర భాష్యాదిషు విస్తరతో ద్రష్టవ్యః ❁ ॥ ౩౨ ॥ ❁ ఏవం చిదచిద్విలక్షణస్య పరమాత్మనః స్వరూపముక్తం - అథావరశబ్దనుజ్ఞతయా జ్ఞాతవ్యం చిదచిద్రూపమాహ ॥ ఋతేఽర్థమితి ॥ అర్థం నిరతిశయపురుషార్థభూతం చిత్తత్వం - ఋతే వినా, యదచిద్వస్తు ప్రతీయేత ప్రతీయతే - ప్రకృత్యనుసంధానవేలాయామాత్మస్వరూపం న యథావత్ప్రకాశత ఇత్యర్థః, ఆత్మని చేతనస్వరూపే ప్రతీయమానే, పానిశా పశ్యతో మునేః, రితి న్యాయేన - యదచేతనం న ప్రతీయతే, తదాత్మనః పరమాత్మనః, మాయాం విద్యాని

యథా భావో యద్రూపగుణకర్మకః। తథైవ తత్త్వవిజ్ఞానమస్తు తే మదనుగ్రహాత్ ॥ ౩౧ ॥ అహమేవాసమేవాగ్రే నాన్యద్యత్సదసత్పరమ్ । పశ్చాదహం యదేతచ్చ యోఽవశిష్యేత సోఽస్మ్యహమ్ ॥ ౩౨ ॥ ఋతేఽర్థం యత్ప్రతీయేత న ప్రతీయేత చాత్మని। తద్విద్యాదాత్మనో మాయాం యథాభాసో యథా తమః ॥ ౩౩ ॥ యథా మహాన్తి భూతాని భూతేషూచ్చావచేష్వను। ప్రవిష్టాన్యప్రవిష్టాని తథా తేషు న తేష్వహమ్ ॥ ౩౪ ॥ ఏతావదేవ జి

త్యర్థః, అన్యతరస్య ప్రకాశే అన్యతరస్యాప్రకాశేన విరుద్ధాకారత్వాదిత్యభిప్రేత్య తత్ర దృష్టాన్తమాహ ॥ యథాభాసో యథా తమ ఇతి, భాసో భాసనం - భాస్వద్బింబం వహ్న్యాదివా, నహి తేజసి తమో భాతి - న చ తమసి తేజో భాతి - తద్వదిత్యర్థః - స్థూలత్వసూక్ష్మత్వనిత్యత్వానిత్యత్వజడత్వాజడత్వాదివిరుద్ధాకారయోగోఽభిప్రేతః ❁ ॥ ౩౩ ॥ ❁ ఏవం పరస్పరవిలక్షణం చిదచిత్స్వరూపముక్తం - అథ తయోస్స్వస్యానుప్రవేశతత్ప్రశాసనరూపం పాలనం తద్గతదోషాస్పర్శనం చాహ ॥ యథేతి ॥ మహాన్తి భూతాని ఆకాశవాయుతేజాంసి - యథా - ఉచ్చావచేషు నానావిధేషు - భూతేషు భౌతికేషు ఘటాదిషు - ప్రవిష్టాన్యప్రవిష్టానీవ, ఘటాదిగతభేదచ్ఛేదనాద్యస్పృష్టత్వాత్ - తథాఽహమపి - తేషు చేతనాచేతనేషు, ఆత్మతయా అనుప్రవిష్టోఽపి - తేషు న ప్రవిష్టః తద్గతదోషైరస్పృష్ట ఇత్యర్థః, యద్వా, పరిచ్ఛిన్నచేతనాచేతనవస్త్వనుప్రవేశేపి స్వస్యాపరిచ్ఛిన్నత్వం సదృష్టాన్తమాహ ॥ యథేతి ॥ అప్రవిష్టాని బహిరపి సన్తి - తథా, అన్తర్బహిశ్చ తత్సర్వం వ్యాప్య, త్రిప్రకారేణ - తేషు ప్రవిష్టోఽహం న తేష్వేవ బహిరపి వ్యాప్త ఇత్యర్థః ❁ ॥ ౩౪ ॥ ❁ ఏవమపరిచ్ఛిన్నత్వప్రతిపాదనేన, యావానహమిత్యేతత్స్పష్టీకృతం, అహమేవాస, మిత్యగ్రే జగత్కారణత్వే తదాశ్రితచేతనాచేతనవైలక్షణ్యాపాదకసార్వజ్ఞ్యసర్వశక్తిత్వాదిప్రతిపాదనేన, యథా భావ ఇత్యేతత్స్పష్టీకృతం, ఋతేఽర్థ, మిత్యాదినా పరమాత్మశరీరభూతపరస్పరవిలక్షణచేతనాచేతనస్వరూపప్రతిపాదనేన, యద్రూప, ఇతి స్ఫుటీకృతం, యథా తేష్వి, త్యనేన చేతనాచేతనయోః పరమాత్మశరీరత్వప్రతిపాదనాచ్ఛరీరగతాధర్మాః జీవాత్మనః స్వశరీరగతబాల్యత్వయువత్వాదయ ఇవ - మచ్ఛరీరభూతచేతనాచేతనద్వారా మమైవ ధర్మా ఇతి ప్రతీతేః, యద్గుణక, ఇత్యభివ్యఞ్జితం, అహమేవాస, మిత్యనేన స్రష్టృత్వపాలకత్వసంహర్తృత్వరూపజగద్వ్యాపారరూపకర్మప్రతిపాదనేన, యత్కర్మక, ఇత్యభివ్యక్తీకృతం, పునశ్చ ప్రకృతిపురుషవిలక్షణేశ్వరస్వరూపం సంగ్రహేణ వక్ష్యన్ తస్యైవ జిజ్ఞాస్యత్వమాహ ॥ ఏతావదితి ॥ ఆత్మనః పరమాత్మనః - తత్త్వం స్వరూపం, జిజ్ఞాసునా జ్ఞాతుమిచ్ఛతా, ఏతావదేవ - పరస్పరవిభక్తస్వభావచిదచిదన్తరాత్మభూతభగవత్స్వరూపమేవ అన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం అయోగా

స్య యోగవ్యవచ్ఛేదాభ్యాం-జిజ్ఞాస్యమిత్యర్థః-ఇదం జిజ్ఞాస్యమేవేత్యన్వయః, నాన్యజ్జిజ్ఞాస్యమితివ్యతిరేకః,, యద్వా,, అన్వయాత్సద్భావాచ్చిదచిచ్ఛరీరకపరమాత్మన ఏవ కార్యాత్మనా కారణాత్మనా చ సద్భావాత్-వ్యతిరేకాచ్చిదచిచ్ఛరీరకపరమాత్మాతిరిక్తవస్త్వన్తరాభావాత్, తదేవం భూతపరమాత్మవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానాత్ జ్ఞాతవ్యాన్తరాభావాచ్చైతావదేవ జిజ్ఞాస్యమిత్యర్థః-ప్రాధాన్యేన జ్ఞేయం భగవతస్స్వరూపం, చేతనమచేతనం చ తద్విభూతిభూతమితి, తజ్జ్ఞానస్య భగవజ్జ్ఞానేఽన్తర్భావాదాత్మనస్తత్త్వమిత్యుక్తం-సంగ్రహేణ ప్రకృతిపురుషవైలక్షణ్యమాహ। యత్స్యాదితి,, యః, ఆత్మనస్తత్త్వం మత్స్వరూపం-సర్వదా స్యాత్, ఇత్యచిద్వ్యావృత్తిః అచితః ప్రతిక్షణపరిణామిత్వేన పిణ్డత్వ ఘటత్వ కపాలత్వ చూర్ణత్వ రజస్త్వాణుత్వాద్యవస్థాసు పూర్వపూర్వావస్థానాం వ్యక్త్యస్యోత్తరోత్తరావస్థాప్రాప్తావభావాత్సర్వదా నాస్తి శబ్దార్హత్వాత్-సర్వత్రేతి జీవవ్యావృత్తిః। తస్యావికృతత్వేన సర్వదా స్యాదితి వక్తుం శక్యత్వేపి,, వాలాగ్రశతభాగస్య,, త్యాద్యుక్తప్రకారేణ జీవస్వరూపస్యాణుపరిమాణత్వేన సర్వత్ర స్యాదితి వక్తుమశక్యత్వాత్, ఏవమవికారిత్వాదనన్తత్వకథనేన,, సత్యం జ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మే,, త్యుక్తబ్రహ్మస్వరూపలక్షణమభిసంహితం భవతి ॥ ౩౫॥ ఏవం పరావరే యథా రూపే జానీయామ్,, ఇత్యస్యోత్తరముక్తం, నాహం మానీ ప్రజాసర్గే బద్ధ్యేయమిత్యస్యోత్తరమాహ ॥ ఏతదితి॥ పరమేణ సమాధినా చిత్తైకాగ్ర్యేణ ఏతన్మతం-సమ్యగనుతిష్ఠ, భవానితి సంహారాద్యధికర్తృరుద్రాదేరప్యుపలక్షణం-కల్పవికల్పేషు సృష్టిసంహారేషు - కల్పః కల్పనం, వికల్పో విపరీతకల్పనం సంహారః - కర్హిచిత్ కదాచిదపి-న విముహ్యతి-అస్మదధీనత్వమనుసంధాన సముత్పన్నమదోపహతో న భవిష్యసీత్యర్థః, అనేనైవ తద్విషయం మోహం మునిమామిత్యస్యాప్యుత్తరముక్తం భవతి ॥ ౩౬॥ సంప్రదిశ్యేతి అజనః కర్మాయత్తోత్పత్తిశూన్యః, హరిః భగవాన్, జనానాం వ్యష్టిభూతా

జ్ఞాస్యం తత్త్వజిజ్ఞాసునాఽఽత్మనః। అన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం యత్స్యాత్సర్వత్ర సర్వదా ॥ ౩౫ ॥ ఏతన్మతం
సమాతిష్ఠ పరమేణ సమాధినా। భవాన్కల్పవికల్పేషు న విముహ్యతి కర్హిచిత్ ॥ ౩౬ ॥ సంప్రదిశ్యైవమజనో
జనానాం పరమేష్ఠినమ్। పశ్యతస్తస్య తద్రూపమాత్మనో న్యరుణద్ధరిః ॥ ౩౭ ॥ అన్తర్హితేన్ద్రియార్థాయ హ
రయే విహితాఞ్జలిః। సర్వభూతమయో విశ్వం ససర్జేదం స పూర్వవత్ ॥ ౩౮ ॥ ప్రజాపతిర్ధర్మపతిరేకదా
నియమాన్యమాన్। భద్రం ప్రజానామన్విచ్ఛన్నాతిష్ఠత్స్వార్థకామ్యయా ॥ ౩౯ ॥ తం నారదః ప్రియతమో రిక్థా
దానామనువ్రతః। శుశ్రూషమాణః శీలేన ప్రశ్రయేణ దమేన చ ॥ ౪౦ ॥ మాయాం వివిదిషన్విష్ణోర్మాయేశస్య మహా
మునిః। మహాభాగవతో రాజన్పితరం పర్యతోషయత్ ॥ ౪౧ ॥ తుష్టం నిశామ్య పితరం లోకానాం ప్రపితామ
హమ్। దేవర్షిః పరిపప్రచ్ఛ భవాన్యన్మాఽనుపృచ్ఛతి ॥ ౪౨ ॥ తస్మా ఇదం భాగవతం పురాణం దశలక్షణమ్। ప్రో

నాం, పరమేష్ఠిపత్యేస్తం సంప్రతి-ఏవముక్తప్రకారేణ-సంప్రదిశ్య తస్య పరమేష్ఠినః పశ్యతస్సతః-తస్య చతుర్ముఖాయ ప్రదర్శిత-మాత్మనస్స్వసన్ని-రూపం, న్యరుణత్ ఆరోభావయామాస ॥ ౩౭॥ అన్తర్హితే తిరోధానం గతే ఇన్ద్రియార్థం స్వచక్షురిన్ద్రియవిషయః ప్రత్యక్షరూపం యేన తస్మై హరయే, విహితః రచితః అఞ్జలిర్యేన సః సర్వభూతమయః సర్వభూతప్రచురః-స్రక్ష్యమాణ దేవాదిభూతానాం బుద్ధిస్థత్వేన భూతవిషయకర్మజ్ఞానప్రచుర ఇత్యర్థః స బ్రహ్మా ఇదం విశ్వం పూర్వవత్ పూర్వకల్పవత్ ససర్జ ॥ ౩౮ ॥ తదనన్తరం పూర్వోక్తో బ్రహ్మ నారదసంవాదః ప్రవృత్త ఇత్యాహ ॥ ప్రజాపతిరితి పఞ్చభిః॥ ధర్మపతిః భాగవతధర్మాణాం ప్రవర్తనేన గోప్తా-ప్రజాపతిః బ్రహ్మా, ప్రజానాం భద్రం మఙ్గళం, అన్విచ్ఛన్ ఇచ్ఛన్-స్వస్యార్థకామ్యయా స్వప్రయోజనేచ్ఛయా - కదాచిద్యమాన్నియమాంశ్చ- అన్వతిష్ఠత్ అనుష్ఠితవాన్ ॥ ౩౯ ॥ తమనుతిష్ఠన్తం పితరం-రిక్థాదానాం దాయాదానాం మరీచ్యాదిపుత్రాణాం-మధ్యే- ప్రియతమః-నారదః-శీలాదిభిః పర్యతోషయదిత్యుత్తరేణాన్వయః॥ ప్రియతమత్వమేవాహ॥ అనువ్రతః పితరం సేవమానః-శుశ్రూషమాణః శుశ్రూషుకామః-శీలేన స్వభావేన-ప్రశ్రయేణ వినయేన-దమేన బాహ్యేన్ద్రియనియమేన- చకారాచ్ఛమేన అన్తరిన్ద్రియనిగ్రహేణ చ, మాయామితి॥ కిమిచ్ఛన్ మాయాధిపస్య విష్ణోః మాయాం తన్నియామ్యాశ్చర్యశక్తిం- వివిదిషుః వేత్తుమిచ్ఛన్ ॥ ౪౦॥ ౪౧॥ తుష్టమితి॥ లోకానాం ప్రపితామహం-స్వస్య పితరం- బ్రహ్మాణం-తుష్టం స్వపరిచర్యయా సంతుష్టం-నిశామ్య జ్ఞాత్వా దేవర్షిః నారదః-భవాన్ మాం సంప్రతి-యదనుపృచ్ఛతి అనుపృష్టవాన్-తదేవ పరిపప్రచ్ఛ ॥ ౪౨॥ తస్మై పృష్టవతే పుత్రాయ నారదాయ ఇదం భగవతా చతుశ్శ్లోక్యాత్మనా సంక్షేపేణోక్తం-దశలక్షణం ఉపరితనాధ్యాయోక్తైర్దశభిశ్చిహ్నితం-పురాణం,, చతుశ్శ్లోక్యామపి సర్గాదయో దశ ద్రష్టవ్యాః సంగ్రహేణ సూచితాః,, తథాహి,, అహమేవాసమితి శ్లోకేన భగవతస్సృష్టిస్థితిసంహార

కారణత్వోక్త్యా ఆశ్రయసర్గపోషణనిరోధానాముక్తిః- అనేనైవ సర్వకారణత్వరూపసర్వాతిశాయిత్వోక్త్యా వైకుణ్ఠవిజయరూపస్థితిరప్యుక్తా- పశ్చా,,దహం యదేదం చైత్య్యేనేన కార్యచిదచిద్రూపవ్యష్టిసర్గస్యాపి చతుర్ముఖశరీరకస్వకారణత్వోక్త్యా విసర్గోపి సంగృహీతః- పరస్పరవివిక్తత్వేన ప్రకృతిపురుషస్వరూపశోధకే,,ఋతేఽర్థమితి శ్లోకే ఆత్మస్వరూపాప్రతీతిదశాయాం మాయాస్వరూపప్రతీతికథనాదాత్మస్వరూపాప్రతీతిమాయాప్రతీత్యోఽనాదికర్మవాసనాయత్తత్వప్రతీతేః కర్మవాసనారూపా ఊతయోపి సూచితాః,, యథా మహాన్తి భూతానీతి శ్లోకే సర్వాన్తరాత్మతయా ప్రశాసితృత్వరూపపాలకత్వోక్త్యైవ పాలనాధికృతభగవదవతారకథానాం భగవదనువర్తిమన్వాదికథానాముపసూచితత్వేన మన్వన్తరేశానుకథే అపి సూచితే- పరమపురుషశరీర ప్రకృతివిలక్షణజీవస్వరూపశోధనేనైవ ప్రకృతివినిర్ముక్తావిర్భూతగుణాష్టకపరమాత్మాత్మకస్వరూపేణావస్థితిరూపా ముక్తిరిత్యపి సూచితం - ఏవం దశార్థాస్సంగ్రహేణ చతుశ్శ్లోక్యా ఉపసూచితాః- అత ఏవ తద్వివరణరూపే ద్వాదశస్కన్ధాత్మకే పురాణే దశార్థానాం ప్రతిపాదనముపపద్యతే భూతకృద్విష్ణుః ప్రీతః ప్రాహ ॥ ౪౩ ॥ స చ నారదః సరస్వత్యాః నద్యాస్తటే- పరమం బ్రహ్మ - ధ్యాయతే ధ్యానం కుర్వతే అపరిమితతేజసే మననా వేదశాస్త్రార్థతత్త్వావగన్త్రే వ్యాసాయ- ప్రాహ ప్రోక్తవాన్- వ్యాసస్తు మహ్యం ప్రోక్తవానిత్యేతత్తు- అధీతవాన్ ద్వాపరాదౌ పితుర్ద్వైపాయనాదహమితి పూర్వమేవోక్తమ్ ॥ ౪౪ ॥ ఏవం సత్సంప్రదాయాగతశ్రీభాగవతవ్యాఖ్యానేనైవ త్వత్కృతప్రశ్నానాముత్తరాణ్యభిధాస్యామీత్యాహ ॥ యదుతేతి ॥ ఇదం విశ్వం- వైరాజాత్ విరాడాఖ్యానిరుద్ధసృష్టాచ్చతుర్ముఖాత్- యదాసీదితి- య- త్వయా అహం పృష్టః,,అజస్సృజతి భూతాని భూతాత్మా యదనుగ్రహా,, దిత్యాదినా తదుపాఖ్యాస్యే- భాగవతోపాఖ్యానేనోత్తరయామి అన్యాంశ్చ ప్రశ్నాన్ కార్త్స్న్యేనోపాఖ్యాస్య ఇత్యర్థః - ఏవం యత్ర శేత ఇ

క్తం భగవతా ప్రాహ ప్రీతః పుత్రాయ భూతకృత్ ॥ ౪౩ ॥ నారదః ప్రాహ మునయే సరస్వత్యాస్తటే నృప।
ధ్యాయతే బ్రహ్మ పరమం వ్యాసాయామితతేజసే ॥ ౪౪ ॥ యదుతాహం త్వయా పృష్టో వైరాజాత్పురుషాదిదమ్।
యథాసీత్తదుపాఖ్యాస్యే ప్రశ్నానన్యాంశ్చ కృత్స్నశః ॥ ౪౫ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ద్వితీయస్కన్ధే, నవమోఽధ్యాయః

శ్రీశుక ఉవాచ ॥ అత్ర సర్గో విసర్గశ్చ స్థానం పోషణమూతయః। మన్వన్తరేశానుకథా నిరోధో ముక్తిరాశ్రయః ॥
దశమస్య విశుద్ధ్యర్థం నవానామిహ లక్షణమ్। వర్ణయన్తి మహాత్మానః శ్రుతేనార్థేన చాఞ్జసా ॥ ౨ ॥ భూతమాత్రేన్ద్రియధియాం జన్మ సర్గ ఉదాహృతః। బ్రహ్మణో గుణవైషమ్యాద్విసర్గః పౌరుషస్స్మృతః ॥ ౩ ॥ స్థితిర్వైకుణ్ఠవిజ

త్యస్యోత్తరముక్తం భవతి- పరమవ్యోమకథనాత్ - అప్రాకృతశుద్ధసత్త్వమయలోకస్థవిగ్రహకథనేన ఈశ్వరస్య జీవవద్ధాతుభిర్దేహారమ్భప్రశ్నః ప్రత్యుక్తః అన్యత్ర వ్యాప్తికథనాత్పరిచ్ఛిన్నత్వమపి పరిహృతమ్ ॥ ౪౫ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవత- చన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం, శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం, ద్వితీయస్కన్ధే, నవమోఽధ్యాయః.

అథ వైరాజాత్పురుషాదిదం యథాసీత్తదుపాఖ్యాస్యే ,,ఇతి ప్రతిజ్ఞాతం సమష్టిపురుషచతుర్ముఖావయవైర్దేవాదిక్లృప్తిమభిధాస్యం స్తావత్పురాణం దశలక్షణం ప్రోక్తం భగవతేతి ప్రస్తుతాన్ దశార్థానాహ ॥ అత్రేతి ॥ అత్ర అస్మిన్ పురాణే సర్గాదయ ఆశ్రయాన్తా దశార్థాః ప్రతిపాద్యా ఇత్యర్థః - మన్వన్తరేశానుకథాః మన్వన్తరకథనమీశ్వరచేష్టాకథనం చేత్యర్థః ॥ ౧ ॥ నన్వేవం ప్రతిపాద్యానాం బహుత్వాత్ ప్రతిపాద్యభేదాచ్ఛాస్త్రభేదస్స్యాదిత్యాశఙ్క్యాహ ॥ దశమస్యేతి ॥ ఇహ పురాణే- దశమస్యాశ్రయభూతస్య పరబ్రహ్మణః విశుద్ధ్యర్థం శోధనార్థం సమ్యక్ప్రతిపత్త్యర్థం- నవానాం సర్గాదీనాం లక్షణం- మహాత్మానః పరావరయాథాత్మ్యజ్ఞాః శ్రుతేనార్థేన యథాశ్రుత- మఞ్జసా సుఖేన వర్ణయన్తి ఏవం చ దశమస్యైవ ప్రాధాన్యాత్తదర్థత్వేనేతరేషాం ప్రతిపాదనాన్న శాస్త్రభేద ఇత్యర్థః ॥ ౨ ॥ ప్రత్యేకం దశానాం లక్షణమాహ ॥ భూతేతి ॥ భూతాన్యాకాశాదీని- మాత్రాః తన్మాత్రాణి శబ్దాదీని- ఇన్ద్రియాణి జ్ఞానకర్మోభయేన్ద్రియాణి ధీశబ్దోఽన్తఃకరణభూతబుద్ధిశబ్దవాచ్యమహత్తత్త్వపరః మహదాదిపృథివ్యన్తానామిత్యర్థః- ఏతేషాం తత్త్వానాం- యజ్జన్మ ఉత్పత్తిః- తత్సర్గ ఇత్యుదాహృతః కథిత ఇత్యర్థః - బ్రహ్మణః పరస్మాద్విష్ణోః ప్రయోజనాత్కర్తుః గుణానాం సత్త్వరజస్తమసాం- వైషమ్యాద్ధేతోః- పౌరుషశ్చతుర్ముఖకర్తృక ఇత్యర్థః- ఏవం భూతస్సర్గో విసర్గస్స్మృతః ॥ ౩ ॥ వైకుణ్ఠవిజయః. వైకుణ్ఠస్య హరేస్సర్వోత్కర్షః- శత్రువిజయాదిరూపః- స్థితిః- తస్య వైకుణ్ఠస్యానుగ్రహః జగద్రక్షణరూపః- స పోషణమిత్యర్థః- సద్ధర్మః సతాం వైకుణ్ఠానుగృహీతానాం మన్వన్తరాధిపతీనాం యో ధర్మః స మన్వన్తరానుకథనం- కర్మవాసనాః కర్మణాం వాసనాః సంస్కారాః ఊ

తయ ఇత్యుచ్యన్తే క్రమస్త్వవివక్షితః ॥ ౪ ॥ ఈశానుకథాం వివృణోతి॥ అవతారేతి॥ హరేరవతారానుచరితం తదనువర్తినాం హర్యనువర్తినాం పుంసాంచ - నానాఖ్యానోపబృంహితాః విచిత్రకథాభిర్యుక్తాః సత్కథాశ్చ - ఈశానుకథా ఇత్యర్థః ॥ ౫ ॥ నిరోధలక్షణమాహ॥ నిరోధ ఇతి॥ అస్య జీవాత్మనః-సహశక్తిభిః కర్మశక్తిభిస్సహ-అనుశయనం సూక్ష్మావస్థప్రకృతావవస్థితిః నిరోధ ఇత్యర్థః-ముక్తేర్లక్షణమాహ॥ ముక్తిరితి॥ అన్యథాభావం దేవాదిరూపం హిత్వా-స్వరూపేణ ఆవిర్భూతాపహతపాప్మత్వాద్యష్టకవిశిష్టేన రూపేణావస్థానమేవ ముక్తిరిత్యర్థః ॥ ౬ ॥ ఆశ్రయమాహ॥ ఆభాస ఇతి॥ ఆ-సమన్తా-ద్భాసనమాభాసః, జగత ఆవిర్భావః, నిరోధః ప్రళయశ్చ యతః పరబ్రహ్మణః, అధ్యవసీయతే జ్ఞాయతే, ప్రమాణేనావగమ్యతే ‚‚ఆవిర్భావతిరోభావజన్మనాశవికల్పవ‚‚ దిత్యుక్తేః యచ్చ పరబ్రహ్మాదిశబ్దైశ్శబ్ద్యతే అభిధీయతే స ఆశ్రయ ఇత్యర్థః ॥ ౭ ॥ అథాశ్రయస్య పరమాత్మనః కారణత్వోపయికం సార్వజ్ఞ్యం వక్తుం జ్ఞాతృజ్ఞేయజ్ఞానకారణానాం భగవదాత్మకత్వమాహ॥ యఇతి॥ ఆత్మని జీవే-జ్ఞాతరి నియన్తృతయా వర్తమాన-ఆధ్యాత్మిక-య పురుషః పరమపురుషః-సోఽసావేవాధిదైవికః దేవేషు జ్ఞానకారణచక్షురాదీన్ద్రియాభిమానిష్వాదిత్యాదిషు వర్తమానశ్చ-స ఏవోభయవిచ్ఛేదః ఉభయవిధః విచ్ఛేదో యస్య సః ఉభయవిచ్ఛేదః - జ్ఞాతృజ్ఞానకారణవిలక్షణో జ్ఞేయశ్శబ్దాది-రాకాశాదిమాత్రేషు వర్తమాన - స్తత్ర యశ్శబ్దాద్యన్తరతయా వర్తమానో యస్స ఆధిభౌతికస్స్మృత ఇత్యర్థః॥ జ్ఞాతా-కరణం-శబ్దాదిజ్ఞేయంచ-భగవదాత్మకమిత్యర్థః ॥ ౮ ॥ ఏవం త్రయాణాం భగవదాత్మకత్వమభిధాయ-తస్య సర్వజ్ఞతాం వక్తుం జీవానామసర్వజ్ఞతామాహ॥ ఏకమితి॥ యదా ఏకతరాభావే చక్షురాదికరణాభావే ఏకం విషయం నోపలభామహే న సాక్షాత్కుర్మహే-చక్షురాదికరణాభావే సన్నిహితమపి విషయం న పశ్యామః- క్షేత్రజ్ఞా స్త్రివిధసన్నికర్షవత్సు పదార్థేషు కరణాధీనజ్ఞానాః-న తు సూక్ష్మవ్యవహితాదిజ్ఞానవన్తః స చక

యః పోషణం తదనుగ్రహః। మన్వన్తరాణి సద్ధర్మ ఊతయః కర్మవాసనాః ॥ ౪ ॥ అవతారానుచరితం హరేశ్చాస్యానువర్తినామ్। పుంసామీశకథాః ప్రోక్తా నానాఖ్యానోపబృంహితాః॥ ౫ ॥ నిరోధోఽస్యానుశయనమాత్మనస్సహశక్తిభిః। ముక్తిర్హిత్వాన్యథారూపం స్వరూపేణ వ్యవస్థితిః॥ ౬ ॥ ఆభాసశ్చ నిరోధశ్చ యతస్త్వధ్యవసీయతే। స ఆశ్రయః పరం బ్రహ్మ పరమాత్మేతి శబ్ద్యతే॥ ౭ ॥ ఆధ్యాత్మికోఽయం పురుషస్సోఽసావేవాధిదైవికః। యస్తత్రోభయవిచ్ఛేదస్స స్మృతో హ్యాధిభౌతికః॥ ౮ ॥ ఏకమేకతరాభావే యదా నోపలభామహే। త్రితయం తత్ర యో వేద స ఆత్మా స్వాశ్రయాశ్రయః॥ ౯ ॥ పురుషోఽణ్డం వినిర్భిద్య యదాఽసౌ స వినిర్గతః। ఆత్మనోఽయనమన్విచ్ఛన్నపోఽస్రాక్షీచ్ఛుచిశ్శుచీః॥ ౧౦ ॥ తాస్వవాత్సీత్స్వసృష్టాసు సహస్రపరివత్సరాన్। తేన నారాయణో

రణానపేక్షజ్ఞానాశ్చేత్యర్థః-పరమాత్మా తు కోటిత్రయసాక్షాత్కర్తేత్యాహ॥ త్రితయమితి ॥ తత్ర తదా-త్రితయం జ్ఞాతృకరణజ్ఞేయానాం త్రయం యో వేద సాక్షాత్కుర్యాత్ - స ఆత్మా- ఆశ్రయాశ్రయః అచిదాశ్రయజీవస్యాప్యాశ్రయః ‚‚యథారనాభౌ స్వారేషు నేమిరర్పితా నాభావరా అర్పితా ఏవమేవైతా భూతమాత్రాః ప్రజ్ఞామాత్రాస్వర్పితాః ప్రజ్ఞామాత్రాః ప్రాణేఽర్పితా ఇతి శ్రుతేః॥ స్వాశ్రయాశ్రయ ఇతి పాఠే‚‚ స్వస్యాప్యాశ్రయః అన్యేషామప్యాశ్రయ ఇత్యర్థః ॥ ౯ ॥ ఏవమాశ్రయపర్యన్తాన్ దశార్థానభిధాయ ‚‚యథాసీత్తదుపాఖ్యాస్యే‚‚ ఇతి ప్రతిజ్ఞాతచతుర్ముఖసృష్టిప్రకారం వక్తుమారభతే॥ పురుష ఇతి॥ పురుషశ్చతుర్ముఖయాపి - అసౌ పరమాత్మా - అణ్డం బ్రహ్మాణ్డం-వినిర్భిద్య యదా వినిర్గతః అణ్డాభ్యాదనుపరుద్ధసంచార ఇత్యర్థః-తేన బహిర్గమనముక్తం-యదేతిని ర్గతేః కాలానన్తర్యాభిప్రాయః- చతుర్ముఖసృష్ట్యాసన్నకాలే హి జలసృష్టిరిత్యర్థః-తదా-సః-అనిరుద్ధః పరమాత్మా-ఆత్మనః స్వస్య-అయనం స్థాన-మన్విచ్ఛన్ విమృశన్-యతః స్వయం శుచిః-అత ఏవ-శ్శుచిశ్శుద్ధా-అపః జలాని అస్రాక్షీత్ సృష్టవాన్ ॥ ౧౦ ॥ స్వసృష్టాసు తాసు అప్సు సహస్రపరివత్సరాన్- సహస్రం పరివత్సరాన్-బహువత్సరాన్-అవాత్సీత్ ఉవాస॥ ఏతదేవ నారాయణశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తమిత్యాహ ॥ తేనేతి॥ యస్మాత్పురుషోద్భవాః పురుషాత్పరమపురుషాన్నారాయణాదుద్భవాః ఉత్పన్నాః - పురుషోద్భవో యాసామితి వా-నారా ఆపః అయనం యస్యేతి శేషః- తేనైవ వ్యుత్పత్తిలభ్యేన అయనత్వేన నిమిత్తేన నారాయణో నారాయణశబ్దవాచ్యోఽభూదిత్యర్థః - నామేతి స్మృత్యన్తరప్రసిద్ధిం ద్యోతయతి॥ తథాహ స్మర్యతే॥ ఆపో నారా ఇతి ప్రోక్తా ఆపో వై నరసూనవః। అయనం తస్య తాః పూర్వం తేన నారాయణస్స్మృత ఇతి ॥ ౧౧ ॥ అస్యైవ ప్రభావమాహ॥ ద్రవ్యమితి॥ ద్రవ్యాదయః యదనుగ్రహాతః స నారాయణ ఇత్యన్వయః-ద్రవ్యం మహదాది పృథివ్యన్తభూతవర్గః॥ కర్మ-జీవాదృష్టం- కాలః గుణవైషమ్యహేతుః-స్వభావః ప్రకృతేః పరిణా

---

౯ శ్లో॥ పా॥ స ఆత్మా స్వాశ్రయాశ్రయః

మస్వభావః-యదనుగ్రహతః యస్యానుగ్రహాత్-సన్తి యదుపేక్షయా న సన్తి-ద్రవ్యాదయో యత్సఙ్కల్పానువిధాయిసత్తాస్థితిప్రవృత్తికా ఇత్యర్థః ॥ ౧౨ ॥ ఏవం భూతో నారాయణః ఏకః అవిభక్తనామరూపసూక్ష్మచిదచిచ్ఛరీరకత్వేనైకః-నానాత్వమన్విచ్ఛన్ దేవమనుష్యాదిరూపేణ నానాభవితుమిచ్ఛన్ యోగః స్వాత్మానుభవరూపో యోగః స ఏవ తల్పం శయ్యా తస్మాత్సముత్థితః దేహం స్వశరీరభూతం-హిరణ్మయం రమణీయం-వీర్యం చిదచిదాత్మకం కారణద్రవ్యం -మాయయా-చతుర్ముఖరూపేణ - త్రిధా వ్యష్ట్యాత్మకకరణజ్ఞాతృజ్ఞేయరూపేణ-వ్యసృజత్ -మాయాశబ్దస్త్రిగుణరజఃప్రచురచతుర్ముఖపరః-సఙ్కల్పపరో వా-సఙ్కల్పేన చతుర్ముఖరూపీభూత్వా తద్వ్యసృజదిత్యర్థః ॥ ౧౩ ॥ త్రైవిధ్యం వివృణోతి ॥ అధిదైవమితి ॥ అధిదైవం దిగాదిదేవతాధిష్ఠితైకాదశేన్ద్రియరూపకరణవర్గః అధ్యాత్మం జ్ఞాతృవర్గః- అధిభూతమితి పృథివ్యాదిభూతస్థగన్ధాదిజ్ఞేయవర్గ ఉక్తః-ఇతి - త్రిధా- ప్రభుః వ్యసృజదిత్యర్థః జ్ఞాతృసృష్టిర్నామ చ-జీవానాం తత్తద్దేవాదిదేహయోగసంపాదనమేవ, 'తథాహి, తో మే న జీవాక్ష్య సంసృజ్యభూమ్యా' ఇతి తతో యశబ్దోపలక్షితభూతసూక్ష్మపరిణామదేవాదిశరీరవిశిష్టత్వేనాకారేపి ససర్జేత్యర్థః ॥ అథ సంగ్రహేణోక్తం దేవాదివ్యష్టిశరీరస్థానాం ప్రాణేన్ద్రియాదీనాం చతుర్ముఖశరీరస్థప్రాణేన్ద్రియాదిసమష్టిత ఉత్పత్తిప్రకారం ప్రతిపాదయితుం ప్రతిజానీతే 'యథేతి,' పౌరుషం సమష్టిపురుషచతుర్ముఖదేహగతం-పురుషాధిష్ఠితం వా ఏకం సమష్టిరూపేణైకం - బీజం వ్యష్టికారణం ద్రవ్యం, త్రిధా, కరణభోక్తృవిషయరూపేణ-దేవాదివ్యష్టీనాం-యథా నిరభిద్యత ఉదపద్యత-తచ్ఛృణ్విత్యర్థః ॥ ౧౪ ॥ ఏవం ప్రతిజ్ఞాయ వ్యష్టీన్ద్రియసృష్టివిభాగం వక్తుమిన్ద్రియాశ్రయప్రాణవ్యష్టిసృష్టిమాహ ॥ అన్తరితి ॥ పురుషస్య చతుర్ముఖస్య, విచేష్టతః ప్రాణవ్యాపారం కుర్వతస్సతః చతుర్ముఖే ప్రాణవ్యాపారం కుర్వతి సతీత్యర్థః - అన్తశ్శరీరే తచ్ఛరీరాన్తః - స్థితాత్ - ఆకాశాత్ ఆకాశకార్యవాయువిశేషాత్ ప్రాణాత్ - ఓజస్సహోబలం జజ్ఞే, ఓజః ప్రవృత్తిసామర్థ్యం - సహో వేగసామర్థ్యం-బలం ధారణసామర్థ్యం, ఏతద్ధర్మా

నామ యదాపః పురుషోద్భవాః ॥ ౧౧ ॥ ద్రవ్యం కర్మ చ కాలశ్చ స్వభావో జీవ ఏవ చ । యదనుగ్రహతస్సన్తి న సన్తి యదుపేక్షయా ॥ ౧౨ ॥ ఏకో నానాత్వమన్విచ్ఛన్ యోగతల్పాత్సముత్థితః । వీర్యం హిరణ్మయం దేహం మాయయా వ్యసృజత్త్రిధా ॥ ౧౩ ॥ అధిదైవమథాధ్యాత్మమధిభూతమితి ప్రభుః । యథైకం పౌరుషం బీజం త్రిధాఽభిద్యత తచ్ఛృణు ॥ ౧౪ ॥ అన్తశ్శరీర ఆకాశాత్పురుషస్య విచేష్టతః । ఓజస్సహో బలం జజ్ఞే తతః ప్రాణో మహానసుః ॥ ౧౫ ॥ అనుప్రాణన్తి యం ప్రాణాః ప్రాణన్తం సర్వజన్తుషు । అపానన్తమపానన్తి నరదేవమివానుగాః ॥ ౧౬ ॥ ప్రాణేనాక్షిపతా క్షుత్తృడన్తరా జాయతే ప్రభోః । పిపాసతో జక్షతశ్చ ప్రాఙ్ముఖం నిరభిద్యత ॥ ౧౭ ॥ ముఖత

అభవన్నిత్యర్థః, తతశ్చతుర్ముఖశరీరగతౌజస్సహోబలధర్మిప్రాణాత్ - ప్రాణాఖ్యః-మహాన్ ముఖ్యః-అసుః ప్రాణనహేతుః - జజ్ఞే, ఇతరేషాం శరీరాన్తర్వర్తిప్రాణా అభవన్నిత్యర్థః, ప్రాణ ఇత్యేకవచనమార్షం, జాత్యభిప్రాయకం వా ॥ ౧౫ ॥ తస్య మహత్త్వమేవాహ ॥ అనుప్రాణన్తీతి ॥ ప్రాణాః ఇన్ద్రియాణి-సర్వజన్తుషు-యం ప్రాణం, ప్రాణన్తం చేష్టాం కుర్వన్తం, అనుపశ్చాత్, ప్రాణన్తి చేష్టాం కుర్వన్తి - అపానన్తం చేష్టాం త్యజన్తం ప్రాణ-మనుపశ్చాత్, తే ప్రాణాః, అపానన్తి చేష్టాం త్యజన్తి నరదేవం రాజానం-అనుగాః భృత్యా ఇవ స-ర్వాణ్యపీన్ద్రియాణి ప్రాణాధీనవృత్తీనీత్యర్థః ॥ యద్వా ॥ వ్యష్టిప్రాణానాం కారణస్వభావానువర్తిత్వమాహ ॥ అనుప్రాణన్తీతి ॥ యం చతుర్ముఖశరీరస్థం సమష్టిప్రాణమనుసృత్య, తత్స్వభావానువర్తినః ఓజఆదిసామర్థ్యయుక్తా ఏవ, వ్యష్టిప్రాణాః ప్రాణాపానాదివ్యాపారం కుర్వన్తీత్యర్థః ॥ ౧౬ ॥ అథ సాధిష్ఠానస్య సదైవతస్య సవిషయస్య జిహ్వేన్ద్రియస్యోత్పత్తేర్ముఖ్యప్రాణహేతుకత్వం సూచయన్నాహ ॥ ప్రాణేనేతి ॥ క్షిపతా వ్యాప్రియమాణేన-విభోశ్చతుర్ముఖస్యాన్తరా జాఠరాగ్నిదీపితే - క్షుత్తృడిచ్ఛా-జాయతే అజాయతేత్యర్థః, తతః పిపాసతః పాతుమిచ్ఛతః, జక్షతః అత్తుమిచ్ఛతశ్చ-నటస్య శృణోతీతివత్ షష్ఠ్యర్థే షష్ఠీ నాథ్యా, ప్రాక్ ప్రథమం-ముఖం, నిరభిద్యత విభక్తమభూత్, చతుర్ముఖాత్ వ్యష్టిశరీరముఖాన్యుత్పన్నానీత్యర్థః, తాలు అధిష్ఠానం, జిహ్వా ఇన్ద్రియం, నానారసో విషయః, వరుణశ్చ దేవతా జ్ఞాతవ్యాః - ఏవం సర్వత్రాధిష్ఠాన, మిన్ద్రియం-దేవతా, విషయ-మిత్యేతచ్చతుష్టయమనుసన్ధేయం, ముఖాద్యజ్ఞైర్వినా జిహ్వాయా ఉత్పత్త్యయోగాన్ముఖోత్పత్తిరుక్తా-న త్వధిష్ఠానతయా- అధిష్ఠానం తు తాల్వేవ - అనేన జ్ఞాతృసృష్టిరప్యర్థాదుక్తా భవతి, వాగాదీన్ద్రియాశ్రయముఖాద్యవయవసంఘాతాత్మకదేవాదిదేహయోగకరణమేవ హి జ్ఞాతృసృష్టిః ॥ ౧౭ ॥ తాలు జిహ్వామూలం-వ్యష్టిశరీరతాలూత్పన్నమిత్యర్థః ॥ తత్ర తాలుని, జిహ్వా ఉపజాయత ఇత్యర్థః - నానారసః కట్వామ్లలవణాదిరసః - జజ్ఞే - జిహ్వయా యః, నానారసః, అధిగమ్యతే

జ్ఞాయతే✽ ॥౧౮॥ ✽వాగ్వ్యష్ట్యుత్పత్తిమాహ॥ వివక్షోః వక్తుమిచ్ఛతః, భూమ్నః భూమవతః చతుర్ముఖరూపిణో భగవతః, ముఖతః ముఖాత్ - వహ్నిః వాగభిమానిదేవతా - వాక్ ఇన్ద్రియం - తయోరిన్ద్రియతదభిమానిదేవతయోః, వ్యాపారరూపం వ్యాహృతం ఉక్తిశ్చాభూదిత్యర్థః ॥ ఏవం సర్వత్ర బ్రహ్మశరీరాత్సృష్టిభూతాద్వ్యష్ట్యవయవవిశేషవిభాగ ఉచ్యతే, న చేదం చతుర్ముఖస్యైవేన్ద్రియోత్పత్తిపరం ప్రకరణమితి వక్తుం యుక్తం - ఉపరి - హస్తౌ రురుహతురితి హస్తద్వయోత్పత్తికథనేన చతుర్ముఖస్య ద్విబాహుత్వాభావాత్ - దేవాదిశరీరస్థ హస్తాదివ్యష్టియుగ్మవిభాగస్య సూచితత్వాత్, ఘ్రాణేన్ద్రియవ్యష్ట్యుత్పత్తిమాహ॥ జలే ఇతి ॥ ఏతస్య బ్రహ్మణః, జలే కర్ణే సుచిరం - నిరోధః, వాయోరితి శేషః, వాయోర్నిరోధస్సమజాయతేత్యర్థః,, జలే ఇతి పాఠే - నభస్వత్యన్వయః ✽॥౧౯॥ ✽నిరోధానన్తరం నభస్వతి వాయౌ - దోధూయతి అత్యన్తం ప్రచలతి సతి - నాసికే నిరభిద్యేతాం వాయువ్యాపారదర్శనాత్ బ్రహ్మణశ్శరీరే, వాయుపూరితే, నాసికే నిరభిద్యేతాం, బ్రహ్మశరీరే వాయుస్తైమిత్యాన్నాసావివరాన్నాసావ్యష్టయోఽభవన్నిత్యర్థః ॥ ఘ్రాణాభిమానిదేవతోత్పత్తిమాహ॥ తత్రేతి॥ వాయుః ప్రాణో భూత్వా నాసికే ప్రావిశదితి శ్రుతేః ॥ గన్ధవహః ఘ్రాణగ్రాహ్యగన్ధప్రాపకః - నసి నాసికాయాం జిఘృక్షతః గన్ధమితి శేషః గన్ధం గ్రహీతుమిచ్ఛతః - ఘ్రాణః ఇన్ద్రియం, నిరభిద్యతేత్యర్థః ✽॥౨౦॥✽ చక్షుర్వ్యష్టిమాహ, యదేతి॥ యదా ఆత్మని దేహే నిరాలోకం, అర్థాభావేఽన్యయీభావః ఆలోకాభావః, ఆసీదితి శేషః - తదా - ఆత్మానం దేహం చకారాదన్యచ్చ వస్తు, దిదృక్షతః - తస్య బ్రహ్మణః - అక్షిణీ అధిష్ఠానం - నిర్భిన్నే చక్షురిన్ద్రియస్య వ్యష్టియుగాన్యుత్పన్నానీత్యర్థః చక్షుశ్చక్షురిన్ద్రియం - గుణగ్రహః రూపగుణగ్రాహకం జ్యోతిః, ఆదిత్యోత్పన్నమిత్యర్థః - స హి చక్షురభిమానీ,, ఆదిత్యశ్చక్షుర్భూత్వా అక్షిణీ ప్రావిశ,, దితి శ్రుతేః ✽ ॥౨౧॥ ✽శ్రోత్రవ్యష్టిమాహ॥ బోధ్యమానస్యేతి॥ ఋషిభిర్వైదైః - బోధ్యమానస్య ప్ర

స్తాలు నిర్భిన్నం జిహ్వా తత్రోపజాయతే। తతో నానారసో జజ్ఞే జిహ్వయా యోఽధిగమ్యతే॥౧౮॥ వివక్షోర్ముఖతో భూమ్నో వహ్నిర్వాగ్వ్యాహృతం తయోః। జలే వై తస్య సుచిరం నిరోధస్సమజాయత॥౧౯॥ నాసికే నిరభిద్యేతాం దోధూయతి నభస్వతి। తత్ర వాయుర్గన్ధవహో ఘ్రాణో నసి జిఘృక్షతః॥ ౨౦ ॥ యదాఽఽత్మని నిరాలోకమాత్మానం చ దిదృక్షతః। నిర్భిన్నే అక్షిణీ తస్య జ్యోతిశ్చక్షుర్గుణగ్రహః॥౨౧॥ బోధ్యమానస్య ఋషిభిరాత్మనస్తజ్జిఘృక్షతః। కర్ణౌ చ నిరభిద్యేతాం దిశశ్శ్రోత్రం గుణగ్రహః॥ ౨౨ ॥ వస్తునో మృదుకాఠిన్యలఘుగు✽ర్వోష్ణశీతతామ్। జిఘృక్షతస్త్వఙ్నిర్భిన్నా తస్యాం రోమమహీరుహాః ॥ ౨౩ ॥ తత్ర చాన్తర్బహిర్వాతస్త్వచా

బోధ్యమానస్య, తత్ ప్రబోధం గ్రహీతుమిచ్ఛతః, ఆత్మనో బ్రహ్మణః, కర్ణౌ అధిష్ఠానం - దిశః శ్రోత్రాభిమానీ దేవతాః - గుణగ్రహః శబ్దగ్రహణహేతుః శ్రోత్రమిన్ద్రియం నిరభిద్యన్తేత్యర్థః - శ్రోత్రేన్ద్రియవ్యష్టియుగ్మాన్యభవన్నితి భావః ॥ ౨౨॥ త్వగిన్ద్రియస్య వ్యష్ట్యుత్పత్తిమాహ॥ వస్తున ఇతి॥ వస్తునః ద్రవ్యస్య మృదుత్వం, కాఠిన్యం చ లఘుత్వం చ గురుత్వం చ, ఉష్ణం ఈషదుష్ణత్వం చ, అత్యుష్ణత్వస్య గ్రహణాయోగ్యత్వాదోష్ణమిత్యుక్తం, గుర్వుష్ణేతి పాఠే యథాదేశశ్చాన్దసః - శీతతాం చ, ఏతాన్ గుణాన్ జిఘృక్షతః - గ్రహీతుమిచ్ఛతః త్వగిన్ద్రియవ్యష్టిరుత్పన్నేత్యర్థః - వస్తునిహ స్తైనాతోలితేలముత్వగురుత్వయోర్జ్ఞానాత్తయోరపి త్వగిన్ద్రియవిషయత్వమితి జ్ఞేయం,, అత్రేదం తత్త్వం బోద్ధవ్యం,, త్వగిన్ద్రియస్య సూక్ష్మస్థూలరూపబాహ్యాభ్యన్తర చర్మణీ ద్వే స్థానే, స్థానభేదాచ్చ కణ్డూస్పర్శశ్చేతి విషయభేదః - విషయభేదాచ్చ - మహీరుహాః వాయుశ్చేతి దేవతాద్వయం॥ త్వచమస్య వినిర్భిన్నం వివిశుర్ధిష్ణ్యమోషధీః, అంశేన రోమభిః కణ్డూం రైర్యైరసౌ ప్రతిపద్యతే॥ నిర్భిన్నాన్యస్య చర్మాణి లోకపాలోఽనిలోఽవిశత్॥ ప్రాణేనాంశేన సంస్పర్శం యేనాసౌ ప్రతిపద్యత,, ఇతి తృతీయే స్పష్టమభిధాస్యమానత్వాత్,, ఏవం చైకమేవ త్వగిన్ద్రియం బాహ్యచర్మగతలోమసు వ్యాప్తమోషధిదేవతాకం కణ్డూగ్రాహకం - ఏతదేవాన్తర్బహిశ్చ స్పర్శం గృహ్ణద్వాయుదైవతకమితి॥ ఏతదేవ సంగృహ్ణాహ॥ తస్యామితి ॥ తస్యాం త్వచి త్వగిన్ద్రియే నిర్భిన్నే - తత్స్థానం రోమాణి అధిష్ఠాతృదేవతా మహీరుహాశ్చ - ఉత్పన్నా ఇత్యర్థః ✽॥౨౩॥ ✽అథ స్పర్శగ్రాహిణస్తస్యైవ త్వగిన్ద్రియస్య వాయ్వధిష్ఠితత్వమాహ॥ తత్రేతి ॥ తత్ర చ తత్రైవ త్వగిన్ద్రియే వాతో వాయుః - వృతః అధిష్ఠితవాన్ - కథంభూతః - త్వచా స్వాధిష్ఠేయత్వగిన్ద్రియేణ సాధనేన అన్తర్బహిశ్చ, లబ్ధగుణః లబ్ధః స్పర్శగుణో యేన సః - అన్తర్బహిశ్చ స్పర్శసంపాదక ఇత్యర్థః॥ పాణివ్యష్టిసృష్టిమాహ॥ హస్తావితి ॥ నానాకర్మ ఆదానాదికర్మ - చికీర్షతః కర్తుమిచ్ఛతః - తస్య బ్రహ్మణః - హస్తౌ రురుహ

౨౩॥శ్లో॥పా ✽ గుర్వుష్ణశీతతామ్.

తః - బ్రహ్మగతహస్తసమష్టితః హస్తయుగ్మవ్యష్టయోఽభూవన్నిత్యర్థః ❁॥౨౪॥❁ తత్రస్థానేన్ద్రియాధిష్ఠాతృకర్మా
ణ్యాహ॥తయోరితి॥వృత్తిస్తృతీయేస్పష్టా,తయోర్హస్తయోఃస్థానభూతయోః - బలవాన్ పాణీన్ద్రియాపరపర్యాయబల
సహితః-ఇన్ద్రః అధిష్ఠాతేత్యర్థః ఉభయాశ్రయంహస్తద్వయస్యాశ్రయం - ఆదానంకర్మ-విషయస్త్విన్ద్రియహస్తద్వ
యగతత్వాదాదానమపిహస్తద్వయాశ్రయమిత్యర్థః - పాదేన్ద్రియవ్యష్టిమాహ॥గతిమితి॥ అభికామికాం ఇచ్ఛానుసా
రాం,గతిం-జిగీషతః గ్రహీతుమిచ్ఛతః - బ్రహ్మణః -పాదౌరురుహాతేనిర్భిన్నావిత్యర్థః ❁॥౨౫॥❁ అధస్థానేన్ద్రియాదీన్యా
హ॥పద్భ్యామితి॥యజ్ఞోవిష్ణుః,,యజ్ఞోవై విష్ణుః,, ఇతిశ్రుతేః - యజ్ఞస్స్వయమేవ-ఇన్ద్రియస్యపాదద్వయస్థత్వాత్ప
ద్భ్యామితిద్వివచననిర్దేశః - పద్భ్యాంగతిసామర్థ్యపాదకపాదేన్ద్రియేణసహ-పాదయోరధిష్ఠితవానిత్యర్థః -నృభిః-క
ర్మభిఃగమనాగమనాదిభిః,కర్మభిః-హవ్యంహవిరర్థంద్రవ్యం - క్రియతేసంపాద్యతఇత్యర్థః,గమనాదికంకర్మ,హవ్యంవి
షయ-ఇత్యుక్తం॥ఉపస్థవ్యష్టిసర్గమాహ॥నిరభిద్యతేతి॥ప్రజానన్దామృతార్థినః,ప్రజాఅపత్యం - ఆనన్దోరతిః,ఆనన్దహే
తుత్వాత్తస్యాః-తాభ్యాం-యదమృతంఅమృతతుల్యంసుఖం - అర్థయతః,యద్వాప్రజాంరత్యానన్దరూపమమృతంచా
ర్థయతోబ్రహ్మణః-సమష్ట్యుపస్థతోవ్యష్ట్యుపస్థస్థానం - నిరభిద్యతఆసీదిత్యర్థః,శిశ్నః శిశ్నగ్రహణంయోషిల్లిఙ్గస్యా
ప్యుపలక్షణం-శిశ్నోఽధిష్ఠానమ్ ❁॥౨౬॥❁ ఉపస్థఇన్ద్రియం - ప్రజాపతిరధిష్ఠాతా-రతిఃకర్మ,ఆనన్దోవిషయ,శ్చాసీదిత్య
నుక్తమప్యూహ్యం-కామానాంస్త్రీసంభోగాదీనాం - ప్రియంసుఖం ఉభయాశ్రయంఇన్ద్రియదేవతాశ్రయమిత్యర్థః,
యద్వా, ఉభయాశ్రయం స్త్రీపుంలిఙ్గాశ్రయమిత్యర్థః, ఇన్ద్రియతత్స్థానాశ్రయమితివా,,పాయువ్యష్ట్యుత్పత్తిమాహ॥

లబ్ధగుణోవృతః। హస్తౌరురుహతుస్తస్య నానాకర్మచికీర్షతః ॥ ౨౪ ॥ తయోస్తుబలవానిన్ద్రఆదానముభ
యాశ్రయమ్। గతించికీర్షతఃపాదౌరురుహాతేఽభికామికామ్॥౨౫॥పద్భ్యాంయజ్ఞస్స్వయంహవ్యం
కర్మభిఃక్రియతేనృభిః।నిరభిద్యతశిశ్నోవైప్రజానన్దామృతార్థినః ॥ ౨౬ ॥ ఉపస్థఆసీత్కామానాంప్రియం
తదుభయాశ్రయమ్। ఉత్సిసృక్షోర్ధాతుమలంనిరభిద్యతవైగుదమ్॥తతఃపాయుస్తతోమిత్రఉత్సర్గఉభయా
త్మకః ॥ ౨౭ ॥ ఆసిసృప్సోఃపురంపుర్యానాభిద్వారమపానతః। తత్రాపానస్తతోమృత్యుఃపృథక్త్వముభ
యాశ్రయమ్ ॥ ౨౮ ॥ ఆదిత్సోరన్నపానానామాసన్కుక్ష్యన్త్రనాడయః।నద్యస్సముద్రాస్తుతయోస్తు
ష్టిఃపుష్టిస్తదాశ్రయే ॥ ౨౯ ॥ నిదిధ్యాసోరాత్మమాయాంహృదయంనిరభిద్యత। తతోమనశ్చన్ద్రఇతిసం
కల్పఃకామఏవచ ॥ ౩౦ ॥ త్వక్చర్మమాంసరుధిరమేదోమజ్జాస్థిధాతవః। భూమ్యప్తేజోమయాస్సప్తప్రా
ణోవ్యోమామ్బువాయుభిః ॥ ౩౧ ॥ గుణాత్మకానీన్ద్రియాణిభూతాదిప్రభవాగుణాః। మనస్సర్వవికారా

ఉత్సిసృక్షోరితి॥ధాతుమలంభుక్తానాంఅన్నాదీనాంఅసారాంశం,త్యక్తుమిచ్ఛోః గుదంపాయ్విన్ద్రియస్థానం -నిరభిద్య
త-తతోగుదతః - పాయురిన్ద్రియం -మిత్రోఽధిష్ఠాతా-చామాత్ -ఉత్సర్గస్త్యాగః,ఉభయాత్మకఃఉభయాశ్రయః-ఇన్ద్రి
యతత్స్థానాశ్రయోధాతుమలత్యాగఇత్యర్థః ❁॥౨౭॥❁ ఏవంజ్ఞానకర్మోభయేన్ద్రియవ్యష్టిసృష్టిమభిధాయాన్యాసా
మపినాభ్యాదివ్యష్టీనాంతత్సమష్టితఉత్పత్తిమాహ॥ఆసిసృప్సోరితి-పుర్యాః దేహాత్,పురందేహాన్తరం - ఆసిసృప్సోఃప్రా
ప్తుమిచ్ఛోః - బ్రహ్మణః - అపానతఃసమష్ట్యపానవాతాత్ - నాభిద్వారమపానవ్యష్టిస్థానం - తత్రనాభావపానఇన్ద్రి
యస్థానీయస్తదధిష్ఠాతామృత్యుశ్చాభూదిత్యర్థః, పృథక్త్వంమరణం - ఉభయాశ్రయంప్రాణాపానాశ్రయం - ప్రా
ణాపానవాయువియోగోమరణస్యపురాణాన్తరప్రసిద్ధేః ❁॥౨౮॥❁ ఆదిత్సోరితి,,అన్నపానానాం, ఆదిత్సోఃసంగ్రహే
చ్ఛోః కుక్ష్యన్త్రనాడయఃఆసన్ అభవన్ -కుక్షిరధిష్ఠానం - అన్త్రాణ్యన్నసంగ్రహకరణ,మిన్ద్రియస్థానీయాని-నా
డ్యస్తుపానసంగ్రహే-తయోరన్నాద్యన్త్రవర్గయోః, క్రమేణ - నద్యస్సముద్రాశ్చదేవతే,తుష్టిరలంబుద్ధిః,పుష్టిర్దేహ
పోషః,తదాశ్రయేనదీసముద్రాశ్రయే - సస్యాదిహేతుత్వాత్ ❁॥౨౯॥❁ మనోవ్యష్టిసృష్టిమాహ॥ ఆత్మమాయాంస్వ
రూపతిరోధాయకప్రకృతిం-నిదిధ్యాసోఃనిరూపయతః-హృదయంకమలాకారమధిష్ఠానం -తతోమనఇన్ద్రియం-చన్ద్రః
అభిమానీ-సంకల్పాదిమనోవ్యాపారశ్చ - అభూదిత్యర్థః ❁॥౩౦॥❁ ఏవం బ్రహ్మశరీరాత్సమష్టేర్వ్యష్ట్యవయవవిశేషవి
భాగమభిధాయతేషాంసార్వభౌతికత్వేపితత్తద్భూతాంశభూయస్త్వనిబన్ధనంతదాత్మకత్వమాహ॥త్వగితి॥చర్మ-స్థూ
లమన్తస్త్వక్-తదుపరిస్థితంసూక్ష్మంచర్మ - త్వక్-త్వగాదయోఽస్థ్యన్తాః - ద్వంద్వైకవద్భావేననిర్దిష్టాః ఏతేసప్తధా
తవః - భూమ్యప్తేజోమయాః - ప్రాణాస్తువ్యోమామ్బువాయుభి-రారబ్ధాఇతిశేషః ❁॥౩౧॥❁ ఇన్ద్రియాణిగుణాత్మకా

న్ద్రాదిగుణగ్రహాః స్వభావాః - గుణాయదాత్మకా ఇత్యత ఆహ ॥ భూతాదిరహంకారః - స్తత్ప్రభవాశ్శబ్దాదయో గుణా ఇన్ద్రియాణ్యపి తత్ప్రభవత్వాత్తదాత్మకానీత్యభిప్రాయః - మనః - సర్వవికారాణాం కామసంకల్పాదీనాం ఆత్మా ఆశ్రయః - బుద్ధిః - విజ్ఞాయతే అనేనేతి విజ్ఞానం మహత్తత్త్వరూపిణీ,, మహాంస్తు బుద్ధిలక్షణ ఇతి వచనాత్ ❀ ॥ ౩౨ ॥ ❀ ఉపసంహరతి ॥ ఏతదితి ॥ ఏతత్ చేతనాచేతనాత్మకం దేవాదివ్యష్టివస్తుజాతగర్భం, ఏతచ్ఛబ్దోఽణ్డకటాహపరః - పృథివ్యప్తేజోవాయ్వాకాశాహంకారమహదవ్యక్తరూపైరష్టభిరణ్డావరణైః - బహిరావృతం,, తోయాదిభిశ్చావరణైస్సప్తభిర్బహిరావృతమితి పాఠాన్తరం - భగవతః స్థూలం రూపం - తే తుభ్యం - మయా వ్యాహృతం సమ్యగభిహితమ్ ॥ ౩౩ ॥ ఇతో విలక్షణం రూపాన్తరమస్తీత్యాహ ॥ అతఃపరమితి ॥ అయం శ్లోకో జీవపరః - అవ్యక్తస్యోక్తత్వాత్ అన్యథా అష్టసంఖ్యాఽనుపపత్తేః - అతః స్థూలరూపాత్ పరం పరత్వేనావస్థితం - సూక్ష్మం సూక్ష్మతమం,, వాలాగ్రశతభాగస్య,, ఇతి శ్రుత్యుక్తం ముక్తాత్మస్వరూపం రూపాన్తరమపి భగవతోఽస్తీతి శేషః - సూక్ష్మత్వం కుతః - అవ్యక్తం చక్షురాదిభిరనభివ్యక్తమిత్యవ్యక్తం చక్షురాద్యగ్రాహ్యం - తత్కుతః - నిర్విశేషణం శబ్దస్పర్శరూపాదిగుణాభావాత్ - శబ్దాదివిశేషవదేవ చక్షురాదిగ్రాహ్యమితి భావః - నిర్విశేషత్వం కుతః - వాఙ్మనసః పరం - దేవమనుష్యాదిబుద్ధిశబ్దాగోచరం - తదపి కుతః - అనాదిమధ్యనిధనం ఆదిరుత్పత్తిః - నిధనం వినాశః - మధ్యముత్పత్తినిధనయోరన్తరాళావస్థా - ఏతదవస్థాత్రయశూన్యమిత్యర్థః - తదప వాకుతః - నిత్యం కాలాపరిచ్ఛిన్నం - కాలపరిచ్ఛిన్నమేవావస్థాత్రయవదితి భావః ॥ ౩౪ ॥ ఏవం ప్రకృతిమణ్డలోత్తీర్ణం ముక్తాత్మస్వరూపం విశోధ్య సంసృష్టాసంసృష్టయోరుభయోస్సంసృష్టస్యావిద్యావేష్టితత్వాన్ముక్తస్వరూపస్య నిష్పన్నయో- ధ్యేయతయా యోగయుజ్మనసోఽనాలమ్బనతయా శుభాశ్రయత్వం ప్రతిషేధతి ॥ అమునీ ఇతి ॥ తే తుభ్యం - మయా అనువర్ణితే - భగవతః అమునీ స్థూలసూక్ష్మరూపే న గృహ్ణన్తి నోపాసతే ఉపాసకా ఇతి శేషః - ఉపాసకాః ఉపాస్యశుభాశ్రయత్వేన న గృహ్ణన్తీత్యర్థః - కుతః - విపశ్చితః సర్వజ్ఞస్య బ్రహ్మణో - మాయాసృష్టేః సంకల్పసృష్టే,, భగవత్సంకల్పాయత్తత్వాద్బన్ధమోక్షయోరి

త్మా బుద్ధిర్విజ్ఞానరూపిణీ ॥ ౩౨ ॥ ఏతద్భగవతో రూపం స్థూలం తే వ్యాహృతం మయా । ❀ మహ్యాదిభిశ్చావరణైరష్టభిర్బహిరావృతం ॥ ౩౩ ॥ అతః పరం సూక్ష్మతమమవ్యక్తం నిర్విశేషణమ్ । అనాదిమధ్యనిధనం నిత్యం వాఙ్మనసః పరమ్ ॥ ౩౪ ॥ అమునీ భగవద్రూపే మయా తే హ్యనువర్ణితే । ఉభే అపి న గృహ్ణన్తి మాయాసృష్టే విపశ్చితః ॥ ౩౫ ॥ స వాచ్యవాచకతయా భగవాన్ బ్రహ్మరూపధృత్ । నామరూపక్రియా ధత్తే సకర్మాఽకర్మకః పరః ॥ ౩౬ ॥ ప్రజాపతీన్మనూన్దేవానృషీన్పితృగణాన్పృథక్ । సిద్ధచారణగన్ధర్వాన్విద్యాధ్రా

త్యర్థః - మూర్తస్య సంసృష్టచేతనస్యావిద్యావేష్టితత్వేనాశుద్ధత్వాన్ముక్తస్వరూపస్య స్వతశ్శుద్ధివిరహాచ్చ నోపాసనావిషయత్వం - కింత్వాదిత్యవర్ణమిత్యాదివేదాన్తసిద్ధం పరమాత్మనో మూర్తం రూపమేవోపాస్యమిత్యర్థః - తథా చ శౌనకః నచతుర్ముఖసనకాదీనాం జగదన్తర్వర్తినామవిద్యావేష్టితత్వేన శుభాశ్రయతానర్హతా ముక్తా - బద్ధానామేవ పశ్చాద్యోగేనోద్భూతబోధానాం స్వస్వరూపాపన్నానాం చ స్వతశ్శుద్ధివిరహాచ్ఛుభాశ్రయతా ప్రతిషేధ ఉక్తః ॥ ఆబ్రహ్మస్తమ్బపర్యన్తా జగదన్తర్వ్యవస్థితాః । ప్రాణినః కర్మజనితసంసారవశవర్తినః ॥ యతస్తతో న తే ధ్యానే ధ్యానినాముపకారకాః । అవిద్యాన్తర్గతాస్సర్వే తే హి సంసారగోచరాః ॥ పశ్చాదుద్భూతబోధాశ్చ ధ్యానే నైవోపకారకాః । నైసర్గికో న వై బోధస్తేషామప్యన్యతో యతః ॥ తస్మాత్తదమలం బ్రహ్మ నిసర్గాదేవ బోధవ,, దిత్యాదినా ప్రాధాన్యేనోపాస్యత్వనిషేధః - భగవద్విభూతిత్వేనోపాసనం త్విష్టమేవ ❀ ॥ ౩౫ ॥ ❀ స్థూలస్య భగవద్రూపత్వమేవోపపాదయితుం భగవత ఏవ బ్రహ్మాదిరూపేణ సృష్ట్యాదికమాహ ॥ స ఇతి ॥ స భగవాన్ - వాచ్యవాచకతయాఽవస్థితః - జగచ్ఛరీరకత్వాద్వాచ్యతయాఽవస్థితః - ఆకాశశరీరకత్వాచ్చ వాచకాకాశగుణశబ్దరూపేణావస్థితః - బ్రహ్మరూపధృత్ చతుర్ముఖరూపధృత్ నామరూపక్రియాః - ధత్తే - బ్రహ్మరూపధృదిత్యనేన - ప్రాగుక్తవ్యష్టిసృష్టి - శ్చతుర్ముఖశరీరకాదిత్యవగమ్యతే - నామ ,, దేవాదినామ - రూపం దేవాదిరూపం - క్రియాః తేషాం కృత్యాని - ధత్తే - స్వపర్యన్తాః నామరూపక్రియాః వ్యాకరోతి - యథా,, నామరూపం చ భూతానాం కృత్యానాం చ ప్రపఞ్చనమ్ - వేదశబ్దేభ్య ఏవాదౌ దేవాదీనాం చకార స,, ఇతి,, కథంభూతోపి ధత్తే - అకర్మకః అకర్మవశ్యః - సకర్మా సంకల్పమాత్రవ్యాపారః ❀ ॥ ౩౬ ॥ ❀ నామరూపక్రియాధానమేవ ప్రపఞ్చయతి ప్రజాపతీనిత్యాదినా ॥ ప్రజాపతీనిత్యాదిద్వితీయాన్తానాం ధత్తే ఇత్యనేనాన్వయః తత్ర ప్రజాపత్యాదీని నామాని తద్వాచ్యాని రూపాణి తత్కర్మాణి చ జ్ఞేయాని పృథక్ తత్తదవాన్తరభేదేన - గిరీనిత్యస్యానన్తరం - నృపేతి సంబోధ

---

౩౩ ॥ శ్లో ॥ పా ❀ తోయాదిభిశ్చావరణైస్సప్తభిర్బహిరావృతమ్. ౪౪

నప్ ॥ ౩౭।౩౮।౩౯॥ చతుర్విధానాం జరాయుజాండజస్వేదజోద్భిజ్జరూపేణ చతుర్విధాః, ‘‘పురుషాన్నరదేవోఽసనంశోనపశు ర్వృక్షపాదపః॥ చతుర్విధోఽపి భేదో యః,, ఇత్యుక్తదేవాదిరూపేణ చతుర్విధాం। యే చ ద్వివిధాః స్థావరజఙ్గమరూపేణ ద్వివిధాః- జలస్థలనభౌకసః స్థానాని యేషాం తే- తానపి ధత్త ఇతి పూర్వేణైవాన్వయః॥ న స్వైరం సృష్టిః, కింవద్ధత్త ఇత్యత ఆహ॥ కుశలేత్యాది॥ కర్మణాం క్షేత్రజ్ఞపుణ్యాపుణ్యరూపాణాం కర్మణాం, పరాః ప్రాప్యాః- గతయః ఫలాని కుశలాః ఉత్తమాః- అకుశలాః నీచాః మిశ్రాః మధ్యాః, కర్మణాం విచిత్రత్వాత్ తత్ఫలానామపి వైచిత్ర్యమితి భావః ॥౪౦॥ ఏతదేవ ప్రపఞ్చయతి సార్ధేన॥ సత్త్వమితి॥ సత్త్వం సాత్త్వికకర్మఫలరూపా- దేవత్వప్రాప్తిః, రుత్తమా-సుఖప్రాప్తిర్మర్త్యాత్, రజో రాజసకర్మమనుష్యతా, మిశ్రా, నారకత్వం స్థావరాద్యుపలక్షకం, తమోగతిర్నిమ్నగా అధమేత్యర్థః, తత్రాపి సాత్త్వికరాజసతామసీ సురనృనారకాః సుగతిష్వపి, యదా ఏకైకతరస్సాత్త్వికాదిస్స్వభావః, ఇతరాభ్యాం అవశిష్టాభ్యాం స్వభావాభ్యాం, ఉపహన్యతే అనువిధ్యతే అభిభూయత ఇత్యర్థః, తదా, ఏకైకం త్రిధా గతయో భిద్యన్తే, యథా రజః ప్రచురా ఏవ నరాః కేచిత్కేవలరజః ప్రచురాః, కేచిత్సత్త్వప్రచురాః, కేచిత్తమః ప్రచురాః, ఏవం సాత్త్వికతామసాఽపి ప్రత్యేకం త్రిభేదా ఇత్యర్థః, ఏతేన, యావత్యః కర్మగతయ ఇత్యస్యాప్యుత్తరముక్తం భవతి ॥౪౧॥ ఏవం బ్రహ్మోత్తర్యామిత్వేన స్రష్టృత్వమభిధాయ సాక్షాత్పాలయితృత్వమాహ॥ స ఇతి॥ జగద్ధాతా జగత్స్రష్టా, స ఏవ భగవాన్, తిర్యఙ్నరసురాదిభిః, తిర్యఞ్చో వరాహమీనకచ్ఛపహంసాదయః, నరాః రామకృష్ణాదయః, సురాః వామనయజ్ఞాదయః, ఏతైరవతారైః, ఇదం విశ్వం, స్థాపయన్ పాలయన్, ధర్మరూపధృక్ ధర్మశరీరకస్సన్, పుష్ణాతి సంవర్ధయతి ॥౪౨॥ రుద్రశరీరకత్వేన సంహర్తృత్వమాహ॥ తత ఇతి॥ కాలాగ్నిరుద్రాత్మా కాలాగ్నిరుద్రః ఆత్మా శరీరం యస్య సః, కాలాగ్నిరుద్రస్యాత్మభూత ఇతి వా, స భగవాన్, ఆత్మనః ఉపాదానభూతాత్, స్వసృ

సురగుహ్యకాన్ ॥ ౩౭ ॥ కిన్నరాప్సరసో యక్షాన్ సర్వాన్ కింపురుషానపి । మాతృరక్షఃపిశాచాంశ్చ ప్రేత
భూతవినాయకాన్ ॥౩౮॥ కూష్మాండోన్మాదవేతాలాన్ యాతుధానాన్ గ్రహానపి। ఖగాన్ మృగాన్ పశూన్ వృక్షాన్ గి
రీన్ నృప సరీసృపాన్ ॥ ౩౯ ॥ ద్వివిధాశ్చతుర్విధా యేఽన్యే జలస్థలనభౌకసః। కుశలాకుశలా మిశ్రాః కర్మ
ణాం గతయస్త్విమాః॥౪౦॥ సత్త్వం రజస్తమ ఇతి తిస్రస్సురనృనారకాః । తత్రాప్యేకైకశో రాజన్ భిద్యన్తే
గతయస్త్రిధా॥ యదైకైకతరోఽన్యాభ్యాం స్వభావ ఉపహన్యతే॥౪౧॥ స ఏవేదం జగద్ధాతా భగవాన్ ధర్మరూ
పధృక్। పుష్ణాతి స్థాపయన్విశ్వం తిర్యఙ్నరసురాదిభిః ॥౪౨॥ తతః కాలాగ్నిరుద్రాత్మా యత్సృష్టమిదమాత్మ
నః। సంనియచ్ఛతి తత్కాలే ఘనానీకమివానిలః ॥ ౪౩ ॥ ఇత్థంభావేన కథితో భగవాన్ భగవత్తమః। నేత్థంభావేన
హి పరం ద్రష్టుమర్హన్తి సూరయః॥౪౪॥ నాస్య కర్మణి జన్మాదౌ పరస్యానువిధీయతే। కర్తృత్వప్రతిషేధా

ష్టం, యత్, విశ్వం, తత్కాలే కల్పాన్తే, సంనియచ్ఛతి సంహరతి, అనిలో వాయుః, మేఘసమూహమివేతి దృష్టాన్తః ॥౪౩॥ జగద్వ్యాపారస్య జీవవద్భగవతః కర్తృత్వమాశఙ్క్య నేత్యాహ॥ ఇత్థం భావేనేతి॥ ఇత్థం భావేన ప్రకృతస్రష్టృత్వవిధానేన, యుక్తః, భగవత్తమః జ్ఞానాదిపూర్ణతమః, భగవాన్, కథితః సమ్ప్రతిపాదితః, సూరయః బ్రహ్మవిదః, ఇత్థంభావేన విరచితరూపేణ, పరం కేవలం, ద్రష్టుం, నార్హన్తి, కిన్తు, తద్విలక్షణత్వేన ద్రష్టుమర్హన్తి, భగవాన్ భగవత్తమ ఇతి చ విశేషణద్వయం జీవవైలక్షణ్యప్రతిపాదకం, జీవస్యాభగవత్త్వాత్ తద్వ్యాపారకర్తృత్వాయుక్తః, పరమాత్మనః కర్తృత్వకర్తృత్వాయుక్తమితి భావః ॥౪౪॥ నను ‘‘స ఏవ సృజ్యస్స చ సర్గకర్తా’’ ‘‘యో మామజమనాదిం చ’’ ‘‘తస్య కర్తారమపి మాం విద్ధ్యకర్తారమవ్యయమ్’’ ఇత్యాదినా, సృజ్యత్వమసృజ్యత్వం కర్తృత్వమకర్తృత్వం చావగమ్యతే, తత్కథం ఘటత ఇత్యాశఙ్క్య, విధినిషేధయోర్విషయవ్యవస్థాం దర్శయతి ॥ అస్య జగతః, కర్మణి సృష్ట్యాదౌ, పరస్య పరమాత్మనః, జన్మాదిర్నానువిధీయతే, పరమాత్మా న స్వరూపేణ సృజ్యం, అపితు, సృజ్యవస్త్వన్తరాత్మతయా తద్విశిష్టత్వాత్సృజ్య ఇత్యుచ్యతే, తస్మాదజత్వం స్వరూపేణ, సృజ్యత్వం తు సద్వారకమిత్యవిరోధ ఇత్యర్థః, కర్తృత్వాకర్తృత్వవిరోధం పరిహరతి॥ కర్తృత్వమితి॥ మాయయా ప్రకృత్యా, జీవేష్వారోపితం, ప్రాకృతకరణకళేబరసాపేక్షం జీవగతకర్తృత్వం, యత్, తదేవ, ప్రతిషేధార్థం ప్రతిషేధవిషయం, సఙ్కల్పమాత్రేణ కర్తృత్వం తు విధీయత ఇత్యవిరోధ ఇత్యర్థః, ‘‘కామాచ్చ నానుమానాపేక్షా’’, ‘‘ప్రకృత్యధీనకర్తృత్వాభావోఽభిసూత్రితః, ప్రతిషేధార్థమిత్యత్ర, అర్థశబ్దో విషయపరః, ‘‘అర్థస్స్యాద్విషయే మోక్షే’’, ఇతి ప్రసిద్ధేః, కర్మణి జన్మాదౌ, పరస్య నవిధీయతే, కర్తృత్వప్రతిషేధార్థమిత్యపి పాఠః, తత్రాయమర్థః, నను జీవవిలక్షణత్వేన పశ్యన్తీత్యుక్తం కథమేతదుపపద్యతే, జీవవదస్యాపి జన్మకర్మాదర్శనాదిత్యత ఆహ॥ నాస్యేతి॥ అస్య చిదచిదాత్మకప్రపఞ్చస్య, జన్మాదౌ, కర్మణి వ, యద్వా, జ

౪౫॥ శ్లో॥ పా ॥ కర్తృత్వప్రతిషేధార్థం.

న్మాదిగూహే కర్మణి సతి, అనుసృజ్య, ప్రపఞ్చే చ తాదిజన్మాదికమిత్యర్థః, పరస్య పరమాత్మనో న విధీయతే, ప్రపఞ్చవత్ తత్కర్మా య తజ్జన్మాదికం పరమాత్మనో, న విధీయతే న ప్రతిపాద్యతే "అజాయమానో బహుధా విజాయత" ఇత్యాదివేదాన్తవాక్యైరితి శేషః, పరమాత్మనో జన్మాదికమకర్మాయత్తమితి కుతోఽవగమ్యతే ఇత్యత్రాహ, కర్తృత్వేత్యాది "హి యస్మాత్, తజ్జన్మకర్మాదికం- మాయయా స్వకీయసంకల్పరూపజ్ఞానేన "మాయా వయునం జ్ఞాన" మితి జ్ఞానపర్యాయోఽత్ర మాయాశబ్దః "మాయయా సతతం వేత్తి ప్రాణినాం చ శుభాశుభ" మితి ప్రయోగాచ్చ, కర్తృత్వప్రతిషేధార్థం కర్మాయత్తకర్తృత్వస్య ప్రతిషేధార్థం, ప్రతిషేధాయారోపితం- స్వస్మిన్నితి శేషః - మదీయజన్మకర్మాదికం జీవవన్న కర్మాయత్తమితి ప్రదర్శనాయ స్వేచ్ఛయైవ స్వస్మిన్ దైవమానుషజన్మకర్మాదికమారోపితం పరిగృహీతమిత్యర్థః॥ తదాహ గీయతే॥ అజోఽపి సన్నవ్యయాత్మా భూతానామీశ్వరోఽపి సన్॥ ప్రకృతిం స్వామధిష్ఠాయ సంభవామ్యాత్మమాయయేతి ॥ ౪౫ ॥ పురుషోఽణ్డం వినిర్భిద్య "ఇత్యాదినోక్తమర్థముపసంహరతి॥ అయంత్వితి॥ బ్రహ్మణః, అయం కల్పః మహాకల్పః- సవికల్పః అవాన్తరకార్యవిభాగవాన్- ఉదాహృతః నిర్దిష్టః, త్వయోదాహృతేః, అస్మిన్ కల్ప ఇవ కల్పాన్తరేపి సృష్టిరిత్యాహ॥ విధిరితి॥ యత్ర మహాకల్పే, ప్రాకృతాః మహదాదిపృథివ్యన్తాస్సర్గాః, వైకృతాః పృథివ్యాదివికారారబ్ధాస్సర్గా- ఇత్యయం, విధిః ప్రకారః, అన్యేష్వపి మహాకల్పేష్వపి - సాధారణః సమానః॥ ఏతేన "పురుషావయవైర్లోకాస్సపాలాః పూర్వకల్పితా" ఇత్యాదినోద్భావితః "ధాతా యథాపూర్వ" మిత్యాదిశ్రుతివిరోధః పరిహృతః - పురుషావయవానాం లోకానాం, ఉపాసనార్థమిదం తాదాత్మ్యోపదేశః ప్రతికల్పం సృష్టేరైకరూప్యావిరోధాభావాత్ ॥౪౬॥ వక్ష్యమాణం వస్తు ప్రతిజానీతే॥ పరిమాణమితి॥ కాలస్య పరిమాణం సూక్ష్మం స్థూలం చ పరిమాణం, కల్పస్య లక్షణం మియానేవంరూప ఇత్యేవంరూపం లక్షణం- విగ్రహం, అవాన్త

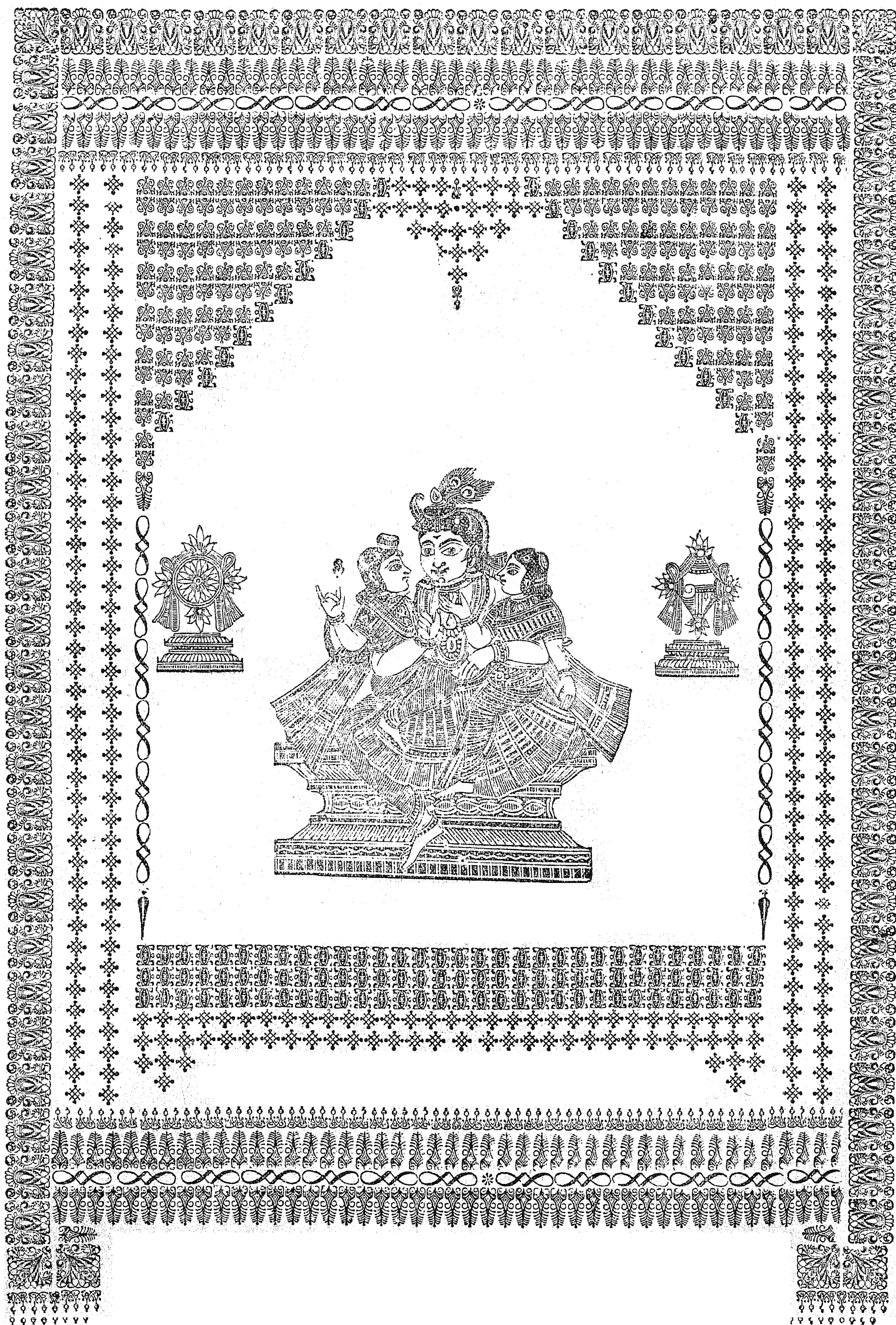
ర్థం మాయయారోపితం హి యత్॥౪౫॥ అయం తు బ్రహ్మణః కల్పస్సవికల్ప ఉదాహృతః। విధిస్సాధారణో య
త్ర సర్గాః ప్రాకృతవైకృతాః॥౪౬॥ పరిమాణం చ కాలస్య కల్పలక్షణవిగ్రహమ్। యథా పురస్తాద్వ్యాఖ్యాస్యే
పాద్మం కల్పమథో శృణు॥౪౭॥ శౌనక ఉవాచ॥ యదాహ నో భవాన్ సూత క్షత్తా భాగవతోత్తమః। చచార తీ
ర్థాని భువస్త్యక్త్వా బన్ధూన్ సుదుస్త్యజాన్ ॥౪౮॥ కుత్ర కౌషారవేస్తస్య సంవాదోఽధ్యాత్మసంశ్రితః। య
ద్వా స భగవాంస్తస్మై పృష్టస్తత్త్వమువాచ హ॥౪౯॥ బ్రూహి నస్తదిదం సౌమ్య విదురస్య విచేష్టితమ్। బన్ధు
త్యాగనిమిత్తం చ యథైవాగతవాన్ పునః॥౫౦॥ సూత ఉవాచ॥ రాజ్ఞా పరీక్షితా పృష్టో యదవోచన్మహామునిః।
తద్వోఽభిధాస్యే శృణుత రాజ్ఞః ప్రశ్నానుసారతః॥౫౧॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, వైయాసిక్యాం
సంహితాయాం, ద్వితీయస్కన్ధే, దశమోఽధ్యాయః

రకల్పం మన్వన్తరాదిరూపం చ, యథావత్ పురస్తాత్ తృతీయస్కన్ధే వ్యాఖ్యాస్యే, తత్రైవ పాద్మం కల్పమపి- కార్త్స్న్యేన వ్యాఖ్యాయమానం- శృణ్విత్యర్థః ॥౪౭॥ ఏవం స్థితే శౌనకః "ఇత్యభివ్యాహృతం రాజా నిశమ్య భరతర్షభ" ఇత్యాదినా స్వకృతస్య రాజకృతప్రశ్నస్య "వైయాసకేరితి వచస్తత్త్వనిశ్చయమాత్మన" ఇత్యాదినా సూతేనోక్తం- శుకోక్తముత్తరం శ్రుత్వా, పునరపి రాజకృతప్రశ్నానామేవ శుకోక్తాన్యుత్తరాణి, విదురమైత్రేయసంవాదరూపేణ శ్రోతుకామః పృచ్ఛతి॥ యదాహేతి॥ హే సూత భాగవతశ్రేష్ఠః- భగవాన్॥ "ఉత్పత్తిం ప్రళయం చైవ భూతానామాగతిం గతిమ్" ఇత్యుక్తగుణసంపన్న- యోఽసౌ- క్షత్తా విదురః, సుదుస్త్యజాన్ త్యక్తుమశక్యాన్ - బన్ధూన్ - త్యక్త్వా భువః పృథివ్యాః, స్వంబన్ధీని, తీర్థాని చచార ॥౪౮॥ తస్య విదురస్య కౌషారవేర్మైత్రేయస్య చ, కుత్ర దేశే అధ్యాత్మసన్మతః సంవాదః అభూత్- పృష్టః విదురేణ పృష్టః- స భగవాన్ మైత్రేయః తస్మై విదురాయ- యద్వా యదేవ తత్త్వమువాచ ॥౪౯॥ తదిదం తత్త్వం, సౌమ్య హే సూత విదురస్య విచేష్టితం బన్ధుత్యాగనిమిత్తం చ యథా, తదపి - పునః- యథా యేన ప్రకారేణ ఆగతవాన్, తం ప్రకారం చ, నః అస్మభ్యం బ్రూహీత్యర్థః ॥౫౦॥ సూతస్తు భవత్పృష్టమేవ రాజ్ఞా శుకం ప్రతిపృష్టం, మత్తస్సుకోక్తమేవ భవదీయప్రశ్నస్యాప్యుత్తరమిత్యాహ॥ రాజ్ఞేతి॥ పరీక్షితా రాజ్ఞా- ఆసమన్తాత్ - పృష్టో మహామునిః శుకః- యన్మైత్రేయోక్తమవోచత్- తదేవ రాజప్రశ్నానుసారతః రాజప్రశ్నక్రమేణ- వః యుష్మభ్యం- అభిధాస్యే, శృణుత ॥౫౧॥

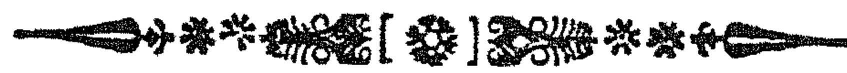
ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయః పారావారసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోస్సుతేన తచ్చరణకమలపరిచర్యాప్రసన్న
తత్ప్రాప్తసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవేణ విదుషా విలిఖితాయాం - శ్రీమ
ద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం, శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం, ద్వితీయస్కన్ధే, దశమోఽధ్యాయః

హరిః ఓమ్ తత్సత్ ॥ శ్రీకృష్ణార్పణమస్తు

శ్రీహయగ్రీవాయనమః.

శ్రీవీరరాఘవీయవ్యాఖ్యాసహితశ్రీమద్భాగవతమ్

తృతీయస్కన్ధవ్యాఖ్యానప్రారమ్భః.

అథభగవాన్బాదరాయణిః పూర్వస్కన్ధాన్తే "యథాపరస్తాద్వ్యాఖ్యాస్యే పాద్మం కల్పమథో శృణు" ఇతి ప్రతిజ్ఞాతమర్థం ప్రతిపిపాదయిషుః స్వప్రతిపిపాదయిషితస్య ప్రామాణికత్వద్రఢిమ్నే విదురమైత్రేయసంవాదం ప్రస్తోష్యన్ భవతా హమివ మైత్రేయోఽపి విదురేణ పృష్ట ఇత్యాహ శ్లోకద్వయేన॥ ఏవమేతదితి॥ వః పాణ్డవానాం - మన్త్రకృత్ దౌత్యకర్తా - అఖిలేశ్వరః యదు, వంశభూతో భగవాన్ విదురః ॥ ఆత్మసాత్కృతం స్వకీయత్వబుద్ధ్యా పరిగృహీతం, పౌరవేన్ద్రగృహం పౌరవేన్ద్రో ధృతరాష్ట్రః - తస్య గృహం, హిత్వా త్యక్త్వా - యద్వా యదా వా - ప్రవివేశ - వనమితి శేషః తదా బుద్ధిమత్ సంపన్నం - స్వగృహం - త్యక్త్వా వనం ప్రవిష్టేన - క్షత్త్రా విదురేణ - భగవాన్మైత్రేయో మిత్రాసుతః - కౌషారవిః - ఏతద్భవతా పృష్టం ప్రతి - ఏవంభవదీయప్రశ్నానుసారేణ - పురా పృష్టః - త్యక్త్వా స్వగృహమితి, పౌరవేన్ద్రస్య గృహం హిత్వేతి చ - కాయికో మానసికశ్చ త్యాగో వివక్షితః అతో న పౌనరుక్త్యం - గృహస్య ఋద్ధిమత్త్వహేతుతయా - భగవానఖిలేశ్వర ఇతి శ్రీకృష్ణస్య పౌరవేన్ద్ర

శ్రీశుక ఉవాచ॥ ఏవమేతత్పురా పృష్టో మైత్రేయో భగవాన్ కిల। క్షత్త్రా వనం ప్రవిష్టేన త్యక్త్వా స్వగృహమృద్ధిమత్ ॥ యద్వా అయం మన్త్రకృద్వో భగవానఖిలేశ్వరః । పౌరవేన్ద్రగృహం హిత్వా ప్రవివేశాత్మసాత్కృతమ్॥౨॥ రాజోవాచ ॥ కుత్ర క్షత్తుర్భగవతా మైత్రేయేణాస సఙ్గమః। కదా వా సహసంవాద ఏతద్వర్ణయ నః ప్రభో॥ ౩ ॥ న హ్యల్పార్థోదయస్తస్య విదురస్యామలాత్మనః। తస్మిన్వరీయసి ప్రశ్నః సాధువాదోపబృంహితః॥౪॥ శ్రీసూత ఉవాచ॥ స ఏవమృషివర్యోఽయం పృష్టో రాజ్ఞా పరీక్షితా। ప్రత్యాహ తం సుబహువిత్ప్రీతాత్మా శ్రూయతామితి ॥౫॥ యదా తు రాజా స్వసుతానసాధూన్పుష్ణన్నధర్మేణ వినష్టదృష్టిః । భ్రాతుర్యవిష్ఠస్య సుతాన్విబన్ధూన్ప్రవేశ్య లాక్షాభవనే దదాహ॥౬॥ యదా సభాయాం కురుదేవదేవ్యాః కేశాభిమర్శం సుతకర్మ గర్హ్యమ్।

గృహప్రవేశకథనమసంగతం - తద్గృహస్య భగవన్నిగ్రహవిషయతయాపి నక్ష్యమాణత్వేన భగవత్ప్రవేశేన బుద్ధిమత్త్వవర్ణనాసాఙ్గత్యాత్॥ హిత్వేతి పదాస్వారస్యాచ్చ ॥౧॥౨॥ అథ లబ్ధప్రశ్నావసరో రాజా పృచ్ఛతి ద్వయేన॥ కుత్రేతి॥ కుత్ర ప్రదేశే - మైత్రేయేణ సహ - భగవతః క్షత్తుర్విదురస్య - సఙ్గమః సఙ్గతిః - ఆస, బభూవ - కదా కస్మిన్కాలే వా - తేన సహ సంవాదో ఽభూత్ - ఏతత్ - హే ప్రభో శుక, నః అస్మభ్యం - వర్ణయ ॥౩॥ స్వస్య శుశ్రూషామావిష్కరోతి॥ నహీతి॥ మహాత్మనః భగవత్ప్రవణచిత్తస్య విదురస్య సమ్బన్ధీ వరీయసి పరావరతత్త్వజ్ఞత్వాదిగుణైరుత్కృష్టే - తస్మిన్మైత్రేయే - ప్రశ్నః అల్పార్థోదయః అల్పార్థస్యోదయో యస్మాత్సః అల్పప్రయోజనోదయః - న హి భవతి - కథంభూతః ప్రశ్నః - సాధువాదోపబృంహితః సాధూనాం సతాం వాదేన చరిత్రరూపేణ వాదేన ఉపబృంహితః విస్తృతః - అతస్తదవశ్యం మయా శ్రోతవ్యమితి భావః ॥౪॥ ఏవమాపృష్టో రాజ్ఞా మునిరాహేత్యాహ సూతః॥ సూత ఇతి॥ రాజ్ఞా పరీక్షితా - ఏవమాపృష్టస్సాకల్యేన పృష్టః, సుబహువిత్ - సుష్ఠు బహువేత్తీతి సుబహువిత్ - సః మునిః - సమీచీనప్రశ్నేన సన్తుష్టచిత్తః - శ్రూయతామిత్యామన్త్ర్య - తం రాజానం ప్రత్యాహ ॥౫॥ ఏవమాపృష్టో రాజ్ఞా మునిస్తమేవ సంవాదం ప్రతుష్టావ ష్టావద్విదురస్య పౌరవేన్ద్రగృహత్యాగనిమిత్తాన్యాహ ॥ యదాత్వితి॥ యదా రాజా ధృతరాష్ట్రః యవిష్ఠస్య కనీయసో భ్రాతుః - పాణ్డోః, సుతాన్ - విబన్ధూన్ పితృహీనాన్ - యుధిష్ఠిరాదీన్ - లాక్షాభవనే జతుగృహే - ప్రవేశ్య ప్రవిష్టాన్కృత్వా - దదాహ దగ్ధవాన్ - తదా - స విదురః ఆయాత్ గత - ఇత్యేకాదశే క్రియాసమ్బన్ధః - ఏవముత్తరత్రాపి - కథంభూతో రాజా - వినష్టదృష్టిః వినష్టా దృష్టిః - ధర్మవిషయకం జ్ఞానం చక్షుశ్చ యస్య సః - అత ఏవ అధర్మేణ - సాధూన్ ఖలాన్ - స్వసుతాన్, పుష్ణన్ - ఏవంభూతో దదాహేత్యన్వయః ॥౬॥ యదా చ - నృపః ధృతరాష్ట్రః సభాయాం - కురుదేవస్య యుధిష్ఠిరస్య - దేవ్యాః ద్రౌపద్యాః - కేశాభిమర్శరూపం - గర్హ్యం నిన్దితం - సుతకర్మ

స్వపుత్రకర్తృకం కర్మ-నవారయామాస-స, తదా౽యాదిత్యన్వయః- కథంభూతాయాః కురుదేవదేవ్యాః-ఆత్మనః స్నుషాయాః-స్వాస్రైః స్వైరశ్రుభిః-కుచకుఙ్కుమాని స్వకుచగతకుఙ్కుమాని-హరన్త్యాః అపహరన్త్యాః ॥౭॥ ద్యూత ఇతి॥ తమోజుషాణః తమఃప్రధానో-రాజా-యద్యదా-సమయేన ప్రతిజ్ఞాతావసరేణ-దాయం రిక్థం-యాచతో౽జాతశత్రోః-నాదాస్యదదాత్-తదా౽యాదిత్యన్వయః-కథంభూతస్యాజాతశత్రోః-వనాగతస్య వనాత్ప్రత్యాగతస్య - సత్యావలమ్బస్య సత్యం ధర్మ ఏవ అవలమ్బ ఆశ్రయో యస్య-సాధోః సాధులక్షణలక్షితస్య-ద్యూతే-జ్ఞాతిభిరధర్మేణ జితస్య పరాజితస్య ॥౮॥ యదేతి॥ పార్థేన యుధిష్ఠిరేణ ప్రహితః ప్రేషితః జగతాం గురుః ధర్మోపదేష్టా-భగవాన్ శ్రీకృష్ణః - సభాయాం-యాని-పుంసాం భీష్మాదీనాం-అమృతాయనాని అమృతస్రావీణి, వచాంసి జగాద-తాని వచాంసి-యదా చ-రాజా ధృతరాష్ట్రః నోరు మేనే న బహు మేనే-తదా౽యాత్-కథం-భూతో రాజా, క్షతపుణ్యలేశః క్షతో వినష్టః పుణ్యస్య లేశో యస్య సః ॥౯॥ యదేతి॥ యదా-పూర్వజేన ధృతరాష్ట్రేణ-మన్త్రాయ-ఉపహూతః ఉపసమీపే హూతః ఆహూతః-భవనే గృహే-ప్రవిష్టః-పశ్చాన్మన్త్రం ఆలోచనం ప్రతి-పృష్టః-మన్త్రదృశాం మన్త్రవిదాం మధ్యే-వరీయాన్ శ్రేష్ఠః-విదురః-అథ ప్రశ్నానన్తరం-ఉవాచ-మన్త్రవిద్వరీయస్త్వమేవాహ॥ యదితి॥ యద్యత్ వైదురికం విదురోక్తమేవ మన్త్రం-మన్త్రిణః ఇతరే సచివా మన్త్రిణః-వదన్తి ॥౧౦॥ పృష్టః కిమాహేత్యత ఆహ ॥ అజాతశత్రోరితి ॥ దుర్విషహం సోఢుమశక్యం-తవ ఆగః అపరాధం-తితిక్షతః మృష్యతః-అజాతశత్రోః- దాయం ప్రతియచ్ఛ అసమర్థైః పరం తితిక్షైవ భవితవ్యమిత్యత ఆహ ॥ సహానుజః అర్జునాదిభిస్సహితః-వృకోదరో భీమః-స ఏవాహిః సర్పః-రుషా శ్వసన్ - యత్ర అజాతశత్రుసన్నిధౌ-వర్తతే-యత్ యస్మాత్ వృకోదరా-

నవారయామాస నృపస్స్నుషాయాస్స్వాస్రైర్హరన్త్యాః కుచకుఙ్కుమాని ॥౭॥ ద్యూతేత్వధర్మేణ చ తస్య సాధోస్సత్యావలమ్బస్య వనాగతస్య । నయాచితో౽దాత్సమయేన దాయం తమోజుషాణో యదజాతశత్రోః ॥౮॥ యదా చ పార్థప్రహితస్సభాయాం జగద్గురుర్యాని జగాద కృష్ణః । న తాని పుంసామమృతాయనాని రాజోరు మేనే క్షతపుణ్యలేశః ॥౯॥ యదోపహూతో భవనం ప్రవిష్టో మన్త్రాయ పృష్టః కిల పూర్వజేన । అథాహ తన్మన్త్రదృశాం వరీయాన్యన్మన్త్రిణో వైదురికం వదన్తి ॥౧౦॥ శ్రీవిదుర ఉవాచ॥ అజాతశత్రోః ప్రతియచ్ఛ దాయం తితిక్షతో దుర్విషహం తవాగః । సహానుజో యత్ర వృకోదరాహిశ్శ్వసన్రుషా యత్త్వమలం బిభేషి ॥౧౧॥ పార్థాంస్తు దేవో భగవాన్ముకున్దో గృహీతవాన్సక్షితిదేవదేవః । ఆస్తే స్వపుర్యాం యదుదేవదేవో వినిర్జితాశేషనృదేవదేవః ॥౧౨॥ స ఏష దోషః పురుషద్విడాస్తే గృహాన్ప్రవిష్టో యమపత్యబుద్ధ్యా । పుష్ణాసి కృష్ణాద్విముఖో గతశ్రీస్త్యజాశ్వశైవం కులకౌశలాయ ॥౧౩॥ ఇత్యూచివాంస్తత్ర సుయోధనేన ప్రవృద్ధకోపస్ఫు

త్త్వ-మలం నితరాం-బిభేషి ॥యం త్వమిత్యపి పాఠః॥ తదా, యం ప్రతి, బిభేషీత్యర్థః ॥౧౧॥ భగవత్సహాయానాం పార్థానాం బలీయస్త్వం కిమువక్తవ్యమిత్యాహ॥ పార్థానితి॥ దేవః భగవాన్ సమగ్రజ్ఞానశక్త్యాదిసమ్పన్నః-ముకున్దః శ్రీకృష్ణః పాణ్డవాన్-గృహీతవాన్ ॥మమ ప్రాణా హి పాణ్డవా॥ ఇత్యభిమానవిశేషేణ పరిగృహీతవాన్-గృహ్ణాతు భగవాంస్తతో౽పి కిమిత్యత ఆహ-స భగవాన్ క్షితిదేవదేవః-క్షితిదేవాః బ్రాహ్మణాః తేషాం దేవః బ్రహ్మణ్య ఇత్యర్థః యత్ర భగవాన్ బ్రహ్మణ్యో వర్తతే ॥తత్ర శ్రీర్విజయో భూతి॥ రితి న్యాయేన-తత్రైవ విజయ ఇత్యర్థః దూరస్థేన భగవతా కిం భవితవ్యమితి మా వోచ ఇత్యాహ॥ స్వపుర్యామేవాస్తే-ఆస్తాం స్వపుర్యాం తథాప్యేకేన కిం భవితవ్యమిత్యత్రాహ-యదుదేవదేవః, యదూనాం దేవాః యదుశ్రేష్ఠాః సాత్యకిప్రద్యుమ్నానిరుద్ధాదయః-తేషాం దేవః ప్రభుః-యాదవాస్తత్సన్నిధావేవాసత ఇత్యర్థః - యదవతుల్యా యోద్ధారో మత్సన్నిధావపి సన్తీత్యత ఆహ - వినిర్జితాశేషనృదేవదేవః నృదేవాః రాజానః-వినిర్జితా అశేషా నృదేవా యేనాస్తే-తేషామపి దేవ ఇత్యర్థః-సముస్తదిగ్విజేతౄణాం రాజ్ఞామపి ప్రభుః ॥౧౨॥ ఏవం భగవత్సహాయానాం పార్థానామజేయత్వమభిధాయ స్వకులవినాశకో భగవద్ద్వేషీ త్వత్పుత్రో దుర్యోధనో నిరాకర్తవ్య ఇత్యాహ ॥ స ఇతి॥ యం దుర్యోధనమపత్యబుద్ధ్యా-త్వం పుష్ణాసి-స ఏష దుర్యోధనః-దోషః దోషప్రచురః-త్వదీయపాపరాశిరేవాపత్యరూపేణ మూర్తస్సన్ గృహాన్ప్రవిష్టః కుతః యుతః-పురుషద్విట్ భగవద్ద్వేషీ-ఆస్తే-కథంభూతః కృష్ణాద్విముఖః అత ఏవ గతశ్రీః అతః-అశ్వ సేనం దుర్యోధనం-కులకౌశలాయ ॥త్యజేదేకం కులస్యార్థే॥ ఇతి న్యాయేన-స్వకులాభివృద్ధ్యర్థమేత్యజ జహీహి ॥ఆశ్వశైవం॥ ఆశ్వసేవ్య॥ మిత్యపి పాఠః-ఆద్యే ఏనం దుర్యోధనమాశు త్యజేత్యర్థః - ద్వితీయే అసేవ్యం మూర్ఖం-త-మాశు త్యజేత్యర్థః ॥౧౩॥

౧౧॥ శ్లో॥ పా ॥ యం త్వమలం బిభేషి॥ ౧౩॥ శ్లో॥ పా ॥ త్యజాశ్వశైవం॥ పా॥ త్యజాశ్వసేవ్యం.

ఇతిత్థం-ఊచివాన్-విదురఇతిశేషః- అథైతస్యగృహత్యాగంవక్ష్యన్నేతస్మిన్ సాక్షాత్పరకృతాభిభవమాహ॥ తత్రవిదురే
నైవముచ్యమానే ప్రవృద్ధకోపస్ఫురితాధరేణ ప్రవృద్ధః-యఃకోపః-తేన-స్ఫురితఃచఞ్చలఃఅధరోయస్య, తేన-సకర్ణానుజ
సౌబలేన, కర్ణదుశ్శాసనశకునిసహితేన, సుయోధనేన-సద్భిఃస్పృహణీయంశీలంయస్యసః క్షత్తా, అసత్కృతఃతిరస్కృ
తః ॥౧౪॥ తిరస్కారప్రకారమేవాహ ॥కఇతి॥ దాస్యాస్సుతం-జిహ్మంకుటిలాత్మాన-మేనం-అత్రకస్తైః, కఉపజుహావ
ఆహూతవాన్-జిహ్మత్వంస్ఫుటయతి-యద్బలినామేషామస్మాకంబలినా- యస్యమమబలినాఅన్నేనైవ-పుష్టఃసంవర్ధితః,త
స్మిన్మయి-ప్రతీపఃప్రతికూలః,పరకృత్యేపరేషాంశత్రూణాంకృత్యేకార్యే, ప్రదమాన్తత్వేవ్యధికరణబహువ్రీహిః-శత్రు
కార్యపరః- ఆస్తేవర్తతే-అతఃశ్మశానఃశూద్రః ‘‘పద్యుహవాఏతచ్ఛ్మశానంయచ్ఛూద్ర,, ఇతిశ్రుతేః-పురాన్నిరాస్యతాం
నిర్యాప్యతామ్ ॥౧౫॥ సవిదురః-అత్యుల్బణైఃకర్ణైః- శ్రోత్రయోఃపురఃకర్ణయోఃబాణవదాపతద్భిః-వాక్యైః- స్త్రీణైర్మ
ర్మసుతాడితోవ్యధితోఽపి-గతవ్యధః ‘‘యంహినవ్యధయన్త్యేతేపురుషంపురుషర్షభ,, త్యుక్తరీత్యా - గతవ్యధః- అతఏవ-
స్మయన్ ఈషద్ధసన్ ‘‘స్వీయమితిపాఠే,, ధనుర్విశేషణం-ధనుశ్శరాసనం-ద్వారినిధాయ-తీర్థాన్యటిష్యతోమమకింధనుషేతి
బుద్ధ్యా - నిధాయ - మాయాంసర్వజనసమ్మోహినీం భగవన్మాయాం - ఉరుమానయానః అహోమాయా యామాహా
త్మ్యమితిబహుమన్యమానః - అయాన్నిర్గతః-గృహాదితిశేషః ॥౧౬॥ ఏవంగృహత్యాగహేతూన్ - తత్త్యాగంచాభి
ధాయతస్యతీర్థాటనప్రకారమాహాష్టభిః ॥ సఇతి॥ కౌరవపుణ్యలబ్ధః కౌరవాణాంపుణ్యేనలబ్ధః-సఃవిదురః-గజాహ్వయాత్
పట్టణాన్నిర్గతః-కౌరవపుణ్యలబ్ధ ఇత్యనేన-తేషాంభాగ్యమేవతేనరూపేణనిర్గతమితిసూచితం-తీర్థంపాదేయస్యతస్యహ

రితాధరేణ। అసత్కృతస్సత్స్పృహణీయశీలఃక్షత్తాసకర్ణానుజసౌబలేన॥౧౪॥కఏనమత్రోపజుహావజిహ్మం
దాస్యాస్సుతంయద్బలినైవపుష్టః। తస్మిన్ప్రతీపఃపరకృత్యఆస్తేనిరాస్యతామాశుతతశ్శ్వశానః॥౧౫॥సఇత్థ
మత్యుల్బణకర్ణబాణైర్భ్రాతుఃపురోమర్మసుతాడితోఽపి। స్వయంధనుర్ద్వారినిధాయమాయాంగతవ్యథోఽ
యాదురుమానయానః॥౧౬॥సనిర్గతఃకౌరవపుణ్యలబ్ధోగజాహ్వయాత్తీర్థపదఃపదాని। అన్వక్రమత్పుణ్య
చికీర్షయోర్వ్యామధిష్ఠితోయానిసహస్రమూర్తిః॥౧౭॥ పురేషుపుణ్యోపవనాద్రికుఞ్జేష్వపఙ్కతోయేషుసరి
త్సరస్సు। అనన్తలిఙ్గైస్సమలంకృతేషుచచారతీర్థాయతనేష్వనన్యః ॥౧౮॥ గాంపర్యటన్మేధ్యవివిక్తవృత్తిస్స
దాప్లుతోఽధశ్శయనోఽవధూతః।అలక్షితస్స్వైరవధూతవేషోవ్రతానిచేరేహరితోషణాని ॥౧౯॥ఇత్థంవ్రజ
న్భారతమేవవర్షం కాలేనయావద్గతవాన్ప్రభాసమ్ । తావచ్ఛశాసక్షితిమేకచక్రామేకాతపత్రామజితేన
పార్థః॥౨౦॥తత్రాథశుశ్రావసుహృద్వినష్టింవనంయథావేణుజవహ్నిసంశ్రయమ్।సంస్పర్ధయాదగ్ధమథా

రేః-పదానిస్థానాని పుణ్యంకర్తుమిచ్ఛయా-అన్వక్రమత్-అనుచచార-కానిపదాని- ఉర్వ్యాంభూమ్యాం - యానిపదాని-
సహస్రమూర్తిఃసహస్రాణిబహూనిమూర్తయఃరఙ్గేశవేఙ్కటేశహస్తిశాద్యర్చారూపాణి - యస్యతథాభూతో భగ
వా - నధిష్ఠితఃఅధిష్ఠాయస్థితః ॥౧౭॥ పురేష్వితి॥ పురేషు,పుణ్యానిచఉపవనానిచఅద్రయశ్చకుఞ్జానిచయేషుతేషు- అ
పఙ్కానినిర్మలానితోయానియేషుతేషు,సరిత్సరస్సుసరితశ్చసరాంసిచ- తేషు-అనన్తస్యభగవతఃలిఙ్గైఃమూర్తిభి-స్సమ్యగ
లంకృతేషు-తీర్థాయతనేషుతీర్థస్థానేషు అనన్యఃఅవ్యభిచరితభగవద్భక్తియోగనిష్ఠఃచచారపర్యాటత్ ॥౧౮॥ గామితి॥
గాంభూమిం-పర్యటన్-మేధ్యైర్విపి క్తైః-జాత్యాశ్రయనిమిత్తాదుష్టైరన్నాదిభిః - వృత్తిరాజీవనంయస్యసః-సదా-ఆప్లుతః
స్నాతః,అధశ్శయనంయస్యసః-అవధూతఃఅభ్యఙ్గోద్వర్తనాదిదేహసంస్కారరహితః-స్వైఃస్వదేహసమ్బన్ధిభి-రలక్షితః
అస్పృష్టః అవధూతానాంవేషోవల్కలాజినధారణాదియాపోయస్యసః -హరితోషణానిహరిస్తోష్యతేఏభిరితిహరితోషణాని-
వ్రతాని-చేరేఆచరత్ ॥ ౧౯ ॥ ఇత్థమితి ॥ భారతవర్షమేవ-ఇత్థంవ్రజన్పర్యటన్ - కాలేనయావత్-యావతాకా
లేన-ప్రభాసంప్రభాసతీర్థంప్రతి-గతవాన్విదురః-తావన్తంకాలం-పార్థోయుధిష్ఠిరః-అజితేనఅర్జునేనసాకం-శ్రీకృష్ణేన
సేతునావా-ఏకాతపత్రాంఏకమాతపత్రంశ్వేతాతపత్రంయస్యాంతాం-ఏకచక్రాంఏకస్యైవచక్రంసైన్యంయస్యాం
తాం-క్షితిం-శశాసఅనుశిష్టవాన్ ॥ ౨౦ ॥ తత్రేతి ॥ అథప్రభాసతీర్థంప్రతిగమనానన్తరం - తత్రప్రభాసతీర్థసమీ
పే-సంస్పర్ధయాపరస్పరసఙ్ఘర్షేణ-సుహృదాంకౌరవాదీనాం-వినష్టింశుశ్రావఅశృణోత్-పరస్పరసంస్పర్ధయాపినాశే
దృష్టాన్తః - వేణుభ్యోజాతోయోవహ్నిః - స్తస్యసంశ్రయమాశ్రయం-వనంయథాదగ్ధం-తద్వత్ - అథసుహృద్వినష్టిశ్శేవ

౧౬॥శ్లో॥ పా॥ స్వీయంధనుర్ద్వారి

ణానన్తరం - అనుశోచన్ - ప్రత్యక్ పశ్చిమాభిముఖం-సరస్వతీంనదీంప్రతి-తూష్ణీ-మియాయగతవాన్ *॥౨౧॥ *తస్యామితి॥ తస్యాంసరస్వత్యాంత్రితస్యత్రితేనసేవితం-తీర్థమిత్యర్థః - త్రితాదీనామేకాదశతీర్థాని-తత్తన్నామ్నాప్రసిద్ధాని ఆసిషేవేఆసేవితవాన్ *॥౨౨॥ *అన్యానీతి॥ద్విజదేవాఋషయః-తైః-దేవైశ్చ-కృతానివినిర్మితాని-విష్ణోర్నానాయతనాని బహువిధానిస్థానానియద్దర్శనాద్యేషామాయతనానాందర్శనాత్ - కృష్ణమనుస్మరన్తి - కృష్ణస్మారకాణీత్యర్థః-ప్రత్యఙ్గాన్యాయుధాని-తేషాంముఖ్యంచక్రం-తేనాఙ్కితాని - మూర్ధన్యహేమకుమ్భేషుచిహ్నితాని-మన్దిరాణియేషు-తాన్యన్యాన్యప్యాసిషేవఇతిపూర్వేణాన్వయః *॥౨౩॥ *తతఇతి॥తతఃసరస్వత్యాః,ఋద్ధంసమృద్ధం,సురాష్ట్రదేశం సౌవీరాదీంశ్చ దేశా-నతివ్రజ్య అతిక్రమ్య-యావదుద్ధవఃప్రాప్త-స్తావ-త్స్వయమపి-కాలేన,యమునా,ముపేత్య, తత్రయమునాతీరే,భాగవతముద్ధవందదర్శ *॥౨౪॥ * సఇతి॥సఃవిదురః,వాసుదేవానుచరంవాసుదేవమనుచరన్తం,,యేనయేనధాతాగచ్ఛతితేనతేనసహగచ్ఛతీ,,త్యుక్తముక్తవత్ప్రబుద్ధభగవదాయత్తసత్తాస్థితిప్రవృత్తిమన్తం,ప్రశాన్తంశమదమాదిసంపన్నం-బృహస్పతేస్సకాశా,త్ప్రాప్తనయంప్రాప్తోనయోనీతిశాస్త్రంయేన,తం, ప్రతీతంప్రఖ్యాతం,ఉద్ధవం, ప్రణయేనగాఢంయథాతథాఆలిఙ్గ్య,స్వానాంస్వసమ్బన్ధినాం,భగవత్ప్రజానాంపుత్రపౌత్రాదీనా, మన్యేషాంతత్పోష్యాణాంచ,భద్రంకుశలంఅపృచ్ఛత్ *॥౨౫॥ *ప్రథమంతావద్రామకృష్ణయోఃకుశలంపృచ్ఛతి॥కచ్చిదితి॥ కచ్చిదితికుశలప్రశ్నద్యోతక

నుశోచన్సరస్వతీంప్రత్యగియాయతూష్ణీమ్॥౨౧॥ తస్యాంత్రితస్యోశనసోమనోశ్చ పృథోరథాగ్నేరసితస్య వాయోః।తీర్థంసుదాసస్యగవాంగుహస్యయచ్ఛ్రాద్ధదేవస్యసఆసిషేవే॥౨౨॥అన్యానిచైవంద్విజదేవదేవైః కృతానినానాయతనానివిష్ణోః।ప్రత్యఙ్గముఖ్యాఙ్కితమన్దిరాణియద్దర్శనాత్కృష్ణమనుస్మరన్తి॥౨౩॥ తతస్త్వతివ్రజ్యసురాష్ట్రమృద్ధంసౌవీరమత్స్యాన్కురుజాఙ్గలాంశ్చ। కాలేనయావద్యమునాముపేత్యతత్రోద్ధవంభాగవతందదర్శ॥౨౪॥సవాసుదేవానుచరంప్రశాన్తంబృహస్పతేఃప్రాక్తనయంప్రతీతమ్। ఆలిఙ్గ్యగాఢంప్రణయేనభద్రంస్వానామపృచ్ఛద్భగవత్ప్రజానామ్॥౨౫॥కచ్చిత్పురాణౌపురుషౌస్వనాభ్యపాద్మానువృత్త్యేహకిలావతీర్ణౌ।ఆసాత *ఉర్వ్యాఃకుశలంవిధాయకృతక్షణౌ *కుశలంశూరగేహే ॥౨౬॥ కచ్చిత్కురూణాంపరమస్సుహృన్నో భావస్సఆస్తేసుఖమఙ్గశౌరిః। యోవైస్వసౄణాం పితృవద్దదాతివరాన్వదాన్యోవరతర్పణేన॥౨౭॥కచ్చిద్వరూథాధిపతిర్యదూనాంప్రద్యుమ్నఆస్తేసుఖమఙ్గవీరః।యంరుక్మిణీ*భగవతోఽభిలేభఆరాధ్యవిప్రాన్స్మరమాదిసర్గే॥౨౮॥ కచ్చిత్సుఖంసాత్వతవృష్ణిభోజదశార్హకాణామధిపస్సఆస్తే।యమభ్యషిఞ్చచ్ఛతపత్రనేత్రోనృపాసనాశాంపరిహృత్యదూరాత్॥౨౯॥కచ్చిద్ధరేస్సౌమ్యసుతస్సదృక్షఆస్తేఽగ్రణీఃరథినాంసాధుసామ్బః। అసూతయంజామ్బవతీవ్రతాఢ్యా దేవంగుహంయోఽమ్బికయాధృ

మవ్యయం-స్వస్యనాభౌభవఃస్వనాభ్యః-సచాసౌ,పాద్మఃపద్మసమ్భవోబ్రహ్మా,తస్యానువృత్త్యాప్రార్థనయా - ఇహభూలోకేఅవతీర్ణౌ,పురాణౌపురుషౌ-ఉర్వ్యాః-కుశలంసుఖం,విధాయకృత్వా, కృతక్షణౌలబ్ధావసరాసన్తౌ, శూరగేహేవసుదేవగృహే,కుశలంసుఖం-కచ్చిదాసాతేకిల *॥౨౬॥ * వసుదేవస్యకుశలంపృచ్ఛతి॥ కురూణాం-నః-పరమస్సుహృత్-భామః[భావః]భద్రఃపూజ్యోవా-యద్వా,భగినీపతిః-కున్తీవసుదేవస్యభగినీ - అతోదేవకీపాణ్డోర్భగినీతిలోకవ్యవహారః- సః ప్రసిద్ధః-శౌరిఃశూరస్యాపత్యంవసుదేవః, అఙ్గహేఉద్ధవ-సుఖమాస్తేకచ్చిత్ - కథంభూతశ్శౌరిః,యశ్శౌరిః,వదాన్యో-త్యుదారః-స్వస్రూణాంభగినీనాం,వరతర్పణేనవరాణాంతత్పతీనాంతర్పణేనతృప్తికరవస్తుజాతప్రదానేన, సహ,వరానభీష్టానర్థాన్,పితృవద్దదాతిఅదాత్ *॥౨౭॥ *ప్రద్యుమ్నమాపృచ్ఛతి॥కచ్చిదితి॥యదూనాం,వరూథాధిపతిఃసేనాధిపతి,ర్వీరఃప్రద్యుమ్న,స్సుఖమాస్తేకచ్చిత్,అఙ్గహేఉద్ధవ,కథంభూతఃప్రద్యుమ్నః - రుక్మిణీ-విప్రాన్,ఆరాధ్య, ఆదిసర్గేపూర్వజన్మని,స్మరంకామం,సుతంపుత్రం,యంప్రద్యుమ్నం,భగవత్తఃభగవతస్సకాశాత్, లేభేలబ్ధవతీ *॥౨౮॥ * ఉగ్రసేనంపృచ్ఛతి॥సాత్వతాదీనామధిపః,సఉగ్రసేనః,సుఖమాస్తేకచ్చిత్,శతపత్రనేత్రఃపుణ్డరీకాక్షోభగవాన్,స్వయం,నృపాసనాశాంనృపాసనస్యఆశాం-అభిలాషం,దూరాత్పరిహృత్య, యముగ్రసేన,మభ్యషిఞ్చత్ అభిషిక్తవాన్ *॥౨౯॥ *సామ్బంపృచ్ఛతి॥హేసౌమ్య,రథినాంరథికానాం,అగ్రణీశ్శ్రేష్ఠః,హరేశ్శ్రీకృష్ణస్య,సుత,స్సదృక్షఃహరిణాసమానః,సామ్బః-సాధు, ఆస్తేకచ్చిత్, జామ్బవతీ,వ్రతాఢ్యావ్రతనిష్ఠాసతీ,దేవంగుహంపూర్వజన్మనిదేవంకార్తికేయం,యంసామ్బం, అ

సూత ప్రసూతవతి, యో గుహః, అగ్రేపూర్వజన్మని, అమ్బికయా భవాన్యా, ధృతః, గచ్ఛ ఇతి శేషః ॥౩౦॥ సాత్యకిం పృచ్ఛతి॥ క్షేమమితి॥ యుయుధానః సాత్యకిః, క్షేమం కుశలమాస్తే కచ్చిత్, యః యుయుధానః, ఫల్గునాదర్జునాత్, లబ్ధం ధనూరహస్యం ధనుర్వేదో, యేన సః, అధోక్షజస్య శ్రీకృష్ణస్య, సేవయైవ తదీయామధోక్షజసంబన్ధినీం, యతిభిరపి దురాపాం గతిం అఞ్జసా సుఖేనైవ, లేభే ప్రాప్తవాన్ ॥౩౧॥ అక్రూరం పృచ్ఛతి ॥ బుధో విజ్ఞాతతత్త్వః, అత ఏవ, అనమీవః అపాపః, భగవత్ప్రపన్నః భగవన్తం శరణం గతః శ్వఫల్కపుత్రః అక్రూరః, స్వస్తి కుశలం ఆస్తే కచ్చిత్ — యః శ్వఫల్కతనయః, కృష్ణస్య పాదాభ్యామఙ్కితః చిహ్నితః, యో మార్గస్తస్య, పాంసుషు రజస్సు, ప్రేమ్ణా కృష్ణపాదాఙ్కితమార్గదర్శనజనితప్రీత్యతిశయేన విభిన్నం ధైర్యం యస్య సః అవేష్టత వ్యలుఠత్ ॥౩౨॥ దేవకీకుశలం పృచ్ఛతి ॥ దేవకనామా యో భోజస్తస్య పుత్ర్యాః విష్ణుః శ్రీకృష్ణః ప్రజా అపత్యం యస్యాస్తస్యాః దేవక్యాః దేవమాతురదితేరివ, శివం కుశలం కచ్చిత్, యా దేవకీ, స్వగర్భేణ, దేవం భగవన్తం, దధార, తత్ర దృష్టాన్తః త్రయీ వేదః యజ్ఞవితానరూపమర్థం, యథా ప్రకాశకతయా బిభర్తి, తద్వదిత్యర్థః ॥౩౩॥ అనిరుద్ధకుశలం పృచ్ఛతి॥ అపిస్విదితి॥ సాత్వతాం భక్తానాం వః యుష్మాకం కామదుఘః అభీష్టప్రపూరకః, భగవాన్ అనిరుద్ధః, సుఖమాస్తే అపిస్విత్ — అపిస్విదుత స్విదాదయః కచ్చిత్పర్యాయాః యమనిరుద్ధం శబ్దయోనిం శాస్త్రప్రమాణకం సత్త్వతురీయతత్త్వం సత్త్వం భగవాన్ తస్య తురీయం తత్త్వం చతుర్థాంశం ఆమనన్తి శబ్దయోనిత్వాత్కుతః మనోమయం యోగపరిశుద్ధమనోగ్రాహ్యం లౌకికప్రమాణావిషయమిత్యర్థః ॥౩౪॥ అవశిష్టసర్వయాద

తోఽగ్రే ॥౩౦॥ క్షేమం స కచ్చిద్యుయుధాన ఆస్తే యః ఫల్గునాల్లబ్ధధనూరహస్యః । లేభేఽఞ్జసాఽధోక్షజసేవయైవ గతిం తదీయాం యతిభిర్దురాపామ్ ॥౩౧॥ కచ్చిద్బుధః స్వస్త్యనమీవ ఆస్తే శ్వఫల్కపుత్రో భగవత్ప్రపన్నః । యః కృష్ణపాదాఙ్కితమార్గపాంసుష్వచేష్టత ప్రేమవిభిన్నధైర్యః ॥౩౨॥ కచ్చిచ్ఛివం దేవకభోజపుత్ర్యా విష్ణుప్రజాయా ఇవ దేవమాతుః । యా వై స్వగర్భేణ దధార దేవం త్రయీ యథా యజ్ఞవితానమర్థమ్ ॥౩౩॥ అపిస్విదాస్తే భగవాన్ సుఖం వో యః సాత్వతాం కామదుఘోఽనిరుద్ధః । యమామనన్తి స్మ హి శబ్దయోనిం మనోమయం సత్త్వతురీయతత్త్వమ్ ॥౩౪॥ అపిస్విదన్యే చ నిజాత్మదైవమనన్యవృత్త్యా సమనువ్రతా యే । హృదీకసత్యాత్మజచారుదేష్ణగదాదయః స్వస్తి చరన్తి సౌమ్య ॥౩౫॥ అపి స్వదోర్భ్యాం విజయాచ్యుతాభ్యాం ధర్మేణ ధర్మః పరిపాతి సేతుమ్ । దుర్యోధనోఽతప్యత యత్సభాయాం సామ్రాజ్యలక్ష్మ్యా విజయానువృత్త్యా ॥౩౬॥ కిం వా కృతాఘేష్వఘమత్యమర్షీ భీమోఽహివద్దీర్ఘతమం వ్యముఞ్చత్ । యస్యాఙ్ఘ్రిపాతం రణభూర్న సేహే మార్గం గదాయాశ్చరతో విచిత్రమ్ ॥౩౭॥ కచ్చిద్యశోధా రథయూథపానాం గాణ్డీవధన్వోపరతారిరాస్తే । అలక్షితో యచ్ఛరకూటగూఢో మాయాకిరాతో గిరిశస్తుతోష ॥౩౮॥ యమావుతస్విత్తనయౌ పృథాయాః పార్థై

వానాం కుశలం యుగపత్పృచ్ఛతి ॥ అపిస్విదితి ॥ నిజాత్మదైవం స్వకీయాత్మదైవతం భగవన్తం అనన్యవృత్త్యా ఏకాన్తభక్త్యా సమనువ్రతాః సమ్యగనువర్తకాః హృదీకాదయః తే సర్వే హే సౌమ్య ఉద్ధవ, స్వస్తి కుశలం, చరన్త్యపిస్విత్ ॥౩౫॥ ఏవం యాదవానాం కుశలం పృష్ట్వా, అథ పాణ్డవానాం పృచ్ఛతి ॥ అపీతి॥ స్వదోర్భ్యాం, స్వభుజతుల్యాభ్యాం, విజయాచ్యుతాభ్యాం అర్జునకృష్ణాభ్యాం సహ, ధర్మో యుధిష్ఠిరః, ధర్మేణ వేదశాస్త్రావిరోధేన, సేతుం వర్ణాశ్రమాదిమర్యాదాం, పరిపాత్యపి, అపిస్విత్, యత్సభాయాం యస్య యుధిష్ఠిరస్య సభాయాం, విజయానువృత్త్యా విజయోఽర్జునస్తత్కర్తృకా, యా, అనువృత్తిః సేవా, తయా హేతుభూతయా, యా, సామ్రాజ్యలక్ష్మీః, తయా, దుర్యోధనః, అతప్యత, యమనువర్తతే విజయస్తమేవ సామ్రాజ్యలక్ష్మీరప్యనువర్తత ఇతి బుద్ధ్యాఽతప్యతేత్యర్థః ॥౩౬॥ కిం వేతి॥ కృతాఘేషు కృతాపరాధేషు తత్కర్తృక, మఘం అపరాధం, కథం భూతం, దీర్ఘతమం బహుకాలానుచిన్తితం, అహివ, దత్యమర్షీ అసహిష్ణుః భీమో, వ్యముఞ్చత్కిం వా, అమర్షమితి శేషః అమర్షముత్యజత్కిమిత్యర్థః, యస్య భీమస్యాఙ్ఘ్రిపాతం పాదాఘాతం, రణభూమిర్న సేహే, కథం భూతస్య, గదాయాః విచిత్రం మార్గం గతిం, చరతః, గదాం విచిత్రం భ్రామయత ఇత్యర్థః ॥౩౭॥ కచ్చిదితి ॥ రథయూథపానాం మధ్యే యశోధాః కీర్తిధారీ ఉపరతారిః ఉపరతాః నివృత్తాః అరయో యస్మాత్సః ఉపరతారిః, గాణ్డీవధన్వా అర్జునః ఆస్తే కచ్చిత్ — యస్య గాణ్డీవధన్వనః, శరకూటేన బాణసమూహేన, గూఢస్సంవృతః, అలివేతరైరలక్షితః, మాయాకిరాతః మాయయా కిరాతవేషధరః, గిరిశో రుద్రః, తుతోష సన్తుష్టః ॥౩౮॥ నకులసహదేవౌ పృచ్ఛత్యేకేన ॥ యమావితి ॥ పార్థైః యుధిష్ఠిరభీమార్జునైః, పక్ష్మభిః, రక్షిణీ ఇవ, వృతౌ రక్షితౌ, అక్షిణీ వేతి ప్రగృహ్యత్వాభావ ఆర్షః, పృథా

యాః కున్త్యాః, స్తనపౌ స్తనౌ పతవన్తౌ, యమౌ యుగపజ్జాతౌ, నకులసహదేవౌ, మృధే యుద్ధే, స్వరిక్థం పరాచ్ఛతోఽరేః ఉత్థాయ లబ్ధ్వా, రేమాతే ఉత స్విత్, పరాత్ స్వరిక్థలాభే దృష్టాన్తః, వజ్రివక్త్రాత్ ఇన్ద్రముఖాత్, సుపర్ణావివ గరుడావివ, యథా ద్వౌ గరుడౌ అమృతమానయేతాం, తద్వదిత్యర్థః, అభూతోపమేయమ్ ॥౩౯॥ పృథాయాః కుశలం, కిం పృచ్ఛేయం- యత స్తస్యాః పాణ్డుం వినా ప్రాణధారణమేవాశ్చర్యమిత్యాహ ॥ అహో ఇతి ॥ తేన ప్రసిద్ధేన, రాజర్షివర్యేణ పాణ్డునా వినాపి, అర్భకార్థే అర్భకపోషార్థం, పృథా కున్తీ ధ్రియతే, అహో ఇత్యాశ్చర్యే, యస్తు పాణ్డుః ఏకవీరః అసహాయవీరః, ధనురేవ ద్వితీయం యస్య సః, అతిరథః ఏవం భూతః, చతస్రః కకుభః దిశః విజిగ్యే జితవాన్, ఏవం భూతేన పాణ్డునా వినా పృథాజీవనమాశ్చర్యమేవ ॥౪౦॥ ధృతరాష్ట్రమనుశోచతి ॥ సౌమ్యేతి ॥ హే సౌమ్య ఉద్ధవ- పరేతాయ పరలోకం గతాయ, భ్రాత్రే పాణ్డవే, యో విదుద్రుహే, తత్పుత్రేభ్యో ద్రోహాకరణేన, తస్మా ఏవం ద్రోహం కృతవానిత్యర్థః, అతఏవ, అధః నరకే, పతన్తం, ధృతరాష్ట్రం, అనుశోచే, యేన ధృతరాష్ట్రేణ, సుహృన్మిత్ర, మహం, పురాన్నిర్యాపితః, యేన కథం భూతేన, స్వస్య పుత్రాన్ దుర్యోధనాదీన్, సమ్యగనువ్రతేన స్వపుత్రానుసారిణేత్యర్థః ॥౪౧॥ ఏవం యాదవపాణ్డవకౌరవాణాం కుశలం పృష్ట్వా, స్వస్యావస్థానప్రకారమాహ ॥ స ఇతి ॥ సోఽహం తేన నిర్యాపితోఽహం, మర్త్యవిడమ్బనేన ఐశ్వర్యాచ్ఛాదకమర్త్యానుకారేణ- నృణాం దృశః- దృష్టీః- వృత్తీః- తాః- చాలయతో భ్రామయతః- విధాతుః జగన్నియన్తుః- హరేః శ్రీకృష్ణస్య- ప్రసాదాత్ అనుగ్రహాత్- పదవీం తద్విభూతిం- జగత్ పశ్యన్- అతఏవ- గతవిస్మయః నివృత్తాశ్చర్యః- అత్ర భూతలే- నాన్యోపలక్ష్యః ప్రచ్ఛన్నః- శ్చరామి ॥౪౨॥ నన్వయం శ్రీకృష్ణో విధాతా భక్తానుగ్రహీతా చేత్ కిమితి పార్థాన్ స్వభక్తాన్నా

ర్వృతౌ పక్ష్మభిరక్షిణీవ । రేమాత ఉత్థాయ మృధే స్వరిక్థం సుధాం సుపర్ణావివ వజ్రివక్త్రాత్ ॥౩౯॥ అహో పృథాపి ధ్రియతేఽర్భకార్థే రాజర్షివర్యేణ వినాపి తేన । యస్త్వేకవీరోఽతిరథో విజిగ్యే ధనుర్ద్వితీయః కకుభశ్చతస్రః ॥౪౦॥ సౌమ్యానుశోచే తమధః పతన్తం భ్రాత్రే పరేతాయ విదుద్రుహే యః । నిర్యాపితో యేన సుహృత్స్వపుర్యా అహం స్వపుత్రాన్ సమనువ్రతేన ॥౪౧॥ సోఽహం హరేర్మర్త్యవిడమ్బనేన దృశో నృణాం చాలయతో విధాతుః । నాన్యోపలక్ష్యః పదవీం ప్రసాదాచ్చరామి పశ్యన్ గతవిస్మయోఽత్ర ॥౪౨॥ నూనం నృపాణాం త్రిమదోత్పథానాం మహీం పునశ్చాలయతాం చమూభిః । వధాత్ప్రపన్నార్తిజిహీర్షయేశోఽప్యుపైక్షతాఘం భగవాన్ కురూణామ్ ॥౪౩॥ అజస్య జన్మోత్పథనాశనాయ కర్మాణ్యకర్తుర్గ్రహణాయ పుంసామ్ । నన్వన్యథా కోఽర్హతి దేహయోగం పరో గుణానాముత కర్మతన్త్రమ్ ॥౪౪॥ తస్య ప్రపన్నాఖిలలోకపానామవస్థితానామనుశాసనే స్వే । అర్థాయ జాతస్య యదుష్వజస్య వార్తాం సఖే కీర్తయ తీర్థకీర్తేః ॥౪౫॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, ప్రథమోఽధ్యాయః

నుజగ్రాహ- కిమితి వా కౌరవాన్ స్వస్మిన్ ద్వేషిణో న నిగృహీతవాన్- ఇత్యత ఆహ ॥ నూనమితి ॥ త్రిమదః- అభిజనవిత్తవిద్యామదః- యద్వా- ధనైశ్వర్యసేనామదః- తేన, ఉత్పథాచాం ఉద్వృత్తానాం- చమూభిః సేనాభిః మహీం, పునః పునః- శ్చాలయతాం కమ్పయతాం నృపాణాం వధార్థతః, ప్రపన్నానాం పాణ్డవానాం, ఆర్తేః పీడాయాః, జిహీర్షయా హర్తుమిచ్ఛయా, ఈశోఽప్యఘసమయ ఏవ హన్తుం సమర్థోఽపి- భగవాన్- కురూణాం, అఘమపరాధం ఉపైక్షత- తదానీమేవ తేషాం వధే అసద్వృత్తిరాజన్యవధో న స్యాదిత్యాశయేన ప్రతీక్షితవానిత్యర్థః నూనం నిశ్చితమ్ ॥౪౩॥ నను జగన్నియన్తుర్భగవతః కిం మర్త్యవిడమ్బనేన ప్రయోజనమిత్యత ఆహ ॥ అజస్యేతి ॥ అజస్య కర్మాయత్తోత్పత్తిరహితస్య - జన్మ- అకర్మాయత్తతాప్రాకృతైచ్ఛికదివ్యవిగ్రహపరిగ్రహరూపం జన్మ- ఉత్పథానాం నాశాయ, అకర్తుః కర్మాధీనకరణాయత్తవ్యాపారరహితస్య- కర్మాణి, పుంసాం గ్రహణాయ, లోకసంగ్రహణాయేత్యర్థః - అన్యథా, దుష్కృద్వినాశాద్యర్థం జన్మాదికం న చేత్, నను హే ఉద్ధవ, గుణానాం సత్త్వాదీనాం, పరః నియన్తా, అగుణవశ్య ఇత్యర్థః- దేహం కర్మకృతం దేహం- కర్మతన్త్రం కర్మకృతకర్మవిస్తారం చ, కోఽర్హతి కథమర్హతి - అతో న కర్మకృతం జన్మకర్మాదికం, అపితూత్పథనాశాద్యర్థమిత్యర్థః ॥౪౪॥ ఏవం సాధుపరిత్రాణాద్యర్థమవతీర్ణస్యాశ్రితవాత్సల్యజలధేర్వార్తాం కథయేతి వదన్నుపసంహరతి ॥ తస్యేతి ॥ స్వే స్వకీయే- అనుశాసనే ఆజ్ఞాయాం, అవస్థితానాం ఆజ్ఞానుల్లఙ్ఘినామిత్యర్థః, ప్రపన్నా, యే, అఖిలలోకపాః ఇన్ద్రాదయః, తేషామర్థాయ ప్రయోజనాయ, యదుషు జాతస్యావతీర్ణస్య, అజస్య కర్మాయత్తోత్పత్తిశూన్యస్య, తీర్థకీర్తేః పవిత్రకీర్తేః తస్య భగవతః శ్రీకృష్ణస్య, వార్తాం, వృత్తాన్తం- హే సఖే ఉద్ధవ, కీర్తయ కథయ ॥౪౫॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే ప్రథమోఽధ్యాయః

ఏవం విదురేణ పృష్టే ఉద్ధవే తస్య భగవతోఽవతారప్రభృతి తత్సమాప్త్యవధి దివ్యచేష్టితవర్ణనానురూపముత్తరం వక్తుం ప్రావదుద్ధవస్య భగవద్విరహశోకౌత్కణ్ఠ్యావేశేన ప్రతివచనాసామర్థ్యమాహ బాదరాయణిః॥ ఇతీత్యాదిషడ్భిః॥ క్షత్త్రా విదురేణ, ప్రియాశ్రయాం ప్రియభగవద్విషయాం, వార్తాం ప్రతి, ఇత్యుక్తప్రకారేణ, పృష్టః, భాగవతః ఉద్ధవః, ఔత్కణ్ఠ్యాత్ స్నేహవిశేషాత్, స్మారితః ఈశ్వరః కృష్ణో యస్య సః, ప్రతివక్తుం ఉత్తరం వక్తుం, న చోత్సేహే న సమర్థోఽభూత్ ॥౧॥ ఏతదేవ కైముత్యన్యాయేన ప్రపఞ్చయతి ద్వాభ్యామ్॥ య ఇతి॥ పఞ్చహాయనః పఞ్చవర్షః - యః - ఉద్ధవః - మాత్రా జనన్యా - ప్రాతరాశాయ ప్రాతర్భోజనార్థం - యాచితః ప్రార్థితః - తం ప్రాతరాశం - నైచ్ఛత్ - కథంభూతస్సన్ - అస్య శ్రీకృష్ణస్య సపర్యాం పూజాం - బాలలీలయా రచయన్ - బాలక్రీడయా శ్రీకృష్ణం కఞ్చిత్పరికల్ప్య పరికల్పితైరేవ సాధనైః పరిచర్యాం కుర్వన్నిత్యర్థః ॥౨॥ ఏవం బాల్యప్రభృతి తస్య భగవతస్సేవయా - కాలేన - జరసం జరాం - గతః ప్రాప్తః - స ఉద్ధవః - వార్తాం ప్రతి పృష్టః, భర్తుః శ్రీకృష్ణస్య - పాదావనుస్మరన్, కథం పరిబ్రూయాత్ ॥౩॥ ఏవం ప్రత్యుత్తరాసామర్థ్యమభిధాయ, అథ తస్య పరిపూర్ణభక్తియోగేన పరవశస్య మహతా ప్రయత్నేన సామర్థ్యమాహ॥ స ఇతి॥ కృష్ణాఙ్ఘ్రిసుధయా, సాధు నిర్వృతః - తీవ్రేణ భక్తియోగేన, నిమగ్నః పరవశః - స ఉద్ధవః - ముహూర్తమాత్రం తూష్ణీమభూత్ ॥౪॥ పులకేన రోమాఞ్చేనోద్భిన్నం వ్యాప్తం సర్వమఙ్గం యస్య సః - మీలద్దృశా నిమీలితదృష్ట్యా - శుచః ఆనన్దాశ్రూణి - ముఞ్చన్, స్నేహప్రసరసంప్లుతః భగవతి యస్స్నేహః - తస్య ప్రసరేణ వ్యాప్త్యా - సంప్లుతః ఆర్ద్రచిత్తః - ఉద్ధవః - తేన విదురేణ - పూర్ణార్థః కృతకృత్యః లక్షితః ॥౫॥ శనకైరితి॥ భగవానేవ లోకః - తస్మాన్నృలోకం దేహానుసన్ధానం - శనకైః - పునరాగతః - నేత్రే విమృజ్య సంమృ-

---

శ్రీశుక ఉవాచ॥ ఇతి భాగవతః పృష్టః క్షత్త్రా వార్తాం ప్రియాశ్రయామ్। ప్రతివక్తుం న చోత్సేహ ఔత్కణ్ఠ్యా
త్స్మారితేశ్వరః ॥౧॥ యః పఞ్చహాయనో మాత్రా ప్రాతరాశాయ యాచితః। తన్నైచ్ఛద్రచయన్యస్య సప
ర్యాం బాలలీలయా॥౨॥ స కథం సేవయా తస్య కాలేన జరసం గతః। పృష్టో వార్తాం ప్రతిబ్రూయాద్భర్తుః పా
దావనుస్మరన్॥౩॥ స ముహూర్తమభూత్తూష్ణీం కృష్ణాఙ్ఘ్రిసుధయా భృశమ్। తీవ్రేణ భక్తియోగేన నిమగ్న
స్సాధు నిర్వృతః॥౪॥ పులకోద్భిన్నసర్వాఙ్గో ముఞ్చన్మీలద్దృశా శుచః। పూర్ణార్థో లక్షితస్తేన ప్రేమప్రసరసంప్లు
తః॥౫॥ శనకైర్భగవల్లోకాన్నృలోకం పునరాగతః। విమృజ్య నేత్రే విదురం ప్రత్యాహోద్ధవ ఉత్స్మయన్॥౬॥
ఉద్ధవ ఉవాచ॥ కృష్ణద్యుమణినిమ్లోచే గీర్ణేష్వజగరేణ హ। కిం ను నః కుశలం బ్రూయాం గతశ్రీషు గృహేష్వహ
మ్॥౭॥ దుర్భగో బత లోకోఽయం యదవో నితరామపి। యే సంవసన్తో న విదుర్హరిం మీనా ఇవోడుపమ్॥౮॥ ఇఙ్గి
తజ్ఞాః పురుప్రౌఢా ఏకారామాశ్చ సాత్వతాః। సాత్వతామృషభం సర్వే భూతావాసమమంసత ॥౯॥ దేవ
స్య మాయయా స్పృష్టా యే చాన్యే హ్యసదాశ్రితాః। భ్రామ్యతే ధీర్న తద్వాక్యైరాత్మన్యుప్తాత్మనాం హ

జ్య - ఉత్స్మయన్ భగవదాఖ్యలోకస్యాజ్ఞాతత్వాద్విస్మయం ప్రాప్నువన్ - ఉద్ధవః విదురం ప్రత్యాహ॥ ప్రత్యభాషత ॥౬॥ తదుత్తరమేవాహ॥ కృష్ణేత్యాదినా॥ కృష్ణ ఏవ ద్యుమణిః సూర్యః - తస్య నిమ్లోచే అస్తమయే సతి - అజగరేణ కాలరూపమహాసర్పేణ - నః అస్మాకం గృహేషు - గీర్ణేషు గ్రస్తేషు, గతశ్రీషు భ్రష్టభగేషు సత్సు - కుశలం త్వత్పృష్టానాం కుశలం - అహం కిం ను బ్రూయామ్ ॥౭॥ గతశ్రీత్వమేవాహ॥ దుర్భగ ఇతి॥ బతేతి ఖేదే - అయం లోకః జనః - దుర్భగః యదవస్తు - సుతరామపి దుర్భగాః - యే యదవః - సంవసన్తః కృష్ణేన సహ వసన్తోఽపి, హరిం భగవన్తం - న విదుః - కిన్తు స్వసదృశ ఏవాయమపీతి విదుః - తత్ర దృష్టాన్తః, మీనాః మత్స్యాః ఉడుపం ప్లవమివ - మీనా హ్యుడుపమయమపి కశ్చిజ్జలచర ఇతి జానన్తి - న తూత్తరణహేతురయమితి ఏవం యదవోఽప్యయం శ్రీకృష్ణస్స్వాశ్రితదురితాన్యపహరన్ సంసారపారం తారయతీతి న జానన్తి - కిన్తు కశ్చిద్యాదవ ఏవేతి ॥౮॥ ఏతదేవాహ॥ ఇఙ్గితజ్ఞా ఇతి॥ ఇఙ్గితజ్ఞాః పరచిత్తవృత్తిజ్ఞాః అత ఏవ పురుప్రౌఢాః బహునిపుణాః - ఏకారామాః ఏకస్థానవర్తినశ్చ - సాత్వతాః యాదవాః - సర్వే - సాత్వతామృషభం యాదవానాం శ్రేష్ఠం శ్రీకృష్ణం - భూతావాసం క్షేత్రజ్ఞమేవా - మన్యన్త ॥౯॥ న కేవలం యాదవా ఏవ భూతావాసమమంసత అన్యేఽపీత్యాహ॥ దేవస్యేతి॥ దేవస్య భగవతో మాయయా - స్పృష్టాః మోహితాః - అత ఏవ - అసత్ అచేతనం శబ్దాదికం - భోగ్యత్వేనాశ్రితాః - అన్యే చ, యే శిశుపాలాదయః, తే సర్వేఽపి, భూతావాసమమంసతేతి పూర్వేణాన్వయః ॥ తర్హి భవదాదయోఽపి మాయాస్పర్శావిశేషాన్న జానీయురిత్యత ఆహ॥ భ్రామ్యత ఇతి॥ ఆత్మని పరమాత్మని హరౌ - ఉప్తాత్మనాం సమర్పితమనసాం - మాదృశానాం - ధీః - తద్వాక్యైః - భగవన్మాయామోహితానాం జీవోఽయమిత్యాదివాక్యైర్న భ్రామ్యతే॥ దదామి బుద్ధియోగం తం యేన మాముపయాన్తి తే,, ఇతి భగవతైవగీ

తత్త్వాది భావః ॥౧౦॥ భవత్వేవం, అజస్యావాప్తాం సఖిత కర్తృమేత్యస్య కిముత్తర-మిత్యత ఆహ ॥ ప్రదర్శ్యేత్యాదినా ॥ యః భగవాన్-తప్తంతపః యైః-తైః సామవితృప్తాః దృశః యేషాం తేషాం - నృణాం, లోకలోచనం లోకైరవలోకనీయం-కర్మణి ల్యుట్, అతిసున్దరం, స్వస్య, బిమ్బం వపుః ప్రదర్శ్య దర్శయిత్వా, ఆదాయ స్వబిమ్బం గృహీత్వా - అన్తరధాత్ అన్తర్దధే॥ ఆదాయాన్తరధాదిత్యనేన స్వబిమ్బేనైవ సహ స్వలోకగమనం, నతు ప్రాకృతవదితి సూచితమ్ ॥౧౧॥ లోకలోచనమిత్యనేన సూచితమేవ పురుషసౌన్దర్యం వర్ణయతి త్రిభిః ॥ యదితి ॥ మర్త్యలీలాసు మనుష్యలీలాను ఔపయికం యోగ్యం, స్వస్య యా-యోగమాయా ఆశ్చర్యశక్తిః-తస్యాః- బలం దర్శయతా, లోకస్యేతి శేషః-గృహీతం ఉపాత్తం - స్వస్య చ స్వస్యాపి, విస్మాపనం ఆశ్చర్యకరం, సౌభగర్ద్ధేః సౌభాగ్యసమృద్ధేః - పరం పదం పరాకాష్ఠాభూతం, భూషణభూషణాఙ్గం భూషణానాన్యాభరణాదీని కౌస్తుభాదీని భూషయన్త్యలంకుర్వన్తీతి భూషణభూషణాన్యఙ్గాని ఉరః ప్రభృతీని, యస్మిం స్తత్-ఏవంభూతం-యద్వపుః, తత్, ఆదాయాన్తరధాదితి పూర్వేణాన్వయః ॥౧౨॥ యదితి ॥ ధర్మసూనోః యుధిష్ఠిరస్య, రాజసూయే యాగే, త్రిలోకః త్రిభువనస్థో లోకః, దృశాం స్వస్త్యయనం పరమానన్దకరం, యద్వపుః - నిరీక్ష్య, విధాతుః బ్రహ్మణః, అర్వాక్సృతౌ అర్వాచీనమనుష్యసృష్టౌ, యత్ కౌశలం నైపుణం తత్ కార్త్స్న్యేన సాకల్యేన, ఇహ వపుషి, అద్య ఇదానీం, గతం పర్యవసిత-మిత్యమంస్త మేనే-విధాతుః కౌశలం కార్త్స్న్యేనాస్మిన్నేవ వపుష్యుపక్షీణం-నాతః పరం తస్య కౌశలమస్తీత్యేవం మేన ఇత్యర్థః, తద్వపుషో విధాతృసృష్టత్వమపి లోకదృష్టిరియముక్తా ॥౧౩॥ యస్యేతి ॥ యస్య భగవతః అనురాగేణ, ప్లుతో వ్యాప్తః, హాసో హసనం-రాసః క్రీడా-లీలావలోకశ్చ, తైః సాధనైః, ప్రతిలబ్ధః, మానో బహుమానో-యాభిస్తాః వ్రజస్త్రియః-దృగ్భిస్సహ - అనుప్రవృత్తధియః అనుప్రవృత్తాః గచ్ఛన్తమేవానుగతా ధియో యాసాం తాః-భగవద్గృహచుపర్త్యన్తర్వ్యా

రౌ॥౧౦॥ ప్రదర్శ్యాతప్తతపసామవితృప్తదృశాం నృణామ్ । ఆదాయాన్తరధాద్యస్తు స్వబిమ్బం లోకలోచనమ్॥౧౧॥ యన్మర్త్యలీలౌపయికం స్వయోగమాయాబలం దర్శయతా గృహీతమ్ । విస్మాపనం స్వస్య చ సౌభగర్ద్ధేః పరం పదం భూషణభూషణాఙ్గమ్॥౧౨॥ యద్ధర్మసూనోర్బత రాజసూయే నిరీక్ష్య దృక్స్వస్త్యయనం త్రిలోకః । కార్త్స్న్యేన యత్రోపగతం విధాతురర్వాక్సృతౌ కౌశలమిత్యమంస్త॥౧౩॥ యస్యానురాగప్లుతహాసరాసలీలావలోకప్రతిలబ్ధమానాః । వ్రజస్త్రియో దృగ్భిరనుప్రవృత్తధియోఽవతస్థుః ఖిలకృత్యశేషాః॥౧౪॥ ప్రశాన్తరూపేష్వితరైస్స్వరూపైరభ్యర్ద్యమానేష్వనుకమ్పితాత్మా । పరావరేశో మహదంశయుక్తో హ్యజోఽపి జాతో భగవాన్యథాగ్నిః॥౧౫॥ మాం ఖేదయత్యేతదజస్య జన్మవిడమ్బనం యద్వసుదేవగేహే । వ్రజే చ వాసోఽరిభయాదివ స్వయం పురాద్వ్యవాత్సీద్యదనన్తవీర్యః॥౧౬॥ ధునోతి చేతస్స్మరతో మమైతద్యదా

హ్యాన్ద్రియవృత్తయ ఇత్యర్థః ॥ అత ఏవ-ఖిలకృత్యశేషాః ఖిలః త్యక్తః కృత్యస్య శేషో యాసాం తాః, కృత్యాకృత్యవివేకశూన్యాస్సత్యోఽవతస్థుః ॥౧౪॥ నన్వీదృశం భువనసున్దరం వపుః కిమర్థమన్తర్ధాపితవానితి మాం శఙ్కాం పరిహరన్వపుః పరిగ్రహనిమిత్తం వపుషస్స్వరూపం చాహ ॥ ప్రశాన్తరూపేష్వితి ॥ అనేన జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణి, నామరూపయోర్నిర్వహితా తే యదన్తరా తద్బ్రహ్మ, సత్యం చానృతం చ సత్యమభవ, దిత్యాదిశ్రుత్యుక్తరీత్యా-సర్వాణి సత్త్వప్రచురాణి రజస్తమః ప్రచురాణి చ యాని స్వస్యైవ శరీరాణి-తత్ర, ప్రశాన్తరూపేషు సత్త్వోత్తరేషు రూపేషు- ఇతరస్వరూపైర్ఘోరరూపైరభ్యర్ద్యమానేషు పీడ్యమానేషు సత్సు- అనుకమ్పితః ఆత్మా చిత్తం యస్య సః - సర్వోత్తరేష్వనుకమ్పాపరః-పరావరేశః సర్వాధిపతిః భగవానజోఽపి కర్మాయత్తోత్పత్తిశూన్యోఽపి-మహదంశయుక్తః మహతా అంశేన-బలరామరూపేణ-యుక్తః సహితః, జాతః అకర్మాయత్తస్వేచ్ఛోపాత్తాప్రాకృతదివ్యవిగ్రహవిశిష్టోఽవతీర్ణ ఇత్యర్థః-యథాగ్నిః - దార్వాదిష్వావిర్భవన్ స్వస్వభావమజహదేవావిర్భవతి తథా- అయమపి భగవాన్-దేవమనుష్యాదియోనిష్వావిర్భవన్నిరస్తనిఖిలదోషానవధికాతిశయాసంఖ్యేయకల్యాణగుణాకరత్వస్వభావమజహదేవావతీర్ణ ఇతి దృష్టాన్తాభిప్రాయః ॥౧౫॥ అజహత్సర్వజ్ఞత్వసత్యసంకల్పత్వజ్ఞానశక్త్యాదిస్వభావస్యైవ పునర్మర్త్యలీలానుకారబలైశ్వర్యాచ్ఛాదకానకర్మాయత్త ఇత్యాహ ॥ మామితి ద్వయేన ॥ అజస్య భగవతః-వసుదేవగేహే బన్ధనాగారే-యజ్జన్మ నః విడమ్బనమనుకరణం-నతు నృసింహవదకస్మాదావిర్భావః-పశ్చాత్స్వయమప్యమితవీర్యః - కంసభయాదివ-వ్రజే-నివాసః-కాలయవనాదిభయాదివ-పురాత్ మథురాయాః, వ్యవాత్సీత్ ప్రోషితవానితి యత్-ఏతన్మాం ఖేదయతి। మచ్చిత్తం వ్యామోహయతి ఏతత్సర్వమైశ్వర్యాచ్ఛాదకమేవేత్యర్థః ॥౧౬॥ ధునోతీతి ॥ పిత్రోః దేవకీవసుదేవయోః-పాదావభివన్ద్య నమస్కృత్య- హే తాత పితః- హే అ

న్పు మాతః-కంసాదురు అధికం-శఙ్కితానాం, భీతానాం-అకృతనిర్వ్యేశానాం అకృతశుశ్రూషాణాం-నోఽస్మాకం-యువాం ప్రసీదతం ప్రసాదం కురుతమితియదాహ-ఏతత్, స్మరతో మమ, చిత్తం కర్తృ, ధునోతి ఖేదయతి ॥౧౭॥ ఏవం తర్హ్యనీశ్వర ఏవాయం కిమిత్యాశఙ్కా-పరిహారాయ మర్త్యలీలామనుకుర్వన్ పునఃపునరైశ్వర్యమపి ప్రకాశితవానితి వదన్ప్రతిశయవాత్సల్యాదిగుణవత స్తస్యాఽవిరహమసహిష్ణురిత్యాహ సప్తభిః॥ కోవేతి॥ అముష్య శ్రీకృష్ణదేవస్య, అఙ్ఘ్రిసరోజరేణుం-విజిఘ్రన్-కోవాపుమాన్ తం పరస్మర్తుమిశతేశక్నుయాత్-యః కృష్ణః విస్ఫురద్భ్రూవిటపేన-భ్రూరేవవిటపః లతా, విస్ఫురన్ చలన్, యో భ్రూవిటపః-తేన భ్రూభఙ్గానువర్తినా-కృతాన్తేన మృత్యునా- భూమేర్భారం-తిరశ్చకార అపహృతవాన్-భ్రూభఙ్గేన భూభారాపహరణమైశ్వర్యప్రకాశకమ్ ॥౧౮॥ దృష్ట్వేతి॥ రాజసూయే-కృష్ణం-ద్విషతోఽపి చైద్యస్య శిశుపాలస్య, సిద్ధిః భగవత్ప్రాప్తిః, భవద్భిర్దృష్టా నను కథం మాతాసిద్ధిః-యాం సిద్ధిం యోగినః భక్తియోగనిష్ఠాః-సమ్యగ్యోగేన ఏకాన్తభక్తియోగేన-సంస్పృహయన్తి వాఞ్ఛన్తి, తస్య ద్విషతోఽపి-నిరతిశయపురుషార్థరూపముక్తిం ప్రయచ్ఛతో-వాత్సల్యనిధేః కృష్ణస్య విరహం కస్సహేత ॥౧౯॥ న కేవలం ద్విషతాం భజతాం చ స్వపదప్రాపకః ఉదాసీనానామపీత్యాహ ॥ తథైవేతి ॥ ఆహవే యుద్ధే - నయనాభిరామం నయనానన్దకరం-శ్రీకృష్ణముఖకమలం-నేత్రైః పిబన్తోఽనుభవన్తః-పార్థాస్త్రపూతాః పార్థస్యార్జునస్యాస్త్రైః పూతాః పవిత్రితా- అన్యే నరలోకవీరాః అస్య భగవతః పదం స్థానం - ఆపుః ప్రాపుః ॥౨౦॥ ఏవం మర్త్యలీలామనుకుర్వతో భూభారావతరణముక్తిప్రదత్వాదికమైశ్వర్యప్రకాశకమభిహితం-పునరైశ్వర్యం ప్రకాశయతో మర్త్యలీలానుకృతిమాహ ద్వాభ్యామ్ ॥ స్వయమితి॥ అసామ్యాతిశయః సమాభ్యధికరహితః-అ

హాపానాభివన్ద్యపతేర్యః। తాతాన్యకంసాదురుశఙ్కితానాం ప్రసీదతం నోఽకృతనిర్వ్యేశానామ్ ॥౧౭॥
కోవా అముష్యాఙ్ఘ్రిసరోజరేణుం విస్మర్తుమీశేత పుమాన్విజిఘ్రన్। యో విస్ఫురద్భ్రూవిటపేన భూమేర్భారం కృతాన్తేన తిరశ్చకార॥౧౮॥ దృష్టా భవద్భిర్నను రాజసూయే చైద్యస్య కృష్ణం ద్విషతోఽపి సిద్ధిః। యాం యోగినస్సంస్పృహయన్తి సమ్యగ్యోగేన కస్తద్విరహం సహేత॥౧౯॥ తథైవ చాన్యే నరలోకవీరా య ఆహవే కృష్ణముఖారవిన్దమ్। నేత్రైః పిబన్తో నయనాభిరామం పార్థాస్త్రపూతాః పదమాపురస్య॥౨౦॥ స్వయం త్వసామ్యాతిశయస్త్ర్యధీశస్స్వారాజ్యలక్ష్మ్యాప్తసమస్తకామః। బలిం హరద్భిశ్చిరలోకపాలైః కిరీటకోట్యేడితపాదపీఠః॥౨౧॥ తత్తస్య కైఙ్కర్యమలం భృతాన్నో విగ్లాపయత్యఙ్గ యదుగ్రసేనమ్। తిష్ఠన్నిషణ్ణం పరమేష్ఠిధిష్ణ్యే న్యబోధయద్దేవ నిధారయేతి॥౨౨॥ అహో బకీయం స్తనకాలకూటం జిఘాంసయాఽపాయయదప్యసాధ్వీ। లేభే గతిం ధాత్ర్యుచితాం తతోఽన్యం కం వా దయాలుం శరణం భజేమ॥౨౩॥ మన్యేఽసురాన్భాగవతాంస్త్ర్యధీశే సంరమ్భమార్గాభినివిష్టచిత్తాన్। యే సంయుగేఽచక్షత తార్క్ష్యపుత్రమంసే సునాభాయుధ

త ఏవ-త్ర్యధీశః ప్రకృతిపురుషకాలానామీశః-యద్వా, త్రిలోకాధిపతిః-సత్త్వాదిగుణేశో వా- అత ఏవ-స్వారాజ్యలక్ష్మ్యాప్తసమస్తకామః స్వరాడనన్యాయత్త- స్తస్య భావః స్వారాజ్యం-తేన-యా-లక్ష్మీః ఐశ్వర్యవీర్యయశఆదిసంపత్తి - స్తయా ఆప్తాస్సమస్తాః కామాయస్యసః నిత్యం సన్నిహితభోగ్యభోగోపకరణభోగస్థానసమృద్ధ ఇత్యర్థః ॥ బలిం పూజాం-హరద్భిః స్వీకుర్వద్భిః-చిరలోకపాలైః చిరం లోకాన్పాలయద్భిః-కిరీటానాం కోటిభిః - ఈడితః సేవితః-పాదపీఠో యస్య సః స్వయమేవం భూతోఽపి-భగవాన్, అఙ్గ హే విదుర-పరమేష్ఠిధిష్ణ్యే సార్వభౌమసింహాసనే-నిషణ్ణముపవిష్టం-ఉగ్రసేనం ప్రతి-స్వయం తిష్ఠన్-హే దేవ-నిధారయ నిదారయ, అవధారయేతి-యన్న్యబోధయత్ విజ్ఞాపితవాన్-తద్విజ్ఞాపనవచః, తస్య భగవతః-కైఙ్కర్యం కిఙ్కరభావ, మృతాన్ ఆశ్రితానాపన్నాన్ ,, అలం భృతా,, నితి పాఠే స్యయమేవార్థః-నః అస్మాన్ - విగ్లాపయతి వ్యథయతీత్యర్థః ॥౨౧॥౨౨॥ పునరైశ్వర్యం దయాలుతాం చాహ॥ అహో ఇతి॥ అహో ఇత్యాశ్చర్యే, ఇయం బకీ పూతనా- స్తనకాలకూటం స్తనయోస్సంభృతం కాలకూటం విషం-జిఘాంసయా హన్తుమిచ్ఛయా, అపాయయత్, ఏవమసాధ్వీ దుష్టా బకీ-ధాత్ర్యాః యశోదాయాః, ఉచితాం తత్సంబన్ధినీం గతిం-లేభే ప్రాప్తవతీ - ఏవమపరాధవత్యా అపి ముక్తిం యో దత్తవాన్-తతో భగవతోఽన్యం దయాలుం కం పురుషం శరణం భజేమ వ్రజేమ ॥౨౩॥ నను,, నాన్యః పన్థా అయనాయ విద్యత,, ఇతి భగవతో భక్తియోగప్రాప్యత్వశ్రవణాత్ కథమదాసీనానాం ద్విషతాం చ ముక్తిం ప్రాయచ్ఛదిత్యత ఆహ॥ మన్య ఇతి॥ త్ర్యధీశే త్రిలోకేశే-భగవతి-యే సంరమ్భమార్గాభినివిష్టచిత్తాః, సంరమ్భః క్రోధావేశః- తేన మార్గేణ-అభినివిష్టం చేతో యేషాం తే-

౨౨ ॥ శ్లో॥పా॥ మలం భృతాన్నో.

యేచ-సంయుగేయుద్ధేపార్శ్వాం స్తస్యశ్యన్తః-తార్క్ష్యపుత్రస్యగరుత్మతో౽ంసేభునా,ఆపతన్తంఅధిష్ఠన్తం,సునాభం చక్రమాయుధం-యస్యసః-తంసునాభాయుధంచక్రాయుధధరం-భగవన్తం,అచక్షత అపశ్యన్-తాన్సర్వాన్సురాన్-దైవసమ్పత్త్యాజాతా-న్భాగవతాన్భగవద్భక్తానేవ మన్యే ,,తస్మాత్తే౽నాప్యుపాయేనమనఃకృష్ణేనివేశయే,,దితివత్యుమాణరీత్యాభక్తియోగనిష్ఠతుల్యాఏవద్విషద్వాదయో౽పీతిభావః ❁ ॥౨౪॥ ❁ అథా౽వతారప్రభృతిదివ్యచేష్టితానిసంగ్రహేణ వర్ణయతి॥వసుదేవస్యేత్యాదినా॥భోజేన్ద్రఃకంసః-తస్య-బన్ధనేకారాగృహే,వసుదేవస్యతద్భార్యాయాందేవక్యాం-జాతఃఅవతీర్ణః-కథంభూతో-భగవాన్- సమగ్రజ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్యాదిసంపన్నః అజేనబ్రహ్మణా-౽భియాచితఃప్రార్థితః-అస్యాఃభూమేః,శంసుఖం చికీర్షుఃకర్తుమిచ్ఛుః-ఏవంభూతో౽వతీర్ణ ఇత్యర్థః ❁ ॥౨౫॥ ❁ కంసా-ద్విబిభ్యతాఅతిభీతేన,పిత్రావసుదేవేననిమిత్తమాతేన-నన్దవ్రజ-మితఃగతః ఏకాదశ-సమాఃవత్సరాన్-తత్రనన్దవ్రజే-గూఢార్చిః అనభివ్యక్తైశ్వర్యః-సబలఃసరామః-అవసత్ ఉషితవాన్ ❁ ॥౨౬॥ ❁ కింకుర్వన్నవసదిత్యాహ ॥ పరీతఇతి ॥ వత్సపైఃవత్సపాలైస్సహ-వత్సాన్-పరితః-చారయన్,కూజద్భిః-ద్విజైఃపక్షిభిః,సంకులితాఃవ్యాప్తాః-అఙ్ఘ్రిపాః-యస్మింస్తస్మిన్-యమునానద్యాః ఉపవనేప్రాన్తవనేస్వయంవిభుఃసర్వాన్తర్యామీసన్.కౌమారీం,వనవాసినాం,ప్రేక్షణీయాంచేష్టాం,దర్శయన్ - స్వయంహాసన్నేవ-రుదన్నివ,ముగ్ధస్సన్ బాలసింహః తస్మైవావలోకసంయుక్తస్సః వ్యహాసత్ ఆక్రీడ-దితిశ్లోకద్వయమేకాన్వయమ్ ❁ ॥౨౭॥౨౮॥ ❁ ప్రయుక్తానీ॥భోజరాజేనకంసేన,ప్రయుక్తాన్ ప్రేషితాన్-మాయినఃవఞ్చకాన్కామ

మాపతన్తమ్॥౨౪॥ వసుదేవస్యదేవక్యాంజాతో భోజేన్ద్రబన్ధనే। చికీర్షుర్భగవానస్యాశ్శమజేనాభియాచితః॥౨౫॥తతోనన్దవ్రజమితఃపిత్రాకంసాద్విబిభ్యతా। ఏకాదశసమాస్తత్రగూఢార్చిస్సబలో౽వసత్॥౨౬॥ పరీతోవత్సపైర్వత్సాంశ్చారయన్వ్యహరద్విభుః। యమునోపవనేకూజద్ద్విజసంకులితాఙ్ఘ్రిపే॥ ౨౭ ॥ కౌమారీందర్శయంశ్చేష్టాం ప్రేక్షణీయాంవ్రజౌకసామ్। రుదన్నివహసన్ముగ్ధబాలసింహావలోకనః॥౨౮॥ [సఏవాథివయోలక్ష్మ్యానికేతంసితగోవృషమ్। చారయన్ననుగాన్గోపాన్రణద్వేణురరీరమత్]॥ప్రయుక్తాన్భోజరాజేనమాయినఃకామరూపిణః। లీలయావ్యనుదత్తాంస్తాన్ బాలఃక్రీడనకానివ॥౨౯॥విపన్నాన్విషపానేననిగృహ్యభుజగాధిపమ్। ఉత్థాప్యాపాయయద్గావస్తత్తోయంప్రకృతిస్థితమ్॥ ౩౦ ॥అయాజయద్గోసవేనగోపరాజంద్విజోత్తమైః। విత్తస్యచోరుభారస్యచికీర్షుస్సద్వ్యయంవిభుః॥౩౧॥వర్షతీన్ద్రేవ్రజఃకోపాద్భగ్నమానే౽తివిహ్వలః। గోత్రలీలాతపత్రేణత్రాతోభద్రానుగృహ్ణతా॥౩౨॥ శరచ్ఛశికరైర్మృష్టంమానయన్రజనీముఖమ్। గాయన్కలపదంరేమేస్త్రీణాంమణ్డలమణ్డనః॥౩౩॥ * * * * *

* * ఇతిశ్రీమద్భాగవతే,మహాపురాణే,తృతీయస్కన్ధే,విదురోద్ధవసంవాదే, ద్వితీయో౽ధ్యాయః. - * *

ఉద్ధవఉవాచ॥తతస్సఆగత్యపురంస్వపిత్రోశ్చికీర్షయా। శంబలదేవసంయుతః। నిపాత్యతుఙ్గాద్రిపుయూథ

రూపిణఃస్వేచ్ఛానురూపవేషధారిణః-తాంస్తాన్,శకటధేనుకారిష్టాదీన్ - వ్యనుదత్ అహనత్,బాలఃక్రీడనకానివేత్యనాయాసేదృష్టాన్తః-క్రీడనకాన్క్రీడార్థంస్వకల్పితోపకరణానీవేత్యర్థః ❁ ॥౨౯॥ ❁ విపన్నానితి॥ విషతోయేనకాళియహ్రదతోయేన-విపన్నానాపన్నాన్-మూర్ఛితానిత్యర్థః-దృష్ట్వేతి శేషః-భుజగాధిపంకాళియం-నిగృహ్యవిపన్నానుత్థాప్య,ప్రకృతిస్థితంత్యక్తవిషం-తత్తోయంకాళియహ్రదజలం,గాః,అపాయయత్ పానమకారయత్ ❁ ॥౩౦॥ ❁ అయాజయదితి॥ఉరుభారస్యబహుభారస్య,సంభృతస్య,విత్తస్య, సద్వ్యయంసమీచీనోపయోగం-చికీర్షుః,ప్రభుః-ద్విజోత్తమైస్సహితః-గోసవేనగోసవాఖ్యయాగేన-గోపరాజంనన్దం,అయాజయత్ ❁ ॥౩౧॥ ❁ వర్షతీతి॥భగ్నమానేవిహతపూజే,ఇన్ద్రే,కోపాద్వర్షతిసతి,హేభద్రవిదుర-అతివిహ్వలఃఅత్యాపన్నః,వ్రజః - అనుగృహ్ణతాప్రసాదయతా,గోత్రః, పర్వతఏవ-లీలాతపత్రం-తేన-త్రాతఃరక్షితః ❁ ॥౩౨॥ ❁ శరదిత్యాది॥ శరదిశరత్కాలే,యశ్శశీచన్ద్రమాః,తస్యకరైఃకిరణైఃమృష్టంఉజ్జ్వలం-రజనీముఖంప్రదోషం-మానయన్కృతార్థంతంతస్యాపాదయన్నిత్యర్థః - స్త్రీణాంగోపనారీణాం-మణ్డలంమణ్డయతిభూషయతీతిమణ్డలమణ్డనః-కలాన్యవ్యక్తమధురాణి-పదాన్యక్షరాణియస్మిన్కర్మణితత్తథా,గాయన్, రేమే అరమత ॥౩౩॥ *

ఇతిశ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాంశ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాంతృతీయస్కన్ధేద్వితీయో౽ధ్యాయః॥ * * * * *

ఏవంనన్దవ్రజేబృన్దావనేచకృతానిచేష్టితానిసంగ్రహేణావర్ణయత్, అథవ్రజాన్మథురామేత్య భగవతాకృతానితతోద్వారకామేత్యకృతానిచసంగ్రహేణవర్ణయత్యధ్యాయద్వయేన॥తతఇతి॥ స్వపిత్రోః దేవకీవసుదేవయోః శంసుఖం-చికీ

ర్షయా కర్తుమిచ్ఛయా,బలదేవసంయుతః,తతః వ్రజాత్,పురీం మధురాపురీ-మాగత్య, హతంస్వేనేతి శేషః- రిపుయూథనా
థం కంసం,వ్యసుం గతప్రాణం ఓజసా బలేన తుఙ్గాద్రాజమఞ్చాత్,ఉర్వ్యాం భూమ్యాం,నిపాత్య,వ్యకర్షత్ విచకర్ష ॥౧॥ ॥
సాందీపనేరితి॥ సాందీపనేః ఉపాధ్యాయాత్,సకృత్ప్రోక్తం, సవిస్తరం షడఙ్గోపేతం,బ్రహ్మ వేద-మధీత్య, తస్మై సాందీపన
యే,మృతం పుత్రం,వరం మృతపుత్రప్రదానరూపం వరం ,పఞ్చజనోదరాత్ పఞ్చజనోదరపిదారణద్వారా పుత్రమానీయ,
ప్రాదాత్ ॥ ॥౨॥ ॥ సమాహుతా ఇతి॥ శ్రియః శ్రీయః-స్సవర్ణేన సమానరూపేణ - యుక్తయేతి శేషః భీష్మకకన్యయా రుక్మి
ణ్యా-నిమిత్తభూతయా-తదుద్వాహార్థమిత్యర్థః-యే శిశుపాలాదయ- స్సమాహుతాః సమ్యగాహూతాః-రుక్మ్యాదిభిరితి శే
షః- తేషాం చైద్యాదీనాం-మిషతాం పశ్యతాం-మూర్ధ్ని - పదం-దధత్ దధానః-తానభిభూయేత్యర్థః-గాన్ధర్వవృత్త్యా పరస్ప
రసంకేతితరూపయా వృత్త్యా, బుభూషయా భవితుమిచ్ఛయా సుపర్ణః శోభమానరథః-స్వభాగం రుక్మిణీం,,రా
ఘత్వేఽభవత్సీతా రుక్మిణీ కృష్ణజన్మని॥అన్యేషు చావతారేషు విష్ణోరేషాఽనపాయినీ॥ భాసరూపస్యాఽభాయచ్ఛ,, త్యాద్యు
క్తరీత్యా స్వాంశభూతాం నిత్యానపాయినీం-జహ్రే హృతవాన్ ॥ ౩॥ ॥ కకుద్మిన ఇతి॥ అవిద్ధనసః అచ్ఛిద్రనాసికాన్-క
కుద్మినః వృషభాన్-దమిత్వా ఛిన్ననాసికాన్ కృత్వా-నాగ్నజితీం నగ్నజితః కన్యాం-స్వయంవరే-ఉవాహ ఉదవహత్-తద్భ
గ్నమానాన్- తేన కకుద్మిదమనేన,భగ్నః మానః బలినోవయమిత్యభిమానో, యేషాం, తానపి,గృధ్యతః కామయమానాన్-
నాగ్నజితీమిత్యనుషజ్యతే-అత ఏవాజ్ఞాన్ మూఢాన్, శస్త్రభృతః శస్త్రధారిణోన్నృపాన్ స్వయం తచ్ఛస్త్రైః- రక్షతః,జఘ్నే
జఘాన ॥ ॥౪॥ ॥ చరిత్రాన్తరమాహ ॥ ప్రియమితి॥ స్వయం ప్రభుః స్వతన్త్ర ఏవ - గ్రామ్య ఇవ స్త్రీపరతన్త్రో గ్రామ్యభవఇ-

నాథం హన్త వ్యకర్షద్వ్యసుమోజసోర్వ్యామ్॥౧॥ సాందీపనేస్సకృత్ప్రోక్తం బ్రహ్మాధీత్య సవిస్తరమ్ । తస్మై
ప్రాదాద్వరం పుత్రం మృతం పఞ్చజనోదరాత్॥౨॥ సమాహుతా భీష్మకకన్యయా యే శ్రియస్సవర్ణేన బుభూషయ
యైషామ్ । గాన్ధర్వవృత్త్యా మిషతాం స్వభాగం జహ్రే పదం మూర్ధ్ని దధత్సుపర్ణః॥౩॥ కకుద్మినోఽవిద్ధనసో
దమిత్వా స్వయంవరే నాగ్నజితీముదవాహ । తద్భగ్నమానానపి గృధ్నతోఽజ్ఞాన్ జఘ్నేఽక్షతశ్శస్త్రభృత
స్స్వశస్త్రైః॥౪॥ ప్రియం ప్రభుర్గ్రామ్య ఇవ ప్రియాయా విధిత్సురార్చ్ఛద్ద్యుతరుం యదర్థే। వజ్ర్యాద్రవత్తం స
గణో రుషాన్ధః క్రీడామృగోఽయం రచితో వధూనామ్ ॥౫॥ సుతం మృధే ఖం వపుషా గ్రసన్తం దృష్ట్వా సునాభో
న్మథితం ధరిత్ర్యా।ఆమన్త్రితస్తత్తనయాయ శేషం దత్త్వా తదన్తఃపురమావివేశ॥౬॥ తత్రాహృతాస్తా నర
దేవకన్యాః కుజేన దృష్ట్వా హరిమార్తబన్ధుమ్। ఉత్థాయ సద్యో జగృహుః ప్రహర్షవ్రీడానురాగప్రహితావలో
కైః ॥౭॥ ఆసాం ముహూర్త ఏకస్మిన్నానాగారేషు యోషితామ్ । సవిధం జగృహే పాణీననురూపః స్వ
మాయయా ॥౮॥ తాస్వపత్యాన్యజనయదాత్మతుల్యాని సర్వశః । ఏకైకస్యాం దశ దశ ప్రకృతేర్విబుభూష

న ఇవ-ప్రియాయాః సత్యభామాయాః-ప్రియం - విధిత్సుః కర్తుమిచ్ఛుః ద్యుతరుం పారిజాతం- ఆర్ఛత్ -హృతవాన్-కథంభూ
తం-యదర్థే యస్య పారిజాతస్య అర్థే నిమిత్తే-తద్విమోచనాయేత్యర్థః-వజ్రీ ఇన్ద్రః-సగణః మరుద్గణసహితః-రుషా క్రోధేన-
అన్ధః-తం పారిజాతాపహర్తారం భగవన్తం,ప్రత్యాద్రవత్ -స్త్రీప్రేరితో యోద్ధుమభిముఖమాపతత్ -తం తథాభూతమిత్యర్థః
ర్థః కృత్స్నస్య శ్రీకృష్ణశేషతామజానన్ స్త్రీపరతన్త్రం వజ్రిణం నిన్దతి - అయం వజ్రీ-వధూనాం స్త్రీణాం-క్రీడామృగః క్రీ
డార్థం సంపాదితమృగ ఇవ-భగవాంస్తు,,పతిం విశ్వస్యేతి,,శ్రుత్యుక్తరీత్యా,విశ్వశేషిత్వాత్తస్య స్వశేషభూతపారిజాతా
పహరణం యుక్తమేవ-నైతావతా స్త్రీపారతన్త్ర్యం,ఇన్ద్రస్య తు,,అనాత్మన్యాత్మబుద్ధిర్యా అస్వే స్వమితి యా మతిః,,ఇతి
శ్రుత్యుక్తరీత్యా-పారిజాతే స్వత్వమభిమన్యమానస్యాజ్ఞానమేవేతి భావః ॥౫॥ ॥ అన్యదపి దివ్యచేష్టితమాహ॥సుతమితి॥ మృధే
యుద్ధే-వపుషా,ఖమన్తరిక్షం-గ్రసన్తమివ స్థితం-సునాభేన చక్రాయుధేన-ఉన్మథితం ఛిన్నం-సుతం స్వసుతం నరకం-దృష్ట్వా
ధరిత్ర్యా నరకమాత్రా భూమ్యా-ఆమన్త్రితః ప్రార్థితః,తత్తనయాయ నరకస్య సుతాయ, శేషం స్వపరిగృహీతాదవశిష్టం
కోశరాజ్యాదికం,దత్త్వా-తస్య నరకస్యా-న్తఃపుర-మావివేశ ప్రవిష్టవాన్ ॥ ॥౬॥ ॥తత్రేతి॥ తత్ర అన్తఃపురే,కుజేన భూపుత్రే
ణ నరకేణ-ఆహృతాః ఆనీతాః,నరదేవకన్యాః రాజకుమార్యః-ఆర్తబన్ధుం హరిం-దృష్ట్వా-సద్యస్తదైవ-ఉత్థాయ ప్రహర్షశ్చ
వ్రీడా చ అనురాగశ్చ, తైః-ప్రహితాః ప్రేరితాః యేఽవలోకాస్తైః,జగృహుః స్వీకృతవత్యః ॥ ॥౭॥ ॥ ఆసాం స్వీకృతవతీనాం
యోషితాం, పాణీన్,నానాగారేషు ప్రతియోషిద్విభిన్నేషు గృహేషు- ఏకస్మిన్నేవ ముహూర్తే - స్వమాయయా స్వీయసంక
ల్పేన-స్వయమపి బహురూపః,సవిధం సవిధి,యథావిధి,జగృహే గృహీతవాన్ ॥ ॥౮॥ ॥ తాసు గృహీతపాణిషు స్త్రీషు-ఏకైక

స్యాం భార్యాయాం ... కాన్తైః, ఆత్మతాతుల్యాన్, పుత్రాన్, దశ దశ - అజనయత్ ఉత్పాదయామాస కింకర్తుమి
చ్ఛయా - క్రీడేచ్ఛయా ... తుమిచ్ఛయా వృద్ధీచ్ఛయేత్యర్థః నన్వియామ్యాయాం ప్రకృతేర్వృద్ధిరిత్యతశ్చిత్ప్రకా
శయితుమిత్యపరే ❀ ॥౯॥ ❀ కాలేత్యాది ॥ కాలం కాలయవనం, మాగధం జరాసన్ధం - శాల్వప్రభృతీన్ - అనీకైః సైన్యైః,
పురీం, రున్ధతః, స్వయం అజీఘనత్ ఘాతితవాన్ । స్వపుంసాం భీమార్జునాదీనాం - దివ్యం పిద్యం - తేజః - ఆదిశన్ దత్త
వాన్ భీమాదిద్వారా స్వయమేవ తేషాం సామర్థ్యప్రదానేన హన్తేత్యర్థః ❀ ॥౧౦॥ ❀ ఏతదేవాహ ॥ శమ్బరమితి ॥ శమ్బరద్వివి
దబాణబల్వలాన్ - దన్తవక్త్రాదీంశ్చ శ్రీకృష్ణరామాదిభిర్ఘాతయత్ - అడభావ ఆర్షః - ఘాతితవాన్, ఘాతయన్నితి వా పాఠః, ద
న్తవక్త్రాదీన్ స్వయమేవావధీత్ ❀ ॥౧౧॥ ❀ అథేతి ॥ తే తవ, భ్రాతృపుత్రాః పాణ్డుధృతరాష్ట్రయోః పుత్రా యుధిష్ఠిరాదయో
దుర్యోధనాదయశ్చ - తేషాం పక్షయోః - పతితాన్ ప్రాప్తాన్ - నృపాన్ - అఘాతయదిత్యనుషజ్యతే, కదంభూతాన్ - నృపాన్
యేషాం - కురుక్షేత్రం ప్రత్యాపతతాం - నృణాం - బలైః సైన్యైః భూః సర్వాపి భూమిః, చచాల ❀ ॥౧౨॥ ❀ ఏవం స్వయం వి
హత్య ఘాతయిత్వా చ స్వకులం సంజిహీర్షుస్తదర్థం కృతప్రయత్నస్య పక్షపాతినాం చ వధేన న భువో భారః క్షపిత ఇత్యమంస్తేత్యా
హ ॥ స ఇతి ॥ స భగవాన్, కర్ణాదీనాం - కుత్సితమన్త్రపాకేన - స్వానిష్టావహాలోచనఫలేన - హృతా - శ్రీః సంపత్, ఆయుశ్చ, య
స్య తం - భగ్నౌ ఊరూ యస్య తం భగ్నోరుం - ఉర్వ్యాం భూమ్యాం, శయానం, సానుచరం సుయోధనం - పశ్యన్నపి న ననన్ద
సంతోషం న ప్రాప ❀ ॥౧౩॥ ❀ అసంతోషహేతుం వదంస్తత్ప్రకారమేవాహ ॥ కియానితి ॥ మదంశైః మచ్ఛరీరభూతైః ద్రో

యా ॥౯॥ కాలమాగధశాల్వాదీననీకై రున్ధతః పురమ్ । అజీఘనత్స్వయం కాంశ్చిత్స్వపుంసాం తేజ ఆదిశన్ ॥ శమ్బ
రం ద్వివిదం బాణం మురం బల్వలమేవ చ । అన్యాంశ్చ దన్తవక్త్రాదీనవధీత్తాంశ్చ ❀ ఘాతయత్ ॥౧౧॥ అథ తే భ్రా
తృపుత్రాణాం పక్షయోః పతితాన్నృపాన్ । చచాల భూః కురుక్షేత్రం యేషామాపతతాం బలైః ॥౧౨॥ స కర్ణ
దుశ్శాసనసౌబలానాం కుమన్త్రపాకేన హతశ్రియా ❀ యుషామ్ ❀ । సుయోధనం సానుచరం శయానం భగ్నో
రుమూర్వ్యాం న ననన్ద పశ్యన్ ॥౧౩॥ కియాన్భువోఽయం క్షపితోరుభారో యద్ద్రోణభీష్మార్జునభీమమూలైః । అ
ష్టాదశాక్షౌహిణికో మదంశైరాస్తే బలం దుర్విషహం యదూనామ్ ॥౧౪॥ మిథో యదైషాం భవితా వివాదో
మాధ్వ్యామదాతామ్రవిలోచనానామ్ । నైషాం వధోపాయ ఇయానతోఽన్యో మయ్యుద్యతేఽన్తర్దధతే స్వ
యం స్మ ॥౧౫॥ ఏవం సంచిన్త్య భగవాన్ స్వరాజ్యే స్థాప్య ధర్మజమ్ । నన్దయామాస సుహృదస్సాధూనాం వ
ర్త్మ దర్శయన్ ॥౧౬॥ ఉత్తరాయాం ధృతః పూరోర్వంశస్సాధ్వభిమన్యునా । స వై ద్రౌణ్యస్త్రసంప్లుష్టః పునర్భ
గవతా ధృతః ॥౧౭॥ అయాజయద్ధర్మసుతమశ్వమేధైస్త్రిభిర్విభుః । సోఽపి క్ష్మామనుజై రక్షన్రేమే కృష్ణమనువ్ర

ణభీష్మార్జునభీమాః మూలమాదిర్యేషాం తైః మదంశైః - భీమార్జునాదిభిః - రష్టాదశాక్షౌహిణీకః అష్టాదశాక్షౌహిణీసంఖ్యా
యుక్తః - క్షపితః నిరస్తః - స చాసావురుభారశ్చ - క్షపితోరుభారో ఽయం కియాన్ అత్యల్ప ఇత్యర్థః - భీష్మాదిద్వారా మయా
భూభారో హి నిశ్శేషో నావతారితః - యతః - యత్రాస్తి - దుర్విషహం సోఢుమశక్యం - యదూనాం బలమాస్తే తిష్ఠతి ❀ ॥౧౪॥ ❀
ఏవమనభినన్ద్య స్వకులసంహృతావుపాయం సంచిన్తితవానిత్యాహ ॥ మిథ ఇతి ॥ మాధ్వ్యాస్సురాయాః - మదాత్ - తామ్రాణి
విలోచనాని యేషాం తేషాం - ఏషాం యదూనాం - యదా - విప్రశాపనిమిత్తానిష్టపరిజిహీర్షయా ప్రభాసతీర్థాగమనానన్త
రం - వివాదో - భవితా భవిష్యతి - తదా - ఇయాన్నైవైషాం వధోపాయః - నాతోఽన్యోస్తి కోఽపీత్యర్థః అహ ॥ మయి - సర్వాన్త
రాత్మని సర్వసంహర్తరి మయి - ఉద్యతే మల్లోకం గన్తుముద్యుక్తే సతి - స్వయమేవైతే - వివాదేన - అన్తర్దధతే అన్తర్ధిగన్ - న
ష్టా భవిష్యన్తి - స్మ ❀ ॥౧౫॥ ❀ ఏవమితి ॥ ఏవముక్తరీత్యా - సంచిన్త్య - భగవాన్ - స్వరాజ్యే - స్వస్య ధర్మజస్య రాజ్యం - తస్మిన్ - ధ
ర్మజం యుధిష్ఠిరం - స్థాప్య స్థాపయిత్వా - ల్యబార్షో ఽసమాసత్వాత్ - సాధూనాం - వర్త్మ వర్ణాశ్రమమర్యాదాం - దర్శయన్
స్వానుష్ఠానేన లోకమనుష్ఠాపయన్ - సుహృదః మిత్రాణి - నన్దయామాస సంతోషయామాస ❀ ॥౧౬॥ ❀ ఉత్తరాయామితి ॥ అ
భిమన్యునా - స్వభార్యాయాముత్తరాయాం - పూరోర్వంశః - సాధు ధృతః, పూరోర్వంశవర్ధకః పరిక్షిదుత్పాదితః - స వై పరీ
క్షిత్ - ఉత్తరాగర్భస్థః, ద్రౌణేరశ్వత్థామ్నోఽస్త్రేణ బ్రహ్మశిరోఽస్త్రేణ, సంప్లుష్టః పునర్భగవతా శ్రీకృష్ణేన - ధృతః పరి
రక్షితః ❀ ॥౧౭॥ ❀ అయాజయదితి ॥ సోఽపి ధర్మసుతోఽపి - కృష్ణమనువ్రతస్సేవమానః - అనుజైస్సహ - క్ష్మాం పృథ్వీం - రక్షన్ - రే

౧౧ ॥ శ్లో॥ పా ❀ ఘాతయన్,

మే ॥౧౮॥ భగవానితి॥ విశ్వాత్మా విశ్వస్యాన్తః ప్రవిశ్య ధారకః- భగవాన్ శ్రీకృష్ణోఽపి- లోకవేదపథానుగః శాస్త్రసిద్ధ ధర్మానువర్తమానః- ద్వార్వత్యాం పుర్యాం- కామాన్ సిషేవే- కదంభూతః- సాంఖ్యం - సంఖ్యాబుద్ధిః, తయాగమ్యం సాంఖ్యం, ముముక్షూపాస్యం, స్వాత్మానమాస్థితః స్వానన్దమేవాఽనుభవన్నిత్యర్థః- అతఏవా- సక్తః శబ్దాదిష్వనాసక్తః - అత్ర కామ్యన్త ఇతి కామాః కల్యాణగుణాః- తాన్ - సిషేవే స్వకీయకల్యాణగుణసంశీలనపరో ఏవాభూదిత్యర్థః - నతు శబ్దాదివిషయానుభవో వివక్షితః ॥ యద్వా ,, కామాననుభవన్నివావతస్థావిత్యర్థః ॥౧౯॥ ఏతదేవ ప్రపఞ్చయతి॥ స్నిగ్ధేత్యాదినా॥ స్నిగ్ధః కృపాయుక్తో యస్మిన్ తావలోకః ఈషన్దహాసయుక్తావలోకః- తేన- పీయూషమమృతం- తత్తుల్యయా వాచా- అనవద్యేన నిర్దుష్టేన- చారిత్రేణ- శ్రియో లక్ష్మ్యాః నికేతేనాశ్రయేణ- ఆత్మనా శరీరేణ చ॥ ఇమం లోకం- అముం ఉపరిలోకాంశ్చ- రమయన్- అస్మిన్ లోకే యదూం స్తు సుతరాం రమయన్- క్షణవయా రాత్ర్యా - దత్తం - క్షణం క్షణమాత్రం, స్త్రీణాం- మిథోరూపం సౌహృదం- యేన సః- దత్తక్షణస్త్రీక్షణసౌహృదః- రేమే ॥౨౦॥౨౧॥ తస్యైవం ఇత్థమనాసక్త్యా - బహూన్ వత్సరగణాన్- రమమాణస్య తస్య భగవతః- గృహమేధేషు గృహాశ్రమ ప్రయుక్తేషు- యోగేషు ధర్మేషు- విరాగః ఉపసంజిహీర్షయా అనాదర- స్సమజాయత ॥౨౨॥ ఏతదేవ కైముత్యన్యాయేనాహ ॥ దైవాధీనేష్వితి ॥ యోగేశ్వరం యోగపలప్రదం- భగవన్తం- యోగేన భక్తియోగేన- అనువ్రతః సేవమానః స్వయం దైవాధీనః దైవాయత్తః- కః పుమాన్- దైవాయత్తేషు కామేషు-

తేః ॥౧౮॥ భగవానపి విశ్వాత్మా లోకవేదపథానుగః । కామాన్ సిషేవే ద్వార్వత్యామాసక్తస్సాంఖ్యమాస్థితః॥౧౯॥ స్నిగ్ధస్మితావలోకేన వాచా పీయూషతుల్యయా । చారిత్రేణానవద్యేన శ్రీనికేతేన చాత్మనా॥౨౦॥ ఇమం లోకమముం చైవ రమయన్ సుతరాం యదూన్ । రేమే క్షణదయా దత్తక్షణస్త్రీక్షణసౌహృదః॥౨౧॥ తస్యైవం రమమాణస్య సంవత్సరగణాన్ బహూన్ । గృహమేధిషు యోగేషు విరాగస్సమజాయత॥౨౨॥ దైవాధీనేషు కామేషు దైవాధీనస్స్వయం పుమాన్ । కోఽపి సంశ్రద్ధీత యోగేన యోగేశ్వరమనువ్రతః॥౨౩॥ పుర్యాం కదాచిత్క్రీడద్భిర్యదుభోజకుమారకైః । కోపితా మునయశ్శేపుర్భగవన్మతకోవిదాః॥౨౪॥ తతః కతిపయైర్మాసైర్వృష్ణిభోజాన్ధకాదయః । యయుః ప్రభాసం సంహృష్టా రథైర్దైవవిమోహితాః॥౨౫॥ తత్ర స్నాత్వా పితౄన్ దేవానృషీంశ్చైవ తదమ్భసా । తర్పయిత్వాఽథ విప్రేభ్యో గావో బహుగుణా దదుః॥౨౬॥ హిరణ్యం రజతం శయ్యాం వాసాంస్యజినకమ్బళాన్ । యానం రథానిభాన్ కన్యా ధరాం వృత్తికరీమపి॥౨౭॥ అన్నం చోరురసం తేభ్యో దత్వా భగవదర్పణమ్ । గోవిప్రార్థాసవశ్శూరాః ప్రణేముర్భువి మూర్ధభిః॥౨౮॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, తృతీయోఽధ్యాయః

ఉద్ధవ ఉవాచ ॥ అథ తే తదనుజ్ఞాతా భుక్త్వా పీత్వా చ వారుణీమ్ । తయా విభ్రంశితజ్ఞానా దురుక్తైర్మర్మ పస్పృశుః ॥౧॥ తేషాం మైరేయదోషేణ విషమీకృతచేతసామ్ । నిమ్రోచతి రవావాసీద్వేణూనామివ మర్దనమ్

విసంశ్రద్ధీత విశ్వసేత్- న కోఽపీత్యర్థః, కిముత భగవాన్ న విశ్వసేదిత్యభిప్రాయః ॥౨౩॥ అథ స్వకులం సంజిహీర్షోర్భగవతోఽభిప్రాయానుసారేణ విప్రశాపప్రవృత్తిం యదుకులసంహృతిం చ సంగ్రహేణాహ ॥ పుర్యామితి ॥ పుర్యాం ద్వారకాయాం- కదాచి- ద్భగవత్స్వకులసంజిహీర్షానన్తరకాలే- క్రీడద్భిః రమమాణైః- యదుభోజకుమారకైః, కోపితాః కోపం ప్రాపితాః- మునయః, భగవన్మతకోవిదాః భగవదభిప్రాయాభిజ్ఞాః, శేపుః శాపం దత్తవన్తః ॥౨౪॥ తతః శాపానన్తరం కతిపయైర్మాసైః, నానావిధారిష్టదర్శనానన్తరం, వృష్ణ్యాదయో, దైవవిమోహితాః, అతఏవ, సంహృష్టాస్సన్తో, రథైస్సహ, ప్రభాసతీర్థం యయుః ॥౨౫॥ తత్ర ప్రభాసే స్నాత్వా, తదమ్భసా ప్రభాసామ్భసా, పితౄదీన్, తర్పయిత్వా, బహుగుణాః వయశ్శీలాదిగుణోపేతాః, గావః గాః, విప్రేభ్యో దదుః ॥౨౬॥ హిరణ్యాదీన్, వృత్తికరీం జీవనకరీం, ధరాం భూమిం చ- దదురితి పూర్వేణాన్వయః- యద్వా, దత్వేత్యుత్తరేణాన్వయః ॥ ౨౭ ॥ చారురసం మృష్టరస- మన్నం, తేభ్యో విప్రేభ్యో, భగవదర్పణం యథా భవతి తథా, దత్వా, భగవత్ప్రీణనకరమన్నం దత్వేతి వా- గోవిప్రార్థాసవః గోవిప్రార్థప్రాణాః- శూరాః- యదవః- మూర్ధభిః విప్రేభ్యః భువి, ప్రణేముః నమస్కృతవన్తః ॥౨౮॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం, శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం, తృతీయస్కన్ధే తృతీయోఽధ్యాయః

అథ స్నానదానాద్యనన్తరం- తే యదవ - స్తదనుజ్ఞాతాః విప్రైరనుజ్ఞాతాః- భుక్త్వా, వారుణీం మైష్టీం మదిరాం- పీత్వా, తయా వారుణ్యైవ- విభ్రష్టస్వపరవిజ్ఞానాస్సన్తో, దురుక్తైర్మర్మస్థానాని పస్పృశుః ॥౧॥ తతః- మైరేయస్య మద్య

స్య, దోషేణ మదేన విషమీకృతాని విభ్రంశితాని చేతాంసి యేషాం - తేషాం రవౌ సూర్యే, నిమ్రోచః అస్తంగచ్ఛతి సతి - వేణూనామివ - మర్దనం పరస్పరసంఘర్షణమాసీత్ ॥౨॥ భగవాంస్త్వితి॥ స భగవాన్ - ఆత్మనో - మాయయా ఆహితా ప్రోక్తనసంకల్పస్య - గతిం ప్రలయరూపాం - తాం - స్వకులసంహృతిమవలోక్య - సరస్వతీముపస్పృశ్య సరస్వత్యాం స్నాత్వా - వృక్షమూలమశ్వత్థవృక్షమూలం - ముపావిశత్ ప్రావిశత్ ॥౩॥ అహమితి॥ ప్రపన్నార్తిహారేణ స్వకులసంజిహీర్షుణా - భగవతా - త్వం - బదరీం బదరికాశ్రమం ప్రతి - ప్రయాహి గచ్ఛ - ఇత్యుక్తోఽహమ్ ॥౪॥ తథాప్యేవముక్తోఽప్యహం - తదభిప్రేతం కులసంహారాదికం - జానన్ - హే అరిన్దమ - విదుర - భర్తుర్భగవతః - పాదవిశ్లేషణే అక్షమః - తమేవ - పృష్ఠతోఽన్వగమం అన్వవర్తే ॥౫॥ ఏవమనుగచ్ఛన్నహం తమేవ విచిన్వన్ మనసా విచిన్తయన్ అద్రాక్షం చక్షుషా చ దృష్టవానస్మి, కదంభూతం ఏకం అసహాయం దయితం నిరతిశయప్రియతమం - పతిం నిరుపాధికశేషిణం, శ్రీనికేతం శ్రీనివాసం, సరస్వత్యాం సరస్వతీతీరే కృతకేతం కృతనివాసం స్వతః అకేతనం అనాశ్రయం - తస్యైవ సర్వాశ్రయత్వాత్ ॥౬॥ శ్యామావదాతం నీలశ్వేతవర్ణం - విరజం నిర్మలం - ప్రసన్నే అరుణే లోచనే యస్య తం - చతుర్భిర్దోర్భిర్భుజైః - పీతకౌశామ్బరేణ - కౌశం కౌశేయం - పీతకౌశేయామ్బరేణ చ - విదితం లక్షితమ్ ॥౭॥ దక్షిణపాదసరోరుహం - వామే ఊరౌ - అధిశ్రిత్య ఉపరి స్థాపయిత్వా - ఉపాశ్రితః పృష్ఠతోఽవష్టబ్ధః అర్భకో బాలః కోమలోఽశ్వత్థో యేన తం - త్యక్తపిప్పలం త్యక్తకర్మఫలం - అత ఏవ - అకృశం కర్మాయత్తకార్శ్యస్థౌల్యాదివ్యాధ్యాదిరహితమ్ ॥౮॥ తస్మిన్నితి॥ తత్ర తస్మిన్ భగవత్సన్నిధౌ - ద్వైపాయనసుహృత్సఖా - ద్వైపాయనో వ్యాసః - తస్య సు

మ్॥౨॥ భగవాంస్త్వాత్మమాయాయా గతిం తామవలోక్య సః। సరస్వతీముపస్పృశ్య వృక్షమూలముపావిశత్॥ అహం చోక్తో భగవతా ప్రపన్నార్తిహరేణ హ। బదరీం త్వం ప్రయాహీతి స్వకులం సంజిహీర్షుణా॥౪॥ తథాపి తదభిప్రేతం జానన్నహమరిన్దమ। పృష్ఠతోఽన్వగమం భర్తుః పాదవిశ్లేషణాక్షమః॥౫॥ అద్రాక్షమేకమాసీనం విచిన్వన్ దయితం పతిమ్। శ్రీనికేతం సరస్వత్యాం కృతకేతమకేతనమ్॥౬॥ శ్యామావదాతం విరజం ప్రసన్నారుణలోచనమ్। దోర్భిశ్చతుర్భిర్విదితం పీతకౌశామ్బరేణ చ॥౭॥ వామ ఊరావధిశ్రిత్య దక్షిణాఙ్ఘ్రిసరోరుహమ్। ఉపాశ్రితార్భకాశ్వత్థమకృశం త్యక్తపిప్పలమ్॥౮॥ తస్మిన్మహాభాగవతో ద్వైపాయనసుహృత్సఖా। లోకాననుచరన్ సిద్ధ ఆససాద యదృచ్ఛయా॥౯॥ తస్యానురక్తస్య మునేర్ముకున్దః ప్రమోదభావానతకన్ధరస్య। ఆశృణ్వతో మామనురాగహాససమీక్షయా విశ్రమయన్నువాచ॥౧౦॥ శ్రీభగవానువాచ॥ వేదాహమన్తర్మనసీప్సితం తే దదామి యత్తద్దురవాపమన్యైః। సత్రే పురా విశ్వసృజాం వసూనాం మత్సిద్ధికామేన వసో త్వయేష్టః॥ స ఏష సాధో చరమో భవానామాసాదితస్తే మదనుగ్రహోఽయమ్। యన్మాం నృలోకాన్ రహ ఉత్సృజన్తం దిష్ట్యా దదృశ్వాన్ విశదానువృత్త్యా॥౧౨॥ పురా మయా ప్రోక్తమజాయ నాభ్యే పద్మే నిషణ్ణాయ మమాదిసర్గే। జ్ఞా

హృన్మిత్రం - సఖా చ - సౌహార్దం సహాధ్యేతృత్వం చోభయమపి వివక్షితం - మహాభాగవతః భాగవతాగ్రగణ్యః - అత ఏవ - సిద్ధః కృతకృత్యః - మైత్రేయః - లోకాననుచరన్ - యదృచ్ఛయా ఆగతః ॥౯॥ తస్యేతి॥ ప్రమోదేన భగవద్దర్శనజనితసన్తోషేణ - భావేన భక్త్యా చ - ఆనతా కన్ధరా - యస్య, అనురక్తస్య భగవత్యనురాగయుక్తస్య, తస్య మునేః మైత్రేయస్య, ఆశృణ్వతః - ముకున్దో భగవాన్ - అనురాగహాససమీక్షయా - అనురాగహాసాన్వితవిలోకనేన - విశ్రమయన్ శ్రమహానిం జనయన్, మాం ప్రత్యువాచ ॥౧౦॥ భగవద్భక్తిమేవాహ ద్వయేన॥ వేదేతి॥ హే వసో ఉద్ధవ - పూర్వజన్మాభిప్రాయేణేదం సంబోధనం - విశ్వసృజాం ప్రజాపతీనాం - వసూనాం చ - సత్రే - పురా పూర్వజన్మని - మత్సిద్ధికామేన మత్ప్రాప్తికామేన - త్వయా వసునా - అహం, ఇష్టః సమ్యగారాధితః - అతః - తే తవ - అన్తర్మనసా అన్తఃకరణేన - ఈప్సితం యత్, తద్వేద జానామి - అన్యైః అనారాధితమచ్చరణైః - దురవాపం దుఃఖేనాప్యాప్తుమశక్యం, తద్దదామి దాస్యామి ॥౧౧॥ స ఇతి॥ హే సాధో ఉద్ధవ - భవానాం - జన్మనాం మధ్యే, స ఏష భవః - చరమః అన్తిమః, కుతః - యద్యస్మాత్, తే త్వయా - మదనుగ్రహః - ఆసాదితః లబ్ధః, యస్మాచ్చ, పునః, నృలోకాన్ మర్త్యలోకాన్ - రహ ఏకాన్తే, ఉత్సృజన్తం త్యజన్తం, మర్త్యలోకాద్వైకుణ్ఠం గచ్ఛన్తం, మాం, విశదానువృత్త్యా ఏకాన్తభక్త్యా, దదృశ్వాన్ దృష్టవానసి - ఏతద్దిష్ట్యా జాతమిత్యర్థః ॥౧౨॥ కిం తదాసీత్యపేక్షాయాం దేయం నిర్దిశతి॥ పురేతి॥ ఆదిసర్గే సృష్ట్యుపక్రమే, నాభ్యే నాభౌ భవం నాభ్యం - తస్మిన్ - పద్మే కమలే - నిషణ్ణాయ ఉపవిష్టాయ - అజాయ - పురా పూర్వకాలే, మయా ప్రోక్తం - మమ మహిమా అవభాస్యతే ప్రకాశ్యతే అనేనేతి మన్మహిమావభాసం, య, దేవ, సూద

యో భాగవతమితి వదన్తి - తత్పరమం జ్ఞానం దదామీత్యనుషఙ్గః ॥౧౩॥ ఏవం భగవతోక్తే మమైవముక్తమిత్యాహ ॥ ఇతీతి ॥ ఇతి ఇత్థమాదృతః ఉక్తః ఆదృతశ్చాసావుక్తశ్చ - పరమస్య పుంసః పరమపురుషస్య - ప్రతీక్షణం కృపావలోకనమనుగ్రహశ్చ తయోః పాత్రభూతః, స్నేహోత్థరోమా స్నేహేన ఊర్ధ్వాని పులకితాని రోమాణి యస్య సః - స్ఖలితాక్షరః గద్గదవాక్, గహం శుచః ఆనన్దాశ్రూణి, ముఞ్చన్, ప్రాఞ్జలిః, తం ప్రత్యాబభాషే ఆభాషితవానస్మి ※॥౧౪॥※ కిమాభాషితవానసీత్యత ఆహ ॥ క ఇతి ॥ హే ఈశ, తే తవ, పాదసరోజభాజాం పాదకమలం భజమానానామ్, ఇహ పురుషాణాం, చతుర్షు అర్థేషు ధర్మార్థకామమోక్షేషు, కోఽనుసుదుర్లభః నకోఽపి దుర్లభ ఇత్యర్థః, పురుషార్థచతుష్టయస్య సులభత్వేపి, హే భూమన్ విభో, నాహం - ప్రవృణోమి, పురుషార్థచతుష్టయమితి శేషః, కథంభూతోఽహం, భగవత్పదామ్బుజయోః నిషేవణే ఔత్సుక్యం యస్య సః, "తేషాం జ్ఞానీ నిత్యయుక్త" ఇత్యుక్తవిధజ్ఞాన్యహమ్ ※॥౧౫॥※ నిత్యయోగవిరోధినం ధర్మాదికం, న వృణోమి, కిం త్వఘటనఘటనాసామర్థ్యరూపాం భవదీయాం శక్తిం, స్మరతాం, చిత్తం, పారవశ్యం యాతీత్యభ్రువమిత్యాహ ॥ కర్మాణీతి ॥ అనీహస్య నిర్వ్యాపారస్య - తవ, కర్మాణి అభవస్య జన్మరహితస్య - భవః, కాలాత్మనః కాలశరీరకస్య - దుర్గాశ్రయః ద్వారకారూపజలదుర్గాశ్రయణం - యచ్చ - అరిభయాత్ కాలయవనాదిభయాత్ పలాయనం స్వాత్మరతేః - ప్రమదాయుతాశ్రమః బహ్వీభిః ప్రమదాభిః స్త్రీభిః - యుక్తః - యః ఆశ్రమః గృహస్థాశ్రమ - ఇతి చ యత్ - ఇహ అస్మిన్ విషయే - విదాం విదుషామపి - ధీః - ఖిద్యతి పారవశ్యం యాతి ※॥౧౬॥※ కించ - మన్త్రేషు ప్రస్తుతేషు సత్సు - మా - మామ్ ఉపహూయ వై ఆహూయైవ పృచ్ఛేః పృష్టవానసి - కథంభూతస్త్వం అకుణ్ఠితాఖణ్డసదాత్మబోధః అకుణ్ఠితః ఆవరణరహితః - అఖణ్డః అపరిచ్ఛిన్నః ॥ ఆత్మనః స్వస్య - బోధః - యస్య సః - అనా

నం పరం యన్మహిమావభాసం యత్సూరయో భాగవతం వదన్తి ॥౧౩॥ ఇత్యాదృతోక్తః పరమస్య పుంసః ప్రతి
క్షణానుగ్రహభాజనోఽహమ్ । స్నేహోత్థరోమా స్ఖలితాక్షరస్తం ముఞ్చన్ శుచః ప్రాఞ్జలిరాబభా
షే ॥౧౪॥ కోన్వీశ తే పాదసరోజభాజాం సుదుర్లభోఽర్థేషు చతుర్ష్వపీహ । తథాపి నాహం ప్రవృణోమి భూ
మన్ భవత్పదామ్భోజనిషేవణోత్సుకః ॥౧౫॥ కర్మాణ్యనీహస్య భవోఽభవస్య తే దుర్గాశ్రయోఽథారిభయా
త్పలాయనమ్ । కాలాత్మనో యత్ప్రమదాయుతాశ్రమః స్వాత్మన్రతేః ఖిద్యతి ధీర్విదామిహ ॥౧౬॥ మన్త్రేషు
మాం వా ఉపహూయ యత్త్వమకుణ్ఠితాఖణ్డసదాత్మబోధః । పృచ్ఛేః ప్రభో ముగ్ధ ఇవాప్రమత్తస్తన్నో మనో
మోహయతీవ దేవ ॥౧౭॥ జ్ఞానం పరం స్వాత్మరహఃప్రకాశం ప్రోవాచ కస్మై భగవాన్ సమగ్రమ్ । అపి క్షమం
నో గ్రహణాయ భర్తర్వదాఞ్జసా యద్వృజినం తరేమ ॥౧౮॥ ఇత్యావేదితహార్దాయ మహ్యం స భగవాన్ పరమ్ ।
ఆదిదేశారవిన్దాక్ష ఆత్మనః పరమాం స్థితిమ్ ॥౧౯॥ స ఏవమారాధితతీర్థపాదాదధీతతత్త్వాత్మవిబోధమార్గః ।

వృతాపరిచ్ఛిన్నాత్మజ్ఞాన ఇత్యర్థః - అత ఏవాప్రమత్తః - స్వయమేవంభూతోఽపి - ముగ్ధ ఇవ మూఢ ఇవ యత్పృష్టవానసి - తన్నో - మనః - మోహయతీవ మోహం ప్రాపయతీవ వర్తతే - ఇవశబ్దేన పరమార్థత ఏతత్సర్వముపపన్నమేవేతి సూచ్యతే - తథాహి - అకర్మాయత్తక్రియస్య లీలయా కర్మాణి అకర్మాయత్తభవస్య స్వేచ్ఛయా ప్రాకృతదివ్యమఙ్గళాస్పదవిగ్రహపరిగ్రహరూపో భవశ్చ - ఉపపద్యతే - దుర్గాశ్రయాదికమనుర్త్యలీలయోపపద్యతే "యో వై బాలాక ఏతేషాం పురుషాణాం కర్తా యస్య చైతత్కర్మ" "అజాయమానో బహుధా విజాయతే" "లోకవత్తు లీలాకైవల్య"మిత్యాదిశ్రుతిసూత్రాదిభ్యః ॥౧౭॥ ఏవముక్త్వా హార్దమపి నివేదితవానస్మీత్యాహ ॥ జ్ఞానమితి ॥ స్వాత్మనస్తవ - రహః యాథాత్మ్యం, తస్య ప్రకాశకం - పరం జ్ఞాతవ్యేషు ప్రధానభూతం సమగ్రమఙ్గోపేతం - యత్ జ్ఞానం - భగవాన్ పూర్ణషాడ్గుణ్యో భగవాన్ - కస్మై కాయ - బ్రహ్మణే - సర్వనామత్వమార్షం - ప్రోవాచ ఊచివాన్ - తత్ - జ్ఞానం - హే భర్తః స్వామిన్ - నః అస్మాకం - గ్రహణాయ గ్రహీతుం - క్షమం యోగ్యం - అపి చేత్ - వద - యత్ యస్మాత్ జ్ఞానాత్ - వృజినం దుఃఖాత్మకసంసారం - అఞ్జసా సుఖేన - తరేమ అతివర్తేమహి ※॥౧౮॥※ ఏవం స్వాభిప్రాయే నివేదితే మహ్యం స భగవాంస్తత్త్వముపదిదేశేత్యాహ ॥ ఇతీతి ॥ ఇతి ఇత్థం - ఆవేదితం నివేదితం హార్దం అభిప్రాయః యేన - తస్మై - మహ్యం - స భగవాన్ - అరవిన్దాక్షః - ఆత్మనః స్వాత్మనః - పరమాం - పరా జ్ఞాతవ్యా - మా - న - యస్యాస్తాం పరమాం - జ్ఞాతవ్యాన్తరరహితాం - స్థితిం యాథాత్మ్యావగతిం - ఆదిదేశ ఉపదిదేశ ※॥౧౯॥※ ఉపసంహరతి ॥ స ఇతి ॥ ఆరాధితపాదతీర్థాత్ - తీర్థశబ్దః పావనవాచీ ఆరాధితపవిత్రపాదాదిత్యర్థః - యద్వా - పాదే తీర్థం యస్య సః - ఆరాధితశ్చాసౌ పాదతీర్థశ్చ - తస్మాద్భగవతః - ఏవం - అధీతతత్త్వాత్మవిబోధమార్గః - తత్త్వాత్మకపరమాత్మయాథాత్మ్యావగతిరూపో బోధః - సమ్యగ్యేన పరిశీల్యతే అనేనేతి తత్త్వాత్మవిబోధమార్గః - ఆత్మయాథాత్మ్యావగతిప్రకాశకం శాస్త్రం - అధీతస్తత్త్వాత్మవిబోధమార్గో యే

న-సోఽహం-పాదౌభగవతశ్చరణౌ-ప్రణమ్య-దేవం-పరివృత్య-ప్రదక్షిణీకృత్య-తద్విరహేణభగవద్విశ్లేషేణ-ఆతురఃఖిన్నః ఆత్మాచిత్తం యస్యసః-ఏవంభూతస్సన్నిహాగతోఽస్మి ✽॥౨౦॥✽ ఇహాగతస్త్వంక్వగమిష్యసీత్యతఆహ॥సఇతి॥సోఽహం-బదరీంత్వంప్రయాహీత్యాజ్ఞప్తోఽహం-తస్యభగవతో-దర్శనేన-యోఽయమాహ్లాదః-వియోగేనార్తిశ్చ-తాభ్యాంయుతస్సన్-ప్రభోర్భగవతః-తస్య,దయితంప్రియం-బదర్యాశ్రమమణ్డలంగమిష్యే ✽॥౨౧॥ఆశ్రమంప్రస్తౌతి॥యత్రేతి॥ యత్రబదర్యాశ్రమమణ్డలే-ఋషిస్సర్వజ్ఞో-నారాయణో-నరశ్చ-మృదు-లోకానాంక్షేమస్వస్త్యాదికరం-తీవ్రందుశ్చరం-దీర్ఘఃమాకల్పాన్తం-తపః-తేపాతేవకార్తే-కథంభూతౌతేపాతే-లోకభావనౌలోకానుగ్రాహకౌ ✽॥౨౨॥✽ ఏవముద్ధవాదుపశ్రుతవృత్తాన్తస్యక్షత్తురవస్థితిప్రకారమహబాదరాయణిశ్శ్లోకద్వయేన॥ఇతీతి॥క్షత్తా-బుధఃవిద్వాన్-ఇతిఉక్తప్రకారేణ-ఉద్ధవాదుద్ధవముఖాత్-జ్ఞాతీనాం-దుస్సహంసోఢుమశక్యం-అత్యన్తదుఃఖజనకమిత్యర్థః-వధంనాశ-ముపాకర్ణ్యశ్రుత్వా-ఉత్పతితముత్పన్నం-శోకం-జ్ఞానేనస్వాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానేన-అశమయత్ ✽॥౨౩॥✽ సఇతి॥ సఃకౌరవర్షభఃవిదురః-వ్రజన్తంవ్రజిష్యన్తం-బదర్యాశ్రమంప్రతీతిశేషః-మహాభాగవతంభాగవతశ్రేష్ఠముద్ధవం-విస్రమ్భాద్విశ్వాసాత్ - ఇదమభ్యధత్తఅనుసంహితవాన్-నిశ్చితవానిత్యర్థః - కిం-కృష్ణపరిగ్రహేకృష్ణానుగ్రహే-అయముద్ధవోముఖ్యఇతి కృష్ణపరిగ్రహవిషయాణాంమధ్యే-అయంముఖ్యఇతి-విశ్వాసపూర్వకంనిశ్చితవానిత్యర్థః ✽ ॥౨౪॥ ✽ అథశ్రుతభగవద్వృత్తాన్తంతదుపదిష్టతత్త్వజిజ్ఞాసుఃక్షత్తాపృచ్ఛతి॥ జ్ఞానమితి॥ యోగేశ్వరఃయోగఫలప్రద - ఈశ్వరోభగవాన్-తేతుభ్యం-స్వాత్మరహఃప్రకాశం-పరం-యత్ జ్ఞాన,మాహ,తత్ జ్ఞానం,భవాన్,నఃఅస్మభ్యం,వక్తుమర్హతి-యద్యస్మాద్విష్ణోర్భక్తాః

ప్రణమ్యపాదౌపరివృత్యదేవమిహాగతోఽహంవిరహాతురాత్మా॥౨౦॥ సోఽహంతద్దర్శనాహ్లాదవియోగార్తియుతఃప్రభోః। గమిష్యేదయితంతస్యబదర్యాశ్రమమణ్డలమ్॥౨౧॥యత్రనారాయణోదేవోనరశ్చభగవానృషిః।మృదుతీవ్రంతపోదీర్ఘంతేపాతేలోకభావనౌ॥౨౨॥శ్రీశుకఉవాచ॥ఇత్యుద్ధవాదుపాకర్ణ్యసుహృదాందుస్సహంవధమ్।జ్ఞానేనాశమయత్క్షత్తాశోకముత్పతితంబుధః॥౨౩॥సతంమహాభాగవతంవ్రజన్తంకౌరవర్షభః।విస్రమ్భాదభ్యధత్తేదంముఖ్యంకృష్ణపరిగ్రహే॥౨౪॥జ్ఞానంపరంస్వాత్మరహఃప్రకాశంయదాహయోగేశ్వరఈశ్వరస్తే।వక్తుంభవాన్నోఽర్హతిత ద్ధివిష్ణోర్భృత్యాస్స్వభృత్యార్థకృతశ్చరన్తి॥ ౨౫॥ఉద్ధవఉవాచ॥ ననుతేతత్త్వసంరాధ్యఋషిఃకౌషారవోఽన్తిమే।సాక్షాద్భగవతాదిష్టోమర్త్యలోకంజిహాసతా॥౨౬॥ ఇతి సహవిదురేణవిశ్వమూర్తేర్గుణకథయాసుధయాప్లావితోరుతాపః। క్షణమివపులినేయమస్వసుస్తాంసముషితఔపగవిర్నిశాంతతోఽగాత్॥౨౭॥రాజోవాచ॥ నిధనముపగతేషువృష్ణిభోజేష్వధిరథయూథపయూథపేషుముఖ్యః।సతుకథమవశిష్టఉద్ధవోయద్ధరిరపితత్యజఆకృతింత్ర్యధీశః॥౨౮॥ శ్రీశుకఉవాచ॥బ్రహ్మశాపాపదే

స్వభృత్యార్థకృతఃస్వభృత్యప్రయోజనకారిణః,చరన్తిహి ✽॥౨౫॥ ✽ తత్త్వజిజ్ఞాసునాక్షత్త్రాపృష్టఉద్ధవఆహ॥నన్వితి॥ ననుహేవిదుర,తేత్వయా-ఋషిఃతత్త్వదర్శీ, కౌషారవోమైత్రేయః-తత్త్వసంరాధ్యఃతత్త్వోపదేశార్థ - మారాధనీయః పూజ్యఃనత్వహం,కథంభూతఃకౌషారవిః,మర్త్యలోకం,జిహాసతాహాతుమిచ్ఛతా,భగవతా-మే-అన్తి - మత్సమీపే,సాక్షాదాదిష్టఃఆజ్ఞప్తః-తీర్థాన్యటిత్వాభవన్తముపసన్నాయక్షత్త్రేత్వముపదిశేత్యాదిష్ట ఇత్యర్థః ✽॥౨౬॥ ✽ విదురోద్ధవసంవాదముపసంహరతివైయాసకిః॥ఇతీతి॥ఇతీత్థంవిదురేణసహ-విశ్వమూర్తేఃవిశ్వశరీరకస్యభగవతో,గుణకథారూపయాసుధయా,ఆప్లుతఃనిరస్తః-ఉరుతాపో,యస్యసః-ఔపగవిరుద్ధవః,యమస్వసుఃయమునాయాఃపులినే,తాంనిశాంరాత్రిం,క్షణమివ,సముషితఃసమ్యగ్భగవద్గుణకథయాతాంరాత్రింక్షణమివనీత్వా,తతఃయమునాయాః - అగాత్-బదర్యాశ్రమంప్రతీతిశేషః ✽॥౨౭॥ ✽ అథోద్ధవవిషయే,కించిద్రాజాపృచ్ఛతి॥ నిధనమితి॥ వృష్ణిభోజేషునిధనంబ్రహ్మశాపేననాశముపగతేషుసత్స్వద్ధవస్తుకథమేకోఽవశిష్టః-అస్యాపివిప్రశాపవిషయత్వాదిత్యభిప్రాయః - కిమువక్తవ్యంవృష్ణ్యాదయోనిధనముపగతాఇతి-యత్-యతః-అతిరథానాంయూథంపాన్తీత్యతిరథయూథపాః - తేషామపి-యే, యూథపాః, తేష్వపి,ముఖ్యః, త్ర్యధీశోలోకత్రయేశః-హరిరపి,ఆకృతింమనుష్యసజాతీయసంనివేశం,తత్యాజ,తిరోభావయామాస, అత్రభూతత్యాగఏవవివక్షితః ,,సర్వేనిత్యాశ్శాశ్వతాశ్చదేహాస్తస్యపరమాత్మన,, ఇతిస్మరణాత్ ✽ ॥౨౮॥ ✽ విప్రశాపాదేస్సర్వస్యభగవత్సంకల్పానువిధాయిత్వాత్తత్సంకల్పేనాయంశాపవిషయోఽప్యుద్ధవఇహైవస్థాపితఇత్యుత్తరమాహ॥వైయాసకిః॥బ్రహ్మేత్యాదిబ్రహ్మశాపాపదేశేనవిప్రశాపవ్యాజేన-కాలేనస్వసంకల్పితకాలేన, అమోఘంవాఞ్ఛితంయస్యసః, సత్యసంకల్పఇ

త్యర్థః,ఏవంభూతో భగవాన్,స్మితంసమృద్ధం-స్వకులం,సంహృత్య,దేహంస్వదేహం,త్యక్ష్యన్ తిరోధాపయిష్యన్,ఇదమచిన్తయత్ ❀॥౨౯॥❀ చిన్తామేవాహ॥అస్మాదితి॥అస్మాల్లోకాత్ మర్త్యలోకాత్,మయ్యుపరతే స్వలోకంగతేసతి-మదాశ్రయంఅహమాశ్రయోవిషయోయస్యతత్,మదాశ్రయం,మద్విషయకం,జ్ఞానంప్రతి,సంప్రతీదానీం,ఉద్ధవఏవ,ఆత్మవత్త్వేన,సాక్షాత్ అర్హతిస్వయంగ్రహీతుమన్యాన్ గ్రాహయితుంచఉద్ధవఏవయోగ్యః,కథంభూతఉద్ధవః,ఆత్మవతాంస్వాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానవతాంమధ్యే,వరఃముఖ్యః ❀॥౩౦॥❀ ఏతదేవాహ॥నేతి॥ ఉద్ధవఃఅణ్వపిమన్మత్తోనన్యూనః-నభవతి,,నిరఞ్జనఃపరమంసామ్యముపైతి,, జగద్వ్యాపారవర్జం ,,భోగమాత్రసామ్యలిఙ్గాచ్చ,, మమసాధర్మ్యమాగతాః,, ఇత్యాదిశ్రుతిసూత్రస్మృత్యాదిప్రతిపన్నం భోగసామ్యంవివక్షితం । ముక్తామయాసహసమానభోగయోగ్యా ఇత్యర్థః॥కుతః,యద్యస్మాత్-గుణైఃరజస్తమోమిశ్రసత్త్వైః, స్తత్కార్యశబ్దాదివిషయైర్నార్దితఃనపీడితః- అతఏవప్రభుఃస్వవశీకృతేన్ద్రియః, అనేనముక్తిసాధనసమగ్రసంపత్తిస్సూచితా,అతఃఆత్మవద్వరత్వాత్, మద్విషయకజ్ఞానం,లోకంగ్రాహయన్,ఇహమర్త్యలోకే,తిష్ఠతుముక్తిపర్యన్తమితిశేషః ❀॥౩౧॥❀ ఉపసంహరతి॥ఏవమితి॥ఏవంఇత్థం,త్రిలోకగురుణా,శబ్దయోనినాశాస్త్రప్రమాణగమ్యేన-భగవతా,సందిష్టఃఆజ్ఞప్తః-బదర్యాశ్రమమాసాద్య,సమాధినాజ్ఞానయోగేన-హరింభగవన్తమీజేఇష్టవాన్ ❀॥౩౨॥❀ విదురఇతి॥విదురః-క్రీడయాక్రీడార్థం,ఉపాత్తదేహస్యస్వేచ్ఛోపాత్తాప్రాకృతదివ్యవిగ్రహస్య పరమాత్మనఃశ్రీకృష్ణస్య, కర్మాణిశ్లాఘితానిచరిత్రాణిచ, ఉద్ధవాచ్ఛ్రుత్వా,తస్యైవభగవతః,ధీరాణాంయోగినాం, ధైర్యవర్ధనంయోగవర్ధకం,విక్లబాత్మనాంఅధీరచిత్తానాం,పశూనాంచ జ్ఞానినాం,దు

శేనకాలేనామోనువాఞ్ఛితం!సంహృత్యస్వకులంస్మీతంత్యక్ష్యన్దేహమచిన్తయత్॥౨౯॥అస్మాల్లోకాదుపరతే మయిజ్ఞానంమదాశ్రయమ్। అర్హత్యుద్ధవఏవాద్ధా సంప్రత్యాత్మవతాంవరః॥౩౦॥నోద్ధవోఽణ్వపిమన్న్యూనో యద్గుణైర్నార్దితః ప్రభుః । అతోమద్వయునంలోకం గ్రాహయన్నిహతిష్ఠతు॥౩౧॥ ఏవంత్రిలోకగురుణా సందిష్టశ్శబ్దయోనినా । బదర్యాశ్రమమాసాద్యహరిమీజేసమాధినా॥౩౨॥ విదురోఽప్యుద్ధవాచ్ఛ్రుత్వాకృష్ణస్యపరమాత్మనః। క్రీడయోపాత్తదేహస్యకర్మాణిశ్లాఘితానిచ॥౩౩॥ దేహన్యాసంచతస్యైవధీరాణాం ధైర్యవర్ధనమ్ । అన్యేషాందుష్కరతరంపశూనాంవిక్లబాత్మనామ్। ౩౪॥ఆత్మానంచకురుశ్రేష్ఠకృష్ణేనమనసేక్షితమ్ । ధ్యాయన్గతేభాగవతేరురోదప్రేమవిహ్వలః॥౩౫॥కాళిన్ద్యాఃకతిభిస్సిద్ధోఽహోభిర్భాగవతర్షభః। ప్రాపద్యతస్వస్సరితంయత్రమిత్రాసుతోమునిః॥౩౬॥* * * * * *

* ఇతిశ్రీమద్భాగవతేమహాపురాణే తృతీయస్కన్ధే విదురోద్ధవసంవాదోనామచతుర్థోఽధ్యాయః *

శ్రీశుకఉవాచ ॥ ద్వారిద్యునద్యాఋషభఃకురూణాంమైత్రేయమాసీనమగాధబోధమ్। క్షత్తోపసృత్యాచ్యుత

దుష్కరతరం,దేహన్యాసంచదేహత్యాగప్రకారంచ ❀ హేకురుశ్రేష్ఠరాజన్,కృష్ణేనభగవతాకర్త్రా,మనసాకరణేన- ఈక్షితందృష్టం,ఆత్మానంస్వాత్మానంచశ్రుత్వా భాగవతేఉద్ధవే,గతేసతి,తమేవకృష్ణమేవ,ధ్యాయన్ ప్రేమవిహ్వలఃనిరతిశయభగవత్ప్రేమపరవశః-రురోద ❀॥౩౩॥❀॥౩౪॥❀॥౩౫॥❀ కాళిన్ద్యాఇతి॥ భాగవతర్షభఃభాగవతశ్రేష్ఠః-విదురః-స్వయం సిద్ధః పరినిష్పన్నయోగనిష్ఠఏవ,కతిభి-రహోభిర్దినైః, కాళిన్ద్యాఃయమునాయాస్సకాశాత్-స్వస్సరితంగఙ్గాం-ప్రాపద్యతప్రాప్తః - యత్రగఙ్గాతీరే-హరిద్వారే-మిత్రాసుతోమైత్రేయః - ఆస్తేతత్ప్రాపద్యతేత్యర్థః ❀॥౩౬॥❀ ఇతిశ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాంశ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాంతృతీయస్కన్ధేవిదురోద్ధవసంవాదోనామచతుర్థోఽధ్యాయః

ఏవం,,ఋత్రక్షత్తుర్భగవతోమైత్రేయేణాసనఙ్గమః । కదావాసహసంవాద,, ఇత్యస్యోత్తరముక్తం - అథేతఃప్రభృతితృతీయచతుర్థస్కన్ధాభ్యాం విదుర మైత్రేయసంవాదంవివక్షిష్యం స్తావద్విదురస్య మైత్రేయోపసత్తి ప్రకారంతత్ప్రష్టభగవల్లీలారూపమహదాదిసృష్టిప్రకారంచాహానేనపఞ్చమేనాధ్యాయేన ॥ తావద్యదావిధిక్షత్తుర్మైత్రేయోపసత్తిమాహద్వాభ్యామసకిః॥ద్వారీతి॥ద్యునద్యాఃగఙ్గాయాః-ద్వారిద్వారే ఆసీనంనిషణ్ణం - అగాధబోధం-అగాధఃఅపారఃబోధఃఆత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానంయస్యతం ,,శ్రోత్రియంబ్రహ్మనిష్ఠ,, మిత్యాద్యుక్తాచార్యలక్షణలక్షితమిత్యర్థః-ఏవంభూతంమైత్రేయ-ముపసృత్య ,,సగురుమేవాభిగచ్ఛేత్సమిత్పాణిః,, రిత్యాద్యుక్తరీత్యా - ఉపసన్నో-ప్రాక్షీత్-క్షత్తా-పప్రచ్ఛ-కథంభూతఃక్షత్తా-అచ్యుతభావఃపరమాత్మభక్తిః-తేనశుద్ధఃనిర్మలచిత్తః-అనేన,,ప్రశాన్తచిత్తాయశమాన్వితాయ,,త్యస్యార్థఉక్తః-సౌశీల్యగుణాభివృత్తః-సౌశీల్యంమహతోమన్దైస్సహనీరన్ధ్రేణసంశ్లేషస్వభావత్వం-మైత్రేయస్య-సౌశీ

ల్యగుణేనాభితృప్తం-సత్యార్జవదయాదానాహింసాదీనామప్యుపలక్షణం-తైరప్యభితృప్తః-ఏతేనాచార్యత్వపూర్తిరభిప్రే-తా ॥౧॥ కింపృష్టవానిత్యపేక్షాయాం తావ "త్సరీత్యలోకా" నిత్యస్యార్థం సూచయన్-తత్ప్రశ్నమేవాహ ॥ సుఖాయేత్యాదినా॥ లోకః జనః సుఖాయ సుఖార్థం-సుఖలిప్సయేత్యర్థః-కర్మాణి కృష్యాదీని లౌకికాని-శ్రౌతస్మార్తాని చ-కరోతి, తైః కర్మభిః, సుఖం వా నిరతిశయసుఖం వా అన్యదుపారమం వా- అన్యస్య దుఃఖస్యోపారమం ఆత్యన్తికనివృత్తిం వా-న విన్దత న వి-న్దతే-కిన్తు-తతః తైః కర్మభిః, భూయః పునఃపునః-దుఃఖమేవ-విన్దేత, అత్ర-నిరతిశయసుఖప్రాప్త్యాత్యన్తికదుఃఖనివృత్త్యోశ్చ సాధనత్వేన-యద్యుక్తం కర్తవ్యం-తత్-నః అస్మభ్యం-భగవాన్ ఉత్పత్త్యాదిజ్ఞానసంపన్నః త్వం- వదేత్ వదేత్యర్థః "తద్యథేహ కర్మచితో లోకః క్షీయత ఏవమేవాముత్ర పుణ్యచితో లోకః క్షీయత" ఇత్యుక్తరీత్యా-కర్మణామాత్యన్తికదుఃఖనివృత్తిపూర్వకనిరతిశయసుఖప్రాప్తిసాధనత్వానుపపత్తిం పరీక్షమాణాయ-నిరతిశయసుఖసాధనవివిత్సావతే మహ్యముపదిశేత్యర్థః ॥౨॥ నివృత్తబాహ్యాభ్యన్తరకరణవ్యాపారస్య భగవత్ప్రవణైకచిత్తస్య మే-కిం భవత్కృతప్రశ్నేనాం ప్రతివచనేన ప్రయోజన-మిత్యాశఙ్కాం శమయం స్తస్య ప్రతివచనౌత్సుక్యమావిష్కరోతి ॥ జనస్యేతి॥ దైవాత్ పూర్వకర్మవశాత్-అధర్మశీలస్య అధర్మనిరతస్య "పాపం ప్రజ్ఞాం నాశయతి క్రియమాణం పునః పునః। నష్టప్రజ్ఞః పాపమేవ నిత్యమారభతే జన" ఇతి వచనాత్-అత ఏవ-కృష్ణాద్విముఖస్య పరాఙ్ముఖస్య-అత ఏవ-సుదుఃఖితస్య అతిదుఃఖితస్య- జనస్య అనుగ్రహాయ-భవ్యాని భద్రాణి-జనార్దనస్య విష్ణోః-భూతాని విష్ణుభక్తాః-భవన్తీత్యర్థః, ఇహ మర్త్యలోకే చరన్తి - కృపాలూనాం భవతాం లోకానుజిఘృక్షయైవ మర్త్యలోకే సంచరణమిత్యర్థః ॥౩॥ బుభుత్సితానిక్రమశః పృచ్ఛతి ॥ తదితి॥ హే సాధువర్య-

భావశుద్ధః పప్రచ్ఛ సౌశీల్యగుణాభితృప్తః ॥౧॥ శ్రీవిదుర ఉవాచ॥ సుఖాయ కర్మాణి కరోతి లోకో న తైః సుఖం వాన్యదుపారమం వా । విన్దేత భూయస్తత ఏవ దుఃఖం యదత్ర యుక్తం భగవాన్వదేన్నః ॥౨॥ జనస్య కృష్ణాద్విముఖస్య దైవాదధర్మశీలస్య సుదుఃఖితస్య । అనుగ్రహాయేహ చరన్తి నూనం భూతాని భవ్యాని జనార్దనస్య ॥౩॥ తత్సాధువర్యాదిశ వర్త్మ శం నస్సంసాధితో భగవాన్యేన పుంసామ్ । హృది స్థితో యచ్ఛతి భావపూతే జ్ఞానం స్వతత్త్వాధిగమం పురాణమ్ ॥౪॥ కరోతి కర్మాణి కృతావతారో యాన్యాత్మతన్త్రో భగవాంస్త్ర్యధీశః । యథా ససర్జాగ్ర ఇదం నిరీహః సంస్థాప్య వృత్తిం జగతో విధత్తే ॥౫॥ యథా పునస్స్వే ఖ ఇదం నివేశ్య శేతే గుహాయాం స నివృత్తవృత్తిః । యోగేశ్వరాధీశ్వర ఏక ఏతదనుప్రవిష్టో బహుధా యథాసీత్ ॥౬॥ క్రీడన్విధత్తే ద్విజగోసురాణాం క్షేమాయ కర్మాణ్యవతారభేదైః । మనో న తృప్యత్యపి శృణ్వతాం నస్సుశ్లోకమౌళేశ్చరితామృతాని ॥౭॥ యైస్తత్త్వభేదైరధిలోకనాథో లోకానలోకాన్సహ లోకపాలాన్ । అచీక్లృపద్యత్ర హి సర్వసత్త్వని

శం సుఖసంపాదకం తద్వర్త్మ ఉపాయం నః-ఆదిశ కథయ-కథంభూతం వర్త్మ - యేన వర్త్మనా- ఆరాధితః-సః భగవాన్-పుంసాం-భక్తిపూతే భక్తియోగేన పవిత్రితే-హృది హృదయే-స్థితః-తత్త్వాధిగమం-తత్త్వమధిగమ్యతే యేన తత్తత్త్వావభాసకం-పురాణం అనాది వేదప్రమాణకం జ్ఞానం-యచ్ఛతి-తద్వర్త్మాదిశేత్యర్థః ॥౪॥ కరోతీతి ॥ త్ర్యధీశః త్రిలోకేశః-భగవాన్-స్వతన్త్రః అకర్మవశ్య ఏవ-కృతావతారః బ్రహ్మాదిరూపేణ కృతానుప్రవేశావతారః-యాని కర్మాణి-కరోతి - అగ్రే సృష్టేః పూర్వం-నిరీహః నిర్వ్యాపార ఏవ-స్వయ-మిదం విశ్వం-యథా యేన ప్రకారేణ-ససర్జ - యథా సంస్థాప్య సమష్టిస్థితిం రక్షాం కృత్వా, జగతః-వృత్తిం జీవికాం, విధత్తే కరోతి-ఏతద్వర్ణయేత్యుపరితనేనాన్వయః, ఏవమగ్రేపి ॥౫॥ యథేతి॥ స భగవాన్- స్వశరీరభూతే-ఖే సూక్ష్మావస్థాకాశాదికారణభూతే "అక్షరం తమసి లీయత" ఇత్యుక్తతమశ్శబ్దవాచ్యప్రకృతిద్రవ్యే- ఇదం కార్యం ప్రపఞ్చం నివేశ్య సంహృత్య - నివృత్తవృత్తిః నివృత్తజగద్వ్యాపారః-గుహాయాం పరమాకాశే-వైకుణ్ఠ ఇత్యర్థః- శేతే ఏవ సతి-హే యోగేశ్వరాధీశ్వర-యోగీశ్వరశ్రేష్ఠ ఏక, స్స్వయం-ఏతచ్చిదచిదాత్మకం జగ-దనుప్రవిష్టః స్వప్రశాసనాధీనం కుర్వన్-ధారకతయా స్థితః బహుధా దేవమనుష్యాదిబహునామభాక్-యథా - ఆసీత్ బభూవ ॥౬॥ యథావ-ద్విజగోసురాణాం బ్రాహ్మణగోదేవతానాం- క్షేమాయ-అవతారభేదైః రామకృష్ణాద్యవతారభేదైః - భేదశబ్దో గౌణావేశశాక్త్యాద్యవతారాణాం ప్రదర్శనార్థః, స్వయం క్రీడన్నేవ - కర్మాణి దుష్కృద్వినాశసాధుపరిత్రాణాది రూపకర్మాణి-విధత్తే కరోతి। అన్యదపి ప్రష్టుమనాః-అన్తరా-స్వస్య ప్రతివచనశ్రవణౌత్సుక్యమావిష్కరోత్యర్ధేన॥ మన ఇతి॥ సుశ్లోకమౌళేః-సుష్ఠుశ్లోక్యన్తే కీర్త్యన్త ఇతి సుశ్లోకాః పవిత్రకీర్తిమన్తః- తేషాం మౌళిరివ ప్రధానః-తస్య భగవతః-చరితామృతాని అమృతతుల్యాని చరిత్రాణి-శృణ్వతామపి-నః మనః-న తృప్యతి ॥౭॥ పృచ్ఛతి॥ యైరితి॥ అధిలోకనాథః లోకాధిపతిః-యై-

స్తత్త్వభేదైః మహదాదిభిరిత్యర్థః - సహలోకపాలాన్ సహవిద్యమానాః లోకపాలాః యేషాం తాన్ - లోకాన్ - అలోకాన్ లోకాలోకబహిర్భాగాన్ - నరకాన్వా, అచీక్లృపత్ కల్పయామాస - తాన్వర్ణయేత్యర్థః - యత్ర యేషు లోకాదిషు - సర్వాణి - యాని సత్త్వాని ప్రాణినః - తేషాం - నికాయాః సమూహాః - స్తేషాం - భేదం భిదా - అధికృతం కర్మానుగుణాధికారవాన్ ప్రతీతః ప్రతీయతే ॥౮॥ యేనేతి॥ ఉత అపిచ, ఆత్మయోనిః ఆత్మైవ యోనిః కారణం యస్య స ఆత్మయోనిః - కారణాన్తరశూన్య ఇత్యర్థః - విశ్వస్రష్టా నారాయణః - ప్రజానాం వ్యష్టిభూతానాం - ఆత్మకర్మరూపాభిధానాం, ఆత్మానః జ్ఞానేన్ద్రియగణాః - కర్మ కర్మేన్ద్రియగణాః - రూపాణి దేవమనుష్యాదిరూపాణి - అభిధాః దేవో మనుష్య ఇత్యాద్యభిధాః - ఆసాం - భిదాం - యేన - యేన ప్రకారేణ - వ్యధత్త అకరోత్ - కిం సాక్షాత్ - పరంపరయా వా - ఇత్యభిప్రాయః - ఏతత్పృష్టం - చకారాత్ - అపృష్టమపి - నోఽస్మభ్యం హే విప్రవర్య వర్ణయ ॥౯॥ నను - బహుశ్రుతస్య తవ కిమనయా శుశ్రూషయేత్యత ఆహ ॥ పరావరేషామితి॥ హే భగవన్ మైత్రేయ - పరే త్రైవర్ణికాః - అవరే స్త్రీశూద్రాదయః - స్తేషాం - వ్రతాని - వ్యాసముఖాత్ - అభీక్ష్ణం పునః పునః - మే మయా - శ్రుతాని - భగవత్కథామృతపూరాత్ - వినా - క్షుల్లసుఖావహానాం అల్పసుఖసంపాదకానాం - తేషాం వ్రతానాం - శ్రవణేనేతి శేషః, అతృప్నుమః తృప్తా అభూమ - భగవత్కథామృతశ్రవణేన తు న తృప్తా ఇత్యర్థః ॥౧౦॥ ఏతదేవాహ॥ కఇతి॥ వః యుష్మాకం - సత్రేషు - సూరిభిః విద్వద్భిః - ఈడ్యమానాత్ ప్రస్తూయమానాత్ - తీర్థపదో భగవతః - అభిధానాత్ చరిత్రాత్ - కః శుశ్రూషమాణః పురుషః - తృప్నుయాత్ న కోఽపి తృప్నుయాదిత్యర్థః - యః - తీర్థపాత్ - పురుషస్య శృణ్వతః పుంసః - కర్ణనాడీం - శ్రోత్రబిలం - యాతః గతః - కథాశ్రవణేన శ్రోత్రబిలద్వారేణ హృదయం ప్రవిష్టః - భవప్రదాం సంసృతిసంపాదికాం - గేహరతిం దేహాపత్యకళత్రాదిష్వాసక్తిం - ఛినత్తి - న హ్యేవం వ్రతానాం తాపత్రయాభిహతిసామర్థ్యమస్తీతి భావః ॥౧౧॥

కాయభేదాధికృతః ప్రతీతః॥౮॥ యేన ప్రజానాముత ఆత్మకర్మరూపాభిధానాం చ భిదాం వ్యధత్త। నారాయణో విశ్వసృగాత్మయోనిరేతచ్చ నో వర్ణయ విప్రవర్య॥౯॥ పరావరేషాం భగవన్ వ్రతాని శ్రుతాని మే వ్యాసముఖాదభీక్ష్ణమ్। అతృప్నుమః క్షుల్లసుఖావహానాం తేషామృతే కృష్ణకథామృతౌఘాత్॥౧౦॥ కస్తృప్నుయాత్ తీర్థపదోఽభిధానాత్సత్రేషు వః సూరిభిరీడ్యమానాత్। యః కర్ణనాడీం పురుషస్య యాతో భవప్రదాం గేహరతిం ఛినత్తి॥౧౧॥ మునిర్వివక్షుర్భగవద్గుణానాం సఖాపి తే భారతమాహ కృష్ణః। అస్మిన్నృణాం గ్రామ్యసుఖానువాదైర్మతిర్గృహీతాఽను హరేః కథాయామ్॥౧౨॥ సా శ్రద్దధానస్య వివర్ధమానా విరక్తిమన్యత్ర కరోతి పుంసః। హరేః పదానుస్మృతినిర్వృతస్య సమస్తదుఃఖాప్యయమాశు ధత్తే॥౧౩॥ తాన్ శోచ్యశోచ్యానవిదోఽనుశోచే హరేః కథాయాం విముఖానఘేన। క్షిణోతి దేవోఽనిమిషస్తు యేషామాయుర్వృథావాదగతిస్మృ

ననుభగవత్కథాయా ఏవ తాపత్రయాత్మకసంసృతివిచ్ఛేదకత్వే - సైవ ప్రాధాన్యేన భగవతా బాదరాయణేన మహాభారతే కిమితి నానువర్ణితా - కిమితి వా ప్రాయశో వ్రతాన్యేవ వర్ణితాని - త్యాశఙ్క్య - న్యాయోహవాదన్యాయేన - శ్రీమహాభారతస్యాపి భగవద్గుణానువర్ణనే తాత్పర్యమిత్యాహ ॥ మునిరితి॥ తే - సఖా మునిః కృష్ణః కృష్ణద్వైపాయనః - భగవద్గుణానాం వివక్షుః భగవద్గుణాన్ వక్తుమిచ్ఛుః - భారతం - ఆహ - యస్మిన్ భారతే - గ్రామ్యసుఖానువాదైః ద్వారభూతైః - అను పశ్చాత్ - హరేః కథాయాం నృణాం మతిః - గృహీతా అవతారితేత్యర్థః - శాఖాచన్ద్రన్యాయేన భగవత్కథాయాం బుద్ధ్యవతారార్థం భారతే గ్రామ్యసుఖానువాదః కృతః - న హి తావతా తత్రైవ తత్తాత్పర్యమితి వక్తుం యుక్తమ్॥ తదుక్తమితిహాససముచ్చయే॥ కామినో వర్ణయన్ కామాన్ లోభం లుబ్ధస్య వర్ణయన్॥ నరః కిం ఫలమాప్నోతి కూపేఽన్ధమివ పాతయన్॥ లోకచిత్తావతారార్థం వర్ణయిత్వాథ తేన తౌ॥ ఇతిహాసైః పవిత్రార్థైః పునరత్రైవ సన్నితౌ॥ అన్యథా ఘోరసంసారబన్ధహేతూ జనస్య తౌ॥ వర్ణయేత్స కథం విద్వాన్ మహాకారుణికో మునిరితి॥ అతో భారతాభిప్రాయోఽదరవగమ ఇత్యర్థః ॥౧౨॥ భగవత్కథాయాం మతిప్రవేశస్య ఫలమాహ ॥ సేతి॥ సా కథా హరికథా - అహరహః శ్రవణేన - వృద్ధిం ప్రాప్తా సతీ శ్రద్దధానస్య కథాశ్రవణే శ్రద్ధాం కుర్వతః పుంసః - అన్యత్ర శబ్దాదౌ విరక్తిం కరోతి - తతః కిమత ఆహ - హరేః భగవతః - పాదయోః అనుస్మృత్యా అనుధ్యానేన - నిర్వృతస్య సుఖితస్య - సమస్తదుఃఖానామప్యయం నాశం విధత్తే - సా హరికథేతి శేషః - హరికథైవ స్వస్యాం శ్రద్దధానస్య శుశ్రూషోః శబ్దాదివిషయేషు విరక్తిం భగవత్పాదారవిన్దభక్తిం చ జనయతి - తాపత్రయాభిహతిం చ విధత్తే ॥౧౩॥ అత ఏవం విధప్రభావవత్యాం హరికథాయాం యే విముఖాస్తాన్ శోచతి ॥ తానితి॥ శోచ్యశోచ్యాన్ శోచ్యానామపి శోచ్యాన్ - అత్యన్తశోచ్యానిత్యర్థః, కుతః, అవిదః అజ్ఞాన్, తాన్ శోచే, తే కే, హరేః, కథాయాం ఉక్తగుణశాలిన్యాం, అఘేన పాపేన,

యే, విముఖాః పరాఙ్ముఖాః, అత ఏవ, యేషాం హరికథావిముఖానాం, ఆయుః, అనిమిషో దేవో రవిః, క్షిణోతి క్షపయతి, కిమిద ముచ్యతే, యతః కథాశ్శృణ్వతోఽప్యాయుః క్షిణోతి త్యాశఙ్కాం శమయన్ విముఖాన్ విశినష్టి॥వృథావాదగతిస్మృతీనామితి॥ వాదో వాగ్వ్యాపారః-గతిర్దేహవ్యాపారః, స్మృతిర్మనోవ్యాపారః-వృథావ్యర్థాః వాదగతిస్మృతయో యేషాం- తేషాం- భగవతః కథాశ్శృణ్వతస్తు-వాదగతిస్మృతయస్సఫలా ఇత్యర్థః-ఆయుఃక్షపణం తు తుల్యమేవ ॥౧౪॥ ప్రశ్నముపసంహరతి ద్వాభ్యామ్ ॥తదితి॥ తత్తస్మాత్-హరికథాయా ఏవ సమస్తదుఃఖవ్యయకరత్వాద్ధేతోః- హే కౌషారవ- మైత్రేయ శర్మదాతుః సుఖప్రదస్య- తీర్థకీర్తే-రస్య హరేః కథామేవ-కథాసు-సారం సారభూతాం - ఉద్ధృత్య, పుష్పేభ్యో మధుకరో మధ్వివ, నః-శివాయ హే ఆర్తబన్ధో తాపత్రయాభిపీడితానాం సుఖకర-కీర్తయ కథయ ॥౧౫॥ భగవతః కథాస్వపి ప్రధానాస్వ స్యశ్రీకృష్ణకథైవ కథనీయేత్యాహ॥ స ఇతి॥ యో భగవాన్-విశ్వస్య-జన్మస్థితిసంయమార్థే సృష్టిస్థితిసంహారార్థం, ప్రగృహీతశక్తిః-ప్రగృహీతా ఉపాత్తా-శక్తిః బ్రహ్మాదిరూపా శక్తిః-యేన సః-శక్తితత్త్వం శవిభూతిశరీరాదయశ్శబ్దాః పర్యాయాః- పాలనాధికృతస్వావతారరూపవిష్ణుగతపాలనానుకూలసామర్థ్యస్య స్వశక్తిత్వం బోధ్యం॥ య-ఏవంభూత-స ఏవేశ్వరః- కృతావతారః అతిపూరుషాణి-అతిమానుషాణి-దివ్యాని-కర్మాణి, చకార, తాని, మహ్యం-కీర్తయ కథయ ॥౧౬॥ ఏవం క్షత్త్రా పృష్టో మైత్రేయ ఆహేత్యాహ వైయ్యాసకిరేకేన॥ ఏవమితి॥ భగవాన్ ఉత్పత్త్యాదిజ్ఞానసంపన్నః-సః - కుషారవసుతో మైత్రేయః-ఏవం క్షత్త్రా విదురేణ పుంసాం-నిశ్శ్రేయసార్థాయ మోక్షోదయాయ-స్వస్య తు సంసిద్ధత్వాన్నస్వనిశ్శ్రేయసార్థాయేత్యర్థః, ఏవమాపృష్టం, తం క్షత్తారం-బహుమానయన్ సమ్మానయన్-ఆహ ॥౧౭॥ పుంసాం నిశ్శ్రేయసాయేత్యనేన సూచితమేవ క్షత్తుర్లోకానుగ్రహకారిత్వమావిష్కుర్వంస్తావత్ప్రశ్నమభినన్దతి మైత్రేయః ॥సాధ్వితి॥ హే సాధో విదు

తీనామ్॥౧౪॥ తదస్య కౌషారవ శర్మదాతుర్హరేః కథామేవ కథాసు సారమ్। ఉద్ధృత్య పుష్పేభ్య ఇవార్తబన్ధో శివాయ నః కీర్తయ తీర్థకీర్తేః॥౧౫॥ స విశ్వజన్మస్థితిసంయమార్థే కృతావతారః ప్రగృహీతశక్తిః। చకార కర్మాణ్యతిపూరుషాణి యానీశ్వరః కీర్తయ తాని మహ్యమ్ ॥౧౬॥ శ్రీశుక ఉవాచ॥ స ఏవం భగవాన్ పృష్టః క్షత్త్రా కౌషారవిర్మునిః। పుంసాం నిశ్శ్రేయసార్థాయ తమాహ బహుమానయన్॥౧౭॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ సాధు పృష్టం త్వయా సాధో లోకాన్ సాధ్వనుగృహ్ణతా। కీర్తిం వితన్వతా లోక ఆత్మనోఽధోక్షజాత్మనః॥౧౮॥ నైతచ్చిత్రం త్వయి క్షత్తర్బాదరాయణవీర్యజే। గృహీతోఽనన్యభావేన యత్త్వయా హరిరీశ్వరః॥౧౯॥ మాణ్డవ్యశాపాద్భగవాన్ ప్రజాసంయమనో యమః। భ్రాతుః క్షేత్రే భుజిష్యాయాం జాతస్సత్యవతీసుతాత్॥౨౦॥ భవాన్ భగవతో నిత్యం సమ్మతస్సానుగస్య హి। యజ్ఞానాదేశాయ చమామాదిశద్భగవాన్ వ్రజన్॥౨౧॥ అథ తే భగవల్లీలా

ర, త్వయా- సాధుసమ్యక్-పృష్టం-త్వయా కథంభూతేన-లోకాన్-సాధు అనుగృహ్ణతా-అధోఽక్షజాత్మనః - అధోక్షజ ఆత్మా యస్య తస్య-ఆత్మనః స్వస్య-అధోక్షజచిత్తస్య స్వస్యేతి వా-కీర్తిం-లోకే-వితన్వతా విస్తారయతా ॥౧౮॥ హరికథాప్రశ్నస్త్వయి న చిత్రమిత్యాహ॥ నైతదితి॥ హే క్షత్తః-బాదరాయణవీర్యనే వ్యాసవీర్యసంభూతే-త్వయి-ఇదం హేతుగర్భవిశేషణం-ఏత-ద్ధరికథాప్రశ్న ఇత్యేతత్-న చిత్రం-న కేవలం బాదరాయణవీర్యజత్వమాత్రమేవ-కింతు - యద్యస్మాత్-అనన్యభావేన ఏకాన్తభావేన-ఈశ్వరో హరి- స్త్వయా గృహీతః ॥౧౯॥ బాదరాయణవీర్యజత్వం చ ప్రపఞ్చయతి॥ మాణ్డవ్యశాపాదితి॥ ప్రజానాం అభాగవతానాం ప్రజానాం, సంయమః దణ్డయితా, యమః, వైవస్వతః, మాణ్డవ్యస్య మునేః, శాపాత్, భ్రాతుః సత్యవతీసుతభ్రాతుః విచిత్రవీర్యస్య, క్షేత్రే క్షేత్రత్వేన పరిగృహీతాయాం, భుజిష్యాయాం దాస్యాం, సత్యవతీసుతాత్ బాదరాయణా-జ్జాతః ఉత్పన్నః, యమ ఏవ త్వం జాతోఽసీత్యర్థః ॥ కించ, భవానితి॥ సానుగస్య సభాగవతస్య, భగవతః శ్రీకృష్ణస్య, భవాన్, నిత్యం, సమ్మతః, [illegible] జ్ఞానాదేశాయ జ్ఞానోపదేశాయ, మాం, భగవాన్, వ్రజన్ భువం త్యజన్, ఆదిశత్ ఆదిష్టవాన్, సమీపే అసన్తమపి భవన్తం స్మృత్వా జ్ఞానోపదేశార్థం మామాజ్ఞప్తవాన్, ఏతేన భగవన్నిరతిశయప్రీతివిషయత్వమవగమ్యతే, ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థమితి స్మరణాత్ ॥౨౦॥౨౧॥ అతో నిరతిశయప్రీతివిషయాయ తే యథాప్రశ్నం వర్ణయామీతి ప్రతిజానీతే॥ అథేతి॥ అథ నను, భగవల్లీలాః [illegible] కథంభూతాః, యోగమాయోపబృంహితాః, యుజ్యత ఇతి యోగః, స చాసౌ మాయా చ ఆశ్చర్యశక్తిః, తయా, ఉపబృంహితాః భగవన్నియామ్యాశ్చర్యశక్త్యుపకల్పితాః, అన్తస్సంహారః, అర్థో మోక్షః, విశ్వస్య స్థిత్యాదయో యాసాం తాః, ఏవంభూతాః, లీలాః, యద్వా, అర్థశబ్దస్స్వరూపపరః, వస్తున్యర్థశబ్దప్రయోగాత్, అన్తశబ్దేన సంహారో మోక్షశ్చ వివక్షితః ॥ య

సృష్టిరూ_న్త్యభిసంవిశన్తి, ఇతిశ్రుతేః, విశ్వస్యస్థిత్యాదయోఽర్థాఃస్వరూపంయాసాంతాః, లీలాఃక్రీడాచేష్టాః, అనుపూర్వ్య శఃప్రశ్నానుసారేణ, వర్ణయామికథయామీత్యర్థః॥యద్వా॥సృష్టిలీలాదిక్రమేణేత్యర్థః ॥౨౨॥ ప్రథమంసృష్టిలీలాంవర్ణ యితుంసృష్టేఃపూర్వంకారణత్వేనావస్థితవస్తుస్వరూపమాహత్రయేణ ॥భగవానితి॥ ఇదం, పరిదృశ్యమాననామరూపవి భాగార్హస్థూలచిదచిదాత్మకంజగత్-అగ్రేసృష్టేః-పూర్వకాలే-ఆత్మనాంజీవానాం, ఆత్మాఅన్తఃప్రవిశ్యధారకః-విభుఃస్వా మీ-ఏకఃఅవిభక్తనామరూపసూక్ష్మచిదచిచ్ఛరీరకః-భగవానేవాసీదిత్యర్థః-సఏవభగవాన్, నాత్మేచ్ఛానుగతౌఆత్మనఃస్వస్య, ఇచ్ఛానుగతౌ-ఆత్మనఃస్వస్య, ఇచ్ఛా, సృష్ట్యుపయోగిసఙ్కల్ప-స్తస్యాఅనుగతౌఉన్మేషేసతి-నానామత్యుపలక్షితఃదేవాది నానానామరూపవిషయబుద్ధిబోధ్యః, పూర్వస్మిన్కల్పే, ఆసీత్, కుతః, ఆత్మాఆత్మపర్యన్తత్వాన్నానారూపవిషయమతీనా మిత్యభిప్రాయః-ఏకఏవభగవాన్కదాచిద్విభక్తనామరూపచిదచిచ్ఛరీరకఃకార్యావస్థోనానా-సఏవ-కదాచిన్నానారూప విభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిచ్ఛరీరకఃపరమాత్మాకారణావస్థఇత్యర్థః।యద్వా అనానామత్యుపలక్షితఇతిచ్ఛేదః-ఆత్మేచ్ఛాను గతౌసంహారవిషయాత్మీయసఙ్కల్పోన్మేషేసతి, అనానామత్యుపలక్షితఃదేవాదినామరూపవిషయబుద్ధ్యనుపలక్షితః-కు తః ఆత్మా, దేవాదినామరూపభాక్త్వంతదభావశ్చాత్మనఏవేత్యర్థః-నచైవంవికారిత్వప్రసఙ్గః-సద్వారకత్వాన్నానారూ పసంస్పర్శస్యేత్యభిప్రాయాత్, అత్రేదంశబ్దేనస్థూలచిదచిచ్ఛరీరకఃపరమాత్మైవోచ్యతే-తస్యైవస్థూలావస్థాప్రహాణేన సూక్ష్మచిదచిచ్ఛరీరకతయాఽవస్థితస్యకారణత్వముచ్యతే-నచచిదచిచ్ఛరీరకత్వస్యాత్రాప్రతీతేరేకఏవేత్యనేనసజాతీయవి జాతీయస్వగతభేదశూన్యంబ్రహ్మైవజగత్కారణమిత్యుచ్యతఇతిభ్రమితవ్యం, అగ్రఇతికాలస్యనిర్దేశాద్విజాతీయభేదస్య, ఆత్మనామాత్మేతివ్యతిరేకనిర్దేశేనసజాతీయభేదస్యభగవానిత్యనేనకారణత్వోపయికసార్వజ్ఞసర్వశక్తిత్వసత్యసఙ్కల్ప త్వాదిస్వగతభేదస్యచాత్రైవప్రతిపన్నత్వాత్-తర్హ్యేకఇత్యనేనకిముచ్యతఇతిచేత్-ఉచ్యతే॥మహదాదిసృష్టిక్రమేణవక్ష్య

యోగమాయోపబృంహితాః । విశ్వస్థిత్యుద్భవాన్తార్థావర్ణయామ్యనుపూర్వశః ॥౨౨॥ భగవానేకఆసేద మగ్రఆత్మాఽఽత్మనాంవిభుః।ఆత్మేచ్ఛానుమతావాత్మానానామత్యుపలక్షితః॥౨౩॥సవాఏషతదాద్రష్టానాప శ్యద్దృశ్యమేకరాట్। మేనేఽసన్తమివాత్మానంసుప్తశక్తిరసుప్తదృక్॥౨౪॥ సావాఏతస్యసంద్రష్టుశ్శక్తిస్స దసదాత్మికా।మాయానామమహాభాగయయేదంనిర్మమేవిభుః॥ ౨౫॥ కాలవృత్త్యాతుమాయాయాంగుణ

మాణనానాత్వప్రతీతిసమ్బన్ధిన్యేకత్వమేకఇత్యనేనోచ్యతే, ఇతినామరూపవిభాగాభావాభిప్రాయఃతన్ధ్యేకఇతివ్య పదేశః॥౨౩॥తద్ధేదంతర్హ్యవ్యాకృతమాసీత్తన్నామరూపాభ్యాంవ్యాక్రియత, ఇతిశ్రుతేః, ప్రకృతిపురుషకాలశరీరక స్యసార్వజ్ఞాదికల్యాణగుణాకరస్యైవకారణత్వంప్రపఞ్చయఞ్వ్యాఖ్యామ్ ॥౨౩॥ సవాఏషఇతి॥ సవాఏషోఽయంభగవాన్ తదా ప్రళయదశాయాం-ద్రష్టాసర్వజ్ఞః, తత్రహేతుఃఅసుప్తదృక్అసఙ్కుచితజ్ఞానః తతఃకుతః-ఏకరాట్ఏకరూపప్రకాశనతు జీవవత్కర్మాయత్తకాదాచిత్కసఙ్కోచవికాసభాగ్జ్ఞానసమ్పన్నః-సుప్తశక్తిఃసూక్ష్మావస్థచిదచిదాఖ్యస్వశక్తిః, తన్వాది పర్యాయశ్శక్తిశబ్దఇత్యుక్తం-దృశ్యంకార్యం-నాపశ్యత్।కిన్తు అసన్తంవ్యవహారార్హనామరూపరహితమివాత్మానం- మేనేఅనుమత- ఇవశబ్దేనతస్యసూక్ష్మదర్శిత్వాత్స్వశరీరభూతసూక్ష్మావస్థచిదచిద్విషయజ్ఞానసమ్పత్తిస్సూచ్యతే-అనేన సార్వజ్ఞాదిగుణసమ్పత్తిః-నామరూపవిభాగాభావశ్చోక్తః ॥౨౪॥అథచిదచిచ్ఛరీరకత్వమాహ ॥సేతి॥ సంద్రష్టుఃసమ్యక్ ద్రష్టుః, సత్తాయోగిసకలపదార్థంద్రష్టుః, శక్తిఃఅపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతమాయానామప్రకృతిః-సదసదాత్మికా, చేతనా చేతనాత్మికా, భూమిరాపోఽనలోవాయుః, అపరేయమితస్త్వన్యాంప్రకృతింవిద్ధి, ఇతిచేతనయోరుభయోరపపరస్పరవి లక్షణప్రకృతిత్వాభిధానాత్-యయాసదసదాత్మికయాప్రకృత్యా, ఇదంకార్యావస్థచేతనాచేతనాత్మకంజగత్-స్వయంవి భుఃజగద్గతదోషాసంస్పృష్టః- నిర్మమేసృష్టవాన్-సైషామాయా-విభోశ్శరీరత్వేనసూక్ష్మావస్థయాఆసీదిత్యర్థః, భగవా నేకఏవేదమగ్రఆసీత్, ఇత్యనేన-సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టస్యోపాదానత్వం, యయేదంనిర్మమేవిభుః, ఇత్యనేనకేవలనిష్కృష్టస్వ రూపస్యనిమిత్తత్వంచాభిహితమ్॥౨౫॥అథమహదాదిక్రమేణసృష్టింవక్తుంస్వశరీరభూతజీవానుప్రవేశేనాహితసృ ష్టిసామర్థ్యాయాఏవప్రకృతేర్మహదాదిరూపేణపరిణామోనతుకేవలాయాఇత్యాహ ॥కాలవృత్త్యామితి॥ కాలవృత్త్యాం కాలానుగుణవృత్తిమత్యాం- అతఏవ-గుణమయ్యాంసామ్యాపన్నసత్త్వాదిగుణప్రచురాయాం-మాయాయాం - ఆత్మ భూతేనస్వశరీరభూతేన-పురుషేణజీవేన-వీర్యంసృష్టిసామర్థ్యం-స్వయంవీర్యవాన్అవికృతఏవ-ఆదత్తసమ్పాదితవాన్

మాయాభిమానీ స్వాత్మజీవానుప్రవేశేన మాయాం సృష్ట్యున్ముఖామకరోదిత్యర్థః ❁॥ ౨౬ ॥❁ మహతస్సృష్టిమాహ॥ తత ఇతి॥ తతః-ఆహితవీర్యాత్-కాలచోదితాత్ కాలప్రేరితాత్-అవ్యక్తాత్ స్వాత్మకాదవ్యక్తాత్ -స్వయమేవ-విజ్ఞానాత్మా,,విజ్ఞానం యజ్ఞం తనుత,,ఇత్యుక్తరీత్యా జీవాన్తరాత్మా-ఆత్మదేహస్థం స్వశరీరభూతప్రకృతిగతం-విశ్వం కార్యజాతం-వ్యఞ్జన్ ప్రకాశయన్-ప్రకాశయితుమిత్యర్థపర్యవసానం బోధ్యం - తమోనుదః తమశ్శబ్దవాచ్యసూక్ష్మావస్థప్రకృతిప్రేరకో భగవాన్-మహత్తత్త్వమభవదిత్యర్థః-ప్రకృతిపురుషశరీరకో భగవానేవ మహచ్ఛరీరకోఽభూదిత్యర్థః ❁॥ ౨౭ ॥ ❁ మహతోహంకారస్య సృష్టిమాహ ద్వాభ్యామ్ ॥ సోఽపీతి॥ సోఽపి స మహానపి-అంశగుణకాలాత్మా,,అంశో జీవః,,అంశో నానావ్యపదేశాత్,,మమైవాంశో జీవలోకే,,ఇతి ప్రయోగాత్,గుణాస్సత్త్వాదయః-కాలశ్చ-తైరుపలక్షితః ఆత్మా స్వరూపం యస్య సః-కాలవశ్యో గుణమయో జీవగర్భశ్చేత్యర్థః- భగవద్దృష్టిగోచరః భగవతో దృష్టిస్సంకల్పరూపం జ్ఞానం - తస్య గోచరః విషయః-ఆత్మా పరమాత్మాత్మకః-సోఽపి-ఆత్మేతి సామానాధికరణ్యం శరీరాత్మభావనిబన్ధనం - ఏవంభూతో మహాన్-అస్య విశ్వస్య,సిసృక్షయా అహంకారాదీన్ స్రష్టుమిచ్ఛయా,ఆత్మానం స్వాత్మానం-వ్యకరోత్ వికృతమకరోత్ ❁ ॥ ౨౮ ॥ ❁ మహత్తత్త్వాదితి॥ వికుర్వాణాద్విక్రియమాణాన్మహత్తత్త్వాత్ అహంతత్త్వమహంకారః అజాయత-ఉత్పన్నోఽభూత్ కథంభూతః-కార్యకారణకర్త్రాత్మా-కార్యం శరీరం-కారణమిన్ద్రియం-తయోః-కర్త్రాత్మా కర్తృరూపః, కారణరూప ఇత్యర్థః తద్వివృణోతి-భూతేన్ద్రియమనోభవః, భూతేన్ద్రియమనసాం భవః ॰ భవత్యస్మాదితి భవః,,భూతేన్ద్రియమనోమయః,, ఇత్యస్మిన్ పాఠే-భూతేన్ద్రియాదిరూపేణ పరిణామస్వభావప్రచురః ❁ ॥ ౨౯ ॥ ❁ అహంకారం విభజతే॥ వైకారిక ఇతి॥ వైకారికః సాత్త్వికాహంకారః-తైజసో రాజసాహంకారః- తామసస్తామసాహంకార-స్తస్యైవ భూతాదిరితి నామాన్త

మయ్యాయానధోక్షజః। పురుషేణాత్మభూతేన వీర్యమాధత్త వీర్యవాన్ ॥ ౨౬ ॥ తతోఽభవన్మహత్తత్త్వమ
వ్యక్తాత్కాలచోదితాత్ । విజ్ఞానాత్మాఽఽత్మదేహస్థం విశ్వం వ్యఞ్జంస్తమోనుదః ॥ ౨౭ ॥ సోఽప్యంశగుణ
కాలాత్మా భగవద్దృష్టిగోచరః । ఆత్మానం వ్యకరోదాత్మా విశ్వస్యాస్య సిసృక్షయా ॥ ౨౮ ॥ మహత్తత్త్వా
ద్వికుర్వాణాదహంతత్త్వం వ్యజాయత । కార్యకారణకర్త్రాత్మా భూతేన్ద్రియ❁మనోభవః ॥ ౨౯ ॥ వైకా
రికస్తైజసశ్చ తామసశ్చేత్యహం త్రిధా । అహంతత్త్వాద్వికుర్వాణాన్మనో వైకారికాదభూత్ ॥ ౩౦ ॥ వై
కారికాశ్చ యే దేవా అర్థాభివ్యఞ్జనం యతః । తైజసానీన్ద్రియాణ్యేవ జ్ఞానకర్మమయాని చ ॥ ౩౧ ॥ తామసో
భూతసూక్ష్మాదిర్యతః ఖం లిఙ్గమాత్మనః । కాలమాయాంశయోగేన భగవద్వీక్షితం నభః ॥ ౩౨ ॥ నభసోఽ
నుసృతం స్పర్శం వికుర్వన్నిర్మమేఽనిలమ్ । అనిలోఽపి వికుర్వాణో నభసోరుబలాన్వితః॥ ససర్జ రూపతన్మాత్రం

రం। వైకారికాహంకారకార్యమాహ॥ అహంతత్త్వాదితి॥ వికుర్వాణాద్విక్రియమాణాత్ - వైకారికాత్సాత్త్వికాదహంతత్త్వా-దహంకారాత్-మనోఽభూత్ -ఉదభూత్ యే దేవాః-దిగాదిదేవాధిష్ఠేయానీన్ద్రియాణీత్యర్థః-నతు దిగాదిదేవాః-తేషాం చతుర్ముఖస్రక్ష్యమాణతయాఽణ్డోత్పత్తేః పూర్వముత్పత్త్యసంభవా -దతో దేవశబ్దేన తదధిష్ఠేయానీన్ద్రియాణ్యేవ వివక్షితాని , యే దేవాస్తేఽపి వైకారికాస్సాత్త్వికాహంకారకార్యభూతా ఇత్యర్థః ❁॥ ౩౦ ॥ ❁ కథంభూతా దేవాః-యతః దేవేభ్యః - అర్థాభివ్యఞ్జనం - శబ్దస్పర్శరూపరసాదీనామర్థానామభివ్యఞ్జనముపలమ్భో భవతి, ఏవంభూతా దేవా వైకారికా అభూవన్నిత్యర్థః- జ్ఞానకర్మమయాని,జ్ఞానేన్ద్రియాణి కర్మేన్ద్రియాణి చ , ఇన్ద్రియాణి తైజసాన్యేవ తైజసాహంకారసహకృతసాత్త్వికాహంకారకార్యాణ్యేవేత్యర్థః-తైజసస్య వైకారికతామసయోరనుగ్రాహకత్వేన పృథక్కార్యాభావాత్ -అనుగ్రాహకతైవ హి తైజసస్య కార్యతా ❁ ॥ ౩౧ ॥ ❁ అథ తామసాహంకారకార్యమాహ ॥ తామస ఇతి॥ తామసః,భూతసూక్ష్మాదిః, భూతానాం ఆకాశాదీనాం తత్సూక్ష్మాణాం శబ్దాదీనాం చ ఆదిః కారణం-ఏతదేవోపపాదయతి॥ యత ఇతి॥ యతః భూతాదేస్సకాశాత్-ఆత్మనో బ్రహ్మణో-లిఙ్గం ప్రమాపకం శబ్దస్స, తతో లిఙ్గాత్ తతం, ఖమాకాశం చాభూదిత్యర్థః-బ్రహ్మణశ్శబ్దైకప్రమాణకత్వం శాస్త్రయోనిత్వాధికరణసిద్ధం ॥ నభః కార్యమాహ ॥ కాలేత్యాది-మాయా,సత్త్వాదిగుణాః,,సోఽప్యంశగుణకాలాత్మే,,తి పూర్వముక్తత్వాత్-అంశో జీవః - కాలాదియోగేన - హేత్వర్థే తృతీయా, కాలాదియోగేన హేతునా,భగవద్వీక్షితం భగవత్సంకల్పరూపజ్ఞానవిషయం,నభోఽభూత్ ❁॥ ౩౨ ॥ ❁ ఏవం భూతాన్నభసోఽనుసృతం ఉద్భూతం - స్పర్శం స్పర్శతన్మాత్రం - వికుర్వత్ విక్రియమాణం సత్ - అనిలం - నిర్మమే అసృజత్-స్పర్శా

౨౯॥ శ్లో॥ ❁ పా॥ మనోమయః

దుత్పన్నోఽనిలో వాయురపి-వికుర్వాణః- నభసా నభోగుణేన శబ్దేన, సహితః-స్వయం చోరుబలాన్వితః అధికబలయుక్తః-బలమితి ప్రాణస్సహః సామర్థ్యపలక్షణం, రూపతన్మాత్రం ససర్జ, రూపతన్మాత్రం చ, లోకస్యాలోచనం ప్రకాశకం జ్యోతి స్తేజః - ససర్జ ❋ ॥ ౩౩ ॥ ❋ తచ్చ జ్యోతిరనిలేనాన్వితం స్పర్శగుణేనాన్వితం, అనిలేతి నభసోఽప్యుపలక్షణం-ఏవమగ్రేపి-శబ్దస్పర్శాభ్యాం స్వకారణభూతగుణాభ్యాం, స్వగుణేన రూపేణ చాన్వితం- జ్యోతిర్భగవత్సంకల్పవిషయం సత్, కాలమాయాంశయోగతో హేతోః-రసమయం రసగుణకం - అమ్బుః జలం - అథ త్వ అసృజత్-భగవదీక్షణకాలమాయాంశయోగా సర్వత్రాన్వేతవ్యాః, రసమయమమ్బ్వసస్సర్జేత్యనేన-ప్రథమం రసతన్మాత్రం- తతోఽమ్బ ఇతి క్రమో వేదితవ్యః ❋ ॥ ౩౪ ॥ ❋ తచ్చామ్భో, జ్యోతిషా జ్యోతిస్స్పర్శశబ్దైః, అనుసంసృష్టం అనుసంహితం బ్రహ్మసంకల్పవిషయం, కాలాదియోగతో హేతోః, గన్ధగుణాం మహీం, మాధాత్-ప్రథమం గన్ధం, తతో మహీం చాధాత్ అసృజత్ ❋ ॥ ౩౫ ॥ ❋ హే భవ్య విదుర, నభఆదీనాం భూతానాం-మధ్యే, యద్యత్పరాత్పరం చోత్తరోత్తరం భూతం-తత్తత్, పరానుసంసర్గాత్ కారణద్రవ్యగుణానువృత్త్యా, యథాసంఖ్యం-గుణాన్విదుః - ప్రథమస్యైకో గుణః, ద్వితీయస్య భూతస్య ద్వౌ-తృతీయస్య త్రయః, చతుర్థస్య చత్వారః, పఞ్చమస్య పఞ్చ గుణా, ఇత్యేవం విదుః ❋ ॥ ౩౬ ॥ ❋ అథైతాని మహదాదిపృథివ్యన్తాని తత్త్వాని, పరస్పరపఞ్చీకరణరూపసంమేళనాభావాద్బ్రహ్మాణ్డరచనాయామసమర్థానీశ్వరం తుష్టువురిత్యాహ ॥ ఏత ఇతి ॥ నను ‹‹ భగవద్దృష్టిగోచరః ›› భగవదీక్షితం నభః ‹‹ పరవీక్షితం ›› బ్రహ్మవీక్షిత ‹ మిత్యేషాం తత్త్వానాం భగవత్సఙ్కల్పరూపజ్ఞానవిషయత్వోక్త్యా సృష్టిసామర్థ్యావగమాత్పునస్స్తుతిప్రీతపరమేశ్వరానుప్రవేశకృతసామర్థ్యోక్తిర్విరుధ్యతే - నచాన్య ఏవ వక్ష్యమాణోఽనుప్రవేశ ఇతి వక్తుం శక్యం - విభోరీశ్వరస్యాజ్ఞానైనైవ వానుప్రవేశస్యానాచ్యత్వాత్ - తావతైవ తేషాం శరీరత్వోపపత్తేః ఆధేయత్వవిధేయత్వశేషత్వానాం శరీరత్వనిర్వాహకత్వాత్, ‹‹ యస్య చేతనస్య యద్ద్రవ్యమాధేయం విధేయం శేషం చ తత్త

జ్యోతిర్లోకస్యాలోచనమ్ ॥ ౩౩ ॥ అనిలేనాన్వితం జ్యోతిర్వికుర్వత్పరవీక్షితమ్ । ఆధత్తాఽమ్భో రసమయం కాలమాయాంశయోగతః ॥ ౩౪ ॥ జ్యోతిషాఽమ్భోఽనుసంసృష్టం వికుర్వద్బ్రహ్మవీక్షితమ్ । మహీం గన్ధగుణామాధాత్కాలమాయాంశయోగతః ॥ ౩౫ ॥ భూతానాం నభఆదీనాం యద్యద్భవ్యపరాత్పరమ్ । తేషాం పరానుసంసర్గాద్యథాసంఖ్యం గుణాన్విదుః ॥ ౩౬ ॥ ఏతే దేవాః కలా విష్ణోః కాలమాయాంశలిఙ్గినః । నానాత్వాత్స్వక్రియానీశాః ప్రోచుః ప్రాఞ్జలయో విభుమ్ ॥ ౩౭ ॥ దేవా ఊచుః ॥ నమామ తే దేవ పదారవిన్దం ప్రపన్నతాపో

స్యశరీరమితి హి శరీరలక్షణం ॥ మైవం ॥ పూర్వం మహదాదీనాం స్వస్వకార్యోత్పాదనసామర్థ్యే పరమేశ్వరానుప్రవేశస్యోక్తత్వేఽప్యభిస్సర్వైస్సంహత్యాణ్డోత్పాదనసామర్థ్యాపాదకానుప్రవేశస్యానుక్తత్వేనైవం విధానుప్రవేశాయ-స్తుతే- స్తుతిః ప్రీతపరమాత్మనోఽనుప్రవేశస్య - తతోఽణ్డసృష్టేశ్చోపపత్తేః - ఏతే మహదాదయో దేవాః-దేవస్య భగవతశ్శరీరత్వా - ద్దేవా ఇత్యుక్తిః- యథా ‹‹ హన్తాహమిమాస్తిస్రో దేవతా ›› ఇత్యాదౌ-కాలమాయాంశలిఙ్గినః- కాలమాయాంశరూపాణి లిఙ్గాన్యస్య సన్తీతి కాలమాయాంశలిఙ్గీ- తస్య కాలగుణజీవశరీరకస్యేత్యర్థః । విష్ణోర్భగవతః-కలాః శరీరభూతాః-నానాత్వాత్ పృథగ్భూతత్వాత్ - పరస్పరసంబన్ధాభావా -త్స్వక్రియాయాం బ్రహ్మాణ్డరచనాయాం - అనీశా అసమర్థాస్సన్తః - విభుం భగవన్తం-ప్రాఞ్జలయో బద్ధాఞ్జలయః - ప్రోచుః తుష్టువుః-నన్వచేతనానాం మహదాదీనాం స్తోతృత్వానుపపత్తిః - న చ తదధిష్ఠాతౄణాముపపన్నమితి శక్యం -అణ్డసృష్ట్యనన్తరం చతుర్ముఖస్రక్ష్యమాణాదిత్యేన్ద్రాదీనామణ్డసృష్టేః ప్రాక్తదనుపపత్తేః - న చ తత్త్వశరీరకపరమాత్మనస్స్తోతృత్వముపపన్నమితి వాచ్యం - స్తుత్యత్వస్తోతృత్వయోరేకస్మిన్నసంగతత్వా - బ్రహ్మణస్సర్వోపాదానత్వేన సర్వవికారాశ్రయత్వేఽపి-సద్వారకవికారాశ్రయత్వేన తస్య జీవద్వారైవ స్తోతృత్వాత్ ॥ ఉచ్యతే ॥ పరమాకాశవర్తిన్య స్తత్త్వాభిమానిదేవతాస్తత్త్వాన్యధిష్ఠాయ తుష్టువుః ‹‹ వృతం చతుష్షోడశపఞ్చశక్తిభి ›› రితి పరమాకాశే తత్త్వాభిమానిదేవతాస్థిత్యవగమాత్ యద్వా ‹‹ పురుషేణాత్తభూతేన వీర్యమాధత్త వీర్యవా ›› నితి జీవద్వారైవ పరమాత్మనో మాయాదిపృథివ్యన్తతత్త్వేష్వనుప్రవేశకథనాత్పరమాత్మకాదృష్టవిశేషసచివజీవానుప్రవేశసంపాదితసృష్టిసామర్థ్యానాం తత్త్వానాం స్వస్వకార్యోత్పాదకత్వవత్, స్తోతృత్వోపపత్తేరితి ❋ ॥ ౩౭ ॥ ❋ ప్రథమం కారణత్వవ్యాప్త్యోపాస్యత్వమోక్షప్రదత్వగుణవిశిష్టం ప్రణమన్తి ॥ నమామేతి ॥ హే దేవ భగవన్ - తే తవ - పదారవిన్దం - నమామ నమస్కుర్మః - కథంభూతం పదారవిన్దం - ప్రపన్నతాపోపశమాతపత్రం-ప్రపన్నాః శరణాగతాః, తేషాం యే తాపాః ఆధ్యాత్మికాధిదైవికాధిభౌతికా, స్తేషాం, ఉపశమే నిర్హరణే, ఆతపత్రం ఛత్ర

మివ వర్తమానం, అనేన తాపత్రయాతురోపాస్యత్వముక్తం, యస్మాలకేతాః యత్పాదారవిన్దమూలమేవ కేతమాశ్రయో యేషాం తే- యతయః మనోనియమనే ప్రయతమానాః- అఞ్జసా సుఖేన, సంసారదుఃఖం-అనేన మోక్షప్రదత్వముక్తం, బహిర్గ్రాహతమేవ ఉత్క్షిపన్తి త్యజన్తి, సాంసారికసుఖమపి దుఃఖశబ్దేన వివక్షితం, ముముక్షోరిష్టప్రాప్తివిరోధిత్వాత్సుఖస్యాపి దుఃఖశబ్దవాచ్యత్వాత్ ॥ ౩౮ ॥ ఏతద్వ్యతిరేకముఖేనాపి కథయన్తో నమస్కుర్వన్తి॥ ఋతే ఇతి॥ హే ఈశ, అస్మిన్ భవే సంసారే, యదృతే యద్భగవత్పాదామ్బుజం వినా, భగవత్పాదారవిన్దోపాసనం వినా, తాపత్రయేణాభిహతాః జీవాః, ఆత్మన్ ఆత్మని, సంబోధనం వా, శర్మ సుఖం, న లభన్తే, అతోఽన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం భగవత్పాదామ్బుజోపాసనస్యైవ తాపత్రయనివృత్తిపూర్వకముక్తిసాధనత్వాద్ధేతోః, హే భగవన్, తవాఙ్ఘ్రిచ్ఛాయాం, సవిద్యాం-ఆశ్రయేమ, విద్యా ముక్త్యుపాయభూతోపాసనా తత్సహితాం, అఙ్ఘ్రిచ్ఛాయాం ముక్తిం, ఆశ్రయేమ ఉపాసనాం కృత్వా ముక్తిం ప్రాప్నువామేత్యర్థః ॥ ౩౯ ॥ నను కథం మత్పాదామ్బుజోపాసనమాత్రేణాత్యన్తికసాంసారికసుఖదుఃఖనివృత్తిరుచ్యతే, యతస్తత్సుఖదుఃఖోత్పాదకపుణ్యపాపరూపకర్మణామవినష్టత్వాదిత్యాశఙ్కాయాం తదుపాసనస్యైవాత్యన్తికకర్మవినాశకత్వమపేతి సూచయన్తస్తద్భగవత్పాదామ్బుజస్యైవ ముముక్షూపాస్యత్వాద్వయమపి తదేవ శరణం గతా ఇత్యాహుః, మార్గన్తీతి ॥ తీర్థపద స్తవ పాదామ్బుజం వయం ప్రపన్నాః శరణం గతా ఇత్యన్వయః - తీర్థపదః పవిత్రపాదస్య-స్వాశ్రితదురితనివర్తకపాదకమలస్యేత్యర్థః కథంభూతం త్వత్పాదామ్బుజం, యత్-అఘమర్షోదసరిద్వరాయాః అఘమర్షణి పాపక్షపణకాని ఉదాని ఉదకాని యాసు, తాసు - సరిత్సు మధ్యే-వరాయాః శ్రేష్ఠాయాః - గఙ్గాయాః-పరం పదముత్కృష్టముత్పత్తిస్థానం - ఏతేనాసేవమానసమస్తజనదురితనివర్తకసరిద్వరాయా ఏవ దురితనివర్తకత్వాత్తదుత్పత్తిస్థానభగవత్పాదామ్బుజస్యోదకదురితనివర్తకత్వం కైముత్యన్యాయసిద్ధం "యథా పుష్కరపలాశ ఆపో న శ్లిష్యన్త ఏవమేవంవిది పాపం

పశమాతపత్రమ్। యస్మాలకేతా యతయోఽఞ్జసోరుసంసారదుఃఖం బహిరుత్క్షిపన్తి॥ ౩౮॥ ఋతే యదస్మిన్ భ
వ ఈశ జీవాస్తాపత్రయేణాభిహతా న శర్మ। ఆత్మన్ లభన్తే భగవంస్తవాఙ్ఘ్రిచ్ఛాయాం సవిద్యామత ఆశ్ర
యేమ ॥ ౩౯ ॥ మార్గన్తి యత్తే ముఖపద్మనీడైశ్ఛన్దస్సుపర్ణైరృషయో వివిక్తే। యస్యాఘమర్షోదసరిద్వరా
యాః పదం పరం తీర్థపదః ప్రపన్నాః॥ ౪౦ ॥ యచ్ఛ్రద్ధయా శ్రుతవత్యా చ భక్త్యా సంస్పృజ్యమానే హృదయే
ఽవధార్య। జ్ఞానేన వైరాగ్యబలేన ధీరా వ్రజేమ తత్తేఽఙ్ఘ్రిసరోజపీఠమ్ ॥ ౪౧ ॥ విశ్వస్య సర్గస్థితిసంయ

కర్మ న శ్లిష్యతే" ఇత్యాదికాః శ్రుతయోఽత్రానుసన్ధేయాః ఉపాసకానామాత్యన్తికపుణ్యపాపనివృత్తిపూర్వకనిరతిశయసుఖప్రాపకత్వాదేవ త్వత్పాదామ్బుజం వృషయ ఉపాసత ఇత్యాహ ॥ మార్గన్తీతి ॥ తే తవ, ముఖపద్మనీడైః ముఖకమలనిలయైః, ముఖకమలే ఉత్పన్నైరితి యావత్ "తస్య హ వా ఏతస్య మహతో భూతస్య నిశ్వసితమేతద్యదృగ్వేద" ఇతి శ్రుతేః, భవన్ముఖకమలోత్పత్తిస్థానైః, ఛన్దస్సుపర్ణైః వేదపక్షిభిః "నీడం శకున్తా ఇవ జాతపక్షా" ఇతి న్యాయేన సామ్యం బోధ్యం, యథా నీడే జాతపక్షాః పక్షిణః ఉడ్డీనా ఇతస్తతః పరిభ్రమ్య పునస్తత్రైవ ప్రవిశన్తి, తథా వేదా అపి త్వన్ముఖాదుద్గతాస్త్వయ్యేవ పర్యవస్యన్తీత్యభిప్రాయః ఏవంవిధైశ్ఛన్దస్సుపర్ణైః, వివిక్తే నిస్సఙ్గే, మనసి ఋషయః, మార్గన్తి పరిశీలయన్తి, వేదోక్తకర్మజ్ఞానోపాసనాప్రవృత్తియోగైర్యథాకథఞ్చిన్నిర్వృత్తపాదారవిన్దం వయం ప్రపన్నా ఇత్యన్వయః ॥ ౪౦ ॥ నను కథం మార్గన్తి, విషయప్రవణచిత్తైః కథం వా మనసోఽసఙ్గత్వం సంపాదనీయః, యేన వివిక్తే మార్గన్తీత్యుచ్యతే ఇత్యాశఙ్క్య త్వత్ప్రసాదానుగృహీతత్వాద్భక్త్యైవ సర్వం సంపత్స్యత ఇత్యాహుః ॥ యదితి ॥ శ్రద్ధయా శ్రద్ధాయుక్తయా, శ్రద్ధా నామాస్తిక్యం స్వచికీర్షితత్వాద్వా విలక్షణః, శ్రుతవత్యా శ్రుతివిహితపఞ్చమహాయజ్ఞాదియాపాసఙ్గకర్మయోగయుక్తయా భక్త్యా ఉపాసనయా, వైరాగ్యం శబ్దాదిష్వనాసక్తిః, తదేవ బలం, యస్య, తేన, జ్ఞానేన ప్రకృతివివిక్తాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానేన, జ్ఞానకర్మయోగానుగృహీతభక్తియోగేన సంస్పృజ్యమానే బోధ్యమానే, హృదయే, అవధార్య అవధారణావిషయం కృత్వా, ధీరాః జితేన్ద్రియాః, యదన్వేషయన్తి, తత్, తవాఙ్ఘ్రిసరోజపదం శరణం వ్రజామ, అనేన మార్గప్రకార ఉక్తః ॥ ౪౧ ॥ అథ భగవతో భక్తానుగ్రాహకత్వం స్మరన్త ఆహుః ॥ విశ్వస్యేతి॥ హే ఈశ, యత్తే పదామ్బుజం-స్వప్రపన్నానాం స్వభక్తానాం, అభయం శబ్దాదిభిరప్రతిహతం, స్మృతం, భావే క్తః, ధ్రువానుస్మరణం, "యద్వా, అభయం న విద్యతే భయం సంసారో యస్మాత్తథాభూతం, స్మృతం, ప్రయచ్ఛతి దదాతి, నిర్వర్తయతీత్యర్థః తత్త్వత్పదామ్బుజం, వయం సఙ్గ్య, శరణం వ్రజామ, కథంభూతస్య తే- విశ్వస్య జగతః, సర్గస్థితిసంయమార్థే సృష్టిస్థితిసంహారార్థం, కృతావతారస్య

కృతబ్రహ్మరుద్రానుప్రవేశస్యావతారస్య-ఇదమేవహిస్వభక్తానుగ్రాహకత్వం-యత్తాపత్రయాభిహతినివర్తకనిత్యనిరతిశ
యానన్దసాధనభూతధర్మోపాయస్మృతినివర్తకత్వం- స్వభక్తానాం స్మృతంప్రయచ్ఛతీత్యనేనాభక్తాననుగ్రాహిత్వం సూ
చితమ్ ॥౪౨॥ ❁తత్ప్రతిపాదయన్తశ్శరణంవ్రజన్తి॥ యదితి॥ సానుబన్ధే అను అన్వన్త ఇత్యనుబన్ధాః పుత్రదారాదయః పాత్రవ
స్త్రాదయః దేహస్యానుబన్ధినో గృహస్యానుబన్ధినశ్చ-తైస్సహితే, అసతి అచేతనపరిణామరూపే-దేహగేహే-సమాహారద్వన్ద్వ ఏ
కత్వం- మమాహం-దేవోహంమనుష్యోహమిత్యూఢః నిరూఢః దురాగ్రహః దేహాదేరభిమానో యేషాం-తేషాం-పుంసాం పు
ర్యాం శరీరే-హృదయగుహాయామిత్యర్థః-వసతోపి వాత్సల్యాతిరేకాత్ పురీమధితిష్ఠతోపి-నైతవ-హే భగవన్-యత్పదామ్బు
జం-సుదూరం అతివిప్రకృష్టం-తత్పదామ్బుజం-శరణంవ్రజేమేత్యర్థః ❁॥౪౩॥❁ అహంమమాభిమానగ్రస్తచిత్తానాంస
త్సఙ్గతిరేవదుర్లభా-కుతస్సత్సఙ్గతిశుశ్రూషాద్యోపసత్తిపరిణామభూతభవత్పదామ్బుజోపాసనానిర్వృత్తిస్స్యాదిత్యా
హ॥ తానితి॥ హేపరేశ-పరేషాంబ్రహ్మాదీనామీశనియన్తః- అసద్వృత్తిభి అచేతనపరిణామరూపశబ్దాదిప్రవణైః, రక్షిభిరి
న్ద్రియైః, పరాహృతం దూరమపకృష్టం అన్తస్థం మనో యేషాం తే-యేలోకాస్తాన్నపశ్యన్తి-వై ప్రసిద్ధం, కే, నపశ్యన్తీ
త్యత ఆహ ॥ హే ఉరుగాయబహుగేయ-తేతవ-పదన్యాసవిలాసలక్ష్మ్యాః - పదయోః-యో న్యాసః స్వాత్మసమర్పణం - త
స్య విలాసో విలసితం-యేషాం తే శమాదయో గుణా - స్తేషాం లక్ష్మీః సంపద్యేషాం తే-భవత్పాదారవిన్దాత్మసమర్పణవిల
సితశమాదిగుణసంపత్సమృద్ధా ఇత్యర్థః ,, లక్ష్మ్యేతి తృతీయాన్తపాఠే ,, తయోపలక్షితా ఇత్యర్థః అథో అతఏవ-నపశ్య
న్తి నవీక్షన్తే-కిముత సంగతిం నకుర్వన్తీతి ,, పథ ఇతిపాఠే,, భ్రష్టానిత్యధ్యాహర్తవ్యం- పథః మార్గాద్భ్రష్టాన్నపశ్య
న్తీత్యర్థః ,,లక్ష్మీనితి ద్వితీయాన్తపాఠే, పథ ఇతిపాఠేచ ,, అపదన్యాసవిలాసలక్ష్మీనితి పదచ్ఛేదః-పదన్యాసవిలాసలక్ష్మీ

మార్థేకృతావతారస్య పదామ్బుజం తే। వ్రజేమ సర్వే శరణం యదీశ స్మృతం ప్రయచ్ఛత్యభయం స్వపుంసామ్॥
యత్సానుబన్ధేసతి దేవదేహే మమాహమిత్యూఢదురాగ్రహాణామ్। పుంసాం సుదూరం వసతోపి పుర్యాం వ్రజా
మ తత్తే భగవత్పదాబ్జమ్॥౪౩॥ తాన్వా అసద్వృత్తిభిరక్షిభిర్యే పరాహృతాన్తర్మనసః పరేశ ❁। అథో నప
శ్యన్త్యురుగాయ నూనం యే తే పదన్యాసవిలాసలక్ష్మ్యాః ॥ ౪౪ ॥ పానేన తే దేవ కథాసుధాయాః ప్రవృద్ధభ
క్త్యా విశదాశయా యే। వైరాగ్యసారం ప్రతిలభ్య బోధం యథాఞ్జసాఽన్వీయురకుణ్ఠధిష్ణ్యమ్ ॥ ౪౫ ॥ అథా
పరే చాత్మసమాధియోగబలేన జిత్వా ప్రకృతిం బలిష్ఠామ్। త్వామేవ ధీరాః పురుషం విశన్తి తేషాం శ్రమస్స్యా

రహితాన్ - అతఏవ-పథః మార్గాద్భ్రష్టాన్ ,, మార్గన్తీయన్తి ,, ఇతి పూర్వప్రస్తుతాభగవదుపాసకాన పశ్యన్తీత్యర్థః
,, త్వాంవేత్యపపాఠః,, అస్మిన్పాఠే మమాహమిత్యూఢదురాగ్రహాణాం పుంసాం-భగవత్పదామ్బుజం సుదూరమిత్యుక్తం-
తేషామప్యుపసదాధికృతానాం సంనికృష్టం స్యాదిత్యాశఙ్కాయాముపాసనాధికార ఏవ దుర్లభ ఇత్యాహ ॥ త్వామితి॥
అస్మిన్పాఠే భ్రష్టా ఇతి ప్రథమాన్తాధ్యాహారః-యే అసద్వృత్తిభిః పరాహృతాన్తర్మనసో ,,ఽతఏవ,, సన్మార్గభ్రష్టా-ఏతే-
త్వాం నపశ్యన్తి నోపాసతే-తర్హి కే ఉపాసత ఇత్యత ఆహ॥ యే ఇతి॥ త్వత్పదన్యాసవిలాసలక్ష్మ్యాస్తు పశ్యన్తీత్యర్థః ,,లక్ష్మ్యా
ఇతి పఞ్చమ్యన్తపాఠే,, పథ ఇత్యస్య విశేషణం, పదన్యాసవిలాసలక్ష్మీయుతాత్పథో భ్రష్టాః నపశ్యన్తి-అస్మిన్పాఠే, అథో
ఇతిపాఠాభ్యుపగమే, లక్ష్మ్యా భ్రష్టాః అథోఽతఏవ నపశ్యన్తీత్యర్థః ❁ ॥౪౪॥ ❁ఏవమనుగ్రాహకత్వాఽననుగ్రాహకత్వే
ఉక్తే, అథానుగ్రహవిషయేష్వపి భగవత్కథాశ్రోతౄణాం సమాధిపరేభ్యస్సౌకర్యమాహ ద్వాభ్యామ్॥ పానేనేతి॥ హే
దేవ, తే, కథాసుధాయాః అమృతతుల్యకథాయాః, పానేన, శ్రవణేన -ప్రవృద్ధభక్త్యా ప్రవృద్ధప్రేమాత్మకజ్ఞానేన-విశదా
శయాః నిర్మలాన్తఃకరణాః, అనేనోపాయోత్పత్తిప్రతిబన్ధకపాపనివృత్తిరుక్తా భవతి వైరాగ్యసారం వైరాగ్యేణ
సారభూతం-వైరాగ్యం నామ, విమోకాపరపర్యాయం కామేష్వలాలసత్వరూపం కామానభిష్వఙ్గత్వం - ఇదం చ వివేకా
దీనామప్యుపలక్షణం, వివేకాదిసాధనసప్తకానుగృహీతం, బోధం తైలధారావదవిచ్ఛిన్నస్మృతిసంతానరూపం ప్రత్యక్ష
తాపన్నం ప్రేమాత్మకం జ్ఞానం-ప్రతిలభ్య - అఞ్జసా సుఖేన - అకుణ్ఠధిష్ణ్యం కాలసత్త్వాదిగుణాదిభిరప్రతిహతం వైకుణ్ఠా
ఖ్యం ముక్తప్రాప్యం స్థానం-యథా-ఽన్వీయుః ప్రాప్నుయుః ❁॥౪౫॥❁ అథ ఇతరే చ అన్యేపి- ఆత్మసమాధియోగబలేన ఆ
త్మనోఽన్తఃకరణస్య-యస్సమాధిస్స్థైర్యం- స ఏవ యోగః ఉపాయ - స్తస్య బలేన యద్వా - ఆత్మనః పరమాత్మనః-యస్స
మాధిః పరమాత్మవిషయకస్సమాధిః- స ఏవ యోగః - తస్య బలేన నిష్పాదనేన పరిపక్వభగవత్సమాధినా-బలిష్ఠాం దుస్త

౪౪॥ శ్లో॥ పా ❁ పథో నపశ్యన్తి పా॥ త్వాం వా నపశ్యన్తి. పా॥ లక్ష్మ్యా॥ పా॥ లక్ష్మీన్॥ పా॥ లక్ష్మ్యాః.

రాం - ప్రకృతింభగవన్మాయాం-జిత్వాతీర్త్వా - ధీరాఃజితేన్ద్రియాః - పురుషంపరమపురుషం - త్వామేవ - విశన్తిప్రాప్నువన్తి - తథాప - తేషాంశ్రమ - స్స్యాత్-అష్టాఙ్గయుక్తభక్తియోగనిష్ఠానాంశ్రమస్స్యాత్-ఏకైకస్యాఙ్గస్యైవదుస్సంపాదత్వాత్-నతుసేవయాతే - కథాశ్రవణాదిరూపత్వత్సేవయోపలక్షితానాంతునశ్రమఇత్యర్థః ✲ ॥ ౪౬ ॥ ✲ తేదేవం స్తుత్వాఽథస్వాభిప్రాయమావిష్కుర్వన్తీత్యాహుః ॥తదిత్యాదిభిశ్చర్భిః॥ నః అస్మాకం-శరణాగతత్వాద్గతిః-హే ఆద్యపరమకారణ-తేవయంత్వత్సంబన్ధినోవయం లోకసిసృక్షయాలోకాన్ స్రష్టుమిచ్ఛయా-త్వయా-త్రిభిస్సత్త్వాదిభిర్గుణైః-స్స్వఆత్మని-ఆధారభూతే-సృష్టాః "ఆత్మభిస్స్మేతిపాఠే" ఆత్మభిఃశరీరభూతైస్త్రిభిరిత్యర్థః- అనుసృష్టాఃమహదాద్యనుక్రమణేనసృష్టాః - సర్వే-వియుక్తాఃపరస్పరమసంమిళితాః-తేతుభ్యం - స్వవిహారతన్త్రంస్వాధికారనిర్వహణం - ప్రతిహర్తవేప్రత్యుపకర్తుం- త్వల్లీలోపకరణబ్రహ్మాణ్డరచనారూపప్రత్యుపకారార్థం- నశక్నుమః ✲ ॥ ౪౭ ॥ ✲ ప్రతిహరణాసామర్థ్యమేవప్రపఞ్చయతి ॥ యావదితి ॥ హేఅజ-కాలేతత్తదవసరే-తేతవ-బలిం ఆరాధనం-యథా-హరామసమర్పయామ-కరవామేతియావత్-వయంచభవతీక్రియోపకరణభూతాఃవయమపి - అన్నం శబ్దాదిభోగ్యం - యథా - అదామఅనుభవామ-యథాచ - ఇమేలోకాఃసృజ్యమానాదేవాదయోలోకాః - ఉభయేషాంజ్ఞానకర్మేన్ద్రియాణాంబలిం శబ్దాదీన్గన్ధాద్యాదీంశ్చవిషయాన్-హరన్తఃఉపస్థాపయన్తః - అనూహాఃనిస్సంశయాః -అన్నమదన్తిసుఖమనుభవన్తి తథాకర్తుంనశక్నుమఇత్యర్థః - యావచ్ఛబ్దోఽవధారణే-నశక్నుమోయావత్ - నశక్నుమఏవేత్యర్థః ✲ ॥ ౪౮ ॥ ✲ ఏవం బ్రహ్మాణ్డసృష్టావాత్మనామసామర్థ్యమావేద్య - తత్సామర్థ్యం ప్రార్థయిష్యన్తః త్వమేవతత్ప్రదానసమర్థఇత్యాహుః॥త్వంనఇతి॥ సాన్వయానాంసకార్యాణాం-సురాణాం-నఃఅస్మాకం-త్వం ఆద్యఃకారణభూతోఽసి, ఆద్యత్వేనవికారాశ్రయత్వమాశఙ్క్యాహుః ॥ కూటస్థః నిర్వికారః-తర్హ్యాద్యత్వమయుక్తమిత్యాశఙ్క్యోక్తం ॥ పురుషఇతి ॥ పురిశేతే

నతుసేవయాతే ॥ ౪౬ ॥ తత్తేవయంలోకసిసృక్షయాఽఽద్యత్వయాఽనుసృష్టాః ✲ స్త్రిభిరాత్మనిస్వే । సర్వేవియుక్తాస్స్వవిహారతన్త్రంనశక్నుమస్తత్ప్రతిహర్తవే తే ॥ ౪౭ ॥యావద్బలింతేఽజహరామకాలే యథావయంచాన్నమదామయత్ర। యథోభయేషాంతఇమేహిలోకాబలింహరన్తోఽన్నమదన్త్యనూహాః॥ త్వంనస్సురాణామసిసాన్వయానాంకూటస్థఆద్యఃపురుషఃపురాణః। త్వం దేవశక్త్యాంగుణకర్మయోనౌరేతస్త్వజాయాంకవిమాదధేఽజః ॥ ౪౯ ॥ తత్తేవయంసత్ప్రముఖాయదర్థేబభూవిమాత్మన్కరవామకింతే।

ఇతిపురుషః - తత్తదన్తరాత్మతయాఽవస్థితః - నతుతత్తద్వస్తుగతవికారాశ్రయఇత్యర్థః - తస్యాపికారణాన్తరమాశఙ్క్యోక్తం ॥ పురాణఇతి ॥ సర్వాపేక్షయాత్వమేవపురాణః-నతుత్వదపేక్షయాపురాణమస్తీత్యభిప్రాయః।ఏవంభూతోఽజస్త్వం, హేదేవ-గుణకర్మయోనౌశబ్దాదిగుణగ్రాహకజ్ఞానేన్ద్రియాణాంకర్మేన్ద్రియాణాంచ యోనౌకారణభూతాయాం - శక్త్యాంస్వాపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతాయాం-అజాయాం ప్రకృతౌ- రేతఃసృష్టిసామర్థ్యం - కవింసమష్టిపురుషం బ్రహ్మాణంచా-దధేనిహితవాన్ "పురుషేణాత్మభూతేనవీర్యమాధత్తవీర్యవా" నితిపూర్వముక్తత్వాత్ ✲ ॥ ౪౯ ॥ ✲ తదితి ॥ తత్తస్మాత్తవైవపరమకారణత్వాత్ - సత్ప్రముఖాఃసమష్టిపురుషప్రభృతయఃతేవయంత్వచ్ఛరీరభూతావయం - యదర్థేయదర్థం - బభూవిమ-తత్కింతేకార్యంకరవామ-సృష్టిమితిచేత్తత్రాహుః - తర్హి- నోఽస్మభ్యం - హేదేవ - త్వంక్రియార్థేసృష్ట్యర్థం - స్వచక్షుఃస్వాధికారానురూపంవిజ్ఞానం శక్త్యాసామర్థ్యేనసహ - యదనుగ్రహాణామితి ॥ యస్యానుగ్రహోయేషాం తేషామితివ్యధికరణబహువ్రీహిః - యస్యతవానుగ్రహభాజామస్మాకందేహీత్యర్థః - యద్వా-అనుగృహ్యన్తేయేనభవతేత్యనుగ్రహాః-సంసారిణాంఫలనిష్పత్త్యావనుగ్రాహకతయాఽనుగృహీతాః-తేషాం-నః - క్రియార్థేస్వస్వప్రవృత్త్యై-యచ్చక్షుర్జ్ఞానం- తద్దేహీత్యర్థః "అత్రేదంతత్త్వం" పురుషేణాత్మభూతేనవీర్యమాధత్తవీర్యవాన్ "రేతస్త్వజాయాంకవిమాదధేఽజ" ఇతిపరమాత్మాత్మకసమష్టిపురుషసంసృష్టాయామాయాయాఃమహదాద్యారమ్భకత్వమవగమ్యతే-తత్రమహదాదిపృథివ్యన్తాఃఅన్తనస్త్యైవావస్థావిశేషాః-తత్రాఖణ్డితాయాఏవమాయాయాఃప్రదేశభేదేనమహదాదిరూపత్వేనపరిణామః॥ఏవంమహతోఽప్యఖణ్డితాత్ప్రదేశభేదేనాహంకారరూపపరిణామః-ఏవమహంకారాదిష్వపి ద్రష్టవ్యం - నతుకార్త్స్న్యేన మహదాదీనాముత్తరోత్తరకార్యరూపపరిణామః - తథాసత్యుత్తరోత్తరకార్యరూపేణకృత్స్నస్యాపి మహదాదేఃపరిణతత్వాన్మహదాదీనాంపృథక్స్థిత్యనుపపత్త్యా "పృథివ్యప్సుప్రలీయ

౪౭ ॥ శ్లో ॥ పా ✲ స్త్రిభిరాత్మభిస్స్మ,

త ,, ఇత్యారభ్య ,,మహానవ్యక్తేలీయత ,, ఇత్యన్తేనలయక్రమంవిరుధ్యేత-అయమేవహిలయః-యత్పూర్వపూర్వావస్థయాఽవస్థితేనద్రవ్యేణతదేకదేశస్యోత్తరోత్తరావస్థామాపన్నస్యతదవస్థాప్రహాణేనసంశ్లేషః - ఏవంచపఞ్చీకరణోపపత్తిః-అన్యథాపృథక్త్వానామభావాత్తదనుపపన్నం స్యాత్ , ఏవంచమహత్త్వాహంకారత్వాకాశత్వాదిపృథివీత్వపర్యన్తావస్థామాపన్నస్యప్రధానద్రవ్యస్య , పరమాత్మాత్మకసమష్టిపురుషబ్రహ్మానుప్రవేశేన , పరమాత్మశరీరత్వవ్యపదేశఉపపన్నః - కార్యావస్థకారణావస్థద్రవ్యస్యైకత్వేన,తత్రైవానుప్రవేశమాత్రేణ ,, యస్యపృథివీశరీర,,మిత్యాదీనాముపపత్తిః - నతుపృథివీత్వాద్యవస్థాస్వనుప్రవేశఉపపన్నః, నచైవం,,యస్యావ్యక్తంశరీర,,మిత్యేతావతైవమహదాదిపృథివ్యన్తానాంశరీరత్వసిద్ధేః,పృథ,,గ్యస్యపృథివీశరీరం,, యస్యాపశ్శరీర,,మితిపృథివ్యాదీనాంశరీరత్వకథనంవ్యర్థమితివాచ్యం ,, పరస్పరమవస్థానామవస్థావస్థావతోశ్చభేదేవ్యవస్థావద్రవ్యాణామేకత్వాత్సర్వావస్థద్రవ్యస్యపరమాత్మశరీరత్వమేవ,నతువైశేషికమతరీత్యాకార్యకారణయోర్భిన్నద్రవ్యత్వేనాశరీరత్వమితిప్రతిపాదనార్థత్వాత్, నచమహదాదీనాంకేవలాచేతనపరిణామరూపత్వేవిశిష్టోపాదానత్వాసిద్ధిః , ప్రకృతిపురుషవిశిష్టస్యపరమాత్మనఉపాదానత్వంహివిశిష్టోపాదానత్వం,భావ్యవస్థావిశేషాశ్రయత్వంహ్యుపాదానత్వమితివాచ్యం ,, విశిష్టోపాదానత్వేపిత్రయాణామసాంకర్యేణకార్యతాభ్యుపగమేనవిరోధాభావాత్ - అచేతనమచేతనంప్రతి-చేతనశ్చేతనంప్రతి, ఈశ్వరఈశ్వరంప్రతి-కారణమిత్యఙ్గీక్రియతే, తత్రాచేతనస్యకార్యతామహదాదిపృథివ్యన్తావస్థాశ్రయతారూపా, స్వరూపాన్యథాభావలక్షణా,,చేతనస్యకార్యతాతు సంకుచితజ్ఞానస్యతద్వికాసరూపా- స్వభావాన్యథాభావలక్షణా, సైవాగ్రిమాధ్యాయేప్రతిపాదయిష్యతే-తత్రహి ,, అథతస్యాభితప్తస్యకతిచాయతనాని,,త్యుపక్రమ్య,జీవసంఘాతసంశ్లిష్టస్యసమష్టిపురుషస్యచతుర్ముఖస్యవాగాదీన్ద్రియేభ్యోవ్యష్టిభూతానాం దేవాదీనామిన్ద్రియోత్పత్తిం , చాతుర్వర్ణ్యోత్పత్తిం, చాభిధాయ ,,ఏతేవర్ణాస్స్వధర్మేణయజన్తిస్వగురుంహరిం । శ్రద్ధయాఽఽత్మవిశుద్ధ్యర్థంయజ్జాతాస్సహవృత్తిభి,,రితి

త్వంనస్స్వచక్షుఃపరిదేహిశక్త్యా దేవక్రియార్థేయ్యదనుగ్రహాణామ్ ॥ ౫౦ ॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, పఞ్చమోఽధ్యాయః

మైత్రేయః॥ఇతితాసాంస్వశక్తీనాంసతీనామసమేత్యసః।ప్రసుప్తలోకతన్త్రాణాంనిశామ్యగతిమీశ్వరః॥౧॥కాలసంజ్ఞాంతదాదేవీంబిభ్రచ్ఛక్తిమురుక్రమః। త్రయోవింశతితత్త్వానాంగణంయుగపదావిశత్॥౨॥సోఽను

ప్రళయదశాయాంసంకుచితజ్ఞానానామచేతనప్రాయాణాం జీవానాంభగవదారాధనోపయుక్తకరణకళేబరోత్పత్తిద్వారావిజ్ఞానవికాసరూపకార్యతాహ్యభిధాస్యతే , కార్యావస్థచేతనాచేతననియమనరూపాద్వారకావస్థాశ్రయతారూపా, చేతనాచేతనగతకార్యతానిర్వాహకత్వరూపాసద్వారకావస్థాశ్రయతా-చేత్యుభయవిధావస్థాశ్రయతేశ్వరస్యానుప్రవేశే - చేతనాచేతనసామానాధికరణ్యాదిభిరస్మిన్శాస్త్రేబహుధాప్రతిపాద్యతే,,అతోఽస్మిన్నధ్యాయేఽచేతనేనపరిణామపరంపరామాత్రమభిహితమితి ॥ ౫౦ ॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే,చన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం,శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం,తృతీయస్కన్ధే, పఞ్చమోఽధ్యాయః.

ఏవంనివేదితహార్దానాంతత్త్వానామన్తఃప్రవేశేనాహితసృష్టిసామర్థ్యానాంబ్రహ్మణస్సృష్టిః , తత్రసమష్టిపురుషచతుర్ముఖోత్పత్తి, స్తత్సమష్టీన్ద్రియాదిభ్యోవ్యష్టీన్ద్రియోత్పత్తిశ్చకథ్యతేషష్ఠేనాధ్యాయేన , తత్రతావదసంహతానాంపరమాత్మానుప్రవేశేనసృష్టిసామర్థ్యమాహ॥ ఇతీతిత్రిభిః ॥ ఇతీతి ॥ ఈశ్వరోభగవాన్-ఇతిఉక్తరీత్యా,సమేత్యమిలిత్వా, సతీనాంవర్తమానానాం ,స్వశక్తీనాం ,,యస్యపృథివీశరీరం ,, యస్యాత్మాశరీరం ,,యస్యచక్షుశ్శరీర,,మిత్యాదిప్రకారేణశరీరభూతానాం , ప్రసుప్తంఅనుద్బుద్ధం - లోకతన్త్రంలోకరచనాసామర్థ్యం,యాసాంతాసాం-సమష్టిచేతనప్రముఖమహదాదితత్త్వానాం,గతింస్థితిం ,నిశామ్యదృష్ట్వా-గణమావిశదిత్యుత్తరేణాన్వయః ॥ ౧॥ కాలసంజ్ఞామితి ॥ తతఃనిశామనానన్తరం , కాలసంజ్ఞాంకాలాఖ్యాందేవీం,దేవస్యస్వస్య-సంబన్ధినీం,శక్తింఅపృథగ్విశేషణభూతాం-రూపాన్తరమిత్యర్థః ॥ బిభ్రత్ అన్తఃప్రవిశ్యప్రశాసనేనధారయన్,త్రయోవింశతితత్త్వానాంమహదహంకారపఞ్చభూతపఞ్చతన్మాత్రైకాదశేన్ద్రియరూపాణాంతత్త్వానాం - గణంసమూహం,ఉరుక్రమోవిస్తృతపాదవిన్యాసస్త్రివిక్రమోభగవాన్-యుగపత్ఏకదా-ఆవిశత్అనుప్రవిష్టవాన్-॥ ౨ ॥ సఇతి॥సభగవాన్, చేష్టారూపేణప్రేరణాత్మకచేష్టోపలక్షితః-భిన్నమసంహతం-తంగణంత్రయోవింశతితత్త్వగణం,సంయోజయామాససంయు

స్తేన కరోత్-భూతానాం పఞ్చీకరణం, ఇన్ద్రియాణాం భూతైరాప్యాయనం చోక్తం భవతి-కథం భూతః, సుప్తం కర్మ తద్వ్యాపారం-ప్రబోధయన్ ఉద్బోధయన్ *॥౩॥* ఆహితసామర్థ్యస్య తత్త్వగణస్య బ్రహ్మాణ్డోత్పత్తిద్వారా చతుర్ముఖశరీరారమ్భకత్వం సంగ్రహేణాహైకేన॥ ప్రబుద్ధకర్మేతి॥ దైవేన భగవత్సంకల్పేన, ప్రబుద్ధముద్బుద్ధం-కర్మ స్వవ్యాపారో, యస్య సః త్రయోవింశతితత్త్వాత్మకో గణః-ప్రేరితః-దైవేనేత్యనుషఙ్గః-స్వాభిర్మాత్రాభిరంశైః అధిపూరుషం బ్రహ్మాణం, అజనయత్ అసృజత్ *॥౪॥* *కదమజనయదిత్యపేక్షాయాం తదేవ వివృణోతి॥ పరేణేతి॥ మాత్రయా-అంశభూతసంకల్పరూపజ్ఞానేన స్వస్మిన్విశతా అనుప్రవిష్టేన, పరేణ భగవతా-ఉపలక్షితః, హేతౌ వా తృతీయా, విశ్వసృడ్గణః విశ్వం సృజతీతి విశ్వసృడ్గణః, త్రయోవింశతితత్త్వజాతం - యస్మిన్గణే, చరాచరాః స్థావరజఙ్గమాః - లోకాః కార్యత్వేనావస్థితాః - ఏవం భూతో గణః-అన్యోన్యం పరస్పరమాసాద్య సంహత్య- చుక్షోభ పరిణతో భూత్, సమష్టిపురుషగర్భబ్రహ్మాణ్డరూపేణ పరిణతో భూదిత్యర్థః *॥౫॥* *హిరణ్మయ ఇతి॥ హిరణ్మయ ఇత్యణ్డకోశవిశేషణం-స పురుషః సమష్టిపురుషసహితః, యద్వా-అప్సు వర్తమానే అణ్డకోశే, హిరణ్మయః స్వర్ణమయాణ్డకోశావృతత్వాద్ధిరణ్మయః, స పురుషః-సః ప్రసిద్ధః-సమష్టిపురుషశ్చతుర్ముఖః-దేవాదిసర్వసత్త్వైః-రుపబృంహితః యుక్తః - సహస్రం పరివత్సరాన్-యావదణ్డస్య పరిపాకస్తావదువాస ఉషితవానిత్యర్థః-అత్రాప్సు వాసేత్యనేన, అణ్డకోశోత్పత్తేః పూర్వమపాం స్థిత్యవగమాత్ "ఉదాప్లుతం విశ్వమిదం తదాసీ" దితి వక్ష్యమాణత్వాచ్చావరణజలస్య సృష్టిరణ్డోత్పత్తేః పూర్వమవగన్తవ్యా-సర్వసత్త్వోపబృంహిత ఇత్యనేన, చతుర్ముఖస్య సమష్టిపురుషత్వమావేదితం - ఏతేనావరణజలే శయానస్య భగవతో నాభ్యాః ప్రసూతత్వారబ్ధపద్మకోశరూపబ్రహ్మాణ్డోత్పత్తిరగ్రసిద్ధా వేదితవ్యా "స పద్మకోశస్సహసోదతిష్ఠ" దితి వక్ష్యమాణైకార్థ్యాత్ ఏవం తత్త్వానాం సమష్టిపురుషశరీరారమ్భకత్వముక్తం, సమష్టిపురుషత్వం నామ-భూత- సంఘాతారబ్ధస్వసంశ్లిష్టజీవసంఘాతమనః ప్రాణేన్ద్రియారమ్భకశరీరవ

ప్రవిష్టో భగవాంశ్చేష్టారూపేణ తం గణమ్ । భిన్నం సంయోజయామాస సుప్తం కర్మ ప్రబోధయన్ ॥ ౩ ॥
ప్రబుద్ధకర్మా దైవేన త్రయోవింశతికో గణః । ప్రేరితోఽజనయత్స్వాభిర్మాత్రాభిరధిపూరుషమ్ ॥ ౪ ॥ పరే
ణావిశతా స్వస్మిన్మాత్రయా విశ్వసృడ్గణః । చుక్షోభాఽన్యోన్యమాసాద్య యస్మిన్లోకాశ్చరాచరాః ॥ ౫ ॥
హిరణ్మయస్స పురుషస్సహస్రపరివత్సరాన్ । ఆణ్డకోశ ఉవాసాప్సు సర్వసత్త్వోపబృంహితః ॥ ౬ ॥ స వై విశ్వ
సృజాం గర్భో దైవకర్మాత్మశక్తిమాన్ । విబభాజాత్మనాత్మానమేకధా దశధా త్రిధా ॥ ౭ ॥ ఏష హ్యశేషస

త్త్వం, న చ పుత్రాదిశరీరారమ్భకశరీరవత్త్వాత్పిత్రాదీనాం సమష్టిపురుషత్వశఙ్కా-కార్యా "పఞ్చమ్యామాహుతావాపః పురుషవచసో భవన్తి", తదన్తరప్రతిపత్తౌ రంహతి సంపరిష్వక్తః ప్రశ్ననిరూపణాభ్యాం", "శరీరం యదవాప్నోతి యచ్చాప్యుత్క్రామతీశ్వరః । గృహీత్వైతాని సంయాతి వాయుర్గన్ధానివాశయా" ఇత్యాది శ్రుతిసూత్రస్మృత్యాదిప్రామాణ్యేన, మనఆదీన్ద్రియసంశ్లేషాభావేన పిత్రాదిశరీరాణాం తదారమ్భకత్వాభావాత్ తదిన్ద్రియాద్యధిష్ఠానమాత్రత్వాత్ *॥౬॥* ఏవం సమష్టిపురుషోత్పత్తిమభిధాయాథాస్మాత్సమష్టిపురుషశరీరాద్వ్యష్టిశరీరేన్ద్రియాణాముత్పత్తిం వక్ష్యం స్తావదస్య సమష్టిపురుషత్వం వదన్-కరణభోక్తృవిషయరూపేణ త్రిధా విభాగం - కరణాంశే ఏకాదశధా చ విభాగం స్వకర్తృకమాహ ॥ స ఇతి॥ విశ్వసృజాం మహదాదీనాం-గర్భః అపత్యరూపః - దైవం భగవత్సంకల్పః - కర్మాత్మశక్తిః-కర్మరూపా ఆత్మనాం జీవానాం, శక్తిః "అవిద్యాకర్మసంజ్ఞాన్యా తృతీయా శక్తిరిష్యతే" ఇత్యుక్తేః - తద్వానిత్యర్థః-యద్వా- దైవం భగవత్సంకల్పః-కర్మ జీవానాం కర్మ, ఆత్మానో జీవాః, శక్తిః జీవసంఘశరీరాద్యారమ్భకాచిచ్ఛక్తిః, శ్చాస్యసన్తీతి తద్వాన్, అనేన సమష్టిపురుషత్వముక్తం-ఏవం భూతస్స వై సమష్టిపురుషః-ఆత్మనా కర్త్రా ఆత్మానం-ప్రథమం-త్రిధా, కరణభోక్తృవిషయరూపేణ, తత్రాపి కరణాంశే - ఏకధా దశధా - మనః పర్యన్తేన్ద్రియరూపేణ ఏకాదశధేత్యర్థః, విబభాజ విభక్తమకరోత్ । స్వసంశ్లిష్టజీవసంఘం, భోక్తృత్వేన-స్వేన్ద్రియమేకదేశం తద్భోగ్యకరణత్వేనాకారేణ-కరోదిత్యర్థః *॥౭॥* అస్యైవంవిధవిభాగసామర్థ్యమాహ॥ ఏష ఇతి॥ ఏష బ్రహ్మా-అశేషసత్త్వానాం సమస్తవ్యష్టిపదార్థానాం-ఆత్మా ఆధారః-తచ్ఛరీరకపరమాత్మదృష్ట్యేదముక్తం-పరమాత్మనోఽంశః అపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతః, నన్విదం సర్వజీవసాధారణమత ఆహ ॥ ఆద్య ఇతి ॥ ఆద్యః ప్రథమః-అవతారః - పరమాత్మన ఇత్యనుషఙ్గః, పరమాత్మన ఆవేశావతారో బోధ్యః "సృష్టిం తతః కరిష్యామి త్వామావిశ్య ప్రజాపతే" ఇత్యుక్తేః- యత్ర పరమాత్మాత్మకే సమష్టిపురుషే పరమాత్మాంశావతారభూ

తే-అసౌ భూతగ్రామః వ్యష్టిపదార్థజాతం-విభావ్యతే వివిధముత్పాద్యతే అతః ఈదృశవిభాగసమర్థ ఇత్యర్థః * ॥ ౮ ॥ * ప్రస్తుతత్రివిధైకాదశవిధవిభాగావుపపాదయన్ సమష్టిపురుషత్వమేవోపపాదయతి - సాధ్యాత్మ ఇతి ॥ వివిధం రాజతి వ్యష్టిరూపేణ భాతీతి విరాట్ - యద్యపి విరాట్ఛబ్దోఽనిరుద్ధపరః, తథాపీహ సమష్టిపురుషాద్విభక్తవ్యష్ట్యుత్పత్తిప్రకరణాచ్చతుర్ముఖపరః - స బ్రహ్మా - సాధ్యాత్మః అధ్యాత్మసహితః - సమష్టిరూపేణ స్వశరీరాన్తర్గతభోక్తృవర్గసహితః - ఆత్మని దేహే వర్తమానో జీవో హ్యధ్యాత్మశబ్దోక్తః - స చావిభక్తరూపస్సమష్ట్యవస్థః - సాధిభూతః మహాతేషు వర్తమానశబ్దాదివిషయసహితః, బ్రహ్మశరీరారబ్ధభోగ్యజాతమపి వివక్షితం, సాధిదైవః ఇన్ద్రియసమష్టిసహితః అదిత్యమణ్డలాదిషు స్థానేషు వర్తమానా ఆదిత్యాదయో దేవశబ్దవాచ్యాః, తదధిష్ఠేయ ఇన్ద్రియవర్గ ఇహాధిదైవశబ్దోక్తః సమష్ట్యవస్థస్య శరీరాన్తర్గతభోక్తృభోగ్యకరణగ్రామవానిత్యర్థః అత్రాధిదైవాంశం వివృణోతి ॥ ప్రాణ ఇతి ॥ ప్రాణశబ్ద ఇన్ద్రియపరః - తము త్రాణ్ఇన్ద్రియం * సర్వే ప్రాణా అనుత్క్రాన్తా ఇతి శ్రుతిప్రయోగాత్ । దశవిధః శ్రోత్రాదిరూపేణ - ఏకధా - హృదయేన మనసా - వ్యష్టిశరీరేన్ద్రియాదీనాం బ్రహ్మణా విభక్తత్వం వక్ష్యతే * ॥ ౯ ॥ * తత్తు న స్వాతన్త్ర్యేణ కృతం, కిన్తు, భగవదనుప్రవేశాదిత్యాహ ॥ స్మరన్నితి ॥ ఈశః నియన్తా అధోక్షజో భగవాన్, విశ్వసృజాం మహదాదితత్త్వానాం, విజ్ఞాపితం ''యావద్బలిం తేఽజ హరామ'' ఇత్యాదినా విజ్ఞాపితం, స్మరన్, ఏషాం ఇన్ద్రియాదీనాం, వివృద్ధయే వ్యష్టిరూపేణ విస్తారాయ, స్వేనస్వీయేన - తేజసా జ్ఞానేన విరాజం బ్రహ్మాణం - అతపత్ ఆలోచయత్ - తప ఆలోచనే - అయం వ్యష్టిశరీరేన్ద్రియవిభాగసామర్థ్యవాన్యథా భవేత్తథా సమసంకల్పయదిత్యర్థః * ॥ ౧౦ ॥ * వ్యష్టిశరీరేన్ద్రియాణాం బ్రహ్మణస్సకాశాద్విభాగప్రతిపాదనం ప్రజానీతే ॥ అథేతి ॥ అథ ఆలోచనానన్తరం, అభితప్తస్య ఉక్తసంకల్పవిషయస్య - తస్య, తస్మాద్బ్రహ్మణ ఇత్యర్థః - న టస్య

త్త్వానామాత్మాంశః పరమాత్మనః । ఆద్యోఽవతారో యత్రాసౌ భూతగ్రామో విభావ్యతే ॥ ౮ ॥ సాధ్యాత్మస్సాధిభూతశ్చ సాధిదైవ ఇతి త్రిధా । విరాట్ప్రాణో దశవిధ ఏకధా హృదయేన చ ॥ ౯ ॥ స్మరన్విశ్వసృజామీశో విజ్ఞాపితమధోక్షజః । విరాజమతపత్స్వేన తేజసైషాం వివృత్తయే ॥ ౧౦ ॥ అథ తస్యాభితప్తస్య కతిధాయతనాని హ । నిరభిద్యన్త దేవానాం తాని మే గదతశ్శృణు ॥ ౧౧ ॥ తస్యాగ్నిరాస్యం నిర్భిన్నం లోకపాలోఽవిశత్పదమ్ । వాచా స్వాంశేన వక్తవ్యం యయాఽసౌ ప్రతిపద్యతే ॥ ౧౨ ॥ నిర్భిన్నం తాలు వరుణో లోకపాలోఽవిశత్పదమ్ । జిహ్వయాంశేన చ రసాన్యయాఽసౌ ప్రతిపద్యతే ॥ ౧౩ ॥ నిర్భిన్నే అశ్వినౌ నాసే హరేరావిశతాం పదమ్ । ఘ్రాణేనాంశేన గన్ధస్య ప్రతిపత్తిర్యతో భవేత్ ॥ ౧౪ ॥ నిర్భిన్నే అక్షిణీ త్వష్టా లోకపాలోఽవిశత్పదమ్ । చక్షుషాంశేన రూపాణాం ప్రతిపత్తిర్యతో భవేత్ ॥ ౧౫ ॥ నిర్భిన్నాన్యస్య చర్మాణి లోకపాలోఽ

శృణోతీతివత్ప్రశ్నస్యార్థస్య ఉక్తసామాన్యపరతయా షష్ఠ్యా వివక్షితః - దేవానాం వ్యష్టీన్ద్రియాణాం, కతిధా ఆయతనాని స్థానాని - నిరభిద్యన్త ఉద్భవన్ - తాని స్థానాని - గదతః, మమ త్తః, శృణ్విత్యర్థః * ॥ ౧౧ ॥ * విభాగమాహ ॥ తస్యేత్యాదిచతుర్దశభిః ॥ అద, అత్ర ప్రతిశ్లోకం ప్రస్తుతస్స సమష్టిపురుషో భగవదాత్మకశ్చతుర్ముఖ స్తస్యేత్యాస్యేత్యాదిషష్ఠ్యన్తైః పరామృశ్యతే । తస్య భగవదాత్మకాచ్చతుర్ముఖాన్నిర్భిన్నం విభక్తమభూత్ స్రష్టి మితియావత్, స్రష్టినూతజాతస్య - ఆస్యం - పదం స్థానం, ఆస్యరూపసంస్థానం, స్వాంశేన స్వస్యాధిష్ఠేయభూతేన - వాచా వాగిన్ద్రియేణ - సహ - లోకపాలోఽగ్నిః, ఆవిశత్ ప్రావిశత్ । కరణభూతయా వాచా - అసౌ వ్యష్టిజీవః - యయా వాచా - వక్తవ్యం ఉచ్చార్యం శబ్దం, ప్రతిపద్యతే ఉచ్చారయతీత్యర్థః - సమష్టిపురుషాద్విభక్తోఽగ్నిస్తస్మాదేవ విభక్తస్య వ్యష్టిజీవస్య విభక్తమాస్యం విభక్తేన వాగిన్ద్రియేణ సహ ప్రావిశదిత్యర్థః ఏవమగ్రేప్యూహ్యం, సర్వత్రాపి ప్రతిప్రదర్శనమధ్యాత్మపరం - వాగాద్యాదిభిరిన్ద్రియాన్తమధిదైవతసమర్పకం వక్తవ్యమిత్యాది ప్రతిపత్తవ్యం - శబ్దాదికమధిభూతసమర్పకం వేదితవ్యమ్ ॥ ౧౨ ॥ నిర్భిన్నమితి ॥ నిర్భిన్నం పృథగ్విభక్తం - తాలుస్థానం లోకపాలో వరుణః - అంశేన స్వాధిష్ఠేయేన జిహ్వయా ఇన్ద్రియేణ - అవిశత్ - అసౌ వ్యష్టిజీవః - యయా జిహ్వయా - రసాన్ అమ్లమధురాదిరసాన్ - ప్రతిపద్యతే జానాతి * ॥ ౧౩ ॥ * నిర్భిన్నే ఇతి ॥ హరేః హర్యాత్మకాత్సమష్టిపురుషాన్నిర్భిన్నే - నాసే స్థానే - అశ్వినౌ దేవతే - అంశేన స్వాధిష్ఠేయేన ఘ్రాణేన్ద్రియేణ సహ - ఆవిశతాం, యతః ఘ్రాణేన్ద్రియేణ - గన్ధస్య సుగన్ధదుర్గన్ధాదేః - ప్రతిపత్తిర్జ్ఞానం - భవేత్ * ॥ ౧౪ ॥ * నిర్భిన్నే ఇతి ॥ విభోర్బ్రహ్మణస్సకాశాన్నిర్భిన్నే - అక్షిణీ స్థానే - లోకపాలస్త్వష్టా ఆదిత్యః - స్వాధిష్ఠేయేన చక్షురిన్ద్రియేణ సహ - అవిశత్ - రూపాణాం నీలపీతాదీనాం రూపాణాం - ప్రతిపత్తిర్యతః యేన చక్షుషా భవేత్ * ॥ ౧౫ ॥ * నిర్భిన్నానీతి ॥ అస్య బ్రహ్మణః - నిర్భిన్నాని చర్మాణి - లోకపాలోఽని

లః వాయుః, అంశేన ప్రాణేన, త్వగిన్ద్రియేణ ప్రాణవత్ కృత్స్నదేహవ్యాపినేత్యర్థః అవిశత్ - అసౌ వ్యష్టిజీవః - యేన త్వగిన్ద్రియేణ, సంస్పర్శం మృదుత్వకఠినత్వశైత్యోష్ణ్యాదిసంస్పర్శం - ప్రతిపద్యతే ॥ ౧౬ ॥ కర్ణావస్యేతి ॥ అస్య బ్రహ్మణః వినిర్భిన్నౌ కర్ణౌ - స్వధిష్ణ్యం స్వస్థానం, దిశః దేవతాః - శ్రోత్రేణాంశేన శ్రోత్రేన్ద్రియేణ - సహ వివిశుః - శబ్దస్య సిద్ధిః జ్ఞానం - యేన శ్రోత్రేణ, ప్రపద్యతే ప్రాప్నోతి ॥ ౧౭ ॥ త్వచమితి ॥ అస్య బ్రహ్మణః, విభిన్నాం త్వచం ఓషధీః ఓషధ్యభిమానిదేవతాః - విభక్తివ్యత్యయ ఆర్షః - రోమభిః అంశేన రోమరూపస్వాధిష్ఠేయేన్ద్రియేణ - వివిశుః ప్రావిశన్ - అసౌ వ్యష్టిజీవః - యైః రోమభిః - కణ్డూం - ప్రతిపద్యతే జానాతి - త్వగిన్ద్రియస్యైవ స్థానభేదేన విషయద్వయం కణ్డూః స్పర్శశ్చ - తత్రాయం నామభేదేన దేవతాభేదశ్చేతి ద్వితీయ ఏవ వ్యాఖ్యాతమ్ ॥ ౧౮ ॥ మేఢ్రమితి ॥ తస్య బ్రహ్మణః - వినిర్భిన్నం మేఢ్రం ఉపస్థేన్ద్రియస్థానం - స్వధిష్ణ్యం స్వస్థానం - కః ప్రజాపతిః - రేతసాంశేన రేతోరూపస్వాధిష్ఠేయేన్ద్రియేణ - ఉపావిశత్ - యేన రేతసా - అసౌ వ్యష్టిజీవః ఆనన్దం రతిసుఖం జానాతి ॥ ౧౯ ॥ గుదమితి ॥ పుంసో బ్రహ్మణః - వినిర్భిన్నం - గుదం పాయ్విన్ద్రియస్థానం - లోకేశః మిత్రః - పాయునాంశేన పాయ్విన్ద్రియేణ సహ - ఆవిశత్ - యేన పాయునా - విసర్గం పురీషత్యాగం - ప్రతిపద్యతే కరోతి ॥ ౨౦ ॥ హస్తావితి ॥ అస్య బ్రహ్మణః - వినిర్భిన్నౌ - హస్తౌ కరౌ - స్వర్పతిః స్వర్గస్య పతిరిన్ద్రః - వార్తయా కృష్యాదివ్యాపారరూపవృత్తిసాధనేన - అంశేన పాణీన్ద్రియేణ - ఆవిశత్ - పురుషో వ్యష్టిజీవః - యయా వృత్తిసాధనపాణీన్ద్రియేణ - వృత్తిం జీవనప్రకారం, ప్రతిపద్యతే ప్రాప్నోతి అత్ర - హస్తావిత్యనేన అక్షిణీ ఇతి ద్వివచనేన చ - ఏషాం శ్లోకానాం

నిలోఽవిశత్ । ప్రాణేనాంశేన సంస్పర్శం యేనాసౌ ప్రతిపద్యతే ॥ ౧౬ ॥ కర్ణావస్య వినిర్భిన్నౌ ధిష్ణ్యం స్వం వివిశుర్దిశః । శ్రోత్రేణాంశేన శబ్దస్య సిద్ధిం యేన ప్రపద్యతే ॥ ౧౭ ॥ త్వచమస్య వినిర్భిన్నాం వివిశుర్ధిష్ణ్యమోషధీః । అంశేన రోమభిః కణ్డూం యైరసౌ ప్రతిపద్యతే ॥ ౧౮ ॥ మేఢ్రం తస్య వినిర్భిన్నం స్వధిష్ణ్యం క ఉపావిశత్ । రేతసాంశేన యేనాసావానన్దం ప్రతిపద్యతే ॥ ౧౯ ॥ గుదం పుంసో వినిర్భిన్నం మిత్రో ధిష్ణ్యం స్వమావిశత్ । పాయునాంశేన యేనాసౌ విసర్గం ప్రతిపద్యతే ॥ ౨౦ ॥ హస్తావస్య వినిర్భిన్నావిన్ద్రః స్వర్పతిరావిశత్ । వార్తయాంశేన పురుషో యయా వృత్తిం ప్రపద్యతే ॥ ౨౧ ॥ పాదావస్య వినిర్భిన్నౌ స్వధిష్ణ్యం విష్ణురావిశత్ । గత్యా స్వాంశేన గన్తవ్యం యయాఽసౌ ప్రతిపద్యతే ॥ ౨౨ ॥ హృదయం చాస్య నిర్భిన్నం చన్ద్రమా ధిష్ణ్యమావిశత్ । మనసాంశేన యేనాసౌ విక్రియాం ప్రతిపద్యతే ॥ ౨౩ ॥ బుద్ధిం చాస్య వినిర్భిన్నాం వాగీశో ధిష్ణ్యమావిశత్ । బోధేనాంశేన బోద్ధవ్యప్రతిపత్తిర్యతో భవేత్ ॥ ౨౪ ॥ ఆత్మానం చాస్య నిర్భిన్నమభిమానోఽవిశత్పదమ్ । కర్మణాంశేన యేనాసౌ కర్తవ్యం ప్రతిపద్యతే ॥ ౨౫ ॥ సత్త్వం చాస్య వినిర్భిన్నం మహాన్ ధిష్ణ్యముపావిశత్ । చిత్తేనాంశేన యేనాసౌ విజ్ఞానం ప్రతిపద్యతే ॥ ౨౬ ॥ శీర్ష్ణోఽస్య ద్యౌర్ధరా పద్భ్యాం ఖం నాభేరుదపద్యత । గుణా

చతుర్ముఖశరీరాద్విభక్తవ్యష్టిదేహవిషయత్వం స్పష్టం - న తు తస్యైవ హస్తాద్యుత్పత్తిపరత్వం - చతుర్ముఖస్యాపి చతుష్టయనేత్రాదిశ్రుతకసద్భావాత్ ॥ ౨౧ ॥ పాదావితి ॥ అస్య వినిర్భిన్నౌ - పాదౌ చరణౌ - లోకేశో విష్ణుః గత్యా గతిసాధనేన - అంశేన స్వాధిష్ఠేయపాదేన్ద్రియేణ సహ - ఆవిశత్ ॥ ౨౨ ॥ యేన మనసా అసౌ వ్యష్టిజీవః - విక్రియాం సంకల్పవికల్పరూపాం - ప్రతిపద్యతే - ఏకస్యైవాన్తఃకరణస్య - విక్రియాబోధాభిమానవివేకరూపవృత్తిభేదేన మనోబుద్ధ్యహంకారచిత్తభేదస్య చన్ద్రవాగీశరుద్రప్రజాపతయోఽధిష్ఠాతారో బోధ్యాః - తత్ర సంకల్పవికల్పాత్మకవృత్త్యవచ్ఛిన్నస్యాన్తఃకరణభేదస్య చ మనసోఽధిష్ఠితస్య సమష్టిపురుషాద్విభాగ ఉక్తం ॥ ౨౩ ॥ అథ బుద్ధ్యాదివిభాగమాహ ॥ బుద్ధిమిత్యాదిచాత్ర యోజ్యం ॥ అస్య బ్రహ్మణో - వినిర్భిన్నాం బుద్ధిం - ధిష్ణ్యం స్థానం వాగీశః బ్రహ్మా, బోధేన నిశ్చయాత్మకజ్ఞానజననసామర్థ్యేన సహావిశత్ - యతః బోధేన - బోద్ధవ్యస్య - ప్రతిపత్తిర్జ్ఞానం - భవేత్ ॥ ౨౪ ॥ ఆత్మానమితి ॥ ఆత్మానం అహంకారం - అస్య బ్రహ్మణో నిర్భిన్నం - పదం స్థానం అభిమానః అభిమన్యతేఽనేనేత్యభిమానః - అనాత్మన్యాత్మాభిమానకృద్దేవతా - రుద్రః "సర్వాత్మనోఽన్తఃకరణం గిరిత్రం" ఇతి ప్రాగుక్తత్వాత్ । కర్మణా దేహాభిమానేన అంశేనావిశత్ । యేన కర్మణా - అసౌ జీవః - కర్తవ్యం అభిమానవిషయం - ప్రతిపద్యతే అభిమనుతే ॥ ౨౫ ॥ సత్త్వమితి ॥ అస్య బ్రహ్మణో వినిర్భిన్నం, సత్త్వం దేహాత్మవివేకజ్ఞానహేతుం బుద్ధ్యాఖ్యమన్తఃకరణం బుద్ధిచిత్తయోరభేదేనాయం నిర్దేశః - ధిష్ణ్యం స్థానం, మహాన్ ప్రజాపతిః, చిత్తేనాంశేన - సమ్యగర్థచిన్తనరూపేణ మనసా - ఉపావిశత్ - యేన చిత్తేనాంశేన - అసౌ జీవః - విజ్ఞానం సమ్యక్ చిన్తయితవ్యార్థవిషయం జ్ఞానం, ప్రతిపద్యతే లభతే ॥ ౨౬ ॥ ఏవం వ్యష్టీన్ద్రియవిభాగముక్త్వాఽథ దేవాదీనాం భోగ్యస్థానవిభాగమాహ ॥ శీర్ష్ణ ఇతి ॥ అస్య

బ్రహ్మణః-శీర్ష్ణః శిరసః ద్యౌః-పద్భ్యాం పాదాభ్యాం-ధరా భూమిః-అస్య నాభేః ఖం అన్తరిక్షలోకః - ఉదపద్యత ఉదభూత్-యేషు ద్యుధరాదిషు-గుణానాం సత్త్వరజస్తమసాం - వృత్తయః వృత్తిమన్తః దేవమనుష్యాదయః వృత్తిశబ్దోఽజహల్లక్షణయా వృత్తిమత్పరః, ప్రతీయన్తే దృశ్యన్తే - తే దేవాదయః ఉదపద్యన్తేత్యన్వయః ॥ ౨౬ ॥ గుణానాం వృత్తయ ఇత్యేతదుప్రపఞ్చయతి ద్వాభ్యామ్ ॥ ఆత్యన్తికేనేతి ॥ ఆత్యన్తికేన ఊర్జితేన-ఔత్పత్తికేనేత్యపి పాఠః తదానీన్తనైస్సర్గికేనేత్యర్థః- సత్త్వేన సత్త్వగుణేన, ఉపలక్షితాః దేవాః-దివం స్వర్గం స్వకర్మానుష్ఠానజనితఫలభోగానురూపం ద్యులోకం - ప్రపేదిరే ప్రాప్తాః - పణయః-పణ వ్యవహారే పణన్తే ఆయ-సాదివ్యవహారేణ జీవన్తీతి పణయో మనుష్యాః - తాననుసృత్య - యే తదుపకరణభూతా గవాదయః- తే సర్వే - రజస్స్వభావేనోపలక్షితాః-రాజసకర్మఫలభోగానుకూలాం-ధరాం భూమిం - ప్రపేదిరే-హేత్వర్థైవాత్ తృతీయా--సాత్త్వికాదిస్వభావేన హేతునా ద్యుపృథివ్యాదీన్ లోకాన్ దేవాదయః ప్రపన్నా ఇత్యర్థః ॥ ౨౭ ॥ తార్తీయేనేతి ॥ తృతీయం తమః-తదేవ తార్తీయం తేన తమస్స్వభావేన భగవన్నాభిం భగవతః వైరాజదారకరూపస్య భగవతః నాభిస్థలం నాభిసగోత్రం గృణన్తి, భూమిః పాదౌ యస్య నాభిర్వియత్ ఇత్యాదిభిః శ్రుతిభిర్వ్యోమానుసన్ధీయమానం-యద్వా, భగవన్నాభిం భగవతశ్చతుర్ముఖశరీరస్య భగవతః నాభిజం, నాభ్యా ఆసీదన్తరిక్షమ్, ఇతి శ్రుతేః, ఉపచారాత్ అన్తరిక్షకారణశబ్దః-ఉభయోర్ద్యావాపృథివ్యోః - అన్తర్గతం మధ్యస్థం, అన్తరిక్షం వ్యోమ చ- రుద్రపారిషదాం గణాః భూతప్రేతపిశాచాద్యాః ఆశ్రితాః ॥ ౨౮ ॥ చాతుర్వర్ణ్యోత్పత్తిమాహ ॥ ముఖత ఇతి ॥ పురుషస్య సమష్టిపురుషస్య ముఖతః బ్రహ్మ, యద్బ్రాహ్మణ్యప్రవృత్తిరగ్న్యాధాన-తన్ముఖతోఽవర్తత ప్రవృత్తం-ఏతదేవ హి బ్రాహ్మణానాం బ్రహ్మ ముఖోద్భూతత్వం నామ-యస్తున్ముఖత్వాదధ్యాపనాదిష్వపి ప్రాధాన్యేన ఆశ్రితత్వం - ఏవం క్షత్రియాదిష్వపి ద్రష్టవ్యం । హే కురూద్వహ విదుర-యద్యస్మాత్-బ్రాహ్మణః-త

నాం వృత్తయో యేషు ప్రతీయన్తే సురాదయః ॥ ౨౬ ॥ ఆత్యన్తికేన సత్త్వేన దివం దేవాః ప్రపేదిరే । ధరాం రజస్స్వభావేన పణయో యే చ తాననుః ॥ ౨౭ ॥ తార్తీయేన స్వభావేన భగవన్నాభిమాశ్రితాః । ఉభయోరన్తరం వ్యోమ యే రుద్రపారిషదాం గణాః ॥ ౨౮ ॥ ముఖతోఽవర్తత బ్రహ్మ పురుషస్య కురూద్వహ । యస్తున్ముఖత్వాద్వర్ణానాం ముఖ్యోఽభూద్బ్రాహ్మణో గురుః ॥ 30 ॥ బాహుభ్యోఽవర్తత క్షత్రం క్షత్రియస్తదనువ్రతః । యో జాతస్త్రాయతే వర్ణాన్ పౌరుషః కణ్టకక్షతాత్ ॥ 31 ॥ విశోఽవర్తన్త తస్యోర్వోర్లోకవృత్తికరీర్విభోః । వైశ్యస్తదుద్భవో వార్తాం నృణాం యస్సమవర్తయత్ ॥ 32 ॥ పద్భ్యాం భగవతో జజ్ఞే శుశ్రూషా ధర్మసిద్ధయే । తస్యాం జాతః పురా శూద్రో యద్వృత్త్యా తుష్యతే హరిః ॥ 33 ॥ ఏతే వర్ణాస్స్వధర్మేణ యజన్తి స్వగురుం హరిమ్ । శ్రద్ధయాఽఽత్మవిశుద్ధ్యర్థం యజ్జాతాస్సహ వృత్తిభిః ॥ 34 ॥ ఏతత్క్షత్తర్భగవతో దైవకర్మాత్మరూపిణః । క

న్ముఖత్వాత్ - తన్ముఖోద్భవత్వాత్ తన్ముఖోద్భూతాధ్యాపనాదిముఖ్యవ్యాపారత్వాత్, వర్ణానాం ముఖ్యః ముఖమివ ప్రధానః గురుశ్చాభూత్ ॥ 30 ॥ బాహుభ్యామితి ॥ క్షత్రం క్షత్రియవర్ణః పాలనరూపా వృత్తిః-త-ద్బాహుభ్యోఽవర్తత-తదనువ్రతః క్షత్రమనువ్రతః-క్షత్రియశ్చ-స్వవృత్తిద్వారా బాహుభ్యోఽవర్తత-యో -బ్రహ్మణో బాహుభ్యః-జాతః-పౌరుషః సమష్టిపురుషాంశః క్షత్రియః కణ్టకక్షతాత్ కణ్టకవల్లోకోపద్రవకారిణశ్చోరాదయః-తేభ్యో జాతం యత్క్షతం ఉపద్రవః- తస్మాత్ వర్ణాన్ త్రాయతే రక్షతి ॥ 31 ॥ విశ ఇతి ॥ తస్య విభోః ప్రభోః బ్రహ్మణః ఊరుభ్యాం-పాదానస్యైవ శేషత్వవివక్షయా షష్ఠీ-లోకవృత్తికరీః క్రయవిక్రయకృష్యాదిలోకజీవికా హేతవః విభక్తిలిఙ్గవ్యత్యయేనాన్వయః ॥ విశః వైశ్యాః, అవర్తన్త-తదుద్భవః బ్రహ్మణ ఊరుభ్యాం జాతః, యో వైశ్యః, స-నృణాం వార్తాం ఆజీవికాం-సమవర్తయత్ సంపాదితవాన్ ॥ 32 ॥ పద్భ్యామితి ॥ భగవతః భగవదాత్మకస్య బ్రహ్మణః, పద్భ్యాం, శుశ్రూషా ధర్మసిద్ధయే స్వోపాధ్యాయశుశ్రూషారూపధర్మసిద్ధ్యర్థం, జజ్ఞే, కథం భూతా శుశ్రూషేత్యత ఆహ ॥ తస్యామితి ॥ యద్వృత్త్యా యస్య శూద్రస్య వృత్త్యా, హరిస్తుష్యతే, తస్యాం తాదృశశుశ్రూషావృత్తినిమిత్తభూతాయాం - శూద్రో జాతః, భగవత్తుష్ట్యాపాదకస్వపూర్వవర్ణశుశ్రూషావృత్తినిమిత్తకం శూద్రజన్మేత్యర్థః - అనేన స్వవృత్త్యా భగవత్సన్తోషజననమేవ పరో ధర్మ ఇతి సూచితమ్ ॥ 33 ॥ తదేవోపపాదయతి ॥ ఏత ఇతి ॥ ఏతే వర్ణాః బ్రాహ్మణాదయశ్చత్వారో వర్ణాః, స్వధర్మేణ స్వవర్ణోచితధర్మేణ, శ్రద్ధయా-ఆత్మవిశుద్ధ్యర్థం-ఆత్మనః అనాదిపాపవాసనాదూషితస్యాన్తఃకరణస్య, విశుద్ధ్యర్థం, స్వగురుం స్వజనకం, హరిం స్వాశ్రితసంసారబన్ధహరం హరిం, యజన్తి యజేయురిత్యర్థః, కథం భూతం హరిం -యజ్జాతాః, యస్మాచ్చతుర్ముఖశరీరకాత్పరమాత్మనో హేతోస్సకాశాత్, వృత్తిభిస్సహ జాతాః, తం హరిం యజన్తీత్యర్థః ॥ 34 ॥ ఏవం సృష్టిలీలాం వర్ణయిత్వా పునః ప్రశ్నావసరప్ర

దానాయాపారమహిమ్నో భగవతస్సాకల్యేన మహిమానముపవర్ణయితుం న కోపి శక్త ఇతి వదన్నుపసంహరతి ॥ ఏతదితి ॥ దైవకర్మాత్మరూపిణః - దైవం కాలః, దేవనియామ్యత్వేన తత్సంబన్ధిత్వాత్, కర్మశబ్దేన జీవాదృష్టస్య పృథగుపాదానాత్, ఆత్మనః కాలకర్మవశ్యా జీవాః, దైవాదిరూపాణి శరీరాణ్యస్య సన్తీతి దైవకర్మాత్మరూపీ, తస్య భగవతః పూర్ణషాడ్గుణ్యస్య, యోగమాయాబలోదయం యుజ్యత ఇతి యోగా - అధిష్ఠేయా - సా చాసౌ మాయా, తస్యాః - బలం జననసామర్థ్యం - తస్యోదయః విభవో యస్మిన్ - తదేతద్విశ్వం - కో ను - క్తః ఉపాకర్తుం సాకల్యేన వ్యాకర్తుం - వర్ణయితుమితి యావత్, కః పుమాన్ - శ్రద్దధ్యాత్ శ్రద్ధాం కుర్యాత్ - న కోపీత్యర్థః ॥ ౩౫ ॥ కస్యాప్యశక్తౌ కథం భవతా వర్ణ్యత ఇత్యత ఆహ ॥ అథాపీతి ॥ అథాపి కార్త్స్న్యేన వర్ణయితుం కస్యాప్యశక్తావపి - యథాశ్రుతం గురుముఖాచ్ఛ్రుతమనతిక్రమ్య - తథాపి - యథామతి యావత్స్వబుద్ధివిషయమనతిక్రమ్య - హరేః కీర్తిం - అఙ్గ హే విదుర - కీర్తయామి - నహ్యహం సాకల్యేన వర్ణయామీతి ప్రతిజ్ఞాతవానస్మీత్యభిప్రాయః - తర్హి కిమేకదేశవర్ణనేన ప్రయోజనమిత్యత ఆహ ॥ స్వాం స్వీయాం - అన్యాభిధా - హరివ్యతిరిక్తార్థాభిధానం - తయా - అసతీం దుష్టాం - గిరం వాచం - సత్కర్తుం పవిత్రీకర్తుమిత్యర్థః ॥ ౩౬ ॥ ఏతదేవోపపాదయతి ॥ ఏకాన్తలాభమితి ॥ సుశ్లోకమౌలేః శ్లోకనీయప్రధానస్య భగవతో - గుణవాదం గుణకథనమేవ - పుంసాం వచసః ఏకాన్తలాభం ఏకాన్తఫలం - ఆహుః - శ్రుతిస్మృతీతిహాసపురాణతజ్ఞాః - విద్వద్భిరుపాకృతాయాం ఉపవర్ణితాయాం - కథాసుధాయాం - ముపసంప్రయోగం సన్నిధాపనం సంబన్ధమిత్యర్థః । శ్రుతేః శ్రోత్రేన్ద్రియస్య - ఏకాన్తలాభమాహురిత్యర్థః ॥ ౩౭ ॥ న కేవలమస్మాభిరేవ భగవన్మహిమా కార్త్స్న్యేన దుర్జ్ఞేయః - కింతు బ్రహ్మాదిభిరపి జ్ఞానాధిక్యైరిత్యాహ ॥ ఆత్మన ఇతి ॥ హే వత్స విదుర ఆదినా కవినా చతుర్ముఖేన, ఆత్మనో భగవతో - మహిమా - సహ

శ్రద్దధ్యాదుపాకర్తుం యోగమాయాబలోదయమ్ ॥ ౩౫ ॥ అథాపి కీర్తయామ్యఙ్గ యథామతి యథాశ్రుతమ్ । కీర్తిం హరేః స్వాం సత్కర్తుం గిరమన్యాభిధాసతీమ్ ॥ ౩౬ ॥ ఏకాన్తలాభం వచసో ను పుంసాం సుశ్లోకమౌలేర్గుణవాదమాహుః । శ్రుతేశ్చ విద్వద్భిరుపాకృతాయాం కథాసుధాయాముపసంప్రయోగమ్ ॥ ౩౭ ॥ ఆత్మనోఽవసితో వత్స మహిమా కవినాదినా । సంవత్సరసహస్రాన్తే ధియా యోగవిపక్వయా ॥ ౩౮ ॥ అహో భగవతీ మాయా మాయినామపి మోహినీ । యత్స్వయం చాత్మవర్త్మాత్మా న వేద కిము తాపరే ॥ ౩౯ ॥ యతోఽప్రాప్య న్యవర్తన్త వాచశ్చ మనసా సహ । అహం చాన్య ఇమే దేవాస్తస్మై భగవతే నమః ॥ ౪౦ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, షష్ఠోఽధ్యాయః ॥

సంవత్సరాన్తే యోగవిపక్వయా ధియా - అవసితః కిమితి కార్త్స్న్యేన ఏతావానితి న జ్ఞాత ఏవేత్యుక్తం - యద్వా - అవసితః అపరిచ్ఛిన్నత్వేనేత్యధ్యాహారః ॥ ౩౮ ॥ న కేవలమాదికవిరేవాపరిచ్ఛిన్నత్వేన వేద - కింతు, భగవానపి స్వయం తథైవ వేదేత్యాహ ॥ అహో ఇతి ॥ భాగవతీ భగవతస్సంబన్ధినీ - మాయా ఆశ్చర్యశక్తిః, మాయినామపి ఆశ్చర్యశక్తిమతామపి - మోహినీ ఆశ్చర్యజనయిత్రీ, అహో ఇత్యాశ్చర్యే - యద్యస్మాత్ - ఆత్మవర్త్మాత్మా - ఆత్మవర్త్మనః స్వప్రాపకమార్గభూతస్య వేదస్య - ఆత్మా వేదమూర్తిః, న వేద ఇయత్తయా న వేద - అపరే బ్రహ్మాదయః, న విదురితి, కిముత కిమువక్తవ్యమిత్యర్థః ॥ ౩౯ ॥ నను వాఙ్మనసే అతీన్ద్రియార్థదర్శినో ఋషయో దేవాశ్చ జానీయురేవ - స్వోపాస్యమహిమానం దుర్జ్ఞేయత్వేఽనుపాస్యత్వప్రసఙ్గాదిత్యత ఆహ ॥ యత ఇతి ॥ వాచో వేదవచాంసి - మనః యోగపరిశుద్ధం మనః - తేన సహ అహం అతీన్ద్రియార్థదర్శినోఽన్యే ఋషయః, దేవాః బ్రహ్మరుద్రాదయశ్చ - అప్రాప్య కార్త్స్న్యేన యన్మహిమానమనవగమ్య యతో భగవతో - న్యవర్తన్త తస్మై భగవతే - నమః - న హి కార్త్స్న్యేన వాఙ్మనసాదయో విదుః - కింతు, తన్మహిమానమపరిచ్ఛిన్నత్వేనైవ విదుః - న చానుపాస్యత్వప్రసఙ్గః - తత్స్వరూపరూపగుణవిభూతీనామపరిచ్ఛిన్నత్వేనైవోపాసనోపపత్తేః - అత ఏవ న భగవతోపి కార్త్స్న్యేన స్వస్వరూపాద్యజ్ఞానేన సర్వజ్ఞతాహానిః - అపరిచ్ఛిన్నత్వేనైవ జ్ఞానస్య సర్వజ్ఞతానిర్వాహకత్వాత్ - యద్వస్తు యథావిధం ప్రమితం - తస్య తద్యాథాత్మ్యజ్ఞానం హి సర్వజ్ఞతాపాదకం - న హ్యపరిచ్ఛిన్నస్య పరిచ్ఛిన్నతాజ్ఞానం పరిచ్ఛిన్నస్య వాఽపరిచ్ఛిన్నతాజ్ఞానం సర్వజ్ఞత్వం నిర్వోఢుమలం - అత ఏవ "యస్యామతం తస్య మతం మతం యస్య న వేద సః । అవిజ్ఞాతం విజానతాం విజ్ఞాతమవిజానతామ్" ॥ యతో వాచో నివర్తన్తే అప్రాప్య మనసా సహ । ఆనన్దం బ్రహ్మణో విద్వాన్, ఇతి వేదనాభిధిప్రతిషేధయోరుపపత్తిః అపరిచ్ఛిన్నత్వపరిచ్ఛిన్నత్వాభ్యాం తయోర్వ్యవస్థితవిషయత్వాత్ ॥ ౪౦ ॥

ఇతి శ్రీభాగవత చన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం - శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం, తృతీయస్కన్ధే, షష్ఠోఽధ్యాయః ॥

ఏవం ప్రకృతిపురుషకాలనియన్తృ పరమేశ్వరాధిష్ఠితాత్ప్రధానాన్మహదాదిపృథివ్యన్తతత్త్వేషు సృష్టేషు తేషు స్వానుప్రవేశాభావాత్ సృష్టిసామర్థ్యేషు - అబ్జాణ్డచతుర్ముఖశరీరారమ్భద్వారా సమష్టివ్యవస్థయాఽవస్థితేషు కథితేషు-పున స్తేభ్య ఏవ వ్యష్టిశరీరేన్ద్రియాదివిభాగపరమాత్మాత్మకచతుర్ముఖకర్తృకేఽభిహితే, పునశ్శుశ్రూషమాణః-ప్రథమం భగవతో జగదుపాదానత్వప్రయుక్తదోషసంస్పర్శశఙ్కాపరిహారబుభుత్సయా పప్రచ్ఛేత్యాహ వైయాసకిః॥ ఏవమితి॥ ద్వైపాయనసుతః శ్రీభగవద్బాదరాయణపుత్రః, బుధః తత్త్వదర్శీ-విదురః, భారత్యా స్వగిరా- ప్రీణయన్నివ ప్రీతిం జనయన్నివ-ఏవముక్తప్రకారేణ-బ్రువన్తం కథయన్తం-మైత్రేయం, ప్రత్యభాషత ॥౧॥ ప్రశ్నమేవ భగవతస్సృష్ట్యాదికర్తృత్వముపాదానత్వం చాక్షిపతి॥ బ్రహ్మన్నితి ద్వాభ్యామ్॥ హే బ్రహ్మన్ మైత్రేయ-భగవతః పూర్ణషాడ్గుణ్యస్య-చిన్మాత్రస్య జ్ఞానైకరసస్య, మాత్రశబ్దాపేక్షజడత్వవ్యావృత్తిః - అత ఏవావికారిణః అపరిణామినః, అత ఏవ, నిర్గుణస్య సత్త్వాదిగుణరహితస్య, గుణాః గుణకార్యభూతాః క్లేశాదయః। క్రియాః పరిణామాదయశ్చ, లీలయా వాపి-కథం యుజ్యేరన్నిత్యన్వయః, అయమభిప్రాయః,, భగవతస్సృష్ట్యాదికర్తృత్వం జగదాకారేణ పరిణామశ్చ లీలయైవేతి వక్తవ్యం, న తు కర్మణా,, అపహతపాప్మే,, త్యాదిశ్రుతేః- ఏతదేవ హి ,, న ప్రయోజనవత్త్వాధికరణే,, లోకవత్తు లీలాకైవల్య,, మిత్యనేన సూత్రేణ సిద్ధాన్తితం- ఏవం చైకస్యైవ కర్తృత్వోపాదానత్వయోర్లీలైకప్రయోజనయోరభ్యుపగమ్యమానయోర్నిర్వికారిణో నిర్గుణస్య పరిణామాదయః క్రియాః గుణాః కార్యగర్భజన్మజరామరణక్లేశాదయశ్చ దుర్వారా ఆపతిష్యన్తి, అతః పదం జగత్కారణత్వమితి,, అనేన - న ప్రయోజనవత్త్వాధికరణసిద్ధాన్తే దూషణముక్తం భవతి। తత్ర హి స్వప్తవతీం మేదినీమధితిష్ఠతో మహారాజస్యైకస్మిన్ కాలే ద్యూతక్రీడారమ్భవత్పూర్ణషాడ్గుణ్యమూర్తేరవాప్తసమస్తకామస్య స్వపరప్రయోజనరహితస్యాపి భగవతః కేవలలీలైకప్రయోజనో జగద్వ్యాపార ఉపపన్న ఇతి స్థాపితం ,, తత్రాపి ష మోఘం దృష్టాన్తః,, మహారాజస్యాపి

శ్రీశుక ఉవాచ॥ ఏవం బ్రువాణం మైత్రేయం ద్వైపాయనసుతో బుధః। ప్రీణయన్నివ భారత్యా విదురః ప్రత్యభాషత॥౧॥ విదుర ఉవాచ॥ బ్రహ్మన్ కథం భగవతశ్చిన్మాత్రస్యావికారిణః। లీలయా వాపి యుజ్యేరన్నిర్గుణస్య గుణాః క్రియాః॥౨॥ క్రీడాయాముద్యమోఽర్భస్య కామశ్చిక్రీడిషాఽన్యతః। స్వతస్తృప్తస్య చ కథం నివృత్తస్య సదాఽన్యతః॥౩॥ అస్రాక్షీద్భగవాన్విశ్వం గుణమయ్యాఽఽత్మమాయయా। తయా సంస్థాపయత్యేతద్భూయః ప్రత్యపిధాస్యతి॥౪॥ దేశతః కాలతో యోఽసావవస్థాతః స్వతోఽన్యతః। అవిలుప్తావబోధాత్మా స యుజ్యేతా

జ్ఞయా పూర్ణత్వేనానవాప్తసమస్తకామత్వాత్సత్త్వాదిగుణవశత్వాద్వికారిత్వాద్భృత్యానాం స్వపరితత్వాదుక్తదోషాపాతాచ్చేతి ॥౨॥ దృష్టాన్తాన్తరమప్యనుపపన్నమిత్యాహ॥ క్రీడాయామితి॥ అర్భస్య బాలకస్య, క్రీడాయాం, ముద్యమః ప్రయత్నః - స్తద్ధేతుభూతః కామః, అన్యతః, క్రీడోపకరణైః, బాలాన్తరప్రవర్తనేన వా, చిక్రీడిషా క్రీడేచ్ఛా చ, స్యాత్, ఈశ్వరస్య తు - స్వతస్తృప్తస్య స్వానుభవేనైవ తృప్తస్య, కథం - కామః, సదా-అన్యతః స్వవ్యతిరిక్తస్వతన్త్రక్రీడోపకరణక్రీడాప్రవర్తకపురుషాన్తరైశ్చ- నివృత్తస్య విరహితస్య, చిక్రీడిషా చ, కథం స్యాత్, అతోఽర్భకదృష్టాన్తోఽనుపపన్న ఇతి భావః ॥౩॥ నన్విదం దోషాపాదనమయుక్తం - యదుపాదానత్వే పరిణామిత్వక్లేశాద్యాశయత్వమితి, యతః ప్రకృతిపురుషశరీరకస్య కారణత్వాభ్యుపగమేన, గుణక్రియాణాం స్వశరీరభూతప్రకృతిపురుషగతత్వాదితీమాం శఙ్కాం ,, భగవానేక ఏవైష ఇతి పూర్వార్ధేన| అత్ర వ్యాఖ్యాయాం గ్రన్థః కించిద్గలిత ఇవ ప్రతిభాతి| అముష్య దుర్భగత్వ ,, మిత్యుత్తరార్ధేన,, దేశతః కాలత ,, ఇతి శ్లోకే చ - దోషాన్తరాపాదనేన పరిహరతి॥ అస్రాక్షీదిత్యాది-గుణమయ్యా సత్త్వాదిగుణప్రచురయా, ఆత్మసంబన్ధిన్యా మాయయా-భగవాన్విశ్వం, అస్రాక్షీత్-తయా మాయయా ఉపలక్షితః-తద్విశ్వం, సంస్థాపయతి సమ్యక్ స్థాపయతి, ప్రతిష్ఠాపయతి పాలయతీ యావత్, పునర్భూయః, ప్రత్యపిధాస్యతి ప్రతిలోమ్యేనపిధాస్యతి-అపిధాస్యతితిరోహితం కరిష్యతి - అపిపూర్వో ధాతుస్తిరోధానే వర్తతే- స్వాధీనాం గుణమయీం మాయాం మహదాదిరూపేణ పరిణమయ్య స్వయం గుణత్రయయుక్తత్రిమూర్తిరూపేణ సృష్ట్యాదీన్ కరోతి ॥౪॥ అతః పరిణామాదయస్స్వాధీనమాయాగతా - న స్వగతా ఇతి చేత్తత్రాహ॥ దేశత ఇతి॥ యోఽసౌ పరమాత్మా-దీపప్రభాయా ఇవ దేశతః, విద్యుత ఇవ కాలతః స్మృతేరివావస్థాతః-స్వప్నవత్ స్వతః, జీవవదన్యతః, ప్రకృత్యాదిభిః అవిలుప్తావబోధాత్మా, విశేషేణాలుప్తజ్ఞానరూపో భవతి-సర్వగతత్వాత్-నిత్యత్వాత్-అవిక్రియత్వాత్-అనితరానుభావ్యత్వతత్కాలమాత్రావసాయిత్వాభావా- త్కర్మవశ్యత్వాభావాత్ అత, ఈదృశస్స పరమాత్మా-అజయా మాయయా-కథం యుజ్యేత, యది మేసకేనా

పిదేశాదినాలుప్తావబోధో భవే, త్తర్హ్యవిద్యాసంబన్ధస్సమభవిష్యత్-అతస్తదభావాత్కథమజయాయుజ్యేతేతి శఙ్కాభిప్రాయః ॥౫॥ ❀ఏవంజీవశరీరకత్వే తద్గతక్లేశాద్యనాశ్రయత్వమర్థే నాశఙ్క్యార్థేన పరిహరతి॥ భగవానితి ॥ ఏషభగవాన్-ఏక ఏవ, సర్వక్షేత్రేషు సమస్తశరీరేషు, అవస్థితః జీవాన్తరాత్మతయాఽవస్థితః,,అన్తః ప్రవిష్టశ్శాస్తా జనానాం,, య ఆత్మని తిష్ఠన్నాత్మనోఽన్తరః,, ఇత్యాదిశ్రుతేః- అతో దుఃఖిత్వసంసారిత్వాదయో గుణకార్యమాత్రా న పరమాత్మానం స్పృశన్తీతి చేత్తత్రాహ॥అముష్యేతి॥ అముష్య భగవతః, దుర్భగత్వం- కర్మభిః క్లేశో వా- కుతస్స్యాదిత్యర్థః ,, అయమభిప్రాయః,, యది పరమాత్మనస్సర్వత్రవ్యాప్తిరుచ్యతే, తర్హి- జాగరస్వప్నసుషుప్తిమూర్ఛాద్యవస్థాసు- జీవస్యతత్తత్స్థానప్రయుక్తా యే దోషా- స్తే తదన్తర్యామిణః పరస్య బ్రహ్మణోఽపి సంభవన్తి- న చ పరమాత్మనోఽకర్మవశ్యత్వేన దోషాభావ ఇతి వాచ్యం కర్మణాం దేహసంబన్ధాపాదనద్వారా క్లేశాద్యపురుషార్థజనకత్వేన దేహసంబన్ధస్యాప్యపురుషార్థత్వా- దన్యథా కర్మణామేవ దుఃఖాదిజనకత్వేన దేహసంబన్ధస్య ప్రయోజనశూన్యతాపత్తిశ్చ- పరమాత్మనః కర్మవశ్యత్వాభావేపి ,, సర్వక్షేత్రేష్వవస్థిత,, ఇతి దేహసంబన్ధాభ్యుపగమా- న్నానావిధాశుచిదేహసంబన్ధస్యైవాపురుషార్థత్వాత్-అత ఏవ- తన్నియమనార్థం స్వేచ్ఛయా తత్ప్రవేశేప్యపురుషార్థసంబన్ధోఽవర్జనీయః -పూయశోణితాదిమజ్జనం హి - స్వేచ్ఛాకారితమప్యపురుషార్థ ఏవ ❀ ॥౬॥ ❀ అతో యద్యపి జగదేకకారణం సర్వజ్ఞత్వాదికల్యాణగుణాకరం చ పరం బ్రహ్మ- తథాపి ,, యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్,, య ఆత్మని తిష్ఠన్,, యశ్చక్షుషి తిష్ఠన్,, యో రేతసి తిష్ఠన్,, ఇత్యాదివచనాత్తత్ర తత్రావస్థితస్య తత్సంబన్ధాయా అపురుషార్థాస్పదతాప్రసక్తేః ప్రశ్నముపసంహరతి॥ ఏతస్మిన్నితి॥ హే విద్వన్మైత్రేయ -ఏతస్మిన్-అజ్ఞానసంకట ఇతి పదచ్ఛేదః-అజ్ఞానరూపసంకటే- మే మనః- ఖిద్యతే తస్మాత్ హే విభో మైత్రేయ- నః అస్మాకం మానసం మనస్సంబన్ధి- మహత్ కశ్మలం ఖేదం- పరాణుద అపాకురు ❀ ॥ ౭ ॥ ❀ ఏవమాపృష్టో మైత్రేయ ఆహేత్యాహ సూతః శుకః। స ఇతి ॥ తత్త్వజిజ్ఞాసునా క్షత్త్రా, ఇత్థముక్తరీత్యా-

జయార్థమ్ ॥౫॥ భగవానేక ఏవైష సర్వక్షేత్రేష్వవస్థితః। అముష్య దుర్భగత్వం వా క్లేశో వా కర్మభిః కుతః॥౬॥ ఏతస్మిన్మే మనో విద్వన్ ఖిద్యతేఽజ్ఞానసంకటే। తన్నః పరాణుద విభో కశ్మలం మానసం మహత్ ॥ ౭ ॥ శ్రీశుక ఉవాచ ॥ స ఇత్థం చోదితః క్షత్త్రా తత్త్వజిజ్ఞాసునా మునిః। ప్రత్యాహ భగవచ్చిత్తస్స్మయన్నివ గతస్మయః॥ ౮ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ సేయం భగవతో మాయా యన్నయేన విరుధ్యతే। ఈశ్వరస్య విముక్తస్య కార్పణ్యముత బన్ధనమ్ ॥ ౯ ॥ ❀ యదర్థేన వినాముష్య పుంస ఆత్మవిపర్యయః। ప్రతీయత ఉపద్రష్టుస్స్వశిరశ్ఛేదనాది

చోదితః ఆపృష్టో, మునిర్మైత్రేయః భగవచ్చిత్తో భగవత్యేవ చిత్తం యస్య సః - గతస్మయః అత ఏవ విగతస్మయః- స్మయన్నివ- ప్రశ్నస్య-సుపరిహరత్వాదితి భావః॥ ప్రత్యాహ ప్రత్యవోచత ❀ ॥ ౮ ॥ ❀ యదుక్తం- చేతనాచేతననియమనార్థం తదన్తరాత్మతయా స్వేచ్ఛయాప్యవస్థితస్య తత్సంబన్ధప్రయుక్తపరిశ్రామిత్వదుఃఖిత్వాద్యపురుషార్థసంబన్ధోఽవర్జనీయ ఇతి- నైతద్యుక్తం న హ్యాచిద్వస్తు స్వస్వభావతోఽపురుషార్థస్వరూపం- కర్మవశ్యానాం తు - కర్మస్వభావానుగుణ్యేన పరమపురుషసంకల్పా- దేకమేవ వస్తు- కాలభేదేన పురుషభేదేన చ - సుఖాయ దుఃఖాయ చ భవతి- వస్తుస్వరూపప్రయుక్తత్వే తు తథారూప్యే, సర్వం సర్వదా సర్వస్య సుఖాయ దుఃఖాయైవ వా స్యాత్ - న చైవం దృశ్యతే॥ తథా చోక్తం॥ నరకస్వర్గసంజ్ఞే వై పాపపుణ్యే ద్విజోత్తమ। వస్త్వేకమేవ దుఃఖాయ సుఖాయేర్ష్యాగమాయ చ ॥ కోపాయ చ యతస్తస్మాద్వస్తు వస్త్వాత్మకం కుతః॥ తదేవ ప్రీతయే భూత్వా పునర్దుఃఖాయ జాయతే ॥ తదేవ కోపాయ తతః ప్రసాదాయ చ జాయతే। తస్మాద్దుఃఖాత్మకం నాస్తి న చ కించిత్సుఖాత్మకమితి ॥ అతో జీవస్య కర్మవశ్యత్వాత్తత్కర్మానుగుణ్యేన తత్తద్వస్తుసంబన్ధ ఏవాపురుషార్థస్స్యాత్-పరస్య తు బ్రహ్మణో నిరస్తనిఖిలదోషస్య సమస్తకల్యాణగుణాకరస్య స్వాధీనస్య వివిధవిచిత్రస్వాభావికశక్తిమతోఽపురుషార్థాశ్రయచేతనాచేతనసంబన్ధ- తద్విచిత్రనియమనరూపలీలారసాయైవ స్యాత్ - జీవస్యాప్యవిద్యాసంబన్ధోఽపురుషార్థజననాయ స్యాదిత్యాహ॥ సేయమితి త్రిభిః ॥ ఈశ్వరస్య కృపణత్వం- ముక్తస్య బన్ధనం చ- యేన హేతునా- న విరుధ్యతే- సేయం భగవతో - మాయా ఆశ్చర్యశక్తిః-జీవత్వావ్యాపినో భగవతో వ్యాప్యకృపణబద్ధజీవగతదోషాస్పర్శ హేతుభూతాశ్చర్యశక్తియోగా-ద్వ్యాప్యవస్తుగతదోషాస్పర్శకారిహేతోర్న్యపిరోధ ఇత్యర్థః,,పరాస్య శక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతే స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చ,, ఇతి శ్రుతేః - వివిధవిచిత్రానన్తశక్తియోగాత్తత్తద్వస్త్వవస్థానప్రయుక్తతద్గతదోషాస్పర్శ ఉక్తః ❀ ॥ ౯ ॥ ❀ అనేనైవ ,, బ్రహ్మన్కథం భగవత ఇతి కారణత్వాక్షేపోపి పరిహృతః- గుణక్రియాణాం చేతనాచేత

౧౦ శ్లో॥ పా॥ ❀ యథార్థేనవినా,

నద్వారకత్వేన బ్రహ్మణస్తత్సంస్పర్శాభావాత్ ప్రకృతిపురుషవిశిష్టస్య కారణత్వాభ్యుపగమేన ప్రకృతిపురుషగతవికారాణాం తుల్యకృష్ణత్వేనతత్ద్వారకత్వాభ్యుపగమేఽపి కార్యావస్థాయాం తచ్ఛరీరకత్వసంయుక్తప్రదేశైకాన్తస్థితేరివ శరీరగతబాల్యయౌవనాదీనామాత్మన్యస్పర్శవచ్చ పరమాత్మని ప్రసక్త్యభావాత్ - అతస్సర్వక్షేత్రేష్వవస్థితస్యాపి పరమాత్మనో న క్షేత్రగతదోషసంస్పర్శః జీవస్య తు స్వతోఽపహతపాప్మత్వాదివిశిష్టత్వేపి తత్స్వరూపస్యానాద్యవిద్యాకర్మవాసనారుచిప్రకృతిసంబన్ధాదిభిస్తిరోహితత్వేన - కర్తృత్వాదిదేహాత్మాభిమానేనాపురుషార్థసంబన్ధోఽపి వర్జనీయ ఇతి సదృష్టాన్తమాహ ॥ యదర్థేనేతి ॥ యస్య తః, అముష్య కర్మవశ్యస్య - పుంసో జీవస్య - అర్థేన పురుషార్థభూతేనాత్మస్వరూపేణ, వినా - ఆత్మవిపర్యయః ఆత్మనో విపర్యయః దేవమనుష్యత్వాదిధానః, తత్ప్రయుక్తః, స్వశిరశ్ఛేదనాదికః స్వశరీరమాత్ర ఏవ మనుష్యాదిశిరశ్ఛిన్నమమేదం శిరశ్ఛిన్నమితి శోకశ్చ - ఉపద్రష్టుః - దేహాత్మతాదాత్మ్యానుసంధాతుః ప్రతీయతే అనుమోదయతే - నియమపభగవతో మాయేత్యర్థః ॥౧౦॥ ఏతదేవ దృష్టాన్తేనోపపాదయతి ॥ యథేతి ॥ యథా - జలే - చన్ద్రమసః స్వతశ్చన్ద్రస్య - సన్నపి - తత్కృత జలాద్యుపాధికృతః కమ్పాదిశ్చలనాదిరూపో - గుణః, దృశ్యతే - ఏవ - మాత్మనోఽసన్నపి అవిద్యామానోఽపి - అనాత్మనో దేహస్య - గుణ ఉపద్రష్టుర్దేహస్యాత్మతాదాత్మ్యమభిమన్యమానస్య - దృశ్యతే - కర్మవశ్యస్య జీవస్యానాద్యవిద్యాసంబన్ధేన స్వరూపాప్రతిపత్తేర్దేహాత్మభ్రాన్త్యా - స్తయా చ శోకమోహాదయః - పరమార్థతస్తు, న దేహగతైర్ధర్మైః స్పృశ్యత ఇత్యభిప్రాయః పరమాత్మనస్త్వవిద్యయాఽతిరోహితస్వరూపస్య ప్రకృతిపురుషయోర్నియన్తృత్వావిద్యాతత్కార్యప్రసఙ్గ ఇత్యర్థః - ఏతదేవ ,, భుక్తభోగాపరిత్యక్తాదృష్టదోషాకర్త్య శ॥ నేశ్వరస్యాసుఖం తత్తైస్వనిహామ్నిస్థితేస్య చ,, త్త్యక్తం - జీవేశయోరుభయోరపి ప్రకృతిసంబన్ధోఽవిశిష్టః ,, ఇయాంస్తు విశేషః ,, ప్రకృతిరేవ స్వప్నస్యేశ్వరస్యాసుఖం న తత్, అన్యస్య తు స్వయం తత్ క్లేశాపకరణాయ భవతి ॥ తథా చ శ్రుతిః॥ అస్మాన్మాయీ సృజతే విశ్వమేతత్ తస్మింశ్చాన్యో మాయయా సంనిరుద్ధః ॥ మాయాం తు ప్రకృతిం విద్యాన్మాయినం తు మహేశ్వరమితి ॥ మాయామాహేశ్వరః ॥౧౧॥ అత్ర ,, యథా స్వేన విరాజతి మధ్యేఽపి ,, కథం చిదనువర్తః, పరమాత్మ

క॥౧౦॥ యథా జలే చన్ద్రమసః కమ్పాదిస్తత్కృతో గుణః। దృశ్యతేఽసన్నపి ద్రష్టురాత్మనోఽనాత్మనో గుణః॥

స వై నివృత్తిధర్మేణ వాసుదేవానుకమ్పయా। భగవద్భక్తియోగేన తిరోధత్తే శనైరిహ॥౧౨॥ యదేన్ద్రియో-

నోఽవ్యాప్యచిదచిద్గతదోషాస్పర్శే దృష్టాన్తమాహ ॥ యథేతి ॥ యథా అముష్య జీవస్య, అర్థేన వినా పురుషార్థభూతస్వస్వరూపేణ వినా ఆత్మస్వరూపాప్రతిపత్తిదశాయామిత్యర్థః - ఆత్మవిపర్యయః ఆత్మనః జీవస్య విపర్యయః - దేహాకారః - ప్రతీయతే - ఉపద్రష్టుస్తస్యైవ దేహతాదాత్మ్యమభిమన్యమానస్య - శిరశ్ఛేదాదికోఽపురుషార్థశ్చ ప్రతీయతే పురుషార్థభూతస్యాత్మప్రతిపత్తిదశాయాం తు - న విపర్యయశ్శిరశ్ఛేదాదికో వా ప్రతీయతే - తస్య దేహవిలక్షణత్వాత్ - తస్య దేహాత్మబుద్ధేర్భ్రాన్తత్వాత్, దేహాదిరిక్తత్వసిద్ధిః ఏవం జీవస్యాపి పరమాత్మశరీరత్వాత్తస్య చ తద్గతదోషస్పర్శ ఇత్యర్థః ॥౧౦॥ దృష్టాన్తాన్తరమాహ ॥ యథేతి ॥ యథా చన్ద్రమసో జలాద్యుపాధికృతో లీయమానః కంపాదిర్న పరమార్థతోఽస్తి - కింతు భ్రాన్త్యా, తథా ద్రష్టుస్సర్వజ్ఞస్య - ఆత్మనః పరమాత్మనః - అనాత్మనః అపరమాత్మనః - గుణః అపరమాత్మభూతచేతనాచేతనగతో ధర్మః, అసన్నపి - భ్రాన్త్యా - ప్రతీయతే - పరమాత్మనశ్చేతనాచేతనగతదోషసంస్పర్శశఙ్కా మూలమాత్మానుబన్ధభ్రాన్తిరిత్యర్థః ॥౧౧॥ న కేవలం భగవతస్తద్ద్వారకజీవాన్తరాత్మతయాఽవస్థితస్య దోషస్పర్శాభావరూపః కల్యాణగుణ ఏవ ప్రతిపాదితః - కింతు తస్య జీవగతహేయనివర్తకత్వం చేత్యాహ ॥ స వై ఇతి ॥ స వై హేయగుణః - కర్మయోగానుగృహీతభగవద్భక్తిజన్యభగవత్కృపయాతిరోధత్త ఇత్యర్థః - యద్వక్ష్యమాణహేయనివృత్తిస్తస్య హేయప్రత్యనీకత్వేనార్థసిద్ధ ఇత్యర్థః ॥౧౨॥ యస్య హేయనివృత్తిరిత్యత ఆహ ॥ యదేతి ॥ యదా అర్థాన్ శబ్దాదీన్ ప్రతి ఇన్ద్రియోపరతిరిన్ద్రియనివృత్తిః - తదా - పరే ప్రకృతిపురుషవిలక్షణే - హరౌ ద్రష్టరి ద్రష్టృణి - ఆత్మని పరమాత్మని, పూర్వోక్తభక్త్యా, దృష్టే సాక్షాత్కృతే సతి, దృష్టే ఆత్మనీతి పదద్వయం అయం వైశేష్యలాభాయ చార్థోక్తః, కృత్స్నక్లేశాః విలీయన్త ఇత్యర్థః ,, తస్మిన్ దృష్టే పరావరే ఇతి ,, శ్రుతేః, తేషామస్థిరత్వం దృష్టాన్తమాహ ॥ సంసుప్తస్యేతి ॥ విహాసంసుప్తస్య కాత్స్న్యేనగుణనివృత్తిః - తస్యైవ జాగ్రతః పునః క్లేశాశ్రయత్వాత్ - దృష్ట్వాఽఽత్మనీత్యపి సారః - తదా అర్థాన్ దృష్ట్వా - ఇన్ద్రియోపరతిః ఇన్ద్రియాణాం అవిక్రియాం యథా - తథా - పరే హరౌ - ఆత్మని జీవేఽస్తి శేషతి క్లేశవిలయ ఇత్యర్థః - అథ ద్రష్ట్రాత్మనీత్యపి సారః - తదా - సర్వజ్ఞే ఆత్మని హరౌ - ఇన్ద్రియాణామపరా

మోనైశ్చల్యం, యథా అథ అనన్తరం ప్రత్యక్షతాపన్నాత్మికా ధ్రువానుస్మృతిర్భవతి - తదా కార్త్స్న్యేన క్లేశవిలయ ఇత్య
ర్థః॥౧౩॥ సాక్షాత్కారపర్యన్తభగవద్భక్తేః కైముత్యన్యాయేన క్లేశనివర్తకత్వమాహ॥ అశేషేతి॥ హరేర్గుణానువాదశ్ర
వణం, అనువాదః అనువర్ణనం - శ్రవణం చేత్యేత - దుభయమేవా - శేషక్లేశశమం - విధత్తే కరోతి కింవా పునః కింపునః - ఆత్మలబ్ధా మ
నసా లబ్ధా, తస్య భగవతశ్చరణారవిన్దయోః, యః పరాగః, తస్య సేవారతిః, తైలధారావదవిచ్ఛిన్నస్మృతిసంతతిరితి యా
వత్ - అశేషక్లేశశమం విధత్త ఇతి వక్తవ్యమిత్యర్థః॥౧౪॥ స్వాభిప్రేతమావిష్కుర్వన్నుత్తరమభినన్దతి విదురః॥ సంఛిన్న ఇ
తి॥ సంశయః ఈశ్వరస్య కారణత్వవిషయకస్సంశయః - హే విభో మైత్రేయ - మహ్యం - తవ త్వదీయేన సూక్తాసినా సూక్తం
సోపపత్తికం వాక్యం - తదేవాసిః ఖడ్గః - తేన - మదుపదేశ్యేన త్వయాభిహితవాక్యఖడ్గేన - సంఛిన్నః సమూలం ఛిన్నః - అ
పి తు - ఉభయత్ర - గుణానువాదశ్రవణే చరణారవిన్దపరాగసేవాయాం చ - మే మనః, సంప్రధావతి ప్రవణం భవతి - అనేన
స్వాభిప్రేతమావిష్కృతమ్ ॥౧౫॥ ఉత్తరమేవ ప్రపఞ్చయన్నభినన్దతి॥ సాధ్వితి॥ ఆత్మా జీవః - మాయా ప్రకృతిం - ఉభ
యమేవ అయనం హరేస్తస్య వాసస్థాన - మిత్యేతత్సాధు వ్యాహృతమిత్యర్థః - పూర్వం హి శరీరగతచ్ఛేదనాదేరాత్మన్యస్ప
ర్శం దృష్ట్వా స్వీకృత్య హి శరీరభూతచిదచిద్దోషాభావః పరమాత్మన ఉక్తః - అతస్తస్య భగవతశ్చిదచిద్వ్యాప్తిః పూర్వా
ర్ధేనాఙ్గీకృతా - కథం చేతనాచేతనం తస్యాయనం - న హీదం జగత్తదాత్మకత్వేన ప్రతీయత ఇత్యత్రాహ॥ యదాభాతీతి॥ వి
శ్వమూలం విశ్వకారణం, యద్బ్రహ్మ, న యద్బహిః యస్మాజ్జగతో బహిః న - అన్తః ప్రవిష్టం - తదిదం జగత్ - నిర్మూలం మూల
భూతపరబ్రహ్మరహితం - అతదాత్మకం - భాతీతి యత్ తదిదమపార్థం అర్థశూన్యం నిర్విషయం - భ్రాన్తిరూపమితి యా

పరామోఽర్థాన్ద్రష్టాత్మని పరే హరౌ। విలీయన్తే తదా క్లేశాస్సంసుప్తస్యేవ కృత్స్నశః॥౧౩॥ అశేషసం
క్లేశశమం విధత్తే గుణానువాదశ్రవణం మురారేః। కింవా పునస్తచ్చరణారవిన్దపరాగసేవారతిరాత్మలబ్ధా॥
విదుర ఉవాచ॥ సంఛిన్నస్సంశయో మహ్యం తవ సూక్తాసినా విభో। ఉభయత్రాపి భగవన్మనో మే సంప్రధావ
తి॥౧౫॥ సాధ్వేతద్వ్యాహృతం విద్వన్నాత్మమాయాయనం హరేః। యదాభాత్యపార్థం నిర్మూలం విశ్వమూలం
న యద్బహిః॥౧౬॥ యశ్చ మూఢతమో లోకే యశ్చ బుద్ధేః పరం గతః। తావుభౌ సుఖమేధేతే క్లిశ్యత్యన్తరితో జ
నః॥౧౭॥ అర్థాభావం వినిశ్చిత్య ప్రతీతస్యాపి నాత్మనః। తాం చాపి యుష్మచ్చరణసేవయాఽహం పరాణుదే॥
యత్సేవయా భగవతః కూటస్థస్య మధుద్విషః। రతిరాసో భవేత్తీవ్రః పాదయోర్వ్యసనార్దనః॥౧౯॥ దురా
పా హ్యల్పతపసః సేవా వైకుణ్ఠవర్త్మసు। యత్రోపగీయతే నిత్యం దేవదేవో జనార్దనః॥౨౦॥ సృష్ట్వాఽగ్రే మ

వత్ - అనేనాబ్రహ్మాత్మకత్వప్రతిభాసో మిథ్యారూప ఇత్యుక్తమ్ ॥౧౬॥ ఏవం దేహాత్మప్రతీతిరపి భ్రాన్తిత్వరూపేతి వ
న్నబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రాత్మభ్రమదేహాత్మభ్రమవతాం క్లేశిత్వమాహ॥ యశ్చేతి॥ యశ్చ లోకే మూఢతమః - యశ్చ బుద్ధేః -
పరం విలక్షణం - బ్రహ్మాత్మకం స్వాత్మానం - గతః కర్తరి క్తః అవగతవాన్ - తావుభౌ మూఢతమాత్మస్వరూపాభిజ్ఞౌ - సుఖ - మే
ధేతే వర్ధేతే - మూఢతమస్యాపి మౌఢ్యమేవ కించిత్సుఖజనకమిత్యభిప్రాయః - ఇదం చాన్తరితస్య సర్వథా క్లేశిత్వాభిప్రాయ
కం - అన్తరితః చామూఢతమః నాపి బుద్ధేః పరం గతః - కింతు సంశయాత్మా జనః - క్లిశ్యతి ॥౧౭॥ దేహాత్మప్రతీతేర్భ్రా
న్తిత్వం వదంస్తన్నివర్తనే మూలకారణమాహ॥ అర్థాభావమితి॥ ప్రతీతస్యాపి ఆత్మతాదాత్మ్యేన ప్రతీయమానస్యాపి - నా
త్మనః అనాత్మనః దేహస్య - నిషేధార్థకో నఞ్శబ్దః - అర్థాభావం ఆత్మత్వాభావం - వినిశ్చిత్య - తాం చాపి దేహాత్మప్రతీతిమపి యు
ష్మచ్చరణసేవయా సత్సేవాప్రసాదాదిత్యర్థః - అహం - పరాణుదే అపాకరోమీత్యర్థః ॥౧౮॥ సత్సేవాయా ఏవ ప్రథమ
కారణమాహ॥ యత్సేవయేతి॥ యత్సేవయా యేషాం సతాం సేవయా - కూటస్థస్య నిర్వికారస్య, మధుద్విషః భగవతః, పాద
యోః - తీవ్రః విఘ్నానుపహతః - వ్యసనార్దనః తాపత్రయనివర్తకః రతిరాసః రతేరుల్లాసః - అనురాగోల్లాసః - భవేత్ ॥౧౯॥
సత్సేవాపి బహుతపోలభ్యేతి వ్యతిరేకముఖేనాహ॥ దురాపేతి॥ అల్పతపసః తపోహీనస్య - వైకుణ్ఠవర్త్మసు ప్రాపకేషు భాగ
వతేషు, సేవా, దురాపా హి దుర్లభా హీత్యర్థః - కథంభూతేషు - యత్ర వైకుణ్ఠవర్త్మసు - దేవదేవః - బ్రహ్మాదీనామపి దేవః - జ
నార్దనః - ఉపగీయతే । అనేన సత్సేవాయాః శ్రవణాదిప్రసాదద్వారా భక్త్యుత్పాదకత్వమితి సూచితమ్ ॥౨౦॥ అథా
ర్థాన్తరాణి ప్రష్టుకామస్తదుక్తమనువదతి॥ సృష్ట్వేతి॥ వికారైరిన్ద్రియాదిభిస్సహితాని సవికారాణి - మహదాదీని - అ
గ్రే వ్యష్టిసృష్టేః పూర్వం సృష్ట్వా - తేభ్యో మహదాదిభ్యః - విరాజం వ్యష్టిరూపైర్వివిధం రాజతీతి విరాట్ బ్రహ్మా - తం - ఉద్ధృ

త్యణ్డసృష్టిద్వారోత్పాద్య, విభుర్భగవాన్,తంవిరాజం, అనుప్రావిశత్,కదంభూతో,విభుః ॥ ౨౧ ॥ యంపురుషశబ్దవాచ్యం,ఆద్యంసర్వకారణకారణం,సహస్రాఙ్ఘ్ర్యురుబాహుకం-ఆహుః ,,సహస్రశీర్షాపురుష,,ఇత్యాద్యాశ్శ్రుతయః-సోఽనుప్రావిశదిత్యన్వయః ॥ యద్వా ॥ తద్విభూతిర్వ్యసవఇత్యనేనాన్వయః॥ తమేవ-విశినష్టి॥ యత్రేతి॥ యత్రచతుర్ముఖశరీరకే-విశ్వేసర్వే,ఇమేలోకాఃవ్యష్టిలోకాః-సవికాస-చసంకోచేన-సమాసతేవిష్ఠన్తి ॥ ౨౨ ॥ యస్మిన్నితి ॥ దశవిధఃప్రాణాపానాదయఃపఞ్చ, నాగకూర్మకృకరదేవదత్తధనఞ్జయాఃపఞ్చోపప్రాణాః - ఇన్ద్రియార్థాశ్శబ్దాదయః-ఇన్ద్రియాణిజ్ఞానకర్మోభయాత్మకాని,తత్సహితో య-స్త్రివృత్ త్రిగుణాత్మకః ప్రాణః-యస్మిన్ వైరాజే-సమాస్తే- యతశ్చవైరాజా - త్త్వమేరితాస్త్వదుక్తావర్ణాఃబ్రాహ్మణాదయోఽభూవన్-తద్విభూతీస్తస్యవైరాజస్యవిభూతీః-ప్రాధాన్యేననియామ్యవర్గాన్,నఃఅస్మభ్యం,వదస్వవర్ణయ,, ॥ ౨౩ ॥ ,,ద్వితీయేఽష్టమేఽధ్యాయే,,యదధాతుమతోబ్రహ్మ,,నిత్యాదినారాజకృతప్రశ్నానాంకేషాంచిదుత్తరాణ్యభిధాయావశిష్టానాముత్తరాణ్యభిధాతుంవిదురమైత్రేయసంవాదఃప్రస్తావితః,,ఏవమేతత్పురాపృష్ట,,ఇత్యాదినా,ఇదానీంతేషామేవప్రశ్నానాముత్తరవివక్షయా తఏవవిదురకృతప్రశ్నాఇత్యాహయావదధ్యాయపరిసమాప్తి ॥ యత్రేతి॥యత్రబ్రహ్మణ్డేపుత్రాదిభిస్సహ-ప్రజాః-విచిత్రాకృతయఃనానావిధదేహాః-ఆసన్-యాభిఃప్రజాభిః-ఇదంబ్రహ్మాణ్డం - తతంవ్యాప్తమ్ ॥ ౨౪ ॥ ప్రజాపతీనాంమరీచ్యాదీనాం-పతి -సబ్రహ్మాకాన్ప్రజాపతీన్-చక్లృపే-సృష్టవాన్-తదేతత్సర్వంవర్ణయేత్యుపరితనేనాన్వయఃసమష్టిపురుషోనవప్రజాపతిసృష్టిద్వారాతత్పు

హఙ్కారాదీన్సవికారాణ్యనుక్రమాత్ । తేభ్యోవిరాజముద్ధృత్యతమనుప్రావిశద్విభుః ॥ ౨౧ ॥ యమాహురాద్యంపురుషంసహస్రాఙ్ఘ్ర్యురుబాహుకమ్ । యత్రవిశ్వఇమేలోకాస్సవికాసంసమాసతే ॥ ౨౨ ॥ యస్మిన్దశవిధఃప్రాణస్సేన్ద్రియార్థేన్ద్రియస్త్రివృత్ । త్వయేరితాయతోవర్ణాస్తద్విభూతీర్వదస్వనః ॥ ౨౩ ॥ యత్రపుత్రైశ్చపౌత్రైశ్చనప్తృభిస్సహగోత్రజైః । ప్రజావిచిత్రాకృతయఆసన్యాభిరిదంతతమ్ ॥ ౨౪ ॥ ప్రజాపతీనాంసపతిశ్చక్లృపేకాన్ప్రజాపతీన్ । సర్గాంశ్చైవానుసర్గాంశ్చమనూన్మన్వన్తరాధిపాన్ ॥ ౨౫ ॥ ఏతేషామపివంశాంశ్చవంశానుచరితానిచ । ఉపర్యధశ్చయేలోకాభూమేర్మిత్రాత్మజాసతే ॥ తేషాంసంస్థాంప్రమాణంచభూర్లోకస్యచవర్ణయ ॥ ౨౬ ॥ తిర్యఙ్మానుషదేవానాంసరీసృపపతత్రిణామ్ । వదనస్సర్గసంవ్యూహంగార్భస్వేదాణ్డజోద్భిదామ్ ॥ ౨౭ ॥ గుణావతారైర్విశ్వస్యసర్గస్థిత్యప్యయాశ్రయమ్ । సృజతశ్శ్రీనివాసస్యవ్యాచక్ష్వోదారవిక్రమమ్ ॥ ౨౮ ॥ వర్ణాశ్రమవిభాగాంశ్చరూపశీలస్వభావతః । ఋషీణాంజన్మకర్మాణివేదస్యచవికర్షణమ్ ॥ ౨౯ ॥ యజ్ఞస్యచవితానానియోగస్యచపథఃప్రభో । నైష్కర్మ్యస్యచసాంఖ్యస్య

త్రాదిభిరిదంబ్రహ్మాణ్డమాపూరితంయథాకరో, త్తత్ప్రకారంవర్ణయేత్యర్థః ॥ తథాసర్గాన్వక్ష్యమాణనవవిధప్రాకృతసర్గాన్ - అనుసర్గాన్చతుర్ముఖసర్గాత్పశ్చాత్యసర్గాన్,మనూన్స్వాయమ్భువాదీంశ్చతుర్దశమనూన్-మన్వన్తరేషుయేఽధిపాః,స్తాన్ ॥ ౨౫ ॥ తేషాంమనుమన్వన్తరాధిపానాంయేవంశాస్తాన్-వంశానామనుచరితానిచ-హేమిత్రాత్మజ మైత్రేయ-భూమేరుపర్యుపరిష్టా-దధఃఅధస్తాచ్చ-యేలోకా-ఆసతే-తాంశ్చ-తేషాంలోకానాంసంస్థాం అవయవవిన్యాసం-ప్రమాణంపరిమాణం-భూలోకస్యసంస్థాంపరిమాణంచవర్ణయకథయేత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥ తిర్యగితి॥తిరశ్చాంపశ్వాదీనాం-మనుష్యాణాందేవానాం-సరీసృపాణాంసర్పగోధాదీనాం-పతత్రిణాంపక్షిణాం-గార్భాణాంజరాయుజానాం-స్వేదజానాం,అణ్డజానాం,ఉద్భిదాంచ,సర్గసంవ్యూహంసర్గవికల్పనం-నఃఅస్మభ్యం-వదకథయ ॥ ౨౭ ॥ గుణావతారైరజఆదిగుణప్రధానైరావేశావతారైర్బ్రహ్మాదిభి-స్సృజతోజగద్వ్యాపారంకుర్వతః -శ్రీనివాసస్య-ఉదారవిక్రమముదారవ్యాపార-మాచక్ష్వ - కథంభూతముదారవిక్రమం-విశ్వస్య-సర్గస్థిత్యప్యయాశ్రయంసర్గస్థితిసంహారాణామాశ్రయంహేతుభూతం-సర్గాదయఆశ్రయోవిషయోయస్యతమితివా ॥ ౨౮ ॥ తథా-రూపశీలస్వభావతః-రూపంలిఙ్గం-శీలమాచారః-స్వభావశ్శమాదిః-తృతీయార్థేతసిః-రూపాదిభిస్సహవర్ణాశ్రమవిభాగాంశ్చ - వర్ణాదీనాంపరస్పరవివిక్తస్వరూపంచ - ఆఖ్యాహీత్యుత్తరేణాన్వయః - ఏవమగ్రేపిద్వితీయాన్తానాం తేనైవాన్వయః - వేదస్యవికర్షణంవ్యాసంవిభాగమితియావత్ ॥ ౨౯ ॥ యజ్ఞస్యవితానానివిస్తారాన్,యోగస్యఅనభిసంహితకర్మయోగస్య, పథఃమార్గాన్ - నైష్కర్మ్యస్యప్రవృత్తిధర్మత్యాగస్య , సాంఖ్యస్యజ్ఞానయోగస్యచ-వితానాని-పథఇతివా ,, యద్వా ,, జ్ఞానయోగాదీనాంప్రతిష్ఠా

దకం, యద్భగవతా స్మృతం - తన్త్రం సాత్వతమ్ ❁ ॥౩౦॥ ❁ పాషణ్డానాం వేదవైదికబహిష్కృతానాం, పన్థాః ప్రవృత్తిః - తస్యాః వైషమ్యం ప్రతిలోమనివేశనం - వర్ణప్రతిలోమజానాం ప్రతికల్పనం, జీవానాం స్వత్వాదిగుణధర్మజాః - యాః గతయః ఫలాని తాశ్చ ❁ ॥౩౧॥ ❁ ధర్మాదీనాం, అవిరోధతః పరస్పరావిరోధేన, నిమిత్తాన్యుపాయాన్ - వార్తాయాః కృష్యాదివ్యాపారస్య - దణ్డనీతేశ్చ, దణ్డోఽఘకారిలోకశిక్షా, తద్విషయాయాః, నీతేః న్యాయస్య, శ్రుతస్య శ్రుతిహితస్య - సన్ధ్యోపాసనాదేశ్చ, పృథక్ ప్రవిభక్తం, విధిమ్ ❁ ॥౩౨॥ ❁ హే బ్రహ్మన్ మైత్రేయ, పితౄణాం అర్యమాదీనాం, సర్గం గ్రహాః సూర్యాదయో నవగ్రహాః, నక్షత్రాణి అశ్విన్యాదీని, తారాణి తదితరాణి నక్షత్రాణి, తేషాం కాలావయవసంస్థితిం కాలావయవావచ్ఛేదకతయా స్థితిమ్ ❁ ॥౩౩॥ ❁ దానస్య, తపసః కృచ్ఛ్రచాన్ద్రాయణాదేః, ఇష్టాపూర్తయోః శ్రౌతస్మార్తకర్మణోశ్చ యత్ఫలం, తదపి, ప్రవాసస్థస్య దేశాన్తరగతస్య, యోఽనుష్ఠేయో ధర్మస్తం, ఉత అపి చ, పుంసః ఆపది విపది, యశ్చానుష్ఠేయో ధర్మస్తం చ ❁ ॥౩౪॥ ❁ ధర్మప్రవర్తకో, జనార్దనః జనానామన్తరాత్మా, భగవాన్, యేన మార్గేణ తుష్యేత్ - యేషాం యాదృశానాం వా, సంప్రసీదతి, తదేతత్సర్వం, మే మహ్యం, ఆఖ్యాహి కథయ, హే అనఘ మైత్రేయ ❁ ॥౩౫॥ ❁ తస్య అన్తరా పృష్టప్రతివచనౌత్సుక్యమాపాదయన్నన్యదపి పృచ్ఛతి ॥ అనువ్రతానామిత్యాదినా ॥ హే ద్విజోత్తమ - అనువ్రతానాం సేవమానానాం, శిష్యాణాం, పుత్రాణాం చ, అనాపృష్టమపి బ్రూయుః - చో హేతౌ - యతో - గురవో - దీనవత్సలాః దీనేషు వాత్సల్యవన్తః - పుత్రాణామితి దృష్టాన్తార్థం - యథా పుత్రేభ్యోఽపృష్టమపి బ్రూయుః, స్తథా శి

తన్త్రం వా భగవత్స్మృతమ్ ॥ ౩౦ ॥ పాషణ్డపథవైషమ్యం ప్రతిలోమనివేశనమ్। జీవానాం గతయో యాస్తు యావతీర్గుణకర్మజాః ॥౩౧॥ ధర్మార్థకామమోక్షాణాం నిమిత్తాన్యవిరోధతః। వార్తాయా దణ్డనీతేశ్చ శ్రుతస్య చ విధిం పృథక్ ॥౩౨॥ శ్రాద్ధస్య చ విధిం బ్రహ్మన్ పితౄణాం సర్గమేవ చ। గ్రహనక్షత్రతారాణాం కాలావయవసంస్థితిమ్ ॥౩౩॥ దానస్య తపసో వాపి యచ్చేష్టాపూర్తయోః ఫలమ్। ప్రవాసస్థస్య యో ధర్మో యశ్చ పుంస ఉతాపది ॥ యేన వా భగవాంస్తుష్యేద్ధర్మయోనిర్జనార్దనః। సంప్రసీదతి వా యేషామేతదాఖ్యాహి మేఽనఘ ॥ ౩౫ ॥ అనువ్రతానాం శిష్యాణాం పుత్రాణాం చ ద్విజోత్తమ। అనాపృష్టమపి బ్రూయుర్గురవో దీనవత్సలాః ॥ ౩౬ ॥ తత్త్వానాం భగవంస్తేషాం కతిధా ప్రతిసంక్రమః। తత్రేమం క ఉపాసీరన్ క ఉస్విదనుశేరతే ॥౩౭॥ పురుషస్య చ సంస్థానం స్వరూపం వా పరస్య చ। జ్ఞానం చ నైగమం యేన జ్ఞానం యద్గురుశిష్యయోః ॥ ౩౮ ॥ నిమిత్తాని చ తస్యైవ ప్రోక్తాన్యనఘ సూరిభిః। స్వతో జ్ఞానం కుతః పుంసాం భక్తిర్వైరాగ్యమేవ వా ॥౩౯॥ ఏతాన్మే పృచ్ఛతః ప్రశ్నాన్ హరేః కర్మవివిత్సయా। బ్రూహి మేఽజ్ఞస్య మిత్రత్వాదజయా నష్టచక్షుషః ॥౪౦॥ సర్వే వేదాశ్చ య

ష్యేభ్యోఽపీత్యర్థః, అపృష్టోఽపరహస్యార్థః కశ్చిదస్తి చేత్సోఽపి వక్తవ్య ఇత్యర్థః ❁ ॥ ౩౬ ॥ ❁ హే భగవన్ మైత్రేయ - తత్త్వానాం పృథివ్యాదీనాం, ప్రతిసంక్రమః ప్రలయః, కతిధా కతి ప్రకారః, కిం పృథివ్యాదీని సర్వాణి సంహృత్య స్వపరమకారణే లీయన్తే ఉత ఉత్తరోత్తరేషాం పూర్వపూర్వస్మిన్ లయః - ఉతోభయవిధోఽపీత్యాదిసంశయానాం ప్రవృత్తేః కతిధేత్యుక్తిః, తత్ర ప్రలయే - ఇమం పరమాత్మానం - కే ఉపాసీరన్ అనుపసంహృతాః సన్త ఏవ సన్తో ముక్తా ఇత్యర్థః, క ఉస్విత్ కే వా - అనుశేరతే ఉపసంహ్రియన్త ఇత్యర్థః ❁ ॥ ౩౭ ॥ ❁ పురుషస్య జీవస్య, సంస్థానం స్వాసాధారణప్రకారం స్వరూపం - ధర్మిస్వరూపం చ, తథా - పరస్య పరమాత్మనః, సంస్థానం స్వరూపం చ, నైగమం శాస్త్రజన్యం, జ్ఞానం చ - కథంభూతం - యద్గురుశిష్యయోః ప్రయోజనభూతం జ్ఞానమ్ ❁ ॥౩౮॥ ❁ తస్య జ్ఞానస్య నిమిత్తాని సాధనాని, యాని, సూరిభిః ప్రోక్తాని, తాని చ - హే అనఘ, బ్రూహీత్యర్థః ॥ గురూపదేశమన్తరేణ సర్వమేతన్న సంపత్స్యత ఇత్యాహ ॥ స్వత ఇతి ॥ స్వతః గురూపదేశమన్తరా - పుంసాం జ్ఞానం శాస్త్రజన్యం జ్ఞానం - తతో భక్తిః, తతో వైరాగ్యం చ - కుతస్స్యాత్ ❁ ॥౩౯॥ ❁ తతో జ్ఞానభక్తివైరాగ్యాదేర్గురూపదేశమన్తరేణాసంపత్తేః, హరేః కర్మవివిత్సయా భగవద్విచేష్టితబుభుత్సయా, ఏతాన్ ప్రశ్నాన్ ప్రశ్నవిషయానర్థాన్ - పృచ్ఛతః - అజయా ప్రకృత్యా నష్టచక్షుషః - హృతజ్ఞానస్య అత ఏవాజ్ఞస్య - మే మహ్యం - బ్రూహి అన్వయభేదాన్న - మే పదస్య పౌనరుక్త్యమ్ ❁ ॥ ౪౦ ॥ ❁ భవభయభీతస్య తత్త్వోపదేశేనాభయప్రదానాన్నోత్తమో ధర్మోఽస్తీత్యాహ ॥ సర్వ ఇతి ॥ వేదాః వేదాధ్యయనాధ్యాపనార్థజ్ఞానాని వేదశబ్దేన వివక్షితాని - యజ్ఞాదయో వేదార్థానుష్ఠానరూపాః - యజ్ఞాః పఞ్చమహాయజ్ఞాదయః, తపః అనశనాది - జ్ఞానం ఉపాసనం - ఏతాని సర్వాణి జీవాభయప్రదానస్య జీవస్య సంసారనివృత్త్యుపా

స్యోపదేశరూపాభయప్రదానధర్మస్య, కలానుపకలామాత్రామపి-నకుర్వీరన్ ॥౮౧॥ విదురకృతప్రశ్నానుపసంహరంస్తేషాముత్తరప్రదానాయమైత్రేయః ప్రారభత ఇత్యాహ వైయాసకిః ॥ స ఇతి ॥ ఇత్థం పూర్వోక్తప్రకారేణ, ఆపృష్టపురాణకల్పః-కల్ప్యత ఇతి కల్పః పురాణార్థః-మన్త్రకల్ప ఇతివత్ -రహస్యప్రకాశకతయా కల్ప ఇత్యుక్తం-ఆపృష్టః-ఆ-సమన్తాత్-పృష్టః పురాణకల్పః యస్య సః - మునిప్రధానః మునిశ్రేష్ఠః-మైత్రేయః - కురుప్రధానేన విదురేణ, భగవత్కథాయాం సంచోదితః ప్రవర్తితః-అత ఏవ, ప్రవృద్ధహర్షః ఉత్కటహర్షః-ప్రహసన్నివ-ప్రశ్నానాం సున్దరత్వాత్సుఖేనోత్తరయితుం శక్యత్వాచ్చ హసన్నివ తం ప్రత్యాహేత్యర్థః,, అత్రేదం జ్ఞేయం,, తావద్రాజప్రశ్నానాం విదురప్రశ్నానాం చైకరూప్యం ప్రతీయతే-ఉభయతోఽభియేషాం ప్రత్యభిజ్ఞానాత్ - అప్రత్యభిజ్ఞాతాస్తూపలక్షణతయాయుక్తాః, అత్ర తేషాం కేషాంచిత్ప్రశ్నానాం మైత్రేయోక్తాన్యుత్తరాణి తృతీయతురీయాభ్యాం స్కన్ధాభ్యామాహ వైయాసకిః, అన్యేషాం తు స్వయమేవ తత్తదాఖ్యానప్రవర్తనేనోపరితనైః స్కన్ధైరాచచక్షే - మైత్రేయస్య కాంశ్చన ప్రశ్నానాముత్తరానభిధానం తు విదురస్య మహాత్మనో భగవద్ధర్మప్రవర్తకస్యోత్తరితప్రశ్నైరేవ బుధత్వాద్యాశ్శాన్తత్వాదుపపద్యత ఇతి ॥౮౨॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే సప్తమోఽధ్యాయః

ఏవం భగవత్కథాయాం క్షత్త్రా ప్రవర్తితో మైత్రేయస్తత్కృతప్రశ్నానాముత్తరాణ్యభిధాస్యమానః ప్రథమం భగవన్నాభేర్బ్రహ్మణ ఉత్పత్తిం భగవన్తమజానతస్తస్యైవ జలే బిభ్యతస్తపసా భగవత్తోషణం చాష్టమేనాధ్యాయేనాహ। తత్ర భగవత్కథాయాం ప్రవర్తయితారం శ్రోతారం క్షత్తారమభినన్దతి ॥ సత్సేవనీయ ఇతి ॥ బత అహో - పూరువంశః-సత్సేవనీయః సద్భిస్సమ్మాననీయః-యద్యస్మాద్భగవత్ప్రధానః భగవానేవ ప్రాప్యతయా ఉపాయతయా చ ప్రధానః యస్య

జ్ఞాశ్చ తపోజ్ఞానాని చానఘ। జీవాభయప్రదానస్య న కుర్వీరన్ కలామపి॥౮౧॥ శ్రీశుక ఉవాచ॥ స ఇత్థమాపృష్టపురాణకల్పః కురుప్రధానేన మునిప్రధానః। ప్రవృద్ధహర్షో భగవత్కథాయాం సంచోదితస్తం ప్రహసన్నివాహ॥౮౨॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, సప్తమోఽధ్యాయః

మైత్రేయ ఉవాచ॥ సత్సేవనీయో బత పూరువంశో యల్లోకపాలో భగవత్ప్రధానః। బభూవిథేహాజితకీర్తిమాలాం పదే పదే నూతనయస్యభీక్ష్ణమ్ ॥౧॥ సోఽహం నృణాం క్షుల్లసుఖాయ దుఃఖం మహద్గతానాం విరమాయ తస్య। ప్రవర్తయే భాగవతం పురాణం యదాహ సాక్షాద్భగవానృషిభ్యః॥౨॥ ఆసీనముర్వ్యాం భగవన్తమా

స్యః-లోకపాలః ధర్మరాజాంశభూతత్వాద్విదురో లోకపాల ఇత్యుచ్యతే- ఏవంభూతస్త్వం - ఇహ పూరువంశే బభూవిథ ఉత్పన్నోఽభూః। అతస్సత్సేవనీయ ఇత్యర్థః భగవత్ప్రాధాన్యమేవ విశదయతి ॥ అజిత ఇతి॥ అజితః పరమపురుషః-తస్య కీర్తీనాం యశసాం। యా-మాలా పఙ్క్తిః-తాం-పదే పదే పునః పునః-అభీక్ష్ణం భృశం- నూతనయసి నవాం నవాం కరోషి ॥౧॥ ఏవమభినన్ద్య - త్వత్కృతప్రశ్నా న కేవలమస్మద్బుద్ధిగోచరైరేవోత్తరయామ్య పి తు సత్సంప్రదాయాదాగతశ్రీభాగవతాఖ్యానేనైవేత్యాహ॥ సోఽహమితి॥ సః భగవతా పృష్టః, అహం సదాచార్య శ్రీపరాశరకృపయా పరావరతత్త్వదర్శీ, భవత్కృతప్రశ్నోత్తరవివక్షయా-భాగవతాఖ్యం పురాణం ప్రవర్తయే ,, ప్రవర్తనాఫలమాహ ॥ క్షుల్లసుఖాయ అల్పసుఖాయ-అల్పసుఖసంపాదనార్థం-మహత్ అధికం-దుఃఖం- గతానాం ప్రాప్తానాం - లోకానాం, తస్య మహతో దుఃఖస్య-విరమాయ నాశాయ-అనేన లోకోజ్జిజీవిషయైవాయం సంవాదః ప్రవృత్త ఇత్యవగమ్యతే- ఉభయోరపి బహుజ్ఞత్వేన ప్రష్టవ్యవక్తవ్యాన్తరాభావాత్-కథంభూతం పురాణం-యద్భాగవతం పురాణం - భగవాన్ సంకర్షణః ఋషిభ్యస్సనకాదిభ్యః-సాక్షాదాహ-తథాభూతమిత్యర్థః ,, ద్వేధా హి భాగవతసంప్రదాయః ,, ఏకం హి భగవన్తమారభ్య చతుర్ముఖనారదకృష్ణద్వైపాయనపర్యన్తం చతుశ్శ్లోకీరూపేణ ప్రవృత్తం- తదేవ వ్యాసేన వివృతం- దశలక్షణం - శ్రీశుకేనాధీతం-రాజ్ఞ ఉపదిష్టమష్టాదశసహస్రాత్మకం - అపరం తు - భాగవతం సంకర్షణమారభ్య సనత్కుమారసాంఖ్యాయనపరాశరమైత్రేయపర్యన్తపరంపరయా చతుశ్శ్లోకీరూపేణైవ ప్రవృత్తం మైత్రేయేణ వివృతం విదురాయోపదిష్టం చ , ఏతదేవ ద్వైపాయనేన స్కన్ధద్వయాత్మనాస్య విస్తరిష్యమాణేన త్వర్వాగ్భవ్యద్వాదశస్కన్ధాత్మకం పురాణం చక్ర ఇతి బోద్ధ్యమ్ ॥౨॥ అస్య సాంకర్షణభాగవతస్య సంకర్షణప్రభృతి స్వపర్యన్తసత్సంప్రదాయప్రవృత్తిమభిధాస్యమానస్సనకాదీనాం విధివత్సంకర్షణోపసత్తిమాహ చతుర్భిః ॥ ఆసీనమిత్యాదినా ॥ ఉర్వ్యాం పాతాళతలే - ఆసీనం ఉపవిష్టం

భగవన్తం, ఆద్యం, మకుణ్ఠసత్త్వం రజస్తమోభ్యామప్రతిహతం సత్త్వం యస్య తం, శుద్ధసత్త్వమయదివ్యమఙ్గళవిగ్రహవిశిష్టమిత్యర్థః ఏవంభూతం, సంకర్షణం దేవం, కుమారముఖ్యాః సనత్కుమారప్రభృతయః - చత్వారో మునయః అన్వపృచ్ఛన్ విధివదుపసత్త్య అనుపృష్టవన్తః కథంభూతా మునయః - అతః చేతనాచేతనాత్మకజగతః, పరస్య విలక్షణస్య, పరమాత్మనః తత్త్వం యాథాత్మ్యం, వివిత్సవః వేత్తుమిచ్ఛవః ॥౩॥ తమేవ సంకర్షణం విశినష్టి॥స్వమితి॥ యం వాసుదేవాభిధం వాసుదేవశబ్దవాచ్యం-ఆమనన్తి, తం, స్వధిష్ణ్యం స్వావాసభూతం స్వకారణం, భగవన్తమిత్యర్థః, బహుమానయన్తం సర్వోత్కర్షేణ పూజయన్తం ప్రత్యగ్ధృతాక్షామ్బుజకోశం ప్రత్యక్ ఆత్మని, ఆభిముఖ్యేన నిమిత్తేన-ధృతం ముకుళితం, యస్మై తాన్యక్షామ్బుజకోశం, తద్విబుధోదయాయ విదుషాం అభ్యుదయాయ - ఈషదల్పం, ఉన్మీలయన్తం అన్వపృచ్ఛన్నితి పూర్వేణాన్వయః॥౪॥ మునీన్విశినష్టి సార్ధేన॥స్వర్ధున్యుదార్ద్రైరితి॥ స్వర్ధున్యాః గఙ్గాయాః- ఉదకేనార్ద్రైః-స్వజటాకలాపైః శ్రీభాగవతశ్రవణార్థం సత్యలోకాత్పాతాళమవతరన్తో నిరన్తరం గఙ్గామధ్యత ఏవావతీర్ణా ఇతి తత్సలిలేనార్ద్రా జటాకలాపా ఇతి భావః-ఏవంభూతైర్జటాకలాపైః-చరణోపధానం చరణావుపధీయేతే ఏతస్మిన్పద్మ ఇతి తచ్చరణోపధానం-పాదపీఠం-ఉపస్పృశన్తః నమస్కుర్వన్తస్సన్తః-కథంభూతం చరణోపధానం, యత్పద్మం - అహిరాజకన్యాః అహిరాజస్య సంకర్షణస్య కన్యాః-వరార్థాః పతికామాః-సప్రేమ ప్రేమసహితం యథా భవతి తథా, నానాబలిభిః నానోపహారైః - అర్చన్తి-తథాభూతమిత్యర్థః ॥౫॥ అస్య భగవతః-కృతాని కర్మాణి-తజ్జ్ఞాః తాని జానన్తీతి తద్విచేష్టితాభిజ్ఞాః- అనురాగేణ ప్రేమాతిశయేన-స్ఖలన్తి-పదాని-యస్మిన్- తేన వచసా-ముహుర్గృణన్తః గాయన్తః- మునయః-కిరీటానాం మకుటానాం-స

ద్యం సంకర్షణం దేవమకుణ్ఠసత్త్వమ్ ।వివిత్సవస్తత్త్వమతః పరస్య కుమారముఖ్యా మునయోఽన్వపృచ్ఛన్ ॥౩॥
స్వమేవ ధిష్ణ్యం బహుమానయన్తం యం వాసుదేవాభిధమామనన్తి । ప్రత్యగ్ధృతాక్షామ్బుజకోశమీషదున్మీ
లయన్తం విబుధోదయాయ ॥ ౪॥స్వర్ధున్యుదార్ద్రైస్స్వజటాకలాపైరుపస్పృశన్తశ్చరణోపధానమ్ । పద్మం
యదర్చన్త్యహిరాజకన్యాస్సప్రేమనానాబలిభిర్వరార్థాః ॥ ౫ ॥ముహుర్గృణన్తో వచసాఽనురాగస్ఖలత్ప
దేనాస్య కృతాని తజ్జ్ఞాః।కిరీటసాహస్రమణిప్రవేకప్రద్యోతితోద్దామఫణాసహస్రమ్ ॥౬॥ ప్రోక్తం కిలైతద్భ
గవత్తమేన నివృత్తధర్మాభిరతాయ తేన।సనత్కుమారాయ స చాహ పృష్టస్సాంఖ్యాయనాయాఙ్గ ధృతవ్రతా
య ॥౭॥ సాంఖ్యాయనః పారమహంస్యముఖ్యో వివక్షమాణో భగవద్విభూతీః । జగాద సోఽస్మద్గురవేఽన్వి
తాయ పరాశరాయాథ బృహస్పతేశ్చ॥౮॥ప్రోవాచ మహ్యం స దయాళురుక్తో మునిః పులస్త్యేన పురాణమాద్య
మ్ । సోఽహం తవైతత్కథయామి వత్స శ్రద్ధాళవే నిత్యమనువ్రతాయ॥౯॥ఉదాప్లుతం విశ్వమిదం యదాసీత్

హస్రమేవ సాహస్రం-తస్మిన్ యే మణిప్రవేకాః మణ్యుత్తమాః-తైః-ప్రద్యోతితం- ఉద్దామఫణానాం ఉదారఫణానాం-సహస్రం యస్య తం-సంకర్షణమన్వపృచ్ఛన్నితి పూర్వేణాన్వయః ॥౬॥ ఏవం విధివదాచార్యోపసత్తిమభిధాయోపసన్నేభ్యస్తేభ్యశ్శ్రీభాగవతముపదిదేశేతి వదంస్తదర్వాచీనామప్యాచార్యపారంపరీమాహ॥ప్రోక్తమితి॥నివృత్తధర్మాభిరతాయ మోక్షధర్మేష్వాసక్తాయ సనత్కుమారాయ భగవత్తమేన తేన, సంకర్షణేన - తద్భాగవతం ప్రోక్తం కిల-సనత్కుమారాయేత్యేకత్వం సఙ్ఘాభిప్రాయకం-స చ సనత్కుమారః-పృష్టః విధివదుపసత్త్య పృష్టః-సాంఖ్యాయనేనేతి శేషః-ధృతవ్రతాయ ధృతాని వ్రతాని శిష్యధర్మాః యేన తస్మై ॥౭॥ పారమహంస్యే ధర్మే - ముఖ్యః ప్రధానః సాంఖ్యాయనః భగవద్విభూతీర్వివక్షమాణః వక్తుమిచ్ఛుః బ్రూహీత్యాదేశస్యాన చేరుభయపదిత్వాద్వివక్షమాణ ఇత్యాత్మనేపదం-అన్వితాయ-అనుగతాయ-అనువర్తమానాయేతి యావత్-అస్మద్గురవే పరాశరాయ అథ బృహస్పతేశ్చ-ఉవాచ ॥౮॥ దయాళుః, స మునిః-పరాశరః-పులస్త్యేనోక్తం-త్వం పరదేవతాపారమార్థ్యజ్ఞానవాన్ పురాణవక్తా చ భవేతి దత్తవరః, ఏవం హ్యాఖ్యాయికా,, పితరం రాక్షసభక్షితం శ్రుత్వా పరాశరో రాక్షససత్త్రే ప్రవృత్తః-తతః పులస్త్యేన స్వసంతతిరక్షణాత్తుష్టేన వరో దత్తః॥ పురాణసంహితాకర్తా భవాన్వత్స భవిష్యతి । దేవతాపారమార్థ్యం చ యథావద్వేత్స్యతే భవానితి॥ఏవంభూతః పరాశరః-మహ్యం పురాణం-ప్రోవాచ-సోఽహం శ్రీపరాశరేణోపదిష్టశ్రీభాగవతపురాణోఽహం- హే వత్స విదుర - శ్రద్ధాళవే-నిత్యమనువ్రతాయ చ, తవ తుభ్యం-నిత్యమితి పూర్వపరాన్వయి-తవేతి విభక్తివ్యత్యయ ఆర్షః - ఏతత్ శ్రీభాగవతం కథయామి ॥౯॥ ఏవం సంకర్షణాత్సంప్రదాయప్రవృత్తిం ప్రదర్శ్యైవ స్తుతః ప్రశ్నానాముత్తరాణి వివక్షుః పూర్వోక్తామేవ మహదాదిపృథివ్యన్తతత్త్వసృష్టిముపజీవ్య బ్రహ్మాణ్డరూపపద్మోత్పత్తిం వక్ష్యన్ స్వరాజగద్వ్యాపారాధికృతానిరుద్ధరూపి భగవదవస్థి

తిప్రకారమాహ॥ఉదాప్లుతమితి ద్వాభ్యామ్॥ యత్ యదా, అహీన్ద్రతల్పే శేషశయ్యాయాం-శయానః-ఏకః అసహాయః-స్వ తక్షణః తాత్కాలికజగద్వ్యాపారాదుపరతత్వేన లబ్ధయోగనిద్రావసరః-స్వాత్మరతౌ స్వానుభవసుఖే - అహీనః-పూర్ణః- అనీహ ఇత్యపి పాఠః-తదా స్వాత్మరతౌ కృతక్షణః అనీహః నిషిద్ధక్రియః నిద్రయా స్వాత్మానుభవరూపయోగనిద్రయా న్యమీలయత్-లోచనే ఇతి శేషః-తదా- ఇదం విశ్వం చేతనాచేతనాత్మకం జగత్, ఉదా- ఆవరణోదకేన-ఆప్లుతం వ్యాప్తమిత్యర్థః- అస్యథా బ్రహ్మాణ్డరూపపద్మోత్పత్తేః వక్ష్యమాణత్వాయోగాత్- ఇదముదాప్లుతమితి నైతత్కాలికావస్థయావస్థితస్యోదాప్లుతత్వముచ్యతే- అపి త్వేతత్కారణభూతజాతస్యావరణజలసృష్టిద్వారా స్వకార్యోదకవ్యాప్తిరుచ్యతే-ఆవరణజలపర్యన్తం సృష్ట్వా, తస్మిన్నావరణజలే శయితవానిత్యుక్తం భవతి ॥౧౦॥ పునస్తమేవ విశినష్టి॥సఇతి॥అన్తశ్శరీరే శరీరాన్తః, అర్పితభూతసూక్ష్మః అర్పితాని నిహితాని భూతసూక్ష్మాణి యేన సః దివ్యవిగ్రహస్య భోక్తృకరణవిషయనిరూపకశక్తిత్రయాశ్రయత్వాత్కారణత్వేనాన్తర్గతత్వం యుక్తం - కాలాత్మికాం శక్తిం స్వాపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతం కాలం-ఉదీరయానః ప్రేరయన్-కాలశక్తిప్రేరణం-పునస్సృష్ట్యవసరే ప్రబోధనార్థం- స్వే స్వకీయే-పదే స్థానే-సలిలే-విష్ణోరాయతనం హ్యాప ఇతి హి స్మర్యతే-ఉవాస ఉషితవాన్-బహిర్వ్యాపారాభావే దృష్టాన్తః॥యథానల ఇతి॥దారుణి కాష్ఠే-నలోఽగ్నిః రుద్ధవీర్యః నిరుద్ధప్రకాశకత్వపింగళత్వదాహకత్వాదిస్వభావోఽవతిష్ఠతే-ఏవం సోఽపి స్వేచ్ఛయైవానావిష్కృతస్రష్టృత్వాదిసామర్థ్య ఆసేత్యర్థః ॥౧౧॥ ఏవమన్తరావస్థితిప్రకారమభిధాయ-తస్య బ్రహ్మాణ్డసృష్ట్యౌన్ముఖ్యమాహ॥చతుర్యుగానామితి॥సహస్రశబ్దోఽనన్తవాచీ అనేకకాలమిత్యర్థః చతుర్యుగాణాం కృతాదీనాం, సహస్రం-అప్సు-స్వపన్-అతఏవాసాదితలోకతన్త్రః అసంపాదితలోకరచనః-స్వయోగేరితయా స్వసఙ్కల్పప్రేరితయా - స్వశక్త్యా స్వాపృథక్సిద్ధవిశేషణభూత

న్నిద్రయామీలితదృఙ్న్యమీలయత్ * । అహీన్ద్రతల్పేఽధిశయాన ఏకః కృతక్షణస్స్వాత్మరతౌ * అహీనః ॥
సోఽన్తశ్శరీరేఽర్పితభూతసూక్ష్మః కాలాత్మికాం శక్తిముదీరయానః । ఉవాస తస్మిన్సలిలే పదే స్వే యథా-
నలో దారుషు రుద్ధవీర్యః ॥౧౧॥ చతుర్యుగానాం చ సహస్రమప్సు స్వపన్స్వయోగేరితయా స్వశక్త్యా । కాలా
ఖ్యయాఽఽసాదితకర్మతన్త్రో లోకానపీతాన్దదృశే స్వదేహే ॥ ౧౨ ॥ తస్యార్థసూక్ష్మాభినివిష్టదృష్టేరన్తర్గ
తోఽర్థో రజసా తనీయాన్ । గుణేన కాలానుగతేన విద్ధస్సూష్యంస్తదాఽభిద్యత నాభిదేశాత్ ॥ ౧౩ ॥ స పద్మ
కోశస్సహసోదతిష్ఠత్కాలేన కర్మప్రతిబోధనేన । స్వరోచిషా తత్సలిలం విశాలం విద్యోతయన్నర్క ఇవా
త్మయోనిః ॥ ౧౪ ॥ తల్లోకపద్మం స ఉ ఏవ + విష్ణుః ప్రావీవిశత్సర్వగుణావభాసమ్ । తస్మిన్స్వయం వేద

యా-కాలరూపశక్త్యా-హేతుభూతయా-తయోపలక్షిత ఇతి వా-నిపతాన్ అర్పితాన్-లోకాన్-స్వదేహే-దదృశే-లోకకారణభూతాన్ భూతసూక్ష్మరూపానర్థాన్ దృష్టవానిత్యర్థః-స్వదేహ ఇత్యస్య దివ్యవిగ్రహాశ్రయత్వాద్వాధిష్ఠితే ప్రధాన ఇత్యర్థః ॥ శ్రీవత్ససంస్థానధరమనన్తేన చ సమాశ్రితం ప్రధాన,, మితి హి పరాశరవచనం-దేహశబ్దస్య దివ్యమఙ్గళవిగ్రహపరత్వం-అర్పితత్వం-సద్వారకం, దేహశబ్దః ప్రధానపరో వా,,యస్యావ్యక్తం శరీర,, మితి హి శ్రుతిః-అత్ర చతుర్యుగానాం సహస్రం స్వపత ఇత్యుక్త్యా ,, నాభిదేశాత్స పద్మకోశస్సహసోదతిష్ఠ,, దిత్యభిధానేన క్రమేణ చ వివృద్ధం తజ్జలముద్బుదవత్సమమితి వచనార్థస్స్మారితో భవతి -అణ్డసృష్టౌ ప్రారబ్ధాయాం గృహగోపురాదినిర్మాణేష్వివ విలమ్బో నేతి హి తస్యార్థః*॥౧౨॥*

అథ బ్రహ్మణ్యోత్పత్తిమాహ ద్వాభ్యామ్॥తస్యేతి॥ అర్థసూక్ష్మాభినివిష్టదృష్టేః భూతసూక్ష్మప్రవర్తకసఙ్కల్పరూపజ్ఞానస్య-తస్య భగవతోఽన్తర్గతం దేహాన్తర్గతః-తనీయాన్ సూక్ష్మతరః-అర్థః భూతసూక్ష్మవర్గః, కాలానుగతేన కాలవశాదన్మిషితేన రజసా గుణేన-విద్ధః స్పృష్టః- సూష్యన్ ఉద్భవిష్యన్-నాభిదేశాన్నిరభిద్యత ఉదభూదిత్యర్థః ఉద్రిక్తరజసా-భూతసూక్ష్మజాతం జగత్పద్మరూపేణ పరిణతమిత్యర్థః-రజశ్శబ్దేన పద్మరాగసమాధిశ్చ సూచ్యతే ॥ ౧౩ ॥ కథంభూతో నిరభిద్యతేత్యత ఆహ॥సఇతి॥తనీయానర్థః- ఆత్మయోనిః ఆత్మా యోనిః కారణం యస్య స ఆత్మయోనిః-పరమాత్మసృష్టః-పద్మకోశః లోకాత్మకపద్మరూపః-కర్మ, జీవాదృష్టం - తత్ప్రతిబోధ్యతేఽనేనేతి తథా, కాలేన, సహసా, న క్రమేణేత్యర్థః । ఉదతిష్ఠత్ ।కథంభూతః పద్మకోశః-స్వరోచిషా-విశాలం-తత్సలిలమావరణజలం-సూర్య ఇవ విద్యోతయన్ ॥ ౧౪ ॥ అథ భగవన్నాభిదేశాదుత్పన్న బ్రహ్మాణ్డరూపపద్మకోశే చతుర్ముఖోత్పత్తిముత్పన్నస్య తస్య వ్యాపారం చ వక్ష్యంస్తస్య తదధిష్ఠితపద్మస్య చ భగవదాత్మకత్వమాహార్ధేన॥ తదితి ॥ ఉ ఇతి సంబోధనే-విస్మయే వా-సర్వగుణావభాసం సర్వగుణాన్ జీవోపభో

౧౦॥శ్లో॥పా * అనీహః. ౧౫॥శ్లో॥పా + ధిష్ణ్యం ప్రావీవిశత్.

గ్యానర్హానవధాపయతైతితథా - తల్లోకపద్మం - సఏవయస్మాజ్జాతంసఏవ-విష్ణుః - ప్రావివిశత్ అన్తర్యామితయా ప్రవిష్టోఽభూత్-నివృత్తప్రెరకావ్విశేర్ణిచ్-ధిష్ణ్యమితిపాఠాన్తరం - తథాసన్యేగుణాః స్రష్టృత్వోపయికాగుణాః - తైరప చాస్యతఇతితథాభూతం-స్వాత్మకంజీవవిశేషం-లోకపద్మరూపం-ధిష్ణ్యం -ప్రావిక్ప్రవిష్టమకరోత్-నాభిసరసిశౌస్థాపయామాసేత్యర్థః ॥ కోఽసౌస్వాత్మకోజీవఇత్యపేక్షాయాం తద్విశదయంస్తస్యతతోత్పత్తిమాహ ॥తస్మిన్నితి॥యంస్వయంభువం - ప్రవదన్తి-సవేదమయోవేదప్రచురః-విధాతాస్రష్టాతస్మిన్ పద్మే, అభూత్ ఉత్పన్నః ॥ఉదాప్లుతమిత్యాదయశ్శ్లోకాః అవాన్తరప్రళయపరావావర్ణనియాః-తదానీమర్థస్సుగమః ॥ తథాహి ॥ పూర్వం సర్గాంశ్చైవానుసర్గాంశ్చేతిఖ్యాప్యోత్తరసృష్ట్యోః పృష్టత్వాత్తత్ర ‚‚ భగవానేకఆసేదమగ్రఆత్మాఽఽత్మనాంవిభు ,, రిత్యాదిమహాప్రళయకథనపూర్వకంచతుర్ముఖాత్పత్తిక్తనసర్గస్య కథితత్వాత్తదుపజీవ్యేదానీమవాన్తరప్రళయకథనపూర్వకమవాన్తరసర్గః చతుర్ముఖపాశ్చాత్యః దైనందినః కథ్యతే ,, తత్ర దైనందినసర్గాణాంతత్ప్రళయానాంచబహుత్వాత్తత్కథనస్యాశక్యత్వాత్ పూర్వపరార్ధాన్తిమం పాద్మాఖ్యం కల్పమేతత్కల్పాపేక్షయాసన్నిహితత్వాత్కథయితుం ప్రళయపూర్వకత్వాత్సృష్టేః సృష్టిప్రకరణేషు సదేవసౌమ్యేదమిత్యాది ప్రళయకథనపూర్వకమేవసృష్టికథనాచ్చప్రథమంపాద్మకల్పాత్పత్తిక్తనంప్రళయమాహ॥ఉదాప్లుతమితి॥నిశాయాంమనువృత్తాయాం నిర్ముక్తశశిభాస్కర,,మిత్యారభ్య‚‚ప్లావయన్త్యుత్కటాటోపచణ్డవాతేరితోర్మయ,,ఇత్యన్తంవక్ష్యమాణరీత్యా - విశ్వంత్రిలోక్యాత్మకంజగత్ ఉదాప్లుతమాసీదిత్యర్థః - అన్యత్పూర్వవత్ ఏవంప్రళయమభిధాయసర్గంవక్తుమారభతే ॥ తస్యేత్యాదినా ॥ ప్రాక్కల్పాన్తేధాతాభగవతోయోగనిద్రాయాం త్రిలోక్యాసహభగవతితిరోహితః-తస్మింశ్చప్రబుద్ధే,తతఏవపాద్మేకల్పేపద్మద్వారేణాభివ్యక్తింప్రాప్తఇతికథయితుంపద్మోద్భవమాహ ॥ తస్యేతివ్యాఖ్యాతమ్ ॥ ధిష్ణ్యంప్రావిశత్ । స్వస్థానప్రవిష్టమకరోత్ నాభిసరసి

మయోవిధాతాస్వయంభువంయంప్రవదన్తిసోఽభూత్॥ ౧౫ ॥తస్యాంసచామ్భోరుహకర్ణికాయామవస్థితోలోకమపశ్యమానః।పరిక్రమన్వ్యోమ్నివివృత్తనేత్రశ్చత్వారిలేభేఽనుదిశంముఖాని ॥ ౧౬ ॥తస్మాద్యుగాన్తశ్వసనావఘూర్ణజలోర్మిచక్రాత్సలిలాద్విరూఢమ్।ఉపాశ్రితఃకఞ్జములోకతత్త్వంనాత్మానమద్ధాఽవిదదాదిదేవః ॥ ౧౭ ॥ కఏషయోఽసావహమబ్జపృష్ఠఏతత్కుతోవాఽబ్జమనన్యదప్సు।అస్తిహ్యధస్తాదిహకించనైతదధిష్ఠితంయత్రసతాఽనుభావ్యమ్॥౧౮॥ సఇత్థముద్వీక్ష్యతదబ్జనాళనాడీభిరన్తర్జలమావివేశ । నార్వాగ్గతస్తత్ఖరనాళనాభింసమైవిచిన్వంస్తదవిన్దతాజః॥ ౧౯ ॥ తమస్యపారేవిదురాత్మసర్గంవిచిన్వతోఽ

స్థాపయామాసేత్యర్థః అన్యత్పూర్వవత్ ॥౧౫॥ అస్యచతుర్ముఖాఖ్యజీవవిశేషస్యకర్మణాసంకుచితజ్ఞానస్యభగవదుపాసనమైవావిర్భూతజ్ఞానక్రియాశక్తైర్లోకకర్తృకత్వం నస్వతఇతివక్తుంతస్యప్రథమంమోహనమాహ ॥తస్యామిత్యాదినాద్వాభ్యామ్ ॥ సచస్వయంభూః-తస్యాంజగత్పద్మకర్ణికాయాం, అవస్థితఃతిష్ఠన్,లోకంప్రపఞ్చం,నపశ్యమానస్తద్దర్శనార్థం , వ్యోమ్నివివృత్తైవిస్ఫారితైనేత్రైయస్యసః -పరిక్రమన్ కమలమధ్యేచతుర్దిక్షుపరిభ్రమన్,చత్వారిముఖాని-లెభే ప్రాప్తవాన్ ॥ ౧౬ ॥ తస్మాత్తతఃయుగాన్తేప్రళయాన్తే,యశ్శ్వసనఃపవనః, తేనావఘూర్ణంభ్రమద్యజ్జలం,తస్య,తత్సమ్బన్ధినాం అత్యుచ్చతరఙ్గాణాం,చక్రంతద్యస్య,తస్మాత్సలిలాద్విరూఢం,కంజంజగత్పద్మం , ఉపాశ్రితఃఅధిష్ఠితః , ఆదిదేవశ్చతుర్ముఖః,లోకతత్త్వంలోకాత్మకపద్మతత్త్వం, ఆత్మానంచ, అద్ధాతత్త్వేననవేద ॥ ౧౭ ॥ అవేదనమేవప్రపఞ్చయతి ॥ కఇతి ॥అబ్జపృష్ఠేకమలకర్ణికాయాంస్థితో,యోఽసావహమిత్యేషః,కః,అనన్యత్ అద్వితీయం,ఏతత్,అబ్జం,అప్సు,కుతోవాజాతం॥ఏవమబ్జస్యతస్యతర్కమాహ॥అస్తీతి॥ అత్రాధిష్ఠానే-ఏతత్పద్మం-అధిష్ఠితంతదధిష్ఠానభూతం-కించనవస్తు-అధస్తాదస్తిహి-యస్మాత్సతైవానుభావ్యం,విద్యమానాధిష్ఠానేనైవాధిష్ఠేయేనపద్మేనభవితవ్యం- అధిష్ఠానాభావేఽధిష్ఠేయస్యపద్మస్యాసంభవాదిత్యర్థః ॥ ౧౮ ॥ సఃబ్రహ్మా , ఇత్థంఉక్తప్రకారేణ - ఉద్వీక్ష్యప్రతర్క్య , తదబ్జనాభనాడీభిస్తల్లోకపద్మనాళచ్ఛిద్రైః అన్తర్జలంజలస్యాన్తః , ప్రవివేశ , ప్రవిష్టశ్చ - అజఃబ్రహ్మా -ఖరంకఠినంనాళంయస్యతస్య - పద్మస్య - నాభింఅధిష్ఠానం-విచిన్వనన్విష్య - నర్వాగ్గతోపి-తదా-తదధిష్ఠానం,నావిన్దతలేభే ॥ ౧౯ ॥ తమసీతి ॥ హేవిదుర-అపారేతమసి-తమోవదప్రదర్శనప్రతిబన్ధకేజలే - ఆత్మసర్గం-సృజ్యతేఽనేనేతికర్తురేవకరణత్వవివక్షాయాంవా-అధికరణేవా ఘఞ్ - ఆత్మకారణమిత్యర్థః ॥ విచిన్వతస్సతః-త్రినేమిఃభ్యూనాధికసమదివసరూపనేమిత్రయయుక్తః-మహాన్దీర్ఘః-సఃకాలః -అభూత్-సంవత్సరశతమతిక్రాన్తమిత్యర్థః,కథంభూతోసౌత్రినేమిః-యః-అజస్యభ

గవతః-హేతిః కాలచక్రం-సుదర్శనరూపం శస్త్రం - దేహభాజాం దేహధారిణాం భయమీరయత్ ఉత్పాదయత్ ఆయుః పరిక్షిణోతి ❈॥ ౨౦ ॥ ❈ఏవం లోకపద్మాధిష్ఠానభూతః పరమాత్మా నాన్వేషణాదవగతః - కిం తూపాసనయైవేత్యాహ॥ తత ఇతి ద్వాభ్యామ్॥ స దేవః బ్రహ్మా-అప్రతిలబ్ధకామః - న ప్రతిలబ్ధః కామః అధిష్ఠానదర్శనరూపమనోరథః యేన సః, తతో౽న్వేషణాత్ ప్రతినివృత్య, పునః స్వధిష్ణ్యం కమలకర్ణికా-మాసాద్య శనైః-జితాః శ్వాసాః ప్రాణాః, నివృత్తం విషయవిముఖీకృతం చిత్తం చ-యేన సః - అత ఏవ-ఆరూఢసమాధియోగః-ఆరూఢః ఆశ్రితః సమాధిరేవ యోగః యేన తథాభూతస్సన్-న్యషీదత్ ఉపవిష్టవాన్ ❈॥ ౨౧ ॥ ❈కాలేనేతి॥ సో౽జః బ్రహ్మా-పురుషాయుషా-కాలేన-శతసంవత్సరపర్యన్తకాలేన-అభిప్రవృత్తో యో యోగః సమాధియోగ-స్తేన - విరూఢః ఉత్పన్నో బోధో యస్య సః - యత్ పూర్వం విచిన్వన్ జలే నాపశ్యత్-తత్ స్వయమేవాన్తర్హృదయే౽వభాతమపశ్యత్ ❈॥ ౨౨ ॥ ❈తద్వర్ణయతి। మృణాళేత్యాదినవభిః॥ నవస్వప్యపశ్యదిత్యస్యైవానుషఙ్గః, మృణాళవత్ పద్మనాళవద్గౌరశ్చాసావాయతశ్చ - యశ్శేషస్య భోగః-స ఏవ పర్యఙ్కః, తస్మిన్-శయానమేకం పురుషమపశ్యత్-కుత్రస్థితే పర్యఙ్కే-ఫణా ఏవాతపత్రాణి-తైః-ఆయుతాః సర్వతో యుక్తా - యే మూర్ధాన - స్తేషాం-రత్నాని కిరీటస్థాని, తేషాం ద్యుభిః ప్రభాభిః - హతం నిరస్తం - ధ్వాన్తం అన్ధకారం యస్మిన్ తస్మిన్-యుగాన్తతోయే స్థిత ఇత్యర్థః ❈ ॥౨౩॥ ❈కథంభూతం పురుషం- హరితోపలాద్రేః మరకతశిలామయపర్వతస్య-ప్రేక్షాం శోభాం-క్షిపన్తం స్వలావణ్యాతిశయేన తిరస్కుర్వన్తం - కథంభూతస్య-హరితోపలాద్రేః - సన్ధ్యాభ్రమేవ నీవిః పరిధానం యస్య, సన్ధ్యాభ్రస్య, శోభాం -పీతామ్బరేణ క్షిపన్తమిత్యర్థః, ఉరురుక్మమూర్ధ్నః భూయిష్ఠకనకశృఙ్గస్య, కిరీటైః, కనకశృఙ్గశోభాం-

---

మాత్మసమహం స్త్రినేమిః । యో దేహభాజాం భయమీరయాణః పరిక్షిణోత్యాయురజస్య హేతిః॥ ౨౦॥ తతో నివృత్త్యాప్రతిలబ్ధకామస్స్వధిష్ణ్యమాసాద్య పునస్స దేవః । శనైర్జితశ్వాసనివృత్తచిత్తో న్యషీదదారూఢసమాధియోగః॥ ౨౧ ॥ కాలేన సో౽జః పురుషాయుషాభిప్రవృత్తయోగేన విరూఢబోధః। స్వయం తదన్తర్హృదయే౽వభాతమపశ్యతా*పశ్యత*యన్న పూర్వమ్॥ ౨౨ ॥ మృణాళగౌరాయతశేషభోగపర్యఙ్క ఏకం పురుషం శయానమ్। ఫణాతపత్రాయుతమూర్ధరత్నద్యుభిర్హతధ్వాన్తయుగాన్తతోయే॥ ౨౩ ॥ ప్రేక్షాం క్షిపన్తం హరితోపలాద్రేస్సన్ధ్యాభ్రనీవేరురురుక్మమూర్ధ్నః । రత్నోదధారౌషధిసౌమనస్యవనస్రజో వేణుభుజాఙ్ఘ్రిపాఙ్ఘ్రేః॥ ౨౪ ॥ ఆయామతో విస్తరతస్స్వమానదేహేన లోకత్రయసంగ్రహేణ। విచిత్రదివ్యాభరణాంశుకానాం కృతశ్రియాపాశ్రితవేషదేహమ్॥ ౨౫ ॥ పుంసాం స్వకామాయ వివిక్తమార్గైరభ్యర్చతాం కామదుఘాఙ్ఘ్రిపద్మమ్ । ప్రదర్శయన్తం కృపయా నఖేన్దుమయూఖభిన్నాఙ్గుళిచారుపత్రమ్॥ ౨౬ ॥ ముఖేన లోకార్తిహరస్మితేన పరిస్ఫురత్కుణ్డలమణ్డితేన । శోణాయితేనాధరబిమ్బభాసా ప్రత్యర్హయన్తం సునసేన

క్షిపన్తమిత్యర్థః, రత్నాని చ, ఉదకధారాశ్చ, ఓషధయః పుణ్యజ్యోతీంషి చ, సౌమనస్యాని పుష్పాణి-సుమనసాం సమూహా ఏవ వా- తేషాం-వనస్రజో వనమాలాశ్చ, యస్య, వేణవ ఏవ భుజాః, అఙ్ఘ్రిపాః వృక్షా ఏవ అఙ్ఘ్రయః పాదాః, యస్య, స్వోరు రత్నతులసీముక్తాపుష్పదామభిః, మణిరఙ్ఘ్రిభిశ్చ, హరితోపలాద్రేః రత్నాదీనఙ్ఘ్రిపాన్తాన్, క్షిపన్తమిత్యర్థః, యది మరకతాద్రేః రత్నాదయో వనమాలా ఇవ, వేణవో భుజా ఇవ, వృక్షాశ్చ పాదా ఇవ-వర్తేరన్, తర్హి తస్య శోభాం స్వీయరత్నాదిభిః క్షిపన్తమిత్యభూతోపమేయమ్ ❈॥ ౨౪ ॥ ❈కించ-ఆయామతః దైర్ఘ్యేణ, విస్తరతః విస్తారేణ చ, స్వమానదేహేన స్వానురూపప్రమాణదేహేన, అత ఏవ, లోకత్రయసంగ్రహేణ లోకత్రయం సంగృహ్యతే యేనాస్మిన్నితి వా లోకత్రయసంగ్రహః, తేన చిత్రాణి అద్భుతాని, దివ్యాని అమానుషాణి, ఆభరణాన్యంశుకాని చ, యేషాం, తేషాం తృతీయార్థే షష్ఠీ, తైః, కృతా సంపాదితా శ్రీః శోభా యస్య, తేనేతి దేహవిశేషణం, యద్వా, ఆభరణాంశుకైః కృతా, యా శ్రీః, తయా, లోకత్రయసంగ్రాహకస్వమానదేహేన చ, ఉపాశ్రితవేషదేహః, ఉపాశ్రితః స్వీకృతః, వేషో యేన స ఉపాశ్రితవేషః, ఏవంభూతో దేహో యస్య తమితి, బహువ్రీహిగర్భో బహువ్రీహిః ❈॥ ౨౫ ॥ ❈పుంసామితి॥ స్వకామాయ స్వాభిలషితఫలాయ-వివిక్తమార్గైః అసంకీర్ణైః వర్ణాశ్రమాదిధర్మైః అభ్యర్చతాం ఆరాధయతాం-పుంసాం, కామాన్ సమీహితఫలాని, దోగ్ధీతి కామదుఘం, యత్, అఙ్ఘ్రిపద్మం-తత్, కృపయా ప్రదర్శయన్తం, పురుషమపశ్యత్, కథంభూతమఙ్ఘ్రిపద్మం-నఖా ఏవేన్దవః, తేషాం-మయూఖైః కిరణైః, భిన్నాః సంభిన్నాః వ్యాప్తా ఇత్యర్థః, తే చాఙ్గుళయ ఏవ, చారూణి సున్దరాణి పత్రాణి యస్య తత్ ❈॥ ౨౬॥ ❈ముఖేనేతి॥ లోకానాం ఉపాసకానాం- ఆర్తిహరం దుఃఖహరం, స్మితం యస్మిన్, తేన పరిస్ఫురద్భ్యాం కు

ణ్డలాభ్యామణ్డితేన, అధరబిమ్బదీప్త్యా, శోణాయితేనశోణవదాచరితేన - సునసాశోభననాసికాయుక్తేన, సుభ్రువాచ, ఆననేన, ప్రత్యర్హణయన్తంఉపాసకాన్ స్వంమానయన్తమ్ ॥ ౨౭ ॥ కించకదమ్బకిఞ్జల్కవత్పిశఙ్గవర్ణేన,వాససా, మేఖలయాచ, నితమ్బేస్వలంకృతం - హేవత్సవిదుర,అనర్ఘనేనబహుమూల్యేన,శ్రీవత్సయుక్తంయద్వక్షస్థలం.తస్య వల్లభేన-స్థనరతరభూషణభూషితేనహారేణ-స్వలంకృతమ్ ॥ ౨౮ ॥ పునశ్చ-చన్దనవృక్షరూపేణరూపయితుంతంవిశినష్టి॥ పరార్ధ్యానికేయూరాణిఅఙ్గదానిమణిప్రవేకాఃమణ్యుత్తమాఃతైఃపర్యస్తాఃవ్యాప్తాః - యేదోర్దణ్డాఃభుజదణ్డాఏవ సహస్రమనన్తాఃశాఖా-యస్యతం - వృక్షోపికేయూరాదితుల్యైఃపుష్పఫలాదిభిర్వ్యాప్తశాఖోభవతి.అవ్యక్తంబ్రహ్మ-మూలం-యస్యతం-బ్రహ్మాభివ్యక్తిరూపత్వాత్- వృక్షస్యాపిమూలమవ్యక్తం-భువనాఙ్ఘ్రిపేన్ద్రం భువనకారణ-మఙ్ఘ్రిపేన్ద్రం-వృక్షశ్రేష్ఠం-అహీన్ద్రస్యానన్తస్యభోగైఃఫణైఃదేహావయవైర్వా-అధివీతాస్సంవేష్టితాః - వల్కాఃస్కన్ధా-యస్యతంవృక్షోపిమహాసర్పవేష్టితోభవతి ॥ ౨౯ ॥ ప్రేక్షాంక్షిపన్తమిత్యత్రైవపర్వతరూపేణరూపితమపివిశేషణాన్తరైఃపునారూపయతి॥ చరాచ రేత్యాది॥భగవానేవమహీధ్రఃపర్వతః తం - కథంభూతం-చరాచరాణామోకఃస్థానం-పర్వతోపితథా,అహీన్ద్రస్యశేషస్యబన్ధుం-పర్వతోప్యహీన్ద్రాణాంబన్ధుః- సలిలోపగూఢంజలేనావృతం,పర్వతోపిమైనాకాదిస్తథా-కిరీటానాంసాహస్రమేవహిరణ్యశృఙ్గాణియస్యతం మేర్వాదిస్తథా, ఆవిర్భవత్ స్పష్టందృశ్యమానంకౌస్తుభరత్నం,గర్భేమూర్తిమధ్యే-యస్యతం-పర్వతస్యాపిహిగర్భేక్వచిద్రత్నమావిర్భవతి ॥ ౩౦ ॥ కించ॥వనమాలయా నివీతంకణ్ఠబిమ్బవ్యాప్తం-కథంభూతయావనమాలయా, ఆమ్నాయమధువ్రతశ్రియా ఆమ్నాయావేదాః, తఏవమధువ్ర

సుభ్రూణి ॥ ౨౭ ॥ కదమ్బకిఞ్జల్కపిశఙ్గవాససా స్వలంకృతంమేఖలయానితమ్బే । హారేణచానర్ఘనేవవత్సశ్రీవత్సవక్షస్థలవల్లభేన ॥ ౨౮, పరార్ధ్యకేయూరమణిప్రవేకపర్యస్తదోర్దణ్డసహస్రశాఖమ్। అవ్యక్తమూలంభువనాఙ్ఘ్రిపేన్ద్రమహీన్ద్రభోగైరధివీతవల్కమ్ ॥ ౨౯ ॥ చరాచరౌకోభగవన్మహీధ్రమహీన్ద్రబన్ధుంసలిలోపగూఢమ్ । కిరీటసాహస్రహిరణ్యశృఙ్గమావిర్భవత్కౌస్తుభరత్నగర్భమ్ ॥ ౩౦ ॥ నివీతమామ్నాయమధువ్రతశ్రియాస్వకీర్తిమయ్యావనమాలయాహరిమ్ । సూర్యేన్దువాయ్వగ్న్యగమంత్రిధామభిఃపరిక్రమత్ప్రాధనికైర్దురాసదమ్ ॥ తర్హ్యేవతన్నాభిసరస్సరోజమాత్మానమమ్భశ్శ్వసనంవియచ్చ । దదర్శదేవోజగతోవిధాతానాతఃపరంలోకవిసర్గదృష్టిః ॥ ౩౨ ॥ సకర్మబీజంరజసోపరక్తఃప్రజాస్సిసృక్షన్నియదేవదృష్ట్వా।అస్తౌద్విసర్గాభిముఖస్తమిడ్యమవ్యక్తవర్త్మన్యభివేశితాత్మా॥౩౩॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతేమహాపురాణేతృతీయస్కన్ధేఅష్టమోఽధ్యాయః.

తాభ్రమరాస్తైఃశ్రీర్యస్యాస్తయా - స్వకీర్తిమయ్యాస్వకీర్తిప్రచురయా, స్వకీర్తింగాయద్భిర్వేదరూపభ్రమరైరాహితశోభయేత్యర్థః సూర్యేన్దువాయ్వగ్న్యగమంసూర్యాదిభిరగమంఅగమ్యం , స్వవ్యాపారైరాకలయితుమశక్యమిత్యర్థః॥ సూర్యేన్దుతారాగ్న్యగమమిత్యపిపాఠః,,తదాసూర్యాదిభిరప్రకాశ్యమిత్యర్థః॥తథాచశ్రుతిః॥నతత్రసూర్యోభాతినచన్ద్రతారకమిత్యాదికా ,,త్రిధామభిఃత్రిషులోకేషుధామస్ఫూర్తిర్యేషాంతైః- రక్షణార్థంపరిక్రమద్భిః - ప్రాధనికైఃప్రధనంసంగ్రామః-తత్ప్రయోజనకైః,సుదర్శనాదిహేతిభిః,దురాసదందుష్ప్రాపమ్ ॥ ౩౧ ॥ తర్హీతి ॥ యర్హ్యైవహరిమపశ్యత్-తర్హ్యేవతదైవ-లోకవిసర్గదృష్టిఃలోకసృష్ట్యర్థంజ్ఞానంయస్యసః - జగతాంవ్యష్టినాం-కర్తాస్రష్టా,దేవఃబ్రహ్మా తస్యభగవతః-నాభిసరసిసరోజం-శ్వసనంప్రళయకాలవాయుం , తాత్కాలికమమ్భః,ఆత్మానంస్వాత్మానంచ-దదర్శ, తస్సరోజాదిభ్యః-పరమన్యత్,సృష్టిప్రకారాదికం-నదదర్శేత్యర్థః ॥ ౩౨॥ అథాలబ్ధజగత్సృష్టిజ్ఞానస్తల్లబ్ధయేభగవన్తంతుష్టావేత్యాహ॥సఇతి॥సఃబ్రహ్మా-రజసారజోగుణేన-ఉపరక్తఃయుక్తః , అతఏవ-ప్రజాః , సిసృక్షన్ స్రష్టుమిచ్ఛన్ ఇయదేవనాభిసరోజాదిపఞ్చకమేవదృష్ట్వా,విసర్గాభిముఖఃవిసర్గేఅభిముఖః-ఉన్ముఖః,సిసృక్షన్ విసర్గాభిముఖఇత్యాభ్యామిచ్ఛాప్రయత్నావుక్తావితినపౌనరుక్త్యం ,అవ్యక్తవర్త్మన్యనభివ్యక్తగతౌపురుషోత్తమే-అధివేశితఃనివేశితఃఆత్మాచిత్తం యస్యసః,ఈడ్యంస్తుత్యం,కర్మబీజంక్రియతఇతికర్మజగత్ ,, యస్యచైతత్కర్మ ,, ఇతిశ్రుతేః-తస్యబీజంకారణం-భగవన్తమస్తౌత్ స్తుతవాన్ ॥ ౩౩ ॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం,శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం,తృతీయస్కన్ధేఅష్టమోఽధ్యాయః

౩౧॥శ్లో॥పా॥ సూర్యేన్దుతారాగ్న్యగమం.

అథ స్తుతిప్రకారం తయా ప్రసన్నస్య భగవతోఽనుగ్రహవిశేషం చాహ నవమేన । తత్ర కృత్స్నస్య చిదచిదాత్మకస్య ప్రపఞ్చస్య భగవచ్ఛరీరత్వేన జ్ఞాతవతః స్వస్య కృతార్థతామావిష్కుర్వన్నీదృశజ్ఞానవిధురాన్నిన్దన్ అబ్రహ్మాత్మకవస్త్వన్తరాభావముపపాదయతి ॥ జ్ఞాతోఽసీతి ॥ నను హే భగవన్ - సుచిరాద్బహుకాలోపార్జితాత్ తపస ఇతి శేషః, మే మయా, అద్య అధునా - జ్ఞాతోఽసి యథావస్థితత్వేన దృష్టోఽసి - కార్యావస్థకారణావస్థకృత్స్నచిదచిదన్తర్యామిత్వస్వేచ్ఛోపాత్తాప్రాకృతసర్వోపనిషన్నయదివ్యమఙ్గళవిగ్రహవిశిష్టత్వజ్ఞానసర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వసత్యసంకల్పత్వాశ్రితవాత్సల్యైకజలధిత్వాద్యాకారవిశిష్టత్వేన - సత్యజ్ఞానానన్దస్వరూపత్వమత్ర వివక్షితం ,, తస్మై నమో భగవతే భువనద్రుమాయ - తిర్యఙ్మనుష్యవిబుధాదిషు - నాతః పరం పరమ - ఇత్యాదినా స్తోత్ర ఏవ ప్రపఞ్చయిష్యతి । ఈదృశజ్ఞానవిధురాన్నిన్దతి ॥ భగవతః షాడ్గుణ్యపూర్ణస్య - తవ గతేః స్వరూపం, న జ్ఞాయత ఇతి యత్ - ఏతదేవ, దేహభాజాం కర్మాయత్తప్రకృతిపరిణామరూపశరీరభాజాం క్షేత్రజ్ఞానాం అవద్యం దోషః - అబ్భక్షో వాయుభక్ష ఇత్యాదివత్ భగవత ఏవేత్యవధారణం వివక్షితం ,, ఆత్మని ఖల్వరే దృష్టే శ్రుతే మతే విజ్ఞాత ఇదం సర్వం విజ్ఞాతం భవతి ,, యేనాశ్రుతం శ్రుతం భవతి ,, స బ్రహ్మవిద్యాం సర్వవిద్యాప్రతిష్ఠాం ,, మితి చ భగవజ్జ్ఞానేనైవ కృత్స్నస్య జ్ఞాతత్వశ్రవణాత్ - అబ్రహ్మాత్మకస్య స్వతన్త్రవస్తునోఽభావాత్ ,, తమేవ విదిత్వాఽతిమృత్యుమేతి ,, ఇతి బ్రహ్మజ్ఞానస్యైవ మృత్యుతరణోపాయత్వశ్రవణాచ్చ భగవానేవ జ్ఞాతవ్య ఇతి తజ్జ్ఞానవిధురా దుష్టా ఇత్యభిప్రాయః ॥ ఏతదేవోపపాదయతి నాన్యదితి ॥ హే భగవన్ పూర్ణషాడ్గుణ్యమూర్తే - త్వత్ త్వత్తః అన్యత్ - అత్వదాత్మకం - నాస్తి - సర్వస్య త్వదాత్మకత్వాత్ త్వజ్జ్ఞానేనైవ సర్వస్య జ్ఞాతత్వాత్ జ్ఞాతవ్యాన్తరాభావాత్ త్వమేవ జ్ఞాతవ్య ఇత్యభిప్రాయః ॥ నను స్వతన్త్రత్వేనైవ దేవమనుష్యాదివస్తు ప్రతీతేస్త్వదన్యన్నాస్తీతి కథముచ్యతే, అత ఆహ ॥ అపి - స్వతన్త్రత్వేన ప్రతీతమపి - తద్దేవాదివస్తు - న శుద్ధం నాబాధితం - అబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రబుద్ధిర్భ్రాన్త్యైవేత్యర్థః - కుత ఏతదిత్యత ఆహ ॥ మాయేతి ॥ యద్యతః -

బ్రహ్మోవాచ ॥ జ్ఞాతోఽసి మేఽద్య సుచిరాన్నను దేహభాజాం న జ్ఞాయతే భగవతో గతిరిత్యవద్యమ్ । నాన్యత్త్వదస్తి భగవన్నపి తన్న శుద్ధం మాయాగుణవ్యతికరాద్యదురుర్విభాసి ॥ ౧ ॥ రూపం యదేతదవబోధరసోదయేన శశ్వన్నివృత్తతమసః సదనుగ్రహాయ । ఆదౌ గృహీతమవతారశతైకబీజం యన్నాభిపద్మభవనా

మాయాయాః ప్రకృతేః గుణానాం వ్యతికరాద్వైషమ్యాత్పరిణామాదిత్యర్థః - త్వమేవ - ఉరుః బహుధా - విభాసి ప్రకాశసే - ఏకస్సన్ బహుధా విభాసి ,, బహు స్యాం ప్రజాయేయేతి ,, తత్సృష్ట్వా తదేవానుప్రావిశత్ - తదనుప్రవిశ్య, సచ్చ త్యచ్చాభవత్ ,, ఇతి ప్రక్రమ్య సత్యం చానృతం చ సత్యమభవత్ ,, ఇతి శ్రుత్యుక్తరీత్యా, స్వయమపరిచ్ఛిన్నజ్ఞానానన్దస్వరూపోఽత్యన్తసూక్ష్మతయా సంకల్ప్య, స్వలీలోపకరణచిదచిద్వస్తుశరీరతయా తస్మిన్ యః పరమాత్మా విచిత్రానన్తక్రీడనకోపాదిత్సయా స్వశరీరభూతప్రకృతిపురుషసమష్టిపరంపరయా మహాభూతపర్యన్తమాత్మానం తచ్ఛరీరకం పరిణమయ్య తస్మిన్నః పునః సత్త్యచ్ఛబ్దవాచ్యవిచిత్రచిదచిన్మిశ్రదేవాదిస్థావరాన్తజగద్రూపోఽభవదిత్యర్థః బ్రహ్మణి జగద్రూపతయా విక్రియమాణే తత్ప్రకారభూతాచిదంశగతాస్సర్వే వికారాస్తత్ప్రకారభూతక్షేత్రజ్ఞగతాశ్చ పురుషార్థాః - బ్రహ్మ తు - నిరస్తనిఖిలదోషగన్ధమపరిచ్ఛిన్నజ్ఞానానన్దమేకస్వరూపమేవాభవదితి వివేకః ॥ ఏవం కృత్స్నచిదచిదన్తరాత్మనో భగవత ఏవ జ్ఞానస్య ముక్తిసాధనత్వం ,, తస్య తావదేవ చిరం యావన్న విమోక్ష్యేఽథ సంపత్స్యే ,, ఇతి శ్రుతం, తస్య, సర్వం బ్రహ్మాత్మకత్వేనోపాసీనస్యేత్యర్థః । తథా చ శ్రుత్యన్తరం ,, సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ తజ్జలానితి శాన్త ఉపాసీతేతి ❋ ॥ ౧ ॥ ❋ అథ ,, జన్మ కర్మ చ మే దివ్యమేవం యో వేత్తి తత్త్వతః । త్యక్త్వా దేహం పునర్జన్మ నైతి మామేతి సోఽర్జున ,, ఇతి భగవదవతారరహస్యజ్ఞానస్యాపి మోక్షసాధనత్వస్మరణాదవతారయాథాత్మ్యమపి శోధయతి ॥ రూపమితి ॥ అవబోధరసోదయస్య - అవబోధరూపస్య రసస్యోదయః స్వాభావికావిర్భావో యస్యేతి బహువ్రీహిః - నిరుపాధికనిత్యావిర్భూతాపరిచ్ఛిన్నానన్దరూపజ్ఞానవత ఇత్యర్థః అత ఏవ - శశ్వన్నివృత్తతమసః శశ్వత్ సదా, నివృత్తం తమోఽజ్ఞానం యస్మాత్తస్య - అనేన విశేషణద్వయేన - త్రివిధచేతనాచేతనవ్యావృత్తిః - ఆద్యేనాచేతనవ్యావృత్తిః - ద్వితీయేన చేతనవ్యావృత్తిః - బద్ధానామనివృత్తతమస్త్వాత్ ముక్తానామపి సంసారదశాయాం తమస్సంబన్ధాచ్ఛశ్వన్నివృత్తతమస్త్వాభావాత్ - నిత్యానాం తథాత్వేఽపి పరసంకల్పాయత్తత్వేన సోపాధికత్వాత్ - ఏవంభూతస్వరూపస్య తవ - యద్రూపం విగ్రహః - కథంభూతం - అవతారశతైకబీజం అవతారశతానాం ఏకబీజం మూలం - తదేవ ప్రదర్శయతి । యస్య పరిగృహీతైవంవిధరూపస్య - తవ - నాభిపద్మమేవ భవనం గృహం - తస్మాదహం త్వదావేశావతారరూపోఽహం ,, సృష్టిం తతః కరిష్యామి త్వామావిశ్య ప్రజాపతే ,, ఇతి చతుర్ముఖస్య భగవదావేశా

వతారరూపత్వప్రసిద్ధేః - ఏవద్రూపం - ఆదౌసర్గాదౌ - సదనుగ్రహాయ - సత్సుఅనుగ్రహాయసాధూనాంపరిత్రాణా
యేత్యర్థః, గృహీతమావిష్కృతం - నతుజీవవత్కర్మాయత్తసుఖదుఃఖోపభోగాయగృహీతమిత్యర్థః - తథాచశ్రు
తిస్మృతీ-అజాయమానోబహుధావిజాయతే,,అజోఽపిసన్నవ్యయాత్మాభూతానామీశ్వరోఽపసన్,,నిత్యాదికే ❁॥౨॥❁
ఏవంచిదచిద్విలక్షణత్వేనశోధితస్య రూపస్య జీవశరీరవిలక్షణత్వేనశోధితరూపస్య చోభయోరేవోపాస్యత్వం వదన్
పునరన్యైరపిధర్మైరూపరూపే-విశినష్టి॥నాతఇతి॥హేపరమ-పరోమానవిద్యతేయస్మాత్సఃపరమః తస్యసంబుద్ధిః-భవత
స్తవ-యత్స్వరూపం-కథంభూతం - ఆనన్దమాత్రం - మాత్రచాదుఃఖసంభేదనిరాసః, అవికల్పంజాతిగుణాదిరహి
తం-ఆధ్యాంచిదచిద్వ్యావృత్తిః-అవిద్ధవర్చః-అవిద్ధంఅప్రతిహతంవర్చఃసంకల్పరూపజ్ఞానంయస్యతత్ - ఏవంభూతం
స్వరూపం-యచ్చావిశ్వంవిశ్వవిలక్షణం-విశ్వసృజంవిశ్వస్యకారణం-భూతేన్ద్రియాత్మకంపఞ్చోపనిషన్మన్త్రప్రతిపా
ద్యాప్రాకృతభూతేన్ద్రియాత్మకంరూపంచేతియత్-అతఃఅస్మాత్పరంవిలక్షణం-స్వరూపం-రూపంచ-నపశ్యామిఅతః-అ
దఏతదుభయమేవ-ఆత్మన్-హేపరమాత్మన్ఉపాశ్రితోఽస్మిసమ్యగనువృత్త్యాశరణంగతోఽస్మి ❁ ॥ ౩ ॥ ❁ పునరుక్తాకా
రవిశిష్టస్యభగవతోభక్త్యైకలభ్యత్వంవదంస్తమేవనమస్కరోతి ॥ యద్వేతి ॥ హేభువనమఙ్గళవిశ్వస్యమఙ్గళరూప-యత-
స్త్వయా, ఉపాసకానాం-నోఽస్మాకం-ధ్యానేన,మఙ్గళాయఅస్మదభ్యుదయాయ-యద్వా-వేదాన్తేషుప్రసిద్ధంఇదంరూ
పందర్శితం-తస్మైఈదృశస్వరూపరూపగుణవిభూతిమతే-భగవతేపూర్ణషాడ్గుణ్యమూర్తయే-తుభ్యం-నమోఽనువిధేమ
నమస్కుర్మహే,యస్త్వం,అసత్ప్రసఙ్గైః,అసత్సుశబ్దాదిషుప్రకృష్టసఙ్గోయేషాంతైః, రతఏవ,నరకభాగ్భిః,దేహిభిఃనా
దృతఃనాభాజి ❁ ॥ ౪ ॥ ❁ ఆదరేణత్వామభజన్తోనరకభాజస్త్వామాదరేణభజన్తస్తుకృతార్థాఇత్యాహ॥యేత్వితి॥శ్రుతి

దహమావిరాసమ్॥౨॥ నాతఃపరంపరమయద్భవతస్స్వరూపమానన్దమాత్రమవికల్పమవిద్ధవర్చః।పశ్యామి
విశ్వసృజమేకమవిశ్వమాత్మన్భూతేన్ద్రియాత్మకమదస్తఉపాశ్రితోఽస్మి ॥ ౩ ॥ యద్వాఇదంభువనమఙ్గళమ
ఙ్గళాయధ్యానేస్మనోదర్శితంత్వదుపాసకానామ్ । తస్మైనమోభగవతేఽనువిధేమతుభ్యంయోఽనాదృ
తోనరకభాగ్భిరసత్ప్రసఙ్గైః ॥౪॥ యేతుత్వదీయచరణామ్బుజకోశగన్ధంజిఘ్రన్తికర్ణవివరైశ్శ్రుతివాతనీతమ్।
భక్త్యాగృహీతచరణఃపరయాచతేషాంనాపైషినాథహృదయామ్బురుహాత్స్వపుంసామ్॥౫॥తావద్భయం
ద్రవిణగేహసుహృన్నిమిత్తంశోకస్స్పృహాపరిభవోవిపులశ్చలోభః। తావన్మమేత్యసదవగ్రహఆర్తిమూ
లంయావన్నతేఽఙ్ఘ్రిమభయంప్రవృణీతలోకః॥౬॥ దైవేనతేహతధియోభవతఃప్రసఙ్గాత్సర్వాశుభోపశ

శ్రవణంతదేవవాతఃపవనః-తేననీతంప్రాపితం,త్వదీయచరణామ్బుజకోశస్యగన్ధం కర్ణవివరైః, యేతుజిఘ్రన్తి, యే
షాంచ-పరయాఽవ్యభిచారిణ్యా-భక్త్యా-గృహీతౌచరణౌయస్య- సతథాభూతోభవాన్-భవతి-తేషాంస్వపుంసాంస్వభ
క్తానాం - హృదయామ్బురుహాత్హృదయకమలాత్ - హేనాథ-నాపైషినాపసరసి,యేత్వత్కథాశ్రవణమత్యాదరేణకు
ర్వన్తఏకాన్తభక్త్యాత్వాంప్రపన్నాస్తేషాంహృదిభవాన్నిత్యంసంనిహితోభవతీత్యర్థః ❁ ॥ ౫ ॥ ❁ భవతుమత్వాం
నిధ్యమేతావతాకథంతేషాంకృతార్థతేత్యతఆహ ॥ తావదితి ॥ తేతవ-అభయంనవిద్యతేభయంయస్మాత్,తదభయం,సంస్పృ
తినివర్తక-మఙ్ఘ్రిం- లోకోయావన్నప్రవృణీత-నిరతిశయప్రియతిమత్వేననోపాసీత-తావదేవ-భయాదయఇత్యన్వయః-
ఆగామిదుఃఖదర్శనజంజ్ఞానంభయం,తచ్చద్రవిణగేహసుహృన్నిమిత్తం - ద్రవిణంధనం-సుహృన్మిత్రం-ధావిద్రవిణాదివి
పత్తినిమిత్తదుఃఖవిషయంజ్ఞానంభయమిత్యర్థః - శోకఃఅతీతపుత్రమరణాదిస్మరణవిషయంజ్ఞానం-శోకం.తాదాత్త్వికప్ర
తికూలవిషయవిషయంవాజ్ఞానం - స్పృహాఅనుకూలవిషయేష్విచ్ఛా-పరిభవస్తిరస్కారః-విపులఃవిస్తృతం-లోభః-తృష్ణా
అసదవగ్రహః-అనాత్మభూతేశరీరేఅవగ్రహఃఆత్మత్వాభిమానః- అయంచోక్తానాంభయాదిరూపాణామార్తీనాంమూ
లంకారణం - ఏతేసర్వేతావత్కాలేస్యుర్యావత్త్వచ్చరణారవిన్దప్రవరణావధి-అనువర్తన్తఇత్యర్థః।త్వచ్చరణవర
ణేనతుసాంసారికభయాదినివృత్త్యాఆవిర్భూతాపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకవిశిష్టఃకృతార్థీభవతీత్యభిప్రాయః ❁॥౬॥❁
ఏవంభగవతోభక్త్యైకలభ్యత్వమభిధాయ ,, యోనాదృతోనరకభాగ్భిరసత్ప్రసఙ్గైరితిప్రస్తుతాన్విషయలాలసాన్నన్ద
స్తానేవశోచతి ॥ దైవేనేతివ్యాఖ్యామ్ ॥ సర్వాశుభోపశమనాత్సర్వాణ్యశుభానిభయశోకాదీన్యుపశామ్యన్త్యనేనేతిత
థాభూతాద్భగవతస్తవ - ప్రసఙ్గాత్దర్శనశ్రవణాదిరూపాత్-విముఖానీన్ద్రియాణిచక్షుశ్శ్రోత్రాదీనియేషాంతే - అ
కుశలాన్యక్షేమకరాణి-కర్మాణి-శశ్వన్నిరన్తరంకామసుఖానిశబ్దాదివిషయసుఖాని - తేషాంలవాయ-లోభేనతృష్ణాతిశయే

సభిభూతంమనో యేషాం తే- అతఏవ-దీనాః-కుర్వన్తి-తే-దైవేనహతాః ప్రతిహతాః ధియో యేషాం తేతథోక్తాః-మన్దభాగ్యా ఇత్యర్థః ॥ ౭ ॥ క్షుత్తృడిత్యాది,, క్షుత్ అశనాయా-తృట్ పిపాసా - ఇమే శోకమోహజరామృత్యూనామప్యుపలక్షణం-క్షుధాదిషడూర్మిభిః - త్రిధాతవః వాతపిత్తశ్లేష్మాణః - తైశ్చ - తథా శీతోష్ణాదిభిః - ఇతరేతరైః పరస్పరైశ్చ - కామాగ్నినా కామ ఏవాగ్నిః తేన-కథంభూతేన-సుదుర్భరేణ - అచ్యుతరుషా చ అప్రచ్యుతక్రోధేన చ - అచ్యుతేతి సంబోధనం వా- ఏతైర్ముహుః పునః పున-రర్ద్యమానాః ప్రజాః - సంపశ్యతో-మే-మనః-హే ఉరుక్రమ-సీదతే క్లిశ్యతి ॥ ౮ ॥ అసదవగ్రహ ఆర్తిమూలమితి దేహాత్మభ్రమస్యార్తిమూలత్వముక్తముపపాదయతి ॥ యావదితిద్వాభ్యామ్ ॥ భగవతస్తవ-మాయాయాః- తస్యాః -బలం బలకారితం-ఇన్ద్రియార్థం బాహ్యేన్ద్రియవిషయభూతం-పృథక్త్వం దేవమనుష్యాదిదేహగతపృథక్త్వం - ఆత్మనః ఆత్మసంబన్ధితయా - జనః యావత్పశ్యేత్ - హే ఈశ - తావ-దసౌ సంసృతిః - నప్రతిసంక్రమేత నని వర్తేత-సకేవలమనివృత్తిరేవ-కింతు - క్రియార్థా - క్రియాః అర్థః ప్రయోజనం యస్యాస్సా క్రియార్థా - సంసృతిః-వ్యర్థాపరమపురుషార్థశూన్యాపి-దుఃఖనివహం దుఃఖసమూహం -వహతి ప్రాపయతి - అహంకారమూలా సంసృతిరుత్తరోత్తరకర్మార్జనహేతు-స్తస్మాన్మోక్షవిరోధినీ దుఃఖావహా చేత్యర్థః ॥ ౯ ॥ అహ్నీతి ॥ అహ్న్యాపృతార్థకరణాః, అహని వ్యాపృతాని అర్థకరణాని శబ్దాదివిషయేన్ద్రియాణి యేషాం తే- ఆర్తైతిపారే, వ్యాపృతాని ఆర్తాని దుఃఖితాని కరణాని యేషాం త ఇత్యర్థః - నిశి రాత్రౌ - నిశ్శయానాః నితరాం శయానాః, నివృత్తబాహ్యేన్ద్రియవ్యాపారాః -విషయసుఖలవో పి నాస్తీత్యభిప్రాయః - నానాభూతేషు మనోరథేషు-ధియా స్వప్నదర్శనే నేత్యర్థః - క్షణే క్షణే భగ్నా నిద్రా యేషాం తే- దైవాహతార్థరచనాః దైవేన ఆహతాః వితథీకృతాః అర్థరచనాః ప్రయోజనవిషయవ్యాపారాః యేషాం తే - ఋషయో పి

మనాద్విముఖేన్ద్రియా యే। కుర్వన్తి కామసుఖలేశలవాయ దీనాలోభాభిభూతమనసోఽకుశలాని శశ్వత్ ॥ ౭॥
క్షుత్తృట్త్రిధాతుభిరిమా ముహురర్ద్యమానాశ్శీతోష్ణవాతవర్షైరితరేతరాచ్చ। కామాగ్నినాఽచ్యుతరుషా చ సుదుర్భరేణ సంపశ్యతో మన ఉరుక్రమ సీదతే మే ॥ ౮ ॥ యావత్పృథక్త్వమిదమాత్మన ఇన్ద్రియార్థం మాయాబలం భగవతో జన ఈశ పశ్యేత్। తావన్న సంసృతిరసౌ ప్రతిసంక్రమేత వ్యర్థాపి దుఃఖనివహం వహతి క్రియార్థా॥ ౯॥ అహ్న్యాపృతార్తకరణా నిశి నిశ్శయానా నానామనోరథధియా క్షణభగ్ననిద్రాః। దైవాహతార్థరచనా ఋషయోపి దేవ యుష్మత్ప్రసఙ్గవిముఖా ఇహ సంసరన్తి॥ ౧౦ ॥ త్వం భావయోగపరిభావితహృత్సరోజ ఆస్సే శ్రుతేక్షితపథో ననునాథ పుంసామ్। యద్యద్ధియా త ఉరుగాయ విభావయన్తి తత్తద్వపుః ప్రణయసే సదనుగ్రహాయ॥ ౧౧ ॥ నాతిప్రసీదసి తథోపచితోపచారైరారాధితస్సురగణైర్హృదిబద్ధకామైః। యత్స

త్వద్భక్తివిరహితాశ్చే దేవంవిధా భూత్వా సంసరన్తీత్యర్థః ॥ ౧౦ ॥ ఏవం దేహాత్మమానినాం భగవద్భక్తివిధురాణాం సంసృత్యనివృత్త్యభిధానేన భక్త్యైకలభ్యత్వమేవ సుద్రఢయ్యనిష్కామేషూపాసకేషు భగవతస్సౌలభ్యమాహ ॥ త్వమితి ద్వాభ్యామ్ ॥ హే నాథ-పుంసాం స్వభక్తానాం-భావయోగో భక్తియోగ - స్తేన పరిభావితే శోధితే - హృత్సరోజే హృదయకమలే - శ్రుతేక్షితపథః- శ్రుతం శాస్త్రజన్యం జ్ఞానం - ఈక్షితం వివేకాదిజన్యముపాసనాత్మకం - ఈక్షితమితి భావే క్తః - శ్రుతేక్షితే పన్థాః ఉపాయో యస్య ప్రాప్తౌ స శ్రుతేక్షితపథః - ఏవంభూతస్త్వం- ఆస్సే తిష్ఠసి- హే ఉరుగాయ- తే స్వ పుమాంసః ధియా- తే తవ-యద్యద్వపుః - ధ్యాయన్తి తత్తద్వపు-స్తత్సు అనుగ్రహాయ - ప్రణయసే ప్రకటయసే-యాదృశవిగ్రహవిశిష్టం త్వాం విశేషతో భావయన్తి తాదృశవిగ్రహవిశిష్టో భవసీత్యర్థః అనేన సౌలభ్యముక్తమ్ ॥ ౧౧ ॥ నిష్కామానామేవ భవాన్ సులభ ఇత్యాహ ॥ నేతి॥ సురగణైరనుకూలజనైః॥ విష్ణుభక్తిపరో దైవో విపరీతస్తథాసుర,, ఇతి వచనాత్ । కథంభూతైః,, హృదిబద్ధకామైః ప్రసక్తకామైః - సకామాపి భగవద్భక్తిరాసురప్రకృతీనాం న సంభవతీత్యభిప్రాయః, ఏవంభూతైస్సురగణైః కర్తృభిః, ఉపచితోపచారైః పుష్కలోపచారైః, రారాధితో భగవాన్, నాతిప్రసీదసి- అత్యన్తం ప్రసన్నో న భవసి , నిరతిశయమోక్షసుఖప్రదో న భవసి కింత్వల్పసుఖప్రదో భవసీత్యర్థః ॥ కుత ఇత్యత ఆహ॥ యద్యస్మాత్ అసదలభ్యయా అసద్భిః దేహమాత్మతయాఽనుసంధధద్భిః - లబ్ధుమశక్యయా సర్వభూతదయయా - సర్వేషు భూతేష్వాత్మతయాఽవస్థితే సతి-త్వయి-కస్మిన్నపి భూతే కృతో ద్రోహస్త్వయ్యేవ కృతో భవతీతి బుద్ధ్యా సర్వేషు భూతేషు క్రియమాణయా స్వార్థనిరపేక్షపరదుఃఖనిరాచికీర్షాపరపర్యాయయా దయయా భవాన్ ప్రసీదతి - సర్వభూతానామీశ్వరశరీర

౧౦ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ అహ్న్యాపృతార్తకరణా.

త్మానుసంధానపరాణామేవ సులభ ఇతి భావః - శరీరాత్మభావమేవోపపాదయతి। నానాజనేషు సమస్తజనేషు-అవహితం స్థితం, కథమవస్థితం - అన్తరాత్మా జీవాన్తః ప్రవేశనేపి తద్గతదోషైరస్పృష్టః, ప్రశాసితృత్వేన ధారకత్వేన స్థితః, అత ఏవ, సుహృత్ - కామనాపూర్వకాద్యజ్ఞానకర్మణోపి సర్వభూతదయయా త్వత్ప్రసాదహేతురిత్యర్థః ॥౧౨॥ యతోఽభిసంహితఫలైరుపచారైర్నాతిప్రసన్నః, అత ఏవ సత్కర్మణామీశ్వరారాధనవేషేణానుష్ఠానం కార్యమిత్యాహ॥ పుంసామితి॥ అతః, అభిసంహితఫలానాం కర్మణామీశ్వరాప్రసత్తిహేతుత్వాత్సర్వాత్మకబ్రహ్మోపాసనస్యైవ తత్ప్రసాదహేతుత్వాచ్చ హేతోః, పుంసాం భగవన్తమారాధయితౄణాం సంబన్ధిభిః, అధ్వరాద్యైః యజ్ఞాదిభిః, నానావిధశ్రౌతస్మార్తకర్మభిః, దానాదయః ప్రదర్శనార్థాః, తపః కృచ్ఛ్రచాన్ద్రాయణాదిః, వ్రతచర్యా వ్రతానుష్ఠానం - ఏభిః - భగవతస్తవ, యత్ - ఆరాధనం - తత్ - సత్క్రియార్థః, సత్క్రియాణాం సత్కర్మణాం, అర్థః ప్రయోజనం, త్వదారాధనైకప్రయోజనవేషేణ సర్వాణి కర్మాణ్యనుష్ఠేయానీత్యర్థః॥ ఏవంవిధకర్మానుష్ఠానస్యాక్షయిష్ణుఫలసాధనత్వమాహ॥ ధర్మః యజ్ఞాదిరూపః - యత్ర యస్మిన్ త్వయి అర్పితః తత్సత్కారైకప్రయోజనః - న తు స్వర్గాదిఫలద - ఇతి బుద్ధ్యా త్వయ్యర్పితః, కర్హిచిత్ కదాచిత్ కథంచిదపి, న మ్రియతే న వినశ్యతి - భగవదుపాసనాద్వారా నిత్యపురుషార్థహేతుర్భవతీత్యర్థః। తథా చ గీతం భగవతా॥ నేహాభిక్రమనాశోఽస్తి ప్రత్యవాయో న విద్యతే। స్వల్పమప్యస్య ధర్మస్య త్రాయతే మహతో భయాదితి ॥౧౩॥ ఏవమనభిసంహితఫలకర్మయోగస్య భగవదారాధనరూపస్యాక్షయిష్ణుఫలసాధనత్వమభిధాయ తస్యైవ ప్రకృతివివిక్తాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానపూర్వకానుష్ఠేయత్వముభయోరపి భగవదుపాసనాఙ్గత్వముపాసనస్య కారణవిషయత్వం చాభిప్రయన్నమస్కరోతి॥ శశ్వదితి॥ శశ్వత్ సదా - స్వరూపమహసైవ ప్రకృతివివిక్తాత్మస్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానేనైవ, భేదః దేవమనుష్యాదిభేదః - మోహః దేహాత్మభ్రమస్వతన్త్రాత్మభ్రమాదినిమిత్తమజ్ఞానం, ఆదిశబ్దేన తత్ప్రయుక్తశోకాదయో వివక్షితాః, నిరస్తాః

ర్వభూతదయయాఽసదలభ్యయైకో నానాజనేష్వవహితస్సుహృదన్తరాత్మా॥౧౨॥ పుంసామతో వివిధకర్మభిరధ్వరాద్యైర్దానేన చోగ్రతపసా వ్రతచర్యయా చ। ఆరాధనం భగవతస్తవ సత్క్రియార్థో ధర్మోఽర్పితః కర్హిచిద్ధ్రియతే న యత్ర॥౧౩॥ శశ్వత్స్వరూపమహసైవ నిషిద్ధభేదమోహావిబోధధిషణాయ నమః పరస్మై। విశ్వోద్భవస్థితిలయేషు నిమిత్తలీలారాసాయ తే చకృమ హే నమ ఈశ్వరాయ॥౧౪॥ యస్యావతారగుణకర్మవిడమ్బనాని నామాని యేఽసువిగమే వివశా గృణన్తి। తేఽనేకజన్మశమలం సహసైవ హిత్వా సంయాన్త్య

భేదాదయో యేషాం యోగినాం, తేషాం, యోఽవబోధః స్వస్వరూపవిషయకం జ్ఞానం, ధిషణా భగవదుపాసనాత్మికా బుద్ధిః, ఏతే స్వప్రాప్త్యుపాయభూతే యస్య తస్మై, ప్రకృతివివిక్తాత్మస్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞాననిరస్తభేదమోహప్రభృతిసాంసారికధర్మయోగ్యుపసంహృతజ్ఞానయోగకర్మయోగాఙ్గికోపాసనావిషయభూతాయేత్యర్థః, యద్వా చతుర్థ్యన్తపాఠే - స్వస్వరూపావిర్భావేన స్వస్మిన్నసంస్పృష్టదేవమనుష్యాదిభేదరూపమోహాయ - అన్తరాత్మతయాఽవస్థితస్యాప్యనాత్మగతదోషాస్పృష్టాయేత్యర్థః - అత ఏవ, పరస్మై ప్రకృతిపురుషవిలక్షణాయ - తత్ర హేతుః, విశ్వస్య జగతః, స్థితిలయేషు నిమిత్తభూతా - యా - లీలా క్రీడా, తస్యాః, రాసో రసో, యస్య తస్మై ఈశ్వరాయ నియన్త్రే, ప్రకృతిపురుషయోరసంభావితస్వలీలైకప్రయోజనజగద్వ్యాపారాయేత్యర్థః - అనేన ప్రకృతిపురుషవిలక్షణతన్నియన్తృజగత్కారణవిషయకోపాసనమేవ ముక్తిసాధనమిత్యభిప్రేతం, ఏవంభూతాయ - తే తుభ్యం - నమశ్చకృమ హే నమస్కరవామ ॥౧౪॥ స ను పరిపూర్ణస్యావాప్తసమస్తకామస్య లీలార్థమపి జగద్వ్యాపారో నోపపద్యత ఇత్యాశఙ్క్య భవభయాభిభూతసాంసారికజీవానుజిఘృక్షయా సంఘటత ఇత్యభిప్రయంస్తదవతారగుణకర్మణామనువచనస్య తత్ప్రాప్త్యుపాయతామాహ - కర్హిచిద్ధ్రియతే శరణం వ్రజతి॥ యస్యేతి - యస్య తవ, అవతారగుణకర్మణాం విడమ్బనాని అనుకరణాని, యేషు తాని, నామాని దేవకీనన్దన, దాశరథే, సర్వజ్ఞ, భక్తవత్సల గోవర్ధనధర, కంసారాతే - రావణాన్తకేత్యాదీని, అసువిగమే ప్రాణోత్క్రమణకాలే, వివశాః పరవశా అపి, యే, గృణన్తి ఉచ్చారయన్తి, తే, అనేకజన్మార్జితం, శమలం పుణ్యపాపరూపం, సహసా అచిరేణ - హిత్వా విధూయ - అపావృతం నిరస్తావరణం, ఋతం బ్రహ్మ, సంయాన్తి ప్రాప్నువన్తి, తం, అజం కర్మాయత్తోత్పత్త్యాదిరహితం, త్వాం శరణం ఉపాయం, ప్రపద్యే అధ్యవస్యామి - అనేన, భక్త్యాఽసువిగమానుస్మరణాదీనాం తత్ప్రసత్తిమాత్రహేతుత్వం ఉపాయత్వం తు భగవత ఏవేత్యభిప్రేతం ॥ తథా చ శ్రూయతే - అమృతస్యైష సేతురితి॥ సేతుః ప్రాపకః - స్వకీయావతారగుణకర్మప్రతిపాదకనామాద్యనుస్మరణాదిమోఽతితరేయు - రిత్యనుజిఘృక్షయైవ భగవతో జగద్వ్యాపార ఇతి భా

వః ✻॥౧౫॥✻ భవతు భగవద్గుణానుకీర్తనాదేస్తత్ప్రీత్యుపాయత్వమథాపి సృష్ట్యాదివ్యాపారాణాం చతుర్ముఖాదికర్తృకత్వశ్రవణాత్ “విశ్వోద్భవస్థితిలయేషు నిమిత్తలీలారాసాయ” ఇత్యుక్తమత ఆహ ॥ య ఇతి ॥ ప్రథమమేకః అవిభక్తనామరూపః, స్థిత్యుద్భవప్రలయానాం హేతవః కర్తారః స్వయం విభుః భగవాన్ - అహం బ్రహ్మా - గిరీశో రుద్రశ్చ, యో వై భగవానేవేత్యర్థః హిరణ్యగర్భరుద్రతన్మధ్యవర్త్యవతారరూపవానిత్యర్థః స్వయమిత్యనేన, స్థితిం స్వావతారరూపేణ - సృష్టిసంహారౌ బ్రహ్మరుద్రాఖ్యజీవాన్తఃప్రవేశేన కరోతీతి ద్యోతితం “సృష్టిం తతః కరిష్యామి” ఇత్యస్మరణాత్ - స్థిత్యుద్భవప్రళయహేతవ ఇతి చతుర్థ్యన్తం వా - బహువచనాన్తో నిర్దేశః - స్థిత్యాదికర్తృత్వాయ హిరణ్యగర్భరుద్రస్వావతారరూపో భూత్వేత్యర్థః - ఆత్మమూలం ఆత్మైవ మూలం యస్య తదాత్మమూలం - అకార్యమిత్యర్థః - ఏవంభూతం - త్రిపాత్ నిత్యవిభూతిం - మత్వా అతీత్య “భిత్త్వేత్యపి పాఠే” అయమేవార్థః - యద్వా - స్థిత్యాదిహేతుమాత్రస్వావతారాదిరూపేణ త్రిపాత్ త్రిస్కన్ధః - ఆత్మమూలం ప్రధానం, భిత్త్వా మహదాదిసమష్టిప్రభృతివ్యష్టిపర్యన్తం పరిణమయ్య - ఉరుప్రరోహః, ఉరవః ప్రరోహాః దేవతిర్యఙ్మనుష్యాదిస్థావరాదిరూపాః శాఖోపశాఖపత్రపుష్పఫలాదయో యస్య సః - ఏవంభూతో యః ప్రవవృధే - తస్మై భువనద్రుమాయ - భగవతే నమః, హిరణ్యగర్భాదిరూపేణ సృష్ట్యాదివ్యాపారస్త్వయైవ క్రియత ఇత్యభిప్రాయః ✻॥౧౬॥✻ ఏవం “ఊర్ధ్వమూలమధశ్శాఖ” మిత్యాదినా నిరూపితవృక్షం భగవన్తమాకారాన్తరేణావృక్షరూపం నమస్కృత్య, ప్రకృతం తస్య భక్తానుగ్రాహకత్వమేవాహ ॥ లోక ఇతి ॥ యో భగవాన్ - త్వదుదితే వేదాత్మికయా వాచా త్వయాఽఽగదితే, భవదర్చనే భవదారాధనరూపే - స్వే స్వవర్ణాశ్రమోచితే, కుశలే క్షేమంకరే కర్మణి, యోఽయం లోకః అప్రమత్తః ప్రమాదరహితః, అవికర్మనిరతః - వికర్మ అసత్కర్మ అతన్నిరతశ్చ భవతి - తస్య లోకస్య, జీవితాశాం సంసార

పాప్మావృతం తమజం ప్రపద్యే ॥౧౫॥ యో వా అహం చ గిరిశశ్చ విభుః స్వయం చ స్థిత్యుద్భవప్రళయహేతవ
ఆత్మమూలమ్ । ✻మత్వా త్రిపాద్వవృధ ఏక ఉరుప్రరోహస్తస్మై నమో భగవతే భువనద్రుమాయ ॥ ౧౬ ॥ లో
కోఽవికర్మనిరతః కుశలేఽప్రమత్తః కర్మణ్యయం త్వదుదితే భవదర్చనే స్వే । యస్తావదస్య బలవానిహ జీవితా
శాం సద్య † శ్ఛినత్త్యనిమిషాయ నమోఽస్తు తస్మై ॥౧౭॥ యస్మాద్బిభేమ్యహమపి ద్విపరార్ధధిష్ణ్యమధ్యాసిత
స్సకలలోకనమస్కృతం యత్ । తేపే తపో బహుసవోఽవరురుత్సమానస్తస్మై నమో భగవతేఽ+ధిమఖాయ
తుభ్యమ్ ॥౧౮॥ తిర్యఙ్మనుష్యవిబుధాదిషు జీవయోనిష్వాత్మేచ్ఛయాఽఽత్మకృతసేతు—పరిప్సయా యః । రేమే నిర

శ్రద్ధాం - సద్యః అచిరేణ, ఛినత్తి - కుతః - బలవాన్ సర్వశక్తిత్వాదిత్యర్థః, తస్మై సర్వశక్తయే అనిమిషాయ వైరాగ్యోత్పాదనావసరాపేక్షాయ - భగవతే - తుభ్యం నమోఽస్తు స్తాత్, అనభిసంహితఫలస్వవర్ణాశ్రమోచితకర్మైరారాధయతాం సాంసారికధర్మశ్రద్ధాం ఛిన్దన్ వైరాగ్యోత్పాదనేనానుగృహ్ణాతీత్యర్థః “యద్వా” వికర్మనిరతః ప్రమత్త ఇత్యేవచ్ఛేదః, అత్ర వ్యతిరేకముఖేన భక్తానుగ్రాహకత్వమాహ ॥ వికర్మసు స్వప్రాపానుబన్ధిషు - అహంమమాభిమానగర్భేషు వైషయికసుఖసాధనేషు - నిరతః - త్వదారాధనరూపేతు కర్మణి - యో లోకః - ప్రమత్తః - తస్య అభక్తలోకస్య, జీవితాశాం జీవనేచ్ఛాం - కాలశరీరకో యో భగవాన్ - ఛినత్తి - తస్మై నిమిషాయ కాలరూపిణే - నమః, అనేన భక్తానుగ్రాహకత్వమర్థసిద్ధం స్వానురూపభగవదారాధనరూపకర్మభిరారాధితో భగవానుపాసనాం నిర్వర్తయన్నిరతిశయమోక్షాఖ్యఫలం ప్రయచ్ఛతీత్యుక్తమ్ ✻ ॥౧౭॥ ✻ఇమమేవార్థం స్వదృష్టాన్తేన ద్రఢయన్నమస్కరోతి ॥ యస్మాదితి ॥ యద్ద్విపరార్ధధిష్ణ్యం ద్విపరార్ధకాలస్థాయిస్థానం సత్యాఖ్యలోకం - కథంభూతం సకలలోకనమస్కృతం సకలైరర్వాచీనలోకైర్నమస్కృతం, సమ్మానితం - అధ్యాసితః ఆరూఢోఽప్యహం - యస్మాత్కాలశరీరకాత్త్వత్తః - బిభేమి “భీషాస్మాద్వాతః పవత” ఇత్యుక్తరీత్యా త్వదధీనః స్వాధికారేఽప్రమత్తోఽహమపీదమపి ధిష్ణ్యం ద్విపరార్ధావసానే వినఙ్క్ష్యతీతి బిభేమి భీతస్సన్ - యం త్వామేవావరురుత్సమానః అవరోద్ధుమిచ్ఛన్ - ప్రేప్సురిత్యర్థః - బహుసవః బహవస్సవాః త్వదారాధనరూపా - యాగా యస్య స ఏవంభూతః - తపస్తేపే కరోమి - పాకం పచతీతివన్నిర్దేశః - తస్మై భగవతే అధిమఖాయ మఖారాధ్యాయ - మఖఫలప్రదాత్రే చ - నమః “అహం హి సర్వయజ్ఞానాం భోక్తా చ ప్రభురేవ చే” తి గీతత్వాత్ “విసఖాయేతి పాఠాన్తరం” విదా - అసహాయాయేత్యర్థః ✻ ॥ ౧౮ ॥ ✻ఏవం నమః పరస్మై - ఇత్యాదినా పరత్వభక్తానుగ్రాహకత్వాదివిశిష్టం భగవ

౧౫॥శ్లో॥పా ✻భిత్త్వా. ౧౬॥శ్లో॥పా†శ్ఛినత్త్యనిమిషాయ. ౧౮॥శ్లో॥పా+విసఖాయ. ౧౯॥శ్లో॥పా—పరీప్సయేహ.

న్తం నమస్కృత్య పరత్వప్రయుక్తోపాస్యత్వనిర్వాహకసౌశీల్యసౌలభ్యగుణవిశిష్టం నమస్కరోతి ॥ తిర్యగిత్యాదినా॥ సౌశీల్యం హి నామ మహతో మన్దైస్సహ నైరన్తర్యేణ సంశ్లేషస్వభావత్వం, సౌలభ్యం నామ స్వతో వాఙ్మనసాగోచరస్య సకలమనుజనయనవిషయతాంగతత్వం - ఏతద్ద్వయం సూపాస్యత్వాపాదకమవతారకథనేనోపపాదయతి॥ తిర్యగాదిషు జీవయోనిషు - ఆత్మేచ్ఛయా ఆత్మీయసంకల్పేనైవ - న తు కర్మణేత్యర్థః । అవరుద్ధదేహః స్వీకృతమూర్తిః, రేమే, కిమర్థం, ఆత్మకృతసేతుపరిప్లవాయ స్వకృతమర్యాదానాం పరిప్లవాయ ఉన్మజ్జనాయ, రక్షణాయేత్యర్థః॥ పరిప్లవమితి పాఠే,, అధ్యయనేన వసతీతివద్ధేత్వర్థే తృతీయా, పరిప్లావో రక్షా, తదర్థమిత్యర్థః॥ స్వయం కథం భూతోఽపి, నిరస్తరతిరపి, నిరతిశయానన్దస్వస్వరూపానుభవేనైవ కదాచిదప్యస్పృష్టవైషయికసుఖోఽపి - రేమే- తిర్యగాదిసజాతిచేష్టితాని కుర్వన్ రేమే, తిర్యక్ష్వవతారా మత్స్యకూర్మవరాహహంసాదయః, మనుష్యేషు రామకృష్ణాదయః, విబుధేషు వామనాదయః, ఏవం స్వసంకల్పేనైవ స్వస్వభావమజహదేవ తత్తద్యోనిష్వవతీర్య తత్సజాతీయదివ్యచేష్టితాని కుర్వన్నకౄరోద్ధవమాలాకారగుహశబరీప్రముఖాననవధికదయాసౌహార్దానురాగభావావలోకనాలాపామృతదానేనాప్యాయయన్ సకలమనుజనయనవిషయతాం ప్రాప్తోఽసీత్యభిప్రాయః, ఏవం భూతాయ భగవతే పురుషోత్తమాయ త్రివిధచేతనాచేతనవిలక్షణాయ, తే, నమః * ॥ ౧౯ ॥ * ఏవం స్వగూపరూపగుణవిభూతివిశిష్టం భగవన్తం నమస్కృత్యాథ స్వమనీషితం విజిజ్ఞాపయిషుస్తాత్కాలికం పరిదృశ్యమానమనిరుద్ధరూపం ప్రస్తువన్నమస్కరోతి ॥ యోఽవిద్యయేతి ద్వాభ్యామ్ ॥ దశార్థం పఞ్చవృత్తయో యస్యాస్తయా - తామిస్రాన్ధతామిస్రమోహమహామోహతమోరూపాః పఞ్చాపి ద్యావృత్తయః- వృక్షగుల్మలతావీరుత్తృణగతాః పఞ్చపర్వాజ్ఞానవృత్తయః- తమో మోహాదయ ఇతి కేచిత్ - జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తిమూర్ఛామరణేష్వజ్ఞానవృత్తయ ఇతి కేచిత్ - ఏవం భూతయా అవిద్యయా - నిద్రాహేతుభూతయా - అనుపహతోఽపి అనభిభూతోఽపి యోగనిద్రాం

స్తరతిరప్యుపలబ్ధదేహస్తస్మై నమో భగవతే పురుషోత్తమాయ॥౧౯॥ యోఽవిద్యయానుపహతోఽపి దశార్ధవృత్త్యా నిద్రాముवాహ జఠరీకృతలోకయాత్రః । అన్తర్జలేఽహికశిపుస్ప*ర్శానుకూలాం భీమోర్మిమాలిని జనస్య సుఖం వివృణ్వన్॥ ౨౦ ॥ యన్నాభిపద్మభవనాదహమాసమద్య లోకత్రయోపకరణో యదనుగ్రహేణ। తస్మై నమస్త ఉదరస్థభవాయ యోగనిద్రావసానవికసన్నళినేక్షణాయ॥౨౧॥ సోఽయం సమస్తజగతాం సుహృదేక ఆత్మా సత్త్వేన యన్మృడయతే భగవాన్ భగేన। తేనైవ మే దృశమనుస్పృశతాద్యథాఽహం స్రక్ష్యామి పూర్వవదిదం ప్రణతప్రియోఽసౌ ॥ ౨౨ ॥ ఏష ప్రసన్నవదనో రమయాఽఽత్మశక్త్యా యద్యత్కరిష్యతి గృహీతగు

ఉవాహ ప్రాప్తవాన్ - తస్మై నమ ఇత్యుత్తరేణాన్వయః ॥ కథం భూత ఉవాహ- జఠరీకృతలోకయాత్రః ఉదరే నివేశితజగద్వృత్తాన్తః- అన్తర్జలే అపారజల ఏవ - కశిపుశ్శయ్యా- తయా స్పర్శోఽనుకూలో యస్యాః- స్తాం నిద్రాం - భీమానామూర్మీణాం మాలాః విద్యన్తే యస్మిన్నన్తర్జలే- నిద్రాణస్యావివేకినో జనస్య, నిద్రాసుఖమీదృగితి- వివృణ్వన్ ప్రదర్శయన్నివేత్యర్థః *॥౨౦॥ * కించ, యస్య నాభిపద్మమేవ భవనం - తస్మాల్లోకత్రయోపకరణః లోకత్రయముపకరణం యస్య స లోకత్రయోపకరణః త్రైలోక్యపతిరిత్యర్థః, ఏవం భూతోఽహం - యదనుగ్రహేణ యస్య భగవతోఽనుగ్రహేణ- ఆసం ఆవిరభవం - తస్మై ఉదరస్థభవాయ ఉదరస్థః భవః కార్యవర్గో యస్య తస్మై యోగనిద్రావసానే వికసన్నళినవదీక్షణం యస్య తస్మై తే- నమ ఇత్యర్థః *॥౨౧॥ * ఏవం స్తుత్వా మనీషితాని ప్రార్థయతే॥ సోఽయమిత్యాదిభిశ్చతుర్భిః॥ సమస్తజగతాం చేతనాచేతనానాం- ఆత్మా - అత ఏవ సుహృత్ - సోఽయం భగవాన్ - యేన సత్త్వేన జ్ఞానేన- విజ్ఞానసత్త్వమయ్యనుగ్రహేణ వా- భగేన ఐశ్వర్యేణ చ - విశ్వం- మృడయతే సుఖయతే- తేనైవైశ్వర్యేణ- మే దృశం ప్రజ్ఞాం, అనుస్పృశతాత్ - యోజయతాత్ దత్తాదితి యావత్, యథా, ఇదం విశ్వం పూర్వకల్పవత్స్రక్ష్యామి- సృష్టిక్షమా యయా కీం ప్రజ్ఞామనుస్పృశతాదిత్యర్థః- ప్రార్థనాయా నైష్ఫల్యశఙ్కాం వారయతి- అసౌ సమస్తసుహృత్సర్వాన్తర్యామీ భగవాన్- ప్రణతేషు ప్రియః నిరతిశయప్రీతియుక్తః॥ ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థమహం స చ మమ ప్రియః,, ఇతి గీతత్వాత్, ప్రణతప్రియత్వాత్ప్రణతార్థితార్థపరిదానదీక్షిత ఇత్యభిప్రాయః *॥౨౨॥ * నను విశ్వసృష్ట్యర్థమేవ సృష్టస్త్వం స్వబన్ధకరీం విశ్వసృష్ట్యుపయుక్తాం ప్రజ్ఞాం ప్రార్థయితుం నార్హసీత్యాశఙ్కాం నిరాకుర్వన్నన్యదపి ప్రార్థయతే॥ ఏష ఇతి॥ ఏష భగవాన్ ప్రసన్నవదనః- ఆత్మశక్త్యా ఆత్మనస్స్వస్యాపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతయా - రమయా లక్ష్మ్యా సాకం - గృహీతాః అపరిత్యక్తాః- గుణాః స్వాభావికసర్వజ్ఞత్వాపహతపాప్మత్వాదయః జ్ఞానశక్త్యాదయశ్చ గుణాః - యేన తథా భూతాః అవతారాః యస్య సః- యద్యత్కరిష్యతి- యద్యద్దేవతిర్యఙ్మనుష్యాదిసజాతీయచేష్టితం- కరోతి- తస్మిన్ కర్మణి, మే - చేతః చి

త్తం -యుజ్ఞీత,త త్తదవతారగుణకర్మానుభవయుక్తం స్యాత్ - కథం భూతస్యాపిమే స్వవిక్రమం స్వస్యతవవిక్రమః ప్రభావో యస్మిన్-తదిదం-విశ్వం-సృజతోపితవాజ్ఞయాత్వద్విభూతిభూతమిదం విశ్వం సృజతోపి మే-చేత స్త్వద్గుణకర్మానుభవం యథాభవేత్తథాఽనుగృహాణేత్యర్థః-కింగుణకర్మానుభవాసక్తిప్రార్థనే నేతిశఙ్కానిరాసాయాహ - యథాచదురితనివర్తకగుణకర్మానుభవాసక్త్యా కర్మశమలం సంసృతిహేతుభూతమనాదిపుణ్యపాపరూపమాలిన్యం- విజహ్యాం త్యజేయం-భవదనుగ్రహేణ త్వదవతారగుణకర్మాణ్యనుభవన్ త్వద్విభూతభూతం జగత్త్వదైకార్యవేషేణ సృజతో మే త్వదైకార్యప్రార్థనాయుక్తైవేతి భావః ❁ ॥ ౨౩ ॥ ❁ ఏవం స్వస్య పయకీః ప్రజ్ఞాం మనస స్తదవతారగుణకర్మాసక్తిం చసంప్రార్థ్య, అథతత్స్వరూపరూపగుణవిభూతిప్రతిపాదకవేదరాశ్యవిస్మరణం ప్రార్థయతే ॥ నాభిహ్రదాదితి॥ఇహ అమ్భసి అస్మిన్నుదకే, సతశ్శయానస్య-యస్య, అనన్తశక్తేః అపరిచ్ఛిన్నజ్ఞానబలక్రియాశక్తేః-పుంస స్తవ-నాభిహ్రదాద్విజ్ఞానశక్తిః విజ్ఞానం శక్తిరప్యుదక్సిద్ధవిశేషణం యస్యసః, జ్ఞానగుణకోహం, ఆసం, జాతః, అస్యభగవతః తవ - విచిత్రం అద్భుతం రూపం శరీరం- ఇదం చిదచిదాత్మకం జగత్, విస్తారయతో-మే, నిగమస్య వేదస్య, గిరాం వేదావయవభూతానాం వాచాం విసర్గః ప్రసరః, ఉచ్చారణమితియావత్-మారీరిషీష్ట-మాక్షీణస్స్యాత్ - తథానుగృహాణేత్యర్థః ❁ ॥ ౨౪ ॥ ❁ అథాభిముఖ్యేన తత్సంభాషణం, ప్రార్థితస్య సర్వస్యనిదానమాతం ప్రార్థయతే ॥ సఇతి॥అదభ్రకరుణః అనల్పకృపః, పురాణః పురుషః-సో సౌ భగవాన్, వివృద్ధప్రేమస్మితేన-వివృద్ధః ప్రేమాయస్మిన్ తథాభూతేన స్మితేన, నయనామ్బురుహం, విజృమ్భన్ ఉల్లాసయన్-వికాసయన్నితియావత్, విశ్వస్యవిజయాయ ఉద్భవాయ, చకారాదస్మదనుగ్రహాయచ-ఉత్థాయ, మాధ్వ్యా

> ణావతారః । తస్మిన్ స్వవిక్రమమిదం సృజతోపి చేతో యుఞ్జీత కర్మశమలం చ యథా విజహ్యామ్ ॥ ౨౩ ॥ నాభిహ్రదాదిహ సతోఽమ్భసి యస్య పుంసో విజ్ఞానశక్తిరహమాసమనన్తశక్తేః । రూపం విచిత్రమిదమస్య వివృణ్వతో మే మారీరిషీష్ట నిగమస్య గిరాం విసర్గః ॥ ౨౪ ॥ సోఽసావదభ్రకరుణో భగవాన్వివృద్ధప్రేమస్మితేన నయనామ్బురుహం విజృమ్భన్ । ఉత్థాయ విశ్వవిజయాయ చ నో విషాదం మాధ్వ్యా గిరాఽపనయతాత్పురుషః పురాణః ॥ ౨౫ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ స్వసంభవం నిశామ్యైవం తపోవిద్యాసమాధిభిః । యావన్మనోవచః స్తుత్వా విరరామ స ఖిన్నవత్ ॥ ౨౬ ॥ అథాభిప్రేతమాలక్ష్య బ్రహ్మణో మధుసూదనః । విషణ్ణచేతసస్తస్య కల్పవ్యతికరామ్భసా ॥ ౨౭ ॥ లోకసంస్థానవిజ్ఞాన ఆత్మనః పరిఖిద్యతః । తమాహాగాధయా వాచా కశ్మలం శమయన్నివ ॥ ౨౮ ॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ మా వేదగర్భ గాస్తన్ద్రీం సర్గ ఉద్యమమావహ । తన్మయాఽఽపాదితం హ్యగ్రే యన్మాం ప్రార్థయతే భవాన్ ॥ ౨౯ ॥ భూయస్త్వం తప ఆతిష్ఠ విద్యాం చైవ మదాశ్రయామ్ । తాభ్యామన్తర్హృది బ్రహ్మన్ లోకాన్ ద్రక్ష్యస్యపావృతాన్ ॥ ౩౦ ॥ తత ఆత్మని లోకే చ భక్తియుక్తస్సమాహితః । ద్రష్టాసి

మధురయా, గిరా-నః, విషాదం, అపనయతాత్ నిరాకుర్యాత్ ❁ ॥ ౨౫ ॥ ❁ స్తుతిముపసంహరతి ॥ స్వసంభవమితి॥స్వస్య సంభవో యస్మాత్తం -భగవన్తం - తపోవిద్యాసమాధిభిః కర్మజ్ఞానభక్తిభిః, నిశామ్య దృష్ట్వా, ఏవం ఉక్తప్రకారేణ, యావన్మనోవచః స్వమనోవాగనుసారేణ, యథాశక్తి- స్తుత్వా, నతు సాకల్యేనేత్యర్థః ॥ ఇషుక్షయాన్నివర్తన్తే నాన్తరిక్షక్షితిక్షయాత్ । మతిక్షయాన్నివర్తన్తే న గోవిన్దగుణక్షయాత్, ఇతివచనాత్ ఖిన్నవత్ శ్రాన్తవత్ - విరరామ ❁ ॥ ౨౬ ॥ ❁ ఆత్మనః స్వస్య, లోకసంస్థానవిజ్ఞాన విషయే పరిఖిద్యతః - కల్పవ్యతికరామ్భసా - విషణ్ణచేతసః, బ్రహ్మణో హిరణ్యగర్భస్య-అభిప్రేతం - అన్వీక్ష్య, మధుసూదన, స్తం బ్రహ్మాణం- అగాధయా గభీరయా, వాచా కశ్మలం మోహం-శమయన్నివాహ-ఉవాచేతి ద్వయోరన్వయః ❁ ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ ❁ వచనమేవాహ ॥ మేతి॥ హే వేదగర్భ బ్రహ్మన్-తన్ద్రీం విషాదకృతపారవశ్యం, మాగాః మాప్రాప్నుహి-కింతు-సర్గే సృష్టౌ, ఉద్యమం ప్రయత్నం, మావహ కురు-భవాన్-యత్,, తేనైవమేదృశమనుస్పృశతా,, దిత్యాదినా ప్రార్థయతే, త-దగ్రేపూర్వమేవ-మయా-ఆపాదితం సంపాదితమ్ ❁ ॥ ౨౯ ॥ ❁ తర్హి కిమహం సృష్టిప్రకారం నజానామీత్యత ఆహ ॥ భూయ ఇతి ॥భూయః పునః, తపః కర్మయోగం-మదాశ్రయాం మద్విషయాం చ, విద్యాం ఉపాసనాం-తన్త్రి జ్ఞానయోగోపి విద్యాశబ్దేన వివక్షితః ఆతిష్ఠ కురు, తాభ్యాం తపోవిద్యాభ్యాం, అన్తర్హృది హృదయకమలమధ్యే, హే బ్రహ్మన్- అపావృతాన్ లోకాన్-యథావద్ద్రక్ష్యసి ❁ ॥ ౩౦ ॥ ❁ తతః యథావల్లోకదర్శనానన్తరం-మద్భక్తియుక్తః సమాహితచిత్త స్త్వం-ఆత్మని స్వస్మిన్-లోకే చ సర్వస్మిం శ్చేతనాచేతనాత్మకే జగతి చ-తతం వ్యాప్తం-మాం-మయ్యాత్మసీతి-సామానాధికరణ్యం,,ఆత్మన ఇతి పాఠే,, ఆత్మనో జీవానిత్యర్థః-యద్వా

ఆత్మనోమమ,లోకాన్ శరీరభూతాన్-యద్వా-ఆత్మనోమత్తః-ప్రసూతాన్-లోకాన్-మయి-యథావద్దృష్టాసి,ద్రష్టుమర్హసీత్యర్థః , సర్వచేతనాచేతనాన్తర్యామిణంధారకంమాంమద్వ్యాప్యాన్ ధార్యాన్ లోకాంశ్చపశ్యసీత్యర్థః - సర్వాత్మకబ్రహ్మసాక్షాత్కారేణ మోహోనివర్తత ఇత్యభిప్రాయః ❀॥౩౧॥❀ ఇదమేవకృత్స్నచిదచిద్విలక్షణత్వేనతదన్తర్యామితయాచోపాసనం,,కశ్మలంచయథావిజహ్యా,,మిత్యర్థితముక్త్యుపాయోపీత్యాహ॥ యదాత్వితి॥ దారుష్వగ్నిమివ,సర్వభూతేషుస్థితం-మాం-లోకః-యదాతు ప్రతిచక్షీత పశ్యేత్-దారుష్వగ్నిమివేతిదృష్టాన్తసామర్థ్యాద్విలక్షణాకారయోగోఽభిప్రేతః-కౌటిల్యదైర్ఘ్యాదిధర్మోహిదారుగతోనత్వగ్నిగతః- ఏవంకృత్స్నచిదచిదన్తరాత్మతయావస్థితేపరమాత్మని చేతనాచేతనగతకర్మవశ్యత్వసృజ్యత్వపాల్యత్వనియామ్యత్వశేషత్వశరీరత్వాదయోనసంగచ్ఛన్త ఇత్యభిప్రాయః - తస్మైవప్రకృతిపురుషవిలక్షణతయాతదన్తరాత్మతయాచదర్శనానన్తరమేవ,కశ్మలందుఃఖం-మోహంవా-జహ్యాత్ *॥౩౨॥*

ఏవంసర్వాత్మకబ్రహ్మోపాసనస్య సాధనత్వమభిధాయ బ్రహ్మశరీరతయా ప్రకృతివిలక్షణతయాచస్వాత్మోపాసనమపితత్సాధనమిత్యాహ॥ యదేతి॥ భూతానిపృథివ్యాదీని - ఇన్ద్రియాణిజ్ఞానకర్మోభయేన్ద్రియాణి-ఆశయోవాసనా-అన్తఃకరణంవా-ఏతైర్విరహితం-తత్సంబన్ధేసతితదభావాసంభవాదేభ్యోవిలక్షణమిత్యర్థః - స్వరూపేణ,,సత్యంజ్ఞానమనన్తం,,మితిశ్రుత్యుక్తస్వరూపేణ,మయాఆత్మనాధారకేణ-ఉపేతంవ్యాప్తం, ఆత్మీయంధార్యం, ఆత్మానంజీవాత్మానం-పశ్యన్ ఉపాసీనః-స్వారాజ్యంఅకర్మవశ్యత్వం,ఋచ్ఛతిప్రాప్నోతీత్యర్థః ❀॥ ౩౩ ॥❀ నన్వస్తుసర్వాత్మకబ్రహ్మోపాసనబ్రహ్మశరీరమాత్రస్వాత్మోపాసనయోర్ముక్తిసాధనత్వ- మేవమపికథంమేసృష్టిరూపవ్యాపారాన్తరాసక్తస్యసర్వాత్మకబ్రహ్మానుసంధానంస్యా,దితిశోచన్తమనుగృహ్ణాతి॥ నానేత్యాది॥నానాకర్మణాంజీవసంబన్ధ్యనాదిపుణ్యపాపరూపకర్మణాం,వితానేనవిస్తారేణ - అనాదికర్మవాసనానుసారేణ,బహ్వ్యఃబహువిధాః-విచిత్రాఇత్యర్థః, ప్రజాఃదేవతిర్యఙ్మనుష్యస్థావరాది

మాంపరంబ్రహ్మమయిజీవాంస్త్వమాత్మనః॥ ౩౧ ॥యదాతుసర్వభూతేషు దారుష్వగ్నిమివస్థితమ్।ప్రతిచక్షీతమాంలోకోజహ్యాత్తర్హ్యేవకశ్మలమ్ ॥ ౩౨ ॥ యదారహితమాత్మానం భూతేన్ద్రియగుణాశయైః।స్వరూపేణమయోపేతంపశ్యన్ స్వారాజ్యమృచ్ఛతి॥ ౩౩ ॥నానాకర్మవితానేనప్రజాబహ్వీస్సిసృక్షతః।నాత్మావసీదత్యస్మిన్స్తేవర్షీయాన్మదనుగ్రహః ॥ ౩౪ ॥ఋషిమాద్యంనబధ్నాతిపాపీయాంస్త్వాంరజోగుణః।యన్మనోమయినిర్బద్ధం ప్రజాస్సంసృజతోఽపితే॥ ౩౫ ॥ జ్ఞాతోఽహంభవతాత్వద్యదుర్విజ్ఞేయోఽపదేహినామ్।యస్మాంత్వంమన్యసేఽయుక్తంభూతేన్ద్రియగుణాత్మభిః ॥ ౩౬ ॥తుభ్యంమద్విచికిత్సాయామాత్మా

రూపాః-సిసృక్షతః-తేతవ- ఆత్మాచిత్తం- నావసీదతినమోహంప్రాప్నోతి-కింతు,మత్స్వరూపరూపగుణవిభూత్యనుసంధానాసక్తమేవభవతి-కుతఏతదతఆహ-మదనుగ్రహఃవర్షీయాన్ బలవత్తరఇత్యర్థః,వ్యాసఙ్గాన్తరాసక్తస్యాపితేనచేతోమత్స్వరూపరూపగుణవిభూత్యనుసంధానాసక్తమేవస్యాదిత్యనుగృహ్ణామిత్యర్థః ❀॥౩౪॥❀ అనేన ,,తస్మిన్ స్వవిక్రమమిదంసృజతోపచేతోయుంజీతేతి ,, విజ్ఞాపితమనుగృహీతం-అనుగ్రహస్యవర్షీయస్త్వమేవదర్శయతి॥ ఋషిమితి॥ఆద్యంఆదౌభవమాద్యం, ఋషింమత్స్వరూపరూపగుణవిభూతిప్రతిపాదకకృత్స్నవేదరాశిద్రష్టారం-త్వాం-పాపీయాన్ బన్ధకః-రజోగుణః-నబధ్నాతినసంసారయతి-కుతఃయస్మాన్మదనుగ్రహాత్-ప్రజాస్సంసృజతోపి-తే,మనః మయినిర్బద్ధంనితరామాసక్తమ్❀॥౩౫॥❀ఏవమనుగ్రహస్యవర్షీయస్త్వం ప్రదర్శ్య,మత్స్వరూపాదివిషయకంజ్ఞానంమద్విషయకస్తవనంచేత్యేతత్సర్వంమదనుగ్రహాదేవసంపన్నమిత్యాహ॥ జ్ఞాతోఽహమితిత్రిభిః ॥ దేహినాందేహాసక్తానాం,అభక్తానామిత్యర్థః,దుర్విజ్ఞేయోపిదుఃఖేనాపివిజ్ఞాతుమశక్యో- ప్యహం,మద్యాధునా,భవతాజ్ఞాతః,యథావత్స్వరూపరూపగుణవిభూతివిశిష్టత్వేనజ్ఞాతః,మయాజ్ఞాతఇతికథంజ్ఞాయతఇత్యతఆహ॥యద్యస్మాత్,త్వం - భూతేన్ద్రియగుణాత్మభిః-గుణాస్సత్వాదయః-ఆత్మామనః-ప్రాకృతైర్భూతాదిభి-రయుక్తం-మాంమన్యసే,,సర్వకర్మాసర్వకామస్సర్వగన్ధస్సర్వరస,,ఇత్యాదిశ్రుత్యుక్తగీత్యాప్రాకృతశుద్ధసత్వపద్మోపనిషణ్ణయభూతేన్ద్రియాదియుక్తంమన్యసఇత్యర్థః- రూపంయదేతదవబోధరసోదయేనేత్యాదినాతథైవప్రతిపాదనాత్,,యద్వా,,యుక్తమిత్యేవచ్ఛేదః ఆత్మానోజీవాఃభూతాదిభిరచేతనై- రాత్మభిశ్చేతనైశ్చ - విశిష్టంమాం , మన్యసేమచ్ఛేషతయామచ్ఛరీరతయామత్సృజ్యపాల్యసంహార్యతయాచచేతనాచేతనవిశిష్టంమాం,సర్వజ్ఞత్వసత్యసఙ్కల్పత్వసత్యకామత్వప్రకృతిపురుషవిలక్షణత్వాద్యనన్తాకారవిశిష్టం మన్యసఇత్యర్థః ❀ ॥ ౩౬ ॥ ❀ కించ ॥ మద్విచికిత్సాయాం ,, అస్తిహ్యధస్తాదిహకించనైతదధిష్ఠితంయత్రసతానుభావ్య ,, మిత్యేవం రూపాయాంమ

ద్విషయాయాం విచారణాయాం నిమిత్తభూతాయాం, సలిలే ప్రవృత్తస్య - మూలమధిష్ఠానం - నాళేనమార్గేణ, విచిన్వతః అన్వేషతే, తుభ్యం - మేయయా, ఆత్మావిగ్రహః, బహిర్ద్రష్ట్వా ॥ ౩౭ ॥ కించ, అఙ్గ హే బ్రహ్మన్, మత్కథాభ్యుదయాఙ్కితం - మత్కథైవాభ్యుదయస్తేనాఙ్కితం - మత్స్తోత్రం మద్విషయకం స్తోత్రం చకర్థ కృతవానసి ఇతి యత్ యద్వా - యచ్చ - తే తవ తపసి నిష్ఠా చేతి యు, దేతత్సర్వం, స ఏష మదనుగ్రహః ॥ ౩౮ ॥ సర్వస్యమదనుగ్రహకారితత్వాత్తుభ్యమహం ప్రసన్న ఇత్యాహ ॥ ప్రీతోఽహమితి ॥ యద్గుణమయం కల్యాణగుణప్రచురం, నిర్గుణం హేయగుణరహితం, మామాం, అనువర్ణయన్, త్వం, లోకానాం, విజయేచ్ఛయా సగరేచ్ఛయా, అస్తౌషీః స్తుతవాన్, అతోఽహం, ప్రీతోస్మి నిరతిశయప్రీతియుక్తోస్మి, తే తుభ్యం, భద్రమస్త్విత్యర్థః ॥ ౩౯ ॥ తవ ప్రీత ఇతి కిం వక్తవ్యమిత్యాహ ॥ య ఇతి ॥ ఏతేన భవత్కృతేన, స్తోత్రేణ, పుమాన్నరః, నిత్యం స్తుత్వా మాం భజేత్ తస్య పుంసోపి, ఆశు అహం, సర్వేషాం, కామ్యమానానాం, వరాణాం, ఈశ్వరః దాతా - సంపన్నోఽయం ప్రసన్నో భవామి - తవ ప్రసన్న ఇతి కిము వక్తవ్యమిత్యాశయః ॥ ౪౦ ॥ మత్ప్రీతేరధికమన్యచ్ఛ్రేయో నాస్తీత్యాహ ॥ పూర్తేతి ॥ పూర్తం స్మార్తం పూర్తాదిభిః రాద్ధం సిద్ధం - నిశ్శ్రేయసఫలం,, రాజ్యమితి పాఠే,, రాజ్యాని శ్రేయసం చ, మత్ప్రీతిః యజ్ఞాదిజన్యమత్ప్రీతినిబద్ధనాభోగమోక్షావిత్యర్థః ॥ ఇతి తత్త్వవిదాం మతమ్ ॥ ౪౧ ॥ ఏతదేవ సహేతుకముపపాదయతి ॥ అహమితి ॥ హే ధాతః బ్రహ్మన్, ఆత్మనాం జీవానాం, అహం, మాత్మా అన్తః ప్రవిశ్య ప్రశాసనేన ధారకః, అత ఏవ, ప్రేయసామపి ప్రీతివిషయాణామపి మధ్యే, ప్రేష్ఠః నిరతిశయప్రీతివిషయస్సన్ - స్థితః, యస్య బన్ధ సంబన్ధాన్ స్వం ప్రయచ్ఛ దాధాతి - తస్య ప్రియతమస్త్వం కైముత్యనయసిద్ధం, అతః ఆత్మత్వాత్ ప్రేష్ఠత్వాచ్చ మయ్యేవ రతిం భక్తిం కుర్యాత్, ప్రియః ప్రి

మేదర్శితో బహిః । నాళేన సలిలే మూలం పుష్కరస్య విచిన్వతః ॥ ౩౭ ॥ యచ్చకర్థాఙ్గ మత్స్తోత్రం మత్కథాభ్యుదయాఙ్కితమ్ । యద్వా తపసి తే నిష్ఠా స ఏష మదనుగ్రహః ॥ ౩౮ ॥ ప్రీతోఽహమస్తు భద్రం తే లోకానాం విజయేచ్ఛయా । యదస్తౌషీర్గుణమయం నిర్గుణం మాఽనువర్ణయన్ ॥ ౩౯ ॥ య ఏతేన పుమాన్నిత్యం స్తుత్వా స్తోత్రేణ మాం భజేత్ । తస్యాశ్వహం ప్రసీదేయం సర్వకామవరేశ్వరః ॥ ౪౦ ॥ పూర్తేన తపసా యజ్ఞైర్దానైర్యోగైస్సమాధినా । రాద్ధం నిశ్శ్రేయసం పుంసాం మత్ప్రీతిస్తత్వవిన్మతమ్ ॥ ౪౧ ॥ అహమాత్మాఽఽత్మనాం ధాతః ప్రేష్ఠస్సన్ ప్రేయసామపి । అతో మయి రతిం కుర్యాద్దేహాదిర్యత్కృతే ప్రియః ॥ ౪౨ ॥ సర్వవేదమయేనేదమాత్మనాఽఽత్మాత్మయోనినా । ప్రజాస్సృజ యథాపూర్వం యాశ్చ మయ్యనుశేరతే ॥ ౪౩ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ తస్మా ఏవం జగత్స్రష్ట్రే ప్రధానపురుషేశ్వరః । వ్యజ్యేదం స్వేన రూపేణ కంజనాభస్తిరోదధే ॥ ౪౪ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, నవమోఽధ్యాయః.

విదుర ఉవాచ ॥ అన్తర్హితే భగవతి బ్రహ్మా లోకపితామహః । ప్రజాస్ససర్జ కతిధా దైహికీర్మానసీర్విభుః

యస్త్వేన పరిగృహీతో దేహాదిరపి యత్కృతే యదర్థం, రత్యర్థం భవతి, మద్భక్తిరేవ జన్మనో లాభ ఇత్యర్థః ॥ ౪౨ ॥ మదనుగ్రహవిషయతయా కృతార్థస్త్వం మదాజ్ఞారూపజగత్సర్గం కుర్విత్యాహ ॥ సర్వవేదమయేనేతి ॥ ఆత్మాత్మయోనినా ఆత్మనాం జీవానాం ఆత్మా పరమాత్మా యస్య యోనిః కారణం తేన - మద్దత్తేనేత్యర్థః - సర్వవేదమయేన మదుపదిష్టసర్వవేదప్రచురేణ, ఆత్మనా జ్ఞానేన - ఆత్మశబ్దో హి మతివాచి - మద్దత్తజ్ఞానేనేత్యర్థః ఇదం జగత్ ఏతదన్తర్గతాః ప్రజాః - దేవాదీన్, యథా పూర్వం పూర్వకల్పవత్ సృజ - కథమవస్థితాః ప్రజాః - యాశ్చ యా హి ప్రజాః - మయ్యనుశేరతే ఉపసంహృతాస్తిష్ఠన్తి తాస్సృజేత్యర్థః ॥ ౪౩ ॥ భగవద్బ్రహ్మసంవాదముపసంహరతి ॥ తస్మా ఇతి ॥ ప్రధానపురుషేశ్వరః ప్రకృతిపురుషయోర్నియన్తా కంజనాభః జగదాత్మకం పద్మం నాభౌ యస్య సః - ఏవంభూతో భగవాన్ - తస్మై జగత్స్రష్ట్రే, ఇదం జగన్నిర్మాణప్రకారాదికం - వ్యజ్య జ్ఞాపయిత్వా, స్వేన రూపేణ తిరోదధే - స్వకీయదివ్యమఙ్గళవిగ్రహం తిరోహితమకరోదిత్యర్థః ॥ ౪౪ ॥ ఇతి శ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే నవమోఽధ్యాయః.

ఏవం భగవన్నాభికమలసముద్భూతచతుర్ముఖకృతస్తుతిప్రకారే - స్తుతిప్రీతభగవదనుగ్రహే చ - చతుర్ముఖవిషయేఽభిహితే,, యత్ర విశ్వ ఇమే లోకాస్సవికాసం సమాసతే,, త్యాదినా కృతప్రశ్నోత్తరశుశ్రూషయా విదురః పృచ్ఛతి ॥ అన్తర్హిత ఇతి ॥ అత్ర ప్రశ్నోత్తరయోః క్రమస్త్వతీవ [illegible] ఉపస్థితో భగవతి - బ్రహ్మాణమనుగృహ్యాన్తర్ధానం గతే సతి - లోకానాం పితామహః, బ్రహ్మా చతుర్ముఖః, ప్రభుః వశీకృతేన్ద్రియః - వ్యష్టీనాం ప్రభుః స్వామీతి వా - దైహికీః దేహజాః - మానసీః

౪౧ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ రాజ్యం.

స్సంకల్పజాశ్చ - ప్రజాః-కతిధా-ససర్జసృష్టవాన్ ❁ ॥ ౧ ॥ ❁ యేచేతి ॥ హేభగవన్ మైత్రేయ-మేమయా-యే చాన్యేపృష్టాస్తాన్ త్సంశయవిషయాన్-పృష్టాన్ ప్రశ్నాన్ ఆనుపూర్వ్యేణ ఏకైకశః-నతుప్రశ్నక్రమానుసారేణ-ఉత్తరేషుతస్యాదర్శనాత్ - అర్థాత్త్వేన-వదస్వఉత్తరయ-కథయేతివా-హేబ్రహ్మవిత్తమ బ్రహ్మవిదగ్రేసర-నఃఅస్మాకం,సర్వసంశయాన్ ఛిన్ధి,,ఛిద్యన్తేసర్వసంశయాఇతిశ్రుతేః,,స్వపరసంశయచ్ఛేదనంబ్రహ్మవిదస్తవయుక్తమిత్యభిప్రాయేణబ్రహ్మవిత్తమేత్యుక్తమ్ ❁॥౨॥❁ ఏవమితి॥ఏవముక్తప్రకారేణ తేనక్షత్త్రా,విదురేణ-సంచోదితఃఉత్తరదానేప్రవర్తితః-కౌషారవఃమైత్రేయః మునిః-ప్రీతఃనిరతిశయప్రీతిరూపభగవద్భక్తిజనకప్రశ్నవిశేషేణస్వయంనిరతిశయప్రీతియుక్తః- హేభారతరాజన్-హృదిస్థాన్ తాన్ ప్రశ్నాన్-ప్రత్యాహప్రత్యభాషతఉత్తరయామాసేత్యర్థః - హృదిస్థానిత్యనేన-భూతప్రశ్నాస్తే-నవిస్మృతా ఇత్యభిప్రాయః ❁॥౩॥❁ ఏవమాపృష్టోమైత్రేయః స్తుతిప్రీతభగవదనుగృహీతచతుర్ముఖస్యాబ్జికంజస్థస్యతాదాత్త్వికంకర్మ-సంగ్రహేణాహ॥విరిఞ్చోపీత్యాదిభిష్షడ్భిః॥భగవాన్ షాడ్గుణ్యపూర్ణః-అజఃజన్మత్రయాదివికారశూన్యః- యథాహ,,భూయస్త్వంతపఆతిష్ఠవిద్యాం చైవమదాశ్రయాం,,మితియథాహ-తథా-విరిఞ్చోపిబ్రహ్మాపి- ఆత్మనిపరమాత్మని-ఆత్మానంమనః-ఆవేశ్య స్థిరీకృత్య-దివ్యం దేవమానమితం వర్షశతంవత్సరశతం-తపశ్చక్రేచకార ❁॥౪॥❁ తదిత్యాదిశ్లోకద్వయమేకాన్వయమ్ ॥ అబ్జసంభూతోబ్రహ్మా - యదధిష్ఠితఃయత్పద్మమధిష్ఠాయస్థితః-కర్తరిక్తః తత్పద్మ-మమ్భశ్చ-విలోక్యకదంభూతంపద్మమమ్భశ్చ-తత్కాలకృతవీర్యేణ- తేనప్రళయకాలేనకృతవీర్యేణఉత్పన్నవ్యాపారేణ,వాయునా-కమ్పితం-తత్పద్మమమ్భశ్చ - విలోక్యాత్మసంస్థయాపరమాత్మవిషయయా-విద్యయాఉపాసనయా-ఏధమానేనఉత్తరోత్తరప్రవృద్ధేన-తపసాకర్మయోగేనచ-వివృద్ధం - విజ్ఞానంవివిధసృష్టివిషయజ్ఞానమేవ బలంయస్యతథాభూతః , అమ్భసాసహ-వా

భుం॥౧॥యేచమేభగవన్పృష్టాస్త్వయ్యర్థాబహువిత్తమ। తాన్ వదస్వానుపూర్వ్యేణచ్ఛిన్ధినస్సర్వసంశయాన్॥
శ్రీశుకఉవాచ॥ఏవంసంబోధితస్తేనక్షత్త్రాకౌషారవోమునిః।ప్రీతఃప్రత్యాహతాన్ప్రశ్నాన్ హృదిస్థానేవ
భారత॥౩॥మైత్రేయఉవాచ॥విరిఞ్చోపితథాచక్రేదివ్యంవర్షశతంతపః।ఆత్మన్యాత్మానమావేశ్యయథాఽఽ
హభగవానజః ॥౪ ॥ తద్విలోక్యాబ్జసంభూతోవాయునాయదధిష్ఠితః। పద్మమమ్భశ్చతత్కాలకృతవీర్యేణక
మ్పితమ్॥౫॥ తపసాహ్యేధమానేనవిద్యయాచాత్మసంస్థయా।వివృద్ధవిజ్ఞానబలోన్యపాద్వాయుంసహామ్భ
సా॥౬॥తద్విలోక్యవియద్వ్యాపిపుష్కరంయదధిష్ఠితః।అనేనలోకాన్ప్రాగ్లీనాన్ కల్పితాఽస్మీత్యచిన్తయత్॥
పద్మకోశంతదావిశ్యభగవత్కర్మచోదితః । ఏకంవ్యభాఙ్క్షీదురుధాత్రిధాభావ్యంద్విసప్తధా ॥ ౮ ॥ ఏతా
వాన్ జీవలోకస్యసంస్థాభేదస్సమాహృతః।ధర్మస్యహ్యనిమిత్తస్యవిపాకఃపరమేష్ఠ్యసౌ॥౯ ॥ విదురఉవాచ

యుం న్యపాత్ పీతవాన్ ❁ ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ ❁ సవాయ్వమ్భసఃపానానన్తరకర్మాహ॥ తదితి ॥యదధిష్ఠితఃయత్పద్మమధిష్ఠాయస్థితః-త-ద్వియద్వ్యాపిఅన్తరిక్షవ్యాపి - అత్యున్నతమిత్యభిప్రాయః, పద్మంపుష్కరం-విలోక్య - అనేనపుష్కరేణ-ప్రాగ్లీనాన్ పూర్వకల్పాన్తేలీనాన్-లోకాన్-కల్పితాస్మి స్రక్ష్యామీతి-అచిన్తయత్ చిన్తితవాన్ ❁ ॥ ౭ ॥❁ పద్మకోశమితి॥భగవత్కర్మచోదితఃభగవతా-స్వయంకరణీయేకర్మణి-చోదితోనియుక్తస్సన్-తత్పద్మకోశ,మావిశ్య అధిష్ఠాయ-తమేవైకంపద్మకోశం-వ్యభాఙ్క్షీత్ విబభాజఉరుధాబహుధా-విభాగమేవవివృణ్వన్నేకేనకమలముకులేనకథంత్రిలోకీసృష్టిరిత్యసంభావనాంనివారయితుంతస్యవిశాలతామప్యాహ॥భావ్యంచతుర్దశలోకాత్మనాభవితుంయోగ్యం - అతోనేనత్రిలోకీకరణంనచిత్రమిత్యర్థః - త్రిధా-దేవాదిభోక్తృరూపేణ- శబ్దాదిభోగ్యరూపేణ,జ్ఞానకర్మేన్ద్రియాత్మకకరణరూపేణేత్యేవంత్రిధావ్యభాఙ్క్షీదిత్యర్థః ❁ ॥ ౮ ॥ ❁కృత్స్నంజగదేతత్కమలాన్తర్భూతమిత్యాహ॥ఏతావానితి॥జీవలోకస్యకార్యవర్గస్య-సంస్థాభేదఃసన్నివేశవిశేషః - ఏతావాన్ విభక్తభోక్తృభోగ్యభోగోపకరణభోగస్థానాన్తర్గతప్రపఞ్చాత్మకః-పద్మకోశఃఉక్తఇత్యర్థః- ననుపరమేష్ఠినస్తత్స్థానస్యవకార్యవర్గాన్తర్గతత్వాత్ప్రత్యహంసృష్టిఃత్రిలోకీవత్కిం నస్యాదిత్యాశఙ్కాంనిరస్యతి॥ధర్మస్యేతి॥అనిమిత్తస్యనిష్కామస్య,ధర్మస్య-అసౌపరమేష్ఠీ -విపాకఃఫలభూతః -పరమేష్ఠీతిపరమేష్ఠిలోకోప్యుచ్యతేతేనతస్యాధిష్ఠితత్వాత్-యద్వా - భావప్రధానోనిర్దేశః,పరమేష్ఠిత్వమిత్యర్థః.నన్వనిమిత్తధర్మస్యముక్తిరేవఫలం - నతుపరమేష్ఠిత్వం - తల్లోకప్రాప్తిర్వా-మైవం ,,తేబ్రహ్మలోకేతుపరాన్తకాలేపరామృతాత్పరిముచ్యన్తిసర్వే,,బ్రహ్మణాసహతేసర్వేసంప్రాప్తే ప్రతిసఞ్చరఇతి,,బ్రహ్మణస్తత్రత్యానాంచద్విపరార్ధావసానేప్రాయశోముక్త్యభిధానాత్ ❁ ॥ ౯ ॥ ❁ఏవంజగన్నిర్మాణప్రకారేసంగ్రహేణాభిహితే-విదుర,,స్తత్కాలకృతవీర్యేణకమ్పిత,,మితిప్రళ

యేఽపి కాలసద్భావాభిధానేన నిత్యత్వాపాతప్రతీతే - స్తన్నిత్యత్వజిజ్ఞాసయా తత్స్వరూపం పృచ్ఛతి ॥ యదితి॥ చిదచిదాత్మకప్రపఞ్చరూపస్య, అద్భుతకర్మణః అచిన్త్యవ్యాపారస్య, హరేః - స్సంబన్ధి - యః - కాలాఖ్యం, లక్షణం రూపం - ఆత్థ ఉక్తవాన్, తత్కాలకృతవిశ్వోత్పత్తిక్రమ ,, మిత్యనాదిత్వేన కదితవాన్ - త - త్కాలాఖ్యం భగవచ్ఛరీరం - హే బ్రహ్మన్, నః అస్మభ్యం యథా యథావ - ద్వర్ణయ, హే ప్రభో, వర్ణయితుం త్వం సమర్థ ఇత్యభిప్రాయః, కిం కాలః కల్ప్యః ఉతాకల్ప్యః, కిం వా తస్య స్థూలం సూక్ష్మం చ రూప - మిత్యాది యథావద్వర్ణ యేత్యభిప్రాయః ✿॥౧౦॥ ✿ ఏవమాపృష్టో మునిః - కాలస్వరూపం వక్తుం, తావత్కాలకార్యవస్తుసృష్టి మనువదతి ॥ గుణవ్యతికర ఇత్యాది నాయావదధ్యాయసమాప్తి॥ తత్ర ప్రథమం పరమాత్మన ఏవ కర్తృత్వం కారణత్వం కార్యతాం చాహ ॥ గుణవ్యతికర ఇతి॥ గుణైర్వ్యతికరః పరిణామో యస్య గుణవ్యతికరం ప్రధానం, త - దాకారో రూపం శరీరం యస్య స తథోక్తః, నిర్విశేషః పృథివ్యాదిరహితః, అప్రతిష్ఠితః కారణాన్తరరహిత ఇత్యర్థః॥ కార్యాణాం హి కారణే ప్రతిష్ఠా ప్రలయే - స్తదభావాత్కారణాన్తరరాహిత్యం ఫలితం, ఏవంవిధః పరమపురుషః, త - దుపాదానం ఉపాదానభూతం యస్యేతి బహువ్రీహిః, ఉపాదానభూతేన ప్రధానేన విశిష్ట మాత్మానం జగద్రూపేణాసృజదిత్యర్థః । అత్ర గుణవ్యతికరాకారోఽసృజదిత్యనేన - చేతనాచేతనయోర్నియన్తుః పరమపురుషస్య విశిష్టస్య నిమిత్తత్వం, తదుపాదానమాత్మానమిత్యనేన, ప్రకృతిపురుషకాలవిశిష్టత్వాకారేణోపాదానత్వం చోక్తం భవతి । తథా చ శ్రూయతే,, తదాత్మానగ్గ్ స్వయమకురుతేతి,, సూత్రితం చ,, సాక్షాచ్చోభయామ్నా,, దితి ✿॥౧౧॥ ✿ ఏకస్యైవ బ్రహ్మణశ్చిదచిద్విశిష్టస్యావస్థాభేదేన కార్యకారణభావావుపపాదయన్ సృష్టేః ప్రాగవస్థామాహ ॥ విశ్వమితి॥ విశ్వం బ్రహ్మేత్యనేన,, సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ ,, ఇతి శ్రుతిః స్మారితా । అత్ర చ సామానాధికరణ్యేన నిర్దేశః కార్యకారణభావనిబన్ధన ఇతి భాష్యే ప్రపఞ్చితః। ఏవం చ - విశ్వం [illegible] - తన్మాత్రం ప్రకృత్యవస్థామాత్రవిశిష్టం, సంస్థితం సంహృతం, నతు, మహదా[illegible]ం, విష్ణుమాయయా భగవత్సంకల్పేన - య, త్కార్యావస్థాయాం స్థూలచిదచిద్విశిష్టం బ్రహ్మ - విశ్వాకారం,

యదాత్థ బహురూపస్య హరేరద్భుతకర్మణః । కాలాఖ్యం లక్షణం బ్రహ్మన్ యథా వర్ణయ నః ప్రభో ॥ ౧౦ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ గుణవ్యతికరాకారో నిర్విశేషోఽప్రతిష్ఠితః । పురుషస్తదుపాదానమాత్మానం లీలయాఽసృజత్ ॥ ౧౧ ॥ విశ్వం వై బ్రహ్మ తన్మాత్రం సంస్థితం విష్ణుమాయయా । ఈశ్వరేణ పరిచ్ఛిన్నం కాలేనావ్యక్తమూర్తినా ॥ ౧౨ ॥ యథేదానీం తథాగ్రే చ పశ్చాదప్యేతదీదృశమ్ । సర్గో నవవిధస్తస్య ప్రాకృతో వైకృతశ్చ

తత్సంహరవిషయస్వకీయసంకల్పేన ప్రకృతిత్వావస్థామాత్రావశేషిత్వేనోపసంహృతమిత్యర్థః , ఏకస్యైవ మృద్ద్రవ్యస్య కాలభేదేన పిణ్డత్వ ఘటత్వాద్యవస్థాద్వయయోగేన కార్యకారణభావవదేకస్యైవ బ్రహ్మణశ్చిదచిద్విశిష్టస్య స్థౌల్యసౌక్ష్మ్యావస్థాభ్యాం కార్యకారణభావ ఉపపన్నః - తన్నిబన్ధన ఏవ - మృదయం ఘట ఇత్యాదివత్సామానాధికరణ్యనిర్దేశ ఇత్యభిప్రాయః॥ ప్రళయేఽపి కాలసాన్నిధ్యమాహ ॥ ఈశ్వరేణేతి ॥ కాలేన వినా సృష్ట్యాద్యయోగాత్తస్యేశ్వరత్వం, ఈశ్వరశరీరత్వాద్వాతస్యేశ్వరత్వవ్యపదేశః , కాలస్యేశ్వరశరీరత్వం ,, ఏతస్య వా అక్షరస్య ప్రశాసనే గార్గి ముహూర్తా అర్ధమాసా ఋతవస్సంవత్సరా విధృతాస్తిష్ఠన్తి,, త్యాది శ్రవణాత్ - యావత్సత్త్వం స్వశక్త్యాని[illegible]స్వభావత్వమేవ హి శరీరత్వం అత ఏవ శరీరశరీరిభావేన సామానాధికరణ్యనిర్దేశా ఉపపన్నాః - అవ్యక్తమూర్తినా , ప్రత్యక్షేణ న వ్యజ్యత ఇత్యవ్యక్తం, మూర్తిః రూపం యస్య - తేన - అనుమేయేన - కాలేన - పరిచ్ఛిన్నం ప్రలయదశాయాం సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టకాలపరిచ్ఛిన్నం సదేవ స్థితమిత్యర్థః ✿ ॥ ౧౨ ॥ ✿ సృష్టిసంహారదశాసు సర్వత్ర కాలస్యానుగతిమాహార్ధేన ॥ యథేతి॥ ఇదానీం సృష్టిదశాయాం, యథా - సర్వం కాలపరిచ్ఛిన్నం - తథా, అగ్రే సృష్టేః ప్రాక్ - ప్రలయే పశ్చాదపి, భావిప్రలయసృష్ట్యోరపి, ఏతత్ జగత్ ఈదృశం కాలపరిచ్ఛిన్నమేవేత్యర్థః నచ కాలపరిచ్ఛిన్నత్వే నానిత్యత్వం శఙ్క్యం , అవస్థానాం కాలపరిచ్ఛిన్నత్వేఽప్యవస్థావతో ద్రవ్యస్య నిత్యత్వాత్ ॥ తథా చ వైష్ణవం వచః ॥ తదేతదక్షయం నిత్యం జగన్మునివరాఖిలమ్। ఆవిర్భావతిరోభావజన్మనాశవికల్పవదితి ॥ ఏవం సర్వస్యాపి పరిచ్ఛేదకః కాల ఇతి సామాన్యతః కాలస్వరూపముక్తం భవతి॥ ఏవం కాలకార్యవస్తుసృష్టిమనూద్యాథ తత్సర్గభేదాన్ ప్రలయభేదాంశ్చ కాలాదీననువదతి ,, సర్గో నవవిధ ఇత్యాదినా,, దశైతే విదురాఖ్యాతా,, ఇత్యన్తేన , తస్య కాలకార్యస్య వస్తునః - ప్రాకృతో వైకృతశ్చ, యః, ఉభయాత్మకః సర్గః స నవవిధః - ఆద్యో మహత్సర్గః - ద్వితీయస్త్వహంకారసర్గః - భూతసర్గస్తృతీయః , ఇన్ద్రియసర్గశ్చతుర్థః - మనస్సర్గః పఞ్చమః - అజ్ఞసర్గ షష్ఠః , ఏతే షట్సర్గాః ప్రాకృతాః - తస్థుషాం సర్గః సప్తమః - తిరశ్చాం సర్గోఽష్టమః, నృణాం సర్గో నవమః -

తేత్రయమేవైకృతాః-మిళిత్వానవవిధఇత్యర్థః ॥౧౩॥ అథప్రలయాన్విభజతి ॥ కాలేత్యర్ధేన ॥ అస్యకాలః కాల్యస్య-ప్రతిసంక్రమః ప్రళయః, కాలద్రవ్యగుణైస్త్రివిధః, కాలేనాస్మిన్కాలేఽస్య వ్యతిరిక్తినియతేనకాలేన, ప్రలయోనిత్యప్రలయాఖ్యః, కాలికఏకః - ద్రవ్యేణసంకర్షణముఖాగ్న్యాదినాప్రలయోనైమిత్తికలయాఖ్యః - ద్రవ్యప్రలయోద్వితీయః - గుణైస్సత్త్వాదిభిస్సామ్యావస్థైర్జాతః ప్రాకృతప్రలయాఖ్యస్తృతీయః - నవ విధానేవ సర్గాన్ప్రపఞ్చయతి ॥ ఆద్యఇత్యాదినా । అర్వాక్స్రోతస్తునవమఇత్యన్తేన । ఆత్మనఃకార్యోన్ముఖప్రకృతిపురుషశరీరకాత్పరమాత్మనస్సకాశాద్గుణవైషమ్యాకృతో-యోమహత్తత్త్వస్యసర్గ-స్సఆద్యః - వైషమ్యాపన్నగుణత్రయాత్మకప్రకృతివికారవిశేషోమహత్సర్గఃప్రథమఇత్యర్థః ॥౧౪॥ అహమఇతి అహంకారస్య - ద్రవ్యజ్ఞానక్రియాదయః - ద్రవ్యంభూతపఞ్చకం, జ్ఞానక్రియాశబ్దాభ్యాంజ్ఞానకర్మేన్ద్రియోక్తిః-ఆదిశబ్దాన్మనస్తన్మాత్రాణిచోక్తాని-ఏతే-యత్రయస్మాదహమః-ఉత్పన్నాస్తస్యాహమస్సర్గోద్వితీయఇత్యర్థః ॥ భూతసర్గస్తృతీయః ॥ తమేవోపపాదయతి-తన్మాత్రద్రవ్యశక్తిమానితి ॥ తన్మాత్రాణిశబ్దాదీనిపఞ్చద్రవ్యాణ్యాకాశాదీనిపఞ్చ-ఏతాన్యేవశక్తయోఽస్యసన్తీతితద్వాన్ -తన్మాత్రద్రవ్యాణాంభగవచ్ఛరీరత్వాచ్ఛక్తి-శబ్దేనోక్తిఃయథా "పరస్యబ్రహ్మణశ్శక్తిస్తదేవమఖిలంజగత్" "యస్యపృథివీశరీరమ్" ఇత్యాది-తద్వత్ - తన్వంశశక్త్యాదిశబ్దాః పర్యాయాఇతిపురస్తాదేవోక్తం -అత్రనను తుప్రత్యయేనావగతసంబన్ధసామాన్యంవిషయవిషయిభావరూపసంబన్ధవిశేషే పర్యవసన్నం, యథాగామానయేత్యుక్తే, గోపదస్యవివక్షితప్రకృతగోవ్యక్తివిశేషపర్యవసానం, తథాచాయమర్థః భగవచ్ఛరీరభూతతన్మాత్రద్రవ్యవిషయకసర్గస్తృతీయఇతి "తన్మాత్రోద్రవ్యశక్తిమాన్" ఇతిపాఠేతు, తృతీయోభూతసర్గోద్వివిధః, తన్మాత్రఃశబ్దాదితన్మాత్రసర్గః-ద్రవ్యశక్తిమాన్ ద్రవ్యశక్తివిషయశ్చేతి - సమాసవ్యాసరూపేణవ్యాఖ్యేయమ్ ॥౧౫॥ జ్ఞానకర్మక్రియాత్మకఃజ్ఞానకర్మేన్ద్రియవిషయః-యస్త్వైన్ద్రియసర్గస్సచతుర్థఇత్యర్థః ॥ వైకారికస్సత్త్వోద్రిక్తః-దైవసర్గఃఇన్ద్రియాభిమానీదిగ్వాతాదిదైవసర్గోయస్సపఞ్చమః-యన్మయంమనః-యద్వైకారికాహంకార

యః ॥౧౩॥ కాలద్రవ్యగుణైరస్యత్రివిధఃప్రతిసంక్రమః । ఆద్యస్తుమహతస్సర్గోగుణవైషమ్యమాత్మనః ॥౧౪॥
ద్వితీయస్త్వహమోయత్రద్రవ్యజ్ఞానక్రియాదయః । భూతసర్గస్తృతీయస్తుతన్మాత్రోద్రవ్యశక్తిమాన్ ॥౧౫॥
చతుర్థఐన్ద్రియస్సర్గోయస్తుజ్ఞానక్రియాత్మకః । వైకారికోదేవసర్గఃపఞ్చమోయన్మయంమనః ॥౧౬॥ షష్ఠస్తు

కార్యంమనః-తద్వైకారికాహంకారోద్రిక్తోదైవసర్గఃపఞ్చమఇత్యర్థః, యద్యపీన్ద్రియాభిమానిదేవతానాంసర్గస్యాణ్డసృష్ట్యనన్తరంచతుర్ముఖకర్తృకత్వేనవైకారికసర్గానన్తర్భావః-అతఏవ "వైకృతాస్త్రయఏవైతే దేవసర్గశ్చసత్తమ" ఇతి దేవసర్గస్యవైకృతత్వంవక్ష్యతే, తథాపీన్ద్రియప్రసఙ్గాద్బుద్ధిస్థతయాతేషాంకథనం, నతువైకారికత్వవివక్షయా, సర్వేషామిన్ద్రియాణాంవైకారికాహంకారాదేవోత్పత్తేర్దిగాదిదేవతాధిష్ఠేయశ్రోత్రాదీన్ద్రియోత్పత్త్యభిప్రాయేణవా, దేవసర్గఇత్యుక్తం, ననుసర్వేన్ద్రియాణాంవైకారికత్వే, కథంచతుర్థస్త్వైన్ద్రియస్సర్గోయస్తుజ్ఞానక్రియాత్మక" ఇతి పఞ్చమసర్గానన్తర్భావేనచతుర్థసర్గత్వకథనమితిచేన్న, అన్తరిన్ద్రియత్వబాహ్యేన్ద్రియత్వరూపవైధర్మ్యేణ - మనసస్సర్వేన్ద్రియవర్గసర్గయోఃపృథగ్గణనాత్, నచైతావతేన్ద్రియాణామవైకారికత్వశఙ్కా-కార్యా- తైజసస్యవైకారికభూతాద్యనుగ్రాహకత్వేన-స్వతఇన్ద్రియోత్పాదకత్వస్యద్వితీయేనిరస్తత్వాత్ ॥౧౬॥ షష్ఠస్త్వితి ॥ తామసఃతమశ్శబ్దేనప్రకృతిమణ్డలాత్మకమణ్డముచ్యతే "ఆదిత్యవర్ణంతమసఃపరస్తాత్" ఇత్యాదౌతమశ్శబ్దేనప్రకృతిమణ్డలాభిధానాత్, తద్విషయసర్గస్తామసఃషష్ఠః, తమేవవిశినష్టి, అబుద్ధికృతఃప్రభోరితి - ప్రభోశ్చతుర్ముఖస్య-అబుద్ధికృతఃతదన్తర్యామిపరమాత్మనస్సంకల్పకృతఇత్యర్థః, తామసస్యాబుద్ధికృతత్వకథనంపూర్వేషామప్యుపలక్షణంషణ్ణామపిచతుర్ముఖసృష్టేఃప్రాక్తనత్వేనచతుర్ముఖబుద్ధిపూర్వకకృతత్వాభావాత్-షష్ఠస్తుతమసస్సర్గ ఇతిపఠిత్వా, అబుద్ధిర్జీవానామావరణంనిక్షేపశ్చతాంకరోతీత్యబుద్ధికృత్- తస్యతమసః-పఞ్చపర్వణోయస్సర్గస్సషష్ఠఇత్యర్థవర్ణనంత్వయుక్తం - విష్ణుపురాణేస్థావరాదిసృష్టేశ్చతుర్ముఖాబుద్ధికృతత్వప్రదర్శనేనఇహాపితదైకార్థ్యస్యాయుక్తత్వాచ్చతుర్ముఖాబుద్ధికృతత్వమేవేష్టవ్యం - ననుస్థావరాదిసృష్టేరప్యబుద్ధిపూర్వకత్వముక్తం, శ్రీవిష్ణుపురాణే, ఇహప్రాకృతానాంషణ్ణామేవాబుద్ధికృతత్వంకథముక్తమితిచేదుచ్యతే - సాధకామనుష్యాఇతితద్వ్యతిరిక్తానాంసృష్టిరబుద్ధిపూర్వికేతిభగవత్పరాశరాభిప్రాయః, స్థావరతిరశ్చాంయజ్ఞోపకరణత్వాద్దేవానాంకర్మారాధ్యత్వాచ్చ మనుష్యవద్యజ్ఞోపయికత్వమస్తీతిస్థావరాదిసృష్టిరపిబుద్ధిపూర్వికేతిభగవతోద్వైపాయనస్యాభిప్రాయః, అతోనవిరోధః ॥ ననుచతుర్ముఖసృష్టిష్వేవస్థావరేషుతదబుద్ధికృతత్వంతద్బుద్ధికృ

తత్త్వం చ పరస్పరవిరుద్ధముభయం కథముపపద్యత ఇతిచేత్ - యజ్ఞానుపయుక్తస్థావరాదిప్రాయకత్వాత్ప్రాకృతశగ్న్యుక్తేః, యజ్ఞానుపయుక్తేః చతుర్ముఖస్య సిసృక్షాయా అభావే పితరస్తర్యామిపరమాత్మసంకల్పాదేవ తత్సృష్ట్యుపపత్తేః,, ప్రాకృతసర్గాన్నిగమయన్ వైకృతసర్గవిభాగమవతారయతి ॥షడితి॥ ఇమే షట్, ప్రాకృతాస్సర్గాః, అనుక్రమితా ఇతి శేషః - మేమత్తః - వైకృతానపి సర్గాననుక్రమిష్యమాణాన్, శృణు ❁ ॥౧౭॥ ❁ నన్వవిద్యావివిధవిచిత్రవచనయా బ్రహ్మణః శ్రమస్స్యాదిత్యాశఙ్క్యానుదినమాహ ॥రజోభాజ ఇతి॥ చతుర్ముఖశరీరకత్వాద్రజోభాజః రజ ఉద్రిక్తస్య భగవతో హరిమేధసః - మేధసా బుద్ధ్యా - హరతి సాంసారికక్లేశమితి హరిమేధాః, యద్విషయబుద్ధిః సంసారక్లేశాన్ హరతి, స హరిమేధా ఇత్యుచ్యతే - తస్య హరేః - ఇయం సృష్టిర్లీలా, న తు తస్యాం క్లేశ ఇత్యర్థః, వైకృతసర్గాననుక్రమంస్తేషాం స్థావరసర్గస్య పూర్వానుకారిత్వం ప్రాకృతసర్గాపేక్షయా సప్తమత్వమాహ ॥సప్తమ ఇతి॥ ఓషధయః ఫలపాకాన్తాః, లతాః ఆరోహణాపేక్షాః, త్వక్సారాః కదళీవేణ్వాదయః - వీరుధః గుల్మరూపాః - ద్రుమాః పుష్పఫలాః - తేషాం సాధారణలక్షణమాహ । ఉత్స్రోతస ఉత్కృష్టస్రోతసః - గతేరాహారాదివా, గతిశూన్యాః ఆహారశూన్యా వా - తమఃప్రాయాః అవ్యక్తచైతన్యాః, అన్తస్స్పర్శావిశేషిణ ఇత్యేకం పదం, అన్తఃస్పర్శాః శీతోష్ణాదిసుఖదుఃఖదాః స్పర్శా యేషాం, తే చ తే అవిశేషిణశ్చ బాహ్యవిశేషానభిజ్ఞాశ్చ, అన్తర్గతానేవ స్పర్శాన్ జానన్తి న తు బాహ్యానిత్యర్థః ❁ ॥౧౯॥ ❁ తిర్యక్సర్గస్యాష్టమత్వం కథయన్ పునస్తస్యాష్టావింశ ❁ ద్విధత్వమాహ ॥తిరశ్చామితి॥ తిరశ్చాం తిర్యగ్గచ్ఛతాం - యస్సర్గస్సోఽష్టమః - స చ పునరష్టావింశద్విధో, మత జ్ఞాతః, తేషాం సాధారణలక్షణమాహ ॥అవిద ఇతి॥ శ్వస్తనాద్యతనశ్వస్తనాదిజ్ఞానశూన్యాః - భూరితమసః కేవలాహారని

తమసస్సర్గో యస్త్వబుద్ధికృతః ప్రభోః । షడిమే ప్రాకృతాస్సర్గా వైకృతానపి మే శృణు ॥౧౭॥ రజోభాజో భగవతో లీలేయం హరిమేధసః । సప్తమో ముఖ్యసర్గస్తు షడ్విధస్తస్థుషాం చ యః ॥౧౮॥ వనస్పత్యోషధిలతాత్వక్సారా వీరుధో ద్రుమాః । ఉత్స్రోతసస్తమఃప్రాయా అన్తస్స్పర్శా విశేషిణః ॥౧౯॥ తిరశ్చామష్టమస్సర్గ అష్టావింశద్విధో మతః । అవిదో భూరితమసో ఘ్రాణజ్ఞా హృద్యవేదినః ॥౨౦॥ గౌరజో మహిషః కృష్ణస్సూకరో గవయో రురుః । ద్విశఫాః పశవశ్చేమే ❁ అవిరుష్ట్రశ్చ సత్తమ ॥౨౧॥ ఖరోఽశ్వోఽశ్వతరో గౌరశ్శరభశ్చమరీ తథా । ఏతే చైకశఫాః క్షత్తశ్శృణు పఞ్చనఖాన్పశూన్ ॥౨౨॥ శ్వా సృగాలో వృకో వ్యాఘ్రో మార్జారశ్శశశల్యకౌ । సింహః కపిర్గజః కూర్మో గోధా చ మకరాదయః ॥౨౩॥ కఙ్కగృధ్రబకశ్యేనభాసభల్లూకబర్హిణః । హంససారసచక్రాహ్వకాకోలూకాదయః ఖగాః ॥౨౪॥ అర్వాక్స్రోతస్తు నవమస్సర్గ ఏకవిధో నృణామ్ । రజోఽధికాః కర్మకరాంసుఖేచసుఖమానినః ॥౨౫॥ వైకృతాస్త్రయ ఏవైతే దేవసర్గశ్చ సత్తమ । వైకారికస్తు యః

ద్రామైథునమాత్రనిష్ఠాః ఘ్రాణజ్ఞాః ఘ్రాణేనైవ ఇష్టమర్థం జానన్తీతి ఘ్రాణజ్ఞాః,, గన్ధేన గావః పశ్యన్తీతివత్ - హృద్యవేది వేదినః హృద్గతసుఖాద్యభిజ్ఞాః - దీర్ఘానుసన్ధానరహితా ఇతి భావః, తథా చ శ్రుతిః,, అథాపరేషాం పశూనామశనాయాపిపాసే ఏవ విజ్ఞానం న విజ్ఞాతం వదన్తి న విజ్ఞాతం పశ్యన్తి న విదుః శ్వస్తనం న లోకాలోకావితి ❁ ॥౨౦॥ ❁ అష్టావింశతిభేదానేవాహ ॥గౌరితి॥ గవాదయః ఉష్ట్రాన్తాః ద్విశఫాః - నవ - ఖరాదయశ్చమర్యన్తా ఏకశఫాః - షట్ - శ్వాదయో గోధాన్తాః పఞ్చనఖాః ద్వాదశ - మిళిత్వా భూచరాస్సప్తవింశతిః - మకరాదయో జలచరాః - కఙ్కాదయశ్చ ఖగాః భూచరభేదేనైకీకృత్య గృహీతాః - ఏవమష్టావింశతిభేదాః - మకరాదిషు స్వస్వజాతిభిన్నేష్వప్యభూతచరత్వోపాధ్యవచ్ఛిన్నత్వేనైకకోటిత్వం బోధ్యం, గవాదిషు పఠితౌ గౌరగౌరౌ మృగవిశేషౌ ఛత్రిన్యాయేన పశవశ్చేమ ఇతి నిర్దేశః, ఏవమన్యత్రాపి ❁ ॥౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ❁ అథ నవమం సర్గమాహ ॥అర్వాక్స్రోత ఇతి॥ అర్వాక్ అధస్స్రోతః గతిరాహారో వా యస్య సః అర్వాక్స్రోతః, హ్రస్వత్వమార్షం - హే క్షత్తః, నృణాం - అర్వాక్స్రోతో యస్సర్గః - ఏకవిధః - న తు ఖగానామివ నానావిధః, స నవమస్సర్గః - అర్వాక్స్రోత ఇతి క్రియావిశేషణం వా, అర్వాక్స్రోతో యథా భవతి తథా - యో నృణాం సర్గ ఇతి - నృణాం సాధారణలక్షణమాహ ॥రజోఽధికా ఇతి॥ రజోఽధికాః రజఃప్రచురాః - అత ఏవ - కర్మకరాః ❁ ॥౨౫॥ ❁ త్రయ ఏతే వైకృతా ఏవ - న తు కౌమారవదుభయాత్మకా ఇత్యర్థః - దేవసర్గేత్యాదిష్టోక్త ఇత్యన్తమేకాన్వయః ప్రాకృతేషు యో దేవసర్గః - ప్రసఙ్గాత్ వైకారికోఽభిహిత - స్స చ వైకృతాన్తర్భూత ఏవేత్యర్థః - హే సత్తమ విదుర, వైకృతదేవసర్గాన్తర్భూతకౌమారసర్గస్యోభయాత్మకత్వమాహ ॥కౌమారస్త్వితి॥ వైకృతసర్గాన్తర్భూతస్య కౌమారసర్గస్య ప్రాకృతత్వం కథమితి చేత్ కుమారాణామాదావేవ బ్రహ్మణా స్సృష్టత్వాత్ప్రాకృతాన్తర్భావః కుమారేష్వన్తర్భూతో నీలలోహితస్తు సనకాదిభిస్సహ సృష్టోఽపి ప్రతికల్పం సృజ్యతే - అతస్త

స్యవైకృతత్వమిత్యనయాత్మక ఇత్యభిప్రాయాత్ ॥౨౬॥ దేవసర్గస్యాష్టవిధత్వం ప్రతిజానంస్తద్భేదానాహ॥ దేవసర్గ ఇతి॥ విబుధాః పితరశ్చైకకోటిః-వైదికకర్మారాధ్యత్వాత్-అసురా ఏకకోటిః, గన్ధర్వాప్సరసశ్చైకకోటిః-సిద్ధా ఏకకోటిః, యక్షరక్షాంస్యేకకోటిః-చారణా ఏకకోటిః-భూతప్రేతపిశాచా ఏకకోటిః-కిన్నరాదయ ఇత్యాదిశబ్దేన- అశ్వముఖాః కింపురుషాదయశ్చ గృహ్యన్తే కిన్నరా ఆదయో ఏషాం తే-విద్యాధరా ఏకకోటిః-ఏవమష్టవిధత్వం- అనుక్రాన్తాన్సర్గాన్నిగమయతి॥ దశేతి॥ సర్గో నవవిధ ఇత్యుపక్రమే కథితం- అవాన్తరవిభాగాభిప్రాయేణ దశేత్యుపసంహార ఇత్యవిరోధః -హే విదుర-విశ్వసృజా చతుర్ముఖరూపేణ-కేవలేన స్వాత్మనా చ-కృతా ఏతే దశ సర్గా-స్తే తుభ్యమాఖ్యాతాః కథితాః ॥౨౭॥౨౮॥ సర్గాంశ్చైవానుసర్గాంశ్చ మనూన్మన్వన్తరాణి చేతి చతుర్ముఖసృష్టే పూర్వాపరేషు సృష్టేషు సర్గేషు కథితేష్వనన్తరసృష్టేషు మనుమన్వన్తరేషూత్తరప్రశ్నేత్వరానకార్యా। సంగతివిశేషేణ తాన్యపి కథయిష్యామీత్యాహ॥ అతః పరమితి॥ అతః పరం సర్వవస్తుపరిచ్ఛేదకకాలస్వరూపకథనానన్తరం మనూన్మన్వన్తరాణి చ ప్రవక్ష్యామి॥ పురుషస్తదుపాదానమాత్మానం లీలయాఽసృజదిత్యుపక్రాన్తమేకస్యైవ బ్రహ్మణ ఉపాదానత్వం నిమిత్తత్వం చోపసంహరతి॥ ఏవమితి॥ కల్పాదిషు-స్రష్టా-ఆత్మభూః, హరిః చతుర్ముఖశరీరకో హరిః-రజఃప్లుతం చతుర్ముఖద్వారా రజఉద్రిక్తః-అమోఘసఙ్కల్పః సత్యసఙ్కల్పః- ఇదం సర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వాదేరుపలక్షణం-ఆత్మానమేవ ఆత్మనైవ-ఆత్మైవ సృజతి। అమోఘసఙ్కల్ప ఇత్యనేన లోకపరిదృష్టనిమిత్తోపాదానభూతమృత్కులాలభేదన్యాయస్యాత్రానవతార ఉక్తః-కులాలస్యాసర్వశక్తిత్వాన్నోపాదానత్వం - మృదస్త్వజ్ఞత్వాన్న నిమిత్తత్వం - ఇహ త్వస్మిన్నేవోభయోః ప్రతిపన్నత్వాన్న కర్త్రన్తరకర్మాన్తరకరణాన్తరాద్యపేక్షేతి భావః॥౨౯॥ ఉక్తనవవిధసర్గాణాం మధ్యే అణ్డసృష్టిర్యుగపత్, న త్వాకాశాదీనామివ క్రమేణేత్యాహ॥ గుణవ్యత్యయ ఇతి॥ గుణవ్యతికరాత్మకే ఏతస్మిన్నణ్డే, పౌర్వాపర్యం నేచ్ఛన్తి, సృష్టే మహదాదితత్త్వే-బ్రహ్మాణ్డసృష్టిర్యుగపదిత్యర్థః- తత్కా

ప్రోక్తః కౌమారస్తూభయాత్మకః ॥౨౬॥ దేవసర్గశ్చాష్టవిధో విబుధాః పితరోఽసురాః। గన్ధర్వాప్సరసః సి
ద్ధా యక్షరక్షాంసి చారణాః ॥౨౭॥ భూతప్రేతపిశాచాశ్చ విద్యాధ్రాః కిన్నరాదయః। దశైతే విదురాఖ్యాతాః
సర్గాస్తే విశ్వసృక్కృతాః ॥౨౮॥ అతః పరం ప్రవక్ష్యామి మనూన్మన్వన్తరాణి చ। ఏవం రజఃప్లుతః స్రష్టా కల్పా
దిష్వాత్మభూర్హరిః। సృజత్యమోఘసఙ్కల్ప ఆత్మైవాత్మానమాత్మనా ॥౨౯॥ గుణవ్యత్యయ ఏతస్మిన్మాయావి
త్త్వదధీశితుః। న పౌర్వాపర్యమిచ్ఛన్తి నద్యాం భ్రామ్యద్భ్రమేరివ॥౩౦॥ దేవాసురాదయః క్లృప్తాః కల్పేఽస్మి
న్యైః ప్రకీర్తితాః। త ఏవ నామరూపాభ్యామాసన్మన్వన్తరాన్తరే ॥౩౧॥
ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే తృతీయస్కన్ధే దశమోఽధ్యాయః

తః అధిశితుః అధీశస్య-స్రష్టుః పరమాత్మనో-మాయావిత్త్వాత్ ఆశ్చర్యశక్త్యుపేతత్వాత్, అణ్డసృష్టిర్యుగపదేవేత్యర్థః, న త్వాకాశాదిష్వపి యౌగపద్యం శఙ్క్యం, ఆకాశాద్వాయుః వాయోరగ్నిరిత్యాదేర్విరోధాత్ ॥౩౦॥ యుగపదుత్పత్తౌ దృష్టాన్తమాహ॥ నద్యామితి॥ భ్రమిశబ్ద ఆవర్తబుద్బుదాదిపరః-నద్యాం భ్రమత ఆవర్తబుద్బుదాదేర్యథా యుగపదేవోత్పత్తిస్తథేత్యర్థః- నను ప్రతికల్పమిన్ద్రాదయో భిన్నాః- ఉక్తైతత్కల్పస్థానామేవ జీవానామిన్ద్రత్వాద్యైశ్వర్యభాజాం పునః కల్పాన్తరేఽనువృత్తిరితి సంశయం నిరాహ॥ దేవాసురాదయ ఇతి॥ క్లృప్తాః- నామరూపాభ్యాం ఇన్ద్రాదినామ్నా-సహస్రాక్షత్వాదిరూపేణ-అస్మిన్నేకకల్పే యే దేవాసురాదయః ప్రకీర్తితాః, త ఏవ మన్వన్తరాన్తరే ఆసన్నిత్యర్థః-యద్వా- య ఇదానీం దేవాసురాదయః, త ఏవ-మన్వన్తరాన్తరే-నామాన్తరరూపాన్తరాభ్యాముపలక్షితా ఆసన్నిత్యర్థః-అన్యథా ప్రతిమన్వన్తరమిన్ద్రాదిపృథక్కరణపరాశరవచనవిరోధాత్- అనేన శ్లోకేన ఇన్ద్రాద్యైశ్వర్యవతామనాదిత్వం పునరావృత్తిశ్చ జ్ఞాప్యతే ॥౩౧॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం, శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం, తృతీయస్కన్ధే, దశమోఽధ్యాయః ॥

ఏవం కాలకార్యసృష్టిముక్త్వా కాలస్వరూపం తస్య స్థౌల్యసౌక్ష్మ్యరూపప్రకర్షాపకర్షరూపకాష్ఠాం ప్రతిపిపాదయిషుస్తావత్కాలపరిచ్ఛేద్యవస్తునః ప్రకర్షాపకర్షకాష్ఠే నిరూపయతి॥ చరమ ఇతి శ్లోకద్వయేన॥ నను కాలపరిచ్ఛేద్యవస్తునః ప్రకర్షాపకర్షనిరూపణం కిమర్థ-మప్రకృతత్వాదితి చేన్న-కాలో హి పరమాణ్వాదిసంవత్సరాన్తః స్థూలసూక్ష్మరూపః సూర్యగత్యా లక్ష్యతే- యత్ర సూర్యో యావత్పరమాణుదేశమతిక్రామతి-తావత్కాలః పరమాణుః-యావతా చ ద్వాదశరాశ్యాత్మకం భువనకోశమతిక్రామతి-స పరమమహాన్ సంవత్సరాత్మకః, ఏవం చ సూర్యగతివిషయదేశప్రకర్షాపకర్షనిరూపణమన్తరేణ సూర్యగత్యనుమేయకాలప్రకర్షాపకర్షనిరూపణాయోగాత్ యుక్తం తావత్కాలకార్యస్య వస్తునో నిరతిశయస్థౌల్య

సౌక్ష్మ్యనిరూపణం-తత్ర ప్రథమం కాలపరిచ్ఛేద్యస్య నిరతిశయసౌక్ష్మ్యరూపాపకర్షకాష్ఠామాహ ॥ చరమ ఇత్యేకేన॥ కేచిది
మం శ్లోకం వైశేషికోక్తపరమాణుసద్భావపరమాహుః, తదయుక్తం- వేదాన్తోపబృంహణపరే ప్రబన్ధే పరమాణుసద్భా
వాభ్యుపగమాసంభవాత్-పరమాణ్వాదినా సంవత్సరావసానే నేతి వక్ష్యమాణత్వాచ్చ-సద్విశేషాణాం సతః కార్యస్య విశే
షాణాం అంశానాం-యశ్చరమోఽన్త్యాంశః అత్యల్పః, యస్య [illegible] స్తి స ఇత్యర్థః । తమేవ విశినష్టి । అనేకః-కార్యా
వస్థామప్రాప్తః, అసంయుతః సముదాయావస్థాం చాప్రాప్తః, అత ఏవ కార్యసముదాయావస్థయోరపగమేఽప్యస్తి స పర
మాణుర్విజ్ఞేయో నృణాం, యతః కాలాపకర్షాత్, ఐక్యభ్రమః ఈదృశం సూక్ష్మం విభాగమజ్ఞాత్వా అనేకేషు కాలాంశేష్వే
కః కాల ఇతి భ్రమన్తీత్యర్థః, ఏవమపకర్షకాష్ఠాభిహితా ❋ ॥౧॥ ❋ అథ ప్రకర్షకాష్ఠామాహ॥ సత ఇతి॥ యస్య కార్యస్య చర
మోంశః పరమాణుః, తస్యైవ సతః కార్యావస్థాపన్నస్య- స్వరూపావస్థితస్య వికారాన్తరరహితస్య పదార్థస్య, య
త్కైవల్యం కేవలం స్వరూపం, స ఏవ పరమమహాన్ నిరతిశయప్రకర్షః, తమేవ విశినష్టి- అవిశేషం పునః ప్రకర్షాన్తరరహితం,
నిరన్తరః స్వసమవేతాగృహీతభేదావయవః ❋॥౨॥❋ కాలపరిచ్ఛేద్యపదార్థ ఉపపాదితే ప్రకర్షాపకర్షకాష్ఠే కాలేప్యతిది
శతి॥ ఏవమితి ద్వాభ్యామ్॥ ఏవం పరిచ్ఛేద్యప్రకర్షాపకర్షకాష్ఠావత్, కాలోపి సౌక్ష్మ్యే పరమాణ్వాదిరూపే అపకర్షే-స్థౌల్యే
సంవత్సరాదిరూపే ప్రకర్షే చ-సంస్థానభుక్త్యా అవచ్ఛేద్యార్థగతావస్థావిశేషసంయోగలక్షణయా, యద్వా, స్వావచ్ఛేదకా
ణుత్వాద్యవస్థారూపసంస్థానవిశేషసంయోగలక్షణయా భుక్త్యా, అనుమితః-కథంభూతః భగవాన్ భగవదాత్మకః-స్వయ
మవ్యక్తః, వ్యక్తభుగ్విభుః-వ్యక్తవస్తుపరిణామహేతుః ❋ ॥౩॥ ❋ అతిదిష్టామేవాపకర్షకాష్ఠాముపపాదయత్యర్ధేన॥ స ఇతి॥
పరమాణుతాం అత్యన్తాల్పతాం-యః కాలః భుఙ్క్తే భజతి-స కాలః పరమాణుర్జ్ఞేయః॥ ప్రకర్షకాష్ఠామాహ సత ఇత్యర్ధేన॥ స
తః నిరతిశయసూక్ష్మావస్థయావస్థితస్య స్వస్య-యో విశేషం, నిరతిశయస్థూలసంవత్సరాత్మకత్వవిశేష - స్తం భజతీతి విశేష

చరమస్సద్విశేషాణామనేకోఽసంయుతస్సదా । పరమాణుస్స విజ్ఞేయో నృణామైక్యభ్రమో యతః ॥౧॥ సత ఏ
వ పదార్థస్య స్వరూపావస్థితస్య యత్ । కైవల్యం పరమమహానవిశేషో నిరన్తరః ॥౨॥ ఏవం కాలోప్యనుమిత
స్సౌక్ష్మ్యే స్థౌల్యే చ సత్తమ । సంస్థానభుక్త్యా భగవానవ్యక్తో వ్యక్తభుగ్విభుః ॥౩॥ స కాలః పరమాణుర్వై యో
భుఙ్క్తే పరమాణుతామ్। సతోఽవిశేషభుగ్యస్తు స కాలః పరమో మహాన్ ॥౪॥ అణుర్ద్వౌ పరమాణూ స్యాత్త్రసరే
ణుస్త్రయస్స్మృతః । జాలార్కరశ్మ్యవగతః ఖమేవానుపతన్నగాత్ ॥౫॥ త్రసరేణుత్రయం భుఙ్క్తే యః కాల
స్స త్రుటిస్స్మృతా। శతభాగస్తు వేధస్స్యాత్తైస్త్రిభిస్తు లవస్స్మృతః॥౬॥ నిమేషస్త్రిలవో జ్ఞేయ ఆమ్నాతస్తే త్రయః

భుగ్యః కాలః స పరమో మహాన్ నిరతిశయప్రకర్ష ఇత్యర్థః-సంవత్సరాత్మకత్వమేవ హి కాలస్థౌల్యం - ద్విపరార్ధత్వం తు త
స్యైవ సంవత్సరస్యావృత్త్యా యుగమన్వన్తరాదిక్రమేణ భవతీతి న తత్స్థౌల్యమ్ ❋ ॥౪॥ ❋ ఏవమపకర్షప్రకర్షావుపపాద్యా
వాన్తరకాలవిశేషావచ్ఛేదకావస్థాః ప్రతిపాదయతి॥ అణుర్ద్వౌ పరమాణూ స్యాదిత్యాదినా-ద్వౌ తావృతుః షడయనం దక్షి
ణం చోత్తరం దివిత్య [illegible] వైశేషికప్రక్రియయోక్తిః కింతు - తైస్స్వాభ్యుపగతవస్తుషు పరిభాషితానాం శ
బ్దానాం కాలావయవేషు ప్రయోగమాత్రం - పరమాణ్వాదినా సంవత్సరావసానేనేతి హి వక్ష్యతే - ద్వాభ్యాం పరమాణు
భ్యాం-అణురిత్యేకః కాలః స్యాదిత్యర్థః త్రిభిరణుభిస్త్రసరేణురిత్యేకః కాలః స్యాత్ - త్రసరేణుసంజ్ఞికాత్కాలాత్పూర్వో
క్తకాలాంశానామత్యన్తసూక్ష్మతయా తదవచ్ఛేదకకథనస్యాశక్యత్వాత్ త్రసరేణుసంజ్ఞికకాలస్యావచ్ఛేదకమాహ॥ జా
లార్కేతి॥ జాలకరన్ధ్రప్రవిష్టాదిత్యరశ్మిషు దృష్టః, ఖం ఆకాశమేవ-అనుపతన్ గతః-న భూమిం, అనుపతన్-పాంసుర్య
స్సః, త్రసరేణుకాల ఇత్యన్వయః ❋ ॥౫॥ ❋ అవచ్ఛేద్యస్య కాలస్య అవచ్ఛేదకపాంసురూపపదార్థస్య చాభేదోపచారాత్సామా
నాధికరణ్యం, జాలార్కేతి-రశ్మ్యవగతపాంసోః ఖపతనవ్యాపారావచ్ఛిన్నః కాలః త్రసరేణుసంజ్ఞక ఇత్యర్థః - త్రసరేణుసంజ్ఞక
కాలాంశత్రికం-భుఙ్క్తే వ్యాప్నోతి-యః కాలః స త్రుటిరిత్యర్థః, త్రసరేణుకాలత్రయం త్రుటిరిత్యుక్తం భవతి-సా తు [illegible] వేధా
ఖ్యస్య కాలస్య-శతభాగః శతగుణః, కాల ఏకః స త్ర వేధావచ్ఛిన్నస్త్రిభిస్తైర్వేధైః లవ ఏకః కాలః స్మృతః ❋ ॥౬॥ ❋ లవత్రి
యం నిమేష ఇత్యాహ॥ నిమేష ఇతి॥ శతభాగస్తు వేధ ఇతి శ్రుతిశతశబ్దోఽనేకవాచీ॥ తథా సతి॥ నిమేషశతభాగస్య సహస్రాంశం
తుణోన్సప-తస్యాప్యయుతభాగాంశైర్వ్యపత్యుపచయోన్నణాం,, మితిసానకవచనైః కార్థ్యం స్యాత్, ఈదృశకాలవిభాగః క
థమవగమ్యత ఇతి చేత్-ఏకక్షణే విద్యుదాలోకాదయోఽనేకయోజనం వ్యాప్నువన్తి ఏకస్మిన్ క్షణే ఆదిత్యరథస్యానేకయోజ
నగతిశ్చ స్మర్యతే తత్త్రైకయోజనప్రదేశే సముదితాః కేశాః స్పర్శపాశ్చనశక్యాస్సంఖ్యాతుం - తతశ్చ కేశాదివత్పరిమిత

శవ్యాప్త్యవచ్ఛిన్నాః కాలావయవాః ఏకక్షణవత్ప్రతిపన్నా అప్యసంఖ్యేయాస్సన్తీత్యుపపన్నమేతత్ - తత్ర యో నిమేషా - ఏకం క్షణం స్యాత్ - పఞ్చ క్షణాన్ - కాష్ఠాం విదుః - తాః కాష్ఠాః - పంచదశ - ఏకా లఘు తా లఘ్వాఖ్య ఏకః కాలః ❋ ॥౭॥ ❋ పఞ్చదశ లఘూని - ఏకా నాడికా సమామ్నాతా - ద్వే తే నాడికే - ఏకో ముహూర్తః - షణ్ణాడికాస్సప్త వా ప్రహరః - స ఏవ యామో దినస్య రాత్రేశ్చతుర్థో భాగం - హ్రాసే షట్ - వృద్ధౌ సప్త - సంధ్యాముహూర్తద్వయం వినేతి జ్ఞాతవ్యం - తత్రాపి నియమార్థో - వా శబ్దః - నృణామిత్యనేనానుష్యమానముక్తం - ప్రత్యహం తద్భేదానాం గణయితుమశక్యత్వాత్ ❋ ॥౮॥ ❋ నాడికాయా మానం జ్ఞాపయితుం ప్రస్థలక్షణమాహ ॥ ద్వాదశార్ధేతి ॥ ద్వాదశార్ధపలోన్మానం - ఉన్మీయతేఽనేనేత్యున్మానం - పాత్రం - తచ్చ ద్వాదశార్ధపలం అర్ధాధికద్వాదశపలపరిమితతామ్రరచితం - ఏకపఞ్చగుఞ్జాః మాషః - తైశ్చతుర్భిస్స్వర్ణమయమాషైశ్చతురఙ్గులాయామశలాకారూపేణ రచితైః - కృతమూలచ్ఛిద్రం - తేనచ్ఛిద్రేణ ప్రస్థపరిచ్ఛిన్నజలభరణయోగ్యత్వాత్ప్రస్థశబ్దవాచ్యం పాత్రం - జలే ప్లుతం స్థాపితం - యావతా కాలేన - నిమజ్జతి స నాడికేత్యర్థః - మాషచతుష్టయమితస్వర్ణకృతచతురఙ్గులసూచ్యాకృతచ్ఛిద్రమర్ధాధికద్వాదశపలపరిమితం ప్రస్థపరిమితజలభరణేనైవ నిమజ్జత్పాత్రం ప్రస్థం - తన్నిమజ్జనావచ్ఛిన్నః కాలో నాడికేతి సముదాయార్థః - అత్ర పలచ్ఛిద్రయోరాధిక్యే శీఘ్రం నిమజ్యేత్ - అల్పత్వే చ విలమ్బేనేతి పలశలాకయోర్నియమః ❋ ॥౯॥ ❋ చత్వారశ్చత్వారః అష్టావిత్యర్థః, అష్టౌ యామాః మర్త్యానాం - ఉభే అహనీ - అహోరాత్రం - పఞ్చదశాహాని - అహోరాత్రాత్మకాన్యహాని - శుక్లః కృష్ణః పక్షః - పఞ్చదశాహాని శుక్లః పక్షః, పునః పఞ్చదశాహాని కృష్ణః పక్ష ఇత్యర్థః హే మానద ❋ ॥౧౦॥ ❋ తయోః శుక్లకృష్ణయోః పక్షయోః - స్సముచ్చయః సముదాయః - ఏకో మాసః నృణామిత్యనుషఙ్గః ॥ పిత్ౄణాం విశేషమాహ ॥ పిత్ౄణామితి ॥ తత్ - పూర్వోక్తో మాసః - పిత్ౄణామహర్నిశం అహోరాత్రం యత్తదోరని

క్షణః । క్షణాన్ పంచ విదుః కాష్ఠాం లఘు తా దశ పఞ్చ చ ॥౭॥ లఘూని వై సమామ్నాతా దశ పఞ్చ చ నాడికా । తే ద్వే ముహూర్తః ప్రహరష్షడ్యామస్సప్త వా నృణామ్ ॥౮॥ ద్వాదశార్ధపలోన్మానం చతుర్భిశ్చతురఙ్గులైః । స్వర్ణమాషైః కృతచ్ఛిద్రం యావత్ప్రస్థం జలప్లుతమ్ ॥౯॥ యామాశ్చత్వారశ్చత్వారో మర్త్యానామహనీ ఉభే । పక్షః పఞ్చదశాహాని శుక్లః కృష్ణశ్చ మానద ॥౧౦॥ తయోస్సముచ్చయో మాసః పిత్ౄణాం తదహర్నిశమ్ । ద్వౌ తావృతుః షడయనం దక్షిణం చోత్తరం దివి ॥౧౧॥ అయనే అహనీ ప్రాహుర్వత్సరో ద్వాదశ స్మృతః । సంవత్సరశతం నౄణాం పరమాయుర్నిరూపితమ్ ॥౧౨॥ గ్రహర్క్షతారాచక్రస్థః పరమాణ్వాదినా జగత్ । సంవత్సరావసానేన పర్యేత్యనిమిషో విభుః ॥౧౩॥ సంవత్సరః పరివత్సర ఇలావత్సర ఏవ చ । ఇద్వత్సరో వత్సరశ్చ విదురేవం ప్రభాష్యతే ॥౧౪॥ యస్సృజ్యశక్తిమురుధోచ్ఛ్వసయన్స్వశక్త్యా పుంసోఽభ్రమాయ దివి ధావతి భూతభేదః ।

యమేనోద్దేశ్యవిధేయాన్యతరలిఙ్గత్వాత్తదితి నపుంసకనిర్దేశః - తౌ పూర్వోక్తౌ, ద్వౌ మాసౌ - నృణాం - ఋతుః - షణ్మాసాస్త్వయనమిత్యుచ్యతే - తచ్చాయనం దక్షిణోత్తరభేదేన ద్వివిధం - షణ్మాసాః దక్షిణాయనం పునష్షణ్మాసా ఉత్తరాయణం ॥ దేవానాం విశేషమాహ ॥ అయనే దక్షిణోత్తరాయణే దివి - అహని, ప్రాహుః, దేవానామహోరాత్రమిత్యర్థః - ద్వాదశ, పూర్వోక్తాః ద్వాదశ మాసాః - నృణాం, వత్సరః స్మృతః - ప్రసఙ్గాన్నృణామాయుః పరిమాణమప్యాహ ॥ సంవత్సరశతమితి ॥ స్పష్టార్థః ॥ నృణామిత్యుపలక్షణమన్యేషామపి స్వస్వమానేన శతసంవత్సరాయుషః - అనేన క్రమేణాసౌ సూర్యో నిత్యమాయుః క్షిపతీత్యాహ ॥ గ్రహర్క్షేత్యాదినా ॥ అనిమిషః నిత్యజాగరూకః - విభుస్సూర్యః - గ్రహర్క్షతారాచక్రస్థః గ్రహాశ్చన్ద్రాదయః - ఋక్షాణ్యశ్విన్యాదీని - తారా అన్యాని నక్షత్రాణి - తదుపలక్షితం యత్కాలచక్రం - తత్స్థితః - జగత్ ద్వాదశరాశ్యాత్మకం భువనకోశం - పరమాణ్వాదినా సంవత్సరాన్తేన కాలేన - పర్యేతి పర్యటతి ❋ ॥౧౧॥౧౨॥౧౩॥ ❋ ఉక్తస్యైవ వత్సరాత్మకకాలస్య సూర్యాదిగతిభేదేన నామభేదమాహ ॥ సంవత్సర ఇత్యేకేన శ్లోకేన ॥ ఆదిత్యగత్యా సంవత్సరః - బృహస్పతిగత్యా పరివత్సరః - త్రింశద్దివసైర్మాసైరాదిత్యగతివిశేషాది లావత్సరః - చాన్ద్రనక్షత్రగతిభ్యాం ఇద్వత్సరవత్సరౌ ఇత్యేవం ప్రభాష్యతే కథ్యతే ❋ ॥౧౪॥ ❋ ఏవం సూక్ష్మత్వేన చ సర్వస్యావచ్ఛేదకత్వేన కాలస్య రూపం నిరూప్యోక్తవిధకాలశరీరకస్య కాలకాల్యస్య సూర్యాత్మనః పరమాత్మన ఉపాసనమకాలకాల్యత్వమిచ్ఛుభిః కర్తవ్యమిత్యాహ ॥ య ఇతి ॥ భూతాని భినత్తీతి భూతభేదః - భూతవికారకృత్పరమాత్మా - కాలాఖ్యయా - స్వశక్త్యా స్వతన్త్ర్యా - సృజ్యానాం కర్మశక్తిం పరిణమయన్ - పుంసో జీవస్య - భ్రమాయ - భ్రమో మోహః - తన్నివృత్తయే - తత్తత్కాలానుష్ఠేయధర్మవిషయమోహం నివర్తయితుమిత్యర్థః ॥ క్రతుభిస్సాధ్యం - యద్గుణమయం సత్త్వాదిగుణభేదేన త్రిగుణాత్మకం,

ఫలం-వితన్వన్ విస్తారయన్-దివి అన్తరిక్షే-ధావతి సూర్యాన్తర్వర్తీ సన్ పర్యటతి-తస్మై సూర్యశరీరాయ, వత్సరపఞ్చ
కాయ పూర్వోక్తసంవత్సరాదిపఞ్చకాత్మనే-బలిం హరత పూజాం కురుతేత్యర్థః ❋ ॥ ౧౫ ॥ ❋ ఏవం కాలకాల్యస్వరూపే
ఆయుఃపరిమాణే కాలస్య చ యుగమన్వన్తరస్యాపి వక్తవ్యేఽభిహితే, పితౄణాం తదహర్నిశం దివి అయనే అహ
నీ మాసి అహః - సంవత్సరశతం నృణాం పరమాయుర్నిరూపితమితి త్రైలోక్యాన్తర్వర్తినామేవ పితృదేవమనుష్యాణామా
యుఃపరిమాణం కథితం - త్రైలోక్యాద్బహిర్భూతానాం తు కియదాయుఃపరిమాణమితి బుభుత్సయా పృచ్ఛతి విదురః, పి
తృదేవమనుష్యాణాం పరమాయుః ఇదం స్వస్వమానేన వర్షశతం స్మృతం-పరేషాం గతిం ఆయుర్మానం - ఆచక్ష్వ-తే క ఇత్య
త్రాహ॥ కల్పాత్ కల్పావస్థాత్ త్రైలోక్యాద్బహిః-యే స్యుః సన్తి విదుః-తేషామిత్యర్థః - విద ఇతి పాఠాన్తరం, తత్ర కల్పా
ద్బహిర్భూతా యే జ్ఞానినః తేషామిత్యర్థః ❋ ॥ ౧౬ ॥ ❋ అహం న జానామీతి మా వోచ ఇత్యాహ॥ భగవానితి॥ భగవదాత్మకస్య
కాలస్య, గతిం, భావినమపి గతిం-భవాన్-వేద జానాతి-నను హే మైత్రేయ - నిశ్చయేన అహం కథం జానీయామిత్యత ఆహ-
ధీరాః భవాదృశా జ్ఞానినః-యోగరాద్ధేన యోగసిద్ధేన, చక్షుషా, విశ్వం జగత్ -విచక్షతే పశ్యన్తి - యోగిప్రత్యక్షావిషయం న
కించిదస్తీత్యర్థః॥ ఏవమాపృష్టో మునిః, త్రైలోక్యాద్బహిరవస్థితానామాచతుర్ముఖాత్సర్వేషాం యుగసాహస్రం దినపరి
మాణం - ఏవంవిధషష్ట్యుత్తరత్రిశతదినాత్మకవర్షశతమాయుఃపరిమాణమితి కథయితుం తావద్యుగపరిమాణం యుగస్వ
రూపం యుగేషు ధర్మానువృత్తితారతమ్యం చాహ॥ కృతమిత్యాదిభిశ్చతుర్భిః॥ తత్ర ద్వాభ్యాం యుగపరిమాణమాహ॥ కృ
తమితి॥ కృతాదిచతుర్యుగం సావధానం అవధీయత ఇత్యవధానం, సంధ్యాంశశ్చ తత్సహితం ప్రత్యేకం, దివ్యైర్దేవమా
నమితైః, ద్వాదశసాహస్రైర్వర్షైః-నిరూపితం-అపి చ-కృతాదిషు చ-యథాక్రమం చత్వారి త్రీణి ద్వే చైకం చేతి సహస్రాణి

కాలాఖ్యయా గుణమయం క్రతుభిర్వితన్వంస్తస్మై బలిం హరత వత్సరపఞ్చకాయ ॥ ౧౫ ॥ విదుర ఉవాచ ॥ పి
తృదేవమనుష్యాణామాయుః పరమిదం స్మృతం। పరేషాం గతిమాచక్ష్వ యే స్యుః కల్పాద్బహిర్విదః ॥ ౧౬ ॥
భగవాన్వేద కాలస్య గతిం భగవతో నను । విశ్వం విచక్షతే ధీరా యోగరాద్ధేన చక్షుషా ॥ ౧౭ ॥ మైత్రేయ ఉ
వాచ॥ కృతం త్రేతా ద్వాపరం చ కలిశ్చేతి చతుర్యుగమ్। దివ్యైర్ద్వాదశభిర్వర్షైస్సావధానం నిరూపితమ్॥ ౧౮ ॥ చ
త్వారి త్రీణి ద్వే చైకం కృతాదిషు యథాక్రమమ్। సంఖ్యాతాని సహస్రాణి ద్విగుణాని శతాని చ॥ ౧౯ ॥ సంధ్యా
సంధ్యాంశయోరన్తర్యః కాలశ్శతసంఖ్యయోః। తమేవాహుర్యుగం తజ్జ్ఞా యత్ర ధర్మో విధీయతే ॥ ౨౦ ॥ ధర్మ
శ్చతుష్పాన్మనుజాన్ కృతే సమనువర్తతే। స ఏవాన్యేష్వధర్మేణ వ్యేతి పాదేన వర్ధతా ॥ ౨౧ ॥ త్రైలోక్యాద్యు
గసాహస్రం బహిరాబ్రహ్మణో దినమ్ । తావత్యేవ నిశా తాత యన్నిమీలతి విశ్వసృట్॥ ౨౨ ॥ నిశావసాన ఆ

ణి సంఖ్యాతాని-శతాని తు ద్విగుణాని సంఖ్యాతానీత్యర్థః, అయమర్థః, తావత్కృతయుగస్య దేవమానేన ద్వాదశ చత్వారి
చేతి వత్సరాణి, సంధ్యాసంధ్యాంశయోశ్చత్వారి చత్వారి శతానీత్యష్టౌ శతాని-దేవమానేనాష్టశతోత్తరషోడశసాహస్ర
వత్సరాః-ససంధ్యాంశస్య కృతస్య పరిమాణం, త్రేతాయాస్తు పఞ్చదశ సాహస్రాణి షట్ శతానీత్యేవం ససంధ్యాంశా
యాస్త్రేతాయాః షట్శతోత్తరపఞ్చదశసాహస్రవర్షపరిమితిః, ద్వాపరస్య తు ససంధ్యాంశస్య చతుశ్శతోత్తరచతుర్దశసా
హస్రాణి కలేస్తు ససంధ్యాంశస్య ద్విశతోత్తరత్రయోదశసాహస్రాణి - యుగస్యాదౌ సంధ్యా, యుగాన్తే సంధ్యాం
శః, సహస్రాణాముపర్యుక్తాని-క్రమేణ తత్తత్సంధ్యాంశయోః పరిమాణమిత్యవగన్తవ్యం - నను ససంధ్యాంశస్యైవ యు
గత్వముత తాభ్యామన్తరేణ మధ్యస్యైవేతి సంశయం నిరాకుర్వన్ చతుర్ష్వపి యుగేషు తత్తద్వర్ణాశ్రమధర్మాణామవశ్యకర్త
వ్యతామాహ॥ సంధ్యాంశయోరితి ॥ శతసంఖ్యయోః ఉక్తాని శతాని సంఖ్యాయయోస్తయోః - సంధ్యాంశయోరన్తరం
మధ్యే-యః కాలః-తమేవ కాలం యుగమితి-యుగజ్ఞాః ప్రాహురిత్యర్థః-యత్ర యుగే - ధర్మః నిత్యనైమిత్తికకామ్యభేదేన త్రివి
ధో ధర్మః విధీయతే కర్తవ్యత్వేన చోద్యత ఇత్యర్థః ❋ ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ ❋ కృతే చతుష్పాదో ధర్మస్యానువృత్తిం త్రేతాది
షు తత్సంకోచం చాహ॥ ధర్మ ఇతి ॥ కృతయుగే మనుజాన్ చతుష్పాద్ధర్మోఽనువర్తతే-అన్యేషు త్రేతాదిషు-ఏకైకేన పాదేన వ
ర్ధతా-అధర్మేణ హేతునా ధర్మో వ్యేతి అపగచ్ఛతీత్యర్థః ❋ ॥ ౨౧ ॥ ❋ అథ త్రైలోక్యాద్బహిఃస్థానాం దినపరిమాణమా
హ॥ త్రైలోక్యా ఇతి॥ త్రైలోక్యాద్బహిఃస్థితానాం ఆబ్రహ్మణః బ్రహ్మపర్యన్తానాం సర్వేషాం-యుగసాహస్రం-దినమహ
రిత్యర్థః-హే తాత, తావత్ రాత్రిః-మిళితం దినం-యత్ యస్యాం-రాత్రౌ-విశ్వసృట్ బ్రహ్మా -నిమీలతి స్వపితి ❋ ॥ ౨౨ ॥ ❋ బ
హిస్థానాం మహారాత్రగతానాం స్థితిమాహ ॥ నిశావసాన ఇత్యాదినా ॥ అన్తస్సలిల ఇత్యన్తేన, నిశావసానే నిశాయాః

త్రేః-అవసానే అత్యయే-నిశాయామవగతాయామిత్యర్థః, ఆరబ్ధో యో లోకకల్పః-కల్పావచ్ఛిన్నో లోకః - యద్వా, కల్పనం కల్పః-సర్గ ఇత్యర్థే, లోకసర్గం చతుర్దశ మనూన్, భుఞ్జన్ పరిచ్ఛిన్దన్, భగవతో బ్రహ్మణో యావద్దినమనువర్తతే ❀ ॥ ౨౩ ॥ ❀ మన్వాయుః పరిమాణమాహ ॥ స్వం స్వమితి ॥ సాధికాం కించిదధికాం- యుగానామేకసప్తతిం-స్వం స్వం కాలం, మనుర్భుఙ్క్తే అనుభవతీత్యర్థః-మన్వన్తరగతాం స్థితిమాహ ॥ మన్వన్తరేష్వితి ॥ మనూనామన్తరాణి మన్వన్తరాణి, పూర్వపూర్వ మనుమారభ్యోత్తరమనుపర్యన్తామధ్యకాలాః, తేషు, మనవః మనువంశ్యాః పృథివీపాలకాః రాజానః - ఋషయః సురాశ్చ సురేశా ఇన్ద్రాదయః - తాననువర్తన్తే, ఏతే సర్వే యుగపత్ - భవన్తి - ప్రభవన్తి - త్రిలోకీం పరిపాలయన్తీత్యర్థః ❀ ॥ ౨౪ ॥ ❀ అథైవం త్రైలోక్య బహాష్టమానమితతత్తద్దినకాలావచ్ఛిన్నసర్గస్య దైనందినసర్గత్వం వదన్ మన్వాదిభిర్ద్వారభూతైర్భగవానేవ విశ్వమవతి-నతు మన్వాదయః స్వయమవితార ఇత్యాహ ॥ ఏష ఇతి ॥ బ్రాహ్మశ్చతుర్ముఖకర్తృకః, ఏషః - దినం దినం క్రియమాణో యస్సర్గః-స ఏష దైనందినసర్గః-కథంభూతః - త్రైలోక్యవర్తనః త్రైలోక్యస్య వర్తనం వృత్తిర్యస్మిన్నస్తీతి త్రైలోక్యవర్తనః “ వర్ధన ఇతి పాఠాన్తరం ” తత్త్రైలోక్యం వర్ధయతీతి తథా - యత్ర యస్మిన్ దైనందినే సర్గే - తిరశ్చాం నౄణాం పితౄణాం దేవానాం చ కర్మభిః పుణ్యపాపరూపైః కర్మభిః-స్సంభవః ఉత్పత్తిర్భవతి ❀ ॥ ౨౫ ॥ ❀ మన్వన్తరేషు భగవాన్ స్వమూర్తిభిః సత్త్వం శుద్ధసత్త్వం బిభ్రత్ శుద్ధసత్త్వమయమూర్తిభిర్బిభ్రాణ ఇత్యర్థః ఉదితపౌరుషః ఆవిష్కృతపురుషాకారస్సన్-మన్వాదిభిర్ద్వారభూతైః-రిదం విశ్వ-మవతి రక్షతి- అతో న భగవతో రక్షకత్వవిహతిరిత్యభిప్రాయః ❀ ॥ ౨౬ ॥ ❀ దినగతాం స్థితిమభిధాయాథ రాత్రిగతాం స్థితిమాఖ్యాతుముపక్రమతే ॥

బ్రాహ్మో లోకకల్పోఽనువర్తతే । యావద్దినం భగవతో మనూన్ భుఞ్జంశ్చతుర్దశ ॥ ౨౩ ॥ స్వం స్వం కాలం మనుర్భుఙ్క్తే సాధికాం హ్యేకసప్తతిమ్ । మన్వన్తరేషు మనవస్తద్వంశ్యా ఋషయస్సురాః ॥ భవన్తి చైతే యుగపత్సురేశాశ్చాను యే చ తాన్ ॥ ౨౪ ॥ ఏష దైనందినః కల్పో బ్రాహ్మస్త్రైలోక్యవర్తనః । తిర్యఙ్నృపితృదేవానాం సంభవో యత్ర కర్మభిః ॥ ౨౫ ॥ మన్వన్తరేషు భగవాన్ బిభ్రత్సత్త్వం స్వమూర్తిభిః । మన్వన్తరాదిభిర్విశ్వమవత్యుదితపౌరుషః ॥ ౨౬ ॥ తమోమాత్రాముపాదాయ ప్రతిసంరుద్ధవిక్రమః । కాలేనానుగతాశేష ఆస్తే తూష్ణీం దినాత్యయే ॥ ౨౭ ॥ తమేవాన్వపిధీయన్తే లోకా భూరాదయస్త్రయః । నిశాయామనువృత్తాయాం నిర్ముక్తశశిభాస్కరమ్ ॥ ౨౮ ॥ త్రిలోక్యాం దహ్యమానాయాం శక్త్యా సంకర్షణాగ్నినా । యాన్త్యూష్మణా మహర్లోకాజ్జనం భృగ్వాదయోఽర్దితాః ॥ ౨౯ ॥ తావత్త్రిభువనం సద్యః కల్పాన్తైధితసిన్ధవః । ప్లావయన్త్యుత్కటాటోపచణ్డవాతేరితోర్మయః ॥ ౩౦ ॥ అన్తస్స తస్మిన్సలిల ఆస్తేఽనన్తాసనో హరిః । యోగనిద్రానిమీలితాక్షః స్తూయమానో జనాలయైః ॥ ౩౧ ॥ ఏవంవిధైరహోరాత్రైః కాలగత్యోపలక్షితైః । అపక్షితమివాస్యాపి ❀ ఆయుర్వర్షశతం ప

తమోమాత్రామితి ॥ తమసో-మాత్రాం లేశ-ముపాదాయ స్వీకృత్య - ప్రతిక్తతమస ఇత్యర్థః - ప్రతిసంరుద్ధః నివృత్తః విక్రమో వ్యాపారో యస్య సః కాలేనానుగతం అనుప్రవిష్టం అశేషం యస్య సః-కాలో హ్యేనమనుసరతీత్యర్థః- బ్రహ్మా-దినాత్యయే దినాన్తే తూష్ణీమాస్తే ఉపవిశతి ❀ ॥ ౨౭ ॥ ❀ అనుగతాశేషత్వమేవ దర్శయతి ॥ తమేవేతి ॥ తమేవానుగతం కాలమేవానుపశ్చాద్భూరాదయః-త్రయో లోకాః, అపధీయన్తే తిరోహితా భవన్తీత్యర్థః ॥ కథమపిధీయన్త ఇత్యత ఆహ ॥ నిశాయాం అనువృత్తాయాం ప్రవర్తమానాయాం సత్యాం - నిర్ముక్తః శశీ చన్ద్రః భాస్కరశ్చ యథా భవతి తథాఽపిధీయన్త ఇత్యర్థః ❀ ॥ ౨౮ ॥ ❀ పునస్తమేవాపిధానప్రకారమాహ ॥ త్రిలోక్యామితి ద్వాభ్యామ్ ॥ శక్త్యా భగవచ్ఛక్తిరూపేణ-సంకర్షణాగ్నినా సంకర్షణముఖోద్భూతరుద్రగణాగ్నినా-త్రిలోక్యాం దహ్యమానాయాం సత్యాం, తస్యాగ్నేరూష్మణా అర్దితాం పీడితాః-మహర్లోకవాసినో భృగ్వాదయః, తస్మాల్లోకాజ్జనలోకం యాన్తి ❀ ॥ ౨౯ ॥ ❀ తావత్తదా, సంకర్షణాగ్నినా దగ్ధం త్రిభువనం, కల్పాన్తైధితాః ప్రవృద్ధాః, సిన్ధవః, ఉత్కటః ఆటోపః క్షోభః యేషాం- తే చ తే-చణ్డవాతేరితోర్మయశ్చ, సద్యః ప్లావయన్తి సంప్లావయన్తి ❀ ॥ ౩౦ ॥ ❀ ఏవం త్రిలోక్యపిధానమభిధాయ, తస్మిన్ప్రలయామ్భసి భగవతోఽవస్థానమాహ ॥ తస్మిన్ సలిలే, అన్తః మధ్యే అనన్తశ్శేష ఏవ ఆసనం యస్య, స హరిః-యోగస్స్వానుభవరూపః-స ఏవ నిద్రా, తయా మీలితే అక్షిణీ యస్య సః-జనాలయైర్జనలోకః ఆలయో యేషాం తైః స్తూయమానః ఆస్తే ❀ ॥ ౩౧ ॥ ❀ ఏవం త్రైలోక్య బహిస్స్థానామాయుః పరిమాణమభిధాయ “ ఏతే వై నిరయాస్తాత స్థానస్య పరమాత్మనః ” ఇత్యుక్తరీత్యా బ్రహ్మభువనాన్తానాం హేయత్వమాఖ్యాతుం బ్రహ్మాయుషోఽప్యపక్షయమాహ ॥ కాలగత్యా పరమాణ్వాదిసంవత్సరాన్తరూపగత్యా, ఉపలక్షితైః, ఏవంవిధైః పూర్వోక్తపరిమాణపరి

చ్ఛిన్నైరహోరాత్రైర్యస్య బ్రహ్మణః పరం ప్రాణినామాయుషః పరమధికం - వయశ్శతం స్వమానేన సంవత్సరశతాత్మకం - య - దాయు - స్తదపి, అపక్షితమివ అపక్షీణమివేత్యర్థః ఇవశబ్దేన కించిదాయురపక్షీణం కించిదవశిష్టమితి సూచ్యతే* ॥౩౨॥ * తత్ర, కియదపక్షీణం - కియదవశిష్టమిత్యత్రాహ ॥ యదితి ॥ తస్య బ్రహ్మణో, య, దాయుః తన్మానేవ సంవత్సరశతాత్మకం, తస్యాయుషః, అర్ధం, పరార్ధమితి కథ్యతే, తస్య ద్విపరార్ధాత్మకస్యాయుషః, పూర్వః పరార్ధోఽపక్రాన్తః, అపగతః, అపరః ఉత్తరపరార్ధః, అద్య అధునా, ప్రవర్తతే* ॥౩౩॥ * పూర్వోత్తరయోః పరార్ధయోః, ప్రతిష్ఠానందినకల్పం, నామభేదోఽస్తి నేతి సంశయం నిరాకుర్వన్, కల్పానాం బహుత్వాత్పూర్వపరార్ధస్యార్ధం, తయోః కల్పయోరుత్తరపరార్ధాద్యకల్పస్య చాన్వర్థాని నామాన్యాహ ॥ పూర్వస్యేత్యాదిభిస్త్రిభిః, పూర్వస్య పరార్ధస్యాదౌ, బ్రాహ్మో నామ బ్రహ్మాఖ్యః మహాన్ కల్పః, అభూత్, నామ్నోఽన్వర్థతాం వదన్ మహత్త్వం చాహ ॥ యత్ర పూర్వాపరార్ధాద్యకల్పే, బ్రహ్మా అభవత్, ఇదమేవాన్వర్థతానిమిత్తం, కోఽసౌ బ్రహ్మా, యత్సంబన్ధాత్కల్పస్య బ్రహ్మత్వమత ఆహ ॥ యం, శబ్దబ్రహ్మేతి వేదమయ ఇతి, ఏమః, ఇదమేవ హి మహత్త్వే నిమిత్తం, యుత్పరబ్రహ్మేతి దుపాసన తదారాధనప్రకాశక వేదమయ బ్రహ్మణో యతో విత్స త్తిరితి* ॥౩౪॥ * తస్యైవ చ పూర్వపరార్ధస్యాన్తే, యం కల్పం, పాద్మమిత్యాచక్షతే - మనీషిణ ఇతి శేషః, స కల్పోఽభూత్ - తస్య పాద్మాఖ్యత్వే నిమిత్తమాహ ॥ యత్ యత్ర కల్పే, హరేర్భగవతోఽనిరుద్ధస్య, నాభిరేవ సర, స్తస్మాత్, లోకసరోరుహం భువనకోశాత్మకం కమలమాసీత్ ఉదపద్యత* ॥౩౫॥ * ద్వితీయస్యాపి ద్వితీయపరార్ధస్యాపి, అయం కల్పః కథితః ,,కోఽసావిత్యత ఆహ,, వారాహ ఇతి విఖ్యాతః ప్రసిద్ధః, అన్వర్థతానిమిత్తమాహ ॥ యత్రాస్మిన్ హరిసూకరరూప ఆసీత్ * ॥౩౬॥ * నను చతుర్ముఖపర్యన్తానాం కాలకాల్యత్వముక్తం, తద్వత్పరమాత్మనోఽపి కాలకాల్యత్వమస్తీత్యాశఙ్కనేత్యాహ ॥ కాలోఽయమిత్యాదినా ॥ ద్విపరార్ధా

రమ్ ॥౩౨॥ యదర్ధమాయుషస్తస్య పరార్ధమభిధీయతే। పూర్వః పరార్ధోఽపక్రాన్తః * పరోఽద్య ప్రవర్తతే ॥ పూర్వస్యాదౌ పరార్ధస్య బ్రాహ్మో నామ మహానభూత్। కల్పో యత్రాభవద్బ్రహ్మా శబ్దబ్రహ్మేతి యం విదుః ॥౩౪॥ తస్యైవ చాన్తే కల్పోఽభూద్యం పాద్మమభిచక్షతే। యద్ధరేర్నాభిసరస ఆసీల్లోకసరోరుహమ్ ॥ ౩౫ ॥ అయం తు కథితః కల్పో ద్వితీయస్యాపి భారత। వారాహ ఇతి విఖ్యాతో యత్రాసీత్సూకరో హరిః ॥౩౬॥ కాలోఽయం ద్విపరార్ధాఖ్యో నిమేష ఉపచర్యతే। అవ్యాకృతస్యానన్తస్య * అనాదేర్జగదాత్మనః ॥౩౭॥ కాలోఽయం పరమాణ్వాదిర్ద్విపరార్ధాన్త ఈశితుః। నైవేశితుః ప్రభుర్భూమ్న ఈశ్వరో ధామమానినామ్ ॥౩౮॥ వికారైః షోడశైర్యుక్తో పి శేషాదిభిరావృతః। అణ్డకోశో బహిరయం పఞ్చాశత్కోటివిస్తృతః ॥౩౯॥ దశోత్తరాధికైర్యత్ర ప్రవిష్టః పరమాణువత్। లక్ష్యతేఽన్తర్గతాశ్చాన్యే కోటిశో హ్యణ్డరాశయః ॥౪౦॥ తదాహురక్షరం బ్రహ్మ సర్వకార

ఖ్యోఽయం కాలః, అనాదేర్భగవతో, నిమేష ఉపచర్యతే నిమేష ఇవాపతిష్యతీత్యర్థః, నిమేష ఇత్యుక్తైకాలపరిచ్ఛిన్నత్వం స్యాదిత్యాశఙ్క్యోపచర్యత ఇత్యుక్తమ్, అనాదిత్వేన తస్య కాలకాల్యత్వమిత్యభిప్రాయేణానాదేరిత్యుక్తమ్, అనాదేరపి హిరణ్యగర్భాదిక్షేత్రజ్ఞస్య కాలపరిచ్ఛిన్నతాత్వయాభిహితా, తద్వత్పరస్యాపి సాస్యాదిత్యత ఆహ ॥ అవ్యాకృతస్య నామరూపరహితస్య, హిరణ్యగర్భాదీనాం ప్రాకృతనామరూపభాక్త్వవాదిముత్త్వమిత్యభిప్రాయః, కరంతస్య నామరూపరాహిత్యం, ఉపాదానకారణత్వేన నామరూపభాక్త్వస్యావర్జనీయత్వాదిత్యత ఉక్తమ్, జగదాత్మన ఇతి, జగదాత్మన ఇతి, జగదాత్మనః ఆత్మతయా నామరూపనిర్వాహకత్వేనోపాదానత్వేపి స్వతో నామరూపభాక్త్వాభావాత్ ॥ కాల ఇతి ॥ పరమాణ్వాది ద్విపరార్ధాన్తోఽయం, కాలాత్మాయం, ఈశ్వరశరీరత్వేన తన్నియామ్యత్వాత్, కాలః, అన్యేషాం ధామమానినాం, ఉజ్జ్వలం మన్యమానానాం బ్రహ్మరుద్రాదీనాం, మీశ్వరః ప్రభురపి, ఈశితుః స్వేశితుః, భూమ్నః త్రివిధపరిచ్ఛేదరహితస్య భగవతో, న ప్రభుః * ॥౩౭ ॥౩౮॥ * భూమత్వమేవాహ ॥ వికారైరితి త్రిభిః ॥ షోడశభిః, శబ్దాదివిషయాః పఞ్చ, వాగాదివ్యాపారాః పఞ్చ, ప్రాణాదివాయువృత్తయః పఞ్చ, ఏకో మనోవికారః సంకల్పాదిః, ఏతైః షోడశభిర్వికారైర్యుక్తః, విశేషాదిభిః పృథివ్యాదిభిః పృథివ్యప్తేజోవాయ్వాకాశాహంకారమహత్ప్రకృతిభిః కథం భూతైర్విశేషాదిభిః, దశోత్తరాధికైః దశగుణముత్తరోత్తరమధికైః, బహిరావృతః, పఞ్చాశత్కోటియోజనవిస్తృతః, అయమణ్డకోశః ॥౩౯॥* యత్ర మూలప్రకృతౌ, ప్రవిష్టః, పరమాణువద్దృశ్యతే ఏవంవిధాశ్చాన్యే, అణ్డరాశయః, కోటిశః ప్రవిష్టాః, పరమాణువద్దృశ్యన్తే *॥౪౦॥ * తత్, సర్వేషాం కారణానాం మహదాదీనామపి కారణం మూలప్రధానం, మహాత్మనః పురుషస్య, విష్ణోః, ధామ శరీరం, ఆహురిత్యన్వయః ,,యస్యావ్యక్తం శరీర,, మితి శ్రుతేః, ఏవమచిన్త్యవివిధవిభవ మూలప్రకృ

తిశరీరకస్య పరమాత్మనః కథం కాలః ప్రభుస్స్యాదిత్యభిప్రాయః ॥ ౪౧ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే ఏకాదశోఽధ్యాయః.

ఏవం కాలస్వరూపం సప్రపఞ్చమభిధాయ, ప్రకృతమనుసర్గమేవ విశేషేణ ప్రతిపిపాదయిషుః తమేవానుసర్గకథనం వృత్తకథనపూర్వకం ప్రతిజానీతే ॥ ఇతీతి ॥ హే క్షత్తః, పరమాత్మనః కాలాఖ్యో మహిమా, తే తుభ్యం, ఇతి ఉక్తప్రకారేణ, వర్ణితః, అథ అనన్తరం, వేదగర్భః బ్రహ్మా, యథా అస్రాక్షీత్, తథా తత్ప్రకారం, వర్ణ్యమానం, మమ వక్తుః, నిబోధ శృణు ॥ ౧ ॥ ప్రథమమజ్ఞానపఞ్చకపర్వసృష్టిమాహ ॥ ససర్జేతి ॥ అగ్రే వ్యష్టిసృష్ట్యాదౌ, ఆదికృత్ ఆదికర్తా బ్రహ్మా, అన్ధతామిస్రాదీని, ససర్జ ఏతే అజ్ఞానవృత్తయః, వృక్షగుల్మలతావీరుత్తృణగతపఞ్చపర్వాజ్ఞానవృత్తయః, తమోమోహాదయ ఇతి కేచిత్, జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తిమూర్ఛామరణేష్వజ్ఞానవృత్తయ ఇతి కేచిత్, పాతఞ్జలోక్తా అవిద్యాస్మితారాగద్వేషాభినివేశా ఇత్యన్యే, తథైవోక్తం వైష్ణవే “తమోఽవివేకో మోహస్స్యాదన్తఃకరణవిభ్రమః । మహామోహస్తు విజ్ఞేయో గ్రామ్యభోగసుఖైషణా । మరణం హ్యన్ధతామిస్రస్తామిస్రః క్రోధ ఉచ్యతే । అవిద్యా పఞ్చపర్వైషా ప్రాదుర్భూతా మహాత్మన” ఇతి ॥ తమః స్వరూపాప్రకాశః మోహో దేహాదిష్వహంబుద్ధిః, మహామోహో విషయభోగేచ్ఛా — తామిస్రస్తత్ప్రతిఘాతే క్రోధః । అన్ధతామిస్రః తన్నాశే అహమేవ వినష్టోఽస్మీతి బుద్ధి “ఉత్పన్నగ్రాహిణశ్చైతే తేఽజ్ఞానేఽజ్ఞానమానినః । అహంకృతా అహంమానా అవేదిన” ఇతి విశేషణోక్తా అజ్ఞానవృత్తయ ఇతి కేచిత్, అవేదినః స్వరూపానభిజ్ఞాః, అహంకృ

ణకారణమ్ । విష్ణోర్ధామ పరం సాక్షాత్పురుషస్య మహాత్మనః ॥ ౪౧ ॥
ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, ఏకాదశోఽధ్యాయః
శ్రీమైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇతి తే వర్ణితః క్షత్తః కాలాఖ్యః పరమాత్మనః । మహిమా వేదగర్భోఽథ యథాస్రాక్షీన్నిబోధ మే ॥ ౧ ॥ ససర్జాగ్రేన్ధతామిస్రమథ తామిస్రమాదికృత్ । మహామోహం చ మోహం చ తమశ్చాజ్ఞానవృత్తయః ॥ ౨ ॥ దృష్ట్వా పాపీయసీం సృష్టిం నాత్మానం బహ్వమన్యత । భగవద్ధ్యానపూతేన మనసాన్యాం తతోఽసృజత్ ॥ ౩ ॥ సనకం చ సనన్దం చ సనాతనమథాత్మభూః । సనత్కుమారం చ మునీన్నిష్క్రియానూర్ధ్వరేతసః ॥ ౪ ॥ తాన్ బభాషే స్వభూః పుత్రాన్ ప్రజాస్సృజత పుత్రకాః । తన్నైచ్ఛన్మోక్షధర్మాణో వాసుదేవపరాయణాః ॥ ౫ ॥ సోఽవధ్యాతస్సుతైరేవం ప్రత్యాఖ్యాతానుశాసనైః । క్రోధం దుర్విషహం జాతం నియన్తుముపచక్రమే ॥ ౬ ॥ ధియా నిగృహ్యమాణోఽపి భ్రువోర్మధ్యాత్ప్రజాపతేః । సద్యోఽజాయత తన్మన్యుః కుమారో నీలలోహితః ॥ ౭ ॥ స వై రురోద దేవానాం పూర్వజో భగవాన్ భవః । నామాని కురు మే ధాతః స్థానాని చ జగద్గు

తాః దేహే అహంబుద్ధిమన్తః, అహంమానాః స్వతన్త్రాభిమానవన్తః, అన్యత్స్పష్టమ్ ॥ ౨ ॥ పాపీయసీమజ్ఞానప్రవృత్తినాం నిరయసాధనత్వేన పాపీయస్త్వాత్తత్సృష్టేః పాపీయస్త్వం, సృష్టిం పాపీయసీం, దృష్ట్వా జ్ఞాత్వా, ఆత్మానం పాపీయస్సృష్టారం స్వాత్మానం, న బహ్వమన్యత న సమీచీనమమన్యతేత్యర్థః । తతః ఆత్మనో బహుమానానన్తరం, భగవద్ధ్యానేన పూతం, యన్మనః, తేన అన్యాన్ అసృజత్ ॥ ౩ ॥ తానాహ ॥ సనకం చేతి ॥ ఆత్మభూః బ్రహ్మా, సనకాదీన్, మునీన్ శాస్త్రశ్రవణసంశీలనపరాన్, నిష్క్రియాన్ నివృత్తిధర్మపరాయణాన్, ఊర్ధ్వరేతసః జితేన్ద్రియాన్, అసృజత్ ॥ ౪ ॥ స్వభూః బ్రహ్మా, తాన్ సనకాదీన్ పుత్రాన్, బభాషే, భాషణమేవాహ ॥ హే పుత్రకాః, ప్రజాః సృజత, తే, సనకాదయః, మోక్షధర్మాణః నివృత్తిధర్మనిష్ఠాః, వాసుదేవ ఏవ పరమయనం ప్రాప్యం ప్రాపకం చ యేషాం తే తథోక్తాస్సన్తః, తన్నైచ్ఛన్ పిత్రనుజ్ఞాతాం సృష్టిం కర్తుం నైచ్ఛన్నిత్యర్థః ॥ ౫ ॥ సః బ్రహ్మా, ప్రత్యాఖ్యాతం అనఙ్గీకృతం అనుశాసనమాజ్ఞా యైస్తైః, సుతైః, ఏవం అవధ్యాతః అవజ్ఞాతః, దుర్విషహం దుస్సహం, జాతం, ఉత్పన్నం, క్రోధం, నియన్తుం, ఉపచక్రమే ఉపక్రాన్తవాన్ ॥ ౬ ॥ ధియా బుద్ధ్యా, నిగృహ్యమాణోఽపి విష్టభ్యమానోఽపి, తన్మన్యుస్స చాసౌ మన్యుశ్చ తన్మన్యుః క్రోధః, ప్రజాపతేర్బ్రహ్మణః భ్రువోర్మధ్యాత్, నీలలోహితః, కుమారః, అజాయత, నిగృహ్యమాణోఽప్యనిగృహీతం స్వాత్మీయం మధ్యమాగత్య తస్మాన్నీలలోహితకుమారరూపేణాజాయత ॥ ౭ ॥ కోఽసౌ నీలలోహితం కుమారః, యో జాతో భ్రువోర్మధ్యాత్, జాతశ్చ కిమకరోదిత్యత ఆహ ॥ స వా ఇత్యాది, ఏవమాత్మభువాఽదిష్టః పరిక్రమ్య గిరాం పతిమిత్యన్తేన ॥ దేవానాం సృక్ష్యమాణానాం దేవానాం, పూర్వజః, భగవాన్ భవః సదాశివః, స చ జాతో రురోద, రోదనప్రకారమేవాహ నామానీ

త్యాదినా ✽॥౮॥ ✽ఇతీతి॥ మారోదీః రోదనం మాకురు, తే తవ, తత్, యదుక్తం, కరోమీతి ✽॥౯॥ ✽నామకరణమేవాహ॥యదీతి॥ హేసురశ్రేష్ఠ, సోద్వేగః భయసహితో, బాలకఇవ, యత్ యస్మాత్, త్వం, అరోదీః రోదనమకార్షీః, తతః రోదనాన్నిమిత్తాత్, రుద్రఇతినామ్నా, ప్రజాః-త్వామభిధాస్యన్తి అభివక్ష్యన్తి ✽॥౧౦॥ ✽స్థానకరణమాహ॥హృదిత్యాదినా॥అహంకారాధిదేవతాత్వేనరుద్రస్యహృత్స్థత్వం, సర్వాన్తరాత్మతయా-అసుః ప్రాణః-హృదాదీనిస్థానాని-అగ్రేపూర్వమేవ-మయాకృతాని ✽॥౧౧॥ ✽ఏకాదశస్థానస్థస్య స్థానభేదాన్నామభేదమాహ॥మన్యురితి ✽॥౧౨॥ ✽ధ్యాదయో రుద్రాణ్యః ఏకాదశ-హేరుద్ర-తే, స్త్రియః పత్న్యః ✽॥౧౩॥ ✽సయోషణః సస్త్రీకః, ఏతాని, నామాని స్థానాని చ, గృహాణ, ఏభిస్స్థానైర్నామభిశ్చ, యుక్తః, త్వం, ఆభిః స్త్రీభిస్సహ, బహ్వీః ప్రజాః, సృజ, యతః-ప్రజాసర్గార్థం, త్వమసి ప్రజానాం పతిః, రసి భవసి ✽॥౧౪॥ ✽గురుణా పిత్రా, భగవాన్ ఉత్పత్తిప్రలయాదిజ్ఞానవాన్, నీలలోహితః కుమారః-ఇత్యుక్తప్రకారేణ, ఆదిష్టః ఆజ్ఞాపితః, సత్త్వమాకృతిర్యస్య తేన। స్వాత్మకేన స్వభావేన - ఆత్మనా, సమాః తుల్యాః, ప్రజాః, ససర్జ ✽॥౧౫॥ ✽రుద్రేణ నీలలోహితకుమారేణ, సృష్టానాం రుద్రాణాం కథంభూతానాం-జగత్ విశ్వం-సమన్తాద్గ్రసతాం, యూథాన్ సఙ్ఘాన్-అసంఖ్యశః, నిశామ్య దృష్ట్వా, ప్రజాపతిః, అశఙ్కత-ఆశఙ్కాం కృతవానిత్యభిప్రాయః ✽॥౧౬॥ ✽ఉక్తిమేవాహ అలమితి త్రిభిః॥ హేసురోత్తమరుద్ర, ఈదృశీభిః స్వతుల్యాభిః, సృష్టాభిః, ఉల్బణైః చక్షుర్భిః, మయాసహ, దిశో

రో"॥౮॥ ఇతి తస్య వచః పాద్మో భగవాన్పరిపాలయన్। అభ్యధాద్భద్రయా వాచా మారోదీస్తత్కరోమి తే॥౯॥
యదరోదీస్సురశ్రేష్ఠ సోద్వేగ ఇవ బాలకః। తతస్త్వామభిధాస్యన్తి నామ్నా రుద్ర ఇతి ప్రజాః॥౧౦॥ హృదిన్ద్రియాణ్యసుర్వ్యోమ వాయురగ్నిర్జలం మహీ। సూర్యశ్చన్ద్రస్తపశ్చైవ స్థానాన్యగ్రే కృతాని మే॥౧౧॥ మన్యుర్మనుర్మహికాలో మహాంశ్చైవ ఋతధ్వజః। ఉరురేతా భవః కాలో వామదేవో ధృతవ్రతః॥౧౨॥ ధీర్వృత్తిరశనోమా చ నియుత్సర్పిరిలామ్బికా। ఇరావతీ సుధా దీక్షా రుద్రాణ్యో రుద్ర తే స్త్రియః॥౧౩॥ గృహాణైతాని నామాని స్థానాని చ సయోషణః। ఏభిస్సృజ ప్రజా బహ్వీః ప్రజానామసి యత్పతిః॥౧౪॥ ఇత్యాదిష్టస్స గురుణా భగవాన్నీలలోహితః। సత్త్వాకృతిస్వభావేన ససర్జాత్మసమాః ప్రజాః॥౧౫॥ రుద్రాణాం రుద్రసృష్టానాం సమన్తాద్గ్రసతాం జగత్। నిశామ్యాసంఖ్యశో యూథాన్ ప్రజాపతిరశఙ్కత॥౧౬॥ అలం ప్రజాభిస్సృష్టాభిరీదృశీభిస్సురోత్తమ। మయా సహ దహన్తీభిర్దిశశ్చక్షుర్భిరుల్బణైః॥౧౭॥ తప ఆతిష్ఠ భద్రం తే సర్వభూతసుఖావహమ్। తపసైవ యథాపూర్వం స్రష్టా విశ్వమిదం భవాన్॥౧౮॥ తపసైవ పరం జ్యోతిర్భగవన్తమధోక్షజమ్। సర్వభూతగుణావాసమఞ్జసా విన్దతే పుమాన్॥౧౯॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ ఏవమాత్మభువాఽఽదిష్టః పరిక్రమ్య గిరాం పతిమ్। బాఢమిత్యముమామన్త్ర్య వివేశ తపసే వనమ్॥౨౦॥ అథాభిధ్యాయతస్సర్గం దశపుత్రాః ప్రజజ్ఞిరే। భగవచ్ఛక్తియుక్తస్య లోకసన్తానహేతవః॥౨౧॥ మరీచిరత్ర్యఙ్గిరసౌ పులస్త్యః పులహః క్రతుః। భృగుర్వసిష్ఠో

దహన్తీభిః ప్రజాభిః అలమ్ ✽॥౧౭॥ ✽అతస్తపః, ఆతిష్ఠ చర, తే, భద్రమస్తు, తపః కథంభూతం, సర్వేషాం భూతానాం సుఖమావహతీతి ప్రాపయతీతి తథోక్తం। తపః ప్రశంసతి। తపసైవేతి సార్ధేన। భవాన్ త్వం, ఇదం విశ్వం-యథాపూర్వం, తపసైవ-స్రష్టా స్రక్ష్యతీతి తపసైవ-పుమాన్-అఞ్జసా సుఖేన - భగవన్తం విన్దతే ప్రాప్నోతి-కథంభూతం అధోక్షజం అధఃకృతేన్ద్రియవ్యాపారం - నిరస్తప్రాకృతేన్ద్రియవ్యాపారమిత్యర్థః- సర్వభూతగుణావాసం సర్వేషాం భూతానాం, గుణానాం కల్యాణగుణానాంచ - ఆవాసం ఆశ్రయం, అత్రాధోక్షజశబ్దేన అప్రాకృతేన్ద్రియతద్వ్యాపారవిషయసంపత్తిస్సూచ్యతే। తథాహి శ్రూయతే " సర్వకర్మా సర్వకామస్సర్వగన్ధస్సర్వరస ఇతి॥ అనేన భోగ్యతాతిశయస్సూచ్యతే, గుణశబ్దేన ప్రాప్యత్వోపయికాః జ్ఞానశక్త్యాదయః కల్యాణగుణా వివక్షితాః, భగవచ్ఛబ్దేన ప్రాప్యవిశేషనిర్దేశః, భూతావాసశబ్దేన తదుపాసనస్య స్వస్వరూపానుగుణత్వం వ్యజ్యతే ✽॥౧౮॥ ౧౯॥ ✽ఏవమాదిష్టో రుద్రః కిమకరోదిత్యత్రాహ॥ఏవమితి॥ ఆత్మభువా బ్రహ్మణా- ఏవముక్తప్రకారేణ-ఆదిష్టః, గిరాం పతిం బ్రహ్మాణం-పరిక్రమ్య ప్రదక్షిణీకృత్య, అముం గిరాంపతిం-బాఢం-మిత్యామన్త్ర్య భవదాజ్ఞామఙ్గీకరోమీత్యుక్త్వేత్యర్థః, తపసే తపశ్చర్తుం, వనమరణ్యం, వివేశ ప్రవిష్టవాన్ ✽॥౨౦॥ ✽అథ రుద్రాజ్ఞాపనానన్తరం - పునస్సర్గం, ధ్యాయతశ్చిన్తయతః, దశపుత్రాః, ప్రజజ్ఞిరే జాతాః, ధ్యాయతః కథంభూతస్య, భగవచ్ఛక్తియుక్తస్య భగవతో యా శక్తిః లోకరచనాసామర్థ్యం తేనయుక్తస్య। పుత్రాన్విశినష్టి। లోకసన్తానహేతవః లోకసంసృతివృద్ధికరాః, ఏతే దశపుత్రాః ॥౨౧॥ ✽కః కస్మాజ్జాత ఇత్యత్రాహ॥మరీచిరిత్యా

దిభిస్త్రిభిః॥ ❋ భృగుః- త్వచిత్వచం-చర్మణో భృగుర్జాత ఇత్యర్థః, కరాత్ హస్తాత్ ❋ నాభితః నాభేః, కర్ణయోః కర్ణాభ్యాం, పులస్త్య ఋషిర్జాతః ముఖతః ముఖాత్, అక్ష్ణః నేత్రాత్, అత్రిర్జాతః ❋॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ ❋ ధర్మ ఇతి॥ పునస్సర్గం ధ్యాయత ఇత్యనుషఙ్గః, దక్షిణతః స్తనాత్ ధర్మో జాతః, కథంభూతః, యత్ర ధర్మే, నారాయణః, స్వయం స్థితః తదధిదేవతేత్యర్థః॥ ధర్మస్య ప్రభురచ్యుత, ఇతి వచనాత్, పృష్ఠతః పృష్ఠాత్, జజ్ఞే-కథంభూతః, యస్మాత్ యత్ర అధర్మే, లోకభయంకరో, మృత్యుస్తిష్ఠతి, మృత్యురధర్మదేవతేత్యర్థః ❋ ॥ ౨౫ ॥ ❋ హృది హృదయాత్, కామః, భ్రువోః భ్రూభ్యాం, క్రోధః, అధరచ్ఛదాత్ అధరోష్ఠాత్, లోభః, ఆస్యాత్ ముఖాత్ వాక్ వాగధిష్ఠాతృదేవతా, మేఢ్రాత్, సిన్ధవః, పాయోర్గుదాత్, అఘాశ్రయః పాపాధిష్ఠాతా-నిరృతిః ❋ ॥ ౨౬ ॥ ❋ ఛాయాయాః దేహచ్ఛాయాయాః, కర్దమః, కథంభూతః, దేవహూత్యాః స్వాయంభువమనుకన్యాయాః పతిః, ప్రభుః-జితేన్ద్రియః ॥ అవాన్తరకథాం స్తోతుముపసంహరతి ॥ మనస ఇతి॥ మనసో-దేహతశ్చ, ఏవముక్తరీత్యా, విశ్వకృతః బ్రహ్మణస్సకాశా-జ్జగజ్జజ్ఞే ❋ ॥ ౨౭ ॥ ❋ వాక్ప్రసఙ్గాదవాన్తరకథాం స్తౌతి, వాచమిత్యాదినా, తాం దిశ ఇత్యన్తేన- స్వయంభూః బ్రహ్మా, స్వదుహితరం, తన్వీం స్త్రీరూపాం, మనశ్చిత్తం, హరన్తీం స్వయమకామయమానాం, వాచం వాగధిష్ఠాయినీం దేవతాం, స్వయం సకామః, చకమే ఐచ్ఛత్-ఇతి-నః-అస్మాభిః, శ్రుతమ్ ❋॥ ౨౮ ॥ ❋ అధర్మే దుహితృకామనారూపే ప్రత్యవాయకరే కర్మణి, కృతా ఉత్పన్నా మతిర్యస్య తం-పితరం బ్రహ్మాణం-విలోక్య, మరీచిప్రభృతయః పుత్రాః, మునయః, సప్రియాత్ పితరి విశ్వాసాధిక్యాత్, పితరం ప్రత్యబోధయన్ జ్ఞాపితవన్తః ❋ ॥ ౨౯ ॥ ❋ అవ

దక్షశ్చైదశమస్తత్ర నారదః। ౨౨ ॥ ఉత్సఙ్గాన్నారదో జజ్ఞే దక్షోఽఙ్గుష్ఠాత్స్వయంభువః। ప్రాణాద్వసిష్ఠస్సంభూతో భృగుస్త్వచికరాత్క్రతుః ॥ ౨౩ ॥ పులహో నాభితో జజ్ఞే పులస్త్యః కర్ణయోరృషిః। అఙ్గిరా ముఖతోఽక్ష్ణోఽత్రిర్మరీచిర్మనసోఽభవత్ ॥ ౨౪ ॥ ధర్మస్తనాద్దక్షిణతో యత్ర నారాయణస్స్వయమ్। అధర్మః పృష్ఠతో యస్మాన్మృత్యుర్లోకభయంకరః ॥ ౨౫ ॥ హృది కామో భ్రువః క్రోధో లోభశ్చాధరదచ్ఛదాత్। ఆస్యాద్వాక్సిన్ధవో మేఢ్రాన్నిరృతిః పాయోరఘాశ్రయః ॥ ౨౬ ॥ ఛాయాయాః కర్దమో జజ్ఞే దేవహూత్యాః పతిః ప్రభుః। మనసో దేహతశ్చేదం జజ్ఞే విశ్వకృతో జగత్ ॥ ౨౭ ॥ వాచం దుహితరం తన్వీం స్వయంభూర్హరతీం మనః। అకామాం చకమే క్షత్తః సకామ ఇతి నశ్శ్రుతమ్ ॥ ౨౮ ॥ తమధర్మే కృతమతిం విలోక్య పితరం సుతాః। మరీచిముఖ్యా మునయో విస్రమ్భాత్ప్రత్యబోధయన్ ॥ ౨౯ ॥ నైతత్పూర్వైః కృతం త్వద్య న కరిష్యన్తి చాపరే। యత్త్వం దుహితరం గచ్ఛేరనిగృహ్యాఙ్గజం విభుః ॥ ౩౦ ॥ తేజీయసామపి హ్యేతన్న సుశ్లోక్యం జగద్గురో। యద్వృత్తమనుతిష్ఠన్వై లోకః క్షేమాయ కల్పతే ॥ ౩౧ ॥ తస్మై నమో భగవతే య ఇదం స్వేన రోచిషా। ఆత్మస్థం వ్యఞ్జయామాస స ధర్మం పాతుమర్హతి ॥ ౩౨ ॥ స ఇత్థం గృణతః పుత్రాన్పురో దృష్ట్వా ప్రజాపతీన్। ప్రజాపతిపతిస్తన్వం తత్యాజ వ్రీడితస్తదా ॥ ౩౩ ॥ తాం దిశో జగృహుర్ఘోరాం నీహారం యద్విదుస్తమః। కదాచిద్ధ్యాయతస్స్రష్టుర్వేదా ఆసంశ్చతు

బోధనప్రకారమేవాహ॥ నైతదితి॥ పూర్వైరేతన్నకృతం - అద్య నకృతం, అద్యనకుర్వన్తి అపరే భావినో లోకా, నకరిష్యన్తి, కిం తదిత్యత ఆహ॥ స్వయం, ప్రభుః ధర్మమర్యాదాపాలనసమర్థస్త్వం, అఙ్గజం కామమనిగృహ్య, స్వాం దుహితరం గచ్ఛేదితి యత్ ❋ ॥ ౩౦ ॥ ❋ తేజీయసాం అస్మాకం నైతత్ప్రత్యవాయకరమిత్యత ఆహ॥ తేజీయసామితి॥ హే జగద్గురో జగన్మర్యాదాపాలక, తేజీయసాం తేజిష్ఠానామపి, ఏతత్, న సుశ్లోక్యం న శ్లాఘ్యం, కుతః-హి యస్మాత్, ఏషాం శ్రేష్ఠానాం, వృత్తమాచార, మనుతిష్ఠన్, లోకో జనః-క్షేమాయ కల్పతే॥ తథా చ గీయతే॥ యద్యదాచరతి శ్రేష్ఠస్తత్తదేవేతరో జనః॥ స యత్ప్రమాణం కురుతే లోకస్తదనువర్తత ఇతి ❋ ॥ ౩౧ ॥ ❋ ఏవం పితరం ప్రబోధ్యత మేతస్మాదధర్మాన్నివర్తయితుం భగవానేవ సమర్థః నాన్య ఉపాయోఽస్తీతి తస్మై నమస్కుర్వన్తస్తస్మై విజ్ఞాపయామాసురిత్యాహ ॥ తస్మై నమ ఇతి ॥ తస్మై భగవతే నమః, యో భగవాన్, ఆత్మస్థం ఆత్మని నామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మదశావత్త్యాస్థితం, చేతనాచేతనాత్మకం, ఇదం జగత్స్వేన శోచిషా సంకల్పరూపజ్ఞానేన, వ్యఞ్జయామాస విభక్తనామరూపాపన్నత్వేన వ్యక్తమకరోత్-సం కృత్స్నజగత్కారణభూతః, పరమాత్మా, ధర్మం అధర్మాన్నివృత్తిరూపం ధర్మం, పాతుం రక్షితుం, అర్హతి ❋ ॥ ౩౨ ॥ ❋ ఏవముక్తవత్సు పుత్రేషు పితా కిమకరోదిత్యత ఆహ॥ స ఇతి॥ ఇత్థముక్తరీత్యా, పురః అగ్రే, గృణతః భాషమాణాన్ ప్రజాపతీన్-పుత్రాన్, దృష్ట్వా, ప్రజాపతీనాం మరీచ్యాదీనాం-పతిః, బ్రహ్మా, వ్రీడితః లజ్జితః-తదా తన్వం తనుం-తత్యాజ త్యక్తవాన్ ❋ ॥ ౩౩ ॥ ❋ తాం త్యక్తాం, ఘోరాం తనుం-దిశః, జగృహుః గృహీతవత్యః। కుత ఏతత్ జ్ఞాయత ఇత్యత్రాహ॥ యద్వ్యక్తాం తనుమేవ-తమోరూపం నీహారం-విదుః జానీయుః, అ

త్రితయత్యాగో నామ-కాముకత్వభావత్యాగ ఏవ, తద్గ్రహణం నామ-తద్భావగ్రహణమేవ-భావస్య తనుశబ్దేన నిర్దేశస్తు,తస్య తద్విశేషణతయా వేదితవ్యమతస్త్యాగానన్తరం బ్రహ్మా కిమకరోదిత్యత్రాహ॥ కదాచిదితి॥ సమవేతాః సంగతాః లోకాః-యథాపూర్వాపూర్వకల్పవత్-కథమహం స్రక్ష్యామీతి-కదాచిద్ధ్యాయత-శ్చతుర్ముఖాద్వేదా ఋగాదయ, ఆసన్ ఆవిర్భూతాః, చాతుర్హోత్రం చతుర్హోతృశబ్దవాచ్యమన్త్రవేద్యం చతుర్ణాం-హోత్రాణాం సంబన్ధి వా, స్రష్టుః, కర్మతన్త్రం, యజ్ఞవిస్తారః, ఉపవేదాః ఆయుర్వేదాదయః-తైవ-న్యాయాశ్చ తైస్సహ-ధర్మస్య, చత్వారః పాదాః,, తపస్సత్యం దయా శౌచమితి,, ప్రథమస్కన్ధోక్తాః పాదాః, ఆశ్రమాః, తద్వృత్తయశ్చ, ఆసన్నితి పూర్వేణాన్వయః ॥ ౩౪॥ ౩౫ ॥ ఏవం సాయాస్యేన వేదాదీనాం సర్గోఽభిహితే-తేషాం మధ్యే కస్య కస్మాన్ముఖాదుత్పత్తిరితి విశిత్సయా పృచ్ఛతి విదురః ॥ సవా ఇతి॥ విశ్వసృజాం ప్రజాపతీనా-మీశః పతి-స్సః బ్రహ్మా, వేదాద, న్ముఖతోఽసృజతి, జ్ఞాతమస్మాభిః, ఇదం తు సజ్ఞాయతే-దేవః బ్రహ్మా, యేనయేన-యద్యద సృజదితి-హే తపోధన-త, న్మే మహ్యం, వద ॥ ౩౬॥ ఏవమాపృష్టో ముని క్రమేణ పూర్వాదిభ్యో ముఖేభ్యః ఋగాదీనసృజదిత్యాహ॥ ఋగిత్యాది॥ పూర్వాదిభిర్ముఖై ర్ముఖేభ్యః చాతుర్హోత్రక్రమమాహ ॥ శస్త్రమితి ॥ శస్త్రమప్రగీతమన్త్రస్తోత్రం, తత్-హోత్రకర్తృత్వేన హౌత్రమిత్యుచ్యతే, ఇజ్యా ఆధ్వర్యవం, స్తుతిస్తోమం, స్తుతిస్సగీతిరూపం స్తోత్రం, స్తోమం తదర్థమృక్సముదాయం ,,తృవృత్స్తోమో భవతి,, త్యాదివిహితం-తదుద్గాత్రా ప్రయోజ్యత్వేనౌద్గాత్రమిత్యుచ్యతే, స్తుతయే స్తోమమితి చతుర్థీసమాసం-ప్రాయశ్చిత్తం బ్రహ్మణా ప్రయోజ్యం, ఏతాని చత్వారి - క్రమాత్పూర్వాదిముఖేభ్యో, వ్యధాత్ అసృజత్ ॥ ౩౭ ॥ ఉపవేదక్రమమాహ ॥ ఆయుర్వేదమితి ॥ ఆయుర్వేదం భిషక్తన్త్రం, ధనుర్వేదం ధనుర్విద్యాం, గాన్ధర్వం భరతతన్త్రం, స్థాపత్యం వేదం శిల్పశాస్త్రం, పూర్వాదిభిర్ముఖైః, క్రమాదసృజత్ ॥ ౩౮ ॥ పఞ్చమవేద

ర్ముఖాత్ । కథం స్రక్ష్యామ్యహం లోకాన్ సమవేతాన్యథా పురా ॥ ౩౪ ॥ చాతుర్హోత్రం కర్మతన్త్రముపవేదనయైస్సహ । ధర్మస్య పాదాశ్చత్వారస్తథైవాశ్రమవృత్తయః ॥ ౩౫ ॥ విదుర ఉవాచ॥ స వై విశ్వసృజామీశో వేదాదీన్ముఖతోఽసృజత్ । యద్యద్యేనాసృజద్దేవస్తన్మే బ్రూహి తపోధన ॥ ౩౬॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ ఋగ్యజుస్సామాథర్వాఖ్యాన్ వేదాన్పూర్వాదిభిర్ముఖైః । శస్త్రమిజ్యాం స్తుతిస్తోమం ప్రాయశ్చిత్తం వ్యధాత్క్రమాత్॥ ఆయుర్వేదం ధనుర్వేదం గాన్ధర్వం వేదమాత్మనః । స్థాపత్యం చాసృజద్వేదం క్రమాత్పూర్వాదిభిర్ముఖైః॥ ౩౮॥ ఇతిహాసపురాణం చ పఞ్చమం వేదమీశ్వరః । సర్వేభ్య ఏవ వక్త్రేభ్యస్ససృజే సర్వదర్శనః ॥ ౩౯ ॥ షోడశ్యుక్థౌ పూర్వవక్త్రాత్పురీష్యగ్నిష్టుతావథ । అప్తోర్యామాతిరాత్రౌ చ వాజపేయం సగోసవమ్ ॥ ౪౦॥ విద్యా దానం తపస్సత్యం ధర్మస్యేతి పదాని చ । ఆశ్రమాంశ్చ యథాసంఖ్యమసృజత్సహ వృత్తిభిః ॥ ౪౧ ॥ సావిత్రం ప్రాజా

స్యతు స ర్వేభ్యో ముఖేభ్య ఉత్పత్తిమాహ ॥ ఇతిహాసేతి ॥ ఇతిహాసాశ్చ పురాణాని చ తేషాం సమాహారః-పఞ్చమ వేదాఖ్యమితిహాసపురాణం, సర్వదర్శనః సర్వజ్ఞః-ఈశ్వరో బ్రహ్మా -సర్వేభ్యో ముఖేభ్యస్ససృజే ॥ ౩౯ ॥ కర్మతన్త్రమాహ॥ షోడశ్యుక్థావితి ॥ షోడశ్యుక్థశబ్దౌ షోడశ్యుక్థ్యనామకసంస్థావిశిష్టకర్మపరౌ, పురీషీ చయనః-అగ్నిష్టుత్-అగ్నిష్టోమః, అప్తోర్యామశ్చ అతిరాత్రశ్చ తౌ కర్మవిశేషౌ, గోసవేన సహితం సగోసవం - వాజపేయం-షోడశ్యుక్థ్యౌ పూర్వముఖాత్, పురీష్యగ్నిష్టుతౌ దక్షిణముఖాత్, అప్తోర్యామాతిరాత్రౌ పశ్చిమాత్-గోసవవాజపేయావుత్తరతః- అసృజదిత్యర్థః ॥ ౪౦॥ ధర్మస్య పాదానామాశ్రమాణాం చ క్రమమాహ ॥ విద్యాదానాదీని ధర్మస్య చత్వారి పదాని - బ్రహ్మచర్యాదీంశ్చతుర ఆశ్రమాంశ్చ-యథాసంఖ్యం వృత్తిభిస్సహ పూర్వాదిభ్యో ముఖేభ్యః అసృజత్॥ నను, తపస్సత్యం దయా శౌచమితి ప్రథమస్కన్ధే దయాశౌచయోః పాదత్వం కీర్తితం-అత్ర తు విద్యాదానయోరితి విరోధః,, నైవం,, దయాశౌచయోర్విద్యాదానకార్యత్వాత్కారణశబ్దం కార్యేఽపచర్య తథోక్తమిత్యవిరోధాత్, శౌచం హీశ్వరజ్ఞానకార్యం, క్షేత్రజ్ఞస్యేశ్వరజ్ఞానాద్విశుద్ధిః పరమా మతే,, తిస్మృతేః॥ ఏవం ,, మాతాభయప్రదానస్య కలాం నార్హన్తి షోడశీ ,, మితి పూర్వోక్తరీత్యా దయాయా ఏవ హి భూతాభయప్రదానం, అతో న విరోధః ॥ ౪౧ ॥ కా ఏతా వృత్తయః, యా ఆశ్రమైస్సహ జాతా ఇత్యపేక్షాయాం వృత్తీర్వదంస్తాసామవాన్తరభేదాంశ్చాహ ॥ సావిత్రమితి ద్వాభ్యామ్॥ సావిత్రం బ్రహ్మచర్యం స్త్రీసఙ్గవిరహాదిరూపం, ఉపనయనాదారభ్య గాయత్రీమధీయానస్య త్రిరాత్రం ప్రాజాపత్యం, వ్రతాన్యాచరతస్సంవత్సరం బ్రాహ్మం, వేదగ్రహణాన్తం బృహ-న్నైష్ఠికం, ఏతాః బ్రహ్మచర్యాశ్రమవృత్తయః, వార్తా అనిషిద్ధకృష్యాదివృత్తిః, సంచయో యాజనజీవనం వృత్తిః, శాలీనమయాచితవృత్తిః, శిలం కణికాద్యార్జనం- ఉఞ్ఛః కణశ ఆదానం, ఉభయమేకా వృత్తిః, ఏకవచనమార్షం, సమాహా

రద్వాన్నైవ తుపుంస్త్వమూర్ధ్వం వేదితవ్యం, ఏతే గృహే గృహాశ్రమవృత్తయ ఇత్యర్థః ॥ ౪౨ ॥ వనస్థితాశ్చతుర్విధా ఇత్యాహ ॥ వైఖానసా ఇత్యాదినా ॥ వైఖానసాః అకృష్టపచ్యాశినః - వాలఖిల్యాః లబ్ధేన వేన వే అన్నాద్యే పురాణపరిత్యాగినః ఉదుమ్బరాః ప్రాతరుత్థాయ యాం దిశం ప్రథమం పశ్యన్తి తత ఆహృతైః ఫలాదిభిర్జీవన్తః - ఫేనపాః స్వయం జీర్ణాశినః - వనే ఏతే వనవాసిన ఇత్యర్థః - తుర్యాశ్రమస్థానాం చాతుర్విధ్యమాహ ॥ న్యాస ఇతి ॥ కుటీచకః స్వాశ్రమధర్మప్రధానః - బహూదకః కర్మోపసర్జనీకృత్య జ్ఞానప్రధానః - హంసో జ్ఞానాభ్యాసనిష్ఠః నిష్క్రియః పరమహంసః ప్రాప్తతత్త్వః - ప్రవృత్తిధర్మహీనత్వాన్నిష్క్రియ ఇత్యుక్తం - న తు నివృత్తిధర్మరాహిత్యమప్యనేనోచ్యతే, విద్యాఙ్గత్వేన తస్యావశ్యమనువర్తనీయత్వాత్, న్యాసే - ఏతే సంన్యాసాశ్రమే స్థితాః ॥ ౪౩ ॥ యానదీనాం పూర్వవత్ప్రవృత్తిక్రమేణోత్పత్తిమాహ ॥ ఆన్వీక్షికీతి ॥ ఆత్మానాత్మవివేకవిద్యా మోక్షఫలా, త్రయీ కర్మవిద్యా స్వర్గాదిఫలా, వార్తా కృష్యాదిరూపా జీవనఫలా, దణ్డనీతిః అర్థఫలా ॥ అథ వ్యాహృతీనాం క్రమమాహ ॥ ఏవమితి ॥ ఏవం పూర్వాదిముఖక్రమేణైవ, వ్యాహృతయశ్చాసన్నిత్యర్థః - భూర్భువస్సువరితి వ్యస్తాస్తిస్రో వ్యాహృతయః - సమస్తా చతుర్థీ వ్యాహృతిః, తథా చాహాశ్వలాయనః ,, ఏవం వ్యాహృతయః ప్రోక్తా వ్యస్తాస్సమస్తా ఇతి ,, యద్వా ,, మహ ఇతి చతుర్థీ వ్యాహృతిః ॥ తథా చ శ్రుతిః ,, భూర్భువస్సువరితి వా ఏతాస్తిస్రో వ్యాహృతయః, తాసాముహ స్మైతాం చతుర్థీం, మహాచమస్యః ప్రవేదయతే, మహ ఇతి ,, ఏవం ముఖోత్పన్నానాం పూర్వాదిముఖక్రమమభిధాయాథాన్యేభ్యోపి శరీరదేశేభ్యోఽన్యేషాముత్పత్తిమాహ ॥ ప్రణవో హ్యస్య దహ్రత ఇత్యాదినా ॥ అస్య బ్రహ్మణః, దహ్రతః హృదయాకాశాత్, ప్రణవ ఆస ॥ ౪౪ ॥ తస్య బ్రహ్మణః, లోమభ్యః - ఉష్ణిగాఖ్యం ఛన్దః ఆసీత్, అక్షరాణామియత్తా ఛన్దః - విభోర్బ్రహ్మణః, త్వచః, గాయత్రీ ఛన్దః - మాంసాత్ త్రిష్టుప్, స్నుతః స్నాయోః, అనుష్టుప్, ప్రజాపతేః అస్థ్నః జగతీ ॥ ౪౫ ॥ మ

పత్యం చ బ్రాహ్మం చాథ బృహత్తథా । వార్తా సంచయశాలీనశిలోఞ్ఛ ఇతి వై గృహే ॥ ౪౨ ॥ వైఖానసా వాలఖిల్యౌదుమ్బరాః ఫేనపా వనే । న్యాసే కుటీచకః పూర్వం బహూదో హంసనిష్క్రియౌ ॥ ౪౩ ॥ ఆన్వీక్షికీ త్రయీ వార్తా దణ్డనీతిస్తథైవ చ । ఏవం వ్యాహృతయశ్చాసన్ప్రణవో హ్యస్య దహ్రతః ॥ ౪౪ ॥ తస్యోష్ణిగాసీల్లోమభ్యో గాయత్రీ చ త్వచో విభోః । త్రిష్టుమ్మాంసాత్స్నుతోఽనుష్టుబ్జగత్యస్థ్నః ప్రజాపతేః ॥ ౪౫ ॥ మజ్జాయాః పఙ్క్తిరుత్పన్నా బృహతీ ప్రాణతోఽభవత్ । స్పర్శస్తస్యాభవజ్జీవః స్వరో దేహ ఉదాహృతః ॥ ఊష్మాణమిన్ద్రియాణ్యాహురన్తఃస్థా బలమాత్మనః । స్వరాః సప్త విహారేణ భవన్తి స్మ ప్రజాపతేః ॥ ౪౭ ॥ శబ్దబ్రహ్మాత్మనస్తస్య వ్యక్తావ్యక్తాత్మనః పరః । బ్రహ్మావభాతి వితతో నానాశక్త్యుపబృంహితః ॥ ౪౮ ॥ తతోఽపరాముపాదాయ స సర్గాయ మనో దధే ॥

జ్జాయాః పఙ్క్తిః ఉత్పన్నా, ప్రాణతః ప్రాణాత్, బృహతీ అభవత్, తస్య బ్రహ్మణః, జీవః స్పర్శః, కారణశబ్దః కార్యే ఉపచరితః - ఏవమగ్రేపి దేహః స్వరః, దేహాత్స్వర ఉత్పన్నః ॥ ౪౬ ॥ ఇన్ద్రియాణి ఇన్ద్రియేభ్యః ఊష్మాణః, ఆత్మనో బ్రహ్మణః, బలం అన్తస్థాః తస్మాత్తే ఉత్పన్నా ఇత్యర్థః ,, కాదయో మావసానాస్స్పర్శాః, అచస్స్వరాః, శషసహా ఊష్మాణః, యరలవా అన్తస్థా, ఇతి వైయాకరణోక్తరీత్యా స్పర్శాదయశ్శబ్దాః ప్రయుక్తాః - ప్రజాపతేర్విహారేణ క్రీడయా, సప్తస్వరాః షడ్జఋషభగాన్ధారమధ్యమపఞ్చమధైవతనిషాదాః, భవన్తి స్మ అభవన్నిత్యర్థః ॥ ౪౭ ॥ ఏవం వర్ణానాముత్పత్తిమభిధాయాథ తస్మాదేతద్బ్రహ్మానురూపమన్నం చ జాయత ఇతి శ్రుత్యుక్తరీత్యా శబ్దార్థరూపప్రపఞ్చాత్మకే బ్రహ్మణి అర్థరూపస్య బ్రహ్మణో దేవాదిరూపేణ యథా వితతత్వమేవం బ్రహ్మణ ఉత్పన్నాకారాదివర్ణసంఘాతాత్మకశబ్దబ్రహ్మణోపి వితతత్వమస్తీత్యాహ ॥ శబ్దబ్రహ్మాత్మన ఇతి ॥ శబ్దాత్మకం బ్రహ్మ ఆత్మా శరీరం యస్య, తస్మాచ్ఛబ్దబ్రహ్మాభివ్యక్తిస్థానస్య తచ్ఛరీరత్వాచ్ఛబ్దబ్రహ్మాపి తచ్ఛరీరమేవేత్యభిప్రాయేణ శబ్దబ్రహ్మాత్మన ఇత్యుక్తం, వ్యక్తావ్యక్తాత్మనః చతుర్ముఖశరీరే చతుర్వింశతితత్త్వసంభవాద్వ్యక్తావ్యక్తత్వం, ఏవంభూతాచ్చతుర్ముఖాత్, హే తాత, పరః అర్థాత్మకాదన్యః, బ్రహ్మ శబ్దాత్మకో బ్రహ్మాపి వితతః శ్రుతిస్మృతీతిహాసాదిరూపేణ ప్రకృతిప్రత్యయపదవాక్యాదిరూపేణ తత్తచ్ఛాఖారూపేణ చ విస్తృతః - నానాశక్త్యుపబృంహితః అత్ర శక్తిశబ్దేనార్థోపమానసామర్థ్యరూపాభిధాలక్షణాగౌణ్యాదిరూపా వృత్తయ ఉచ్యన్తే - నానాశక్తిభిః అభిధాదిభిః, ఉపబృంహితః ॥ ౪౮ ॥ వర్ణస్వరసర్గానన్తరం కిమకరోదిత్యత్రాహ ॥ తత ఇత్యర్ధేన ॥ శబ్దబ్రహ్మాత్మకతన్వాః - అపరాం తనుం - ఉపాదాయ స్వీకృత్య - సృష్ట్యర్థం మనో దధే ధృతవాన్, మనసా అచిన్తయదిత్యర్థః ॥ ౪౯ ॥ కేయమపరా తనుః - యాముపాదాయ మనో దధే - కీదృశీ వా సా చిన్తేత్యపేక్షాయాం ,, ఋషీణాం

త్యాదినా,, స్త్రీయాసీచ్ఛతరూపాఖ్యేత్యన్తేన తత్ప్రపఞ్చయతి-తావచ్ఛిష్టాప్రకారమాహ॥ఋషీణామితి॥ భూరివీర్యం ప్రజననసామర్థ్యం యేషాం-తేషామపి ఋషీణాం-సర్గమవిస్తృతం-జ్ఞాత్వా దృష్ట్వా - తద్వృద్ధయే సర్గవృద్ధయే-భూయః పునః,చిన్తయామాస-హేకౌరవ ❋॥౫౦॥ ❋కిమితి స్వగతమాహ॥నహీతి॥ నిత్యదా సర్వదా వ్యాపృతస్యాపి ప్రజాసర్గే వ్యాపారం కుర్వతో-మే మమ సకాశాత్-ప్రజాః నహ్యేధన్తే నైవర్ధన్తే-ఏతత్- అద్భుతమహో ఆశ్చర్యం ఖలు-అత్ర ప్రజావృద్ధౌ, దైవం విఘాతుకం ప్రతిబన్ధకం నూనం నిశ్చయః ❋॥౫౧॥ ❋ఏవం యుక్తకృతః ఉచితచిన్తనమేవ యుక్తం కుర్వతః- దైవం దేవానుకూల్యం - చాపేక్షతః అపేక్షమాణస్య,తస్య - కస్య బ్రహ్మణో, రూపం ద్వేధా అభూత్ ప్రాక్తనేనైవ సహైవ ద్వితీయం రూపమభూత్-ప్రాక్తనేన సహ ద్వే రూపే భవత ఇత్యభిప్రేత్య ద్విధా మాదిత్యుక్తం-రూపస్య ద్విధాభవనం దేవాసురాది సృష్టౌ ప్రధానత్వలోలుపత్వాదివాచ గ్రహణవన్న భావగ్రహణం కింతు తస్య శరీరమేవ ద్విధాభూతమిత్యావేదయితుం రూపం విశినష్టి ॥యత్కాయమితి॥ యత్ యద్రూపం-కాయం శరీరమితి - అభిచక్షతే వ్యాహరన్తి ❋॥౫౨॥ ❋తాభ్యాం రూపస్య విభాగాభ్యాం విభక్తాభ్యాం రూపాభ్యామిత్యర్థః॥మిథునం స్త్రీపుంసాత్మకం ద్వంద్వమభూదిత్యర్థః॥తత్ర మిథునే-యః పుమాన్-సః మనుః స్వాయంభువః స్వాయంభువమనురాఖ్యః- స్వరాట్ సార్వభౌమః,అభూత్-యా స్త్రీ-సా - అస్య మహాత్మనః మహాబుద్ధేః స్వాయంభువమనోః మహిషీ భార్యా, శతరూపాఖ్యా-అభూత్ ❋ ॥౫౩॥ ❋తతః ప్రభృతి కిమాసీజ్జాతశ్చ మనుః కిమకరోదిత్యత్రాహ।తదేత్యాదియావదధ్యాయపరిసమాప్తి ॥ తదా మనుశతరూపాప్రాదుర్భావప్రభృతి కాలే-మైథునధ

ఋషీణాం భూరివీర్యాణామపి సర్గమవిస్తృతమ్। జ్ఞాత్వా తద్వృద్ధయే భూయశ్చిన్తయామాస కౌరవ ॥౫౦॥
అహో అద్భుతమేతన్మే వ్యాపృతస్యాపి నిత్యదా। న హ్యేధన్తే ప్రజా నూనం దైవమత్ర విఘాతుకమ్ ॥౫౧॥
ఏవం యుక్తకృతస్తస్య దైవం చావేక్షతస్తదా। కస్య రూపమభూద్ద్వేధా యత్కాయమభిచక్షతే॥౫౨॥ తాభ్యాం రూపవిభాగాభ్యాం మిథునం సమపద్యత। యస్తు తత్ర పుమాన్సోఽభూన్మనుస్స్వాయంభువస్స్వరాట్॥
స్త్రీ యాసీచ్ఛతరూపాఖ్యా మహిష్యస్య మహాత్మనః॥ తదా మైథునధర్మేణ ప్రజా హ్యేధాంబభూవిరే । స చాపి శతరూపాయాం పఞ్చాపత్యాన్యజీజనత్॥౫౪॥ ప్రియవ్రతోత్తానపాదౌ తిస్రః కన్యాశ్చ భారత। ఆకూతిర్దేవహూతిశ్చ ప్రసూతిరితి సత్తమ॥౫౫॥ ఆకూతిం రుచయే ప్రాదాత్కర్దమాయ తు మధ్యమామ్ । దక్షాయాదాత్ప్రసూతిం చ యత ఆపూరితం జగత్॥౫౬॥
❋ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, ద్వాదశోఽధ్యాయః. ❋
శ్రీశుక ఉవాచ॥ నిశమ్య వాచం వదతో మునేః పుణ్యతమాం నృప । భూయః పప్రచ్ఛ కౌరవ్యో వాసుదేవకథాదృతః॥౧॥ స వై స్వాయంభువస్సమ్రాట్ ప్రియః పుత్రస్స్వయంభువః । ప్రతిలభ్య ప్రియాం పత్నీం కిం చకార తతో మునే ॥౨॥ చరితం తస్య రాజర్షేరాదిరాజస్య సత్తమ । బ్రూహి మే శ్రద్దధానాయ విష్వక్సేనాశ్రయో హ్య

ర్మేణ,ప్రజాః ఏధాంబభూవిరే అవర్ధన్తేత్యర్థః॥స చేతి॥స చాపి స్వాయంభువమనురపి,శతరూపాయాం స్వభార్యాయాం,అపత్యాని పఞ్చ అజీజనత్ జనయామాస ❋॥౫౪॥ ❋అపత్యశబ్దస్య సాధారణత్వాత్తత్ర స్త్రీపుంసవిభాగమాహ॥ప్రియవ్రతేతి । ప్రియవ్రతోత్తానపాదౌ పుత్రౌ - ఆకూతిదేవహూతి ప్రసూత్యాఖ్యాస్తిస్రః కన్యాశ్చ అజీజనదితి పూర్వేణాన్వయః ❋॥౫౫॥ ❋రుచయే రుచ్యాఖ్యాయ మునయే - ప్రథమాం,కర్దమాయ మధ్యమాం, దేవహూతిం-దక్షాయ ప్రసూతిం అదాత్ దత్తవాన్-యతః యాభ్యః ఆకూత్యాదిభ్యః-ఉత్పన్నాభిః ప్రజాభిః,కృత్స్నం జగత్ - ఆపూరితం-బహుసంతానకర్త్ర్యః కన్యా ఇత్యర్థః ❋ ॥౫౬॥ ❋ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే ద్వాదశోఽధ్యాయః

ఏవమతీతాధ్యాయాన్తే సహజానేర్మనోర్జన్మని తచ్చరిత్రే చ సంగ్రహేణాభిహితే-స్వాయంభువః స్వరాట్ మహాత్మన ఇతి విశేషణసూచిత తచ్చరితవిస్తారవివిత్సయా విదురః పృచ్ఛతీత్యాహ శుకః॥నిశమ్యేతి॥ వదతః గదతః-మునేః మైత్రేయస్య పుణ్యతమాం వాచం-నిశమ్య శ్రుత్వా- హే నృప రాజన్-కౌరవ్యో విదురః,వాసుదేవకథాయాం ఆదృతః-కృతాదరః-ఆదరణయుక్తః భూయః పునః-పప్రచ్ఛ పృష్టవాన్ ❋ ॥౧॥ ❋ విదురప్రశ్నప్రకారమేవాహ ॥ స వా ఇతి త్రిభిః॥స్వాయంభువం బ్రహ్మణః ప్రియః పుత్రః - పుత్రాణాం మధ్యే అయం నిరతిశయప్రీతివిషయ ఇతి భావః, సమ్రాట్ సార్వభౌమః, సః స్వాయంభువః మనుః - ప్రియాం పత్నీం శతరూపాం-ప్రతిలభ్య లబ్ధ్వా-తతః కిమకరోత్- హే మునే మైత్రేయ ❋ ॥౨॥ ❋ ప్రకృతమనుసర్గప్రశ్నం విహా

యుక్తమితివనుచరితంపృచ్ఛసీత్యాశఙ్కాంనిరాకుర్వన్ పృచ్ఛతి॥చరితమితి॥ హెసత్తమ-ఆదిరాజస్యతస్యరాజర్షేర్మనోశ్చ
రితంశ్రద్దధానాయశ్రద్దధతే-మెమహ్యం-బ్రూహికథయ,యాయస్మాత్ - అసౌమనుః విష్వక్సేనాశ్రయఃవిష్వక్సేనోహరి
స్సఎవాశ్రయోయస్యతథోక్తం-భగవద్భక్తత్వాత్తచ్చరిత్రమవశ్యంశ్రోతవ్యమితితచ్చరిత్రంప్రష్టవ్యమేవేతిభావః॥౩॥
నన్వేవంతర్హిసాక్షాద్భగవచ్చరిత్రమెవప్రష్టవ్యంకింభాగవతచరితానుప్రశ్నేనేత్యాశఙ్క్యాహ॥ శ్రుతస్యేతి॥ సుచిరశ్రమ
స్యసుచిరంశ్రమోయస్మిన్ తస్య-చిరకాలపరిశ్రమార్జితస్య-పుంసాం-శ్రుతస్యఅధ్యయనస్యఅర్థఃప్రయోజనం-సూరిభిఃవిద్వ
ద్భిరయమెవేతిఈడితస్స్తుతః-కింతత్ యత్సూరిభిరీడితమిత్యతాహ। యెషాంహృదయెషుముకున్దపదారవిన్దముపాస్యతే-
తేషాం భాగవతానాం గుణానుశ్రవణమితియ - త్తదిత్యర్థః - భగవద్గుణవద్భాగవతగుణా అపిశ్రోతవ్యా ఎవేత్యభిప్రా
యః✽॥౪॥ ✽ఎవంవైదురికప్రశ్నమాశ్రుత్యమునిరభ్యభాషతేత్యాహశుకః ॥ ఇతీతి॥ ఇతిఉక్తప్రకారేణ-బ్రువాణంపృచ్ఛ
న్తం వినీతంవినయాదిసంపన్నం,సహస్రశీర్ష్ణఃపరమపురుషస్య,,సహస్రశీర్షాపురుష,, ఇతిశ్రుతేః-చరణౌఉపధీయేతేఅ
స్మిన్నితిచరణోపధానంభగవత్పాదపీఠం,భగవత్ప్రియోఽసౌవిదురః-అత- స్తస్యశిరసఉపరి,భగవాన్ శ్రీపాదౌప్రసార
యతీత్యర్థః-ఎవంభూతంవిదురంప్రతిమునిర్మైత్రేయః-అభ్యచష్ట-అభ్యభాషత-కథంభూతః-భగవత్కథాయాం - ప్రణీయ
మానఃప్రవర్త్యమానః-అతఎవప్రహృష్టానిఉద్గతానిరోమాణియస్యసతథోక్తం✽॥౫॥ ✽అభిభాషణమేవాహ॥ యదే
త్యాదినా,యదా,స్వభార్యయాశతరూపయాసహ-యంస్వాయంభువోమను,రుత్పన్నస్తదాఽయంమనుః-ప్రణతఃనమ్రో
భూత్వాప్రాఞ్జలి, రేనంవేదగర్భంబ్రహ్మాణంప్రతి-అభాషత✽॥౬॥ ✽త్వమితి॥సర్వేషాంభూతానాం-త్వమేకఎవ - పితా

సా॥౩॥శ్రుతస్యపుంసాంసుచిరశ్రమస్యనన్వఞ్జసాసూరిభిరీడితోఽర్థః।తత్తద్గుణానుశ్రవణంముకున్దపాదార
విన్దంహృదయెషుయెషామ్॥౪॥శ్రీశుకఉవాచ॥ఇతిబ్రువాణంవిదురంవినీతంసహస్రశీర్ష్ణశ్చరణోపధానమ్।ప్ర
హృష్టరోమాభగవత్కథాయాంప్రణీయమానోమునిరభ్యచష్ట॥౫॥శ్రీమైత్రేయఉవాచ॥యదాస్వభార్యయా
సాకంజాతస్స్వాయంభువోమనుః। ప్రాఞ్జలిఃప్రణతశ్చేదం వెదగర్భమభాషత ॥౬॥ త్వమెవ✽ఎకోభూతా
నాంజన్మకృద్వృత్తిదఃపితా। అథాపినఃప్రజానాంతెశుశ్రూషాకెనవాభవేత్॥౭॥తద్విధేహినమస్తుభ్యంక
ర్మస్వీడ్యాత్మశక్తిషు। ✽యత్కృత్వేహయశోవిష్వగముత్రచభవేద్గతిః॥౮॥బ్రహ్మోవాచ॥ప్రీతస్తుభ్యమహం
తాతస్వస్తిస్తాద్వాంక్షితీశ్వర। యన్నిర్వ్యలీకెనహృదాశాధిమెత్యాత్మనార్పితమ్॥౯॥ఎతావత్యాత్మజైర్వీ
రకార్యాహ్యపచితిర్గురౌ। శక్త్యాప్రమత్తైర్గృహ్యేతసాదరంగతమత్సరైః॥౧౦॥సత్వమస్యామపత్యానిస
దృశాన్యాత్మనోగుణైః। ఉత్పాద్యశాసధర్మేణగాంయజ్ఞైఃపురుషంయజ ॥౧౧॥ పరంశుశ్రూషణంమహ్యం
స్యాత్ప్రజారక్షయానృప। భగవాంస్తెప్రజాభర్తుర్హృషీకేశోఽనుతుష్యతి॥౧౨॥ యెషాంనతుష్టోభగవా

జన్మకృ-ద్వృత్తిదఃపోషకశ్చ-అతో,యద్యప్యన్యాపేక్షానాస్తి-తథాప్యస్మాకం, తె-శుశ్రూషాపరిచర్యా-కెనకర్మణాభవె
త్ ✽తద్విధేహీత్యుత్తరేణాన్వయః- హెఈడ్య-ఆత్మశక్తిషుఆత్మశక్త్యనురూపెషుకర్మసుమధ్యే-యత్కృత్వే- యస్మిన్ క
ర్మణికృతెసతి,యత్కృత్వేతిపాఠాన్తరం-తదాప్యయమేవార్థః-ఇహాస్మిన్ లోకె,విష్వక్ సర్వత్రచ- యశః-అముష్మిన్ పర
లోకె-గతిశ్చభవేత్-తద్విధేహీత్యన్వయః✽॥౭॥౮॥ ✽ఏవంమనునాపృష్టోబ్రహ్మాహ॥ ప్రీతఇతి॥ హెతాత-తుభ్యమహంప్రీ
తః క్షితీశ్వర,వాంయువయోః-స్వస్తి-స్తాత్ భూయాత్-కుతఎతత్తత్రాహ॥ యద్యస్మా- న్నిర్వ్యలీకేననిర్దుష్టేన,హృదామన
సా-మా-మాం,శాధిఅలంసకుయెతి-ఆత్మనాస్వయమెవార్పితంఆవేదితమ్ ॥౯॥✽హెధీర - గురౌపితరి ఆత్మజైఃపుత్రైః-
ఎతావతీ-అపచితిఃపూజా-కర్తవ్యా-కియతిచాసౌఅపచితిః-యాకర్తవ్యత్వేనచోద్యతఇత్యతాహ॥శక్త్యేతి॥అప్రమత్తైఃని
ర్మత్సరైః,శక్త్యాశక్త్యనురూపెణ-సాదరంగృహ్యేత-అజ్ఞేతిశెషః-యథాశక్తిపితురాజ్ఞాగ్రాహ్యేత్యేతావత్యేవపరి
శుశ్రూషేత్యర్థః ✽॥౧౦॥ ✽తర్హికావాపితుస్తవాజ్ఞా,యా-మయాకర్తవ్యా-చోద్యతఇత్యతాహ॥ సత్వమితి ॥ సఃమచ్ఛరీ
రాదుత్పన్నస్త్వ-మస్యాంస్వమహిష్యాంఆత్మనస్తవ, గుణైస్సదృశాన్యపత్యాని-ఉత్పాద్య-గాంభూమిం- ధర్మేణ-శాస
అనుశిక్షస్వ-యజ్ఞైః,పురుషంపరమపురుషం-యజఆరాధయ-ఇదమేవమహ్యంపరంశుశ్రూషణంస్యాత్ ✽॥౧౧॥ ✽అనేన
భగవానపితుష్యతీత్యాహ॥ హెనృప-ప్రజారక్షయా-భగవాన్ హృషీకేశః-ప్రజాభర్తుస్తే- ప్రజాభర్త్రేతుభ్యమిత్యర్థః-
ప్రజారక్షయెతివాన్వయః॥అనుతుష్యతిసంతుష్టోభవతి ✽॥౧౨॥ ✽కింభగవత్సంతోషెణేత్యతాహ॥ యెషామితి॥యజ్ఞ

౮॥ శ్లో॥ పా✽యత్కృత్వేహయశో.

జ్ఞః యజ్ఞమూర్తిః-సనాతనో భగవాన్-యేషాం న తుష్టః-తేషాం శ్రమః-అపార్థాయ విప్రయోజనాయ-భవతీత్యర్థః। యత్ యతః-ఆత్మా భగవాన్-స్వయం-చాదృతః ఉపేక్షితః ఇతి యావత్ ॥౧౩॥ ఏవముక్తో మనుః స్వముఖాచేత్యత్రాహ॥ ఆదేశ ఇతి॥ హే అమీవసూదన పాపనాశన, భగవతః త్వ-ఆదేశే ఆజ్ఞాయాం-వర్తేయ-కింతు హే ప్రభో ప్రజానాం-మమచ- ఇహ అస్మిన్ లోకే-స్థానం-నివాసస్థానం- అనుజానీహి అనుజ్ఞాపయ ప్రదర్శయేత్యర్థః ॥౧౪॥ నను భూమిరేవ సర్వభూతానాం స్థానం-కిముచ్యతే స్థానమనుజానీహీతి తత్రాహ॥ యదితి॥ సర్వసత్త్వానాం సర్వభూతానాం-య-దోకః-స్థానం సా-స్థానభూతా-మహీ భూమిః-మహామ్భసి మహతి జలే-మగ్నా అన్తర్గతా, ఆసీత్, అతోఽస్యాం దేవ్యాః-భూమేః-ఉద్ధరణే యత్నః-హే దేవ-విధీయతాం క్రియతామ్ ॥౧౫॥ ఏవముక్తో బ్రహ్మా కిమకరోదిత్యత్రాహ ॥ పరమేష్ఠీతి॥ పరమేష్ఠీ బ్రహ్మా-తదా,అపాం మధ్యే- ఆసన్నాం నిమగ్నాం, గాం అవేక్ష్య జ్ఞాత్వా, ఏనాం భూమిమహం కథం సమున్నేష్యే ఉద్ధరిష్యామి ఇతి ధియా-చిరం దధ్యౌ చిన్తయామాస ॥౧౬॥ చిన్తామేవ ప్రపఞ్చయతి॥ పీతమితి॥ సర్వం కృత్స్నం, జలం ప్రాలయికం జలం-మయా-పీతం, తతః పృథివీచ,నివేశితా స్థాపితా-తతో దేవాసురాదీన్ ప్రజాః-మే మమ-సృజతస్సతః-వార్భిః జలైః - ప్లావ్యమానా నిమజ్జ్యమానా-రసాం రసాతలం-గతా ప్రాప్తా ॥౧౭॥౧౮॥ అథ అనన్తరం-సర్గే, యోజితైః ప్రయుక్తైః-అస్మాభిః,కిమనుష్ఠేయం కిం విధేయం,యస్య భగవతో-హృదయాత్సంకల్పాత్ - అహం-మా సం ఉదభూవం-స ఈశో భగవాన్, మే,విదధాతు అనుష్ఠేయం సంపాదయతు ॥౧౯॥ చిన్తాం నిగమయన్ వరాహావతారం ప్రస్తౌతి॥ఇతీతి॥ ఇతి ఉక్తరీత్యా- అభిధ్యాయతశ్చిన్తయ

స్యాజ్ఞలిఙ్గో జనార్దనః। తేషాం శ్రమో హ్యపార్థాయ యదాత్మా నాదృతస్స్వయమ్॥౧౩॥ శ్రీమనురువాచ॥ ఆదేశేఽహం భగవతో వర్తేయామీవసూదన। స్థానం త్విహానుజానీహి ప్రజానాం మమ చ ప్రభో॥౧౪॥ యదోకస్సర్వసత్త్వానాం మహీ మగ్నా మహామ్భసి। అస్యా ఉద్ధరణే యత్నో దేవ దేవ్యా విధీయతామ్॥౧౫॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ పరమేష్ఠీ త్వపాం మధ్యే తథాఽఽసన్నామవేక్ష్య గామ్। కథమేనాం సమున్నేష్య ఇతి దధ్యౌ ధియా చిరమ్॥ పీతం జలం మయా సర్వం పృథివీ చ నివేశితా। ప్రజా దేవాసురపితౄన్ మనుష్యాన్ పశుపక్షిణః॥౧౭॥ సరీసృపాన్నాగాన్నాగాన్ భూతాన్యుచ్చావచాని చ। సృజతో మే క్షితిర్వార్భిః ప్లావ్యమానా రసాం గతా॥౧౮॥ అథాత్ర కిమనుష్ఠేయమస్మాభిస్సర్గయోజితైః। యస్యాహం హృదయాదాసం స ఈశో విదధాతు మే॥౧౯॥ ఇత్యభిధ్యాయతో నాసావివరాత్సహసాఽనఘ। వరాహతోకో నిరగాదఙ్గుష్ఠపరిమాణకః॥౨౦॥ తస్యాభిపశ్యతః ఖస్థః క్షణేన కిల భారత। గజమాత్రః ప్రవవృధే తదద్భుతమివాభవత్॥౨౧॥ మరీచిప్రముఖైర్విప్రైః కుమారైర్మనునా సహ। దృష్ట్వా తత్సౌకరం రూపం తర్కయామాస చిత్రధా॥౨౨॥ కిమేతత్సౌకరవ్యాజం సత్త్వం దివ్యముపస్థితమ్। అహో బతాశ్చర్యమిదం నాసాయా మే వినిస్సృతమ్॥౨౩॥ దృష్టోఽఙ్గుష్ఠశిరోమాత్రః క్షణాద్గణ్డశిలాసమః। అపి స్విద్భగవానేష యజ్ఞో మే ఖేదయన్మనః॥౨౪॥ ఇతి మీమాంసతస్తస్య బ్రహ్మణస్సహ సూనుభిః। భగవాన్ య

తః-బ్రహ్మణో, నాసావివరాత్ నాసికావివరాత్-వరాహతోకః వరాహపోతః-అఙ్గుష్ఠపరిమాణః- ప్రాతిపదికార్థసిః నిరగాత్ నిర్గతోఽభూత్-హే అనఘ విదుర నచానేన-చతుర్ముఖ ఏవ వరాహరూపోఽభవదితి శఙ్కనీయం, 'తర్కయామాస చిత్రధా', 'కిమేతత్సౌకరవ్యాజం సత్త్వం దివ్య'మితి చతుర్ముఖేనాప్యజ్ఞాయమానతయా విచారితత్వవచనాత్ ॥౨౦॥ తస్య చతుర్ముఖస్య-అభిపశ్యతస్సతః-సూక్ష్మో వరాహః-ఖస్థః ఆకాశే స్థితస్సన్-క్షణేన-గజమాత్రః-గజపరిమాణః - ప్రవవృధే-తదుత్పత్తి-రాకాశారోహణం వృద్ధిశ్చేత్యేతత్-పశ్యతాం మహాశ్చర్యమివాభూత్-ఇవశబ్దేన పశ్యతామేవాశ్చర్యం-నతు భగవతో వరాహస్యేతి సూచితమ్ ॥౨౧॥ తతో మరీచి ప్రభృతిభిః,పుత్రైః కుమారైస్సనకాదిభిః,మనునా సహ-తత్సౌకరం వారాహం-రూపం-దృష్ట్వా-బ్రహ్మా-చిత్రధా బహుధా-తర్కయామాస ॥౨౨॥ తర్కమేవ ప్రపఞ్చయతి॥ కిమితి ద్వాభ్యామ్॥ దివ్యం దివి భవం దివ్యం-పరమవ్యోమనిలయం, సత్త్వం శుద్ధసత్త్వమయం, పరబ్రహ్మ-సూకరవ్యాజం సూకరః-వ్యాజః ఛద్మవేషో, యస్య-తదేత-దుపస్థితం-కిం శబ్దో విచారద్యోతకః- మే మమ, నాసాయాః - ఇదం వారాహరూపం, వినిస్సృతం విర్గతం-అహో బతాశ్చర్యమ్ ॥౨౩॥ అఙ్గుష్ఠస్య శిరః ఊర్ధ్వం పర్వ-తదేవ మాత్రా ప్రమాణం యస్య సః- ప్రథమం దృష్టః-పశ్చాత్, క్షణేన-గణ్డశిలాసమః స్థూలపాషాణమాత్రో, దృష్టః-యజ్ఞః విష్ణుః 'యజ్ఞో వై విష్ణు' రితి శ్రుతేః- మే మనః ఖేదయన్ సజరూపతిరోధానేన మోహయన్-ఏష-భగవానపిస్విత్-ఏష వరాహమూర్తిర్భగవానపిస్విత్ - అపిస్విచ్ఛబ్దః సమ్భావనాయాం-భగవాన్ స్యాదిత్యర్థః ॥౨౪॥ తర్కముపసంహరన్ వారాహతనోర్భగవతశ్చరిత్రం సంగృహ్ణాతి॥ యావద

ధ్యాయపరిసమాప్తిః ఇతి॥ ఇత్యుక్తరీత్యా-సూనుభిర్మన్వాదిభిస్సహ-తస్య బ్రహ్మణః-మీమాంసతస్తర్కయతస్సతః - అగేన్ద్రసన్నిభః గిరీన్ద్రసదృశః-భగవాన్ యజ్ఞపురుషః అగర్జత్ ॥౨౫॥ బ్రహ్మాణమితి॥ సవిభుర్భగవాన్-హరిః-కకుభః దిశః-ప్రతిస్వనయతా ప్రతిధ్వనయతా-గర్జితేన-బ్రహ్మాణం-తాంశ్చ ద్విజోత్తమాన్-ప్రహర్షయామాస ॥౨౬॥ నిశమ్యేతి॥ మాయామయసూకరస్య ఆశ్చర్యప్రచురసూకరతనోః-ఘుర్ఘురితం, తజ్జాతీయానుకారఘుర్ఘురితధ్వనిం నిశమ్య- తే-జనస్తపస్సత్యలోకనివాసినః-జనస్తప ఇత్యత్ర సుడాగమ ఆర్షః- మునయః-కథంభూతం ఘుర్ఘురితం-స్వఖేదక్షయిష్ణు, స్వేషాం స్వసంబన్ధినాం యః ఖేదః, తం క్షపయతి-తచ్ఛీలం-ఆత్మీయదుఃఖనిరసనస్వభావం, తే మునయః-పవిత్రైః త్రిభిః ఋగ్యజుస్సామసూక్తైః అగృణన్ స్మ అస్తువన్ ఖలు-త ఇతి పునరుక్తిః ప్రసిద్ధిఖ్యాపనాయ ॥౨౭॥ తేషామితి॥ వేదవితానమూర్తిః వేదైర్వితన్యత ఇతి వేదవితానః-వేదప్రతిపాద్యో యజ్ఞః-స ఏవ మూర్తిర్యస్య-స భగవాన్-తేషాం సతాం మరీచ్యాదీనాం- ఆత్మనో యే గుణాః కల్యాణగుణాః తాననువదతీతి-బ్రహ్మ వేద, మవధార్య శ్రుత్వా - భూయః-వినద్య ఘుర్ఘురితం కృత్వా-విబుధానాం బ్రహ్మాదీనాం ఉదయాయ శ్రేయసే-జలమావివేశ, కథంభూతః-గజేన్ద్రస్యేవ లీలా యస్య సః ॥౨౮॥ పునః కథంభూతో వివేశేత్యపేక్షాయాముత్క్షిప్త ఇతి ద్వాభ్యాం విశినష్టి, ఉత్క్షిప్తః వాలః పుచ్ఛం యేన ఖచరః ఆకాశచారీ-కరోరాః కరినాః సటాః కంధరస్థాః కేశాః-తాః విధున్వన్ కమ్పయన్-ఖరాణి రోమాణి యస్యాం సా-త్వక్ యస్య సః-ఖురైః ఆహతాన్యభ్రాణి యేన సః-సితదంష్ట్రః యస్య సః-ఈక్షా నిరీక్షణమేవ జ్యోతిః ఆలోకో యస్య-ప్రకాశమాననేత్ర ఇత్యర్థః - మహీధ్రః మహ్యాః ఉద్ధర్తా-భగవాన్ బభాసే ॥౨౯॥ కించ-క్రోడాపదేశః వరాహచ్ఛద్మా-అతస్స్వయమధ్వరాఙ్గోపి-పశురివ-ఘ్రాణేన-పృథ్వ్యాః పద

జ్ఞపురుషో జగర్జాగేన్ద్రసన్నిభః॥౨౫॥ బ్రహ్మాణం హర్షయామాస హరిస్తాంశ్చ ద్విజోత్తమాన్। స్వగర్జితేన కకుభః ప్రతిస్వనయతా విభుః॥౨౬॥ నిశమ్య తే ఘుర్ఘురితం స్వఖేదక్షయిష్ణు మాయామయసూకరస్య। జనస్తపస్సత్యనివాసినస్తే త్రిభిః పవిత్రైర్మునయోఽగృణన్ స్మ ॥౨౭॥ తేషాం సతాం వేదవితానమూర్తిర్బ్రహ్మావధార్యాత్మగుణానువాదమ్। వినద్య భూయో విబుధోదయాయ గజేన్ద్రలీలో జలమావివేశ ॥౨౮॥ ఉత్క్షిప్తవాలః ఖచరః కఠోరస్సటా విధున్వన్ ఖరరోమశత్వక్ । ఖురాహతాభ్రస్సితదంష్ట్ర ఈక్షాజ్యోతిర్బభాసే భగవాన్మహీధ్రః ॥ ఘ్రాణేన పృథ్వ్యాః పదవీం విజిఘ్రన్ క్రోడాపదేశస్స్వయమధ్వరాఙ్గః। కరాళదంష్ట్రోఽప్యకరాళదృగ్భ్యాముద్వీక్ష్య విప్రాన్ గృణతోఽవిశత్కమ్॥౩౦॥ స వజ్రకూటాఙ్గనిపాతవేగవిశీర్ణకుక్షిస్స్తనయన్నుదన్వాన్। ఉత్సృష్టదీర్ఘోర్మిభుజైరివార్తశ్చుక్రోశ యజ్ఞేశ్వర పాహి మేతి ॥౩౧॥ ఖురైః క్షురప్రైర్దరయంస్తదాప ఉత్పారపారం త్రిపరూ రసాయామ్ । దదర్శ గాం తత్ర సుషుప్సురగ్రే యాం జీవధానీం స్వయమభ్యధత్త॥౩౨॥ స్వదంష్ట్రయోద్ధృత్య మహీం విలగ్నాం స ఉత్థితస్సంరురుచే రసాయాః । తత్రాదిదైత్యం గదయాపతన్తం సు

వీం-జిఘ్రన్ అన్వేషయన్నిత్యర్థః-కరాళే భయంకరే దంష్ట్రే యస్య తథాభూతోఽప్యకరాళదృగ్భ్యాం సౌమ్యదృష్టిభ్యాం గృణతః స్తోత్రాణి వి ప్రాన్, ఉద్వీక్ష్య ఊర్ధ్వం వీక్ష్య-కం, జలమావిశత్ ॥౩౦॥ తదానీంతనం సముద్రధ్వనిముత్ప్రేక్షతే॥ స వజ్రేతి॥ సః ఉదన్వాన్ సముద్రః-వజ్రకూటో వజ్రపర్వతః-స్తద్వదఙ్గం యద్భగవతః-స్తస్య నిపాతవేగేన విశీర్ణా విలులితా కుక్షిర్యస్య సః-అత ఏవ-ఆర్త ఇవ- స్తనయన్ శబ్దం కుర్వన్-హే యజ్ఞేశ్వర-మాం పాహి మాభిర్ధీత్యేవం-చుక్రోశ॥ ఆర్తసాదృశ్యమాహ॥ ఉత్సృష్టాః ప్రసారితాః దీర్ఘాః ఊర్మయ ఏవ భుజాః, తైర్విశిష్టః ॥౩౧॥ జలం ప్రవిష్టో భగవాన్ కిమకరోదిత్యత్రాహ॥ ఖురైరితి॥ త్రిపరుః త్రీణి పరూంషి, సవనాత్మకాని పర్వాణి యస్య త్రిపరుః-యద్వా-త్రీణి పరూంషి రేఖాః కకుత్స్థలే యస్య త్రిపరుః-ఉత్పారపారః ఉత్పారశ్చాసౌ పారశ్చ- ఉత్పారః ఉద్వేల ఇవ పారమతిక్రాన్తః, పారః సంసారాత్పారయితా చేత్యర్థః, ఉత్పారపార, మితి ద్వితీయాన్తోపపాఠః, తదా-ఉత్పారపారం, దరయన్నితి క్రియావిశేషణత్వేన యోజ్యం, - ఉత్పారాణాం పారశూన్యానాం అపాం పారమవసానం యథా భవతి తథా-అపః జలాని, ఖురైః-తదా దరయన్ విదళయన్, కథంభూతైః ఖురైః క్షురప్రైః క్షురప్రాయైః, రసాయాం రసాతలే-గాం భూమిం-దదర్శ-కథంభూతాం గాం-అగ్రే ప్రళయసమయే-తత్ర, తాస్వప్సు సుషుప్సుః శిశయిషుస్సన్-జీవధానీం జీవాః ధీయన్తే యస్యాం-ప్రాణ్యాశ్రయభూతాం-యాం గాం-స్వయమభ్యధత్త ఆభిముఖ్యేన దధార, జఠరే ధృతవాన్ తామిత్యర్థః ॥౩౨॥ స్వస్య దంష్ట్రయా-విలగ్నాం మహీం-ఉద్ధృత్య సః, భగవాన్, రసాయాః సకాశాత్-ఉత్థితః సంరురుచే-తత్రాపి స్వం ప్రతి గదయా ఆపతన్తం గదాముద్యమ్య ఆగచ్ఛన్తం- రు

౩౨॥ శ్లో ॥ పా॥ ఉత్పారపారం త్రిపరూ

ఘ్రాణసంప్రతిబద్ధానాం అసహ్యః విక్రమః యస్య తం, ఆదిదైత్యం హిరణ్యాక్షం సునాభేన సందీపితః ఉజ్జ్వలన్, స చాసౌ తీవ్రశ్చ మన్యుశ్చ, స భగవాన్, మృగరాట్ సింహః, ఇభమివ గజమివ - లీలయా, జఘాన హతవాన్ - యథా గజేన్ద్రః జగతీం వప్రక్రీడయా విభిన్దన్ విదారయన్ గైరికయా అరుణగణ్డతుణ్డో భవతి, తద్వత్ - తస్య రక్తమేవ పఙ్కం, తేనాఙ్కితౌ గణ్డౌ తుణ్డం చ యస్య, స - జఘానేతి పూర్వేణాన్వయః ॥ ౩౩, ౩౪ ॥ తమాలవన్నీలం, సితయా దన్తకోట్యా దంష్ట్రాగ్రేణ క్ష్మాం మహీం - గజస్యేవ లీలయా - ఉత్క్షిపన్తం ఉద్ధరన్తం ఈశం వరాహరూపిణం భగవన్తం - ప్రజ్ఞాయ ఆలక్ష్య, అఙ్గ హే విదుర, విరిఞ్చిప్రభృతయః, బద్ధాఞ్జలయస్సన్తః, అనువాకైః, అనువాకో వైదికం సూక్తం, తత్సదృశైర్వాక్యైః, ఉపతస్థుః సమీపస్థిత్వా అభిదధుః, తుష్టువురిత్యర్థః ॥ ౩౫ ॥ ఉపస్థానప్రకారమేవాహ ॥ జితమిత్యాదినా ॥ హే అజిత, తే త్వయా జితం సర్వోత్కర్షేణ వర్తితం, జితం జితమితి సంభ్రమాద్వీప్సా, హే యజ్ఞభావన, యజ్ఞైర్భావ్యతే సంభావ్యత ఇతి యజ్ఞభావనః, యజ్ఞారాధ్య ఇత్యర్థః "యద్వా, యజ్ఞాన్ భావయతి నిర్వర్తయతీతి తథా, యజ్ఞాధిపత ఇత్యర్థః ॥ యద్వా ॥ యజ్ఞైర్భావ్యతే భావ్యతే యజ్ఞావయవత్వేన ఉపాస్యత ఇతి, తథేతి యావత్ "అత ఏవ హ్యుత్తరత్ర యజ్ఞావయవాన్ ఛన్దఆదీన్ తదవయవత్వేన కల్పయిత్వా స్తుతిర్వక్ష్యతే, త్రయీం వేదమయీం, త్రయీవిహితయజ్ఞమయత్వేనోపాసనాత్ తదారాధ్యత్వం, యద్వా, త్రయీమయత్వం తన్వాశ్రయం స్వాం స్వకీయాం తనుం, పరిధున్వతే పరితః సర్వతః కమ్పయతే - తుభ్యం నమః - బహుషు కల్యాణగుణేషు సత్సు - కిమపి విశేషణతయా పరిధూననమేవ స్తూయత ఇత్యత ఆహ ॥ యద్రోమేతి ॥ య - ద్యస్యాం తన్వాం - రోమాణి - తేషాం గర్తేషు రన్ధ్రేషు - అబ్ధయస్సముద్రాః, నిలిల్యుః లీనా బభూవుః, అత ఇదమత్యాశ్చర్యమితి తదేవ ప్రథమం స్తూయత ఇతి భావః ॥ అత ఏవ, కారణసూకరాయ జగత్కారణభూతాయ అప్రాకృత సూకరరూపిణే "యద్వా", కారణాత్ క్షిత్యుద్ధరణనిమిత్తాత్, సూకరరూపధారిణ ఇత్యర్థః, న హి ప్రాకృతసూకరస్యేదృశం సామర్థ్యం దృష్టమిత్యభిప్రాయః, ఏవం భూతాయ తస్మై తే నమః ॥ ౩౬ ॥ రూప

నాభసందీపితతీవ్రమన్యుః ॥ ౩౩ ॥ జఘాన రున్ధానమసహ్యవిక్రమం స లీలయేభం మృగరాడివామ్భసి । తద్రక్తపఙ్కాఙ్కితగణ్డతుణ్డో యథా గజేన్ద్రో జగతీం విభిన్దన్ ॥ ౩౪ ॥ తమాలనీలం సితదన్తకోట్యా క్ష్మాముత్క్షిపన్తం గజలీలయాఙ్గ । ప్రజ్ఞాయ బద్ధాఞ్జలయోఽనువాకైర్విరిఞ్చిముఖ్యా ఉపతస్థురీశమ్ ॥ ౩౫ ॥ ఋషయ ఊచుః ॥ జితం జితం తేఽజిత యజ్ఞభావన త్రయీం తనుం స్వాం పరిధున్వతే నమః । యద్రోమగర్తేషు నిలిల్యురద్ధయస్తస్మై నమః కారణసూకరాయ తే ॥ ౩౬ ॥ రూపం తవైతన్నను దుష్కృతాత్మనాం దుర్దర్శనం దేవ యదధ్వరాత్మకమ్ । ఛన్దాంసి యస్య త్వచి బర్హిరోమస్వాజ్యం దృశి త్వఙ్ఘ్రిషు చాతుర్హోత్రమ్ ॥ ౩౭ ॥ స్రుక్తుణ్డ ఆ

స్యాప్రాకృతత్వం వదన్ పూర్వోక్తయజ్ఞభావనత్వమేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ రూపమిత్యాదిభిశ్చతుర్భిః ॥ హే దేవ - య - దధ్వరాత్మకం తవ రూపం, తదేతద్దుష్కృతాత్మనాం దుష్కృతేన మలినః ఆత్మా మనః యేషాం తేషాం, అయోగినాం, దుర్దర్శనం దర్శనావిషయం, ప్రాకృతం హి రూపం ప్రాకృతమనోగ్రాహ్యం, ఇదం తు రూపం "దృశ్యతే త్వగ్ర్యయా బుద్ధ్యా సూక్ష్మయా సూక్ష్మదర్శిభిః" ఇత్యాదిశ్రుత్యుక్తరీత్యా, యోగశుద్ధమనోగ్రాహ్యత్వాదప్రాకృతమిత్యర్థః నన్వయోగిభిరపి తాదాత్వికైర్భగవతో విభవరూపం దృశ్యత ఏవ, కథమేతదుచ్యతే - దుష్కృతాత్మనాం దుర్దర్శనమితి, ఉచ్యతే, న హ్యయోగినో భగవతో విభవరూపమప్రాకృతం పఞ్చోపనిషన్మయం స్వేచ్ఛయైవోపాత్తమితి యథావజ్జానన్తి, కిన్తు, తిర్యగాదిసజాతీయం ప్రాకృతమిత్యేవ జానన్తి, అతో న విరోధః, అత్ర యజ్ఞాఙ్గానాం ఛన్దఆదీనాం భగవదవయవత్వేనానుసన్ధానరూపదృష్ట్యుపాసనవిధానార్థం పూర్వోక్తయజ్ఞభావనత్వం యదధ్వరాత్మకమిత్యనూద్యతే, ఇదం ఛన్దఆదీనాం భగవత్త్వగాదిత్వరూపణం దృష్ట్యుపాసనార్థమేవ "నామ బ్రహ్మ మనో బ్రహ్మే"త్యాదివత్, న హి కాలత్రయవర్తినాం ఛన్దఆదియజ్ఞాఙ్గానాం సనాతనస్య తాత్కాలికభగవద్వరాహతనుత్వసంభవః, యద్యపి, భగవతస్సర్వశరీరకత్వాద్యజ్ఞావయవానామపి తదఙ్గత్వం సంభవతి, తథాపి ప్రాకృతానాం యజ్ఞావయవానామప్రాకృతతత్తన్వవయవత్వాసంభవ ఏవ, తస్య సర్వశరీరకత్వేన యజ్ఞావయవానాం తచ్ఛరీరత్వేపి, ప్రత్యేకమేవ యజ్ఞావయవానాం తచ్ఛరీరత్వాత్తేషాం తచ్ఛరీరావయవత్వోక్తిర్నానుపపన్నైవ తస్మాద్దృష్ట్యుపాసనవిధానమేవేతి మన్తవ్యం, అత ఏవ - ఛన్దాంసి త్వచి బర్హిరోమసు, ఇత్యాదిక్వచిద్వ్యతిరేకనిర్దేశః - క్వచిదగ్నిహోత్రం చర్వణం, ఉపసదః శిరోధర - మిత్యభేదనిర్దేశశ్చోపపన్నః, యస్య తవ, త్వచి ఛన్దాంసి గాయత్రీత్రిష్టుబాదీని యజ్ఞాఙ్గాని ఛన్దాంసి, ఆసన్నిత్యుపక్లృప్తక్రియాపదవిపరిణామేనాన్వయః, రోమసు, బర్హిః కుశాః, బర్హిరోమస్విత్యత్రార్షత్వాద్ధ్రిలోప ఇతి దీర్ఘాభావః, దృశి దృష్టౌ, ఆజ్యం, అఙ్ఘ్రిషు, చాతుర్హోత్రం చతుర్హోతృశబ్దవాచ్యమన్త్రవేద్యం కర్మ ॥ ౩౭ ॥

స్రుక్ జుహూః, తుణ్డే ముఖాగ్రే, ఆసీత్ స్రువః ఇతరదర్వీ, నాసికయోః, రాసీదిత్యనుషఙ్గః-ఏవముత్తరత్రాపి, ఇడా హవిర్భక్షణపాత్రం, ఉదరే, చమసాః గ్రహాశ్చ సోమపాత్రాణి చ, తత్ర, చమసాః కర్ణరన్ధ్రే ఆసన్ ప్రాశిత్రం బ్రహ్మభాగపాత్రం, ఆస్యే ముఖే, ఆసీత్, గ్రహాః గ్రసనే, గ్రస్యతేఽనేనేతి గ్రసనం, ముఖాన్తర్వర్తిచ్ఛిద్రం, తస్మిన్, ఆసన్, హే భగవన్, యత్, అగ్నిహోత్రం అగ్నిహోత్రనామకం కర్మ, తత్, తేతవ, చర్వణం భక్షణం, ఆసీత్ ॥ ౩౭ ॥ దీక్షా దీక్షణీయేష్టిః-తవ-అనుజన్మ-వారం వారమభివ్యక్తిః, ఉపసదః ఉపసదాఖ్యా ఇష్టయః, తవ శిరోధరం గ్రీవా-ప్రాయణీయః ఆరమ్భేష్టిః-ఉదయనీయః అవసానేష్టిః-ప్రాయణీయోదయనీయౌ దంష్ట్రే యస్య సత్వం, ప్రవర్గ్యః మహావీరః, జిహ్వా ఆసీత్, సభ్యో హోమరహితోఽగ్నిః, ఆవసథ్యః ఔపాసనాగ్నిః, తయోర్ద్వన్ద్వైక్యం క్రతోః క్రతురూపస్య తవ - శీర్షకం శిరః, చితయః ఇష్టకాబన్ధనవిశేషాః తేతవ, అసవః ప్రాణాః ॥ ౩౮ ॥ సోమః, రేతః, సవనాని ప్రాతస్సవనాదీని, తవ, అవస్థితిరవస్థానం, బాల్యాద్యవస్థా వా, సంస్థావిభేదాః “అగ్నిష్టోమోఽత్యగ్నిష్టోమ ఉక్థ్యష్షోడశీ వాజపేయోఽతిరాత్రోఽప్తోర్యామః” ఇతి సప్తసంస్థాభేదాః, తవ-దేహస్య ధాతవః, త్వఙ్మాంసాదిసప్తధాతవః, సత్రాణి బహుయజమానకాని కర్మాణి, సర్వాణి, తవ శరీరసన్ధయః, త్వం సర్వయజ్ఞక్రతుః అసోమాః యజ్ఞాః, ససోమాః క్రతవః, తద్రూపస్త్వమిత్యర్థః “యద్వా” యజ్ఞరూపః క్రతుః-క్రతుశబ్దోఽనుష్ఠేయమాత్రపరః, ఉపాసనేష్వపి క్రతుశబ్దప్రయోగాత్- తతశ్చ-యజ్ఞరూపః క్రతుః అనుష్ఠేయం కర్మ యస్యారాధనం - స సర్వయజ్ఞక్రతుస్త్వమిత్యర్థః ఇష్టిర్యాజమానమనుష్ఠానం, తదేవ బన్ధనం మధ్యకాయప్రదేశో యస్య స త్వమిత్యర్థః ॥౪౦॥ ఏవం భాగద్వయాత్మకవేదపూర్వభాగవిహితయజ్ఞ తదఙ్గాని స్తవ్యత్వేన ప్రకృతభగవద్వరాహతన్వవయవత్వేన రూపయిత్వాఽథ భగవతో భాగద్వయాత్మకవేదతదుపబృంహణరూపస్మృతివేద్యతాం ప్రతిపిపాదయిషయా పూర్వభాగోదితయజ్ఞతదఙ్గానాం భగవచ్ఛరీరతాం తదారాధనరూపతాముత్తర

సీత్స్రువ ఈశ నాసయోరిడోదరే చమసాః కర్ణరన్ధ్రే । ప్రాశిత్రమాస్యే గ్రసనే గ్రహాస్తు తే యచ్చర్వణం తే భగవన్నగ్నిహోత్రమ్॥౩౭॥ దీక్షానుజన్మోపసదశ్శిరోధరం త్వం ప్రాయణీయోదయనీయదంష్ట్రః। జిహ్వా ప్రవర్గ్యస్తవ శీర్షకం క్రతోస్సభ్యావసథ్యం చితయోఽసవో హి తే॥ ౩౮ ॥ సోమస్తు రేతస్సవనాన్యవస్థితిస్సంస్థావిభేదాస్తవ దహ ధాతవః సత్రాణి సర్వాణి శరీరసన్ధిస్త్వం సర్వయజ్ఞక్రతురిష్టిబన్ధనమ్॥౪౦॥ నమో నమస్తేఽఖిలమన్త్రదేవతాద్రవ్యాయ సర్వక్రతవే క్రియాత్మనే । వైరాగ్యభక్త్యాత్మజయానుభావి

భాగోదితన్యాసోపాసనానాం తత్ప్రసాదహేతుత్వేన తస్యాపి భాగస్య భగవత్పరతాం వదన్తో నమస్కుర్వన్తి॥ నమో నమ ఇతి॥ తేతుభ్యం, నమో నమః ఆదరాద్ద్విరుక్తిః “యద్వా” పూర్వభాగవేద్యత్వ తదుపబృంహణవేద్యత్వరూపగుణభేద విశిష్టాకారభేదాత్తదపేక్షయా నమో ద్విరుక్తిః, కథంభూతాయ, తే, క్రియాత్మనే క్రియా ఆత్మా శరీరం యస్య తస్మై “యద్వా” క్రియాయాః ఆత్మా తస్మై ఇత్యర్థః, అనేన, స్వాగ్నిహోత్రాదిక్రియాత్మత్వముక్తం, సర్వక్రతవే సర్వక్రతుశరీరాయేత్యర్థః, అనేన సాగ్నియజ్ఞాత్మత్వముక్తం, యజ్ఞసాధనానామపి తదాత్మకత్వముచ్యతే, అఖిలమన్త్రదేవతాద్రవ్యాయేతి, మన్త్రాః ద్రవ్యదేవతాప్రకాశకాని వేదవాక్యాని, దేవతాః ఉద్దేశ్యవిశేషాః ఇన్ద్రాదయః, ద్రవ్యాణి ఆజ్యదధిపయస్సోమాదీని, అఖిలాని మన్త్రదేవతాద్రవ్యాణి యస్య, తస్మై, అఖిలమన్త్రాదిశరీరాయేత్యర్థః, తత్తన్మన్త్రప్రకాశితతత్తద్ద్రవ్యదేవతానిష్పాద్యయాగహోమాదిక్రియాబోధకపూర్వభాగశరీరవాచిశబ్దస్య శరీరపర్యన్తత్వేనాయమేన భగవత్పరత్వముక్తం భవతి, యజ్ఞానాం భగవచ్ఛరీరత్వం బృహదారణ్యకే మాధ్యందినపాఠే “యస్యాత్మా శరీర” మిత్యారభ్య “యస్య యజ్ఞాశ్శరీర” మితి శ్రుతం- గుణక్రియాణామపి శరీరత్వమాశ్రయద్వారేణోపపన్నమిత్యన్యదేతత్ ఏవం పూర్వభాగస్య భగవత్పరత్వముక్తం, అథోత్తరభాగస్య తత్పరత్వం వక్తుం విశినష్టి॥ వైరాగ్యేతి ॥ వైరాగ్యం శబ్దాదివిషయేష్వనాసక్తిః భక్తిః శ్రవణకీర్తనస్మరణార్చనవన్దనాదిరూపా సాధనభక్తిః, ఆత్మజయః అన్తఃకరణజయః, ఏతైరనుభావితం నిష్పాదితం-జ్ఞానం ధ్రువానుస్మృతిరూపం జ్ఞానం, యస్య తస్మై, అన్యపదార్థప్రధానబహువ్రీహిబలలభ్యసంబన్ధసామాన్యస్య ప్రసాదయితృత్వప్రసాదనీయత్వరూపవిశేషే పర్యవసానం, తతశ్చ, వైరాగ్యాదినిష్పాద్యధ్రువానుస్మృత్యాత్మకం జ్ఞానం యత్ప్రసాదహేతుస్తస్మై ఇత్యర్థః, అత్ర వైరాగ్యశబ్దేన వివేకాదిసాధనసప్తకాన్తర్భూతవిమోక ఉచ్యతే-భక్తిశబ్దేన క్రియా, ఆత్మజయశబ్దేనానుద్ధర్షః, ఇయం చ-కేషాంచిదుక్తిరన్యేషామప్యుపలక్షణార్థా- ఏవం చానేన పదేన వివేకాదిసాధనసప్తకానిష్పాద్యభగవత్ప్రసాదహేతుభూతధ్రువానుస్మృతిబోధకస్యోత్తరభాగస్య భగవత్పరత్వం సిద్ధం-విద్యాగురవ ఇత్య

నేన, న్యాసవిద్యాప్రతిపాదకోత్తరభాగైకదేశతదుపబృంహణానాం తత్ప్రదర్శనముక్తం - విద్యాగురవే న్యాసవిద్యాప్రదర్శినే ఇత్యర్థః - న్యాసవిద్యాప్రదర్శిత్వం - భగవద్వరాహరామకృష్ణాద్యవతారాణాం వారాహపురాణశ్రీరామాయణశ్రీభగవద్గీతాదిషు ప్రసిద్ధం - అతో విద్యాగురవే జ్ఞానవిశిష్టాకారాయ తే నమో నమ ఇత్యుక్తిః ॥౪౧॥ ఏవం వాగద్వయాత్మకవేదవేద్యం భగవన్తం తం నమస్కృత్యారప్స్యాపేక్షితం విజ్ఞాపయిష్యన్తః ప్రకృతవరాహావతారచరిత్రం తదవతారసౌష్ఠవం చ విజ్ఞాపయన్తి ॥ దంష్ట్రాగ్రేతి ద్వాభ్యామ్ ॥ హే భగవన్, త్వయా కర్త్రా, దంష్ట్రాగ్రకోట్యా కరణేన, సభూధరా సపర్వతా, భూః మహీ, ధృతా సతీ, విరాజతే, హే భూధర మాగన్తః, తత్ర దృష్టాన్తః, యథా, వనాత్ జలాత్, నిస్సరతో నిర్గచ్ఛతః, మతఙ్గజస్య గజశ్రేష్ఠస్య, దతా దన్తేన, ధృతా, పత్రయుక్తపద్మినీ, విరాజతే, తద్వదిత్యర్థః, అమాత్రోపమేయం - నహి క్వచిదపి పద్మినీగజదన్తైర్నోద్ధృతా దృష్టా ❀॥౪౨॥ ❀ త్రయీమయమితి ॥ హే నాథ, దతా దన్తేన, ధృతేన భూమణ్డలేన, తే తవ, ఇదం, త్రయీమయం అవయవత్వేన రూపిత వేదవిహితకర్మప్రచురమిదం సౌకరం రూపం - చకాస్తి శోభతే అత్ర దృష్టాన్తః • భూయసా విపులేన, శృఙ్గోఢఘనేన, శృఙ్గే ఊఢో ధృతో యో ఘనో మేఘః, తేన కులాచలేన్ద్రస్య కులాచలశ్రేష్ఠస్య - విభ్రమో విలాసో యథా, తద్వదిత్యర్థః ❀॥౪౩॥ ❀ స్వాభిప్రేతం విజ్ఞాపయన్తో నమస్కుర్వన్తి ॥ సంస్థాపయేతి ॥ సతస్థుషాం స్థావరాణాం, జగతాం జఙ్గమానాం, లోకాయ స్థాపనార్థం, తవ పత్నీం, జగతాం మాతరం, ఏనాం మహీం - సంస్థాపయ ప్రతిష్ఠాపయ - యతస్త్వం, జగతాం, పితాసి పాలకో జనకశ్చాసి, ఏవం సతి - తత్ర స్థితాస్సన్తో వయం - పిత్రా త్వయా సహ - అస్యై మాత్రే, నమసా విధేమ నమస్కరిష్యామః, నను సహకారేణ పరిచరేమేతి వా, స్వతేజోధారణాశక్తిం - యాజ్ఞికాః వ

తజ్జ్ఞానాయ విద్యాగురవే నమో నమః ॥౪౧॥ దంష్ట్రాగ్రకోట్యా భగవంస్త్వయా ధృతా విరాజతే భూధర భూస్సభూధరా। యథా వనాన్నిస్సరతో దతా ధృతా మతఙ్గజేన్ద్రస్య సపత్రపద్మినీ ॥౪౨॥ త్రయీమయం రూపమిదం చ సౌకరం భూమణ్డలేనాథ దతా ధృతేన తే। చకాస్తి శృఙ్గోఢఘనేన భూయసా కులాచలేన్ద్రస్య యథైవ విభ్రమః ॥౪౩॥ సంస్థాపయైనాం జగతాం సతస్థుషాం లోకాయ పత్నీమసి మాతరం పితా। విధేమ చాస్యై నమసా సహ త్వయా యస్యాం స్వతేజోఽగ్నిమివారణావధాః ॥౪౪॥ కః శ్రద్దధీతాన్యతమస్తవ ప్రభో రసాం గతాయా భువ ఉద్విబర్హణమ్। న విస్మయోఽసౌ త్వయి విశ్వవిస్మయే యో మాయయేదం ససృజేఽతివిస్మయమ్ ॥ విధున్వతా వేదమయం నిజం వపుర్జనస్తపస్సత్యనివాసినో వయమ్। సటాశిఖోద్ధూతశివామ్బుబిన్దుభిర్విమృజ్యమానా భృశమీశ పావితాః ॥౪౬॥ స వై బత భ్రష్టమతిస్తవైష తే యః కర్మణాం పారమపారకర్మణః। యద్యోగమాయాగుణయోగమోహితం విశ్వం సమస్తం భగవన్ విధేహి శమ్ ॥౪౭॥ శ్రీమైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇత్థ

న్తర్హితోఽగ్నిం, అరణావివ మన్థనకాష్ఠ ఇవ, యస్యాం భూమౌ, అధాః నిహితవానసి, ఏవం స్వాభిప్రేతం విజ్ఞాప్య స్వకృతార్థతామావిష్కరిష్యన్తస్తస్య భగవతోఽనన్తాచిన్త్యవివిధవిచిత్రశక్తేస్తవకర్తైతద్రచిన్త్యమిత్యాహుః ॥ క ఇతి ॥ హే ప్రభో - అన్యతమః ఇతరః కః పురుషః - తవ - రసాం రసాతలం ప్రతి - గతాయాః భువః, ఉద్విబర్హణం ఉద్ధరణం శ్రద్దధీత ఇదమిత్థమితి చిన్తయితుముత్సహేత - అత్యాశ్చర్యత్వేన నకోఽపి నిర్వక్తుం ప్రభవేదిత్యర్థః - త్వయి పునరసౌ విస్మయో న భవతి యతః విశ్వవిస్మయః విస్మయనీయస్వభావస్త్వం విస్మయాః యస్మిన్, విశ్వస్య విస్మయో యస్మిన్ స విశ్వవిస్మయ ఇతి వా, ఏవంభూతః భవాన్, స్వస్య మాయయా ఆశ్చర్యశక్త్యా, అతివిస్మయం అత్యాశ్చర్యం, ఇదం జగత్, ససృజే, సృష్టవాన్, అచిన్త్యవివిధవిచిత్రసన్నివేశజగత్స్రష్టుస్తవేదం భువ ఉద్విబర్హణం కిఙ్గదాశ్చర్యకరమితి భావః ❀॥౪౪॥౪౫॥ ❀ స్వకృతార్థతామావిష్కుర్వన్తి ॥ విధున్వతేతి ॥ హే ఈశ, వేదమయం నిజం, వపుః శరీరం విధున్వతా కమ్పయతా, త్వయా కర్త్రా, సటానాం శిఖాభిరగ్రైః, ఉద్ధూతాః ఉచ్ఛలితాః, తే చ తే, శివామ్బుబిన్దవః, తైః కరణైః - విమృజ్యమానాః విశేషేణ శుధ్యమానాః - జనస్తపస్సత్యనివాసినో, వయం, పావితాః పవిత్రీకృతాః - కృతార్థా అభూమేతి భావః ❀॥౪౬॥ ❀ ఏవం కృతార్థతాం విజ్ఞాప్య ప్రకృతం భగవత్కర్మణోఽచిన్త్యత్వం వ్యతిరేకముఖేన వదన్తస్తస్య భగవతోఽనుగ్రహం ప్రార్థయన్తే ॥ స వా ఇతి ॥ అపారకర్మణః జగత్సృష్ట్యాద్యనన్తవ్యాపారస్య, తవ - కర్మణాం, పారం అవధిం - యః, ఈషతే కాఙ్క్షతి జ్ఞాతుమిచ్ఛతీత్యర్థః, స వై భ్రష్టమతిః, అపారాణాం కర్మణాం పారం జిజ్ఞాసుర్బుద్ధిహీన ఇత్యర్థః, హే భగవన్ - యస్య తవ - యా - యోగమాయా సఙ్కల్పవిచిత్రసర్గకారిణీ శక్తిః, స్తస్యాః, ఏ గుణాః సత్త్వాదయః - తేషాం యోగేన సమ్బన్ధేన మోహితం - సమస్తం విశ్వం - శం సుఖం నిశ్శ్రేయసం సుఖం యథా భవతి తథేతి క్రియావిశేషణం వా - విధేహి కురు ❀॥౪౭॥ ❀ ఏవం స్తుతః ప్రార్థితో భగవాన్ స్తుతః కిమకరోదిత్యత్రాహ ॥ ఇత్థమితి ॥ వైకృ

ష్టావాదిభిః-వేదతుల్యవాక్యానిభాషద్భిః,ర్మునిభిర్మరీచ్యాదిభి , ఇత్యుక్తప్రకారేణ,ఉపస్థీయమానఃసమీపస్థితైస్స్తూయమానః, అవితారక్షితా-భగవాన్,స్వఖురాక్రాన్తేసలిలే,అవనింభూమిం, ఉపాధత్తస్థాపయామాసేత్యర్థః.స్వఖురాక్రాన్త ఇత్యనేనవిగ్రహస్యాత్యున్నతత్వంసూచ్యతే ॥ ౨౮ ॥ వరాహావతారకథాముపసంహరతి॥సఇత్థ॥ప్రజాపతిఃప్రజానాంసంరక్షకః-భగవాన్పూర్ణషాడ్గుణ్యః,విష్వక్సేనః-స.వరాహః.హరిః.లీలయాక్రీడయా-రసాయాస్సకాశాత్-ఉన్నీతాం ఉద్ధృతా-ముర్వీంభూమిం-అప్సు- న్యస్యప్రతిష్ఠాప్య-యయావన్తర్దధఇత్యర్థః ॥ ౨౯ ॥ ఏతత్కథాశ్రవణఫలమాహ॥ యఇతి ॥ వర్ణనీయాశ్చర్యశక్తిమతః-హరి మేధసః-యద్విషయామేధాహరతిసంసారంతస్య , హరేర్భగవతోవరాహస్య-సుభద్రాంసుమఙ్గళా-ముశతీంకమనీయాం-పవిత్రాం - ఏతాంకథాం - ఏవముక్త ప్రకారేణ-యఃపురుషఃశృణ్వీతశృణుయాత్-శ్రవయేతశ్రావయేతవా-తస్యహృది-జనార్దనః-ఆశు-ప్రసీదత్ప్రసన్నోభవేత్ ॥ ౩౦ ॥ కింతత్ప్రసాదేనేత్యత్రాహ॥తస్మిన్నితి॥సకలాశిషాంసర్వపురుషార్థానాం - ప్రభౌదాతరి-తస్మిన్భగవతిప్రసన్నేసతిదుర్లభంఅలభ్యం-కిమస్తికిమపినాస్తీత్యర్థః-అతో-లవాత్మభిఃఅల్పరూపాభిః-తుచ్ఛరూపాభిరిత్యర్థః - తాభిరాశీర్భిః-అలం-యద్యపిసులభాస్తథాపినప్రార్థనీయాఇతిభావః-నచైతావలాతద్భజనస్యవిఫలత్వంశఙ్కనీయమిత్యాహ - అనన్యదృష్ట్యాఏకాన్తభక్త్యా-స్వాత్మశరీరకబుద్ధ్యేత్యర్థః-భజతాంసేవమానానాం-గుహాశయః.హృదయకుహరేనివిష్టః-పరఃపరమపురుషః స్వయం-పరాం నిరతిశయాం-స్వగతింస్వప్రాప్తిం-విధత్తేసంపాదయతి ॥ ౩౧ ॥ అతోనిరతిశయపురుషార్థసాధనభూతాంకర్ణరసాయనంపవిత్రాంకథాంశ్రుణ్వన్నరేతరంపినాకోనామతృప్యేదిత్యాహ॥ కోనామేతి ॥పురుషార్థానాంధర్మాదీనాంసారంవేత్తి

పస్తీయమానస్తైర్మునిభిర్ప్రహ్వావాదిభిః।సలిలేస్వఖురాక్రాన్తఉపాధత్తాఽవితావనీమ్॥౨౮॥సఇత్థంభగవానుర్వీంవిష్వక్సేనఃప్రజాపతిః।రసాయాలీలయోన్నీతామప్సున్యస్యయయౌహరిః॥౨౯॥ యఏవమేతాంహరిమేధసోహరేఃకథాంసుభద్రాంకథనీయమాయినః। శృణ్వీతభక్త్యాశ్రవయేతవోశతీంజనార్దనోఽస్యాశుహృదిప్రసీదతి॥౩౦॥తస్మిన్ప్రసన్నేసకలాశిషాంప్రభౌకిందుర్లభంతాభిరలంలవాత్మభిః। అనన్యదృష్ట్యాభజతాంగుహాశయస్స్వయంవిధత్తేస్వగతింపరఃపరామ్॥౩౧॥కోనామలోకేపురుషార్థసారవిత్పురాకథానాంభగవత్కథాసుధామ్।ఆపీయకర్ణాఞ్జలిభిర్భవాపహామహోవిరజ్యేతవినానరేతరమ్॥౩౨॥ ** * *

** ఇతిశ్రీమద్భాగవతే,మహాపురాణే,తృతీయస్కన్ధే, పృథివ్యానయనంనామ,త్రయోదశోఽధ్యాయః. **

శ్రీశుకఉవాచ॥నిశమ్యకౌషారవిణోపవర్ణితాంహరేఃకథాంకారణసూకరాత్మనః । పునస్సపప్రచ్ఛసముద్యతాఞ్జలిర్నచాతితృప్తోవిదురోధృతవ్రతః ॥౧॥ తేనైవసమునిశ్రేష్ఠహరిణాయజ్ఞమూర్తినా।ఆదిదైత్యోహిరణ్యాక్షోహతఇత్యనుశుశ్రుమ ॥౨॥తస్యచోద్ధరతఃక్షోణీంస్వదంష్ట్రాగ్రేణలీలయా।దైత్యరాజస్యచబ్రహ్మన్క

తితథా,,ధర్మస్యహ్యాపవర్గ్యస్యనార్థోఽర్థాయప్రకల్పత,, ఇతిప్రథమస్కన్ధోక్తరీత్యాపురుషార్థసారాభిజ్ఞఃకోనామ పురాకథానాంపూర్వవృత్తాన్తానాంమధ్యే-భగవత్కథైవసుధా-తాం-కర్ణావేవాఞ్జలయః-తైరాపీయసమన్తాత్పీత్వా-కరదంభూతాం-భవాపహాంసంసారనివర్తినీం నరేతరంపశుంవినా,విరజ్యేత-పశుంవినానకోపవిరక్తోభవేదిత్యర్థః॥అహోఇతి॥ భగవచ్చరిత్రస్యాశ్చర్యద్యోతకమవ్యయమ్ ॥౩౨॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతవ్యాఖ్యాయాంశ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాంతృతీయస్కన్ధేత్రయోదశోఽధ్యాయః. * * * * * * *

ఏవంసంగ్రహేణశ్రుతవరాహావతారచరితోభగవాన్విదురః.పునస్తచ్చరిత్రాన్తర్భూతహిరణ్యాక్షవధవృత్తాన్తవిస్తరబుభుత్సయాఽపృచ్ఛదిత్యాహభగవాన్శుకః ॥నిశమ్యేతి॥కౌషారవిణామైత్రేయేణ - ఉపవర్ణితాంకారణసూకరాత్మనోహరేః కథాం-నిశమ్యశ్రుత్వా - ధృతవత్.ధృతంవ్రతంనిరన్తరభగవత్కథాశుశ్రూషారూపంవ్రతంయేన -అతఏవ-నచాతితృప్తః-సంక్షేపతస్తత్కథాశ్రవణేనతృప్తిమలభమానః-సముద్ధృతఃహస్తద్వయమేకత్రకృత్యోద్ధృతఃఅఞ్జలిః,,అఞ్జలిఃపరమాముద్రాక్షిప్రందేవప్రసాదనీ,,త్యుక్తవిధో-యేనసఃవిదురః.పప్రచ్ఛపృష్టవాన్ ॥ ౧ ॥ ప్రశ్నప్రకారమేవాహ తేనైవేతిద్వాభ్యామ్॥శ్రుతోపజీవనేనప్రశ్నావతారద్యోతనాయోక్తమనువదన్పృచ్ఛతీత్యాహ॥ తేనేతి॥ హేమునిశ్రేష్ఠ మైత్రేయ-తేనైవ-యేనభూమిరుద్ధృతా తేనైవ-యజ్ఞశరీరకేణ-హరిణా ఆదివరాహేణ-ఆదిదైత్యోదైత్యానాంప్రథమః-వరాహకల్పస్థాపేక్షయాప్రాథమ్యమత్రవివక్షితం-హిరణ్యాక్షః-హతఃఆదివరాహేణనిహతఇతి- అనుశుశ్రుమత్వత్తశ్శ్రుతవన్తోవయమ్ ॥౨॥ ప్రష్టవ్యంపృచ్ఛతి॥తస్యేతి॥స్వదంష్ట్రాగ్రేణ-క్షోణీంభూమిం-లీలయా- ఉద్ధరతః-తస్యఆదివరాహ

స్య-దైత్యరాజస్య హిరణ్యాక్షస్య చ-మృధః-యుద్ధం కస్మాద్ధేతోరభూత్-యుద్ధనిమిత్తం కిమిత్యర్థః ॥ ౩ ॥ ఏవమాపృష్టో మైత్రేయస్స విస్తరం తత్కథాం ప్రస్తోష్యంస్తావత్ప్రశ్నమభినన్దతి సాధ్వితి ద్వాభ్యామ్-హే వీర-త్వయా-సాధుపృష్టం-సాధుత్వం కుతః-యతః-మర్త్యానాం మరణశీలానాం-మృత్యుపాశం విశాతయతి మోచయతీతి మృత్యుపాశవిశాతనీం-హరేరవతారకథాం-త్వం పృచ్ఛసి ॥ ౪ ॥ యయా మునినా నారదేన గీతయా భగవత్కథయా-ఉత్తానపాదః పుత్రోఽర్భకో ధ్రువః-మృత్యోర్మూర్ధ్ని అఙ్ఘ్రిం కృత్వ పాదం విన్యస్య-హరేర్భగవతః-పదం స్థానం ప్రతి - ఆరోహ ఆరూఢవాన్ ఈదృశీ భగవత్కథా ప్రశ్నస్సాధిష్ఠ ఇత్యభిప్రాయః ॥ ౫ ॥ ఏవం ప్రశ్నమభినన్ద్య హిరణ్యాక్షోత్పత్తిప్రభృతివృత్తాన్తం వక్ష్యన్ తద్వృత్తాన్తస్య సాంప్రదాయికత్వమాహ ॥ అథేతి-హే విదుర-అత్రాపి త్వయా పృష్టేఽర్థేపి, అయం ఇతిహాసః మయా శ్రుతః-దేవానామపి దేవేన బ్రహ్మణా చతుర్ముఖేన-అనుపృచ్ఛతాం దేవానాం-పురా పూర్వకాలే-వర్ణిత-స్స ఏవ పరంపరయా మయా శ్రుతశ్చేత్యర్థః ॥ ౬ ॥ దేవబ్రహ్మసంవాదరూపమితిహాసం ప్రస్తోష్యంస్తదుపోద్ఘాతరూపమన్యమితిహాసం ప్రస్తౌతి ॥ దితిరిత్యాదినా ॥ దాక్షాయణీ దక్షస్యాపత్యం స్త్రీ-దితిః దితినామ్నీ-హే క్షత్తః-మారీచం మరీచేః పుత్రం కాశ్యపం-పతిం భర్తారం, స్వయమపత్యం కామయమానా-హృచ్ఛయః కామః-తేనార్దితా పీడితా-సంధ్యాయాం-చకమే కామితవతీ-అపేక్షా ఇత్యర్థః ॥ ౭ ॥ కథంభూతం చకమే ఇత్యత్రాహ ॥ హుత్వేతి ॥ యజుషాం యజ్ఞానాం పతిం, పురుషం పరమపురుషం, అగ్నిజిహ్వం అగ్నిశరీరకం, అర్కే సూర్యే, నిమ్రోచతి అస్తంగతే సతి, అగ్న్యగారే అగ్నిహోత్రశాలాయాం, ఆసీనం ఉపవి

స్మాద్ధేతోరభూన్మృధః ॥ ౩ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ సాధు వీర త్వయా పృష్టమవతారకథాం హరేః । యత్త్వం పృచ్ఛ
సి మర్త్యానాం మృత్యుపాశవిశాతనీమ్ ॥ ౪ ॥ యయోత్తానపదః పుత్రో మునినా గీతయాఽర్భకః । మృత్యోః కృత్వై
వ మూర్ధ్న్యఙ్ఘ్రిమారురోహ హరేః పదమ్ ॥ ౫ ॥ అథాత్రాపీతిహాసోఽయం శ్రుతో మే వర్ణితః పురా । బ్రహ్మణా
దేవదేవేన దేవానామనుపృచ్ఛతామ్ ॥ ౬ ॥ దితిర్దాక్షాయణీ క్షత్తర్మారీచం కాశ్యపం పతిమ్ । అపత్యకామా చకమే
సంధ్యాయాం హృచ్ఛయార్దితా ॥ ౭ ॥ హుత్వాగ్నిజిహ్వం పయసా పురుషం యజుషాం పతిమ్ । నిమ్రోచత్యర్క
ఆసీనమగ్న్యగారే సమాహితమ్ ॥ ౮ ॥ దితిరువాచ ॥ ఏష మాం త్వత్కృతే విద్వన్కామ ఆత్తశరాసనః । దునోతి
దీనాం విక్రమ్య రమ్భామివ మతఙ్గజః ॥ ౯ ॥ తద్భవాన్దహ్యమానాయాం సపత్నీనాం సమృద్ధిభిః । ప్రజావతీనాం
భద్రం తే మయ్యాయుఙ్క్తామనుగ్రహమ్ ॥ ౧౦ ॥ భర్తర్యాప్తోరుమానానాం లోకానావిశతే యశః । పతిర్భవద్వి
ధో యాసాం ప్రజయా నను జాయతే ॥ ౧౧ ॥ పురా పితా నో భగవాన్దక్షో దుహితృవత్సలః । కం వృణీత వరం వ
త్సా ఇత్యపృచ్ఛత నః పృథక్ ॥ ౧౨ ॥ స విదిత్వాఽఽత్మజానాం నో భావం సంతానభావనః । త్రయోదశాదదాత్తా
సాం యాస్తే శీలమనువ్రతాః ॥ ౧౩ ॥ అథ మే కురు కల్యాణం కామం కఞ్జవిలోచన । ఆర్తోపసర్పణం భూమన్నమోఘం

ష్టం సమాహితచిత్తం వ ॥ ౮ ॥ ఉక్తిమేవాహ ॥ ఏష మామిత్యాది-అథ మే కుర్విత్యన్తేన-హే విద్వన్-కాశ్యప-ఆత్తం ఉపాత్తం శరాసనం ధనుర్యేన సః, ఏషః, కామః, మన్మథః, త్వత్కృతే త్వదర్థం, త్వయా సహ సఙ్గత్యర్థం, దీనాం కృపణాం, మాం, విక్రమ్య, దునోతి పరితాపయతి, పీడయతి వా-తత్ర దృష్టాన్తః, రమ్భాం కదళీం మతఙ్గజో గజ ఇవేతి ॥ ౯ ॥ తత్ తస్మాత్, ప్రజావతీనాం పుత్రవతీనాం, సపత్నీనాం, సమృద్ధిభిః, దహ్యమానాయాం మయి-భవాన్, అనుగ్రహం ఆయుఙ్క్తాం కుర్యాత్, తే తుభ్యం, భద్రం మఙ్గళమస్తు ॥ ౧౦ ॥ భర్తరి, భర్తుస్సకాశాత్, విభక్తివ్యత్యయ ఆర్షః, ఆప్తోరుమానానాం ప్రాప్తబహుమానానాం స్త్రీణాం, యశః లోకాన్ ప్రత్యావిశతే-లోకేషు విస్తృతం భవతీత్యర్థః-కీదృశస్తత్సన్మాన ఇత్యపేక్షాయాం తద్విశదయతి-భవద్విధః భవాదృశః-పతిః భర్తా, యాసాం మాదృశస్త్రీణాం, ప్రజయా ప్రజారూపేణ, అనుజాయతే, హిశబ్దః "తజ్జాయా భవతి యదస్యాం జాయతే పునః" ఇతి శ్రుతిప్రసిద్ధిం ద్యోతయతి, ఇదమేవ తత్సన్మానం యత్స్వభార్యాయాం పతిః ప్రజారూపేణ జాయత ఇతి భావః ॥ ౧౧ ॥ కించ పురా పూర్వకాలే, అస్మాకం పితా-దుహితృషు పుత్రీషు వత్సలః వాత్సల్యవాన్-దక్షః ఇన అస్మాన్ ప్రతి-పృథక్-హే వత్సాః, కం వరం వృణీత, ఇతి, అపృచ్ఛత్ ॥ ౧౨ ॥ సః సంతానం భావయతి వర్ధయతీతి సంతానభావనో, దక్షః, ఆత్మజానాం దుహితౄణాం, నః, భావమభిప్రాయం, విదిత్వా జ్ఞాత్వా, తాసామాత్మజానాం మధ్యే, యాః తవ శీలం స్వభావం, అనువ్రతాః, తాః, అస్మాన్ త్రయోదశ, అదదత్, త్రయోదశానామస్మాకం త్వయి భావసామ్యే సతి వైషమ్యాచరణమనుచితమిత్యభిప్రాయః ॥ ౧౩ ॥ అథ హే కాశ్యప-హే కల్యాణమఙ్గళరూప-మేమమ-కామం అభిలషితం-కురు-హే కఞ్జవిలోచన-హే భూమన్-మహత్తమ-మహీయసి మహత్తరే పురుషే-ఆర్తానాం-ముపసర్ప

ణం-అనుచ్ఛన్దనం-మోహం నభవతి హ ॥ ౧౪ ॥ ఏవముక్తః కాశ్యపః కిమాహ ఇత్యత్రాహ ॥ ఇతీతి ॥ ఇతి ఉక్తరీత్యా-బహుభాషిణీం-కృపణాం దీనాం-దితిం ప్రతి-వీరమారీచః జతెన్ద్రియః కాశ్యపః - ప్రవృద్ధానఙ్గకశ్మలాం ప్రవృద్ధానఙ్గేనకశ్మలం మోహో యస్యాస్తాం-వాచా అనునయన్ సాన్త్వయన్ ప్రత్యాహ ప్రత్యువాచ ॥ ౧౫ ॥ ఉక్తిమేవాహ ॥ ఏష ఇత్యాదినా ॥ బ్రహ్మోదయో యత్కృతసేతుపాలా ఇత్యన్తేన ॥ తత్ర సన్ధ్యాకాలక్షేపాయ భార్యాం ప్రశంసతి-ఏషత ఇతి పఞ్చదశభిః- హే భీరు-యదిచ్ఛసి తత్ - ప్రియం ప్రీతివిషయం- తేతుభ్య - మహం-విధాస్యామి కరిష్యామి-తిస్యాస్తాదృశ్యా భార్యాయాః-కామమభిలషితం కోనకుర్యాత్-సర్వోపి కుర్యాదేవేత్యర్థః ॥ ౧౬ ॥ కీదృశీ చాసౌ యస్యాః కామం సర్వః కుర్యాదిత్యత్రాహ ॥ సిద్ధిరితి ॥ యతః యస్యాః పత్న్యాస్సకాశాత్-త్రైవర్గికీ ధర్మార్థకామరూపా-సిద్ధిః ఫలం-భవేదిత్యర్థః - పరంపరయా తు రీయపురుషార్థోపి భార్యాతస్సిద్ధ్యతీత్యాహ ॥ కళత్రవాన్ భార్యావాన్ పురుషః - స్వాశ్రమేణ గృహస్థాశ్రమేణ - సర్వాశ్రమాన్ ఇతరాన్ త్రీనాశ్రమస్థాన్-ఉపాదాయ ఉపకృత్య - సర్వాశ్రమోపకారకో గృహస్థాశ్రమ ఇతి భావః - వ్యసనమిన్ద్రియాణాం విషయప్రావణ్యరూపం దుఃఖమేవార్ణవ-స్తం - అత్యేతి తరతి - తత్ర దృష్టాన్తః - జలయానైర్నౌభిరర్ణవం సముద్రం యథేతి - ఇన్ద్రియజయాది ద్వారా తురీయపురుషార్థ సాధనభూతా పత్నీత్యర్థః ॥ ౧౭ ॥ శ్రేయస్కామస్య స్వర్గాపవర్గాఖ్య శ్రేయస్కామస్య - ఆత్మనస్స్వస్య - అర్ధం అర్ధశరీరం - ఆత్మనశ్శరీరార్ధమితి వా - యాం పత్నీం - ఆహుః-శ్రుతయ ఇతి శేషః ,, అర్ధో వా ఏష ఆత్మనో యః పత్నీ ,, త్యాదయః-శ్రేయస్కామస్యాత్మనోఽర్ధమాహురిత్యనేన, స్వర్గాపవర్గసాధనేషు కర్మసు, ద్వయోస్సహాధికారత్వం సూచ్యతే, యచ్ఛద్దానాం తాం త్వామితి తృతీయశ్లోకస్థతచ్ఛ

హ్లాన హాయసి ॥ ౧౪ ॥ ఇతి తాం వీరమారీచః కృపణాం బహుభాషిణీమ్ । ప్రత్యాహానునయన్వాచా ప్రవృద్ధానఙ్గకశ్మలామ్ ॥ ౧౫ ॥ ఏష తేఽహం విధాస్యామి ప్రియం భీరు యదిచ్ఛసి । తస్యాః కామం న కః కుర్యాత్సిద్ధిస్త్రైవర్గికీ యతః ॥ ౧౬ ॥ సర్వాశ్రమానుపాదాయ స్వాశ్రమేణ కళత్రవాన్ । వ్యసనార్ణవమత్యేతి జలయానైర్యథార్ణవమ్ ॥ యామాహురాత్మనో హ్యర్ధం శ్రేయస్కామస్య మానిని । యస్యాం స్వధురమధ్యస్య పుమాంస్తరతి విజ్వరః ॥ ౧౮ ॥ యామాశ్రిత్యేన్ద్రియారాతీన్దుర్జయానితరాశ్రమైః । వయం జయేమ హేలాభిర్దస్యూన్దుర్గపతిర్యథా ॥ ౧౯ ॥ న వయం ప్రభవస్తాం త్వామనుకర్తుం గృహేశ్వరి । అప్యాయుషా వా కార్త్స్న్యేన యే చాన్యే గుణగృధ్నవః ॥ ౨౦ ॥ అథాపి కామమేతం తే ప్రజాత్యై కరవాణ్యలమ్ । యథా మాం నాతిశోచన్తి ముహూర్తం ప్రతిపాలయ ॥ ౨౧ ॥ ఏషా ఘోరతమా వేలా ఘోరాణాం ఘోరదర్శనా । చరన్తి యస్యాం భూతాని భూతేశానుచరాణి హ ॥ ౨౨ ॥ ఏతస్యాం సాధ్వి సంధ్యాయాం భగవాన్ భూతభావనః । పరీతో భూతపర్షద్భిర్వృషేణాటతి భూతరాట్ ॥

బ్దేనాన్వయః, యస్యాం పత్న్యాం - స్వస్య ధురం దృష్టాదృష్టకర్మభారం-అధ్యస్య నిక్షిప్య-విజ్వరో నిశ్చిన్తః, పుమాన్-తరతి ॥ ౧౮ ॥ యాం పత్నీ-మాశ్రిత్య-ఇతరాశ్రమైః బ్రహ్మచర్యాద్యాశ్రమైః, దుర్జయాన్ జేతుమశక్యాన్-ఇన్ద్రియాణ్యే-వారాతయశ్శత్రవ, స్తాన్ హేలాభిర్లీలాభిః-వయం -జయేమ, తత్ర దృష్టాన్తః, దుర్గపతిః, దస్యూన్ దుష్టజీవాన్ చోరాదీన్ యథేతి ॥ ౧౯ ॥ తాముక్తవిధోపకర్త్రీం-త్వాం, కార్త్స్న్యేన, అనుకర్తుం ప్రత్యుపకర్తుం- హే గృహేశ్వరి-పురుషాయుషా వా-వయం-న ప్రభవః న సమర్థాః ఏవమన్యేపి-యే- గుణగృధ్నవః గుణకాఙ్క్షిణః గుణధర్మిణ ఇతి యావత్ - తేఽపి పూర్ణేనాప్యాయుషా, వాశబ్దాజ్జన్మాన్తరైరపి, న ప్రభవ ఇత్యుక్తమ్ ॥ ౨౦ ॥ అథాపి, త్వదుపకారానురూపేణోపకర్తుమశక్తత్వేపి-తే, ప్రజాత్యై ప్రజననాయ-పుత్రోత్పత్తయ ఇతి యావత్ , యః కామః-తమేతం కామం అలం పర్యాప్తం కరవాణి, యథా-కృతే, మాం ప్రతి, త్వం-నాతిశోచన్తీ భవసి-తథా కరవాణ్యే,వ-కిం తు-ముహూర్తం ముహూర్తకాలం, ప్రతిపాలయ ప్రతీక్షస్వ ॥ ౨౧ ॥ కిమర్థం ముహూర్త ప్రతిక్షణమిత్యాశఙ్కాయాం, తస్య ముహూర్తస్యారత్యనుపయుక్తతాం కథయతి, ఏషేత్యాదినా ॥ ఏషా వేలా- ఘోరతమా ఉగ్రతమా- ఘోరాణామపి ఘోరదర్శనా ఘోరం దృశ్యత ఇతి తథా-యస్యాం తస్యాం సంధ్యావేలాయాం, భూతేశో రుద్ర- స్తస్యానుచరాణి - భూతాని ప్రమథాఖ్య భూతాని-చరన్తి సంచరన్తి అతోపి నాయమవసర ఇతి భావః ॥ ౨౨ ॥ చరన్తి చేద్భూతాని తర్హి తత్సంచారవిషయః ప్రదేశో వర్జనీయ ఇత్యత్రాహ ॥ ఏతస్యామితి ॥ హే సాధ్వి, ఏతస్యాం సంధ్యాయాం , భూతభావనో భూతానాం భావయతి సుఖమితి తథా, భగవాన్, భూతరాట్ రుద్రః, భూతపరిషద్భిః ప్రమథగణైః, పరితః పరివేష్టితః, వృషేణ స్వవాహనభూతేన వృషభేణ నన్దికేశ్వరేణ సహ- అటతి చరతి ॥ ౨౩ ॥ కించ, శ్మశానేషు యశ్చక్రానిలో వాత్యా- తేన యో ధూళిః, తేన ధూమ్రాః, విశీర్ణాః విక్షిప్తాః-పిఙ్గ్యో

తాశ్చ, యాః జటాః, తాసాం కలాపో యస్య సః, భస్మనా, అవగుణ్ఠితః అవలిప్తః - అమలః, రుక్మవద్దేహో యస్య సః, దేవః రుద్రః, త్రిభిః, నయనైరితి శేషః, పశ్యతి సాక్షాత్కరోతి, అతస్తద్దర్శనావిషయప్రదేశో నాస్తీతి భావః ॥ ౨౫ ॥ పశ్యతు దేవరస్తథాపి తమనాదృత్య ప్రవృత్తైవేత్యాహ సతు రుద్రస్తే, దేవరః స్వపితృగృహ్యా ఉజ్జాయాః పతిరిత్యర్థః - నతు పతిభ్రాతృత్వం, తదసంభవాత్, కాశ్యపో హి మరీచిపుత్రః నతు బ్రహ్మపుత్రః - స్వజనత్వాదాదరణీయ ఏవేతి చేన్న, యది స్వజనత్వాదాదరణీయ ఇతి చేత్, యది స్వజనత్వాదాదరణీయస్తర్హి - తత ఏవ స్వజనానామస్మాకం సర్వం క్షమేతైవ రుద్ర ఇత్యత్రాహ నయస్యేతి ॥ యస్య రుద్రస్య - స్వజనః, పరః అస్వజనో వా, లోకే - నాస్తి, నాప్యతివాదరణీయవిషయః, కశ్చిద్విగర్హ్యోఽపి - న - ఉత - నాస్త్యేవ - సాక్షాత్కృతస్య హి విషమదృష్టేస్స్వపరత్వాద్యభిమానస్వజనాదివిభాగః - అస్య తు సమదృష్టేరుపేక్షితసాంసారికలోకతద్విభూతేర్న స్వజనాదివిభాగోఽస్తీతి భావః ॥ ఏతదేవాహ ॥ వయమితి ॥ సాంసారికలోకాభిప్రాయేణ వయమిత్యుక్తం - తత్త్వదర్శినోఽపి - స్వస్య తన్మణ్డలస్థత్వాద్వయం, సంసారిణో లోకాః, యస్య రుద్రస్య, చరణాభ్యాం, అపవిద్ధాం నిరస్తాం త్యక్తాం దూరతః పరిత్యక్తాం, తేన ముక్తభోగాం - అజాం మాయాం - తన్మయీం విభూతిం, వ్రతైః తన్నామాదిభిః స్వర్గ్యసాధనైర్వ్రతైః, ఆశాస్మహే ప్రార్థయామహే ॥ ౨౬ ॥ నను శ్మశానేషు పిశాచవచ్చరతోఽస్య చరిత్రం మాదృశజనస ఇత్యత్రాహ ॥ యస్యేతి ॥ యస్య రుద్రస్య అనవద్యం నిర్దుష్టం - ఆచరితం చరిత్రం మనీషిణః బుద్ధిమన్తః అవిద్యాయాః, పటలమావరణం, బిభిత్సవః భేత్తుమిచ్ఛవః, జ్ఞానార్థిన ఇత్యర్థః, గృణన్తి కీర్తయన్తి, ఆరోగ్యం భాస్కరాదిచ్ఛేత్ శ్రియమిచ్ఛేద్ధుతాశనాత్, శంకరాజ్జ్ఞానమన్విచ్ఛేన్మోక్షమిచ్ఛేజ్జనార్దనాత్, ఇత్యుక్తరీత్యా సకలవిశేషాగ్నిభిరుపాస్యత్వాత్, తైరప్యభీష్టజ్ఞానార్థిభిస్తచ్చరిత్రముపాదేయమితి, న పిశాచవచ్చరతీతి సనిన్దనీయ ఇతి భావః, తర్హి కిమర్థం స పిశాచవచ్చరతి, తత్రాహ ॥ స్వయమితి ॥ నిరస్తసామ్యాతిశయోఽపి నిరస్తం సామ్యమతిశయశ్చ యస్య తథాభూతోఽపి, సతాం గతిః జ్ఞానోపాయస్సన్, పిశాచచర్యాం, చరతి స్వోపాసకైః

శ్మశానచక్రానిలధూళిధూమ్రవికీర్ణవిద్యోతజటాకలాపః । భస్మావగుణ్ఠామలరుక్మదేహో దేవస్త్రిభిః పశ్యతి దేవరస్తే ॥ ౨౫ ॥ నయస్య లోకే స్వజనః పరో వా నాత్యాదృతో నోత కశ్చిద్విగర్హ్యః । వయం వ్రతైర్యచ్చరణాపవిద్ధామాశాస్మహేఽజాం బత భుక్తభోగామ్ ॥ ౨౬ ॥ యస్యానవద్యాచరితం మనీషిణో గృణన్త్యవిద్యాపటలం బిభిత్సవః । నిరస్తసామ్యాతిశయోఽపి యత్స్వయం పిశాచచర్యామచరద్గతిస్సతామ్ ॥ ౨౭ ॥ హసన్తి యస్యాచరితం హి దుర్భగాస్స్వాత్మన్‌రతస్యావిదుషస్సమీహితమ్ । యైర్వస్త్రమాల్యాభరణానులేపనైశ్శ్వభోజనం స్వాత్మతయోపలాలితమ్ ॥ ౨౮ ॥ బ్రహ్మాదయో యత్కృతసేతుపాలా యత్కారణం

విజిజ్ఞాసుభిరేవం వర్తితవ్యమితి, తచ్ఛిక్షార్థం పిశాచచర్యాం చరతీతి భావః ॥ తథా చ శ్రుతిః ॥ యథాక్రతురస్మిన్ లోకే పురుషో భవతీతి, నిరస్తసామ్యాతిశయత్వం చ జ్ఞానప్రదత్వేనైవ వేదితవ్యం ప్రకరణాత్ ‚‚ యద్వా ‚‚ ఏతత్సర్వం రుద్రశరీరకపరమాత్మదృష్ట్యోక్తమితి వేదితవ్యమ్ ॥ ౨౭ ॥ ఏవమన్వయముఖేన తచ్చరిత్రస్యానిన్ద్యత్వమభిధాయ వ్యతిరేకముఖేనాప్యాహ ॥ హసన్తీతి స్వాత్మన్‌రతస్య స్వాత్మానుభవైకనిరతస్య - సమీహితం చేష్టితం - అవిదుషః, ఆత్మాత్మీయాభిమానరహితస్య, అవిద్వాంసః యస్య రుద్రస్య, ఆచరితం - హసన్తి నిన్దన్తి - తే - దుర్భగాః, కే తే అవిద్వాంసః యే - తస్యాచరితం హసన్తీత్యత్రాహ, యైరితి, వస్త్రాదిభిః కరణైః శ్వభోజనం శునాం భోజ్యం - స్వశరీరం, స్వాత్మతయా స్వాత్మాభిన్నత్వేన - ఉపలాలితం - అయమాత్మేతి బుద్ధ్యా దేహం వస్త్రాదిభిరుపస్కృతం, తే అవిదుష ఇత్యర్థః ॥ ౨౮ ॥ ఏవమన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం తచ్చరిత్రమనిన్ద్యమిత్యభిధాయ తస్య పిశాచచర్యా విడమ్బనమాత్రమేవేత్యాహ ॥ బ్రహ్మాదయ ఇతి ॥ బ్రహ్మాదయో యత్కృతసేతుపాలా ఇత్యాద్యుక్తిః, మదభిప్రాయం సాధ్యేతి - బ్రహ్మాదయ ఇత్యతద్గుణసంవిజ్ఞానో బహువ్రీహిః, చిత్రగుమానయేతివత్ - బ్రహ్మణోఽర్వాచీనా ఇత్యర్థః, అన్యథా - పూర్వాపరవిరోధాత్ - బ్రహ్మణః స్రష్టృత్వం తద్వృత్తానుధేయస్థానత్వం చ ప్రాగుక్తం - తేన బ్రహ్మణో నమస్కార్యత్వం చ వక్ష్యతే అతో యథోక్త ఏవార్థః ‚‚ యద్వా ‚‚ బ్రహ్మాదయః పులస్త్యపులహమరీచ్యాదయః ‚‚ సర్వే బ్రహ్మాణ ఇత్యేతే పురాణే నిశ్చయం గతాః ‚‚ ఇతి తేషాం బ్రహ్మశబ్దవాచ్యత్వావగమాత్ ‚‚ యద్వా ‚‚ రుద్రశరీరకపరమాత్మదృష్ట్యేదముక్తమిత్యవగన్తవ్యం - బ్రహ్మాదయః, యేన రుద్రేణ - కృతాస్సేతవః మర్యాదాః - తాసాం పాలయన్తీతి తథా - ఇదం విశ్వం - యత్కారణం - యో రుద్రః కారణం యస్య తదితి బహువ్రీహిః, విశ్వం యత్కారణకమిత్యర్థః - రుద్రస్య విశ్వసంహర్తృత్వాత్తదభిప్రాయేణ విశ్వం యత్కారణమిత్యుక్తం - మాయా చ యస్యాజ్ఞాకరీ - మాయా అహంకృతిః తత్కార్యత్వాత్ - యస్యాజ్ఞాకరీ, అధిష్ఠాతృత్వాత్ - తస్య - విభూమ్నో రుద్రస్య - పిశాచచర్యా పిశాచవర్యారూపచరితం - విడమ్బనమ

నుకరణమాత్రమేవ-అహో-ఇత్యాశ్చర్యే-స్వతఏవంవిధస్యమహీయసఃపిశాచచర్యానుకరణమాశ్చర్యమిత్యర్థః ❋ ॥ ౨౮ ॥ ❋ ఏవముక్తాదితి స్తతఃకిమకరోదిత్యత్రాహ ॥ భర్త్రా కాశ్యపేన-ఏవముక్తప్రకారేణ-సంవేదితేజ్ఞాపితేసతి-మన్మథేనఉన్మథితానిఉద్దీపితానీన్ద్రియాణియస్యాస్సా - అతఏవవృషలీవవేశ్యేవ- గతత్రపానిర్లజ్జాసతీ, విప్రర్షేఃకాశ్యపస్య-వాసః,వస్త్రం-జగ్రాహ- వాసోగృహీత్వావిచకర్షేతిభావః ❋ ॥ ౨౯ ॥ ❋ సఃకాశ్యపః-స్వభార్యాయాదితేః-ర్వికర్మణిసంధాయాంప్రతిషిద్ధేరతికర్మణినిర్బన్ధంవాసోగ్రహణరూపంనిర్బన్ధం - విదిత్వాదృష్ట్వా- దిష్టాయదైవరూపాయేశ్వరాయనత్వా,తయాభార్యయాసహ-రహసిఏకాన్తే,ఉపవివేశ-హజత - ఉపవివేశేత్యనేనమైథున్యంలక్ష్యతే ❋ ॥ ౩౦ ॥ ❋ అథఉపవేశానన్తరం , సలిలముపస్పృశ్యసలిలేస్నాత్వేత్యర్థః , ప్రాణానాయమ్య - వాగ్యతఃధృతమౌనః ,విరజంనిర్వికారం - జ్యోతిఃజ్ఞానస్వరూపం - సనాతనంనిత్యం - బ్రహ్మ,ధ్యాయన్-అత్రవిరజశబ్దేనసత్యపదస్యార్థః, జ్యోతిశ్శబ్దేనజ్ఞానపదస్యార్థః , సనాతనశబ్దేనానన్తపదస్యార్థస్స్ఫురితః , విరజశబ్దేనరజఃకార్యవికారరాహిత్యస్య - జ్యోతిశ్శబ్దేనప్రకాశరూపత్వస్య , సనాతనశబ్దేనకాలపరిచ్ఛేదరాహిత్యస్య - చోక్తత్వాత్ . జజాప,ఏవంవిధబ్రహ్మప్రతిపాదకంప్రణవంజజాపేత్యర్థః ❋ ॥ ౩౧ ॥ ❋ అథాధ్యాయశేషోదితికాశ్యపయోరుత్తరప్రత్యుత్తరరూపేణప్రవృత్తస్తత్రతావద్దితిరువాచేత్యాహ ॥ దితిస్త్వితి ॥ తేనకర్మావద్యేనకర్మణోదోషేణ,వ్రీడితాలజ్జితా,దితిః, హేభారతవిదుర-ఉపసంగమ్యసమీపేఆగత్య, అధోముఖీసతి- విప్రర్షింకశ్యపంప్రత్య , భ్యభాషతఉక్తవతి ❋ ॥ ౩౨ ॥ ❋ భాషణమేవాహ ॥ మేతి ॥ హే

విశ్వమిదంహామాయా।ఆజ్ఞాకరీయస్యపిశాచచర్యా ॥ అహోపిశాచైశ్చరితంవిడమ్బనమ్ ॥ ౨౮ ॥ సైవం సంవేదితేభర్త్రామన్మథోన్మథితేన్ద్రియా।జగ్రాహవాసోబ్రహ్మర్షేర్వృషలీవగతత్రపా॥ ౨౯ ॥ సవిదిత్వా స్వభార్యాయాస్తంనిర్బన్ధంవికర్మణి।నత్వాదిష్టాయరహసితయాథోపవివేశహ॥ ౩౦ ॥అథోపస్పృశ్యసలిలంప్రాణానాయమ్యవాగ్యతః। ధ్యాయన్జజాపవిరజంబ్రహ్మజ్యోతిస్సనాతనమ్॥ ౩౧ ॥దితిస్తువ్రీడితాతేనకర్మావద్యేనభారత।ఉపసంగమ్యవిప్రర్షిమధోముఖ్యభ్యభాషత॥ ౩౨ ॥మామేగర్భమిమంబ్రహ్మన్భూతానామృషభోవధీత్।రుద్రఃపతిర్హిభూతానాంయస్యాకరవమంహసమ్ ❋ ॥ ౩౩ ॥ నమోరుద్రాయమహతేదేవాయోగ్రాయమీఢుషే।శివాయన్యస్తదణ్డాయధృతదణ్డాయమన్యవే॥ ౩౪ ॥ సనఃప్రసీదతాద్భామోభగవానుర్వనుగ్రహః।వ్యాధస్యాప్యనుకమ్ప్యానాంస్త్రీణాందేవస్సతీపతిః ॥ ౩౫ ॥ మైత్రేయఉవాచ॥స్వసర్గస్యాశిషంలోక్యామాశాసానాంప్రవేపతీమ్ ❋ ।నివృత్తసంధ్యానియమోభార్యామాహప్రజాపతిః॥ ౩౬ ॥కాశ్యప ఉవాచ॥ అప్రాయత్యాదాత్మనస్తేదోషాన్మౌహూర్తికాదుత । మన్నిదేశాతిచారేణదేవానాం చాపిహేళ

బ్రహ్మన్కాశ్యప - భూతానాం- ఋషభఃపతిః ,రుద్రః, మేమమ- ఇమంగర్భం -మావధీత్ , మాహన్యాత్హియతః, భూతానాం - రుద్రః- పతిః , యతః - యస్యరుద్రస్య , అంహసమపరాధం , అహమకరవంకృతవతీ , అతోమావధీదిత్యర్థః ❋ ॥ ౩౩ ॥ ❋ ఏవంస్వాభిప్రేతమావేద్యనమస్కుర్వన్రుద్రంప్రసాదయతి ॥ నమఇతిద్వాభ్యామ్ ॥ రుద్రాయనమః,కథంభూతాయ,మహతేదేవాయమహాదేవాయేత్యర్థః , విశ్వసంహర్తృత్వాదిన్ద్రాద్యపేక్షయామహత్త్వం వివక్షితం - ఉగ్రాయఉగ్రరూపిణే - మీఢుషేసకామేషుఫలసేచనకర్త్రే ,, యద్వా,, రేతస్సేకక్షమాయ- నిష్కామేషుశివాయ - వస్తుతోన్యస్తదణ్డాయ - క్రుద్ధేషుధృతదణ్డాయ-సంహారేమన్యవే ❋ ॥ ౩౪ ॥ ❋ భామోభగిన్యాభర్తా,ఉరురనుగ్రహోయస్య,సత్యాఉమాయాఃపతిః,భగవాన్సదేవోరుద్రః , వ్యాధస్యాప్యనుకమ్ప్యానాందయనీయానాం-స్త్రీణాం, నఃఅస్మాకం - ప్రసీదతాత్ప్రసన్నోభూయాత్ ❋ ॥ ౩౫ ॥ ❋ ఏవమాభాషమాణాంకశ్యపఆహేత్యాహమైత్రేయః॥ స్వసర్గస్య -లోక్యాంలోకనీయాం ,సాధ్వీం, ఆశిషంశుభం, ఆశాసానాంప్రార్థయన్తీం , ప్రవేపతింపరితపన్తీం, భార్యాం - నివృత్తఃసంధ్యాయాం - యోనియమః,స -యస్యసః , ప్రజాపతిఃకాశ్యపః ,ఆహఉవాచ ❋ ॥ ౩౬ ॥ ❋ ఉక్తిమేవాహచతుర్భిః॥తే , ఆత్మనఃచిత్తస్య - అప్రాయత్యాత్అశుద్ధభావాత్ - మౌహూర్తికాత్సంధ్యాముహూర్తసంబన్ధినోదోషాత్-ఉతఅపి , మమ,యోనిర్దేశఃఆజ్ఞా , తస్య-యోఽతిచారోఽతిక్రమ - స్తేన, దేవానాంరుద్రాదీనాం, హేళనాదపవారణాదపి ❋ అభద్రౌలోకామఙ్గళకరౌ-అతఏవ-జారరాధమాపుత్రాధమౌ- హేఅభద్రే,తవ,భవిష్యతః-జారరయోరభద్రత్వమేవవిశదయత్యర్థేన , చణ్డౌక్రుద్ధౌ -సపాలాన్లోకపాలైస్సహితాన్-త్రీన్లోకాన్-ముహుఃపునః

పునః-ఆక్రన్దయిష్యతః రోదయిష్యతః ॥ ౩౭ ॥ ౩౮ ॥ ప్రాణినాం హన్యమానానాం సతాం-కదర్థితానాం, దీనానాం కృపణానాం-అకృతం ఆగః అపరాధో యైస్తేషాం-స్త్రీణాం చ నిగృహ్యమాణానాం సతీనాం, మహాత్మసు కోపితేషు సత్సు ॥ ౩౯ ॥ తదా క్రుద్ధః కోపితః-విశ్వేశ్వరః-లోకం భావయతి సుఖయతీతి లోకభావనోఽసౌ-భగవాన్ - అవతీర్య వరాహనృసింహరూపాభ్యామావిర్భూయ-హనిష్యతి తత్ర దృష్టాన్తః - అద్రీన్ పర్వతాన్-శతపర్వధృత్ వజ్రాయుధధరః ఇన్ద్రః యథేతి ॥ ౪౦ ॥ ఏవముక్తే పునర్దితిరాహ ద్వాభ్యామ్-సునాభం చక్రం, తేన ఉదారః సున్దరో బాహుర్యస్య, తేన భగవతా-సాక్షాన్మహ్యం మమ-పుత్రయోర్వధం ఆశాసే అనుమన్యే- కిన్తు హే ప్రభో - క్రుద్ధాద్బ్రాహ్మణా-ద్వధం తు-నానుమన్యే, కోపితేషు మహత్సు చేత్యుక్తత్వా - త్కోపితాద్బ్రాహ్మణాద్వధమాశఙ్కమానా - ఏవం-ప్రార్థయతే క్రుద్ధాద్బ్రాహ్మణాన్మాభూదితి ॥ ౪౧ ॥ నన్వస్తు బ్రాహ్మణాదన్యతో వా కుతశ్చిత్తద్వధస్తత్ర కో విశేష ఇత్యత్రాహ ॥ నేతి ॥ బ్రహ్మదణ్డదగ్ధస్య బ్రాహ్మణశాపహతస్య- భూతానాం భయసంపాదకస్య చ-నారకా అపి నరకవాసినోఽపి-నానుగృహ్ణన్తి - అనుగ్రహం న కుర్వన్తి-నరకవాసినో హి సర్వస్మై లోకాయ స్వదుఃఖం మాభూదితి వన్యన్తే తేఽప్యేతయోః కృపాం న కుర్వన్తి- అతోఽతిపాపినౌ బ్రహ్మదణ్డదగ్ధౌ భూతభయదావిత్యర్థః- కించ-యాం యోనిం-అసౌ బ్రహ్మదణ్డదగ్ధో-లోకభయదశ్చ- గతః ప్రాప్తో భవతి-తత్రస్థా అపి నానుగృహ్ణన్తీత్యర్థః ॥ ౪౨ ॥ ఏవముక్తః పునరాహ కశ్యపస్త్రిభిః ॥ కృతాపరాధేత్యాదిభిః ॥ కృతో యోఽపరాధస్తస్మాత్-యోఽనుతాపః- తేన-సద్యః - ప్రత్యవమర్శనాత్ యుక్తాయుక్తవిచారాత్-భగవతి పరమపురుషే-

---

నాత్ ॥ ౩౭ ॥ భవిష్యతస్తవాభద్రావభద్రే జాఠరాధమౌ । లోకాన్సపాలాంస్త్రీంశ్చణ్డి ముహురాక్రన్దయిష్యతః ॥ ౩౮ ॥ ప్రాణినాం హన్యమానానాం దీనానామకృతాగసామ్ । స్త్రీణాం నిగృహ్యమాణానాం కోపితేషు మహాత్మసు ॥ ౩౯ ॥ తదా విశ్వేశ్వరః క్రుద్ధో భగవాన్ లోకభావనః । హనిష్యత్యవతీర్యాసౌ యథాఽద్రీన్ శతపర్వధృత్ ॥ ౪౦ ॥ దితిరువాచ ॥ వధం భగవతా సాక్షాత్సునాభోదారబాహునా । ఆశాసే పుత్రయోర్మహ్యం మా క్రుద్ధాద్బ్రాహ్మణాత్ప్రభో ॥ ౪౧ ॥ న బ్రహ్మదణ్డదగ్ధస్య న భూతభయదస్య చ । నారకాశ్చానుగృహ్ణన్తి యాం యాం యోనిమసౌ గతః ॥ ౪౨ ॥ కాశ్యప ఉవాచ ॥ కృతాపరాధతాపేన సద్యః ప్రత్యవమర్శనాత్ । భగవత్యురుమానాచ్చ భవే మయ్యపి చాదరాత్ ॥ ౪౩ ॥ పుత్రస్యైవ తు పుత్రాణాం భవితైకః సతాం మతః । గాస్యన్తి యద్యశశ్శుద్ధం భగవద్యశసా సమమ్ ॥ ౪౪ ॥ యోగైర్హేమేవ దుర్వర్ణం భావయిష్యన్తి సాధవః । నిర్వైరాదిభిరాత్మానం యచ్ఛీలమనువర్తితుమ్ ॥ ౪౫ ॥ యత్ప్రసాదాదిదం విశ్వం ప్రసీదతి యదాత్మకమ్ । స స్వదృగ్భగవాన్యస్య తోష్యతేఽనన్యయా దృశా ॥ ౪౬ ॥ స వై మహాభాగవతో మహాత్మా మహానుభావో మహతాం మహిష్ఠః । ప్రవృద్ధభక్త్యాఽనుభావితాశయే ప్రవేశ్య వైకుణ్ఠమతద్విహాస్యతి ॥ ౪౭ ॥ అలమ్పటః శీలధరో గుణాకరో హృష్టః పర

ఉరుమానాత్ బహుమానాచ్చ - భవే రుద్రే-మయ్యపి - ఆదరాచ్చ హేతోః ॥ పుత్రాణాం - ఆర్షత్వాద్బహువచనం-పుత్రయోర్మధ్యే-ఏకస్య పుత్రస్య హిరణ్యకశిపోః- ఏకః సతాం మతః సంమతః-ప్రహ్లాదః- పుత్రో భవితా భవిష్యతి తమేవ వర్ణయతి- గాస్యన్తీతి సార్ధైః పఞ్చభిః-యస్య త్వత్పౌత్రస్య - యశః భగవద్యశసా సమం-సహ-సదృశం వా-గాస్యన్తి స్తోష్యన్తి యచ్ఛబ్దస్య స వా ఇత్యుత్తరత్రాన్వయః ॥ ౪౩ ॥ ౪౪ ॥ కించ యస్య త్వత్పౌత్రస్య - శీలమనువర్తితుం-నిర్వైరాదిభిర్గుణైః - ఆత్మానం అన్తఃకరణం-సాధవో-భావయిష్యన్తి-తత్ర దృష్టాన్తః - యోగైః క్షారాదిసంయోగైః-దుర్వర్ణం - హేమ-సువర్ణమివేతి ॥ ౪౫ ॥ కించ-యస్య భగవతః-ప్రసాదాత్ అనుగ్రహాత్ - ఇదం విశ్వం- ప్రసీదతి-భగవదనుగ్రహవిశేష ఏవ కృత్స్నం విశ్వమపి ప్రసాదమేవ కుర్యాదిత్యర్థః-యదాత్మకం-యో భగవానేవాత్మా యస్య తత్-విశ్వం- య - త్త - ద్భగవదాత్మకం-సః స్వదృక్ స్వేనైవ పశ్యతీతి స్వదృక్-కరణనిరపేక్షం సర్వం సాక్షాత్కుర్వాణ ఇత్యర్థః- భగవాన్-యస్య త్వత్పౌత్రస్య- అనన్యయా అవ్యభిచారిణ్యా - దృశా భక్త్యా - తోష్యతే సంతోషం ప్రాప్నోతి ॥ ౪౬ ॥ స వై త్వత్పౌత్రః- మహాభాగవతః నిరతిశయభగవద్భక్తః - మహానుభావః-మహాప్రభావః-మహాత్మా నిర్మలాన్తఃకరణః-మహతాం మాహాత్మ్యవతామపి మధ్యే - మహిష్ఠః నిరతిశయమాహాత్మ్యవాన్ - ప్రవృద్ధయా భక్త్యా - అనుభావితే సంశోధితే - ఆశయే చిత్తే- వైకుణ్ఠం భగవన్తం-నివేశ్య అవస్థాప్య-అతత్ -భగవద్వ్యతిరిక్తమైశ్వర్యాదికం-విహాస్యతి త్యక్ష్యతి ॥ ౪౭ ॥ కించ-అలమ్పటః అలోలుపః, శీలధరః సుస్వభావః, గుణానామాకరః పరర్ధ్యా పరేషాం బుద్ధిస్సమృద్ధిః, తయా-హృష్టః- దుఃఖితేషు పరేషు దుఃఖితేషు-సత్సు- స్వయమపి-వ్యథితః దుఃఖితః-న భూతో న జాతశ్శత్రుర్యస్యాసౌ అభూతశత్రుః - జగతశ్శోకం హరతీతి తథా-తత్ర

దృష్ట్వాన్తే - నైదాఘికం-నిదాఘో గ్రీష్మకాలః తత్రభవం తాపం - ఉడురాజశ్చన్ద్రో యథా హరతి తథేతి ॥ ౪౮ ॥ కిం-చ ॥ తపస్తోత్రం - శ్రీలలనాలలామం - శ్రీః లక్ష్మీరేవ లలనా తస్యాః లలామం భూషణం ‹‹ భర్తా నామ పరం నార్యా భూషణం భూషణాదపి ›› ఇత్యుక్తరీత్యా - భూషణభూతం - ప్రియం పతిం, అన్తః స్వహృదయకమలమధ్యే, బహిశ్చ, ద్రష్టా ద్రక్ష్యతి, కథంభూతః - శ్రీలలనాలలామం - స్ఫురన్తీ యే కుణ్డలే - తాభ్యాం - మణ్డితం భూషితం - ఆననం ముఖం - యస్య తం - కుణ్డలయోః శ్రోత్రాలంకారత్వేపి - గణ్డస్థలాదిషు తత్ప్రతిఫలనవశాన్ముఖస్యాపి శోభాతిరిచ్యతే - స్వపూరుషాం స్వభక్తానాం - తేషామిచ్ఛానురూపం - గృహీతం - రూపం అప్రాకృతదివ్యశరీరం - యేన తం - అబ్జనేత్రం కమలనేత్రం, అమలం నిరస్తహేయగుణమ్ ॥ ౪౯ ॥ దితికాశ్యపయోః ప్రశ్నోత్తరే నిగమయతి ॥ దితిః భాగవతం పౌత్రం - జనిష్యమాణం - శ్రుత్వా - భృశం, మమోద తతోజహర్ష - కృష్ణాద్భగవతః - పుత్రయోర్వధంచ భావినం - విదిత్వా జ్ఞాత్వా - మహామనాః - హరిణా సహ యుద్ధేన పుత్రయోర్మరణాత్కీర్తిస్సద్గతిశ్చ భవేదితి మహోత్సవచిత్తా ఆసీత్ ॥ ౫౦ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే చతుర్దశోఽధ్యాయః ॥

ఏవం దేవ బ్రహ్మసంవాదరూపేతిహాసోపోద్ఘాతరూపమితిహాసాన్తరం ప్రస్తుత్య, ఇదానీం బ్రహ్మనారదసంవాదం ప్రస్తోతుం తావద్దేవానాం బ్రహ్మణస్సన్నిధావుపసత్తిహేతుం వదన్, వృత్తమితిహాసం వర్తిష్యమాణేనేతిహాసేన సంగమయతి మైత్రేయః ॥ పరతేజోహనం పరేషాం తేజోహన్తీతి తథా - ప్రాజాపత్యం కశ్యపసంబన్ధి - తేజో వీర్యం - దితి - రసురార్దనాత్ ఇన్ద్రాచ్ఛఙ్కమానా - ఇన్ద్రః కదా కిం కుర్యాదితి శఙ్కమానా సతి, శతం వర్షాణి, దధార, గర్భం ధృతవతీత్యర్థః ॥ ౧ ॥ తేన

ర్ధ్యావ్యథితోఽదుఃఖితేషు । అభూతశత్రుర్జగతశ్శోకహర్తా నైదాఘికం తాపమివోడురాజః ॥ ౪౮ ॥ అన్తర్బహిశ్చామలమబ్జనేత్రం స్వపూరుషేచ్ఛానుగృహీతరూపమ్ । పౌత్రస్తవ శ్రీలలనాలలామం ద్రష్టా స్ఫురత్కుణ్డలమణ్డితాస్యమ్ ॥ ౪౯ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ శ్రుత్వా భాగవతం పౌత్రమమోదత దితిర్భృశమ్ । పుత్రయోశ్చ వధం కృష్ణాద్విదిత్వాసీన్మహామనాః ॥ ౫౦ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, చతుర్దశోఽధ్యాయః ॥

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ప్రాజాపత్యం తు తత్తేజః పరతేజోహనం దితిః । దధార శతవర్షాణి శఙ్కమానాఽసురార్దనాత్ ॥ ౧ ॥ లోకే తేన హతాలోకే లోకపాలా హతౌజసః । న్యవేదయన్విశ్వసృజే ధ్వాన్తవ్యతికరం దిశామ్ ॥ ౨ ॥ దేవా ఊచుః ॥ త్వమేవైతద్విభో వేత్థ సంవిగ్నా యద్వయం భృశమ్ । న హ్యవ్యక్తం భగవతః కాలేనాస్పృష్టవర్త్మనః ॥ ౩ ॥ దేవదేవ జగద్ధాతర్లోకనాథశిఖామణే । పరేషామపరేషాం త్వం భూతానామసి భావవిత్ ॥ ౪ ॥ నమో వి

గర్భతేజసా - హతాలోకే నిరస్తసూర్యాదిప్రకాశే - లోకే, హతౌజసో హతప్రభావాః, లోకపాలాః, దిశాం ధ్వాన్తేన అన్ధతమసేన వ్యతికరం వ్యత్యాసం - ఇయం పూర్వా దిగియం పశ్చిమేతి జ్ఞానాభావం - విశ్వసృజే చతుర్ముఖాయ, న్యవేదయన్ - బ్రహ్మసమీపమాగత్య తస్మై విజ్ఞాపయామాసురిత్యర్థః ॥ ౨ ॥ నివేదనమేవాహ ॥ త్వమేవేతి ॥ హే విభో బ్రహ్మన్ - త్వమేవ - ఏతద్వేత్థ జానాసి - కిం తదిత్యత్రాహుః, యత్ యస్మాత్, వయం, భృశం, సంవిగ్నాః భీతాః, తత్త్వమేవ వేత్థేత్యర్థః, అహమపి త్వాదృశ ఏవ - అతః కథం జానామీత్యాశఙ్కాయాం పరమాత్మన ఆవేశావతారత్వాత్త్వం సర్వం జానాసీత్యభిప్రేత్యాహుః ॥ న హీతి ॥ కాలేన అస్పృష్టం వర్త్మ జ్ఞానం యస్య - కాలవశాదసంకుచితజ్ఞానినో భగవతః ‹‹ సృష్టిం తతః కరిష్యామి త్వామావిశ్య ›› ఇత్యుక్తస్య - త్వేత్వయా - అవ్యక్తమవిదితం - భగవచ్ఛరీరభూతస్య - తన్న హ్యస్తీత్యర్థః ॥ ౩ ॥ ఏతదేవ విశదయన్తి ॥ హే దేవదేవ - దేవానామిన్ద్రాదీనామపి దేవ - హే జగద్ధాతః జగన్నిర్మాతః - లోకనాథశిఖామణే లోకానాం నాథానాం శిఖామణే - పరేషాం పరేషాం అస్మదపేక్షయా పూర్వేషాం అర్వాచీనానాంచ - భావవిత్ - అభిప్రాయజ్ఞః, అసి ॥ ౪ ॥ ఏవం పరమాత్మావేశావతారత్వేన బ్రహ్మశరీరకపరమాత్మదృష్ట్యా తస్య సర్వజ్ఞతామభిధాయ - పునస్తద్దృష్ట్యైవ తద్ధర్మైర్విశిష్టత్వేన నమస్కుర్వన్తి ॥ నమ ఇతి ॥ తే తుభ్యం - నమః - కథంభూతాయ తే, వ్యక్తయోనయే వ్యక్తం కార్యావస్థం జగత్ తస్య యోనయే కారణాయ నాహం వ్యక్తయోనిః కింతు పరమాత్మేత్యత్రాహ ॥ గృహీతగుణభేదాయ, గుణానాం భేద రజోగుణో యస్య స గుణభేదః బ్రహ్మ - గృహీతః శరీరత్వేన, గుణభేదః రజోగుణప్రధానః బ్రహ్మా యేన తస్మై, రజోగుణప్రధానబ్రహ్మశరీరకపరమాత్మా, యో, జగత్స్రష్టా, స త్వమేవేత్యర్థః ॥ నేదం త్వద్రూపేణావస్థానం పరమాత్మనః, కర్మాయత్తమిత్యాహ ॥ మాయయా సంకల్పరూపజ్ఞానేనైవ - ఇదం బ్రహ్మాఖ్యం శరీరం ఉపేయుషే గతాయ - ఏతదుపపాదకత్వేన విశినష్టి ॥ విజ్ఞానవీర్యాయేతి ॥ విజ్ఞానమేవ వీ

ర్యం బలం యస్య తస్మై ॥౫॥ ఏవంవిదస్య తవ ప్రజానాం త్వన్నిదేశవర్తినామస్మాకమన్యైః పరిభవోఽనుచిత ఇతి సూచయన్తో నమస్కుర్వన్తి త్రిభిః ॥ యత్త్వామితి ॥ ఆత్మభావనం ఆత్మనో జీవాన్ దేవనరతిర్యగాదిరూపేణ భావయతీత్యాత్మభావనస్తం - ఆత్మని స్వాత్మని స్వేన ప్రోతం సందర్శితం భువనం యేన తం - అత ఏవ - సదసదాత్మకం కార్యకారణరూపం వస్తుత, స్వాభ్యాం, పరం విలక్షణం - త్వాం యే - అనన్యేన అవ్యభిచారిణా - భావేన భక్త్యా భావయన్తి ఉపాసతే ॥౬॥ తేషాం - కథంభూతానాం జితశ్వాసేన్ద్రియాత్మనాం - జితాః శ్వాసాః ప్రాణాః, ఇన్ద్రియాణి జ్ఞానకర్మేన్ద్రియాణి, ఆత్మా అన్తఃకరణం చ, యైస్తేషాం, అత ఏవ, సుపక్వయోగినాం - సుపక్వః పరిపక్వః, యోగః భక్తియోగో యేషాం తేషాం - అత ఏవ లబ్ధః యుష్మత్ప్రసాదః భవదనుగ్రహః యైస్తేషాం, కుతశ్చిదపి కస్మాదపి, పరాభవో నాస్తి ॥౭॥ యస్యేతి తవ వాచా వేదాత్మికయా, సర్వాః ప్రజాః - తన్త్ర్యా దామన్యా, గావ ఇవ, యన్త్రితాః సంబద్ధాః - ఆయత్తాః త్వదధీనాః సత్యః - బలిం త్వత్పూజాం - హరన్తి కుర్వన్తి, తస్మై ముఖ్యాయ శ్రేష్ఠాయ - తే - నమః - అనేన స్వసంబన్ధినాం స్వనిదేశవర్తినామన్యైః పరిభవోఽనుచిత ఇతి సూచితం భవతి ॥౮॥ ఏవం నమస్కృత్యాఽర్థమభీప్సితం ప్రార్థయన్తే ॥ స త్వమితి ॥ హే భూమన్ - స ఉక్తవిధస్త్వం - తమసా అజ్ఞానాత్ప్రతివిఘాతభావేన, లుప్తాని కర్మాణి యేషామస్మాకం, శం సుఖం, విధత్స్వ కురు, ఆపన్నాన్ ఆపద్గతాన్, నః, అదభ్రా అనల్పా, దయా - యస్యాస్తయా, దృష్ట్యా, ఈక్షితుం ద్రష్టుమర్హసి ॥౯॥ కిమిదానీం భవతాం వ్యసనముపస్థితమిత్యత్రాహుః ॥ ఏష ఇతి ॥ హే దేవ - దితేర్గర్భే అర్పితం నిహితం కాశ్యపం కశ్యపసంబన్ధి, ఓజః వీర్యం, సర్వాః దిశః - తిమిరయత్ అన్ధీకుర్వత్, ఏధసి దారుణి చ యే, అగ్నిరివ, ఏధతే వర్ధతే ॥౧౦॥ ఏవం దేవైరుక్తో బ్రహ్మా తాన్ ప్రత్యాహేత్యాహ మునిః ॥ స ఇతి ॥ శ

జ్ఞానవీర్యాయ మాయాయ యేదముపేయుషే । గృహీతగుణభేదాయ నమస్తేఽవ్యక్తయోనయే ॥౫॥ యత్త్వామనన్య
భావేన భావయన్త్యాత్మభావనమ్ । ఆత్మని ప్రోతభువనం పరం సదసదాత్మకమ్ ॥౬॥ తేషాం సుపక్వయోగా
నాం జితశ్వాసేన్ద్రియాత్మనామ్ । లబ్ధయుష్మత్ప్రసాదానాం న కుతశ్చిత్పరాభవః ॥౭॥ యస్య వాచా ప్రజాః స
ర్వా గావస్తన్త్యేవ యన్త్రితాః । హరన్తి బలిమాయత్తాస్తస్మై ముఖ్యాయ తే నమః ॥౮॥ స త్వం విధత్స్వ శం
భూమంస్తమసా లుప్తకర్మణామ్ । అదభ్రదయయా దృష్ట్యా ఆపన్నానర్హసీక్షితుమ్ ॥౯॥ ఏష దేవ దితేర్గ
ర్భ ఓజః కాశ్యపమర్పితమ్ । దిశస్తిమిరయన్సర్వా వర్ధతేఽగ్నిరివైధసి ॥౧౦॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ స ప్రహస్య మహా
బాహో భగవాఞ్ఛబ్దగోచరః । ప్రత్యాచష్టాత్మభూర్దేవాన్ప్రీణన్మధురయా గిరా ॥౧౧॥ బ్రహ్మోవాచ ॥ మా
నసా మే సుతా యుష్మత్పూర్వే సనకాదయః । చేరుర్విహాయసా లోకాన్లోకేషు విగతస్పృహాః ॥౧౨॥ త ఏక
దా భగవతో వైకుణ్ఠస్యామలాత్మనః । యయుర్వైకుణ్ఠనిలయం సర్వలోకనమస్కృతమ్ ॥౧౩॥ వసన్తి యత్ర పు

బ్దగోచరః వేదవేద్యః - స భగవాన్ స్వభూః బ్రహ్మా - ప్రహస్య విహస్య - హే మహాబాహో విదుర - మధురయా గిరా, ప్రీణన్ తర్పయన్, దేవాన్ ప్రత్యాచష్ట ఉక్తవాన్ ॥౧౧॥ ఉక్తిమేవాహ ॥ ఇత ఆరభ్యానేనాధ్యాయశేషేణాగ్రిమేణాధ్యాయేన ॥ మానసా ఇతి ॥ హే మానసాః మనస్సముత్పన్నాః, యుష్మత్పూర్వే యుష్మదపేక్షయా పూర్వం జాతాః - మే సుతాః సనకాదయః లోకేషు - విగతాః స్పృహా విషయాభిలాషా యేషాం తథోక్తా అపి, లోకాన్ - విహాయసా, నభోమార్గేణ - చేరుః సంచరితవన్తః ॥౧౨॥ తే సనకాదయః - ఏకదా ఏకస్మిన్కాలే - అనలాత్మనః శుద్ధసత్త్వమయదివ్యమఙ్గళవిగ్రహస్య, వైకుణ్ఠస్య అప్రతిహతైశ్వర్యస్య భగవతః - వైకుణ్ఠస్య సంబన్ధి నిలయం స్థానం ప్రతి - కథంభూతం - సర్వలోకనమస్కృతం సర్వైరర్వాచీనైర్లోకాలోకవాసిభిర్నమస్కృతం - యయుర్గతవన్తః - తత్ర వైకుణ్ఠనిలయమితి విష్ణులోక ఉపరిస్థానముచ్యతే - న తు నిత్యవిభూతిః ॥ అష్టమస్కన్ధే "వైకుణ్ఠః కల్పితో యేన లోకో లోకనమస్కృతః" ఇతి వక్ష్యమాణత్వాత్ - బ్రహ్మణాపి సమాధిగమ్యస్య పరమాకాశస్య ప్రకృతియుక్తైర్గన్తుమశక్యత్వాత్ "స్వశ్చూడామణిమాత్మధిష్ణ్యం" మితి స్వర్గలోకచూడామణిత్వేన వక్ష్యమాణత్వాచ్చ "కైవల్యమివ మూర్తిమ"దితి వక్ష్యమాణత్వేన - ముక్తప్రాప్యభూమిత్వాభావావగమాచ్చ - వైకుణ్ఠశబ్దవాచ్యత్వం వికుణ్ఠస్య భగవతః స్థానత్వాదుపపన్నమితి జ్ఞేయం ॥౧౩॥ తదేవ వైకుణ్ఠస్థానం వర్ణయతి ॥ వసన్తీత్యాదినా ద్వాదశభిః ॥ యత్ర వైకుణ్ఠే - అనిమిత్తనిమిత్తేన - నిమిత్తం ఫలం అనిమిత్తం అప్రవర్తకం, నిమిత్తం ఫలం యస్మిన్ తేన - కామాదినిమిత్తరహితేనేత్యర్థః - ధర్మేణ - హరిం - ఆరాధయన్ ఆరాధయన్తో - యే పురుషా వసన్తి, తే సర్వే వైకుణ్ఠస్య భగవత ఇవ మూర్తిరాకారో యేషాం, తే తథోక్తాః - ఆరాధయన్వసన్తీత్యనేన విష్ణులోకవాసినామపి భగవదుపాసకత్వముక్తం "ధర్మభృద్భిర్వాహ్యాస్తిష్ఠన్తి యత్ర తే లోకసాక్షిణః" ఇత్యాదినైకార్థ్యాత్ - పూర్వమారాధ్య, ఇహాగత్య వసన్తీత్యర్థేఽపి న విరోధః, నన్వకామేన

ధర్మేణ భగవన్తమారాధయతాం నిత్యవిభూతిరేవ ప్రాప్యా, నత్వసావణ్డాన్తర్వర్తి వైకుణ్ఠలోకః-సత్యం, తదేవ కుతశ్చిత్ప్రతిబన్ధాత్ప్రకమం నిత్యవిభూతిమనవాప్య-ఇమం వైకుణ్ఠమాగత్య-తత్ర భగవదనుభవేన నిరస్తప్రతిబన్ధాః కల్పాన్తే తతో నిత్యవిభూతిం గమిష్యన్తీత్యవిరోధః-అత్ర యత్రేత్యాదీనాం లోకపరాణాం యచ్ఛబ్దానాం,, తద్విశ్వగురవధికృత,, మిత్యుత్తరత్రాన్వయః ॥ ౧౪ ॥ ॥ యత్ర చ శ్రీవైకుణ్ఠ-శబ్దగోచరః శాస్త్రైకప్రమాణకః, భగవాన్ షాడ్గుణ్యపరిపూర్ణః-ఆద్యం పరమకారణభూతః, వృషః శ్రేష్ఠః-పుమాన్ పరమపురుషః-విరజం రజోగుణేనాననువిద్ధం - సత్త్వం శుద్ధసత్త్వమయం, దేహం విష్టభ్య ధృత్వా-స్వానాం నః-స్వకీయానస్మాన్, మృడయన్ సుఖయన్నాస్తే ॥ ౧౫ ॥ ॥ యత్ర శ్రీవైకుణ్ఠే, నిశ్శ్రేయసం నామ నిశ్శ్రేయసాఖ్యం-వనమస్తి-కథంభూతం నిశ్శ్రేయసం-సర్వర్తుశ్రీభిః సర్వేష్వృతుషు యాః శ్రీః పుష్పాదిసమ్పత్తా ఏషాం-తైః కామదుఘైః, అభీష్టానివర్షద్భిః-ద్రుమైః-ర్విభ్రాజత్ విశేషేణ భ్రాజమానం-పునర్మూర్తిమత్కైవల్యమివ స్థితం ॥ ౧౬ ॥ ॥ పునస్తమేవ వనం వర్ణయతి త్రిభిః॥ వైమానికాః విమానారూఢాః, సలలనాః సస్త్రీకాః, యత్ర నిశ్శ్రేయసే వనే, లోకభర్తుర్భగవతో-లోకానాం-యాని శమలాని పాపాని-తాని-క్షపయన్తి నిరస్యన్తీతి తథా- చరితాని చరిత్రాణి-గాయన్తి కథంభూతాస్సన్తో గాయన్తి-అన్తర్జలే-అనువికసదనుస్యన్దమానం-మధుమకరన్దో-యాసాం-మాధవీనాం వాసన్తికమాధవీపుష్పాణాం-గన్ధేన సుగన్ధేన పిణ్డితా అన్తరితా ధీర్యేషాం-తథాభూతా అపి-అనిలం తద్గన్ధప్రాపకం వాయుం, క్షిపన్తస్తిరస్కుర్వన్తశ్చరితాని గాయన్తీత్యర్థః ॥ ౧౭ ॥ ॥ అనేన భోగ్యభోగోపకరణభోగస్థానసాన్నిధ్యే పతదనాదరేణ తల్లోకస్థానాం భగవద్గుణానుభవ ఏవ నిరతిశయాభిలాష స్సూచితః, కిముత తద్వనస్థానాం పురుషాణాం గుణానుభవాసక్తిరితి, యత స్తిరశ్చాం స్థావరాణామపి తద్వనస్థానాం భగవత్పరతాస్తీత్యాహ॥ పారావతా ఇతి ద్వాభ్యామ్॥ ప్రథమం తిరశ్చాం భగవత్పరతామాహ॥ పా

రుషాస్సర్వే వైకుణ్ఠమూర్తయః। యేఽనిమిత్తనిమిత్తేన ధర్మేణారాధయన్హరిమ్॥ ౧౪ ॥ యత్ర చాద్యః పుమానాస్తే భగవాఞ్ఛబ్దగోచరః। సత్త్వం విష్టభ్య విరజం స్వానాం నో మృడయన్వృషః॥ ౧౫ ॥ యత్ర నిశ్శ్రేయసం నామ వనం కామదుఘైర్ద్రుమైః। సర్వర్తుశ్రీభిర్విభ్రాజత్కైవల్యమివ మూర్తిమత్ ॥ ౧౬ ॥ వైమానికాస్సలలనాశ్చరితాని యత్ర గాయన్తి లోకశమలక్షపణాని భర్తుః। అన్తర్జలేఽనువికసన్మధుమాధవీనాం గన్ధేన ఖణ్డితధియోఽప్యనిలం క్షిపన్తః ॥ ౧౭ ॥ పారావతాన్యభృతసారసచక్రవాకదాత్యూహహంసశుకతిత్తిరిబర్హిణాం యః। కోలాహలో విరమతేఽచిరమాత్రముచ్చైర్భృఙ్గాధిపే హరికథామివ గాయమానే ॥ ౧౮ ॥ మన్దారకున్దకురవోత్పలచమ్పకార్ణపున్నాగనాగవకుళామ్బుజపారిజాతాః। ॥ గన్ధేఽర్చితే తులసికాభరణేన తస్యా యస్మింస్తపస్సుమనసో బహుమానయన్తి ॥ ౧౯ ॥ యత్సంకులం హరిపదానతిమాత్రదిష్టైర్వైదూర్యమారక

రావతాదయః శకునివిశేషాః - అన్యభృతాః కోకిలాః-దాత్యూహాశ్చాతకాః బర్హిణో మయూరాః పారావతాదీనాం-యః-కోలాహలః కలకలధ్వనిః-భృఙ్గాధిపే భృఙ్గశ్రేష్ఠే-హరికథామివ-ఉచ్చైర్గాయమానే గానం కుర్వతి సతి- అచిరమాత్రం క్షణమాత్రం-విరమతే సమాప్తో భవతి-వనస్థాః పారావతాదయః కోలాహలం కుర్వన్తో భృఙ్గధ్వనిమాత్రం శృణ్వన్తి, అయం భృఙ్గరాజో హరికథాం గాయతీత్యభిప్రాయేణ స్వకోలాహలం త్యక్త్వా క్షణమాత్రం భృఙ్గధ్వనిమేవాపశ్యృణ్వన్తీత్యర్థః॥ ౧౮ ॥ వనస్థానాం స్థావరాణామపి భగవత్పరతామాహ॥ మన్దారేతి ॥ మన్దారపారిజాతౌ సురతరువిశేషౌ-కున్దోఽతిముక్తలతా-కురవకః తిలకవృక్షవిశేషః-ఉత్పలం రాత్రివికాసి- అమ్బుజం దివావికాసి, నాగో నాగకేసరః-అర్ణః పుష్పవృక్షవిశేషః-మన్దారాదయస్సుమనసస్సుగన్ధయోఽపి-తులసికా శ్రీతులసీ-ఆభరణం యస్య- తేన-తులస్యాఽలంకృతేన భగవతా-గన్ధే తులసీసుగన్ధే - అర్చితే సమ్మానితే సతి-యస్మిన్ వనే-తస్యాః తులస్యాః-తపః బహుమానయన్తి- తద్వనస్థాః పారిజాతాదయో మాదృశేషు సుగన్ధిపుష్పేషు సత్స్వపి-తులస్యాఽలంకృతో భగవాన్ తులసీమేవ బహుమనుతే-, అహో తులస్యాః పురాకృతం తప ఇతి తులసీమేవ మాత్సర్యముత్సార్య బహుమానయన్తీత్యర్థః,, అత్ర గన్ధైర్వినా తులసికాభరణేనేత్యపపాఠః,, యత్ర స్వగన్ధసదృశగన్ధరహితతులస్యాః-ఆభరణేన భగవదాభరణం దృష్ట్వా- తస్యాః తులస్యాః- స్తపో-మహత్పురాకృతమితి బహుమానయన్తీత్యర్థః॥ ౧౯ ॥ ఏవం నిశ్శ్రేయసవనమనువర్ణ్య పునస్తమేవ లోకం వర్ణయతి॥ యత్సంకులమితి॥ యద్వైకుణ్ఠం- భక్తానాం విమానైః-స్సంకులం వ్యాప్తం-కథంభూతైర్విమానైః హరేర్భగవతః-పదయోః పాదయోః-యా - ఆనతిః ప్రహ్వీభావః-అనేన, తత్పూర్వికా భక్తిర్లక్ష్యతే-ఆనతిమాత్రేణ దిష్టైః-నకర్మయోగాదిభిః ప్రాప్తైరిత్యర్థః - వైదూర్యాదీనాం వికారైః- యేషాం తద్విమానానా

౧౯ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ గన్ధైర్వినా తులసికా.

రూఢానాం-కృష్ణాత్మనాం బృహన్తి కటితటాః యాసాం-స్మితేన శోభీని ముఖాని యాసాం-తాః అపి స్త్రియః-ఉత్స్మయాద్యైః పరిహాసాదిభిః, రజః కామం, నాదధుః నజనయామాసుః - కృష్ణాత్మనామితి హేతుగర్భం విశేషణం కృష్ణే భగవత్యేవ ఆత్మా చిత్తం యేషాం తేషాం, భగవత్యేవ నిహితచిత్తత్వాన్నైకామమాదదురిత్యర్థః ॥ ౨౦ ॥ శ్రీః లక్ష్మీః రూపిణీ మూర్తిమతీ, విగ్రహధారిణీ- హరిసద్మని యస్మిన్వైకుణ్ఠలోకస్థే భగవద్వేశ్మని-లీలామ్బుజేన లీలార్థ-పద్మేనైకమలేన, సమ్మార్జతీ సమ్మార్జనం కుర్వతీ సంలక్ష్యత ఇవ-కథం భూతా శ్రీః-చరణారవిన్దం క్వణయన్తీ నూపురైర్నాదయన్తీ - ముక్తదోషా ముక్తో దోషః రాగాదిదోషః యయా సా, యద్వా ముక్తదోషేతి లీలామ్బుజస్య విశేషణం-ముక్తః ప్రసారితః-దోః భుజో-యస్య తేనేతి, కథంభూతే వేశ్మని స్ఫటికమయీ కుడ్యా యస్మిన్-ఉపేతహేమ్ని శోభార్థం మధ్యే తత్ర తత్ర ఉపేతం సంయుక్తం హేమ సువర్ణం యస్మిన్ పునశ్శ్రియం విశినష్టి-యదనుగ్రహే, యస్యాః శ్రియః అనుగ్రహనిమిత్తే, శ్రీరస్మాననుగ్రహం కుర్యాదితి బుద్ధ్యా, అన్యేషాం బ్రహ్మాదీనాం యత్నః ఆరాధనరూపో యత్నః, స్యాదిత్యర్థః-యద్వా భగవద్వేశ్మని సమ్మార్జనీయరజో నాస్త్యేవ-తథాపి-స్వర్ణపట్టికాలాఞ్ఛితస్ఫటికమయభిత్తిభాగేషు హేమమార్గైర్నిపతితలీలాపద్మపరాగపుఞ్జైర్విచిత్రకరశార్ధం సమ్మార్జయన్తీ నిరతిశయనిర్మలాసు స్ఫటికమయభిత్తిషు ప్రతిఫలితా సతీ తత్రైవం లక్ష్యత ఇవాభూదితి భావః ॥ ౨౧ ॥ వాపీష్వితి ॥ అఙ్గ హే దేవాః-యత్-యత్ర లోకే, శ్రీః-భగవతా ఉచ్ఛేషితం చుమ్బితమితి అమత - అమన్యత కిం కుర్వతీ-కిం కృత్వా - విద్రుమమయాని తటాని యాసాం తాసు-అమలాః నిర్మలాః, అమృతతుల్యాః, ఆపో, యాసు తాసు-వాపీషు-నిజవనే స్వకీయక్రీడావనే-ప్రేష్యాభిః స్వపరిచారికాభిః స్త్రీభి-రన్వితా-తులసీభి-రీశం భగవన్తమభ్యర్చతీ పూజయన్తీ, తదా ఉదకే ప్రతిబిమ్బితం, స్వలకం శోభనా అలకాః చూర్ణకున్తలాః యస్య, ఉన్నతా నాసికా యస్య, తత్-స్వవక్త్రం, వీక్ష్య దృష్ట్వా, నిరతిశయవిమలాసు, వా

తహేమమయైర్విమానైః । యేషాం బృహత్కటితటాస్స్మితశోభిముఖ్యః కృష్ణాత్మనాం న రజ ఆదధురుత్స్మయాద్యైః ॥ ౨౦ ॥ శ్రీరూపిణీ క్వణయతి చరణారవిన్దం లీలామ్బుజేన హరిసద్మని ముక్తదోషా । సంలక్ష్యతే స్ఫటికకుడ్య ఉపేతహేమ్ని సమ్మార్జతీవ యదనుగ్రహణేఽన్యయత్నః ॥ ౨౧ ॥ వాపీషు విద్రుమతటాస్వమలామృతాప్సు ప్రేష్యాన్వితా నిజవనే తులసీభిరీశమ్ । అభ్యర్చతీ స్వలకమున్నసమీక్ష్య వక్త్రముచ్ఛేషితం భగవతేత్యమతాఙ్గ యచ్ఛ్రీః ॥ ౨౨ ॥ యన్న వ్రజన్త్యఘభిదో రచనానువాదాచ్ఛృణ్వన్తి యేఽన్యవిషయాః కుకథా మతిఘ్నీః । యాస్తు శ్రుతా హతభగైర్నృభిరాత్తసారాస్తాంస్తాన్క్షిపన్త్యశరణేషు తమస్సు హన్త ॥ ౨౩ ॥ యేఽభ్యర్థితామపి చ నో నృగతిం ప్రపన్నా జ్ఞానం చ తత్త్వవిషయం సహధర్మ యత్ర । నారాధనం భగవతో వితరన్త్యముష్య సంమోహితా వితతయా బత మాయయా తే ॥ ౨౪ ॥ యచ్చ వ్రజన్త్యనిమిషామృషభానువృ

పీనామప్సు, తులసీభిరీశమర్చయన్తీ-లక్ష్మీ-రుదకసమీపే స్వముఖం నిధాయ, తత్ర ప్రతిబిమ్బితం స్వముఖం భగవన్ముఖచుమ్బనసంధాయ, అహో భగవాన్మన్ముఖం చుమ్బతీతి మేన ఇత్యర్థః - అనేన లక్ష్మ్యా మౌగ్ధ్యం సూచ్యతే ॥ ౨౨ ॥ పునః కథంభూతం తద్వైకుణ్ఠస్థానమిత్యత్రాహ ॥ యదితి ॥ యత్, తద్వైకుణ్ఠస్థానం తే-న వ్రజన్తి-న ప్రాప్నువన్తి, కే తే ఇత్యత్రాహ ॥ అఘభిదః, అఘం పాపం భినత్తి నిరస్యతీత్యఘభిత్, హరిః, తస్మాత్, అన్యవిషయాః అర్థకామాదివిషయాః, అత ఏవ, రచనానువాదాన్, మతిఘ్నీః, రచ్యన్తే సంపాద్యన్తే అనయేతి రచనా-ఉపాయః -తస్యానువాదాత్ అనుకీర్తనాత్, స్వసంపాదనోపాయబోధకదణ్డనీతికామతన్త్రాద్యనుకీర్తనాత్, మతిఘ్నీః బుద్ధిభ్రంశకరీః, కుకథాః, యే శృణ్వన్తి తే ఇత్యర్థః-పునః కుకథా ఏవ విశినష్టి-యాస్తు కుకథాః-హతభగైః నిర్భాగ్యైః నృభిర్నరైః, శ్రుతాః, అత ఏవ, ఆత్తసారాః ఆత్తః స్వీకృతః సారః శ్రోతౄణాం పుణ్యం యాభిః, ఏవంభూతాస్సత్యః, తాంస్తాన్ శ్రోతౄన్, అశరణేషు నిరాలమ్బనేషు-తమస్సు నరకేషు, క్షిపన్తి పాతయన్తి ॥ ౨౩ ॥ ప్రసఙ్గాత్తానేవార్థకామపరాన్ శ్రోతౄన్ శోచయతి ॥ య ఇతి ॥ యే హతభాగ్యాః, అభ్యర్థితాం ప్రార్థనీయాం, నృగతిం మనుష్యజన్మ, ప్రపన్నా అపి-యత్ర మనుష్యజన్మని, సహధర్మ నివృత్తిధర్మసహితం, జ్ఞానం తత్త్వజ్ఞానం-నో ప్రపన్నాం న ప్రాప్తాః, అత ఏవ భగవత ఆరాధనం, సంసిద్ధిసాధనం భజనం, న వితరన్తి న కుర్వన్తి కిం త్వముష్య భగవతః, వితతయా దురత్యయయా మాయయా, హతభాగ్యాస్సంమోహితా భవన్తి, బతేతి ఖేదే, యద్వా, తత్త్వజ్ఞానం, సధర్మ యత్ర యస్మిన్ మనుష్యజని, యన్మనుష్యజన్మసాధ్యం, తాదృశీం గతిం ప్రపన్నా భగవత ఆరాధనం న కుర్వన్తి కిం త్వస్య మాయయా సంమోహితా ఏవేత్యన్వయః, అస్మిన్ పక్షే అభ్యర్థితామపి చ నో ఇత్యత్ర, నః, అస్మాభిః, రప్యభ్యర్థనీయాం ప్రార్థనీయాం నృగతిమిత్యర్థః ॥ ౨౪ ॥ ఏవం భగవత్కథాదిషు విముఖానాం తల్లోకాప్రాప్యత్వమభిధాయ-తాంశ్చానుశోచ్య-తత్కథా

శ్రీవణ్ప్రవణచిత్తైస్తల్లోకస్య ప్రాప్యత్వమాహ ॥ యచ్చేతి ॥ యద్వైకుణ్ఠనిలయం-అనిమిషాం దేవానాం-వృషభాః శ్రేష్ఠో భగవాం-స్తస్య ఆనువృత్త్యా భక్త్యా - వ్రజన్తి-కథంభూతా వ్రజన్తి, దూరేయమాద్యుచితసత్స్పృహణీయశీలాః-దూరే చిరకాలేన-యమాద్యుచితశ్లాఘ్యశీలాః, “దూరే యమాహ్యుపరినస్స్పృహణీయశీలా,” ఇత్యపి పాఠః-తత్ర - ఉపరి ఉపరిస్థితం, యద్వైకుణ్ఠనిలయం వ్రజన్తి-కథంభూతాః-నః అస్మాభిరపి-స్పృహణీయం శ్లాఘనీయం, శీలం, యేషాం తే-దూరే చిరకాలేన-యమః యమోపలక్షితశ్శమదమాదిగుణో యేషాం తే, కిం-చ-భర్తుః హరేః-సుయశసః మిథః పరస్పరం, కథనేన, యోఽనురాగస్తేన-యద్వైక్లబ్యమధార్ష్ట్యం-తేన - యా, బాష్పకలా తయా పులకీకృతం ఉదఞ్చితరోమ అఙ్గం శరీరం యేషాం తే, వ్రజన్తీత్యర్థః ॥ ౨౫ ॥ ఏవం వైకుణ్ఠనిలయమనువర్ణ్య అథానన్తరకథాం స్తౌతి ॥ తదితి ॥ మునయస్సనకాదయః, తత్ ఉక్తవిధం-వికుణ్ఠం వైకుణ్ఠనిలయం-యోగమాయాబలేన అణిమాద్యైశ్వర్యబలేన- ఉపేత్య ప్రాప్య-అదో కాన్త్యైన-పరాం ఉత్కృష్టాం-ముదం సన్తోషం-ఆపుః ప్రాపుః-కథంభూతం వైకుణ్ఠం-అపూర్వం అదృష్టపూర్వం-విబుధాగ్ర్యైః దేవశ్రేష్ఠాః-తేషాం-విమానైః శోచిః ప్రకాశో యస్మిన్-విచిత్రం అద్భుతం, దివ్యం అమానుషం, ధువనైః, ఏకం ప్రాధాన్యేన-వన్ద్యం బహుమన్తవ్యం-తత్ర హేతుః-విశ్వగురుణా భగవతా - అధికృతం అధిష్ఠితం ॥ ౨౬ ॥ తస్మిన్ వైకుణ్ఠే షట్కక్ష్యాః ప్రాకారద్వారాణి, అతీత్య అతిక్రమ్య- అసజ్జమానాః భగవద్దిదృక్షా శ్రద్ధయా తత్తదక్ష్ణా తదర్శనే ఆసక్తిమకుర్వాణాః, మునయస్సనకాదయః, అనన్తరం -సప్తమాయాం కక్ష్యాయాం, దేవౌ-ఆచక్షత దృష్టవన్తః-కథంభూతౌ దేవౌ-

త్యా దూరేయమాద్యుచితసత్స్పృహణీయశీలాః । భర్తుర్మిథస్సుయశసః కథనానురాగవైక్లబ్యబాష్పకలయా పులకీకృతాఙ్గాః ॥ ౨౫ ॥ తద్విశ్వగుర్వధికృతం భువనైకవన్ద్యం దివ్యం విచిత్రవిబుధాగ్ర్యవిమానశోచిః । ఆపుః పరాం ముదమపూర్వముపేత్య యోగమాయాబలేన మునయస్తదథో వికుణ్ఠమ్ ॥ ౨౬ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ తస్మిన్నతీత్య మునయష్షడసజ్జమానాః కక్ష్యాస్సమానవయసావథ సప్తమాయామ్ । దేవావచక్షత గృహీతగదౌ పరార్ధ్య కేయూరకుణ్డలకిరీటవిటఙ్కవేషౌ ॥ ౨౭ ॥ మత్తద్విరేఫవనమాలికయా నివీతౌ విన్యస్తయాఽసితచతుష్టయబాహుమధ్యే । వక్త్రం భ్రువా కుటిలయా స్ఫుటనిర్గమాభ్యాం రక్తేక్షణేన చ మనాగ్రభసం దధానౌ ॥ ౨౮ ॥ ద్వార్యేతయోర్నివివిశుర్మిషతోరపృష్ట్వా పూర్వా యథా పురటవజ్రకవాటికా యాః । సర్వత్ర తేఽవిషమయా మునయస్స్వదృష్ట్యా † యే సంచరన్త్యవిహతా విగతాభిశఙ్కాః ॥ ౨౯ ॥ తాన్వీక్ష్య వాతరశనాంశ్చతురః కుమారాన్వృద్ధాన్ దశార్ధవయసో విదితాత్మతత్త్వాన్ । వేత్రేణ చాస్ఖలయతామతదర్హణాంస్తౌ తేజో విహస్య భగవత్ప్రతికూలశీలౌ ॥ ౩౦ ॥ తాభ్యాం మిషత్స్వనిమిషేషు నిషిధ్యమానాస్స్వర్హత్తమా అపి హరేః ప్ర

వౌ - సమానం వయో యయోస్తౌ, గృహీతే గదే యాభ్యాం తౌ-పరార్ధ్యైః శ్రేష్ఠైః కేయూరాదిభిః విటఙ్కో రుచిరః వేషః యయోః ॥ ౨౭ ॥ పురస్తాదేవ వర్ణయతి ॥ మత్తేతి ॥ అసితం నీలం-యద్బాహుచతుష్టయం-తస్య మధ్యే, విన్యస్తయా-మత్తాః ద్విరేఫాః భ్రమరాః యస్యాం తయా, వనమాలయా, నివీతౌ, వనమాలాం కణ్ఠాలమ్బినీం కృతవన్తౌ ఇత్యర్థః-కిం చ-కుటిలయా భ్రువా, స్ఫుటౌ వికసితౌ - యౌ-నిర్గమౌ శ్వాసమార్గౌ నాసాపుటే-తాభ్యాం, రక్తేక్షణేన చ రక్తనేత్రేణ చ, మనాక్ ఈషత్, రభసం ఉగ్రం యథా భవతి తథా, వక్త్రం, దధానౌ ॥ ౨౮ ॥ ద్వారీతి ॥ ఏతయోర్దేవయోః-మిషతోః పశ్యతోస్సతోః-తౌ-అనాదృత్య అపృష్ట్వైవ - యాః పూర్వాః ద్వారః-కనకవజ్రమయకవాటికాః యథా నివివిశుః - తథాఽస్యాం సప్తమాయాం ద్వారి నివివిశురిత్యర్థః ॥ అపృష్ట్వైవ నివేశే కారణమాహ ॥ యద్యస్మాత్-తే మునయః, అవిషమాయసమయాః, విద్యావినయసంపన్నే బ్రాహ్మణే గవి హస్తిని, ఇత్యుక్తవిధయా-స్వదృష్ట్యా, విగతాభిశఙ్కాః -అత ఏవ సర్వత్ర - అవిహతాః అనివారితాశ్చరన్తి, “యే సంచరన్తీతి పాఠే,” యే మునయస్సర్వత్రావిహతాశ్చరన్తి, తే నివివిశురిత్యేకాన్వయః ॥ ౨౯ ॥ తానితి ॥ భగవత్ప్రతికూలశీలౌ, తౌ దేవౌ, వాతరశనాన్ నగ్నాన్, వృద్ధానపి, దశార్ధవయసః పఞ్చవర్షబాలకవదవస్థితాన్ విదితం ఆత్మతత్త్వం పరమాత్మయాథాత్మ్యం, యైస్తాన్, మునీన్-వీక్ష్య, తేజః తేషాం ప్రభావం విహస్య అహో అతి ప్రభవతాం ధార్ష్ట్యమిత్యేవం పరిహస్యేత్యర్థః అతదర్హాన్నివారణానర్హాన్, వేత్రేణ, వకారాద్వాచా చ, అస్ఖలయతాం నివారితవన్తౌ, భగవత్ప్రతికూలశీలావితి హేతుగర్భం, భగవత్ప్రతికూలశీలత్వాన్నివారితవన్తావితి భావః ॥ ౩౦ ॥ తాభ్యామి

౨౫ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ దూరేయమాహ్యుపరినస్స్పృహణీయ. ౨౯ ॥ శ్లో ॥ పా † యే సంచరన్త్యవిహతా.

రేర్భగవతః, ప్రతిహారపాభ్యాం ద్వారపాలాభ్యాం, తాభ్యాం జయవిజయాభ్యాం, అనిమిషేషు అన్యేషు దేవేషు - మిషత్సు పశ్యత్సు, అర్హత్తమాః స్వయం పూజ్యా అపి, నిషిధ్యమానాః నివారణేన పరిభూతాః - అత ఏవ, సుహృత్తమో భగవాన్, తస్య, దిదృక్షితం దర్శనేచ్ఛా, తస్య భఙ్గేన - హేతునా, ఈషత్కామానుజేన క్రోధేన, సహసా - సహసా తత్క్షణ, ఉపప్లుతాని వ్యాకులాని, అక్షీణి యేషాం - తథాభూతాస్సన్తః, ఊచుః ॥౩౧॥ ఉక్తిమేవాహ ॥ కో వామితి ॥ ఉచ్చైర్మహత్యా, భగవత్పరిచర్యయా - ఇహాస్మిన్వైకుణ్ఠలోకే, ఏత్య ప్రాప్య, ఇమం లోకం ప్రాప్యేత్యర్థః, నివసతాం - తద్ధర్మిణాం చ, తత్సమానధర్మిణాం - కో వా - విషమస్స్వభావః - ఇహ నివసతాం విషమస్వభావో న సమ్భవతీత్యర్థః ॥ నను ద్వారపాలకయోరావయోరయం ధర్మ ఏవ - నూతనప్రాగతప్రతిరోధో నామ, సర్వదా స్వామికార్యదక్షతాపరిత్యాగే ప్రాయశ్చిత్తాపత్తేరితి చేత్తత్రాహ ॥ అస్మిన్నితి ॥ ప్రశాన్తాః పురుషా యస్మిన్, గతో విగ్రహః కలహో యస్మాత్తస్మిన్, తస్మిన్లోకే, వాక్పారుష్యవివాదాదిదోషరహితేఽస్మిన్లోకే, ఆత్మవత్ ఆవామివ, అన్యోఽపి కశ్చిత్కుహకః ప్రవిశేదితి త్వేవం పరిశఙ్కనీయః, కుహకయోః కుటిలచిత్తయోః వాం యువయోః కో వాఽస్తి, యది పరిశఙ్కనీయస్తావద్వైకుణ్ఠే కశ్చిత్కుహకో లోకేఽత్ర ప్రవిశేద్ద్వయం శఙ్కాయా నివారణీయాశ్చ, అన్యథా ప్రభోర్గర్హా భవతి - యతస్తు ఖలు, ప్రాకృతవాక్పారుష్యవివాదాదిదోషరహితోఽయం దేశః - అత ఇయమాశఙ్కాఽనుపపన్నేత్యర్థః ॥౩౨॥ నన్వస్త్వయం లోక ఏవం, పరం కిన్త్విహాప్యత్రత్యేషు కశ్చిత్కుహకః, తథాపి భవతామస్తి ప్రవేశో భగవతోఽనిష్ట ఇతి మత్వా వారయావ ఇత్యత్రాహ ॥ నహీతి ॥ సమస్తం విశ్వం కుక్షౌ యస్య, తస్మిన్భగవతి, అన్తరం, అయుక్తప్రవేశయోగ్యో నాయమిత్యేతదన్తరం, వైషమ్యం, నహ్యస్తీత్యర్థః ॥ సమస్తకుక్షావితి విశేషణేన, భగవతా స్వోదరే నివేశ్యమానం జగత్ సర్వం వ్యాప్యావస్థితమిత్యభిప్రేతం, భగవత్యన్తరాభావమేవాహ, యత్ర యస్మిన్, ఆత్మని పరమాత్మని, ఆత్మానం జీవాత్మానం, నభసి మహాకాశే, నభో ఘటాద్యాకాశమివ, ధీరా యోగినః, పశ్యన్తి అపృథక్సిద్ధత్వే

తిహారపాభ్యామ్। ఊచుస్సుహృత్తమదిదృక్షితభఙ్గ ఈషత్కామానుజేన సహసా త ఉపప్లుతాక్షాః ॥ ౩౧ ॥ కుమారా ఊచుః ॥ కో వామిహైత్య భగవత్పరిచర్యయోచ్చైస్తద్ధర్మిణాం నివసతాం విషమస్స్వభావః । అస్మిన్ప్రశాన్తపురుషే గతవిగ్రహే వాం కో వాఽఽత్మవత్కుహకయోః పరిశఙ్కనీయః ॥ ౩౨ ॥ న హ్యన్తరం భగవతీహ సమస్తకుక్షావాత్మానమాత్మని నభో నభసీవ ధీరాః । పశ్యన్తి యత్ర యువయోస్సురలిఙ్గినోః కిం వ్యుత్పాదితం హ్యుదరభేది భయం యతోఽస్య ॥ ౩౩ ॥ తద్వామముష్య పరమస్య వికుణ్ఠభర్తుః కర్తుం ప్రకృష్టమిహ

తాదాత్మ్యేనాపి దర్శనమిత్యర్థః, అపృథక్సిద్ధత్వే హేతుః, అవిభాగసామ్య ఏవ నభో దృష్టాన్తః, న తు తాదాత్మ్యే దృష్టాన్తః, ఆకాశప్రదేశానాం పార్థివానాం ఘటపటాదీనామివ భిన్నత్వేన తాదాత్మ్యాసమ్భవాత్, ఆకాశస్య ప్రదేశభేదాభ్యుపగమే, ఘటాదేర్విమత్వమాకాశస్యాల్పత్వం వా ప్రసజ్యేత్, తథా హి - కిం ఘటాదికృత్స్నైకాకాశేన సమ్బన్ధః, ఉత ప్రదేశభేదేన, పూర్వస్మిన్పక్షే, ఘటాదేర్విభుత్వమాకాశస్యాల్పపరిమాణత్వం వా, ద్వితీయే తు, ప్రదేశభేదాఙ్గీకార ఏవ, వేదాన్తినిర్వ్యాపారనిరవయవవాదోఽపసిద్ధాన్తః, వేదాన్తేషు తస్యాం శ్రుతిమాత్రేణ ప్రదేశానాం, నైకదేశానామవయవత్వేన పరిణామవాదాదావప్తిప్రసఙ్గాచ్చ, అత ఏవ "ఘటద్వంసే ఘటాకాశో న భిన్నో నభసా యథా। బ్రహ్మాకాశో మయా బద్ధం నివిష్టా ద్వైతతథా పుమాన్" ఇతి శౌనకవచనమపి, నభస్యంశభేదాభిప్రాయేణ, జీవస్య పరస్మాదాత్మనః పౌర్వాధికం ప్రపన్నస్య నిర్దోషత్వాత్ తత్సమగ్రం పరం విశేష్యం "యదాఽపశ్యః పశ్యతే రుక్మవర్ణం" ఇతి శ్రుతి ప్రతిపాద్యప్రత్యక్షప్రమాణాధారాత్, ప్రాజ్ఞేనాత్మనా పరమాత్మానం ప్రతి శరీరత్వాచ్చ, ఆకాశస్యాపృథక్సిద్ధత్వైకత్వాభ్యాం, జీవాత్మనోరన్తరా వైధర్మ్యేఽపి, జ్ఞానైకాకారత్వేన సామ్యాచ్చ విభాగరహితో దృష్టాన్తః, అవిభాగసామ్యేన ముక్తాను బధ్నన్తి "ఆత్మేతి తూపగచ్ఛన్తి గ్రాహయన్తి చ" "అపి చ సంరాధనే ప్రత్యక్షానుమానాభ్యాం" ఇతి చ అతో యథోక్త ఏవార్థః, అతో భగవతస్సర్వాత్మకత్వాన్న వైషమ్యమస్తీత్యర్థః, సురలిఙ్గినోః అనుకూలవేషయోః - యువయోః - సురలిఙ్గాభ్యాం యువాభ్యామిత్యర్థః, కిం వ్యుత్పాదితం రాగద్వేషరహితేఽస్మిన్దేశే, కిం భవద్భ్యాం నివారణవ్యుత్పత్తిః కృతా - న హ్యత్ర తాదృశవ్యుత్పత్తిసమ్భవః - అస్య దేశస్య - ఉదరభేది - ఉత్, అపి అల్పం, భేదం అన్తరం - వైషమ్యమితి యావత్ - తద్వత్ ఉదరభేదిఅల్పమప్యన్తరమస్తీత్యర్థః, ఏవంవిధం భయం యతః కారణాదవగమ్యతే - తాదృశవ్యుత్పత్తిః కిం కృతేత్యర్థః "యద్వా" యథాఽన్యస్య రోగాదేరుదరభేదయుక్తం భయం భవతి - తథాఽస్య హరేస్తాదృగ్భయం యేన కారణేన సురవేషధారిణోర్యువయోర్విశేషేణోత్పాదితం తత్కిం - న కిమపీత్యర్థః ॥౩౩॥ తత్తస్మాత్, అముష్య పరమస్య సమాభ్యధికరహితస్య, వికుణ్ఠభర్తుర్వైకుణ్ఠనాథస్య, మన్దబుద్ధిభ్యాం,

వాంయువాభ్యాం,వికుణ్ఠభర్తుస్సంబన్ధిభ్యాంయువాభ్యాం-కర్తుం-యత్ప్రకృష్టంయుక్తం-త్వ-ధీమహివిచారయామః-
కింతదితిచేత్-ఇతఃలోకా-ల్లోకాన్-వ్రజతగచ్ఛత-కాన్ లోకానిత్యత్రాహ॥అన్తరభావదృష్ట్యాపరకీయస్వకీయవైషమ్య
సద్భావబుద్ధ్యా-పాపీయస-స్త్రయః-కామక్రోధలోభరూపాః-రిపవఃశత్రవః-యత్రయేషులోకేషు-భవన్తి తాన్వ్రజతే
త్యర్థః యదిభగవదభిప్రాయేణవయంనాపరాధినః-యువామేవాపరాధినౌతతోవ్రజతమిత్యాశయః ‘‘అస్మాసువాయదుచి
తోధ్రియతాంసదణ్డోయోఽనాగసావయనయుజ్యతాకిల్బిషేణే’’తివక్ష్యమాణత్వాత్,, నను‘‘సమహాత్మాసుదుర్లభ,,ఇతిభ
గవతాగీతత్వాత్కథంనిత్యసఙ్గానాంశాపానుభవః- తేహి - సదాసమస్తహేయరహితాఃనిత్యాసంకుచితజ్ఞానైశ్వర్యాది
గుణాశ్చ‘‘నిత్యజ్ఞానక్రియైశ్వర్యభోగోపకరణాన్వితా,, ఇతిహ్యుచ్యతే ‘‘సత్యం,, తథావిధాఃపరమాకాశవర్తినఃపురు
షాః - ఇమౌతుద్వారపాలౌ-పరమవ్యోమనిలయనిత్యసిద్ధభగవత్పరిజనసమానరూపౌ-సుకృతవిశేషాల్లబ్ధద్వాస్స్థాధికా
రౌ-అన్యథాభగవద్భక్తప్రాతికూల్యాయోగాత్-లక్ష్మ్యాఃప్రవేశనివారణాయోగాచ్చ - సాక్షాద్భగవత్పరిజనానాంహి-ని
త్యజ్ఞానక్రియైశ్వర్యవచనా-ద్భగవదభిప్రాయానభిజ్ఞత్వంనోపపద్యతే-భగవదనుచరత్వప్రాప్తిశ్చానుష్ఠానవిశేషాత్,పతి
తిస్మర్యతే‘‘భూమావప్రస్తగణాయూచవిష్ణోరనుచరోభవే,,దిత్యాది-యథా-అనన్తవైనతేయవ్యతిరేకేణనాగసుపర్ణజా
తీయాబహవోవిద్యన్తే,ఏవంసుకృతవశాద్భగవత్పరిజనతుల్యరూపతామాపన్నాబహవస్సంభవన్తి అత్రాపి‘‘వసన్తియ
త్రపురుషాస్సర్వేవైకుణ్ఠమూర్తయః-యేఽనిమిత్తనిమిత్తేనధర్మేణారాధయన్హరి,,మితిసామాన్యతఉక్తః‘‘కోవాఇహై
త్యభగవత్పరిచర్యయోచ్చై,,రిత్యనయోర్భగవదారాధనేనతద్దేశప్రాప్తిర్విశేషతఉక్తా॥కించ॥నన్దస్సునన్దోఽథజయోవిజ
యఃప్రబలోబలః।కుముదఃకుముదాక్షశ్చవిష్వక్సేనఃపతత్రిరాట్-జయశ్చశ్రుతదేవశ్చపుష్పదన్తోఽథసాత్వతః-సర్వేనాగా
యుతప్రాణాశ్చమూస్తేజఘ్నురాసురీ,,రితి త్రివిక్రమణకాలేజయవిజయస్థానావగమాచ్చ,శాపాభిభూతౌజయవిజయా

ధిముహామన్దధీభ్యామ్।లోకానితోవ్రజతమన్తరభావదృష్ట్యాపాపీయసస్త్రయఇమేరిపవోఽస్యయత్ర॥౩౪॥
తేషామితీరితముభావవధార్యఘోరంతద్బ్రహ్మదణ్డమనివారితమస్త్రపూగైః। సద్యోహరేరనుచరావురుబి
భ్యతస్తత్పాదగ్రహావపతతామతికాతరేణ॥౩౫॥ భూయాదఘోనిభగవద్భిరకారిదణ్డోయోఽనౌహరేత
సురహేళనమప్యశేషమ్। మావోఽనుతాపకలయాభగవత్స్మృతిఘ్నోమోహోభవేదపితునౌవ్రజతోరధో
ఽధః॥౩౬॥ ఏవంతదైవభగవానరవిన్దనాభస్స్వానాంవిబుధ్యసదతిక్రమమార్యహృద్యః। తస్మిన్యయాపర

సాక్షాజ్జయవిజయాభ్యామన్యౌనిశ్చితౌ-కృష్ణావతారేశాపాన్మోక్ష్యమాణయోస్తయో-ర్వామనావతారేపారిషదత్వాప
త్త్యనుపపత్తేః-అస్యలోకస్యపరమాకాశాదన్యత్వంపూర్వముపపాదితం-అతస్త్రిపాద్విభూతివర్తిభగవత్పరిజనవ్యతిరి
క్తత్వమనయోస్సిద్ధమితినప్రమాణాన్తరవిరోధః ❁ ॥౩౪॥ ❁ అథైవంమునిభిరుక్తౌభగవద్ద్వాస్స్థౌతేషాంపాదమూలేపతి
తౌవిజ్ఞాపయామాసతురిత్యాహ॥తేషామితిద్వాభ్యామ్॥ తేషాంమునీనాం,తత్, ఈరితంభాషణం-కథంభూతం - బ్రహ్మద
ణ్డంబ్రహ్మశాపరూపం-అతఏవ-అస్త్రపూగైఃఅస్త్రసమూహైః,అనివారితంఅనివారణీయం-ఇత్యుక్తప్రకారేణ-అవధార్య
శ్రుత్వా-సద్యఃతదైవ-హరే-రనుచరౌభృత్యౌ- అతికాతర్యేణ-తత్పాదగ్రహౌతేషాంమునీనాంపాదగ్రహౌపాదౌగృహీ
తవన్తౌ-ఉరుబిభ్యతః-ఉరుఅధికం-బిభ్యతఃభీతాన్ - అహోఅస్మాభిర్నిరపరాధాభ్యాంభగవద్భక్తాభ్యామపరాద్ధ, మనేన
భాగవతాపచారేణవయముపసంసరేమేతిభయకమ్పితాన్మునీన్ప్రతి- అపతతాం దణ్డవత్ప్రణామపూర్వకంవిజ్ఞాపయా
మాసతురిత్యర్థః ❁ ॥౩౫॥ ❁ విజ్ఞాపనమేవాహ॥భూయాదితి॥అఘోనిఅపరాధవతి-యః-ఉచితోదణ్డః-స-భగవద్భిర్యుష్మాభి-
రకారికృతః-నాత్రకశ్చిద్భవతామపరాధః-అతోఽసౌదణ్డః-నౌ-ఆవయోఃభూయాత్-అశేషంసురహేళనం-భవత్తిరస్కా-
రరూపంపాపంచ-హరేతఅపనుద్యాచ్చ,కింతు-అధోఽధః-మూఢయోనిషువ్రజతోరపి-నౌ ఆవయోః-భగవద్విషయస్మృతి
నాశకః మోహః-వః యుష్మాకం-అనుతాపకలయా-యః,కృపానిమిత్తోనుతాపః-తస్య- కలయాలేశేన-మాభవేత్ నభవే,ది
త్యనుగృహ్ణీతేత్యర్థః ❁ ॥౩౬॥ ❁ ఏవంస్వానాంమహత్స్వతిక్రమమపరాధం-తదైవతత్క్షణమేవ- అవబుధ్యజ్ఞాత్వా - ఆర్యా
ణాంభక్తానాం హృద్యఃమనోజ్ఞః-అరవిన్దనాభోభగవాన్-తస్మిన్-యత్రదేశేసనకాదయోద్వాస్స్థౌచ-తత్రదేశే,యయౌ
జగామ-కథంభూతస్సన్-సహశ్రీఃలక్ష్మీస్సహితః-పరమహంసా-యోమహామునయఃసనకాదయ - స్తైరన్వేషణీయాసంశీలనీ
యా-చరణౌ-చలయన్మచ్చరణదర్శనప్రతిఘాతహేతుకంక్రోధం-తౌ-దర్శయన్శమయిష్యామీతిత్వరాన్వయేన-పద్భ్యామే
వయయావితిభావః- మిథునస్యైవోపాస్యత్వప్రాప్యత్వద్యోతనాయ - మాతృసన్నిధౌసుతరాం తేషాంకోపముపశమ

ముఖం చ - సశ్రీయం అగమన్ ఇత్యవిప్రాయః ॥౩౭॥ అథాగచ్ఛన్తం వర్ణయన్తి ద్వాభ్యాం - తమిత్యాదిభిః॥ తమిమ్ ॥ ఆగతం స్వాగచ్ఛన్తం భగవన్తం - తే మునయః - అపశ్యన్ అపశ్యన్, ఆపశ్యన్ ఆదికం స్పృహణీయ - కరం - తం మోహితం భగవన్తం, స్వపుంభిః స్వపార్షదైః - ప్రతిహృతం ప్రత్యాహృతం - ఔపయికం చ ప్రణామాదికం అనభిమతానాం, యస్య తం, స్వానాం భక్తానాం, యః స్వసమాధిః, తస్య, భాగ్యం ఫలం - అక్షిణోః విషయం - అవిషయం - సమాధి భాగ్యం విషయతాం ప్రాప్తమిత్యర్థః - హంసవత్ శ్రియౌ యయోః, తయోః - వ్యజనయోః చామరయోః, శివవాయునా సుఖస్పర్శవాయునా - లోలం - చలత్ - శుభ్రం ఆతపత్రం ఛత్రం - శశికేసరశీకరాంబు - తస్య, కేసరాః ముక్తాజాలవల్లర్యః, తేభ్యో నిర్గతం అమ్బు శీకరం యస్య, హంసవర్ణాభ్యాం చామరాభ్యాం వ్యజనవాయునా లోలచ్ఛత్రం ఆతపత్రం శశిసదృశం శుభ్రాతపత్రం ఛత్రం విద్యమానం యస్య తమిత్యర్థః ॥౩౮॥ కృత్స్నప్రసాదసుముఖం - కృత్స్నప్రసాదపూర్ణం సుగ్రహం - తస్మిన్ సుముఖం పూర్ణమనుగ్రహం కుర్వన్తమిత్యర్థః, స్పృహణీయధామ ఆకాంక్షణీయకమార్గ్యాదిగుణానాం, ధామ ఆశ్రయం, స్నేహయుక్తో యోఽవలోకః, తస్య, కలయా ప్రసరణేన హృది సంస్పృశన్తం చిత్తం హరన్తమిత్యర్థః, పృథౌ విశాలే చ శ్యామే ఉరసి - శోభితయా ప్రకాశమానయా - శ్రియా లక్ష్మ్యా, స్వర్లోకస్య చూడామణిమివ స్థితం, ఆత్మధిష్ణ్యం వైకుణ్ఠలోకం - సుభగయన్తమివ శోభయన్తమివ స్థితమ్ ॥౩౯॥ పీతాంశుకే పృథునితమ్బిని - పీతాంశుకే - విస్ఫురన్త్యా - కాఞ్చ్యా మేఖలయా - పృథునితమ్బే పరిధృతపీతాంశుకోపరి విరాజమానయా కాఞ్చ్యేత్యర్థః, అలిభిః భ్రమరైః, విరుతయా నాదితయా, వనమాలయా చ, మధుపానమత్తభ్రమరవత్యేత్యర్థః - ఉపలక్షితమిత్యధ్యాహారః - య

మహంసు..హాముసీనామస్వేక్షణే మదరణౌ చలయన్సహాశ్రీః ॥౩౭॥ తం త్వాగతం ప్రతిహృతౌపయికం స్వపుమ్భి స్తేఽచక్షతాక్షవిషయం స్వసమాధిభాగ్యమ్। హంసశ్రియోర్వ్యజనయోః శివవాయులోలచ్ఛుభ్రాతపత్ర శశికేసరశీకరామ్బుమ్ ॥౩౮॥ కృత్స్నప్రసాదసుముఖం స్పృహణీయధామ స్నేహావలోకకలయా హృది సంస్పృశన్తమ్। శ్యామే పృథావురసి శోభితయా శ్రియా స్వశ్చూడామణిం సుభగయన్తమివాత్మధిష్ణ్యమ్ ॥౩౯॥ పీతాంశుకే పృథునితమ్బిని విస్ఫురన్త్యా కాఞ్చ్యాలిభిర్విరుతయా వనమాలయా చ। వల్గుప్రకోష్ఠవలయం వినతాసుతాంసే విన్యస్తహస్తమితరేణ ధునానమబ్జమ్ ॥౪౦॥ విద్యుత్క్షిపన్మకరకుణ్డలమణ్డనార్హగణ్డస్థలోన్నసముఖం మణిమత్కిరీటమ్। దోర్దణ్డషణ్డవివరే హరతా పరార్ధ్యహారేణ కన్ధరగతేన చ కౌస్తుభేన ॥౪౧॥ అత్రోపసృష్టమితి చోత్స్మితమిన్దిరాయాః స్వానాం ధియా విరచితం బహుసౌష్ఠవాఢ్యమ్। మహ్యం భవస్య భవతాం చ భజన్తమఙ్గం నేముర్నిరీక్ష్య నవితృప్తదృశో ముదా కైః ॥౪౨॥ తస్యారవిన్దనయనస్య పదారవిన్దకిఞ్జల్క-

స్వా - సుభగయన్తమితి ఖ్యాత్యైవ సంబన్ధః, వల్గుషు సున్దరేషు ప్రకోష్ఠేషు వలయాని యస్య తం వినతాసుతో గరుడః - తస్యాంసే స్కన్ధే - విన్యస్తః పాతితః హస్తః యేన తం - ఇతరేణ దక్షిణహస్తేన - అబ్జం సనాళం కమలం - ధునానం చలయన్తమ్ ॥౪౦॥ కించ ॥ విద్యుతం విటితం క్షిపన్తీతి విద్యుత్క్షిపతీ - యే - మకరాకృతీ కుణ్డలే, తాభ్యాం, యత్, మణ్డనమలంకరణం తస్మిన్నర్హే గణ్డస్థలే యస్మిన్, తచ్చ తదున్నసం చ - ఉన్నతాగ్రనాసికం - ముఖం చ - యస్య తం, మణిమతి మణియుక్తం కిరీటం యస్య తం, దోర్దణ్డానాం భుజదణ్డానాం యః షణ్డః సమూహః తస్య - వివరే మధ్యస్థితేన, హరతా మనోహరేణ, పరార్ధ్య ఉత్కృష్టో, యో - హారో ముక్తాహారః - తేన - కన్ధరాయాం కణ్ఠే గతేన స్థితేన - కౌస్తుభేన చ - ఉపలక్షితం ॥౪౧॥ కించ ॥ ఇన్దిరాయా ఇతి॥ అహం నిరతిశయసౌన్దర్యనిధిరితి - యదుత్స్మితం యస్మయః - విస్మయ ఇతి యావత్ - తత్ - తత్ర భగవతో దివ్యదేహవిస్మయే - ఉపసృష్టం అన్తర్భూతం - అహోఽయం మే దంపిగతిశయం సౌన్దర్యమితి యల్లక్ష్మ్యా ఉత్స్మితం తదత్ర దివ్యదేహే అన్తర్భూతం నిరతిశయసౌన్దర్యవత్త్వాల్లక్ష్మ్యా అపి సున్దరమిత్యర్థః స్వానాం భక్తానాం - ధియా విరచితం బుద్ధ్యైవ స్వమనస్యేవం వితర్కితమిత్యర్థః - బహుసౌష్ఠవేన నిరతిశయసౌన్దర్యేణాఢ్యం యుక్తం - మహ్యం మమ బ్రహ్మణః - భవస్య రుద్రస్య - భవతాం దేవతానాం చ భజన్తం భజనీయం - కర్మణి శతృప్రత్యయ ఆర్షత్వాత్ - అఙ్గం హే దేవాః - నిరీక్ష్య దృష్ట్వా - నవితృప్తదృశః నవితృప్తాః దృశౌ పర్యాప్తిమప్రాప్తాః - దృశః అక్షిణీ యేషాం తే, మునయః - కైః శిరోభిః - ముదా - నేముః నమశ్చక్రుః ॥౪౨॥ తస్య అరవిన్దనయనస్య పుణ్డరీకాక్షస్య భగవతః - పదారవిన్దయోః కిఞ్జల్కాః - అఙ్గుళయః తైర్మిశ్రః తత్ర ద్రవ్యోమిశ్రః - యస్తులసీమకరన్దః - తస్య - వాయుః - స్వవివరేణ స్వనాసారన్ధ్రేణ అన్తర్గతః అన్తః ప్రవిష్టస్సన్ - అక్షరజుషాం అపి ఆత్మానుసన్ధానేనాపి కృతమనసామపి - తేషాం మునీనాం - చిత్తతన్వోః - సంక్షోభం, చకార - చిత్తసంక్షోభః ఆనన్దపారవశ్యం - త

నుక్షోభారోమాఞ్చాః ॥౪౩॥ సంక్షోభకారిత్వంసంభ్రమమాహ॥తఇతి॥ తేవై మునయః-అముష్యభగవతః వదనమేవఅ సితపద్మకోశః తంవీక్ష్యఊర్ధ్వంవీక్ష్య,శ్యామవర్ణత్వాదసితపద్మకోశేదృష్టాన్తితః-అభూతోపమాచేయం-కథంభూతం-సున్దరతరాధరకున్దహాసంసున్దరతరేఅరుణే-అధరోష్ఠే-కున్దవద్ధాసోయస్యతం,తంలబ్ధాశిషః లబ్ధమనోరథాస్సన్తః-పున, స్తదీయంభగవత్సంబన్ధి,నఖాఏవఅరుణమణయ-స్తేషాం-శ్రయణంఆశ్రయం-అఙ్ఘ్రిద్వన్ద్వంచరణద్వయం నిరీక్ష్య-పునః పునరేవంనిరీక్ష్య-యుగపత్సర్వాఙ్గలావణ్యాగ్రహణశక్తా -పశ్చాన్నిదధ్యుఃధ్యాతవన్తః ॥౪౪॥ ఏవంనిరతిశయసర్వాఙ్గలావణ్యయుక్తంభగవన్తంస్వహృదిధ్యాత్వా అథా స్తువన్నిత్యాహ ॥పుంసామితి॥ ఇహాస్మిన్లోకే-యోగాః-కర్మయోగజ్ఞానయోగభక్తియోగాదీనాం,యేమార్గాఃప్రకారా - స్తైః,గతింస్వరూపం-మృగయతాంచిన్తయతాం-కర్మజ్ఞానయోగయోఃప్రకారౌభక్తియోగసాధనత్వైకరూపౌ - భక్తియోగస్యతుముక్తిసాధనత్వైకరూపఃప్రకారః - తైః - మృగయతాంజ్ఞానకర్మయోగానుగృహీతభక్తియోగేన,స్వరూపం-చిన్తయతామిత్యర్థః, తేషాంపుంసాం - ధ్యానాస్పదంధ్యానస్యవిషయభూతం,బహుమతంఅత్యాదరాస్పదం - అతఏవ,నయనయోరభిరామం - పౌంస్నంపౌరుషం వపుశ్శరీరం - దర్శయానందర్శయన్తం-అనన్యసిద్ధైఃస్వాసాధారణైఃఔత్పత్తికైఃస్వాభావికైః-అష్టభోగైః అణిమాద్యష్టవిభూతిభిః-యద్వా, అహింసాప్రథమంపుష్పం పుష్పమిన్ద్రియనిగ్రహఇత్యాద్యుక్తైః-ర్యుతంయుక్తంభగవన్తం,సమగృణన్సమ్యగస్తువన్ ॥౪౫॥ స్తుతిమేవాహ॥ యావదధ్యాయపరిసమాప్తి ॥ తత్రచిరమస్మాభిర్హృదయేధ్యాతస్త్వమస్మదాశ్రవణాదద్యనయనవిషయతాంగతోఽసీత్యాత్మనఃకృతార్థతామాహుః ॥ యఇతి ॥ దురాత్మనామయోగినాం-హృది - గతోఽపి విద్యమానోఽపి - అన్తర్హితఃతిరోహితో - యః-స-త్వమద్యైవ,నోఽస్మాకం,నయనమూలంనయనవిషయతాం - హే, అన

శ్రతులసీమకరన్దవాయుః।అన్తర్గతస్స్వవివరేణచకారతేషాంసంక్షోభమక్షరజుషామపిచిత్తతన్వోః॥౪౩॥
తేవాఅముష్యవదనాసితపద్మకోశముద్వీక్ష్యసున్దరతరాధరకున్దహాసమ్ ।లబ్ధాశిషఃపునరవేక్ష్యతదీయమఙ్ఘ్రిద్వన్ద్వంనఖారుణమణిశ్రయణంనిదధ్యుః ॥౪౪॥ పుంసాంగతింమృగయతామిహయోగమార్గైర్ధ్యానాస్పదంబహుమతంనయనాభిరామమ్। పౌంస్నంవపుర్దర్శయానమనన్యసిద్ధైరౌత్పత్తికైస్సమగృణన్యుతమష్టభోగైః ॥౪౫॥ కుమారాఊచుః॥ యోఽన్తర్హితోహృదిగతోఽపిదురాత్మనాంత్వంసోఽద్యైవనోనయనమూలమనన్తరాద్ధః। యర్హ్యేవకర్ణవివరేణగుహాంగతోనఃపిత్రాఽనువర్ణితరహాభవదుద్భవేన॥౪౬॥తంత్వావిదామభగవన్పరమాత్మతత్త్వంసత్త్వేనసంప్రతిరతింరచయన్తమేషామ్ । యత్తేఽనుతాపవిదితైర్దృఢభక్తియోగైరుద్గ్రన్థయోహృదివిదుర్మునయోవిరాగాః॥౪౭॥నాత్యన్తికంవిగణయన్త్యపితేప్రసాదంకింవాన్యదర్పిత

న్త-రాద్ధఃప్రాప్తః, యర్హ్యేవయదైవ,భవతఉత్పన్నేన - పిత్రాఅస్మత్పిత్రాచతుర్ముఖేన- అనువర్ణితరహాఃఉపదిష్టస్వరూపరూపగుణవిభూతి - ర్భవా - నభూ - త్తర్హ్యేవ - కర్ణవివరేణ - నఃఅస్మాకం-గుహాంహృదయగుహాం-ప్రవిష్టః-త్వత్పుత్రాదస్మత్పితుశ్చతుర్ముఖాదుపదిష్టరహాస్త్వంతత్ప్రభృత్యేతావన్తంహృదయేధ్యాత - ఇదానీంనయనమూలంగతోసి, అతోవయంకృతార్థాఇతిభావః ॥౪౬॥ నను భవత్పితోపదిష్టమాత్మతత్త్వమన్య-దహంత్వన్య- స్తత్కథంమద్దర్శనేనకృతార్థతేత్యత్రాహ॥తమితి॥ హేపరమ - పరో,మా,న యస్మాత్సపరమ - స్సర్వోత్కృష్ట - స్తస్యసంబోధనంహే సర్వోత్కృష్ట -భగవన్-సత్త్వేనశుద్ధసత్త్వమయదేహేన-ఏషాంభక్తానాం-సంప్రతిసమ్యక్- ప్రతిక్షణం-రతింఅనురాగం-రచయన్తం-తం-అనేన,,నవాఅరేపత్యుఃకామాయపతిఃప్రియోభవత్యాత్మనస్తుకామాయ,,ఇత్యాదిశ్రుతం- పూర్వోక్తవిధం-త్వామేవ-ఆత్మతత్త్వంపిత్రోపదిష్టమాత్మతత్త్వంవిదామ,ప్రత్యభిజానిమఃకంతత్రాత్మతత్త్వం,యన్మదభిన్నంజానీథేత్యత్రాహుః॥అనుతాపవిదితైః-అనుతాపస్సంసారనిర్వేద, స్తేనలబ్ధైః - దృఢభక్తియోగైఃనిశ్చలభక్తియోగైః- విరాగాఃవిగతశబ్దాదివిషయాభిలాషాః-ఉద్గ్రన్థయఃనిరహంకారాః- తేప్రసిద్ధాః-మునయః- హృది-యత్ ఆత్మతత్త్వం-విదురుపాసతే-మునిభిరుపాస్యంశుద్ధసత్త్వమయవిగ్రహంవ దేవాత్మతత్త్వమస్మత్పిత్రోపదిష్టమితిప్రత్యభిజ్ఞాతస్త్వామేవజానీమఇతి కృతార్థతోపపన్నేతిభావః ॥౪౭॥ నను కథంమద్దర్శనమాత్రేణకృతార్థతా-యతోధర్మాదీనామేవపురుషార్థత్వమిత్యాశఙ్క్యకైఙ్కర్యాన్వయేనదర్శనస్యైవకృతార్థతాపాదకత్వమాహుః॥నాత్యన్తికమితి॥అఙ్గ హేభగవన్-యేత్వదఙ్ఘ్రిరేణుశరణంస్వరక్షణోపాయోయేషాంతే-భగవచ్ఛరణాగతాఇత్యర్థః-అతఏవ కుశలాఃదక్షాః-రసజ్ఞాయేభ్యోనివృత్తత్వాత్-

కీర్తన్యం కీర్తనీయం - తీర్థం పవిత్రం యశో యస్య - తస్య భవతః - కథాయాః రసజ్ఞాః రసానుభవపరాస్సన్తః - తేన - ప్రసాదరూపమాత్యన్తికం మోక్షమపి - న విగణయన్తి - తే తవ - భ్రువః ఉన్నయైర్విసృష్టైః - అర్పితం హితం భయం యస్మిన్ తత్స్వర్గస్వారాజ్యాదికం - న విగణయన్తీతి కిము వక్తవ్యమిత్యర్థః - త్వత్కథాశ్రవణమాత్రేణ స్వాత్మనః కృతార్థతాం మన్యమానాస్త్వచ్చరణాగతాః పరమపురుషార్థం మోక్షమపి నాద్రియన్తే - కిముత - వాఙ్మనసాగోచరస్వరూపస్వభావవద్దర్శనేనాస్మాకం కృతార్థతేతి భావః ॥౪౮॥ కింబహునా దర్శనస్య కృతార్థతాపాదకత్వం కథనీయమేతావతైవ సర్వేషాం కృతార్థతా స్యాదితి సూచయన్తస్తం దేవం ప్రార్థయన్తో నమస్కుర్వన్తి ద్వాభ్యామ్ ॥ కామమితి ॥ హే భగవన్ - స్వవృజినైః స్వైః పాపైరస్మాకం వృజినైః దురితైః - కామం - నః అస్మాకం - నిరయేషు నిరయప్రాయేషు నీచయోనిషు - భవాజ్జన్మ - స్యాత్, నువితర్కే - యను మానం, తే తవ - పదయోః - చ, చేతః చిత్తం - అలివత్ భృఙ్గవత్ రమేత - యది - నః - వాచః గిరః - తులసీవత్ - తే అఙ్ఘ్రిశోభాః అఙ్ఘ్రిం శోభయన్తీత్యఙ్ఘ్రిశోభాః - స్తుతిపరాస్స్యురిత్యర్థః - యది నః కర్ణరన్ధ్రం - తే గుణగణైః - పూర్యేత - నిత్యం త్వద్గుణగణశ్రవణపరం స్యాదిత్యర్థః - ఇదం శిరఃపాణ్యాదీనాం భగవద్వన్దనార్చనాదేరుపలక్షణం తత్తద్దురితానుసారేణ జన్మ స్యాన్న తత్ర శోకః - ఇదం తు భవన్తం ప్రతి ప్రార్థనీయమవశిష్యతే - యచ్చేత ఆదీనాం భవత్పాదారవిన్దధ్యానాది ప్రార్థ్యమితి - ... తైవ కృతార్థా భవేయురిత్యర్థః, ఇదం తు లోకదృష్ట్యోక్తమ్ ॥౪౯॥ అథ స్వదృష్ట్యా స్వకృతార్థతాం వదన్తో నమన్తి ॥ ప్రాదురితి ॥ హే పురుహూత - పురుభిః బహుభిః హూత స్తుత్య - సర్వోపనిషద్వేద్యేత్యర్థః, యద్వా, రూపవిశేషణం పురుభిః హూతం వేద్యం పఞ్చోపనిషత్ప్రతిపాద్యమిత్యర్థః, యదిదం రూపం దివ్యమఙ్గలవిగ్రహం - ప్రాదుశ్చకర్థ ప్రకటీకృతవా-

భయం భ్రువ ఉన్నయైస్తే। యేఽఙ్గ త్వదఙ్ఘ్రిశరణా భవతః కథాయాః కీర్తన్యతీర్థయశసః కుశలా రసజ్ఞాః ॥౪౮॥
కామం భవస్స్వవృజినైర్నిరయేషు నస్స్యాచ్చేతోఽలివద్యది ను తే పదయో రమేత । వాచశ్చ నస్తులసివద్యది
తేఽఙ్ఘ్రిశోభాః పూర్యేత తే గుణగణైర్యది కర్ణరన్ధ్రః ॥౪౯॥ ప్రాదుశ్చకర్థ యదిదం పురుహూత రూపం తే
నేశ నిర్వృతిమవాపురలం దృశో నః । తస్మా ఇదం భగవతే నమ ఇద్విధేమ యోఽనాత్మనాం దురుదయో భగవా
న్ప్రతీతః ॥౫౦॥

॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, పఞ్చదశోఽధ్యాయః ॥

బ్రహ్మోవాచ ॥ ఇతి తద్గృణతాం తేషాం మునీనాం యోగధర్మిణామ్। ప్రతినన్ద్య జగాదేదం వైకుణ్ఠనిలయో
విభుః ॥౧॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ ఏతౌ తౌ పార్షదౌ మహ్యం జయో విజయ ఏవ చ। కదర్థీకృత్య మాం యద్వో బహ్వ
కార్ష్టామతిక్రమమ్ ॥౨॥ యస్త్వేతయోర్ధృతో దణ్డో భవద్భిర్మామనువ్రతైః। స ఏవానుమతోఽస్మాభిర్మునయో
దేవహేలనాత్ ॥౩॥ తద్వః ప్రసాదయామ్యద్య బ్రహ్మ దైవం పరం హి మే। తద్ధీత్యాత్మకృతం మన్యే యత్స్వపు-

సి - తేన రూపేణ తద్దర్శనేనేత్యర్థః - హే ఈశ - అస్మాకం - దృశః నేత్రాణి - నిర్వృతిం సుఖం - అలం భృశం, అవాపుః ప్రాపుః - అనాత్మనాం - న విద్యతే ఆత్మా అన్తఃకరణం స్వవశం యేషాం - తేషామయోగినాం - దురుదయః దురవగమః - యో భగవాన్ - ఇత్ - ఇత్థం - అవధారణే వా, ప్రతీతః దృష్టః - అస్మాభిరితి శేషః - తస్మై భగవతే తుభ్యం - ఇదం నమః కుర్మ ఇత్యర్థః ॥౫౦॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే పఞ్చదశోఽధ్యాయః.

ఏవం మునిభిరావేదితస్వరూపరూపగుణవిభూతిః స్తుతః ప్రసాదితో భగవానాశ్రితసులభః "ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థమహం స చ మమ ప్రియః", "జ్ఞానీ త్వాత్మైవ మే మతమ్" ఇతి స్వగీతోక్తరీత్యా - నిరతిశయస్వప్రీతివిషయాన్ మునీన్ప్రీణయితుమువాచేత్యాహ బ్రహ్మా ॥ ఇతీతి ॥ మునీనాం శుభాశ్రయసంశీలనశీలానాం - యోగధర్మిణాం భగవద్భక్తియోగ ఏవ ధర్మో యేషామస్తీతి తేషాం - ఇత్యుక్తప్రకారేణ - గృణతాం స్తువతాం - తేషాం సనకాదీనాం - తద్భాషితం - ప్రతినన్ద్య శిరసా సంశ్లాఘ్య - వైకుణ్ఠస్థానం నిలయో యస్య - స - విభుర్భగవాన్ - ఇదం వక్ష్యమాణం - జగాద ఉక్తవాన్ ॥౧॥ ఉక్తిమేవాహ ॥ ఏతావిత్యాదిభిరేకాదశభిః - జయో విజయ ఏవ చేత్యేతౌ, మహ్యం మమ, పార్షదౌ, మాం, కదర్థీకృత్య అవజ్ఞాయ, యద్యస్మాత్, వః యుష్మభ్యం, బహు భృశం - అతిక్రమం అపచారం - అకార్ష్టామకురుతామ్ ॥౨॥ తస్మాన్మాం - అనువ్రతైః భజద్భిః - భవద్భిః ఏతయోర్యో దణ్డో ధృతః కృతః - స ఏవ దణ్డః - అస్మాభిః - హే మునయః, దేవహేలనాత్, దేవానాం యుష్మాకం హేలనాత్ అవజ్ఞానాన్నిమిత్తాత్ అనుమతం అస్త్విత్యఙ్గీకృతః ॥౩॥ తత్తస్మాత్, అస్మద్భృత్యకృతయుష్మద్విషయాపచారణాత్, వః యుష్మాన్ అద్య అధునా - ప్రసాదయామి క్షమాపయామి, నను, సత్యప్యపరాధే ఉత్కృష్టా ఏవ క్షమాపయితవ్యా ఇత్యత్రాహ - హేయ

స్మాత్, బ్రహ్మబ్రాహ్మణానాం, మేమను, పరం ఉత్కృష్టం, దైవం, అతో వః ప్రసాదయామి-నను కిమపరాద్ధం భవతా, యేన ప్రసా
దయామీతి భాషస ఇత్యత్రాహ॥ స్వపుమ్భిః మదీయైః పుమ్భిః, అసత్కృతా అవజ్ఞాతా, ఇతి యత్, తద్ధి, ఆత్మకృతం మయా కృత
మిత్యేవ, మన్యే ❀ ॥ ౪ ॥ ❀ భృత్యకృతమాగస్స్వామిన్యేవ పర్యవస్యతీత్యాహ॥ యన్నామానీతి॥ భృత్యైః కృతాగసి కృతాప
రాధే సతి-యన్నామాని యస్య స్వామినో నామాని చ-జనః, గృహ్ణాతి అనేన స్వామినా భృత్యద్వారా-ఏవమేవ-మపాదుకృత,
మతోఽయం దురాత్మేత్యాదినిన్దకనామాని, లోకో వదతి, సః అసాధువాదః, తత్కీర్తిం తస్య స్వామినః కీర్తిం, హన్తి నాశయ
తి, త్వచం, ఆమయ ఇవ-ఆమయోఽత్ర శ్విత్రకుష్ఠాదిరోగః, స యథా త్వచ్యుత్పన్నస్తద్గతం సౌన్దర్యం హన్తి తద్వదిత్యర్థః, భృత్యై
కృతాపరాధనిమిత్తోఽసాధువాదః స్వామిని పర్యవసన్నస్తత్కీర్తిమేవ నాశయతీతి భావః ॥ ౫ ॥ తస్మాదాశ్రితవాత్సల్యాది
కల్యాణగుణ ఇతి యశస్సంపన్నోఽహం నిరతిశయప్రియాణాం భవతాం విరోధిచేత్స్వబాహుమపి లునామీత్యాహ॥ యస్యేతి॥ య
స్య మమ అమలామృతయశశ్శ్రవణావగాహః, అమలం పవిత్రం-అమృతతుల్యం, యద్యశః, తస్య, శ్రవణావగాహః శ్రోత్ర
ప్రవేశః, ఆశ్వపచం శ్వపాకపర్యన్తం, జగత్, సద్యః-పునాతి పవిత్రయతి-సోఽహం-వికుణ్ఠః శ్రోత్రప్రవేశమాత్రేణ సద్యో
జగత్పావనకరయశస్సంపన్నః-వికుణ్ఠాం ప్రతిహతిరహితః-భవద్భిర్నిమిత్తమాత్రైః, భవద్భ్య ఇతి పఞ్చమ్యన్తపాఠోఽపి,
తదా-భవద్భ్యో హేతుభ్యః, ఉపలబ్ధసుతీర్థకీర్తిః, ఆశ్రితవత్సల ఇత్యధిక్షిప్తకీర్తిరహం, వో యుష్మాకం-ప్రతికూలావృత్తి
ర్యస్య తం, స్వబాహుమపి, ఛిన్ద్యాం-వః ప్రతికూలవృత్తిశ్చేత్స్వబాహుమపి ఛినద్మీత్యర్థః ❀ ॥ ౬ ॥ ❀ ఏవం స్వస్య
భక్తేషు నిరతిశయప్రీతిం తద్విరోధినిరసనం చాభిప్రేతమావిష్కృత్య "పరిపన్థినో రాజ్ఞో యదపవర్గకోశకథ
న" మితి న్యాయేన, స్వప్రశంసార్థం స్వభక్తాన్ బ్రాహ్మణాన్ ప్రశంసతి ॥ యత్సేవయేత్యాదిభిః పఞ్చభిః ॥ నను
కథమాత్మప్రశంసా నిన్దితా భగవతా క్రియత ఇతి చేన్న, అవిద్యమానగుణారోపణే నాత్మప్రశంసాయా

మిర్యసత్కృతాః॥ ౪ ॥ యన్నామాని చ గృహ్ణాతి లోకో భృత్యే కృతాగసి । సోఽసాధువాదస్తత్కీర్తిం హన్తి త్వ
చమివామయః॥ ౫ ॥ యస్యామలామృతయశశ్శ్రవణావగాహస్సద్యః పునాతి జగదాశ్వపచాద్వికుణ్ఠః। ❀ సోఽ
హం భవద్భిరుపలబ్ధసుతీర్థకీర్తిశ్ఛిన్ద్యాం స్వబాహుమపి వః ప్రతికూలవృత్తిమ్॥ ౬ ॥ యత్సేవయా చరణపద్మప
విత్రరేణుం సద్యః క్షతాఖిలమలం ప్రతిలబ్ధశీలమ్ । న శ్రీర్విరక్తమపి మాం విజహాతి యస్యాః ప్రేక్షాలవార్థ ఇత
రే నియమాన్వహన్తి॥ ౭ ॥ నాహం తథాఽద్మి యజమాన ❀ హవిర్వితానే శ్చ్యోతద్ఘృతప్లుతమదన్హుతభుఙ్ము

నిన్దితత్వాత్ - విద్యమానం తు ప్రశంసా "స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చే" తి శ్రుత్యుక్తవిధయా, స్వాభావికగుణానుకథన
రూపేతి న దోషః, యత్సేవయా యేషాం బ్రాహ్మణానాం సేవయా, చరణపద్మయోః స్థితః పవిత్రో రేణుః యస్య తం,
స్వపాదరేణూనాం పవిత్రత్వం బ్రాహ్మణసేవయా లబ్ధమితి భావః, అత ఏవ, సద్యః క్షతో నిరస్తః అఖిలస్య లోకస్య మలో యే
న తం ప్రతిలబ్ధం ప్రాప్తం శీలం యేన తం, ఏతే గుణా బ్రాహ్మణసేవయైవ స్వేన లబ్ధా ఇతి భావః, ఏవంవిధం విరక్తమనాదృత
మపి, మాం, శ్రీః లక్ష్మీః-న జహాతి, తదత్యాగోఽపి బ్రాహ్మణసేవయైవేతి హృదయం, కదృశీ సా లక్ష్మీః, యా మాం న జహాతి
త్యుచ్యత ఇత్యత్రాహ॥ యస్యాః లక్ష్మ్యాః-ప్రేక్షాలవార్థం కటాక్షలేశప్రసరణాయ, ఇతరే బ్రహ్మాదయః-నియమాన్ వ్రతాని-
వహన్తి కుర్వన్తి, బ్రహ్మాదిభిరుపాస్యా సా లక్ష్మీరనాదృతవన్తమపి మాం బ్రాహ్మణసేవాప్రభావేనైవ న విజహాతీత్యర్థః ॥ ౭ ॥ ❀
కిం చ, వితానే యజ్ఞే శ్చ్యోతద్ఘృతప్లుతం శ్చ్యోతతా క్షరతా ఘృతేన ప్లుతం విలోడితం - యజమానహవిః యజమానసం
బన్ధి హవిః - తేన దేవతోద్దేశ్యేన త్యక్తం చరుపురోడాశాదిరూపం హవిరిత్యర్థః హుతభుఙ్ముఖేన అగ్నిముఖేన - అదన్నశ్న
న్నప్యహం, తథా, నాద్మి నాశ్నామి, యత్ యథా, మయి, అవసితైః అర్పితైః - నిజకర్మపాకైః స్వవర్ణాశ్రమోచితకర్మఫ
లైః, తుష్టస్య, నిజకర్మఫలాని మయి సమర్ప్య స్వత ఏవ తుష్టస్యేత్యర్థః, అనుగ్రాసం ప్రతికబళం, చరతో భుఞ్జానస్య బ్రాహ్మ
ణస్య, ముఖతః ముఖేన, అద్మి "అహం హి సర్వయజ్ఞానాం భోక్తా చ ప్రభురేవ చే"త్యుక్తరీత్యా, సర్వయజ్ఞఫలప్రదం "
తదేవాగ్నిస్తద్వాయు" రితి శ్రుత్యుక్తరీత్యా అగ్న్యాద్యన్తర్యామిత్వేన యాగీయం హవిర్భుఞ్జానో భగవాన్ యథా బ్రా
హ్మణముఖేన భుఞ్జానస్తుష్యతి, తథా న తుష్యతీత్యర్థః " యజమానహవిర్వితానై " రితి పాఠః, తదా-నిజకర్మపాకైః
స్వపుణ్యఫలరూపైః, మయ్యవసితైరర్పితైః, ర్యజమానహవిర్వితానైః యజమానసంబన్ధిహవిర్విస్తారైర్హుతభుఙ్ముఖేన
తథా నాద్మి-యథా శ్చ్యోతద్ఘృతప్లుతం, అనుగ్రాసం, చరతః-స్వత ఏవ తుష్టస్య, బ్రాహ్మణస్య-ముఖేనాద్మీత్యన్వయః-

౬॥ శ్లో॥ పా॥ ❀ సోఽహం భవద్భ్య ఉపలబ్ధ. ౮॥ శ్లో॥ పా॥ ❀ హవిర్వితానైః

ఫలాభిసంధిరహితయస్సర్భగవదారాధకస్సహి సర్వోత్తమభగవద్భక్తబ్రాహ్మణముఖేనభగవదారాధనస్యభగవత్సంతోషాతి శయాధాయకత్వమతోఽత్ర ఉక్తం భవతి ॥౮॥ కించ॥ యేషాంబ్రాహ్మణానాం, అమలంపవిత్రం, యదఙ్ఘ్రిరజః పాదరజ, స్తదహం కిరీటైర్బిభర్మి తాన్విప్రాన్ కోనవిషహేత-తిరస్కుర్వతోపి బ్రాహ్మణాన్ కోనక్షమేత-కథంభూతోఽహం, అఖణ్డా అనన్తా వికుణ్ఠా ప్రతిహతిరహితా-యోగమాయా విభూతిః స్వాపృథక్సిద్ధత్వేనయుజ్యమానాశ్చర్యశక్తి- ర్విభూతికార్యాత్మికా విభవా యస్యసః-యస్యమమ - అర్హణామ్భః తీర్థోదకరూపా గఙ్గా-సహచన్ద్రలలామలోకాన్, చన్ద్రలలామచిహ్నం యస్య-సమహాదేవ-స్తత్సహితాన్ లోకాన్-పునాతి॥ తథాచవక్ష్యతే॥ యచ్ఛౌచనిస్సృతసరిత్ప్రవరోదకేన తీర్థేన మూర్ధ్న్యధికృతేన శివశ్శివోఽభూ,, దితి-ఏవం పరమపావనోఽప్యహం తత్పాదరజో బిభర్మీతి భావః ॥౯॥ ఏవం బ్రాహ్మణాన్ ప్రస్తుత్యాదతానేవస్తువన్-తేషుకృతాపరాధా మన్నిగ్రహవిషయాః-కృతోపచారాస్తు మదనుగ్రహవిషయా ఇత్యాహ ద్వాభ్యామ్॥ యేమ ఇతి॥ మేమమ తనూః శరీరభూతాన్-ద్విజవరాన్-మదీయాః మచ్ఛరీరభూతాః-దుహతీః గాశ్చ-ప్రశంసాప్రసఙ్గాద్దుహతీత్యుక్తిః అలబ్ధశరణాని రక్షకహీనాని-భూతాని మచ్ఛరీరాణి-భూతాన్తరాణి చ-యే పురుషాః-అఘంపాపం, తేన క్షతాః అనువిద్ధాః-దృశో యేషాం తే-అతఏవాహిమన్యవః - అహిస్సర్పః-స ఇవ మన్యుః క్రోధో యేషాం తథాభూతాస్సన్తో భేదబుద్ధ్యా మదాత్మకత్వవిరహబుద్ధ్యా-ద్రక్ష్యన్తి-తాన్ మమ మన్నియామ్యస్య-దణ్డనేతుః యమస్య-అధి అధీనాః-గృధ్రాః అయోముఖాగృధ్రాః-కుషన్తి నేత్రాణి లుమ్పన్తీత్యర్థః ॥౧౦॥ యే పునః-క్షిపతః తిరస్కుర్వతోపి-బ్రాహ్మణాన్మయిధియా మదాత్మకత్వబుద్ధ్యా-అర్చయన్తః-తుష్యద్ధృదః సంతుష్టచిత్తాః-స్మితం హాస-స్తదేవసుధా-తయోక్షితం సిక్తం-పద్మమివ వ

ఖేన। యద్బ్రాహ్మణస్యముఖతశ్చరతోఽనుఘాసంతుష్టస్యమయ్యవహితైర్నిజకర్మపాకైః॥౮॥ యేషాం బిభర్మ్యహమఖణ్డవికుణ్ఠయోగమాయావిభూతిరమలాఙ్ఘ్రిరజః కిరీటైః। విప్రాంస్తు కోనవిషహేత యదర్హణామ్భస్సద్యః పునాతి సహచన్ద్రలలామలోకాన్॥౯॥ యే మే తనూర్ద్విజవరాన్దుహతీర్మదీయా భూతాన్యలబ్ధశరణానిచ భేదబుద్ధ్యా। ద్రక్ష్యన్త్యఘక్షతదృశో హ్యహిమన్యవస్తాన్గృధ్రారుషా మమ కుషన్త్యధిదణ్డనేతుః॥ యే బ్రాహ్మణాన్మయిధియా క్షిపతోఽర్చయన్తస్తుష్యద్ధృదస్స్మితసుధోక్షితపద్మవక్త్రాః। వాచాఽనురాగకలయాఽఽత్మజవద్గృణన్తస్సంబోధయన్త్యహమివాహముపాకృతస్తైః॥౧౧॥ తన్మే స్వభర్తురవసాయమలక్షమాణౌ యుష్మద్వ్యతిక్రమగతిం ప్రతిపద్య సద్యః। భూయో మమాన్తికమితాం తదనుగ్రహో మే యత్కల్పతామచిరతో భృతయోర్వివాసః॥౧౨॥ బ్రహ్మోవాచ॥ అథ తస్యోశతీం దేవీమృషికుల్యాం సరస్వతీమ్। ఆస్వా

క్త్రం యేషాం తే-అనురాగకలయా అనురాగేణ కలయా కలితయా యుక్తయా-వాచాగిరా- ఆత్మజవత్ పుత్రమివ-గృణన్తో భాషమాణాః-సంబోధయన్తి-తైః-అహమివ-ఉపాకృతః-ఉపకారితః-తే మదనుగ్రహవిషయా ఇతి భావః ॥౧౧॥ ఏవం బ్రాహ్మణాన్ ప్రశస్యాదమునివిహితం దణ్డం స్వయమప్యనుమనుతే॥ తన్మ ఇతి॥ తస్మాత్స్వభర్తుస్స్వయోరాత్మనోర్భర్తుః-ర్మమ అవసాయం ఉక్తవిధం నిశ్చయ-మలక్షమాణావజానన్తౌ- యుష్మాసు యో వ్యతిక్రమోఽపరాధ-స్తస్యగతింఫలం -ప్రతిపద్య-సద్యః ఆశు-భూయః పునః-మమాన్తికం సమీపం-ఇతాం ప్రాప్నుతాం-యద్యస్మద్ధృతో దణ్డ ఏవభవతామనుమతస్స్యాత్- తవకో భృత్యానుగ్రహకారితేత్యత్రాహ॥ భృతయోః భృత్యయోః-అచిరతః ఆశు-వివాసః యుష్మద్వ్యతిక్రమగతిసమాప్తిః-కల్ప్యతాం కల్ప్యతఇతియ-త్తదేవ-మే-అనుగ్రహః - మహదతిక్రమఫలమవాప్య పునరాశు మత్సమీపాగమనమేవ మదనుగ్రహ ఇత్యర్థః ॥౧౨॥ ఏవమాశ్రితసౌలభ్యసౌశీల్యాదిగుణగణసంపన్నేన భగవతోక్తాని ‘‘బ్రహ్మ దైవపరం హి మే,, యత్సేవయా చరణపద్మపవిత్రరేణుం శ్రీర్విరక్తమపి మాం విజహాతి,, యేషామమలాఙ్ఘ్రిరజః కిరీటైర్బిభర్మ్యహం,, ఇత్యాదివచాంస్యాశ్రుత్య మునయః,, స్తం దైవతానాం పరమం చ దైవత,, మిత్యాదిశ్రుతిభిః-పరమదైవతత్వేన కీర్తితో భగవాన్నిమస్తద్వాఞ్ఛనాన్నైవం వదతి-ఆహోస్విత్-ధర్మసంస్థాపనార్థాయ,, యద్యదాచరతి శ్రేష్ఠస్తత్తదేవేతరో జన,, ఇతి స్వగీత్యనుసారేణ వదతీతి-తత్తాత్పర్యమజానన్తో-నూనమసౌ-నభక్తాన్వఞ్చయతి-కింతు - ధర్మసంస్థాపనాయైవవదతీతి పునర్నిశ్చిచీషయా-తదుక్తానివాక్యాన్యన్యతాత్పర్యకత్వేన ప్రతిపాదయిష్యన్త స్తం ప్రత్యూచురిత్యాహ బ్రహ్మా త్రిభిః॥ అథేతి॥ ఉక్తవిధభగవద్వాక్యశ్రవణానన్తరం-తస్య భగవతః-ఋషికుల్యాం వేదసజాతీయాం-ఉశతీం కమనీయాం-దేవీం అమానుషాం-సరస్వతీం-ఆస్వాద్య అనుభూయ-ఆశ్రుత్య-మన్యునా విషమానేన క్రోధేన-దష్టానాం వ్యాప్తానాం- తేషాం మునీనాం-మాత్మాఽన్తఃకరణం నవ్యతృప్యత-తద్వా

క్యతాత్పర్యాజ్ఞానాన్మన్యుదష్టత్వాచ్చ చిత్తం నాతిప్రసన్నమభూదిత్యర్థః ॥ ౧౩ ॥ సతీం సాధ్వీం - లక్ష్మీం లఘ్వక్షరాం - గురుభి
ర్బహుభిర్వైదైః - రర్థైరభిధేయైః - గహ్వరాం దుర్విజ్ఞేయాం, అగాధగమ్భీరాం - అభిప్రాయతోఽగాధా - మర్థతో గమ్భీ
రాం - సరస్వతీమిత్యనుషఙ్గః - శృణ్వన్తః - విగాహ్య విలోడ్య, ఆదాయ ఆహృత్య - ఇదమేషాం వాక్యానాం తాత్పర్యమితి పరి
ష్కృత్యేత్యర్థః - తేన భగవతా చికీర్షితం కర్తుమిష్టం - న విదుః విచార్య పరిష్కృత్య న విదుః - కింతు - తూష్ణీమాపాతతో విదురి
త్యర్థః ✽ ॥ ౧౪ ॥ ✽ యోగమాయయా ఆత్మీయయా విచిత్రసర్గకారిణ్యా ప్రకృత్యా - ఆరబ్ధస్య కృత్స్నస్య జగతః - యత్పా
రమేష్ఠ్యం సర్వోత్కృష్టమాధిపత్యం - తస్య ఉదయో యస్మాత్తం, అస్మదాధిపత్యప్రదాతారమిత్యర్థః, తం భగవన్తం - తే
విప్రాః - కుపితత్వచః - సంశయావహవాక్యశ్రవణక్రుద్ధా - త్వక్ - యేషాం తే - ప్రహృష్టాః నిరతిశయకల్యాణగుణగణా
కరస్యాత్మదైవతస్య భగవతో దర్శనతత్సంభాషణతత్కృపావలోకనాదిజనితహర్షయుక్తాశ్చ - ప్రాఞ్జలయః, ప్రో
చుః ✽ ॥ ౧౫ ॥ ✽ ఉక్తిమేవాహుః ॥ న వయమిత్యాదిభిర్దశభిః ॥ హే భగవన్ దేవ - తవ త్వయా - చికీర్షితం, వయం, న విద్మః, కిం
భవానస్మాననుజిఘృక్షతి - ఉత నానుజిఘృక్షతీతి త్వత్తాత్పర్యం విశిష్య న జానీమః, కింతు - మే నహ్యం - ప్రత్యేకాభిప్రాయే
ణైకవచనం - అనుగ్రహశ్చేతి - అనుగ్రహః కృత ఇత్యాపాతతో విద్మః ఆపాతతోఽవాఽనుగ్రహః కృతః కథం జానథేత్యత్రా
హుః ॥ యస్స్యాత్, అధ్యక్షః వాఙ్మనసాగోచర - స్త్వ - మక్షివిషయః ప్రభాషసే ✽ ॥ ౧౬ ॥ ✽ ఏవం స్వాత్మనాం తదభి
ప్రాయానభిజ్ఞత్వమావేద్య, తదుక్తీనాం తాత్పర్యం క్రోడీకుర్వన్తో "బ్రహ్మదైవం పరం హి మే" ఇత్యాద్యుక్తయో, ధ
ర్మమర్యాదావస్థాపనాయైవ ప్రవృత్తా ఉపపన్నా నాన్యథేత్యాహుః ॥ బ్రహ్మణ్యస్యేత్యాదిభిష్షడ్భిః ॥ హే ప్రభో, బ్రహ్మ
ణ్యస్య బ్రాహ్మణతన్మర్యాదాపాలకస్య - తవ - బ్రాహ్మణాః, పరం దైవతం కిల, కిలేత్యనేన లోకశిక్షా సూచితా ॥ యది భ

ద్యమన్యుదష్టానాం తేషామాత్మా హ్యతృప్యత ॥ ౧౩ ॥ సతీం వ్యాదాయ శృణ్వన్తో లఘ్వీం గుర్వర్థగహ్వరామ్ । విగా
హ్యాగాధగమ్భీరాం న విదుస్తచ్చికీర్షితమ్ ॥ ౧౪ ॥ తే యోగమాయయారబ్ధపారమేష్ఠ్యమహోదయమ్ । ప్రో
చుః ప్రాఞ్జలయో విప్రాః ప్రహృష్టాః కుపితత్విషః ॥ ౧౫ ॥ కుమారా ఊచుః ॥ న వయం భగవన్విద్మస్తవ దేవ చికీర్షి
తమ్ । కృతో మేఽనుగ్రహశ్చేతి యదధ్యక్షః ప్రభాషసే ॥ ౧౬ ॥ బ్రహ్మణ్యస్య పరం దైవం బ్రాహ్మణాః కిల తే ప్ర
భో । విప్రాణాం దేవదేవానాం భగవానాత్మదైవతమ్ ॥ ౧౭ ॥ త్వత్తస్సనాతనో ధర్మో రక్ష్యతే తనుభిస్తవ । ధ
ర్మస్య పరమో గుహ్యో నిర్వికారో భవాన్మతః ॥ ౧౮ ॥ తరన్తి హ్యఞ్జసా మృత్యుం నివృత్తా యదనుగ్రహాత్ । యో
గినస్స భవాన్కింస్విదనుగృహ్యేత యత్పరైః ॥ ౧౯ ॥ యం వై విభూతిరుపయాత్యనువేలమన్యైరర్థార్థి

వాన్ బ్రాహ్మణాన్ పరదైవతభావేన నానువర్తసే - తతస్త్వత్తోఽపరే జనా బ్రాహ్మణాన్ - న బహుమన్యన్తే నశ్యేయుః - రతో
లోకశిక్షార్థమేవ బ్రహ్మదైవం పరం హి మ ఇత్యుక్తమితి భావః "వస్తుతస్తు" దేవదేవానాం దేవేన త్వయాపి దేవానాం
బహుమన్తవ్యానాం, విప్రాణాం - భగవాన్ షాడ్గుణ్యపూర్ణః - ఆత్మదైవతం త్వమేవ పరం దైవతం, ఆత్మదైవతమి
తి హేతుగర్భం విశేషణం, ఆత్మదైవతస్య తవ న దేవతాన్తరం సంభవతీత్యర్థః ॥ తథా చ శ్రూయతే ॥ పతిం విశ్వస్యాత్మే
శ్వరం "యస్మాత్పరం నాపరమస్తి" న తస్యేశే కశ్చన తస్య నామ మహద్యశః "స్వే మహిమ్ని ప్రతిష్ఠిత" ఇత్యా
ది ✽ ॥ ౧౭ ॥ ✽ బ్రహ్మణ్యత్వమేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ త్వత్త ఇతి ॥ ధర్మః - చాతుర్వర్ణ్యచాతురాశ్రమ్యవ్యవస్థయావస్థితః - సనాత
నో ధర్మ, స్త్వత్త ఏవ ప్రవృత్తః - తవ తనుభిరవతారైః, రక్ష్యతే చ - ఈదృశస్య ధర్మస్య, పరమః నిత్యో [illegible]
ఫలం - నిర్వికారో భవానేవ - మతః జ్ఞాతః, శ్రుతిభిరితి శేషః ॥ తథా చ శ్రూయతే ॥ ఇష్టాపూర్తం బహుధా జాతం జాయమా
నం విశ్వం బిభర్తి భువనస్య నాభిః, ఏష భూతపాల ఏష సేతుర్విధరణః "అవిద్యయా మృత్యుం తీర్త్వా విద్యయామృతమ
శ్నుతే" ఇత్యాది "నిర్వికార ఇత్యనేన - కర్మసురుచిమాత్రజనకానామవాన్తరఫలానాం క్షయిష్ణుత్వం సాతిశయత్వం,
భగవతస్తు అనన్తస్థిరఫలత్వం సూచితం, అతో ధర్మసంస్థాపనార్థమేవ బ్రహ్మదైవమిత్యుక్తమ్ ✽ ॥ ౧౮ ॥ ✽ అస్య
థేదమనుపపన్నం [illegible] స్తీతి ॥ నివృత్తాః నివృత్తిధర్మనిష్ఠాః, యోగినః, మృత్యుం సంసారం, యదనుగ్రహాద్య
స్య తవానుగ్రహాత్ - అఞ్జసా సుఖేన, తరన్తి ॥ తథా చ శ్రుతిః ॥ అమృతస్యైష సేతురితి ॥ సేతుః ప్రాపకః - స భవాన్ పరైరన్యైః
అనుగ్రాహ్యైః [illegible] - నానుగృహ్యేత ఇత్యర్థః "అనుగ్రాహయ తే పరం" ఇతి పాఠాన్తరం, తదా, పరం
బ్రాహ్మణం - మనుగ్రహకర్తారం కరోషి కిమిత్యర్థః ✽ ॥ ౧౯ ॥ ✽ యదుక్తం "న శ్రీర్విరక్తమపి మాం విజహాతీతి, తదపి య

---

౧౯ ॥ శ్లో ॥ పా ✽ అనుగ్రాహయ తే పరం.

ధాశ్రుతాభిప్రాయకత్వే, అత్యన్తానుపపన్నమితిమత్వా,తత్తాత్పర్యం పరిష్కుర్వన్తఆహుస్సార్ధేన॥ యమితి॥ యంత్వాం విమాతిర్లక్ష్మీః-కథం భూతా,అర్థార్థిభిఃచతుర్విధపురుషార్థార్థిభిః, స్వశిరసా , ధృతః పాదరేణుర్యస్యాస్సా,తథాచోక్తం,,ఆకిఞ్చనైక్యైకశరణాః కేచిద్భాగ్యాధికాఃపునః ॥ తత్పాదామ్బోరుహద్వన్ద్వంప్రపద్యప్రీతమానసాః , లక్ష్మీంపురుష కారేణవృతవన్తోవరాననఇతి,, ఏవంభూతాలక్ష్మీః-ధన్యార్చితాఙ్ఘ్రితులసీనవదామధామ్నః, ధన్యైర్భాగవతైఃఅర్చితంనూతనతులసీమాలాయాఃస్థానం యస్య , తస్యమమవ్రతపతేఃభృఙ్గరాజస్య , లోకంస్థానం , శ్రీపాదపద్మంకామయానేవ,యంత్వా- మనువేలంతత్తదుచితావసరేషు - ఉపయాతిసేవతే✱ ॥ ౨౦ ॥ ✱తాంలక్ష్మీంవివిక్తైఃపరిశుద్ధైః-రచితైస్సమర్హణైః-అనువర్తమానాం సేవమానామపి,యోభవాన్- నాత్యాద్రియత్ నాత్యాదృతవాన్-యతః,యత- స్త్వం పరమభాగవతేష్వేవప్రకృష్టసఙ్గవాన్ ,,అయంభావః ,, ఏవంహి సాలక్ష్మీర్మనే అయంహి సారఙ్గహీమధువ్రతోఽలిచఞ్చలశ్చఅర్చితాఙ్ఘ్రిగతాయాంతులస్యాంపరిహాయతోనిశ్చలస్సఞ్చరమతే,అతోఽఙ్ఘ్రిరావణ్యమధికంస్యాత్, తతోఽహంవక్షసిస్థితాపియోగిజనాభిబహుసేవాసంమర్గముఙ్గీకృత్యాపి,తులస్యాసహ-సాపత్న్యేనాపివరణేనవిస్యామితి,,ఏవమాత్మస్యేవానువర్తమానామపి-తాం-త్వం - పరమభాగవతప్రసఙ్గేనావసరమలభమానోనాతివాదృతవానితి,,యద్గుక్తం,,యత్సేవయాచరణపద్మపవిత్రరేణుమితి ,, తదపిపావిత్ర్యమిచ్ఛద్భిరర్చితప్రాణాస్సేవితవ్యాఇత్యేతత్తాత్పర్యకమిత్యభిప్రేత్యాహ,,యేషామమలాఙ్ఘ్రిరజోబిభర్షీత్యస్యతాత్పర్యం పరిష్కుర్వన్తఆహురర్ధేన॥తమితి॥ తంధర్మమర్యాదాప్రతిష్ఠాపయితారం-శ్రీయాపిసమాశ్రయణీయంలావణ్యనిధింత్వాం , ద్విజానాం-మమ పథంపథిపథిలగ్నం,యత్పుణ్యం రజం-తథాశ్రీవత్సలక్ష్మచశ్రీవత్సచిహ్నంవ-కింపునీతఃపవిత్రీకురుతఃకిం-కిమర్థం-న - తేఏవ,భగభాజనఃనిరతిశయసౌన్దర్యాశ్రయ- స్త్వం మగాఃప్రాప్తవానసి,భూషణత్వేనస్వీకృతవానసి,,పునీతేతిపాఠాన్తరం ,, తదా-ద్విజానుపథపుణ్యరజఃపునీతేకిం-నపునీ

భిస్స్వశిరసాధృతపాదరేణుః।ధన్యార్చితాఙ్ఘ్రితులసీనవదామధామ్నోలోకంమధువ్రతపతేరివకామయానా✱ ॥ ౨౦ ॥ యస్తాంవివిక్తచరితైరనువర్తమానాంనాత్యాద్రియత్పరమభాగవతప్రసఙ్గః।తంత్వాంద్విజానుపథపుణ్యరజః✱ పునీతఃశ్రీవత్సలక్ష్మ కిమగాభగభాజనస్త్వమ్ ॥ ౨౧॥ ధర్మస్యతేభగవతస్త్రియుగత్రిభిస్స్వైఃపద్భిశ్చరాచరమిదం✱ద్విజదేవతార్థమ్।నూనంభృతంతదభిఘాతిరజస్తమశ్చసత్త్వేననోవరదయాతనువా✱నిరస్య ॥ ౨౨ ॥ సత్వంద్విజోత్తమకులంయదిహాత్మగోపంగోప్తావృషస్స్వనర్హణేనచసూనృతే

తఇత్యర్థః-తర్హికిమర్థంరజోబిభర్షీతి,శ్రీవత్స లక్ష్మ కింకిమర్థమగాః , భూషణత్వేనేతిచేత్,రజోపభూషణత్వేనైవబిభర్షీతిశఙ్కోత్తరత్వేనవ్యాఖ్యేయమ్✱ ॥ ౨౧ ॥ ✱ఏవమలఙ్కారాయైవరజోబిభర్షీత్యభిధాయ , అథలోకమర్యాదాపాలకేన భవతాఽవశ్యంభర్తవ్యమేవేతిప్రతిపిపాదయిషవోఽవశ్యంలోకమర్యాదాభవతాపాల్యాఏవ,అన్యథా ,,ఉత్సీదేయురిమేలోకా,,ఇత్యముమర్థ-మన్వయవ్యతిరేకాభ్యాముపపాదయన్తఆహుస్త్రిభిః-హేత్రియుగ త్రీణియుగానియుగ్మానిజ్ఞానశక్త్యాదిషడ్గుణానాంయస్యేతిత్రియుగ, స్తస్య , సంబోధనం-ధర్మస్యధర్మరూపస్యభగవత- స్తేతవ,త్రిభిః-స్వైః అసాధారణైః,పద్భిఃతపోదానదయాత్మకైః-ద్విజదేవతాసంరక్షణార్థం,,ద్విజదేవతార్థ,,మితిపాఠేతు , స్వకీయదేవతాసంరక్షణార్థం-తదభిఘాతితేషాంధర్మస్యపదానాంఅభిఘాతిఅభిఘాతుకం,యద్రజఃతమశ్చ, రజస్తమఃప్రచురాం స్తాన్సత్త్వేనశుద్ధసత్త్వమయేన-తనువామూర్త్యా,అవతారైరిత్యర్థః-నిరస్యచరాచరాత్మకమిదంజగత్-భృతం , నూనం-స్వేచ్ఛాపాత్తాప్రాకృతదివ్యమఙ్గళవిగ్రహశుద్ధసత్త్వమయమూర్త్యాద్విజదేవతార్థంధర్మవిరోధినోరజస్తమఃప్రచురాన్నిరస్యకృత్స్నం జగత్తపోదానదయాఖ్యైఃధర్మపాదైఃపోషయసీత్యర్థః✱ ॥ ౨౨ ॥ ✱నత్వమితి ॥ ఆత్మనాభవతాగోపంగోపనీయంరక్షణీయం,ద్విజోత్తమానాంకులం,అర్హణేనసమర్హణేన-సూనృతేనప్రియవాక్యేనచ-యది- శ్రేష్ఠస్త్వంగోప్తారక్షితా-నచేత్-స్వయంధర్మాననుతిష్ఠన్లోకాంస్తేషుప్రవర్తయసేనచేదిత్యర్థః-తర్హ్యేవతదైవ-శివఃశ్రేయస్సంపాదకః-తవత్వత్సంబన్ధివేదపన్థాఃవేదమార్గఃకర్మోపాసనాత్మకఃనష్ట్యతనాశంయాస్యతి-హియస్మాత్ఋషభస్యశ్రేష్ఠస్య-య-దాచరితం తదేవ-లోకః-ప్రమాణంప్రమాణత్వేన అగ్రహీష్యత్॥తదేవగీతం॥యద్యదాచరతిశ్రేష్ఠస్తత్తదేవేతరోజనః।సయత్ప్రమాణంకురుతేలోకస్తదనువర్తతఇతి॥నమేపార్థాస్తికర్తవ్యంత్రిషులోకేషుకించన ॥ నానవాప్తమవాప్తవ్యంవర్తఏవచకర్మణి॥యదిహ్యహంనవర్తేయంజాతుకర్మణ్యతన్ద్రితః।మమవర్త్మానువర్తన్తేమనుష్యాఃపార్థసర్వశః॥ఉత్సీదేయురిమేలోకా

✱౨౧॥శ్లో॥పా॥రజఃపునీతే. ✱౨౨॥శ్లో॥పా॥ద్విజదేవతార్థమ్.

నకుర్యాంకర్మ చెదహమ్। సంకరస్యచకర్తాస్యాముపహన్యామిమాః ప్రజా ఇతి॥౨౩॥ త్వయైవగీతత్వాద్వేదమార్గనాశనం తవాఽనుచితమేవేత్యాహుః॥ తత్తైఇతి॥ సత్త్వనిధేశ్శుద్ధసత్త్వాశ్రయస్య-అతఏవ, జనాయ, క్షేమంవిధాతుంకర్తుమిచ్ఛోః-స్వైః శక్తిభిర్నిజావతారైః-ఉద్ధృతాః నిర్మాలితాః అరయో ధర్మవిరోధినోయస్య-తేతవ-తత్ వేదమార్గనాశనం, అనభీష్టమివఅనభీష్టమేవేత్యర్థః- హేత్ర్యధిపతే త్రిలోకాధిపతే-విశ్వస్యభర్తుర్ధారకస్యపోషకస్యచ-అవనతస్యబ్రాహ్మణాన్ప్రణతస్యఅత్ర ప్రణతస్యేతిరజోధారణస్యాప్యుపలక్షణంతవ-ఏతావతా ప్రణతిమాత్రేణ- తెజః ప్రభావః-నక్షతంనవిహతం-కింతు సః- ప్రణామః-తేవినోదః లోకప్రేరణరూపః॥ ౨౪ ॥ ఏవంయథామతిభగవదుక్తీనాంతాత్పర్యంపరిష్కృత్యతచ్చికీర్షితమజానన్తస్స్వాపరాధానుగుణదణ్డధారణంచనివేదయన్తఆహుః రేకేన॥ యమితి ॥ హేఅధీశ-భవాన్- అనయోర్భృత్యయోః-యంవా-దమం-అస్మాభిర్విహితమన్యంవాదణ్డం - వృత్తింవాయథాపూర్వమత్రలోకేవర్తనంవా-విధత్తే- తత్-నిర్వ్యళీకంసత్యం। యథాతథా-అనుమన్మహిఅనుమన్యామహే-అస్మాసు, చ, ఉచితః స్వాపరాధానురూపః-యోదణ్డ-స్సధీయతాంవిధీయతాం-భవద్భిః కిమపరాద్ధమితిచెత్-యేవయం-అనాగసౌనిరపరాధినౌ-కిల్బిషేణశాపేన-అయుజ్మహియోజితవన్తః-ద్వాస్స్థయోరపూర్వజననివారణంస్వాభావికమిత్యభిప్రాయేణానాగసావిత్యుక్తమ్॥ ౨౫॥ ఏవంమునిభిరావేదితహార్దోమునినాంభృత్యయోశ్చానుగ్రహంకర్తుమనాభగవాన్ మునీన్ప్రత్యాహైకేన॥ ఏతావితి॥ పార్షదౌ-సురేతరగతిం ఆసురంజన్మ-ప్రతిపద్య-సద్యఃజన్మప్రభృతి-మయి-యస్సంరమ్భః క్రోధః-తేనసంభృతః సంజాతః, స్సమాధిరనవరతభావనా-తేన - అనుబద్ధః అనుష్ఠ

న। తర్హ్యేవనజ్యతిశివస్తవవేదపన్థా లోకోఽగ్రహీష్యదృషభస్య హితత్ప్రమాణమ్॥౨౩॥ తత్తేఽనభీష్టమివ సత్త్వనిధేర్విధిత్సోః క్షేమం జనాయనిజశక్తిభిరుద్ధృతారేః। నైతావతాత్ర్యధిపతేతవవిశ్వభర్తుస్తేజః క్షతంత్వవనతస్యసతేవినోదః ॥౨౪॥ యంవాఽనయోర్దమమధీశ భవాన్విధత్తే వృత్తింతువాతదనుమన్మహినిర్వ్యళీకమ్ । అస్మాసువాయఉచితోధ్రియతాంసదణ్డో యేఽనాగసౌవయమయుఙ్క్ష్మహికిల్బిషేణ॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ ఏతౌసురేతరగతింప్రతిలభ్యసద్యస్సంరమ్భసంభృతసమాధ్యనుబద్ధయోగౌ । భూయస్సకాశముపయాస్యతఆశుయోవశ్శాపోమమైవవిహితస్తదవేతవిప్రాః ॥౨౬॥ అథతేమునయోదృష్ట్వానయనానన్దభాజనమ్। వైకుణ్ఠంతదధిష్ఠానంవికుణ్ఠంచస్వయంప్రభమ్॥౨౭॥ భగవన్తంపరిక్రమ్యప్రణిపత్యానుమాన్యచ। ప్రతిజగ్ముః ప్రముదితాశ్శంసన్తోవైష్ణవీంశ్రియమ్॥౨౮॥ భగవాననుగావాహయాతంమాభైష్టమస్తుశమ్। బ్రహ్మతెజస్సమర్థోపిహన్తుంనేచ్ఛే మతంహిమే॥౨౯॥ ఏతత్పురైవనిర్దిష్టంరమయాక్రుద్ధయాయదా। పురాఽపవారితాద్వారివిశతీమయ్యుపారతే॥౩౦॥ మయిసంరమ్భయోగేననిస్తీర్యబ్రహ్మహేళనమ్ । ప్రత్యేష్యతంనికాశంమేకాలేనాల్పీయసాపునః॥౩౧॥ ద్వాస్స్థావాదిశ్యభగవాన్విమానశ్రేణిభూషణమ్। సర్వాతిశయయాలక్ష్మ్యా

త్తః-యోగోమత్సంబన్ధోయయోస్తౌ-అతఏవ, ఆశు పున-స్సకాశంమత్సమీపం-ఉపయాస్యతః- హేవిప్రాః-వాయుష్మాకం, యశ్శాపః-స మమైవత్వస్మత్తో మయైవ-విహితః, తత్ విహితఇతి-అవేతఅవగచ్ఛత॥౨౬॥౨౭॥ ఏవంభగవతోక్తామునయోయయురిత్యాహద్వాభ్యామ్॥ అథఅనన్తరం-నయనయోః-ఆనన్ద- స్తస్యభాజనంవిషయం, వైకుణ్ఠం-తస్యవైకుణ్ఠస్యఅధిష్ఠానస్థానం-స్వప్రకాశం-వికుణ్ఠలోకంచ-దృష్ట్వా- తేమునయః భగవన్తం-పరిక్రమ్యప్రదక్షిణీకృత్యప్రణిపత్యప్రణమ్యఅనుమాన్యఅనుజ్ఞాప్య-వైష్ణవీంభాగవతీం-శ్రియంసంపదం-శంసన్తః ప్రశంసన్తః-ముదితాః హృష్టాః, ప్రతిజగ్ముః॥౨౮॥ మునిగమనానన్తరంద్వాస్స్థౌ సాన్త్వయన్ భగవానువాచేత్యాహత్రిభిః-భగవాన్-అనుగౌభృత్యౌప్రతి, ఆహఉనాచ॥ ఉక్తిమేవాహ॥ యాతంగచ్ఛతం-మాభైష్టంభయంమాకురుతం-శంసుఖమేవ, గచ్ఛతోరపి-యువయోః, అస్తు -యద్వాయువయోరనుగ్రహఏవభవతాక్రియతే-తర్హి-బ్రహ్మదణ్డఏవకింననివర్త్యతఇత్యత్రాహ, తెజః బ్రహ్మదణ్డం - తెజః కార్యత్వాద్దణ్డస్యాపితెజశ్శబ్దేననిర్దేశః హన్తుంనిరసితుం-సమర్థోపి నేచ్ఛే, కుతః, హియస్మాత్-మేమమ-చఏవంసంమతమ్॥౨౯॥ నకేవలంమమైవేదంబ్రహ్మతేజోమతం కింతులక్ష్మ్యా అపీత్యాహ॥ ఏతదితి॥ ఏతత్ యువయోరితోనిర్గమనం, పురాపూర్వకాలేక్రుద్ధయారమయాలక్ష్మ్యైవ-నిర్దిష్టం, పురేత్యుక్తే, పురాపకదేత్యత్రాహ-మయి, ఉపారతేప్రణయకలహవశాత్తూష్ణీంశయానేసతి-మన్నిలయాద్బహిర్నిర్గత్య-పునరన్తః ప్రవిశన్తీ ద్వారి-యువాభ్యాం, యదానివారితాతదేత్యర్థః॥౩౦॥ అతో-మయి, సంరమ్భః క్రోధః తస్యయోగః అనవరతసంబన్ధః-బ్రహ్మవిదపరాధజన్యంఫలం, నిస్తీర్యనిరవశేషమపోహ్య, అల్పీయసైవకాలేన, పునః-మే-నికాశంసమీపం-ప్రత్యేష్యతంప్రత్యాగచ్ఛతమ్॥౩౧॥ ఏవంద్వాస్స్థావాదిశ్యభగవాన్ స్వస్థానమావివే

శేత్యాహ॥ భగవాన్ ద్వాస్స్థౌ ఆదిశ్య ఆజ్ఞాప్య, విమానశ్రేణయ ఏవ భూషణం యస్మిన్ సర్వాతిశయయా నిరతిశయయా-లక్ష్మ్యా సంపదా, జుష్టం ‹‹యద్వా›› జుష్టం ప్రియం-స్వధిష్ణ్యం స్వకీయస్థానం లక్ష్మ్యా సహ-ఆవిశత్ ॥౩౨॥ అథ తౌ కిమభూతాం కిమకుర్వతాం చేత్యత్రాహ॥ తావితి॥ గీర్వాణఋషభౌ పార్షదప్రవరౌ- ద్వాస్స్థౌ ఉత్తరాద్బ్రహ్మశాపాద్ధేతోః, హరిలోకతః, హరిలోకాదేవ, హతశ్రియౌ భ్రష్టతేజస్కౌ, అతఏవ, విగతస్మయౌ వినష్టగర్వౌ, అభూతామ్॥౩౩॥ తదా వికుణ్ఠధామ్నాత్తయోర్నిపతమానయోస్సతోః, సపుత్రకాః, దేవాః, విమానాగ్రేషు వసతాం, మహాన్ ఉచ్చైః, హాహాకార ఆసీత్॥౩౪॥ తావేవ-హరేః పార్షదశ్రేష్ఠౌ, దితేః జఠరే కుక్షౌ-నిర్విష్టం ప్రవిష్టం-కశ్యపసంబన్ధి-ఉల్బణం, తేజః వీర్యం ప్రతి - అధునా, ఆశు-ప్రాప్తౌ॥౩౫॥ తయోరసురయోః సురజన్మనోర్యమయోస్సహైవ గర్భం ప్రవిశ్య ఉత్పత్స్యమానయోః-తేజసా-అద్య-వః యుష్మాకం, తేజః, ఆక్షిప్తం అభిభూతం- ఏతర్హి ఇదానీం-భగవాన్-తత్-భవతాం తేజః, విధాస్యతి-తౌ నిహత్య భవత్తేజో యథావస్థితం కరిష్యతీత్యర్థః॥౩౬॥ భగవాన్ కదా విధాస్యతి-విధాతుం సమర్థో భవేన్న వేతి శఙ్కాద్వయం పరిహరన్నితిహాసం నిగమయతి॥ విశ్వస్యేతి॥ విశ్వస్య జగతః-స్థితిలయోత్పత్తిహేతుః త్వమితి భావేన-ఏవం భూత - త్ర్యధీశః త్రిలోకాధిపతిః-యోభగవాన్, స ఏవ, నోఽస్మాకం-క్షేమం విధాస్యతి-సర్వగణోత్కర్షకాలే కరిష్యతి-తత్రైవ-తథాభూతే-ఏతస్మిన్ భగవతి అస్మదీయస్య అస్మదిష్టస్య - విమృశేన-కియానర్థః కియత్ప్రయోజనం, కృత్స్నవిశ్వస్థితిలయోద్భవలీలస్య అచిన్త్యవివిధవిచిత్రరచనాసమర్థస్య మాదృశస్య షాడ్గుణ్యపూర్ణస్య త్రిలోకాధిపతేః స్వాశ్రితాస్మదీయనివర్తనమత్యల్పం ప్ర

జుష్టం స్వం ధిష్ణ్యమావిశత్॥౩౨॥ తౌ తు గీర్వాణఋషభావుత్తరాద్ధరిలోకతః। హతశ్రియౌ బ్రహ్మశాపాదభూతాం విగతస్మయౌ॥౩౩॥ తదా వికుణ్ఠధిషణాత్తయోర్నిపతమానయోః। హాహాకారో మహానాసీద్విమానాగ్ర్యేషు పుత్రకాః॥౩౪॥ తావేవ హ్యధునా ప్రాప్తౌ పార్షదప్రవరౌ హరేః। దితేర్జఠరనిర్విష్టం కాశ్యపం తేజ ఉల్బణమ్॥౩౫॥ తయోరసురయోరద్య తేజసా యమయోర్హి వః। ఆక్షిప్తం తేజ ఏతర్హి భగవాంస్తద్విధాస్యతి॥౩౬॥ విశ్వస్య యస్స్థితిలయోద్భవహేతురాద్యో యోగేశ్వరైరపి దురత్యయయోగమాయః। క్షేమం విధాస్యతి స నో భగవాంస్త్ర్యధీశస్తత్రాస్మదీయవిమృశేన కియానిహార్థః॥౩౭॥ ***

*** ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, షోడశోఽధ్యాయః ***

మైత్రేయ ఉవాచ॥ నిశమ్యాత్మభువా గీతం కారణం శఙ్కయోజ్ఝితాః। తతస్సర్వే న్యవర్తన్త త్రిదివాయ దివౌకసః॥౧॥ దితిస్తు భర్తురాదేశాదపత్యపరిశఙ్కినీ। పూర్ణే వర్షశతే సాధ్వీ పుత్రౌ ప్రసుషువే యమౌ॥౨॥ ఉత్పాతా బహవస్తత్ర నిపేతుర్జాయమానయోః। దివి భువ్యన్తరిక్షే చ లోకస్యోరుభయావహాః॥౩॥ సహాచలా భువశ్చేలుర్దిశస్సర్వాః ప్రజజ్వలుః। సోల్కాశ్చాశనయః పేతుః కేతవశ్చార్తిహేతవః॥౪॥ వవౌ వాయుస్సుదు

యోజనమిత్యర్థః॥౩౭॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికావ్యాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే షోడశోఽధ్యాయః ***

ఏవం ‹‹అథాత్రాపీతిహాసోఽయం శ్రుతో మే వర్ణితః పురా। బ్రహ్మణా దేవదేవేన దేవానామనుపృచ్ఛతామ్›› ఇత్యుపక్రాన్తం దేవబ్రహ్మసంవాదరూపమితిహాసం ప్రస్తుత్య, తమేవ నిగమయన్ పరమప్రకృతం హిరణ్యాక్షవధం ప్రతుష్టాషు బ్రహ్మనారదసంవాదోపోద్ఘాతమితిహాసాన్తరం పరమప్రకృతేన సఙ్గమయన్ హిరణ్యాక్షజన్మప్రభృతి వృత్తాన్తమాహ॥ మైత్రేయః॥ ఆత్మభువా బ్రహ్మణా-గీతం, కారణం-స్వవ్యసనకారణం నిశమ్య-శఙ్కయా-ఉజ్ఝితాః క్షేమం విధాస్యతి ఇతి బ్రహ్మవచనాచ్ఛఙ్కయా త్యక్తాః-సర్వే-త్రివిదౌకసః దేవాః, తతః-బ్రహ్మణో లోకాత్-త్రిదివాయ త్రిదివం ప్రతి-జగ్ముః॥౧॥ దితిస్తు-భర్తుః కాశ్యపస్య-ఆదేశాత్ ‹‹లోకాన్ సపాలాంస్త్రీంశ్చణ్డి ముహురాక్రన్దయిష్యతః›› ఇతి వాక్యాత్ స్వాపత్యాభ్యాం-దేవోపద్రవ-మాశఙ్కమానా సతీ-వర్షశతే, పూర్ణే సతి, యమౌ పుత్రౌ - ప్రసుషువే ప్రసూతవతీ - యుగపజ్జాతౌ యమావిత్యుచ్యతే॥౨॥ తత్ర తజ్జన్మదేశే, తయోః జాయమానయోస్సతోః, దివి-భువి - అన్తరిక్షే చ, బహవః ఉత్పాతాః - లోకస్య - ఉరు భృశం- భయావహాః భయంకరాః- ఉత్పాతాః-నిపేతుః పతితాః॥౩॥ ఆర్తిహేతవః లోకపీడాసూచకాః-కేతవః ధూమకేత్వాదయః-ఉద్బభూవురితి శేషః॥౪॥ సుదుస్పర్శః కఠినస్పర్శః - ఫూత్కారానితి, తీవ్రవాయుశబ్దానుకరణం-తాన్-ముహుః - ఈరయన్ ధ్వనయన్ - నగపతీన్ వృక్షశ్రేష్ఠాన్ - ఉన్మూలయన్-వాత్యాశ్చక్రవాయవః-తేషామనీకస్సమూహోయస్య - రజ ఏవ ధ్వజో యస్య-తం ‹‹వాత్యానీకైరితి పాఠే›› వాత్యాభిరానీతం ఉద్ధూతం రజ ఏవ ధ్వజో యస్యేత్యర్థః-

వంవిధో వాయుర్వవౌ ప్రాసరత్ ❁॥౫॥❁ ఉచ్చైర్హసన్త్య ఇవ తటితో యేషు - తేషామమ్భోదానాం మేఘానాం - ఘటయా సమూహేన - నష్టో భాగణః సూర్యాదిప్రభాసమూహో యస్మిన్ - వ్యోమ్ని - ప్రవిష్టతమసా ప్రవిష్టగాఢాన్ధకారేణ - పదం తత్తత్స్థానం న వ్యాదృశ్యతే స్మ ఈషదపి నాదృశ్యతేత్యర్థః ❁॥౬॥❁ వార్ధిః సముద్రః - విమనాః దుఃఖితచిత్త ఇవ - ఊర్మిభిః తరఙ్గైః క్షుభితముదరం ఉదరస్థానమకరాదయో యస్య సః - చుక్రోశ - శుష్కాణి పఙ్కజాని యాసు తాః - ఉదపానాః ఉదకాని పిబన్త్యస్మిన్నిత్యుదపానాః - వాపీకూపతటాకాదయః - తైస్సహితా నద్యః - చుక్షుభుః క్షుభితవత్యః ❁॥౭॥❁ సరాహ్వోః రాహుగ్రస్తయోః - శశిసూర్యయోః - ముహుః పునః పునః - పరిధయః పరివేషాః - అభూవన్ - నిర్ఘాతాః నిరభ్రగర్జితాని - రథనిర్హ్రాదాః రథధ్వనితుల్యధ్వనయః - వివరేభ్యః గిరిగహ్వరేభ్యః - ప్రజజ్ఞిరే జాతాః ❁॥౮॥❁ అన్తర్గ్రామేషు గ్రామమధ్యేషు - ముఖతో ముఖైః - ఉల్బణం - వహ్నిం - వమన్త్యః ఉద్గిరన్త్యః - శివాః గోమాయవః - సృగాలానాం ఉలూకానాం చ - టఙ్కారైః ధ్వనిభిస్సహ - అశివం యథా తథా - ప్రణేదుః ధ్వనితవత్యః - శివాః సృగాలజాత్యవాన్తరజాతీయాః - గ్రామేషు యాసాం ధ్వనిరనుత్పన్నారిష్టసూచకం లోకా వదన్తి ❁॥౯॥❁ గ్రామసింహాః శ్వానః - శిరోధరాం కన్ధరాం - ఉన్నమయ్య ఉద్ధృత్య - సఙ్గీతవద్రోదనవచ్చ - వివిధాః - వాచః భాషణాని - తతస్తతః తత్ర తత్ర - వ్యముఞ్చన్ అకుర్వన్నిత్యర్థః ❁॥౧౦॥❁ ఖరాః గర్దభాః - కర్కశైః కఠినైః - ఖురైః - ధరాతలం - ఘ్నన్తః తాడయన్తః - ఖార్కారో గర్దభజాతిశబ్దః - తస్మిన్ రభసః సంభ్రమః - తేన - అమత్తాః రభసస్సంభ్రమో యేషాం త ఇతి వా - వరూథశః సఙ్ఘశః - పర్యధావన్ ❁॥౧౧॥❁ రావసంత్రస్తాః శుభధ్వనిభితాః -

స్పర్శః ఫూత్కారానీరయన్ముహుః। ఉన్మూలయన్నగపతీ ❁న్వాత్యానీకో రజోధ్వజః॥౫॥ ఉద్ధసత్తటిదమ్భోదఘటయా నష్టభాగణే। వ్యోమ్ని ప్రవిష్టతమసా న స్మ వ్యాదృశ్యతే పదమ్॥౬॥ చుక్రోశ విమనా వార్ధిరూర్మిభిః క్షుభితోదరః। సోదపానాశ్చ సరితశ్చుక్షుభుశ్శుష్కపఙ్కజాః॥౭॥ ముహుః పరిధయోఽభూవన్సరాహ్వోశ్శశిసూర్యయోః। నిర్ఘాతా రథనిర్హ్రాదా వివరేభ్యః ప్రజజ్ఞిరే॥౮॥ అన్తర్గ్రామేషు ముఖతో వమన్తో వహ్నిముల్బణమ్। సృగాలోలూకటఙ్కారైః ప్రణేదురశివం శివాః॥౯॥ సఙ్గీతవద్రోదనవదున్నమయ్య శిరోధరాః। వ్యముఞ్చన్వివిధా వాచో గ్రామసింహాస్తతస్తతః॥౧౦॥ ఖరాశ్చ కర్కశైః క్షత్తః ఖురైర్ఘ్నన్తో ధరాతలమ్। ఖార్కారరభసా మత్తాః పర్యధావన్వరూథశః॥౧౧॥ రుదన్తో రావసంత్రస్తా నీడాదుదపతన్ఖగాః। ఘోషేఽరణ్యే చ పశవశ్శకృన్మూత్రమకుర్వత॥౧౨॥ గావోఽత్రసన్నసృగ్దోహాస్తోయదాః పూయవర్షిణః। వ్యరుదన్దేవలిఙ్గాని ద్రుమాః పేతుర్వినానిలమ్॥౧౩॥ గ్రహాన్పుణ్యతమానన్యే భగణాంశ్చాతిపీడితాః। అతిచేరుర్వక్రగత్యా యుయుధుశ్చ పరస్పరమ్॥౧౪॥ దృష్ట్వాఽన్యాంశ్చ మహోత్పాతానతత్తత్త్వవిదః ప్రజాః। బ్రహ్మపుత్రానృతే భీతా మేనిరే విశ్వసంప్లవమ్॥౧౫॥ తావాదిదైత్యౌ సహసా వ్యజ్యమానాత్మపౌరుషౌ। వవృధాతేఽశ్మసారేణ కాయేనాద్రిపతీ ఇవ॥౧౬॥ దివిస్పృశౌ హేమకిరీటకోటిభి †ర్నిరుద్ధకాష్ఠౌ స్ఫురదఙ్గదైర్భుజైః। గాం కమ్పయన్తౌ

రుదన్తో ధ్వనిం కుర్వన్తః, నీడాత్ - ఉదపతన్ ఉద్గమ్య నిపేతుః - ఘోషే ఆభీరపల్ల్యాం - అరణ్యే చ - యే పశవః - తే శకృత్ పురీషం మూత్రం చ - అకుర్వత ఉత్ససృజుః ❁॥౧౨॥❁ గావః అసృగ్దోహాః రక్తం దుహన్త్యః అత్రసన్ ఉద్విజితవత్యః - తోయదాః మేఘాః - పూయవర్షిణః కశ్మలవర్షిణోఽభూవన్ - దేవలిఙ్గాని దేవతాప్రతిమాః - వ్యరుదన్ - అశ్రూణి వ్యముఞ్చన్ - అనిలం వాయుం - వినా అన్తరేణాపి - ద్రుమాః పేతుః పతితవన్తః ॥౧౩॥ పుణ్యతమాన్ శుభకరాన్ - గ్రహాన్ గురుబుధాదీన్ - భగణాన్ బహూన్ నక్షత్రాణి చ - అన్యే క్రూరగ్రహాః అఙ్గారకాదయోఽపి - పీడితాః పుణ్యగ్రహైః పీడితాః - యద్వా కర్తరి క్తః ఆక్షిప్తపీడాకరాః - అతిచేరుః అతిక్రమ్య జగ్ముః - వక్రగత్యా ప్రత్యావృత్త్యా పరస్పరం యుయుధుశ్చ ❁॥౧౪॥❁ అన్యాంశ్చ ఉక్తాన్ అన్యాంశ్చ ఉత్పాతాన్ - దృష్ట్వా - అతత్తత్త్వవిదః తదుత్పాతఫలమజానన్త్యః - బ్రహ్మపుత్రాన్ మరీచ్యాదీన్ ఋతే అన్తరేణ సర్వాః ప్రజాః భీతాః విశ్వసంప్లవం కృత్స్నజగత్సంహారం - మేనిరే అమన్యన్త - బ్రహ్మపుత్రాస్తు త్రైకాల్యవస్తువిషయజ్ఞానసంపన్నా - న భీతాః ❁॥౧౫॥❁ తౌ జాతౌ ఆదిదైత్యౌ - సహసా ఆశు - వ్యజ్యమానం ఆత్మపౌరుషం పూర్వసిద్ధం స్వపౌరుషం యయోస్తౌ - అశ్మసారేణ అయస్తుల్యేన కాయేన, అద్రిపతీ ఇవ పర్వతశ్రేష్ఠావివ వవృధాతే ❁॥౧౬॥❁ పునస్తావేవ విశినష్టి। దివీతి॥ హేమకిరీటకోటిభిః స్వర్ణమయమకుటాగ్రైః - దివిస్పృశౌ దివం స్పృశన్తౌ - నిరుద్ధాః కాష్ఠా దిశో యాభ్యాం తౌ, ‘‘నిరుద్ధకోష్ఠా’’వితి పాఠాన్తరం ,, తదా భూషణబద్ధప్రకోష్ఠావిత్యర్థః , స్ఫురన్త్యఙ్గదాని యేషు తైర్భుజైః య

౫॥శ్లో॥పా॰ ❁వాత్యానీతరజోధ్వజః.   ౧౭॥శ్లో॥పా॰ †నిరుద్ధకోష్ఠౌ.

యోస్తౌ అఙ్గదే కటకాబన్ధత్వమార్షం — చరణైః పాదైః — పదేపదే ప్రతిపదవిన్యాసం — గాం భూమిం — కమ్పయన్తౌ చాలయన్తౌ, సుశోభనా కాఞ్చీ రశనా మేఖలా యస్యాం, తయా — కట్యా అర్కం సూర్యం — అతీత్య అతిక్రమ్య — తస్థతుః స్థితవన్తౌ ॥ ౧౭ ॥ తయోర్యమయోర్మధ్యే, యః — స్వదేహాత్ — ప్రాక్ ప్రథమం — అజాయత — తం — హిరణ్యకశిపుం — యదా విదుః ప్రాహుః, యం ప్రథమమసూత — తం — హిరణ్యాక్షం, యథా విదుః, తథా — నామధేయం — ప్రజాపతిః కశ్యపః — అకార్షీత్ కృతవాన్ — అయం భావః యదా హి గర్భాధానసమయే యోనిప్రవిష్టం బీజద్వయం ఉద్వృత్తావిర్భూతమాదితః — ప్రాక్ప్రవిష్టం పశ్చాద్భవేత్ ప్రవిశతి, తదాయమాధానతః తయోస్స్వపత్యతః ప్రసవే క్రమవిపర్యయేణ మాతృతః ప్రసూతిః ; యథా హి ఏకశిల్ప్యాదౌ మాతం పిత్ర్యం ప్రష్టం పరిక్షిపేత్ । ద్వౌ తిరోభావగర్భపూర్వి క్రమవిపర్యయా,, ఇతి ప్రసిద్ధిస్మరణాత్ , అతః స్వదేహాత్పూర్వం యో జాత, స్తస్య హిరణ్యకశిపురితి, దితేః ప్రథమం ప్రసూతస్య హిరణ్యాక్ష ఇతి — నామ కృతవానితి ॥ ౧౮ ॥ హిరణ్యకశిపుః, స్వదోర్భ్యాం స్వభుజాభ్యాం — ఉద్ధతః — బ్రహ్మణశ్చతుర్ముఖస్య, వరేణ, అకుతోమృత్యుః కుతశ్చిదపి మృత్యురహితః, సపాలాన్ లోకపాలసహితాన్ — త్రీన్ లోకాన్ — వశే స్వాధీనాన్ అకార్షీత్ ॥ ౧౯ ॥ తస్య హిరణ్యకశిపోః — అనుజః — పితుః కశ్యపాదనుజః — హిరణ్యాక్షః — ప్రియః — ప్రీతివిషయః — అన్వహం — స్వయమగ్రజప్రీతికృత్ — గదాపాణిః హస్తైః యస్య సః యుయుత్సుః యోద్ధుమిచ్ఛుః — అతఏవ — రణం యుద్ధం — మృగయన్ — దివం — యాతో గతః ॥ ౨౦ ॥ తం హిరణ్యాక్షం — దుస్సహజవం దుర్ధర్షబలం — రణత్ ధ్వనత్ కాఞ్చనమయనూపురే యస్య తం — వైజయన్త్యా స్రజా , పుష్పపల్లవాదినిర్మిత స్రగ్విశేషో వైజయన్తీ తయా స్రజా — జుష్టం అలంకృతం — అంసే స్కన్ధే , న్యస్తా నిహితా — మహతీ గుర్వీ — గదా — యేన తమ్ ॥ ౨౧ ॥ మనసా — వీర్యేణ బలేన వరేణ చ , ఉత్సిక్తం గర్వితం — అసృణ్యం నిరఙ్కుశం — అకుతోభయం కుతశ్చిదపి భయరహితం — వీక్ష్య — దేవాః — భీతాస్సన్తః — నిలిల్యిరే అన్తర్హితాః — తత్ర దృష్టాన్తః — తార్క్ష్యాత్ గరుత్మతః — త్రస్తాః అహయః సర్పా ఇవేతి ॥ ౨౨ ॥ సః దైత్యరాట్ — హిరణ్యాక్షః — స్వేన మహసా తేజసా తిరోహితాన్ — ఇన్ద్రసహితాన్ దేవసమూహాన్ — దృష్ట్వా జ్ఞాత్వా — క్షీబో మత్తః — నపశ్యన్ తానపశ్యన్ ,, క్షీబానపశ్యదితి పాఠే,, పౌరుషహీనాన్ — అపశ్యత్ జ్ఞాతవాన్ — అతఏవ — భృశం — వ్యనదత్ అధ్వనత్ ॥ ౨౩ ॥ తతో — దివః — నివృత్తః ప్రత్యాగతః — క్రీడిష్యన్ విహరిష్యన్ — గమ్భీరం అగాధం — భీమః స్వనః తరఙ్గజన్యో ధ్వనిర్యస్మిన్ — తం — వార్ధిం సముద్రం — మహాసత్త్వో మహాబలః — హిరణ్యాక్షః, ద్విపో గజ ఇవ — విజగాహే విలోడితవాన్ ॥ ౨౪ ॥ తస్మిన్ హిరణ్యాక్షే — ప్రవిష్టే సతి , వరుణస్య సైనికాః, యాదసాం గణాః ససాధ్వసాః భయయుక్తాః అతఏవ, సన్నధియః విశీర్ణబుద్ధయః, యద్వా — అవసన్నబుద్ధయః — దుఃఖితచిత్తా ఇతి యావత్ ॥ అహన్యమానా అపి, తస్య అసురస్య — వర్చసా తేజసా — ప్రధర్షితాః అభిభూతాస్సన్తః — దూరతరం — ప్రదుద్రువుః — పలాయితవన్తః ॥ ౨౫ ॥ సః మహాబలోఽసురః — వర్షపూగాన్ బహూన్ సంవత్సరాన్, ఉదధౌ సముద్రే చరన్ చరన్ — శ్వసనేన పవనేన ఈరితాన్ ఉత్థితాన్, మహోర్మీన్ ఉచ్చైస్తరాన్ తరఙ్గాన్, ముహుర్ముహుః — మౌర్వ్యా అయోమయ్యా , గదయా — అభిజఘ్నే ప్రజహార — తత్ర విభావరీం విభావర్యాఖ్యాం, ప్రచేతసః వరుణస్య, పురీం — ఆసేదివాన్ ప్రాప్తవాన్ ॥ ౨౬ ॥ తత్ర విభావర్యాం అ

చరణైః పదే పదే కట్యా సుకాఞ్చ్యార్కమత్యతస్థతుః ॥ ౧౭ ॥ ప్రజాపతిర్నామ తయోరకార్షీద్యః ప్రాక్స్వదేహాద్యమయోరజాయత । తం వై హిరణ్యకశిపుం విదుః ప్రజా యం తం హిరణ్యాక్షమసూత సాఽగ్రతః ॥ ౧౮ ॥ చక్రే హిరణ్యకశిపుర్దోర్భ్యాం బ్రహ్మవరేణ చ । వశే సపాలాన్ లోకాంస్త్రీనకుతోమృత్యురుద్ధతః ॥ ౧౯ ॥ హిరణ్యాక్షోఽనుజస్తస్య ప్రియః ప్రీతికృదన్వహమ్ । గదాపాణిర్దివం యాతో యుయుత్సుర్మృగయన్ రణమ్ ॥ ౨౦ ॥ తం వీక్ష్య దుస్సహజవం రణత్కాఞ్చననూపురమ్ । వైజయన్త్యా స్రజా జుష్టమంసన్యస్తమహాగదమ్ ॥ ౨౧ ॥ మనోవీర్యవరోత్సిక్తమసృణ్యమకుతోభయమ్ । భీతా నిలిల్యిరే దేవాస్తార్క్ష్యత్రస్తా ఇవాహయః ॥ ౨౨ ॥ స వై తిరోహితాన్ దృష్ట్వా మహసా స్వేన దైత్యరాట్ । సేన్ద్రాన్ దేవగణాన్ క్షీబానపశ్యన్ వ్యనదద్భృశమ్ ॥ ౨౩ ॥ తతో నివృత్తః క్రీడిష్యన్ గమ్భీరం భీమనిస్వనమ్ । విజగాహే మహాసత్త్వో వార్ధిం మత్త ఇవ ద్విపః ॥ ౨౪ ॥ తస్మిన్ ప్రవిష్టే వరుణస్య సైనికా యాదోగణాస్సన్నధియస్ససాధ్వసాః । అహన్యమానా అపి తస్య వర్చసా ప్రధర్షితా దూరతరం ప్రదుద్రువుః ॥ ౨౫ ॥ స వర్షపూగానుదధౌ మహాబలశ్చరన్ మహోర్మీన్ శ్వసనేరితాన్ముహుః । మౌర్వ్యాభిజఘ్నే గదయా విభావరీమాసేదివాంస్తాత పురీం ప్రచేతసః ॥ ౨౬ ॥ తత్రోపలభ్యాసురలోకపాలకం యా

౨౩ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ క్షీబానపశ్యత్.

సురాణాంయోలోకః పాతాళం-తస్యపాలకం-యాదోగణానాం, ఋషభం అధిపతిం, ప్రచేతసంవరుణం-ఉపలభ్యసమీపేప్రాప్య-స్మయన్ ఈషద్ధసన్-ప్రలబ్ధుం-నీచవ-త్ప్రణిపత్యప్రణమ్య, హేఅధిరాజవరుణ - మేమహ్యం, సంయుగం దేహీతిజగాద-మయాసహయుద్ధ్యస్వేత్యుక్తవాన్ ❀ ॥ ౨౭ ॥ ❀తస్యయుయుత్సాముత్పాదయిష్యరాహ॥త్వమితి ॥ త్వం లోకపాలానాం అధిపతిః, బృహచ్ఛ్రవాః మహాయశాః, దుర్మదా - మే-విరమాత్మానంమన్యన్తే తేషాం, వీర్యాపహర్తా కథమహమేవంవిధస్త్వయానిశ్చితఇత్యత్రాహ। యత్ యస్మాత్-పురాపూర్వం- అఖిలాన్ దైత్యాన్-దానవాంశ్చ, విజిత్య, రాజసూయేన-అయజఃఇష్టవాన్- హేప్రభో ❀ ॥ ౨౮ ॥ ❀సఃభగవా, నపాంపతిఃవరుణః-ఉత్సిక్తమదేన, విద్విషా అసురేణ ఏవముక్తః-దృఢంయథాతథా, ప్రలబ్ధోవిప్రలబ్ధః, సముత్థంరోషంఉత్పన్నంకోపం, స్వయాధియా-శమయన్ ఉవాచ, అఙ్గహేఅసుర-వయం-ఉపశమంయుయుత్సాయాముపరమం-గతాఃప్రాప్తాః ❀ ॥ ౨౯ ॥ ❀కించసనాతనాత్ పురుషాత్పరమపురుషాత్, హేఅసురర్షభ-యుద్ధమార్గేషు కోవిదంనిపుణంత్వాం, యః, సంయుగే-ఆరాధయిష్యతితోషయిష్యతి-తమన్యం-నపశ్యామి, అతస్తం పరమపురుషం, ఇహి, గచ్ఛ-కీదృశోఽసౌపురుషః, యమిహేత్యుచ్యతఇత్యత్రాహ॥ భవాదృశాః-మనస్వినః స్వైరాః-యంపురుషం-గృణన్తే స్తువన్తి ❀ ॥ ౩౦॥ ❀వీరంతంపరమపురుషం ఆరాత్సమీపే-అభిపత్య, విస్మయోవిగతగర్వః విరశయేరణప్రదేశే-శ్వభి-ర్వృతఃపరివేష్టితః-శయిష్యసే । భవానివసోఽపినయుయుత్సతిచేత్కిం విధేయమిత్యత్రాహ॥ యోభగవాన్॥ త్వద్విధానా- మసతాం ప్రశాన్తయేవినాశాయ, సతామనుగ్రహేచ్ఛయాచ-రూపాణివరాహాద్య

దోగణానామృషభం ప్రచేతసమ్ । స్మయన్ప్రలబ్ధుం ప్రణిపత్యనీచవజ్జగాదమేదేహ్యధిరాజసంయుగమ్॥
త్వంలోకపాలాధిపతిర్బృహచ్ఛ్రవావీర్యాపహోదుర్మదవీరమానినామ్ । విజిత్యలోకేఽఖిలదైత్యదానవాన్యద్రాజసూయేనపురాఽయజఃప్రభో ॥ ౨౮ ॥ సఏవముత్సిక్తమదేనవిద్విషాదృఢంప్రలబ్ధోభగవానపాంపతిః। రోషంసముత్థంశమయన్స్వయాధియావ్యవోచదఙ్గోపశమంగతావయమ్ ॥ ౨౯ ॥ పశ్యామినాన్యంపురుషాత్సనాతనాద్యస్సంయుగేత్వాంరణమార్గకోవిదమ్। ఆరాధయిష్యత్యసురర్షభేహితంమనస్వినోయంగృణతేభవాదృశాః ॥ ౩౦ ॥ తంవీరమారాదభిపత్యవిస్మయశ్శయిష్యసే వీరశయేశ్వభిర్వృతః। యస్త్వద్విధానామసతాంప్రశాన్తయేరూపాణిధత్తేసదనుగ్రహేచ్ఛయా ॥ ౩౧ ॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, సప్తదశోఽధ్యాయః.

మైత్రేయఉవాచ ॥ తదేవమాకర్ణ్యజలేశభాషితంమహామనాస్తద్విగణయ్యదుర్మదః । హరేర్విదిత్వాగతిమఙ్గనారదాద్రసాతలంనిర్వివిశేత్వరాన్వితః ॥ ౧ ॥ దదర్శతత్రాభిజితంధరాధరంప్రోన్నీయమానావనిమగ్రదంష్ట్రయా। ముష్ణన్తమక్ష్ణా స్వరుచాఽరుణశ్రియాజహాసచాహోవనగోచరోమృగః ॥ ౨ ॥ ఆహైనమే

వతారాన్-ధత్తేబిభర్తి ❀ ॥ ౩౧ ॥ ❀ఇతిశ్రీమద్భాగవతేచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాంశ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాంతృతీయస్కన్ధేసప్తదశోఽధ్యాయః

ఏవంవరుణేనాభాషితోఽసురస్తంభగవన్తమన్వేషయన్గతఇత్యాహముని ॥ తదితి॥ తత్తతః, ఏవముక్తప్రకారేణ, జలేశభాషితంవరుణభాషిత, మాకర్ణ్యనిశమ్య-మహామనాః ప్రతియోద్ధారంశ్రుత్వాహృష్టచిత్తః, దుర్మదః-అతఏవ, తత్-శయిష్యతఇతియదుక్తంతత్-దగణయిత్వా, అఙ్గహేవిదుర-హరేర్భగవతో, గతింమార్గం-నారదా-ద్విదిత్వాజ్ఞాత్వా-త్వరాన్వితో, రసాతలంనిర్వివిశేప్రవిష్టవాన్ ❀ ॥ ౧ ॥ ❀తత్రరసాతలే-అభితస్సర్వతః-జయతీత్యభిజితం-హరిం-కథంభూతం, ధరాధరంభూధరం-పర్వతమివస్థితం, అగ్రదంష్ట్రయాదంష్ట్రాగ్రేణ-ప్రోన్నీయమానాఊర్ధ్వంనీయమానాఅవనిర్యేనతంఅరుణశ్రియా, అక్ష్ణా స్వరుచా-హిరణ్యాక్షతేజాంసి, ముష్ణన్తంహరన్తం ‚‚అమ్బురుహోరుణశ్రియమితిపాఠేతు,, అక్ష్ణా అరుణామ్బురుహశ్రియంముష్ణన్తమిత్యర్థః, దదర్శ - అహో-వనగోచరఃవనేషులక్ష్యమాణో, మృగః, అత్రదృశ్యతఇతిజహాసచఅపహసితవాన్ ❀ ॥ ౨ ॥ ❀తతఏనంభగవన్తమాహ॥ఉవాచ॥ ఉక్తిమేవాహ॥ఏహిఆగచ్ఛ- హేఅజ్ఞ-మహీం-విముఞ్చ, రసౌకసాంపాతాళవాసినాం, నఃఅస్మాకం, విశ్వసృజాబ్రహ్మణా, ఇయంభూమిః - అర్పితా, అన్యథాపాతాళావతరణమస్యానఘటతఇతిభావః, హిరణ్యాక్షేణాధిక్షేపార్థంప్రయుక్తాపియంభారతీవస్తుతోభగవన్తంస్తౌతి॥తథాహి- వనగోచరః, జలశయోనారాయణః, సఏవయోగిభిఃమృగ్యతఇతిమృగః, దుష్టాన్నిహన్తుం, మృగయతఇతివామృగః, అజ్ఞజ్ఞోనాస్తియ

౨ ॥ శ్లో॥ పా ❀ అక్ష్ణాఽమ్బురుహోఽరుణశ్రియమ్

స్మాత్సర్వజ్ఞత్వార్థం- హే సురాధమ-మమ ఈక్షతః పశ్యతస్సతః, అనయా మహ్యాసహ- స్వస్తి మఙ్గళం యథాతథా - నయా
స్యసి- స్తుతిపక్షేతు, సురాః అవమాః యస్మాత్, హే సురోత్తమ-మమ ఈక్షమాణస్యాపి సతః మాము నాప్య[?] త్వ-మనయాసహ
వర్తమానోఽసః అస్మదీయం-స్వస్తిసమస్తం మఙ్గళం- రాజ్యం యాస్యసి ప్రాప్స్యసీతి, భాగ్యస్మత్కృపయాపి మన్యైత్యర్థః,
ఆపాదితా లీలయా స్వీకృతా సూకరాకృతిర్యేనసః, తస్యసమ్బోధనమ్ ॥ ౩ ॥ ॥ సపత్నైరితి - అస్మాకం, అభావా
యనాశాయ-త్వం, భృతః పుష్టః-యః సపత్నైః త్వం, పరోక్షజిత్ పరోక్షం జయతీతి పరోక్షజిత్ - మాయయా-అసురాన్-
హంసి-త్వాం- యోగమాయా ఆత్మీయమాయైవ బలం యస్య తం, అతఏవా - ల్పపౌరుషం అల్పబలం-సంస్థాప్య హత్వా- హే
మూఢ-సుహృదాం- శుచః అశ్రూణి-ప్రమృజే, స్తుతిపక్షేతు,, నస్సపత్నైః, అభావాయ మో, క్షాయ భృతః కిం అశ్రితః కిల,
మోఘవాన్, పరోక్షేణ ఇన్ద్రాదిద్వారేణ, జిత్ మాయయా ఆత్మీయసంకల్పేన అసురాన్- హంసి-నతు తవా స్తి వైషమ్యం
కింతు లీలైవేత్యర్థః, యోగమాయాబలం ఆత్మీయమచిన్త్యబలం- అతఏవాల్పం పౌరుషం యస్మాత్తం-త్వాం, సంస్థాప్య హృ
ది సమ్యగ్భక్త్యా స్థాపయిత్వా-వృథక్కృత్యేత్యర్థః- హే మూఢ ప్రమూఢాన్ ప్రత్యాప్యాయయతీతి తదా మూఢప్రపూర్ణాపిత్త
ఘాతుః, సుహృదాం బద్ధానాం, శుచః సంసారదుఃఖాని, ప్రమృజే నాశయామి ఉత త్వం, స్వద్గ్రాబ్ధానపి మోచయసీ
త్యర్థః ॥ ౪ ॥ ॥ త్వయీతి ॥ అస్మద్భుజచ్యుతయా అస్మద్ధస్తవిసృష్టయా-గదయా శీర్ణం భిన్నం శిరః యస్య- తస్మిన్-త్వ
యి-సంస్థితే హతే సతి తుభ్యం, బలిం పూజాం- యే చ-ఋషయః - యే చ దేవాః హరన్తి కుర్వన్తి- సర్వే స్వయమేవ ప్రయాస
న్తరేణ-అమూలాః అనాశ్రయాః, న భవిష్యన్తి నశ్యన్తి,, స్తుతిపక్షేతు ,, అస్మద్భుజచ్యుతయా-గదయా, శీర్ణశీర్షణ్యపి, త్వ

హ్యాజ్ఞమహీం విముఞ్చ నో రసౌకసాం విశ్వసృజేయమర్పితా । నస్వస్తియాస్యస్యనయా మమేక్షతస్సురాధ
మాసాదితసూకరాకృతే ॥ ౩ ॥ త్వంనస్సపత్నైరభవాయ కింభృతో యో మాయయా హంస్యసురాన్ పరో
క్షజిత్ । త్వాం యోగమాయాబలమల్పపౌరుషం సంస్థాప్య మూఢ ప్రమృజే సుహృచ్ఛుచః ॥ ౪ ॥ త్వయి సంస్థితే
గదయా శీర్ణశీర్షణ్యస్మద్భు[illegible] । బలిం హరన్త్యృషయో యే చ దేవాస్స్వయం చ సర్వే న
భవిష్యన్త్యమూలాః । [illegible]క్తితోమరైర్దంష్ట్రాగ్రగాంగాముపలక్ష్య భీతామ్ । తోదం
మృషన్నిరగాదమ్బుమధ్యాద్గ్రాహాహతస్సకరేణుర్యథేభః ॥ ౬ ॥ తంనిస్సరన్తం సలిలాదనుద్రుతో హిరణ్యకే
శో ద్విరదం యథా ఝషః । కరాళదంష్ట్రోఽశనినిస్వనోఽబ్రవీద్గతహ్రియాం కిం న్వసతాం విగర్హితమ్ ॥ ౭ ॥ స
గాముదస్తాత్సలిలస్య గోచరే విన్యస్య తస్యామదధాత్స్వసత్త్వమ్ । అభిష్టుతో విశ్వసృజా ప్రసూనైరాపూ
ర్యమాణో విబుధైః పశ్యతోఽరేః ॥ ౮ ॥ పరానుషక్తం తపనీయోపకల్పం మహాగదం కాఞ్చనచిత్రదంశమ్ ।

యి-సంస్థితే సమ్యక్ స్థితే సతి తుభ్యం, యే-బలిం హరన్తి ఋషయో దేవాశ్చ - తేసర్వే, అమూలాః న భవిష్యన్తి-కింతు దృఢమూ
లా ఏవ భవిష్యన్తీత్యర్థః ॥ ౫ ॥ ॥ స భగవాన్, అరేరసురస్య- దురుక్తయ ఏవ తోమరాః శస్త్రవిశేషాః- తైః-తుద్యమానః వ్య
థమానః-భీతాం-దంష్ట్రాగ్రగతాం-గాం భూమిం-ఉపలక్ష్య, తోదం దురుక్తివ్యథాం- మృషన్ సహమాన ఏవ- అమ్బుమధ్యాత్
గ్రాహేణ మకరేణ-ఆహతః-సకరేణుః హస్తీ-సహితః-ఇభో గజ ఇవ-నిరగాత్ నిర్గతః ॥ ౬ ॥ ॥ నిస్సరన్తం సలిలాన్నిర్గ
చ్ఛన్తం, భగవన్తం-ద్విరదం గజం యథా-ఝషో మకర- స్తథా, అనుద్రుతః అనుధావన్ - హిరణ్యకేశో హిరణ్యాక్షః-కరా
ళా భయంకరా దంష్ట్రా యస్య, అశనిరివ నిస్వనో యస్య సః-అబ్రవీత్ ॥ తదేవాహ ॥ గతహ్రియాం అసతాం నిర్లజ్జానాం, కింను
విగర్హితమస్తి-నిన్దాభయాభావాత్పలాయనం నాయుక్తమితి భావః,, స్తుతిపక్షేతు ,, గతహ్రియాం అస్మాకం-కిం విగర్హితమ
స్తి, లోకోపకారార్థం భువముద్ధరన్తం భగవన్తం ప్రత్య, సతామస్మాకమనుద్రవణముచితమేవేత్యర్థః ॥ ౭ ॥ ॥ స భగ
వాన్, స సలిలస్య- ఉదస్తాత్ ఉపరి, గోచరే వ్యవహారగోచరే దేశే- గాం భూమిం-విన్యస్య-నిధాయ, తస్యాం-గవి- స్వసత్త్వం
స్వబలరూపామాధారశక్తిం-అదధాత్ నిహితవాన్ - కథం భూతో నిహితవాన్ - అరేరసురస్య, పశ్యతస్సతః- విశ్వసృజా
బ్రహ్మణా-అభిష్టుతః-విబుధైః కర్తృభిః ప్రసూనైః పుష్పైః-ఆపూర్యమాణః వికీర్యమాణః,, యద్వా,, అభిష్టుతః- తం బభా
ష ఇత్యుత్తరేణాన్వయః ॥ ౮ ॥ ॥ పరానుషక్తః-అనుషక్తం అనులగ్నం, అనుద్రవన్తం - తపనీయోపకల్పం సువర్ణమయ
భూషణం, మహతీ గుర్వీ గదా యస్య తం- కాఞ్చనమయాని చిత్రాణి దంశకవచాని యస్య తం - దురుక్తైః దుర్వాక్యైః అభీక్ష్ణం ప్రస
భం మర్మాణి-ప్రతుదన్తం విధ్యన్తం-తమసురం ప్రతి-ప్రచణ్డః ఉత్కటః మన్యుః క్రోధో యస్య- స భగవాన్-ప్రహసన్, బభా

షే, సోపాలమ్భ మితి శేషః * ॥ ౯ ॥ * భో హే అసుర-వయం-వనగోచరామృగాఇతి - యదుక్తం-తత్సత్యమేవ-కింతు యుష్మద్విధాన్ భవాదృశాన్-గ్రామసింహాన్ శునః, మృగయన్ అన్వేషయన్, మృగయితుమహంమృగోజాతఇత్యర్థః ॥ మృగయేఇతిపాఠేతుఅన్వేషయామీత్యర్థః ॥ మృత్యోఃపాశైః ప్రతిముక్తస్యబద్ధస్య- తవాఽభద్రమమఙ్గళం-వికత్థనంశ్లాఘనం, వీరా-నానుగృహ్ణన్తినాభినన్దన్తి-మృత్యుపాశైఃప్రతిముక్తస్యేతి హేతుగర్భం- మృత్యుపాశప్రతిబద్ధత్వాద్భవద్వికత్థనంతన్నగృహ్ణన్తీత్యర్థః * ॥ ౧౦ ॥ * తదుక్తిర్విపర్యయేపర్యవసాయయన్నాహ ॥ రసౌకసాంరసాతలవర్తినాం యుష్మాకం-న్యాసహారాఃఏతేవయం-న్యస్యన్తినిక్షిపన్తిపాదావస్మిన్నితిన్యాసఆధారః-భవతామాధారభూమిహారావయం, అయంకాకుః-నహీయంమామిరసాతలవర్తినాంన్యాసఇత్యర్థః-ఏతేవయం-గతలజ్జాః-తేత్వయాకర్త్రా-గదయా-ద్రావితాఃధావితాః-అయమపికాకుః-అస్మాభిరేవయూయంద్రావయిష్యన్తఇతి భావః-అథాపి-గదయాద్రావితాఅపి-కథంచిత్ కేనాపిప్రకారేణ-ఆజౌయుద్ధే-తిష్ఠామహే, బలినా త్వయాసహ-వైరంవిరోధం-ఉత్పాద్య-క్వయామఃగమిష్యామః - అత్రాపిభవదపేక్షయా విలక్షణేనైవప్రకారేణఆజౌతిష్ఠామహేస్థాతుమిచ్ఛామహే-బలిభిరస్మాభిర్విరోధముత్పాద్యక్వయాస్యసీతివిపర్యయేపర్యవసానమభిప్రేతమ్ * ॥ ౧౧ ॥ * త్వమితి ॥ పద్రథానాంపదాతీనాం-యూథపాస్తేషాం-అధిపతిస్త్వం, నఃఅస్మాక-మస్వస్తయేపరిభవాయ-ఆశు-ఘటయస్వయతస్వ, అనూహఃఅశఙ్కః స్త్వం-అస్మాన్-సంస్థాప్యహత్వా-స్వకానాం, అశ్రు, ప్రమృజ-

మర్త్యాన్యభిక్షిప్తంప్రతుదన్తందురుక్త్యైప్రచణ్డమన్యుఃప్రహసంస్తంబభాషే ॥ ౯ ॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ సత్యం వయంభోవనగోచరామృగా * యుష్మద్విధాన్ * మృగయన్గ్రామసింహాన్ । నమృత్యుపాశైఃప్రతిముక్తస్యధీరావికత్థనంతవగృహ్ణన్త్యభద్రమ్ ॥ ౧౦ ॥ ఏతేవయంన్యాసహరారసౌకసాం * గతహ్రియోగదయాద్రావితాస్తే । * తిష్ఠామహేఽథాపికథంచిదాజౌ * స్థేయంక్వయామోబలినోత్పాద్యవైరమ్ ॥ ౧౧ ॥ త్వంపద్రథానాంకిలయూథపాధిప * ఘటస్వనోఽస్వస్తయఆశ్వనూహః । సంస్థాప్యచాస్మాన్ప్రమృజా * శ్రుస్వకానాంయస్స్వాంప్రతిజ్ఞాం * నాతిపిపర్త్యసభ్యః ॥ ౧౨ ॥ సోఽధిక్షిప్తోభగవతాప్రలబ్ధశ్చరుషాభృశమ్ । ఆజహారోల్బణంక్రోధంక్రీడ్యమానోఽహిరాడివ ॥ ౧౩ ॥ సృజన్నమర్షితశ్శ్వాసంమన్యుప్రచలితేన్ద్రియః । ఆసాద్యగదయాదైత్యస్తరసాఽభ్యహనద్ధరిమ్ ॥ ౧౪ ॥ భగవాంస్తుగదావేగంవిసృష్టమరిణోరసి । అవఞ్చయత్తిరశ్చీనోయోగారూఢఇవాన్తకమ్ ॥ ౧౫ ॥ పునర్గదాంతామాదాయభ్రామయన్తమభీక్ష్ణశః । అభ్యధావద్ధరిఃక్రుద్ధసంరమ్భాద్దష్టదచ్ఛదమ్ ॥ ౧౬ ॥ తతస్స్వగదయాఽరాతిర్దక్షిణాంసభుఃప్రభుః । ఆజఘ్నేసతుతాంసౌమ్యగదయాకోవిదోఽహనత్ ॥ ౧౭ ॥ ఏవంగదాభ్యాంగుర్వీభ్యాంహర్యక్షోహరిరేవచ । జిగీషయాసుసంరబ్ధావన్యోన్యమభిజఘ్నతుః ॥ ౧౮ ॥ తయోస్స్పృధోస్తిగ్మగదాహతాఙ్గయోః క్షతాస్రవాఘ్రాణవివృద్ధమన్వ్యోః * విచి

యం పుమాన్, స్వాంస్వీయాం-ప్రతిజ్ఞాం-నాతిపిపర్తి నపూరయతి-ప్రతిజ్ఞాతార్థనిర్వర్తనేననసమాపయతి-సః అసభ్యఃసభాయామనర్హః, అత్రాపిత్వంపద్రథానామిత్యాదీనాంవిపర్యయేపర్యవసాయిత్వంభగవతోఽభిప్రేతమ్ * ॥ ౧౨ ॥ * భగవతాధిక్షిప్తః తిరస్కృతః ఉక్తరీత్యా, సః-రుషా-భృశం, ప్రలబ్ధఃప్రహసితశ్చ, సురః ఉల్బణంక్రోధంఆజహారస్వీకృతవాన్, చుక్రోధేత్యర్థః- యథాక్రీడ్యమానః, అహిరాట్ సర్పశ్రేష్ఠస్తథేతిదృష్టాన్తః * ॥ ౧౩ ॥ * అమర్షితఃక్రుద్ధః, అతఏవ-శ్వాసంనిశ్వాసం-సృజన్ త్యజన్ - అతఏవ-మన్యునాప్రచలితాని ఇన్ద్రియాణియస్య, సదైత్యః ఆసాద్యసమీపమాగత్య-తరసాబలేన-గదయా-హరిం - అభ్యహనత్ తాడితవాన్ * ॥ ౧౪ ॥ * భగవాంస్తు -రిపుణాఅసురేణ-ఉరసి, విసృష్టం- గదాయాఃవేగం, తిరశ్చీనఃతిర్యగ్గమనస్సన్ - అన్తకంమృత్యుం - యోగారూఢఃనిష్పన్నయోగీవ - అవఞ్చయత్ పరిహృతవాన్ * ॥ ౧౫ ॥ * పునస్తాం - అప్రాప్తామేవగదా-మాదాయ - అభీక్ష్ణశఃపునఃపునః-భ్రామయన్తం - అసురంప్రతి-క్రుద్ధోహరిః- అతఏవ-సంరమ్భాత్రోధా - దష్టదచ్ఛదఃదష్టాధరః - అభ్యధావత్ అభిముఖమగాత్ * ॥ ౧౬ ॥ * తతఃఅభిధావమానన్తరం ప్రభుర్భగవాన్ - స్వగదయా - అరాతింశత్రుం - దక్షిణామవిదక్షిణపార్శ్వే, ఆజఘ్నే ప్రజహార- హేసౌమ్యవిదుర-సఃఅసురస్తు-కోవిదఃగదాయుద్ధేకుశలః-అతఏవ- దక్షిణాంసభువిహరిణాప్రయుక్తా- మప్రాప్తామేవ-గదయా - అభ్యహనత్ ఆజఘ్నే * ॥ ౧౭ ॥ * హర్యక్షోహిరణ్యాక్షః-హరిశ్చ - సుసంరబ్ధౌ, జిగీషయా-అన్యోన్యం జేతుమిచ్ఛయా-గుర్వీభ్యాంగదాభ్యాం-అన్యోన్యంపరస్పరంఅభిజఘ్నతుః * ॥ ౧౮ ॥ * తయోఃహర్యసురయోః, స్పృధోః

౧౦ ॥ శ్లో ॥ పా * మృగయేగ్రామసింహాన్.

స్పర్ధమానయోః, తిగ్మాభ్యాం తీక్ష్ణాభ్యాం, గదాభ్యాం, ఆహతాని తాడితాని, అఙ్గాని యయోః, రత ఏవ-క్షతాత్ గదాఘాతా-
దాస్రవతీత్యాస్రవం, రుధిరం, తస్య ఘ్రాణేన ఆఘ్రాణేన, వివృద్ధః మన్యుః యయోః తయోః, అత ఏవ, ఇలాయాం భూమ్యాం-
నిమిత్తభూతాయాం, ఇలార్థమిత్యర్థః, జిగీషయా పరస్పరజయేచ్ఛయా, విచిత్రమార్గాన్ గదాయుద్ధక్రమణప్రభేదాన్-చ
రతోః, మృధః సంగ్రామః-శుష్మిణోరివ మత్తవృషభయోరివ, వ్యభాత్ బభౌ ॥ ౧౯ ॥ దైత్యస్య-యజ్ఞావయవస్య యజ్ఞ
మూర్తే-ర్మాయయా స్వసఙ్కల్పేన-గృహీతవారాహతనుర్యస్య - తస్య, మహాత్మనః దైత్యేఽప్యనుగ్రహప్రవణచిత్తస్య, భ
గవతశ్చ- హే కౌరవ్య, మహ్యాం భూమ్యాం నిమిత్తభూతాయాం, ద్విషతోర్యుధ్యమానయోః-విమర్దనం యుద్ధం - దిదృక్షుః
ద్రష్టుమిచ్ఛుః - స్వరాట్ బ్రహ్మా, ఋషిభిర్మరీచ్యాదిభిర్వృతః పరివృతః అగాత్ ఆగతవాన్ ॥ ౨౦ ॥ ఆగతశ్చ-సహస్రణీః
దేవసహస్రం నయతీతి దేవసహస్రనేతా-భగవాన్ బ్రహ్మా, దైత్యం - మాలక్ష్య - ఆదిసూకరం నారాయణం-జగాద-కథం
భూతం దైత్యం-ఆసన్నం ప్రాప్తం శౌణ్డీర్యం మదో-యేన-తం - అహార్యః అసహ్యః విక్రమో యస్య తమ్ ॥ ౨౧ ॥ ఉక్తి
మేవాహ ॥ యావదధ్యాయసమాప్తి ॥ ఏష దైత్యః, హే దేవ-తే తవ, అఙ్ఘ్రిమూలం పాదమూలం, ఉపేయుషాం శరణంగతా
నాం-దేవానాం విప్రాణాం-సౌరభేయీణాం ధేనూనాం, అనాగసాం నిరపరాధినామపి-భూతానాం, ఆగస్కృత్ నిర్ని
మిత్తమపరాధకృత్, తత్పరిహారాయ ప్రవృత్తో భయకృత్, భీతాన్ జ్ఞాత్వా దుష్కృత్ అర్థప్రాణాదిహర్తా, అస్మత్తో రాద్ధో
లబ్ధో వరో యేన సః, స్వయం, అప్రతిరథః, ప్రతిపక్షరహితః, అన్వేషన్ ప్రతిరథం మృగయన్, కణ్టక ఇవ, లోకాన్ ప్రత్యటతే

త్రమార్గాంశ్చరతోర్జిగీషయా వ్యభాదిలాయామివ శుష్మిణోర్మృధః ॥ ౧౯ ॥ దైత్యస్య యజ్ఞావయవస్య మాయ
యా గృహీతవారాహతనోర్మహాత్మనః । కౌరవ్య మహ్యాం ద్విషతోర్విమర్దనం దిదృక్షురాగాదృషిభిర్వృతః
స్వరాట్ ॥ ౨౦ ॥ ఆసన్నశౌణ్డీర్యమపేతసాధ్వసం కృతప్రతీకారమహార్యవిక్రమమ్ । విలక్ష్య దైత్యం భగవా
న్సహస్రణీర్జగాద నారాయణమాదిసూకరమ్ ॥ ౨౧ ॥ బ్రహ్మోవాచ ॥ ఏష తే దేవ దేవానామఙ్ఘ్రిమూలముపే
యుషామ్ । విప్రాణాం సౌరభేయీణాం భూతానామప్యనాగసామ్ ॥ ౨౨ ॥ ఆగస్కృద్భయకృద్దుష్కృదస్మ
ద్రాద్ధవరోఽసురః । అన్వేషన్నప్రతిరథో లోకానటతి కణ్టకః ॥ ౨౩ ॥ ఏనం మాయావినం దృప్తం నిరఙ్కుశ
మసత్తమమ్ । మా క్రీడ బాలవద్దేవ యథాఽఽశీవిషముత్థితమ్ ॥ ౨౪ ॥ న యావదేష వర్ధేత స్వాం వేలాం ప్రాప్య
దారుణః । స్వాం దేవ మాయామాస్థాయ తావజ్జహ్యఘమచ్యుత ॥ ౨౫ ॥ ఏషా ఘోరతమా సన్ధ్యా లోకచ్ఛమ్
ట్కరీ ప్రభో । ఉపసర్పతి సర్వాత్మన్ సురాణాం జయమావహ ॥ ౨౬ ॥ అధునైషోఽభిజిన్నామ యోగో మౌ
హూర్తికోఽభ్యగాత్ । శివాయ నస్త్వం సుహృదామాశు నిస్తర దుస్తరమ్ ॥ ౨౭ ॥ దిష్ట్యా త్వాం విహితం

చరత్ ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ హే దేవ-మాయావినం విచిత్రచతురఙ్గాదిబలోత్పాదకాశ్చర్యశక్తిసంపన్నం, అత ఏవ-దృప్తం గ
ర్వితం-నిరఙ్కుశం నిరఙ్కుశగజమివ స్థితం, అసత్తమం దురాత్మానం, ఏనం దైత్యం ప్రతి, ఉత్థితం, ఆశీవిషం సర్పం, పుచ్ఛా
కర్షణాదినా, బాలకవత్, మా క్రీడ ॥ ౨౪ ॥ దారుణః ఉగ్రః, ఏష దైత్యః, యావత్, స్వాం స్వబలకరీం, వేలాం సన్ధ్యారూ
పాం ప్రాప్య, న వర్ధేత, తావదేవ, తతః పూర్వమేవ, హే దేవ, స్వాం ఆత్మీయాం, మాయాం బలం, ఆస్థాయ ఆశ్రిత్య, జహి,,
యద్వా, స్వాం పూర్వోక్తవిధాం, మాయాం, ఆస్థాయ, స్వాం వేలాం ప్రాప్య, యావదేష న వర్ధేత, తావజ్జహీత్యన్వయః,
హే దేవ అచ్యుత, ఆశ్రితాన్న చ్యావయతీత్యచ్యుత ॥ ౨౫ ॥ కా అసౌ వేలా ఆయాస్యతి, యాం ప్రాప్య వర్ధేతేత్యత్రాహ
హే ప్రభో లోకచ్ఛమ్బట్కరీ లోకానాం ప్రతికూలకరీ, లోకచ్ఛద్మకరీతి పాఠే, మోహనకరీత్యర్థః । ఘోరతమా భయ
ఙ్కరా, ఏషా సన్ధ్యా ఉపసర్పతి ఆయాస్యతి- హే సర్వాత్మన్ సురాణాం-జయం- ఆవహ సంపాదయ- అసురాణాం జయా
వహేతి పాఠే, సన్ధ్యావిశేషణమ్ ॥ ౨౬ ॥ అధునా ఇదానీం-ఏషః- అభిజిన్నామ అభిజిదాఖ్యః-మౌహూర్తికః మధ్యా
హ్నముహూర్తరూపః, యోగః యుక్తః కాలః - అగాత్ ఆగతః- తత్తస్మాత్ సుహృదాం త్వత్సుహృదాం-నః-శివాయ స్వస్త
యే-దుస్తరం దుర్జయం-దైత్యం-ఆశు - నిస్తర జహి ॥ ౨౭ ॥ విహితం త్వయైవ శాపానుగ్రహకాలే విహితం, యద్వా,
తదా విశ్వేశ్వరః క్రుద్ధో భగవాన్ లోకభావనః । హనిష్యత్యవతీర్యాసౌ యథాద్రీన్ శతపర్వధృక్, దితిం ప్రతి కశ్యపేనైవ విహి
తం-మృత్యుం-త్వాం-అయమసురః-స్వయం-దిష్ట్యా దైవేనైవ-ఆసాదితః - ఏనమసురం, మృధే యుద్ధే, విక్రమ్య పరాక్రమ్య-

౨౬ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ లోకచ్ఛద్మకరీ ప్రభో । ఉపసర్పతి సర్వాత్మన్ సురాణాం జయావహా.

హత్వా, లోకాన్-శర్మణిసుఖే, ఆధేహి-సుఖోత్తరాన్కుర్విత్యర్థః ॥ ౧౮ ॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం, శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్దేఅష్టాదశోఽధ్యాయః.

ఏవం బ్రహ్మణాభాషితోభగవాంస్తద్వచోఽభినన్ద్యాసురాణాం బలకర్యామపివేలాయాంస్వపరాక్రమమేవప్రదిదర్శయిషుఃపునర్యుయుధఇత్యాహమునిః ॥ విరిఞ్చస్యబ్రహ్మణో - నిర్వ్యలీకం నిర్దోష - మమృతతుల్యం-వచోఽవధార్యశ్రుత్వా, ప్రహస్యకాలాత్మనాసర్వసంహర్తుర్మమాప్యరిబలాద్భయం బ్రవీతీతిప్రహస్య - సఃభగవాన్ - ప్రేమగర్భేణ ప్రేమసహితేన- అపాఙ్గేనకటాక్షేణ - తత్, విక్రమ్యైనంమృధేహత్వాలోకానాధేహిశర్మణీతివచః-అగ్రహీత్ గృహీతవాన్ ॥ ౧ ॥ తతఃవచోగ్రహణానన్తరం, అకుతోభయంకుతశ్చిదభీతం, అతఏవ, ముఖతఃఅభిముఖత, శ్చరన్తం-సపత్నంఅసురం, అజోబ్రహ్మణోఘ్రాణేన్ద్రియాదావిర్భూతోభగవాన్, ఉత్పత్యఉద్ధృత్య, గదయా, హనౌకపోలాధోదేశే, జఘాన ॥ ౨ ॥ సాభగవత్ప్రయుక్తాఅపాస్తైవగదా, తేనాసురేణకర్త్రా-గదయా, హతా, భగవత్కరాత్-విహతాచ్యుతాసతీ-విఘూర్ణితాధ్వనయన్తీ, ఆపతత్-తతోరేజేరరాజ, తద్భగవత్కరాద్విహత్యపతనం, అద్భుతంపశ్యతామాశ్చర్యమివాఽభూత్ ॥ ౩ ॥ సోఽసుర, స్తదా, లబ్ధతీర్థోపలబ్ధావకాశోపి, నిరాయుధం- విష్వక్సేనంభగవన్తం, మృధేయుద్ధే, ధర్మం, సమ్మానయన్, ప్రకోపయన్నపినబబాధే, నప్రాహరత్. సమృధఇతిపాఠేతు, నలబ్ధతీర్థోపినబబాధే, సఃమానయన్బభూవేతివాక్యభేదేనాన్వయాదపౌనరుక్త్యంబోధ్యమ్ ॥ ౪ ॥ గదాయా-మపవిద్ధాయాంస్వహస్తాద్విహ

మృత్యుం మాయామాసాదితస్స్వయమ్। విక్రమ్యైనంమృధేహత్వాలోకానాధేహిశర్మణి॥ ౧౮ ॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, హిరణ్యాక్షయుద్ధంనామాష్టాదశోఽధ్యాయః.

మైత్రేయఉవాచ॥ అవధార్యవిరిఞ్చస్యనిర్వ్యలీకామృతంవచః। ప్రహస్యప్రేమగర్భేణతదపాఙ్గేనసోఽగ్రహీత్ ॥౧॥ తతస్సపత్నంముఖతశ్చరన్తమకుతోభయమ్। జఘానోత్పత్యగదయాహనావసురమక్షజః॥౨ ॥ సాహతాతేనగదయావిహతాభగవత్కరాత్। విఘూర్ణితాఽపతద్రేజేతదద్భుతమివాభవత్ ॥౩ ॥ సతదాలబ్ధతీర్థోఽపినబబాధేనిరాయుధమ్। సమ్మానయన్మృధేధర్మం విష్వక్సేనంప్రకోపయన్ ॥౪॥ గదాయామపవిద్ధాయాంహాహాకారేచనిర్గతే। మానయామాసతద్ధర్మం సునాభంచాస్మరద్విభుః॥౫॥ తంవ్యగ్రచక్రందితిపుత్రాధిపేనస్వపార్షదముఖ్యేనవిషజ్జమానమ్। చిత్రావాచస్తద్విదాం ఖేచరాణాంతత్రస్మాసన్స్వస్తితేఽముంజహీతి॥౬॥ సతంనిశామ్యాత్తరథాఙ్గమగ్రతోవ్యవస్థితంపద్మపలాశలోచనమ్। విలోక్యచామర్షపరిప్లుతేన్ద్రియోరుషాస్వదన్తచ్ఛదమాదశచ్ఛ్వసన్ ॥౭॥ కరాళదంష్ట్రశ్చక్షుర్భ్యాంసంచక్షాణోదహన్నివ। అభిద్రుత్యస్వగదయాహతోఽసీత్యహనద్ధరిమ్ ॥౮ ॥ పదాసవ్యేనతాంసాధోభగవాన్యజ్ఞసూకరః। లీలయామిషతశ్శత్రోఃప్రాహరద్వాతరంహసమ్॥ ౯ ॥ ఆహచాయుధమాధత్స్వఘటస్వత్వంజిగీషసి। ఇత్యుక్త

తాయాంసత్యాం, పశ్యతాం-హాహాకారేచనిర్గతేసతి -విభుర్భగవాన్, తస్యదైత్యస్య, ధర్మంనిరాయుధాబాధనరూపంధర్మం-మానయామాసబహ్వమన్యత-సునాభంచక్ర-మస్మరచ్చ, స్మరణేనస్వహస్తస్థితమకరోదిత్యర్థః ॥ ౫ ॥ తంభగవన్తాన్మృతం, దితిపుత్రాధిపేనదితిపుత్రఇతినామ్నాన్యవహ్రియమాణేన- స్వపార్షదముఖ్యేన-విషజ్జమానంవిశేషేణసఙ్గం ప్రాప్నువన్తంవ్యగ్రచక్రంసంభ్రమయుక్తం-చక్రంప్రతి - దృష్ట్వేతిశేషో-వా- తద్విదాంతచ్చక్రప్రభావవిదాం-ఖేచరాణాం- చిత్రాఃబహువిధాః - వాచః - అముమసురంజహి- తేస్వస్త్యస్త్విత్యేవమాదికాః-తత్రయుద్ధదేశే, ఆసన్నాస్మ ॥ ౬ ॥ సఃఅసురః-పద్మపలాశాక్షం-ఆత్తంధృతంరథాఙ్గంచక్రంయేనతం-భగవన్తం-నిశమ్యదృష్ట్వా, అగ్రతోవ్యవస్థితంచ - విలోక్యఅమర్షేణక్రోధేన - పరిప్లుతానిక్షుభితానీన్ద్రియాణియస్యసః - రుషాక్రోధేన, శ్వసన్నిశ్వసన్, స్వదన్తచ్ఛదంస్వాధరోష్ఠం, ఆదశత్సనున్నాదష్టవాన్ ॥౭॥ కరాళదంష్ట్రఃభయజనకరదంష్ట్రోఽసురః-చక్షుర్భ్యాం-దహన్నివ - సంచక్షాణఃపశ్యన్, అభిద్రుత్యఅభిముఖమాగత్య -హరింభగవన్తం, హతోసీత్యుచ్చరన్, స్వగదయా - అహనత్ప్రజహార ॥ ౮ ॥ యజ్ఞసూకరఃయజ్ఞమూర్తిరాదిసూకరోభగవాన్ - వాతరంహసంవాయువేగాం, తామపాస్తామేవగదాం, సవ్యేనపదావామపాదేన, శత్రోః, మిషతఃపశ్యతస్సతః, లీలయా, ప్రాహరత్ ॥౯॥ తతః-ఆయుధం, ఆధత్స్వగృహాణ, ఘటస్వయతస్వ, త్వ-వశ్యంజిగిషసి, త్యాహచఉక్తవాంశ్చ-ఇతిఏవ,

౪॥ శ్లో॥పా॥ మానయన్సమృధేధర్మమ్,

నదత్ ❋॥౧౦॥ తాం అసురేణ ప్రయుక్తాం - ఆపతన్తీమాగచ్ఛన్తీం - గదాం - వీక్ష్య - భగవాన్, సమవస్థితః యథావదేవావతిష్ఠన్ - ప్రాప్తాం స్వసమీపం ప్రాప్తాం - గదాం - గరుత్మాన్ - పన్నగీం సర్పీమివ లీలయా జగ్రాహ ❋॥౧౧॥❋ ఏవం స్వపౌరుషే స్వశౌర్యే - ప్రతిహతే విహతే సతి - హతః విగతః మానో గర్వో యస్య - సోఽసురః - అతఏవ విగతప్రభః వినష్టతేజాః - హరిణా - దీయమానామపి - గదాం, నైచ్ఛత్ - గ్రహీతుమితి శేషః ❋॥౧౨॥❋ కింతు - త్రిశిఖం తిస్రః శిఖాః అగ్రభాగా యస్య తం - జ్వలన్ యో జ్వలనోఽగ్నిః - తద్వల్లోలుపం స్వకార్యకరణే వ్యగ్రం - శూలం - ధృతవరాహరూపాయ - యజ్ఞాయ యజ్ఞమూర్తయే జగ్రాహ ప్రాహిణోత్ - యజ్ఞాయ ధృతరూపాయేతి - సర్వయజ్ఞలిఙ్గైః సర్వయజ్ఞభోక్తరి తత్ఫలప్రదే స్వేచ్ఛోపాత్తప్రాకృతదివ్యవరాహరూపే భగవతి శూలస్య స్వకార్యాకరణం సూచితం, ఏతదేవ దృష్టాన్తేన స్పష్టయతి, విప్రాయ బ్రహ్మవిదం విప్రముద్దిశ్య, అభిచరన్ మారణయోగం కుర్వన్ - యథా న మారయతి - తథేత్యర్థః ❋॥౧౩॥❋ ఓజసా వీర్యేణ, దైత్యానాం మధ్యే మహాభటేన మహాశూరేణ, అర్పితం ప్రయుక్తం - ఉదీర్ణా ఉద్గతా దీధితిర్యస్య తత్, అన్తఃఖే ఆకాశమధ్యే, చకాసతం ప్రకాశమానం - తత్ త్రిశూలం - నిశాతనేమినా నిశితధారేణ - చక్రేణ - చిచ్ఛేద హరిరిన్ద్రో వా, యథా, ఉజ్ఝితం తార్క్ష్యపతత్రం, తార్క్ష్యేణోజ్ఝితం త్యక్తం పతత్రం - పక్షమివేత్యర్థః - పురా ఖలు దేవాన్నిర్జిత్యామృతకలశం నయతా గరుడేనేన్ద్రప్రయుక్తస్య వజ్రస్యామోఘస్య మానం దాతుం పత్రమేకం త్యక్తం తచ్చేన్ద్రో వజ్రేణాచిచ్ఛేదేతి ఇతిహాసోఽత్రానుసన్ధేయః ❋॥౧౪॥❋ అరిణా చక్రేణ - స్వశూలే - బహుధా వృక్ణే ఛిన్నే సతి, ప్రవృద్ధః రోషో యస్య - సోఽసురః - ప్రత్యేత్య అభిముఖమాగత్య - స్వక

స్వనం రాహేయ తాం గదాం వ్యనదద్భృశమ్ ॥౧౦॥ తాం స ఆపతతీం వీక్ష్య భగవాన్సమవస్థితః । జగ్రాహ లీలయా ప్రాప్తాం గరుత్మానివ పన్నగీమ్ ॥౧౧॥ స్వపౌరుషే ప్రతిహతే హతమానో మహాసురః । నైచ్ఛద్గదాం దీయమానాం హరిణా విగతప్రభః ॥౧౨॥ జగ్రాహ త్రిశిఖం శూలం జ్వలజ్జ్వలనలోలుపమ్ । యజ్ఞాయ ధృతరూపాయ విప్రాయాభిచరన్యథా ॥౧౩॥ తదోజసా దైత్యమహాభటార్పితం చకాసదన్తఃఖ ఉదీర్ణదీధితి । చక్రేణ చిచ్ఛేద నిశాతనేమినా హరిర్యథా తార్క్ష్యపతత్రముజ్ఝితమ్ ॥౧౪॥ వృక్ణే స్వశూలే బహుధాఽరిణా హరేః ప్రత్యేత్య విస్తీర్ణమురో విభూతిమత్ । ప్రవృద్ధరోషః స కఠోరముష్టినా నదన్ప్రహృత్యాన్తరధీయతాసురః ॥౧౫॥ తేనేత్థమాహతః క్షత్తర్భగవానాదిసూకరః । నాకమ్పత మనాక్క్వాపి స్రజా హత ఇవ ద్విపః ॥౧౬॥ అథోరుధాసృజన్మాయాం యోగమాయేశ్వరే హరౌ । యాం విలోక్య ప్రజాస్త్రస్తా మేనిరేఽస్యోపసంయమమ్ ॥౧౭॥ ప్రవవుర్వాయవశ్చణ్డాస్తమః పాంసవమైరయన్ । దిగ్భ్యో నిపేతుర్గ్రావాణః క్షేపణైః ప్రహితా ఇవ ॥౧౮॥ ద్యౌర్నష్టభగణాఽభ్రౌఘైః సవిద్యుత్స్తనయిత్నుభిః । వర్షద్భిః పూయవిణ్మూత్రకేశాసృగస్థీని చాసకృత్ ॥౧౯॥ గిరయః ప్రత్యదృశ్యన్త నానాయుధముచోఽనఘ । దిగ్వాససో యాతుధాన్యః శూలిన్యో ముక్తమూర్ధజాః ॥౨౦॥ బహు

ఠినతరముష్టినా - విభూతిమత్ లక్ష్మ్యా - ఆశ్రయభూతం - విస్తీర్ణం - హరేర్భగవతః - ఉరః వక్షః - నదన్ - ప్రహృత్య ప్రతాడ్య - అన్తరధీయత అన్తర్హితవాన్ ❋॥౧౫॥❋ హే క్షత్తః - తేన అసురేణ ఇత్థం ముష్టినా - ఆహతః తాడితః - ఆదివరాహో భగవాన్ - మనాక్ ఈషదపి నాకమ్పత న చలితవాన్ - స్రజా పుష్పదామ్నా - హతో గజ ఇవ ❋॥౧౬॥❋ అథ అన్తర్ధానానన్తరం, యోగమాయేశ్వరే యుజ్యన్త ఇతి యోగాః - తాసాం మాయానాం - మీశ్వరే స్వసంబన్ధినీనామాశ్చర్యశక్తీనాం - నేతరి - హరౌ భగవతి - ఉరుధా బహుధా - మాయాః - అసృజత్ కథంభూతా మాయా - యాం - అసృజదిత్యుచ్యత ఇత్యత ఆహ - యాం మాయాం - విలోక్య దృష్ట్వా - త్రస్తా భీతాః - సర్వాః ప్రజాః - అస్య విశ్వస్య - ఉపసంయమం ప్రలయం మేనిరే అమన్యన్త ❋॥౧౭॥❋ మాయాం ప్రపఞ్చయతి । ప్రవవురిత్యాదిభిశ్చతుర్భిః ॥ ప్రచణ్డాః ప్రచణ్డవేగాః - వాయవః - పాంసవం పాంసుకృతం - తమః, ఐరయన్ ప్రవవుః ప్రసృతవన్త - గ్రావాణః అశ్మానః - దిగ్భ్యః, క్షేపణైః యన్త్రవిశేషైః, ప్రహితాః ప్రయుక్తా ఇవ ❋॥౧౮॥❋ పూయం దుర్గన్ధి - అసృగ్రక్తం - విట్ విష్ఠా పూయాదీని - సకృత్ పునః పునర్వర్షద్భిః సవిద్యుత్స్తనయిత్నుభిః విద్యుత్సహితం యథా తథా ధ్వనద్భిః - అభ్రౌఘైః ద్యౌః నష్టభగణా నష్టో నక్షత్రగణో యస్యాః సా, అభూత్, నష్టభగణత్వేన చతుర్ముఖోక్తసన్ధ్యావేలాతిక్రమః సూచితః - అహ్నా నక్షత్రాణామసంభవాత్ ❋॥౧౯॥❋ గిరయః పర్వతాః - నానాయుధముచః నానాయుధం ముఞ్చన్తః - ప్రత్యదృశ్యన్త దృష్టా బభూవుః । తథా యాతుధాన్యశ్చ - ప్రత్యదృశ్యన్త, కథంభూతాః - దిగ్వాససః దిగమ్బరాః - శూలిన్యః శూలధారిణ్యః - ముక్తాః ప్రసారితాః మూర్ధజాః కేశా యాసాం - తాః ❋॥౨౦॥❋ తథా - ఆతతాయిభిః హింసాశీలైః బహుభిః యక్షరక్షోభిః, పత్తిః పదాతిః - పత్త్యాదిభిశ్చ - ఉత్సృష్టాః ప్రయుక్తాః - అతివైశ

భక్తిరేవాభిలషితశ్రేయస్సాధనీ- అతఏవ వయం చిరన్తనశత్రవస్సుఖితా ఇతి భావః * ॥ 30 ॥ * ఏవం విదురేణ "తేనైవ తు మునిశ్రేష్ఠ హరిణా యజ్ఞమూర్తినా" ఇత్యాదినా పృష్టం - హిరణ్యాక్షవృత్తాన్తం సప్రపఞ్చమభిధాయ తన్నిగమయతి మైత్రేయో ద్వాభ్యామ్ ॥ అసహ్యవిక్రమం దుర్ధర్షపరాక్రమం - హిరణ్యాక్ష- మేవముక్తప్రకారేణ- సాదయిత్వా నిహత్య- ఆదిసూకరః- స- భగవాన్- పుష్కరవిష్టరాదిభిః బ్రహ్మాదిభి- స్సమీడితస్సంస్తుతః- అఖణ్డితః అనన్తః ఉత్సవో యస్మిన్ తం- స్వం స్వీయం, లోకం వైకుణ్ఠం జగామ * ॥ 3౧ ॥ * అతిదుష్కరమిదం భగవతా కృతమితి త్వయా న విస్మయ కార్య ఇత్యాహ ॥ మయేతి ॥ హే సుమిత్ర విదుర- కృతావతారస్య వృతవరాహరూపస్య- హరే- శ్చేష్టితం, మయా- తే తుభ్యం- అనూక్తం అనుక్రమేణోక్తం- యదా తథా- యథా అనాయాసేనైవ ఆవాదికథితం- తథా- ఉదారవిక్రమః- హిరణ్యాక్షః , మృధే యుద్ధే - క్రీడనవత్ క్రీడనమివ- నిరాకృతః హతః- భగవతేతి శేషః- యథా హిరణ్యాక్ష ఇతి పాఠే తు- యథా యేన ప్రకారేణ, క్రీడనవద్భగవతా హిరణ్యాక్షో నిరాకృతః- తం ప్రకారమనతిక్రమ్యైవ యథా సూక్తం గురూక్తిమనతిక్రమ్య- హరేశ్చేష్టితం మయా వావీతి నిగమనపరత్వేనాన్వేతవ్యమ్ * ॥ 3౨ ॥ * ఏవం "నిశమ్య వాచో వదతో మునేః" ఇత్యారభ్యోపక్రాన్తం భగవచ్చరిత్రప్రసక్తానుప్రసక్త్యా ప్రసక్తస్వాయంభువమనుచరిత్రతదనుప్రసక్తవారాహచరిత్రప్రశ్నోత్తరరూపం విదురమైత్రేయసంవాదముపసంహరతి భగవాన్ శ్రీశుకో యావదధ్యాయపరిసమాప్తి ॥ ఇతీత్యుక్తప్రకారేణ- కౌషారవాఖ్యాతాం మైత్రేయకథితాం భగవత్కథాం భగవత్కథాగర్భాం స్వాయంభువకథామిత్యర్థః ॥ భగవత్కథాయా ఏవ ప్రాధాన్యేన కథనీయత్వాత్ భగవత్కథామితి నిర్దేశః । భగవత్కథానిగమనేనైవ తదుపక్రమయా స్వాయంభువకథానిగమిత ప్రాయైవేత్యభిప్రేత్య భగవత్కథామిత్యు

తతోఽసౌ జగతామరున్తుదస్త్వత్పాదభక్త్యా వయమీశ నిర్వృతాః ॥ 30 ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఏవం హిరణ్యాక్షమసహ్యవిక్రమం స సాదయిత్వా హరిరాదిసూకరః । జగామ లోకం స్వమఖణ్డితోత్సవం సమీడితః పుష్కరవిష్టరాదిభిః ॥ 3౧ ॥ మయా * యథానూక్తమవాది తే హరేః కృతావతారస్య సుమిత్ర చేష్టితమ్ । † తథా హిరణ్యాక్ష ఉదారవిక్రమో మహామృధే క్రీడనవన్నిరాకృతః ॥ 3౨ ॥ శ్రీశుక ఉవాచ ॥ ఇతి కౌషారవాఖ్యాతామాశ్రుత్య భగవత్కథామ్ । క్షత్తానన్దం పరం లేభే మహాభాగవతో నృప ॥ 33 ॥ అన్యేషాం పుణ్యశ్లోకానాముద్దామయశసాం కథామ్ । ఉపశ్రుత్య భవేన్మోదః శ్రీవత్సాఙ్కస్య కిం పునః ॥ 3౪ ॥ యో గజేన్ద్రం ఝషగ్రస్తం ధ్యాయన్తం చరణామ్బుజమ్ । క్రోశన్తీనాం కరేణూనాం కృచ్ఛ్రతోఽమోచయద్ద్రుతమ్ ॥ 3౫ ॥ తం సుఖారాధ్యమృజుభిరనన్యశరణైర్నృభిః । కృతజ్ఞః కో న సేవేత దురారాధ్యమసాధుభిః ॥ 3౬ ॥ యో వై హిరణ్యాక్షవధం మహాద్భుతం విక్రీడితం కారణసూకరాత్మనః । శృణోతి గాయత్యనుమోదతేఽఞ్జసా విముచ్యతే బ్రహ్మవధా

క్తం- ఆశ్రుత్యాకర్ణ్య- మహాభాగవతః- క్షత్తా విదురః- ఉత్కృష్టమానన్దం- లేభే లబ్ధవాన్, హే నృప పరీక్షిద్రాజ- మహాభాగవత ఇతి హేతుగర్భం, యతోఽసౌ క్షత్తా మహాభాగవతస్తతో భగవత్కథామాశ్రుత్య పరమానన్దం లేభ ఇత్యర్థః * ॥ 33 ॥ * ఏతదేవ కైముత్యన్యాయేనాహ ॥ అన్యేషామితి ॥ పుణ్యశ్లోకానాం పుణ్యకాచారాణాం ఉద్దామయశసాం ఉదీర్ణకీర్తిమతాం- అన్యేషామపి- కథా- మాశ్రుత్య మోదో- భవేత్ - శ్రీవత్సాఙ్కస్య భగవతః- కథాముపశ్రుత్య మోదో భవేదితి కిం పునర్వక్తవ్యమిత్యర్థః * ॥ 3౪ ॥ * ఏవం కైముత్యన్యాయేన భగవత్కథాశ్రవణాదానన్దావాప్తిమభిధాయ ఆశ్రితార్తినిరసనైకశీలస్యాశ్రితసులభస్యార్థిపురుషార్థదస్య భగవతః కథాం కృతఘ్నమన్తరేణ కో న సేవేతేత్యాహ ద్వాభ్యామ్ ॥ య ఇతి ॥ ఝషేణ మకరేణ, గ్రస్తం గృహీతం- స్వచరణామ్బుజం- ధ్యాయన్తం గజేన్ద్రం కరేణూనాం హస్తినీనాం క్రోశన్తీనాం రుదన్తీనాం సతీనాం- యో భగవాన్- కృచ్ఛ్రాత్ ఝషగ్రహణదుఃఖాత్ - ద్రుతమాశు- అమోచయత్ త్యాజితవాన్ * ॥ 3౫ ॥ * తం భగవన్తం- కథంభూతం- అనన్యశరణైః రక్షకాన్తరహీనైః- నృభిర్నరైః ఋజుభిరుపాయైరితి శేషః సుఖేనారాధయితుం శక్యం- అసాధుభి- ర్దురారాధ్యం- కృతజ్ఞః- కో న సేవేత కృతఘ్నాన్తరేణ సర్వోఽపి సేవేతైవేత్యర్థః * ॥ 3౬ ॥ * ఏవం భగవత్కథాసర్వస్వం కృపాదేయమిత్యభిధాయ ప్రకృతహిరణ్యాక్షవధవృత్తాన్తశ్రవణకీర్తనానుమోదనఫలమవాన్తరం ప్రధానం చాహ ॥ యో వా ఇతి ద్వాభ్యామ్ ॥ మహాద్భుతం భృశం విస్మయనీయం- కారణసూకరాత్మనః జగద్రక్షణకారణాద్ధృతసూకరశరీరస్య- భగవతో విక్రీడితం క్రీడారూపం- హిరణ్యాక్షవధం- యో ద్విజః, శృణోతి- గాయతి కీర్తయతి- అనుమోదతే అభినన్దతి వా- సః- అఞ్జసా ఆశు- బ్రహ్మవధాత్ "బ్రహ్మహత్యాశ్వమేధాభ్యాం నాపరం పుణ్యపాపయోః" రితి నిరతిశయపాపత్వేన కీర్తితాత్ బ్రహ్మవ

3౧ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ * యథానూక్తం. † పా ॥ తథా హిరణ్యాక్షః.

ధాదపి-విముచ్యతేత్యర్థః ॥ ౩౭ ॥ ఏతద్ధిరణ్యాక్షవధవృత్తాన్తరూపంభగవచ్చరితం-మహాపుణ్యసంపాదకం-అతఏవ-అలంభృశం-పవిత్రం-ధన్యంధనసంపాదకం-యశస్యంయశస్సంపాదకం -ఆయుషః-ఆశిషాంప్రార్థితపురుషార్థానాంచ పదం-పద్యతేఽనేనేతిపదంసాధనం-యుధియుద్ధే-ప్రాణానా-మిన్ద్రియాణాంచ-శౌర్యవర్ధనంసామర్థ్యవర్ధనం-ఏవమవాన్తరఫలముక్త్వా-ప్రధానఫలమాహ ॥ అఙ్గహేరాజన్-శృణ్వతాంనృణాం -అన్తేదేహాన్తే- నారాయణో-గతిఃఫలం-తత్ప్రాప్తిరేవఫలమిత్యర్థః ॥ ౩౮ ॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాంశ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాంతృతీయస్కన్ధే ఏకోనవింశోఽధ్యాయః ॥

ద్వితీయస్కన్ధాన్తే ,, యథాఽసౌభగవాన్సూతక్షత్త్రాభాగవతోత్తమ ,, ఇత్యాదినావిదురమైత్రేయసంవాదోరాజ్ఞాపృష్టః-శుకేనోక్తః, అతోరాజశుకప్రశ్నోత్తరానుసారేణైవ - విదురమైత్రేయసంవాదంవర్ణయామీత్యుపక్రమ్యసూతేనఏకోనవింశత్యధ్యాయగణేనవర్ణితేసతి- పునఃశౌనకః ,, సవైస్వాయంభువస్సమ్రా,, డిత్యాదినావిదురపృష్టం ,, యదాస్వభార్యయాసాక ,, మిలిమైత్రేయేణోపక్రాన్తంస్వాయంభువచరిత్రం-ప్రష్టుకామః, పరమప్రకృతాన్-దశమాధ్యాయాదౌ ,, అన్తర్హితేభగవతిబ్రహ్మాలోకపితామహః । ప్రజాస్ససర్జ కతిధేతి,, విదురపృష్టాన్ దైహికమానసికప్రజాసృష్టిభేదాన్, కాంశ్చిన్మైత్రేయేణవర్ణితానేవ - సూతముఖాదాశ్రుత్యావశిష్టాంస్తత్ప్రభేదాన్ప్రకృతమనుచరితంపృచ్ఛతి ॥ మహీమిత్యాదిభిర్నవభిః ॥ యద్యపిపారీక్షితప్రశ్నఏవశౌనకేనప్రష్టవ్యః-శుకోత్తరమేవసూతేనాపివక్తవ్యం నతువిదురపృష్టంప్రష్టవ్యం, నాపిమైత్రేయోక్తంసూతేనవక్తవ్యం, సూతశౌనకసంవాదస్యశుకపరీక్షిత్సంవాదరూపత్వాత్తథాపివిదురప్రశ్నప్రశ్నేనైవపారీక్షితప్రశ్నోఽపిపృష్టప్రాయఇత్యభిప్రేత్యసాక్షాద్విదురప్రశ్నమేవపృచ్ఛతిశౌనకః-

దపిద్విజః ॥ ౩౭ ॥ ఏతన్మహాపుణ్యమలంపవిత్రంధన్యం యశస్యంపదమాయురాశిషామ్ । ప్రాణేన్ద్రియాణాంయుధిశౌర్యవర్ధనంనారాయణోఽన్తేగతిరఙ్గశృణ్వతామ్ ॥ ౩౮ ॥

॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, హిరణ్యాక్షవధోనామైకోనవింశోఽధ్యాయః ॥

శౌనకఉవాచ ॥ మహీంప్రతిష్ఠామధ్యాస్యసౌతేస్వాయంభువోమనుః । కాన్యన్వతిష్ఠద్ద్వారాణిమార్గాయావరజన్మనామ్ ॥ ౧ ॥ క్షత్తామహాభాగవతఃకృష్ణస్యైకాన్తికస్సుహృత్ । యస్తత్యాజాగ్రజంకృష్ణేసాపత్యమఘవానితి ॥ ౨ ॥ ద్వైపాయనాదనవమోమహిత్వేతస్యదేహజః । సర్వాత్మనాశ్రితఃకృష్ణంతత్పరాంశ్చాప్యనువ్రతః ॥ ౩ ॥ కిమన్వపృచ్ఛన్మైత్రేయంవిరజాస్తీర్థసేవయా । ఉపగమ్యకుశావర్తఆసీనంతత్త్వవిత్తమమ్ ॥ ౪ ॥

హేసౌతేసూతస్యలోమహర్షణస్యపుత్ర, మహీంభూమిం-ప్రతిష్ఠాంయథాస్థానం - అధ్యస్యప్రాప్య, స్వాయంభువోమనుః- అవరమర్వాచీనంజన్మయేషాం తేషాం-మార్గాయ-మృగ్యతఇతిమార్గః-ధర్మాదిచతుర్విధరూపఃపురుషార్థ - స్తస్మై-కానిద్వారాణిఉపాయాన్ - అన్వతిష్ఠత్ అనుతిష్ఠితవాన్ ॥ యద్యదాచరతిశ్రేష్ఠ,, ఇతిన్యాయేనకాన్పురుషార్థోపాయాన్లోకమర్యాదాపాలనాయస్వయమన్వతిష్ఠదిత్యర్థః ॥ ౧ ॥ ఏవంప్రకృతంమనుచరిత్రంపృష్ట్వాపరమప్రకృతప్రజాసృష్టిభేదాఃవైదురికప్రశ్నప్రశ్నేనైవపృష్టప్రాయాఇత్యభిప్రేత్యవైదురికప్రశ్నమపిపృచ్ఛిషయాప్రథమంవిదురంప్రశంసతి ॥ క్షత్తేత్యాదిద్వాభ్యామ్ ॥ క్షత్తావిదురఃమహాభాగవతఃనిరతిశయభగవద్భక్తియుక్తః-అతఏవ-కృష్ణస్యభగవతః-ఏకాన్తికఃఅసాధారణ - స్సుహృత్నిరతిశయప్రీతివిషయః । అత్ర ,, ప్రియోహిజ్ఞానినోఽత్యర్థమహంసచమమప్రియ,, ఇతిభగవదుక్తరీత్యా - భగవానపితస్యసుహృదితిబోధ్యం ॥ సుహృత్త్వమేవస్పష్టయతి ॥ యఃక్షత్తా-సాపత్యందుర్యోధనాద్యపత్యసహితం - అగ్రజంధృతరాష్ట్రం, కృష్ణేభగవతి, అఘవాన్కృతాపరాధఇతి-తత్యాజత్యక్తవాన్ - శ్రీకృష్ణోక్తమన్త్రానాదరాద్భగవత్ప్రియేషుధర్మమర్యాదానువర్తిషుపాణ్డుతనయేషుద్రోహాచరణాచ్చ కృష్ణేఅఘవానితిభావః ॥ ౨ ॥ కించమహత్వేమాహాత్మ్యే-ద్వైపాయనాత్-ద్వైపాయనదేహజోవిదురః, అనవమఃఅన్యూనః-సర్వాత్మనాసమస్తభావేన ,, మాతాపితాభ్రాతానివాసశ్శరణంసుహృద్గతిశ్చనారాయణఇత్యుక్తభావేనేత్యర్థః-కృష్ణంభగవన్తమాశ్రితః-తత్పరాన్భగవత్పరాంశ్చ - అనువ్రతఃఅనువర్తమానః సేవమానఇత్యర్థః ॥ ౩ ॥ ఏవంవిదురంప్రస్తుత్యతత్పృష్టమనుపృచ్ఛతి ॥ కిమిత్యాదిభిస్త్రిభిః ॥ తీర్థానాంగఙ్గాదిపుణ్యతీర్థానాం - సేవయాత్రిషవణస్నానాదినా, విరజాఃవిధూతబాహ్యాభ్యన్తరమలః-విదురః- కుశావర్తే - హరిద్వారకుశావర్తబిల్వకనీలపర్వతకన్యలాఖ్యానిపఞ్చతీర్థానిగఙ్గాద్వారేసన్తి -తత్రకుశావర్తేఆసీనం-తత్త్వవిదగ్రేసరం -మైత్రేయ- ముపగమ్యప్రణిపాతపురస్సరముపపద్య-కిమన్వపృచ్ఛత్ అను

పృష్టవాన్ ॥౪॥ యత్కిమపృచ్ఛత్ కింతదిత్యత ఆహ। హే సూత, తయోర్విదురమైత్రేయయోః, సంవదతోః సంవాదం కుర్వతోః సతోః, అమలాః శృణ్వల్లోకపావన్యః, కథాః భగవత్కథాః, ప్రవృత్తాః భవేయుః, అమలత్వే దృష్టాన్తః, హరేర్భగవతః, పాదామ్బుజాశ్రయాః పాదామ్బుజప్రసూతాః, అఘఘ్న్యః ఉపస్పృశతామఘనివర్తకాః, గాఙ్గాః గఙ్గాసంబన్ధిన్యః ఆప ఇవేతి ॥౫॥ కీర్తన్యోదారకర్మణః కీర్తనీయజగద్వ్యాపారాదివిస్తరచేష్టితస్య, భగవతః, తాః కథాః, నః అస్మభ్యం, కీర్తయకథయ, తేతుభ్యం, భద్రం మఙ్గళమస్తు, పునః పునర్భగవత్కథామేవ కిం పృచ్ఛసీత్యత ఆహ॥ రసజ్ఞః భగవత్కథారసజ్ఞః, హరేర్లీలైవ అమృతం, తత్, పిబన్, కో ఽనుతృప్యేత, న కోఽపీత్యర్థః, అతోఽతృప్యన్ పృచ్ఛామీత్యభిప్రాయః ॥౬॥ నైమిశం నిమిశక్షేత్రం అయనం స్థానం యేషాం తైః నైమిశక్షేత్రవాసిభిః శౌనకాదిభిః ఏవముక్తప్రకారేణ, పృష్టః, ఉగ్రశ్రవాః సూతః, భగవతి అర్పితం నిహితం అధ్యాత్మం అన్తఃకరణం యేన సః తాన్నైమిశాయనాన్ ప్రతి, శ్రూయతామిత్యాహ ॥ ఏవం విధాని వచనాన్యేతద్గ్రన్థకృతా త్రికాలజ్ఞానేన భగవతా బాదరాయణేన స్వకృతగ్రన్థస్య తత్తచ్ఛ్రోతృవక్తృక్రమేణ భావినీం ప్రవృత్తిమాలోచ్య తత్సందర్భార్థం న్యస్తాని, అత ఇదం వచనం ద్వైపాయనీయమేవేతి సాంప్రదాయికాః। తచ్ఛిష్యప్రశిష్యైస్సందర్భాయ విరచయ్య న్యస్తానీత్యపరే ॥౭॥ ఏవమాపృష్టస్సూతో వృత్తవారాహకథాశ్రవణజాతహర్షో విదురః ప్రకృతం స్వాయంభువచరితం ప్రత్యక్ పరమప్రకృతాన్ ప్రజాసృష్టిభేదాన పృచ్ఛదిత్యాహ॥ హరేరిత్యేకేన॥ స్వమాయయా స్వసఙ్కల్పేన, ధృతక్రోడతనోర్ధృతవరాహరూపస్య, హరేర్లీలాం లీలారూపం - రసాతలాద్గోర్భూమేః, ఉద్ధరణం, అవజ్ఞయా, హతం హిరణ్యాక్షం చ, నిశమ్య శ్రుత్వా, సంజాతహర్షో, భారతః విదురః, మునిం మైత్రే

తయోస్సంవదతోస్సూత ప్రవర్తేరన్హ్యమలాః కథాః। ఆపో గఙ్గా * ఇవాఘఘ్న్యో హరేః పాదామ్బుజాశ్రయాః॥౫॥ తా నః కీర్తయ భద్రం తే కీర్తన్యోదారకర్మణః । రసజ్ఞః కోను తృప్యేత హరిలీలామృతం పిబన్ ॥౬॥ ఏవముగ్రశ్రవాః పృష్ట ఋషిభిర్నైమిశాయనైః । భగవత్యర్పితాధ్యాత్మస్తానాహ శ్రూయతామితి॥౭॥ శ్రీశుక ఉవాచ॥ హరేర్ధృతక్రోడతనోస్స్వమాయయా నిశమ్య గోరుద్ధరణం రసాతలాత్ । లీలాం హిరణ్యాక్షమవజ్ఞయా హతం సంజాతహర్షో మునిమాహ భారతః॥౮॥ విదుర ఉవాచ ॥ ప్రజాపతిపతిస్సృష్ట్వా ప్రజాసర్గే ప్రజాపతీన్ । కిమారభత మే బ్రహ్మన్ ప్రబ్రూహ్యవ్యక్తమార్గవిత్ ॥౯॥ యే మరీచ్యాదయో విప్రా యస్తు స్వాయంభువో మనుః। తే వై బ్రహ్మణ ఆదేశాత్కథమేతదభావయన్ ॥ ౧౦ ॥ సద్వితీయాః కిమసృజన్స్వతన్త్రా ఉత కర్మసు । ఆహోస్విత్సంహతాస్సర్వ ఇదం స్మ సమకల్పయన్ ॥ ౧౧ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ దైవేన దుర్వితర్క్యేణ పరేణా

యం ఆహ॥ ఉక్తిమేవాహ త్రిభిః॥ ప్రజాపతీనాం మరీచ్యాదీనాం పతిః బ్రహ్మా, ప్రజాసర్గే నిమిత్తే, ప్రజాపతీన్ సృష్ట్వా, కిమారభత కిమకురుత - మే మహ్యం, ప్రబ్రూహి, హే బ్రహ్మన్, యతస్త్వమవ్యక్తమార్గవిత్ న వ్యజ్యత ఇత్యవ్యక్తం అతీన్ద్రియం తస్య మార్గం స్వరూపం వేత్తీతి తథా, అతస్త్వం ప్రబ్రవీతుం సమర్థ ఇత్యర్థః ॥౮॥౯॥ మరీచ్యాదయో, యే విప్రాః, యశ్చ, స్వాయంభువో మనుః, తే వై, బ్రహ్మణశ్చతుర్ముఖస్య, ఆదేశాన్నిదేశాత్, ఏతద్విశ్వం, కథం, అభావయన్ అసృజన్ ॥౧౦॥ కథమితి స్వాయంభువకల్పపృష్టమేవ ప్రకారం మునిముఖాన్నిశ్చిచీషయా వికల్పయతి ॥ సద్వితీయా ఇతి ॥ సద్వితీయాస్సభార్యాః , కిమసృజన్, కిం శబ్దః ప్రశ్నే, ఉత ఆహోస్విత్, కర్మసు సృష్ట్యాదివ్యాపారేషు, స్వతన్త్రాః భార్యానిరపేక్షాః, ఆహోస్విత్ సర్వే మరీచ్యాదయస్సంహతాః పరస్పరసాపేక్షాః ఇదం విశ్వం సమకల్పయన్ స్మ అసృజన్ స్మ ॥౧౧॥ ఏవమాపృష్టో మైత్రేయస్సర్గభేదానాం ప్రతిపిపాదయిషయా పూర్వోక్తాం మహదాద్యవిద్యాపఞ్చపర్వాన్తాం సృష్టిమనువదతి॥ దైవేనేత్యాదిభిస్సప్తభిః॥ దుర్వితర్క్యేణ అచిన్త్యప్రభావేన, దైవేనేశ్వరేణ కర్త్రా, పరేణ ప్రకృతిపురుషవిలక్షణపరమాత్మకేన, అనిమిషేణ చ కాలేన చ హేతునా - జాతక్షోభః - కార్యోన్ముఖ్యరూపవ్యాపారో యస్య, తస్మాద్భగవతః - భగవత్సంబన్ధినః తచ్ఛరీరభూతాదిత్యర్థః, గుణత్రయాత్ సత్త్వాదిగుణత్రయాత్మకాత్ ప్రధానాత్ - మహాన్ మహత్తత్త్వం, ఆసీత్, అత్ర భగవతో గుణత్రయాదిత్యనేన, బ్రహ్మాత్మకప్రధానస్యోపాదానత్వకథనేన, విశిష్టోపాదానత్వం, దైవేత్యనేన కేవలస్య బ్రహ్మణో నిమిత్తత్వం పరేణ కాలేనేతి కాలస్యాపి పరమాత్మాత్మకత్వకథనేన బ్రహ్మణస్సృష్ట్యాదివ్యాపారే ఉపకరణాన్తరనైరపేక్ష్యం, అనిమిషేణ గుణత్రయాదితి కాలప్రధానయోస్సృష్టేః ప్రాగపి సద్భావావగమేన తదా విజాతీయవస్తుసత్త్వం, దుర్వితర్క్యేత్యనేన, నిమిత్తత్వోపాదానత్వోపయుక్తాచిన్త్యసర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వసత్యకామత్వాదిప్రభావవత్త్వావగమేన, స్వ

గతభేదసత్త్వం, తయోరుపలక్షణత్వేన సజాతీయజీవభేదసత్త్వం చోక్తం భవతి ✽ ॥ ౧౨ ॥ ✽ దైవేన భగవతా, చోదితాత్ ప్రేరితాత్ రజఃప్రధానాత్-మహతః- స్వతస్సత్త్వప్రధానత్వేపి మహతః కార్యోన్ముఖ్యదశాయాం రజస్తమసోః సత్త్వయోరుభయోరప్యనుగ్రాహకత్వేన రజఃప్రధానాదిత్యుక్తం, జాతః- త్రిలిఙ్గః పఞ్చమహాభూతజ్ఞానకర్మేన్ద్రియాత్మకః భూతాదిరహంకారః-వియదాదీని ఆకాశాదీని-ఆదిశబ్దేన తన్మాత్రాణి జ్ఞానేన్ద్రియాణి చోక్తాని-పఞ్చశః ప్రత్యేకం పఞ్చసంఖ్యాకాని-ససర్జ ✽ ॥ ౧౩ ॥ ✽ తాని చ వియదాదీని-ఏకైకశః పరస్పరమసమేతాని - భౌతికమణ్డం స్రష్టుమసమర్థాన్యభూవన్-అథ-దైవయోగేన భగవదనుప్రవేశేన-సమేత్య-అనేన పఞ్చీకరణం వివక్షితం - హైమం ప్రకాశబహులం-అణ్డం బ్రహ్మాణ్డం అసృజన్ ✽ ॥ ౧౪ ॥ ✽ సః అణ్డకోశః నిరాత్మకం అధిష్ఠాతృచేతనరహితః- అబ్ధిసలిలం సలిలే-అనేనాణ్డసృష్టేః ప్రాగుదకసృష్టిరర్థసిద్ధా, అశయిష్ట అధ్యవసత్ -తమణ్డకోశమీశ్వరోఽనిరుద్ధః సాగ్రం సంపూర్ణం-సంవత్సరసాహస్రం - అన్వవాత్సీత్-జలవేష్టితం జలపూర్ణమణ్డం భగవానధ్యశేతేత్యర్థః ✽ ॥ ౧౫ ॥ ✽ కోఽసౌ భగవాన్-యోఽన్వవాత్సీదిత్యత్రాహ॥ యస్య అణ్డశయానస్య భగవతో, నాభేస్సకాశాత్- సహస్రసంఖ్యాకాదిత్యవత్ ఉరుప్రకాశం-పద్మ-మభూత్ - స ఈశ్వరోఽవాత్సీదిత్యర్థః॥ కీదృశం పద్మం- యస్మాన్నాభేరభూదిత్యత్రాహ ॥ సర్వేషాం జీవానాం దేవాదీనాం-నికాయః సమూహః- తస్య-ఓకః స్థానం-యత్ర పద్మే, స్వరాట్ బ్రహ్మా స్వయ-మభూత్ ఉత్పన్నః - తత్పద్మమభూదిత్యర్థః ✽ ॥ ౧౬ ॥ ✽ సః-బ్రహ్మా -భగవతా-అనువిష్టః సఙ్కల్పరూపజ్ఞానేనానుప్రవిష్టః-కోఽసౌ భగవాన్ - యేనానుప్రవిష్ట ఇత్యత్రాహ॥ సలిలాశయే గర్భోదకస్యాన్తః-యశ్శేతే, తేనేత్యర్థః-భగవతానుప్రవిష్టో-బ్రహ్మా- యథాపూర్వం పూర్వకల్పానుసారేణ - లోకసంస్థాం లోకా

నిమిషేణ చ। జాతః క్షోభాద్భగవతో మహానాసీద్గుణత్రయాత్ ॥ ౧౨ ॥ రజఃప్రధానాన్మహతస్త్రిలిఙ్గో దైవచోదితాత్। జాతస్ససర్జ భూతాదిర్వియదాదీని పఞ్చశః ॥ ౧౩ ॥ తాని చైకైకశస్స్రష్టుమసమర్థాని భౌతికమ్। సంహత్య దైవయోగేన హైమమణ్డమథాఽసృజన్ ॥ ౧౪ ॥ సోఽశయిష్టాబ్ధిసలిలమణ్డకోశో నిరాత్మకః। సాగ్రం వై వర్షసాహస్రమన్వవాత్సీత్తమీశ్వరః ॥ ౧౫ ॥ యస్య నాభేరభూత్పద్మం సహస్రార్కోరుదీధితి। సర్వజీవనికాయౌకో యత్ర స్వయమభూత్స్వరాట్ ॥ ౧౬ ॥ సోఽనువిష్టో భగవతా యశ్శేతే సలిలాశయే। లోకసంస్థాం యథాపూర్వం నిర్మమే సంస్థయా స్వయా ॥ ౧౭ ॥ ససర్జ ఛాయయాఽవిద్యాం పఞ్చపర్వాణమగ్రతః। తామిస్రమన్ధతామిస్రం తమో మోహం మహాతమః ॥ ౧౮ ॥ విససర్జాత్మనః కాయం నాభినన్దంస్తమోమయమ్। జగృహుర్యక్షరక్షాంసి రాత్రిం క్షుత్తృట్సముద్భవామ్ ॥ ౧౯ ॥ క్షుత్తృడ్భ్యాముపసృష్టాస్తే తం జగ్ధుమభిదుద్రువుః। మా రక్షతైనం జక్షధ్వమిత్యూచుః క్షుత్తృడర్దితాః ॥ ౨౦ ॥ దేవస్తానాహ సంవిగ్నో మా మాం జక్షత రక్షత। అహో మే యక్షరక్షాంసి ప్రజా యూయం బభూవిథ ॥ ౨౧ ॥ దేవతాః ప్రభయా యా యా దీవ్యన్ప్రముఖతోఽసృజత్। తే అహార్షుర్దేవయన్తో విసృష్టాం తాం ప్రభామహః ॥ ౨౨ ॥ దేవోఽదేవాన్ జఘనత

నాం-సంస్థానం విన్యాసం-స్వయా అసాధారణయా సంస్థయా దేవాదినామరూపాత్మకయా-అకల్పయత్ కృతవాన్ ॥ ౧౭ ॥ ఛాయయా తమోగుణేన, పఞ్చపర్వాణమవిద్యాం ససర్జ-పఞ్చపర్వాణ్యేవాహ॥ తామిస్రమిత్యర్ధేన॥ తామిస్రాదిస్వరూపం తు పూర్వమేవ ప్రపఞ్చితమ్ ✽ ॥ ౧౮ ॥ ✽ ఏవం సాధారణీం సృష్టిమనూద్యాసాధారణాన్ సృష్టిభేదానాహ యావదధ్యాయం॥ నాభినన్దన్ అనభినన్దన్-తమోమయం తమః ప్రచురం-కాయం ఛాయారూపాం తనుం-విససర్జ-సర్వత్ర తనుత్యాగో నామ తత్తదవస్థాపరపర్యాయభావత్యాగో వివక్షితః-గ్రహణం చ తత్తద్భావాపత్తిః- యక్షరక్షాంసి-విసృష్టాం త్యక్తాం తనుం-యక్షరక్షాంసి-తమేవ కాయం-స్వాత్మనాం క్షుత్తృషోః క్షుత్పిపాసయోః సముద్భవో యస్యాం తాం రాత్రిం రాత్రిధర్మరూపేణ పరిణమ్యమానం -జగృహుః ✽ ॥ ౧౯ ॥ ✽ తే యక్షాదయః క్షుత్తృడ్భ్యాముపసృష్టాః పీడితాః తం కాయం జగ్ధుం అత్తుం అభిదుద్రువుః అభ్యధావన్, యతో వయం క్షుత్తృడ్భ్యామర్దితాః, తత-ఏనం కాయం-పితేతి కృపయా మా రక్షతేత్యేకే ఊచుః-అపరే పునః జక్షధ్వం భక్షయతేత్యూచుః ✽ ॥ ౨౦ ॥ ✽ దేవో బ్రహ్మా -సంవిగ్నః భీతః- తాన్ యక్షాదీన్ ప్రతి మాం మత్కాయం - మా జక్షత న భక్షయత - కిం తు-రక్షతేత్యాహ ॥ అహో హే యక్షరక్షాంసి-యూయం - మే-ప్రజాః పుత్రాః - బభూవిథ జాతాః - ఏవం తమస్స్వభావా జాతా ఇత్యర్థః - తత్ర యే జక్షధ్వమిత్యూచుః - తే యక్షాః - యే తు మా రక్షతేత్యూచుః - తే తు రాక్షసా ఇతి విజ్ఞేయమ్ ✽ ॥ ౨౧ ॥ ✽ ప్రభయా ఛాయా ప్రతియోగిన్యా తేజసేత్యర్థః దీవ్యన్ ప్రకాశమానః - బ్రహ్మా - ప్రముఖతః ప్రాఙ్ముఖం దేవతాః దేవాన్ అసృజత్ - తే దేవాః - దేవయన్తః ద్యోతమానాః - విసృష్టాం త్యక్తాం - అహః అహర్ధర్మరూపాం - ప్రభాం - అహార్షుః హృతవన్తః ✽ ॥ ౨౨ ॥ ✽ దే

వః బభ్రిష్టే — జఘనతః జఘనాత్ — అతిలోలుపాన్ అతీవ కామాసక్తాన్ — అదేవానసురాన్ సృజతి స్మ — అతిలౌలుప్యేన భావేనాసృజత్ — తే అదేవాః — అతిలోలుపతయా అతికామాసక్తతయా — మైథునాయ — ఏనం బ్రహ్మాణం — అభిపేదిరే అభితః ప్రాప్తాః ॥౨౩॥ స భగవాన్ బ్రహ్మా — హసన్ — నిరపత్రపైః నిర్లజ్జైః — అసురైః — అన్వీయమానః అభిపద్యమానః — అతఏవ, క్రుద్ధో భీతశ్చ, తరసా ఆశు — పరాపతత్ పర్యధావత్ ॥౨౪॥ స బ్రహ్మా, భక్తానామనుగ్రహాయ, అనురూపం తత్తద్భక్తబుద్ధ్యనురూపం — ఆత్మానం దర్శయతీతి తం, ప్రపన్నదుఃఖహరం — వరదమభీష్టార్థదం — హరిం భగవన్తం, ముపవ్రజ్య సమీపమేత్య, ఆహేతి శేషః ॥౨౫॥ ఉక్తిమేవాహ ద్వాభ్యామ్॥ హే పరమాత్మన్, మాం, పాహి పాలయ, తే తవ, ప్రేషణేన సఙ్కల్పేన, ప్రజాః, అహం, అసృజం, తాస్త్వత్సఙ్కల్పేన మయా సృష్టాః, పాపాః, ఇమాః అసురరూపాః, ప్రజాః యభితుం మైథునం కర్తుం, మాముపక్రామన్తి పరివేష్టన్తే ॥౨౬॥ హే ప్రభో, త్వమేక ఏవ — క్లిష్టానాం దుఃఖితానాం లోకానాం, క్లేశనాశనః బాధానివర్తకః కిల, తవ, అనాసన్నపదాం, అనాసన్నౌ అనాశ్రితౌ పాదౌ యైస్తే, తవ పాదమనాశ్రితానాం, తేషాం లోకానాం, త్వమేవ, క్లేశదః క్లేశసమ్పాదకః ॥౨౭॥ వివిక్తాధ్యాత్మదర్శనః వివిక్తం వివిదం యథా తథా, అధ్యాత్మదర్శనం పరాభిప్రాయజ్ఞః స భగవాన్, అస్య బ్రహ్మణః — కార్పణ్యం క్లేశం — ఉపధార్య జ్ఞాత్వా, ఘోరాం అతిలౌల్యరూపాం ఆత్మతనుం ఆత్మనో భావం, విముఞ్చ, త్యజేతి శేషః, ఏవముక్తో భగవతా బ్రహ్మా, తాం తనుం భావం, విముమోచ విససర్జ, సా — తేన విసృష్టా తనుః, సాయన్తనీ సన్ధ్యా, బభూవ, సా చ కామోద్రేకవేలా ॥౨౮॥ అసురాశ్చ రాజసత్వాత్ స్త్రీలమ్పటాః, యత

సృజతి స్మాతిలోలుపాన్। త ఏనం లోలుపతయా మైథునాయాభిపేదిరే॥ ౨౩॥ తతో హసన్స భగవానసురైర్నిరపత్రపైః। అన్వీయమానస్తరసా క్రుద్ధో భీతః పరాపతత్॥౨౪॥ స ఉపవ్రజ్య వరదం ప్రపన్నార్తిహరం హరిమ్। అనుగ్రహాయ భక్తానామనురూపాత్మదర్శనమ్॥౨౫॥ పాహి మాం పరమాత్మంస్తే ప్రేషణేనాసృజం ప్రజాః। తా ఇమా యభితుం పాపా ఉపక్రామన్తి మాం ప్రభో॥౨౬॥ త్వమేకః కిల లోకానాం క్లిష్టానాం క్లేశనాశనః। త్వమేవ క్లేశదస్తేషామనాసన్నపదాం తవ ॥౨౭॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ సోఽవధార్యాస్య కార్పణ్యం వివిక్తాధ్యాత్మదర్శనః। విముఞ్చాత్మతనుం ఘోరామిత్యుక్తో విముమోచ హ॥ కామోద్రిక్తా తద్విసృష్టా సాయం సన్ధ్యా బభూవ సా॥౨౮॥ తాం క్వణచ్చరణామ్భోజాం మదవిహ్వలలోచనామ్। కాఞ్చీకలాపవిలసద్దుకూలచ్ఛన్నరోధసమ్॥౨౯॥ అన్యోన్యాశ్లేషణోత్తుఙ్గనిరన్తరపయోధరామ్। సునాసాం సుద్విజాం స్నిగ్ధహాసలీలావలోకనామ్॥ గూహన్తీం వ్రీడయాఽఽత్మానం నీలాలకవరూథినీమ్। ఉపలభ్యాసురా ధర్మ తాదృశీం ముముహుః స్త్రియమ్॥౩౦॥ అహో రూపమహో స్థైర్యమహో అస్యా నవం వయః। మధ్యే కామయమానానామకామేవ విసర్పతి ॥ ౩౨॥ వితర్కయన్తో బహుధా తాం సన్ధ్యాం ప్రమదాకృతిమ్ । అభిసమ్భావ్య విస్రమ్భాత్పర్యపృచ్ఛన్కుమేధసః ॥ ౩౩ ॥ కాసి కస్యాసి సుశ్రోణి కో వార్థస్తేఽత్ర భామిని । రూపద్రవిణపణ్యేన దుర్భగాన్నో వి

స్తాం సన్ధ్యామేవ స్త్రియం సఙ్కల్పయిత్వా సమ్ముముహుః, ఇత్యాహ త్రిభిః ॥ తాం సన్ధ్యారూపాం, స్త్రీత్వేన కల్పితాం తనుం — కథంభూతాం, క్వణచ్చరణామ్భోజాం నూపురాభ్యాం ధ్వనచ్చరణకమలాం, మదేన విహ్వలే లోచనే యస్యాస్తాం, కాఞ్చీకలాపేన మేఖలారత్నభూషణేన — విలసద్యద్దుకూలం క్షౌమవాసః — తేన — ఛన్నం పిహితం, రోధో నితమ్బప్రదేశో యస్యాస్తామ్ ॥౨౯॥ అన్యోన్యాశ్లేషణేన పరస్పరోపమర్దనేన, ఉత్తుఙ్గౌ ఉన్నతౌ — నిరన్తరౌ సంశ్లిష్టౌ — పయోధరౌ స్తనౌ — యస్యాస్తాం సునాసాం తిలపుష్పతుల్యనాసికాం, సుద్విజాం కున్దకుట్మలసదృశదన్తపఙ్క్తిం, స్నిగ్ధో హాసో యస్మిన్ తల్లీలావలోకనం యస్యాస్తామ్ ॥౩౦॥ వ్రీడయా లజ్జయా, ఆత్మానం దేహం, ఉపగూహన్తీం వస్త్రాఞ్చలేనావృణ్వతీం నీలానాం అలకానాం చూర్ణకున్తలానాం వరూథః సమూహో యస్యాస్తాం, స్త్రియం — ముపలభ్య మత్వా, సర్వే అసురాః, హే ధర్మ విదుర — సమ్ముముహుః ॥౩౧॥ ఏవం ముహ్యమానానామసురాణాం ప్రలపనమాహ ॥ అహో ఇతి పఞ్చభిః॥ అహో ఇత్యాశ్చర్యే, రూపమాకారః, స్థైర్యం లావణ్యం వయః యౌవనం — కామయమానానామస్మాకం మధ్యే, అకామేవ అకామయమానేవ — విసర్పతి గచ్ఛతి ॥౩౨॥ బహుధా వితర్కయన్తః రూపశ్రీరీదృశమిదృశమస్యాయాం పాదికమిత్యూహయన్తః, ప్రమదాకృతిం స్త్రీరూపవత్త్వేన కల్పితాం తాం సన్ధ్యాం, అభిసమ్భావ్య సత్కృత్య, విస్రమ్భాత్ ప్రణయాత్ — కుమేధసః కుబుద్ధయోఽసురాః, పర్యపృచ్ఛన్ ॥౩౩॥ పృచ్ఛామేవాహ ॥ కాసి — కిం దేవతా, అథ మానుషీ, ఉత అన్యా వా — కస్య సమ్బన్ధిన్యసి, హే రమ్భోరు రమ్భా కదళీ తద్వదూరూ యస్యాస్సా, హే భామిని కోపనే, అత్ర అస్మిన్ మధ్యే, తే — కో వాఽర్థః కిం ప్రయోజనం — రూపమేవ ద్రవిణం — మస్తు ద్రి

వస్తు, తదేవ పణ్యం క్రయ్యార్హం, తేన తత్సమర్పణేన - దుర్భగాన్ భాగ్యహీనాన్, నోఽస్మాన్ - బాధసే క్లేశయసి ॥ ౩౪ ॥ ❀ కింజా
తికులాదిప్రశ్నేన - యా వా కాచిద్భవసి, హే అబలే - దిష్ట్యా అస్మద్భాగ్యవశేన - తవ - సందర్శనం జాతం ఈక్షమాణానాం
పశ్యతాం - నోఽస్మాకం - మనః - కన్దుకక్రీడయా ఉత్సునోషి హరసి - మధ్నాసి వా ❀ ॥ ౩౫ ॥ ❀ మథితమనసాం వాక్యం - హే
శాలిని సున్దరి పతత్పతఙ్గం ఉత్ప్లుత్య పతన్తం కన్దుకం - ముహుః - కరతలేన ఘ్నన్త్యాః తవ - పాదపద్మం - ఏకత్ర - న జయతి న
తిష్ఠతి - బృహతోః స్తనయోర్భారాత్ భీతం - తవ - కృశం మధ్యం - విషీదతి క్లిశ్యతి - శ్రామ్యతి వా - దృష్టిః - శ్రాన్తా - మన్దః ప్రస
రతి - సుశిఖా సమూహః శోభనః కేశకలాపః, 'సుశిఖాబధానా' ఇతి పాఠే, శోభన కేశాన్ వికీర్యమాణాన్ బధాన ఇత్యర్థః అత్ర
చాస్తం గచ్ఛన్ సూర్య ఏవ పతఙ్గః మేఘవిచ్ఛేదో మధ్య విషాదః - తారకరూపా దృష్టిః - తమ ఏవ కేశాః - ఇత్యాద్యూ
హ్యమ్ ❀ ॥ ౩౬ ॥ ❀ ఇతి ఉక్తరీత్యా ప్రమదాయతీం స్త్రీవాచరన్తీం, సాయన్తనీం సన్ధ్యాం - ప్రలోభయన్తీం మోహయ
న్తీం స్త్రియం మత్వా, మూఢధియోఽసురాః - జగృహుః ఉపాదదుః - నను కథం ఛాయా ॥ ప్రభాలౌల్యానాం బ్రహ్మణో
పాత్తత్యక్తానాం రాత్ర్యహస్సంధ్యాకాలరూపత్వం - కాలో హి ఛాయాదీనాం విపరిచ్ఛేదకస్తేభ్యో విలక్షణ ఏవ-
సత్యం - ఛాయాదయో హి రాత్ర్యహస్సంధ్యాకాలైః పరిచ్ఛిద్యన్తే - అతః పరిచ్ఛేద్యపరిచ్ఛేదకయోరభేదవివక్షయా ఛా
యాం రాత్రిం ప్రభామహః లౌల్యం సంధ్యామిత్యభేదనిర్దేశః - పరమార్థతస్తు యం యం ధర్మముపాదాయ యాన్యాన
సృజతి తే తత్తద్ధర్మప్రధానా జాతాః - రాత్ర్యాదికాలవిశేషాణాం నిద్రాదితమః కార్యాది హేతుత్వాత్స్వగుణానుసా
రేణ తత్తత్కాలవిశేషమేవ స్వవ్యవహారాయోపాదదురిత్యభిప్రాయః ❀ ॥ ౩౭ ॥ ❀ భగవాన్ బ్రహ్మా, భావేన అభిప్రాయవిశే

బాధసే ॥ ౩౪ ॥ యా వా కా వా త్వమబలే దిష్ట్యా సందర్శనం తవ । ఉత్సునోషీక్షమాణానాం కన్దుకక్రీడయా మ
నః ॥ ౩౫ ॥ నైకత్ర తే జయతి శాలిని పాదపద్మం ఘ్నన్త్యా ముహుః కరతలేన పతత్పతఙ్గమ్ । మధ్యం విషీదతి బృహ
త్స్తనభారభీతం శాన్తేవ దృష్టిరమలా ❀ సుశిఖాసమూహః ॥ ౩౬ ॥ ఇతి సాయన్తనీం సన్ధ్యామసురాః ప్రమ
దాయతీమ్ । ప్రలోభయన్తీం జగృహుర్మత్వా మూఢధియః స్త్రియమ్ ॥ ౩౭ ॥ ప్రహస్య భావగమ్భీరం జిఘ్ర
న్త్యాత్మానమాత్మనా । కాన్త్యా ససర్జ భగవాన్ గన్ధర్వాప్సరసాం గణాన్ ॥ ౩౮ ॥ విససర్జ తనుం తాం వై జ్యో
త్స్నాం కాన్తిమతీం ప్రియామ్ । త ఏవ చాదదుః ప్రీత్యా విశ్వావసుపురోగమాః ॥ ౩౯ ॥ సృష్ట్వా భూతపిశాచాం
శ్చ భగవానాత్మతన్ద్రిణా । దిగ్వాససో ముక్తకేశాన్ వీక్ష్య చామీలయద్దృశౌ ॥ ౪౦ ॥ జగృహుస్తద్విసృష్టాం
తాం జృమ్భణాఖ్యాం తనుం ప్రభోః । నిద్రామిన్ద్రియవిక్లేదో యయా భూతేషు దృశ్యతే । యేనోచ్ఛిష్టాన్ధర్షయ
న్తి తమున్మాదం ప్రచక్షతే ॥ ౪౧ ॥ ఊర్జస్వన్తం మన్యమాన ఆత్మానం భగవానజః । సాధ్యాన్గణాన్పితృగణాన్ప

షేణ - గమ్భీరం యథా తథా ప్రహస్య - ఆత్మానం దేహం - ఆత్మనా - స్వయం జిఘ్రన్ - కాన్త్యా సౌన్దర్యేణ గన్ధర్వాణామప్స
రసాం చ - గణాన్ - ససర్జ ప్రహసనం, స్వాత్మావఘ్రాణనం చ సౌన్దర్యానుభావ చాతుర్యవికారః ❀ ॥ ౩౮ ॥ ❀ తాం కాన్తి
మతీం కాన్తిబహులాం - ప్రియాం స్వాభిమతాం - జ్యోత్స్నాం ప్రాక్సంధ్యారూపాం - తనుం - విససర్జ - త ఏవ గన్ధ
ర్వాప్సరసాం గణాః - విశ్వావసుః పురోగమో ముఖ్యో యేషాం తే - ప్రీత్యా - తాం తను - మాదదుః ❀ ॥ ౩౯ ॥ ❀ భగవాన్
బ్రహ్మా ఆత్మతన్ద్రిణా ఆత్మనః తన్ద్రిణా ఆలస్యేన భూతాని పిశాచాంశ్చ - సృష్ట్వా - ఏతాన్ - ముక్తకేశాన్ వికీర్ణకేశాన్ - ది
గ్వాససః దిగమ్బరాన్ భూతాని పిశాచాంశ్చ వీక్ష్య - దృశౌ నేత్రే అమీలయత్ నిమీలితవాన్ ❀ ॥ ౪౦ ॥ ❀ తన్ద్రిరాలస్యం జృ
మ్భణ నిద్రోన్మాదరూపశ్చతుర్విధః - తత్రాలస్యాదీనాముత్తరోత్తర హేతుత్వం సూచయన్నిద్రోన్మాదయోః స్వరూపం చ
కథయన్ భూతపిశాచానాం చతుర్విధతన్ద్రిప్రధానత్వమాహ ॥ జగృహురితి సార్ధేన ॥ తేన బ్రహ్మణా - విసృష్టాం, ప్రభో
ర్బ్రహ్మణః, తాం జృమ్భణాఖ్యాం తనుం జగృహుః ఉపాదదుః, తన్ద్రిచాతుర్విధ్యసూచనాయ తదవాన్తరభేదేన జృమ్భణా
ఖ్యామితి నిర్దేశః, యయా జృమ్భణాఖ్యయా - ఇన్ద్రియవిక్లేదః ఇన్ద్రియవిరసత్వం ఇన్ద్రియవైక్లబ్యం - భూతేషు, దృశ్య
తే - తాం నిద్రాం - ప్రచక్షత ఇత్యుత్తరాన్వయః - యేనేన్ద్రియవిక్లేదేన - ఉచ్ఛిష్టాన్ ఉపరిశుద్ధాన్ - ధర్షయన్తి సహన్తే - స్వా
ర్థేణిచ్ - తం ధర్షణమున్మాదమితి ప్రచక్షతే - భూతపిశాచా అప్యేతచ్చతుర్విధతన్ద్రిప్రధానా ఇతి భావః ❀ ॥ ౪౧ ॥ ❀ ప్రభుర్భ
గవానజో బ్రహ్మా, ఆత్మానమూర్జస్వన్తం బలవన్తం, మన్యమానః, సాధ్యాన్ గణాన్, గుణగుణినోరభేదావివక్షయా సా

౩౫ ॥ శ్లో ॥ పా ❀ సుశిఖాబధానా.

మానాధికరణ్యాన్నిర్దేశః, పితౄణాం గణాంశ్చ, పరోక్షేణానభిముఖం, అసృజత్ ❀॥౪౨॥❀ ఆత్మసర్గం ఆత్మనాం సాధ్యానాం పితౄణాం చ సర్గః ఉత్పత్తిర్యస్మాత్తం, తత్కాయం బ్రహ్మణః ఊర్జప్రియం కాయం పితరః, ప్రతిపేదిరే, పితర ఇతి సాధ్యానామప్యుపలక్షణం - ఊర్జస్వన్తోఽభూవన్నితి భావః- అత ఏవోర్జస్వత్త్వమిచ్ఛద్భిస్తైరిజ్యన్త ఇత్యాహ॥ కవయః కర్మకుశలాః- సాధ్యేభ్యశ్చ పితృభ్యశ్చ- య- ద్యదూర్జం వితన్వతే యజ్ఞైరారాధయన్తి ''సాధ్యాన్ సంసాధకో విశాం,, తం తుం తన్వాన్ పితౄన్ యజే దితి ద్వితీయస్కన్ధోక్తరీత్యా పిత్రుతిత్వసంతతివృద్ధ్యాదిభిరాత్మనో బలసంపాదనాయ సాధ్యాన్ పితౄంశ్చ యజన్తీత్యర్థః- యద్వా ఊర్క్- ప్రాణనం- ప్రకృష్టం జీవనం- తద్వన్తం మన్యమానస్సాధ్యాదీనసృజత్- అత ఏవ, పిత్రుతిత్వసంతత్యాదిభిరిహాముత్ర చ ప్రాణనమిచ్ఛద్భిరిజ్యన్త ఇత్యర్థః ❀॥౪౩॥❀ సః బ్రహ్మా, తిరోధానేన స్వేతరైరదృశ్యత్వశక్త్యా సిద్ధాన్ విద్యాధరాంశ్చాసృజత్- తేభ్యస్సిద్ధవిద్యాధరేభ్య, స్తమన్తర్ధానాఖ్య, మాత్మానం కాయం, అద్భుతం ఆశ్చర్యం- దదౌ- తే అన్తర్ధానాఖ్యశక్తిప్రధానా అభూవన్నిత్యర్థః ❀॥౪౪॥❀ ప్రమద్బ్రహ్మా ఆత్మా, భాసం ఆత్మప్రతిబిమ్బం, విలోకయన్- తమాత్మానం ప్రతిబిమ్బరూపం కాయం మానయన్ ప్రత్యాత్మ్యేన ప్రతిబిమ్బేన- కిన్నరసహితాన్ కింపురుషానసృజత్ ❀॥౪౫॥❀ తే తు కిన్నరాదయః- పరమేష్ఠినా- యత్త్యక్తం - తత్ప్రత్యాత్మ్యరూపం కాయం జగృహుః- అత ఏవ- తే కిన్నరాః కింపురుషాశ్చ- పరస్పరం మిథునీభూయ- బిమ్బప్రతిబిమ్బయోర్యాదృశోఽభిమానస్తమభిమానం కృత్వా, తమేవ బ్రహ్మాణ- ముషసి- కర్మభిః తచ్చేష్టితస్తుతిరూపైస్తైర్గాయన్తో బభూవుః ''ఆత్మభాసం విలోకయన్నితి,, పాఠే తు- ఆత్మభాసం స్వప్రకాశం- విలోకయన్ తమాత్మానం స్వవిశేషణత్వేన స్వాభిన్నం మన్యమాన- స్తేన ప్రత్యాత్మ్యేనాత్మప్రకాశేన- అసృ

రోక్షేణాసృజత్ప్రభుః॥౪౨॥ త ఆత్మసర్గం తత్కాయం పితరః ప్రతిపేదిరే। సాధ్యేభ్యశ్చ పితృభ్యశ్చ కవయో యద్వితన్వతే॥౪౩॥ సిద్ధాన్ విద్యాధరాంశ్చైవ తిరోధానేన సోఽసృజత్। తేభ్యోఽదదాత్తమాత్మానమన్తర్ధానాఖ్యమద్భుతమ్॥౪౪॥ స కిన్నరాన్ కింపురుషాన్ ప్రత్యాత్మ్యేనాఽసృజత్ప్రభుః। మానయన్నాత్మనాఽఽత్మాన ❀మాత్మాభాసం విలోకయన్॥౪౫॥ తే తు తజ్జగృహూ రూపం త్యక్తం యత్పరమేష్ఠినా। మిథునీభూయ గాయన్తస్తమేవోషసి కర్మభిః॥౪౬॥ దేహేన వై భోగవతా శయానో బహుచిన్తయా। సర్గేఽనుపచితే క్రోధాదుత్ససర్జ హ తద్వపుః॥౪౭॥ యేఽహీయన్తాముతః కేశా అహయస్తేఽఙ్గ జజ్ఞిరే। సర్పాః ప్రసర్పతః క్రూరా నాగా భోగోరుకంధరాః॥౪౮॥ స ఆత్మానం మన్యమానః కృతకృత్యమివాత్మభూః। తదా మనూన్ ససర్జాన్తే మనసా లోకభావనాన్॥౪౯॥ తేభ్యస్సోఽత్యసృజద్బ్రహ్మా పురం పురుషమాత్మనః। తాన్ దృష్ట్వా యే పురా సృష్టాః ప్రశశంసుః ప్రజాపతిమ్॥౫౦॥ అహో బత జగత్స్రష్టః సుకృతం బత తే కృతమ్। ప్రతిష్ఠితాః క్రియా యస్మిన్సాకమన్నమదామ హే॥౫౧॥ తపసా విద్యయా యుక్తో యోగేన సుసమాధినా। ఋషీన్ ఋషిర్హృషీకేశస్ససర్జాభిసు

జత్ - అత ఏవ- తత్సృష్టాః- గానాఖ్యైకకర్మణి- పరస్పరం గుణప్రధానభావేన - అభిన్నప్రయోజనానాత్మనో మత్వా మిథునీభూయ గాయన్తో బభూవురిత్యర్థః ❀॥౪౬॥❀ భోగవతా సౌకుమార్యవతా - దైర్ఘ్యవతా- దేహేన బహుచిన్తయా శయానః, సర్గే, అనుపచితే అప్రవృద్ధే సతి- క్రోధాత్- తద్వపుః భోగకోశబహుచిన్తారూపం వపుః ఉత్ససర్జ హ ❀॥౪౭॥❀ అముతః భోగవతో దేహాత్- యే కేశాః అహీయన్త ప్రచ్యుతాః- తే కేశాః అహయో జజ్ఞిరే అఙ్గ హే విదుర ప్రసర్పతః పాదాద్యాకుంచనైః- ప్రచలతోఽముష్మాద్దేహాత్ సర్పాః- ప్రజజ్ఞిరే- ప్రసర్పతో జాతత్వాదేవ- తే చాగాః న గచ్ఛన్తీత్యగాః న అగాః నాగాః అతివేగా ఇత్యర్థః॥ క్రోధాత్త్యక్తకాయాజ్జాతత్వాత్ క్రూరాః- బహుచిన్తాక్రాన్తాః భోగవతో జాతత్వాద్భోగాః- సుఖస్పర్శదేహాః దీర్ఘాశ్చ- శయానాజ్జాతత్వాన్నిమ్నకంధరాః ❀॥౪౮॥❀ సః ఆత్మభూః- యదా- ఆత్మానం కృతకృత్యమివ- మన్యమాన ఆసీత్- తదా- అన్తే- సాక్షాత్స్వకర్తృకసర్గాన్తే- మనసా- లోకభావనాన్ ప్రజాస్రష్టౄన్ మనూన్- అసృజత్ ❀॥౪౯॥❀ తేభ్యో మనుభ్యః, సః బ్రహ్మా- ఆత్మనస్స్వస్య- పురుషం పురుషాకారం- పురం దేహం- అత్యసృజత్ దదౌ- ఆత్మవత్ పురుషాకారదేహవిశిష్టానకరోదిత్యర్థః॥ పురా పురుషాకారదేహేన- తద్విశిష్టత్వేన రూపేణేత్యర్థః॥ యే పురా సృష్టా ఇతి హేతుగర్భం- యతః- పురుషాకారదేహవిశిష్టత్వేన సృష్టాః అతస్తే- పురం- దృష్ట్వా ప్రజాపతిం ప్రశశంసుః ❀॥౫౦॥❀ ప్రశంసామేవాహ॥ అహో ఇతి॥ హే జగత్స్రష్టః- తే త్వయా- కృతం నిర్మితం- ఏతత్పురుషాకారం శరీరం- అహో- సుకృతం- సుష్ఠుకృతం యస్మిన్ పౌరుషే దేహే- క్రియాః స్వర్గాపవర్గసాధనభూతాః క్రియాః, ప్రతిష్ఠితాః, సర్వాః క్రియాః పౌరుషశరీరసాధ్యా ఇత్యర్థః, అతః- సాకం పౌరుషశరీరేణ సహ- అన్నం భోగ్యజాతం- అదామహే అనుభవేమ ❀॥౫౧॥❀ విద్యా భగవదుపాసనా, త

౪౫॥శ్లో॥పా ❀ఆత్మభాసం.

పః-వివేకాదిసాధనసప్తకం-తాభ్యాంయుక్తః- హృషీకాణాంవ్యష్టిసన్నియాణాం ఈశః జితేన్ద్రియః-ఋషిర్బ్రహ్మా-యోగేనప్రకృతివివిక్తాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగేన-సమాధినాచిత్తైకాగ్ర్యేణచ-ఋషీన్ ఋషిరూపాః అభిమతాః-ప్రజాః-ససర్జ ॥౫౨॥ అజఃబ్రహ్మా-స్వస్య-దేహస్యశరీరస్య-ఏకైకమంశం-తేభ్యఋషిభ్యః- అదాత్ దదౌ-కింతచ్ఛరీరంయస్మైస్మైకమదాదిత్యతఆహ-యత్ శరీరం-తపోవిద్యాసమాధియోగాః పూర్వోక్తాః, ఋద్ధిరణిమాద్యైశ్వర్యంవిరక్తిర్విషయేషునిస్పృహత్వంఏభిర్యుక్తమిత్యర్థః ॥౫౩॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాంశ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే వింశోఽధ్యాయః.

ఏవమసాధారణాన్ సృష్టిభేదానాకర్ణ్య ప్రకృతంస్వాయంభువమనుచరిత్రంతద్వంశంచపృచ్ఛతివిదురః॥స్వాయంభువస్యేత్యాదిభిఃపఞ్చభిః ॥ స్వాయంభువస్యమనోః - పరమసత్కృష్ట-స్సమ్మతస్సతామితిశేషః-కథ్యతాం-యత్రవంశే-మైథునేనకర్మణా,ప్రజాః ఏధిరేవవృధిరే ॥౧॥ స్వాయంభువస్యపుత్రౌ ప్రియవ్రతోత్తానపాదౌధర్మ్యం యథాతథాతత్తద్వర్ణాశ్రమధర్మాననతిక్రమ్యేత్యర్థః- సప్తద్వీపయుక్తాంపృథ్వీం, యథాజుగుపతుః-యథారక్షితవన్తౌ-తత్ప్రకారశ్చకథ్యతామిత్యర్థః ॥౨॥ తస్యస్వాయంభువస్య - దుహితాపుత్రీ దేవహూతిరితిశ్రుతా, త్వత్తోమయేతిశేషః-హేబ్రహ్మన్ అనఘ కర్దమస్యప్రజాపతేః-పత్నీతిత్వయోక్తాచ ॥౩॥ యోగలక్షణైశ్శమదమాదిభిర్యుక్తాయాం-తస్యాం దేవహూత్యాం, మహాయోగిపరిపక్వభగవదుపాసనాత్మకయోగనిష్ఠః-సవై,కర్దమః,కతిధాకతిభిఃప్రకారైః-వీర్యం-

తఃప్రజాః ॥౫౨॥ తేభ్యశ్చైకైకశస్స్వస్యదేహస్యాంశమదాదజః। యత్తత్సమాధియోగర్ధితపోవిద్యావిరక్తిమత్॥౫౩॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే,వింశోఽధ్యాయః.

విదురఉవాచ॥ స్వాయంభువస్యచమనోర్వంశఃపరమసమ్మతః। కథ్యతాంభగవన్యత్రమైథునేనైధిరేప్రజాః ॥౧॥ ప్రియవ్రతోత్తానపాదౌసుతౌస్వాయంభువస్యవై। యథాధర్మ్యంజుగుపతుస్సప్తద్వీపవతీంమహీమ్॥౨॥ తస్యవైదుహితాబ్రహ్మన్దేవహూతిరితిశ్రుతా।పత్నీప్రజాపతేరుక్తాకర్దమస్యత్వయాఽనఘ॥౩॥ తస్యాంసవైమహాయోగీయుక్తాయాంయోగలక్షణైః। ససర్జకతిధావీర్యంతన్మేశుశ్రూషవేవద॥౪॥ రుచిర్యోభగవాన్బ్రహ్మన్దక్షోవాబ్రహ్మణస్సుతః।యథాససర్జభూతానిలబ్ధ్వాభార్యాంచమానవీమ్ ॥౫॥ మైత్రేయఉవాచ॥ ప్రజాస్సృజేతిభగవాన్కర్దమోబ్రహ్మణోదితః। సరస్వత్యాంతపస్తేపేసహస్రాణాంసమాదశ॥౬॥ తతస్సమాధియుక్తేనక్రియాయోగేనకర్దమః।సంప్రపేదేహరింభక్త్యాప్రపన్నవరదాశుషమ్॥ తావత్ప్రసన్నోభగవాన్పుష్కరాక్షఃకృతేయుగే। దర్శయామాసతంక్షత్తశ్శాబ్దంబ్రహ్మదధద్వపుః ॥౮॥

ససర్జ -కత్యపత్యాన్యసృజదిత్యర్థః-తత్ శుశ్రూషవేశ్రోతుమిచ్ఛవే, మేమహ్యం-కదయ ॥౪॥ హేబ్రహ్మన్-భగవాన్-రుచిర్దక్షశ్చ-బ్రహ్మణశ్చతుర్ముఖస్య,సుతః - మానవీంమనుపుత్రీం- ఆకూతిం, ప్రసూతించ,భార్యాం,లబ్ధ్వా,భూతాన్యపత్యాని,యథా,ససర్జ-తత్ప్రకారమేవవదేతిపూర్వేణాన్వయః ॥౫॥ ఏవమాపృష్టోమైత్రేయఃతద్యథావన్మనుపుత్రీచరిత్రంవక్ష్యమాణస్తావద్దేవహూత్యాఖ్యభార్యాలాభాయకర్దమస్య తపశ్చర్యాప్రకారమాహద్వాభ్యామ్ ॥ బ్రహ్మణాచతుర్ముఖేన, ప్రజాస్సృజేత్యుక్తో- భగవాన్ కర్దమః - సరస్వత్యాఖ్యాయాంనద్యాం-సహస్రాణాందశ-సమాఃదశసహస్రసంవత్సరాన్-తపస్తేపేచకార-పాకంపచతీతివన్నిర్దేశః ॥౬॥ తతః,తస్మిన్ తపసి-కర్దమః-సమాధిశ్చిత్తైకాగ్ర్యం, తేనయుక్తేన, క్రియాయోగేనస్వవర్ణాశ్రమోచితానభిసంహితఫలభగవదారాధనరూపక్రియాయోగేన-భక్త్యాధ్రువానుస్మృతిరూపోపాసనయాచ-ప్రపన్నానాం-వరదాశుషంవరప్రదం-హరిం-ప్రపేదేసిషేవే ॥౭॥ కృతయుగేతావ-ద్దశసహస్రవర్షపర్యన్తతపశ్చర్యానైపుణ్యరీకాక్షో,భగవాన్- ప్రసన్నః తపసాతోషితః-హేక్షత్తః-శాబ్దంపఞ్చోపనిషన్మన్త్రవేద్యం-బ్రహ్మ-సౌగన్ధ్యసౌకుమార్యలావణ్యయౌవనాద్యనన్తకల్యాణగుణాకరం-వపుః-దివ్యమఙ్గళవిగ్రహం-దధత్ బిభ్రత్-తంకర్దమంప్రతి-దర్శయామాస-స్వాత్మానమితిశేషః,,యద్వా,,తమితివిగ్రహాపేక్షయాపుల్లిఙ్గనిర్దేశః-తంవిగ్రహం-దర్శయామాసేత్యర్థః ॥౮॥ తమేవభగవన్తమనువర్ణయన్-తంప్రణమ్యాస్తావీదిత్యాహచతుర్భిః॥కర్దమః-తంభగవన్తం-దృష్ట్వా-కథంభూతం-విరజంనిర్మలం, అర్కాభంసూర్యస్యేవాభాయస్యతం-సితానాంపద్మానాం ఉత్పలానాంచ,స్రగ్యస్యతం-స్నిగ్ధానీలాశ్చ - యేఅలకాఃకున్తలాః,తేషాంవ్రాతోవక్త్రాబ్జేయస్యతం-విరజంనిర్మల-మమ్బ

రం యస్య తమ్ ॥౯॥ కిరీట ధారిణం-కుణ్డలధారిణం - శ్రీబిన్ద్వశ్వైతోత్పలక్రీడనకం - శ్వేతోత్పలం క్రీడాసాదనం యస్య-తం-ఏకేన కరేణ - లీలార్థం శ్వేతోత్పలం వహన్తమిత్యర్థః-మనస్స్పర్శస్మితేక్షణం మన్దహాసయుక్తావలోకనయుక్తమ్ ॥ ౧౦ ॥ గరుత్మతో గరుడస్య- అంసదేశే స్కన్ధప్రదేశే విన్యస్తే ఏతే-చరణపద్మే-యేన తం-వక్షసి శ్రీర్యస్య తం-కౌస్తుభం కన్ధరాయాం యస్య తం-ఖే ఆకాశే- అవస్థితం శిష్టన్తం-భగవన్తం-దృష్ట్వా లబ్ధమనోరథః యేన సః అతఏవ-జాతః ఉత్పన్నః హర్ష ఆనన్దో యస్య సః- క్షితౌ భూమ్యాం। మూర్ధ్నా - అపతత్ దణ్డవత్ప్రణతవానిత్యర్థః-తతః-ప్రీతిరేవ స్వభావో యస్య-స ఆత్మా మనో యస్య-సః - కృతాఞ్జలిస్సన్ గీర్భిస్స్తుతిప్రతిపాదకవాగ్భిః-అభ్యగృణాత్ స్వాభిప్రేతం నివేదయన్నస్తావీదిత్యర్థః ॥ ౧౧॥౧౨॥ కర్దమ ఉవాచ॥ హే ఈడ్య స్తుత్య-అఖిలసత్త్వరాశేః పరిపూర్ణశుద్ధసత్త్వమయస్య - తవ-దర్శనాన్నః అస్మాకం అక్ష్ణోస్సాంసిద్ధ్యం సంసిద్ధివిషయభూతం ఫలం-అద్య జుష్టం ప్రాప్తం- బతేతి హర్షే, యదా తవ దర్శనమితి పాఠః, తదానోఽస్మాకం సాంసిద్ధ్యం-సంసిద్ధిస్తపసః ఫలాఖ్యవహిత సాధనత్వదశా- తయా-సాధ్యం యత్ఫలం త్వద్దర్శనరూపం-న, వక్ష్ణోః అక్షిభ్యాం-జుష్టమిత్యర్థః-దర్శనస్య సాంసిద్ధ్యత్వముపపాదయతి ॥ యస్య తవ-దర్శనం, యోగరూఢాః యోగః రూఢః ఆరూఢో యైస్తే- ప్రాప్తయోగా ఇత్యర్థః-సద్భిస్సాత్త్వికైః జన్మభిః ఆశాసతే ప్రార్థయన్తే-ఆరూఢయోగైస్సహ బహుజన్మ భిరపియత్తవదర్శనమేవ ప్రార్థ్యతే అతస్తదేవ నిరతిశయసంసిద్ధిరిత్యర్థః ॥ ౧౩ ॥ ననుధర్మాదిష్వన్యతమమేవ పురుషార్థం నతు మద్దర్శనమిత్యత్రాహ॥ య ఇతి ॥ తే-మాయయా - యే హతమేధసః మోహితబుద్ధయః- జనాః భవస్సంసార-స్స ఏవ సిన్ధుస్సముద్రః-తస్మిన్, పోతం నౌకారూపం, త్వచ్చరణారవిన్దం- కామలవాయ కామ్యన్త ఇతి కామాః సుఖాని-కామానాం లేశాయ- ఉపాసతే-నిరయేపి నిరయప్రాయేసంసారేపి - యే కామాః-స్యుః తాన్ కా

స తం విరజమర్కాభం సితపద్మోత్పలస్రజమ్ । స్నిగ్ధనీలాలకవ్రాతవక్త్రాబ్జం విరజోఽమ్బరమ్॥౯॥ కిరీటినం కుణ్డలినం శఙ్ఖచక్రగదాధరమ్। శ్వేతోత్పలక్రీడనకం మనస్స్పర్శస్మితేక్షణమ్॥౧౦ ॥ విన్యస్తచరణామ్భోజమంసదేశే గరుత్మతః। దృష్ట్వా ఖేఽవస్థితం వక్షశ్శ్రియం కౌస్తుభకన్ధరమ్॥౧౧॥ జాతహర్షోఽపతన్మూర్ధ్నా క్షితౌ లబ్ధమనోరథః। గీర్భిస్త్వభ్యగృణాత్ప్రీతిస్వభావాత్మా కృతాఞ్జలిః॥ ౧౨ ॥ కర్దమ ఉవాచ॥ జుష్టం బతాద్యాఖిలసత్త్వరాశేస్సాంసిద్ధ్యమక్ష్ణోస్తవ దర్శనాన్నః। యద్దర్శనం జన్మభిరీడ్యసద్భిరాశాసతే యోగినో యోగరూఢాః॥౧౩॥ యే మాయయా తే హతమేధసస్త్వత్పాదారవిన్దం భవసిన్ధుపోతమ్। ఉపాసతే కామలవాయ తేషాం రాసీశ కామాన్నిరయేపి యే స్యుః॥౧౪ ॥ తథా పచాహం పరివోఢుకామస్సమానశీలాం గృహమేధధేనుమ్। ఉపేయివాన్మూలమశేషమూలం దురాశయః కామదుఘాఙ్ఘ్రిపస్య ॥ ౧౫ ॥ ప్రజాపతేస్తే వచసాధీ

మాన్- తేషాం- కామలవార్థం త్వచ్చరణముపాసీనానాం - రాసి దదాసి-యే భవసిన్ధూత్తరణప్లవరూపం త్వచ్చరణారవిన్దం నిరయేష్వపి సంభవత్సుఖలేశలిప్సయోపాసతే- తేషాం తత్సుఖలేశానపి దదాసి - తథాపి-తే-సుమేరుమాపద్య వరాటికాద్యన్వేషయన్త ఇవ నిత్య నిరతిశయానన్దజలధిం త్వామాపద్యానన్దలేశమాశాసానాస్త్వన్మాయయాహతబుద్ధయ ఏవ- అతో ధర్మాదిషు పురుషార్థత్వదృష్ట్యా త్వాం భజన్మూఢ ఏవేతి భావః ॥ ౧౪ ॥ యోఽహం కామకామినో నిన్దామి-సోహమపి కామకామీత్యాహ॥ తథాపీతి॥ తదా అహమపి-గృహమేధధేనుం గార్హస్థ్యవర్ధనీం-సమానశీలాం-భార్యాం- పరివోఢుకామః ఉద్వోఢుమిచ్ఛన్-అతఏవ-దురాశయః దుష్టాన్తఃకరణః - కామదుఘాఙ్ఘ్రిపస్య కల్పవృక్షవద్వాఞ్ఛితార్థదస్య - తవ-అశేషమూలం అశేషపురుషార్థానాం మూలం కారణం-మూలం పాదమూలం-ఉపేయివాన్ ప్రాప్తవాన్ ॥ ౧౫ ॥ నన్వేవం హేయోపాదేయవిభాగకుశలస్త్వం కథం కామకామీ మాముపేయివానిత్యత్రాహ॥ ప్రజాపతేరితి ॥ హే అధీశ ప్రజాపతేస్తవ వచసా వేదాత్మకవచోరూపయా, తన్త్యా దామ్నా-అయం లోకః సాంసారికలోకః- కామహతః కామైరభిభూతః-అనుబద్ధః పశురివ బద్ధః, యామిమాం పుష్పితాం వాచం ప్రవదన్త్యవిపశ్చితః। వేదవాదరతాః పార్థ నాన్యదస్తీతి వాదినః ॥ కామాత్మానస్స్వర్గపరా జన్మకర్మఫలప్రదామ్। క్రియావిశేషబహులాం భోగైశ్వర్యగతిం ప్రతి, ఇత్యాదు క్తరీత్యా- కామాత్మానః త్రైవర్గికమేవ ఫలం బహుమన్వానాస్తత్రైవాసక్తాః అహమపి-లోకాన్ సంసారిలోకాన్-అనుగతోఽనుసృతః- హే శుక్లనిర్మల అనిమిషాయ కాలరూపిణే - తుభ్యం-బలిం-హరామి-యద్యప్యహం త్యాజ్యోపాదేయవివేకసమ్పన్నః-తథాప్యహం త్వన్నిదేశానువర్తనస్మత్పితా బ్రహ్మణా ప్రజాస్సృజేత్యనుశిష్టో గృహమేధీయైర్వైదధర్మైస్త్వామారాధయితుం ప్రార్థ

౧౩॥ శ్లో॥ పా॥ దర్శనం నః.

ర్యామీతిభావః॥ అనిమిషాయేతి హేతుగర్భం -యత- స్త్వం-కాలరూపేణసంసారిణాంనిరర్థకమాయుఃక్షపయసిఅతోఽ-
హంసాంసారికధర్మాననుతిష్ఠన్కాలాత్మకాత్త్వత్తోభీతస్సన్ అస్మదాయుషఃసద్వ్యయంచికీర్షుః పితృనిర్దేశంచపాలయన్
కాలరూపాయతుభ్యమేవపూజాంకరోమీత్యభిప్రాయః ❋॥౧౮॥❋ అనిమిషాయేత్యనేనాభిప్రేతంసంసారిణామేవవృథా
యుఃక్షపయితృత్వంవ్యతిరేకముఖేనాప్యాహ॥ లోకాంశ్చేతిద్వాభ్యామ్॥ యేలోకాన్ సంసారిణః-తదనుగతానజ్ఞాంశ్చ-
హిత్వాత్యక్త్వా-పరస్పరంమిథః,త్వత్తవ-గుణానాంవాదఃకథనం-తదేవ, శీధుమధురం-పీయూషం అమృతం-తేన,నిర్వాప
తాఃనిరస్తాః-దేహధర్మాఃజరామరణాదయో-యేషాంతే-తవ చరణావేవాతపత్రం-తాపత్రయనివర్తకత్వాదాతపత్రత్వ
రూపణం-ఆశ్రితాః ❋, తేన జరాయుర్భ్రమిఃజరామరణాదిక్షుత్పిపాసాదిపరివృత్తిమన్తః - భ్రమిఃభ్రమణం-తద్వన్తఇ
త్యర్థః - ఆర్షమేకవచనం-జరాయుర్భ్రమేణభ్రమణంయస్యేతికాలచక్రవిశేషణంవా-కాలచక్రరూపవిశేష్యం విశేషణసా
మర్థ్యసిద్ధం-అస్మిన్పక్షే, యే-ఆశ్రితాః-తేషామాయురితిసంబన్ధః-తేతవ,సంవత్సరాత్మకంకాలచక్రం-జగ-దాచ్ఛిద్య-ధా
వదపి-నైషామాయురాచ్ఛిద్యధావదిత్యర్థః, తేషామాయుస్సఫలమిత్యుక్తంభవతి ,, తేజరాయుభ్రమిరితిపాఠే,, అజరాయు
భ్రమిరితిచ్ఛేదః-అజరఃఅనుపరతః,అక్షభ్రమిఃఅక్షభ్రమణం-యస్యేతిచక్రవిశేషణమేవ,,యద్వా,,అజరోఅవిశీర్ణః- అక్షో
యస్య-సచాసౌభ్రమిర్యస్యేత్యర్థః-అజరమక్షరంబ్రహ్మ-తస్మిన్నక్షరూపేణభ్రమణంయస్యేతివా కథంభూతంకాలచక్రం-
త్రయోదశా-అధికమాసయుక్తాఃద్వాదశమాసాః-అరాః,యస్యతత్-త్రిశతంషష్టిశ్చఅహోరాత్రాణిపర్వాణియస్య-శత
శబ్దేవిభక్తేరలుగార్షః-షడృతవో, నేమయోయస్య-అనన్తాఃక్షణలవాదయః-ఛదాదళాని-అస్యసన్తీతితథా,త్రినాభి-సమాధి
కన్యూనగతిమన్తిత్రీణిచాతుర్మాస్యాన్యేవనాభయోరధ్రాయస్య, కరాళంతీవ్రంస్రోతోవేగో-యస్యతత్, ఈదృశం-త్వ
దాత్మకంకాలచక్రం- కేవలసంసారిణామేవాయురాచ్ఛిద్య, ధావత్ ,వృథాతదాయుర్హరతి,నతు-త్వద్గుణానుభవపరాణాం,
మతఃకాలచక్రశరీరకస్యాశ్రితకామద్రుమస్యభగవతఏవపాదమూలముపేయివానహమితిభావః ❋॥౧౭॥౧౮॥❋ నను-బ్ర

శతన్త్రియలోకఃకిలాయంకామహతోఽనుబద్ధః। అహంచలోకానుగతోవహామిబలించశుక్లానిమిషాయతు
భ్యమ్॥౧౬॥ లోకాంశ్చలోకానుగతాన్పశూంశ్చహిత్వాశ్రితాస్తేచరణాతపత్రమ్। పరస్పరంత్వద్గుణవాద
శీధుపీయూషనిర్వాపితదేహధర్మాః॥౧౭॥❋ నతేజరాయుర్భ్రమిరాయురేషాంత్రయోదశారంత్రిశతంషష్టి
పర్వ। షణ్నేమ్యనన్తచ్ఛదిమత్త్రినాభికరాళస్రోతోజగదాచ్ఛిద్యధావత్॥ ౧౮॥ ఏకస్స్వయంయోజగత

స్తురుదాదిషు బహుషుసత్స్వపి-తాననాదృత్య, మత్పాదమూలఏవకింవిశేషేణోపేయివానిత్యాశఙ్కాయాం-కశ్చధ్యే
యః-కారణంతుధ్యేయ ఇతిశ్రుత్యైవప్రశ్నోత్తరరూపేణజగత్కారణస్యైవోపాస్యత్వాభిధానాత్-జగత్కారణభూ
తస్త్వమేవోపాస్యఇత్యభిధాస్యన్-తావత్కారణత్వముపపాదయతి॥ ఏకఇతి॥ స్వయమేకస్సన్ ఏకశబ్దేన ,, సదేవసో
మ్యేదమగ్రఆసీదేకఏవాద్వితీయంబ్రహ్మేతి,, కారణత్వపరాశ్రుతిస్స్మారితా,తథాచాయమర్థః॥సృష్టేఃప్రాక్- ఏకఏవనామ
రూపవిభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిత్కాలశరీరకస్సన్-ఉపాదానత్వేనవిద్యమానః-తత్రాపి,శ్రుతావివ - ఏవకారార్థగర్భ
మిదంఏక-ఏవఉపాదానకారణాన్తరశూన్యః-ఏకత్వంచసృష్ట్యనన్తరభావినామరూపవిభాగనిబన్ధనబహుత్వప్రతిసమ్బ
న్ధినామరూపవిభాగాభావాధీనమేవవివక్షితం-నతుప్రకృతిపురుషాదిరాహిత్యం,ఏకఇత్యద్వితీయమిత్యస్యాప్యుపలక్షణం-
తథాచ,నిమిత్తకారణాన్తరశూన్యః సదిత్యనేనకారణత్వేనాఽవస్థితస్య ప్రమాణసంబన్ధార్హత్వరూపసత్తాయోగిత్వకథ
నాదసత్కార్యవాదోనిరస్తః, ఏకమిత్యనేనోపలక్షితాద్వితీయపదేనచోపాదానత్వనిమిత్తత్వోపయుక్తసర్వశక్తిత్వస
ర్వజ్ఞత్వాదయోధర్మాఆక్షిప్యన్తే,ఏవంచ-మృత్కులాలయోరివనిమిత్తోపాదనయోర్భేదఏవనాభేద ఉపపద్యత ఇతిశఙ్కా-
పరాస్తా-మృద స్సర్వజ్ఞత్వాత్కులాలస్యాసర్వశక్తిత్వాచ్చనిమిత్తత్వోపాదానత్వయోరుభయోరపమృత్కులాలయోరన్య
తరస్మిన్నసంభవః,ఇహతుబ్రహ్మణః ,, పరాస్యశక్తిర్వివిధైవశ్రూయతేస్వాభావికీయస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిదితిసర్వజ్ఞత్వ
సర్వశక్తిత్వాద్యనన్తకల్యాణగుణాకరత్వేనశ్రుతస్యైకస్యైవోపాదానత్వంనిమిత్తత్వంచోభయమప్యుపపన్నతరమే
వ-ఏవంచ-నామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టత్వాకారేణఉపాదానత్వేనప్రకృతిపురుషకాలనియన్తృత్వాకా
రేణనిమిత్తత్వేనచ తదుపయుక్తసర్వశక్తిత్వసర్వజ్ఞత్వాదిగుణవిశిష్టత్వేనచ, సృష్టేఃప్రాగ్విద్యమానః - జగతః,నామ
రూపవిభాగార్హస్థూలచిదచిద్విశిష్టబ్రహ్మాత్మకజగతః,సిసృక్షయాస్రష్టుమిచ్ఛయాహేతునా-అనేన,,తదైక్షతబహుస్యాం,,

౧౮॥ శ్లో॥ పా ❋ నతేఽజరాక్షభ్రమి.

మిత్యస్యార్థో వివృతః, ద్వితీయయా స్వరూపతస్స్వభావతశ్చ స్వస్మాదత్యన్తభిన్నయా, యోగమాయయా, యుజ్యత ఇతి యోగా, స్వసంబన్ధినీ, స్వశరీరభూతేత్యర్థః, తయా, మాయయా ప్రకృత్యా, అద్వితీయయేత్యపి చ్ఛేత్తుం శక్యం తదా, స్వాపృథక్సిద్ధయా, అత ఏవ, యోగమాయయా స్వశరీరభూతయా మాయయా, ద్వారేణ ఆత్మన్యధి, స్వాత్మన్యేవ, అదః నామరూపవిభాగార్హం చేతనాచేతనాత్మకం జగత్, సృజసి, పాసి రక్షసి, పునర్గ్రసిష్యసి సంహరసి, మాయాద్వారేణ సృజసీతి సద్వారకోపాదానత్వకథనేన - సర్గాద్యస్తవికారాణాం ద్వారభూతప్రకృతిగతత్వావగమాన్నిర్వికారశ్రుతివిరోధః పరిహృతః, ఆత్మని సృజసీత్యనేనాధారాన్తరవ్యావృత్తిః తథా చ శ్రుతిః ॥ బ్రహ్మవనం బ్రహ్మ స వృక్ష ఆసీద్యతో ద్యావాపృథివీ నిష్టతక్షుః, రితి, అనయా శ్రుత్యా, నిమిత్తముపాదానమాధారముపకరణాని చ స్వయమేవేత్యుక్తం, ఏతదేవోర్ణనాభిదృష్టాన్తేన స్పష్టయతి, హే భగవన్, ఊర్ణానాభో యస్య సః, ఊర్ణనాభిః, తన్తూన్ సంతన్యమానః కీటవిశేషః, స, యథా స్వశక్త్యా, సృజతే, తన్తూనితి శేషః, పునర్గ్రసిష్యతే, తథా, త్వమపి, స్వశక్తిభిరేవ, స్వాపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతైః ప్రకృతికాలసర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వాదిభిః, సృజసి, రక్షసి, పునస్సంహరసీత్యర్థః, తస్మాజ్జగత్కారణమాశ్రితకల్పద్రుమం, త్వామేవ, కామకామిలోకాననుసరన్, పరివోఢుకామ ఉపేయివానహమితి భావః ❋ ॥ ౧౯ ॥ ❋ నను కుత ఏతత్కేచిత్కామకామినోఽన్యే త్వస్మదాదయః త్వత్పదానభిలాషిణ ఇతి తత్రాహ ॥ నైతదితి ॥ హే అధీశ, మాయయా ప్రకృత్యా, స్వసఙ్కల్పేన వా, అహమహఙ్కారం, తస్మాద్భూతసూక్ష్మం, భూతాన్యాకాశాదీని, తత్సూక్ష్మాణి శబ్దాదీని చ, తనుషే సృజసి, భూతసూక్ష్మమితి సమాహారద్వన్ద్వః,, నస్తనుషే భూతసూక్ష్మమితి పాఠే తు, భూతానాం సూక్ష్మం, కారణం, మహఙ్కారమిత్యర్థః, కారణం వా కార్యాత్సూక్ష్మమితి సూక్ష్మశబ్దేనాహఙ్కార ఉక్తః, మాయయా భూతసూక్ష్మం సృజసీతి యుక్తైన, తవ, పదం నేప్సితం నాభిలషితం, త్వత్సృష్టాహఙ్కారవశ్యత్వాదస్మాభిస్తు త్వత్పదం నాభిలషితమిత్యర్థః ॥ బతేతి ఖేదే, యద్యప్యహమహఙ్కారగ్రస్తస్త్వత్పదం నాభిలషామి, తథాపి, మామనుగృహ్య త్వత్పదమపి మహ్యం దాస్యసీతి మే ప్రతిభాతీత్యాహ ॥ అపి, తథాపి, మయా త్వత్పదేఽనభిలషితేఽపి, యస్మిన్ యదా, లసత్తులస్యా, లసన్తీ తులసీమాలా యస్యా, స్తయా, మాయయా ఆశ్చర్యపిగ్రహేణ - భవాన్విలక్షితః దృష్టోఽమయేతి శేషః - తదైవ - అనుగ్రహాయ త్వత్పదప్రాపణరూపానుగ్రహార్థం - భవాన్ - అస్తు స్యాత్ - ఇతి నిశ్చినోమీత్యధ్యాహారః - అస్త్వితి పాఠే తు క్రియాపదమాత్రమధ్యాహర్తవ్యమ్ ❋ ॥ ౨౦ ॥ ❋ నను - స్వాత్మానుభవానన్దపూర్ణముదాసీనం మాం కథం జగత్కారణం ప్రతిపాదితవానసి తత్రాశఙ్కాం పరిహరన్ స్తుతిముపసంహరతి ॥ తం - అస్మదనుగ్రహైకనిరతం - త్వాం - అభీక్ష్ణం పునః పునః - నమామి - కథం భూతం - అనుభూత్యా స్వాత్మానుభవేన ఉపరతః అనపేక్షితః - క్రియార్థః జగద్వ్యాపారరూపక్రియాప్రయోజనం - యస్య - తమపి - స్వమాయయా స్వలీలాసఙ్కల్పమాత్రేణ - వర్తితం ప్రవర్తితం లోకతన్త్రం జగద్వ్యాపారో యేన తం - అల్పీయసి ,, స్వల్పమప్యస్య ధర్మస్య త్రాయతే మహతో భయా ,, దితి త్వదుక్తరీత్యా ఈషద్భవదీయారాధనం కుర్వత్యపి పురుషే - కామాన్ వర్షతీతి తథా - త - మత ఏవ - నమనీయం వన్దనీయం పాదసరోరుహం యస్య తమ్ ❋ ॥ ౨౧ ॥ ❋ ఏవం కర్దమేన స్తుతస్తేన నివేదితాభిప్రాయశ్చ భగవాంస్తమువాచేత్యాహ మైత్రేయః ॥ ఇతి ఏవం - వ్యళీకం - విగతాళీకం, సత్యం యథా తథా అవ్యళీకమితి పాఠేప్యయమేవార్థః - ప్రణుతః ప్రకృష్టగుణవైశిష్ట్యేన స్తుతః - సుపర్ణస్య గరుడస్య - పృష్ఠోపరి స్కన్ధదేశే - రోచమానః ప్రకాశమానః ప్రేమ్ణా - స్మితేన - ఉద్వీక్షణేన చ - విభ్రమన్తీ భ్రూర్యస్యాసోఽబ్జనాభః పద్మనాభో - భగవాన్ - అమృతేన అమృతతుల్యేన - వచసా - తం కర్దమం - ఆబభాషే ఉవాచ ❋ ॥ ౨౨ ॥ ❋ ఉక్తిమేవాహ దశభిః ॥ తవ - చైత్యమభిప్రాయం - విదిత్వా జ్ఞాత్వా మే మయా - తత్ - త్వదభిప్రేతం - పురైవ సమయోజి సంఘటితం ॥ కిం తదిత్యత్రాహ ॥ యదర్థం - యత్ కన్యా

స్సనృతక్షయాద్వితీయయాత్మన్యధి యోగమాయయా । సృజస్యదః పాసి పునర్గ్రసిష్యసే యథోర్ణనాభిర్భగవన్స్వశక్తిభిః ॥ ౧౯ ॥ నైతద్బతాధీశ పదం తవేప్సితం ❋ యన్మాయయా హంతనుషే ❋ భూతసూక్ష్మమ్ । †అనుగ్రహాయాస్త్వపి యర్హి మాయయా లసత్తులస్యా భగవాన్విలక్షితః ॥ ౨౦ ॥ తం త్వానుభూత్యోపరతక్రియార్థం స్వమాయయా వర్తితలోకతన్త్రమ్ । నమామ్యభీక్ష్ణం నమనీయపాదసరోజమల్పీయసి కామవర్షమ్ ॥ ౨౧ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇత్యవ్యళీకం ప్రణుతోఽబ్జనాభస్తమాబభాషే వచసామృతేన । సుపర్ణపృష్ఠోపరి రోచమానః ప్రేమస్మితోద్వీక్షణవిభ్రమద్భ్రూః ॥ ౨౨ ॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ విదిత్వా తవ చైత్యం మే పురైవ సమయోజితమ్ ।

౨౦ ॥ శ్లో ॥ పా ❋ యన్మాయయా న స్తనుషే   †పా ॥ అనుగ్రహాయాస్త్వితి.

లాభార్థం ఆత్మనో-నియమైః శమదమాదిభిః- త్వయా - అహమేవ-సమర్చితః సమ్యగారాధితః ❀॥౨౩॥ ❀ హే ప్రజాధ్య
క్ష - మదర్హణం మదారాధనం-జాతు కదాచిదపి-మృషా వ్యర్థం, న స్యాదేవ-మయి సంగృ[illegible]గృహీతః-ఏకాగ్రీకృ
తః - ఆత్మా మనో యైః-తేషు భవద్విధేషు భవాదృశేషు-సుతరామపి మదర్హణం న మృషేత్యర్థః ,, సంగ్రభితాత్మనామితి ష
ష్ఠ్యన్తపాఠే,, సంగృభితాత్మనాం మదర్హణం మృషైవ-భవద్విధేషు సుతరామపి న మృషేతి యోజ్యమ్ ❀ ॥ ౨౪ ॥ ❀ యః ప్ర
జాపతేర్బ్రహ్మణః పుత్రః-సమ్రాట్ సార్వభౌమో- విఖ్యాతం ప్రసిద్ధం మఙ్గళం మఙ్గళాచారో యస్య సః - శ్రౌతస్మార్తసదా
చారనిష్ఠో, మనుః బ్రహ్మావర్తం బ్రహ్మావర్తాఖ్యం దేశ-మధ్యవసత్-అధిష్ఠాయ అవసత్ - సప్తఅర్ణవాస్సముద్రాః యస్యాం
తాం-మహీం పృథ్వీం-శాస్తి ధర్మతః పాలయతి ❀ ॥ ౨౫ ॥ ❀ స చ రాజర్షిః మనుః-శతరూపయా శతరూపాఖ్యయా-మహి
ష్యా భార్యయా సహ-ధర్మకోవిదం ధర్మేషు మదారాధనరూపేషు ధర్మేషు కుశలం - త్వాం-దిదృక్షుః ద్రష్టుమిచ్ఛుః- పరశ్వః-ఇ
తోఽనాగతే ద్వితీయేఽహని-ఆయాస్యతి ఆగమిష్యతి ❀ ॥౨౬॥ ❀ ఆయాతు మనుః కిమిత్యత్రాహ॥ అసితాపాఙ్గీం అతినీలకనీనికా
యుక్తనేత్రాం-వయసా- శీలేన సుస్వభావేన సద్వృత్త్యా వ గుణైర్ధృత్యాదిభిః అన్వితాం-పతిం స్వానురూపం భ
ర్తారం-మృగయన్తీం దూతప్రేషణాదిభిః పరిశీలయన్తీం-ఆత్మజాం దేవహూత్యాఖ్యాం తనయాం- అనురూపాయ-వయశ్శీ
లాదిభిరనురూపాయ-తే తుభ్యం- దాస్యతి - హే ప్రభో వశ్యేన్ద్రియ ❀ ॥ ౨౭ ॥ ❀ యత్ర యస్యాం మనుకన్యాయాం - ఇ
మాన్ యావతః పరివత్సరాన్ సంవత్సరాన్-అత్యన్తసంయోగద్వితీయా, తే-హృదయం చిత్తం, సమ్యక్, ఆహితం భోగాస
క్తం తావత్సంవత్సరపర్యన్తం, సా నృపవధూః మనుకన్యా, హే బ్రహ్మన్- త్వాం, ఆశు క్షణవత్ , కామం-భజిష్యతి అను

యదర్థమాత్మనియమైస్త్వయైవాహం సమర్చితః ।౨౩॥ నైవ జాతు మృషైవ స్యాత్ప్రజాధ్యక్ష మదర్హణమ్।
భవద్విధేష్వతితరాం మయి ❀ సంగృభితాత్మసు ॥ ౨౪ ॥ ప్రజాపతిసుతస్సమ్రాణ్మనుర్విఖ్యాతమఙ్గళః ॥ బ్ర
హ్మావర్తం యోఽధివసన్ శాస్తి సప్తార్ణవాం మహీమ్ ॥౨౫ ॥ స చేహ విప్ర రాజర్షిర్మహిష్యా శతరూపయా।
ఆయాస్యతి దిదృక్షుస్త్వాం పరశ్వో ధర్మకోవిదః॥ ౨౬ ॥ ఆత్మజామసితాపాఙ్గీం వయశ్శీలగుణాన్వితామ్। మృ
గయన్తీం పతిం దాస్యత్యనురూపాయ తే ప్రభో ॥ ౨౭ ॥ సమాహితం తే హృదయం యత్రేమాన్పరివత్సరాన్।
సా త్వాం బ్రహ్మన్నృపవధూః కామమాశు ❀ భజిష్యతి॥ ౨౮ ॥ యా త ఆత్మభృతం వీర్యం నవధా ప్రసవిష్యతి।
వీర్యే త్వదీయే ఋషయ ఆధాస్యన్త్యఞ్జసాత్మనః ॥ ౨౯ ॥ త్వం చ సమ్యగనుష్ఠాయ నిదేశం మ ఉశత్తమః। మయి
తీర్థకృతాశేషక్రియార్థో మాం ప్రపత్స్యసే ॥ ౩౦ ॥ కృత్వా దయాం చ జీవేషు దత్వా చాభయమాత్మవాన్। మ
య్యాత్మానం సహ జగద్ద్రక్ష్యస్యాత్మని చాపి మామ్ ॥ ౩౧॥ అహం చ స్వాంశకలయా త్వద్వీర్యేణ మహామునే।
తవ క్షేత్రే దేవహూత్యాం ప్రణేష్యే తత్త్వసంహితామ్ ॥ ౩౨॥ ఏవం తమనుభాష్యాథ భగవాన్ప్రత్యగక్షజః ।

భవిష్యతి - త్వయా సహ బహువర్షపర్యన్తం కామాన్ క్షణమా[illegible] ❀ ॥ ౨౮ ॥ ❀ యా మనుకన్యా, ఆ
త్మన్ స్వస్యాం- తే త్వయా, భృతం నిహితం- వీర్యం , నవధా నవపుత్రీః ప్రసవిష్యతి, త్వదీయే వీర్యే త్వదీయవీర్యజాతాసు న
వసు పుత్రీషు-ఋషయః మరీచ్యాదయః-అఞ్జసా ఆశు, ఆత్మనః పుత్రాన్ ,,ఆత్మా వై పుత్రనామాసి,, ఇతి శ్రుతేః-ఆధాస్యన్తి ఉ
త్పాదయిష్యన్తి ❀ ॥ ౨౯॥ ❀ త్వం- మే మమ-నిదేశం ఆజ్ఞాం సమ్యక్, అనుష్ఠాయ పరిపాల్య-ఉశత్తమః కమనీయమదారాధన
నిష్ఠః మయి-తీర్థకృతః-తీర్థశబ్దేన పాత్రముచ్యతే, తేన దానం లక్ష్యతే-తీర్థకృతః సమర్పితః అశేషక్రియార్థః సమస్తక్రియాఫ
లం, యేన-సః, మాం-ప్రపత్స్యసే ప్రాప్స్యసి ❀ ॥ ౩౦ ॥ ❀ ఆత్మవాన్ జితాన్తఃకరణ-స్త్వం , మాతేషు చరాచరాత్మకే
షు, దయాం, కృత్వా, అభయం చ దత్వా, మయి-అన్తః ప్రవిశ్య ధారకే మయి జగత్ కృత్స్నం చరాచరాత్మకం జగత్ - ఆత్మా
నం స్వాత్మానం చ-సహైవ ద్రక్ష్యసి-వ్యాప్తం ధార్యం చ ద్రక్ష్యసి - ఆత్మని ధార్యే స్వాత్మని చ , మాం ధారకం వ్యాప
కం చ-ద్రక్ష్యసీత్యర్థః ❀ ॥ ౩౧ ॥ ❀ స్వాంశకలయా స్వాంశాంశేన, అహం చ-త్వద్వీర్యేణ ద్వారభూతేన - హే మహాము
నే తవ, క్షేత్రే క్షేత్రభూతాయాం దేవహూత్యాం , అవతీర్య ఇతి శేషః , తత్త్వసంహితాం తత్త్వానాం ప్రకృ
తిపురుషేశ్వరాణాం స్వరూపవివేచనీం సంహితాం - ప్రణేష్యే కథయిష్యామి ❀ ॥ ౩౨ ॥ ❀ ఏవం కర్దమమనుభాష్య స్వ
స్థానం ప్రతి భగవాన్ గత ఇత్యాహ ॥ మైత్రేయః ॥ ప్రత్యక్షు ప్రత్యాహృతేషు , అక్షేషు ఇన్ద్రియేషు , జాయతే
ఆవిర్భవతీతి ప్రత్యగక్షజో భగవాన్, కర్దమం, అనుభాష్య, అథానన్తరం, సరస్వత్యా నద్యా పరిశ్రితాత్ పరివేష్టితాద్బిన్దు

[illegible] సంగ్రభితాత్మనాం.

సరసః బిన్దుసరోవరతీరస్థాత్కర్దమాశ్రమాత్, జగామ ❋॥౩౩॥ ❋కథం జగామేత్యత్రాహ॥ నిరీక్షత ఇతి॥ తస్య కర్దమస్య-నిరీక్షతస్సతః పశ్యతస్సతః-అశేషసిద్ధేశ్వరైస్సర్వయోగీశ్వరైః-రభిష్టుతః- సిద్ధం, స్వతస్సిద్ధః, మార్గః కల్యాణగుణగణరూపప్రకారో-యస్య సః - పత్రరథేన్ద్రో గరుడః, తస్య, పక్షైః ఉచ్చారితం ఉదీర్ణం అభివ్యక్తం, సామ బృహద్రథన్తరే యస్మిన్, తం, స్తోమం సామాధారభూతం ఋక్సముదాయం, ,బృహద్రథన్తరే పక్షౌ స్తోమ ఆత్మా, ఇతి శ్రుతేః- ఆకర్ణయన్ శ్రావయన్ యయౌ జగామ ❋॥ ౩౪ ॥ ❋గతే భగవతి కర్దమః కిమకరోదిత్యపేక్షాయాం మనస్తద్వృత్తాన్తమాహ॥ అథేత్యాదినా॥ శుక్లే భగవతి సంప్రస్థితే సత్యప్రియా తే సతి - భగవాన్, కర్దమ ఋషిః తం కాలం ,, దిదృక్షుస్త్వాం పరశ్వః, ఇతి భగవతా నిర్దిష్టం కాలం ప్రతిపాలయన్ ప్రతీక్షమాణః, బిన్దుసరసి బిన్దుసరస్తటే - ఆస్తే స్మ ఉపవిష్టః కిల ❋ ॥౩౫॥ ❋మనుః స్యాయం భువః- శాతకౌమ్భః సువర్ణమయః, పరిచ్ఛదః అలంకారాః యస్మిన్ తం - స్యన్దనం రథం-ఆస్థాయ అధిష్ఠాయ, ఆరుహ్యేత్యర్థః-తత్ర స్వాం దుహితరమారోప్య-సభార్యః శతరూపయా సహితః, మహీం, దుహితుః పత్యన్వేషణార్థం-పరితస్సంచరన్ ❋భగవాన్-యదహః-సమాదిశత్ నిర్దిష్టవాన్, తస్మిన్నహని, హే సుధన్వన్ విదుర-శాన్తవ్రతస్య ఉపశమశీలస్య, మునేరాశ్రమస్థానం ప్రతి, ఉపాయాత్ ఉపాగాత్ ❋ ॥ ౩౬ ॥౩౭ ॥ ❋ఆశ్రమపదం, వర్ణయతి సప్తభిః॥ ప్రపన్నే కర్దమే-భృశమత్యన్తం, మర్పితయా నిహితయా , కృపయా - సంపరీతస్య సమ్యక్ పరితో వ్యాప్తస్య భగవతో, నేత్రాత్, హర్షబిన్దవః ఆన

జగామ బిన్దుసరసః సరస్వత్యా పరిశ్రితాత్॥౩౩ ॥నిరీక్షతస్తస్య యయావశేషసిద్ధేశ్వరాభిష్టుతసిద్ధమార్గః।
ఆకర్ణయన్పత్రరథేన్ద్రపక్షైరుచ్చారితం స్తోమముదీర్ణసామ❋ ॥ ౩౪ ॥ అథ సంప్రస్థితే శుక్లే కర్దమో భగవానృషిః। ఆస్తే స్మ బిన్దుసరసి తం కాలం ప్రతిపాలయన్ ॥ ౩౫ ॥ మనుస్స్యన్దనమాస్థాయ శాతకౌమ్భపరిచ్ఛదమ్। ఆరోప్య స్వాం దుహితరం సభార్యః పర్యటన్మహీమ్॥ ౩౬ ॥ తస్మిన్సుధన్వన్నహని భగవాన్యత్సమాదిశత్। ఉపాయాదాశ్రమపదం మునేశ్శాన్తవ్రతస్య తు॥ ౩౭ ॥ యస్మిన్భగవతో నేత్రాన్న్యపతన్ హర్షబిన్దవః। కృపయా సంపరీతస్య ప్రపన్నేఽర్పితయా భృశమ్ ॥ ౩౮ ॥ తద్వై బిన్దుసరో నామ సరస్వత్యా పరిశ్రితమ్। పుణ్యం శివామృతజలం మహర్షిగణసేవితమ్॥ ౩౯ ॥పుణ్యద్రుమలతాజాలైః కూజత్పుణ్యమృగద్విజైః। సర్వర్తుఫలపుష్పాఢ్యం వనరాజిశ్రియాన్వితమ్॥ ౪౦ ॥మత్తద్విజగణైర్ఘుష్టం మత్తభ్రమరవిభ్రమమ్। మత్తబర్హినటాటోపమాహ్వయన్మత్తకోకిలమ్॥ ౪౧ ॥ కదమ్బచమ్పకాశోకకరఞ్జబకులాసనైః। కున్దమన్దారకుటజైశ్చూతపోతైరలంకృతమ్॥ ౪౨ ॥కారణ్డవైః ప్లవైర్హంసైః కురరైర్జలకుక్కుటైః। సారసైశ్చక్రవాకైశ్చ చకోరైర్వల్గుకూజితమ్ ॥ ౪౩ ॥ తథైవ హరిణైః క్రోడైః శ్వావిద్గవయకుఞ్జరైః । గోపుచ్ఛైర్హరిభిర్మర్కైర్నకులైర్నాభిభిర్వృతమ్॥ ౪౪ ॥ ప్రవిశ్య తత్తీర్థవరమాదిరాజస్సహాత్మజః। దదర్శ మునిమాసీనం తస్మిన్హుతహుతాశనమ్ ॥ ౪౫ ॥ విద్యోతమానం వపుషా తపస్యుగ్రయుజా చిరమ్। నాతిక్షామం భగవతస్స్నిగ్ధాపా

న్దానన్దాశ్రూణి యస్మిన్ సరసి, అపతన్ ❋॥౩౮॥ ❋తత్సరః బిన్దుసరో నామ-బిన్దుసర ఇతి ప్రసిద్ధం, ఇదమేవ బిన్దుసరశ్శబ్దస్య ప్రవృత్తినిమిత్తం యద్ధరిహర్షబిన్దునిపతనాత్తదావిర్భావః॥ కిదంభూతం, సరస్వత్యా నద్యా పరితః శ్రితం సరస్వత్యా వలయితమిత్యర్థః॥ పుణ్యం ఉపరిదర్శనాదిభిః పుణ్యసాధనం శివమరోగం, అమృతతుల్యం జలం యస్మిన్, మహర్షిగణైస్సేవితం అహరహరుపస్పృశ్యమానమ్ ❋॥౩౯॥ ❋కూజన్తః పుణ్యాః మృగాః ద్విజాః శకునయశ్చ యేషు తైః, పుణ్యానాం ద్రుమాణాం లతానాం చ జాలైః సమూహైః-సర్వర్తుషు షట్స్వృతుషు యాని ఫలాని, పుష్పాణి చ, తైరాఢ్యం శాలినీ, యా వనరాజీర్వనపఙ్క్తిః, తస్యాః, శ్రియా శోభయా, అన్వితం యుక్తమ్ ❋॥౪౦॥ ❋మత్తా మేధ్యా ద్విజాః తైర్ఘుష్టం నాదితం మత్తా మధుపానమత్తాః-యే భ్రమరాస్తేషాం విభ్రమో విలాసో యస్మిన్, మత్తా బర్హిణో మయూరా ఏవ నటాః- తేషామాటోపో నృత్తసంభ్రమో యస్మిన్, అహ్వయన్తో మిథః, మత్తాః కోకిలాః యస్మిన్ ❋॥౪౧॥❋ కదమ్బాదిభిః పుష్పవృక్షైరలంకృతం ❋కారణ్డవాదిభిః పక్షిభిర్వల్గు మధురం, సున్దరం వా, యథా తథా-కూజితం ❋తథా హరిణాదిభిః మృగైర్వృతం, తత్ర క్రోడః సూకరః, శ్వావిట్ శల్యకః, మర్కటః-మర్కటః, తద్విశేషో గోపుచ్ఛః, హరిస్సింహః, నాభిః కస్తూరిమృగః❋॥౪౨॥౪౩॥౪౪॥ సహాత్మజః సభృత్యః, ఆదిరాజో మనుః, తత్తీర్థశ్రేష్ఠం, ప్రవిశ్య, తస్మిన్ తత్ర, హుతః హుతాశనో యేన కృతాగ్నికార్యమిత్యర్థః, ఆసీనముపవిష్టం, మునిం, దదర్శ ❋॥౪౫॥ ❋పునర్మునిమేవ విశినష్టి సార్ధద్వయేన॥ తపసి చిరముగ్రో యుగ్యోగో యస్య, తేన వపుషా, విద్యోతమా

నం భగవతస్స్నేహయుక్తం, యదపాఙ్గావలోకనం కటాక్షప్రసరణం-తస్మాత్ ॥౪౬॥ తస్య భగవతో వ్యాహృతం భాషణమేవామృతకలా- అమృతమయస్య చన్ద్రస్య కలా తన్మయం పీయూషం తస్య శ్రవణేన చ-నాతిక్షామం తపసా నాతికృశం, ప్రాంశుం ఉన్నతం-ఉపసంసృత్య సమీపమాగత్య-మలినం దదర్శేతి పూర్వేణ క్రియా- అర్హ్యాతే- నైనేత్యర్హణం మహారత్నం త-దసంస్కృతమన్నిర్ణిక్తం- యథా మలినం దృశ్యతే-తద్వత్ ॥౪౭॥ అథ అనన్తరం-ముటజం పర్ణశాలా-ముపాయాన్తం ప్రాప్తం-పురః పాదయోస్సమీపే- ప్రణతం-నృదేవం మనుం- ప్రతినన్ద్య ఆశీర్భిరభినన్ద్య అనురూపయా-సపర్యయా పూజయా-సత్కృతవాన్ ॥౪౮॥ గృహీతం ప్రతిగృహీతం అర్హణం పూజనం యేన తం-ఆసీనముపవిష్టం- సంయతం స్వవాక్యశ్రవణే సమ్యగ్యతమానం-మనుం-మునిః కర్దమః - శ్లక్ష్ణయా మధురయా-గిరా స్వాగతప్రశ్నరూపయా వాచా నృపం - ప్రీణయన్ తర్పయన్, ఇతి వక్ష్యమాణప్రకారేణ-ఆహ జగాద ॥౪౯॥ హే దేవ మనో తేతవ-చఙ్క్రమణం పర్యటనం-సతాం రక్షణాయ- అసతాం వధాయ చ-యద్యస్మాత్- త్వం, పాలినీ జగత్పాలినీ-హరేర్భగవతశ్శక్తిః హరేర్జగత్పాలకత్వశక్తియుక్తస్త్వమిత్యర్థః ॥౫౦॥ ప్రసంగాత్స్మృతం భగవన్తం ప్రణమతి॥ య ఇతి॥ యో విష్ణుః-రర్కాదీనాం రూపాణి-శిలాపుత్రకస్యేదం శరీరమితివదభేదసంసర్గేషష్ఠీ, అర్కాదిరూపాణి శరీరాణి-స్థానేత్తదుచితజగత్పరిపాలనావసరే, ఆదత్తే బిభర్తి తస్మై విష్ణవే-శుక్లాయ నిర్మలాయ తేతుభ్యం, భగవతే-నమః ॥౫౧॥ ఏవం విష్ణుం ప్రణమ్య మునిర్మనోరాగమప్రయోజ

జ్ఞావలోకనాత్ ॥ ౪౬ ॥ తద్వ్యాహృతామృతకళాపీయూషశ్రవణేన చ । ప్రాంశుం పద్మపలాశాక్షం జటిలం చీరవాససమ్ ॥ ఉపసంసృత్య మలినం యథార్హణమసంస్కృతమ్॥౪౭॥ అథోటజముపాయాన్తం నృదేవం ప్రణతం పురః । సపర్యయా ప్రత్యగృహ్ణాత్ప్రతినన్ద్యానురూపయా ॥ ౪౮ ॥ గృహీతార్హణమాసీనం సంయతం ప్రీణయన్మునిః । స్మరన్భగవదాదేశమిత్యాహ శ్లక్ష్ణయా గిరా॥ ౪౯॥ నూనం చఙ్క్రమణం దేవ సతాం సంరక్షణాయ తే । వధాయ చాసతాం యత్త్వం హరేశ్శక్తిర్హి పాలినీ॥౫౦॥ యోఽర్కేన్ద్వగ్నీన్ద్రవాయూనాం యమధర్మప్రచేతసామ్ । రూపాణి స్థాన ఆధత్తే తస్మై శుక్లాయ తే నమః ॥ ౫౧ ॥ న యదా రథమాస్థాయ జైత్రం మణిగణార్పితమ్ । విస్ఫూర్జంశ్చణ్డకోదణ్డో రథేన త్రాసయన్నఘాన్ ॥ ౫౨ ॥ స్వసైన్యచరణక్షుణ్ణం వేపయన్మణ్డలం భువః। వికర్షన్బృహతీం సేనాం పర్యటస్యంశుమానివ ॥౫౩ ॥ తదైవ సేతవస్సర్వే వర్ణాశ్రమనిబన్ధనాః । భగవద్రచితా రాజన్భిద్యేరన్బత దస్యుభిః॥ ౫౪॥ అధర్మశ్చ సమేధేత లోలుపైర్వ్యఙ్కుశైర్నృభిః। శయానే త్వయి లోకోఽయం దస్యుగ్రస్తో వినఙ్క్ష్యతి॥౫౫ ॥ తథాపి పృచ్ఛే త్వాం వీర యదర్థం త్వమిహాగతః । తద్వయం నిర్వ్యలీకేన ప్రతిపద్యామహే హృదా॥౫౬॥ * * * * * * *

* * ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, మన్వాగమనం నామైకవింశోఽధ్యాయః * * *

నం ప్రష్టుకామః ప్రథమం తత్ప్రశ్నే జగద్రక్షణాయ పర్యటన్తం మాం కిమర్థమాగతోఽసీతి కథం పృచ్ఛసీతి మా వాదీరిత్యభిప్రాయేణ, ప్రధానప్రయోజనం జగద్రక్షణమేవ- ఆనుషఙ్గికమిహాగమనప్రయోజనం యత్కించిదస్తి చేత్కథ్యతామిత్యాహ॥ యావదధ్యాయం॥ త్వం-జైత్రం జయశీలం, మణిగణైరర్పితం ఖచితం రథ- మాస్థాయాధిరుహ్య-చణ్డం పరేషాం భయజనకం-కోదణ్డం ధనుర్యస్య సః-విస్ఫూర్జన్ ధ్వనయన్, కోదణ్డమితి శేషః- ద్వితీయాన్తపాఠే తు కర్మధారయః-చణ్డకోదణ్డం విస్ఫూర్జన్-రథేన, అఘాన్ ధర్మవిరోధినః-త్రాసయన్ ఉద్వేజయన్ ॥౫౨॥ స్వసైన్యానాం చరణైః క్షుణ్ణం సంఘట్టితం భువో మణ్డలం వేపయన్ కమ్పయన్-మహతీం సేనాం వికర్షన్ ఆకర్షయన్, సూర్య ఇవ-యదా యర్హి - న పర్యటసి తదైవ-వర్ణాశ్రమప్రయుక్తాః, భగవతా కల్పితాః - సర్వే సేతవః ధర్మమర్యాదాః, హే రాజన్, దస్యుభిః ధర్మవిరోధిభిః- భిద్యేరన్, బతేతి ఖేదే ॥౫౩॥౫౪॥ వ్యఙ్కుశైః నిష్ప్రతిపక్షైః లోలుపైః కేవలార్థకామపరాయణైః నృభిః-రధర్మశ్చ, సమేధేత వర్ధేత-త్వయి శయానే సతి, అయం లోకః, దస్యుగ్రస్తః వినఙ్క్ష్యతి నాశం యాస్యతి, అతో లోకరక్షణమేవ తవాటనస్య, ప్రధానం ప్రయోజనమ్ ॥౫౫॥ తథాపి, హే వీర, త్వం, యదర్థమిహాస్మదాశ్రమే ఆగతః, తత్ప్రయోజనం, త్వాం ప్రతి, పృచ్ఛే, వయం తత్త్వదాగమనప్రయోజనం, నిర్వ్యలీకేన నిష్కపటేన, హృదా చిత్తేన, ప్రతిపద్యామహే అఙ్గీకుర్మహే ॥౫౬॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే ఏకవింశోఽధ్యాయః * * * * *

శ్లో॥ ౫౨ ॥ పా॥ చణ్డకోదణ్డమ్.

ఏవంకర్దమేనోక్తోమను స్తముపాచేత్యాహమైత్రేయః॥ఏవమితి॥ ఆవిష్కృతానాంగుణానాం,కర్మణాంచ ఉదయఉత్కర్షోయస్యసః,అతఏవ,సవ్రీడఇవస్వకీర్తిశ్రవణాల్లజ్జిత ఇవసనమ్రాట్ మనుః,ఉపారతంనివృత్తిధర్మనిష్ఠం,తంమునిముపాచ-హేతిహర్షే ॥౧॥ ఉక్తిమేవాహ॥ త్రయోదశభిః-మదీయేయంకన్యాత్వయాపరిణేయేతివిజ్ఞాపయిష్యంస్తావద్యుష్మదస్మత్సృష్ట ఈశ్వరేణబ్రహ్మణౌపూర్వమేవసంఘటితఇత్యాహమనుః॥ బ్రహ్మేతిసార్ధద్వయేన॥ ఛన్దోమయోవేదప్రచురః,బ్రహ్మా,స్వముఖాత్-తపఃకర్మయోగః-విద్యాభగవదుపాసనా-యోగఃజ్ఞానయోగః-ఏతైర్యుక్తాన్ అలమ్పటాన్ విషయేష్వలాలసాన్-యుష్మాన్-వేదమయాన్ బ్రాహ్మణాన్ ఆత్మపరీప్సయా వేదమయస్యాత్మనఃరిరక్షిషయా వేదమయస్యాత్మనఃపరీప్సా వేదరిరక్షిషైవ-ఆత్మపరీప్సయా-ఆత్మజ్ఞానప్రవర్తనశ్రద్ధయావా-చతుర్ముఖశరీరకః-పరమాత్మా,స్వముఖాత్ అసృజత్ ❁॥౨॥❁ తేషాంబ్రాహ్మణానాం,త్రాణాయరక్షణాయ- అస్మాన్ క్షత్రియాన్-సహస్రపాత్ సర్వతఃపాణిపాదాదికార్యకర్తా-భగవాన్-దోస్సహస్రాత్ మజసహస్రాత్ - అసృజత్-తస్య బ్రహ్మణః హృదయం బ్రహ్మకులం-క్షత్రంక్షత్రియకులమఙ్గం-ప్రచక్షతే❁ ॥౩॥ ❁ అతః-వేదపాలనాయబ్రాహ్మణాన్-బ్రాహ్మణపాలనాయాస్మాంశ్చ-యతస్సృష్టవాన్-అతః బ్రహ్మక్షత్రంచ-అన్యోన్యంమిథః-ఆత్మానం-రక్షతఃరక్షాంకురుతః॥ఏవంపరస్పరంరక్షిష్యమాణే- ఉభయమపి- సదసదాత్మకః కార్యకారణరూపః- ఏవమవ్యయః-కార్యగతవికారైరస్పృష్టః- యద్వాసదసదాత్మకః చేతనాచేతనశరీరకః అతఏవావ్యయః-నహిశరీరగతైర్వికారైశ్శరీరీస్పృశ్యతేయోదేవ-స్సరక్షతి❁ ॥౪॥❁ తస్మైస్వాభిప్రేతంనివేదయితుకామఃతద్దర్శనాదికంప్రస్తౌతిత్రిభిః॥తవదర్శనాదేవ-మే- సర్వేసంశయాః, ప్రష్టవ్యార్థవిషయాః-ఛిన్నాః, హేభగవన్ కర్దమ-యద్య

మైత్రేయఉవాచ॥ఏవమావిష్కృతాశేషగుణకర్మోదయోమనుః । సవ్రీడఇవతంసమ్రాడుపారత మువాచ హ ॥౧॥ మనిరువాచ॥ బ్రహ్మాసృజత్స్వముఖతోయుష్మానాత్మపరీప్సయా । ఛన్దోమయాంస్తపోవిద్యాయోగయుక్తానలమ్పటాన్॥౨॥తత్త్రాణాయాసృజచ్చాస్మాన్ దోస్సహస్రాత్సహస్రపాత్ । హృదయంతస్యహిబ్రహ్మక్షత్రమఙ్గంప్రచక్షతే ॥౩॥ అతోహ్యన్యోన్యమాత్మానంబ్రహ్మక్షత్రంచరక్షతః । రక్షతిస్మావ్యయోదేవస్సయంసదసదాత్మకః॥౪॥ తవసందర్శనాదేవచ్ఛిన్నామేసర్వసంశయాః । యత్స్వయంభగవాన్ప్రీత్యాధర్మమాహరిరక్షిషోః॥౫॥ దిష్ట్యామేభగవాన్దృష్టోదుర్దర్శోయోఽకృతాత్మనామ్।దిష్ట్యాపాదరజస్స్పృష్టంశీర్ష్ణామేభవతశ్శివమ్॥౬॥ దిష్ట్యాత్వయాఽనుశిష్టోఽహంకృతశ్చానుగ్రహోమహాన్ । అపావృతైఃకర్ణరన్ధ్రైర్జుష్టాదిష్ట్యోశతీర్గిరః॥౭॥సభవాన్దుహితృస్నేహపరిక్లిష్టాత్మనోమమ । శ్రోతుమర్హసిదీనస్యశ్రావితంకృపయామునే॥౮॥ప్రియవ్రతోత్తానపదోస్స్వసేయందుహితామమ। అన్విచ్ఛతిపతింయుక్తంవయశ్శీలగుణాదిభిః॥౯॥ యదాతుభవతశ్శీలశ్రుతరూపవయోగుణాన్ । అశృణోన్నారదాదేషాత్వయ్యాసీత్కృతనిశ్చయా॥౧౦॥ తత్ప్రతీచ్ఛద్విజాగ్ర్యేమాంశ్రద్ధయోపహృతాంమయా । సర్వాత్మనానురూపాంతేగృహమేధిషుకర్మసు॥

స్మాత్స్వయమేవ-భవాన్-రిరక్షిషోః ప్రజాఃపాలయితుమిచ్ఛోః,మమ-ధర్మం-ఆహ। నయదారథమాస్థాయేత్యాదినాఉక్తవాన్ ❁॥౫॥❁ అకృతాత్మనామకృతసుకృతైఃదుర్దర్శఃద్రష్టుమశక్యో- భగవాన్ త్వం-మేమయా-దిష్ట్యాఅస్మద్భాగ్యేన-దృష్టః-భవతః-శ్శివంమఙ్గళకరం-పాదరజః-మే-శీర్ష్ణాశిరసా-స్పృష్టంధృతమ్❁॥౬॥❁అనుశిష్టః అనుశిక్షితః-మహాన్-అనుగ్రహః అనుశాసనాదిరూపస్త్వయాకృతః అపావృతైరనావృతైః కర్ణరన్ధ్రైః ఉశతీఃఉశత్యఃకమనీయాః,గిరఃదిష్ట్యాజుష్టాః❁॥౭॥❁ఏవమాత్మనఃకృతార్థతామావేద్యతంప్రసాదయన్ స్వాభిప్రేతంనివేదయతి॥ సఇతిసప్తభిః॥ దుహితరిస్నేహేనపరిక్లిష్టః ఆత్మామనోయస్య - అతఏవ-దీనస్య- మమమయా-శ్రావితంవిజ్ఞాపితం సభవాన్-కృపయా - శ్రోతుమర్హసి ❁॥౮॥ ❁కింతదిత్యత్రాహ॥ఇయందేవహూతిః-ప్రియవ్రతోత్తానపదోః-స్వసాభగినీ-మమ-దుహితాచ, ప్రియవ్రతోత్తానపదోస్స్వసేత్యనేనపుత్రీకరణశఙ్కానిరస్తా- మమదుహితేత్యనేనక్షత్రియకన్యాతవయోగ్యేతిదర్శితం వయశ్శీలాదిభిర్యుక్తంపతిమన్విచ్ఛతీత్యనేనస్వయంవరేతిసూచితమ్❁ ॥౯॥ ❁తదేవవిశదయతి॥యదేతి॥ యదానుయస్మ్యైవ-భవతః-శీలాదీన్-నారదోపదేశాత్-అశృణోత్ త్వయ్యేవత్వయి-కృతఃనిశ్చయఃతవైవాహంభార్యేతినిశ్చయోయయాసా❁ ॥౧౦॥ ❁తత్తస్మాత్, హేద్విజాగ్ర్య-మయాశ్రద్ధయా- ఉపహృతాంసమర్పితాం-తవ-గృహమేధిషుగార్హస్థ్యైమకర్మసుసర్వాత్మనాసర్వప్రకారైః-అనురూపామనుకూలాం, ఇమాంకన్యాం - ప్రతీచ్ఛప్రతిగృహాణ ❁ ॥౧౧॥ ❁ ప్రతిగ్రహప్రత్యాఖ్యానశఙ్కాయాంతంప్రోత్సాహయన్నాహత్రిభిః॥ఉద్యతస్యదైవాత్స్వతఃప్రాప్తవిషయస్య-కామస్యాభిలాషస్య - ప్రతివాదఃప్రత్యా

ఖ్యానం-నిర్ముక్తసఙ్గస్యాపి నశస్యతే కర్తుమితి శేషః-కామాసక్తస్య-కింపునః-ప్రతివాదో-నశస్యత ఇతికింపునర్వక్తవ్యమిత్యర్థః ॥౧౨॥ ప్రతివాదేకింస్యాదిత్యత్రాహ॥యఇతి॥యఃపుమాన్-ఉద్యంతంకామ మనాదృత్య-పశ్చాత్-కీనాశంకృపణ-మభియాచతేస్ఫీతంప్రవృద్ధమపితస్యపుంసో-యశః-క్షీయతేనశ్యతి-అవజ్ఞయాపరావమానేన మానః-బహుమానశ్చ-హతః-వినష్టోభవేత్ ॥౧౩॥ ననుసత్యంత్వదుక్తంసర్వంపరిణోఢుకామస్య,అహంతునతాదృశ ఇత్యత్రాహ॥అహమితి॥ హే విద్వన్, త్వాముద్వాహార్థం,సముద్యతంయతమానమహం,మశృణవం శ్రుతవాన్, అతస్తస్మాదుపకుర్వాణః నైష్ఠికేతరబ్రహ్మచారీ,సావధికబ్రహ్మచర్యవాన్, త్వం, మేమయాప్రత్తాందత్తాం, కన్యాంప్రతిగృహాణ ॥౧౪॥ ఏవమనునావిజ్ఞాపితః కర్దమస్తదుక్తమఙ్గీకుర్వన్నాహ॥బాఢమితిషడ్భిః॥బాఢమిత్యఙ్గీకారే,అహం,ముద్వోఢుకామంపరిణేతుకామః తవాత్మజా పుత్రీ, అప్రత్తాకస్మైచిదప్రతిశ్రుతాచ,అత, ఆవయోః, అనురూపః, ఆద్యః బ్రాహ్మణః, వైవాహికః వివాహరూపః,విధిర్విధానమస్త్వితి శేషః॥ హేనరదేవ, తేతవ,అస్యాఃపుత్ర్యాః,యస్సమామ్నాయవిధౌ వేదరూపచోదనాయాం,ప్రతీతఃప్రఖ్యాత, స్సకామః వివాహః,భూయాత్ ఏవంతద్విజ్ఞాపితమనుమత్యనాహంత్వత్తోఽర్థిత్వాహం ప్రతిగ్రహీష్యామ్యపిత్వస్యాస్సౌన్దర్యవయశ్శీలాదీన్ శ్రుత్వాఽస్యామేవకృతనిశ్చయో భగవతాదిష్టశ్చప్రతీచ్ఛామీతివదంస్తాంవర్ణయతి॥ కఇత్యాదినా॥ తేసార్వభౌమస్యతవ,తనయాంకోనామనాద్రియేత,కథంభూతాం, స్వయైవ ఆభరణాదిభిర్వినా, కాన్త్యాసౌన్దర్యేణ శ్రియంభూషణాదికృతశోభాం, క్షిపతీమివస్థితాం-భూషణభూషణాఙ్గీమిత్యర్థః ॥౧౫॥౧౬॥ కించ,హర్మ్యపృష్ఠే ప్రాసాదోపరి,క్వణతోర్నూపురాభ్యాంశబ్దంకుర్వతో-రఙ్ఘ్ర్యోః పాదయోః శోభాయస్యాస్తాం, విక్రీడతీం,కన్దుకే,విహ్వలేచఞ్చలే

ఉద్యతస్యహికామస్యప్రతివాదోనశస్యతే । అపినిర్ముక్తసఙ్గస్యకామరక్తస్యకింపునః॥౧౨॥యఉద్యతమనాదృత్యకీనాశమభియాచతే। [illegible]స్ఫీతంమానశ్చావజ్ఞయాహతః ॥౧౩॥అహంత్వాఽశృణవంవిద్వన్వివాహార్థంసముద్యతమ్। అతస్త్వముపకుర్వాణఃప్రత్తాంప్రతిగృహాణమే॥౧౪॥ఋషిరువాచ॥బాఢముద్వోఢుకామోహమప్రత్తాచతవాత్మజా । ఆవయోరనురూపోఽసావాద్యోవైవాహికోవిధిః॥౧౫॥కామస్సభూయాన్నరదేవతస్యాఃపుత్ర్యాస్సమామ్నాయవిధౌప్రతీతః।కఏవతేతనయాంనాద్రియేత స్వయైవకాన్త్యాక్షిపతీమివశ్రియమ్॥౧౬॥యాంహర్మ్యపృష్ఠేక్వణదఙ్ఘ్రిశోభాంవిక్రీడతీంకన్దుకవిహ్వలాక్షీమ్।విశ్వావసుర్న్యపతత్స్వాద్విమానాద్విలోక్యసంమోహవిమూఢచేతాః॥౧౭॥తాంప్రార్థయన్తీంలలనాలలామమసేవితశ్రీచరణైరదృష్టామ్।వత్సాంమనోరుచ్చపదస్స్వసారంకోనానుమన్యేతబుధోఽభియాతామ్॥౧౮॥ అతోభజిష్యేసమయేనసాధ్వీంయావత్తుతేజోబిభృయాదాత్మనోమే । అథోధర్మాన్పారమహంస్యముఖ్యాన్శుక్లప్రోక్తాన్బహుమన్యేఽవిహింస్రాన్ ॥౧౯॥ యతోఽభవద్విశ్వమిదంవిచిత్రంసంస్థాస్యతేయత్ర

అక్షిణీయస్యాస్తాం,యాంతవకన్యాం,విలోక్య, సంమోహేనవిమూఢంవ్యాకులంచేతోయస్యసః,విశ్వావసుః,స్వాద్విమానాన్న్యపతత్-తాంకోనానుమన్యేతేత్యుత్తరేణాన్వయః ॥౧౭॥ కథంభూతాంప్రార్థయన్తీం,పతిమితి శేషః-లలనాలలామంలలనానాంలలామంయోషితాంభూషణభూతాం శ్రేష్ఠామిత్యర్థః, అసేవితాశ్రియోలక్ష్మ్యాశ్చరణౌయైః-తైః-రదృష్టాంద్రష్టుమప్యశక్యాం,మనోస్తవ,వత్సాంపుత్రీం,ఉత్తానపదః,భగినీం,స్వయమేవప్రాప్తాం,బుధఃకుశలః,కోనామ,నానుమన్యేతనాఙ్గీకుర్యాత్ ॥౧౮॥ అతఃఉక్తహేతుభ్యః, మేమమ-తేజఃవీర్యం, యావత్-బిభృయాత్-తావతాసమయేనకాలేన-సాధ్వీం,మిమాం-భజిష్యేస్వీకరిష్యే,అపత్యజననావధిస్వీకరిష్యఇత్యర్థః, అథోఅనన్తరం-పారమహంస్యేపరమహంసాశ్రమే ముఖ్యాన్ప్రాధాన్యేనోపాదేయాన్-శుక్లేనభవతా-ప్రోక్తాన్- అవిహింస్రాన్సాత్త్వికాన్-ధర్మాన్వివేకవిమోకాదీన్-బహుమన్యేఅనుష్ఠాస్యామి-అపత్యోత్పత్త్యనన్తరంనివృత్తిధర్మనిష్ఠోఽహమిమాంత్యక్ష్యామీతిభావః ॥౧౯॥ అయంభాషాబన్ధోనకేవలంమయైవకృతః-కింతు-సమస్తజగదుదయవిభవలయలీలేనభగవతైవనిర్దిష్టఇత్యాహ ॥యతఇతి॥ ఇదందేవతిర్యఙ్మనుష్యస్థావరాదిభేదేనతదవాన్తరభేదేనచవిచిత్రం-విశ్వం, యతోభగవతః,అభవత్ ఉదపద్యత-యతఇతిహేతౌపఞ్చమీ, హేతుత్వస్యనిమిత్తోపాదానసాధారణత్వాత్-తథాచ,యతోనిమిత్తభూతాదుపాదానభూతాచ్చేత్యర్థః, యత్రయస్మిన్ కారణభూతేభగవతి-సంస్థాస్యతేసంహారంయాస్యతి-యత్రచయస్మిన్నన్తఃప్రవిశ్యప్రశాసనేనధారకేభగవతి,అవతిష్ఠేత్ప్రశాసితవ్యత్వేనధార్యత్వేనచావతిష్ఠేత్-తిష్ఠత-సఏషః, ప్రజాపతీనాంబ్రహ్మాదీనామపి-పతిరనన్తః,,సత్యంజ్ఞానమనన్తం,,మిత్యుక్తలక్షణోభగవాన్-పరంకేవలం-ప్రమాణంఅస్మదుక్తభాషాబన్ధేప్రమాణమిత్యర్థః,

తథైవహి భగవతాభిహితం,, తేహ్యరయ,, మిత్యారభ్యేతి భావః *॥౨౦॥ * కర్దమోక్తిముపసంహరతి మైత్రేయః॥ సఇతి॥
హేఉగ్రధన్వన్ విదుర - సః కర్దమః - ఇయదేవ ఏతావదేవ - ఆబభాషే ఉక్తవాన్॥ అనన్తర - మరవిన్దనాభం భగవన్తం - ధియా - ఉ
పగృహ్ణాన్ చిన్తయన్ - తూష్ణీం మౌనేన - ఆసీత్ స్థితవాన్ - స్మితేన మన్దహాసేన - శోభితం యన్ముఖం - తేన - దేవహూత్యాశ్చిత్తం -
లులుభే మోహితవాన్ *॥౨౧॥ * అథ అనన్తరం - సః మనుః - మహిష్యాః భార్యాయాః - దుహితుశ్చ - వ్యవసితం నిశ్చితం -
స్ఫుటం వ్యక్తం యథాభవతితథా, జ్ఞాత్వా, గుణగణైః, ఆఢ్యాయ యుక్తాయ - తస్మై కర్దమాయ - తుల్యాం వయశ్శీలాదిభిస్తు
ల్యాం, కన్యాం - ప్రహర్షితః - దదౌ దత్తవాన్ - ప్రధర్ష ఇతిపాఠే గుణవివశ ఇత్యర్థః *॥ ౨౨ ॥ * మహారాజస్య మనోః స్త్రీ -
శతరూపా - పారిబర్హాన్ ఉపాయనరూపాన్ - భూషాదీన్ - వాసాంసి వస్త్రాణి - పరిచ్ఛదాన్ క్రమోపకరణాని - దంపత్యోః దు
హితృజామాత్రోః పర్యదాత్ *॥౨౩॥ * సదృక్షాయ సదృశాయ - ప్రత్తాం దత్తాం - దుహితరం - సమ్రాట్ మనుః - గతవ్యథః
నిరస్తదుహితృపత్యన్వేషణదుఃఖః, బాహుభ్యాం - ముపగూహ్య ఆలిఙ్గ్య - ఔత్కణ్ఠ్యేన పుత్ర్యాం ప్రేమాతిశయేన ఉన్మథి
తః క్షుభితః ఆశయోఽన్తఃకరణం యస్య సః *॥౨౪॥ * అతఏవ - తస్యాః దుహితుర్విరహం విశ్లేషం అశక్నువన్ - సోఢుమితి
శేషః - అతఏవ - ముహుః బాష్పకలాః నేత్రామ్బుకణాన్ ముఞ్చన్ - హేఅమ్బ హేవత్సేతి సంబోధయన్ - నేత్రజలైః - దుహితు-
శ్శిఖాం ఆసిఞ్చత్ *॥౨౫॥ * మునివరం కర్దమం, ఆమన్త్ర్య అనుజ్ఞాప్య - తేనానుజ్ఞాతః - సభార్యో - రథమారుహ్య - నృపో మ
నుః - సహానుగ - స్స్వపురం ప్రతి - ప్రతస్థే గతవాన్ * ॥౨౬॥ * గచ్ఛన్తమనువర్ణయతి ద్వాభ్యామ్॥ ఋషికుల్యాయాః ఋషి

చవావతిష్ఠేత్। ప్రజాపతీనాం పతిరేష మహ్యం పరం ప్రమాణం భగవాననన్తః॥౨౦॥ స ఉగ్రధన్వన్నియదేవాబ
భాషే ఆసీచ్చ తూష్ణీమరవిన్దనాభమ్। ధియోఽపగృహ్ణన్ స్మితశోభితేన ముఖేన చేతో లులుభే దేవహూత్యాః॥
సోఽనుజ్ఞాత్వా వ్యవసితం మహిష్యా దుహితుస్స్ఫుటమ్। తస్మై గుణగణాఢ్యాయ దదౌ తుల్యాం *ప్రహర్షితః॥
శతరూపా మహారాజ్ఞీ పారిబర్హాన్మహాధనాన్। దంపత్యోః పర్యదాత్ప్రీత్యా భూషావాసః పరిచ్ఛదాన్॥౨౩॥
దత్త్వా దుహితరం సమ్రాట్ సదృక్షాయ గతవ్యథః। ఉపగూహ్య చ బాహుభ్యామౌత్కణ్ఠ్యోన్మథితాశయః॥
అశక్నువంస్తద్విరహం ముఞ్చన్ బాష్పకలాం ముహుః। ఆసిఞ్చదమ్బ వత్సేతి నేత్రోదైర్దుహితుశ్శిఖామ్॥౨౫॥
ఆమన్త్ర్య తం మునివరమనుజ్ఞాతస్సహానుగః। ప్రతస్థే రథమారుహ్య సభార్యస్స్వపురం నృపః॥౨౬॥ ఉభయో
ఋషికుల్యాయాస్సరస్వత్యాస్సురోధసోః। ఋషీణాముపశాన్తానాం పశ్యన్నాశ్రమసమ్పదః॥ ౨౭ ॥ తమా
యాన్తమభిప్రేత్య+బ్రహ్మావర్తాత్ప్రజాః పతిమ్। గీతసంస్తుతివాదిత్రైః ప్రత్యుదీయుః ప్రహర్షితాః॥ ౨౮ ॥ బ
ర్హిష్మతీనామపురీ సర్వసంపత్సమన్వితా। న్యపతన్యత్ర రోమాణి యజ్ఞస్యాఙ్గం విధున్వతః॥౨౯॥ కుశకాశా
స్తఏవాసన్ శశ్వద్ధరితవర్చసః। ఋషయో యైః పరాభావ్య యజ్ఞఘ్నాన్యజ్ఞమీజిరే॥ ౩౦ ॥ కుశకాశమయం బ

కులసహితాయాః - సరస్వత్యాః - ఉభయోః - సురోధసోః శోభనతటయోః - ఉపశాన్తానాం శమదమాదిగుణసమ్పన్నానా-
మృషీణాం - మాశ్రమేషు - సమ్పదః భగవదారాధనోపయుక్తతులసీపుష్పఫలాదిసమృద్ధీః - పశ్యన్ - ప్రతస్థ ఇతిపూర్వేణాన్వ
యః *॥౨౭॥ * ఆయాన్తమాగచ్ఛన్తం - పతిం మనుం - మభిప్రేత్య జ్ఞాత్వా - ప్రజాః - ప్రహర్షితాః - బ్రహ్మావర్తాద్దేశాత్ - గీతసం
స్తుతిమృదఙ్గాదివాద్యధ్వనిభిః ప్రత్యుదీయుః - ప్రత్యుజ్జగ్ముః,, బ్రహ్మావర్తా,, నితిద్వితీయాన్తపాఠే - బ్రహ్మావర్తాన్ ప్రతి - ఆయా
న్తమిత్యన్వయః॥ ప్రజాపతిమితిసమస్తపాఠే ప్రజానాం పతిం మనుం బ్రహ్మావర్తస్థాలోకాః ప్రత్యుదీయురిత్యన్వయః*॥౨౮॥*
కాసౌపురీ - యాం ప్రతస్థ ఇత్యుక్తమిత్యత్రాహ॥ బర్హిష్మతీ నామపురీ - కథంభూతా - సర్వాభిస్సమ్పద్భిరైశ్వర్యైః, యుక్తా -
సాపికుత్రేత్యత్రాహ॥ యజ్ఞస్య ఆదివరాహస్య - అఙ్గం శరీరం విధున్వతః కమ్పయతస్సతః - రోమాణి తనూరుహాణి - యత్ర
పతన్ - తత్రేత్యర్థః *॥౨౯॥ * పతితానిరోమాణి కిమాసన్నిత్యత్రాహ ॥ తఏవ, పతితాన్యేవ రోమాణి, శశ్వత్సదా - హరిత
వర్ణాః - కుశాః - కాశాశ్చ - ఆసన్నుత్పన్నాః - కస్తేషాముపయోగ ఇత్యత్రాహ ॥ *యైః కుశైః కాశైశ్చ - యజ్ఞఘ్నాన్, యజ్ఞవి
రోధినో రాక్షసాన్ - పరాభావ్య అభిభావ్య - యజ్ఞం, ఈజిరే కృతవన్తః పాకం పచతీతివన్నిర్దేశః, యద్వా యజ్ఞం భగవ
న్తం ఈజిరే ఇష్టవన్తః - భగవదారాధనరూపయజ్ఞేషు ఉపయుక్తా ఇత్యర్థః *॥౩౦॥ * అతఏవ, భగవాన్మనుః - కుశకాశరూ
పం బర్హిః - రాస్తీర్య యతో భగవతో వరాహ - ధ్రువ - స్థానం ప్రతిష్ఠాం - లబ్ధాలబ్ధవాన్ - తమేవ యజ్ఞపురుషం, మయజత్ య
జ్ఞై రారాధితవాన్ - అనేన - ఇదమేవ బర్హిష్మతీశబ్దస్య ప్రవృత్తినిమిత్తం - యత్కుశకాశరూపబర్హిషాయుక్తత్వ, మిత్యు

౨౨॥ శ్లో॥ పా * ప్రధర్షితః॥   ౨౮॥ శ్లో॥ పా + బ్రహ్మావర్తాన్ప్రజాపతిమ్

క్తం భవతి ॥ ౩౦ ॥ విభుర్మనుః-బర్హిష్మతీం నామ పురీం-నివిశ్య-ప్రవిశ్య -పూర్వం సమావసత్ -తస్యాం పుర్యాం-ఆధ్యాత్మికాధిభౌతికాధిదైవికరూప తాపత్రయరహితం-భవనం స్వగృహం, ప్రవిష్టః, సభార్యః, సపుత్రశ్చ, అన్యావిరోధతః వర్ణాశ్రమ ప్రయుక్త భగవదారాధనరూప ధర్మావిరోధేన, కామాన్ - బుభుజే అనుబభూవ ॥ ౩౧ ॥ ఏతదేవ ప్రపఞ్చయతి సఙ్గీయమానేత్యాదిభిష్షడ్భిః । ప్రత్యూషేషు ప్రత్యూషస్సు సస్త్రీకైః స్త్రీభిస్సహితైః సురగాయకైః, సు రాగన్ధర్వకిన్నరాదయః-త ఏవ గాయకాస్తైః సన్యక్ గీయమానా సతీ నిర్మలా కీర్తిర్యస్య - సోపి అనుబద్ధేన ప్రేమానుబద్ధేన హృదా-హరేః కథాః-శృణ్వన్-కామాన్- బుభుజ ఇతి పూర్వేణాన్వయః ॥ ౩౨ ॥ మునిం శుభాశ్రయ సంశీలనపరం భగవత్పరం భగవద్గుణానుచిన్తనపరం-స్వాయంభువం మనుం- భోగాః కామభోగాః - యోగమాయాసు భగవదాశ్చర్యశక్తి కామేషు నిష్ణాతం ఆసక్తం యథాతథా ఆభ్రంశయితుం ఈషదపి పాతయితుం-యత్ యస్మాన్న శేకుః న సమర్థాః, అత-స్తస్య యామాః అయాతయామాః ఆసన్నిత్యుత్తరేణాన్వయః ॥ ౩౩ ॥ విష్ణోః కథాః-శృణ్వతః- బ్రువతః కథయతః కుర్వతః, భగవదారాధనమితి శేషః-ధ్యాయతః-విష్ణుమితి శేషః, తస్య మనోః స్వాన్తరం మన్వన్తరాఖ్యకాలం, యాపయన్తి నయన్తీతి-తే యామాః కాలావయవాః, ప్రహరాః అయాతయామాస్స ఫలా అసన్ యామా ఇత్యన్యే కస్మిన్నపి యామే భగవదారాధనాభావరాహిత్యం సూచ్యతే ॥ ౩౪ ॥ సమను, రేవం - భగవత్కథా శ్రవణకీర్తన ధ్యానతదారాధనాదిభి-ర్యుగానామేకసప్తతి పరిమాణం-స్వాన్తరం కాలం-వాసుదేవప్రసక్తప్రసఙ్గేన-పరిభూతం గతిత్రయం,, ఊర్ధ్వం గచ్ఛన్తి సత్త్వస్థామ

హిరాస్తీర్యభగవాన్మనుః । అయజద్యజ్ఞపురుషం లబ్ధాస్థానం యతో భువః ॥ ౩౦ ॥ బర్హిష్మతీం నామ పురీం యాం నివిశ్య సమావసత్ । తస్యాం ప్రవిష్టో భవనం తాపత్రయవినాశనమ్ ॥ కామాన్సర్వాన్సమాసీనో బుభుజే న్యావిరోధతః ॥ ౩౧ ॥ సంగీయమానసత్కీర్తిస్సస్త్రీకైస్సురగాయకైః । ప్రత్యూషేష్వనుబద్ధేన హృదా శృణ్వన్హరేః కథామ్ ॥ ౩౨ ॥ నిష్ణాతం యోగమాయాసు మునిం స్వాయంభువం మునిమ్ । యదాభ్రంశయితుం భోగా న శేకుర్భగవత్పరమ్ ॥ ౩౩ ॥ అయాతయామాస్తస్యాసన్యామాస్స్వాన్తరయాపనాః । శృణ్వతో ధ్యాయతో విష్ణుం కుర్వతో బ్రువతః కథాః ॥ ౩౪ ॥ స ఏవం స్వాన్తరం నిన్యే యుగానామేకసప్తతిమ్ । వాసుదేవప్రసఙ్గేన పరిభూతగతిత్రయః ॥ ౩౫ ॥ శారీరా మానసా దివ్యా వైయ్యాసే యే చ మానుషాః । భౌతికాశ్చ కథం క్లేశా బాధన్తే హరిసంశ్రయమ్ ॥ ౩౬ ॥ యః పృష్టో మునిభిః ప్రాహ ధర్మాన్నానావిధాఞ్ఛుభాన్ । నృణాం వర్ణాశ్రమాణాం చ సర్వభూతహితస్సదా ॥ ౩౭ ॥ ఏతత్త ఆదిరాజస్య మనోశ్చరితమద్భుతమ్ । వర్ణితం వర్ణనీయస్య తదపత్యోదయం శృణు ॥ ౩౮ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, ద్వావింశోఽధ్యాయః

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ పితృభ్యాం ప్రస్థితే సాధ్వీ పతిమిఙ్గితకోవిదా । నిత్యం పర్యచరత్ప్రీత్యా భవానీవ భవం ప్రభుమ్

ధ్యేతిష్ఠన్తి రాజసాః । జఘన్యగుణవృత్తిస్థా అధో గచ్ఛన్తి తామసాః,, ఇత్యుక్తగతిత్రయం యేన సః-నిన్యే యాపయామాస-యద్వా-గతయో-అవగతయః క్లేశావగతయః, తాసాం త్రయం నిరస్తాధ్యాత్మికాది తాపత్రయ ఇత్యర్థః ॥ ౩౫ ॥ ఏతదేవ విశదయతి ॥ శారీరా ఇతి ॥ హే వైయాసే విదుర, శారీరాః వ్యాధిరూపాః, మానసాః ఆధయః ఏతే ఆధ్యాత్మికాః క్లేశాః దివ్యా ఆన్తరిక్షాః అశనిశీతోష్ణవాతవర్షాది ప్రభవాః ఏతే ఆధిదైవికాః క్లేశాః, భౌతికాః శత్రువ్యాఘ్రచోరసర్పాదిభూతప్రభవాః, ఏతే ఆధిభౌతికాః, ఏతే సర్వే, మానుషాః మనుష్యైరనుభావ్యాః క్లేశాః, హరిః సంశ్రయ ఆశ్రయో యస్య తం కథం, బాధేరన్, ఆశ్రిత క్లేశహర భగవదాశ్రయం మనుం న కథంచిదపి బాధేరన్నిత్యర్థః ॥ ౩౬ ॥ హరిసంశ్రయమిత్యనేన, సూచితం తస్య జ్ఞానాతిశయమాహ ॥ య ఇతి ॥ సర్వభూతహితః, యో మనుః, మునిభిః పృష్టః-నృణాం-తత్రాపి వర్ణాశ్రమాణాం చ అత ఏవ నానావిధాన్, శుభాన్ స్వర్గాపవర్గసాధనభూతాన్, ధర్మాన్, ప్రాహ ॥ ౩౭ ॥ ఏవం వర్ణితం మనుచరిత్రం నిగమయం స్తదపత్యచరిత్రమవతారయతి । వర్ణనీయస్య కథనీయకీర్తేః- ఆదిరాజస్య మనోః, అద్భుతం విస్మయనీయ-మేతచ్చరితం- తే తుభ్యం-వర్ణితం-మయేతి శేషః, అథ తస్య మనోరపత్యం దేవహూతి స్తస్యాః, ఉదయం ప్రభవం-ఉత్కర్షం వా - శృణు నుత్తత్ ఇతి శేషః ॥ ౩౮ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతవ్యాఖ్యాయాం చన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే ద్వావింశోఽధ్యాయః.

తదపత్యోదయం శృణ్విత్యతి ప్రతిజ్ఞాతమేవ వర్ణయితుమారభతే-మైత్రేయః ॥ పితృభ్యామితి ॥ మను శతరూపాభ్యాం ప్ర

స్థితే గతవసక్త తేసతి, సాధ్వీఇజ్జితకోవిదా-పత్యురభిప్రాయాభిజ్ఞా, దేవహూతిః-ప్రేమ్ణా, భవం రుద్రం, భవానీవ పతిం-కర్దమం-ప్రీత్యా-పర్యచరత్ ఆరాధితవతీ ❁ ॥ ౧ ॥ ❁ ఏతదేవప్రపఞ్చయతి ద్వాభ్యామ్॥ విస్రమ్భేణేతి॥ విశ్వాసేన-ఆత్మశౌచేన ఆత్మనోఽన్తఃకరణస్య శౌచేన శమేనేత్యర్థః, గౌరవేణ సర్వాతిశయబుద్ధ్యా-దమేన బాహ్యేన్ద్రియనిగ్రహేణ శుశ్రూషయా హితాహితయోః శ్రోతుమిచ్ఛయా-చ, సౌహార్దేన-మధురయా వాచా చ ❁ ॥ ౨ ॥ ❁ కామాదీన్విసృజ్య-తత్ర, దమ్భః కాపట్యం-అఘం నిషిద్ధాచరణం। మదో గర్వః - అప్రమత్తా అనవధానరహితా - ఉద్యతా తస్మిన్ దేశాచరణోద్యుక్తా-తేజీయాంసమతిశయిత తేజస్సమ్పన్నం-పతిం కర్దమం, మతోషయత్ ❁ ॥ ౩ ॥ ❁ సవై-దేవర్షివర్యః-కర్దమః- తాం మనువర్తమానాం-మానవీం మనోః పుత్రీం-దేవహూతిం-ప్రేమ్ణా గద్గదస్వరయా - వాచా గిరా - పీడితః అవినిస్సృతవాక్-కృపయా-అబ్రవీత్-కథంభూతాం-మానవీం-దైవాదపి-గరీయసః గరీయస్త్వేనానుసంహితాత్-యద్వా దైవభావేనానుసంహితాత్-శ్రేష్ఠతమాత్-పత్యుర్భర్తుః-మహాశిషం అపత్యప్రాప్తిరూపాం- మహతీం ఆశిషం-పురుషార్థం-ఆశాసానాం ప్రార్థయన్తీం వ్రతచర్యయా-కర్శితాం-తత్ర భూయసా కాలేన క్షామాం అతికృశామ్ ❁ ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ ❁ ఉక్తిమేవాహ త్రిభిః ॥ హే మానిని, పరమయా శుశ్రూషయా-పరయా భక్త్యా చ - మయి సంమానమేవ కుర్వత్యా- త్వయా తుభ్యం-మద్యాధునా అహం-తుష్టః ప్రీతోఽస్మి-దేహినా-మతీవ సుహృత్ ప్రియతమో- యో-దేహః స్వదేహః-సముచితః శ్లాఘ్యోఽపి-మదర్థే-క్షపితుం కర్శితుం-నాపేక్షితః ఉపేక్షితః - ఉచితమపి దేహమనాదృత్య సమదర్థే క్షపిత ఇత్యర్థః ❁ ॥ ౬ ॥ ❁ స్వధర్మనిరతస్య స్వవర్ణాశ్రమోచిత ధర్మేషు నిరతస్య - మే మయా-తపః కర్మయోగః-సమాధిశ్చిత్తైకాగ్ర్యం-విద్యా భగవదుపాసనా ఆత్మయోగః ప్రకృతివివిక్తాత్మ

భుమ్ ॥ విస్రమ్భేణాత్మశౌచేన గౌరవేణ దమేన చ । శుశ్రూషయా సౌహృదేన వాచా మధురయా విభో ॥ ౨ ॥ విసృజ్య కామం దమ్భం చ ద్వేషం లోభమఘం మదమ్ । అప్రమత్తోద్యతా నిత్యం తేజీయాంసమతోషయత్ ॥ ౩ ॥ స వై దేవర్షివర్యస్తాం మానవీం సమనువ్రతామ్। దైవాద్గరీయసః పత్యురాశాసానాం మహాశిషః ॥ ౪ ॥ కాలేన భూయసా క్షామాం కర్శితాం వ్రతచర్యయా। ప్రేమగద్గదయా వాచా పీడితః కృపయాఽబ్రవీత్ ॥ ౫ ॥ కర్దమ ఉవాచ॥ తుష్టోఽహమద్య తవ మానవి మానదాయాః శుశ్రూషయా పరమయా పరయా చ భక్త్యా । యో దేహినామయమతీవ సుహృత్స దేహో నాపేక్షితః సముచితః క్షపితుం మదర్థే ॥ ౬ ॥ యే మే స్వధర్మనిరతస్య తపస్సమాధివిద్యాత్మయోగవిజితా ❁ భగవత్ప్రసాదాః । తానేవ తే మదనుసేవనయాఽవరుద్ధాన్ దృష్టిం ప్రపశ్య వితరామ్యభయానశోకాన్ ॥ ౭ ॥ అన్యే పునర్భగవతో భ్రువ ఉద్విజృమ్భవిభ్రంశితార్థరచనాః కిమురుక్రమస్య। సిద్ధాసి భుఙ్క్ష్వ విభవాన్నిజధర్మదోహాన్దివ్యాన్నరైర్దురధిగాన్నృపవిక్రియాభిః ॥ ౮ ॥ ఏవం బ్రువాణమబలాఽఖిలయోగమాయావిద్యావిచక్షణమవేక్ష్య గతాధిరాసీత్ । సంప్రశ్రయప్రణయవిహ్వలయా గిరేషద్వ్రీడావలోకవిల

యాథాత్మ్యజ్ఞానయోగః - ఏతైర్విజితాః లబ్ధాః భగవత్ప్రసాదాః భగవత్ప్రసాదహేతుకాః॥ ప్రసాదా వితిపాఠాన్తరం॥ తదా-తప ఆదిభిః హేతుభి-ర్యో భగవత్ప్రసాదః తస్మాద్గతో-ర్విజితాః-యే-భోగ్యభోగోపకరణభోగస్థానాదయః- తానేవ నవిద్యతే భయం యేషు తాన్-అత ఏవాశోకాన్ అశోచ్యానిత్యర్థః॥ మదనుసేవయా మత్సేవయా, అవరుద్ధాన్ త్వయా వివశీకృతాన్-ప్రపశ్య- తేతవ-దివ్యాం దృష్టిం వితరామి దదామి ❁ ॥ ౭ ॥ ❁ నను సర్వోఽపి భోగ్యాన్భోగ్యాదీననాదృత్య తప ఆదిభిరార్జితాన్ విలక్షణాన్వితరామీతి కిముచ్యత ఇత్యాశఙ్కాయామభయానశోకానితి సూచితమితరభోగ్యాదీనాం తుచ్ఛత్వం వదన్ స్వసమ్పాదితానామేవ సర్వోత్తమత్వమాహ ॥ అన్య ఇతి ॥ ఉరుక్రమస్య భగవతః , యా భ్రూః తస్యా ఉద్విజృమ్భః విక్షేపః - తేన విభ్రంశితా అర్థరచనాః ప్రయోజనాభిలాషా యేషు తే, అన్యే పునః కిం తైః , అతితుచ్ఛాస్త ఇత్యర్థః, అతో యతస్త్వం, సిద్ధాఽసి - పతిపారార్థ్యాదిభిః, దుహ్యన్తే ప్రపూర్యన్తే సాధ్యన్త ఇతి యావత్-తాః , స్వభావాన్ భోగవిస్తారాన్ నృపవిక్రియాభిః నృపాణాం సార్వభౌమానామపి-విక్రియా భోగాభిలాషో, యాసు-తాభి , ర్భోగ్యాదిసమ్పద్భిరితి శేషః, భుఙ్క్ష్వ అనుభవ ❁ ॥ ౮ ॥ ❁ భర్త్రైవముక్తా దేవహూతిస్తమువాచేత్యాహ॥ మైత్రేయః ॥ ఏవమిత్యేకేన-ఏవం ఇతి బ్రువాణం భాషమాణం అఖిలాః, యాః యోగమాయాః విచిత్రసర్గకారిస్వసంబన్ధిసామర్థ్యపరపర్యాయాశ్శక్తయ, స్తాసాం-విద్యా, స్వకార్యజననప్రవర్తనానుగుణం జ్ఞానం-తస్మిన్, విచక్షణం నిపుణం పతిం, అవేక్ష్య అబలా దేవహూతిః -గతాధిః గతమనోవ్యథా, ఆసీత్ , తతస్సంప్రశ్రయః వినయః, ప్రణయః ప్రేమా, తాభ్యాం , విహ్వలా గద్గదా తయా , గిరావా

౭॥ శ్లో॥ ❁ పా॥ భగవత్ప్రసాదాత్.

చా, ఈషద్వ్రీడాసహితో, యోఽవలోక, స్తేన-విలసద్ధసితం-యస్మింస్తత్ ఆననంముఖంయస్యాస్సా, సతీ ఆహ ॥౯॥ ఉక్తిమేవాహ॥ రాద్ధమితి ద్వాభ్యామ్॥ హే ద్విజవర - అమోఘాః సప్రయోజనాః-యాః యోగమాయాః పూర్వోక్తాస్తాసా, మధిపే విభౌ-త్వయి-ఏత-త్త్వదుక్తం, సర్వం-రాద్ధం సిద్ధ-మేవేత్య-వైమి జానామి బతేతి హర్షే, హే భర్తః- తే త్వయా-యస్సకృత్ అపత్యజననపర్యన్తం-అఙ్గసఙ్గో యస్మిన్ సమయః కాలోఽభిహితః-స-భూయాత్, యస్మాత్ గరీయసి శ్రేష్ఠే-భర్తరి హేతుభూతే-సతీనాం స్త్రీణాం-ప్రసవః అపత్యం-గుణః మహాన్ లాభః॥ గుణప్రసవ ఇతి సమస్తపాఠే తు॥ గరీయసి పత్యౌ-సతీనాం-యతో-గుణప్రసవః గుణవిస్తారో భవతి, అతః-పుత్రోత్పత్త్యా గుణవిస్తారేణా తే సతి, దృష్టిం ప్రవిశ్య వితరామీతి, యత్త్వదుక్తం తత్సర్వం భవతీతి భావః ॥౧౦॥ అఙ్గసఙ్గార్థమితికర్తవ్యతాం చ సంపాదయేత్యాహ॥ తత్రేతి॥ హే ఈశ-తత్ర అఙ్గసఙ్గే ఇతికృత్యం ఇతికర్తవ్యతాం-సాధకకలాపం-యథోపదేశం కామతన్త్రోక్తానుసారేణ-ఉపశిక్ష సంపాదయ కింతదితి కృత్యం, యదుపశిక్షణీయం-తదాహ తే త్వయైవ-కృతః ఉత్పాదితః-యో-మనోభవః కామ-స్తేన ధర్షితాయాః పీడితాయాః-మే మయా-అతిరిరంసయా భృశం రన్తుమిచ్ఛయా-కర్శితః-అత ఏవ, దీనః, ఏష ఆత్మా దేహః- యేన ఇతికృత్యేన సిధ్యేత కార్శ్యదైన్యాదిపరిహారేణ స్వస్థో భవే-త్తదితికృత్య, ముపశిక్ష యేత్యర్థః॥ తస్మాత్సదృశం అనురూపం-భవనం భోగస్థానం ఇసంభోగ్యాదీనామప్యుపలక్షణం-విచక్ష్వ కల్పయ ॥౧౧॥ ఏవముక్తః కర్దమో భోగ్యాదీనసృజదిత్యాహ మైత్రేయః॥ హే క్షత్తః-ప్రియాయాః భార్యాయాః, ప్రియం-అన్విచ్ఛన్ కర్తుమితి శేషః-కర్దమః యోగం ఉక్తయోగమాయాం-ఆశ్రితః-కామం యథేచ్ఛం గచ్ఛతీతి త-ద్విమా

సద్ధసితాననాఽఽహ ॥౯॥ దేవహూతిరువాచ ॥ రాద్ధం బత ద్విజవృషైతదమోఘయోగమాయాధిపే త్వయి విభో తదవైమి భర్తః। యస్తేఽభ్యధాయి సమయస్సకృదఙ్గసఙ్గో భూయాద్గరీయసి * గుణః ప్రసవస్సతీనామ్॥ తత్రేతికృత్యముపశిక్ష యథోపదేశం యేనైష మే కర్శితోఽతిరిరంసయాఽఽత్మా । సిధ్యేత తే కృతమనోభవధర్షితాయా దీనస్తదీశ భవనం సదృశం విచక్ష్వ ॥౧౧॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ప్రియాయాః ప్రియమన్విచ్ఛన్ కర్దమో యోగమాశ్రితః। విమానం కామగం క్షత్తస్తర్హ్యేవావిరచీకరత్ ॥౧౨॥ సర్వకామదుఘం దివ్యం సర్వరత్నసమన్వితమ్। సర్వర్ద్ధ్యుపచయోదర్కం మణిస్తమ్భైరుపస్కృతమ్॥౧౩॥ దివ్యోపకరణోపేతం సర్వకాలసుఖావహమ్। పట్టికాభిః। పతాకాభిర్విచిత్రాభిరలంకృతమ్॥౧౪॥ స్రగ్భిర్విచిత్రమాల్యాభిర్మఞ్జుశిఞ్జత్షడఙ్ఘ్రిభిః దుకూలక్షౌమకౌశేయైర్నానావస్త్రైర్విరాజితమ్ ॥౧౫॥ ఉపర్యుపరి విన్యస్తనిలయేషు పృథక్పృథక్। క్షిప్తైః కశిపుభిః కాన్తం పర్యఙ్కవ్యజనాసనైః॥౧౬॥ తత్రతత్ర వినిక్షిప్తనానాశిల్పోపశోభితమ్ । మహామరకతస్థల్యాం జుష్టం విద్రుమవేదిభిః॥౧౭॥ ద్వార్షు విద్రుమదేహల్యా భాన్తం వజ్రకవాటయా। శిఖరేష్విన్ద్రనీలేషు హేమకుమ్భైరధిశ్రితమ్ ॥౧౮॥ చక్షుష్మత్పద్మరాగాగ్ర్యైర్వజ్రభిత్తిషు నిర్మితైః । జుష్టం విచిత్రవైతానైరనర్ఘై

నం-శ్లాఘ్యం తత్క్షణమేవ-ఆవిరచీకరత్ ఆవిర్భావయామాస ॥౧౨॥ తదేవ విమానం వర్ణయతి నవభిః॥ సర్వకామదుఘం సర్వాభిలషితపూరకం, దివ్యమమానుషం-సర్వర్ద్ధీనాం సర్వసంపదాం-య ఉపచయ, స్తస్యోదర్కః ఉత్తరోత్తరాభివృద్ధి-ర్యస్మిన్-మణిమయైః స్తమ్భైరుపస్కృతం పరికర్మితం॥౧౩॥ దివ్యైరుపస్కరణైః పరికరై-రుపేతం యుక్తం, సర్వస్మిన్కాలే సుఖమేవావహతి ప్రాపయతి తథా-పట్టికా అల్పవిస్తారాః పట్టవస్త్రవిశేషాః-పతాకా వితతా-స్తాభిశ్చ- విచిత్రాభి, రలంకృతమ్॥౧౪॥ విచిత్రాణి మాల్యాని మాలానిర్మాణయోగ్యాని పుష్పాణి, యాసు తాభిః-మఞ్జుమధురం యథా తథా శిఞ్జన్తః, ధ్వనన్తః-షడఙ్ఘ్రయో భ్రమరా, యాసు తాభిః-స్రగ్భిః, అలంకృతం-దుకూలైః క్షౌమైః, ధౌతైః కౌశేయై-రన్యైశ్చ నానావిధైః వస్త్రైః, విశేషేణ రాజితమ్ ॥౧౫॥ ఉపర్యుపరి న్యస్తేషు విరచితేషు-గృహేషు-పృథక్పృథక్ విభక్తం- కల్పితైః - కశిపుభిః-శయ్యాభిః-కాన్తం కమనీయం-తథా-పర్యఙ్కాదిభిశ్చ కాన్తం ॥౧౬॥ తత్రతత్ర భిత్త్యాదిషు, వినిక్షిప్తైర్విరచితైః నానావిధైశ్శిల్పైః-ఉపశోభితం, మహామరకతస్థల్యాం ఇన్ద్రనీలమణిమయభూమ్యాం, రచితాభి-ర్విద్రుమవేదికాభిర్జుష్టం యుక్తం-స్థల్యతిపారే-తయా విద్రుమవేదికాభిశ్చ యుక్తమ్ ॥౧౭॥ ద్వార్షు ద్వారేషు-విద్రుమమయ దేహల్యా ఉదుమ్బరేణ-భాన్తం శోభితం-వజ్రఖచితకవాటయుక్తం-ఇన్ద్రనీలమణిమయేషు-శిఖరేషు-సువర్ణమయకలశైరధిష్ఠితమ్ ॥౧౮॥ చక్షుష్మన్త ఇవ యే పద్మరాగశ్రేష్ఠాః-వజ్రభిత్తిషు ఖచితాః-తై ర్జుష్టం విచిత్రై ర్వైతానైర్వితానసమూహై-రనర్ఘై - ర్హేమమయ

౧౦॥ శ్లో॥ పా ॥ గుణప్రసరః.   ౧౭॥ శ్లో॥ పా ॥ మరకతస్థల్యా.

తోరణైశ్చ, జుష్టం ॥ ౧౯ ॥ కృత్రిమానపి - హంసాదీన్-స్వాన్ స్వసజాతీయాన్ - మన్యమానైర్హంసానాం పారావతానాంచ సమూహైః - తత్రతత్ర - అధిరుహ్య అవరుహ్యచ - వికూజితమ్ ॥ ౨౦ ॥ యథోపజోషం యథాసుఖం, రచితైః కల్పితైః, విహారస్థానాదిభిర్యుక్తమితి, శేషః, యద్వా, విహారస్థానాదిభిరాత్మనః, స్వస్య, మాయావినోపి, విస్మాపనమివ విస్మయజనకమివావస్థితం ఆవిరచికరదితి పూర్వేణాన్వయః ॥ తత్ర, విహారస్థానం క్రీడాప్రదేశః విశ్రామః శయనగృహం-సంవేశ ఉపభోగస్థానం, ప్రాఙ్గణం గృహాద్బహీరచితం అజిరం ప్రాకారాద్బహిః ॥ ౨౧ ॥ ఈదృగేవంవిధం, తద్గృహం విమానం నాతిప్రీతేన అనతిసంతుష్టేన చేతసా, పశ్యన్తీం దేవహూతిం స్వయం, సర్వభూతానామాశయమభిప్రాయం జానాతీతి సః, కర్దమః, ప్రావోచత్ ॥ ౨౨ ॥ హే భీరు, ఇదం తీర్థం, శుక్లకృతం శుక్లేన భగవతా కృతం, ఆనన్దాశ్రునిపాతేన కృతం సృష్టం, మాశిషాం కాంక్షితానాం, ప్రాపకం, అతోఽస్మిన్ హ్రదే బిన్దుసరసి, నిమజ్జ స్నాహి, ఇదం విమానమారుహ అధిరుహ ॥ ౨౩ ॥ సా కువలయేక్షణా దేవహూతిః భర్తుః కర్దమస్య, వచః, సమాదాయ గృహీత్వా, సరజం మలినం, వాసః వస్త్రం, వేణీభూతాన్ కేశాన్, మలపఙ్కేన సంఛన్నం, అత ఏవ శబలౌ వివర్ణౌ, స్తనౌ యస్మిన్ తదఙ్గం శరీరంచ, బిభ్రతీ సతీ సితానాం నిర్మలానాం, జలానామాశయం ఆశ్రయం సరస్వత్యా పరిశ్రితమితి శేషః, షష్ఠ్యన్తపాఠే-తన్మధ్యస్థమిత్యర్థః, సరః బిన్దుసరః, ఆవివేశ ప్రవిష్టవతీ ॥ ౨౪ ॥ ౨౫ ॥ సా అన్తస్సరసి నిమగ్నా సతీ, తత్ర, వేశ్మస్థాః మన్దిరస్థాః, దశశ

హైమనతోరణైః ॥ ౧౯ ॥ హంసపారావతవ్రాతైస్తత్రతత్ర వికూజితమ్ । కృత్రిమాన్మన్యమానైస్స్వానధిరుహ్యాధిరుహ్య చ ॥ ౨౦ ॥ విహారస్థానవిశ్రామసంవేశప్రాఙ్గణాజిరైః । యథోపజోషం రచితైర్విస్మాపనమివాత్మనః ॥ ౨౧ ॥ ఈదృగ్గృహం తత్పశ్యన్తీం నాతిప్రీతేన చేతసా । సర్వభూతాశయాభిజ్ఞః ప్రావోచత్కర్దమస్స్వయమ్ ॥ ౨౨ ॥ నిమజ్జ్యాస్మిన్ హ్రదే భీరు విమానమిదమారుహ । ఇదం శుక్లకృతం తీర్థమాశిషాం హేతవేన్నృణామ్ ॥ ౨౩ ॥ సా చ భర్తుస్సమాదాయ వచః కువలయేక్షణా । సరజం బిభ్రతీ వాసో వేణీభూతాంశ్చ మూర్ధజాన్ ॥ ౨౪ ॥ అఙ్గం చ మలపఙ్కేన సంఛన్నం శబలస్తనమ్ । ఆవివేశ సరస్వత్యాస్సరశ్శివజలాశయమ్ ॥ ౨౫ ॥ సాన్తస్సరసి వేశ్మస్థాశ్శతాని దశ కన్యకాః । సర్వాః కిశోరవయసో దదర్శోత్పలగన్ధయః ॥ ౨౬ ॥ తాం దృష్ట్వా సహసోత్థాయ ప్రోచుః ప్రాఞ్జలయస్స్త్రియః । వయం కర్మకరీస్తుభ్యం శాధి నః కరవామ కిమ్ ॥ ౨౭ ॥ స్నానేన తాం మహార్హేణ స్నాపయిత్వా మనస్వినీమ్ । దుకూలే నిర్మలే నూత్నే దదురస్యై చ మానదాః ॥ ౨౮ ॥ భూషణాని పరార్ధ్యాని వరీయాంసి ద్యుమన్తి చ । అన్నం సర్వగుణోపేతం పానం చైవామృతాసవమ్ ॥ ౨౯ ॥ అథాదర్శే స్వమాత్మానం స్రగ్విణం విరజోఽమ్బరమ్ । విరజస్కం స్వస్త్యయనం కన్యాభిర్బహుమానితమ్ ॥ ౩౦ ॥ స్నాతం కృతశిరస్స్నానం సర్వాభరణభూషితమ్ । నిష్కగ్రీవం వలయినం కూజత్కాఞ్చననూపురమ్ ॥ ౩౧ ॥ శ్రోణ్యోరధ్యస్త

తాని, కన్యకాః, దదర్శ, కథంభూతాః, సర్వాః కిశోరవయసః, ఉత్పలస్యేవ దేహగన్ధో యాసాం తాః ॥ ౨౬ ॥ తాం దేవహూతిం, దృష్ట్వా, దశశతాని, స్త్రియః, సహసా ఆశు, ప్రోత్థాయ, జలస్థాద్వేశ్మనో బహిర్నిర్గత్య, ప్రాఞ్జలయః, వయం, తుభ్యం, కర్మకరీః కింకరీః, నః అస్మాన్, శాధి అనుశిక్షయ, కిం దాస్యం కరవామేతి ప్రోచుః ॥ ౨౭ ॥ మహార్హేణ శ్రేష్ఠతమేన, స్నానేన స్నానయోగ్యేన సుగన్ధితైలాదినా, తాం, మనస్వినీం దేవహూతిం స్నాపయిత్వా, మానదాస్స్త్రియః, అస్యై దేవహూత్యా ఏవ, నిర్మలే, నూత్నే నవీనే, దుకూలే దదుః దత్తవత్యః ॥ ౨౮ ॥ తథా, పరార్ధ్యాని శ్రేష్ఠతమాని-ద్యుమన్తి దీప్తిమన్తి, వరీయాంసి తత్ప్రియాణి భూషణాని-సర్వగుణోపేతం షడ్రసోపేతం-అన్నం అమృతం స్వాదు - ఆసవం మాదకం-పానం పేయంచ-అస్యై-దదుః ॥ ౨౯ ॥ అసౌ దేవహూతిః-స్వమాత్మానం స్వదేహ-మాదర్శే దర్పణే-దదర్శేతి శేషః-కథంభూతం-స్రగ్విణం స్రజం బిభ్రతం-విరజః నిర్మలం అమ్బరం వాసో యస్య తం విరజస్కం మలహీనం కృతం స్వస్త్యయనం మఙ్గళానామాచరణం యస్య తం-కన్యకాభిస్సంమానితమ్ ॥ ౩౦ ॥ స్నాతం ఉద్వర్తనక్షాళితం-కృతం శిరస్స్నానమభ్యఙ్గో యేన తం-సర్వైరాభరణైః-భూషితం అలఙ్కృతమ్-ఏతదేవ ప్రపఞ్చయతి । నిష్కం పదకం గ్రీవాయాం యస్య తం, కూజన్తీ కాఞ్చనమయే నూపురే యస్య తమ్ ॥ ౩౧ ॥ శ్రోణ్యోర్నితమ్బయోరధ్యస్తయా ధృతయా-కాఞ్చనమయ్యా-బహూని రత్నాని యస్యాం- తయా-కాఞ్చ్యా మేఖలయా-మహార్హేణ హారేణ-రుచకేన మఙ్గళద్రవ్యేణ చ కుఙ్కుమాదినా-తదుక్తం విశ్వప్రకా

౨౫ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ సరస్వత్యాస్సరః.

శే,, రుచకం మఙ్గళద్రవ్యైర్గ్రీవాభరణదన్తయో,, రితి-విభూషితమ్ ❁ ॥ 32 ॥ ❁ సుభ్రువా శోభనయా భ్రువా-సుదతా సున్దరదన్తపఙ్క్త్యా శ్లక్ష్ణః, మనోహరః స్నిగ్ధోఽపాఙ్గః నేత్రప్రాన్తో యస్మిన్-పద్మకోశస్పృధా పద్మకోశస్పర్ధినా-చక్షుషా నేత్రేణ-సుభ్రువా చక్షుషేతి జాతావేకవచనం-తథా-నీలైః-అలకైశ్చ - లస - న్ముఖం- యస్య తమ్ ❁ ॥ 33 ॥ ❁ ఏవంభూతమాత్మానం, దృష్ట్వా, యదా ఋషీణాం- వృషభం శ్రేష్ఠం దయితం ప్రియం, పతిం భర్తారం, సస్మార స్మృతవతీ-తదా-యత్ర-స ప్రజాపతిః కర్దమః-ఆస్తే-తత్ర-స్వయమపి-స్త్రీభిస్సహ- ఆస్తే ఉపవివేశేత్యర్థః ❁ ॥ 34 ॥ ❁ భర్తుః-పురస్తాదగ్రే-స్త్రీసహస్రై-ర్వృత-మాత్మానం- నిశామ్య దృష్ట్వా, తస్య భర్తు, ర్యోగగతిం యోగప్రభావం ప్రతి - సంశయం-ప్రత్యపద్యత-కీదృశీయం యోగగతిరితి సంశయం విస్మయం ప్రాప్తవతీత్యర్థః ❁ ॥ 35 ॥ ❁ హే అమిత్రహన్ విదుర, జితారిషడ్వర్గ - సః కర్దమః, జాతభావస్సన్ పూర్వవత్ వివాహాత్ప్రాగ్వత్-ఆత్మనస్స్వస్యాః-రూపం బిభ్రతీం- అతఏవ-విశేషేణ భ్రాజమానాం-సంవీతౌ ప్రావృతౌ రుచిరౌ స్తనౌ యస్యాస్తాం-ప్రాగన్తరేతు-రూపవిశేషణం-శోభనే వాససీ యస్యాం స్తాన్ ❁ ॥ 36 ॥ 37 ॥ ❁ అలుప్తమహిమా అలుప్తప్రభావః-ప్రియయా భార్యయాఽనుషక్తః అనుసంగతః - విద్యాధరీభిః-ఉపచీర్ణం శుశ్రూషితం వపుర్యస్య - స-మునిః కర్దమః తస్మిన్ విమానే, బభ్రాజౌరరాజ- తత్ర దృష్టాన్తః ఉత్కచకుముద్గణవాన్ వికసత్కుముదగణవాన్-అపీచ్యో దర్శనీయః- తారకాభి- రావృతో నభస్థః-ఉడుపతిః పూర్ణచన్ద్ర ఇవేతి-పూర్ణచన్ద్ర ఇవ మునిః-నభ ఇవ విమానం-తారా ఇవ స్త్రియః కుముదానీవ తాసాం నేత్రాణీతి విజ్ఞేయమ్ ❁ ॥ 38 ॥ ❁ తేన విమానేన-అష్టలోకపాలానాం విహారాయస్మిన్ సం-కులాచలేన్ద్రో మేరు- స్తస్య-ద్రోణీషు దరీషు - కథం భూతాసు - అనఙ్గస్య-య-స్సఖా మారుతః, శీతసుగన్ధిమన్దానిలః- తేన-సౌభగం సౌన్దర్యం యాసు-ద్యుధునీ గఙ్గా- తస్యాః- పాతేన-శివః స్వనో-యాసు తాసు-లలనావరూథీ స్త్రీరత్నసమూహవాన్-మురిద్ధ నదవత్ కుబేర ఇవ రేమే ❁ ॥ 39 ॥ ❁ వైశ్రమ్భకాదిషు దేవోద్యానేషు-మానసే చ సరసి-రతః ప్రీతస్సన్, రమయా స్త్రియా సహ- రేమే ❁ ॥ 40 ॥ ❁ భ్రాజిష్ణునా ప్రకాశమానేన, మహీయసా శ్రేష్ఠేన-కామగేన, విమానేన, అనిల ఇవ, సర్వత్రాప్రతిహతగత్యా చరన్-వైమానికాన్ లోకా-నత్యశేత అతిక్రమ్య స్థితః ❁ ॥ 41 ॥ ❁ కీదృశో యం మునేః ప్రభావ ఇతి న విస్మయనీయమిత్యాహ॥ కిమితి॥ యైః పుమ్భిః తీర్థపదః భగవతః - వ్యసనాప్యయః తాపత్రయనాశనశ్చరణః పాద-ఆశ్రితః- తేషాం-ముద్ధామచేతసాం యోగపరిశుద్ధమనసాం - పుంసాం-కిం దురాపాదనం దుష్ప్రాపం కిమస్తీత్యర్థః ❁ ॥ 42 ॥ ❁ స్వసంస్థయా ద్వీపవర్షాదిసంస్థానేన - యావాన్- భూగోళ-స్తావన్తం-బహ్వాశ్చర్యమతివిస్మయనీయం, భూగోళం-పత్యై స్వభార్యాయై, దర్శయిత్వా, మహాయోగీ కర్దమః - పునః, స్వాశ్రమాయ, న్యవర్తత స్వాశ్రమం ప్రత్యాగతవాన్ ❁ ॥ 43 ॥ ❁ నవధా-ఆత్మానమపత్యం-విభజ్య, నవధాఽపత్యముత్పాదయిష్యామి అమనసా స్వవీర్యం విభజ్యేత్యర్థః-సురతే ఉత్సుకాం ఉత్సాహవతీం, మనోః పుత్రీం, రామాం స్వస్త్రియం, విశేషేణ, రమయన్, వర్షపూగాన్ వర్షగ

యాకాఙ్క్షోత్యకాఙ్క్షచ న్యాబహుగతన్మయా। హారేణచమహార్హేణ రుచకేనవిభూషితమ్॥ 32 ॥ సుభ్రువాసుదతాశ్లక్ష్ణస్నిగ్ధాపాఙ్గేనచక్షుషా। పద్మకోశస్పృధానీలై రలకైశ్చలసన్ముఖమ్॥ 33॥ యదాసస్మారఋషభమృషీణాందయితంపతిమ్। తత్రచాస్తేసహస్త్రీభిర్యత్రాస్తేసప్రజాపతిః॥ 34 ॥ భర్తుఃపురస్తాదాత్మానం స్త్రీసహస్రవృతంతదా। నిశామ్యతద్యోగగతింసంశయంప్రత్యపద్యత॥ 35 ॥ సతాంకృతామలస్నానాం విభ్రాజన్తీమపూర్వవత్। ఆత్మనోబిభ్రతీంరూపం ❁ సంవీతరుచిరస్తనీమ్॥ 36॥ విద్యాధరీసహస్రేణసేవ్యమానాంసువాససమ్। జాతభావోవిమానంతదారోహయదమిత్రహన్॥ 37 ॥ తస్మిన్నలుప్తమహిమాప్రియయాఽనుషక్తోవిద్యాధరీభిరుపచీర్ణవపుర్విమానే। బభ్రాజఉత్కచకుముద్గణవానపీచ్యస్తారాభిరావృతఇవోడుపతిర్నభస్థః॥ 38 ॥ తేనాష్టలోకపవిహారకులాచలేన్ద్రద్రోణీష్వనఙ్గసఖమారుతసౌభగాసు। సిద్ధైర్నుతో ద్యుధునిపాతశివస్వనాసు రేమేచిరం ధనదవల్లలనావరూథీ॥ 39॥ వైశ్రమ్భకేసురసనేనన్దనేపుష్పభద్రకే। మానసేచైత్రరథ్యేచసరేమేరమయాతతః॥ 40 ॥ భ్రాజిష్ణునావిమానేనకామగేనమహీయసా। వైమానికానత్యశేతచరన్లోకాన్యథాఽనిలః॥ 41 ॥ కిందురాపాదనంతేషాంపుంసాముద్దామచేతసామ్। యైరాశ్రితస్తీర్థపదశ్చరణోవ్యసనాప్యయః ॥ 42 ॥ ప్రేక్షయిత్వాభువోగోళంపత్న్యైయావాన్స్వసంస్థయా। బహ్వాశ్చర్యంమహాయోగీస్వాశ్రమాయన్యవర్తత॥ 43॥ విభజ్యనవధాఽఽత్మానం మానవీంసురతోత్సుకామ్।

36॥ శ్లో॥ పా ❁ సంవీతరుచిరస్తనస్

ణాన్, మహూర్తవత్-రేమే ✽ ॥ ౪౪ ॥ ✽ తస్మిన్ విమానే-ఉత్కృష్టాం నిరతిశయసుఖస్పర్శాం రతికరీం రతివర్ధనీం, శయ్యాం-శ్రితా, అపీచ్యేన సున్దరేణ-పత్యా భర్త్రా, సంగతా సంయుక్తా సతి - తం అనేకవర్షసమూహాత్మకం, కాలం-న చాబుధ్యత ఏతావాన్ కాలో వ్యతీత ఇతి న జ్ఞాతవతీ ✽ ॥ ౪౫ ॥ ✽ కియాన్ కాలో వ్యతీత ఇత్యత్రాహ ॥ ఏవమితి ॥ యోగానుభావేన యోగప్రభావేన, కామాసక్తయోః - దంపత్యోః, రమమాణయోస్సతోః-శతం, శరదః సంవత్సరాః-వ నాక్ ఈషత్కాలమివ-వ్యతీయుః అతిక్రాన్తాః ✽ ॥ ౪౬ ॥ ✽ ఆత్మవిత్ జీవపరమాత్మయాథాత్మ్యవిత్ - తత్కర్దమః-తాం ప్రియాం ఆత్మనా స్వదేహార్ధరూపేణాతిప్రీత్యా, ఆత్మనా మనసా-భావయన్ అభిప్రయన్- సర్వసంకల్పవిత్ తస్యా బహ్వపత్యసంకల్పం జానన్-విభుస్తథా కర్తుం సమర్థః, స్వం స్వయం-రూపం వీర్యం - నోధా విధాయ నవధా విభజ్య, తత్ రేతః, తస్యాం పత్న్యాం, ఆధత్త నిహితవాన్ ✽ ॥ ౪౭ ॥ ✽ తతః అనన్తరం-సా దేవహూతిః-సద్యః ఆశు- స్త్రియః స్త్రీః-ప్రజాః అపత్యాని, సుషువే ప్రసూతవతీ-కథంభూతాః ప్రజాః- తాస్సర్వాః, నవ స్త్రియః - చారూణి సర్వాణ్యఙ్గాని అవయవా యాసాం-లోహితోత్పలస్యేవ గన్ధో యాసాం తాః ✽ ॥ ౪౮ ॥ ✽ తదా అపత్యోత్పత్త్యనన్తరం - ప్రవ్రజిష్యన్తం సన్న్యస్యన్తం-పతిం ఆలక్ష్య వితర్క్య-ఉశతీ కమనీయ్యా, సా, సతీ దేవహూతిః-బహిః, స్మయమానా ఈషద్ధసమానా, అన్తస్తు-విక్లబేన వ్యాకులితేన-విధూయతా పరితప్యమానేన, హృదయేన మనసా అధోముఖీ - నఖా ఏవ మణయః, తేషాం శ్రీశ్శోభా యస్మిన్ - తేన -పదాచరణేన, భువం, లిఖన్తీ, అనేన దురన్త చిన్తా సూచ్యతే - అశ్రుకణాన్-శనైః, నిరుధ్య లలితాం నృర్వీం-వాచం ఉవాచ ✽ ॥ ౪౯ ॥ ౫౦ ॥ ✽ హే భగవన్, మహ్యాం, యత్ప్రతిశ్రుతం, తత్సర్వం-ముపోవాహ ఉపావహత్, సంపాదితవాన్-తథా

రామాం నిరమయన్ రేమే వర్షపూగాన్ముహూర్తవత్ ॥ ౪౪ ॥ తస్మిన్విమాన ఉత్కృష్టాం శయ్యాం రతికరీం శ్రితా। న చాబుధ్యత కాలం తం పత్యాఽపీచ్యేన సంగతా ॥ ౪౫ ॥ ఏవం యోగానుభావేన దమ్పత్యో రమమాణయోః। శతం వ్యతీయుః శరదః కామలాలసయోర్మనాక్ ॥ ౪౬ ॥ తస్యామాధత్త రేతస్తాం భావయన్నాత్మనాఽఽత్మవిత్। నోధా విధాయ తద్రూపం సర్వసఙ్కల్పవిద్విభుః ॥ ౪౭ ॥ తతస్సా సుషువే సద్యో దేవహూతి స్త్రియః ప్రజాః। సర్వాస్తాశ్చారుసర్వాఙ్గ్యో లోహితోత్పలగన్ధయః ॥ ౪౮ ॥ పతిం సా ప్రవ్రజిష్యన్తం తదాఽఽలక్ష్యోశతీ సతీ। స్మయమానా విక్లబేన హృదయేన విధూయతా ॥ ౪౯ ॥ లిఖన్త్యధోముఖీ భూమిం పదా నఖమణిశ్రియా। ఉవాచ లలితాం వాచం నిరుధ్యాశ్రుకలాం శనైః ॥ ౫౦ ॥ దేవహూతిరువాచ ॥ సర్వం తద్భగవన్మహ్యముపోవాహ ప్రతిశ్రుతమ్। అథాపి మే ప్రపన్నాయా అభయం దాతుమర్హసి ॥ ౫౧ ॥ బ్రహ్మన్ దుహితృభిస్తుభ్యం విమృగ్యాః పతయస్సమాః। ✽ కశ్చిత్స్యాన్మే విశోకాయ త్వయి ప్రవ్రజితే వనమ్ ॥ ౫౨ ॥ ఏతావతాఽలం కాలేన వ్యతిక్రాన్తేన మే విభో। ఇన్ద్రియార్థప్రసఙ్గేన పరిత్యక్తపరాత్మనః ॥ ౫౩ ॥ ఇన్ద్రియార్థేషు సజ్జన్త్యాః ప్రసఙ్గస్త్వయి మే కృతః। అజానన్త్యాః పరం భావం తథాప్యస్త్వభయాయ మే ॥ ౫౪ ॥ సఙ్గో యః సంసృతేర్హేతు

ః, ప్రపన్నాయాః-మే, అభయం, దాతుమర్హసి అభయప్రదానం కరోషి చేత్ కృతార్థా భవామీతి భావః ✽ ॥ ౫౧ ॥ ✽ ఓం-తత్కిమిత్యత ఆహ ॥ హే బ్రహ్మన్-దుహితృభిః- సమాః వయశ్శీలగుణాదిభిస్తుల్యాః - పతయః తాసాం భర్తారః-తుభ్యం త్వయా, విమృగ్యాః అన్వేషణీయాః, త్వయి వనం ప్రతి, ప్రవ్రజితే సన్న్యస్య గతే సతి, మమ-విశోకాయ, విగతః శోకో యస్మాత్స విశోకః బ్రహ్మజ్ఞానం "తరతి శోకమాత్మవి" దితి శ్రుతేః, తేన తదుపదేశో లక్ష్యతే, తస్మై -కశ్చిత్పుత్రస్స్యాత్ స్యాదిత్యర్థః-కచ్చిదితి పారాన్తర్యం, తదా కిం స్యాత్పుత్ర ఇతి శేషః ✽ ॥ ౫౨ ॥ ✽ ఏవం స్వాభిప్రేతం-నివేద్య అథ సంసారాత్స్వనిర్వేదమావేదయన్త్యాహ ॥ యావదధ్యాయం। హే విభో, ఇన్ద్రియార్థేషు శబ్దాదివిషయేషు ప్రసఙ్గేన, ప్రకృష్టాసఙ్గేన, పరిత్యక్తః అనుపాసితః పరాత్మా పరమాత్మా యయా-తస్యాః -మే మమ-వ్యతీతేన అతిక్రాన్తేన-ఏతావతా శతవర్షపరిమితేన-కాలేన-అలమ్ ✽ ॥ ౫౩ ॥ ✽ స్వకృతమనుశోచన్త్యాహ ॥ ఇన్ద్రియార్థేషు సజ్జన్త్యా ఆసక్తాయాః-మే మయా, త్వయి-ప్రసఙ్గః ప్రకృష్టాసఙ్గః-కృతః, తథాపి-పరం భావం ఉత్కృష్టం భావం-త్వం బ్రహ్మవిదితి భావం, అజానన్త్యా అపి-మే, అభయాయ, అస్తు-త్వయి కృతస్సఙ్గ ఇత్యనుషఙ్గః ✽ ॥ ౫౪ ॥ ✽ కథమిన్ద్రియార్థప్రసఙ్గో మయి కృతోఽప్యభయాయ స్యాదిత్యత్రాహ ॥ సఙ్గ ఇతి ॥ అధియా అజ్ఞానేన-అసత్సు, విహితః కృతో, యస్సఙ్గః సంసృతేర్హేతుః, స ఏవ-అధియా కృతోఽపి-సఙ్గః-సాధుషు భగవద్భక్తేషు-కృతశ్చేత్, నిస్సఙ్గత్వాయ విరాగత్వాయైవ, కల్పతే అన్తతో వైరాగ్యమేవ జనయతీత్యర్థః ॥ ధియేతి భేదే బుద్ధిపూర్వకోఽప్యసత్సు విహితస్సఙ్గః సంసృతేర్హేతుః, కిముతా-ధియా, సాధుషు తూభయవిధోఽపి సఙ్గః, నిస్సఙ్గత్వాయైవ భవతీత్య

ర్థః ॥ ౫౫ ॥ ఇహలోకే - యత్కర్మ యస్య పుంసః స్వభావతః ప్రవృత్తమపి కర్మ - ధర్మాయ, న కల్పతే, నిస్సఙ్గతః ప్రవృత్తమప్యాహారవిహారచేష్టితనిద్రాదిరూపం కర్మ “యుక్తాహారవిహారస్య యుక్తచేష్టస్య నిత్యశః। యుక్తస్వప్నావబోధస్య యోగో భవతి దుఃఖహా” ఇత్యుక్తరీత్యా “సాత్త్వికాన్నేవ సేవేత, ఋతావుపేయా” దిత్యాదిశాస్త్రానుమతద్రవ్యకాలాదివిశేషవిషయం స - ప్రత్యవాయపరిహారేణ, భగవదారాధనరూపకర్మయోగాఖ్యధర్మనిర్వృత్తమపి, న భవేదిత్యర్థః - స ఏవ ధర్మః, విరాగాయ విగతో రాగో యస్మాత్ స తథా, జ్ఞానయోగః “రసోఽప్యస్య పరం దృష్ట్వా నివర్తతే” ఇతి భగవతా గీతత్వాత్ తస్మై - న కల్పతే - చేదిత్యర్థః యద్యపి కర్మయోగస్య భక్తియోగాఙ్గస్య - జ్ఞానయోగాఙ్గత్వమనుపపన్నం। తథాపి “కర్మణ్యకర్మ యః పశ్యేదకర్మణి చ కర్మ యః” ఇత్యుక్తరీత్యా కర్మయోగజ్ఞానయోగయోః పరస్పరోపకర్తృత్వమప్యస్తీతి బోధ్యం - స చ ధర్మో - విరాగశ్చ, తీర్థపదసేవాయై తీర్థపదస్య భగవతః - సేవాయై భక్త్యై న కల్పతే చేత్ - సః - జీవన్నేవ మృతో హి - జీవచ్ఛవః ఖల్విత్యర్థః - తస్య జీవనం వ్యర్థమితి భావః ॥ ౫౬ ॥ సా త్వాత్మానం ప్రతి నిర్విద్య్యేః సా ఇన్ద్రియార్థేష్వేవ సజ్జన్తీ అహం - భగవతో - మాయయా “దైవీ హ్యేషా గుణమయీ” త్యుక్తవిధయా - దృఢం వఞ్చితా మోహితా - యా అహం - విముక్తిదం ముక్తిసాధనజ్ఞానప్రదం - త్వాం - ప్రాప్యాపి - బన్ధనాత్సంసారాత్ - న ముముక్షేయమోక్తుం నేచ్ఛతి స్మ ॥ ౫౭ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే త్రయోవింశోఽధ్యాయః.

ఏవం నిర్విద్యమానాం భార్యాం ప్రత్యాహ కర్దమ ఇత్యాహ మైత్రేయః ॥ ఏవమితి ॥ నిర్వేదం కథయన్తీం మనోజ్ఞహాతరం, శాలినీం స్వగృహిణీం ప్రతి - మునిః కర్దమః - దయాలుః - శుక్లాభివ్యాహృతం “అహం చ స్వాంశకలయా” ఇతి, భగవద్వచనం స్మ

రసత్సు విహితోఽధియా। స ఏవ సాధు మకృతోఽసిస్సఙ్గత్వాయ కల్పతే ॥ ౫౫ ॥ నేహ యత్కర్మ ధర్మాయ న విరాగాయ కల్పతే। న తీర్థపదసేవాయై జీవన్నపి మృతో హి సః ॥ ౫౬ ॥ సాఽహం భగవతో నూనం వఞ్చితా మాయయా దృఢమ్। యత్త్వాం విముక్తిదం ప్రాప్య న ముముక్షేయ బన్ధనాత్ ॥ ౫౭ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, త్రయోవింశోఽధ్యాయః

శ్రీమైత్రేయ ఉవాచ ॥ నిర్వేదవాదినీమేవం మనోర్దుహితరం మునిః। దయాలుః శాలినీమాహ శుక్లాభివ్యాహృతం స్మరన్ ॥ ౧ ॥ ఋషిరువాచ ॥ మా ఖిదో రాజపుత్రీత్థమాత్మానం ప్రత్యనిన్దితే। భగవాంస్తేఽక్షరో గర్భమదూరాత్ సంప్రపత్స్యతే ॥ ౨ ॥ ధృతవ్రతాసి భద్రం తే దమేన నియమేన చ। తపోద్రవిణదానైశ్చ శ్రద్ధయా చేశ్వరం భజ ॥ ౩ ॥ స త్వయాఽఽరాధితః శుక్లో వితన్వన్మామకం యశః। ఛేత్తా తే హృదయగ్రన్థిమౌదర్యో బ్రహ్మభావనః ॥ ౪ ॥ శ్రీమైత్రేయ ఉవాచ ॥ దేవహూత్యపి సందేశం గౌరవేణ ప్రజాపతేః। సమ్యక్ శ్రద్ధాయ పురుషం కూటస్థమభజద్గురుమ్ ॥ ౫ ॥ తస్యాం బహుతిథే కాలే భగవాన్మధుసూదనః। కార్దమం వీర్యమాపన్నో జజ్ఞేఽగ్నిరివ దారుణి ॥ ౬ ॥

రన్, ఆహ ॥ ౧ ॥ ఉక్తిమేవాహ త్రిభిః ॥ హే రాజపుత్రి, అనిన్దితే అనవద్యాచారే ఆత్మానం ప్రతి, ఇత్థం, మా ఖిదః ఖేదం మా కార్షీః - అక్షరో నిరస్తప్రాకృతగుణో - భగవాన్ అనన్తకల్యాణగుణగణో హరిః - అదూరాత్ ఆశు - తే తవ - గర్భం - ప్రపత్స్యతే ॥ ౨ ॥ తే తుభ్యం, భద్రం మఙ్గలం, అస్తు, ధృతం వ్రతం భగవదారాధనరూపం వ్రతం యయా - సా సతీ - త్వం, దమేన బాహ్యేన్ద్రియనియమనేన నియమేన అన్తరిన్ద్రియనియమనేన చ పాతివ్రత్యస్యోచితతపసా - ద్రవిణానాం హిరణ్యాదీనాం - దానైశ్చ, శ్రద్ధయా ప్రాప్స్యతే భగవదారాధనే త్వరయా చ - ఈశ్వరం భగవన్తం - భజ ॥ ౩ ॥ త్వయా, ఆరాధితః - సః - శుక్లో భగవాన్ - మదీయం - యశో - వితన్వన్ విస్తారయన్ - ఔదర్యః త్వదుదరే జాతః - బ్రహ్మభావనః తవ బ్రహ్మోపదేష్టా - భూత్వా - తే - హృదయగ్రన్థిం అజ్ఞానం - ఛేత్తా ఛేత్స్యతి ॥ ౪ ॥ ఏవముక్తా దేవహూతిస్తథాఽకరోదిత్యాహ మైత్రేయః ॥ దేవహూతిరపి - ప్రజాపతేః కర్దమస్య - సందేశం నిదేశం - గౌరవేణ - సమ్యక్ శ్రద్ధాయ విశ్వస్య - కూటస్థం నిర్వికారం - గురుం అజ్ఞాననివర్తకం - పురుషం పరమపురుషం - అభజత్ ॥ ౫ ॥ బహుతిథే బహుతరే - కాలే - గతే సతి భగవాన్ మధుసూదనః - తస్యాం దేవహూత్యాం కార్దమం కర్దమసంబన్ధి - వీర్యం - ఆపన్నః ప్రాప్తః - దారుణి అగ్నిరివ - జజ్ఞే - కార్దమవీర్యసంశ్లిష్టజీవవిశేషమావిష్టోఽవతతారేత్యర్థః - అయమావేశావతారో జామదగ్న్యవత్ - ఆవేశావతారో నామ జీవాన్తరాత్మతయాఽవస్థితస్యైవ భగవతః జీవద్వారా జ్ఞానశక్త్యాదిగుణవిశేషాన్యతమావిర్భావః తావతైవ తస్మిన్ జీవే స్వస్యాన్యేషాం చేశ్వరత్వాభిమానః ॥ ౬ ॥ తదా అవతరణసమయే - వ్యోమ్ని - వాదిత్రాణి శఙ్ఖమృదఙ్గదున్దుభ్యాదీని అవాదయన్ అధ్వనయన్ - దేవా ఇతి శేషః - ఘనా ఘనా ఇత్యేకం పదం వర్షన్తో మేఘా - అఘనాపస్నిత్యర్థః - సగన్ధర్వాః కిన్నరాదయః - గాయన్తి స్మ గీతవన్తః - అప్సరసః

ముదా హర్షేణ-నృత్యన్తి స్మ అనృత్యన్ ॥ ౭ ॥ ఖేచరైర్గిరిజైః - రపవర్జితాః ముక్తాః-సుమనసః పుష్పాణి - పేతుః పతితవన్తః-సర్వాః-దిశః-అమ్భాంసి జలాని-మనాంసి సర్వేషాం చిత్తాని చ-ప్రసేదుః ప్రసన్నాన్యభూవన్ ॥ ౮ ॥ సరస్వత్యా పరివేష్టితం-కర్దమాశ్రమస్థానం ప్రతి-స్వయంభూశ్చతురాననో-మరీచ్యాదిభిః ఋషిభిస్సహ- అభ్యాగచ్ఛత్ ॥ ౯ ॥ హే శత్రుహన్ విదుర - అంశేన స్వాపృథక్సిద్ధవిశేషణేన-సత్త్వేన నిత్యాసఙ్కుచితజ్ఞానగుణేన-పరం బ్రహ్మైవ-తత్త్వానాం ప్రకృతిపురుషేశ్వరాణాం-సంఖ్యానం యాథాత్మ్యకథనం-తేన - విజ్ఞప్త్యై జ్ఞాపనాయ- ప్రకృత్యాదియాథాత్మ్యకథనేన తద్యాథాత్మ్యం లోకం ప్రతి గ్రాహయితుమిత్యర్థః-జాతమవతీర్ణం-భగవన్తం విద్వాన్ జానన్-స్వరాట్-అజో బ్రహ్మా- భగవదావేశావతారత్వాద్భగవద్దృష్ట్యా బ్రహ్మణస్స్వరాట్త్వముక్తం కర్మవశ్యత్వముక్తమ్ ॥ ౧౦ ॥ తస్యావతీర్ణస్య భగవతశ్చికీర్షితం విశుద్ధేన మనసా-సభాజయన్ సమ్మానయన్ - అభినన్దయన్నితి యావత్- అత ఏవ-ప్రహృష్యమాణైః-రసుభిః-ఇన్ద్రియైః-ఆనన్దాశ్రుపూర్ణరోమాఞ్చితగద్గదస్వరాదియుక్తనేత్రత్వగ్వాగాదీన్ద్రియైరుపలక్షితః-కర్దమం-చ కారాద్దేవహూతిం చ ప్రతీదం వక్ష్యమాణం-అభ్యధాత్ అభ్యభాషత ॥ ౧౧ ॥ త్వయేత్యాదిపఞ్చభిః కర్దమం ప్రత్యాహ॥ హే తాత పుత్ర-త్వయా-అపచితిః పూజా-నిర్వ్యలీకతః పైశున్యాభావేన-మే మహ్యం - కల్పితా విహితా-తర్హి కాఽపచితిర్మయా కల్పితేత్యత్రాహ॥ హే మానద-భవాన్-వాక్యం మద్వచః-మానయన్-జగృహే గృహీతవాన్-ఇతి యత్- తదేవ-మమాపచితిః ॥ ౧౨ ॥ త్వద్వాక్యకరణమాత్రేణ కథమపచితిః కల్పితేత్యత్రాహ॥ పితరి పుత్రైః-కార్యా-శుశ్రూషా అపచితి-రేతావత్యేవ-యద్గు

అవాదయంస్తదా వ్యోమ్ని వాదిత్రాణి ఘనాఘనాః। గాయన్తి తం స్మ గన్ధర్వా నృత్యన్త్యప్సరసో ముదా॥ ౭ ॥ పే
తుస్సుమనసో దివ్యాః ఖేచరైరపవర్జితాః । ప్రసేదుశ్చ దిశస్సర్వా అమ్భాంసి చ మనాంసి చ ॥ ౮ ॥ తత్కర్దమా
శ్రమపదం సరస్వత్యా పరిశ్రితమ్ । స్వయంభూస్సాకమృషిభిర్మరీచ్యాదిభిరభ్యగాత్ ॥ ౯ ॥ భగవన్తం పరం బ్ర
హ్మ సత్త్వేనాంశేన శత్రుహన్ । తత్త్వసంఖ్యానవిజ్ఞప్త్యై జాతం విద్వానజస్స్వరాట్ ॥ ౧౦ ॥ సభాజయన్విశుద్ధే
న చేతసా తచ్చికీర్షితమ్। ప్రహృష్యమాణైరసుభిః కర్దమం చేదమభ్యధాత్ ॥ ౧౧ ॥ బ్రహ్మోవాచ॥ త్వయా మేఽ
పచితిస్తాత కల్పితా నిర్వ్యలీకతః। యన్మే సంజగృహే వాక్యం భవాన్మానద మానయన్ ॥ ౧౨ ॥ ఏతావత్యేవ శు
శ్రూషా కార్యా పితరి పుత్రకైః। బాఢమిత్యనుమన్యేత గౌరవేణ గురోర్వచః ॥ ౧౩ ॥ ఇమా దుహితరస్సత్యస్తవ
వత్స సుమధ్యమాః । సర్గమేతం ప్రభావైస్స్వైర్బృంహయిష్యన్త్యనేకధా ॥ ౧౪ ॥ అతస్త్వమృషిముఖ్యేభ్యో
యథాశీలం యథారుచి । ఆత్మజాః పరిదేహ్యద్య విస్తృణీహి యశో భువి ॥ ౧౫ ॥ వేదాహమాద్యం పురుషమవతీ
ర్ణం స్వమాయయా। భూతానాం శేవధిం దేహం బిభ్రాణం కపిలం మునే ॥ ౧౬ ॥ జ్ఞానవిజ్ఞానయోగేన కర్మణా
ముద్ధరన్ జటాః । హిరణ్యకేశః పద్మాక్షః పద్మముద్రాపదామ్బుజః ॥ ౧౭ ॥ ఏష మానవి తే గర్భం ప్రవిష్టః కైట
భార్దనః । అవిద్యాసంశయగ్రన్థిం ఛిత్త్వా గాం విచరిష్యతి ॥ ౧౮ ॥ అయం సిద్ధగణాధీశస్సాంఖ్యాచార్యైస్సు

రోః పితు-ర్వచః వాక్యం-గౌరవేణ-బాఢ-మనుమన్యేత అఙ్గీక్రియేతేతి-ప్రజాస్సృజేతి మయాఽభిహితస్త్వం తథైవాకార్షీః అతో మదపచితిః కల్పితేతి భావః ॥ ౧౩ ॥ హే వత్స సుమధ్యమాః శోభనాఙ్గ్యః -ఇమాః-సత్యః సాధుశీలాః-తవ దుహితరః-స్వైః ప్రభావై రంశైః స్వర్గం - అనేకధా తత్తదపత్యపరంపరాభిః-బృంహయిష్యన్తి వర్ధయిష్యన్తి ॥ ౧౪ ॥ అతః- త్వం-ఋషిముఖ్యేభ్యో మరీచ్యాదిభ్యః-ఆత్మజాః దుహితౄః తత్తద్దుహితృరుచిశీలానతిక్రమేణ-పరిదేహి ప్రయచ్ఛ-అద్య అధునా-భువి యశః-విస్తృణీహి విస్తను ॥ ౧౫ ॥ తవ పుత్రస్తు సాక్షాదీశ్వర ఇత్యాహ॥ హే మునే-స్వమాయయా ఆత్మీయసఙ్కల్పేన-అవతీర్ణం-కిమర్థం - భూతానాం-శేవధిం నిధిం-దేహం-బిభ్రాణం-నిధిమివాభీష్టప్రదానాయ దేహం బిభ్రాణం-కపిలం-ఆద్యం జగత్కారణం-పరమపురుషమేవా-హం-వేద జానామి ॥ ౧౬ ॥ దేవహూతిం ప్రత్యాహ త్రిభిః॥ హే మానవి మనుపుత్రి-కైటభార్దనః కైటభారిర్భగవాన్-జ్ఞానవిజ్ఞానయోగేన జీవపరయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగోపదేశేన-కర్మణాం-శుశ్రూషతాం పుంసాం అనాదిపుణ్యపాపరూపకర్మణాం జటాః మూలాని-ఉద్ధరన్ ఉత్పాటయితుమిత్యర్థః- తే తవ-గర్భం-ప్రవిష్టో జాత ఇత్యర్థః - కథంభూతః-హిరణ్యకేశః హిరణ్యవత్ప్రకాశమానాః కేశాః యస్య సః-పద్మాక్షః పుణ్డరీకాక్షః- పద్మాకారా ముద్రా రేఖా యస్మిన్-తత్పదామ్బుజం యస్య, స ఏషః అవిద్యా దేహాత్మాభిమానః-సంశయః అబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రాత్మాభిమానః-ఉభయాత్మకో-యః తవ గ్రన్థిః-హృద్గతమజ్ఞానం-తచ్ఛిత్త్వా నిరస్య-గాం భూమిం విచరిష్యతి ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ అయం త్వత్పుత్రస్సిద్ధగణానాం యోగిసమూహానామధీశః సంఖ్యా బుద్ధిః-బుద్ధ్యావధారణీయమాత్మతత్త్వం సాంఖ్యం-తత్ప్రతిపా

దశాంక స్తన్త్రమపి సాంఖ్యమేవ - తస్యాచార్యాః స్వయమనుష్ఠానేనోపదేష్టారః - తైస్సుసంమతః బహుమతః-లోకే-కపిలఇత్యా-ఖ్యాం నామధేయం, గన్తాగమిష్యతి-ప్రాప్స్యతీత్యర్థః- తేతవ-కీర్తివర్ధనః ❀ ॥౧౯॥ ❀ ఏవముక్త్వా బ్రహ్మస్స్వలోకం యయావిత్యాహ మైత్రేయః। తౌకర్దమ దేవహూతీ ఆశ్వాస్య సాన్త్వయిత్వా-జగత్స్రష్టా, హంసోబ్రహ్మా - కుమారైస్సహేతి శేషః-సహనారదః నారదసహితశ్చ-హంసేన యానేన వాహనేన త్రిధామ్నః స్వర్గాత్-పరమం ఉపరిస్థితం-సత్యలోకం ప్రతి-యయౌ ❀॥౨౦॥ ❀ శతధృతౌ బ్రహ్మణి-గతే సతి-హేక్షత్తః - తేనబ్రహ్మణా-చోదితః ఆదిష్టః-కర్దమః-తతః-స్వదుహితౄః-విశ్వసృజాంపిశ్వసృడ్భ్యః-యథోచితంయథానురూపం-ప్రాదాత్ ప్రాయచ్ఛత్ ❀॥౨౧॥ ❀ కస్మై కాం ప్రాదాదిత్యత్రాహ ॥మరీచయఇతి॥ మరీచ్యత్ర్యఙ్గిరః పులస్త్యపులహక్రతుభృగువసిష్ఠాథర్వభ్యో- యథాక్రమం-కలానసూయా శ్రద్ధాహవిర్భూ గతిక్రియాఖ్యాత్యరున్ధతీశాన్త్యాఖ్యాః-దుహితౄః-ప్రాయచ్ఛదిత్యర్థః-తత్ర-యుక్తాం అనయ ఆదిభిరితి శేషః- ఇదం సర్వాసామప్యుపలక్షణం-యయాశాన్త్యా-యజ్ఞః క్రతు ర్వితన్యతే విస్తార్యతే-బహుయజ్ఞవర్ధనీత్యర్థః-దంపత్యోస్సహాధికారాద్యమేత్యుక్తం-కృతోద్వాహాన్ కృతవివాహాన్-సదారాన్-మరీచ్యాదీన్-సమలాలయత్ వైవాహికవస్త్రాభరణాదిప్రదానేన సంతోషితవాన్ ❀॥౨౨॥౨౩॥౨౪॥ ❀ హేక్షత్త- స్తతః-కృతదారాః ప్రతిగృహీతదారా- స్తే మరీచ్యాదయ ఋషయ- స్తం కర్దమం-నిమన్త్ర్య అనుజ్ఞాప్య-నన్దం హర్ష-మాపన్నాః ప్రాప్తాస్స న్తః-స్వం స్వమాశ్రమస్థానం- ప్రాతిష్ఠన్ ప్రావిశన్ ❀॥౨౫॥ ❀ హేభరతర్షభ-సః కర్దమః-త్రిణియుగాని జ్ఞానశక్త్యాదిగుణయుక్తాని-యస్య- తం-భగవన్తం-కపిల

సంమతః। లోకేకపిలఇత్యాఖ్యాం గన్తా తే కీర్తివర్ధనః॥౧౯॥ శ్రీమైత్రేయ ఉవాచ॥ తావాశ్వాస్య జగత్స్రష్టా కుమారైస్సహనారదః। హంసోహంసేనయానేన త్రిధామ్నః పరమం యయౌ ॥౨౦॥ గతే శతధృతౌ క్షత్తః కర్దమస్తేన చోదితః। యథోచితం స్వదుహితౄః ప్రాదాద్విశ్వసృజాం తతః ॥౨౧॥ మరీచయే కలాం ప్రాదాదనసూయామథాత్రయే। శ్రద్ధామఙ్గిరసేఽయచ్ఛత్పులస్త్యాయ హవిర్భువమ్॥౨౨॥ పులహాయ గతిం యుక్తాం క్రతవే చ క్రియాం సతీమ్। ఖ్యాతిం స భృగవేఽయచ్ఛద్వసిష్ఠాయాప్యరున్ధతీమ్ ॥౨౩॥ అథర్వణేఽదదాచ్ఛాన్తిం యయా యజ్ఞో వితన్యతే। విప్రర్షభాన్ కృతోద్వాహాన్సదారాన్సమలాలయత్ ॥౨౪॥ తతస్త ఋషయః క్షత్తః కృతదారా నిమన్త్ర్య తమ్। ప్రాతిష్ఠన్నన్దమాపన్నాస్స్వం స్వమాశ్రమమణ్డలమ్॥౨౫॥ స చావతీర్ణం త్రియుగమాజ్ఞాయ భరతర్షభ। వివిక్త ఉపసంగమ్య ప్రణమ్య సమభాషత ॥౨౬॥ అహో పాపచ్యమానానాం నిరయే స్వైరమఙ్గళైః। కాలేన భూయసా నూనం ప్రసీదన్తీహ దేవతాః॥౨౭॥ బహుజన్మవిపక్వేన సమ్యగ్యోగసమాధినా। ద్రష్టుం యతన్తే యతయశ్శూన్యాగారేషు యత్పదమ్॥౨౮॥ స ఏవ భగవానద్య హేళనాం న గణయ్య నః। గృహేషు జాతో గ్రామ్యాణాం యస్స్వానాం పక్షపోషకః॥౨౯॥ స్వీయం వాక్యమృతం కర్తుమవతీర్ణోఽసి మే గృ

రూపేణావతీర్ణ-మాజ్ఞాయ విదిత్వా-వివిక్తే ఏకాన్తే-ఉపసంగమ్య సమీపమేత్య-ప్రణమ్య-సమ్యక్-అభాషత ❀॥౨౬॥ ❀ భాషణమేవాహ॥ అహో ఇత్యష్టభిః॥ తావత్సామాన్యేన దేవతాప్రసాదో దుర్లభ ఇత్యాహ॥ స్వైరమఙ్గళైర్దుష్కృతైః - నిరయే సంసారే, పాపచ్యమానానాం భృశం దహ్యమానానాం- భూయసా కాలేన-దేవతాః-ప్రసీదన్తి ప్రసన్నా భవన్తి- నూనం నిశ్చయః-అహో ఆశ్చర్యమ్ ❀॥౨౭॥ ❀ వాఙ్మనసాగోచరస్వరూపస్వభావ స్త్వం భక్తేషు స్వసౌలభ్యం దర్శయన్నస్మద్భాగ్యవశాన్నయనవిషయతాం గతోసీత్యాహ॥ బహ్విత్యాదినా త్రయేణ ॥ బహుభిర్జన్మభి-ర్విపక్వేన పరిపాకదశామాపన్నేన-బహుజన్మానుష్ఠిత కర్మజ్ఞానయోగాభ్యామనుగృహీతేనేత్యర్థః, సమ్యగ్యోగసమాధినా- సమ్యగ్యోగో భగవద్భక్తియోగో యస్మిన్ - తేన-సమాధినా చిత్తైకాగ్ర్యేణ-యస్యతవ, పదం స్వరూపం - శూన్యాగారేషు రాగాదిరహితేషు హృదయస్థానేషు - ద్రష్టుం సాక్షాత్కర్తుం - యతన్తే - అనేన ప్రాకృతమనఆద్యగోచరత్వముక్తమ్ ❀ ॥౨౮ ॥ ❀ స ఏష-భగవాన్ భవాన్ - హేళనాం - కథమహం నిస్సమాభ్యధికో గ్రామ్యాణాం గృహేషు నిరయప్రాయేషు జాయయేత్యవజ్ఞామపి గణయ్య గ్రామ్యాణాం-నః అస్మాకం- గృహేషు జాతః అవతీర్ణః-భక్తసులభస్య భవతస్త్వదముచితమేవేత్యాహ॥ యస్త్వం, స్వానాం స్వభక్తానాం-పక్షం పోషయతి తథాసః. అనేన భక్తసౌలభ్యముక్తమ్ ❀॥౨౯॥ ❀ స్వీయం వాక్యం ‚‚అహం చ స్వాంశకలయా,, ఇతి వాక్యం, ఋతం సత్యం, కర్తుం- మమగృహే, అవతీర్ణోసి, ఇదం సంకల్పితకరణ, మస్మద్భాగ్యమేవేతి భావః, అవతార ప్రయోజనమాహ ॥ జ్ఞానం జ్ఞాయతేఽనేనేతి జ్ఞానసాధనం, సాంఖ్యం తన్త్రం, త- చ్చికీర్షుః కర్తుమిచ్ఛుః, భక్తానాం, మానం బహుమానం - వర్ధయతీతి తథాసన్, అవతీర్ణోఽసి-సాధూన్ పరిత్రాతుం లోకోజ్జీవయిషయా సాంఖ్యత

న్తం చ కర్తుమవతీర్ణ ఇత్యర్థః ॥౩౦॥ పునర్భక్తానుగ్రాహకత్వమేవాహ॥ తాన్యేవేతి॥ అరూపిణః కర్మాయత్తదేవమనుష్యాదిరూపరహితస్య-తవ-యానియాని-చతుర్భుజాదీని రూపాణి-స్వజనానాం స్వభక్తానాం- రోచన్తే, తాన్యేవ రూపాణి, తేతవాపి - అభిరూపాణి, అభిమతాని, రూపాణి స్వజనానుగ్రహేతు మేవతద్రుచ్యనుసారేణ దివ్యాని రూపాణి బిభర్షీత్యర్థః ॥౩౧॥ ఏవం సౌలభ్యాదిగుణవిశిష్టత్వేన ప్రస్తుత్య పునశ్శరణవ్రజ్యోపయుక్తకల్యాణగుణాన్తర విశిష్టత్వేన ప్రస్తువన్ శరణం వ్రజతి ద్వాభ్యామ్ ॥ సూరిభిస్సూరిభి -తత్త్వబుభుత్సయా స్వాపగతాధిక ప్రకృతిపురుషేశ్వరయాథాత్మ్యం బోద్ధుమిచ్ఛయా, సదా, అభివాదనయోగ్యం పాదపీఠం యస్య- తం, ఐశ్వర్యాదిభిః-పూర్ణం, తత్రావబోధః జ్ఞానం, శ్రీస్తేజః, ఏవంభూతం-త్వాం-ప్రపద్యే శరణం ప్రజామి ॥౩౨॥ పరం ప్రకృతిపురుషవిలక్షణం- ప్రధానం ప్రకృతిశరీరకం పురుషం జీవశరీరకం-కాలం కాలశరీరకం- అనేన కారణావస్థ ప్రకృతిపురుషకాలశరీరకత్వముక్తం - అథ కార్యావస్థ తచ్ఛరీరకత్వముచ్యతే, మహాన్తం మహచ్ఛరీరకం - త్రివృతం త్రయాణాం సత్త్వరజస్తమసాం-వృత్ వర్తనం యస్మిన్-కార్యావస్థే జీవే-త [illegible]-శరీరవాచకశబ్దశ్శరీరిపర్యన్తమభిధత్త ఇత్యతోఽపపత్తిః పూర్వమేవాసకృదుక్తా అనేన కార్యావస్థకారణావస్థ చిదచిదన్తరాత్మత్వకథనేన కారణత్వముక్తం, తదుపయుక్త సర్వజ్ఞత్వాదిగుణయోగమాహ॥ కవిం సర్వజ్ఞం- స్వచ్ఛన్దశక్తిం స్వాయత్త సర్వశక్తిత్వాదియుక్తం - పాలకత్వమాహ-లోకపాలం లోకపం-చిదచిదాత్మక ప్రపఞ్చం పాలయతీతి తం, సంహర్తృత్వముచ్యతే-ఆత్మానుభూత్యాఽనుగతప్రపఞ్చమితి॥ ఆత్మనః స్వస్య - అనుభూత్యా సంహారాద్యుపయుక్త జ్ఞానశక్త్యా, అనుగతః స్వస్మిన్ లీనః-ప్రపఞ్చో యస్య తం, ఆత్మానుభూత్యేతి పూర్వత్రాప్యన్వేతి-కాకాక్షిన్యాయాత్-తతశ్చ జగత్పాలనోపయుక్త స్వకీయజ్ఞానశక్త్యా లోకపాలకమిత్యర్థః, ఏవంవిధం-కపిలం త్వాం, ప్రపద్యే ॥౩౩॥ ఏవం భగవన్తం ప్రస్తుత్య స్వాభిప్రేతమావేదయతి॥ ఆస్మేతి॥ ప్రజానామధిపతిం-త్వా, మహ-మాభిపృచ్ఛే స్మ - ఈషదభిపృచ్ఛామి స్మేత్యర్థః-కింతదిత్యత్రాహ-త్వయా-ప్రజారూపేణ త్వయా- అవతీర్ణర్ణః అవతారితఋణత్రయః, ఆప్తః అనుభూతః కా

హే । చికీర్షుర్భగవాన్ జ్ఞానం భక్తానాం మానవర్ధనః ॥౩౦॥ తాన్యేవ తేఽభిరూపాణి రూపాణి భగవంస్తవ । యానియాని చ రోచన్తే స్వజనానామరూపిణః ॥౩౧॥ త్వాం సూరిభిస్తత్త్వబుభుత్సయాఽద్ధా సదాఽభివాదార్హణపాదపీఠమ్ । ఐశ్వర్యవైరాగ్యయశోఽవబోధవీర్యశ్రియా పూర్ణమహం ప్రపద్యే ॥౩౨॥ పరం ప్రధానం పురుషం మహాన్తం కాలం కవిం త్రివృతం లోకపాలమ్ । ఆత్మానుభూత్యాఽనుగతప్రపఞ్చం స్వచ్ఛన్దశక్తిం కపిలం ప్రపద్యే ॥౩౩॥ ఆస్మాభిపృచ్ఛేఽద్య పతిం ప్రజానాం త్వయావతీర్ణర్ణ ఉతాప్తకామః । పరివ్రజాం పదవీమాస్థితోఽహం చరిష్యే త్వాం హృది యుఞ్జన్విశోకః ॥౩౪॥ శ్రీభగవానువాచ॥ మయా ప్రోక్తం హి లోకస్య ప్ర

మస్సాం పారికాంక్షో గోమేన-సోఽహం, ఇదానీం- త్వామేవ-హృది యుఞ్జన్ ధ్యాయన్ -అత ఏవ-విగతశోకః, తాపత్రయజనితదుఃఖం యస్య సః-వీతశోకమితి పాఠాన్తరం-తదాత్వామిత్యస్యాపి శేషణం, తచ్చ - అపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకోపలక్షణం, హృదీత్యనేన-దహరవిద్యా ప్రత్యభిజ్ఞానాత్ -పరివ్రజాం తుర్యాశ్రమిణాం-పదవీం మార్గం, సన్న్యాసధర్మ - మాశ్రితః, చరిష్యే పంచరిష్యామి ॥౩౪॥ ఏవముక్తో భగవాన్ కపిలః స్వచికీర్షితసాంఖ్యతన్త్రస్వప్రామాణ్యం తావత్ ప్రదర్శనేన ప్రదర్శయన్నవతార ప్రయోజనం చ కథయన్నభిప్రేతార్థ ప్రతీతర మాదిశతి షడ్భిః॥ మయేతి। సత్యలౌకికే-సత్యం పుణ్యం- ఋతపర్యాయత్వాత్-ఋతం చ పుణ్యమేవ-అపుణ్యస్య కర్మణ ఏవమన్నతాదాత్మానం జుగుప్సేత్యుక్తేః ఋతం పిబన్తౌ సుకృతస్య లోకే, ఇతి చోక్తేః, తచ్చ పుణ్యం-కర్మోపాసనం చేతి ద్వివిధమత్ర వివక్షితం కథం కర్మవాచి పుణ్యశబ్దేనోపాసనమభిధీయత ఇతి న శఙ్క్యం-ఉపాసనస్యాపి-మనోవ్యాపారరూపత్వేన తేనాభిధానసంభవాత్ అత ఏవహి వాచికైః పక్షిమృగతాం మానసైరన్త్యజాతితామ్ । శరీరజైః కర్మదోషైర్యాతి స్థావరతాం నర, ఇతి, మానసవ్యాపారస్యాపి- కర్మదోషైరిత్యనేన - క్రియారూపత్వమవగతం, భగవదనుగ్రహవిశేష స్యైవ పుణ్యస్వరూపత్వేనోపాసనస్యాపి తదనుగ్రహహేతుత్వేన తదభిధానస్య న్యాయత్వాచ్చ-లోక్యత ఇతి లోకః ఫలం, తత్సాధనం లౌకికం-తచ్చాప-స్వర్గాపవర్గసాధ్యభేదేనక ర్మోపాస[illegible] స్మిన్విషయే, యన్మయా ప్రోక్తం-సాఙ్ఖ్యం-తత్ప్రమాణమేవేత్యర్థః-వక్ష్యమాణే హింసా ద్యై-భగవద్భక్తియోగనిష్ఠానామర్చిరాదిగత్యా భగవత్ప్రాప్తిః, నివృత్తిధర్మనిరతాః, ఇత్యారభ్య, సూర్యద్వారేణ తే యాన్తీ, త్యనేన, అథ యే గృహమేధీయాన్ ధర్మాన్, నిత్యారభ్య, గత్వా చాన్ద్రమసం లోకం సోమపాః పునరేష్యతి, తి స్వర్గాసక్త మనసాం తత్సాధనానుష్ఠానేన పితృయాణగత్యా తద్భోగానుభవశ్చ వక్ష్యతే, యద్వా-సత్యం బ్రహ్మ, సత్యం జ్ఞానమనన్తం, మితి శ్రుతేః, లోక్యతే సాక్షాత్క్రియత ఇతి లోకః ఫలం-తత్సాధనం లౌకికం, సత్యం చ లౌకికం చేతి సమాహారద్వన్ద్వః-తస్మిన్ -బ్రహ్మస్వరూపతదనుభవరూపఫ

లకత్సాధనాదివిషయ ఇత్యర్థః-తత్ర, యత్, త్వయా ప్రోక్తం సాఙ్ఖ్యం-తత్ప్రమాణమేవ హీత్యర్థః॥ ఏతన్నిదర్శయతి॥ హేము
నే అథ అత ఏవ, తుభ్యం, మహం, యత్ ,,అహం చ స్వాంశకలయా త్వద్వీర్యేణ,, త్యవోచం-తత్, ఋతం సత్యం, కర్తుమితి శేషః, అ
త్రావితథవాచీ ఋతశబ్ద ఔచిత్యాత్, ఋతం యథా తథా, మయా-అజని అవతారి॥ ౩౫॥ అవతారప్రయోజనమాహ॥
ఏతదితి॥ దురాశయాత్ దుష్టఆశయోఽన్తఃకరణం యస్మిన్, తస్మా-దాత్మత్వేనానుసంహితాద్దేహాత్ ముముక్షూణాం మోక్షమి
చ్ఛతాం, సంసృతిమనిచ్ఛతామిత్యర్థః- తేషా-మాత్మదర్శనే ప్రకృతివివిక్తజీవాత్మ పరమాత్మ యాథాత్మ్యవిజ్ఞానే-సంమతా
య అభిమతాయ-ఉపయుక్తాయేతి యావత్ - తత్త్వానాం ప్రకృతపురుషేశ్వరయాథాత్మ్యరూపతత్త్వానాం - ప్రసఙ్ఖ్యా
నాయ ప్రకథనాయ వివేచనాయ- అస్మిన్ లోకే - ఏత - న్మమ జన్మా-భూదిత్యర్థః ॥ ౩౬॥ నను పూర్వమేవావిచ్ఛిన్న
తత్త్వబోధప్రవర్తకపరంపరాభిస్త్వయోక్త ఆత్మపథోఽవికల ఏవావతిష్ఠతే- కిమిదానీం త్వదవతారసాధ్యమిత్యాహ॥
ఏష ఇతి॥ ఏష- ఆత్మపథః - ఆత్మమార్గః - ఆత్మతత్త్వమితి యావత్ - సః - అవ్యక్తస్సూక్ష్మః - పరమదుర్జ్ఞేయః - అత ఏ
వ - మయా - పూర్వ - ముపదిష్టోఽపి - భూయసా కాలేన బహుకాలవిలమ్బేన - నష్టః పరిభ్రష్టః-తమేవాత్మపథం - ప్రవ
ర్తయితుం-మయా-ఇమం దేహం ధృతమితి - విద్ధి జానీహి ॥ ౩౭॥ ఏవమవతారప్రయోజనమభిధాయ తమాదిశతి॥ గచ్ఛేతి॥
మయా-ఆపృష్ట ఆదిష్టః - కామం యథేచ్ఛం - గచ్ఛ యాహి - మయి సంన్యస్తేన సమర్పితేన - కర్మణా అనభిసంహితఫలేన
మదారాధనైకవేషేణానుష్ఠితేన కర్మణా- సుదుర్జయ ముపాయాన్తరైర్జేతుమశక్యం-మృత్యుం జ్ఞానోత్పత్తివిరోధిపుణ్య
పాపరూపం ప్రాచీనం కర్మ -జిత్వా అపోహ్య- అమృతత్వాయ మత్ప్రాప్తిరూపామృతత్వవిరోధిప్రాచీనకర్మనిరసనాయే
తి భావః-మాం-భజ-అత్రేదం-వేదితవ్యం-మే -అనాదిపుణ్య పాపరూపం కర్మ - కించి-న్మోక్షోపాయభూతభగవదుపాసనో
త్పత్తివిరోధి కించిచ్చ కర్మోపేయభగవత్ప్రాప్తివిరోధి - తత్రోపాయవిరోధినః కర్మణోఽనభిసంహితఫలకర్మణా నివృత్తిః

మాణం సత్యలౌకికే । అథాజని మయా తుభ్యం యదవోచమృతం మునే॥ ౩౫॥ ఏతన్మే జన్మ లోకేఽస్మిన్ముముక్షూ
ణాం దురాశయాత్ । ప్రసఙ్ఖ్యానాయ తత్త్వానాం సమ్మతాయాత్మదర్శనే ॥ ౩౬॥ ఏష ఆత్మపథోఽవ్యక్తో న
ష్టః కాలేన భూయసా। తం ప్రవర్తయితుం దేహమిమం విద్ధి మయా ధృతమ్॥ ౩౭॥ గచ్ఛ కామం మయాఽఽపృష్టో
మయి సంన్యస్తకర్మణా । జిత్వా సుదుర్జయం మృత్యుమమృతత్వాయ మాం భజ ॥ ౩౮ ॥ మామాత్మానం స్వయం
జ్యోతిస్సర్వభూతగుహాశయమ్ । ఆత్మన్యేవాత్మనా వీక్ష్య విశోకోఽభయమృచ్ఛసి॥ ౩౯॥ మాత్ర ఆధ్యాత్మి
కీం విద్యాం శమనీం సర్వకర్మణామ్ । వితరిష్యే యయా చాసౌ భయం చాతితరిష్యతి ॥ ౪౦॥ శ్రీమైత్రేయ ఉవాచ॥
ఏవం సముదితస్తేన కపిలేన ప్రజాపతిః । ప్రదక్షిణీకృత్య సుతం వనమేవ జగామ హ॥ ౪౧॥ వ్రతం స ఆస్థితో మౌన

,,ధర్మేణ పాపమపనుదతి, అవిద్యయా మృత్యుం తీర్త్వా విద్యయాఽమృతమశ్నుతే-కషాయే కర్మభిః పక్వే తతో జ్ఞానం ప్రవర్త
తే,, ఇత్యాభిః శ్రుతిభిరుక్తా-అత్ర-విద్యయా అనభిసంహితఫలకర్మణా-మృత్యుముపాయోత్పత్తిప్రతిబన్ధకకర్మ - తీర్త్వా అ
పోహ్య, విద్యయా జ్ఞానేన-అమృతత్వమశ్నుతే ప్రాప్నోతీతి శ్రుత్యర్థః-తథా చ స్మృతిః,,ఇయాజ సోఽపి సుబహూన్ యజ్ఞాన్ జ్ఞా
నవ్యపాశ్రయః। బ్రహ్మవిద్యామధిష్ఠాయ తర్తుం మృత్యుమవిద్యయే,, తి ఉపేయవిరోధినస్తు కర్మణః-భగవదుపాసనాంశభ
క్త్యాద్యపరపర్యాయజ్ఞానేనైవ నివృత్తిః,,తమేవ విదిత్వాఽతిమృత్యుమేతి నాన్యః పన్థాః, ఏవమేవంవిది పాపం కర్మ న శ్లిష్యతే
క్షీయన్తే చాస్య కర్మాణి తస్మిన్ దృష్టే పరావరే। నిచాయ్య తం మృత్యుముఖాత్ప్రముచ్యతే। జ్ఞాత్వా దేవం ముచ్యతే సర్వపాపైః,
జ్ఞానాగ్నిస్సర్వకర్మాణి భస్మసాత్కురుతే తథా,, ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతిశతసిద్ధా-తదేతదత్రాపి మయి సంన్యస్తకర్మణేత్యా
దినోచ్యత ఇతి సంక్షేపః ॥ ౩౮॥ తేన మద్భజనేన-మాం-ఆత్మన్యేవ స్వాత్మన్యేవ-ఆత్మనా మనసా - అన్వీక్ష్య సాక్షాత్కు
ర్వన్-విశోకః విగతశ్శోకః శోకహేతుమత్ప్రాప్తివిరోధిప్రాచీనం కర్మ - యస్య సః - అభయం న విద్యతే భయం యస్మాత్తం-
మా-మృచ్ఛసి ప్రాప్స్యసి-కథంభూతం-మాం , ఆత్మానం-జీవాన్తరాత్మానం, స్వయంప్రకాశం , సర్వభూతానాం, గుహా
యాం హృదయకుహరే శయానమ్ ॥ ౩౯॥ మయి గతే సతి కిం భవాన్ కరిష్యతీత్యత్రాహ॥ మాత్ర ఇతి॥ అసౌ-మమ మాతా-
యయా చ-బ్రహ్మవిద్యయా, మదుపదిష్టయా భయం మృత్యుం అతితరిష్యతి-తాం-ఆధ్యాత్మికీం, సర్వకర్మశమనీం పూర్వోత్త
రాఘవినాశనీం-విద్యాం-మాత్రే పితరిష్యే ఉపదేక్ష్యామీత్యర్థః ॥ ౪౦॥ ఏవం కపిలేనోక్తః కర్దమస్తదుక్తమేవాకరోది
త్యాహ మైత్రేయః॥ ఏవమితి॥ తేన కపిలేన, సముదితస్సమ్యగుక్తః, ప్రజాపతిః కర్దమః-తం కపిలం, ప్రదక్షిణీకృత్య ప్రక్రమ్య-ప్రీ
తస్తుష్టో-వనం ప్రత్యేవ జగామ-హ-అనేన సర్వసమృద్ధస్వగృహత్యాగో విస్మయతే ॥ ౪౧॥ సః కర్దమః-మౌనం వ్ర
తం-ఆస్థితః-ఆశ్రితః-ఆత్మా పరమాత్మైవ, ఏకం-శరణముపాయో రక్షకశ్చ-యస్య సః-మునిః శుభాశ్రయసంశీలన పరః- నిస్స

ర్గః ఇన్ద్రియార్థేష్వాసక్తిరహితః, సంసారిజనసఙ్గరహితో వా అనగ్నిః త్యక్తగృహాశ్రమత్వాదాహవనీయాద్యగ్నిరహితః- అనికేతనః నియతావసథరహితః, క్షోణీం భూమిం-వ్యచరత్ ॥ ౪౨ ॥ యత్సదసతః చిదచితోః, పరం విలక్షణం, తస్మిన్ బ్రహ్మణి-గుణావభాసే గుణైరవభాసో యస్యేతి బహువ్రీహిః, మఙ్గళగుణావభాసి తేనిగుణే హేయగుణరహితే- మనో-యుఞ్జానః ఏకాగ్రీకుర్వన్-నిరహంకృతిః దేహాత్మాభిమానరహితః , నిర్మమః దేహాపత్యకళత్రాదిష్వస్వీయత్వబుద్ధిరహితః-నిర్ద్వన్ద్వః శీతోష్ణాదిద్వన్ద్వైరనాకులః, సమదృక్ ,,విద్యావినయసంపన్నే బ్రాహ్మణే గవి హస్తిని,, ఇత్యాద్యుక్తరీత్యా సమదర్శనః-స్వదృక్ ప్రకృతివిలక్షణ బ్రహ్మాత్మకస్వాత్మదర్శీ - ప్రత్యక్ప్రవణాన్తర్ధీః ప్రత్యగాత్మని బ్రహ్మాత్మకే జీవాత్మని ప్రశాన్తా ధీర్యస్య సః-బ్రహ్మాత్మకస్వాత్మానుభవతః-నిస్తరఙ్గితోదధిరివ స్వయమప్యశనాయాపిపాసాశోకమోహజరామృత్యాఖ్యోర్మిషట్క-రహితః-సర్వజ్ఞే-ప్రతీచః జీవస్య - ఆత్మని అన్తః ప్రవిశ్య నియన్తరి షాడ్గుణ్యపూర్ణే-సర్వభూతధారకే, పరమపురుషే, పరేణ ధ్రువానుస్మృతిత్వప్రత్యక్షతాపన్న నిరతిశయప్రీతిరూపత్వాదిదశాం ఆపన్నేన భక్తియోగేన-లబ్ధాత్మా లబ్ధమతిః-ధార్యేషు సర్వభూతేష్వ- వస్థితం, భగవన్తమాత్మానం-ధారకే పరమాత్మని-భగవతి-భూతాని-ధార్యాణి-అపశ్యత్-పూర్వోత్తరాభ్యాం భగవతో వ్యాప్తధారకత్వం చోచ్యతే ॥ ౪౩ ॥ ౪౪ ॥ ౪౫ ॥ ౪౬ ॥ ఇచ్ఛాద్వేషాదిప్రాకృతగుణరహితేన, సర్వత్ర భూతేషు-సమచేతసా తత్తత్కర్మాయత్తదేవత్వమనుష్యత్వాదివైచిత్ర్యాదరేణ ప్రకృతిపరిణామరూపాన్ దేహాన్, ప్రతిశరీరం జీవానాం భేదేఽపి సర్వేషాం జ్ఞానైకాకారతయా ఏకరూపాన్ జీవాన్ , తత్తత్కర్మానుసారేణ నియన్తృత్వభేదేప్యన్తర్యామిత్వేన నిరస్తసమస్తదోషత్వానన్తకల్యాణగుణాకరత్వేనచైకరూపమీశ్వరం చ-పశ్యతా-యుక్తేన

మాత్మైకశరణో మునిః। నిస్సఙ్గో వ్యచరత్ క్షోణీమనగ్నిరనికేతనః ॥ ౪౨ ॥ మనో బ్రహ్మణి యుఞ్జానో యత్తత్సదసతః పరమ్ । గుణావభాసే విగుణ ఏకభక్త్యానుభావితే ॥ ౪౩ ॥ నిరహంకృతిర్నిర్మమశ్చ నిర్ద్వన్ద్వః సమదృక్స్వదృక్ । ప్రత్యక్ప్రశాన్తధీర్ధీరః ప్రశాన్తోర్మిరివోదధిః ॥ ౪౪ ॥ వాసుదేవే భగవతి సర్వజ్ఞే ప్రత్యగాత్మని । పరేణ భక్తియోగేన లబ్ధాత్మా ముక్తబన్ధనః ॥ ౪౫ ॥ ఆత్మానం సర్వభూతేషు భగవన్తమవస్థితమ్ । అపశ్యత్సర్వభూతాని భగవత్యపి చాత్మని ॥ ౪౬ ॥ ఇచ్ఛాద్వేషవిహీనేన సర్వత్ర సమచేతసా । భగవద్భక్తియోగేన ప్రాప్తో భాగవతీం గతిః ॥ ౪౭ ॥ ************ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే తృతీయస్కన్ధే చతుర్వింశోఽధ్యాయః ******

కపిలదేవహూతిసంవాదారమ్భఘట్టః

శ్రీశౌనక ఉవాచ ॥ కపిలస్తత్త్వసఙ్ఖ్యాతా భగవానాత్మమాయయా । జాతస్స్వయమజస్సాక్షాదాత్మప్ర

త-స్సమచేతః- తే-న-భగవద్భక్తియోగేన చ, భాగవతీం గతిః-ముక్తిః, ప్రాప్తో లబ్ధా, ప్రారాన్తరే స ఏవ-తాం భాగవతీం గతిం-ప్రాప్తః ॥ ౪౭ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే చతుర్వింశోఽధ్యాయః ************

ఏవమాకర్ణితమనుతదపత్యచరిత్రశ్శౌనకః-కపిలోక్తసాఙ్ఖ్యశుశ్రూషుః-రుక్తానువాదపూర్వకం పృచ్ఛతి త్రిభిః-కపిలస్త్విత్యాదినా॥ నను, శారీరకమీమాంసాయాం ,,ఈక్షతేర్నాశబ్దం-రచనానుపపత్తేశ్చ నానుమానం-విప్రతిషేధాచ్చాసమఞ్జసం,, మిత్యాదిష్వ-బ్రహ్మాత్మక ప్రధానోపాదానకారణత్వసృష్ట్యనుపపత్తిపరస్పరవిరుద్ధార్థత్వాదిభిర్దూషితం సాఙ్ఖ్యం కేవల బ్రహ్మస్వరూపరూపగుణవిభూతితదుపాసనతద్విరోధితత్ప్రాప్త్యాదిప్రతిపాదకవేదాన్తార్థోపబృంహణే, పరేఽస్మిన్ స్వకర్తృకే-పురాణే, కథం భగవతా బాదరాయణేన నివేశితం, ఉచ్యతే-దూషితాంశపరిహారేణ, తదుక్తవైదికపరిగృహీతసత్కార్యవాదాదిపరిగ్రహేణ చ, కాపిలమపి మతం శిక్షయితుం - తదేవ మతం సమీచీనన్యాయోపపన్నం కర్తుం చ-తదుక్తజ్ఞానయోగస్య భగవద్భక్తియోగాఙ్గత్వకథనాయాత్ర నివేశితం -అత ఏవ -శారీరకవిరుద్ధాః కపిలోక్తా అత్ర న నివేశితాః, కథం పునర్భగవదవతారరూపేణ కపిలేన వైదికాపరిగృహీతా బ్రహ్మాత్మకప్రధానకారణత్వాదివాదాః పరిగృహీతా ఇతి చేత్, తస్య విశిష్టభగవచ్ఛక్తిత్వేఽపి స్వస్య క్షేత్రజ్ఞత్వేన స్వాజ్ఞానమూలత్వాద్వేదవిరుద్ధార్థపరిగ్రహస్య యథా హిరణ్యగర్భస్య భగవదవతారత్వేఽపి క్షేత్రజ్ఞస్వాజ్ఞానమూలా యోగస్మృతిస్తేన రచితా-తథేదమపీతి జ్ఞేయం , అజః కర్మాయత్తజన్మరహితః భగవాన్-ఆత్మమాయయా స్వసంకల్పేన నృణాం-మాత్మప్రజ్ఞప్తయే ఆత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యవిశదీకరణాయ, తత్త్వసఙ్ఖ్యా

౪౭ ॥ శ్లో॥ పా॥ ప్రాప్తో భాగవతీం గతిమ్.

తత్త్వత్రయప్రకథకః-కపిలః-జాతః-అవతీర్ణః ❀॥౧॥ ❀పుంసాం వర్ష్మణః శ్రేష్ఠస్య-సర్వయోగినాం-వరిష్ఠః వరిష్ఠస్య అస్య కపిలస్య-విశ్రుతౌ కీర్త్యాం-కీర్తిశ్రవణ ఇత్యర్థః-శ్రుతో దేవః కపిలో యేన-తస్య-మమ-అసవః-ఇన్ద్రియాణి-భూరిభృశం న తృప్యన్తి ❀॥౨॥ ❀స్వచ్ఛన్దాత్మా స్వేచ్ఛోపాత్తశరీరో భగవాన్ కపిల-ఆత్మమాయయా ఆత్మీయసఙ్కల్పేన-యద్యచ్చరితం-విధత్తే కరోతి-అకరోదిత్యర్థః-తాని కీర్తనీయాని చరితాని-శ్రద్దధానస్య శుశ్రూషాత్వరాన్వితస్య-మే మహ్యం-కీర్తయ ❀॥౩॥ ❀ఏవమాపృష్టస్సూతో విదురేణైవమేవ పృష్టో మైత్రేయ ఉక్తవానిత్యాహ ॥ ద్వైపాయనసఖః ద్వైపాయనస్య సఖా-భగవాన్ మైత్రేయః-ఏవం-ఆన్వీక్షిక్యాం తత్త్వనిరూపణే ప్రచోదితః ప్రవర్తితః విదురం-ప్రాహ ఉవాచ ❀॥౪॥ ❀ఉక్తిమేవాహ పితరీత్యాదినా ॥ పితరి కర్దమే అరణ్యం ప్రతి-ప్రస్థితే గతే సతి-భగవాన్ కపిలః-మాతుర్దేవహూత్యాః-ప్రియం కర్తుమిచ్ఛయా తస్మిన్నేవ బిన్దుసరస్తీరే-అవాత్సీత్-ఉషితవాన్ ❀॥౫॥ ❀ఆసీనముపవిష్టం-తత్త్వమార్గస్యాగ్రం పారం పశ్యతీతి తం-స్వసుతం తం కర్దమం-దేవహూతిః-ధాతుః-వచః "ఏష మానవి తే గర్భం ప్రవిష్టః కైటభార్దనః । అవిద్యాసంశయగ్రన్థిం ఛిత్త్వా గాం విచరిష్యతి" ఇతి బ్రహ్మవాక్యం "ఛేత్తా తే హృదయగ్రన్థిమౌదర్యో బ్రహ్మభావన" ఇతి కర్దమవాక్యం వా-సంస్మరతీ ఆహ ❀॥౬॥ ❀తదేవాహ ॥ హే భూమన్-అసతాం ప్రకృతిపరిణామరూపాణాం-ఇన్ద్రియాణాం తర్పణాత్-నితరాం భృశం-నిర్విణ్ణా ఖిన్నాఽస్మి-ఇన్ద్రియతర్పణాన్మోద ఏవ భవితవ్యం-కథం నిర్వేద ఉదిత ఇత్యత్రాహ ॥ హే ప్రభో-సంభావ్యమానేన

జ్ఞప్తయే నృణామ్॥౧॥ న హ్యస్య వర్ష్మణః పుంసాం వరిష్ఠస్సర్వయోగినామ్ । విశ్రుతౌ శ్రుతదేవస్య భూరి తృప్యన్తి మేఽసవః॥౨॥ యద్యద్విధత్తే భగవాన్ స్వచ్ఛన్దాత్మాఽఽత్మమాయయా । తాని మే శ్రద్దధానస్య కీర్తన్యాని కీర్తయ॥౩॥ శ్రీసూత ఉవాచ॥ ద్వైపాయనసఖస్త్వేవం మైత్రేయో భగవాంస్తదా । ప్రాహేదం విదురం ప్రీత ఆన్వీక్షిక్యాం ప్రచోదితః॥౪॥ శ్రీమైత్రేయ ఉవాచ॥ పితరి ప్రస్థితేఽరణ్యం మాతుః ప్రియచికీర్షయా । తస్మిన్బిన్దుసరేఽవాత్సీద్భగవాన్కపిలః కిల ॥౫॥ తమాసీనమకర్మాణం తత్త్వమార్గాగ్రదర్శనమ్ । స్వసుతం దేవహూత్యాహ ధాతుస్సంస్మరతీ వచః॥ దేవహూతిరువాచ॥ నిర్విణ్ణా నితరాం భూమన్నసదిన్ద్రియతర్పణాత్ । యేన సంభావ్యమానేన ప్రవిష్టాఽన్ధం తమః ప్రభో॥౭॥ తస్య త్వం తమసోఽన్ధస్య దుష్పారస్యాద్య పారగః । సచ్చక్షుర్జన్మనామన్తే లబ్ధం మే త్వదనుగ్రహాత్ ॥౮॥ య ఆద్యో భగవాన్ పుంసామీశ్వరో వై భవాన్ కిల । లోకస్య తమసాన్ధస్య చక్షుస్సూర్య ఇవోదితః॥౯॥ అథ మే దేవ సమ్మోహమపాక్రష్టుం త్వమర్హసి । యోఽవగ్రహోఽహం మమేతీత్యేతస్మిన్యోజితస్త్వయా॥౧౦॥ తం త్వా గతాహం శరణం శరణ్యం స్వభృత్యసంసారతరోః కుఠారమ్ । జిజ్ఞాసయా ప్రకృతేః పూరుషస్య నమామి సద్ధర్మవిదాం వరిష్ఠమ్॥౧౧॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ ఇతి స్వమాతుర్నిరవద్యమీప్సితం నిశమ్య పుంసామపవర్గవర్ధనమ్ । ధియాఽభినన్ద్యాత్మవతాం సతాం గతిర్బభాష ఈషత్స్మితశోభితాననః॥౧౨॥ శ్రీభగవానువాచ॥ యోగ ఆధ్యాత్మికః పుంసాం మతో నిశ్శ్రేయసాయ మే । అత్యన్తోపరతిర్యత్ర దుఃఖస్య

సంపాద్యమానేన యేనేన్ద్రియతర్పణేన-అన్ధం అన్ధయతీత్యన్ధం-తమః-అజ్ఞానం-ప్రవిష్టాఽస్మి ❀॥౭॥ ❀దుష్పారస్య అపారస్య-తస్యాన్ధస్య తమసః-పారఙ్గమయతీతి పారగః త్వమేవ-శ్రేష్ఠం-చక్షుః మే మయా-జన్మనామన్తే బహూనాం జన్మనామన్తే త్వత్ప్రసాదాల్లబ్ధమ్ ❀॥౮॥ ❀తదేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ య ఇతి ॥ పుంసాం జీవానాం, ఈశ్వరో నియన్తా, ఆద్యో జగత్కారణభూతో, యో, భగవాన్, స ఏవ, భవాన్, తమసా, అన్ధస్య, లోకస్య, చక్షుః చక్షురధిష్ఠాతా, సూర్య ఇవోదితః, యద్వా, సూర్య ఇవేత్యేతస్యోత్తరత్రాన్వయః, స్త్వనా, చక్షూరూప ఉదితస్సూర్య ఇవ, మే మమ, సంమోహం, అపాక్రష్టుం అపనేతుం, హే దేవ, త్వం, అర్హసి, కోఽసౌ సంమోహః, యోఽపాక్రష్టవ్య ఇత్యత్రాహ ॥ ఏతస్మిన్ దేహే, అహం మమేతి, త్వేవంరూపః, యోఽవగ్రహోఽభిమానః, త్వయైవ యోజితః, స ఏవేత్యర్థః, త్వత్సఙ్కల్పాదేవోత్పన్నో మోహస్త్వయైవ నివర్త్యః, యో బన్ధకస్స ఏవ మోచక ఇతి న్యాయాదితి భావః ❀॥౯॥౧౦॥ ❀తముక్తవిధం, స్వభక్తానాం సంసార ఏవ తరుస్తస్య కుఠారం, కర్తురేవ సాధకత్వం వివక్షితం, సద్ధర్మవిదాం నివృత్తిధర్మవిదాం, వరిష్ఠం శ్రేష్ఠం, శరణ్యం శరణార్హం, త్వా, అహం, ప్రకృతేః పురుషస్య జీవస్య, ఇదం పరమాత్మనోఽప్యుపలక్షణం, జిజ్ఞాసయా జ్ఞాతుమిచ్ఛయా, శరణం గతా సతీ, నమామి ❀॥౧౧॥ ❀ఏవముక్తః కపిలస్తామాబభాష ఇత్యాహ మైత్రేయః ॥ పుంసాం, అపవర్గవర్ధనం మోక్షరుచికరం, నిరవద్యం, మాతురభిప్రేతం, ఏవం, నిశమ్య శ్రుత్వా, ధియా మనసాఽభినన్ద్య ఆత్మవతాం నిగృహీతమనసాం, సతాం, గతిః ముక్త్యుపాయః, కపిలః, ఈషత్స్మితేన మన్దహాసేన, శోభితమాననం ముఖం యస్య, సః, తాం దేవహూతిం, ఆబభాషే ❀॥౧౨॥ ❀తత్ర జ్ఞానకర్మయోగాదిభిరనుగృ

హితభగవద్భక్తియోగస్యైవ సాక్షాన్ముక్త్యుపాయత్వముత్తరాధ్యాయేషు విస్తరేణ ప్రతిపాదయిష్యమాణమత్ర సఙ్గ్రహేణ ప్రతిపాదయన్ ప్రథమం జ్ఞానయోగమవతారయతి॥ యోగ ఇతి ద్వాభ్యామ్॥ ఆధ్యాత్మికః ప్రకృతివివిక్తాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోపాయో యోగః, పుంసాం ముముక్షూణాం, నిశ్శ్రేయసాయ మోక్షాయ- మే మయా- మతః జ్ఞానయోగో ముముక్షూణాం మోక్షసాధనమితి మన్మతమిత్యర్థః, ఆత్మజ్ఞానయోగం ప్రశంసన్నాహ॥ అత్యన్తేతి ॥ యత్ర యస్మిన్నాధ్యాత్మికే యోగే, నిష్పన్నే సతి, దుఃఖస్య సుఖస్య చ, వైషయికసుఖదుఃఖయో, రత్యన్త, ముపరతిర్వినాశః, భవతి ॥౧౩॥ మయాఽఽత్మయోగం శ్రోతుకామానాం శుశ్రూషమాణానా, మృషీణాం, పూర్వకాలే, అహ, మవోచం ఉక్తవాన్, తమిమమాత్మయోగం, ఉరుభిర్బహుభి, రఙ్గైర్నైమదమాదిభి, ర్నైపుణం యథా భవతి తథా, తే తుభ్యం వక్ష్యామి ॥౧౪॥ ఏవమధ్యాత్మయోగమవతార్య తత్ర ప్రకృతివివిక్తాత్మస్వరూపగ్రహణయోగ్యమనస్స్వరూపం కథయిష్యన్ తావన్మనస ఏవ బన్ధమోక్షకారణత్వమాహ॥ చేత ఇతి ॥ అస్యాత్మనో జీవస్య - బన్ధాయ- మోక్షాయ చ- చేత ఏవ- మతం ఖలు- కారణమితి శేషః- కీదృశం బన్ధాయ- కీదృశం ముక్తయ ఇత్యత్రాహ॥ గుణేషు శబ్దాదివిషయేషు- సక్తమాసక్తం- చేతః- బన్ధాయ- భవతి- పుంసీశ్వరే- రక్తం వా ఆసక్తం తు- ముక్తయే భవతి ॥౧౫॥ ప్రకృతివివిక్తాత్మజ్ఞానస్వరూపగ్రహణయోగ్యమనస్స్వరూపమాహ ॥ అహమితి త్రిభిః॥ అహం మమాభిమానాభ్యాం- అనాత్మని దేహే ఆత్మాభిమానః అహమభిమానః- అస్వీయే స్వీయాభిమానః- మమాభిమానః- తథా చ స్మర్యతే,, అనాత్మన్యాత్మబుద్ధిర్యా అస్వే స్వమితి యా మతిః। అవిద్యాతరుసంభూతం బీజమేతద్ద్విధా స్థితమితి ,, ఆభ్యామభిమానాభ్యా, ముత్పన్నైః- కామలోభాదిభిః- మలైః- కామాదిహేతుకైః పుణ్యాపుణ్యరూపైర్మలైః, వీతం రహితం- అనభిసంహితఫలేశ్వరారాధనరూపతత్తద్వర్ణాశ్రమోచితధర్మైః కామాదిరహితం- అత ఏవ- శుద్ధం- అత ఏవ- అదుఃఖ- మసుఖమైన్ద్రియికసుఖదుఃఖైరనభిభూతం- అత ఏవ- సమం సదైకరూపం యదా భవతి తదా- పురుషః ఉక్తవిధమనస్కః పుమాన్- జ్ఞా

చ సుఖస్య చ ॥౧౩॥ తమిమం తే ప్రవక్ష్యామి యమవోచం పురాఽనఘే । ఋషీణాం శ్రోతుకామానాం యోగం సర్వాఙ్గనైపుణమ్ ॥౧౪॥ చేతః ఖల్వస్య బన్ధాయ ముక్తయే చాత్మనో మతమ్। గుణేషు సక్తం బన్ధాయ రక్తం వా పుంసి ముక్తయే ॥ ౧౫ ॥ అహం మమాభిమానోత్థైః కామలోభాదిభిర్మలైః। వీతం యదా మనశ్శుద్ధమదుఃఖమసుఖం సమమ్ ॥౧౬॥ తదా పురుష ఆత్మానం కేవలం ప్రకృతేః పరమ్। నిరన్తరం స్వయంజ్యోతిరణిమానమఖణ్డితమ్ ॥ ౧౭ ॥ జ్ఞానవైరాగ్యయుక్తేన భక్తియుక్తేన చాత్మనా। పరిపశ్యత్యుదాసీనం ప్రకృతిం చ హతౌజసమ్ ॥ ౧౮ ॥ నయు

న వైరాగ్యయుక్తేన జ్ఞానమత్ర శాస్త్రజన్యమాత్మస్వరూపయాథాత్మ్యావగాహి జ్ఞానం - వైరాగ్యం విషయేష్వనాసక్తిః- తాభ్యాం యుక్తేన- విశేష్యభూతభగవద్భక్తియుక్తేన చ- ఆత్మనా మనసా- ప్రకృతేః ప్రకృతికార్యశరీరేన్ద్రియమనఃప్రాణాదిభ్యః- పరం స్వరూపతః స్వభావతశ్చాత్యన్తవిలక్షణ- మత ఏవ- కేవలం సత్త్వాదిగుణరహితం- ప్రకృతిపరిణామగతదేవత్వమనుష్యత్వాద్యాకారరహితం - అత ఏవ- నిరన్తరం ప్రతిశరీరం భిన్నత్వేపి సర్వత్ర జ్ఞానైకాకారతయా వైషమ్యరహితం ,, నిర్దోషం హి సమం బ్రహ్మ,, ఇతి హ్యుచ్యతే- అణిమానం అణుతరం- స్వరూపకథనమిదం- జ్ఞానస్వరూపస్యాప్యుపలక్షణమిదం- అణిమత్వాదేవాఖణ్డితం- ఖణ్డనానర్హం- ఇదముదాహ్యత్వాక్లేద్యత్వాదీనామప్యుపలక్షణం- ఖణ్డనదహనక్లేదనసాధనభూతా హి పరశ్వగ్నిజలాదయ శ్ఛేద్యం దాహ్యం క్లేద్యం ప్రాప్య ఛేదనాదీని వర్తయన్తి - ఆత్మనస్తు- నిరతిశయాణుత్వేన- సర్వాన్తః ప్రవేశయోగ్యతయా- వ్యాపకత్వా- ద్వ్యాప్యపరశ్వాదిసాపేక్షైః ఛేదనాదిభిర్నవినాశ ఇత్యర్థః- స్వయంజ్యోతిః స్వయం- ప్రకాశం- దీపాదివదితి దృష్టాన్తోఽత్రాభిప్రేతః - తత్ర- యథా దీపాది స్తైజసస్వరూపస్తేజోధర్మకశ్చ స్వయం ప్రకాశ - స్తద్వదయమాత్మాపి జ్ఞానస్వరూపో జ్ఞానగుణకస్స్వప్రకాశశ్చేతి భావః ఏవంవిధ- ముదాసీనం నిర్వ్యాపార- మాత్మానం ప్రత్యగాత్మానం హతౌజసం సంసారయితృత్వరూపబలహీనాం- ప్రకృతిం చ- పశ్యతి ॥౧౬॥ ౧౭ ॥౧౮॥ ఏవమాత్మగ్రహణయోగ్యమనస్స్వరూపశిక్షా- ఆత్మయాథాత్మ్యశిక్షా చ- కృతా - అత్ర భగవద్భక్తియుక్తాత్మనాం పశ్యతీత్యనేన- న కేవలప్రకృతివిలక్షణతయాఽఽత్మస్వరూపచిన్తనామాత్రేణ ప్రత్యగాత్మసాక్షాత్కారః- కింతు- బ్రహ్మాత్మకప్రత్యగాత్మానుసంధానేనైవ ప్రత్యగాత్మసాక్షాత్కారోపి భవతీతి సూచ్యతే - బ్రహ్మాత్మకత్వమేవ తస్య ప్రత్యగాత్మనస్స్వాభావికం స్వరూపం- తత్ర విశేష్యభూతబ్రహ్మణోఽననుసంధానే విశేషణమాత్రప్రత్యగాత్మానుసంధానాసంభవ ఏవ- న హి వ్యక్తిగుణాదీన్ వినా జాతిగుణాదయః పృథగుపలభ్యన్తే తస్మాత్ప్రకృతివిలక్షణప్రత్యగాత్మచిన్తనమపి బ్రహ్మశరీరతయైవ కార్యం - ఏవంవిధం చిన్తనమేవ- పశ్చాద్విశేష్యభూతభగవద్భక్తిరూపాపన్నం ముక్తిసాధనం న కేవలమిత్యాహ ॥ నేతి॥ అఖిలా

త్మని అఖిలానాం జీవానామాత్మభూతే భగవతి - యుజ్యమానయా భక్త్యా - సదృశస్తుల్యః బ్రహ్మసిద్ధయే భావప్రధానో బ్రహ్మశబ్దః - ద్వ్యేకయోరిత్యాదివత్ - బ్రహ్మత్వసిద్ధయ ఇత్యర్థః - బ్రహ్మత్వం బ్రహ్మప్రకారః బ్రహ్మప్రకారసిద్ధయే - బ్రహ్మవదపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకావిర్భావసిద్ధయ ఇతి యావత్ - యోగినాం - శివః అవ్యాజహితః - పన్థాః ఉపాయః , అన్యో నాస్తి , బ్రహ్మాత్మకప్రత్యగాత్మానుసన్ధానపూర్వకప్రత్యగాత్మశరీరకభగవద్భక్తిసదృశో ముక్త్యుపాయః కశ్చిదన్యో నాస్తీత్యర్థః - ఏవమనభిసంహితఫలస్వధర్మనిరస్తకామాదిదోషవిశుద్ధాన్తఃకరణానుసంహిత బ్రహ్మాత్మకప్రత్యగాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగపూర్వకభగవద్భక్తిర్మోక్షసాధనమిత్యుక్తమ్ ❁ ॥ ౧౯ ॥ ❁ అథాస్య సర్వస్య నివృత్తిధర్మస్య రుచిజననే సత్సంగతిరేవ ప్రథమం కారణమసత్సంగతిస్సంసృతిహేతురితి వదన్ సతాం స్వరూపం చాహ ॥ ప్రసఙ్గమితి షడ్భిః ॥ ప్రసఙ్గం అసత్స్వితి శేషః - అసత్సు ఇన్ద్రియార్థేషు - తత్పరాయణేషు - ప్రసఙ్గం ప్రకృష్టాసక్తిం ఆత్మనో జీవస్య అజరం అశిథిలం - పాశం బన్ధనం - కవయః సుధియో - విదుః - స ఏవ ప్రసఙ్గ ఏవ - స ఇత్యనేనాసదుపాధివిషయపరిహారేణ ప్రసఙ్గమాత్రస్య పరామర్శః, సాధుషు కృతః - అపావృతమవిఘ్నోపహతం - మోక్షద్వారం మోక్షోపాయః ❁ ॥ ౨౦ ॥ ❁ కే తే సాధవ ఇత్యత్రాహ ॥ తితిక్షవః మూర్ఖేష్వపి క్షితివత్సహనశీలాః - కారుణికాః స్వార్థనిరపేక్షపరదుఃఖనిరాచికీర్షవః - అత ఏవ - సర్వదేహినాం - సుహృదః మిత్రాణి - అత ఏవ - అజాతాః అవిద్యమానాః శత్రవో యేషాం తే - శాన్తాః - ఇదం దమాదీనాముపలక్షణం - శమదమాదిసంపన్నాః - సాధవః పరకార్యసాధకాః, సాధుశీలం - తదేవ భూషణం యేషాం, తే - సాధవ ఇతి శేషః - యద్వా - సాధవ ఇతి విధేయవిశేషణం - ఏతే సాధవ ఇత్యర్థః ❁ ॥ ౨౧ ॥ ❁ కిఞ్చ - మయి ఈశ్వరే - కపిలస్యానుప్రవేశావతారత్వేపి జీవశక్తేరభిభూతత్వాద్భగవచ్ఛక్తేరేవోద్భూతత్వాచ్చ - మయీతి వ్యపదేశః - అనన్యేన అవ్యభిచరితేన - భావేన అన్తఃకరణేన - అభిప్రాయవిశేషేణ వా - యే - దృఢాం అవిచాల్యాం - భక్తిం - కుర్వన్తి తే సాధవ ఇత్యుత్తరత్రాన్వయః - తానేవ విశినష్టి - మ

జ్యమానయా భక్త్యా భగవత్యఖిలాత్మని। సదృశోఽస్తి శివః పన్థా యోగినాం బ్రహ్మసిద్ధయే ॥ ౧౯ ॥ ప్రసఙ్గమజరం పాశమాత్మనః కవయో విదుః । స ఏవ సాధుషు కృతో మోక్షద్వారమపావృతమ్ ॥ ౨౦ ॥ తితిక్షవః కారుణికాస్సుహృదస్సర్వదేహినామ్ । అజాతశత్రవశ్శాన్తాస్సాధవస్సాధుభూషణాః ॥ ౨౧ ॥ మయ్యనన్యేన భావేన భక్తిం కుర్వన్తి యే దృఢామ్ । మత్కృతే త్యక్తకర్మాణస్త్యక్తస్వజనబాన్ధవాః ॥ ౨౨ ॥ మదాశ్రయకథాహృష్టాశ్శృణ్వన్తి కథయన్తి చ। తపన్తి వివిధాస్తాపా ❁ నైనాన్మద్గతచేతసః ॥ ౨౩ ॥ త ఏతే సాధవస్సాధ్వి సర్వసఙ్గవివర్జితాః। సఙ్గస్తేష్వథ తే ప్రార్థ్యస్సఙ్గదోషహరా హి తే ॥ ౨౪ ॥ సతాం ప్రసఙ్గాన్మమ వీర్యసంవిదో భవ

త్కృతే మదర్థం - త్యక్తాని కర్మాణి యైస్తే పరిత్యక్తమదారాధనవిరోధిప్రవృత్తిధర్మాః - త్యక్తాస్త్యక్తమద్భజనవిరోధిస్వజనబాన్ధవాః ❁ ॥ ౨౨ ॥ ❁ అహమేవాశ్రయో విషయో యాసాం - తాభిః - కథాభిః హృష్టాః - కథాహృష్టత్వమేవ ప్రపఞ్చయతి - శృణ్వన్తి కథయన్తి చేతి ॥ మదాశ్రయకథాశ్రవణకథనాదిభిర్హృష్టా ఇత్యర్థః - యద్వా - కథాస్మరణేన హృష్టాః - పునస్తా ఏవ శృణ్వన్తి కథయన్తి చ - యద్వా - హృష్టా ఇతి వ్యస్తం పదం - హృష్టాస్సన్తః హృష్టాస్సన్తో మదాశ్రయకథాః శృణ్వన్తి, కథయన్తి చేత్యర్థః - మయ్యేవ - గతం న్యస్తం - చేతో - యైస్తే - అత ఏవైనాన్ - వివిధా నానావిధాః - తాపాః ఆధ్యాత్మికాదయః - న తపన్తి న క్లేశయన్తి - ఐకాత్మ్యగతచేతస ఇతి పాఠాన్తరం ॥ ఏకస్య భగవత ఏవ ఆత్మత్వం , అన్యేషాం చేతనాచేతనానాం తచ్ఛరీరత్వాత్ - ఏక ఏవ పరమపురుష ఆత్మా - తద్గతం చేతో యేషాం తానిత్యర్థః ❁ ॥ ౨౩ ॥ ❁ హే సాధ్వి - త ఏతే, సర్వైస్సఙ్గైర్విషయాసఙ్గైర్వివర్జితా విరహితాః - స్నానవః - తేషు సాధుషు - అథేతి ప్రాథమ్యే ప్రథమం - తే త్వయా - సఙ్గః, ప్రార్థ్యః ప్రార్థనీయః - హి యస్మాత్ , తే సాధవ - స్సఙ్గదోషహరాః ఇన్ద్రియార్థప్రసఙ్గహేతుకానాదిపుణ్యపాపరూపదోషహరాః ❁ ॥ ౨౪ ॥ ❁ కథం సతాం ప్రసఙ్గాన్నివృత్తిధర్మాభిరుచిరుత్పద్యత ఇత్యత్రాహ ॥ సతామితి ॥ సతాం సాధూనాం, ప్రసఙ్గాత్ - మమ - వీర్యసంవిదః వీర్యాణి సంవేదయన్తీతి వీర్యసంవిదః - ణిజర్థగర్భమిదం - యద్వా, భావే క్విప్, వీర్యాణాం సంవిత్ సంవేదనం యాసు తాః, కథాః, యద్వా - వీర్యేణ నిత్యాసఙ్కుచితజ్ఞానగుణేన, సంవేత్తి సర్వం స్వరూపతః స్వభావతశ్చ సాక్షాత్కరోతీతి తథా, తస్య సర్వజ్ఞస్య - మమేత్యర్థః - కథాః - హృత్కర్ణయోః రసాయనాః అమృతవద్రుచికరాః , భవన్తి ప్రవర్తన్తే, తజ్జోషణాత్ తాసాం కథానాం జోషణాత్ సేవనాత్ , ఆశు - అపవర్గవర్త్మని - అపవర్గస్య మోక్షస్య వర్త్మని ద్వారభూతే గురూపసదనే - శ్రద్ధా త్వరా, భవతి ఉత్పద్యతే, సత్సంనిధౌ భగవత్కథాశ్రవణే సతి, తత్ర, తద్యథేహాకర్మచితో లోకః క్షీయత ఏవమేవాముత్ర పు

౨౩॥ శ్లో॥ ❁ పా॥ నైకాత్మ్యగతచేతసః

ణ్యాచితో లోకః క్షీయతే, శాస్త్రైకకృతః కృతేన తద్విజ్ఞానార్థం స గురుమేవాభిగచ్ఛేత్ ‚‚ఆబ్రహ్మభువనాల్లోకాః పునరావర్తినో-
ఽర్జున। మాముపేత్య తు కౌన్తేయ పునర్జన్మ న విద్యతే‚‚ ఇతి స్వర్గాదీనాం సుఖానాం, సాతిశయత్వం క్షయిష్ణుత్వం- బ్రహ్మో
పాసనస్యానన్తస్థిరఫలత్వం, కేవలకర్మణామనన్తత్వాద్దుష్కరత్వాత్పరిమితఫలత్వాచ్చ తుచ్ఛత్వం, నివృత్తధర్మా
ణాం తద్విపరీతత్వం చ శ్రుతవతః- జాతవిరాగస్య పుంసః- తాదృశనివృత్తిధర్మా జాయన్త ఇత్యర్థః- ప్రత్యేకాభిప్రాయేణా
నుక్రమిష్యతీత్యేకవచననిర్దేశః ❁ ॥ ౨౫ ॥ ❁ సత్ప్రసఙ్గతిప్రభృతిప్రణాడ్యా భగవతి ప్రీతిరూపాపన్నా భక్త్యా పుత్ప
న్నాయాం తత్రైవ చిత్తం సావధానం నియమేతేత్యాహ ॥ భక్త్యేతి ॥ మమ, రచనానాం సృష్ట్యాదివ్యాపారాణాం చి-
న్తా- యస్యాం- తయా- భక్త్యా - అనేన బ్రహ్మస్వరూపవద్గుణానామప్యుపాస్యత్వముక్తం- దృష్టశ్రుతాగైహికాముష్మికా
ద్వ్యదృష్టాన్న పశుపుత్రస్వర్గాదిరూపాత్ఫలా- త్తస్మిన్నిత్యర్థః- జాతఉత్పన్నోఽపి రాగో యస్య సః- పుమాన్- యోగయుక్తః
అనభిసంహితఫలకర్మయోగజ్ఞానయోగాభ్యాం యుక్తస్సన్- ఋజుభిశ్చిత్తైకరూప్యసంపాదకైః- యోగస్య భగవద్భక్తియో
గస్య- మార్గైస్సాధనైః- ర్వివేకవిమోకాభ్యాసాదిభిః- చిత్తస్య - గ్రహణేనియమనే- యత్తః ప్రమాదరహితః యతిష్యతే య
త్నం కుర్యాదిత్యర్థః ❁ ॥ ౨౬ ॥ ❁ యోగమార్గానేవదర్శయన్- అనయైవ భక్త్యా పుమాన్మాం ప్రాప్నోతీత్యాహ॥ ప్రకృతేర్గుణా
నాం సత్త్వాదిగుణపరిణామరూపాణాం - అవిహితాప్రతిషిద్ధనిషిద్ధానాం- కళఞ్జగృఞ్జనచణ్డాలపతితాదిసంబన్ధికేశోచ్ఛిష్టా
ద్యుపహతరూపజాత్యాశ్రయనిమిత్తదుష్టానామన్నాదీనామసేవయా- అనేన వివేక ఉక్తః - వైరాగ్యేణ విజృమ్భితం యజ్జ్ఞా
నం- తేన- వైరాగ్యం కామానభిష్వఙ్గః, శమదమాదిరితియావత్- జ్ఞానశబ్దేన ప్రకృతివిలక్షణాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగః-
శుభాశ్రయసంశీలనరూపజ్ఞానం చ- వివక్షితం - అనేనాభ్యాస ఉక్తః, యోగేన అనభిసంహితఫలకర్మయోగేన- అనేన క్రియా
ఉక్తా - చకారేణ కల్యాణానవసాదానుద్ధర్షా వివక్షితాః- తత్ర సత్యార్జవదయాదానాహింసానభిధ్యాః కల్యాణాని - అనభి
ధ్యా పరకృతదోషాచిన్తనం పుత్రవిపత్త్యాదిస్మరణజనితఖేదాభావోఽనవసాదః- అనుద్ధర్షః పుత్రజన్మాదినిమిత్తాతిసంతోషః-

సతాం ప్రసఙ్గాన్మమ వీర్యసంవిదో భవన్తి హృత్కర్ణరసాయనాః కథాః। తజ్జోషణాదాశ్వపవర్గవర్త్మని శ్రద్ధా రతిర్భక్తిరనుక్రమిష్యతి ॥ ౨౫ ॥ భక్త్యా పుమాన్జాతవిరాగ ఐన్ద్రియాద్దృష్టశ్రుతాన్మద్రచనానుచిన్తయా। చిత్తస్య యత్తో గ్రహణే యోగయుక్తో యతిష్యతే ఋజుభిర్యోగమార్గైః ॥ ౨౬ ॥ అసేవయాఽయం ప్రకృతేర్గుణానాం జ్ఞానేన వైరాగ్యవిజృమ్భితేన। యోగేన మయ్యర్పితయా చ భక్త్యా మాం ప్రత్యగాత్మానమిహావరున్ధే ॥ ౨౭ ॥ దేవహూతిరువాచ ॥ ❁ కాచిత్త్వయ్యు

ఎతైః ప్రకృతిగుణాసేవాదిభిః, మయ్యర్పితయా సమర్పితయా- ఐశ్వర్యకైవల్యాదిప్రయోజనవిధురయేత్యర్థః- భక్త్యా- ఇహైవ
దేహావసానే- ప్రతీచో జీవస్యాత్మానమన్తరాత్మానం- మాం- అవరున్ధే ప్రాప్నోతి- యద్వా- ప్రత్యగాత్మశరీరిణం మామిత్యర్థః-
అథవా- ప్రత్యగ్జీవః- ఆత్మానం మాం- అవరున్ధ ఇత్యర్థః - అత్ర గుణాసేవాదిభిర్భక్త్యేతి న సమోపాయసముచ్చయః- కింత్వసే
వాదిభిరనుగృహీతాయా భక్తేరేవ సాక్షాత్సాధనత్వ - మితరేషాం తదనుగ్రాహకత్వేనైవ పరంపరయా సాధనత్వమిత్యభి
ప్రాయేణ గుణాసేవాదిభిర్భక్త్యేత్యుక్తం- ఇహావరున్ధ ఇత్యనేన - ఇహ జీవదశాయామేవ ముక్తిం లభత ఇతి జీవన్ముక్తిరియ
ముచ్యత ఇతి వ్యాఖ్యానమనాదర్తవ్యం- జీవన్ముక్తేరప్రామాణికత్వాత్- తథాహ్యాపస్తమ్బో జీవన్ముక్తిర్నిరస్తా‚‚ వేదానిమం
లోకమముం చ పరిత్యజ్యాత్మానమన్విచ్ఛేత్ బుద్ధే క్షేమప్రాపణం తచ్ఛాస్త్రైర్విప్రతిషిద్ధం బుద్ధే చేత్ క్షేమప్రాపణమిహైవ న
దుఃఖముపలభేత తేనాపరం వ్యాఖ్యాతమితి ॥ కా చేయం జీవన్ముక్తిః- సశరీరస్యైవ మోక్ష ఇతి చేత్- మాతా మే వన్ధ్యేతివద
సఙ్గతార్థమిదం- యతస్సశరీరత్వం బన్ధః- అశరీరత్వమేవ మోక్ష ఇతి‚‚ న హ వై సశరీరస్య సతః ప్రియాప్రియయోరపహతిర
స్తి అశరీరం వావ సన్తం న ప్రియాప్రియే స్పృశతః,, ఇత్యాదిశ్రుతిభిస్తేనైవోపపాదితత్వాదితి దిక్- విస్తరస్తు భాష్యాదిష్వను
సంధేయః ‚‚అథ మర్త్యోఽమృతో భవత్యత్ర బ్రహ్మ సమశ్నుత,, ఇతి శ్రుతిర్జీవన్ముక్తిమభిదధాతీతి చేన్న- అత్ర ఉపాసనదశా
యామపి- బ్రహ్మాశ్నుతే అనుభవతీతి- శ్రుత్యర్థవర్ణనాత్- అన్యథా దేహపాతావధివిలమ్బపరాయాః ‚‚ తస్య తావదేవ చిరం
యావన్న విమోక్ష్యేఽథ సంపత్స్య ఇతి,, శ్రుతేర్విరోధాపత్తేః, తస్మాద్యథోక్త ఏవార్థః ❁ ॥ ౨౭ ॥ ❁ ఏవం వివేకాదిభిర్జ్ఞాన
యోగేన చానుగృహీతభగవద్భక్తియోగస్యైవ ముక్త్యుపాయత్వం సంగ్రహేణ శ్రుత్వా పునస్తద్విస్తరబుభుత్సయా పృచ్ఛ
తి దేవహూతిః- యద్వా జ్ఞానయోగప్రతిపాదనసాధుస్వరూపప్రతిపాదనప్రసఙ్గాత్సంగ్రహేణోక్తభగవద్భక్తియోగస్య

౨౮॥ శ్లో॥ పా॥ ❁ కాస్వత్త్వయ్యుచితా.

ప్రాధాన్యేన తత్స్వరూపతదఙ్గస్వరూపవిస్తరబుభుత్సయా పృచ్ఛతి త్రిభిః ॥ ఉచితా-ముక్తిం సాధయితుం యోగ్యా, త్వయి భక్తిః కా చేతి భక్తిస్వరూపప్రశ్నః - కాస్విదిత్యపి పాఠాన్తరం తదాప్యయమేవార్థః ॥ కీదృశీతి ॥ మమ-గోచరా యోగ్యా అనేన భక్త్యధికారానుసారేణ సంభావితోఽవాన్తరభేదశ్చ పృష్టః-యయా భక్త్యా-అహం తాపత్రయాతురా-తేతవ నిర్వాణం నిరతిశయసుఖం-పద-మఞ్జసా సుఖేన-అన్వశ్నవై అనుప్రాప్నువాని-అత్ర-అహమిత్యుపాసకప్రశ్నః - తే పదం స్వరూపమిత్యనేన-ప్రాప్యప్రశ్నః-నిర్వాణమితి ప్రాప్తిఫలప్రశ్నః - అఞ్జసేతి విఘ్నానుపహతత్వప్రతిత్యావిరోధివర్గోఽపి పృష్టః ❁ ॥౨౮॥ ❁ హే నిర్వాణాత్మన్ నిరతిశయానన్దరూప-భగవద్బాణః-లక్ష్యరూపే భగవతి, బాణరూపేణ ప్రయుక్తో యోగః-త్వయా-ఉదితః ఉక్త-స్స కీదృశః కిం ప్రకారః-తస్యాఙ్గాని-కతి కతిసంఖ్యాకాని-యతః యేభ్యోఽఙ్గేభ్యః, తత్త్వస్య పరమాత్మతత్త్వస్యావబోధనం అవబుధ్యతేఽనేనేత్యవబోధనం-సాక్షాత్కారసాధనముపాసనం-నిర్వర్తత ఇత్యర్థః-కీదృశ ఇతి ప్రకారప్రశ్నః-కతి చాఙ్గానీత్యఙ్గగణనాప్రశ్నః-ఏవమర్థపఞ్చకం పృష్టం భవతి ❁ ॥౨౯॥ ❁ తదేతత్ ఉపాయోపేయోపేతృవిరోధిఫలస్వరూపం-దుర్జ్ఞేయం-హే హరే-యోషా - అత ఏవ-మన్దధీ- రహం భవదనుగ్రహాత్ - సుఖం బుద్ధ్యేయ జానీయాం-తథా మే మహ్యం విజానీహి జ్ఞాపయ ❁ ॥౩౦॥ ❁ ఏవం పృష్టః కపిలో భగవద్భక్తియోగమవతారయామాసేత్యాహ మైత్రేయః ॥ విదిత్వేతి ॥ కపిలో, మాతుర్దేవహూత్యా - అర్థం భక్తియోగాదిరూపార్థసంబన్ధి, శుశ్రూషితం స్వరూపం-విదిత్వా-జాతస్నేహః మాతర్యుత్పన్నస్నేహః-తత్ర హేతుః-యత్ర యస్యాం-తన్వా దేహేన-అభిజాతః-తత్త్వామ్నాయం తత్త్వశాస్త్రం సాంఖ్యం తత్త్వసంఖ్యానేనాత్మస్వరూపప్రకాశకం య-ద్వదన్తి- తద్భక్తివితానయోగం భక్తివిస్తరరూపం యోగం-ప్రావోచత్-జ్ఞానయోగస్య భక్తియోగాఙ్గత్వాదేకీకృత్యోక్తమ్ ॥౩౧॥ తత్ర భగవాన్ కపిల-స్సవిస్తరం సా

చితా భక్తిః కీదృశీ మమ గోచరా । యయా పదం తే నిర్వాణమఞ్జసాన్వశ్నవా అహమ్ ॥ ౨౮ ॥ యో యోగో భగవద్బాణో నిర్వాణాత్మంస్త్వయోదితః । కీదృశః కతి వాఙ్గాని యతస్తత్త్వావబోధనమ్ ॥౨౯॥ తదేతన్మే విజానీహి యథాఽహం మన్దధీర్హరే । సుఖం బుధ్యేయ దుర్బోధం యోషా భవదనుగ్రహాత్ ॥ ౩౦ ॥ శ్రీమైత్రేయ ఉవాచ ॥ విదిత్వాఽర్థం కపిలో మాతురిత్థం జాతస్నేహో యత్ర తన్వాఽభిజాతః । తత్త్వామ్నాయం యత్ప్రవదన్తి సాంఖ్యం ప్రోవాచ వై భక్తివితానయోగమ్ ॥ ౩౧ ॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ దేవానాం గుణలిఙ్గానామానుశ్రవికకర్మణామ్ । సత్త్వ ఏవైకమనసో వృత్తిస్స్వాభావికీ తు యా ॥౩౨॥ అనిమిత్తా భాగవతీ భక్తిస్సిద్ధేర్గరీయసీ । జరయత్యాశు యా కోశం నిగీర్ణమనలో యథా ॥ ౩౩ ॥ నైకాత్మతాం మే స్పృహయన్తి కేచిన్మత్పాదసేవాభిర

ఙ్గం ముక్త్యుపాయం భక్తియోగమష్టావింశాధ్యాయేన ప్రతిపిపాదయిషు - స్తదఙ్గభూతాత్మయోగవిషయభూతప్రత్యగాత్మస్వరూపం సవిస్తరం సప్తవింశాధ్యాయేన శోధయిష్యన్-భజనీయస్య పరస్య బ్రహ్మణో మాహాత్మ్యసూచనాయ జగత్సృష్ట్యాదిలీలాం షడ్వింశేన కథయిష్యన్-తావద్భక్తియోగం సంగ్రహేణ తత్స్వరూపకథనపూర్వకం ప్రశంసతి ॥ దేవానామితి ॥ గుణలిఙ్గానాం-గుణాశ్శబ్దాదివిషయాః-తేషాం లిఙ్గానాం జ్ఞాపకానాం-దేవానాం దేవాధిష్ఠితానాం-స్వస్వదేవతాధిష్ఠితానాం జ్ఞానేన్ద్రియాణామిత్యర్థః-తథా-ఆనుశ్రవికకర్మణాం-అనుస్మృత్యావిచ్ఛిన్నపారంపర్యేణ శ్రూయత ఇత్యనుశ్రవో వేదః తద్విహితమానుశ్రవికం-ఆనుశ్రవికం కర్మ యేషాం-శాస్త్రసిద్ధవ్యాపారానుష్ఠానపరాణాం కర్మేన్ద్రియాణామిత్యర్థః- తేషాముభయవిధేన్ద్రియాణాం-ఏకాగ్రస్య మనసశ్చ - సత్త్వే శుద్ధసత్త్వమయే-భగవద్విగ్రహే-యా-స్వాభావికీ అనిమిత్తా-ఫలాభిసన్ధిరహితేతి యావత్-వృత్తిః ❁ సా-అనిమిత్తా-భాగవతీ భగవత్సంబన్ధినీ భక్తిరిత్యర్థః- ఉభయేన్ద్రియాణాం మనసశ్చ సత్త్వే వృత్తిర్నామ-శ్రవణకీర్తనస్మరణాదిః ॥ అథ భక్తిం ప్రస్తౌతి ॥ సిద్ధేః ఐశ్వర్యకైవల్యాదిసిద్ధేః- గరీయసీ శ్రేష్ఠా-నిరతిశయానన్దరూపభగవదనుభవఫలసాధనత్వాదితి భావః-సిద్ధేర్గరీయస్త్వమేవాహ ॥ యా-భాగవతీ భక్తిః - కోశ-మనాదిపుణ్యాపుణ్యరూపకర్మవాసనాకోశం-జరయతి జీర్ణం కరోతి-నాశయతీతి యావత్-తత్ర దృష్టాన్తః-నిగీర్ణం భుక్తమన్నపానాది-అనలో జాఠరాగ్నిర్యథేతి ❁ ॥౩౨॥౩౩॥ ❁ పునర్భక్తిమేవ ప్రస్తోతుం నిరతిశయానన్దభగవదనుభవరూపభక్తియోగనిష్ఠాస్తత్సాధర్మ్యరూపముక్తిమపి నేచ్ఛన్తీత్యాహ- కేచి-న్మత్పాదయోః సేవాయామభిరతా ఆసక్తాః మదీయా ఈహాస్సర్వేన్ద్రియచేష్టాః యేషాం-భాగవతాః-అన్యోన్యతః పరస్పరం-మమ-పౌరుషాణి కల్యాణగుణప్రకాశకాని చేష్టితాని-ప్రసజ్య ప్రస్తూయ-సభాజయన్తః సమ్యగనుమోదయన్తః-పౌరుషప్రసఙ్గజనితానన్దసంప్లుతాస్సన్తః-మే మమ, ఏకాత్మ

తాం ఏకస్వభావతాం - మత్సమానగుణకతాం - మమ సాధర్మ్యమాగతా ఇతి హ్యుచ్యతే - న స్పృహయన్తి నేచ్ఛన్తి ॥౩౪॥ కింతు - హే అమ్బ - తే - సన్తః - మే మమ - రుచిరాణి సున్దరాణి - ప్రసన్నాని వక్త్రాణి అరుణలోచనాని యేషు - తాని - దివ్యాన్యమానుషాణి - వరప్రదాన్యభిమతార్థప్రదాని - రూపాణి దివ్యమఙ్గళశరీరాణి - పశ్యన్తి ధ్యాయన్తి - రూపైః - సాకం సహ - స్పృహణీయాం - వాచం మదుక్తిం - వదన్తి పరస్పరం కథయన్తి ॥౩౫॥ యద్యపి - ముక్తిం నైచ్ఛన్ తే తథాపి - తేషామవశ్యం మద్భక్తా ముక్తిర్భవతీత్యాహ॥ తైరితి ద్వాభ్యామ్॥ దర్శనీయాః అవయవాః యేషు తైః - విలాసో లీలా, మన్దహాసయుక్తమీక్షణమవలోకనం, వామసూక్తం మధురభాషణం, ఉదారాణి విలాసాదీని యేషు, తైః మద్రూపైః - హృత ఆత్మా మనః యేషాం - హృతాః ప్రాణాః జ్ఞానకర్మేన్ద్రియాణి యేషాం - తాన్ అనిచ్ఛతః ముక్తిమప్రార్థయమానానపి - భక్తిః మద్భక్తిః - అణ్వీం సూక్ష్మాం - ఏకపదీమిత్యర్థః - గతిం అర్చిరాదికాం గతిం ప్రతి - అర్చిరాదిగతైర్బహుభిరక్షుణ్ణత్వాదణ్వీమిత్యుక్తం, ప్రయుఙ్క్తే ప్రాపయతి గమయతీతి యావత్ ॥౩౬॥ అథో - అర్చిరాదిగత్యాగమనారమ్భానన్తరం, మమ - మాయయా, విసృష్టాం విశేషేణ సృష్టాం, విభూతిం బ్రహ్మలోకపర్యన్తమూతిం - తథా - అనుప్రవృత్తం భక్తిమనుసృత్య ప్రవృత్తం, అష్టాఙ్గం అణిమాద్యష్టప్రకారకమైశ్వర్యం - భాగవతీం శ్రియం ముక్తిం - న స్పృహయన్తి భాగవతీం శ్రియమితి దృష్టాన్తార్థం, యథా, భాగవతీం శ్రియం న స్పృహయన్తి తథా మాయావిభూత్యాదీనిత్యర్థః - కైముత్యన్యాయద్యోతనార్థం వా, భాగవతీం శ్రియమేవ న స్పృహయన్తి కిం మాయావిభూత్యాదీన్ న స్పృహయన్తీతి వక్తవ్యమితి - అథవా, బ్రహ్మాణ్డాన్తర్భూతభగవల్లోకస్థశ్రియమపి నేచ్ఛన్తి - కింతు - తే, ప్రకృతిపురుషవిలక్షణస్య, మే మమ, లోకే నిత్యవిభూతౌ అశ్నువతే ప్రాప్నువన్తి - క్షయిష్ణూన్ సాతిశయసుఖాన్ లోకాన్న ప్రాప్నువన్తి, కింతు నిత్యనిరతిశయసుఖం మల్లోకం ప్రాప్నువన్తీత్యర్థః ॥౩౭॥ నను లోక

తాం మదీహాః। యేఽన్యోన్యతో భాగవతాః ప్రసజ్య సభాజయన్తే మమ పౌరుషాణి ॥ ౩౪ ॥ పశ్యన్తి మే రుచిరాణ్యమ్బ సన్తః ప్రసన్నవక్త్రారుణలోచనాని। రూపాణి దివ్యాని వరప్రదాని ॥ సాకం వాచం స్పృహణీయాం వదన్తి ॥ ౩౫ ॥ తైర్దర్శనీయావయవైరుదారవిలాసహాసేక్షితవామసూక్తైః। హృతాత్మనో హృతప్రాణాంశ్చ భక్తిరనిచ్ఛతో గతిమణ్వీం ప్రయుఙ్క్తే॥ ౩౬॥ అథో విభూతిం మమ మాయావినస్తామైశ్వర్యమష్టాఙ్గమనుప్రవృత్తమ్। శ్రియం చ యే న స్పృహయన్తి॥ భాగవతీం పరస్య మే తేఽశ్నువతే తు లోకే ॥౩౭॥ న కర్హిచిన్మత్పరాః శాన్తరూపే నఙ్క్ష్యన్తి నో మేఽనిమిషో లేఢి హేతిః। యేషామహం ప్రియ ఆత్మా సుతశ్చ సఖా గురుస్సుహృదో దైవమిష్టమ్॥ ౩౮॥ ఇమం లోకం తథైవాముమాత్మానముభయాయినమ్। ఆత్మానమను యే చేహ యే రాయః

త్వా విశేషాత్స్వర్గాదివద్భోక్తృభోగ్యభోగోపకరణానాం నాశస్స్యాదిత్యత్రాహ॥ నేతి॥ హే శాన్తరూపే యద్వా - శాన్తరూపే శుద్ధసత్త్వమయాత్మకే, మల్లోకే, మత్పరాః మదనుభవపరాః - కర్హిచిత్కదాచిదపి, న నఙ్క్ష్యన్తి మదనుభవహీనా భవన్తి, మే మదీయ - అనిమిషో - హేతిః కాలచక్రం - న లేఢి న గ్రసతి, తత్ర హేతుర్యేషామితి। యేషాం నిరతిశయప్రీతివిషయ ఆత్మాఽహం, సుత ఇవ స్నేహవిషయః, సఖేవ విశ్వాసాస్పదం, గురురివ హితోపదేష్టా - సుహృదివ హితకారీ - ఇష్టదైవమివ పూజ్యః - ఏవం సర్వభావేనోపాసీనాన్ - అహరహరనుష్ఠీయమానవర్ణాశ్రమధర్మానుగృహీతమదుపాసనరూపమత్సమారాధనప్రీతోఽహం మద్యాథాత్మ్యానుభవరూపానన్దం ప్రాపయ్య, పునర్నావర్తయామీతి భగవతోఽభిప్రాయః తథా చ భగవతా స్వయమేవోక్తం ,, మాముపేత్య పునర్జన్మ దుఃఖాలయమశాశ్వతమ్। నాప్నువన్తి మహాత్మానస్సంసిద్ధిం పరమాం గతాః॥ ఆబ్రహ్మభువనాల్లోకాః పునరావర్తినోఽర్జున। మాముపేత్య తు కౌన్తేయ పునర్జన్మ న విద్యత ఇతి చ॥ శ్రుతిరపి॥ స ఖల్వేవం వర్తయన్యావదాయుషం బ్రహ్మలోకమభిసంపద్యతే న చ పునరావర్తత ఇత్యాదికా,, ఏతేన,, యది పరపురుషాయత్తం ముక్తైశ్వర్యం తర్హి తస్య స్వతన్త్రత్వేన తత్సంకల్పాన్ముక్తస్య పునరావృత్తిసంభావనాశఙ్కా - పరాస్తా న హి పరమపురుషస్సత్యసంకల్పోఽత్యర్థప్రియం జ్ఞానినం లబ్ధ్వా కదాచిదావర్తయిష్యతి॥ యథాఽఽహ॥ ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థమహం స చ మమ ప్రియః॥ ఉదారాస్సర్వ ఏవైతే జ్ఞానీ త్వాత్మైవ మే మతమ్ ॥ ఆస్థితస్స హి యుక్తాత్మా మామేవానుత్తమాం గతిమ్। బహూనాం జన్మనామన్తే జ్ఞానవాన్మాం ప్రపద్యతే॥ వాసుదేవస్సర్వమితి స మహాత్మా సుదుర్లభ ఇతి,, ॥౩౮॥ న స్వపహతిపాప్మత్వాదేస్సత్యసంకల్పత్వపర్యన్తస్య గుణగణస్య ప్రత్యగాత్మనస్స్వాభావికస్యైవావిర్భావః, అతో న ముక్తైశ్వర్యం పరమపురుషాయత్తమితి చే - దుచ్యతే - తస్య తథావిధత్వమేవ పరమపురుషాయత్తం, తస్య నిత్యసిద్ధతిశ్చితదాయత్తా - పరమపురుషస్యైతన్నిత్యతాయా నిత్యేష్టత్వాన్నిత్యతయాఽవర్తత ఇతి న కశ్చిద్విరోధః, ఏవమేవ పరమపురుషభోగోపకరణా

స్వలీలోపకరణస్య చ నిత్యతయా శాస్త్రావగతస్య పరమపురుషస్య నిత్యేష్టత్వాదేవ తథాఽవస్థానమస్తీతి శాస్త్రాదవగమ్యతే॥ ఏతత్సర్వమభిప్రేత్యాహ ఇమమితి ద్వాభ్యామ్॥ ఇమం లోకం - అముం లోకం పరలోకం చ - విసృజ్య - ఉభావపి లోకౌ హేయావితి నిశ్చిత్యేత్యర్థః - ఉభౌ లోకౌ ఆయాత్యనేనేతి ఉభయాయి - తమాత్మానం - ఉభయలౌకికధర్మసాధనం దేహమిత్యర్థః - విసృజ్య తస్మిన్ దేహే ఆత్మాభిమానం పరిత్యజ్యేత్యర్థః, తథా - ఆత్మానం దేహమను - యే - అనుబన్ధినో - యే - పుత్రకళత్రాదయః - యే చ, రాయః ధనాని - పశవో - గృహాశ్చ - తానన్యాంశ్చ - పరిగ్రహాదీన్విసృజ్య తేషు మమతామపోహ్యేత్యర్థః - విశ్వతోముఖం సర్వజ్ఞం - మాం - ఏవం సుతసఖిగురుత్వాదిభావేన, అనన్యయా విషయాన్తరవితృష్ణయా - భక్త్యా - భజన్తి ఆరాధయన్తి - తాన్ - మృత్యోస్సంసారాత్, అతిపారయే అత్యన్తం పారం నయామి పునస్సంసారయామి, ఏతన్మునిత్యేష్టమితి భావః ॥ ౩౯ ॥ ౪౦ ॥ అనన్యయేత్యనేన సూచితం దేవతాన్తరభక్తేరముక్తిసాధనత్వం వక్తుం దేవతాన్తరాణాం క్షేత్రజ్ఞత్వాత్కర్మవశ్యత్వాన్మన్నిదేశానువర్తిత్వాచ్చ, న తద్భజనాన్ముక్తిరిత్యాహ ॥ నాన్యత్రేతి ॥ సర్వభూతానాం సర్వజీవానాం, ఆత్మనః ధారకస్య, అనేన సర్వభూతానాం ధార్యత్వేన శరీరత్వముక్తం, ప్రధానపురుషయోస్సర్వావస్థచేతనాచేతనయోః, ఈశ్వరాత్ అన్తః ప్రవిశ్య నియన్తుః, అనేన కర్తృతయా సర్వావస్థావస్థిత ప్రధానపురుషయోర్నియామ్యత్వముక్తం, మద్భగవతః, అహం చాసౌ భగవాంశ్చ, తస్మాత్, పూర్ణషాడ్గుణ్యాన్మత్త ఇత్యర్థః, అనేన స్వస్యైవ ముక్తిప్రదత్వ, మితరేషాం దుర్భగత్వేనానుత్తారకత్వం చ, సూచితం, అన్యత్ర అన్యస్మిన్, సేవ్యమాన ఇతి శేషః, తీవ్రం దుస్సహం, భయం గర్భజన్మజరామరణాది సాంసారికభయం, న నివర్తతే ॥ ౪౧ ॥ ప్రధానపురుషేశ్వరాదిత్యనేన సూచితమితరేషాం బ్రహ్మాపర్యన్తక్షేత్రజ్ఞానాం స్వనియామ్యత్వమాహ ॥ మద్భయాదితి ॥ వాయుసూర్యాదయః స్వనిర్దిష్టస్వవ్యాపారాకరణే, వత్సం జాతం మహాభయ

పశవో గృహాః ॥ ౩౯ ॥ విసృజ్య సర్వానన్యాంశ్చ మామేవం విశ్వతోముఖమ్। భజన్త్యనన్యయా భక్త్యా తాన్మృత్యోరతిపారయే ॥ ౪౦ ॥ నాన్యత్ర మద్భగవతః ప్రధానపురుషేశ్వరాత్। ఆత్మనస్సర్వభూతానాం భయం తీవ్రం నివర్తతే ॥ ౪౧ ॥ మద్భయాద్వాతి వాతోఽయం సూర్యస్తపతి మద్భయాత్। వర్షతీన్ద్రో దహత్యగ్నిర్మృత్యుశ్చరతి మద్భయాత్ ॥ ౪౨ ॥ జ్ఞానవైరాగ్యయుక్తేన భక్తియోగేన యోగినః। క్షేమాయ పాదమూలం మే ప్రవిశన్త్యకుతోభయమ్ ॥ ౪౩ ॥ ఏతావానేవ లోకేఽస్మిన్పుంసాం నిశ్శ్రేయసోదయః। తీవ్రేణ భక్తియోగేన మనో మయ్యర్పితం స్థిరమ్ ॥ ౪౪ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే తృతీయస్కన్ధే పఞ్చవింశోఽధ్యాయః ॥

అథ తే సమ్ప్రవక్ష్యామి తత్త్వానాం లక్షణం పృథక్। యద్విదిత్వా విముచ్యేత పురుషః ప్రాకృతైర్గుణైః ॥ ౧ ॥ జ్ఞా

నిమిత్తదణ్డనముద్భావయన్తః స్వస్వకీయవ్యాపారేషు జాగరూకాస్తిష్ఠన్తీత్యర్థః, అత్ర "భీషాస్మాద్వాతః" ఇత్యాదిశ్రుత్యర్థ ఉక్తః, మద్భజనాదేవ మోక్షః ఇత్యత్ర సదాచారం ప్రమాణయతి - తస్మాద్యోగినో మదుపాసకాః, జ్ఞానవైరాగ్యాభ్యాం జ్ఞానయోగవివేకాదిసాధనప్రాప్తాభ్యాం, యుక్తేన, మద్భక్తియోగేన, క్షేమాయ నిత్యనిరతిశయానన్దరూపమదనుభవాత్మకక్షేమాయ, అకుతోభయం కుతశ్చిద్భయరహితం, మత్పాదమూలమేవ, ప్రవిశన్తి భజన్తే ప్రాప్నువన్తీతి వా ॥ ౪౨ ॥ ౪౩ ॥ "ఆలోడ్య సర్వశాస్త్రాణి" ఇతి న్యాయేన, ఉక్తం వక్ష్యమాణం చ కృత్స్నశాస్త్రార్థం సుఖగ్రహణాయ సంగృహ్య నిర్దిశతి ॥ ఏతావానితి ॥ తీవ్రేణ అన్తరాయానుపహతేన, భక్తియోగేన, మనశ్చిత్తం, మయి, అర్పితం సత్, తత్రైవ, స్థిరం నిశ్చలం, భవతీత్యేతావానేవ, అస్మిన్ ప్రకృతిమణ్డలే, పుంసాం బద్ధజీవానాం, నిశ్శ్రేయసోదయః పరమపురుషార్థోత్కర్షః ॥ ౪౪ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే పఞ్చవింశోఽధ్యాయః ॥

ఏవం ముక్త్యుపాయభూతం భగవద్భక్తియోగం ప్రస్తుత్య, తస్య జగత్కారణవిషయత్వస్య "కారణం తు ధ్యేయః" ఇతి శ్రుత్యైవోక్తత్వాద్భజనీయస్య భగవతస్సృష్ట్యాదివ్యాపారాన్వివక్షుస్తస్య లక్షణభూతసృష్ట్యాదికారణత్వం ప్రకృతిపురుషకాలశరీరకస్య ప్రకృతిపురుషాదిస్వరూపశోధనమన్తరేణ, తచ్ఛరీరకస్య తస్య, సృష్ట్యాకారణత్వకథనాయోగాత్, ప్రథమం ప్రకృత్యాదిస్వరూపశోధనం, తద్వివేకస్య ముక్త్యుపాయకథనపూర్వకం ప్రతిజానీతే ॥ అథేతి ॥ తత్త్వానాం ప్రకృతిపురుషకాలాదీనాం, లక్షణం స్వరూపనిరూపకనిరూపితస్వరూపప్రతిపన్నధర్మజాతం, పృథక్ సంకరేణ తే తుభ్యం వక్ష్యామి, అప్రస్తుతప్రసఙ్గాశఙ్కాం వారయతి ॥ యదితి ॥ యత్ ప్రకృత్యాదితత్త్వానాం లక్షణం, విదిత్వా, పురుషో ముముక్షుః, ప్రాకృతైర్గుణైస్సత్త్వాదిభిః, సత్త్వాదిగుణకార్యానాదిబన్ధకపుణ్యపాపరూపైర్దురితైరిత్యర్థః, విముచ్యేత, ప్రకృత్యాదివివేకహేతుకహేయోపాదేయవివేకేన భగవదుపాసనద్వారా విముచ్యేత ఇతి భావః ॥ ౧ ॥ యత్సాక్షాన్ముక్త్యుపాయభూతం జ్ఞా

నం, తదపివక్ష్యామీత్యాహ॥ జ్ఞానమితి॥ ఆత్మదర్శనం, ఆత్మా పరమపురుషః దృశ్యతే సాక్షాత్క్రియతేఽనేనేత్యాత్మదర్శనం, యజ్జ్ఞానం, పురుషస్య ముముక్షోః, నిశ్శ్రేయసాయ మోక్షాయ, ఆహుః, వేదాన్తార్థజ్ఞాశ్చ, తజ్జ్ఞానం, హృదయగ్రన్థిభేదనం అజ్ఞాననివర్తకం, తేతుభ్యం, యద్వా॥ తేతవ, హృదయగ్రన్థిభేదనం వర్ణయే ॥౨॥ తావత్ప్రకృతివిలక్షణాత్మస్వరూపం శోధయతి॥ అనాదిరితి ద్వాభ్యామ్॥ పురుషో జీవః, తస్యస్వరూపనిరూపకధర్మద్వయమాహ॥ స్వయంజ్యోతిః స్వయం ప్రకాశః యస్స్వాత్మానమన్యాంశ్చ ప్రకాశయతి తత్స్వయంజ్యోతిరిత్యుచ్యతే- యథా దీపాదిః, తద్వదయమపి స్వయంజ్యోతిః- తర్హి తద్వదేవకిం జడస్వరూప ఇత్యత ఆహ॥ ప్రత్యగ్ధామా-స్వస్మై భాసమానత్వం ప్రత్యక్త్వం పరస్మై భాసమానత్వం పరాక్త్వం- ఏతదేవ జడత్వం- ప్రత్యక్ స్వస్మై ప్రకాశమానం- ధామస్వరూపం, యస్యసః - అనేన పరాగ్ధామ దీపాదిభ్యో జడేభ్యో వైలక్షణ్యసిద్ధ్యా జ్ఞానస్వరూపత్వసిద్ధిః, స్వయంజ్యోతిరిత్యనేన- జ్ఞానగుణకత్వసిద్ధిః, తేనహిస్వపరప్రకాశకత్వముచ్యతే- తత్ర- యథా దీపాదిశ్చతురఙ్గులపరిమితస్తేజోరూప ఏకదేశస్థస్సన్ స్వప్రభయా అన్యాన్ప్రకాశయతి, స్వధర్మభూత ప్రభావానపేక్ష్యైవ స్వయమపి ప్రకాశతే- తద్వదాత్మాపి స్వధర్మభూతజ్ఞానేనాన్యాన్ప్రకాశయతి స్వధర్మభూతజ్ఞాననిరపేక్షమేవ స్వయమపి ప్రకాశత ఇతి హ్యుచ్యతే- ఏతావాంస్తు విశేషః- పరాగ్ధామా దీపాదిస్స్వాత్మానమన్యాంశ్చ పరస్మై ప్రకాశయతి - ఆత్మాతు-ప్రత్యక్త్వేన స్వాత్మానమన్యాంశ్చ స్వస్మా ఏవ ప్రకాశయతీతి-ప్రకాశో నామ వ్యవహారానుగుణ్యాపాదనం- ఏవంచ - స్వయంప్రకాశత్వం దీపాదిష్వాత్మనిచావిశిష్టం, ప్రత్యగ్ధామత్వం త్వాత్మన్యేవాసాధారణమితి జ్ఞానగుణకం జ్ఞానస్వరూపం చేతి జడాద్విలక్షణమాత్మస్వరూపమితి ఫలితం - తదేవాహ- ప్రకృతేః ప్రకృతిపరిణామరూపాచ్ఛరీరేన్ద్రియమనః ప్రాణాదేః - పరః స్వరూపతస్స్వభావతశ్చాత్యన్తవిలక్షణః- అతఏవ- నిర్గుణః ప్రాకృతసత్త్వాదిగుణరహితః తథాప్యాత్మా-శరీరాన్తః ప్రవేశేన తద్ధారకః- యేనాత్మస్వరూపేణ - విశ్వం ఆబ్రహ్మస్తమ్బపర్యన్తస్థూలసూక్ష్మశరీరాత్మకం విశ్వం, వ్యాప్తం- యేనేత్యేకవచననిర్దేశః ,, ఏకోఽపి హ్యసౌ సంపన్నస్సృష్టం కురుతే ప్రజాః,, ఇతి

నం నిశ్శ్రేయసార్థాయ పురుషస్యాత్మదర్శనమ్ । యదాహుర్వర్ణయే తత్తే హృదయగ్రన్థిభేదనమ్॥ ౨॥ అనాదిరాత్మా పురుషో నిర్గుణః ప్రకృతేః పరః । ప్రత్యగ్ధామా స్వయంజ్యోతిర్విశ్వం యేన సమన్వితమ్ ॥ ౩ ॥ న జాయతే న మ్రియతే సహ దేహాద్యుపాధిభిః । నిమిత్తైరాత్మ తద్ధర్మా యథా స్వప్నే తదీక్షితా ॥ ౪ ॥ స ఏష ప్రకృతిం సూ

న-జాత్యభిప్రాయకృతః- అనేన- దేవాదిశరీరాణాం వ్యాప్యత్వమాత్మనో వ్యాపకత్వం నిరతిశయ సూక్ష్మత్వం చోక్తమ్॥ ॥౩॥ అతఏవ, వ్యాపకత్వాన్నిరతిశయసూక్ష్మత్వాదనాదిత్వాద్దేహాద్విలక్షణత్వాచ్చ దేహాదీనాముపాధిభిరుత్పత్తివినాశాదిభిర్దేహాదిరూపైరుపాధిభిర్వా - నజాయతే న మ్రియతే న నశ్యతి - నను దేవోఽహం దేవోయం మనుష్యోహం మనుష్యోయం స్థూలోఽహం స్థూలోఽయమితి స్వస్య పరేషాం చ దేహాత్మనోరభేదేనైవ ప్రతీతేః కథం దేహాదిభిస్సహ జననాదిరాత్మన ఇత్యత్రాహ॥ నిమిత్తైః పుణ్యాపాపరూపైః ॥ ఆత్మా దేవోఽహం స్థూలోఽహమిత్యాద్యారోపితః దేహధర్మో యస్యసః - అతో న దేహాదిభిస్సహ జననాదిరిత్యర్థః, ఏతదేవ దృష్టాన్తేన స్పష్టయతి॥ యథేతి॥ యథా స్వప్నద్రష్టా, స్వాప్నపదార్థనాశేపి న నశ్యతి, ఏవం జాగరాద్యవస్థాసు దృశ్యతే, దేహాదినాశేపి న నశ్యతీత్యర్థః ॥ ౪॥ ఏవం ప్రకృతివిలక్షణమాత్మస్వరూపం విశోధ్య-ఏవంవిధస్యాత్మనః కథం కర్తృత్వభోక్తృత్వాదికమిత్యాశఙ్కాయాం-ప్రకృతిసంసర్గకృతం కర్తృత్వాది వైశిష్ట్యమితి వక్తుం-ప్రకృతిసంసర్గప్రకారమాహ॥ స ఇతి ॥ స ఏష ఉక్తలక్షణః - విభుః నిరతిశయసూక్ష్మత్వేన సర్వాన్తర్వ్యాపనసమర్థః- ప్రత్యగాత్మా, సూక్ష్మాం నామరూపవిభాగానర్హ నిరతిశయసూక్ష్మదశామాపన్నామిత్యర్థః- అనేన , జగదాదావితి సామర్థ్యాల్లభ్యతే, తదైవ ప్రకృతేః సూక్ష్మదశాపన్నత్వాత్, దైవీం దేవస్య విష్ణోర్లీలార్థాం అతఏవ - లీలయా దేవసంజల్పిత పరమార్థలీలయా హేతుభూతయా,, పరాభిధ్యానేన,, ఇతి వక్ష్యమాణత్వాద్దైవీమిత్యుక్తత్వాచ్చ- యదృచ్ఛయైవోపగతాం ప్రాప్తాం- జీవస్య ప్రకృతిసంబన్ధస్య సహజత్వాభావాత్ కాదాచిత్కమిత్యర్థః గుణమయీం సత్త్వాదిగుణప్రచురాం- మాయాం - అభ్యపద్యత అపశ్యత్ - అత్ర కేచిదావరణవిక్షేపశక్తిభేదేన ప్రకృతిం ద్వేధా విభజ్య- పురుషమపి జీవేశ్వరరూపేణ ద్వేధా విభజ్య ఏకస్య ప్రకృత్యవివేకేన సంసారః, ఇతరస్య ప్రకృతిం స్వవశీకుర్వతస్సృష్ట్యాదివ్యాపారః, తత్ర- ప్రకృత్యవివేకే నయస్సంసరత్యావరణశక్త్యా తిరోహితః, తస్యసంసారప్రకారోఽనేన శ్లోకేనోచ్యత ఇతి వ్యాచక్షతే- తదయుక్తం, నిత్యానవిద్యాప్రత్యనీకస్వప్రకాశస్వరూపస్య ప్రకృత్యవివేకానుపపత్తేః- స్వలీలారూప సృష్ట్యాదివ్యాపారనిర్వృత్తయే ఆవరణశక్త్యా ముహ్యతీతిచేన్న - వికల్పాసహత్వాత్ - కింభ్రాన్తిహేతుర్లీలా - ఉత- భ్రాన్తికార్యం - ఉత - భ్రాన్తిరేవ-నాద్యః లీలయా

స్వభ్రమసంపాదనానుపపత్తేః ,, బహుస్యాం ,, మితిసంకల్పే నహీశ్వరో లీలారూపం సృష్ట్యాదికం కరోతి - నహికశ్చిద్భ్రాన్తస్స్యామితి సంకల్ప్య భ్రామ్యతి - కించేశ్వరస్సర్వజ్ఞశ్చేత్ స్వావర్దరూపసంసారం న ప్రవర్తయతి, అజ్ఞశ్చేత్సర్వజ్ఞత్వశ్రుతివిరోధః - వివేకనిష్పాదనేన స్వానర్థపరిహారాయ జగత్సృజతీతిచేత్తథాపి లీలాత్వమనుపపన్నం - సహాప్యాపహతస్యాపధానాయ న ప్రవృత్తిర్లీలా భవతి, న ద్వితీయః, ప్రథమసంకల్పస్య లీలాత్వానుపపత్తేః - తద్వదేవోత్తరత్రాపి లీలామన్తరేణ భ్రమోపపత్తేశ్చ, నాపి తృతీయః - ద్విచన్ద్రజ్ఞానస్య లీలాత్వప్రసిద్ధ్యా, స్వయమభ్రాన్త్యన్యస్మిన్ స్వాభ్యో లీలయాపరాన్మోహయతీతిచేత్, న - త్వన్మతే భ్రాన్త్యాదినా పరదర్శనాయోగాత్, పరదర్శనే సంభవతి తేషాం స్వానన్యత్వజ్ఞానాచ్చ నిర్విశేషసన్మాత్రస్య బ్రహ్మణో నిర్విశేషత్వాదేవ న లీలాసంభవః, ఈశ్వరస్య తు, సర్వజ్ఞత్వేన, సంసారరహితత్వేన, జీవానాం స్వానన్యత్వేన జానతో, జన్మమరణాదినిర్వర్తన నరకపతనాదివ్యాపారో న లీలాభవితుమర్హతి, తస్మాన్నిఖిలహేయప్రత్యనీకానన్తకల్యాణగుణగణమహోదధేరీశ్వరస్య లీలోపకరణభూతయా తన్నియామ్యయా మాయయా తన్నియామ్యస్య తచ్ఛరీరభూతస్యానాదిత్వాద్వ్యక్తధర్మకస్య తస్మాద్విలక్షణస్య ప్రత్యగాత్మనః పరమార్థభూతేశ్వరలీలారూపజగత్సృష్ట్యాదివ్యాపారనిర్వృత్తేర్నుఽభిప్రవృత్తిరనేన శ్లోకేన ప్రతిపాద్యత ఇత్యభ్యుపగన్తవ్యం - అత్ర లీలయా యదృచ్ఛయా ఉపగతామభ్యపద్యతేత్యన్వయితుం శక్యం - తదా, లీలయేతి, అధ్యయనేన వసతీతి - వత్ఫలత్వ, సైన్యేన హేతుత్వేన వివక్షయా హేతుతృతీయా, లీలయా భగవల్లీలారసనిర్వృత్త్యర్థం - యదృచ్ఛయా యాదృచ్ఛికభగవత్సంకల్పేన - ఉపగతాం ప్రాప్తామిత్యర్థః ॥ ౫ ॥ అస్తు ప్రకృత్యభిపత్తిః, కర్తృత్వాదేః కథమాయాతమిత్యాశఙ్కాయామభిపత్తిహేతుకస్వస్వరూపతిరోధానకృతమోహననిమిత్తం కర్తృత్వాదికమితివక్తుం ప్రకృతిం - సూక్ష్మామిత్యుక్త సూక్ష్మావస్థాప్రతిసంబన్ధిస్థూలావస్థాం వదన్ - తయా ప్రకృత్యా ప్రత్యగాత్మనస్స్వస్వరూపతిరోధానేన మోహమాహ ॥ గుణైరితి ॥ విచిత్రాః దేవమనుష్యాదిరూపేణ బహువిధాః - సరూపాః సర్వాసాం ప్రకృతిపరిణామరూపత్వేనైకరూపాః - ప్రజాః గుణైస్సత్త్వాదిభిః - సృజ

త్మాం స్వైరీం గుణమయీం విభుః । యదృచ్ఛయైవోపగతామభ్యపద్యత లీలయా ॥ ౫ ॥ గుణైర్విచిత్రాస్సృజతీం సరూపాః ప్రకృతిం ప్రజాః । విలోక్య ముమహే సద్యస్స ఇహ జ్ఞానగూహయా ॥ ౬ ॥ ఏవం పరాభిధ్యానేన కర్తృత్వం ప్రకృతేః పుమాన్ । కర్మసు క్రియమాణేషు గుణైరాత్మని మన్యతే ॥ ౭ ॥ తదస్య సంసృతిర్బన్ధః పారతన్త్ర్యం చ తత్కృతమ్ । భవత్యకర్తురీశస్య సాక్షిణో నిర్వృతాత్మనః ॥ ౮ ॥ కార్యకారణకర్తృత్వే కారణం ప్రకృతిం వి

తీం కార్యదశాయాం సృష్టిం - ప్రకృతిం - విలోక్య - తయా - జ్ఞానగూహయా జ్ఞానతిరోధాయిన్యా - సద్యః - స ఇహ ముమహే, తస్యాం స్వానన్యతాబుద్ధిమకరోదిత్యర్థః ॥ ౬ ॥ ఏవం పరాభిధ్యానేన ప్రకృత్యా తిరోహితస్వస్వరూపవిస్మరణపూర్వకప్రకృతిచిన్తనేన, పుమాన్ జీవః - ప్రకృతేర్గుణైః - కర్మసు - క్రియమాణేషు సత్సు - తాని కర్మాణి - ఆత్మని మన్యతే - తాని స్వకర్తృకాణీతి మన్యత ఇత్యర్థః - సాంసారికప్రవృత్తిష్వస్యకర్తృతా సత్త్వరజస్తమోగుణసంసర్గకృతా - న స్వరూపప్రయుక్తేతి భావః ॥ ౭ ॥ తత్తస్మాత్సత్త్వరజస్తమోగుణసంసర్గకృతాత్కర్తృత్వాదస్య జీవస్య - సంసృతిర్బన్ధః సంసారరూపో బన్ధః - తత్కృతం కర్తృత్వప్రయుక్తమేవ పారతన్త్ర్యం కర్మవశ్యత్వం చ భవతి - న తు - స్వరూపప్రయుక్తమితి భావః - స్వరూపప్రయుక్తత్వాభావమేవ విశదయితుం తస్యాముక్త్యవస్థాయామవస్థితం ప్రకృతివియుక్తం స్వరూపం విశినష్టి ॥ అకర్తురితి ॥ అకర్తుః - న త్వత్ర ప్రయత్నాశ్రయత్వం నిషిధ్యతే కింతు గమనాగమనాదిసాంసారికప్రవృత్తిరహితస్యేత్యర్థః ॥ తత్ర హేతు - రీశస్య అకర్మవివశస్య - సాక్షిణః జ్ఞానాశ్రయస్య - జ్ఞానగుణకస్యేత్యర్థః - సాక్షాద్ద్రష్టృత్వమేవ హి సాక్షిత్వం ,, సాక్షాద్ద్రష్టరి సంజ్ఞాయా ,, మిత్యనుశాసనానురోధాత్ - అనేన జ్ఞానగుణకత్వముక్తం - జ్ఞానస్వరూపత్వమాహ ॥ నిర్వృతాత్మన ఇతి ॥ నిర్వృతం నిర్వృతిః - భావే క్తః ఆనన్దస్వరూపస్యేత్యర్థః, తథా చ శ్రుతిః ,, నిర్వాణమయ ఏవాయమాత్మా ,, ఇతి అనుకూలజ్ఞానమేవ హ్యానన్దః । ఈశస్యేత్యనేనాకర్మవివశత్వోక్త్యా - అనాదిపుణ్యాపుణ్యరూపకర్మతిరోహితాపహతపాప్మత్వాదిస్వాభావికగుణాష్టకస్య - ముక్తిదశాయాం తిరోధాననివృత్త్యా ఆవిర్భావస్సూచ్యతే - అనేన జ్ఞానగుణకత్వజ్ఞానస్వరూపత్వాపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకవిశిష్టం ప్రకృతివియుక్తం ప్రత్యగాత్మస్వరూపమిత్యుక్తమ్ ॥ ౮ ॥ అత్రాయమర్థోఽనుసంధేయః - జీవాత్మానస్స్వయమసంకుచితాపరిచ్ఛిన్ననిర్మలజ్ఞానస్వరూపాస్సన్తః - కర్మరూపావిద్యావేష్టితాః, స్తత్తత్కర్మానురూపజ్ఞానసంకోచమాపన్నాః, బ్రహ్మాదిస్తమ్బపర్యన్తవివిధవిచిత్రదేహేషు ప్రవిష్టాః, స్తత్తద్దేహోచితజ్ఞానప్రసరాః, స్తత్తద్దేహాత్మాభిమానినః, స్తదుచితకర్మాణి కుర్వాణాః, స్తదనుగుణసుఖదుఃఖోపభోగరూపసం

సారప్రవాహం ప్రతిపద్యన్తే, నను జ్ఞానస్వరూప ఆత్మా స్వయంప్రకాశశ్చ, తస్య దేవాదిస్వరూపాత్మాభిమానే స్వరూపప్రకాశతిరోధానమవశ్యాశ్రయణీయం, స్వరూపప్రకాశే సత్యాత్మన్యాకారాన్తరాధ్యాసాయోగాత్, తతశ్చ, స్వరూపప్రకాశతిరోధానే స్వరూపనాశప్రసఙ్గః, మైవం, న హి స్వరూపభూతజ్ఞానస్య తిరోధానముచ్యతే, అపి తు ధర్మభూతజ్ఞానస్యైవ, నను, ధర్మభూతజ్ఞానస్యాపి నాతిరోధానమవశ్యమాశ్రయణీయం, తిరోధానం చ, కర్మరూపావిద్యయా ప్రకాశోత్పత్తిప్రతిబన్ధో వా, విద్యమానప్రకాశనివృత్తిర్వేతి కోటిద్వయమేవ హి సంభావితం, ఉభయథాపి, నిత్యత్వేనాభిమతధర్మభూతజ్ఞానస్యాపి నాశప్రసఙ్గ ఇతి చేత్, ఉచ్యతే, ఆత్మధర్మభూతస్యైతస్య స్వస్వాభావికస్యాపి కర్మణా పారమార్థికం సఙ్కోచం వికాసం చాభ్యుపగచ్ఛామః, తత్ర, దేవాదిభ్రమస్యాధిష్ఠానస్ఫురణసాపేక్షత్వాద్ధర్మిస్వరూపం స్వయంప్రకాశరూపమధిష్ఠానతయా స్ఫురతి-నాత్ర జ్ఞానాన్తరాపేక్షా, అజడత్వాత్, జడత్వాద్ధి శుక్త్యాదేర్జ్ఞానాన్తరాపేక్షా, ఏవం ధర్మిస్వరూపమధిష్ఠానం స్ఫురతి, భ్రమవిరోధినో నిత్యత్వాణుత్వాద్యాకారాః, తే జ్ఞానాన్తరవేద్యా ఇతి, తత్తిరోధానాద్భ్రమ ఉపపద్యతే, తిరోధానం చ ప్రకాశనివృత్తిః, ప్రకాశశ్చ, న జ్ఞానస్వరూపమపి తు, ప్రసరాఖ్యో ధర్మభూతజ్ఞానస్య ధర్మః ప్రకాశః, ప్రకాశరూపప్రసరాభావశ్చ సఙ్కోచః, భావస్యైవాభావాభావత్వాత్-సఙ్కోచాభావః ప్రసరః, స ఏవ తిరోధాననివృత్తిః-న చ తదా భ్రమః-ఏవం చ సతి-జ్ఞానం ధర్మిస్వరూపం చ నిత్యం-జ్ఞానధర్మభూతప్రసరస్యైవ ప్రకాశత్వాత్-తదభావస్య చ సఙ్కోచత్వాత్-ప్రసరాఖ్యప్రకాశనివృత్తిరూపతిరోధానముపపద్యతే, నిర్విశేషప్రకాశస్వరూపాత్మవాదే తు-ప్రకాశస్యైవాత్మస్వరూపత్వాత్తత్ర ధర్మాన్తరానభ్యుపగమాత్తత్తిరోధానే స్వరూపనాశో దుష్పరిహరః, న చ-జ్ఞానస్య జ్ఞానాన్తరాశ్రయత్వం న దృష్టమితి చేత్-తత్కిం వ్యాప్త్యా-ఉత శ్రుత్యా-నాద్యం-జ్ఞానస్య కస్యచిద్ధర్మత్వేనైవ దృష్టత్వాత్తస్య స్వతన్త్రవస్తుత్వమనుపపన్నం-అతో జ్ఞానస్వరూప ఆత్మా కస్యచిద్ధర్మస్స్యాత్, శ్రుత్యా చేత్-తయైవ జ్ఞానస్య జ్ఞానాశ్రయత్వమపి ప్రతిపాద్యతే, తథా చ శ్రుతిః "కర్తా బోద్ధా విజ్ఞానాత్మా" ఇతి న స్వాత్ర "ప్రకృతేః పుమాన్ కర్మసు క్రియమాణేషు గుణైరాత్మ నిమన్యతి" ఇత్యనేన, స్వయమకర్తైవ సన్ప్రత్యగాత్మాఽచేతనానాం గుణానాం కర్తృత్వమాత్మన్యస్యతీత్యవగమ్యతే-యుక్తం చైతత్-ఆత్మనో హ్యకర్తృత్వం గుణానామేవ చ కర్తృత్వమధ్యాత్మశాస్త్రేషు శ్రూయతే-తథా హి కఠవల్లీషు "న జాయతే మ్రియతే" ఇత్యాదినా-జన్మజరామరణాదికం సర్వం ప్రకృతిధర్మం ప్రతిషిధ్య-హననాదిషు క్రియాసు కర్తృత్వమపి ప్రతిషిధ్యతే "హన్తా చేన్మన్యతే హన్తుం హతశ్చేన్మన్యతే హతమ్। ఉభౌ తౌ న విజానీతో నాయం హన్తి న హన్యతే" ఇతి హన్తారమాత్మానం జానన్న జానాత్యాత్మానమిత్యర్థః-తథా చ భగవతా స్వయమేవ, జీవస్యాకర్తృత్వం స్వరూపం కర్తృత్వాభిమానస్తు వ్యామోహ ఇత్యుచ్యతే "ప్రకృతేః క్రియమాణాని గుణైః కర్మాణి సర్వశః। అహంకారవిమూఢాత్మా కర్తాఽహమితి మన్యతే॥ నాన్యం గుణేభ్యః కర్తారం యదా ద్రష్టాఽనుపశ్యతి। కార్యకారణకర్తృత్వే హేతుః ప్రకృతిరుచ్యతే॥ పురుషస్సుఖదుఃఖానాం భోక్తృత్వే హేతురుచ్యతే" ఇతి-అతః పురుషస్య భోక్తృత్వమేవ-ప్రకృతేరేవ కర్తృత్వం-ఏవం చ "కర్తా శాస్త్రార్థవత్త్వా" దిత్యధికరణవిరోధః-తత్ర హ్యాత్మైవ కర్తా-న గుణా-ఇత్యుచ్యతే॥ తథా హి "యజేత స్వర్గకామః-ముముక్షుర్బ్రహ్మోపాసీత" ఇత్యేవమాదీని శాస్త్రాణి స్వర్గమోక్షాదిఫలస్య భోక్తారమేవ కర్తృత్వే నియుఞ్జతే-న హ్యచేతనస్య కర్తృత్వేఽన్యో నియుజ్యతే-శాసనాచ్ఛాస్త్రం-శాసనం చ ప్రవర్తనం-శాస్త్రస్య ప్రవర్తకత్వం బోధజననద్వారేణ-అచేతనం చ ప్రధానం న బోధయితుం శక్యం-అతశ్శాస్త్రాణామర్థవత్త్వం భోక్తుశ్చేతనస్యైవ కర్తృత్వే భవేత్, తదుక్తం "శాస్త్రఫలం ప్రయోక్తరి" ఇతి అతః కథమయం విరోధః పరిహరణీయ ఇతి చేత్ అత్రోచ్యతే-కర్త్రధికరణే హి శరీరాధిష్ఠాతృరూపకర్తృత్వమాత్మన ఏవేత్యుచ్యతే-హన్తా చేదిత్యత్రాత్మనో నిత్యత్వాద్ధననాద్యభావ ఉక్తః-అత్ర "ప్రకృతేః క్రియమాణాని" ఇతి గీతాయాం చ-సాంసారికప్రవృత్తిషు జీవస్య కర్తృతా-అన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం సత్త్వరజస్తమోగుణసంసర్గకృతా-న స్వరూపప్రయుక్తేతి గుణానామేవ కర్తృత్వమిత్యుచ్యతే, న హి సాంసారికప్రవృత్తిషు కర్తృత్వం గుణసంసర్గకృతమిత్యేతావన్మాత్రేణ స్వతః కృత్యాశ్రయత్వరూపకర్తృత్వం ప్రతిషిధ్యతే, తథా చ తత్రైవ గీతాయాం "కారణం గుణసఙ్గోఽస్య సదసద్యోనిజన్మసు" ఇతి సాంసారికప్రవృత్తిషు కర్తృత్వం గుణసంసర్గకృతమిత్యభిహితం-తథా చ తత్రైవాత్మనశ్చ కర్తృత్వమభ్యుపేత్యోచ్యతే "శరీరవాఙ్మనోభిర్యత్కర్మ ప్రారభతే నరః। న్యాయ్యం వా విపరీతం వా పఞ్చైతే తస్య హేతవః॥ తత్రైవం సతి కర్తారమాత్మానం కేవలం తు యః। పశ్యత్యకృతబుద్ధిత్వాన్న స పశ్యతి దుర్మతి" రితి "అధిష్ఠానం తథా కర్తా కరణం చ పృథగ్విధమ్। వివిధాశ్చ పృథక్చేష్టా దైవం చైవాత్ర పఞ్చమ" మితి-దైవమీశ్వరః-అధిష్ఠానాదిదైవపర్యన్తసాపేక్షత్వే సత్యాత్మనః కర్తృత్వే-య ఆత్మానమేవ కేవలం కర్తారం మన్యతే-న స పశ్యతీత్యర్థః-అతః-క

ర్త్రధికరణే పురుషస్యాధిష్ఠానభూతస్వశరీరాధిష్ఠాతృత్వరూపకర్తృత్వముచ్యతే, ప్రకృతేః క్రియమాణేష్వి, త్యాదౌతు-సాంసారికవ్యాపారాశ్రయత్వరూపకర్తృత్వం ప్రకృతిసంసర్గకృతం న స్వరూపప్రయుక్తమిత్యుచ్యత ఇత్యతో-న-తదధికరణవిరోధ ఇతి ఏతదేవ సాంసారికప్రవృత్తిషు కర్తృత్వం ప్రకృతసంసర్గకృతం న స్వరూపకృతమితి విశదయన్ సాంసారికప్రవృత్తిష్వపి స్వశరీరాధిష్ఠాతృత్వరూపకర్తృత్వాశ్రయత్వాత్ప్రవృత్తిఫలసుఖదుఃఖాశ్రయత్వమాత్మన ఏవేత్యాహ ॥ కార్యేతి॥ కార్యం శరీరం కారణాని సమస్తానీన్ద్రియాణి-తేషాం, కర్తృత్వే బహిర్గమనాగమనాదిక్రియాకారిత్వే-ప్రకృతిం పురుషాధిష్ఠితాం శరీరాకారేణ పరిణతాం ప్రకృతిం కారణం హేతుం, విదుః-పురుషాధిష్ఠితశరీరాకారపరిణతప్రకృత్యాశ్రయా భోగసాధనభూతాః క్రియా ఇత్యర్థః - పురుషస్య స్వాధిష్ఠాతృత్వమేవ తదపేక్షయాఽధికం కర్తా శాస్త్రార్థవత్త్వాదిత్యాదిషూక్తం-శరీరాధిష్ఠానరూపప్రయత్నహేతుత్వమేవ హి పురుషస్య కర్తృత్వం - అత ఏవ-సుఖదుఃఖానాం పురుషాధిష్ఠితశరీరాకారపరిణతప్రకృతిహేతుకవ్యాపారజన్యసుఖదుఃఖానాం-భోక్తృత్వే-ప్రకృతేశ్శరీరాత్పరం విలక్షణం-తదధిష్ఠాతారం పురుషమాత్మానం-కారణం-విదుః-స్వశరీరాధిష్ఠానరూపప్రయత్నాశ్రయత్వాత్తదధిష్ఠేయహేతుకక్రియాఫలసుఖదుఃఖాశ్రయ ఇత్యర్థః ॥౯॥ ఏవం ప్రకృతివిలక్షణే తత్సంసృష్టే ఆత్మస్వరూపే-కార్యకారణభావేనావస్థితే ప్రకృతిస్వరూపే చాభిహితే, పునస్తయోరేవ సంసృష్టయోః ప్రకృతిపురుషయోః కార్యావస్థాస్సప్రపఞ్చం శుశ్రూషమాణా పృచ్ఛతి దేవహూతిః॥ హే పురుషోత్తమ-ప్రకృతేః కార్యావస్థప్రధానస్య-తథా పురుషస్యాపి కార్యావస్థస్య బ్రహ్మాత్మకస్య-కథంభూతయోః-అస్య జగతః-కారణయోః- కార్యావస్థాయాః పూర్వం కృత్స్నజగత్కారణత్వేన నామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మదశాపత్త్యా భగవచ్ఛరీరత్వేనావస్థితయోః లక్షణం స్వరూపం-బ్రూహి- బ్రహ్మాత్మకయోః ప్రకృతిపురుషయోః కార్యభేదాన్కథయేత్యర్థః-సదసచ్చ యదాత్మకం-కారణభూతాః పిత్రాదయః కార్యభూతాః పుత్రాదయశ్చ- యత్ప్రకృతిపురుషాత్మకం-

దుః। భోక్తృత్వే సుఖదుఃఖానాం పురుషం ప్రకృతేః పరమ్॥౯॥ దేవహూతిరువాచ ॥ ప్రకృతేః పురుషస్యాపి లక్షణం పురుషోత్తమ। బ్రూహి కారణయోరస్య సదసచ్చ యదాత్మకమ్ ॥౧౦॥ శ్రీభగవానువాచ॥ యత్తత్త్రిగుణమవ్యక్తం నిత్యం సదసదాత్మకమ్। ప్రధానం ప్రకృతిం ప్రాహురవిశేషం విశేషవత్॥౧౧॥ పఞ్చభిః పఞ్చభిర్బ్రహ్మ చతుర్భిర్దశభిస్తథా। ఏతచ్చతుర్వింశతికం గణం ప్రాధానికం విదుః ॥౧౨॥ మహాభూతాని పఞ్చైవ భూరాపోఽగ్నిర్మరున్నభః। తన్మాత్రాణి చ తావన్తి గన్ధాదీని చ తాని మే॥౧౩॥ ఇన్ద్రియాణి దశ శ్రోత్రం త్వగ్దృగ్రసననాసికాః। వాక్కరౌ చరణౌ మేఢ్రం పాయుర్దశమ ఉచ్యతే ॥౧౪॥ మనో బుద్ధిరహంకారశ్చిత్తమిత్యన్త

తయోర్లక్షణం బ్రూహీత్యర్థః-న హి కేవలప్రకృతేః కేవలాత్మస్వరూపస్య వా పితృపుత్రత్వాది-అత ఉభయాత్మకత్వం-సదసదితి-చిదచిత్సముదాయరూపం విశ్వం వా వివక్షితమ్ ॥౧౦॥ ఏవం పృష్టో బ్రహ్మాత్మకప్రకృతిపురుషకార్యావస్థాస్సప్రపఞ్చముపపాదయిష్యన్-తావత్ప్రకృతేః కారణావస్థాం కార్యావస్థాం సంగ్రహేణాహ॥ యత్తదితి॥ యత్ప్రధానం, తదేవ ప్రకృతిం ప్రాహురిత్యన్వయః-కిం తత్ప్రధానం-అవిశేషం కారణావస్థాయాం పృథివ్యాదివిశేషరహితం-అత ఏవావ్యక్తం నామరూపవిభాగానర్హం-త్రిగుణం సత్త్వరజస్తమోగుణాత్మకం నిత్యం త్రిగుణాత్మకమిత్యనేన జీవాత్మపరమాత్మవైలక్షణ్యముక్తం-నిత్యమిత్యనేన మహదాద్యవస్థానామనిత్యత్వేఽప్యవస్థావతో ద్రవ్యస్య నిత్యత్వముక్తం- ఏవం ప్రకృతేః కారణావస్థోక్తా - కార్యావస్థామాహ॥ విశేషవత్ -కార్యావస్థాయాం పృథివ్యాదివిశేషవత్ -సదసదాత్మకం-మహదాదిపృథివ్యన్తకారణరూపే బ్రహ్మాణ్డాదిస్తమ్బపర్యన్తశరీరరూపకార్యరూపేణ చ-కార్యకారణమిత్యర్థః ॥౧౧॥ ఏవమవస్థాద్వయమభిధాయ-తస్యైవ ప్రధానస్య కార్యాణాం మహదాదీనాం సృష్టిమనుక్రమిష్యం - స్తావత్తత్కార్యాణి గణయన్, సుఖగ్రహణాయ సంగృహ్ణాతి ॥ పఞ్చభిరితి ॥ పఞ్చభిః పఞ్చభిః, పఞ్చభిర్భూతైః - పఞ్చభిస్తన్మాత్రైః- చతుర్భిర్మనోఽహంకారమహదవ్యక్తైః-దశభిః జ్ఞానకర్మోభయేన్ద్రియైరిత్యేవం సంఖ్యాభేదేన ఏతచ్చతుర్వింశతికం- ఏతాని చతుర్వింశతిర్యస్మిన్-తం-ప్రాధానికం ప్రధానకార్యాత్మకం-గణం సమూహం-విదుః ॥౧౨॥ ఏతద్వివృణోతి॥ మహాభూతానీతి త్రిభిః ॥ మహాభూతాన్యాకాశాదీని-పఞ్చైవ-ఏవకారోఽధికసంఖ్యావ్యవచ్ఛేదార్థః-తాని గణయతి॥ భూరితి॥ స్పష్టోఽర్థః-గన్ధాదీని గన్ధ ఆదిర్యేషాం, తాని, తన్మాత్రాణి ద్రవ్యాణీత్యర్థః- గన్ధాదయో హి పృథివ్యాదీనామవస్థావిశేషాః-తావన్తి పఞ్చైవ మే మయా-మతాని జ్ఞాతాని-ఇదం, మమ భగవతో-మతమిత్యర్థః-ఏవం చ తేజోఽబన్నాత్మకం భూతత్రయమేవేతి మతాన్తరవ్యావృత్తిః ॥౧౩॥ ఇన్ద్రియాణి దశ గణయతి॥ ఇన్ద్రియాణీతి॥ శ్రోత్రాదీని జ్ఞానేన్ద్రియాణి-వాగాదీని కర్మేన్ద్రియాణి, తత్ర, పాయుర్దశమ్ ॥౧౪॥ అ

న్తఃకరణం విభజతి॥ మన ఇతి॥ అన్తరాత్మకమన్తఃకరణం-వృత్త్యా స్వగుణవృత్త్యా సంకల్పాధ్యవసాయాభిమానచిన్తారూపయా-లక్షణరూపయా చిహ్నమాత్రయా-మనో-బుద్ధి-రహంకార-శ్చిత్త-మితి చతుర్ధా లక్ష్యత ఇత్యన్వయః - అత్రాయం భావః-ఏకమేవాన్తరిన్ద్రియం సంకల్పాదివృత్తిభేదేన చతుర్విధం-తత్ర చిత్తబుద్ధ్యహంకారాణాం క్రమేణ మూలప్రకృతిమహదహంకారా అనుగ్రాహకాః-మూలప్రకృత్యాద్యనుగ్రాహ్యత్వేన తన్నశ్చిత్తాదిభేదవ్యపదేశః - అనుగ్రాహ్యానుగ్రాహకయోరభేదవివక్షయా క్వచిదభేదనిర్దేశో "మహాన్ వై బుద్ధిలక్షణః" ఇత్యాదిః - ఏషాం చావ్యక్తమహదహంకారాణామధిష్ఠాతారో వాసుదేవాదయో వక్ష్యన్తే, ఏవం చాత్ర బుద్ధిశబ్దేనాన్తరిన్ద్రియస్య-స్వవృత్తిరూపాధ్యవసాయజననే నానుగ్రాహకం మహత్తత్త్వం వివక్షితం చిత్తశబ్దేన చిన్తాజనకస్యాన్తరిన్ద్రియస్యానుగ్రాహకత్వాచ్చిన్తనీయత్వాచ్చావ్యక్తాఖ్యా మూలప్రకృతిర్వివక్షితా-తత్రానుగ్రాహ్యానుగ్రాహకయోరభేదవివక్షయా చతుర్వి[illegible]-భేదవివక్షాయాం తు [illegible]ఞ్చవింశతికో గుణో బోద్ధవ్యః ॥౧౪॥ ఏవం తత్త్వాని సంకలయ్య సంగృహ్ణన్ కాలస్వరూపం లక్షయతి॥ ఏతావానితి॥ సగుణస్య సత్త్వాదిగుణకస్య, బ్రహ్మణః ప్రధానస్య "తస్మాదేతద్బ్రహ్మ నామరూపమన్నం చ జాయతే-స్వ బ్రహ్మణి వేదితవ్యే," ఇత్యాదిశ్రుతౌ "మమ యోనిర్మహద్బ్రహ్మ తస్మిన్ గర్భం దధామ్యహం" మితి స్మృతౌ చ, ప్రకృతావపి బ్రహ్మశబ్దప్రయోగాత్, ఉపక్రమానుగుణ్యాచ్చ, యద్వా, ఉక్తానాం తత్త్వానాం "యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్, యశ్చక్షుషి తిష్ఠ," న్నితి బ్రహ్మాత్మకత్వశ్రవణాత్ సత్త్వాదిగుణాత్మకప్రకృతికార్యభూతపృథివ్యాదిశరీరకస్య, పరబ్రహ్మణః పరమాత్మన ఇత్యర్థః, సన్నివేశః అవస్థావిశేషః, మయా ప్రోక్తః ఏతావానేవ చతుర్వింశతిసఙ్ఖ్యాక ఏవ, సఙ్ఖ్యాతః గణితః తత్త్వజ్ఞైరితి శేషః, అథ కాలస్వరూపం లిలక్షయిషుస్తస్య తావత్తత్త్వాన్తరత్వమాహ॥ యః కాల-స్స, పఞ్చవింశకః పూర్వం పరిగణితైశ్చతుర్వింశతిభిస్సహాస్య పరిగణనేఽయం పఞ్చవింశకో భవతీత్యర్థః ॥౧౫॥ తత్ర-కాలో న తత్త్వాన్తరమితి మతాన్తరముపన్యస్యతి॥ ప్రభావ

రాత్మకమ్। చతుర్ధా లక్ష్యతే భేదో వృత్త్యా లక్షణరూపయా ॥ ౧౪ ॥ ఏతావానేవ సఙ్ఖ్యాతో బ్రహ్మణస్సగుణస్య హ। సన్నివేశో మయా ప్రోక్తో యః కాలః పఞ్చవింశకః ॥ ౧౫ ॥ ప్రభావం పౌరుషం ప్రాహుః కాలమేకే యతో భయమ్॥ అహంకారవిమూఢస్య కర్తుః ప్రకృతిమీయుషః ॥ ౧౬ ॥ ప్రకృతేర్గుణసామ్యస్య నిర్విశేషస్య మానవి। చేష్టా యతస్స భగవాన్ కాల ఇత్యుపలక్షితః॥ ౧౭ ॥ అన్తః పురుషరూపేణ కాలరూపేణ యో బహిః। సమన్వేత్యేష సత్త్వానాం భగవానాత్మమాయయా॥ ౧౮ ॥ దైవాత్క్షుభితధర్మిణ్యాం స్వస్యాం యోనౌ పరః పుమాన్। ఆ

మితి॥ పౌరుషం పరమపురుషసంబన్ధినం - ప్రభావమేవ కాల-మేకే-ఆహుః-కోఽసౌ పౌరుషః ప్రభావ ఇత్యత్రాహ॥ యతః పౌరుషాత్ప్రభావా-ద్భయం - జగతస్సర్గసంహారాదిరూపసంసారభయం-భవతి-పరమపురుషస్య సర్గసంహారాదిషు జగన్నియమనసామర్థ్యం కాలః-న-తత్త్వాన్తరమిత్యర్థః-ఏక ఇత్యుక్త్యా-ఏతాన్తరత్వం గమ్యతే-స్వమతమాహ॥ అహఙ్కారేతి॥ అనాత్మన్యాత్మాభిమానో అహఙ్కార-స్తేన-మూఢస్య తిరోహితస్వస్వరూపస్య-ప్రకృతిం "అక్షరం తమసి లీయత," ఇతి తమశ్శబ్దవాచ్యం నిరతిశయసూక్ష్మదశాపన్నం ప్రధానం-ప్రకృతికారణం పరమాత్మానం వా-ఈయుషః సంహారదశాయాం ప్రాప్తస్య-కర్తుర్జీవస్య తథా-హే మానవి -ప్రకృతేః ప్రధానస్య-యద్గుణసామ్యం-తస్య-నిర్విశేషస్య నామరూపాదివిశేషశూన్యస్య - నామరూపాదివిశేషపరిహారేణ సంహారదశాయాం సామ్యావస్థాపన్నగుణత్రయస్య ప్రధానస్య చేత్యర్థః. యత-శ్చేష్టా వ్యాపారో-భవతి-స భగవాన్-భగవదాత్మకః కాల ఇత్యు-పలక్షితః సంహారదశాయాం నామరూపవిభాగానర్హనిరతిశయసూక్ష్మావస్థాపన్నయోః ప్రకృతిపురుషయోః పరమాత్మాత్మకయోస్తస్మిన్నేవ లీనయోః పునస్సృష్టిదశాయాం జగదాకారేణ పరిణామరూపో యో వ్యాపారస్తద్ధేతుభూతస్స కాల-స్స చ-భగవదాత్మక ఇత్యర్థః ॥౧౬॥౧౭॥ ఏవం ప్రకృతిపురుషకాలస్వరూపం శోధితం తే - త్రయోఽపి భగవద్రూపాణి "ప్రధానపురుషావ్యక్తకాలాస్తు ప్రవిభాగశః రూపాణి," త్యుక్తేః తేషు పృథివ్యాదిస్థూలరూపేణ పరిణతత్వాత్ప్రాయేణ ప్రకృతిః స్ఫుటస్వరూపా-పురుషకాలయోస్తు, తాదృశస్థూలపరిణామాభావాత్తయోః ప్రతీయమానత్వం యుక్త్యా దర్శయన్ - తయోశ్శాస్త్రైకసమధిగమ్యం భగవదాత్మకత్వం చాన్తరిత్రశ్లోకేనాహ॥ యః-ఆత్మమాయయా స్వసఙ్కల్పేన సత్త్వానాం పృథివ్యాదిసంఘాతదేహానా-మన్తః- పురుషరూపేణ - ఇచ్ఛామి ద్వేష్మి-సుఖ్యామి దుఃఖ్యామీ-తీచ్ఛాద్వేషసుఖాద్యాశ్రయజీవాఖ్యరూపేణా-న్తః ప్రవిశ్య-తథా-భవత్యభూద్భవిష్యతీతి - తేషామేవ సత్త్వానాం విశేషణత్వేన బహిః కాలాఖ్యరూపేణ చ - సమన్వేతి అవభాసతే, స భగవాన్ పరమపురుషః ॥ ౧౮ ॥ ఏవం సృష్ట్యుపయోగితయా ప్రకృతిపురుషశరీరకత్వం భగవత ఉక్తం, అథ సృష్టిమాహ ॥ దైవా

దితి॥ పరః పుమాన్ పరమపురుషః, స్వస్యాం స్వీయాయాం, యోనౌ జగద్యోనౌ ప్రకృతౌ, దైవాత్స్వసంకల్పాత్ క్షుభితధర్మిణ్యాం ,, రజస్తమశ్చాభిభూయ సత్త్వం భవతి భారత॥ రజస్సత్త్వం తమశ్చైవ తమస్సత్త్వం రజస్తథా,, ఇత్యుక్తరీత్యా క్షుభితసత్త్వాదిగుణాయాం, వీర్యం మహదాదిప్రపఞ్చసృష్టి సామర్థ్యం - చేతనసమష్టిం వా, ఆధత్త ఆయుఙ్క్త, తతః సా యోనిః హిరణ్మయం ప్రకాశబహులం - మహత్తత్త్వం, అసూత ప్రసూతవతీ ॥ ౨౦ ॥ క్షుభితధర్మిణ్యామిత్యుక్తసత్త్వాదిగుణక్షోభో నామ, గుణానాం సామ్యావస్థాప్రహాణేనాన్యతమగుణాభిభవపూర్వకమన్యగుణావిర్భావః - తత్ర మహత్తత్త్వసృష్టిః, కస్య గుణస్యాభిభవాదిత్యత్రాహ॥ విశ్వమితి ॥ జగదఙ్కురః, జగదఙ్కురస్థానీయం, యస్య సః, జగదఙ్కురః, జగత్కారణభూతః, కూటస్థోఽవ్యాకృతో నిర్వికారో భగవాన్, ఆత్మగతం ,, సోఽభిధ్యాయ శరీరాత్స్వా,, దితి ప్రకారేణ, స్వశరీరభూతప్రకృతిలీనం, విశ్వం, వ్యఞ్జయన్ వ్యఞ్జయితుం, స్వతేజసా స్వసంకల్పరూపజ్ఞానేన, ఆత్మప్రస్వాపనం జీవాత్మనాం జ్ఞానసంకోచకం, తమః, తమోగుణం, అపబత్ అభిభూతమకరోదిత్యర్థః ॥ ౨౧ ॥ కస్య గుణస్యావిర్భావాదిత్యపేక్షాయాం తద్దర్శయన్ మూలప్రకృతిమహతోర్వాసుదేవాఖ్యవ్యూహాధిష్ఠితత్వం తయోరన్తఃకరణభేదచిత్తబుద్ధ్యనుగ్రాహకత్వం చాహ ॥ యత్తదితి ॥ భగవతః పదం ,, తత్ర సత్త్వం నిర్మలత్వాత్ప్రకాశకమనామయ,, మిత్యుక్తరీత్యా, సత్త్వస్య ప్రకాశకత్వాత్, తద్గుణకస్య చిత్తస్య భగవదుపలబ్ధిస్థానత్వమిత్యర్థః, శాన్తం అభిభూతతమస్కం, అత ఏవ, స్వచ్ఛం ప్రకాశకం, సత్త్వగుణకం - యచ్చ - వాసుదేవాఖ్యం వాసుదేవాఖ్యభగవద్వ్యూహాధిష్ఠితం - యచ్చిత్తం అన్తఃకరణభేదచిత్తానుగ్రాహకం, మూలప్రకృత్యపరపర్యాయమవ్యక్తం, తదేవ, మహదాత్మకం మహత్తత్త్వాత్మనా ఽవస్థితమిత్యర్థః, అత్ర వాసుదేవాఖ్యం చిత్తమిత్యధిష్ఠాత్రధిష్ఠేయయోరనుగ్రాహ్యానుగ్రాహకయోశ్చాభేదవివక్షయా నిర్దేశః, నాత్ర చిత్తస్య వైకారికాహంకారకార్యాన్తఃకరణభేదస్య వాసుదేవాధిష్ఠితత్వం మహదాత్మకత్వం చోచ్యతే,,

ధత్త వీర్యం సాఽసూత మహత్తత్త్వం హిరణ్మయమ్॥ ౨౦ ॥ విశ్వమాత్మగతం వ్యఞ్జన్ కూటస్థో జగదఙ్కురః। స్వతేజసాఽపబత్తీవ్రమాత్మప్రస్వాపనం తమః॥ ౨౧ ॥ యత్తత్సత్త్వగుణం స్వచ్ఛం శాన్తం భగవతః పదమ్। యదాహుర్వాసుదేవాఖ్యం చిత్తం తన్మహదాత్మకమ్॥ ౨౨ ॥ స్వచ్ఛత్వమవికారిత్వం శాన్తత్వమితి చేతసః। వృత్తిభిర్లక్షణం ప్రోక్తం యథాఽపాం ప్రకృతిః పరా ॥ ౨౩ ॥ మహత్తత్త్వాద్వికుర్వాణాద్భగవద్వీర్యచోదితాత్। క్రియాశక్తిరహంకారస్త్రివిధస్సమపద్యత॥ ౨౪ ॥ వైకారికస్తైజసశ్చ తామసశ్చ యతో భవః। మనస

చిత్తం చైత్యస్తతోఽభవ ,, దితి చిత్తస్య క్షేత్రజ్ఞాధిష్ఠితత్వస్య వక్ష్యమాణత్వాత్ - మహత్కార్యాహంకారకార్యస్య చిత్తస్య మహదాత్మనావస్థానాయోగాచ్చ, కారణం హి కార్యాత్మనాఽవతిష్ఠతే, న తు కార్యం కారణాత్మనా, తత్తు సంహారదశాయాం యద్యపి సంభవతి - తథాప్యత్ర సృష్టిప్రకరణే తథాఽవస్థానమయుక్తం వక్తుం - నాపి మహదాత్మకమితి చిత్తస్యాన్తఃకరణభేదస్య మహదనుగ్రాహ్యత్వముచ్యతే, మహతో బుద్ధ్యనుగ్రాహకత్వాత్ ,, మహాన్వై బుద్ధిలక్షణ ఇత్యుక్తేః - న చాత్ర చిత్తశబ్దేన బుద్ధేరేవాన్తఃకరణభేదో వివక్షిత ఇతి వక్తుం శక్యం - బుద్ధేర్వాసుదేవాధిష్ఠితత్వానుపపత్తేః ,, బుద్ధర్గిరాం పతి,, రితి వక్ష్యమాణత్వాత్ - తస్మాదత్రాభిభూతతమస్కముద్భూతసత్త్వగుణమవ్యక్తమేవ వాసుదేవాధిష్ఠితం మహదాత్మనా పరిణతమిత్యవధారణీయం - తత్ర - యదవ్యక్తస్యాధిష్ఠాతా వాసుదేవ - స ఏవ మహతోఽప్యధిష్ఠాతా - అధిష్ఠాత్రన్తరానుక్తేః ॥ ౨౨ ॥ కథం తదన్తఃకరణమవ్యక్తానుగృహీతం సచ్చిత్తమితి లక్ష్యత ఇత్యత్రాహ॥ స్వచ్ఛత్వమితి॥ స్వచ్ఛత్వం భగవద్బింబగ్రాహిత్వం, అవికారిత్వం విక్షేపాదిరాహిత్యం - అత ఏవ - శాన్తత్వం రజస్తమోభ్యామనభిభూతత్వం ఇత్యేవంరూపైః స్వచ్ఛత్వాదిభిశ్చేతసో వృత్తిభిర్లక్షణం - ప్రోక్తం - యదా స్వచ్ఛత్వాదిగుణకం మనస్తదా సత్త్వోత్తరావ్యక్తానుగృహీతమితి చేతోవృత్తిభిర్లక్ష్యత ఇత్యర్థః - స్వచ్ఛత్వాదౌ దృష్టాన్తమాహ॥ యథేతి॥ అపామప్సు సాం - పరా ప్రకృతిః అనారోపితస్వస్వభావః - యథా - అపాం స్వభావరూపం స్వచ్ఛత్వం ఫేనతరఙ్గాదిరాహిత్యం ఏవం స్వచ్ఛత్వాదికం యదా భవతి - తదాఽవ్యక్తానుగృహీతం మన ఇత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ ఏవమధ్యవసాయాదివృత్తిభిర్బుద్ధేర్మహత్తత్త్వానుగృహీతత్వం వేదితవ్యం । అథాహంకారోత్పత్తిప్రకారం వదంస్తత్స్వరూపం తదవాన్తరభేదం తదధిష్ఠాతారం చాహ త్రిభిః॥ మహత్తత్త్వాదితి॥ భగవతో వీర్యేణ సంకల్పరూపజ్ఞానేన - చోదితాత్ ప్రేరితాత్ - అత ఏవ, వికుర్వాణాత్ మహత్తత్త్వాత్ - వైకారికతైజసతామసభేదేన త్రివిధః - క్రియాశక్తిః క్రియాశబ్దేన ప్రవర్తకరజోగుణ ఉచ్యతే రజోగుణోద్రిక్త ఇత్యర్థః - అహంకారః - సమపద్యత ఉదభూత్ ॥ ౨౪ ॥ కోఽసావహంకార ఇత్యత్రాహ। యతః త్రివిధాహంకారాత్ - మనసః ఇన్ద్రియాణాం

జ్ఞానకర్మేన్ద్రియాణాం-మహతాం భూతానాం ఆకాశాదీనాం- అపి శబ్దాచ్ఛబ్దాదితన్మాత్రాణాం చ-భవ ఉత్పత్తిః-మనఆదీనాం కారణమిత్యర్థః ॥౨౪॥ తస్యాహంకారస్య సంకర్షణాధిష్ఠితత్వమాహ॥ సహస్రశిరసమితి॥ సహస్రశిరసం సహస్రఫణ-మనన్తశబ్దవాచ్యం। సాక్షాత్సంకర్షణాఖ్యం భగవద్వ్యూహం - పురుషం పరమపురుషం-భూతేన్ద్రియమనోమయం భూతాదీనాం కారణ-మహంకారం- ప్రచక్షతే సంకర్షణాధిష్ఠితమహంకారం ప్రచక్షత ఇత్యర్థః ॥౨౫॥ అస్యాహంకారస్య లక్షణం తస్య స్వకార్యమాత్రాన్తఃకరణ వైచాహంకారానుగ్రాహకత్వం-తద్వృత్తిభిర్లక్ష్యత్వం చాహ ॥ కర్తృత్వమితి॥ కర్తృత్వాభిమానః ఆత్మని గమనాద్యాశ్రయత్వాభిమానో యదా మనసి స్యాత్ - తదాఽహంకారానుగృహీతం మన ఇత్యర్థః ॥ ఏవం కరణత్వమిన్ద్రియత్వం-కార్యత్వం దేహత్వం- చేతి, లక్షణమహంకారస్య లక్షణం, చిహ్నభూతేన్ద్రియకార్యత్వాదహంకారస్యేత్యర్థః - శాన్తత్వం ప్రకాశకత్వం-ఘోరత్వం విక్షిప్తత్వం - మూఢత్వం చేతి వాఽహంకృతేర్లక్షణం తత్తత్కారణగుణత్రయరూపేణాహంకారో లక్ష్యత ఇత్యర్థః ॥౨౬॥ అథ మనస ఉత్పత్తిపూర్వకం తల్లక్షణమధిష్ఠాతారం చాహ ॥ వైకారికాదితి ॥ వికుర్వాణాద్వైకారికాత్సాత్త్వికాహంకారా-న్మనస్తత్త్వమజాయత,యన్మనస్సంకల్పవికల్పాభ్యాం వర్తతే, సంకల్పః- సమిత్యేకీకారే, దేహాదిభిరాత్మనోఽపృథక్త్వేన చిన్తనం-వికల్పో- వివిధవిషయచిన్తనం-యదాఽన్తఃకరణే తైజసాహంకారానుగ్రహాత్, సంకల్పవికల్పౌ భవతః తదా తదేవాన్తఃకరణం మన ఇత్యుచ్యత ఇత్యర్థః-తస్య ప్రద్యుమ్నాధిష్ఠితత్వమాహ ॥ కామసంభవ ఇతి॥ వైకారిక ఇతి శేషః, కామః ప్రద్యుమ్నః- తస్య సంభవ సమ్యగ్భవతీతి సంభవః తస్యాభివ్యక్తిరిత్యర్థః - అయమధిష్ఠాతా ప్రద్యుమ్నో మనఃకారణస్య వైకారికాహంకారస్య - నతు మనసః "మనసశ్చన్ద్రమా జాతః" ఇతి తదధిష్ఠాతుర్వక్ష్యమాణత్వాత్-అస్య మనసోఽనుగ్రాహకస్తు-తైజసోఽహంకారః "లోభః ప్రవృత్తిరారమ్భః కర్మణామశమః స్పృహా, రజస్యేతాని" ఇతి స్పృహాదీనాం రజఃకార్యత్వగానా - త్తస్య ప్రవర్తకత్వా

శ్చేన్ద్రియాణాం చ భూతానాం మహతామపి॥౨౪॥ సహస్రశిరసం సాక్షాద్యమనన్తం ప్రచక్షతే। సంకర్షణాఖ్యం పురుషం భూతేన్ద్రియమనోమయమ్॥౨౫॥ కర్తృత్వం కరణత్వం చ కార్యత్వం చేతి లక్షణమ్। శాన్తఘోరవిమూఢత్వమితి వా స్యాదహంకృతేః॥౨౬॥ వైకారికాద్వికుర్వాణాన్మనస్తత్త్వమజాయత। యత్సంకల్పవికల్పాభ్యాం వర్తతే కామసంభవః॥౨౭॥ యం విదురనిరుద్ధాఖ్యం హృషీకాణామధీశ్వరమ్। శారదేన్దీవరశ్యామం సంరాధ్యం యోగిభిశ్శనైః ॥౨౮॥ తైజసాత్తు వికుర్వాణాద్బుద్ధితత్త్వమభూత్సతి। ద్రవ్యస్ఫురణవిజ్ఞానమిన్ద్రియాణామనుగ్రహః ॥౩౦॥ సంశయోఽథ విపర్యాసో నిశ్చయస్స్మృతిరేవ చ। స్వాప ఇత్యుచ్యతే బు

క్రియాశక్తియుక్తత్వాచ్చ - ఏవం తామసాహంకారకార్యస్యాకాశాదేరపి స్వస్వకార్యజననే తైజసోఽహంకారోఽనుగ్రాహకో వేదితవ్యః-ఏవం చ, త్వాభిమాన్యేనోక్తమహంకారాధిష్ఠాతృత్వం, సంకర్షణస్య-తత్తామసాహంకారాధిష్ఠాతృత్వమేవేతి విశేషే పర్యవసన్నం బోధ్యమ్ ॥౨౭॥ అస్య తైజసాహంకారస్యాధిష్ఠాతారం వదన్ కోఽసావిన్ద్రియేషు తత్కృతోఽనుగ్రహ ఇత్యపేక్షాయాం జ్ఞానస్వరూపమాత్రజననసామర్థ్యాదిరేవ సర్వేన్ద్రియేష్వనుగ్రహత్వం వృత్తిభిర్లక్ష్యత ఇత్యాహ ॥ యమితి త్రిభిః॥ హృషీకాణామిన్ద్రియాణామధీశ్వరం అధిష్ఠాతారం- అనిరుద్ధాధిష్ఠేయతైజసాహంకారానుగ్రాహ్యత్వాదిన్ద్రియాణామప్యనిరుద్ధాధిష్ఠితత్వముక్తం-శరత్కాలీనేన్దీవరవచ్ఛ్యామం యోగిభిశ్శనైస్సమ్యగారాధనీయమనిరుద్ధాఖ్యవ్యూహం, యం తైజసాహంకారం, విదుః అనిరుద్ధాధిష్ఠితం తైజసాహంకారం విదురిత్యర్థః ॥౨౮॥ తస్మాత్తైజసాద్విక్రియమాణాత్, హే సతి-ఇన్ద్రియాణామనుగ్రహరూపం బుద్ధితత్త్వం-బుధ్యతేఽనేనేతి బుద్ధిః-జ్ఞానస్వరూపజననసామర్థ్య-మభూత్, కథం బుద్ధితత్త్వస్యేన్ద్రియానుగ్రహత్వమవగమ్యత ఇత్యాశఙ్కాయాం స్వవృత్తిభిరిత్యాహ॥ ద్రవ్యే॥ ద్రవ్యస్ఫురణవిజ్ఞానాదయో బుద్ధితత్త్వస్య వృత్తయః, తత్ర ద్రవ్యస్ఫురణవిజ్ఞానం ద్రవ్యమాత్రావభాసరూపం జ్ఞానం, వ్యావర్తకాకారజ్ఞానాభావాత్ ॥౩౦॥ సంశయ ఇతి॥ సంశయో వికల్పజ్ఞానం-విపర్యాసశబ్దేనాన్యథాజ్ఞానవిపరీతజ్ఞానే వివక్షితే, తత్ర ధర్మాన్తరస్య ధర్మ్యన్తరే ప్రతీతిరన్యథాజ్ఞానం-యథా పీతశ్శఙ్ఖ ఇతి-ధర్మ్యన్తరస్య ధర్మ్యన్తరత్వేన ప్రతీతిర్విపరీతజ్ఞానం-యథేదం రజతమితి శుక్తిశకలే, నిశ్చయః ప్రమారూపం-స్మృతిరనుభూతవస్తువిషయం జ్ఞానం-స్వాపో నిద్రా ఇన్ద్రియాదిస్వాపహేతుభిః, పృథగసంకరేణ-వృత్తితః వృత్తిభిః బుద్ధేర్బుద్ధితత్త్వస్య-లక్షణమిన్ద్రియానుగ్రహత్వరూపలక్షణ-ముచ్యతే- యదిన్ద్రియాణాం ద్రవ్యస్ఫురణవిజ్ఞానాదిజనకత్వం-తదా-తానీన్ద్రియాణి బుద్ధితత్త్వానుగృహీతానీత్యుచ్యత ఇత్యర్థః॥ యద్వా॥ ఇన్ద్రియాణామితి కర్తరి షష్ఠీ-ఇన్ద్రియాణాం కార్యభూతం, ద్రవ్యస్ఫురణవిజ్ఞానం ద్రవ్యస్ఫురణమర్థేన్ద్రియసంబన్ధస్ఫురణం-తజ్జ

స్యవిజ్ఞానశబ్దవాచ్యం బుద్ధితత్త్వం-తైజసాహంకారా-దభూత్-తదనుగ్రాహ్యేన్ద్రియకార్యత్వాదిత్యర్థః॥సంశయాదయో జ్ఞానవిశేషాదిత్యాహ॥సంశయ ఇతి॥బుద్ధేర్లక్షణం బుద్ధేః ప్రకారః-వృత్తితః సచోపనిర్దిష్టేన్ద్రియవృత్తిభిరిత్యర్థః॥౩౦॥ ✻ ఉభయేన్ద్రియాణాముత్పత్తిం తేషాం లక్షణం చాహ ॥ తైజసానీతి॥ క్రియాజ్ఞానవిభాగశః జ్ఞానేన్ద్రియకర్మేన్ద్రియవిభాగశః, నోభయపిధానీన్ద్రియాణి-తైజసాన్యేవ-ఏవకారోఽహఙ్కారాన్తరకార్యత్వవ్యుదాసార్థః-నను-పూర్వమిన్ద్రియాణామనుగ్రాహ ఇతి తైజసాహఙ్కారస్యేన్ద్రియానుగ్రాహకత్వముక్తం అత్ర త్విన్ద్రియాణాం తత్కార్యత్వమేవోచ్యత ఇతి విరోధః-మైవం-పూర్వత్ర-కోఽసావిన్ద్రియేషు తైజసకృతోఽనుగ్రహ ఇత్యపేక్షాయాం ద్రవ్యస్ఫురణవిజ్ఞానరూపోఽనుగ్రహ ఇత్యుక్తం-న చ తత్రాన్తఃకరణభేదస్య బుద్ధితత్త్వస్యైవోత్పత్తిరుచ్యత ఇతి వక్తుం శక్యం- మహత్తత్త్వానుగృహీతాన్తఃకరణాధ్యవసాయాత్మకవృత్తివిశేషస్యైవ బుద్ధితత్త్వే “ద్వైకారికాద్వికుర్వాణాన్మనస్తత్త్వమజాయత”, ఇతి మనస ఉత్పత్తికథనేనైవ సిద్ధత్వాత్, పృథగ్బుద్ధ్యుత్పత్తికథనస్యానపేక్షితత్వాత్ - అన్యథా చిత్తాహఙ్కారయోరపి పృథగుత్పత్తికథనాపత్తేశ్చ- న చ తత్ర-నిశ్చయస్స్మృతిరేవ చ-ఇతి బుద్ధేర్వృత్తివిశేషస్య నిశ్చయస్య కథనాదధ్యవసాయాత్మికా బుద్ధిరేవ బుద్ధితత్త్వమూత్సతీత్యుచ్యత ఇతి చేన్న- అధ్యవసాయాత్మికాన్తఃకరణవృత్తివిశేషాయా బుద్ధేః పునర్వృత్త్యన్తరానుపపత్తేః - అన్యథా తస్యా అపి పునర్వృత్త్యన్తరం స్యాదిత్యనవస్థాప్రసఙ్గః తస్మాద్బుద్ధితత్త్వమభూదిత్యనేన జ్ఞానస్వరూపమాత్రజననసామర్థ్యమభూత్-నిశ్చయః ప్రమాత్మకం జ్ఞానమితి యథోక్త ఏవార్థస్సాధుః - తస్మాత్పూర్వత్ర బుద్ధితత్త్వరూప ఏవేన్ద్రియేషు తైజసకృతోఽనుగ్రహ ఇతి దర్శితం-అత్ర తు-సర్వేన్ద్రియాణామిన్ద్రియకారణస్య వైకారికస్య చ తైజసానుగ్రాహ్యత్వమేవ-న త్వహఙ్కారాన్తరానుగ్రాహ్యత్వమిత్యుచ్యతే-అత ఏవోత్పత్తివాచకశ్శబ్దోఽత్ర న ప్రయుక్తః-యుక్తం చైతత్-స హి తైజసస్య ప్రవర్తనాత్మకక్రియాశక్తియుక్తస్యానుగ్రాహకత్వమన్తరేణ పృథక్కార్యజననసామర్థ్యమస్తి న చైవం బుద్ధితత్త్వస్యాపి తైజసాదుత్పత్తిరనుపపన్నాకరముక్తైరితి వాచ్యం- తస్య తైజసకృతానుగ్రహప్రకారప్రదర్శనమాత్రపరత్వా

ద్ధేర్లక్షణం వృత్తితః పృథక్॥౩౧॥ తైజసానీన్ద్రియాణ్యేవ క్రియాజ్ఞానవిభాగశః। ప్రాణస్య హి క్రియాశక్తిర్బు
ద్ధేర్విజ్ఞానశక్తితా ॥౩౨॥ తామసాత్తు వికుర్వాణాద్భగవద్వీర్యచోదితాత్। శబ్దమాత్రమభూత్తస్మాన్నభ
శ్శ్రోత్రం తు శబ్దగమ్॥౩౩॥ అర్థాశ్రయత్వం శబ్దస్య ద్రష్టుర్లిఙ్గత్వమేవ చ। తన్మాత్రత్వం చ నభసో లక్షణం క

శ్-తస్మాత్తైజసానీన్ద్రియాణ్యేవేత్యస్యాయమర్థః-తైజసాహఙ్కారానుగృహీతవైకారికాహఙ్కారకార్యాణ్యేవోభయవిధానీన్ద్రియాణి-ఇన్ద్రియాణాం తైజసానుగృహీతవైకారికాదేవోత్పత్తిర్హి ద్వితీయస్కన్ధేఽభిహితా॥ఏతదేవ సహేతుకముపపాదయతి ॥ ప్రాణస్య హీతి ॥ హి యస్మాత్-ప్రాణస్య కర్మేన్ద్రియగణస్య “ప్రాణమనూత్క్రామన్తం సర్వే ప్రాణా అనూత్క్రామన్తి”, ఇతి సర్వేన్ద్రియాణాం ప్రాణశబ్దవాచ్యత్వేఽపి-బుద్ధేరితి జ్ఞానేన్ద్రియగణస్య పృథగుపాదానాద్గోబలీవర్దన్యాయేనాత్ర కర్మేన్ద్రియవర్గపరః ప్రాణశబ్దః-తస్య కర్మేన్ద్రియగణస్య-క్రియా గమనాదిక్రియారూపా-శక్తిర్దృశ్యతే యేనసా బుద్ధేః - బుధ్యతేఽనేనేతి బుద్ధిః జ్ఞానేన్ద్రియవర్గః - తస్య-విజ్ఞానం అత్ర ప్రకాశనం- ప్రకాశనరూపశక్తితా-దృశ్యతే ఇతస్తైజసాహఙ్కారానుగృహీతసాత్త్వికాహఙ్కారకార్యాణ్యేవోభయేన్ద్రియాణీత్యర్థః - బుద్ధేర్విజ్ఞానశక్తితేత్యనేనాత్ర విజ్ఞానేన్ద్రియగణస్య వైకారికత్వం స్పష్టమేవోక్తం “తత్ర సత్త్వం నిర్మలత్వాత్ప్రకాశకమ్”, ఇతి సత్త్వస్యైవ ప్రకాశకత్వాత్-ననూభయేన్ద్రియాణామపి తైజసానుగృహీతవైకారికత్వే - ఉభయేషామపీన్ద్రియాణాం జ్ఞానక్రియాశక్తిద్వయవత్త్వమేవ స్యాత్తత్తు న దృష్టమితి చేన్న- సత్త్వరజసోరుద్భవాభిభవయోగేన జ్ఞానేన్ద్రియోత్పాదనవేలాయాం - వైకారికే సత్త్వస్యోద్భవః - రజసోఽభిభవః - కర్మేన్ద్రియోత్పత్తివేలాయాం తు, రజస ఉద్భవ, స్సత్త్వస్యాభిభవ - ఇత్యాశయాత్ ❁ ॥ ౩౨ ॥ ❁ అథ తన్మాత్రోత్పత్తిపూర్వకమాకాశాదిమహాభూతోత్పత్తిం తయోః కార్యాపరపర్యాయం లక్షణం చాహ ॥ తామసాదితి పఞ్చదశభిః ॥ భగవద్వీర్యచోదితాత్ భగవత్సఙ్కల్పచోదితాత్ , అత ఏవ , వికుర్వాణాత్, తామసాదహఙ్కారాత్, శబ్దమాత్రం శబ్దతన్మాత్రద్రవ్యం, అభూత్ ఉదభూత్, తస్మాచ్ఛబ్దమాత్రాత్-నభః-ఉదభూత్, స శబ్దః కేన గృహ్యత ఇత్యత్రాహ॥శ్రోత్రమితి॥శ్రోత్రం తు శబ్దగమిత్యాదినా-శ్రోత్రాదీనాం నభ ఆదిభ్యో నోత్పత్తిరుచ్యతే, శ్రోత్రాదీనాం తైజసానుగృహీతవైకారికాదుత్పత్తేరుక్తత్వాత్-కింతు - శబ్దాదిరూపవిషయోత్పత్త్యనన్తరం శ్రోత్రాదీనాం తత్సంబన్ధమాత్రముచ్యతే-శ్రోత్రం శ్రోత్రేన్ద్రియం-శబ్దగం శబ్దజ్ఞాపకమ్ ❁॥౩౩॥ ❁ కింతచ్ఛబ్దతన్మాత్రం-కీదృశం తస్య

భ, ఇత్యపేక్షాయాం, తయోః కార్యముఖేన స్వరూపం శోధయతి ద్వాభ్యామ్॥ అర్థాశ్రయత్వం అర్థవాచకత్వం, ద్రష్టృలిఙ్గత్వం ద్రష్టుస్సర్వజ్ఞస్య భగవతః లిఙ్గత్వం ప్రమాణభూతత్వం, భగవతశ్శాస్త్రయోనిత్వాత్, ద్రష్టుః ఘటపటాద్యర్థద్రష్టుః లిఙ్గ్యతే ప్రతీయత ఇతి ద్రష్టృలిఙ్గం - తస్య భావస్తత్త్వమితి వా, ఘటపటాద్యర్థద్రష్టుర్హి తద్వాచకశ్శబ్దః ప్రతీయతే - యద్యపి శబ్దశ్రవణాదప్యర్థః ప్రతీయతే, తథాపి తదపి శబ్దస్య లక్షణమేవ, తదేవ హ్యర్థాశ్రయత్వమిత్యుక్తం, అర్థాశ్రయత్వం నామ శ్రోతురర్థప్రత్యాయకత్వమేవ, వక్తుర్ద్రష్టుర్వా నామరూపకత్వం వా, అర్థం దృష్ట్వా హి వక్తాఽభివదతి, కుడ్యాద్యన్తరితస్యాపి వక్తుర్జ్ఞాపకత్వం వా, నభస్తన్మాత్రం ఆకాశస్యాసాధారణగుణత్వం, సూక్ష్మత్వం వా, శబ్దస్య, లక్షణం కార్యం, కవయో విదుః ❁ ॥ ౩౪ ॥ ❁ నభసో లక్షణమాహ॥ భూతానామితి॥ భూతానాం బ్రహ్మాదిస్తమ్బపర్యన్తభూతానాం, ఛిద్రదాతృత్వమవకాశదాతృత్వం, బహిరన్తర్వ్యవహారాస్పదత్వం, ప్రాణానాం ఇన్ద్రియాణాం, ఆత్మనశ్చ, ధిష్ణ్యత్వం స్థానత్వం, నాడ్యాదిచ్ఛిద్రరూపేణ నభస ఆకాశస్య, వృత్తిలక్షణం, వృత్తిః ఛిద్రదాతృత్వాదికార్యమేవ, లక్షణం ఏవముత్తరత్రాపి ఏకేన శ్లోకేన తన్మాత్రమహాభూతయోరుత్పత్తిః, ద్వితీయేన తన్మాత్రలక్షణం, తృతీయేన మహాభూతలక్షణమిత్యనుసంధేయమ్ ❁ ॥ ౩౫ ॥ ❁ నభస ఇతి॥ శబ్దతన్మాత్రాత్, శబ్దస్తన్మాత్రమసాధారణో యస్య, తస్మాత్, కాలగత్యా కాలశరీరకభగవత్సంకల్పేన, వికుర్వతో విక్రియమాణాత్, నభస ఆకాశాత్ - స్పర్శః స్పర్శతన్మాత్రమభవత్, తతస్స్పర్శాద్వాయురభవత్, కోఽసౌ స్పర్శస్య గ్రాహక ఇత్యత్రాహ॥ త్వక్ త్వగిన్ద్రియం, స్పర్శస్య, సంగ్రహం సమ్యగ్గ్రాహకః, ❁ సమ్యగ్గ్రహో

వయో విదుః॥ ౩౪ ॥ భూతానాం ఛిద్రదాతృత్వం బహిరన్తరమేవ చ। ప్రాణేన్ద్రియాత్మధిష్ణ్యత్వం నభసో వృత్తిలక్షణమ్॥ ౩౫ ॥ నభసశ్శబ్దతన్మాత్రాత్కాలగత్యా వికుర్వతః। స్పర్శోఽభవత్తతో వాయుస్త్వక్స్పర్శస్య చ సంగ్రహః॥ ౩౬ ॥ మృదుత్వం కఠినత్వం చ శైత్యముష్ణత్వమేవ చ। ఏతత్స్పర్శస్య స్పర్శత్వం తన్మాత్రత్వం నభస్వతః॥ ౩౭ ॥ చాలనం వ్యూహనం ప్రాప్తిర్నేతృత్వం ద్రవ్యశబ్దయోః। సర్వేన్ద్రియాణామాత్మత్వం వాయోః కర్మాభిలక్షణమ్॥ ౩౮ ॥ వాయోశ్చ స్పర్శతన్మాత్రాద్రూపం దైవేరితాదభూత్। సముత్థితం తతస్తేజశ్చక్షూ రూపోపలమ్భనమ్॥ ౩౯ ॥ ద్రవ్యాకృతిత్వం గుణతా వ్యక్తిసంస్థానమేవ చ। తేజస్త్వం తేజసస్సాధ్వి రూపమాత్రస్య వృత్తయః॥ ౪౦॥ ద్యోతనం పచనం పానమదనం హిమమర్దనమ్। తేజసో వృత్తయస్త్వేతాః శోషణం క్షుత్తృడేవ చ॥ ౪౧ ॥ రూపమాత్రాద్వికుర్వాణాత్తైజసాద్దైవచోదితాత్। రసమాత్రమభూత్తస్మాదమ్భో జిహ్వా రసగ్రహః॥ ౪౨ ॥ కషాయో మధురస్తిక్తః కట్వమ్ల ఇతి నైకధా। భౌతికానాం వికారేణ రస ఏకో విభిద్య

యయా సేతి వా ॥ ❁ సమ్యక్ గ్రహో యయా సేతి వేతి వ్యాఖ్యానం తు స్త్రీలిఙ్గపాఠాభిప్రాయేణ ❁॥ ౩౬॥ ❁ మృదుత్వాద్వయః, నభస్వతః వాయోః - తన్మాత్రత్వమసాధారణగుణత్వం చ, స్పర్శస్య స్పర్శత్వం లక్షణమిత్యర్థః ❁ ॥ ౩౭ ॥ ❁ చాలనం వృక్షశాఖాదేః, వ్యూహనం విభాగకరణం, ప్రాప్తిశ్చలితయోస్సంయోజకత్వం - ద్రవ్యశబ్దయోర్నేతృత్వం - ద్రవ్యనేతృత్వం శబ్దనేతృత్వం, తత్ర ద్రవ్యనేతృత్వం ద్రవ్యస్య గన్ధవతో ఘ్రాణం ప్రతి, శబ్దనేతృత్వం దూరస్థశబ్దస్య శ్రోత్రగ్రాహ్యత్వకరణం - సర్వేన్ద్రియాణామాత్మత్వం ధారకత్వం, వాయోః, కర్మైవాభిలక్షణమ్ ❁ ॥ ౩౮ ॥ ❁ వాయోరితి॥ స్పర్శః తన్మాత్రోఽసాధారణగుణో యస్య - తస్మాత్ దైవేరితాదీశ్వరప్రేరితాత్, వాయోః, రూపం రూపతన్మాత్రమభూత్ - తతః రూపాత్ - తేజః - సముత్థితం ఉత్పన్నం, అభూత్, కిం తద్రూపస్య గ్రాహకమిత్యత్రాహ॥ చక్షుః చక్షురిన్ద్రియం - రూపోపలమ్భనం రూపగ్రాహకమ్ ❁ ॥ ౩౯ ॥ ❁ ద్రవ్యాకృతిత్వం ద్రవ్యస్య భూతాన్తరవ్యావర్తకత్వం, గుణతా నిత్యం ద్రవ్యాశ్రయత్వం, వ్యక్తిసంస్థానం వ్యక్తేర్వ్యక్త్యన్తరవ్యావర్తకత్వం, తేజసః, తేజస్త్వమసాధారణగుణత్వం చ, హే సాధ్వి, రూపమాత్రస్య రూపతన్మాత్రస్య, వృత్తయః లక్షణానీత్యర్థః ❁॥ ౪౦॥ ❁ ద్యోతనం ప్రకాశనం, పచనం తణ్డులాదేః, క్షుత్తృట్ అశనాయాపిపాసే చ - తద్ద్వారేణ పాన - మదనం చ - హిమమర్దనం హిమాభిభవ - శోషణం చ, తేజసో, వృత్తయః లక్షణాని - కార్యాణీతి యావత్॥ ❁॥ ౪౧॥ ❁ రూపమాత్రాదితి ॥ దైవేన, చోదితాత్ ప్రేరితాత్ - వికుర్వాణాత్ - రూపమాత్రాత్ రూపం తన్మాత్రం యస్య - తస్మాత్ - తైజసః, రసమాత్రం రసతన్మాత్రమభూత్ - తస్మాద్రసతన్మాత్రాత్ - అమ్భః - అభూత్ - కా రసతన్మాత్రస్య గ్రాహికేత్యత్రాహ॥ జిహ్వా రసనేన్ద్రియం - రసస్య గ్రహః గ్రాహికా ❁ ॥ ౪౨॥ ❁ కషాయ ఇతి॥ కషాయాదిషు లవణోఽపి ద్రష్టవ్యః, భౌతికానాం సాంసర్గికద్రవ్యాణాం - వికారేణ, ఏక ఏవ రసః, కషాయాదిభేదేన, అనేకధా

ఽభివ్యక్తిర్యస్య సః ❀ ॥ ౪౩ ॥ ❀ క్లేదనమార్ద్రీకరణం, పిణ్డనం మృదాదేః పిణ్డీకరణం - తృప్తిః తృప్తిదాతృత్వం, ప్రాణనం జీవనం, ఆపోమయః ప్రాణః, ఇతి శ్రుతేః, ఆప్యాయనం తృడ్దైన్యనివర్తనం, ఔన్దనం మృదూకరణం, భూయస్త్వం కూపాదావుద్ధృతస్యాపి పునరుద్గమః, పాఞ్చభౌతికే స్వకీయజలాంశస్య భూయస్త్వం వా - తథా చ సూత్రకారః, త్ర్యాత్మకత్వాత్తు భూయస్త్వాత్, ఇతి, ఇమాః క్లేదనాదయః, తేజసో వృత్తయః ❀ ॥ ౪౪ ॥ ❀ దైవచోదితాత్, వికుర్వాణాత్, రసమాత్రాత్, అమ్భసః, గన్ధతన్మాత్ర, మభూత్, తస్మాద్గన్ధమాత్రాత్ - పృథ్వీ, అభూత్, ఘ్రాణః ఘ్రాణేన్ద్రియం - గన్ధగః గన్ధగ్రాహకః ❀ ॥ ౪౫ ॥ ❀ ఏక ఏవ గన్ధః, ద్రవ్యాణాం సంసర్గిద్రవ్యాణాం, వైషమ్యాద్వికారాత్, పృథక్ కరమ్భాదిభేదేన - విభిద్యతే, తత్ర కరమ్భో మిశ్రగన్ధః - యథా వ్యఞ్జనాదీనాం హిఙ్గ్వాదిసంస్కారైః - పూతిర్దుర్గన్ధః, సౌరభ్యం కర్పూరాదేః, శాన్తం శతపత్త్రాదేః ఉగ్రో లశునాదేః, ఆమ్లః పర్యుషితభుక్తాన్నాదేః ❀ ॥ ౪౬ ॥ ❀ భావనం ఘటాదినిష్పాదనం, బ్రహ్మణస్థానం బ్రహ్మణశబ్దశ్చరాచరోపలక్షణార్థః, సర్వేషామాధారత్వమిత్యర్థః, బ్రహ్మణ ఇతి పాఠే తు, బ్రహ్మణః బ్రహ్మకులస్య - స్థానమితి స ఏవార్థః, సద్విశేషణం సతాం కార్యాణాం విశేషకత్వం, వ్రీహ్యాదికార్యాణాం దేశభేదేన సారాసారవత్త్వదర్శనాత్ - సర్వసత్త్వగుణోద్భేదః సత్త్వశబ్దః ప్రాణివాచీ ప్రాణినామాకారవిశేషహేతుత్వం, యద్వా, శబ్దాదిసర్వసత్త్వగుణవత్త్వం చేతి, పృథివ్యా వృత్తిః కార్యమేవ లక్షణమిత్యర్థః ❀ ॥ ౪౭ ॥ ❀ శ్రోత్రాదీనాం శబ్దాదిగ్రాహకత్వముక్తం, తేషాం చ లక్షణం తదేవేత్యాహ పఞ్చభిరర్ధైః ॥ నభస ఆకాశస్య, గుణవిశేషః, శబ్దః, య

తే ॥ ౪౩ ॥ క్లేదనం పిణ్డనం తృప్తిః ప్రాణనాప్యాయనౌన్దనమ్ । తాపాపనోదో భూయస్త్వమమ్భసో వృత్తయస్త్విమాః ॥ ౪౪ ॥ రసమాత్రాద్వికుర్వాణాదమ్భసో దైవచోదితాత్ । గన్ధమాత్రమభూత్తస్మాత్పృథ్వీ ఘ్రాణస్తు గన్ధగః, ౪౫ ॥ కరమ్భపూతిసౌరభ్యశాన్తోగ్రామ్లాదిభిః పృథక్ । ద్రవ్యావయవవైషమ్యాద్గన్ధ ఏకో విభిద్యతే ॥ ౪౬ ॥ ❀ భావనం బ్రహ్మణస్స్థానం ధారణం సద్విశేషణమ్ । సర్వసత్త్వగుణోద్భేదః పృథివీవృత్తిలక్షణమ్ ॥ ౪౭ ॥ నభోగుణవిశేషోఽర్థో యస్య తచ్ఛ్రోత్రముచ్యతే । వాయోర్గుణవిశేషోఽర్థో యస్య తత్స్పర్శనం విదుః ॥ ౪౮ ॥ తేజోగుణవిశేషోఽర్థో యస్య తచ్చక్షురుచ్యతే । అమ్భోగుణవిశేషోఽర్థో యస్య తద్రసనం విదుః ॥ భూమేర్గుణవిశేషోఽర్థో యస్య స ఘ్రాణ ఉచ్యతే ॥ ౯ ॥ పరస్య దృశ్యతే ధర్మో హ్యపరస్మిన్ సమన్వయాత్ । అతో విశేషో భావానాం భూమావేవోపలక్ష్యతే ॥ ౫౦ ॥ ఏతాన్యసంహత్య యదా మహదాదీని సప్త వై । [న శేకుః పురుషం స్రష్టుం భోగాయతనముత్తమమ్] । కాలకర్మగుణోపేతో జగదాదిరుపావిశత్ ॥ ౫౧ ॥ తతస్తేనానువిద్ధేభ్యో యుక్తేభ్యోఽణ్డమచేతనమ్ । ఉత్థితం పురుషో యస్మాదుదతిష్ఠదసౌ విరాట్ ॥ ౫౨ ॥ ఏతదణ్డం విశే

స్యార్థవిషయః, గ్రాహ్య ఇతి యావత్, తత్, శ్రోత్రముచ్యతే, ఆకాశాసాధారణగుణశబ్దగ్రాహకత్వమేవ శ్రోత్రత్వమిత్యర్థః, ఏవముత్తరత్రాపి వేదితవ్యమ్ ❀ ॥ ౪౮ ॥ ౪౯ ॥ ❀ యదుక్తం పృథివ్యాః సర్వసత్త్వగుణోద్భేద ఇతి లక్షణం తద్విశదయతి ॥ పరస్యేతి ॥ హి యస్మాత్, పరస్య కారణస్య, ధర్మః శబ్దాది, అపరస్మిన్ కార్యే వాయ్వాదౌ, సమన్వయాత్ సమవాయాత్ - దృశ్యతే - అతస్తస్మాత్ - భావానామాకాశాదీనాం - విశేషః - శబ్దాదిః, భూమౌ పృథివ్యామేవ, ఉపలక్ష్యతే దృశ్యతే ❀ ॥ ౫౦ ॥ ❀ ఏవం మహదాదిపృథివ్యన్తభూతసృష్టిమభిధాయ తేభ్యోఽణ్డోత్పత్తిమభిధాస్యన్, నానావీర్యాః పృథగ్భూతాస్తతస్తే సంహతిం వినా, ఇత్యుక్తరీత్యా, ఈశ్వరానుప్రవేశమన్తరేణ కార్యాసామర్థ్యం వదన్ - తేష్వీశ్వరానుప్రవేశమాహ ॥ ఏతానీతి ॥ ఏతాని మహదాదీని పృథివ్యన్తాని సప్త తత్త్వాని - తన్మాత్రాణి నూ తేషు - ఇన్ద్రియాణ్యహంకారే చాన్తర్భావ్య సప్తేతి నిర్దేశః - యదా అసంహత్య అమిళిత్వా - స్థితాని - తదా - కాలకర్మగుణోపేతః - కర్మ అదృష్టం - గుణాః సత్త్వాదిః కాలాదిభిరుపేతః జగదాదిరీశ్వరః - తాని మహదాదితత్త్వాని, ఉపావిశత్ ❀ ॥ ౫౧ ॥ ❀ మేలనం సంహతత్వసమాగతత్వభేదేన ద్వివిధం సంహతత్వం నామ పృథక్స్థిత్యర్హసంయోగమాత్రం - సమాగతత్వం పృథక్స్థిత్యనర్హసంశ్లేషవిశేషః - ఏతద్ద్వయాభావాత్ స్రష్టుమసమర్థాన్యవస్థితాని తత్త్వానీశ్వరానుప్రవేశాదుభయం ప్రాప్తేభ్యస్తేభ్యోఽణ్డం సృష్టమిత్యాహ ॥ తత ఇతి ॥ తతః ఈశ్వరానుప్రవేశానన్తరం - తేన ఈశ్వరానుప్రవేశేన హేతునా - అనువిద్ధేభ్యస్సమాగతేభ్యః - యుక్తేభ్యస్సంహతేభ్యస్తత్త్వేభ్యః - అచేతనమధిష్ఠాతృచేతనరహితం - అణ్డం - ఉత్థితం ఉత్పన్నం కీదృశం తదేతదణ్డమిత్యత్రాహ - యస్మాదణ్డాత్ అసౌ - విరాట్ సమష్టిపురుషో బ్రహ్మా - ఉదతిష్ఠత్ ఉదభూత్ ❀ ॥ ౫౨ ॥ [illegible] శేషాఖ్యమణ్డం బ

౪౭ ॥ శ్లో ॥ పా ❀ భావనం బ్రహ్మణస్థానం

హిః-ప్రధానేనప్రకృత్యా-ఆవృతైః - క్రమవృద్ధైఃక్రమశః ఉత్తరోత్తరమధికైః-కియదాధిక్యంతత్రాహ। దశోత్తరైః దశగుణితోత్తరైః-ఉత్తరోత్తరందశగుణాధికైరిత్యర్థః-తోయాదిభిః- తోయగ్రహణంపృథివ్యాఉపలక్షణం-పృథివ్యాదిభిరిత్యర్థః-పరివృతంపరివేష్టితమ్ * ॥ ౫౩ ॥ * యత్రయస్మిన్నణ్డేలోకవితానః దేవమనుష్యాదిలోకవిస్తరః-భవతి-తద్భగవతోహరేః-రూపంశరీరమిత్యర్థః * ॥ ౫౪ ॥ *ఏవంమహదాదిచతుర్ముఖాన్తసృష్టిరుక్తా-అథసమష్టిభూతచతుర్ముఖశరీరస్యతత్తదవయవాద్దేవాదివ్యష్టిశరీరాణామిన్ద్రియతత్స్థానతదభిమానిదేవతానాంవిభాగంవివక్షుస్సోపివిభాగశ్చతుర్ముఖశరీరకపరమాత్మకర్తృకఏవేత్యాహ॥ హిరణ్మయాదితి॥ సలిలేశయాత్ ఉషితాత్- హిరణ్మయాత్ప్రకాశబహులాత్-దణ్డకోశాదుత్థాయఅణ్డకోశేశయానోఽనిరుద్ధరూపీభగవాన్-తత-ఉత్థాయప్రవృత్యున్ముఖోభూత్వా- తంచతుర్ముఖమావిశ్య-మహాదేవోభగవాన్-ఖమిన్ద్రియగణంబహుధాఅనేకధా-నిర్బిభేద-సమష్టిభూతచతుర్ముఖశరీరస్థమిన్ద్రియగణం-వ్యష్టిరూపేణానేకధావిభక్తమకరోదిత్యర్థః * ॥ ౫౫॥ *విభాగమేవాహనిరభిద్యతేత్యష్టభి -అస్యబ్రహ్మణః ప్రథమం-ముఖం-నిరభిద్యత, నటస్యత్రుటణోతివ-దస్యేతిషష్ఠ్యర్థస్యైవశేషత్వవివక్షయాషష్ఠీబోధ్యా - సమష్టిభూతబ్రహ్మశరీరముఖాద్దేవాదీనాంవాగిన్ద్రియాధిష్ఠానంవ్యష్టిముఖంవిభక్తమభూదిత్యర్థః-తతోవాణీవాగ్వ్యష్టి-రభవత్ -వాణ్యాఃవాగిన్ద్రియాత్- తదధిష్ఠాతావహ్నిరభవత్ విభక్తోభూత్-అథోఅనన్తరంఅస్య - నాసే ఘ్రాణేన్ద్రియాధిష్ఠానేనాసాబిలే-వ్యష్టీనాంనిరభిద్యేతామ్ ॥ అతఃనాసాభ్యాం - ఘ్రాణఃఘ్రాణేన్ద్రియవ్యష్టిః - ఏతయోఃఏతస్యఘ్రాణేన్ద్రియస్య - అధిష్ఠానాపేక్షయాఏతయోరితిద్వివచననిర్దేశః, యద్వా-ఏతయోఃనాసయోః-ప్రాణఃప్రాణాధీనః, ఘ్రాణ-ఏతయోరభవదిత్యనుషఙ్గః ॥ ౫౬॥ ఘ్రా

ణాదనన్తరం తదధిష్ఠాతావాయుశ్చ-ప్రాణాధీనత్వంసర్వేన్ద్రియేష్వపిద్రష్టవ్యం- తథాహి-ఛన్దోగవాజసనేయినాంప్రాణవిద్యాయాం ,,మే తాహవై దేవతాఅహంశ్రేయసేవ్యూదిరేఅహంశ్రేయసేవివదమానా ,, ఇతిచోపక్రమ్య, వాగాద్యైక్యైకాపక్రమణే అస్య [illegible] ఇన్ద్రియాణాంశరీరస్యచస్థితింతత్కార్యం చావికలం ప్రతిపాద్య-ప్రాణోత్క్రమణేసర్వేషాంవిశరణమకార్యకరత్వంచాభిధాయ, సర్వేషాంప్రాణాధీనస్థితిత్వమభిహితం- అక్షిణీచక్షురిన్ద్రియాధిష్ఠానే-అభిన్నేతాంవిభక్తేఅభవతాం-ఏతయోరక్ష్ణోఃచక్షురిన్ద్రియం, నిరభిద్యత, తస్మాచ్చక్షుషః సూర్యశ్చక్షుషోఽధిష్ఠాతా-అభవత్-కర్ణౌశ్రోత్రేన్ద్రియాధిష్ఠానే-నిరభిద్యేతాంతతఃశ్రోత్రేన్ద్రియం-తదధిదేవతాదిశశ్చ - నిరభిద్యన్త * ॥ ౫౭ ॥ * విరాజోబ్రహ్మణః-రోమశ్మశ్ర్వాదయస్త్వగిన్ద్రియాధిష్ఠానభూతా - స్తత- స్త్వగిన్ద్రియంతతస్తదధిదేవతాఓషధయశ్చా-సన్-ఏవంశిశ్నముపస్థేన్ద్రియాధిష్ఠానమ్ * ॥ ౫౮ ॥ * రేతఉపస్థేన్ద్రియం-తదధిదేవతాఆపః-గుదంపాయ్విన్ద్రియాధిష్ఠానం-పాయ్విన్ద్రియరూపోఽపానఃప్రాణః, తదధిష్ఠాతాలోకసంహర్తామృత్యుః * ॥ ౫౯ ॥ * హస్తౌపాణీన్ద్రియాధిష్ఠానం బలాఖ్యంపాణీన్ద్రియం-తదధిష్ఠాతాస్వరాట్-స్వరాడత్రేన్ద్రః ,, స్వరాడిన్ద్రః ప్రథమమాసీ ,, దితిశ్రుతేః-పాదౌపాదేన్ద్రియాధిష్ఠానం, గత్యాఖ్యంపాదేన్ద్రియం తదధిదేవతాహరిరుపేన్ద్రః * ॥ ౬౦ ॥ * అస్యబ్రహ్మణః-నాడ్యఃఅధిష్ఠానం- ఆభృతంపూర్ణం-లోహితమిన్ద్రియస్థానీయం-తదధిదేవతానద్యః ఉదరమధిష్ఠానమ్ * ॥ ౬౧ ॥ * క్షుత్పిపాసే ఇన్ద్రియస్థానీయే-సముద్రోఽధిదేవతా-హృదయపుణ్డరీకాకారమధిష్ఠానం-మనస్సఙ్కల్పాఖ్యవృత్త్యవచ్ఛిన్నాన్తరిన్ద్రియమ్ * ॥ ౬౨ ॥ * చన్ద్రమాఅధిదేవతా-హృదయాదేవాధిష్ఠానాద్వ్యవసాయాఖ్యవృత్త్యవచ్ఛిన్నబుద్ధిరూపంతదిన్ద్రియం-తదధిదేవతా

పాఖ్యంక్రమవృద్ధైర్దశోత్తరైః । తోయాదిభిఃపరివృతంప్రధానేనావృతైర్బహిః॥ ౫౩॥ యత్రలోకవితానోఽయంరూపంభగవతోహరేః॥ ౫౪॥ హిరణ్మయాదణ్డకోశాదుత్థాయసలిలేశయాత్ । తమావిశ్యమహాదేవోబహుధానిర్బిభేదఖమ్॥ ౫౫॥ నిరభిద్యతాస్యప్రథమంముఖంవాణీతతోభవత్ । వాణ్యావహ్నిరథోనాసేప్రాణోఽతోఘ్రాణఏతయోః॥ ౫౬॥ ఘ్రాణాద్వాయురభిద్యేతామక్షిణీచక్షురేతయోః । తస్మాత్సూర్యోఽన్వభిద్యేతాంకర్ణౌశ్రోత్రంతతోదిశః॥ ౫౭॥ నిర్బిభేదవిరాజస్త్వగ్రోమశ్మశ్ర్వాదయస్తతః । తతఓషధయశ్చాసన్ శిశ్నంనిర్బిభిదేతతః॥ ౫౮॥ రేతస్తస్మాదాపఆసన్ నిరభిద్యతవైగుదమ్ । గుదాదపానోఽపానాచ్చమృత్యుర్లోకభయఙ్కరః॥ ౫౯॥ హస్తౌచనిరభిద్యేతాంబలంతాభ్యాంతతస్స్వరాట్ । పాదౌచనిరభిద్యేతాంగతిస్తాభ్యాంతతోహరిః ॥ ౬౦ ॥ నాడ్యోఽస్యనిరభిద్యన్తతాభ్యోలోహితమాభృతమ్ । నద్యస్తతస్సమభవన్నుదరంనిరభిద్యత ॥ ౬౧ ॥ క్షుత్పిపాసేతతస్స్యాతాంసముద్రస్త్వేతయోరభూత్ । అథాస్యహృదయంభిన్నంహృదయాన్మనఉత్థితమ్ ॥ ౬౨ ॥ మనసశ్చన్ద్రమాజాతోబుద్ధిర్బుద్ధేర్గిరాంపతిః। అహఙ్కారస్తతోరుద్రశ్చిత్తం

గిరాంపతిర్బృహస్పతిః - తథా-హృదయమేవాధిష్ఠానం-తత్రాభిమానాఖ్యవృత్త్యవచ్ఛిన్నాహంకారాఖ్యమన్తఃకరణమిన్ద్రియం,తదధిదేవతారుద్ర- స్తథా-హృదయమేవాధిష్ఠానం చిత్తాఖ్యవృత్త్యవచ్ఛిన్నఞ్చిత్తాఖ్యమన్తఃకరణమిన్ద్రియం,తదభిమానీచైత్యః క్షేత్రజ్ఞః-నిరభిధ్యతేత్యర్థః- అత్ర-చతుర్ముఖశరీరాచ్చతుర్ముఖస్యోపేన్ద్రస్యాపి భాగోక్తిరిన్ద్రియాభిమానిదేవతాత్వాకారేణేతి నవిరోధః ॥ ౬౩ ॥ ఏవం సమష్టిభూతచతుర్ముఖదేహస్థవాగాదీన్ద్రియతదధిష్ఠానేభ్యో దేవాదివ్యష్టినామిన్ద్రియతత్స్థానతదధిదేవతాసృష్టిరుక్తా- అథ-క్షేత్రజ్ఞభోగాయతనత్వాద్దేవాదిశరీరాణాం తత్ర ప్రాధాన్యం భోక్తుః క్షేత్రజ్ఞస్యేత్యన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం ప్రతిపిపాదయిషుర్వాగాదీన్ద్రియతదధిష్ఠాతృదేవతానాం సమష్టినాం దేవాదివ్యష్టిశరీరస్థాధిష్ఠానేషు ప్రవిష్టానామపి క్షేత్రజ్ఞానుప్రవేశమన్తరేణ వ్యష్టిశరీరభూతజాతస్య ప్రవృత్తిక్షమత్వసంపాదనాసామర్థ్యమాహ ॥ ఏత ఇతి ॥ ఏతే దేవాః ఇన్ద్రియసహితాస్తదభిమానివాగాదిదేవాః అభ్యుత్థితాః సమష్టిచతుర్ముఖశరీరాదుత్పన్నాః-అస్య దేవాదివ్యష్టిశరీరరూపభూతజాతస్య ప్రవిశ్యేతి శేషః ఉత్థాపనే ప్రవృత్త్యున్ముఖీకరణే-నాశకన్ అసమర్థా బభూవుః-ఏతదేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ పునరావివిశురిత్యాదినా ॥ పునశ్శబ్దోఽసామర్థ్యప్రతిపాదనారమ్భద్యోతకః-తం-దేవాదివ్యష్టిశరీరం-ఖానిగోవాధిష్ఠితానీన్ద్రియాణి-ఉత్థాపయితుం ప్రవృత్త్యున్ముఖం కర్తుం-క్రమాత్-ఆవివిశుః తత్తదధిష్ఠానం ప్రవివిశుః ॥ ౬౪ ॥ కా దేవతా కేనేన్ద్రియేణ కుత్ర ప్రవిష్టా ఉత్థాపనాశక్తా భూదిత్యత్రాహ ॥ వహ్నిరిత్యాదిభిస్సప్తభిః ॥ వహ్నిరధిదేవతా-వాచా వాగిన్ద్రియేణ సహ-ముఖం దేవాదివ్యష్టిముఖం- భేజే ఆవిశత్ - తదా-అసౌ విరాట్ విరాట్కార్య

చైత్యస్తతోఽభవత్ ॥ ౬౩ ॥ ఏతే హ్యభ్యుత్థితా దేవా నైవాస్యోత్థాపనేఽశకన్ । పునరావివిశుః ఖానితముత్థాపయితుం క్రమాత్ ॥ ౬౪ ॥ వహ్నిర్వాచా ముఖం భేజే నోదతిష్ఠత్తదా విరాట్ । ఘ్రాణేన నాసికే వాయుర్నోదతిష్ఠత్తతో విరాట్ ॥ ౬౫ ॥ అక్షిణీ చక్షుషాఽఽదిత్యో నోదతిష్ఠత్తదా విరాట్ । శ్రోత్రేణ కర్ణౌ చ దిశో నోదతిష్ఠత్తదా విరాట్ ॥ ౬౬ ॥ త్వచం రోమభిరోషధ్యో నోదతిష్ఠత్తతో విరాట్ । రేతసా శిశ్నమాపస్తు నోదతిష్ఠత్తతో విరాట్ ॥ ౬౭ ॥ గుదం మృత్యురపానేన నోదతిష్ఠత్తతో విరాట్ । విష్ణుర్గత్యైవ చరణౌ నోదతిష్ఠత్తతో విరాట్ ॥ ౬౮ ॥ హస్తావిన్ద్రో బలేనైవ నోదతిష్ఠత్తతో విరాట్ । నాడీర్నద్యో లోహితేన నోదతిష్ఠత్తతో విరాట్ ॥ క్షుత్తృడ్భ్యాముదరం సిన్ధుర్నోదతిష్ఠత్తతో విరాట్ । హృదయం మనసా చన్ద్రో నోదతిష్ఠత్తతో విరాట్ ॥ ౭౦ ॥ బుద్ధ్యా బ్రహ్మాపి హృదయం నోదతిష్ఠత్తతో విరాట్ । రుద్రోఽభిమత్యా హృదయం నోదతిష్ఠత్తతో విరాట్ ॥ ౭౧ ॥ చిత్తేన హృదయం చైత్యః క్షేత్రజ్ఞః ప్రావిశద్యదా । విరాట్తదైవ పురుషస్సలిలాదుదతిష్ఠత ॥ ౭౨ ॥ యథా ప్రసుప్తం పురుషం ప్రాణేన్ద్రియమనోధియః । ప్రభవన్తి వినా యేన నోత్థాపయితుమోజసా ॥ ౭౩ ॥ తస్మిం స్తం

భూతవ్యష్టిశరీరజాతం-నోదతిష్ఠత్ - న ప్రవృత్త్యున్ముఖోఽభూత్ ఏవముత్తరత్రాపి ద్రష్టవ్యమ్ - సర్వత్ర విరాట్ఛబ్దేన విరాట్కార్యభూతత్వాద్వ్యష్టిశరీరభూతజాతం లక్ష్యతే - అన్యథా చతుర్ముఖసృష్టానాం వహ్న్యాదీనాం చతుర్ముఖశరీరోత్థాపకత్వాశక్తేః ॥ ౬౫ ॥ ౬౬ ॥ ౬౭ ॥ ౬౮ ॥ ౬౯ ॥ ౭౦ ॥ ౭౧ ॥ ఏవం స్వతస్సేన్ద్రియాణాం దేవానాముత్థాపనాశక్తిమభిధాయ క్షేత్రజ్ఞాధీనం తేషాముత్థాపకత్వమిత్యాహ ॥ చిత్తేనేతి ॥ చైత్యః చిత్తాధిదేవః క్షేత్రజ్ఞః-హృదయమధిష్ఠానం-చిత్తేన సహ యదా - ప్రావిశత్, తదైవ-విరాట్పురుషః విరాట్కార్యభూతో దేవాదిరూపః పురుషః- సలిలాత్ సలిలకార్యభూతబ్రహ్మాణ్డాత్-ఇయం ల్యబ్లోపే పఞ్చమీ, సలిలమావిశ్యేత్యర్థః, ఉదతిష్ఠత్ ప్రవృత్తిక్షమోఽభూదిత్యర్థః ॥ ౭౨ ॥ ఏతదేవ సదృష్టాన్తమాహ ॥ యథేతి ॥ యథా ప్రాణాదయః-ఓజసా స్వబలేన-ప్రసుప్తం,పురుషం-యేన వినా క్షేత్రజ్ఞేన వినా- యం వినా ఇత్యర్థః-ఉత్థాపయితుం-న ప్రభవన్తి న సమర్థాః-తథా-వహ్న్యాదయోఽపి స్వాధిష్ఠైరిన్ద్రియైస్సహ - దేవాదిశరీరాణి ప్రవిశ్యాపి- క్షేత్రజ్ఞానుప్రవేశమన్తరేణోత్థాపనాశక్తా ఇత్యర్థః ॥ ౭౩ ॥ ఏవమన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం భోక్తుః క్షేత్రజ్ఞస్యైవ ప్రాధాన్యముక్తం-తస్యైవ తస్య క్షేత్రజ్ఞస్యానుచిన్తనం భగవద్భక్తియోగాఙ్గత్వేన కార్యమిత్యాహ ॥ తమితి ॥ ప్రత్యగాత్మానం [illegible], యోగే తద్యాథాత్మ్యవివేచనరూపయోగే - ప్రవృత్తయా ధియా అస్మిన్దేహే-వివిచ్య శరీరబుద్ధీన్ద్రియప్రాణాదిభ్యః పృథక్కృత్య-భక్త్యా ఈశ్వరభక్త్యా-విరక్త్యా కామానభిష్వఙ్గేణ జ్ఞానేన బ్రహ్మాత్మకత్వజ్ఞానేన చ-ఆత్మని మనసి-చిన్తయేత్, యద్వా, ప్రత్యగాత్మానం-ధియా వివిచ్యాత్మని తస్మిన్ ప్రత్యగాత్మని, పరమాత్మానమితి శేషః-విరక్త్యా అవిహితాప్రతిషిద్ధనిషిద్ధవిషయవైరాగ్యేణ - అనేన కర్మయోగ ఉక్తః జ్ఞానేన ప్రత్యగాత్మనయాథాత్మ్యజ్ఞా

నయోగేన-భక్త్యా ఈశ్వరభక్త్యా జ్ఞానకర్మయోగాభ్యామనుగృహీతయా భక్త్యేత్యర్థః, చిన్తయేత్ ॥ ౭౮ ॥ ఇతి శ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే షడ్వింశోఽధ్యాయః.

ఏవం జగత్సృష్ట్యాదివ్యాపారకథనేన భజనీయస్య భగవత ఐశ్వర్యమావేద్య-తత్ప్రాప్త్యుపాయభూతభక్తియోగాఙ్గాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగముపపిపాదయిషు-రతిస్ద్రియమాత్మస్వరూపం కథమనుసంధాతుం శక్యమిత్యాశఙ్కాం వారయితుం తస్య ప్రత్యగాత్మనో జాగరాద్యవస్థాసు విశదతరావభాసం కథయిష్యన్-తస్యైవ తస్యాత్మనః ప్రకృతిసంసర్గకృతమేవ జాగరాద్యవస్థారూపసాంసారికప్రవృత్తిషు-కర్తృత్వం, తదాయత్తసుఖదుఃఖభోక్తృత్వం చ-నస్వరూపప్రయుక్తమితిపూర్వోక్తమనువదతి॥ ప్రకృతిస్థ ఇతి॥ పురుషో జీవః ప్రకృతిస్థోఽపి దేహస్థోఽపి-ప్రాకృతైర్గుణైర్ధర్మైః దేవత్వమనుష్యత్వాదిభిః-సత్త్వాదిహేతుకైః సుఖదుఃఖాదిభిశ్చ-నాజ్యతే స్వకీయత్వేన న స్పృశ్యతే కుతః అవికారాత్ స్వతో దేవమనుష్యాదిరూపేణ పరిణామాభావాత్. అకర్తృకత్వాత్ గమనాదివాహ్యసాంసారికవ్యాపారాశ్రయత్వాభావాత్-నిర్గుణత్వాత్ స్వతస్సత్త్వాదిగుణాన్వయాభావాత్-స్వతో నాజ్యత ఇత్యత్ర దృష్టాన్తః॥ జలార్కవదితి॥ మహాకాశాదేరప్యుపలక్షణమిదం నను జలాదిషు సూర్యాదయో భాన్త్యాతత్రస్థా ఇవ గృహ్యన్తే న పరమార్థతస్తత్రస్థాః అతో జలగతవృద్ధిహ్రాసకమ్పాదిదోషాస్పర్శస్సూర్యాదిషు యుక్తః-ప్రత్యగాత్మనస్తు-దేవాదిశరీరేష్వవస్థితేః కథం తద్గుణైర్నాజ్యత ఇత్యుచ్యత ఇతి చేత్- ఉచ్యతే- దేశవిప్రకర్షః కాలవిప్రకర్ష-స్స్వభావవిప్రకర్షశ్చే-తి త్రివిధా విప్రకర్షః-అత్రైకవిప్రకర్షోఽపి దోషాస్పర్శస్య హేతుః-అత్ర దేశవిప్రకర్షస్యోదాహరణం జలసూర్యాదిః, స్వభావవిప్రకర్షస్యోదాహరణమాకాశాదిః తత్ర- దేశవిప్రకర్షవత్స్వభావవిప్రకర్షస్యాపి దోషాస్పర్శహేతుత్వా-ద్యథా ఘటకరకాదిషు వృద్ధిహ్రాసభాక్షు పృథక్పృథక్సంయుజ్యమానమప్యాకాశం వృద్ధిహ్రాసాదిదోషైర్నస్పృశ్యతే యథా జలాధారేషు విషమేషు దృశ్యమానోఽప్యంశుమాన్ దేశవిప్రకర్షాత్తత్తద్గతవృద్ధిహ్రాసాదిభిర్నస్పృ

ప్రత్యగాత్మానం ధియా యోగప్రవృత్తయా। భక్త్యా విరక్త్యా జ్ఞానేన వివిచ్యాత్మని చిన్తయేత్॥ ౭౮ ॥
ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, షడ్వింశోఽధ్యాయః.
ప్రకృతిస్థోఽపి పురుషో నాజ్యతే ప్రాకృతైర్గుణైః । అవికారాదకర్తృత్వాన్నిర్గుణత్వాజ్జలార్కవత్ ॥ ౧ ॥
స ఏష యర్హి ప్రకృతేర్గుణేష్వభివిషజ్జతే। అహంక్రియావిమూఢాత్మా కర్తాఽస్మీత్యభిమన్యతే॥ ౨॥ తేన సంసారపదవీమవశోఽభ్యేత్యనిర్వృతః। ప్రాసఙ్గికైః కర్మదోషైస్సదసన్మిశ్రయోనిషు॥ 3 ॥ అర్థే హ్యవిద్యమానే

శ్యతే తథాఽయం ప్రత్యగాత్మాపి దేవాదిచతుర్విధశరీరేష్వవస్థితస్తద్గతైర్ధర్మైస్స్వతో నాజ్యతే స్వభావవిప్రకర్షాదితి॥ తర్హ్యాకాశ ఏవ దృష్టాన్తీకర్తవ్యః-నార్క ఇతి చేన్న-దోషాస్పర్శమాత్రాభిప్రాయకత్వాత్తద్దృష్టాన్తస్య-దృశ్యతే చైవం-సర్వాత్మనా సాధర్మ్యాభావేఽపి వివక్షితాంశసాధర్మ్యాద్దృష్టాన్తోపాదానం సింహో మాణవక ఇత్యాదౌ, యద్వా, ప్రకృతిగతా దేవత్వమనుష్యత్వాదయః ప్రకృతేరేవ ధర్మాః-నాత్మనః - తస్య దేవమనుష్యాద్యాకారస్య స్వతోఽభావాత్- దేవోఽయం మనుష్యోఽయమితి ప్రతీత్యా తేఽప్యాత్మాకారా ఇతి చే - త్సా ప్రతీతిర్భ్రాన్తిరూపేతి సదృష్టాన్తమాహ ॥ ప్రకృతిస్థ ఇతి॥ దేహస్థోఽపి, పురుషో జీవః, అకర్తృత్వాదిభ్యో హేతుభ్యః- ప్రాకృతైర్గుణైర్దేవత్వాదిధర్మై-ర్నాజ్యతే-అత్రాజిర్గత్యర్థః-స్వతో దేవత్వాదివైశిష్ట్యేన న గచ్ఛతే, తథా నానుసంధీయత ఇతి యావత్-తత్ర దృష్టాన్తః జలార్కవదితి॥ యథా జలే ప్రతిబిమ్బితస్సూర్యో జలగతైర్ధర్మైర్వైశిష్ట్యేన పరమార్థతో న ప్రతీయతే తేషాం జలగతత్వాత్ - ఏవం ప్రకృతిధర్మైరాత్మాపి పరమార్థతో న ప్రతీయతే, తేషాం ప్రకృత్యాకారత్వేనాత్మాకారత్వాభావాత్ - తేషామాత్మగతత్వేన ప్రతీతిర్భ్రాన్తిరూపేత్యర్థః ॥౧॥ ఏవంవిధస్యాత్మనః కథం దేవమనుష్యాదిదేహయోగః-కథం వా సాంసారికప్రవృత్తిషు కర్తృత్వం-సుఖదుఃఖానుభవశ్చేత్యాశఙ్కాయాం-సర్వమిదం దేహాత్మాభిమానస్వతన్త్రాత్మాభిమానకృతమిత్యాహ॥ స ఇతి॥ స ఏష ప్రకృతివిలక్షణోఽప్యాత్మా, అహంక్రియావిమూఢాత్మా - అహంక్రియా అనాత్మని దేహే ఆత్మాభిమానః- తయా-విమూఢః తిరోహితః-ఆత్మా స్వరూపం - యస్య సః-యర్హి యదా - ప్రకృతే-ర్గుణేషు శబ్దాదిషు-విషజ్జతే శబ్దాదివిషయప్రవణస్స్యాత్-యదా చ కర్తాఽస్మీతి స్వతన్త్ర ఇత్యభిమన్యతే అనేన స్వతన్త్రాభిమానోఽపి బన్ధహేతురిత్యుక్తమ్ ॥౨॥ తదా, తేనోభయవిధాభిమానేన-అవశః కర్మపరతన్త్రస్సన్-అత ఏవానిర్వృతః కర్మాయత్తసుఖదుఃఖోపభోగేన నితరాం సుఖమలభమానః-ప్రాసఙ్గికైః ప్రకృతిసంసర్గకృతైః-కర్మదోషైః పుణ్యాపుణ్యరూపైర్దోషైః-సదసన్మిశ్రయోనిషూత్తమాధమమధ్యమభూతేషు దేవతిర్యఙ్నరాదిషు, సంసారపదవీ-మభ్యేతి-ప్రాప్నోతి ॥3॥ నను దేవాద్యాకారాణామాత్మనస్స్వభా

వికారాకారత్వాభావాత్తైః కోఽనర్థ ఆత్మన ఇత్యత్రాహ ॥ అర్థేతి ॥ అర్థే ఆత్మనో దేవత్వమనుష్యత్వాద్యాకారే-స్వతోఽవిద్యమానేఽపి-అస్యాత్మనః విషయాన్ శబ్దాదీన్- ధ్యాయతః చిన్తయతః-సంసృతిః-న నివర్తతే సంసారరూపోఽనర్థో న నివర్తతే - యథా స్వప్నశరీరాణామాత్మాకారత్వాభావేఽపి విషయచిన్తనద్వారా సుఖదుఃఖరూపానర్థహేతుత్వం-తద్వజ్జాగరేఽపి దేహాకారాణామాత్మాకారత్వాభావేఽపి-విషయప్రావణ్యజననద్వారాఽనర్థరూపబన్ధహేతుత్వమిత్యర్థః హియస్మాదేవమ్ ॥ ౪ ॥ అత ఏవ-మనో నియన్తవ్యమిత్యాహ ॥ అత ఏవేతి ॥ అసతాం ప్రకృతపరిణామరూపాణామిన్ద్రియాణాం-పథి శబ్దాదివిషయే-ప్రసక్తం నితరామాసక్తం-చిత్తం -తీవ్రేణ అన్తరాయానుపహతేన-భగవద్భక్తియోగేన-విరక్త్యా కామానభిష్వఙ్గేణ చ-శనైః - వశం నయేత్ - స్వవశం కుర్యాత్-విరక్తిః సాధనసప్తకోపలక్షణం విరక్త్యనుగృహీతభగవద్భక్త్యా స్వసమీహితభగవదనుచిన్తనపరం కుర్యాత్, ఏవం చేద్బన్ధో నివర్తత ఇత్యభిప్రాయః ॥ ౫ ॥ భక్తియోగానుగ్రాహకాణ్యేవ వర్ణయన్ భక్త్యామోత్తప్రకారమాహ షడ్భిః ॥ శ్రద్ధయా మనోనియమనవిషయయా త్వరయా-యుక్తః-యోగపథైః భక్తియోగేతికర్తవ్యతాభూతైః-యమాదిభిః శమదమాదిభిః మయీశ్వరే భావేన "మాతాపితా భ్రాతా" ఇత్యుక్తవిధభావేన సత్యేన సత్యవచసేన ॥ ౬ ॥ సర్వభూతసమత్వేన ప్రకృతిపురుషశరీరకేశ్వరాత్మకత్వానుచిన్తనేన- అత ఏవ-నిర్వైరేణ-అప్రసఙ్గతః శబ్దాదివిషయానాసక్త్యా - బ్రహ్మచర్యేణ స్త్రీసఙ్గాదిరాహిత్యేన మౌనేన మితవాక్యేన-బలీయసా భక్తియోగానుగ్రాహకాణాం మధ్యే బలవత్తరేణ, స్వధర్మేణ స్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మేణ చ-అభ్యసన్ భక్తియోగమితి శేషః ॥ ౭ ॥ యదృచ్ఛయోపస్థితేన దైవాదుపనతేనాన్నాదినా-సన్తుష్టః-దైవాదుపనతమపమితమేవ భుఞ్జానః - మునిః భోజనాదిదశాయామపి శుభాశ్రయసంశీలనపరః-వివిక్తశరణః ఏకాన్తవసతిః-శాన్తః భయాదిరహితః మైత్రః భయజనకైరపి భూతైః మైత్రీమేవ

అపి సంసృతిర్న నివర్తతే । ధ్యాయతో విషయానస్య స్వప్నేఽనర్థాగమో యథా ॥ ౪ ॥ అత ఏవ శనైశ్చిత్తం ప్రసక్తమసతాం పథి । భక్తియోగేన తీవ్రేణ విరక్త్యా చ నయేద్వశమ్ ॥ ౫ ॥ యమాదిభిర్యోగమార్గైరభ్యసన్ శ్రద్ధయాన్వితః । మయి భావేన సత్యేన మత్కథాశ్రవణేన చ ॥ ౬ ॥ సర్వభూతసమత్వేన నిర్వైరేణాప్రసఙ్గతః । బ్రహ్మచర్యేణ మౌనేన స్వధర్మేణ బలీయసా ॥ ౭ ॥ యదృచ్ఛయోపస్థితేన సన్తుష్టో మితభుఙ్మునిః । వివిక్తశరణః శాన్తో మైత్రః కరుణ ఆత్మవాన్ ॥ ౮ ॥ సానుబన్ధే చ దేహేఽస్మిన్నకుర్వన్నసదాగ్రహమ్ । జ్ఞానేన దృష్టతత్త్వేన ప్రకృతేః పురుషస్య చ ॥ ౯ ॥ నివృత్తబుద్ధ్యవస్థానో దూరీభూతాన్యదర్శనః । ఉపలభ్యాత్మనాఽఽత్మానం చక్షుషేవార్కమాత్మదృక్ ॥ ౧౦ ॥ ముక్తలిఙ్గం సదాభాసమసతి ప్రతిపద్యతే । సతో బన్ధుమసచ్చక్షుః సర్వానుస్యూతమద్వయమ్

కామయమానః-కరుణః తేష్వపకారుణికః-ఆత్మవాన్ ప్రశస్తమనస్కః ॥ ౮ ॥ సానుబన్ధే పుత్రకళత్రాద్యనుబన్ధసహితేఽస్మిన్ దేహే-అసదాగ్రహం అహంమమాభిమతిం- అకుర్వన్-దృష్టం తత్త్వం యాథాత్మ్యం యస్మిన్- తేన-ప్రకృతేః పురుషస్య చ జ్ఞానేన ప్రకృతిపురుషయోః హేయోపాదేయత్వజ్ఞానేనేత్యర్థః ॥ ౯ ॥ నివృత్తాని-బుద్ధేర్మనసోఽవస్థానాని సఙ్కల్పవికల్పాదీని-యస్య సః - అత ఏవ-దూరీభూతమన్యస్య భగవద్వ్యతిరిక్తస్య దర్శనం-యస్య సః -ఆత్మదృక్ ప్రకృతివివిక్తాత్మదర్శీ అసతి దేహే- చక్షుషా ఆదిత్యాధిష్ఠితచక్షురిన్ద్రియేణ-అర్కం-అధిష్ఠాతారమాదిత్యమివ-ఆత్మనా పరమాత్మాధిష్ఠితేన ప్రత్యగాత్మనా-ఆత్మానం పరమాత్మానం - ఉపలభ్య సాక్షాత్కృత్య - పశ్చాన్ముక్తలిఙ్గః ప్రారబ్ధావసానే ముక్తదేవాదిశరీరః-ద్వితీయాన్తపాఠే-ముక్తః త్యక్తదేవాదిశరీరం-సదాభాసం నిత్యాసఙ్కుచితజ్ఞానస్వరూపం-సతః ప్రత్యగాత్మనః బన్ధుం "పితా వరక్షుకః స్నేషీ భర్తా" ఇత్యాద్యుక్తసర్వవిధబన్ధుం-అసచ్చక్షుః అసతో దేహాదేరపి చక్షురివ ప్రకాశకం "తస్య భాసా సర్వమిదం విభాతి" ఇతి శ్రుతేః-సర్వానుస్యూతం సర్వాన్తర్యామిణం - అద్వయం స్వసమాభ్యధికరహితం-పరమపురుషం-ప్రతిపద్యతే ప్రాప్నోతి ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ ఆత్మదృగాత్మనాఽఽత్మానముపలభ్యేత్యనేన ప్రకృతివివిక్తస్వాత్మరూపం పశ్యన్నేవ తదన్తర్యామిణం పరమాత్మానముపలభ్య తం ప్రతిపద్యత ఇత్యుక్తం, తత్ర కథమతీన్ద్రియం నిరతిశయసూక్ష్మమాత్మస్వరూపం దర్శనయోగ్యమిత్యాశఙ్కాయాం దేహేన్ద్రియాదిభ్యో విలక్షణాత్మస్వరూపప్రత్యవమర్శనప్రకారమాత్మోపలబ్ధిస్యజాగరాద్యవస్థాస్వతివిశదతరత్వకథనముఖేన సదృష్టాన్తమాహ ॥ యథేతి ॥ ప్రథమం దృష్టాన్తం శిక్షయతి-యథేత్యేకేన ॥ స్థలస్థేన ఆభాసేన-తృణలోష్టాదిప్రకాశకేనాదిత్యాలోకేనైవేత్యర్థః-జలస్థ ఆభాసః ఆదిత్యప్రతిబిమ్బం - దృశ్యతే అనాదిత్యే ఆదిత్యబుద్ధిర్హి సా-తథా-స్వాభాసేన స్వాలోకేన-జలస్థేన జలేఽపి ప్రతిబిమ్బం ప్రకాశయతా తేనైవ- దివి స్థితస్సాక్షాదాదిత్యో-దృశ్య

౧౧ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ ముక్తలిఙ్గస్సదాభాస

తే-అనాదిత్వాదిత్యయోరాదిత్యావలోకేనైవప్రతీతిరిత్యర్థః ॥౧౨॥ దృష్టాన్తేనశిక్షితమర్థం దార్ష్టాన్తికే దర్శయతి॥ఏ
వమితి ॥ ఏవంభూతేన్ద్రియమనోమయైః భూతేన్ద్రియమనఆత్మకైస్త్రిభిః స్వకార్యైః-త్రిప్రకారోఽహఙ్కారాఖ్యః
ప్రకృతిపరిణామవిశేషః-స్వాభాసైః స్వధర్మభూతజ్ఞానైః- ఆత్మవ్యతిరిక్తోఽప్యాత్మత్వేనగృహ్యతే-సాహఙ్కారేన్ద్రియమనో
అహఙ్కారపఞ్చభూతరూపదేహాత్మవిషయాత్మబుద్ధిభ్రాన్తిః-తదాత్మేనైవ స్వాభాసేనస్వాభావికస్వప్రభాభూతజ్ఞా
నేన-సత్యదృక్ సర్వాకారజ్ఞానస్వరూప ఆత్మా గృహ్యతఇత్యర్థః-స్వాభాసైరితిబహువచనం దేవోఽహంమనుష్యోఽహంకృ
శోఽహమిత్యాదినానాకారవిషయత్వాభిప్రాయం-అయమర్థః-నహ్యన్ధకారే ప్రతిబిమ్బజ్ఞానం-అతోఽనాదిత్యేఆదిత్యభ్రా
న్తిః సాక్షాదాదిత్యేఆదిత్యబుద్ధిశ్చాదిత్యధర్మభూతాలోకేనైవ - ఏవమనాత్మని దేహేఆత్మభ్రాన్తిస్సాక్షాదాత్మన్యాత్మ
ప్రతిపత్తిశ్చాత్మధర్మభూతజ్ఞానేనైవభవతీతి ॥౧౩॥ అథేన్ద్రియాద్యనవధానదశాయామప్యాత్మావభాసమాహ॥
భూతేతి॥ బుద్ధిగ్రాహక-ఆదిశబ్దాదహఙ్కారద్రవ్యం - భూతసూక్ష్మాదిషు నిద్రయా-లీనేషుఅనవభాసమానేషుఅకార్యకరే
ష్వితివా-తదా - అసతిదేహే-యః వినిద్రః వీతనిద్రః-నిరహఙ్క్రియః దేహాత్మాభిమానరహితః-తమాత్మానం ప్రతిపద్యత
ఇతితృతీయేనాన్వయః ॥౧౪॥ నను-యదితదావినిద్రోఽసావస్తి-తర్హి-జాగ్రత్స్వప్నయోరివస్ఫుటం కింనావభాసతే-
తత్రాహ॥ మన్యమానఇతి॥ పూర్వం - స ద్రష్టా దేహాదేర్దృష్టత్వేనసవికల్పకతయాస్ఫుటంప్రతీత- స్తదాసుషుప్తౌ- దేహా
దేరనాత్మన్యాత్మాభిమానరూపాహఙ్కారవిషయస్యలీనత్వా - త్తద్విషయేఽహఙ్కరణేనష్టేసతి-స్వయమనష్టోఽపి-మృ
షైవాత్మానంనష్టఇవమన్యమానో-యః- అన్యస్యనాశేఅన్యస్యనష్టతుల్యత్వేదృష్టాన్తః-నష్టవిత్తో-యథాఽఽతురోవివశః-న
ష్టవద్భవతి-తథేత్యర్థః-ననుసుషుప్తౌనకించిదనుభూయతే-తథాచశ్రుతిః-నాహఖల్వయమేవంసంప్రత్యాత్మానంజానాత్య
యమహమస్మీతి-మైవం॥ తమోగుణాభిభవాత్పరాగర్థానుభవాభావాచ్చాహమర్థస్యాత్మనోపివివిక్తబాహ్యగ్రహణత్వావిస్ఫుట
ప్రతిభాసాభావేప్యప్రబోధాదహమిత్యేకాకారేణాత్మనస్స్ఫురణాత్సుషుప్తావపినాహమర్థస్యాత్మనోవిగమః అతఏవహి

యమ్॥౧౧॥ యథాజలస్థఆభాసస్స్థలస్థేనావదృశ్యతే। స్వాభాసేనయథాసూర్యోజలస్థేనదివిస్థితః ॥౧౨॥ ఏ
వంత్రివృదహఙ్కారో భూతేన్ద్రియమనోమయైః। స్వాభాసైర్లక్షితోఽనేనసదాభాసేనసత్యదృక్ ॥౧౩॥
భూతసూక్ష్మేన్ద్రియమనోబుద్ధ్యాదిష్విహనిద్రయా। లీనేష్వసతియస్తత్రవినిద్రోనిరహఙ్క్రియః ॥౧౪॥ మ
న్యమానస్తదాఽఽత్మానమనష్టోనష్టవన్మృషా। నష్టేఽహఙ్కరణేద్రష్టానష్టవిత్తఇవాతురః ॥౧౫॥ ఏవంప్ర

సుప్తోత్థితస్యైవంపరామర్శః-సుఖమహమస్వాప్సం నకించిదవేదిషంమామప్యహంనజ్ఞాతవానితి - అనేనప్రత్యవమర్శేనత
దానీమప్యహమర్థస్యైవాత్మనస్సుఖిత్వంజ్ఞాతృత్వంచజ్ఞాయతే-సుఖమహమస్వాప్సమితిపరామర్శేహి - సుఖమిత్యనేన-త
దానీమనుకూలతయాభాసమానస్వరూపవత్త్వ మనుసంహితంభవతి-అహమిత్యనేన-స్వస్మై భాసమానత్వరూపప్రత్యక్త్వంచా
నుసంహితంభవతి-యథామన్నమగచ్ఛం-మధురమగాయ-మితిపరామర్శే-పూర్వంగమనేనసహితదానీంతనతన్నాన్వయం గా
నేనసహితదానీంతనతన్మాధుర్యంచానుసంహితంభవతి-తద్వత్ -నన్వేతావన్తంకాలంనకించిదహమజ్ఞాసిషమితిచపరామృ
శతీతిచే- త్తతఃకిం-నకించిదితికృత్స్నప్రతిషేధఇతిచేన్న - అహమవేదిషమితివేదితురహమర్థస్యానువృత్తేః-వేద్యవిషయో
హ్యసప్రతిషేధఃమామప్యహంనజ్ఞాతవానిత్యహమర్థస్యాపితదానీమననుసన్ధానంప్రతీయతఇతిచేన్న - మామప్యహంనజ్ఞా
తవానితిపరామర్శేహి - అహమర్థస్యజ్ఞాతురనువృత్తేస్స్వరూపంనిషిధ్యతే - అపితుప్రబోధసమయేఽనుసన్ధీయమానస్యా
హమర్థస్యవ్యావర్తకబాహ్యగ్రహణత్వాదిబాహ్యధర్మవిశిష్టత్వేనబుద్ధిసుఖాద్యన్తరధర్మవిశిష్టత్వేనచప్రతిభాసాభావోఽ
హంమాంనజ్ఞాతవానిత్యుక్తేర్విషయోవివేచనీయః-జాగరితావస్థానుసంహితజాత్యాదివిశిష్టోఽస్మదర్థోమామిత్యంశస్యవి
షయః-స్వాపాఖ్యయావస్థాప్రసిద్ధావిశదస్వానుభవైకతానశ్చాహమర్థోఽహమిత్యంశస్యవిషయః-అత్రసుప్తోఽహమీదృ
శోఽహమితిచమామపినజ్ఞాతవానహమిత్యేవఖల్వనుభవప్రకారః "నాహంఖల్వయమేవంసంప్రతి" త్యాదావప్యత్రశ్రు
తా-వహమయమిత్యనేన-అహమయమీదృశజాత్యాదివిశిష్టఇతినజానాతీత్యుచ్యతే-తస్మా - దహమర్థస్యాత్మనస్సుషుప్తావప్యస్ఫు
రణమస్త్యేవ ॥౧౫॥ ఏతదేవాభిప్రయన్నాహ॥ ఏవమితి॥ ఏవంసుషుప్తావహమర్థస్యాత్మనోఽనువృత్తిం-ప్రత్యవమృశ్యప
రామృశ్య-అసౌప్రకృతివివిక్తాత్మస్వరూపజిజ్ఞాసుః-ఆత్మానంప్రకృతివివిక్తంప్రత్యగాత్మానం - ప్రతిపద్యతేయథావజ్జానీ
యాత్ -పునరాత్మానమేవవిశినష్టి॥ సాహఙ్కారస్య-ద్రవ్యస్యపఞ్చభూతసముదాయస్య-యః-అవస్థానంఅవస్థాపకఇత్య
ర్థః-ఆత్మవిశ్లేషే దేహస్యవిశరణస్వభావత్వాత్-అనుగ్రహః అనుగ్రాహకః, దేహస్యప్రవృత్తిహేతురిత్యర్థః- నహినిరా

త్మకో దేహః ప్రవర్తతే ॥ ౧౬ ॥ ఏవమిన్ద్రియాద్యనవధానదశాయాం-తదవధానదశాయాం చాత్మనో విశదతరావభాస ఉపపాదితః - అథైవంవిధప్రత్యగాత్మస్వరూపచిన్తనం భగవద్భక్తియోగానుగ్రహద్వారా మోక్షసాధనమితి పుత్రస్య వివక్షామాలోచ్యాన్తరా ప్రకృతిపురుషయోరనాదిత్వాత్తయోర్మిథస్సంబన్ధస్యాప్యనాదిత్వాత్కథముభయోర్విశ్లేష ఇతి ముక్త్యసమ్భవముద్భావయన్తీ పృచ్ఛతి దేవహూతిః॥ పురుషమితి చతుర్భిః॥ హే బ్రహ్మన్-పురుషం జీవం-ప్రకృతిః కదాచిదపి-న విముఞ్చతి న త్యజతి-కుతః - అనయోః ప్రకృతిపురుషయోరన్యోన్యాపాశ్రయత్వాత్ -పరస్పరం దృఢతరసంబన్ధత్వాత్-న చాన్యతరవినాశేనాపవిశ్లేషస్సమ్భావ్యేత-యతస్తయోర్నిత్యత్వం చ హే ప్రభో-పృథగవస్థానం న సమ్భవతీతి ప్రశ్నాభిప్రాయః ॥ ౧౭ ॥ ఇదమేవ పృథగవస్థానం దృష్టాన్తేన దృఢీకరోతి ॥ యథేతి ॥ యథా భూమేః పృథివ్యాః-గన్ధస్య తదపృథక్సిద్ధస్య గన్ధగుణస్య చ-వ్యతిరేకతః పృథక్-భావః అవస్థానం-న సంభవతి-యథా చ-అపాం రసస్య తదపృథక్సిద్ధరసగుణస్య చ పృథగ్భావో నాస్తి-తథా-బుద్ధేః ప్రకృతేః-తతః పరస్యాత్మనశ్చ- పృథగ్భావో నాస్తి-యద్వా బుద్ధేః పరస్య బోద్ధురాత్మనః - ప్రకృతేశ్చేత్యధ్యాహారేణ యోజనా ॥ ౧౮ ॥ కిం చ-కర్తుః స్వతస్సాంసారికగమనాదిప్రవృత్త్యనాశ్రయస్య-పురుషస్యాత్మనః అయం కర్మబన్ధః కర్మరూపో బన్ధః-యదాశ్రయః యత్సంజన్యాధీనః, యచ్ఛబ్దః ప్రకృతిపరః, తస్యాః ప్రకృతేః-గుణేషు సత్స్విత్యన్వయః, యచ్ఛబ్దస్సత్త్వాదిగుణపరో వా, తేష్విత్యన్వయస్స్యాత్, తేషు ప్రకృతేర్గుణేషు, సత్త్వాదిషు, సత్సు-అతః గుణేభ్యః ప్రకృతేర్వా-కైవల్యం విముక్తత్వం-కథం భవేత్ ॥ ౧౯ ॥ తత్త్వజ్ఞానేనాత్మానం విముఞ్చతి ప్రకృతిరితి చేత్తత్రాహ॥ క్వచిదితి ॥ ఉల్బణం సంసారరూపభయం-క్వచిత్తత్త్వావమర్శేన పూ

త్యవన్పృశ్యాసావాత్మానం ప్రతిపద్యతే। సాహఙ్కారస్య ద్రవ్యస్య యోఽవస్థానమనుగ్రహః ॥౧౬॥ దేవహూతిరువాచ॥ పురుషం ప్రకృతిర్బ్రహ్మన్న విముఞ్చతి కర్హిచిత్ । అన్యోన్యాపాశ్రయత్వాచ్చ నిత్యత్వాదనయోః ప్రభో॥౧౭॥ యథా గన్ధస్య భూమేశ్చ న భావో వ్యతిరేకతః। అపాం రసస్య చ యథా తథా బుద్ధేః పరస్య చ॥౧౮॥ అకర్తుః కర్మబన్ధోఽయం పురుషస్య యదాశ్రయః । గుణేషు సత్సు ప్రకృతేః కైవల్యం తేష్వతః కథమ్॥౧౯॥ క్వచిత్తత్త్వావమర్శేన నివృత్తం భయముల్బణమ్ । అనివృత్తనిమిత్తత్వాత్పునః ప్రత్యవతిష్ఠతే ॥ ౨౦ ॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ అనిమిత్తనిమిత్తేన స్వధర్మేణామలాత్మనా। తీవ్రయా మయి భక్త్యా చ శ్రుతసంభృతయా చిరమ్ ॥౨౧॥ జ్ఞానేన దృష్టతత్త్వేన వైరాగ్యేణ బలీయసా। తపోయుక్తేన యోగేన తీవ్రేణాత్మసమాధినా॥ ౨౨ ॥ ప్రకృతిః పురుషస్యేహ దహ్యమానా త్వహర్నిశమ్ । తిరోభవిత్రీ శనకైరగ్నేర్యోనిరివారణిః ॥ ౨౩ ॥ ముక్తభోగా పరిత్య

ర్వోక్తావమర్శనేన-నివృత్తం నివృత్తప్రాయమపి-అనివృత్తనిమిత్తత్వాత్ అనివృత్తప్రకృతిసంబన్ధత్వాత్-పునః - ప్రత్యవతిష్ఠతే ఉపస్థితం భవతి ॥ ౨౦ ॥ సత్యమేవం-తథాపి-బహ్వాఙ్గోపకృతభక్తియోగారాధితపరమపురుషప్రసాదాదాత్మానం విముఞ్చతి ప్రకృతిః క్వచిదుద్భవన్తు సాధనాని వైకల్యాదిత్యాహ కపిలః॥ అనిమిత్తేతి॥ నిమిత్తం ఫలం, తదనిమిత్తమప్రవర్తకం-యస్మిన్-ఫలాభిసన్ధిరహితేనేత్యర్థః-స్వధర్మేణ స్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మేణ-అమలాత్మనా విశుద్ధాన్తఃకరణేన,, ధర్మేణ పాపమపనుదతి,, ఇతి శ్రుతేః-శ్రుతసంభృతయా మత్కథాశ్రవణేన సంభృతయా వర్ధితయా - తీవ్రయా విస్మృత్యనుపహతయా-మయి భక్త్యా అనభిసంహితఫలకర్మయోగపరిశుద్ధాన్తఃకరణనిష్పాద్యయా-మత్కథాశ్రవణాదిభిరుపకృతయా-మద్భక్త్యా - ప్రకృతిస్తిరోభవిత్రీత్యన్వయః ॥ ౨౧ ॥ అన్యాన్యపి భక్తియోగాఙ్గాన్యాహ॥ దృష్టం తత్త్వం ప్రకృతిపురుషయోర్యాథాత్మ్యం హేయోపాదేయత్వరూపం యస్మిన్-తేన జ్ఞానేన-బలీయసా - వైరాగ్యేణ కామానభిష్వఙ్గేణ-తపోయుక్తేన దేహశోషణాదితపోయుక్తేన, యోగేన ప్రకృతివివిక్తాత్మయాథాత్మ్యచిన్తనేన-తీవ్రేణ-ఆత్మసమాధినా చిత్తైకాగ్ర్యేణ చో-పకృతయా-మద్భక్త్యా ॥ ౨౨ ॥ అహర్నిశం-దహ్యమానా పీడ్యమానా-పురుషస్య-ప్రకృతిః ఆత్మబన్ధకరీ ప్రకృతిః-శనకైస్తిరోభవిత్రీ అన్ధకరీ భవిష్యతి-నిశ్శేషం వర్తిష్యత ఇత్యర్థః తత్ర దృష్టాన్తః॥ అగ్నేరితి ॥ అగ్న్యావిర్భావహేతురప్యరణిర్యథాగ్నినా దహ్యతే-తథా-తత్త్వజ్ఞానసంపత్తిహేతురపి ప్రకృతిస్తేన దహ్యత ఇత్యర్థః-యద్వా, అగ్నితిరోధాయికాఽరణిరివ-ఆత్మతిరోధాయికా ప్రకృతిర్దహ్యత ఇత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ ఏవం సతి న పునస్సంసరయత్యాత్మానం ప్రకృతిరిత్యాహ ॥ ముక్తభోగేతి॥ భుక్తః భోగో యస్యాః, నిత్యశస్సదా-దృష్టో దోషో యస్యాః - అత ఏవ-పరిత్యక్తా సతీ-ప్రకృతిః-ఈశ్వరస్యాకర్మవశస్య స్వే మహిమ్ని స్థితస్య అపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకలక్షణమహిమవతః, ఆత్మనః, అశుభం సంసారం, న ధత్తే న సంపాదయ

తిత్యర్థః ॥ ౨౪ ॥ అజ్ఞస్య ప్రకృతిసంబన్ధో జ్ఞానవతస్తు న సంబన్ధ ఇత్యత్ర దృష్టాన్తమాహ ॥ యథా హీతి ॥ యథా - అప్రతిబుద్ధస్య నిద్రాముపగతస్య - పుంసః - ప్రస్వాపః స్వప్నః - బహ్వనర్థకృత్ స్వశిరశ్ఛేదాదిబహ్వనర్థకారీ , స ఏవ ప్రస్వాపః ప్రబుద్ధస్య జాగ్రతః - మోహాయ అనర్థాయ - న కల్పతే న సమర్థో భవేత్ - అనర్థస్యాస్థిరత్వాయ స్వప్నదృష్టాన్తః ॥ ౨౫ ॥ ఏవం విదితతత్త్వస్య విదితప్రకృతిపురుషేశ్వరతత్త్వస్య - మయి , మానసం యుఞ్జతః ఆత్మారామస్య ఆత్మన్యేవ రమమాణస్య - ప్రకృతివిలక్షణస్వాత్మపరమాత్మానుభవపరస్య - కర్హిచిత్ కదాచిదపి ప్రకృతిః - నాపకురుతే న బన్ధకీత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥ ఉక్తిముపసంహరతి ॥ యదేతి ॥ యదా అధ్యాత్మరతః ఆత్మారామః , బహూని జన్మాని యస్మిన్ - తేన - కాలేన - ప్రతిబుద్ధార్థః విదితతత్త్వహితపురుషార్థః ఆబ్రహ్మభువనాత్ సత్యలోకపర్యన్తలోకేషు - జాతవైరాగ్యః సాతిశయత్వక్షయిత్వాద్యాభోగ్యతాబుద్ధిరహితః - మద్భక్తః నిరతిశయప్రీతిరూపమద్భక్తియుక్తః - భూయసా మత్ప్రసాదేన - నిశ్శ్రేయసం పురుషార్థరూపం , మదాశ్రయం , అనేన నిష్కృష్టజీవస్వరూపస్య భగవద్ధార్యత్వముక్తం ॥ ఇహ ప్రాప్నోతీత్యుపాసనదశాయాం సాక్షాత్కరోతి , తతః స్వదృశా భగవదాత్మకస్వాత్మసాక్షాత్కారేణ , ఛిన్నసంశయః విగతదేహాత్మాభిమానః యోగీ మద్భక్తియోగనిష్ఠః - లిఙ్గవినిర్గమే ప్రారబ్ధావసానే - యత్స్థానం , గత్వా ప్రాప్య , న నివర్తేత పునర్నావర్తేత , తత్ పరమం స్థానం ప్రాప్నోతి ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ ౨౯ ॥ పూర్వశ్లోకోక్తసాక్షాత్కారవతోఽవాన్తరసిద్ధివితృష్ణస్య భగవత్ప్రాప్తిమాహ ॥ యదేతి ॥ అఙ్గ హే మాతః , సిద్ధస్య పరినిష్పన్నభక్తియోగస్య - పుంసః , చేతః , యోగోపచితాసు యోగసాధ్యాసు , అనన్యహేతుషు యోగాదన్యో హేతుర్నాస్తి యాసు , యత్రయాసు , మృత్యోః సంసారస్య , హాసో

క్తాదృష్టదోషా చ నిత్యశః । నేశ్వరస్యాశుభం ధత్తే స్వే మహిమ్ని స్థితస్య చ ॥ ౨౪ ॥ యథా హ్యప్రతిబుద్ధస్య ప్రస్వాపో బహ్వనర్థకృత్ । స ఏవ ప్రతిబుద్ధస్య న వై మోహాయ కల్పతే ॥ ౨౫ ॥ ఏవం విదితతత్త్వస్య ప్రకృతిర్మయి మానసమ్ । యుఞ్జతో నాపకురుత ఆత్మారామస్య కర్హిచిత్ ॥ ౨౬ ॥ యదైవమధ్యాత్మరతః కాలేన బహుజన్మనా । సర్వత్ర జాతవైరాగ్య ఆబ్రహ్మభువనాన్మునిః ॥ ౨౭ ॥ మద్భక్తః ప్రతిబుద్ధార్థో మత్ప్రసాదేన భూయసా । నిశ్శ్రేయసం స్వసంస్థానం కైవల్యాఖ్యం మదాశ్రయమ్ ॥ ౨౮ ॥ ప్రాప్నోతీహాఞ్జసా ధీరః స్వదృశా చ్ఛిన్నసంశయః । యద్గత్వా న నివర్తేత యోగీ లిఙ్గవినిర్గమే ॥ ౨౯ ॥ యదా న యోగోపచితాసు చేతో మాయాసు సిద్ధస్య విషజ్జతేఽఙ్గ । అనన్యహేతుష్వథ మే గతిః స్యాదాత్యన్తికీ యత్ర న మృత్యుహాసః ॥ ౩౦ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే తృతీయస్కన్ధే సప్తవింశోఽధ్యాయః

శ్రీభగవానువాచ ॥ యోగస్య లక్షణం వక్ష్యే సబీజస్య నృపాత్మజే । మనో యేనైవ విధినా ప్రసన్నం యాతి సత్పథమ్ ॥ ౧ ॥ స్వధర్మాచరణం శక్త్యా విధర్మాచ్చ నివర్తనమ్ । దైవాల్లబ్ధేన సన్తోష ఆత్మవిచ్చరణార్చనమ్ ॥ ౨ ॥ గ్రా

నాశః , న భవతి , తాసు మాయాసు ఆశ్చర్యరూపాస్వణిమాదిసిద్ధిషు , యదా , న విషజ్జతే నాసక్తం భవతి , అథ తదా , ఆత్యన్తికీ నిరతిశయా , మే గతిః మత్ప్రాప్తిః - స్యాత్ ॥ ౩౦ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే సప్తవింశోఽధ్యాయః ॥

ఏవం పురుషప్రకృతిర్వ్రిహ్మా , స్థితిపృష్టస్య బహ్వనర్థోపకృతభక్తియోగారాధితభగవత్ప్రసాదేన బ్రహ్మాత్మకస్వాత్మసాక్షాత్కారపూర్వకపరమాత్మప్రాప్త్యా ప్రకృతిర్విముఞ్చతీత్యుత్తరముక్తం , భక్తియోగాఙ్గభూతబ్రహ్మాత్మకప్రత్యగాత్మానుచిన్తనరూపజ్ఞానయోగశ్చోక్తః అథ సవిస్తరం భక్తియోగం తదఙ్గజాతం చ వివక్షుః ప్రతిజానీతే కపిలః ॥ యోగస్యేతి ॥ హే నృపాత్మజే మనుపుత్రి - సబీజస్య సకారణస్య , ససాధనకస్యేత్యర్థః , యోగస్య భగవద్భక్తియోగస్య , లక్షణం స్వరూపం ప్రకారం చ - వక్ష్యే సప్రపఞ్చం కథయిష్యామి । కోఽసౌ యోగ ఇత్యత్రాహ ॥ యేనేతి ॥ విధినా , విధీయత ఇతి విధిః - కర్మణ్యుపసర్గే ఘఞ్ కిః , విహితేన యేన - దైవయోగేన - మనః - ప్రసన్నం రాగాద్యకలుషితం సత్ - సత్పథం శుభాశ్రయం - యాతి తత్రైవ స్థిరం భవతీత్యర్థః ॥ ౧ ॥ తత్ర ప్రథమం యమనియమాసనప్రాణాయామప్రత్యాహారధారణధ్యాననిదిధ్యాసనరూపాష్టాఙ్గయోగాన్వితతుర్యయమనియమాన్తర్భూతవివేకాదిసాధనసప్తకమాహ ॥ స్వధర్మేతి ॥ శక్త్యా స్వశక్త్యనుసారేణ - స్వధర్మాచరణం అనభిసంహితఫలస్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మానుష్ఠానం - విధర్మాచ్చ నివర్తనం అవిహితాత్ ప్రతిషిద్ధనిషిద్ధవ్యాపారాన్నివర్తనం - దైవాల్లబ్ధేనాన్నాదినా సన్తోషః , ఆత్మవిచ్చరణార్చనం భాగవతసమారాధనమ్ ॥ ౨ ॥ గ్రామ్యధర్మనివృత్తిః త్రైవర్గికధర్మాన్నివృత్తిః , మోక్షధర్మేషు రతిశ్చ ॥ ఏవం సాధనసప్తకాన్తర్భూతక్రియోక్తా అథ వివేకమాహ ॥ శశ్వత్

సదా-వివిక్తక్షేమసేవనం- జాత్యాశ్రయనిమిత్తదుష్టేభ్యోఽన్నాదిభ్యో,వివిక్తానాం పృథక్కృతానాం, క్షేమాణాం సాత్త్వికానామన్నాదీనాం-సేవనం-తదపి-మితిమేధ్యాదనం, మితంయథాభవతితథా, మేధ్యానాంజాత్యాదిభిరదుష్టానాం,అదనరూపం,తత్ర-జాతిదుష్టాఃకలఞ్జగృఞ్జనాదయః,ఆశ్రయదుష్టంచణ్డాలపతితాదిద్రవ్యం,నిమిత్తదుష్టంకేశోచ్ఛిష్టాద్యుపహతమ్ ॥౩॥ కల్యాణమాహ ॥ అహింసేతి ॥ ఏవంవివేకాదిష్వేవాస్తేయాదయోఽపియథాసంభవమన్తర్భావ్యాః,తత్రాస్తేయయావదర్థపరిగ్రహాతపశ్శ్చస్వాధ్యాయపురుషార్చనాదయఃక్రియాయామన్తర్భావ్యాః,బ్రహ్మచర్యం విమోకేఽన్తర్భావ్యం,మౌనమభ్యాస-శ్శుభాశ్రయసంశీలనరూపః, ఏవమన్యేఽప్యనవసాదాదయోవివక్షితాద్రష్టవ్యాః యావదర్థపరిగ్రహఃయావతాఽర్థేనాన్నాదినాదేహయాత్రాభవేత్తావతోఽర్థస్యపరిగ్రహః,బ్రహ్మచర్యంజితేన్ద్రియత్వం,తపఃకృచ్ఛ్రచాన్ద్రాయణాదిః-శౌచమాచారః-స్వాధ్యాయఃవేదాధ్యయనాదిఃపురుషార్చనంభగవత్పూజనమ్ ॥౪॥ ఆసనాదీన్యఙ్గాన్యాహత్రిభిః॥సదా-ఆసనజయేనస్థైర్యం-శనైః, ప్రాణజయఃప్రాణవాయోస్స్వవశీకరణం-ఇన్ద్రియాణాం-మనసా-విషయాత్ శబ్దాదివిషయాత్, హృది ప్రత్యాహారః - మనసాఇన్ద్రియాణివిషయేభ్యఃప్రత్యాహృత్యహృద్యవస్థాపనమిత్యర్థః ॥౫॥ తథా, స్వధిష్ణ్యానాం ప్రాణాపానాదిస్థానానాం-హృదయగుదాదిస్థానానాం,మధ్యేఏకస్మిన్మనసాసహప్రాణానాంధారణం-వైకుణ్ఠస్యభగవతో, లీలానాంజగత్సృష్ట్యాదివ్యాపారరూపాణాంలీలానాం అభిధ్యానం-తథా,ఆత్మనోమనసస్సమాధానంఏకాగ్రీకరణమ్ ॥౬॥ ఏతైరన్యైస్స్వధర్మాచరణాదిభిః,అన్యైశ్చ వ్రతదానాదిభిః-పథిభిరుపాయైఃఅసత్పథమిన్ద్రియార్థప్రవణ-మతఏవ,దుష్టంమనః,బుద్ధ్యా,శనకైర్యుఞ్జీతశుభాశ్రయ

మ్యధర్మనివృత్తిశ్చమోక్షధర్మరతిస్తథా। మితమేధ్యాదనంశశ్వద్వివిక్తక్షేమసేవనమ్॥౩॥ అహింసాసత్యమస్తేయంయావదర్థపరిగ్రహః। బ్రహ్మచర్యంతపశ్శౌచంస్వాధ్యాయఃపురుషార్చనమ్॥౪॥ మౌనంసదాసనజయస్స్థైర్యంప్రాణజయశ్శనైః। ప్రత్యాహారశ్చేన్ద్రియాణాంవిషయాన్మనసాహృది॥౫॥స్వధిష్ణ్యానామేకదేశేమనసాప్రాణధారణమ్। వైకుణ్ఠలీలాభిధ్యానంసమాధానంతథాఽఽత్మనః ॥౬॥ ఏతైరన్యైశ్చపథిభిర్మనోదుష్టమసత్పథమ్। బుద్ధ్యాయుఞ్జీతశనకైర్జితప్రాణోహ్యతన్ద్రితః॥౭॥శుచౌదేశేప్రతిష్ఠాప్యవిజితాసనఆసనమ్। తస్మిన్స్వస్తికఆసీనఋజుకాయస్సమభ్యసేత్॥౮॥ ప్రాణస్యశోధయేన్మార్గంపూరకుమ్భకరేచకైః। ప్రతికూలేనవాచిత్తంయథాస్థిరమచఞ్చలమ్॥౯॥ మనోఽచిరాత్స్యాద్విరజంజితశ్వాసస్యయోగినః। వాయ్వగ్నిభ్యాంయథాలోహంధ్మాతంత్యజతివైమలమ్॥౧౦॥ ప్రాణాయామైర్దహేద్దోషాన్ధారణాభిశ్చకిల్బిషాన్। ప్రత్యాహారేణసంసర్గాన్ధ్యానేనానీశ్వరాన్గుణాన్॥౧౧॥యదామనస్స్వంవిరజం.

ప్రవణంకుర్యాత్,కథంభూతోయుఞ్జీత-జితప్రాణః-అతన్ద్రితఃతన్ద్రారహితః ॥౭॥ ఆసనాదిప్రపఞ్చయతి॥ శుచావితి॥విజితాసనఃచిరముపవిశన్నప్యక్లమరహితః - శుచౌదేశే, ఆసనంచేలాజినకుశోత్తరమాస్తరణం-ప్రతిష్ఠాప్య,తస్మిన్నాసనే,స్వస్తికేస్వస్తికాసనేఋజుకాయఃఅకుటిలదేహః,ఆసీనః, సమభ్యసేత్ ప్రణవమితిశేషః,,ఊరుజఙ్ఘాన్తరాపాదౌపాదాగ్రేజానుమధ్యగౌ॥యోగినోయదవస్థానంస్వస్తికంతద్విదుర్బుధా,,ఇతిస్వస్తికాసనలక్షణమ్ ॥౮॥ బాహ్యవాయోరన్తఃప్రవేశఃపూరకః,ధారణంకుమ్భకఃధృతస్యబహిర్నిస్సరణంరేచకః-ప్రతికూలేనరేచకపూరకకుమ్భకైర్వా,యద్వా-ఇడయారేచనంపిఙ్గళయాపూరణం-పునఃపిఙ్గళయారేచన-మిడయాపూరణ,మిత్యేవంప్రతికూలేన,చిత్తం,స్థిరం స-త్పునరప్యచఞ్చలంయథాస్యాత్తథా, ప్రాణస్యమార్గంశోధయేత్ ॥౯॥ ప్రాణేస్వవశే-తద్బన్ధనం మనోఽపిస్వవశంభవేత్-తథాచఛాన్దోగ్యే ,, యథాశకునిస్సూత్రేణప్రబద్ధోదిశందిశంపతిత్వాఽన్యత్రాయతనమలబ్ధ్వాబన్ధనమేవోపశ్రయతఏవంమనోపి,, త్యారభ్య ,, ప్రాణమేవోపశ్రయతేప్రాణబన్ధనం హిసోమ్యమన,, ఇతి-ఇంచ,జితశ్వాసస్యజితప్రాణస్య,యోగినః,అచిరాద్దాను-విరజంవిగతరజోగుణం-రజోగుణేనావిక్షిప్తం-నిర్మలంవా-స్యాత్ యథా-లోహంసువర్ణాది-వాయ్వగ్నిభ్యాం-ధ్మాతంసుతప్తంసత్-మలం,త్యజతి-తథా ॥౧౦॥ ప్రాణాయామాదీనాంసమాధిద్వారకార్యాణ్యాహ॥ప్రాణాయామైరితి॥ప్రాణాయామైఃప్రాణనియమైః,దోషాన్వాతపిత్తశ్లేష్మాదీన్-దహేత్-ధారణాదిభిః,కిల్బిషంపాపం- ప్రత్యాహారేణ - సంసర్గాన్శబ్దాదివిషయసంసర్గాన్-ధ్యానేనానీశ్వరాన్గుణాన్క్లేశాదీన్,దహేత్-మనసశ్శుభాశ్రయేఽవస్థాపనంధారణం-ధృతస్యమనసోవృత్తిసంతతిర్ధ్యానం-సంతతిర్విజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితత్వం,సమాధిరితిభేదః ॥౧౧॥ అథధారణాపూర్వకంధ్యానమాహ॥యద్దేతి॥యదా-స్వంస్వీయంమ

నః, యోగేన ప్రాణాయామాదియోగేన-విరజం-సుసమాహితం సమ్యక్ప్రకారేణ నిహితం-స్యాత్-తదా-స్వనాసాగ్ర
గోపితదృష్టిః-భగవతః-కాష్ఠాం విగ్రహం, ధ్యాయేత్ ❁ ॥౧౨॥ ❁ విగ్రహమేవ విశినష్టి -ప్రసన్నేతి సప్తభిః॥ ప్రసన్నం
వదనామ్భోజం యస్య తం-ధ్యాయేదితి పక్షేనాన్వయః, పద్మగర్భవదరుణే నేత్రే యస్య-నీలోత్పలదలవత్ శ్యామమ్ ॥౧౩॥ ❁
లసత్పఙ్కజకిఞ్జల్కవ-త్పీతే-కౌశేయే-వాససీ, యస్య, శ్రీవత్సలాఞ్ఛనం, వక్షసి యస్య, భ్రాజత్కౌస్తుభేనాముక్తా సం
శ్లిష్టా కన్ధరా యస్య ❁॥ ౧౪ ॥ ❁మత్తద్విరేఫానాం కలో మధురధ్వనిర్యస్యాం, తయా వనమాలయా-పరీతం వ్యాప్తం-
పరార్ధ్యాన్యమూల్యాని-హారాదీని-యస్య ❁॥ ౧౫ ॥ ❁కాఞ్చీ గుణేన మణిమయమేఖలాసూత్రేణోల్లసన్తీ శ్రోణిర్యస్య-భ
క్తానాం హృదయామ్భోజమేవ విష్టరం ఆసనం యస్య-భక్తానాం మనోనయనాని వర్ధయతి హర్షయతీతి తథా ❁॥౧౬॥ ❁
అపీచ్యదర్శనం అపీచ్యమతిసున్దరం భక్తివిషయం దర్శనం యస్య, కైశోరే కౌమారే - వయసి - సన్తం, భృత్యానామనుగ్ర
హే-కాతరం వ్యగ్రమ్ ❁॥౧౭॥ ❁కీర్తన్యం కీర్తనార్హం, తీర్థం, యశో, యస్య, పుణ్యశ్లోకా బలిభీష్మాదయ, స్తేషాం, యశ
స్కరం, సమగ్రాణి అఙ్గాని, యస్మిన్ యథా భవతి తథా-ఏవం-ధ్యాయేత్ ❁॥ ౧౮ ॥ ❁తతో ఽపాసకస్స్వేచ్ఛానుసారేణ-
స్థిత-ముత్తిష్ఠన్త-మాసీన, ముపవిష్టం-శయానం వా-గుహాశయం హృదయగుహాశే సన్తం-ప్రేక్షణీయమీహితం లీలా యస్య
తం-భగవన్తం-శుద్ధః రాగాద్యకలుషితః భావః ప్రవృత్తిర్యస్య తేన-చేతసా-ధ్యాయేత్ ❁॥౧౯॥ ❁ఏవం ధ్యేయరూపసముదా

యోగేన సుసమాహితమ్। కాష్ఠాం భగవతో ధ్యాయేత్స్వనాసాగ్రావలోకనః ॥ ౧౨ ॥ ప్రసన్నవదనామ్భో
జం పద్మగర్భారుణేక్షణమ్। నీలోత్పలదళశ్యామం శఙ్ఖచక్రగదాధరమ్॥ ౧౩ ॥ లసత్పఙ్కజకిఞ్జల్కపీతకౌశే
యవాససమ్। శ్రీవత్సవక్షసం భ్రాజత్కౌస్తుభాముక్తకన్ధరమ్॥ ౧౪ ॥ మత్తద్విరేఫకలయా పరీతం వనమాల
యా। పరార్ధ్యహారవలయకిరీటాఙ్గదనూపురమ్॥ ౧౫ ॥ కాఞ్చీగుణోల్లసచ్ఛ్రోణిం హృదయామ్భోజవిష్ట
రమ్। దర్శనీయతమం శాన్తం మనోనయనవర్ధనమ్॥ ౧౬ ॥ అపీచ్యదర్శనం శశ్వత్సర్వలోకనమస్కృతమ్। సన్తం
వయసి కైశోరే భృత్యానుగ్రహకాతరమ్॥ ౧౭ ॥ కీర్తన్యతీర్థయశసం పుణ్యశ్లోకయశస్కరమ్। ధ్యాయేద్దే
వం సమగ్రాఙ్గం యావన్న చ్యవతే మనః॥ ౧౮ ॥ స్థితం వ్రజన్తమాసీనం శయానం వా గుహాశయమ్। ప్రేక్షణీ
యేహితం ధ్యాయేచ్ఛుద్ధభావేన చేతసా॥ ౧౯ ॥ తస్మిఁల్లబ్ధపదం చిత్తం సర్వావయవసంస్థితమ్। విలక్ష్యైక
త్ర సంయుజ్యాదఙ్గే భగవతో మునిః॥ ౨౦ ॥ సంచిన్తయేద్భగవతశ్చరణారవిన్దం వజ్రాఙ్కుశధ్వజసరోరుహ
లాఞ్ఛనాఢ్యమ్। ఉత్తుఙ్గరక్తవిలసన్నఖచక్రవాళజ్యోత్స్నాభిరాహతమహద్ధృదయాన్ధకారమ్॥ ౨౧ ॥ య
చ్ఛౌచనిస్సృతసరిత్ప్రవరోదకేన తీర్థేన మూర్ధ్న్యధికృతేన శివశ్శివోఽభూత్। ధ్యాతుర్మనశ్శమలశైలని
సృష్టవజ్రం ధ్యాయేచ్చిరం భగవతశ్చరణారవిన్దమ్॥ ౨౨ ॥ జానుద్వయం జలజలోచనయా జనన్యా లక్ష్మ్యాఽ
ఖిలస్య సురవన్దితయా విధాతుః। ఊర్వోర్నిధాయ కరపల్లవరోచిషా యత్సంలాలితం హృది విభోరభవస్య

యఉక్తః-అథ దివ్యాఙ్గేష్వేకైకతో ఽపాసనా కార్యేత్యాహ॥ తస్మిన్నితి॥ తస్మిన్ విగ్రహే-లబ్ధం పదం స్థితిర్యేన తత్-సర్వా
వయవేషు సమ్యక్ స్థితం చిత్తం-విలక్ష్య విశేషేణ లక్షీకృత్య-భగవత-ఏకత్రైకస్మిన్నఙ్గే సంయుజ్యాత్ ❁॥ ౨౦ ॥ ❁ఏతదే
వ పాదాదిక్రమేణ ప్రపఞ్చయతి॥ సంచిన్తయేదితి త్రయోదశభిః॥ భగవతశ్చరణారవిన్దం సమ్యక్చిన్తయేత్-కథంభూతం-పా
దతలరేఖాత్మకాని వజ్రాదీని లాఞ్ఛనాని-తై-రాఢ్యం యుక్తం -ఉత్తుఙ్గాశ్చ-రక్తాశ్చ-విలసన్తో-యే-నఖా-స్తేషాం, చక్రవా
ళం మణ్డలం తస్య జ్యోత్స్నాభి-రాహతో-మహతాం ధ్యాతౄణాం-హృదయాన్ధకారో-యేన తం-మహత్త్వమన్ధకారవిశే
షణం వా, ఏతచ్చ సర్వముపాదేయవిశేషణం ధ్యేయత్వేనోచ్యతే ❁॥ ౨౧ ॥ ❁కించ-యస్య చరణారవిన్దస్య-శౌచేన ప్రక్షాళ
నజలేన-నిస్సృతాయాః-సరిత్ప్రవరాయాః గఙ్గాయా-ఉదకేన తీర్థేన-సంసారతారకేణ- మూర్ధ్న్యధికృతేన శివో రుద్రః-
శివః మఙ్గళయుక్తోఽభూదిత్యర్థః - ధ్యాతు-ర్మనసి-యశ్శమలశైలః - పాపపర్వతః-తస్మిన్ నిసృష్టం క్షిప్తం-వజ్రమివ-య
ద్వా-శమలశైలే నిసృష్టం స్వలాఞ్ఛనరూపం వజ్రం యేన తత్-భగవతశ్చరణారవిన్దం-చిరం-ధ్యాయేత్ ❁॥ ౨౨ ॥ ❁జాను
ద్వయమితి॥ అఖిలస్య జగతః - జనన్యా మాత్రా, నిత్యైవైషా జగన్మాతా విష్ణోశ్శ్రీరనపాయినీత్యుక్తేః, సురవన్దితయా బ్ర
హ్మాదిభిరారాధితయా-జలజలోచనయా లక్ష్మ్యా, స్వస్యాః, ఊర్వో, ర్నిధాయ, కరపల్లవరోచిషా ప్రకాశమానకరపల్లవే
న-సంలాలితం స్పర్శనచాతుర్యేణ సంసేవితం-సంసారిత్వప్రతీతిం వారయతి॥ అభవస్యేతి॥ విధాతుః జగత్కర్తుః, విభోర్వ్యా

గవతః, జానుద్వయం పాదపర్యన్తజఙ్ఘాద్వయం, హృది, కుర్యాత్ ధ్యాయేత్ ❁॥౨౩॥ ❁ ఊరూ ఇతి॥ సుపర్ణస్య గరుత్మతః, భుజయోః స్కన్ధయోః, అధి ఉపరి, శోభమానౌ, ఓజసః బలస్య ఔజ్జ్వల్యస్య వా, నిధీ ఆశ్రయౌ, అతసికాకుసుమకాన్తివత్ కాన్త్యాభాసమానౌ, ఊరూ, హృది కుర్యాదితి పూర్వేణాన్వయః - తథా, వ్యాలమ్బి, ఆగుల్ఫం లమ్బమానం యత్, పీతం పరమనర్ఘం, వాసః - తస్మిన్, వర్తమానః, యః కాఞ్చీకలాపః - తేన, పరిరమ్భః సంశ్లేషో విద్యతే యస్య, తత్ - ద్విభాగం, నితమ్బబిమ్బం చ - హృది కుర్యాత్ ❁॥౨౪॥ ❁ నాభిహ్రదమితి॥ అముష్య భగవతః, నాభిహ్రదం ధ్యాయేత్ - కథంభూతం, భువనానాం కోశస్య, గృహమధిష్ఠానం, యదుదరం, తత్రస్థితం, యత్ర నాభిహ్రదే, ఆత్మయోనేర్బ్రహ్మణః - ధిషణం ధిష్ణ్యం అధిష్ఠానం, అఖిలలోకాత్మకం, పద్మం, వ్యూఢం ఉత్థితం, తథా, హరిన్మణివృషౌ మరకతమణిశ్రేష్ఠావివ - యౌ స్తనౌ - తయోర్ద్వయం, విశదహారస్య మయూఖైః, గౌరం శ్వేతం - ధ్యాయేత్ వక్షోఽపి శేషణం వా ❁॥౨౫॥ ❁ వక్ష ఇతి॥ మహావిభూతేర్మహాలక్ష్మ్యాః, అధివాసం స్థానం, పుంసాం ధ్యాతౄణాం - మనోనయనయోః, నిర్వృతిమానన్దమాదధానం - ఋషభస్య వక్షః, ధ్యాయేత్, తథా - అఖిలైః - లోకైః బ్రహ్మాదిభిః - నమస్కృతస్య సేవితస్య - భగవతః - కణ్ఠం చ - మనసి కుర్యాత్ ధ్యాయేత్ - కథంభూతం - కౌస్తుభమణేః - భూషణార్థం కృత - స్తస్యాధికం భూషణ - మర్థః ప్రయోజనం - యస్య తం - కౌస్తుభమణిమేవ స్వయమలంకుర్వన్తమిత్యర్థః ❁॥౨౬॥ ❁ బాహూనితి॥ మన్దరగిరేః - పరివర్తనేన పరిభ్రమణేన - నిర్ణిక్తాన్యుజ్జ్వలీకృతాని - బాహువలయాన్యఙ్గదాని - యేషు - అధిశ్రితా లోకపాలా యేషు తాన్ - బాహూన్ - సంచిన్తయేత్ - తథా దశశతారం సహస్రారం - నసహ్యం తే

కుర్యాత్॥౨౩॥ ఊరూ సుపర్ణభుజయోరధి శోభమానావోజోనిధీ అతసికాకుసుమావభాసౌ। వ్యాలమ్బిపీతవ
రవాససి వర్తమానకాఞ్చీకలాపపరిరమ్భి నితమ్బబిమ్బమ్॥౨౪॥ నాభిహ్రదం భువనకోశగుహోదరస్థం య
త్రాత్మయోనిధిషణాఖిలలోకపద్మమ్। వ్యూఢం హరిన్మణివృషస్తనయోరముష్య ధ్యాయేద్ద్వయం విశదహా
రమయూఖగౌరమ్॥౨౫॥ వక్షోఽధివాసమృషభస్య మహావిభూతేః పుంసాం మనోనయననిర్వృతిమాదధానమ్।
కణ్ఠం చ కౌస్తుభమణేరధిభూషణార్థం కుర్యాన్మనస్యఖిలలోకనమస్కృతస్య॥౨౬॥ బాహూంశ్చ మన్దరగిరేః
పరివర్తనేన నిర్ణిక్తబాహువలయానధిలోకపాలాన్। సంచిన్తయేద్దశశతారమసహ్యతేజః శఙ్ఖం చ తత్కర
సరోరుహరాజహంసమ్॥౨౭॥ కౌమోదకీం భగవతో దయితాం స్మరేత దిగ్ధామరాతిభటశోణితకర్దమేన।
మాలాం మధువ్రతవరూథగిరోపఘుష్టాం చైత్యస్య తత్త్వమమలం మణిమస్య కణ్ఠే॥౨౮॥ భృత్యానుకమ్పిత
ధియేహ గృహీతమూర్తేః సంచిన్తయేద్భగవతో వదనారవిన్దమ్। యద్విస్ఫురన్మకరకుణ్డలవల్గితేన విద్యోతి
తామలకపోలముదారనాసమ్॥౨౯॥ యచ్ఛ్రీనికేతమలిభిః పరిసేవ్యమానం భూత్యా స్వయా కుటిలకున్తలబృ
న్దజుష్టమ్। మీనద్వయాశ్రయమధిక్షిపదబ్జనేత్రం ధ్యాయేన్మనోమయమతన్ద్రిత ఉల్లసద్భ్రు॥౩౦॥ తస్యావలో
కమధికం కృపయాఽతిఘోరతాపత్రయోపశమనాయ నిసృష్టమక్ష్ణోః। స్నిగ్ధస్మితానుగుణితం విపులప్రసా

జో యస్య తం - చక్రం - తస్య భగవతః - కరసరోరుహస్య - రాజహంసమివ స్థితం, శఙ్ఖం చ - సంచిన్తయేత్ ❁॥౨౭॥ ❁ కౌమోదకీమితి॥ తథా - భగవతో - దయితాం ప్రియాం - అరాతయః శత్రవో - యే - యోద్ధారః తేషాం శోణితమేవ కర్దమ - స్తేన - దిగ్ధాం లిప్తాం కౌమోదకీం గదాం - స్మరేత - ❁ తథాఽస్య భగవతః - కణ్ఠే మాలాం మణిం చ - స్మరేత ❁ కథంభూతాం మాలాం - మధువ్రతానాం భృఙ్గాణాం - వరూథస్య సఙ్ఘస్య - గిరా - ఉపఘుష్టాం నాదితాం - మణిం - కథంభూతం - అమలం - చైత్యస్య జీవస్య - తత్త్వం స్వరూపం జీవస్వరూపాధిష్ఠాతృదేవతారూపమిత్యర్థః॥ తదుక్తం వైష్ణవే పురాణే॥ "ఆత్మానమస్య జగతో నిర్లేపమగుణామలమ్॥ బిభర్తి కౌస్తుభమణిస్వరూపం భగవాన్ హరిః" రితి ❁॥౨౮॥ ❁ భృత్యేతి॥ భృత్యేష్వనుకమ్పితా కృతానుకమ్పా, యా, ధీః - తయా - గృహీతా మూర్తిర్యేన తస్య - భృత్యానుగ్రహాయ స్వేచ్ఛోపాత్తతనోరిత్యర్థః - భగవతః - యద్వదనారవిన్దం - సంచిన్తయేత్ - కథంభూతం, విస్ఫురన్తీ యే మకరకుణ్డలే - తయోః - వల్గితేన ప్రచలితేన - విద్యోతితౌ - అమలౌ - కపోలౌ - యస్మిన్ - ఉదారా ఉన్నతా నాసా యస్మిం స్తత్ ❁॥౨౯॥ ❁ యచ్చ - స్వయా - విభూత్యా శోభయా - అలిభిః - పరిషేవ్యమాణం, మీనద్వయాశ్రయం చ - శ్రీనికేతం పద్మం - అధిక్షిపత్ అతివర్తయత్ - తద్ధ్యాయేత్ - తత్ర - కున్తలైరలీనామధిక్షేపః - నేత్రద్వయేన మీనద్వయస్యేతి ద్రష్టవ్యం - అబ్జే ఇవ నేత్రే ఇత్యుపమానాన్తరం - ఉల్లసన్త్యౌ భ్రువౌ యస్మిన్ - మనోమయం యోగపరిశుద్ధమనోగ్రాహ్యం - వదనారవిన్దమతన్ద్రితోఽవహితమనాః - ధ్యాయేత్ ❁॥౩౦॥ ❁ తస్యేతి॥ తస్య భగవతః - అవలోకనం - హృది - వితతభావనయా - చిరం - ధ్యాయేత్ - పాకం పచతీతివత్ భావనయా ధ్యాయేదితి నిర్దేశః - భావనాం కుర్యాదిత్యర్థః - క

ఛరిభూతమవలోకం-అధికముత్కృష్టం-కృపయా-అక్ష్ణోఃఅక్షిభ్యాం-అతిఘోరస్యాధ్యాత్మికాదితాపత్రయోపశమనాయ-నిసృష్టంప్రయుక్తంస్నిగ్ధేనస్మితేనానుగుణితంసంయుక్తం-విపులఃప్రసాదోయస్మిన్-తమిత్యర్థః ॥౩౦॥ హాసమితి అవనతా-యే-అఖిలలోకా-స్తేషాం,తీవ్రశోకేనయాన్యశ్రూణి-తేషాంసాగరం విశోషయతీతితథా-హరేర్హాసం,ధ్యాయేత్-అస్యాత్యుదారంభ్రూమణ్డలంధ్యాయేత్ కథంభూతం-మునికృతేమునిసమ్మోహనాయ-ప్రవృత్తస్య-మకరధ్వజస్య కామస్య-సమ్మోహనాయ,నిజమాయయాఆత్మీయసఙ్కల్పేన-రచితంపరిగృహీతమ్ ॥౩౧॥ మందహాసధ్యానముక్త్వాప్రహాసధ్యానమాహ॥ధ్యానాయనమితి॥విష్ణోః-ప్రహసితముచ్చైర్హసితం-ధ్యాయేత్-కీదృశం-అతిసున్దరతయాప్రయత్నంవి నైవధ్యానవిషయభూతం-సౌన్దర్యమేవాహ,బహులయా-అధికయాఅధరోష్ఠస్యభాసా-అరుణీభూతా-స్తనవస్సూక్ష్మా-ద్విజాదన్తాఏవ-కున్దముకుళాని-తేషాంపఙ్క్తిః,యస్మిన్-తత్-ఏవంధ్యానముక్త్వాథసమాధిమాహ ॥ స్వదేహకుహరే హృదయకుహరే అవసితస్యధ్యాతస్య-విష్ణోః-ప్రచురసేనార్ద్రయా-భక్త్యా,తస్మిన్నేవార్పితమనాస్సన్,పృథగ్వ్యతిరిక్తం భగవద్విగ్రహావ్యతిరిక్తం-నదిదృక్షేత్ విజాతీయప్రత్యయంనకుర్యాదిత్యర్థః ॥౩౩॥ ఏవందివ్యవిగ్రహచిన్తావసానే-దివ్యాత్మస్వరూపచిన్తాతత్ప్రకారత్వేనప్రత్యగాత్మచిన్తాచకార్యేత్యాహ ॥ఏవమితిద్వాభ్యామ్॥ ఏవముక్తవిధయా-హరౌభగవతి-ప్రతిలబ్ధఃభావఃప్రేమాతిశయోయేన-భక్త్యా-ద్రవద్ధృదయంయస్య-ప్రమోదాదుద్గతానిపులకానియస్య-ఔత్కణ్ఠ్యప్రవృత్తాశ్రుకలయా-ముహురర్ద్యమానఆనన్దసంప్లవేనిమజ్జ్యమానః,చిత్తబడిశం బడిశంమత్స్యబన్ధనం-దుర్గ్రహస్యభగవతోగ్రహణే-మత్స్యబన్ధనమివోపాయభూతంచిత్తమపి-ధ్యేయాత్ భగవద్విగ్రహాత్-శనకైర్వియుఙ్క్తేవియుఞ్జ్యాత్-యద్వా-చిత్తస్యబడిశంచితాపహారిణంభగవద్విగ్రహం-ప్రతి-అపాదానస్యైవకర్మత్వవివక్షయాద్వితీయా-తతశ్చిత్తంనియు

దంధ్యాయేచ్చిరంవితతభావనయాగుహాయామ్ ॥౩౦॥హాసంహరేరవనతాఖిలలోకతీవ్రశోకాశ్రుసాగరవిశోషణమత్యుదారమ్ । సమ్మోహనాయరచితంనిజమాయయాఽస్యభ్రూమణ్డలంమునికృతేమకరధ్వజస్య ॥ ధ్యానాయనంప్రహసితంబహులాధరోష్ఠభాసాఽరుణాయితతనుద్విజకున్దపఙ్క్తి । ధ్యాయేత్స్వదేహకుహరేఽవసితస్యవిష్ణోర్భక్త్యార్ద్రయార్పితమనానపృథగ్దిదృక్షేత్ ॥ ౩౩॥ఏవంహరౌభగవతిప్రతిలబ్ధభావోభక్త్యాద్రవద్ధృదయఉత్పులకఃప్రమోదాత్ । ఔత్కణ్ఠ్యబాష్పకలయాముహురర్ద్యమానస్తచ్చాపిచిత్తబడిశంశనకైర్వియుఙ్క్తే॥ ౩౪ ॥ముక్తాశ్రయంయర్హినిర్విషయంవిరక్తంనిర్వాణమృచ్ఛతిమనస్సహసాయథాఽర్చిః।ఆత్మానమత్రపురుషోఽవ్యవధానమేకమన్వీక్షతేప్రతినివృత్తగుణప్రవాహః॥౩౫॥ సోఽప్యేతయాచరమయామనసోఽనివృత్త్యాస్వస్మిన్మహిమ్న్యవసితస్సుఖదుఃఖబాహ్యే । హేతుత్వమప్యసతికర్తరిదుఃఖయో

ర్యత్తైఇత్యర్థః ॥౩౪॥ తతః-యథాఽర్చిఃనిర్ధూమవిపశిఖేవ-విరక్తంశబ్దాద్యప్రవణం-అతఏవ-నిర్విషయంశబ్దాదివిషయశూన్యం-యర్హియదా-ముక్తాశ్రయంముక్తవిగ్రహచిన్తనం మనః-నిర్వాణంబాహ్యవ్యాపారోపరతి-మృచ్ఛతి-తదా-అత్రపరమాత్మని-అవ్యవధానంసాక్షాదేవప్రకారతయాసమ్బద్ధంఏకం-దేవాదిభేదరహితం-ఆత్మానంవిశుద్ధస్వరూపం-ప్రతినివృత్తగుణప్రవాహఃఅపగతదేహాత్మాభిమానస్వతన్త్రాత్మాభిమానస్సన్ - ఈక్షతే-పరమాత్మప్రకారతయాజీవస్వరూపంచిన్తయేదిత్యర్థః ॥౩౫॥ ఏవంసప్రపఞ్చంభక్తియోగముపపాద్య-చానయాభక్త్యా-ఆప్రయాణాదనువర్తమానయా-ప్రారబ్ధావసానేపరమాత్మానంప్రాప్తస్సనపునస్సంసారఇత్యాహ ॥ సోఽపీతి ॥ చరమయాప్రత్యాహారాద్యపేక్షయాచరమయా,యద్వా-ప్రారబ్ధావసానపర్యన్తమనువర్తమానయా-ఏతయాఉక్తయా-మనసః-అనివృత్త్యా-నివృత్తిర్వ్యాపారః-తదితరాఅనివృత్తిః-మనోవ్యాపారరూపయాభక్త్యేత్యర్థః-నివృత్త్యేతిచ్ఛేదే-మనసోనివృత్త్యానవిద్యతేవృత్తిశ్శబ్దాదివిషయా-యస్యాంతయా-ఏతయాభక్త్యా-ఉపలబ్ధా-పరమాత్మనః-కాష్ఠాస్వరూపం-యస్యసః-అతఏవ సుఖదుఃఖాతిగే-స్వేమహిమ్నిఅపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకలక్షణేమహిమ్ని,అవసితఃఅధ్యవసితఃస్థితఇత్యర్థః-పరమాత్మానముపసంపద్యావిర్భూతస్వస్వరూపఇత్యర్థః-పరమాత్మప్రాప్తిపూర్వకోహిస్వస్వరూపావిర్భావః-తథాచశ్రూయతే,,ఏషసంప్రసాదోఽస్మాచ్ఛరీరాత్సముత్థాయపరంజ్యోతిరుపసంపద్యస్వేనరూపేణాభినిష్పద్యత,,ఇతి-స్వాత్మన్ స్వాత్మని-పూర్వందుఃఖయోః-సుఖదుఃఖయోః,యద్ధేతుత్వం-హేతుర్దేహాత్మాభిమానస్వతన్త్రాత్మాభిమానాది,తస్యభావస్తత్త్వం-తదపికర్తరిగమనాదిబాహ్యవ్యాపారాశ్రయే,అసతిదేహేనిమిత్తభూతే-విధత్తేకరోతి-కర్మాయత్తప్రకృతిపరిణామరూపదేహసంబన్ధాయత్తమేవసుఖదుఃఖాదిహేతుదేహాత్మాభిమానాదికంపశ్యతీత్యర్థః-దేహాత్మాభిమానాదికంపూర్వసిద్ధంపునర్నభజ

తీతిభావః ❀॥ ౩౬॥ ❀ కిముత వక్తవ్యం పూర్వసిద్ధదేహాత్మాభిమానాదికం నకరోతీతి యతః ప్రాక్తనం దేహమపనస్మరతీత్యాహ॥ దేహమితి॥ చరమః ప్రారబ్ధావసానపర్యన్తమనువృత్తప్రత్యయః- తతస్సిద్ధః పరమాత్మోపసంపత్త్యాఽఽవిర్భూతస్వస్వరూపః, దైవాదీశ్వరసంకల్పాదుపేతం ప్రాప్తం-పునర్దైవాదపేతం అపగతం-అవస్థితం దాహాదిసంస్కారరహితత్వేన స్థితం-ఉత్థితం దాహాదిభిస్సంస్కృతం వా, ఉత్థానం దాహాదీనామప్యుపలక్షణం, దేహంచ- నపశ్యతి నస్మరతి-అత్ర ‹‹ యదు చాస్మై శ్మశవ్యం కుర్వన్తి యది చ న, నోపజనం స్మరన్నిదం శరీరం ›› మిత్యాదిశ్రుత్యర్థోఽభిప్రేతః-శవ్యం శవసంబన్ధికర్మ, ఉపజనం స్వజనానాం సమీపే ఉపశోచ్యం-కుతో నపశ్యతి- యతః-స్వరూపం ఆనన్దరూపం ఆవిర్భూతగుణాష్టకం, స్వస్వరూపం అధ్యగమత్ ప్రాప్తవాన్, నిత్యనిరతిశయానన్దబ్రహ్మస్వరూపం తత్ప్రకారం ప్రత్యగాత్మానం చానుభవన్నానన్దసంప్లవే నిమజ్జన్ ప్రాక్తనదేహాదికం నస్మరతీత్యర్థః, నపశ్యతీత్యత్ర దృష్టాన్తః, మదిరాయాస్సురాయా, మదేనాన్ధః పరవశః-పరిహృతం పరిధృతం, వాసః వస్త్రం, నపశ్యతి-తద్వత్, కేచిదిమం శ్లోకముపాసనాదశాయామేవ తజ్జనితానన్దపూర్ణః కిమపి దేహాదికం నపశ్యతీత్యేవం పరత్వేన వ్యాచక్షతే-తన్మన్దం-యతోఽధ్యగమత్స్వరూపమితి హేతూపన్యాసాత్ ‹‹ పరంజ్యోతిరుపసంపద్య స్వేన రూపేణాభినిష్పద్యత ›› ఇతి పరమాత్మప్రాప్త్యనన్తర్య శ్రవణాత్స్వస్వరూపప్రాప్తేస్సాక్షాత్కృత పరమాత్మస్వరూపాణామపి సనకాదీనాం దేహాదిదర్శనాచ్చ - అతో యథోక్త ఏవార్థస్సాధీయాన్ ❀ ॥ ౩౭ ॥ ❀ ఏవంవిధభక్తియోగనిష్ఠస్య కదాముక్తిః-కిముముక్తస్య పునరావృత్తిస్స్యాదిత్యాశఙ్కాం శమయన్నాహ ॥ దేహోఽపీతి ॥ దైవవశగః ఈశ్వసంకల్పరూపపుణ్యాపుణ్యాయత్తః, దేహోఽపి స్వారమ్భకం స్వసత్తానిమిత్తం, కర్మ-యావత్ యావన్ననశ్యతి-తావ-త్సాసుః ఇన్ద్రియప్రాణసహితః-ప్రతిసమీక్షత ఏవ ఖలు - యావత్స్వారమ్భకం కర్మ ప్రతిసమీక్షత ఇతి వాఽన్వయః, ఖలు

ర్యత్స్వాత్మ న్యవస్థితః ఉపలబ్ధపరాత్మకాష్ఠః॥ ౩౬ ॥ దేహంచనశ్వరమవస్థితముత్థితం వా సిద్ధో నపశ్యతి యతోఽధ్యగమత్స్వరూపమ్ । దైవాదుపేతమథ దైవవశాదపేతం వాసో యథా పరికృతం మదిరామదాన్ధః ॥ దేహోఽపి దైవవశగః ఖలు కర్మ యావత్స్వారమ్భకం ప్రతిసమీక్షత ఏవ సాసుః । తం సప్రపఞ్చమధిరూఢసమాధియోగస్స్వాప్నం పునర్న భజతే ప్రతిలబ్ధవస్తుః ॥ ౩౮ ॥ యథా పుత్రాచ్చ విత్తాచ్చ పృథఙ్మర్త్యః ప్రతీయతే । అప్యాత్మత్వేనాభిమతాద్దేహాదేః పురుషస్తథా ॥ ౩౯ ॥ యథోల్ముకాద్విస్ఫులిఙ్గాద్ధూమాద్వాపి స్వసంభవాత్ । అప్యాత్మత్వేనాభిమతాద్యథాఽగ్నిః పృథగుచ్యతే ॥ ౪౦ ॥ భూతేన్ద్రియాన్తఃకరణాత్ప్రధానాజ్జీవసంజ్ఞితాత్ । ఆత్మా తథా పృథగ్ద్రష్టా భగవాన్ బ్రహ్మసంజ్ఞితః ॥ ౪౧ ॥ సర్వభూతేషు చాత్మానం

శబ్దేన శ్రుతిప్రసిద్ధిర్ద్యోత్యతే॥ తథా చ శ్రుతిః॥ ‹‹ తస్య తావదేవ చిరం యావన్న విమోక్ష్యేఽథ సంపత్స్యే ›› ఇతి ప్రారబ్ధావసానావధివిలమ్బ ఇత్యర్థః- అధిరూఢస్సమాధియోగో యేన సః తతః ప్రతిబుద్ధం ఆవిర్భూతం-వస్తుగుణాష్టకవిశిష్టమాత్మస్వరూపం యస్య సః-ప్రారబ్ధావసానే ముక్తిం ప్రాప్త ఇత్యర్థః - స్వాప్నం స్వప్నపదార్థతుల్యం-తద్వదనిత్యమిత్యర్థః సప్రపఞ్చం పుత్రకళత్రాదిసహితం- తం దేహం పునర్న భజతే న ప్రాప్నోతి ‹‹ న చ పునరావర్తతే-స ఏకధా భవతి ›› ‹‹ నోపజాయతే స్త్రియాయేన వ్యథన్తి ›› త్యాద్యత్రానుసంధేయమ్ ❀ ॥ ౩౮ ॥ ❀ ఏవం ‹‹ కాచ త్వయ్యుచితా భక్తిః కీదృశీ మమ గోచరే ›› త్యస్యోత్తరముక్తం అథ ‹‹ పురుషం ప్రకృతిర్బ్రహ్మన్నవిముఞ్చతి ›› తి ప్రశ్నస్య యదుత్తరముక్తం ప్రకృతివిలక్షణాత్మస్వరూపచిన్తనపూర్వక స్వవర్ణాశ్రమధర్మాద్యనుగ్రహీత భగవద్భక్తియోగాత్ప్రకృతిసంబన్ధరాహిత్యరూపకైవల్యసద్ధిరితి తదుపసంహర్తుం పూర్వోక్తమేవ ప్రకృతిపురుషేశ్వరాణాం మిథోఽత్యన్తవైలక్షణ్యం సదృష్టాన్తమనువదతి యథేతి పఞ్చభిః॥ తత్రైకేన దేహాత్మనోర్వైలక్షణ్యం-తతో ద్వాభ్యాం ప్రకృతిపురుషాభ్యాం పరమాత్మనః, తత ఏకేన జీవానాం పరస్పరసామ్యం - తత ఏకేన జీవానాం దేహకృతో దేవాదిభేదో న స్వత ఇత్యుచ్యత ఇతి వివేకః - యథాఽత్యన్తప్రీతివిషయాత్పుత్రాద్విత్తాచ్చ-మర్త్యః-పృథగేవ - ప్రతీయతే-తథాఽత్యన్తప్రియత్వేనాత్మత్వేన స్వాభిన్నత్వేనాభిమతాద్దేహాదేరపి-పురుషః ప్రత్యగాత్మా పృథగేవేత్యర్థః ❀ ॥ ౩౯ ॥ ❀ యథేతి॥ ఆత్మత్వేనాభిమతాత్ అత్యన్తావివేకినోఽగ్న్యభిన్నత్వేనాభిమతా-త్స్వసంభవాదగ్నేరుత్పన్నాద్ధూమా-దుల్ముకాద్విస్ఫులిఙ్గాచ్చా, ప్యగ్నిర్యథా పృథగుచ్యతే ❀ తథా భూతేన్ద్రియాన్తఃకరణరూపాత్ప్రధానా, జ్జీవసంజ్ఞితాత్క్షేత్రజ్ఞాచ్చ, ఆత్మా తయోరన్తః ప్రవిశ్య ప్రశాసనేన ధారకః - ద్రష్టా సర్వజ్ఞః భగవాన్ షాడ్గుణ్యపూర్ణః బ్రహ్మసంజ్ఞితః సాక్షాద్బ్రహ్మపదవాచ్యః, పృథగేవేత్యర్థః - అత్ర దృష్టాన్తో ధూమః ప్రధానస్థానే- ఉల్ముకాదికం జీవస్థానే వేదితవ్యమ్ ❀ ॥ ౪౦॥౪౧॥ ❀ సర్వభూతేషు దేవాదిచతుర్విధశరీరేషు, ఆత్మానం తేష్వన్తః ప్రవిశ్య ధారకత్వేనావస్థితం జీ

వాత్మానం, అనన్యభావేన, సర్వత్రజ్ఞానైకాకారత్వాణుపరిమాణత్వాద్యైకరూప్యేణైవ - ఈక్షేత, ఆత్మానమిత్యేకవచననిర్దేశ ఏకోఽస్మీతి జాత్యా సఙ్ఘాత్యభిప్రాయకః - తదా ఆత్మని, ధార్యతయాఽవస్థితాని - సర్వభూతాని దేవాదిచతుర్విధభూతాని, అనన్యభావేన కర్మాయత్తావాన్తరవైచిత్ర్యం పరిత్యజ్య ప్రకృతిపరిణామరూపత్వైనైకరూప్యేణ - పశ్యేత్ భూతేష్వపి, అపిశబ్దాజ్జీవేష్వపి - తదాత్మతాం పరమాత్మకత్వం, ఈక్షేత ॥ ౪౨ ॥ స్వయోనిషు యథా జ్యోతిరగ్నిః, యోనీనాం గుణవైషమ్యాత్, ద్యోతిభూతతృణదార్వాదిగతహ్రస్వదీర్ఘత్వకుటిలత్వాదిగుణకృతవైషమ్యాత్, యథా నానా ప్రతీయతే - తథా - ప్రకృతౌ దేవాదిశరీరే స్థితః - ఆత్మా ప్రత్యగాత్మాపి - దేవాదికృతభేదేన నానా ప్రతీయతే - వస్తుతస్తు సర్వత్ర జ్ఞానైకాకారత్వైకరూప ఏవేత్యర్థః ॥ ౪౩ ॥ పురుషం ప్రకృతిర్బ్రహ్మన్నితి ప్రశ్నస్యోత్తరముపసంహరతి॥ తస్మాదితి॥ దైవీం దేవస్య విష్ణోస్సంబన్ధినీం - సదసదాత్మికాం కార్యకారణరూపేణావస్థితాం - దుర్విభావ్యాం దురత్యయాం, ఇమాం, స్వప్రకృతిం స్వసంబన్ధినీం ప్రకృతిం - పరాభావ్య ఉక్తవిధభగవద్భక్తియోగేన తిరోభావ్య, స్వరూపేణ గుణాష్టకవిశిష్టస్వరూపేణ, అవతిష్ఠతే న పునస్సంసరతీత్యర్థః ॥ ౪౪ ॥ ఇతి శ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే అష్టావింశోఽధ్యాయః ॥

ఏవం సప్రపఞ్చముపపాదితం సాఙ్గం మోక్షసాధనభక్తియోగమాకర్ణ్య - పునరుక్తానువాదపూర్వకం తస్యైవ భక్తియోగస్య భేదాన్ - తదఙ్గవైరాగ్యోత్పత్తిహేతుం జీవస్య స్వర్గనరకాదిగమనాదిరూపసంసృతిం - కాలస్వరూపం చ - పృ

సర్వభూతాని చాత్మని । ఈక్షేతానన్యభావేన భూతేష్వపి తదాత్మతామ్ ॥ ౪౨ ॥ స్వయోనిషు యథా జ్యోతిరేకం నానా ప్రతీయతే । యోనీనాం గుణవైషమ్యాత్తథాఽఽత్మా ప్రకృతౌ స్థితః ॥ ౪౩ ॥ తస్మాదిమాం స్వాం ప్రకృతిం దైవీం సదసదాత్మికామ్ । దుర్విభావ్యాం పరాభావ్య స్వరూపేణావతిష్ఠతే ॥ ౪౪ ॥
॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, తృతీయస్కన్ధే, కపిలోపాఖ్యానే సాధనానుష్ఠానం నామాష్టావింశోఽధ్యాయః ॥
దేవహూతిరువాచ॥ లక్షణం మహదాదీనాం ప్రకృతేః పురుషస్య చ । స్వరూపం లక్ష్యతేఽమీషాం యేన తత్పారమార్థికమ్ ॥ ౧ ॥ యథా సాంఖ్యేషు కథితం యన్మూలం తత్ప్రచక్షతే। భక్తియోగస్య మే మార్గం బ్రూహి విస్తరతః ప్రభో ॥ ౨ ॥ విరాగో యేన పురుషో భగవన్ సర్వతో భవేత్ । ఆచక్ష్వ జీవలోకస్య వివిధా మమ సంసృతీః ॥ ౩ ॥ కాలస్యేశ్వరరూపస్య పరేషాం చ పరస్య తే । స్వరూపం బత కుర్వన్తి యద్ధేతోః కుశలం జనాః ॥ ౪ ॥ లోకస్య మిథ్యాభిమతేరచక్షుషశ్చిరం ప్రసుప్తస్య తమస్యనాశ్రయే । శ్రాన్తస్య కర్మస్వనుబద్ధయా ధియా త్వమావిరాసీః కిల యోగభాస్కరః ॥ ౫ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ ఇతి మాతుర్వచశ్శ్లక్ష్ణం ప్రతినన్ద్య మహామునిః । ఆబభాషే కురుశ్రే

ష్ఠ ప్రీతస్తాం కరుణార్దితః॥ (approx.) చ్ఛతి దేవహూతిః ॥ లక్షణమితి ॥ ప్రకృతేః మూలప్రకృతేః - తత్కార్యభూతానాం మహదాదీనాం - పురుషస్య ప్రత్యగాత్మనః, చకారాత్పరమాత్మనశ్చ - అమీషాం - పారమార్థికమబాధితం - స్వరూపం - యేన - లక్ష్యతే జ్ఞాయతే - తల్లక్షణం, కథితం త్వయేతి శేషః ॥ ౧ ॥ ఏవముక్తానువాదః కృతః - సాంఖ్యేషు సిద్ధాన్తేషు, తత్ప్రకృత్యాదీనాం లక్షణం - యన్మూలం యస్య భక్తియోగస్య మూలం ప్రచక్షతే, తస్య భక్తియోగస్య - మార్గం భేదం - యథావత్ - విస్తరతః - మే మహ్యం - బ్రూహి, హే ప్రభో ॥ ౨ ॥ యేన సంసృతివర్ణనేన, పురుషః ముముక్షుః, సర్వత్ర ఇహాముత్ర చ - విరాగః వీతరాగః భవేత్, తాః జీవలోకస్య - వివిధాః, సంసృతీః, మమ ఆచక్ష్వ కథయ ॥ ౩ ॥ తథా ఈశ్వరరూపస్య పరేషాం బ్రహ్మాదీనామపి - పరస్య ప్రభోః - కాలస్య, స్వరూపం - మే - వద కథయ - యద్ధేతోః యస్మాత్కాలాద్ధేతోః - కుశలం నివృత్తిధర్మం, జనాః కుర్వన్తి యత్కాలహేతుకజన్మమరణాదిసాంసారికదశాం నివృత్తయే కుశలమనుతిష్ఠన్తి తస్య కాలస్య స్వరూపం కథయేత్యర్థః ॥ ౪ ॥ ఏవం ప్రష్టవ్యం పృష్ట్వా పుత్రం ప్రసాదయతి॥ లోకస్యేతి ॥ మిథ్యాభిమతేః మిథ్యా అభిమతిరభిమానో యస్య - మిథ్యాభూతదేహాత్మాభిమానస్వతన్త్రాత్మాభిమానస్యేత్యర్థః - అత ఏవ, అచక్షుషః స్వాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానరహితస్య - అత ఏవ - కర్మసు స్వర్గనరకాదిసాధనేషు కర్మసు - అనుబద్ధయా ఆసక్తయా - ధియా, శ్రాన్తస్య, అత ఏవ అనాశ్రయే అపారే - తమసి సంసారే, ప్రసుప్తస్య, లోకస్య, ప్రబోధాయ - త్వం - యోగభాస్కరః ఆవిరాసీః ఆవిర్భూతోఽసి కిల ॥ ౫ ॥ ఏవమాపృష్టః కపిలో భక్తియోగమార్గాదీన్ కథయితుమాబభాష ఇత్యాహ మైత్రేయః॥ ఇతీతి॥ హే కురుశ్రేష్ఠ విదుర, ఇతి ఉక్తవిధం, శ్లక్ష్ణం సరసం సున్దరం వా - మాతుర్వచః ప్రతినన్ద్య, మహామునిః కపిలః - ప్రీతస్సమీచీనప్రశ్నేన జాతప్రీతిః

న్దః-మాతరి కరుణయా అర్దితః, పరిప్లుతః-తామ్మాతరం ప్రతి-ఆబభాషే ॥౬॥ ఇతి దేవాహ॥భక్తియోగ ఇతి॥ హే భామిని పుంసాం, స్వభావగుణమార్గేణ సత్త్వాదిగుణవృత్తివశేన మార్గైః ప్రకారవిశేషైః భక్తియోగో బహుధా నానా భావ్యతే నిష్పాద్యతే, హి యతః పుంసాం-భావః మనోవృత్తిః-భిద్యతే- అతః, తదధీనోఽపి భక్తియోగ-స్తామసరాజససాత్త్వికాదిభేదేన భిద్యత ఇత్యర్థః ॥౭॥ * తానేవ భేదానాహ॥అభిసంధాయేతి॥హింసాం దమ్భం మాత్సర్యం వా అన్యతమం ద్వయం త్రితయం వా-ఽభిసంధాయ సఙ్కల్ప్య, సంరమ్భీ క్రోధీ-భిన్నదృక్ అబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రజీవవస్తుదర్శీ, మయి స్వైరే భావం భక్తిం-యః కుర్యాత్-స-త్రివిధోఽపి-తామసః తామసభక్తియోగయుక్తః తత్రాపి హింసాదమ్భమాత్సర్యాదిభిరధమమధ్యమోత్తమత్వం బోధ్యమ్ ॥౮॥ * విషయాన్ శబ్దాదివిషయలాభం యశః ఐశ్వర్యం వా అన్యతమం యథారుచి ద్వయం త్రయం వా-ఽభిసంధాయ-పృథగ్భావః, పరమాత్మనః స్వాత్మశరీరకత్వమజ్ఞాత్వా దేవతామాత్రబుద్ధిత్వం పృథగ్భావత్వం-ఏవంవిధః, అర్చాదౌ - మాం యోఽర్చయేత్, స-రాజసః ॥౯॥ * కర్మనిర్హారం పాపక్షయం-పరస్మిన్ పరమపురుషే, తదర్పణం కర్మసమర్పణం-భగవత్ప్రీతిముద్దిశ్యేత్యర్థః-యష్టవ్యమితి, శేషిణః ఈశ్వరస్యాజ్ఞారూపత్వాద్వేదైర్విదమవశ్యం స్వరూపానుబన్ధికర్తవ్యమకరణే భగవతా నిగృహీతస్స్యామితి వా, అభిసంధాయ అపృథగ్భావః స్వాత్మనో బ్రహ్మశరీరత్వం జానన్-యో, మాం-యజేత్-స-సాత్త్వికో భక్తః-అత్ర-పృథగ్భావ ఇతి ఛిత్వా భేదదర్శిత్వం త్రిష్వపి సమానమితి కేచిద్యోజయన్తి, తత్ర సాత్త్వికత్వమసంగతం సత్త్వస్య యథావస్థితవస్తుప్రకాశకత్వస్య ''సత్త్వాత్సంజాయతే జ్ఞానం-తత్ర సత్త్వం నిర్మలత్వాత్ప్రకాశక,, మితి భగవతా గీతత్వేన, పృథగ్భావస్య సత్త్వకార్యత్వాభావాత్, అతో అపృథగ్భావ ఇత్యేవచ్ఛేదః, అయమపి సాత్త్వికః కర్మనిర్హారాద్యభిసంధిభేదాదధమమధ్యమోత్తమభేదేన త్రివిధః ॥౧౦॥ * ఏవం చ తామసాదయస్త్రయోఽప్యవాన్తరభేదైర్నవవిధాః తత్ర నవమస్యైవ భక్తియోగస్య సాక్షాన్ముక్త్యుపాయత్వం వక్ష్యన్, తస్య ఫలావ్యవహితదశారూపలక్షణమాహ ద్వాభ్యాం॥మద్గుణేతి॥సర్వ

స్తత్ప్రీతస్తాం కరుణార్దితః ॥౬॥ భక్తియోగో బహువిధో మార్గైర్భామిని భావ్యతే। స్వభావగుణమార్గేణ పుంసాం
భావో విభిద్యతే ॥ ౭ ॥ అభిసంధాయ యో హింసాం దమ్భం మాత్సర్యమేవ చ। సంరమ్భీ భిన్నదృగ్భావం మయి కు
ర్యాత్స తామసః ॥ ౮ ॥ విషయానభిసంధాయ యశ ఐశ్వర్యమేవ వా। అర్చాదావర్చయేద్యో మాం పృథగ్భావ
స్స రాజసః ॥ ౯ ॥ కర్మనిర్హారముద్దిశ్య పరస్మిన్వా తదర్పణమ్। యజేద్యష్టవ్యమితి వా పృథగ్భావస్స సాత్త్వి
కః॥ ౧౦ ॥ మద్గుణశ్రుతిమాత్రేణ మయి సర్వగుహాశయే। మనోగతిరవిచ్ఛిన్నా యథా గఙ్గాంభసోఽమ్బుధౌ॥
లక్షణం భక్తియోగస్య నిర్గుణస్య హ్యుదాహృతమ్। అహైతుక్యవ్యవహితా యా భక్తిః పురుషోత్తమే॥౧౨॥ సా

గుహాశయే సర్వేషాం హృదయగుహాశ్రయే వర్తమానే పురుషోత్తమే-మయి మద్గుణశ్రవణమాత్రేణ, గఙ్గాంభసః అమ్బుధావివ-అవిచ్ఛిన్నా విజాతీయప్రత్యయాన్తరాన్తరితా, అహైతుకీ ఫలాద్యుపాధిరహితా, అవ్యవహితా మోక్షం-ప్రత్యుపాయాన్తరవ్యవధానరహితా భక్తిః ప్రీతిపూర్వకానుస్మరణరూపా, మనోవృత్తిరితి, యా-సా, నిర్గుణస్య సత్త్వాదినైర్గుణ్యసంపాదకస్య ముక్తిసాధనస్యేత్యర్థః భక్తియోగస్య లక్షణం స్వరూపమిత్యర్థః ॥౧౧॥౧౨॥ * అహైతుకీత్యనేనోక్తం నిర్గుణభక్తియోగనిష్ఠానాం ఫలకామనారాహిత్యం కైముత్యన్యాయేన ద్రఢయతి॥ సాలోక్యేతి॥ మత్సేవనం మదనుభవ, మన్తరేణ, మయా దీయమానం - సాలోక్యాదిరూపం పఞ్చవిధం మోక్షమపి న గృహ్ణన్తి - జనాః నిర్గుణభక్తాః-కిముత, సాంసారికఫలం న గృహ్ణన్తీతి, అత్ర ఏకత్వం ఏకాకారత్వం, సాయుజ్యమిత్యర్థః, సాలోక్యం సమానలోకవాసిత్వం, సార్ష్టిః సమానభోగః, సామీప్యం నికటవర్తిత్వం, సారూప్యం సమానవిగ్రహవత్త్వం, నను,, వికల్పోఽవిశిష్టఫలత్వా,, దితి ముక్తాఫలతారతమ్యం ప్రతిషిద్ధం - మైవం, ఏతేషు సర్వే సాయుజ్యావాన్తర్భూతా, స్తత్ర సాయుజ్యం నామ, సమానగుణయోగః, గుణాష్టకావిర్భావరూపః, యుజ్యత ఇతి యుగ్ధర్మః, ధర్మో హి ధర్మిణాం యుజ్యతే-సమానం యుగ్యస్య స యుక్ సయుజో భావస్సాయుజ్యం సాధర్మ్యం-తథా చ గీతం భగవతా,, మమ సాధర్మ్యమాగతా,, ఇతి, అత్ర సాలోక్యాదిచతుష్టయస్యాపి బ్రహ్మసాయుజ్యాన్తర్భూతత్వజ్ఞాపనాయ సాలోక్యాదీనాం భేదేనోపాదానం-సాధర్మ్యే సతి హి సాలోక్యాదికం సర్వం సంపన్నమేవేతి సాలోక్యాదేస్సాయుజ్యాన్తర్భూతత్వం యుక్తం, దేవతాన్తరప్రాప్తౌ హి సాలోక్యాదిభేదావాప్తిః, బ్రహ్మప్రాప్తౌ తు సాయుజ్యాన్తర్భూతత్వేనైవ సాలోక్యాదిప్రాప్తిరితి విశేషః, యద్వా, భగవత్ప్రాప్తావపి శ్రీవిష్ణులోకాదిషు ద్వారకాదిష్వివ తథావిధభేదోఽస్తీతి తదపేక్షికాం ప్రాప్త్యభేదద్యోతనాయ పృథఙ్నిర్దేశః॥ యదాహుః,, లోకేషు విష్ణోర్నివసన్తి కేచిత్సమీపమృచ్ఛన్తి చ కేచిదన్యే। అన్యే తు రూపం సదృశం భజన్తే సాయుజ్యమన్యే స తు మోక్ష ఉక్తః,, ఇతి, త

స్తాముక్తౌ ఫలతారతమ్యాశఙ్కా న కార్యా ॥ ౧౩ ॥ అస్య భక్తియోగస్య లక్షణముపసంహరతి ॥ స ఏవేతి ॥ యేన-త్రిగుణాన్ సత్త్వాదీన్-అతిక్రమ్య ప్రకృతిసమ్బన్ధనిర్ముక్త ఇత్యర్థః, అనేన నిర్గుణస్యేతి పూర్వముక్తం నిర్గుణత్వం స్పష్టీకృతం-మద్భావాయ మత్స్వభావాయ, మత్సామ్యాపత్తయ ఇత్యర్థః, ఉపపద్యతే యోగ్యో భవతి-స ఏవ, భక్తియోగః, ఆత్యన్తికః-పరమకాష్ఠాం గతః, ఇత్యుదాహృతః, మత్స్వభావాపత్తిరూపఫలావ్యవహితసాధనత్వాదస్యైవ నవమస్య భక్తియోగస్య స్వరూపముదాహృతమిత్యర్థః ॥ ౧౪ ॥ తస్య సాధనాన్యాహ షడ్భిః-నిషేవితేనానుష్ఠితేన, అనిమిత్తేన ఫలాభిసన్ధిరహితేన, స్వధర్మేణ స్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మేణ, మహీయసా అఙ్గానాం మధ్యే బలవత్తరేణ- శస్తేన ప్రశస్తేన, క్రియాయోగేన పఞ్చరాత్రోక్తపూజాయోగేన ॥ ౧౫ ॥ మద్ధిష్ణ్యం మత్ప్రతిమాయతనాదిస్తస్య-దర్శనాదిభిః, భూతేషు మద్భావనయా మదాత్మకత్వబుద్ధ్యా-సత్త్వేన ధైర్యేణ-అసఙ్గమేన వైరాగ్యేణ ॥ ౧౬ ॥ మహతాం స్వాధికానాం-బహుమానేన-దీనానాం స్వాపేక్షయాఽధమానా-మనుకమ్పయా, విషమేష్వపి - ఆత్మతుల్యేషు మైత్ర్యా, తథా చ వక్ష్యతి ''గుణాధికాన్ముదం లిప్సేదనుక్రోశం గుణాధమాత్ । మైత్రీం సమానాదన్విచ్ఛేన్న తాపైరభిభూయతే'', ఇతి-యమేన-నియమేన చ-ఇదమాసనాదీనామప్యుపలక్షణమ్ ॥ ౧౭ ॥ ఆధ్యాత్మికస్య వేదాన్తశాస్త్రస్యానుశ్రవణాత్, ఆర్జవేన మనోవాక్కాయానామైకరూప్యేణ-ఆర్యసఙ్గేన సత్సఙ్గేన నిరహంక్రియయా దేహాత్మాభిమానాదిరాహిత్యేన- ఏతైర్గుణైః, మద్ధర్మిణః భగవద్ధర్మానుష్ఠాతుః పురుషస్య- ఆశయశ్చిత్తం పరిసంశుద్ధః నిర్మలః శ్రుతమాత్రః గుణః యస్య తం-మాం- అఞ్జసా అప్రయత్నేన-అభ్యేతి,

---

లోక్యసార్ష్టిసామీప్యసారూప్యైకత్వమప్యుత । దీయమానం న గృహ్ణన్తి వినా మత్సేవనం జనాః ॥ ౧౩ ॥ స ఏవ భక్తియోగాఖ్య ఆత్యన్తిక ఉదాహృతః । యేనాతివ్రజ్య త్రిగుణం మద్భావాయోపపద్యతే ॥ ౧౪ ॥ నిషేవితేనానిమిత్తేన స్వధర్మేణ మహీయసా । క్రియాయోగేన శస్తేన నాతిహింస్రేణ నిత్యశః ॥ ౧౫ ॥ మద్ధిష్ణ్యదర్శనస్పర్శపూజాస్తుత్యభివన్దనైః । భూతేషు మద్భావనయా సత్త్వేనాసఙ్గమేన చ ॥ ౧౬ ॥ మహతాం బహుమానేన దీనానామనుకమ్పయా । మైత్ర్యా చైవాత్మతుల్యేషు యమేన నియమేన చ ॥ ౧౭ ॥ ఆధ్యాత్మికానుశ్రవణాన్నామసంకీర్తనాచ్చ మే । ఆర్జవేనార్యసఙ్గేన నిరహంక్రియయా తథా ॥ ౧౮ ॥ మద్ధర్మిణో గుణైరేతైః పరిసంశుద్ధ ఆశయః । పురుషస్యాఞ్జసాభ్యేతి శ్రుతమాత్రగుణం హి మామ్ ॥ ౧౯ ॥ యథా వాతరథో ఘ్రాణమావృఙ్క్తే గన్ధ ఆశయాత్ । ఏవం యోగరతం చేత ఆత్మానమవికారి యత్ ॥ ౨౦ ॥ అహం సర్వేషు భూతేషు భూతాత్మాఽవస్థితస్సదా । తమవజ్ఞాయ మాం మర్త్యః కురుతేఽర్చావిడమ్బనమ్ ॥ ౨౧ ॥ యో మాం సర్వేషు భూతేషు సన్తమాత్మానమీశ్వరమ్ । హిత్వాఽర్చాం భజతే మౌఢ్యాద్భస్మన్యేవ జుహోతి సః ॥ ౨౨ ॥ ద్విషతః పరకాయే మాం మానినో భిన్నదర్శినః । భూతేషు బద్ధవైరస్య న మనశ్శాన్తిమృచ్ఛతి ॥ ౨౩ ॥ అహముచ్చావచైర్ద్రవ్యైః క్రియయోత్పన్నయాఽన

మద్గుణశ్రవణమాత్రేణ మయ్యాసక్తో భవతీత్యర్థః ॥ ౧౮, ౧౯ ॥ ప్రయత్నం వినైవాభ్యేతీత్యత్ర దృష్టాన్తః ॥ యథేతి ॥ వాతః వాయుః రథః ప్రాపకో యస్య స, గన్ధః ఆశయాత్పుష్పాదేస్సకాశాత్-ఘ్రాణేన్ద్రియం ప్రత్యయత్నేనైవ-ఆవృఙ్క్తే ప్రాప్నోతి ॥ ఏవం-యోగరతం అత ఏవ-అవికారి యచ్చేతః, తత్, ఆత్మానం-మాం-ఆవృఙ్క్తే-ఆత్మసాత్కరోతీత్యర్థః ॥ ౨౦ ॥ ఏవం నిర్గుణభక్తియోగస్య సాఙ్గస్య స్వరూపమభిధాయ, తమేవ ప్రస్తౌష్యన్, తామసాదిభక్తియోగాన్నిన్దతి - అహమితి షడ్భిః । యోఽహం-సదా-సర్వేషు భూతేషు-భూతాత్మాఽవస్థితః, భూతానామాత్మని ప్రత్యగాత్మన్యవస్థితః అన్తరాత్మతయా అవస్థితః-తం మామవజ్ఞాయ అభిభూయ, అజ్ఞాత్వేత్యర్థః-మర్త్యస్సంసారీ, అర్చాయాం పూజాయాం విడమ్బనం కురుతే-ఈశ్వరత్వమిహాప్యసకలమితి జ్ఞానరహితానామర్చనం విడమ్బనమిత్యుచ్యతే - సత్యవతారప్రభావతిరస్కార ఇహ క్రియతే ॥ ౨౧ ॥ ఏతదేవ స్పష్టయతి ॥ యో మామితి ॥ సర్వేషు భూతేషు ఆత్మానం సన్తం అన్తరాత్మతయాఽవస్థితం-మాం-హిత్వా-హిత్వా-అజ్ఞాత్వేత్యర్థః-అర్చాం భజతే య-స్స, భస్మన్యేవ జుహోతి ఈశ్వర ఇహ సన్నిహిత ఇతి జ్ఞానరహితానామర్చనాదికం భస్మహుతం-అతోఽర్చావతారే పరత్వం జ్ఞాతవ్యమిత్యర్థః-అన్యథా ''మద్దర్శనస్పర్శ-పశ్యన్తి మే రుచిరాణి-అతో రూపాణి దివ్యాని వరప్రదానీ''-త్యాది ప్రాకరణికగ్రన్థవిరోధాత్ ॥ ౨౨ ॥ మానినో దేహాత్మాభిమానినః-అత ఏవ-పరకాయే-మాం ద్విషతః-భిన్నదర్శినః అర్చాదౌ భేదదర్శినః-భూతేషు బద్ధవైరస్య-మనః-శాన్తిం నార్ఛతి న ప్రాప్నోతి ॥ ౨౩ ॥ హే అనఘే-ఉచ్చావచైర్ద్రవ్యైః-రుత్పన్నయా అనుష్ఠితయా-క్రియయా పూజయా-అర్చాయామర్చితోఽప్యహం-భూతసమూహావ

మానినః-నైవతుష్యేన్నతుష్టోఽస్మి ॥ ౨౪ ॥ అతస్స్వహృది సర్వభూతేషుచ అవస్థిత-మీశ్వరంమాం యావన్నవేద-తావ-త్స్వధర్మదృక్స్వధర్మనిష్ఠః-అర్చాదా-వర్చయేత్-అర్చాదావర్చనంహృత్పద్మే సాక్షాత్కారసాధనం-అతస్తత్సిద్ధితః ప్రాగర్చాయామర్చనవిచ్ఛేదోనకర్తవ్యఇత్యర్థః ॥ ౨౫ ॥ ఆత్మనఇతి॥స్వాత్మనః-పరస్యాపి ఉదరం - ఉత్ అపి-అరంఅల్పం-ఈషదపిత్యర్థః-అన్తరాభేదం-యఃకరోతి - బ్రహ్మాత్మకానాంసర్వేషాంజీవానాంజ్ఞానైకాకారతయాసామ్యేసతికర్మాయత్తదేవాదిశరీరకృతవైచిత్ర్యమాత్మగతత్వేనయోఽనుసంధత్తే-తస్యాభిన్నదృశః-మృత్యుర్యమః-ఉల్బణం-భయంవిధత్తే-సనరకపాతిత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥ నిర్గుణస్యానుష్ఠానప్రకారమాహ॥అథఅత-స్సర్వేషుభూతేషు-కృతాలయంకృతావాసం-తత్రహేతుః-భూతాత్మానం-భూతశబ్దోదేవాదిదేహవిశిష్టజీవపర్యన్తః - తస్యతచ్ఛరీరస్యాత్మత్వాత్-తేషా-మాత్మానమన్తర్యామిణం-మాం - అభిన్నేనసమేన-చక్షుషాజ్ఞానేన - మైత్ర్యా-దానమానాభ్యాంచా-ర్హయేత్-స్వాధికేషుబహుమానం-సమేషుమైత్రీ-అధమేషుదానం-సర్వేషుజ్ఞానైకాకారత్వబ్రహ్మాత్మకత్వానుసన్ధానమవిశేషేణకర్తవ్యమిత్యర్థః - మామర్హయేదిత్యనేన-మదాత్మకత్వబుద్ధ్యాభూతేషుకృతందానాదికంమత్సంతోషకరమిత్యుక్తంభవతి ॥ ౨౭ ॥ అథభూతేషుయథోత్తరందానమానాద్యతిశయఃకర్తవ్యఇతివక్తుం నిర్గుణభక్తస్యసర్వోత్తమత్వంచవక్తుంభూతానాంతారతమ్యమాహ ॥సార్ధైష్షడ్భిః॥జీవన్తీతిజీవాః-సర్గప్రళయాన్తరకాలస్థితిజీవనాశ్శరీరిణః-తే పృథివ్యాద్యచేతనేభ్యఃశ్రేష్ఠా ఇత్యర్థః-అజీవానామిత్యపాదానస్యశేషత్వవివక్షయాషష్ఠీ- తతోఽపి,ప్రాణభృతఃప్రాణవన్తః-హేతుభి-తత-స్సచిత్తాః జ్ఞానవన్తః-ప్రవరాః-తతస్తేభ్యః-ఇన్ద్రియవృత్తయఃఇన్ద్రియాణాంవృత్తయోయేషుతే-వృక్షాదయః-వృక్షాణామపీన్ద్రి

ణః। నైవతుష్యేఽర్చితోఽర్చాయాంభూతగ్రామావమానినః॥౨౪॥అర్చాదావర్చయేత్తావదీశ్వరంమాంస్వధర్మదృక్।యావన్నవేదస్వహృదిసర్వభూతేష్వవస్థితమ్॥౨౫॥ ఆత్మనశ్చపరస్యాపియఃకరోత్యన్తరోదరమ్। తస్యభిన్నదృశోమృత్యుర్విదధేభయముల్బణమ్॥ ౨౬ ॥అథమాంసర్వభూతేషుభూతాత్మానంకృతాలయమ్। అర్హయేద్దానమానాభ్యాంమైత్ర్యాఽభిన్నేనచక్షుషా॥ ౨౭ ॥జీవాశ్శ్రేష్ఠాహ్యజీవానాంతతఃప్రాణభృతశ్శుభే।తతస్సచిత్తాఃప్రవరాస్తతశ్చేన్ద్రియవృత్తయః ॥ ౨౮ ॥ తత్రాపిస్పర్శవేదిభ్యఃప్రవరారసవేదినః। తేభ్యోగన్ధవిదశ్శ్రేష్ఠాస్తతశ్శబ్దవిదోవరాః ॥ ౨౯ ॥రూపభేదవిదస్తత్రతతశ్చోభయతోదతః। తేషాంబహుపదాశ్శ్రేష్ఠాశ్చతుష్పాదాస్తతోద్విపాత్॥౩౦ ॥ తతోవర్ణాశ్చచత్వారస్తేషాంబ్రాహ్మణఉత్తమః।బ్రాహ్మణేష్వపివేదజ్ఞోహ్యర్థజ్ఞోఽభ్యధికస్తతః ॥ ౩౧ ॥ అర్థజ్ఞాత్సంశయచ్ఛేత్తాతతశ్శ్రేయాన్స్వకర్మకృత్। ముక్తసఙ్గస్తతోభూయానదోగ్ధాధర్మమాత్మనః ।తస్మాన్మయ్యర్పితాశేషక్రియార్థాత్మానిరన్తరః ॥ ౩౨ ॥ మయ్యర్పితాత్మనఃపుంసోమయిసంన్యస్తకర్మణః।నపశ్యామిపరంభూతమకర్తుస్సమదర్శనాత్ ॥ ౩౩ ॥ మనసైతాని

యవృత్తయఃసూక్ష్మస్సన్త్యేవ-తథాహిమహాభారతేస్మర్యతే ,,తస్మాత్పశ్యన్తిపాదపా-స్తస్మాజ్జిఘ్రన్తిపాదపా,, ఇతితేభ్య-స్స్పర్శవేదినఃస్పర్శవేదితాద్యవాన్తరభేదాస్త్వ్యత్ఖుద్రష్టవ్యాః-ప్రభూతాతుస్పర్శనేన్ద్రియవృత్తిరేవ, తేభ్యస్స్పర్శవేదిభ్యః-రసనేన్ద్రియవృత్తయోమత్స్యాదయశ్శ్రేష్ఠాః,గన్ధవిదో భ్రమరాదయః,శబ్దవిదస్సర్పాదయః,రూపవిదఃకాకాదయః, తేభ్యఉభయతోదతః, తేభ్యోబహుపదాః, తేభ్యశ్చతుష్పాదః,తతోద్విపాత్ మనుష్యః, ద్విపాత్స్వపిచత్వారోబ్రాహ్మణాదయోవర్ణాః,వర్ణానాంమధ్యేబ్రాహ్మణః, బ్రాహ్మణేష్వపివేదాధ్యాయీ,తతోపవేదార్థజ్ఞః, అర్థజ్ఞాదపిసంశయచ్ఛేత్తామీమాంసకః,తతోఽపికేవలాత్స్వకర్మకృత్,తతోముక్తసఙ్గః, భూయాన్ శ్రేష్ఠః,తస్యలక్షణ,మాత్మనోధర్మమదోగ్ధానిష్కామఇత్యర్థః,తస్మాదపి,మయి,అర్పితాశేషక్రియార్థాత్మా,అర్పితాఃఅశేషాఃక్రియార్థాఃక్రియాఫలాని,ఆత్మాదేహః,స్వాత్మాచ,యేనసః ,,ఓమిత్యాత్మానంయుఞ్జీతే,,త్యుక్తరీత్యాన్యస్తాత్మరక్షాభరఇత్యర్థః,అతఏవ-నిరన్తరఃభేదరహితః,, జ్ఞానీత్వాత్మైవమేమత,,మిత్యుక్తరీత్యామమాత్మత్వేనాభిమతఇత్యర్థః,ఏతస్మాత్కస్చిన్నాధికోస్తీత్యాహ ॥మయీతి॥ మయిశేషిణిరక్షకేఅన్తర్యామిణి, అర్పితత్మనఃన్యస్తాత్మరక్షాభరస్య, మయిప్రయోజకకర్తరిక్రియాఫలప్రదే,సంన్యస్తంకర్మయేనసః,,మయిసర్వాణికర్మాణిసంన్యస్యాధ్యాత్మచేతసా।నిరాశీర్నిర్మమోభూత్వే,, త్యుక్తరీత్యా,సర్వేషామాత్మనామాత్మభూతేసర్వక్రియాప్రవర్తకేమయ్యేవానుసంహితక్రియాకర్తృత్వాదిత్యర్థః , అతఏవా,కర్తుస్స్వస్మిన్కర్తృత్వాభిమానరహితాత్-సమదర్శనాత్ చేతనాచేతనాత్మకంకృత్స్నం జగద్బ్రహ్మాత్మకమిత్యేవం విధజ్ఞానవతః-పరముత్కృష్టం,భూతం,నపశ్యామి ॥ ౨౮ ॥ ౨౯ ॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥ సమదర్శనమేవస్పష్టయన్నాహ॥మనసేతి॥ఈశ్వరోభగ

వాన్,జీవకలయా,పరికలనంకలా, అన్తఃప్రవేశనం,జీవానాంకలయాజీవాన్తర్యామితయేత్యర్థః, ప్రవిష్టఇతి-మనసాబుద్ధ్యాఏతానిచరాచరాణిభూతాని, బహుమానయుక్,ప్రణమేత్ ॥౩౪॥ ఏవంసాఙ్గస్యసావాన్తరభేదస్యభక్తియోగస్యస్వరూపంప్రతిపాదితం-తదఙ్గభూతప్రకృతివివిక్తబ్రహ్మాత్మకప్రత్యగాత్మానుసన్ధానరూపజ్ఞానయోగశ్చపూర్వముక్తః-ఇదానీంతయోరన్యతరోపేముక్తింసాధయతీతివదన్నుపసంహరతి ॥ భక్తియోగశ్చేతి॥హేమానవి-మయా-భక్తియోగః భగవదుపాసనాత్మకభక్తియోగ, స్తథా-యోగఃప్రకృతివివిక్తబ్రహ్మాత్మకప్రత్యగాత్మానుచిన్తనరూపోజ్ఞానయోగశ్చ ఉదీరితఃకథితః-యయోర్భక్తియోగయోగయోర్మధ్యే - అన్యతరేణైవ పురుషఃబ్రహ్మప్రెప్సుః-పురుషంపరమపురుషంప్రవిశేత్ ప్రాప్నుయాత్-నను-పూర్వంజ్ఞానయోగస్యభక్తియోగాఙ్గత్వముక్తం-అత్రతు-సాక్షాత్ జ్ఞానస్యైవముక్తిసాధనత్వముచ్యతఇతివిరోధః-ఉచ్యతే-త్రివిధంహిప్రత్యగాత్మోపాసనం- అబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రాత్మోపాసనం-భగవదుపాసనాఙ్గతయా అప్రాధాన్యేనోపాసనం-బ్రహ్మాత్మకస్యాత్మోపాసనంచేతి-తత్రాద్యస్య-నభగవత్ప్రాప్తిసాధనత్వం-"సర్వే-హ్యవనధర్మాణఃప్రతిబుద్ధస్తుమోక్షభాగి,,తితన్నిష్ఠస్యచ్యవనధర్మత్వోక్తేః-అప్రాధాన్యేనాత్మానచిన్తనంతు భగవద్భక్తినిర్వర్తకమితిపూర్వముక్తం- ప్రాధాన్యేనబ్రహ్మాత్మకప్రకృతివియుక్తాత్మస్వరూపోపాసనంతు-సాక్షాదేవముక్తిసాధనమిత్యత్రోచ్యతే-తథాహిఛాన్దోగ్యేపఞ్చాగ్నివిద్యాయాంపరబ్రహ్మోపాసీనాన్బ్రహ్మాత్మకస్వాత్మానంచోపాసీనాంశ్చ"తద్యఇత్థంవిదుర్యేచేమేఽరణ్యేశ్రద్ధాతపఇత్యుపాసత,, ఇతినిర్దిశ్య "తేఽర్చిషమభిసమ్భవన్తి,, త్యర్చిరాదిగత్యాబ్రహ్మప్రాప్తిరామ్నాయతే ॥ ౩౫ ॥ అథ"ఆచక్ష్వజీవలోకస్యవివిధామమసంసృతి,,రితిప్రశ్నస్యోత్తరాధ్యాయత్రయేణోత్తరంవివక్షుఃకాలస్యేశ్వరరూపస్యేతిప్రశ్నస్యోత్తరమాహ-యావదధ్యాయపరిసమాప్తి॥ఏతదితి॥ ప్రధానంప్రకృతిః-పురుషోజీవః-దైవమీశ్వరసఙ్కల్పః-కర్మ అదృష్టం-ప్రధానాదిభ్యఃపరమిత్యర్థః- దైవకర్మాత్మచేష్టితమితిపాఠే-దైవకర్మాత్మవస్తు

భూతానిప్రణమేద్బహుమానయన్।ఈశ్వరోజీవకలయాప్రవిష్టోభగవానితి॥ ౩౪ ॥భక్తియోగశ్చయోగశ్చ
మయామానవ్యుదీరితః।యయోరేకతరేణైవపురుషఃపురుషంవ్రజేత్ ॥ ౩౫ ॥ ఏతద్భగవతోరూపంబ్రహ్మణః
పరమాత్మనః।పరంప్రధానంపురుషం దైవంకర్మచచేష్టితమ్ ॥ ౩౬ ॥రూపభేదాస్పదందివ్యంకాలఇత్యభిధీయతే । భూతానాంమహదాదీనాంయతోభిన్నదృశాంభయమ్ ॥ ౩౭ ॥ యోఽన్తఃప్రవిశ్య భూతాని
భూతైరత్త్యఖిలాశ్రయః ।సవిష్ణ్వాఖ్యోఽధియజ్ఞోసౌ కాలఃకలయతాంప్రభుః ॥ ౩౮ ॥ నచాస్యకశ్చిద్దయితోనద్వేష్యోనచబాన్ధవః । అవిశత్యప్రమత్తోఽసౌప్రమత్తంజనమన్తకృత్ ॥ ౩౯ ॥ యద్భయాద్వాతివాతో

స్వభావానుగుణచేష్టితం,ప్రధానపురుషాభ్యాం,పరంవిలక్షణం-కాలాఖ్యం-భగవత-ఏతద్రూపంశరీర-మభిధీయతే-భగవానేవకాలశరీరకత్వేనావస్థితఇతిభావః-ప్రధానంపురుషమితి - ఆర్షత్వద్వ్యత్యయేనపఞ్చమ్యర్థేద్వితీయా-దైవంకర్మవిచేష్టితమతిపాఠే-కర్మణాపిచేష్టితంసంసృతిలక్షణంయస్మాత్-తత్- ప్రధానాదిభ్యఃపరం,భగవతోరూపంకాల ఇత్యర్థః-కాలప్రేరితకర్మకృతాహిసంసృతిః-పునర్భగవదాత్మకంకాలంవిశినష్టి॥మహదాదినాంభూతానాం-రూపభేదాస్పదంరూపవిశేషహేతుం-పరిణామహేతుఃకాలఇత్యర్థః-ఉక్తంహి "కాలాద్గుణవ్యతికర,,ఇతి-వక్ష్యతేచ"గుణవ్యతికరఃకాల,, ఇతి- భిన్నదృశాంసర్వత్రజ్ఞానైకాకారేఆత్మనిదేవమనుష్యాదివైచిత్ర్యంపశ్యతాందేహాత్మాభిమానినామిత్యర్థః-యతఃకాలరూపాద్భగవతః-భయంజన్మమరణాదిభయం-భవతి-యఃకాలరూపభగవాన్ - అన్తఃప్రవిశ్య-భూతైరేవ-భూతాన్యత్తిఅభిసంహరతి-అసౌకాలః-యోఅఖిలాశ్రయఃఅఖిలాధారో విష్ణ్వాఖ్యోభగవాన్-సఏవ-శరీరశరీరిభావనిబన్ధనమిదంసామానాధికరణ్యం - పూర్వం"మేతద్భగవతోరూప,,మితివ్యధికరణనిర్దేశనాత్రసామానాధికరణ్యనిర్దేశేనచశరీరాత్మభావస్యనియతత్వంవివక్షితం-శరీరవాచిశబ్దేనశరీరిపర్యన్తబోధనమాకృత్యధికరణసిద్ధమిత్యన్యత్రవిస్తరః అధియజ్ఞఃయజ్ఞాత్మకః-కాలేహికర్మచోద్యతే-కలయతాంసర్వంస్వవశీకుర్వతాంబ్రహ్మాదీనామపి-ప్రభుఃస్వవశీకర్తా ॥౩౬॥ ౩౭ ॥ ౩౮॥ అస్యకాలాత్మనోభగవతః కశ్చిత్ప్రియో-ద్వేష్యో-బాన్ధవోవా-నవిద్యతేస్వయమప్రమత్తో-ఽసౌకాలాత్మకోభగవాన్-ప్రమత్తంజనంఅన్తకృత్సంహర్తాసన్నావిశతిపరిచ్ఛినత్తి ॥౩౯॥ యద్భయాత్ యస్యకాలాత్మనోభగవతోభయాత్-వాతో-వాతిప్రసరతి"భీషాఽస్మాద్వాతఃపవత,,ఇతిశ్రుత్యర్థోఽతాభిప్రేతః-దేవఃపర్జన్యః- గణోనక్షత్రగణః-యతోభీతాస్సరితః స్రవన్తి- యతోభీత - ఉదధిస్సముద్రః-నోత్సర్పతినపృథివీంప్లావయతియతోభీతోఽగ్నిరిన్ధేదీప్యతి సహగిరిభిర్భూ

౩౬ ॥ శ్లో ॥ పా॥ దైవకర్మాత్మచేష్టితమ్॥దైవంకర్మవిచేష్టితమ్.

ర్ఘ్నిమజ్జతి-అధోనభః - యన్నియమనాత్-శ్వసతాంప్రాణినాం-మార్గమవకాశం-దదాతి-మహాన్మహతామపిమహత్తమః-కాలాత్మకోభగవాన్, సప్తభిఃపృథివ్యాదిసప్తావరణైః-ఆవృతం-స్వదేహంస్వశరీరభూతంబ్రహ్మాణ్డం-తనుతేఉత్పాదయతి,యద్వా, యన్నియమనాదిత్యనువర్తతే,మహాన్మహత్తత్త్వం,సప్తభిఃపృథివ్యప్తేజోవాయ్వాకాశాహఙ్కారైర్నిర్మితై,రావృతం,స్వదేహంస్వపరిణామరూపంజగత్తనుతేవిస్తారయతి,యద్వాసప్తభిర్ధాతుభిరావృతమ్ ॥ ౪౦ ॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩ ॥ గుణాభిమానినఃరజస్తమోగుణప్రధానా,దేవాఃబ్రహ్మాదయః,అస్యవిశ్వస్యసర్గాదిషుసృష్ట్యాదిషు,అనుయుగంప్రతికల్పంవర్తన్తే- యేషాందేవానాం,వశే-ఏతచ్చరాచరాత్మకం,జగ,ద్వర్తతే,చరాచరాత్మకంజగత్స్వవశీకుర్వన్తోబ్రహ్మాదయోఽపికాలాత్మనోభగవతోభయాత్స్వస్వవ్యాపారేషుజాగరూకావర్తన్తఇత్యర్థః ॥౪౪॥ సఃకాలాత్మాభగవాన్-అనన్తఃఅన్యేనాపరిచ్ఛిన్నః- జనేనపిత్రాదినా,జనంపుత్రాదిం,జనయన్, ఆదికృత్,మృత్యునామృత్యోరపిమృత్యునాస్వేన,అన్తకంమృత్యుమపి,మారయన్అన్తకరః, స్వయంత్వనాదిరనన్తోఽవ్యయఇత్యర్థః ॥ ౪౫॥ ఇతిశ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాంశ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధేఏకోనత్రింశోఽధ్యాయః

ఏవం''కాలస్యేశ్వరరూపస్య,, ఇతిప్రశ్నోత్తరముక్తం , అథకాలప్రభావవర్ణనపూర్వకప్రాప్యభూతపరబ్రహ్మవ్యతిరిక్తవస్తువైతృష్ణ్యరూపవైరాగ్యరూపోపాసనాఙ్గస్యాభ్యర్హితోపాయసిద్ధ్యర్థ - మిహాముత్రసంచరతోజీవస్యగర్భజన్మబాల్యకౌమారపౌగణ్డయౌవనజరామరణజాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తిమూర్ఛాదిషుక్లేశాన్,,ఆచక్ష్వజీవలోకస్యవివిధామమసంసృతీ,,రితిపృష్టానేవప్రపఞ్చయత్యధ్యాయత్రయేణకపిలః ॥ తత్రజీవాస్త్రివిధాః కేచన,ఇష్టాపూర్తదత్తాద్య

యంసూర్యస్తపతియద్భయాత్।యద్భయాద్వర్షతేదేవోభగణోభాతియద్భయాత్ ॥ ౪౦ ॥ యద్వనస్పతయోభీతాలతాశ్చౌషధిభిస్సహ।స్వేస్వేకాలేఽభిగృహ్ణన్తిపుష్పాణిచఫలానిచ ॥ ౪౧ ॥ స్రవన్తిసరితోభీతానోత్సర్పత్యుదధిర్యతః।అగ్నిరిన్ధేసహాగిరిభిర్భూర్నమజ్జతియద్భయాత్॥ ౪౨ ॥నభోదదాతిశ్వసతాంమార్గంయన్నియమాదధః। లోకంస్వదేహంతనుతేమహాన్సప్తభిరావృతమ్॥ ౪౩ ॥ గుణాభిమానినోదేవాస్సర్గాదిష్వస్యయద్భయాత్।వర్తన్తేఽనుయుగంయేషాంవశఏతచ్చరాచరమ్ ॥ ౪౪ ॥సోఽనన్తోఽన్తకరఃకాలోఽనాదిరాదికృదవ్యయః।జనంజనేనజనయన్మారయన్మృత్యునాఽన్తకమ్ ॥ ౪౫ ॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే,మహాపురాణే,తృతీయస్కన్ధేఏకోనత్రింశోఽధ్యాయః.

శ్రీకపిలఉవాచ॥తస్యైతస్యజనోనూనంనాయంవేదోరువిక్రమమ్। కాల్యమానోఽపిబలినావాయోరివఘనావళిః॥౧॥యంయమర్థముపాదత్తేదుఃఖేనసుఖహేతవే।తంతంధునోతిభగవాన్పుమాన్ఛోచతియత్కృతే॥౨॥యదధ్రువస్యదేహస్యసానుబన్ధస్యదుర్మతిః।ధ్రువాణిమన్యతేమోహాద్గృహక్షేత్రవసూనిచ॥ ౩ ॥ జన్తుర్వై

కారిణః కేవలపాపకర్మాణః - అన్యేపునరిష్టాదికారిణఃపుణ్యకర్మాణః,అపరేత్విష్టాదిపూర్వకబ్రహ్మోపాసకాః,తత్రకేవలేష్టాదికారిణాంభగవదుపాసకానాంచయావజ్జీవంస్వానుష్ఠేయపరాణాంధూమాద్యర్చిరాదిగతిభ్యాంచన్ద్రమసస్స్థానంభగవల్లోకంచప్రాప్తానాం - తత్రభోగానుభవం-తత్రభగవన్తంప్రాప్తానామపునరావృత్తించచన్ద్రమసస్థానంప్రాప్తానాంతుపునరావృత్తిరితిద్వాత్రింశేనాధ్యాయేనవక్ష్య , న్నినిష్టాదికారిణాంకేవలపాపకారిణాంయావద్దేహమనర్థేణదేహకళత్రపుత్రాదిపోషణరతిం-తద్ధేతుకక్లేశాన్తతోమృతానాంయమయాతనానుభవప్రకారం , పునర్గర్భజన్మాదిక్లేశానుభవప్రకారం,చోపపాదయత్యధ్యాయద్వయేన॥తస్యేతి ॥ తస్యభగవదాత్మకస్యఏతస్యప్రకృతస్య,బలినః-కాలస్య,ఉరువిక్రమ , మయంజనః-కాల్యమానోఽపస్వయంతేనపరిచ్ఛిద్యమానోఽపి-నవేద నూనంధ్రువం- వాయోర్విక్రమంయథామేఘపఙ్క్తిర్నవేద ॥౧॥ విక్రమమేవాహ॥యంయమితి ॥ అయంపుమాన్-దుఃఖేనప్రయాసేన-సుఖహేతవేసుఖార్థం-యంయమర్థముపాదత్తేసంపాదయతి-తంతమర్థం,కాలాత్మకోభగవాన్,ధునోతివిహతంకరోతి-యత్కృతేయదర్థనిమిత్తంపుమాన్శోచతి ॥౨॥ శోకేహేతుఃయద్యస్మాత్సానుబన్ధస్యకళత్రాదిసహితస్య-అధ్రువస్య-దేహస్యసంబన్ధీనిగృహాదీని-వసుధనం - అనుక్తసముచ్చయార్థశ్చకారః-దుర్మతి-రయంజనః-మోహాత్-ధ్రువాణి-మన్యతేఅతస్తద్విహతౌశోచతీత్యర్థః ॥ ౩ ॥ దుర్మతిత్వందర్శయన్యౌవనజరయోఃశోకంప్రపఞ్చయతి॥జన్తురితిచతుర్దశభిః॥ఏతస్మిన్భవేసంసారే, అయంజన్తుఃజీవః , యాంయాం-దేవమనుష్యాదియోనిం,ప్రాప్నుయాత్తస్యాంతస్యాంయోనౌ,ని

ర్వృతిం సుఖం-న లభతే- న విరజ్యతే న విరక్తో భవతి చ ❀ ॥ ౪ ॥ ❀ నరకస్థోఽపి పుమాన్-భగవన్మాయావిమోహితః-నారక్యాం నరకాహారాదిభిర్జాతాయాం-నిర్వృతౌ సత్యాం-దేహం నారకదేహమపి-త్యక్తుం-నేచ్ఛతి ❀ ॥ ౫ ॥ ❀ ఆత్మా దేహః-అగారం గృహం-ద్రవిణం ధన-మాత్మాదిషు-నిరూఢమూలం ప్రసృతమహోరరం - హృదయం-యస్య సః-ఆత్మానం-బహుమన్యతే శ్లాఘతే ❀ ॥ ౬ ॥ ❀ ఏషామాత్మాదీనా-ముద్వహనాదినా పోషణచిన్తయా-పరితప్తసర్వాఙ్గః - అతఏవ-మూఢః-దురాశయః దుష్టచిత్తః-దురితాన్యేవా-విరతం కరోతి ❀ ॥ ౭ ॥ ❀ దురాశయత్వమాహ॥ అసతీనాం పుంశ్చలీనామపి-స్త్రీణాం-మాయయా రహసి రచితయా-సమ్భోగాదిరూపయా మాయయా-కలభాషిణాం మధురభాషిణాం - శిశూనాం - ఆలాపైశ్చ-ఆక్షిప్తాని ఆసక్తాని-ఆత్మేన్ద్రియాణి సమనస్కానీన్ద్రియాణి-యస్య సః ❀ ॥ ౮ ॥ ❀ గృహే గృహాశ్రమే కూటా అవిచార్యా ధర్మా యేషు-దుఃఖప్రధానేషు, గృహేషు, అతన్ద్రితో - దుఃఖప్రతికారం దుఃఖనివృత్తికరమివ-కించిత్కర్మ, కుర్వన్, తత్సుఖమివ మన్యతే ❀ ॥ ౯ ॥ ❀ ఇతస్తతః గుర్వ్యా బహులయా - హింసయా హింసాపాదితేనాడపాయేన, పాదితైస్సంపాదితై-రర్థైర్విత్తాదిభిః-తాన్ పుత్రకళత్రాదీన్-పుష్ణాతి - యేషాం పుత్రాదీనాం-పోషణ-శేషముక్తతత్పోషణోపయుక్తావశిష్టమనుభవన్ , లేశోపి తస్య దుర్లభ ఇతి భావః - స్వయం- అధః నిరయమేయాతి ❀ ॥ ౧౦ ॥ ❀ వార్తాయాం జీవికాయాం - పునఃపునరారబ్ధాయాం - లుప్యమానాయాం దైవేన విహతాయాం సత్యాం- లోభేనా - భిభూతః వ్యాప్తః, ని

భవ ఏతస్మిన్యాం యాం యోనిమనువ్రజేత్। తస్యాం తస్యాం స లభతే నిర్వృతిం న విరజ్యతే॥౪॥ నరకస్థోఽపి దేహం వై న పుమాంస్త్యక్తుమిచ్ఛతి। నారక్యాం నిర్వృతౌ సత్యాం దేవమాయావిమోహితః॥౫॥ ఆత్మజాయాసుతాగారపశుద్రవిణబన్ధుషు। నిరూఢమూలహృదయ ఆత్మానం బహుమన్యతే॥౬॥ సందహ్యమానసర్వాఙ్గ ఏషాముద్వహనాదినా। కరోత్యవిరతం మూఢో దురితాని దురాశయః॥౭॥ ఆక్షిప్తాత్మేన్ద్రియః స్త్రీణామసతీనాం చ మాయయా। రహోరచితయాఽఽలాపైః శిశూనాం కలభాషిణామ్॥౮॥ గృహేషు కూటధర్మేషు దుఃఖతన్త్రేష్వతన్ద్రితః। కుర్వన్ దుఃఖప్రతీకారం సుఖవన్మన్యతే గృహీ ॥౯॥ అర్థైరాపాదితైర్గుర్వ్యా హింసయేతస్తతశ్చ తాన్। పుష్ణాతి యేషాం పోషేణ శేషభుగ్యాత్యధస్స్వయమ్ ॥౧౦॥ వార్తాయాం లుప్యమానాయామారబ్ధాయాం పునః పునః। లోభాభిభూతో నిస్సత్త్వః పరార్థే కురుతే స్పృహామ్॥౧౧॥ కుటుమ్బభరణాకల్పో మన్దభాగ్యో వృథోద్యమః। క్రియావిహీనః కృపణో ధ్యాయన్వసతి మూఢధీః ॥౧౨॥ ఏవం స్వభరణాకల్పం తత్కళత్రాదయస్తథా। నాద్రియన్తే యథాపూర్వం ❀ కీనాశా ఇవ గోజరమ్॥౧౩॥ తత్రాప్యజాతనిర్వేదో భ్రియమాణస్స్వయం భృతైః। జరయోపాత్తవైరూప్యో మరణాభిముఖో గృహే॥౧౪॥ ఆస్తేఽవమత్యోపన్యస్తం గృహపాల ఇవాహరన్। ఆమయావ్యప్రదీప్తాగ్నిరల్పాహారోఽల్పచేష్టితః॥౧౫॥ వాయునోత్క్రమితోత్తారః కఫసంరుద్ధనాడికః। కాసశ్వాసకృతాయాసః కణ్ఠే ఘురఘురాయతే॥౧౬॥ శయానః

స్సత్త్వః అశక్తః-పరార్థే పరస్వే-స్పృహాం కురుతే ❀ ॥ ౧౧ ॥ ❀ కుటుమ్బభరణే, అకల్పః అసమర్థః-మన్దభాగ్యః భాగ్యహీనః అతఏవ - వృథోద్యమః వ్యర్థప్రయత్నః - క్రియావిహీనః సత్క్రియారహితః-కృపణో దీనః - ధ్యాయన్ వృథా చిన్తయన్-మూఢధీర్వసతి ❀ ॥ ౧౨ ॥ ❀ ఏవం స్వభరణే అశక్తం తత్కళత్రాదయః - పూర్వం కుటుమ్బపోషణదశాయాం-యథా ఆద్రియన్తే - తథా నాద్రియన్తే నాదరం కుర్వన్తి-యథా గోజరం వృద్ధబలీవర్దం - కీనాశాః కృషీవలాః నాద్రియన్తే-తద్వత్-గౌరజమితి పాఠాన్తరం-తదా యథా గాం హత్వా-అజం నేచ్ఛన్తి-తద్వదిత్యర్థః ❀ ॥ ౧౩ ॥ ❀ తత్రాపి అనాదరణేఽపి అజాతనిర్వేదః అనుత్పన్నపరితాపః , స్వయమాత్మనా - పూర్వం - భృతైః పుష్టైః- భ్రియమాణః పోష్యమాణః-జరయా- ఉపాత్తం ప్రాప్తం వైరూప్యం పలితవలితాది , యస్య సః, మరణాయాభిముఖః-గృహే ఆస్తే, అవమత్యా, ఉపన్యస్తం పరిభవపూర్వకమగ్రే పాతిత-మన్నాదికం-గృహపాలః శ్వేవ-ఆహరన్ అదన్ ఆమయావీ రోగీ, అప్రజ్వలితజాఠరాగ్నిః అతఏవాల్పాహారః, అతఏవాల్పం చేష్టితం వ్యాపారో యస్య సః - కఫేన శ్లేష్మణా -సంరుద్ధాః నాడయః యస్య తేన, వాయునా కఫనిరుద్ధనాడీరూపమార్గేణ వాయునా-ఉత్క్రామితే బహిర్నిర్గమితే-తారే నేత్రే యస్య , కాసశ్వాసాభ్యాం- కృత ఆయాసో, యస్య సః, కణ్ఠే ఘురఘురాయతే ఘురఘురశబ్దం కరోతి ❀ ॥ ౧౪, ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ ❀ శయానః , పరిత-శ్శోచద్భి , స్స్వజనైః, పరివేష్టితః, వాచ్యమానోఽపి, సంబోధ్య, తాతేత్యాహూతోఽపి, కించిదపి న బ్రూతే, యతః -కాలపాశవశం మృత్యుపాశవ

౧౩॥ శ్లో॥ పా ❀ కీనాశ ఇవ గోరజమ్.

శం, గతః ప్రాప్తః - ఏవం యావనజరయోః క్లేశా ఉక్తాః ✽ ॥ ౧౭ ॥ ✽ అథ మరణక్లేశానాహ ద్వాభ్యామ్ ॥ ఏవం, కుటుమ్బభరణే - వ్యాపృతౌ వ్యాపారితౌ, ఆత్మా నః దేహేన్ద్రియాణి మనశ్చ యస్య సః, అత ఏవ అజితేన్ద్రియః - ఉరువేదనయా బహులయా మరణవేదనయా, అస్తధీః నష్టమతిః - స్వానాం స్వబన్ధూనాం, రుదతాం సతాం, మ్రియతే ✽ ॥ ౧౮ ॥ ✽ తదా మరణసమయే, ప్రాప్తౌ ఆగతౌ, సరభసం సక్రోధమీక్షణం, యయోస్తౌ - భీమౌ భయంకరౌ, యమస్య దూతౌ, దృష్ట్వా, సః - మ్రియమాణః, త్రస్తహృదయః, శకృన్మలం, మూత్రం చ - ముఞ్చతి ✽ ॥ ౧౯ ॥ ✽ మృతస్య పుణ్యపాపాభ్యాం ద్వే గతీ, తత్ర పాపగతిమాహ యావదధ్యాయసమాప్తి ॥ తౌ యమదూతౌ మృతం - యాతనాదేహే, ఆవృత్య నిరుధ్య, కణ్ఠే బలాత్ పాశైర్బద్ధ్వా - దీర్ఘమధ్వానం నయతః గమయతః యథా లోకే దణ్డనార్హం రాజభృత్యాః, తద్వత్ ✽ ॥ ౨౦ ॥ ✽ తయోర్దూతయోః - తర్జనైః, ర్భిన్నం హృదయం యస్య సః, అత ఏవ, సంజాతశరీరకమ్పః, పథి, శ్వభిః - ర్భక్ష్యమాణః దశ్యమానశరీరః, ఆర్తస్సన్, స్వీయమఘం పాపమనుస్మరన్, చలతీతి ద్వితీయేనాన్వయః ✽ ॥ ౨౧ ॥ ✽ క్షుత్తృడ్భ్యాం పరీతో వ్యాప్తః - తప్తాః వాలుకాః యస్మిన్, తస్మిన్ పథి సూర్యదావాగ్నిభ్యామనిలేన చ సంతప్యమానః, పృష్ఠే కశయా చర్మమయ్యా రజ్వా, తాడితః, అశక్తోఽగన్తుమసమర్థోఽపి - నిరాశ్రమోదకే - నిర్గతః ఆశ్రమః విశ్రమాదిస్థానముదకం చ - యస్మిన్, తస్మిన్ పథి కృచ్ఛ్రేణాతిప్రయాసేన చలతి ✽ ॥ ౨౨ ॥ ✽ తమసా తమః ప్రచురేణ, తామసకర్మప్రాప్యేణ వా - పాపిష్ఠేన పదా మార్గేణ - యమసాదనం యమసన్నిధిం

పరిశోచద్భిః పరివీతస్స్వబన్ధుభిః । వాచ్యమానోఽపి న బ్రూతే కాలపాశవశంగతః ॥ ౧౭ ॥ ఏవం కుటుమ్బభరణవ్యాపృతాత్మాఽజితేన్ద్రియః । మ్రియతే రుదతాం స్వానామురువేదనయాఽస్తధీః ॥ ౧౮ ॥ యమదూతౌ తదా ప్రాప్తౌ భీమౌ సరభసేక్షణౌ । స దృష్ట్వా త్రస్తహృదయశ్శకృన్మూత్రం చ ముఞ్చతి ॥ ౧౯ ॥ యాతనాదేహ ఆవృత్య పాశైర్బద్ధ్వా గలే బలాత్ । నయతో దీర్ఘమధ్వానం దణ్డ్యం రాజభటా యథా ॥ ౨౦ ॥ తయోర్నిర్భిన్నహృదయస్తర్జనైర్జాతవేపథుః । పథి శ్వభిర్భక్ష్యమాణ ఆర్తోఽఘం స్వమనుస్మరన్ ॥ ౨౧ ॥ క్షుత్తృట్పరీతోఽర్కదవానలానిలైస్సంతప్యమానః పథి తప్తవాలుకే । కృచ్ఛ్రేణ పృష్ఠే కశయా చ తాడితశ్చలత్యశక్తోఽపి నిరాశ్రమోదకే ॥ ౨౨ ॥ తత్ర తత్ర పతఞ్శ్రాన్తో మూర్ఛితః పునరుత్థితః । పథా పాపీయసా నీతస్తరసా యమసాదనమ్ ॥ ౨౩ ॥ యోజనానాం సహస్రాణి నవతిం నవ చాధ్వనః । త్రిభిర్ముహూర్తైర్ద్వాభ్యాం వా నీతః ప్రాప్నోతి యాతనామ్ ॥ ౨౪ ॥ ఆదీపనం స్వగాత్రాణాం వేష్టయిత్వోల్ముకాదిభిః । ఆత్మమాంసాదనం క్వాపి స్వకృత్తం పరతోఽపి వా ॥ ౨౫ ॥ జీవతశ్చాన్త్రాభ్యుద్ధారశ్శ్వగృధ్రైర్యమసాదనే । సర్పవృశ్చికదంశాద్యైర్దశద్భిశ్చాత్మవైశసమ్ ॥ ౨౬ ॥ కృన్తనం చావయవశో గజాదిభ్యోఽభిదాపనమ్ । పాతనం గిరిశృఙ్గేభ్యో రోధనం చామ్బుగర్తయోః ॥ ౨౭ ॥ యాస్తామిస్రాన్ధతామిస్రా రౌరవాద్యాశ్చ యాతనాః । భుఙ్క్తే నరో వా నారీ వా మిథస్సఙ్గేన నిర్మితాః ॥ ౨౮ ॥ అత్రైవ నరకస్స్వర్గ ఇతి మాతః ప్రచక్షతే । యా యాతనా వై నారక్యస్తా ఇహాప్యుపలక్షితాః ॥ ౨౯ ॥ ఏవం కుటుమ్బభరణ ఉదరంభర ఏవ వా । విసృజ్యేహోభయం ప్రేత్య భుఙ్క్తే తత్ఫలమీదృశమ్ ॥ ౩౦ ॥ ఏకః ప్రపద్య

ప్రతినీతో భవతి ✽ ॥ ౨౩ ॥ ✽ తత్రైవ విశేషమాహ ॥ అధ్వనస్సంబన్ధినాం, యోజనానాం, నవతిం నవ చ సహస్రాణి, త్రిభిర్ముహూర్తైః - పాపాధిక్యే, ద్వాభ్యాం ముహూర్తాభ్యాం వా - నీతః యాతనాం ప్రాప్నోతి ✽ ॥ ౨౪ ॥ ✽ యాతనాస్సంక్షేపతో దర్శయతి చతుర్భిః ॥ ఉల్ముకాదిభిః - ర్వేష్టయిత్వా - స్వగాత్రాణామాదీపనం ప్రజ్వలనం - స్వేన కృత్తం ఛిన్నమన్యేన వా కృత్తం, యత్స్వమాంసం తస్యాదనం భక్షణమ్ ✽ ॥ ౨౫ ॥ ✽ యమసాదనే - శ్వగృధ్రైః, జీవత ఏవ - స్వస్యాన్త్రాణామభ్యుద్ధారః బహిర్నిష్కాసనం దశద్భిః, సర్పాదిభిః, ఆత్మవైశసనం ఆత్మపీడామ్ ✽ ॥ ౨౬ ॥ ✽ అవయవశః - కృన్తనం ఛేదనం - గజాదిభ్యః అభిదాపనం భేదప్రాపణం, అమ్బుగర్తయోర్నిరోధన - మిత్యేవంరూపాః ✽ ॥ ౨౭ ॥ ✽ యాశ్చ తామిస్రాదయః, పఞ్చమే, విస్తరేణ వర్ణ్యమానా యాతనాం స్త్రీ - పురుషో వా, పరస్పరం సఙ్గేన, నిర్మితాః సంపాదితాః, యాతనాః, భుఙ్క్తే అనుభవతి ✽ ॥ ౨౮ ॥ ✽ న చైతదసంభావితమితి మన్తవ్యమత్రాపి దృశ్యమానత్వాదిత్యాహ ॥ అత్రైవేతి ॥ హే మాతః - స్వర్గో - నరకశ్చ, అత్రైవ లోకే - వర్తత ఇత్యాచక్షతే, నారక్యః నరకసంబన్ధిన్యః, యాః, యాతనాః - తాః, ఇహాప్యుపలక్షితాః దృష్టా వై ✽ ॥ ౨౯ ॥ ✽ ఏవం కుటుమ్బభరః కుటుమ్బపోషణపరః - ఉదరంభరః స్వదేహపోషణమాత్రపరో వా, ఉభయం కుటుమ్బం స్వదేహం చ విసృజ్య, ప్రేత్య పరలోకం ప్రాప్య, ఈదృశముక్తవిధం కేవలకుటుమ్బపోషణాదిఫలం - భుఙ్క్తే ✽ ॥ ౩౦ ॥ ✽ పాపార్జితం ధనం భుఞ్జతే బహవః కర్తైవ నరకం యాతీత్యాహ ॥ ఏక ఇతి ॥ భూతద్రోహేణ, యద్భృతం పుష్టం - తత్స్వకళే

బరంచ, హైవ, హిత్వా, కుశలాత్పుణ్యాదితరత్పాపం, తదేవ, పాథేయంభోగ్యం, యస్యసః అధ్వానం నిరయమార్గ-మేక ఏవప్రపద్యతే ॥ ౩౧ ॥ నను పాపమపి విహాయ గచ్ఛతు తత్రాహ॥ దైవేనేతి॥ తస్య కుటుమ్బపోషణస్య, శమలం పాపం-దైవేనేశ్వరేణ-ప్రాపితం-నిరయే, పుమాన్భుఙ్క్తే, అపహృతవిత్తఇవ-ఆతురః ॥ ౩౨ ॥ నను కుటుమ్బపోషణం విహితమేవ, తత్రాహ॥ కేవలేనఈషదపి ధర్మలేశరహితేనాధర్మేణ, కుటుమ్బభరణాసక్తః, జీవః-తమసో నరకస్య-చరమం-పదం స్థాన-మన్ధతామిస్రాఖ్యం యాతి ॥ ౩౩ ॥ పునర్మనుష్యశరీరప్రాప్తిమాహ॥ నరలోకస్య మనుష్యదేహప్రాప్తేః-రధస్తాదర్వాగ్యావత్యో-యాతనా-స్సర్వాః-క్రమేణ సంప్రాప్య-శుచిం భోగేనకర్మక్షయాచ్ఛుచిస్స-న్నత్ర, పునర్నరత్వం ప్రాప్నోతీత్యర్థః ॥ ౩౪ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే త్రింశోఽధ్యాయః ॥ ఏవం యావనజరామరణానన్తర క్లేశాః కథితాః అథగర్భజన్మాదిక్లేశా నాహ కపిలః॥ తత్ర పునరత్రావ్రజేదిత్యుక్తం, తదేవ విశేషతో దర్శయతి॥ కర్మణేతి॥ దైవమీశ్వర-స్స ఏవ-నేతృప్రవర్తకం-యస్య-తేన- పూర్వకృతేనకర్మణా-జన్తుః జీవః-దేహోపపత్తయే దేహప్రాప్తయే, పుంసః కస్యచిత్పురుషస్య - రేతః కణాశ్రయః -, ఇదమిష్టాది కారిణోఽప్యుపలక్షణం-సోపిస్వపుణ్యఫలభోగావసానే రేతోద్వారా స్త్రియా ఉదరం ప్రవిష్టో భవతి- నను రేతః కణాశ్రయః - రేతః కణ ఆశ్రయో యస్య ప్రవిహ్యాద్యోషధిద్వారా రేత ఆశ్రిత్య రేతోద్వారా స్త్రియా ఉదరం ప్రవిష్టో భవతి - నను భోగేన సర్వకర్మణాం వినష్టత్వాత్కర్మణా దైవనేత్రేణేతి కథమేతదుచ్యతే, శ్రుతిరపి కృత్స్నకర్మఫలోపభోగమాహ ,, యావత్సంపాతముషిత్వాఽథైతమేవాధ్వానం పునర్నివర్తన్త ఇతి,, సంపతన్త్యనేన స్వర్గనరకాదికమితి సంపాతః కర్మోచ్యతే శ్రుత్యన్తరంచ,, ప్రాప్యాన్తం కర్మణస్తస్య యత్కించేహ కరోత్యయం। తస్మాల్లోకాత్పునరేత్యస్మై లోకాయ కర్మణ,, ఇతి-అత ఇదం విప్రతిషిద్ధం కృత్స్నకర్మోపభో

తేఽధ్వానం హిత్వేహస్వకళేబరమ్। కుశలేతరపాథేయో భూతద్రోహేణ యద్భృతమ్॥ ౩౧ ॥ దైవేనాసాదితం తస్య నిరయే శమలం పుమాన్। భుఙ్క్తే కుటుమ్బపోషస్య హృతవిత్తఇవాతురః ॥ ౩౨ ॥ కేవలేనహ్యధర్మేణ కుటుమ్బభరణోత్సుకః। యాతి జీవోఽన్ధతామిస్రం చరమం తమసః పదమ్ ॥ ౩౩ ॥ అధస్తాన్నరలోకస్య యావతీర్యాతనాస్తుతాః। క్రమశస్సమనుక్రమ్య పునరత్రావ్రజేచ్ఛుచిః ॥ ౩౪ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, త్రింశోఽధ్యాయః.

శ్రీభగవానువాచ॥ కర్మణా దైవనేత్రేణ జన్తుర్దేహోపపత్తయే। స్త్రియాః ప్రవిష్ట ఉదరం పుంసో రేతః కణాశ్రయః॥ ౧ ॥ కలిలం త్వేకరాత్రేణ పఞ్చరాత్రేణ బుద్బుదమ్। దశాహేన చ కర్కన్ధూః పేశ్యణ్డం వా తతః పరమ్॥ ౨ ॥ మాసేన తు శిరో ద్వాభ్యాం బాహ్వఙ్ఘ్ర్యాద్యఙ్గవిగ్రహమ్। నఖరోమాస్థిచర్మాణి లిఙ్గచ్ఛిద్రోద్భవస్త్రిభిః॥ ౩ ॥

గేన శుచిత్వం పునరత్రాగమనం చేతి-మైవం - అభుక్తఫలానామకృతప్రాయశ్చిత్తానాం చకర్మణాం కర్తాన్తరఫలానుభవేన నాశాసంభవా, త్తైభ్యః పునరత్రాగమనం చేతి-మైవం- అభుక్తఫలానామకృతప్రాయశ్చిత్తానాం చకర్మణాం కర్తాన్తరఫలానుభవేన నాశాసంభవా, త్తైభ్యః పునరత్రాగమనోపపత్తేః-శుచిత్వస్యోపభుక్తఫలకర్మవిషయత్వాచ్చ, తథా చాభుక్తఫలైః కర్మభిర్విశిష్టః పునరాయాతీతి శ్రుతిః స్మృతిశ్చాహ, శ్రుతిస్తావత్ ,, యఇహ రమణీయచరణా అభ్యాశో హ యత్తే రమణీయాం యోనిమాపద్యేరన్ బ్రాహ్మణయోనిం వా క్షత్రియయోనిం వా వైశ్యయోనిం వా అథయఇహ కపూయచరణా అభ్యాశో హ యత్తే కపూయాం యోనిమాపద్యేరన్ శ్వయోనిం సూకరయోనిం చణ్డాలయోనిం వే,, తి-అముష్మాల్లోకాదభ్యాశః అభ్యాగన్తారః, తేషాం మధ్యే, యే రమణీయకర్మాణ-స్తే రమణీయాం, బ్రాహ్మణాదియోనిం-కపూయచరణాః కుత్సితకర్మాణః కుత్సితాం శ్వసూకరాదియోనిం, ప్రతిపద్యన్త ఇత్యర్థః, స్మృతిరపి ,, వర్ణాశ్రమాశ్చ స్వకర్మనిష్ఠాః ప్రేత్యకర్మఫలమనుభూయ తతశ్శేషేణ విశిష్టదేశజాతికులరూపాయుశ్శ్రుతవృత్తవిత్తసుఖమేధసో జన్మ ప్రతిపద్యన్తే విష్వఞ్చో విపరీతా నశ్యన్తి తథా తత్పరివృత్తౌ కర్మఫలశేషేణ జాతిం రూపం వర్ణ,, మిత్యాదికా - యావత్సంపాతమిత్యఫలదానప్రవృత్తకర్మవిశేషవిషయం, యత్కించేహ కరోత్యయమిత్యపి తద్విషయమేవ ॥ ౧ ॥ తజ్జీవేనాశ్రితం రేతః - స్త్రియా ఉదరం ప్రవిష్టం స-దేకరాత్రేణ-కలిలం శోణితమిశ్రం-భవతి-పఞ్చరాత్రేణ - బుద్బుదం వర్తులం-భవతి, దశాహానన్తరం-కర్కన్ధుః బదరీఫలాకారం-కించిత్కఠినం-పేశీ మాంసపిణ్డాకారం-అణ్డం వా-తిర్యగాదియోన్యన్తరాపేక్షయా ఇదముక్తమ్ ॥ ౨ ॥ తతో మాసేన శిరః ద్వాభ్యాం మాసాభ్యాం బాహ్వఙ్ఘ్ర్యాద్యఙ్గానాం, విగ్రహః విభాగో, భవతి-తత-స్త్రిభిర్మాసై-ర్నఖాదీని-లిఙ్గం, ఛిద్రాణి చ, తేషాముద్భవః ॥ ౩ ॥ తతశ్చతుర్భిర్మాసైస్సప్తధాతవః-తతః పఞ్చభిః క్షుత్తృడ్సముద్భవః-తతష్షడ్భిర్మా

స్థః-జరాయుణా గర్భవేష్టనేన వీతః ప్రావృతః, కుక్షౌ, దక్షిణపార్శ్వే భ్రామ్యతి -సర్వత్ర పఞ్చరాత్ర దశరాత్ర మాసాదిసం ఖ్యా ఉదరప్రవేశకాలమారభ్యైవ-నతుపూర్వపూర్వకాలమారభ్య- షోడశదినాధికసప్తవింశతిమాసగణనాపత్తేరితిబో ధ్యమ్ ॥ ౪ ॥ మాతుర్జగ్ధేన భక్షితేనా-న్నేన-పానాద్యైశ్చ ఏధన్తః-వర్ధమానాః-ధాతవో-యస్య సః- జన్తూనాం సంభవో యస్మిన్, అసంమతే విణ్మూత్రయోర్గర్తే-గర్భే శేతే ॥౫॥౬॥ తత్ర తైః-క్షుధితైః-పునఃపునః-క్రిమిభిః-క్షతాని ఖాద్యమానాని-సర్వాణ్యఙ్గాని-యస్య సః సౌకుమార్యా-దురుః అధికః క్లేశో యస్య సః ప్రతిక్షణం-మూర్ఛామాప్నోతి ॥ ౭ ॥ ఉల్బణైర్దుస్సహైః-ర్మాతృభుక్తైః-కట్వాదిభి -ఉపస్పృష్టం-సర్వేష్వఙ్గేషు, తిక్తా వేదనా-యస్య స, ఆస్త ఇత్యుత్తరేణాన్వయః ॥౮॥ ఉల్బేన జరాయుణా, వీతః - బహిరాన్త్రైరావృతః - భుగ్నం కుటిలీభూతం - పృష్ఠం, శిరోధరా గ్రీవాచ , యస్య సః- శిరః కుక్షౌ-నిధాయ-స్వాఙ్గానాం-చేష్టాయాం వ్యాపారే-పఞ్జరే నిబద్ధ-శ్శకున్తః పక్షీవ-అకల్యః అసమర్థ ఆస్తే ॥౯॥ తత్ర-దైవాత్పూర్వకర్మవశా-ల్లబ్ధాస్మృతిర్యేన సః-జన్మశతోద్భవం బహుజన్మసఞ్చితం కర్మ-స్మరన్-దీర్ఘం దూరతర-మనుచ్ఛ్వాసం-యథా భవతి తథా-తత్రస్థితస్సన్-కిం నామ-శర్మ సుఖం విన్దేత లభతే ॥ ౧౦ ॥ సప్తమాన్మాసా-దారభ్య లబ్ధః బోధస్సుఖదుఃఖాదిజ్ఞానం-యేన-సూతిహేతుభిర్వాతై-రతివేపితః అతిదుఃఖితః-సోదరః సమానోదరజన్మా-విష్ఠాభూః క్రిమిరివ-నైకత్రాస్తే ॥౧౧॥ నాధమానః ఉపతప్యమానః-యాచమాన ఇతి వా-ఋషిర్జీవః-సప్తవధ్రిః గర్భవాసేన సప్తవ

చతుర్భిర్ధాతవస్సప్తపఞ్చభిః క్షుత్తృడుద్భవః। షడ్భిర్జరాయుణా వీతః కుక్షౌ భ్రామ్యతి దక్షిణే ॥ ౪ ॥ సప్తమే జన్మకర్మాణి గతాన్సస్మరత్యృషిః। జగత్యాం నిజదేహస్య మాయయా బద్ధమాత్మనః ॥ ౫ ॥ [మాతుర్జగ్ధాన్నపానాద్యైరేధద్ధాతురసంమతే। శేతే విణ్మూత్రయోర్గర్తే స జన్తుర్జన్తుసంభవే]॥ ౬ ॥ కృమిభిః క్షతసర్వాఙ్గస్సౌకుమార్యాత్ప్రతిక్షణమ్। మూర్ఛామాప్నోత్యురుక్లేశస్తత్రత్యైః క్షుధితైర్ముహుః ॥ ౭ ॥ కటుతిక్తోష్ణలవణక్షారామ్లాదిభిరుల్బణైః। మాతృభుక్తైరుపస్పృష్టస్సర్వాఙ్గోత్థితవేదనః ॥ ౮ ॥ ఉల్బేన సంవృతస్తస్మిన్నాన్త్రైశ్చ బహిరావృతః। ఆస్తే కృత్వా శిరః కుక్షౌ భుగ్నపృష్ఠశిరోధరః ॥ అకల్పస్స్వాఙ్గచేష్టాయాం శకున్త ఇవ పఞ్జరే ॥ ౯ ॥ తత్ర లబ్ధస్మృతిర్దైవాత్కర్మ జన్మశతోద్భవమ్। స్మరన్దీర్ఘమనుచ్ఛ్వాసం శర్మ కిం నామ విన్దతే ॥ ౧౦ ॥ ఆరభ్య సప్తమాన్మాసాల్లబ్ధబోధోఽపి వేపితః। నైకత్రాస్తే సూతివాతైర్విష్ఠాభూరివ సోదరః ॥ ౧౧ ॥ నాథమాన ఋషిర్భీతస్సప్తవధ్రిః కృతాఞ్జలిః। సంస్తువీత తం విక్లబయా వాచా యేనోదరేఽర్పితః ॥ ౧౨ ॥ జీవ ఉవాచ ॥ తస్యోపసన్నమవితుం జగదిచ్ఛయాఽఽత్తనానాతనోర్భువి చలచ్చరణారవిన్దమ్। సోఽహం వ్రజామి శరణం హ్యకుతోభయం మే యేనేదృశీ గతిరదర్శ్యసతోఽనురూపా ॥ ౧౩ ॥ యస్త్వత్ర బద్ధ ఇవ కర్మభిరావృతాత్మా భూతేన్ద్రియాశయమయీమవలమ్బ్య మాయామ్। ఆస్తే విశుద్ధమవికారమఖణ్డబోధమాతప్యమానహృదయేఽవసితం నమామి ॥ ౧౪ ॥ యః పఞ్చభూతరచితే రహితశ్శరీరే చ్ఛన్నోఽయథేన్ద్రియగుణార్థచిదాత్మకోఽహమ్। తే

ధ్రిః యో బన్ధనభూతా ధాతవో యస్య సః- భీతః ఉక్తవిధగర్భవాసాదిభయాద్భీతః-విక్లబయా వ్యాకులయా వాచా-యేన-ఉదరే అర్పిత- స్తం భగవన్తం కృతాఞ్జలిస్సంస్తౌతి ॥౧౨॥ స్తుతిమేవాహ ॥ తస్యేతి ॥ ఉపపన్నం స్వేనైవ సృష్ట-మిదం జగ-దవితుం రక్షితుం-స్వేచ్ఛయైవ-గృహీతనానామూర్తే- స్తస్య భగవతో-భువి చల-చ్చరణారవిన్ద-మకుతోభయం సోఽహం-శరణం వ్రజామి-అసత -మమానురూపా యోగ్యా-ఈదృశీ-గతి ర్యేనా-దర్శి దర్శితా-తస్య-చరణారవిన్దం వ్రజామీత్యన్వయః ॥ నన్వేవం శరణాగతం కథం భగవాన్ పరిత్యజతీతి నశఙ్క్యం-సదాచార్యానుగ్రహాభావాత్పురుషకారసాన్నిధ్యాభావాచ్చేతి ద్రష్టవ్యమ్ ॥౧౩॥ కో నా-యం శరణం వ్రజసి-కో వా-తస్య తవ చ విశేషః-యేన శరణ్యత్వశరణాగన్తృత్వభావ ఇత్యాకాఙ్క్షాయామాహ ॥ యఇతి ॥ అత్ర మాతుర్దేహే భూతేన్ద్రియాశయమయీం భూతాదిరూపేణ పరిణతాం మాయాం-అవలమ్బ్య ధృత్వా-కర్మభిరావృతాత్మా కర్మరూపావిద్యాతిరోహితస్వస్వరూపః-బద్ధో-జీవస్స ఇవ-య-స్స్వయమప్యాస్తే-తేన సహ ప్రకృతావసతీత్యర్థః-ఏవం జీవేన సహావసన్తమపి-విశుద్ధం ప్రకృతిగతదోషైరస్పృష్టం- అనేనాపహతపాప్మత్వముక్తం-అవికారం జరామృత్యుశోకమోహాశనాయాపిపాసావికారరహితం- అనేన హేయగుణరాహిత్యముక్తం-కల్యాణగుణజాతమాహ-అఖణ్డబోధం నిత్యాసఙ్కుచితజ్ఞానగుణకం జ్ఞానస్వరూపం-ఆతప్యమానే-హృదయే- అవసితం ప్రతీతం-నమామి కర్మవశ్యో జీవ ఇవ స్వయమశుచిదేహావసన్నపి తద్గతదోషైరస్పృష్టో య స్తం నమామీత్యర్థః ॥౧౪॥ నను భగవతోఽకర్మవశ్యత్వే సత్యపి నానావిధాశుచిదేహసమ్బన్ధోఽపురుషార్థ ఏవ - తన్నియమనార్థం స్వేచ్ఛయా తత్ప్రవేశస్యాపు

రుషార్థసమ్బన్ధోఽవర్జనీయః-పూయశోణితాదిమజ్జనం వా స్వేచ్ఛాకారితమప్యపురుషార్థ ఏవ-అతో-యద్యపి జగదేకకారణం సర్వజ్ఞత్వాదికల్యాణగుణాకరం చ బ్రహ్మ-తచ్చాపి "యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్-య ఆత్మని తిష్ఠన్-యో రేతసి తిష్ఠన్" ఇత్యాదివచనాత్తత్రతత్రావస్థితిస్స్యాత్ పురుషార్థాస్తస్యైవ-నైవం-నిరస్తనిఖిలదోషత్వస్య సమస్తకల్యాణగుణాకరత్వస్య చాత్రైవోక్త్యాఽపురుషార్థప్రతిషేధాత్ జీవస్యతు-తత్స్వరూపం కర్మణా తిరోహితమిత్యపురుషార్థసమ్బన్ధోఽవర్జనీయః-జీవస్య కర్మవశ్యత్వాత్ తత్తత్కర్మానుగుణ్యేన తత్తద్వస్తుసమ్బన్ధ ఏవాపురుషార్థః-పరస్యతు బ్రహ్మణః స్వాధీనస్య స ఏవ సమ్బన్ధస్తద్విచిత్రనియమనరూపలీలారసాయైవ స్యాత్-నను స్వేచ్ఛయా నియమనం కుర్వతోఽపి తత్తద్వస్తుస్వభావాయత్తోఽపురుషార్థసమ్బన్ధోఽవర్జనీయః-నైవం-నహ్యచిద్వస్తు స్వస్వభావతోఽపురుషార్థస్వరూపం-కర్మవశ్యానాంతు-కర్మస్వభావానుగుణ్యేన పరమపురుషసఙ్కల్పాదేకమేవ వస్తు కాలభేదేన పురుషభేదేన చ దుఃఖాయ సుఖాయ చ భవతి-వస్తుస్వరూపప్రయుక్తే తు తాదృశ్యే సర్వం సర్వదా సర్వస్య సుఖాయ దుఃఖాయైవ వా స్యాత్ న చైవం దృశ్యతే ॥ తథా చోక్తమ్ "నరకస్వర్గసంజ్ఞే వై పాపపుణ్యే ద్విజోత్తమ। వస్త్వేకమేవ దుఃఖాయ సుఖాయేర్ష్యాగమాయ చ ॥ కోపాయ చ యతస్తస్మాద్వస్తు వస్త్వాత్మకం కుతః। తదేవ ప్రీతయే భూత్వా పునర్దుఃఖాయ జాయతే ॥ తదేవ కోపాయ యతః ప్రసాదాయ చ జాయతే। తస్మాద్దుఃఖాత్మకం నాస్తి న చ కించిత్సుఖాత్మకమ్" ఇతి-తస్మాత్కర్మవశ్యత్వాకర్మవశ్యత్వ హేయార్హత్వ హేయప్రతిభటత్వాదిభిర్జీవపరయోర్వైలక్షణ్యమవిహతమేవ ఏతదేవ వైలక్షణ్యం స్పష్టయన్ నమస్కరోతి ॥ య ఇతి ॥ పఞ్చభూతరచితే పఞ్చభిరాకాశాదిమహాభూతైరారబ్ధే-శరీరే, యథాఽహం-ఛన్నః ఆవృతః-శరీరేణావృతః-తదా ఛన్నోఽపి-యో భగవాన్-రహితః శరీరసమ్బన్ధాయత్తదోషైరస్పృష్టః-తత్ర హేతుః-ఇన్ద్రియగుణార్థచిదాత్మకః ఇన్ద్రియాణి-జ్ఞానకర్మోభయేన్ద్రియాణి గుణార్థాః గుణపరిణామరూపాశ్శబ్దాదయః-యద్వా-గుణాస్సత్త్వాదయః-అర్థాశ్శబ్దాదయః-చిత్ జీవః-ఏతే, ఆత్మా శరీరం-యస్య సః-చిదచితోర్నియన్తృత్వేనావస్థితః-నత్వహమివ కర్మసఙ్కుచితస్వభావః-ప్రకృతిపారవశ్యేన నియామ్యతయాఽవస్థిత ఇత్యర్థః-

---

నావికుణ్ఠమహిమానమృషింతమేనం వన్దే పరం ప్రకృతిపూరుషయోః పుమాంసమ్ ॥౧౪॥ యన్మాయయోరుగుణకర్మనిబన్ధనేఽస్మిన్ సాంసారికే పథి చరంస్తదభిశ్రమేణ। నష్టస్మృతిః పునరయం ప్రవృణీత లోకం యుక్త్యా కయా మహదనుగ్రహమన్తరేణ ॥౧౫॥ జ్ఞానం యదేతదదధాత్కతమస్స దేవస్త్రైకాలికం స్థిరచరేష్వనువర్తి

యద్వా-ఇన్ద్రియగుణార్థచిదాత్మక ఇత్యహమిత్యస్య విశేషణం-ఇన్ద్రియాణాం గుణపరిణామరూపేషు శబ్దాదిష్వేవ-చిత్ భోగ్యతాజ్ఞానం-యస్య-విషయాసక్తచిత్తోఽహమిత్యర్థః-తేన శరీరేణా-వికుణ్ఠమహిమానం నిత్యాసఙ్కుచితజ్ఞానం-ఏనం-ఋషిం సర్వజ్ఞం-ప్రకృతిపూరుషయోః-పరం విలక్షణం-తన్నియన్తారం-పుమాంసం పరమపురుషం వన్దే సంసృతినివృత్తికామశ్శరణం వ్రజామీత్యర్థః ॥౧౪॥ కథం మచ్ఛరణవరణేన సంసృతిర్నివర్తిష్యత ఇత్యపేక్షాయాం "య ఏవ బన్ధకస్స ఏవ మోచకః" ఇతి న్యాయేన-తత్సఙ్కల్పాయత్తావేవ బన్ధమోక్షావిత్యాహ ॥ యన్మాయయేతి ॥ అయం జీవః-యన్మాయయా యస్య భగవతస్సఙ్కల్పరూపజ్ఞానేన-ఉరూణి సత్త్వాదిగుణనిమిత్తకాని కర్మాణి బన్ధసాధనాని-యస్మిన్-సాంసారికే సంసారసమ్బన్ధిని-పథి ప్రవృత్తిమార్గే-చరన్-తదభిశ్రమేణ తత్ర సంచారశ్రమేణ-నష్టస్మృతిః వినష్టజీవపరయాథాత్మ్యజ్ఞానః-పున-ర్మహదనుగ్రహమన్తరేణ మహతస్తస్య భగవతోఽనుగ్రహం వినా-కయా యుక్త్యా కేనోపాయేన-పున-ర్లోకం స్వలోకం-ఆవిర్భూతగుణాష్టకస్వస్వరూపం-ప్రవృణీత ప్రాప్నుయాత్-యద్వా లోకం స్వపరయాథాత్మ్యజ్ఞానరూపం ముక్త్యుపాయం, ప్రాప్నుయాదిత్యర్థః ॥౧౫॥ భగవానేవ జ్ఞానప్రదానద్వారా సంసృతేర్మోచకః-న బ్రహ్మాదిష్వన్యతమో జీవః-నహి స్వయం నిగళితోఽన్యాన్నిగళాన్మోచయేదితి వదన్నాహ ॥ జ్ఞానమితి ॥ యదేత-త్త్రైకాలికం త్రిష్వపి కాలేష్వసంకుచితం-జీవపరయాథాత్మ్యజ్ఞానం-మహదనుగ్రహమన్తరేణ, కతమో జీవః, వ్యధాత్ దధ్యాదిత్యర్థః, కింతు-స ఏవ దేవః ఈశ్వర ఏవ-న త్వన్యః కశ్చిత్ప్రకృష్టో జీవోఽపి దధాతు-నేత్యాహ-వయం బ్రహ్మాదయోఽపి వయం-జీవానాం ఆత్మనాం-యాని కర్మాణి-సంసృతికరాణి-తేషాం-పదవీం పరంపరాం-అనువర్తమానాః-సర్వేఽప్యయం కర్మరూపావిద్యాతిరోహితజ్ఞానా ఇత్యర్థః-అతస్తద్వ్యతిరేకే కోఽపి న సమర్థ ఇత్యర్థః-అన్యస్యాసంభవముక్త్వా తస్య సంభవమాహ-స్థిరచరేషు స్థావరజఙ్గమేషు శరీరేషు-అనువర్తితః అన్తరాత్మతయా, అంశః స్వాంశభూతో జీవో, యేన సః-జీవాన్తరాత్మతయావస్థిత్యాసంకుచితజ్ఞానస్వరూపజ్ఞానగుణకం-తం-భజేమ-ఏవం జీవాన్తరాత్మతయాఽవస్థితస్య సర్వజ్ఞస్య భగవతో జ్ఞానప్రదానద్వారా మోచకత్వాత్తస్యైవ భజనీయత్వం నత్వన్యేషామిత్య

క్తమ్ ❋॥౧౭॥ ❋ అథవిజ్ఞాపయన్నాహ॥ దేహీతి॥ హేభగవన్ అన్యదేహవివరేమాతురుదరకుహరే-యః-అసృగ్విణ్మూత్రరూపఃకూప-స్తస్మిన్-పతిత-స్తత్ర-జఠరాగ్నినాభృశంతప్తోదేహోయస్యసః-అతఏవ-కృపణాధీర్యస్యసః,ఇతోవివరా-ద్వివసితుంనిర్గన్తు-మిచ్ఛన్-స్వమాసాన్-గణయన్-అసౌ- దేహీజీవః-కదానుబహిర్నిర్వాస్యతేనిర్గమిష్యతి ❋॥౧౮॥ ❋ఏవంస్వదైన్యమావేద్యజ్ఞానప్రదానరూపంభగవత్కృతంమహోపకారంస్మరన్ తస్యాప్రత్యుపకార్యతామాహ॥ యేనేతి॥ హేఈశ-భవాదృశేనత్వత్సమేన-నిరుపమేనేత్యర్థః - పురుదయేననిరతిశయదయావతా, యేనత్వయా-దశమాస్యః దశమాసపరిమితో,జీవః,ఈదృశీం,గతింవివేకం-సమ్యగ్గ్రాహితః,సదీననాథోభగవాన్- స్వేనైవకృతేనస్వకల్పితేనైవోపకారేణ- తుష్యతుస్వయమేవతుష్యతు, అఞ్జలింవినాకోనామపుమాన్, తత్ప్రతికుర్యాత్ తత్కృతోపకారప్రత్యుపకారంకుర్యాదిత్యర్థః ❋ ॥ ౧౯ ॥ ❋ఏవంభగవత్తఏవవివేకాదిసంపత్తి స్తస్యమహోపకర్తృత్వంచోక్తం,ఇమామేవభగవతోవివేకాదిసంపత్తిం వివేకిజననిదర్శనేనస్వస్మిన్నపిప్రార్థయతే॥ పశ్యతీతి॥శారీరకే,శారీరఃపరమపురుషః,తత్సంబన్ధినిపరమపురుషాధిష్ఠితేబ్రహ్మపురఇతియావత్,తస్మిన్స్వదేహేస్వస్యజీవస్యదేహే-జీవకర్మాయత్తఇత్యర్థః, అపరఃశారీరాద్భిన్నః,సప్తవధ్రిఃసప్తత్వగ్వేష్టితదేహధారీ, అయందమశరీరీశమదమాదియుక్తోజీవః - యోగితియావత్, యత్సృష్టయాయస్మిన్ కృతయా-యేనేశ్వరేణదత్తయావా - ధిషణయాఉపాసనాత్మికయాబుద్ధ్యా-యతఈశ్వరాద్ధేతోఃసృష్టయాకల్పితయేతివా - అనేననిరన్తరాయముపాసనానివృత్తిరపిపరమపురుషప్రసాదాదేవేత్యుక్తం-యం-పశ్యతిసాక్షాత్కరోతి, తం-చైత్యంయోగపరిశుద్ధచిత్తగ్రాహ్యం-పురాణంపురుషం- సఇవదమశరీరీవ-అహమపి-బహి-ర్హృదిచ,ప్రతీతంప్రతి

తాంశః॥తంజీవకర్మపదవీమనువర్తమానాస్తాపత్రయోపశమనాయవయంభజేమ॥౧౭॥ దేహ్యన్యదేహవివరేజఠరాగ్నినాఽసృగ్విణ్మూత్రకూపపతితోభృశతప్తదేహః । ఇచ్ఛన్నితోవివసితుంగణయన్స్వమాసాన్నిర్వాస్యతేకృపణధీర్భగవన్కదాను॥౧౮॥ యేనేదృశీంగతిమసౌదశమాస్యఈశసంగ్రాహితఃపురుదయేనభవాదృశేన। స్వేనైవతుష్యతుకృతేనసదీననాథఃకోనామతత్ప్రతివినాఞ్జలిమస్యకుర్యాత్॥౧౯॥పశ్యత్యయంధిషణయాననుసప్తవధ్రిఃశారీరకేదమశరీర్యపరస్స్వదేహే। యత్సృష్టయాసతమహంపురుషంపురాణంపశ్యేబహిర్హృదిచచైత్యమివప్రతీతమ్॥౨౦॥సోఽహంవసన్నపివిభోబహుదుఃఖవాసంగర్భాన్ననిర్జిగమిషేబహిరన్ధకూపే। యత్రోపయాతముపసర్పతిదేవమాయామిథ్యామతిర్యదనుసంసృతిచక్రమేతత్॥౨౧॥తస్మాదహంవిగతవిక్లబఉద్ధరిష్యఆత్మానమాశుతమసస్సుహృదాత్మనైవ । భూయోయథావ్యసనమేతదనేకరన్ధ్రంమామేభవిష్యదుపసాదితవిష్ణుపాదః ॥ ౨౨ ॥ శ్రీకపిలఉవాచ॥ఏవంకృతమతింగర్భేదశమాస్యంసప

తివిషయం- యత్సృష్టయాధిషణయాపశ్యామిసాక్షాత్కరోమీత్యర్థః ❋॥౨౦॥ ❋కింవిశేషేణమదుపాసనాతోమత్సాక్షాత్కారంప్రార్థయసే - యథాపూర్వంగర్భాన్నిర్గత్యప్రవృత్తిధర్మం నేచ్ఛసీత్యత్ర,గర్భాన్నిర్గతస్యస్వస్యానర్థంస్వాభిప్రేతంచనివేదయన్నుపసంహరతి॥ సోఽహమితిద్వాభ్యామ్ ॥ హేవిభో-బహూనాందుఃఖానాంవాసోవసతిర్యస్మిన్,బహుదుఃఖాస్పదంగర్భం-ప్రతివసన్నపి,సోఽహం గర్భాద్బహి,ర్ననిర్జిగమిషేనిర్గన్తుం నేచ్ఛామి-కుతః,యత్రగర్భాద్బహి,రన్ధకూపేఅన్ధకూపవత్స్వపరయాథాత్మ్యజ్ఞానతిరోధాయకేగ్రామ్యధర్మే - ఉపయాతంఉపగతం, మాం, దేవస్యభగవత,స్స్వబన్ధినీ-మాయా,,దైవీహ్యేషాగుణమయీ,, త్యుక్తవిధా-దేహాత్మాభిమానస్వతన్త్రాత్మాభిమానకారిణీ,మాయా-ఉపసర్పతి,యదను,యస్యాఃమాయాయాః- అనుపశ్చాత్- మిథ్యామతిఃదేహాత్మాభిమానాదిరూపమిథ్యాభిమాన- స్తత్ప్రయుక్తసుఖదుఃఖానుభవః-పునర్గర్భవాసాది-రిత్యేత - దేవంభూతంసంసృతిచక్రం,చక్రవత్పరివర్తమానంసంసరణముపయాతి ❋॥౨౧॥ ❋తస్మాత్-విగతవిక్లబః-విగతాధార్ష్ట్యః-అహ-మాత్మానం ,సుహృదాత్మనైవసర్వమాతసుహృదాత్మనాత్వమైవహేతుభూతేన, తమసస్సంసృతే - రాశూ-ద్ధరిష్యే-అనేకరన్ధ్రంనానాగర్భవాసరూప- మేత-ద్వ్యసనందుఃఖం-పునః-యథా,మే,మాభవిష్యత్, కిమత్రసాధనంతత్రాహ॥ఉపసాదితాశరణంప్రాప్తావిష్ణోఃపాదౌయేన,సోహమ్ ❋॥౨౨॥ ❋ఏవంసప్తమాసాదారభ్యాదశమాసాన్తంగర్భస్థజీవనిర్వేదమభిధాయానన్తరావస్థామాహ॥ఏవమితి॥ ఏవముక్తరీత్యా,గర్భే,కృతనిశ్చయం,సపదితదా, దశమాస్యందశమాసపరిమితం, ఋషింజీవం,సద్యస్తత్క్షణమేవ,అవాచీనమవాఙ్ముఖం,తం , ప్రసూతిహేతుర్మారుతః , ప్రసూత్యై,క్షిపతిప్రేరయతి, బహిర్నిస్సారయితుంచాలయతీత్య

ర్థః ॥౨౩॥ తేనసూతివాయునా, అపసృష్టః స్వస్థానాచ్చాలితః, శిరః, అవాక్ అధః, కృత్వా, ఆతురః దుఃఖితః, ఉచ్ఛ్వాససరహితః, హతస్మృతిః వినష్టగర్భస్థదశాస్మృతిః, అతికృచ్ఛ్రేణ అతిసంకటేన, నిష్క్రామతి ॥౨౪॥ అసృజాలోహితేన, దిగ్ధో లిప్తః, భువిపతితః, విష్ఠాభూః క్రిమిరివ, చేష్టతే, జ్ఞానే గర్భవాసకాలికే జ్ఞానే, గ... ప్రాప్తః, రోరూయతే భృశం రోదితి ॥౨౫॥ పరస్య శిశోః, ఛన్దమభిప్రాయం, నవిదుషా, జనేన, సః శిశుః, పుష్యమాణః - అనభిప్రేతం స్తన్యార్థం రోదనే, ఉదరవ్యథాం పరికల్ప్య పాయయిష్యమాణం నిమ్బరసాదికం, ఉదరవ్యథయా రోదనే పీయమానం స్తన్యాదికం, ఆపన్నః ప్రాప్తః ॥౨౬॥ జన్తవః మశకమక్షికాదయః, స్వేదజాశ్చ, తైః, ధూషితే, అశుచిపర్య్యఙ్కే, శాయితః శయనం కారితః, అజ్ఞానాం కణ్డూయనే, ఆసనాదౌ చ, నేశః అసమర్థః - రోరూయత ఇత్యనుషఙ్గః ॥౨౭॥ ఆమాకోమలా - త్వగ్యస్య, తం, దంశాః దంశనస్వభావాః మత్కుణాదయః - విగతం గర్భజ్ఞానం యస్య తం, తుదన్తి వ్యథయన్తి - యథా, క్రిమయః, క్రిమిమ్ ॥౨౮॥ శైశవం పంచవర్ష పరిమితం వయః శిశుత్వం, తద్దుఃఖం, తతః పౌగణ్డం యావనాత్ప్రాగవస్థా, తద్దుఃఖంచ, భుక్త్వా, కరోతీత్యుత్తరత్రాన్వయః ॥ పౌగణ్డం దుఃఖమాహ ॥ అలబ్ధమభీప్సితం యేన, ఇద్ధం, అజ్ఞానాత్ ఇద్ధః, మన్యుః క్రోధో, యస్య సః, శుచా, అర్పితః వ్యాప్తః, శోకం ప్రాప్తః ॥ ౨౯ ॥ యావనదుఃఖమాహ ॥ సహేతి ॥ దేహేనసహైవ, వర్ధమానేనాభిమానేన, మన్యునాచ, ఆత్మనోఽన్తాయనాశాయ, కామిషు - విగ్రహం విరోధం, క

దృష్టిషిమ్। సద్యః క్షిపత్యవాచీనం ప్రసూత్యై సూతిమారుతః ॥౨౩॥ తేనాఽవసృష్టస్సహసాకృత్వాఽవాక్శిర ఆతురః। వినిష్క్రామతి కృచ్ఛ్రేణ నిరుచ్ఛ్వాసో హతస్మృతిః ॥౨౪॥ పతితో భువ్యసృఙ్మిశ్రో విష్ఠాభూరివ చేష్టతే। రోరూయతి గతే జ్ఞానే విపరీతాం మతిం గతః ॥౨౫॥ పరచ్ఛన్దం నవిదుషా పుష్యమాణో జనేన సః। అనభిప్రేతమాపన్నః ప్రత్యాఖ్యాతుమనీశ్వరః ॥ ౨౬॥ శాయితోఽశుచిపర్య్యఙ్కే జన్తుస్స్వేదజదూషితే। నేశః కణ్డూయనేఽఙ్గానామాసనోత్థానచేష్టనే ॥ ౨౭ ॥ తుదన్త్యామత్వచం దంశా మత్కుణా మశకాదయః। రుదన్తం విగతజ్ఞానం క్రిమయః క్రిమికం యథా ॥ ౨౮ ॥ ఇత్యేవం శైశవం భుక్త్వా దుఃఖం పౌగణ్డమేవ చ। అలబ్ధాభీప్సితోఽజ్ఞానాదిద్ధమన్యుశ్శుచార్పితః ॥౨౯॥ సహదేహేన మానేన వర్ధమానేన మన్యునా। కరోతి విగ్రహం కామీ కామిష్వన్తాయచాత్మనః ॥ ౩౦ ॥ భూతైః పఞ్చభిరారబ్ధే దేహే దేహ్యబుధోఽసకృత్। అహంమమేత్యసద్గ్రాహః కరోతి కుమతిర్మతిమ్ ॥౩౧ ॥ తదర్థం కురుతే కర్మ యద్బద్ధో యాతి సంసృతిమ్। యోఽనుయాతి దదత్క్లేశమవిద్యాకర్మబన్ధనః ॥ ౩౨ ॥ యద్యసద్భిః పథి పునః శిశ్నోదరకృతోద్యమైః। ఆస్థితో రమతే జన్తుస్తమో విశతి పూర్వవత్ ॥౩౩॥ సత్యం శౌచం దయా మౌనం బుద్ధిః శ్రీర్హ్రీర్యశః క్షమా। శమో దమో భగశ్చేతి యత్సఙ్గాద్యాతి సంక్షయమ్ ॥ ౩౪ ॥ తేష్వశాన్తేషు మూఢేషు ఖణ్డితాత్మస్వసాధుషు। సఙ్గం నకుర్యాచ్ఛోచ్యేషు యోషిత్క్రీడామృగేషు చ ॥౩౫॥ నతథాఽస్య న... ప్రసఙ్గతః। యోషిత్సఙ్గాద్యథా పుంసో యథా తత్సఙ్గిసఙ్గతః ॥౩౬॥ ప్రజాపతిస్స్వాం దుహితరం దృష్ట్వా తద్రూపధర్షితః। రోహిద్భూతాం సోఽన్వధావదృ

తి, స్వయం కామీ స్వకామవిరోధిషు విగ్రహం కరోతీత్యర్థః ॥ ౩౦ ॥ యావనావస్థామేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ భూతైరితి ॥ పఞ్చభిర్భూతైః - ఆరబ్ధే, దేహే, అసద్గ్రాహః, అహంమమేతి - కుమతిం కరోతి ॥౩౧ ॥ తదర్థం దేహార్థం, కర్మ, కరోతి, యేన కర్మణా, బద్ధః, సంసృతిం పునర్యాతి, తదేవాహ । యో దేహీ, అవిద్యాకర్మబన్ధనః, అవిద్యాకర్మసంజ్ఞాన్యా తృతీయా శక్తిరిష్యత, ఇత్యుక్తకర్మాఖ్యావిద్యావశ్యః, దదత్, క్లేశం, క్లేశావహం, దేహం, అనుయాతి సః పునరనువర్తతే ॥౩౨॥ అసద్భిర్దారాదిభిః, ఆశ్రితః, తేషాం పథి అసన్మార్గే, స్థితః, శిశ్నోదరార్థం కృతప్రయత్నః, యది రమతే విషయికేషు సుఖేషు, తర్హి, పూర్వవత్, తమః, యాతనాదేహ ఆవృత్త్యాద్యాదిపూర్వోక్తప్రకారేణ, నరకం ప్రవిశతి ॥౩౩॥ అసత్సఙ్గం నిన్దతి ॥ సత్యమితి త్రిభిః ॥ యత్సఙ్గాత్ యేషామసతాం సఙ్గాత్ - సత్యాదయః, క్షయం నాశం, యాన్తి ॥౩౪॥ అశాన్తేషు విషయవైతృష్ణ్యరహితేషు - ఖణ్డితాత్మసు దేహాత్మబుద్ధిషు, మూఢేషు, యోషితాం క్రీడామృగవదధీనేషు - శోచ్యేషు - వివేకిభిరితి శేషః, తేష్వసాధుషు - సఙ్గం, నకుర్యాత్ ॥౩౫॥ యోషితాం సఙ్గాత్, యోషిత్సఙ్గిసఙ్గతశ్చ, యథా, పుంసో, మోహో - బన్ధశ్చ, భవేత్, తథాఽన్యప్రసఙ్గతో, మోహాదిర్నభవేత్ ॥౩౬॥ యోషిత్సఙ్గస్యానర్థహేతుతాం ప్రపఞ్చయతి, ప్రజాపతిరితి సప్తభిః ॥ ప్రజాపతిర్బ్రహ్మా, స్వాం దుహితరం సరస్వతీం, దృష్ట్వా, తస్యా దుహితుః, రూపేణ శరీరసౌన్దర్యేణ ధర్షితః మోహితః - రోహిద్భూతాం మృగీభూతాం, సః, ఋశ్యరూపీ - స్వయమపి మృగరూపీసన్ - గతలజ్జో

అన్వధావత్ అన్వవర్తత-తయాసహ రేమ ఇత్యర్థః ॥౩౭॥ తేన బ్రహ్మణా-సృష్టా మరీచ్యాదయః, తైస్సృష్టాః కాశ్యపాదయః, తైరపిసృష్టా దేవమనుష్యాదయః, తేషుమధ్యే, కః పుమాన్, నారాయణమృషింవినా, యోషిన్మయ్యా, మాయయా భగవన్మాయయా-అఖణ్డితధీః నాకృష్టమనాః, సర్వోఽపి ఖణ్డితధీరేవ, భగవన్మాయాయా మోహకత్వాత్తత్స్వమానధర్మత్వాద్యోషిన్మాయాత్వేన రూపితా ॥౩౮॥ స్త్రీరూపాయా-మే మమ, మాయాయాః, బలం మోహకత్వరూపం సామర్థ్యం, పశ్య, యా స్త్రీ కేవలం భ్రూవిక్షేపేణైవ, దిశాం జయినః దిగ్విజయినః శూరాన్ పదా-స్వాధీనం కరోతి ॥౩౯॥ అతః, యోగస్య, పరంపారం అన్తం భక్తియోగఫలం మత్పదమిత్యర్థః, ఆరోఢుమిచ్ఛుః-మత్సేవయా, ప్రతిలబ్ధః ఆత్మబోధః ప్రకృతివిలక్షణాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానం, యస్య సః-ప్రమదాసు, కదాచిదపి, సఙ్గం, న కుర్యాత్, యాః ప్రమదాః-అస్యముముక్షోః నిరయద్వారం నరకద్వారం-వదన్తి అత-స్తాసు సఙ్గం న కుర్యాదిత్యర్థః ॥౪౦॥ యేతి॥ శనైః శుశ్రూషాదివ్యాజేన దేవేన భగవతా, నిర్మితా-యా యోషిద్రూపా మాయా-ఉపయాతి, తాం యోషితం, ఆత్మనో, మృత్యుం అనర్థకరీం, మీక్షేత, తృణైరావృతం కూపమివ ॥౪౧॥ ఏవం ముముక్షుణా పురుషేణ స్త్రీసఙ్గో న కార్య ఇత్యుక్తం, అథ ముముక్షోః స్త్రియా అపి పురుషసఙ్గో న కార్య ఇత్యాహ॥ యామితి ద్వాభ్యామ్॥ అయమాత్మా, స్త్రీసఙ్గాదన్తకాలే స్త్రియమేవ ధ్యాయన్, యాం యాం వాపి స్మరన్భావం త్యజత్యన్తే కలేబరం, మిత్యుక్తరీత్యా, స్త్రీత్వం ప్రాప్తః, అహం స్త్రీతి మన్యమానః, ఋషభవదాచరన్తీం భర్తృరూపామిత్యర్థః-మే యాం మాయాం, మోహాత్, విత్తాదిప్రదం, పతిం-మన్యతే, పత్యురపి మోహకత్వాదేవ మాయాత్వరూపణం తం విత్తాద్యాశ్రయం పతిం-ఆత్మనో-దైవోపసాదితం-మృత్యుం, జానీయాత్, యథా-మృగయోర్వ్యాధస్య, గాయనం మృగస్య మృత్యుకరం, తథేత్యర్థః ॥౪౨॥౪౩॥ ఏవం గర్భజన్మాదియావనాన్తాః క్లేశా ఉక్తాః,

శ్యరూపీ గతత్రపః॥౩౭॥ తత్సృష్టసృష్టసృష్టేషు కో న్వఖణ్డితధీః పుమాన్। ఋషిం నారాయణమృతే యోషిన్మయ్యేహ మాయయా॥ ౩౮॥ బలం మే పశ్య మాయాయాః స్త్రీమయ్యా జయినో దిశామ్। యా కరోతి పదాక్రాన్తాన్ భ్రూవిజృమ్భేణ కేవలమ్॥౩౯॥ సఙ్గం న కుర్యాత్ప్రమదాసు జాతు యోగస్య పారం పరమారురుక్షుః। మత్సేవయా ప్రతిలబ్ధాత్మలాభో వదన్తి యా నిరయద్వారమస్య ॥౪౦॥ యోపయాతి శనైర్మాయా యోషిద్దేవవినిర్మితా। తామీక్షేతాత్మనో మృత్యుం తృణైః కూపమివావృతమ్॥౪౧॥ యాం మన్యతే పతిం మోహాన్మన్మాయామృషభాయతీమ్। స్త్రీత్వం స్త్రీసఙ్గతః ప్రాప్తో విత్తాపత్యగృహప్రదమ్ ॥ ౪౨ ॥ తమాత్మనో విజానీయాద్విత్తాపత్యగృహాత్మకమ్। దైవోపసాదితం మృత్యుం మృగయోర్గాయనం యథా ॥ ౪౩ ॥ దేహేన జీవభూతేన లోకాల్లోకమనువ్రజన్। భుఞ్జాన ఏవ కర్మాణి కరోత్యవిరతం పుమాన్ ॥ ౪౪॥ జీవో హ్యస్యానుగో దేహో భూ

జరామరణాదిక్లేశాస్తు పూర్వస్మిన్నేవాధ్యాయే ప్రపఞ్చితాః, తత్ర నిత్యస్యాత్మనః కథం జన్మమరణే సంభవతః, సంభవే వా-తయోః స్వరూపం కిం, భోగేన సర్వకర్మక్షయే సతి కథం శరీరాచ్ఛరీరాన్తరగమనం-తత్సంభవేఽపి-కిం ప్రాప్తైర్భూతసూక్ష్మైస్సహ పరిష్వక్తో గచ్ఛతి-ఉత-తానివిహాయ గచ్ఛతీతి మా ఆశఙ్కా-నిరాకుర్వన్ వైరాగ్యసిద్ధ్యర్థం దేహస్యానాత్మత్వప్రతిపాదనాయ తదేకదేశస్యేన్ద్రియస్యాప్యాత్మత్వమాహ॥ దేహేనేతి చతుర్భిః॥ పుమాన్ జీవః, జీవభూతేన జీవాభిన్నత్వేనాభిమతేన-దేహేన భూతేన్ద్రియమనఆత్మకేన-సూక్ష్మేణ దేహేన, లోకాత్ సూక్ష్మపరిణామరూపాత్ స్థూలాచ్ఛరీరాత్, లోకాన్తరం తత్పరిణామరూపం దేహాన్తరం, మనువ్రజన్-కర్మాణి ప్రాప్తేన స్థూలశరీరనిష్పాదితకర్మఫలాని, భుఞ్జానః, పునరుత్తరశరీరారమ్భకాణి కర్మాణి, అవిరతమవిచ్ఛేదేన, కరోతి ॥ ౪౪ ॥ కుత ఏతద్దేహేన లోకాల్లోకాన్తరగమనం జ్ఞాయత ఇత్యత్రాహ॥ సూక్ష్మో, యో-భూతేన్ద్రియమనోమయో దేహః-అస్య దేహస్య, అనుగో జీవః అనుసృత్య గన్తా, దేహేన సహితో గన్తేత్యర్థః, యద్వా, జీవః జీవత్వేనాభిమతః, భూతేన్ద్రియాత్మకో దేహః సూక్ష్మదేహః, అస్యాత్మనోఽనుగో, హీతి శ్రుతిస్మృతిప్రసిద్ధిం ద్యోతయతి, శ్రుతిస్తావత్ ‘‘ పఞ్చమ్యామాహుతావాపః పురుషవచసో భవన్తీ ,, త్యాదికా-స్మృతిరపి ‘‘ మనష్షష్ఠానీన్ద్రియాణి ప్రకృతిస్థాని కర్షతి। శరీరం యదవాప్నోతి యచ్చాప్యుత్క్రామతీశ్వరః॥ గృహీత్వైతాని సంయాతి ,, త్యాదికా, అత్రావిరతం కర్మాణి కరోతీత్యనేన, కర్మణామసమాప్తిరుక్తా, అభ్యుపగతప్రారబ్ధానాం భోగేన వినాశేఽప్యనభ్యుపగతప్రారబ్ధానామవినష్టత్వాత్॥ నన్వేవమపి కథం నిత్యస్యాత్మనో జన్మమరణే సంభవత ఇత్యత్రాహ॥ తన్నిరోధ ఇతి తస్మిన్ సూక్ష్మే శరీరే, స్థూలస్య-నిరోధః సంహారః స్థూలావస్థాం పరిత్యజ్య సూక్ష్మావస్థాప్రాప్తిరేవాస్య జీవస్య మరణం-ఆవిర్భావః పునః, సూక్ష్మావస్థాపరిహాణేన స్థూలావస్థాప్రాప్తిరేవాస్య సంభవః, దేహద్వారకే ఉత్పత్తిమరణే, న స్వత ఇత్య

ర్థః ॥ ౪౫ ॥ ఏతదేవోపపాదయఞ్జన్మమరణస్వరూపమాహ ॥ ద్రవ్యేతి ॥ ద్రవ్యోపలబ్ధిస్థానస్య పృథివ్యాదిభూతోపలబ్ధిస్థానస్య దేహస్య, యదా ద్రవ్యేక్షాయోగ్యతా, పార్థివాప్యతైజసాదిద్రవ్యాణాం నిరీక్షణాయోగ్యతా, సూక్ష్మావస్థేత్యర్థః, యదా పుంసో భవతి - తదేవాస్య పఞ్చత్వం మరణం, పృథివ్యాది ద్రవ్యత్వేన జ్ఞాయమానదేహస్యాత్మాభిమానవిషయత్వాత్తస్య ద్రవ్యాణాం నిరీక్షణాయోగ్యతైవ పుంసో మరణమిత్యర్థః, అహంమానాద్ద్రవ్యదర్శనం అహమిత్యభిమానేన ద్రవ్యదర్శనమేవ దేహస్యోత్పత్తిః - సైవ పుంస ఉత్పత్తిరిత్యర్థః ॥ అత్రేదమవధేయమ్,, తదేతదక్షయం నిత్యం జగన్ముని వరాజ్ఞమమ్ । ప్రకృతిం పురుషం చైవ విద్ధ్యనాదీ ఉభావపి,, త్యాద్యుక్తరీత్యా - ప్రకృతిపూరుషయోరుభయోరపి నిత్యత్వాన్నోత్పత్తివినాశౌ యద్యపి సంభవతః - తథాప్యాత్మనోఽపరిణామిత్వాన్న సాక్షాదుత్పత్త్యాదిసంభవః, కింతు, ప్రకృతిద్వారా సంభవత్యేవోత్పత్త్యాదిః, ప్రకృతేస్తు, సాక్షాదుత్పత్త్యాదయస్సంభవన్త్యేవ - నచైవం తస్యానిత్యతాశఙ్కా, ద్రవ్యస్య నిత్యత్వాత్ - ఉత్పత్తివినాశాదయో హి సతో ద్రవ్యస్యావస్థావిశేషాః - తన్తుప్రభృతీని హి ద్రవ్యాణి సన్త్యేవ రచనావిశేషయుక్తాని పటాదీన్యుచ్యన్తే, అసత్కార్యవాదినాప్యతదేవోపలభ్యతే - న హి తత్ర తన్తు సన్తానవిశేషాతిరేకేణాన్యత్పదార్థాన్తరం ప్రతీయతే - కారకవ్యాపారనామాన్తరభజనవ్యవహారవిశేషాణామేతావతైవోపపత్తేర్న ద్రవ్యాన్తరకల్పనాయుక్తా, అత ఉత్పత్తివినాశాదయస్సతో ద్రవ్యస్యావస్థావిశేషాః, ఉత్పత్త్యాఖ్యామవస్థాముపజాతస్య ద్రవ్యస్య తద్విరోధ్యవస్థాన్తరప్రాప్తిర్వినాశ ఇత్యుచ్యతే, మృద్ద్రవ్యస్య పిణ్డత్వఘటత్వకపాలత్వచూర్ణత్వాదివత్పరిణామిద్రవ్యస్య పరిణామపరంపరాఽవర్జనీయా, తత్ర చూర్ణత్వావస్థద్రవ్యస్యోత్తరావస్థాప్రాప్తిర్వినాశః, సైవ తదవస్థస్యోత్పత్తిరితి ॥ ౪౬ ॥ ఏవముత్పత్తివినాశస్వరూపముపపాదితం, అథ వైరాగ్యోదయాయ సాక్షాదుత్పత్తివినాశయోర్ద్రవ్యస్య దేహస్యానాత్మత్వం వక్తుం తదేకదేశస్యేన్ద్రియస్యానాత్మత్వముపపాదయతి ॥ యథేతి ॥ చక్షురిన్ద్రియాధిష్ఠానం గోలకమక్షీత్యుచ్యతే ,,ఆదిత్యశ్చక్షుర్భూత్వాఽక్షిణీ ప్రావిశ,, దితి శ్రుతేః ఇహాపి ,,నిరభిద్యేతామక్షిణీ చక్షురేతయో,,-

తేన్ద్రియమనోమయః । తన్నిరోధస్తు మరణమావిర్భావస్తు సంభవః ॥ ౪౫ ॥ ద్రవ్యోపలబ్ధిస్థానస్య ద్రవ్యేక్షాయోగ్యతా యదా । తత్పఞ్చత్వమహంమానాదుత్పత్తిర్ద్రవ్యదర్శనమ్ ॥ ౪౬ ॥ యథాఽక్ష్ణోర్ద్రవ్యావయవద

రిత్యుక్తత్వాత్ - అక్ష్ణోః ఇన్ద్రియగోళకయోః - దర్శనాయోగ్యతా యదా - తదైవ చక్షురిన్ద్రియస్యాపి దర్శనాయోగ్యతా సిద్ధా - కాచతిమిరాద్యుపహతదృష్టేశ్చక్షుర్గోచరసద్భావేదర్శనాభావాదిన్ద్రియగోలకస్యన ద్రష్టృత్వం - ఏవం శోభనదృష్టేరపి పురుషస్యాత్మన్యనభిమతే సత్యున్మీలితమపి చక్షుర్న పశ్యతీతి చక్షుషో ద్రష్టృత్వాయోగ్యతా భవతి - తస్మాచ్చేతనస్యైవ ద్రష్టృత్వం - ద్రష్టృతాఽయోగ్యతానయోరితి పారాన్తరం - తత్ర - ద్రష్టుశ్చేతనస్యైవ ద్రష్టృతా ద్రష్టృత్వం - అనయోః చక్షుర్ద్రష్ట్రోః-యోగ్యతాసంబన్ధయోగ్యతా - కరణత్వ కరిణత్వ రూప సంబన్ధ యోగ్యతేత్యర్థః, ఏవం చ యథా చక్షుషోఽనాత్మత్వం, తథా దేహస్యాప్యనాత్మత్వం సిద్ధం - అత్ర ,,తన్నిరోధస్తు మరణమావిర్భావస్తు సంభవ,, ఇత్యస్యానన్తరం ,,ద్రవ్యోపలబ్ధిస్థానస్య ద్రవ్యేక్షాయోగ్యతా యదా - తదైవ చక్షుషో ద్రష్టుర్ద్రష్టృత్వాయోగ్యతాఽనయో,, రితి క్వచిదధికః పఠ్యతే - తం చైవం కేచిద్వ్యాచక్షతే - ద్రవ్యోపలబ్ధిస్థానస్య నేత్రగోళకాదేర్ద్రవ్యేక్షాయాం రూపాదిదర్శనే - కాచకామిలాదిదోషేణ యథాఽయోగ్యతా భవతి - తథైవ - చక్షుష ఇన్ద్రియస్యాయోగ్యతా - అనయోః స్థానచక్షుషోర్యథాఽయోగ్యతా - తథైవ ద్రష్టుర్జీవస్య ద్రష్టృత్వాయోగ్యతేతి - నిరోధావిర్భావయోరేవ జన్మమరణత్వే దృష్టాన్త ఇతి, తత్ర - స్థానచక్షుషోరివ ద్రష్టుర్జీవస్యాప్యద్రష్టృత్వే - కస్య తర్హి ద్రష్టృత్వమితి ప్రష్టవ్యం - వ్యాహతం చైతద్ద్రష్టురద్రష్టృత్వమితి - దృష్టాన్తోఽప్యసంగతః - న హ్యనేన కంచిద్దృష్టాన్తదార్ష్టాన్తికగతం సాధర్మ్యముచ్యతే - తస్మాదేవం వ్యాఖ్యేయః - యదేతన్నిరోధ ఏవ మరణం - తర్హి సూక్ష్మావస్థయాఽవస్థితస్య దేహస్యోపలమ్భస్స్యాత్తత్రాహ ॥ ద్రవ్యేతి ॥ ద్రష్టుశ్శోభనద్రష్టుర్జీవస్య, చక్షుషశ్చేత్యనయోర్ద్రవ్యోపలబ్ధిస్థానస్య, పృథివ్యాదిభూతోపలబ్ధిస్థానస్య - స్థూలదేహస్య - ద్రవ్యేక్షాయోగ్యతా పార్థివాప్యతైజసాదిద్రవ్యదర్శనయోగ్యతా - యథా భవతి, స్థూలత్వాత్, అతస్తస్య యథా దర్శనవిషయతా స్వభావసిద్ధా - తథా - సూక్ష్మే పి శరీరే అనయోశ్చక్షురాత్మనోర్ద్రష్టృత్వాయోగ్యతా - సూక్ష్మత్వాత్తస్య దర్శనవిషయత్వయోగ్యతా నాస్తీత్యర్థః ॥

౪౭ శ్లో॥ పా॥ సప్తచత్వారింశే యథేత్యాదిశ్లోకే యథాశబ్దద్వయమేవోపలభ్యతే వ్యాఖ్యానే తు తత్ప్రయోజనం నోక్తమిత్యతో యథాసంభవం యోజనీయం బుద్ధిమద్భిః

తి ||౪౭|| ఉపసంహరతి||తస్మాదితి||తస్మాత్సాక్షాజ్జన్మమరణాదిభాజో దేహస్యానాత్మత్వాత్-సంత్రాసః దేహప్రయుక్తాగామిజన్మమరణాదిదుఃఖవిషయజ్ఞానరూపభయం-న కార్యః, కార్పణ్యం-అతీతపుత్రమరణాదిస్మృతినిమిత్తం దైన్యం-సమ్భ్రమః పుత్రజన్మాదినిమిత్తసన్తోషశ్చ న కార్యః-కిన్తు ధీరః సుఖదుఃఖసమః, జీవగతిం బ్రహ్మాత్మకప్రకృతివిలక్షణాత్మస్వరూపం, బుద్ధ్వా, ముక్తసఙ్గః దేహాపత్యకళత్రాదిష్వనాసక్తః-ఇహలోకే-చరేత్ ||౪౮|| తథా-సమ్యగ్దర్శనయా-సమ్యక్ అబాధితం దర్శనం శాస్త్రజన్యం జ్ఞానం యస్యాం తయా-జ్ఞానం ప్రకృతివివిక్తాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానం-వైరాగ్యం కామానభిష్వఙ్గః-స చ ప్రాప్యపరబ్రహ్మవ్యతిరిక్తవస్తువైతృష్ణ్యరూప-స్తాభ్యాం యుక్తయా-ధియా వివేకాదిజన్యభగవదుపాసనాత్మికయా బుద్ధ్యా-మాయావిరచితేఽస్మిన్ లోకే-కళేబరం-న్యస్య త్యక్త్వా-కళేబరే ఆసక్తిమకృత్వేత్యర్థః-చరేత్ నివృత్తిధర్మమితి శేషః ||౪౯|| ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే ఏకత్రింశోఽధ్యాయః.

ఏవమతీతాధ్యాయద్వయేన వైరాగ్యసిద్ధ్యర్థం గర్భజన్మజరామరణాదిక్లేశాః- అనిష్టాదికారిణాం గతిశ్చోపపాదితాః-అథేష్టాదికారిణాం పరబ్రహ్మోపాసకానాం చ గతిమాహ||తత్ర తావదిష్టాదికారిణాం గతిమాహ ||అథేతి చతుర్భిః||అథ నను-యో-గృహాశ్రమి గృహ ఏవావసన్ గృహమేధీయాన్ గృహమేధో గృహాశ్రమః-తత్ప్రయుక్తాన్ ధర్మానేవ-అనుతిష్ఠన్నితి శేషః-ధర్మానేవేత్యేవకారేణ నివృత్తిధర్మవ్యావృత్తిః- ధర్మానావసన్ కుర్వన్నితి వా-స్వకామాన్ ధర్మాన్ కామమర్థం చ-దోగ్ధి ప్రపూరయతి-ధర్మాననుతిష్ఠన్ కామార్థౌ లభత ఇత్యర్థః, స భూయస్తాన్ధర్మాన్, పిపర్తి పాలయతి||౧|| ఏవకారసూచితమర్థమాహ||స ఇతి||స చాపి కేవలగృహమేధీయధర్మైః-కామేన విషయాసఙ్గేన-మూఢః- అత ఏవ-భగవద్ధర్మాత్ పరాఙ్ముఖః ప్రతిని

ర్శనాయోగ్యతా యథా, తథైవ చక్షుషో ద్రష్టృద్రష్టవ్యతాయోగ్యతాఽనయోః||౪౭|| తస్మాన్న కార్యస్సంత్రాసో న కార్పణ్యం న సమ్భ్రమః| బుద్ధ్వా జీవగతిం ధీరో ముక్తసఙ్గశ్చరేదిహ ||౪౮|| సమ్యగ్దర్శనయా బుద్ధ్యా యోగవైరాగ్యయుక్తయా| మాయావిరచితే లోకే చరేన్న్యస్య కళేబరమ్ ||౪౯|| ********

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, ఏకత్రింశోఽధ్యాయః ********

శ్రీభగవానువాచ||అథ యో గృహమేధీయాన్ ధర్మానేవావసన్ గృహే| కామమర్థం చ తాన్ధర్మాన్దోగ్ధి భూయః పిపర్తి సః||౧||స చాపి భగవద్ధర్మాత్కామమూఢః పరాఙ్ముఖః| యజతే క్రతుభిర్దేవాన్పితౄంశ్చ శ్రద్ధయాన్వితః|| తచ్ఛ్రద్ధయాక్రాన్తమతిః పితృదేవవ్రతః పుమాన్| గత్వా చాన్ద్రమసం లోకం సోమపాః పునరేష్యతి||౩|| యదా చాహీన్ద్రశయ్యాయాం శేతేఽనన్తాసనో హరిః| తదా లోకా లయం యాన్తి త ఏతే గృహమేధినామ్||౪|| యే స్వధర్మాన్న దుహ్యన్తి ధీరాః కామార్థహేతవే| నిస్సఙ్గా న్యస్తకర్మాణః ప్రశాన్తాః శుద్ధచేతసః ||౫|| నివృత్తిధర్మనిరతా నిర్మమా నిరహంక్రియాః| స్వధర్మాఖ్యేన సత్త్వేన పరిశుద్ధేన చేతసా ||౬|| సూర్యద్వారేణ తే యాన్తి పురు

వృత్తిః-శ్రద్ధయా ప్రవృత్తిధర్మతత్పరః-యుక్తః- క్రతుభి-ర్దేవాన్ పితౄంశ్చ యజతే ||౨|| తచ్ఛ్రద్ధయా పితృదేవయజనశ్రద్ధయా - ఆక్రాన్తా మతిర్యస్య - పిత్రర్థం దేవార్థం చ వ్రతం నియమో యస్య సః-సోమయాజీ-పుమాన్-చాన్ద్రమసం లోకం గత్వా-ధూమరాత్ర్యపరపక్షదక్షిణాయనషణ్మాసపితృలోకాకాశచన్ద్రక్రమేణ-ఆరుహ్య-పున-శ్చాన్ద్రమసః స్థానాదాకాశవాయుధూమాభ్రక్రమేణ-ఏష్యతి అవరోహతి ||౩|| కల్పాన్తస్థాయిచన్ద్రాదిలోకగతానాం తేషాం క్షయిష్ణుఫలత్వముక్తం-అథ కేవలేష్టాదికారిప్రాప్యానాం లోకానాం క్షయిష్ణుత్వమాహ||యదేతి|| యదా కల్పాన్తే-అనన్తాసనః శేషాసనో భగవాన్ - అహీన్ద్రశ్శేష-స్స ఏవ శయ్యా - తస్యాం శేతే-తదా-యే-కేవలగృహమేధినాం ప్రాప్యా లోకా- స్త ఏతే లోకా-లయం నాశం-యాన్తి ||౪|| అథ పరబ్రహ్మోపాసకానాం గతిమాహ||య ఇతి|| యే-ధీరాః జితేన్ద్రియాః, కామార్థయోర్నిమిత్తం-స్వధర్మాన్ వర్ణాశ్రమోచితధర్మాన్ న దుహ్యన్తి నానుతిష్ఠన్తి-కిన్తు-నిస్సఙ్గాః, అసత్సఙ్గరహితాః న్యస్తాని భగవతి సమర్పితాని కర్మాణి-స్వవర్ణాశ్రమోచితకర్మాణి - యైస్తే- ప్రశాన్తాశ్శమదమాదిసంపన్నాః-శుద్ధచేతసస్స్వధర్మానుష్ఠానేన నిర్మలాన్తఃకరణాః ||౫|| నివృత్తిధర్మా భగవద్గుణశ్రవణకీర్తనాదయః- తేషు-నిరతాః-సత్త్వేన,, త్యాగో హి పురుషవ్యాఘ్ర త్రివిధస్సంప్రకీర్తితః| యస్తు కర్మఫలత్యాగస్స త్యాగస్సాత్త్వికస్స్మృత,, ఇత్యుక్తసాత్త్వికత్యాగయుక్తేన-స్వధర్మాఖ్యేన పఞ్చమహాయజ్ఞాదినా-యద్వా, స్వధర్మాఖ్యేన సత్త్వేనేత్యుపచారాదుక్తం, స్వధర్మజన్యేనేత్యర్థః, పరిశుద్ధేన చేతసా భగవత్ప్రవణేన చేతసా ||౬|| అహఙ్కారమమకారరహితాః- తే-సూర్యద్వారేణ-సూర్యద్వారేణేత్యర్చిరాదీనాముపలక్షణం-అర్చిరహస్సితపక్షోదగయనాబ్దమరుదర్కచన్ద్రవిద్యుద్వరుణేన్ద్రధాతృక్రమేణ-పురుషం పరమపురుషం, మా-ముపయా

న్తి-పునరనావర్తయిత్వసూచనాయపురుషంవిశినష్టి॥అస్యవిశ్వస్య-ప్రకృతింబన్ధమోక్షకారిణం-పరమపురుషసఙ్కల్పాదేవహిబన్ధో మోక్షశ్చ - అస్యవిశ్వస్య- ఉత్పత్తిస్థితిసంహారాన్భావయతికరోతీతితథా-విశ్వతోముఖంసర్వజ్ఞం-పరేబ్రహ్మాదయోఽపరేయస్మాత్సచాసావీశ్వరశ్చ-అనేనవిశేషణజాతేనస్వసఙ్కల్పకృత-జగదుదయవిభవలయమోక్షలీలత్వాన్నిరతిశయప్రీతివిషయాన్స్వభక్తాన్స్వపదంప్రాప్యపునరనావర్తయితుంసమర్థఇత్యుక్తంభవతి- ప్రతిపాదితం చైతత్పురస్తాత్-అత్రసూర్యద్వారేణేత్యనేన“సూర్యద్వారేణతేవిరజాః ప్రయాన్తియత్రామృతస్సపురుషోహ్యవ్యయాత్మే”తిశ్రుత్యర్థఉక్తః ॥౭॥ ఏవంధూమాదిరర్చిరాదిశ్చేతిమార్గద్వయముక్తం అథయోగియానేనచతుర్ముఖలోకగతానామపిబ్రహ్మణాసహమహాప్రళయదశాయాంముక్తిరుచ్యతే- ద్విపరార్ధేత్యాదినా“ఉత్తరోదేవయానస్తుయోగియానస్తుమధ్యమః। దక్షిణఃపితృయానస్తుతత్రాన్త్యానాగవీథికే”తిహ్యుచ్యతే-ద్విపరార్ధావసానంద్వయోఃపరార్ధయోఃపూర్వోత్తరయోరవసానమన్తోయస్మిన్-ద్విపరార్ధావసానరూపోవా-యఃబ్రహ్మణశ్చతుర్ముఖస్యప్రలయ- స్తావత్తదవధి-పరస్యపరమాత్మనః-పరిచిన్తకాఃయోగినః-లోకంబ్రహ్మణోలోకం-లోకే“అధిశీఙ్స్థాసాంకర్మే”త్యాధారస్యైవకర్మసంజ్ఞాయాం ద్వితీయా-అధ్యాసతే- అనేన-నిష్కామకర్మణామపిపుష్కలజ్ఞానోత్పత్తేః - ప్రాగేవమరణేబ్రహ్మలోకప్రాప్త్యాతత్రజ్ఞానాభ్యాసఉక్తః ॥౮॥ క్ష్మామ్భఇతి॥క్ష్మాదీనివియదన్తానిపఞ్చమహాభూతాని-మనశ్చేన్ద్రియాణిచా- ర్థాశ్చశబ్దాదయః-భూతాదిస్తామసాహఙ్కారః-ఏవమాదిభిః-పరివృతంయుక్తం-బ్రహ్మాణ్డం - సంజిహీర్షుస్సంహర్తుమిచ్ఛుః-గుణత్రయంసత్త్వాదిగుణమయం-జగ-ద్యస్యా-త్మాశరీరం-స్థూలచిదచిద్విశిష్టఇత్యర్థః- గుణత్రయస్యాత్మేతివా సభగవాన్-యర్హియదా-అవ్యాకృతంవిశతి-నామరూపవిభాగానర్హనిరతిశయసూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టత్వావస్థాంప్రవిశతి-ప్రాప్నోతి-తదా - పరఃఇన్ద్రాదిభ్యఉత్కృష్టః - స్వయంభూర్బ్రహ్మా- ద్విపరార్ధాఖ్యంకాల-మనుభూయ-పురాణంపురుషంయాతీతివిభక్తివిపరిణామేనోత్తర

షంవిశ్వతోముఖమ్।పరావరేశంప్రకృతిమస్యోత్పత్త్యన్తభావనమ్ ॥ ౭ ॥ద్విపరార్ధావసానోయఃప్రళయో
బ్రహ్మణస్తుతే। తావదధ్యాసతేలోకంపరస్యపరిచిన్తకాః ॥ ౮ ॥ క్ష్మామ్భోఽనలానిలవియన్మనఇన్ద్రియార్థ
భూతాదిభిఃపరివృతంప్రతిసంజిహీర్షుః । అవ్యాకృతంవిశతియర్హిగుణత్రయాత్మాకాలంపరాఖ్యమనుభూ
యపరస్స్వయంభూః॥౯॥ఏవంపరేత్యభగవన్తమనుప్రవిష్టాయేయోగినోజితమరున్మనసోవిరాగాః। తేనైవ
సాకమమృతంపురుషంపురాణంబ్రహ్మప్రధానముపయాన్త్యగతాభిమానాః ॥౧౦॥ అథతంసర్వభూతానాం
హృత్పద్మేషుకృతాలయమ్।శ్రుతానుభావంశరణంభజభావేనభామిని॥౧౧॥ ఆద్యః స్థిరచరాణాంయోవేదగ

త్రాన్వయం ॥౯॥ ఏవంతథా-యేయోగినః-భగవన్తంహిరణ్యగర్భ-మనుప్రవిష్టాఃప్రాప్తా- స్తేపి-తత్రజితమరున్మనసఃజితప్రాణేన్ద్రియాః-విరాగాఃప్రాప్యపరబ్రహ్మవ్యతిరిక్తాణిమాద్యష్టైశ్వర్యవైతృష్ణ్యయుక్తాః విగతదేహాత్మాభిమానస్వతన్త్రాత్మాభిమానా- స్తేనైవసాకంబ్రహ్మణాసహ-ప్రధానంసర్వోత్కృష్టం-బ్రహ్మస్వరూపతోగుణతశ్చనిరతిశయబృహత్పురాణంపురాతనం।పురుషంపరమపురుషం-ఉపయాన్తి,అత“స్సన్న్యాసయోగాద్యతయశ్శుద్ధసత్త్వాః తేబ్రహ్మలోకేతుపరాన్తకాలేపరామృతాత్పరిముచ్యన్తిసర్వే॥బ్రహ్మణాసహతేసర్వేసంప్రాప్తేప్రతిసంచరే।సర్వస్యాన్తేకృతాత్మానఃప్రవిశన్తి పరంపద”మిత్యాదిశ్రుతిస్మృత్యర్థఉక్తః ॥౧౦॥ ఏవమత్రాపరినిష్పన్నభగవద్భక్తియోగానాంకేషాంచిద్ధిరణ్యగర్భలోకప్రాప్తిపూర్వకంపరిపూర్ణభగవద్భక్తినిష్పాదనేనభగవత్ప్రాప్తిరుక్తా-అథాత్రైవపూర్ణభక్తియోగానామవిలమ్బేనార్చిరాదిగత్యాభగవత్ప్రాప్తి-రతస్త్వమపిపూర్ణభక్తియోగంనిర్వర్తయేత్యాహ॥అథేతి॥హేభామిని-అథతస్మాత్సర్వభూతహృత్పద్మావాసం- శ్రుతప్రభావంమత్తస్త్వయాశ్రుతప్రభావం-తంభగవన్తం శరణం-భావేన“మాతాపితాభ్రాతానివాసశ్శరణంసుహృ”దిత్యాద్యుక్తభావేన-భజవ్రజ-పూర్వంసాఙ్గస్సపరికరోభక్తియోగఉక్తః-అత్రతదఙ్గభూతశరణాగతిరుక్తా- ఏవంచరమశ్లోకోక్తరీత్యాశరణ్యో భగవాన్భక్తియోగవిరోధీనిపాపానినిరస్యభక్తియోగంనిర్వర్తయతీతిహృదయం“ఉపయాన్త్యగతాభిమానా,” ఇతిబ్రహ్మలోకవాసినామపిదేహాత్మాభిమానస్వతన్త్రాత్మాభిమానరహితానామేవభగవత్ప్రాప్తిరుక్తా - అథయదికేనచిత్సుకృతవిశేషేణబ్రహ్మలోకంప్రాప్తాఃఫలాసఙ్గరహితకర్మణోఽపిదేహాత్మాభిమానాదియుక్తాశ్చేత్తేపునస్సంసరేయుః-అన్యేపునస్స్వాభిమానాస్సంసరన్తీతికిముపవక్తవ్యమ్ ॥౧౧॥ బ్రహ్మాపిసాభిమానశ్చేత్సోఽపిసనకాదిభిస్సహసంసరతీత్యాహ ॥ ఆద్యఇతిచతుర్భిః ॥ స్థిరచరాణాం స్థావరజఙ్గమానాం-ఆద్యోయఃకారణభూతస్సృష్టేత్యర్థః - సపురుషస్సమష్టిపురుషో - వేదగర్భో బ్రహ్మాపి - సనత్కుమారప్రభృతిభిః మరీ

న్యాదిభిః ఋషిభిః - తథా - యోగప్రవర్తకైరన్యైశ్చసిద్ధైస్సహ - భేదదృష్టిరబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రవస్తుదృష్టిః - తయా - అభిమానశ్శరీరాత్మాభిమాన - స్తేన - నిస్సఙ్గేనాపికర్మణా - సగుణంసామ్యావస్థాపన్నగుణత్రయవిశిష్టంబ్రహ్మసూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టం - పురుషం పరమాత్మానం - వ్రజేత్ ప్రాప్నుయాత్ - సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టేబ్రహ్మణిలీనోభవేత్ - కుతః - కర్తృత్వాద్భేదదృష్ట్యభిమానపూర్వకంనిస్సఙ్గకర్మకర్తృత్వాత్ ॥ ౧౨॥౧౩ ॥ సంసృత్య సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టేబ్రహ్మణిసంసర్గంప్రాప్య - పున - రీశ్వరమూర్తినాకాలేన - కాలే "లబ్ధైకుతబహుస్స్యా" మితిబహుభవనసంకల్పదశాయాం - గుణవ్యతికరేగుణవైషమ్యే - జాతేసతి - పునస్సృష్టిదశాయామిత్యర్థః - యథాపూర్వం పూర్వవత్ - ప్రజాయతే ॥ ౧౪ ॥ పారమేష్ఠ్యమప్యైశ్వర్యం - ధర్మవినిర్మితంకర్మాయత్తమేవ - అత - స్తదపి నిషేవ్యఅనుభూయ - పరమాత్మనిలీనఃపునర్గుణవ్యతికరేసత్యాయాతీత్యర్థః ॥౧౫ ॥ ఏవంనిష్కామకర్మణామపసాభిమానానాంపునస్సంసార ఉక్తః సాభిమానానాస్సకామకర్మాణస్సంసరేయురితికింవక్తవ్యమితివక్ష్యం స్తాన్నిన్దతి॥ యేత్వితిచతుర్భిః ॥ ఇహపారమేష్ఠ్యైశ్వర్యాన్తేష్వాసక్తచిత్తాస్తత్సాధనేషుకర్మసు - త్వరయాయుక్తాః - అప్రతిషిద్ధానికామ్యానినిత్యాన్యపివ - కర్మాణి, స్వర్గాద్యర్థతయా - కుర్వన్తి ॥ ౧౬ ॥ రజోగుణేనవిక్షిప్తమనసః - కామాసక్తచిత్తా - అతఏవాజితేన్ద్రియా - అతఏవ - గృహేష్వాసక్తాన్తఃకరణా, అనుదినం పితౄన్ - యజన్తి ॥ ౧౭ ॥ కథనీయనిరతిశయకీర్తేర్హరిమేధసఃసంసృతినాశకోపాసనాత్మకజ్ఞానవిషయస్య - మధుద్విషోభగవతః - కథాయాంవిముఖాస్సన్తో - యే - త్రైవర్గికాఃధర్మార్థకామపరాయణాః - తే, యేచా - చ్యు

రృషభస్సమహర్షిభిః। యోగేశ్వరైఃకుమారాద్యైస్సిద్ధైర్యోగప్రవర్తకైః ॥ ౧౨ ॥ భేదదృష్ట్యాఽభిమానేననిస్సఙ్గేనాపికర్మణా। కర్తృత్వాత్సగుణంబ్రహ్మ పురుషంపురుషర్షభ్రజేత్ ॥ ౧౩॥ససంసృత్యపునఃకాలేకాలేనేశ్వరమూర్తినా। జాతేగుణవ్యతికరేయథాపూర్వంప్రజాయతే ॥ ౧౪ ॥ఐశ్వర్యం పారమేష్ఠ్యంతదపిధర్మవినిర్మితమ్ । నిషేవ్యపునరాయాతిగుణవ్యతికరేసతి ॥౧౫ ॥యేత్విహాఽఽసక్తమనసఃకర్మసుశ్రద్ధయాన్వితాః। కుర్వన్త్యప్రతిషిద్ధానినిత్యాన్యపిచకృత్స్నశః ॥ ౧౬ ॥రజసాకుణ్ఠమనసఃకామాత్మానోజితేన్ద్రియాః। పితౄన్యజన్త్యనుదినంగృహేష్వభిరతాశయాః ॥ ౧౭॥త్రైవర్గికాస్తేపురుషావిముఖాహరిమేధసః। కథాయాంకథనీయోరువిక్రమస్యమధుద్విషః ॥ ౧౮ ॥ నూనందైవేననిహతాయేచాచ్యుతకథాసుధామ్ । హిత్వాశృణ్వన్త్యసద్గాథాఃపురీషమివవిడ్భుజః ॥ ౧౯ ॥ దక్షిణేనపథాఽర్యమ్ణఃపితృలోకంవ్రజన్తితే। ప్రజామనుప్రజాయన్తేశ్మశానాన్తక్రియాకృతః॥౨౦॥తతస్తేక్షీణసుకృతాఃపునర్లోకమిమంప్రతి। పతన్తివివశాదైవైస్సద్యోవిభ్రంశితోదయాః॥౨౧ ॥తస్మాత్త్వంసర్వభావేనభజస్వపరమేష్ఠినమ్। తద్గుణాశ్రయయాభక్త్యాభజనీయపదామ్బుజమ్॥౨౨॥వాసుదేవేభగవతిభక్తియోగఃప్రయోజితః। జనయత్యాశువైరాగ్యంజ్ఞానంయద్బ్రహ్మదర్శనమ్ ॥ యు

తకథాసుధాం, హిత్వా - విడ్భుజస్సూకరాదయః - పురీషమివ - అసతాం గాథాఃశృణ్వన్తితేచ - నూనందైవేననిహతాః ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ తేషాంకాగతిరిత్యత్రాహ॥ అర్యమ్ణోదక్షిణేనపథా - ధూమాదిమార్గేణ పితృలోకం - వ్రజన్తి - పితృలోకాత్పునః - ప్రజామనుస్వపుత్రాదిషు - జాయన్తే - తత్రో - గర్భాధానాదిశ్మశానాన్తసంస్కారిణః - పున - రముంలోకం - ప్రాప్య - తత్ర - భోగేన, క్షీణసుకృతాః - తత్రత్యైర్దైవైస్సద్యఏవ, విభ్రంశితాఃఉదయాభోగోత్కర్షాయేషాం తే - వివశాః - కర్మవశ్యాః, పున - రిమంలోకంప్రతి - పతన్తి ॥ ౨౦ ॥ ౨౧ ॥ ఏవంకామ్యకర్మణాంగతిమభిధాయమాతుఃపూర్వోక్తభగవద్భక్తియోగశ్రద్ధాఽవైకల్యాయప్రోత్సాహయతి ॥ తస్మాదితి ॥ తస్మాత్సకామకర్మణాంగతేరేవంవిధత్వా - త్త్వం, సర్వభావేన "యేషామహంప్రియఆత్మాసుతశ్చ" ఇత్యాద్యుక్తసర్వభావేన, పరమేష్ఠినంపరమవ్యోమాధిపతిం, భజనీయంసురారాధ్యం పదామ్బుజం, యస్యతం - భగవన్తం, సభగవాన్, గుణాఃజ్ఞానశక్తిబలాదయః। సఏవాశ్రయఃవిషయోయస్యాం - తయా, స్వరూపరూపగుణవిషయయేత్యర్థః - భక్త్యాప్రేమపూర్వానుధ్యానాత్మికయాభక్త్యా, భజస్వ ॥ ౨౨॥ కథంభక్తియోగారమ్భాభ్యర్హితోపాయవైరాగ్యమన్తరేణమమభక్తియోగారమ్భఇత్యత్రాహ॥ వాసుదేవఇతి ॥ భగవతి, వాసుదేవే। భక్తియోగః, ప్రయోజితః - యద్యస్మా - ద్బ్రహ్మదృశ్యతేఽనేనేతిబ్రహ్మదర్శనం, సాక్షాత్కారోపాయభూతం - భక్తియోగాత్మకంజ్ఞాన, ముత్పద్యతే, తద్వైరాగ్య, మాశు జనయతి ఆరబ్ధభక్తియోగఏవవైరాగ్యమపిజనయతీత్యర్థః ॥ ౨౩॥ కదాఽయమారబ్ధభక్తియోగోబ్రహ్మసాక్షాత్కుర్యాదిత్యత్రాహ॥ యదేతి ॥ అస్యోపాసకస్య - చిత్తం - యదా - ఇన్ద్రియవృత్తిభి, రర్థేషుశబ్దాదిషు - సమం - అనుకూలప్రతికూలశబ్దాదివిషయాన్ప్రాప్యావికృతంస - దనుకూలాదివిషయసమ్బన్ధకృతం

ప్రియాప్రియరూపం వైషమ్యం, న గృహ్ణాతి - యదా చ - చిత్తం నిస్సఙ్గం శబ్దాదివిషయసఙ్గరహితం - స, తదైవ హేయోపాదేయ
రహితం ద్వేష్యాద్వేష్యవిషయరహితం - సమదర్శనం సమం దర్శనం యస్య తత్ - సర్వస్య బ్రహ్మాత్మకత్వానుసంధానపరం
పదం శుభాశ్రయం ప్రత్యగ్రూపం భవతి, స, తదైవ, ఆత్మనా ఉక్తవిధేన చిత్తేన - ఆత్మానమీశ్వరం - మీక్షతే సాక్షాత్కు
రోతీత్యన్వయః సమదర్శనమిత్యనేన సర్వస్య జగతో బ్రహ్మాత్మకత్వేనానుసంధానముక్తమ్ ॥ ౨౪ ॥ ౨౫ ॥ కథం విశ్వస్య
బ్రహ్మాత్మకత్వమిత్యత్రాహ ॥ జ్ఞానమాత్రమితి ॥ జ్ఞానమాత్రం న త్వపజడమిత్యర్థః - పరం బ్రహ్మ - పరమాత్మాదిశబ్దవాచ్యః - జ్ఞా
నమాత్రస్వరూపః పరమపురుషో భగవా - నేక ఏవ - దృశ్యాదిభిః పృథివ్యాదిభిః - పృథగ్భావైః పరస్పరవిలక్షణధర్మైః - ఈయతే
ప్రతీయతే - భగవానేక ఏవ పృథివ్యాదిపఞ్చభూతసంఘాతాత్మకదేవాదిరూపభేదేన ప్రతీయతే - అతస్సర్వం జగద్భగవదా
త్మకమిత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥ అత్రాన్తరా చిత్తాన్యాయేన కిమస్య భక్తియోగస్య ఫలమిత్యత్రాహ ॥ ఏతావానితి ॥ యోగినాం సమ
గ్రేణ సాఙ్గేన భక్తియోగేన - అభిమతః - అర్థః పురుషార్థః - యుజ్యతే - నిరతిశయసుఖరూపః పరమపురుషార్థరూపాపహతపా
ప్మత్వాదిగుణాష్టకవిశిష్టస్వరూపేణ యుక్తో భవతి - కృత్స్నశః కార్త్స్న్యేన - అసఙ్గః ప్రకృతిసంబన్ధరాహిత్యం చేత్యే - తావా
నేవ అనిష్టనివృత్తిరిష్టప్రాప్తిరేవ - భక్తియోగఫలమిత్యర్థః ॥ ౨౭ ॥ దృశ్యాదిభిరితి పరమాత్మనః పృథివ్యాదివిశిష్టత్వము
క్తం - జీవస్య పృథివ్యాదివిశిష్టత్వే విశేషమాహ ॥ జ్ఞానమితి ॥ నిర్గుణం సత్త్వాదిగుణరహిత - మేకం - జ్ఞానస్వరూపం - బ్రహ్మ జీవః
“బ్రహ్మణో హి ప్రతిష్ఠాహమ్” ఇతి జీవేపి క్వచిద్బ్రహ్మశబ్దప్రయోగాత్ - పరాచీనైః పరస్మై ప్రకాశకైరిన్ద్రియైః - శబ్దాది
ధర్మిణా అర్థరూపేణ శబ్దాదిధర్మకాకాశాదిపఞ్చభూతారబ్ధదేవాదిరూపేణ భ్రాన్త్యా అవభాతి - పరస్య సర్వవిశిష్టస్యాపి

దాఽస్య చిత్తమర్థేషు సమేష్విన్ద్రియవృత్తిభిః । న విగృహ్ణాతి వైషమ్యమప్రియం ప్రియమిత్యుత ॥ ౨౪ ॥ స తదై
వాత్మనాఽఽత్మానం నిస్సఙ్గం సమదర్శనమ్ । హేయోపాదేయరహితమారూఢం పదమీక్షతే ॥ ౨౫ ॥ జ్ఞానమా
త్రం పరం బ్రహ్మ పరమాత్మేశ్వరః పుమాన్ । దృశ్యాదిభిః పృథగ్భావైర్భగవానేక ఈయతే ॥ ౨౬ ॥ ఏతావానేవ
యోగేన సమగ్రేణేహ యోగినః । యుజ్యతేఽభిమతో హ్యర్థో యదసఙ్గస్తు కృత్స్నశః ॥ ౨౭ ॥ జ్ఞానమేకం పరాచీ
నైరిన్ద్రియైర్బ్రహ్మ నిర్గుణమ్ । అవభాత్యర్థరూపేణ భ్రాన్త్యా శబ్దాదిధర్మిణా ॥ ౨౮ ॥ యథా మహానహంరూప
స్త్రివృత్పఞ్చవిధస్స్వరాట్ । ఏకాదశవిధస్తస్య వపురణ్డం జగద్యతః ॥ ౨౯ ॥ ఏతద్వై శ్రద్ధయా భక్త్యా వైరా
గ్యేణ చ నిత్యశః । సమాహితాత్మా నిస్సఙ్గో విరక్తః పరిపశ్యతి ॥ ౩౦ ॥ ఇత్యేతత్కథితం గుర్వి జ్ఞానం తద్బ్రహ్మదర్శ
నమ్ । యేనానుబుధ్యతే తత్త్వం ప్రకృతేః పురుషస్య చ ॥ ౩౧ ॥ జ్ఞానయోగశ్చ మన్నిష్ఠో నైర్గుణ్యో భక్తిలక్షణః ।
ద్వయోరప్యేక ఏవార్థో భగవచ్ఛబ్దలక్షణః ॥ ౩౨ ॥ యథేన్ద్రియైః పృథగ్ద్వారైరర్థో బహుగుణాశ్రయః । ఏకో

సర్వజ్ఞత్వాన్న భ్రాన్తిః - జీవస్య తు జ్ఞానస్వరూపస్య సత్త్వాదిగుణరహితస్య స్థూలాకారాది దేహాకారో భ్రాన్తిరిత్య
ర్థః ॥ ౨౮ ॥ పరమప్రస్తుతం సర్వస్య బ్రహ్మాత్మకత్వముపపాదయతి ॥ యథేతి ॥ మహాన్ మహత్తత్త్వం అహంరూపః అహం
కారః - స చ - త్రివృత్ వైకారికాదిభేదేన త్రిధా వర్తమానః - పునశ్చ - భూతరూపేణ పఞ్చవిధః - ఇన్ద్రియరూపేణైకాదశవి
ధః - ఏతత్తత్త్వాత్మకం - యత్ - అణ్డం స్వరాట్ బ్రహ్మా చ - యతః యత ఉత్పన్నం - తస్యైవ వై, తత్సర్వం జగత్ వపుశ్శరీరం - యథా
యథావత్పరమార్థ ఇత్యర్థః ॥ ౨౯ ॥ కేనోపాయేనాయం సర్వాత్మకత్వేన బ్రహ్మ సాక్షాత్కుర్యాదిత్యత్రాహ ॥ ఏతదితి ॥ ఏ
తత్కృత్స్నస్య బ్రహ్మాత్మకత్వం - శ్రద్ధయా - భక్త్యా - వైరాగ్యేణ - పరిపశ్యతి - శ్రద్ధాభక్తివైరాగ్యాదిభిస్సర్వాత్మకం బ్రహ్మ సా
క్షాత్కుర్యాదిత్యర్థః ॥ ౩౦ ॥ అథాస్తాధ్యాయ్యా ప్రతిపాదితమర్థముపసంహర్తుం సుఖప్రతిపత్తయే సంక్షేపేణానువద
తి ॥ ఇతీతి ॥ హే గుర్వి పూజ్యే - ఇతి ఉక్తరీత్యా ఏతత్కథితం - కిం తదిత్యత్రాహ ॥ యేన ప్రకృతేః - అచేతనాయాః భూమ్యాదిరూపా
యాః “భూమిరాపోఽనలో వాయుః” రిత్యాద్యుక్తాయాః - తథా “అపరేయమితస్త్వన్యాం ప్రకృతిం విద్ధి మే పరామ్” ఇత్యు
క్తాయా జీవాత్మకప్రకృతేశ్చ, పురుషస్య పరమపురుషస్య చ - తత్త్వం యాథాత్మ్య - మవబుధ్యతే - తద్బ్రహ్మదర్శనం బ్రహ్మద
ర్శనోపాయభూతం జ్ఞానం - కథితమిత్యర్థః ॥ ౩౧ ॥ తథా జ్ఞానయోగః ప్రకృతివిలక్షణబ్రహ్మాత్మకప్రత్యగాత్మోపాసనరూ
పో జ్ఞానయోగః - నైర్గుణ్యస్సత్త్వాదిగుణరాహిత్యసంపాదకో - మన్నిష్ఠో మద్విషయో భక్తిలక్షణో భక్తిరూపో - యోగశ్చ - క
థితః ద్వయోరపి జ్ఞానయోగభక్తియోగయోరుభయోరపి - భగవచ్ఛబ్దో లక్షణం “తత్ర పూజ్యపదార్థోక్తిపరిభాషాసమన్వి
తః” ఇత్యుక్తరీత్యా ఉపచారేణ బోధకో - యస్య - స ఏవ - పరమపురుషః - ఏక ఏవా - ర్థః ప్రయోజనం ఫలమితి “భక్తియోగశ్చ
యోగశ్చ మయా మానవ్యుదాహృతః” ఇతి కథితః ॥ ౩౨ ॥ కథం జ్ఞానయోగభక్తియోగాభ్యాం భగవానేవ ప్రాప్య ఇత్యత్రా

హ॥యథేతి॥పృథగ్ద్వారైః-పృథగ్భిన్నాని-ద్వారాణిరూపరసాదిగ్రహణాని-యేషాంతైరిన్ద్రియైః-బహూనాం గుణానాం రూపరసాదీనా-మాశ్రయోఽర్థః-క్షీరాదిరూపోఽర్థ-ఏకఏవ-నానా-ఈయతేప్రతీయతేరూపగ్రాహకేణచక్షుషాశుక్లాదిగుణవిశిష్టత్వేన-రసనేన్ద్రియేణమధురాదిగుణవిశిష్టతయా-త్వగిన్ద్రియేణశీతోష్ణాదిస్పర్శవిశిష్టతయాచ,యథాగృహ్యతఇత్యర్థః,తథాభగవా,నేకఏవ - శాస్త్రోక్తతత్తన్మార్గవిశేషైరారాధ్యత్వాకారేణప్రాప్యత్వాకారేణచబుధ్యతఇత్యర్థః ॥౩౩॥ శాస్త్రీయమార్గవిశేషాన్ప్రపఞ్చయతిత్రిభిః,క్రియయా-పఞ్చరాత్రోదితపూజాకలాపేన,క్రతుభిర్వేదపూర్వభాగోదితయజ్ఞైర్దానతపస్సీస్మృతిచోదితై,తత్ర-తపఃకృచ్ఛ్రచాన్ద్రాయణాది-స్వాధ్యాయః వేదాధ్యయనం-మర్శనంవేదార్థావమర్శనం-ఆత్మజయశ్శమః-ఇన్ద్రియజయోదమః-కర్మణాంసంన్యాసః ఫలాసఙ్గరహితకర్మానుష్ఠానం-వివిధాఙ్గైనబహ్వఙ్గోపకృతేన,భక్తియోగేన-తథావిధేనయోగేనప్రకృతివివిక్తాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగేన - ఉభయచిహ్నేనసకామనిష్కామలక్షణేనధర్మేణతమేవాహ॥ యఇతి॥సకామధర్మప్రాప్యంస్వర్గాద్యపిభగవతఏవేత్యర్థః-అత్ర,,ఇష్టాపూర్తంబహుధాజాతంజాయమానంవిశ్వంబిభర్తిభువనస్యనాభిః॥ తదేవాగ్నిస్తద్వాయుస్తత్సూర్యస్తదుచన్ద్రమాః।అహంహిసర్వయజ్ఞానాంభోక్తాచప్రభురేవచ॥ యోయోయాంయాంతనుంభక్తశ్శ్రద్ధయాఽర్చితుమిచ్ఛతి। తస్యతస్యాచలాంశ్రద్ధాంతామేవవిదధామ్యహమ్॥సతయాశ్రద్ధయాయుక్తస్తస్యారాధనమీహతే।లభతేచతతఃకామాన్మయైవవిహితాన్హితాన్॥అన్తవత్తుఫలంతేషాంతద్భవత్యల్పమేధసామ్।ఫలమతఉపపత్తేః,,రిత్యాదిశ్రుతిస్మృతిసూత్రార్థోఽభిప్రేతః,తస్మాదాత్మతత్త్వావబోధేనఆత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగేన,దృఢేన,వైరాగ్యేణచ,ఏభిఃక్రియాభిశ్చ-సగుణఃమఙ్గళగు

నానేయతేతద్వద్భగవాఞ్శాస్త్రవర్త్మభిః॥ ౩౩ ॥ క్రియయాక్రతుభిర్దానైస్తపస్స్వాధ్యాయమర్శనైః। ఆత్మేన్ద్రియజయేనాపిసంన్యాసేనచకర్మణామ్॥ ౩౪ ॥ యోగేనవివిధాఙ్గేనభక్తియోగేనచైవహి।ధర్మేణోభయచిహ్నేనయః ప్రవృత్తినివృత్తిమాన్॥౩౫॥ఆత్మతత్త్వావబోధేనవైరాగ్యేణదృఢేనచ। ఈయతేభగవానేభిస్సగుణోనిర్గుణస్స్వదృక్ ॥౩౬॥ ప్రావోచంభక్తియోగస్యస్వరూపంతేచతుర్విధమ్। కాలస్యచావ్యక్తగతేర్యోఽన్తర్ధావతిజన్తుషు॥౩౭॥ జీవస్యసంసృతీర్బహ్వీరవిద్యాకర్మనిర్మితాః।యాస్వఙ్గప్రవిశన్నాత్మానవేదగతిమాత్మనః॥౩౮ ॥నైతత్ఖలాయోపదిశేన్నావినీతాయకర్హిచిత్॥నస్తబ్ధాయనభిన్నాయనైవధర్మధ్వజాయచ॥౩౯ ॥ నలోలుపాయోపదిశేన్నగృహారూఢచేతసే।నాభక్తాయచమేజాతునమద్భక్తద్విషామపి॥౪౦॥ శ్రద్ధధానాయభక్తాయవినీతాయానసూయవే । భూతేషుకృతమైత్రాయశుశ్రూషాభిరతాయచ॥ ౪౧॥బహిర్జాతవిరాగాయశాన్తచిత్తాయధీమతే।నిర్మత్సరాయశుచయేయస్యాహంప్రేయసాంప్రియః॥౪౨॥యఇ

ణకః,నిర్గుణః హేయగుణరహితః,స్వదృక్ స్వప్రకాశః-భగవా-నేకఏవ,ఈయతేప్రాప్యతే,తత్ర,క్రత్వాదిభిరిన్ద్రాదియాపేణారాధ్యమానోఽన్తవత్ఫలప్రదం , సాక్షాత్ జ్ఞానయోగభక్తియోగాదిభిరారాధితస్తునిరతిశయమోక్షాఖ్యఫలప్రదఇతిభావః ॥ ౩౪॥౩౫॥౩౬ ॥ అన్యదపిపూర్వోక్తమనువదతి॥ప్రావోచమితిద్వాభ్యాం॥తథా,భక్తియోగస్య,చతుర్విధం,తామసరాజససాత్త్వికభేదేన,సాత్త్వికావాన్తరభేదనైర్గుణ్యరూపేణచ,చతుర్విధం,స్వరూపం,నైర్గుణ్యభక్తియోగస్యసాత్త్వికభక్త్యన్తర్భూతత్వేపితస్యసర్వోత్కృష్టత్వాత్తదభిప్రాయేణచతుర్విధమిత్యుక్తం,జన్తుషు,అన్తః-యో,ధావతిపరిచ్ఛినత్తి,తస్యావ్యక్తగతే, ర్వ్యక్తైరిన్ద్రియైర్నవ్యజ్యతఇత్యవ్యక్తాగతిర్యస్య,తస్య, కాలస్య,స్వరూపమ్॥ ౩౭॥ తథా, హేఅమ్బ,ఆత్మాజీవః-యాసు-ప్రవిశ,న్నాత్మనోగతిఃప్రకారః యాథాత్మ్యమిత్యర్థః, తాం-నవేద-తాః-అవిద్యాఖ్యకర్మనిర్మితాః,జీవస్యసంసృతీశ్చ,ప్రావోచంఉక్తవానహమ్॥౩౮॥ మయోక్తమిదంసర్వవేదాన్తార్థరూపమితిగోప్యమనధికారిణేనోపదేష్టవ్యమధికారిణఏవోపదేష్టవ్యమితివదన్నేతచ్ఛ్రవణకీర్తనాదిఫలంచదర్శయన్నుపసంహరతి॥నైతదితి॥ఖలాయపరోద్వేజకాయస్తబ్ధాయమూర్ఖాయ-భిన్నాయదురాచారాయ-ధర్మధ్వజాయదామ్భికాయ॥౩౯॥౪౦॥ అధికారిణమాహ॥శ్రద్ధధానాయ- శుశ్రూషాత్వరాన్వితాయ - బహిర్జాతవిరాగాయేతిదమఉక్తః-శాన్తచిత్తాయేతిశమఉక్తః,ఇదంవశమదమాదిగుణజాతంశ్రవణోపయుక్తం- నత్వాత్యన్తికముచ్యతే,తస్యశ్రవణానన్తరభావినస్తతఃపూర్వతనత్వాసంభవాత్,,ప్రశాన్తచిత్తాయశమాన్వితాయే,,త్యాదివత్ - శుచయేసదాచారనిష్ఠాయ-యస్య,ప్రేయసాంప్రీతివిషయాణాంవస్తూనాంమధ్యే-అహం-ప్రియఃనిరతిశయప్రీతివిషయః-తస్మై ॥౪౧॥౪౨ ॥ యఇతి॥ హేఅమ్బ,ఇత్థంమదుక్తమష్టాధ్యాయ్యాత్మకం, యఃపురుషః,శ్రద్ధయా-సకృదపి, శ్రుణయా-ద్వ్యశ్చాభిధత్తే, సోపి-మచ్చిత్తః-జాతవైరా

గ్యోమదుపాసననిష్ఠో భూత్వా-మే-పదవీం మార్గం, ముక్తిం-ఏతి ప్రాప్నోతి ॥ ౪౩॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే ద్వాత్రింశోఽధ్యాయః.

ఏవం శ్రుతతత్త్వహితపురుషార్థా దేవహూతిః కిమకరోదిత్యత్రాహ మైత్రేయః ॥ ఏవముక్తరీత్యా, కర్దమస్య-దయితా భార్యా, కపిలస్య, జనిత్రీ మాతా-సా దేవహూతిః -కపిలస్య వచో, నిశమ్య శ్రుత్వా, విస్రస్తః ధ్వస్తః మోహః అజ్ఞానం స ఏవ పటలమావారకః యస్యాః, సా సతీ-తత్త్వవిషయాఙ్కితసిద్ధభూమిం తత్త్వాని ప్రకృతిపురుషేశ్వరరూపాణి-తాని-విషయో యస్య తత్-జ్ఞానం- తేనాఙ్కితాః ప్రసిద్ధాః సిద్ధా యోగినః- తేషాం భూమిరాశ్రయ-స్తం, విషయాఙ్కితసిద్ధి ఇతి పాఠే, తత్త్వవిషయేణా-ఙ్కితా జ్ఞాపితా-సిద్ధిర్యోగసిద్ధిర్యేషాం, తేషామాశ్రయ ఇత్యర్థః-తం కపిలం-ప్రణమ్య, తుష్టావ స్తుతవతీ ॥౧॥ స్తుతిమేవాహ సప్తభిః ॥ తత్ర ప్రథమం బ్రహ్మణాపి సమాధిగమ్యవిగ్రహో జగదుత్పత్తిస్థితిలయలీలస్సర్వజ్ఞత్వాద్యనన్తకల్యాణగుణనిధిస్త్వం మదుదరాజ్జాతః, అత ఏతదస్మద్భాగ్యఫలమిత్యాహ॥ అథాపీతి॥ అథ హే భగవన్-యస్య తవ, జఠరాబ్జాన్నాభికమలా-జ్జాతోఽజో బ్రహ్మాపి- తే తవ - వపుర్విగ్రహం, దధ్యౌ ధ్యానేన సాక్షాత్కృతవాన్ వపుః కథంభూతం-అన్తస్సలిలే, శయానం-భూతాని పృథివ్యాదీని, ఇన్ద్రియాణ్యేకాదశేన్ద్రియాణి-అర్థాః శబ్దాదయః, ఆత్మానో జీవాః, తన్మయం తత్ప్రచురం, జఠరగతచిదచిత్సముదాయమిత్యర్థః - అత ఏవ, శేషస్య కార్యజాతస్య, బీజం కారణం-సత్, గుణప్రవాహం స్వాన్తర్భూతప్రకృతిగతసత్త్వాదిగుణప్రవృత్తిహేతుత్వాద్గుణప్రవాహమిత్యర్థః ॥౨॥ స ఏవ భగవాన్, గుణప్రవాహేణ బృంహితాదీనాం రజ ఆదిగుణోన్మేషేణ, విభక్తవీర్యః బృంహితాదిగుణోన్మేషానుగుణం ప్రవిభక్తసర్గాదిశక్తిః బ్ర

దంశృణుయాదమ్బశ్రద్ధయా పురుషస్సకృత్। యో వాఽభిధత్తే మచ్చిత్తస్స హ్యేతి పదవీం చ మే॥ ౪౩॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, ద్వాత్రింశోఽధ్యాయః.

శ్రీమైత్రేయః ॥ ఏవం నిశమ్య కపిలస్య వచో జనిత్రీ సా కర్దమస్య దయితా కిల దేవహూతిః। విస్రస్తమోహపటలా తమభిప్రణమ్య తుష్టావ తత్త్వవిషయాఙ్కితసిద్ధభూమిమ్॥౧॥ అథాప్యజోఽన్తస్సలిలే శయానం భూతేన్ద్రియార్థాత్మమయం వపుస్తే। గుణప్రవాహం సదశేషబీజం దధ్యౌ స్వయం యజ్జఠరాబ్జజాతః॥౨॥ స ఏవ విశ్వం భగవాన్విధత్తే గుణప్రవాహేణ విభక్తవీర్యః। సర్గాద్యనీహోఽవితథాభిసన్ధిరాత్మేశ్వరోఽతర్క్యసహస్రశక్తిః॥౩॥ స త్వం భృతో మే జఠరేణ నాథ కథం ను యస్యోదర ఏతదాసీత్। విశ్వం యుగాన్తే వటపత్ర ఏకశ్శేతే స్మ మాయాశిశురఙ్ఘ్రిపానః॥౪॥ త్వం దేహతన్త్రః ప్రశమాయ పాప్మనాం నిదేశభాజాం చ విభో విభూతయే। యథావతారాస్తవ సూకరాదయస్తథాఽయమప్యాత్మపథోపలబ్ధయే॥౫॥ యన్నామధేయశ్ర

ష్మాదిష్వనుప్రవేశేన తద్గుణానుగుణమావాతా జగత్సర్గాదిశక్త్యైనేతి యావత్ - స్వయ-మనీహో నిర్వ్యాపారోఽపి, వితథాభిసన్ధిస్సత్యసంకల్పః - సంకల్పమాత్రకృతజగదుదయాదిలీల ఇత్యర్థః-ఆత్మేశ్వరః స్వయమీశ్వరాన్తరరహితః, ,,పత్యం విశ్వస్యాత్మేశ్వర,, మితి శ్రుతేః, కథం సంకల్పమాత్రనిర్వర్తితజగదుదయాదిలీల ఇత్యత్రాహ॥ అప్రతర్క్యా అచిన్త్యా అనన్తాశ్శక్తయో, యస్య, స భగవాన్, అస్య విశ్వస్య, సర్గాదిసృష్ట్యాదీన్, విధత్తే ॥౩॥ యుగాన్తే కల్పాన్తే, ఇదం విశ్వం, యస్య ఉదరే ఆసీత్ లీనమాసీత్, యశ్చ, తథాభవాన్-మాయాశిశుః స్వసంకల్పేన శిశుభావం ప్రాప్త-ఏక ఏవ, వటపత్రే, శేతే స్మ, స త్వం, మమ-ఉదరేణ, కథం భృతః, తత్ర కారణం న విద్మః, అస్మద్భాగ్యమేవేతి భావః ॥౪॥ ఇదం తు ప్రసిద్ధం సర్వావతారసాధారణం కారణం జానీమ ఇత్యాహ ॥ త్వమితి ॥ పాప్మనాం దుష్కృతాం వినాశాయ-నిదేశభాజాం భవదాజ్ఞానువర్తినాం, విభూతయే పరిత్రాణాయ చ, త్వం, దేహతన్త్రః దేహపరికరః-పరిగృహీతదేహోఽసి-యథాఽన్యే, తవ-సూకరాదయోఽవతారాః, తథాఽయమప్యవతార, స్సాధూనామాత్మమార్గజ్ఞాపనాయాభూదితి విద్మ ఇత్యర్థః ॥౫॥ కిం వా భవత్త్వవతారప్రయోజనం నామైవ సర్వవృజిననిరసనేన నిరతిశయపాప్మనః కృతార్థయత స్తవదర్శనాద్వయం కృతార్థా అభూమేతి కైముత్యన్యాయేనాహ॥ యన్నామేతి ॥ క్వచిదపి, యస్య తవ, నామ్నః, శ్రవణా-దనుకీర్తనాత్, ప్రహ్వణాత్ప్రణామాత్-స్మరణాచ్చ, శ్వాదః శ్వపచోఽపి, సద్యః, సవనాయ తత్పరిగ్రహసవసరాయ-కల్పతే యోగ్యో భవతి-భవతానుగృహీతో భవతి-హే భగవన్, తవ దర్శనాద్వయం కృతార్థా ఇతి కుతః పునః కిం పునర్వక్తవ్యమిత్యర్థః ఏవంవిధాని నామస్మరణాదీనాం పాపినామపి కృతార్థతాప్రతిపాదకాని వచనాన్యన్తిమస్మరణవిషయాణి ద్రష్టవ్యాని, తథా చోక్తం పురస్తాత్ ,,యస్యా

౧॥ శ్లో॥ పా॥ సిద్ధిభూమిమ్.

వతారగుణకర్మవిడమ్బనాని నామాని యేఽసువిగమే వివశా గృణన్తీతి ❀॥౬॥❀ ఏవం దేవదేహావసానే భగవన్నామానుస్మరణం స
ర్వేషాం తపఆదీనాం బహుజన్మోపార్జితానాం ఫలమిత్యాహ ॥అహో ఇతి॥ తుభ్యం తవ-నామ, యస్య, జిహ్వాగ్రే, వర్తతే-స,
శ్వపచోఽపి గరీయాన్-కుత ఇత్యత ఆహ॥ యే-తే-తవ-నామ-గృణన్త్యన్తకాలే-తే పూర్వం అన్తిస్మరణార్థమేవ, ఆర్యాః
శ్రేష్ఠాః-తపః, తేపుః చక్రుః-జుహువుః హోమం కృతవన్తః - సస్నుః తీర్థేషు స్నాతాః బ్రహ్మ వేద మనూచుః అధీతవన్తః ప్రబల
ప్రతిబన్ధవశాచ్ఛ్వపచాదిజన్మ ప్రాప్తా అపి పూర్వజన్మసు తప ఆదిభిర్భగవన్తమారాధితవన్త ఇత్యనుమన్యామహ ఇతి భా
వః ❀ ॥౭॥❀ స్తుతిముపసంహరతి॥ తమితి॥ ప్రత్యక్స్రోతసి ప్రత్యగ్గతౌ ప్రత్యక్ప్రకాశే-స్వస్మై ప్రకాశమాన ఇతి యావత్,
తస్మిన్నాత్మని జీవే-అన్తరాత్మతయా భావితవ్యం చిన్తనీయం-బ్రహ్మ బృహత్త్వబృంహణత్వాదిగుణయుక్తం-స్వతేజసా స్వ
ప్రకాశేన-ధ్వస్తః - గుణానాం సత్త్వాదీనాం ప్రవాహః ప్రవృత్తిస్సంసారః-యస్య సః జీవాన్తరాత్మతయావసతోఽపి నిత్యా
సఙ్కుచితానన్తస్వప్రకాశేన హేయప్రతిభటమిత్యర్థః వేదాః గర్భే యస్య తం కపిలాఖ్యం-విష్ణుం పరమపురుషం-తముక్తవి
ధం త్వా-త్వాం-వన్దే ❀॥౮॥❀ కపిలాఖ్యః-పరః పురుషః-భగవాన్-ఏవం - ఈడితః స్తుతః-పితృవత్సలః పిత్రోః వత్సలః-అవిక్ల
బయా గమ్భీరయా-వాచా-మాతరం-ప్రతి ఇతి వక్ష్యమాణప్రకారేణ ఆహ ఉవాచ ❀॥౯॥❀ హే మాతః-మేషయా-ఉదితేన క
థితేన-సుసేవ్యేన సుఖమనుష్ఠేయేన-అనేన మార్గేణ-ఆస్థితేన త్వయా అనుష్ఠితేన ఆశు-పరాం కాష్ఠాం ఫలపర్యన్తదశాం-ము

వణానుకీర్తనాద్యత్ప్రహ్వణాద్యత్స్మరణాదపి క్వచిత్ । శ్వాదోఽపి సద్యస్సవనాయ కల్పతే కుతః పునస్తే భగవ
న్ను దర్శనాత్ ॥౬॥ అహో బత శ్వపచోఽతో గరీయాన్యజ్జిహ్వాగ్రే వర్తతే నామ తుభ్యమ్ । తేపుస్తపస్తే జుహువు
స్సస్నురార్యా బ్రహ్మానూచుర్నామ గృణన్తి యే తే ॥ ౭ ॥ తం త్వామహం బ్రహ్మ పరం పుమాంసం ప్రత్య
క్స్రోతస్యాత్మని భావితవ్యమ్ । స్వతేజసా ధ్వస్తగుణప్రవాహం వన్దే విష్ణుం కపిలం వేదగర్భమ్ ॥౮॥ మైత్రేయ
ఉవాచ ॥ ఈడితో భగవానేవం కపిలాఖ్యః పరః పుమాన్ । వాచాఽవిక్లబయేత్యాహ మాతరం పితృవత్సలః ॥ ౯ ॥
శ్రీభగవాన్కపిల ఉవాచ ॥ మార్గేణానేన మాతస్తే సుసేవ్యేనోదితేన మే । ఆస్థితేన పరాం కాష్ఠామచిరాదవ
రోత్స్యసి ॥౧౦॥ శ్రద్ధత్స్వైతన్మతం మహ్యం జుష్టం యద్బ్రహ్మవాదిభిః । యేన మామభయం యాయా మృత్యుమృ
చ్ఛన్త్యతద్విదః ॥౧౧॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇతి ప్రదర్శ్య భగవానుశతిమాత్మనో గతిమ్ । స్వమాత్రా బ్రహ్మవాది
న్యా కపిలోఽనుమతో యయౌ ॥ ౧౨ ॥ సా చాపి తనయోక్తేన యోగాదేశేన యోగయుక్ । తస్మిన్నాశ్రమ ఆపీడే
సరస్వత్యాస్సమాహితా ॥౧౩॥ అభీక్ష్ణావగాహకపిశాన్ జటిలాన్కుటిలాలకాన్ । ఆత్మానం చోగ్రతపసా బి
భ్రతీ చీరిణం కృశమ్ ॥ ౧౪ ॥ ప్రజాపతేః కర్దమస్య తపోయోగవిజృమ్భితమ్ । స్వగార్హస్థ్యమనౌపమ్యం ప్రా
ర్థ్యం వైమానికైరపి ॥ ౧౫ ॥ పయఃఫేననిభాశ్శయ్యా దాన్తా రుక్మపరిచ్ఛదాః । ఆసనాని చ హైమాని సుస్పర్శా
స్తరణాని చ ॥౧౬॥ స్వచ్ఛస్ఫటికకుడ్యేషు మహామరకతేషు చ । రత్నదీపార్చిషా భాన్తి లలనారత్నసంయుతాః ॥

క్షమితి యావత్-అవరోత్స్యసి ప్రాప్స్యసి ❀॥౧౦॥❀ ఏతత్-మహ్యం మమ-మతం, శ్రద్ధత్స్వ ఏతస్మిన్మతే శ్రద్ధాం కుర్విత్యర్థః,
మతం విశినష్టి-యన్మతం - బ్రహ్మవాదిభిః బ్రహ్మోపదేష్టృభిః- జుష్టం పునః పునస్సంశీలితం- యేన మతేన-అభయం మాం-యా
యాః ప్రాప్నుయాః-అతద్విదః మన్మతానభిజ్ఞాః-మృత్యుం సంసార-మృచ్ఛన్తి ❀॥౧౧॥❀ ఇతి ఏవం-భగవాన్ కపిలః-ఉశతిం
కమనీయాం-ఆత్మనో గతిం జ్ఞానమార్గం-మాత్రే-ప్రదర్శ్య-తయా బ్రహ్మవాదిన్యా-మాత్రా- అనుమత ఆజ్ఞాపితః-యయౌ గ
తవాన్ ❀॥౧౨॥❀ సా చాపి దేవహూతిరపి పుత్రోపదిష్టేన-యోగానుశాసనేన-తస్మిన్నేవ-సరస్వత్యా నద్యా- ఆపీడే అల
ఙ్కారభూతే-ఆశ్రమే-సమాహితచిత్తా-అభూత్ ❀॥౧౩॥❀ కథంభూతా సతీ సమాహితా సా-అభీక్ష్ణావగాహః త్రిషవణ
స్నానం- తేన-కపిశాన్ పిశఙ్గాన్-స్వత ఏవ-కుటిలాన్-అలకాన్ కేశాన్-తథా - ఉగ్రతపసా-కృశం చీరిణం వల్కలధారిణం చా
త్మానం దేహం-బిభ్రతీ ❀ ॥౧౪॥ ❀ కర్దమస్య ప్రజాపతేః- తపోయోగాభ్యాం - విజృమ్భితమతిశయితం-వైమానికైరపి-
ప్రార్థ్యం - స్వగార్హస్థ్యం గృహాశ్రమసంబన్ధిగృహం హిత్వా పుత్రవిరహాతురా సతి వదనం కించిచ్చకారేతి వక్ష్యమాణేనాన్వ
యః ❀॥౧౫॥❀ గార్హస్థ్యం విశినష్టి॥ యత్ర గార్హస్థ్యే-క్షీరఫేనవన్మృదులాః-దాన్తాః శుభ్రాశ్చ-స్వర్ణమయాః పరిచ్ఛదాః ప
రికరాః-ఆసనాని పీఠాదీని-సువర్ణమయాని-సుఖస్పర్శాని ఆస్తరణాని ❀॥౧౬॥❀ మహాన్త్యనర్ఘాణి-మరకతానీన్ద్రనీలాన్యల
ఙ్కారార్థం సంయుక్తాని-యేషు తేషు-స్వచ్ఛస్ఫటికమయకుడ్యేషు-లలనా ఏవ ప్రతిబిమ్బితాః రత్నాని-తైస్సంయుతాః ర
త్నాని పద్మరాగాదీన్యేవ దీపాః- తేషామర్చిషా భాన్తి ❀॥౧౭॥❀ బహుభిరమరద్రుమైః పారిజాతాదిభిః కుసుమితైః రమ్యం

గృహోద్యానం హిత్వేత్యుత్తరత్రాన్వయః గృహోద్యాన[illegible] విహఙ్గానాం మిథునాని యస్మిన్ - గాయన్తో మధు
పానమత్తా భ్రమరా యస్మిన్ యత్ర గృహోద్యానే - ప్రవిష్టమాత్మానం దేహం, విబుధానుచరాః కిన్నరాదయః, జగుః, ఉత్ప
లగన్ధిన్యాం వాప్యాం కర్దమేనోపలాలితం - ఆత్మానం చ, హిత్వా - ఆఖణ్డలస్యేన్ద్రస్య - యోషితామపి - ఈప్సితతమమభీప్సితతమం, త్య
క్త్వా తత్ర అహంమమతామకృత్వాపి, పుత్రస్య, విశ్లేషణేనాతురా దుఃఖితా సతీ - వదనం, కించిత్సఙ్కుచితం - చకార ॥ ౧౮
॥౧౯॥౨౦॥ సుహృద్భ్యాం పతిపుత్రాభ్యాం వియోగస్య దుస్సహతామాహ॥ వనమితి॥ పత్యౌ కర్దమే వనం ప్రతి - ప్రవ్రజి
తే సన్న్యస్య గతే సతి - నితరాం పుత్రవిశ్లేషేణ ఖిన్నా సతీ, జ్ఞాతం తత్త్వం చిదచిదీశ్వరయాథాత్మ్యం యయా - సాపి - వత్సే నష్టే
సతి - వత్సలా గౌరివాభూత్ ॥ ౨౧ ॥ తమేవాపత్యం కపిలాఖ్యం, హరిం దేవం, హే వత్స విదుర, అచిరతః బహుకాలం,
ధ్యాయన్తీ, తాదృశే ఉక్తవిధే, గృహే, నిస్స్పృహా అభూత్ ॥౨౨॥ తత్సుతః కపిలో భగవాన్, ధ్యానయోగ్యం, యద్భగ
వతో రూపం "ప్రసన్నవదనామ్భోజ" మిత్యాదినా ఆహ॥ తదేవ ప్రసన్నవదనాదియుక్తం, భగవద్రూపం, కాత్స్న్యేనా
వయవశశ్చ, చిన్తయా, భక్తేర్యః ప్రవాహః ప్రవృత్తిః స ఏవ యోగః తేన బలీయసా, వైరాగ్యేణ - తథా యుక్తానుష్ఠానం
స్వోచితపూజాదిరూపకర్మానుష్ఠానం - తేన, జాతేన జ్ఞానేన ఆత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానేన - బ్రహ్మహేతునా బ్రహ్మప్రా
ప్తిహేతునా - జ్ఞానయోగకర్మయోగవైరాగ్యాదిభిరనుగృహీతేన ముక్త్యుపాయభూతేన భక్తియోగేనేత్యర్థః - విశుద్ధేనా
త్మనా మనసా - ఆత్మానం - విశ్వతోముఖం సర్వజ్ఞం - స్వానుభూత్యా స్వప్రకాశేన - విరహితా, మాయాగుణాస్సత్త్వాదయః

గృహోద్యానం కుసుమితై రమ్యం బహ్వమరద్రుమైః। కూజద్విహఙ్గమిథునం గాయన్మత్తమధువ్రతమ్॥౧౮॥
యత్ర ప్రవిష్టమాత్మానం విబుధానుచరా జగుః। వాప్యాముత్పలగన్ధిన్యాం కర్దమేనోపలాలితమ్॥౧౯॥ హి
త్వా తదీప్సితతమమప్యాఖణ్డలయోషితామ్। కించిచ్చకార వదనం పుత్రవిశ్లేషణాతురా॥ ౨౦ ॥వనం ప్రవ్రజి
తే పత్యావపత్యవిరహాతురా। జ్ఞాతతత్త్వాప్యభూన్నష్టే వత్సే గౌరివ వత్సలా ॥ ౨౧ ॥తమేవ ధ్యాయతీ దేవ
మపత్యం కపిలం హరిమ్। బభూవాచిరతో వత్స నిస్స్పృహా తాదృశే గృహే॥౨౨॥ ధ్యాయతీ భగవద్రూపం
యదాహ ధ్యానగోచరమ్। సుతః ప్రసన్నవదనం సమస్తవ్యస్తచిన్తయా॥ ౨౩॥ భక్తిప్రవాహయోగేన వైరా
గ్యేణ బలీయసా। యుక్తానుష్ఠానజాతేన జ్ఞానేన బ్రహ్మహేతునా॥ ౨౪॥ విశుద్ధేన తదాఽఽత్మానమాత్మనా విశ్వ
తోముఖమ్। స్వానుభూత్యా విరహితమాయాగుణవిశేషణమ్॥ ౨౫॥ బ్రహ్మణ్యవస్థితమతిర్భగవత్యాత్మసం
శ్రయే। నివృత్తజీవాపత్తిత్వాద్వీతక్లేశాప్తనిర్వృతిః॥౨౬॥ నిత్యారూఢసమాధిత్వాత్పరావృత్తగుణభ్రమా।
న సస్మార తదాఽఽత్మానం స్వప్నే దృష్టమివోత్థితః ॥ ౨౭ ॥ తద్దేహః పరతః పోష్యోఽప్యకృశశ్చాధ్యసం
భవాత్। బభౌ మలైరవచ్ఛన్నః సధూమ ఇవ పావకః ॥ ౨౮ ॥ స్వాఙ్గం తపోయోగమయం ముక్తకేశం

తేషాం విశేషణాని విశేషాః, శోకమోహాదయో యస్య తం - అశనాయాద్యూర్మిషట్కరహిత, మాత్మానం పరమపురుషం
ధ్యాయన్తీ ఆత్మనాం జీవానాం సంశ్రయే ఆశ్రయే, భగవతి బ్రహ్మణి - అవస్థితా మతిర్యస్యాస్సా, నివృత్తజీవాపత్తిః జీ
వస్యాపత్తిః క్లేశాద్యాపత్తిర్యతః, సా ప్రకృతిః - యద్వా - ఆపత్తిరాపత్ క్లేశాదిరూపా - ఉత, స్సా ప్రకృతిః - నివృత్తా నివృ
త్తప్రాయా జీవాపత్తిర్యస్యాస్సా, తస్యాః భావస్తత్త్వం - తస్మాత్ - నివృత్తప్రాయప్రకృతిసంబన్ధత్వాదిత్యర్థః, వీతక్లే
శా విగతశీతోష్ణాదిక్లేశా - ఆప్తా - పరమాత్మానుభవరూపా నిర్వృతిరానన్దో - యయా సా నిత్య - మారూఢస్సమాధిర్యయా
సా - తస్యాః భావస్తత్త్వం - తస్మాన్నిత్యం ప్రకృతివిలక్షణప్రత్యగాత్మశరీరకపరమాత్మని సమాహితచిత్తత్వాత్ - ప
రావృత్తః నివృత్తః - తమ ఆది ప్రకృతిగుణకార్యదేహాత్మాభిమానాదివిపరీతభ్రమో, యస్యాస్సా సతీ, ఆత్మానం శరీరం - న స
స్మార - స్వప్నాదుత్థితః పురుషః, స్వప్నే దృష్టం వస్తుజాతమివ, యథా స్వప్నాదుత్థితః పురుషః స్వాప్నం వస్తు నిత్యమితి
నిశ్చిత్య స్వాప్నవస్తూపయుక్తసుఖదుఃఖాదిభిరనాకులః, ఏవం దేహదేహానుబన్ధి - సర్వం, కర్మోపయుక్తమస్థిరమితి మత్వా త
త్పోషణాపోషణాదినిమిత్తసుఖదుఃఖైరనభిభూతా సతీ, దేహః పుష్టః కర్శిత ఇతి వా న సస్మారేత్యర్థః ॥ ౨౩॥ ౨౪ ॥ ౨౫॥
౨౬॥౨౭॥ అతః, తస్యాః దేహః - పరతః పరైః, పోష్యోఽపి - పరాయత్తపోషణోఽపి, అకృశః, కుతః, ఆధ్యసంభవాత్ పోష
ణాభావప్రయుక్తమనఃపీడాయాః అభావాత్, మలైరవచ్ఛన్నః అభ్యఙ్గోద్వర్తనాభావాన్మలైర్యుక్తోఽపి సధూమః పా
వక ఇవ బభౌ ॥ ౨౮ ॥ తపోయోగపరిచరం, ముక్తకేశం వికీర్ణశిరోజం, విగతవస్త్రమపి, స్వాఙ్గం దేహం
దైవగుప్తం దైవేన రక్షితం, న బుబుధే న బుద్ధవతి, తత్ర హేతుః, వాసుదేవే భగవతి, ప్రవిష్టా ధీర్యస్యాస్సా, భ

గవదనుభవజనితానన్దసంప్లవమగ్నత్వాన్న బుబుధ ఇత్యర్థః ✽ ॥ ౨౯ ॥ ✽ ఏవం కపిలోపదిష్టేన జ్ఞానమార్గేణ, సా-దేవహూతిః, పరబ్రహ్మ నిరతిశయానన్దరూపం భగవన్తమవాప-హేతి విస్మయే ✽ ॥ ౩౦ ॥ ✽ హే వీర విదుర-యత్ర సా, ముక్తిమవాప, తత్పుణ్యతమం క్షేత్రం-నామ్నా-త్రైలోక్యే-విశ్రుతం ప్రసిద్ధమాసీత్ ॥ కిం నామ, తత్రాహ ॥ యత్ర క్షేత్రే-సిద్ధపదం సిద్ధశబ్దః, ప్రవర్తతే-సిద్ధాశ్రమ ఇత్యుచ్యత ఇత్యర్థః - సిద్ధపదప్రవృత్తౌ నిమిత్తమాహ ॥ యత్ర క్షేత్రే-సా దేవహూతిః, సంసిద్ధిం ముక్తిముపేయుషీ ప్రాప్తవతీ-అతస్తత్సిద్ధక్షేత్రమితి ప్రసిద్ధమిత్యర్థః ✽ ॥ ౩౧ ॥ ✽ హే సౌమ్య-తస్యాః-మర్త్యం శరీరం-తద్యోగవిధుతమార్త్యం-తస్యాః దేవహూత్యాః- యోగేన-విధుతాః నిరస్తాః, మార్త్యాః పలితవలితాదయో ధర్మాః-యస్మిన్, తత్తథాభూతం స-త్తయా-త్యక్తం శరీరం స్రోతసాం నదీనాం మధ్యే-ప్రవరా-సిద్ధాదిభిస్సేవితా-సరిత్-అభూత్ సరిద్రూపేణ ప్రావహత్ ✽ ॥ ౩౨ ॥ ✽ కపిలోఽనుమతో యయావిత్యుక్తం క్వ యయావిత్యత్రాహ ॥ హే విదుర-మహాయోగీ భగవాన్ కపిలోఽపి-మాతరం సమనుజ్ఞాప్య మాత్రానుజ్ఞాతః ప్రాగుదీచీం ఈశానదిశం ప్రతి, యయౌ ॥ ౩౩ ॥ ✽ తత్ర-సిద్ధచారణాదిభిః- స్తూయమానః-సముద్రేణ దత్తమర్హణం సపర్హణం-నికేతనం నివాసస్థానం చ-యస్య సః, సాంఖ్యాచార్యైః కపిలోక్తసాంఖ్యప్రవర్తకయోగిభిః-అభిష్టుతః-లోకానామ్-ఉపశాన్త్యై క్షేమాయ-సమాహితమనాః-స్వయమపి యోగమాస్థాయాధ్యాస్త ఇత్యర్థః ✽ ॥ ౩౪ ॥ ౩౫ ॥ ✽ "స్వాయంభువస్య చ మనోర్వంశః" ఇత్యాదినా కృతస్య ప్రశ్నస్య యదుత్త

గతాప్పరమ్ । దైవగుప్తం న బుబుధే వాసుదేవే ప్రవిష్టధీః ॥ ౨౯ ॥ ఏవం సా కపిలోక్తేన మార్గేణాచిరతః పరమ్ । ఆత్మానం బ్రహ్మనిర్వాణం భగవన్తమవాప హ ॥ ౩౦ ॥ తద్వీరాసీత్పుణ్యతమం క్షేత్రం త్రైలోక్యవిశ్రుతమ్ । నామ్నా సిద్ధపదం యత్ర సా సంసిద్ధిముపేయుషీ ॥ ౩౧ ॥ తస్యాస్తద్యోగవిధుతమార్త్యం మర్త్యమభూత్సరిత్ । స్రోతసాం ప్రవరా సౌమ్య సిద్ధిదా సిద్ధసేవితా ॥ ౩౨ ॥ కపిలోఽపి మహాయోగీ భగవాన్పితురాశ్రమాత్ । మాతరం సమనుజ్ఞాప్య ప్రాగుదీచీం దిశం యయౌ ॥ ౩౩ ॥ సిద్ధచారణగన్ధర్వైర్మునిభిశ్చాప్సరోగణైః । స్తూయమానస్సముద్రేణ దత్తార్హణనికేతనః ॥ ౩౪ ॥ ఆస్తే యోగం సమాస్థాయ సాంఖ్యాచార్యైరభిష్టుతః । త్రయాణామపి లోకానాముపశాన్త్యై సమాహితః ॥ ౩౫ ॥ ఏతన్నిగదితం తాత యత్పృష్టోఽహం తవానఘ । కపిలస్య చ సంవాదో దేవహూత్యాశ్చ పావనః ॥ ౩౬ ॥ య ఇదమనుశృణోతి యోఽభిధత్తే కపిలమునేర్మతమాత్మయోగగుహ్యమ్ । భగవతి కృతధీస్సుపర్ణకేతావుపలభతే భగవత్పదారవిన్దమ్ ॥ ౩౭ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే పారమహంస్యాం సంహితాయాం
తృతీయస్కన్ధే, కపిలోపాఖ్యానం నామ త్రయస్త్రింశోఽధ్యాయః.

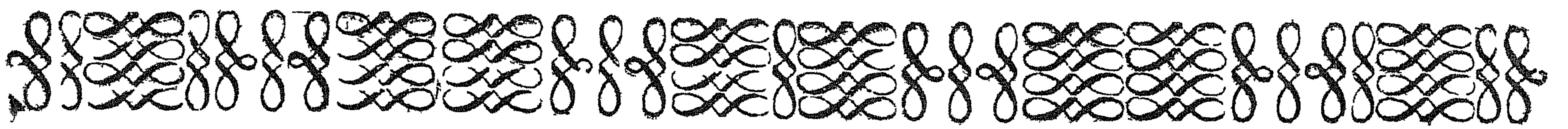
రముక్తం తదుపసంహరతి ॥ ఏతదితి ॥ హే అనఘ-అహం-యత్పృష్టః యత్ప్రతి త్వయా పృష్టః - తదేతత్ - తవ తుభ్యం-నిగదితం-మయా-తత్ర సజ్ఞాతః కపిలస్య దేవహూత్యాశ్చ-లోకపావనస్సంవాదోఽపి నిగదితః ✽ ॥ ౩౬ ॥ ✽ కపిలదేవహూతిసంవాదశ్రవణశ్రావణఫలమాహ ॥ య ఇతి ॥ కపిలేన పూర్వం ఫలముక్తం-అత్ర తు మైత్రేయేణేతి వక్తృభేదాన్న పౌనరుక్త్యం ఇదమాత్మయోగరూపం-గుహ్యతమం-కపిలమునేర్మతం-యః శృణోతి-యో వాఽభిధత్తే-శ్రావయతి-స పుమాన్- గరుడధ్వజే భగవతి, కృతధీః నిష్పన్నభక్తియోగో-భూత్వా, భగవత్పదారవిన్దం-లభతే ✽ ॥ ౩౭ ॥ ✽ ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోస్సుతేన తచ్చరణకమలపరిచర్యాప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషా కృతాయాం శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే త్రయస్త్రింశోఽధ్యాయః

శ్రీశ్రీనివాసబ్రహ్మతన్త్రపరకాలగురువరచరణారవిన్దాభ్యాం నమః.

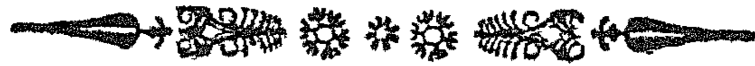
శ్రీ శ్రీకృష్ణబ్రహ్మతన్త్రపరకాలమహాదేశికాయ నమః

తృతీయస్కన్ధస్సమాప్తః.

శ్రీహయగ్రీవాయనమః.

శ్రీవీరరాఘవీయవ్యాఖ్యాసహితశ్రీమద్భాగవతమ్

చతుర్థస్కన్ధవ్యాఖ్యానప్రారమ్భః.

తృతీయే “స్వాయంభువస్యచ మనోర్వంశః పరమసంమత” ఇతి స్వాయంభువచరిత్ర తత్సంతతీ ప్రష్టే - తత్ర స్వాయంభువచరితమభిధాయ “ఏతత్త ఆదిరాజస్య మనోశ్చరితమద్భుతమ్ । వర్ణితం వర్ణనీయస్య తదపత్యోదయం శృణు” ఇతి, తత్సంతతికథనం ప్రతిజ్ఞాయ - తావద్దేవహూతిసంతతిం ప్రక్రమ్య కలాఽనసూయాదయో నవపుత్రికాః కపిలాఖ్యః పుత్రస్తచ్చరితమిత్యేతాని కథితాని - ఇదానీమస్మిన్స్కన్ధే మనుపుత్రస్యోత్తానపాదస్య సంతతిం విస్తరేణ వక్ష్యమాణస్తతః ప్రాగాకూతిప్రసూత్యోర్వంశం దేవహూతిదుహితృసంతతిం చాహ ॥ మైత్రేయః ॥ మనోస్త్వితి ॥ హే సువ్రత విదుర, ఆకూత్యాదయస్తిస్రః కన్యాః - మనోః స్వాయంభువా - త్తద్భార్యాయాం శతరూపాయాం జజ్ఞిరే - చకారాద్ద్వౌ పుత్రౌ చ జజ్ఞాతే ఇత్యర్థః ॥ ౧ ॥ మనోస్త్వితి తు శబ్దాదన్యోపి పుత్రలాభస్సూచితస్తం దర్శయితుమాహ ॥ ఆకూతిమితి ॥ నృపో మనుః - భ్రాతృ

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ మనోస్తు శతరూపాయాం తిస్రః కన్యాశ్చ జజ్ఞిరే । ఆకూతిర్దేవహూతిశ్చ ప్రసూతిరితి విశ్రుతాః ॥ ౧ ॥ ఆకూతిం రుచయే ప్రాదాదపి భ్రాతృమతీం నృపః । పుత్రికాధర్మమాశ్రిత్య శతరూపానుమోదితః ॥ ౨ ॥ ప్రజాపతిస్స భగవాన్రుచిస్తస్యామజీజనత్ । మిథునం బ్రహ్మతేజస్వీ పరమేణ సమాధినా ॥ ౩ ॥ యస్తయోః పురుషస్సాక్షాద్విష్ణుర్యజ్ఞస్వరూపభృత్ । యా స్త్రీ సా దక్షిణా భూతేరంశభూతాఽనపాయినీ ॥ ౪ ॥ ఆనిన్యే స్వగృహం పుత్ర్యాః పుత్రం వితతరోచిషమ్ । స్వాయంభువో ముదా యుక్తో రుచిర్జగ్రాహ దక్షిణామ్ ॥ ౫ ॥ తాం కామయానాం భగవానువాహ యజుషాం పతిః । తుష్టాయాం తోషమాపన్నోఽజనయద్ద్వాదశాత్మజాన్ ॥ ౬ ॥ [తుష్టయోరభవ[illegible]యామా నామ మహాబలాః ॥ తోషః । ప్రతోషస్సంతోషో భద్రశ్శాన్తిరిడస్పతిః । ఇధ్మః కవిర్వి

మతీం ప్రియవ్రతోత్తానపాదభ్రాతృమతీమపి - స్వమహితరమాకూతిం - పుత్రికాధర్మమాశ్రిత్య “అభ్రాతృకాం ప్రదాస్యామి తుభ్యం కన్యామలంకృతామ్ । అస్యాం యో జాయతే పుత్రస్స మే పుత్రో భవిష్యతి” ఇతి భాషాబన్ధనపూర్వకప్రదానం పుత్రికాధర్మ - మాశ్రిత్య పుత్రబాహుల్యకామ - ఉక్తభాషాబన్ధనం కృత్వా రుచయే ప్రాదాత్ దత్తవాన్ ॥ ౨ ॥ సలబ్ధభార్యో - బ్రహ్మతేజస్వీ బ్రహ్మవర్ణోచితధర్మానుష్ఠానజనితతేజోవిశేషయుక్తః - భగవాన్ప్రజాపతిః రుచిః - సర్వోత్కృష్టేన సమాధినా - భగవన్తమారాధ్య - తస్యామాకూత్యాం - మిథునం స్త్రీపుంమిథునం - అజీజనత్ ఉత్పాదయామాస ॥ ౩ ॥ కిం తన్మిథునం - య - దజీజన - త్తత్రాహ ॥ యస్తయోరితి ॥ తయోరపత్యయోర్మధ్యే - యః పురుషః - స - యజ్ఞాఖ్యః క్రతుపః - తదేవ - స్వం స్వీయం - రూపం శరీరం - తద్బిభర్తీతి తథా - సాక్షాద్విష్ణుః విష్ణోరంశః - అయమపి కపిలవదంశావతారః - యజ్ఞస్వరూపభృదిత్యనేన - యజ్ఞనామకత్వం సూచితం - తయో - ర్యా స్త్రీ - సా - నామ్నా దక్షిణా - భూతేః - లక్ష్మ్యా - అంశభూతా విష్ణోరనపాయినీ - అతస్తయోర్మిథోపి వాహో నవిరుద్ధ ఇతి భావః ॥ ౪ ॥ స్వాయంభువో మను - ర్ముదా యుక్తః - మిథునజన్మనిమిత్తహర్షయుక్తః - స్వపుత్ర్యాః ఆకూత్యాః - పుత్రం - వితతతేజస్కం విష్ణ్వంశసమ్భూతం - యజ్ఞం - పూర్వకృతభాషాబన్ధనాద్ధేతోః - స్వగృహం ప్రతి - ఆనిన్యే ఆనీతవాన్ - రుచిస్తు - దక్షిణాం స్వకన్యాం - జగ్రాహ - పుత్రికామేవ పుత్రత్వేనాపాలయదిత్యర్థః ॥ ౫ ॥ కామయానాం పతిం కామయమానాం - తాం దక్షిణాం యజుషాం యజ్ఞానాం మన్త్రాణాం వా - పతిర్యజ్ఞాఖ్యో భగవాన్ - ఉవాహ ఉపయేమే ॥ పశ్చాత్ - తుష్టాయాం స్వస్మిన్ప్రీతియుక్తాయాం దక్షిణాయాం స్వయమపి ప్రీతియుక్తః - ద్వాదశ పుత్రానజనయత్ ॥ అత్ర - తుష్టయోరభవన్ దేవా ద్వాదశైతే మహాబలా ఇతి - పాఠాన్తరం - తదా - తుష్టయోః పరస్పరం సన్తోషయుక్తయో - ర్యజ్ఞదక్షిణయో - ర్ద్వాదశ - పుత్రా - అభవన్నిత్యర్థః ॥ ౬ ॥ తానాహ ॥ తోష ఇతి ॥

తోషాదయో-ద్విషట్ ద్వాదశ-పుత్రాః ॥ ౭ ॥ సర్వే - తుషితా నామ తుషితా ఇతి ప్రసిద్ధాః పరస్పరతుష్టాభ్యాం పితృభ్యాం జాతత్వాదితి భావః- తే తుషితా దేవా-మరీచిప్రభృతయః ఋషయ-స్సురగణేశ్వరో యజ్ఞశ్చ-స్వాయంభువమన్వన్తరే, ఆసన్ స్వస్వసన్తానవర్ధనేన లోకమర్యాదాపాలనేన చాసన్ - అనేన స్వాయంభువమన్వన్తరగతం షట్కం కథితం "మన్వన్తరం మనుర్దేవా మనుపుత్రా మహౌజసః । ఋషయోంఽశావతారశ్చ హరేః షడ్విధముచ్యతే" ఇతి హి వక్ష్యతి-తత్ర స్వాయంభువో మనుః తుషితా దేవాః-మరీచిముఖ్యా ఋషయో-యజ్ఞో హరేరవతారః-స ఏవ సురగణేశ్వర ఇన్ద్రః ॥ ౮ ॥ ప్రియవ్రతోత్తానపాదౌ-మనుపుత్రౌ పృథ్వీపాలకౌ-తయోః ప్రియవ్రతోత్తానపదోః - పుత్రపౌత్రనప్తౄణాం-వంశైః- రనువృత్తం వ్యాప్తం పాలితం చ తన్మన్వన్తరమిత్యర్థః ॥ ౯ ॥ ఏవమాకూతిసంతతిః కథితా-అథ దేవహూతిదుహితృసంతతిం కథయిష్యన్ దేవహూతిచరిత్రం తు విస్తరేణ తృతీయే త్వయా శ్రుతమిత్యాహ ॥ దేవహూతిమితి ॥ తత్సంబన్ధి దేవహూతిసంబన్ధి చరితం-గదతో మమ-మత్తః భవతా శ్రుతప్రాయం బాహుల్యేన శ్రుతత్వాచ్ఛ్రుతప్రాయమిత్యుక్తమ్ ॥ ౧౦ ॥ ప్రసూతిసంతతిస్తు తత్ప్రసఙ్గానుప్రసక్తేన మహతా గ్రన్థేన కథనీయేతి సాపి పశ్చాద్వక్ష్యత ఇత్యభిప్రాయేణాత్ర సంగృహ్ణాతి ॥ దక్షాయేతి ॥ యత్కృతః దక్షప్రసూతిభ్యాం కృతః-సర్గః- త్రిలోక్యాం - మహాన్ వితతః-ఆకూత్యాదిసంతత్యపేక్షయా ప్రసూతిసన్తతేర్వైపుల్యమనేన కథితమ్ ॥ ౧౧ ॥ అథ దేవహూతిదుహితృసంతతిరుచ్యత ఇత్యాహ ॥ యా ఇతి ॥ హే క్షత్తః కర్దమస్య సుతాః కలాదయో-మరీచ్యాదీనాం పత్న్యః పత్న్యః, యా ఉక్తాః స్తృతీయే, తాసాం కర్దమసుతానాం-ప్రసూతేః ప్రభవం పుత్రపౌత్రాదిసన్తానవిస్తరం, మే మయా, ప్రోచ్యమానం కథ్యమానం, నిబోధ ॥ ౧౨ ॥ తదేవాహ ॥ పత్నీతి ॥ కర్దమసుతా మరీచేః పత్నీ, కలా కలా నామ్నీ, కశ్యపం-పూర్ణిమానం చ, ద్వౌ పుత్రౌ, సుషువే-పుత్రౌ విశినష్టి ॥ యయోః కశ్యప

భుర్వహ్నిస్సుదేవా రోచనో ద్విషట్ ॥ ౭ ॥ తుషితా నామ తే దేవా ఆసన్ స్వాయంభువాన్తరే । మరీచిముఖ్యా
ఋషయో యజ్ఞస్సురగణేశ్వరః ॥ ౮ ॥ ప్రియవ్రతోత్తానపాదౌ మనుపుత్రౌ మహౌజసౌ । తత్పుత్రపౌత్రన
ప్తౄణామనువృత్తం తదన్తరమ్ ॥ ౯ ॥ దేవహూతిమదాత్తాతః కర్దమాయాత్మజాం మనుః । తత్సంబన్ధి శ్రు
తప్రాయం భవతా గదతో మమ ॥ ౧౦ ॥ దక్షాయ బ్రహ్మపుత్రాయ ప్రసూతిం భగవాన్మనుః । ప్రాయచ్ఛద్య
త్కృతస్సర్గస్త్రిలోక్యాం వితతో మహాన్ ॥ ౧౧ ॥ యాః కర్దమసుతాః ప్రోక్తా ఆసన్ బ్రహ్మర్షిపత్నయః ।
తాసాం ప్రసూతిప్రసవం ప్రోచ్యమానం నిబోధ మే ॥ ౧౨ ॥ పత్నీ మరీచేస్తు కలా సుషువే కర్దమాత్మజా । కశ్య
పం పూర్ణిమానం చ యయోరాపూరితం జగత్ ॥ ౧౩ ॥ పూర్ణిమాఽసూత విరజం విశ్వ[illegible]పసత్తమ । దేవ
కుల్యాం హరేః పాదశౌచాద్యాఽభూత్సరిద్దివః ॥ ౧౪ ॥ అత్రేః పత్న్యనసూయా త్రీన్ సుషువే సుయశస్సు

పూర్ణిమానౌ, యద్వంశజైః, జగదాపూరితం వ్యాప్తమ్ ॥ ౧౩ ॥ హే సత్తమ -పూర్ణిమా మరీచిపుత్రః-విరజం-విశ్వగం చాపి-పుత్రౌ [illegible] కన్యాం చ -అసూత ఉత్పాదయామాస-దేవకుల్యాం విశినష్టి ॥ హరేర్భగవతః-పాదశౌచాత్ పాదప్రక్షాలనాద్యా - దివస్సరిద్గఙ్గా-అభూత్ - సైవేయం దేవకుల్యా-దివస్సరిదభిమానినీ దేవతేత్యర్థః ॥ ౧౪ ॥ అత్రేర్భార్యా పత్నీ - అనసూయా-కర్దమస్య ద్వితీయా దుహితా-సుయశసః నిర్మలకీర్తిసంపన్నాన్, జజ్ఞే, తానాహ ॥ దత్తం దుర్వాససం సోమం చేతి ॥ తాన్విశినష్టి ॥ ఆత్మేశబ్రహ్మసంభవాన్ - ఆత్మా పరమపురుషః, ఈశో రుద్రః - బ్రహ్మా చతుర్ముఖః- తేభ్యస్సంభవాన్ తదంశభూతానిత్యర్థః ॥ యద్వా ॥ ఆత్మేశబ్రహ్మణాం సంభవః అభివ్యక్తిర్యేషు తాన్, అత్రాత్మశబ్దేన "తవాన్తరాత్మా మమ చ" ఇత్యాదినా ప్రసిద్ధం విష్ణోః పరమాత్మత్వం, ఇతరయోర్జీవత్వం చ సూచ్యతే -నను, పరమాత్మనః సర్వాన్తర్యామిణో జీవద్వారా జ్ఞానశక్త్యాద్యన్యతమగుణావిర్భావరూపాంశావతారత్వం యుక్తం - కథం పునః పరమాత్మాంశభూతయోరణుస్వరూపయోర్జీవవిశేషయోర్బ్రహ్మరుద్రయోః పునర్జీవాన్తరానుప్రవేశరూపాంశావతారత్వం, సత్యం "అవిద్యాకర్మసంజ్ఞాఽన్యా తృతీయా శక్తిరిష్యతే । యయా క్షేత్రజ్ఞశక్తిస్సా వేష్టితా నృప సర్వగా ॥ సంసారతాపానఖిలానవాప్నోత్యతిసంతతాన్ । తయా తిరోహితత్వాచ్చ శక్తిః క్షేత్రజ్ఞసంజ్ఞితా ॥ సర్వభూతేషు భూపాల తారతమ్యేన వర్తతే" ఇత్యుక్తరీత్యా, జీవస్య యద్ధర్మభూతం జ్ఞానం, తదవిద్యాకర్మణాతిరోహితం సత్తారతమ్యేనావతిష్ఠతే - తత్ర పరమాత్మప్రసాదాదవిద్యాఖ్యావరణస్య నివృత్తౌ వా సంకోచేన ప్రసృతం భవతి - అత ఏవ ముక్తౌ నిశ్శేషావరణనివృత్తౌ "స చానన్త్యాయ కల్ప్యతే" ఇతి ధర్మభూతజ్ఞానస్య సఙ్కోచేన ప్రసరాదానన్త్యం జీవస్య శ్రుతం, సూత్రితం చ "ప్రదీపవదావేశస్తథా హి దర్శయతి" ఇతి అణోరప్యాత్మన ఏకదేహస్థితస్యాప్యసఙ్కుచితధర్మభూతజ్ఞానద్వారాఽన్య

ల్పపరిమాణస్య దీపస్య స్వధర్మభూత ప్రభాద్రవ్యద్వారేణానేక ఘటపటాది ప్రకాశకత్వవదనేకశరీర పరిగ్రహ ఇతి సూత్రార్థః - ఏవంచ, బ్రహ్మరుద్రయోః పరమపురుషప్రసాదాత్ జ్ఞానావరణనివృత్త్యా అస్మదాద్యపేక్షయా జ్ఞాన ప్రసర బాహుల్యాత్తద్ధర్మభూతజ్ఞానస్య దుర్వాససోమయోరనుప్రవేశాత్తదంశావతారత్వం తయోరుపపన్నం. ఏవమన్యత్రాపి యత్ర క్వచిజ్జీవస్య జీవాన్తరాంశత్వముచ్యతే, తత్రాయమేవ న్యాయో వేదితవ్యః ❁ ॥ ౧౫ ॥ ఏవం దత్తాదీనామాత్మాద్యంశావతారత్వముక్తం - తత్రాన్తరేణ నిమిత్తం పరమాత్మాదీనామవతరణాసమ్భవాత్తత్కారణం పృచ్ఛతి విదురః ॥ అత్రేరితి ॥ స్థిత్యాదికర్తారః, సురశ్రేష్ఠాః, ఆత్మాదయః, అత్రేర్గృహే - కింస్విచ్చికీర్షవః కింకర్తుమిచ్ఛవో, జాతాః, తజ్జననప్రయోజనం, హే గురో - మే మహ్యం, ఆఖ్యాహి కథయ ❁ ॥ ౧౬ ॥ ❁ తత్ర నిమిత్తం కథయన్నాహ ॥ బ్రహ్మణేతి ॥ బ్రహ్మణా చతుర్ముఖేన, సృష్టౌ నిమిత్తభూతాయాం, సృష్ట్యర్థమిత్యర్థః, చోదిత ఆదిష్టః, బ్రహ్మవిదగ్రేసరోఽత్రిః పత్న్యా అనసూయయా సహ, ఋక్షాఖ్యం కులాచలం, తపసే తపశ్చర్తుం, స్థితః ఆస్థితః ❁ ॥ ౧౭ ॥ ❁ స చ మునిః తస్మిన్ కులాద్రౌ ప్రసూనానాం స్తబకా, యేషు పలాశాశోకేషు, తేషాం కాననే, నిర్విన్ధ్యాఖ్యాయా నద్యాః, స్రవద్భిః, వార్భిః, సమన్తాదుద్ఘుష్టే నాదితే ❁ ॥ ౧౮ ॥ ❁ ప్రాణాయామేన - మనో నియమ్య, శీతోష్ణాదిసహః వాయుభక్షః, సంవత్సరశతం - ఏకపాదేన, భువమవష్టభ్య - తపః - అతిష్ఠత్ ❁ ॥ ౧౯ ॥ ❁ తస్యాత్రేరభిసన్ధివిశేషమాహ ॥ శరణమితి ॥ య ఏవ, "యతో వా ఇమాని భూతాని జాయన్తే", ఇత్యాది శ్రుతిప్రసిద్ధ ఏవ, జగదీశ్వరః జగత్సృష్టిస్థితిప్రలయప్రవర్తకః - తం, శరణ

తాన్। దత్తం దుర్వాససం సోమమాత్మేశబ్రహ్మసమ్భవాన్ ॥ ౧౫ ॥ విదుర ఉవాచ ॥ అత్రేర్గృహే సురశ్రేష్ఠాః స్థిత్యుత్పత్త్యన్తహేతవః। కించిచ్చికీర్షవో జాతా ఏతదాఖ్యాహి మే గురో ॥ ౧౬ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ బ్రహ్మణా చోదితస్సృష్టావత్రిర్బ్రహ్మవిదాం వరః। సహ పత్న్యా యయావృక్షం కులాద్రిం తపసి స్థితః ॥ ౧౭ తస్మిన్ప్రసూనస్తబకపలాశాశోకకాననే। వార్భిస్స్రవద్భిరుద్ఘుష్టే నిర్విన్ధ్యాయాస్సమన్తతః ॥ ౧౮ ॥ ప్రాణాయామేన సంయమ్య మనో వర్షశతం తపః। అతిష్ఠదేకపాదేన నిర్ద్వన్ద్వోఽనిలభోజనః ॥ ౧౯ ॥ శరణం తం ప్రపద్యేఽహం య ఏవ జగదీశ్వరః। ప్రజామాత్మసమాం మహ్యం ప్రయచ్ఛత్వితి చిన్తయన్ ॥ ౨౦ ॥ తప్యమానం త్రిభువనం ప్రాణాయామైధసాగ్నినా। నిర్గతేన మునేర్మూర్ధ్నస్సమీక్ష్య ప్రభవస్త్రయః ॥ ౨౧ ॥ అప్సరోమునిగన్ధర్వసిద్ధవిద్యాధరోరగైః। వితాయమానయశసస్తదాశ్రమపదం యయుః ॥ ౨౨ ॥ తత్ప్రాదుర్భావసంయోగవిద్యోతితమనా మునిః। ఉత్తిష్ఠన్నేకపాదేన దదర్శ విబుధర్షభాన్ ॥ ౨౩ ॥ ప్రణమ్య దణ్డవద్భూమావుపతస్థేఽర్హణాఞ్జలిః। వృషహంససుపర్ణస్థాన్ స్వైస్స్వైశ్చిహ్నైశ్చ చిహ్నితాన్ ॥ ౨౪ ॥ కృపావలోకేన హసద్వదనేనోపలమ్భితాన్। తద్రోచిషా ప్రతిహతే నిమీల్య మునిరక్షిణీ ॥ ౨౫ ॥ చేతస్తత్ప్రవణం యుఞ్జన్నస్తావీత్సంహతాఞ్జలిః। శ్లక్ష్ణయా సూక్తయా వాచా సర్వలోకగరీయసః ॥ ౨౬ ॥ అత్రిరువాచ ॥ విశ్వోద్భ

మహం ప్రపద్యే, మహ్యం, ఆత్మసమాం స్వతుల్యాం - ప్రజాం, ప్రయచ్ఛత్వితి చిన్తయన్ అతిష్ఠదితి పూర్వేణాన్వయః ❁ ॥ ౨౦ ॥ ❁ ప్రాణాయామ ఏవ ఏధః దారు నిచయో - యస్య తేన - మునేరత్రేః - మూర్ధ్నః శీర్షకపాలాన్నిర్గతేనాగ్నినా తపోఽగ్నినా - సన్తప్యమానం - త్రైలోక్యం - సమీక్ష్య - త్రయః ప్రభవః ఆత్మేశబ్రహ్మాణః ❁ ॥ ౨౧ ॥ ❁ అప్సరోమునిప్రభృతిభిః ప్రస్తూయమానకీర్తయః - తదాశ్రమస్థానం, యయుః అత్ర - య ఏవ జగదీశ్వరః - తం శరణం ప్రపద్య ఇతి సృష్టిస్థితిప్రలయప్రవర్తకత్వేనాకారేణ పరమాత్మన ఉపాసితత్వాత్తస్య బ్రహ్మరుద్రాన్తర్యామితయా తాదృశ్యేన సృష్టిసంహారకారణత్వాత్తయోశ్చ బ్రహ్మరుద్రయోరపి తత్రాగమనముపపన్నమితి వేదితవ్యమ్ ❁ ॥ ౨౨ ॥ ❁ తేషామాత్మేశబ్రహ్మణాం - ప్రాదుర్భావః ప్రాకట్యం, తస్య - సంయోగః సాన్నిధ్యం, తేన - విద్యోతితం మనో యస్య - స మునిరత్రిః - ఏకపాదేనోత్తిష్ఠన్, విబుధశ్రేష్ఠానాత్మేశబ్రహ్మణో - దదర్శ ❁ ॥ ౨౩ ॥ ❁ తతో - భూమౌ - దణ్డవత్ప్రణమ్య - అర్హణా పూజ్యతేఽనేనేత్యర్హణం పుష్పాదికం అఞ్జలౌ యస్య సః, ఉపతస్థే సమీపే స్థిత్వా తుష్టావ, ఏతదేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ గరుడవృషవాహనారూఢాన్ - స్వైః స్వైశ్చిహ్నైః శఙ్ఖచక్రత్రిశూలకమలకమణ్డలాదిభిర్లక్షితాన్ ❁ ॥ ౨౪ ॥ ❁ కృపయా అవలోకో యస్మిన్, హసచ్చ తద్వదనం చ - తేనోపాలమ్భితాన్ ప్రసన్నత్వేన జ్ఞాపితాన్ - తేషాం రోచిషా దీప్త్యా - ప్రతిహతే అక్షిణీ నేత్రే, నిమీల్య ❁ ॥ ౨౫ ॥ ❁ చేతశ్చిత్తం తత్ప్రవణం విబుధర్షభాసక్తం - కృత్వా, బద్ధాఞ్జలిస్సన్ - మునిరత్రిః మధురయా వాచా సర్వలోకేభ్యః శ్రేష్ఠాన్, విబుధర్షభాన్ అస్తావీత్ స్తుతవాన్ ❁ ॥ ౨౬ ॥ ❁ స్తుతిమేవాహ ద్వాభ్యామ్ ॥ విశ్వేతి ॥ విశ్వస్యోద్భ

వాదిషు నిమిత్తభూతేషు-విశ్వసర్గాద్యర్థమిత్యర్థః - అనుయుగం ప్రతికల్పం, విభజ్యమానైః - మాయాయా గుణైః సత్త్వరజస్తమోభి-రుపలక్షితాః, గృహీతా దేహా యైస్తే - యూయం - బ్రహ్మవిష్ణుగిరీశాః అత - స్తేభ్యో, వః యుష్మభ్యం ప్రణతోఽస్మి, యుష్మాకం మధ్యే - క ఏవ భగవాన్ జగదీశ్వరః మయాహూతః, శరణం తం ప్రపద్య ఇత్యేక ఏవ నిర్దిష్టత్వాత్స ఏవ యుష్మాసు కతమ ఇతి, యుష్మాభిరేవ కథనీయ ఇత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥ ఏతదేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ ఏక ఇతి ॥ ప్రధానః సర్వోత్కృష్టః, ఏక ఏవ - భగవాన్ సర్వేశ్వరః, వివిధైరుపచారైర్మయా - ప్రజననాయ సర్వేశ్వరతుల్యపుత్రలాభాయ - చిన్తీకృతః చిత్తవిషయీకృతః ఉపాసిత ఇతి యావత్ - అథ తనుభృతాం దేహినాం - మనసోఽపి దూరాః మనసాపి గ్రహీతుమశక్యాః - యూయం త్రయోఽపి - కథమాగతాః - తత్ర కారణం బ్రూత కథయత - ప్రసీదత మహ్యం ప్రసన్నా భవత - అత్ర త్రయాణామాగమనేన మనసో విస్మయో వర్తతే ॥ ౨౮ ॥ ఇత్యేవం-తస్యాత్రే-ర్వచశ్శ్రుత్వా - త్రయో బ్రహ్మవిష్ణుశివాః, ప్రహస్య-శ్లక్ష్ణయా గమ్భీరయా-వాచా-హే ప్రభో వశ్యేన్ద్రియ-విదుర-తమృషిసత్తమం-ప్రత్యాహుః ॥ ౨౯ ॥ ఉక్తమేవాహ ద్వాభ్యామ్॥ తే త్వయా-యథా కృతస్సఙ్కల్ప-స్తేనై వ తథా భావ్యం-నాన్యథా అసత్యః సత్సఙ్కల్పస్య-తే, సఙ్కల్పః-కథమేకస్మిన్ ధ్యాతే త్రయ ఆగతాస్తత్రాహుః హే బ్రహ్మన్ త్వం - య - దేకం జగదీశ్వరాఖ్యం తత్త్వం - ధ్యాయసి తద్వయం తద్దేవతత్త్వం సద్వారకమద్వారకం చ త్రిమూర్తిరూపేణావస్థితమిత్యర్థః - మూర్తిత్రయపి శేషసద్ధారణమన్తరణ జగత్సృష్టిస్థితిలయహేతురీశ్వర ఇతి హి త్వత్సఙ్కల్పః, అతో వయమాగతా ఇత్యభిప్రాయః నను యద్యేకం ధ్యాయసి తద్వయమిత్యనేన త్రిమూర్త్యైక్యం ప్రతీయతే, నచ - మైక్యమనైక్య-త తః కిం - బ్రహ్మశివయోర్భగవత్పారతన్త్ర్యవస్మిన్పురాణే పూర్వాపరగ్రన్థేషు శ్రూయమాణం విరుధ్యేత ఇతి చేన్న,, సర్వగత్వాదనన్తస్య స ఏవాహమవస్థితః। మత్తస్సర్వమహం సర్వం మయి సర్వం సనాతన,, ఇతివద్బ్రహ్మాత్మకత్వబుద్ధ్యా చతు

వస్థిలయేషు విభజ్యమానైర్మాయాగుణైరనుయుగం ప్రగృహీతదేహాః। తే బ్రహ్మవిష్ణుగిరిశాః ప్రణతోఽస్మ్యహం వస్తేభ్యః క ఏవ భగవాన్మ ఇహోపహూతః ॥ ౨౭ ॥ ఏకో మయేహ భగవాన్విబుధప్రధానశ్చిత్తీకృతః ప్రజననాయ కథన్ను యూయమ్। అత్రాగతాస్తనుభృతాం మనసోఽపి దూరాద్బ్రూత ప్రసీదత మహానిహ విస్మయో మే ॥ ౨౮ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇతి తస్య వచశ్శ్రుత్వా త్రయస్తే విబుధర్షభాః। ప్రత్యాహుశ్శ్లక్ష్ణయా వాచా ప్రహస్య తమృషిం ప్రభో ॥ ౨౯ ॥ దేవా ఊచుః ॥ యథాకృతస్తే సఙ్కల్పో భావ్యం తేనైవ నాన్యథా।

ర్ముఖశివయోరభేదవ్యవహారోపపత్తేః - తథా హి తయోర్బ్రహ్మాత్మకత్వం స్ఫుటముచ్యతే మహాభారతే ,, తవాన్తరాత్మా మమ చ యే చాన్యే దేహసంజ్ఞితాః। సర్వేషాం సాక్షిభూతోఽసౌ న గ్రాహ్యః కేనచిత్క్వచి,, దితి - సద్వారకమద్వారకం చావస్థితం తద్బ్రహ్మైవ వయమిత్యర్థః- అత్రేదమవధేయం, యద్యపి క్వచిత్క్వచిత్ ,, బ్రహ్మా నారాయణశ్శివశ్చ నారాయణః, బ్రహ్మా నారాయణాఖ్యోఽసౌ కల్పాదౌ భగవాన్యథా। ప్రజాస్ససర్జ భగవాన్బ్రహ్మా నారాయణాత్మకః॥ తతస్స భగవాన్విష్ణూ రుద్రరూపధరోఽవ్యయః। తతః కాలాగ్నిరుద్రోఽసౌ భూత్వా సర్వహరో హరిః॥ సర్గస్థిత్యన్తకరణీం బ్రహ్మవిష్ణుశివాత్మికామ్। స సంజ్ఞాం యాతి భగవానేక ఏవ జనార్దన,, ఇత్యాదిషు త్రిమూర్త్యైక్యం ప్రతీయతే, తథాపి ,, నారాయణాద్బ్రహ్మా జాయతే, నారాయణాద్రుద్రో జాయతే, నారాయణాద్ద్వాదశాదిత్యా రుద్రా వసవస్సర్వాణి ఛన్దాగ్ంసి చ, ఏకో హ వై నారాయణ ఆసీన్న బ్రహ్మా నేశానః ,, యన్నాభిపద్మాదభవన్మహాత్మా ప్రజాపతిః। తత్ర బ్రహ్మా చతుర్ముఖోఽజాయత సోఽగ్రే భూతానాం మృత్యుమసృజత్ త్ర్యక్షం త్రిశిరస్కం త్రిపాదం ఖణ్డపరశుం। బ్రహ్మా దక్షాదయః కాలస్తథైవాఖిలజన్తవః। విభూతయో హరేరేతా జగతస్సృష్టిహేతవ ,, ఇత్యాదిషు భగవతస్తయోశ్చ భేదావగమాత్సామానాధికరణ్యస్య చ ,, సృష్టిం తతః కరిష్యామి త్వామావిశ్య ప్రజాపతే। హరో హరతి తద్వశ ,, ఇత్యాద్యానుగుణ్యేనాన్తర్యామిత్వేనాప్యుపపత్తేరభేదో యుక్తః, నన్వేవమపి ,, బ్రహ్మవిష్ణురుద్రేన్ద్రాస్తే సర్వే సంప్రసూయన్త,, ఇతి బ్రహ్మాద్యవిశేషేణ విష్ణోరప్యుత్పత్తిశ్రవణాత్త్రిమూర్త్యేకత్వం తత్త్వాన్తరమేష్టవ్యం, తథైవైతత్త్రిమూర్త్యాకారేణావస్థితమితి, మైవం, సదేవ సౌమ్యేదమగ్ర ఆసీదేకమేవాద్వితీయం,, ఇతి వాక్యేషు కణ్ఠోక్త్యా ,, సర్వం వాక్యం సావధారణ,, మితి న్యాయాచ్చ సావధారణేషు ప్రత్యేకమేకైకస్య స్వవ్యతిరిక్తసమస్తకారణత్వబోధనాత్పునుచ్ఛేత్యకారణత్వానుపపత్తేః, కారణత్వోపాస్యత్వబోధకవాక్యస్థితసామాన్యశబ్దానాం విశేషవాచిపదేషు ప్రతిపర్యవసానస్యచ్ఛాగపశున్యాయసిద్ధత్వా, దచితస్స్వకారణత్వానుపపత్తేరీక్షణాద్యర్థవిరోధాచ్చ పిశేష్యస్యాపస్థాపకత్వానుపపత్తే, శ్చ విశేషాసాధారణబ్రహ్మరుద్రేన్ద్రవైశ్వానరాదిపదవాచ్యానాం పురోవాదప్ర

సిద్ధే స్త్ర్యాదీనాం కార్యత్వకర్మవశ్యత్వయోశ్శ్రుత్యైవ ప్రతిపన్నత్వాత్, తద్వాచినాం తేషాం విశేష్యవ్యవస్థాపకత్వానుపపత్తేః, శ్రీపతేరసాధారణపురుషనారాయణాదిపదవాచ్యస్య కుత్రాపి కర్మవశ్యత్వాశ్రవణాత్, తదుత్పత్తేశ్చ ,, అజాయమానో బహుధా విజాయత ,, ఇత్యవతారత్వస్య శ్రవణేన కర్మకృతత్వస్యాపాదితత్వాత్, దితరోత్పత్తేస్తదపవాదాభావాత్, తస్య సర్వకారణత్వోపపత్తేస్తస్య సకలజగత్కారణత్వబోధకశ్రుత్యైకార్థ్యాత్, నారాయణస్యైవ సర్వోత్కృష్టత్వమేష్టవ్యమిత్యస్యాత్ర విస్తరః ❁ ॥ ౩౦ ॥ ❁ అథ-హే మునే అస్మదంశేన సముద్భూతా-స్సుతాః, లోకవిశ్రుతాః భవిష్యన్తి తేతవ-యశః-విస్రప్స్యన్తి విస్తృతం కరిష్యన్తి, తే-భద్రమస్తు ❁ ॥ ౩౧ ॥ ❁ ఏవ-మభీష్టం-వరం దత్త్వా, తయోర్దమ్పత్యోరత్ర్యనసూయయో - స్సమ్య-జ్జిషతోః పశ్యతోస్సతోః-సమ్య-క్పూజితాస్సురేశ్వరాః ప్రతిజగ్ముః ❁ ॥ ౩౨ ॥ ❁ తతః, బ్రహ్మణశ్చతుర్ముఖస్యాంశేన సోమః, విష్ణోరంశేన దత్తాత్రేయః-శమ్భోరంశేన దుర్వాసాశ్చ, జాతః, అథాఙ్గిరసః అఙ్గిరస ఉత్పన్నాః, ప్రజా మయా-కథ్యమానాశ్శృణు ❁ ॥ ౩౩ ॥ ❁ అఙ్గిరసః పత్నీ శ్రద్ధాఖ్యా, కర్దమస్య తృతీయా దుహితా, చతస్రః కన్యకాః ప్రసూతవతి-కన్యా నిర్దిశతి సినీతి ❁ ॥ ౩౪ ॥ ❁ అపరావపి తత్పుత్రౌ అఙ్గిరసః పుత్రౌ, ఉచథ్యః బృహస్పతి-రితి-ఖ్యాతౌ ప్రసిద్ధౌ-స్స్వారోచిషే మన్వన్తరే-ఆస్తాం, భగవాన్ బ్రహ్మిష్ఠ ఇతి పుత్రద్వయవిశేషణమ్ ❁ ॥ ౩౫ ॥ ❁ పులస్త్యః, పత్న్యాం స్వభార్యాయాం , హవిర్భుగాఖ్యాయాం -కర్దమస్య చతుర్థ్యాం దుహితరి - అగస్త్యమజనయత్-అగస్త్యం విశినష్టి॥యో

సత్సఙ్కల్పస్య తే బ్రహ్మన్ యద్వై ధ్యాయతి తద్వయమ్ ॥ ౩౦ ॥ అథాస్మదంశభూతాస్త ఆత్మజా లోకవిశ్రుతాః। భవితారోఽఙ్గ భద్రం తే విస్రప్స్యన్తి చ తే యశః ॥ ౩౧ ॥ ఏవం కామవరం దత్త్వా ప్రతిజగ్ముస్సురేశ్వరాః। సభాజితాస్తయోస్సమ్యగ్దమ్పత్యోర్మిషతోస్తతః ॥ ౩౨ ॥ సోమోఽభూద్బ్రహ్మణోంఽశేన దత్తో విష్ణోస్తు యోగవిత్। దుర్వాసాశ్శఙ్కరస్యాంశో నిబోధాఙ్గిరసః ప్రజాః॥ ౩౩ ॥ శ్రద్ధా త్వఙ్గిరసః పత్నీ చతస్రోఽసూత కన్యకాః। సినీవాలీ కుహూ రాకా చతుర్థ్యనుమతిస్తథా ॥ ౩౪ ॥ తత్పుత్రావపరావాస్తాం ఖ్యాతౌ స్వారోచిషేఽన్తరే। ఉచథ్యో భగవాన్ సాక్షాద్బ్రహ్మిష్ఠశ్చ బృహస్పతిః॥ ౩౫ ॥ పులస్త్యోఽజనయత్పత్న్యామగస్త్యం చ హవిర్భుజి। సోఽన్యజన్మని దహ్రాగ్నిర్విశ్రవాశ్చ మహాతపాః ॥ ౩౬ ॥ తస్య యక్షపతిర్దేవః కుబేరస్త్వి*ళబిలా సుతః। రావణః కుమ్భకర్ణశ్చ తథాఽన్యస్యాం విభీషణః ॥ ౩౭ ॥ పులహస్య గతిర్భార్యా త్రీనసూత సతీ సుతాన్ । కర్మశ్రేష్ఠం వరీయాంసం సహిష్ణుం చ మహామతే ॥ ౩౮ ॥ క్రతోరపి క్రియా భార్యా వాలఖిల్యానసూయత*। ఋషీన్షష్టిసహస్రాణి జ్వలతో బ్రహ్మతేజసా ॥ ౩౯ ॥ ఊర్జాయాం జజ్ఞిరే పుత్రా వసిష్ఠస్య పరన్తప। చిత్రకేతుప్రధానాస్తే సప్త బ్రహ్మర్షయోఽమలాః ॥ ౪౦ ॥ చిత్రకేతుస్సురోచిశ్చ విరజా మిత్ర ఏవ చ। ఉల్బణో వసుభృద్యానో ద్యుమాన్ శక్త్యాదయోఽపరే ॥ ౪౧ ॥ ❁ శాన్తాత్వథర్వణః పత్నీ లేభే పుత్రం ధృతవ్రతమ్। దధ్యఞ్చమశ్వశిరసం భృగోర్వంశం నిబోధ మే ॥ ౪౨ ॥ భృగుః ఖ్యాత్యాం మహాభాగః పత్న్యాం పుత్రా*నజీజనత్।

ఽగస్త్యః అన్యజన్మని-దహ్రాగ్నిః జాఠరాగ్నిః, రభూత్-తథా-మహాతపాః-విశ్రవాశ్చ-పులస్త్యసుత ఇత్యర్థః ❁ ॥ ౩౬ ॥ ❁ తస్య విశ్రవస ఇతి ॥ ఇలబిలాసుతః ఇలబిలాయాం జాతః - యక్షాణాం పతిః ప్రభు-ర్దేవః కుబేరః, తథా , అన్యస్యాం భార్యాయాం కైకస్యాం-రావణాదయస్త్రయః పుత్రాః- విశ్రవస ఏవ జాతాః ❁ ॥ ౩౭ ॥ ❁ పులహస్య భార్యా గత్యాఖ్యా-కర్దమస్య పఞ్చమీ దుహితా-సతీ పతివ్రతా-త్రీన్ సుతాన్ , ససూత ప్రసూతవతీ - పుత్రాన్నిర్దిశతి ॥ కర్మశ్రేష్ఠమితి ॥ హే మహామతే ❁ ॥ ౩౮ ॥ ❁ క్రతోరపి భార్యా క్రియాఖ్యా-కర్దమస్య-షష్ఠీ సుతా-బ్రహ్మతేజసా - జ్వలతః ప్రకాశమానాన్ , షష్టిసహస్రాణి-వాలఖిల్యాన్ వానప్రస్థాన్ ఋషీన్-అసూయత ❁ ॥ ౩౯ ॥ ❁ తథా-వసిష్ఠస్య భార్యాయామూర్జాయాం-కర్దమస్య నవమ్యాం సుతాయాం- హే పరన్తప-చిత్రకేతుప్రభృతయ-స్సప్త-మహర్షయః-నిర్మలాచారాః జజ్ఞిరే-అరున్ధత్యా ఏవ నామాన్తరమూర్జేతి వేదితవ్యమ్ ❁ ॥ ౪౦ ॥ ❁ పుత్రాన్నిర్దిశతి ॥ చిత్రకేతురితి॥ ద్యుమాన్ తేజస్వీత్యర్థః, శక్త్యాదయః, అపరే, అన్యస్యాం భార్యాయాం జాతా ఇత్యర్థః ❁ ॥ ౪౧ ॥ ❁ అథర్వణః పత్నీ -కర్దమస్యాష్టమీ సుతా-శాన్తాఖ్యా , చిత్తిరితి పారా-తదాత-త్తస్యా ఏవ నామాన్తరం - ధృతవ్రతం దధ్యఞ్చ -మశ్వశిరసం చ-పుత్రం-లేభే లబ్ధవతీ-అథ మే మత్తః-భృగోర్వంశం-నిబోధ శృణు ❁ ॥ ౪౨ ॥ ❁ హే మహాభాగ , ఖ్యాత్యాఖ్యాయాం- కర్దమస్య సప్తమ్యాం దుహితరి -భృగుః ధాతాతారౌ పుత్రౌ పుత్రానిత్యార్షం బహువచనం - భగవత్పరాం భగవానాశ్రయో యస్యాస్తాం- శ్రియం లక్ష్మీం

శభూతాం-కన్యాం చా-జీజనత్ * ॥ ౪౩ ॥ * మేరుః, స్వస్య-సుతే, ఆయతిం నియతించ, తయోర్ధాతృవిధాత్రో-రదాత్ దత్తవాన్ -తాభ్యాం ధాతృ విధాతృ భ్యాం, తయోర్మేరుదుహిత్రో రాయతి నియత్యోః - యథాక్రమం మృకణ్డుః, ప్రాణశ్చా-భవత్ * ॥ ౪౪ ॥ తతః-మృకణ్డో- ర్మార్కణ్డేయః-ప్రాణా-ద్వేదశిరాఃమునిరభవత్ - ఉశనాశుక్రః -యస్య వేదశిరసః - సుత -స్సకవిశ్శుక్రశ్చ - భార్గవః భృగువంశసమ్భూత ఇత్యర్థః * ॥ ౪౫ ॥ * దేవహూతిదుహితృసంతతిముపసంహరతి ॥ నవేతి ॥ హేక్షత్తః, ఏతే- నవ - మరీచ్యాదయః - స్సర్గైస్స్వవంశ్యైః - ల్లోకా - నభావయన్ ఉత్పాదయామాసుః, కర్దమదుహితృసంతతిశ్రవణఫలమాహ ॥ ఏష ఇతి॥ కర్దమదౌహిత్రః కర్దమదుహితృసమ్బన్ధి - సన్తానో, మయా - కథితః - శ్రద్ధాపూర్వకం శృణ్వతః పాపనివర్తకః * ॥ ౪౬ ॥ * ఏవం-దేవహూతిసంతతిమభిధాయా-థమనో- స్తృతీయాయాః దుహితుః, ప్రసూతే-స్సన్తానమాహ ॥ ప్రసూతిమితి॥ అజాత్మజో బ్రహ్మపుత్రో, దక్షః, మానవీం స్వాయంభువమనుదుహితరం, ప్రసూతి - ముపయేమే ఉవోఢ-తస్యాం ప్రసూత్యాం అమలలోచనాః సౌన్దర్యశాలినీః -షోడశ-దుహితౄః, ససర్జ * ॥ ౪౭॥ * తత్ర త్రయోదశ-దుహితౄః-విభు స్తత్తదభిప్రాయవిజ్ఞానసమర్థో-దక్షః-ధర్మాయ-దదౌ ఏకాం దుహితరం, మగ్నయే-ఏకాం, యుక్తేభ్యో మిళితేభ్యః, పితృభ్యః - ఏకాం, భవచ్ఛిదే-భవాయరుద్రాయ, అదాత్-జ్ఞానప్రదత్వాద్రుద్రస్య భవచ్ఛిత్త్వం వివక్షితమ్ * ॥ ౪౮॥ * తత్ర ధర్మపత్నీః త్రయోదశదుహితౄర్నిర్దిశతి ॥ శ్రద్ధేతి * ॥ ౪౯ ॥ * తాసాం

ధాతారంచ విధాతారం శ్రియఞ్చ భగవత్పరామ్ ॥ ౪౩ ॥ ఆయతిం నియతిం చైవ సుతే మేరుస్తయో రదాత్ । తాభ్యాం తయో రభవతాం మృకణ్డః ప్రాణ ఏవ చ ॥ ౪౪ ॥ మార్కణ్డేయో మృకణ్డస్య ప్రాణా ద్వేదశిరా మునిః । కవిశ్చ భార్గవో యస్య భగవానుశనా సుతః ॥ ౪౫ ॥ న వై తే మునయః క్షత్తర్లోకాన్సర్గైరభావయన్ । ఏష కర్దమదౌహిత్రసన్తానః కథితస్తవ ॥ శృణ్వతశ్శ్రద్దధానస్య సద్యః పాపహరః పరః ॥ ౪౬ ॥ ప్రసూతిం మానవీం దక్ష ఉపయేమే హ్యజాత్మజః । తస్యాం ససర్జ దుహితౄః షోడశామలలోచనాః ॥ ౪౭ ॥ త్రయోదశాదాద్ధర్మాయ తథైకామగ్నయే విభుః । పితృభ్య ఏకాం యుక్తేభ్యో భవాయైకాం భవచ్ఛిదే ॥ ౪౮ ॥ శ్రద్ధా మైత్రీ దయా శాన్తి స్తుష్టిః పుష్టిః క్రియోన్నతిః । బుద్ధిర్మేధా తితిక్షా హ్రీర్మూర్తిర్ధర్మస్య పత్నయః * ॥ ౪౯ ॥ శ్రద్ధాఽసూత శుభం మైత్రీ ప్రసాదమభయం దయా । శాన్తిస్సుఖం ముదం తుష్టిస్స్మయం పుష్టిరసూయత ॥ ౫౦ ॥ యోగం క్రియోన్నతిర్దర్పమర్థం బుద్ధిరసూయత । మేధా స్మృతిం తితిక్షా వై క్షేమం హ్రీః ప్రశ్రయం తథా ॥ ౫౧ ॥ మూర్తిస్సర్వగుణోత్పత్తిర్నరనారాయణావృషీ । యయోర్జన్మన్యదో విశ్వమభ్యనన్దత్సునిర్వృతమ్ ॥ ౫౨ ॥ మనాంసి కకుభో వాతాః ప్రసేదుస్సరితోఽద్రయః । దివ్యవాద్యన్త తూర్యాణి పేతుః కుసుమవృష్టయః ॥ ౫౩ ॥ మునయస్తుష్టువుస్తుష్టా జగుర్గన్ధర్వకిన్నరాః । నృత్యన్తి స్మ స్త్రియో దేవ్య ఆసీత్పరమమఙ్గళమ్ ॥ దేవా బ్రహ్మాదయస్సర్వ ఉపతస్థురభిష్టవైః ॥ ౫౪ ॥ దేవా ఊచుః ॥ యో మాయయా విరచితం నిజయాఽఽత్మనీదం ఖే రూపభేదమివ త

ప్రత్యేకం సన్తతిమాహ ॥ శ్రద్ధేతి ॥ ఆసాం-శ్రద్ధాదినామత్వం - తదపత్యానాం శుభాదినామత్వం చ-శ్రద్ధాదిధర్మయుక్తత్వేన, శ్రద్ధాదికార్యశుభాదిధర్మయుక్తత్వేన చ బోధ్యం, నామ్నామన్వర్థత్వాత్- యద్వా, శ్రద్ధాశుభాద్యభిమానిదేవతాత్వాద్వా తాసాం తేషాంచ-తన్నామత్వమ్ * ॥ ౫౦ ॥ ౫౧ ॥ * త్రయోదశానాం మధ్యే, మూర్త్యాఖ్యా ధర్మపత్నీ-సర్వేషాం-గుణానాం కల్యాణగుణానా, ముత్పత్తిరభివ్యక్తిర్యయోస్తౌ-ఋషీ నరనారాయణౌ-భగవదవతారభూతౌ, అసూత-యయోర్నరనారాయణయో,ర్జన్మని జన్మకాలే, అదః ఏత, ద్విశ్వం, సుఖితం స, దభ్యనన్దత్ * ॥ ౫౨ ॥ * సర్వేషాం, మనాంసి-దిశ, స్సరితః సముద్రా-వాతాశ్చ, ప్రసన్నా, అభూవన్, తూర్యాణి వాద్యాని-దివ్యైః - రవాద్యన్త ధ్వానితాః * ॥ ౫౩ ॥ * దేవ్యః దేవానాం సమ్బన్ధిన్యః స్త్రియః-అవతీర్ణౌ-నరనారాయణౌ - ద్రష్టుకామాః-సర్వే, బ్రహ్మాదయో దేవాః-అభిష్టవై-రుపతస్థుః, ఆగత్య సమీపే అభితః స్థిత్వా స్తోత్రైస్తుష్టువురిత్యర్థః * ॥ ౫౪ ॥ * స్తుతిమేవాహ ద్వాభ్యామ్ ॥ య ఇతి ॥ నిజయా ఆత్మీయయా మాయయా సఙ్కల్పేన స్వాత్మన్యేవాధారభూతే, ఖే ఆకాశే, రూపభేదం సితనీలాదిరూపభేదమివ, విరచితం, ఇదం విశ్వం, రచితం, తత్ర ఆకాశదృష్టాన్తేన స్వస్యాస్పృష్టస్పృశ్యవస్తుదోషత్వ ముచ్యతే, యద్వా, యస్మిన్నాత్మని జీవే, ఆకాశే రూపభేద *మివ - ఇదం దేవతిర్యగాదిరూపభేదం రచితం-తత్ర ఆకాశదృష్టాన్తేన సితనీలాదిరూపమేఘాదికృతో వస్తుత ఆకాశాదతిరిక్తోఽపి భ్రాన్తదృష్టీనామాకాశాభిన్నత్వేన ప్రతీతః, తద్వద్దేవాదిరూపభేదా ద్యాత్మస్వరూపాత్తదభిన్నత్వేనైవ భ్రాన్తదృష్టీనాం ప్రతీయమానో దేవాదిరూపభేద ఇతి వివక్షితం- తథోక్త

ధిభేదేన యత్కైంకర్యం దృశ్యతే నభః । భ్రాన్తదృష్టిభిరాత్మాపి తథైకస్సన్ పృథక్ పృథ,, గితి అస్మిన్ పక్షే - యో మాయయా ఆత్మనిరచితమిత్యుక్త్యా - భగవతస్సఙ్కల్పాదేవ జీవస్య బన్ధ ఇత్యుక్తం భవతి - తత్ప్రతిచక్షణాయ - తస్య దేవాదిరూపసంసృష్టస్యాత్మనః - ప్రతిచక్షణాయ ప్రతిబోధనాయ - దేవాదిరూపభేదాద్విలక్షణబ్రహ్మాత్మకప్రత్యగాత్మస్వరూపబోధనాయ - తద్ద్వారా సంసారమోచనాయేత్యభిప్రాయః । ఏతేన - దేవమనుష్యాదిసజాతీయేన స్వసఙ్కల్పోపాత్తేనాప్రాకృతాకర్మవశ్యేన ఋష్యాకారేణ, ధర్మస్య గృహే - యో భగవాన్ - ప్రాదుశ్చకార ప్రాదుర్భూతః, తస్మై పరమపురుషాయ - తేన నమః ॥ ౫౫ ॥ సోఽయం స్వసఙ్కల్పకృతజగద్బన్ధమోక్షో భగవాన్ - ననుమేయతత్త్వః శాస్త్రైకవేద్యవివిధవిచిత్రశక్తిమత్స్వరూపః - స్థితివ్యతికరోపశమాయ - స్థితిః పాలనం వ్యతికరః సృష్టిః, ఉపశమస్సంహారః, తేషాం - సమాహారే ద్వన్ద్వః - తస్మై జగత్పాలనాద్యర్థం - పాలనాధికృతభగవదంశభూతేన్ద్రాద్యభిప్రాయేణ స్థితిపదం ప్రయుక్తం - సత్త్వేనేతి గుణత్రయోపలక్షణం - స్థిత్యాద్యనుగుణసత్త్వాదిగుణవిశిష్టత్వేన - సృష్టాన్ అస్మాన్ సురగణాన్ - అదభ్రకరుణేన అనల్పదయాయుక్తేన - విలోకనేన - దృశ్యాత్ - ఆశీర్లిఙ ఆర్ధధాతుకత్వాత్ దృశ్యాదేశాభావః - దృశ్యానితి ద్వితీయాన్తపాఠే తు - పశ్యత్వితి క్రియాపదమధ్యాహర్తవ్యం - దృశ్యాన్ - కృపావలోకనవిషయత్వయోగ్యాన్ అస్మాన్ పశ్యత్విత్యర్థః - కథంభూతేన విలోకనేన - యచ్ఛ్రియో లక్ష్మ్యాః - నికేతం స్థానం, అరవిన్దం కమలం - తత్ - క్షిపతా తిరస్కుర్వతా ॥ ౫౬ ॥ హే తాత - ఏవం లబ్ధకృపావలోకైస్తైః - సురగణైః - రభిష్టుతౌ - భగవన్తౌ నరనారాయణౌ - గన్ధమాదనాఖ్యం పర్వతం ప్రతి - యయతుః గతవన్తౌ ॥ ౫౭ ॥

త్ప్రతిచక్షణాయ । ఏతేన ధర్మసదనే ఋషిమూర్తినాఽద్య ప్రాదుశ్చకార పురుషాయ నమః పరస్మై ॥ ౫౫ ॥

సోఽయం స్థితివ్యతికరోపశమాయ సృష్టాన్ సత్త్వేన నస్సురగణాననుమేయతత్త్వః । దృశ్యాదదభ్రకరుణేన విలోకనేన యచ్ఛ్రీనికేతమమలం క్షిపతారవిన్దమ్ ॥ ౫౬ ॥

ఏవం సురగణైస్తాత భగవన్తావభిష్టుతౌ । లబ్ధావలోకైర్యయతురర్చితౌ గన్ధమాదనమ్ ॥ ౫౭ ॥

తావిమౌ వై భగవతో హరేరంశావిహాగతౌ । భారవ్యయాయ చ భువః కృష్ణౌ యదుకురూద్వహౌ ॥ ౫౮ ॥

స్వాహాఽభిమానినశ్చాగ్నేరాత్మజాంస్త్రీనజీజనత్ । పావకం పవమానం చ శుచిం చ హుతభోజనమ్ ॥ ౫౯ ॥

తేభ్యోఽగ్నయస్సమభవంశ్చత్వారింశచ్చ పఞ్చ చ । త ఏవైకోనపఞ్చాశత్సాకం పితృపితామహైః ॥ ౬౦ ॥

వైతానికే కర్మణి యన్నామభిర్బ్రహ్మవాదిభిః । ఆగ్నేయ్య ఇష్టయో యజ్ఞే నిరూప్యన్తేఽగ్నయస్తు తే ॥ ౬౧ ॥

అగ్నిష్వాత్తా బర్హిషదస్సౌమ్యాః పితర ఆజ్యపాః । సాగ్నయోఽనగ్నయస్తేషాం పత్నీ దాక్షాయణీ స్వధా ॥ ౬౨ ॥

తేభ్యో దధార కన్యే ద్వే వయునాం ధరణీం స్వధా । ఉభే తే బ్రహ్మ

తావేవ హరేరంశతయాఽవతీర్ణౌ - ఇమౌ - నరనారాయణౌ - భువః - భారవ్యయాయ భారక్షపణాయ - యదుకులశ్రేష్ఠౌ, ఇమౌ కృష్ణార్జునౌ - విహాగతౌ - తావేవ కృష్ణార్జునరూపేణావతీర్ణావిత్యర్థః ॥ ౫౮ ॥ ఏవం, ధర్మపత్నీనాం దక్షదుహితౄణాం త్రయోదశానాం సన్తతిః కథితా - అథ చతుర్దశ్యా దక్షదుహితుస్సన్తానమాహ ॥ స్వాహేతి ॥ అభిమానినః, స్వాహాం భార్యాం స్వస్యాత్యన్తమనుకూలాం మన్యమానాదగ్నేః - స్తద్భార్యా, స్వాహా స్వాహాఖ్యా, త్రీన్ పుత్రాన్, ప్రసూతవతీ - అభిమానిన ఇత్యాత్మజవిశేషణం వా, త్రేతాగ్న్యభిమానినో దేవానిత్యర్థః - తానాహ ॥ పావకమితి । హుతభోజనమితి త్రయాణాం విశేషణం, హుతం దేవతోద్దేశేన త్యక్తం చరుపురోడాశాదికం భుక్త ఇతి హుతభోజనస్తం ॥ ౫౯ ॥ తేభ్యః పావకాదిభ్యః పఞ్చచత్వారింశదగ్నయః, సమభవన్ - త ఏవ - పఞ్చచత్వారింశదగ్నయః, పితృపితామహైః - సాకం సహ, ఏకోనపఞ్చాశత్, తత్ర - పితరస్త్రయః పితామహ ఏకః ॥ ౬౦ ॥ పఞ్చచత్వారింశదగ్నిష్వేషాం నిష్టి ॥ వైతానిక ఇతి ॥ యన్నామభిః ఏషామగ్నీనాం నామభిః, వైతానికే వైదికే కర్మణి, తథా - యజ్ఞే, యద్వా - యజ్ఞరూపే వైతానికే కర్మణి - ఆగ్నేయ్యః, అగ్నిదేవతాకాః - ఇష్టయో యాగాః - బ్రహ్మవాదిభిర్వైదికైః, నిరూప్యన్తే - త ఏతే - అగ్నయ ఇత్యర్థః ॥ ౬౧ ॥ అథ, పఞ్చదశ్యా దక్షదుహితుస్సన్తతిం వర్ణయన్ తత్పతీన్ పితౄన్ విభజతి ॥ అగ్నిష్వాత్తా ఇతి ॥ అగ్నిష్వాత్తా అయజ్వానస్తేఽనగ్నయః - యేషామగ్నౌకరణం నాస్తి - తేఽనగ్నయః - తే చాజ్యపాః, యే చ బర్హిషదో యజ్వానస్తే సాగ్నయః । అగ్నౌకరణవన్తః, సౌమ్యాః సోమపాశ్చ । తథా చ శ్రుతిః ,, యే వై యజ్వానస్తే పితరో బర్హిషదః - యే వాఽయజ్వానో గృహమేధినస్తే పితరోఽగ్నిష్వాత్తాః,, ఇతి ॥ తేషాముభయవిధపితౄణాం - పత్నీ - దాక్షాయణీ దక్షదుహితా స్వధాఖ్యా ॥ ౬౨ ॥ తేభ్యః పితృభ్యః -

---

౫౬ ॥ శ్లో ॥ పా దృశ్యానదభ్ర.

స్వధాం-మేధాం-వైతరణీం-చ-ద్వే-కన్యే-దధార, గర్భధృతవతీ-ప్రసూతవతీత్యర్థః-తయోస్సన్తతిర్నాస్తీత్యాహ॥ తే ఉభే ఇతి॥ తే ఉభే మేధావైతరణ్యౌ-బ్రహ్మవాదిన్యౌ-బ్రహ్మోపదేష్ట్ర్యౌ-జ్ఞానం శాస్త్రజన్యం-విజ్ఞానం వివేకాదిజన్యం-తయోః-పారమన్తం-గతవత్యౌ-సనకాదివదూర్ధ్వరేతసౌ-తే ఇతి భావః॥ ౬౩॥ భవస్య రుద్రస్య-యా పత్నీ సతీనామ్నీ-సాపి-గుణశీలాదిభి-రాత్మనః స్వస్యాః, సదృశం-దేవం భవం-నిత్యం సేవమానాపి-పుత్రం-న లేభే ॥ ౬౪॥ తత్ర హేతుం-స్వపితరి దక్షే-అనాగసి నిరపరాధినే-భవాయ రుద్రాయ-రుషా క్రోధేన-అప్రతిరూపే అసదృశే-ప్రతికూలే సతి- ఆత్మనా స్వయమేవ- ఆత్మానం దేహం-అప్రౌఢైవ బాల్యైవ సతి-యోగసంయుతా-అజహాత్ తత్యాజ-యోగాగ్నినా దేహం దదాహేత్యర్థః ॥ ౬౫ ॥
ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే ప్రథమోఽధ్యాయః॥ ****

భవాయ పితర్యప్రతిరూపే సత్యాత్మానం తత్యాజేతి సఙ్గ్రహేణోక్తం దేహత్యాగనిమిత్తం త్యాగం చాశ్రుత్య తద్విస్తరబుభుత్సయా పృచ్ఛతి విదురః ॥ భవ ఇతి త్రిభిః॥ శీలవతాం నిర్వైరత్వసమదర్శనత్వాదిరూపస్వభావవతాం మధ్యే శ్రేష్ఠే, భవే రుద్రే-దుహితృషు వత్సలో, దక్షః సతీనామ్నీ-మాత్మజాం, మనాదృత్య-కస్మాద్ధేతో, ర్విద్వేషమకరోత్-న చ దుహితృజామాతరౌ విద్వేష్టారావితి భావః ॥ ౧ ॥ ఇతశ్చ న భవోపి ద్వేష్టేత్యాహ॥ క ఇతి॥ కో బ్రహ్మ దక్షః, చరాచరాణాం, గురుం జ్ఞానోపదేష్టారం , అచరాణామపి జ్ఞానసమ్పాదనసమర్థః, కిముత చరాణామితి కైముతికన్యాయద్యోతనాయాచరపదం ప్రయుక్తం-జగతః జిజ్ఞాసో ర్లోకస్య, మహద్దైవతం ఆరాధ్యం, "రుద్రస్తారకం బ్రహ్మ వ్యాచష్టే-శఙ్కరాజ్జ్ఞానమన్విచ్ఛే,"

వాదిన్యౌ జ్ఞానవిజ్ఞానపారగే ॥ ౬౩ ॥ భవస్య పత్నీ తు సతీ భవం దేవమనువ్రతా । ఆత్మనస్సదృశం పుత్రం న లేభే గుణశీలతః ॥ ౬౪ ॥ పితర్యప్రతిరూపే స్వే భవాయానాగసే రుషా । అప్రౌఢైవాత్మనాఽఽత్మానమజహాద్యోగసంయుతా ॥ ౬౫ ॥ ************************
****** ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, ప్రథమోఽధ్యాయః. ********

విదుర ఉవాచ ॥ భవే శీలవతాం శ్రేష్ఠే దక్షో దుహితృవత్సలః । విద్వేషమకరోత్కస్మాదనాదృత్యాత్మజాం సతీమ్ ॥ ౧ ॥ కస్తం చరాచరగురుం నిర్వైరం శాన్తవిగ్రహమ్ । ఆత్మారామం కథం ద్వేష్టి జగతో దైవతం మహత్ ॥ ౨ ॥ ఏతదాఖ్యాహి మే బ్రహ్మన్జామాతుశ్శ్వశురస్య చ। విద్వేషస్తు యతః ప్రాణాంస్తత్యజే దుస్త్యజాం సతీ॥ ౩ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ పురా విశ్వసృజాం సత్రే సమేతాః పరమర్షయః। తథాఽమరగణాస్సర్వే సానుగా మునయోఽగ్నయః॥ ౪ ॥ తత్ర ప్రవిష్టమృషయో దృష్ట్వాఽర్కమివ రోచిషా। భ్రాజమానం వితిమిరం కుర్వన్తం తన్మహత్సదః॥ ౫॥ ఉదతిష్ఠన్సదస్యాస్తే స్వధిష్ణ్యేభ్యస్సహాగ్నయః । ఋతే విరిఞ్చం శర్వం చ తద్భాసాఽఽక్షిప్తతేజసః॥ ౬॥ సదసస్పతిభిర్దక్షో భగవాన్సాధు సత్కృతః। అజం లోకగురుం నత్వా నిషసాద తదాజ్ఞయా ॥

చేతి శ్రుతిస్మృతిభ్యాం, జ్ఞానార్థం జిజ్ఞాసుభి రారాధ్యమితి భావః ॥ నిర్వైరం, తం భవం కథం ద్వేష్టి అద్వేషీదిత్యర్థః-నిర్వైరత్వే హేతుః, శాన్తవిగ్రహం శాన్తిరేవ విగ్రహో యస్య-శాన్తిప్రచురమిత్యర్థః , ఆత్మని సర్వభూతాన్తరాత్మని పరమపురుషే, ఆరామో రతిర్యస్య తం "సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ తజ్జలానితి శాన్త ఉపాసీత," ఇతి శ్రుత్యుక్తరీత్యా శమదమాదిభిస్సర్వాత్మకం బ్రహ్మైవోపాసీనమిత్యర్థః ॥ ౨ ॥ జామాతుర్భవస్య, శ్వశురస్య దక్షస్య చ-యతో హేతో-ర్విద్వేషోఽభవత్-యతశ్చ విద్వేషాద్, దక్షస్య దుహితా, సతీ-ప్రాణాన్ తత్యాజ-ఏతన్మహ్యం, హే బ్రహ్మన్-ఆఖ్యాహి కథయ ॥ ౩ ॥ ఏవమాపృష్టో మైత్రేయో భవదక్షయో ర్విద్వేషనిమిత్తం తన్నిమిత్తసతీదేహత్యాగం చ-సప్రపఞ్చముపపాదయిషురాదావుద్ఘాతికీం కథాం ప్రస్తౌతి ॥ పురేతి ॥ విశ్వసృజాం మరీచ్యాదిప్రజాపతీనాం, సత్రే బహుయజమానకర్తృకో యాగః సత్రం-తస్మిన్-పరమర్షయ-స్తథా-సభృత్యా, ఇన్ద్రాదయః సురగణాః - అగ్నయోఽగ్న్యభిమానిన్యో దేవతాశ్చ, సమేతాస్సఙ్ఘీభూతా, ఆసన్ ॥ ౪ ॥ తత్ర యజ్ఞమేదశే-ప్రవిష్టం, దక్షమితి శేషః-దృష్ట్వా, చతుర్ముఖం శివం చ వినా-సర్వే, తస్య దక్షస్య, భాసా-ఆక్షిప్తమభిభూతం, తేజః, యేషాం తే-సహాగ్నయః అగ్న్యభిమానిదేవతాసహితాః, సదస్యాః సదసి సంస్థితాః, స్వాసనేభ్య, ఉదతిష్ఠన్ ఉత్థితవన్తః - దక్షం కథంభూతం-శోచిషా దేహకాన్త్యా , ఆదిత్యమివ భ్రాజమానం-మహత్సదః మహతీం సభాం, వితిమిరం యథా తథా-కుర్వన్తం ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ తత-స్స భగవాన్దక్షః-సదసస్పతిభిః-సాధు యథా తథా-సత్కృతః పూజితః, లోకగురు, మజం బ్రహ్మాణం-ప్రణమ్య, తస్యాజస్యాజ్ఞయా-నిషసాద ఉపవిష్టవాన్ ॥ ౭ ॥ ప్రాక్-స్వోపవేశాత్పూర్వమేవాగత్య , నిషణ్ణముపవిష్టం, మృడం శివం, దృష్ట్వా , తేన మృడేనా , నాదృతః ప్రత్యుత్థానాదిభిరసత్కృతో, దక్షః

చాప్యుపస్థాన్నసేహే — వామం వక్రం యథా తథా, దహన్నివ చక్షుర్భ్యామభివీక్ష్య — ఉవాచ ॥ ౮ ॥ ఉక్తిమేవాహ॥ శ్రూయతామిత్యాదినా యజ్ఞభాగం న లభతామిత్యన్తేన — హే సహాగ్నయః మహర్షయః — సాధూనాం, వృత్తం ఆచారం, బ్రువతః కథయతః — మే — వచః వాక్యం, వక్ష్యమాణం శ్రూయతాం యుష్మాభిరితి శేషః, ఇదం వక్ష్యమాణం వచః — అజ్ఞానాన్న మత్సరాచ్చ న కథ్యత ఇత్యాహ॥ అజ్ఞానాదితి॥ అజ్ఞానాన్న మత్సరాచ్చ న కథయిష్యామీత్యర్థః ॥ ౯ ॥ అయం రుద్రః — నామ్నా పునిర్దిష్టమసహమానోఽయమితి సర్వనామ్నా నిర్దిష్టవాన్ — ఏవముత్తరత్రాపి। లోకపాలానాం, యశోనాశకః — నిరపత్రపః లజ్జారహితః — స్తబ్ధశబ్దేన విహితధర్మపరిత్యాగినా మూర్ఖేణ వా — యేన రుద్రేణ — సద్భిః ఆచరితః అనుష్ఠితః, పన్థాః వైదికాచారః, దూషితః దోషం ప్రాపితః, వినాశిత ఇతి యావత్ ॥ ౧౦ ॥ స్తబ్ధతామేవ ప్రపఞ్చయతి॥ ఏష ఇతి ద్వాభ్యాం॥ ఏష రుద్రః — యత్ యస్మాత్ — మే మమ — శిష్యతాముపగతః, మే దుహితుః సత్యాః పాణిం — విప్రాగ్నిసాక్షికం — సాధువత్ — అగ్రహీత్ — సాధువదితి వతిప్రత్యయేన వస్తుతోఽసాధురితి వ్యఞ్జితమ్ ॥ ౧౧ ॥ మర్కటస్యేవ లోచనే యస్య — సోఽయం రుద్రః — మృగశావస్య హరిణబాలకస్య — అక్షిణీ ఇవ అక్షిణీ యస్యాః — తస్యాః సత్యాః — పాణిం గృహీత్వా — ఊర్ధ్వా — ప్రత్యుత్థానాభివాదనాదియోగ్యాయ మహ్యం — వాఙ్మాత్రేణాపి — ఉచితం సత్కారం — నాకృత న కృతవాన్ ॥ ౧౨ ॥ అనర్హాయ కన్యాం దత్తవానహమిత్యనుతప్యమాన ఆహ॥ లుప్తక్రియాయేతి సార్ధైశ్చతుర్భిః॥ లుప్తక్రియాయ లుప్తాః క్రియాః సదాచారాః — యేన — అత ఏవాశుచయే — మానినే దురహంకారిణే — భిన్నసేతవే భిన్నః భ్రంశితః సేతుః ధర్మమర్యాదా — యేన తస్మై — అనిచ్ఛన్నపి — దాతుమితి శేషః — అహం — బాలాం కన్యాం — అదాం దత్తవాన్ — యథా శూద్రాయ — ఉశతీం నిర్దుష్టాం — వేదలక్షణాం గిరం — తద్వదిత్యర్థః ॥ ౧౩ ॥ ప్రే-

ప్రాజ్ఞిషణ్ణం మృడం దృష్ట్వా నామృష్యత్తదనాదృతః। ఉవాచ వామం చక్షుర్భ్యామభివీక్ష్య దహన్నివ ॥ ౮॥
శ్రూయతాం బ్రహ్మర్షయో మే సహదేవాః సహాగ్నయః। సాధూనాం బ్రువతో వృత్తం నాజ్ఞానాన్న చ మత్స
రాత్ ॥ ౯॥ అయం తు లోకపాలానాం యశోఘ్నో నిరపత్రపః। సద్భిరాచరితః పన్థా యేన స్తబ్ధేన దూషితః॥
ఏష మే శిష్యతాం ప్రాప్తో యన్మే దుహితురగ్రహీత్। పాణిం విప్రాగ్నిముఖతః సావిత్ర్యా ఇవ సాధువత్॥౧౧॥
గృహీత్వా మృగశావాక్ష్యాః పాణిం మర్కటలోచనః। ప్రత్యుత్థానాభివాదార్హే వాచాప్యకృత నోచితమ్॥౧౨
లుప్తక్రియాయాశుచయే మానినే భిన్నసేతవే। అనిచ్ఛన్నప్యదాం బాలాం శూద్రాయేవోశతీం గిరమ్॥౧౩॥ ప్రే
తావాసేషు ఘోరేషు ప్రేతైర్భూతగణైర్వృతః। అటత్యున్మత్తవన్నగ్నో వ్యుప్తకేశో హసన్ రుదన్॥౧౪॥
చితాభస్మకృతస్నానః ప్రేతస్రఙ్న్రస్థిభూషణః। శివాపదేశో హ్యశివో మత్తో మత్తజనప్రియః॥ పతిః ప్రమథ
భూతానాం తమోమాత్రాత్మకాత్మనామ్ ॥ ౧౫ ॥ తస్మా ఉన్మాదనాథాయ నష్టశౌచాయ దుర్హృదే। దత్తా

తావాసేషు శ్మశానేషు — ఘోరైర్వికృతైః — ప్రేతైః భూతగణైశ్చ — వృతః వేష్టితః నగ్నః వివసనః — వ్యుప్తకేశః వికీర్ణకేశః ఉన్మత్త ఇవ — హసన్ — రుదంశ్చ — అటతి పర్యటతి ॥ ౧౪ ॥ చితాభస్మనా శ్మశానభస్మనా — కృతం స్నానం — యేన — ప్రేతానాం స్రజో మాల్యాని యస్య సః — అస్థిభూషణః — నృణాం మస్తిష్కభూషణాని యస్య సః — స్వయమశివోఽమఙ్గలోఽపి — శివాపదేశః శివ ఇతి వ్యవహారమాత్రం యస్య — స్వయం మత్తః — మత్తానాం జనానాం ప్రియశ్చ తమోమాత్రాత్మకః కేవలతమోగుణః — ఆత్మా స్వభావో యేషాం — తేషాం — ప్రమథభూతానాం ప్రమథాఖ్యభూతవిశేషాణాం పతిః ॥ ౧౫ ॥ తస్మై ఉన్మాదానాం భూతవిశేషాణాం — నాథాయ — దుర్హృదే దుష్టచిత్తాయ — నష్టశౌచాయ ఆచారహీనాయ — సాధ్వీ సతీ — కన్యా, మయా, దత్తా — పరమేష్ఠినా చోదిత ఆదిష్టోఽహం దత్తవానిత్యధ్యాహారః। చోదిత ఇత్యార్షత్వాద్వ్యత్యయేన తృతీయార్థే ప్రథమా వా, బతేతి ఖేదే — కేచిదత్ర లుప్తక్రియాయాశుచయే ఇత్యాదిగ్రన్థం రుద్రనిన్దాపరం యథాశ్రుతం వ్యాఖ్యాయ — వాస్తవస్త్వయమర్థ ఇత్యుపక్రమ్య, లుప్తాః క్రియాః యస్మిన్ పరబ్రహ్మత్వాత్ — అత ఏవ న శుచిర్యస్మాత్, అమానినే అభిన్నసేతవ ఇతిచ్ఛేదః, తస్య పరమేశ్వరస్య, మదీయా మానుషీ కన్యా — కథం యోగ్యా స్యాదితి లజ్జయా, దాతుమనిచ్ఛన్నప్యేతత్సన్నిధ్యలోభేన దత్తవాన్ — శూద్రాయేత్యనర్హత్వమాత్రే దృష్టాన్తః — న హీనత్వే అన్యథా పూర్వాపరస్వగ్రన్థవిరోధాపత్తేః॥ ఏతదుక్తం భవతి — యథా కశ్చిచ్ఛూద్రాయ వేదమర్థలోభేన దదాతి తద్వదితి॥ ప్రేతావాసేష్విత్యాదిసర్వం విడమ్బనమాత్రమితి స్వయమేవాహ॥ ఉన్మత్తవదితి — అన్యథా, ఉన్మత్త ఇత్యేవావక్ష్యత్ — అశివః — నాస్తి శివో యస్మాత్ — అమత్తః — అమత్తజనప్రియ ఇతి చ చ్ఛేదః, పతిః, ప్రమథభూతానామితి భక్తవాత్సల్యమాహ॥ తామసానామపి దోషమపనీయ పాతీతి పతిః, నష్టానామపి శౌచం శుద్ధిర్యస్మాత్ దుష్టేష్వప్యేతే మయానుకమ్ప్యా ఇతి — హృన్మనో, యస్య, దుర్హృత్ — తస్మై బ

తైత్తిరీయకే - ఇతి రుద్రప్రశంసాపరత్వేన వ్యాచక్షతే - తత్రాయం వాస్తవోర్థః కిం దక్షస్యాభిప్రేతః, ఉత తత్పురాణక ర్తుః - ఉతాన్యస్య త్వాదృశస్య కస్యచిత్ - నాద్యః ‘‘సాధూనాం బ్రువతో వృత్తం నాజ్ఞానాన్న చ మత్సరాత్’’ ఇతి వాస్తవికత్వముపక్రమ్య ‘‘లోకపాలానాం యశోఘ్నో నిరపత్రపః, యేన స్తబ్ధేన దూషితః-ఏష మే శిష్యతాం ప్రాప్తః’’ ఇత్యాదినా నిన్దయతోఽభిప్రేతత్వాసమ్భవాత్-నిన్దాయామేవ తస్య తాత్పర్యాతిశయావగమాత్ - అత ఏవ హి ‘‘దక్షో గిరిత్రాయ విసృజ్య శాపం తస్మాద్వినిష్క్రమ్య వివృద్ధమన్యుః-జగామ’’ ఇతి నిన్దాపూర్వక శాపకరణత్వ వివృద్ధక్రోధత్వ వినిష్క్రమణాదయో వక్ష్యమాణా ఉపపన్నాః- న ద్వితీయః - వేదాన్తార్థోపబృంహణరూపత్వాదస్య పురాణస్య-వేదాన్తేషు చ ‘‘అనపహతపాప్మా వా అహమస్మి - నారాయణాద్రుద్రో జాయత’’ ఇత్యాదిషు కర్మవశ్యత్వ కార్యత్వాది శ్రవణాత్తద్విరుద్ధార్థానామత్ర నిబద్ధుమయుక్తత్వేన తత్పురాణకర్త్రభిప్రేతత్వాసమ్భవాత్॥ అత ఏవ హి ‘‘సద్యో జాయత తన్మన్యుః కుమారో నీలలోహితః। స వై రురోద దేవానాం పూర్వజో భగవానజః॥ నామాని కురు మే ధాతః - స్థానాని చ జగత్పతే’’ ఇతి-వేదాన్తార్థానుసారేణైవ కార్యత్వ కర్మవశ్యత్వ చతుర్ముఖకృత నామస్థానాదిమత్త్వముపబృంహితం - క్వచిత్త్రిమూర్త్యైక్యాదికం ప్రతీయమానం ప్రతర్దనన్యాయేనాన్యథాప్యుపపన్నమితి పూర్వమేవ ప్రతిపాదితం - న తృతీయః- ఆగ్రహమూలకత్వాత్, నిన్దాపరగ్రన్థస్య యథాకథంచిద్విపరీతార్థపర్యవసానకరణే సర్వత్రాప్యేవమేవ స్యాదితి స్తుతినిన్దయోర్వ్యవస్థానుపపత్తేశ్చ, యదప్యుక్తం, ఉప్తాః క్రియా యస్మిన్పరబ్రహ్మత్వాదితి, తదయుక్తం పరబ్రహ్మత్వే పరామకృష్ణాద్యవతారేషు, లుప్తక్రియాత్వాదర్శనేన హేతోర్వ్యభిచారాత్, అమాని నే అభిన్నసేతవ ఇతి పదచ్ఛేద ఇత్యప్యయుక్తం ‘‘సద్భిరాచరితః పన్థా యేన స్తబ్ధేన దూషిత’’ ఇతి ‘‘యజ్ఞభాగం న లభతాం దేవైర్దేవగణాధిప’’ ఇతి పూర్వోత్తరవ్యాఘాతాత్॥ తస్య పరమేశ్వరస్య మదీయామానుషీకన్యేత్యాద్యప్యయుక్తం, భవదక్షయోరుభయోరపి చతుర్ముఖాత్ప్రసూతత్వేన దక్షకన్యాయా మానుషీత్వాస

బత మయా సాధ్వీ చోదితః పరమేష్ఠినా ॥ ౧౬ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ వినిన్ద్యైవం స గిరిశమప్రతీపమవస్థితమ్। దక్షోఽథాప ఉపస్పృశ్య క్రుద్ధః శప్తుం ప్రచక్రమే ॥ ౧౭ ॥ దక్ష ఉవాచ ॥ అయం తు దేవయజన ఇన్ద్రోపేన్ద్రాదిభిర్భవః। సహ భాగం న లభతాం దేవైర్దేవగణాధమః ॥ ౧౮ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ నిషిధ్యమానస్స సదస్యముఖ్యైర్దక్షో గిరిశాయ విసృజ్య శాపమ్। తస్మాద్వినిష్క్రమ్య వివృద్ధమన్యుర్జగామ కౌరవ్య నిజం నికేతమ్ ॥ ౧౯ ॥ విజ్ఞాయ శాపం గిరిశానుగాగ్రణీర్నన్దీశ్వరో రోషకషాయదూషితః। దక్షాయ శాపం విససర్జ దారుణం యే చాన్వమోదంస్తదవాచ్యతాం ద్విజాః ॥ ౨౦ ॥ నన్ద్యువాచ ॥ ॥ య ఏతన్మర్త్యముద్దిశ్య భగవత్యప్రతిద్రుహి। ద్రుహ్యత్యజ్ఞః

సమ్భవాత్, మనోర్జాతావప్యేతౌ ముక్ష్యేతి హి మానుషశబ్దో వ్యుత్పాదితః - తామసానపి దోషమశేషమపనీయ సాతీత్యాద్యపి నిరస్తం-‘‘తానహం ద్విషతః క్రూరాన్సంసారేషు నరాధమాన్। క్షిపామ్యజస్రమశుభానాసురీష్వేవ యోనిషు॥ ఆసురీం యోనిమాపన్నా మూఢా జన్మని జన్మని। మామప్రాప్యైవ కౌన్తేయ తతో యాన్త్యధమాం గతిమ్’’ ఇతి తామసానాం నిగ్రాహ్యత్వావగానాత్, తస్మాద్యథోక్త ఏవార్థః ॥౧౬॥ స దక్షః, అప్రతీపం అప్రతిక్రియం, ముదాసీనమవస్థితమాసీనం, గిరిశం, ఏవముక్తప్రకారేణ, వినిన్ద్య, అథ, అప ఉపస్పృశ్యాచమ్యేత్యర్థః, క్రుద్ధః శప్తుం ప్రచక్రమే ఉపక్రాన్తవాన్ ॥౧౭॥ అయం భవో రుద్రః, తుశ్శబ్దో యతః- దేవగణాధమః - సర్వేభ్యో దేవేభ్యోఽధమః - తత-ఇన్ద్రాదిభిర్దేవైస్సహ, దేవయజనే దేవోద్దేశ్యకయాగే-యజ్ఞభాగం యజ్ఞియభాగం-న లభతాం న ప్రాప్నుయాత్ ॥ ౧౮ ॥ హే కౌరవ్య విదుర-సదక్షః-సదస్యముఖ్యైః సభ్యశ్రేష్ఠైః, నిషిధ్యమానః నివార్యమాణోఽపి - వివృద్ధో మన్యుః క్రోధో యస్య సః, గిరిత్రాయ రుద్రాయ-శాపం యజ్ఞభాగానర్హతారూపం - విసృజ్య, తస్మాత్సత్రదేశాత్, బహిర్వినిర్గత్య, స్వీయం నికేతనం గృహం ప్రతి - జగామ ॥ ౧౯ ॥ గిరిశానుగానాం రుద్రపార్షదానాం - అగ్రణీర్ముఖ్యః, నన్దీశ్వరః, దక్షవిసృష్టం శాపం, జ్ఞాత్వా-రోష ఏవ కషాయః, తేన రూషితః, ఆరక్తనేత్ర ఇత్యర్థః, తథా, తస్య రుద్రస్య - అవాచ్యతాం వచనానర్హతాం వినిన్ద్యతాం, యే చ సదస్యా ద్విజాః, అన్వమోదన్నభ్యనన్దన్ ॥ తేభ్యశ్చ శాపం విససర్జేత్యర్థః ॥౨౦॥ తత్ర దక్షం శపతి సార్ధైస్త్రిభిః ॥ యో దక్షః - అజ్ఞః దేహాదివిలక్షణాత్మజ్ఞానరహితః, అత ఏవ - పృథగ్దృష్టిః-అబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రవస్తుదర్శీ, అప్రతిద్రుహి - ప్రతిద్రోహమకుర్వతి - భగవతి భగవదంశావతారభూతే, భవే, మర్త్యముద్దిశ్య మరణాదిధర్మభాజముద్దిశ్య, కేవల నికృష్టమజ్ఞాత్వేత్యర్థః - ద్రుహ్యతి అపకరోతి, ఏతత్ ఏతస్మాత్కారణాత్ ఏతమితి పాఠే, ఏతం భవం మ

ర్థ్యత్వేనజ్ఞాత్వేత్యర్థః, సదక్షః, తత్త్వతః ప్రకృతిపురుషేశ్వరయాథార్థ్యాత్-విముఖః పరాఙ్ముఖః-భవేత్-తత్త్వత్రయజ్ఞానరహితోభవేదిత్యర్థః-అయంప్రథమశ్శాపః ॥ ౨౧ ॥ ఏవంతత్త్వవైముఖ్యరూపంశాపంవిసృజ్యతత్కార్యరూపంఅతాత్త్వికలోకకర్మాభిరుచిరూపంశాపంవిసృజతి ॥ గృహేష్వితి ॥ కూటధర్మేషు- అవిచాల్యానికర్మాణియేషు-ప్రాకృతగుణసఙ్గాద్ధర్మినివార-కర్మస్వితియావత్ - గృహేషు-గ్రామ్యసుఖేచ్ఛయాసాంసారికవైషయికసుఖేచ్ఛయా-ఆసక్తః-అతఏవ-వేదవాదైః అల్పాస్థిరఫలసాధనానికర్మాణ్యనన్తస్థిరఫలసాధనత్వేనప్రరోచయద్భిః ‹‹ అపామసోమమమృతాఅభూమ, అక్షయ్యగ్ంహవై చాతుర్మాస్యయాజినస్సుకృతంభవతి ,, ఇత్యాదిభిరర్థవాదైః-ర్విపన్నావినష్టాధీర్యస్యసః-కర్మతన్త్రం కర్మకలాపం-వితనుతాం అల్పాస్థిరఫలసాధనకర్మాణికుర్యాదిత్యర్థః - అయంద్వితీయశ్శాపః ॥ ౨౨ ॥ పరోదేహాదిః - తమేవాత్మత్వేనఅభిధ్యాతుంశీలమస్యాః - తయాబుద్ధ్యా - విస్మృతాఆత్మగతిఃజీవాత్మపరమాత్మయాథార్థ్యావగతిః, యేన, అతఏవ, పశుఃపశుతుల్యః - అతఏవ - అతితరాంనితరాం - స్త్రీకామః, సదక్షః, అచిరాదాశు, బస్తముఖః బస్తస్యమేషస్యముఖమివముఖంయస్యసః - అస్తు భవేత్ ॥ ౨౩ ॥ తథా - కర్మమయ్యాంకర్మాత్మికాయామవిద్యాయాం, ఇయమేవవిద్యేతితత్త్వవిద్యేతిబుద్ధిర్యస్య - అతఏవ, సోఽదక్షః - అజఃఅజతుల్యః, పశుప్రాయః - అస్త్విత్యస్యాదితితృతీయశ్శాపః - అథరుద్రావమానినోదక్షానుకూలాన్ద్విజాన్శపతి॥ సంసరన్త్వితిసార్ధద్వయేన-శర్వంరుద్రమవమన్యతఇతిశర్వావమానీ-తమిమందక్షం - అనుసృత్య-యేచదక్షకృతశాపాభినన్దినఇత్యర్థః-తే-ఇహలోకే - సంసరన్తుజన్మజరామరణాదిభాజోభవన్తు- అయంప్రథమశ్శాపః ॥ ౨౪ ॥ యేహరద్విషః-తే-పుష్పిణ్యాః

పృథగ్దృష్టిస్తత్త్వతోవిముఖోభవేత్ ॥ ౨౧ ॥ గృహేషుకూటధర్మేషుసక్తోగ్రామ్యసుఖేచ్ఛయా। కర్మతన్త్రం వితనుతాంవేదవాదవిపన్నధీః॥ ౨౨ ॥ బుద్ధ్యాపరాభిధాయిన్యావిస్మృతాత్మగతిఃపశుః। స్త్రీకామస్సోఽస్త్వతితరాందక్షోబస్తముఖోఽచిరాత్ ॥ ౨౩ ॥ విద్యాబుద్ధిరవిద్యాయాంకర్మమయ్యామసావజః। సంసరన్త్విహయేచేమమనుశర్వావమానినమ్॥ ౨౪ ॥ గిరశ్శ్రుతాయాఃపుష్పిణ్యామధుగన్ధేనభూరిణా। మథ్నాచోన్మథితాత్మానస్సంముహ్యన్తుహరద్విషః॥ ౨౫ ॥ సర్వభక్షాద్విజావృత్త్యైధృతవిద్యాతపోవ్రతాః। విత్తదేహేన్ద్రియారామాయాచకావిచరన్త్విహ॥ ౨౬ ॥ తస్యైవంవదతశ్శాపంశ్రుత్వాబ్రహ్మకులాయవై। భృగుఃప్రత్యసృజచ్ఛాపంబ్రహ్మదణ్డందురత్యయమ్॥ ౨౭ ॥ భృగురువాచ॥ భవవ్రతధరాయేచయేచతాన్సమనువ్రతాః। పాషణ్డినస్తేభవేయుస్సచ్ఛాస్త్రపరిపన్థినః॥ ౨౮ ॥ నష్టశౌచామూఢధియోజటాభస్మాస్థిధారిణః। విశన్తుశివదీక్షా

పుష్పమాత్రఫలాయాః ఆపాతరమణీయాయాఇత్యర్థః, యద్వా, పుష్పవన్మనఃక్షోభకత్వాదర్థవాదాఃపుష్పశబ్దేనవివక్షితాః పుష్పిణ్యాఃతద్బహులాయాఇత్యర్థః -అథవా-పుష్పగన్ధవత్ క్షణమాత్రోపభోగ్యస్వర్గాదిసుఖప్రకాశికాయాః శ్రుతాయాఃవేదపూర్వభాగరూపాయాః-గిరఇత్యర్థః ‹‹ యామిమాంపుష్పితాంవాచ,, మిత్యాదివత్ -మథ్నామనఃక్షోభకేణ-భూరిణామధుగన్ధేన-మధుగన్ధతుల్యేనస్వర్గాదిసుఖప్రకాశకేన- ఉన్మథితఃక్షోభితఃఆత్మామనఃయేషాంతేహరద్విషః-తే-సంముహ్యన్తుమోహంప్రాప్నువన్తు-నిత్యానిత్యధర్మాధర్మాదిషుసర్వత్రవిపరీతజ్ఞానాభవన్త్వితిద్వితీయశ్శాపః ॥ ౨౫ ॥ సర్వభక్షాః-సర్వంఅవిహితాప్రతిషిద్ధనిషిద్ధం- భక్షంభక్ష్యం - యేషాంతే-హరద్వేషోద్విజాః-వృత్త్యైకేవలశరీరాపత్యకళత్రాదిపోషణాయైవ, ధృతానివిద్యాతపోవ్రతానియైస్తే -విత్తదేహాదిష్వేవఆరామోరతిర్యేషాం-తేయాచకాస్సన్తోవిచరన్త్వితితృతీయశ్శాపః ॥ ౨౬ ॥ ఏవంశపన్తంసన్దీశ్వరమాలోక్యభృగుఃప్రత్యశపదిత్యాహమైత్రేయః ॥ తస్యసన్దీశ్వరస్య - బ్రహ్మకులాయైవశాపంబ్రువతస్సత-స్తంశాపంశ్రుత్వా-భృగుః-దురత్యయందురతిక్రమం - బ్రహ్మదణ్డంబ్రహ్మదణ్డకల్పం-శాపం-ప్రత్యసృజత్ప్రత్యదాత్ ॥ ౨౭ ॥ తమేవాహ॥ భవేతి॥ భవస్యరుద్రస్యవ్రతంపిశాచచర్యాదికం-తద్యేధరన్తి-యేచభవవ్రతధర్మా-ననువ్రతాఃఅనుసరన్తః -తేసర్వే-పాషణ్డినోవేదవిరుద్ధకర్మనిష్ఠాః-సచ్ఛాస్త్రాణాంభగవచ్ఛాస్త్రాణాంపఞ్చరాత్రాదీనాంపరిపన్థినఃప్రతికూలాః-భవేయుః ॥ ౨౮ ॥ పాషణ్డిత్వమేవవిశదయతి ॥ నష్టశౌచాఇతి॥ నష్టశౌచాదురాచారాః మూఢధియఃపరావరతత్త్వజ్ఞానరహితాః-జటాదిధారిణః-శివదీక్షాయాం ‹‹ ముద్రికాషట్కతత్త్వజ్ఞఃపరముద్రావిశారదః। భగాసనస్థమాత్మానంధ్యాత్వానిర్వాణమృచ్ఛతి ,, ఇత్యుక్తవిధశివదీక్షాయాం-ప్రవిశన్తు-యత్రదీక్షాయాం-సురాపైష్టీ-ఆసవంతాలాదిసమ్భవంమద్యం-ద్వన్ద్వైక్యాత్ద్విత్వంతన్దైవందైవమివపూజ్యం-స్యా

రాశుమ్భస్థాపనతత్త్వదేవపూజాదశ్శైవాగమాదిష్వభిధానాదేవముక్తమ్ ❋ ॥ ౨౯ ॥ ❋ భవతామయంశాపోఽననురూప ఏవేతివదం స్తమేవప్రథయతి॥బ్రహ్మచేతి॥యతో-యూయం-పాషణ్డం పాషణ్డధర్మం-ఆశ్రితాః-యత్ యస్మాచ్చ-పుంసాంవర్ణాశ్రమవతాం-సేతుంస్వర్గాపవర్గసాధనయజ్ఞోపాసనాదిప్రకాశనేనపురుషార్థప్రాపకం-మర్యాదారూపంవా-విధరణం-మాతాపితృసహస్రవత్సలోప దేశాదినావిశేషధారకం-ప్రవర్తకమితియావత్-ఏవంభూతం-బ్రహ్మ వేదంబ్రాహ్మణాంశ్చ-పరినిన్దథపరినిన్దితవన్తః-తతోవిగర్హ్యపాషణ్డంయాతేత్యుత్తరత్రాన్వయః ❋ ॥ ౩౦ ॥ ❋ వేదస్యసేతుత్వవిధరణత్వేప్రపఞ్చయతి॥ ఏషఇతి॥ఏషఏవ వేదఏవ-లోకానాంవర్ణాశ్రమవతాం-శివః సుఖకరః-పన్థాః స్వప్రకాశ్యయజ్ఞోపాసనాదిద్వారా స్వర్గాపవర్గోపాయః-సనాతనఃఅనాదినిధనః ‚‚అనాదినిధనా హ్యేషావాగుత్సృష్టాస్వయంభువేత్యుక్తత్వాత్ ,, యంవేదం-తదుక్తయజ్ఞోపాసనాదిరూపధర్మమిత్యర్థః - పూర్వేచసాత్త్వికాఋషయః-చకారాదపరేచ-అనుసంతస్థుఃఅనుష్ఠితవన్తః-అనేనశిష్టపరిగ్రహకథనేనశైవాగమానాంతద్వ్యపగీత్యమావేదితం-జనార్దనోభగవాన్-యదేవవేదాఖ్యంబ్రహ్మప్రమాణంయస్యసఃఅర్షత్వాత్లీబత్వం - వేదాఃప్రమాణమితివద్విధేయప్రాధాన్యాపేక్షయావా- అనేనబ్రహ్మణోఽపిశాస్త్రయోనిత్వకథనేనసర్వాపిశ్రేయస్సమ్ప్రాప్తిర్వేదాధీనేత్యుక్తం-యద్వా, యస్మిన్వేదే-జనార్దనః-ప్రమాణంమూలంకారణమితియావత్ ‚‚తస్యహవా ఏతస్యమహతోభూతస్యనిశ్వసితమేతద్యదృగ్వేద ,, ఇతిశ్రుతేః ॥ అనేనపౌరుషేయత్వకథనేనపౌరుషేయత్వప్రయుక్తభ్రమవిప్రలమ్భాదిదోషరాహిత్యసిద్ధిః , శైవాగమానాంపౌరుషేయత్వం-తత్ప్రయుక్తదోషవత్త్వంచ-సూచితమ్ ❋ ॥ ౩౧ ॥ ❋ తత్తస్మాత్-పరమంనిరతిశయశ్రేయస్సాధనప్రకాశకత్వేనసర్వోత్కృష్టం, శుద్ధమపౌరుషేయం, సనాతనం-సతాంవర్త్మ-బ్రహ్మవేదం, విగర్హ్యవిగర్హణాద్ధేతోరిత్యర్థః -పాషణ్డంపాషణ్డధర్మం-యాతప్రాప్నుత-పాషణ్డధర్మ ఏవనిష్ఠావన్తోభవతేత్యర్థః -యత్రయస్మిన్ పాషణ్డే- వఃయుష్మాకం, భూతానాంతామసానాం, పతిఃరుద్రో-దైవమ్ ❋ ॥ ౩౨ ॥ ❋ అథశాపప్రతిశాపానిగమయన్నన్తరకథాంప్రస్తౌతిమైత్రేయః ॥ హేసాధో-తస్యభృగోః, ఏవంవదతస్సతః-భగవాన్భవోరుద్రః-సానుగఃసభృత్యః - కించిద్విమనాఇవ-ఇవశబ్దేనవస్తుతస్సమదర్శిత్వాద్వైమనస్యాభావస్సూచ్యతే, తతః-యజ్ఞభూమేః-నిశ్చక్రామనిష్క్రాన్తవాన్ ❋ ॥ ౩౩ ॥ ❋ హేమహేష్వాసవిదుర యత్రయస్మిన్సత్రే -ఋషభఃపురుషోత్తమోహరి-రిజ్యఃఆరాధనీయః-తద్విశ్వసృజాంసత్రం , సహస్రపరివత్సరపర్యన్తమనుష్ఠేయం-సంవిధాయఅనుష్ఠాయ- తేపిభృగ్వాదయః ❋ ॥ ౩౪ ॥ ❋ యత్రప్రదేశే-గఙ్గా యమునయాసహ, స్వితాయుక్తా-తత్ర-అవభృథంస్నానంఆప్లుత్యకృత్వా, తతః-స్వంస్వం, ధామస్థానం, యయుఃప్రాపుః ❋ ॥ ౩౫ ॥ ❋ ఇతిశ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే ద్వితీయోఽధ్యాయః ❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋

‚‚దక్షోదుహితృవత్సలః। విద్వేషమకరోత్కస్మాదితిపృష్టంవిద్వేషనిమిత్తం [illegible] జదుస్త్యజానసి,, తిపృష్టంప్రాణత్యాగనిమిత్తంతత్ప్రకారశ్చోచ్యతే-తత్రప్రాణత్యాగనిమిత్తమరౌద్రకయాగారమ్భః-సచగర్వా- గర్వశ్చప్రాజాపత్యాదధికారా , దితివక్ష్యన్-తావద్దక్షభవయోర్విద్విషతోస్సతోర్మహాన్కాలోఽతీతఇత్యాహ॥సదేతి॥ఏవముక్తరీత్యా, సదాపిద్విషతోర్మిథోద్వేషంకుర్వతో , ర్జామాతుశ్శ్వశురస్యదక్షస్యచధ్రియమాణయోర్వర్తమానయోస్సతోః, సుమహాన్ భూయా, న్కాలః-అతిచక్రమేవ్యతీతః ❋ ॥ ౧ ॥ ❋ గర్వనిమిత్తమాహ॥యదేతి॥పర

యాంయత్రదైవంసురాసవమ్॥ ౨౯ ॥ బ్రహ్మచబ్రాహ్మణాంశ్చైవయద్యూయంపరినిన్దథ। సేతుంవిధరణంపుంసామతఃపాషణ్డమాశ్రితాః ॥ ౩౦ ॥ ఏషఏవహిలోకానాంశివఃపన్థాస్సనాతనః। యంపూర్వేచానుసంతస్థుర్యత్ప్రమాణంజనార్దనః॥ ౩౧ ॥ తద్బ్రహ్మపరమంశుద్ధంసతాంవర్త్మసనాతనమ్। విగర్హ్యయాతపాషణ్డందైవంవోయత్రభూతరాట్॥ ౩౨ ॥ మైత్రేయఉవాచ॥తస్యైవంవదతశ్శాపంభృగోస్సభగవాన్భవః। నిశ్చక్రామతతఃకించిద్విమనాఇవసానుగః॥ ౩౩ ॥ తేపివిశ్వసృజస్సత్రంసహస్రపరివత్సరమ్। సంవిధాయమహేష్వాసయత్రేజ్యఋషభోహరిః॥ ౩౪ ॥ ఆప్లుత్యావభృథంయత్రగఙ్గాయమునయాన్వితా। విరజేనాత్మనాసర్వేస్వంస్వంధామయయుస్తతః ॥ ౩౫ ॥ ❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, ద్వితీయోఽధ్యాయః ❋❋❋❋❋❋❋❋❋

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ సదావిద్విషతోరేవం కాలోవైధ్రియమాణయోః । జామాతుశ్శ్వశురస్యాపి సుమహానతిచక్రమే॥ ౧ ॥ యదాభిషిక్తోదక్షస్తుబ్రహ్మణాపరమేష్ఠినా। ప్రజాపతీనాంసర్వేషామాధిపత్యేస్మయో

మేష్ఠినాచతుర్ముఖేన,బ్రహ్మణా,యదా,సర్వేషాంప్రజాపతీనా,మాధిపత్యే,దక్షోఽభిషిక్తః, స్తదా-తస్య-స్మయోగర్వః, అభవత్, ఉపపద్యతేస్మ ❁ ॥ ౨ ॥ ❁ స్మయాచ్చారాద్రకంయాగమారేభఇత్యాహ॥ఇష్ట్వేతి॥సదక్షః,బ్రహ్మిష్ఠాన్బ్రహ్మాత్మకాన్,సర్వేషాంబ్రహ్మాత్మకత్వే ఽపరుద్రాదేర్బ్రహ్మణఆవేశావతారత్వాదతిశయేనబ్రహ్మత్వమిష్టన్ప్రత్యయేనవివక్షితం - రుద్రానుచరతదారాధకాభిప్రాయేణబహువచనం - అభిభూయపరాభావ్య - తేభ్యోయజ్ఞభాగంనదాస్యామీత్యేవంసఙ్కల్ప్యేత్యర్థః - వాజపేయేనేష్ట్వావాజపేయాఖ్యం యాగంకృత్వా - బృహస్పతిసవంనామ బృహస్పతిసవాఖ్యం క్రతూత్తమ,మారేభేఆరబ్ధవాన్ ,, వాజపేయేనేష్ట్వాబృహస్పతిసవేనయజేతే ,, తిశ్రుతేః ❁ ॥ ౩ ॥ ❁ తస్మిన్ బృహస్పతిసవేసమారబ్ధే , సర్వేబ్రహ్మర్షయః , తథా-దేవర్షయః , పితరోదేవతాశ్చ , తథా-తేషాంపత్న్యశ్చ,కృతస్వస్త్యయనాఃకృతమఙ్గళాః,సర్వాలఙ్కారభూషితాః,సభర్తృకాశ్చాసన్-తత్రాగత్యోపవివిశురిత్యర్థః,సభర్తృకాఇత్యనేన భర్తృసాంనిధ్యాదానన్దాతిశయస్సూచ్యతే ❁ ॥ ౪ ॥ ❁ తత్తథా-నభసి,ఖేచరాణాం,ప్రజల్పతాం,పితృయజ్ఞమహోత్సవం-శ్రుత్వా - దాక్షాయణీసతి ॥ తత్ర-సర్వాభ్యోదిగ్భ్యః , వ్రజన్తీ - రుపదేవానాంగన్ధర్వాణాం-వరస్త్రియఃవరస్త్రీః, వాంశసోరితియఙ్ -స్వనిలయాభ్యాశేస్వగృహసమీపే,దృష్ట్వా- ఔత్సుక్యాత్పతిమభ్యభాషతేతిత్రయాణామన్వయః,కథంభూతాఃస్త్రియః - దృష్ట్వా , విమానాసియానానిగమనసాధనానియాసాంతాః-సప్రేష్ఠాఃప్రియైస్సహితాః నిష్కనిపదకాని,కణ్ఠేయాసాం-శోభనానివాసాంసియాసాం,లోలానిచఞ్చలానిఅక్షీణియాసాం-మృష్టాన్యుజ్జ్వలాని-కుణ్డలానియాసాంతాః ❁ ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ ౭ ॥ ❁ హేవామశమ్భో , తేతవ-శ్వశురస్యప్రజాపతేర్దక్షస్య,కర్తరిషష్ఠీ , యజ్ఞరూపోమహోత్సవః,

---

ఽభవత్ ॥ ౨ ॥ ఇష్ట్వాచవాజపేయేనబ్రహ్మిష్ఠానభిభూయసః। బృహస్పతిసవంనామసమారేభేక్రతూత్తమమ్ ॥ ౩ ॥ తస్మిన్బ్రహ్మర్షయస్సర్వేదేవర్షిపితృదేవతాః । ఆసన్కృతస్వస్త్యయనాస్తత్పత్న్యశ్చసభర్తృకాః॥ ౪ ॥తదుపశ్రుత్యనభసిఖేచరాణాంప్రజల్పతామ్।సతీదాక్షాయణీదేవీపితృయజ్ఞమహోత్సవమ్॥ వ్రజన్తీస్సర్వతోదిగ్భ్యఉపదేవవరస్త్రియః ।విమానయానాస్సప్రేష్ఠానిష్కకణ్ఠీస్సువాససః ॥ ౬ ॥ దృష్ట్వా స్వనిలయాభ్యాశేలోలాక్షీర్మృష్టకుణ్డలాః।పతింభూతపతిందేవమౌత్సుక్యాదభ్యభాషత ॥ ౭ ॥ సత్యువాచ॥ ప్రజాపతేస్తేశ్వశురస్యసామ్ప్రతంనిర్యాపితోయజ్ఞమహోత్సవఃకిల । వయంచతత్రాభిసరామవామతేయద్యర్థితాఽమీవిబుధావ్రజన్తిహి ॥ ౮ ॥ తస్మిన్భగిన్యోమమభర్తృభిస్స్వకైర్ధ్రువంగమిష్యన్తిసుహృద్దిదృక్షవః।అహంచతస్మిన్భవతాఽభికామయేసహోపనీతంపరిబర్హమర్హితుమ్ ॥ ౯ ॥ తత్రస్వసౄర్మేననుభర్తృసమ్మితామాతృష్వసౄఃక్లిన్నధియంచమాతరమ్ । ద్రక్ష్యేచిరోత్కణ్ఠమనామహర్షిభిరున్నీయమానంచమృడాధ్వరధ్వజమ్ ॥ ౧౦ ॥ త్వయ్యేతదాశ్చర్యమజాత్మమాయయావినిర్మితంభాతిగుణత్రయాత్మకమ్ । త

సమ్ప్రతి-నిర్యాపితః-ప్రవర్తితః , తత్రచ-విబుధావ్రజన్తీహీత్యపారోక్ష్యంద్యోత్యతే,యద్యర్థితాఅర్థినోభావఃఅర్థితా, యదివర్తతఇత్యర్థః , తర్హి, తత్ర-వయమప్యభిసరామగచ్ఛామః ❁ ॥ ౮ ॥ ❁ స్వాభిప్రాయంప్రకటయన్త్యాహషడ్భిః ॥తస్మిన్యజ్ఞమహోత్సవే-మమభగిన్యః , స్వస్వభర్తృభిస్సహ,సుహృద్దిదృక్షవఃభగినీమాతాపిత్రాదీన్ద్రష్టుమిచ్ఛవః , ఆగమిష్యన్తిధ్రువంనిశ్చయః , ఆయాంతుకింతవ,తత్రాహంఅహమపి , తస్మిన్నుత్సవే-భవతాసాకం, ఉపనీతంఅస్మత్పిత్రాదిసమర్పితం , పారిబర్హంవస్త్రాభరణాద్యుపాయన,మర్హితుంగ్రహీతుం-కామయేఇచ్ఛామి ❁ ॥ ౯ ॥ ❁ కించ-హేమృడ-చిరోత్కణ్ఠమానాబహుకాలమౌత్సుక్యావిష్టమనాః,అహం-మేమమ,భర్తృభి-స్సమానీతాః-స్వస్సృభగినీః,భర్తృసమ్మితాఇత్యనేనస్వస్రాఅపిభర్త్రానుగ్రాహ్యత్వంసూచ్యతే,తథా-మాతృష్వసౄఃమాతృభగినీః - క్లిన్నధియంముద్ధర్శనాలాభేనక్లిన్నధియం ఖిన్నచిత్తాం - మయిప్రేమార్ద్రచిత్తాంవా-మాతరం-మహర్షిభి,రున్నీయమానంఊర్ధ్వంక్రియమాణం,అధ్వరధ్వజంయూపంచ-ద్రక్ష్యే ❁ ॥ ౧౦ ॥ ❁ అహోకింతత్రాధ్వరేఆశ్చర్యం , యేనత్వందిదృక్షసీత్యత్రాహ ॥ త్వయీతి ॥ అజాత్మమాయయాఅజస్యకర్మాయత్తజన్మాదిరహితస్యాత్మనఃపరమాత్మనఃవిష్ణోర్మాయయాసఙ్కల్పేన , వినిర్మితం , గుణత్రయాత్మకంసత్వాదిగుణత్రయాత్మకప్రకృతిపరిణామాత్మక , మేతద్వివిధవిచిత్రసన్నివేశం,జగత్త్వయి , ఆశ్చర్యంభాతి-వివిధవిచిత్రసన్నివేశజగద్దర్శనమేవజ్ఞానినిత్వయ్యాశ్చర్యబుద్ధిజనకం-నతతఆశ్చర్యకరంకించిత్తేవాస్తీత్యర్థః, జ్ఞానినోహివిచిత్రంజగద్దృష్ట్వా ఽఽశ్చర్యంప్రాప్నువన్తీతిభావః, అతోఽజాత్మనస్తవమాయయాత్వయ్యేవవినిర్మితంజగదాశ్చర్యంభాతీత్యన్వయోఽసంగతః-సద్బ్రహ్మాత్మాకాశశివేన్ద్రాదిశబ్దానాంభాగవషష్ఠ్యామయేన

కోఽహంవై నారాయణఆసీన్నబ్రహ్మానేశాన ,, ఇతి - నారాయణరూప విశేషే పర్యవసానాత్తస్యైవ కారణత్వేనజగత స్తన్మాయయావినిర్మితత్వాత్,యుక్తంచైతత్ ,, అనపహతపాప్మావాఽహమస్మి , నారాయణాద్రుద్రోజాయత ,, ఇతి , కార్యత్వకర్మవశత్వాదియుక్తస్య రుద్రస్యకారణత్వాసమ్భవాత్ , అన్యథాపూర్వాపరవిరోధాత్,తథాపితవాశ్చర్యకరస్యాన్యస్యాభావేప్య , హం , యోషిచ్చాఞ్చల్యస్వభావా , అతత్త్వవిత్ పరాపరతత్త్వమజానన్తీ , అనేనవిశేషణద్వయేనస్థిరచిత్తానాం తత్త్వవిదాంచ భగవద్విభూతిత్వేన జగదవలోకన మేవాశ్చర్య జనకమితి సూచితమితి యథోక్త ఏవార్థస్స్వాధీయాన్ , అతో దీనాకృప ణాసతి , హేభవ- మే , భవక్షితింజన్మ భూమిం , దిదృక్షే ద్రష్టుమిచ్ఛామి ❀ ॥ ౧౧ ॥ ❀ దిదృక్షామేవకైముత్యన్యాయేనవ్యనక్తి॥పశ్యేతిద్వాభ్యాం ॥ హేభవ - అన్యాఅప మత్పితృసమ్బన్ధరహితాఅపి , యోషితః , వరూథశః,సఙ్ఘశః , ప్రయాన్తి , తాఃపశ్య , కథంభూతాస్త్రియః - కాన్తైః ప్రియైస్సఏవసఖాయాసాంతాః , హేశితికణ్ఠ , యాసాంయోషితాం , వ్రజద్భిః , కలహంసవత్పాణ్డురైశ్శుభ్రైః , ర్విమానైర్నభస్థలంమణ్డితంభూషితమ్ ❀ ॥ ౧౨ ॥ ❀ హేసురవర్యసురశ్రేష్ఠ , పితృగేహే కౌతుకముత్సవం నిశమ్య - సుతాయాః-దేహాః-కథంనేఙ్గతేద్రష్టుంనచలతి , అథాప్యనాహూతాస్సన్తః కథంవాగమిష్యామ స్తత్రాహ ॥ సౌహృదంసుహృదోనికేతనం , తథాభర్తుర్దీనాంగృహాన్ప్రత్య,నాభూతాఽపి,అభియన్తిగచ్ఛన్తిసన్తః,హన్తస్వత్వమార్గ మ్ ❀ ॥ ౧౩ ॥ ❀ ఉపసంహరతి॥ తదితి॥ హేఅమర్త్యదేవ-తత్తస్మాత్,ప్రసీద,ఇదం-మేవాఞ్ఛితం,కారుణికోభవాన్,కర్తుమర్హతి ॥కారుణికత్వమేవాహ॥ అదభ్రచక్షుషాఅనల్పదయాదృష్ట్యా,త్వయా - ఆత్మనోదేహస్యార్ధసమంశే - అహం,నిరూపితాధృతా-యతోఽర్ధధారీ

ధాప్యహంయోషిదతత్త్వవిచ్చతేదీనాదిదృక్షేభవమేభవక్షితిమ్ ॥ ౧౧ ॥ పశ్యప్రయాన్తీరభవాన్యయోషితోఽప్యలంకృతాఃకాన్తసఖావరూథశః । యాసాంవ్రజద్భిశ్శితికణ్ఠమణ్డితంనభోవిమానైఃకలహంసపాణ్డుభిః ॥ ౧౨ ॥ కథంసుతాయాఃపితృగేహకౌతుకంనిశమ్యదేహస్సురవర్యనేఙ్గతే।అనాహుతాఅప్యభియన్తి సౌహృదంభర్తుర్గురోర్దేహకృతశ్చకేతనమ్ ॥ ౧౩ ॥ తన్మేప్రసీదేదమమర్త్యవాఞ్ఛితంకర్తుంభవాన్కారుణికోబతార్హతి । త్వయాఽఽత్మనోఽర్ధేఽహమదభ్రచక్షుషానిరూపితామాఽనుగృహాణయాచితః ॥ ౧౪ ॥ మైత్రేయఉవాచ ॥ ఏవంగిరిత్రఃప్రియయాఽభిభాషితఃప్రత్యభ్యధత్తప్రహసన్సుహృత్ప్రియః । సంస్మారితో మర్మభిదఃకువాగిషూన్యానాహకోవిశ్వసృజాంసమక్షతః ॥ ౧౫ ॥ శ్రీశఙ్కరఉవాచ ॥ త్వయోదితంశోభనమేవశోభనేఅనాహుతాఽప్యభియన్తిబన్ధుషు । తేయద్యనుత్పాదితదోషదృష్టయోబలీయసానాత్మ్యమదేనమన్యునా ॥ ౧౬ ॥ విద్యాతపోవిత్తవపుర్వయఃకులైస్సతాంగుణైష్షడ్భిరసత్తమేతరైః।స్మృతౌహతాయాం

శ్వగఇతిప్రఖ్యాతోసీ , అతోనయాయాచితస్త్వం మామనుగృహాణ ❀ ॥ ౧౪ ॥ ❀ ఏవమాభాషితోభవఃప్రత్యభాషతేత్యాహమైత్రేయః ॥ ఏవమితి ॥ గిరిత్రఃగిరింకైలాసంత్రాయతఇతిగిరిత్రః - భవః -ఏవముక్తరీత్యా - ప్రియయాసత్యా, అభిభాషితః , తస్యాఃప్రియ స్సుహృదపి - మర్మచ్ఛిదః - దక్షస్య కువాగిషూన్కుత్సితానిన్దాపరావాచ ఏవఇషవ - స్తాన్ప్రతి,సంస్మారితఃస్మరణంప్రాపితః-విస్మృత్తప్రేరణాత్స్మరతేర్ణిజన్తాత్కర్తరిక్తః - సంస్మరన్నిత్యర్థః,బహుఃప్రహసన్నివ-ప్రత్యభ్యధత్తప్రత్యభాషత-కేతేకువాగిషవః, యాన్స్మరన్ప్రత్యభ్యధత్తేత్యత్రాహ ॥ కఃదక్షః-విశ్వసృజాంప్రజాపతీనాం,సమక్షతోఽపరోక్షం-యానాహ,,అయంహలోకపాలానాంయశోఘ్నోనిరపత్రప,,ఇత్యాదినా-ఉక్తవాన్ తాన్స్మరన్నిత్యర్థః ❀ ॥౧౫॥ ❀ ప్రియయోక్తమనూద్యప్రత్యుత్తరయతిభవః ॥ త్వయోదితమితియావదధ్యాయసమాప్తి ॥ హేశోభనే,య-త్త్వయో-దితముక్తం , అనాహుతాఅపబన్ధుష్వభియన్తీతి-తచ్ఛోభనమేవసత్యమేవ,కింతు,బలీయసాఅనాత్మ్యంగేహాభిమాన-స్తత్కృతోయోమదః-తేన-మన్యునాక్రోధేనచ-తేబన్ధవో - యద్యనుత్పాదితదోషదృష్టయోనఉత్పాదితాఃగుణేషుసత్స్వపదోషేష్వేవదృష్టిర్దర్శనంయైః - స్తైర్భవన్తి - తర్హ్యనాహుతాఅప్యభియన్తీతిశోభనమిత్యర్థః ❀ ॥ ౧౬ ॥ ❀ నమవిద్యాతపఆదిసమ్పన్నోదక్షః - తాదృశేత్వయి , కథముత్పాదితదోషదృష్టిస్స్యాదతఆహ॥విద్యేతి॥సతాంసాధూనాంగుణైః,విద్యాతపఆదిభిష్షడ్భిః-అసత్తమేష్వి-తరైర్దోషరూపతాంప్రాప్తైః,విద్యాదయఎవాశ్రయభేదేనగుణాదోషాశ్చస్యురితిభావః ,స్మృతౌహతాయాంవివేకజ్ఞానేనష్టేసతి-భృతమానదుర్దృశః-భృతఃపుష్టఃమానఃఅహంవిద్వానహంతాపసఇత్యాదిగర్వః,తేనదుష్టాదృష్టిర్యేషాం-తేభూయసాంమహత్తమానాం-తేజ-స్తథాయ

ధాస్థితం-నపశ్యన్తి, హీత్యసత్త్వే తత్ప్రసిద్ధింద్యోతయతి ❀ ॥ ౧౭ ॥ ❀ తస్మాదేతాదృశానామనవస్థితచిత్తానాం, గృహాన్-స్వజనవ్యపేక్షయా స్వజన ఇతి బుద్ధ్యా, న ప్రతీయాత్ న గచ్ఛేత్-అనవస్థితాత్మత్వమేవాహ॥ యే-వక్రాః కుటిలాః, తయా దృష్ట్యా-వక్రధియేతి పాఠే, కుటిలబుద్ధ్యేత్యర్థః, ఆరోపితా ఉత్క్షిప్తా భ్రూర్యేషాం, తైః, అమర్షణైః స్వాకోపైః, అక్షిభిః గృహాన్ప్రత్యభ్యాగతాన్, పశ్యన్తి ❀ ॥ ౧౮ ॥ ❀ పశ్యన్త్వేవమథాపి సోఢ్వా గన్తవ్యమేవ బన్ధుభిస్తత్రాహ॥ తథేతి॥ అరిభిః శత్రుభిః, శిలీముఖైః బాణైః అర్దితాఙ్గః భిన్నాఙ్గోఽపి-తథా న వ్యథతే యతః శేతే స్వపితి-యథా, స్వానాం, వక్రధియాం దురుక్తిభి-ర్మర్మసు, తాడితః, దూయతా వ్యథమానేన-హృదయేన, దివానిశం- తప్యతి, దురుక్తీనాం సోఢుమశక్యత్వాన్న తద్గృహాన్ప్రతి గన్తవ్యమిత్యర్థః ❀ ॥ ౧౯ ॥ ❀ మాస్తు త్వదాగమనమహమేకా వ్రజిష్యామీతి చేన్మానాదృత్య గతాయాస్తవాపి పితృకృతః పరాభవః ప్రాప్త ఏవ స్యాదిత్యాహ॥ వ్యక్తమితి యావత్సమాప్తి॥ హే సుభ్రు-యద్యపి-త్వముత్కృష్టగతేః, ఉత్కృష్టా గతిః ప్రాజాపత్యాధికారరూపా గతి-ర్యస్య-తస్య, ప్రజాపతే ర్దక్షస్య - ఆత్మజానాం దుహితౄణాం మధ్యే, ప్రియా ప్రీతివిషయాఽసీతి-మే మతా జ్ఞాతా-వ్యక్తం, స్ఫుటం తథాపి, మదాశ్రయాన్మదాశ్రయణాన్మత్సంబన్ధాద్ధేతోస్త్వం పితు-స్సకాశాత్, మానం సంమానం న లప్స్యసే, యతః, మత్సంబన్ధాత్కః దక్షః-పరితప్యతే క్లిశ్యతి ❀ ॥ ౨౦ ॥ ❀ ననుకుతస్త్వయా దక్షస్తిరస్కృతః, యతోఽసౌ త్వాం ద్వేష్టి తత్రాహ ॥ పాపచ్యమానేనేతి ॥ పూరుషబుద్ధిసాక్షిణాం పూరుషో జీవః-బుద్ధిర్మహాన్, తేషాం సాక్షాత్పశ్యన్తీతి తథా, తేషాం బ్రహ్మాత్మకత్వేన పశ్యన్తీతి పురుషయాథాత్మ్యవిదాం-బ్రహ్మవిదామితి యావత్, తేషాం, సమృద్ధిభిః, పూజాకీర్త్యాదిభిః - తేషాం పూరుషబుద్ధిసాక్షిణాం, పదం స్థానమైశ్వర్యమధికారం వా, అధిరోఢుం ప్రాప్తుం, న సమర్థః - అతఏవ - పాపచ్యమానేన భృశం తప్యమానేన

భృతమానదుర్దృశః స్తబ్ధా న పశ్యన్తి హి ధామ భూయసామ్॥ ౧౭॥ నైతాదృశానాం స్వజనవ్యపేక్షయా గృహాన్ప్రతీయాదనవస్థితాత్మనామ్ । యేఽభ్యాగతాన్ ❀ వక్రతయాఽభిచక్షతే హ్యారోపితభ్రూభిరమర్షణాక్షిభిః ॥ ౧౮ ॥ తథాఽరిభిర్న వ్యథతే శిలీముఖైః శేతేఽర్దితాఙ్గో హృదయేన దూయతా । స్వానాం యథా వక్రధియాం దురుక్తిభిర్దివానిశం తప్యతి మర్మతాడితః ॥ ౧౯ ॥ వ్యక్తం త్వముత్కృష్టగతేః ప్రజాపతేః ప్రియాఽఽత్మజానామసి సుభ్రు మే మతా । అథాపి మానం న పితుః ప్రపత్స్యసే మదాశ్రయాత్కః పరితప్యతే యతః॥ పాపచ్యమానేన హృదాఽఽతురేన్ద్రియః సమృద్ధిభిః పూరుషబుద్ధిసాక్షిణామ్ । అకల్ప ఏషామధిరోఢుమఞ్జసా పదం పరం ద్వేష్టి యథాఽసురా హరిమ్ ॥ ౨౧ ॥ ప్రత్యుద్గమప్రశ్రయణాభివాదనం విధీయతే సాధు మిథస్సు

హృదయేన, ఆతురేన్ద్రియః, దుఃఖితేన్ద్రియః, తాన్, పరం కేవలం ద్వేష్టి, స్వయం మార్గోఽజ్ఞో దుర్భగశ్చ మహాత్మనాం స్వమలభమానస్తాన్కేవలం ద్వేష్టి, యథాసురాః హరిం ద్విషన్తి ❀ ॥ ౨౧ ॥ ❀ ననుగురుభూతో దక్షస్త్వయా ప్రణామాదిభిరసత్కృతస్త్వాం ద్వేష్టీతి తత్రాహ ॥ ప్రత్యుద్గమేతి ॥ హే సుమధ్యమే, ప్రాజ్ఞైః దేహమానిభి-ర్మిథః - పరస్పరం, ప్రత్యుద్గమప్రశ్రయణాభివాదనం ప్రత్యుత్థానప్రణామాభివాదనం, విధీయతే, మనోవాక్కాయైరితి శేషః - ప్రాజ్ఞాజ్ఞ సన్నిహితే తు, ప్రాజ్ఞే గుహాశయాయాన్తర్యామిణే, పరస్మై పురుషాయైవ-చేతసైవ విధీయతే, నతు దేహాభిమానినే కరణత్రయేణేత్యర్థః - ప్రాజ్ఞే పరస్పరం మనసైవ విధీయతే పరిపూర్ణే తస్మిన్ కాయికవ్యాపారాయోగాదిత్యర్థవర్ణనం త్వశోభనం, ప్రాజ్ఞేష్వపి మిథస్తస్య కరణత్రయేణ "వైష్ణవో వైష్ణవం దృష్ట్వా దణ్డవత్ప్రణమేద్భువి," ఇత్యాదిభిర్విహితత్వాత్, అన్తర్యామ్యుద్దేశేన మానసికం ప్రత్యుద్గమనాదికమస్మై దేహాభిమానినే దక్షాయ విహితమేవ మయేతి భావః ❀॥ ౨౨ ॥ ❀ నను-కింవిశేషేణ చేతసైవ ప్రణతిర్విధీయత ఇత్యుచ్యతే, నతు మనోవాక్కాయానామన్యతమేనేత్యత్ర కారణమాహ ॥ సత్త్వమితి ॥ విశుద్ధం రజస్తమోభ్యామనభిభూతం -సత్త్వం సత్త్వప్రధానం చిత్తం, వసుదేవశబ్దితం వసుదేవశబ్దేనోచ్యత ఇత్యర్థః, విశుద్ధసత్త్వే వసుదేవశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తమాహ॥ యదితి॥ యత్ యస్మాత్- తత్ర సత్త్వే, పుమాన్వాసుదేవః-అపావృతః అపగతమాత్మావరణం యస్మాత్, సః, ఈయతే ప్రతీయతే ప్రకాశ్యత ఇతి యావత్ "తత్ర సత్త్వం నిర్మలత్వాత్ప్రకాశక, మిత్యుక్తరీత్యా వాసుదేవస్య రూపగుణాది ప్రకాశకసత్త్వప్రధానత్వాచ్చిత్తస్య ద్యోతమానత్వాద్దేవత్వం - భగవతో వాసభూతత్వాచ్చ వసుత్వమితి వసుదేవశబ్దితం సత్త్వమిత్యర్థః, తస్మింశ్చ సత్త్వ ఆఖ్యాచిత్తే, అథోఽక్ష

౧౮॥ శ్లో॥ పా ❀ వక్రధియా.

జః - అసఃకృతేష్వక్షేషు ఇన్ద్రియేషు జాయతేఆవిర్భవతీత్యధోఽక్షజః - ఇన్ద్రియాన్తరాగోచరః - కేవలపరిశుద్ధచేతస్సఙ్గ్రాహ్యః - భగవాన్వాసుదేవః - మేమయా - నమసావిధీయతేనమస్క్రియత ఇత్యర్థః - అతస్సైతస్మైవభగవాన్ ప్రణమ్యత ఇతిభావః ॥ ౨౩ ॥ తస్మా - త్త్వయాపితాపిదేహకృదపి - పాలకపితృత్వాదివిత్వాభావాత్ త్వర్ధం దేహకృదిత్యుక్తం - మద్విట్ మద్ద్వేషీ - దక్షో - ననిరీక్ష్యః నిరీక్షితుమయోగ్యః - తథా - తందక్షం - యే - అనువ్రతాః - తేపినినిరీక్ష్యాః - హేవరోరు - యోదక్షః - విశ్వసృడ్యజ్ఞగతం విశ్వసృజాం సత్రేగతం - అనాగసం నిరపరాధినం - మాం - దుర్వచసా దురుక్త్యా - తిరః, అకరోత్ తిరస్కృతవాన్ ॥ ౨౪ ॥ మద్వచోఽతిహాయాతిక్రమ్య - యది వ్రజిష్యసి - తర్హి - భవత్యాస్తవ, భద్రం సమ్మానం - నభవతి నభవిష్యతి - ప్రత్యుతపరాభవ ఏవ స్యాదితి భావః ॥ బన్ధుకృతపరాభవోనదుఃఖాయభవేదితి చేత్తత్రాహ ॥ సమ్భావితస్య సత్రసమ్మానితస్య, స్వజనాద్యః పరాభవః, స, సద్యో మరణాయ, కల్పతే భవతి ॥ ౨౫ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే తృతీయోఽధ్యాయః ॥

భవోక్తిమనుర్ధ్యనోప సంహరన్ భవాన్యాస్స్వాభిప్రేతార్థాలాభనిమిత్తశోకం - తన్నిమిత్తం భర్తరి క్రోధం - భర్తారమనాదృత్య స్వగేహగమనం - తత్ర పితృకృత పరాభవం - తన్నిమిత్తదేహత్యాగప్రకారం చాహ ॥ ఏతావదితి శఙ్కరః ॥ ఏతావదభిధాయ - ఉభయత్ర పత్న్యాస్తత్ర గమనే అగమనే చానుజ్ఞాదానే బలాన్నివారణే వా - తచ్ఛరీరనాశం చిన్తయన్,

మధ్యమే। ప్రాజ్ఞః పరస్మై పురుషాయ చేతసా గుహాశయాయైవ న దేహమానినే ॥ ౨౨ ॥ సత్త్వం విశుద్ధం వసుదేవశబ్దితం యదీయతే తత్ర పుమానపావృతః । సత్త్వే చ తస్మిన్భగవాన్వాసుదేవో హ్యధోక్షజో మే నమసా విధీయతే ॥ ౨౩ ॥ తత్తే నిరీక్ష్యో న పితాఽపి దేహకృద్దక్షో మమ ద్విట్ తదనువ్రతాశ్చ యే । యో విశ్వసృడ్యజ్ఞగతం వరోరు మామనాగసం దుర్వచసాఽకరోత్తిరః ॥ ౨౪ ॥ యది వ్రజిష్యస్యతిహాయ మద్వచో భద్రం భవత్యా న తతో భవిష్యతి । సమ్భావితస్య స్వజనాత్పరాభవో యదా స సద్యో మరణాయ కల్పతే ॥ ౨౫ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, తృతీయోఽధ్యాయః ॥

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఏతావదుక్త్వా విరరామ శఙ్కరః పత్న్యఙ్గనాశం హ్యుభయత్ర చిన్తయన్ । సుహృద్దిదృక్షుః పరిశఙ్కితా భవాన్నిష్క్రామతీ నిర్విశతీ ద్విధాఽఽస సా ॥ ౧ ॥ సుహృద్దిదృక్షాప్రతిఘాతదుర్మనాస్స్నేహాద్రుదత్యశ్రుకలాతివిహ్వలా । భవం భవాన్యప్రతిపూరుషం రుషా ప్రధక్ష్యతీవైక్షత జాతవేపథుః ॥ ౨ ॥ తతో వినిశ్వస్య సతీ విహాయ తం శోకేన రోషేణ చ దూయతా హృదా । పిత్రోరగాత్స్త్రైణవిమూఢధీర్గృహాన్ప్రేమ్ణాఽఽత్మనో యోఽర్ధమదాత్సతాం ప్రియః ॥ ౩ ॥ తామన్వగచ్ఛన్ద్రుతవిక్రమాం సతీమేకాం త్రినేత్రానుచరాస్సహస్రశః । సపార్షదయక్షా మణిమన్మదాదయః పురో వృషేన్ద్రాస్తరసా గతవ్యథాః ॥ ౪ ॥ తాం శారికాకన్దుకదర్పణామ్బుజశ్వేతాతపత్రవ్యజనస్రగాదిభిః । గీతాయనైర్దున్దుభిశఙ్ఖవేణుభిర్వృషే

విరరామ తూష్ణీమాస, తతః - సా సతీ, సుహృద్దిదృక్షుః మాతాపిత్రాదీన్ ద్రష్టుమిచ్ఛన్తీ - నిష్క్రామతీ గృహాద్బహిర్నిర్గచ్ఛన్తీ - పునః - భవాచ్ఛఙ్కరాత్, పరిశఙ్కితా భర్తుర్వచోఽతిహాయ గమనే కావా హానిస్స్యాదితి పరిశఙ్కితా చ - తదా, ద్విధా, ఆస బభూవ ॥ ౧ ॥ సుహృదాం దిదృక్షాయాః ద్రష్టుమిచ్ఛాయాః - యః ప్రతిఘాతః నిరోధః, తేన, దుర్మనాః దుఃఖితచిత్తా, బన్ధుషు స్నేహాద్రుదన్తీ - అశ్రూణాం కలాభిః లేశైః - అతివిహ్వలా వ్యాకులా - భవానీ సతీ, అప్రతిపూరుషం సమదర్శిత్వేన ప్రతిపక్షరహితం - భవం రుద్రం, రుషా - జాతవేపథుః ఉత్పన్నశరీరకమ్పా, ప్రధక్ష్యతీ భస్మీకుర్వన్తీవ ఐక్షత అపశ్యత్ ॥ ౨ ॥ తదా తతః, సతీ, వినిశ్వస్య దీర్ఘం నిశ్వాసం విధాయ - సతాం జిజ్ఞాసూనాం - ప్రియో యశ్చ - ప్రేమ్ణా - ఆత్మనో దేహస్యార్ధమదాద్దత్తవాన్ అనేన త్యాగానర్హత్వముక్తం తం రుద్రం - విహాయ, స్త్రైణం స్త్రీభావః - తేన - విమూఢధీః నష్టమతిః - శోకేన బన్ధుదర్శనాసమ్భావనానిమిత్తశోకేన - రోషేణ దిదృక్షాప్రతిఘాతనిమిత్తక్రోధేన - పునః - దూయతా భర్తృవచోఽతిక్రమనిమిత్తానర్థసమ్భావనాపరితప్తేన హృదయేన చ పిత్రోర్గృహాన్ ప్రత్యగాత్ ॥ ౩ ॥ ద్రుతవిక్రమాం శీఘ్రం పాదవిక్షేపాన కుర్వతీం - ఏకామసహాయాం - తాం సతీం - త్రినేత్రానుచరాస్సహస్రశోఽనుయయుః ॥ ఏతదేవ ప్రపఞ్చయతి సార్ధేన ॥ పార్షదైర్యక్షైశ్చ సహితాః, మణిమాన్ మదశ్చాదిర్యేషాం తే, పురః పురతః వృషేన్ద్రో యేషాం - తే - తరసా బలేన - గతవ్యథాః నిర్భయాః, యద్వా - ఆగతవ్యథా ఇతి చ్ఛేదః, రుద్రగమనాభావాదగతవ్యథాః - సభయాః ॥ ౪ ॥ తరసా బలాత్ - తాం సతీం - వృషేన్ద్రమారోప్య నన్దీశ్వరే ఉపవేశ్య - శారికాదిభిః క్రీడోపకరణైః - శారికా-

పరనసిప్రుః పక్షివిశేషః, శ్వేతాతపత్రాదిభిః రాజచిహ్నైశ్చ - విటఙ్కితాః అలఙ్కృతాః - యయుః ✿ ॥ ౫ ॥ ✿ ఆసమన్తాత్ - బ్రహ్మఘోషేణ వేదఘోషేణ - ఊర్జితం వ్యాప్తం - యజ్ఞసమ్బన్ధి వైశసం విశసనం - యస్మిన్ - తత్ - బ్రహ్మఘోషోర్జితం చ తద్యజ్ఞవైశసం చేతి కర్మధారయః - విప్రర్షిభిః బ్రహ్మర్షిభిః - జుష్టం సేవితం - తథా - విబుధైర్దేవైశ్చ - సర్వతో జుష్టం - మృద్దార్వాదిభిః - నిసృష్టాని నిర్మితాని - భాణ్డాని పాత్రాణి - యస్మిన్ - యజనం యాగస్థానం - సమావిశత్ ✿ ॥ ౬ ॥ ✿ తత్రాగతాం - తాం సతీం - జననీం స్వసౄః - ఋతే వినా - కశ్చన కోఽపి - నాద్రియత్ - నాదృతవాన్ - కుతః - యజ్ఞకృతో దక్షాద్భయం - తస్మాత్ - తత్ర హేతుః, తేన - విమానితాం అవమానితాం - తాస్తు సోదరాః - ప్రేమాశ్రుభిర్నిరుద్ధః కణ్ఠో యాసాం, తథాభూతాః తాం ముదా పరిషస్వజుః ఆలిఙ్గితవత్యః ✿ ॥ ౭ ॥ ✿ మాత్రా - మాతృష్వసృభిః - మాతృభగినీభిశ్చ - సౌదర్యసమ్ప్రశ్నసమస్తవార్తయా - సోదరీణాం భగినీనాం చ సమ్బన్ధీ - యః - కుశలప్రశ్నాదిః - తత్పూర్వయా సమస్తవార్తయా సకలవృత్తాన్తేన సహ - సమర్థవార్తయేతి పాఠే - సౌదర్యేణ సోదరత్వేన - భగినీనాం యస్సంప్రశ్నః - తత్ర సమర్థా యోగ్యా - యా వార్తా - తయా - సాదరం ఆదరేణ సహితం యథా తథా - దత్తాం సపర్యాం పూజాం - ముత్సృష్టమాసనం చ - సతీ - నాదత్త నస్వీకృతవతీ - తత్ర హేతుః - పిత్రా దక్షేణ - అప్రతినన్దితా అనాదృతా ✿ ॥ ౮ ॥ ✿ అరుద్రభాగం నవిద్యతే రుద్రస్య భాగో యస్మిన్ - తం - మధ్వరం యాగం విభౌ, దేవే రుద్రే - పిత్రా దక్షేణ - కృతం హేళనం, అపరాధం చాహ్వానాద్యకరణాత్ అవేక్ష్య, తథా, స్వయం, యజ్ఞసదసి - పిత్రా - అనాదృతా చ - రుషా - లోకాన్ - ధక్ష్యతీ భస్మీకుర్వాణేవ - చుకోప క్రుద్ధవతీ ✿ ॥ ౯ ॥ ✿ సా సతీ దే

వృషేన్ద్రమారోప్య విటఙ్కితా యయుః ॥ ౫ ॥ ఆబ్రహ్మఘోషోర్జితయజ్ఞవైశసం విప్రర్షిజుష్టం విబుధైశ్చ సర్వశః । మృద్దార్వయఃకాఞ్చనదర్భచర్మభిర్నిసృష్టభాణ్డం యజనం సమావిశత్ ॥ ౬ ॥ తామాగతాం తత్ర న కశ్చనాద్రియద్విమానితాం యజ్ఞకృతో భయాజ్జనః । ఋతే స్వసౄర్వై జననీం చ సోదరాః ప్రేమాశ్రుకణ్ఠ్యః పరిషస్వజుర్ముదా ॥ ౭ ॥ సౌదర్యసమ్ప్రశ్న✿సమస్తవార్తయా మాత్రా చ మాతృష్వసృభిశ్చ సాదరమ్ । దత్తాం సపర్యాం వరమాసనం చ సా నాదత్త పిత్రాఽప్రతినన్దితా సతీ ॥ ౮ ॥ అరుద్రభాగం తమవేక్ష్య చాధ్వరం పిత్రా చ దేవే కృతహేళనం విభౌ । అనాదృతా యజ్ఞసదస్యధీశ్వరీ చుకోప లోకానివ ధక్ష్యతీ రుషా ॥ ౯ ॥ జగర్హ ✿ సాఽమర్షవిపన్నయా గిరా శివద్విషం ధూమపథశ్రమస్మయమ్ । స్వతేజసా భూతగణాన్సముత్థితాన్నిగృహ్య దేవీ జగతోఽభిశృణ్వతః ॥ ౧౦ ॥ దేవ్యువాచ ॥ న యస్య లోకేఽస్త్యతిశాయినః ప్రియస్తథాఽప్రియో దేహభృతాం ప్రియాత్మనః । తస్మిన్సమస్తాత్మని ముక్తవైరకే ✿ ఋతే భవన్తం కతమః ప్రతీపయేత్ ॥ ౧౧ ॥ దోషాన్పరేషాం హి ✿ గుణేషు సాధవో గృహ్ణన్తి కేచిన్న భవాదృశా ద్విజ । గుణాంశ్చ ఫల్గూన్బ

వీ - అమర్షవిపన్నయా - అమర్షేణ కోపేన - విపన్నయా అవ్యక్తయా, గిరా వాచా, రుద్రగణైర్హేళనాదినా - సముత్థితాన్ దణ్డం హన్తుముద్యతాన్ - భూతగణాన్ మణిమన్మదాదీన్ - స్వతేజసా స్వబలేన - నిగృహ్య నివార్య - ధూమపథశ్రమస్మయం - ధూమపథేషు ధూమాదిమార్గప్రదకర్మసు - పరిశ్రమోత్థగర్వం - శివం ద్వేష్టీతి శివద్విట్ - తం దక్షం - జగర్హ నిన్దితవతీ - నిన్దావాక్యాన్యుక్తవతీత్యర్థః ✿ ॥ ౧౦ ॥ ✿ తాన్యేవాహ ॥ న యస్యేతి త్రయోదశభిః ॥ ప్రియాత్మనః - ప్రియః నిరతిశయప్రీతివిషయః ఆత్మా పరమపురుషో యస్య సః "ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థమహం స చ మమ ప్రియః" ఇతి గీతత్వాత్ - యస్య రుద్రస్య - లోకే భువనే - దేహభృతాం మధ్యే, అతిశాయనః అతిశయితః, ప్రియః ప్రీతివిషయః - తథాఽప్రియో వా - నాస్తి, సర్వాన్తరాత్మానం పరమాత్మానమేవ నిరతిశయప్రీతిరూపాపన్నయా భక్త్యా భజతస్తస్య సర్వం బ్రహ్మాత్మకతయాఽనుసన్దధతః ప్రియాదివిభాగో నాస్తీత్యర్థః - తస్మిన్ - ముక్తవైరకే - సర్వభూతసుహృది - సమస్తాత్మని సమస్తస్యాత్మా ఆత్మవత్ప్రియః - తస్మిన్ - యద్వా - సమస్తే ఆత్మా బ్రహ్మాపూర్ణమితి చిత్తం యస్య - తస్మిన్ "తద్ధైతత్పశ్యన్నృషిర్వామదేవః ప్రతిపేదేఽహం మనురభవం సూర్యశ్చ కక్షీవానృషిర్విప్రశ్చే" త్యాది శ్రుత్యుక్తవిధయా సర్వాత్మకం బ్రహ్మ సర్వాత్మకత్వేన స్వస్మిన్ సాక్షాత్కుర్వతీతి వాఽర్థః ॥ యోఽహం శరీరకః పరమాత్మా స ఏవ మన్వాదిశరీరక ఇతి శ్రుత్యర్థః - యద్వా - బ్రహ్మణ ఆవేశావతారత్వాద్రుద్రో బ్రహ్మదృష్ట్యా వేదముక్తం సర్వాత్మనీతి - అస్మిన్పక్షే షష్ఠీతత్పురుషస్సఙ్గతః - ఏవంవిధే రుద్రే - భవన్తం వినా - కతమః కో వా, ప్రతీపయేత్ ప్రాతికూల్యమాచరేత్ ✿ ॥ ౧౧ ॥ ✿ ఏవం బ్రహ్మవిదగ్రేసరస్య రుద్రస్య ప్రతీపావిషయత్వముక్తం, అథైతస్మిన్నాథో బ్రహ్మవిత్కృతాపరాధాద్దుర్జనాత్త్వత్త ఉత్పన్నమిదం శరీరం త్యక్ష్యామీతి వక్ష్యన్తీ ప్రథమం సాధ్వ

సాధులోకౌవిభజతి ॥ దోషానితి ॥ హేద్విజపితృశబ్దేనాసమ్బోధనం తదధిక్షేపాయ- భవాదృశాః కేచిత్త్వాదృశాదుర్జ నాః- పరేషాం స్వాపేక్షయాఽన్యేషాం - గుణేషుసత్స్వపి - దోషానేవగృహ్ణన్తి తాన్నోద్ఘాటయన్తి నతుగుణాం - స్తైఽ సాధవఇత్యర్థః- యేపునఃపుదాదయః - దోషాన్నగృహ్ణన్త-కింతు-పల్గూనపిఅల్పానపి-గుణానేవ-బహుళీకరిష్ణవఃవితనో తుమిచ్ఛవో-భవన్తి - తేమహత్తమాః - గుణేషుసాధవఇతిపారే-యేసాధవః-ఫల్గూనపిగుణాన్బహుళీకరిష్ణవః- తేమహత్త మాఇత్యన్వయః. తేషుచమహత్తమేషుచ-భవాన్-అఘంఅపరాధం-అవిదత్ లబ్ధవాన్కృతవానిత్యర్థః ॥౧౨॥ *అసతాం త్వాదృశానామిదంమహత్స్వపచరణంయుక్తమేవేత్యాహ ॥ నాశ్చర్యమితి ॥ కుణపాత్మవాదిషుకుణపంశవప్రాయంశరీ రమేవాత్మేతియేవదన్తి- తేషు-భవాదృశేష్వసత్సు - సర్వదా- సేర్ష్యం ఈర్ష్యాఅక్షమా- సేర్ష్యంయథాభవతితథా-మహ ద్వినిన్దామహత్తమవిషయనిన్దేతియ - త్తదాశ్చర్యంనభవతి-ప్రత్యుత-మహాపూరుషపాదపాంసుభిఃమహాపూరుషామహత్త మా- స్తేషాం అఙ్ఘ్రిరజోభిః-నిరస్తం తేజఃప్రభావో-యేషాం- తేషుత్వాదృశేషు-తదేవమహద్వినిన్దనమేవ-శోభనం ఉచి తం-యద్యపిమహాన్తస్స్వనిన్దాంసహన్తే - తథాపి-తత్పాదరేణవస్తదసహమానాస్తేషాంతేజోనిరస్యన్తి - అతోఽసత్సు మహద్వినిన్దనమేవోచితమిత్యర్థః ॥ ౧౩ ॥ కోసావపచారోమహత్సుమయాకృతఇత్యతాహ॥యదితిద్వాభ్యామ్॥య స్యరుద్రస్య - ద్వ్యక్షరంశివఇత్యక్షరద్వయాత్మకం-నామనామధేయం - ప్రసఙ్గాదప-సకృ - ద్గిరావాగిన్ద్రియేణ-రితము చ్చారితం-నృణా-మఘంపాపం , ఆశువాగ్ -హరతినివర్తయతి-సతామపినామోచ్చారణాదర్భగవన్నామవదఘనివర్త కత్వాదితిభావః - అలఙ్ఘ్యమనతిక్రమణీయంశాసనంఆజ్ఞా- యస్య - తం శివ-మశివోఽమఙ్గళో-భవాన్-ద్వేష్టి - అహోకష్టం - అమఙ్గళోఽవ్యేష్టీత్యనేనతద్ద్వేషాద్భవతోఽమఙ్గళమన్తరభావితిభావః ॥ ౧౪ ॥ కించ - బ్రహ్మరసాసవార్థిభిః-

హుళీకరిష్ణవో * మహత్తమాస్తేష్వవిదద్భవానఘమ్ ॥ ౧౨ ॥ నాశ్చర్యమేతద్యదసత్సుసర్వదామహద్వినిన్దా కుణపాత్మవాదిషు । సేర్ష్యంమహాపూరుషపాదపాంసుభిర్నిరస్తతేజస్సుతదేవశోభనమ్ ॥ ౧౩ ॥ యద్ద్వ్య క్షరంనామగిరేరితంనృణాంసకృత్ప్రసఙ్గాదఘమాశుహన్తితత్ । పవిత్రకీర్తింతమలఙ్ఘ్యశాసనంభవాన హోద్వేష్టిశివంశివేతరః॥౧౪ ॥యత్పాదపద్మంమహతాంమనోఽళిభిర్నిషేవితంబ్రహ్మరసాసవార్థిభిః।లో కస్యయద్వర్షతిచాశిషోఽర్థినస్తస్మైభవాన్ద్రుహ్యతివిశ్వబన్ధవే ॥ ౧౫ ॥ కింవాశివాఖ్యమశివంనవిదుస్త్వద న్యేబ్రహ్మాదయస్తమవకీర్యజటాశ్శ్మశానే । తన్మాల్యభస్మనృకపాల్యవసత్పిశాచైర్యేమూర్ధభిర్దధతితచ్చర

బ్రహ్మరసోబ్రహ్మానన్ద-స్సఏవాసవోమకరన్ద- స్తదర్థిభిర్బ్రహ్మానన్దానుభవమధులిప్సుభిః-మహతాంమనాంస్యేవాళయోభృఙ్గా స్తై-ర్యస్యరుద్రస్య-పాదపద్మం-నిషేవితం ,, ఈశ్వరాజ్ఞానమన్విచ్ఛే,,దితిజ్ఞానప్రదత్వాదితిభావః- కీదృశంతత్పాదపద్మం యన్నిషేవితంతత్రాహ ॥ యత్పాదపద్మం , అర్థినోలోకస్యయాచమానస్యజనస్య - ఆశిషోఽభీష్టాని-వర్షతిదదాతి-త స్మై -విశ్వబన్ధవేవిశ్వానుకూలాయ-భవా-న్ద్రుహ్యతిఅపకరోతి-క్రుధద్రుహేతిచతుర్థీ ॥ ౧౫ ॥ నన్వమఙ్గళాచారత్వా త్తన్నామైవనస్మర్తవ్యమిత్యతాహ॥ కింవేతి ॥యోరుద్రం-శ్మశానే జటాః-అవకీర్యవిక్షిప్య-తన్మాల్యభస్మనృకపాలీశ్మశా నమాల్యభస్మనరకపాలవా-న్పిశాచైస్సహ -అవసత్ -త-మేవ-మశివమఙ్గళాచారం-రుద్రం-తచ్చరణావసృష్టం- రజఇత్య ధ్యాహారః యేబ్రహ్మాదయో-మూర్ధభిశ్శిరోభిః-దధతి-ధారయన్తి-తే,త్వదన్యేత్వత్తోఽన్యే - బ్రహ్మాదయఃమరీచ్యాదినవబ్రహ్మ ప్రభృతయః-యద్వా-అతద్గుణసంవిజ్ఞానోబహుప్రీహిః, అన్యథా,,అజంలోకగురుంనత్వా,,త్యాదిపూర్వాపరవిరోధాత్- శివాఖ్యంశివఇతి-ఆఖ్యానామ-యస్యతథాభూతం-నవిదుఃకింవిదురేవేత్యర్థః - అమఙ్గళాచారస్త్వనుకరణమాత్రమితిభా వః-ననుపరస్యబ్రహ్మణోవిష్ణోస్సర్వోత్తమత్వజగత్కారణత్వోపాస్యత్వమోక్షప్రదత్వాదిప్రతిపాదకవేదాన్తార్థోపబృం హణపరేఽస్మిన్పురాణేమధ్యేతత్రతత్రరుద్రాదిజీవవిశేషస్యకార్యత్వకర్మవశ్యత్వాదీన్ప్రతిపాద్యపునః,,స్సమస్తాత్మనిము క్తవైరకే-బ్రహ్మాదయోయేమూర్ధభిర్దధతితచ్చరణావసృష్టం। నాహంనయజ్ఞోనచయూయమన్యేయేదేహభాజోమునయశ్చ తత్త్వం-విదుఃప్రమాణంబలవీర్యయోర్వా,త్వమేవభగవన్నేతచ్ఛివశక్త్యోస్స్వరూపయోః ।విశ్వంసృజసిపాస్యత్సిక్రీడ నూర్ణపటోయథా ॥ అహంబ్రహ్మాచశర్వశ్చజగతఃకారణంపరం।త్రయాణామేకభావానాంయోనపశ్యతివైభిదాం॥స ర్వభూతాత్మనాంబ్రహ్మన్సశాన్తిమధిగచ్ఛతి ,, త్యాదిషుభవాన్బ్రహ్మవిష్ణ్వాదివచనేషుసర్వోత్తమత్వజగత్కారణత్వో పాస్యత్వాదీన్ విరుద్ధాన్ప్రతిపాదయన్ భగవాన్పరాశర్యఃకథంవిశ్వసనీయఇతిచేన్న - అత్రపురాణేపరస్పరవిరుద్ధార్థ

౧౨॥శ్లో॥పా ॥ గుణేషుసాధవో.

కథనం నక్వాప్యస్తి। క్వచిత్ప్రతీయమానమపి దేవతాన్తరస్యోత్తమత్వకారణత్వోపాస్యత్వాదికం ప్రదర్శనాధికరణన్యాయేన రుద్రాదిశరీరకపరమాత్మాభిప్రాయకం। రుద్రాదేర్భగవదావేశావతారత్వాద్వా భగవద్దృష్ట్యోపపన్నమేతత్-అథవా యథావస్థితభూతపూర్వవృత్తాన్తస్యైవాస్మిన్పురాణే కథనాత్తత్రతత్రతత్కథాసు భవానీప్రభృతిభిర్యాని వాక్యాన్యభిహితాని-తేషామేవాత్ర నిబద్ధత్వాత్-తత్ర భవాన్యాదివాక్యానాం పతిపారార్థ్య బ్రహ్మాత్మకత్వప్రశంసాత్మకత్వాదితాత్పర్యవిశేషపరివృత్తత్వాన్న పారాశర్యేణ విరుద్ధమభిహితం-నన్వేవమపి బ్రహ్మాత్మకత్వేనాపి రుద్రాద్యుపాసనం కర్తవ్యమితి, “యద్ద్వ్యక్షరం నామ గిరేరితం నృణాం సకృత్ప్రసఙ్గాదఘమాశు హన్తి” ‚ ప్రవిత్రకీర్తిం-యేమూర్ధభిర్దధతి తచ్చరణావసృష్టమిత్యాది వచనేభ్యః ప్రతీయతే-క్వచిత్క్వచిత్సాత్త్వికతన్త్రే “నాన్యం దేవం నమస్కుర్యాన్నాన్యం దేవం నిరీక్షయేత్। నాన్యం ప్రసాదమారోహేన్నాన్యదాయతనం విశే” దిత్యాభిర్దేవతాన్తరవన్దనాదిప్రతిషేధః-తథా తద్భక్తైస్సహ దర్శనసమానాసనసంస్పర్శసహసమ్భాషణదృష్టిభుక్త్యాదయః ప్రతిషిద్ధాః, ప్రత్యుత-దేవతాన్తరతద్భక్తాదయస్తత్ర తత్ర నిన్ద్యన్తే-అతః-సాత్త్వతైతత్పురాణయోర్విరోధః-మైవం-బ్రహ్మోపాసనం హి ద్వివిధం-స[illegible]ంచేతి ॥ తత్ర సద్వారకోపాసనం నామ రజస్తమః ప్రకృతి బ్రహ్మరుద్రాదిజీవశరీరకపరమాత్మోపాసనం - అద్వారకం తు-శుద్ధసత్త్వమయస్వేచ్ఛోపాత్తదివ్యమఙ్గళవిగ్రహవిశిష్టస్య నిరస్తనిఖిలదోషస్యానన్తకల్యాణగుణాకరస్య శ్రియః ప్రత్యురాశ్రయణస్యోపాసకరుచ్యనుసారేణ వాసుదేవసఙ్కర్షణరామకృష్ణాదివ్యూహవిభవాదిభేదేనోపాసనం-తత్రాద్యముపాసనం తత్తత్ఫలేప్సుభిః కార్యం-ద్వితీయం తు ముముక్షుభిః కామిభిశ్చ-ఏతచ్చ సర్వం భగవతా గీతాచార్యేణైవాభిహితం “యో యో యాం యాం తనుం భక్తః శ్రద్ధయార్చితుమిచ్ఛతీ” త్యాదినా-అనన్యాశ్చిన్తయన్తో మామిత్యాదినా-దేవాన్దేవయజో యాన్తీ” త్యాదినా చ-అత్రాప్యుపక్రమే ప్రథమస్కన్ధేఽభిహితం “రజస్తమః ప్రకృతయస్సమశీలాన్భజన్తి వై। పితృభూతప్రజేశాదీన్ శ్రియైశ్వర్యప్రజే

ణావసృష్టమ్ ॥ ౧౬ ॥ కర్ణౌ పిధాయ నిరియాద్యదకల్య ఈశే ధర్మావితర్యసృణిభిర్నృభిరస్యమానే। ఛిన్ద్యాత్ప్రసహ్య రుశతీమసతీం ప్రభుశ్చేజ్జిహ్వామసూనపి తతో విసృజేత్స ధర్మః ॥ ౧౭ ॥ అతస్తవోత్పన్నమిదం కళేబరం న ధారయిష్యే శితికణ్ఠగర్హిణః। జగ్ధస్య మోహాద్ధి విశుద్ధిమన్ధసో జుగుప్సితస్యోద్ధరణం ప్రచక్షతే ॥ ౧౮ ॥ న వేదవాదాననువర్తతే మతిస్స్వ ఏవ లోకే రమతో మహామునేః। యథా గతిర్దేవమనుష్యయోః పృథక్స్వ ఏవ ధర్మే న

ప్సవః॥ శ్రేయాంసి తత్ర ఖలు సత్త్వతనోర్నృణాం స్యు” రితి, తథా ద్వితీయే “అకామస్సర్వకామో వా మోక్షకామ ఉదారధీః। తీవ్రేణ భక్తి[illegible]తేచ “ధర్మార్థకామమోక్షాణాం య ఇచ్ఛేచ్ఛ్రేయ ఆత్మనః। ఏకమేవ హరేస్తస్య కారణం పాదసేవన” మితి, ఏవం స్థితే ద్వివిధయాప్యుపాసనయా అవ్యభిచారణైష్యపభషితవ్యమితి ముముక్షయా భజతాం స్వోపాస్యాద్దేవతాన్తరవైభవాదిదర్శనేన నను స్కన్దాదికరణేన చ స్వదేవతాభక్తిర్వ్యభిచరి[illegible]సర్వథా ముముక్షూణాం దేవతాన్తరభజనం నిషిధ్యతే-సర్వదేవతానాం బ్రహ్మాత్మకత్వేనానుసన్ధానం త్వవిరుద్ధమేవేతి-న సాత్త్వతైతత్పురాణయోర్విరోధః-దేవతాన్తరతద్భక్తాదినిన్దా తు “న హి నిన్దా నిన్ద్యం నిన్దితుం ప్రవృత్తా కిం తు నిన్ద్యాదితరత్ స్తోతు” మితి న్యాయేన నయనోపపన్నేత్యవగన్తవ్యమ్ ❈ ॥౧౬॥ ❈ భవతు బహుధా భవో మయాభిమాతస్తథాపి కిం భవత్యా భవితవ్యమిత్యత్రాహ॥ కర్ణావితి ద్వాభ్యాం॥ ధర్మావితరి ధర్మరక్షకే, ఈశే ఈశ్వరాంశభూతే మహత్తమే అసృణిభిః నిరఙ్కుశైః అనివారితైః-నృభిర్దుర్జనైః-అస్యమానే అధిక్షిప్యమాణే సతి-యద్యధిక్షేపం శృణ్వన్ సుజనః, అకల్య[illegible]యాం హ్యబలాత్-ఛిన్ద్యాత్-తతస్స్వయమప్యసూన్ విసృజేదితి యత్స ధర్మః ❈ ॥౧౭॥ ❈ అత శ్శితికణ్ఠగర్హిణః శఙ్కరద్వేషిణః, స్తవ - అపాదానస్యైవ శేషత్వవివక్షయా షష్ఠీ - ఉత్పన్నం - మమ మదీయం-కళేబరం న ధారయిష్యే, ప్రమాదాదాపన్నస్యాపవిత్రస్య త్యాగం వినా న శు[illegible]దృష్టాన్తేనాహ॥ మోహాత్, జగ్ధస్య భక్షితస్య-జుగుప్సితస్య దుష్టస్యాన్ధసః అన్నస్య ఉద్గిరణం వమనమేవ-పునర్విశుద్ధిం, ప్రచక్షతే కథయన్తి ❈ ॥ ౧౮ ॥ ❈ నను వృథా కిమేవమాగ్రహ్ణాసి- యతోఽసావప్యస్మిల్లోకే-లోక్యతే పరిశుద్ధమనసా దృశ్యత ఇతి లోకః బ్రహ్మ-తస్మిన్-రమమాణస్య-మహామునేరుద్రస్య, మతిః-వేదవాదాన్ “అవా దా-న్నానువర్తతే తేషు నాసక్తా భవతి - నివృత్తిమార్గనిష్ఠస్య ప్రవృత్తిమార్గైరుచిరుత్పద్యతే నతస్య వైదికపధాన

నువర్తనమితిభావః-అనయోః ప్రవృత్తినివృత్తికర్మనిష్ఠయోరాచారః పృథగేవదృశ్యతే-యథా-దేవమనుష్యయోర్గతిః -పృథగేవ-దేవానాంగతిరాకాశ ఏవ-మనుష్యాణాంగతిః పృథివ్యామేవ-తద్వత్ -అథాపిభవానేవశ్రేష్ఠః తథాప్యుత్కృష్టః -స్వకీయే ధర్మే స్థితో వర్తమానః-పరం నికృష్టం- నక్షిపేన్నాధిక్షిపేదితియావత్ -సఏవధర్మః ॥౧౯॥ ❀ప్రవృత్తిధర్మమపి వైదికత్వావిశేషాత్క్రమితనానువర్తతే భవ ఇత్యత ఆహ॥ కర్మేతి॥ ప్రవృత్తం స్వర్గాదిఫలోద్దేశేన ప్రవృత్తం-కర్మ తథా-నివృత్తం ఫలకామనాతో నివృత్తం చ కర్మ-ఉభయలిఙ్గం ఫలాభిసన్ధిసహితత్వాసహితత్వాభ్యాం చిహ్నాభ్యాం యుక్తం- యథా భవతి తథా వేదే-వివిచ్య-ఆశ్రితం,, స్వర్గకామో యజేత-శాన్తో దాన్త ఉపరతః- తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషన్తి యజ్ఞేన దానేన తపసానాశకేన, ధర్మేణ పాపమపనుదతి,, ఇత్యాది-వేదే అస్యాజ్ఞర్యేణ యద్యపి విహితం - తథాప తద్ద్వయం ప్రవృత్తినివృత్తిభేదేన ద్వివిధం కర్మ యాగపద్యేనైకకర్తర్యేకస్మిన్నధికారిణి విరోధి పరస్పరవిరుద్ధం -అతో -బ్రహ్మణి బ్రహ్మజ్ఞానే కర్మ ప్రవృత్తం నివృత్తం చోభయం కర్మ-నర్ఛతి న ప్రాప్నోతి , సాధనతామితి శేషః, కేవలం నివృత్తం కర్మైవ జ్ఞానమార్గానుగుణం న తూభయమిత్యర్థః, నివృత్తం కర్మ శివేనాపి క్రియత ఇతి భావః ❀ ॥ ౨౦ ॥ ❀యత ఏవోభయవిధం కర్మాధికారిభేదేన వ్యవస్థితమత ఏవాస్మదనుష్ఠితనివృత్తిధర్మసాధ్యా అణిమాదయస్సిద్ధయః ప్రవృత్తిధర్మపరాయణానాం భవతాం న సన్తీత్యాహ॥ మాపితః, అస్మదాశ్రితాః అస్మాభిరాశ్రితాః పరిగృహీతా ఇత్యర్థః, పదవ్యః అణిమాదయస్సిద్ధయః, వః యుష్మాకం, మా-న సన్తీత్యర్థః , తర్హ్యస్మాకం సిద్ధయో రుద్రస్య న సన్తీతి చేత్తత్రాహ ॥ యా భవదీయాః స్వర్గాదిపదవ్యః, తాః, అనుధూమవర్త్మభిః ధూమాదిమార్గప్రదయజ్ఞాదికర్మానుయాయిభిః , కదన్నతృప్తైర్యజ్ఞియేనకుత్సితాన్నేన తృప్తైః, రసు

పరం క్షిపేత్ స్థితః ॥౧౯॥ కర్మ ప్రవృత్తం చ నివృత్తమప్యృతం వేదే వివిచ్యోభయలిఙ్గమాశ్రితమ్। విరోధి తద్యౌగపద్యైకకర్తరి ద్వయం తథా బ్రహ్మణి కర్మ నర్ఛతి॥ ౨౦ ॥ మా వః పదవ్యః పితరస్మదాస్థితా యా యజ్ఞశాలాస్వనుధూమవర్త్మభిః । కదన్నతృప్తైరసుభృద్భిరీడితా అవ్యక్తలిఙ్గా అవధూతసేవితాః ॥ ౨౧ ॥ నైతేన దేహేన హరే కృతాగసో దేహోద్భవేనాలమలం కుజన్మనా । వ్రీడా మమాభూత్కుజనప్రసఙ్గతస్తజ్జన్మ ధిగ్యో మహతామవద్యకృత్ ॥ ౨౨ ॥ గోత్రం త్వదీయం భగవాన్వృషధ్వజో దాక్షాయణీత్యాహ యదా సుదుర్మనాః। వ్యపేతనర్మస్మితమాశు తద్ధ్యహం వ్యుత్స్రక్ష్య ఏతత్కుణపం త్వదఙ్గజమ్ ॥ ౨౩ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇత్యధ్వరే దక్షమనూద్య శత్రుహన్ క్షితావుదీచీం నిషసాద శాన్తవాక్ । స్పృష్ట్వా జలం పీతదుకూలసంవృతా నిమీల్య దృగ్యోగపథం సమావిశత్॥ ౨౪ ॥ కృత్వా సమానావనిలౌ జితాసనా సోదానముత్థాప్య చ నాభి

భృద్భిః ప్రాణిభిః , యజ్ఞశాలాస్వీడితాః స్తుతాః , అస్మదాస్థితాస్తు పదవ్యః, అవ్యక్తలిఙ్గా దురవగమచిహ్నాః దుర్విభావ్యాః, అవధూతైర్నిరస్తనిఖిలజరామరణాదిసాంసారికధర్మైః, సేవితాః పరిగృహీతాః , అతః గతితోఽనుష్ఠానతశ్చ మహదేవ వైలక్షణ్యం ప్రవృత్తినివృత్తధర్మయోరితి న మహత్తమానాం ప్రవృత్తిధర్మైరుచిరుత్పద్యత ఇతి భావః ❀ ॥౨౧॥ ❀ కిం బహునోక్తేన స్వదేహం త్యక్ష్యామ్యేవేత్యాహ ॥ నైతేనేతి ద్వాభ్యామ్॥ హరే రుద్రే కృతాగసః కృతాపరాధస్య-తవ-దేహోద్భవేన దేహాదుత్పన్నేన ఆర్షత్వాత్సాపేక్షస్యాపి సమాసః, నిత్యసాపేక్షత్వాద్వా , ఏతేన కుజన్మనా మదీయేన కుత్సితేన దేహేన-న-న ప్రయోజనం-కింతు , అలమలం న నుశ్లాఘ్యమిమం దేహం కథం త్యక్ష్యసీత్యత్రాహ ॥ కుజనస్య తవ ప్రసఙ్గాత్సంబన్ధాన్మమ- వ్రీడాలజ్జా- అభూత్ - అతో-మహతా-మవద్యకృద్విప్రియకర్తా దేహః, తస్మాత్, ద్యజ్జన్మ -తద్ధిక్ నిన్దితం-త్వత్సంబన్ధాదశ్లాఘ్యమిత్యర్థః ❀ ॥౨౨॥ ❀ కించ వృషభధ్వజో రుద్రః-పరిహాసాదిషు నర్మోక్తిషు-మాం-దాక్షాయణీతి సమ్బోధయన్, త్వత్సమ్బన్ధబోధకం-గోత్రం నామ యదా, ఆహ గృహ్ణాతి-తదా ఽహం,వ్యపేతనర్మస్మితం,వ్యపేతమపగతం-నర్మ పరిహాసః, స్మితం చ-యథా భవత్యేవం సుదుర్మనాః అతిదుఃఖచిత్తా, భవామి,తత్తస్మాత్ ,హి నిశ్చితం - ఏతత్-కుణపప్రాయం త్వదఙ్గాజ్జాతమిదం కళేబరం, వ్యుత్స్రక్ష్యే త్యక్ష్యామి ❀ ॥౨౩ ॥ ❀ హే శత్రుహన్ విదుర, ఇత్యుక్తప్రకారేణ, అధ్వరే యజ్ఞే-దక్షమనూద్య ప్రత్యుచ్య - ఉదీచీముత్తరదిశం , ప్రవిశ్యేతి శేషః - శాన్తవాక్ గృహీతమనాః, నిషసాద ఉపవిష్టవతీ-తత్ర, జలం స్పృష్ట్వా ఆచమ్యేత్యర్థః, పీతదుకూలవస్త్రేణ , సంవృతా ప్రావృతా-దృక్ దృశం, ఆర్షత్వాద్ద్వితీయాయా లుక్-నిమీల్య, యోగపథం యోగినాం దేహత్యాగప్రకారం, సమావిశత్ ఆశ్రితవతీత్యర్థః ❀ ॥ ౨౪ ॥ ❀ యోగపథాశ్రయణమేవాహ॥ కృత్వేతి॥ జితం , ఆసనం యయా సా, క్లమరహితా, అనిన్దితా నిర్దుష్టా సతీ, అనిలౌ ప్రాణాపానౌ, ఊర్ధ్వాధోవృత్తినిరో

౨౦॥ శ్లో॥ పా॥ ❀యాగపద్యైకకర్తరి.

ధేన, సమానౌ సమానవృత్తీ-నాభిచక్రే ఐక్యం కృత్వా, తతః, ఉదానవాయుముత్థాప్య, ధియా సహ, శనైర్హృది-స్థాప్య స్థాపయిత్వా, ఉరసి స్థితం, తము దానవాయుం, కణ్ఠాత్-కణ్ఠమార్గేణ, భ్రువోర్మధ్యం, మనయత్ ❁ ॥ ౨౫ ॥ ❁ మహతామపి మహీయసా మహత్తమేన రుద్రేణ-ముహుః పునః పునః, అఙ్కమ్-ఉత్సఙ్గం ప్రత్యారోపితం స్వదేహమేవం, దక్షకోపేన-జిహాసతి త్యక్తుమిచ్ఛన్తీ, మనస్వినీ స్వతన్త్రా-స్వచ్ఛన్దమరణేత్యర్థః, సతీ భవానీ-గాత్రేషు అఙ్గేషు, అనిలాగ్నిధారణాం-దధార, అనిలాగ్నిధారణాఖ్యాం ధారణాం చకారేత్యర్థః-తయాహి ధారణయా అనిలాగ్న్యోరుత్పత్తిః ❁ ॥ ౨౬ ॥ ❁ తతః జగద్గురోః జగతాం జిజ్ఞాసూనాం గురోః, స్వభర్తుః రుద్రస్య, చరణామ్బుజాసవం చరణామ్బుజే ఆసవమానన్దం - చిన్తయన్తీ అనుభవన్తీ, అత ఏవ, కల్మషాపాపరహితా, భర్తురపరం సా న దదర్శ న చిన్తితవతీ, దేహశ్చ-సద్యః, సమాధినా, యోఽగ్నిస్తేన, ప్రజజ్వాల ప్రజ్వలితోఽభూత్ ❁ ॥ ౨౭ ॥ ❁ తత్- దద్భుతమాశ్చర్యం, పశ్యతాం, భువి-ఖే ఆకాశే చ, సుమహాన్ ఉచ్చైః హా హేతి వాదః ఘోషః-అభూత్ ॥ తదేవాహ ॥ దైవతమస్య దేవశ్రేష్ఠస్య రుద్రస్య-దేవీ-ప్రియా, సతీ-కేన దక్షేణ, ప్రకోపితా కోపం ప్రాపితా, అసూన్ ప్రాణాన్ జహౌ అత్యజత్ ❁ ॥ ౨౮ ॥ ❁ అహో ప్రజాపతేర్దక్షస్య, మహదనాత్మ్యం దౌర్జన్యం అద్య, పశ్యత, చరాచరం-విశ్వం - యస్య రుద్రస్య - ప్రజాః ప్రజావత్ప్రీతివిషయం-విశ్వసుహృద ఇత్యర్థః, తస్య రుద్రస్య, సతీ భార్యా-యద్వా, యస్య దక్షస్య, చరాచరం, ప్రజాః ప్రజావత్స్నేహవిషయం, సర్వత్ర స్నేహ ఏవాస్య న్యాయ్య ఇతి భా

చక్రతః। శనైర్హృది స్థాప్య ❁ ధియోరసి స్థితం కణ్ఠాద్భ్రువోర్మధ్యమనిన్దితాఽనయత్ ॥ ౨౫ ॥ ఏవం స్వదేహం మహతాం మహీయసా ముహుస్సమారోపితమఙ్కమాదరాత్ । జిహాసతీ దక్షరుషా మనస్వినీ దధార గాత్రేష్వనిలాగ్నిధారణామ్ ॥ ౨౬ ॥ తతస్స్వభర్తుశ్చరణామ్బుజాసవం జగద్గురోశ్చిన్తయతీ న చాపరమ్। దదర్శ దేహో హతకల్మషా సతీ సద్యః ప్రజజ్వాల సమాధినాఽగ్నినా ॥ ౨౭ ॥ తత్పశ్యతాం ఖే భువి చాద్భుతం మహద్ధాహేతి వాదస్సుమహానజాయత । హన్త ప్రియా దైవతమస్య దేవీ ❁ జహావసూన్ కేన సతీ ప్రకోపితా ॥ అహో ❁ అనాత్మ్యం ❁ మహదస్య పశ్యత ప్రజాపతేర్యస్య చరాచరం ప్రజాః। జహావసూన్ యద్విమతాఽఽత్మజా సతీ మనస్వినీ మానమభీక్ష్ణమర్హతి ॥ ౨౯ ॥ సోఽయం ❁ దుర్మర్షహృదయో బ్రహ్మబన్ధుర్లోకేఽపకీర్తిం మహతీమవాప్స్యతి। యదఙ్గజాం స్వాం పురుషద్విడుద్యతాం న ప్రత్యషేధన్మృతయేఽపరాధతః ॥ ౩౦ ॥ వదత్యేవం జనే సత్యా దృష్ట్వాఽసుత్యాగమద్భుతమ్ । తం దక్షం పార్షదా హన్తుముదతిష్ఠన్నుదాయుధాః ॥ ౩౧ ॥ తేషామాపతతాం వేగం నిశామ్య భగవాన్భృగుః। యజ్ఞఘ్నఘ్నేన యజుషా దక్షిణాగ్నౌ జుహావ హ ॥ ౩౨ ॥ అధ్వర్యుణా హూయమానే దేవా ఉత్పేతురోజసా। ఋభవో నామ తపసా సోమం ప్రాప్తాస్సహస్రశః ॥ 33॥ తైరలాతాయుధైస్సర్వైః ప్రమథాస్సహగుహ్యకాః । హన్యమానా దిశో భేజురుశద్భిర్బ్రహ్మతేజ

వః- తేన దక్షేణ, విమతా విమానితా, అసూన్, జహౌ అనత్వియం విమానయోగ్యేత్యాహుః, ఆత్మజా, తత్రాపి, మనస్వినీ ప్రశస్తమనస్కా-గుణవతీత్యర్థః-అత ఏవ, అభీక్ష్ణం పునః పునః - మానం సన్మానం ప్రతి-అర్హతి ❁ ॥ ౨౯ ॥ ❁ దుర్మర్షమత్యన్తాసహమానం-హృదయం-యస్య, సోఽయం, బ్రహ్మబన్ధుర్బ్రాహ్మణాపశదో-దక్షః, లోకే అసతీం కీర్తిమపకీర్తిం చ-అవాప్స్యతి, చకారాన్నరకం చ, యద్యతః, స్వీయాం-అఙ్గజాం, అపరాధతః స్వావజ్ఞయా, మృతయే మరణాయ, ఉద్యతాం ఉద్యుక్తాం, పురుషద్విట్ శివద్వేషీ-దక్షః - తత్పురుషాయ విద్మహే మహాదేవాయేతి ప్రయోగాత్, యద్వా రుద్రస్య భగవదాత్మకత్వాత్ రుద్రం ద్విషన్నపి భగవన్తం ద్వేష్టీత్యర్థః - న ప్రత్యషేధత్ న న్యవారయత్ ❁ ॥ ౩౦ ॥ ❁ సత్యాః దాక్షాయణ్యాః అద్భుతమసుత్యాగం ప్రాణత్యాగం దృష్ట్వా జనే, ఏవం వదతి సతి, రుద్రపారిషదాః-దక్షం-హన్తుం, ఉద్యతాన్యాయుధాని యైస్తే, ఉదాయుధాః ఉత్థితవన్తః ❁ ॥ ౩౧ ॥ ❁ తేషామ్-ఆపతతామ్-ఆసమన్తాత్, ఆగచ్ఛతాం, పారిషదానాం, వేగం-నిశామ్య దృష్ట్వా-భగవాన్భృగుః-యజ్ఞఘ్నాన్ హన్తీతి యజ్ఞఘ్నఘ్నం, తేన యజుషా „ అపహతా అసురా రక్షాంసి పిశాచాః ,, ఇతి మన్త్రేణ-దక్షిణాగ్నౌ, జుహావ, హేతి ప్రసిద్ధౌ ❁ ॥ ౩౨ ॥ ❁ అధ్వర్యుణా భృగుణా-హూయమానే సతి-యే - తపసా సోమం ప్రాప్తాస్తే, ఋభవో-నామ-దేవాః, సహస్రశః, ఉత్పేతురుత్థితాః ❁ ॥ ౩౩ ॥ ❁ బ్రహ్మతేజసా, ఉశద్భిః దీప్యమానైః, అలాతాన్యేవాయుధాని, యేషాం-తైః ఋభుభిః-హన్యమానాః-ప్రమథాః రుద్రపారిషదాః, దిశో భేజుః పలాయిత

వన్త ఇత్యర్థః ॥ ౩౪ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే చతుర్థోఽధ్యాయః. * * *

ఏవం సత్యాః ప్రాణత్యాగనిమిత్తం త్యాగప్రకారశ్చ సప్రపఞ్చముక్తం, అథ తత్ప్రసఙ్గాత్ప్రసక్తం దక్షాధ్వరవినాశం పునస్తత్సన్ధానం చ సప్రపఞ్చమాహ త్రిభిరధ్యాయైః ॥ తత్రాద్యేనాధ్వరవినాశప్రకారమాహ మైత్రేయః ॥ భవ ఇతి ॥ ప్రజాపతేర్దక్షస్య - కర్తరి షష్ఠీ - తేనా - సత్కృతాయాః భవాన్యాస్సత్యాః - నిధనం - తథా - తస్య దక్షస్యాధ్వరే - యే ఋభవో దేవాః, తైర్విద్రావితం పలాయితం - స్వపార్షదానాం - సైన్యం చ - నారదాన్మునే - రవగమ్య శ్రుత్వా - అపారం క్రోధం, ఆదధే కృతవానిత్యర్థః ॥ ౧ ॥ తతః, స ధూర్జటీ రుద్రః, ఘోరస్సన్ క్రుద్ధస్సన్ సుష్ఠుదష్టోష్ఠపుటో - యేన సః - తటితాం, వహ్నీనాం చ - సటాః జ్వాలాః, తద్వదుగ్రం - రోచి - ర్యస్యా - స్తాం - జటాం, ముత్కృత్య ఉత్పాట్య - ఉత్థితః - గమ్భీరో నాదో యస్య సః - హసన్ - తాం జటాం - భువి - విససర్జ అపాతయత్ ॥ ౨ ॥ తతో - జటాయాస్సకాశాత్, అతికాయో వీరభద్రః - ఆవిరభూదితి శేషః ॥ తం విశినష్టి తనువా దేహేన, దివం - స్పృశన్ అత్యుచ్చ ఇత్యర్థః - ఘనరుక్ కృష్ణవర్ణః - త్రిస్త్రిః సూర్యసదృశో దృశో - యస్య, కరాళా ఉగ్రాః దంష్ట్రాః, యస్య, జ్వలన్నగ్నిరివ మూర్ధజా యస్య - కపాలానాం మాలా అస్యాస్తీతి తథా - వివిధాని ఉద్యతా

సా ॥ ౩౪ ॥ * * * ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, చతుర్థోఽధ్యాయః. * * *

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ భవో భవాన్యా నిధనం ప్రజాపతేరసత్కృతాయా అవగమ్య నారదాత్ । స్వపార్షదసైన్యం చ తదధ్వరర్భుభిర్విద్రావితం క్రోధమపారమాదధే ॥ ౧ ॥ క్రుద్ధస్సుదష్టోష్ఠపుటస్స ధూర్జటిర్జటాం తటిద్వహ్నిసటోగ్రరోచిషమ్ । ఉత్కృత్య రుద్రస్సహసోత్థితో హసన్ గమ్భీరనాదో విససర్జ తాం భువి ॥ ౨ ॥ తతోఽతికాయస్తనువా స్పృశన్ దివం సహస్రబాహుర్ఘనరుక్ త్రిసూర్యదృక్ । కరాళదంష్ట్రో జ్వలదగ్నిమూర్ధజః కపాలమాలీ వివిధోద్యతాయుధః ॥ ౩ ॥ తం కిం కరోమీతి గృణన్తమాహ బద్ధాఞ్జలిం భగవాన్ భూతనాథః । దక్షం సయజ్ఞం జహి మద్భటానాం త్వమగ్రణీ రుద్ర భటాంశకో మే ॥ ౪ ॥ ఆజ్ఞప్త ఏవం కుపితేన మన్యునా స దేవదేవం పరిచక్రమే ప్రభుమ్ । మేనే తదాఽఽత్మానమసఙ్గరంహసా మహీయసాం తాత మహస్సహిష్ణుమ్ ॥ ౫ ॥ అన్వీయమానస్స తు రుద్రపార్షదైర్భృశం నదద్భిర్వ్యనదత్సుభైరవమ్ । ఉద్యమ్య శూలం జగదన్తకాన్తకం సంప్రాద్రవద్ఘోషణభూషణాఙ్ఘ్రిః ॥ ౬ ॥ అథర్త్విజో యజమానస్సదస్యాః కకుభ్యుదీచ్యాం ప్రసమీక్ష్య రేణుమ్ । తమః కిమేతత్కుత ఏతద్రజోఽభూదితి ద్విజా ద్విజపత్న్యశ్చ దధ్యుః ॥ ౭ ॥ వాతా న వాన్తి న హి సన్తి దస్యవః ప్రాచీనబర్హిర్జీవతి హోగ్రదణ్డః । గావో న కాల్యన్త ఇదం కుతో రజో లోకోఽధునా కిం

తాన్యాయుధాని యస్య సః ॥ ౩ ॥ కిం కరోమి కిం కరవాణీతి - గృణన్తం భాషమాణం, బద్ధాఞ్జలిం - తం వీరభద్రం - భూతనాథో - భగవాన్ రుద్రః - ఆహ ఉవాచ - హే రుద్ర, హే భట యుద్ధకుశల మద్భటానాం - త్వ - మగ్రణీః నాయకః - మే - అంశభూతః - సయజ్ఞం - దక్షం - జహి వినాశయ ॥ ౪ ॥ కుపితేన - మన్యునా రుద్రేణ - ఏవమాజ్ఞప్తో - దేవదేవం రుద్రం - పరిచక్రమే ప్రదక్షిణీచకార - తదా, అసఙ్గరంహసా ప్రతిఘాతరహితవేగేన - మహీయసాం బలీయసామపి - మహస్తేజో బలం - తత్సహిష్ణుం - పారిషదైః సోఢుం క్షమ - మాత్మానం - మేనే అమన్యత ॥ ౫ ॥ స తు వీరభద్రః, నదద్భిర్ధ్వనద్భిః - రుద్రపార్షదై - రన్వీయమానః పరివేష్టితః - సుభైరవం అతిభయజనకం యథా భవతి తథా - వ్యనదత్ ననాద - తతః - స వీరభద్రో - జగదన్తకో మృత్యు, స్తస్యాప్యన్తకోపమం - శూలముద్యమ్య - ఘోషణాని ధ్వనన్తి - భూషణాని నూపురాదీని - యయో - స్తావఙ్ఘ్రీ - యస్య సః - ప్రాద్రవత్ దక్షాధ్వరం ప్రత్యగాత్ ॥ ౬ ॥ అథ తతః - ఋత్విజో దక్షాధ్వరే ఋత్విజః - యజమానః దక్షః - తథా సదస్యాః సభ్యాః, ద్విజా - స్తత్పత్న్యశ్చ - ఉదీచ్యాం - కకుభి దిశి రేణుం పరాగం - సమీక్ష్య - తమో న భవతి - కిం తు రజ ఇతి జ్ఞాత్వా - ఆహుః - రజ ఏతత్కుతోఽభూదితి - దధ్యుశ్చిన్తయామాసుః ॥ ౭ ॥ హేత్వన్తరాసమ్భవేనౌత్పాతికం కల్పయన్త ఆహుః ॥ వాతా ఇతి ॥ వాతాశ్చణ్డవాయవః - న వాన్తి న ప్రసరన్తి - దస్యవశ్చోరాదయః - న సన్తి - తత్ర హేతుః - హి యస్మా - దుగ్రః దణ్డో దమనం ప్రశాసనం - యస్య సః - ప్రాచీనబర్హిః తదానీన్తనో రాజా - జీవతి తస్మిన్ జీవతి - న దస్యవస్సన్తీతి భావః - హేత్వాకస్మికత్వద్యోతకం - గావో న కాల్యన్తే న శీఘ్రం నీయన్తే - అత ఇదం రజః - కుత ఉత్థితం - అధునా - లోకః - ప్రళయాయ

నాశాయ-కల్పతే సమ్భావ్యత ఇత్యర్థః ❀॥౮॥ ❀ప్రసూతిర్దక్షస్య పత్నీ-తన్మిశ్రాః తత్సహితాః-స్త్రియః-ఉద్విగ్నచిత్తాః-ఉద్విగ్నం భీతం చిత్తం యాసాం తాః ఊచుః-తస్య దక్షస్య, యత్-వృజినం పాపం-తస్యైవాయం, విపాకః ఫలం, యత్ యస్మాత్, ప్రజేశో దక్షః, దుహితౄణాం, పశ్యన్తీనాం సతీనాం, అనేన తాసాం దుఃఖాధిక్యం సూచితం, అనాగసం నిరపరాధాం-సుతాం సతీం భవానీ-మవదధ్యౌ అవజ్ఞాతవాన్ ❀॥౯॥ ❀అసహ్యపరాక్రమం రుద్రం కోపయతో దక్షస్యాఽమఙ్గళమవశ్యం భావీత్యాహుర్ద్వాభ్యాం ॥ యస్త్వితి॥ యో రుద్రోఽన్తకాలే ప్రళయకాలే-వ్యుప్తో వికీర్ణః-జటాకలాపో-యస్య-స్వశూలస్య-సూచ్యా అగ్రేణ-అర్పితాః ప్రోతాః - దిగ్గజేన్ద్రాః యేన-ఉదితాని ఉన్నమితాని-అస్త్రాణి, యైస్తే-దోషః బాహవ ఏవ ధ్వజాః-తాన్ - వితత్య ప్రసార్య - ఉచ్చోఽట్టహాస-స్స ఏవ స్తనయిత్నుర్గర్జితం-తేన-భిన్నా విదీర్ణాః-దిశో-యేన సః-హస్తైర్నృత్యతి ❀॥౧౦॥ ❀తమేవం భూత-మసహ్యానుప్రతిఘాతం-తేజో-యస్య తం-రుద్ర-మమర్షయిత్వా అసహనయుక్తం కృత్వా-మన్యునా క్రోధేన-ప్లుతం వ్యాప్తం, అత ఏవ, దుర్నిరీక్ష్యం ద్రష్టుమశక్యం, భ్రుకుట్యా ఉగ్రదంష్ట్రాభిశ్చ-ఉదస్తాః ఉత్క్షిప్తాః, భాగణో నక్షత్రసఙ్ఘో, యేన తం - కోపయతో, విధాతురపి-కిం స్వస్తి స్యాత్, విధాతురప్యేవమన్యస్య కా కథేత్యర్థః ❀॥౧౧॥ ❀ఉద్విగ్నా ప్రచలితా-దృగ్యస్య - తేన-జనేన-బహు యథా భవత్యేవం-ఉచ్యమానే సతి-సహస్రశః-ఉత్పాతతమాః మహోత్పాతాః, మహాత్మనః స్థిరచిత్తస్యాపి - దక్షస్య, భయావహాః, దివి, భూమౌ చ-పర్యక్ పరితః, ఉత్థి

ప్రళయాయ కల్పతే ॥౮॥ ప్రసూతిమిశ్రాః స్త్రియ ఉద్విగ్నచిత్తా ఊచుర్విపాకో వృజినస్యైవ తస్య। పశ్యన్తీనాం దుహితౄణాం ప్రజేశస్సుతాం సతిమవదధ్యావనాగసమ్ ॥౯॥ యస్త్వన్తకాలే వ్యుప్తజటాకలాపస్స్వశూలసూచ్యర్పితదిగ్గజేన్ద్రః। వితత్య నృత్యత్యుదితాస్త్రదోర్ధ్వజానుచ్చాట్టహాసస్తనయిత్నుభిన్నదిక్ ॥౧౦॥ అమర్షయిత్వా తమసహ్యతేజసం మన్యుప్లుతం దుర్నిరీక్ష్యం భ్రుకుట్యా। కరాళదంష్ట్రాభిరుదస్తభాగణం స్యాత్స్వస్తి కిం కోపయతో విధాతుః ॥౧౧॥ బహ్వేవముద్విగ్నదృశోచ్యమానే జనేన దక్షస్య ముహుర్మహాత్మనః। ఉత్పేతురుత్పాతతమాస్సహస్రశో భయావహా దివి భూమౌ చ పర్యక్ ॥౧౨॥ తావత్స రుద్రానుచరైర్మఖో మహాన్నానాయుధైర్వామనకైరుదాయుధైః। పిఙ్గైః పిశఙ్గైర్మకరోదరాననైః పర్యాద్రవద్భిర్విదురాన్వరుధ్యత ॥౧౩॥ కేచిద్బభఞ్జుః ప్రాగ్వంశం పత్నీశాలాం తథాపరే। సద ఆగ్నీధ్రశాలాం చ తద్విహారం మహానసమ్ ॥౧౪॥ రురుజుర్యజ్ఞపాత్రాణి తథైకేఽగ్నీననాశయన్। కుణ్డేష్వమూత్రయన్కేచిద్బిభిదుర్వేదిమేఖలాః ॥౧౫॥ అబాధన్త మునీనన్యే ఏకే పత్నీరతర్జయన్। అపరే జగృహుర్దేవాన్ప్రత్యాసన్నాన్పలాయితాన్ ॥౧౬॥ భృగుం బబన్ధ మణిమాన్వీరభద్రః ప్రజాపతిమ్। చణ్డేశః పూషణం దేవం భగం నన్దీశ్వరోఽగ్రహీత్ ॥౧౭॥ సర్వ ఏవర్త్విజో దృష్ట్వా సదస్యాస్సదివౌకసః। తైరర్ద్యమానాస్సుభృశం గ్రావభిర్నైకధాఽద్రవన్ ॥౧౮॥ జుహ్వతస్స్రువహస్తస్య శ్మశ్రూణి భగవాన్భవః। భృగోర్లులుఞ్చే సదసి

తాః ❀॥౧౨॥ ❀తావత్తదా- అసౌ-రుద్రానుచరైః, మహాన్మఖః యాగః - హే విదుర-అన్వరుధ్యత ప్రత్యబధ్యత-వినాశిత ఇతి యావత్, రుద్రానుచరైః కథం భూతైః, నానావిధాని ఆయుధాని - యేషాం తైః, వామనకైః హ్రస్వైః, ఉద్యతాయుధైః, పిశఙ్గైః పతైః, మకరస్యేవ ఉదరమాననం చ - యేషాం తైః, పరితో ధావద్భిః ❀॥౧౩॥ ❀మఖానురోధమేవ ప్రపఞ్చయతి కేచిద్రుద్రపార్షదాః ప్రాచీనవంశం, బభఞ్జుః, త్రుటితవన్తః, తథా, కేచిదపరే, పత్నీశాలాం బభఞ్జురిత్యనుషఙ్గః, ప్రాచీనపూర్వపశ్చిమస్తమ్భార్పితపూర్వపశ్చిమాయతతిర్యక్కాష్ఠం ప్రాగ్వంశః, తథైకే, సదః యజ్ఞశాలాయాః పూర్వతః స్థితం మణ్డపం సదః, సదసః పురతో హవిర్ధానం, తస్యోత్తరత ఆగ్నీధ్రశాలాం, తద్విహారం యజమానగృహం, మహానసం పాకభోజనశాలామ్ ❀॥౧౪॥ ❀రురుజుః బభఞ్జుః, అమూత్రయన్ మూత్రం కృతవన్తః, తథోత్తరవేద్యాం, మేఖలాః సీమాసూత్రాణి, బిభిదుః ❀॥౧౫॥ ❀అతర్జయన్ అభర్త్సయన్ - అపరే, పలాయితాన్ పునరనుధావనేన ప్రత్యాసన్నాన్ దేవాన్, జగృహుః గృహీతవన్తః ❀॥౧౬॥ ❀మణిమాన్రుద్రానుచరాగ్ర్యః, భృగుం బబన్ధ, వీరభద్రః, ప్రజాపతిం దక్షం, చణ్డీశః, పూషణం పూషణాఖ్యం దేవం-భగాఖ్యం, నన్దీశ్వరః అగ్రహీత్ ❀॥౧౭॥ ❀సర్వే, దివౌకోభిర్దేవైః, సహితాః, సదస్యాః సభ్యాః-ఋత్విజః రుద్రానుచరైః అర్ద్యమానాన్ భృగ్వాదీన్, దృష్ట్వా, భృశం, గ్రావభిః శిలాభిః, అర్ద్యమానాః తాడ్యమానాః, అనేకధా, దుద్రువుః ❀॥౧౮॥ ❀స్రువం హోమసాధనం-హస్తే, యస్య తస్య, జుహ్వతః హోమం కుర్వతో, భృగోః శ్మశ్రూణి భగవాన్భ

వీరభద్రః, లులుఞ్చ ఉత్పాటితవాన్ కంవిశేషేణ శ్మశ్రూణ్యేవోత్పాటితవాన్, తత్రాహ, యో భృగుః, శ్మశ్రు, దర్శయన్-
అహసత్ రుద్రం పరిహసితవాన్, అతః శ్మశ్రూణ్యేవ లులుఞ్ఛ ఇత్యర్థః, ఏవముత్తరత్రాపి ✻ ॥ ౧౯ ॥ ✻ భగవాన్వీరభద్రః,
రుషా క్రోధేన-భూమౌ-పాతితస్య - భగస్య - నేత్రే - ఉజ్జహార ఉద్ధృతవాన్, యో భగః సదసి సభాయాం స్థితస్సన్-శప
న్తం శివనిన్దాం కుర్వన్తం దక్షం అక్ష్ణా, నేత్రేణ, అసూసుచత్ సూచితవాన్ ప్రేరితవానిత్యర్థః ✻ ॥ ౨౦ ॥ ✻ కాళిఙ్గస్య కళిఙ్గ
దేశరాజస్య, బలః బలభద్రః-యథా, తథా, పూష్ణః, దన్తాన్-అపాతయత్ పాతితవాన్-యః పూషా, గరిమణి గురుమతి రుద్రే,
శప్యమానే సతి, దతః దన్తాన్, దర్శయన్ అహసత్, పూష్ణోరితి ద్వివచనపాఠే తు-తదిన్ద్రాగ్నిపౌష్ణశ్చరుర్భవతీత్యత్రాన్యసహి
తస్యాపి పూష్ణో దన్తపాతనప్రాప్త్యర్థమ్ ✻ ॥ ౨౧ ॥ త్ర్యమ్బకో వీరభద్రః -దక్షస్యోరసి-ఆక్రమ్య పాదం విన్యస్య-శితధా
రేణ నిశితధారేణ, హేతినా ఖడ్గేన-ఛిన్దన్నపి, తదా- తచ్ఛిర ఇత్యపకృష్యతే, ఉద్ధర్తుం, తదా, నాశక్నోత్ అసమర్థోఽభ
వత్ ✻ ॥ ౨౨ ॥ ✻ అస్త్రాన్వితైర్మన్త్రసహితైః, శస్త్రైః, రక్షః-నిర్భిన్నా త్వగ్యస్య, తథాభూతమేనం దక్షం, దృష్ట్వా అతిశే
షః, పశుపతిర్వీరభద్రః-పరం పరమం విస్మయమాపన్నః ప్రాప్తః-చిరం, ధ్యాత్వా శిరసః ఉద్ధరణోపాయం చిన్తితవాన్ ✻ ॥ ౨౩ ॥ ✻
పశూనాం పతిః స వీరభద్రః, మఖే అధ్వరే, సంజ్ఞపనం మారణం, యోగముపాయం, దృష్ట్వా యాగీయపశువదయం హన్త
వ్య ఇతి దృష్ట్వా, నిశ్చిత్య, తస్య, యజమానో దక్షస్స ఏవ పశుః, స్తస్య, యద్వా, యజమానస్య, యః పశుః దేవతోద్దేశేన యజ

యోఽహసచ్ఛ్మశ్రు దర్శయన్ ॥ ౧౯ ॥ భగస్య నేత్రే భగవాన్పాతితస్య రుషా భువి। ఉజ్జహార సదస్థోఽక్ష్ణా యశ్శ
పన్తమసూసుచత్॥ ౨౦ ॥ ✻ పూష్ణశ్చాపాతయద్దన్తాన్ కాళిఙ్గస్య యథా బలః। శప్యమానే గరిమణి యోఽ
హసద్దర్శయన్దతః॥ ౨౧ ॥ ఆక్రమ్యోరసి దక్షస్య శితధారేణ హేతినా। ఛిన్దన్నపి తదుద్ధర్తుం నాశక్నోత్త్ర్య
మ్బకస్తదా॥ ౨౨ ॥ శస్త్రైరస్త్రాన్వితైరేవమనిర్భిన్నత్వచం హరః। విస్మయం పరమాపన్నో దధ్యౌ పశుపతి
శ్చిరమ్ ॥ ౨౩ ॥ దృష్ట్వా సంజ్ఞపనం యోగం పశూనాం స పతిర్మఖే। యజమానపశోస్తస్య కాయాత్తేనాహ
రచ్ఛిరః॥ ౨౪ ॥ సాధువాదస్తదా తేషాం కర్మ తత్తస్య శంసతామ్। భూతప్రేతపిశాచానామన్యేషాం తద్విప
ర్యయః ॥ ౨౫ ॥ జుహావైతచ్ఛిరస్తస్మిన్దక్షిణాగ్నావమర్షితః। తద్దేవయజనం దగ్ధ్వా ప్రాతిష్ఠద్గుహ్యకాల
యమ్॥ ౨౬ ॥ ✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻
✻✻✻✻✻✻✻ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, పఞ్చమోఽధ్యాయః. ✻✻✻✻✻✻✻
మైత్రేయ ఉవాచ ॥ అథ దేవగణాస్సర్వే రుద్రానీకైః పరాజితాః। శూలపట్టిసనిస్త్రింశగదాపరిఘముద్గ
రైః॥ ౧ ॥ సంఛిన్నభిన్నసర్వాఙ్గాస్సర్త్విక్సభ్యా భయాకులాః। స్వయమ్భువే నమస్కృత్య కార్త్స్న్యేనైత
న్న్యవేదయన్॥ ౨ ॥ ఉపలభ్య పురైవైతద్భగవానబ్జసమ్భవః। నారాయణశ్చ విశ్వాత్మా న కస్యాధ్వరమీయ

మానేన త్యజ్యమానః పశుః, స్తస్య, సంజ్ఞపనం మారణం-యోగముపాయం, నిశ్చిత్య, తేనైవ యోగేన, తస్య దక్షస్య, కాయా
చ్ఛిరః, ఆహరత్ ఉద్ధృతవాన్ ✻ ॥ ౨౪ ॥ ✻ తత్, ఛిరశ్ఛేదనరూపం కర్మ-శంసతాం స్తువతాం, భూతాదీనాం, సాధువా
దః అభవత్, అన్యేషాం బ్రాహ్మణాదీనాం, తద్విపర్యయః అసాధువాదః, అభవదిత్యర్థః ✻ ॥ ౨౫ ॥ ✻ ఏతస్య దక్షస్య, శిరః
తస్మిన్ తదధ్వరసమ్బన్ధిని-దక్షిణాగ్నౌ, అమర్షితః క్రుద్ధః, జుహావ తస్య దక్షస్య దేవయజనమేవం, దగ్ధ్వా నాశయిత్వా, గుహ్య
కాలయం కైలాసం, ప్రాతిష్ఠత్ ప్రయయౌ ✻ ॥ ౨౬ ॥ ✻ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యా
ఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే పఞ్చమోఽధ్యాయః. ✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻

ఏవం దక్షాధ్వరవినాశ ఉక్తః, అథ పునస్తత్సన్ధానప్రకారం వివక్షుస్తదుపోద్ఘాతరూపం దేవకృతరుద్రప్రసాదం వ
క్ష్యం స్తావద్దేవానాం రుద్రపారిషదతాడితానాం స్వయమ్భువే విజ్ఞాపనం వదన్ తేన సహ రుద్రసంనిధిం గతా ఇత్యాహ మై
త్రేయః॥ అథేతి॥ అథ దక్షాధ్వరవినాశానన్తరం, సర్త్విక్సభ్యాః ఋత్విగ్భిస్సభ్యైశ్చ సహితాః, సర్వే దేవగణాః, రుద్రా
నీకైః రుద్రసైన్యైః కర్తృభిః శూలాదిభిస్సాధనైః, సమ్యక్, ఛిన్నాని విదీర్ణాని, సర్వాణ్యఙ్గాని, యేషాం తే, అత ఏవ, పరాజి
తాః, భయాకులాస్సన్తః, స్వయమ్భువే చతుర్ముఖాయ, నమస్కృత్య, ఏతద్వృత్తం, కార్త్స్న్యేన, న్యవేదయన్ విజ్ఞాపితవ
న్తః ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ కిం స్వయమ్భువే విజ్ఞాపితవన్త ఇత్యుచ్యతే బ్రహ్మాపి దక్షాధ్వర ఆగతస్తద్వృత్తం జానాత్యేవ, తత్రాహ ॥ ఉప
లభ్యేతి ॥ అబ్జసమ్భవో భగవాన్ బ్రహ్మా సర్వాన్తరాత్మా నారాయణశ్చ, పురైవ, ఏతత్ భావిదక్షాధ్వరవినాశనముపలభ్య

౨౧॥ శ్లో॥ పా ✻ పూష్ణః

జ్ఞాత్వా, భగవాన్ విశ్వాత్మేతి విశేషణాభ్యాం తయోస్సర్వజ్ఞత్వం సూచితం, కస్య దక్షస్య, అధ్వరం ప్రతి, నేయతుః నగతవన్తౌ ॥ ౩ ॥ విభుర్బ్రహ్మా, తద్దేవైర్నివేదితమాకర్ణ్య శ్రుత్వా, ఆహ ఉవాచ ॥ ఉక్తిమేవాహ ॥ తేజీయసీత్యాదినా ॥ తేజీయసి తేజిష్ఠే రుద్రే కృతమాగోఽపరాధో యైస్తేషాం, బుభూషతాం భవితుమిచ్ఛతాం, శ్రేయస్కామానామితి యావత్ భూయసే క్షేమాయ శ్రేయసే, ప్రాయేణ ప్రాయశః, న భూయాత్, తేజీయానితి విభక్తిః విపరిణామేనానుషజ్యతే, అసత్కృతః తేజీయాన్ సశ్చేత్ ప్రసాద్యమానోఽపి క్షేమకృన్న స్యాదిత్యర్థః। ప్రాయేణేతి లోకోక్తిః ❁ ॥ ౪ ॥ ❁ యద్యప్యేవ, మథాపి యే భవన్తో బర్హిషః యజ్ఞస్య భాగభాజో భాగం భజన్తి ప్రాప్నువన్తీతి తథా, తాన్ పరాదుః బహిష్కృతవన్తః తే యూయం పరిశుద్ధచేతసా నిష్కపటచిత్తేన, ప్రగృహీతాఙ్ఘ్రిపద్మం పాదావుపసంగృహ్యేత్యర్థః, భవం రుద్రం, ప్రసాదయధ్వం కథం పాదోపసంగ్రహమాత్రేణ ప్రసన్నో భవేత్, తత్రాహ, క్షిప్రప్రసాదం పాదగ్రహణస్యానతిక్రమణీయతామాలోచ్యాశ్వనుగ్రహకారిణమితి భావః ❁ ॥ ౫ ॥ ❁ అధ్వరస్య యజ్ఞస్య, జీవితం పునస్సన్ధానం, ఆశాసానాః ప్రార్థయమానాః యూయం, యస్మిన్ రుద్రే, కుపితే సతి, సపాలో దిక్పాలసహితో లోకో, నాస్తి నశ్యేదిత్యర్థః ॥ తం, దురుక్తైర్దక్షాదీనాం దుర్వాక్యైః, హృది విద్ధం తాడితం, అధునా, ప్రియయా భార్యయా చ, విహీనం, దేవం భవ, మాశు, క్షమాపయధ్వం ప్రసాదయధ్వమ్ ❁ ॥ ౬ ॥ ❁ వయం తత్ర గన్తుం బిభిమస్త్వమేవ కంచిదుపాయం చిన్తయేత్యత్ర రుద్రం ప్రస్తౌతి ॥ నాహమితి ॥ యస్య రుద్రస్య, తత్త్వం యాథాత్మ్యం, బలవీర్యయోః, ప్రమాణమియత్తాం చ, అహం, న విద్యాం, యజ్ఞ ఇన్ద్రః, న చ న విద్యాత్,

---

తుః ॥ ౩ ॥ తదాకర్ణ్య విభుః ప్రాహ తేజీయసి కృతాగసామ్ । క్షేమాయ భూయసే భూయాన్న ప్రాయేణ బుభూషతామ్ ॥ ౪ ॥ అథాపి యూయం కృతకిల్బిషా భవం యే బర్హిషో భాగభాజం పరాదుః । ప్రసాదయధ్వం పరిశుద్ధచేతసా క్షిప్రప్రసాదం ప్రగృహీతాఙ్ఘ్రిపద్మమ్ ॥ ౫ ॥ ఆశాసానా జీవితమధ్వరస్య లోకస్సపాలః కుపితే న యస్మిన్ । తమాశు దేవం ప్రియయా విహీనం క్షమాపయధ్వం హృది విద్ధం దురుక్తైః ॥ ౬ ॥ నాహం న యజ్ఞో న చ యూయమన్యే యే దేహభాజో మునయశ్చ తత్త్వమ్ । విదుః ప్రమాణం బలవీర్యయోర్వా యస్యాత్మనః క ఉపాయం విధిత్సేత్ ॥ ౭ ॥ స ఇత్థమాదిశ్య సురానజస్తైః సమన్వితః పితృభిస్సప్రజేశైః । యయౌ స్వధిష్ణ్యాన్నిలయం పురద్విషః కైలాసమద్రిప్రవరం ప్రియం ప్రభోః ॥ ౮ ॥ జన్మౌషధితపోయోగమన్త్రసిద్ధైర్నరేతరైః । జుష్టం కిన్నరగన్ధర్వైరప్సరోభిర్వృతం సదా ॥ ౯ ॥ నానామణిమయైశ్శృఙ్గైర్నానాధాతువిచిత్రితైః । నానాద్రుమలతాగుల్మైర్నానామృగగణాన్వితైః ॥ ౧౦ ॥ నానామలప్రస్రవణైర్నానాకన్దరసానుభిః । రమణం విహరన్తీనాం రమణైస్సిద్ధయోషితామ్ ॥ ౧౧ ॥ మయూరకేకాభిరుతం మదాన్ధాళివిమూర్ఛితమ్ । ప్లావితై

యూయం, న చ, న విద్యాత్, తథా మునయో, యే, అన్యే చ దేహధారిణోఽతీన్ద్రియార్థదర్శినో, న విదుః, బ్రహ్మాద్యప్యేవముక్తం, తస్యాత్మనః పరమాత్మావేశావతారభూతస్య, ఉపాయం క్షమోపాయం కో విధిత్సేత్ న కోఽపి విధాతుమిష్యాదిత్యర్థః, భవద్భిః పాదోపసంగ్రహమన్తరేణాన్యః కః కముపాయం విధిత్సేదితి భావః ❁ ॥ ౭ ॥ ❁ సోఽజః బ్రహ్మా, సురాన్ ప్రత్యేవ, మాదిశ్య ఆజ్ఞాప్య, తైర్దేవైః, సప్రజాపతిభిః పితృభిశ్చ సహ, స్వధిష్ణ్యాత్ స్వస్థానాత్, పురారేః ప్రభోః రుద్రస్య, ప్రియం, నిలయం స్థానభూతం, మద్రిశ్రేష్ఠం కైలాసం ప్రతి, యయౌ ❁ ॥ ౮ ॥ ❁ కైలాసం వర్ణయతి ॥ జన్మౌషధీత్యాదిభిశ్చతుర్దశభిః ॥ జన్మనా ఓషధ్యాదిభిశ్చ, యే సిద్ధాః, తైః నరేతరైర్దేవయోనిభిః, తత్ర జన్మతస్సిద్ధాః ఓషధ్యాద్యనపేక్షమేవ సృష్టివేలాయామేవ దేవత్వేన సృష్టాః, ఓషధ్యాదిసిద్ధాస్తు, దేవత్వసమ్పాదకౌషధ్యాద్యుపాయైర్దేవత్వేన సిద్ధాః, యోగః రుద్రోపాసనారూపయోగః, మన్త్రః, యావజ్జీవం శివపఞ్చాక్షర్యాదిమన్త్రావృత్తిః జుష్టం సేవితం, తథా చ గీతం భగవతా దేవాన్ దేవయజో యాన్తి పితౄన్ యాన్తి పితృవ్రతా ఇతి, తథా అప్సరోభిః కిన్నరాదిభిశ్చ సదావృతమ్ ❁ ॥ ౯ ॥ ❁ శృఙ్గైశ్శిఖరైః రమణైః ప్రియైస్సహ, విహరన్తీనాం, సిద్ధానాం యా యోషితః తాసాం రమణం రతిప్రదం శృఙ్గైః కథం భూతైః నానాధాతుభిర్గైరికాదిభిః విచిత్రితైః నానాద్రుమాః లతాగుల్మాని చ యేషు తైః ॥ నానా అమలాని స్వచ్ఛాని ప్రస్రవణాని స్రోతాంసి యేషు, నానా, కన్దరాః సానూని చ యేషు తైః ❁ ॥ ౧౦॥౧౧ ॥ ❁ తథా మయూరాణాం కేకాస్వనైః అభితస్సర్వతః, రుతం నాదితం మదేన మకరన్దపానజనితమదేన అన్ధైః అళిభిః భృఙ్గైః విమూర్ఛితం మూర్ఛనాఖ్యరాగగీతివిశేషేణ వ్యాప్తం, రక్తకణ్ఠానాం కోకిలానాం, ప్లావితైః త్రిమాత్రశబ్దైః తథాఽన్యేషాం పతత్రిణాం పక్షిణాం చ, కూజితైః ॥ ఉద్ధస్తైస్తత

శాఖైః-కామదుఘైర్ద్రుమైశ్చ ద్విజాన్పక్షిణః, ఆహ్వయన్తమివస్థితం-లోకేహిహస్తముత్క్షిప్య ఉచ్చైః స్వరేణాహ్వానమర్థినాం కామధుక్-అద్రిశ్చ ఉత్క్షిప్తహస్తాకారైర్ద్రుమైః పతత్రిణాం స్వనైశ్చ తథాలక్ష్యత ఇత్యర్థః- వ్రజద్భిర్మాతఙ్గైర్గజైర్వ్రజన్తమివ-నిర్ఝరాణాం ధ్వనిభి- ర్గృణన్తం భాషమాణమివ స్థితం-మన్దారాదిభిర్వృక్షవిశేషైరుపశోభితం॥చూతైరామ్రవిశేషైః॥స్వర్ణార్ణశతపత్రైస్సువర్ణవర్ణైః కుశేశయైః-కున్దాదిభిర్లతావిశేషైశ్చ-మణ్డితం- రేణుకా ఏలా -జాతిర్మాలతీ- పనసాదిభిర్ద్రుమైః - స్తథాన్యైశ్చ ద్రుమజాతిభిర్ద్రుమసామాన్యైర్వేణుకీచకైశ్చ, రాజితం మణ్డితం ,నీరన్ధ్రసరన్ధ్రత్వేన వేణుకీచకయోర్భేదః_కుముదాదిసమృద్ధిభిః శతపత్రాణామస్వర్ణవర్ణానాం బుద్ధిభిః- రాజితం-నలినీషు సరస్సు-కలం మధురం యథా భవతి తథా - కూజద్భిః- ఖగబృన్దైః పక్షిసఙ్ఘైరుపశోభితం-మృగాదిభి-ర్జుష్టం నిషేవితం-కర్ణాన్త్రైర్గోకర్ణాఖ్యైః ఊర్ణామృగైః-ఏకపదైః అశ్వముఖైశ్చ, మృగనాభిభిః కస్తూరీమృగైశ్చ, నితరాం జుష్టం॥కదళీషణ్డైస్సంరుద్ధాన్యావృతాని, నలినీనాం కమలాకరాణాం పులినాని, తైశ్శ్రీశ్శోభా, యస్మిన్ తం-స్నానేన పుణ్యాకరం పుణ్యసమ్పాదకం, ఉదకం-యస్యాం-తయా- సత్యా నిర్మలయా-నన్దయా గఙ్గయా-పరీతం పరివేష్టితం-భూతేశస్య రుద్రస్య-గిరిం కైలాసం-విలోక్య-దేవాః-విస్మయం-యయుః ప్రాపుః॥౧౨॥ ౧౩॥౧౪॥౧౫॥౧౬॥౧౭॥౧౮॥౧౯॥౨౦॥౨౧॥౨౨॥ తే దేవాః-తత్ర గిరౌ, తస్య రు

రక్తకణ్ఠానాం కూజితైశ్చ పతత్రిణామ్॥౧౨॥
ఆహ్వయన్తమివోద్ధస్తైర్ద్విజాన్కామదుఘైర్ద్రుమైః।వ్రజన్తమివ మాతఙ్గైర్గృణన్తమివ నిర్ఝరైః ॥౧౩॥
మన్దారైః పారిజాతైశ్చ సరళైశ్చోపశోభితమ్ । తమాలైస్సాలతాలైశ్చ కోవిదారాసనార్జునైః ॥౧౪॥
చూతైః కదమ్బైర్నీపైశ్చ నాగపున్నాగచమ్పకైః। పాటలాశోకవకుళైః కున్దైః కురవకైరపి ॥ ౧౫ ॥
స్వర్ణార్ణశతపత్రైశ్చ వరరేణుకజాతిభిః। కుబ్జకైర్మల్లికాభిశ్చ మాధవీభిశ్చ మణ్డితమ్ ॥ ౧౬॥
పనసోదుమ్బరాశ్వత్థప్లక్షన్యగ్రోధహిఙ్గుభిః।భూర్జైరోషధిభిః పూగై రాజపూగైశ్చ జమ్బుభిః॥ ౧౭ ॥
ఖర్జూరామ్రాతకామ్రాద్యైః ప్రియాళమధుకేఙ్గుదైః । ద్రుమజాతిభిరన్యాభిరాజితం వేణుకీచకైః ॥ ౧౮ ॥
కుముదోత్పలకహ్లారశతపత్రసమృద్ధిభిః। నలినీషు కలం కూజత్ఖగబృన్దోపశోభితమ్ ॥ ౧౯ ॥
మృగైశ్శాఖామృగైః క్రోడైర్మృగేన్ద్రైర్ఋక్షశల్యకైః।గవయైశ్శరభైర్వ్యాఘ్రై రురుభిర్మహిషాదిభిః॥౨౦॥
కర్ణాన్త్రైకపదాశ్వాస్యైర్నిర్జుష్టం మృగనాభిభిః। కదళీషణ్డసంరుద్ధనళినీపులినశ్రియమ్ ॥ ౨౧ ॥
పర్యస్తం నన్దయా సత్యాస్స్నానపుణ్యకరోదయా। విలోక్య భూతేశగిరిం విబుధా విస్మయం యయుః ॥ ౨౨ ॥
దదృశుస్తత్ర తే రమ్యామలకాం నామ వై పురీమ్ । వనం సౌగన్ధికం చాపి యత్ర తన్నామ పఙ్కజమ్ ॥ ౨౩ ॥
నన్దా చాలకనన్దా చ సరితౌ బాహ్యతః పురః।తీర్థపాదపదామ్భోజరజసాతీవ పావనే ॥ ౨౪ ॥
యయోస్సురస్త్రియః క్షత్తరవరుహ్య స్వధిష్ణ్యతః। క్రీడన్తి పుంసస్సిఞ్చన్త్యో విగాహ్య రతికర్శితాః ॥ ౨౫ ॥
యయోస్తత్స్నానవిభ్రష్టనవకుఙ్కుమపిఞ్జరమ్ । వితృషోఽపి పిబన్త్యమ్భః పాయయన్తో గజా గజీః ॥ ౨౬ ॥
తారహేమమహారత్నవిమానశతసఙ్కులామ్ । జుష్టాం పుణ్యజనస్త్రీభిర్యథా ఖం సతటిద్ఘనమ్ ॥ ౨౭ ॥
హిత్వా యక్షేశ్వరపురీం వనం సౌగ

ద్రస్య-అలకాం నామ అలకేతి ప్రసిద్ధాం , రమణీయాం-పురీం సౌగన్ధికాఖ్యం వనం చాపి దదృశుః॥సౌగన్ధికనామ్నోఽన్వర్థతామాహ॥యత్ర వనే సౌగన్ధికం నామ పఙ్కజం-భవతి-జాతావేకవచనమ్ ❁ ॥ ౨౩ ॥ ❁పురీం వర్ణయతి॥నన్దా చేతి చతుర్భిః॥ పురః పురాత్-బాహ్యతః బాహ్యే-నన్దా - అలకనన్దా చేతి-ద్వే-సరితౌ-భవతః॥సరితౌ విశినష్టి॥సార్ధద్వయేన ॥తీర్థపాదస్య హరేః- పదామ్భోజరజసా - అతివాత్యన్తం-పావనే భగవత్పాదామ్భోజరజోయుక్తత్వాదత్యన్తపావిత్ర్యకరే ఇత్యర్థః ❁॥౨౪॥ ❁హే క్షత్తః-సురస్త్రియః-స్వధిష్ణ్యతః స్వవిమానేభ్యః-అవరుహ్య చ-రతికర్శితాః విహారశ్రాన్తాస్సత్యః యయోస్సరితోః విగాహ్య-స్వపుంసః స్వప్రియాన్-సిఞ్చన్త్యః-క్రీడన్తి జలక్రీడాం కుర్వన్తి ❁॥ ౨౫ ॥ ❁యయోస్సరితోః-రమ్భః -వితృషోఽపి విగతతృష్ణా అపి - గజాః గజీః కరిణీః - అమ్భః పాయయన్త్యః పానం కారయన్త్యః, పిబన్తి-తత్ర హేతుః-తాసాం సురస్త్రీణాం-స్నానేన విభ్రష్టం గళితం-యన్నవకుఙ్కుమం- తేన-పిఞ్జరం పీతవర్ణమ్ ❁ ॥ ౨౬ ॥ ❁పునః పురీం విశినష్టి॥ తారేతి ॥ తారం రూప్యం - తారాదిమయ విమానానాం-శతైః-సఙ్కులాం -పుణ్యజనైర్యాతుధానైస్తేషాం స్త్రీభిశ్చ-జుష్టాం - తత్ర దృష్టాన్తః - తటిద్భిర్మేఘైస్సహితం-ఖమాకాశం-యథేతి॥తత్ర విమానాని ఖమివ-పుణ్యజనా మేఘా ఇవ,తత్స్త్రియస్తటిత ఇవ ❁॥౨౭ ॥ ❁ఏవం భూతాం, యక్షేశ్వరస్య కుబేరస్య-పురీం అలకాం, హిత్వా అతిక్ర

మ్య-తత్సౌగన్ధికాఖ్యంవనంచ - దృష్ట్వా-తేదేవాః, ఆరాత్-వటం దదృశురితిచతుర్థే నాన్వయః, కథంభూతంవనం, విచిత్రాణి-మాల్యానిమాలాయోగ్యాని, పుష్పకిసలయాదీని - పరిచ్ఛదాని॥క్రీడోపకరణాని, యేషుతైః-కామదుఘైర్వృక్షైః-హృద్యం మనోహరమ్ ॥౨౮॥ రక్తకణ్ఠఖగానాంకోకిలపక్షిణాం, అనీకస్యసమూహస్య, స్వరైర్మణ్డితాః షట్పదా-యస్మిన్-కలహంసానాంకులస్య-ప్రేష్ఠం, ఖరదణ్డానిపద్మాని, తైర్యుక్తాః, జలాశయా, యస్మిన్ ॥౨౯॥ వనగజైః, సఙ్ఘృష్టాఃవారిచన్దనద్రుమా, స్తత్సంబన్ధినావాయునా, పుణ్యజనస్త్రీణాం, మనః, అధ్యధికం, ముహుః, రున్మదయత్, పరవశీకుర్వత్ ॥౩౦॥ వైడూర్యైఃమణిభిః, కృతానికల్పితాని, సోపానానియాసు, ఉత్పలానాం, మాలాఃపఙ్క్తయో, యాసుతాః, ఆర్షత్వాద్వ్యత్యయేనద్వితీయా, వాప్యః, కింపురుషైర్వ్యాప్తాః, యస్మిన్వనేసన్తి, తద్వనందృష్ట్వా, యద్వా, వాప్యఇతివ్యత్యయాత్ప్రథమా, వనం-వాపీశ్చ, దృష్ట్వాఆరాత్ సమీపే-వటం-తేదేవాః, దదృశుః ॥౩౧॥ వటంవిశినష్టి॥ సఇతి॥సవటః, యోజనశత, ముత్సేధఃఉచ్ఛ్రాయోయస్య, పాదోనైస్సర్వతఃపఞ్చసప్తతియోజనప్రమాణైః, విటపైః శాఖాభిశ్చ, యతోవిస్తృతః, పర్యక్ పరితః, కృతా, అచలానిశ్చలా, ఛాయా, యేన, నిర్గతం-నీడంకులాయం-యస్మాత్, తాపేన సూర్యాద్యాతపేన, రహితః ॥౩౨॥ మహాయోగమయేమహాయోగోభగవదుపాసనాయోగః-తత్ప్రచురే, మహాయోగనిష్ఠపురుషప్రచుర్యాత్తత్స్థానస్య మహాయోగమయత్వం, ముముక్షవఃఅజ్ఞానాన్మోక్తుమిచ్ఛవోజిజ్ఞాసవఇతియావత్-తేషాం-శరణేఆశ్రయే, తస్మిన్వటమూలే - ఆసీనముపవిష్టం, త్యక్తామర్షో, యోఽన్తక, స్తత్తుల్యం, శివంసురాదదృ

సుగన్ధికంచతత్ । ద్రుమైః కామదుఘైర్హృద్యంచిత్రమాల్యఫలచ్ఛదైః ॥ ౨౮ ॥ రక్తకణ్ఠఖగానీకస్వరమణ్డితషట్పదమ్। కలహంసకులప్రేష్ఠంఖరదణ్డజలాశయమ్॥ ౨౯॥ వనకుఞ్జరసఙ్ఘృష్టహరిచన్దనవాయునా। అధిపుణ్యజనస్త్రీణాంముహురున్మదయన్మనః ॥ ౩౦ ॥ వైదూర్యకృతసోపానావాప్యుత్పలమాలినీః । వ్యాప్తాఃకింపురుషైర్దృష్ట్వాతఆరాద్దదృశుర్వటమ్ ॥ ౩౧ ॥ సయోజనశతోత్సేధఃపాదోనవిటపాయతః । పర్యక్కృతాచలచ్ఛాయోనిర్నీడస్తాపవర్జితః ॥ ౩౨ ॥ తస్మిన్మహాయోగమయేముముక్షుశరణేసురాః । దదృశుశ్శివమాసీనం త్యక్తామర్షమివాన్తకమ్ ॥ ౩౩ ॥సనన్దాద్యైర్మహాసిద్ధైశ్శాన్తైస్సంశాన్తవిగ్రహమ్।ఉపాస్యమానంసఖ్యాచభర్త్రాగుహ్యకరక్షసామ్ ॥ ౩౪ ॥ విద్యాతపోయోగపథమాస్థితంతమధీశ్వరమ్ । చరన్తంవిశ్వసుహృదం వాత్సల్యాల్లోకమఙ్గళమ్ ॥ ౩౫ ॥ లిఙ్గంచతాపసాభీష్టంభస్మదణ్డజటాజినమ్ । అఙ్గేనసన్ధ్యాభ్రరుచాచన్ద్రరేఖాంచబిభ్రతమ్ ॥ ౩౬ ॥ ఉపవిష్టందర్భమయ్యాంబృస్యాంబ్రహ్మసనాతనమ్ । నారదాయప్రవోచన్తం పృచ్ఛతేశృణ్వతాంసతామ్॥౩౭॥కృత్వోరౌదక్షిణేసవ్యం పాదపద్మంచజానుని । బాహుంప్రకోష్ఠేఽక్షమాలామాసీనంతర్కముద్రయా॥౩౮॥తంబ్రహ్మనిర్వాణసమాధిమాశ్రితంవ్యుపాశ్రితంగిరిశంయోగకక్ష్యామ్।

శుః ॥ ౩౩ ॥ శివంవిశినష్టి॥సనన్దాద్యైరితిపఞ్చభిః॥మహాసిద్ధై-శ్శాన్తైః-సనన్దాద్యైః-గుహ్యకరక్షసాం, భర్త్రాప్రభుణా - సఖ్యావైశ్రవణేనచ, ఉపాస్యమానంసేవ్యమానం-శాన్తవిగ్రహంనిర్వైరంకృతాపరాధేషుదేవేష్వపికృపాళుమిత్యర్థః ॥ ౩౪ ॥ విద్యాజ్ఞానయోగః, తపఃకర్మయోగః, తాభ్యాంయుక్తో-యోయోగపథఃభగవద్భక్తిమార్గః, తమాస్థితంజ్ఞానకర్మానుగృహీతభగవద్భక్తియోగనిష్ఠమిత్యర్థః, అధీశ్వరంజితేన్ద్రియం - విశ్వసుహృదం-చరాచరాణిసర్వాణిభూతానిభగవద్వపుఃఅతస్తదానుకూల్యంమేస్యాదిత్యుక్తరీత్యావిశ్వానుకూలం, అతఏవ-వాత్సల్యా, ల్లోకానాం మఙ్గళం క్షేమమేవ, చరన్తంకుర్వన్తమ్ ॥౩౫॥ సన్ధ్యాభ్రరుచారక్తవర్ణేన, అఙ్గేన, తాపసానామిష్టంభస్మాదిలిఙ్గం, చన్ద్రరేఖాంచబిభ్రతమ్ ॥ ౩౬ ॥ దర్భమయ్యాంబృస్యాంబ్రువన్తోఽస్యాంసీదన్తీతిబృసీ, పృషోదరాదిత్వాత్సాధుః ఆస్తరణవిశేషః-తస్యాం, ఉపస్థితముపవిష్టం-పృచ్ఛతేనారదాయ-సతామన్యేషాంసనన్దనాదీనాం-శృణ్వతాంసతాం-సనాతనంబ్రహ్మపరమాత్మానం, ప్రణవంవా ప్రవోచన్తమ్ ॥ ౩౭ ॥ సవ్యపాదం-దక్షిణేఊరౌ-కృత్వావిన్యస్య, జానునిసవ్యే, సవ్యబాహుంకృత్వా, దక్షిణే, బాహుప్రకోష్ఠేమణిబన్ధస్థానే, అక్షమాలాంకృత్వా, దక్షిణహస్తకృతయాతర్కముద్రయా, పలక్షిత - మాసీనమిత్యర్థః॥తదుక్తంయోగశాస్త్రే,,ఏకంపాదమథైకస్మిన్విన్యస్యోరుణిసంస్థితం।ఇతరస్మింస్తథాబాహుంవీరాసనమిదంస్మృతమ్,, తర్కముద్రాప్రోక్తా,,తర్జన్యఙ్గుష్ఠయోర్మధ్యేమిథస్సంయోజ్యచాఙ్గుళీః ప్రసార్యబోధనంప్రాహుస్తర్కముద్రేతిమాన్త్రికాఇతి ॥ ౩౮ ॥ తం, బ్రహ్మనిర్వాణసమాధింఆనన్దరూపబ్రహ్మవిషయసమాధి-మాశ్రితం - యోగకక్ష్యాంయోగపథం - వ్యుపాశ్రితంవిశేషేణోపాశ్రితం-మునీనా-మాద్యంముఖ్యం-ము

నిం గిరీశం-లోకపాలసహితా మునయః-బద్ధాఞ్జలయః - ప్రణేముః నమస్కృతవన్తః ✽ ॥ ౩౯ ॥ ✽సతు గిరీశః సురాసురైశైః-రభివన్దితాఙ్ఘ్రియస్స-త-మాగతమాత్మ యోనిం బ్రహ్మాణముపలభ్య జ్ఞాత్వా-తస్మై బ్రహ్మణే,ఉత్థాయేతి సారాన్తరం-తదా-ఆసనాదుత్థాయ, శిరసా, అభివన్దనం ప్రణామం చక్రే-మహత్తమో విష్ణుర్వామనరూపః,యథా కస్యకశ్యపప్రజాపతేః,యద్వా, కస్యచతుర్ముఖస్యాభివన్దనం,చక్రే కస్య రుద్రాభివన్ద్యత్వాం సద్దృష్టాన్తమాహ॥ మహత్తమ ఇతి॥ విష్ణుర్యథా,రుద్రస్య,మహత్తమః పూజ్యః,తథా కో పిత్యర్థః ✽॥౪౦॥ ✽నీలలోహితం రుద్రం యే-పరే సిద్ధగణాః,అనువర్తన్తే,తైః-మహర్షిభిస్సహ, నమస్కృతః ఆత్మభూ బ్రహ్మా,కృతప్రణామం, కృతః చతుర్ముఖవిషయః ప్రణామో-యేనతం-శశాఙ్కశేఖరం-కృతప్రణామ ఇతి ప్రథమాన్తపాఠే-రుద్రేణ కృతప్రణామః ప్రాహ ✽ ॥ ౪౧ ॥ ✽రుద్రస్య భగవదాత్మకత్వాత్తదావేశావతారత్వాచ్చ రుద్రం బ్రహ్మణా సామానాధికరణ్యేన నిర్దిశన్ యస్మిన్ పరిపుష్టస్య బ్రహ్మణోఽసాధారణం ప్రకృతిపురుషశరీరకత్వ జగత్కారణత్వ ధర్మమర్యాదాస్థాపకత్వానుగ్రహీతృత్వనిగ్రహీతృత్వాదితత్సర్వం రుద్రప్రశంసామైరుద్రరూపేణావస్థితస్య బ్రహ్మణ ఆహ॥ జానే త్వామిత్యాదిభిశ్చతుర్భిః ॥ హే ఈశరుద్ర-విశ్వస్య కృత్స్నస్య చిదచిదాత్మకస్య,జగతః-యోనిబీజయోః యోనిబీజభూతయోః-క్షేత్రే బీజవత్ప్రకృతౌ పురుషస్య నిక్షిప్తత్వాత్తయోర్యోనిబీజశబ్దాభ్యాం నిర్దేశః, శక్తే-ర్బ్రహ్మణోఽపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతాయాస్త్రిగుణాత్మికాయాః ప్రకృతేః-తథా శివస్య,,నిర్వాణమయ ఏవాయమాత్మే,, త్యాది శ్రుత్యా ప్రత్యగాత్మనస్సుఖరూపత్వాభిధానాజ్జీవస్య శివశబ్దేన నిర్దేశః- తస్యాః,యత్-పరం విలక్షణం,,తస్య పరమా మ్రేడత,, మితి నిర్దేశాన్నపరశబ్దే నయోగే,, అన్యారాదితరర్తేదిక్ఛబ్దే,, త్యాదినా పఞ్చమీ,ప్రకృతిపురుషాభ్యాం స్వరూపతస్స్వభావతశ్చ విలక్షణమిత్యర్థః - త-ద్య,నిరన్తరం నిర్భేదం-తత్తత్ప్రకృతపురుషాన్తరాత్మతయాఽవస్థితమపి నిరస్తనిఖిలహేయత్వేన సమస్తకల్యాణగుణాత్మకత్వేన చైకరూపమిత్యర్థః॥ యద్వా - నిరన్తరం-అన్త

*సలోకపాలా మునయో మునీనామాద్యం మునిం ప్రాఞ్జలయః ప్రణేముః ॥ ౩౯ ॥ సతూపలభ్యాగతమాత్మయోనిం సురాసురేశైరభివన్దితాఙ్ఘ్రిః ।ఉత్థాయ చక్రే శిరసాభివన్దనమర్హత్తమః కస్యయథైవ విష్ణుః ॥ ౪౦॥
తథాపరే సిద్ధగణా మహర్షిభిర్యే వై సమన్తాదను నీలలోహితమ్ ।నమస్కృతః ప్రాహ శశాఙ్కశేఖరం కృతప్రణామం ప్రహసన్నివాత్మభూః ॥ ౪౧ ॥ బ్రహ్మోవాచ ॥ జానే త్వామీశవిశ్వస్య జగతో యోనిబీజయోః । శక్తేశ్శివస్య చ పరం యత్తద్బ్రహ్మ నిరన్తరమ్ ॥ ౪౨ ॥ త్వమేవ భగవన్నేతచ్ఛివశక్త్యోస్స్వరూపయోః । విశ్వం

రం విచ్ఛేదః -తస్మాన్నిర్గతం సర్వానుస్యూతం సర్వాన్తరాత్మతయాఽవస్థితమితి యావత్- అథవా, కార్త్స్న్యేన జ్ఞానస్వరూపం-నతు ప్రదేశభేదేన జడమిత్యర్థః-తద్బ్రహ్మ-త్వాం-జానే,ఇదం చ సామానాధికరణ్యం శరీరాత్మభావనిబన్ధనం,నావేశావతారత్వనిబన్ధనం చ-నతు తాదాత్మ్యనిబన్ధనం ,, ఏతౌ ద్వౌ విబుధశ్రేష్ఠౌ ప్రసాదక్రోధసమ్భవౌ ।మయా దర్శితపన్థానౌ సృష్టిసంహారకారకౌ॥ సృష్టిం తతః కరిష్యామి త్వామావిశ్య ప్రజాపతే । నారాయణాద్రుద్రోఽజాయతే,అనపహతపాప్మా వా అహమస్మి,, త్యాదిభిః కార్యత్వకర్మవశ్యత్వాద్యభిధానేన రుద్రాదేర్జీవత్వస్య నిశ్చయాత్తాదాత్మ్యాసమ్భవాత్, అత ఏవ,,భవాంస్తు పుంసః పరమస్య మాయయా దురన్తయాస్పృష్టమతిస్సమస్తదృ,, గితి వ్యతిరేకేణ నిర్దేక్ష్యతి ॥ ౪౨॥ ✽
ఏవం బ్రహ్మసామానాధికరణ్యేన రుద్రం నిర్దిశ్య బ్రహ్మదృష్ట్యా తస్య చిదచిచ్ఛరీరకత్వం సృష్ట్యాదికర్తృత్వం చాహ ॥ త్వమితి॥ హే భగవన్-స్వాంశయోః,స్వస్య తవ-అంశయోః,శివశక్త్యోః ప్రకృతిపురుషయోః -అత్ర విశిష్టైకదేశత్వరూపమంశత్వం వివక్షితం-నతు విశేష్యవస్త్వేకదేశత్వం- ప్రకృతిపురుషయోర్వికారరూప, మేతత్ జగ-త్త్వమేవ,,సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ,, తి వత్సామానాధికరణ్యమిదం శరీరాత్మభావనిబన్ధనమేవ,కథం రుద్రాఖ్యజీవవిశేషస్య కృత్స్నం ప్రపఞ్చం ప్రత్యాత్మత్వం జగతశ్చ శరీరత్వం - కథంచిచ్ఛరీరాత్మభావసంభవేఽపి శరీరవాచిపదస్య శరీరివాచకేన కథం సామానాధికరణ్యమితి చేదుచ్యతే - నహ్యత్ర రుద్రాఖ్యజీవవిశేషస్యాత్మత్వం జగతస్తచ్ఛరీరత్వం చోచ్యతే - కింతు బ్రహ్మవిద్యామహం త్వమాదిశబ్దాః అహం త్వమాదిబుద్ధయశ్చ బ్రహ్మపర్యన్తాః ,,తద్ధైతత్పశ్యన్నృషిర్వామదేవః ప్రతిపేదే అహం మనురభవం సూర్యశ్చ కక్షీవానృషిరస్మి విప్రః- త్వం వా అహమస్మి భగవో దేవతే అహం వై త్వమసి భగవో దేవతే, తద్యోఽహం సోఽసౌ యోఽసౌ సోఽహం- అహం హరిస్సర్వమిదం జనార్దన,, ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతిభిస్తథా ప్రతీతేః,ఏవం చాత్ర ప్రస్తోతుశ్చతుర్ముఖస్య బ్రహ్మవిదగ్రేసరత్వేన తత్ప్రయుక్తా అహం త్వమాదిశబ్దాస్తద్బుద్ధయశ్చ బ్రహ్మపర్యన్తా ఇతి, రుద్రస్య భగవదాత్మకత్వేన తత్పర్యన్తత్వమనుగమ్య బ్రహ్మసామానాధికరణ్యేన సనిర్దిష్ట ఇతి, విశేష్యభూతస్య బ్రహ్మణః కృత్స్న చిదచిదన్తరాత్మత్వం, త

యోశ్శరీరత్వంచయుక్తమేవ-ఏవమపకధమాత్మవాచినాశరీరవాచిశబ్దస్యసామానాధికరణ్యమితిచేత్-గవాదిశబ్దానాం జాతిగుణాదిమాత్రపరతయావ్యుత్పన్నానాంశుక్లోగౌరిత్యాదిషువ్యక్తిగుణ్యాదిపర్యన్తత్వమన్తరేణాపర్యవసన్నానాం యథావ్యక్త్యాదిపర్యన్తత్వేనసామానాధికరణ్యం,ఏవంజాతిగుణాదివచ్ఛరీరస్యాప్యపృథక్సిద్ధవిశేషణత్వాత్తద్వాచిమాత్రపరతయాలోకేవ్యుత్పన్నస్యశరీరిపర్యన్తనభిధత్తఇతి,ఆత్మాదేవోజాతఇతివక్తస్యాత్మవాచినాసామానాధికరణ్యముపపన్నమేవ-నచవ్యక్తేరాక్షేపాల్లక్షణయావాగౌశ్శుక్లఇత్యాదిప్రయోగోపపత్తిః - అపృథక్సిద్ధవిశేషణవాచిశబ్దత్వస్యలక్షణాదిప్రతిబన్ధకత్వాత్, దన్యథాజాత్యాకృతిగోత్వగుణాదిశబ్దానామపిలక్షణాదినాగోత్వంశుక్లమిత్యాదిప్రయోగాపత్తేః , నన్వేవంజాత్యాదిశబ్దానామప్యపృథక్సిద్ధవిశేషణవాచినాంవ్యక్త్యాదిపర్యన్తపర్యవసానేనసామానాధికరణ్యాపత్తిరితిచేన్నైవం,నియతనిష్కర్షవాచినాంకదాచిదపివిశేష్యపర్యన్తత్వాభావస్యభాష్యాదిషూక్తత్వాత్-అతఏవ - శరీరదేహాదిశబ్దానాంకదాచిదపినాత్మవాచినాసామానాధికరణ్యమితభాష్యాదిషువిస్తరః,కృత్స్నచిదచిదాత్మకప్రపఞ్చశరీరకస్త్వం -క్రీడన్నేవవిశ్వం -సృజసి-పాసిరక్షసి-అత్సిసంహరసి-క్రీడన్నిత్యనేనజగద్వ్యాపారోభగవతోలీలేత్యుక్తం-ఊర్ణపదఃఊర్ణనాభిర్యథేతిదృష్టాన్తః,,యథోర్ణనాభిస్సృజతేగృహ్ణతేచ,, ఇతిశ్రుతిప్రసిద్ధః * ॥ ౪౩ ॥ *ఏవంపరబ్రహ్మదృష్ట్యాచిదచిచ్ఛరీరకత్వంసృష్ట్యాదికారణత్వమభిధాయపునస్తద్దృష్ట్యాప్రకృతాధ్వరసంధిత్సోత్పాదనాయపురుషార్థావబోధిశాస్త్రప్రవర్తకత్వంధర్మమర్యాదాపాలకత్వంచాహ॥ త్వమేవేతి॥ ధర్మార్థధుక్ధర్మార్థాదోగ్ధీతిధర్మార్థధుక్ ,ధర్మార్థప్రపూరక, స్త్వమేవ,అభిపత్తయేపురుషార్థావాప్తయే , దక్షిణసమర్థేన,సూత్రేణసూచితేనశాస్త్రేణ,అధ్వరం,ససర్జిథసృష్టవానసి-పురుషార్థసాధనభూతధర్మార్థసంపాదనోపాయావబోధిశాస్త్రప్రవర్తకస్త్వమేవేత్యర్థః-సేతవోవర్ణాశ్రమధర్మమర్యాదాశ్చ,త్వయైవా,వసితానిబద్ధాః,కేతేసేతవః-యేఽవసితాఇత్యత్రాహ ॥ యాన్సేతూన్,ధృతవ్రతాః

సృజసిపాస్యత్సిక్రీడనూర్ణపదోయథా ॥ ౪౩ ॥ త్వమేవధర్మార్థదుఘాభిపత్తయేదక్షేణసూత్రేణససర్జిథాధ్వరమ్।త్వయైవలోకేఽవసితాశ్చసేతవోయాన్బ్రాహ్మణాఃశ్రద్దధతేధృతవ్రతాః ॥ ౩౪ ॥ త్వంకర్మణాం మఙ్గళమఙ్గళానాం*కర్తుస్స్వలోకంతనుషేస్వఃపరంవా। *అమఙ్గళానాంచతమిస్రముల్బణంవిపర్యయఃకేనతదేవకస్యచిత్ ॥ ౪౫ ॥ నవైసతాంత్వచ్చరణార్పితాత్మనాంభూతేషుసర్వేష్వభిపశ్యతాంతవ। భూతానిచాత్మన్యపృథగ్దిదృక్షతాంప్రాయేణరోషోఽభిభవేద్యథాపశుమ్ ॥ ౪౬ ॥ పృథగ్ధియఃకర్మదృశోదురాశయాఃపరోదయేనార్పితహృద్రుజోఽనిశమ్।పరాన్దురుక్తైర్వితుదన్త్యరుంతుదాస్తాన్మావధీర్దైవవధాన్భవద్విధః

వ్రతనిష్ఠాః-సన్తోబ్రాహ్మణాః,శ్రద్దధతేశ్రద్ధాపూర్వకమనుతిష్ఠన్తి * ॥ ౪౪ ॥ *పునర్బ్రహ్మదృష్ట్యైవసర్వకర్మకారయితాతత్ఫలప్రదశ్చత్వమేవేత్యాహ॥త్వమితి॥ హేమఙ్గళశివ , లోకే-మఙ్గళానాంకుశలానాంకర్మణాం,కర్తుఃకర్త్రే,ఇత్యర్థః-స్వఃస్వర్గం,పరంమోక్షంవా,తనుషేప్రదదాసి, అభిసంహితఫలకర్మణాంకర్తుఃస్వర్గం,అనభిసంహితఫలకర్మణాంకర్తుస్తు, మోక్షం-తనుషఇత్యర్థః,అమఙ్గళానామకుశలానాంకర్మణాం,కర్తుః ఉల్బణం , తమిస్రంనిరయం - తనుషే-విపర్యయఃఅమఙ్గళానాంకర్మణాంకర్తుఃకస్యచిదపిస్వర్గమోక్షప్రాప్తిరూపఃవిపర్యయః , కేనకేనహేతునాభవేత్నకేనాపీత్యర్థః,అత, స్తదేవతత్కృతంఫలమేవ-భవతి,నతద్విపర్యయఇత్యర్థః * ॥ ౪౫ ॥ *ఏవంబ్రహ్మదృష్ట్యారుద్రంప్రస్తూయతస్యప్రసాదోత్పాదయిషయాసతాంరోషోనయుక్తఇతికై … త్వచ్చరణేసమర్పితః , ఆత్మాచిత్తంయేషాం,సర్వేషుభూతేషు,తవ, ద్వితీయార్థేషష్ఠీ,త్వామిత్యర్థః , అత్రత్వాం … పశ్యన్తం భగవచ్చరణారవిన్దసమర్పితచిత్తానాంసర్వాణిభూతానిభగవదాత్మకతయాపశ్యతామిత్యర్థః , భూతానిచాత్మనిపరమాత్మని,అపృథక్ అపృథక్సిద్ధాని - దిదృక్షతాంద్రష్టుమిచ్ఛతాంపశ్యతామిత్యర్థః - సర్వభూ… పృథక్సిద్ధత్వేన…శ్యతామిత్యర్థః,ఏవంభూతానాంసతాం-అత్రాపిద్వితీయార్థేషష్ఠీ సతః ప్రాయః,అనర్థకారిత్వేనప్రసిద్ధః రోషః,నాభిభవేత్ అభిభూతాన్నకుర్యాత్,యథాపశుంమూర్ఖంఅభిభవేత్,అత స్తవరోషోనయుక్తఇతికిమువక్తవ్యమితిభావః * ॥ ౪౬ ॥ *కృతాపరాధేష్వపిమహాన్తఃకృపావన్తోభవన్తి, అతఃకృతాపరాధమపిదక్షమనుగ్రహీతుమర్హసీత్యాహ త్రిభిః-పృథగ్ధియఃఅబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రవస్తుదర్శినః, దేవమనుష్యదేహాత్మాభిమానభిన్నధియోవా,కర్మణ్యేవదృష్టిర్యేషాం,దుష్టఆశయోఽన్తఃకరణంయేషాంఅనిశం-పరేషా,ముదయేనసమ్పదా , అర్పితా,హృదిరుగ్వ్యథా-యేషాం,అరుంతుదామర్మచ్ఛేత్తారః-దురుక్తైః-పరాన్-తుదన్తివ్యథయన్తితానేవంభూతాన్దైవేనైవవధోయేషాంతాన్ - భవద్విధో

నిరుపమకరుణః, మావధీత్ మాహన్యాత్ ❁ ॥ ౪౭ ॥ ❁ ప్రత్యుత సాధూనాం వృత్తమాలోచ్యానుగ్రహమేవ కర్తుమర్హసీత్యాహ, యస్మిన్నితి, యదా కాలే - దుర్గ్లభ్యయా దురత్యయయా, పుష్కరనాభస్య పద్మనాభస్య భగవతః, మాయయా, ముష్టధియో మోహితచిత్తాః, పృథగ్దృశో భవన్తిజ్ఞానైకాకారతయా ఏకరూపేష్వాత్మసు దేవమనుష్యాదిభేదదర్శినః తథాఽబ్రహ్మాత్మకత్వదర్శినశ్చ భవన్తీత్యర్థః - తత్రాపరాధిషు, సాధవో హ్యనుకమ్పయా అనన్తరమేవ పరదుఃఖాసహిష్ణుతయా చిత్తప్రకమ్పేన, కృపాం, కుర్వన్తి, న త్వక్రమమప్రియం, కుతః, దైవబలాత్కృతే దైవమదైవమేవంభూతం కోఽత్రాపరాధస్తేషామితి మత్వా కృపామేవ కుర్వన్తీత్యర్థః ❁ ॥ ౪౮ ॥ ❁ అతో భవాన్ పరమస్య పుంసః పరమపురుషస్య దురన్తయా - మాయయా, అస్పృష్టమతిః భగవత్ప్రపన్నత్వేనామోహితబుద్ధిః, అత ఏవ - సమస్తదృక్ సర్వార్థదర్శీ - తయా మాయయా, హతాత్మసు మోహితచిత్తేషు, అత ఏవ - అనుకర్మచేతస్సు కర్మానుగుణచిత్తవృత్తిషు సాపరాధజనేషు - అనుగ్రహం - కర్తుమర్హసి - హే ప్రభో సమర్థ ❁ ॥ ౪౯ ॥ ❁ ఏవం సామాన్యేనోక్త్వా ప్రస్తుతమాహ ॥ కుర్వితి త్రిభిః ॥ హే మనో రుద్ర - త్వయా - హతస్య - అత ఏవా - సమాప్తస్య - ప్రజాపతేర్దక్షస్య - అధ్వరస్య - ఉద్ధరణం పునరుద్ధారం - కురు కుర్యాః - కుయాజ్ఞికస్య దక్షస్య - యత్రాధ్వరే - భాగినః భాగార్హస్య - తవ - భాగం - న దదుః - యేన త్వయా హేతునా - మఖో - నినీయతే నసమాప్యతే - నినీయత ఇతి పాఠాన్తరం - తదా కిం యద్ధమధ్వగోద్ధరణాయ మాం ప్రార్థయస ఇత్యత్రా

ధః ॥ ౪౭ ॥ యస్మిన్యదా పుష్కరనాభమాయయా దురన్తయా ముష్టధియః పృథగ్దృశః । కుర్వన్తి తత్ర హ్యనుకమ్పయా కృపాం న సాధవో దైవబలాత్కృతే క్రమమ్ ॥ ౪౮ ॥ భవాంస్తు పుంసః పరమస్య మాయయా దురన్తయాఽస్పృష్టమతిస్సమస్తదృక్ । తయా హతాత్మస్వనుకర్మచేతస్స్వనుగ్రహం కర్తుమిహార్హసి ప్రభో ॥ ౪౯ ॥ కుర్వధ్వరస్యోద్ధరణం హతస్య భోః త్వయాఽసమాప్తస్య మనో ప్రజాపతేః । న యత్ర భాగం తవ భాగినో దదుః కుయజ్వనో యేన ❁ మఖో నినీయతే ॥ ౫౦ ॥ జీవతాద్యజమానోఽయం ప్రపద్యేతాక్షిణీ భగః । భృగోశ్శ్మశ్రూణి రోహన్తు పూష్ణో దన్తాశ్చ పూర్వవత్ ॥ ౫౧ ॥ దేవానాం భగ్నగాత్రాణామృత్విజాం చాయుధాశ్మభిః । భవతానుగృహీతానామాశు మన్యోఽస్త్వనాతురమ్ ॥ ౫౨ ॥ ఏష తే రుద్ర భాగోఽస్తు యదుచ్ఛిష్టోఽధ్వరస్య వై । యజ్ఞస్తే రుద్ర భాగేన కల్పతామద్య యజ్ఞహన్ ॥ ౫౩ ॥ ❁❁❁ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, షష్ఠోఽధ్యాయః ❁❁❁

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇత్యజేనానునీతేన భవేన పరితుష్యతా । అభ్యధాయి మహాబాహో ప్రహస్య శ్రూయతామితి ॥ ౧ ॥ భవ ఉవాచ ॥ నాఘం ప్రజేశ బాలానాం వర్ణయే నానుచిన్తయే । దేవమాయాభిభూతానాం దణ్డస్తత్ర కృతో మయా ॥ ౨ ॥ ప్రజాపతేర్దగ్ధశీర్ష్ణో భవత్వజముఖం శిరః । మిత్రస్య †చక్షుషీక్షేత భాగం స్వం బర్హిషో భ

హ ॥ మఖం - యేన త్వయా హేతునా - నినీయతే సమాప్యతే - యదపచారాన్మఖో వినష్టః పునస్తస్యైవ భవతోఽనుగ్రహాన్మఖస్సమాపనీయ ఇతి భావః ❁ ॥ ౫౦ ॥ ❁ అయం యజమానో దక్షః - జీవతాత్ జీవతు - భగః - అక్షిణీ ప్రపద్యేత ప్రాప్నుయాత్ ❁ ॥ ౫౧ ॥ ❁ ఆయుధైః అశ్మభిశ్చ - భగ్నగాత్రాణాం - ఋత్విజాం - దేవానాం చ పునః భవతాఽనుగృహీతానాం - హే మన్యో - అనాతురం ఆరోగ్యం - ఆశు అస్తు ❁ ॥ ౫౨ ॥ ❁ భాగశ్చ తవాస్త్విత్యాహ ॥ ఏష ఇతి ॥ హే రుద్ర - యావదిత్యర్థే యదిత్యవ్యయం - అధ్వరస్య యదుచ్ఛిష్టః యజ్ఞే కృతే యావానవశిష్టోఽర్థః - స్తావాన్ - ఏష తవ భాగోఽస్తు - హే రుద్ర - యజ్ఞహన్ - అద్య అధునా - తే తవ - భాగేన యజ్ఞః కల్ప్యతాం సఙ్కల్ప్యతామ్ ❁ ॥ ౫౩ ॥ ❁ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే షష్ఠోఽధ్యాయః ❁❁❁

ఏవం బ్రహ్మణా ప్రసాదితో రుద్రో దేవాననుగృహ్ణన్ తద్విజ్ఞాపితమఙ్గీచకారేత్యాహ మైత్రేయః ॥ ఇతీతి ॥ అజేన బ్రహ్మణా - అనునీతేన ప్రార్థితేన, అత ఏవ - పరితుష్యతా, భవేన - హే మహాబాహో విదుర - ప్రహస్య - శ్రూయతామిత్యామన్త్ర్య అభ్యధాయి అభ్యభాషి ❁ ॥ ౧ ॥ ❁ తదేవాహ ॥ నాఘమితి ॥ హే పరేశ పరేషామస్మదాదీనామీశ ప్రభో - భగవన్మాయామోహితానాం - బాలానాం మూర్ఖాణాం - అఘమపరాధం - అధునా - న వర్ణయే - ఏవమేవమపచరితమితి న కథయామీత్యర్థః - నానుచిన్తయే నస్మరామి చ కిన్త్వపరాధాచరణదశాయాం మయా దణ్డః కృతః శిక్షామాత్రం కృతమిత్యర్థః ❁ ॥ ౨ ॥ ❁ తదనుగ్ర

౫౦ ॥ శ్లో ॥ పా ❁ మఖో నినీయతే.　　౩ ॥ శ్లో ॥ పా ❁ చక్షుషేక్షేత.

హ ప్రకారమేవాహ। ప్రజాపతేరిత్యాదిభిస్త్రిభిః ॥ దగ్ధశీర్ష్ణః దక్షిణాగ్నౌ దగ్ధం శిరో యస్య, తస్య, ప్రజాపతేర్దక్షస్య-అజ ముఖం కణ్ఠాదుపర్యేవ అజస్య ముఖం యస్మిన్ - తచ్ఛిరో- భవతు మిత్రస్య మిత్రనామ్నో దేవస్య, చక్షుషీ నేత్రే భవేతాం-చ క్షుషీ క్షేతేత్యత్రార్షత్వాత్ ,, దీదూదేద్ద్వివచనం,, మితి ప్రగృహ్యత్వాఽభావః-మిత్రస్య చక్షుర్భఙ్గః పూర్వం కృత ఇత్యర్థసిద్ధం చక్షుషేతి తృతీయాన్తశ్చ పఠ్యతే, తదా , మిత్రస్య చాజముఖం శిరో భవతు, అస్మిన్పక్షే మిత్రస్య శిరోభఙ్గః పూర్వమనుర్థ సిద్ధో వేదితవ్యః- భగః భగాఖ్యో దేవః , బర్హిషో యజ్ఞస్య-స్వీయం భాగం, చక్షుషా, ఈక్షేత పశ్యతు-భగస్య నేత్రే ఉత్పద్యేయా తామిత్యర్థః , అయమేవార్థస్సాధుః,, భగస్య నేత్రే భగవాన్పాతితస్యరుషేతి ,, పూర్వం భగస్యైవ నేత్రభఙ్గాభిధా నాత్ ॥ ౩ ॥ పూషా దేవః, యజమానసమ్భృతం, పిష్టం భుఙ్క్త ఇతి తథా, దద్భిర్దన్తైః, జక్షతు అద్యాత్, పూష్ణో దన్తా ఉత్ప ద్యేరన్నిత్యర్థః, యే దేవాః , మే మహ్యం ఉచ్ఛేషణం యజ్ఞావశిష్టం దదుః దత్తవన్తః , తేసర్వే, ప్రకర్షేణ కృతాని సమ్యక్కృ తాని, సర్వాణ్యఙ్గాని- యేషాం - తే-భవేయురిత్యర్థః, ప్రకృత్తసర్వాఙ్గా ఇతి పాఠాన్తరం-తదా-యే దేవాః - ప్రకృత్తస ర్వాఙ్గాః నితరాం ఛిన్నసర్వావయవాః, యే చ-మహ్యముచ్ఛేషణం - దదుః చాతుం మతిం కృతవన్త ఇత్యర్థః-అనుగ్రహాత్పూ ర్వముచ్ఛేషణదానాభావాత్-తే సర్వే ॥ ౪ ॥ అధ్వర్యవః ఋత్విజశ్చ-అశ్వినోర్బాహుభ్యాం-కృతబాహవ ఉత్పాదిత బాహవః పూష్ణో హస్తాభ్యాం - కృతహస్తాశ్చ-భవన్త్విత్యన్వయః - భృగుః -బస్తశ్మశ్రుః-బస్తస్య మేషస్యేవ శ్మశ్రూణి వక్త్ర రోమాణి యస్య ॥ ౫ ॥ ఏవం రుద్రేణానుగృహీతా దేవాః కిమకుర్వతేత్యత్రాహ మైత్రేయః॥ తదేతి॥ మీఢుష్టమోదితం-మీ ఢుష్టమ శ్శివతమో రుద్ర - స్తేనో - దితం గదితం-శ్రుత్వా-సర్వాణి భూతాని-పరితుష్టాత్మభిః పరితుష్టచిత్తైః-హేతాతవి

గః ॥ ౩॥ పూషా తు యజమానస్య దద్భిర్జక్షతు పిష్టభుక్। దేవాః ప్రకృతసర్వాఙ్గా యే మ ఉచ్ఛేషణం దదుః॥౪॥
బాహుభ్యామశ్వినోః పూష్ణో హస్తాభ్యాం కృతబాహవః। భవన్త్వధ్వర్యవశ్చాన్యే బస్తశ్మశ్రుర్భృగుర్భవేత్ ॥
మైత్రేయ ఉవాచ ॥ తదా సర్వాణి భూతాని శ్రుత్వా మీఢుష్టమోదితమ్ । పరితుష్టాత్మభిస్తం తు సాధు సాధ్వి
త్యథాబ్రువన్ ॥౬॥ తతో మీఢ్వాంసమామన్త్ర్య శునాసీరాస్సహర్షిభిః। భూయస్తద్దేవయజనం సమీఢ్వద్వే
ధసో యయుః ॥ ౭ ॥ విధాయ కార్త్స్న్యేన చ తద్యదాహ భగవాన్భవః । సన్దధుః కస్య కాయేన సవనీయపశో
శ్శిరః ॥ ౮ ॥ సన్ధీయమానే శిరసి దక్షో రుద్రాభివీక్షితః। సద్యస్సుప్త ఇవోత్తస్థౌ దదృశే చాగ్రతో మృడమ్ ॥ ౯ ॥
తదా వృషధ్వజద్వేషకలిలాత్మా ప్రజాపతిః। శివావలోకాదభవచ్ఛరద్ధ్రద ఇవామలః ॥ ౧౦ ॥ భవస్తవాయ
కృతధీర్నాశక్నోదనురాగతః। ఔత్కణ్ఠ్యాద్బాష్పకలయా సంపరేతాం సుతాం స్మరన్ ॥ ౧౧ ॥ కృచ్ఛ్రాత్సం
స్తభ్య చ మనః ప్రేమవిహ్వలితస్సుధీః। శశంస నిర్వ్యలీకేన భావేనేశం ప్రజాపతిః ॥ ౧౨ ॥ దక్ష ఉవాచ ॥ భూ

దుర-సాధు సాధ్విత్యూచుః ॥ ౬ ॥ తతః మీఢ్వాంసం రుద్రం, త్వయాఽఽగత్య సర్వం కార్యమిత్యా-మన్త్ర్య సమ్ప్రా ర్థ్య శునాసీరాః ఇన్ద్రోపలక్షితా దేవాః- ఋషిభిః భృగుణాఽఽహూయమానదక్షిణాగ్నిప్రభవైః ఋభ్వాఖ్యైర్దేవైః స్సహ-సమీఢ్వద్వేధసః మీఢుషా రుద్రేణ వేధసా బ్రహ్మణా చ సహితాః , భూయః పునః, తద్దేవయజనం - దేవా ఇజ్యన్తే ఽస్మి న్నితి దేవయజనం యాగదేశం, యయుః జగ్ముః ॥ ౭ ॥ భగవాన్భవో రుద్రో, యదాహ,, ప్రజాపతేర్దగ్ధశీర్ష్ణో భవత్వజ ముఖం శిర,, ఇత్యాదినా - తథా-కార్త్స్న్యేన విధాయ హస్తబాహ్వాదికం విధాయ-సవనీయపశో రజస్య సమ్భృతం, శిరః, క స్య దక్షస్య, కాయేన శరీరేణ-సన్దధుః ॥ ౮ ॥ సవనీయపశోశ్శిరసి సన్ధీయమానే సతి- రుద్రేణాభివీక్షితో-దక్షః సుప్త ఇవో, త్తస్థౌ ఉదతిష్ఠత్ అగ్రతః పురతోవస్థితం, మృడం రుద్రం దదృశే చ ॥ ౯ ॥ పూర్వం, వృషధ్వజే రుద్రే, ద్వేషేణ, కలిలః కలుషీకృతః, ఆత్మా యస్య, సః, ప్రజాపతిర్దక్షః, శివావలోకాత్, శరత్కాలీనహ్రద ఇవామలో భవత్ ॥౧౦ ॥ భవస్త వాయ రుద్రస్తుతయే , కృతధీః కృతమనాః , సంపరేతాం పరలోకం గతాం-సుతాం సతీం- అనురాగతః, స్మరన్ తస్యా మౌ త్కణ్ఠ్యాద్, బాష్పకలా నేత్రజలలేశ, స్తేన, నాశక్నోత్ స్తోతుం న సమర్థోఽభూత్ ॥౧౧॥ ప్రేమ్ణా విహ్వలితః విహ్వ లచిత్తత్వాత్, కృచ్ఛ్రాత్ప్రయాసేన-మన, స్సం స్తభ్య స్వవశం కృత్వా, సుధీః స్తుతి సమర్థబుద్ధిమాన్, ప్రజాపతిర్దక్షః, ఈ శం రుద్రం, నిర్వ్యలీకేన ప్రీతియుక్తేన, భావేన, అభిప్రాయవిశేషేణ, శశంస తుష్టావ ॥ ౧౨ ॥ యద్యపి యద్యపి ప్రలబ్ధో మయా పరిభూతో, భవాన్, తథాపి త్వయా, దణ్డో ధృతః శిక్షా కృతా , న తూపేక్షితోఽస్మి, యుక్తమేవైతదిత్యాహ, బ్రహ్మ

౪॥ శ్లో॥ పా ॥ ప్రకృత్తసర్వాఙ్గాః.

బన్ధుషు బ్రాహ్మణాభాసేష్వపి, తుభ్యం తవ, హరేర్విష్ణోశ్చేతి, వాం యువయోః, అవజ్ఞా ఉపేక్షా, నాస్తి, ధృతవ్రతేషు స్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మనిష్ఠేషు బ్రాహ్మణేషు, కుత ఏవావజ్ఞా స్యాత్ న కుతస్స్యాదిత్యర్థః, హే భగవన్ ❋ ॥ ౧౩ ॥ ❋ తత్ర హేతుం వదన్ „శాస్త్రదృష్ట్యా తూపదేశో వామదేవవ„ దితి న్యాయేన పరమాత్మదృష్ట్యా స్తౌతి ॥ విద్యేతి ॥ బ్రహ్మా త్వం, చతుర్ముఖరూపీ త్వం, ప్రథమం కల్పాదౌ, ఆత్మతత్త్వం జీవపరయాథాత్మ్యం, స్వానుభవోపదేశాభ్యాం, అవితుం రక్షితుం, విద్యా శాస్త్రజన్యం జ్ఞానం తపశ్శమదమాది కృచ్ఛ్రచాన్ద్రాయణాదిచ, వ్రతం వర్ణాశ్రమోచితో ధర్మః, ఏతాని బిభ్రతీతి తాన్విప్రాన్ ముఖతః అస్రాక్ సృష్టవానసి, తత్తస్మాత్, హే పరమ, సర్వవిపత్సు సర్వాస్వాపత్సు బ్రాహ్మణాన్, పశూన్ పాలః పశుపాలక ఇవ, ప్రగృహీతదణ్డః సాపరాధేషు కృతశిక్షః, పాసి రక్షసి ❋ ॥ ౧౪ ॥ ❋ స్వస్యాకిఞ్చన్యం నివేదయన్ క్షమాపయతి ॥ యో సావితి అవిదితతత్త్వదృశా అప్రాప్తతత్త్వజ్ఞానేన, మయా, అగణయ్య తృణీకృత్య, సభాయాం, దురుక్తయ ఏవ విశిఖా బాణాః, తైః, క్షిప్తస్తాడితో, యో ఽసౌ భవాన్ - అర్హత్తమస్య పూజ్యస్య, తవ, నిన్దయా, అర్వాక్పతన్తం అధోలోకాన్గచ్ఛన్తం, మాం - దయార్ద్రయా దృష్ట్యా, అపాత్ అగణయ్య విస్మృత్య, మత్కృతాపరాధం అపాత్ ఆరక్షదితి వా ఽన్వయః, స భగవాన్ భవాన్ స్వకృతేనోపకారేణ తుష్యేత్, న మయా తత్ప్రతికర్తుం శక్యమిత్యర్థః, అనేన స్వస్యాకిఞ్చన్యం నివేదితమ్ ❋ ॥ ౧౫ ॥ ❋ స దక్షః, మీఢ్వాంసం రుద్రమేవం, క్షమాప్య ప్రసాద్య, బ్రహ్మణా చతుర్ముఖేన, చకారాద్రుద్రేణ చ, అనుమన్త్రితః అనుజ్ఞాతః, ఉపాధ్యాయసహితైః, ఋత్విగాదిభిః - కర్మ అధ్వరం, అనువర్తయామాస, ప్రవర్తయామాస - సన్తారయామాసేతి పాఠాన్తరం, సన్తారయామాస సమాపయామాస ❋ ॥ ౧౬ ॥ ❋ కథం కృత్వా సన్తారితమిత్యత్రాహ ॥ వైష్ణవ

యాననుగ్రహ అహో భవతా కృతో మే దణ్డస్త్వయా మయి భృతో యదపి ప్రలబ్ధః । న బ్రహ్మబన్ధుషు చ వాం భగవన్నవజ్ఞా తుభ్యం హరేశ్చ కుత ఏవ ధృతవ్రతేషు ॥ ౧౩ ॥ విద్యాతపోవ్రతధరాన్ముఖతః స్మ విప్రాన్ బ్రహ్మాత్మతత్త్వమవితుం ప్రథమం త్వమస్రాక్ । తద్బ్రాహ్మణాన్పరమ సర్వవిపత్సు పాసి పాలః పశూనివ విభో ప్రగృహీతదణ్డః ॥ ౧౪ ॥ యో ఽసౌ మయా ఽవిదితతత్త్వదృశా సభాయాం క్షిప్తో దురుక్తివిశిఖైరగణయ్య తన్మామ్ । అర్వాక్పతన్తమర్హత్తమనిన్దయా ఽపాద్దృష్ట్యా ఽఽర్ద్రయా స భగవాన్స్వకృతేన తుష్యేత్ ॥ ౧౫ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ క్షమాప్యైవం స మీఢ్వాంసం బ్రహ్మణా చానుమన్త్రితః । ❋ కర్మానువర్తయామాస సోపాధ్యాయర్త్విగాదిభిః ॥ ౧౬ ॥ వైష్ణవం యజ్ఞసన్తత్యై త్రికపాలం ద్విజోత్తమాః । పురోడాశం నిరవపన్వీరసంసర్గశుద్ధయే ॥ ౧౭ ॥ అధ్వర్యుణా ఽఽత్తహవిషా యజమానో విశాంపతే । ధియా విశుద్ధయా దధ్యౌ †తదా ప్రాదురభూద్ధరిః ॥ ౧౮ ॥ తదా స్వప్రభయా తేషాం ద్యోతయన్త్యా దిశో దశ । ముష్ణంస్తేజ ఉపానీతస్తార్క్ష్యేణ స్తోత్రవాజినా ॥ ౧౯ ॥ శ్యామో హిరణ్యరశనో ఽర్కకిరీటజుష్టో నీలాలకభ్రమరమణ్డితకుణ్డలాస్యః । కమ్బ్వబ్జచక్రశరచాపగదాసిచర్మవ్యగ్రైర్హిరణ్మయభుజైరివ కర్ణికారః ॥ ౨౦ ॥ వక్షస్యధిశ్రితవధూర్వనమాల్యు

మితి ॥ యజ్ఞసన్తత్యై యజ్ఞవిచ్ఛేదపరిహారాయ, వీరసంసర్గశుద్ధయే చ వీరాణాం ప్రమథానాం సంసర్గకృతదోషశుద్ధయే, వీరభద్రసంసర్గశుద్ధయే వా - వైష్ణవం విష్ణుదేవతాకం, త్రికపాలం త్రిషు కపాలేషు సంస్కృతం పురోడాశం, ద్విజోత్తమాః ఋత్విజః, నిరవపన్ ❋ ॥ ౧౭ ॥ ❋ హే విశాంపతే విదుర - ఆత్తహవిషా ఉపాత్తహవిషా, అధ్వర్యుణా సహ, యజమానో దక్షః, విశుద్ధయా నిర్మలయా, బుద్ధ్యా, దధ్యౌ ధ్యాతవాన్ ॥ తదా తదైవ, హరిః, ప్రాదురభూత్ ఆవిర్బభూవ, తథేతి పాఠే యథా యేన ప్రకారేణ దధ్యౌ - తథా తం ప్రకారమనతిక్రమ్య ప్రాదురభూదిత్యర్థః ❋ ॥ ౧౮ ॥ ❋ దశ దిశః, ద్యోతయన్త్యా, ఆత్మనః ప్రభయా - తేషాం సదస్యానాం - తేజః, ముష్ణన్ తిరస్కుర్వన్, హరిః, స్తోత్రైః బృహద్రథన్తరైః, వాజౌ పక్షౌ యస్య, తేన, బృహద్రథన్తరే పక్షావితి శ్రుతేః, స్తోత్రదక్షిణవా, తార్క్ష్యేణ గరుడేన ఉపానీతః సమీపం ప్రాపితః ❋ ॥ ౧౯ ॥ ❋ ఆవిర్భూతం భగవన్తం వర్ణయతి ద్వాభ్యాం ॥ శ్యామ ఇతి ॥ హిరణ్యవద్రశనా యస్యేతి వస్త్రం లక్ష్యతే, అర్కతుల్యేన కిరీటేన - జుష్టం, నీలాలకా ఏవ భ్రమరాః, తైర్మణ్డితకుణ్డలం - ఆస్యం - యస్య - కమ్బుః శఙ్ఖః అబ్జం కమలం - చాపః శార్ఙ్గం, అసిః ఖడ్గః, చర్మ ఖేటః, కమ్బుప్రభృతిభిరాయుధైః - భృత్యరక్షణార్థం, వ్యగ్రైః సత్వరైః, హిరణ్మయైః భుజైః, కేయూరాదిభూషితైః, భుజానాం హిరణ్మయత్వం కేయూరాదిభిర్భూషితత్వాదవగన్తవ్యం - పుష్పితైః శాఖావిశేషైః - కర్ణికార ఇవ శోభమానః ❋ ॥ ౨౦ ॥ ❋ వక్షస్యధిశ్రితా వధూర్యస్య - వనమాలా అస్యాస్తీతి వనమాలీ - ఉదారహాసయుక్తో - యో ఽవలోకః, తస్య - కలయా అపాఙ్గేన విశ్వం - రమయన్ - పార్శ్వయోరుభయోర్భ్రమత్స్త్రీవ్యజనచామరే ఏవ - రాజహంసౌ - యస్య

౧౬ ॥ శ్లో ॥ పా ❋ కర్మసంతారయామాస. ౧౮ ॥ శ్లో ॥ పా ❋ తథా ప్రాదురభూ.

సః-శుభ్రాతపత్రమేవ శశీ-తేనో-పరిరజ్యమానః శోభాం ఆశయం నీయమానః ॥ ౨౧ ॥ ఉపాగతం సమీపే ప్రాప్తం
భగవన్తం-ఆలక్ష్య దృష్ట్వా - బ్రహ్మేన్ద్రత్ర్యక్షనాయకా ముఖ్యా యేషాం తే - సర్వే-సురగణాదయః-సహసా త్వరయో-
త్థాయ ప్రణేముః, నమశ్చక్రుః ॥ ౨౨ ॥ తస్య భగవతః-తేజసా హతరుచస్తిరస్కృతప్రభాః, సన్నజిహ్వాః గద్గదవాచః
సహ సాధ్వసాః తన్మహిమ్నా క్షోభితచిత్తాః, మూర్ధ్నా ధృతాఞ్జలిపుటా యేషాం తే, మూర్ధసుధృతాఞ్జలిపుటా ఇత్యర్థః,
అధోక్షజ, ముపతస్థుః తుష్టువుః ॥ ౨౩ ॥ యస్య భగవతో-మహిమానం ప్రత్యర్వాగ్వృత్తయో అధస్తాదేవ వృత్తిర్యే
షాం తే, కార్త్స్న్యేన తన్మహిమానమవగన్తుమనర్హమనోవృత్తయోఽప-భవాదయః శర్వాదయః, కృతానుగ్రహవి
గ్రహం, కృతః ప్రకటీకృతః, అనుగ్రహార్థం విగ్రహో యేన, తం- యద్వా, కృతః అనుగ్రహ ఏవ విగ్రహో యేన-తం-భక్తా
నుగ్రహైకప్రధానమూర్తిమిత్యర్థః॥ యథామతి గృణన్తి స్మ, స్మేతి విస్మయే -వ్యాఙ్మనసాగోచరమహిమానం వాఙ్మనప్రవృ
త్తిభిస్తుష్టువురిత్యాశ్చర్యమ్ ॥ ౨౪ ॥ తత్ర తావద్దక్షస్తుతిప్రకారమాహ॥ దక్ష ఇతి॥ గృహీతార్హణసాధనోత్తమం అర్హ
తే పూజ్యతే అనేనేత్యర్హణం అర్హణసాధనం గన్ధపుష్పాదికం, గృహీతం అర్హణం యేన, స చాసౌ సాధనోత్తమః, స్తం, సాధనే
షూత్తమః సాధనోత్తమః, పురుషార్థప్రాపకానాం మధ్యే ఉత్తమమిత్యర్థః-తథా చ వక్ష్యతి॥ ధర్మార్థకామమోక్షాఖ్యం య ఇ
చ్ఛే॥ దిత్యాది, అనేన సమీహితఫలసాధనప్రకారిత్వాద్ధర్మాపేక్షయా సుఖేన పురుషార్థప్రాపకత్వాదుత్తమోపాయభూ
తమిత్యుక్తం భవతి, యద్వా-ప్రగృహీతం కర్తృత్వేనోపాత్తం ప్రకారిత్వమితి యావత్, అర్హణం భగవదారాధనభూత
యాగరూపం పూజనం, తస్య, యాని సాధనాని నిర్వర్తకాని ప్రయాజాదీని-తేభ్య ఉత్తమం యాగనిర్వర్తకమిత్యర్థః॥ ఇష్టా
పూర్తం బహుధా జాతం జాయమానం విశ్వం బిభర్తి భువనస్య నాభిః॥ ఇతి శ్రుతేః, బిభర్తి పోషయతి నిర్వర్తయతీతి యావత్,
అత ఏవ హి పూర్వం తదాగమనాభావాద్యాగానిర్వృత్తిః, న కేవలం యాగనిర్వర్తకమేవ, అపితు-తత్ఫలప్రదో భోక్తా చేత్యా

చారహాసావలోకకలయా రమయంశ్చ విశ్వమ్। పార్శ్వభ్రమద్వ్యజనచామరరాజహంసః శ్వేతాతపత్రశశి
నాపరిరజ్యమానః ॥ ౨౧ ॥ తముపాగతమాలక్ష్య సర్వే సురగణాదయః। ప్రణేముస్సహసోత్థాయ బ్రహ్మే
న్ద్రత్ర్యక్షనాయకాః ॥ ౨౨ ॥ తత్తేజసా హతరుచస్సన్నజిహ్వాస్ససాధ్వసాః । మూర్ధ్నా ధృతాఞ్జలిపుటా
ఉపతస్థురధోక్షజమ్ ॥ ౨౩ ॥ అప్యర్వాగ్వృత్తయో యస్య మహిత్వాత్మభువాదయః । యథామతి గృణన్తి
స్మ కృతానుగ్రహవిగ్రహమ్ ॥ ౨౪ ॥ దక్షో గృహీతార్హణసాధనోత్తమం యజ్ఞేశ్వరం విశ్వసృజాం పరం గు
రుమ్ । సునన్దనన్దాద్యనుగైర్వృతం ముదా గృణన్ ప్రపేదే ప్రయతః కృతాఞ్జలిః ॥ ౨౫ ॥ దక్ష ఉవాచ ॥ శుద్ధం స్వ

హ॥ యజ్ఞేశ్వరం యజ్ఞానాం భోక్తారం, తత్ఫలదం చేత్యర్థః-తథా చ గీతం॥ అహం హి సర్వయజ్ఞానాం భోక్తా చ ప్రభురేవ చే॥
తి-అత్రేశ్వరత్వోక్త్యా భోక్తృత్వం రక్షకత్వం చ, ఈశ్వరో హి స్వం స్వం జగత్ రక్షతి చ-న కేవలం యజ్ఞస్యైవ రక్షక, మపితు,
యజకర్తుర్యజమానస్య దక్షస్యాపీత్యాహ-విశ్వసృజాం మరీచ్యాదీనాం -పతిం పాలయితారం, సృష్టృత్వస్యాప్యుపలక్షణ
మిదం పతిత్వమపి హితోపదేశేనేత్యాహ, గురుం, హితోపదేష్టారం-సునన్దనన్దప్రభృతిభిః, భృత్యైరనుగైః స్సూరిభిః, వృ
తం పరివేష్టితం-అనేన నిత్యవిభూత్యధిపతిత్వముక్తం, ఏవంభూతం భగవన్తం - కృతాఞ్జలిర్బద్ధాఞ్జలి-ర్దక్షో గృణన్ స్తువన్
ప్రయతః సమాహితచిత్తః-ప్రపేదే శరణం గతః ॥ ౨౫ ॥ తత్ర ప్రకృతిపురుషవిలక్షణం పరమాత్మస్వరూపం సర్వశ
క్తిమద్విశోధ్యతమనుసన్దధానః ప్రపద్యతే దక్షః॥ శుద్ధమితి॥ శుద్ధమపాపవిద్ధం, కర్మరూపోపాధిరహితమకర్మవశ్యమితి యా
వత్, అత ఏవ స్వధామ్ని స్వస్వరూపే, మాయాం, ప్రతిషిధ్యైరస్య స్వేనరూపేణ, అస్పృష్టప్రకృతిజన్యదోషమిత్యర్థః,
శుద్ధత్వే హేతుః, ఉపరతాఖిలబుద్ధ్యవస్థం ఉపరతాః శశ్వన్నివృత్తాః అఖిలాస్సర్వాః బుద్ధ్యవస్థా మనోవృత్తయో, యస్య
తత్, నిత్యనివృత్తప్రకృతిపరిణామరూపాన్తర్బాహ్యేన్ద్రియసర్వవృత్తిత్వాదపాపవిద్ధమితి భావః॥ యద్వా-స్వధామ్ని
ఉపరతాః ప్రశాన్తాః అఖిలబుద్ధ్యవస్థా-యస్య తత్, స్వస్వరూపానుభవేనైవ నిత్యనివృత్తసర్వమనోవృత్తిరిత్యర్థః, తత్త్వ
త్వం-ఏకం సమాభ్యధికరహితం-స్వస్వరూపస్య నిస్సమాభ్యధికానన్దరూపత్వాత్తదేకానుభవేన నిత్యనివృత్తసర్వేన్ద్రియ
వృత్తిత్వాచ్ఛుద్ధమిత్యర్థః, కిమేవంవిధం స్వరూపం జడం-నేత్యాహ- చిన్మాత్రం జ్ఞానైకరసం - క్వచిదప్యజడం, న కేవలం స్వ
యమేవ శుద్ధమపి త్వన్యేషామపి శుద్ధత్వాపాదకమిత్యాహ -అభయం న విద్యతే భయం యస్మాత్తదభయం - యదుపాసనాద
శుద్ధత్వాపాదకభయాఖ్యసంసారనివృత్తిస్తదభయమిత్యుచ్యతే-తథా చ శ్రుతిః॥ యదా హ్యేవైష ఏతస్మిన్నదృశ్యేఽనా
త్మ్యేఽనిరుక్తేఽనిలయనేఽభయం ప్రతిష్ఠాం విన్దతే అథ సోఽభయం గతో భవతి ॥ ఇతి-ఏవంరూపం స్వరూపం ప్రతిషిద్ధ్య అ
జహాదిత్యర్థః-తయైవ మాయయైవ-పురుషత్వం పురుషాకారతామ్, ఉపేత్య, మాయాయాం దేవాదిశరీరతయా పరిణమయ్య-త

స్మిన్ జీవాన్తరాత్మతయాఽవస్థాయేత్యర్థః-స్వయమాత్మతన్త్రః స్వతన్త్రో భవన్ - తస్యాం మాయాయాం-మపరిశుద్ధః కర్మవశ్య ఇవాస్తే-అహో మహదిదం సర్వశక్తిత్వమితి భావః ॥ ౨౯ ॥ అథ ఋత్విజః పరమాత్మతత్త్వాభిజ్ఞతామాత్మీయామావేదయన్తస్తం సర్వయజ్ఞారాధ్యత్వేన స్తువన్తి ॥ తత్త్వమితి ॥ హే అనఘ నిరఞ్జన-పుణ్యాపుణ్యరూపమలరహితేత్యర్థః-వయం-నన్దికేశ్వరస్య శాపాత్-కర్మణ్యేవ-అవగ్రహధియః దురాగ్రహచిత్తాః-తేనైవ - తత్త్వం యాథాత్మ్యం, న విద్మః నజానీమః-కింతు-హే భగవన్ పూర్ణషాడ్గుణ్యమూర్తే త్రివృత్ త్రయాణాం సత్త్వాదీనాం గుణానాం వృత్, భావే క్విప్-వర్తనం-యస్మిన్-తత్, త్రిభిర్గుణైర్వర్తత ఇతి వా ,, త్రైగుణ్యవిషయా వేదా ,, ఇత్యుక్తరీత్యా తత్తద్గుణానుసారేణ హ్యధ్వరాదికర్మవిహితం-ధర్మోపలక్షణం-ధర్మస్య క్రియాజన్యస్యాపూర్వస్య - దేవతాప్రసాదస్య వా - ఉపలక్షణం-ఉపలక్ష్యతే అనేనేత్యుపలక్షణం జ్ఞాపకం - ఉత్పాదకమిత్యర్థః ,, తృప్త ఏవైనమిన్ద్రః ప్రజయా పశుభిస్తర్పయతి ,, ఇతి దేవతాప్రసాదాదేర్జ్ఞాపకత్వేన హి చోదితం - ఇదమధ్వరాఖ్యం కర్మ జ్ఞాతం - అస్మాభిరితి శేషః - కిదృశం తత్కర్మ తత్రాహ యదర్థం యత్ప్రయోజనాయ - యత్కర్మఫలప్రదానాయ యత్కర్మారాధ్యత్వాయ చేత్యర్థః - అదః ఏతద్దైవం ఇన్ద్రాది దైవతం అధివ్యవస్థాః - విశేషేణాధిష్ఠాయ స్థితవానిత్యర్థః - వ్యవస్థా ఇత్యత్రాఽడాగమాభావ ఆర్షః , అనేన ఇన్ద్రాదిరూపేణ సర్వయజ్ఞారాధ్యస్తత్ఫలదశ్చ త్వమేవేత్యుక్తం భవతి ॥ ౩౦ ॥ అథ సదస్యాస్తాపత్రయాభిభూతాన్తరాః - జననపదవ్యాహే యతామాపి షట్కర్వన్తో భగవచ్చరణారవిన్దశరణాగతిం ప్రార్థయన్త ఆహుః ॥ఉత్పత్త్యధ్వనీతి॥ హే శరణద శరణప్రద, ఉపాయనిర్వర్తక, శరణ్యేతి యావత్, ఉత్పత్త్యధ్వని సంసారమార్గే వర్తమానం, అజ్ఞానాం, సార్థః సమూహః, కామేనోపసృష్టః పీడితః , తేనైవ, సాదోకః, సాదావేవ ఓకః నివాసస్థానం-కల్పతరుమూలవద్విశ్రాన్తిజ

ధామ్న్యుపరతాఖిలబుద్ధ్యవస్థం చిన్మాత్రమేకమభయం ప్రతిషిధ్య మాయామ్ । తిష్ఠంస్తయైవ పురుషత్వముపేత్య తస్యామాస్తే భవానపరిశుద్ధ ఇవాత్మతన్త్రః ॥ ౨౯ ॥ ఋత్విజ ఊచుః॥ తత్త్వం న తే వయమనఞ్జన రుద్రశాపాత్కర్మణ్యవగ్రహధియో భగవన్విదామః । ధర్మోపలక్షణమిదం త్రివృదధ్వరాఖ్యం జ్ఞాతం యదర్థమధిదైవమదో వ్యవస్థాః ॥ ౩౦ ॥ సదస్యా ఊచుః ॥ ఉత్పత్త్యధ్వన్యశరణ ఉరుక్లేశదుర్గేఽన్తకోగ్రవ్యాలాన్విష్టే విషయమృగతృష్ణ్యాత్మగేహోరుభారే। ద్వన్ద్వశ్వభ్రే ఖలమృగభయే శోకదావేఽజ్ఞసార్థః పాదౌకస్తే శరణద కదా యాతి కామోపసృష్టః ॥ ౩౧ ॥ రుద్ర ఉవాచ ॥ తవ వరద వరాఙ్ఘ్రావాశిషేహాఖిలార్థే హ్యపి మునిభిరసక్తైరాదరేణార్హణీయే । యది రచితధియం మాఽవిద్యలోకోఽపవిద్ధం జపతి న గణయే తత్త్వత్పరానుగ్రహేణ ॥ ౩౨ ॥ భృగురువాచ॥ యన్మాయయా గహనయాఽపహృతాత్మబోధా బ్రహ్మాదయస్తనుభృతస్తమసి

సకస్థానమిత్యర్థః , కదా యాతి శరణం గచ్ఛతి , కథంభూతే ఉత్పత్త్యధ్వని, అశరణే విశ్రమస్థానశూన్యే, ఉరుక్లేశా ఏవ దుర్గమస్థానాని యస్మిన్-అన్తక ఏవోగ్రవ్యాధః, తేనాన్విష్టే లక్షీకృతే, విషయమృగతృష్ణ్యాత్మగేహోరుభారే, విషయరూపా మృగతృష్ణికా - ఆత్మా ఆత్మాభిమానాస్పదం చ శరీరం, గేహం మమత్వాస్పదం గృహం, తాన్యేవోరుభారో యస్మిన్-ప్రథమాన్తపాఠే, అజ్ఞసార్థస్యాపి విశేషణం , విషయమృగతృష్ణాదయ ఏవ ఉరుభారో యస్య స ఇతి, ద్వంద్వాని సుఖదుఃఖాదీన్యేవ , శ్వభ్రాణి గర్తాః , యస్మిన్, ఖలా దుర్జనా ఏవ మృగాః వ్యాఘ్రాదయస్తేభ్యో భయం యస్మిన్, శోక ఏవ దావాగ్నిర్యస్మిన్ ॥ ౩౧ ॥ రుద్రస్తు మమ నిన్దాదుస్సహాసీత్పూర్వమిదానీం తు తాం న గణయామీత్యాహ ॥తవేతి॥ హే వరద- ఇహ అస్మిన్లోకే, ఆశిషాం కామే వ, అఖిలైరర్థ్యే ఆరాధనీయే , తథా అసక్తైర్ముముక్షుభిశ్చాదరేణార్హణీయే , తవ వరాఙ్ఘ్రౌ నిరతిశయసుకుమారత్వసుగన్ధత్వాదియుక్తే వరణారవిన్దే , రచితధియం న్యస్తచిత్తం, మాం, అవిద్యలోకోఽజ్ఞలోకో, యద్యపి, అపవిద్ధం ఆచారహీనం -జపతి జల్పతి , తథాపి, తజ్జల్పనం, న గణయే న గణయామి, నిన్దకాన్న నిగృహ్ణామీత్యర్థః, కుతః త్వత్పరానుగ్రహేణ - తవ , యః పరానుగ్రహః , పరేషు అనుగ్రహ- స్తేన హేతునా, తవ పరానుగ్రహైకనిరతత్వాత్త్వచ్చరణారవిన్దాసక్తచిత్తానామస్మాకమపి పరానుగ్రహ ఏవోచిత ఇతి భావః ॥౩౨ ॥ భృగుస్తు విద్యాతిగో హి తస్వరూపత్వేన దేహపరవశత్వాత్సర్వే బ్రహ్మాదయో జీవా అపరాధైకపరాస్త్వం త్వపరాధసహనైకశీలోఽసి , అతః కృపయా మే కృతోఽపరాధస్త్వయా తు సహ్య ఇత్యాహ॥యన్మాయయేతి॥బ్రహ్మాదయః, సర్వే, తనుభృతో దేహినః-జీవా ఇతి యావత్ - గహనయా దురత్యయయా-యస్య తవ-మాయయా- అపహృతః తిరోహితః-ఆత్మనో, బోధః ధర్మభూతం జ్ఞానం-యేషాం

౩౧॥శ్లో॥పా ౿ గేహోరుభారః॥

తే అతఏవ - తమసః తమశ్శబ్దవాచ్యసూక్ష్మప్రకృతిపరిణామరూపే శరీరే - స్వపన్తః శయానాః వర్తమానాః యద్వా, తమఃకార్యే జన్మజరామరణాదిరూపే సంసారే - శయానాః - ఆత్మన్ ఆత్మని - శ్రితం ఆశ్రితం - జీవాన్తరాత్మయా అధిష్ఠితమిత్యర్థః, తవ - తత్త్వం - స్వరూపయాథాత్మ్యం - అధునాపి - నవిదన్తి న జానన్తి - సోఽయం - ప్రణతానాం శరణాగతానాం - ఆత్మబన్ధుః ఆత్మవన్నిరతిశయప్రీతివిషయః పరమాంశ్చ బన్ధుః - యద్వా - ప్రణతానాం ఆత్మనాం - బన్ధుః ప్రసీదతు అస్మాననుగృహ్ణాతు ॥ ౩౦ ॥ అథ బ్రహ్మా, నాత్మాశ్రితం తవ విదన్త్యధునాపి - తత్త్వం, మితి భగవత్తత్త్వస్యావేద్యత్వం యదుక్తం తదేవ ప్రపఞ్చయన్నాహ ॥ నైతదితి ॥ భవతః ఏతద్వాఙ్మనసాగోచరం - స్వరూపం - పురుషో జీవః - పదార్థానాం - భేదం స్వాసాధారణం - ధర్మం - గృహ్ణన్తి పదార్థభేదగ్రహాః, పదార్థభేదో గృహ్యతే ఏభిరితి వా పదార్థభేదగ్రహాః - రూపస్పర్శాదిగ్రాహకైశ్చక్షురాదిభిరిన్ద్రియైరిత్యర్థః - నేక్షేత్ న సాక్షాత్కుర్యాత్ కుతః - యావత్ యావతా - యత ఇత్యర్థః - అసౌ పురుషః - జ్ఞానస్య - జ్ఞాయతేఽనేనేతి జ్ఞానం - కరణేన్ద్రియవర్గస్య, అర్థస్య శబ్దాదేర్విషయస్య - గుణస్య చ జ్ఞానార్థయోః కారణస్య సత్త్వాదిగుణస్య చ, ఆశ్రయః - త్వం తు - మాయామయాన్మాయాపరిణామరూపాద్దేహాదేః, తత్స్రష్టుశ్చ జీవాత్ - వ్యతిరిక్తః అత్యన్తవిలక్షణః - ప్రాకృతం హి చక్షురాదీన్ద్రియం ప్రాకృతమేవ గృహ్ణీయాత్ న త్వప్రాకృతం త్వత్స్వరూపమితి భావః ॥ ౩౧ ॥ ఇన్ద్రస్తు భగవదవతారస్య ధర్మసంస్థాపనార్థత్వమనుసన్దధన్నాహ ॥ ఇదమితి ॥ హే అచ్యుత - ఇదం - తవ - వపుః శరీరం - విశ్వభావనం విశ్వం భావయతి సుఖితం కరోతీతి విశ్వభావనం - అతఏవ - మనోదృశాం మనసాం దృశాం చ - ఆనన్దం కరోతీత్యానన్దకరం - అస్య రూపస్య ధర్మసంస్థాపనార్థత్వాత్తస్య చాధర్మనిరతిపూర్వకత్వాదధార్మికనిరత్యుపయుక్తత్వం విగ్రహస్యాహ - సురవిద్విషః అసురాణాం - విద్విషః అసురాః - తాన్ క్షపయన్తీతి తైః - ఉద్ధృ

స్వపన్తః । నాత్మాశ్రితం తవ విదన్త్యధునాపి తత్త్వం సోఽయం ప్రసీదతు భవాన్ప్రణతాత్మబన్ధుః ॥ ౩౦ ॥ బ్రహ్మోవాచ ॥ నైతత్స్వరూపం భవతోఽసౌ పదార్థభేదగ్రహైః పురుషో యావదీక్షేత్ । జ్ఞానస్య చార్థస్య గుణస్య చాశ్రయో మాయామయాద్వ్యతిరిక్తోఽమతస్త్వమ్ ॥ ౩౧ ॥ ఇన్ద్ర ఉవాచ ॥ ఇదమప్యచ్యుత విశ్వభావనం వపురానన్దకరం మనోదృశామ్ । సురవిద్విట్క్షపణైరుదాయుధైర్భుజదణ్డైరుపపన్నమష్టభిః ॥ ౩౨ ॥ పత్న్య ఊచుః ॥ యజ్ఞోఽయం తవ యజనాయ కేన సృష్టో విధ్వస్తః పశుపతినాఽద్య దక్షకోపాత్ । తం నస్త్వం శవశయనాభశాన్తమేధం యజ్ఞాత్మన్నలినరుచా దృశా పునీహి ॥ ౩౩ ॥ ఋషయ ఊచుః ॥ అనన్వితం తవ భగవన్విచేష్టితం యదాత్మనా చరసి హి కర్మ నాజ్యసే । విభూతయే యత ఉపసేదురీశ్వరీం న మన్యతే స్వయమనువర్తినీం భవాన్ ॥ ౩౪ ॥ సిద్ధా ఊచుః ॥ అయం త్వత్కథామృష్టపీయూషనద్యాం మనోవారణః క్లేశదావాగ్నిదగ్ధః । తృషాఽఽ

తాయుధాని యైస్తైః - అష్టభిః - భుజదణ్డైర్దణ్డవద్దీర్ఘైర్భుజైః - ఉపపన్నం యుక్తమ్ ॥ ౩౨ ॥ ఋత్విక్పత్న్యస్తు భగవదారాధనత్వేనోపక్రాన్తం విచ్ఛిన్నమధ్వరం కృపాదృష్ట్యా పవిత్రీకుర్విత్యాహుః ॥ యజ్ఞ ఇతి ॥ అయం యజ్ఞః - తవ - యజనాయ ఆరాధనాయ, కేన బ్రహ్మణా - పూర్వం సృష్టః - దక్షేణ వా ఆరబ్ధః - స చేదానీం - పశుపతినా రుద్రేణ - దక్షకోపాద్విధ్వస్తః - హే యజ్ఞాత్మన్ - యజ్ఞ ఆత్మా మూర్తిర్యస్య, తస్య సంబుద్ధిః - నోఽస్మాకం - యజ్ఞం - నలినకాన్త్యా, దృశా నేత్రేణ, పునీహి, పవిత్రం కురు కథంభూతం యజ్ఞం, శవాశ్శేరతే యస్మిన్నితి శవశయనం శ్మశానం, తద్వదాభా ప్రతీతిర్యస్య సః, మేధశబ్దేన పశుహింసాద్యుత్సవో లక్ష్యతే - శాన్తః మేధో, యస్య సః, ఉపరతోత్సవః - శవశయనాభశ్చాసౌ శాన్తమేధశ్చేతి కర్మధారయః ॥ ౩౩ ॥ ఋషయస్తు త్వత్పరమాత్మనోఽసాధారణమపహతపాప్మత్వం దేవమనుష్యాదిపుణ్యాపుణ్యసజాతీయచేష్టితత్వేఽపి తత్ఫలాననుభవితృత్వరూపం తదనుసన్దధానాః పరిపూర్ణత్వేన స్తువన్తి ॥ అనన్వితమితి ॥ హే భగవన్, తే తవ, విచేష్టితం, విధానమనన్వితమఘటమానం, విస్మయనీయమిత్యర్థః, కిం తత్రాహ, ఆత్మనా స్వయం, కర్మ, పుణ్యాపుణ్యసజాతీయం కర్మ, చరసి అనుతిష్ఠసి, నాజ్యసే తత్ఫలేన న లిప్యస ఇత్యర్థః, ఇదమప్యన్యదపూర్వమిత్యాహ ॥ యత ఇతి ॥ చతుర్థ్యర్థే తసిః, తస్య సార్వవిభక్తికత్వాత్, యస్మై విభూతయే, యద్విభూత్యర్థం ఈశ్వరీం లక్ష్మీం, ఉపసేదుః భేజుః, బ్రహ్మాదయ ఇతి శేషః, ద్వితీయార్థే వా తసిః - విభూతమేవ సమ్పదం, యామీశ్వరీం, భేజుః, తాం స్వయమనువర్తినీం స్వయమేవానువర్తమానాం - భవాన్ - న మన్యతే నాద్రియతే, ఉపేక్షత ఇత్యర్థః అనేన పరిపూర్ణత్వముక్తమ్ ॥ ౩౪ ॥ సిద్ధాస్తు త్వత్కథాసుఖమభినన్దన్తః స్తువన్తి ॥ అయమితి ॥ అయం - నోఽస్మాకం, మనోవారణః మనోగజః, క్లేశా ఆధ్యాత్మికాదయస్తాపా - స్త ఏవ దావాగ్నయః, తైర్దగ్ధః, అతఏవ, తృషా శబ్దాదివిషయయాసక్త్యా - ఆర్తః పీడితః తే తవ - త్వత్కథైవ - మృష్టం శుద్ధం - పీయూ

షం-తన్మయీ-య నదీ-తస్యాం-అవగాఢః ప్రవిష్టో-దావం దావాగ్నితుల్యసాంసారికాధ్యాత్మికాదితాపం-న సస్మార న స్మరతి-న చ తతో నిర్గచ్ఛతి-బ్రహ్మాసన్నపన్నవత్ ముక్తవత్-సుఖిత ఏవావతిష్ఠత ఇత్యర్థః ॥౩౫॥ దక్షపత్నీ యజమానీ స్తౌతి-స్వాగతమితి ॥ హే ఈశ, తే తవ-స్వాగతం భద్రమాగమనం జాతం-హే శ్రీనివాస-ప్రసీద ప్రసన్నో భవ-అస్మాకమితి శేషః-తే తుభ్యం-నమః-హే అధీశ-యథా-శిరసా హీనః కబన్ధమాత్రః పురుషః-అఙ్గైః కరచరణాద్యవయవైః-శోభనైరపి-న శోభతే-తథా త్వాం వినా-కేవలం ప్రయాజాద్యఙ్గైః-ర్మఖో-న శోభతే-అతో నః శ్రియా కాన్తయా సహ-త్రాయస్వ పాలయేత్యర్థః ॥౩౬॥ లోకపాలాస్తు భగవతస్సౌలభ్యం తన్మాయావైభవమనుసన్దధానాస్స్తువన్తి ॥ దృష్ట ఇతి ॥ త్వం వాఙ్మనసాగోచరస్వరూపస్వభావస్త్వం-నః అస్మాకం-దృగ్భిః మాంసచక్షుర్భిః-కిం దృష్టః కథం దృష్ట ఇత్యర్థః-స్వయం వాఙ్మనసావేద్యస్వరూపస్వభావత్వేన అ-అఖిలజననయనవిషయతాగతత్వరూపసౌలభ్యేనైవ దృష్ట ఇత్యర్థః-నో ఇతి నిపాతో వా నఞ్పర్యాయః-దృగ్భిర్నో దృష్టః-కిం దృష్ట ఏవేత్యర్థః-సౌలభ్యమేవాత్ర కారణమితి భావః-యద్వా-ఏషా-దృగవిషయోఽపి దృగ్విషయో జాత ఇత్యేషా-భవదీయా మాయా భవదీయో విచిత్రస్సఙ్కల్ప ఇత్యర్థః-మాయాశబ్దస్య విచిత్రసర్గకారిశక్తివిశేషపరత్వే పూర్వోక్త ఏవాన్వయస్సాధుః-ఇదమపి తవ మాయాకార్యమేవేత్యాహ-అసద్గ్రాహైః అసతి దేహే తదనుబన్ధిని చ-గ్రహః ఆగ్రహః-అహం మమతాభిమానః-యేషాం తైః-దేహాత్మాభిమానిభిరిత్యర్థః-దృశ్యం శరీరం-యేన కారణేన-ప్రత్యగ్ద్రష్టుర్ద్రష్టుః ప్రత్యక్త్వేన దృశ్యతే-ఆత్మత్వేనాభిమన్యత ఇత్యర్థః-ఏషా దృశ్యస్య ప్రత్యక్త్వేన దృష్టిః-భవదీయా మాయా విచిత్రా శక్తిరిత్యర్థః-తత్కారణభూతా భవదీయా మాయేతి భావః-హి శబ్దః శ్రుతిం స్మృతిం చ ప్రసిద్ధిం ద్యోతయతి ‚‚ అస్మాన్మాయీ సృజతే విశ్వమేతత్ తస్మింశ్చాన్యో మాయయా సంనిరుద్ధః-నాసదాసీన్నో సదాసీత్తదానీం తమ ఆసీత్తమసా గూఢమగ్రే ప్రకేతం, దైవీ హ్యేషా గుణమయీ మమ మాయా దురత్యయా,, ఇత్యాదికా శ్రుతిస్స్మృతిశ్చాత్రానుసన్ధేయా, ఏతేన దేహాత్మభ్రమో భగవన్మాయామూల ఏవేత్యుక్తం భవతి, ఏవం జీవేశైక్యభ్రమోఽపి త్వన్మాయామూల ఏ

గోఽవగాఢో న సస్మార దావం న నిష్క్రామతి బ్రహ్మసమ్పన్నవన్నః ॥ ౩౫ ॥ యజమాన్యువాచ ॥ స్వాగతం తే
ప్రసీదేశ తుభ్యం నమః శ్రీనివాస శ్రియా కాన్తయా త్రాహి నః । త్వామృతేఽధీశ నాఙ్గైర్మఖశ్శోభతే శీర్షహీ
నః కబన్ధో యథా పూరుషః ॥ ౩౬ ॥ లోకపాలా ఊచుః ॥ దృష్టః కిం నో దృగ్భిరసద్గ్రహైస్త్వం ప్రత్యగ్ద్రష్టా దృ
శ్యతే యేన దృశ్యమ్ । మాయా హ్యేషా భవదీయా హి భూమన్ యస్త్వం షష్ఠః పఞ్చభిర్భాసి భూతైః ॥ ౩౭ ॥ యో

వేత్యాహుః, హే భూమన్, అనేన జీవవైలక్షణ్యం సూచితం, జీవస్యాణుస్వరూపత్వాత్, యస్త్వం ప్రకృతిపురుషవిలక్షణస్త్వం, పఞ్చభిర్భూతైః పృథివ్యాదిభిః, సహిత ఇతి శేషః, అత్ర పఞ్చభిర్భూతైరిత్యనేన తత్పరిణామరూపం శరీరం లక్ష్యతే, తద్విశిష్టః షష్ఠః చిద్విలక్షణో జీవః-పఞ్చానాం ప్రస్తావాత్ షష్ఠ ఇత్యుక్తిః, భాసి జీవత్వేన ప్రతీయసే, ఏషాపి ప్రతీతిస్త్వన్మాయయైవ మాయాకార్యభూతైవేత్యర్థః, హి శబ్దస్స్వతన్త్రాత్మభ్రమవత్పురుషేషు ప్రసిద్ధిద్యోతకః ॥౩౭॥ లోకపాలైర్భగవతో రూపసౌలభ్యాద్యనుసన్ధానపూర్వకం మాయావైభవరూపజీవేశైక్యప్రతీతేర్భ్రమత్వోక్తే యోగీశ్వరాః పరమపురుషాత్ స్వతన్త్రభేదం వారయన్తస్తద్భేదస్య పారతన్త్ర్యం-తస్య చ శరీరశరీరిభావశేషశేషిభావాదినిబన్ధనత్వం చావిష్కుర్వన్తో వాత్సల్యగుణవిశిష్టత్వేన స్తువన్తి ॥ ప్రేయానితి ॥ హే ప్రభో-విశ్వాత్మని-విశ్వస్య చిదచిదాత్మకప్రపఞ్చస్యాన్తః ప్రవిశ్య స్వనియమనగిత్యుక్తస్వరూపస్వభావత్వేన ప్రశాసనేన ధారకే, అనేన విశ్వస్య శరీరత్వముక్తమితి జీవానాం పరతన్త్రభేదోఽభ్యుపగత ఇతి వేదితవ్యం విశ్వాత్మని త్వయి విశ్వస్మాద్విలక్షణే త్వయి-యః పుమాన్-ఆత్మనః స్వస్య పృథక్త్వం పృథక్సిద్ధత్వం-స్వస్యాబ్రహ్మాత్మకత్వమిత్యర్థః-నేక్షేత్ న పశ్యేత్-స్వాత్మానం పరమాత్మశరీరత్వేన తదపృథక్సిద్ధత్వేన బ్రహ్మాత్మకత్వేనానుపశ్యేదిత్యర్థః-అముతః అముష్మాత్ తత్త్వదర్శినః-అన్యః-తే తవ-ప్రేయాన్ ప్రీతివిషయో-నాస్తి-తథైవ హి భగవతా ‚‚ ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థమహం స చ మమ ప్రియః,, ఇతి గీతమితి భావః ॥ అత్ర పృథక్త్వం నేక్షేతిత్యనేన తాదాత్మ్యేన దర్శనం విహితమిత్యర్థవర్ణనం త్వయుక్తం ॥ విశ్వాత్మని భృత్యేశతయేతి పూర్వోత్తరవ్యాఘాతాత్ ॥ విశ్వతాదాత్మ్యం తు సర్వసమయవిరుద్ధం, జడాజడయోరప్యైక్యప్రసఙ్గాత్, అతో విశ్వాత్మనీతి వ్యతిరేకనిర్దేశ ఏవ, అత ఆత్మనః పృథక్సిద్ధత్వేనైవ దర్శనం ప్రతిషిధ్యతే-అనేన పరతన్త్రభేద ఉక్తః, శరీరాత్మభావవచనేన తదన్తర్భూతా శ్శేషశేషిభావాదయో హ్యర్థాదుక్తాః-ఏవం శరీరత్వేన శేషత్వేన చాత్మానమనుసన్దధానో వత్సప్రియ ఇతి త్వదేహో క్తమితి సత్వయా యుగ్యప్యాతణ్తసిద్ధమేవ, కిం తు, యోఽసౌ శాస్త్రసిద్ధశరీరాత్మభావాజ్ఞానశూన్యః-కేవలస్వస్వామిభావజ్ఞానవాన్-సో

ఽపివాత్సల్యవతాత్వయానుగ్రాహ్యా ఏవేత్యాహుః ॥తథాపీతి ॥ యద్యప్యాత్మనోఽపృథక్త్వేన పశ్యతి-లోక-సిద్ధం స్వా మిభృత్యభావమేవపశ్యతి, తథాపి, భృత్యేశతయా-భృత్యస్వామిభావేన ఉపధావతాం సమీపగతిం ప్రకాప్తానాం -అని ష్పన్నజ్ఞానానామిత్యర్థః, అనన్యవృత్త్యా అనుగ్రహైకదృష్ట్యా - అనుగృహాణ ప్రసీద-హేవత్సల-దోషేపి గుణబుద్ధిర్వాత్స ల్యం-యథామాతుఃపుత్రే-వత్సలస్యతవాజ్ఞానుగ్రహ ఉచితఇతిభావః - యద్వా, అనన్యవృత్త్యా అవ్యభిచరిణ్యాభక్త్యా ఉ పధావతాం అనుగృహాణేత్యన్వయః ॥౩౦॥ నను భగవతో విశ్వాత్మకత్వే విశ్వగతదోషాణాం పరమాత్మన్యాపత్తిః- తతస్సుఖదుఃఖాద్యనుభవశ్చ జీవవత్తత్రాహుః ॥ జగదితి ॥ జగత-ఉత్పత్తిస్థితిలయేషు నిమిత్తభూతేషు-జగదుద్భవాద్యర్థ మిత్యర్థః, దైవతోద్దైవాత్, దేవోభగవాన్ తత్సమ్బన్ధిసఙ్కల్పోదైవ - స్తస్మాత్-బహుభిద్యమానగుణయా - బహుధా భిద్యమానాగుణాఃబ్రహ్మరుద్రాదిదేహరూపేణపరిణమ్యమానాఃసత్త్వాదిగుణా, యస్యాః, స్తయా-ఆత్మమాయయా, రచి తాత్మభేదమతయే - రచితః ఆత్మనియోభేదః దేవత్వమనుష్యత్వాదిరూపః - తద్విషయామతిర్బుద్ధిర్యస్య-తస్మై-దేహాత్మాభి మానాన్వితక్షేత్రజ్ఞశరీరాయేత్యర్థః -యద్వా - బహుభిద్యమానగుణయాబహుభిద్యమానాః దేవమనుష్యపశుపాదపాది రూపేణపరిణమ్యమానాస్సత్త్వాదిగుణాయస్యాః - తయాఆత్మనః పరమాత్మనో మాయయాతచ్ఛరీరభూతయామాయయే త్యర్థః ,, అజామేకాంలోహితశుక్లకృష్ణాంబహ్వీంప్రజాంజనయంతీగ్ స్వరూపాం ।గుణైర్విచిత్రాస్సృజతీంస్వరూ పాఃప్రకృతింప్రజాః ,, ఇత్యాదికమత్రానుసన్ధేయం ఏవంభూతయామాయయా - దైవాత్ భగవత్సఙ్కల్పాత్-జగదు ద్భవస్థితిలయేషుసత్సు , అత్రాత్మమాయయేత్యనేనఆత్మసమ్బన్ధిత్వావగమాత్సంబన్ధసామాన్యస్య విశేషపర్యవసాన జిజ్ఞాసాయాం ,, యస్యాక్షరంశరీరంయస్యావ్యక్తంశరీర ,, మితిశ్రుతివ్యవస్థాపితశరీరశరీరిభావరూపసమ్బన్ధవిశేషేప ర్యవసానాత్ బ్రహ్మాత్మికాయామాయయాజగదుపాదానత్వమవగన్తవ్యం , జగదుపాదానభూతయామాయయాజగ దుత్పత్త్యాదిషుసత్సు , స్వసంస్థయా - స్వస్యసంస్థాసమ్యగవస్థితి- స్తయారచితాత్మభేదమతయేరచితాఃఆత్మభేదాఃఆ

గేశ్వరా ఊచుః ॥ ప్రేయాన్నతేఽన్యోఽస్త్యముతస్త్వయి ప్రభో విశ్వాత్మనీక్షేన్నపృథగ్య ఆత్మనః। తథా పి భృత్యేశతయోపధావతామనన్యవృత్త్యాఽనుగృహాణవత్సల ॥౩౦॥ జగదుద్భవస్థితిలయేషు దైవతో బహు భిద్యమానగుణయాఽఽత్మమాయయా । రచితాత్మభేదమతయే స్వసంస్థయా వినివర్తితభ్రమగుణాత్మనే న మః ॥ ౩౧ ॥ శబ్దబ్రహ్మోవాచ ॥ నమస్తే శ్రితసత్త్వాయ ధర్మాదీనాం ప్రసూతయే। నిర్గుణాయ చ యత్కాష్ఠాం

త్మగతా దేవత్వమనుష్యత్వాదయోభేదా - స్తద్విషయామతిర్యస్య , తస్మై ,, తత్సృష్ట్వాతదేవానుప్రావిశత్-తదనుప్రవిశ్య సచ్చత్యచ్చాభవత్- అనేనజీవేనాత్మనాఽనుప్రవిశ్యనామరూపేవ్యాకరవాణి - నామరూపేవ్యాకరో ,, దిత్యాదిశ్రుత్యుక్త రీత్యాస్వస్యచిదచిదన్తరాత్మతయానుప్రవేశేనచిదచిద్గతనామరూపభేదస్యస్వపర్యన్తత్వవ్యాచికీర్షవేఇత్యర్థః - చిదచి ద్గతనామరూపభేదస్యచిదచిద్ద్వారాస్వపర్యన్తత్వానుద్రష్ట్రేఇత్యర్థః- ఏవంభూతాయాపి వినివర్తితభ్రమగుణాత్మనే- విశేషేణనివర్తితావినివర్తితాః - నిత్యనివర్తితాః , భ్రమఃఅన్యథాజ్ఞానవిపరీతజ్ఞానాదిరూపః , గుణాఃతద్ధేతవోరజస్తమ ఆదిగుణాఃఆత్మవి-యేనతస్మై -స్వేనైవప్రకాశేననిత్యనివర్తితహేయాయేత్యర్థః-అనేనవిశ్వగతదోషాపత్తిఃపరిహృతా, ఏవంభూతాయ-తే-నమః- కేవలంనమస్కారోనతుత్వద్గుణాన్వర్ణయితుంశక్నుమఇతిభావః ॥ ౩౧ ॥ యోగీశ్వరై ర్నిరస్తనిఖిలహేయత్వేనస్తుతేభగవతిసభగవాన్ కింనిర్గుణఇత్యాశఙ్కాయాం నిరస్తనిఖిలహేయస్సమస్తకల్యాణగుణ శ్చేతిస్తువన్ననుకరోతిశబ్దబ్రహ్మ॥నమఇతి ॥ అత్రశబ్దబ్రహ్మశబ్దేనవేదావివక్షితాః ॥ నిర్గుణాయ - నిర్గతాస్సత్వరజ స్తమఆదయోహేయగుణాయస్మాత్ -తస్మై- నిరస్తనిఖిలదోషాయేత్యర్థః ॥ కల్యాణగుణవత్త్వమాహ॥ధర్మాదీనాంధర్మా ర్థాదీనాంప్రసూతయే ప్రకృష్టాసూతిర్యస్మాత్ సప్రసూతిః - తస్మైప్రసవిత్రఇత్యర్థః -ధర్మప్రసవితృత్వంధర్మప్రకాశక వేదోత్సర్జనద్వారా ॥తథాచశ్రుతిః॥ ,, తస్యహవాఏతస్యమహతోభూతస్యనిశ్వసితమేతద్యదృగ్వేద ,, ఇతి ,, యోబ్రహ్మాణం విదధాతిపూర్వంయోవైవేదాంశ్చప్రహిణోతితస్మై ,, ఇతిచ ॥ స్మృతిశ్చ ,, అనాదినిధనాహ్యేషావాగుత్సృష్టాస్వయంభు వా। అదౌవేదమయీనామ్నాయతస్సర్వాఃప్రసూతయ ,, ఇతి॥అనేనసర్వకారణత్వతదుపయుక్తసర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వస హితోపదేష్టృత్వవాత్సల్యాదికల్యాణగుణజాతంవివక్షితం - తర్హి - కతికల్యాణగుణాఇత్యత్రతేషామానన్త్యమాహ ॥ త త్కాష్ఠాం , తేషాంతత్స్వరూపరూపగుణవిభూతీనాంకాష్ఠామవధిం-అహంశబ్దబ్రహ్మ-నవేదనజానామి॥అపరేబ్రహ్మా దయోఽపి - నవిదుః - అహమేవనజానామికుతోఽపరేమదాయత్తసూక్ష్మదర్శినోజానీయురితికైముత్యనయోఽత్రవివక్షి

తః అత్ర జ్ఞేయత్వనిషేధో న స్వరూపగుణాదివిషయః - కింతు తదియత్తావిషయః - తథా చ శ్రూయతే ‘‘యస్యామతం తస్య మతం మతం యస్య న వేద సః ॥ యతో వాచో నివర్తన్తే అప్రాప్య మనసా సహ ఆనన్దం బ్రహ్మణో విద్వాన్॥ అవిజ్ఞాతం విజానతాం విజ్ఞాతమవిజానతాం - పరిచ్ఛిన్నత్వేన జానతోఽమతం అపరిచ్ఛిన్నత్వేన జానతస్తు మతమిత్యర్థః ॥ ౪౦ ॥ ఏవం శబ్దబ్రహ్మణి నిరస్తనిఖిలహేయత్వేన సమస్తకల్యాణవిశిష్టత్వేన చ భగవన్తం స్తుతవతి తదభినన్ద్యాగ్నిస్సర్వతేజసామాచ్ఛాదకత్వసర్వతేజఃప్రకాశాపాదకత్వాదికల్యాణగుణాన్తరవిశిష్టత్వేన స్తువన్నమస్కరోతి॥ యత్తేజసేతి॥ యస్య భగవతః తేజసా ప్రకాశేన సుష్ఠు సమిద్ధం ప్రదీప్తం, తేజో, యస్య - సోఽహం - అనేన స్వస్య తత్ప్రకాశేన సుసమిద్ధతేజస్త్వకథనేన తత్తేజసా వినా స్వస్యాసుసమిద్ధతేజస్త్వముక్తం - ఏతదేవ హి సర్వతేజసామాచ్ఛాదకత్వం, యుక్తత్వాయుక్తం సర్వతేజసాం ప్రకాశనమితి ॥ అహమితి సూర్యాదీనాముపలక్షణం ॥ తథా చ శ్రూయతే ॥ ‘‘న తత్ర సూర్యో భాతి న చన్ద్రతారకం నేమా విద్యుతో భాన్తి కుతోఽయమగ్నిః - తమేవ భాన్తమనుభాతి సర్వం తస్య భాసా సర్వమిదం విభాతి,, ఇతి॥ త్వదాహితశక్తీనామేవాస్మాకం స్వస్వకార్యక్షమత్వమిత్యాహ ॥ యత్తేజసా సుసమిద్ధతేజాః - అహం - మధ్వరే - ఆజ్యసిక్తం హవిర్వహామి ఉద్దేశ్యామిన్ద్రాదిదేవతాం ప్రాపయామీత్యర్థః - తం - యజ్ఞియం యజ్ఞాయ హితం - యజ్ఞోద్దేశ్యేన్ద్రాదిదేవతామూర్తిమిత్యర్థః - పఞ్చవిధం త్రేతాసభ్యావసథ్యరూపేణ పఞ్చవిధాగ్నిశరీరిణం - పఞ్చభిర్యజుర్భిః ‘‘ఆశ్రావయేతి చతురక్షరం అస్తు శ్రౌషడితి చతురక్షరం యజేతి ద్వ్యక్షరం యే యజామహ ఇతి పఞ్చాక్షరం ద్వ్యక్షరో వషట్కార,, ఇతి శ్రుత్యుక్తైః పఞ్చభిర్యజుర్భిః, స్విష్టం సుష్ఠు పూజితం తథా చోక్తం ‘‘చతుర్భిశ్చ చతుర్భిశ్చ ద్వాభ్యాం పఞ్చభిరేవ చ। హూయతే చ పునర్ద్వాభ్యాం స మే విష్ణుః ప్రసీదతు,, ఇతి నిత్యం ప్రణతోఽస్మి నమస్కృతవానస్మి ॥ ౪౧॥ అగ్నావిన్ద్రాదిదేవతాత్మకత్వేన సర్వయజ్ఞమూర్తిత్వేన చ భగవన్తం స్తువతి - జగత్కారణస్య తవేదం సర్వముపపన్నమితి మన్వానా దేవాస్సౌలభ్యాదికల్యా

నాహం వేదాపరేఽపి వా ॥ ౪౦ ॥ అగ్నిరువాచ॥ యత్తేజసాఽహం సుసమిద్ధతేజా హవ్యం వహే స్వధ్వర ఆజ్యసిక్తమ్। తం యజ్ఞియం పఞ్చవిధం చ పఞ్చభిః స్విష్టం యజుర్భిః ప్రణతోఽస్మి యజ్ఞమ్ ॥ ౪౧ ॥ దేవా ఊచుః ॥ పురా కల్పాపాయే స్వకృతముదరీకృత్య వికృతం త్వమేవాద్యస్తస్మిన్సలిల ఉరగేన్ద్రాధిశయనే। పుమాన్ శేషే సిద్ధైర్హృది విమృశితాధ్యాత్మపదవిః స ఏవాద్యాక్ష్ణోర్యః పథి చరసి భృత్యానవసి నః ॥ ౪౨ ॥ గన్ధర్వా ఊచుః॥ అంశాంశాస్తే దేవ మరీచ్యాదయ ఏతే బ్రహ్మేన్ద్రాద్యా దేవగణా రుద్రపురోగాః। క్రీడాభాణ్డం విశ్వమిదం యస్య విభూమన్ తస్మై నిత్యం నాథ నమస్తే కరవామ॥ ౪౩ ॥ విద్యాధరా ఊచుః॥ త్వన్మాయయాఽర్థమభి

ణగుణాన్తరవిశిష్టత్వేన స్తువన్తి ॥ పురేతి ॥ ఆద్యస్సర్వోత్పాదనభూతః పుమాన్ పురా అగ్రే సృష్టేః ప్రాగిత్యర్థః, కల్పాపాయే ప్రాక్తనకల్పాన్తే, స్వకృతం స్వసృష్టం, వికృతం కార్యవర్గముదరీకృత్య ఉదరే నిక్షిప్య, సంహృత్యేతి యావత్, ఉరగేన్ద్రః శేషః స ఏవాధిశయనం శయ్యా - యస్మిన్ - తస్మిన్ - సలిలే - శేషే శయితవానసి - సిద్ధైర్జనోలోకవాసిభిః - హృది విమృశితా అధ్యాత్మపదవిః స్వాత్మతత్త్వజ్ఞానమార్గో - యస్య సః - యోగపరిశుద్ధమనోగ్రాహ్య ఇత్యర్థః - ఏవం భూతోఽపి త్వమేవాద్య అధునా - అక్ష్ణోః పథి చరసి ప్రత్యక్షోఽసి - వాఙ్మనసాగోచరస్త్వం సౌలభ్యాతిరేకాత్ప్రత్యక్షోఽసీత్యర్థః - భృత్యాన్నః అస్మాన్ - అవసి పాలయసి - అనేన భృత్యానుగ్రహకాతరత్వముక్తమ్ ॥ ౪౨ ॥ దేవేషు సర్వకారణత్వసౌలభ్యాదిగుణవిశిష్టత్వేన స్తుతవత్సు గన్ధర్వాప్సరసస్త్వత్కార్యభూతమిదం కృత్స్నం జగత్త్వల్లీలోపకరణమితి స్తువన్తో నమస్కుర్వన్తి॥ అంశాంశా ఇతి॥ హే విభూమన్ - కృత్స్నం జగదన్తర్బహిశ్చ వ్యాప్య వర్తమాన, హే దేవ ద్యోతమాన మరీచిరాదిర్ముఖ్యో యేషాం - తథా బ్రహ్మేన్ద్రా ఆద్యా ముఖ్యా యేషాం - రుద్రః పురోగో ముఖ్యో యేషాం - ఏతే - దేవగణాః - తే తవ - అంశాంశాః - అత్ర దేవగణానాం మరీచిబ్రహ్మేన్ద్రరుద్రముఖ్యత్వకథనం సృష్టిస్థిత్యాద్యధికారాధికృతదేవతాబహుత్వాభిప్రాయేణ - తత్ర వ్యష్టిస్రష్టౄణాం మధ్యే చతుర్ముఖస్య మరీచ్యాదీనాం చ ప్రధానత్వాద్బ్రహ్మాదయో మరీచ్యాదయ ఇత్యుక్తం - తత్రాపి ప్రాధాన్యాప్రాధాన్యాభిప్రాయేణ బ్రహ్మాదయో మరీచ్యాదయ ఇతి చ కోటిద్వయనోక్తిః - ఇన్ద్రపురోగత్వకథనం పాలనాధికారిదిగీశాన్తరాభిప్రాయేణ - రుద్రపురోగత్వకథనం తు సంహారాధికార్యభిప్రాయేణ - ఏవం సర్వేషాం భగవదంశాంశత్వం జ్ఞానశక్త్యాదిభగవద్గుణలేశాభివ్యక్తికృతమితి వేదితవ్యం విశిష్టవస్త్వేకదేశరూపాంశత్వం తు సర్వజీవసాధారణమితి తద్విశేష్యనవక్తవ్యం - క్రీడాభాణ్డం క్రీడాపరికరః - ఇదం విశ్వం బ్రహ్మాణ్డం - యస్య తస్మై - తే తుభ్యం - నమః - హే నాథ - తే కరవామ కుర్మ ఇతి శేషః ॥ ౪౩ ॥ ఏవం దక్షాదిషు గన్ధర్వాప్సరోఽన్తేషు తత్తత్కల్యాణగుణవిశిష్టం

భగవన్తం స్తువత్సు - తావదాస్తాం కల్యాణగుణవర్ణనమసంఖ్యేయత్వాత్తేషాం - ఇదం త్వదద్భుతమాహాత్మ్యం త్వత్కథామృతమిత్యాహుర్విద్యాధరాః॥త్వన్మాయయేతి॥త్వన్మాయయా త్వత్సఙ్కల్పేన - అర్థం సర్వపురుషార్థసాధనం స్వదేహమనుభిపద్య - అస్మిన్కళేబరే - తదనుబన్ధిని చ - మమాహమితి - దుర్మతిం దుర్బుద్ధిం - కృత్వాపి - దుర్మతిరితి ప్రథమాన్తపాఠే ఽహమితి శేషః - అహంమమాభిమానం కృత్వేత్యర్థః - అతఏవ - దుర్మతిః వైషయికసుఖలాభేదుఃఖితచిత్తోఽపి - ఉత్పథైః లోకవేదమర్యాదోల్లఙ్ఘిభిః - స్వైః పుత్రాదిభిః - క్షిప్తోఽపి తిరస్కృతోఽపి - అసద్విషయేషు ప్రకృతిపరిణామరూపశబ్దాదివిషయేష్వాసక్తోఽపి యది యుష్మత్కథామృతనిషేవకః - యుష్మత్కథైవామృతం - తస్య సేవత ఇతి యుష్మత్కథామృతనిషేవకః - సేవనమత్ర శ్రవణశ్రావణాదిరూపం వివక్షితం - తర్హి - ఆత్మమోహం ఆత్మనో మోహం అహంకారమమకారరూపం మోహం, ఉద్వ్యుదస్యేత్ ఉచ్చైర్వ్యుదస్యేత్ పరిత్యజేత్ - ముక్తో భవేదితి భావః - అహంమమాభిమానగ్రస్తస్యాసద్విషయప్రవణస్యాప్యాత్మమోహనివర్తనద్వారా ముక్తిసాధనం త్వత్కథామృతమేవ నాన్య ఉపాయోఽస్తీతి దం త్వత్కథామృతమాహాత్మ్యమిత్యద్భుతమితి భావః ⁂॥ ౪౪ ॥ ⁂ బ్రాహ్మణాస్తు - తావదాస్తాం కథామృతమాహాత్మ్యమిదం త్వదద్భుతమిదం త్వన్నామమాహాత్మ్యమితి కథయిష్యన్తః ప్రకృతయజ్ఞనిర్వృత్త్యాకాఙ్క్షయా యజ్ఞయజ్ఞసాధనమూర్తిత్వేన స్తువన్తస్తత్ప్రసాదం ప్రార్థయన్తే॥త్వమితి త్రిభిః॥ త్వం - క్రతుర్యజ్ఞః - హవిః పురోడాశాదిః - సదస్యాశ్చ ఋత్విజశ్చ తే త్వమేవ - హుతాశనస్త్రేతాగ్నిః - దేవతా ఇన్ద్రాదయః - అగ్నిహోత్రం అగ్నిహోత్రాఖ్యకర్మవిశేషః - క్రతురిత్యనేన యాగాత్మకత్వముక్తం - అగ్నిహోత్రమితి హోమాత్మకత్వం - దేవతోద్దేశేన ద్రవ్యత్యాగాత్మకో యాగః - స ఏవ ప్రక్షేపాదికో హోమః - సర్వత్ర సామానాధికరణ్యం శరీరాత్మభావనిబన్ధనమ్ ⁂ ॥ ౪౫ ॥ ⁂ యజ్ఞానుష్ఠానోపయుక్తపృథివ్యుద్ధర్తా

పద్యకళేబరేఽస్మిన్ కృత్వా మమాహమితి ⁂ దుర్మతిరుత్పథైః స్వైః । క్షిప్తోఽప్యసద్విషయలాలస ఆత్మమోహం యుష్మత్కథామృతనిషేవక ఉద్వ్యుదస్యేత్ ॥ ౪౪ ॥ బ్రాహ్మణా ఊచుః ॥ త్వం క్రతుస్త్వం హవిస్త్వం హుతాశస్స్వయం త్వం హి మన్త్రస్సమిద్దర్భపాత్రాణి వై । త్వం సదస్యర్త్విజో దమ్పతీ దేవతా హ్యగ్నిహోత్రం స్వధా సోమ ఆజ్యం పశుః॥౪౫ ॥త్వం పురా గాం రసాయా మహాసూకరో దంష్ట్రయా పద్మినీం వారణేన్ద్రో యథా । స్తూయమానో నదన్ లీలయా యోగిభిర్వ్యుజ్జహర్థ త్రయీగాత్ర యజ్ఞక్రతుః ॥ ౪౬ ॥స ప్రసీద త్వమస్మాకమాకాఙ్క్షతాం దర్శనం తే పరిభ్రష్టసత్కర్మణామ్ । కీర్త్యమానే నృభిర్నామ్ని యజ్ఞేశ తే యజ్ఞవిఘ్నాః క్షయం యాన్తి తస్మై నమః ॥ ౪౭ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ ఇతి దక్షః కవిర్యజ్ఞం భద్ర రుద్రాభిమర్శితమ్। కీర్త్యమానే హృషీకేశే సంనిన్యే యజ్ఞభావనే ॥ ౪౮ ॥ భగవాన్స్వేన భాగేన సర్వాత్మా సర్వభాగభుక్। దక్షం బభాష ఆభాష్య ప్రీయమాణ ఇవానఘ ॥ ౪౯ ॥ శ్రీభగవానువాచ॥అహం బ్రహ్మా చ శర్వశ్చ జగతః కార

యజ్ఞావబోధిపిఙ్గ్యర్థవాచాదిరూపేణావస్థితవేదమూర్తిశ్చ త్వమేవేత్యాహుః ॥ త్వమితి॥ పురా కల్పాదౌ - మహాసూకరః శ్వేతవరాహరూపం - స్త్వం - వారణేన్ద్రో గజశ్రేష్ఠః - పద్మినీం యథా సరసీమివ - అనాత్తోపమేయం - నహి వారణేన్ద్రేణ పద్మిన్యుద్ధరణం క్వచిద్దృష్టం - రసాయాః రసాతలాత్ - గాం పృథివీం - దంష్ట్రయా - నదన్ ఘుర్ఘురాటయన్ - యోగిభిః - స్తూయమానః - వ్యుజ్జహర్థ విశేషేణోద్ధృతవానసి - హే త్రయీగాత్ర వేదమూర్తే - అతస్త్వమేవ - యజ్ఞః క్రతుః - యజ్ఞో యాగః - క్రతురారాధనరూపకర్మ యస్య సః - యద్వా, హే యజ్ఞ విష్ణో ‚‚ యజ్ఞో వై విష్ణుః, యజ్ఞాయాచరతః కర్మ్మే ,, తి శ్రుతిస్మృతిభ్యాం - క్రతుః - క్రతుమూర్తిరిత్యర్థః ⁂ ॥ ౪౬ ॥ ⁂ స ఏవం భూతస్త్వం - పరిభ్రష్టః సత్కర్మ వైదికం త్వదారాధనరూపం, యాగాఖ్యం కర్మ - యేషాం - అతఏవ - తద్భ్రంశపరిహారాయ తవ దర్శనమాకాఙ్క్షతాం కామయమానానాం - అస్మాకం - ప్రసీద ప్రసన్నో భవ - హే యజ్ఞేశ - యస్య - తే తవ - నామ్ని - నృభిర్నరైః - కీర్త్యమానే సతి - యజ్ఞస్య విఘ్నాః క్షయం - నాశం - యాన్తి - తస్మై - తే - నమః ⁂ ॥ ౪౭ ॥ ⁂ దక్షాదీనాం స్తుతిముపసంహరన్ తైః స్తుతో భగవాన్ తాననుగృహ్ణాన్నాబభాష ఇత్యాహ మైత్రేయః॥ఇతీతి ద్వాభ్యాం॥ హే భద్ర విదుర - ఇత్యనేన ప్రకారేణ - సర్వైః - విశ్వభావనే విశ్వకారణే - హృషీకేశే కీర్త్యమానే సతి కవిః కర్మసు కుశలః - దక్షః - రుద్రాభిమర్శితం రుద్రేణ విహతం - యజ్ఞం - సంనిన్యే ప్రవర్తయామాస - రుద్రేణ సంస్పృష్టమివ - పూర్వం రౌద్రభాగాభావాద్రుద్రాన భిమర్శిత - మిదానీం తు తద్భాగప్రధానాత్తదభిమర్శితమిత్యవగన్తవ్యమ్ ⁂ ॥ ౪౮ ॥ ⁂ సర్వాత్మా సర్వస్యాత్మా - సర్వాత్మతయా - సర్వభాగభోక్తాపి - భగవాన్ - స్వేన భాగేన త్రికపాలపురోడాశేన - ప్రీయమాణ ఏవ - దక్షమాభాష్యాభిముఖీకృత్య బభాషే ⁂ ॥ ౪౯ ॥ ⁂ తత్ర హితోపదేష్టా భగవాన్ కార్యకారణ

౪౩॥శ్లో॥పా ⁂ దుర్మతిరుత్పథైః

రూపేణావస్థితః ప్రకృతిపురుషశరీరకోఽహమేక ఏవ మచ్ఛరీరభూతబ్రహ్మరుద్రాఖ్యజీవానుప్రవేశేన జగత్సృజామి సంహరామి స్వావతారరూపేణ పాలయామి - అతో మత్తః మచ్ఛరీరభూతాచ్చ న వ్యతిరిక్తం వస్త్వస్తీత్యబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రవస్తుదృష్టిర్దేహాత్మభ్రాన్తిస్స్వతన్త్రాత్మభ్రాన్తిమూలా - నతు తాత్త్వికీ - సర్వస్య బ్రహ్మాత్మకత్వదృష్టిస్తు తాత్త్వికీ ముక్త్యుపాయభూతేత్యాహ ॥ అహమితి షడ్భిః ॥ అహం నిరస్తనిఖిలహేయత్వేన సమస్తకల్యాణగుణాత్మకత్వేన చ భవద్భ్యస్త్వత్తస్సమాభ్యధికరహితోఽహం - బ్రహ్మా చ శర్వశ్చ , మదనుప్రవిష్టత్వేన మత్పూజ్యత్వేన మదాయత్తసృష్ట్యాద్యుపయుక్తజ్ఞానవత్త్వేన చ ప్రసిద్ధౌ మత్ప్రియౌ బ్రహ్మరుద్రౌ చ , జగతః - పరం కారణం స్థిత్యుద్భవప్రళయకారణం ,, అనేన జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణి - యో బ్రహ్మాణం విదధాతి పూర్వం యో వై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి తస్మై, ఏతౌ ద్వౌ విబుధశ్రేష్ఠౌ ప్రసాదక్రోధసమ్భవౌ - మదాదర్శితపన్థానౌ సృష్టిసంహారకారకౌ, సృష్టిం తతః కరిష్యామి త్వామావిశ్య ప్రజాపతే ,, ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృత్యనురోధాదయమర్థో లభ్యతే , నను ప్రతినియతసృష్ట్యాద్యధికారభేదేన పృథక్త్రయాణాం కారణత్వేఽభిహితే కథం కృత్స్నస్య జగతో బ్రహ్మైకకారణత్వముచ్యతే , అత ఏవ హి తత్ర తత్ర ,, బ్రహ్మణో వై సర్వా దేవతాః, నకిరిన్ద్రాత్త్వదుత్తరః, అగ్నిస్సర్వా దేవతాః , ఏక ఏవ రుద్రః , సోమః పవతే జనితా మతీనాం జనితా పృథివ్యాః జనితాఽగ్నేర్జనితా సూర్యస్య జనితేన్ద్రస్య జనితోత విష్ణోః , ఆపో వా ఇదగ్ం సర్వమిత్యాదిభిర్బ్రహ్మణాగ్నీన్ద్రాదీనామపి సమాభ్యధికరాహిత్యప్రతీతేరర్థతత్త్వమవ్యాకులం , అత్రోచ్యతే , సర్వేషాం పృథక్కారణత్వే సమాభ్యధికరాహిత్యే వా ప్రతీతేఽపి తద్వ్యాహతం , అన్యపరతయాఽవగతం చేత్యనాదరణీయం , అత ఏవ, తత్త్వప్రధానేషు సృష్టిప్రళయప్రకరణేషు య ఏవ స్వరూపేణ గుణైశ్చ నిరతిశయబృహత్త్వముక్తం , తదేకమేవ బ్రహ్మ జన్మస్థితిప్రళయసముదాయరూపేణ జిజ్ఞాస్యలక్షణేన లక్షితం సూత్రకారేణ ,, జన్మాద్యస్య యతః ,, ఇతి తత్ర హి కారణభూతవస్తుపరామర్శినా యత ఇత్యనేన కారణవాక్యేషు ,, ఛాగో వా మన్త్రవర్ణా ,, దితి సౌత్రన్యాయాత్సద్బ్రహ్మాదిశబ్దానాం సామాన్యానాం [నారాయణాదివిశేషపర్యవసాయిత్వా] హ ॥ విశేషపర్యవసాయిత్వావశ్యంభావాత్సర్వశ్రుతీనాం నారాయణ ఏవ పర్యవసానభూమిరితి ,, యతో వా ఇమానీ ,, త్యాదిశ్రుతేర్హృదయమితి సూత్రకారాభిప్రాయో జ్ఞాయతే - అతః సృష్ట్యాదిభిర్లక్ష్యం కారణమేకమేవ - నతు నానాభూతం , అహం బ్రహ్మా చ శర్వశ్చేత్యాదిభిః ప్రతినియతస్థిత్యాదికారణత్వకీర్తనం తు ప్రయోజ్యప్రయోజకభావేన , నన్వేవమపి సృష్ట్యాదీనాం ప్రత్యేకం లక్షణత్వాత్తల్లక్ష్యమపి కారణం వస్తు నానాభూతమితి చేన్న , సముదాయస్యైవ లక్షణత్వాత్ సృష్టిస్థితిప్రళయానాం సముదాయో హి లక్షణం , న త్వేకైకం , సముదాయస్య లక్షణత్వం హి శ్రుతిస్వారస్యాదవసీయతే ,, యతో వా ఇమాని భూతాని జాయన్తే , యేన జాతాని జీవన్తి , యత్ప్రయన్త్యభిసంవిశన్తి ,, ఇత్యత్ర హి సప్రతివాక్యం తద్బ్రహ్మేత్యుక్తం - అన్యథైకతరలక్షణవైయర్థ్యం చ స్యాత్ - నను న సముదితం లక్షణం - వ్యావర్త్యాభావాత్ , న హి జగదుత్పత్తినిమిత్తోపాదానభూతం స్థిత్యాదికారణత్వవ్యవచ్ఛేద్యం కిమపి వస్త్వస్తీతి చేత్ , సత్యం వ్యవచ్ఛేద్యం నేష్యతే, తథాపి - శ్రుత్యనురోధాత్సూత్రకారేణ ,, జన్మాదీ ,, త్యేకవచనాన్తేన సముదాయవాచినా సముదాయస్య లక్షణత్వముక్తం , శ్రుతిశ్చ ; తద్విజిజ్ఞాసస్వేతి విధిత్సితోపాసనోపయోగినిరతిశయబృహత్త్వవిపరీతబృహత్త్వశఙ్కావ్యవచ్ఛేదార్థం సముదాయమాహ ॥ శఙ్కితవ్యవచ్ఛేదేనాపి హి సప్రయోజనత్వం స్యాత్ , లక్ష్యాకారవిపరీతాకారశఙ్కానిరాకరణేన వినా లక్ష్యాకారనిశ్చయాయోగాత్ , న చ జన్మాదిష్వేకైకకారణత్వం లక్ష్యాకారవిపరీతశఙ్కానిరాకరణక్షమం , తథాహి , ఉత్పత్తికారణత్వేఽభిహితేఽపి స్థిత్యాదికారణత్వం న చేత్తదనుగుణజ్ఞానశక్తివిరహాత్స్థితిప్రళయకారణభూతవస్త్వన్తరసద్భావాచ్చ జన్మమాత్రకారణస్య నిరతిశయబృహత్త్వం న స్యాత్ , ముక్తేర్లయాన్తర్భావాన్మోక్షప్రదతయోపాస్యస్యైవ ప్రాప్యత్వాచ్చ మోక్షప్రదత్వప్రాప్యత్వానుగుణైశ్చ బృహత్త్వం న సిధ్యతి , అతో జన్మకారణత్వమాత్రస్య సమస్తవస్తువ్యవచ్ఛేదకత్వేఽపి జన్మాదిసముదాయకారణత్వస్యైవ నిరతిశయబృహత్త్వోపయుక్తత్వాత్సృష్టిస్థితిప్రళయసముదాయకారణత్వం లక్షణమితి జ్ఞాపితం , అతస్సముదాయస్యైవ లక్షణత్వాదపి తల్లక్ష్యం వస్త్వేకమేవ సాక్షాద్బ్రహ్మేశప్రతి ప్రయోజకత్వేన చ కారణమితి సుస్థం , నన్వేకస్యైవ తత్తత్సద్వారకతయాఽద్వారకతయా చ కారణత్వే విసృష్టైః ప్రాకృతైః కథమవస్థితః - కథం ప్రత్యసి, కథం తరాం బ్రహ్మరుద్రాదీనాం సంజ్ఞానాం త్వయి పర్యవసానమిత్యత్రాహ ॥ స్వార్థేనాత్మేశ్వర ఇతి ॥ ఆత్మనః స్వస్య , ఈశ్వరః - ఆత్మేశ్వరః ,, పతిం విశ్వస్యాత్మేశ్వర ,, మితి శ్రుతేః ॥ అనేన స్వస్య ప్రయోజకాన్తరాప్రయోజ్యత్వముక్తం,

ఆత్మనాం స్వస్మిన్ లీనానాం జీవానామీశ్వరః - అన్తః ప్రవిశ్య నియన్తృత్వేనావస్థిత ఇతి వా, ఉపద్రష్టా ఉపదృశ్య దేవమనుష్యాదినామరూపాభావాత్తే౽నవలం ద్రష్టృత్వేనావస్థిత ఇత్యర్థః - అనేన పదద్వయేన నామరూపవిభాగానర్హాతిసూక్ష్మప్రకృతిపురుషశరీరకత్వం ఫలితం "యస్యాక్షరం శరీరం యస్యావ్యక్తం శరీరం, అసద్వా ఇదమగ్ర ఆసీత్, తద్ధేదం తర్హ్యవ్యాకృతమాసీ"దితి చ శ్రవణాత్ - ఏవంచ నామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిద్వైశిష్ట్యేనైవ కారణవస్తుస్థితిరిత్యుక్తం భవతి - కారణత్వోపయుక్తకల్యాణగుణత్వమాహ॥ స్వయందృగితి॥ నిత్యావిర్భూతాసఙ్కుచితజ్ఞాన ఇత్యర్థః - స్వయం ఆత్మనా పశ్యతీతి స్వయందృగితి వ్యుత్పత్తేః - అనేన నిమిత్తత్వోపయుక్తనిరుపాధికసర్వజ్ఞత్వముక్తం - స్వయందృగిత్యుపాదానత్వోపయుక్తసర్వశక్తిత్వాదేరప్యుపలక్షణం - హేయగుణరాహిత్యమాహ॥ అవిశేషణః విశేషణాని ప్రకృతిపురుషగతజడత్వపరిణామిత్వాసర్వజ్ఞత్వదుఃఖిత్వాదయో వ్యావర్తకాకారాః తద్రహిత ఇత్యర్థః - అవిశేషణ ఇతి న సర్వగుణనిషేధః స్వయందృగితి కల్యాణగుణవిధానాత్ - కారణత్వోపయుక్తగుణకథనస్యాపేక్షితత్వాన్నిషేధస్య విహితేతరవిషయత్వాచ్చ - సో౽హం సూక్ష్మప్రకృతిపురుషశరీరకో నిరస్తనిఖిలహేయస్సమస్తకల్యాణగుణాత్మకో౽హం - హే ద్విజ దక్ష - గుణమయీం త్రిగుణాత్మికాం ఆత్మమాయాం ఆత్మీయాం ప్రకృతిం - సమావిశ్య జీవద్వారా సఙ్కల్పరూపజ్ఞానేనానుప్రవిశ్య, జగత్ సృజన్ బ్రహ్మద్వారా సృజన్ - రక్షన్ అద్వారా పాలయన్ - హరన్ రుద్రరూపేణ సంహరన్ - క్రియోచితాం సద్వారకాద్వారకసర్గాదిక్రియోచితాం - సంజ్ఞాం బ్రహ్మవిష్ణుశివాత్మికాం సంజ్ఞాం, దధ్రే బిభర్మి అతః కృత్స్నచిదచిదాత్మకప్రపఞ్చరూపకార్యరూపేణ సూక్ష్మప్రకృతిపురుషశరీరకత్వేన కారణరూపేణావస్థితో౽హమేక ఏవేతి మద్వ్యతిరిక్తం న వస్త్వస్తీతి భావః॥ తథా చ శ్రూయతే "నామరూపే వ్యాకరవాణి, తత్సృష్ట్వా తదేవానుప్రావిశత్, తదనుప్రవిశ్య సచ్చ త్యచ్చాభవ"దితి - నన్వనుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణీత్యనుప్రవేశపూర్వకత్వం సృష్టేః ప్రతీయతే "తత్సృష్ట్వా తదేవానుప్రావిశ"దిత్యనుప్రవేశస్య సృష్టిపూర్వకత్వం ప్రతీయతే - కథమేతద్విప్రతిషిద్ధముపపద్యతే - ఉచ్యతే - అత్ర హ్యనుప్రవేశ

ణం పరమ్। ఆత్మేశ్వర ఉపద్రష్టా స్వయందృగవిశేషణః ॥ ౫౦ ॥ ఆత్మమాయాం సమావిశ్య సో౽హం గుణమయీం
ద్విజ। సృజన్ రక్షన్ హరన్ విశ్వం దధ్రే సంజ్ఞాం క్రియోచితామ్ ॥ ౫౧ ॥ తస్మిన్ బ్రహ్మణ్యద్వితీయే కేవలే పరమా
త్మని। బ్రహ్మరుద్రౌ చ భూతాని భేదేనాజ్ఞో౽నుపశ్యతి ॥ ౫౨ ॥ యథా పుమాన్న స్వాఙ్గేషు శిరఃపాణ్యాదిషు క్వ

సృష్ట్యోః సమానకర్తృకత్వమాత్రమేవ వివక్షితం - న తు పౌర్వాపర్యమపీతి జ్ఞాపనాయ విప్రతిషిద్ధనిర్దేశః - అత ఏవ హి "తస్య త్వష్టా విదధద్రూపమేతీ"త్యనుప్రవేశసృష్ట్యోర్యౌగపద్యమన్యత్ర శ్రుతం "తత్సృష్ట్వా తదేవానుప్రావిశ"దితి స్థిత్యర్థానుప్రవేశో వా వేదితవ్యః ❁ ॥ ౫౦ ॥ ౫౧ ॥ ❁ ఏవం సర్వస్య మదాత్మకత్వాన్మద్వ్యతిరిక్తస్వతన్త్రవస్త్వభావాదమదాత్మకస్వతన్త్రవస్తుదృష్టిర్దేహాత్మభ్రాన్తిమూలేత్యాహ॥ తస్మిన్నితి॥ తస్మిన్ కార్యావస్థకారణావస్థప్రకృతిపురుషేశ్వరే కింనియన్తృత్వం రాజాదివన్నేత్యాహ॥ పరమాత్మని ప్రకృతిపురుషయోరన్తః ప్రవిశ్య తద్గతైర్దోషైరస్పృష్టే ప్రశాసనేన భర్తరి, ఏవమేవ హి పరమాత్మశబ్దార్థో గీతాచార్యేణోక్తః "ఉత్తమః పురుషస్త్వన్యః పరమాత్మేత్యుదాహృతః - యో లోకత్రయమావిశ్య బిభర్త్యవ్యయ ఈశ్వర" ఇతి అత్ర లోకత్రయమిత్యనేన ప్రకృతిపురుషావుక్తౌ తదాత్మకత్వాల్లోకత్రయస్య ఆవిశ్యేత్యత్ర "అన్తః ప్రవిష్టశ్శాస్తా జనానా"మితి శ్రుత్యన్తరానురోధేన సామర్థ్యాదన్తః ప్రవిశ్యేత్యర్థః - అవ్యయ ఇత్యనేనావికారిత్వాచ్చిదచిత్ప్రకృతిపురుషగతదోషాస్పర్శిత్వముక్తం ఈశ్వర ఇత్యనేన నియన్తృత్వమభిహితం - బిభర్తీత్యనేన ధారకత్వం ఫలితం, కిమేవంభూతస్త్వదన్యః కశ్చిదస్తి నేత్యాహ॥ అద్వితీయే స్వసమానద్వితీయవస్త్వన్తరరహిత ఇత్యర్థః "యథా చోళనృపస్సమ్రాడద్వితీయో౽స్తి భూతల" ఇతివత్, కేవలే స్వాధికవస్త్వన్తరరహితే తథా చ శ్రూయతే "న తత్సమశ్చాభ్యధికశ్చ దృశ్యతే" స్మర్యతే చ "న త్వత్సమో౽స్త్యభ్యధికః కుతో౽న్య" ఇతి - యది బ్రూయాదద్వితీయ ఇతి స్వసమానవస్తునిషేధాదేవ తదధికవస్తునిషేధః కైముత్యన్యాయసిద్ధ ఇతి - తర్హి - కేవలే నిరస్తనిఖిలహేయే - బ్రహ్మణి స్వరూపేణ గుణైశ్చ నిరతిశయబృహతి - అనన్తకల్యాణగుణాత్మకస్వరూప ఇత్యర్థః ఏవంభూతే మయి మహాభూతాని మదన్తరాత్మకతయా మదాయత్తసత్తాస్థితినియమచ్ఛరీరతయా మదపృథక్సిద్ధత్వేన స్థితాని బ్రహ్మరుద్రాదిభూతాని - భేదేన పృథక్స్థిత్యర్హత్వేన స్వతన్త్రాణి - అజ్ఞః బ్రహ్మాత్మకత్వజ్ఞానరహితః దేహ ఏవ ఆత్మబుద్ధిశ్చ - విపశ్యతి, అనేన దేహాత్మభ్రాన్తిస్స్వతన్త్రాత్మభ్రాన్తిశ్చ భేదదర్శనమూలమిత్యుక్తమ్ ❁ ॥ ౫౨ ॥ ❁ సర్వస్య మదాత్మకత్వజ్ఞానినస్తు న భూతాని భేదేన పశ్యన్తీతి సదృష్టాన్తమాహ॥ యథేతి॥ పుమాన్ దేహాత్మభ్రాన్తిమానపి పురుషః, స్వాఙ్గేషు స్వాపృథక్సిద్ధేష్వఙ్గేషు - శిరఃపాణ్యాద్యవయవేషు క్వ

క్వచిత్కస్మింశ్చిదప్యవయవే-పారక్యబుద్ధిం-పరస్యేదం పరకీయం-తస్య భావః పారక్యం - తేన-పృథక్స్థిత్యనర్హత్వం లక్ష్య
తే-పరకీయం హ్యఙ్గం స్వస్మాత్ పృథక్స్థిత్యర్హం తద్బుద్ధిం న కురుతే - ఏవం- మత్పరః మద్దాసక్తచిత్తః-సర్వస్య బ్రహ్మాత్మకత్వ
జ్ఞానసమ్పన్న ఇత్యర్థః-భూతేషు మత్పృథక్స్థిత్యనర్హత్వబుద్ధిం కురుత ఇత్యర్థః ॥ ౫౩ ॥ ఏవం కృత్స్నస్య జగతః స్వాత్మ
కత్వేన స్వపృథక్స్థిత్యనర్హవిశేషణత్వేన స్వప్రకారతాముపపాద్య పృథగీశ్వరత్వేన శఙ్కితయోర్బ్రహ్మరుద్రయోరపి మ
దాయత్తసత్తాదిమత్త్వేన మత్ప్రకారత్వజ్ఞానం మనఃప్రశాన్తిద్వారా ముక్తిసాధనమిత్యాహ ॥ త్రయాణామితి ॥ హే బ్ర
హ్మన్ దక్ష-ఏకభావానాం ఏకో భావః సత్తా యేషాం, భావ ఇతి స్థిత్యాదీనామప్యుపలక్షణం - ఏకవిధసత్తాదిమతాం మదాయ
త్తసత్తాదిమతామిత్యర్థః-ఏకస్మిన్ భావో యేషామితి వ్యధికరణబహువ్రీహిర్వా- త్రయాణాం బ్రహ్మవిష్ణురుద్రాణాం-తత్ర
బ్రహ్మరుద్రయోః పరమాత్మాయత్తసత్తాదికథనేన తయోః పరమాత్మానం ప్రత్యపృథక్సిద్ధప్రకారతోక్తా-విష్ణోస్తు విష్ణ్వా
యత్తసత్తాదిమత్త్వకథనేనానన్యాధీనసత్తాదిమత్త్వం ఫలితం॥ తథా చ శ్రూయతే,, స్వే మహిమ్ని ప్రతిష్ఠితః- పతిం విశ్వ
స్యాత్మేశ్వర,, మితి-ఏకశబ్దేన మూర్తిత్రయాతిరిక్తం పరం వస్తూపలక్ష్య త్రయాణాం తదాయత్తభావాదిమత్త్వకథనం త్వ
సఙ్గతం పరత్వస్య జగత్కారణనిష్ఠత్వాత్ కారణత్వస్య,, త్మేశ్వ(?)గత ఉపద్రష్టే,, త్యాదినా విష్ణోరేవ ప్రతిపాదితత్వాత్ తదతి
రిక్తోత్కృష్టవస్త్వన్తరాభావాత్,, తస్మిన్ బ్రహ్మణ్యద్వితీయే కేవలే పరమాత్మని ,, ఇతి విష్ణోః పరత్వస్యాత్రైవోక్తత్వా
చ్చ ఏకభావానామేకస్వరూపాణామితి త్రయాణాం తాదాత్మ్యవర్ణనం చాయుక్తం - బ్రహ్మరుద్రయోః కర్మవశ్యత్వస్రజ్య
త్వపాల్యత్వనియామ్యత్వాదే,,రనపహతపాప్మా వా అహమస్మి, నారాయణాద్రుద్రో జాయత,, ఇత్యాదిషు శ్రుతత్వాజ్జీవ
త్వనిశ్చయాత్, యద్యపి ,,బ్రహ్మా నారాయణః-శివశ్చ నారాయణః , బ్రహ్మనారాయణాఖ్యోఽసౌ కల్పాదౌ భగవాన్ స్వ
భాః-ప్రజాస్సృజతి భగవాన్ బ్రహ్మనారాయణాత్మకః ॥ తతస్స భగవాన్ విష్ణూ రుద్రరూపధరోఽవ్యయః ॥ తతః కాలాగ్నిరుద్రో
సౌ భూత్వా సర్వహరో హరిః॥ స గ్రసిష్యంతి కరణీం బ్రహ్మవిష్ణుశివాత్మికామ్॥ స సంజ్ఞాం యాతి భగవానేక ఏవ జనార్దన,, ఇ
త్యాదిప్రమాణాత్ త్రిమూర్త్యైక్యమఙ్గీకార్యం । తథాపి ,,నారాయణాద్బ్రహ్మా జాయతే నారాయణాద్రుద్రో జాయతే నా

చిత్ । పారక్య బుద్ధిం కురుత ఏవం భూతేషు మత్పరః ॥ ౫౩ ॥ త్రయాణామేకభావానాం యో న పశ్యతి వై భి

రాయణాద్ద్వాదశాదిత్యా రుద్రా వసవస్సర్వాణి చ్ఛన్దాంసి నారాయణాదేవ సముత్పద్యన్తే ॥ ఏకో హ వై నారాయణ ఆసీన్న
బ్రహ్మా నేశానః ఏకో హ వై నారాయణ ఆసీన్న బ్రహ్మా న చ శఙ్కరః స మునిర్భూత్వా సమచిన్తయత్ తత ఏతే వ్యజాయన్త విశ్వో
హిరణ్యగర్భోఽగ్నిర్యమవరుణరుద్రేన్ద్రాః-యన్నాభిపద్మాదభవన్మహాత్మా ప్రజాపతిః-తతో బ్రహ్మా చతుర్ముఖోఽజాయత
సోఽగ్రే భూతానాం మృత్యుమత్యసృజత్ త్ర్యక్షం త్రిశిరసం త్రిపాదం ఖణ్డపరశుం, బ్రహ్మణః పుత్రాయ జ్యేష్ఠాయ-బ్రహ్మ
దక్షాదయః కాలస్తథైవాఖిలజన్తవః-విభూతయో హరేరేతా జగతస్సృష్టిహేతవః - రుద్రః కాలాన్తకాద్యాశ్చ సమస్తా
శ్చైవ జన్తవ,, ఇత్యాదిషు భగవతస్తయోశ్చ పరస్పరభేదావగమాత్, సామానాధికరణ్యస్య ,,సృష్టిం తతః కరిష్యామి త్వా
మావిశ్య ప్రజాపతే-హరో హరతి తద్వశ,, ఇత్యాద్యానుగుణ్యేనాన్తర్యామిత్వేనాప్యుపపత్తేః , భేదనిర్దేశస్యాస్వాభావిక
భేదాభ్యుపగమేన వినాఽనుపపత్తేశ్చ న త్రిమూర్త్యైక్యముపపన్నం-తస్మాద్యథోక్త ఏవార్థః-సర్వభూతాత్మనాం, తత్ర విష్ణో
స్సర్వభూతాత్మత్వం ,,ఏష సర్వభూతాన్తరాత్మాఽపహతపాప్మా దివ్యో దేవ ఏకో నారాయణః-అన్తః ప్రవిష్టశ్శాస్తా
జనానాం సర్వాత్మా-మమాన్తరాత్మా తవ చ యే చాన్యే దేహిసంజ్ఞితా,, ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృత్యుక్తసర్వభూతాన్తరాత్మ
త్వరూపం,మితరయోస్తు-జ్ఞానైశ్చైతన్యశైతనానన్తరవ్యాప్యత్వాసంభవేన సర్వభూతానాం బ్రహ్మరుద్రాభ్యాం జీవవ్యాప్య
త్వాసమ్భవాన్నాన్తరాత్మత్వరూపం సర్వభూతాత్మత్వ-మపితు ,,తద్ధైతత్పశ్యన్నృషిర్వామదేవః ప్రతిపేదే అహం మనుర
భవం సూర్యశ్చ కక్షీవానృషిర్విప్రః త్వం వా అహమస్మి భగవో దేవతే అహం వై -త్వమసి భగవో దేవతే తద్యోఽహం యోఽసా
సోఽహం-అహం హరిః సర్వమిదం జనార్దనః-ఆత్మేతి తూపగచ్ఛన్తి గ్రాహయన్తి చే,, త్యాది శ్రుతిస్మృతిసూత్రోక్తవిధయా స
ర్వభూతాన్తరాత్మత్వేన ప్రత్యక్షితపరమాత్మత్వరూపం, కథమేకస్య సకృదుపాత్తస్య సర్వభూతాత్మశబ్దస్యార్థద్వయప
రత్వం-ఉచ్యతే-ఏకస్యాపి సర్వభూతాత్మశబ్దస్య కృతైకశేషస్య బహువచనాన్తస్యానిర్దేశాద్భిన్నార్థకానామపి శబ్దానాం స
మత్స్వరూపత్వేన ,,ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థమహం స చ మమ ప్రియః। జ్ఞానీ త్వాత్మైవ మే మత,, మితి మదుక్తరీత్యా నిరతిశయ
మత్ప్రీతివిషయత్వాన్మచ్ఛరీరత్వాచ్చ తద్విషయే కృతోఽపరాధో మయ్యేవ పర్యవస్యతీత్యభిప్రేతం-ఏవం చ బ్రహ్మరుద్ర

పరా సర్వభూతాత్మశబ్దౌ సర్వభూతేష్వాత్మా పరమాత్మా యయోస్తావితి వ్యధికరణబహువ్రీహిర్వేదితవ్యః - ఏవంభూతానాం త్రయాణాం యః పుమాన్-భిదాం న పశ్యతి ఈశ్వరాస్త్రయ ఇతి న పశ్యతి, అపితు-ఏక ఏవ బ్రహ్మరుద్రరూపేణ స్వావతారరూపేణ చ స్థిత ఇతి పశ్యతీత్యర్థః పూర్వాపరానుగుణ్యాత్ ప్రమాణానురోధాచ్చ, హే బ్రహ్మన్ -స సర్వాత్మకబ్రహ్మదర్శీ-శాన్తిం మనః ప్రశాన్తి-మధిగచ్ఛతి శాన్త్యధిగమద్వారా ముక్తో భవేదిత్యర్థః॥ ౫౪ ॥ దక్షాధ్వరప్రసఙ్గముపసంహరతి॥ మైత్రేయః॥ ఏవమితి॥ భగవతైవమాదిష్టః ప్రజాపతీనాం పతిః ప్రజాపతిః బ్రహ్మపతిర్యస్యేతి వా దక్షః- స్వేన స్వకర్తృకేన క్రతునా హరి-మర్చయిత్వా - స్వేన త్రికపాలవైష్ణవయాగేన హరిమర్చిత్వేతి వా-ఉభయతో దేవాన్ దివిష్ఠాన్ భూమిష్ఠాంశ్చ అయజత్ స్వస్వభాగాదిభిర్యథా యోగ్యమారాధితవానిత్యర్థః ॥ ౫౫ ॥ తథా - సమాహితచిత్తః, రుద్రం చ, స్వేన భాగేన ఉచ్ఛేషణరూపేణ భాగేన-ఉపాధావత్ అన్వవర్తత - అయజదిత్యర్థః ఉదవస్యతే సమాప్యతేఽనేనేత్యుదవసానం తేన కర్మణా సమాప్తికర్మణా-సోమపా-నితరానసోమపాంశ్చ దేవాన్ - ఉపాధావదిత్యనుషఙ్గః ॥ ౫౬ ॥ ఋత్విగ్భిస్సహోదవస్య కర్మ సమాప్య-అవభృథరూపం యథా భవతి తథా - సస్నౌ స్నాతవాన్, స్వేనైవానుభావేన ప్రభావేన-అవాప్తరాధసే ప్రాప్తసిద్ధయే-తస్మై దక్షాయాపి - ధర్మవిషయ ఏవ బుద్ధిం దత్వా అస్య మతిర్ధర్మాసక్తా స్యాదిత్యనుగృహ్యేత్యర్థః-త్రైదశా దేవాః-దివం యయుః ॥ ౫౭ ॥ ప్రకృతం పరమప్రకృతేన సఙ్గమయతి॥ ఏవమితి॥ ఏవముక్తరీత్యా, దాక్షాయణీ సతీ-పూర్వశరీరం-హిత్వా-హిమవతః క్షేత్రభూతాయాం మేనాయాం-జజ్ఞే-ఉద్బభూవేతి శుశ్రుమ పరాశరాదిభ్య ఇ

చామ్ । సర్వభూతాత్మనాం బ్రహ్మన్ స శాన్తిమధిగచ్ఛతి ॥ ౫౪ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ ఏవం భగవతాఽఽదిష్టః ప్రజాపతిపతిర్హరిమ్। అర్చిత్వా క్రతునా స్వేన దేవానుభయతోఽయజత్ ॥ ౫౫ ॥ రుద్రం చ స్వేన భాగేన హ్యుపాధావత్సమాహితః। కర్మణోదవసానేన సోమపానితరానపి ॥ ౫౬ ॥ ఉదవస్య సహర్త్విగ్భిస్సస్నావవభృథం తతః । తస్మా అప్యనుభావేన స్వేనైవావాప్తరాధసే ॥ ధర్మ ఏవ మతిం దత్వా త్రిదశాస్తే దివం యయుః ॥ ౫౭ ॥ ఏవం దాక్షాయణీ దేవీ త్యక్త్వా పూర్వం కళేబరమ్। జజ్ఞే హిమవతః క్షేత్రే మేనాయామితి శుశ్రుమ ॥ ౫౮ ॥ తమేవ దయితం భూయ ఆవృఙ్క్తే పతిమమ్బికా। అనన్యభావైకగతిం శక్తిస్సుప్తేవ పూరుషమ్ ॥ ౫౯ ॥ ఏతద్భగవతశ్శమ్భోః కర్మ దక్షాధ్వరద్రుహః। శ్రుతం భాగవతాచ్ఛిష్యాదుద్ధవాన్మే బృహస్పతేః ॥ ౬౦ ॥ ఇదం పవిత్రం పరమేశచేష్టితం యశస్యమాయుష్యమఘౌఘమర్షణమ్। యో నిత్యదాఽఽకర్ణ్య నరోఽనుకీర్తయేద్ధునోత్యఘం కౌరవ భక్తిభావనః ॥ ౬౧ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే చతుర్థస్కన్ధే సప్తమోఽధ్యాయః

తి శేషః, అనేనస్యోక్తేః ప్రామాణ్యం సూచితమ్ ॥ ౫౮ ॥ భూయో, ద్వితీయే జన్మని-అమ్బికా పార్వతీ - అనన్యభావా పతిపారార్థ్యజ్ఞానవతీ-ఏకగతిం ఏకా అమ్బికైవ గతిః ప్రవృత్త్యుపాయో యస్య తం- తామేవ చిన్తయన్తం, అత ఏవ దయితం ప్రీతివిషయం-తమేవ రుద్రం పతి-మావృఙ్క్తే భజతి స్మ - యథా ప్రళయకాలే - పూరుషం పరమపూరుషం, లీనా, శక్తిః-చిదచిదాత్మికా శక్తిః-యథా చిదచిచ్ఛక్తిః ప్రళయే లీనా పునస్సృష్టిదశాయాం తత్ప్రకారతైకస్వభావే తదధీనే తథా ఆవృఙ్క్తే ఇతి భావః ॥ ౫౯ ॥ ఉక్తాయాః కథాయాస్సాంప్రదాయికతామాహ॥ ఏతదితి॥ దక్షాధ్వరద్రుహః దక్షాధ్వరవినాశినో భగవతశ్శమ్భోః-ఏతచ్చరితం బృహస్పతేశ్శిష్యాద్భాగవతాదుద్ధవాన్మే మయా - శ్రుతమ్ ॥ ౬౦ ॥ ఉక్తాయాః కథాయాశ్శ్రవణశ్రావణాదిఫలమాహ॥ ఇదమితి॥ పరమేశచేష్టితం-పరో-మాన, యస్మాత్స పరమో భగవాన్, స ఏవ ఈశో యస్య తస్య రుద్రస్య-చేష్టితం-పరమేశయోశ్చేష్టితమితి వా-యశస్యం యశస్కరమాయుష్యం ఆయుష్కరం - పవిత్రం-అత ఏవ అఘౌఘమర్షణం పాపనివర్తకం-యః పుమాన్-నాకర్ణ్య తథా-యథా శ్రుత-మనుకీర్తయేత్ శ్రావయేత్ , స సర్వదా భక్తిభావనః భక్తిం భావయతీతి భక్తిభావనః-భగవద్భక్తినిష్ఠః-ద్వితీయాన్తపాఠే-చేష్టితవిశేషణం - హే కౌరవ అఘం ధునోతి క్షిపతి- నాశయతీత్యర్థః ॥ ౬౧ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే సప్తమోఽధ్యాయః

ఏవం ‘‘ప్రసూతిం మానవీం దక్ష ఉపయేమే హ్యజాత్మజః। తస్యాం ససర్జ దుహితౄః షోడశామలలోచనాః ,, ఇత్యాది

౬౦॥ శ్లో॥ పా భక్తిభావనమ్.

నాం ప్రసూతివంశముపక్రమ్య తత్ప్రసక్తానుప్రసక్తమభిహితం - ఏవం తావన్మనుకన్యాన్వయో వర్ణితః - అథ మనుపుత్రాన్వయం వివక్షురనుసర్గకథనేఽవశిష్టం కించిదాహ ॥ సనకాద్యా ఇతి ॥ యతిరితి, ప్రత్యేకం సనకాదివిశేషణం తై్రణోపాత్తం ప్రత్యేకాభిప్రాయేణైకవచనాన్తనిర్దేశః, అరుణవిశేషణం వా ప్రత్యాసత్తేః, ఏతే బ్రహ్మపుత్రాః, గృహాన్ గృహాశ్రమాన్ నావసన్ నాశ్రితాః, తత్ర హేతుః, ఊర్ధ్వరేతసః నైష్ఠికాః - అతస్తేషాం వంశో నాస్తి ॥ ౧ ॥ అధర్మస్య బ్రహ్మపుత్రస్య, తస్య వంశమాహ ॥ మృషేతి చతుర్భిః ॥ అధర్మస్య, భార్యా, మృషా దమ్భః పరప్రతారణం, మాయా తదుచితా చేష్టా, ఏతదుభయాత్మకం మిథునం, అసూత ప్రసూతవతి, హే శత్రుహన్, సోదరయోరపి మాయాదమ్భయోర్దామ్పత్యం అధర్మాంశతయా ఏవముపపాదయితవ్యం, తచ్చ దమ్భమాయాత్మకం మిథునం - అప్రజః అపుత్రో నిరృతిర్జగృహే గృహీతవాన్, దమ్భే పుత్రాభిమానం మాయాయాం స్నుషాభిమానం చక్రే ఇత్యర్థః ॥ ౨ ॥ హే మహామతే, తయోర్మాయాదమ్భయోః, లోభః - నికృతిశ్శఠతా చ, సమభవత్, తాభ్యాం నికృతిలోభాభ్యాం క్రోధోఽమర్షో హింసా చ, సమభవదిత్యనుషఙ్గః, యద్యాభ్యాం క్రోధహింసాభ్యాం, కలిశ్చ, తస్య స్వసా భగినీ, దురుక్తిశ్చ, సమభవత్ ॥ ౩ ॥ దురుక్త్యా - కలిః, భయం భీతిం మృత్యుం చ, ఆధత్త ఉత్పాదయామాస, హే సత్తమ, తాభ్యాం భీతిమృత్యుభ్యాం, యాతనా స్త్రీ, నిరయః పుమాన్, ఏతదుభయాత్మకం మిథునం, జజ్ఞే ॥ ౪ ॥ అధర్మవంశముపసంహరన్ తస్య సంసృతిహేతుత్వాద్బుభుక్షుభిరసేవ్యతామాహ ॥ ఏత ఇతి ॥ అధర్మ ఏవ వృక్షః తస్య, వంశ్యాః వంశే భవాః, శాఖారూపా ఇతి భావః, హి యస్మాత్, సంసృతిహేతవః, అతః శ్రేయస్కామః స్వర్గాపవర్గకామః, న సేవేత అధర్మవంశ్యానితి శేషః, విభక్తివిపరిణామేనానుషఙ్గో వా, ఆశ్రమోత్తమః

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ సనకాద్యా నారదశ్చ ఋభుర్హంసోఽరుణిర్యతిః । నైతే గృహాన్ బ్రహ్మసుతా హ్యావస
న్నూర్ధ్వరేతసః ॥ ౧ ॥ మృషాఽధర్మస్య భార్యాఽఽసీద్దమ్భం మాయాం చ శత్రుహన్ । అసూత మిథునం తచ్చ
నిరృతిర్జగృహేఽప్రజః ॥ ౨ ॥ తయోస్సమభవల్లోభో నికృతిశ్చ మహామతే । తాభ్యాం క్రోధశ్చ హింసా చ యద్దు
రుక్తిస్స్వసా కలిః ॥ ౩ ॥ దురుక్తౌ కలిరాధత్త భయం మృత్యుం చ సత్తమ । తయోశ్చ మిథునం జజ్ఞే యాతనా నిర
యస్తథా ॥ ౪ ॥ ఏతే హ్యధర్మవృక్షస్య వంశ్యాస్సంసృతిహేతవః । శ్రేయస్కామో న సేవేత సుతరామాశ్రమో
త్తమః ॥ ౫ ॥ సంగ్రహేణ మయాఽఽఖ్యాతః ప్రతిసర్గస్తవానఘ । త్రిశ్శ్రుత్వైతం పుమాన్పుణ్యం విధునో
త్యాత్మనో మలమ్ ॥ ౬ ॥ అథాతః కీర్తయే వంశం పుణ్యకీర్తేః కురూద్వహ । స్వాయంభువస్యాపి మనోర్హరే
రంశాంశజన్మనః ॥ ౭ ॥ ప్రియవ్రతోత్తానపాదౌ శతరూపాపతేస్సుతౌ । వాసుదేవస్య కలయా రక్షాయాం జగతః

ఉత్తమ ఆశ్రమో యస్య సః, చతుర్థాశ్రమనిష్ఠ ఇత్యర్థః, ఆహితాగ్న్యాదిత్వాదాశ్రమశబ్దస్య పూర్వనిపాతః నితరాం న సేవేత ॥ ౫ ॥ అథాధర్మవంశస్య ప్రతిసర్గాన్తర్భావం వదన్ తముపసంహరన్ తచ్ఛ్రవణఫలమాహ ॥ సంగ్రహేణేతి ॥ హే అనఘ తవ తుభ్యం, మయా - ప్రతిసర్గస్సంగ్రహేణాఖ్యాతః, ప్రళయహేతుత్వాదధర్మవంశస్య ప్రతిసర్గత్వం - ఏతమధర్మవంశం, పుణ్యం వర్జనద్వారా పుణ్యహేతుత్వాత్పుణ్యం, శ్రుత్వా, పుమాన్, ఆత్మనః స్వస్య, మలం పాపం విధునోతి ॥ ౬ ॥ ఏవం కన్యాన్వయమభిధాయాథ మనుపుత్రాన్వయం వక్తుముపక్రమతే ॥ అథాత ఇతి ॥ హే కురూద్వహ, అథ "మనోస్తు శతరూపాయాం తిస్రః కన్యాః ప్రజజ్ఞిరే" ఇత్యుపక్రాన్తమనుకన్యాన్వయకథనానన్తరం, అతః ఉపక్రాన్తస్య వృత్తత్వాద్ధేతోః, స్వాయమ్భువస్య మనోః - వంశం పుత్రాన్వయం కీర్తయే కథయామీతి సమ్బన్ధః - అత్ర మనుకన్యామనుపుత్రవంశకథనయోః పౌర్వాపర్యే హేతుహేతుమద్భావే చ సమాసవ్యాసత్వహేతుకస్స్వేచ్ఛయా త్వోపక్రాన్తత్వోపక్రమిష్యమాణత్వమేవ నిబన్ధనం - కాకదన్తశ్రవణవదశ్రావ్యత్వశఙ్కామపనుదన్ మనుం విశినష్టి - పుణ్యకీర్తేః - పుణ్యానుశ్రావిత పుణ్యాపాదికా - కీర్తిః - యస్య, తత్ర హేతుః - హరేరంశాంశజన్మనః, స్మరణాదిమాత్రేణాశ్రితదురితహారిణో భగవతః - అంశో బ్రహ్మా - తస్య అంశాచ్ఛరీరాజ్జన్మ యస్య, తస్య - హర్యంశాంశసమ్భూతత్వాద్ధరిభక్తత్వాచ్చ హరిచరిత్రవన్మనుపుత్రాన్వయకథనశ్రవణాదికమపి దురితవినాశనద్వారా పుణ్యసమ్పాదకమిత్యర్థః ॥ ౭ ॥ ప్రతిజ్ఞాతమనువంశం వర్ణయతి ॥ ప్రియవ్రతోత్తానపాదావిత్యాదినా, ఆభూగోళవర్ణనాత్ - ప్రియవ్రతశ్చ ఉత్తానపాదశ్చ తౌ, ఇమావన్వర్థనామానౌ - ప్రియం భగవత్ప్రీతికరం వ్రతం యస్య సః ప్రియవ్రతః - ఉత్తానే ఉన్నతే పదే యస్యేత్యుత్తానపాదః, శతరూపాపతేర్మనోః - సుతౌ - వాసుదేవస్య కలయా సర్వాన్తరాత్మభగవద్గుణవిశేషావి

ర్భావేనజగతోరక్షాయాంస్థితా ❁ ॥ ౮ ॥ ❁ తయోర్మధ్యే, యఉత్తానపాద- స్తస్య- సునీతిః సురుచిశ్చేతి, జాయేభార్యే, తయోస్సునీతిసురుచ్యోర్మధ్యే సురుచిః- పత్యురుత్తానపాదస్య, ప్రేయసీనితరాం ప్రీతివిషయా, ఇతరాసునీతి స్తు- నప్రేయసీ- యత్సుతః తస్యాః అప్రేయస్యాః సునీతేః, స్సుతః పుత్రో ధ్రువః ❁ ॥ ౯ ॥ ❁ అత్రసునీత్యా అప్రేయస్త్వమేవప్రపఞ్చయన్ తత్సుతధ్రువచరిత్రమాహ॥ ఏకదేత్యాదినాపఞ్చభిరధ్యాయైః॥ ఏకదాకదాచిత్- రాజాఉత్తానపాదః- సురుచేః పుత్ర- ముత్తమసంజ్ఞం, ఆరురుక్షన్తం- అఙ్కమారోఢు- మిచ్ఛన్తం- అఙ్కమారోప్య ఉత్సఙ్గేనిషాద్య - లాలయన్- తథాచికీర్షమాణం అఙ్కమారోఢుకామమిచ్ఛన్తం సపత్న్యాస్సునీతేః, స్తనయం ధ్రువం- నాభ్యనన్దత్, యద్వా- ఉత్తమమఙ్కమారోప్య లాలయన్- అఙ్కమారురుక్షన్తం ధ్రువం నాభ్యనన్దతేతి సమ్బన్ధః- సురుచిః రాజ్ఞోఽభిప్రాయజ్ఞా- తథాచికీర్షమాణం- తం ధ్రువం ప్రతి- రాజ్ఞః శృణ్వతస్సతః, అతిగర్వితాసతి - అతఏవ - సేర్ష్యం అకుమారహితం యథాభవతితథాఆహ - ఉవాచ ❁ ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ ❁ గర్వోక్తిమేవాహ॥ నవత్సేతిత్రిభిః॥ హేవత్స నృపతే- ర్ధిష్ణ్యమాసనం - ఆరోఢుం భవాన్నార్హతి నృపాత్మజోఽహమారోఢుమర్హ ఏవ - తత్రాహ, త్వం, నృపాత్మజోఽపి యత్ యస్మాత్ - మయా, కుక్షౌ- నగృహీతః నధృతః మద్గర్భజఏవనృపాసనార్హ ఇత్యభిప్రాయః ❁ ॥ ౧౨ ॥ ❁ త్వం మయా కుక్షౌ నగృహీత ఇత్యహమేవనవేద్మి - అపితుభవానపివేదేత్యాహ ॥ బాలోఽపీతి ॥ భవాన్ - బాలోఽప్యాత్మాన - మన్యస్త్రీగర్భసంభృతం మత్సపత్నీగర్భధృతం - నవేదబత, నవేదకిం - అపితువేదైవేత్యర్థః - నూనమితినిశ్చయే, యద్వా - బా

స్థితా ॥౮॥ జాయే ఉత్తానపాదస్య సునీతిస్సురుచిస్తయోః । సురుచిః ప్రేయసీ పత్యుర్నేతరా యత్సుతో ధ్రువః ॥
ఏకదా సురుచేః పుత్రమఙ్కమారోప్య లాలయన్ । ఉత్తమం నారురుక్షన్తం ధ్రువం రాజాభ్యనన్దత ॥ ౧౦ ॥ త
థాచికీర్షమాణం తం సపత్న్యాస్తనయం ధ్రువమ్ । సురుచిశ్శృణ్వతో రాజ్ఞస్సేర్ష్యమాహాతిగర్వితా ॥ ౧౧ ॥
నవత్స నృపతేర్ధిష్ణ్యం భవానారోఢుమర్హతి । నగృహీతో మయా యత్త్వం కుక్షావపి నృపాత్మజః ॥ ౧౨ ॥ బా
లోఽపి బత నాత్మానమన్యస్త్రీగర్భసమ్భృతమ్ । నూనం యస్య భవాన్వేద దుర్లభేఽర్థే మనోరథః ॥ ౧౩ ॥ తపసా
ఽఽరాధ్య పురుషం తస్యైవానుగ్రహేణ మే । గర్భే త్వం సాధయాఽఽత్మానం యదీచ్ఛసి నృపాసనమ్ ॥ ౧౪ ॥
మైత్రేయ ఉవాచ ॥ మాతుస్సపత్న్యాస్సదురుక్తివిద్ధశ్శ్వసన్ రుషా దణ్డహతో యథాఽహిః । హిత్వా మిష
న్తం పితరం ❁ సన్నవాచం జగామ మాతుః ప్రరుదన్ సకాశమ్ ॥ ౧౫ ॥ తం నిశ్వసన్తం స్ఫురితాధరోష్ఠం సునీ
తిరుత్సఙ్గ ఉదూహ్య బాలమ్ ॥ నిశమ్య తత్పౌరముఖాన్నితాన్తం సా వివ్యథే యద్గదితం సపత్న్యా ॥ ౧౬ ॥ సో
త్సృజ్య ధైర్యం విలలాప శోకదావాగ్నినా దగ్ధలతేవ బాలా । వాక్యం సపత్న్యాస్స్మరతీ ❁ సరోజశ్రియా దృ
శా బాష్పకలామువాహ ॥ ౧౭ ॥ దీర్ఘం శ్వసన్తీ వృజినస్య పారమపశ్యతీ ❁ బాలకమాహ బాలా । మాఽమఙ్గళం

లో భవాన్న జానాతి అహం తు వేద్మీత్యాహ ॥ బాలఇతి ॥ అపి స్త్వర్థకః - భవానిత్యనేనసమ్బధ్యతే - బాలఇతిహేతుగర్భం - భవాంస్తుబాలత్వాదాత్మానమన్యస్త్రీగర్భసమ్భృతం నవేద, అహంతువేద్మీత్యభిప్రాయః - అతో- యస్యతవ, దుర్లభేలబ్ధుమయోగ్యే అర్థే నృపాసనారోహణరూపేఽర్థే మనోరథః ఆసీదిత్యర్థః బతేత్యాశ్చర్యే ❁ ॥ ౧౩ ॥ ❁ యది దుర్లభోఽప్యర్థో మయా సాధ్య ఇతి తవాగ్రహః- తర్హ్యేవం సాధయేత్యాహ॥ తపసేతి ॥ యది త్వం నృపాసనమిచ్ఛసి, తర్హి -తపసా- పురుషం పరమపురుష, మారాధ్య- తస్యారాధితస్య పరమపురుషస్య, అనుగ్రహేణైవ, నతూపాయాన్తరేణేత్యర్థః, మేమమ, గర్భే, ఆత్మానం సాధయ ఆత్మనో మద్గర్భే- ఉత్పత్తిం సాధయేత్యర్థః ❁ ॥ ౧౪ ॥ ❁ ఏవముక్తో ధ్రువః కిమకరోదిత్యత్రాహ మైత్రేయః ॥ మాతురితి ॥ సపత్న్యా మాతుః, దురుక్తేన దుర్వచసా- భావేక్తః, విద్ధః తాడితః- ధ్రువః- దణ్డేనహతస్సర్పో యథా, తథా, రుషా, శ్వసన్ శ్వాసం ముఞ్చన్ మిషన్తం పశ్యన్తం, సన్నవాచం కుణ్ఠితవాచం- పితరం, హిత్వా, ప్రరుదన్ నితరామశ్రూణి విముఞ్చన్ మాతుర్జనన్యాస్సునీతేః, సమీపం జగామ ❁ ॥ ౧౫ ॥ ❁ తం సకాశమాగతం, నిశ్వసన్తం స్ఫురితః కమ్పితః అధరోష్ఠో యేన తం, బాలం ధ్రువం సపత్న్యా యద్గదితం సా సునీతిరుత్సఙ్గముదూహ్య అఙ్కమారోప్య- పౌరముఖాదన్తఃపురజనముఖాత్, తం, నిశమ్య శ్రుత్వా- నితాన్తం నితరాం - వివ్యథే వ్యథితవతి ❁ ॥ ౧౬ ॥ ❁ వ్యథామేవాహ॥ సేతి॥ సా సునీతిః, ధైర్య, ముత్సృజ్య హిత్వా, విలలాప - శోక ఏవ దావాగ్నిః, తేన దావాగ్నినా దగ్ధా లతేవ స్థితా సా బాలా సునీతిః- సపత్న్యాః, వాక్యం, స్మరతీ, సరోజశ్రియా సరోజస్య శ్రీరివ శ్రీః, శోభా యస్యాస్తయా- దృశా, బాష్పకలాం అశ్రుకణికా- మువాహ దధార ❁ ॥ ౧౭ ॥ ❁ సపత్న్యా గదితవ్యథయా దీర్ఘం యథాతథా - శ్వాసం ముఞ్చన్తీ వృజి

నస్య దుఃఖస్య, పారమవధిమపశ్యన్తీ-అపారదుఃఖాక్రాన్తేత్యర్థః॥బాలా సునీతిః, బాలకం ధ్రువ - మాహ, హే తాత, అమఙ్గళమపరాధం, పరేషు-మామన్యస్థాః మాస్థాః ఆశీః యత్ యస్మాత్, యో జనః పరదుఃఖదః పరేభ్యో దుఃఖం దదాతీతి పరదుఃఖదః, సః, తద్దుఃఖమేవ, భుఙ్క్తే అనుభవతి ॥ ౧౮ ॥ సురుచ్యాఽభిహితం సోపాలమ్భ మనువదన్నాత్మజం తపసే చోదయతి॥ సత్యమితి॥ సురుచ్యా, యదభిహితం, తత్సత్యమితి సమ్బన్ధః కిమభిహితం తత్రాహ, దుర్భగాయాః భాగ్యహీనాయాః, మేమమ యా ఉదరే భవాన్ గృహీతః, మదుదరే జాత ఇత్యర్థః, న కేవలం జాత ఏవ మద్గర్భే, అపితు - తస్యా ఏవ మమ, స్తన్యేన స్తనయోర్భవం స్తన్యం, తేన, వృద్ధశ్చ, దుర్భగత్వమేవాహ, ఇడా భూమిః, ఇడలయోరభేదాత్, పారస్కరాదిత్వాత్సడాగమః, ఇడస్పతిర్భూపతిః రాజా, తస్య భార్యేత్యాఖ్యాతుం స్వీకర్తుం వా చా వక్తుం వా, విలజ్జతే ॥ ౧౯ ॥ హే తాత తస్మాత్, త్వం, విమత్సరః విగతమత్సరః, సమాత్రా, సమాతా మాతుస్సపత్నీ, తయాపి, యదుక్తం “ తపసాఽఽరాధ్య పురుష,” మిత్యాది తదవ్యళీకం నిర్దోషం యథా భవతి తథా-ఆతిష్ఠ కురు-సమాత్రా యదుక్తమితి సామాన్యేనోక్తం విశేషనిష్ఠం కరోతి, ఉత్తమో యథా, తథా త్వమధ్యాసనం నృపాసనం, ఇచ్ఛసి యది తర్హ్యధోక్షజపాదపద్మ, మారాధయ ॥ ౨౦ ॥ కిం కశ్చిదధోక్షజపాదపద్మమారాధ్య ధ్యానాదిస్వాభిలషితమవాపేత్యత్ర బ్రహ్మాణం మనుం చ నిదర్శయతి ॥ యస్యేతి ద్వాభ్యామ్॥ విశ్వవిభావనాయ విశ్వస్య పాలనాయ, ఆత్తగుణాభిపత్తేః, గుణానాం కల్యాణగుణానామభిపత్తిః వృత్తిర్యస్యాం ఆత్మా స్వీకృతా-గుణాభిపత్తిః-కల్యాణగుణాశ్రయదివ్యమఙ్గళమూర్తిర్యేన తస్య, యస్యాధోక్షజస్య, జితః, ఆత్మా మనః, శ్వసనః ప్రాణవాయు, శ్చ యేన, తస్మై, రభివన్ద్యం, అఙ్ఘ్రిపద్మం పరిచర్య ఆరాధ్య, అజో బ్రహ్మా పారమేష్ఠ్యం పదం చతుర్దశభువనానాం మధ్యే ఉత్కృష్టం సర్వోపరివర్తమానం సత్యలోకరూపం స్థానం, మధ్యతిష్ఠదధిష్ఠితవాన్ ఖలు ॥ ౨౧ ॥ తథా, వః యుష్మా

తాత పరేష్వమం స్థాభుఙ్క్తే జనో యత్పరదుఃఖదస్తత్ ॥ ౧౮ ॥ సత్యం సురుచ్యాఽభిహితం భవాన్మే యద్దుర్భగాయా ఉదరే గృహీతః। స్తన్యేన వృద్ధశ్చ విలజ్జతే యాం భార్యేతి వా ఽఽవోఢుమిడస్పతిర్మామ్॥ ౧౯ ॥ ఆతిష్ఠ తత్తాత విమత్సరస్త్వముక్తం సమాత్రాఽపి యదవ్యళీకమ్। ఆరాధయాధోక్షజపాదపద్మం యదీచ్ఛసేఽధ్యాసనముత్తమో యథా ॥ ౨౦ ॥ యస్యాఙ్ఘ్రిపద్మం పరిచర్య విశ్వవిభావనాయాత్తగుణాభిపత్తేః। అజోఽధ్యతిష్ఠత్ఖలు పారమేష్ఠ్యం పదం జితాత్మశ్వసనాభివన్ద్యమ్॥ ౨౧ ॥ తథా మనుర్వో భగవాన్పితామహో యమేకమత్యా పురుదక్షిణైర్మఖైః। ఇష్ట్వాఽభిపేదే దురవాపమన్యతో భౌమం సుఖం దివ్యమథాపవర్గ్యమ్॥ ౨౨ ॥ తమేవ వత్సాశ్రయ భక్తవత్సలం ముముక్షుభిర్మృగ్యపదాబ్జపద్ధతిమ్। అనన్యభావే నిజధర్మభావితే మనస్యవస్థాప్య భజస్వ పూరుషమ్॥ ౨౩ ॥ నాన్యం తతః పద్మపలాశలోచనాద్దుఃఖచ్ఛిదం తే మృగయామి కఞ్చన। యో మృ

కం, పితామహః పితుః పితా భగవాన్, మనురపి, ఏకమత్యా అవ్యభిచరితభక్త్యా, పురుదక్షిణైః బహుదక్షిణైర్మఖైః క్రతుభిః యం భగవన్తమిష్ట్వా ఆరాధ్య, అన్యతః అన్యైః దురవాపం-దివ్యం దివిభవం దివ్యం సుఖం, స్వర్గం భౌమం సుఖం సార్వభౌమత్వం, అపవర్గ్యం మోక్షసుఖం చాభిపేదే, అనేనాధోక్షజస్య కులదైవతత్వముక్తం అన్యతః ఏకమితి వ్యతిరిక్తోపాయాన్తరేణ, దురవాపం, యమితి, సమ్బన్ధః అన్యతః అన్యస్మాద్ధరిహరుద్రాదేః, దుర్లభం సుఖత్రయమితి వా సమ్బన్ధః ॥ ౨౨ ॥ భజన్తమపి మాం రాగద్వేషాద్యసద్గుణదృష్ట్యోపేక్షేత, తత్రాహ॥ తమితి॥ హే వత్స, భక్తవత్సలం భక్తేషు వత్సలం, తం, సత్స్వపి దోషేషు తానానాదృత్య భోగ్యతాబుద్ధిమత్త్వం వాత్సల్యం, తమేవాశ్రయ। అనేనాశ్రయణసౌకర్యాపాదకగుణసమ్పత్తిరుక్తా, ఆశ్రితకార్యాపాదకగుణసమ్పత్తిమాహ ॥ ముముక్షుభిః సంసారబన్ధాన్మోక్తుమిచ్ఛద్భిః, మృగ్యా అన్వేషణీయా చిన్తనీయేతి యావత్, పదాబ్జయోః పద్ధతిర్మార్గో యస్య తం, ముక్తిప్రదమితి భావః అనేన నిత్యసంసారిణాం నిత్యసూరిపరిషత్సఙ్ఘటనోపయోగిత్వరూపాఘటితఘటనాసామర్థ్యరూపాశ్రితకార్యాపాదకగుణసమ్పత్తిరుక్తా, కథమాశ్రయణీత్యత్రస్వవర్ణాశ్రమధర్మానుగృహీతభక్తియోగేనాశ్రయేత్యాహ॥ అనన్యభావే, న విద్యతే ఽన్యస్మిన్భావో యస్మిన్-స్వజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహిత ఇత్యర్థః, నిజధర్మైః, స్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మైః, భావితే నిష్పాదితే, మనసి, తైలధారావదవిచ్ఛిన్నస్మృతిసన్తానరూపే మనోవ్యాపారే, విజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితతైలధారావదచ్ఛిన్నస్మృతిసన్తానరూపాహిం భక్తిః, అవస్థాప్య విషయీకృత్య, పూరుషం, పూస్సంజ్ఞకస్వశరీరాన్తస్థితదహరకుహరేవసన్తం పరమపురుషం భజస్వ ॥ ౨౩ ॥ తమేవేత్యనేన సూచితం సర్వోత్తమత్వం సుఖత్రయప్రదత్వం చ ప్రతిపాదయతి ॥ నాన్యమితి ॥ తతస్తస్మాత్, పద్మపలాశలోచనాత్పుణ్డరీకాక్షా, దన్యం పురుషం, తవ దుఃఖచ్ఛిదం దుఃఖనిరాసకం

నన్వగయామి అన్విష్యాపి న పశ్యామీతి భావః ॥ అనేన తాపత్రయనిరసనద్వారా సుఖత్రయప్రదో భగవానేవేత్యుక్తం భవతి ॥ సర్వోత్తమత్వమాహ ॥ యో భగవాన్, నితరైర్బ్రహ్మాదిభిః, స్వాభిలషితసిద్ధయే - మృగ్యమాణయా చ నః ప్రణిధానేన చిన్త్యమానయా, హస్తేన గృహీతం పద్మం యయా, తయా, శ్రియా మహాలక్ష్మ్యా, అఙ్గ హే ధ్రువ, మృగ్యతే, అనేన లక్ష్మీపతిత్వముక్తం, తేన చ సర్వేశ్వరత్వం జగత్కారణత్వం చ సామర్థ్యాదుక్తం భవతి ✽ ॥ ౨౪ ॥ ✽ సునీత్యుక్తిముపసంహరన్ ధ్రువస్య చేష్టామాహ ॥ మునిః ॥ ఏవమితి ॥ మాతుః - సఞ్జల్పితం విలాపనం - తతః అర్థాగమం అర్థస్య స్వాభిలషితస్యార్థస్యాగమో యస్మాత్ - తథాభూతం - వచశ్చ ఆకర్ణ్య - ఆత్మనా స్వేనైవాత్మానం మనస్సంనియమ్య సమాధాయ - పితురుత్తానపాదస్య - పురాన్నిశ్చక్రామ నిర్గతః ✽ ॥ ౨౫ ॥ ✽ తన్నిశ్చక్రమణముపాకర్ణ్య ఆశ్రుత్య, త్రైకాల్యజ్ఞో నారదః - అస్య ధ్రువస్య - చికీర్షితం జ్ఞాత్వా చ - ఆగత్యేతి శేషః - అఘఘ్నేన గురితహారిణా - పాణినా శిరసి సంస్పృశ్య, విస్మితః ప్రాహ ✽ ॥ ౨౬ ॥ ✽ విస్మితత్వముక్తం తదేవాహ ॥ అహో ఇతి ॥ మానభఙ్గం అభిమానవిహతిమమృష్యతామసహమానానాం - క్షత్రియాణాం - తేజః ప్రభావః - అహో విస్మయనీయః - యద్యస్మాదయం ధ్రువః - బాలోఽపి - సమాతుర్మాతుస్సపత్న్యాః - అసద్వచః దుష్టవాక్యం - యత్ - హృదా హృదయేన - ధత్తే మనసి స్థాపయతీత్యర్థః ✽ ॥ ౨౭ ॥ ✽ నారదోక్తిమేవాహ ॥ క్వేతి ॥ హే వత్స భవాన్ - బుద్ధిమత్ సమృద్ధిమత్ - స్వగృహం - హిత్వా - ఏకః అసహాయః - క్వ - యాతి గచ్ఛతి - అఙ్గ హే ధ్రువ - త్వాం - స్వజనాదుత్థయా ఉత్పన్నయా అవమత్యా పరాభూత్యా సన్తప్తం నితరాం తప్తం - లక్షయే ఉత్ప్రేక్షయే ✽ ॥ ౨౮ ॥ ✽ అత్ర క్వచిత్పుస్తకేషు ,, కిమేతద్భగవన్ ధ్యానాద్దృష్టం కిం యోగరాధసా నోత్సహే సురుచేర్వాచా సమాధాతుం మనః క్షతం,, మిత్యధికశ్లోకః ॥ పఠ్యతే ॥ తత్ర ధ్రువోత్తరత్వేన వ్యాఖ్యేయః, హే

గృహ్యతే హస్తగృహీతపద్మయా శ్రియేతరైరఙ్గ విమృగ్యమాణయా ॥ ౨౪ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఏవం సఞ్జల్పితం మాతురాకర్ణ్యార్థాగమం వచః । సంనియమ్యాత్మనాఽఽత్మానం నిశ్చక్రామ పితుః పురాత్ ॥ ౨౫ ॥ నారదస్తదుపాకర్ణ్య జ్ఞాత్వా చాస్య చికీర్షితమ్ । స్పృష్ట్వా మూర్ధన్యఘఘ్నేన పాణినా ప్రాహ విస్మితః ॥ ౨౬ ॥ శ్రీనారద ఉవాచ ॥ అహో తేజః క్షత్రియాణాం మానభఙ్గమమృష్యతామ్ । బాలోఽప్యయం హృదా ధత్తే యత్సమాతురసద్వచః ॥ ౨౭ ॥ క్వయాత్యేకో భవాన్వత్స హిత్వా స్వగృహమృద్ధిమత్ । లక్షయే త్వాఽవమత్యాఽఙ్గ సన్తప్తం స్వజనోత్థయా ॥ ౨౮ ॥ [ధ్రువ ఉవాచ ॥ కిమేతద్భగవన్ ధ్యానాద్దృష్టం కిం యోగరాధసా । నోత్సహే సురుచేర్వాచా సమాధాతుం మనః క్షతమ్ ॥ ౨౯ ॥ నారద ఉవాచ ॥] నాధునాప్యవమానం తే సమ్మానం వాపి పుత్రక । లక్షయామః కుమారస్య సక్తస్య క్రీడనాదిషు ॥ ౩౦ ॥ వికల్పే విద్యమానేఽపి న హ్యసంతోషహేతవః । పుంసాం మో

భగవన్ నారద - ఏతన్మమ స్వజనోత్థపరాభవసన్తాపాదికం - యోగరాధసా యోగప్రభావేన - ధ్యానేన - సద్యస్తుసాఙ్కాతాకారాపాదకం - తస్మాద్దృష్టం కిం - త్వయేతి శేషః అహం తు - సురుచేర్వాచా - క్షతం వ్యథితం - మనః - సమాధాతుం - నోత్సహే న శక్నోమి ✽ ॥ ౨౯ ॥ ✽ ఏవముక్తో నారదః పునరాహ ॥ నాధునాప్యవమానమితి ॥ ఏతచ్ఛ్లోకాభావే సర్వో విగ్రన్థో నారదోక్తిపరత్వేన వ్యాఖ్యేయః - హే పుత్రక, కుమారస్య అత ఏవ - క్రీడనాదిష్వాసక్తస్య - తవ - అధునాచాల్యదశాయామపి అవమానం - సమ్మానం వా - న పశ్యామి - బాలో - హి మానావమానావనాదృత్య పరం క్రీడాసక్తః - అతస్తవాపి మానావమానౌ న స్త ఇతి పశ్యామీత్యభిప్రాయః ✽ ॥ ౩౦ ॥ ✽ యది బ్రూయా అహం వయసా బాలో న బుద్ధ్యా ఇతి తత్రాహ ॥ వికల్ప ఇతి ॥ వికల్పే మానావమానవివేకే - విద్యమానేఽపి సత్యపి మోహం వినా - భిన్నాః వ్యతిరిక్తాః - అసన్తోషహేతవో న సన్తి - కింతు - మోహ ఏవాసంతోషే హేతురిత్యర్థః - కుతః - యత్సుఖం దుఃఖం వా - లోకే - తన్నిజకర్మభిరేవ భవతి - యద్వా - అహం బాలోఽపి మానావమానబుద్ధిమానితి బ్రూయాస్తర్హి యం అసంతోషమూలా బుద్ధిర్దేహాత్మభ్రమమూలా - న తాత్త్వికీత్యాహ - వికల్ప ఇతి - సర్వత్ర జ్ఞానైకాకారతయా ఏకరూపే ఆత్మని, వికల్పే దేవమనుష్యాదిభేదే - అవిద్యమానే ఇతి చ్ఛేదః, అసత్యపి - దేవమనుష్యాదిభేదానామాత్మాకారత్వాభావేపీత్యర్థః పుంసాం జీవానాం - మోహావృతే దేవాదిశరీరేష్వాత్మాభిమానం వినా - అసంతోషహేతవో న సన్తి దేహాత్మభ్రమ ఏవాసంతోషహేతురిత్యర్థః - విద్యమాన ఇతి వా ఛేదః - అపిశబ్ద ఉక్తసముచ్చయార్థః, వికల్ప ఇత్యనేన సమ్బధ్యతే - వికల్పే దేవమనుష్యాదిభేదే - అపిశబ్దాత్తత్ప్రయుక్తమానావమానాదికే చ సతి - మోహం దేహాత్మాభిమానమృతే అసంతోషహేతురన్యో నాస్తీత్యర్థః, అసంతోషస్య దేహాత్మాభిమానాధీనత్వే హేతుమాహ ॥ భిన్నా, యదితి ॥ అత్ర లోకా ఇతి ప్రథమాన్తపాఠస్సుగమః, లోకాశ్చైతన్యవన్తః నిజకర్మభిరేవ భిన్నాః కర్మకృతదేవా

దిదేహాభిన్నా ఇతియత్ అతోదేహాసక్తితత్త్వాత్మభ్రమ ఏవావమానద్వారాఽసన్తోషహేతుః - అసన్తుష్టస్య చేతనస్య దేహాత్మాభిమానిత్వాదిత్యర్థః, యద్వా, సప్తమ్యన్తమేవపాఠః - భిన్నేతిభావేక్తః, స్త్రీత్వమార్షం భిదేత్యర్థః, దేవాదిదేహభేదకో హేతుస్తత్రాహ ॥ లోకేజ్ఞానైకాకారేచేతనవర్గే, భిన్నా దేవమనుష్యాదిభిధాయత్ యతః, కర్మభిర్భవతి అనేనకర్మకృతో దేవాదిదేహభేదస్తత్కృతో మానావమానమూలో దేహాత్మభ్రమస్తతోఽసన్తోషరూపం దుఃఖమిత్యభిప్రేతమ్ ॥ ౩౧ ॥ ఏతదేవోపశమోపదేశేననివర్తయతి ॥ పరితుష్యేదితిషడ్భిః ॥ తతోదేహాత్మభ్రమస్యైవాసన్తోషహేతుత్వా - ద్భృగః దేహవిలక్షణాత్మజ్ఞానీపురుషః, ఈశ్వరగతింవీక్ష్య ఈశ్వరానుకూల్యంవినానోద్యమాః ఫలహేతవ ఇతిజ్ఞాత్వా, యావత్సుఖం దైవేనోపసాదితం - ప్రాపితం తావన్మాత్రేణ, పరితుష్యేత్, నాధికంలిప్సేత్, అతోధికసుఖార్థం నోద్యమః కార్య ఇతిభావః ॥ ౩౨ ॥ దుష్కరశ్చతవాయముద్యమ ఇత్యాహ ॥ అథేతిద్వాభ్యామ్ ॥ అథ నను, మాత్రోపదిష్టేన, భక్తియోగేన, యస్యభగవతః, ప్రసాదం, అవరోద్ధుం ప్రాప్తుమిచ్ఛసి, సవై భగవాన్ - పుంసాం దుఃఖేనాప్యారాధయితుమశక్య ఇతి, మేమయా, జ్ఞాతోమతః ॥ ౩౩ ॥ నిస్సఙ్గేన దేహతదనుబన్ధిసఙ్గాన్నిర్గతేన, తీవ్రయోగః విఘ్నానుపహతోజ్ఞానయోగః కర్మయోగశ్చ, తద్యుక్తేన సమాధినా, యస్యభగవతః - పదవీం మార్గం, మృగయన్తోఽపి, మునయో, బహుజన్మభిరపి, నవిదుః స దేవో భగవాన్, దురారాధ్యో, మమమత ఇతిపూర్వేణసమ్బన్ధః ॥ ౩౪ ॥ అతో, దేవస్యాపిదురారాధ్యత్వాద్ధేతోః, నివర్తతాం గృహాన్ప్రతియాతు, భవాన్, తవైష నిర్బన్ధ ఉద్యమరూపో నిర్బన్ధో, నిష్ఫలః అనర్థకః, అయతమానస్యమముకథం శ్రేయః ప్రాప్తిరిత్యాశఙ్కమానం ప్రత్యాహ ॥ యతిష్యతీతి ॥ దైవాచ్ఛ్రేయసాం కాలే, సముపస్థితేసతి

హామ్యతేభిన్నాయల్లోకే నిజకర్మభిః ॥ ౩౧ ॥ పరితుష్యేత్తతస్తాత తావన్మాత్రేణపూరుషః । దైవోపసాదితంయావద్వీక్ష్యేశ్వరగతిం బుధః ॥ ౩౨ ॥ అథమాత్రోపదిష్టేనయోగేనావరురుత్ససి । యత్ప్రసాదం స వై పుంసాం దురారాధ్యో మతో హి మే ॥ ౩౩ ॥ మునయః పదవీం యస్య నిస్సఙ్గేనోరుజన్మభిః । న విదుర్మృగయన్తోఽపి తీవ్రయోగసమాధినా ॥ ౩౪ ॥ తతో నివర్తతామేష నిర్బన్ధస్తవ నిష్ఫలః । యతిష్యతి భవాన్కాలే శ్రేయసాం సముపస్థితే ॥ ౩౫ ॥ యస్య యద్దైవవిహితం స తేన సుఖదుఃఖయోః । ఆత్మానం తోషయన్దేహీ తమసః పారమృచ్ఛతి ॥ ౩౬ ॥ గుణాధికాన్ముదం లిప్సేదనుక్రోశం గుణాధమాత్ । మైత్రీం సమానాదన్విచ్ఛేన్న తాపైరభిభూయతే ॥ ౩౭ ॥ ధ్రువ ఉవాచ ॥ సోఽయం శమో భగవతా సుఖదుఃఖహతాత్మనామ్ । దర్శితః కృపయా పుంసాం దుర్దర్శోఽస్మద్విధైస్తు యః ॥ ౩౮ ॥ అథాపి మేఽవినీతస్య క్షాత్త్రం ధర్మముపేయుషః । సురుచ్యా దుర్వచోబాణైర్న భిన్నే శ్రయతే హృది ॥ ౩౯ ॥ పదం త్రిభువనోత్కృష్టం జిగీషోస్సాధు వర్త్మ మే । బ్రూహ్యస్మత్పితృభిర్బ్రహ్మన్నన్యైరప్యనధిష్ఠి

భవాన్, యతిష్యతి యత్నం కరిష్యతి, అధునాతూద్యమో నిష్ఫల ఇతిభావః ॥ ౩౫ ॥ కించ, యస్యపుంసః, యత్సుఖం దుఃఖంవా - దైవేనేశ్వరేణ, విహితం, సపుమాన్, దైవవిహితయోస్సుఖదుఃఖయోర్మధ్యే - తేనదైవవిహితేన, సుఖేన దుఃఖేనవా - ఆత్మానం - తోషయన్ - సుఖేసతి పుణ్యం క్షీయతే, అసుఖేత్వపుణ్యం, మత్తో పుణ్యాపుణ్యక్షయేణ సంసృతేర్మోక్ష్య ఇత్యాత్మానం తోషయన్నిత్యర్థః, దేహీ దేహవాన్ - తమసః పారం ప్రకృతిమణ్డలాతీతం - విష్ణోః పదమృచ్ఛతియాతి ॥ ౩౬ ॥ అపిచ - యః పుమాన్ - గుణైరధికః స్యాత్ పత్యుయాఽధిక - స్తస్మాత్ - ఇయం ల్యబ్లోపే పఞ్చమీ గుణాధికం దృష్ట్వేత్యర్థః, ముదం లిప్సేత్ లబ్ధుమిచ్ఛేత్ ప్రీతింకుర్యాత్ - నత్వసూయామిత్యర్థః - గుణాధమాత్ గుణాధమం వీక్ష్య - అనుక్రోశం కృపాం - లిప్సేత్ - నతుతిరస్కారం - సమానాన్మైత్రీం నతుస్పర్ధాం సః, తాపైరాధ్యాత్మికాదితాపైః - నాభిభూయతే తాపత్రయాభిహతో నభవతీత్యర్థః ॥ ౩౭ ॥ ఏవంనారదేనోపదిష్టక్రమో ధ్రువః స్వమనీషితేఽవిచాల్యమతిస్తద్దర్శనం తదుక్తిం చాభినన్దన్ తం ప్రత్యాహ ॥ సోఽయమితిచతుర్భిః ॥ భగవతా త్వయా - సుఖదుఃఖాభ్యాం, హతః పరాఘాతః - ఆత్మామనో యేషాం, తేషాం పుంసామస్మాకం - సోఽయం - శమః మనః ప్రశాన్త్యుపాయః, కృపయా - దర్శితః - జ్ఞాపితః, యో భగవాం - స్త్వ - మస్మద్విధైస్త్వాదృశైః, దుర్దర్శః ద్రష్టుమశక్యః, యద్వా - యశ్శమః అస్మద్విధైర్దుర్దర్శః జ్ఞాతుమశక్య ఇతిశమప్రశంసావా ॥ ౩౮ ॥ అథాపి - త్వయోపదిష్టశమస్యాపి, మమఘోరం - క్షాత్త్రం స్వభావం, ఉపేయుషః ప్రాప్తవతః - అతఏవా - వినీతస్య, సురుచ్యాః, దుర్వచాంస్యేవబాణా - స్తైర్భిన్నే, హృది - నశ్రయతే - శమ ఇత్యనుషఙ్గః శమోనతిష్ఠతీత్యర్థః ॥ ౩౯ ॥ అతో మన్మనీషానుసారేణైవమామనుగృహ్య మనీషితోపాయప్రకారం బ్రూహీత్యాహ ॥ పదమితి ॥ అస్మత్పితృభి - స్తైర్యోఽన్యైర-

ష్య, నధిష్ఠితం-త్రిభువనోత్కృష్టం, పదం, జిగమిషోః, మే, సాధు, వర్త్మ మార్గం-బ్రూహి * ॥ ౪౦ ॥ * స్వోపదేశోల్లం
ఘనాన్మాం నిగృహ్యేత్యాశఙ్కాన్యతం ప్రసాదయతి ॥ నూనమితి ॥ భవాన్పరమేష్ఠినో బ్రహ్మణః, జగద్ధితకారిణోఽబ్జజః దే
హజః-అఙ్కజ ఇతి పాఠే, ఉత్సఙ్గాజ్జాతః, వీణాం, వితుదన్ ధ్వనయన్, జగతో హితాయ, సూర్యవ, దటతి చరతి, అతో మన్మ
నీషాపాదనమేవ జగద్ధితకారిణస్తవోచితమితి భావః * ॥ ౪౧ ॥ * ఏవం ధృవసఙ్కల్పస్య ధ్రువస్య వచ ఆశ్రుత్య తమనుగృహ్ణ
న్నాహ నారద ఇత్యాహ మైత్రేయః ॥ ఇతీఉక్తప్రకారేణ-ఉదీరితం గదితమ్-ఆకర్ణ్య భగవాన్నారదః-ధృవసఙ్కల్పదర్శనేన
నితరాం ప్రీత, స్తం బాలకం ప్రతి, కృపయా, సద్వాక్యం- హితవాక్యం, మాహ * ॥ ౪౨ ॥ * ఉక్తిమేవాహ॥ జనన్యా ఇత్యా
దినా ॥ విరక్తశ్చేన్ద్రియరతాపిత్యానేన । తత్ర తావద్భగవానేవ భక్త్యా ప్రసన్నో ధర్మాదిపురుషార్థచతుష్టయప్రదోఽత
స్తద్భక్తిరేవ కార్యేతి వదన్నుపాసనోపయుక్తం దేశమాచారం తస్య భగవతో ధ్యానప్రకారం జప్యం మన్త్రం భగవత్స
పర్యాప్రకారమాహారనియమం చ కథయన్నేవమారాధితో భగవానేవ త్వత్సమీహితమభినిర్వర్తయతీత్యాహ ॥ జనన్యా
సునీత్యా, ఉక్తః, యః పన్థాః ఉపాయః, స వై స ఏవ, తే తవ, నిఃశ్రేయసాయ నిశ్చితం శ్రేయః నిఃశ్రేయసం-తస్మై, భవతః, జనన్యభి
హితోపాయ ఏవ, తదభిప్రేతార్థసాధనమిత్యర్థః-॥ కోఽసౌ జనన్యాభిహితః పన్థాః తత్రాహ ॥ భగవాన్వాసుదేవ, ఏవ, అతః,
స్తత్ప్రవణాత్మనా భగవత్ప్రవణచిత్తేన, తం భగవన్తం, భజ * ॥ ౪౩ ॥ * భగవాన్వాసుదేవ ఇత్యేతదేవ ప్రపఞ్చయతి॥
ధర్మేత్యాది॥ యః పుమాన్, ధర్మాద్యన్యతమం శ్రేయః, ఆత్మనః స్వస్య, ఇచ్ఛేత్, తత్ర హరేః పాదసేవన, మేకమేవ, కారణ

తమ్ ॥ ౪౦ ॥ నూనం భవాన్భగవతో * యోఽబ్జజః పరమేష్ఠినః। వితుదన్నటతే వీణాం హితాయ జగతోఽర్క
వత్ ॥ ౪౧ ॥ ఇత్యుదీరితమాకర్ణ్య భగవాన్నారదస్తదా। ప్రీతః ప్రత్యాహ తం బాలం సద్వాక్యమనుకమ్ప
యా ॥ ౪౨ ॥ జనన్యాఽభిహితః పన్థాః స వై నిఃశ్రేయసస్య తే। భగవాన్వాసుదేవస్తం భజ తత్ప్రవణాత్మ
నా ॥ ౪౩ ॥ ధర్మార్థకామమోక్షాఖ్యం య ఇచ్ఛేచ్ఛ్రేయ ఆత్మనః। ఏకం హ్యేవ హరేస్తత్ర కారణం పాదసేవ
నమ్ ॥ ౪౪ ॥ తత్తాత గచ్ఛ భద్రం తే యమునాయాస్తటం శుచి। పుణ్యం మధువనం యత్ర సాంనిధ్యం నిత్యదా
హరేః ॥ ౪౫ ॥ స్నాత్వాఽనుసవనం తస్మిన్కాలిన్ద్యాః సలిలే శివే। కృత్వోచితాని నివసన్నాత్మనః కల్పితాస
నః ॥ ౪౬ ॥ ప్రాణాయామేన త్రివృతా ప్రాణేన్ద్రియమనోమలమ్। శనైర్వ్యుదస్యాభిధ్యాయేన్మనసా గురు
ణా గురుమ్ ॥ ౪౭ ॥ ప్రసాదాభిముఖం శశ్వత్ప్రసన్నవదనేక్షణమ్। సునాసం సుభ్రువం చారుకపోలం సురసు
న్దరమ్ ॥ ౪౮ ॥ తరుణం రమణీయాఙ్గ * మరుణోష్ఠేక్షణాధరమ్। ప్రణతాశ్రయణం నృమ్ణం శరణ్యం కరుణార్ణ

ముపాయః * ॥ ౪౪ ॥ * తత్తస్మాద్భగవత్పాదసేవనస్యైవ ధర్మాదిసాధనత్వాత్-హే తాత, యమునాయాః-శుచిశు
ద్ధం, తటం తీరం గచ్ఛ, తే తవ, భద్రం మఙ్గళమ్-అస్తు, తటం విశినష్టి, యత్ర తటే, పుణ్యం పుణ్యావహం మధువనమ్, అస్తి-కథం
భూతం మధువనం, సర్వదా, హరేర్భగవతః సాంనిధ్యం సాంనిధ్యమత్-తటశబ్దస్యైవ తటస్థితమధువనేలక్షణా, తత్కథం
భూతం మధువనం-యత్ర మధువనే హరేః-సాంనిధ్యమస్తి * ॥ ౪౫ ॥ * కాళిన్ద్యా యమునాయాః, శివే మఙ్గళే సలిలే, త్రిషవణం
స్నాత్వా, తత్ర వనే, ఆత్మనః స్వస్య, ఉచితాని యోగ్యాని - దేవతానమస్కారాదీని-కృత్వా, కుశాదిభిః-స్వస్తికాదిభిశ్చ క
ల్పితమాసనం యస్య సః-నివసన్ ఉపవిశన్ * ॥ ౪౬ ॥ * త్రివృతా, త్రయాణాం రేచకపూరకకుమ్భకానాం, వృత్ వర్తనం,
యస్మిన్, తేన ప్రాణాయామేన, త్రివృతా ప్రణవేన, ప్[illegible]ఽర్థః-ప్రాణానామిన్ద్రియాణాం
మనసశ్చ, మలం చాఞ్చల్యం-శనైర్వ్యుదస్య అపోహ్య, గురుణా శ్రేష్ఠేన - ప్రాణాయామైర్నిర్మలేనేత్యర్థః మనసా, గురుం
భగవన్తం ధ్యాయేత్, అత్ర ఉచితాని కృత్వేతి యమనియమా ఉక్తాః, కల్పితాసన ఇత్యాసనం, మలం వ్యుదస్యేతి ప్రాణాయా
మప్రత్యాహారౌ, ధ్యాయేద్గురుమితి ధ్యానం ధారణాప్యనేనైవోక్తా, ధారణాపూర్వకత్వాద్ధ్యానస్య, ఏవమష్టాఙ్గయు
క్తో యోగ ఉపదిష్టః * ॥ ౪౭ ॥ * ధ్యేయం గురుం విశినష్టి॥ ప్రసాదేతి॥ శశ్వత్సదా-ప్రసాదే అనుగ్రహే, అభిముఖం - ప్రస
న్నం వదనం ఈక్షణే చ, యస్య తం, శోభనా నాసికా యస్య, శోభనే భ్రువౌ యస్య, చారూ సున్దరౌ కపోలౌ యస్య, సురసున్ద
రం దేవవత్సున్దరం-సురేభ్యోఽపి సున్దరమితి వా * ॥ ౪౮ ॥ తరుణం బాలం, రమణీయాన్యఙ్గాని యస్య తం, అరుణోష్ఠేక్షణా
రుణం అధరోష్ఠౌ ఈక్షణే చారుణే యస్య తం, అరుణోష్ఠేక్షణాధరమితి పాఠాన్తరం, తదా అరుణమోష్ఠమీక్షణే చాధారయ

౪౦॥శ్లో॥పా * యోఽబ్జజః. ౪౮॥శ్లో॥పా * అరుణోష్ఠేక్షణాధరమ్.

తీతి తం, ప్రణతైర్భక్తైః, ఆశ్రయణమాత్రేణాశ్రయణీయం, నృమ్ణం సుఖరూపం - యద్వా, నృమ్ణం ధనం - సర్వపురుషార్థనిధిమిత్యర్థః, శరణ్యం సమీహితోపాయత్వేనాధ్యవసనీయం, కరుణానిధిమ్ ॥ ౪౯ ॥ శ్రీవత్సమఙ్కం చిహ్నం యస్య - ఘనశ్యామం నీలామ్బుదశ్యామం పురుషం పురుషలక్షణయుక్తం - వనమాలాఽస్యాస్తీతి వనమాలీ - తం - శఙ్ఖాదిభిరభివ్యక్తాశ్శోభమానాశ్చతురో భుజా యస్య తమ్ ॥ ౫౦ ॥ కిరీటమస్యాస్తీతి తం, కుణ్డలే అస్య స్త ఇతి తం, కేయూరాభ్యాం వలయాభ్యాం చ యుక్తం, కౌస్తుభాఖ్యమాభరణం గ్రీవాయాం యస్య తం - పీతం కౌశేయం - వాసో వస్త్రం యస్య తమ్ ॥ ౫౧ ॥ కాఞ్చీకలాపేన పర్యస్తం పరివేష్టితం - లసత్కాఞ్చనే నూపురే యస్య తం - అతిశయేన దర్శనయోగ్యం - శాన్తం అనుగ్రహం - ధ్యాతౄణాం మనసా నయనయోశ్చ వర్ధనం హర్షకరమ్ ॥ ౫౨ ॥ నఖా ఏవ మణయ - స్తేషాం, శ్రేణ్యా పఙ్క్త్యా - విలసద్భ్యాం, పద్భ్యాం, యుక్తం సమర్చతాం, హృత్పద్మకర్ణికాయా - ధిష్ణ్యం మధ్యస్థానం - త - దాక్రమ్య అర్చతాం ఆత్మని స్థితమ్ ॥ ౫౩ ॥ స్మయమానమీషద్ధసన్తం - అనురాగయుక్తోఽవలోకో యస్య, పురుషోత్తమం, నియతేన విజాతీయప్రత్యయరహితేన - ఏకభూతేన ఏకాగ్రేణ మనసా - అభిధ్యాయేత్, అభితః పాదాదిశిరఃప్రభృతి వా ధ్యాయేత్ ॥ ౫౪ ॥ ఏవం ధ్యేయమాకారమభిధాయేదృశశుభాశ్రయధ్యానసుఖితం మనస్తతస్తూర్ణం న నివర్తత ఇత్యాహ ॥ ఏవమితి ॥ సుభద్రం నిరతిశయమఙ్గళగుణాకరం - ధ్యానవిషయం - భగవతో రూపమభిధ్యాయేదితి శేషః - పరయా నిర్వృత్యా నిరతిశయేన సుఖేన సంపన్నం యుక్తం - మన ఇతి శేషః, తూర్ణం న నివర్తతే - యద్వా - పరయా నిర్వృత్యా సంపన్నం మనస్తూర్ణం యథా న నివర్త

వమ్ ॥ ౪౯ ॥ శ్రీవత్సాఙ్కం ఘనశ్యామం పురుషం వనమాలినమ్ । శఙ్ఖచక్రగదాపద్మైరభివ్యక్తచతుర్భుజమ్ ॥ ౫౦ ॥ కిరీటినం కుణ్డలినం కేయూరవలయాన్వితమ్ । కౌస్తుభాభరణగ్రీవం పీతకౌశేయవాససమ్ ॥ ౫౧ ॥ కాఞ్చీకలాపపర్యస్తం లసత్కాఞ్చననూపురమ్ । దర్శనీయతమం శాన్తం మనోనయనవర్ధనమ్ ॥ ౫౨ ॥ పద్భ్యాం నఖమణిశ్రేణ్యా విలసద్భ్యాం సమర్చతామ్ । హృత్పద్మకర్ణికాధిష్ణ్యమాక్రమ్యాత్మన్యవస్థితమ్ ॥ స్మయమానమభిధ్యాయేత్సానురాగావలోకనమ్ । నియతేనైకభూతేన మనసా పురుషోత్తమమ్ ॥ ౫౪ ॥ ఏవం భగవతో రూపం సుభద్రం ధ్యాయతో మనః । నిర్వృత్యా పరయా తూర్ణం సంపన్నం న నివర్తతే ॥ ౫౫ ॥ జపశ్చ పరమో గుహ్యః శ్రూయతాం మే నృపాత్మజ । యం సప్తరాత్రం ప్రపఠన్పుమాన్పశ్యతి ఖేచరాన్ ॥ ౫౬ ॥ ఓం నమో భగవతే వాసుదేవాయ ॥ మన్త్రేణానేన దేవస్య కుర్యాద్ద్రవ్యమయీం బుధః । సపర్యాం వివిధైర్ద్రవ్యైర్దేశకాలవిభాగవిత్ ॥ ౫౭ ॥ సలిలైశ్శుచిభిర్మాల్యైర్వన్యైర్మూలఫలాదిభిః । శస్తాఙ్కురాంశుకైశ్చార్చేత్తులస్యా ప్రియయా ప్రభుమ్ ॥ ౫౮ ॥ లబ్ధ్వా ద్రవ్యమయీమర్చాం క్షిత్యమ్బ్వాదిషు వార్చయేత్ । ఆభృ

తే, తథా భగవతో రూపం ధ్యాయేదితి క్రియావిశేషణత్వేనానుషఙ్గాభ్యాం యోజనీయమ్ ॥ ౫౫ ॥ ఏవమష్టాఙ్గయుక్తం భక్తియోగమభిధాయ తదనుగ్రాహికాం ద్రవ్యమయీం సపర్యామభిధాస్యన్ తదుపయుక్తం జప్యం మన్త్రం సప్రభావమాహ ॥ జపశ్చేతి ॥ హే నృపాత్మజ పరమో నిరతిశయః - అత ఏవ, గుహ్యో గోపనీయః - మన్త్రః - మత్తః, శ్రూయతాం - యం మన్త్రం - పుమాన్ - సప్తరాత్రం, ప్రపఠన్ ప్రజపన్, ఖేచరాన్ పశ్యతి ॥ ౫౬ ॥ కోఽసౌ మన్త్ర ఇత్యత్రాహ ॥ ఓమితి ॥ అయం వాసుదేవద్వాదశాక్షరో మన్త్రః అస్యార్థస్తు సంప్రదాయతోఽవగన్తవ్యః - ఏతన్మన్త్రపూర్వకద్రవ్యమయీమర్చామాహ ॥ మన్త్రేణేతి ॥ దేవస్య - అనేన మన్త్రేణ - నానావిధైర్ద్రవ్యైః - ద్రవ్యమయీం - ద్రవ్యప్రచురాం సపర్యాం - దేశకాలయోః సపర్యోపయుక్తానుపయుక్తదేశకాలయోః - విభాగం వేత్తీతి దేశకాలవిభాగవిత్ - కుర్యాత్ - సపర్యోపయుక్తో దేశః చణ్డాలపతితయవనాద్యసేవితః - కాలస్తు ప్రాతర్మధ్యందినసాయాహ్నాదిరూపః - తదితరావనుపయుక్తౌ దేశకాలౌ ॥ ౫౭ ॥ ద్రవ్యాణ్యాహ ॥ సలిలైరితి ॥ శుచిభిరితి సలిలాదిభిస్సర్వైరన్వేతి - వన్యైః వనేషు భవైః - శస్తాఙ్కురాంశుకైః ప్రశస్తైః దూర్వాద్యఙ్కురైః - ర్వన్యైరేవాంశుకైర్భూర్జత్వగాదిభిశ్చ ప్రియయా భగవతః ప్రీతివిషయయా - తులస్యా - హరిం - అర్చయేత్ ఆరాధయేత్ ॥ ౫౮ ॥ ఏవం ద్రవ్యమయీమర్చాం - లబ్ధ్వా సంపాద్య - క్షిత్యమ్బ్వాదిషు చక్రాబ్జమణ్డలాదిభిరలఙ్కృతాయాం క్షితౌ - గఙ్గాజలాదిషు - ఆదిశబ్దాద్వహ్న్యాదిత్యమణ్డలాదిషు చ అర్చయేత్ - పూజాసాద్గుణ్యహేతూనాహ ॥ సార్ధాభ్యాం ॥ ఆదృతాత్మా ఆదృతచిత్తః - మునిః ధ్యానానుపయుక్తదశాసు శుభాశ్రయసంశీలనపరః - శాన్తః జితేన్ద్రియః - యతవాక్ మితభాషణః - మితం యథా భవతి తథా వన్యం భు

న్తఇతితథా ॥౫౯॥ స్వేచ్ఛావతారచరితైః స్వేచ్ఛయైవోపాత్తాః, నతుకర్మణా-యేఅవతారా రామకృష్ణాదయోఽవతారాః-తేషాం-చరితైః వ్యాపారైః - నిజమాయయా-అత్మీయసఙ్కల్పేన-ఉత్తమశ్లోకోభగవాన్-యదచిన్త్యంకర్మవశ్య దేవమనుష్యాదిసజాతీయత్వేనచిన్తయితుమశక్యం - కరోతిసాధుపరిత్రాణదుష్కృద్వినాశనాదికంకరోతి- తం-హృదయఙ్గమంమనోహరం-ధ్యాయేత్-తదానీమవతారప్రాచుర్యాభావాత్కరిష్యతీతిభవిష్యన్నిర్దేశః ॥ ౬౦ ॥ యావత్యః, భగవతః పరిచర్యాః, పూర్వం సేవితాః సేవనంకారితాః - కార్యత్వేనవివక్షితాః, తాస్సర్వాః-మన్త్రహృదయేనైవ ద్వాదశాక్షరమన్త్రానుసన్ధానయుక్తమనసైవ - మన్త్రమూర్తిర్విగ్రహోయస్య-తస్మై-భగవతే-ప్రయుఞ్జ్యాద్వ్యక్తాః కుర్యాత్ ॥౬౧॥ ఏవమారాధితోభగవానారాధకానాంసమీహితధర్మాదిశ్రేయోదిశతీత్యాహ ॥ఏవమితిద్వాభ్యామ్॥ అమాయినామవఞ్చకానా - మతఏవసమ్యగ్భజతాం -కర్మాయత్తదేహభృతాం-పుంసాం-మానవర్ధనః సమ్మానకారీభగవాన్, భక్తిమతి, యా-పరిచర్యా, తయా-పరిచర్యమాణః-ధర్మాదిషు-యత్-ఆరాధకాభిమతం, తచ్ఛ్రేయోదిశతీత్యుభయోరన్వయః ॥౬౨॥౬౩॥ ఏవంధర్మాదిసాధారణ్యేనతత్సాధనభూతాభక్తిరభిహితా, తత్ర-ముక్తిసాధనభూతాయాంభక్త్యాంవిశేషంవదన్నుపసంహరతి ॥విరక్తఇతి॥ ఇన్ద్రియరతౌఇన్ద్రియసాధ్యక్రీడాయాం, విరక్తః, నిరన్తరభావేనవిజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితప్రత్యయేన, భూయసాబహ్వఙ్గోపకృతేనాప్రయాణాదనువర్తమానేన, భక్తియోగేన ప్రేమాత్మకానుధ్యానరూపేణ ,, ప్రీతిపూర్వమనుధ్యానంభక్తిరిత్యభిధీయతే ,, ఇతిస్మృతిః ॥ అత్రవిరక్తఇతివిమోకోక్త్యా సాధనసప్తకంవివక్షితం , భూయసేత్యనేనజ్ఞానయోగశమదమబాల్యపాణ్డిత్యమౌనాదయోవివ

శాన్తాత్మామునిర్భూత్వామౌనవ్రతమితవన్యభుక్ ॥౫౯॥ స్వేచ్ఛావతారచరితైరచిన్త్యంనిజమాయయా। కరిష్యత్యుత్తమశ్లోకస్తంధ్యాయేద్ధృదయఙ్గమమ్ ॥ ౬౦ ॥ పరిచర్యాభగవతోయావత్యఃపూర్వసేవితాః। తామన్త్రహృదయేనైవప్రయుఞ్జ్యాన్మన్త్రమూర్తయే ॥ ౬౧ ॥ ఏవంకాయేనమనసావచసాచమనోగతమ్। పరిచర్యమాణోభగవాన్భక్తిమత్పరిచర్యయా ॥ ౬౨ ॥ పుంసామమాయినాంసమ్యగ్భజతాంభావవర్ధనః। శ్రేయోదిశత్యభిమతంయద్ధర్మాదిషుదేహినామ్ ॥ ౬౩ ॥ విరక్తశ్చేన్ద్రియరతౌభక్తియోగేనభూయసా। తంనిరన్తరభావేనభజేతాద్ధావిముక్తయే ॥౬౪॥ ఇత్యుక్తస్తంపరిక్రమ్యప్రణమ్యచనృపార్భకః। యయౌమధువనంపుణ్యంహరేశ్చరణచర్చితమ్ ॥ ౬౫ ॥ తపోవనంగతేతస్మిన్ప్రవిష్టోఽన్తఃపురంమునిః। అర్హితార్హణకోరాజ్ఞాసుఖాసీనఉవాచతమ్ ॥ ౬౬ ॥ శ్రీనారదఉవాచ॥ రాజన్కింధ్యాయసేదీర్ఘంముఖేనపరిశుష్యతా। కింవానరిష్యతేకామోధర్మోవార్థేనసంయుతః ॥౬౭॥ రాజోవాచ॥ సుతోమేబాలకోబ్రహ్మన్స్త్రైణేనాకరుణాత్మనా। నిర్వాసితఃపఞ్చవర్షస్సహమాత్రామహాన్కవిః ॥౬౮॥ అప్యనాథంవనేబ్రహ్మన్మాస్మాదన్త్యర్భకంవృకాః। శ్రాన్తం

క్షితాః, ఏవంభూతేనభక్తియోగేన, విముక్తయే, తంభగవన్తం, అద్ధాసాక్షాద్భజేత్, అద్ధేత్యనేనసద్వారకోపాసనంవ్యావర్తితమ్ ॥ ౬౪ ॥ ఏవముపదిష్టభగవదారాధనప్రకారోధ్రువోమధువనంగతవానితివదన్నన్తరా నారదోత్తానపాదయోస్సంవాదమాహ ॥ ఇతీత్యాదినా॥ ఇతిఉక్తరీత్యా, ఉక్తః, నృపార్భకోధ్రువః, తంనారదం, పరిక్రమ్యప్రదక్షిణీకృత్య, ప్రణమ్యచ - హరేర్భగవతః, చరణాభ్యాం, చర్చితంసఞ్చారితం-అతఏవ-పుణ్యం, మధువనం-యయౌ ॥ ౬౫ ॥ తస్మిన్ధ్రువే, తపోవనం, గతేసతి, మునిర్నారదోఽన్తఃపురంప్రవిష్టః, రాజ్ఞాఉత్తానపాదేన, అభ్యర్హితంసత్కృత్యసమర్పిత, మర్హణమర్ఘ్యాదికంయస్యసః , సుఖాసీనః సుఖావహేఆసనేయథాసుఖమాసీనో, నారదఉవాచ ॥ ౬౬ ॥ హేరాజన్ , పరిశుష్యతా , ముఖేన-దీర్ఘం , కింధ్యాయసే, అర్థేన, సంయుతః సహితః-కామోధర్మశ్చ, చశబ్దోవాశబ్దార్థః, ధర్మోవా, కింవా, నరిష్యతేనశ్యతీతి, సవితర్కప్రశ్నః ॥ ౬౭ ॥ ఏవముక్తో రాజాఽహ॥సుతఇతి॥ హేబ్రహ్మన్, స్త్రైణేనస్త్రీషుభవస్త్రైణః, స్త్రీణాంవశమితివా-స్త్రీవ్యధీనేనస్త్రీభిర్జితేనేతియావత్- అతఏవ, అకరుణాత్మనాకరుణారహితచి[illegible]నాపరిత్యాజ్యతాగమ్యతే-పఞ్చవర్షఇత్యనేనసితరాం ॥ మాత్రాసహనిర్వాసితః తస్యాఅప్యనాదృతత్వేననిర్వాసితప్రాయత్వాన్మాత్రాసహేత్యుక్తిః, తథాచ భార్యాపుత్రయోరపరిత్యాజ్యతాస్మృతా ,, వృద్ధౌచమాతాపితరౌసాధ్వీభార్యాసుతశ్శిశుః। అప్యకార్యశతంకృత్వాభర్తవ్యామనురబ్రవీ ,, దితి, నను ,, త్యజేదేకంకులస్యార్థే,, ఇత్యుక్తరీత్యాఉత్పథస్యేత్తుసుతోపిత్యాజ్యఏవ, తత్రాహ, మహాన్కవిః, మహాన్వినయాదిగుణసమ్పన్నః, కవిఃబుద్ధిమాన్ ॥ ౬౮ ॥ హేబ్రహ్మన్-వనే క్షుధితం, శ్రాన్తం, అతఏవ-పరిత్రాతృరహి

మ్లానంముఖామ్బుజంయస్యాః, తవశయానస్య, మర్భక, మనాథం రక్షకహీనం - మామాస్త్రాద న్త్యపిమాస్మ ఖాద న్తి కింస్విదిత్య ర్థః * ॥౧౯॥ * ఆత్మానం న్దిన్ద న్తి ॥ అహోఇతి ॥ స్త్రీయాజితస్య, మేమమ-దౌరాత్మ్యం, అవధారయనిశ్చిను-అహోబతేతిఖే దే దౌరాత్మ్యం దర్శయతి -యోఽహమసత్తమః, అఙ్కమారురుక్షన్తమారోఢుమిచ్ఛన్తం, సుతం ప్రేమ్ణా, నాభ్యనన్దం నాభినన్దితవానస్మి * ॥౨౦॥ * ఏవముక్తో నారదస్తమాశ్వాసయన్నాహ॥మేతి॥ హేవిశాంపతే మనుజపతే, దైవగుప్తమితి హేతుగర్భం, దైవేన ఈశ్వరేణ గుప్తత్వాద్రక్షితత్వాత్, తనయం ప్రతి-తస్యతనయస్య ప్రభావ-మవిజ్ఞాయ అజ్ఞాత్వా అవి జ్ఞాయేత్యత్రక్త్వాన్తస్యవిత్యుపసర్గేణసమాసేక్త్వో ల్యబాదేశేచపశ్చాన్నఞా సమాసః, అతోఽనఞ్పూర్వ ఇతినల్యబ్ని షేధః- మామాశుచస్త్వమాశుచ స్వేత్యర్థః ॥ వీప్సాతాత్పర్యేణ మాఙో ద్విరుక్తస్య ప్రయోగః, ప్రభావమేవవివృణోతి-ప్రా వృణ్ణితిసపాదేనశ్లోకేన-యస్యతవపుత్రస్య, యశః-జగత్, ఆవృణ్వన్తి వ్యాప్నోతి * ॥౨౧॥ * ప్రభుర్జితేన్ద్రియో, ధ్రువః, లో కపాలైరిన్ద్రాదిభిరపి, సుదుష్కరం కర్తుమశక్యం, కర్మ తపసా భగవత్తోషణపూర్వకసర్వోత్కృష్టపదసమ్పాదనరూపం కర్మ, కృత్వా, అతఏవ, తవ-యశో-విపులయన్విస్తారయన్-హేరాజన్, అచిరతఆశు, ఏష్యత్యాగమిష్యతి * ॥౨౨॥ * ఏవంనా రదేనాభాషితో రాజాపుత్రమేవానుచిన్తయన్నాసీదిత్యాహ॥మైత్రేయః॥ఇతీతి॥ఇతిఏవం, దేవర్షిణానారదేన, ప్రోక్తం వి మృశ్యసవిమర్శమాశ్రుత్య-జగతీపతిరుత్తానపాదః-రాజ్యలక్ష్మీ, మనాదృత్య, ధ్రువమేవాన్వచిన్తయత్ * ॥ ౨౩ ॥ * ధ్రు వోమధువనేకిమకరోదిత్యపేక్షాయామాహ ॥ తత్రేత్యాదినా ॥ అభిషిక్తః స్నాతః-యమునాయామితి శేషః -యస్యాం, ప్ర

శయానంక్షుధితం పరిమ్లానముఖామ్బుజమ్ ॥ ౧౯ ॥ అహో మే బత దౌరాత్మ్యం స్త్రీజితస్యోపధారయ। యో ఽఙ్కం ప్రేమ్ణాఽఽరురుక్షన్తం నాభ్యనన్దమసత్తమః॥ ౨౦ ॥ శ్రీనారద ఉవాచ॥ మా మా శుచస్స్వతనయం దేవ గుప్తం విశాంపతే। తత్ప్రభావమవిజ్ఞాయ ప్రావృఙ్క్తే యద్యశో జగత్ ॥ ౨౧ ॥ సుదుష్కరం కర్మ కృత్వా లోక పాలైరపి ప్రభుః। ఏష్యత్యచిరతో రాజన్ యశో విపులయంస్తవ ॥ ౨౨ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇతి దేవర్షిణా ప్రోక్తం విమృశ్య జగతీపతిః। రాజ్యలక్ష్మీమనాదృత్య పుత్రమేవాన్వచిన్తయత్॥ ౨౩ ॥ తత్రాభిషిక్తః ప్రయత స్తాముపోష్య విభావరీమ్। సమాహితః పర్యచరదృష్యాదేశేన పూరుషమ్ ॥ ౨౪ ॥ త్రిరాత్రాన్తే త్రిరాత్రాన్తే కపిత్థబదరాశనః। ఆత్మవృత్త్యనుసారేణ మాసం నిన్యేఽర్చయన్హరిమ్ ॥ ౨౫ ॥ ద్వితీయం చ తథా మాసం షష్ఠే షష్ఠేఽర్భకో దినే। తృణపర్ణాదిభిః శీర్ణైః కృతాన్నోఽభ్యర్చయన్విభుమ్ ॥ ౨౬ ॥ తృతీయం చానయన్మాసం నవమే నవమేఽహని। అబ్భక్ష ఉత్తమశ్లోకముపాధావత్సమాధినా ॥ ౨౭ ॥ చతుర్థమపి వై మాసం ద్వాదశే ద్వాదశేఽహని। వాయుభక్షో జితశ్వాసో ధ్యాయన్దేవమధారయత్ ॥ ౨౮ ॥ పఞ్చమే మాస్యనుప్రాప్తే జితశ్వాసో నృపాత్మజః। ధ్యాయన్బ్రహ్మ పదైకేన తస్థౌ స్థాణురివాచలః ॥ ౨౯ ॥ సర్వతో మన ఆకృష్య హృది భూతేన్ద్రియాశ

యతః తపసే ప్రయతితవాన్, తాం, ప్రథమాం రాత్రిం, తత్ర మధువనే-ఉపోష్య, విభావరీమిత్యత్యన్తసంయోగే ద్వితీయా-ఉ పవసతేరభుక్త్యర్థస్యాధారస్తువనమితి తత్రేతి సప్తమీబోధ్యా-సమాహితచిత్తః- దిష్టాదేశేన ఉపదిష్టమార్గేణ-పూరుషం పరమపురుషం పర్యచరత్ పరిపూజితవాన్ * ॥ ౨౪ ॥ * తిసృణాం రాత్రీణాం సమాహారస్త్రిరాత్రం, తస్యాం తే-కపి త్థానిబదరాణిచ ఫలాని అశనం యస్య సః - ఆత్మనో దేహస్య, వృత్తిః స్థితి- స్తదనుసారేణ దేహధారణమాత్రోపయుక్తాహా రేణేత్యర్థః-హరి-మర్చయన్-మాసం, నిన్యే అతిచక్రమే * ॥ ౨౫ ॥ * అర్భకో ధ్రువః-తథా-షష్ఠేషష్ఠే దినే జీర్ణైః - స్తృణాది భిః-కృతమన్నం యస్య-జీర్ణతృణాద్యశనః-విభు, మభ్యర్చయన్-ద్వితీయం మాసం-నిన్యే ఇత్యనుషఙ్గః * ॥ ౨౬ ॥ * నవమే నవమేఽహని - అబ్భక్షోఽప ఏవ భక్షయన్ తృతీయం చ-మాసం-నయన్ - ఉత్తమశ్లోకం భగవన్తం, సమాధినా, ఉపాధా వత్ ఆరాధితవాన్ * ॥ ౨౭ ॥ * వాయుభక్షః-వాయుమేవ భక్షయన్-చతుర్థమపి మాసం-నయన్-జితశ్వాసః జితప్రాణః- దేవం భగవన్తం, ధ్యాయ - న్నధారయత్ ధారణాం కృతవాన్ - ప్రతిమాస మాహారసఙ్కోచం తపోఽతిరేకం చకృత వానిత్యర్థః * ॥ ౨౮ ॥ * పఞ్చమే మాసి త్వనుప్రాప్తే-జితప్రాణో-రాజసుతః-బ్రహ్మ భగవన్తం-ధ్యాయన్ -ఏకేన-పదా చ రణేన-స్థాణురివ, నిశ్చలో భూత్వా, తస్థౌ స్థితవాన్ * ॥ ౨౯ ॥ * భూతేన్ద్రియాశయం, భూతాని భూతసూక్ష్మాణి శబ్దాదీనితద్గ్రా హకాణీన్ద్రియాణి శ్రోత్రాదీని, శబ్దాదివిషయప్రవణానీన్ద్రియాణీత్యర్థః-తాని ఆశేరతే యస్మిన్-శయనమత్ర నిర్వ్యాపా రః-అవ్యాపారిశ్రోత్రాదీన్ద్రియవ -న్మనస్సర్వతస్సఙ్కల్పవికల్పాదే - రాకృష్యనివర్త్య, హృది హృదయపుణ్డరీకే, భగవ తో, రూపం దివ్యవిగ్రహం, ధ్యాయన్-భగవతోరూపా, దపరమన్యం, నాద్రాక్షీన్నాపశ్యత్॥ అన్యన్నాద్రాక్షీదిత్యనేన

ధ్యానస్య విజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితత్వకథనేన ధ్యానస్య పరినిష్పత్తిః ఫలితా, సాధనస్య నిష్పత్తిర్నామ ఫలావ్యవహితపూర్వదశోక్తా ❋ ॥౮౦॥ ❋ తామేవ ప్రపఞ్చయిష్యంస్తత్ప్రభావమాహ ॥ ఆధారమితి త్రిభిః ॥ మహదాదీనాం మహదాదిపృథివ్యన్తానాం భూతానాం, తత్సంసృష్టానాం చేతనానాం చ - ఆధారం ధారకం, అనేన స్థూలచిదచిచ్ఛరీరకత్వముక్తం, సూక్ష్మచిదచిచ్ఛరీరకత్వమాహ ॥ ప్రధానపురుషేశ్వరం ప్రధానం సూక్ష్మమచిత్తత్త్వం, పురుషాస్తత్సంసృష్టాశ్చేతనాః, తేషామీశ్వరం అన్తః, ప్రవిశ్య నియన్తారం, అన్తః ప్రవిష్టశ్శాస్తేతి శ్రుతేః, అనేన, యన్మహదీనాం ధారత్వముక్తం తదప్యన్తః, ప్రవిశ్య నియమనేనైవేతి విశేషనిష్ఠం బోధ్యం, ఏవంభూతం భగవన్తం బ్రహ్మ, ధారయమాణస్య సతః - తస్య, తేజసా దుర్విషహేన - త్రయో లోకాశ్చకమ్పిరే కమ్పితాః ❋ ॥౮౧॥ ❋ స పార్థివార్భకో ధ్రువః, ఏకేన పాదేన, యదా, తస్థౌ, తత్ర, తస్యాఙ్గుష్ఠేన, నిపీడితా నితరాం పీడితా - ఆక్రాన్తా సతీ, మహీ భూమిః, అర్ధం, ననామ ప్రహ్వీబభూవ, అర్ధశబ్దస్యాత్ర సమాంశవాచిత్వాభావేపి విధేయనమన క్రియావిశేషణత్వాభిప్రాయేణ క్లీబత్వనిర్దేశః, ఇభేన్ద్రే ణ గజశ్రేష్ఠేనాధిష్ఠితా అధిష్ఠితా, తరీ నౌః, యథా, పదే పదే ప్రతిపదం సవ్యేతరతః, సవ్యతో వామతో దక్షిణతశ్చ, నమతి, తద్వత్ ❋ ॥౮౨॥ ❋ కిం చ - తస్మిన్ ధ్రువే - ఆత్మనస్స్వస్య, విశ్వం ద్వారం సర్వాణీన్ద్రియాణి, ద్వారశబ్దశ్శ్రోత్రాదీన్ద్రియపరః - అసుం ప్రాణం చ - నిరుధ్య, అనన్యయా విషయాన్తరరహితయా, ధియా, ధ్యాయతి సతి - భగవన్తమితి శేషః - యద్వా, విశ్వశబ్దో భగవత్పరః «విశ్వం విష్ణుర్వషట్కారః» ఇతి సహస్రనామసు ప్రథమోపక్రమ్య «విశ్వం విష్ణు»రిత్యుక్తత్వాత్, విశ్వాత్మకత్వాద్వా, విశ్వో విష్ణుః, లోకా ఇన్ద్రాదిభిస్సహితాః, భృశం నితరాం - నిరుచ్ఛ్వాసేన ఉచ్ఛ్వాసాభావేన - నిపీడితాః, హరిం, శరణం, యయుః ప్రా

యమ్ । ధ్యాయన్భగవతో రూపం నాద్రాక్షీత్కించనాపరమ్ ॥౮౦॥ ఆధారం మహదాదీనాం ప్రధానపురుషేశ్వరమ్ । బ్రహ్మ ధారయమాణస్య త్రయో లోకాశ్చకమ్పిరే ॥౮౧॥ యదైకపాదేన స పార్థివార్భకస్తస్థౌ తదఙ్గుష్ఠనిపీడితా మహీ । ననామ తత్రార్ధమిభేన్ద్రధిష్ఠితా తరీవ సవ్యేతరతః పదే పదే ॥౮౨॥ తస్మిన్నభిధ్యాయతి విశ్వమాత్మనో ద్వారం నిరుధ్యాసుమనన్యయా ధియా । లోకా నిరుచ్ఛ్వాసనిపీడితా భృశం సలోకపాలాశ్శరణం యయుర్హరిమ్ ॥౮౩॥ దేవా ఊచుః ॥ నైవం విదామో భగవన్ప్రాణరోధం చరాచరస్యాఖిలసత్త్వధామ్నః । విధేహి తన్నో వృజినాద్విమోక్షం ప్రాప్తా వయం త్వాం శరణం శరణ్యమ్ ॥౮౪॥ భగవానువాచ ॥ మా భైష్ట బాలం తపసో దురత్యయాన్నివర్తయిష్యే ప్రతియాత స్వధామ । యతో హి వః ప్రాణనిరోధ ఆసీదౌత్తానపాదిర్మయి సఙ్గతాత్మా ॥౮౫॥ ❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋

❋❋❋❋❋ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, అష్టమోఽధ్యాయః. ❋❋❋❋❋

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ త ఏవముత్సన్నభయా ఉరుక్రమే కృతప్రణామాః ప్రయయుస్త్రివిష్టపమ్ । సహస్రశీర్షాపి

ప్రాః ❋ ॥౮౩॥ ❋ శరణప్రాప్తిమేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ నైవమితి ॥ హే భగవన్, చరాచరస్య, ఏవంవిధం ప్రాణనిరోధం - న విదామః కదాచిదపి న జానీమః అచరగ్రహణం దృష్టాన్తార్థం - తేషాముచ్ఛ్వాసనిశ్శ్వాసయోరభావాత్, యథా, అచరస్యోచ్ఛ్వాసాదిర్నాస్తి, తథా చరస్యాపి ప్రాప్త ఇతి - తత్ తస్మాత్, అఖిలసత్త్వధామ్నః కృత్స్నచిదచిచ్ఛరీరకస్య, తవ, నః సమ్బన్ధినామస్మాకం - వృజినాత్ప్రాణనిరోధరూపాద్దుఃఖాత్ - విమోక్షం - విధేహి కురు - వయం - శరణ్యం సమీహితసాధనత్వేనాధ్యవసనీయం త్వాం - శరణం ఉపాయం - ప్రాప్తాః - ఉపాయత్వేనాధ్యవస్యామ ఇత్యర్థః ❋ ॥౮౪॥ ❋ ఏవం శరణం గతానాహ ॥ శరణ్యో భగవాన్ మా భైష్టేతి ॥ మా భైష్ట భయం మా కురుత తపసా - దురత్యయం అనుల్లఙ్ఘ్యం - బాలం నివర్తయిష్యే నిష్పాదయిష్యామి - సమీహితేన సంయోజయామీత్యర్థః - అతో యూయం స్వధామ స్వస్థానం ప్రతి - యాత గచ్ఛత - కోసౌ బాలః కథం చైకస్య ప్రాణనిరోధాద్విశ్వస్య ప్రాణనిరోధ ఇత్యత ఆహ - యతః యదీయప్రాణనిరోధాద్ధేతోః - వః యుష్మాకం - ప్రాణనిరోధ - ఆసీత్ - సః ఔత్తానపాదిః ఉత్తానపాదస్య పుత్రో బాలో ధ్రువః - మయి విశ్వప్రాణిప్రాణనహేతుభూతే మయి, «కో హ్యేవాన్యాత్కః ప్రాణ్యాద్యదేష ఆకాశ ఆనన్దో న స్యాత్ - యత్సాక్షాదపరోక్షాద్బ్రహ్మ య ఆత్మా సర్వాన్తరస్తన్మే వ్యాచక్ష్వేతి - యః ప్రాణేన ప్రాణితి స త ఆత్మా సర్వాన్తరః యోఽపానేనాపానీతి స త ఆత్మా సర్వాన్తర» ఇతి శ్రుతేః, సఙ్గతః ఆత్మా అన్తఃకరణం యస్య - సోఽభూత్, స్వప్రాణనిరోధేనోచ్ఛ్వాసనిశ్శ్వాసయోరప్యత్యుత్తమమాత్మేన విశ్వప్రాణిప్రాణనహేతుభూతస్య మమ తేన హృది నిరుద్ధత్వాత్సర్వప్రాణిప్రాణనిరోధోఽభూదితి భావః ❋ ॥౮౫॥ ❋ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే అష్టమోఽధ్యాయః ❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋

ఏవం భగవతోక్తేషు దేవేషు స్వధామ గతేషు భగవాన్భక్తానుజిఘృక్షయా ధ్రువేణ ప్రత్యక్షితస్తేన స్తుతస్తం సమీహితే

నసంయోజ్య స్వధామాగాత్-తథా ధ్రువోఽపి సంసాధితసమీహితస్స్వధామ జగామేత్యాహ నవమేన మునిః॥ ఏవం భగవద్వాక్యేనఉత్పన్నభయాః గతభయాః-దేవాః - ఉరుక్రమే భగవతి విషయే-కృతః ప్రణామో యైః-తే-త్రివిష్టపం సురలోకం-యయుర్జగ్ముః-తతస్సహస్రశీర్షా భగవానపి-భృత్యదిదృక్షయా భృత్యదర్శనేచ్ఛయా-మధోర్వనం-గరుత్మతా వాహనభూతేన సహ-గతః జగామ ॥౧॥ స వై ధ్రువః-యోగవిపాకతీవ్రయా యోగస్య-ధ్యానయోగస్య, విపాకః అపరోక్షప్రీతిరూపత్వాదివిశేషణవిశిష్టత్వం - తేన-తీవ్రయా విజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితయా ధియా ప్రథమం-హృత్పద్మకోశే-స్ఫురితం సాక్షాత్కృతం-తత్-సహసైవ-తిరోహితం-తతః పునర్బహిః స్థితం-తటిత్ప్రభం-అన్తరావిర్భూతస్య సహసా తిరోధానేన తటిత్సామ్యమభిప్రేత్య తటిత్ప్రభమిత్యుక్తం- తదవస్థం యాదృగన్తరస్ఫురత్తాదృశ-ముపలక్ష్య ప్రత్యభిజ్ఞాయ-దదర్శ సాక్షాత్కృతవాన్ ॥౨॥ తస్య భగవతో-దర్శనేన- ఆగతసాధ్వసః జాతసమ్భ్రమః - అర్భకః ధ్రువః అఙ్గం శరీరం-క్షితౌ భూమౌ-దణ్డవద్వినమయ్య నతం కృత్వా - అవన్దత నమస్కృతవాన్-సమ్భ్రమమేవాహ ॥ దృగ్భ్యాం-ప్రపశ్యన్-పిబన్నివ అవన్దత ఆస్యేన చుమ్బన్నివావన్దత-భుజాభ్యాం మాశ్లిషన్నాశ్లిష్యన్నివావన్దత భుజైరితి బహువచనమార్షమ్ ॥౩॥ తం ధ్రువం వివక్షన్తం గుణాన్ వక్తుమిచ్ఛన్తం తుష్టూషన్తమిత్యర్థః - పున-రతద్విదం స్తోతుమజానన్తం -అస్య ధ్రువస్య-సర్వలోకస్య చ-హృది హృదయే- అవస్థితః- హేతుగర్భమిదం-హృద్యవస్థితత్వాత్-జ్ఞాత్వా-సహరిః-[illegible] ప్రవణవః-వేదో వా-తత్ప్రచురేణ-ధ్వనేః ప్రణవాద్యనుకారిత్వాద్బ్రహ్మమయేనేత్యుక్తం॥ కమ్బునా శఙ్ఖేన-కపోలే గణ్డే-బాలం ధ్రువం-కృపయా-పస్పర్శ మమార్జ ॥౪॥ స వై ధ్రువః-దైవీం దేవస్య సమ్బన్ధినీం శఙ్ఖేన భగవతాఽఽవిర్భావితామిత్యర్థః-తాం వేదార్థప్రచురాం-గిరం వాచం-తదైవ స్పర్శోత్తరకాలమేవ - ప్రతిపద్య లబ్ధ్వా-పరితో జ్ఞాతః కార్త్స్న్యేన విదితః-పరాత్మ

తతో గరుత్మతా మధోర్వనం భృత్యదిదృక్షయా గతః ॥౧॥ స వై ధియా యోగవిపాకతీవ్రయా హృత్పద్మకోశే స్ఫురితం తటిత్ప్రభమ్। తిరోహితం సహసైవోపలక్ష్య బహిఃస్థితం తదవస్థం దదర్శ ॥౨॥ తద్దర్శనేనాగతసాధ్వసః క్షితావవన్దతాఙ్గం వినమయ్య దణ్డవత్। దృగ్భ్యాం ప్రపశ్యన్ప్రపిబన్నివార్భకశ్చుమ్బన్నివాస్యేన భుజైరివాశ్లిషన్ ॥౩॥ స తం వివక్షన్తమతద్విదం హరిర్జ్ఞాత్వాఽస్య సర్వస్య చ హృద్యవస్థితః। కృతాఞ్జలిం బ్రహ్మమయేన కమ్బునా పస్పర్శ బాలం కృపయా కపోలే ॥౪॥ స వై తదైవ ప్రతిపాదితాం గిరం దైవీం పరిజ్ఞాతపరాత్మనిర్ణయః। తం భక్తిభావోఽభ్యగృణాదసత్వరః పరిశ్రుతోరుశ్రవసం ధ్రువక్షితిః ॥౫॥ ధ్రువ ఉవాచ

నోః పరమాత్మజీవాత్మనోః-నిర్ణయో యాథాత్మ్యం-యేన-అతఏవ-భక్తిభావః భక్త్యాత్మకో భావోఽభిప్రాయో-యస్య-ధ్రువా స్థిరా శాశ్వతీ-క్షితిః స్థానం యస్య-అయం భావినిర్దేశః-అసత్వరః-త్వరారహితః - పరిశ్రుతం సర్వతో విఖ్యాతం-ఉరు నిరవధికం శ్రవః కీర్తి-ర్యస్య తం-భగవన్తం-అభ్యగృణాత్-అస్తావీత్ ॥౫॥ తత్ర స్వకీయవాగాదీన్ద్రియసంజీవకత్వేన స్వానుభవసిద్ధేన జ్ఞానప్రదం చిదచిచ్ఛరీరం నిఖిలజగదేకకారణం నిరస్తనిఖిలహేయగన్ధం ముక్త్యుపాయత్వముక్తిప్రదత్వాశ్రితదురితౌఘనివర్తకత్వనిరతిశయయశస్సంపన్నత్వనిరతిశయానన్దత్వాద్యపరిమితోదారగుణసాగరత్వేన భగవన్తం పఞ్చభిః ప్రస్తుత్య తస్మిన్ స్వమనఃప్రావణ్యమేకేన సమ్ప్రార్థ్య తత్పదారవిన్దధ్యానాసక్తచిత్తస్య దేహతదనుబన్ధిహేతుకసుఖదుఃఖాద్యననుభూతిమేకేనాభిధాయ తతస్సాధుపరిత్రాణాయ స్వేచ్ఛయా ప్రాదుష్కృతదివ్యమఙ్గళవిగ్రహం పరత్వేన శఙ్కితబ్రహ్మాదిదేవతానామపి కారణభూతం స్వావతారేణ సాక్షాజ్జగదవితారం త్రిభిః ప్రస్తుత్యైకేన తం శరణమాగత్య పురుషార్థమూర్తేస్తస్య భజనాదాశిషాం సత్యతాం వదన్నిరతిశయవాత్సల్యమేకేన స్తౌతి॥ య ఇతి ద్వాదశభిః॥ తత్ర తావద్వాగాదీన్ద్రియసంజీవయితృత్వేన స్వస్మై నిదర్శితేన జ్ఞానప్రదత్వం నిశ్చిన్వన్నమస్కరోతి ॥ య ఇతి॥ యో భగవాన్, ప్రసుప్తాం స్వకార్యాక్షమా, మిమాం స్తోతుం ప్రవృత్తాం-మే స్తోతుకామస్య మమ, వాచం వాగిన్ద్రియ- మన్తః ప్రవిశ్య స్వసఙ్కల్పరూపప్రజ్ఞానేనాత్మానుప్రవేశ ఉచ్యతే, పూర్వమేవ ప్రవిష్టత్వాత్, సంజీవయతి-తత్ర హేతుః, అఖిలశక్తిధరః అఘటితఘటనాదిసర్వశక్తేస్తవేదముపపన్నమితి భావః, తథా-స్వధామ్నః స్వధామభూతాన్ స్వశరీరభూతానితి యావత్, తృతీయాన్తపాఠే, స్వధామ్నా స్వకీయసఙ్కల్పరూపప్రజ్ఞానేనాన్తః ప్రవిశ్యేత్యన్వయః, హస్తచరణశ్రవణత్వగాదీన్, హస్తచరణగ్రహణం పాయూపస్థయోః కర్మేన్ద్రియయోరుపలక్షణం, శ్రవణత్వగ్గ్రహణమవశిష్టజ్ఞానేన్ద్రియాణాం, అపిశబ్దేనాన్తఃకరణచతుష్టయాధిష్ఠాతృదేవతాసంగ్రహః అన్యాన్ప్రాణానిన్ద్రియాణి, సంజీవయతి, తస్మై, భగవతే పూర్ణషాడ్గుణ్యమూర్తయే, పురుషాయ పురు

షాన్తర్యామిణే, అనేనజీవాన్తర్యామిత్వముక్తం, పూర్వమచిదన్తర్యామిత్వకథనాత్, తుభ్యంనమః, కృత్స్నచిదచిదన్తరాత్మత్వేనతత్సంజీవయితృత్వేనజ్ఞానప్రదత్వంత్వయ్యేవోపపన్నమితిభావః ॥౬॥ ననుఃతత్సృష్ట్వాతదేవానుప్రావిశత్, అనేనజీవేనాత్మనానుప్రవిశ్యనామరూపేవ్యాకరవాణి,, ఇతిజగత్సృష్టేరేవానుప్రవేశస్మరణాన్నాహంచిదచిదన్తరాత్మేత్యత్రజగత్సృష్టాపిత్వమేవేత్యాహ॥ ఏకఇతి॥ హేభగవన్, ఇదంపరిదృశ్యమానం, మహదాదిసమష్టివ్యష్ట్యాత్మకమశేషంసర్వం - జగత్-ఉరుగుణయావివిధపరిణామక్షమసత్త్వాదిగుణయా, ఆత్మశక్త్యా-ఆత్మనఃస్వస్యసంబన్ధిన్యాశక్త్యాకార్యోపయోగ్యపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతయా, మాయాఖ్యయాప్రకృత్యా, సృష్ట్వా, సదసద్గుణేషుకార్యకారణభూతేషుసత్త్వాదిగుణమయపదార్థేషు, పురుషోజీవశరీరకః, అనుప్రవిశ్య, త్వ, మేకఏవసన్, దారుషుహ్రస్వదీర్ఘఋజువక్రాదిభేదభిన్నేషుదారుషు, విభావసువదగ్నివ - నానేవబహుధేవ-విభాసి, అత్రవిభావసుదృష్టాన్తేనస్వశరీరభూతచిదచిద్గతగుణాస్పర్శోవివక్షితః, ఇవశబ్దేనవస్తుతఏకత్వం దేవమనుష్యాదిశరీరసంసృష్టజీవాన్తరాత్మత్వకృతంబహుత్వమపివివక్షితమ్ ॥౭॥ ఏవంనిఖిలజగదేకకారణత్వేనకృత్స్నచిదచిదన్తరాత్మత్వేననిరస్తనిఖిలదోషత్వేనచవాగాదీన్ద్రియసంజీవయితృత్వాత్తస్యైవజ్ఞానప్రదత్వముక్తం, తదేవనిదర్శయన్తస్యైవనిరతిశయపురుషార్థసాధనత్వేనభజనీయతామాహ॥త్వద్దత్తయేతి॥ త్వదీయయా,,తేషాంసతతయుక్తానాంభజతాంప్రీతిపూర్వకం-దదామిబుద్ధియోగంతం,,మితివదతాత్వయా, దత్తయా, వయునయాజ్ఞానేన, శ్రీత్వమాన్ష్మం, హేనాథ-భవన్తం, ప్రపన్నఃశరణంగతో, బ్రహ్మాచతుర్ముఖః, సుప్తప్రబుద్ధఇవపూర్వంసుప్తఃపశ్చాత్ప్రబుద్ధ ఇవ, విశ్వమచష్ట అపశ్యత్, విశ్వరచనోపయోగిజ్ఞానవిధురస్త్వత్ప్రపత్త్యాత్వద్దత్తజ్ఞానేనాసృజదిత్యర్థః, నాత్రభూతార్థవివక్షా, పశ్యతీత్యర్థః, హేఆర్తబన్ధోఆర్తానాంతాపత్రయాతురా

చ॥యోఽన్తఃప్రవిశ్యమమవాచమిమాంప్రసుప్తాంసంజీవయత్యఖిలశక్తిధరః *స్వధామ్నా।అన్యాంశ్చ
హస్తచరణశ్రవణత్వగాదీన్ప్రాణాన్నమోభగవతేపురుషాయతుభ్యమ్ ॥౬॥ఏకస్త్వమేవభగవన్నిదమా
త్మశక్త్యా మాయాఖ్యయోరుగుణయామహదాద్యశేషమ్। సృష్ట్వాఽనువిశ్యపురుషస్తదసద్గుణేషునానేవ
దారుషువిభావసువద్విభాసి ॥౭॥ త్వద్దత్తయావయునయేదమచష్టవిశ్వంసుప్తప్రబుద్ధఇవనాథభవ
త్ప్రపన్నః। † తస్యాపవర్గశరణంతవపాదమూలంవిస్మర్యతేకృతవిదాకథమార్తబన్ధో ॥౮॥ నూనం
విమృష్టమతయస్తవమాయయాతేయేత్వాంభవాప్యయవిమోక్షణమన్యహేతోః। అర్చన్తికల్పకతరుంకుణ
పోపభోగ్యమిచ్ఛన్తియత్స్ప*ర్శజంనరకేపినృణామ్ ॥౯॥ యానిర్వృతిస్తనుభృతాంతవపాదపద్మధ్యా
నాద్భవజ్జనకథాశ్రవణేనవాస్యాత్। సాబ్రహ్మణిస్వమహిమన్యపినాథమాభూత్కింన్వన్తకాసిలులితాత్ప

ణాం, బన్ధో, అపవర్గశరణంముక్త్యుపాయం- ఆపవర్గ్యమితిపాఠేస్వార్థేష్యఞ్ అపవర్గేభవంఆపవర్గ్యంసుఖం-తత్సాధనమితివా, తవ- పాదమూలం, కృతవిదాసర్వేన్ద్రియోపజీవనేనజ్ఞానప్రదత్వాద్యుపకారజ్ఞేనకథంవిస్మర్యతే, ఏవంమహోపకారిణంత్వామభజన్తఃకృతఘ్నాఏవేత్యర్థః ॥౮॥ తథాత్వాంభజన్తోఽపిమాదృశాస్సకామామన్దభాగ్యాఏవేత్యాహ ॥నూనమితి॥కల్పకతరుంకల్పకతరుతుల్యం, ఆశ్రితార్థప్రదత్వేనకల్పకతరుతౌల్యంవివక్షితం, తతోనిరతిశయగుణవత్తామాహ ॥ భవాప్యయవిమోక్షణంభవోజన్మ, అప్యయోమరణం-తయోర్మోక్షణంమోచనం, యస్మాత్తం, యద్వా, భవాప్యయాపిమోచయతీతిణ్యన్తాత్కర్తరిల్యుట్బాహులకత్వాత్, ముక్తిప్రదమిత్యర్థః, ఏవంభూతంత్వాం, యే, మాదృశాలోకాః, అన్యహేతోః, అన్యస్యత్రివర్గస్య, హేతోఃకారణాద్భజన్తి, తేజనా, స్తవ, మాయయా ,,మమమాయాదురత్యయా,, త్యుక్తవిధయా, విమృష్టమతయః అపహృతజ్ఞానాః, నూనమితినిశ్చయే - కుతస్తైవిమృష్టమతయఇత్యత్రాహ, యద్యస్మాత్, స్పర్శజంవిషయేన్ద్రియసమ్బన్ధజం, అతఏవ ,,ఏతద్వై నిరయాస్తాత స్థానస్య పరమాత్మనః,,ఇతినరకప్రాయేపిసంసారే, నృణాం, కుణపోపభోగ్యం కుణపేనశవతుల్యేనశరీరేణోపభోగ్యం, సుఖమితిశేషః -ఇచ్ఛన్తి ॥౯॥ ననుస్వర్గస్యాపిసుఖత్వప్రతిపత్తేఃకింతదర్థంభజమానాన్నిన్దిత్వానిష్కామాన్ ప్రశంససీత్యాశఙ్కాయాంస్పర్శజస్యాల్పాస్థిరత్వాన్నిన్దామిత్యభిప్రేత్యకింవక్తవ్యంనిష్కామభజనసాధ్యస్యాపవర్గికసుఖస్యనిరవధికత్వాన్నతేనస్పర్శజస్యసామ్యమితియతస్త్వచ్చరణధ్యానత్వద్భక్తజనకథాశ్రవణజన్యసుఖేనాపినకైవల్యమపిసమానమితికైముత్యన్యాయేనాహ॥యేతి॥ తనుభృతాం దేహినాం, తవ-చరణకమలధ్యానాత్-

౬॥శ్లో॥పా* స్వధామ్నః. ౮॥శ్లో॥పా† తస్యాపవర్గ్యం.

భవజ్జనానాం భాగవతానాం, త్వత్కథాశ్రవణేన వా - యా - నిర్వృతిస్సుఖం, స్యాత్, సా నిర్వృతిః - హే నాథ - స్వమహిమన్యపి స్వాభావికగుణాష్టకరూపమహిమ్ని బ్రహ్మణి శుద్ధాత్మస్వరూపే నుభూయమానేఽపి, మా భూన్నాస్తీత్యర్థః, అన్తకాసిలులితాత్ అన్తకాఖ్యశస్త్రక్షతాత్, విమానాత్, పతతాం స్వర్గిణాం, నిర్వృతిః, స్యాదితి కిం నాస్త్యేవేత్యర్థః ॥ ౧౦ ॥ ఏవం నిత్యనిరతిశయానన్దసాధనభూతం త్వాం తుచ్ఛసాతిశయాల్పసుఖసాధనత్వేన భజన్తో మాదృశా మన్దభాగ్యా ఏవేత్యుక్త్వా స్వస్య సత్సఙ్గతికథాశ్రవణాదిప్రణాడ్యా భక్తిమపి హేతుం కింప్రార్థయతే ॥ భక్తిమితి ॥ హే అనన్త దేశకాలవస్తుపరిచ్ఛేదరహిత - త్వయి నిరస్తనిఖిలదోషే సార్వజ్ఞ్యనిరతిశయానన్దత్వాద్యపరిమితోదారగుణసాగరే త్వయి, ముహుః పునః పునః నిరన్తరమిత్యర్థః, భక్తిం - ప్రవహతాం కుర్వతాం అత ఏవామలః ఆశయోఽన్తఃకరణం - యేషాం, మహతాం మహోత్కృష్టాత్మగుణయుక్తానాం, ప్రసఙ్గః ప్రకృష్టస్సఙ్గః - మహతామితి సమ్బన్ధమాత్రే షష్ఠీ - మహత్సమ్బన్ధీ సఙ్గః మహత్సు సఙ్గమ ఇత్యర్థః మే స్యాత్, యేన మహత్సఙ్గేన, హేతునా, ప్రవృత్తా, యా, భగవతో గుణకథా, సైవ మధు, తస్య, పానేన, మత్తః తృప్తః, నిరస్తతాపత్రయ ఇత్యర్థః ఉరువ్యసనమధికదుఃఖగర్భం, వ త ఏవోల్బణం దుస్సహం, భవాబ్ధిం నేష్యే తరామి ॥ ౧౧ ॥ న కేవలం సత్సఙ్గతేః కథాశ్రవణాదిప్రణాడ్యాఽఽపవర్గికసుఖసాధనత్వమేవ కిన్తు జీవద్దశాయామపి దేహతదనుబన్ధినిమిత్తసుఖదుఃఖాద్యహేతుత్వమపీత్యాహ ॥ త ఇతి ॥ హే ఈశ, మర్త్యం మరణశీలమపి, అతితరాం నితరాం, ప్రియం, శరీరం, యే చ, అనుమర్త్యమనుసృత్య గచ్ఛన్తీవ వర్తన్త ఇత్యనుగాః, సుతాదయః, తాంశ్చ, యే జనాః, న స్మరన్తి నాభిమన్యన్త ఇత్యర్థః కే త ఇత్యత్రాహ, హే అబ్జనాభ, యే జనాః, భవదీయపదారవిన్దయోః, సౌగన్ధ్యం తేన, తస్మిన్వా, లుబ్ధం హృదయం యేషాం, తేషు భాగవతేషు, కృతః ప్రసఙ్గో యైస్త ఇత్యర్థః ॥ ౧౨ ॥ అబ్జనాభేత్యనేన నిరతిశయసౌన్దర్యదివ్యమఙ్గళవిగ్రహవైశిష్ట్యముక్తం, మహదాద్యశేషం సృష్ట్వానుప్రవిశ్య పురుష ఇత్యనేన ప్రకృతిప్రాకృతపురుషశరీరకత్వం చ, ఏవం స్థూ

తతాం విమానాత్ ॥ ౧౦ ॥ భక్తిం ముహుః ప్రవహతాం త్వయి మే ప్రసఙ్గో భూయాదనన్త మహతామమలాశయానామ్। యేనాఞ్జసోల్బణమురువ్యసనం భవాబ్ధిం నేష్యే భవద్గుణకథామృతపానమత్తః ॥ ౧౧ ॥ తే న స్మరన్త్యతితరాం ప్రియమీశ మర్త్యం యే చాను గాస్సుతసుహృద్గృహవిత్తదారాః। యే త్వబ్జనాభ భవదీయపదారవిన్దసౌగన్ధ్యలుబ్ధహృదయేషు కృతప్రసఙ్గాః ॥ ౧౨ ॥ తిర్యఙ్నగద్విజసరీసృపదేవదైత్యమర్త్యాదిభిః పరిచితం సదసద్విశేషమ్। రూపం స్థవిష్ఠమజ తే మహదాద్యనేకం నాతః పరం పరమ వేద్మి న యత్ర వాదః ॥ ౧౩ ॥ కల్పాన్త ఏతదఖిలం జఠరేణ గృహ్ణన్ శేతే పుమాన్స్వదృగనన్తసఖస్తదఙ్కే। యన్నాభిసిన్ధురుహకాఞ్చనలోకప

లసూక్ష్మశరీరద్వయముక్తం, అనన్తేత్యనేన సత్యజ్ఞానానన్తలక్షణం దివ్యాత్మస్వరూపం చ, ఏతత్త్రితయమేవ యథావద్విద్వాన్ శరణం వ్రజతి, తిర్యగిత్యాదిభిశ్చతుర్భిః, తత్రాద్యేన స్థూలరూపం ప్రపఞ్చయతి ॥ తిర్యగితి ॥ హే పరమ - స్థూలసూక్ష్మరూపాభ్యాం విలక్షణ, నిస్సమాభ్యధిక, అత ఏవ, అజ - స్థూలరూపగతోత్పత్తివినాశాదిరహిత, నగాః స్థావరాణి, ఏతచ్చరాణామప్యుపలక్షణం - తిర్యఞ్చః పశుమృగాదయః, ద్విజాః అణ్డజాః, ఏషాం తిర్యక్త్వే దేవసఙ్గ్రహసిద్ధే గోబలీవర్దన్యాయేన పృథగ్గ్రహణం, ఏవం సరీసృపగ్రహణం చ, ఆదిశబ్దేన స్వేదజోద్భిజ్జసఙ్గ్రహః, తిర్యగాదిభిః పరిచితం పరితో వ్యాప్తం, సదసత్ చిదచిదాత్మకం విశేషం, విశేషః, పృథివీ, సోఽస్యాస్తీతి విశేషం, అర్శఆద్యాకృతిగణత్వాదచ్, విశేషపర్యన్తమిత్యర్థః మహదాదిమహాన్, ఆదిర్యస్య తత్, అనేకం వివిధవిచిత్రసన్నివేశం స్థవిష్ఠం స్థూలం బ్రహ్మాణ్డాత్మకం, తే తవ, రూపం - వేద్మి, త్వచ్ఛరీరత్వేన వేద్మీత్యర్థః - అతః, స్థూలరూపాత్, పరం - విలక్షణం, యద్దివ్యమఙ్గళవిగ్రహాత్మకం సూక్ష్మరూపం - తదపి న వేద్మీతి న కిన్తు - త్వత్ప్రసాదాద్వేద్మ్యేవేత్యర్థః - పరం రూపం విశినష్టి, యత్ర యద్విషయే, వాదః ప్రాకృతత్వాప్రాకృతత్వవాదః, ప్రవర్తత ఇత్యర్థః, యద్వా - అవేద్మీతి చ్ఛేదః, అవేద్మీత్యకారో నిపాతో నఞ్ పర్యాయః ॥ తతశ్చ ॥ అతః స్థవిష్ఠాద్రూపాత్పరం విలక్షణం, "న భూతసఙ్ఘసంస్థానో దేహోఽస్య పరమాత్మనః", ఇత్యుక్తాప్రాకృతదివ్యవిగ్రహాత్మకం రూపం తతః పరం దివ్యాత్మస్వరూపం, సత్యం జ్ఞానమనన్తమిత్యుక్తవిధం చ అవేద్మీతి న, న వేద్మీతి న - కిన్తు త్వత్ప్రసాదాజ్జానామ్యేవేత్యర్థః - రూపం స్వరూపం చోభయం విశినష్టి - యత్ర వాద ఇతి - యత్ర స్వరూపే రూపే చ విషయే, వాదః - దేవతిర్యఙ్మనుష్యాదిసజాతీయత్వవాదః, నిర్విశేషత్వవాదశ్చ - న ప్రవర్తత ఇత్యర్థః - యత్ర - వాదశ్శబ్దవ్యాపారో - నాస్తి - తద్బ్రహ్మస్వరూపం చ న వేద్మీతి వ్యాఖ్యానం త్వయుక్తం, "సర్వే వేదా యత్పదమామనన్తి - శాస్త్రయోనిత్వాత్ - వచసాం వాచ్యముత్తమం నతాస్స్మ సర్వవచసాం, ప్రతిష్ఠా యత్ర శాశ్వతీ - వేదైశ్చ సర్వైరహమేవ వేద్యః", ఇత్యాదిశ్రుతిసూత్రస్మృతిభిస్తస్య శాస్త్రైకవేద్యత్వాభిధానాత్ ॥ ౧౩ ॥ కిం చ యః పుమాన్ - ఏతచ్చిదచిదాత్మకం జగత్ కల్పాన్తే ప్రళయే - జఠరేణ గృహ్ణన్ కుక్షౌ

నివేశ్యేత్యర్థః, స్వస్మిన్దృక్ యస్య స్వానుభవైకశీల ఇత్యర్థః, అనన్తసఖః, శేషసహాయః, తదఙ్కే అనన్తభోగే - శేతే యోగనిద్రాగూఢో భవతి, యస్య పుంసో, నాభిరేవ సిన్ధుః, తస్మిన్ రుహముద్భూతం, కాఞ్చనమయం, లోకాత్మకం పద్మం తస్య, గర్భకర్ణికాయాం, ద్యుమాన్ తేజస్వీ, బ్రహ్మా భవతి, తస్మై భగవతే తుభ్యం, ప్రణతోఽస్మి ॥ ౧౪ ॥ ఏవం రూపం విశిష్య పునస్స్వరూపం విశినష్టి ॥ త్వమితి ద్వాభ్యామ్ ॥ వనుజీవవన్న మాపి స్థూలసూక్ష్మశరీరవత్త్వే సతః కో విశేష ఇత్యత్రాహ ॥ త్వమితి ॥ త్వం, అకర్మాయత్తస్వేచ్ఛోపాత్తాప్రాకృతదివ్యమఙ్గళగుణాస్పదవిగ్రహవిశిష్టస్త్వం, స్థితౌ నిమిత్తభూతాయాం జగత్పాలనార్థమిత్యర్థః అధిమఖః యజ్ఞారాధ్యో యజ్ఞఫలప్రదశ్చ, వ్యతిరిక్తః ప్రకృతిపురుషవిలక్షణః ఆస్సే తిష్ఠసి అత్రాధిమఖ ఇత్యనేన, స్థితావిత్యనేన చ “పరిత్రాణాయ సాధూనామ్” ఇత్యుక్తరీత్యా సర్వయజ్ఞారాధ్యత్వాయ సాధుపరిత్రాణాయ చ త్వజ్జన్మ, న తు జీవవత్కర్మాయత్తమిత్యవగమ్యతే - అవ్యతిరిక్త ఇతిచ్ఛేదః - ప్రకృతిపురుషవిలక్షణ ఏవ - తాభ్యామపృథక్త్వేనావస్థిత ఇత్యర్థః, నన్వనన్తవిచిత్రస్థిరచరాత్మకస్య జగతో ధారణపోషణభోగాద్యాత్మకం పాలనం కథమేకేన మయా యుగపత్కర్తుం శక్యమిత్యత్రాహ, బుద్ధ్యవస్థితం, బుద్ధావవస్థితం, విషయభూతం, సఙ్కల్పరూపజ్ఞానవిషయమితి యావత్ అఖణ్డితయా అసఙ్కుచితయా - స్వదృష్ట్యా స్వసఙ్కల్పరూపజ్ఞానేన - ద్రష్టా సాక్షాత్కర్తాఽసి - కృత్స్నస్య జగతస్సర్వదేశకాలావస్థాస్వనిష్టనిరసనేష్టప్రాపణాత్మకపరిపాలనోపయోగ్య సఙ్కుచితస్వకీయసఙ్కల్పరూపజ్ఞానాశ్రయోఽసీత్యర్థః - స్థితావధిమఖో వ్యతిరిక్త ఇత్యుపపాదః, తత్ర - అజః ప్రకృతిపురుషగతస్వరూపాన్యథాభావస్వభావాన్యథాభావయోరుత్పత్త్యాదిరహితః - అత ఏవ, వ్యతిరిక్తః ప్రకృతిపురుషాభ్యాం విలక్షణః, స్థితావధిం వ్యవస్థితావధిమత్, స్థావరపర్యన్తం వా యత్తజ్జగత్సర్వం, మఖణ్డితజ్ఞానేన సాక్షాత్కుర్వన్నాస్స ఇత్యర్థః ఏవం త్వం నిత్యముక్తః, వ్యాప్యవస్తుగతదోషాస్పృష్టః అనేనాచిద్వ్యావృత్తిః, అచిద్ద్రవ్యం హి అవ్యక్తమహదాదికం స్వకార్యేషు పృథివ్యాదిషు వ్యాప్తం తద్గతదోషైస్స్పృష్టం, ఏవం జీవవ్యావృత్తిశ్చ, జీవో హి దేవాదిశరీరేషు వ్యాప్తః, పరమార్థతస్తద్గతదోషైరస్పృష్టోఽప్యహం మమాభిమానా

ద్మగర్భేద్యుమాన్భగవతే ప్రణతోఽస్మి తస్మై ॥ ౧౪ ॥ త్వం నిత్యముక్తపరిబుద్ధవిశుద్ధ ఆత్మా కూటస్థ ఆదిపురుషో
భగవాంస్త్ర్యధీశః । యద్బుద్ధ్యవస్థితమఖణ్డితయా స్వదృష్ట్యా ద్రష్టా స్థితా ॥ విధిమఖో వ్యతిరిక్త ఆస్సే ॥
యస్మిన్విరుద్ధమతయోఽప్యనిశం పతన్తి విద్యాదయో వివిధశక్తయ ఆనుపూర్వ్యాత్ । తద్బ్రహ్మ విశ్వభవమే

భ్యాం క్లిశ్యతీత్యనిత్యముక్తః, త్వం తు నిత్యముక్త ఇతి భావః - తత్ర హేతుః, విశుద్ధః అకర్మవశ్యః, నిత్యముక్తశబ్దాత్పరస్య సోర్లోప ఆర్షః - కర్మధారయో వా - విశుద్ధత్వే హేతుః పరిబుద్ధః అసఙ్కుచితజ్ఞానః - జీవో హి కర్మాయత్తసఙ్కోచవికాసరూపావస్థావజ్జ్ఞానాశ్రయో న పరిబుద్ధః - త్వం తు పరిబుద్ధ ఇతి భావః, తత్ర హేతుః, కూటస్థః - నిర్వికారః, స్వరూపతస్స్వభావతోఽపి నిర్వికారస్త్వం, జీవస్తు స్వభావతో వికారీ, నను - నిత్యముక్తత్వపరిబుద్ధత్వవిశుద్ధత్వాని ముక్తేషు నిత్యసిద్ధేషు చాతివ్యాప్తాని, తత్రాహ, ఆత్మా తేష్వన్తః ప్రవిశ్య ధారకః, నన్వాత్మత్వమప్యతిప్రసక్తమత ఉక్తం, ఆదిపురుషో భగవాంస్త్ర్యధీశ ఇతి, ఆదిపురుష ఇతి కర్మధారయః - ఆదిశ్చ కారణవాచీ - కారణం హి కార్యస్యాదిః, జగత్కారణభూతః పురుష ఇత్యర్థః, జగత్కారణత్వం చ న ముక్తేషూపపన్నం “జగద్వ్యాపారవర్జం ప్రకరణాదసన్నిహితత్వాచ్చ”, “భోగమాత్రసామ్యలిఙ్గాచ్చ” ఇతి ముక్తేషు జగద్వ్యాపారాభావస్య సూత్రితత్వాత్, భగవచ్ఛబ్దేన సమగ్రషాడ్గుణ్యపరిపూర్ణత్వముచ్యతే, తదప్యనతిప్రసక్తమేవ, త్ర్యధీశః త్రయాణాం సత్త్వరజస్తమసాం తత్పరిణామరూపాణాం త్రయాణాం లోకానాం వా అధీశః - ఇదమప్యనతిప్రసక్తమేవేతి, త్రివిధచేతనవ్యావృత్తిః ॥ ౧౫ ॥ నను కథమచేతనేషు చేతనేషు చావస్థితస్యాపి తద్గతదోషాస్పర్శః, న చాకర్మవశ్యత్వాదుపపత్తిః, పుణ్యాపుణ్యసజాతీయచేష్టితాని కుర్వతస్తదవశ్యత్వానుపపత్తేరిత్యత్రాహ యస్మిన్నితి ॥ విరుద్ధమతయః - విరుద్ధానులిర్యాసుతాః ఆశ్రయాన్తరేషు సామానాధికరణ్యానర్హాః, విద్యాదయో జ్ఞానాదయః, వివిధాశ్శక్తయః, ఆనుపూర్వ్యాత్ క్రమేణ - యస్మిన్ - పతన్త్యావిర్భవన్తి, శక్తిర్హి కార్యోపయోగ్యపృథక్సిద్ధవిశేషణం, తత్ర సృష్టిస్థిత్యన్తః ప్రవేశనియమనసంహారాదీనాం క్రమికత్వేన పౌర్వాపర్యాత్తదుపయుక్తశక్తీనామపి తద్ద్వారా పౌర్వాపర్యమత్ర వివక్షితం, సర్వదా సర్వశక్తేస్తస్య క్రమేణ శక్త్యాశ్రయత్వాయోగాత్, ఏవం చ, సర్వశక్తేస్తస్య సర్వముక్తముపపన్నమితి భావః, ఉక్తాకారం బ్రహ్మ జగత్కారణత్వేన లక్షణేన లక్షయన్ సంగ్రహేణ తత్స్వరూపముపశోధయన్ శరణం ప్రజతి ॥ తదితి ॥ తద్బ్రహ్మ విశ్వభవమేకమిత్యనేన “యతో వా ఇమాని భూతాని” ఇతి వాక్యం స్మారితం, అవికారమానన్దమాత్రమనన్తమితి పదత్రయేణ “సత్యం జ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మ” ఇతి వాక్యం స్మారితం, తత్ర హి జన్మాదివాక్యే జగ

త్కారణత్వేనోపలక్షితస్య బ్రహ్మణః స్వరూపం సత్యాదివాక్యైశ్శోధితం, ఏవమత్రాపి, తథాహి, వద్యాదయో వివిధశక్తయ ఇత్యనేనస్పష్ట్యాద్యుపయుక్తాః " పరాస్య శక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతే స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చ " ఇత్యుక్తశక్తీ నామభిధానేన జగజ్జన్మాదయో హ్యుపస్థాపితాః, సర్వశక్తిమత్త్వేన ప్రసిద్ధం బ్రహ్మ యస్మిన్నిత్యేవంవిధయచ్ఛబ్దేనానూద్యోపస్థితానాం జన్మాదీనాం లక్షణత్వముచ్యతే ॥ విశ్వభవమితి ॥ భవత్యస్మాదితి భవం, విశ్వస్య భవం విశ్వోత్పత్తికారణమిత్యర్థః, ఏకశబ్దేనోపాదానత్వనిమిత్తత్వే స్థితిసంహారకారణత్వే చైకస్యైవేతి వివక్షితం, తద్బ్రహ్మేత్యనేన " అధీహి భగవో బ్రహ్మేతి " త్యుపక్రమే పృష్టస్య ప్రతివచనత్వసమర్పకం " తద్విజిజ్ఞాసస్వ తద్బ్రహ్మేతి " వాక్యం స్మారితం, ఏవం జగత్కారణత్వేనోపలక్షితం బ్రహ్మస్వరూపతో లక్షయతి ॥ అవికారమితి ॥ అనేన సత్యపదం స్మారితం, తేన హి సతతపరిణామినోఽచేతనాత్తత్సంసృష్టాచ్చేతనాచ్చ వైలక్షణ్యముక్తం, ఏవమత్రాప్యవికారపదేన, ఆనన్దమాత్రం దుఃఖాసమ్భిన్నజ్ఞానమాత్రం - మాత్రచాకా వివిజడత్వ వ్యావృత్తిః అనేన జ్ఞానపదం స్మారితం- అనుకూలజ్ఞానమేవ హ్యానన్దః, శ్రౌతస్యాపి జ్ఞానపదస్యానన్దరూపజ్ఞానపర్యవసానత్వద్యోతనాయానన్దశబ్దః ప్రయుక్తః - అనేనానన్దపదేన నిత్యాసఙ్కుచితానుకూలజ్ఞానాశ్రయత్వం వివక్షితం తేన ముక్తచేతనవ్యావృత్తిః - తే హి బద్ధదశాయాం సఙ్కుచితజ్ఞానత్వేన నిత్యాసఙ్కుచితజ్ఞానాః, అనన్తపదేన దేశకాలవస్తుపరిచ్ఛేదరాహిత్యం వివక్షితం - అనేన నిత్యసిద్ధవ్యావృత్తిః - తేషాం స్వరూపస్యాణుపరిమాణత్వేనానన్త్యాభావాత్ - తత్ర - దేశపరిచ్ఛేదో నామ ఇదమత్ర న భవతీతి, కాలపరిచ్ఛేదో నామ ఇదమిదానీం న భవతీత్యేవంరూపః, ఏతద్ద్వయరహితం వస్తుపరిచ్ఛేదో నామ సర్వవస్తుసామానాధికరణ్యానర్హత్వం, ఏవంభూతం బ్రహ్మాహం ప్రపద్యే శరణం గతోఽస్మి * ॥ ౧౬ ॥ * ఏవం బ్రహ్మస్వరూపగు

కమనన్తమాద్యమానన్దమాత్రమవికారమహం ప్రపద్యే ॥ ౧౬ ॥ సత్యాశిషో హి భగవంస్తవ పాదపద్మమాశీస్తథాఽనుభజతః పురుషార్థమూర్తేః । అప్యేవమార్య భగవాన్పరిపాతి దీనాన్వాశ్రేవ వత్సకమనుగ్రహకాతరోఽస్మాన్ ॥ ౧౭ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ అథాభిష్టుత ఏవం వై సత్సఙ్కల్పేన ధీమతా । భృత్యానురక్తో భగవాన్ప్రతినన్ద్యేదమబ్రవీత్ ॥ ౧౮ ॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ వేదాహం తే వ్యవసితం హృది రాజన్యబాలక । తత్ప్రయచ్ఛామి భద్రం తే దురాపమపి సువ్రత ॥ ౧౯ ॥ నాన్యైరధిష్ఠితం భద్ర యద్భ్రాజిష్ణు ధ్రువక్షితి । యత్ర గ్రహర్క్షతారాణాం జ్యోతిషాం చక్రమాహితమ్ ॥ ౨౦ ॥ మేఢ్యాం గోచక్రవత్స్థాస్ను పరస్తాత్కల్పవాసినామ్ । ధర్మోఽగ్నిః కశ్యపః శుక్రో మునయో యే వనౌకసః ॥ చరన్తి దక్షిణీకృత్య భ్రమన్తో యత్సతారకాః ॥ ౨౧ ॥ ప్రస్థితే తు వ

నాన్విశోధ్యతం ప్రపద్య్యశరణ్యజనస్య పలావినాభావమావిష్కుర్వన్వాత్సల్యనిధేస్తస్యాభిమతార్థాదప్యతిశయితపురుషార్థప్రదత్వమాహ ॥ సత్యాశిష ఇతి ॥ హే భగవన్-సత్యాశిషః ఆశిషస్సత్యాః క్రియన్తే యేన స సత్యాశీః- తస్య-పురుషార్థమూర్తేః స్వయం పురుషార్థభూతరూపస్య, తవ-పాదపద్మం-యథా ఆశీః- తథా-ఇ[illegible]ః - అనుభజతో ఽతఏవ దీనాన్ త్రివర్గనిష్ఠానప్యే - వంభూతా-నస్మాన్ - అనుగ్రహకాతరః అనుగ్రహైకవివశః-భగవాన్-షాడ్గుణ్యపరిపూర్ణో భవాన్-వత్సకం-స్వాధీకః-వాశ్రేనవ ప్రసూతా ధేనురివ- హే ఆర్య స్వామిన్-పరిపాతి అభిమతప్రదానేన పరిపాతి-పరీత్యుపసర్గేణ సర్వతః పాతి సంసారభయాచ్చ పాతీత్యయమర్థో వివక్షితః * ॥ ౧౭ ॥ * స్తుతిముపసంహరతి ॥ అథేతి ॥ సత్సఙ్కల్పేన పృథసఙ్కల్పేన ధీమతా ధ్రువేణ-ఏవమభిష్టుతః స్తుతః-అనన్తరం-భక్తేష్వనురక్తో నిరతిశయప్రీతిమాన్-భగవాన్-ప్రతినన్ద్య స్తుతమితి శేషః-ఇదం వక్ష్యమాణమబ్రవీత్ * ॥ ౧౮ ॥ * ఉక్తిమేవాహ ॥ వేదేతి ॥ హే రాజన్యబాలక- తే త్వయా-హృది వ్యవసితం-అభిమతవిషయత్వేన నిశ్చితమహం వేద జానామి తత్ త్వయా వ్యవసితమితరైర్దురాపం దుర్లభమపి- హే సువ్రత-తేతుభ్యం-ప్రయచ్ఛామి దదామి * ॥ ౧౯ ॥ * వ్యవసితమేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ నాన్యైరితి ॥ సార్ధద్వయేన- హే భద్ర ధ్రువ-శాశ్వతీ క్షితిర్వాసో యస్మిన్-భ్రాజిష్ణు దీప్తిమత్ - అన్యైరనధిష్ఠితం-యత్రస్థానే - జ్యోతిషాం జ్యోతీరూపాణాం గ్రహాదీనాం చక్రమాహితమర్పితమ్ * ॥ ౨౦ ॥ * ధాన్యాక్రమణాయ భ్రామ్యమాణానాం పశూనాం బన్ధనస్తమ్భో మేఢిః -తస్యాం-గోచక్రవత్స్థిత[illegible]-సహితమిత్యర్థః-కల్పవాసినామవాన్తరకల్పవాసినాం -పరస్తాదపి-స్థాస్ను లోకత్రయనాశేప్యనశ్వరం - ధర్మాగ్న్యాదయో నక్షత్రరూపాః - వనౌకసో మునయః సప్తర్షయః - యత్ - ప్రదక్షిణీకృత్య భ్రమన్తశ్చరన్తి * ॥ ౨౧ ॥ * తత్స్థానం రాజ్యాదనన్తరం ప్రాప్స్యసీత్యాహ ॥ ప్రస్థిత ఇతి ॥ తుభ్యం-గాం పృథివీం దత్వా-పితా ఉత్తానపాదేన-వనం-ప్రస్థిత ఇతి భావే క్తః- వనం ప్రతిగమనే సతి-ధర్మసంశ్రయః వర్ణాశ్రమధర్మపరిపాలకః-భవాన్-షడ్వింశద్వ

ర్ష సాహస్రం-వర్షాణాంసహస్రాణి-తతస్సమాహారోద్విగుః - అవ్యాహతన్దియః అవిహతేన్ద్రియః-రక్షితారక్షిష్యసి-గామిత్యనుషఙ్గః ॥ ౨౨ ॥ త్వయాఽసంకల్పితమపిమద్భక్తేత్వయిదోహదేవంభవిష్యతీత్యాహైకేన ॥ త్వద్భ్రాతరితి॥ ఉత్తమాఖ్యేత్వద్భ్రాతరి-మృగయాయాం - నష్టేసతి-తస్మిన్నుత్తమేమనోయస్యాః-స్సా మాతాసురుచిః-వనంప్రత్యన్వేషన్తీదవాగ్నింప్రవేక్ష్యతి ॥ ౨౩ ॥ కించ, యజ్ఞహృదయంయజ్ఞస్యహృదయంతాత్పర్యభూమిం-యజ్ఞారాధ్యమిత్యర్థః-మాంయజ్ఞానాంప్రభుం-పుష్కలదక్షిణైస్సమగ్రదక్షిణైర్యజ్ఞైరారాధ్య- ఇహరాజ్యే-సత్యాఃదృఢసఙ్కల్పజాః-ఆశిషః-ఇష్టావిషయాన్-భుక్త్వాఅనుభూయ-అన్తేభోగానన్తరం-మాం-అనుస్మరిష్యసి ॥ ౨౪ ॥ తత, స్సర్వైర్లోకైస్సమ్యక్ పూజితైః-నమస్కృతం-మత్స్థానంమదనుగ్రహలబ్ధం-గన్తాసిప్రాప్స్యసి-స్థానంవిశినష్టి-ఋషిభ్యః-ఉపరిష్టాత్-స్థితం, యతః-మనఃప్రయతనశీలఃగత్వా యతఃస్థానాత్పున-ర్నావర్తతే, నావర్తగవగోహతి, అపతు-తత్రైవైకుణ్ఠమేవయాతీత్యర్థః ॥ ౨౫ ॥ భగవదుక్తిముపసంహరన్ భగవాంస్తిరోదధఇత్యాహమైత్రేయః-ఇత్యుక్తప్రకారేణార్చితఆరాధితో-భగవాన్ ఆత్మనః -పదంస్థాన-మతిదిశ్య-దత్వా-బాలస్యధ్రువస్య-పశ్యతస్సతః, గరుడధ్వజోగరుడవాహనః-తదఙ్కితధ్వజశ్చభగవాన్ - స్వధామవైకుణ్ఠస్థాన-మగాత్-ప్రత్యపద్యత ॥ ౨౬ ॥ సోపిధ్రువోపి, విష్ణోః-పాదసేవయా- ఉపసాదితంప్రాపితం - సంకల్పజంతపశ్చర్యారమ్భఫలసఙ్కల్పాజ్జాతం - సఙ్కల్పనిర్వాణంసఙ్కల్పస్యనిర్వాణంసమాప్తిర్యస్మిన్-కృతకసుఖం-నతుస్వాభావికానన్దావిర్భావరూపమితభావః - ప్రాప్యాప, నాతిప్రీతః-నితరామహృష్టచిత్తః-పురమ

నంపిత్రాదత్వాగాంధర్మసంశ్రయః । షడ్వింశద్వర్షసాహస్రంరక్షితాఽవ్యాహతేన్ద్రియః ॥ ౨౨ ॥ త్వద్భ్రాతర్యుత్తమేనష్టేమృగయాయాంతుతన్మనాః। అన్వేషన్తీవనంమాతాదవాగ్నింసాప్రవేక్ష్యతి ॥ ౨౩ ॥ ఇష్ట్వామాంయజ్ఞహృదయంయజ్ఞైఃపుష్కలదక్షిణైః। భుక్త్వాచేహాశిషస్సత్యాఅన్తేమాఽనుస్మరిష్యసి॥ ౨౪ ॥ తతోగన్తాసిమత్స్థానంసర్వలోకనమస్కృతమ్। ఉపరిష్టాదృషిభ్యస్త్వంయతోనావర్తతేయతిః ॥ ౨౫ ॥ మైత్రేయఉవాచ॥ ఇత్యర్చితస్సభగవానతిదిశ్యాఽఽత్మనఃపదమ్ । బాలస్యపశ్యతోధామస్వమగాద్గరుడధ్వజః॥ సోపసఙ్కల్పజంవిష్ణోఃపాదసేవోపసాదితమ్। ప్రాప్యసఙ్కల్పనిర్వాణంనాతిప్రీతోఽభ్యగాత్పురమ్ ॥ ౨౭ ॥ విదురఉవాచ ॥ సుదుర్లభంయత్పరమంపదంహరేర్మాయావినస్తచ్చరణార్చనార్జితమ్। లబ్ధ్వాప్యసిద్ధార్థమివైకజన్మనాకథంస్వమాత్మానమమన్యతాత్మవిత్॥ ౨౮ ॥ మైత్రేయఉవాచ॥ మాతుస్సపత్న్యావాగ్బాణైర్హృది విద్ధస్తుతాన్స్మరన్। నైచ్ఛన్ముక్తిప్రదాన్ముక్తింపశ్చాత్తాపముపేయివాన్॥ ౨౯ ॥ ధ్రువఉవాచ॥ సమాధినానైకభవేనయత్పదంవిదుస్సనన్దాదయఊర్ధ్వరేతసః। మాసైరహంషడ్భిరముష్యపాదయోశ్ఛాయాముపేత్యాపగతఃపృథఙ్మతిః॥ ౩౦ ॥ తత్పశ్యతమమానాత్మ్యమహోశోచ్యంబతైతయత్। గత్వాభవచ్ఛిదఃపాద

గాత్ ॥ ౨౭ ॥ అనతిప్రీతికారణంపృచ్ఛతి-విదురః॥ సుదుర్లభమితి ॥ మాయావినఃమాయాధిపతేస్సచ్ఛన్ది-తేనదత్తమిత్యర్థః-ఇతరైస్సుదుర్లభం-అతిరక్షణేనాప్యలభ్యం - యత్పదంస్థానం -తస్యభగవతశ్చరణార్చనేనార్జితంసంపాదితం-తత్స్థానం - ఏకజన్మనా - లబ్ధ్వాపిస్థితియేశరీరేఅసత్యేవలబ్ధ్వేత్యర్థః - ఆత్మవిద్ధ్రువః స్వమాత్మానమసిద్ధార్థమివఅపరిపూర్ణార్థమివ - కథమమన్యత ॥ ౨౮ ॥ ముక్త్యర్థంభగవదనారాధనమేవాప్రీతికారణమితివదన్ తస్యపరితాపమాహఋషిః ॥ మాతురితి ॥ సపత్న్యాఃమాతుస్సురుచేః - వాచఏవబాణాః - తైః-హృది - విద్ధఃజాతవ్యథః - స్తాన్వాగ్బాణాన్స్మరన్ - ముక్తిప్రదాద్భగవతః - ముక్తింనైచ్ఛత్తత్ప్రయుక్తంపశ్చాత్తాప - ముపేయివాన్ప్రాప్తః ॥ ౨౯ ॥ పశ్చాత్తాపవిషయాంధ్రువోక్తిమాహ ॥ సమాధినేతిసార్ధైష్షడ్భిః ॥ ఊర్ధ్వరేతసఃజితేన్ద్రియాస్సనన్దాదయః- నైకభవేననైకఅనేకభవాయస్మిన్ - బహుజన్మనాఅభ్యస్తేనేత్యర్థః -సమాధినా - యస్యభగవతఃపదంస్వరూపం - విదుస్సాక్షాత్కృతవన్తః- అముష్యభగవతః - పాదయోశ్ఛాయా - మహం , షడ్భిరేవమాసైః, రుపేత్యాపి - ప్రణామస్తుత్యాదిసమయేగరుడారూఢస్యహరేః పాదచ్ఛాయాయాం స్థిత్వాపీత్యర్థః - పృథఙ్మతిఃదేహాత్మాభిమానస్వతన్త్రాభిమానగ్రస్తః-అపగతః - భగవత్పాదచ్ఛాయాయాస్సకాశాద్దూరీకృతః ॥ ౩౦ ॥ అనాత్మాదేహః-తస్యకర్మ ఆనాత్మ్యం-దౌర్జన్యమిత్యర్థః - తత్పశ్యతతచ్ఛోచ్యమితి - అహోబతేతిహాకష్టమితిభావః - శోకకారణంవ్యనక్తి- యద్యస్మాద్భవచ్ఛిదఃగర్భజన్మజరామరణాద్యాత్మకసంసారభయనివర్తకస్య, భగవతః - పాదమూలంగత్వాసాక్షాత్కృత్య, అన్తవత్

లం - యాచే యాచితవాన్ - నతు నిత్యనిరతిశయానన్దాపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకావిర్భావపూర్వకబ్రహ్మానుభవాత్మకానన్దమితిభావః ॥ ౩౧ ॥ స్వస్యాల్పాసిద్ధరసాం సాంసారికభోగయాచ్ఞాం కారణం నిశ్చినోతి ॥ మతిరితి ॥ పతద్భిః స్వస్వభోగాన్తే స్వర్గాత్పతద్భిః పతనశీలైః - రత ఏవాసహిష్ణుభిః, మదపేక్షయాధఃపదప్రాప్తత్వాత్ పరసమృద్ధ్యసహిష్ణుభిః, దేవైర్మమ - మతిర్బుద్ధిః - ర్విదూషితా సాంసారికభోగలౌల్యసంపాదనేన దోషం ప్రాపితా - స్వకార్యజ్ఞస్యైవ వ్యాఖ్యా యస్య రీతపతి - మోఽహమసత్తమః దుర్జనః - అత ఏవ - నారదవచః ,, వికల్పే విద్యమానేఽపి న హ్యసన్తోషహేతవ ,, ఇత్యాదినోక్తం వచః - తథ్యం, నాగ్రహీషం న గృహీతవాన్ ॥ ౩౨ ॥ ప్రసుప్త ఇవాహమపి - దైవీం - గుణమయీం - దురత్యయాం - మాయాముపాశ్రిత్య - అత ఏవ - భిన్నదృక్ దేహాత్మాభిమానస్వతన్త్రాత్మాభిమానీ ద్వితీయే అబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రవస్తున్యసత్యపి భ్రాత్రైవ భ్రాతృవ్యః - శత్రురితి - యా - రుగ్రోగః - తయా - తస్యైతాపమనుభవామి ॥ ౩౩ ॥ కించ - మయా యత్ప్రార్థితం తద్వ్యర్థమిత్యాహ ॥ మయేతి ॥ దుఃఖేనాపి ప్రసాదయితుమశక్యం, భవచ్ఛిదం - జగదన్తరాత్మానం - తపసా - ప్రసాద్య - భవం సంసారమేవ - యాచే యాచితవానస్మి హేతి ఖేదే - యతోఽహం భాగ్యవివర్జితః దుర్భగః ॥ ౩౪ ॥ దౌర్భాగ్యమేవ సదృష్టాన్తం వ్యనక్తి ॥ స్వారాజ్యమ్ - స్వరాడకర్మవశ్య, స్తస్య భావస్స్వారాజ్యం ,, స స్వరాడ్భవతి - సర్వేషు లోకేషు కామచారో భవతి ,, త్యుక్తం ముక్తైశ్వర్యం - యచ్ఛతో దదతో - భగవత్సకాశాత్ - కేవలమేవ యామానః అభిమానః - అభిభిక్షితః యాచితః నిర్ధనః క్షీణంచ తత్పుణ్యం తేన - ఈశ్వరాత్సార్వభౌమాత్ఫలీకారానివ సతుషతణ్డులకణానివేతిదృష్టాన్తః ॥ ౩౫ ॥

మూలం యాచేఽనన్తవత్ఫలమ్ ॥ ౩౧ ॥ మతిర్విదూషితా దేవైః పతద్భిరసహిష్ణుభిః । యో నారదవచస్తథ్యం నాగ్రహీషమసత్తమః ॥ ౩౨ ॥ దైవీం గుణమయీం మాయాముపాశ్రిత్య దురత్యయామ్ । అసత్యపి ద్వితీయే చ ప్రసుప్త ఇవ భిన్నదృక్ । భ్రాతృభ్రాతృవ్యతిరుజాతప్యేఽహమపి హృద్రుజా ॥ ౩౩ ॥ మయా ప్రసాద్య తపసా దుష్ప్రసాదం భవచ్ఛిదమ్ । యాచేఽహం జగదాత్మానం భవం భాగ్యవివర్జితః ॥ ౩౪ ॥ స్వారాజ్యం యచ్ఛతో మానః కేవలం మేఽభిభిక్షితః । నిర్ధనః క్షీణపుణ్యేన ఫలీకారానివేశ్వరాత్ ॥ ౩౫ ॥ నవై ముకున్దస్య పదారవిన్దయోరజోజుషస్తాత భవాదృశా జనాః । వాఞ్ఛన్తి తద్దాస్యమృతేఽర్థమాత్మనో యదృచ్ఛయా లబ్ధమనస్సమృద్ధయః ॥ ఆకర్ణ్యాత్మజమాయాన్తం సమ్పరేత్య యథాగతమ్ । రాజా న శ్రద్దధే భద్రమభద్రస్య కుతో మమ ॥ ౩౭ ॥ శ్రద్ధాయ వాక్యం దేవర్షేర్హర్షవేగేన ధర్షితః । వార్తాహర్తురతిప్రీతో హారం ప్రాదాన్మహాధనమ్ ॥ ౩౮ ॥ సదశ్వం రథమారుహ్య కార్తస్వరపరిచ్ఛదమ్ । బ్రాహ్మణైః కులవృద్ధైశ్చ పర్యస్తోఽమాత్యబాన్ధవైః ॥ ౩౯ ॥ శఙ్ఖదున్దుభినాదేన బ్రహ్మఘోషేణ భూయసా । నిశ్చక్రామ పురాత్తూర్ణమాత్మజాభీక్షణోత్సుకః ॥ ౪౦ ॥ సునీతిస్సురుచిశ్చాస్య మహిష్యౌ రుక్మభూషితే । ఆరుహ్య శిబికాం సార్ధముత్తమేనాభిజగ్మతుః ॥ ౪౧ ॥ తం దృష్ట్వోపవనాభ్యాశ ఆయాన్తం తరసా రథాత్ । అవరుహ్య నృపస్తూర్ణమాసాద్య ప్రేమవిహ్వలః ॥ ౪౨ ॥ పరిరేభేఽఙ్గజం దోర్భ్యాం దీ

దుర్లభమర్థం ప్రాప్యాపి కథమేవం తప్యతీతి త్వయా న శఙ్క్యమిత్యాహ మునిః ॥ నవా ఇతి ॥ ముకున్దస్య ముక్తిప్రదస్య భగవతః పదారవిన్దయోః - రజః పరాగః - తజ్జుషః సేవమానాః - భవాదృశా జనాః - అస్య భగవతో - దాస్యం శేషత్వ - మృతేఽపినా - అన్యమర్థం, ఆత్మనః స్వస్య - నైవ వాఞ్ఛన్తి నైవేచ్ఛన్తి యత - స్తే జనాః - యదృచ్ఛయా దైవాత్ - లబ్ధా మనసః సమృద్ధిర్యేషాం, తే ॥ ౩౬ ॥ ప్రస్తుతమాహ ॥ ఆకర్ణ్యేతి ॥ రాజా ఉత్తానపాదః - ఆత్మజం ధ్రువం - ఆయాన్తం ఆగచ్ఛన్తం ఆకర్ణ్యాపి సమ్పరేత్య మృత్వా - యథాఽఽగతం పునరాగతమివ - న శ్రద్దధే న విశ్వస్తవాన్, సంపరేత్య యథాగతమిత్యాగమనదౌర్లభ్యముచ్యతే - తచ్చ - భాగ్యహీనత్వాభిప్రాయేణ - తదేవ వ్యనక్తి అభద్రస్య భాగ్యహీనస్య - మమ - భద్రం పుత్రాగమనరూపం మఙ్గళం - కుతో హేతోస్స్యాదిత్యభిప్రాయేణ - న శ్రద్దధ ఇత్యన్వయః ॥ ౩౭ ॥ తతో - దేవర్షేర్నారదస్య - వాక్యం ,, వేష్యత్యచిరతో రాజన్యశోపిపులయం స్తవే ,, ఇతి వాక్యం, తాత్కాలికం వా - శ్రద్ధాయ విశ్వస్య - హర్షవేగేన పుత్రాగమననిమిత్తసంతోషవేగేన - ధర్షితః, ప్రగల్భితః - ఉద్రిక్తానన్ద ఇతి యావత్, వార్తాహర్తుః పుత్రాగమనవార్తాకథయితుః, మహాధనమనర్ఘ్యం, హారం ముక్తామణిమయం - అతిప్రీత్యా ప్రాదాత్ ॥ ౩౮ ॥ అమాత్యబాన్ధవైరితి ద్వన్ద్వః - బ్రాహ్మణాదిభిః - పర్యస్తః పరివృతః ॥ ౩౯ ॥ బ్రహ్మఘోషేణ స్వస్తివాచనాత్మకేన, ఆత్మజాభీక్షణోత్సుకః పుత్రదర్శనోత్సుకః - నిశ్చక్రామ నిర్గతవాన్ ॥ ౪౦ ॥ అస్య రాజ్ఞో - మహిష్యౌ భార్యే, సునీతిః, సురుచిశ్చ - ఉత్తమేన సార్ధం, శిబికాం నరవాహనమారుహ్యాభిజగ్మతుః ॥ ౪౧ ॥ ఉపవనస్యాభ్యాశే సమీపే ఆయాన్తం, తం ధ్రువం - దృష్ట్వా తరసా ఆశు రథాదవరుహ్య, తూర్ణం, తత్ర, మాసాద్య, ప్రేమ్ణా విహ్వలః పరవశః - నృపః ఉత్తానపాదః ॥ ౪౨ ॥ దీర్ఘోత్క-

ణ్ఠమనాః, అతఏవ-శ్వసన్ శ్వాసం ముఞ్చన్, దోర్భ్యాం, పరిరేభే, అఙ్గజం విశినష్టి, విష్వక్సేనస్య భగవతోఽఙ్ఘ్రిసంస్పర్శేన హతమశేషమఘాత్మకం బన్ధనం సంసృతికారణం యస్య తమ్ ❁ ॥ ౪౩ ॥ ❁ జాతఉద్దామో మహాన్ మనోరథో యస్య సః, రాజా, ద్వితీయాన్తపాఠే, తనయవిశేషణం, మూర్ధ్ని, ఆజఘ్రన్ ఆఘ్రాణం కుర్వన్, శాన్తైః శీతలైః, నయనవారిభిః స్నాపయామాస ❁ ॥ ౪౪ ॥ ❁ పితురుత్తానపాదస్య, పాదౌ, అభివన్ద్య నమస్కృత్య, పితురాశీర్భిః-అభిమన్త్రితః కృతసంభాషణః-సత్కృతః సమ్మానితః-సజ్జనశ్రేష్ఠః ధ్రువః-శిరసా, మాతరౌ సురుచిసునీతీ ననామ ❁ ॥ ౪౫ ॥ ❁ సురుచిః-పాదయోరవనత-మర్భకం-తం ధ్రువమ్, ఉత్థాప్య, పరిష్వజ్య ఆలిఙ్గ్య, బాష్పైః-గద్గదస్వరయుక్తయా, గిరా వాచా, చిరంజీవేత్యాహ ❁ ॥ ౪౬ ॥ ❁ సురుచ్యాః ప్రీతిరనుసంధాపితేత్యత్రాహ ॥ యస్యేతి ॥ మైత్ర్యాదిభిరాత్మగుణైః-యస్య, హరిః ప్రసన్నః, తస్మై, సర్వభూతాని, నమన్తి ప్రహ్వీభవన్తి, ఆపః, యథా, స్వయమేవ, నిమ్నం దేశం-ప్రతి, ప్రవహన్తి ❁ ॥ ౪౭ ॥ ❁ ఉత్తమో ధ్రువశ్చ, ఉభౌ ఇతరేతరం-ప్రేమవిహ్వలౌ, అఙ్గసఙ్గాదాలిఙ్గనాత్, ఉత్పులకౌ, అస్రౌఘం ఆనన్దాశ్రుకణసమూహం-ముహుః పునఃపునః-ఊహతుః ముముచుః ❁ ॥ ౪౮ ॥ ❁ అస్య ధ్రువస్య, జననీ సునీతిః, ఉపగూహ్య ఆలిఙ్గ్య, తస్య తనయస్య, అఙ్గస్పర్శేన-నిర్వృతా సుఖితా, ఆధిం మనఃపీడాం, జహౌ తత్యాజ ❁ ॥ ౪౯ ॥ ❁ హే వీర-వీరసువః ధ్రువస్య జనన్యాః సునీతేః, శివైః శాన్తైః-నేత్రజైః-సలిలైః, అభిషిచ్యమానాభ్యాం, స్తనాభ్యాం-పయః, సుస్రావ ❁ ॥ ౫౦ ॥ ❁ ఉత్తానపాదం, జనాః,

ఘోత్కణ్ఠమనాశ్శ్వసన్ । విష్వక్సేనాఙ్ఘ్రిసంస్పర్శహతాశేషాఘబన్ధనమ్ ॥ ౪౩ ॥ అథాజిఘ్రన్ముహుర్మూర్ధ్ని శీతైర్నయనవారిభిః । స్నాపయామాస తనయం జాతోద్దామ ❁ మనోరథః ॥ ౪౪ ॥ అభివన్ద్య పితుః పాదావాశీర్భిశ్చాభిమన్త్రితః । ననామ మాతరౌ శీర్ష్ణా సత్కృతస్సజ్జనాగ్రణీః ॥ ౪౫ ॥ సురుచిస్తం సముత్థాప్య పాదావనతమర్భకమ్ । పరిష్వజ్యాహ జీవేతి బాష్పగద్గదయా గిరా ॥ ౪౬ ॥ యస్య ప్రసన్నో భగవాన్ గుణైర్మైత్ర్యాదిభిర్హరిః । తస్మై నమన్తి భూతాని నిమ్నమాప ఇవ స్వయమ్ ॥ ౪౭ ॥ ఉత్తమశ్చ ధ్రువశ్చోభావన్యోన్యం ప్రేమవిహ్వలౌ । అఙ్గసఙ్గాదుత్పులకావస్రౌఘం ముహురూహతుః ॥ ౪౮ ॥ సునీతిరస్య జననీ ప్రాణేభ్యోఽపి ప్రియం సుతమ్ । ఉపగూహ్య జహావాధిం తదఙ్గస్పర్శనిర్వృతా ॥ ౪౯ ॥ పయః స్తనాభ్యాం సుస్రావ నేత్రజైః సలిలైః శివైః । తదాభిషిచ్యమానాభ్యాం వీర వీరసువో ముహుః ॥ ౫౦ ॥ తాం శశంసుర్జనా రాజ్ఞీం దిష్ట్యా తే పుత్ర ఆర్తిహా । ప్రతిలబ్ధశ్చిరం నష్టో రక్షితా మణ్డలం భువః ॥ ౫౧ ॥ అభ్యర్చితస్త్వయా నూనం భగవాన్ప్రణతార్తిహా । యదనుధ్యాయినో వీరా మృత్యుం జిగ్యుః సుదుర్జయమ్ ॥ ౫౨ ॥ లాల్యమానం జనైరేవం ధ్రువం సభ్రాతరం నృపః । ఆరోప్య కరిణీం హృష్టః స్తూయమానోఽవిశత్పురమ్ ॥ ౫౩ ॥ తత్ర తత్రోపసంక్లృప్తైర్లసన్మకరతోరణైః । సవృన్తైః కదలీస్తమ్భైః పూగపోతైశ్చ తద్విధైః ॥ ౫౪ ॥ చూతపల్లవవాసస్స్రఙ్ముక్తాదామవిలమ్బిభిః । ఉపస్కృతం ప్రతిద్వారమపాం కుమ్భైస్సదీపకైః ॥ ౫౫ ॥ ప్రాకారైర్గోపురాట్టాలైశ్శాతకౌమ్భపరిచ్ఛదైః । సర్వతోఽలఙ్కృతం శ్రీమద్విమానశిఖరద్యుతి ॥ ౫౬ ॥ మృష్టచత్వరరథ్యాట్టమార్గం చన్దనచర్చితమ్ ।

ప్రశశంసుః-ప్రశంసామేవాహ । హే రాజ్ఞి, ఆర్తిహా దుఃఖాపహర్తా, పుత్రః, చిరం, నష్టో దర్శనమప్రాప్తః, ఇదానీం, దిష్ట్యా భాగ్యేన, తే త్వయా, ప్రతిలబ్ధః ప్రాప్తః, అయం-మహీమణ్డలం-రక్షితా రక్షిష్యతి ❁ ॥ ౫౧ ॥ ❁ ప్రణతార్తిహా భక్తానాం దుఃఖాపహర్తా, భగవాన్, త్వయా నూనం, జన్మాన్తరే అభ్యర్చితః, యస్య భగవతోఽనుధ్యాయినో ధ్యాతారః, సుదుర్జయం మృత్యుం సంసారం, జిగ్యుః జితవన్తః ❁ ॥ ౫౨ ॥ ❁ ఏవం జనైః, లాల్యమానో-రాజా-సభ్రాతరం సోత్తమం, ధ్రువం, హృష్టః, కరిణం హస్తినమ్, ఆరోప్య, జనైః స్తూయమానః, పుర-మవిశత్ ❁ ॥ ౫౩ ॥ ❁ పురం వర్ణయతి ॥ తత్ర తత్రేతి చతుర్భిః ॥ ఉపసమీపే, సమ్యక్కల్పితైః మకరతోరణైః, సవృన్తైః ఫలమఞ్జరీయుక్తైః, కదలీస్తమ్భైః, తద్విధైః సవృన్తైః, పూగానాం పోతైః బాలవృక్షైః ❁ ॥ ౫౪ ॥ ❁ చూతపల్లవాశ్చ, వాసాంసి చ-స్రజశ్చ, ముక్తాదామాని చ-తేషాం-విశిష్టం లమ్బనం యేషు, తేషు కుమ్భేషు, తైః, సదీపకైః, అపాం కుమ్భైః-ప్రతిద్వార-ముపస్కృతం అలఙ్కృతమ్ ❁ ॥ ౫౫ ॥ ❁ గోపురైః అట్టాలైశ్చ, కథంభూతైః, శాతకౌమ్భాః స్వర్ణమయాః, పరిచ్ఛదాః పరికరాః, యేషు తైః, సర్వతః పరితః అలఙ్కృతం-శ్రీమత్ సర్వసమృద్ధిమత్, విమానానామివ శిఖరైః ద్యుతిర్యస్మిన్ ❁ ॥ ౫౬ ॥ ❁ రథ్యా రాజమార్గః-అట్టః ఉచ్చస్య ప్రాకారస్యోపరి నిర్మితా భూమికా- మార్గో వాన్తరః-మృష్టాః సమ్మార్జితాః, చత్వరాదయో-యస్మిన్-చన్దనచర్చితం చ

౪౪॥శ్లో॥పా ❁ మనోరథమ్.

న్దనామ్నుభిస్సిక్తం - సిద్ధార్థాః శ్వేతసర్షపాః ఉపజహ్రుః వ్యకిరన్ - సతిస్సత్యః - విభక్తివ్యత్యయ ఆర్షః - తాసాం సతీనాం - వల్గూని శ్రావ్యాణి - గీతాని - శృణ్వన్ - పితుర్భవనం గృహం ప్రావిశత్ ॥ ౫౭ ॥ ౫౮ ॥ ౫౯ ॥ అనర్ఘ్యమణిసమూహమయే - భవనశ్రేష్ఠే - పిత్రా నితరాం - లాలితః - దివి - దేవవ - న్న్యవసత్ ॥ ౬౦ ॥ భవనం వర్ణయతి ॥ యత్ర భవనే - శయ్యాః - దాన్తాః ధౌతాః - క్షీరఫేనవన్మృదులాః - శ్చ ధాత్ర్యశ్చ - రుక్మపరిచ్ఛదాః సువర్ణమయాః పరికరాః - అనర్ఘ్యాణ్యాసనాని రౌప్యాః రాజతాః - ఉపస్కరాశ్చ - సన్తి ॥ ౬౧ ॥ యత్ర భవనే స్ఫటికమయకుడ్యేషు ఇన్ద్రనీలమణిఖచితేషు - ప్రతిఫలితాః - లలనాః స్త్రీయ ఏవ రత్నాని తైస్సంయుతాః - మణిప్రదీపాః ఉపమితసమాసః ఆభాన్తి ॥ ౬౨ ॥ రమ్యాణ్యుద్యానాని చ - యత్ర సన్తీత్యనుషఙ్గః - తాని విశినష్టి - విచిత్రైః - రమరద్రుమైః సన్తానపారిజాతాదిభిః - ద్రుమైః - కథంభూతైః - కూజన్తి విహఙ్గానాం మిథునాని యేషు - గాయన్తో - మత్తా మధుపానమత్తాః - మధువ్రతా భృఙ్గాః - యేషు తైః ద్రుమైః - ర్యుక్తానీతి శేషః ॥ ౬౩ ॥ వాప్యశ్చ, యత్ర సన్తీత్యర్థః, వాపీర్విశినష్టి - వైడూర్యమణిమయాని సోపానాని యాసు, పద్మాని ఉత్పలాని కుముదాని చ ఆసు సన్తీతి తాః, విభక్తివ్యత్యయ ఆర్షః - హంసానాం కారణ్డవానాం చ కులైస్సఙ్ఘైః - శ్చక్రవాకైస్సారసైశ్చ, ఘుష్టాః శబ్దితాః ॥ ౬౪ ॥ అథ కతిపయవర్షానన్తరం, ఊఢవయసం ప్రాప్తయౌవనం ప్రకృతీనాం మన్త్రిణాం - సమ్మతం - అనుర

లాజాక్షతైః సపుష్పఫలైస్తణ్డులైర్బలిభిర్యుతమ్ ॥ ౫౭ ॥ ధ్రియమాణపథి దృష్ట్వా యత్ర తత్ర పురస్త్రియః । సిద్ధార్థాక్షతదధ్యమ్బుదూర్వాపుష్పఫలాని చ ॥ ౫౮ ॥ ఉపజహ్రుః ప్రయుఞ్జానా వాత్సల్యాదాశిషస్సతీః । శృణ్వంస్తద్వల్గుగీతాని ప్రావిశద్భవనం పితుః ॥ ౫౯ ॥ మహామణివ్రాతమయే స తస్మిన్భవనోత్తమే । లాలితో నితరాం పిత్రా న్యవసద్దివి దేవవత్ ॥ ౬౦ ॥ పయఃఫేననిభాశ్శయ్యా దాన్తా రుక్మపరిచ్ఛదాః । ఆసనాని మహార్హాణి యత్ర రౌప్యా ఉపస్కరాః ॥ ౬౧ ॥ యత్ర స్ఫటికకుడ్యేషు మహామారకతేషు చ । మణిప్రదీపా ఆభాన్తి లలనారత్నసంయుతాః ॥ ౬౨ ॥ ఉద్యానాని చ రమ్యాణి విచిత్రైరమరద్రుమైః । కూజద్విహఙ్గమిథునైర్గాయన్మత్తమధువ్రతైః ॥ ౬౩ ॥ వాప్యో వైడూర్యసోపానాః పద్మోత్పలకుముద్వతీః । హంసకారణ్డవకులైర్జుష్టాశ్చక్రాహ్వసారసైః ॥ ౬౪ ॥ వీక్ష్యోఢవయసం పుత్రం ప్రకృతీనాం చ సమ్మతమ్ । అనురక్తప్రజం రాజా ధ్రువం చక్రే భువః పతిమ్ ॥ ౬౫ ॥ ఆత్మానం చ ప్రవయసమాకలయ్య విశాంపతిః । వనం విరక్తః ప్రాతిష్ఠద్విమృశన్నాత్మనో గతిమ్ ॥ ౬౬ ॥ * * *

* * * ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, నవమోऽధ్యాయః * * *

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ప్రజాపతేర్దుహితరం శింశుమారస్య వై ధ్రువః । ఉపయేమే భ్రమిం నామ తత్సుతౌ కల్పవత్సరౌ ॥ ౧ ॥ ఇడాయామపి భార్యాయాం వాయోః పుత్ర్యాం మహాబలః । పుత్రముత్కలనామానం యోషిద్రత్నమజీజనత్ ॥ ౨ ॥ ఉత్తమస్త్వకృతోద్వాహో మృగయాయాం బలీయసా । హతః పుణ్యజనేనాద్రౌ తన్మాతాऽస్య గతిం గతా ॥ ౩ ॥ ధ్రువో భ్రాతృవధం శ్రుత్వా కోపామర్షశుచార్పితః । జైత్రం స్యన్దనమాస్థాయ గతః

క్తాః అనురాగయుక్తాః, ప్రజాః - యస్మిన్ - తం - పుత్రం ధ్రువం, వీక్ష్య, భువః పతిం చక్రే రాజ్యాభిషిక్తమకరోత్ ॥ ౬౫ ॥ తత ఆత్మానం - ప్రవయసం వృద్ధం - ఆకలయ్య ఆలోచ్య, విశాంపతిః రాజా, ఆత్మనః స్వస్య, గతిం ముక్త్యుపాయం, విమృశన్ అత ఏవ, విరక్తః - వనం - ప్రాతిష్ఠత్ ప్రావిశత్ ॥ ౬౬ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే నవమోऽధ్యాయః * * *

అథ దశమే న ధ్రువః కృతోద్వాహ ఉత్పాదితపుత్రో జితభ్రాతృహన్తృపుణ్యజన ఆసేత్యాహ మునిః ॥ ప్రజాపతేరితి ॥ శింశుమారాఖ్యస్య - ప్రజాపతేః, దుహితరం, భ్రమిముపయేమే ఉదువోఢ, తయోర్ధ్రువభ్రమ్యోః, సుతౌ కల్పవత్సరాఖ్యౌ ॥ ౧ ॥ పునరుదూఢాయాం - వాయోర్దుహితరి, ఇడాఖ్యాయాం, భార్యాయాం, మహాబలో ధ్రువః ఉత్కలనామానం, పుత్రం, కథంభూతం, యోషితాం రత్నమివాతిమనోహరం, కన్యారత్నమితి వా, పుత్ర్యాం అజీజనత్ ఉత్పాదయామాస ॥ ౨ ॥ ఉత్తమస్తు, కృతోద్వాహ ఏవ, కదాచిత్, మృగయాయాం - బలీయసః, పుణ్యజనాద్యక్షాత్, అద్రౌ హిమవతి హతః - తస్యోత్తమస్య, మాతా సురుచిః, తస్య పుత్రస్య, గతిం గతా మరణం ప్రాప్తేత్యర్థః ॥ ౩ ॥ ధ్రువః, భ్రాతురుత్తమస్య, వధం, శ్రుత్వా, కోపామర్షశుగితి సమాహారద్వన్ద్వః, తేన, అమర్షః అక్షమా, అర్పితః వ్యాప్తః, జైత్రం జయశీలం - స్యన్ద

నం, రథ, మాస్థాయాధిరుహ్య, పుణ్యజనాలయమలకాం పురీం, గతః గతవాన్ ❀ ॥ ౪ ॥ ❀ రుద్రానుచరా భూతాదయః, తైః-
సేవితాం, గుహ్యకైర్యక్షైః, సఙ్కులాం వ్యాప్తాం-పురీమలకాం, హిమవతో, ద్రోణ్యాం, దదర్శ ❀ ॥ ౫ ॥ ❀ బృహద్బా
హుః ధ్రువః-ఖమన్తరిక్షం దిశః దశ దిశశ్చానునాదయన్ ప్రతిధ్వనయన్, శఙ్ఖం, దధ్మౌ నాదితవాన్ యేన శఙ్ఖనినాదేన - ఉద్వి
గ్నాః చలితాః దృశః యాసాం తాః, ఉపదేవ్యో యక్షస్త్రియః, హే క్షత్తః, భృశం నితరాం, అత్రసన్ భీతవత్యః ❀ ॥ ౬ ॥ ❀ ఉ
పదేవాశ్చ తే మహాభటాః, తైః, బలిష్ఠాః, తతః అలకాయాః, నిష్క్రమ్య, తస్య ధ్రువస్య, శఙ్ఖనినాద, మసహన్తః, ఉదాయుధాః
ఉద్యతాస్త్రశస్త్రాః, అభితః పేతుః ఉపర్యాగతవన్తః ❀ ॥ ౭ ॥ ❀ ఉగ్రం భీమం ధన్వ యస్య, స [illegible] ధ్రువః, ఆపతత, స్స
ర్వాన్వీరాన్ యుగపదేవ, ప్రత్యేకం - త్రిభిస్త్రిభిర్బాణైరహన్-ప్రత్యేకం త్రిభిస్త్రిభిర్బాణైస్సర్వాన్ త్రయోదశాయుతాని
యుగపన్నిజఘాన ❀ ॥ ౮ ॥ ❀ తే వై ఉపదేవాస్సర్వే, లలాటమగ్నైః, తైః త్రిభిస్త్రిభిరిషుభి-ర్ఆత్మానం-నిరస్తం పరాజి
తం మత్వా, తస్య ధ్రువస్య, తత్కర్మ అశంసన్ ప్రశశంసుః ❀ ॥ ౯ ॥ ❀ తేఽపి చ యక్షాః, ఉరగాస్సర్పాః-పాదస్పర్శం పాదా
హతిమివ-అముం ధ్రువ-మమృష్యన్తః అసహమానాః, ద్విగుణం యథా భవతి తథా, షడ్భిః షడ్భిః ప్రతికర్తుమిచ్ఛన్తః, శరై
ర్యుగపదవిధ్యన్ నిజఘ్నుః ❀ ॥ ౧౦ ॥ ❀ తతః -పరిఘాదిభిః శస్త్రవిశేషైః, రవిధ్యన్, తథా, చిత్రవాజైః చిత్రపక్షైః, శ్శరైర

పుణ్యజనాలయమ్ ॥ ౪ ॥ గత్వోదీచీం దిశం రాజా రుద్రానుచరసేవితామ్ । దదర్శ హిమవద్ద్రోణ్యాం పురీం
గుహ్యకసఙ్కులామ్ ॥ ౫ ॥ దధ్మౌ శఙ్ఖం బృహద్బాహుః ఖం దిశశ్చానునాదయన్ । యేనోద్విగ్నదృశః క్షత్త
రుపదేవ్యోఽత్రసన్ భృశమ్ ॥ ౬ ॥ తతో నిష్క్రమ్య బలిన ఉపదేవమహాభటాః । అసహన్తస్తన్నినాదమభి
పేతురుదాయుధాః ॥ ౭ ॥ స తానాపతతో వీర ఉగ్రధన్వా మహారథః । ఏకైకం యుగపత్సర్వానహన్బాణై
స్త్రిభిస్త్రిభిః ॥ ౮ ॥ తే వై లలాటలగ్నైస్తైరిషుభిస్సర్వ ఏవ హి । మత్వా నిరస్తమాత్మానమశంసన్కర్మ తస్య
తత్ ॥ ౯ ॥ తేఽపి చాముమమృష్యన్తః పాదస్పర్శమివోరగాః । శరైరవిధ్యన్యుగపద్ద్విగుణం ప్రచికీర్షవః ॥ ౧౦ ॥
తతః పరిఘనిస్త్రింశైః ప్రాసశూలపరశ్వధైః । శక్త్యృష్టిభిర్భుశుణ్డీభిశ్చిత్రవాజైశ్శరైరపి ॥ ౧౧ ॥ అభ్యవ
ర్షన్ప్రకుపితాస్సరథం సహసారథిమ్ । ఇచ్ఛన్తస్తత్ప్రతికర్తుమయుతానాం త్రయోదశ ॥ ౧౨ ॥ ఔత్తాన
పాదిస్స తదా శస్త్రవర్షేణ భూరిణా । నోపాదృశ్యత తచ్ఛన్న ఆసారేణ యథా గిరిః ॥ హాహాకారస్తదైవాసీ
త్సిద్ధానాం దివి పశ్యతామ్ । హన్తాయం మానవస్సూర్యో మగ్నః పుణ్యజనార్ణవే ॥ ౧౪ ॥ నదత్సు యాతుధా
నేషు జయకాశిష్వథో మృధే । ఉదతిష్ఠద్రథస్తస్య నీహారాదివ భాస్కరః ॥ ౧౫ ॥ ధనుర్విస్ఫూర్జయన్దివ్యం
ద్విషతాం ఖేదముద్వహన్ । అస్త్రౌఘం వ్యధమద్బాణైర్ఘనానీకమివానిలః ॥ ౧౬ ॥ తస్య తే చాపనిర్ముక్తా భిత్త్వా
వర్మాణి రక్షసామ్ । కాయానావివిశుస్తిగ్మా గిరీనశనయో యథా ॥ ౧౭ ॥ భల్లైస్సఞ్ఛిద్యమానానాం శిరోభి

పినితరాం కుపితాః, అయుతానాం త్రయోదశ, యక్షాః, తత్ప్రతికర్తుం తత్ప్రతిక్రియాం కర్తుమిచ్ఛన్త, స్సరథం, ససారథిం
-మభ్యవర్షన్ ❀ ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ ❀ తదా-స ఔత్తానపాదిః ధ్రువః, భూరిణా, శస్త్రవర్షేణ-ఛన్నః అవృతః, ఆసారేణ ధారావ
ర్షేణ, యథా గిరిః పర్వత ఇవ, నోపాదృశ్యత ❀ ॥ ౧౩ ॥ ❀ తదైవ-దివి, పశ్యతాం, సిద్ధానాం, మహాన్-హాహాకారః, ఆసీత్
మానవః మనోర్గోత్రాపత్యం పుమాన్, అయం ధ్రువ ఏవ-సూర్యః, పుణ్యజనా ఏవ-అర్ణవస్సముద్రః-తస్మిన్, మగ్నః, హన్త హా
కష్టమిత్యేవం రూపహాహాకార ఆసీదిత్యర్థః ❀ ॥ ౧౪ ॥ ❀ తతో-మృధే యుద్ధే-యాతుధానేషు రాక్షసేషు, జయకాశిషు జి
తం జితమయమితి జయప్రకాశకేషు సత్సు, జయశాలిష్వితి పాఠే, జయశీలేషు సత్సు, నీహారాత్ భాస్కరస్సూర్య ఇవ, తస్మాచ్ఛ
స్త్రవర్షాత్, రథాత్, ల్యబ్లోపే పఞ్చమీ, రథమాస్థాయ ఉదతిష్ఠత్ ఉత్థితః ❀ ॥ ౧౫ ॥ ❀ తత, ఉగ్రం, ధను, ర్విస్ఫూర్జయన్ జ్యాఘో
షం, కుర్వన్-ద్విషతాం పుణ్యజనానాం-ఖేద-ముద్వహన్ ప్రాపయన్, బాణైః అస్త్రౌఘం ద్విషత్ప్రయుక్తమస్త్రసమూహం
మనిలో వాయురివ, మేఘపఙ్క్తిం, వ్యధమత్ చూర్ణయామాస ❀ ॥ ౧౬ ॥ ❀ తస్య ధ్రువస్య-చాపాద్ధనుషో-వినిర్ముక్తాః- తిగ్మా
స్తీక్ష్ణా, బాణాః, గిరీన్ పర్వతాన్-అశనయో యథా అశనయ ఇవ రక్షసాం, వర్మాణి కవచాని, భిత్త్వా-కాయాన్ దేహాన్, ఆసమన్తా
ద్వివిశుః ❀ ॥ ౧౭ ॥ ❀ భల్లైర్బాణైః, సఞ్ఛిద్యమానానాం, రక్షసాం చారూణి సున్దరాణి కుణ్డలాని యేషు, తైః, శ్శిరోభిః, స్వర్ణ
మయతాళవృక్షసదృశైః, రూరుభిః, వలయైస్సున్దరైర్బాహుభి, స్మహాధనైరమూల్యైః, హారాదిభిశ్చ, స్తృతాశ్ఛన్నా-స్తాః రణ

భూమయః, వీరాణాంమనోహరాః, విరేజుః బభుః ❁ ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ ❁ హతేభ్యోఽవశిష్టాః, ఇతరే, రక్షోగణాః, క్షత్రియవర్యస్య ధ్రువస్య, సాయకైః ర్బాణైః, ప్రాయంబాహుల్యేన-వివృక్ణాస్సంఛిన్నాః, అవయవాః, యేషాం తే-రణాజిరాత్ రణభూమేః-సింహేన-విక్రీడితగజా ఇవ, విదుద్రువుః పలాయితవన్తః ❁ ॥ ౨౦ ॥ ❁ తదా-మానవశ్రేష్ఠః, సధ్రువః-మహామృధే మహతి యుద్ధే, ఆతతాయినంశస్త్రపాణిమ, పశ్యమానః పురీం దిదృక్షన్నపి ద్రష్టుకామోఽపి, మాయినాం ద్విషాం ప్రత్యర్థిజనానాం, చికీర్షితం-జనో నవేదేత్యేవంబుద్ధ్యా-నావిశత్ నప్రవిష్టవాన్ ❁ ॥ ౨౧ ॥ ❁ సచిత్రరథో ధ్రువః-సారథింప్రతి, ఇతి నమాయినాంవేదచికీర్షితంజన ఇత్యేవం, వదన్-పరేషాంవిద్విషాం - ప్రతియోగం-ప్రతిక్రియాంప్రతిశఙ్కమానః-అంవివ-యుక్తః యత్నవాన్, జలధేః ర్మేఘస్యేరితం శబ్దితం, గర్జితమిత్యర్థః, శబ్దం శుశ్రావ-తతస్సమనన్తరమేవ-నభస్వతా వాయునాసహ-దిక్షు రజః ధూళి, రప్యదృశ్యత దృష్టమ్ ❁ ॥ ౨౨ ॥ ❁ వ్యోమాన్బరం-విస్ఫురన్త్యస్తటితో యస్మిన్, త్రాసయన్తః, స్తనయిత్నవోఽశనయో, యస్మింస్తేన-మేఘసమూహేన, సర్వతః-చ్ఛురితంవ్యాప్తమ్ ❁ ॥ ౨౩ ॥ ❁ రుధిరౌఘాదయః, వవృషుః నిపేతురిత్యర్థః, నసృజతి నత్యజతి శరీరమిత్యసృక్ ఇహ శ్లేష్మాదిః-రుధిరస్య పృథగుపాదానాత్, మేదసః పూయస్త్వమార్షం, మేదాంసి, కబన్ధాని శిరోహీనశరీరాణి చ, గగనాత్ తస్య ధ్రువస్యాగ్రతః నిపేతుః ❁ ॥ ౨౪ ॥ ❁ తతః-ఖే ఆకాశే,

శ్చారుకుణ్డలైః। ఊరుభిర్హేమతాలాభైర్దోర్భిర్వలయవల్గుభిః ॥ ౧౮ ॥ హారకేయూరముకుటైరుష్ణీషైశ్చ మహాధనైః। ఆస్తృతాస్తా రణభువో రేజుర్వీరమనోహరాః ॥ ౧౯ ॥ హతావశిష్టా ఇతరే రణాజిరాద్రక్షోగణాః క్షత్రియవర్యసాయకైః। ప్రాయో వివృక్ణావయవా విదుద్రువుర్మృగేన్ద్రవిక్రీడితయూథపా ఇవ ॥ ౨౦ ॥ అపశ్యమానః స తదాఽఽతతాయినం మహామృధే కంచన మానవోత్తమః। పురీం దిదృక్షన్నపి నావిశద్ద్విషాం న మాయినాం వేద చికీర్షితం జనః ॥ ౨౧ ॥ ఇతి బ్రువంశ్చిత్రరథః స్వసారథిం యత్తః పరేషాం ప్రతియోగశఙ్కితః। శుశ్రావ శబ్దం జలధేరివేరితం నభస్వతో దిక్షు రజోఽన్వదృశ్యత ॥ ౨౨ ॥ క్షణేనచ్ఛురితం వ్యోమ మేఘానీకేన సర్వతః। విస్ఫురత్తటితా దిక్షు త్రాసయత్స్తనయిత్నునా ॥ ౨౩ ॥ వవృషూ రుధిరౌఘాసృక్పూయవిణ్మూత్రమేదసః। నిపేతుర్గగనాదస్య కబన్ధాన్యగ్రతోఽనఘ ॥ ౨౪ ॥ తతః ఖేఽదృశ్యత గిరిర్నిపేతుస్సర్వతోదిశమ్। గదాపరిఘనిస్త్రింశముసలాస్సాశ్మవర్షిణః ॥ ౨౫ ॥ అహయోఽశనినిశ్వాసా వమన్తోఽగ్నిం రుషాఽక్షిభిః। అభ్యధావన్గజా మత్తాః సింహవ్యాఘ్రాశ్చ యూథశః ॥ ౨౬ ॥ సముద్ర ఊర్మిభిర్భీమః ప్లావయన్సర్వతో భువమ్। ఆససాద మహాహ్రాదః కల్పాన్త ఇవ భీషణః ॥ ౨౭ ॥ ఏవంవిధాన్యనేకాని త్రాసనాన్యమనస్వినామ్। ససృజుస్తిగ్మగతయ ఆసుర్యా మాయయాఽసురాః ॥ ౨౮ ॥ ధ్రువే ప్రయుక్తామసురైస్తాం మాయామతిదుస్తరామ్। నిశామ్య తస్య మునయశ్శమాశంసన్సమాగతాః ॥ ౨౯ ॥ ఔత్తానపాద భగవాంస్తవ శార్ఙ్గధన్వా దేవః క్షిణోత్వవనతార్తిహరో విపక్షాన్। యన్నామధేయమభిధాయ నిశమ్య చాద్ధా లోకోఽఞ్జసా తరతి దుస్తరమఙ్గ మృత్యుమ్ ॥ ౩౦ ॥ ❁❁

❁❁ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, దశమోఽధ్యాయః. ❁❁

మైత్రేయ ఉవాచ॥ నిశమ్య వదతామేవమృషీణాం ధనుషి ధ్రువః। సందధేఽస్త్రముపస్పృశ్య యన్నారాయణనిర్మి

గిరిః, అదృశ్యత, సర్వతోదిశం, సర్వాసు దిక్షు, సాశ్మవర్షిణః, అశ్మసహితం యద్వర్షం, తద్వన్తః, గదాదయః నిపేతుః ❁ ॥ ౨౫ ॥ ❁ అశనివన్నిశ్వాసో యేషాం తే-అహయస్సర్పాః అక్షిభిః-అగ్నిం-వమన్తః ఉద్గిరన్తః-క్రుద్ధాః-గజాః సింహాః వ్యాఘ్రాశ్చ-యూథశస్సఙ్ఘశః-అభ్యధావన్ అభిముఖం తూర్ణమాగతవన్తః ❁ ॥ ౨౬ ॥ ❁ ఊర్మిభిస్తరఙ్గైర్భీమో భయఙ్కరః-సముద్రః సర్వతస్సమన్తాత్-భువం ప్లావయన్ -ప్రళయ ఇవ - మహాన్ హ్రాదః ధ్వనిర్యస్య అతఏవాతిభీషణః-ఆససాద ప్రాప్తః ❁ ॥ ౨౭ ॥ ❁ ఉక్తవిధాన్య-న్యాని చ-అమనస్వినామజ్ఞానాం-త్రాసకాణి భయఙ్కరాణి-తిగ్మాః క్రూరాగతిః ప్రవృత్తిర్యేషాం తే-అసురాః-మాయయా-ససృజుః ❁ ॥ ౨౮ ॥ ❁ అసురైర్ధ్రువే ప్రయుక్తాం-అతిదుస్తరాం-తాం మాయాం నిశామ్య దృష్ట్వా, ఆగతాస్సర్వే మునయః-తస్య ధ్రువస్య-శం సుఖం మఙ్గళం-ఆశంసన్ ప్రార్థితవన్తః ❁ ॥ ౨౯ ॥ ❁ ఆశంసామేవ వివృణోతి॥ ఔత్తానపాదేతి॥ అఙ్గహే, ఔత్తానపాద ధ్రువ-అవనతార్తిహరః భృత్యదుఃఖాపహర్తా -శార్ఙ్గధన్వా భగవాన్ - దేవః-తవ-విపక్షాన్ శత్రూన్-క్షిణోతు నాశయతు-భగవన్తం విశినష్టి-యస్య భగవతో-నామధేయం నిశమ్య శ్రుత్వా -అభిధాయ ఉక్త్వా వా-లోకః - అద్ధా సాక్షాత్-అఞ్జసా సుఖేనైవ-దుస్తరం-మృత్యుం-తరతి ❁ ॥ ౩౦ ॥ ❁ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే దశమోఽధ్యాయః. ❁❁

మునిభిరేవమాశంసితో ధ్రువః స్వధనుః ప్రయుక్తనారాయణాస్త్రో వినాశితప్రతిపక్షః స్వపితామహానునీతహృదయః

స్వపురంగత ఇత్యాహైకాదశేన మునిః॥ నిశమ్యేతి॥ ఏవం-గదతాం-ఋషీణాం-నిశమ్య-శ్రుత్వా, వచ ఇతి శేషః ఉపస్పృశ్య అప ఇతి శేషః-ఆచమ్యేత్యర్థః, యః, నారాయణేన నిర్మితం-తన్నారాయణాస్త్రం, సందధే ❀ ॥ ౧ ॥ ❀ ఏతస్మిన్నారాయణాస్త్రే సన్ధీయమానే ప్రయుజ్యమానే సతి గుహ్యకైర్యక్షైః-నిర్మితాః-మాయాః-హే విదుర-జ్ఞానోదయే సతి-యథా క్లేశాః రాగద్వేషాదయ ఇవ, క్షిప్రమాశు, వినేశుః నాశం ప్రాప్తాః ❀॥ ౨ ॥ ❀ ఆర్షం ఋషేర్నారాయణాదుద్భూతం-అస్త్రం, ధనుషి-తస్య ధ్రువస్య ప్రయుఞ్జతస్సందధతస్సతః, స్వర్ణమయాః-పుఙ్ఖా మూలప్రాన్తా-యేషాం-కలహంసానాం వాసాంసి పక్షాః యేషాం తే శరాః-వినిస్సృతాః ధనుషో వినిర్గతాః-ద్విషతాం -బలం, ఆవివిశుః ఆవిష్టవన్తః-భీమః భయజనకో-రవో ధ్వని-ర్యేషాం-తే-శిఖణ్డినః మయూరాః -యథా - వనం - విశన్తి-తద్వత్ భీమరవా ఇతి దార్ష్టాన్తికేఽప్యన్వేతవ్యమ్ ❀॥ ౩ ॥ ❀ తైః, స్తిగ్మధారైః తీక్ష్ణధారైః శిలీముఖైర్బాణైః - ప్రధనే యుద్ధే - ఉపద్రుతాః తాడ్యమానాః-పుణ్యజనాః-ఇతస్తతః-తం ధ్రువం-ప్రకుపితాశ్చ-తే-ఊర్ధ్వముద్ధృతాయుధాస్సన్తః - ఉన్నద్ధా ఉచ్ఛ్రితాః ఫణా యేషాం తే అహయస్సర్పా ఇవ సుపర్ణం గరుడం-అభ్యధావన్ ❀॥ ౪ ॥ ❀ మృధే యుద్ధే-అభిముఖం-ధావన్తః, పృషత్కైర్బాణైః, నికృత్తాస్సంఛిన్నా-బాహ్వాదయో యేషాం తాన్-పుణ్యజనాన్-పరం లోకం - నినాయ - కథంభూతం-ఊర్ధ్వరేతసస్సన్న్యాసినః, అర్కమణ్డలం, నిర్భిద్య-యం-వ్రజన్తి ❀ ॥ ౫ ॥ ❀ ఏవ-మనాగసో నిరపరాధినః-చిత్రరథేన ధ్రువేణ-బహుశః-హన్యమానాన్వీక్ష్యమానాన్, గుహ్యకాన్యక్షాన్, వీక్ష్య-ధ్రువస్య- పితామహః-మనుస్స్వాయంభువః-కృపయా-మహర్షిభిస్సహ, ఉపగతః సమీపం ప్రాప్తః-ఔత్తానపాదిం-జగాద ఉవాచ ❀॥ ౬ ॥ ❀ ఉక్తిమేవాహ॥ అలమిత్యాదినా ॥ హే వత్స తమోద్వారేణ సమ్మోహ

తమ్ ॥ ౧ ॥ సన్ధీయమాన ఏతస్మిన్మాయా గుహ్యకనిర్మితాః। క్షిప్రం వినేశుర్విదుర క్లేశా జ్ఞానోదయే యథా ॥ ౨ ॥ తస్యార్షమస్త్రం ధనుషి ప్రయుఞ్జతస్సువర్ణపుఙ్ఖాః కలహంసవాససః। వినిస్సృతా ఆవివిశుర్ద్విషద్బలం వనం యథా భీమరవాశ్శిఖణ్డినః ॥ ౩ ॥ తైస్తిగ్మధారైః ప్రధనే శిలీముఖైరితస్తతః పుణ్యజనా ఉపద్రుతాః। తమభ్యధావన్కుపితా ఉదాయుధాస్సుపర్ణమున్నద్ధఫణా ఇవాహయః ॥ ౪ ॥ స తాన్పృషత్కైరభిధావతో మృధే నికృత్తబాహూరుశిరోధరోదరాన్। నినాయ లోకం పరమర్కమణ్డలం వ్రజన్తి నిర్భిద్య యమూర్ధ్వరేతసః॥ తాన్హన్యమానానభివీక్ష్య గుహ్యకాననాగసశ్చిత్రరథేన భూయసా। ఔత్తానపాదిం కృపయా పితామహో మనుర్జగాదోపగతస్సహర్షిభిః ॥ ౬ ॥ మనురువాచ॥ అలం వత్సాతిరోషేణ తమోద్వారేణ పాప్మనా। యేన పుణ్యజనానేతానవధీస్త్వమనాగసః ॥ ౭ ॥ నాస్మత్కులోచితం తాత కర్మైతత్సద్విగర్హితమ్। వధో యదుపదేవానామారబ్ధస్తేఽకృతైనసామ్ ॥ ౮ ॥ నన్వేకస్యాపరాధేన తత్ప్రసఙ్గాద్బహవో హతాః। భ్రాతుర్వధాభితప్తేన త్వయాఙ్గ భ్రాతృవత్సల ॥ ౯ ॥ నాయం మార్గో హి సాధూనాం హృషీకేశానువర్తినామ్। యదా❀త్మానమసఙ్గృహ్య పశువద్భూతవైశసమ్ ॥ ౧౦ ॥ సర్వభూతాత్మభావేన భూతావాసం హరిం భవాన్। ఆరాధ్యాప దురారాధ్యం విష్ణోస్తత్పరమం పదమ్ ॥ ౧౧ ॥ స త్వం హరేరనుధ్యాతస్తత్పుంసామపి సమ్మతః। కథం త్వ

త్మకాజ్ఞానహేతునా, "క్రోధాద్భవతి సమ్మోహః" ఇతి స్మరణాత్-పాప్మనా నిరయహేతునా-రోషేణ-అలం-యేన రోషేణ-అనాగసః-ఏతాన్పుణ్యజనాం-స్త్వమవధీర్హతవానసి ❀ ॥ ౭ ॥ ❀ హే తాత- సద్భిర్విగర్హితం-అత ఏవ -తత్కర్మ-అస్మత్కులోచితం-న భవతి-అకృతాగసాం-యక్షాణాం-మయం వధః, త్వయా, ఆరబ్ధః ❀ ॥ ౮ ॥ ❀ నను మద్భ్రాతృహన్తార ఏతే ఉపదేవాః కథమనాగసస్తత్రాహ ॥ నన్వితి॥ అఙ్గ హే-భ్రాతృవత్సల - భ్రాతురుత్తమస్య-యో వధ-స్తేన, అభితప్తేన-త్వయా, ఏకస్య యక్షస్య - అపరాధేన హేతునా , తస్యాపరాధినః-సఙ్గాత్సంబన్ధాద్బహవో, హతాః ఘాతితాః ❀॥ ౯ ॥ ❀ ఆత్మానం మనః-అసఙ్గృహ్య అనియమ్య, పరాగ్గృహ్యేతి పాఠే - పరాభవవిషయం దేహమాత్మత్వేన గృహీత్వా, పశవో-యథా , దేహాత్మాభిమానేనాన్యోన్యం ఘ్నన్తి-తథా, భూతానాం - వైశసం హింసాం నేతి య, దయం, భగవద్భక్తానాం సాధూనాం, మార్గో-న భవతి ❀॥ ౧౦ ॥ ❀ సత్యం భగవద్భక్తానామయం మార్గో భవతీతి మమ తూచితమిత్యత్రాహ॥ సర్వభూతాత్మభావేనేతి॥ ఆవసన్త్యస్మిన్నిత్యావాసః - ఆవసతీతి వా ఆవాసః, భూతానా-మావాసం ధారకమన్తరాత్మానం, ఇతరైరబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రవస్తుదర్శిభి-ర్దురారాధ్యం - హరిం-సర్వభూతాత్మభావేన సర్వభూతాన్తరాత్మత్వేనాకారేణ, ఆరాధ్య, పరమం సర్వోత్కృష్టం - తత్ప్రసిద్ధం, విష్ణోః, పదం లోకం, ఆప ప్రాప్తవానసి, ఇతః పూర్వమప్రాప్తమపి భగవతా దత్తత్వాత్ప్రాప్తప్రాయమితి మత్వా, ఆపేత్యుక్తమ్ ❀ ॥ ౧౧ ॥ ❀ హరేరభిధ్యానాద్భజనాత్, సః హరిభక్తః

౧౦॥శ్లో॥పా ❀ ఆత్మానం పరాగ్గృహ్య

స్త్వం, తత్పుంసాం హరిభక్తానామపి - సమ్మతః భాగవతోత్తమత్వేన సమ్మతః, సతాం సాధూనాం - వ్రతం - అనుశిక్షయన్, లోకస్యేతి శేషః - కథమవద్యం వక్తుమప్యనర్హం పాపం - కృతవాన్, భగవద్భక్తస్య నితరామేతదనుచితమిత్యర్థః *॥౧౨॥* భూతద్రోహేణ భగవద్భక్తైః కో విరోధ ఇత్యత్రాహ॥ తితిక్షయేతి ॥ తితిక్షయా అపరాధిషు సహనేన - కరుణయా పరదుఃఖాసహిష్ణుత్వేన - అఖిలజన్తుషు తరతమభావేనవ్యవస్థితజన్తుషు, మైత్ర్యా స్వసామ్యబుద్ధికృతహితాచరణేన సమత్వేన దేహాకారాన్ ప్రకృతిపరిణామరూపత్వేన - జీవాన్ జ్ఞానైకాకారత్వేన - పరమాత్మానం తు సర్వాన్తరాత్మత్వేనైత్యేవం రూపసమత్వేన - సర్వాత్మా భగవాన్, సంప్రసీదతి - సర్వాత్మేతి హేతుగర్భం, భగవతస్సర్వాత్మత్వాత్సర్వాన్తరాత్మతయా దేవమనుష్యాదిరూపేణావస్థితత్వాత్సర్వేషాం శరీరాణామీశ్వరశరీరత్వేన శరీరేకృతో ద్రోహశ్శరీరిణ్యాత్మన్యేవ భగవతి పర్యవస్యతీతి భూతద్రోహే భగవానప్రసీదతీత్యర్థః *॥౧౩॥* భగవత్ప్రసాదఫలమాహ॥ సుప్రసన్న ఇతి॥ పురుషస్సర్వాత్మబ్రహ్మోపాసనపరః పుమాన్, తితిక్షాదిభిర్భగవతి ప్రసన్నే సతి - ప్రాకృతైః కామక్రోధాదిభిర్గుణైః వద్ధశాయాం - విముక్తః - అన్తే, అజీవాత్ప్రకృతే, ర్నితరాం ముక్తః, నిర్వాణం నిరతిశయానన్దరూపం - బ్రహ్మాభ్యుచ్ఛతి ప్రాప్నోతి *॥౧౪॥* ఏవం సర్వభూతసుహృత్త్వాదీన్ భగవత్ప్రసాదహేతూన్ ప్రసాదఫలభూతాం బ్రహ్మప్రాప్తిం చాభిధాయ తత్త్వోపదేశమన్తరేణ భ్రాతృమరణదుఃఖితస్యాస్య న మనః, ప్రశామ్యతీత్యభిప్రేత్య - న భ్రాతుర్హననకర్తృత్వం - నాపి యక్షాణాం కర్తృత్వం - కింతు దైవమేవ కారణ - మితి వక్తుం భ్రాత్రాదిశరీరాణాముత్పత్తిమరణాదికం యథావద్వివేచయన్ తదుపయుక్తమీశ్వరస్యానన్తవివిధశక్తిమత్త్వమాహ॥ భూతైరితి ॥ పఞ్చభిర్భూతైః పృథివ్యాదిభి - రారబ్ధః దేవమనుష్యాదిశరీరరూపేణ పరిణతః - యోషిత్పురుష - శ్చేత్యయం - ద్వివిధో జనః ప్రసిద్ధః - తయోర్యోషిత్పురుషయోః, రన్యోన్యవ్యవాయాన్మైథునాత్సంభూతి, రిహ, భవతి - తస్మాదుద్భూతం ప్రాణిజాతమిత్యర్థః - పఞ్చభూతపరిణామరూపస్త్రీపుంసాత్మకశరీరద్వయ

వద్యం కృతవాననుశిక్షన్సతాం వ్రతమ్ ॥ ౧౨ ॥ తితిక్షయా కరుణయా మైత్ర్యా చాఖిలజన్తుషు। సమత్వేన చ సర్వాత్మా భగవాన్సంప్రసీదతి ॥ ౧౩ ॥ సుప్రసన్నే భగవతి పురుషః ప్రాకృతైర్గుణైః। విముక్తో జీవనిర్ముక్తో బ్రహ్మనిర్వాణమృచ్ఛతి॥ ౧౪॥ భూతైః పఞ్చభిరారబ్ధో యోషిత్పురుష ఏవ హి। తయోర్వ్యవాయాత్సంభూతి ర్యోషిత్పురుషయోరిహ॥ ౧౫॥ ఏవం ప్రవర్తతే సర్గస్స్థితిస్సంయమ ఏవ చ । గుణవ్యతికరాద్రాజన్మాయయా పరమాత్మనః ॥ ౧౬ ॥ నిమిత్తమాత్రం తత్రాసీన్నిర్గుణః పురుషర్షభః। వ్యక్తావ్యక్తమిదం విశ్వం యత్ర భ్రమ

సంబన్ధాదుద్భూతమపి ప్రాణిజాతం పఞ్చభూతాత్మకమేవేతి భావః *॥౧౫॥* ఏవం వ్యష్టిసర్గ ఉక్తః। అథ సర్వశరీరాణాం పఞ్చభూతారబ్ధత్వే పి కదా సర్వభూతాత్మకభూతసృష్టి, స్తైశ్శరీరావష్టమ్భస్థితి కారణం సంహారకారణం చ కిం, తచ్చ ద్వయం కదా, కదా వా ఈశ్వరకృత్యం చ కిం తత్రాహ - పమిత్యత్రాహ ॥ ఏవమితి॥ ఏవం యథా స్త్రీపుంసాత్మకో జనస్తద్వ్యవాయసంభవః - ఏవం పరమాత్మనో మాయయా పరమాత్మాధిష్ఠితయా స్వచ్ఛరీరభూతయా మాయయా - యాః, గుణానాం సత్త్వాదీనాం, వ్యతికరాత్ తారతమ్యేన సంబన్ధాత్, హే రాజన్ ధ్రువ, సర్గస్సృష్టి - స్థితిస్సంహారశ్చ, ప్రవర్తతే, తత్ర రజసోఽభివృద్ధావితరయోర్హ్రాసే సర్గః, సత్త్వస్య వృద్ధావితరయోర్హ్రాసే స్థితిః, తమసోఽభివృద్ధౌ తు సంయమః - త్రయాణాం సామ్యే త్రితయాభావః *॥౧౬॥* నను స్త్రీపుంసాత్మకశరీరాణాం వైషమ్యేణ సంబద్ధానాం గుణానాం వా జడత్వేన ప్రవృత్తిశూన్యానాం వ్యష్టిసమష్ట్యాత్మనా కథం పరిణామసామర్థ్యం, సామర్థ్యే పి కథం దేవమనుష్యాదివైచిత్ర్యం సుఖదుఃఖతారతమ్యం చేత్యత్రాహ ॥ నిమిత్తమాత్రమితి ॥ నిమిత్తమేవ నిమిత్తమాత్రం - న త్వనిమిత్తమిత్యర్థః, తత్ర, గుణానాం మహదాద్యాకారేణ పరిణామే మహదాదీనాం దేహాద్యాకారేణ పరిణామే చ, దేవాదివైచిత్ర్యే, సుఖదుఃఖయోశ్చ, నిర్గుణస్సత్త్వాదిగుణరహితః, పురుషర్షభ ఈశ్వరః - నిమిత్తమాత్రం - గుణానాం పరిణామస్య తేషాం తత్స్వభావ్యనిబన్ధనత్వాత్, దేవాదివైచిత్ర్యస్య సుఖదుఃఖతారతమ్యస్య చ కర్మనిబన్ధనత్వాదీశ్వరస్సాధారణకారణం కాలాకాశాదివదిత్యర్థః - నిమిత్తత్వమేవ దృష్టాన్తత్వేన విశదయతి, యత్ర పరమాత్మని నిమిత్తే, అయస్కాన్తసన్నిధౌ, లోహవత్, ఇదం, వ్యక్తావ్యక్తం - అవ్యక్తం ప్రధానం, తత్కార్యం మహదాది వ్యక్తం, కార్యకారణాత్మకం, విశ్వం, భ్రమతి ప్రవర్తతే అత్ర లోకే మృత్కులాలయోర్వి భిన్నయోరేవ నిమిత్తత్వోపాదానత్వదర్శనాదుపాదానస్య పరమాత్మనో జగత్స్రష్ట్రాదినిమిత్తత్వానుపపత్తిరితీమాం శఙ్కాం నిరాచికీర్షుర్నిమిత్తమాత్రపదం ప్రయుక్తం, న తూపాదాననిరాచికీర్షయా, పరమాత్మనో మాయయా "గుణవ్యతికరా" దిత్యుపాదానత్వాభిధానాత్, సంబన్ధసామాన్యాభిధాయిన్యా అపి షష్ఠ్యాః "యస్యా

వ్యక్తం శరీర ,, మిత్యాదిశ్రుత్యనుసారేణ శరీరాత్మభావరూపసంబన్ధవిశేషపర్యవసానా - చ్ఛరీరస్య చ కార్యోపయోగ్య పృథక్సిద్ధాకారత్వాచ్ఛ్లక్ష్ణతాదివిశిష్టమృదాదికార్యభూతఘటాదీనామివ మహదాదికార్యాణాం ప్రకృత్యాదిశరీరకపరమాత్మకార్యత్వాత్ , అత్ర నిర్గుణ ఇత్యనేన సత్త్వాదిగుణవశ్యత్వాయత్తకర్తృత్వసుఖదుఃఖాదిభాక్త్వవైలక్షణ్యమభిప్రేతమ్ ❀ ॥ ౧౭ ॥ ❀ తదేవ విశదయతి ॥ స ఇతి ॥ స - భగవాన్ హేయప్రతిభటపూర్ణషాడ్గుణ్యః , కాలశక్త్యా కాలాత్మికయా స్వాపృథక్సిద్ధకార్యోపయోగివిశేషణభూతయా శక్త్యా , గుణక్షోభహేతుభూతయా , యో , గుణానాం సత్త్వాదీనాం , ప్రవాహస్సర్గః , తేన , విభక్తవీర్యః విభక్తం కర్మాయత్తదేవమనుష్యాదివైచిత్ర్యేణ సుఖదుఃఖతారతమ్యేన చ వ్యవస్థాపితం , వీర్యం శక్తిః జగదితియావత్ ,, ఏకదేశస్థితస్యాగ్నేర్జ్యోత్స్నా విస్తారిణీ యథా। పరస్య బ్రహ్మణశ్శక్తిస్తథేదమఖిలం జగ ,, దిత్యుక్తత్వాత్ , అత్ర స్యామిత్యధ్యాహ్రియతే, విభక్తవీర్యస్స్యామితి, దం - కరోతి స్రుజతీత్యన్వయః, గుణక్షోభనిమిత్తకాల ప్రకృతిపురుషశరీరకోఽహం జగత్సృష్ట్వా ఽనన్తవివిధవిచిత్రస్థిరత్రసరూపస్స్యామితిసఙ్కల్ప్యేదం జగత్సృజతీత్యర్థః, యద్వా, గుణప్రవాహేనేతి హేత్వర్థే తృతీయా - హేతుశ్చాత్రఫల - మధ్యయనేన వసతీతివత్ - తతశ్చ గుణప్రవాహేణ గుణప్రవాహార్థం - ప్రవాహశబ్దేన గుణకార్యసృష్ట్యాదిత్రయం వివక్షితం - సృష్ట్యాద్యర్థం , విభక్తం, వీర్యం సృష్ట్యాద్యుపయుక్తసామర్థ్యం , యేన సః - బ్రహ్మవిష్ణురుద్రరూపో భూత్వేత్యర్థః - అకర్తైవ - దేవాదివైచిత్ర్యసుఖదుఃఖాదౌ చాకర్తైవ - దేవాదివైచిత్ర్యాదేస్తత్తజ్జీవాదృష్టాయత్తత్వాత్ - ఇదం జగ - త్కరోతి ఉత్పాదయతి - తథా, అహన్నైవ - యం హననాద్యనాశ్రయ ఏవ - హన్తి ,, చాతుర్వర్ణ్యం మయా సృష్టం గుణకర్మవిభాగశః। తస్య కర్తారమపి మాం విద్ధ్యకర్తారమవ్యయమ్ ॥ ప్రధానకరణీభూతాయతో వైసృజ్యశక్తయ ,, ఇతిస్మృతేః ,, హన్తా చేన్మన్యతే హన్తుం హతశ్చేన్మన్యతే హతం । ఉభౌ తౌ న విజానీతో నాయం హన్తి న హన్యతే ,, ఇతి శ్రుతేశ్చ అత్ర కర్తృత్వం హన్తృత్వం చప్ర

తిలోహవత్ ॥ ౧౭ ॥ స ఖల్విదం భగవాన్ కాలశక్త్యా గుణప్రవాహేణ విభక్తవీర్యః । కరోత్యకర్తైవ నిహన్త్యహన్తా చేష్టా విభూమ్నః ఖలు దుర్విభావ్యా ॥ ౧౮ ॥ సోఽనన్తోఽన్తకరః కాలోఽనాదిరాదికృదవ్యయః। జనం జనేన జనయన్మారయన్మృత్యునాన్తకమ్ ॥ ౧౯ ॥ న వై స్వపక్షోఽస్య విపక్ష ఏవ వా పరస్య మృత్యోర్విశతస్సమం ప్రజాః । తం ధావమానమనుధావన్త్యనీశా యథా రజాంస్యనిలం భూతసఙ్ఘాః ॥ ౨౦ ॥ ఆయుషో

యోజకత్వరూపేణ - అకర్తృత్వన్తు ప్రయోజ్యత్వరూపేణేతి వివేకః - నన్విదమఘటమానం కర్తృత్వమకర్తృత్వం చైకస్మిన్ కథముపపద్యతే - తత్రాహ విభూమ్నః - భగవతః ,, భూమాత్వేవ విజిజ్ఞాసితవ్య ,, ఇతి శ్రుతేః - చేష్టా - దుర్విభావ్యా అప్రతర్క్యా ఖలు ❀ ॥ ౧౮ ॥ ❀ ప్రయోజక ఇత్యుక్తమేవ విశదయతి ॥ స ఇతి ॥ సః - కాలః కాలశరీరకః పరమాత్మా - జనేన పిత్రాదినా - ప్రయోజ్యకర్త్రా - జనం ఉత్పత్త్యున్ముఖం పుత్రాదిం - జనయన్ - ఆదికృత్ - అన్తకం వినాశోన్ముఖం - మృత్యునా ప్రయోజ్యకర్త్రా - మారయన్ - స్వయం త్వ - నాదిరుత్పత్తిరహితః - అవ్యయః నాశరహితః - అనన్తః - అన్తకరః - పిత్రాదిద్వారా జనకః, మృత్య్వాదిద్వారా అన్తకరః - నతు సాక్షాత్ - అత - స్సాక్షాదకర్తృత్వం సద్వారకం కర్తృత్వం చైకస్మిన్ వివిధవిచిత్రానన్తశక్తిమతీశ్వర ఉపపన్నమితి భావః ❀ ॥ ౧౯ ॥ ❀ నను ప్రయోజక ఇత్యుక్త్వనుపకథమీశ్వరస్యోపపన్నం వైషమ్యనైర్ఘృణ్యాదిప్రసఙ్గాదిత్యాశఙ్క్య - యాం తత్తత్కర్మానురూపం ప్రయోజయితుః పక్షపాతాభావాదుపపన్నమేవ ప్రయోజయితృత్వమిత్యాహ ॥ నవా ఇతి ॥ మృత్యోస్సంసార - ప్రవర్తకస్య - అస్పృష్టసంసారస్యేత్యర్థః - యద్వా - మృత్యుశరీరకస్య ,, యో మృత్యుమన్తరే సఞ్చరన్యస్య మృత్యుశ్శరీర ,, మితి శ్రుతేః - పరస్య పరమాత్మనః - సమం యథా భవతి తథా - ప్రజాః కర్మభూతాః - విశతః తత్తత్కర్మానురూపనియమనార్థమన్తరాత్మతయా ప్రవిశతః - న - స్వపక్షః - నాపి విపక్షో వా ఽస్తి - పక్షపాతాభావం దృష్టాన్తేనోపపాదయతి ॥ తమితి ॥ యథా - రజాంసి ధావమాన - మనిల - మనుసృత్య ధావన్తి - తథా - అనీశాః అనియన్తారః - కర్మానురూపం నియామ్యా ఇత్యర్థః - భూతసఙ్ఘా - స్తత్తత్కర్మానుసారం ధావమానం నియన్తారం పరమాత్మానం - మనుసృత్య - ధావన్తి ప్రవర్తన్తే - యథా హర్మ్యతలశ్వభ్రాదిషు రజాంస్యనునేతుర్వాయోర్వైషమ్యమస్త్యేవం పరమాత్మనోఽపీత్యర్థః ❀ ॥ ౨౦ ॥ ❀ కర్మానురూపనియమనమేవోపపాదయతి ॥ ఆయుష ఇతి ॥ విభుస్సర్వాన్తరో - ఽసౌ భగవా - నజ్ఞోఽకర్మవశ్యస్స్యా - తఏవ, దుస్స్వకర్మాయత్తసుఖదుఃఖాదిభాజః - ఆయుషః - అపచయం హ్రాసం - తథా, ఉపచయం వృద్ధిం చ, స్వయ - ముభాభ్యాం ఉపచయాపచయాభ్యాం - రహితః - అతఏవ, స్వస్థః స్వేనైవ హేయప్రతిభటకల్యాణైకతానత్వస్వభావేన స్థితః - విదధాతి కరో

తి ఏవముత్పత్తిమరణయోర్దైవాదివైచిత్ర్యసుఖదుఃఖయోశ్చాద్యాపాదకం కారణం తత్తత్కర్మైవ, ఈశ్వరస్తు ప్రయోజయి
తృకారణమిత్యుక్తం భవతి ॥ ౨౧ ॥ ఏవం సర్వభూతాన్తరాత్మానం స్వసఙ్కల్పకృతజగదుదయవిభవలయలీలం సర్వ
జ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వాద్యపరిమితోదారగుణసాగరం తత్తత్కర్మానురూపం జగన్నియన్తారం సర్వభూతసుహృదం పరమా
త్మానమవిజ్ఞాయ ఏతమేవ కాలకర్మాదిరూపేణ వివదన్తి కేచిదిత్యాహ ॥ కేచిదితి ॥ ఏవం సుఖదుఃఖాదిహేతుం కేచిత్ కర్మ - పుణ్యా
పుణ్యరూపం కర్మేతి - వదన్తి, హే నృప, అపరే, స్వభావం - ప్రకృతిపురుషయోః స్వరూపాన్యథాభావః స్వభావాన్యథాభావరూ
పపరిణామస్స్వభావం, వదన్తి - ఏకే, కాలం సత్త్వాదిగుణక్షోభహేతుం కాలం వదన్తి - పరే పునః, దైవం విధిం - అపరే ఉత అపరే
పునః - పుంసః పరమపురుషస్య - కామం సఙ్కల్పం - వదన్తి, అయమేవ పక్షశ్శ్రేయాన్ - పుణ్యాపుణ్యరూపస్య కర్మణః తజ్జన్యా
దృష్టస్యాపి భగవన్నిగ్రహానుగ్రహరూపత్వేన తత్సఙ్కల్పానతిరిక్తత్వాత్ - కాలస్వభావయోరపి తత్సఙ్కల్పాయత్త
త్వాత్ - పుంసో జీవస్య కామ ఇతి వ్యాఖ్యానం త్వయుక్తం - దుఃఖవిషయకస్య కామానుపపత్తేః - అతో యథోక్తార్థ ఏవ సా
ధుః ॥ ౨౨ ॥ పుంసః కామమితి పక్షస్యైవ సాధుత్వం జ్ఞాపయన్ కామస్య దుర్జ్ఞేయత్వమాహ ॥ అవ్యక్తస్యేతి ॥ హే తాత,
అవ్యక్తస్య వ్యక్తైరిన్ద్రియైరనభివ్యఞ్జక ఇత్యవ్యక్తః - అత ఏవ, అప్రమేయస్య దేశాదిభిరపరిచ్ఛిన్నస్య - ఇన్ద్రియకం హి సర్వం
దేశకాలాదిభిః పరిచ్ఛిద్య గృహ్యతే - అనేకవిశేషణద్వయేన ప్రకృతిపురుషవైలక్షణ్యసిద్ధిః, ప్రకృతేరవ్యక్తత్వాత్ పురుషస్యా
ణుత్వాత్ - ఉభయవైలక్షణ్యాపాదకం విశేషణాన్తరమాహ । నానాశక్తీనాం వివిధశక్తీనాం ,, పరాఽస్య శక్తిర్వివిధైవ
శ్రూయతే స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చ ,, ఇత్యాదిశ్రుతేః - ఉదయః అభివ్యక్తిర్యస్మాత్ - తస్య - భగవతః చికీర్షితం కర్తుమిచ్ఛా
విషయం - కథం భూతం - స్వసంభవం స్వస్య లోకస్య సంభవం జగదుత్పత్తిరూపం, సంభవగ్రహణం సంహారాదీనామప్యుప
లక్షణం - అథ అతః - కో లోకః కో వేద - న కోఽపీత్యర్థః - ప్రకృతిపురుషవిలక్షణస్యానన్తవివిధశక్తేః పరమపురుషస్య కర్తవ్య

ఉపచయం జన్తోస్తథైవాపచయం విభుః । ఉభాభ్యాం రహితస్స్వస్థో దుస్స్థస్య విదధాత్యసౌ ॥ ౨౧ ॥ కేచిత్క
ర్మ వదన్త్యేనం స్వభావమపరే నృప । ఏకే కాలం పరే దైవం పుంసః కామముతాపరే ॥ ౨౨ ॥ అవ్యక్తస్యాప్రమే
యస్య నానాశక్త్యుదయస్య చ । న వై చికీర్షితం తాత కో వేదాథ స్వసంభవమ్ ॥ ౨౩ ॥ న చైతే పుత్రక భ్రాతు
ర్హన్తారో ధనదానుగాః । విసర్గాదానయోస్తాత పుంసో దైవం హి కారణమ్ ॥ ౨౪ ॥ స ఏవ విశ్వం సృజతి స ఏవా
వతి హన్తి చ । తథాపి హ్యనహఙ్కారాన్నాజ్యతే గుణకర్మభిః ॥ ౨౫ ॥ ఏష భూతాని భూతాత్మా భూతేశో భూ

తసఙ్కల్పవిషయం జగదుత్పత్తిస్థితిసంహారాదిరూపం వ్యాపారం - ఏవంవిధ ఇతి తత్త్వతః కోఽపి న జానాతీత్యర్థః - తథా చ
శ్రూయతే ,, క ఇద్ధా వేద క ఇహ ప్రవోచత్ కుత ఆజాతా కుత ఇయం విసృష్టిః ,, ఇత్యాదికా - అత్ర భగవత్స్వరూప
స్యైవాతీన్ద్రియత్వాత్తత్సఙ్కల్పవిషయయోస్సుతరాం దుర్విజ్ఞేయత్వజ్ఞాపనాయావ్యక్తస్యేత్యుక్తమ్ ॥ ౨౩ ॥ ఏవ
ముపపాదితం భగవత ఏవోత్పత్తిమరణాదినిమిత్తత్వం ప్రకృత ఉపసంహరతి ॥ న చైత ఇతి ॥ హే పుత్రక - ఏతే - ధనదస్య కుబేర
స్యానుగా భృత్యాః - త్వద్భ్రాతృహన్తారో, న భవన్తి - కిన్తు - పుంసః కర్మవశ్యస్య - విసర్గాదానయోః ఉత్పత్తిమరణయోః -
దైవమీశ్వర ఏవ హి, కారణమ్ - ॥ ౨౪ ॥ నన్వీశ్వరశ్చేదుత్పత్త్యాదికారణం తర్హి, జీవవత్సోఽపి సత్త్వాదిగుణవిశిష్టత్వాత్తత్ప్ర
యుక్తజగద్వ్యాపారరూపక్రియాశ్రయత్వాచ్చ గుణకర్మభిర్బధ్యేత ॥ తత్రాహ ॥ స ఇతి ॥ యద్యపి స ఏవేశ్వర ఏవ, విశ్వం, సృ
జతి, అవతి రక్షతి, హన్తి చ - తథాపి అనహఙ్కారాత్ - దేహాత్మనోస్తాదాత్మ్యాభిమానోఽహఙ్కారః, తదభావాత్, గుణక
ర్మభిః, గుణానాం సత్త్వాదీనాం కర్మభిః గుణకార్యభూతైః కర్మభిః, నాజ్యతే న బధ్యతే, యద్యపి - జగదుత్పత్త్యాదీన్ గుణకార్య
భూతాన్వ్యాపారాన్ కరోతీశ్వరః - తథాపి - స్వశరీరభూతప్రకృతిపురుషాత్మకేషు దేవాదిపదార్థేషు స్వసఙ్కల్పకృతోత్ప
త్తిస్థితిలయేషు స్వతాదాత్మ్యాభిమానాభావాత్ స్వయమజహత్స్వస్వభావత్వాచ్చ న కర్మభిర్బధ్యతే - జీవస్తు - కర్మణా స
ఙ్కుచితజ్ఞానత్వేన జహత్స్వభావ్యాద్దేవాదిశరీరేషు స్వతాదాత్మ్యాభిమానాచ్చ బధ్యత ఇత్యర్థః ॥ ౨౫ ॥ ఏవం భ్రాత్రా
దిశరీరాణాముత్పత్తిమరణాదినిమిత్తం - నిమిత్తస్యానన్తవివిధవిచిత్రశక్తియోగః - సత ఏవ - నిత్యముక్తత్వం - చాభిహి
తం - అథ య ఏవం భూతో భగవాంస్తమేవ రాగద్వేషాదిభిర్విముక్తస్త్వం సర్వాత్మనా భజస్వేత్యాహ ॥ ఏష ఇత్యాదినా ॥ య
ఏష భగవాన్ - భూతాత్మా భూతానాం దేవమనుష్యాదీనామాత్మా, స కిం జీవః - నేత్యాహ - భూతేశః ,, ఈశ్వరస్సర్వభూ
తానాం హృద్దేశేఽర్జున తిష్ఠతి ,, ఇత్యుక్తరీత్యా చిదచిదాత్మకభూతానామన్తః ప్రవిశ్య తత్తత్కర్మానురూపం నియన్తా, స కే
వలం భూతేశ ఏవ - అపి తు, తత్కారణం చేత్యాహ - భూతభావనః - భూతాని భావయత్యుత్పాదయతీతి భూతభావనః, య

ద్వా, భూతానిభావయతిసృష్ట్యాదిభిస్సత్తాదివన్తికరోతితివా భూతభావనః-భూతానాంసత్తాస్థితిప్రవృత్తిహేతురిత్యర్థః-కారణత్వమపిననిష్కృష్టస్వరూపేణ, అపితువిశిష్టవేషేణేత్యాహ, స్వశక్త్యాకార్యోపయోగిస్వాపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతయా-మాయయా-యుక్తః ‚‚ మాయావయునంజ్ఞాన „ మితిజ్ఞానపర్యాయోఽప్యత్రమాయాశబ్దోజీవవాచీ-అనేననిర్వికారత్వశ్రుతివిరోధోఽపిపరిహృతః-వికారాణాంప్రకృతిపురుషగతత్వాత్, భూతాని సృజతి - అత్తిసంహరతి-పాతిరక్షతి చ ❁ ॥ ౨౬ ॥ ❁తముక్తవిధం-మృత్యుమభజతాంబన్ధకం, భజతాం-త్వ-మృతంమోచకం-దైవంస్వతేజసాదీప్యమానం-జగతాం-పరమయనంప్రాప్యంప్రాపకమాధారంచ-సర్వాత్మనాసర్వప్రకారేణ-మనోవాక్కాయైరిత్యర్థః- సర్వాత్మకబ్రహ్మభావేనేతివా-యద్వా - ప్రాప్యంప్రాపకమాధారశ్చేతిబుద్ధ్యా-ఏతదేవజగత్పరాయణమిత్యనేనాభిప్రేతం_ ఉపేహి శరణంగచ్ఛ -యుక్తంచైతదిత్యాహ-యస్మైభగవతే-విశ్వస్రష్టారఃచతుర్ముఖమరీచ్యాదయః-బలింపూజాం-హరన్తికుర్వన్తి-విశ్వసృజోహరన్తీత్యనేనసర్వేశ్వరేశ్వరత్వముక్తంవిశ్వసృజోహ్యసర్వేషామీశ్వరాస్తేషామపిపూజ్యఇతితత్సిద్ధిః-నను-విశ్వసృజోహరన్తుబలిం-తస్యాపిగోబ్రాహ్మణాదివత్పూజ్యత్వా-దిత్యాశఙ్కాంనిరాకర్తుందృష్టాన్తమాహ -గావఇతి-గావోబలీవర్దాః, యథా, నసినావికాయాం-దామ్నాసూత్రేణయన్త్రితాః, ప్రోతాఃపురుషస్యకర్మకుర్వన్తి తథా, తద్వశంగతాబలింహరన్తి అనేనసర్వవశిత్వంసిద్ధం - యస్యవశేసర్వంవర్తతేసవశీత్యుచ్యతే-తథాచశ్రూయతే‚‚సర్వస్యవశీ సర్వస్యేశానః-ఏషభూతాధిపతిరేషభూతపాలఏషసేతుర్విధరణఏషాంలోకానామసంభేదాయ-నతస్యకశ్చిత్పతిరస్తిలోకేనచేశితానైవచతస్యలిఙ్గం -సకారణంకరణాధిపాధిపోనచాస్యకశ్చిజ్జనితానచాధిప„ఇతియోఽయదధీనస్తస్యతదనువర్తనంయుక్తమితిభావః ❁॥ ౨౭ ॥ ❁తివతువిశిష్యతద్భజనమేవయుక్తమాచార్యంతత్త్రివాభ్యస్తత్వాదిత్యాహ॥యఇతి॥

తభావనః।స్వశక్త్యామాయయాయుక్తస్సృజత్యత్తిచపాతిచ॥ ౨౬ ॥తమేవమృత్యుమమృతంతాతదైవం*
సర్వాత్మనోపేహిజగత్పరాయణమ్। *యస్మైబలింవిశ్వసృజోహరన్తి*గావోయథావైనసిదామయన్త్రి
తాః ॥ ౨౭ ॥యఃపఞ్చవర్షోజననీంత్వంవిహాయమాతుస్సపత్న్యావచసాభిన్నమర్మా।వనంగతస్తపసాప్ర
త్యగక్షమారాధ్యలేభేమూర్ధ్నిపదంత్రిలోక్యాః ॥ ౨౮ ॥ తమేవమఙ్గాత్మనిముక్తవిగ్రహేవ్యపాశ్రితంనిర్గు
ణమేకమక్షరమ్। ఆత్మానమన్విచ్ఛవిముక్తమాత్మదృగ్యస్మిన్నిదంవిశ్వమసత్ప్రతీయతే ॥ ౨౯ ॥ త్వంప్రత్యగా
త్మనితదాభగవత్యనన్తఆనన్దమాత్రఉపపన్నసమస్తశక్తౌ।భక్తింవిధాయపరమాంశనకైరవిద్యాగ్రన్థిం

యోభవాన్, పఞ్చవర్షాణ్యస్యపఞ్చవర్షస్సన్, సపత్న్యామాతు-ర్వచసా- భిన్నంమర్మహృదయం-యస్యసఃజననీంసునీతిం-విహాయ-వనంప్రవిష్ట- స్తత్ర - ప్రత్యగక్షంప్రత్యఞ్చిఅక్షాణీన్ద్రియాణియస్మిన్కర్మణియథాతథా- అవ్యాపృతేన్ద్రియమిత్యర్థః,క్రియావిశేషణమిదం,యంభగవన్తం, ఆరాధ్య, త్రిలోక్యాః, మూర్ధ్నిఉపరిష్టాత్, పదంస్థానం, లేభేలబ్ధవాన్-తమేవాత్మానంపరమాత్మాన- మాత్మదృక్తచ్ఛరీరభూతజీవాత్మదర్శీ అన్విచ్ఛఅనువర్తస్వేత్యన్వయః ❁ ॥ ౨౮ ॥ ❁అన్వేషణప్రకారమేవాహ॥అఙ్గహేధ్రువ -యస్మిన్జీవాత్మని-ఇద-మసత్ దేవమనుష్యాదిరూపం,సతతపరిణామివస్త్వసచ్ఛబ్దవాచ్యం - సతతపరిణామినోవస్తున ఉత్తరోత్తరావస్థాప్రాప్త్యాపూర్వపూర్వావస్థాత్యాగాత్సర్వదాసదితివ్యపదేష్టుమర్హత్వాత్-తదుక్తంవైష్ణవేపురాణే ‚‚మహీఘటత్వంఘటతఃకపాలికాకపాలికాచూర్ణరజస్తతోఽణుః।జనైస్స్వకర్మస్తిమితాత్మనిశ్చయైరాలక్ష్యతేబ్రూహికిమత్రవస్తు।సచ్ఛావఏవంభవతోమయోక్తోజ్ఞానంయథాసత్యమసత్యమన్యత్॥ అనాశీపరమార్థశ్చప్రాజ్ఞైరభ్యుపగమ్యతే।తత్తునాశీనసందేహోనాశిద్రవ్యోపపాదిత „ మితి-విశ్వం -ప్రతీయతే-అసదిత్యస్యవిధేయవిశేషణత్వేతు-యస్మిన్జీవే-ఇదంవిశ్వ-మసత్ప్రతీయతే-అవిద్యమానమేవప్రతీయతే -స్వతోజీవేదేవమనుష్యాద్యాత్మకంవిశ్వమవిద్యమానమపిపుణ్యాపుణ్యరూపకర్మణాప్రతీయతే -నతుమిథ్యాప్రతీయతఇత్యర్థః - తస్మి-న్ముక్తవిగ్రహేసిరవయవే- ఆత్మనిజీవే - వ్యపాశ్రితంవ్యవస్థితం - నిర్గుణంనిరస్తహేయగుణ,మేకంనిస్సమాభ్యధికం -అక్షరంనిర్వికారం,వినుక్తంనిత్యముక్తం-తమాత్మానం-ఏవంఉక్తవక్ష్యమాణప్రకారేణ-అన్విచ్ఛేత్యర్థః ❁ ॥ ౨౯ ॥ ❁ననూపాసితఏవమయాభగవాన్కిమధునాభజస్వేత్యుచ్యతఇత్యాశఙ్కాయామసిరస్తావహమ్మ, మాభిమానేనత్రివర్గలిప్సనాత్వయోపాసితోభగవానతఏవప్రాకృతంస్థానముగాఇదానీంనిర్హేతుకభక్తింవిధాయమోక్ష్యసీత్యాహ ॥త్వమితి॥ప్రత్యగ్జీవ, స్తస్యాత్మని - జీవాన్తరాత్మని-ప్రత్యగాత్మాశరీరంయస్యేతివా, భగవతిపూర్ణషాడ్గుణ్యేఅనన్తేత్రివిధపరిచ్ఛేదరహితే- ఆనన్దమాత్రేఆనన్దైకర

స్మై, నతుక్వాపి జడ ఇత్యర్థః - ఉపపన్నసమస్తశక్త్యా ఉపగతాశేషజ్ఞానబలక్రియాదిశక్త్యా, పరమపురుషే-త్వం-పరమాం అహైతుకీమవ్యవహితేత్యుక్తవిధాం-భక్తిం-శనకైస్సమాహితచిత్తః, విధాయ, తదా, మమాహమభిమానాఖ్యాం-రూఢమూలం, అవిద్యాత్మకం గ్రన్థిం-విశేషేణ నిర్మూలం భేత్స్యసి ॥ ౩౦ ॥ యదర్థం తత్త్వోపదేశస్తమాహ॥ సంయచ్ఛేతి॥ శ్రేయసాం పురుషార్థానాం, పరం కేవలం - ప్రతీపం ప్రతికూలం, రోషం, భూయసా శ్రుతేన తత్త్వశ్రవణేన-అగదేన ఔషధేన-ఆమయం రోగం-యథా, తథోపసంహరేత్యర్థః ॥ ౩౧ ॥ రోషస్య శ్రేయః ప్రతీపత్వమేవ ప్రపఞ్చయతి॥ యేనేతి॥ యేన రోషేణోపసృష్టాద్వ్యాప్తాత్పురుషాల్లోకః, భృశం నితరాం, ముద్విజతే బిభేతి, ఆత్మనః స్వస్మాద్-భయం, లోకోద్వేజనాద్ధర్మాత్పురుషార్థనాశ ఇతి భావః - నిఃశ్రేయసమిచ్ఛన్ - బుధో విద్వాన్ - తద్వశం, రోషవశం, న గచ్ఛేన్న ప్రాప్నుయాత్ ॥ ౩౨ ॥ కిఞ్చ-గిరిశస్య రుద్రస్య-యో భ్రాతా-తస్య కుబేరస్య- హేలనమవమానం, త్వయా కృతం, యద్యతః -పుణ్యజనాన్యక్షాన్, భ్రాతృఘ్నా-నితి మత్వా-అమర్షితః క్రుద్ధః జఘ్నివాన్ ఘాతితవాన్-భ్రాతృఘ్నా నిత్యస్యాతిశబ్దాస్వయం ప్రథమాన్తత్వం యద్యపి న్యాయ్యం - భ్రాతృఘ్నా ఇతి బుద్ధ్యా జఘ్నివానితి క్రోడీకారాత్-తథాపి-పుణ్యజనవిశేషణత్వదృష్ట్యా ద్వితీయా ప్రయుక్తా ॥ ౩౩ ॥ తం ధనదం-సన్నత్యా ప్రణామేన -ప్రశ్రయోక్తిభిర్వినయవాగ్భిశ్చ - హే వత్స-ఆశు ప్రసాదయ ప్రసన్నం కారయ-మహతాం ధనదాదీనాం- తేజః - అస్మాకం కులం-యావన్నాభిభవిష్యతి-నాశయతి-తతః పూర్వమేవాశు ప్రసాదయేత్యర్థః ॥ ౩౪ ॥ మనూక్తిముపసంహరతి మునిః॥ ఏవమితి॥ స్వాయంభువో మనుః-పౌత్రం ధ్రువ-మేవముక్త

విభేత్స్యసి మమాహమితి ప్రగూఢమ్ ॥ ౩౦ ॥ సంయచ్ఛ రోషం భద్రం తే ప్రతీపం శ్రేయసాం పరమ్ । శ్రుతేన భూయసా రాజన్నగదేన యథాఽఽమయమ్ ॥ ౩౧ ॥ యేనోపసృష్టాత్పురుషాల్లోక ఉద్విజతే భృశమ్ । న బుధస్తద్వశం గచ్ఛేదిచ్ఛన్నభయమాత్మనః ॥ ౩౨ ॥ హేలనం గిరిశభ్రాతుర్ధనదస్య త్వయా కృతమ్ । యజ్జఘ్నివాన్పుణ్యజనాన్భ్రాతృఘ్నాన్నిత్యమర్షితః ॥ ౩౩ ॥ తం ప్రసాదయ వత్సాశు సన్నత్యా ప్రశ్రయోక్తిభిః । న యావన్మహతాం తేజః కులం నోఽభిభవిష్యతి ॥ ౩౪ ॥ ఏవం స్వాయంభువః పౌత్రమనుశాస్య మనుర్ధ్రువమ్ । తేనాభివన్దితస్సాకమృషిభిస్స్వపురం యయౌ ॥ ౩౫ ॥ ***

*** ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే చతుర్థస్కన్ధే ఏకాదశోఽధ్యాయః ॥ ***

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ధ్రువం నివృత్తం ప్రతిబుధ్య వైశసాదపేతమన్యుం భగవాన్ ధనేశ్వరః । తత్రాగతశ్చారణయక్షకిన్నరైః సంస్తూయమానోఽభ్యవదత్కృతాఞ్జలిమ్ ॥ ౧ ॥ ధనద ఉవాచ ॥ భో భోః క్షత్రియదాయాద పరితుష్టోఽస్మి తేఽనఘ । యత్త్వం పితామహాదేశాద్వైరం దుస్త్యజమత్యజః ॥ ౨ ॥ న భవానవధీద్యక్షాన్న యక్షా భ్రాతరం తవ । కాల ఏవ హి భూతానాం ప్రభురప్యయభావయోః ॥ ౩ ॥ అహం త్వమిత్యపార్థా ధీరజ్ఞానాత్పు

ప్రకారేణ - అనుశాస్య, ఆదిశ్య, తేన ధ్రువేణాభివన్దితః-ఋషిభిస్సహ-స్వపురం యయౌ ॥ ౩౫ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే ఏకాదశోఽధ్యాయః. ***

ఏవం పితామహేన స్వాయంభువేనానుశిష్ట ఔత్తానపాదిః పుణ్యజనవధాన్నివృత్తః కుబేరాల్లబ్ధవరస్స్వధర్మారాధితగోవిన్దో గుప్తాఖిలక్షితిమణ్డలో లబ్ధధ్రువక్షితిర్బభూవేత్యాహ మునిర్ద్వాదశే ॥ ధ్రువమితి ॥ స్వాయంభువోపదేశేన అపగతక్రోధ - మత ఏవ - వైశసాత్పుణ్యజనానాం వధా-న్నివృత్తం-ధ్రువం-ప్రతిబుధ్య జ్ఞాత్వా-భగవాన్ ధనేశ్వర- స్తత్ర ధ్రువసన్నిధావాగత-శ్చారణాదిభిః-సంస్తూయమానః-బద్ధాఞ్జలిం-ధ్రువ-మభ్యవదదువాచ ॥ ౧ ॥ ఉక్తిమేవాహ॥ భో భో ఇతి షడ్భిః॥ హే క్షత్రియదాయాద క్షత్రియపుత్ర - క్రోధత్యాగనిమిత్తహర్షాతిశయాద్వీప్సోక్తిః, హే అనఘ అనఘత్వనిమిత్తపాపరహిత-తేత్యభ్యం - పరితుష్టోఽస్మి-కుతః, యద్యస్మాత్-పితామహస్య స్వాయంభువస్య-ఆదేశాదనుశాసనా-ద్దుస్త్యజమపి-వైర- మత్యజః త్యక్తవానసి ॥ ౨ ॥ నను నాహమనఘః పుణ్యజనహననకర్తృత్వనిమిత్తపాపసంబన్ధాత్తత్రాహ॥ నేతి॥ భవాన్ యక్షాన్నహతవాన్ -నాపి -యక్షా - స్తవ భ్రాతరం-హతవన్తః-కుతః-హి యస్మా-ద్భూతానామప్యయభావయోర్మరణోత్పత్త్యోః, కాలః కాలశరీర ఈశ్వర ఏవ-ప్రభుస్సమర్థః ॥ ౩ ॥ నను హన్తృత్వం తత్ప్రయుక్తస్వేదశ్శ్రమాదికం చ మయా యక్షైశ్చాపరోక్షమనుభూయమానమపహ్నుత్యేశ్వర ఏవ కథం హన్తేత్యుచ్యతే॥ తత్రాహ॥ అహం త్వమితి - పురుషస్య అజ్ఞానాద్దేహవిలక్షణాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానాభావాత్-అతద్దేహే- స్తస్య-ధ్యానాత్-అసద్ధ్యానాదితి సార్ధేయమేవార్థః॥ అహం త్వమితి-అత్ర హన్తేత్యధ్యాహ్రియతే- సామర్థ్యా-దేవాదిదేహేషు తత్సంసృష్టేషు జీవే

షుచ - అహం హన్తా త్వం హన్తవ్య ఇత్యేవంరూపా అత ఏవ - అపార్థా అర్థశూన్యా - అహం త్వమితి ప్రతీతౌ - యోఽర్థో విషయః ప్రత్యగాత్మా - తద్రహితా - హన్తృప్రతీతౌ యోఽర్థో విషయస్తద్రహితా చ - అన్యథాజ్ఞానవిపరీతజ్ఞానరూపేతి యావత్ - ధీర్బుద్ధిః స్వాప్నీవ స్వాప్నధీరివ ఆభాతి, ధర్మ్యన్తరే ధర్మాన్తరప్రతీతిరన్యథాజ్ఞానం - యథా పీతశ్శఙ్ఖ ఇతి శుక్లే పీతిమ్నః ప్రతీతేః, ధర్మ్యన్తరస్య ధర్మ్యన్తరత్వేన ప్రతీతిర్విపరీతజ్ఞానం - యథేదం రజతమితి శుక్తిత్వాశ్రయస్య ధర్మిణో రజతత్వాశ్రయత్వేన ప్రతీతేః - హన్తాఽహమితి జ్ఞానం తూభయవిధమపి - అనహమర్థస్య దేహరూపధర్మిణోఽహమర్థాత్మరూపధర్మ్యన్తరత్వేన ప్రతీతేర్విపరీతజ్ఞానరూపత్వం - అహమర్థాత్మని దేహే వహన్తృత్వాదిరూపధర్మాన్తరప్రతీతేరన్యథాజ్ఞానరూపత్వం చ, ఆభాతి ప్రతీయత ఇత్యర్థః ప్రతీతిః ప్రమిత్యప్రమితిసాధారణం జ్ఞానం, ఆత్మనోఽహన్తృత్వాదికం భగవతా గీతం "య ఏనం వేత్తి హన్తారం యశ్చైనం మన్యతే హతమ్। ఉభౌ తౌ న విజానీతో నాయం హన్తి న హన్యత" ఇతి యద్యప్యహన్తురాత్మనోఽజ్ఞానాద్ధన్తృత్వాదిప్రతీతిమాత్రం - తథాపి - దేహస్య తదస్త్యేవేతి చేన్నైవం - దేహస్యాపి నిత్యం జాతమృతస్య తదభావాత్ - తథా చోక్తం "అథ చైనం నిత్యజాతం నిత్యం వా మన్యసే మృతమ్। తథాపి త్వం మహాబాహో నైవం శోచితుమర్హసీ"తి, నిత్యం మృతమితి హేతుగర్భం, నిత్యం మృతత్వాత్ప్రసరస్య మరణకర్తృత్వకర్మత్వప్రయుక్తశోకో న కార్య ఇత్యర్థః, ఏవం చ హననకర్తృత్వకర్మత్వానాశ్రయయోర్దేహాత్మనోర్హన్తృత్వాదిబుద్ధిరన్యథాజ్ఞానవిపరీతజ్ఞానజనకానాద్యవిద్యాత్మకాజ్ఞానకార్యత్వాత్ స్వాప్నబుద్ధిరివ బాధితవిషయేతి భావః, అజ్ఞానస్యానాత్మన్యాత్మబుద్ధిరూపవిపరీతజ్ఞానజనకత్వముక్తం "అనాత్మన్యాత్మబుద్ధిర్యా అస్వే స్వమితి యా మతిః। అవిద్యాతరుసంభూతం బీజమేతద్ద్విధా స్థిత"మితి, అత్ర స్వాప్నీవాభాతీత్యనేన దృష్టాన్తేన ధియో బాధితవిషయత్వం వివక్షితం - విషయస్యాపి బాధో నామ తత్ర ప్రవృత్తిప్రతిబన్ధ ఏవ, న త్వసత్యత్వం, దృష్టాన్తదార్ష్టాన్తికయోరుభయోరపి జ్ఞానతద్విషయయోః పారమార్థ్యాత్, తత్ర యథా స్వాప్నానాం గజతురగాదీనాం "న తత్ర రథా న రథయోగా న పన్థానో భవన్త్యథ రథాన్ రథయోగాన్ పథస్సృజత" ఇతి శ్రుత్యుక్తరీత్యేశ్వరసృష్టానాం స్వాప్నద్రష్ట్రైకానుభావ్యానాం తత్కాలమాత్రావసాయినాం పరమా

రుషస్య హి। స్వాప్నీవాభాత్యతద్ధ్యానాద్యయా బన్ధవిపర్యయౌ॥౪॥ తద్గచ్ఛ నృప భద్రం తే భగవన్తమధోక్ష

ర్థానామపి తేషు బుద్ధ్వా నగజతురగాద్యర్థినః ప్రవృత్తిప్రతిబన్ధరూపో బాధః, ఏవం దేహాత్మభ్యాం హన్తినిమిత్తాత్పాదిస్సయా ప్రవర్తితుమిచ్ఛోః ప్రవృత్తిప్రతిబన్ధరూపో బాధః ఆత్మని దేహే చ హన్తృత్వాదినిమిత్తశోకాద్యప్రవృత్తిప్రతిబన్ధరూపబాధ ఇత్యుభయత్రానుగతోఽర్థః కోఽపి కర్తవ్యః, దేహాత్మబుద్ధిస్స్వాప్నధీవన్న కేవలం సుఖదుఃఖాదిమాత్రహేతుః, అపి తూత్తరోత్తరజన్మమరణాదిరూపసంసృతిహేతుత్వేన మహానర్థకరీత్యాహ ॥ యయేతి॥ యయా అహం త్వమితి బుద్ధ్యా, బన్ధః జన్మమరణాదిరూపస్సంసారః - తత్ప్రియుక్తోఽపి పర్యయః, స్వాభావికాపహతపాప్మత్వాద్యాకారవిపరీతానపహతపాప్మత్వాద్యాకారశ్చ భవతీత్యర్థః, అయం భావః, యద్యప్యపరోక్షం త్వయా యక్షైశ్చాపి ఘ్నతా యతేహన్తృత్వాదికం తత్ప్రియుక్తస్వేదక్లమాదికం చ - తథాపి దేహాత్మనోరుభయోరపి "హన్తా చేన్మన్యతే హన్తుం య ఏనం వేత్తి హన్తారం అథ చైనం నిత్యజాత" మిత్యాదిప్రమాణైర్హన్తృత్వాదిబుద్ధేరజ్ఞానమూలత్వప్రతిపాదనాత్ "అహం కృత్స్నస్య జగతః ప్రభవః ప్రలయస్తథే"త్యాదిభిరీశ్వరస్యైవ కాలశరీరకస్య హన్తృత్వప్రతిపాదనాచ్చ, స్వేచ్ఛమాదేశ్చ సన్త్వారకతయాపీశ్వర ఏవ "కారిన్యవాన్యోభిభర్తి తస్మై భూమ్యాత్మనే నమ" ఇత్యుక్తభూమిద్వారక కారిత్వవదుపపత్తేర్నకోఽపి ప్రమాణబాధ ఇతి ॥౪॥ తత్తస్మాత్కాలశరీరకస్య భగవత ఏవోత్పత్తిమరణాదిహేతుత్వాత్తమేవ భగవన్తం, సర్వాణి భూతాని పృథివ్యాదీని ఆత్మా జీవశ్చ విగ్రహశ్శరీరం యస్య తమధోక్షజం, సర్వభూతాత్మవిగ్రహమిత్యనేన యక్షేష్వపి భగవదాత్మకత్వబుద్ధిః కార్యేతి వివక్షితం, భజస్వేత్యుత్తరత్రాన్వయః ॥ అభవాయేత్యుక్తేను, హేధ్రువ, తేతుభ్యం, భద్రం మఙ్గళం, మస్తు, గచ్ఛ, గృహాణ్ప్రితీతి శేషః, భజనప్రకారమాహ ॥ సర్వభూతాత్మభావేన చిదచిచ్ఛరీరకత్వానుసన్ధానప్రకారేణ, అధోక్షజం అధఃకృతాః పరావృత్తాః అక్షజాః ఇన్ద్రియవృత్తయో యస్మాత్తం, ఇన్ద్రియాగోచరమిత్యర్థః, నన్వధోక్షజశ్చేత్కథం భజనీయ, స్తత్రాహ, భజనీయౌ అఙ్ఘ్రీ చరణౌ యస్య తం, మతీన్ద్రియత్వేపి యోగయుఞ్జనసాధ్యే యచ్చరణమిత్యర్థః, నన్వస్మదాదివత్తస్యాపి సంసారిత్వాత్కథమభవాయ భజస్వేత్యుచ్యతే, తత్రాహ, భవచ్ఛిదం భవం సంసారం ఛినత్తీతి తం, న కేవలం స్వయమసంసార్యేవ, అపి తు, భజతామపి భవచ్ఛిదిత్యర్థః - నను ప్రకృతిసంబన్ధతత్కార్యాదికమేవ

---

౪ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ భాత్యసద్ధ్యానాత్.

హాసంసారః, ఏవంచజీవవత్సర్వభూతాత్మవిగ్రహమితి ప్రకృతిసంబన్ధాభిధానాత్కథంతస్య భవచ్ఛిత్త్వం,తత్రాహ,
సత్త్వాదిగుణమయ్యాశక్త్యాకార్యోపయుక్తస్వాపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతాయా ఆత్మనస్స్వస్యసంబన్ధిన్యామాయయా ప్ర
కృత్యా,యుక్తం నియన్తృత్వేనయుక్తం,తయావిశేషేణరహితం తాదధీన్యేనతయావిరహితమిత్యర్థః, జీవస్తుమాయా
పరవశ ఇతిసంసారీ, పరమేశ్వరస్తుతస్యాః ప్రభురిత్యసంసారీతిభావః ✻॥౫॥౬॥ ✻ఏవంపరమపురుషార్థలక్షణమోక్షసా
ధకత్వేనప్రకృతిపురుషశరీరకస్యాన్యూతేశ్వరస్య భగవతోభక్తింపి ధేహీత్యుపదిశ్యతిన్మనః పరిశీలనాయ త్రివర్గైస్తం ప్రలో
భయతి ॥ వృణీహీతి ॥ హేఔత్తానపాదే,నృప,యన్మనోగతంమనీషితం, తం, కామంవరం,అవిశఙ్కితః అసఙ్కోచేన,
త్వం,వృణీహి వరయ ధర్మాదీనాం త్రయాణాంమధ్యే యుత్తమేప్సితం తంతద్వృణీహీత్యర్థః, త్రివర్గవరణంతవానుచితమిత్యా
శయన్నిశినష్టి,అఙ్గహేధ్రువ, పరంకేవలం, పరైర్బ్రహ్మాదిభిరప్యర్హ్యతేఇత్యర్హః,అమ్బుజనాభస్య భగవతః,పాదౌత
యోః,రనన్తరంఅవ్యవహితం-నిరన్తరంభగవత్పాదారవిన్దసమాహితచిత్తమిత్యర్థః, త్వాంశుశ్రుమ ✻॥౭॥ ✻ఏవంత్రి
వర్గైః ప్రలోభితో మహాభాగవతో ధ్రువస్త్రివర్గమనాదృత్య భగవచ్చరణారవిన్దభక్తిదార్ఢ్యమేవావృణోదిత్యాహ మునిః ॥ సఇ
తి॥సః,రాజరాజేనకుబేరేణ,వరవరణాయచోదితః ప్రవర్తితః,సధ్రువః,మహాభాగవతః,మహామతిః, హేతుగర్భమిదంవి
శేషణద్వయం,భాగవతానాంత్రివర్గస్యనిరయప్రాయత్వాదితిభావః, హరౌభగవతిఅచలితాందృఢాం, స్మృతిం,వవ్రే
సవరాయచోదిత ఇత్యనువాదరూపంపృథగ్వాక్యం-అతః, సవవ్రేఇతి తచ్ఛబ్దస్యనపౌనరుక్త్యం , దృఢాయాః స్మృతేః ఫల

జమ్। సర్వభూతాత్మభావేన స్వేనాత్మవిగ్రహమ్ ॥ ౫ ॥ భజస్వభజనీయాఙ్ఘ్రిమభవాయభవచ్ఛిదమ్।
యుక్తంవిరహితంశక్త్యాగుణమయ్యాత్మమాయయా ॥ ౬ ॥ వృణీహికామంనృపయన్మనోగతంమత్తస్త్వ
మౌత్తానపదేఽవిశఙ్కితః। పరంపరార్హామ్బుజనాభపాదయోరనన్తరంత్వాంవయమఙ్గశుశ్రుమ ॥ ౭ ॥ మై
త్రేయఉవాచ॥ సరాజరాజేనవరాయచోదితో ధ్రువో మహాభాగవతో మహామతిః। హరౌసవవ్రేఽచలితాం
స్మృతింయయాతరత్యయత్నేనదురత్యయంతమః ॥ ౮ ॥ తస్యప్రీతేనమనసాతాందత్త్వైలబిలస్తతః। పశ్య
తోఽన్తర్దధేసోఽపిస్వపురంప్రత్యపద్యత ॥ ౯ ॥ అథాయజతయజ్ఞేశంక్రతుభిర్భూరిదక్షిణైః। ద్రవ్యక్రియా
దేవతానాం ✻కర్మకర్మఫలప్రదమ్ ॥ ౧౦ ॥ సర్వాత్మన్య†చ్యుతేసర్వేతీవ్రౌఘాంభక్తిముద్వహన్। దద
ర్శాత్మనిభూతేషుతమేవావస్థితంవిభుమ్ ॥ ౧౧ ॥ తమేవశీలసంపన్నంబ్రహ్మణ్యందీనవత్సలమ్। గోప్తారం
ధర్మసేతూనాంమేనిరేపితరంప్రజాః॥ ౧౨ ॥ షడ్వింశద్వర్షసాహస్రంశశాసక్షితిమణ్డలమ్। భోగైః పుణ్య

మాహ,యతః,అచలితాయాః స్మృతేః,దురత్యయం దురతిక్రమణీయమపి , తమః తమసఃకార్యం సంసారాత్మకం బన్ధం,తర
తివ్యపోహతి,స్మృతిలమ్భే సర్వగ్రన్థీనాం విప్రమోక్షః, ఇతిశ్రుతేః ✻॥౮॥ ✻ఐలబిలః కుబేరః,ప్రీతేనమనసాతుష్టేనమన
సా, తాం భగవత్యచలితాంగతిం,దత్త్వా-తస్యధ్రువస్య, పశ్యతస్సతః, అన్తర్దధే అన్తర్హితవాన్ , సోఽపి ధ్రువోఽపిస్వపు
రం,ప్రత్యపద్యత అగాత్ ✻॥౯॥ ✻అథానన్తరం భూరిదక్షిణైః,ద్రవ్యం పురోడాశాది,క్రియాఋత్విగ్వ్యాపారః, దే
వతాఇన్ద్రాద్యాః, స్తేషాం,సంబన్ధమాత్రేషష్ఠీ-ద్రవ్యాదిసంబన్ధిభిః ద్రవ్యాదిసమవాయరూపైరితియావత్ , క్రతుభిః కర్మసా
ధ్యం,ఆరాధ్యమితియావత్,నకేవలంకర్మైవ-అపితుకర్మణాంఫలప్రదంయజ్ఞానామీశం ప్రయోజయితారంచా, యజత
ఇష్టవాన్-కామకర్మఫలప్రద, మితిపాఠే విహితప్రతిషిద్ధయోః ఫలమిత్యర్థః ✻॥౧౦॥ ✻నకేవలంయజ్ఞైరేవాయజత,అపి
తుపితామహోద్యుపదేశానుసారేణసర్వాత్మకత్వేనభగవన్తమలభతచేత్యాహ॥ సర్వేషామాత్మని అన్తః ప్రవిశ్యప్రశాస
నేనధారకే అతఏవ,సర్వశబ్దవాచ్యే,సత్త్వఇతిపాఠే,శుద్ధసత్త్వమయదివ్యమఙ్గళవిగ్రహవిశిష్ట ఇత్యర్థః అసత్త్వఇతిచ్ఛేదేతు,స
త్త్వాదిగుణరహిత ఇత్యర్థః-అచ్యుతే ఆశ్రితవాత్సల్యైకదీక్షే భగవతి తీవ్రౌఘాం అవిచ్ఛిన్నప్రసరాం- భక్తిం, ముద్వహన్
ఆత్మని స్వస్మిన్ , సర్వేషుభూతేషుచా , వస్థితమాత్మత్వేనావస్థితం , భగవన్తంతమేవాచ్యుతం,దదర్శ సాక్షాత్కృత
వాన్ ✻॥౧౧॥ ✻ప్రజాః,శీలసంపన్నం సుస్వభావసద్వృత్తాదియుక్తం , బ్రహ్మణ్యం బ్రాహ్మణసేవాపరాయణం,దీ
నేషువత్సలం దోషానవేక్ష్య యా రక్షకం,ధర్మమర్యాదానాంపాలకం,తమేవధ్రువమేవ , పితరం , మేనిరే,పితరమివామన్య
న్తేత్యర్థః ✻॥౧౨॥ ✻భోగైస్సుఖానుభవైః,పుణ్యక్షయం-అభోగైర్దుఃఖానుభవైః-రశుభక్షయంపాపక్షయంచకుర్వన్

౯॥శ్లో॥పా ✻ కామకర్మఫలప్రదమ్. ౧౧॥శ్లో॥పా † అచ్యుతే సత్త్వే.

పుణ్యపాపయోరుభయోరపి స్వఫలజననద్వారా బ్రహ్మప్రాప్తివిరోధిత్వేనానుభవేనైవ పుణ్యపాపే విధున్వాన ఇత్యర్థః- షడ్వింశద్వర్షసాహస్రం-వర్షాణాం సహస్రాణ్యేవ సాహస్రాణి తత్సమాహారద్విగుః, షడధికవింశతిసహస్రసంఖ్యాకవర్షపర్యన్తమిత్యర్థః, క్షితిమణ్డలం, శశాస అనుశిష్టవాన్ ❀ ॥ ౧౩ ॥ ❀ బహుసవం, బహవః సవాః యాగా ఉపలక్షితాస్సంవత్సరా యస్మిన్, త్రి-త్రివర్గాఖ్యమ్, త్రివర్గసాధనం-కాలం, అవికలేన్ద్రియః అవ్యాహతేన్ద్రియః-తథాపి, మహాత్మా జితేన్ద్రియో-నీత్వా, పుత్రాయ-నృపాసనం, మహాత్ ❀ ॥ ౧౪ ॥ ❀ తత-ఇదం దేవమనస్యాద్యాత్మకం, విశ్వం - ఆత్మని జీవే-మాయారచితం ప్రకృతిసంసర్గకృతం, తదపి-అవిద్యారచితం- అవిద్యాశబ్దస్తదన్యవ్యుత్పత్త్యా ప్రకృతివాచీ-ప్రకృతిపరిణామరూపం, స్వప్నగన్ధర్వనగరోపమం స్వాప్నగన్ధర్వనగరమివ స్థితం, మన్యమానః ❀ ॥ ౧౫ ॥ ❀ తథా, ఆత్మా దేహః స్త్రియో దారాః-అపత్యాని పుత్రాదయః-సుహృదశ్చ-తాన్-ఋద్ధం సమృద్ధం-పూర్వోత్తరాన్వయి, బలం, చతురఙ్గబలయుక్తం సైన్యం, కోశం ధనం, రమణీయాః, పరివిహారభువః, పరితో విహారభువః, ప్రతివిహారభువ ఇత్యపి పాఠేఽయమేవార్థః, జలధిర్మేఖలా యస్య తత్-జమ్బూద్వీపాత్మకం భూమణ్డలం చ-సర్వం-కాలోపసృష్టం కాలేనోపద్రుతం-అస్థిరమితి యావత్ ఆకలయ్య విచార్య-సః ధ్రువః-విశాలాం బదరికాశ్రమం యయౌ ❀ ॥ ౧౬ ॥ ❀ తత్ర కృతవష్టాఙ్గయోగమాహ॥ తస్యామితి॥ తస్యాం విశాలాయాం-శివం నిర్మలం పవిత్రం చ వాః-వారి-విగాహ్య ప్రవిశ్య, అనేన స్నానాదినియమ ఉక్తః-విశుద్ధకరణః విశుద్ధేన్ద్రియః-అనేన శమదమాదయో యమా ఉక్తాః-బద్ధాని ఆసనాని స్వస్తికాదీని యేన సః- జితో మరుత్ప్రాణో యేన సః - మన

క్షయం కుర్వన్నభోగైరశుభక్షయమ్ ॥ ౧౩ ॥ ఏవం బహుసవం కాలం మహాత్మాఽవికలేన్ద్రియః । త్రివర్గౌపయికం నీత్వా పుత్రాయాదాన్నృపాసనమ్ ॥ ౧౪ ॥ మన్యమాన ఇదం విశ్వం మాయారచితమాత్మని । అవిద్యారచితం స్వప్నగన్ధర్వనగరోపమమ్ ॥ ౧౫ ॥ ఆత్మస్త్ర్యపత్యసుహృదో బలమృద్ధకోశమన్తఃపురం ❀ పరివిహారభువశ్చ రమ్యాః । భూమణ్డలం జలధిమేఖలమాకలయ్య కాలోపసృష్టమితి స ప్రయయౌ విశాలామ్ ॥ ౧౬ ॥ తస్యాం విశుద్ధకరణః శివవార్విగాహ్య బద్ధాసనో జితమరున్మనసాఽఽహృతాక్షః । స్థూలే దధార భగవత్ప్రతిరూప ఏతద్ధ్యాయంస్తదవ్యవహితో వ్యసృజత్సమాధౌ ॥ ౧౭ ॥ భక్తిం హరౌ భగవతి ప్రవహన్నజస్రమానన్దబాష్పకలయా ముహురర్ద్యమానః । విక్లిద్యమానహృదయః పులకాచితాఙ్గో నాత్మానమస్మరదసావితి ముక్తలిఙ్గః ॥ ౧౮ ॥ స దదర్శ విమానాగ్ర్యం నభసోఽవతరద్ధ్రువః । విభ్రాజయద్దశ దిశో రాకాపతిమివోద్యతమ్ ॥ ౧౯ ॥ తత్రాను దేవప్రవరౌ చతుర్భుజౌ శ్యామౌ కిశోరావరుణామ్బుజేక్షణౌ । స్థితావవష్టభ్య గదాం సువాససౌ కిరీటహారాఙ్గదచారుకుణ్డలౌ ॥ ౨౦ ॥ విజ్ఞాయ తావుత్తమగాయకింకరావభ్యుత్థితః సాధ్వసవిస్మృతక్రమః । ననామ నామాని గృణన్మధుద్విషః పార్షత్ప్రధానావితి సంహతాఞ్జలిః ॥ ౨౧ ॥ తం కృష్ణపా

సా, ఆహృతాని ప్రత్యాహృతాని అక్షాణి శ్రోత్రాదీనీన్ద్రియాణి యేన, ఏవమాసనాదీని స్ఫుటమేవోక్తాని-స్థూలే, భగవత్ప్రతిరూపే భగవద్దివ్యవిగ్రహే, దివ్యాత్మస్వరూపాపేక్షయా స్థౌల్యమత్ర వివక్షితం-దధార మనో నివేశితవాన్, ఏవం ధారణా ఉక్తాః, ఏతద్భగవత్ప్రతిరూపం, మవ్యవహితః విజాతీయప్రత్యయాన్తరరహితః, ధ్యాయన్, తద్దివ్యాత్మస్వరూపం ,, ఓం తత్సదితి నిర్దేశో బ్రహ్మణస్త్రివిధః స్మృతః,, ఇతి స్మరణాత్-సమాధౌ-వ్యసృజత్ అనుసంహితవాన్, యద్వా-తత్ భగవత్ప్రతిరూపం, వ్యసృజత్ విసృష్టవాన్-దివ్యవిగ్రహం విసృజ్య దివ్యాత్మస్వరూపమనుసంహితవానిత్యర్థః-శుభాశ్రయే మనసో నివేశమాత్రం ధారణా, శుభాశ్రయగతసౌకుమార్యాదిగుణచిన్తనం ధ్యానం, తజ్జనితానన్దాతిశయాత్పారవశ్యం సమాధిరితి భేదః ❀ ॥ ౧౭ ॥ ❀ ఏవమజస్రం నిత్యం, భగవతి-ప్రకర్షేణ, భక్తిం-వహన్-కుర్వన్ అసౌ ధ్రువః-ఆత్మానం - నాస్మారదమనుష్యత్వాదిబాహ్యాకారవిశిష్టత్వేన నస్మృతవాన్-యతో ముక్తలిఙ్గః త్యక్తదేహాత్మాభిమానః, తత్ర హేతవః-ఆనన్దబాష్పకలయా ఆనన్దబాష్పబిన్దుప్రవాహేణ, విఘూయమానః, విక్లిద్యమానం హృదయం యస్య సః-పులకైర్వ్యాప్తాఙ్గః ❀ ॥ ౧౮ ॥ ❀ స ధ్రువః-ఉద్యతం ఉదితం రాకాపతిమివ పూర్ణిమాచన్ద్రమివ-దశ, దిశః- విభ్రాజయత్-నభసః, అవతరత్ -అవరోహత్- విమానశ్రేష్ఠం దదర్శ ❀ ॥ ౧౯ ॥ ❀ అను అనన్తరం-తత్ర విమానాగ్రే, దేవప్రవరౌ దదర్శేత్యనుషజ్యతే తావిశినష్టి-కిశోరా యౌవనారమ్భజుషౌ-గదా-మవష్టభ్య స్థితౌ, కిరీటాదిభిస్సహితే చారుకుణ్డలే యయోః ❀ ॥ ౨౦ ॥ ❀ ఉత్తమగాయః, పుణ్యశ్లోకో భగవాన్, తస్య-కింకరౌ-విజ్ఞాయ-మధుద్విషః-పార్షత్ప్రధానావితి హేతోః - సాధ్వసేన సంభ్రమేణ-విస్మృతపూజాక్రమః- కేవలం-తస్య-నామాని, గృణన్, సంహతాఞ్జలిర్బద్ధాఞ్జలిర్ననామ ❀ ॥ ౨౧ ॥ ❀ కృష్ణస్య-పాదయో- రభినిష్ఠా

౧౬॥శ్లో॥పా ❀ ప్రతివిహారం

చేతనా చిత్తం, యస్య - ప్రశ్రయేణ వినయేన - నమ్రా ప్రహ్వా నతా, కన్ధరా - యస్య తం - ధ్రువ - ముపసృత్య సమీపమాగత్య - పుష్కరనాభస్య పద్మనాభస్య భగవతః, సమ్మతౌ భృత్యౌ - సునన్దనన్దౌ - సస్మితం స్మితేన సహితం యథా తథా, ప్రీత్యా ప్రీతిపూర్వ - మూచతుః ✽ ॥ ౨౨ ॥ ✽ హే రాజన్ - తుభ్యం, భద్ర - మస్తు, నోఽస్మాకం - వాచ - మవహితః సావధానచిత్తస్త్వం - శృణు కిం తత్రాహ॥ యో న వాన్ - పఞ్చవర్షః, తపసా, దేవం భగవన్తం, అతీతృపత్ తర్పితవాన్ ✽ ॥ ౨౩ ॥ ✽ తస్యా - ఖిలజగన్నిర్మాణచతురస్య - సర్వేశ్వరేశ్వరస్య - శార్ఙ్గిణో భగవతః, పార్షదా, వావాం, త్వాం - భగవత్పదం ప్రతి - నేతుం ఇహ, సంప్రాప్తౌ ✽ ॥ ౨౪ ॥ ✽ సుదుర్జయం త్వదితరైర్దుఃఖేనాప్యసాధ్యం, విష్ణుపదం - త్వయా, జితం సాధితం, సుదుర్జయత్వమేవాహ, సూరయః - సర్వేషాముపరిష్టాదవస్థితాస్సప్తర్షిప్రభృతయః, యత్పద, మప్రాప్యైవ, పరం కేవలం - విచక్షతే పశ్యన్తి - తథా - యత్పదం - చన్ద్రాదయః సోమప్రభృతిగ్రహాదయశ్చ - ప్రదక్షిణం యథా భవత్యేవం, పరియన్తి పరితో భ్రమన్తి తదాతిష్ఠ ✽ ॥ ౨౫ ॥ ✽ తే తవ - పితృభిర్మన్వాదిభిః - తథా, అన్యైరపి - అఙ్గ హే ధ్రువ, కదాచిదప్య, నాస్థితం అనధిష్ఠిత, మత ఏవ, జగతాం, వన్ద్యం విష్ణోస్సంబన్ధి - పరమం సర్వోత్కృష్టం - త - త్త్వయా జితం, పదం స్థాన - మాతిష్ఠ ✽ ॥ ౨౬ ॥ ✽ హే ఆయుష్మన్, ఉత్తమశ్లోకానాం మౌళినా ముఖ్యేన భగవతా ఏతద్విమానశ్రేష్ఠం, ఉపస్థాపితం ప్రేషితం - ఏతద్విమానాగ్ర్యం, అధిరోఢుం, త్వ - మర్హసి అత్రాయుష్మన్నితి సంబోధనం - సశరీరయాత్రాభిప్రాయకం, అత్ర వైకుణ్ఠపరమపదవి

దాభినివిష్టచేతసం బద్ధాఞ్జలిం ప్రశ్రయనమ్రకన్ధరమ్ । సునన్దనన్దావుపసృత్య సస్మితం ప్రత్యూచతుః పుష్కరనాభసమ్మతౌ ॥ ౨౨ ॥ భో రాజన్ సుభద్రం తే వాచం నోఽవహితః శృణు । యః పఞ్చవర్షస్తపసా భవాన్దేవమతీతృపత్ ॥ ౨౩ ॥ తస్యాఖిలజగద్ధాతురావాం దేవస్య శార్ఙ్గిణః । పార్షదావిహ సమ్ప్రాప్తౌ నేతుం త్వాం భగవత్పదమ్ ॥ ౨౪ ॥ సుదుర్జయం విష్ణుపదం జితం త్వయా యత్సూరయోఽప్రాప్య విచక్షతే పరమ్ । ఆతిష్ఠ తచ్చన్ద్రదివాకరాదయో గ్రహర్క్షతారాః పరియన్తి దక్షిణమ్ ॥ ౨౫ ॥ అనాస్థితం తే పితృభిరన్యైరప్యఙ్గ కర్హిచిత్ । ఆతిష్ఠ జగతాం వన్ద్యం తద్విష్ణోః పరమం పదమ్ ॥ ౨౬ ॥ ఏతద్విమానప్రవరముత్తమశ్లోకమౌళినా । ఉపస్థాపితమాయుష్మన్నధిరోఢుం త్వమర్హసి ॥ ౨౭ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ నిశమ్య వైకుణ్ఠనియోజ్యముఖ్యయోర్మధుచ్యుతాం వాచమురుక్రమప్రియః । కృతాభిషేకః కృతనిత్యమఙ్గళో మునీన్ప్రణమ్యాశిషమభ్యవాదయత్ ॥ ౨౮ ॥ పరీత్యాభ్యర్చ్య ధిష్ణ్యాగ్ర్యం పార్షదావభివన్ద్య చ । ఇయేష తదధిష్ఠాతుం బిభ్రద్రూపం హిరణ్మయమ్ ॥ ౨౯ ॥ తదా దున్దుభయో నేదుర్మృదఙ్గపణవాదయః । గన్ధర్వముఖ్యాః ప్రజగుః పేతుః కుసుమవృష్టయః ॥ ౩౦ ॥ స చ స్వర్లోకమారోక్ష్యన్ సునీతిం జననీం ధ్రువః । అన్వస్మరదగం హిత్వా దీనాం యాస్యే త్రివిష్టపమ్ ॥ ౩౧ ॥ ఇతి వ్యవసితం తస్య వ్యవసాయ సురోత్తమౌ । దర్శయామాసతుర్దేవీం దేవయానేన గచ్ఛ*తీమ్ ॥ ౩౨ ॥ తత్ర తత్ర ప్రశంసద్భిః పథి వైమానికైస్సురైః । *అవకీర్యమాణో దదృశే కుసుమైః క్రమశో గ్రహాన్ ॥ ౩౩ ॥ త్రిలోకీం దేవయానేన సోఽతివ్రజ్య మునీనపి । పరస్తాద్యద్ధ్రువగతిస్తద్విష్ణోః పదమభ్యగాత్ ॥ ౩౪ ॥ యద్భ్రాజమానం స్వరుచైవ

ష్ణుపదాదిశబ్దాః భగవత్స్థానసామాన్యాత్పరమవ్యోమ్నివ విష్ణ్వభిమానవిషయే ధ్రువలోకే ప్రయుజ్యన్తే, తత్రాపి హి భక్తానుజిఘృక్షయా భగవాన్సర్వదా సన్నిహితః - భక్తానుగ్రహార్థమేవ పార్షదవిమానాదిప్రేషణముపపన్నమ్ ✽ ॥ ౨౭ ॥ ✽ వైకుణ్ఠనియోజ్యముఖ్యయోః భగవత్పార్షదప్రవరయో - ర్మధుచ్యుతామమృతస్రావిణీం, వాచం, నిశమ్య - భగవత్ప్రియో ధ్రువః - కృతమఙ్గళస్నానః - కృతం నిత్యకర్మ మఙ్గళమలఙ్కరణం చ యేన సః - మునీన్, ప్రణిపత్య - శిష - మభ్యవాదయత్ వాచయామాస ✽ ॥ ౨౮ ॥ ✽ విమానశ్రేష్ఠం పరీత్య పరిక్రమ్య - తి దేవగృహం వపు - ర్హిరణ్మయం జ్యోతిర్మయం - బిభ్రత్సన్ - తద్విమానాగ్ర్య - మధిష్ఠాతు, మియేష ఐచ్ఛత్ ✽ ॥ ౨౯ ॥ ✽ పేతుః పతితవత్యః ✽ ॥ ౩౦ ॥ ✽ స చ ధ్రువ - స్స్వర్లోకం - ఆరోక్ష్యన్ - దీనాం మాతరం - హిత్వా - అగం దుర్గమం - త్రివిష్టపం - యాస్యే - ఇత్యేవం - జననీ - మన్వస్మరత్ ✽ ॥ ౩౧ ॥ ✽ ఇత్యేవం భూతం - తస్య ధ్రువస్య వ్యవసితం చ అభిప్రాయం - వ్యవసాయ జ్ఞాత్వా - సురోత్తమౌ సునన్దనన్దౌ - దేవయానేన దేవప్రవరోపస్థాపితవిమానేన - గచ్ఛన్తీం - దేవీం సునీతిం - దర్శయామాసతుః ✽ ॥ ౩౨ ॥ ✽ తత్ర తత్ర - పథి, విమానారూఢైః దేవైః ప్రశంసద్భిః కుసుమవృష్టిభి రవకీర్యమాణో గ్రహానాదిత్యాదిస్థానాని - క్రమశో దృష్టవాన్ ✽ ॥ ౩౩ ॥ ✽ దేవయానేన సునన్దనన్దాఖ్యదేవప్రవరోపస్థాపితవిమానేన - త్రిలోకీం - మునీన్ సప్తర్షీనప్య - తివ్రజ్యాతిక్రమ్య - తతః పరస్తా - ద్య - ద్విష్ణోః పదం, త - ద్ధ్రువా శాశ్వతీ గతిర్యస్య - స - ధ్రువః ఆకల్పస్థాయిత్వాద్గతేర్ధ్రువత్వం - అభ్యగాత్ ప్రాప్తవాన్ ✽ ॥ ౩౪ ॥ ✽ విష్ణోః పదం విశినష్టి ॥ యదితి ॥ స్వరుచై

వ-యద్భ్రాజమాన-మనుసృత్య-తస్య రుచా - ఏతే త్రయో లోకా-భ్రాజన్తే-యచ్చ-జన్తుషు భూతేషు యేఽననుగ్రహా నిరనుగ్రహాః నిష్కృపా -స్తే - నావ్రజన్ నగతవన్తః, యే చ జన్తుషు భద్రాణి సుహృత్త్వాదీన్య-నిశం -చరన్తి కుర్వన్తి-తే వ్రజన్తి, తత్పదమభ్యగాదితి పూర్వేణ సంబన్ధః- ధ్రువస్థానం ప్రాప్తానామపి సత్యలోకగతానామివ ప్రాయేణ పునరావృత్త్యభావాత్ కల్పాన్తే మోక్ష్యమాణత్వాద్భూతసుహృత్త్వాదీనామేవముక్తిహేతుత్వాచ్చైవముక్తమ్ ✽ ॥ ౩౫ ॥ ✽ కించ యదచ్యుతపద, మచ్యుతః విప్రియో యేషాం భాగవతానాం, తే, బాన్ధవా యేషాం, తే, శాన్తాః శమదమాదియుక్తాః, సమదృశః దేహాత్మేశ్వరాణాం ప్రకృతిపరిణామరూపత్వజ్ఞానైకాకారత్వ సర్వాన్తరాత్మత్వాదిరూపసమదర్శినః, అత ఏవ సర్వభూతాని, యథాయోగ్యం దానమానాదిభిరనురఞ్జయన్తి ప్రీణయన్తీతి సర్వభూతానురఞ్జనాః, సిద్ధాః సిద్ధప్రాయాః, న తు నితరాం సిద్ధాః, తేషామర్చిరాదిగత్యా బ్రహ్మలోకావాప్తేః, అఞ్జసా సుఖేన, యాన్తి తత్పదమభ్యగాదితి పూర్వేణైవ సంబన్ధః-అయమర్థః, శమదమాదిభిస్సర్వభూతసుహృత్త్వాదిభిశ్చ పరబ్రహ్మోపాసననిష్ఠా అపి కేచిత్ప్రారబ్ధవశాద్బుభుక్షావశాద్వాఽన్తరాయవిహతాస్సత్యలోకవద్ధ్రువలోకం గతాస్తత్రత్యభోగోత్తరం పరిపూర్ణయోగా ముచ్యన్త ఇతి ✽ ॥ ౩౬ ॥ ✽ ఇత్యుక్తప్రకారేణ, కృష్ణో భగవాన్, పరమయనం ప్రాప్యం ప్రాపకమాధారశ్చ, యస్య సః ధ్రువ-స్త్రయాణాం లోకానాం, అమల, శ్చూడామణిశ్శిఖామణిరివాభూత్, అచల ఇతి దృష్టాన్తదార్ష్టాన్తికయోరుభయోరపి శేషణమ్ ✽ ॥ ౩౭ ॥ ✽ హే కౌరవ్య విదుర, మేఢ్యాం ధాన్యమర్దనాయ బలీవర్దబన్ధనస్తమ్భవిశేషే, గమ్భీరవేగో, గవాం గణః బలీవర్దసమూహ ఇవ, జ్యోతి

సర్వతో లోకాస్త్రయో హ్యనువిభ్రాజన్త ఏతే । యన్నావ్రజఞ్జన్తుషు యేఽననుగ్రహా వ్రజన్తి భద్రాణి చరన్తి యేఽనిశమ్ ॥ ౩౫ ॥ శాన్తాస్సమదృశస్సిద్ధాస్సర్వభూతానురఞ్జనాః । యాన్త్యఞ్జసాఽచ్యుతపదమచ్యుతప్రియబాన్ధవాః ॥ ౩౬ ॥ ఇత్యుత్తానపదః పుత్రో ధ్రువః కృష్ణపరాయణః । అభూత్త్రయాణాం లోకానాం చూడామణిరివామలః ॥ ౩౭ ॥ గమ్భీరవేగోఽనిశం జ్యోతిషాం చక్రమర్పితమ్ । యస్మిన్భ్రమతి కౌరవ్య మేఢ్యామివ గవాం గణః ॥ ౩౮ ॥ మహిమానం విలోక్యాస్య నారదో భగవానృషిః । ఆతోద్యం వితుదఞ్శ్లోకాన్సత్రేఽగాయత్ప్రచేతసామ్ ॥ ౩౯ ॥ నూనం సునీతేః పతిదేవతాయా * స్తపఃప్రభావస్య సుతస్య తాం గతిమ్ । దృష్ట్వాఽభ్యుపాయానపి వేదవాదినో నైవాధిగన్తుం ప్రభవన్తి కిం నృపాః ॥ ౪౦ ॥ యః పఞ్చవర్షో గురుదారవాక్ఛరైర్భిన్నేన యాతో హృదయేన దూయతా * । వనం మదాదేశకరోఽజితం ప్రభుం జిగాయ తద్భక్తగుణైః పరాజితమ్ ॥ యః క్షత్రబన్ధుర్భువి తస్యాధిరూఢ * మన్వారురుక్షేదపి వర్షపూగైః । యః పఞ్చవర్షో యదహోభిరల్పైః ప్రసాద్య వైకుణ్ఠమవాప తత్పదమ్ ॥ ౪౨ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఏతత్తేఽభిహితం సర్వం యత్పృష్టోఽహమిహ త్వయా । ధ్రువస్యోద్దామయశసశ్చరిత్రం సమ్మతం సతామ్ ॥ ౪౩ ॥ ధన్యం యశస్యమాయుష్యం పుణ్యం స్వస్త్యయనం మ

షాం సూర్యచన్ద్రాదిజ్యోతిషాం-చక్రం, యస్మిన్ ధ్రువే, ఆహితం సత్, అనిశం భ్రమతి ✽ ॥ ౩౮ ॥ ✽ అస్య ధ్రువస్య, మహిమానం, విలోక్య, భగవాన్నారదః ఋషిః, ఆతోద్యం వీణాం, వితుదన్నాదయన్, ప్రచేతసాం సత్రే బ్రహ్మసత్రే, భగవన్మాహాత్మ్యప్రసఙ్గే చ, శ్లోకాన్ ధ్రువమహిమప్రతిపాదనపరాన్, త్రీన్ శ్లోకాన్, అగాయత్ ✽ ॥ ౩౯ ॥ ✽ శ్లోకానేవాహ ॥ నూనమితి ॥ పతిదేవతాయాస్సునీతేః-సుతస్య ధ్రువస్య, యస్తపఃప్రభావ, స్తస్య ఫలభూతాం -తాం గతిం, అభ్యుపాయాన్ గతిసాధనభూతాన్ భగవదారాధనరూపానుపాయానపి-దృష్ట్వా, వేదవాదినోఽపి బుధా యోగినః, అధిగన్తుం ప్రాప్తుం, నైవ ప్రభవన్తి న సమర్థా భవన్తి, కిం పునర్నృపాః నృపా న ప్రభవన్తీతి కిము వక్తవ్యమిత్యర్థః ✽ ॥ ౪౦ ॥ ✽ గురుదారాః పితృపత్నీ సురుచి, స్తస్యా, వాచ ఏవ బాణాస్తైర్భిన్నేనా, త ఏవ దూయతా తప్తేన, హృదయేన, యో ధ్రువః, పఞ్చవర్ష ఏవ, వనం ప్రతిగత, స్తత్రాపి మదాజ్ఞావశవర్తీ అజితమపి, విభుం భగవన్తం, తద్భక్తగుణైః భగవద్భక్తానాం గుణైరభ్యాతమైత్ర్యాదిభిః, పరాజితం వశంగతం, 'అహం భక్తపరాధీనో హ్యస్వతన్త్ర' ఇతి భగవదుక్తేః, భక్తపరాధీనమిత్యర్థః, జిగాయ వశీకృతవాన్ ✽ ॥ ౪౧ ॥ ✽ తస్య ధ్రువస్యాధిరూఢం తేన ప్రాప్తమిత్యర్థః, పదం స్థానం, యో, భువి, క్షత్రబన్ధుః క్షత్రియాభాసః, వర్షసమూహైరపి, అధిరోఢుమిచ్ఛేదపి కిం, తత్సదృశాల్లోకేప్యశక్యః, దూరత ఆరోహణమిత్యర్థః, కథంభూతం పదం షట్పఞ్చ వా వర్షాణి యస్య సః, అల్పైరేవ, అహోభిర్దినైః, వైకుణ్ఠం, ప్రసాద్య ప్రసన్నం కారయిత్వా, యత్తస్య పదమవాప ✽ ॥ ౪౨ ॥ ✽ తద్ధ్రువచరితం నిగమయన్ తచ్ఛ్రవణశ్రావణాదిఫలమాహ మునిః ॥ ఏతదితి ॥ త్వయా యత్ప్రతిపృష్టోఽహం, తత్సర్వం, తుభ్యం, కథితం, కిం తత్ ? అహ, ఉద్దామయశసః ఉత్కృష్టకీర్తేః, ధ్రువస్య, చరితం, సతాం హరిభక్తానాం, సమ్మతమ్ ✽ ॥ ౪౩ ॥ ✽ ధ

న్యం, ధనేచ్ఛయా శృణ్వతాం శ్రావయతాం చ ధనసంపాదకం, తథా, యశస్యం యశస్కరమాయుష్కరం, స్వస్త్యయనం మఙ్గళకరం, స్వర్గ్యం స్వర్గసంపాదకం, ధ్రౌవ్యం ధ్రువస్థానప్రాపకం, సౌమనస్యం మనఃపీడానిరాసకం, ప్రశస్యం ప్రాశస్త్యసంపాదకం, అఘమర్షణం పాపనిరాసకమ్ ॥ ౪౪ ॥ ఏతత్, అచ్యుతప్రియస్య ధ్రువస్య, చేష్టితం, అభీక్ష్ణం పౌనఃపున్యేన, శ్రద్ధయా, శ్రుత్వా - యో, వర్తతే, తస్య, భగవతి భక్తిర్భవతి, భక్తిఫలమాహ, యయా భక్త్యా, క్లేశానామాధ్యాత్మికాదీనాం, సంక్షయో భవతి ॥ ౪౫ ॥ మహత్త్వం సర్వోత్కృష్టత్వం, ఇచ్ఛతాం కామయమానానాం - తీర్థం మహత్త్వప్రాప్త్యుపాయః - భవేదిత్యనుషఙ్గః, తథా శ్రోతుః - శీలాదయో గుణాః భవేయురిత్యనుషక్తస్య వచనపరిణామేన సంబన్ధః, యత్ర యస్మిన్ ధ్రువచరితే - శ్రూయమాణ ఇతి శేషః - తదిచ్ఛతాం తేజ ఇచ్ఛతాం - తేజో - భవేత్ - తేజసో విధేయత్వేన బుద్ధిస్థత్వాత్సన్నిహితత్వాత్ప్రకృతత్వాత్తచ్ఛబ్దేన పరామర్శాదుద్దేశ్యవిశేషణత్వోపపత్తిః, తథా, యత్ర యస్మిన్ చరితే - మనస్వినాం - ప్రశంసాయాం నిత్యయోగే వా మత్వర్థీయోఽ “స్మాయామేధాస్రజో వినిః” రితి వినిప్రత్యయః మనః ప్రాశస్త్యం భగవతి మనసో నిత్యయోగం వేచ్ఛతాం, మనః, ప్రశస్తం నిత్యయుక్తం - వా మనో భవేదిత్యర్థః ॥ ౪౬ ॥ అర్థసామర్థ్యాత్ప్రాత - స్సాయం చ సాయం కాలే చ - ప్రయతః మనఃప్రణిధానయుక్తః - ద్విజన్మనాం బ్రాహ్మణానాం - సమవాయే సభాయాం - పుణ్యశ్లోకస్య ధ్రువస్య - మహత్ - సమీహితసాధనం చరితం కీర్తయేత్ ॥ ౪౭ ॥ పౌర్ణమాస్యాం - సినీవాల్యాం దృష్టేన్దుకలాయామమావాస్యాయాం - శ్రవణనక్షత్రయుక్తదినే - అర్కదినే సప్తమీభానువాసరాదౌ చ కీర్తయేదితి సంబన్ధః ॥ ౪౮ ॥ నేచ్ఛన్ నిష్కామః - తీర్థం పాదయస్య స - తీర్థపాదో భగవాన్ - తస్య పాదాశ్రయః భాగవతః శ్రద్ధ

హత్ । స్వర్గ్యం ధ్రౌవ్యం సౌమనస్యం ప్రశస్యమఘమర్షణమ్ ॥ ౪౪ ॥ శ్రుత్వైతచ్ఛ్రద్ధయాఽభీక్ష్ణమచ్యుతప్రియచేష్టితమ్ । భవేద్భక్తిర్భగవతి యయా స్యాత్క్లేశసంక్షయః ॥ ౪౫ ॥ మహత్త్వమిచ్ఛతాం తీర్థం శ్రోతుశ్శీలాదయో గుణాః । యత్ర తేజస్తదిచ్ఛూనాం మానో యత్ర మనస్వినామ్ ॥ ౪౬ ॥ ప్రయతః కీర్తయేత్ప్రాతస్సమవాయే ద్విజన్మనామ్ । సాయం చ పుణ్యశ్లోకస్య ధ్రువస్య చరితం మహత్ ॥ ౪౭ ॥ పౌర్ణమాస్యాం సినీవాల్యాం ద్వాదశ్యాం శ్రవణే తథా । దినక్షయే వ్యతీపాతే సంక్రమేఽర్కదినేఽపి వా ॥ ౪౮ ॥ శ్రావయేచ్ఛ్రద్దధానానాం తీర్థపాదపదాశ్రయః ॥ నేచ్ఛంస్తత్రాత్మనాత్మానం సన్తుష్ట ఇతి సిధ్యతి ॥ ౪౯ ॥ జ్ఞానమజ్ఞాతతత్త్వాయ యో దద్యాత్సత్పథేఽమృతమ్ । కృపాలోర్దీననాథస్య దేవాస్తస్యానుగృహ్ణతే ॥ ౫౦ ॥ ఇదం మయా తేఽభిహితం కురూద్వహ ధ్రువస్య విఖ్యాతవిశుద్ధకర్మణః । హిత్వాఽర్భకః క్రీడనకాని మాతుర్గృహం చ విష్ణుం శరణం జగామ ॥ ౫౧ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, ద్వాదశోఽధ్యాయః.

శ్రీశుక ఉవాచ ॥ నిశమ్య కౌషారవిణోపవర్ణితం ధ్రువస్య వైకుణ్ఠపదాధిరోహణమ్ । ప్రరూఢభావో భగవత్య

ధానాన్ శ్రద్ధాయుక్తాన్ ప్రతి - ఇదం చరితం - శ్రావయేత్ - భాగవతస్య నితరామేతచ్చరితశ్రావణం యుక్తమితి భావః - తత్ర - నిష్కామనయా శ్రావణే - ఆత్మనా - స్వయమేవా - త్మానం శ్రావయితా ప్రద్యాత్మానం ప్రతి - సంతుష్ట ఇతి సంతుష్టో భగవాన్ భవేదితి హేతోః - సిధ్యతి - నిష్కామనయా యశ్శ్రావయతి తస్మై భగవాన్ స్వయమేవ సంతుష్ట ఇతి సోఽపి సిధ్యత్యేవ ముక్తిం ప్రాప్నోత్యేవేత్యర్థః ॥ ౪౯ ॥ న కేవలం నిష్కామనయా శ్రావయితారం భగవానేవానుగృహ్ణీతే - అపితు - సర్వే ఏవ దేవా అనుగృహ్ణత ఇత్యాహ ॥ జ్ఞానమితి ॥ అజ్ఞాతం తత్త్వం తత్త్వత్రయయాథాత్మ్యం - యేన - తస్మై - సత్పథే సతాం మార్గే భగవన్మార్గ ఇత్యర్థః - అమృతరూపం జ్ఞానం - యో - దద్యాత్ - తస్య కృపాలోః - అత ఏవ దీననాథస్య - దేవా - అనుగృహ్ణతే అనుగ్రహం కుర్వన్తి ॥ ౫౦ ॥ హే కురూద్వహ - విఖ్యాతం ప్రసిద్ధం - విశుద్ధం శృణ్వతామఘశోధకం - కర్మ చేష్టితం - యస్య - తస్య ధ్రువస్య - ఇదం చరితం - తుభ్యం - మయాఽభిహితం కథితం - యో ధ్రువః - అర్భక ఏవ సన్ - మాతృగృహం - క్రీడనకాని బాలక్రీడాసాధనాని చ - త్యక్త్వా - విష్ణుం - శరణం జగామేతి పునః పునర్విస్మయతే ॥ ౫౧ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే ద్వాదశోఽధ్యాయః.

ఏవం కార్త్స్న్యేన శ్రుతధ్రువచేష్టితో విదురః “మహిమానం విలోక్యాస్య నారదో భగవానృషిః । ఆతోద్యం వితుదన్ శ్లోకాన్ సత్రేఽగాయత్ప్రచేతసాం,” ఇత్యుక్తప్రచేతస్సత్రే తత్ర తత్ర వర్ణితభగవత్కథాబుభుత్సయా పృచ్ఛతీత్యాహ బాదరాయణిః ॥ నిశమ్యేతి ॥ కౌషారవిణా మైత్రేయేణో - పవర్ణితం - యద్ధ్రువస్య వైకుణ్ఠస్థానాధిరోహణం తన్నిశమ్య శ్రుత్వా - పున - రధోక్షజే భగవతి - ప్రరూఢః అభివృద్ధః - భావో భక్తిర్యస్య సః - విదురః - తం కౌషారవిణ - మన్యత్ప్రష్టుముపక్రా

న్తవాన్ ॥ ౧॥ ప్రశ్నమేవాహ॥ కేతఇతి॥ తే ‟ప్రచేతసాంసత్రే„ ఇత్యుక్తాః ప్రచేతసః- కే- ఇతి జాతిప్రశ్నః- హే సువ్రత మైత్రేయ- కస్య- అపత్యాః పుత్రా ఇతి యోనిసంబన్ధప్రశ్నః, కస్యాన్వవాయే వంశే ప్రఖ్యాతాః ప్రసిద్ధా ఇతి వంశప్రశ్నః- కుత్ర వా సత్రమాసత ఇతి సత్రదేశప్రశ్నః ॥ ౨ ॥ నారదేన ప్రచేతసాం వర్ణితాః కథాః ప్రష్టుం తన్మహిమానమాహ॥ మన్య ఇతి॥ దేవదర్శనం- దేవో భగవాన్- తస్య దర్శనం - దృశ్యతే అనేనేతి దర్శనం కరణే ల్యుట్- తత్త్వోపదేశేన భగవత్సాక్షాత్కారోపాయభూత ఇత్యర్థః - దేవస్య దర్శనం సాక్షాత్కారో యస్య యస్మాద్వేతి బహువ్రీహిః- తం- అత ఏవ మహాభాగవతం- మన్యే- తమేవ విశినష్టి- యేన నారదేన - హరేః- పరిచర్యావిధిః- పూజాప్రకారరూపః క్రియాయోగః- ప్రోక్తః- పఞ్చరాత్రాద్యుపదేశేన కథితః ॥ ౩ ॥ క్రియాయోగమేవ విశదయన్ నారదం ప్రస్తౌతి॥ స్వధర్మేతి॥ భక్తిమతా నిరతిశయ భగవద్భక్తిమతా- నారదేన- యజ్ఞపూరుషః - యజ్ఞానాం భోక్తా ప్రభుశ్చ భగవాన్- స్వధర్మశీలైః స్వస్వవర్ణాశ్రమోచిత భగవదారాధనరూప పఞ్చమహాయజ్ఞాద్యనుష్ఠానపరైః - పురుషైః - ఇజ్యమానః ఆరాధ్యమానః- ఈరితః కథితం కిల- సర్వయజ్ఞారాధ్యభగవత్పరిచర్యారూపత్వేన స్వస్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మా అనుష్ఠేయా ఇతి పఞ్చరాత్రాదౌ నారదేన భగవతా కథితమిత్యర్థః ॥ ౪ ॥ ఏవం నారదం ప్రస్తుత్య ప్రచేతోభ్యస్తదుపదిష్టకథాః పృచ్ఛతి॥ యా ఇతి॥ దేవర్షిణా నారదేన- తత్ర తత్ర ప్రచేతసాం బ్రహ్మసత్రే- యా భగవత్కథా- వర్ణితాః - స్తాః కథాః- శుశ్రూషవే శ్రోతుమిచ్ఛవే- మహ్యం- కార్త్స్న్యేన- వక్తుమర్హసి ॥ ౫ ॥ ఏవమాపృష్టో మునిః ప్రచేతసో ధ్రువవంశజా తా ఇతి వక్తుం ధ్రువవంశమనుక్రామతి॥ ధ్రువస్యేతి॥ ధ్రువస్య పుత్రః- ఉత్కలాఖ్యః- పితరి ధ్రువే- వనం ప్రతిగచ్ఛతి సతి- సార్వభౌమశ్రియం పితురధిరాజాసనం చ- నైచ్ఛత్ ॥ ౬ ॥

ధోక్షజే పృష్టం పునస్తం విదురః ప్రచక్రమే॥ ౧॥ విదుర ఉవాచ॥ కే తే ప్రచేతసో నామ కస్యాపత్యాని సువ్రత। కస్యాన్వవాయే ప్రఖ్యాతాః కుత్ర వా సత్రమాసత॥ ౨ ॥ మన్యే మహాభాగవతం నారదం దేవదర్శనమ్। యేన ప్రోక్తః క్రియాయోగః పరిచర్యావిధిర్హరేః ॥ ౩ ॥ స్వధర్మశీలైః పురుషైర్భగవాన్యజ్ఞపూరుషః। ఇజ్యమానో భక్తిమతా నారదేనేరితః కిల ॥ ౪ ॥ యాస్తా దేవర్షిణా తత్ర వర్ణితా భగవత్కథాః। మహ్యం శుశ్రూషవే బ్రహ్మన్ కార్త్స్న్యేనాచష్టుమర్హసి ॥ ౫ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ ధ్రువస్యోత్కలః పుత్రః పితరి ప్రస్థితే వనమ్। సార్వభౌమశ్రియం నైచ్ఛదధిరాజాసనం పితుః॥ ౬ ॥ స జన్మనోపశాన్తాత్మా నిస్సఙ్గస్సమదర్శనః। దదర్శ లోకే వితతమాత్మానం లోకమాత్మని ॥ ౭ ॥ ఆత్మానం బ్రహ్మనిర్వాణం ప్రత్యస్తమితవిగ్రహమ్। అవబోధరసైకాత్మ్యమానన్దమనుసన్తతమ్ ॥ ౮ ॥ అవ్యవచ్ఛిన్నయోగాగ్నిదగ్ధకర్మమలాశయః । స్వరూపమవరున్ధానో నాత్మనోఽన్యం తదైక్షత॥ ౯ ॥ జడాన్ధబధిరోన్మత్తమూకాకృతిరతన్మతిః। లక్షితః పథి బాలానాం ప్రశాన్తార్చిరివానలః॥ ౧౦॥

అనిచ్ఛాయాం కిం కారణమిత్యపేక్షాయాం బహుజన్మసిద్ధయోగమాహాత్మ్యప్రత్యక్షితస్వాత్మయాథాత్మ్యానుభవత్వాత్తత్త్వాదన్యత్పురుషార్థభూతం నైచ్ఛదితి వక్తుం తస్య స్వాత్మానన్దానుభవమాహ ॥ స ఇతి॥ స ఉత్కలః- జన్మనా జన్మప్రభృతి- ఉపశాన్తం రాగాదిభిరకలుషితం- ఆత్మా మనః- యస్య- అత ఏవ- నిస్సఙ్గః రాగాభిస్సఙ్గరహితః- సమదర్శనస్సన్- లోకే వితతం వ్యాప్తం- మాత్మానం - ఆత్మని - లోకం చ- దదర్శ- లోకే వితతమాత్మానమితి శరీరవ్యాపకత్వముక్తం- ఆత్మని లోకమిత్యాత్మనో ధారకత్వముక్తం- లోక్యతే దృశ్యత ఇతి లోకశ్శరీరమ్ ॥ ౭ ॥ ఆత్మానం ప్రత్యగాత్మానం- బ్రహ్మ- ధర్మభూతజ్ఞానబృహత్తయా బ్రహ్మశబ్దవాచ్యం -నిర్వాణం సుఖరూపం- ప్రత్యస్తమితవిగ్రహం దేహవినిర్ముక్తం ‟అశరీరం శరీరేష్వి„ తి శ్రుతేః, అవబోధరసైకాత్మ్యం అవబోధ ఏవ రసః ఐకాత్మ్యం ఏకస్వభావత్వం యస్య, తం- క్వచిదప్యంశే జాడ్యరహితమిత్యర్థః, ఆనన్దం ధర్మభూతానన్దగుణవిశిష్టం ‟గుణవచనేభ్యో మతుపో లుగిష్ట„ ఇత్యనుశాసనాత్, అనుసన్తతం అత్యన్తం నిత్యమ్ ॥ ౮ ॥ స్వరూపం స్వస్వరూపభూతం- అవరున్ధానః అనుసందధానః- అత ఏవ, అవ్యవచ్ఛిన్నయోగాగ్నిదగ్ధకర్మమలాశయః, అవ్యవచ్ఛిన్నః నిరన్తరః , యోగ ఆత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగః స ఏవాగ్నిస్తేన, దగ్ధం కర్మరూపమలం- యస్య సః, ఆశయోఽన్తఃకరణం , యస్యేతి , బహువ్రీహిగర్భో బహువ్రీహిః, అన్యత్ , ఆత్మస్వరూపాదన్యత్పురుషార్థభూతదేహతదనుబన్ధ్యాదికం- స్వయమన్యైః దేహాదిభ్యోఽపి లక్షణైః, నైక్షత నాపశ్యత్ ॥ ౯ ॥ జడాదితుల్యవేషః, అతన్మతిః జడాదితుల్యమతిరహితః, ప్రశాన్తాన్యర్చీంషి జ్వాలా యస్య, సోఽగ్నిరివ స్థితః, బాలానాం- పథిమార్గే- స్వమాహాత్మ్యావిష్కారరూపే - లక్షితః ॥ ౧౦ ॥ తముత్కలం- మన్త్రిభిస్సహితాః- స్వైతదుత్కలవృద్ధాః- జడమున్మత్తం చ- జ్ఞా

త్వా-తం విహాయేత్యర్థః-భ్రమేస్సుతం-యవీయాంసం కనీయాంసం-వత్సరం భూపతిం, రాజానం-చక్రుః ✽॥ ౧౧ ॥ ✽ వత్స రస్య, ఇష్టా శీలరూపగుణాదిభిర్నితరామనుకూలా, సర్వర్ద్ధ్యాఖ్యా - భార్యా-పుష్పార్ణాదీన్- షట్పుత్రాన్ - అసూత సుషువే ✽॥ ౧౨ ॥ ✽ తత్ర షణ్ణాం పుత్రాణాం మధ్యే-పుష్పార్ణాఖ్యస్య జ్యేష్ఠస్య, ప్రభా దోషేతి-ద్వే భార్యే-బభూవతుః॥ తత్ర ప్రభాయాస్సుతాః ప్రాతరాదయస్త్రయో బభూవుః, దోషాసుతాః-ప్రదోషాదయస్త్రయ ఆసన్॥ తత్ర వ్యుష్టిః-పుష్కరిణ్యాఖ్యాయాం భార్యాయాం- సర్వతేజసాఖ్యం సుత-మాదధే జనయామాస ✽ ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ ✽ సః సర్వతేజసః-ఆకూత్యాఖ్యాయాం పత్న్యాం, చక్షుస్సంజ్ఞం-సుతం-మనుం - అవాప-మనోశ్చాక్షుషసంజ్ఞస్య-నడ్వలాఖ్యా మహిషీ-భార్యా-విరజాన్ శుద్ధాన్-సుతాన్ పురుప్రముఖాన్ ద్వాదశ పుత్రాన్-అసూత ✽॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ ✽ తతోల్ముకః, పుష్కరిణ్యాం భార్యాయా-ముత్తమాన్ శ్రేష్ఠాన్-అఙ్గాదీన్షట్పుత్రాన్-నజనయత్ ✽॥ ౧౭ ॥ ✽ తతోఙ్గస్య యా-సునీథాఖ్యా భార్యా-సా-ఉల్బణం దురాత్మానం వేననామకం-పుత్రం - సుషువే-దౌరాత్మ్యమేవ ప్రపఞ్చయతి-యదిత్యాదినా ॥ యస్య వేనస్య దౌశ్శీల్యాద్దుష్టస్వభావాద్ధేతోః-స రాజర్షిరఙ్గః-నిర్విణ్ణః నితరాం దుఃఖితః పురా-న్నిరగాత్ నిర్గతః ✽॥ ౧౮ ॥ ✽ అఙ్గ హే విదుర మునయః-కుపితాః వేనేన కోపం ప్రాపితాః వాగేవ వజ్రం యేషాం తే- యం వేనం - శేపుః కిల శప్తవన్తః-శాపాద్గతప్రాణస్య తస్య వే

మత్వా తం జడమున్మత్తం కులవృద్ధాస్సమన్త్రిణః। వత్సరం భూపతిం చక్రుర్యవీయాంసం భ్రమేస్సుతమ్॥ ౧౧॥
సర్వర్ద్ధిర్వత్సరస్యేష్టా భార్యాఽసూత షడాత్మజాన్। పుష్పార్ణం తిగ్మకేతుం చ ఇషమూర్జం వసుం జయమ్॥ ౧౨॥
పుష్పార్ణస్య ప్రభా భార్యా దోషా చ ద్వే బభూవతుః। ప్రాతర్మధ్యన్దినం సాయమితి హ్యాసన్ప్రభాసుతాః॥
ప్రదోషో నిశిథో వ్యుష్టిరితి దోషాసుతాస్త్రయః। వ్యుష్టిస్సుతం పుష్కరిణ్యాం సర్వతేజసమాదధే॥ ౧౪ ॥ స చక్షుస్సుతమాకూత్యాం పత్న్యాం మనుమవాప హ। మనోరసూత మహిషీ విరజాన్నడ్వలాసుతాన్॥ ౧౫॥ పురుం కుత్సం త్రితం ద్యుమ్నం సత్యవన్తమృతం వ్రతమ్। అగ్నిష్టోమమతీరాత్రం ప్రద్యుమ్నం శిబిముల్ముకమ్॥
ఉల్ముకోఽజనయత్పుత్రాన్పుష్కరిణ్యాం షడుత్తమాన్। అఙ్గం సుమనసం ఖ్యాతిం క్రతుమఙ్గిరసం గయమ్॥ ౧౭ ॥ సునీథాఽఙ్గస్య యా పత్నీ సుషువే వేనముల్బణమ్। యద్దౌశ్శీల్యాత్స రాజర్షిర్నిర్విణ్ణో నిరగాత్పురాత్ ॥ ౧౮ ॥ యమఙ్గ శేపుః కుపితా వాగ్వజ్రా మునయః కిల। గతాసోస్తస్య భూయస్తే మమన్థుర్దక్షిణం కరమ్॥
అరాజకే తదా లోకే దస్యుభిః పీడితాః ప్రజాః। జాతో నారాయణాంశేన పృథురాద్యః క్షితీశ్వరః ॥ ౨౦ ॥ విదుర ఉవాచ ॥ తస్య శీలనిధేస్సాధోర్బ్రహ్మణ్యస్య మహాత్మనః। రాజ్ఞః కథమభూద్దుష్టా ప్రజా యద్విమనా యయౌ ॥ ౨౧ ॥ కిం వాంఽహో వేన ఉద్దిశ్య బ్రహ్మదణ్డమయూయుజన్। దణ్డవ్రతధరే రాజ్ఞి మునయో ధర్మకోవిదాః ॥ ౨౨ ॥ నావధ్యేయః ప్రజాపాలః ప్రజాభిరఘవానపి। యదసౌ లోకపాలానాం బిభర్త్యోజస్స్వతేజసా ॥ ౨౩ ॥ ఏతదాఖ్యాహి మే బ్రహ్మన్ సునీథాత్మజచేష్టితమ్। శ్రద్దధానాయ భక్తాయ త్వం పరావరవిత్త

నస్య, దక్షిణం, కరం హస్తం-పునస్తే మునయో, మమన్థుః మథితవన్తః ✽॥ ౧౯ ॥ ✽ మథనే హేతుమాహ ॥ అరాజక ఇతి॥ తదా శాపానన్తరం, లోకే, అరాజకే రాజ్ఞా రహితే సతి అత ఏవ- దస్యుభిః పీడితాః ప్రజా, బభూవు, స్తదా పృథుర్నామ-ఆద్యః పురగ్రామాదీనాం తేన రచితత్వాత్, క్షితీశ్వరో రాజా-నారాయణాంశేన జాతః ✽॥ ౨౦ ॥ ✽ ఏవం దత్తప్రశ్నావసరః క్షత్తా పృచ్ఛతి ॥ తస్యేతి ॥ శీలనిధేస్సుస్వభావస్య సద్వృత్త్యా ప్రయశస్య, తత ఏవ, బ్రహ్మణ్యస్య బ్రాహ్మణసేవాపరాయణస్య, బ్రహ్మనిష్ఠస్యేతి వా, అత ఏవ - మహాత్మనః సార్వాత్మ్య బ్రహ్మోపాసనపరమనోయుక్తస్య సాధోః పరకార్యసాధనశీలస్య, తస్యాఙ్గస్య రాజ్ఞః, దుష్టా, ప్రజా పుత్రః, కథమభూత్ అజాయత-యత్ యతః-దుష్టాయాః ప్రజాయా హేతోః-ర్విమనాః దుఃఖితమనాః, యయౌ పురాన్నిర్గతః ✽ ॥ ౨౧ ॥ ✽ దణ్డః అసాధునిగ్రహరూపో దణ్డ-స్స ఏవ, వ్రతం, తద్బిభర్తీతి-తస్మిన్ రాజ్ఞి వేనే-ధర్మకోవిదా మునయః-కిం వా- అంహః అపరాధ-ముద్దిశ్య ఆలక్ష్య, వేనం -బ్రహ్మదణ్డం ప్రతి అయూయుజన్ బ్రహ్మశాపేన యుక్తం కృతవన్తః ప్రజాపరిపాలననిష్ఠే రాజ్ఞి శాపకరణం మునిభిరనుచితమితి భావః ✽॥ ౨౨ ॥ ✽ తదేవాహ నేతి॥ అఘవానపి అపరాధ్యపి-ప్రజాపాలః రాజా-ప్రజాభి - ర్నావధ్యేయః అవజ్ఞేయః న భవతి-యత్ యస్మా-దసౌ ప్రజాపాలః-లోకపాలానా-మోజః-స్వతేజసా-బిభర్తి ✽॥ ౨౩ ॥ ✽ హే బ్రహ్మన్-ఏతత్సునీథాత్మజస్య వేనస్య-చేష్టితం-శ్రద్దధానాయ శుశ్రూషాత్పరాయ యుక్తాయ-భక్తాయ మహ్యం - అనేన స్వస్య శ్రవణే యోగ్యతోక్తా- పరావరవిత్తమః, పరః పరమాత్మా అవ

రః ప్రకృతిపురుషాదిః-తద్విదాం మధ్యే-శ్రేష్ఠః-త్వం- అనేన శ్రవణే యోగ్యతోక్తా ఆఖ్యాహి కథయ ॥ ౨౪ ॥ ॥ ఏవమాపృష్టో మునిః, బ్రహ్మవిత్, కామ్యకర్మణి బలాదాపాతితోఽపి తేన న సుఖ్యతీతి ద్యోతయన్ అఙ్గస్య పుత్రోత్పత్తిక్రమమాహ॥ అఙ్గ ఇత్యాదినా॥ రాజా సౌ ఋషి-రఙ్గః - క్రతూనాం మధ్యే, ఉత్తమ, మశ్వమేధ, మాజహార ఆరబ్ధవాన్, తస్మిన్నశ్వమేధే క్రియే, బ్రహ్మవాదిభిః శ్రుతాధ్యయనాదిసంపన్నైః, ఋత్విగ్భిః, రాహూతాస్సత్యో దేవతాః-నాజగ్ముర్నాగతవత్యః॥ ॥ ౨౫ ॥॥ హే తాత-ఋత్విజో, విస్మితాః, యజమానమఙ్గ-మూచుః, ఉక్తిమేవాహ॥ తే త్వయా త్వత్సంబన్ధినివా హూయమానాని దేవతోద్దేశేన ప్రక్షేపపూర్వకం త్యక్తాని - అయాతయామాని అగతవీర్యాణి - సారవన్తీత్యర్థః హవీంషి పురోడాశాదీని - దేవతాః-న గృహ్ణన్తి ॥ ౨౬ ॥ ॥ హే రాజన్, హవీంషి-అదుష్టాని శుద్ధాని- తే త్వయా - శ్రద్ధయా సాధితాని సంపాదితాని చ తథా, ఛన్దాంసి క్రత్వఙ్గభూతా మన్త్రాః, అయాతయామాని స్వరవర్ణాదిభిరగతవీర్యాణి - తత్ర హేతుః ధృతవ్రతైః స్వరవర్ణాదియుక్తత్వేన మన్త్రోచ్చారణమేవ దృఢం వ్రతం యేషాం తైః-ఋత్విగ్భిః, యోజితాని ప్రయుక్తాని॥ ॥ ౨౭ ॥॥ ఏవం యథావదనుష్ఠీయమానే క్రతౌ - దేవహేళనం దేవాన్ప్రతి హేళనమపరాధ-మణ్వల్పమపి-వయం - న విదామ న జానీమః, యద్యస్మాద్ధేలనాత్, స్వకీయాన్భాగాన్, కర్మసాక్షిణః కర్మణి గుణదోషద్రష్టారో, దేవాః, న గృహ్ణన్తి, అతోఽవశ్యం కేనచిద్దేవహేలనేన భవితవ్యం, పరన్తు, తద్వయం, న విదామ ఇత్యర్థః ॥ ౨౮ ॥ ॥ ఏవమృత్విగ్భిరుక్తోఽఙ్గస్తానాహేత్యాహ మునిః॥ ద్విజవచః-శ్రుత్వా, అథానన్తరం, సుతరాం, దుఃఖితమనాః, యజమానోఽఙ్గః, యజ్ఞే గృహీతమౌనోఽపి, సదస్యాన్

మః ॥ ౨౪ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ అఙ్గోఽశ్వమేధం రాజర్షి రాజహార క్రతూత్తమమ్ । నాజగ్ముర్దేవతాస్తస్మిన్నాహూతా బ్రహ్మవాదిభిః ॥ ౨౫ ॥ తమూచుర్విస్మితాస్తాత యజమానమథర్త్విజః । హవీంషి హూయమానాని న తే గృహ్ణన్తి దేవతాః ॥ ౨౬ ॥ రాజన్హవీంష్యదుష్టాని శ్రద్ధయాసాధితాని తే । ఛన్దాంస్యయాతయామాని యోజితాని ధృతవ్రతైః ॥ ౨౭ ॥ న విదామేహ దేవానాం హేలనం వయమణ్వపి । యన్న గృహ్ణన్తి భాగాన్స్వాన్యే దేవాః కర్మసాక్షిణః ॥ ౨౮ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ అఙ్గో ద్విజవచశ్శ్రుత్వా యజమానస్సుదుర్మనాః । తత్ప్రష్టుం వ్యసృజద్వాచం సదస్యాంస్తదనుజ్ఞయా ॥ ౨౯ ॥ నాగచ్ఛన్త్యాహుతా దేవా న గృహ్ణన్తి గ్రహానిహ । సదసస్పతయో బ్రూత కిమవద్యం మయా కృతమ్ ॥ ౩౦ ॥ సదస్యా ఊచుః ॥ నరదేవేహ భవతో నాఘం తావన్మనాక్స్థితమ్ । అస్త్యేకం ప్రాక్తనమఘం యదిహేదృక్త్వమప్రజః ॥ ౩౧ ॥ తథా సాధయ భద్రం త ఆత్మానం సుప్రజం నృప । ఇష్టస్తే పుత్రకామస్య పుత్రం దాస్యతి యజ్ఞభుక్ ॥ ౩౨ ॥ తథా స్వభాగధేయాని గ్రహీష్యన్తి దివౌకసః । యద్యజ్ఞపురుషస్సాక్షాదపత్యాయ హరిర్వృతః ॥ ౩౩ ॥ తాంస్తాన్కామాన్హరిర్దద్యాద్యాన్యాన్కామయతే జనః । ఆరాధితో యథైవైష తథా పుంసాం ఫలోదయః ॥ ౩౪ ॥ ఇతి వ్యవసితా విప్రాస్తస్య రాజ్ఞః ప్రజాత

సదసిస్థితాన్ ప్రతి, తదనుజ్ఞయా సదస్యానుజ్ఞయా, త్యక్తమౌనః, తద్దేవతానాగమనకారణం-ప్రష్టుం, వాచం, వ్యసృజత్ ప్రయుక్తవాన్॥ ౨౯ ॥॥ వాగ్విసర్గమేవాహ॥ నాగచ్ఛన్తీతి॥ ఇహ క్రతౌ-దేవతాః, ఆహూతాః, నాగచ్ఛన్తి, గ్రహాన్ సోమపాత్రాణి, న గృహ్ణన్తి, హే సదసస్పతయః-మయా, కిమవద్యం హేళనం, కృతం, తద్యూయం-బ్రూత ॥ ౩౦ ॥ ॥ హే నరదేవ ఇహ జన్మని, భవతః బ్రహ్మవిదస్తావన్మనాగీషదప్యఘం, న స్థితం, కిన్తు, ప్రాక్తనమేకమఘమస్తి, యద్యస్మాదఘాదీదృగ్గుణాధికోఽపి, త్వ, మప్రజః ప్రజారహితోఽభూరితి॥ ౩౧ ॥॥ అతో దేవా యథా హవీంషి న గృహ్ణీయుః, తథాఽఽత్మానం సుప్రజం సపుత్రం, సాధయ, కథం సాధనీయం, తత్రాహ, ఇష్ట ఇతి, యజ్ఞభుగ్భగవాన్, పుత్రం, కామయమానస్య, తే త్వయా, ఇష్ట ఇజ్యమానః, స్తుభ్యం, పుత్రం, దాస్యతి ॥ ౩౨ ॥ ॥ తథా తథా సతి, దివౌకసో దేవాః-స్వభాగధేయాని స్వభాగాన్ ''భాగరూపనామభ్యో ధేయః'' ఇతి స్వార్థే ధేయప్రత్యయః, గ్రహీష్యన్తి-యద్యతః, యజ్ఞపురుషో హరిః, సాక్షాదపత్యాయ పుత్రార్థం వృతః స్యాత్, అతస్తేన సహ సర్వే దేవా ఆగమిష్యన్తీత్యర్థః॥ ౩౩ ॥॥ నన్వపత్యమాత్రం హరిః కథం దద్యాత్, తత్రాహ॥ తాంస్తానితి॥ జనో-యాన్యాన్, కామాన్, ప్రార్థయతే, తాంస్తాన్, హరిర్దద్యాత్, యథా యేన ప్రకారేణ, భగవాన్, నారాధితో జనైస్తేషాం-తథా స్వస్వకామానుసారేణ-ఫలోదయః ఫలావాప్తిర్భవతి॥ ౩౪ ॥ ॥ ఇతీత్థం, వ్యవసితా నిశ్చితవన్తః, ఋత్విజః-రాజ్ఞోఽఙ్గస్య, ప్రజాపతయే ప్రజోత్పత్త్యై శిపివిష్టాయ-శిపివిశిష్టత్వగుణవిశిష్టాయ-విష్ణవే-పురోడాశం-నిరవపన్, శిపిభిః రశ్మిభిః నివిష్ట ఆవిష్టః, శిపివిష్టస్తస్మై, తథా చ మన్త్రః ''కిమిత్తే విష్ణో పరిచక్ష్యం భూత్ప్రయద్వవక్షే శిపివిష్టో అస్మి'' ఇత్యాదిః, అర్థవాదశ్చ ''యః పశూర్భూమాయా పుష్టిస్తద్విష్ణుశ్శిపివిష్టః'' ఇత్యాదిః, నిరుక్తం చ ''యదుత ప్రబ్రూషి శిపివి

ష్ణోఽస్మీతి ప్రతిపన్నరశ్మిః శిపయో త్రరశ్మయఉచ్యన్తే తైరావిష్టో భవతి,, తి, యద్వా, శిపిషు పశుషు యజ్ఞరూపేణ ప్రవిష్టాయ తథాచ శ్రుతిః,, యజ్ఞో వై విష్ణుః పశవశ్శిపిర్యజ్ఞ ఏవ పశుషు ప్రతితిష్ఠతీ,, తి ❀ ॥ ౩౫ ॥ ❀ తస్మాత్ అగ్నేరిత్యర్థః, అర్థసామర్థ్యాత్, హేమమయాని-మాల్యాన్య, మలాన్యమ్బరాణి చ యస్య సః పురుషః, హిరణ్మయపాత్రేణ -సిద్ధం సమ్యక్పక్వం, పాయసాన్నం, ఆదాయ గృహీత్వా, ఉత్తస్థౌ ఉత్థితవాన్ ॥ ౩౬ ॥ బుద్ధిమాన్, స రాజాఽఙ్గః-విప్రానుమతః విప్రైరభ్యనుజ్ఞాతః, అఞ్జలినా, ఓదనం పాయసం, గృహీత్వా, స్వయమాఘ్రాయ, హర్షేణ యుక్తః, పత్న్యై, ప్రాదాత్ ❀ ॥ ౩౭ ॥ ❀ సా రాజ్ఞీ రాజ్ఞః స్త్రీ సునీథా, పుంసవనం పుమాంసం సూతే అనేనేతి పుంసవనం, తదోదనం, ప్రాశ్య భుక్త్వా, పత్యుస్సకాశాద్, గర్భమాదధే ధృతవతీ, గర్భకాలే గర్భధారణకాలే, ఉపావృత్తే అతీతే సతి, కుమారం, సుషువే ❀ ॥ ౩౮ ॥ ❀ సః పురుషః, కుమారో బాల ఏవ, బాల్యాత్ప్రభృతీత్యర్థః, అధర్మాంశోద్భవం-మాతామహం-మృత్యుం, మృత్యోర్హి పుత్రీ సునీథా, అనువ్రతః అనుసృతోఽభూత్-తేన మాతామహానుసారేణా-యమప్య, ధార్మికోఽభవత్ ❀ ॥ ౩౯ ॥ ❀ అధార్మికత్వమేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ స ఇతి ॥ స అఙ్గః, శరాసనం ధను-రుద్యమ్య, ధనుష్యారోపితశర ఇత్యర్థః-మృగయుర్లుబ్ధకస్సన్, అత ఏవ-వనగోచరః, అసాధుః, దీనాన్, మృగాన్-హన్తి అవధీత్-తం-దృష్ట్వా, అసౌ వేన ఆగచ్ఛతీతి-సర్వో జనః, ప్యరౌత్ చుక్రోశ ❀ ॥ ౪౦ ॥ ❀ ఆక్రీడే క్రీడాస్థానే క్రీడతః-బాలాన్-వయస్యాన్ యూనోఽపి దారుణః క్రూరః- అత ఏవ-నిరనుక్రోశః కృపారహితస్సన్, పశుమారమ్

మే । పురోడాశం నిరవపన్ శిపివిష్టాయ విష్ణవే ॥ ౩౫ ॥ తస్మాత్పురుష ఉత్తస్థౌ హేమమాల్యమలామ్బరః । హిరణ్మయేన పాత్రేణ సిద్ధమాదాయ పాయసమ్ ॥ ౩౬ ॥ స విప్రానుమతో రాజా గృహీత్వాఽఞ్జలినౌదనమ్ । అవఘ్రాయ ముదా యుక్తః ప్రాదాత్పత్న్యా ఉదారధీః ॥ ౩౭ ॥ సా తత్పుంసవనం రాజ్ఞీ ప్రాశ్య వై పత్యురాదధే । గర్భం కాల ఉపావృత్తే కుమారం సుషువేఽప్రజా ॥ ౩౮ ॥ స బాల ఏవ పురుషో మాతామహమనువ్రతః । అధర్మాంశోద్భవం మృత్యుం తేనాభవదధార్మికః ॥ ౩౯ ॥ స శరాసముద్యమ్య మృగయుర్వనగోచరః । హన్త్యసాధుర్మృగాన్దీనాన్వేనోఽసావిత్యరౌజ్జనః ॥ ౪౦ ॥ ఆక్రీడే క్రీడతో బాలాన్వయస్యానపదారుణః । ప్రసహ్య నిరనుక్రోశః పశుమారమమారయత్ ॥ ౪౧ ॥ తం విచక్ష్య ఖలం పుత్రం శాసనైర్వివిధైర్నృపః । యదా న శాసితుం కల్పో భృశమాసీత్సుదుర్మనాః ॥ ౪౨ ॥ ప్రాయేణాభ్యర్చితో దేవో యేఽప్రజా గృహమేధినః । కదపత్యభృతం దుఃఖం యే న విన్దన్తి దుర్భరమ్ ॥ ౪౩ ॥ యతః పాపీయసీ కీర్తిరధర్మశ్చ మహాన్నృణామ్ । యతో విరోధస్సర్వేషాం యత ఆధిరనన్తకః ॥ ౪౪ ॥ కస్తం ప్రజాపదేశం వై మోహబన్ధనమాత్మనః । పణ్డితో బహు మన్యేత యదర్థాః క్లేశదా గృహాః ॥ ౪౫ ॥ కదపత్యం ❀ వరం మన్యే సదపత్యాచ్ఛుచాం పదాత్ । నిర్విద్యేత గృహాన్మర్త్యో యత్క్లేశనివహా గృహాః ॥ ౪౬ ॥ ఏవం స నిర్విణ్ణమనా నృపో గృహాన్నిశీథ ఉత్థాయ మహోదయోదయాత్ । అలబ్ధని

మారయత్ పశూనివామారయత్ ❀ ॥ ౪౧ ॥ ❀ స నృప అఙ్గః, ఖలం దురాత్మానం పుత్రం-నానావిధైః, శాసనైః స్వామ్యుపాయైః, విచక్ష్య అనుశాస్యేత్యర్థః, యదా శాసితుం న కల్పః న సమర్థః, తదా-భృశం నితరాం, సుదుర్మనాః దుఃఖితమనాః ఆసీత్ ❀ ॥ ౪౨ ॥ ❀ తస్య కుపుత్రనిన్దావాక్యాన్యాహ త్రిభిః ॥ యే, గృహమేధినో గృహాశ్రమిణః, అప్రజాః అపుత్రాః, యే చ పుత్రిణోఽపి-కుత్సితాపత్యకృతం-దుర్భరం ధారయితుమశక్యం, దుఃఖం న విన్దన్తి న లభన్తే, తైః, భగవాన్ దేవః, ప్రాయేణ, అభ్యర్చితః ❀ ॥ ౪౩ ॥ ❀ యతః కదపత్యాత్, పాపీయసీ కీర్తిః అపకీర్తిః, మహాన్-అధర్మశ్చ-నృణాం-భవేత్-యథా యతః, కదపత్యాత్, సర్వేషాం-విరోధః, అనన్తకోఽపారః, ఆధిర్మానసీ వ్యథా చ, జాయతే ❀ ॥ ౪౪ ॥ ❀ తం ప్రజాపదేశం పుత్రనామమాత్రమప్య, ఆత్మనో-మోహేన బన్ధనం-కః పణ్డితో, బహు మన్యేత-యదర్థాః యత్పుత్రాపదేశనిమిత్తాః, క్లేశసంపాదకా-గృహా, భవన్తి, పుత్రాపదేశమాత్రమపి క్లేశాకరగృహాదిహేతుత్వేనాత్మనో బన్ధకత్వాత్పణ్డితో న బహు మన్యేతేత్యర్థః ❀ ॥ ౪౫ ॥ ❀ ఇదానీం నిర్వేదహేతుత్వేన కుత్సితమేవాపత్యమభినన్దతి ॥ కదపత్యమితి ॥ శుచాం పదాత్ శోకానాం స్థానాత్, ఉత్తరోత్తరం గృహాసక్తిజననద్వారా సంసారదుఃఖహేతుత్వాదితి భావః-సదపత్యాత్-కదపత్యం, వరం శ్రేష్ఠం-మన్యే, వరత్వే హేతుః-మర్త్యో, గృహాన్, నిర్విద్యేత నిర్వేదం ప్రాప్నుయాత్, తత్కుతః, యద్యతః కదపత్యాద్-గృహాః, క్లేశనివహాః, శోకావహాః, భవన్తి, కదపత్యం వరమితిపాఠే, తస్య వరత్వం వైరాగ్యహేతుత్వాత్ ❀ ॥ ౪౬ ॥ ❀ ఏవముక్తప్రకారం, నిర్విణ్ణమనాః, స నృప అఙ్గః, మహతాం, నుదయానాం విభూతీనా-ముదయస్సమృద్ధిర్యస్మిన్, తస్మాద్గృహాత్-నిశీథే, ఉత్థా

౪౬ ॥ శ్లో ॥ పా ❀ వరం మన్యే.

య, అలబ్ధనిద్రస్త్యక్తనిద్రః-ప్రసుప్తాం, వేనసువం వేనస్య జననీం సునీథాం, హిత్వా-నరైరనవలక్షితః అదృష్టః, గతః-వనం, ప్రతీతి శేషః ❋ ॥ ౪౭ ॥ ❋ పురోహితాదయ-స్సర్వాః ప్రజాః, పతిం రాజానం-నిర్విద్యగతం నిర్వేదం ప్రాప్య గతం విజ్ఞాయ, అతఏవా-త్యన్తశోకేన-కాతరాస్సన్తః - ఉర్వ్యాం పృథ్వ్యాం -విచిక్యుః అన్వేషణం చక్రుః, తంతు-తత్ర ప్రవసన్తమపి నాపశ్యన్నితి ద్రష్టాన్తేనాహ ॥ యథేతి ॥ నిగూఢం హృదయే వసన్తమపి తిరోహితం-పురుషం పరమపురుషం యథా-కుయోగినోఽన్వేషయన్తి-తథేతి ❋ ॥ ౪౮ ॥ ❋ ప్రజాపతేః రాజ్ఞః-పదవీం మార్గ-మలక్షయన్తోఽజానన్తః-అతఏవ, హతప్రయత్నాః-తే పురోహితాదయః-పురీం ప్రత్యుప-సృత్యాగత్య - హే పౌరవ విదుర-సాశ్రవః శోకాశ్రుసహితాః-సమేతాన్సఙ్ఘీభూతా-నృషీన్ - ప్రణమ్య - భర్తుః-విప్లవం నాశమదర్శనం-న్యవేదయన్ విజ్ఞాపితవన్తః ❋ ॥ ౪౯ ॥ ❋ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే త్రయోదశోఽధ్యాయః. ❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋

ఏవం పురోహితాదిభిర్నివేదితా ఋషయస్తమేవ ఖలం వేనమభిషిచ్య పునస్తేనపీడితాస్తం స్వతేజసా నిహత్య తద్బాహుమథనాదవతీర్ణం భగవదంశభూతం పృథుం సశ్రీకమభిషిచ్య రాజ్యే ప్రతిష్ఠాపయామాసురిత్యాహ చతుర్దశేమునయః భృగ్వాదయ ఇతి ॥ లోకానాం క్షేమదర్శినః క్షేమచిన్తకాః - తే విజ్ఞాపితాః, భృగ్వాదయః ఋషయః-నృణాం-గోప్తరి త్రాతర్య, సత్యవిద్యమానే సతి-పశుసాత్మతాం పశుసరూపతాం - పశ్యన్తః - పశుసామ్యతామితి పాఠే -పశుభిస్సామ్యం యే

దోఽనుపలక్షితో నృభిర్హిత్వాగతో వేనసువం ప్రసుప్తామ్ ॥ ౪౭ ॥ విజ్ఞాయ నిర్విద్య గతం పతిం ప్రజాః పురోహితామాత్యసుహృద్గణాదయః । విచిక్యురుర్వ్యామతిశోకకాతరా యథా నిగూఢం పురుషం కుయోగినః ॥ ౪౮ ॥ అలక్షయన్తః పదవీం ప్రజాపతేర్హతోద్యమాః ప్రత్యుపసృత్య తే పురీమ్ । ఋషీన్సమేతానభివన్ద్య సాశ్రవో న్యవేదయన్పౌరవ భర్తృవిప్లవమ్ ॥ ౪౯ ॥ ❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, త్రయోదశోఽధ్యాయః ❋❋❋❋❋❋

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ భృగ్వాదయస్తే మునయో లోకానాం క్షేమదర్శినః । గోప్తర్యసతి వై నృణాం పశ్యన్తః ❋ పశుసాత్మతామ్ ॥ ౧ ॥ వీరమాతరమాహూయ సునీథాం బ్రహ్మవాదినః । ప్రకృత్యసమ్మతం వేనమభ్యషిఞ్చన్పతిం భువః ॥ ౨ ॥ శ్రుత్వా నృపాసనగతం వేనమత్యుగ్రశాసనమ్ । నిలిల్యుర్దస్యవస్సద్యస్సర్పత్రస్తా ఇవాఖవః ॥ ౩ ॥ స ఆరూఢనృపస్థాన ఉన్నద్ధోఽష్టవిభూతిభిః । మేనే హ్యాత్మానమహాభాగం స్తబ్ధస్సంభావితస్స్వతః ॥ ౪ ॥ ఏవం మదాన్ధ ఉత్సిక్తో నిరఙ్కుశ ఇవ ద్విపః । పర్యటన్రథమాస్థాయ కమ్పయన్నివ రోదసీ ॥ ౫ ॥ న యష్టవ్యం న దాతవ్యం న హోతవ్యం ద్విజాః క్వచిత్ । ఏవం న్యవారయత్సర్వం భేరీఘోషేణ సర్వతః ॥ ౬ ॥ వేనస్యావేక్ష్య మునయో దుర్వృత్తస్యాపి చేష్టితమ్ । విమృశ్య లోకవ్యసనం కృపయోచుస్స్మ సత్రిణః ॥ ౭ ॥ అహో ఉభయతః ప్రాప్తం లోకస్య వ్యసనం మహత్ । దారుణ్యుభయతో దీప్తమివ తస్కరపాలయోః ॥ ౮ ॥ అరాజకభయాదేష కృతో రాజాఽ

షాం తే పశుసామ్యాః- తేషాం భావః పశుసామ్యతా-తాం పశ్యన్తః ❋ ॥ ౧ ॥ ❋ బ్రహ్మవాదినః-ఋషయః వేనస్య, మాతరం సునీథాం, ఆహూయ, తస్యై విజ్ఞాప్యేత్యర్థః- ప్రకృతీనామమాత్యాదీనాం, అసమ్మతమపి- వేనం, భువః పృథివ్యాః, పతిం, అభ్యషిఞ్చన్, భువః, పతిం చక్రురిత్యర్థః ❋ ॥ ౨ ॥ ❋ అత్యుగ్రదణ్డం-వేనం- రాజాసనే ప్రతిష్ఠితం, శ్రుత్వా దస్యవశ్చోరాదయః-సర్పేభ్యః, త్రస్తా భీతా-ఆఖవః మూషకా ఇవ-సద్యః, నిలిల్యుః లీనా బభూవురిః ❋ ॥ ౩ ॥ ❋ స వేనః ఆరూఢం నృపస్థానం రాజాసనం యేన సః-అష్ట విభూతిభిః లోకపాలైశ్వర్యైః, అణిమాదిభిర్వా, ఉన్నద్ధః గర్వితః-అతఏవ, స్తబ్ధః వివేకశూన్యః, స్వతస్స్వయం-సంభావితః-నత్వితరైరితి భావః-ఆత్మానం, మహాభాగం-మహర్ద్ధిమన్తం-మహాభాగ్యవన్తం వా మేనే ❋ ॥ ౪ ॥ ❋ ఏవం తథా ఐశ్వర్యమదేనాన్ధః అజ్ఞః, నిరఙ్కుశో, ద్విపః గజ ఇవ, ఉత్సిక్తః ఉత్పథః రథ - మాస్థాయ అధిరుహ్య రోదసీ, ద్యావాపృథివీ-కమ్పయన్నివ, పర్యటన్ ❋ ॥ ౫ ॥ ❋ హే ద్విజాః, క్వచిదపి, న యాగదానహోమాదికం కర్తవ్య, మిత్యేవం రూపం ధర్మం ధర్మాభాసం, భేరీధ్వనినా, న్యవారయత్, యతఏవ-మత్తో దుర్మదః ❋ ॥ ౬ ॥ ❋ మునయో భృగ్వాదయ, స్సత్రిణః యాజ్ఞికాశ్చ, దుర్వృత్తస్య, వేనస్య, చేష్టితమవేక్ష్య, లోకానాం, వ్యసనం దుఃఖం-విమృశ్య, కృపయా, ఊచుః ❋ ॥ ౭ ॥ ❋ ఉక్తిమేవాహ ॥ అహో ఇతి ॥ మూలతశ్చాగ్రతశ్చ, ప్రదీప్తే జ్వలితే, కాష్ఠే-తన్మధ్యవర్తినాం పిపీలికాదీనాం, యథోభయతో వ్యసనం, ఏవం తస్కరేభ్యః, పాలకాత్పార్థివాచ్చ, దుఃఖం ప్రాప్తమిత్యర్థః ❋ ॥ ౮ ॥ ❋ తదేవాహ ॥ అరాజకభయాదితి ॥ అత్యర్హణః రాజ్యానర్హోఽప్యేష వేనోఽరాజకభయాత్, ద్విజాకృతః, తతో రాజ్ఞోఽప్యద్య, భయమాసీత్, దేహినాం-కథం,

౧ ॥ శ్లో ॥ పా ❋ పశుసామ్యతామ్.

స్వస్తిసుఖం, స్యాత్ ✽॥ ౯ ॥✽ అస్మాకమప్యనిష్టం జాతమిత్యాహుః॥ అహేస్సర్పస్య, యథా-పయఃపోషః క్షీరేణ పోషణం-పోషకస్యాప్యనర్థం కరోతి - తథా-తదేవాహుః - సునీథాయాః గర్భాత్సంభూతో-వేనః-ప్రకృత్యా స్వభావేనైవ-ఖలః-దురాత్మా ✽॥ ౧౦ ॥✽ అస్మాభిః-ప్రజాపాలో -నిరూపితః నియుక్తః - స ఏవ-ప్రజాః-జిఘాంసతి హన్తుమిచ్ఛతి-తథాపి భూతానుకమ్పయా, అముం వేనం-సాన్త్వయేమ ఉపపత్తిభిః ప్రార్థయిష్యామః-తత-స్తస్య-పాతకం-అస్మాన్, న స్పృశేత్ ✽॥ ౧౧ ॥✽ నిషేధస్య ప్రసక్తిపూర్వకత్వాత్తామాహుః-తత్తస్య దౌరాత్మ్యం -విద్వద్భిర్జానద్భిరప్య-స్మాభి-రసద్వృత్తో వేనః-నృపః-కృతః - అస్మాభిర్నృపీకరణాద్ధేతోరయం భూతాని ద్రుహ్యతి - అతోఽస్మాభిస్సాన్త్వితశ్చేన్న భూతద్రోహకృతం పాపమస్మాన్స్పృశేదిత్యర్థః-సాన్త్వనేనాప్రసన్నే సతి కృత్యమాహుః, సాన్త్విత ఇతి-సాన్త్వితః ప్రార్థితః-అధర్మకృత్, దయం వేనోఽస్మాకం, యాచ్ఞాం-నగ్రహీష్యతి చేత్-తర్హి-లోకానాం, ధిక్కారేణ నిన్దయా, నితరాం, దగ్ధం-స్వతేజసా, స్వేషామస్మాకం, తేజసా తపోబలేన-దహిష్యామః-✽ ॥ ౧౨ ॥ ✽ఏవ, మధ్యవసాయ నిశ్చిత్య, గూఢో మన్యుః క్రోధో యేషాం తే, మునయః, ఏన-ముపవ్రజ్య సమీపమాగత్య - సామభిః ప్రియోక్తిభిః, వేనం సాన్త్వయిత్వా అబ్రువన్ ప్రార్థనాపూర్వకమబ్రువన్నిత్యర్థః ✽ ॥ ౧౩ ॥ ✽ హే నృపవర్య-వయం, యద్విజ్ఞాపయామహో, తత్, నిబోధ-సావధానచిత్త ఆదత్స్వ-కథం భూతం తత్-తవ ఆయురాదీనాం-వివర్ధనమపి శేషణవర్ధకమ్ ✽ ॥ ౧౪ ॥ ✽కింతదిత్యాహుః - ధర్మ ఇత్యాదిభిరష్టాభిః, పుంసాం-వాఙ్మనఃకాయానాం, వృత్తిభిర్వ్యాపారైః-ధర్మః ఈశ్వరారాధనరూపో ధర్మ ఆచరితోఽనుష్ఠితః లోకాన్-విశోకాన్నిర్దుః

తిదర్హ్మణః। తతోఽప్యాసీద్భయంత్వద్య కథంస్యాత్స్వస్తి దేహినామ్ ॥ ౯ ॥ అహేరివ పయఃపోషః పోషకస్యాప్యనర్థకృత్। వేనః ప్రకృత్యైవ ఖలస్సునీథాగర్భసమ్భవః ॥ ౧౦ ॥ నిరూపితః ప్రజాపాలస్స జిఘాంసతి వై ప్రజాః। తథాపి సాన్త్వయేమాముం నాస్మాంస్తత్పాతకం స్పృశేత్ ॥ ౧౧ ॥ తద్విద్వద్భిరసద్వృత్తో వేనోఽస్మాభిః కృతో నృపః। సాన్త్వితో యది నో యాచ్ఞాం నగ్రహీష్యత్యధర్మకృత్। లోకధిక్కారసన్దగ్ధం దహిష్యామస్స్వతేజసా ॥ ౧౨ ॥ ఏవమధ్యవసాయైనం మునయో గూఢమన్యవః। ఉపవ్రజ్యాబ్రువన్వేనం సాన్త్వయిత్వా చ సామభిః ॥ ౧౩ ॥ నృపవర్య నిబోధైతద్యత్తే విజ్ఞాపయామ హో। ఆయుశ్శ్రీబలకీర్తీనాం తవ తాత వివర్ధనమ్॥ ధర్మ ఆచరితః పుంసాం వాఙ్మనఃకాయబుద్ధిభిః। లోకాన్విశోకాన్వితరత్యథానన్త్యమసఙ్గినామ్ ॥ ౧౫ ॥ స తే మా వినశేద్వీర ప్రజానాం క్షేమలక్షణః। యస్మిన్వినష్టే నృపతిరైశ్వర్యాదవరోహతి ॥ ౧౬ ॥ రాజన్నసాధ్వమాత్యేభ్యశ్చోరాదిభ్యః ప్రజా నృపః। రక్షన్యథా బలిం గృహ్ణన్నిహ ప్రేత్య చ మోదతే ॥ ౧౭ ॥ యస్య రాష్ట్రే పురే చైవ భగవాన్యజ్ఞపూరుషః। ఇజ్యతే స్వేన ధర్మేణ జనైర్వర్ణాశ్రమాన్వితైః ॥ ౧౮ ॥ తస్య రాజ్ఞో మహాభాగ భగవాన్భూతభావనః। పరితుష్యతి విశ్వాత్మా తిష్ఠతో నిజశాసనే ॥ ౧౯ ॥ తస్మింస్తుష్టే కిమప్రాప్యం జగతామీశ్వరేశ్వరే। లోకాస్సపాలా హ్యేతస్మై హరన్తి బలిమాదృతాః ॥ ౨౦ ॥ తం సర్వలోకామరయజ్ఞసఙ్గ్రహం

ఖాన్వితరతి కరుతే అసఙ్గినాం విరక్తానాం-ఆనన్త్యం మోక్షసుఖానన్త్యమపి-వితరతి ✽ ॥ ౧౫ ॥ ✽ హే వీర, సః లోకసుఖ-మోక్షసుఖానన్త్యకరశ్చ ధర్మః మా వినశేత్ న నశ్యేత్-యస్మిన్నుక్తధర్మే వినష్టే సతి, నృపతిః పార్థివః ఐశ్వర్యాదవరోహతి భ్రశ్యతి ✽ ॥ ౧౬ ॥ ✽ హే రాజన్, అసాధవో, యే, అమాత్యాః, తేభ్యః, చోరాదిభ్యః-యథా, యథాశాస్త్రం, ప్రజాః, పాలయన్-తాభ్యో- బలిం పూజాం, గృహ్ణన్ స్వీకుర్వ-న్నిహలోకే, ప్రేత్య పరలోకం ప్రాప్య చ మోదతే సుఖీ భవతి ✽ ॥ ౧౭ ॥ ✽యస్య రాజ్ఞో, రాష్ట్రే-పురేచ- స్థితైః, చాతుర్వర్ణ్యచాతురాశ్రమ్యయోః వ్యవస్థయాఽవస్థితైః, ర్జనైః-యజ్ఞానాం, భోక్తా-ప్రభుశ్చ-భగవాన్-స్వధర్మేణ పఞ్చమహాయజ్ఞాదిరూపేణ - ఇజ్యతే ఆరాధ్యతే ✽ ॥ ౧౮ ॥ హే మహాభాగ-తస్య, నిజశాసనే - నిజం స్వకీయం - యచ్ఛాసనం శాస్త్రవిహితం ప్రజాపాలనాదిరూపం కర్మ, తస్మిన్-స్థితః-రాజ్ఞః-విశ్వాత్మా సర్వాత్మా- భూతభావనః భూతాని భావయత్యుత్పాదయతీతి భూతభావనః జగత్కారణభూతో - భగవాన్-పరితుష్యతి ✽ ॥ ౧౯ ॥ ✽తుష్యతు భగవాన్ కిం తేన తత్రాహ॥ తస్మిన్నితి ॥ జగతామీశ్వరా బ్రహ్మాదయః - తేషామపీశ్వరే, తస్మిన్భగవతి - తుష్టే సతి సపాలాః పాలకైస్సహితాః -లోకాః - ఆదృతాః ఆదరణయుక్తాః - ఏతస్మై-పరితుష్టభగవతే, రాజ్ఞే, బలిం-హరన్తి ప్రాపయన్తి ✽॥ ౨౦ ॥✽ సర్వాన్లోకాన్-తత్పతీంశ్చామరా-నమరత్వప్రాపకాన్యజ్ఞాంశ్చ-సఙ్గృహ్ణాతి నియచ్ఛతీతి-తథా-తం - త్రయీమయం ధర్మాధర్మాదిబోధక త్రయీప్రచురం వైదిక ప్రమాణకత్వేన తత్ప్రాచుర్యం వివక్షితం-త్రయ్యా భాగద్వయాత్మకత్వాత్ కింరూపం పూర్వభాగప్రాచుర్యం కింరూపం చోపరితనభాగప్రాచుర్యమిత్యత్ర

తద్వివేచయన్ విశినష్టి - యజ్ఞమయం తపోమయమితి - యజ్ఞప్రచురం - పూర్వభాగోదితానాం తేషామారాధనత్వేన తత్ప్రా
చుర్యం వివక్షితం - ఆరాధనప్రకారప్రకాశకత్వేన పూర్వభాగస్య తస్మిన్ప్రాచుర్యమితి భావః - అత్ర "సర్వే వేదా య
త్పదమామనన్తి తపాంసి సర్వాణి చ యద్వదన్తి - వేదైశ్చ సర్వైరహమేవ వేద్య" ఇత్యాదికమనుసన్ధేయం - తపోమయం -
తపాంసి ఉపాసనాని - తత్ప్రచురం - ఆరాధ్యస్వరూపగుణాది ప్రకాశకత్వేనోపరితనభాగస్య ప్రాచుర్యమితి భావః -
తం - విచిత్రైర్గ్రహస్వదేవతాదిభిర్నానావిధై - ర్యజ్ఞైః - తే - అభవాయ ముక్తయే - భవాయేతిచ్ఛేదః - తే తవ - సమృద్ధ
య ఇత్యర్థః - యజతః యాగం కుర్వాణాత్ - స్వదేశాత్ తద్వాసినో జనాత్ - అనురోద్ధుమనువర్తితుం - హే రాజన్ - అర్హ
సి ❀ ॥౨౧॥ ❀ యస్య రాజ్ఞో దేశవాసిభిర్యజ్ఞైరిజ్యతే భగవాన్ సోపి ముచ్యత ఇత్యభిప్రాయేణ తే భవాయేత్యుక్తం - తదేవ ప్ర
పఞ్చయతి ॥ యజ్ఞేనేతి ॥ యుష్మద్విషయే తవ దేశే, ద్విజాతిభి - ర్వితాయమానేన నిరన్తరం క్రియమాణేన - యజ్ఞేన - హరేర్భ
గవతః - కలాః శరీరభూతాః - సురా ఇన్ద్రాదయో దేవాః - స్విష్టాః యథాశాస్త్రమిజ్యమానాః - అతఏవ - తుష్టాః - స్తవ - వా
ఞ్ఛితం - ప్రదిశన్తి ప్రయచ్ఛన్తి - హే వీర తద్ధేలనం - తేషాం దేవానాం - హేలనం అవజ్ఞాం - చేష్టితుం కర్తుం - భవాన్నార్హ
తి ❀ ॥౨౨॥ ❀ ఏవం విజ్ఞాపితో వేన ఆహ త్యాహ ॥ వేన ఇతి ॥ యూయం - బాలిశాః అజ్ఞాః - వై నూనం - కుతః - యతః - అధర్మే - ధ
ర్మమానినః ధర్మం మన్వానాః - తదేవ ప్రపఞ్చయతి - యే భవాదృశా జనాః వృత్తిదమన్నాదిప్రదం - ప్రథమం హిత్వా - జారం
పతిముపాసతే ❀ ॥౨౩॥ ❀ యే చ మూఢాః - నృపరూపేణావస్థితమీశ్వరమవజానన్తి అవజ్ఞాం కుర్వన్తి - తే జనాః - ఇహ - పర

త్రయీమయం యజ్ఞమయం తపోమయమ్ । యజ్ఞైర్విచిత్రైర్యజతోఽభవాయ తే రాజన్ స్వదేశాననురోద్ధుమ
ర్హసి ॥ ౨౧ ॥ యజ్ఞేన యుష్మద్విషయే ద్విజాతిభిర్వితాయమానేన సురాః కలా హరేః । స్విష్టాః సుతుష్టాః ప్రదిశ
న్తి వాఞ్ఛితం తద్ధేలనం నార్హసి వీర చేష్టితుమ్ ॥ ౨౨ ॥ వేన ఉవాచ ॥ బాలిశా బత యూయం వా అధర్మే ధర్మమా
నినః । యే వృత్తిదం పతిం హిత్వా జారం పతిముపాసతే ॥ ౨౩ ॥ అవజానన్త్యమీ మూఢా నృపరూపిణమీశ్వ
రమ్ । నానువిన్దన్తి తే భద్రమిహ లోకే పరత్ర చ ॥ ౨౪ ॥ కో యజ్ఞపురుషో నామ యత్ర వో భక్తిరీదృశీ । భర్తృస్నే
హ విదూరాణాం యథా జారే కుయోషితామ్ ॥ ౨౫ ॥ విష్ణుర్విరిఞ్చో గిరిశ ఇన్ద్రో వాయుర్యమో రవిః । పర్జన్యో
ధనదః సోమః క్షితిరగ్నిరపాం పతిః ॥ ౨౬ ॥ ఏతే చాన్యే చ విబుధాః ప్రభవో వరశాపయోః । దేహే వసన్తి నృ
పతేః సర్వదేవమయో నృపః ॥ ౨౭ ॥ తస్మాన్మాం కర్మభిర్విప్రా యజధ్వం గతమత్సరాః । బలిం చ మహ్యం హర
త మత్తోఽన్యః కోఽగ్రభుక్ పుమాన్ ॥ ౨౮ ॥ ఇత్థం విపర్యయమతిః పాపీయానుత్పథం గతః । అనునీయమానస్త
ద్యాచ్ఞాం న చక్రే భ్రష్టమఙ్గలః ॥ ౨౯ ॥ ఇతి తేఽసత్కృతాస్తేన ద్విజాః పణ్డితమానినా । భగ్నాయాం భవ్య
యాచ్ఞాయాం తస్మై విదుర చుక్రుధుః ॥ ౩౦ ॥ హన్యతాం హన్యతామేష పాపః ప్రకృతిదారుణః । జీవన్ జగదసా
వాశు కురుతే భస్మసాద్ధ్రువమ్ ॥ ౩౧ ॥ నాయమర్హత్యసద్వృత్తో నరదేవవరాసనమ్ । యోఽధియజ్ఞపతిం వి

త్ర చ, లోకే - భద్రం కల్యాణం - నానువిన్దన్తి న ప్రాప్నువన్తి - కిం తు దుఃఖినో భవన్తీత్యర్థః ❀ ॥౨౪॥ ❀ భర్తృస్నేహవిదూ
రాణాం తాసాం కుయోషితాం నిన్దితస్త్రీణాం - యథా - జారపురుషే - భక్తిః - తథా - యత్ర యజ్ఞపురుషే - వః యుష్మాక
మీదృశీ భక్తిః స యజ్ఞపురుషః - కో నామ - కింశబ్దః కుత్సాయామసంభావనాయాం వా ❀ ॥౨౫॥ ❀ వరశాపయోరనుగ్రహని
గ్రహయోః - ప్రభవః సమర్థాః - విష్ణ్వాదయో - న్యే చ దేవాః - నృపతే రాజ్ఞో - దేహే - వసన్తి - అతో - నృపః సర్వదేవమయః స
ర్వదేవతాప్రచురః ❀ ॥౨౬॥౨౭॥ ❀ తస్మాన్నృపస్య సర్వదేవమయత్వాత్ - మామేవ - హే విప్రాః - గతమత్సరాః యూయం
యజధ్వం - మహ్యమేవ - బలిం స్వామిగ్రాహ్యభాగాదికం, హరత సమర్పయత, మత్తః - అగ్రభుక్ ఆరాధ్యః - కః పుమాన
స్తి ❀ ॥౨౮॥ ❀ ఇత్థమేవం విపరీతమతిః - పాపీయాన్, ఉత్పథం దుర్మార్గం, ప్రాప్తః, అనునీయమానః ప్రార్థ్యమానోఽపి తే
షాం ఋషీణాం - యాచ్ఞాం, న చక్రే, యతోఽయం, భ్రష్టమఙ్గలః ❀ ॥ ౨౯ ॥ ❀ ఇతీత్థం - పణ్డితమాత్మానం మన్యమానేన, తే
న వేనేన, సత్కృతా అవజ్ఞాతాః, తే మునయః, భవ్యయాచ్ఞాయాం లోకశుభావహాయాం యాచ్ఞాయాం - భగ్నాయాం
సత్యాం - హే విదుర, తస్మై - చుక్రుధుః కుపితవన్తః ❀ ॥ ౩౦ ॥ ❀ క్రోధమేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ హన్యతామితి ॥ ప్రకృత్యా స్వ
భావేన, దారుణో ఘాతుకః, అతఏవ, పాపీయాన్, ఏష వేనో, హన్యతాం, కోపాద్ద్విరుక్తిః, యతోఽసౌ, జీ
వన్, జగత్, భస్మసాత్ భస్మీభూతం, ఆశు, కురుతే, ధ్రువం నూనమ్ ❀ ॥ ౩౧ ॥ ❀ అసద్వృత్తోఽయం వేనో,
రాజాసనం ప్రతి, నార్హతి యోగ్యో న భవతి, హి యస్మాద్వేనః, అనపత్రపో నిర్లజ్జః, యజ్ఞపతిం విష్ణుం, వినిన్ద

తి ॥ ౩౨ ॥ అశుభమశుభాచారం, వేన-మేక, మృతే వినా, కోఽన్యః-పుమాన్, తం విష్ణుం, పరిచక్షీత నిన్దేత్, వేనస్యకృతఘ్నతామాహుః, యస్య విష్ణోః, అనుగ్రహభాజనః అనుగ్రహవిషయస్సన్-ఈదృశమైశ్వర్యం, ప్రాప్తః ॥ ౩౩ ॥ ఇత్థం, వ్యవసితాః నిశ్చిన్వానాః, ఋషయః, రూఢమన్యవః- పూర్వం గూఢమన్యవ ఇదానీం రూఢమన్యవస్సన్తః-పూర్వమేవ భగవన్నిన్దయా హతప్రాయం, వేనం, హుఙ్కారైః, నిజఘ్నుః ॥ ౩౪ ॥ ఏవం హుఙ్కారైరేవ వేనం నిహత్య, ఋషిభిః-స్వాశ్రమస్థానే, గతేషు సత్సు-శోచన్తీ, సునీథా, పుత్రస్య వేనస్య-కలేబరం-విద్యాయోగేన మన్త్రసహితయా యుక్త్యా, పాలయామాస ॥ ౩౫ ॥ తే మునయః-ఏకదా-సరస్వత్యాః-సలిలైః-ఆప్లుతాః స్నాతాః పుంవద్భావ ఆర్షః అగ్నిం హుత్వా ప్రాతరగ్నికార్యం కృత్వా-సరితస్సరస్వత్యాః, తటే, ఉపవిష్టాస్సన్తః, సత్కథాం భగవత్కథాం, చక్రుః కథయామాసుః ॥ ౩౬ ॥ తదా, ఉత్థితాన్, మహోత్పాతాన్, వీక్ష్య, ఉత్పాతైః, యః, లోకానాం భయం, తేనాతురాః దుఃఖితాః, అనాథాయాః, భువః, దస్యుభ్యశ్చోరాదిభ్యోఽభద్రం, న భవేదితి, ఇత్యాహుః ॥ ౩౭ ॥ ఏవం, ఋషిషు, బ్రువత్సు సత్సు, సర్వతో దిశం సర్వాసు దిక్షు-ధావతాం, అభితో ధనాదికం-లుమ్పతాం-హరతాం-చోరాణాం-భూరిర్బహులః-పాంసుస్సముత్థితోఽభూత్ ॥ ౩౮ ॥ వసుధనం-లుమ్పతాం హరతాం చోరాణాం, భర్తరి రాజ్ఞి- ఉపరతే నష్టే సత్య-న్యోన్యం, జిఘాంసతాం హన్తుమిచ్ఛతాం-లోకానాం చ-తం తథావిధముపద్రవమ్ ॥ ౩౯ ॥ తథా చోరప్రాయ-మరాజకం హీన

ష్టం వినిన్దత్యనపత్రపః ॥ ౩౨ ॥ కో న్వేనం పరిచక్షీత వేనమేకమృతేఽశుభమ్ । ప్రాప్త ఈదృశమైశ్వర్యం యదనుగ్రహభాజనః ॥ ౩౩ ॥ ఇత్థం వ్యవసితా హన్తుమృషయో గూఢమన్యవః । నిజఘ్నుర్హుంకృతైర్వేనం హతమచ్యుతనిన్దయా ॥ ౩౪ ॥ ఋషిభిస్స్వాశ్రమపదం గతే పుత్రకలేబరమ్ । సునీథా పాలయామాస విద్యాయోగేన శోచతీ ॥ ౩౫ ॥ ఏకదా మునయస్తే తు సరస్వత్సలిలాప్లుతాః । హుత్వాఽగ్నీన్ సత్కథాశ్చక్రురుపవిష్టాస్సరిత్తటే ॥ ౩౬ ॥ వీక్ష్యోత్థితాన్ మహోత్పాతానాహుర్లోకభయఙ్కరాన్ । అప్యభద్రమనాథాయా దస్యుభ్యో న భవేద్భువః ॥ ౩౭ ॥ ఏవం బ్రువత్సు ఋషిషు ధావతాం సర్వతో దిశమ్ । పాంసుస్సముత్థితో భూరిశ్చోరాణామభిలుమ్పతామ్ ॥ ౩౮ ॥ తముపద్రవమాజ్ఞాయ లోకస్య వసు లుమ్పతామ్ । భర్తర్యుపరతే తస్మిన్నన్యోన్యం చ జిఘాంసతామ్ ॥ ౩౯ ॥ చోరప్రాయం జనపదం హీనసత్త్వమరాజకమ్ । లోకాన్నావారయఞ్ఛక్తా అపి తద్దోషదర్శినః ॥ ౪౦ ॥ బ్రాహ్మణస్సమదృక్ శాన్తో దీనానాం సముపేక్షకః । స్రవతే బ్రహ్మ తస్యాపి భిన్నభాణ్డాత్పయో యథా ॥ ౪౧ ॥ నాఙ్గస్య వంశో రాజర్షేరేష సంస్థాతుమర్హతి । అమోఘవీర్యా హి నృపా వంశేఽస్మిన్ కేశవాశ్రయాః ॥ ౪౨ ॥ వినిశ్చిత్యైవమృషయో విపన్నస్య మహీపతేః । మమన్థురూరుం తరసా తత్రాసీద్బాహుకో నరః ॥ ౪౩ ॥ కాకకృష్ణోఽతిహ్రస్వాఙ్గో హ్రస్వబాహుర్మహాహనుః । హ్రస్వపాన్నిమ్ననాసాగ్రో రక్తాక్షస్తామ్రమూర్ధజః ॥ ౪౪ ॥ తం తు తేఽవనతం దీనం కిం కరోమీతి వాదినమ్ । నిషీదేత్యబ్రువంస్తాత స నిషాద

సత్త్వం చ-జనపదం-ఆజ్ఞాయ జ్ఞాత్వా -శక్తా అపి వేనమివ హుఙ్కారైరేవ చోరాన్ హన్తుం శక్తా అపి, ఋషయః-తద్దోషదర్శినః తస్మాచ్చోరాదిహననాద్యో దోషః పాపం-తం-పశ్యన్తః, 'మాతుం న ఘాతుకో విప్రః', ఇతి స్వధర్మం పశ్యన్త ఇతి భావః-నావారయన్ ననువారితవన్తః ॥ ౪౦ ॥ నన్వేవమృషీణాముపశక్తానాం చోరోపద్రుతదీనలోకోపేక్షాయాం తపోనాశః ప్రసజ్యేతేత్యత్రాహ స్వాయ ఇతి బ్రాహ్మణస్సమదృగిత్యనేనాశక్త్యా స్వతపసో నాశాభావార్థం రాజాన్తరమేవ సంపాద్య తన్ముఖేనైవ దీనపరిత్రాణం కార్యమిత్యభిప్రాయేణ రాజాన్తరకరణోపాయమూరుమథనాదికం చక్రురిత్యాహ ॥ నాఙ్గస్యేతి ద్వాభ్యామ్ ॥ సమదృక్ సర్వస్య బ్రహ్మాత్మకత్వదర్శీ - తదుపయుక్తశమాదిసమ్పన్నోఽపి-బ్రాహ్మణో-యది దీనానాం-సముపేక్షకః-స్యాత్-తర్హి-తస్యాపి-బ్రహ్మ బ్రాహ్మ్యం-తప ఇతి యావత్-స్రవతి గచ్ఛతి-యథా భిన్నభాణ్డస్థం జలం-తద్వత్ ॥ ౪౧ ॥ అత ఉపేక్షారూపదోషపరిహారాయ నాఙ్గస్యేత్యాది వినిశ్చిత్య మహీపతేరూరుం తరసా మమన్థురిత్యన్వయః - రాజర్షేరఙ్గస్య-ఏష వంశః-సంస్థాతుమవసానం ప్రాప్తుం- నార్హతి-హి యతోఽస్మిన్ వంశే, జాతాః, నృపాః-అమోఘవీర్యాః-తత్ర హేతుః-కేశవాశ్రయాః ॥ ౪౨ ॥ ఏవమిత్థం-వినిశ్చిత్య-ఋషయః-విపన్నస్య విపత్తిం ప్రాప్తస్య-మృతస్యేత్యర్థః -ఊరుం, తరసా బలేన-మమన్థుః మథితవన్తః-తత్ర మథితే ఊరౌ-బాహుకో-నామతో-నరః-ఆసీత్ ఉద్బభూవ ॥ ౪౩ ॥ బాహుకమేవ విశినష్టి ॥ కాకేతి ॥ కాక ఇవ కృష్ణః - అతిహ్రస్వాఙ్గః + హ్రస్వౌ బాహూ యస్య -మహాన్తౌ హనూ కపోలప్రాన్తౌ యస్య-హ్రస్వావాఙ్ఘ్రీ యస్య-నిమ్నం నతం నాసికాగ్రం యస్య -రక్తే అక్షిణీ యస్య-తామ్రవర్ణా మూర్ధజాః కేశాః యస్య సః ॥ ౪౪ ॥ తం

బాహుకం, దీనం, కింకరోమీతి దీనవాదినంచ, రాజ్ఞో నర్మముఖః ప్రేత్య — నిషీద ఉపవిశేత్య — బ్రువన్, హే తాత, తతః, సనిషీదేతి ఋషివచనాత్ స బాహుకః — నిషాదోఽభవత్ నిషాదజాతిరభవదిత్యర్థః ॥ ౪౫ ॥ తస్య బాహుకస్య — యే వంశ్యా — స్తే — నైషాదాః, గిరికాననంగోచరః ఆశ్రయో — నతు పురాదిప్రదేశో, యేషాం తే — అభవన్ — తత్ర హేతుః, యేనకారణేనా — సౌ బాహుకో, జాయమాన — ఉల్బణం ఉత్కటం — కల్మషం పాపం, సమహరత్ స్వీకృతవాన్ — తత — స్తస్య వంశా స్తథా భూతా ఇత్యర్థః ॥ ౪౬ ॥ అథ అనన్తరం — మపుత్రస్య తస్య — మహీపతేః వేనస్య — బాహుభ్యాం — పున — ర్విప్రై — ర్మథ్యమానాభ్యాం — మిథునం స్త్రీపుంసాత్మకం — సమపద్యత ఉద్బభూవ ॥ ౪౭ ॥ బ్రహ్మవాదినః ఋషయః — తజ్జాతం, మిథునం, దృష్ట్వా — భగవత్కలాం భగవదంశం, విదిత్వా — అత ఏవ — పరమ సంతుష్టా — ఊచుః ॥ ౪౮ ॥ కిమూచురిత్యత ఆహ ॥ ఏష ఇతి ॥ చతుర్భిః ॥ ఏష పుమాన్, భగవతో విష్ణోః, భువనపాలినీ కలా భువనపాలనార్థం కలయా అవతీర్ణ ఇత్యర్థః, ఇయంచ స్త్రీ, లక్ష్మ్యాః, సంభూతిస్సంభవః తస్యాః కలేత్యర్థః, తత్ర హేతుః, పురుషస్యానపాయినీ పురుషమనువిహాయ జాతేతి భావః ‘‘ రాఘవత్వేఽభవత్సీతా రుక్మిణీ కృష్ణజన్మని। అన్యేషు చావతారేషు విష్ణోరేషానపాయినీ,, తి, వచనార్థోఽత్రానుసన్ధేయః ॥ ౪౯ ॥ అయం మిథునేయః పుమాన్ సోఽయం — రాజ్ఞాం — ప్రథమః ముఖ్యః, యతోఽయం, యశః, కీర్తిం, ప్రథయితా విస్తారయితా, అతః, పృథుశ్రవాః పురుకీర్తిసంపన్నః, పృథు, ర్నామ, మహారాజో, భవిష్యతి, నామశబ్దః ప్రసిద్ధౌ, ప్రథయతి యశః పృథురితి యోగరూఢిభ్యాం ప్రఖ్యాతో మహారాజో భవిష్యతీత్యర్థః ॥ ౫౦ ॥ ఇయం తస్మిన్ మిథునే యా స్త్రీ — సేయం, సుదతిః శోభనదన్తవతి

స్తతోఽభవత్ ॥ ౪౫ ॥ తస్య వంశ్యాస్తు నైషాదా గిరికాననగోచరాః। యేనాహరజ్జాయమానో వేనకల్మషముల్బణమ్ ॥ ౪౬ ॥ అథ తస్య పునర్విప్రైరపుత్రస్య మహీపతేః। బాహుభ్యాం మథ్యమానాభ్యాం మిథునం సమపద్యత ॥ ౪౭ ॥ తం దృష్ట్వా మిథునం జాతమృషయో బ్రహ్మవాదినః। ఊచుః పరమసంతుష్టా విదిత్వా భగవత్కలామ్ ॥ ౪౮ ॥ ఋషయ ఊచుః॥ ఏష విష్ణోర్భగవతః కలా భువనపాలినీ। ఇయంచ లక్ష్మ్యాః సంభూతిః పురుషస్యానపాయినీ ॥ ౪౯ ॥ అయం తు ప్రథమో రాజ్ఞాం పుమాన్ ప్రథయితా యశః। పృథుర్నామ మహారాజో భవిష్యతి పృథుశ్రవాః ॥ ౫౦ ॥ ఇయంచ సాపి సుదతి గుణభూషణభూషణా। అర్చిర్నామ వరారోహా పృథుమేవావరున్ధతి ॥ ౫౧ ॥ ఏష సాక్షాద్ధరేరంశో జాతో లోకరిరక్షయా। ఇయంచ తత్పరా హి శ్రీరనుజజ్ఞేఽనపాయినీ ॥ ౫౨ ॥ ప్రశంసన్తి స్మ తం విప్రా గన్ధర్వప్రవరా జగుః। ముముచుస్సుమనోధారాస్సిద్ధా నృత్యన్తి స్వఃస్త్రియః ॥ ౫౩ ॥ శఙ్ఖతూర్యమృదఙ్గాద్యా నేదుర్దున్దుభయో దివి। తత్ర సర్వ ఉపాజగ్ముర్దేవర్షిపితౄణాం గణాః ॥ ౫౪ ॥ బ్రహ్మా జగద్గురుర్దేవైస్సహాసృత్య సురేశ్వరైః। వైన్యస్య దక్షిణే హస్తే దృష్ట్వా చిహ్నం గదాభృతః ॥ ౫౫ ॥ పాదయోరరవి

ఇతరావయవసౌష్ఠవస్యాప్యుపలక్షణమిదం, వరారోహా స్త్రీ, యతో — గుణానాం భూషణానాంచ భూషణా భూషణవహా జ్జ్వల్యవిశిష్టాశ్రయభూతేత్యర్థః, తతోఽర్చిః, ర్నామ, అర్చిః తేజః జ్వలతీత్యర్చిరితి యోగరూఢిభ్యాం ప్రఖ్యాతా, పృథుమేవ, అవరున్ధతి భర్తృత్వేన భజన్తీ భవిష్యతి ॥ ౫౧ ॥ అత్ర హేతుః ॥ ఏష ఇతి ॥ రక్షితుమిచ్ఛా రిరక్షా లోకస్య రిరక్షయా, సాక్షాద్ధరేరంశః, ఏష పృథు — ర్జాతః ఆవేశావతారోఽయం, తత్పరా తదనన్యార్హా, అత ఏవ, అనపాయినీ, శ్రీర్లక్ష్మీ — రియం — జజ్ఞే లక్ష్మ్యంశజాతేత్యర్థః ॥ ౫౨ ॥ తం పృథుం విప్రాః ప్రశంసన్తి స్మ ప్రశశంసుః, గన్ధర్వశ్రేష్ఠాః జగుః గానం కృతవన్తః సిద్ధాః సుమనోధారాః, పుష్పవృష్టిం — ముముచుః, స్వస్స్త్రియః, స్వః స్వర్గః, తత్రత్యాః — స్త్రియః అప్సరసః, నృత్యన్తి ననృతుః ॥ ౫౩ ॥ శఙ్ఖాదయో దున్దుభయో, దివి — నేదుః, తత్ర పృథోస్సమీపే, దేవాదీనాం గణా, ఉపాజగ్ముః ॥ ౫౪ ॥ జగతాం, గురుః పితామహో ఉపదేష్టా చ, బ్రహ్మా చతుర్ముఖః, దేవైస్సహాగత్య, వైన్యస్య వేనాపత్యస్య పృథోః, దక్షిణే హస్తే గదాభృతో భగవతః, చిహ్నం రేఖాత్మకం చక్రాదికం, దృష్ట్వా ॥ ౫౫ ॥ తథా పాదయోః, అరవిన్దంచ, దృష్ట్వేత్యర్థః హరేః, కలామంశం, మేనే, అప్రతిహతం రేఖాన్తరైరభిన్నం, చక్రం సుదర్శనం, యస్య, చిహ్నం, తస్య పరమేష్ఠినః పరమపురుషస్యాంశః, తస్య, వ్యధికరణే ఇమే షష్ఠ్యౌ — పరమేష్ఠినేతి తృతీయాన్తరేషు, తస్య పృథోః, పరమేష్ఠినా బ్రహ్మణా, బార్హస్పత్యైస్సహాభిషేక — ఆరబ్ధ, ఇత్యన్వయః, అంశస్సన్నితి పాఠే, అప్రతిహతం రేఖాన్తరైరసఙ్కీర్ణం, చక్రం రేఖాత్మకం చక్రం అంశస్సన్ సుదర్శనాంశస్సన్, యస్య, స్థితమితి శేషః అంశశబ్దాపేక్షయా సన్నితి పుంల్లిఙ్గనిర్దేశః॥ అభిషేచకానభిషేకసాధ

నాని-సర్వతో దిగ్భ్యో జనాః అస్మై పృథవే, ఆజహ్రుః ఆహృతవన్తః ॥ ౫౬ ॥ ౫౭ ॥ సరితః, సముద్రాశ్చ, గిరయో హిమవదాదయః, నాగాస్సర్పాః, ఖగాశ్శకునయో ద్యౌరాదయశ్చ, త్వేవం, సర్వభూతాన్యు, పాయనం సాన్నాయికం సమాజహ్రుః ॥ ౫౮ ॥ సమహారాజః పృథురభిషిక్తః, సువాసాః కౌశేయాదిమహార్హవస్త్రః, స్రగ్వీ, స్రగ్భిర్వ్యజయన్తీ అస్యాస్తీతి స్రగ్వీ, అలఙ్కృతః-కిరీటాద్యాభరణైరితి శేషః-తథా, అలఙ్కృతయా, భార్యయా అర్చిషా సహ, అపరోఽగ్నిరివ రేజే రరాజ ॥ ౫౯ ॥ సర్వభూతాని సమాజహ్రురుపాయనమిత్యేతదేవ ప్రపఞ్చయతి॥ తస్మా ఇతి ॥ హే వీర-తస్మై పృథవే, ధనదః, హైమం హిరణ్మయం, శ్రేష్ఠం సింహాసనం-జహార-సలిలస్యాస్రావో యస్మాత్తథాభూతం, శశిప్రభ, మాతపత్రం వరుణః, జహారేత్యనుషఙ్గః ॥ ౬౦ ॥ వాయు-ర్ద్వే వాలవ్యజనే, కీర్తిమయీం కీర్తిప్రచురాం, కీర్తిసంపాదకత్వేన తత్ప్రాచుర్యమత్ర వివక్షితం, స్రజం, ధర్మః జహారేతి సర్వత్రానుషఙ్గః, సంయమనం దుష్కృద్విషయసమీచీననియమనసాధనం, దణ్డమ్ ॥ ౬౧ ॥ బ్రహ్మా చతుర్ముఖః-బ్రహ్మమయం వేదప్రచురం బ్రహ్మప్రవచనాపాదకసామర్థ్యవత్త్వేన బ్రహ్మప్రాచుర్యమత్ర వివక్షితం, వర్మ కవచం, భారతీ-సరస్వతీ ఉత్తమం మహార్హం, హారం, హరిర్విష్ణుః-సుదర్శనం చక్రం, యదా-పృథౌ భగవదంశోఽనుప్రవిష్టః తదేదం చక్రమపి సుదర్శనాంశేనానుప్రవిష్టమితి భావః, తత్పత్నీ మహాలక్ష్మీః, అవ్యాహతాం, శ్రియం సంపదం ॥ ౬౨ ॥ దశచన్ద్రాకారాణి బిమ్బాని కోశే యస్య, త-మసిం ఖడ్గం, రుద్రః, ఆజహార-రుద్రపత్న్యమ్బికా, శతచన్ద్రం శతం చన్ద్రాకారాణి బిమ్బాని యస్మిన్, తచ్ఛతచన్ద్రం, శతచన్ద్రాఖ్యం ఖేటాపరపర్యాయం చర్మేత్యర్థః సోమశ్చన్ద్రః, అమృతమయాన్ అమృతప్రాచుర్యత్వేన తత్ప్రాచుర్యమత్ర వివక్షితం-అశ్వాన్, ఆజహార, రూపాశ్రయమతిసున్దరం, రథమ్ ॥ ౬౩ ॥ అగ్నిః ఆజగవం అజస్య గోశ్చ శృఙ్గాభ్యాం నిర్మితం, చాపం, సూర్యః, రశ్మిమయాన్ రశ్మివత్సర్వత్ర ప్రవేశసామర్థ్యేన తత్ప్రాచుర్యమత్ర వివక్షితం, అన్వహం అహరహం, బలిం పూజాం, పూజార్హం పుష్పం ద్యౌః, ఆజహార ॥ ౬౪ ॥ ఖేచరాః సిద్ధసాధ్యగన్ధర్వాదయః, నాట్యాదీని జహ్రుః ప్రాపయామాసుః, ఋషయః-సత్యాః, ఆశిషః, జహ్రుః కృతవన్త ఇత్యర్థః, సముద్రః, ఆత్మజం స్వస్మాదుద్భవం, శఙ్ఖం-ఆజహార ॥ ౬౫ ॥ సిన్ధవో నదాః, నద్యః-పర్వతాశ్చ-మహాత్మనః పృథోః-రథవీథీః రథమార్గాన్ జహ్రుః, దదుః-ధాతూనామనేకార్థత్వాద్దానే వృత్తిః, తత, సూతాదయ-స్తం పృథుం, స్తోతుముపతస్థిరే ఉపసమీపే స్థితవన్తః ॥ ౬౬ ॥ తాన్ సూతాదీన్-స్తావకాన్ స్తోతుముద్యుక్తాన్-అభిప్రేత్య-ప్రతాపవాన్ మహాప్రభావః, వేనస్యాపత్యం, పృథుః, మేఘనిర్హ్రాదయా గర్జితవద్గమ్భీరయా - వాచా- ప్రహసన్ స్మితపూర్వమిదం వక్ష్యమాణ-మబ్రవీత్ ॥ ౬౭ ॥ ఉక్తమేవాహ॥ హే సూతాదయః, లోకే-అధునా - అస్పష్టగుణస్యాతో, మే మమ-ఏష యుష్మాభిః కరిష్యమాణః, స్తవః, కిమాశ్రయో, యోజ్యతాం లోకే ప్రఖ్యాతా హి గుణాః-స్తోత్రవిషయాః అప్రఖ్యాతగుణస్య మే స్తవో విషయాభావాద్వితథస్స్యాత్, అతో, హే యుష్మాకం- స్తుతిగిరః-మయి, వితథా-మాభూవన్, మమయు

స్థం చ తం వై మే నేహ హరేః కలామ్। యస్యాప్రతిహతం చక్రమంశః స్యాత్పరమేష్ఠినః ॥ ౫౬ ॥ తస్యాభిషేక ఆరబ్ధో బ్రాహ్మణైర్బ్రహ్మవాదిభిః। ఆభిషేచనికాన్యస్మా ఆజహ్రుస్సర్వతో జనాః ॥ ౫౭ ॥ సరిత్సముద్రా గిరయో నగా గావః ఖగా మృగాః। ద్యౌః క్షితిస్సర్వభూతాని సమాజహ్రురుపాయనమ్ ॥ ౫౮ ॥ సోఽభిషిక్తో మహారాజస్సువాసాస్స్వలఙ్కృతః। పత్న్యాఽర్చిషాఽలఙ్కృతయా విరేజేఽగ్నిరివాపరః ॥ ౫౯ ॥ తస్మై జహార ధనదో హైమం వీరవరాసనమ్। వరుణస్సలిలస్రావమాతపత్రం శశిప్రభమ్ ॥ ౬౦ ॥ వాయుశ్చ వాలవ్యజనే ధర్మః కీర్తిమయీం స్రజమ్। ఇన్ద్రః కిరీటమకుటం దణ్డం సంయమనం యమః ॥ ౬౧ ॥ బ్రహ్మా బ్రహ్మమయం వర్మ భారతీ హారముత్తమమ్। హరిస్సుదర్శనం చక్రం తత్పత్న్యవ్యాహతాం శ్రియమ్ ॥ ౬౨ ॥ దశచన్ద్రమసిం రుద్రశ్శతచన్ద్రం తథామ్బికా। సోమోఽమృతమయానశ్వాంస్త్వష్టా రూపాశ్రయం రథమ్ ॥ ౬౩ ॥ అగ్నిరాజగవం చాపం సూర్యో రశ్మిమయానిషూన్। భూః పాదుకే యోగమయ్యౌ ద్యౌః పుష్పం బలిమన్వహమ్ ॥ ౬౪ ॥ నాట్యం సుగీతం వాదిత్రమన్తర్ధానం చ ఖేచరాః। ఋషయశ్చాశిషస్సత్యాస్సముద్రశ్శఙ్ఖమాత్మజమ్ ॥ ౬౫ ॥ సిన్ధవః పర్వతా నద్యో రథవీథీర్మహాత్మనః। సూతోఽథ మాగధో వన్దీ తం స్తోతుముపతస్థిరే ॥ ౬౬ ॥ స్తావకాంస్తానభిప్రేత్య పృథుర్వైన్యః ప్రతాపవాన్। మేఘనిర్హ్రాదయా వాచా ప్రహసన్నిదమబ్రవీత్ ॥ ౬౭ ॥ పృథురువాచ॥ భోః సూత హే మాగధ సౌమ్య వన్దిన్ లోకేఽధునాఽస్పష్టగుణస్య మే స్యాత్। కిమాశ్రయో మే స్తవ ఏష యుజ్యతాం

౫౬॥ శ్లో॥ పా॥ అంశస్స్వస్పరమేష్ఠినా.

శ్లోకం చానిష్టాపత్తిస్స్యాదితి భావః ॥ ౧౮ ॥ తస్మాత్పరోక్షే కాలాన్తరేష్వప్యేషు గుణేషు సత్సు, అస్మాసు పాత్రీభూతాని యశాంసి ప్రతి-స్తోత్ర-మలమత్యర్థం - కరిష్యథ-హే అపీచ్యవాచః మధురవాచః-సూతాదయః-సభ్యైః ప్రేరితా వయం త్వామేవ స్తుమ ఇతి చే-త్తత్రాహ-ఉత్తమశ్లోకస్య భగవతో, గుణానువాదే, కార్యే సతి జుగుప్సితమనుత్తమశ్లోకం మాదృశం-సభ్యా-న స్తవయన్తి న స్తుతిం కారయన్తి ॥ ౧౯ ॥ నను గుణానామధునాఽస్పష్టత్వేఽపి భవిష్యద్గుణై రాత్మానం జనస్స్తావయతీతి చేత్తత్రాహ-మహద్గుణానితి-అధునా, అసతోఽపి - మహతాం-గుణా-నాత్మని స్వస్మిన్-కర్తుం సంపాదయితు-మీశశ్శక్తోఽపి-స్తావకైః స్తోతృభిః - కః -స్తావయతే స్తుతిం కారయతి-న కోఽపీత్యర్థః-యది కశ్చి, దేతే గుణాః అభవిష్యన్నితి-కరిష్యమాణ శత్రుజయాదిభిశ్శౌర్యాదయో గుణాస్స్వస్మిన్నభవిష్యన్నితి బుద్ధ్యాఽఽత్మానం - స్తావయతే-స కుమతి-ర్విప్రలబ్ధో-ధిక్షిప్తో-జనానామపహాసం న వేద ॥ ౨౦ ॥ సుమతయస్త్వాత్మస్తుతిం నిన్దన్తీత్యాహ-॥ప్రభవ ఇతి॥ పరమోదారాః నిరతిశయోదార్యాదిగుణసంపన్నాః ప్రభవోఽపి సద్గుణానాత్మని సంపాదయితుం శక్తా అపి -విశ్రుతాః ప్రఖ్యాతా అపి, హ్రీమన్తో లజ్జాయుక్తాస్సన్తః-ఆత్మనః స్వస్యాపగర్హితం, పౌరుషం, తద్విషయం స్తోత్రం వా-జుగుప్సన్తి నిన్దన్తి ॥ ౨౧ ॥ హే సూతాద్యాః సూతప్రభృతయః-లోకే - అవిదితా అప్రఖ్యాతా-వయం తు-వివరీమభిః-నితరాం వరిష్ఠైః-దీర్ఘ ఆర్షః-సూతాద్యా అపీతి పాఠే-సూతేతి జాత్యభిప్రాయమేకవచనం, తచ్చ మాగధాదీనామప్యుపలక్షణం, హే సూతాదయః, అద్యాపి అధునాపి వరీమభిర్వరిష్ఠైః కర్మభిః - లోకే - అవిదితా-వయం, అతః కథమహం బాలవదాత్మానం గాపయిష్యామి గ్నై శబ్దే, ణిచ్యాత్వే, అర్తిహ్రీప్లీత్యాదినా పుక్-తస్మాల్లృట్యుత్తమైకవచనం, స్తావయిష్యామీత్యర్థః ॥ ౨౨ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవ

మామయ్యశ్లాఘా వక్ష్యతిథాగిరో వః ॥ ౧౮ ॥ తస్మాత్పరోక్షేఽస్మదుపశ్రుతాన్యలం, కరిష్యథస్తోత్రమపీచ్యవాచః । సత్యుత్తమశ్లోకగుణానువాదే జుగుప్సితం న స్తవయన్తి సభ్యాః ॥ ౧౯ ॥ మహద్గుణానాత్మని కర్తుమీశః కస్స్తావకైః స్తావయతేఽసతోఽపి । తేఽభవిష్యన్నితి విప్రలబ్ధో జనాపహాసం కుమతిర్న వేద ॥ ౨౦ ॥ ప్రభవో హ్యాత్మనస్స్తోత్రం జుగుప్సన్త్యతి విశ్రుతాః । హ్రీమన్తః పరమోదారాః పౌరుషం వా విగర్హితమ్ ॥ ౨౧ ॥ వయం త్వవిదితా లోకే సూతాద్యా వరీమభిః । కర్మభిః కథమాత్మానం గాపయిష్యామి బాలవత్ ॥ ౨౨ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే చతుర్థస్కన్ధే, చతుర్దశోఽధ్యాయః.

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇతి బ్రువాణం నృపతిం గాయకా మునిచోదితాః । తుష్టువుస్తుష్టమనసస్తద్వాగమృతసేవయా ॥ ౧ ॥ నాలం వయం తే మహిమానువర్ణనే యో దేవవర్యోఽవతతార మాయయా । వేనాఙ్గజాతస్య చ పౌరుషాణి తే వాచస్పతీనామపి బభ్రముర్ధియః ॥ ౨ ॥ అథాప్యుదారశ్రవసః పృథోర్హరేః కలావతారస్య కథామృ

తచన్ద్రికాచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే చతుర్దశోఽధ్యాయః.

ఏవమవికత్థియితారం పృథునాఽఽత్మస్తుతేర్వారితా అపి తుష్టావ హో గాయకాస్తుష్టువురిత్యాహ మునిః పఞ్చదశేన ॥ఇతీతి॥ గాయకాః సూతాదయః- తస్య పృథో - ర్వాగేవామృతం-తస్య-సేవయా-తుష్టం మనో యేషాం తే-మునిభిః-భగవదంశభూతస్య పృథో - రపి కత్థయితృత్వాదికల్యాణగుణజాతాభిజ్ఞైర్మునిభిః - ప్రచోదితాస్సన్తః- ఇత్యుక్తప్రకారేణ-బ్రువన్తమపి-నృపతిం పృథుం -తుష్టువుః ॥ ౧ ॥ తత్ర గాయకాః పృథోః కల్యాణగుణానువర్ణనాత్మికస్తుతావాత్మనామసామర్థ్యమాపాదయన్తః పునరుక్త్యనుగృహీతానాంతత్సామర్థ్యమాహుః॥ నాలమితి ద్వాభ్యామ్॥ తే తవ-మహిమానువర్ణనే-వయం -నాలం న సమర్థాః-కుతః - యో భవాన్-దేవదేవః దేవానాం సద్గుణైర్దీప్యమానానామపి బ్రహ్మాదీనాం-దేవః నిరతిశయానన్తకల్యాణగుణజాలేన దీప్యమానో, భవాన్ - మాయయా ఆత్మీయసఙ్కల్పరూపజ్ఞానేన “మాయా వయునం జ్ఞానం” మితి మాయాశబ్దస్య జ్ఞానపర్యాయత్వాత్ - అవతతార అవతీర్ణః, అనన్తకల్యాణగుణాకరో భగవానేవ త్వద్రూపేణావతీర్ణః - అతః కథమనన్తానాం గుణానాం వర్ణనే వయం ప్రభవ ఇత్యర్థః, నను సత్యమనన్తానాం భగవద్గుణానాం వర్ణనే యూయమసమర్థా ఇతి- అహం మానుష స్తత్కథం-మద్గుణానువర్ణనే యూయమప్రభవ స్తత్రాహుః వేనస్యాఙ్గాజ్జాతస్యావతీర్ణస్యాపి - తే - అజహదనన్తకల్యాణగుణజాతస్య భగవదంశభూతస్య తవ-పౌరుషాణి-ప్రతీతి శేషః-అప్రతర్క్యశయా వాచస్పతీనాం బ్రహ్మాదీనామపి-ధియో - బభ్రముః-కిముతాస్మాకం వయం న సమర్థా ఇతి యతో బ్రహ్మాదయ ఏవ ముముహురిత్యర్థః ॥ ౨ ॥ యద్యపిత్వన్మహిమానువర్ణనే వయం నాలం-తథాపి విపులకీర్తేః, హరేః, అంశావతారభూతస్య-

పృథోః-కథామృతే-ఆదృతాస్సాదరాః-వయం-మునిభిః-ఉపదేశో యథా భవతి తథా, ప్రచోదితాః ప్రేరితాస్సన్తః-శ్లాఘ్యాన్యనవద్యాని కర్మాణి వితన్మహే విస్తారయామః ॥౩॥ నిస్తరమేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ఏష ఇతి॥ ఏష పృథుః-ధర్మభృతాం వర్ణాశ్రమానుబన్ధిధర్మానుష్ఠానపరాణాం మధ్యే - శ్రేష్ఠః ‘‘ యద్యదాచరతి శ్రేష్ఠస్తత్తదేవేతరో జనః । స యత్ప్రమాణం కురుతే లోకస్తదనువర్తతే ’’ ఇత్యుక్తరీత్యా స్వయం కృత్స్నవిదకృత్స్నవిల్లోకసఙ్గ్రహార్థం నితరాం స్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మానుష్ఠానపర ఇత్యర్థః- అత ఏవ-లోకం అకృత్స్నవిల్లోకం-ధర్మే - అనువర్తయన్ అనువర్తయితా-స్వస్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మమనుష్ఠాపయితా -ధర్మసేతూనాం - ధర్మస్సేతుః యేషాం తేషాం-సేతుర్హి తీరాన్తరప్రతిలమ్భకః-తద్వత్-శాస్త్రార్థధర్మస్స్వసమీహితప్రాపకో యేషాం - తే ధర్మసేతవః- ధర్మైకశరణాస్సాధవ ఇతి యావత్- తేషాం-గోప్తా తత్పరిపన్థినాం ధర్మవిరోధినామసాధూనాం , శాస్తా -- యద్వా-ధర్మా ఏవ సేతవః మర్యాదా- తేషాం-గోప్తా- కేనాకారేణేత్యపేక్షాయాం లోకం ధర్మేఽనువర్తయన్నిత్యపేక్షితప్రకారనిర్దేశః ॥౪॥ ఏష పృథుః, స్వయమేక ఏవ-లోకపాలానాం సూర్యేన్ద్రాదీనాం తనూః తనువల్లోకోపయోగ్యపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతానసాధారణగుణాన్ , తనుశబ్దస్య శరీరపరత్వేఽపి కార్యోపయోగ్యపృథక్సిద్ధవిశేషణత్వమేవ ప్రవృత్తినిమిత్తం తద్గుణపరత్వేఽపి తుల్యం - తనౌ స్వదేహే , కాలే కాలే, యథాభాగం భాగమనతిక్రమ్య , ఉభయోర్లోకయోః , హితం యథా భవతి తథా , బిభర్తి , ఇహలోకస్య పాలనపోషణానురఞ్జనద్వారేణ, అముష్య లోకస్య యజ్ఞాదిప్రవర్తనేనైవం యథాభాగం, హితం యథా భవతి తథా , బిభర్తీత్యర్థః ॥౫॥ అత్ర సూర్యాదితనుధారణమేవాహ త్రిభిః॥ వసు ధనం, కాలే కదా దానకాలే - ఉపాదత్తే స్వీకరోతి-కా

తాదృతాః । యథోపదేశం మునిభిః ప్రచోదితాః శ్లాఘ్యాని కర్మాణి వయం వితన్మహే ॥ ౩ ॥ ఏష ధర్మభృతాం శ్రేష్ఠో లోకం ధర్మేఽనువర్తయన్ । గోప్తా చ ధర్మసేతూనాం శాస్తా తత్పరిపన్థినామ్ ॥ ౪ ॥ ఏష వై లోకపాలానాం బిభర్త్యేకస్తనౌ తనూః । కాలే కాలే యథాభాగం లోకయోరుభయోర్హితమ్ ॥ ౫ ॥ వసు కాల ఉపాదత్తే కాలే చాయం విముఞ్చతి । సమస్సర్వేషు భూతేషు ప్రతపన్ సూర్యవద్విభుః ॥ ౬ ॥ తితిక్షత్యక్రమం వైన్య ఉపర్యాక్రమతామపి । భూతానాం కరుణశ్శశ్వదార్తానాం క్షితివృత్తిమాన్ ॥ ౭ ॥ దేవేఽవర్షత్యసౌ దేవో నరదేవవపుర్హరిః । కృచ్ఛ్రప్రాణాః ప్రజా హ్యేష రక్షిష్యత్యఞ్జసేన్ద్రవత్ ॥ ౮ ॥ ఆప్యాయయత్యసౌ లోకం వదనామృతమూర్తినా । సానురాగావలోకేన విశదస్మితచారుణా ॥ ౯ ॥ అవ్యక్తవర్త్మైష నిగూఢకార్యో గమ్భీరవేధా ఉపగుప్తవిత్తః । అనన్తమాహాత్మ్యగుణైకధామా పృథుః ప్రచేతా ఇవ సంవృతాత్మా ॥ ౧౦ ॥ దురాసదో దుర్విషహ ఆసన్నోఽపి విదూరవత్ । నైవాభిభవితుం శక్యో వేనారణ్యుత్థితోఽనలః ॥౧౧॥ అన్తర్బహిశ్చ భూతానాం

లే దుర్భిక్షకాలే, విముఞ్చతి, అష్టౌ మాసాన్ సూర్యో యథా ప్రతపన్ వసు జలమాదత్తే వర్షాసు విముఞ్చతి తద్వత్, అత ఏవ సర్వేషు భూతేషు సమః ॥౬॥ వైన్యః పృథుః, ఉపరి మస్తకే, పాదాదినా-ఆక్రమతామప్యార్తానాం, భూతానాం కరుణః కరుణావాన్-అతిక్రమం, తితిక్షతి సహిష్యతే-అతః - క్షితివృత్తిమాన్-క్షితేర్యో ధర్మో-వృత్తిస్సర్వసహనం సా వృత్తిర్యస్యాస్తీతి తథా ॥౭॥ తథా-దేవే-అవర్షతి సతి-కృచ్ఛ్రం గతాః ప్రాణా యాసాం తాః-ప్రజాః-స్వయం వృష్టిం కృత్వా-ఇన్ద్ర ఇవ, రక్షిష్యతి-అత్ర హేతుః-అసౌ నరదేవవపుర్హరిరితి ॥౮॥ అసౌ పృథుర్వదనామృతమూర్తినా-వదనమేవ అమృతమూర్తిశ్చన్ద్రః- తేన-లోకం-ఆప్యాయయతి వర్ధయతి-వదనామృతమూర్తినా కథంభూతేన-అనురాగసహితో అవలోకో యస్మిన్-విశదం-యత్స్మితం- తేన-చారుసున్దరం, తేన, అత్ర క్వచిత్క్వచిద్వర్తమాననిర్దేశో ‘‘వర్తమానసామీప్యే వర్తమానవద్వా’’ ఇతి భూతనిర్దేశ ‘‘ఆశంసాయాం భూతవచ్చ’’ ఇతి ద్రష్టవ్యః ॥౯॥ అవ్యక్తం ప్రవేశనిర్గమయోరవిజ్ఞాతం-వర్త్మ మార్గో-యస్య-నిగూఢం నిష్పత్తేః పూర్వమపరైరవిజ్ఞాతం, కార్యం, యస్య, గమ్భీరవేధాః అర్థమనవకృతవాన్ పరైరజ్ఞాతాభిప్రాయః, ఉపగుప్తం సురక్షితం-విత్తం-యస్య , అనన్తమాహాత్మ్యాద్యానాం గుణానాం-ఏకం ముఖ్యం, ధామ ఆశ్రయః, ప్రచేతా ఇవ-సంవృతాత్మా- సముద్రావరణేన వరుణ ఇవ చతుర్భిస్సముద్రైః జలప్రాకారాదిభిర్వా పరివేష్టితమూర్తిః, వరుణస్యాప్యుక్తగుణా ద్రష్టవ్యాః ॥౧౦॥ దురాసదః శత్రుభిర్మనసాప్యప్రాప్తుమశక్యః, దుర్విషహః శత్రుభిస్సోఢుమశక్యః, ఆసన్నః సన్నిహితోఽపి-విదూరవత్-శత్రుభిరేనాభిభవితుమశక్యః , వేన ఏవారణిః-తస్మాదుత్థితోఽనలోఽగ్నిరివ-అనలస్యాప్యేతే గుణా ద్రష్టవ్యాః ॥ ౧౧ ॥ చారణైర్గూఢపురుషైః-అన్తర్బహిశ్చ, భూతానాం, కర్మాణి, పశ్యన్నపి, స్తుతినిన్దాదావుదాసీనో-వర్తిష్యతే-దేహినామధ్యక్షో దేహధారణే ప్రధానహేతుభూతః, సూత్రాత్మా సూత్రరూపో వాయురివ

సూతాస్త్మేతిహాస్వఆర్షః, వాయురాత్మేవ దేహినామితిపాఠాన్తరం-తత్ర, ఆత్మా అన్తః ప్రవిశ్య ధారకో వాయురివేత్యర్థః-ఉదాసీన ఇవ ఉదాసీనవదాస్త ఇత్యత్రదృష్టాన్తః ॥ ౧౨ ॥ ఏష పృథుః, ఆత్మద్విషాం శత్రూణామపి, సుత-మదణ్డ్యం న గణ్డయతి, సుతగ్రహణం స్వాత్మజసామ్యార్థం ఆత్మజమపి దణ్డ్యం, దణ్డయతి యతోఽసౌ, ధర్మపథేస్థితః యమస్యవృత్తా స్థితః ॥ ౧౩ ॥ అస్య పృథో-శ్చక్రమాజ్ఞా, రథచక్రంచ-అప్రతిహతం సత్ - మానసాచలమభివ్యాప్య, వర్తతే-కింవక్తవ్యమామానసాచలాదితి-యతోఽసా-వర్కస్సూర్యో, యావద్గోగణైః కిరణసమూహైః- స్తపతి-తావద్వర్తతే ॥ ౧౪ ॥ రాజశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తం ప్రజారఞ్జనరూపమస్మిన్నేవపుష్కలమిత్యాహుః, రఞ్జయిష్యతీతి - అయం పృథుః, ఆత్మనస్స్వస్య, విచేష్టితైర్వ్యాపారైః, యతః-లోకం, రఞ్జయిష్యతి-అథ - తతః, మనోరఞ్జనైర్హేతుభి-రముం, రాజానం ప్రజా ఆహుః ॥ ౧౫ ॥ దృఢవ్రతః అప్రతిహతసఙ్కల్పః-సఙ్కల్పోఽపి తస్యానాసమీచీనవిషయ ఇత్యాహుః, సత్యసన్ధః, సత్యం సమీచీనం, సన్ధత్తే సఙ్కల్పయతి ఇతి సత్యసన్ధః-బ్రహ్మణ్యః బ్రాహ్మణేషు సాధుః-వృద్ధానాం జ్ఞానవృద్ధానాం, సేవకః-సర్వభూతానాం-శరణ్యః రక్షకత్వేన విశ్వసనీయః-మానదః సమ్మానకారకః-దీనేషు వత్సలః ॥ ౧౬ ॥ పరస్త్రీషు పరదారేషు-మాతరీవ-భక్తిర్భజనం-యస్య, ఆత్మనో దేహస్యార్ధ ఇవ - పత్న్యాం - వర్తతే-ప్రజాసు, పితృవత్, స్నిగ్ధః స్నేహానవేక్షణేన ప్రీతిపూర్వమనువర్తనశీలః-బ్రహ్మవాదినాం-కింకరో దాసః ॥ ౧౭ ॥ దేహినాం - మాత్మవన్నిరతిశయప్రీతివిషయః-సుహృదాం-మానన్దం సుఖం వర్ధయతీతి తథా, ముక్తసఙ్గేషు వీతరాగేషు-ప్రకృష్టస్సఙ్గో యస్య- అసాధుషు, దణ్డపాణిరివేత్యపరాధానుమోచ్యతే-నాదణ్డ్యమిత్యత్ర పక్షపాతాభావ ఇత్యపౌనరుక్త్యమ్ ॥ ౧౮ ॥ ఏష మహావీరః, పృథుః, ఓజసా బలేన-సతీం-గాం భూమిం- మోషధీర్దోగ్ధా, భూమేరోషధీర్దోక్ష్యతీత్యర్థః, అకథితం చేత్యుపపదైర్ద్వికర్మకత్వాద్గామిత్యనేనా

నాం పశ్యన్కర్మాణి చారకైః । ఉదాసీన ఇవాధ్యక్షో వాయురాత్మేవ దేహినామ్ ॥ ౧౨ ॥ నాదణ్డ్యం దణ్డయత్యేష సుత మాత్మద్విషామపి । దణ్డయత్యాత్మజమపి దణ్డ్యం ధర్మపథే స్థితః ॥ ౧౩ ॥ అస్యాప్రతిహతం చక్రం పృథోరామానసాచలాత్ । వర్తతే భగవానర్కో యావత్తపతి గోగణైః ॥ ౧౪ ॥ రఞ్జయిష్యతి యల్లోకమయమాత్మవిచేష్టితైః । అథాముమాహూ రాజానం మనోరఞ్జనకైః ప్రజాః ॥ ౧౫ ॥ దృఢవ్రతస్సత్యసన్ధో బ్రహ్మణ్యో వృద్ధసేవకః । శరణ్యస్సర్వభూతానాం మానదో దీనవత్సలః ॥ ౧౬ ॥ మాతృభక్తిః పరస్త్రీషు పత్న్యామర్ధ ఇవాత్మనః । ప్రజాసు పితృవత్స్నిగ్ధః కింకరో బ్రహ్మవాదినామ్ ॥ ౧౭ ॥ దేహినామాత్మవత్ప్రేష్ఠస్సుహృదానన్దవర్ధనః । ముక్తసఙ్గప్రసఙ్గోఽయం దణ్డపాణిరసాధుషు ॥ ౧౮ ॥ ఓజసైష మహావీరో దోగ్ధా గామోషధీస్సతీమ్ । ఇమాం చ స్వధనుష్కోట్యా సమాం పరికరిష్యతే ॥ ౧౯ ॥ అయం తు సాక్షాద్భగవాంస్త్ర్యధీశః కూట

యానిర్దేశః-తథా-ఇమాం భూమిం-స్వధనుష్కోట్యా-పరిత-స్సమాం-కరిష్యతే ॥ ౧౯ ॥ కింబహునాఽయం సద్గుణానామాశ్రయ ఇతి యతోఽసావనన్తకల్యాణగుణనిధిర్భగవానేవావతీర్ణ ఇత్యాహుః ॥ అయం త్వితి ॥ అయం త్విత్యనేన, నిస్సమాభ్యధికత్వమభిప్రేతం-తత్ర హేతు-స్సాక్షాద్భగవాన్ భగవచ్ఛబ్దప్రవృత్తినిమిత్తభూతజ్ఞానాదిషాడ్గుణ్యపూర్ణః - హేయగుణరాహిత్యముచ్యతే కూటస్థ ఇతి-నిర్వికార ఇత్యర్థః, త్ర్యధీశః, త్రిలోకేశః, త్రివిధచేతనానామీశ ఇతి వా, ఏవం భూతో-యః పరమాత్మా, స-కలయా స్వాంశేన జీవేనా- వతీర్ణః-శరీరభూతపృథ్వాఖ్యజీవోపలక్షితోఽవతీర్ణం-ఆవేశావతార ఇత్యర్థః-యద్వా-యో భగవాన్, స, ఆత్మ జీవశరీరకః, విశేష్యసంనిధౌ గవాదిశబ్దానాం వ్యక్తిపర్యన్తత్వవజ్జీవవాచినో ప్యాత్మశబ్దస్య శరీరిపరమపురుషపర్యన్తత్వస్యాకృతినయసిద్ధత్వాత్-కలయా-ఇత్థంభూతలక్షణే తృతీయేయం, స్వాపృథక్సిద్ధజ్ఞానాదిగుణవిశేషేణో-పలక్షితోఽవతీర్ణ ఇత్యర్థః-కోఽసావాత్మా - యచ్ఛరీరకోఽవతీర్ణ ఇత్యత్రాహ ॥ యస్మిన్నితి ॥ యస్మిన్నేవ, ప్రతీతమపి-అవిద్యారచితం ప్రకృతిపరిణామరూపం-నానాత్వం దేవమనుష్యాదిభేదం - నిర్గతమర్థాద్వస్తునః-నిరర్థక- నవాస్తవికం-పశ్యన్తి-తత్త్వదర్శిన ఇతి శేషః-పరమార్థత ఆత్మన్యవిద్యమానం దేహాత్మాభిమానినామాత్మని ప్రతీతమపనానాత్వం దేహవిలక్షణాత్మయాథాత్మ్యదర్శినః ప్రకృతిపరిణామరూపత్వేన తద్గతమేవ పశ్యన్తీత్యర్థః-యస్మిన్నవిద్యారచితం నానాత్వమిత్యనేనాత్మని నానాత్వస్య ప్రతీతివిషయత్వం-నతు ప్రమితివిషయత్వమిత్యుక్తం-అనేన, జీవే నానాత్వమవిద్యాసంబన్ధకృతం-నతు స్వాభావిక ఇత్యుక్తం భవతి, యద్వా-నను, జీవశరీరకః కలయాఽవతీర్ణశ్చేజ్జీవస్యావిద్యాసంబన్ధాదాపిర్యకార్యైవాసో షాః పరస్మిన్నపి ప్రసజేయు, స్తత్రాహుః-యస్మిన్నితి-యస్మిన్ భగవతి-ప్రతీతమపి జీవశరీరకత్వాదినా హేతునా ప్రతీయమానమప్య, విద్యాకృతం-నానాత్వం, దేవాదిరూపనానాత్వం-నిరర్థకం-పశ్యన్తి-అర్థాత్ప్రయోజనాన్నిర్గ

తన్నిరర్థక-మకార్యకరం-యద్యపి జీవశరీరకత్వాదినా హేతునా ప్రతీయతే-తథాపి - జీవ ఇవ బాల్యయువత్వాదికం జరాదిదేహసంబన్ధాత్ప్రతీయమానమపి నవాస్తవికం-కిన్తు-దేవాదిదేహగత-మేవం పరస్మిన్నపి పురుషే జీవసంబన్ధాత్ప్రతీతమపి జీవగతమేవ న తు పరమపురుషగతం న చైవం జీవవచ్ఛరీరత్వాదవాస్తవికేనాపి నానాత్వేనానర్థప్రసక్తిరితి వాచ్యం- జీవస్యాప్యనర్థప్రసక్తేస్సశరీరత్వప్రయుక్తత్వాభావాత్ ప్రకృతివశ్యత్వాద్యాయత్తత్వాత్ -పరమాత్మనస్తు మాయాం స్వవశీకుర్వతః ప్రకృతివశ్యత్వకర్మవశ్యత్వాద్యభావేన అనర్థాప్రసక్తేః-ఏతదేవాభిప్రేత్య నిరర్థకం పశ్యన్తీత్యుక్తమ్ ॥౨౦॥ అయం నరదేవనాథః పృథుః - ఓదయాద్రేరుదయాద్రిపర్యన్తం భువో మణ్డలం గోప్తా రక్షిష్యతి, రక్షణార్థం, ఏకవీరః స్వసమాభ్యధికవీరాన్తరశూన్యః - జైత్రం జయశీలం-రథ-మాస్థాయ అధిష్ఠాయ, ఆత్తః ధృతః-చాపో ధను-ర్యేన సః-అర్క-ఇవ, దక్షిణతః, పర్యేష్యతే ప్రదక్షిణీకరిష్యతీత్యర్థః ॥ ౨౧ ॥ తస్మై తథా ప్రదక్షిణం కుర్వతే పృథవే, లోకపాలైరిన్ద్రాదిభిస్సహితా, నృపాలా రాజానః, తత్ర తత్ర, బలిముపాయనం, హరన్తి సమర్పయన్తి-ఏషాం సలోకపాలానాం నృపాణాం, స్త్రియః, తస్య పృథో, ర్యశ-ఉచ్చరన్త్యః కథయన్త్యః, ఆదిరాజం పృథుం, చక్రాయుధం భగవన్తం, మంస్యన్తే జ్ఞాస్యన్తి ॥ ౨౨ ॥ తద్యశః కథనయా పం స్త్రీణాం వాక్యమాహురయమిత్యాదిభిశ్చతుర్భిః, అయమిత్యాదికం న భూతాదివాక్యం, "ఏష దోగ్ధా మహావీరో గాం సతీ," మిత్యనేన పౌనరుక్త్యాపత్తేః, అత ఏవ-దుదుహే అకరోత్ నిలిల్యురితి భూతనిర్దేశోపపత్తిః అయమధిరా

స్థ ఆత్మా కలయాఽవతీర్ణః। యస్మిన్నవిద్యారచితం నిరర్థకం పశ్యన్తి నానాత్వమపి ప్రతీతమ్ ॥ ౨౦ ॥ అయం భువో మణ్డలమోదయాద్రేర్గోప్తైకవీరో నరలోకనాథః । ఆస్థాయ జైత్రం రథమాత్తచాపః పర్యేష్యతే దక్షిణతో యథాఽర్కః ॥ ౨౧ ॥ అస్మై నృపాలాః కిల తత్ర తత్ర బలిం హరిష్యన్తి సలోకపాలాః । మంస్యన్త ఏషాం స్త్రియ ఆదిరాజం చక్రాయుధం తద్యశ ఉచ్చరన్త్యః ॥ ౨౨ ॥ అయం మహీం గాం దుదుహేఽధిరాజః ప్రజాపతిర్వృత్తికరః ప్రజానామ్ । యో లీలయాఽద్రీన్స్వశరాగ్రకోట్యా భిన్దన్సమాం గామకరోద్యథేన్ద్రః ॥ ౨౩ ॥ విస్ఫూర్జయన్నాజగవం ధనుస్స్వయం యదాఽచరత్క్ష్మామవిషహ్యవిక్రమః । తదా నిలిల్యుర్దిశిదిశ్యసన్తో లాఙ్గూలముద్యమ్య యథా మృగేన్ద్రః ॥ ౨౪ ॥ ఏషోఽశ్వమేధాఞ్ఛతమాజహార సరస్వతీ ప్రాదురభావి యత్ర । అహార్షీద్యస్య హయం పురన్దరశ్శతక్రతుశ్చరమే వర్తమానే ॥ ౨౫ ॥ ఏష స్వసద్మోపవనం సమేత్య సనత్కుమారం భగవన్తమేకమ్ । ఆరాధ్య భక్త్యాఽలభతామలం తజ్జ్ఞానం యతో బ్రహ్మ పరం విదన్తి ॥ ౨౬ ॥ తత్ర తత్ర గిరస్తాస్తా ఇతి విశ్రుతవిక్రమః । శ్రోష్యత్యాత్మాశ్రితా గాథాః పృథుః పృథుపరాక్రమః ॥ ౨౭ ॥ దిశో విజిత్యాఽప్రతిరుద్ధచక్రస్స్వతేజసోత్పాటితలోకశల్యః । సురాసురేన్ద్రైరుపగీయమానమహానుభావో భవితా ప

జః పృథుః, ప్రజాపతిః ప్రజాపాలనాధికృతః, ప్రజానాం, జీవనోపాయకరః జీవనోపాయం చికీర్షురిత్యర్థః పర్యవసానం బోధ్యం గాం గోరూపధరాం, మహీం, దుదుహే, ఇన్ద్ర ఇవ, స్వశరాగ్రకోట్యా శరశబ్దో ధనుఃపరః-ధనుఃకోట్యేతి పూర్వముక్తత్వాత్, శరాగ్రస్య ధనుశ్శ్రేష్ఠస్య, కోట్యా అగ్రేణ-లీలయా - అద్రీన్-భిన్దన్-గాం భూమిం-సమా-మకరోత్ కరిష్యతీత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ లాఙ్గూలం పుచ్ఛముద్యమ్య ఉన్నమయ్య, యథా-మృగేన్ద్రస్సింహశ్చరతి-తథా ఆజగవం ధను-ర్విస్ఫూర్జయన్ శత్రుభిస్సోఢుమశక్యో విక్రమో యస్య సః-యదా-క్ష్మా-మచరత్, తదా, అసన్తో ధర్మవిరోధినో, దిశిదిశి, నిలిల్యుః లీనా బభూవుః ॥ ౨౪ ॥ ఏష పృథుః-సరస్వతీ సరస్వత్యాఖ్యా మహానదీ-యత్ర యస్మిన్ బ్రహ్మావర్తే ప్రాదురభావి ప్రాదురభూత్-కర్మకర్తరి చిణ్ తత్ర దేశే-శతమశ్వమేధా-నాజహార అకరోత్- యస్య శతక్రతోః క్రతుశతం సఙ్కల్ప్య అనుష్ఠితః పృథో, శ్చరమే శత, తతమే క్రతౌ - వర్తమానే ప్రవర్తమానే సతి - పురన్దర ఇన్ద్రో - హయమశ్వం - అహార్షీత్ హృతవాన్ ॥ ౨౫ ॥ ఏష పృథు-స్స్వసద్మనః స్వగృహస్య-ఉపసమీపే-య- ద్వనం - త-త్సమేత్య-తత్రైకమసహాయం, భగవన్తం సనత్కుమారం-భక్త్యా-ఆరాధ్య-త-దమలం-జ్ఞాన-మలభత-కిం తత్ -యతో జ్ఞానాత్-పరం బ్రహ్మ విదన్తి ॥ ౨౬ ॥ విశ్రుతాః విక్రమాః యశాంసి యస్య-పృథుః పరాక్రమో యస్య-సః - పృథుః-ఆత్మాశ్రయాః స్వవిషయాః-గాథాః ప్రబన్ధరూపాః తాస్తాః-గిరః-ఇత్యేవం- శ్రోష్యతి ॥ ౨౭ ॥ స్వతేజసా స్వబలేన ఉత్పాటితాః నిర్మూలితాః-లోకానాం-శల్యసదృశాః దురాత్మానో-యేన సః - అత ఏవ - అప్రతిరుద్ధచక్రః అప్రతిహతాజ్ఞః దిశో-విజేష్యతే-సురాసురశ్రేష్ఠై-రుపగీయమానః మహానను

భావో యస్య సః-భువః పతి-ర్భవితా భవిష్యతి ॥ ౨౮ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే పఞ్చదశోఽధ్యాయః ***

ఏవం సూతాదిభిః ప్రఖ్యాపితోరుగుణగణః పృథుః ప్రతిపూజితసూతచాక్షుర్భ్రాహ్మణభృత్యామాత్యాదిగణః స్వప్రీడితజనైః ప్రాప్తశరణ ఆత్మనిరుద్ధబీజాం మహీం జిఘాంసుః పునస్తయా ప్రసాదితోఽబభూవేత్యాహ మునిః షోడశేన-ఏవమితి-భగవాన్-వైన్యః పృథు-రేవం-గుణైః కర్మభిశ్చాత్మీయైః, ఖ్యాపితః ప్రసిద్ధిం ప్రాపిత-స్తాన్ సూతాదీన్-కామైస్తత్తదిచ్ఛావిషయైర్వస్త్రాభరణాదిభిః-ప్రతిపూజ్య-తేషాం స్తుతిమభినన్ద్య చ-ఛన్దయామాస తోషితవాన్ ॥ ౧ ॥ బ్రాహ్మణాదీన్-చతురో-వర్ణాన్-భృత్యా-నమాత్యాన్-పురోధసః పురోహితాన్-శ్రేణీన్ తైలికతాంబూలికాదీన్-పౌరాన్ పురవాసినః-జానపదాన్ దేశవాసినో జనాన్-ప్రకృతిర్నిజయోగినః-సమ్యగపూజయత్ ॥ ౨ ॥ ఏవం సూతాదిస్తుతికథనవ్యాజేన సమాసతశ్శ్రావితపృథుచరితం మునిం పునస్తచ్చరితవిస్తరశుశ్రూషయా క్షత్తా పృచ్ఛతి ॥ విదుర ఇతి ॥ బహురూపిణీ కామరూపిణీ-ధరిత్రీ-కస్మాద్ధేతోః-గోరూపం-దధార-యాం ధరిత్రీం-పృథుర్దు-దోహ తత్ర-వత్సః కః, దోహనం దోహనసాధనం పాత్రమ్ ॥ ౩ ॥ ప్రకృత్యా స్వభావేన-విషమా పర్వతాదిభిర్నిమ్నోన్నతా-దేవీ ధరిత్రీ-కథం సమా కృతా-తస్య పృథోర్మేధ్యం యజ్ఞార్హం, హయమశ్వం, దేవ ఇన్ద్రః, కస్మాద్ధేతోః-అపాహరత్ ॥ ౪ ॥ హే భగవన్మైత్రేయ-బ్రహ్మవిదాం

తిర్భవః ॥ ౨౮ ॥ ***

*** ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, పఞ్చదశోఽధ్యాయః. ***

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఏవం స భగవాన్వైన్యః ఖ్యాపితో గుణకర్మభిః। ఛన్దయామాస తాన్కామైః ప్రతిపూజ్యాఽభినన్ద్య చ ॥ ౧ ॥ బ్రాహ్మణప్రముఖాన్వర్ణాన్భృత్యామాత్యపురోధసః। పౌరాన్జానపదాన్శ్రేణీః ప్రకృతీస్సమపూజయత్ ॥ ౨ ॥ విదుర ఉవాచ ॥ కస్మాద్దధార గోరూపం ధరిత్రీ బహురూపిణీ। యాం దుదోహ పృథుస్తత్ర కో వత్సో దోహనం చ కిమ్ ॥ ౩ ॥ ప్రకృత్యా విషమా దేవీ కృతా తేన సమా కథమ్। తస్య మేధ్యం హయం దేవః కస్య హేతోరపాహరత్ ॥ ౪ ॥ సనత్కుమారాద్భగవన్బ్రహ్మన్బ్రహ్మవిదుత్తమాత్। లబ్ధ్వా జ్ఞానం సవిజ్ఞానం రాజర్షిః కాం గతిం గతః ॥ ౫ ॥ యచ్చాన్యదపి కృష్ణస్య భగవాన్భగవతః ప్రభోః। శ్రవస్సుశ్రవసః పుణ్యం పూర్వదేవకథాశ్రయమ్ ॥ ౬ ॥ భక్తాయ మేఽనురక్తాయ తవ చాధోక్షజస్య చ। వక్తుమర్హసి యోఽదుహ్యద్వైన్యరూపేణ గామిమామ్ ॥ ౭ ॥ సూత ఉవాచ ॥ చోదితో విదురేణైవం వాసుదేవకథాం ప్రతి। ప్రశస్య తం ప్రతమనా మైత్రేయః ప్రత్యభాషత ॥ ౮ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ యదాభిషిక్తః పృథురఙ్గ విప్రైరామన్త్రితో జనతాయాశ్చ పాలః। ప్రజా నిరన్నే క్షితిపృష్ఠ ఏత్య క్షుత్క్షామదేహాః పతిమభ్యవోచన్ ॥ ౯ ॥ వయం రాజఞ్జాఠరేణాభితప్తా యథాగ్నినా కోటరస్థేన వృక్షాః। త్వామద్య యాతాశ్శరణం శరణ్యం యస్సాధితో వృత్తికరః పతిర్నః ॥ ౧౦ ॥ త

మస్త్యం, ఉత్తమాత్, సనత్కుమారాత్-బ్రహ్మవిషయం-సవిజ్ఞానం ఉపాసనాత్మకజ్ఞానసహితం-జ్ఞానం శ్రవణజన్యం జ్ఞానం-లబ్ధ్వా-రాజర్షిః పృథుః-కాం గతిం-గతః ప్రాప్తః ॥ ౫ ॥ సుశ్రవసః శోభనకీర్తేః-ప్రభో-ర్భగవతః కృష్ణస్య-యః-పూర్వదేహః ప్రథమోఽవతారః-పృథు-స్తస్య-యా కథా-తదాశ్రయం తత్ప్రతిపాద్యం-పుణ్యం శ్రుణ్వతాం పుణ్యసంపాదకం-శ్రవో యశః-యచ్చాన్యదపృష్టమపి-తత్సర్వమ్ ॥ ౬ ॥ తవ-అధోక్షజస్య చ-భక్తాయ-అనురక్తాయ మే మహ్యం-వక్తుమర్హసి కోఽసావధోక్షజో యస్య భక్తాయేత్యుక్తం-తత్రాహ-యోఽధోక్షజో-వైన్యరూపేణ పృథురూపేణా-వతీర్ణ-ఇమాం-గాం పృథ్వీ-మదుహ్యత్ దుగ్ధవాన్ ॥ ౭ ॥ ఏవమాపృష్టో మునిర్విస్తరేణ పృథుచరితం వక్తుముపచక్రమ ఇత్యాహ సూతః-చోదిత ఇతి ॥ అస్య శుకవచనత్వం తు న్యాయ్యం-విదురేణైవం-వాసుదేవస్య పృథోః-కథాం ప్రతి-చోదితో-మైత్రేయః-ప్రీతమనాస్సన్-తం విదురం-ప్రశస్య ప్రస్తూయ-ప్రత్యభాషత ॥ ౮ ॥ అఙ్గ హే విదుర-విప్రైర్యదా-పృథు-రభిషిక్తః-జనతాయాః జనసమూహస్య "గ్రామజనబన్ధుభ్యస్తల్" ఇతి, సమూహార్థే తల్ప్రత్యయః-పాల ఇత్యా-మన్త్రితో నియుక్తశ్చ-తదా-క్షితిపృష్ఠే భూమణ్డలే-నిరన్నే అన్నరహితే సతి-క్షుధా-క్షామాః క్షీణా-దేహా-యాసాం తాః-ప్రజాః-ఏత్య-పతిం పృథు-మబ్రువన్ ॥ ౯ ॥ హే రాజన్-యథా-కోటరగతేన-వహ్నినా-వృక్షా-అభితస్తప్తా-భవన్తి-తథా-వయం జాఠరేణా-గ్నినా-అభితప్తాస్సన్తః-యో భవాన్-నోఽస్మాకం-వృత్తికరః-పతిః-విప్రైస్సాధితః మథనేన సంపాదిత-స్తం-శరణ్యం-త్వా-మధునా-శరణం-యాతాః గతాః ॥ ౧౦ ॥ తస్మాత్-హే నరదేవ-ఉజ్జితో

ర్జాః త్యక్తాన్నాః - వయం యావత్ - ననఙ్క్ష్యామ నాశం యాస్యామః - తావదేవ క్షుధా అర్దితానాం పీడితానాం నోఽ స్మాకం - అన్నం - దాతవే దాతుం భవాన్ ఈహతు యత్నం కరోతు, యత, స్త్వం - వార్తాయాం జీవికాయాః - పతిః రక్షితా, లోకానాం పాలకశ్చ ॥ ౧౧ ॥ ప్రజానాం, క[illegible] శ్రుత్వా - పృథుః దీర్ఘం చిరం, దధ్యౌ చిన్తితవాన్, హే కురుశ్రేష్ఠ సపృథుః, నిమిత్తం లోకస్య నిరన్నత్వే నిమిత్తం హేతుం - అన్వపద్యత జ్ఞాతవాన్ ॥ ౧౨ ॥ ఇదం, పృథివ్యా ఓషధిబీజాని గ్రస్తానితి, వ్యవసితః నిశ్చితవాన్ సః - ప్రగృహీతం - శరాశనం ధనుః యేన - స్తైనసః - యథా - త్రిపురహన్తా రుద్రః - తథా - భూమేః - క్రుద్ధః - విశిఖం బాణం - సందధే ॥ ౧౩ ॥ ఉదాయుధం శరాసనేన సంహితశరం - పృథుం - నిశామ్య దృష్ట్వా - ధరణీ - ప్రవేపనానితరాం భయాత్ కమ్పమానా - గౌః సతి గోరూపం సృతవతీ - మృగయునా వ్యాధేన - ద్రుతా అనుయుతా, భీతా - మృగీవ హరిణీవ - అపాద్రవత్ పలాయితవతి ॥ ౧౪ ॥ వైన్యః పృథుః - కుపితః కోపయుక్తః - అత ఏవ - అత్యరుణే - ఈక్షణే - యస్య సః - ధనుషి - బాణం - సన్ధాయ - యత్ర యత్ర - సా పలాయతే పలాయితవతీ, తత్ర తత్ర - తామేవ ధృతగోరూపాం, ధరణీం - అనుసృత్య, గతవాన్ ॥ ౧౫ ॥ సా దేవీ ధరిత్రీ - దిశో - విదిశః రోదసీ ద్యావాపృథివ్యౌ - తయోరన్తరమన్తరిక్షం చ - ధావ[illegible], ఏనం పృథుం - అనుసృతః - ఉద్యతముద్గృతమాయుధం యేన తం దదర్శ ॥ ౧౬ ॥ మృత్యోః - భీతాః, ప్రజాః, ఇవ వైన్యాత్ పృథోః - త్రస్తా సతి - త్రాణం రక్షణోపాయం - లోకే నావిన్దత నాలభ

నో భవానీహతు దాతవేఽన్నం క్షుధార్దితానాం నరదేవదేవ । యావన్న నఙ్క్ష్యామహ ఉజ్ఝితోర్జా వార్తాపతిస్త్వం కిల లోకపాలః ॥ ౧౧ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ పృథుః ప్రజానాం కరుణం నిశమ్య పరిదేవితమ్ । దీర్ఘం దధ్యౌ కురుశ్రేష్ఠ నిమిత్తం సోఽన్వపద్యత ॥ ౧౨ ॥ ఇతి వ్యవసితో బుద్ధ్యా ప్రగృహీతశరాసనః । సందధే విశిఖం భూమేః క్రుద్ధస్త్రిపురహా యథా ॥ ౧౩ ॥ ప్రవేపమానా ధరణీ నిశామ్యోదాయుధం చ తమ్ । గౌః సత్యపాద్రవద్భీతా మృగీవ మృగయుద్రుతా ॥ ౧౪ ॥ తామన్వధావత్తద్వైన్యః కుపితోఽత్యరుణేక్షణః । శరం ధనుషి సన్ధాయ యత్ర యత్ర పలాయతే ॥ ౧౫ ॥ సా దిశో విదిశో దేవీ రోదసీ చాన్తరం తయోః । ధావన్తీ తత్ర తత్ర తం దదర్శానూద్యతాయుధమ్ ॥ ౧౬ ॥ లోకే నావిన్దత త్రాణం వైన్యాన్మృత్యోరివ ప్రజాః । త్రస్తా తదా నివవృతే హృదయేన విదూయతా ॥ ౧౭ ॥ ఉవాచ చ మహాభాగం ధర్మజ్ఞాపన్నవత్సల । త్రాహి మామపి భూతానాం పాలనేఽవస్థితో భవాన్ ॥ ౧౮ ॥ స త్వం జిఘాంససే కస్మాద్దీనామకృతకిల్బిషామ్ । అహనిష్యత్కథం యోషాం ధర్మజ్ఞ ఇతి యో మతః ॥ ౧౯ ॥ ప్రహరన్తి న వై స్త్రీషు కృతాగఃస్వపి జ[illegible]దీనవత్సలాః ॥ ౨౦ ॥ మాం విపాట్యాజరాం నావం యత్ర విశ్వం ప్రతిష్ఠితమ్ । ఆత్మానం చ ప్రజాశ్చేమాః కథమమ్భసి ధాస్యసి ॥ ౨౧ ॥ పృథురువాచ ॥ వసుధే త్వాం వధిష్యామి మచ్ఛాసనపరాఙ్ముఖీమ్ । భాగం బర్హిషి యా వృఙ్క్తే న తనోతి చ నో వసు ॥ ౨౨ ॥ యవసం జగ్ధ్యనుదినం నైవ దోగ్ధ్యౌధసం పయః । తస్యామేవం హి దుష్టాయాం దణ్డో నాత్ర న శ

త - కింతు - తదా - విదూయతా నితరాముపతప్తేన, హృదయేన - నివవృతే న్యవర్తత ॥ ౧౭ ॥ ఉవాచ చ - ఉక్తమేవాహ - హే మహాభాగ మహాబుద్ధిమన్, పరేఙ్గితజ్ఞ త్వర్థః - ధర్మజ్ఞ స్త్రీణాం వధానర్హత్వరూపధర్మజ్ఞ - ఆపన్నవత్సల - ఆపన్నేషు ఆపదం ప్రాప్తేషు - వాత్సల్యవిశిష్ట - భూతానాం, పాలనే, అవస్థితో, భవాన్ - అతో భూతేష్వన్తర్భూతాం మామపి త్రాహి ॥ ౧౮ ॥ సత్వం భూతపాలనాధికృతస్త్వం - అకృతకిల్బిషాం నిరపరాధాం [illegible] సహన్తుమిచ్ఛసి - అనేన స్వస్యావధ్యత్వముక్తం - హన్తృత్వం తవానుచితమిత్యాహ - అహనిష్యదితి, అస్త్రోన పూనరుక్త్యం - ధర్మజ్ఞ ఇతి, మతః జ్ఞాతో - యో భవాన్ - యోషాం - మాం, కథ - మహనిష్యత్ హనిష్యతి ॥ ౧౯ ॥ హే రాజన్ - సామాన్యజనా అపి - కృతాగఃస్వపి కృతాపరాధాస్వపి - స్త్రీషు, న వై ప్రహరన్తి - కిముత - దీనవత్సలాః కరుణాః - త్వద్విధాః, న ప్రహరన్తీతి ॥ ౨౦ ॥ కించ - యత్ర మయి - విశ్వం జగత్ - ప్రతిష్ఠితం - తాం - మజరాం దృఢాం - నావం నౌరూపాం - విపాట్య విభిద్య, ఆత్మానమిమాః ప్రజాశ్చామ్భసి - కథం, ధాస్యసి ధారయిష్యసి ॥ ౨౧ ॥ ఏవముక్తో ధరిత్ర్యా పృథుస్తదుక్తిం ప్రతివక్ష్యన్నాహ ॥ వసుధ ఇతి ॥ యా, త్వయోక్తం జిఘాంససి కస్మాద్దీనామకృతకిల్బిషామితి, తన్నేత్యాహ - త్రిభిః । హే వసుధే, మచ్ఛాసనపరాఙ్ముఖీం మదాజ్ఞాతివర్తినీం, త్వాం, వధిష్యామి, రాజ్ఞో మమాజ్ఞాతిలఙ్ఘనమేవాయం భవత్యాః ప్రథమోఽపరాధ ఇతి భావః - కించ, యా భవతి, బర్హిషి యజ్ఞే, భాగం వృఙ్క్తే దేవతారూపేణ భాగం భజతే - యా చ - త్వం, వసు, ధాన్యాదికం, న తనోషి న దదాసి, ఉపకారానభిజ్ఞాయాస్తవాయం ద్వితీయోఽపరాధ ఇతి భావః ॥ ౨౨ ॥ నను సాపరాధాయ అపగోరూపా

యామనువధోఽనుచిస్తత్రాహ ॥ యవసమితి ॥ యా గౌః-అనుదినం-యవసం తృణమేవ-పరం-జగ్ధ్వా, అత్తి-అథ, పయస్తు, నైవ సందోగ్ధి న ప్రపూరయతి, తస్యాం దుష్టాయాం గవి-దణ్డ ఏవ, ఉచితం. అన్యత్రాదుష్టాయాం గవి-దణ్డో-న ప్రశస్యత ఇత్యయం ధర్మో దృశ్యత ఇతి భావః ॥ ౨౩ ॥ స్వయం మయా బ్రహ్మణా-భూతానాం జీవనార్థత్వేన, ప్రాక్కల్పాదౌ-సృష్టాని, ఓషధిబీజాని-ఆత్మని స్వస్యాం, రుద్ధాని ఆత్మని గ్రస్తానీత్యర్థః, మాం భూతపాలనాధికృత-మవజ్ఞాయ పరాభూయ-అత ఏవ మన్దధీః, త్వం-న ముఞ్చసి-అథ త్వద్వధ ఉచిత ఏవేతి భావః ॥ ౨౪ ॥ తర్హి కిం మద్వధసాధ్యం, ప్రత్యుత మద్వధే అన్నం న స్యాత్, తత్రాహ ॥ అమూషామితి ॥ క్షుత్పరీతానాం క్షుధా పరితో వ్యాప్తానాం, మత ఏవ, ఆర్తానాం, అమూషాం ప్రజానాం, పరిదేవితం దుఃఖం-మద్బాణైర్భిన్నాయాః-తవ, మేదసా మాంసేన-శమయిష్యామి ॥ ౨౫ ॥ యదప్యుక్తం "అహనిష్యత్కథం మాం ధర్మజ్ఞ ఇతి యో మత", ఇతి-తత్రాహ ॥ పుమానితి ॥ పుమాన్, యోషిద్వా-క్లీబః నపుంసకో వా, ఆత్మసంభావితః ఆత్మనైవ సంభావితః-న తు పరైః, అత ఏవాధమః, భూతేషు-నిరనుక్రోశః, నిర్ఘృణః, స్యాత్-తర్హి పుమాదివిభాగమనాదృత్య తద్వధ ఏవ నృణాముచిత ఇత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥ యదప్యుక్తం "మాం విపాట్య", ఇత్యాదినా-తత్రాహ ॥ త్వామితి ॥ మాయాం గాం మాయయా ధృతగోరూపాం-తథా-దుర్మదాం-మదభావే కథమంభసి ప్రజా ధాస్యతి ఇత్యేవం రూపదుర్మదవిశిష్టాం-త్వాం, శరైర్భిత్వా-తిలశః తిలప్రమాణాని ఖణ్డాని కృత్వా ఏవం భూతామవస్థాం నీత్వా ప్రాపయ్య-ఆత్మనో మమ-యోగబలేన యోగసామర్థ్యేనైవ-అహం, ప్రజా-ఆత్మానం చ-ధారయిష్యామి ॥ ౨౭ ॥ ఏవం, మన్యుమయీం మన్యుప్రచురాం-మూర్తిం విగ్రహం-బిభ్రతం-కృతాన్తమివ స్థితం, పృథుమిత్యర్థః, న తు కృతాన్తవన్మన్యుమయీం మూర్తిం, బిభ్రతమితి-కృతాన్తస్య తదభావాత్-ప్రణతా ప్రహ్వీభూతా, మహీ ధరిత్రీ, సంజాతకమ్పా ప్రాఞ్జలిః-ప్రాహ ॥ ౨౮ ॥ పృథునైవం ప్రత్యుక్తా పృథ్వీ సాక్షాద్భగవదవతారభూతోఽయం పృథుస్సర్వజ్ఞస్సర్వశక్తి

స్యతే ॥ ౨౩ ॥ త్వం ఖల్వోషధిబీజాని ప్రాక్సృష్టాని స్వయంభువా । న ముఞ్చస్యాత్మరుద్ధాని మామవజ్ఞాయ మన్దధీః ॥ ౨౪ ॥ అమూషాం క్షుత్పరీతానామార్తానాం పరిదేవితమ్ । శమయిష్యామి మద్బాణైర్భిన్నాయాస్తవ మేదసా ॥ ౨౫ ॥ పుమాన్యోషిదుత క్లీబ ఆత్మసంభావితోఽధమః । భూతేషు నిరనుక్రోశో నృపాణాం తద్వధోఽవధః ॥ ౨౬ ॥ త్వాం స్తబ్ధాం దుర్మదాం నీత్వా మాయాగాం తిలశః శరైః । ఆత్మయోగబలేనైవ ధారయిష్యామ్యహం ప్రజాః ॥ ౨౭ ॥ ఏవం మన్యుమయీం మూర్తిం కృతాన్తమివ బిభ్రతమ్ । ప్రణతా ప్రాఞ్జలిః ప్రాహ మహీ సంజాతవేపథుః ॥ ౨౮ ॥ నమః పరస్మై పురుషాయ మాయయా విన్యస్తనానాతనవే గుణాత్మనే । నమస్స్వరూ

ర్న మయా వఞ్చయితుం శక్య ఇత్యాలోచ్య స్వత ఓషధీబీజనిర్గమోపాయముపదిదిక్షన్తీ క్రోధాదయం స్వోపదిష్టోపాయం మా గ్రహీదిత్యాశఙ్క్య, తావత్తత్క్రోధో-పశమనాయాత్మనోఽదైన్యమాకిఞ్చన్యం చ నివేదయన్తీ, తం చిదచిచ్ఛరీరత్వేన జగత్సృష్ట్యాదికారణత్వేన ధర్మపరిత్రాణనిమిత్తావతారవిశిష్టత్వేన చ స్తౌతి ॥ నమస్తస్మై ఇతి ॥ మాయయా స్వాపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతయా మాయయా ప్రకృత్యా-విన్యస్తనానాతనవే నిష్పాదితదేవమనుష్యాదివ్యష్టిక్షేత్రజ్ఞశరీరాయ-అనేన ప్రకృతిపురుషశరీరకత్వం, జగత్కారణత్వం, తచ్చ సద్వారక-మితి చోక్తం భవతి- సద్వారకత్వమేవ వ్యనక్తి గుణాత్మనే ప్రకృతిగుణవిశిష్టత్వాత్తద్వారా సత్త్వాదిగుణస్వభావాయ-యథా "కారిన్యవాన్యో బిభర్తి తస్మై భూమ్యాత్మనే నమ" ఇతి భూమిద్వారా కారిన్యవత్త్వం, న తు స్వరూపతో గుణాత్మకత్వం, నిర్గుణశ్రుతివిరోధాత్, ప్రకృతిపురుషశరీరకత్వేపి తద్వైలక్షణ్యేన స్థితిమాహ, పరస్మై ప్రకృతిపురుషవిలక్షణాయ, వైలక్షణ్యే హేతుమాహ, స్వరూపానుభవేన నిర్ధుతద్రవ్యక్రియాకారకవిభ్రమోర్మయే, స్వరూపానుభవః స్వరూపవిషయం యథావస్థితం జ్ఞానం, స్వరూపశబ్దేన ప్రకృతిపురుషేశ్వరస్వరూపాణి త్రీణ్యపి వివక్షితాని, స్వరూపాణాం-ప్రకృతిపురుషేశ్వరాణాం-అనుభవేన యాథాత్మ్యజ్ఞానేన నిర్ధుతాః నిరస్తాః-ద్రవ్యక్రియాకారకవిభ్రమాః, ద్రవ్యక్రియేతి ద్వంద్వః, విభ్రమశబ్దః, ప్రత్యేకం సంబధ్యతే-ద్వంద్వాన్తే శ్రుతత్వాత్, తత్ర ద్రవ్యభ్రమో నామ, పృథివ్యాదిద్రవ్యారబ్ధేషు దేహేష్వాత్మభ్రమః-గచ్ఛామీచ్ఛామిద్వేష్మీతి దేహగతక్రియాణామాత్మని భ్రమః క్రియాభ్రమః-కారకభ్రమః కర్తృత్వభ్రమః-స చ "అధిష్ఠానం తథా కర్తా కరణం చ పృథగ్విధమ్ । వివిధాశ్చ పృథక్చేష్టా దైవం చైవాత్ర పఞ్చమమ్ ॥ శరీరవాఙ్మనోభిర్యత్కర్మ ప్రారభతే నరః । న్యాయ్యం వా విపరీతం వా పఞ్చైతే తస్య హేతవః ॥ తత్రైవం సతి కర్తారమాత్మానం కేవలం తు యః । పశ్యత్యకృతబుద్ధిత్వాన్న స పశ్యతి దుర్మతి" రిత్యుక్తరీత్యా కర్తృత్వస్య అధిష్ఠానాదిషు పఞ్చస్వనుగతత్వే హ్యననుగతత్వేనైవ ప్రతిపత్తిరూపః-ఏతే త్రయో భ్రమాః, తత్ప్రయుక్తాః, ఊర్మయః

అశనాయాపిపాసాశోకమోహజరామృత్యువ్యాఖ్యాః - తస్మై సర్వదా యుగపత్ప్రత్యక్షతసర్వవస్తువిషయప్రమితిరూప సాక్షాత్కారవనిరస్తదోషమూలభ్రమతత్కార్యత్వాద్వైలక్షణ్యసిద్ధిః, గుణభేదాభిప్రాయేణ నమసో ద్విరుక్తిః, అత్రజగత్కారణత్వకథనేన తదుపయుక్తసార్వజ్ఞ్యసర్వశక్తిత్వాదిమత్త్వస్యాప్యభిప్రేతత్వాత్ సర్వజ్ఞం సర్వశక్తిం త్వాం త్వత్కార్యజగదన్తర్యామితాఽహం వచ్ఛయితుమసమర్థ ఇత్యభిప్రేతం - అనేనస్వస్యాకించన్యమిత్యుక్తమ్ ॥ ౨౯ ॥ తదేవ విశదయన్నాహ॥ యేనేతి॥ యేన ధాత్రా, దధాతి పిదధాతి సృజతీతి ధాతా - తేన త్వయా, ఆత్మాయతనం - ఆత్మనాం వ్యష్టిజీవానాం ఆయతనం స్థానభూతా, అహం - వినిర్మితా సృష్టా కథంభూతాఽహం, యతః - యస్యాం మయి - గుణసర్గసఙ్గ్రహః గుణమయప్రకృతిపరిణామాత్మకదేవాదిప్రపఞ్చః - వర్తతే - స ఏవ - ధాతా, భవాన్ - ఉదాయుధః ఉద్ధృతాయుధః - స్వరాట్ స్వతన్త్రస్సన్, స్వరాడిత్యనేన, నహ్యన్యో నివారకోస్తీత్యభిప్రేతం - మాం స్వసృష్టాం మాం, హన్తుం - ముపస్థితః తతః - త్వత్తోఽన్యం - కం - శరణం రక్షణోపాయం, మా శ్రయే నకమపి - కింతు త్వామేవేత్యభిప్రాయః ॥ ౩౦ ॥ నను - య ఏవ స్రష్టా స ఏవ హన్తి చేత్ త్వయా విధేయం సత్యం - స్రష్టురపి హన్తృరూపధారణ ఏవ హాననే ప్రవృత్తిరుచితా న త్వవికృత్యరూపధారిణస్తవేత్యాహ॥ య ఏతదితి॥ యో భవాన్ - ఏతచ్చరాచరాత్మకం జగత్ - ఆత్మా ఆశ్రయో యస్యాస్తయా - అవితర్క్యయా ఏవం విధేతి చిన్తయితుమశక్యయా - స్వాపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతయా, ప్రకృత్యా, మాయాశబ్దస్సఙ్కల్పరూపజ్ఞానపరో వా, అవితర్క్యః స్వసఙ్కల్పేన వా, సృజత్, స ఏవ భవాన్, తయైవ సఙ్కల్పేన, గోప్తుం చరాచరాత్మకం జగద్రక్షితుం, ముద్యతః ఉద్యుక్తః - నతు కాలాగ్నిరుద్రాద్యవతారేణైవ హన్తుం ప్రవృత్త ఇత్యర్థః, అతః - ప్రజాపాలనరూపధర్మప్రవృత్తస్త్వం, మాం ప్రజానాం భోగ్యభోగోపకరణభోగస్థానాదిరూపాం మాం, కథం న్ను, జిఘాంససి హన్తుమిచ్ఛసి ॥ ౩౧ ॥

ప్యసుభవేన నిర్ధుత ద్రవ్యక్రియాకారకవిభ్రమోర్మయే ॥ ౨౯ ॥ యేనాహమాత్మాయతనం వినిర్మితా ధాత్రా యతోఽయం గుణసర్గసఙ్గ్రహః । స ఏవ మాం హన్తుముదాయుధస్స్వరాడుపస్థితోఽన్యం శరణం కమాశ్రయే ॥ ౩౦ ॥ య ఏతదాదావసృజచ్చరాచరం స్వమాయయాఽఽత్మాశ్రయయాఽవితర్క్యయా । తయైవ సోఽయం కిల గోప్తుముద్యతః కథం ను మాం ధర్మపరో జిఘాంససి ॥ ౩౧ ॥ నూనం బతేశస్య సమీహితం జనైస్తన్మాయయా దుర్జయయాఽకృతాత్మభిః । న లక్ష్యతే యస్త్వకరోదకారయద్యోఽనేక ఏకః పరతశ్చ ఈశ్వరః ॥ ౩౨ ॥ సర్గాదియోఽస్యానురుణద్ధి శక్తిభిర్ద్రవ్యక్రియాకారకచేతనాత్మభిః । తస్మై సమున్నద్ధవిరుద్ధశక్తయే నమః పరస్మై పురుషాయ వేధసే ॥ ౩౩ ॥ స వై భవానాత్మవినిర్మితం జగద్భూతేన్ద్రియాన్తఃకరణాత్మకం విభో । సంస్థాపయిష్యన్ అజ

విచిత్రానన్తశక్తేస్తవ ప్రభావమజానత్వాను మేదం త్వదీయం కృత్యమనుచితమివ ప్రతిభాతే, త్వచ్చికీర్షితం తు న కేఽపి జానీయురిత్యాహ॥ నూనమితి॥ అకృతాత్మభిః అవశీకృతచిత్తైః, త్వామప్రపన్నైరితి యావత్, దుర్జయయా జేతుమశక్యయా, స్వమాయయా ఆత్మీయమాయయా కరణభూతయా, ఈశస్య తవ సమీహితం చేష్టితం, ద్వాభ్యాం చికీర్షితం జనైర్న లక్ష్యతే న జ్ఞాయతే, యద్వా, దుర్జయయా, స్వమాయయా హేతుభూతయా, అకృతాత్మభిః మోహితచిత్తైర్మాదృశైర్జనైః, ఈశస్య తవ, సమీహితం న లక్ష్యత ఇత్యర్థః, కోఽసావీశ్వరః యస్య సమీహితం న లక్ష్యతే తత్రాహ, యః, స్వత ఏకోఽపి, పరతః బ్రహ్మరుద్రాదిదక్షప్రజ్ఞరూపశరీరభేదాదనేకస్సన్, అకరోత్ మహదాది, పృథివ్యన్తజగత్సృష్టిం అకారయత్, వ్యష్టిసృష్టిమిత్యర్థః, స ఈశ్వరః, త్వమేవేతి భావః ॥ ౩౨ ॥ అతోఽచిన్త్యశక్తయే తుభ్యం కేవలం నమ ఇత్యాహ॥ సర్గాదీతి॥ యో భవాన్, అస్య జగతః, సర్గాది సృష్ట్యాదికం, ద్రవ్యక్రియాకారకచేతనాత్మభిః - ద్రవ్యం ప్రధానాత్మకమచిద్ద్రవ్యం, క్రియా జీవాదృష్టాఖ్యం కర్మ, కారకః కరోతీతి గుణక్షోభమితి కారకః కాలః, చేతనో జీవః, ఏతద్రూపాభిస్స్వశక్తిభిః, అనురుణద్ధి అనువర్తతే కరోతీతి యావత్, తస్మై - సమున్నద్ధాః కార్యోన్ముఖాః - విరుద్ధాః, శక్తయో యస్య తస్మై, సృష్టిస్థితిసంహారాణాం యుగపద్విరుద్ధత్వాత్తద్ద్వారా తదుపయుక్తశక్తీనాం విరోధః, యుగపత్సృష్ట్యాదీనాం మిథో విరుద్ధత్వేపి కాలభేదాదుపపన్నత్వేన సృష్ట్యాద్యుపయుక్తశక్తిమత్త్వముపపన్నం, వేధసే కారణభూతాయ, పరస్మై ప్రకృతిపురుషవిలక్షణాయ, పురుషాయ, తుభ్యం నమః ॥ ౩౩ ॥ తవ సమున్నద్ధవిరుద్ధశక్తిమత్త్వం న మానాన్తరగమ్యం, మయి త్వపరోక్షం మయైవానుభూతమిత్యాహ ॥ స వా ఇతి ద్వాభ్యాం॥ సోఽవిభో, ఆత్మనా, ఆత్మనా స్వయం, వినిర్మితం - భూతాని పృథివ్యాదీని, ఇన్ద్రియాణి శ్రోత్రాదీని, అన్తఃకరణం చైతదాత్మకం, జగత్, సంస్థాపయిష్యన్,

హాఽజకర్మాయత్తోత్పత్తిశూన్యా, తథాపి, ఆదిసూకరః స్వేచ్ఛోపాత్తాప్రాకృతదివ్యవరాహావతారో, భూత్వా, సవై ప్రసిద్ధః, భవాన్, స్వాం త్వన్నిర్మితజగదాధారభూతాం మాం, అంభసః అంభసి ప్రవిశ్య, ల్యబ్లోపే కర్మణ్యధికరణే చ, త్యధికరణే పఞ్చమీ, రసాతలాత్, అభ్యుజ్జహార ఉద్ధృతవాన్ ॥ ౩౪ ॥ స ధరాధరః ఆదివరాహః, ఆద్య, అపాం, ముపస్థే ఉపరి, నావి నౌకావదాధారభూతాయాం, మయి, అవస్థితాః, ప్రజాః, రిరక్షిషుః రక్షితుమిచ్ఛుః, భవాన్ సమభూత్ భవద్రూపేణావతీర్ణః, సఏవత్వం, మధునా, వీరమూర్తిః క్రోధరూపః- ఉగ్రస్తీక్ష్ణశ్శరో యస్య- పయసినిమిత్తే- గాం గోరూపాం-మాం-జిఘాంససి హన్తుమిచ్ఛసి-కిలేత్యేతద్విరుద్ధశక్తిమత్త్వం మయ్యేవోపలబ్ధమిత్యర్థః ॥ ౩౫ ॥ ఏవమచిన్త్యవివిధశక్తిమత్త్వేన భగవన్తం స్తుత్వా తదేవ పునరనుసందధతీ సర్వానవతారాన్నమస్కరోతి॥ నూనమితి॥ యేషామీశ్వరాణామీశ్వరావతారాణాం, ఈహితం చికీర్షితం - తద్గుణసర్గమాయయా- తస్య ఈశ్వరస్య సంబన్ధిన్యా- సత్త్వాదిగుణకార్యప్రపఞ్చమూలయా- మాయయా- మోహితం- యచ్చిత్తం- తస్య వర్త్మని- వృత్తయో- యేషాం తైః- ర్మాదృశైరజ్ఞైర్జనై- ర్నజ్ఞాయతే- నూనం నిశ్చయే- తేభ్యః - వీరాణామన్యేషామపి యశస్కరేభ్యో హిరణ్యాక్షాదీనాం భగవతా యుద్ధే నిహతానాం ఇత్యేవం రూపకీర్తిసంపాదకేభ్యః- అవతారేభ్యో- నమః ॥ ౩౬ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే షోడశోఽధ్యాయః ******************************

ఏవం సర్వకారణత్వేన విచిత్రశక్తిత్వేన చ పృథుం ప్రస్తూయ తదభిమతౌషధిబీజనిర్గమోపాయం వివక్షుస్తత్ర తం వి-

---

మాం రసాతలాదభ్యుజ్జహారామ్భస ఆదిసూకరః ॥ ౩౪ ॥ అపాముపస్థే మయి నావ్యవస్థితాః ప్రజా భవానద్య రిరక్షిషుః కిల। స వీరమూర్తిస్సమభూద్ధరాధరో యో మాం పయస్యుగ్రశరో జిఘాంససి॥ ౩౫ ॥ నూనం జనైరీహితమీశ్వరాణామస్మద్విధైస్తద్గుణసర్గమాయయా । న జ్ఞాయతే మోహితచిత్తవర్త్మభి * స్తేభ్యో నమో వీరయశస్కరేభ్యః ॥ ౩౬ ॥ ******************************

************ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే షోడశోఽధ్యాయః **********

మైత్రేయ ఉవాచ॥ ఇత్థం పృథుమభిష్టూయ రుషా ప్రస్ఫురితాధరమ్ । పునరాహావనిర్భీతా సంస్తభ్యాత్మానమాత్మనా ॥ ౧ ॥ పృథివ్యువాచ ॥ సంనియచ్ఛాభిభో మన్యుం నిబోధ శ్రావితం చ మే। సర్వతస్సారమాదత్తే యథా మధుకరో బుధః ॥ ౨ ॥ అస్మిన్లోకేఽథవాముష్మిన్మునిభిస్తత్త్వదర్శిభిః। దృష్టా యోగాః ప్రయుక్తాశ్చ పుంసాం శ్రేయః ప్రసిద్ధయే ॥ ౩ ॥ తానాతిష్ఠతి యస్సమ్యగుపాయాన్పూర్వదర్శితాన్ ।అవరశ్శ్రద్ధయోపేత ఉపేయాన్విన్దతేఽఞ్జసా ॥ ౪ ॥ తాననాదృత్య యోఽవిద్వానర్థానారభతే స్వయమ్। తస్య వ్యభిచరన్త్యర్థా ఆరబ్ధాశ్చ పునః పు

శ్వాసయితుం ప్రసాదయన్త్యాహ మహీత్యాహ మునిః ॥ ఇత్థం పూర్వోక్తప్రకారేణ- పృథు- మభిష్టూయ తతోఽప్యనివృత్తరుషా- ప్రస్ఫురితః నితరాం చలితః- అధరోష్ఠో- యస్య తం- దృష్ట్వేతి శేషః- భీతా సత్య- వనీ - ఆత్మానం మనః- ఆత్మనా బుద్ధ్యా సంస్తభ్య నిశ్చయం కృత్వా- ఆహ ॥ ౧ ॥ ఉక్తిమేవాహ భో హే పృథో- అభి అభితః కార్త్స్న్యేన మన్యుం క్రోధం- సన్నియచ్ఛ ఉపసంహర- మే మయా- శ్రావితం విజ్ఞాపితం- నిబోధ జానీహి- కిం తదిత్యత్రాహ బుధః సారాసారవిభాగజ్ఞః - యథా- మధుకరః భృఙ్గ- స్తథా- సర్వతః సర్వేభ్యోఽపి స్తుత్యః, సారం- ఆదత్తే గృహ్ణాతి- వక్ష్యమాణరీత్యా మత్తస్సారభూతక్షీరాదానేనైవేష్టసిద్ధౌ కిం వృథా మద్వధం కరిష్యసీతి భావః ॥ ౨ ॥ మయా గీర్ణా ఓషధీరుపాయేన గృహాణేతి వక్తుముపాయేనైవ సస్యం సిధ్యతి నాన్యథేత్యాహ ॥ అస్మిన్నితి త్రిభిః॥ పుంసాం కామినాం - శ్రేయసః పురుషార్థస్య- ప్రసిద్ధయే నిష్పత్తయే, తత్త్వదర్శిభిః మునిభిః - అస్మిన్లోకే- యే - ఉపాయాః కృషిగోరక్షావాణిజ్యాదయః జీవనోపాయాః- దృష్టాః విజ్ఞాతాని ర్ణితా ఇతి యావత్ - యే చ- అముష్మిన్ పరస్మిన్లోకే- స్వర్గసాధనభూతా అగ్నిహోత్రాదయ ఉపాయాః, ప్రయుక్తా అనుష్ఠితాశ్చ, చశబ్దాద్దృష్టాశ్చ ॥ ౩ ॥ తానేవ పూర్వైర్మునిభిర్దర్శితానుపాయాన్, యోఽవరోఽర్వాచీనః- సమ్యక్, శ్రద్ధయా కర్తవ్యేషుత్వరయా, ఉపేతః యుక్తస్సన్- ఆతిష్ఠత్యనుతిష్ఠతి- స ఏవాఽఞ్జసా సుఖేనో- పేయా, నుపాయసాధ్యా- న్విన్దతే లభతే ॥ ౪ ॥ అన్యస్తు న విన్దత ఇత్యాహ ॥ తానితి ॥ యో విద్వాన్, న విద్వాన్వా, తాన్పూర్వదర్శితానుపాయాన్, న నాదృత్య- స్వయ- మర్థాన్స్వబుద్ధిమాత్రేణైవ పురుషార్థసాధనత్వేనావధారణీయాన్ పురుషార్థోపాయాభాసా - న్నారభతే- తస్య- అర్థా స్తదుపాయాభాసాః - పునః పునః ప్రారబ్ధాశ్చ - అన్తరాఽన్తరాయవిహతాః పునః పునరనుష్ఠితా అపి- వ్యభిచరన్తి న ఫలజనకా భవన్తీత్య

ర్థః * ॥ ౫ ॥ * నన్వస్త్వేవం కోఽసావోషధిబీజనిర్గమోపాయః - కిమర్థం చ తాన్యేవ గ్రస - ఇత్యత్రాహ ॥ పురేతి ॥ హే విశాంపతే - బ్రహ్మణా - పురా - యాః - ఓషధయః - సృష్టాః - ఇహ జీవనార్థత్వేన యజ్ఞానుష్ఠానద్వారా పరత్ర లోకే స్వర్గార్థత్వేన చ - సృష్టాః - తా ఓషధయః - అధృతవ్రతైః లోకపాలనయజ్ఞాద్యనుష్ఠానరూపవ్రతరహితైః - ఖలైః ఏవాసద్భిః - భుజ్యమానాః - మయా - దృష్టాః అసద్భిర్భుజ్యమానా ఇమా ఓషధయస్సమూలం నశ్యేయురిత్యాలోచితా ఇత్యర్థః * ॥ ౬ ॥ * అహం చ - భవద్భిః భవాదృశైః - లోకపాలైః - అపాలితా - అనాదృతా చ సతీ - లోకే సర్వస్మిన్ - చోరీభూతే చోరప్రాయే సతి - యజ్ఞార్థే యజ్ఞనిమిత్తం - ఓషధీః - అగ్రసం గిలితవతీ, అసద్భిర్భుజ్యమానా న రోక్ష్యన్తి తతశ్చ యజ్ఞాదయో న సిధ్యేయురిత్యాలోచ్యాగ్రసమిత్యర్థః * ॥ ౭ ॥ * తా వయా గీర్ణాః - వీరుధః ఓషధయః - భూయసా మహతా - కాలేన - మయి - క్షీణాః జీర్ణాః - నూనం నిశ్చయే - తత్ర జీర్ణానాం పునర్నిర్గమనే దృష్టేన నిశ్చితేన - యోగేన ఉపాయేన - ఆదాతుం గ్రహీతుం - అర్హతి * ॥ ౮ ॥ * కోఽసౌ దృష్టో యోగస్తత్రాహ ॥ వత్సమితి త్రిభిః ॥ హే వీర - మహాబాహో - హే భూతభావన, యది భవాన్ భూతానాం - ఊర్జస్వద్బలప్రదమన్నం - వాఞ్ఛతి, తర్హి, మే గోరూపాయా మమ, అనురూపం, వత్సం - దోహనం దుహ్యతేఽస్మిన్నితి దోహనం, పాత్రం, దోగ్ధారం చ, కల్పయ, యేన వత్సాదిసామగ్రీసంపాదనేన అహం, తవ వత్సలా త్వద్విషయస్నేహవతీ, క్షీరమయాన్ క్షీరవికారాన్, మత్క్షీరప్రకృతికాన్, కామాన్ కామ్యన్త ఇతి కామాః, ఓషధీరసో వీర్యౌజోబలాసవాదయః, తాన్, ధోక్ష్యే క్షీరరూపేణ ప్రపూరయిష్యామి * ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ * హే వీర, మాం పర్వతాదిభిర్నిమ్నోన్నతాం పృథ్వీం, సమాం, కురు, కిం త్వత్సమీకరణసాధ్యం, తత్రాహ, దేవవృష్టం వర్షాసు దేవేన పర్జన్యేన వృష్టం, పయః జలం, అపర్తావపి వర్షర్త్వ

నః ॥ ౫ ॥ పురా సృష్టా హ్యోషధయో బ్రహ్మణా యా విశాంపతే। భుజ్యమానా మయా దృష్టా అసద్భిరధృతవ్రతైః ॥ ౬ ॥ అపాలితాఽనాదృతా చ భవద్భిర్లోకపాలకైః। చోరీభూతేఽథ లోకేఽహం యజ్ఞార్థేఽగ్రసమోషధీః ॥ ౭ ॥ నూనం తా వీరుధః క్షీణా మయి కాలేన భూయసా। తత్ర దృష్టేన యోగేన భవానాదాతుమర్హతి ॥ ౮ ॥ వత్సం కల్పయ మే వీర యేనాహం వత్సలా తవ। ధోక్ష్యే క్షీరమయాన్కామాననురూపం చ దోహనమ్ ॥ ౯ ॥ దోగ్ధారం చ మహాబాహో భూతానాం భూతభావన। అన్నమీప్సితమూర్జస్వద్భగవాన్వాఞ్ఛతే యది ॥ ౧౦ ॥ సమాం చ కురు మాం రాజన్దేవవృష్టం యథా పయః। అపర్తావపి భద్రం తే ఉపావర్తేత మే విభో ॥ ౧౧ ॥ ఇతి ప్రియం హితం వాక్యం భువ ఆదాయ భూపతిః। వత్సం కృత్వా మనుం పాణావదుహత్సకలౌషధీః ॥ ౧౨ ॥ తథాపరే చ సర్వత్ర సారమాదదతే బుధాః। తతోఽన్యే చ యథాకామం దుదుహుః పృథుభావితామ్ ॥ ౧౩ ॥ ఋషయో దుదుహుర్దేవీమిన్ద్రియేష్వథ సత్తమ। వత్సం బృహస్పతిం కృత్వా పయశ్ఛన్దోమయం శుచి ॥ ౧౪ ॥ కృత్వా వత్సం సురగణా ఇన్ద్రం సోమమదూదుహన్। హిరణ్మయేన పాత్రేణ వీర్యమోజో బలం పయః ॥ ౧౫ ॥ దైతేయా దాన

వగమేఽపి, మే మమ, యథా, ఉపావర్తేత సర్వతో వర్తేత, తదర్థం సమీకరణాభావే క్వాపి మయి జలం న తిష్ఠేదతస్సమాఽహం కర్తవ్యేత్యర్థః, హే ప్రభో, తే తుభ్యం, భద్రం దోహనసమీకరణాభ్యాం భద్రం, భూయాదిత్యర్థః * ॥ ౧౧ ॥ * ఏవం ధరిత్ర్యాభిహితః పృథుస్తథైవాకరోదిత్యాహ మునిః ॥ ఇతీతి ॥ ఇత్యుక్తవిధం, ప్రియం హితం చ, భువః, వాక్యం - ఆదాయ యుక్తమిత్యనుమన్య, మనుం స్వాయంభువం, వత్సం, కృత్వా, పాణౌ దోహనపాత్రే, స్వయం దోగ్ధా భూత్వా, సకలౌషధీః, అదుహత్ సకలౌషధిప్రకృతిభూతం క్షీరమదుహత్, క్షీరం ప్రదుహ్య ధరిత్ర్యాం తద్వికిరన్ ఓషధీః ప్రాదుర్భావయామాసేత్యర్థః, ఏవమగ్రేఽపి బోధ్యమ్ * ॥ ౧౨ ॥ * యథా పృథురేవ, మపరే చ, బుధాః సారాసారవివేకకుశలాః, సర్వత్ర సర్వేషు పదార్థేషు, సారం, ఆదదతే, గోరూపాయా ధరిత్ర్యాః క్షీరం ప్రదుహ్య సర్వవస్తుషు సారం నిహితవన్త ఇత్యర్థః, ఏతదేవాహ, అన్యే ఋషిప్రభృతయః, యథాకామం స్వస్వకామానురూపం, పృథుభావితాం పృథునా వశీకృతాం, గాం, దుదుహుః * ॥ ౧౩ ॥ * కే కే కిం కిమదుహన్, తత్రాహ ॥ ఋషయ ఇతి ॥ ఋషయో వశిష్ఠాదయః, బృహస్పతిం, వత్సం, కృత్వా, దేవీం ధరిత్రీం, ఇన్ద్రియేషు పాత్రభూతేషు, వాఙ్మనశ్శ్రవణైర్వేదగ్రహణాదిన్ద్రియాణాం పాత్రత్వం, హే సత్తమ విదుర, శుచి పవిత్రం, ఛన్దోమయం ఛన్దః ప్రచురం, ఛన్దః ప్రకృతిత్వేన తత్ప్రాచుర్యమత్ర వివక్షితం, పయః క్షీరం - దుదుహుః దుగ్ధవన్తః * ॥ ౧౪ ॥ * తదా, సురగణాః, ఇన్ద్రం, వత్సం కృత్వా, హిరణ్మయేన, పాత్రేణ, వీర్యం మనశ్శక్తిః, ఓజః ఇన్ద్రియశక్తిః, బలం దేహశక్తిః, ఏతత్త్రయసంపాదకం, సోమమమృతం, పరాత్మకం, పయః, అదూదుహన్ * ॥ ౧౫ ॥ * దితేరపత్యాని, దానవాః, దోగ్ధారః, అసురశ్రేష్ఠం, ప్రహ్లాదం, వత్సం, విధాయ కృత్వా, అయస్పాత్రే,, గాడీస్పైస్త్రీచమా

ద్వీచ విజ్ఞేయా త్రివిధా సురేతి, త్రివిధాం సురా, మాసవంచ తాళాదిమద్యం, పయః, దుదుహుః, కార్యకారణయోరభే
దోపచారేణ సురాసవం పయో దుదుహురిత్యభేదనిర్దేశః, ఏవమగ్రేఽపి ❁ ॥౧౬॥ ❁ గన్ధర్వాః, అప్సరసశ్చ, దోగ్ధారః విశ్వావ
సుం వత్సం-కృత్వా - పద్మమయే పద్మాత్మకే-పాత్రే-గాన్ధర్వం గన్ధర్వాణాం సంబన్ధి మధు-వాఙ్మాధుర్యం-సౌభగమప్సర
సాం సంబన్ధి సౌన్దర్యం చ-పయః-అధుక్షన్ దుదుహుః ❁ ॥౧౭॥ ❁ శ్రాద్ధదేవతాః పితరః పిత్రాదిపితృగణాః-దోగ్ధారః-అ
ర్యమ్ణా వత్సేన-అర్యమణం-వత్సం-కృత్వేత్యర్థః-ఆమపాత్రే అపక్వే మృణ్మయే పాత్రే-శ్రద్ధయా-కవ్యం పితౄణామన్నం-
క్షీర-మధుక్షత దుదుహుః - అత్ర త్వాద్వ్యత్యయేనాదాదేశః - కవ్యస్య విశేషణం శ్రద్ధయా దేయత్వజ్ఞాపనాయ శ్రద్ధయా అ
ధుక్షతేత్యుక్తం, యద్వా శ్రద్ధయా దేయం శ్రాద్ధం తస్య దేవతా ఇత్యవయవార్థాదేవ కవ్యస్య శ్రద్ధాపూర్వకత్వం ప్రతీయ
తే-తథాపి - గచ్ఛతీతి గౌః - గమేర్డోస్-గౌర్గచ్ఛతీత్యత్ర ప్రకృత్యుపాత్తగమనస్యేవ ప్రకృత్యుపాత్తశ్రద్ధాయా అవివక్షణా
చ్ఛ్రాద్ధమిత్యుక్తమ్ ❁ ॥ ౧౮ ॥ ❁ సిద్ధా దోగ్ధారః-కపిలం మునిం-వత్సం-ప్రకల్ప్య విధాయ-నభస్యాకాశే పాత్రే-సఙ్కల్ప
నామయీం సఙ్కల్పప్రచురాం - అణిమాదేస్సఙ్కల్పానుసారభావిత్వాత్సఙ్కల్పనామయీమిత్యుక్తం -సిద్ధిం అణిమా
దిసిద్ధి-మధుక్షన్త-తథా - యే చ విద్యాధరాదయః-తే దోగ్ధారః- తే-పితరమేవ-వత్సం కపిలం-ప్రకల్ప్య-నభస్యేవ పాత్రే-ఖే
చరత్వాదిరూపాం విద్యాం-క్షీరాత్మనా-దుదుహుః ❁ ॥ ౧౯ ॥ ❁ అథాన్యే చ మాయినః ఆశ్చర్యరూపధారిణః కింపురుషాద
యో-దోగ్ధారః-వత్సత్వే వత్సభావే-మయం వత్సం కృత్వేత్యర్థః-ధారణామయీం ధారణాప్రచురాం-మనోవ్యాపారవిశే

వావత్సం ప్రహ్లాదమసురర్షభమ్। విధాయాదూదుహన్ క్షీరమయస్పాత్రే సురాసవమ్ ॥ ౧౬ ॥ గన్ధర్వాప్సర
సోఽధుక్షన్ పాత్రే పద్మమయే పయః। వత్సం విశ్వావసుం కృత్వా గాన్ధర్వం మధు సౌభగమ్॥ ౧౭ ॥ వత్సేన పిత
రోఽర్యమ్ణా కవ్యం క్షీరమధుక్షత । ఆమపాత్రే మహాభాగాః శ్రద్ధయా శ్రాద్ధదేవతాః ॥ ౧౮ । ప్రకల్ప్య వత్సం
కపిలం సిద్ధాస్సంకల్పనామయీమ్। సిద్ధిం నభసి విద్యాం చ యే చ విద్యాధరాదయః॥ ౧౯ ॥ అన్యే చ మాయినో
మాయామన్తర్ధానాద్భుతాత్మికామ్ । మయం ప్రకల్ప్య వత్సత్వే దుదుహుర్ధారణామయీమ్॥౨౦॥ యక్షర
క్షాంసి భూతాని పిశాచాః పిశితాశనాః। భూతేశవత్సా దుదుహుః కపాలే క్షతజాసవమ్ ॥ ౨౧ ॥ తథాఽహ
యో దన్దశూకాస్సర్పా నాగాశ్చ తక్షకమ్। విధాయ వత్సం దుదుహుర్బిలపాత్రే విషం పయః॥౨౨ ॥ పశవో య
వసం క్షీరం వత్సం కృత్వా చ గోవృషమ్। అరణ్యపాత్రే చాధుక్షన్ మృగేన్ద్రేణ చ దంష్ట్రిణః ॥ ౨౩ ॥ క్రవ్యా
దాః ప్రాణినః క్రవ్యం దుదుహుస్స్వే కళేబరే। సుపర్ణవత్సా విహగాశ్చరం చాచరమేవ చ ॥౨౪ ॥ వటవత్సా వ
నస్పతయః పృథగ్రసమయం పయః। గిరయో హిమవద్వత్సా నానాధాతూన్స్వసానుషు ॥౨౫॥ సర్వే స్వముఖ్య
వత్సేన స్వే స్వే పాత్రే పృథక్పయః। సర్వకామదుఘాం పృథ్వీం దుదుహుః పృథుభావితాః॥౨౬ ॥ ఏవం పృథ్వా

ష ధారణాఖ్యయోగానుసారిత్వాద్ధారణామయీమిత్యుక్తం-ఏతచ్చైకాదశస్కన్ధే స్ఫుటీభవిష్యతి-అన్తర్ధానమద్భుతరూ
పం చేత్యేతదుభయకారిత్వేన తదాత్మికాం-మాయాం-విచిత్రరూపసర్గకారిణీం శక్తిం-దుదుహుః ❁ ॥ ౨౦ ॥ ❁ పిశితా
శనాః మాంసభక్షాః-యక్షాదయో-దోగ్ధారః - భూతేశో రుద్రో, వత్సో-యేషాం తే- భూతేశం-వత్సం-విధాయేత్యర్థః-
కపాలే పాత్రే-క్షతజం రుధిరం-తదేవాసవం-ఆసవవన్మాదకత్వాదాసవమిత్యుక్తం-దుదుహుః ❁ ॥౨౧ ॥ ❁ అహయో ని
ష్ఫణాః, దన్దశూకాః దంశనస్వభావాస్సర్పాస్సఫణాః - తే ఏవ కద్రూసన్తతిజాతాః నాగాః - దోగ్ధారః-తక్షకం-వత్సం-వి
ధాయ-బిలాన్యేవ పాత్రాణి- తేషు-విషం-పయః-దుదుహుః ❁॥౨౨॥ ❁ తథా-పశవో దోగ్ధారః-గోవృషం-గోషు వృషం-
శ్రేష్ఠం-రుద్రవాహనం వృషభం-వత్సం- కృత్వా-అరణ్యమేవ పాత్రం తస్మిన్యవసం తృణం-క్షీరం-అదుక్షన్, మృగేన్ద్రే
ణేత్యుత్తరత్రాన్వయః ❁॥౨౩॥ ❁ క్రవ్యాదాః మాంసాశనాః, దంష్ట్రిణో వ్యాఘ్రాదయః ప్రాణినః, దోగ్ధారః, మృగేన్ద్రే
ణ సింహేన, వత్సేన, స్వకళేబరే పాత్రే, క్రవ్యం మాంసం, దుదుహుః, విహగాః పక్షిణః, సుపర్ణః గరుడః వత్సో యేషాం తే,
చరం కీటాదికం, అచరం ఫలాదికం చ, దుదుహుః ❁ ॥ ౨౪ ॥ ❁ వనస్పతయః, వృక్షాః, వటో వత్సో యేషాం తథాభూతా
స్సన్తః, పృథక్కట్వామ్లమధురాదిభిన్నం, రసమయం, పయః, దుదుహుః, గిరయః పర్వతాః, దోగ్ధారః, హిమవాన్ వత్సో
యేషాం తథాభూతాస్సన్తః, స్వసానుషు పాత్రభూతేషు నానాధాతూన్ గైరికాదీన్, దుదుహుః ❁॥౨౫॥ ❁ అనుక్తస
ఙ్గ్రహార్థమాహ॥ సర్వే, స్వజాతౌ, యో ముఖ్యః, తేనైవ వత్సేన, స్వే స్వే పాత్రే, సర్వాన్స్వాపేక్షితాన్ కామాన్ దోగ్ధ్రీం,
తాం సర్వకామదుఘాం, పృథ్వీం, పృథక్ పృథక్ పయః-దుదుహుః ❁ ॥ ౨౬ ॥ ❁ ఉపసంహరతి॥ఏవమితి॥ఏవం, పృథ్వాదాః అ

న్నకాంక్షిణః పృథ్వాదయః, ఆత్మనః స్వస్య-స్వన్నం సమీచీనమన్నం, స్వాభీష్టమన్నమిత్యర్థః, తదేవ క్షీరభేదం, దోహః పాత్రం, దోహాదిభేదేన, దుదుహుః, హేకురూద్వహ ॥ ౨౭ ॥ తతో, మహీపతిః పృథుః ప్రీతః-సర్వకామదుఘా-మిమాం పృథ్వీం-ప్రేమ్ణా-దుహితృత్వే చకార దుహితరమమన్యతేత్యర్థః-యతోఽయం దుహితృవత్సలః ॥ ౨౮ ॥ తతో-రాజరాట్ రాజ్ఞాం రాజో-విభుస్సమర్థః, వైన్యః పృథుః - స్వధనుః కోట్యా స్వధనుష్కోట్యగ్రేణ-గిరికూటాని గిరిశృఙ్గాణి-చూర్ణయన్-భూమణ్డలం- ప్రాయశ - స్సమం-చక్రే - ప్రాయోగ్రహణాత్తేనాసమీకృతమపి క్వచిత్కచిద్దృశ్యత ఇత్యభిప్రేతమ్ ॥ ౨౯ ॥ అథ దోహనసమీకరణానన్తరం ప్రజానాం-వృత్తిదః జీవికాప్రదః-పితా పల్యవద్రక్షకశ్చ-భగవాన్-వైన్యః పృథుః-యథార్హతః, యథాయోగ్యం, తత్ర తత్ర అస్మిన్ భూమణ్డలే-ప్రజానాం నివాసాన్-కల్పయాంచక్రే ॥ ౩౦ ॥ కే తే నివాసాస్తత్కల్పితా ఇత్యత్రాహ ॥ గ్రామానితి॥ గ్రామాహట్టాదిశూన్యాః- పురః హట్టాదిమత్యః-పత్తనాని, దుర్గాణి వివిధాని ఔదకపార్వతవార్క్షాదిభేదభిన్నాని- ఘోషాన్ ఆభీరాణాం నివాసాన్ - వ్రజాన్ గవాం నివాసస్థానాని-శిబిరాన్ సేనానివాసస్థానాని-ఆకరాన్ స్వర్ణోత్పత్తిస్థానాని-ఖేటాన్ కృషీవలగ్రామాన్-ఖర్వటాన్ పర్వతప్రాన్తగ్రామాన్-కల్పయామాసేత్యన్వయః ॥ ౩౧ ॥ కిం పృథోః ప్రాగ్గ్రామాదయో నాభూవన్-నేత్యాహ, ఇహ భూమణ్డలే-పృథోః-ప్రాక్ పూర్వం-ఏషా - పురగ్రామాదికల్పనా-నైవ నాస్త్యేవేత్యర్థః, తత్ర పృథుకల్పితగ్రామాదిషు, నాస్తికుతోఽపి భయం యాసాం తాః ప్రజాః-యథాసుఖం స్వస్వసుఖానుసారేణ వసన్తిస్మ అవసన్నిత్యర్థః ॥ ౩౨ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికా

దయః పృథ్వీమన్నదాస్స్వన్నమాత్మనః। దోహవత్సాదిభేదేన క్షీరభేదం కురూద్వహ ॥ ౨౭ ॥ ఏవం మహీపతిః ప్రీతస్సర్వకామదుఘాం పృథుః। దుహితృత్వే చకారేమాం ప్రేమ్ణా దుహితృవత్సలః ॥ ౨౮ ॥ చూర్ణయన్స్వధనుః కోట్యా గిరికూటాని రాజరాట్। భూమణ్డలమిదం వైన్యః ప్రాయశ్చక్రే సమం విభుః ॥ ౨౯ ॥ అథాస్మిన్భగవాన్వైన్యః ప్రజానాం వృత్తిదః పితా। నివాసాన్కల్పయాంచక్రే తత్ర తత్ర యథార్హతః ॥ ౩౦ ॥ గ్రామాన్పురః పత్తనాని దుర్గాణి వివిధాని చ। ఘోషాన్వ్రజాంశ్చ శిబిరానాకరాన్ఖేటఖర్వటాన్ ॥ ౩౧ ॥ ప్రాక్పృథోరిహ నైవైషా పురగ్రామాదికల్పనా। యథాసుఖం వసన్తిస్మ తత్ర తత్రాకుతోభయాః ॥ ౩౨ ॥ ✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻

✻✻✻✻ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, సప్తదశోఽధ్యాయః. ✻✻✻✻✻✻✻

మైత్రేయ ఉవాచ॥ అథాదీక్షత రాజా తు హయమేధశతేన సః। బ్రహ్మావర్తే మనోః క్షేత్రే యత్ర ప్రాచీ సరస్వతీ॥ తదభిప్రేత్య భగవాన్కర్మాతిశయమాత్మనః। శతక్రతురనమృష్యత్ పృథోర్యజ్ఞమహోత్సవమ్ ॥ ౨ ॥ యత్ర యజ్ఞపతిస్సాక్షాద్భగవాన్హరిరీశ్వరః। అన్వభూయత సర్వాత్మా సర్వలోకగురుః ప్రభుః॥ ౩ ॥ అన్వితో బ్రహ్మశర్వాభ్యాం లోకపాలైస్సహానుగైః। ఉపగీయమానో గన్ధర్వైర్మునిభిశ్చాప్సరోగణైః ॥ ౪ ॥ సిద్ధా విద్యాధరా

ఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే సప్తదశోఽధ్యాయః. ✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻

ఏవం పృథుర్ధరిత్ర్యా గోరూపధరాయా [illegible] ఓషధిబీజస్సమీకృతభూమిః కల్పితప్రజానివాసోఽభూదిత్యుక్తం - అథ సఙ్కల్పిత శతాశ్వమేధః స్వనుష్ఠితైకోనశతాశ్వమేధశతక్రత్వపహృతచరమాశ్వమేధపశుస్త్రిఘూంసితశతక్రతుశ్చతురాననని దేశేన నివృత్తశతక్రతువధో విరత చరమక్రతుః కృతశతక్రతుసఖ్యః కృతావభృథస్నానః ప్రాప్తదేవవరో విప్రగణాశాసితోదత్తబుద్ధిర్వీక్షణః పూజితదేవర్షిగణో బభూవేత్యాహ మునిరష్టాదశేన॥ అథేతి ॥ అథ దోహనసమీకరణ ప్రజానివాసకరణానన్తరం-స రాజర్షిః పృథుః-హయమేధశతేన నిమిత్తేన-అదీక్షత దీక్షితోఽభూత్- శతాశ్వమేధసఙ్కల్పమకరోదిత్యర్థః, కుత్రేత్యత్రాహ, మనోః స్వాయంభువస్య,-క్షేత్రే తదుషితక్షేత్రే, సగఙ్గా [illegible] ర్దేవనద్యోర్యదన్తరమ్। తం దేవనిర్మితం దేశం బ్రహ్మావర్తం ప్రచక్షత,, ఇతి ప్రసిద్ధే-బ్రహ్మావర్తాఖ్యే-యత్ర క్షే[illegible], సరస్వతీ నదీ ప్రవహాతి ఇతి శేషః ॥ ౧ ॥ భగవాన్-శతక్రతురిన్ద్రః, త-దాత్మనః స్వస్య- కర్మ అతిశేత ఇత్యతిశయం, అభిప్రేత్య జ్ఞాత్వా, ఆత్మన ఇతి పఞ్చమీ వా- పృథోర్యజ్ఞమహోత్సవం నమమృష్యత న సేహే ॥ ౨ ॥ కర్మాతిశయం ప్రపఞ్చయన్ బ్రహ్మావర్తం ప్రస్తౌతి యత్రేతి సప్తభిః॥ యత్ర మహోత్సవదేశే ఈశ్వర, స్సర్వాన్తరాత్మా, షాడ్గుణ్యపూర్ణః-సర్వలోకహితోపదేష్టా, ప్రభు-ర్యజ్ఞారాధ్యః - తత్ఫలప్రదశ్చ - హరిః, సాక్షాదన్వభూయత ప్రత్యక్షోఽభూత్, తత్రావిర్బభూవేతి యావత్ ॥ ౩ ॥ కథం భూతోఽన్వభూయత-తత్రాహ బ్రహ్మరుద్రాభ్యాం, తథా-సభృత్యై-ర్లోకపాలైశ్చ-అన్వితో యుక్తః గన్ధర్వాదిభిరుపగీయమానః అన్వభూయత ॥ ౪ ॥ సిద్ధాదయ-స్సనన్దనన్దప్రముఖాముఖ్యా యేషాం తే - హరేర్భగవ

తాః, పార్షదప్రవరాశ్చ ॥ ౫ ॥ తథా, కపిలాదయః - యే చాన్యే, భగవతో భక్తాః, తేఽపి, తత్సేవనే భగవత్సేవనే, ఉత్సుకాః ఆసక్తాస్సన్తః, తం భగవన్తమన్వీయుః అనుసృతవన్తః ॥ ౬ ॥ హే భారత, యత్ర బ్రహ్మావర్తే, ధర్మదుఘా ఘృతాది హవిర్దోగ్ధ్రీ - భూమిః, సర్వకామదుఘా, తత్తదీప్సితానభీప్సితాంశ్చ కామాన్ దుహన్తీ - యజమానస్య పృథోః, అభీప్సితానర్థాన్, దోగ్ధ్రి స్మ, దుదుహే ॥ ౭ ॥ నద్యః - సర్వరసాన్ ఇక్షుద్రాక్షాదిరసాన్, క్షీరం - దధి చాన్నం పానకాది - గోరసంభృతం తక్రం చ, ఊహుః వహన్తి స్మ - తరవః, భూరీణి పివృతాని - వర్ష్మాణి శరీరాణి - యేషాం - తథాభూతాః, మధుశ్చ్యుతః మధుస్రావిణస్సన్తః - ప్రాసూయన్త పుష్పఫలాదికమితి శేషః ॥ ౮ ॥ సిన్ధవస్సముద్రాః - రత్నానాం, నికరాన్ సమూహాన్ - ధృతవన్త ఇతి యోగ్యక్రియాధ్యాహారః - యద్వా -, అనుషక్తస్య ప్రాసూయన్తేత్యస్య ప్రకృతోపయుక్తార్థపరత్వం - గిరయః - చతుర్విధం భక్ష్యభోజ్యచోష్యలేహ్యభేదేన చతుర్విధ - మన్నం - ప్రదదుః - సపాలకాస్సర్వే జనాః, ఉపాయనం సామ్మానిక - ముపాజహ్రుః సమర్పితవన్తః ॥ ౯ ॥ అధోక్షజో భగవానీశో నాథో యస్య, తస్య పృథోః - భగవదవతారభూతస్యావేశావతారత్వాజ్జీవాభిప్రాయేణాధోక్షజేశస్యేత్యుక్తం ఇత్యుక్తవిధం పరమః ఉదయో వృద్ధిర్యస్మిన్ - తత్కర్మ - అసూయురసహమానః ప్రతిఘాతం విఘ్నం - అచీకరత్ అకరోత్ - నివృత్తప్రేరణాత్కర్తృత్వోక్తిః ॥ ౧౦ ॥ ప్రతిఘాతకరణమేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ చరమేణేత్యాదినా ॥ యజుష్పతిం, భగవత స్త్రయీపతిత్వేఽపి ప్రకృతస్యాశ్వమేధస్య యజుర్వేదవిహితత్వాత్తదధిపతిత్వాభిప్రాయేణ యజుష్పతిమిత్యుక్తం యజుష్పతిం భగవ

దైత్యా మానవా గుహ్యకాదయః। సునన్దనన్దప్రముఖాః పార్షదప్రవరా హరేః॥ ౫ ॥ కపిలో నారదో దత్తో యోగేశాస్సనకాదయః। తమన్వీయుర్భాగవతా యే చ తత్సేవనోత్సుకాః ॥ ౬ ॥ యత్ర ధర్మదుఘా భూమిస్సర్వకామదుఘా సతీ। దోగ్ధ్రి స్మాభీప్సితానర్థాన్యజమానస్య భారత ॥ ౭ ॥ ఊహుస్సర్వరసాన్నద్యః క్షీరదధ్యన్నగోరసాన్। తరవో భూరివర్ష్మాణః ప్రాసూయన్త మధుశ్చ్యుతః ॥ ౮ ॥ సిన్ధవో రత్ననికరాన్ గిరయోఽన్నం చతుర్విధమ్। ఉపాయనముపాజహ్రుస్సర్వే లోకాస్సపాలకాః ॥ ౯ ॥ ఇతి చాధోక్షజేశస్య పృథోస్తు పరమోదయమ్। అసూయన్భగవానిన్ద్రః ప్రతిఘాతమచీకరత్ ॥ ౧౦ ॥ చరమేణాశ్వమేధేన యజమానే యజుష్పతిమ్। వైన్యే యజ్ఞపశుం స్పర్ధన్నపోవాహ తిరోహితః ॥ ౧౧ ॥ తమత్రిర్భగవానైక్షత్త్వరమాణం విహాయసా। ఆముక్తమివ పాషణ్డం యోఽధర్మే ధర్మవిభ్రమః ॥ ౧౨ ॥ అత్రిణాజ్ఞాపితో హన్తుం పృథుపుత్రో మహారథః। అన్వధావత సంక్రుద్ధస్తిష్ఠ తిష్ఠేతి చాబ్రవీత్ ॥ ౧౩ ॥ తం తాదృశాకృతిం వీక్ష్య మేనే ధర్మం శరీరిణమ్। జటిలం భస్మనాచ్ఛన్నం తస్మై బాణం న ముఞ్చతి ॥ ౧౪ ॥ వధాన్నివృత్తం తం భూయో హన్తవేఽత్రిరచోదయత్। జహి యజ్ఞహనం తాత మహేన్ద్రం విబుధాధమమ్ ॥ ౧౫ ॥ ఏవం వైన్యసుతః ప్రోక్తస్త్వరమాణం విహాయసా। అన్వద్రవదభిక్రుద్ధో రావణం

న్తం చరమేణ శతతమేనాశ్వమేధేన - వైన్యే పృథౌ, యజమానే ఆరాధయతి సతి - స్పర్ధన్ స్పర్ధమానః - చక్షుషో జీత్కారదర్శనఅనుదాత్తేత్త్వలక్షణస్యాత్మనేపదస్యానిత్యత్వజ్ఞాపనాచ్ఛత్రాదేశః - తిరోహితస్సన్ - యజ్ఞపశుమశ్వం - అపోవాహ అపహృతవానిత్యర్థః ॥ ౧౧ ॥ తమిన్ద్రం, విహాయసా ఆకాశే - త్వరమాణం ధావన్తం, భగవానత్రిర్మునిరైక్షత్, కథంభూతం అధర్మే ధర్మవిభ్రమః ధర్మభ్రాన్తికరజటిలత్వాద్యాకారలక్షణో యస్య పాషణ్డస్తం, ఆముక్తం ప్రవిష్టం, యద్వా, ఆముక్తమివ కవచితమివ, పాషణ్డం పాషణ్డరూపం కవచమివ గృహీతవన్తమిత్యర్థః, కోऽసౌ పాషణ్డః - యేనాముక్తః, స్తత్రాహ య ఇతి పూర్వవదర్థః ॥ ౧౨ ॥ అత్రిణా - సూచితః జ్ఞాపితః, పృథోః - పుత్రః - సంక్రుద్ధస్సన్, తం పశుహర్తార - మన్వధావత్ - తిష్ఠ తిష్ఠేత్యబ్రవీచ్చ ॥ ౧౩ ॥ తాదృశాకృతిం పాషణ్డాకృతిం - తమశ్వహర్తారం, వీక్ష్య, జటిలం జటాధారిణం - భస్మనాచ్ఛన్నం - హేతుగర్భమిదం విశేషణద్వయం, జటిలత్వాద్భస్మనాచ్ఛన్నత్వాచ్చ, శరీరిణం మూర్తం, ధర్మం మేనే భ్రామ్యేత్యర్థః - అత - స్తస్మై అశ్వహర్త్రే, బాణం న ముఞ్చతి - నాముఞ్చత్ - జటిలత్వాదినా రూపేణ అధర్మేఽపి ధర్మభ్రమకరేణ భ్రాన్త స్తస్మై బాణం నాముఞ్చదిత్యర్థః ॥ ౧౪ ॥ వధాదశ్వహర్తుర్వధా - న్నివృత్తం, తం పృథుపుత్ర - మత్రిర్భూయః పునః - హన్తుం, అచోదయత్ ప్రేరయామాస, చోదనామేవాహ - హే తాత - యజ్ఞహనం యజ్ఞవిఘ్నకర్తార - మత ఏవ, విబుధాధమం - యజ్ఞస్య విబుధారాధనరూపస్య హన్తృత్వాదధమమిత్యభిప్రాయః - మహేన్ద్రం, జహి సంహర ॥ ౧౫ ॥ ఏవం ప్రోక్తో - వైన్యసుతః పృథుపుత్రః విహాయసాకాశే త్వరమాణం ధావన్తం - మహేన్ద్రం

సారణం గజం-మృగరాడివ సింహ ఇవ-అత్యన్తం క్రుద్ధః, అన్వద్రవత్ అనుసృత్య అద్రవత్ అధావీత్ ❈ ॥ ౧౬ ॥ ❈ స-స్వరాడిన్ద్రః-తత్పాషణ్డం రూప-మశ్వం చ, హిత్వా, అన్తర్హిత స్తిరోహిత- స్తస్థౌ స్థితవాన్, సవీరః పృథుపుత్రః-పశుమశ్వ-మాదాయ గృహీత్వా పితుః పృథోః యజ్ఞం, ఉపేయివాన్ ప్రాప్తవాన్ ❈ ॥ ౧౭ ॥ ❈ తస్య చ పృథుపుత్రస్య-త-దద్భుతం విస్మయనీయం-కర్మ ఇన్ద్రజయేనాశ్వాహరణరూపవ్యాపారం విచక్ష్య దృష్ట్వా - పరమర్షయోఽత్ర్యాదయ-స్తస్మై - తస్మై పృథుపుత్రాయ విజితాశ్వః విజయేనాహృతః అశ్వో యేన సః, విజితాశ్వః, ఇత్యన్వర్థం నామధేయం, దదుశ్చక్రుః- హే ప్రభో విజితేన్ద్రియ, విదుర ❈ ॥ ౧౮ ॥ ❈ ప్రభుర్హరి రిన్ద్రః, తీవ్రం నిబిడం, తమః, ఉపసృజ్య సృష్ట్వా, తేన తమసా, ఛన్నస్సన్, చషాలయూపే చషాలోఽగ్రే క్షిప్తః కాష్ఠకటక, స్తద్యుక్తాద్యూపాదిత్యర్థః, హిరణ్యనిర్మితా రశనా యస్య తం, అశ్వం, పునర్జహార అపహృతవాన్ ❈ ॥ ౧౯ ॥ ❈ పూర్వవ, ద్విహాయసా, త్వరమాణ, మిన్ద్ర, మత్రిర్మునిః, విజితాశ్వాయ, సన్దర్శయామాస, సందర్శితోఽపి, వీరో విజితాశ్వః, ఏనమిన్ద్రం - కపాలఖట్వాఙ్గధరం, హేతుగర్భమిదం-కపాలఖట్వాఙ్గధరత్వా, న్నాబోధత నజ్ఞాతవాన్ ❈ ॥ ౨౦ ॥ ❈ అత్రిణా, పున-స్స ఏవేన్ద్ర ఇతి-చోదితో-విజితాశ్వః, రుషా-తస్మై ఇన్ద్రాయ-విశిఖం బాణం, సందధే-ఇన్ద్రః, అశ్వం, తద్రూపం కపాలఖట్వాఙ్గధరత్వాదిరూపం చ, హిత్వా, అన్తర్హిత, స్తస్థౌ ❈ ॥ ౨౧ ॥ ❈ అనానన్తరం, వీరో విజితాశ్వః, స్వాశ్వం స్వపితుర్యజ్ఞాఙ్గమశ్వ, ముపాదాయ గృహీత్వా, పితుః పృథో, ర్యజ్ఞ, మవ్రజత్,

---

మృగరాడివ ॥ ౧౬ ॥ సోఽశ్వం రూపం చ తద్ధిత్వా తస్థావన్తర్హితస్స్వరాట్ । వీరస్స్వపశుమాదాయ పితుర్యజ్ఞముపేయివాన్ ॥ ౧౭ ॥ తత్తస్య చాద్భుతం కర్మ విచక్ష్య పరమర్షయః । నామధేయం దదుస్తస్మై విజితాశ్వ ఇతి ప్రభో ॥ ౧౮ ॥ ఉపసృజ్య తమస్తీవ్రం జహారాశ్వం పునర్హరిః । చషాలయూపాత్తచ్ఛన్నో హిరణ్యరశనం విభుః ॥ ౧౯ ॥ అత్రిస్సందర్శయామాస త్వరమాణం విహాయసా । కపాలఖట్వాఙ్గధరం వీరో నైనమబోధత ॥ అత్రిణా చోదిత స్తస్మై విశిఖం సన్దధే రుషా । సోఽశ్వం రూపం చ తద్ధిత్వా తస్థావన్తర్హితస్స్వరాట్ ॥ ౨౧ ॥ వీరస్స్వాశ్వముపాదాయ పితృయజ్ఞమథావ్రజత్ । తదవద్యం హరే రూపం జగృహుర్జ్ఞానదుర్బలాః ॥ ౨౨ ॥ యాని రూపాణి జగృహే ఇన్ద్రో హయజిహీర్షయా । తాని పాపస్య ఖణ్డాని లిఙ్గం ఖణ్డమిహోచ్యతే ॥ ౨౩ ॥ ఏవమిన్ద్రే హరత్యశ్వం వైన్యయజ్ఞజిఘాంసయా । తద్గృహీతవిసృష్టేషు పాషణ్డేషు మతిర్నృణామ్ ॥ ౨౪ ॥ ధర్మ ఇత్యుపధర్మేషు నగ్నరక్తపటాదిషు । ప్రాయేణ సజ్జతే భ్రాన్త్యా పేశలేషు చ వాగ్మిషు ॥ ౨౫ ॥ తదభిజ్ఞాయ భగవాన్ పృథుః పృథుపరాక్రమః । ఇన్ద్రాయ కుపితో బాణమాదత్తోద్యతకార్ముకః ॥ ౨౬ ॥ తమృత్విజశ్శక్రవధాభిసన్ధితం విచక్ష్య దుష్ప్రేక్ష్యమసహ్యరంహసమ్ । నివారయామాసురహో మహామతే న యుజ్యతేఽత్రాన్యవధః ప్రచోదితాత్ ॥ ౨౭ ॥ వయం మరుత్వన్తమిహార్థనాశనం హ్వయామహే త్వద్యశసా హతత్విషమ్ । అయాత

తప్రభృతి-పాషణ్డమార్గః ప్రవృత్త ఇత్యాహ-తదవద్యమితి సార్ధైస్త్రిభిః, హరేరిన్ద్రస్య-త - దవద్యం నిన్దితం రూపం, జ్ఞానదుర్బలా జ్ఞానహీనాం జగృహుః ❈ ॥ ౨౨ ॥ ❈ ఏతదేవోపపాదయతి-హయస్యాశ్వస్య, జిహృక్షయా గ్రహీతుమిచ్ఛయా యానియాని రూపాణి జగ్రాహ - తాని తాని రూపాణి-పాపస్య ఖణ్డాని సమూహా ఇతి వర్ణలోపేన నిరుక్తాని రూపాణి, లిఙ్గం ఖణ్డలిఙ్గం పాపిత్వజ్ఞాపకం-ఖణ్డం సమూహ ఇత్యన్వర్థనామ్నా-ఇహాస్మిన్లోకే-ఉచ్యత ఇత్యర్థః ❈ ॥ ౨౩ ॥ ❈ ఏవం, వైన్యస్య పృథో-ర్యజ్ఞజిఘాంసయా యజ్ఞవిఘ్నం కర్తుమిచ్ఛయా, అశ్వ, మిన్ద్రే, హరతి సతి, అశ్వహరణోపాయతయా, తేన ఇన్ద్రేణ-గృహీతేషు-పునః పునః విసృష్టేషు ❈ ॥ ౨౪ ॥ ❈ ఉపధర్మేషు ధర్మాభాసేషు-అత ఏవ, పేశలేషు మృదులేషు అనుకూలాభాసేష్వితి యావత్ -వాగ్మిషు-మితమివ సమ్యగివ, వాదిషు, నగ్నరక్తపటాదిషు, భావప్రధానో నిర్దేశః, నగ్నత్వరక్తపటావిత్త్వవత్సు, పాషణ్డేషు, నృణాం, మతిర్ధర్మ ఇతి-భ్రాన్త్యా, ప్రాయేణ ప్రాయశ-స్సజ్జతే ఆసక్తో భవతి ❈ ॥ ౨౫ ॥ ❈ త-దిన్ద్రకృతం క్రతువిఘ్న, మభిజ్ఞాయ జ్ఞాత్వా, అపరిమితపరాక్రమః, పృథుః-కుపితస్సన్-ఉద్యతం కార్ముకం ధనుర్యస్య సః, ఇన్ద్రాయ-బాణ, మాదత్త, ఇన్ద్రం హన్తుం బాణం గృహీతవానిత్యర్థః ❈ ॥ ౨౬ ॥ ❈ శక్రవధే అభిసన్ధితం కృతాభిప్రాయం-అత ఏవ-క్రోధేన-దుష్ప్రేక్ష్యం, అసహ్యం పరైస్సోఢుమశక్యం రంహః బలం వేగశ్చ యస్య తం పృథు- మృత్విజః అత్ర్యాదయః, నివారయామాసుః, నివారణమేవాహ, అహో-మహామతే, ప్రచోదితాద్విహితా-త్పశోర్వధాత్-అన్యస్య, వధ, స్తు న యుజ్యతే ❈ ॥ ౨౭ ॥ ❈ తద్వధం తు వయం కరిష్యామ ఇత్యాహ-వయమితి-ఇహ, అర్థనాశనం యజ్ఞనాశకం-త్వచ్ఛ్రవసైవ-హత

[illegible]

నీతాం-జహి-ప్రభో, తథా కర్తుం సమర్థస్త్వమిత్యభిప్రాయేణ ప్రభో ఇతి సంబోధనమ్ ❋ ॥ ౩౮ ॥ ❋ ఉపసంహరతి ॥ ఇత్థమితి షడ్భిః ॥ ఇత్థమేవం-లోకగురుణా బ్రహ్మణా, సమ్యగాదిష్టో, విశాం పతిః విశ్పతిః, స పృథుః, మఘోనా ఇన్ద్రేణ సహ, తథా చ బర్హిష్మాన్ కృత్వా-సఖ్యం, కృతవాన్-తేనైవ చ-సందధే సన్ధిం కృతవాన్ ❋ ॥ ౩౯ ॥ ❋ కృతమవభృథసంబన్ధి స్నానం యేన తస్మై, భూరికర్మణే విపులవ్యాపారాయ - పృథవే - తస్య పృథోః, బర్హిషి యజ్ఞే, యే-తర్పితాః-తే వరదా దేవాః, వరాన్ దదుః ❋ ॥ ౪౦ ॥ ❋ సత్యాః ఫలావినాభూతాః- ఆశిషః ఆశీర్వాదాః, యేషాం తే విప్రాః-శ్రద్ధయా-ప్రాప్తదక్షిణాః, అత ఏవ-తుష్టాః, పునశ్చ-సత్కృతాః, హే క్షత్తః, ఆదిరాజాయ పృథవే, ఆశిషః యుయుజుః కృతవన్తః ❋ ॥ ౪౧ ॥ ❋ హే మహాబాహో విదుర-తథా అన్యే, యే తత్ర యజ్ఞే సమాగతాః తే సర్వే, ఆదృతాః ప్రీతివిషయీకృతాః, యథాయోగ్యం, దానసమ్మానాభ్యాం, పూజితాః పిత్రాదయః ❋ ॥ ౪౨ ॥ ❋ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే అష్టాదశోఽధ్యాయః. ❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋

ఏవం చతుర్ముఖాదేశనివృత్తక్రోధః కృతశతక్రతుసఖ్య ఆదృతర్త్విగ్దేవర్షిగణ ఆసీదిత్యుక్తం, అథ భగవతా నివేదితే న్ద్రక్షమాపణః ప్రతిబోధితతత్త్వత్రయయాథాత్మ్యః స్వధర్మః పరవరణప్రవర్తితః ప్రతినివృత్తత్రివర్గలిప్సః ప్రపూజితపరమపురుషః స్వపురమగాదిత్యాహ మునిరేకోనవింశేన ॥ భగవానపీతి ॥ షాడ్గుణ్యపూర్ణ యజ్ఞరక్షకః, సర్వయజ్ఞారాధ్యో, వైకుణ్ఠః పరమపురుషః, పృథ్వనుష్ఠితైర్యజ్ఞైః, సమ్యగారాధితో-మఘవతా సహ ఇన్ద్రేణ సహ, తం పృథు-మభాషత జగాద ❋ ॥ ౧ ॥ ❋

మాతరం ప్రచణ్డపాషణ్డపథం ప్రభో జహి ॥ ౩౮ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇత్థం స లోకగురుణా సమాదిష్టో విశాం పతిః । తథా చ కృత్వా వాత్సల్యం మఘోనాఽపి చ సందధే ॥ ౩౯ ॥ కృతావభృథస్నానాయ పృథవే భూరికర్మణే । వరాన్దదుస్తే వరదా యే తద్బర్హిషి తర్పితాః ॥ ౪౦ ॥ విప్రాస్సత్యాశిషస్తుష్టాః శ్రద్ధయా లబ్ధదక్షిణాః । ఆశిషో యుయుజుః క్షత్తరాదిరాజాయ సత్కృతాః ॥ ౪౧ ॥ తథాఽఽదృతా మహాబాహో సర్వ ఏవ సమాగతాః । పూజితా దానమానాభ్యాం పితృదేవర్షిమానవాః ॥ ౪౨ ॥ ❋❋❋❋❋❋❋❋❋

❋❋❋ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే అష్టాదశోఽధ్యాయః ❋❋❋

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ భగవానపి వైకుణ్ఠస్సాకం మఘవతా విభుః । యజ్ఞైర్యజ్ఞపతిస్తుష్టో యజ్ఞభుక్తమభాషత ॥ ౧ ॥ ఏష తేఽకార్షీద్భఙ్గం హయమేధశతస్య హి । క్షమాపయత ఆత్మానమముష్య క్షన్తుమర్హసి ॥ ౨ ॥ సుధియస్సాధవో లోకే నరదేవ నరోత్తమాః । నాభిద్రుహ్యన్తి భూతేభ్యో యర్హి నాత్మా కళేబరః ॥ ౩ ॥ పురుషా యది ముహ్యన్తి త్వాదృశా దేవమాయయా । శ్రమ ఏవ పరం జాతో దీర్ఘయా వృద్ధసేవయా ॥ ౪ ॥ అతః కాయమిమం విద్వానవిద్యాకామకర్మభిః । ఆరబ్ధ ఇతి నైవాస్మిన్ప్రతిబుద్ధోఽనుషజ్యతే ॥ ౫ ॥ అసంసక్తశ్శరీరేఽస్మి

ఉక్తిమేవాహ ॥ ఏష ఇతి ॥ ఏష ఇన్ద్రః, తే తవ హయమేధశతస్య అశ్వమేధశతసఙ్కల్పస్య, హి యస్మాత్, భఙ్గముకార్షీత్-అతః, ఆత్మానం త్వాం, క్షమాపయతః క్షమాం కారయతః-అముష్య ఇన్ద్రస్య, క్షన్తుమర్హసి, ఇన్ద్రవిషయే క్షమాం కర్తుమర్హసీత్యర్థః ❋ ॥ ౨ ॥ ❋ కథం దుస్సహోపరాధః క్షన్తుం శక్యస్తత్రాహ సుధియ ఇతి ॥ హే నరదేవ-లోకే-నరోత్తమాః, సుధియః దేహాత్మయాథాత్మ్యవిదః, సాధవః పరోపకారపరాః, భూతేభ్యః ఆగస్కృద్భ్యోఽపి భూతేభ్యః, నాభిద్రుహ్యన్తి కుతః-యర్హి యస్మాత్-కళేబర-మనాత్మా ఆత్మేతరత్ అతస్తదభిమానేన ద్రోహం న కుర్వన్తీత్యర్థః, సుధియాం సోఢుం శక్య ఏవేతి భావః ❋ ॥ ౩ ॥ ❋ [illegible] తద్ద్రోహకరణమభిధాయ వ్యతిరేకముఖేనాహ ॥ పురుషా ఇతి ॥ యది-త్వాదృశాః-సుధియః, పురుషాః, ఈశ్వరమాయయా-యది-ముహ్యన్తి మోహం ప్రాప్నువన్తి, దేహాత్మమోహేన దేహప్రయుక్తభూతద్రోహాదికం కుర్వన్తి, తర్హి-త్వాదృశైః, చిరకాలం కృతయా మహతాం సేవయా, శ్రమ ఏవ-పరం కేవలం జాతస్సంపాదితః-తేన ఫలం వ్యర్థమేవేతి భావః ❋ ॥ ౪ ॥ ❋ అత-స్సుధియాం దేహాత్మాభిమానప్రయుక్తభూతద్రోహాదేరభావాత్, అన్యథా దుర్ధీత్వప్రసఙ్గాచ్చ, ఇమం, కాయం దేహం, అవిద్యాకామకర్మభిః- అవిద్యా అజ్ఞానం-తచ్చ [illegible] స్వతన్త్రాభిమానరూపేణ ద్వివిధం-కామః అవిద్యామూలకశ్శబ్దాదివిషయేష్విచ్ఛావిశేషః, కర్మ కామమూలకం పుణ్యాపుణ్యరూపం - ఏభి-రారబ్ధః ఉత్పాదిత, ఇత్యేవ-మిమం, కాయం దేహం-విద్వాన్ జానన్, అత ఏవ, ప్రతిబుద్ధః చిదచిదీశయాథాత్మ్యజ్ఞః-అస్మిన్ దేహే, నైవానుషజ్యతే-ఏవకారేణ నితరామాసక్త్యభావస్సూచ్యతే ❋ ॥ ౫ ॥ ❋ దేహ ఏవానాసక్తః కథం దేహానుబన్ధిష్వ

సక్తస్స్యాదిత్యాహ॥ అసంసక్త ఇతి॥ అస్మిన్ శరీరే అసంసక్తః, సమిత్యేకీకారే - ఆత్మనా సహ దేహమేకీకృత్య తస్మిన్నాసక్త ఇత్యర్థః, అమునా శరీరేణోత్పాదితే సంపాదితే - గృహే, అపత్యే పుత్రాదౌ, ద్రవిణే విత్తే చ - మమతాం, కో వా బుధః కుర్యాత్, న కోపి బుధః కుర్యాత్ అజ్ఞస్తు కుర్యాదిత్యర్థః, అతో - బుధః - దేహార్థం దేహానుబన్ధ్యర్థం వా భూతద్రోహాదికం న కుర్యాదితి భావః ॥ ౬ ॥ బుధ ఇత్యనేన చిదచిదీశయాథాత్మ్యజ్ఞానవత్త్వముపక్షిప్తం, తత్ర - దృశమిత్యపేక్షాయాం, తత్రైక ఇతి ద్వాభ్యాం చిదచిదీశస్వరూపం విశోధ్య, తతోయ ఏవమిత్యేకేనాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగస్య భగవజ్జ్ఞానాఙ్గత్వం, తత ఏకేన కర్మయోగస్యాపి తదఙ్గత్వమభిధాయ, తదుభయానుగృహీతభగవద్భక్తియోగస్య భగవత్ప్రాప్త్యుపాయతామభిధాయ మేదృశభగవదుపాసననిష్ఠస్య దేహతదనుబన్ధిప్రయుక్తవికారానస్పృగిత్యాహ॥ ఏక ఇత్యాదినా ॥ ప్రకృతివివిక్తాత్మస్వరూపశోధనేన ప్రకృతిపరిణామరూపదేహస్య తద్విపరీతధర్మవత్త్వస్యార్థాదేవ సిద్ధేః పృథక్తచ్ఛోధనం నాపేక్షితమితి తావదాత్మస్వరూపం ప్రకృతివివిక్తం శోధయతి॥ ఏకః జ్ఞానైకాకారతయా సర్వత్ర ఏకస్వరూపః, “ఏకో ద్రివిహాస్సుసంపన్నస్సుపుష్పం కురుతే ప్రజాః,, ఇతి వదన్నిర్దేశః - నానాకారేషు దేవమనుష్యాదిశరీరేష్వవస్థితోఽపి, సర్వత్ర జ్ఞానైకాకారతయా ఏకరూప ఇత్యర్థః - దేహస్తు దేవమనుష్యపశుపాదపతదవాన్తరభేదభిన్నః, శుద్ధః నిర్మలః, దేహస్తు మలినః, స్వయంజ్యోతిః స్వయంప్రకాశః - నిర్గుణః రాగద్వేషాదిరహితః - గుణాశ్రయః జ్ఞానానన్దాదిగుణాశ్రయః - సర్వగః అణుస్వరూపత్వేపి ధర్మభూతజ్ఞానేన సర్వవ్యాపీ - అనావృతః దేహ ఇవ గృహాదిభిరనావృతః - సాక్షీ దేహేన్ద్రియాదీనామపరోక్షం ద్రష్టా - దేహస్తు - పరప్రకాశ్యః, రాగద్వేషాదిగుణాశ్రయః - జ్ఞానాదిగుణాశ్రయః, వ్యాప్యః - ఆవృతః - దృశ్యశ్చేత్యర్థసిద్ధం - పరం కేవలం, ఆత్మా దేహాదిష్వన్తః ప్రవిశ్య ధారకః, దేహస్తు ధార్యః, అతః, ఆత్మనః దేహాత్ పరః విలక్షణః ॥ ౭ ॥ అత ఏవ, దేహాదిభిః, ఉపాత్తాః స్వీకృతాః, ఆశిశ్ఘః ప్రాణేన్ద్రియపరః, తద్ధర్మాస్తేషాం దేహాదీనాం ధర్మాః, బాల్యయౌవనాశనాయాపిపాసాదయః, తచ్ఛబ్దేన బాల్యాదీనాం తదేకాన్తత్వం సూచ్యతే, తద్ద్రష్టుస్తస్య దేహేన్ద్రియద్రష్టుః రాత్మనో జీవస్య - నస్యుః - తస్యాత్మనో - య - త్కైవల్యం దేహగతజాత్యాదిరాహిత్యమేవ - తస్య - దేహాద్వైధర్మ్యముక్తం - దేహవిలక్షణమాత్మస్వరూపం

న్నమునోత్పాదితే గృహే। అపత్యే ద్రవిణే వాపి కః కుర్యాన్మమతాం బుధః ॥ ౬ ॥ ఏకశ్శుద్ధస్స్వయంజ్యోతిర్నిర్గుణోఽపి గుణాశ్రయః । సర్వగోఽనావృతస్సాక్షీ పరమాత్మాఽఽత్మనః పరః ॥ ౭ ॥ దేహాద్యుపాత్తాస్తద్ధర్మా

కదాప్యనతత్యశకాలాయాం సుషుప్త్యతాశ్రిన్ద్రోయిత్యభిప్రాయః - తత్ర సుషుప్తిర్జీవదవస్థాయామేవాహరహరనుభూయమానత్వేన సుషుప్తిరేవ నిదర్శనమిత్యాహ - తత్ తత్ర సుషుప్తం సుప్తిః - భావే క్తః - నిదర్శనం ఉదాహరణమిత్యర్థః - సుషుప్తౌ హి దేహగతబ్రాహ్మణత్వాదిబాహ్యాకారో నానుభూయతే - కింతు దేహవిలక్షణం స్వస్వరూపం - తథాచోక్తం తృతమే ,, భూతసూక్ష్మేన్ద్రియమనోబుద్ధ్యాదిష్విహ నిద్రయా। లీనేష్వసతి యస్తత్ర వినిద్రో నిరహంక్రియః,, ఇతి అనేన దేహతద్ధర్మాణాం నాత్మప్రతీత్యవిషయత్వముచ్యతే - ఏవం ప్రకృతిపురుషయోస్స్వరూపే నిరూపితే - యద్వా - ఇదం శ్లోకద్వయం ప్రధానజీవవిలక్షణపరమాత్మస్వరూపకథనపరం - ప్రకృతిపురుషస్వరూపం త్వర్థాద్విశోధితం భవతి - ప్రకృతివివిక్తాత్మస్వరూపవివేచనపరత్వే హి సుషుప్తం తన్నిదర్శనమిత్యస్యాసంగతిస్స్యాత్ - సుషుప్తౌ దేహేన్ద్రియప్రలీతావపి ఉక్తవిధత్వేనాత్మస్వరూపస్యాప్రతీతేః - తస్మాదయమర్థః - ఏకస్స్వసమాభ్యధికద్వితీయవస్త్వన్తరరహితః - శుద్ధః అపాపవిద్ధః - అపహతపాప్మేత్యర్థః - స్వయంజ్యోతిః - నిరుపాధికస్స్వయంప్రకాశః - నిర్గుణః ప్రకృతిపురుషగతాజ్ఞత్వదుఃఖిత్వాది హేయగుణరహితః - గుణాశ్రయః - అనన్తకల్యాణగుణాశ్రయః - సర్వగః స్వరూపతః స్వభావతశ్చ విభుః - అనావృతః - దేహాదిష్వవస్థితోఽపి తైరపరిచ్ఛిన్నః - సాక్షీ సర్వం యుగపత్సాక్షాత్కర్తా - ఉదాసీనో వా - ఆత్మనః ఉక్తాకారవిపరీతాజ్జీవాత్పరః విలక్షణః - పరమాత్మా - పరో మా యస్మాత్స పరమః - స చాసావాత్మా చ - స్వసమానాధికాత్మాన్తరరాహిత్యః స్వవ్యతిరిక్తస్య సర్వస్యాన్తః ప్రవిశ్య ప్రశాసనేన ధారకః - జీవస్తు నైకః - కింతు బహవస్సమానాకారాః ,, నిత్యో నిత్యానాం చేతనశ్చేతనానాం - న త్వేవాహం జాతు నాస ,, మిత్యాదికశ్రుతిప్రసిద్ధేయం - యద్యపి జీవస్వరూపమపి స్వయంజ్యోతిరేవ - తథాపి తత్స్వరూపసత్తాస్థితిప్రవృత్త్యాదేః పరమాత్మేచ్ఛాయత్తత్వస్య ,, ద్రవ్యం కర్మ చ కాలశ్చ స్వభావో జీవ ఏవ చ । యదనుగ్రహతస్సన్తి న సన్తి యదుపేక్షయా ,, ఇతి స్మరణాన్న నిరుపాధికస్వయంజ్యోతిష్ట్వం - తథా జీవో దేహద్వారా రాగద్వేషాదియుక్తః నాపి శుద్ధః - యద్యపి ప్రజాపతివాక్యే జీవస్యాప్యపహతపాప్మత్వం ,, ఏష ఆత్మాఽపహతపాప్మా,, ఇత్యాదినా శ్రుతం తథాపి - తత్కర్మణా సఙ్కుచితం - ముక్తౌ తు పరమాత్మప్రసాదాదావిర్భూతమితి న సర్వదా శుద్ధత్వం - తథా చ

శ్రుతిః ॥ ఏవం సంప్రసాదోఽస్మాచ్ఛరీరాత్సముత్థాయ పరంజ్యోతిరుపసంపద్య ॥ సూత్రం చ ॥ సంపద్యావిర్భావః స్వేన శబ్దాత్ ॥ ఇతి తథా చాకల్యాణగుణాశ్రయత్వేనానుభవతి - కిం తు స ... ఇత్యాది ... అప్రాప్తగుణ... శ్రుతిసూత్రాభ్యాం హేయగుణనివృత్తకల్యాణగుణావిర్భావః ... అపహతపాప్మా ... స్వగుణాలక్షణైర్... సర్వగతానామ్ ... మనదహరవిద్యాయాం ॥ ఏష ఆత్మా అపహతపాప్మా ॥ ఇత్యాదినా హేయగుణాన్ప్రతిషిధ్య ॥ సత్యకామః ఇత్యాదినా కల్యాణగుణాన్విదధత శ్రుత్యైవ ప్రమాణం - తథా జీవోఽపి సర్వగః ఉపలబ్ధత్వాత్ - తథా చ శ్రుతిః ॥ ఏవాస్య ... స్వాత్ తిసా ... రాగమాత్రోఽప్యపరోఽపి దృష్ట ॥ ఇతి అత ఏవ పరిచ్ఛిన్నః - నాపి సాక్షీ కిం తు కర్తా ... తథా ... ఫలం స్యాదద్వైతీ ॥ ఇతి తథా ... స్మాదథ కేన పరమాత్మనా వ్యాప్యః ధార్యశ్చ ॥ య ఆత్మని తిష్ఠన్ ॥ ఇత్యాది శ్రుతిభిః ... పరమార్థావివిక్తం ద్రష్టవ్యం పూర్వవ్యాఖ్యా కర్తృత్వాద్యపి ... ప్రకృతి ... ఉరుషాభ్యాం ... త్మా - అత ఏవ హేతోః దేహాద్వ్యావృత్తః - ఆదిశబ్దేన ... హః - దేహాద్ధి ... పాత్తాః పరిణామిత్వ ... త్వ ... ఖిత్వాదయః ఔపాధికా ధర్మాః తద్ధర్మాః ప్రకృతిపురస్సరకాన్తాః జడత్వాణుత్వాదయస్స్వభావాశ్చ - ... రుపరోఽన్యాప్ ... ఆత్మనః తయోః అన్తర్వ్యాప్యాత్ ... నస్యః కైవల్యం ... రాక్త్వాణుత్వాదిపరిచ్ఛిన్నత్వాదిధర్మ ... త్వమేకత్వం ... ప్రకృతిపురుషాభ్యాం ... త్యర్థః - తత్ర - జీవాత్మపరమాత్మనోర్వైధర్మ్యం - ... సుఖ ... మయి ... తస్య ... తాః ... నైరపేక్ష్యపలక్షణం - కథాహ - సుఖం ... త్యగాత్మనో ... పరమాత్మనో ... కృష్ణైతే ... కేతన ఆత్మా యోఽయం విజ్ఞాన ... సాక్షీ ॥ ఇతి - ప్రకృతేః ప్రత్యగాత్మనః ... వస్థాయాం అకించిజ్జ్ఞస్య సర్వజ్ఞేన పరమాత్మనా పరిష్వక్త ఆమ్నాయతే ॥ ప్రాజ్ఞేనాత్మనా సంపరిష్వక్తో న బాహ్యం కించన వేదనాన్తరమ్ ॥ ఇతి తథా ... ప్రాజ్ఞేనాత్మనాన్వారూఢ ఉత్సర్జన్యాతి ॥ ... స్వపలక్షణ ...

నస్యు ... రాత్మనః । కైవల్యం తస్య వై ధర్మ్యం తత్సుఖం ... ॥ ౮ ॥ య ఏవం సన్తమాత్మానమాత్మస్థం వేదపూరుషః । నాజ్యతే ప్రకృతిస్థోఽపి తద్గుణైః స మయి స్థితః ॥ ౯ ॥ యః స్వధర్మేణ మాం నిత్యం నిరాశీః శ్రద్ధయాన్వితః । భజతే శనకైస్తస్య మనో రాజన్ప్రసీదతి ॥ ౧౦ ॥ పరిత్యక్తగుణః సమ్యగ్దర్శనో విశదాశయః । శాన్తిం మే సమవస్థానం బ్రహ్మ కైవల్యమశ్నుతే ॥ ౧౧ ॥ ఉదాసీనమివాధ్యక్షం ద్రవ్యజ్ఞానక్రియాత్మనామ్ ।

కించిజ్జ్ఞస్య తదానీమేవ స్వేన సర్వజ్ఞేన సతా పరిష్వక్తత్వాత్ ... సంభవతి - న చ ... అన్తరేణ ... సంభవాత్, తస్మాత్తత్ర ప్రాజ్ఞేనేతి సర్వజ్ఞః పరమాత్మోక్తః ॥ న బాహ్యం కించన వేదనాన్తరమ్ ॥ ... తత్ర వైధర్మ్యం నిదర్శితం - తథా చ సూత్రం ॥ సుషుప్త్యుత్క్రాన్త్యోర్భేదేన ॥ ॥ ౮ ॥ ॥ ౯ ॥ యః సమ్ ... పరమాత్మనో ధార్యతయా వ్యాప్యతయా, ఆత్మని పరమాత్మని స్థితం, సన్తం - ఆత్మానం ప్రత్యగాత్మానం ... న తు తదుపాసనమాత్రపరః - కిం తు మయి అన్తర్యామిణి - పూర్వోక్తైకత్వాదిధర్మిణి, స్థితః - మదుపాసననిష్ఠ ... తిష్ఠతేర్ధాతోరుపాసనపరత్వం ॥ అథ సోఽభయం ప్రతిష్ఠాం విన్దతే - తన్నిష్ఠస్య మోక్షోపదేశాత్ ॥ ఇత్యాది శ్రుతిసూత్రాభ్యామ్ ... అవగమ్యతే - జ్ఞానయోగానుగృహీతభక్తియోగనిష్ఠ ఇత్యర్థః ప్రకృతిస్థోఽపి ... ఉపాసనదశాయాం ప్రకృతి ... సనసిద్ధ్యనన్తరం - తద్గుణైః ప్రకృతిగుణైః - నాజ్యతే న యుజ్యతే, కిం తు - ముక్తో భవతీత్యర్థః ॥ ౯ ॥ ॥ ౧౦ ॥ ... స్వధర్మేణ - స్వవర్ణాశ్రమోచితపఞ్చమహాయజ్ఞాదినిత్యనైమిత్తికాదిధర్మేణ నిరాశీః స్వధర్మసాధ్య ... అనభిసంహితఫలః కర్తృత్వసఙ్గ ఇత్యర్థః - మాం సర్వకర్మారాధ్యం - ఇన్ద్రాదిసర్వదేవతాశరీరకం ... నిత్యం - శ్రద్ధయా కర్తవ్యమితి కర్మసు త్వరయా, హే రాజన్ పృథో - తస్య జ్ఞానకర్మయోగాభ్యామనుగృహీత ... భక్తియోగనిష్ఠస్య - మనః శనకైః ... రాగాదిభిః కలుషితం భవతి ॥ ౧౦ ॥ ॥ ౧౧ ॥ ఏవం ... త్యక్తరాగాదిగుణః అత ఏవ - విశదాశయః నిర్మలాన్తఃకరణః, అత ఏవ - సమ్యగ్దర్శనః ... మాత్మస్వరూపదర్శీ - నాన్తర ... అన్తరాయోపహతం, మే స్వం ... సమవస్థానం ... ఇత్యర్థః, బ్రహ్మగుణతో బృహత్త్వాత్ బ్రహ్మశబ్దవాచ్యం, కైవల్యం కేవలం ... హతపాప్మత్వాదిగుణకం, మాత్మస్వరూపం, అశ్నుతే ప్రాప్నోతి, బ్రహ్మాత్మకాః ... గుణాష్టకస్వరూపేణ ... భవతి ముక్తో భవతీతి యావత్ ॥ ౧౧ ॥ ఏవం తత్త్వత్రయవిమర్శనపూర్వకం జ్ఞానకర్మయోగానుగృహీతభగవద్భక్తి ...

గస్యామృతత్వప్రాప్త్యుపాయతామభిధాయైవం విధస్య పుంసో జీవదవస్థాయామవస్థానప్రకారమాహ ॥ ఉదాసీనమిత్ ॥ ద్రవ్యం పృథివ్యాదిభూతాని-జ్ఞానం శ్రోత్రాదిజ్ఞానేన్ద్రియాణి క్రియా వాగాదీని కర్మేన్ద్రియాణి-ఆత్మా మనః-ఏషామ్-అధ్యక్షమ్ అధిపం-కూటస్థం స్వరూపతో నిర్వికారం అతఏవ-ఇమమ్-ఆత్మానం ప్రత్యగాత్మానమ్, ఉదాసీనమివస్థితమ్, యో వేద, ద్రవ్యాధ్యక్షత్వం ప్రకృతిసంబన్ధకృతం, పరమార్థతస్తు కూటస్థ ఉదాసీనః-ఇత్యేవ, మాత్మానం, యో-వేద-స-శోభనమాప్నోతి-జీవద్దశాయామపి సుఖమేవాప్నోతీత్యర్థః ॥౧౨॥ నను విప్రతిషిద్ధమేతదుచ్యతే ద్రవ్యాద్యధ్యక్షత్వం కూటస్థత్వముదాసీనత్వం చేతి-కరణప్రవర్తకత్వమేవ హి కరణాధిపత్వం - తచ్చ వికార-స్తదభావః కూటస్థత్వముదాసీనత్వం-తత్రాహ ॥ భిన్నస్యేతి ॥ ద్రవ్యక్రియాకారకచేతనాత్మనః-ద్రవ్యం పృథివ్యాది- క్రియాకారకాణి కర్మేన్ద్రియాణి- చేతనా జ్ఞానేన్ద్రియజాతం-ఏతదాత్మకస్యేత్యర్థః- క్రియాకర్మేన్ద్రియాణి-కారకాణి జ్ఞానకరణాని శ్రోత్రాదీని-చేతనా చిత్తం - ఏతదాత్మకస్యేతి వార్థః - ద్రవ్యాద్యాత్మకస్య - అతఏవ - భిన్నస్య దేవమనుష్యాదిభావేన- భిన్నస్య - లిఙ్గస్య శరీరస్య - గుణప్రవాహః గుణపరిణామో-భవతి అయం భావః - యద్యపి ద్రవ్యాద్యధ్యక్షత్వరూపవికార ఆత్మన్యస్తి- తథాపి - సవికారః -జ్ఞానవికారోఽపి - స్వధర్మభూతజ్ఞానగతో న స్వరూపగత ఇతి స్వరూపతః కూటస్థత్వముదాసీనత్వం చ - దేవాదిరూపేణ పరిణామస్తు ద్రవ్యాదిసఙ్ఘాతస్యైవేతి - నను - ధర్మతోఽపి సవికారేణ కూటస్థతోపపత్తిః - కూటస్థతా హి నిర్వికారతా-సా చ నిత్యతాపరపర్యాయా-ధర్మతోఽనిత్యత్వే కథం నిత్యతేతి చేత్, ఉచ్యతే-ధర్మభూతం జ్ఞానం ద్రవ్యం నిత్యమేవ-తస్య చ కర్మనా కదాచిత్సఙ్కోచః కదాచిద్వికాస శ్చేత్యవస్థాద్వయమఙ్గీక్రియతే - తత్ర సఙ్కోచో నామ ప్రసరాభావః తదభావో వికాసప్రసరరూపః-అభావాభావస్య భావరూపత్వాత్ - అతో ధర్మభూతం జ్ఞానద్రవ్యమపి నిత్యమేవేతి ధర్మతోఽపి కూటస్థతోప

> కూటస్థమిమమాత్మానం యో వేదాప్నోతి శోభనమ్॥౧౨॥ భిన్నస్య లిఙ్గస్య గుణప్రవాహో ద్రవ్యక్రియాకారకచేతనాత్మనః। దృష్టాసు సంపత్సు విపత్సు సూరయో న విక్రియన్తే మయి బద్ధసౌహృదాః ॥ ౧౩ ॥ సమః సమానోత్తమమధ్యమాధమః సుఖే చ దుఃఖే చ జితేన్ద్రియాశయః। మయోపక్లృప్తాఖిలలోకసంయుతో విధత్స్వ వీరాఖిలలోకరక్షణమ్॥౧౪ ॥ శ్రేయః ప్రజాపాలనమేవ రాజ్ఞో యత్సాంపరాయే సుకృతాత్షష్ఠమంశమ్। హర్తాఽన్యథా హృతపుణ్యః ప్రజానామరక్షితా కరహారోఽఘమత్తి ॥౧౫ ॥ ఏవం ద్విజాగ్ర్యానుమతానువృత్తధర్మప్రధానోఽన్యతమోఽవితాస్యాః। హ్రస్వేన కాలేన గృహోపయాతాన్ద్రష్టాసి సిద్ధాననురక్త

త్తిః-పృథివ్యాదీనాం తు స్వరూపతః స్వభావతశ్చ వికారఇతి న కూటస్థత్వం- అత ఆత్మనః స్వతి మేకరూపత్వాద్దేహస్య ప్రతిక్షణపరిణామిత్వాదపురుషార్థరూపత్వా - ద్దేహప్రయుక్తాసు-దృష్టాసు-ప్రాప్తాసు-సంపత్సు-విపత్సు చ సూరయస్తత్త్వత్రయవివేచనచతురాః-న విక్రియన్తే సంపదాపత్ప్రయుక్తహర్షశోకాభ్యాం న యుజ్యన్త ఇత్యర్థః - కథం నిరతిశయ ప్రీతిప్రయుక్తహర్షశోకాసంబన్ధ-స్తత్రాహ-మయి నిరతిశయప్రీతివిషయే-బద్ధం సౌహృదం యైస్తే- సౌహృదశబ్దేన సుహృద్భావో ధర్మో నిరతిశయప్రేమోచ్యతే-తేన ప్రీతిరూపముపాసనం లక్ష్యతే-బద్ధశబ్దేన తస్య విజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితత్వం వివక్షితం-తథా చ-విజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితమద్విషయనిరతిశయప్రీతిరూపభక్త్యావిస్మృతదేహధర్మా హర్షశోకాభ్యాం న యుజ్యన్త ఇత్యర్థః-త్వం చ సూరిః ॥ ౧౩ ॥ అతః-సుఖే దుఃఖే చ-దేహప్రయుక్తే - సమస్సన్-సామ్యం యథా కథం సంభవే-త్తత్రాహ - విజితేన్ద్రియాశయః వశీకృతబాహ్యేన్ద్రియాన్తఃకరణః-జితేన్ద్రియస్య హి సుఖదుఃఖయోస్సామ్యం సంభవేదిత్యర్థః అతఏవ-సమానాః మధ్యమోత్తమాధమాః యస్య సః-నిర్యజ్ఞ ఇవ దేవాదిషు నానాకారేషు సత్స్వపి సామాన్యాన సన్ధానపర-స్తేషాం చ బ్రహ్మాత్మకత్వే సామ్యధీ-స్త్వం - అఖిలలోకరక్షణం-విధత్స్వ-కథమేకేన మయా కర్తుం శక్యం-తత్రాహ-మయేశ్వరేణ-ఉపక్లృప్తాస్సంపాదితాః అమాత్యాదయో యే అఖిలాం లోకా-స్తైస్సంయుతః ॥౧౪॥ నను మమ ముముక్షోర్మమ సుత్యాద్యకిమఖిలలోకరక్షణం విధత్స్వేత్యుచ్యతే-తత్రాహ ॥ శ్రేయ ఇతి ॥ రాజ్ఞః-ప్రజాపాలనమేవ-శ్రేయః శ్రేయస్సాధనం సమీహితపురుషార్థసాధనమిత్యర్థః-కుతః-యద్యస్మాత్ప్రజాపాలనాత్-సాంపరాయే దేహాన్తరలోకే-ప్రజాభి-స్తత్కృతం సుకృతం-తస్య-షష్ఠమంశం-హర్తా హరతి - అన్యథా లోకరక్షణాభావే-ప్రజానాం రక్షణాభావే-హృతపుణ్యః-ప్రజాపీడనాదినా-తద్దత్తం, కరం స్వామిగ్రాహ్యభాగం హరతి హారకః-తథాభూతః-అతఏవ-ప్రజాభి స్తత్పుణ్యాస్తా సా-మఘమత్తి ఆదత్తే ॥ ౧౫ ॥ ఇత్థం స్వధర్మాదిప్రజాః పాలయసి ధర్మ ఆస్తదాతపముక్తిరపి సులభస్యాదిత్యాహ ॥ ఏవమి

౧౬॥శ్లో॥పా ద్విజాగ్ర్యానుమతో.

తి॥ద్విజాగ్ర్యైశ్చా-నుమతశ్చాసావనువృత్తశ్చ,వ్యస్తపాఠే౽నుమతో౽నువృత్తశ్చ-ధర్మప్రధానః అనభిసంహితఫలస్సవ
ర్ణాశ్రమోచితధర్మప్రధానః-అన్యతమః ప్రజానాం మధ్యే అన్యతమ ఇవ స్వస్మిన్ స్వాతన్త్ర్యమనారోప్యేత్యర్థః-అవితా ర
క్షితా,యది-స్యాః భవేః-తదా-హరిస్త్వేనాసన్నేన-కాలేన-గృహాన్ప్రత్యుపగతాన్-సిద్ధాన్సనకాదీన్ -అనురక్తాస్స్వస్మి
న్ననురాగయుక్తా-లోకా-యస్య-సత్వం-ద్రష్టా౽సి-తై-రుపదిష్టతత్త్వో౽మృతత్వం యాస్యసీత్యర్థః॥౧౬॥ కించ-హే
మానవేన్ద్ర-మత్ మత్తస్సకాశాత్-కంచి-ద్వరం-వృణీష్వ - తే తవ-గుణాః శమాదయః-శీలం నిర్మత్సరాదిస్వభావ-స్తైర్య
న్త్రితః వశీకృతో౽హం-తద్రహితైస్తు- మఖైర్యాగై-స్తపోభిః కృచ్ఛ్రచాన్ద్రాయణాదిభి-ర్యోగేన వా-నాహం-సులభః కు
తః-యద్యస్మాత్-సమంచిత్తం యేషాం-తేష్వేవ-వర్తితుంశీలమస్య,సో౽హమ్ ॥౧౭॥ స-విశ్వజిత్పృథురేవం-లోకగు
రుణా-విష్వక్సేనభగవతా-అనుశిష్టః-హరే-రాదేశమాజ్ఞాం-శిరసాజగృహే-అతీవాదృతవానిత్యర్థః ॥౧౮॥ తతః,
పాదయోః-క్షమాపయితుంస్పృశన్తం - స్వేనస్వీయేన అశ్వాహరణాదికర్మణా - వ్రీడితం లజ్జితం శతక్రతుమిన్ద్రం-ప్రే
మ్ణా-పరిష్వజ్య ఆలిఙ్గ్య-తస్మిన్-విద్వేషం-విససర్జ అత్యాక్షీత్- హేతివిస్మయే- అర్ద్రా రాధజనితవిద్వేషం తదైవ విససర్జే
తి విస్మయతే ॥౧౯॥ తతో-విశ్వాత్మా-భగవానపి పృథునా, ఉపహృతం-సమర్పితం-అర్హణం అర్ఘ్యాదికం, యస్య-సము
జ్జిహానయా సముద్రిక్తయా-భక్త్యా,గృహీతౌ చరణౌ అమ్బుజే ఇవ-యస్య- ప్రస్థానాభిముఖః స్వలోకం ప్రతి ప్రయాణాభిము
ఖో౽పి అనుగ్రహేణ-విలమ్బితస్సంజాతవిలమ్బః, సతాం భక్తానాం, సుహృత్ నిరతిశయప్రీతిమాన్-ఏనం పృథుం-పశ్యన్-

లోకః॥౧౬॥ వరం చ మత్ కంచన మానవేన్ద్ర వృణీష్వ తే౽హం గుణశీలయన్త్రితః। నాహం మఖైర్వై సుల
భస్తపోభిర్యోగేన వా యత్సమచిత్తవర్తీ॥౧౭॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ స ఇత్థం లోకగురుణా విష్వక్సేనేన విశ్వ
జిత్। అనుశాసిత ఆదేశం శిరసా జగృహే హరేః॥ ౧౮ ॥ స్పృశన్తం పాదయోః ప్రేమ్ణా వ్రీడితం స్వేన కర్మణా।
శతక్రతుం పరిష్వజ్య విద్వేషం విససర్జ హ॥౧౯॥ భగవానపి విశ్వాత్మా పృథునోపహృతార్హణః। సము
జ్జిహానయా భక్త్యా గృహీతచరణామ్బుజః॥౨౦॥ ప్రస్థానాభిముఖో౽ప్యేనమనుగ్రహవిలమ్బితః। పశ్యన్పద్మ
పలాశాక్షో న ప్రతస్థే సుహృత్సతామ్॥౨౧॥ స ఆదిరాజో రచితాఞ్జలిర్హరిం విలోకితుం నాశకదశ్రులోచనః।
న కించనోవాచ స బాష్పవిక్లబో హృదోపగుహ్యాముమధాదవస్థితః॥౨౨॥ అథావమృజ్యాశ్రుకలా విలోకయ
న్నతృప్తదృగ్గోచరమాహ పూరుషమ్। పదా స్పృశన్తం క్షితిమంస ఉన్నతే విన్యస్తహస్తాగ్రమురఙ్గవిద్వి
షః॥ ౨౩ ॥ పృథురువాచ॥ వరాన్విభో త్వద్వరదేశ్వరాద్బుధః కథం వృణీతే గుణవిక్రియాత్మనామ్। యే నారకా
ణామపి సన్తి దేహినాం తానీశ కైవల్యపతే వృణే న చ ॥ ౨౪ ॥ న కామయే నాథ తదప్యహం క్వచిన్న యత్ర యు

పద్మదలవద్విశాలే అక్షిణీ యస్య సః - పద్మపత్రవద్విశాలాభ్యామక్షిభ్యాం పశ్యన్నితి భావః - న ప్రతస్థే న యయౌ ఇత్య
ర్థః ॥ ౨౦ ॥ ॥౨౧॥ ఏవం భగవతో భక్తే పృథౌ కృపాతిరేక ఉక్తః - పృథోర్భగవతి భక్త్యుద్రేకమాహ ॥ స ఇతి
ద్వాభ్యామ్॥ స ఆదిరాజః పృథుః-రచితాఞ్జలి-రశ్రుపూర్ణలోచనః-అత ఏవ-హరిం - అవలోకితుం , నాశకత్ న సమర్థో౽
భూత్-బాష్పైః-విక్లబః అస్పష్ట,స్తూష్ణీమవస్థితస్సన్, కించిదపి,నోవాచ చ-కింత్వ - ముం హరిం-హృదా - ఉపగుహ్య ఆవృ
త్య,సంశ్లిష్య-ఆలిఙ్గ్యేతి యావత్-అధాత్ ధృతవాన్ ॥ ౨౨ ॥ అథానన్తరం - అశ్రుకలాః అశ్రుకణాన్,హస్తేనా
వమృజ్య-అతృప్తయోర్దృశోర్గోచరం విషయభూతం, పదా చరణేన, క్షితిం భూమిం-స్పృశన్తం,అయం భావః , న ఖలు దే
వాః పదా భువం స్పృశన్తి అతః కృపాపారవశ్యాద్భువం హరిరాత్మానం విస్మృతవానివేతి - ఉరగద్విషో వైనతేయస్య-ఉ
న్నతే అంసే స్కన్దే-విన్యస్తం హస్తాగ్రం యేన తం-పూరుషం పరమపూరుషం,ఆహ ఉవాచ ॥ ౨౩ ॥ తత్ర యదుక్తం
వరం వృణీష్వేతి తదసహమాన ఆహ, హే విభో - వరదానాం బ్రహ్మాదీనాం , ఈశ్వరాద్వరదాత్, త్వత్తస్సకాశాత్-బు
ధః అర్థకామాదీనాం సాతిశయత్వం నశ్వరత్వం చ జానన్ వరాన్-వృణీతే, కీదృశాన్ - యే వరాః , గుణవిక్రియాత్మనాం స
త్త్వాదిగుణానుసారేణ,విక్రియా వికారా, యస్మిన్-నాత్మని స్వభావే-స,ఆత్మా స్వభావో, యేషాం , నారకాణాం సంసారి
ణామపి దేహినాం,సన్తి-తేషామపి భోగ్యా ఇత్యర్థః, తస్మాత్ , హే కైవల్యపతే ముక్త్యధిపతే-ముక్తిప్రదేత్యర్థః - హే
ఈశ సర్వాన్తర, తాన్ క్షుద్రాన్, న వృణే ॥ ౨౪ ॥ తర్హి కైవల్యమేవ వరయ, తత్రాహ॥ నేతి ॥ హే నాథ-మహత్తమా
నాం భాగవతానాం,అన్తర్హృదయాత్-ముఖద్వారేణ నిర్గతో , భగవత్పాదామ్బుజమకరన్దో యశః శ్రవణాదిసుఖం- యత్ర-
నాస్తి, తాదృశం చేత్-కైవల్యమపి, తన్న కామయే న వృణే-తర్హి కిం కామయసే తత్రాహ,త్వద్గుణశ్రవణాయ, మే మహ్యం

కర్ణాయుతం కర్ణానామయుతం, అయుతశబ్ద ఆనన్త్యపరః - గుణానామానన్త్యాదనన్తగుణశ్రవణార్థమనన్తశ్రోత్రాణి విధత్స్వ దేహి-ఏష ఏవ-మమాభిమతో వర ఇత్యర్థః ❁ ॥౨౪॥ ❁ కిం మద్గుణశ్రవణసాధ్యం యదర్థం-కర్ణాయుతం ప్రార్థయసే-తత్రాహ॥స ఇతి॥ హే ఉత్తమశ్లోక, మహతాం త్వద్భక్తానాం-ముఖాచ్చ్యుతః-సః, భవతః పదామ్బుజయోర్యా సుధా తస్యా-యో, లేశః, తత్సమ్బన్ధీ యోఽనిలో వాయుః, దూరాదపి కించిద్యశశ్శ్రవణమాత్రమిత్యర్థః-విస్మృతం-తత్త్వవర్త్మ తత్త్వమార్గః-యైః-కుయోగిభిః- తేషామపి, నః అస్మాకం-త్వద్విషయాం, స్మృతిం భక్తిం, వితరతి దదాతి-అతో, వరైః పురుషార్థాన్తరసాధనభూతైః-రలమ్ ❁ ॥౨౫॥ ❁ త్వద్విషయభక్తివర్ధకత్వాత్ త్వద్గుణానుశ్రవణస్య యదృచ్ఛయాపి త్వద్గుణానేవ శృణుయామీత్యాహ॥యశ ఇతి॥ హే సుశ్రవః శోభనకీర్తే-సతాం-సఙ్గమే సతి, సకృదపి యదృచ్ఛయాపి, తే తవ, యశః కీర్తిమేవ, పరం, శృణోమి-సకృదపి యదృచ్ఛయాపీత్యనేన అసకృదత్యాదరేణ యశశ్శ్రోతవ్యతా సూచ్యతే, తదుపపాదయతి, యః కశ్చిత్పుమాన్, గుణజ్ఞస్సారగ్రాహీ చేత్-పశుం కర్మజడం, ఋతే, కథం, విరమేత్, గుణానుశ్రవణాదితి శేషః అగుణజ్ఞః పశుశ్చేత్ త్వద్యశస్సకృదాశ్రుత్య తతో విరమేదిత్యర్థః గుణజ్ఞస్యావిరామమేవ సదృష్టాన్తముపపాదయతి, యద్యస్మాత్-శ్రీర్లక్ష్మీర్గుణానాం భవదీయకల్యాణగుణానాం, సఙ్గ్రహేచ్ఛయా సంస్మరణేచ్ఛయా, ప్రవవ్రే త్వామితి శేషః, యద్వా గుణానాం సర్వపురుషార్థానాం సఙ్గ్రహస్స్వస్మిన్ సమాహారః-స్తదిచ్ఛయా, య-త్త్వద్యశః, ప్రవవ్రే నితరాం వృతవతీ ❁॥౨౬॥❁ అతో లక్ష్మీరివానన్యపరిత్యాగేన త్వామేవాహం భజామీత్యాహ॥అథేతి॥అథ - హే భగవన్-అఖిలపురుషోత్తమం- అఖిలేభ్యః బద్ధముక్తనిత్యభేదేన త్రివిధేభ్యః, పూరుషేభ్యః, ఉత్తమం పఞ్చమీ భయేనేత్యత్ర "పఞ్చమీ" ఇతి యోగవిభాగాత్సమాసః, అనేన జీవానామభజనీయత్వం వివక్షితం, అఖిలపూరుషోత్తమత్వే హేతు, ర్గుణాలయం త్రివిధేష్వపి చేతనే

ష్మచ్చరణామ్బుజాసవః।మహత్తమాన్తర్హృదయాన్ముఖచ్యుతో విధత్స్వ కర్ణాయుతమేష మే వరః॥౨౪॥స ఉ
త్తమశ్లోక మహన్ముఖచ్యుతో భవత్పదామ్భోజసుధాకణానిలః। స్మృతిం పునర్విస్మృతతత్త్వవర్త్మనాం కు
యోగినాం నో వితరత్యలం వరైః॥౨౫॥యశశ్శివం సుశ్రవ ఆర్యసఙ్గమే యదృచ్ఛయా చోపశృణోమి తే సకృత్।
కథం గుణజ్ఞో విరమేద్వినా పశుం శ్రీర్యత్ప్రవవ్రే గుణసఙ్గ్రహేచ్ఛయా॥౨౬॥ అథాభజం త్వాఖిలపూరుషో
త్తమం గుణాలయం పద్మకరేవ లాలసః। అథావయోరేకపతిస్పృధోః కలిర్న స్యాత్కృతత్వచ్చరణైక
తానయోః॥౨౭॥ ❁ జగజ్జనన్యాం జగదీశ వైశసం స్యాదేవ యత్కర్మణి నస్సమీహితమ్।కరోషి ఫల్గ్వప్యురు

ష్వసంభావితనిత్యనిరుపాధికానన్యాధీనసర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వసర్వకారణత్వసత్యజ్ఞానత్వానన్తత్వాదికల్యాణగుణాశ్రయం, త్వామేవ, పద్మకరేవ లక్ష్మీరివ, లాలసః అత్యాసక్తః అభజం భజేయమిత్యర్థః-నను, ద్వయోరపమాం భజమానయోరిన్ద్రియసహావతవ కలహస్స్యా-త్తత్రాహ, ఏకపతిస్పృధోః ఏకస్మిన్పత్యౌ స్పర్ధమానయోః - ఏకభర్తృశ్రద్ధావతోరితియావత్॥ఆవయోః లక్ష్మ్యా మమ చ, కలిః కలహః, న స్యాత్ అసంభావితః- అసంభవమేవోపపాదయతి, త్వచ్చరణైకతానయోః, త్వచ్చరణయోరేకతానో మనసః ఐకాగ్ర్యేణ వృత్తిర్యయోస్తయో, రావయో, స్తత్కృత ఇత్యేతత్, క్వ, న భవేదేవేత్యర్థః-విషయస్యాపరిచ్ఛిన్నత్వాదితి భావః ❁ ॥౨౭॥ ❁ భవతు నామ కలిస్తథాపి భయం నేత్యాహ॥అథేతి॥ హే జగదీశ జగజ్జనన్యాం జగన్మాతరి లక్ష్మ్యాం, వైశసం విరోధస్స్యాదేవ, తత్ర హేతుః, యస్యాః, కర్మణి-నః-స్సమీహితమిచ్ఛా, భవతి, తథాపీన్ద్రవిరోధమత్పక్షపాతవదత్రాపి కేవలమత్పక్షపాత ఏవ స్యాదిత్యాహ, ఫల్గుతుచ్ఛమపి-ఉరుబహులు, కరోషి - యతో దీనేషు వత్సలః, స్వధిష్ణ్యే స్వస్వరూప ఏవ-రతస్య, తవ తయా జగజ్జనన్యా, కిం ప్రయోజనం - తాం నాద్రియస ఇత్యర్థః, యద్వా, నన్వేవం నం కాలం కర్మఫలాసంగేనానుష్ఠితవధునా ఫలాసంగాభావేప్యవశ్యం మాం భజతోఽప్యైహికం ఫలం దాస్యామ్యేవ, తత్రాహ॥జగజ్జనన్యామితి॥ హే జగదీశ, కర్మణి యజ్ఞాదౌ-జగజ్జనన్యాః ప్రకృత్యా, నః-న్నః అస్మాకం, సమీహితం ఫలం-తద్వైశసం అనర్థరూపం ఫలం-సంసారాభివృద్ధిరూపేణ వైశసమిత్యుక్తం-స్యాదేవ -ప్రాకృతఫలం స్యాదేవేత్యర్థః - కింతు ఫల్గ్వపి ప్రాకృతఫలసాధనత్వేన తుచ్ఛమపి-యజ్ఞాదికర్మ- ఉరు-కరోషి తస్మిన్స్వారాధనైకపక్షతామాపాద్య స్వవిషయభక్త్యుత్పాదనద్వారాఽనన్తస్థిరముక్తిఫలసాధనతాసంపాదనేనోరుకరోషీత్యర్థః-యతో భవాన్, దీనవత్సలః-దీనేషు-వత్సలః-దోషాదర్శీ - అయం భావః యద్యపి వయమనాదిప్రకృతిసంబన్ధాదజ్ఞాః కర్మణాం త్వదారాధనరూపతామజానన్తః పశుపుత్రపశుస్వర్గాద్యైహికాముష్మికఫలసాధనతామాపాద్య తేషు చ గనాభ్యః ప్రపద్యామహ

లక్ష్యకర్మానుతిష్ఠామః-తథాపి త్వం దీనేషు దాసేషు దోషాదర్శీ ఫలాంశాంనివర్త్య యన్న స్వసిద్ధిరపలసాధనతామేవ సమ్పాదయసి - జగజ్జగత్యామితి పారే-ప్రణిపూర్ణాఘువనఇత్యర్థః - ఫల్గుత్వమేవోపపాదయతి-స్వ ఏవధిష్ణ్యే సర్వస్వరూప ఏవ-అనిరతస్య స్వాత్మారామస్యేత్యర్థః - తయా-జగజ్జనన్యా-కింకిం ప్రయోజనం, స్వాత్మారామస్య పారిక్రుతం ఫలం కిము పనభవతి అల్పత్వా మిత్యర్థః-స్వాత్మారామస్య జగజ్జగత్యాం ఫల్గుపరలోకప్రాప్తిరిత్యర్థః ॥ ౨౯ ॥ ఏవమైశ్వర్యాన్తరభ్యఆత్మానుభ స్యాతిశయ ఉక్తః - తతో పభగవదనుభవస్యాతిశయత్వం సూచయన్ స్వాత్మానుభవపూర్వకభక్తియోగస్య కర్తవ్యతాం-సోదాహరణమాహ॥ భజన్తీతి॥ అత ఏవ కేవలకర్మణాం ఫల్గుత్వాదేవ-సాధవో నిష్కామాః-అథ ప్రత్యగాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానానన్తరం-త్వాం, భజన్తి- కథంభూతం -వ్యుదస్తమాయా గుణవిభ్రమోదయం-మాయాయా-యే-గుణాస్తజన్యాః-తన్మూలకో-యో-భ్రమః దేహాత్మభ్రమః స్వతన్త్రాత్మభ్రమశ్చ-తస్య-యః-ఉదయః ఉద్రేకః వ్యుదస్తః-నిరస్తః-మాయాగుణవిభ్రమోదయో-యేన-తం-సంశ్రితమాయాగుణభ్రమనిరాసకమిత్యర్థః - నిరతిశయానన్దరూపమాత్మానుభవం లబ్ధ్వాఽపి మాం కిమర్థం భజన్తి॥ తత్రాహ ॥ హే భగవన్, సతాం-భవత్పదానుస్మరణాదృతే త్వత్పదామ్బుజస్మరణం వినా-అన్యత్, నిమిత్తం ఫలం-న విద్మహే నిత్యనిరతిశయానన్దానన్దరూపే త్వచ్చరణస్మరణే - సముద్రే విప్రుడివ కేవలస్వాత్మానుభవో [illegible] తుచ్ఛ ఇతి భావః ॥ ౩౦ ॥ వరైః ప్రలోభనం కృపాళోస్తవానుచితమిత్యాశయేనాహ॥ మన్యే ఇతి॥ త్వాం-భజన్తం మాం వరం - వృణీష్వేతి - యద్వాక్ అవోచః-తాం- తేతవ-గిరం-జగతాం-విమోహినీం-విషమిశ్రపయఃపానప్రలోభనవాక్యతుల్యా-మన్యే- త్వదభజనాత్ప్రాప్తసంసారాణాం దైవాత్త్వద్భజనే సఆపునస్తేషాం వరప్రలోభనైస్సంసారమేవ మెవాపాదయసి-భక్తానుగ్రహైకశీలస్య దయాళోస్తవ తన్నిగ్రహో ఽనుచిత ఇతి భావః - నుఅహో- తేతవ-తన్త్యాదాము

దీనవత్సలస్స్వ ఏవ ధిష్ణ్యేఽభిరతస్య కం తయా॥ ౨౯ ॥ భజన్త్యథ త్వామత ఏవ సాధవో వ్యుదస్తమాయాగుణవిభ్రమోదయమ్। భవత్పదానుస్మరణాదృతే సతాం నిమిత్తమన్యద్భగవన్న విద్మహే॥ ౩౦ ॥ మన్యే గిరం తే జగతాం విమోహినీం వరం వృణీష్వేతి భజన్తమాత్థ యత్। వాచా ను తన్త్యా యది తే జనోఽసితః కథం పునః కర్మ కరోతి మోహితః॥ ౩౧ ॥ త్వన్మాయయాద్ధా జన ఈశ ఖణ్డితో యదన్యదాశాస్త ఋతాత్మనోఽబుధః। యథా చరేద్బాలహితం పితా స్వయం తథా త్వమేవార్హసి నః సమీహితమ్॥ ౩౨ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ ఇత్యాదిరాజేన నుతః స విశ్వదృక్ తమాహ రాజన్మయి భక్తిరస్తు తే। దిష్ట్యేదృశీ ధీర్మయి తే కృతా యయా మాయాం మదీయాం తరత్యస్మ

ల్యయా-బద్ధక్యా, వాచా ,,అపామసోమమమృతా అభూమ- అక్షయ్యం హవై చాతుర్మాస్యయాజినస్సుకృతం భవతి,, త్యాదికయా ,,యామిమాం పుష్పితాం వాచ,, మితి త్వదుక్తవిధయా వేదగిరా - జనో లోకః ,యద్యసితః అబద్ధస్స్యాత్ ,,షి బద్దః,, అపాతతః ప్రతిపన్నఫలానాం నిర్ముక్తో ముముక్షుస్స్యాదిత్యర్థః-తర్హి కథం పునః- పరైర్మోహితస్సన్, కర్మ-ప్రవృత్తిధర్మం, కరోతీత్యర్థః ॥ ౩౧ ॥ త్వన్మాయయా మోహితస్య త్వయా పునర్మోహనం న కార్యం-కింతు హితమేవ చేష్టితవ్యమిత్యాహ॥ త్వన్మాయయేతి॥ హే ఈశ -త్వన్మాయయా - అబుధః-స్వాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానవిధురః-జనః లోకః-అద్ధా-త్వాం-భజన్ - ఋతాత్మనః సత్యాదాత్మనః, త్వత్తః - యద్యన్యదర్థకామాదికమాశాస్తే తర్హి -ఖణ్డితః [illegible] తః -దూరీకృత ఏవ స్యాదిత్యర్థః - ఈశేతి హేతుగర్భం , ఆత్మనా ఈశేన త్వయా ఆత్మీయమితి తవ్యం దూరీకృతం స్యాదితి [illegible] త్వమేవ పిప్లుతం స్యాదితి భావః - అతస్స్వయమవిజ్ఞాపత ఏవ-త్వం-బాలహితం పుత్రహితం-పితా-యథా- [illegible] తథా-నస్సమీహితం-కర్తుమర్హసి ॥ ౩౨ ॥ ఏవముక్తో భగవాంస్తదుక్తమనుజగ్రాహేత్యాహ మునిః॥ హే రాజన్-తే త్వయా-సాధు వర్ణితం - యద్యస్మాదాశిషః ఐహికపురుషార్థాన్నాశాస్సే నేచ్ఛసి అతో భవాన్-మత్పరః-స్వర్గాపవర్గనరకాన్-సమం యథా తథా-పశ్యతి-అపవర్గో త్ర కైవల్యం- నరకగ్రహణం దృష్టాన్తార్థం, నరకవత్స్వర్గాపవర్గావపి హేయాదక్ష్యత ఇత్యర్థః ॥ ౩౩ ॥ హే మహారాజ, తే తుభ్య-మహం ప్రీతః-యస్మాత్త్వం-మదాదేశం, శ్రద్దధానః విశ్వసన్-దుస్త్యజమపి గోష-మత్యజః, తస్మాదాదేశ విశ్వసనమేవ , మహ్యం, పరముత్కృష్ట-మర్హణమారాధనమ్ ॥ ౩౪ ॥ ఇతి పూర్వోక్తరీత్యా, ఆదిరాజేన పృథునా- నుతః స్తుత - స, విశ్వదృగ్భగవాన్, తమాదిరాజం ప్రత్యాహ॥ ఉక్తిమేవాహ॥ హే రాజన్, మయి- తేతవ-భక్తిరస్తు వర్ధతాం-దిష్ట్యా దైవవశేన-తే త్వయా-మయి, ఈదృశీ, ధీర్భక్తిః, కృతా, కథం భూతా

తా, యయా ధియా, దుస్త్యజామపి, మదీయాం, మాయాం-తరత్యస్య ॥ ౩౫ ॥ ॥ ఉపసంహరతి॥ఇతీతి॥వైన్యస్య, రాజర్షేః పృథోః, అర్థవత్ శృణ్వతామపి పురుషార్థసాధనం, వచః అభినన్ద్య-తేన పూజితః-ఏనం వైన్యం, అనుగృహ్య, చ్యుతో భగవాన్-గన్తుం-మతిం-చక్రే ॥ ౩౬ ॥ ॥ తదా-దేవాదయః-సర్వే-రాజ్ఞా-యజ్ఞేశ్వరధియా భగవదాత్మకత్వధియా-యథాయోగ్యం, వాగాదిభిః, సభాజితాః పూజితాః - తతః యజ్ఞభూమేః, వైకుణ్ఠం భగవన్తం, మనుసృత్య గతాః, యయుః ॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ॥ సోపాధ్యాయస్య-రాజ్ఞః, పశ్యతస్సతః, అముష్య రాజ్ఞో, మనో-హరన్నివ-భగవాన్-స్వధామ, ప్రత్యగాత్ ॥ ౩౯ ॥ ॥ అదృష్టాయ చక్షుర్విషయతామప్రాప్తాయ-సందర్శిత ఆత్మా యేన తస్మై, దేవానాం బ్రహ్మాదీనామపి, దేవాయ - వాసుదేవాయ ‚‚ వసన్తి యత్ర భూతాని భూతాత్మని,, తి-నిరుక్త వాసుదేవపదవాచ్యాయ, నమస్కృత్య, స్వపురం, యయౌ ॥ ౪౦ ॥ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే ఏకోనవింశోఽధ్యాయః॥ ॥

పురం యయావిత్యుక్తం, తత్పురమనువర్ణయతి॥మౌక్తికైరితి॥మౌక్తికైర్ముక్తాదామభిః, చన్దనాగరుయుక్తైః, తోయైరార్ద్రాః-రథ్యాదయః - అస్మిన్సన్తీతి తథా- తోకైః యవాఙ్కురైః-అర్చిభిః దీపైశ్చ ॥౧॥౨॥ పూగపోతైః బాలపూ

దుస్త్యజామ్॥౩౫॥[తత్త్వం కురు మయోద్దిష్టమప్రమత్తః ప్రజాపతే। మదాదేశకరో లోకస్సర్వత్రాప్నోతి శోభనమ్] ॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ఇతి వైన్యస్య రాజర్షేః ప్రతినన్ద్యార్థవద్వచః। పూజితోఽనుగృహీత్వైనం గన్తుం చక్రేఽచ్యుతో మతిమ్ ॥ ౩౬ ॥ దేవర్షిపితృగన్ధర్వసిద్ధచారణపన్నగాః। కిన్నరాప్సరసో మర్త్యాః ఖగా భూతాన్యనేకశః ॥ ౩౭ ॥ యజ్ఞేశ్వరధియా రాజ్ఞా వాక్చిత్తాఞ్జలిభక్తిభిః। సభాజితా యయుస్సర్వే వైకుణ్ఠానుగతాస్తతః॥౩౮॥ భగవానపి రాజర్షేస్సోపాధ్యాయస్య పశ్యతః। హరన్నివ మనోఽముష్య స్వధామ ప్రత్యగాత్ప్రభుః ॥ ౩౯ ॥ అదృష్టాయ నమస్కృత్య నృపస్సందర్శితాత్మనే। వాసుదేవాయ దేవానాం దేవాయ స్వపురం యయౌ ॥ ౪౦ ॥ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, ఏకోనవింశోఽధ్యాయః॥ ॥
మైత్రేయ ఉవాచ॥మౌక్తికైః కుసుమస్రగ్భిర్దుకూలైస్స్వర్ణతోరణైః। మహాసురభిభిర్ధూపైర్మణ్డితం తత్ర తత్ర వై ॥౧॥ చన్దనాగరుతోయార్ద్రరథ్యాచత్వరమార్గవత్। పుష్పాక్షతఫలైస్తోకైర్లాజైరర్చిభిరర్చితమ్॥౨॥ సవృన్తైః కదళీస్తమ్భైః పూగపోతైః పరిష్కృతమ్। తరుపల్లవమాలాభిస్సర్వతస్సమలఙ్కృతమ్ ॥ ౩ ॥ ప్రజాస్తం దీపబలిభిస్సంభృతాశేషమఙ్గలైః। అభిజగ్ముర్మృష్టకన్యా మృష్టకుణ్డలమణ్డితాః॥౪॥ శఙ్ఖదున్దుభిఘోషేణ బ్రహ్మఘోషేణ చర్త్విజామ్। వివేశ భవనం వీరః స్తూయమానో గతస్మయః ॥ ౫॥ పూజితః పూజయామాస తత్ర తత్ర మహాయశాః। పౌరాన్జానపదాంస్తాంస్తాన్ప్రీతః ప్రియవరప్రదః ॥౬॥ స ఏవమాదీన్యనవద్యచేష్టితః కర్మాణి భూయాంసి మహాన్మహత్తమః। కుర్వన్శశాసావనిమణ్డలం యశః స్ఫీతం నిధాయారురుహే పరం పదమ్॥ సూత ఉవాచ॥తదాదిరాజస్య యశో విజృమ్భితం గుణైరశేషైర్గుణవత్సభాజితమ్। క్షత్తా మహాభాగవతస్సదస్పతే

గైః-పరిష్కృతమలఙ్కృతం - సంభృతాన్యశేషాణి మఙ్గళద్రవ్యాణి దధ్యాదీని తైః సహ-అభిజగ్ముః రాజ్ఞోఽభిముఖం యయుః॥ మృష్టాని నిర్ఘృష్టాని కుణ్డలాని యాసాం తాః-మృష్టాః ఉజ్జ్వలాః-కన్యాశ్చ-అభిముఖం యయుః ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ॥ తత-శ్శఙ్ఖాదిఘోషేణ - ఋత్విజాం వేదఘోషేణ చ సహ ఆవన్దిభిః -స్తూయమానోఽపి, గతస్మయః నిరహఙ్కారః-వీరః పృథుః-భవనం-వివేశ ॥ ౫ ॥ ॥ తత్ర తత్ర రథ్యాదిషు పౌరాదిభిః, పూజితః-మహాయశాః విపులకీర్తిః-పౌరాన్ పురవాసినః, జానపదాన్ దేశవాసినశ్చ - తదీయపూజాదిభిః - ప్రీత-స్తేభ్యస్సమీహితవరప్రదో-భూత్వా - యథాయోగ్యం పూజయామాస ॥ ౬ ॥ ॥ తథా-గుణైః-మహాన్- అత ఏవ - మహత్తమః పూజ్యతమః అత ఏవా-నవద్యచేష్టితః నిర్దుష్టోదారవ్యాపారః-ఏవమాదీని దోహనాదీని-భూయాంసి-కర్మాణి-కుర్వన్ - భూమణ్డలం-శశాస అనుశిష్టవాన్-తతః-స్ఫీతం విపులం-యశః, ఇహలోకే, నిధాయ-పరం పదం వైకుణ్ఠం, ఆరురుహే అధిరూఢవాన్ ॥ ౭ ॥ ॥ ఏవం శ్రుత పృథుచరిత్రః క్షత్తా ఏవమాదీనీత్యాదిశబ్దోపక్షిప్తాన్యతదుదారచేష్టితశుశ్రూషయా పునః పప్రచ్ఛేత్యాహ సూతః ॥ శ్రుత్వేతి॥అశేషైర్గుణైః-విజృమ్భితం ఊర్జితం-గుణవద్భిః-సభాజితం సత్కృతం-ఆదిరాజస్య రాజాధిరాజస్య పృథోః-యశః శ్రుత్వా-మహాభాగవతః క్షత్తా

హోసదస్యతే శౌనక-గృణన్తం కథయన్తం కౌషారవిం మైత్రేయ-మర్చయన్ సాధు సాధ్వితి సమ్మానయన్-ప్రాహ ❀ ॥౮॥ ❀ ఉక్తిమేవాహ॥ స ఇతి ద్వాభ్యాం ॥ విప్రైర్బ్రాహ్మణైః రాజ్యేఽభిషిక్తః-లబ్ధం అశేషాణామఖిలానామర్హాణాం వీరాణామర్హణం యేన సః-వైష్ణవం విష్ణోస్సంబన్ధి తేజః వీర్యం - బాహ్వోః - బిభ్రచ్చ బిభ్రాణశ్చ -యాభ్యాం వైష్ణవతేజశ్శాలిభ్యాం బాహుభ్యాం-గాం - దుదోహ - ఏవంభూతః కిమకరోదితి శేషః ❀॥౯॥ ❀ శ్రవణౌత్సుక్యమావిష్కుర్వన్ ప్రార్థయతే॥ కోన్వితి॥ అస్య పృథోః-కీర్తిమభిజ్ఞశ్చ -లోకే-ను - న శృణోతి-కథంభూతస్య-యస్య-విక్రమః పృథ్వీదోహాదిరూపస్తస్య-యదుచ్ఛిష్టం ఉచ్ఛిష్టతుల్యం-కామ, ముద్యాప్య-శేషభూపాః, లోకపాలైస్సహితా లోకాశ్చ, ఉపజీవన్తి, శుద్ధం నిరవద్యం తత్కర్మ తదీయం చేష్టితం-మెమహ్యం, వద ❀ ॥౧౦॥ ❀ ఏవముక్తో మునిరాహ॥ గఙ్గాయమునయోరిత్యాదినా॥ యద్యప్యత్ర మునిరాహేత్యాహేత్యేవంరూపం సూతవాక్యమపేక్షితం, తథాప్యర్థసిద్ధత్వాత్తన్నేత్యవగన్తవ్యం, ఏవం ప్రశ్నేఽపి శుకవాక్యమర్థసిద్ధం జ్ఞేయం-గఙ్గాయమునయోర్మహానద్యోః-రన్తరామధ్యే స్థితం-బ్రహ్మావర్తాకాఖ్యం క్షేత్రం క్షేత్రే ఆవసన్ ,, ఉపాస్యధ్యాజ్వస,, ఇత్యాధారస్య కర్మసంజ్ఞాయాం ద్వితీయా- ఆరబ్ధానేవ ప్రాచీనకర్మాయత్తానేవ భోగాన్, నత్వపూర్వసాధనానుష్ఠానారబ్ధాన్-తత్ర హేతుః-పుణ్యజిహాసయా పుణ్యక్షపణేచ్ఛయా- ముముక్షోః పాపవత్పుణ్యస్యాపి స్వఫలజననద్వారా మోక్షవిరోధిత్వేన పుణ్యస్యాపజిహాసితవ్యత్వబుద్ధిమతో మోక్షవిరోధిభోగసాధనత్వేన కర్మానుష్ఠానాసంభవాదితి భావః బుభుజే అనుమాతవాన్ ❀ ॥౧౧॥ ❀ సర్వత్ర-అస్ఖలితః ఆదేశః ఆజ్ఞా యస్య, సప్తద్వీపేషు, ఏక ఏవ దణ్డం ధారయతీతథా, స్వసమానరాజాన్తరరహిత ఇత్యర్థః, దణ్డధారణం కిం సర్వత్ర, న, బ్రాహ్మణకులాదన్యత్రాపి కిం సర్వత్ర, న కింతు,

తే కౌషారవిం ప్రాహ గృణన్తమర్చయన్ ॥౮॥ విదుర ఉవాచ॥ సోఽభిషిక్తః పృథుర్విప్రైర్లబ్ధాశేషసురార్హణః। బిభ్రచ్చ వైష్ణవం తేజో బాహ్వోర్యాభ్యాం దుదోహ గామ్ ॥౯॥ కోన్వస్య కీర్తిం న శృణోత్యభిజ్ఞో యద్విక్రమోచ్ఛిష్టమశేషభూపాః। లోకాస్సపాలా ఉపజీవన్తి కామమద్యాపి తన్మే వద కర్మ శుద్ధమ్ ॥౧౦॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ గఙ్గాయమునయోర్నద్యోరన్తరా క్షేత్రమావసన్। ఆరబ్ధానేవ బుభుజే భోగాన్పుణ్యజిహాసయా॥౧౧॥ సర్వత్రాస్ఖలితాదేశస్సప్తద్వీపైకదణ్డధృక్। అన్యత్ర బ్రాహ్మణకులాదన్యత్రాచ్యుతగోత్రతః॥౧౨॥ ఏకదాఽఽసీన్మహాసత్రదీక్షా తత్ర దివౌకసామ్। సమాజో బ్రహ్మర్షీణాం చ దేవర్షీణాం చ సత్తమ॥౧౩॥ తస్మిన్నర్హత్సు సర్వేషు స్వర్చితేషు యథార్హతః। ఉత్థితస్సదసో మధ్యే తారాణాముడురాడివ ॥౧౪॥ ప్రాంశుః పీనాయతభుజో గౌరః కంజారుణేక్షణః। సునాసస్సుముఖస్సౌమ్యః పీనాంసస్సుద్విజస్మితః॥౧౫॥ వ్యూఢవక్షా బృహచ్ఛ్రోణిర్వలివల్గుదలోదరః। ఆవర్తనాభిరోజస్వీ కాఞ్చనోరురుదగ్రపాత్॥౧౬॥ సూక్ష్మవక్రాసితస్నిగ్ధమూర్ధజః కమ్బుకన్ధరః। మహాధనే దుకూలాగ్ర్యే పరివీయోపవీయ చ॥౧౭॥ వ్యఞ్జితాశేషగాత్రశ్రీర్నియమే న్యస్తభూషణః। కృష్ణాజినధరశ్శ్రీమాన్ కుశపాణిః కృతోచితః॥౧౮॥ శిశిరస్నిగ్ధతారాక్షస్సమైక్షత సమన్తతః। ఉక్త

అచ్యుతగోత్రతః అచ్యుతగోత్రాత్-అన్యత్ర జాత్యన్తరేష్వపి భాగవతకులాదన్యత్రేత్యర్థః ❀॥౧౨॥ ❀ ఏకదా-మహాసత్రదీక్షా, ఆసీత్, మహాసత్రసఙ్కల్పం కృత్వా తత్ర దీక్షితోఽభూదిత్యర్థః, తత్ర మహాసత్రే, దివౌకసాం దేవానాం, బ్రహ్మర్షీణాం, దేవర్షీణాం చ, సమాజః సభా, ఆసీదిత్యర్థః, హే సత్తమ ❀ ॥౧౩॥ ❀ తస్మిన్ సమాజే, మహత్సు పూజ్యేషు, సర్వేషు, యథాయోగ్యం పూజితేషు సత్సు, స్వేనేతి శేషః, సదసః, మధ్యే, ఉత్థితస్సన్, సమన్తతస్సమైక్షత తేషు మధ్యే, తం విశినష్టి, తారాణాం మధ్యే, ఉడురాడివ చన్ద్ర ఇవ స్థితః ❀ ॥౧౪॥ ❀ ప్రాంశురున్నతః, పీనావాయతౌ దీర్ఘౌ భుజౌ యస్య, పద్మవదరుణే ఈక్షణే యస్య, శోభనా నాసా యస్య, సున్దరం ముఖం, యస్య, సౌమ్యః ప్రసన్నః, పీనావంసౌ స్కన్ధౌ యస్య, శోభనాః ద్విజాః దన్తాః యస్మిన్ తత్స్మితం యస్యేతి బహువ్రీహిగర్భో బహువ్రీహిః ❀ ॥౧౫॥ ❀ వ్యూఢం విస్తీర్ణం వక్షః యస్య, బృహన్తౌ పీనౌ శ్రోణీ నితమ్బౌ యస్య, వలిభిస్త్రిసృభిః, వల్గు సున్దరం, దళవదశ్వత్థపత్రవత్ ఉపరి విస్తృతమధస్తాత్సఙ్కుచితం, ముదరం, యస్య, ఆవర్తవన్నిమ్నా నాభిర్యస్య ఓజస్వీ ఇన్ద్రియశక్తిమాన్ కాఞ్చనవదుజ్జ్వలావూరూ యస్య ఉదగ్రౌ ఉన్నతౌ పాదౌ యస్య ❀ ॥౧౬॥ ❀ సూక్ష్మాశ్చ వక్రాశ్చ అసితాశ్చ స్నిగ్ధాశ్చ మూర్ధజాః యస్య, కమ్బువత్ త్రిరేఖాఙ్కితా కన్ధరా కణ్ఠః, యస్య, మహాధనే అనర్ఘే, దుకూలశ్రేష్ఠే, పరివీయ వసిత్వా ఉపవీయ ఉత్తరీయం కృత్వా ❀ ॥౧౭॥ ❀ నియమే నిమిత్తే, న్యస్తాని త్యక్తాని అశేషభూషణాని, యేన, అత ఏవ తైరనావృతత్వాద్వ్యఞ్జితా, అశేషేష్వవయవేషు శ్రీస్స్వాభావికీ శోభా, యేన, శ్రీమాన్ సముదాయకాన్తిమాన్, కుశపాణిః పవిత్రపాణిః, కృతాని ఉచితాని కర్మాణి యేన ❀ ॥౧౮॥ ❀ శిశిరే సన్తాపహరే, స్నిగ్ధే చ, తారే, యయోస్తే, అక్షిణీ, యస్య,

ఏవం భూత, ఉడ్వీశ, సదస్యాన్, సన్తోషయన్నివ, ఇదం వక్ష్యమాణం, వాక్యం, ముక్తవాన్, వాక్యం విశినష్టి, చారు శ్రోత్రప్రియం, చిత్రాణి పదాని యస్మిన్, శ్లక్ష్ణం ప్రసన్నం, మృష్టం శుద్ధం అనపశబ్దితం, గూఢం గమ్భీరం అగాధార్థం - అవిక్లబం అవ్యాకులమ్ ॥ ౧౯ ॥ అయమస్మాన్ప్రతి సర్వజ్ఞ ఇవ ధర్మాననుపదేష్టుముత్సహత ఇతి బుద్ధ్యా సభ్యా మాం ప్రద్వేక్ష్యయురితి మనీషయా స్వవాక్యశ్రవణాయ సభ్యాన్ ప్రార్థయతే॥ సభ్యా ఇతి॥ హే సభ్యాః సభాయాముపవిష్టాః, అనుపవిష్టాన్ సంబోధయతి, ఇహ సత్రభూమౌ, యే, ఆగతాః, మూర్ధాభిషిక్తాః, మహర్షయశ్చ తానిత్యభిప్రాయేణ విశినష్టి॥ సాధవ ఇతి॥ నాహం జ్ఞః, కింతు జిజ్ఞాసుర్జిజ్ఞాసితవ్యం విజ్ఞాపయామీత్యభిప్రాయేణాహ॥ ధర్మం జిజ్ఞాసుభిః, స్వమనీషితం, జ్ఞేయం, సత్సు సతాం సమీపే, ఆవేద్యం విజ్ఞాపనీయం ప్రజానుశాసనవ్యాజేన జిజ్ఞాసైవ క్రియతే - న తు యుష్మాన్ప్రతి ధర్మ ఉపదిశ్యత ఇతి భావః ॥ ౨౦ ॥ ఇదానీం ప్రజారక్షణాదికం మమావశ్యకమిత్యాహ॥ అహమితి త్రిభిః॥ ధాత్రా భగవతా - ప్రజానాం - దణ్డధరత్వేన - అహం - యోజితోఽస్మి నియుక్తః - న కేవలం దణ్డధర ఏవ - కింతు రక్షితృత్వేన - ఆజీవికాప్రదత్వేన - స్వేషు స్వస్వవర్ణాశ్రమోచితేషు - సేతుషు ధర్మమర్యాదాసు - పృథగసఙ్కరేణ, స్థాపయితృత్వేన చ యోజిత ఇత్యర్థః ॥ ౨౧ ॥ కిం ప్రజారక్షణాదిసాధ్యం ఫలం తత్రాహ॥ తస్యేతి॥ బ్రహ్మవాదినః వేదార్థతత్త్వజ్ఞాస్తస్యానుష్ఠానేనోపదేష్టారః, ప్రజారక్షణాదినా - రాజ్ఞః - యాన్ పుణ్యలోకాన్ - ప్రాప్యత్వేనాహుః, తే లోకాః - తస్య ప్రజారక్షణాదినిష్ఠస్య, మే - తదనుష్ఠానాత్ప్రజారక్షణాద్యనుష్ఠానాత్ - కామసన్దోహాః మత్సమీహితకామపూరణాః - భవేయుస్స్యురితి - సంభావనాయాం లిఙ్, స్వస్య ముముక్షుత్వేన ప్రాకృతలోకస్య ప్రాప్యత్వాభావాత్ - అతోఽర్థమాహ॥ యస్యేతి॥ యస్య ప్రజారక్షణాదినిష్ఠస్య, దిష్టదృక్ ప్రజారక్షణాదికర్మసాక్షీ ఈశ్వరః - తుష్యతి - తస్మిం స్తుష్టే ముక్తిరపి సులభేతి భావః ॥ ౨౨ ॥ అన్యథాత్వనిష్టం స్యాదిత్యాహ॥ య ఇతి॥ యో రాజా -

వాణీమిదముడ్వీశస్సదస్సంహర్షయన్నివ ॥ చారుచిత్రపదం శ్లక్ష్ణం మృష్టం గూఢమవిక్లబమ్ ॥ ౧౯ ॥ రాజోవాచ ॥ సభ్యాః శృణుత భద్రం వస్సాధవో య ఇహాగతాః । సత్సు జిజ్ఞాసుభిర్ధర్మమావేద్యం స్వమనీషితమ్ ॥ ౨౦ ॥ అహం దణ్డధరో రాజా ప్రజానామిహ యోజితః । రక్షితా వృత్తిదస్స్వేషు సేతుషు స్థాపితా పృథక్ ॥ ౨౧ ॥ తస్య మే తదనుష్ఠానాద్యానాహుర్బ్రహ్మవాదినః । లోకాస్స్యుః కామసన్దోహా యస్య తుష్యతి దిష్టదృక్ ॥ ౨౨ ॥ య ఉద్ధరేత్కరం రాజా ప్రజా ధర్మేష్వశిక్షయన్ । ప్రజానాం శమలం భుఙ్క్తే భగం స్వం చ జహాతి సః ॥ ౨౩ ॥ తత్ప్రజా భర్తృపిణ్డార్థం స్వార్థమేవానసూయవః । కురుతాధోఽక్షజధియస్తర్హి మేఽనుగ్రహః కృతః ॥ ౨౪ ॥ యూయం తదనుమోదధ్వం పితృదేవర్షయోఽమలాః । కర్తుశ్శాస్తురనుజ్ఞాతుస్తుల్యం యత్ప్రేత్య తత్ఫలమ్ ॥ ౨౫ ॥ అస్తి

ధర్మేషు, ప్రజా, అశిక్షయన్ - కరం స్వామిగ్రాహ్యభాగం, ఉద్ధరేత్ - కరమాత్రం గృహ్ణీయాదిత్యర్థః, తర్హి, ప్రజానాం సంబన్ధి, శమలం పాపమేవ - భుఙ్క్తే, సః - స్వీయం - భగం జ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్యాదికం చ - జహాతీత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ తత్తస్మాత్, హే ప్రజాః - భర్తుర్మమ - పిణ్డార్థం పిణ్డదానవత్పరలోకహితార్థం స్వార్థం స్వప్రయోజనమేవ - స్వస్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మమేవ, అనసూయవః అసూయారహితాః కురుత అనుతిష్ఠత, అధోక్షజధియః - భగవద్విషయకబుద్ధయః భగవదర్పణబుద్ధ్యైవ యావత్, తత్కురుధ్వమ్ - అర్పణమితి స్మృతేః - తర్హ్యేవం క్రియతే చేత్, మహ్యం, అనుగ్రహ ఏవ - యుష్మాభిః - కృతస్స్యాత్ ఏవం ప్రజా అనుశాస్య దేవాదీన్ ప్రార్థయతే యూయమితి॥ హే పిత్రాదయః - నిర్మలాః అసూయాదిరహితాః, యూయం తన్మదనుశాసనం - అనుమోదధ్వం, కిం అనుమోదనమాత్రసాధ్యం తత్రాహ॥ కర్తురితి॥ యద్యస్మాత్, కర్తుః ప్రయోజ్యస్య, శాస్తుః ప్రయోజకస్య, అనుజ్ఞాతుః అనుమన్తుః, తత్ర ప్రవృత్తస్య ప్రవర్తకత్వం ప్రయోజకత్వం, ప్రవృత్తస్య ప్రవర్తకత్వమనుమన్తృత్వమితి వివేకః, ప్రేత్యేతి ల్యబన్తయోగాత్ కర్తరి శేషషష్ఠీ కర్త్రాదిభిః ప్రేత్య పరలోకం ప్రాప్య తుల్యం ఫలమనుభూయత ఇత్యర్థః ॥ ౨౫ ॥ అత్ర [illegible] - కురుతాధోఽక్షజధియ, ఇతి కర్మణాం భగవదారాధనరూపత్వం - మారాధితాత్కర్మభిర్భగవతశ్చ ఫలప్రాప్తిరవగమ్యతే - తత్ర నిరీశ్వరవాదినాం కేషాంచిన్మతమిదమయుక్తమనుపపన్నమిత్యుద్భావ్య ఈశ్వరసిసాధయిషయా తత్సద్భావం తావత్ప్రతిజానీతే॥ అస్తీతి॥ తేహి [illegible] - ప్రకృతిపురుషాతిరిక్త ఈశ్వరాఖ్యః కశ్చిత్ప్రదార్థో న సిద్ధ్యతే - ప్రమాణాభావాత్ - న తావత్ప్రత్యక్షం - తదవిషయత్వాత్తస్య - నాప్యనుమానం - ప్రత్యక్షోపలబ్ధసాధ్యధర్మావ్యభిచారిసాధనధర్మవిషయత్వేనానుమానస్య ప్రత్యక్షావిషయే తదప్రవృత్తేః - నాపి శబ్దః - న తావత్ [illegible] భవ ప్రమాదాదిదోషసంస్పర్శసంభావనయా తస్య ప్రామాణ్యానిశ్చయాయోగాత్ - నాపి సత్యం జ్ఞానమనన్తం - [illegible]

మిత్యాదివైదికశబ్దం-లోకవృద్ధవ్యవహారాదన్యత్ర శబ్దస్య బోధకత్వశక్త్యవధారణాసంభవ, ద్వ్యవహారస్య చ కార్యబుద్ధి
పూర్వకత్వేన కార్యరూపార్థ ఏవ శబ్దస్య ప్రామాణ్యమిత్యలౌకికవ్యుత్పత్త్యనుసారేణ వైదికశబ్దానామపి కార్యవస్తుపరత్వే
నైవ వ్యుత్పత్తినిశ్చయాత్ - సిద్ధరూపే ఈశ్వరే తేషాం ప్రామాణ్యాసంభవాత్ - అత ఏవ - తస్మాత్ఫలప్రాప్తిశ్చ సంభావినీ
న చ ,, ఇష్టాపూర్తం బహుధా జాతం-బ్రహ్మవిదాప్నోతి పరమ్ ,, ఇత్యాదిచైహికాముష్మికం బ్రహ్మోపాసనా తత్ప్రా
ప్తిరూపం ఫలం శ్రుతమితి వాచ్యం - తస్య కర్మసు కర్తృభూతస్య ప్రత్యగాత్మనో యాథాత్మ్యవేదనప్రతిపాదనపరత్వాత్
అతః కర్తుస్సంస్కారద్వారేణ విద్యాయాః క్రతుశేషత్వాత్తత్ర ఫలశ్రుతిరర్థవాదమాత్రం - న చ విచిత్రసృష్ట్యన్యథాను
పపత్త్యా ఈశ్వరసిద్ధిస్తతః ఫలసిద్ధిశ్చేతి వక్తుం యుక్తం - పుణ్యాపుణ్యరూపానుష్ఠితకర్మసంస్కృతాయాః ప్రకృతేరేవ
పురుషార్థానురూపం విచిత్రపరిణామసంభవాత్ , యథా విషాదిదూషితానామన్నపానాదీనామౌషధవిశేషాప్యా
యితానాం చ సుఖదుఃఖహేతుభూతపరిణామవిశేషస్య దేశకాలాదివ్యవస్థయా దర్శనం- తద్వదితి సఙ్గ్రహః - హే సత్త
మాః కేషాంచిదాస్తికానాం మతే-యజ్ఞపతిర్నామ యజ్ఞారాధ్యస్తత్ఫలప్రదశ్చేశ్వరాఖ్యః - కశ్చిదస్తి - తత్ర తావద్విచి
త్రసృష్ట్యన్యథానుపపత్తిం ప్రమాణయన్॥ఇహాముత్ర చేతి॥ఇహలోకే చ అముష్మింశ్చ లోకే , జ్యోత్స్నావత్యః ప్రకాశ
బహులాః భువః విచిత్రాః భోగభూమయః-తద్భోక్తారో విచిత్రశరీరాశ్చ- దృశ్యన్తే - ఏతచ్చ దర్శనమీశ్వరమన్తరేణాను
పపన్నం- యదుక్తం ప్రకృతేరేవ జీవకర్మానుగుణం విచిత్రపరిణామసంభవ ఇతి-నైతదుపపద్యతే, సర్వజ్ఞేశ్వరానధిష్ఠితా
యాస్తస్యాః విచిత్రపరిణామాసంభవాత్ - యద్యనధిష్ఠితాయా అపి పరిణామస్సంభావ్యేత-తర్హి-ప్రలయదశాయాం త
స్యాః విచిత్రపరిణామార్థమీశ్వరానపేక్షణాత్స తతపరిణామస్వభావత్వే నాపరిణామిత్వేనావస్థానం న స్యాత్ - ఈశ్వరా
ధిష్ఠితత్వే తు, తస్య సత్యసఙ్కల్పత్వేన విచిత్రసృష్టితదభావావుపపన్నౌ-న చ క్షేత్రజ్ఞాధిష్ఠితత్వేన తావుపపన్నావితి వక్తుం
శక్యం-తేషామనున్మత్తానాం స్వేచ్ఛయైవ స్వానర్థావహాపుణ్యానుష్ఠానపూర్వకపశుపాదపత్వాదిశరీరాపాదనస్యా

యజ్ఞపతిర్నామ కేషాంచిదిహ సత్తమాః । ఇహాముత్ర చ లక్ష్యన్తే జ్యోత్స్నావత్యః క్వచిద్భువః ॥౨౮॥ మనో
రుత్తానపాదస్య ధ్రువస్యాపి మహీపతేః । ప్రియవ్రతస్య రాజర్షేరఙ్గస్యాస్మత్పితుః పితుః ॥౨౯॥ ఈదృశానా

సంభవాత్-ఈశ్వరాభ్యుపగమే తు ,, ఇష్టాపూర్తం బహుధా జాతం జాయమానమ్ , యతః ప్రవృత్తిర్భూతానాం యేన స
ర్వమిదం తతం-స్వకర్మణా తమభ్యర్చ్య సిద్ధిం విన్దతి మానవః॥ తానహం ద్విషతః క్రూరాన్ సంసారేషు నరాధమాన్ । క్షి
పామ్యజస్రమశుభానాసురీష్వేవ యోనిషు ,, ఇత్యుక్తరీత్యా భగవాన్పురుషోత్తమోఽవాప్తసమస్తకామస్సర్వజ్ఞస్సత్య
సఙ్కల్పః స్వమాహాత్మ్యానుగుణలీలాప్రవృత్త ఏతాని కర్మాణి సమీచీనాన్యేతాన్యసమీచీనానీతి కర్మద్వైవిధ్యం సంవిధా
య-తదుపాదానోచితదేహేన్ద్రియాదికం తన్నియమనశక్తిం చ సర్వేషాం క్షేత్రజ్ఞానాం సామాన్యేన ప్రదిశ్య స్వశాసనా
వబోధి వేదాఖ్యం శాస్త్రం చ ప్రదర్శ్య తదుపసంహారార్థం చాన్తరాత్మతయాఽనుప్రవిశ్యానుమన్తృతయా చ నియచ్ఛన్ తత్ర
పుణ్యరూపకర్మకారిణం స్వశాసనానువర్తినం జ్ఞాత్వా ధర్మార్థకామమోక్షైర్వర్ధయతే - శాసనాతివర్తినం చ తద్విపర్య
యైర్యోజయతీతి సర్వమేతదుపపన్నం వైచిత్ర్యమితి భావః - న చ సత్యం జ్ఞానమిత్యాదిభిః కర్మాఙ్గభూతప్రత్యగాత్మయా
థాత్మ్యం వివిచ్యత ఇతి వక్తుం శక్యం, కర్తుః ప్రత్యగాత్మనః శుద్ధస్యాశుద్ధస్య చ ఖద్యోతకల్పస్యావిద్యాదిహేయసంబన్ధయో
గ్యస్యాసంభావనీయయోః నిరస్తనిఖిలహేయగన్ధానన్తకల్యాణగుణాకరస్వసఙ్కల్పకృతజగదుదయవిభవలయలీలసర్వ
జ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వజ్ఞానానన్దాదిస్వరూపస్వభావయోః పరమాత్మైకాన్తయోః శ్రవణాత్- తథా హి ,, అపహతపాప్మా
విజరో విమృత్యుర్విశోకో విజిఘత్సోఽపిపాసస్సత్యకామస్సత్యసఙ్కల్పః , తదైక్షత బహు స్యాం ప్రజాయేయేతి తత్తే
జోఽసృజత-యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్ ,,యతో వాచో నివర్తన్తే అప్రాప్య మనసా సహ,, ఇతి-న చైషాం వాక్యానాం సిద్ధవస్తు
పరత్వాసంభవః - యాదృచ్ఛికవ్యుత్పత్తేరపి శారీరకమీమాంసాయాం సిద్ధాన్తితత్వేన కార్యార్థ ఏవ వ్యుత్పత్తిరితి నిర్బ
న్ధస్య నిర్నిబన్ధనత్వాత్ -ఫలశ్రుతిరర్థవాదరూపేత్యపి న యుక్తిమత్ - అర్థవాదాదేః ప్రతీయమానార్థతాత్పర్యాభావేఽ
పి రాత్రిసత్రప్రతిష్ఠాఽపగోరణశతయాతనాసాధ్యసాధనశర్కరాఞ్జనద్రవ్యపశువిశేషాదేరర్థవాదాద్యుక్తస్యాపి వివ
క్షితత్వాదితి సంక్షేపః॥౨౮॥ కేషాంచిదిత్యుక్తానాస్తికాన్ప్రదర్శయన్ తేషామీశ్వరాభ్యుపగమోఽస్తీత్యాహ॥ మనో
రితి॥అస్మత్పితుః అస్మత్పితామహస్యాఙ్గస్య॥౨౯॥ అజస్య చతుర్ముఖస్య భవస్య రుద్రస్య, మన్వాదీనాం , గదాభృతా భ

గవతా, కృత్యం కర్తవ్యం కర్మ-ఫలదానలాపం ప్రయోజనమస్తి-మన్వాదీనాం మతే ఆవశ్యం కర్మ ఫలదాతా భవితవ్యమి త్యభ్యుపగతమిత్యర్థః ✿ ॥ ౨౮ ॥ ✿ నన్వచేతనస్య క్షణభావినః కర్మణః ఫలప్రదత్వాసంభవేఽప్యపూర్వాఖ్యశక్తికల్పనా ద్వారా కర్మణ ఏవ ఫలప్రదాతృత్వం స్యాత్-విధ్యుద్దేశశ్రుత దేవతాయా వా, కిమీశ్వరేణేతి చేత్ ఆశఙ్కాం పరిహరన్ దర్శ యతి-వర్గస్త్రివర్గో ధర్మాదిః-స్వర్గో ధర్మఫలం, అపవర్గో మోక్షః, ఏషాం ప్రాయశః - ఐకాత్మ్యహేతునా ఏకమాత్మస్వ రూపం యేషాం తేషాం భావ ఐకాత్మ్యం ఏకస్యైవ ప్రదేయత్వరూపైకాత్మ్యం, తద్రూపేణ హేతునా - వర్గాదీనామే కస్యైవ ప్రదేయత్వశ్రవణస్మరణరూపహేతునా - ఈశ్వరోఽభ్యుపగతో మన్వాదిభిరిత్యర్థః-తథాచ శ్రూయతే,, ఇష్టా పూర్తం బహుధా జాతం జాయమానం విశ్వం బిభర్తి భువనస్య నాభిః- తదేవాగ్నిస్తద్వాయుస్తత్సూర్యస్తదు చన్ద్రమాః ఇత్యాది, స్మర్యతేచ,, యో యో యాం యాం తనుం భక్తః,, ఇత్యాది ,,ధర్మార్థకామమోక్షాఖ్యం య ఇచ్ఛే,, దిత్యాది, అయం భావః యజ దేవపూజాయామితి దేవతారాధనమాత్రతయా గాద్యారాధ్యభూతాగ్ని వాయ్వాదిదేవతానామేవ తత్తత్ఫల హేతుతయా తస్మిం స్తస్మిన్నపి వాక్యే వ్యపదేశస్తావద్దృశ్యతే ,,వాయవ్యగ్ శ్వేతమాలభేత భూతికామో వాయుర్వై క్షే పిష్ఠా దేవతా వాయుమేవ స్వేన భాగధేయేనోపధావతి స ఏవైనం భూతిం గమయతి,, త్యాదిషు - తత్ర హి కామినస్సిషాధయి షితఫలసాధనత్వప్రకారోపదేశో విధ్యపేక్షిత ఏవేతి నాతత్పరత్వశఙ్కా యుక్తా ॥ ఏవమపేక్షితేఽపి ఫలసాధనత్వప్రకారే శబ్దాదేవావగతే సతి తత్పరిత్యాగేనాశ్రుతాపూర్వాఖ్యశక్తికల్పనమనుపపన్నం-యద్వా వాయ్వాదీనాం ఫలసాధనత్వం ,, స ఏవైనం భూతిం గమయతీ,, త్యాదినా ప్రతీతం-తద్వాయ్వాద్యాత్మనా ఽఽరాధ్యతయా ఫలదాయిత్వేనావస్థితస్య పరమ పురుషస్యైవేతి శ్రూయతే,, ఇష్టాపూర్త,, మిత్యాదికా,, తదేవాగ్నిస్తద్వాయు,, రిత్యాదికా చేతి, అతోఽపూర్వస్య దే వతాయా వా న ఫలసాధనత్వమితి, మన్వాద్యుపాదానం ప్రదర్శనమాత్రం న తు పరిగణనమిత్యాశయేనాహ,, దౌహిత్రాదీ

మథాన్యేషామజస్య చ భవస్య చ । ప్రహ్లాదస్య బలేశ్చాపి కృత్యమస్తి గదాభృతా ॥ ౨౮ ॥ దౌహిత్రాదీన్ృతేమృ త్యోశ్శోచ్యాన్ధర్మవిమోహితాన్ । వర్గస్వర్గాపవర్గాణాం ప్రాయేణైకాత్మ్యహేతునా ॥ ౨౯ ॥ యత్పాద సేవాభిరుచిస్తపస్వినామశేషజన్మోపచితం మలం ధియః । సద్యః క్షిణోత్యన్వహమేధతీ * సతీ యథా పదా ఙ్గుష్ఠవినిస్సృతా సరిత్ ॥ ౩౦ ॥ వినిర్ధుతాశేషమనోమలః పుమానసఙ్గవిజ్ఞానవిశేషవీర్యవాన్ । యదఙ్ఘ్రిమూలే కృతకేతనః పునర్న సంసృతిం క్లేశవహాం ప్రపద్యతే ॥ ౩౧ ॥ తమేవ యూయం భజతాత్మవృత్తిభిర్మనోవచః

నితి ॥ ధర్మవిమోహితాన్ ధర్మస్వరూపతదనుష్ఠానతత్సాధనతత్ఫలసాధనాదికమజానానాన్ - అతఏవ - శోచ్యాన్-మృ త్యో-ర్దౌహిత్రాదీన్, ఆదిశబ్దః ప్రకారే-తత్సదృశానిత్యర్థః-వేనాదీ - నృతే వినా, సర్వేషాం మతే ఈశ్వరోఽస్తీత్యర్థః ✿ ॥ ౨౯ ॥ ✿ ఏవం కేవలకర్మణాం తన్మూలకాపూర్వస్య స్వాతన్త్ర్యేణ దేవతాయాశ్చ ఫలసాధనత్వాభావః పరమపురుషస్యైవ సాధన భావశ్చోపపాదితః ఇదానీం తద్రీత్యైతస్య భగవత్పాదారవిన్దభజనస్యైవానర్థనిరాసకత్వపూర్వకపురుషార్థాపాదక త్వమాహ ॥ యత్పాదేతి ॥ తపస్వినాం తాప ఆధ్యాత్మికాదిః,, తప సన్తాప ,, ఇతి ధాత్వర్థానుగోభాత్ - తద్వతాం తాపత్రయా తురాణామిత్యర్థః-యస్య భగవతః, పాదయో,ర్యా, సేవా భక్తి-స్తస్యా, మభిరుచి- రహరహః - ప్రవర్ధమానా సతీ-అనేక జన్మభిరనన్తజన్మభి,రుపచితం సంవర్ధితం, ధియో మనసః - మలం, సద్యః - క్షిణోతి క్షపయతి-తమేవ భజతేతి తృతీయేనాన్వ యః-తత్పాదసంబన్ధస్యైవ మహిమేతి దృష్టాన్తేనాహ ॥ యథేతి ॥ యథా - తత్పదాఙ్గుష్ఠాద్వినిస్సృతా, సరిద్గఙ్గా మలం-క్ష ణోతి-తథేత్యర్థః ✿ ॥ ౩౦ ॥ ✿ కిం మలక్షపణసాధ్యం తత్రాహ ॥ వినిర్ధుతం నిరస్తం-అశేషం, మనోమలం - యస్య-అసఙ్గో వైరాగ్యం, ఇదం సాధనసప్తకోపలక్షణం-విజ్ఞానం ప్రకృతివివిక్తాత్మయాథాత్మ్యవేదనం- లాభ్యాం ✿ విశేష్యత ఇతి విశే షం ✿ అఙ్గభూతజ్ఞానకర్మకృత ఉపకార ఇత్యర్థః-తదేవ వీర్యం బలం యస్య భక్తియోగస్య, సోఽస్యాస్తీతి తథా - యస్య భగ వతోఽఙ్ఘ్రిమూలే, కృతకేతనః కృతస్థానః - తదేకనిరతః అనేన భక్తియోగస్య విజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితత్వం వివ క్షితం, ఈదృశః పుమాన్-క్లేశవహాం గర్భజన్మజరామరణాదిక్లేశకారిణీం-సంసృతిం- పునర్న ప్రతిపద్యతే ✿ ॥ ౩౧ ॥ ✿ తస్మాత్స్వకర్మభిస్స్వవర్ణాశ్రమోచితైః పఞ్చమహాయజ్ఞాదిభిః, ఆత్మవృత్తిభిః ,, శమో దమస్తపశ్శౌచం క్షాన్తిరార్జవమేవ చే,, త్యాదిస్థానోక్తశమాదిభిః-మనోవచః కాయగుణైః ధ్యానస్తుతిపరిచర్యాదిభిః, అమాయినో నిష్కపటాస్సన్తః, క ధం భూతం, కామం సమీహితం దోగ్ధి ప్రపూరయతీతి కామదుఘం, త, దఙ్ఘ్రి పఙ్కజం యస్య - యథాధికారావసితార్థసిద్ధ యః-అధికారః ఫలం, అధికర్మణ్యధికృత్య- క్రియతే సాధ్యత ఇతి వ్యుత్పత్తేః - యథాధికారం స్వస్వసమీహితఫలమనతిక్రమ్య

✿ పా॥ విశేషమిత్యస్య కర్మార్థకఘఞన్తత్వాత్ సంబన్ధమనువరత ఇతి భాష్యప్రయోగేణ త్రిలిఙ్గత్వాన్న నపుంసకత్వానుపపత్తిః

అవసితా నిశ్చితా అర్థసిద్ధిః ఫలసిద్ధిర్యేషాం తే స్వస్వసమీహితానుసారేణ ఫలసిద్ధిర్భావినీత్యేవం నిశ్చితబుద్ధయ ఇత్యర్థః, నిశ్చయస్యాప్యనుష్ఠానోపయోగిత్వాత్ సంశయస్యానర్థావహత్వాత్, తథా చ స్మర్యతే "నాయం లోకోఽస్తి న పరో న సుఖం సంశయాత్మనః। అజ్ఞశ్చాశ్రద్దధానశ్చ సంశయాత్మా వినశ్యతి" ఇతి చ ॥ ౩౨ ॥ వసుకర్మణాం ద్రవ్యదేవతాదిభేదాదేవ భేదః - అన్యథా కర్మైక్యమేవ స్యాత్ - తతశ్చ ప్రతినియతసాధనోపసంహారప్రయాసో వ్యర్థః స్యాత్ - ఏవం చ కథమేకదేవతోద్దేశేన సర్వకర్మానుష్ఠానం కురుత ఇత్యుచ్యతే - తత్రాహ ॥ అసావితి ॥ అత్ర గుణాధ్వర ఇతి పాఠః - గుణోఽధ్వర ఇతి చ - తత్ర ప్రథమపాఠే అగుణ ఇతి చ్ఛేదః, భగవద్విశేషణం - హేయగుణరహిత ఇత్యర్థః అనేకగుణ ఇతి శుభగుణవిధానాత్, సమస్తపాఠే తు - అధ్వరవిశేషణం, సత్త్వాదిగుణాన్విత ఇత్యర్థః - కర్తృద్వారా తదన్వయో బోధ్యః, తత్ర, స్వరూపతః, స్వరూపేణ - విజ్ఞానఘనః - విజ్ఞానశబ్దేనానుకూలాత్మకం జ్ఞానం వివక్షితం ఘనశబ్దేన తస్యైవ సాన్ద్రత్వమభిప్రేతం - విజ్ఞానైకస్వరూప ఇత్యర్థః అగుణః నిరస్తహేయగుణః, అనేకగుణః అనన్తకల్యాణగుణః యోఽసౌ పరమాత్మా, స ఏవ - పృథగ్విధాని - ద్రవ్యాణి వ్రీహ్యాజ్యపశ్వాదీని, గుణాః "శుక్లామాలభేత కృష్ణామాలభేత" ఇత్యాదివిధ్యుద్దేశశ్రుతశుక్లాదయః క్రియాః అవహననావేక్షణాలమ్భనాదయః, ఉక్తయో మన్త్రాః - పృథగ్విధత్వం త్రిష్వప్యన్వేతవ్యం, పృథగ్విధద్రవ్యాదిభిః, అధ్వరస్య అధ్వరస్య ద్రవ్యాదిసఙ్ఘాతరూపత్వాద్ద్రవ్యాదీనాం భగవచ్ఛరీరత్వాత్ అధ్వరరూపో భూత్వేత్యర్థః అర్థాశయలిఙ్గనామభిః సంపద్యతే అర్థః అధ్వరప్రయోజనం - స్వర్గాదిరూపం ఫలం - తస్య, ఆశయాః ఆశ్రయభూతాని - లిఙ్గాన్యగ్నీన్ద్రాదిరూపశరీరాణి, నామాని వాచకాగ్నీన్ద్రాదిశబ్దాః, తైః సంపద్యతే, అగ్నీన్ద్రాదిలిఙ్గస్య ఫలాశ్రయత్వం ఫలదానక్రియాయా అగ్నీన్ద్రాద్యాశ్రయత్వాదోప్చస్యం, అధ్వరారాధ్యత్వేన తత్ఫలదత్వేనావగతాగ్నీన్ద్రాదినామరూపాత్మకో భవతీత్యర్థః - తథా చ శ్రుతిః "యజ్ఞో వై విష్ణుః - తదేవాగ్నిస్తద్వాయుస్తత్సూర్యస్తదు చన్ద్రమా" ఇతి అగ్నీన్ద్రాదిద్వారభేదేన ద్రవ్యాదిభేదేన చ కర్మ

కార్యగుణైః స్వకర్మభిః। అమాయినః కామదుఘాఙ్ఘ్రిపఙ్కజం యథాధికారావసితార్థసిద్ధయః ॥ ౩౨ ॥ అసావిహానేకగుణోఽగుణోఽధ్వరః పృథగ్విధద్రవ్యగుణక్రియోక్తిభిః । సంపద్యతేఽర్థాశయలిఙ్గనామభిర్విశుద్ధవిజ్ఞానఘనః స్వరూపతః ॥ ౩౩ ॥ ప్రధానకాలాశయకర్మసఙ్గ్రహే శరీర ఏష ప్రతిపద్య చేతనామ్। క్రియాఫలత్వేన విభుర్విభావ్యతే యథాఽనలో దారుషు తద్గుణాత్మకః ॥ ౩౪ ॥ అహో మమామీ వితరన్త్యనుగ్రహం

ణాం భేదః, అగ్న్యాద్యన్తరాత్మతయాఽవస్థితస్య పరమపురుషస్యైకస్యైవారాధ్యత్వఫలదత్వాద్యుపపత్తేస్తాత్పర్యతః ఏకదేవతారాధనత్వమప్యుపపన్నమితి భావః ॥ ౩౩ ॥ ఏవం కర్మతదారాధ్యదేవతారూపత్వముక్తం అథ కర్మఫలభోక్తృజీవరూపత్వం తత్ఫలరూపత్వం చాహ ॥ ప్రధానేతి ॥ ఏషః భగవాన్ - ప్రధానం ప్రకృతిః - కాలస్తద్గుణక్షోభకః ఆశయో వాసనా, ధర్మః అదృష్టం, ఏభిః సఙ్గృహ్యతే ఉత్పాద్యత ఇతి తథా తస్మిన్ - శరీరే, చేతనాం శబ్దాద్యనుభవరూపం జ్ఞానం ప్రతిపద్య జీవద్వారా ప్రతిపద్యేత్యర్థః - తత్ర జీవాదిభిః సామానాధికరణ్యే చ హేతుః, విభుః "య ఆత్మని తిష్ఠన్" ఇత్యుక్తరీత్యా జీవాన్తరాత్మతయాఽవస్థానాత్ సర్వజగదుపాదానత్వాదుపాదానస్య చ భావ్యావస్థాపి శేషవతః ప్రాగవస్థాయోగిత్వరూపత్వాజ్జీవం ప్రత్యుపాదానత్వే న చ జీవధర్మభూతజ్ఞానసఙ్కోచవికాసరూపవికారాశ్రయత్వస్యాపి జీవద్వారకత్వేన విభోః పరస్య సత్త్వాచ్ఛబ్దాద్యనుభవరూపచేతనాం ప్రతిపద్యేత్యుక్తం - క్రియాఫలత్వేన స్వర్గాదిరూపతయా - విభావ్యతే నిశ్చీయతే - ఏవం కర్మతదారాధ్యతత్ఫలభోక్తృతత్ఫలరూపత్వముక్తం, తత్ర కర్త్రాదిగతదోషసంస్పర్శాశఙ్కావ్యుదస్యత్యభిప్రాయేణ దృష్టాన్తమాహ ॥ యథేతి ॥ దారుషు - అనలోఽగ్నిః, యథా - తద్గుణాత్మకః దారుగతదైర్ఘ్యవక్రత్వాదిమాన్ - ప్రతీయతే - తద్వత్ - వస్తుత ఏకరూపోఽప్యనలోఽధిష్ఠానవైచిత్ర్యాద్విచిత్ర ఇవ ప్రతీయత ఇత్యర్థః సామానాధికరణ్యేఽప్యయమేవ దృష్టాన్తః - వస్తుతః ఖాదిరత్వాదివ్యపదేశశూన్యోఽప్యనలః ఖాదిరోఽనలః ప్లాక్షోఽనల ఇతి ఖాదిరత్వప్లాక్షత్వన్యగ్రోధత్వాదిగుణకసామానాధికరణ్యేన వ్యపదిశ్యతే ఖాదిరాదిదారుష్వభివ్యక్తేః తద్వచ్చేతనాచేతనేష్వభివ్యక్తత్వాదభివ్యక్తినిబన్ధనేన సామానాధికరణ్యేన వ్యపదిశ్యత ఇతి ॥ ౩౪ ॥ తదేవమప్రవృత్తాన్ భగవద్భజనే ప్రవర్త్య స్వతః, ప్రవృత్తానాం ప్రవృత్త్యభినన్దనేన ప్రథయతి ॥ అహో ఇతి ॥ యే - భూతలే - మామకాః - మద్విషయవాసినో జనాః - దృఢవ్రతాః దృఢసఙ్కల్పాః - స్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మయోగేన యజ్ఞభుజామిన్ద్రాదీనామధీశ్వరమన్తరాత్మానం గురుం హితోపదేష్టారం - హరిం స్వాశ్రితదురితహరం - నిత్యం - భజన్తి, తే అమీ జనాః - మమ - అనుగ్ర

హం-వితరన్తి కుర్వన్తి- అహో ఇతి హర్షే ॥ ౩౫ ॥ ఇదానీం భగవద్భక్తిదార్ఢ్యాయ బ్రాహ్మణభక్తిం విధత్తే మాజాత్వితి త్ర్యష్టభిః । తత్ర తావద్బ్రాహ్మణకులస్య రాజకులనిగ్రహావిషయత్వం ప్రార్థ్యతే । మహద్ధిభిః మహత్యశ్చ తాః బుద్ధయః తాభిః-ర్వా, రాజకులస్య తేజస్తస్మాత్సకాశాత్ ద్విజానాం కథం భూతానాం, అజితో భగవాన్ - దేవతా-యేషాం- తేషాం-కులే, జాతుకదాచిదపి, మా ప్రభవేత్ ప్రభావం నకరోతు-కథం భూతే - సమృద్ధిభిర్వినాపి-స్వయమేవ తితిక్షాదిభిర్దీప్యమానే - యద్వా, రాజకులస్య బ్రాహ్మణకులనిగ్రహావిషయత్వం ప్రార్థ్యతే, అజితదేవతానాం ద్విజానాం, కులే-తితిక్షయా ద్వంద్వసహనేన - తపసా కృచ్ఛ్రాదినా- బ్రహ్మోపాసనయా వా - ఆతిథ్యయా అతిథ్యారాధనయా, చకారాచ్ఛమదమాదిసంగ్రహః, ఏభిః, ర్దీప్యమానే సతి - తేషాం- తేజః, మహద్ధిభిః, రాజకులాద్ధేతోః, కదాచిన్మా ప్రభవేత్ మహర్ధిప్రయుక్తగర్వసహితాద్రాజకులాద్బ్రాహ్మకులం కుపితం మాభూదిత్యర్థః, కులద్వయమన్యోన్యం యథాయోగ్యమనుగృహ్ణాత్విత్యభిప్రాయః ॥ ౩౬ ॥ యచ్చరణాభివన్దనాత్ యేషాం బ్రాహ్మణానాం చరణాభివన్దనాత్, హరిః, లక్ష్మీం, మనపాయినీం-జగత్పవిత్రం -యశశ్చ - అవాప - యత్సేవయా చేశ్వరస్తుష్యతి తదేవ బ్రహ్మకులం నిషేవ్యతామితి ద్వయోరన్వయః - హరిం విశినష్టి- బ్రహ్మణ్యదేవః బ్రాహ్మణసేవాపరాయణానాం మన్వాదీనాముపదేవః - పురాణః పురుష ఇతి-నచైవమీశ్వరస్య లక్ష్మీయశస్సంబన్ధస్య సోపాధికత్వప్రసంగః -భగవదితరేషాం యశఆదిసంబన్ధస్య బ్రాహ్మణసేవాయత్తత్వైకకథనమాత్రతాత్పర్యకత్వాదస్య శ్లోకస్య - అర్థవాదవాక్యస్య స్వార్థే తాత్పర్యాభావాత్ -విధేస్స్తావకత్వాత్-నచార్థవాదస్య స్వార్థే తాత్పర్యాభావే సతీతరేషామపి యశఆదిసంబన్ధేఽపి తాత్పర్యం నాస్తీతి వక్తుం శక్యం- బ్రాహ్మణసేవావిధ్యపేక్షితఫలసమర్పకత్వేన తత్ర తాత్పర్యనిశ్చయాత్, నహ్యసతా గుణేన ప్రరోచనా సంభవతి, నచ పయః పిబ శిఖా తే వర్ధత ఇతి బాలాద్యుపచ్ఛన్దనవాక్యే అసతాపి గుణేన ప్రరోచనా దృశ్యత ఇతి వాచ్యం, తత్రాపి- యద్యసత్త్వనిశ్చయ

హరిం గురుం యజ్ఞభుజామధీశ్వరమ్ । స్వధర్మయోగేన యజన్తి మామకా నిరన్తరం క్షోణితలే దృఢవ్రతాః ॥ ౩౫ ॥ మా జాతు తేజః ప్రభవేన్మహర్ద్ధిభిస్తితిక్షయా తపసాఽఽతిథ్యయా చ । దేదీప్యమానేఽజితదేవతానాం కులే స్వయం రాజకులాద్ద్విజానామ్ ॥ ౩౬ ॥ బ్రహ్మణ్యదేవః పురుషః పురాతనో నిత్యం హరిర్యచ్చరణాభివన్దనాత్ । అవాప లక్ష్మీమనపాయినీం యశో జగత్పవిత్రం చ మహత్తమాగ్రణీః ॥ ౩౭ ॥ యత్సేవయాఽశేషగుహాశయస్స్వరాడ్విప్రప్రియస్తుష్యతి కామమీశ్వరః । తదేవ తద్ధర్మపరైర్వినీతైః సర్వాత్మనా బ్రహ్మకులం నిషేవ్యతామ్ ॥ ౩౮ ॥ పుమాన్ లభేతానతివేలమాత్మనః ప్రసీదతోఽత్యన్తశమం స్వతస్స్వయమ్ । యన్నిత్యసంబ

న్ధర్హ్యప్రవృత్తేః ప్రవృత్త్యర్థప్రరోచనాయా ఏవానుపపత్తేః- తస్మాత్తత్ర సత్త్వమజానతాం బాలానాం పయఃపానాదిప్రవృత్త్యర్థం శిఖావర్ధనాదిరసదపి ఫలత్వేన కీర్త్యతే, తత్ర సత్త్వం ప్రత్యక్షతోఽవగతం, ఇహతు మన్వాదిషు బ్రాహ్మణసేవకేషు యశస్సంబన్ధస్యైవ ప్రత్యక్షతుల్యాగమైస్త్రైశావగమాదసత్త్వనిశ్చాయకస్య ప్రమాణాన్తరస్యాభావాత్, నచ తేషాం తత్సంబన్ధే బ్రాహ్మణసేవాతిరిక్తమదృష్టాన్తరమేవ కారణమితి వక్తుం యుక్తం, అదృష్టాన్తరస్యాపి స్వస్వవర్ణాశ్రమైకాన్తనిత్యనైమిత్తికాదిపూర్వకయాగజన్యత్వాత్ స్వవర్ణాశ్రమధర్మేషు బ్రాహ్మణసేవాయా అప్యనుప్రవిష్టత్వాత్, స్వరాట్ స్వతన్త్రః అకర్మవశ్యః, తథాపి విప్రప్రియః విప్రాధీనః, బహువ్రీహిషష్ఠీతత్పురుషసమాసద్వయేనాన్యోన్యం భృశం ప్రీతివిషయత్వలాభాద్విషయవైలక్షణ్యాధీనత్వాల్పారతన్త్ర్యస్య స్వతన్త్రస్యాపి స్వేచ్ఛయా పారతన్త్ర్యోపపత్తేః ఈశ్వర, స్తుష్యతి, ఈశ్వరస్యాకర్మవశ్యత్వం నామ, దేవమనుష్యాదిసజాతీయచేష్టాం కుర్వతోఽపి తచ్చేష్టాయత్తసుఖదుఃఖాద్యస్పర్శిత్వం, నహ్యైతద్విప్రతిషిద్ధం, యచ్చేష్టనం తత్ప్రయుక్తసుఖాద్యస్పర్శనం చేతి, స్వర్గినారకవ్యాపారేషు తథాదర్శనాత్ - ఏవం చేశ్వరస్య బ్రాహ్మణసేవాతదభావజన్యసుఖాద్యస్పర్శినోఽపి తత్సేవాపరాయణత్వకథనేన ద్విజసేవాయా ఆవశ్యకత్వద్యోతనాయ స్వరాడితి విశేషణం, నన్వన్యసేవయాఽన్యః కథం తుష్యేత్, తత్రాహ, అశేషగుహాశయః సేవకసేవ్యయోరుభయోరపి హృదయగుహాయాం తదన్తరాత్మతయా నివిష్టత్వాత్ సేవాజన్యద్విజాతినిష్ఠప్రీతేరపి ద్విజాతిద్వారాఽఽశ్రయస్స్వసేవకనిష్ఠసేవాశ్రద్ధాధికమపేక్ష్య తుష్యతీత్యర్థః, కామం తుష్యతీత్యనేన ద్విజసేవాతోఽధికతోషహేతురన్యో నాస్తీతి ద్యోత్యతే, తస్మాద్ద్విజసేవాయా యశఆదిహేతుత్వాత్, భగవత్తోషహేతుత్వాచ్చ, తద్ధర్మపరైః ద్విజసేవైకశీలైః, తదుపయుక్తం గుణమాహ, వినీతైః ఏకవిశేషణోపాదానేన ద్విజప్రసాదననియమమన్తరేణాన్యో హేతురనపేక్షిత ఇవ సూచితం, సర్వాత్మనా కరణత్రయైక్యేన, బ్రహ్మకులం, నిషేవ్యతామ్ ॥ ౩౭, ౩౮ ॥ కించ, ప్రసాదేష

ర్వదుఃఖానాం హానిరస్యోపజాయతే, ప్రసన్నచేతసో హ్యాశు బుద్ధిః పర్యవతిష్ఠతే,, ఇత్యుక్తరీత్యా సర్వదుఃఖహానిహేతుభూతమనఃప్రసాదనిర్వర్తకత్వాదపి ద్విజసేవైవ కార్యేత్యాహ ॥ పుమానితి॥ యేషాం బ్రాహ్మణానాం, నిత్యసమ్బన్ధరూపసేవయా, పుమాన్, అనలవేలం శీఘ్రం, స్వయమేవ ప్రయత్నాన్తరమన్తరేణైవ, ప్రసీదతః, ఆత్మనః మనసః - శమం శాన్తిం, లభతే, తతః శాన్తాన్మనసః, పరం - కిమస్తి, అసాధ్యమితి శేషః, శాన్తమనసా అసాధ్యం కిఞ్చిదపి నాస్తీత్యర్థః - కిఞ్చ హవిర్భుజామిన్ద్రాదీనాం, ముఖం, బ్రాహ్మణకులం, బ్రాహ్మణసేవయైవ తన్ముఖానాం హవిర్భుజాం యజ్ఞారాధ్యదేవానామపి సేవా కృతా స్యాత్ ,,బ్రాహ్మణోఽస్య ముఖమాసీ,, దితి బ్రాహ్మణకులస్య భగవదావేశావతారస్య బ్రహ్మణో ముఖత్వాత్ తదారాధనేనైవ హవిర్భుగన్తరాత్మతయాఽవస్థితః, పరమాత్మా తుష్యతీతి బ్రాహ్మణా ఏవాన్నాదిభిరారాధ్యా ఇతి భావః ❁॥౩౯॥ ❁ నన్వ,,గ్నిముఖా వై దేవా,, ఇతి దేవానామగ్నిముఖత్వశ్రవణాదగ్నౌ హుతమేవ హవిర్భుగన్తరాత్మభూతే పరమాత్మప్రీతయే భవిష్యతీ - త్యత్రాహ॥ అశ్నాతీతి॥ సత్యమగ్నిరపి తన్ముఖమితి - తథాపి - తత్త్వకోవిదైః బ్రాహ్మణానాం భగవత్ప్రియతమశరీరత్వం జానద్భిః ,,న బ్రాహ్మణాన్మే దయితం రూపమేత-చ్చతుర్భుజ,, మితి భగవద్వచనాత్ - ఇజ్యనామభిః ఆరాధ్యేన్ద్రాదినామభిః - యస్య బ్రాహ్మణస్య - ముఖే శ్రద్ధయా, హుతం, హవి, రనన్తో భగవాన్, యథా అశ్నాతి - తథా చేతనయా బహిష్కృతే రహితే హుతాశనే అగ్నౌ హుతం - నాశ్నాతి - కుత ఏవం భూతోఽసౌ - తత్రాహ, పారమహంస్యం పర్యగుః, పరమహంసాః భగవదుపాసకా- స్తేషాం భావః కర్మ వా పారమహంస్యం - జ్ఞాననిష్ఠేతి యావత్, యద్వా, చతుర్వర్ణాదిత్వాత్ స్వార్థే ష్యఞ్ - పరమహంసా ఏవ పారమహంస్యాః - తాన్ పరిత్యజ్యానగచ్ఛతి - అగః ,,గాఙ్ గతా,, విత్యస్మాన్లుఙ్ పూర్వాత్ ,,ఇవర్భ్రశ్చే,, త్యేణాదికసూత్రే ప్రాక్ప్రత్యయనిర్దేశాద్ధాత్వన్తరాదపి కుప్రత్యయస్యాభ్యుపగమాత్కుప్రత్యయే ,,ఆతో లోప ఇటి చే,, త్యాలోపః - న చ తత్రాపి సన్వద్భావస్యాపి విధానాద్ద్విత్వాపత్తిః - బహులగ్రహణా

న్ధనిషేవయా తతః పరం కిమత్రాస్తి ముఖం హవిర్భుజామ్॥ ౩౯ ॥ అశ్నాత్యనన్తః ఖలు తత్త్వకోవిదైశ్శ్రద్ధాహుతం యన్ముఖ ఇజ్యనామభిః। న వై తథా చేతనయా బహిష్కృతే హుతాశనే పారమహంస్యపర్యగుః॥ ౪౦॥ యద్బ్రహ్మ నిత్యం విరజం సనాతనం శ్రద్ధాతపోమఙ్గళమౌనసంయమైః । సమాధినా బిభ్రతి హార్థదృష్టయే యత్రేదమాదర్శ ఇవావభాసతే ॥ ౪౧ ॥ తేషామహం పాదసరోజరేణుమార్యా వహేయాధికిరీటమాయుః। యం నిత్యదా బిభ్రత ఆశు పాపం నశ్యత్యముం సర్వగుణా భజన్తి॥ ౪౨॥ గుణాలయం శీలధనం కృతజ్ఞం

త్తదభావాత్, యద్వా, మృగయ్వాదేరాకృతిగణత్వాత్కుప్రత్యయః ,,ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థమహం స చ మమ ప్రియః ❁ జ్ఞానీ త్వాత్మైవ మే మత,, మితి భగవదుక్తరీత్యా నిరతిశయప్రీతివిషయాన్ పరమహంసాన్ అత్యాదరేణావేక్షమాణస్తత్రైవ నిత్యం సన్నిహిత ఇతి తస్మిన్ దత్తం సాక్షాత్స్వముఖేన్యస్తమివ భుఙ్క్తే ఇతి భావః ❁ ॥ ౪౦ ॥ ❁ న కేవలం చేతనత్వేన హుతాశనాద్విశేషః - కిన్తు - వేదతదర్థజ్ఞానానుష్ఠానాదినాపీత్యాహ॥ యదితి॥ యద్బ్రహ్మకులం - విరజం రాగాద్యుపేతం భ్రమప్రమాదిపురుషదోషవినిర్ముక్తం చ - సనాతనమనాదిబ్రహ్మ పరం బ్రహ్మ, తత్స్వరూపప్రకాశకం వేదం చ - శ్రద్ధా ఉపాసనాయామధ్యయనాధ్యాపనజపపారాయణాదిషు చ త్వరా, తపః ఉపాసనోపయుక్తజ్ఞానకర్మయోగః, అధ్యయనాద్యుపయుక్తకాణ్డవ్రతాదిశ్చ, కర్మయోగస్య కృచ్ఛ్రాదిరూపానశనాదిగర్భత్వాత్తపశ్శబ్దేనాభిధానం యుక్తం, మఙ్గళం విశుద్ధాచారః - మౌనం వాఙ్నియమః - ఆరమ్భణసంశీలనం చ - సంయమః ధ్యానోపయుక్తశమదమాదిః, అధ్యయనాద్యుపయుక్తకరణనియమశ్చ - సమాధినా ధ్యానేన, ధారణయా చ, అర్థదృష్టయే - అర్థః పురుషార్థరూపం బ్రహ్మ, అభిధేయం యజ్ఞోపాసనాదిశ్చ, తద్దృష్టయే తత్సాక్షాత్కారాయ - తజ్జ్ఞానాయ చ, ఇహాస్మిన్ లోకే, బిభ్రద్బిభ్రాణం, యద్బ్రాహ్మణకులం, పునర్బ్రహ్మ విశినష్టి, యత్ర బ్రహ్మణి పరస్మిన్, వేదే చ- ఇదం విశ్వం, పరమాత్మస్వరూపాదికం వ, ఆదర్శ ఇవ దర్పణ ఇవ ఆభాసతే ప్రకాశతే ❁ ॥ ౪౧ ॥ ❁ తేషాం బ్రాహ్మణానాం, పాదసరోజరేణుం, హే ఆర్యాః, ఆయుః ఆయురిత్యాఙ్ప్రశ్లేషోఽత్ర బోధ్యః, యావజ్జీవమిత్యర్థః, అధికిరీటం మకుటోపరి, వహేయమితి ప్రార్థనాయాం లిఙ్, కిం తద్వహనసాధ్యం, తత్రాహ, యం బ్రాహ్మణపాదసరోజరేణుం, నిత్యదా, బిభ్రతః వహతః పురుషస్య పాపమాశు, నశ్యతి అముం, వహన్తం, సర్వగుణాః కల్యాణగుణాః, భజన్తి ఆశ్రయన్తే ❁ ॥ ౪౨ ॥ ❁ తం చ - గుణాలయం శుభగుణాశ్రయం, శీలమేవ ధనం యస్య తం, కృతముపకారం జానాతీతి తం కృతజ్ఞం, వృద్ధాన్ జ్ఞానాధికానాశ్రయత ఇతి తం, సర్వాస్సంపదః సంవృణతే, వృణోతేర్లిట్ ,,ఆత్మనేపదేష్వనత,, ఇతి ఝస్యాదాదేశః ,,శ్నాభ్యస్తయో,, రిత్యాలోపః సమ్యగ్భజన్తే ఉపసంహార

న్తి, బ్రహ్మకులం ద్విజకులం, గవాంచకులం-సానుచరస్సభక్తః, భగవాంశ్చ-మహ్యం-ప్రసీదతామ్ ॥ ౪౩ ॥ ॥ ఏవం వదన్తం నృపతిం పృథుం-పిత్రాద్యయ స్సాధవః-గుణజ్ఞాః, హృష్టమనసః - స్సాధువాదేన సాధుసాధ్వితివాదేన - తుష్టువుః స్తుతవన్తః ॥ ౪౪ ॥ స్తుతిమేవాహ ॥ పుత్రేణేతి ॥ పుత్రేణ-లోకాన్ పతా-జయతిసాధయతీ-తి-శ్రుతిః జనశ్రుతిః సత్యవతీ అబాధితా-పుత్రేణేతి పుత్రశబ్దావయవార్థ విషయభూతేనేత్యర్థః-పుంసంజ్ఞకాన్నరకాత్త్రాయత ఇతిహి పుత్రశబ్దం నిదర్శయన్తి-యత్ యస్మా-ద్వేనోఽపి-తమః నరక-మతరత్ ॥ ౪౫ ॥ తథా, హిరణ్యకశిపురపి, భగవన్నిన్దయా-తమో-వివిక్షుః ప్రవేశమాశఙ్కితః, ఆశఙ్కాయాం సన్వక్తవ్య, ఇతి సన్ఘంతా, త్సనాశం సభిక్షుఉ, దిత్యుః, సూనోః ప్రహ్లాదస్యానుభావతః ప్రభావా-త్తమః నరక మత్యగాత్ -అతిక్రమ్య భగవన్తమగాదిత్యర్థః ॥ ౪౬ ॥ తస్మా, ద్ధవిర శ్రేష్ఠ పృథ్వ్యాః పతి- స్త్వం-శాశ్వతీ-స్సమాస్సంవత్సరాన్-సంజీవ, కాలాధ్వనోరత్యన్తసంయోగ, ఇతి ద్వితీయా-యస్య తవ-సర్వలోకానా-మేకస్మిన్ భవతి యే-భర్తర్య-చ్యుతే-ఈదృశీ-భక్తి-రస్తి ॥ ౪౭ ॥ హే పవిత్రకీర్తే-వయం త్వయైవ-నాథేన-ముకున్దనాథాః త్వన్నాథత్వమేవాస్మాకం ముకున్దనాథత్వే పర్యవసితమిత్యర్థః -కుతః-యో భవాన్-బ్రహ్మణ్యదేవస్య-ఉత్తమశ్లోకస్య-విష్ణోః-కథాం-వ్యనక్తి ప్రకాశయతి ॥ ౪౮ ॥ హే నాథ-తవ-ఆజీవ్యానుశాసనం రాజానమాజీవన్త్యుపజీవన్త్యాజీవ్యాః-తేషామస్మాత-మనుశాసన-మితియ-దిదం-నాత్యద్భుతం-కుతః-మహాత్మనాం-కరుణాత్మనాం కృపాస్వభావానాం-ప్రజాస్వ-నురాగః-ప్రకృతిః స్వభా

వృద్ధాశ్రయం సంవృణతే నుసమ్పదః ॥ ప్రసీదతాం ॥ బ్రహ్మకులం గవాంచ జనార్దనస్సానుచరశ్చ మహ్యమ్ ॥
మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇతి బ్రువాణం నృపతిం పితృదేవద్విజాతయః । తుష్టువుర్హృష్టమనసస్సాధువాదేన సాధవః ॥ ౪౪ ॥ పుత్రేణ జయతే ॥ లోకానితి సత్యవతీ శ్రుతిః । బ్రహ్మదణ్డహతః పాపాయ ద్వేనోఽత్యతరత్తమః ॥ ౪౫ ॥
హిరణ్యకశిపుశ్చాపి భగవన్నిన్దయాతమః । వివిక్షురత్యగాత్సూనోః ప్రహ్లాదస్యానుభావతః ॥ ౪౬ ॥ వీరవర్య పితః పృథ్వ్యాస్సమాస్సంజీవ శాశ్వతీః । యస్యేదృశ్యచ్యుతే భక్తిస్సర్వలోకైకభర్తరి ॥ ౪౭ ॥ అహో వయం స్మాద్య పవిత్రకీర్తే త్వయైవ నాథేన ముకున్దనాథాః । య ఉత్తమశ్లోకతమస్య విష్ణోర్బ్రహ్మణ్యదేవస్య కథాం వ్యనక్తి ॥ ౪౮ ॥ నాత్యద్భుతమిదం నాథ తవాజీవ్యానుశాసనమ్ । ప్రజానురాగో మహతాం ప్రకృతిః కరుణాత్మనామ్ ॥
అద్య నస్తమసః పారస్త్వయోపాసాదితః ప్రభో । భ్రామ్యతాం నష్టదృష్టీనాం కర్మభిర్దైవసంజ్ఞితైః ॥ ౫౦ ॥
నమో వివృద్ధసత్త్వాయ పురుషాయ మహీయసే । యో బ్రహ్మక్షత్రమావిశ్య బిభర్తీదం స్వతేజసా ॥ ౫౧ ॥ ***
*********** ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, వింశోఽధ్యాయః ** ॥ ******
మైత్రేయ ఉవాచ ॥ జనేషు ప్రగృణత్స్వేవం పృథుం పృథులవిక్రమమ్ । తత్రోపజగ్ముర్మునయశ్చత్వారస్సూర్యవర్చసః ॥ ౧ ॥ తాన్సిద్ధేశ్వరాన్రాజా వ్యోమ్నోఽవతరతోఽర్చిషా । లోకానపాపాన్కుర్వాణాన్సానుగోఽచష్టలక్షితాన్ ॥ ౨ ॥ తద్దర్శనోద్గతాన్ప్రాణాన్ప్రత్యాదిత్సురివోత్థితః । ససదస్యానుగో వైన్య ఇన్ద్రియేశో గు

వః ॥ ౪౯ ॥ హే ప్రభో-దైవసంజ్ఞితైః దైవాపరపర్యాయైః కర్మభిః-భ్రమతాం సంసరతాం-అత ఏవ-నష్టదృష్టీనాం-నః అస్మాకమధునా-త్వయా-తమసః నరకస్య-పారస్తీర-ముపాసాదితః ప్రాపితః ॥ ౫౦ ॥ ఈశ్వరదృష్ట్యా ప్రణమన్తి -నమ ఇతి-బ్రాహ్మణజాతి-మధిష్ఠాయ-యః-క్షత్రం-బిభర్తి-క్షత్రమావిశ్య బ్రహ్మకులం బిభర్తి - తదుభయమావిశ్య-ఇదం విశ్వం-బిభర్తి-తస్మై- భరణోపయుక్తగుణమాహ-వివృద్ధసత్త్వాయ రజస్తమోభ్యామనభిభూతసత్త్వప్రచురాయ- అత ఏవ-మహీయసే-పరమపురుషాయ పరమపురుషవిభూతిభూతాయ-తుభ్యం-నమః ॥ ౫౧ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే వింశోఽధ్యాయః ******** ****************
యదుక్తం భగవతా, హ్రస్వేన కాలేన గృహే పయాతాన్ ద్రష్టా ససిద్ధా, నితి కుమారాగమనం తైశ్చ తత్త్వోపదేశ ఇతి-తద్విస్తరేణ వర్ణయితుం కుమారాగమనమాహ మునిః ॥ జనేష్వితి ॥ విపులపరాక్రమం-పృథుం ప్రత్యే-వం-జనేషు-ప్రగృణత్సు వదత్సు సత్సు-సూర్యస్యేవ వర్చో యేషాం తే-చత్వారో-మునయః-తత్రోపజగ్మురిత్యర్థః ॥ ౧ ॥ లోకా-నపాపా-న్కుర్వతా-అర్చిషా-లక్షితాన్ సనకాదయ ఇతి జ్ఞాపితాన్-వ్యోమ్నః ఆకాశాదవరోహతః-తాన్ సిద్ధేశ్వరాన్-సానుగస్స భృత్యో-రాజా-అచష్టాద్రాక్షీత్ ॥ ౨ ॥ తేషాం, దర్శనేనో-ద్గతాన్-ప్రాణా-న్పునః-ప్రాప్తుమిచ్ఛురివ, ఊర్ధ్వం ప్రాణా హ్యుత్క్రామన్తి యూనస్స్థవిర ఆయతి । ప్రత్యుత్థానాభివాదాభ్యాం పునస్తాన్ప్రతిపద్యత, ఇత్యుక్తమర్థస్సూచితః, ప్రాణా స్తావత్తత్తేజసాక్షిప్తాః ప్రత్యుద్గచ్ఛన్తి -స్వయమననుగచ్ఛతః ప్రాణహానిస్స్యాదితి భయాదివ ససంభ్రమః సదస్యైర

నుగైశ్చసహితఃయథైవాన్నియేశఃక్షేత్రజ్ఞః-గుణాన్శబ్దాదీ-నుద్గచ్ఛతి-త్యాత్తుస్వైదృష్టాన్తః-ఉత్థితః ॥ ౩ ॥ గౌరవా-ద్యన్త్రితఃవశీకృత-స్సద్యః- ప్రశ్రయేణవినయేన-నతాకన్ధరాయస్యసః -గృహీత-మధ్యర్హణమర్ఘ్య-మాసనంచ-యైస్తా-న్యథావిధి-పూజయాంచక్రే ॥ ౪ ॥ తత్పాదానాం-శౌచైః, స్సలిలైః, ర్మార్జితం,అలకబన్ధనం-కేశబన్ధనం-యస్య,శీలవతాం-వృత్తం-మానయన్నివ-స్వయమాచరన్ ॥ ౫ ॥ హాటకాసనేసువర్ణాసనే-స్వధిష్ణ్యే వేదికాయాం-పావకానివా-సీనానుపవిష్టాన్- శ్రద్ధాసంయమాభ్యాంతద్వాక్యశ్రవణత్వరాతదుపయుక్తకరణనియమనాభ్యాం-సంయుక్తః-భవాగ్రజాన్రువాచేత్యుపాగ్రజాన్-సనకాదీన్-ప్రాహ ॥ ౬ ॥ ఉక్తమేవాహ॥అహోఇతిదశభిః॥ హేమఙ్గళాయనాః-మమయా-కింమఙ్గళం-కింపుణ్యం - అహో- ఆచరితంకృతం-యతః-యస్య మే-యోగిభిరపి-దుర్దర్శానాందుఃఖేనాపిద్రష్టుమశక్యానాం-వోయుష్మాకం,దర్శనమాసీత్-సుకృతమన్తరేణమాదృశానాంభవద్దర్శనంనసంభావ్యమిత్యర్థః ॥ ౭ ॥ కిమస్మద్దర్శనసాధ్యంతత్రాహ॥యస్యపుంసః-విప్రాఃభవాదృశాః,శివోరుద్రో-మఙ్గళరూపోవా-విష్ణుశ్చ- ప్రసీదన్తి-తస్య-ఇహ-పరత్రవా-లోకే-కిందుర్లభతరమస్తి-సర్వంసులభమేవేత్యర్థః ॥ ౮ ॥ దుర్దర్శత్వమేవాహ॥నైవేతి॥లోకాః-స్సర్వగతోఽపి-యాన్యుష్మాన్,లోకో,నైవలక్షయతేనపశ్యతి-యథా-సర్వదృశంసర్వజ్ఞ-మాత్మానంపరమాత్మానం-అస్యవిశ్వస్య-హేతుభూతాః,బ్రహ్మాదయః-స్సర్వేఽపి-నలక్షయన్తే-తథేత్యర్థః -యస్య హేతవఇతిపాఠే హేతుభూతాబ్రహ్మాదయః-సర్వే-యస్యయత్సంబన్ధినః-యస్య శేషభూతా-స్తంసర్వజ్ఞ-మాత్మానం-యథానలక్షయన్తే-తథేత్యర్థః ॥ ౯ ॥ తద్దర్శనేనస్వస్యధన్యతామావిష్కరోతి॥అధనాఇతి ॥గృహమేధినః-అధనాఅపి-యదిసాధవ- స్తర్హి-తే-ధన్యాఏవ,హియతః-యేషాంగృహామే

ణాసివ॥౩॥గౌరవాద్యన్త్రితస్సద్యఃప్రశ్రయానతకన్ధరః।పధివత్పూజయాంచక్రేగృహీతాధ్యర్హణాసనాన్॥ తత్పాదశౌచసలిలైర్మార్జితాలకబన్ధనః।తత్రశీలవతాంవృత్తమాచరన్మానయన్నివ॥౫॥ హాటకాసనఆసీనాన్ స్వధిష్ణ్యేష్వివపావకాన్।శ్రద్ధాసంయమసంయుక్తఃప్రీతఃప్రాహభవాగ్రజాన్॥౬॥పృథురువాచ॥అహోఆచరితంకింమేమఙ్గలంమఙ్గలాయనాః।యస్యవోదర్శనంహ్యాసీద్దుర్దర్శానాంచయోగిభిః॥౭॥కింతస్యదుర్లభతరమిహలోకేపరత్రచ।యస్యవిప్రాఃప్రసీదన్తిశివోవిష్ణుశ్చసానుగః॥౮॥నైవలక్షయతేలోకోలోకాన్పర్యటతోఽపియాన్।యథాసర్వదృశంసర్వఆత్మానంయేఽస్యహేతవః॥౯॥ అధనాఅపితేధన్యాస్సాధవోగృహమేధినః। యద్గృహాహ్యర్హవర్యామ్బుతృణభూమీశ్వరావరాః ॥౧౦॥వ్యాలాలయద్రుమాఏతేఽప్యరిక్తాఖిలసంపదః। యద్గృహాస్తీర్థపాదీయపాదతీర్థవివర్జితాః॥౧౧॥స్వాగతంవోద్విజశ్రేష్ఠాయద్వ్రతానిముముక్షవః।చరన్తిశ్రద్ధయాధీరాబాలాఏవబృహన్తివై ॥౧౨॥కచ్చిన్నఃకుశలంనాథాఇన్ద్రియార్థార్థవేదినామ్।వ్యసనావాపఏతస్మిన్పతితానాంస్వకర్మభిః॥౧౩॥భవత్సుకుశలప్రశ్నఆత్మారామేషునేష్యతే।కుశలాకుశలాయత్రనసన్తి

నాంసాధూనాం-గృహాః , అర్హాఃపూజ్యాఃభవాదృశాః స్తైర్వర్యావరణీయాఃస్వీకార్యాః-అమ్బుజలం-తృణం,భూమిః-ఈశ్వరోగృహస్వామీ,అపరేగృహవాసినోభృత్యాదయశ్చ-యేషు-తథా-భూతాభవన్తి ॥ ౧౦ ॥ ఏవమన్వయముఖేనధన్యతామావిష్కృత్యవ్యతిరేకముఖేనాప్యావిష్కరోతి ॥ వ్యాళేతి॥అతిక్రాన్తాఖిలసంపదః,అతిక్రాన్తాఃపూర్ణాః-అఖిలా-స్సంపదః-యేషు-తాదృశాఅపి- యద్గృహాగృహమేధినాంగృహాః-యది-తీర్థపాద్భగవాన్-తత్సంబన్ధినస్తీర్థపాదీయాఃభాగవతా-స్తేషాంపాదతీర్థేన వివర్జితా, స్తర్హి-ఏతేగృహాః-వ్యాళాలయద్రుమాఃసర్పావాసచన్దనద్రుమప్రఖ్యాః ॥ ౧౧ ॥ ఏవమన్వయవ్యతిరేకాభ్యాంతదాగమనేనస్వస్యధన్యతామభిధాయ-తేషాంస్వాగతప్రశ్నపూర్వకంస్వాభావికీంధన్యతామాహ॥స్వాగతమితి ॥ హేద్విజశ్రేష్ఠాః-వఃయుష్మాభిః-స్వాగతంకుశలమాగతం కింభవతామకుశలమస్తీత్యభిప్రాయః,యద్యస్మా -ద్బాలాఏవ-భవన్తః-ముముక్షవః- అతఏవ-ధీరాజితేన్ద్రియాస్సన్తః,బృహన్తి-వ్రతాని-చరన్తియద్వా-యేషాంవోవ్రతాని-యుష్మాభిర్దర్శితాన్యేవాన్యేముముక్షవః-బృహన్తిదీర్ఘకాలనిర్వర్త్యాని,నివృత్తిధర్మరూపవ్రతాని-చరన్తి ॥ ౧౨ ॥ కామ్యాభిప్రేతకుశలాభావమేవస్య జ్ఞుంస్వస్యతావత్కుశలాభావంవ్యనక్తి॥కచ్చిదితి॥కిమస్మాకంకుశలమస్తీత్యర్థః-కథంభూతానాం-హేనాథాః-ఇన్ద్రియార్థాన్శబ్దాదీనేవార్థాన్పురుషార్థరూపాన్విదన్తీతథా-తేషాం - అతఏవయస్మిన్సుఖ్యస్య నైవబీజానిసఆవాపఃక్షేత్రం-వ్యసనానాంఆవాపస్సంసారః-తస్మిన్స్వకర్మభిః-పతితానామ్ ॥ ౧౩ ॥ నన్వభ్యాగతానాంనఃకుశలంకింనపృచ్ఛసితత్రాహ॥ భవత్స్వితి ॥భవత్సు-కుశలప్రశ్నో నేష్యతే-తత్ర హేతుః-ఆత్మారామేషుబ్రహ్మాత్మకస్వాత్మానుభ

---

౯ ॥ శ్లో॥పా॥ ఆత్మానంయస్య హేతవః.

వైకపరేషు-ఆత్మారామాణామపికదాచిదకుశలసంభావనయాకుశలప్రశ్న ఇష్యతాం-తత్రాహ-యత్రఆత్మారామేషు-కుశలాకుశలయోరూపాః-మతివృత్తయఏవ, నసన్తి- కుశలాకుశలవిషయచిన్తనరూపమతివృత్తయోహిసఙ్గకామక్రోధసమ్మోహాదిజననద్వారాసుఖదుఃఖాదిహేతవః-అతస్తాసామేవాభావాత్కుతోభవత్స్వకుశలసంభావనేత్యర్థః-మతివృత్తీనాం చసఙ్గాదిద్వారాఽకుశలనిమిత్తత్వంభగవతాగీతం ,,ధ్యాయతోవిషయాన్పుంసస్సఙ్గస్తేషూపజాయతే। సఙ్గాత్సంజాయతేకామఃకామాత్క్రోధోఽభిజాయతే॥ క్రోధాద్భవతిసమ్మోహస్సమ్మోహాత్స్మృతివిభ్రమః। స్మృతిభ్రంశాద్బుద్ధినాశో బుద్ధినాశాత్ప్రణశ్యతీ,,తి॥ ॥౧౪॥ ॥తత్తస్మా-దహంకృతవిశ్వాసస్సన్-తపస్వినాంతాపత్రయాతురాణామస్మాకం-సుహృదో-యుష్మాన్-ఎతస్మిన్సంసారేవర్తమానస్య-కేనహేతునా-క్షేమస్సుఖం- మోక్షఇతియావత్ - అఞ్జసాసుఖేన-భవే-దితిసంపృచ్ఛే॥ ॥౧౫॥ ॥స్వభక్తాననుగ్రహీతుంభవానేవభవాదృశరూపశ్చరతీత్యాహ॥ వ్యక్తమితి॥ఆత్మవతాం-ప్రశంసాయాంమతుప్ - ప్రశస్తచిత్తానాంజ్ఞానినా - మాత్మానిరతిశయప్రీతివిషయః ప్రీతిమాంశ్చ - తథాహిగీతమ్,, ప్రియోహిజ్ఞానినోఽత్యర్థమహంసచమమప్రియ ,, ఇతి, ఆత్మశబ్దేనాత్మత్వప్రయుక్తంతదుభయంవివక్షితం - ఆత్మాహినిరతిశయప్రీతివిషయః - స్వశరీరే ప్రీతిమాంశ్చ - ఆత్మభావనః - ఆత్మనః జీవాన్ - భావయతిస్వవిషయజ్ఞానప్రదానాదినాసత్తావతః కరోతీత్యాత్మభావనః - స్వపరయాథాత్మ్యజ్ఞానవిధురాహిజీవాః స్థావరపర్యన్తజన్మభిఃఅసత్ప్రాయాస్తానాత్మవతఃకరోతిత్యర్థః, సిద్ధాఃజ్ఞానినః - తద్రూపః - తథాచగీతంభగవతా ,,జ్ఞానీత్వాత్మైవమేమత,,మితి - అజో భగవాన్ - స్వానాంభక్తానా - మనుగ్రహాయ - స్వాననుగ్రహీతు - మిమాంపృథివీం, చరతి ॥ ॥౧౬॥ ॥ఏవంపృథో-స్సూక్తంశోభనంవచః - సారంన్యాయ్యం - సుష్ఠుగమ్భీరార్థం - మితమల్పం - మధుశ్రోత్రప్రియం-శ్రుత్వా- ప్రీత్యా-స్మయమానఇవ-కుమారస్సనత్కుమారః - ప్రత్యువాచ ॥ ॥౧౭॥ ॥తత్రసత్సఙ్గత్యాదిప్రణాడ్యోత్తరోత్తరమహరహక

మతివృత్తయః॥౧౪॥ తదహంకృతవిస్రమ్భస్సుహృదోఽత్రతపస్వినామ్।సంపృచ్ఛే భవఎతస్మిన్క్షేమః కేనాఞ్జసాభవేత్॥౧౫॥ వ్యక్తమాత్మవతామాత్మాభగవానాత్మభావనః।స్వానామనుగ్రహాయేమాంసిద్ధరూపీచరత్యజః॥౧౬॥ మైత్రేయఉవాచ॥ పృథోస్తత్సూక్తమాకర్ణ్యసారంసుష్ఠుమితంమధు।స్మయమానఇవప్రీత్యాకుమారఃప్రత్యువాచహ ॥ ౧౭ ॥ సాధుపృష్టంమహారాజసర్వభూతహితాత్మనా।భవతావిదుషాచాపిసాధూనాంగతిరీదృశీ ॥ ౧౮ ॥ సఙ్గమఃఖలుసాధూనాముభయేషాంచసమ్మతః।యత్సంభాషణసంప్రశ్నస్సర్వేషాంవితనోతిశమ్॥౧౯॥ అస్త్యేవరాజన్భవతోమధుద్విషఃపాదారవిన్దస్యగుణానువాదనే। రతిస్సుదాయావి

భ్యాసాధేయాతిశయసాధనసప్తకానుగృహీతాప్రయాణానువృత్తప్రీతిరూపాపన్నావిచ్ఛిన్నప్రత్యక్షతాపన్నపరభక్త్యపరపర్యాయభగవద్భక్తియోగఏవక్షేమహేతురితివివక్షుస్తావత్ప్రశ్నమభినన్దతి॥సాధ్వితి॥ హేమహారాజ-భవతా-సాధుసమ్యక్-పృష్టం-కథంభూతేన-విరుపాపితత్త్వహితపురుషార్థజ్ఞానవతాఽపిసర్వభూతహితాత్మనాసర్వభూతహితకరణప్రవృత్తబుద్ధిమతా-భూతహితార్థమేవత్వయాపృచ్ఛ్యతే - నతుస్వయంవేత్తుం - స్వతఏవజ్ఞత్వాదిత్యర్థః - భూతహితాచరణమేవసాధూనాంస్వభావఇత్యాహ ॥ సాధూనాంసాధ్నువన్తి పరకార్యమితిసాధవ - స్తేషాం - గతిఃప్రవృత్తిః ॥ ॥౧౮॥ ॥ ఈదృశీభూతహితాచరణరూపాసత్సఙ్గతిస్తావన్మూలకారణమిత్యాహ॥సఙ్గమఇతి॥ ఉభయేషాంబుభుక్షూణాంముముక్షూణాంచ-స్వసమీహితభోగమోక్షాదేఃప్రథమంసాధనంసాధూనాంసఙ్గమఏవేతి-సమ్మతః- సత్సఙ్గమస్యభోగమోక్షసాధనత్వముపపాదయతి॥యేషాంసాధూనాం-సంభాషణసహితఃప్రశ్నస్సంభాషణసంప్రశ్నః-శాకపార్థివాదిత్వాదుత్తరపదలోపీసమాసః-యద్వా- సంభాషణేసంభాషణావసరే - సంప్రశ్నస్సమ్యక్స్వర్గాపవర్గసాధనప్రశ్నః-సర్వేషాముభయేషాం-శంస్వర్గాపవర్గసుఖం-వితనోతి - సతిసంప్రశ్నేసాధుభిర్భోగమోక్షసాధనేఉపదిశ్యేతేఇతిసాధూన్ప్రతిసంప్రశ్నస్సమపేక్షితంవితనోతిత్యర్థః॥ ॥౧౯॥ ॥ ఏవంసత్సఙ్గస్యభోగమోక్షప్రథమకారణత్వముక్తం-తత్రభోగసాధనత్వమేవం - ప్రథమంసత్సఙ్గ - స్తతస్సంభాషణం-తతఃప్రశ్నః-తతస్తత్సాధనయాగాద్యుపదేశస్తతస్సాధనోపసంహారేణయాగాద్యనుష్ఠానం- తతోభోగఇతి-ఇయంచప్రణాడీముముక్ష్వధికృతస్యకర్మణామల్పాస్థిరఫలత్వనిర్ణయపూర్వకానస్త్వస్థిరఫలాపాతప్రతితేఃపురుషస్యనవక్తవ్యేతితామనాదృత్యసత్సఙ్గతేర్మోక్షసాధనత్వంప్రణాడ్యోపపిపాదయిషుస్తావ-త్సత్సఙ్గతిస్తతస్సంభాషణం-తతఃప్రశ్నః-తతోభగవద్గుణానుశ్రవణం-తతస్తత్రానురాగ-ఇత్యేతత్పఞ్చకం తావత్త్వయిసద్ధమేవేత్యాహ॥అస్త్యేవేతి॥ హేరాజన్మధుద్విషః-పాదారవిన్దయోర్యేగుణా - స్తేషా-మనువాదనేఅను

శ్రవణే-సదా-రతిః- భవతోఽస్త్వేవ-రతిరస్త్వేవేత్యనేనతత్పూర్వభావిసత్సఙ్గత్యాదిచతుష్టయమప్యస్తీత్యర్థాదుక్తంభవతి-తేనవినారత్యసంభవాత్ - అస్తీతిసిద్ధవన్నిర్దేశేనరత్యన్తంపశ్చకమవశ్యంముముక్షూణాం ప్రథమంసంపాదనీయమిత్యుక్తంభవతి-యతోరతిస్సిద్ధా-తతోభక్త్యన్తర-ముత్తరోత్తరసాధ్యంసిద్ధప్రాయమేవేత్యభిప్రాయేణాహ॥ యేతి॥ యానైష్ఠికీఅవ్యభిచారితా-భగవద్గుణానువాదరతిః-అన్తరాత్మనోమనసః-మలరూపంకషాయం-ధాతురాగవదనివర్త్యం-పుణ్యాపుణ్యరూపంకర్మ-కామంభృశం-విధునోతిక్షపయతి ॥౨౦॥ రత్యనన్తరభావిసాధనజాతంవివక్షుస్సాక్షాన్మోక్షసాధనభూతాముక్తవిధాభక్తిరేవేత్యాహ॥ శాస్త్రేష్వితి॥ నృణాం-క్షేమస్య- మోక్షస్యసధ్ర్యఙ్ సమీచీన - స్సాధనవిమర్శో-యేషు-తేషు-శాస్త్రేషు-సాక్షాన్నిరపేక్షో- హేతుస్సాధనం-ఇయామేవ-సునిశ్చితః - ఏవకారేణ ‘‘తమేవంవిద్వానమృతఇహభవతినాన్యఃపన్థాఅయనాయవిద్యతే, తమేవంవిదిత్వాఅతిమృత్యుమేతి,, త్యుక్తానితరోపాయత్వంవివక్షితం-ఇయామిత్యుక్తఃకోసౌ-తత్రాహ-నిర్గుణేసత్వాదిగుణత్రయరహితే-ఆత్మని-కింజీవే-నేత్యాహ- బ్రహ్మణిస్వరూపేణగుణైశ్చబృహతి-బ్రహ్మణీత్యనేనైవగుణత్రయరాహిత్యపరత్వంనిర్గుణశబ్దస్యనిశ్చితం-యాదృశా-రతిః-యశ్చ-ఆత్మవ్యతిరిక్తేషు-అసఙ్గస్సఙ్గాభావశ్చేతి-ఇయామేవేత్యర్థః- అత్రరతిశబ్దేనఉక్తవిధపరభక్తిజన్యభగవత్స్వరూపసాక్షాత్కారలక్షణపరజ్ఞానజన్యభగవత్ప్రీత్యతిశయరూపాపరమభక్తిర్వివక్షితా, తస్యాశ్చాదార్ఢ్యంనామ, చాఞ్చల్యరాహిత్యం, చాఞ్చల్యంచమధ్యేమధ్యేవిషయాన్తరానుచిన్తనరూపం-తచ్చవిషయాన్తరాసక్తిజననద్వారాభక్తివిరోధీతిచాఞ్చల్యకార్యమపనిషిధ్యతే అసఙ్గఆత్మవ్యతిరిక్తఇతి-అతఏవాత్మవ్యతిరిక్తాసఙ్గస్యాపపృథగ్వా, రత్యాసహవా, ఉపాయత్వభ్రమోవానకార్యః॥౨౧॥

ఏవంవిజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితప్రీత్యతిశయరూపాపన్నాపరమభక్తిఃసాక్షాత్క్షేమహేతురిత్యుక్తం- ఏవంభూతాపరమభక్తిఃకథంనిష్పద్యతఇతిజిజ్ఞాసాయాంతత్సాధనాన్యుపదిశతి॥ సేతి॥ నిర్గుణేబ్రహ్మణిసారతిఃసదసత్యనాత్మనిఅసఙ్గశ్చశ్రద్ధాదిభిస్స్యాదితిచతుర్థేనాన్వయః-తత్రనిర్గుణఇత్యస్యపూర్వవదర్థః-అనాత్మనిఆత్మవ్యతిరిక్తేశబ్దాదివిషయే- తస్యసదసత్త్వంనామ-సన్నిహితాసన్నిహితత్వం, యద్యప్యత్రశ్రద్ధాదీనామవశ్యసంపాదనీయత్వాభిప్రాయేణ సంభావితక్ర

ధునోతినైష్ఠికీకామంకషాయంమలమన్తరాత్మనః॥ ౨౦ ॥శాస్త్రేష్వియామేవసునిశ్చితోనృణాంక్షేమస్యసధ్ర్యఙ్విమృశేషుహేతుః। అసఙ్గఆత్మవ్యతిరిక్తఆత్మని సాదృఢాబ్రహ్మణినిర్గుణేరతిః॥౨౧॥ సాశ్రద్ధయాభ

మాణామపిక్రమమనాదృత్యతేకథితాః-తథాపిక్రమమాశ్రిత్యైవవ్యాఖ్యాయన్తే-తత్రప్రథమం-నిత్యం- యోగీశ్వరోపాసనయా-యోగీశ్వరాభాగవతాః-తేషా-ముపాసనాసేవా-తదానుకూల్యేనవృత్తి- స్తయా- తతః-పుణ్యశ్రవఃకథయా-పుణ్యశ్రవసఃభగవతః-కథయా-భగవత్పుణ్యకథాశ్రవణేనేత్యర్థః- ఆశ్రయతస్స్వతశ్చపుణ్యరూపత్వఖ్యాపనాయపుణ్యశ్రవఃకథయాపుణ్యయేత్యుక్తం॥ తతః-అర్థేన్ద్రియారామసగోష్ఠ్యతృష్ణయా-అర్థారామాఅర్థపరాయణాః-ఇన్ద్రియారామాఃకామపరాయణాః-తైస్సహ-యా-గోష్ఠీ-తస్యాం-యా, అతృష్ణాఅనాసక్తి, స్తయా- తేషామర్థేన్ద్రియారామాణాం-సమ్మతా, అర్థాః-కామాశ్చ, తేషా-మపరిగ్రహేణ-భగవద్గుణానుశ్రవణేనభగవతఏవపురుషార్థరూపత్వ-మర్థకామయోస్తద్విపర్యయరూపత్వంచజ్ఞాత్వాతయోర్విరక్తిస్స్యాదితిగుణానుశ్రవణతృష్ణయోఃపౌర్వాపర్యంయుక్తం, తతః-జిజ్ఞాసయాతత్త్వహితపురుషార్థపిపిత్సయా, తతఆచార్యవత్తయేత్యర్థసిద్ధం-పుమానాచార్యవానితివక్ష్యమాణత్వాత్ ‘‘ఆచార్యవాన్పురుషోవేద, ఆచార్యాద్ధైవవిద్యావిదితాసాధిష్ఠంప్రాపత్,, దితిశ్రుతేరాచార్యవత్తాయాఅపిసాధనత్వనిశ్చయాత్-అనేన ‘‘పరీక్ష్యలోకాన్కర్మచితాన్బ్రాహ్మణోనిర్వేదమాయాన్నాస్త్యకృతఃకృతేన॥ తద్విజ్ఞానార్థంసగురుమేవాభిగచ్ఛేత్సమిత్పాణిశ్శ్రోత్రియంబ్రహ్మనిష్ఠ-మిత్యస్తశ్రుత్యర్థోఽనుసంహితః-తత-ఆధ్యాత్మికయోగనిష్ఠయా- ఆచార్యోపదిష్టోభగవదుపాసనాత్మకోయఆధ్యాత్మికోయోగ, స్తస్మిన్-యా-నిష్ఠామననాత్మికా, తయా, తతః - శ్రద్ధయాఆధ్యాత్మికయోగానుష్ఠానవిషయయాత్వరయా-ఏవంపూర్వకాలసాధనజాతముక్తం - అథసమకాలసాధనజాతముచ్యతే- అత్రతునపౌర్వాపర్యం-సముచ్చాయసర్వేషామనుష్ఠానవిధానాత్-తతః-భగవద్ధర్మచర్యయా-భగవద్ధర్మాఃభగవదారాధనైకవేషాఃపఞ్చమహాయజ్ఞాదయోనిత్యనైమిత్తికాః-తేషాం-చర్యాఆధ్యాత్మికయోగాఙ్గత్వేనానుష్ఠానం-తయా-తథా, పారమహంస్యాపరమహంసానాంసంబన్ధినీ-యా-చర్యాబ్రహ్మాత్మకస్వాత్మయాథాత్మ్యానుభవరూపా తయా-ఆధ్యాత్మికయోగస్యజ్ఞానకర్మయోగాభ్యాంనిర్వర్త్యత్వాత్-వివిక్తరుచ్యాజాత్యాశ్రయనిమిత్తాదుష్టాన్నాదిషురుచ్యా - ఆత్మన్ఆత్మని-యఃపరితోష- స్తేనఆత్మానుభవజనితసంతోషమాత్రేణైవ-నతుతద్వ్యతిరిక్తసంతోషేణేత్యర్థః- తస్మిన్కింభగవద్గుణానుభవ

జనితసంతోషోపి నిషిధ్యత ఇత్యాహ - హరేర్భగవతో-గుణపీయూషం గుణానుశ్రవణస్మరణరూపం- పీయూషమమృతం, తస్య-పానాద్వినా అన్యవిషయానుభవజాతసన్తోషాభావ ఇత్యర్థః ॥ అహింసయా భూతసుహృత్త్వేన స్మృత్యా భోజనాద్యయుక్తదశాస్వపి శుభాశ్రయసంశీలనరూపస్మృత్యా - తథా-భోజనోత్తరాదిదశాసు-ముకున్దస్య,చరితాని చేష్టితాని-తాన్యేవా,గ్ర్యం శ్రేష్ఠం, శీధుఅమృతం-తచ్చరితశ్రవణకీర్తనస్మరణరూపామృతసుఖేనేత్యర్థః - యమైర్బాహ్యేన్ద్రియనిగ్రహైః-అకామైరన్తరిన్ద్రియనిగ్రహైః శమైరిత్యర్థః-నియమైః శౌచాచారాదిభిః,అనిన్దయా-ఇతరసాధ్యసాధనాదీనామనిన్దయా - తన్నిన్దాయాం చిత్తస్య తత్ప్రవణ్యప్రయుక్తం చాఞ్చల్యం స్యాదితి భావః నిరీహయా దేహధారణాద్యనుపయుక్తచేష్టారాహిత్యేన,ద్వంద్వానాం శీతోష్ణాదివ్యాఘ్యాదీనాం,తితిక్షా సహిష్ణుతా,తయా-హరేర్భగవతః, తత్పరాభాగతా , స్తేషాం,కర్ణపూరాః కర్ణాలఙ్కారభూతాః,కర్ణేషు ప్రవాహరూపా వా,యే గుణాః-గుణశబ్దస్య సాపేక్షత్వేపి సంబన్ధిశబ్దత్వాత్సమాసః, తేషామభిధానేన,విజృమ్భమాణయా , భక్త్యా పరభక్త్యా భగవద్గుణశ్రవణస్మరణాదేరర్థకామవైతృష్ణ్యతత్త్వహితపురుషార్థవివిత్సాజననద్వారాఽఽచార్యోపసత్తిహేతుత్వాభిప్రాయేణ పుణ్యశ్రవః కథయా పుణ్యయా చేత్యుక్తం, ఉపాసనదశాయామప్యానన్దకరత్వాభిప్రాయేణ ముకున్దాచరితాగ్ర్యశీధునేత్యుక్తం , అత్రతు,ఆప్రియాణానువర్తమానాహరహరభ్యాసాధేయాతిశయదర్శనసమానాకారధ్యానోపాసనాదిశబ్దవాచ్యపరభక్తిస్తజ్జనిభగవత్స్వరూపసాక్షాత్కారలక్షణపరజ్ఞానజన్యభగవత్ప్రీత్యతిశయరూపసమాధిపరమభక్త్యాద్యపరపర్యాయరతినిష్పాదకత్వేన ,గ్రాహకత్వాభిప్రాయేణ హరేర్ముహుస్తత్పరకర్ణపూరగుణాభిధానేనేత్యుక్తమితి న పౌనరుక్త్యమ్ ॥౨౨॥౨౩॥౨౪॥౨౫॥ *ఏవం శ్రద్ధాదిసహకృతపరభక్తిజన్యపరజ్ఞానజన్యసమాఖ్యపరపర్యాయకరతేః క్షేమసాధన

గవద్ధర్మచర్యయా*జిజ్ఞాసయాఽఽధ్యాత్మికయోగనిష్ఠయా*। యోగీశ్వరోపాసనయా చ నిత్యం,*పుణ్యశ్రవఃకథయా పుణ్యయా చ॥౨౨॥ అర్థేన్ద్రియారామసగోష్ఠ్యతృష్ణయా తత్సమ్మతానామపరిగ్రహేణ చ। వివిక్తరుచ్యా పరితోష ఆత్మన్*వినా హరేర్గుణపీయూషపానాత్॥ ౨౩ ॥ అహింసయా పారమహంస్యచర్యయా స్మృత్యా ముకున్దాచరితాగ్ర్యసీధునా। యమైరకామైర్నియమైశ్చాప్యనిన్దయా*నిరీహయా ద్వంద్వతితిక్షయా చ॥౨౪॥ హరేర్ముహుస్తత్పరకర్ణపూరగుణాభిధానేన విజృమ్భమాణయా। భక్త్యా హ్యసఙ్గస్సదసత్యనాత్మని స్యాన్నిర్గుణే బ్రహ్మణి చాఞ్జసా రతిః ॥ ౨౫ ॥ యదా రతిర్బ్రహ్మణి నైష్ఠికీ పుమానాచార్యవాన్ జ్ఞానవిరాగరంహసా। *దహత్యవీర్యం హృదయం*జీవకోశం పఞ్చాత్మకం యోనిమివోత్థితోఽగ్నిః॥ ౨౬॥ దగ్ధాశయో ముక్తసమస్తతద్గుణో నైవాత్మనో బహిరన్తర్విచష్టే । పరాత్మనోర్యద్వ్యవధానం పురస్తాత్స్వప్నే యథా

త్వముపపాద్య కేన ప్రకారేణ రతేస్సాధనత్వమితి వివిత్సాయామాహ ॥ యదేతి ॥ యదా చ బ్రహ్మణి-నైష్ఠికీ దృఢా-రతిస్తదా,ఆచార్యవాన్ ఆచార్యానుగ్రహవిషయః పురుషః - జ్ఞానవిరాగయోః,రంహసా-విరాగసహకృతరత్యాత్మకజ్ఞానవేగేన,ఉద్రిక్తరత్యేత్యర్థః,హృదయం,,హృత్స్థానం ప్రాప్య ఇవ జీవాత్మా,,హృదిహ్యయమాత్మే,,తి శ్రుతేః-పఞ్చాత్మకం పఞ్చభూతాత్మకం-జీవకోశం-శరీరం-అబీజం బీజరహితం,భిన్నాజ్ఞానరూపమూలం యథాతథా,యద్వా-భిన్నపుణ్యపాపమూలం యథాతథా,దహతి సన్తాపయతి - అజ్ఞానకృతపుణ్యపాపమూలో హి దేహసంబన్ధః , దేహసంబన్ధనిమిత్తాజ్ఞానమూలకపుణ్యపాపాత్మకం కర్మ-నిశ్శేషం దహన్నిరతిః క్షేమసాధమిత్యర్థః - దేహమాశ్రిత్య తిష్ఠతో జీవస్యాజ్ఞానాచ్ఛిషస్యావిశ్రియ దేహదాహే దృష్టాన్తమాహ ॥ యోనిమివేతి ॥ ఉత్థితః జ్వలితో,ఽగ్నిః-యోనిమరణిమివేత్యర్థః-దహత్యవీర్యమితి పాఠేఽప్యయమేవార్థః-దేహస్య,వీర్యం బలం-పుణ్యపాపాత్మకం కర్మైవ* ॥ ౨౬ ॥ *ఏవం దేహసంబన్ధనిమిత్తం పుణ్యపాపరూపం కర్మ నిశ్శేషం దహన్త్యా రత్యా ముక్తస్య న పునః పఞ్చాత్మకజీవకోశసంబన్ధ ఇత్యాహ ॥ దగ్ధాశయ ఇతి ॥ ఏవం దగ్ధాశయః దగ్ధశరీరః-ముక్తాః,స్సమస్తాస్తద్గుణా దేహగుణా రాగాదయో,యేన సః- ఆత్మనః-బహిర్భూతం,శరీరం-అన్తః అన్తర్భూతం రాగాదిదోషజాతం చ-న విచష్టే న పశ్యతి-న పునర్దేహాదిసంబన్ధం ప్రాప్నోతీత్యర్థః,బహిరన్తశ్చ విశినష్టి - తద్వినాశే దేహవినాశే-పునరస్తాత్సంసృతిదశాయాం-పరాత్మనోః జీవపరయోః,యత్ ,వ్యవధానం వ్యవధాయకం-సంబన్ధజ్ఞానచ్ఛాదకం భవతి,తచ్ఛరీరం , తజ్జన్యరాగద్వేషాదికం చ-న పశ్యతి , పరాత్మనోర్యద్వ్యవధానం పురస్తాదిత్యనేన ముక్తౌ జీవపరయోస్సంబన్ధజ్ఞానప్రచ్ఛాదకో నేత్యుక్తం భవతి,స్వప్నే యథా దేహం రాగాదికం చ న పశ్యతి తథేత్యర్థః, దేహాద్యస్థిరత్వేశ్వ

---

౨౬ ॥ శ్లో ॥ పా *దహత్యబీజం.

తస్పృష్టత్వజ్ఞాపనాయ స్వప్నదృష్టాన్తః ॥ ౨౭ ॥ కుతో న పశ్యతి తత్రాహ ॥ ఆత్మానమితి ॥ ఆత్మానం దేహం, ఇన్ద్రియార్థం శబ్దాదికం, ఉభయోర్దేహేన్ద్రియార్థయోః, యత్పరమన్యత్, భోగోపకరణభోగస్థానాదికం తత్సర్వం, ఆశయ ఏవాసకాఖ్యే ఉపాధౌ, సతి, పుమాన్, పశ్యతి, నాన్యదేత్యర్థః, వాసనా, కరణకళేబరభోగ్యభోగస్థానభోగోపకరణాదిషు ప్రావణ్యం ॥ ౨౮ ॥ ఏవముక్త్వోపాధ్యభావే ఉపాధికదేహాద్యసంబన్ధస్వాభావికజీవపరసంబన్ధజ్ఞానసద్భావశ్చోక్తః, సంసృతావుపాధిసద్భావాజ్జీవపరసంబన్ధజ్ఞానాభావమాహ ॥ నిమిత్త ఇతి ॥ జడం శరీరం, సర్వస్మిన్, జడాదౌ, నిమిత్తే శరీరాద్యుపాధౌ సతి, ఆత్మనస్స్వస్య, పరస్య పరమాత్మనశ్చ, భిదాం సంబన్ధవిరహం, పశ్యతి- అన్యదా ఉపాధ్యభావే, ముక్తావిత్యర్థః, న పశ్యతి, యద్వా, భిదాం వైషమ్యం, పశ్యతి, నాన్యదా శరీరాద్యుపాధివిగమే, పరమసామ్యాపత్త్యా వాన్న వైషమ్యం పశ్యతీత్యర్థః ॥ ౨౯ ॥ అత్ర-దృఢారతి-నైష్ఠికీరతిరితి-అన్తరావిషయాన్తరానచిన్తనం రతివిరోధిత్వవగమ్యతే-తస్య చ విరోధిత్వం సఙ్గాదిజననద్వారేతి సఙ్గః ప్రతిషిద్ధః, అసఙ్గ ఆత్మవ్యతిరిక్తే, అసఙ్గస్సదసత్యనాత్మని జ్ఞానవిరాగరంహసేతి, తద్విషయచిన్తనాయాస్సఙ్గాదిద్వారా రతివిరోధిత్వముపపాదయతి ॥ ఇన్ద్రియైరిత్యాదినా ॥ ధ్యాయతాం విషయచిన్తనం, కుర్వతాం, విషయైశ్శబ్దాదిభిరాకృష్టానీయానీన్ద్రియాణి - తైః - మన ఆకృష్టం ఆక్షిప్తం సత్, బుద్ధేః పురుషార్థతత్సాధనవ్యవసాయాత్మికాయా బుద్ధేశ్చేతనాం తత్సంబన్ధిజ్ఞానం, పురుషార్థతత్సాధనవిషయం వ్యవసాయరూపం బుద్ధివృత్తిం, హరతే-తత్ర దృష్టాన్తః, స్తమ్బః తీరస్థకుశాదిస్తమ్బః, కేనచిదాకృష్టో-యథా తీరశైథిల్యహేతుతయా హ్రదాత్తోయమపచ్యావయతి తద్వదితి యద్వా - స్తమ్బో యథా మూలతో యం హ్రదాదుపహరతి తద్వదితి-చిన్తనావిషయశబ్దాదివిషయాక్షిప్తబాహ్యేన్ద్రియాక్షిప్తమనసి శబ్దాదివిషయేష్వన్యపరే సతి మోక్షతదుపాయాన్వ్యవసితుం బుద్ధిర్న శక్నోతీత్యుక్తం భవ

పురుషస్తద్వినాశే ॥ ౨౭ ॥ ఆత్మానమిన్ద్రియార్థం చ పరం యదుభయోరపి । సత్యాశయ ఉపాధౌ వై పుమా
న్పశ్యతి నాన్యదా ॥ ౨౮ ॥ నిమిత్తే సతి సర్వస్మిన్ జడాదావపి పూరుషః । ఆత్మనశ్చ పరస్యాపి భిదాం పశ్యతి నాన్య
దా ॥ ౨౯ ॥ ఇన్ద్రియైర్విషయాకృష్టైరాక్షిప్తం ధ్యాయతాం మనః । చేతనాం హరతే బుద్ధేః స్తమ్బస్తోయమివ
హ్రదాత్ ॥ ౩౦ ॥ భ్రశ్యత్యనుస్మృతిశ్చిత్తం జ్ఞానభ్రంశస్స్మృతిక్షయే । తద్రోధం కవయః ప్రాహురాత్మాపహ్నవ
మాత్మనః ॥ ౩౧ ॥ నాతః పరతరో లోకే పుంసస్స్వార్థవ్యతిక్రమః । యదస్త్యన్యస్య ప్రేయస్త్వమాత్మనస్స్వ
వ్యతిక్రమాత్ ॥ ౩౨ ॥ అర్థేన్ద్రియార్థాభిధ్యానం సర్వార్థాపహ్నవో నృణామ్ । భ్రంశితో జ్ఞానవిజ్ఞానాద్యేనా
విశతి ముఖ్యతామ్ ॥ ౩౩ ॥ న కుర్యాత్కర్హిచిత్సఙ్గం తమస్తీవ్రం తితీరిషుః । ధర్మార్థకామమోక్షాణాం యదత్య
న్తవిఘాతకమ్ ॥ ౩౪ ॥ తత్రాపి మోక్ష ఏవార్థ ఆత్యన్తికతయేష్యతే । త్రైవర్గ్యోఽర్థో యతో నిత్యం కృతాన్తభయ

తి ॥ ౩౦ ॥ ఏవం వ్యవసాయే భగ్నే సతి-అనుస్మృతిరుపాసనం యోగకాలానుసన్ధానం - భ్రశ్యతి-తదనుగ్రాహకం కాలాన్తరేషూపాస్యసంశీలనరూపం-చిత్తం చిన్తనం చ - భ్రశ్యతి-ఏవం-స్మృతిక్షయే ఉపాసనాక్షయే సతి-జ్ఞానభ్రంశః స్వపరయాథాత్మ్యజ్ఞానభ్రంశో, భవతి-తద్రోధం జ్ఞానభ్రంశం-కవయస్సూరయః, ఆత్మన ఏవ హేతోః -ఆత్మాపహ్నవం ఆత్మనస్తిరోధానం, ప్రాహుః ఉపాసనవిచ్ఛేదాదాత్మస్వరూపస్య భగవచ్ఛేషతయానవిశదావభాస ఇత్యర్థః తథాచోక్తం "యోఽన్యథా సన్తమాత్మానమన్యథా ప్రతిపద్యతే। కిం తేన న కృతం పాపం చోరేణాత్మాపహారిణా" ఇతి ॥ ౩౧ ॥ ఏతదేవాహ ॥ నాత ఇతి ॥ ఆత్మనః హేతోః-స్వస్య వ్యతిక్రమాత్ స్వస్వరూపాతిలఙ్ఘనాత్ - స్వస్వరూపం విహాయాత్మనోఽన్యస్య ప్రేయస్త్వం శబ్దాదివిషయప్రేయస్త్వం, యదస్తి-అతః, పరతరః పుంసః స్వార్థవ్యతిక్రమః స్వపురుషార్థవిరహః లోకే నాస్తి ॥ ౩౨ ॥ విషయధ్యానతత్సఙ్గయోరనర్థకారిత్వముపసంహరతి ॥ అర్థేన్ద్రియేతి ద్వాభ్యాం ॥ అర్థేన్ద్రియాణి శబ్దాద్యర్థవిషయాణి శ్రోత్రాదీని- తేషాం, అర్థస్య శబ్దాదేః, అభిధ్యానం, నృణాం, సర్వార్థాపహ్నవః సర్వపురుషార్థవిరోధీత్యర్థః, స్వర్గాదిసాధనభూతయాగాదేరపి తదేకమనస్కైకకార్యత్వాత్సర్వపురుషార్థవిరోధిత్వముక్తం, యేన శబ్దాద్యభిధ్యానేన, జ్ఞానవిజ్ఞానాద్భ్రంశితః, జ్ఞానం శాస్త్రజన్యం, విజ్ఞానముపాసనాత్మకం, తయోస్సమాహారద్వన్ద్వః, తస్మాద్భ్రంశితః, ముఖ్యతాం స్థావరతాం, ఆవిశతి ప్రాప్నోతి ॥ ౩౩ ॥ తీవ్రం అనర్థకృత్, తమః అజ్ఞానం, తితీరిషుః తరితుమిచ్ఛుః, కర్హిచిత్, సఙ్గం, న కుర్యాత్, యద్విషయాసఞ్జనం, ధర్మాదీనాం, అత్యన్తవిఘాతకమ్ ॥ ౩౪ ॥ ధర్మాదిభిస్సాకం మోక్షస్య తుల్యవన్నిర్దేశాత్తస్యేతరపురుషార్థసామ్యం వారయతి ॥ తత్రాపీతి ॥ తత్రాపి చతుర్ణాం మధ్యే - మోక్షాఖ్య ఏవ పురుషార్థః - ఆత్యన్తికతయా అన్తమతీత్య వర్తమానతయా-నిత్యతయేత్యర్థః - ఇష్యతే ఇచ్ఛావిషయో భవతి - త్రైవర్గరూపార్థః-కృతా

స్తైః కాలః-తద్భయసంయుతః అనిత్యైః ॥ ౩౫ ॥ అనిత్యతామేవాహ॥ పరావరేఽత్ర్కృష్టాపకృష్టరూపాః-యే-భావాః పదార్థాః-ఆబ్రహ్మస్తమ్బపర్యన్తాః - గుణవ్యతికరాత్ గుణవైషమ్యరూపస్రష్టే - రనుపశ్చా-ద్భవన్తి-నతుప్రలయే-అత-ఏషాం-ఈశేనకాలరూపేణపరమాత్మనా-విధ్వంసితాఆశిషో యేషాం-క్షేమో-నవిద్యతే ॥ ౩౬ ॥ ఏవమచిద్వికారాణామనిత్యత్వముక్తం - అథపారమహంస్యచర్యయేత్యుపక్షిప్తంప్రకృతిప్రాకృతవిలక్షణస్య నిత్యస్యాత్మస్వరూపస్యభగవదాత్మకత్వేనానుసన్ధానమాహ॥ తదితి॥ తత్తస్మాత్-హేనరేన్ద్రాః-అసవఃప్రాణాః-ధిషణాత్మశబ్దేనజ్ఞానద్వారభూతంమన ఉచ్యతే-దేహేన్ద్రియప్రాణమనోభి-రావృతానాం-గేహాద్యాత్మకానామిత్యర్థః-తస్థుషాంస్థావరాణాం - జగతాంజఙ్గమానాంచ-క్షేత్రవిదః క్షేత్రజ్ఞాః-స్థావరజఙ్గమాన్తస్థాజీవాః-తద్వతిఅన్తరాత్మతయానియచ్ఛతీతితద్వః - తస్యభావస్తత్తా-తయాజీవాన్తరాత్మతయా-యః-హృది-స్థితః-ప్రత్యక్స్వస్మై భాసమానః-అనేనపరాచోఽచేతనాద్వైలక్షణ్యముక్తం-విశ్వగావిః-విష్వక్సర్వతః, ఆవిః ప్రకాశమానః, స్వరూపేణగుణైశ్చవ్యాపకఇత్యర్థః-అనేనజీవవైలక్షణ్యముక్తం - భగవాన్పూర్ణషాడ్గుణ్యః-అనేనోభయవైలక్షణ్యముక్తం-చకాస్తి-సభగవాన్ - నహమస్మీత్యవేహ - భగవదాత్మకోఽహమస్మీతిబుధ్యస్వేత్యర్థః-యద్వా - దేహేన్ద్రియప్రాణమనోభిరావృతానాంస్థావరజఙ్గమదేహస్థచేతనానాం-యే-క్షేత్రవిత్తే-అహఙ్కారమమకారాస్పదశరీరవిత్తే- తేషాంతీతి క్షేత్రవిత్తద్వః-తస్యభావస్తత్తా-తయాజీవరూపతయా-పరాగర్థవిలక్షణః-ప్రత్యగ్భూతో-హృది-చకాస్తి-తంజీవాత్మానం-సభగవానస్మీత్యవేహి, భగవదాత్మకోఽహమితిబుధ్యస్వేత్యర్థః "తత్త్వమసి- అయమాత్మాబ్రహ్మ" ఇత్యాదివదయంసామానాధికరణ్యేనానుసన్ధాననిర్దేశః-శరీరవిషయబుద్ధిశబ్దాదీనాంశరీరిపర్యన్తత్వమాకృతినయేనఖణ్డోగౌరిత్యాదివద్బోధ్యమ్ ॥ ౩౭ ॥ ననుభగవతః క్షేత్రజ్ఞశరీరత్వేనతద్దో

సంయుతః ॥ ౩౫ ॥ పరావరేచయేభావాగుణవ్యతికరాదను। నతేషాంవిద్యతేక్షేమఈశవిధ్వంశితాశిషామ్॥ తత్త్వంనరేన్ద్రజగతామథతస్థుషాంచదేహేన్ద్రియాసుధిషణాత్మభిరావృతానామ్। యఃక్షేత్రవిత్తపతయాహృదివిశ్వగావిఃప్రత్యక్చకాస్తిభగవాంస్తమవేహిసోఽస్మి ॥ ౩౭ ॥ యస్మిన్నిదంసదసదాత్మతయావిభాతిమాయావివేకవిధుతిస్రజివాహిబుద్ధిః। తంనిత్యముక్తపరిశుద్ధవిబుద్ధతత్త్వప్రత్యూఢకర్మకలిలప్రకృతింప్రపద్యే॥ ౩౮ ॥ యత్పాదపఙ్కజపలాశవిలాసభక్త్యాకర్మాశయంగ్రథితముద్గ్రథయన్తిసన్తః। తద్వన్నరిక్తమతయోయతయోఽపిరుద్ధస్రోతోగణాస్తమరణంభజవాసుదేవమ్॥ ౩౯ ॥ కృచ్ఛ్రోభవానిహభవార్ణవమప్లవేశాంషడ్వర్గనక్రమసుఖేనతితీర్షయన్తి। తంత్వంహరేర్భగవతోభజనీయమఙ్ఘ్రింకృత్వోడుపంవ్యసన

షతయాఽవస్థితౌ క్షేత్రజ్ఞగతదోషప్రసక్తిః-నైవమిత్యాహ॥ యస్మిన్నితి ॥ యస్మిన్ క్షేత్రజ్ఞరూపే - మాయావివేకవిధుతిః-మాయాయాఃసకాశా-జ్జీవపరయోఃవివేకః-తస్యవిధూననహేతుః-వివేకజ్ఞానవిరోధిసదసదాత్మతయాకార్యకారణరూపేణ - ఇదందేవమనుష్యాదినానావిధరూపజాతంస్రజి-సర్పబుద్ధిరివ-విభాతి-స్రజివేత్యత్రవాశబ్దఇవార్థకః జీవతాదాత్మ్యేనప్రతిభాతీత్యర్థః-తన్నిత్యముక్తపరిశుద్ధవిబుద్ధతత్త్వం -స్వతఃప్రకృతిసమ్బన్ధరహితస్వప్రకాశస్వరూపం-తథాపిప్రత్యూఢకర్మకలిలప్రకృతిం-ప్రత్యూఢంఅనాదితయారూఢమూలం-యత్-కర్మ - తేన-కలిలామిశ్రా-ప్రకృతి-ర్యస్య-తేన-స్వసంసృష్టకర్మమిశ్రవాసనమిత్యర్థః - ప్రపద్యేఅనుసన్దధే-యథానృసింహోభగవాన్ శ్వేతఇతినృసింహమూర్తేర్భగవతః శ్వేతత్వంవిగ్రహద్వారకం-నత్వవ్యవధానేన - ఏవం క్షేత్రజ్ఞరూపస్యభగవతః క్షేత్రజ్ఞద్వారైవకర్మసమ్బన్ధాజ్ఞానాదికం-త్వవ్యవధానేనేత్యర్థః ॥ ౩౮ ॥ ఏవం క్షేత్రజ్ఞశరీరత్వేనావస్థానంనిర్దోషత్వంచోక్తం-అథస్వేనరూపేణావస్థితిమాహ ॥ యత్పాదేతి ॥ యద్వా-తుభ్యముపదిష్టంభగవద్భక్తియోగంసర్వేఅపిముముక్షవోనుతిష్ఠన్తి, అతస్త్వమపితమేవానుతిష్ఠేత్యాహ ॥ యత్పాదేతి॥ రిక్తేషుభగవద్వ్యతిరిక్తేషు-మతిః-రిక్తమతిః, అభగవదాత్మకస్వబుద్ధిర్వా-నవిద్యతేరిక్తమతిర్యేషాం తేనరిక్తమతయః-తమేవమన్వానాఇత్యర్థః - నిరుద్ధస్రోతోగణాః-నిరుద్ధఃప్రత్యాహృతః-స్రోతోగణఃఇన్ద్రియవర్గో, యైస్తే - సన్తస్సాధవః-యస్యభగవతః-పాదపఙ్కజయోః-పలాశాఇవాఙ్గులయ-స్తేషాం-విలాసఃకాన్తి- స్తస్యభక్త్యా-కర్మచఆశయశ్చకర్మాశయం-ఆశయోవాసనా-గ్రథితంస్వసమ్బద్ధంఉద్గ్రథయన్తిమోచయన్తి-తస్మా-త్త్వమపి-తమేవ అరణం "ఋగతౌ", కరణేల్యుట్-స్వప్రాపకమిత్యర్థః-వాసుదేవం-భజస్వ-భగవద్భక్తిమనన్తరేణసంసారార్ణవోదుస్తరః ॥ ౩౯ ॥ అతస్తమేవభజస్వేత్యుపసంహరతి॥ అప్లవేశాః-ఈశ్వరాఖ్యప్లవరహితాః- షడ్వర్గనక్రంషడిన్ద్రియవర్గగ్రాహం-భవార్ణవం-ఇహ-దుఃఖేన-యే-తితీర్షయన్తితరితుమిచ్ఛన్తి - తేషాం-మహాన్, కృచ్ఛ్రః క్లేశః-తత్తస్మాత్త్వం- హరే

ద్భగవతః-భజనీయం సుఖారాధ్యం-అఙ్ఘ్రిం- ఉడుపం ప్లవం-కృత్వా-వ్యసనం దుఃఖాత్మకం దుస్తరార్ణం తరితుమశక్యం-భవార్ణవం-అర్ణశబ్దే వకారాభావ ఆర్షః-ఉత్తర-పారం గచ్ఛ ✽ ॥౪౦॥ ✽ ఆత్మమేధసా బ్రహ్మవిదా, బ్రహ్మపుత్రేణ సనత్కుమారేణ-దర్శితా ఆత్మనో-గతిస్తత్త్వం-యస్య-స-నృపః-పృథుః-సమ్యక్-ప్రశంసాం కృత్వా-తం కుమారం-ఉవాచ-॥౪౧॥ ✽ ఆర్తానాం తాపత్రయాతురాణాం, మనుకమ్పినా-హరిణా, పూర్వం- మే మహ్యం, మనుగ్రహః, కృతః-హే బ్రహ్మన్, భగవన్-తమనుగ్రహం, మాపాదయితుం నిష్పాదయితుం, యూయమాగతాః ✽ ॥౪౨॥ ✽ దయాలుభిః, భవద్భిః యుష్మాభిః, మత్సమీహితం, కార్త్స్న్యేన నిష్పాదితం, బ్రహ్మోపదేష్ట్రే తుభ్యం మదీయం కిం దేయమస్తీత్యాహ॥ సాధూచ్ఛిష్టమితి॥ ఆత్మనా దేహేన, సర్వం, మే మదీయం, సాధూనాముచ్ఛిష్టం సాధూనామనుగ్రహాల్లబ్ధమిత్యర్థః, అతో భవదనుగ్రహాల్లబ్ధం భవద్భ్యః కిం దదే-గురుదక్షిణార్థం కిం దదే-నహ్యనుగ్రహీత్రా దత్తం పునస్తస్మై దీయత ఇత్యర్థః ✽ ॥౪౩॥ ✽ యద్యప్యేవం-తథాపి రాజ్ఞే భృత్యేనేవ మయా నివేదితం స్వీకురుతేత్యాహ ॥ ప్రాణా ఇతి॥ ప్రాణాః అసవః-రాయః ధనాని- సపరిచ్ఛదాః సోపకరణాః-గృహాః, రాజ్యం-బలం- మహీ కోశః మహ్యాత్మకః కోశః-పృథ్వ్యాః పద్మాకారత్వాత్కోశ ఇత్యుక్తం - యద్వా-కోశః రత్నభాణ్డాదిరూపః- రైశబ్దస్తద్వ్యతిరిక్తధనపరః - ఇతిశబ్దః ప్రకారే - ఏవంవిధమన్యత్సర్వమపి - నివేదితం - తుభ్యమమేతి శేషః ✽ ॥౪౪॥ ✽ నను మద్యోగ్యమేవ మహ్యం సమర్పణీయం తత్రాహ ॥ సైనాపత్యం సేనానాయకత్వం - దణ్డనేతృత్వం దణ్డనాయకత్వం - తథా సర్వలోకాధిపత్యం చ - వేదశాస్త్రవిదర్హతి ✽ ॥౪౫॥ ✽ ఏతదేవోపపాదయతి ॥ బ్రాహ్మణ-

---

ముత్తరదుస్తరార్ణమ్, ॥౪౦॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ స ఏవం బ్రహ్మపుత్రేణ కుమారేణాత్మమేధసా। దర్శితాత్మగతిస్సమ్యక్ప్రశస్యోవాచ తం నృపః॥౪౧॥ రాజోవాచ॥ కృతో మేఽనుగ్రహః పూర్వం హరిణార్తానుకమ్పినా। తమాపాదయితుం బ్రహ్మన్భగవన్యూయమాగతాః॥౪౨॥ నిష్పాదితశ్చ కార్త్స్న్యేన భగవద్భిః కృపాలుభిః। సాధూచ్ఛిష్టం హి మే సర్వమాత్మనా సహ కిం దదే ॥౪౩॥ ప్రాణా రాయస్సుతా బ్రహ్మన్గృహాశ్చ సపరిచ్ఛదాః। రాజ్యం బలం మహీ కోశ ఇతి సర్వం నివేదితమ్ ॥౪౪॥ సైనాపత్యం చ రాజ్యం చ దణ్డనేతృత్వమేవ చ । సర్వలోకాధిపత్యం చ వేదశాస్త్రవిదర్హతి॥ ౪౫ ॥ స్వమేవ బ్రాహ్మణో భుఙ్క్తే స్వం వస్తే స్వం దదాతి చ। తస్యైవానుగ్రహేణాన్నం భుఞ్జతే క్షత్రియాదయః ॥ ౪౬ ॥ యైరీదృశీ భగవతో గతిరాత్మవాద ఏకాన్తతో నిగమభిః ప్రతిపాదితా నః । తుష్యన్త్వదభ్రకరుణాస్స్వకృతేన నిత్యం కో నామ తత్ప్రతికరోతి వినోదపాత్రమ్ ॥ ౪౭ ॥ త ఆత్మయోగపతయ ఆదిరాజేన పూజితాః। శీలం తదీయం శంసన్తః ఖేఽభూవన్మిషతాం నృణామ్ ॥ ౪౮ ॥ వైన్యస్తు ధుర్యో మహతాం సంస్థిత్యాఽధ్యాత్మశిక్షయా। ఆప్తకామమివాత్మానం మేన ఆత్మన్యవస్థితః ॥౪౯॥ కర్మాణి చ యథాకాలం యథాదేశం యథాబలమ్, యథోచితం యథావిత్తమకరోద్బ్రహ్మసాత్కృతమ్॥౫౦॥ ఫలం

స్వమేవ స్వీయమేవాన్నం - భుఙ్క్తే - స్వీయమేవ వస్త్రాదికం - వస్తే పరిధత్తే-దదాతి చ క్షత్రియాదిభ్యః - తస్యైవ బ్రాహ్మణస్యైవ - అనుగ్రహేణ - లబ్ధమన్నం-క్షత్రియాదయో - భుఞ్జతే ✽ ॥౪౬॥ ✽ సత్యపి స్వత్వే సర్వస్వేనాపి న గురోః ప్రత్యుపకర్తుం శక్యమిత్యాహ ॥ యైరితి ॥ ఆత్మవాదే అధ్యాత్మవిచారే- ఏకాన్తతో నిశ్చయేన-నిగమిభిః నిగమానుసారిభిః-యైర్యుష్మాభిః - ఈదృశీ దుస్తరమహావ్యసనాత్మకసంసారార్ణవనిస్తరణోపాయభూతా-నః అస్మభ్యం-ప్రతిపాదితా- తే-నిత్యం, అనల్పకరుణాః, భవన్తః స్వకృతేనార్తోద్ధరణకర్మణా, తుష్యన్తు, కో నామ, తత్కృతముపకారం ప్రతి, స్వీయముపకరోతి, ఉదపాత్రం తోయాఞ్జలిం వినా, ఉదకప్రదానపూర్వకమఞ్జలిబన్ధనమేవ తస్య ప్రత్యుపకార ఇత్యర్థః. ॥౪౭॥ ✽ ఆత్మయోగం పాన్త్యనుష్ఠానానుష్ఠాపనాభ్యామిత్యాత్మయోగపతయః, తే సనకాదయః, ఆదిరాజేన పృథునా, పూజితాస్సన్తః, తదీయం పృథోస్సంబన్ధి, శీలం ప్రశంసన్తః, నృణాం, మిషతాం పశ్యతాం సతాం, ఖే, అభూవన్, ఆకాశమారూఢా ఇత్యర్థః ✽॥౪౮॥✽ ధుర్యః శ్రేష్ఠో, వైన్యస్తు, మహతాం సనత్కుమారాదీనాం, అధ్యాత్మశిక్షయా హేతుభూతయా, యా-సంస్థితిర్నిష్ఠా, తయా ఆత్మన్యేవావస్థితః-పరమాత్మోపాసననిష్ఠః-ఆత్మానం-ఆప్తకామమివాప్తసమస్తకామమివ-మేనే ✽॥౪౯॥ ✽ తథా-పరమాత్మోపాసనాఙ్గత్వేన-దేశకాలాదికమనతిక్రమ్య-కర్మాణి వర్ణాశ్రమోచితాని-బ్రహ్మణ్యర్పితం యథా భవతి తథా-అకరోత్ ✽॥౫౦॥ ✽ ఏవముపాసనాఙ్గత్వేన కర్మయోగమకరోదిత్యుక్తం-తచ్చ కర్మయోగం ఫలసఙ్గకర్తృత్వత్యాగాత్మయాథాత్మ్యానుభవపూర్వకమకరోదిత్యాహ ॥ ఫలమితి ॥ బ్రహ్మణి-ఫలం-సన్యస్య-ఫలస్య బ్రహ్మాయత్తతామనుసన్ధాయ-న తు స్వానుష్ఠీయమానకర్మాయత్తతామిత్యర్థః-తథా- నిర్విషఙ్గః మమేదం కర్మేతి మమతారహితః-అనేన సఙ్గత్యాగ ఉక్తః-కర్మా

ధ్యక్షంకర్మసుకర్తృత్వాభిమానినం-ఆత్మానంప్రత్యగాత్మానం - ప్రకృతేః, పరం-మన్వానః-కర్తృత్వాభిమానఃప్రకృతిసంసర్గకృతోనతుస్వభావతఇత్యేవంమన్వానఇత్యర్థః-అకరోదితిపూర్వేణాన్వయః ॥౫౧॥ సపృథుః-గృహేషుభోగస్థానేషు,వర్తమానోఽపి, సామ్రాజ్యశ్రియాఽన్వితోఽపి - సన్నిహితభోగ్యభోగోపకరణోఽపి-నిరహమ్మతిః దేహాత్మభ్రమరహితః-అతఏవ,ఇన్ద్రియార్థేషు,నాసజ్జత నాసక్తోఽభూత్ , యథా,సూర్యః-స్వప్రభయాపఙ్కాదిషువ్యాప్నువన్నపి తైర్నలిప్తస్తద్వదిత్యర్థః ॥౫౨॥ ఏవ-మధ్యాత్మయోగేనభగవద్భక్తియోగేన,అధ్యయనేనవసతితివద్ధేత్వర్థేతృతీయా,అధ్యాత్మయోగార్థమిత్యర్థః , యద్వా-ప్రకృతపవివిక్తాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగపూర్వకం-కర్మాణి,అనుదేశకాలానుసారేణ,సమాచరన్ , అర్చిషిఅర్చిర్నామ్న్యాంభార్యాయాం , ఆత్మసమ్మితానాత్మతుల్యాన్,సమ్మతానితిపాఠే,ఆత్మానుకూలానిత్యర్థః,పుత్రాన్,ఉత్పాదయామాస ॥౫౩॥ పుత్రాన్ ప్రతినిర్దిశతి॥విజితాశ్వమిత్యర్ధేన॥విజితాశ్వాదీన్పుత్రానిత్యన్వయః-సర్వేషామిన్ద్రాదీనాం , పృథక్ప్రత్యేకం , యోయోఽసాధారణోగుణః,స్తాన్సర్వాన్,ఏకఏవ,అచ్యుతాత్మనః అచ్యుతస్యపరమాత్మనో,యాజగత్సృష్టిః తస్యాః , గోపీథాయరక్షణాయ, స్వేస్వేకాలేఉచితకాలే,దధౌ దధార ॥౫౪॥ మనోవాక్కాయైః,సౌమ్యైర్గుణైశ్చ,ప్రజాః సంరఞ్జయన్,రాజేతి-నామధేయం,అధాత్ దధార,అపర-స్సోమరాజఇవ , సోమశ్చాసౌరాజాచసోమరాజః , సఇవ,లోకరఞ్జనాత్సోమశ్చన్ద్రోరాజేతినామయథాధాత్,తద్వదిత్యర్థః ॥౫౫॥ లోకపాలాసాధారణగుణానుచితకాలేష్వేకఏవాధాదిత్యుక్తం,తదేవోపపాదయతి॥సూర్యవదిత్యాదినాయావదధ్యాయసమాప్తి॥భువః,వసుధనం,గృహ్ణన్ , విసృజ-న్నసౌ,సూర్యఇవ -ప్రాణితః -ప్రతపన్ ఆజ్ఞాంకుర్వన్, తేజసా-అగ్నిరివ,దుర్ధర్షః పరైరభిభవితుమశక్యః,మహేన్ద్రఇవ-దుఃఖేనాపిజేతుమశక్యః ॥౫౬॥ తితిక్షయా సహనేన,ధరిత్రీవ , అపరాధతితిక్షాసమయేధరిత్రీతుల్యః - నృణాం,అభీష్టదానావసరే,ద్యౌరివస్వర్గ ఇవ,పర్జన్యఇవ,తర్పయన్,నృణాం,కామాన్-వర్షతిస్మ ॥౫౭॥ సముద్రఇవ-దుర్బోధః-అపరిచ్ఛేద్యః,సత్త్వేన,అచలరాడివ మేరురివ-శిక్షాయాం-ధర్మరాడివయమఇవఐశ్వర్యేహిమవానివ - హిమవాన్ హిరణ్యాకరః,మఘవానితిపాఠే,ఇన్ద్రఇవ,॥వరుణఇవ-గుప్తార్థః గుప్తమన్త్రః,మాతరిశ్వావాయురివ,సర్వాత్మా సర్వగః,బలేనఓజసామహసాచ ॥౫౮॥ ౫౯॥ అవిషహ్యతయాచ,భగవాన్,భూతరాడ్రుద్రఇవ- బలంశరీరబలం,ఓజః ఇన్ద్రియబలం,మహః దేహకాన్తిః,సౌన్దర్యేణకన్దర్పఇవ,మృగరాట్సింహఇవ,మనస్వీ ధైర్యవాన్ ॥౬౦॥ మనుస్స్వాయంభువః , అజశ్చతుర్ముఖః,ప్రభుత్వే బ్రహ్మవాదే వేదవాదే,బృహస్పతిరివ,ఆత్మవత్త్వే,యదధీనంధనంసహధనవాన్ , యదధీనఆత్మాసఆత్మవాన్ , స్వాధీనత్వఇత్యర్థః ॥౬౧॥ గోషు,గురుషు,విప్రేషుచ,విష్వక్సేనానువర్తిషు,భక్త్యః,హ్రియాదిభిః,పరార్థోద్యమే,ఆత్మతుల్యః నిరుపమః ॥౬౨॥ త్రైలోక్యేతత్రతత్రపురగ్రామాదివాసిభిః ,పుమ్భిః,ఊర్ధ్వంఉచ్చైః , గీతయా,కీర్త్యా,స్త్రీణాం,కర్ణరన్ధ్రేషు,రామస్సీతా

బ్రహ్మణివిన్యస్య నిర్విషఙ్గస్సమాహితః । కర్మాధ్యక్షంచమన్వాన ఆత్మానం ప్రకృతేఃపరమ్ ॥ ౫౧ ॥ గృహేషువర్తమానోఽపిససామ్రాజ్యశ్రియాయుతః । నాసజ్జతేన్ద్రియార్థేషునిరహమ్మతిరర్కవత్ ॥ ౫౨ ॥ ఏవమధ్యాత్మయోగేనకర్మాణ్యనుసమాచరన్ । పుత్రానుత్పాదయామాసపఞ్చార్చిష్యాత్మ సమ్మితాన్ ॥ ౫౩ ॥ విజితాశ్వంధూమ్రకేశంహర్యక్షంద్రవిణంవృకమ్ । సర్వేషాంలోకపాలానాందధారైకఃపృథుర్గుణాన్ ॥ గోపీథాయజగత్సృష్టేఃకాలేస్వేస్వేఽచ్యుతాత్మకః ॥ ౫౪ ॥ మనోవాగ్వృత్తిభిస్సౌమ్యైర్గుణైస్సంరఞ్జయన్ప్రజాః । రాజేత్యధాన్నామధేయంసోమరాజఇవాపరః ॥ ౫౫ ॥ సూర్యవద్విసృజన్గృహ్ణన్ప్రతపంశ్చభువోవసు । దుర్ధర్షస్తేజసేవాగ్నిర్మహేన్ద్రఇవదుర్జయః ॥ ౫౬ ॥ తితిక్షయాధరిత్రీవద్యౌరివాభీష్టదానృణామ్ । వర్షతిస్మయథాకామంపర్జన్యఇవతర్పయన్ ॥ ౫౭ ॥ సముద్రఇవదుర్బోధస్సత్త్వేనాచలరాడివ । ధర్మరాడివశిక్షాయామాశ్చర్యేహిమవానివ ॥ ౫౮ ॥ కుబేరఇవకోశాఢ్యోగుప్తార్థోవరుణోయథా । మాతరిశ్వేవసర్వాత్మాబలేనమహసౌజసా ॥ ౫౯ ॥ అవిషహ్యతయాదేవోభగవాన్భూతరాడివ । కన్దర్పఇవసౌన్దర్యేమనస్వీమృగరాడివ ॥ ౬౦ ॥ వాత్సల్యేమనువన్నృణాంప్రభుత్వేభగవానజః । బృహస్పతిర్బ్రహ్మవాదఆత్మవత్త్వేస్వయం హరిః ॥ ౬౧ ॥ భక్త్యాగోగురువిప్రేషువిష్వక్సేనానువర్తిషు । హ్రియాప్రశ్రయశీలాభ్యామాత్మతుల్యఃపరోద్యమే ॥ ౬౨ ॥ కీర్త్యోర్ధ్వగీతయాపుమ్భిస్త్రైలోక్యేతత్రతత్రహ । ప్రవిష్టఃకర్ణరన్ధ్రేషుస్త్రీణాంరామస్స

౫౩॥శ్లో॥పా॥ సమ్మతాన్.

పతిరివ ॥ ౬౩ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే ఏకవింశోఽధ్యాయః. ***

ఏవం సర్వగుణసంపన్నః పాలితలోకః ఆసీదిత్యుక్తం, అథాత్మజేష్వారోపితరాజ్యభరస్సభార్యః ప్రవిష్టతపోవనః కుమారోపదిష్టాధ్యాత్మయోగనిష్ఠః ప్రాప్తపరమపురుషః ఆసీత్ తత్ప్రసక్త్యా తల్లోకమగాదితి వదన్ పృథువృత్తాన్తముపసంహరతి మునిః ॥ దృష్ట్వేతి ॥ వైన్యః పృథుః - ఆత్మవాన్ స్వర్గస్వారాజ్యాదీనామల్పాస్థిరత్వజ్ఞానవాన్, ఆత్మానం - ప్రవయసం వృద్ధం, దృష్ట్వా - తపోవనమగాదిత్యుత్తరేణాన్వయః - ఆత్మనా స్వేన - వర్ధితః - అశేషః - స్వానుసర్గః స్వవిషయ వర్త్యనుసర్గః వ్యష్టిసర్గః యస్య ॥ ౧ ॥ జగతః జఙ్గమస్య - తస్థుషః స్థావరస్య చాపి వృత్తిదః జీవికాప్రదః సతాం ధర్మభృత్ నిష్పాదితః - ఈశ్వరాదేశః ప్రజాపాలనాదిరూపో - యేన యదర్థం యల్లోకపాలనాద్యర్థం - జజ్ఞివాన్ జాతః - తత్సర్వం కృత్వేత్యర్థః ॥ ౨ ॥ ఆత్మజేషు ఆత్మజాం పుత్రీకృతాం భూమిం, కథం భూతాం - విరహాత్, పృథోర్విశ్లేషాత్ రుదతీమివ స్థితాం, విన్యస్య - ప్రజాసు, విమనస్సు చిన్తాతురాసు సతీషు - సదారః సభార్యః - ఏకః అసహాయః ॥ ౩ ॥ తత్ర తపోవనే, ఉప్తాః తాః, స్వీకృతాః, ఆత్మనో నియమాః శమదమాదయః, యేన - అక్షోభ్యనియమ ఇతి పాఠే, విఘ్నైర్నాశయితుమశక్యాః నియమా యస్య, వైఖానసానాం వానప్రస్థానాం - సుసమ్మతే, ఉగ్రే తపసి ఆరబ్ధః ప్రవృత్తః, కర్తరి క్తః, స్వస్య, ధరామణ్డలస్య, విజయే, పూర్వం, యథా, మహతాయత్నేన ప్రవృత్తః ॥ ౪ ॥ ఉగ్రం తపో వర్ణయ

తామివ ॥ ౬౩ ॥ ***

*** ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, ఏకవింశోఽధ్యాయః. ***

మైత్రేయ ఉవాచ । దృష్ట్వాఽఽత్మానం ప్రవయసమేకదా వైన్య ఆత్మవాన్ । ఆత్మనా వర్ధితాశేషస్వానుసర్గః ప్రజాపతిః ॥ ౧ ॥ జగతస్తస్థుషశ్చాపి వృత్తిదో ధర్మభృత్సతామ్ । నిష్పాదితేశ్వరాదేశో యదర్థమిహ జజ్ఞివాన్ ॥ ౨ ॥ ఆత్మజేష్వాత్మజాం న్యస్య విరహాద్రుదతీమివ । ప్రజాసు విమనస్స్వేకస్సదారోఽగాత్తపోవనమ్ ॥ తత్రాప్యదాభ్యనియతో వైఖానససుసమ్మతే । ఆరబ్ధ ఉగ్రతపసి యథా స్వవిజయే పురా ॥ ౪ ॥ కన్దమూలఫలాహారశ్శుష్కపర్ణాశనః క్వచిత్ । అబ్భక్షః కతిచిత్పక్షాన్ వాయుభక్షస్తతః పరమ్ ॥ ౫ ॥ గ్రీష్మే పఞ్చతపా వీరో వర్షాస్వాసారషాణ్మునిః । ఆకణ్ఠమగ్నశ్శిశిరే ఉదకే స్థణ్డిలేశయః ॥ ౬ ॥ తితిక్షుర్యతవాగ్దాన్త ఊర్ధ్వరేతా జితానిలః । ఆరిరాధయిషుః కృష్ణమచరత్తప ఉత్తమమ్ ॥ ౭ ॥ తేన క్రమానురుద్ధేన ధ్వస్తకర్మామలాశయః । ప్రాణాయామైస్సన్నిరుద్ధషడ్వర్గశ్ఛిన్నసంశయః ॥ ౮ ॥ సనత్కుమారో భగవాన్ యదాహాధ్యాత్మికం పరమ్ । యోగం తేనైవ పురుషమభజత్పురుషర్షభః ॥ ౯ ॥ భగవద్ధర్మిణస్సాధోః శ్రద్ధయా యతతస్సదా । భక్తిర్భగవతి బ్రహ్మణ్యనన్యవిషయాఽభవత్ ॥ ౧౦ ॥ తస్యానయా భగవతః పరికర్మశుద్ధసత్త్వాత్మనస్తదనుసంస్మరణాను

తి ॥ కన్దమూలైః ఫలైః ॥ కన్దాద్యలాభకదాచిత్తృణాద్యశనః - యద్వా, కాంశ్చిత్పక్షాన్ కన్దాద్యాహారః, కాంశ్చిత్తృణాద్యశనః - కాంశ్చిదబ్భక్షః, తతః వాయుభక్ష ఏవ ॥ ౫ ॥ గ్రీష్మఋతౌ - చతుర్దిక్షు చత్వారోఽగ్నయః ఉపరి సూర్యః, తైః పఞ్చ తపాంసి యస్య వర్షాసు ఋతౌ - ఆసారం ధారాసంపాతం - సహత ఇత్యాసారసారషాట్, మునిస్సదాశుభాశ్రయసంశీలనపరః, శిశిరే ఋతౌ, ఆకణ్ఠమగ్నః, స్థణ్డిలేశయః దర్భాదిభిః పరిస్తృతభూమిశయః ॥ ౬ ॥ తితిక్షుః శీతోష్ణాదిసహః, యతవాక్ మౌనవ్రతః, దాన్తః దమయుక్తః, ఊర్ధ్వరేతాః నైష్ఠికః, జితానిలః జితప్రాణః, ఏవం భూతః, కృష్ణం భగవన్తమారిరాధయిషుః, ఏవం విధముత్తమం తపః, ఆచరత్ ॥ ౭ ॥ క్రమానురుద్ధేన శనైశ్శనైః ప్రాప్తేన, తపసా, ధ్వస్తాని కర్మాణి యస్య, ప్రాణాయామైః, అమల ఆశయోఽన్తఃకరణం యస్య, సన్నిరుద్ధః ప్రత్యాహృతః, షడిన్ద్రియవర్గో, యేన - ఛిన్నాని బద్ధనాని వ్యసనాని, యస్య ॥ ౮ ॥ సనత్కుమారో - య, ముత్కృష్ట, మాధ్యాత్మికం యోగ, మాహ, తేనైవ యోగేన, పురుషర్షభః పృథుః, పురుషం పరమపురుష, మభజత్ ॥ ౯ ॥ భగవద్ధర్మిణః నివృత్తిధర్మిణః, శ్రద్ధయా, యతతః యత్నం కుర్వతః - సాధోః పృథోః - భగవతి పూర్ణషాడ్గుణ్యే, బ్రహ్మణ్య, నన్యవిషయా అవ్యభిచారిణీ, భక్తిరభవత్ ॥ ౧౦ ॥ భగవతః, పరికర్మణా పరిచర్యయా, శుద్ధసత్త్వాత్మనః శుద్ధసత్త్వమనస, స్తస్య పృథోః, తస్య భగవతః, సంస్మరణం పూర్వోక్తపరభక్తిః, తస్యా, నుపూర్తిః పరిపూర్ణతా, తయా, జాతం, యత్పరజ్ఞానం - విరక్తిశ్చ, దభూత్, కీదృశం జ్ఞానం - యేన నిశితేన జ్ఞానేన, సంశయపదం సంశయస్థానం ఛేత్తుమశక్యస్వరూపం, జీవకోశం ప్రకృతితత్త్వం, చిచ్ఛేద స్వస్మిన్నసం

బద్ధమకరోత్-తాదృశం జ్ఞానముదభూదిత్యర్థః ॥ ౧౧ ॥ ఛిన్నాన్యధీః, ఛిన్నప్రకృతిధీః దేహాత్మబుద్ధిరహితః, అధిగతా ఆత్మగతిరాత్మస్వరూపయాథాత్మ్యం - యేన - అత ఏవ నిరీహః నిర్వ్యాపారః - యేన వయునేన - ఇదం ప్రకృతిసమ్బన్ధం - అచ్ఛినత్ తదపి జ్ఞానం - తత్యాజ - అనిత్యం జడం శరీరమనుసన్ధాయ తదన్యోఽస్మీతి హి వివేకజ్ఞానముదేతి, తత్ర శరీరమపి ప్రతిసమ్బన్ధితయా బుద్ధిస్థం స్యాత్, యోగకాష్ఠాయాం బ్రహ్మాత్మస్వాత్మని సాక్షాత్కృతే దేహప్రతిసమ్బన్ధితయా జ్ఞానాభావాత్ తత్యజ ఇత్యుక్తం, నహి కేవలం ఘట ఇత్యనుభవే పటాదన్య ఇతి పటప్రతిసమ్బన్ధికయా జ్ఞానమనువర్తతే, తద్వదిత్యర్థః ఏవమేకాగ్రతాయాం హేతుమాహ ॥ తావదితి ॥ భగవత్కథాసు - రతిం, యావన్న కరోతి - తావద్యోగగతిభిః, రప్రమత్తో, న భవతి - అశ్రుతభగవత్కథానాం ప్రమాదస్స్యాదేవ అస్య తు భగవత్కథారతిత్వాన్న ప్రమాద ఇత్యర్థః ॥ ౧౨ ॥ సవీరశ్రేష్ఠః పృథుః ఆత్మానమాత్మని పరమాత్మని - సంయోజ్య సమర్ప్య - స్వతస్సిద్ధమపృథక్సిద్ధసమ్బన్ధమనుసన్ధాయేత్యర్థః ఆవిర్భూతగుణాష్టకతయా బ్రహ్మప్రకారం ప్రాప్తః - కాలే అభ్యుపగతప్రారబ్ధావసానకాలే, స్వశరీరం - తత్యాజ, బ్రహ్మభావప్రాప్తేః కలేబరత్యాగానన్తరభావిత్వేఽపి సిద్ధవదభిప్రాయకృతః పూర్వకాలనిర్దేశః ॥ ౧౩ ॥ కలేబరత్యాగపూర్వకబ్రహ్మభావప్రాప్తిప్రకారమేవోపపాదయతి ॥ సంపీడ్యేతి ॥ గుల్ఫాభ్యాం, పాయుం గుదం సంపీడ్య సన్నిరుధ్య - మూలాధారాద్వాయుం, శనైరుత్సారయన్ ఊర్ధ్వం నయన్ - నాభ్యామవస్థాప్య, తతః - హృదయాదిషు - కోష్ఠేషు స్థానేషు, అవస్థాప్య - హృదయాదీనాం ద్వన్ద్వైక్యం ప్రాణ్యఙ్గత్వాత్, తత్ర - శీర్షం భ్రూమధ్యం "సుప్రోర్మధ్యే ప్రాణమావేశ్య సమ్యక్" ఇతి శ్రుతేః ॥ ౧౪ ॥ తం చ తతః, మూర్ధ్ని బ్రహ్మరన్ధ్రే - ఉత్సర్పయన్ ఊర్ధ్వం నయన్ - క్రమేణ బహిర్బ్రహ్మరన్ధ్రే చావేశ్య, నిస్పృహః అణిమాద్యైశ్వర్యాదికైవల్యాదిషు స్పృహారహితః, యద్యపేక్షా స్యాద్యోగిన స్తదై

పూర్త్యా। జ్ఞానం విరక్తిరుదభూన్నిశితేన యేన చిచ్ఛేద సంశయపదం నిజజీవకోశమ్ ॥ ౧౧ ॥ ఛిన్నాన్యధీరధిగతాత్మగతిర్నిరీహస్తత్తత్యజేఽచ్ఛినదిదం వయునేన యేన । తావన్న యోగగతిభిర్యతిరప్రమత్తో యావద్గదాగ్రజకథాసు రతిం న కుర్యాత్ ॥ ౧౨ ॥ ఏవం స వీరప్రవరస్సంయోజ్యాత్మానమాత్మని । బ్రహ్మభూతో దృఢం కాలే తత్యాజ స్వం కలేబరమ్ ॥ ౧౩ ॥ సంపీడ్య పాయుం పార్ష్ణిభ్యాం వాయుముత్సారయఞ్ఛనైః । నాభ్యాం కోష్ఠేష్వవస్థాప్య హృదురఃకణ్ఠశీర్షణి ॥ ౧౪ ॥ ఉత్సర్పయంస్తతో మూర్ధ్ని క్రమేణావేశ్య నిస్పృహః । వాయుం వాయౌ క్షితౌ కాయం తేజస్తేజస్యయూయుజత్ ॥ ౧౫ ॥ ఖాన్యాకాశే ద్రవం తోయే యథాస్థానం విభాగశః । క్షితిమమ్భసి తత్తేజస్యదో వాయౌ నభస్యముమ్ ॥ ౧౬ ॥ ఇన్ద్రియేషు మనస్తాని తన్మాత్రేషు యథోద్భవమ్ । †భూతా

శ్వర్యాదికమపస్స్యాదితి నిస్పృహత్ర నిషిధ్యతే - వాయుం స్వదేహస్థం - వాయౌ మహాభూతే - కాయం దేహరూపపృథివీం - క్షితౌ మహాభూతే, ఏవముత్తరత్రాపి - అయూయుజత్ లీనమనుసంహితవాన్ ॥ ౧౫ ॥ ఖానీన్ద్రియాధిష్ఠానాని దేహవివరాణి, ద్రవం దేహస్థం జలం తోయే - మహాభూతే - యథాస్థానం యథాకారణం విభాగశః అసఙ్కరేణ, అయూయుజత్, ఏవం దేహస్థభూతాంశానాం మహాభూతసమష్టితయాఽనుసన్ధానముక్తం, అథ పృథివ్యాదితత్త్వానాముత్పత్తిక్రమేణ లయానుసన్ధానముచ్యతే, క్షితిం మహాభూతం, అమ్భసి మహాభూతే - అయూయుజదిత్యనుషఙ్గః - తత్ అమ్భః, తేజసి అదః తేజః, వాయౌ, అముం వాయుం - నభస్యాకాశే ॥ ౧౬ ॥ తదేవం తామసాహఙ్కారకార్యాణామాకాశపర్యన్తం లయముక్త్వా సాత్త్వికాహఙ్కారకార్యాణాం లయానుసన్ధానమాహ ॥ ఇన్ద్రియేషు మన ఇతి ॥ సవికల్పకజ్ఞానేన మనస ఇన్ద్రియైరాకృష్టత్వాత్తేషు లయానుసన్ధానముక్తం - న తు తత్కార్యత్వాత్ - వైకారికత్వాన్మనసః, యదుక్తం గీతాసు "ఇన్ద్రియాణాం హి చరతాం యన్మనోఽనువిధీయత" ఇతి - అత్రాపి "ఇన్ద్రియైర్విషయాకృష్టైరాకృష్టం ధ్యాయతాం మన" ఇతి తానీన్ద్రియాణి, తన్మాత్రేషు, అత్రాపీన్ద్రియాణాం వైకారికత్వేఽపి తేషాం శబ్దాదితన్మాత్రైరాకర్షణాత్తన్మాత్రేష్విత్యుక్తం - అయమర్థః, తామసాహఙ్కారకార్యాణాం పృథివ్యాదీనామాకాశపర్యన్తం లయమభిధాయ, తద్ధర్మాణాం గన్ధాదితన్మాత్రాణామిన్ద్రియాకర్షకత్వేన, ఇన్ద్రియాణాం చ మనఆకర్షకత్వేన మనఇన్ద్రియార్థానాముత్తరోత్తరానువర్తిత్వేన కార్యకారణయోరివ ప్రదర్శయితుం లయానుసన్ధానకీర్తనమితి, పరమార్థత ఇన్ద్రియాణాం వైకారికేఽహఙ్కారే, ఆకాశస్య సశబ్దస్య భూతాదౌ లయ ఇతి వివేకః, తైజసస్య త్వహఙ్కారస్య వైకారికభూతాద్యోరనుగ్రాహకత్వమాత్రమేవ, న తు కార్యాన్తరమస్తీతి న తత్కార్యలయోక్తిః - యథోద్భవం యథాప్రవృత్తి, మనఆదీనాముత్తరోత్తరాధీన

౧౬॥ శ్లో॥ పా॥ నభస్తాని. † పా॥ భూతాదినాసముత్కృష్య.

ప్రవృత్తికత్వాత్, ఇన్ద్రియమేషు నభ ఇత్యపి పాఠో దృశ్యతే, నభః ఆకాశం, శబ్దాదితన్మాత్రేష్విన్ద్రియవిషయేషు విషయేత ద్వచ్ఛబ్ద ఉపచారాత్ప్రయుక్తః, భూతానాం తన్మాత్రేషు యతోద్భవం లయ ఇత్యర్థః, తాని తన్మాత్రాణి, యథోద్భవం ఉద్భవమనతిక్రమ్య, ఉద్భవత్యస్మాదిత్యుద్భవః, కారణే భూతాదావిత్యర్థః, భూతాదిశబ్దో వైకారికతైజసయోరపి ప్రదర్శనార్థః-భూతాదినామాని భూతాదివైకారికతైజసనామాని, ఉపసంహృతకార్యాణి, ఉత్కృష్య, ఆత్మని, ఆత్మచిత్తం తదనుగ్రాహకే మహత్తత్త్వే, సందధే అనుసంహితవాన్, భూతాదినా సముత్కృష్యేతి పాఠే, తాని తన్మాత్రాణి భూతాదినా తామసాహంకారేణ కారణభూతేన సహ, సముత్కృష్య తస్మిన్విలాప్యేత్యర్థః యస్య కారణవస్తునా సహ సంశ్లేషరూపత్వాత్సాహిత్యవివక్షయా తృతీయా, తం భూతాదిం మహతీత్యన్వయః ॥ ౧౭ ॥ తం మహాన్తం, సర్వగుణవిన్యాసబీజే గుణవైషమ్యహేతుభూతే, మాయామయే ప్రధానే, న్యధాత్, స్వార్థే మయట్, తం సర్వగుణవిన్యాసం జీవే మాయామయే, ఇతి పాఠే తు, తం మహాన్తం, సర్వేషాం గుణానాం కార్యాణాం, విన్యాసః స్థితిర్యస్మిన్, తత్, ప్రధానమువ్యక్తం ప్రతి-న్యధాత్, ప్రధానే న్యధాదిత్యర్థః, తచ్చావ్యక్తం, మాయామయే అచిత్సమష్టిసంసృష్టే జీవే, న్యధాదిత్యర్థః, మహానవ్యక్తే లీయతే అవ్యక్తమక్షరే లీయత, ఇతి శ్రుత్యనురోధాత్, అనుశయో భుక్తశిష్టం కర్మ, తద్వాననుశయీ, పూర్వం సంసృతిదశాయామనుశయీ క్షీణప్రాయదోష ఇత్యర్థః, పుమాన్ జీవః, అసౌ పృథుః, తం అచిత్సమష్టిసంసృష్టం ఆత్మస్థం స్వస్వరూపస్థం-నితరాం ప్రకృతిసమ్బన్ధవియుక్త-మనుసంహితవానిత్యర్థః-తతో జ్ఞానవైరాగ్యబలేన-అనుశయం భుక్తావశిష్టం-పూర్వోత్తరభేదేన సంచితానన్యపగతబుద్ధిపూర్వకభేదేన చ భిన్నం పుణ్యపాపాత్మకం కర్మ-అజహాత్ అత్యా

తాదినామాన్యుత్కృష్య మహత్యాత్మని సంధధే ॥ ౧౭ ॥ +తం సర్వగుణవిన్యాసబీజే మాయామయే న్యధాత్ । తం చానుశయమాత్మస్థమసావనుశయీ పుమాన్ ॥ జ్ఞానవైరాగ్యవీర్యేణ స్వరూపస్థోఽజహాత్ప్రభుః ॥ ౧౮ ॥ అర్చిర్నామ మహారాజ్ఞీ తత్పత్న్యనుగతా వనమ్ । సుకుమార్యతదర్హా చ యత్పద్భ్యాం స్పర్శనం భువః ॥ ౧౯ ॥ అతీవ భర్తుర్వ్రతధర్మనిష్ఠయా శుశ్రూషయా చార్షదేహయాత్రయా । నావిన్దతార్తిం పరికర్శితాపి సా ప్రేయస్కరస్పర్శనమాననిర్వృతిః ॥ ౨౦ ॥ దేహం విపన్నాఖిలచేతనాదికం పత్యుః పృథివ్యా దయితస్య చాత్మనః । ఆలక్ష్య కించిచ్చ విలప్య సా సతీ చితామథారోపయదద్రిసానుని ॥ ౨౧ ॥ విధాయ కృత్యం హ్రదినీజలాప్లుతా దత్త్వోదకం భర్తురుదారకర్మణః । నత్వా దివిష్ఠాంస్త్రిదశాంస్త్రిః పరీత్య వివేశ వహ్నిం ధ్యాయతీ భర్తృపాదమ్ ॥ ౨౨ ॥ విలోక్యానుగతాం సాధ్వీం పృథుం వీరవరం పతిమ్ । తుష్టువుర్వరదా దేవైర్దేవపత్న్యః సహస్రశః ॥ ౨౩ ॥ కుర్వత్యః కుసుమాసారం తస్మిన్మన్దరసానుని । నదత్స్వమరతూర్యేషు గృణన్తి స్మ

క్షిత్ - తతః ప్రభురకర్మవశ్యో భూత్వా, స్వరూపస్థః పరమాత్మాత్మకావిర్భూతగుణాష్టకస్వస్వరూపేణావస్థితోఽభూత్-ముక్తోఽభవదిత్యర్థః ॥ ౧౮ ॥ అథ-అర్చిర్నామ్నీ-పృథోః పత్నీ మహారాజస్య స్త్రీ-సుకుమారీ-అతదర్హా వనగమనాదిక్లేశమనర్హాప్యపి-పతిమనుసృత్య, వనం-గతా ప్రవిష్టా-అతదర్హత్వమేవాహ-యస్యాః అర్చిషః, పద్భ్యాం భువః స్పర్శనం-పద్భ్యాం భువమస్పృశన్తీ మహాభోగశాలినీ సా తత్పద్భ్యాం వనం ప్రవిష్టవతీత్యతదర్హత్వముక్తమ్ ॥ ౧౯ ॥ అతీవ-యద్భర్తృవ్రతం స్థణ్డిలశయనాదిరూపం-తద్వ్రతే-యా నిష్ఠా-తయా-భర్తృశుశ్రూషయా-ఋషీణామియమార్షీ-దేహయాత్రా-కన్దమూలాద్యాహారరూపా-తయా చ-కృశీభూతాఽపి ఆర్తిం దుఃఖం-నావిన్దత, యతః, ప్రేయసః ప్రియతమస్య పృథోః-కరస్పర్శనాదిరూపః-యస్సంమానః, తేన-నిర్వృతా ॥ ౨౦ ॥ ఆత్మనః స్వస్యాః, పృథివ్యాశ్చ-పత్యుః పృథోః-దేహం, విపన్నాని విగతాని-అఖిలచేతనాదీని అఖిలాని బుద్ధీన్ద్రియప్రాణాదీని-యస్మిన్-తథాభూత-మాలక్ష్య దృష్ట్వా-కించిద్విలప్య చ-సా, సతీ అర్చిః-తద్దేహం-అద్రేస్సానుని-చితామారోపయత్ ॥ ౨౧ ॥ తత-స్తత్కాలోచితం కృత్యం చ, విధాయ-హ్రదిన్యాః సరస్యా-జలేష్వాప్లుతా సతీ-ఉదారకర్మణో-భర్తు-రుదకం దత్త్వా-దివిష్ఠాన్, త్రిదశాన్నత్వా-భర్తుః-పాదం-ధ్యాయతీ, చితాం-త్రిః, పరీత్య ప్రదక్షిణీకృత్య, వహ్నిం-వివేశ ॥ ౨౨ ॥ వీరశ్రేష్ఠం పతిం, పృథు-మనుసృత్య గతాం సాధ్వీం-విలోక్య-వరదాః-దేవపత్న్యః-దేవైస్సహ-సహస్రశ-స్తుష్టువుః ॥ ౨౩ ॥ తదా-తస్మిన్, మన్దరసానుని, కుసుమవర్షం, కుర్వత్యః, అమరతూర్యేషు దేవదున్దుభ్యాదిషు-నదత్సు సత్సు-పరస్పరం, గృణ

౧౮॥శ్లో॥పా॰ తం సర్వగుణవిన్యాసం జీవే.

న్తిస్మ అభాషన్త ✽॥౨౪॥ ✽ భాషణమేవాహ ॥ అహో ఇతి ॥ ఇయంవధూరర్చి-ర్ధన్యాకృతార్థా, అహో ఇత్యాశ్చర్యే, హన్తైవా, యావధూః-భూభుజాంరాజ్ఞాం-పతిం, పతింభర్తారం , సర్వాత్మనాసర్వప్రకారేణ-భేజేప్రాప్తా-యజ్ఞేశంభగవన్తం-శ్రీరూపిణీవధూరివ ✽॥౨౫॥ ✽ తస్మా-త్సైషా - సతీఅర్చిః, పశ్యతోఽస్మా-నతీత్య, దుర్విభావ్యేనచిన్తయితుమశక్యేన-కర్మణాపతిపారార్ధ్యాదినా-పతింస్వభర్తారం-వైన్యంపృథు-మనుస్పృత్యో-ర్ధ్వం-వ్రజతినూనమ్ ✽ ॥ ౨౬ ॥ ✽ భగనాన్పద్యతెగమ్యతేఽనేనేతిభగవత్పదంభగవత్ప్రాప్తిసాధనం - నైష్కర్మ్యంనివృత్తిధర్మం- యే-విద్యుదివచఞ్చలాయుషోఽపి, సాధయన్తి- తేషాంభగవద్భక్తానాం అన్యద్దేవాదిపదం, కిముదుర్లభంనకించిదిత్యర్థః ✽॥౨౭॥ ✽ అథక్తం శోచన్తి॥ స ఇతి॥ యః పుమాన్ - నపవర్గ్యమపవర్గసాధనం-మానుష్యంమనుష్యజన్మ-కృచ్ఛ్రేణదుస్సాధేన-మహతాకర్మపరిపాకేన-భువి-లబ్ధ్వాఽపి-విషయేషు-విసజ్జతే-సవఞ్చితో-దైవేన బతేతిఖేదే ✽ ॥౨౮ ॥ ✽ ఏవం-సురస్త్రీషు-స్తువన్తీషు-సతీషు-వధూరర్చిః- పతిలోకం-గతాప్రాప్తాకోసౌపతిలోకః ఆత్మవతాంజ్ఞానినాం-ధుర్యః శ్రేష్ఠః-వైన్యః పృథుః అచ్యుతాశ్రయంభగవతోనివాసభూతం-వైకుణ్ఠాఖ్యం-యంలోకం-ప్రాప తంలోకంగతేత్యర్థః ✽॥ ౨౯॥ ✽ ఉపసంహరతి॥ ఇత్థంభూతానుభావ ఇతి॥ భగవత్తమః - భగవతాం ,,ఉత్పత్తింప్రలయంచైవభూతానామాగతింగతిమ్। వేత్తివిద్యామవిద్యాంచసవాచ్యోభగవానితి ,, త్యుక్తవిధభగవతాంమధ్యేశ్రేష్ఠః , అసౌపృథు-రిత్థంభూతానుభావః ఉక్తప్ర

పరస్పరమ్॥౨౪॥ దేవ్య ఊచుః॥ అహో ఇయంవధూర్ధన్యాయాచైవంభూభుజాంపతిమ్। సర్వాత్మనాపతిం భేజేయజ్ఞేశంశ్రీవధూరివ॥౨౫॥ సైషానూనంవ్రజత్యూర్ధ్వమనువైన్యంపతింసతీ। పశ్యతోఽస్మానతీత్యార్చిర్దుర్విభావ్యేనకర్మణా॥౨౬॥ తేషాందురాపంకిన్త్వన్యన్మర్త్యానాంభగవత్పదమ్। భువిలోలాయుషోయే వైనైష్కర్మ్యంసాధయన్త్యుత ॥ ౨౭ ॥ సవఞ్చితోబతాత్మధ్రుక్కృచ్ఛ్రేణమహతాభువి। లబ్ధ్వాఽపవర్గ్యంమానుష్యంవిషయేషువిసజ్జతే॥౨౮॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ స్తువన్తీషుసురస్త్రీషుపతిలోకంగతావధూః। యంవాఆత్మవిదాంధుర్యోవైన్యః ప్రాపాచ్యుతాశ్రయః॥ ౨౯ ॥ ఇత్థంభూతానుభావోఽసౌపృథుస్సభగవత్తమః। కీర్తితంతస్యచరితముద్దామచరితస్య తే॥ ౩౦॥ య ఇదంసుమహత్పుణ్యంశ్రద్ధయాఽవహితః పఠేత్। శ్రావయేచ్ఛృణుయాద్వాపిసపృథోః పదవీమియాత్॥ ౩౧ ॥ బ్రాహ్మణోబ్రహ్మవర్చస్వీక్షత్రియోజగతీపతిః। విట్పతిస్తుభవేద్వైశ్యశ్శూద్రఉత్తమతాంలభేత్ ✽॥ ౩౨ ॥ త్రిఃకృత్వ ఇదమాకర్ణ్యనరోనార్యథవాఽదృతా। అప్రజాస్సుప్రజతమోనిర్ధనోధనవత్తమః॥ అస్పష్టకీర్తిస్సుయశామూర్ఖోభవతిపణ్డితః॥ ౩౩॥ ఇదంస్వస్త్యయనంపుంసామమఙ్గలనివారణమ్ । ధన్యంయశస్యమాయుష్యంస్వర్గ్యంకలిమలాపహమ్॥ ౩౪ ॥ ధర్మార్థకామమోక్షాణాంసమ్యక్సిద్ధిమభీప్సుభిః । శ్రద్ధయైతదనుశ్రావ్యంచతుర్ణాంకారణంపరమ్॥ ౩౫ ॥ విజయాభిముఖోరాజాశ్రుత్వైతదభియాతియాన్। బలింతస్మైహరన్త్యగ్రేరాజానః పృథవేయథా ॥ ౩౬ ॥ ము

భావసంపన్నః - ఉదారచరితస్యపృథో-శ్చరితం- తేతుభ్యం-మయాకీర్తితమ్ ✽॥౩౦॥ ✽ ఏతచ్చరిత్రకీర్తనశ్రవణశ్రావణఫలమాహ॥ య ఇతి॥ యః పుమాన్-సుమహత్-పుణ్యంపుణ్యసాధన - మిదంచరిత్ర-మవహితమనాస్సమాహితచిత్తః-శ్రద్ధయా-పఠేత్-శ్రావయేద్వా-స-పృథోః - పదవీంగతి-మియాత్ప్రాప్నుయాత్ ✽॥౩౧॥ ✽ ఆనుషఙ్గికంఫలమాహ॥ బ్రాహ్మణ ఇతి॥ బ్రాహ్మణః, బ్రహ్మవర్చస్వీ-భవేత్-రాజన్యః క్షత్రియః, పరనాదికంకుర్వన్-జగతీపతి-ర్భవేత్-వైశ్యః-విట్పతిః వైశ్యానాంపతిః-శూద్ర-ఉత్తమతాం-స్వజాతీయేషు-ప్రాప్నుయాత్ ✽॥౩౨॥ ✽ నరో, నారీవా, ఆదృతా ఆదరణయుక్తా, త్రిఃకృత్వః త్రివార-మాకర్ణ్య, అప్రజా, సుప్రజః-విద్యారూపద్రవిణబలాదియుక్తపుత్రవాన్ , భవేత్, తథా, నిర్ధనః, ధనవతాంమధ్యేశ్రేష్ఠః, అనభివ్యక్తకీర్తిః, విపులకీర్తిః-మూర్ఖః జ్ఞానవిధురః-పణ్డితో-భవేత్ ✽ ॥౩౩ ॥ ✽ స్వస్తిమఙ్గళం-ఈయతేఽనేనేతితథా, అమఙ్గలంనివారయతీతితథా ధన్యంధనసంపాదకం, యశస్కరం, ఆయుష్కరం, స్వర్గసాధనం, కలిదోషహరమ్ ✽॥ ౩౪ ॥ ✽ ధర్మాదీనాం-సిద్ధిం, సమ్యగ్లిప్సుభిః, చతుర్ణాంధర్మాదీనాం-పరం, కారణంసాధన-మేతచ్చరిత్రం-శ్రద్ధయా, అనుశ్రావ్యమ్ ✽ ॥ ౩౫ ॥ ✽ ఏతచ్చరిత్రం, శ్రుత్వా, రాజన్యః, సంగ్రామాభిముఖో, యాన్, యాతి, తే, తస్మై అభియాత్రే, బలిం-హరన్తి, యథారాజానః పృథవే ✽॥౩౬ ॥ ✽ యద్యప్యేవంవిధానిబహూనిఫలాని-తథాపి-త్యక్తాన్యఫలసఙ్గః, భగవతి - భక్తింఉద్వహన్కుర్వన్, వైచిత్ర్యవీర్యాణాంవిచిత్రవీర్యశాలినాం-అభిమతం-మహతోభాగవతో, మాహాత్మ్యస్య, సూచకం , పుణ్యం, వైన్యస్యచరితం, శృణుయాత్, శ్రావయే-త్పఠేచ్చ, ఏవంచే-దస్మిన్భగవతి, కృ

తమతిః, మర్త్యః, పార్థివీం పృథునాలబ్ధాం-గతి-మాప్నుయాత్ ॥ ౩౭॥౩౮॥ యః, ఇదం పృథుచరిత-మత్యాదరేణ, అనుదినం, శృణ్వన్, ప్రథయన్ కీర్తయన్, విముక్తాన్యఫలాసఙ్గః, స-మర్త్యః, భవసిన్ధోః పోతౌ ప్లవరూపౌ, పాదౌ, యస్య, తస్మిన్, భగవతి, నిపుణాం-మతిం, లభతే ॥౩౯॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం, శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే ద్వావింశోఽధ్యాయః ***

ఏవం కార్త్స్న్యేన పృథుచరిత్రమభిధాయ తత్సన్తతిం తచ్చరిత్రం చాభిధాతుముపక్రమతే మునిః ॥ విజితాశ్వ ఇతి ॥ విజితాశ్వః, పృథోః పుత్రః, విపులకీర్తిః, అధిరాజః, ఆసీత్, భ్రాతృవత్సలః, విజితాశ్వః, యవీయోభ్యః కనిష్ఠేభ్యః భ్రాతృభ్యః, కాష్ఠాః దిశః-అదాత్ ॥౧॥ కాం కాం కాష్ఠాం కస్మా అదాదిత్యత్రాహ ॥ హర్యక్షాయ, ప్రాచీం దిశం, ధూమ్రకేశాయ, దక్షిణాం దిశం - వృకసంజ్ఞాయ, ప్రతీచీం దిశం, తురీయాయ చతుర్థీం ముదీచీం దిశం - ద్రవిణసే, విభుర్విజితాశ్వః, అదిశదదాత్ ॥౨॥ పృథోరశ్వమేధే అశ్వవిజయావసరే-శక్రాదన్తర్ధానగతిం తిరోధానగతిం-లబ్ధ్వా, అన్తర్ధానసంజ్ఞితః, అన్తర్ధానాఖ్యోఽభూత్, విజితాశ్వస్యైవాన్తర్ధాన ఇతి నామాన్తరమిత్యర్థః, అన్తర్ధానసంజ్ఞితో విజితాశ్వః, శిఖణ్డిన్యాం, సుసమ్మతం, అపత్యత్రయం, ఉత్పాదయామాస ॥౩॥ అపత్యత్రయమేవాహ ॥ పావక ఇతి ॥ పురా, వసిష్ఠస్య, శాపః, తస్మాత్, త్రయోఽగ్నయః, గార్హపత్యాహవనీయదక్షిణాగ్నయః, పావకాదిరూపేణ, మనుష్యే-

క్తాన్యసఙ్గో భగవత్యచలాం భక్తిముద్వహన్ । వైన్యస్య చరితం పుణ్యం శృణుయాచ్ఛ్రావయేత్పఠేత్ ॥౩౭॥ వైచిత్ర్యవీర్యాభిమతం మహన్మాహాత్మ్యసూచకమ్ । అస్మిన్కృతమతిర్మర్త్యః పార్థివీం గతిమాప్నుయాత్ ॥౩౮॥ అనుదినమిదమాదరేణ శృణ్వన్ పృథుచరితం ప్రథయన్విముక్తసఙ్గః । భగవతి భవసిన్ధుపోతపాదే స చ నిపుణాం లభతే రతిం మనుష్యః ॥౩౯॥ ***

*** ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, ద్వావింశోఽధ్యాయః ***

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ విజితాశ్వోఽధిరాజాసీత్పృథుపుత్రః పృథుశ్రవాః । యవీయోభ్యోఽదదాత్కాష్ఠా భ్రాతృభ్యో భ్రాతృవత్సలః ॥ ౧ ॥ హర్యక్షాయాదిశత్ప్రాచీం ధూమ్రకేశాయ దక్షిణామ్ । ప్రతీచీం వృకసంజ్ఞాయ తుర్యాం ద్రవిణసే విభుః ॥ ౨ ॥ అన్తర్ధానగతిం శక్రాల్లబ్ధ్వాన్తర్ధానసంజ్ఞితః । అపత్యత్రయమాధత్త శిఖణ్డిన్యాం సుసమ్మతమ్ ॥ ౩ ॥ పావకః పవమానశ్చ శుచిరిత్యగ్నయః పురా । వసిష్ఠశాపాదుత్పన్నాః పునర్యోగగతిం గతాః ॥ ౪ ॥ అన్తర్ధానో నభస్వత్యాం హవిర్ధానమవిన్దత । య ఇన్ద్రమశ్వహర్తారం విద్వానపి న జఘ్నివాన్ ॥ ౫ ॥ రాజ్ఞాం వృత్తిం కరాదానదణ్డశుల్కాదిదారుణామ్ । మన్యమానో దీర్ఘసత్రవ్యాజేన విససర్జ హ ॥ ౬ ॥ తత్రాపి హంసం పురుషం పరమాత్మానమాత్మదృక్ । యజంస్తల్లోకతామాప కుశలేన సమాధినా ॥ ౭ ॥ హవిర్ధానాద్ధవిర్ధానీ విదురాసూత షట్సుతాన్ । బర్హిషదం గయం శుక్రం కృష్ణం సత్యం జితవ్రతమ్ ॥ ౮ ॥ బర్హిషత్సుమహాభాగో హావిర్ధానిః ప్రజాపతిః । క్రియాకాణ్డేషు నిష్ణాతో యోగేషు చ కురూద్వహ ॥ ౯ ॥ యస్యేదం దేవయజనమనుయజ్ఞం వితన్వతః । ప్రాచీనాగ్రైః కుశైరాసీదాస్తృతం వసుధాతలమ్ ॥ ౧౦ ॥ సాముద్రీం దేవ

షూత్పన్నాః, తే, పునః, యోగగతిమగ్నిత్వం, ప్రాప్తాః, ఆహవనీయత్వాదేస్సంపాదకత్వాత్తేషాం మనుష్యరూపేణోత్పత్త్యనర్హత్వాత్తదభిమానిదేవతానాముత్పత్తిరత్ర వివక్షితా ॥౪॥ నభస్వత్యాం అన్యస్యాం భార్యాయాం, అన్తర్ధానో విజితాశ్వః, హవిర్ధానం, పుత్రం, లేభే, అన్తర్ధానం విశినష్టి, యః అన్తర్ధానోఽశ్వహర్తారం, విద్వాన్ జానన్నపి, న జఘ్నివాన్, ఏతేన శక్రాదన్తర్ధానగతిలాభే కారణముక్తమ్ ॥౫॥ స చాన్తర్ధానః, రాజ్ఞాం, వృత్తిం, కరాదానదణ్డశుల్కాదిభిః-రతిదారుణాం పరపీడాత్మికాం-మన్యమానః-దీర్ఘసత్రానుష్ఠానవ్యాజేన విససర్జ-హేత్యాశ్చర్యే ॥౬॥ తత్రాపి దీర్ఘసత్రేపి-హంసం స్వేషాం క్లేశం హన్తీతి హంసః, శుద్ధ ఏవ పరమాత్మానం-పరమపురుషం-ఆత్మదృక్ ప్రకృతివిలక్షణబ్రహ్మాత్మకస్వాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానీ సన్ - యజన్, కుశలేన దీర్ఘానుష్ఠితేన- సమాధినా-భగవల్లోక-మవాప ॥౭॥ హే విదుర, హవిర్ధానాదన్తర్ధానపుత్రాత్, హవిర్ధానీ తద్భార్యా, బర్హిషదాదీన్, షట్పుత్రాన్, అసూత ॥౮॥ హే మహాబాహో, హావిర్ధానిః హవిర్ధానస్యాపత్యం, బర్హిషత్, ప్రజాపాలనపరః క్రియాకాణ్డేషు, యోగేషు చ, నిష్ణాతః నిష్ణాతోఽభూత్, హే కురూద్వహ ॥౯॥ క్రియాకాణ్డేషు నిష్ణాతత్వమేవాహ ॥ యస్యేతి ॥ ఇదం వసుధాతలం, దేవయజనం యజ్ఞవాటం, వితన్వతః, యత్ర దేశే ఏకో యజ్ఞః కృతస్తత్సమీప ఏవ దేశే పునర్యజ్ఞాన్తరం కుర్వతః, ప్రాచీనాగ్రైః, కుశైః, కృత్స్నం, వసుధాతలం, ఆస్తృతం, ఆసీత్, అత ఏవ, ప్రాచీనబర్హిరిత్యుచ్యతే ॥ ౧౦ ॥ సః

విప్రాచీనబర్హి-స్సముద్రస్యపుత్రీం , దేవదేవేనబ్రహ్మణా-ఉపదిష్టాం,శతద్రుత్యాఖ్యాం, ఉపయేమే తాంశతద్రుతింవిశి నష్టి,కైశోరీంబాలాం , చారూణిసున్దరాణిసర్వాణ్యఙ్గానియస్యాస్తాం,సుష్ఠు,అలఙ్కృతాం,ఉద్వాహేవివాహే, పరిక్రమన్తీముగ్నిం,యాంశతద్రుతిం,అగ్నిః , చకమే శుకీమివ , అయమర్థః,సప్తర్షీణాంసత్రేతద్భార్యాదర్శనేనాగ్నిః కామావిష్టోభూత్ , తంచతద్భార్యాస్వాహాచామసప్తర్షిభార్యారూపధారిణీసతీరమయామాస , రమయిత్వాచతత్రైవ తచ్ఛుకీరూపేణశరస్తమ్బేనిధాయాఽగచ్ఛత్-తాంచయథాసప్తర్షిభార్యాభ్రాన్త్యాగ్నిఃకామితవాన్ , తద్వదితి , స్తోకీమితివాఠేస్తోకస్తోకఘృతధారామివేత్యర్థః ॥ ౧౧ ॥ సూర్యయానస్య మైన నూపురైః - క్వణయన్త్యా-శతద్రుత్యా-విబుధాదయ,స్సర్వే-విజితాఃవశీకృతాః- మోహితాఇతియావత్ ॥ ౧౨ ॥ ప్రాచీనబర్హిషస్సకాశాత్-శతద్రుత్యాం దశపుత్రా-అభవన్ఉదభవన్-పుత్రాన్విశినష్టి,తుల్యం, నామ - వ్రతమాచారో - యేషాం తే,ధర్మస్నాతాఃధర్మనిష్ణాతాః-ధర్మపారగాఇతియావత్-నిష్ణాతశబ్దోహిసర్వత్రపివక్షితానుష్ఠాననిరతభావ్యవభృథస్నానస్థానీయమన్తగమనమాహ-ప్రచేతసఃప్రచేతోనామానః ॥ ౧౩ ॥ ప్రజాసర్గే పిత్రా- ఉపదిష్టాః - ప్రథమం,తపశ్చరితుం - వనమరణ్య-మావిశన్-దశసఙ్ఖ్యకాని-వర్షాణాంవత్సరాణాం-సహస్రాణి- తపసాంపతిం-భగవన్తం - తపసా- అర్చన్అర్చయామాసుః ॥ ౧౪ ॥ పథిమార్గేదృష్టేన-ప్రసీదతా-గిరిశేనరుద్రేణ,యదుక్తముపదిష్టం త-ద్ధ్యాయన్త స్తదర్థంధ్యాయన్త- స్తజ్జపన్తశ్చ-సమాహితచిత్తాః-పూజయన్తశ్చ - అర్చన్నితిపూర్వేణాన్వయః ॥ ౧౫ ॥ గిరిశేనోక్తంధ్యాయ

దేవోక్తాముపయేమేశతద్రుతిమ్ । తాంవీక్ష్య చారుసర్వాఙ్గీంకిశోరీంసుష్ఠ్వలంకృతామ్॥ పరిక్రమన్తీముద్వాహేచకమేగ్నిః శుకీమివ॥౧౧॥విబుధాసురగంధర్వామునిసిద్ధనరోరగాః।విజితాస్సూర్యయాదిక్షుక్వణయన్త్యైవనూపురైః॥ ౧౨ ॥ ప్రాచీనబర్హిషఃపుత్రాశ్శాతద్రుత్యాం దశాభవన్ । తుల్యనామవ్రతాస్సర్వేధర్మస్నాతాఃప్రచేతసః॥౧౩॥పిత్రాఽఽదిష్టాఃప్రజాసర్గేతపసేవనమావిశన్।దశవర్షసహస్రాణితపసాఽఽర్చంస్తపస్పతిమ్॥౧౪॥ యదుక్తంపథిదృష్టేనగిరిశేనప్రసీదతా ।తద్ధ్యాయన్తోజపన్తశ్చపూజయన్తశ్చసంయతాః॥౧౫॥విదురఉవాచ॥ప్రచేతసాంగిరిత్రేణయథాఽఽసీత్పథిసఙ్గమః ।యదుతాహహరఃప్రీతస్తన్నోబ్రహ్మన్వదార్థవత్॥౧౬॥సఙ్గమఃఖలువిప్రర్షేశివేనహిశరీరిణామ్।దుర్లభోమునయోదధ్యురసఙ్గాద్యమభీప్సితమ్॥ ౧౭ ॥ ఆత్మారామోఽపియస్త్వస్యలోకకల్పస్యరాధసే ।శక్త్యాయుక్తోవిచరతిఘోరయాభగవాన్భవః ॥ ౧౮ ॥ మైత్రేయఉవాచ॥ప్రచేతసఃపితుర్వాక్యంశిరసాఽఽదాయసాధవః।దిశంప్రతీచీంప్రయయుస్తపస్యాదృతచేతసః ॥ ౧౯ ॥ సముద్రముపవిస్తీర్ణమపశ్యన్సుమహత్సరః। మహన్మనఇవస్వచ్ఛంప్రసన్నసలిలాశయమ్ ॥ ౨౦ ॥ నీలరక్తోత్పలామ్భోజకల్హారేన్దీవరాకరమ్ । హంససారసచక్రాహ్వకారణ్డవనికూ

న్తఇత్యన్వయస్యుక్తం,తత్ర-కిముక్తంగిరిశేనేతిపృచ్ఛతివిదురః-యదాయస్మిన్కాలే - పథి,గిరిత్రేణసహ-ప్రచేతసాం-సఙ్గమ ఆసీత్ -హేబ్రహ్మన్-ప్రీతో-హరోరుద్రః-అర్థవత్ పురుషార్థసాధనం-యదాహ- తన్నోఽస్మభ్యం-వద ॥ ౧౬ ॥ శివసఙ్గమస్యదౌర్లభ్యమాహ ॥ హేవిప్రర్షే,శరీరిణాం-ఇహసంసారే-శివేనసాకంసఙ్గమోదుర్లభఃదుఃఖేనాపిలబ్ధుమశక్యః - మునయః,అభీప్సితంఅభీప్సితమిష్టం-యంశివం-అసఙ్గాత్ విషయాన్తరసఙ్గత్యాగా-ద్ధ్యురేవ కేవలం-నతుప్రాప్నువః - తేనశివేన ॥ ౧౭ ॥ ననుమునీనాంకింతద్ధ్యానేనఘోరత్వాదిత్యాశఙ్క్యాహ॥ యోఽయం- భగవాన్ఉత్పత్త్యాదిజ్ఞానవాన్-హరః-ఆత్మారామోఽపిఆత్మారామత్వేనలోకసంబారప్రయోజనరహితోఽపిత్యర్థః-దీనలోకస్య - రాధసేసిద్ధయే-దీనాననుగ్రహీతుమితియావత్,శక్త్యాస్త్రియాసహ-యుక్తః,ఘోరయా-మూర్త్యా-ఉపలక్షితో-విచరతి ॥ ౧౮ ॥ ఏవమాపృష్టోమునిస్తద్యథావద్వక్తుముపక్రమతే॥ప్రచేతసఇతి॥ సాధవఃప్రచేతసః-పితుఃప్రాచీనబర్హిషః-వాక్యం - ప్రజాస్సృజేతేతివాక్యం-శిరసా-ఆదాయఅతిగౌరవేణశిరసాఽనుమోద్య-సృష్ట్యర్థంతపస్యా-దృతచేతసఃప్రతీచీందిశంప్రతిప్రయయుః ॥ ౧౯ ॥ సముద్రముపసముద్రాత్ కించిన్న్యూనం,,ఉపాఽధికే చ,, ఇతి-కర్మప్రవచనీయత్వేతద్యోగాద్ద్వితీయా-సముద్రసమీపేవా-విస్తీర్ణం-సుశోభనం-మహత్శ్రేష్ఠంసరః-అపశ్యన్ - మహత్త్వమేవస్పష్టయతి॥మహతాంజ్ఞానినాం-మనఇవస్వచ్ఛంనిర్మలం-ప్రసన్నాః-సలిలాశయాఃసుత్వాదయః-యస్మిన్ ॥ ౨౦ ॥ నీలోత్పలాదీనాం,మాకరంజన్మస్థానం-ఉత్పలానిరాత్రివికాసీని - అమ్భోజానిదివావికాసీనికల్హారాణిసన్ధ్యావికాసీని,ఇన్దీవరంనీలోత్పలం-తస్యపునరు

క్తిం ప్రాచుర్యజ్ఞాపనార్థా-హంసాదిభిర్వికూజితం చక్రవాకాః ॥ ౨౧ ॥ మత్తా-యే-భ్రమరాస్తేషాం స్వరేణ మధురస్వరేణ-హృష్టరోమాణో-లతాఙ్ఘ్రిపాః-యస్మిన్ -ఉపశ్లిష్టలతాగ్రైః-హృష్టరోమాణ ఇవ-అఙ్ఘ్రిపా, యస్మిన్-తదిత్యర్థః-పద్మకోశేషు యే-రజః-తత్-త్రైర్మ-దిక్షు, విక్షిపతా-పవనేన ఉత్సవో యస్మిన్ ॥ ౨౨ ॥ తత్ర-మృదఙ్గాదిభిరన్వితం దివ్యైర్మార్గభేదైః ప్రకారభేదైర్మనోహరం, గాన్ధర్వం గానమాకర్ణ్య-తే రాజపుత్రాః-విసిస్మ్యుః విస్మయం ప్రాప్తాః ॥ తదైవ తస్మాత్సరసో వినిర్గచ్ఛన్తం-విబుధానుగైర్గన్ధర్వకిన్నరాదిభిః, ఉపగీయమాన-మనగశ్రేష్ఠమ్ ॥ ౨౪ ॥ తప్తహేమరాశిసదృశకాన్తిం-నీలః కణ్ఠో యస్య తం, ప్రసాదాభిముఖం-త్రిలోచనం రుద్రం, వీక్ష్య-సంజాతహర్షాః ప్రచేతసః-ప్రణేముర్నమస్కృతవన్తః ॥ ౨౫ ॥ స, భక్తవత్సలో-భగవాన్ గిరిశః, ప్రపన్నాన్ నమస్కుర్వాణాన్-ధర్మజ్ఞాన్, వినయాదిశీలసంపన్నాన్-తాన్ ప్రచేతసః-స్వదర్శనప్రీతాన్, స్వయమపి ప్రీత, ఉవాచ ॥ ౨౬ ॥ ఉక్తిమేవాహ ॥ యూయమితి యావదధ్యాయసమాప్తి ॥ యూయం-వేదిషదః ప్రాచీనబర్హిషః, పుత్రాః-వః యుష్మాకం-చికీర్షితం భగవదారాధనం చ, విదితం వః అనుగ్రహాయ యుష్మాననుగ్రహీతుం, మే మమ-దర్శనం, కృతం కారితం, మయేత్యర్థః ॥ ౨౭ ॥ అనుగ్రహకారణమాహ ॥ య ఇతి ॥ త్రిగుణాత్మకాత్తమసః ప్రధానాత్, జీవసంజ్ఞితాత్ క్షేత్రజ్ఞాచ్చ-సాక్షాత్పరం విలక్షణం-సూక్ష్మాదితి పాఠే, త్రిగుణాత్కార్యావస్థాత్సూక్ష్మాత్కారణావస్థాచ్చ, తమసః ప్రధానాత్, క్షేత్రజ్ఞాచ్చ-పరమిత్యర్థః-భగవన్తం ప్రకృతిపురుషవైలక్షణ్యాపాదకపూర్ణజ్ఞానాదిషాడ్గుణ్యం వాసుదేవం యః, ప్రపన్నః, స, మే ప్రియః, భగవద్భక్తస్య సర్వోత్కృ

జితమ్ ॥ ౨౧ ॥ మత్తభ్రమరసౌస్వర్యహృష్టరోమలతాఙ్ఘ్రిపమ్ । పద్మకోశరజోదిక్షువిక్షిపత్పవనోత్సవమ్ ॥
తత్ర గాన్ధర్వమాకర్ణ్య దివ్యమార్గమనోహరమ్ । విసిస్మ్యూ రాజపుత్రాస్తే మృదఙ్గపణవాద్యన్వితమ్ ॥ ౨౩ ॥
తర్హ్యేవ సరసస్తస్మాన్నిష్క్రామన్తం సహానుగమ్ । ఉపగీయమానమమరప్రవరం విబుధానుగైః ॥ ౨౪ ॥
తప్తహేమనికాయాభం శితికణ్ఠం త్రిలోచనమ్ । ప్రసాదసుముఖం వీక్ష్య ప్రణేముర్జాతకౌతుకాః ॥ ౨౫ ॥ స
తాన్ప్రపన్నార్తిహరో భగవాన్ధర్మవత్సలః । ధర్మజ్ఞాన్ శీలసంపన్నాన్ప్రీతః ప్రీతానువాచ హ ॥ ౨౬ ॥ రుద్ర
ఉవాచ ॥ యూయం వేదిషదః పుత్రా విదితం వశ్చికీర్షితమ్ । అనుగ్రహాయ భద్రం వ ఏవం మే దర్శనం కృతమ్ ॥ ౨౭ ॥
యః పరం తమసః సాక్షాత్త్రిగుణాజ్జీవసంజ్ఞితాత్ । భగవన్తం వాసుదేవం ప్రపన్నః స ప్రియో హి మే ॥
స్వధర్మనిష్ఠః శతజన్మభిః పుమాన్విరిఞ్చతామేతి తతః పరం హి మామ్ । అవ్యాకృతం భాగవతోఽథ వైష్ణవం ప
దం యథాఽహం విబుధాః కలాత్యయే ॥ ౨౯ ॥ అథ భాగవతా యూయం ప్రియాః స్థ భగవాన్యథా । న మద్భా
గవతానాం చ ప్రేయానన్యోఽస్తి కశ్చన ॥ ౩౦ ॥ ఇదం వివిక్తం జప్తవ్యం పవిత్రం మఙ్గలం పరమ్ । నిఃశ్రేయ
సకరం చాపి శ్రూయతాం తద్వదామి వః ॥ ౩౧ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇత్యనుక్రోశహృదయో భగవానాహ
తాఞ్ఛివః । బద్ధాఞ్జలీన్రాజపుత్రాన్నారాయణపరో వచః ॥ ౩౨ ॥ రుద్ర ఉవాచ ॥ జితం త ఆత్మవిద్ధుర్యస్వ

ష్టత్వాదితి భావః ॥ ౨౮ ॥ సర్వోత్కృష్టత్వమేవాహ ॥ స్వధర్మనిష్ఠ ఇతి ॥ పుమాన్, శతజన్మభిః, కేవలస్వవర్ణాశ్రమధర్మనిష్ఠః విరిఞ్చతాం విరిఞ్చసాలోక్యం-తత్సామ్యం వా, ఏతి-మామిత్యత్రాప్యేవం-తతః పరం తతః పరస్తాత్, మామేతి, అథానన్తరం, భాగవతః నివృత్తధర్మానుష్ఠానపరః, అవ్యాకృతచక్షురాద్యనవగమ్యం, వక్తుమయోగ్యం వా, వైష్ణవం విష్ణుసంబన్ధి, పదం స్థానం, ఏతి, అహం-విబుధాః బ్రహ్మేన్ద్రాదయశ్చ-కలాత్యయే స్వస్వాధికారాన్తే, యథా ప్రాప్నువన్తీతి భావః ॥ ౨౯ ॥ అథ, ననుయూయం-భాగవతాః, స్థ-భవథ, అతో, మమ, భగవాన్, యథా, ప్రియః, ఏవం, యూయమపి ప్రియా భవథ, భాగవతానాం భాగవతేభ్యః, మే, అన్యః, ప్రియః, కశ్చిన్నాస్తి ॥ ౩౦ ॥ తత, ఇదం వక్ష్యమాణం, జప్తవ్యం శ్రూయతామిత్యన్వయః, జప్తవ్యం విశినష్టి, వివిక్తం అసఙ్కీర్ణం-యద్వా-వివిక్తం కర్తరి క్తః, వివేచకం, ప్రకృతిపురుషవిలక్షణత్వేన పరమాత్మవివేచకమిత్యర్థః, అతఏవ, పవిత్రం - అతఏవ-మఙ్గలం, ధర్మాదిపురుషార్థసాధనం, నిశ్శ్రేయసకరం ముక్తిసాధనం-అతఏవ-పరం-వః యుష్మభ్యం-వదామి ॥ ౩౧ ॥ ఇత్యేవం వదామీతి ప్రతిజ్ఞాపూర్వకం-అనుక్రోశహృదయః కృపాయుక్తహృదయః -భగవాన్నారాయణ ఏవ-పరః ప్రాప్యం ప్రాపకశ్చ -యస్య సః-శివః-బద్ధాని అఞ్జలిపుటాని-యైస్తాన్-రాజపుత్రాన్ప్రతి-వచః వాక్యం-మాహ ॥ ౩౨ ॥ స్వరూపస్వభావైస్సర్వతస్సర్వోత్కృష్టత్వం భక్తానుగ్రహార్థమేవ న స్వార్థమితి వదన్ సర్వాన్తరాత్మత్వగుణవిశిష్టం నమస్కరోతి ॥ జితమితి ॥ హే ఆత్మవద్ధుర్య-ఆత్మవతాం జ్ఞా

౨౮ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ సూక్ష్మాత్త్రిగుణ.

నినాం-ధుర్యరక్షక-తేతవ-జితముత్కర్షః - స్వరూపేణగుణైశ్చనిరతిశయోత్కర్షః - జితమితిభావే క్తః - స్వస్తయే-ఆత్మవిదామితి శేషః-యద్వా - ఆత్మవిద్వర్యా యోగేశ్వరా-స్తేషాం-స్వస్తయేసుఖాయ-త్వాముపాసీనానాంనిరతిశయానన్దావహోస్త్వత్స్వరూపరూపగుణాభక్తానుగ్రహైకప్రయోజనా ఇత్యర్థః-అతో-మే-త్వాముపాసీనస్యమమ-స్వస్తిత్వదనుభూతిసంభూతంసుఖం - అస్తు-నత్వసత్త్వాంప్రాప్నుయామిత్యర్థః - మేస్థాయిత్వేనావతిష్ఠత్వితిభావః - నను విషయానన్దవన్మదనుభూతిసంభూతానన్దోపి క్షణిక ఏవస్యాత్తత్రాహ ॥ రాధసాసిద్ధరూపేణ భవతా-సిద్ధంసంసిద్ధం, సాధ్యత్వేనవిషయాణామస్థిరత్వాత్తదనుభవసంభూతానన్దోప్యస్థిరః-భవతుసిద్ధరూపత్వాత్త్వాంనిత్యమనుభవతో మమత్వదనుభవసంభూతానన్దః స్థాయీతిభావః - అత్రపరమాత్మానన్దసాధనభూతతద్విషయభక్తేస్స్థైర్యం ప్రార్థ్యతే- ననుమమకథం సర్వోత్కృష్టతామనూపిదేవాదీనాంమధ్యేఽన్యతమత్వాదిత్యత్రాహ - సర్వస్మా ఆత్మనఇతి-సర్వస్మై ప్రపఞ్చరూపాయ-తత్రహేతుః - ఆత్మనఇతి-యథా దేవమనుష్యాదిశరీరేష్వాత్మతయానుప్రవిష్టో జీవః దేవోఽయమితి దేవాదిసామానాధికరణ్యేన వ్యపదిశ్యతే తద్వత్పరమాత్మా «యః పృథివ్యాంతిష్ఠన్ య ఆత్మని తిష్ఠన్» ఇతి,చిదచిదన్తరాత్మతయాఽవస్థితస్తద్వ్యపదేశేన వ్యపదిశ్యతే - తత్తదన్తరాత్మత్వమేవతత్తద్వ్యపదేశవ్యపదేశ్యత్వనిమిత్తమితియుక్తమాత్మత్వస్యసర్వత్వవ్యపదేశహేతుత్వం-యద్వా «ఆత్మనఆకాశస్సమ్భూతః» ఇత్యత్రైవాత్మశబ్దః కారణాత్మపరః-తథాచాయమర్థః-కారణంహిమృద్ద్రవ్యం కార్యాత్మనాపరిణతం మృదయంఘటఇతికార్యాభేదేనవ్యపదిశ్యతే-తథాసూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టః కారణభూతః పరమాత్మా స్థూలచిదచిద్విశిష్టబ్రహ్మరూపప్రపఞ్చవ్యపదేశవ్యపదేశ్య ఇత్యుక్తం- కారణాత్మత్వస్యసర్వత్వవ్యపదేశహేతుత్వం-ఏవం చేదృశం సర్వాత్మత్వసర్వకారణత్వప్రయుక్తసర్వాత్మకత్వంత్వయ్యైకాన్తమితిత్వమేవసర్వోత్కృష్ట ఇతిభావః ❁ ॥ ౩౩ ॥ ❁అన్యదప్యుత్కర్షోపపాదకంగుణజాతంవదన్ తద్విశిష్టంనమస్కరోతి॥నమఇతి॥ పఙ్కజనాభాయ లోకాత్మకంపఙ్కజంనాభౌయస్యతస్మై,ఏవంకార్యావస్థప్రపఞ్చరూపత్వముక్తం - కారణావస్థప్రపఞ్చరూపతామా

స్తయే స్వస్తిరస్తు మే । భవతారాధసా రాద్ధం సర్వస్మా ఆత్మనే నమః ॥ ౩౩ ॥ నమః పఙ్కజనాభాయ భూతసూక్ష్మేన్ద్రియాత్మనే । వాసుదేవాయ శాన్తాయ కూటస్థాయ స్వరోచిషే ॥ ౩౪ ॥ సఙ్కర్షణాయ సూక్ష్మాయ దురన్తాయాన్తకాయ చ । నమో విశ్వప్రబోధాయ ప్రద్యుమ్నాయాన్తరాత్మనే ॥ ౩౫ ॥ నమో నమోఽనిరు

హ-భూతసూక్ష్మాణామిన్ద్రియాణాంచాత్మనే ఆశ్రయాయ,ఉభయనిర్వాహకమన్తరాత్మత్వంతత్ప్రయుక్తదోషాస్ప్రష్టత్వంచాహ,వాసుదేవాయ,వాసుశ్చాసౌ దేవశ్చ-తస్మై «సర్వత్రాసౌసమస్తంచవసత్యత్రైవమైయత» ఇత్యుక్తకర్త్రధికరణవ్యుత్పత్తినిరుక్తవాసుశబ్దవాచ్య సర్వాన్తరాత్మత్వగుణవిశిష్టాయ - తథాపి-దేవాయవ్యాప్యగతదోషాస్పర్శనేనదేదీప్యమానాయ-అతఏవ,శాన్తాయఅశనాయాపిపాసాశోకమోహజరామృత్యుభిరూర్మిభిర్విరహితాయ , అతఏవకూటస్థాయనిర్వికారాయ,అతఏవ-స్వరోచిషేనిత్యాసఙ్కుచితాపరిచ్ఛిన్నస్వప్రకాశాయ ❁ ॥ ౩౪ ॥ ❁కారణావస్థప్రపఞ్చాత్మకత్వస్య ప్రపఞ్చసంహారపూర్వకత్వాజ్జగత్సంహర్తృత్వగుణవిశిష్టతామాహ ॥ సఙ్కర్షణాయేతి ॥ సఙ్కర్షణాయ , సమిత్యేకీకారే , అవిభక్తనామరూపత్వేనకర్షణాయ - కర్షయత్యాకర్షయతి స్వస్మిన్ జగదుపసంహరతితథా - తస్మై కేనాకారేణసంహర్తృత్వం , తత్రాహ , అన్తకాయ - ముఖాగ్నినాలోకదాహకాయ , అతఏవ , సూక్ష్మాయనామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టాయ , ఏవం భూతాయాపి- దురన్తాయ అన్తరహితాయ , అనుపసంహార్యాయేత్యర్థః , సంహారోహికార్యస్యకారణేనసహాసంశ్లేషః-తస్యకారణాన్తరాభావేనానుపసంహార్యత్వాత్కారణకాష్ఠాభూతాయేత్యర్థః - ఫలితః - ఏవంకార్యావస్థకారణావస్థప్రపఞ్చరూపత్వ తదనుగుణగుణయుక్తం నమస్కృత్య జగద్రక్షకత్వ తదుపయుక్తగుణవిశిష్టం నమస్కరోతి ॥ నమఇతి ॥ విశ్వప్రబోధాయ-విశ్వంప్రబోధయతిధర్మాదిపురుషార్థతత్సాధనప్రకాశకవేదాఖ్యశాస్త్రోపదేశేనవేదయతీతివిశ్వప్రబోధః-తస్మై-విశ్వోజ్జీవయిత్రేఇత్యర్థః - నకేవలముపదేశమాత్రేణాపితు,వ్యూహవిభవాన్తర్యామిత్వాదిరూపేణ-విభవమూలత్వసాధ్వసాధునిగ్రహానుగ్రహదేహేన్ద్రియాదిసంజీవయితృత్వాదిభిశ్చేత్యాహ, ప్రద్యుమ్నాయ-దుష్కృన్నిగ్రహసాధ్వనుగ్రహైకప్రయోజనరామకృష్ణాదివిభవమూలప్రద్యుమ్నవ్యూహాయ - అన్తరాత్మనే-సర్వదేశకాలావస్థాసు యుగపత్సర్వజగదన్తఃప్రవేశపూర్వకం ప్రశాసనేనభర్త్రే ❁ ॥ ౩౫ ॥ ❁ ననుసోఽనిరుక్తిస్తత్తద్గుణవిశేషవిశిష్టత్వాభి

ప్రియతఃకృతా - అనిరుద్ధాయ అనిరుద్ధవ్యూహాయ-హృషీకాణామిన్ద్రియాణాం-యదీశంమనః-ఇన్ద్రియాణిచ-తదాత్మనే తద్రూపాయ, సర్వాత్మకత్వేఽపి విశిష్య హృషీకేశేన్ద్రియగ్రహణమనిరుద్ధోపాసనస్థానత్వం-తథాచోక్తం తృతీయే ‹‹యద్విదుర్హ్యనిరుద్ధాఖ్యం హృషీకాణామధీశ్వరం। శారదేన్దీవరశ్యామం సంరాధ్యం యోగిభిశ్శనైః›› రితి-ఉక్తస్య జగద్రూపత్వాశరీరస్య దేవాదిరూపత్వవత్కర్మాయత్తత్వశఙ్కాయామాహ-పరమహంసాయ-హీనస్త్రికర్మాఖ్యం పుణ్యాపుణ్యరూపం నలమాత్రిశేషస్వస్మిం శ్చేతిహంసః-తతఃకర్మధారయాచ్చతుర్థీ అపహతపాప్మన ఇత్యర్థః-పూర్ణాయఅన్తర్బహిశ్చవ్యాప్యస్థితాయ-నిత్యనిరుపాధికాన్తర్బహిర్వ్యాప్తికృతం జగద్రూపత్వం న భగవత ఔపాధికం -జీవస్యతు దేవాదిశరీరేష్వభివ్యాప్తిః ‹‹పిప్పలంస్వాద్వత్తి›› తిశ్రుతేః కర్మకృతేతి తస్య దేవాదిరూపత్వమౌపాధికమితి తతః పరమాత్మనో వైలక్షణ్యసిద్ధిః-యద్వా-పరమహంసాయ అపహతపాప్మనే-అతఏవ - నిర్వృతాత్మనే శోకరహితాయ నిభృతాత్మన ఇతి పాఠే క్షయవృద్ధిశూన్యాయ-అతఏవ-పూర్ణాయ సర్వదాఽన్తర్బహిశ్చవ్యాప్యస్థితాయ-యద్వా- పూర్ణాయ వ్యాపకాయ-నిభృతాత్మనే అవాప్తసమస్తకామాయ - అయమపజగద్రక్షణోపయుక్త ఏవ గుణః - అవాప్తసమస్తకామోహ్యాశ్రితానామాహితకామప్రదానేన సమ్యక్పాలయతి నతు దరిద్రః ❀॥౩౬॥❀ అన్యదపి రక్షణోపయుక్తం గుణజాతమాహ॥ స్వర్గాపవర్గయోః ద్వారాయ సాధనభూతాయ ‹‹ఇష్టాపూర్తం బహుధాజాతం జాయమానం విశ్వం బిభర్తి భువనస్య నాభిః - అమృతస్యైష సేతు›› రిత్యాదిశ్రుతేః-సేతురివ సేతుర్లఙ్ఘకః ప్రాపకః-సేతుర్హి తీరాన్తరప్రాపకః - స్వర్గాపవర్గద్వారత్వమేవోపపాదయన్విశినష్టి-నిత్యం సదా-శుచిషదే-శుచిషు యోగిచిత్తేషు సీదతి గమత ఇతి శుచిషత్ - యోగిభిర్నిత్యముపాస్యత్వేన తత్సమీహితాపవర్గప్రదాత్ర ఇత్యర్థః-హిరణ్యం వీర్యం యస్య సోఽగ్నిః - తస్మై - అగ్నిరూపాయ - చతుర్ణాం హోతౄణామయం చాతుర్హోత్రః-చతుర్భిః హోతృభిః సాధ్యః - తస్మై - తన్తవే యజ్ఞాయ -తద్రూపాయేత్యర్థః యజ్ఞరూపత్వ యజ్ఞారాధ్య

ద్ధాయహృషీకేశేన్ద్రియాత్మనే। నమః పరమహంసాయ పూర్ణాయ ❀ నిర్వృతాత్మనే॥౩౬॥ స్వర్గాపవర్గద్వారాయ నిత్యం శుచిషదే నమః। నమో హిరణ్యవీర్యాయ చాతుర్హోత్రాయ తన్తవే॥౩౭॥ నమ ఊర్జ ఇషే త్రయ్యాః పతయే యజ్ఞరేతసే। తృప్తిదాయ చ జీవానాం నమస్సర్వరసాత్మనే॥౩౮॥ సర్వసత్త్వాత్మదేహాయ విశేషాయ స్థవీయసే। నమస్త్రైలోక్యపాలాయ సహ ఓజోబలాయ చ॥౩౯॥ శబ్దలిఙ్గాయ నభసే నమోఽన్తర్బహిరాత్మనే।

త్వాత్తత్ఫలదత్వాదిభిః స్వర్గద్వారాయేత్యర్థః ❀॥౩౭॥❀ ఊర్క్ పితౄణామన్నం- ఇట్ దేవానామన్నం-తద్రూపాయ ఊర్గిషాదిరూపేణ పిత్రాదీనాం తృప్తమాపాదయత తదన్తర్యామిరూపేణ యః ఫలదః - తస్మా ఇత్యర్థః త్రయ్యాః వేదస్య-పతయే రక్షకాయ-ప్రతిపాద్యాయ చ-యజ్ఞస్య రేతః ఫలం, తద్రూపాయ అత్ర హిరణ్యరూపాయేత్యాహవనీయాద్యగ్నిరూపత్వముక్తం, చాతుర్హోత్రాయ తన్తవ ఇతి ద్రవ్యక్రియామన్త్రాద్యాత్మకయజ్ఞరూపత్వం, ఊర్జ ఇష ఇతి యజ్ఞారాధ్యదేవతారూపత్వం, త్రయ్యాః పతయ ఇతి స్వర్గాపవర్గతత్సాధనప్రకాశక వేదకారణత్వం, ఏవం స్వర్గాపవర్గద్వారత్వముక్తం, స్వర్గద్వారశబ్దేన ఐహలౌకికసుఖసాధనత్వమభిప్రేతం, తదుపపాదయన్నమస్కరోతి-జీవానాం, తృప్తిదాయ శబ్దస్పర్శాదివిషయానుభవజసుఖప్రదాయేత్యర్థః, ఏతదుపపాదకం సర్వరసాత్మన ఇతి, సర్వరసాః, కట్వామ్లలవణమాధుర్యాదయః, తదాత్మనే తద్రూపాయేత్యర్థః, కట్వాదిరసానామబ్గుణపరిణామరూపత్వాత్ ‹‹రసోహమప్సుకౌన్తేయ›› తి రసస్య తద్విభూతిత్వగానాత్ సర్వగసాత్మన ఇత్యుక్తం - ఇదం శబ్దస్పర్శరూపాత్మకత్వస్యాప్యుపలక్షణం, స్థవీయసే స్థూలాయ, విశేషాయ పృథివ్యాత్మనే- గన్ధరూపాయేత్యర్థః ‹‹పుణ్యోగన్ధః పృథివ్యాం చేతి గానాత్ ❀ ॥౩౮॥౩౯॥ ❀ఏవం గన్ధరసాదిభోగ్యరూపేణ తృప్తిదత్వముక్తం, అథ భోక్తృభోగోపకరణభోగస్థానాదిరూపేణ తృప్తిదత్వమాహ॥ సర్వ ఇతి॥ సర్వసత్త్వాత్మదేహాయ, సర్వమచేతనజాతం భోగోపకరణభోగస్థానరూపం, సర్వే ఆత్మానో భోక్తారో జీవాశ్చ దేహశ్శరీరం యస్య, తస్మై ప్రకారాన్తరేణాపి తృప్తిదత్వమాహ-సహః ప్రవృత్తిసామర్థ్యమిన్ద్రియశక్తిః, ఓజస్తేజః-బలం ధారణసామర్థ్యం దేహశక్తిః, తద్రూపాయేత్యర్థః, సహ ఆదిరూపేణాపి తృప్తిదాయేత్యర్థః, ఏవమాకారేణ జగద్రక్షకత్వమిత్యాహ, త్రైలోక్యపాలాయ, ఉక్తప్రకారేణ త్రైలోక్యాన్తర్భూతకృత్స్నజగత్పాలాయేత్యర్థః॥ ఏవం జగదుపాదానత్వ తదన్తరాత్మత్వ తదనన్యత్వ తత్సంహర్తృత్వాదిభిః తదేకాసాధారణైర్ధర్మైః సర్వోత్కృష్టం నమస్కృత్య- అథ చిదచిదాత్మకం సర్వమ

శివ స్తత్త్వచ్ఛరీరమేవ-అత స్తత్త్వోత్కృష్టమ స్తోత్ర్యభిప్రాయేణ సర్వాత్మకత్వేన నమస్కరోతి॥ శబ్దలిఙ్గాయేతి॥ శబ్ద ఆ
కాశగుణః - స లిఙ్గం శరీరం యస్య-తస్మై, నభసే ఆకాశరూపాయ చ -ఇదం వాయ్వాదితద్గుణశరీరకత్వస్యాప్యుపలక్షణం-
శబ్దాదిషు నియమనపూర్వకం వ్యాప్య తచ్ఛరీరకత్వేన స్థితాయేత్యర్థః - వ్యాప్తిశ్చ వేద్యామగ్నివ న బహిరేవ-తిలేషు తైలమివ
నాన్తరేవ - కిం త్వన్తర్బహిశ్చేత్యాహ-అన్తర్బహిరాత్మన ఇతి-అతతి స న్తతమవిచ్ఛేదేన వ్యాప్నోతీత్యాత్మా- అన్తర్బహి
శ్చ వ్యాప్య స్థితాయేత్యర్థః-తథా చ శ్రూయతే ‘‘అన్తర్బహిశ్చ తత్సర్వం వ్యాప్య నారాయణ స్స్థిత’’ ఇతి-పుణ్యాయ యజ్ఞ
దానాదిరూపపుణ్యశరీరాయ-అముష్మై తత్సాధ్యస్వర్గాదిలోకరూపాయ - లోకాయ ఏతల్లోకరూపాయ- భూరివర్చసే జ్ఞా
నప్రచురజీవరూపాయ ✻॥౪౦॥ ✻ ప్రవృత్తాయ నివృత్తాయ చ కర్మణే ప్రవృత్తినివృత్త్యాత్మకకర్మరూపాయ, పితృదేవాయ
ప్రవృత్తికర్మారాధ్యతత్ఫలప్రదపితృదేవాదిశరీరాయ, ధర్మవిపాకాయ-ధర్మోఽత్రానభిసంహితఫలభగవదారాధనరూ
పః-తస్య-విపాకః ఫలం, తస్మై, నివృత్తిధర్మఫలరూపాయేత్యర్థః - తథా, మృత్యవే దుఃఖదాయ దుఃఖప్రదమృత్యురూపా
య ✻॥౪౧॥ ✻ హే ఆశిషామీశ - యద్వా- హే ఈశ-ఆశిషాం ధర్మాదీనాం, కారణాత్మనే ఫలప్రకాశకాయ-మనవే సర్వజ్ఞా
య, స్వాయంభువాదిమనురూపాయ వా - మన్వన్తరాధిదైవతాయ వా-మన్త్రరూపాయ వా - ఏవం సర్వాత్మకత్వేన నమ
స్కృత్య సామాన్యేన నమస్కరోతి-బృహతే స్వరూపేణ గుణైశ్చ నిరతిశయబృహత్త్వాయ-ధర్మాయ కృష్ణాయ, కృష్ణాఖ్యసిద్ధరూ
పధర్మాయ సిద్ధరూపేఽపి ధర్మశబ్దః ప్రయుజ్యతే, తథా చ శ్రీమహాభారతే ‘‘యే చ వేదవిదో విప్రా యే చాధ్యాత్మవిదో జనాః।
తే వదన్తి మహాత్మానం కృష్ణం ధర్మం సనాతన’’ మితి అకుణ్ఠమేధసే అప్రతిహతజ్ఞానాయ ✻॥౪౨॥ ✻ పురుషాయేతి॥ పురాణపురు
షాయ-కపిలాద్యంశావతారరూపేణ నమస్కరోతి-సాంఖ్యేశ్వరః కపిలః- యోగేశ్వరో హిరణ్యగర్భ, స్తద్రూపాయ- శక్తి
త్రయం సర్గాదిసామర్థ్యం-తద్యుక్తాయ-నవబ్రహ్మాన్త్రకాలరుద్రరూపాయేత్యర్థః-మీఢుషే ‘‘మిహ సేచనే’’ వర్షప్ర

నమః పుణ్యాయ లోకాయ అముష్మై భూరివర్చసే॥ ౪౦ ॥ ప్రవృత్తాయ నివృత్తాయ పితృదేవాయ కర్మణే। న
మోఽధర్మవిపాకాయ మృత్యవే దుఃఖదాయ చ॥౪౧॥ నమ స్త ఆశిషామీశ మనవే కారణాత్మనే। నమో ధర్మాయ
బృహతే కృష్ణాయాకుణ్ఠమేధసే॥౪౨॥ పురుషాయ పురాణాయ సాంఖ్యయోగేశ్వరాయ చ। శక్తిత్రయసమేతాయ
మీఢుషేఽహంకృతాత్మనే॥ చేతఆకూతిరూపాయ నమో వాచో విభూతయే॥౪౩॥ దర్శనం నో దిదృక్షూణాం
దేహి భాగవతార్చితమ్। రూపం ప్రియతమం స్వానాం సర్వేన్ద్రియగుణాఞ్జనమ్॥౪౪॥ స్నిగ్ధప్రావృ
డ్ఘనశ్యామం సర్వసౌన్దర్యసంగ్రహమ్। చార్వాయతచతుర్బాహు సుజాతరుచిరాననమ్॥౪౫॥ పద్మకోశ

దసూర్యాత్మకపర్జన్యరూపాయ ‘‘తపామ్యహమహం వర్షం నిగృహ్ణామ్యుత్సృజామి చ’’ ఇతి పర్జన్యస్యాపి భగవద్విభూతి
త్వజ్ఞాపనాత్-అహంకృతం అహంకారగతత్త్వం, తస్యాత్మనే-చేత ఆకూతిరూపాయ- చేతస ఆకూతిః స్వరూపం తదేవ య
స్య రూపం, స తథోక్త, స్తస్మై ‘‘యస్యాహంకారశ్శరీరం యస్య మనశ్శరీర’’ మితి శ్రుతేః-వాచో విభూతయే వాక్ప్రప
ఞ్చాయ-యద్వా, చేతశ్చాకూతిశ్చ గిరం చ యస్య రూపం-స తథోక్త, స్తస్మై, మనోవాక్కాయరూపత్రయాత్మనే, మన ఆదివి
షయరూపాయేత్యర్థః- ఇదమనుక్తరూపత్వసంగ్రాహకం - కించిద్ధి వస్తు తిక్తకషాయశర్కరాదిగతమాధుర్యాదివదేవంవిధమితి వా
చా వక్తుమశక్యమపి మనసా చిన్తయితుం శక్యం- కించిచ్చ వస్తు దూరస్థమేర్వాదివచ్చక్షురాదిభిరనుభవితుమశక్యమప్యేవంవి
ధమితి వాచా వక్తుం శక్యం- కించిద్ధి కాయేనానుభవితుం శక్యం యథా సన్నికృష్టఘటపటాదికం-ఏవంవిధవస్తుశరీరాయేత్య
ర్థః ✻॥౪౩॥ ✻ ఏవం పారమైశ్వర్యాపాదకగుణగణవిశిష్టం భగవన్తం నమస్కృత్య తదీయదివ్యమఙ్గలవిగ్రహదర్శనం ప్రా
ర్థయమానో విగ్రహం చ వర్ణయతి॥ దర్శనమితి నవభిః॥ భాగవతై, రర్చితం-తే-రూపం, దిదృక్షూణాం ద్రష్టుమిచ్ఛూనాం,
నోఽస్మాకం, దర్శనం-దేహీత్యన్వయః, రూపం విశినష్టి, స్వానాం భక్తానాం-ప్రియతమం- సర్వేషామిన్ద్రియాణాం, యే-
గుణాః అసాధారణధర్మాః శ్రవణస్పర్శనదర్శనాఘ్రాణనాదయః- తై రఞ్జనం అభివ్యంగ్యం యథా తథా-దేహీతి క్రియావిశేష
ణం - యద్వా-సర్వేషామిన్ద్రియాణామప్రాకృతానాం-తద్గుణానాం శబ్దాదీనాం చ, అఞ్జనమభివ్యక్తి-ర్యస్మిన్, తదితి ‘‘స
ర్వకర్మా సర్వకామ స్సర్వగన్ధ స్సర్వరస’’ ఇతి శ్రుతేః ✻ ॥౪౪॥ ✻ స్నిగ్ధః, ప్రావృషి వర్షర్తౌ, యో ఘన- స్తద్వత్-శ్యామం,
సర్వేషాం సౌన్దర్యాణాం సంగ్రహో యస్మిన్ - చారవస్సున్దరాః, ఆయతా ఆజానులమ్బిన- శ్చత్వారో-బాహవో, య
స్మిన్, సుజాతం సుకుమారం-రుచిరం సున్దర-మాననం-యస్మిన్ ✻॥౪౫॥ ✻ పద్మస్య కోశమధ్యే, యాని పలాశాని-తద్వ, దక్షి
ణీ యస్మిన్-సున్దరే భ్రువౌ యస్మిన్, శోభనా నాసికా యస్మిన్, శోభనాః ద్విజాః దన్తాః యస్మిన్- సుకపోలమాస్యం యస్మిన్

తిబహువ్రీహిర్గర్భో బహువ్రీహిః, సమౌ కర్ణౌ ఏవ విభూషణం యస్మిన్ కుణ్డలయోరగ్రే వక్ష్యమాణత్వాత్ ✽ ॥౪౬॥ ✽ ప్రీత్యా, ప్రహసితాపివా, పాఙ్గా-యస్మిన్-అలకైః కున్తలైః, ఉపశోభితం - నూతనపఙ్కజకిఞ్జల్కవత్పిశఙ్గం దుకూలం యస్మిన్ మృష్టే నిర్మలే కుణ్డలే యస్య ✽॥౪౭॥ ✽ స్ఫురన్తి కిరీటాదీని యస్మిన్ శఙ్ఖాదిభి-రుత్తమా- బుద్ధిర్లక్ష్మీరస్మిన్నస్తీతి తథా ✽॥౪౮॥ ✽ సింహస్కన్ధత్విష ఇతి ద్వితీయా బహువచనం-సింహస్కన్ధే పరితః ప్రసరన్తః కేసరా ఇవ సర్వతో యాస్త్విషః స్తా బిభ్రతి- యా-సౌభగా - గ్రీవా-తస్యాం - కౌస్తుభో యస్మిన్-యద్వా, సింహస్యేవ యాః స్కన్ధౌ-తయోస్త్విషః కుణ్డలహారాదిదీప్తీర్బిభ్రతీతి పృథగ్విశేషణం-సౌభగయుక్తగ్రీవాయాం కౌస్తుభో యస్మిన్- సౌభగా గ్రీవా యస్య స కౌస్తుభో యస్మిన్నితి బహువ్రీహిగర్భో వా బహువ్రీహిః, శ్రియా హేతుభూతయా-ఆక్షిప్తః తిరస్కృతో- నికషాశ్మా సువర్ణరేఖాఙ్కితో నికషపాషాణో యేన, తాదృశేన-ఉరసా-ఉల్లసచ్ఛోభమానం-యద్వా, శ్రియా ఉపలక్షితేన-నికషోపర్యుపరక్తసువర్ణరేఖాసదృశశ్రియా ఉపలక్షితేనేత్యురో విశేషణం, ఆక్షిప్తః శఙ్కితః-నికషాశ్మా, యేన-తేన-ఉరసా- ఉల్లసత్ శోభమానం - లక్ష్మీసహితం శ్యామం వక్షః కనకనికషరేఖాన్వితమశ్మానం శఙ్కయతీత్యర్థః ✽ ॥౪౯॥ ✽ పూరకరేచకాభ్యాం శ్వాసోచ్ఛ్వాసాభ్యాం, సంవిగ్నాశ్చపలా, వలయ-స్తాభిః, వల్గుసున్దరం, దలవదశ్వత్థపత్రసదృశ, ముదరం-యస్మిన్- యద్వా, సృష్ట్యాపూర్యతే పాల్యత ఇతి వాగజత్పూరం - తత్- రేచకం సంపూరణసమర్థం-యస్మిన్-సంవిగ్నాః సమ్మర్దాః - వలయో యస్మిన్-దలవదుదరం-పూరకరేచకసంవిగ్నవళి-వల్గు, దలోదరం యస్మిన్నితి త్రిపదబహువ్రీహిః-పూర్వయోః కర్మధారయో-న్యపదో వా బహువ్రీహిః-యతో నాభిద్వారా నిర్గతం-విశ్వం-ఆవర్తవద్గభీరయా-నాభ్యా- ప్రతిసఙ్క్రామయత్ పునః ప్రవేశయదివ స్థితం-గంభీరనాభిద్వారేణ బహిష్ఠం విశ్వం అన్తః ప్రవేశయదివ స్థితమిత్యర్థః ✽॥౫౦॥ ✽ శ్యామయోః శ్రోణ్యో

పలాశాక్షం సున్దరభ్రు సునాసికమ్ । సుద్విజం సుకపోలాస్యం సమకర్ణవిభూషణమ్ ॥౪౬॥ ప్రీతిప్రహసితాపాఙ్గమలకైరుపశోభితమ్ । లసత్పఙ్కజకిఞ్జల్కదుకూలం మృష్టకుణ్డలమ్ ॥౪౭॥ స్ఫురత్కిరీటవలయహారనూపురమేఖలమ్ । శఙ్ఖచక్రగదాపద్మమాలామణ్యుత్తమర్ధిమత్ ॥౪౮॥ సింహస్కన్ధత్విషో బిభ్రత్సౌభగగ్రీవకౌస్తుభమ్ । శ్రియాఽనపాయిన్యాఽఽక్షిప్తనికషాశ్మోరసోల్లసత్ ॥౪౯॥ పూరరేచకసంవిగ్నవలివల్గుదలోదరమ్ । ప్రతిసఙ్క్రామయద్విశ్వం నాభ్యాఽఽవర్తగభీరయా ॥౫౦॥ శ్యామశ్రోణ్యధిరోచిష్ణుదుకూలస్వర్ణమేఖలమ్ । సమచార్వఙ్ఘ్రిజఙ్ఘోరునిమ్నజానుసుదర్శనమ్ ॥౫౧॥ పదా శరత్పద్మపలాశరోచిషా నఖద్యుభిర్నోఽన్తరఘం విధున్వతా । ప్రదర్శయ స్వీయమపాస్తసాధ్వసం పదం గురో మార్గగురుస్తమోజుషామ్ ॥౫౨॥ ఏతద్రూపమనుధ్యేయమాత్మశుద్ధిమభీప్సతామ్ । యద్భక్తియోగోఽభయదః స్వధర్మమనుతిష్ఠతామ్ ॥౫౩॥ భవాన్భక్తిమ

ద్విత్వమ్యోరధికం-రోచిష్ణు-యత్పీతం దుకూలం, తత్ర-స్వర్ణమయీ మేఖలా-యస్మిన్- అఙ్ఘ్రీచ జఙ్ఘేచ ఊరూ చ నిమ్నే అనున్నతే-జానునీచ-సమైశ్చారుభిః, జాన్వాదిభిశ్శోభనం దర్శనం యస్య ✽॥౫౧॥ ✽ ఏవం విగ్రహమనువర్ణ్య తద్దర్శనం ప్రార్థయతే, పదేతి శరది-యత్పద్మం-తస్య, యాని పలాశాని-తద్వ-ద్రోచిర్యస్య-తేన-పదాచరణేన-నోఽస్మాకం - అన్తరఘం అన్తస్స్థితం పాపహేతుమజ్ఞానం-నఖకాన్తిభిర్విధున్వతా అపనయతా- శరత్పద్మస్థానీయచరణస్థపలాశస్థానీయాఙ్గుళిస్థనఖరోచిర్భిః-అఘం విధున్వతా-పదా- అపాస్తం నిరస్తం, సాధ్వసం భక్తానాం భయం - యస్మిన్-తత్-స్వీయం-పదం రూపం, యద్వా, ఉక్తవిధేన పదా-ఉపలక్షితః త్వం, అపాస్తసాధ్వసం, స్వీయం, పదం-పద్యతేఽవగమ్యత ఇతి పదం రూపం-ప్రదర్శయ త-స్త్వమేవ-తమోజుషామజ్ఞానినాం, గురోర్మార్గగురుః గురుమార్గప్రదర్శకో భవసి ✽ ॥౫౨॥ ✽ నను " న మాంసచక్షురభివీక్షతే తం - న చక్షుషా పశ్యతి కశ్చనైనం హృదా మనీషా మనసాభిక్లృప్త " ఇతి ప్రాకృతచక్షురాదిభిరగ్రాహ్యం యోగపరిశుద్ధమనోగ్రాహ్య-మప్రాకృతం మదీయరూప - మపరిశుద్ధమనసస్తవ కథం ప్రదర్శయేతి ప్రార్థయస ఇత్యాశఙ్కాయామాహ ॥ ఏతదితి ॥ ఏతదుక్తవిధం-తవ రూపం - ఆత్మశుద్ధిమన్తఃకరణనైర్మల్య - మభీప్సతా-మస్మాకం-కేవల-మనుధ్యేయమేవ - ఏతద్రూపస్య ధ్యానవిషయత్వమేవ ప్రదర్శయేతి ప్రార్థ్యతే-నతు సాక్షాత్కార ఇతి భావః - కిం ధ్యానవిషయత్వమాత్రసాధ్యం - తత్రాహ-యతః ధ్యానవిషయాత్త్వద్రూపాత్-ధ్యానయోగాఙ్గత్వేన స్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మమనుతిష్ఠతాం పుంసా-మభయదః సాక్షాన్మోక్షసాధనభూతో-భక్తియోగః పరమభక్తియోగో - భవతి-ధ్యానయోగోఽపి పరజ్ఞానప్రసాద్యా పరమభక్తియోగరూపేణ పరిణమత ఇత్యర్థః ✽ ॥౫౩॥ ✽ పరమభక్తిమతా తు భవాన్ లభ్య ఇత్యాహ ॥ భవానితి ॥ సర్వదేహినాం దుర్లభోఽపి భవాన్ - భక్తిమతా - ప్రశంసాయాం మతుప్, పరమభక్తిమతా - ల

భ్యఏవ - దుర్లభత్వమేవాహ - స్వారాజ్యస్యేతి, ఆత్మవిదాంఉక్తభక్తియోగనిష్ఠానాం, గతిః ప్రాప్యస్త్వం-స్వారాజ్యస్య స్వేనరాజత ఇతిస్వరాట్ - తస్యభావ - స్వారాజ్యంకైవల్యం - అపాదానస్య సంబన్ధమాత్రవివక్షయాషష్ఠీ- స్వారాజ్యాదపి - అభిమతః స్పృహణీయః, స్వారాజ్యంహిసర్వస్మాదభిమతం, తతోఽప్యభిమతస్త్వమిత్యర్థః ॥౫౪॥ అతోఽతీవస్పృహణీయాత్త్వత్తోఽన్యన్నకించిద్వాంఛామిత్యాహ ॥ తమితి ॥ తం, దురారాధ్యంఉపాయాన్తరైరారాధయితుమశక్యం-భవన్తం, సతామపి, దురాపయాదుస్సాధయా,ఏకాన్తభక్త్యా,అవ్యభిచారిణ్యాభక్త్యా,ఆరాధ్య,త్వత్పాదమూలంవినా,బహిరన్యత్, స్వర్గాదిసుఖం,కోవావాఞ్ఛేత్ నకోపీత్యర్థః ॥౫౫॥ తత్రహేతుః,యత్రపాదమూలే, అరణంశరణంప్రవిష్టం పాదమూలేశరణంగతమిత్యర్థః, కృతాన్తః కాలో, మయాఽయంవశీకృత ఇతినాభిమానంకరోతి, కింకుర్వన్,వీర్యంప్రభావః,శౌర్యముత్సాహ, స్తాభ్యాంవిస్ఫూర్జితయాక్షుభితయాభ్రువా,విశ్వం,విధ్వంసయన్నాశయన్ ॥౫౬॥ త్వత్పాదమూలంప్రపన్నస్యకృతాన్తభయాభావః కియానయంలాభః,యావతాత్వద్భక్తసఙ్గలేశ ఏవసకలపురుషార్థశ్రేణీశిరస ఉపరివర్తత ఇత్యాహ, భగవత స్తవ, సఙ్గినాంత్వద్భక్తానామిత్యర్థః, తేషాం, సఙ్గస్య,క్షణార్ధేనాపి,న,స్వర్గం,తులయేసమానంగణయామి,నవా అపునర్భవంమోక్షం, భాగవతసఙ్గస్యస్వర్గమోక్షౌనసదృశౌ, కింపునర్మరణశీలానాం - ఆశిషః ఆశీర్విషయపుత్రపశ్వన్నాదయ ఇత్యర్థః ॥౫౭॥ ఏవంనిరతిశయగుణవత్తరత్వాద్భాగవతసఙ్గస్య,అథఅతోహేతోః-అనఘావఘహరౌఅఙ్ఘ్రీయస్య,తస్య,తవ-కీర్తిర్యశ, స్తీర్థంగఙ్గా,తయోః-క్రమేణా, న్తర్బహిస్స్నానాభ్యాం, విధూతఃపాప్మాయేషాం,అతఏవ,భూతేష్వనుక్రోశఃకృపా,సుసత్త్వంసత్త్వోత్తరంచిత్తం, శీలం ఆర్జవాదికంచ,యేషాంసన్తి, తేషాం,సఙ్గ మోఽస్మాకం, స్యాత్ ఏషః,నోఽస్మాకం-త్వదనుగ్రహః ॥౫౮॥ త్వత్ప్ర

తాలభ్యోదుర్లభస్సర్వదేహినామ్ । స్వారాజ్యస్యాప్యభిమతఏకాన్తేనాత్మవిద్గతిః ॥౫౪॥ తందురారాధ్యమారాధ్యసతామపిదురాపయా । ఏకాన్తభక్త్యాకోవాఞ్ఛేత్పాదమూలంవినాబహిః ॥౫౫॥ యత్రప్రవిష్టమరణంకృతాన్తోనాభిమన్యతే। విశ్వంవిధ్వంసయన్వీర్యశౌర్యవిస్ఫూర్జితభ్రువా ॥౫౬॥ క్షణార్ధేనాపితులయేనస్వర్గంనాపునర్భవమ్ । భగవత్సఙ్గిసఙ్గస్యమర్త్యానాంకిముతాశిషః ॥౫౭॥ అథానఘాఙ్ఘ్రేస్తవకీర్తితీర్థయోరన్తర్బహిస్స్నానవిధూతపాప్మనామ్ । భూతేష్వనుక్రోశసుసత్త్వశీలినాంస్యాత్సఙ్గమోఽనుగ్రహఏషనస్తవ ॥౫౮॥ నయస్యచిత్తంబహిరర్థవిభ్రమంతమోగుహాయాంచవిశుద్ధమావిశత్ । యద్భక్తియోగానుగృహీతమఞ్జసామునిర్విచష్టేననుతత్రతేగతిమ్ ॥౫౯॥ యత్రేదంవ్యజ్యతేవిశ్వంవిశ్వస్మిన్నవభాతియత్ । తత్త్వంబ్రహ్మపరంజ్యోతిరాకాశమివవిస్తృతమ్ ॥౬౦॥ యోమాయయేదంపురురూపయాసృజన్బిభర్తి

తోఽనుగ్రహః త్వజ్జ్ఞానమపిభాగవతసఙ్గాదేవభవతీత్యాహ ॥ నయస్యేతి ॥ యేషాంభాగవతానాం- భక్తియోగేనా-నుగృహీతం-శుద్ధంసత్త్వప్రవణం,సద్యస్యపుంసః,చిత్తంబహిరర్థాశ్శబ్దాదిబాహ్యవిషయాః, తేషు-విభ్రమంనభవతి ప్రాప్యతాభ్రాన్తిమన్నభవతి,తమోరూపాయాంగుహాయాంచనావిశత్ నలీనంస్యాత్ - తదాసమునిః, తే,గతింస్వరూపం, అఞ్జసాసుఖేన,విచష్టేజానాతి ॥౫౯॥ గతింవిశింషన్ప్రపద్యతే ॥ యత్రేతిద్వాభ్యాం ॥ ఇదంకృత్స్నంచిదచిదాత్మకం,విశ్వం, యత్రఆధారభూతేత్వత్స్వరూపే, వ్యజ్యతేవ్యక్తంభవతి-యచ్చత్వత్స్వరూపం,విశ్వస్మిన్కృత్స్నప్రపఞ్చే- అవభాతిప్రకాశతే,వ్యాప్నోతి,తదేవపరబ్రహ్మాఖ్యంతత్త్వమిత్యర్థః- యత్రేవమిత్యనేనాధారత్వముక్తం - కథమమూర్తస్యాధారత్వమితిశఙ్కాయాం అభివ్యాపకత్వరూపమాధారత్వమిత్యాశయేనవిశ్వస్మిన్నవభాతియదిత్యుక్తం - ఆధారోహిత్రివిధః,ఔపశ్లేషికః-వైషయికః,అభివ్యాపకశ్చేతి - సర్వంవ్యాప్యావస్థితస్యాపివ్యాప్యవస్తుగతదోషాస్పర్శేదృష్టాన్తమాహ జ్యోతిరాకాశమివవిస్తృతమితి-విస్తృతమాకాశమివ - జ్యోతిస్సూర్యాదిరివేతిదృష్టాన్తద్వయమభిప్రేతం , తథాహ్యుభయందృష్టాన్తీకృతమభియుక్తైః "ఆకాశమేకంహియథాఘటాదిషుపృథక్పృథక్ । తథాత్మైకోహ్యనేకస్థోజలాధారేష్వివాంశుమా" నితి-అయమభిప్రాయః - ఘటకరకాదిషుయథావృద్ధిహ్రాసభాక్షుపృథక్పృథక్ సంయుజ్యమానమప్యాకాశందోషహేత్వభావాద్వృద్ధిహ్రాసాదిదోషైర్నస్పృశ్యతే - యథాచజలాధారేషువిషమేషువస్తుతోఽనవస్థితస్తత్ర దృశ్యమానోఽప్యంశుమాన్ దోషహేత్వభావాత్తత్తద్గతవృద్ధిహ్రాసాదిభిర్నస్పృశ్యతేతద్వదితి ॥౬౦॥ ఏవంవిశ్వాధారత్వముక్తం - అథవిశ్వస్యనిమిత్తముపాదానంచకారణంత్వమేవేత్యాహ ॥ యఇతి॥ యోభవాన్ , ఇదంస్వాత్మకం,విశ్వం,బహురూపయాబహుధాపరిణామశీలయా -మాయయా - సృజన్బిభర్తి- పునః,క్షపయతి-సంహరతి,

తథాప్యవిక్రియః నిర్వికారః, కథంభూతయా మాయయా, ఆత్మదుస్థయా ఆత్మసు జీవేషు, దుస్థయా దుష్టం యథాభవతి తథా స్థితయా, సంసారియాపేన అనర్థకారిత్వేన స్థితయేత్యర్థః, యయా ఆత్మదుస్థయా మాయయా, యద్యస్మాదీశ్వరాద్భేదబుద్ధిః స్వనిష్ఠబుద్ధిః సదివ సదర్థవిషయజ్ఞానమివ భవతి తం త్వా మాత్మతన్త్రం స్వతన్త్రం, ప్రతీమహి ప్రపద్యామహీత్యర్థః - అత్రాత్మదుస్థయేతి జీవేషు దుస్థత్వకథనేన పరమాత్మన్యనర్థకారిత్వముక్తం యద్భేదబుద్ధిస్సదివేతి స్వతన్త్రాత్మభ్రమహేతుత్వాస్యాప్యుపలక్షణం, అవిక్రియ ఇత్యనేనోపాదానత్వముక్తం, నిషేధో హి ప్రసక్తిపూర్వకః ప్రసక్తిశ్చోపాదానత్వేన నిమిత్తస్యాపి వికారప్రసక్త్యభావాత్, భావ్యవస్థాపి శేషవతః ప్రాగవస్థాయోగో హ్యుపాదానత్వం, తతశ్చావస్థాయోగిత్వప్రయుక్తవికారప్రసక్తౌ తన్నిషేధోఽయుక్తః - వికారస్యాస్యాపృథక్సిద్ధవిశేషణీభూతచేతనాచేతనగతత్వాద్విశేష్యే వికారాభావాదవిక్రియ ఇత్యుక్తం - నను, నిమిత్తకారణస్యాపి కులాలాదేః స్వేదశ్రమాదివికారదర్శనాత్తద్వత్పరస్మిన్నపి నిమిత్తత్వప్రయుక్తవికారోఽపి స్యాదితి చేన్న, "తదైక్షత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి తత్తేజోఽసృజత" ఇతి సఙ్కల్పమాత్రేణ జగత్సృజతో వికారప్రసక్త్యభావాత్ - సృజన్నితి నిమిత్తత్వముక్తం, కర్తృత్వమేవ హి నిమిత్తత్వం - తత్ర విశిష్టత్వాకారేణోపాదానత్వం విశిష్టస్యాపి విశేష్యాకారేణ నిమిత్తత్వమితి వివేకః - బిభర్తి క్షపయతీతి రక్షితృత్వం సంహర్తృత్వం వక్తవ్యమేవేత్యుక్తం భవతి - ఆత్మతన్త్రమిత్యనేన అకర్మవశ్యత్వముక్తం - అనేన శ్లోకద్వయేన "బ్రహ్మ వనం బ్రహ్మ స వృక్ష ఆసీత్ యతో ద్యావాపృథివీ నిష్టతక్షుః। మనీషిణో మనసా ప్రబ్రవీమి వో యదధ్యతిష్ఠద్భువనాని ధారయన్" ఇతి శ్రుత్యర్థ ఉక్తః - అత్ర కింస్విద్వనమిత్యాదినా వృక్షశబ్దోపలక్షితముపాదానం - వనశబ్దోపలక్షితమాధారః - యదధ్యతిష్ఠదితి నిమిత్తం చ కిమితి ప్రశ్నపూర్వకం బ్రహ్మణ ఏవోపాదానత్వనిమిత్తత్వాధారత్వాదీని నాన్యస్యేతి ప్రతిజ్ఞాపూర్వకోత్తరపరత్వమస్య వాక్యస్యావగమ్యతే - యతః వృక్షశబ్దోపలక్షితోపాదానాద్బ్రహ్మణః ద్యావాపృథివ్యుపలక్షితం కృత్స్నం జగత్ - నిష్టతక్షుః నిష్టతక్షుస్ససర్జేత్యర్థః ॥ ౬౧ ॥ ఈదృశభగవత్స్వరూపవిషయకం భక్త్యాత్మకం జ్ఞానం భాగవతసఙ్గా

భూయః క్షపయత్యవిక్రియః। యస్మాదబుద్ధిస్సదివాత్మదుస్థయా తమాత్మతన్త్రం భగవన్ప్రతీమహి ॥ ౬౧ ॥ క్రియాకలాపైరిదమేవ యోగినః శ్రద్ధాన్వితాస్సాధు యజన్తి సిద్ధయే। భూతేన్ద్రియాన్తఃకరణోపలక్షణం వేదే చ తన్త్రే చ త ఏవ కోవిదాః ॥ ౬౨ ॥ త్వమేక ఆద్యః పురుషః సుప్తశక్తిస్తయా రజస్సత్త్వతమో విభిద్యతే। మహా

దేవలభ్యత ఇత్యుక్తం - ఇదానీం భాగవతసఙ్గవత్స్వవర్ణాశ్రమోచితానభిసంహితఫలధర్మాననుష్ఠానమాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగశ్చ భక్త్యఙ్గమిత్యాహ ॥ క్రియాకలాపైరితి ॥ యే యోగినః ప్రకృతివివిక్తాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగ ఏషామస్తీతి యోగినః - శ్రద్ధాయుక్తాస్సన్తః, క్రియాకలాపైః స్వవర్ణాశ్రమోచితకర్మకలాపైః - అనభిసంహితఫలైరిదమేవోక్తవిధమేవోక్తవిధమేవ భగవత్స్వరూపం సిద్ధయే ముక్తయే - సాధు సమ్యక్ - యజన్తి ఆరాధయన్తి - ఇదం కథంభూతం భూతేన్ద్రియాదిభిరప్రాకృతైశ్శుద్ధసత్త్వమయైరుపలక్ష్యత ఇత్యుపలక్షణం - అప్రాకృతోక్తవిధదివ్యమఙ్గళవిగ్రహవిశిష్టమిత్యర్థః - త ఏవ యోగినః - వేదే కర్మయోగప్రకాశకే - తన్త్రే ఆత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగప్రకాశకే సాఙ్ఖ్యతన్త్రే చ - కోవిదాః కుశలా భవన్తి ॥ ౬౨ ॥ అవిక్రియ ఇత్యనేనోపాదానకారణత్వముపక్షిప్తం - బిభర్తీతి భర్తృత్వం - క్షపయతీతి సంహర్తృత్వం చ - తముపపాదయతి ॥ త్వమితి చతుర్భిః ॥ తత్ర త్వమిత్యుపాదానముపపాదయతి ॥ త్వముక్తవిధస్వరూపరూపగుణవిభూతిస్త్వం పురుషః - ఆద్యః ఆదౌ సృష్టేః పూర్వం భవ ఆద్యః - సృష్టేః పూర్వం ప్రలయదశాయామాసీరిత్యర్థః - కథంభూత ఆసమిత్యత్రాహ - సుప్తశక్తిః - సుప్తాః స్వస్మిన్లీనాః - శక్తయః చిదచిదాదిశక్తయో - యస్య - అత ఏవ - ఏకః అసహాయః - వక్ష్యమాణనామరూపవిభాగనిబన్ధబహుత్వప్రతిసమ్బన్ధినామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టత్వేనాసహాయ ఏవావస్థిత ఇత్యర్థః - తత - స్తయా స్వాపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతయా శక్త్యా - రజస్సత్త్వతమ ఇతి ద్వన్ద్వైక్యం - తదపేక్షయా విభిద్యత ఇత్యేకవచనం - రజస్సత్త్వతమాంసి - విభిన్నాని విభక్తాన్యభూవన్ - యతో రజ ఆదేర్మహాన్ - మహతోఽహఙ్కారస్త్రివిధః - తతో, భూతాదిభ్యః క్రమేణ - ఖమాకాశః తతో - మరుద్వాయుః - తతోఽగ్నిః - తతో - వాః ఆపః - తతో - ధరా పృథ్వీ తేభ్యః ఖాదిభ్యః - పఞ్చీకృతేభ్యో - ఽణ్డోత్పత్తిద్వారా - సురా బ్రహ్మాదయః - ఋషయో మరీచ్యాదయః - అన్యే ఽపి మానవమనుజతిర్యగాదయః అభూవన్ - సృష్టేః పూర్వం స్వస్మిన్నుపసంహృతచిదచిచ్ఛక్తిర్నామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిచ్ఛరీరకస్త్వమేక ఏవ కారణతయాఽవస్థితోఽపేక్షితకర్తృకరణాధికరణాద్యుపకరణజాతస్సర్వజ్ఞస్సర్వశక్తిః స్వలీలైకప్రయోజనస్స్వాత్మికాం మాయాం జీవద్వారాఽనుప్రవిశ్య మాయా

శరీరకం స్వాత్మానమేవ సఙ్కల్పమాత్రేణ మహదాదిపృథివ్యన్తసమష్టిరూపేణ దేవాదిచతుర్విధవ్యష్టిభూతభౌతరూపేణ చ పరిణమయ్య స్వపర్యన్తతత్తన్నామరూపభాగాసీదిత్యర్థః ॥ ౬౩ ॥ త్వం పురుష ఇత్యుక్తం తత్రపురుషశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తం దర్శయన్ పురుషశబ్దవాచ్యతామాహ ॥ సృష్టమితి ॥ యతః యో భగవాన్, స్వశక్త్యా ప్రకృతిరూపయా, సృష్టమిదం చతుర్విధం దేవమనుష్యతిర్యక్స్థావరభేదేన చతుర్విధం-పురం శరీరం- ఆత్మనోఽంశకేన అంశభూతేన-జీవేన జీవాన్తరాత్మతయా పుర-మనుప్రవిష్టః అథో అతః-తం భగవన్తం అన్తః -పురస్యాన్తః, జీవాన్తరాత్మతయా సన్తం, పురుషం విదుః-పురుషశబ్దవాచ్యం విదుః తథాచోక్తం ‹‹ పూస్సంజ్ఞే వై శరీరేఽస్మిన్ శయనాత్పురుషో హరిః। శకారస్య షకారోఽయం వ్యత్యయేన, తికోఽసావాత్మనోఽంశః-యదన్తరాత్మతయా పురమనుప్రవిష్టః -తత్రాహ-యో జీవః హృషీకైః దీన్ద్రియైః-సారఘం-సారఘాః మధుమక్షికాః-సారం పుష్పాదిగతం ఘ్నన్తి గచ్ఛన్తి ప్రాప్నువన్తీతి వ్యుత్పత్తేః- అత్ర సారఘశబ్దస్తదుపార్జితమధునిలాక్షణికః - మధుకరోపార్జితమధ్విప మధుకరస్థానీయేన్ద్రియోపార్జితశబ్దాదిభోగ్యజాతం భుఙ్క్తే అనుభవతి స ఇత్యర్థః, అత్ర జీవాన్తరాత్మతయా అనుప్రవేశకథనం నియతదేశకాలకర్మాద్యానుగుణ్యేన జగద్రక్షణార్థానుప్రవేశాభిప్రాయకమ్ ॥ ౬౪ ॥ అథ సంహర్తృత్వముపపాదయతి ॥ య ఏష కాలశరీరకస్త్వం, అత్యుగ్రవేగః కాలవేగమనుసందధతా మాయయా సృష్టయా నిమిత్తభయోత్పాదాత్ అలక్ష్యమాణరూపః - అనిషహ్యవేగో - వాయుర్మేఘపఙ్క్తీరివ-భూతైరేవ భూతాని, కాలయానః పీడయన్, వికర్షసి సంహరసి ॥ ౬౫ ॥ వికర్షణప్రకారమేవాహ ॥ ప్రమత్తమితి ॥ ఇతి కృత్యమేవం కర్తవ్యమితి, చిన్తయోచ్చైః భృశం, ప్రమత్తం, విషయేషు శబ్దాదిషు, లాలసం అతికాము

నహ్యఙ్గ కిఞ్చిన్మురుదగ్నివార్ధరాస్స్వర్ష యో భూతగణా ఇదం యతః ॥ ౬౩ ॥ సృష్టం స్వశక్త్యేదమనుప్రవిష్టశ్చతుర్విధం పురమాత్మాంశకేన । అథో విదుస్తం పురుషం సన్తమన్తర్భుఙ్క్తే హృషీకైర్మధుసారఘం యః ॥ స ఏష లోకానతిచణ్డవేగో వికర్షసి త్వం ఖలు కాలయానః । భూతాని భూతైరనుమేయతత్త్వో ఘనావలీర్వాయురివావిషహ్యః ॥ ౬౫ ॥ ప్రమత్తముచ్చైరితికృత్యచిన్తయా ప్రవృద్ధలోభం విషయేషు లాలసమ్ । త్వమప్రమత్తస్సహసాఽభిపద్యసే క్షుల్లేలిహానోఽహిరివాఖుమన్తకః ॥ ౬౬ ॥ కస్త్వత్పదాబ్జం విజహాతి పణ్డితో యస్తేఽవమానవ్యయమానకేతనః । విశఙ్కయాఽస్మద్గురురర్చతి స్మ యద్వినోపపత్తిం మనవశ్చతుర్దశ ॥ ౬౭ ॥ అథ త్వమసి నో బ్రహ్మన్పరమాత్మన్విపశ్చితామ్ । విశ్వం రుద్రభయధ్వస్తమకుతశ్చిద్భయా గతిః ॥ ౬౮ ॥ ఇదం జపత భద్రం వో విశుద్ధా నృపనన్దనాః । స్వధర్మమనుతిష్ఠన్తో భగవత్యర్పితాశయాః ॥ ౬౯ ॥ తమేవాత్మానమాత్మస్థం సర్వభూతేష్వవస్థితమ్ । పూజయధ్వం గృణన్తశ్చ ధ్యాయన్తశ్చాసకృద్ధరిమ్ ॥ ౭౦ ॥ యోగాదేశముపాసాద్య

కం, ప్రాప్తేఽపి విషయే, ప్రవృద్ధలోభం-జనమ-ప్రమత్తః, కాలరూపః- స్త్వం, సహసా బలాత్-అన్తకోఽభిపద్యసే ప్రాప్నోషి-యథా, క్షుధా-లేలిహానః జిహ్వయోష్ఠప్రాన్తౌ స్పృశన్సర్పః, మూషక-మిత్యర్థః ॥ ౬౬ ॥ ఏవం సర్వోత్కృష్టత్వాత్ కృత్స్నజగదుదయవిభవలయలీలత్వాత్త్వామేవ భజామీతి సనిదర్శనమాహ ॥ క ఇతి ॥ తవ-అవమానేన అనాదరణేన-వ్యయమానం క్షీయమాణం- కేతనం జ్ఞానం-యస్య - సః-త్వదవమానాత్ విలీనచైతన్య ఇత్యర్థః - ఏవంవిధోఽపి-యో, దైవాత్, పణ్డితో బుద్ధిమాన్, స వై- త్వత్తః, కో వా, త్వత్పాదాబ్జం, విజహాతి-న కోఽపీత్యర్థః-అత ఏవ, అస్మద్గురుః-విశఙ్కయా-త్వత్పదాబ్జమేవ, అర్చతి ఆరాధయతి స్మ - కోఽసౌ తవ గురురర్చయతి-యస్య బ్రహ్మణో-దినోపపత్తిర్దివసనిష్పత్తిర్నామ-చతుర్దశమనవః-చతుర్దశమనవో యస్య దివసనిష్పత్తిరూపాః, స బ్రహ్మైవాస్మద్గురుః పితేత్యర్థః ॥ ౬౭ ॥ అతస్త్వమేవ ప్రాప్య ఇతి వదన్నుపసంహరతి ॥ అథేతి ॥ హే బ్రహ్మన్ పరమాత్మన్, కృత్స్నం విశ్వం, రుద్రభయాత్ త్వదాత్మకస్య రుద్రస్య భయాత్-ధ్వస్తం, త్వం తు-విపశ్చితాం నః - అకుతశ్చిద్భయా, నాస్తి కుతోఽపి భయం యస్యాస్సా అకుతశ్చిద్భయా, గతిరసీతి-రుద్రభయాదితి పరోక్షనిర్దేశో రుద్రాన్తరసాధారణ్యాభిప్రాయః ॥ ౬౮ ॥ ఏవం స్వస్మై బ్రహ్మోపదిష్టస్తోత్రేణ భగవన్తం ప్రస్తూయ-తేభ్యః ప్రచేతోభ్య ఉపదిశ్య, తస్మిన్ స్తోత్రే తదర్థే వతాన్ రోచయన్నాహ రుద్రః ॥ హే నృపనన్దనాః-విస్రబ్ధాః విశ్వాసయుక్తాః, కర్తరి క్తః, ఇదం భగవత్స్తవనం జపత అర్థతశ్శబ్దతశ్చానుసందధ్వమ్ ॥ ౬౯ ॥ అనేన జపేన-వః యుష్మాకం-భద్రం మఙ్గలం-భవితా, తథా, స్వధర్మం స్వవర్ణాశ్రమోచితం ధర్మమనుతిష్ఠన్తః- భగవత్యర్పితాన్తఃకరణాః - అసకృత్పౌనఃపున్యేన-హరిం ధ్యాయన్తో గృణన్తః స్తువన్తః -తమేవ-సర్వభూతేష్వవస్థితం, ఆత్మస్థం-స్వాన్తరాత్మతయా అవస్థితం-పూజయధ్వమ్ ॥ ౭౦ ॥ యోగాదేశం నామైతత్ స్తోత్రం ఉపాసాద్య, ప్రాతః ప్రాప్య,

మనసా, ధారయన్తః, సమాహితచిత్తాః, మౌనవ్రతనిష్ఠాః ఆదృతాః ఆదరయుక్తాః, సర్వేయూయమభ్యసత ॥ ౭౧ ॥ స్తోత్రస్య సాంప్రదాయికత్వమాహ ॥ విశ్వసృజాం మరీచ్యాదీనాం-పతి-ర్విశ్వసృట్ప్రిష్ఠే, ఆత్మజానాం, స్రష్టుమిచ్ఛతాం భృగ్వాదీనామస్మాకం పురా - ఆహ ఉపదిష్టవాన్ ॥ ౭౨ ॥ తేఉపదిష్టస్తోత్రా - వయం-ప్రజాసర్గనిమిత్తే-ప్రచోదితాస్సన్తః- అనేనస్తోత్రేణ-నిరస్తాజ్ఞానాః-వివిధాః-ప్రజాః-సిసృక్షుస్సృష్టవన్తః ॥ ౭౩ ॥ పుమాన్, సమాహితచిత్తో-వాసుదేవః, పర-మయనం ప్రాప్యం ప్రాపకమాధారశ్చ, యస్యతథాభూతః, ఇదం, నిత్యదా, జపన్, ఆశు, స్వసమీహితం, శ్రేయ, ఆప్నోతి ॥ ౭౪ ॥ శ్రేయసామపి మధ్యేజ్ఞానస్యైవనిరతిశయపురుషార్థరూపమోక్షసాధనత్వేననిరతిశయశ్రేయస్త్వం వదన్ తత్సాధనతామస్యస్తోత్రస్యాహ ॥ శ్రేయసామితిద్వాభ్యామ్ ॥ సర్వేషామపిశ్రేయసాం మధ్యే, జ్ఞానం భగవద్భక్త్యాత్మకం జ్ఞానమేవ, నిశ్శ్రేయసం నితరాం శ్రేయః, స్మృతం, కుతః, యతః-జ్ఞానినో భగవద్భక్త్యాత్మకజ్ఞానవన్తః, ఉపాయాన్తరైర్దుస్తరమపి-వ్యసనార్ణవం దుఃఖసాగరాత్మకం సంసారం, తరన్తి ॥ ౭౫ ॥ యః పుమాన్, మయా, గీత మిదం స్తోత్రం శ్రద్ధయాయుక్తః, అధీయానః అధ్యయనం కుర్వాణః, ఉపాయాన్తరైర్దురారాధ్యమపిహరిం, మారాధయతి హరివిషయాం భక్తిం లభతఇత్యర్థః ॥ ౭౬ ॥ తతో-మయా-యద్గీతం, స్తోత్రం, తస్య, గీతాత్, భావేక్తః, గానాద్ధేతోః, సుప్రీతాత్, శ్రేయసాం సర్వపురుషార్థానాం, వల్లభాత్ ప్రభోః, రముష్మాద్భక్త్యాఽఽరాధితాత్స

ధారయన్తో మునివ్రతాః । సమాహితధియస్సర్వ ఏతదభ్యసతాదృతాః ॥ ౭౧ ॥ ఇదమాహ పురాఽస్మాకం భగవాన్విశ్వసృట్పతిః । భృగ్వాదీనామాత్మజానాం సిసృక్షుస్సంసిసృక్షతామ్ ॥ ౭౨ ॥ తేవయం చోదితాస్సర్వే ప్రజాసర్గే ప్రజేశ్వరాః । అనేనధ్వస్తతమసస్సిసృక్ష్మ వివిధాః ప్రజాః ॥ ౭౩ ॥ అథేదం నిత్యదాయుక్తో జపన్నవహితః పుమాన్ । అచిరాచ్ఛ్రేయ ఆప్నోతి వాసుదేవపరాయణః ॥ ౭౪ ॥ శ్రేయసామపి సర్వేషాం జ్ఞానం నిశ్శ్రేయసం పరమ్ । సుఖం తరన్తి దుష్పారం జ్ఞాననౌర్వ్యసనార్ణవమ్ ॥ ౭౫ ॥ య ఇమం శ్రద్ధయాయుక్తో మద్గీతం భగవత్స్తవమ్ । అధీయానో దురారాధ్యం హరిమారాధయత్యసౌ ॥ ౭౬ ॥ విన్దతే పురుషోఽముష్మాద్యద్యదిచ్ఛత్యసత్వరః । మద్గీతగీతాత్సుప్రీతాచ్ఛ్రేయసామేకవల్లభాత్ ॥ ౭౭ ॥ య ఇదం కల్య ఉత్థాయ ప్రాఞ్జలిశ్శ్రద్ధయాఽన్వితః । శృణుయాచ్ఛ్రావయేన్మర్త్యో ముచ్యతే కర్మబన్ధనైః ॥ ౭౮ ॥ గీతం మయేదం నరదేవనన్దనాః పరస్య పుంసః పరమాత్మనస్స్తవమ్ । జపన్త ఏకాగ్రధియస్తపో మహచ్చరధ్వమన్తే తత ఆప్స్యథేప్సితమ్ ॥ ౭౯ ॥ ****

**** ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే త్రయోవింశోఽధ్యాయః ॥ ****

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇతిసందిశ్య భగవాన్బార్హిషదైరభిపూజితః । పశ్యతాం రాజపుత్రాణాం తత్రైవాన్తర్దధే హరః ॥ ౧ ॥ రుద్రగీతం భగవతః స్తోత్రం సర్వే ప్రచేతసః । జపన్తస్తే తపస్తేపుర్వర్షాణామయుతం జలే ॥ ౨ ॥ ప్రాచీనబర్హిషం క్షత్తః కర్మస్వాసక్తమానసమ్ । నారదోఽధ్యాత్మతత్త్వజ్ఞః కృపాలుః ప్రత్యబోధయత్ ॥ ౩ ॥ శ్రేయస్త్వం కతమద్రాజన్ కర్మణాఽఽత్మన ఈహసే । దుఃఖహానిస్సుఖావాప్తిశ్శ్రేయస్తన్నేహ

రవపురుషా, ద్యద్యచ్ఛ్రేయ ఇచ్ఛతి, అసత్వరన్ స్థిరస్సన్ తత్సర్వం, విన్దతే లభతే ॥ ౭౭ ॥ యః పుమా-నిదం, కల్యే ఉషసి, ఉత్థాయ, ప్రాఞ్జలిః-శృణుయాత్, అన్యాన్, శ్రావయేద్వా, సమర్త్యః, సర్వైః, కర్మరూపైర్బన్ధనైః, ముచ్యతే ముక్తో భవతి ॥ ౭౮ ॥ హేనరదేవనన్దనాః -మయాగీత, మిదం, పరమపురుషస్య స్తవం జపన్తస్సమాహితచిత్తాః, తపశ్చరధ్వం కురుధ్వం, అన్తేతపసోఽన్తే, తతస్తస్మా, దీప్సితం, అవాప్స్యథ ప్రాప్స్యథ ॥ ౭౯ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే త్రయోవింశోఽధ్యాయః ****

ఏవం రుద్రోపదిష్టభగవత్స్తోత్రతదారాధనప్రకారేషు ప్రచేతస్సుతపశ్చరత్సు ప్రాచీనబర్హిర్నారదోపదిష్టాధ్యాత్మ్యపారోక్ష్యః పుత్రేష్వారోపితమహీభారో భగవన్తముపాస్య తల్లోకమగాదిత్యాహ మునిః పఞ్చభిరధ్యాయైః ॥ ఇత్యుక్తప్రకారం, సందిశ్య ఉపదిశ్య, భగవాన్ రుద్రః, బార్హిషదైస్సమ్యక్పూజితః, రాజపుత్రాణాం ప్రచేతసాం, పశ్యతాం సతాం, తత్రైవా, న్తర్హితవాన్ ॥ ౧ ॥ తత, ఇదం, రుద్రేణగీతం, భగవతః, స్తోత్రం జపన్తః, ప్రచేతసో వర్షాణా, మయుతం దశసాహస్రపర్యన్తం-జలే, తప-స్తేపుః-పాకం పచతీతివన్నిర్దేశః-తపశ్చక్రురిత్యర్థః ॥ ౨ ॥ హేక్షత్తః తత-ఆత్మవి-న్నారదో, భగవాన్, ఆగత్య, కేవలం-కర్మస్వేవాసక్తచిత్తం, ప్రాచీనబర్హిషం-బోధితవాన్ ॥ ౩ ॥ బోధనప్రకారమేవాహ ॥ శ్రేయ ఇతి ॥ అత్ర ప్రచేతసాం కథామసమాప్యైవాన్తరా ప్రాచీనబర్హిషః కథాఽపశిష్టా ప్రస్తు

యతఇత్యవగన్తవ్యం- హేరాజన్, ఆత్మనేస్వస్మై, కర్మణాఅనుష్ఠీయమానేనయజ్ఞాదికర్మణా, కతమచ్ఛ్రేయః కింవాశ్రేయఃసాధ్యమీహసేఇచ్ఛసి, దుఃఖనివృత్తిస్సుఖప్రాప్తిశ్చేదీహ్యతే, తన్న, హి కర్మణి, తదుభయం, నేష్యతే కేవలకర్మణాతదుభయం, నసాధ్యతఇత్యర్థః ॥౪॥ ఏవం కేవలకర్మణో ముక్తిపురుషార్థసాధనతాం ప్రతిబోధితఉద్విగ్నమనా రాజాఽఽహ॥ నేతి॥ హేమహాభాగ-కర్మభి-రాక్షిప్తా ధీర్యస్య, సోఽహం, పరం శ్రేయో-నజానామి-అత- స్త్వం-విమలంఅన్తఃకరణనైర్మల్యాపాదకం, జ్ఞానం-మేమహ్యం-బ్రూహ్యుపదిశ - యేనజ్ఞానేన - అహం-కర్మరూపా-ద్బన్ధనాద్బన్ధహేతోః - ర్ముచ్యేయముక్తోభవేయమ్॥౫॥ కూటధర్మేషుఅతిబాల్యధర్మేషు-అవర్జనీయప్రవృత్తిధర్మేష్వితియావత్- అతఏవ-సంసారద్వారేషు, భ్రామ్యన్ మమతాంకుర్వన్ పుత్రాదిషు-అర్థధీఃపురుషార్థబుద్ధిః- అతఏవ-మూఢో-మాదృశః, పరంశ్రేయో-నవిన్దతే॥౬॥ కర్మఫలేషువైరాగ్యముత్పాద్యబ్రహ్మవిద్యాముపదేష్టుంయోగానుభావేనయజ్ఞపశూన్ప్రత్యక్షంప్రదర్శ్యాహ॥ భోభోఇతి॥ హేహేప్రజాపతే రాజన్- అధ్యాత్మతత్త్వశ్రోతృలాభప్రయుక్తాదరాత్సంభ్రమాద్వాభోభోఇతిద్విరుక్తిః, యద్వా- హేప్రజాపతే- హేరాజ-న్నితి-విశేషణద్వయాభిప్రాయేణద్విరుక్తిః-నిర్ఘృణేన-త్వయా-అధ్వరే-సంజ్ఞాపితాన్మారితాన్-జీవసంఘరూపాన్పశూన్సహస్రశః-పశ్య॥౭॥ ఏతేపశవఃతవవైశసంత్వత్కృతాంపీడాం, స్మరన్తః, త్వాం- సంపరేతంమృతం, ప్రతీక్షన్తేకదాఽయంమరిష్యతీతిప్రతీక్షన్తఇత్యర్థః, యదాచత్వంమరిష్యసితదా, తేపశవ - ఉత్థితమన్యవఃసంజాతక్రోధాః-అయఃకూటైఃలోహవదపిశీర్ణైః-శృఙ్గైః త్వాంఛిన్దన్తిచేత్స్యన్తి॥౮॥ నను,, నవా ఉవేతన్మ్రియసేనరిష్యసి దేవాఇదేషిపథిభిస్సుగేభిః। యత్రయన్తిసుకృతోనాపిదుష్కృతస్తత్రత్వాదేవస్సవితాదధాతు,, ఇతియాగీయసంజ్ఞపనస్యహింసాత్వాభావశ్రవణాత్తాదాత్వికదుఃఖజనకత్వేపినిహీనపశుజన్మనివర్తనద్వారా స్వర్గోపభోగయోగ్యసున్దరతరజన్మసంపాదకత్వేనతాదాత్వికదుఃఖాదిజనకౌషధపానకర్ణభేదనక్షౌరాదికర్మకారయితృచికిత్స

ఇవేష్యతే॥౪॥ రాజోవాచ॥ నజానామిమహాభాగపరంకర్మాపవిద్ధధీః। బ్రూహిమేవిమలంజ్ఞానంయేనముచ్యేయకర్మభిః॥౫॥ గృహేషుకూటధర్మేషుపుత్రదారధనార్థధీః। నపరంవిన్దతేమూఢోభ్రామ్యన్సంసారవర్త్మసు॥౬॥
నారదఉవాచ॥ భోభోఃప్రజాపతేరాజన్పశూన్పశ్యత్వయాఽధ్వరే। సంజ్ఞాపితాన్జీవసంఘాన్నిర్ఘృణేనసహస్రశః॥౭॥ ఏతేత్వాంసంప్రతీక్షన్తేస్మరన్తోవైశసంతవ। సంపరేతమయఃకూటైశ్ఛిన్దన్త్యుత్థితమన్యవః॥
అత్రతేకథయిష్యేఽముమితిహాసంపురాతనమ్। పురఞ్జనస్యచరితంనిబోధగదతోమమ॥౯॥ ఆసీత్పురఞ్జనోనా

కఏతాదివద్ధితకారిణిసంజ్ఞపితేరపిపశూనాంక్రోధాసంభవాచ్చకథమేవముచ్యతఇతిచేన్న - కర్మఫలేషువైరాగ్యజననార్థత్వేనాన్యపరత్వాత్తదుక్తేః, అతఏవ-వైరాగ్యోదయాయాన్యాపదేశముఖేనాధ్యాత్మోపదేశాత్మకేతిహాసం సంప్రస్తోతుం ప్రతిజానీతే॥ అత్రేతి॥ అత్ర-నిరతిశయపురుషార్థతత్సాధనాద్యజ్ఞానరూపేసఙ్కటే, తత్త్వహితపురుషార్థనిశ్చాయకం, పురాతనం-పురఞ్జనాఖ్యరాజచరితాత్మక-మితిహాసం, తేతుభ్యం, కథయిష్యే- గదతఃఇతిహాసంసమ్యక్కథయతో, మమమత్తస్సకాశాత్ - న్నిబోధఅవహితమనాఃశృణు॥౯॥ ఏవంప్రతిజ్ఞాతమేతిహాసంప్రస్తౌతి॥ ఆసీదితి॥ అత్రాన్యాపదేశముఖేనాధ్యాత్మోపదేశఃక్రియతే-ననుసాక్షాదేవాధ్యాత్మోపదేశఃకింనక్రియతేసాక్షాత్తదుపదేశేఽపివైరాగ్యోదయసంభవాత్ - ఉచ్యతే- దేహాత్మాభిమానస్వతన్త్రాత్మాభిమానగ్రస్తస్యతత్త్వహితపురుషార్థాద్యనభిజ్ఞస్యవైషయికమేవసుఖంపరమంపురుషార్థమభిమన్యమానస్య హఠాత్తత్త్వోపదేశః క్రియమాణోఽపినసుప్రతిష్ఠితస్స్యాదిత్యాలోచ్యచిరమనభ్యస్తస్త్రీపుంనపుంసకగర్భజన్మజరామరణజాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యాద్యాత్మకసంసారమనువర్ణ్యతత్రదోషానుద్ఘాట్య హేయతాబుద్ధ్యుత్పాదనద్వారా క్రియమాణస్తత్త్వోపదేశస్సుప్రతిష్ఠితస్స్యాదితి తత్రజీవోరాజత్వేనశరీరంపురత్వేన పరమాత్మాసఖిత్వేనబుద్ధిర్భార్యాత్వేనేతిరూప్యతే - తత్రపురఞ్జనాదీన్స్వయమేవతఃపఞ్చమేఽధ్యాయేవ్యాఖ్యాస్యతి॥ తథాపి, సుఖగ్రహణాయయథోపదశాతికిఞ్చిద్వ్యాఖ్యాస్యామః॥ అత్ర-హేరాజన్ - పురంవ్యనక్తిజనయతినిర్మాపయతీతిపురఞ్జనః-కశ్చి, ద్రాజా-స్వకర్మభిఃపురస్థానీయశరీరోత్పాదకజీవస్థానీయోవివక్షితః, ఆసీదిత్యనేనమూపణీయేజీవే అనాదిసత్తానిరూపితా-తంవిశినష్టి-బృహచ్ఛ్రవాః-బృహత్ విస్తృతం, శ్రవఃకీర్తి-ర్యస్య ,, అపహతపాప్మా విజరోవిమృత్యుర్విశోకోవిజిఘత్సోఽపిపాసస్సత్యకామస్సత్యసఙ్కల్పఃనిర్వాణమయఏవాయమాత్మా, అచ్ఛేద్యోఽయమదాహ్యోఽయమక్లేద్యోఽశోష్యఏవచ। నిత్యస్సర్వగతస్స్థాణురచలోఽయంసనాతనః,, ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతిప్రసిద్ధకల్యాణగుణవిశిష్టఇత్యర్థః- తస్యపురఞ్జనస్య-అవిజ్ఞాతంనామధేయంయస్య-సతథాభూతః-కశ్చి-ద్విజ్ఞాతచేష్టిత-స్సఖా-ఆసీత్, అత్రపరమాత్మస్థానీయంమి

త్రంవివక్షితం-పరమాత్మా హి జీవస్యమిత్రంశ్రూయతే ''మాతాపితాభ్రాతానివాసశ్శరణంసుహృద్గతిశ్చనారాయణః'' ఇతి-ఏవంహితాచరణశీలం, సఖాయంపరమాత్మానం - తదాజ్ఞామతిలఙ్ఘ్యాయంసంసారిజీవః-నామతోఽపనజానాతి, కిముత స్వరూపరూపగుణవిభూతిభిరితిఖ్యాపనాయావిజ్ఞాతనామేత్యుక్తం- యద్వా, సఖిత్వేనాభిప్రేతంయద్దోషానవేక్షణేన హితాచరణశీలత్వం తత్ఖ్యాపయితుంఅవిజ్ఞాతనామేత్యుక్తం-అవిజ్ఞాతఇతి ''గతిబుద్ధిశబ్దార్థేభ్యశ్చ'' ఇతి కర్తరి క్తః, అవిజ్ఞాతేత్యర్థః ''అవిజ్ఞాతాసహస్రాంశుః'' రిత్యవిజ్ఞాతృశబ్దోహినామసహస్రేభగవన్నామతయాపివినియుక్తః-తత్రస్వాశ్రితాన్ స్వసమత్వేనానుసన్ధాయతద్ధితైషణపరోఽపారకారుణ్యపరవశఆశ్రితదోషాన్నజానాతీత్యవిజ్ఞాతేత్యభియుక్తైర్వ్యాఖ్యాతం-ఏవంచ-విపులాపరాధవత్త్వేఽపిసంశ్రయణమాత్రరూపకించిదానుకూల్యేనరిరక్షిషురిత్యర్థః - ఇహత్వవిజ్ఞాతశబ్దః కర్తృసాధనఃక్తాన్తఇతివిశేషః - అవిజ్ఞాతచేష్టితఇతిచ్ఛేదేజీవేనావిజ్ఞాతంచేష్టితం అన్తఃప్రవిశ్యనియమనాదిరూపం యస్య సఇత్యర్థః, కథాపక్షేతు అన్యైరవిజ్ఞాతచేష్టితఇత్యర్థః-విజ్ఞాతచేష్టితఇతిచ్ఛేదేతు ప్రసిద్ధంజగద్వ్యాపారరూపచేష్టితం యస్య - యద్వా - విజ్ఞాతంచేష్టితంజీవప్రేరణాదిలక్షణంజీవపారతన్త్ర్యస్యానుభవసిద్ధత్వాత్ - కథాపక్షేతు - రాజవత్సఖాఽపివిపులకీర్తిరిత్యర్థః ❁॥౧౦॥❁ సపురఞ్జనఃప్రభుః-కరణాదిమత్త్వాచ్ఛరణంభోగాయతనంశరీరం- కథాపక్షే నివాసస్థానం-అన్వేషమాణః-పృథివీంకర్మఫలోదయభోగాయతనప్రకృతిపరిణామరూపంబ్రహ్మాణ్డం-బభ్రామదేవాది స్థావరాన్తశరీరేష్వనుప్రవిష్టఃప్రకృతిమణ్డలేసమసరదిత్యర్థః- కథాపక్షే-భూమణ్డలస్థపుర్యాన్యనుప్రవిశ్యతత్రతత్రకంచిత్కాలంనివసన్కృత్స్నాం పృథివీంచచారేత్యర్థః, యదాచ - స్వస్యానురూపం - శరణందేవమనుష్యాదిశరీరం, నావిన్దన్నాలభత కింతు-తిర్యక్పాదపాదిశరీరమవిన్దత్-తదా-విమనాఇవ-బభూవ-పాదపాదిశరీరేషుచైతన్యానభివ్యక్తేర్విమనా ఇత్యుక్తం, నిశ్చైతన్యఇవాభూదిత్యర్థః-నతుదుఃఖితమనా - ఇతి-దేహాత్మాభిమానినోజీవస్యనిహీనశరీరస్యాపి ప్రీతివిషయ

మరాజా రాజన్బృహచ్ఛ్రవాః। తస్యావిజ్ఞాతనామాఽఽసీత్సఖావిజ్ఞాతచేష్టితః ॥ ౧౦ ॥ సోఽన్వేషమాణశ్శరణంబభ్రామపృథివీంప్రభుః। నానురూపంయదాఽవిన్దదభూత్సవిమనాఇవ ॥ ౧౧ ॥ కామాన్కామయమానోఽసౌతస్యతస్యోపపత్తయే। నసాధుమేనేతాస్సర్వాభూతలేయావతీఃపురః ॥౧౨॥ సఏకదాహిమవతోదక్షిణేష్వథసానుషు। దదర్శనవభిర్ద్వార్భిఃపురంలక్షితలక్షణమ్ ॥ ౧౩ ॥ ప్రాకారోపవనాట్టాలపరిఖైరక్షతోరణైః। స్వర్ణరౌప్యాయసైశ్శృఙ్గైస్సఙ్కులాంసర్వతోగృహైః ॥ ౧౪ ॥ నీలస్ఫటికవైదూర్యముక్తామర

త్వాత్-కథాపక్షేతు-దుఃఖితమనాఇత్యర్థః ❁॥౧౧॥ ❁కామాన్భోగ్యాన్ శబ్దాదీన్-సర్వానపి, కామయమానోఽసౌపురఞ్జనః-తస్యతస్యశబ్దాదేర్విషయస్య-ఉపపత్తయేలబ్ధయే-భూతలే-యావత్యఃపురస్తాస్సర్వాః పురః సాధు నమేనే-శబ్దాదిసర్వవిషయోపభోగోపయుక్తశరీరాణికామయమానఃకేషుచిచ్ఛరీరేషుకేషాంచిదిన్ద్రియాణామనభివ్యక్తత్వాదనభివ్యక్తకతిపయేన్ద్రియశరీరాణ్యనుప్రవిశన్తత్రసర్వవిషయాలాభాత్తానినసాధుమేనేఇత్యర్థః-కథాపక్షేతు-తత్రపురేకేషాంచిద్భోగ్యవస్తూనాంసత్త్వేఽపిసర్వేషామభావాన్నసాధుమేనేఇత్యర్థః ❁॥౧౨॥❁ అథ ఏక దాసుకృతవిశేషపరిపాకదశాయాం-హిమవతో,దక్షిణేషు సానుషు-కర్మతత్ఫలోత్పత్తియోగ్యేషుకర్మక్షేత్రేషు-భారతవర్ష ఇత్యర్థః - పురంమనుష్యశరీరం-లక్షితానిదృష్టానిసర్వాణిలక్షణానియస్యాం, తాం-అన్ధపఙ్గుత్వాదిదోషరహితామిత్యర్థః - కథాపక్షే-వక్ష్యమాణప్రాకారాదిసర్వచిహ్నోపయుక్తాం,నవభిర్ద్వార్భిర్నవభీరన్ధ్రైః-చక్షుర్ద్వయశ్రోత్రద్వయనాసికాద్వయముఖపాయూపస్థరూపైః, రుపలక్షితాం,పక్షాన్తరేస్పష్టం-దదర్శ, అభివ్యక్తసర్వేన్ద్రియంసర్వవిషయభోగోపయుక్తంమనుష్యశరీరముపలబ్ధవానిత్యర్థః ❁॥౧౩॥❁ కానిలక్షణానీత్యపేక్షాయాంతాన్యవదన్ తాంపురీంవర్ణయతిత్రిభిః॥ప్రాకారేత్యాది॥యద్యప్యత్రప్రాకారాదిసాధర్మ్యేణరూపణీయాఃపదార్థాశ్శరీరేనసన్తి - తథాపి-కించిత్సాదృశ్యమవలమ్బ్యకథాసాన్దర్భ్యాయప్రాకారాదీన్యనువర్ణ్యన్తేపరిఖైరిత్యుపంస్త్వమార్షం-అన్యథాపరవల్లిఙ్గతాయాంపరిఖాభిరితిస్యాత్-అక్షాఃగవాక్షాః అత్రత్వగాదయఃప్రాకారత్వేనరూప్యన్తే రోమపఙ్క్తిరుపవనం-స్కన్ధోపరిభాగోఽట్టాలం రుధిరాఘః పరిఘా-నవరన్ధ్రాణ్యక్షాః- అక్షిపక్ష తోరణం స్వర్ణాదిశృఙ్గైశ్శిఖరైః,యుక్తా-యేగృహాః, తైస్సఙ్కులాంవ్యాప్తాం- అత్రమూలాధారాదీనిషట్చక్రాణిగృహత్వేనరూప్యన్తే- రాజసాదిస్వభావాశ్శృఙ్గత్వేనవివక్షితాః ❁ ॥౧౪॥ ❁ నీలాదిభిః, క్లృప్తాహర్మ్యస్థలీయస్యాం,హర్మ్యస్థలీతిహృదయంవివక్షితం - హృదగతైకశతనాడ్యఃకేసరావానీలాదిభావేనరూప్యన్తే-అతఏవ, నాగాక్షా

రైర్గ్వాడీభిర్వ్యాప్తత్వా - ద్భోగవతీంనాగానాంపురీమివ,శ్రియాదీప్తామ్ ❁ ॥౧౫॥ ❁ సభాసమాజస్థానం,చత్వరంచ
తుష్పథః,రథ్యారాజమార్గః-ఆక్రీడాయతనంద్యూతాదిస్థానం-ఆపణోహట్టః - చైత్యంజనానాంవిశ్రమస్థానం,ధ్వజేషుప
తాకాః-తాభి-ర్విద్రుమవేదికాభిశ్చ - యుక్తా,అత్రహర్మ్యస్థలీత్వేనరూపితమేవహృదయంపునస్సభాచత్వరక్రీడాయతన
గుణయోగాత్సభాదిభావేనరూప్యతే,,హృదిహ్యయమాత్మాప్రతిష్ఠిత,,ఇతిజీవస్యహృదయస్థానత్వశ్రవణాజ్జీవాశ్రితత్వ
చ్చేన్ద్రియప్రాణానాంసర్వేంద్రికన్దరరూపత్వాద్ధృదయస్యసభారూపత్వాత్,తతఏవ - చత్వరరూపత్వమపి-పరమాత్మ
నఃక్రీడాస్థానత్వాత్క్రీడాయతనంచ-చక్షురాదీన్ద్రియస్థానానిహట్టాః- తేభ్యోహిశబ్దాదీన్యాకృష్యానుభవతిపురఞ్జనః సు
షుమ్నారథ్యా - రాజవద్గచ్ఛతోజీవస్యముక్తిమార్గత్వాత్సుషుమ్నాయాః పురీతత్చైత్యం - జీవస్యసుషుప్తౌవిశ్రమస్థాన
త్వాత్-ఆధారాదిచక్రస్థాఃకర్ణికాఃవిద్రుమవేదికాఃధ్వజపతాకాఃకరతలపాదతలాని❁॥౧౬॥ ❁ఏవందేహంపురభావేన
రూపయిత్వావిషయవర్గందేహానుబన్ధికళత్రాపత్యాదివర్గంబాహ్యోపవనత్వేనరూపయతి ॥ పుర్యాస్త్వితి॥ బాహ్యోప
వనేప్రమదాందదర్శేతిచతుర్థేనాన్వయః - దివ్యద్రుమాశ్లిష్టలతాభి-రాకులే-నదతాంవిహఙ్గకులానామళికులానాంచకో
లాహలోయేషు-తేజలాశయా-యస్మిన్ ❁॥౧౭॥ ❁హిమనిర్ఝరాణాంవిప్రుషోబిన్దవ- స్తద్వతా,కుసుమాకరసంబన్ధినా-
వాయునా-చలన్తః-ప్రవాలవిటపాశ్శాఖా-యేషాంతై - ర్ద్రుమై-ర్నళినీనాం-తటేషు-సంపత్సమృద్ధి-ర్యస్మిన్ ❁॥౧౮॥ ❁నా
నావిధై-ర్వన్యమృగసమూహై-రనాబాధితత్కృతబాధారహితే - తత్రహేతు-ర్మునివ్రతైరహింస్రై-ర్యత్రోపవనే-కో
కిలకూజితైః-పాన్థః-స్వాత్మాన-మాహూతమివ-మన్యతే - ఏవంవిషయవర్గోబాహ్యోపవనత్వేనరూపితః-తస్యశరీరాద్బ
హిష్ఠత్వాత్ - కోలాహలశబ్దేనశబ్దస్య-కుసుమాకరవాయుశబ్దాభ్యాంగన్ధస్పర్శయోః-చలత్ప్రవాళేతిసౌన్దర్యకథనేనరూ
పస్య - జలాశయహిమనిర్ఝరనళినీశబ్దైరసస్యచ- ప్రత్యభిజ్ఞానాచ్చతద్విశేషాఃస్రక్చన్దనాదయోదివ్యలతాదిభావేనరూప్య

కతారుతైః। క్లిప్తహర్మ్యస్థలీదీప్తాంశ్రియాభోగవతీమివ ॥ ౧౫ ॥ సభాచత్వరరథ్యాభిరాక్రీడాయతనాప
ణైః।చైత్యధ్వజపతాకాభిర్యుక్తాంవిద్రుమవేదిభిః॥ ౧౬ ॥పుర్యాస్తుబాహ్యోపవనేదివ్యద్రుమలతాకులే।న
దద్విహఙ్గాలికులకోలాహలజలాశయే ॥ ౧౭ ॥ హిమనిర్ఝరవిప్రుష్మత్కుసుమాకరవాయునా । చలత్ప్ర
వాలవిటపనలినీతటసంపది ॥ ౧౮ ॥ నానారణ్యమృగవ్రాతైరనాబాధేమునివ్రతైః । ఆహూతంమన్యతేపా
న్థోయత్రకోకిలకూజితైః ॥ ౧౯ ॥ యదృచ్ఛయాఽఽగతాంతత్రదదర్శప్రమదోత్తమామ్ ।భృత్యైర్దశభిరా
యాన్తీమేకైకశతనాయకైః ॥ ౨౦ ॥ పఞ్చశీర్షాహినాగుప్తాంప్రతిహారేణసర్వతః।అన్వేషమాణామృష

న్తే-యద్వా- దేహానుబన్ధివర్గోఽత్రబాహ్యోపవనత్వేనరూప్యతే-తత్రసంసారీపుమాన్ద్రుమః- ద్రుమవత్తచ్ఛాయావికారా
త్మదేహసంస్పృష్టత్వాత్-తమాశ్రితాస్త్రియోలతాః-ద్రుమస్యలతాఇతిషష్ఠీసమాసః- తదాశ్రితాన్యపత్యానివిహఙ్గకులం-
యోషిత్సఙ్గినోఽళికులం - అపత్యాదీనాంమధురాలాపాఃకోలాహలఃవాపీకుల్యాతటాకాగీన్యాజీవికాదిరూపాణిజలాశ
యహిమనిర్ఝరనలిన్యాదిరూపేణరూప్యన్తే-కుసుమాకరశబ్దేనపుష్పవాటికాదీనివివక్షితాని చలత్ప్రవాళవిటపేత్యావ్రిస
నపాదిఫలజాతివృత్తావివక్షితాః - ఆరణ్యకమృగవ్రాతైరిత్యనేనస్యాలశ్వశురాదయోబాన్ధవావివక్షితాః - తేహ్యారణ్యక
మృగవత్పుత్రతుల్యధనాపహారిణః - ధనాపహారిత్వమపితేషాంహింసయా-కిన్తుసాన్త్వనేనేతిద్యోతయితుంమునివ్రతై
రితివిశేషణం - యత్రయస్మిన్నేవంభూతేబాహ్యోపవనే-కోకిలకూజితతుల్యకలత్రాపత్యాదిమధురోక్తిభిః-పాన్థఃనివృ
త్తిమార్గనిష్ఠోఽపి-స్వాత్మాన,మాహూతమివదేహానుబన్ధివర్గైరాసక్తింప్రాపితమివ-మన్యతే ❁ ॥ ౧౯ ॥ ❁ తత్రోపవనే-
ఆసక్తాం - బుద్ధిం -యదృచ్ఛయోపగతాం దదర్శ-యద్యప్యత్రజీవస్యబుద్ధ్యాసహసంబన్ధదశాయాంబుద్ధేర్బాహ్యోపవన
రూపదేహానుబన్ధివర్గసంబన్ధాభావేనబుద్ధేస్తదాసక్తిర్నాస్తి- తథాఽపిభవిష్యద్దేహానుబన్ధివర్గాసక్త్యభిప్రాయేణకథా
సౌన్దర్యాయైవంవర్ణితమిత్యవగన్తవ్యం - యదృచ్ఛయాఽఽగతామిత్యనేనజీవబుద్ధ్యోస్సంబన్ధోనస్వసఙ్కల్పకృతః-కింతు
దైవకృతఇతిసూచ్యతే - యాప్రాకారాదియుక్తాపురీ - యస్యాఃపుర్యాఃబాహ్యోపవనేకోకిలకూజితైఃపాన్థఆత్మానమా
హూతంమన్యతే,తాం,యదృచ్ఛయా-ఆగతాం-పురీం-తత్రఉపవనే-ప్రమదాంచ-దదర్శేత్యాఽన్వయప్రకారః-అస్మిన్పక్షే
మానుషదేహస్యదుర్లభత్వం సూచితం కథాపక్షేతుస్పష్టోర్థః - ప్రమదోత్తమాంవిశినష్టిదశభిః-జ్ఞానకర్మేన్ద్రియైః-ఏకై
కంప్రత్యేకం-శతమనన్తావృత్తయ-స్తాసాం-నాయకైఃపతిభిర్భృత్యైస్సహ-ఆయాన్తీమభిముఖంగచ్ఛన్తీమ్ ❁॥౨౦॥❁
పఞ్చశీర్షాణివృత్తయో-యస్య - తేనా-హినాప్రాణేనప్రతిహారేణపాలకేన - అహార్వాయుభక్షత్వేనతత్ప్రచురత్వాత

హేనేత్యుక్తం - సర్వతో గుప్తాం రక్షితాం - స్వేషామిన్ద్రియాణాం ప్రాణాధీనవృత్తిత్వాదహినా గుప్తామిత్యుక్తం - ఋషభం పతిం - అన్వేషమాణాం, అనేన చేతనైకధార్యత్వం తచ్ఛేషత్వం చ వివక్షితం - అప్రౌఢామితి బుద్ధేశ్చేతనేన సహ సంబన్ధదశాయామప్రౌఢప్రసవ దేవకార్యాక్షమత్వేఽపత్యదోషగ్యతా స్త్రీతి సూచయతి - కామరూపిణీమిత్యనేన గన్ధరసాదిజ్ఞానభేదభిన్నతాం సూచయతి * ॥౨౧॥ * తదేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ సునాసామితి ॥ బుద్ధివృత్తయో హి గన్ధరసాదిజ్ఞానభేదేన తదవాన్తరభేదేన చ బహువిధాః - తాభిర్బుద్ధివృత్తిభిస్తస్యాస్సునసత్వాదిరూప్యతే - సునాసాం శోభననాసాం గన్ధార్త్తిక్కా ఘ్రాణేన్ద్రియవృత్తిర్యస్యాస్తాం - ఏవమగ్రేఽపి - దన్తకపోలాననశ్రోణిపాదస్తనాదివ్యాపారజన్యహర్షాదీనామపి బుద్ధివృత్తిత్వాత్తాభిస్సుదన్తత్వాదిరూపణం క్రియతే - నాసికాదన్తకపోలాననకరశ్రోణిపాదస్తనాదివిశేషణభూతానాం శోభనత్వసమవిన్యస్తత్వాదీనామపి స్వవిశేష్యభూతనాసికాదేర్గన్ధాదివృత్తిద్వారా బుద్ధివిశేషణత్వం ద్రష్టవ్యం - సమం విన్యస్తౌ రచితౌ - కర్ణౌ - తాభ్యాం - కుణ్డలశోభాం - దధతీం '' అన్నమయం హి సోమ్య మన ఇతి - యత్కృష్ణం తదన్నస్య '' ఇత్యాదిశ్రుత్యనుసారేణ శ్యామామిత్యుక్తం - కుణ్డలశ్రీసంబన్ధః కుణ్డలాలంకృతకర్ణాధికరణశ్రోత్రేన్ద్రియశ్రవణవృత్తిద్వారా * ॥౨౨॥ * ఏవం - పిశఙ్గనీవీకనకమేఖలాసంబన్ధోఽపి స్తననాభినితమ్బవ్యాపారజన్యహర్షాదివృత్తిద్వారేతి ద్రష్టవ్యం - నూపురైః - క్వణద్భ్యాం పద్భ్యాం - చలన్తీం - నూపురగమనసంబన్ధోఽపి పాదేన్ద్రియవృత్తిద్వారా - కథాపక్షే స్పష్టం నూపురైరితి బహువచనం పాదాఙ్గులీయకానాముపలక్షణం - అన్యథా నూపురాభ్యామితి స్రూయేత * ॥౨౩॥ * వ్యఞ్జితం - కైశోరం యయోస్తౌ వయో ఉపక్రమో యాభ్యాం - సమౌ చ తౌ వృత్తౌ చ నిర్గతావన్తరాత్, సంశ్లిష్టావిత్యర్థః - స్తనౌ - వ్రీడయా లజ్జయా, వస్త్రాన్తేన - నిగూహన్తీ - గజ ఇవ గచ్ఛతీతి గజగామినీ - తామ్ * ॥౨౪॥ * వ్రీడయా సహితం - యత్ - స్మితం - తేన శోభనాం సున్దరాం ప్రతి వీరః - పురఞ్జనః - ప్రేమ్ణా - ఉచ్చై-

భమపోహ్యాం కామరూపిణీమ్ ॥ ౨౧ ॥ సునాసాం సుదతీం బాలాం సుకపోలాం వరాననామ్ । సమవిన్యస్తకర్ణాభ్యాం బిభ్రతీం కుణ్డలశ్రియమ్ ॥ ౨౨ ॥ పిశఙ్గనీవీం సుశ్రోణీం శ్యామాం కనకమేఖలామ్ । పద్భ్యాం క్వణద్భ్యాం చలన్తీం నూపురైర్దేవతామివ ॥ ౨౩ ॥ స్తనౌ వ్యఞ్జితకైశోరౌ సమవృత్తౌ నిరన్తరౌ । వస్త్రాన్తేన నిగూహన్తీం * వ్రీడయా గజగామినీమ్ ॥ ౨౪ ॥ తామాహ లలితం వీరస్సవ్రీడస్మితశోభనామ్ । స్నిగ్ధేనాపాఙ్గపుఙ్ఖేన స్పృష్టః ప్రేమోద్భ్రమద్భ్రువా ॥ ౨౫ ॥ కా త్వం కఞ్జపలాశాక్షి కస్యాసీహ కుతస్సతి । ఇమాముప పురీం భీరు కిం చికీర్షసి శంస మే ॥ ౨౬ ॥ క ఏతేఽనుపథా యే త ఏకాదశ మహాభటాః । ఏతా వా లలనాస్సుభ్రు కోఽయం తేఽహిః పురస్సరః ॥ ౨౭ ॥ త్వం హ్రీర్భవాన్యస్యథ వాగ్రమా పతిం విచిన్వతీ కిం మునివద్రహో వనే । * యదఙ్ఘ్రికామాప్తసమస్తకామం క్వ పద్మకోశః పతితః కరాగ్రాత్ ॥ ౨౮ ॥ నాసాం వరోర్వ* న్యతమా భువస్పృక్ పురీమిమాం వి-

-ర్భ్రమన్త్యౌ - భ్రువౌ - యస్మిన్ - తేన - స్నిగ్ధేన - అపాఙ్గ ఏవ - పుఙ్ఖో మూలప్రాన్తో - యస్య - కటాక్షబాణస్య - తేన స్పృష్టో విద్ధః - సలలితం యథా తథా - ఆహ, తయోస్సంవాదోక్తిస్సంబన్ధవార్థ్యాయ * ॥౨౫॥ * హే పద్మదళలోచనే - కా త్వం కింజాతీయేతి ప్రశ్నః - కస్య సంబన్ధినీ పుత్రీ - అసి - కుతః స్థానాత్, ఇహ - గతాసి - హే సతి - ఇమాముప పురిమస్యాః పుర్యాస్సమీపే - కిం కర్తుమిచ్ఛసి * ॥౨౬॥ * ఏతే - అనుపథా అనువర్తినః - క ఏతే - ఏకాదశ మహాభటాః - బుద్ధిమనసోర్వృత్తికృతమేవ భేదమాశ్రిత్య - మనసా సహేన్ద్రియాణామేకాదశత్వా - దేకాదశో మహాభటో మనోరూపో - య ఏషాం - తే, క ఏత ఇత్యుక్తం - హే సుభ్రు - ఏతాః - లలనాః - కా ఇతి - వృత్త్యభిప్రాయేణ ప్రశ్నః - తాసామానన్త్యాదేతా ఇతి నిస్సఙ్ఖ్యో నిర్దేశః - పురస్సరతి గచ్ఛతీతి పురస్సరోఽహిస్సర్పః - కః - ప్రాణే వ్యాప్రియమాణే తదను సర్వేన్ద్రియవ్యాపారాత్పురస్సర ఇత్యుక్తం - బుద్ధిస్వరూపతత్కారణతత్సంబన్ధకారణతత్కార్యవివిత్సు ప్రాచీనబర్హిరాదిలోకాభిప్రాయకం కా త్వమితి ప్రశ్నకథనం - జ్ఞానకర్మోభయేన్ద్రియాణాం ప్రవృత్తిర్బుద్ధ్యాయత్తా - ఉత - స్వత ఇతి సంశయనిరాచికీర్షాభిప్రాయకం ఏతేఽనుపథా ఇతి ప్రశ్నకథనం - బుద్ధిరక్షిప్రాణాయత్తప్రవృత్తిరితి ఖ్యాపనాయ కోఽయం తేఽహిః పురస్సర ఇతి ప్రశ్నోక్తిః * ॥౨౭॥ * యస్యాస్తవ, అఙ్ఘ్రికామనయైవ - ఆప్తాః సమస్తాః కామాః యస్య - తం - పతిం మునివత్ - వనే, రహః ఏకాన్తే - విచిన్వతి - త్వం - వరాహం విచిన్వతీ హ్రీర్హ్యాః - ఉత - శఙ్కరం, విచిన్వతీ భవానీ ఆహోస్విద్బ్రహ్మాణం విచిన్వతీ వాక్సరస్వతీ - అథవా - విష్ణుం విచిన్వతీ - రమా లక్ష్మీః - యది రమా - తర్హి పద్మకోశః కరాగ్రాత్క్వ, పతితః - కరాగ్రపద్మకోశాభావాన్న రమేత్యర్థః - ఏవం రమాదిరూపేణోత్ప్రేక్షోక్తిః రమాదీనాం విష్ణ్వాదిభిరివానాదిబ్రహ్మతత్త్వసంబన్ధఖ్యాపనాయ - కథాస్వారస్యాయ వా - ఏవమగ్రేఽప్యనుపయుక్తం తత్కథాస్వారస్యాయేతి ద్రష్టవ్యమ్ * ॥ ౨౮ ॥ * ఏవం హ్ర్యాద్యన్యతమత్వేనసంభావ్య ఆసాం మధ్యే కాపి న భవసీత్యాహ ॥ నేతి ॥ హే వరోరు - ఆసాం హ్రీభవానీవాగ్రమా-

ణాం చ మధ్యే-అన్యతమా, నాసి న భవసి తత్ర హేతుః-భూమిస్పృక్ భువం స్పృశతీతి భూమిస్పృక్, న హి రమాదీనామన్యతమా దేవతా భువం స్పృశతీతి భావః, అదభ్రకర్మణా-అనల్పకర్మణా, వీరవరేణ మయా సాకమ్-ఇమాం పురీం - అలఙ్కర్తుం, మర్హసి పరం లోకం వైకుణ్ఠం యజ్ఞపుంసా విష్ణునా సహ - శ్రీర్లక్ష్మీరివ ॥ ౨౯ ॥ యత్-యస్మాత్-త్వయా, అపాఙ్గేన-విఖణ్డితం- ఇన్ద్రియం మనో, యస్య, తం-మాం, సవ్రీడం-యచ్చాపవేన ప్రేక్షణం, స్మితం-తేన-విభ్రమా-యా, భ్రూః, త్వయా ఉపసృష్టః ప్రేరితః-ఏష మనోభవః కామః, ప్రబాధతే, అథ అతః, అనుగృహాణ, హే శోభనే ॥ ౩౦ ॥ యన్ముఖం వ్రీడయా అభిముఖం, న భవతి-తత్త్వదాననమున్నీయ ఉన్నమయ్య, దర్శయ, ఆననం విశినష్టి॥ శోభనే భ్రువౌ యస్మిన్, సుతారకే సుకనీనికే, లోచనే-యస్మిన్, వ్యాలమ్బినో దీర్ఘా-యే-నీలాలకాః, తేషాం బృన్దేన-సంవృతం-వల్గూని-వాచకాని వాక్యాని యస్మిన్ శుచిస్మితం యస్మిన్-శుచిస్మితే ఇతి పాఠే సంబోధనమ్ ॥ ౩౧ ॥ ఏవమధీరవదవిజితేన్ద్రియవత్ - యాచమానం-పురఞ్జనం-నారీ ప్రమదా, వీరం-తం, దృష్ట్వా, మోహితా సతీ-వీరం మోహయన్తీ-అభ్యనన్దత అనేనాన్యోన్యపారతన్త్ర్యం సూచ్యతే ॥ ౩౨ ॥ యత్పృష్టం కస్యాసీత్యనేన కస్య పుత్రీ జాతేతి, కా త్వమితి కింస్వరూపాసీతి, తత్రాహ ॥ ఆత్మనో మమ పరస్య తవాపి కర్తారం స్రష్టారం, సమ్యఙ్న విద్మః, కర్తారం విశినష్టి, గోత్రం నామ చ, యత్కృతం యేన కర్త్రా కృతం, భవతి ॥ ౩౩ ॥ ఇహ అస్యాం పుర్యాం, మనాథు, సన్తం వసన్తమ్-ఆత్మానం-పురీమన్తః ప్రవిశ్య నియన్తారం-త్వాం, జానీమః, తత ఆత్మనస్త్వత్తః మత్తశ్చ, పరం విలక్షణం-పురుషం-న విదామః, కోఽసౌ పరః యం న విద్మ ఇతి వదసి, తత్రాహ, హే వీర-ఆత్మనస్తవ మమ చ శరణమ్-ఆయం, పురీ, నిర్మితా-తమిత్యర్థః, ఇహాద్య సన్తమాత్మానం విదామ ఇత్యనేన- కేవలసంసారిణో జీవస్య బుద్ధిః తత్స్వరూ

రవరేణ సాకమ్ । అర్హస్యలఙ్కర్తుమదభ్రకర్మణా లోకం పరం శ్రీరివ యజ్ఞపుంసా ॥ ౨౯ ॥ యదేష మాపాఙ్గవిఖణ్డితేన్ద్రియం సవ్రీడభావస్మితవిభ్రమద్భ్రువా । త్వయోపసృష్టో భగవాన్మనోభవః ప్రబాధతేఽథానుగృహాణ శోభనే ॥ ౩౦ ॥ త్వదాననం సుభ్రు సుతారలోచనం వ్యాలమ్బినీలాలకబృన్దసంవృతమ్ । ఉన్నీయ మే దర్శయ వల్గువాచకం యద్వ్రీడయా నాభిముఖం శుచిస్మితే ॥ ౩౧ ॥ ఇత్థం పురఞ్జనం నారీ యాచమానమధీరవత్ । అభ్యనన్దత తం వీరం హసన్తీ వీర మోహితా ॥ ౩౨ ॥ న విదామ వయం సమ్యక్కర్తారం పురుషర్షభ । ఆత్మనశ్చ పరస్యాపి గోత్రం నామ చ యత్కృతమ్ ॥ ఇహాద్య సన్తమాత్మానం న విదామ తతః పరమ్ । యేనేయం నిర్మితా వీర పురీ శరణమాత్మనః ॥ ౩౪ ॥ ఏతే సఖాయః సఖ్యో మే నరా నార్యశ్చ మానద । సుప్తాయాం మయి జాగర్తి నాగోఽయం పాలయన్పురీమ్ ॥ ౩౫ ॥ దిష్ట్యాఽఽగతోఽసి భద్రం తే గ్రామ్యాన్కామానవాప్స్యసి । ఉద్వహిష్యామి తాంస్తేఽహం స్వబన్ధుభిరరిన్దమ ॥ ౩౬ ॥ ఇమాం త్వమధితిష్ఠస్వ పురీం నవముఖీం విభో । మయోపనీతాన్గృహ్ణానః కామభోగాన్ శతం సమాః ॥ ౩౭ ॥ కం ను త్వదన్యం రమయే హ్యరతిజ్ఞమకోవిదమ్ । అసాంపరాయాభి

పమవిశ్వాసభాసం గృహ్ణాతి న తు యాథాత్మ్యేనేత్యుక్తం - న విదామ వయం వీరకర్తారం తతః పరం యేనేయం నిర్మితా వీరపురీత్యనేన, జీవస్య కరణకళేబరాదిసంపాదనచతురం కృత్స్న జగదుదయవిభవలయలీలం ప్రకృతిపురుషవిలక్షణం పరమపురుషమాపాతతః స్తత్త్వతశ్చ న విషయీకరోతీత్యుక్తమ్ ॥ ౩౪ ॥ యత్పృష్టం క ఏతే నుపథా ఇతి-తత్రాహ ॥ ఏత ఇతి॥ ఏతే నరా ఏకాదశ భటాః, నార్యశ్చ, మే మమ-సఖాయః సఖ్యశ్చ, అనువర్తినో భృత్యా ఇత్యర్థః, అనేనేన్ద్రియాణాం తద్వృత్తీనాం చ బుద్ధ్యేకాయత్తత్వముక్తం, యత్పృష్టం కోఽయం తేఽహిః పురస్సర ఇతి-తత్రాహ - మయి, సుప్తాయాం అయం నాగః, పురీం, పాలయన్, జాగర్తి అనేన-బుద్ధీన్ద్రియమనఆదిషు సర్వేషు, సుప్తేషు, నిర్వ్యాపారేషు సత్స్వపి, ప్రాణవ్యాపారోఽస్తీతి సర్వాపేక్షయా ప్రాణస్య ప్రాధాన్యముక్తమ్ ॥ ౩౫ ॥ ఆస్తాం నామగోత్రాది, దిష్ట్యా పురీం, మాం గతోఽసి, అనేన మనుష్యదేహసంబన్ధో దైవకృతో దుర్లభ ఇత్యుక్తం, అత-స్తే-భద్రం, తావ-న్గ్రామ్యాన్ ఇన్ద్రియగ్రాహ్యాన్ శబ్దాదీన్-అవాప్స్యసి, హే అరిన్దమ-అహం, స్వబన్ధుభిః సఖిభిరిన్ద్రియైస్సహేత్యర్థః-తాన్ గ్రామ్యాన్ భోగాన్ - తే తుభ్యం- ఉద్వహిష్యామి సంపాదయిష్యామి ॥ ౩౬ ॥ హే విభో-నవద్వారామ్, ఇమాం, పురీం-త్వం - శతం, సమాస్సంవత్సరాన్ మయా, ఉపనీతాన్ ప్రాపితాన్ కామాన్ - గృహ్ణానః - అధితిష్ఠస్వ - మనుష్యదేహప్రవేశాభిప్రాయేణ శతమిత్యుక్తమ్ ॥ ౩౭ ॥ సంసారిణో జీవస్య ప్రవృత్తిస్వభావత్వాత్ నివృత్తినిష్ఠాపూర్వకం తత్సఙ్గమమభినన్దతి పఞ్చభిః॥ త్వత్తోఽన్యం, కం-రమయే క్రీడయామి, అనేన-నివృత్తిమార్గనిష్ఠాన బుద్ధ్యధీన ఇత్యుక్తం - తత్ర హేతుః - అరతిజ్ఞం నైష్ఠికం, విరక్తమిత్యర్థః, అత ఏవ, అకోవిదం అనిపుణం, అవిశుద్ధసుఖస్యాపి త్యాగినం, అసాంపరాయాభిముఖం-సాంపరాయో మృత్యు-స్తదభి

నభిముఖం, మరణాభీరుమితివా,, కృతకృత్యాః ప్రతీక్షన్తే మృత్యుం ప్రియమివాతిథి,, మిత్యుక్తేః- అశ్వస్తనవిదం - శ్వోభవం శ్వస్తనం కాలాన్తరానుభావ్యం స్వర్గాది-భోగ్యత్వేనన వేత్తీత్యశ్వస్తనవిత్తం ,, ఏతేవై నిరయాస్తాత స్థానస్య పరమాత్మన,, ఇతి,, వాసుదేవమనో యస్య జపహోమార్చనాదిషు । తస్యాన్తరాయో మైత్రేయ దేవేన్ద్రత్వాదికం ఫల,, మితిస్వర్గాదిసుఖస్య ముముక్షోర్హేయత్వాదిత్యర్థః, పశుం పశుతుల్యమితినిన్దతి ॥ ౩౮ ॥ ఏవం నివృత్తిధర్మస్థం నిన్దిత్వా-ప్రవృత్తిస్వభావం స్తౌతి ॥ ధర్మోహీతి ॥ అత్ర ప్రవృత్తిమార్గే-ధర్మః స్వర్గాదిసాధనో యాగాదిరూపో ధర్మః - తథా, అర్థకామౌ, ప్రజానన్దః పుత్రసుఖం, అమృతం మోక్షః కీర్తిః, విశోకాః నిర్దుఃఖాః, విరజాః నిర్మలాః - లోకాః పుణ్యలోకాశ్చ-సిద్ధ్యన్తీతి శేషః, లోకాన్విశినష్టి, యాన్లోకాన్, కేవలినో నివృత్తిధర్మస్థాః, నవిదుః ॥ ౩౯ ॥ కించ, అస్మిన్భవే, గృహాశ్రమమితియత్, ఏత, త్పిత్రాదీనాం, క్షేమార్హం, శరణమాశ్రయం, వదన్తి, పిత్రాదీనాం గృహాశ్రమిణామారాధకమాశ్రిత్యావస్థానాత్ ॥ ౪౦ ॥ హేవీర, విఖ్యాతం కామిత్వేన ప్రసిద్ధం, వదాన్యం త్యాగినం-కామార్థం విహితమపి త్యజన్తమిత్యర్థః, అతఏవ, ప్రియేషు శబ్దాదికామేషు, దర్శనం దృష్టి-ర్యస్య, తం, కథాపక్షేపి, ఖ్యాతం యశస్వినం - వదాన్యం దానశీలం-ప్రియదర్శనం సున్దరమిత్యర్థః, ఈదృశం త్వాదృశం, నిస్సమం-పతిం, దైవాత్ప్రాప్తం, మాదృశీ-నిస్సమానా, కావా, స్వయం, నవృణీత వృణుయాదేవేత్యర్థః ॥ ౪౧ ॥ హే మహాభుజ, భుజగేన్ద్రభోగయోః సర్పదేహాకారయోః, తవ-భుజయోః, కస్యాస్స్త్రియాః, మనః, నసజ్జేన్నాసక్తం భవేత్, యోభవాన్, అనాథవర్గాః దీనస్తోమాః, తేషాం, మాధిం-అలమత్యర్థం, అపోహితం సర్వత్ర-చరతి, కేన హేతునా అపోహితుం, ఘృణయా ఉద్ధతః అతిశయితో- యః స్మితపూర్వకోఽవలోక, స్తేన ॥ ౪౨ ॥ ఏకం సంబన్ధదార్ఢ్యఖ్యాపనాయ తయోస్సంవాదమభిధాయోపసంహరన్తయోర్వ్యాపారమాహ ॥ నారదః ॥ తౌ దంపతీ పురఞ్జనపురఞ్జన్యౌ, మిథః అన్యోన్యం-సమయం-సఙ్కే

ముఖమశ్వస్తనవిదం పశుమ్ ॥ ౩౮ ॥ ధర్మోహ్యత్రార్థకామౌచ ప్రజానన్దోఽమృతం యశః । లోకా విశోకా విరజా యాన్న కేవలినో విదుః ॥ ౩౯ ॥ పితృదేవర్షిమర్త్యానాం భూతానామాత్మనశ్చహ । క్షేమం వదన్తి శరణం భవేఽస్మిన్యద్గృహాశ్రమమ్ ॥ ౪౦ ॥ కానామ వీర విఖ్యాతం వదాన్యం ప్రియదర్శనమ్ । నవృణీత పతిం ప్రాప్తం మాదృశీ త్వాదృశం స్వయమ్ ॥ ౪౧ ॥ కస్యా మనస్తే భుజగేన్ద్రభోగయోః స్త్రియా నసజ్జేద్భుజయోర్మహాభుజ । యోఽనాథవర్గాధిమలం ఘృణోద్ధతస్మితావలోకేన చరత్యపోహితుమ్ ॥ ౪౨ ॥ నారద ఉవాచ ॥ ఇతి తౌ దమ్పతీ తత్ర సముద్య సమయం పునః । తాం ప్రవిశ్య పురీం రాజన్ ముముదాతే శతం సమాః ॥ ౪౩ ॥ ఉపగీయమానో లలితం తత్ర తత్రచ గాయకైః । క్రీడన్పరివృతః స్త్రీభిర్హ్రదినీమావిశచ్ఛుచౌ ॥ ౪౪ ॥ సప్తోపరికృతా ద్వా

తం, సముద్య సముదీర్య-దైవాదన్యోన్యం దృఢతరం సంబధ్యేత్యర్థః- హే రాజన్ ప్రాచీనబర్హిః-తాం పురీం-ప్రవిశ్య, శతం-సమాస్సంవత్సరాన్, ముముదాతే ॥ ౪౩ ॥ ఏవం జీవబుద్ధ్యోర్జీవకర్మానురూపదైవా[illegible]ల్వాయత్తదృఢతరసంబన్ధం-తత్ప్రయుక్తం దేహసంబన్ధం చ - పారోక్ష్యరూపేణాభిధాయ శుశ్రూషోః ప్రాచీనబర్హిషః ప్రాప్యపరబ్రహ్మవ్యతిరిక్తవైతృష్ణ్యజననార్థం ప్రాప్యతృష్ణాజననార్థం సంసరతో జీవస్య జాగ్రత్సుషుప్తిస్వప్నమరణావస్థాసు దోషానుద్ఘాటయితుం జాగ్రదాద్యవస్థాః ప్రతిపిపాదయిషుః కథావ్యాజేన తావత్సమాసతస్సుషుప్త్యవస్థామాహ ॥ ఉపగీయమాన ఇతి ॥ లలితం యథా భవతి తథా-గీయమానః-పురఞ్జనః, స్త్రీభిః పరివృత- స్తత్రతత్ర-క్రీడన్-శుచౌ ఆషాఢే-క్రీడానిమిత్తశ్రమాపనోదనాయ- హ్రదినీం సరసీం, ఆవిశదితి కథాపక్షేఽర్థః- పక్షాన్తరే తు జాగ్రదవస్థాయాం-స్త్రీభిరిన్ద్రియవృత్తిభి, స్తత్రతత్ర క్రీడన్ శబ్దాదివిషయాననుభవన్ - వ్యాపృతకరణత్వాత్తత్ప్రయుక్తశ్రమనిర్హరణాయ-శుచౌ - హ్రదినీ-మావిశత్ -హ్రదినీశబ్దేన పురీతదాఖ్యా నాడీ వివక్షితా-శుచిశబ్దేన -శుచౌ బ్రహ్మణి - ఆవిశ్య-తద్ద్వారా హ్రదినీమావిశదిత్యర్థః, ప్రాసాదఖట్వాపర్యఙ్కవత్సముచ్చయేన నాడీపురీతద్బ్రహ్మణి హి జీవస్య సుషుప్తిస్థానం - నతు వికల్పేన ,, అథయత్రైతత్సుప్తస్సమస్తస్సంప్రసన్నస్స్వప్నం నవిజానాత్యాసు తదా నాడీసు సుప్తో భవతి అథయదా సుషుప్తో భవతి - యదా న కస్యచన వేద హితా నామ నాడ్యో ద్వాసప్తతిస్సహస్రాణి హృదయాత్పురీతతమభిప్రతిష్ఠన్తే తాభిః ప్రత్యవసృప్య పురీతతి శేత,, ఇతి, తథా ,, యత్రైతత్పురుషస్స్వపితి నామ సతా సోమ్య తదా సంపన్నో భవతీ,, తి త్రయాణామపి సుషుప్తిస్థానత్వశ్రవణాత్ కార్యభేదేన సముచ్చయే సంభవతి ప్రాతికబాధగర్భవికల్పస్యాన్యాయ్యత్వాత్ - సంభవతి చ ప్రాసాదఖట్వాపర్యఙ్కవన్నాడ్యాదీనాం కార్యభేదః, తత్ర నాడీపురీతతౌ ప్రాసాదఖట్వాస్థానీయే - బ్రహ్మ చ పర్యఙ్కస్థానీయం-తతో బ్రహ్మైవ సాక్షాత్సుషుప్తిస్థానమ్ ॥ ౪౪ ॥ ఇదానీం జాగ్రదవస్థాం ప్రతిపాదయతి ॥ సప్తేతి ॥ యావదధ్యాయసమాప్తి ॥

తత్ర “నవభిర్ద్వార్భిః, పురింలక్షితలక్షణాం,, మితిద్వారత్వేనరూపితానాంచక్షురాదీన్ద్రియస్థానానామిన్ద్రియాణాంచ గౌణనామానితత్కార్యాణితద్విషయాంశ్చకథయన్నాహ॥ పురస్త్వితి॥ తస్యాః-పురః పుర్యాః, సప్త-ద్వారః ఉపరి-కృతాః-చక్షుర్ద్వయశ్రోత్రద్వయంనాసికాద్వయంముఖంచేతి-ద్వే, ద్వారౌ-అధః, కృతేకల్పితేగుదంలిఙ్గంచేతి-కిమర్థమేవంకల్పితా ఇత్యత్రాహ॥ తస్యాః పుర్యాః-యః కశ్చన-ఈశ్వరః-తస్య-పృథగవసజనేన-విషయాన్ శబ్దాదీన్ ప్రతిగత్యర్థం విషయానవగన్తుమిత్యర్థః - సంసారిణో జీవస్య స్వపరయాథాత్మ్యజ్ఞానాభావాన్మనుష్యశరీరస్యానియతత్వాచ్చయః కశ్చనేత్యుక్తం, కథాపక్షే విషయశబ్దో దేశపరః - దేశాన్ప్రతిగత్యర్థమిత్యర్థః ॥ ౪౫ ॥ పఞ్చేతి॥ తత్ర తాసు సప్తసు ద్వార్షు-పఞ్చద్వారః పౌరస్త్యాః పూర్వదిగ్భవాః, ఏకా-దక్షిణా-తథా-ఏకాఉత్తరా-ద్వే, పశ్చిమే పశ్చిమదిగ్భవే-హేనృప-తేభ్యః-అమూషాం ద్వారాం-నామాని గుణవాచీని-వర్ణయే ॥ ౪౬ ॥ ఖద్యోతాఖద్యోతవదల్పప్రకాశా-వామనేత్రరూపా- ఆవిః ప్రకటం-ముఖం-యస్యాస్సా-బహుప్రకాశాదక్షిణనేత్రరూపా-స్వానుభవాచ్చతత్రప్రకాశాధిక్యమవగన్తవ్యం-ఏతే ద్వారౌ-ఏకత్ర-నిర్మితే లగ్నే - తాభ్యాం ఖద్యోతావిర్ముఖీభ్యాం-ద్వార్భ్యాం-ద్యుమత్సఖః-ద్యుమాన్ సూర్యః, తదధిష్ఠేయం చక్షురిన్ద్రియమపిద్యుమత్-తదేవసఖా-యస్యసః, యద్వా, ద్యుమతస్సఖాద్యుమత్సఖః “రాజాహస్సఖిభ్యః” ఇతిటచ్, చక్షుషాసహితఇత్యర్థః, విభ్రాజితం ఆలోకాదినా ప్రకాశితంరూపం-జనపదంవిషయం-యాతి అవగచ్ఛతి-కథాపక్షేతు-ఖద్యోతాదిశబ్దాః అశ్వకర్ణాదిశబ్దవత్కేవలసంజ్ఞాశబ్దా ఇత్యవగన్తవ్యం, జనపదం దేశం యాతి గచ్ఛతీత్యర్థః ॥ ౪౭ ॥ నలవాళవద్వాచ్ఛిద్రవచనా, నలమస్యా అస్తీతి నలినీ, ఏవం నాళినీ, వామదక్షిణనాసికే, అత్రాపిసంజ్ఞాభేదావేవకార్యన్యాయాధిక్యం పూర్వవజ్జ్ఞేయం, అవధూనయతికమ్పయతీత్యవధూతో వాయుః, తత్సఖో వాయ్వధిష్ఠితో ఘ్రాణః, తాభ్యాం నలినీనాళినీభ్యాం ద్వార్భ్యాం, సౌరభంగన్ధం, విషయం, యాతి ॥ ౪౮ ॥ ముఖ్యేతి॥ ముఖ్యా ప్రధానా ఆస్య

రః పురస్తస్యాస్త్వధః। పృథగ్విషయగత్యర్థం తస్యాం యః కశ్చనేశ్వరః॥ ౪౫ ॥ పఞ్చద్వారస్తుపౌరస్త్యా దక్షిణైకాతథోత్తరా। పశ్చిమే ద్వే అమూషాం తే నామాని నృప వర్ణయే॥ ౪౬ ॥ ఖద్యోతాఽఽవిర్ముఖీ చ ప్రాగ్ద్వారావేకత్ర నిర్మితే। విభ్రాజితం జనపదం యాతి తాభ్యాం ద్యుమత్సఖః॥ ౪౭ ॥ నలినీ నాళినీ చ ప్రాగ్ద్వారావేకత్ర నిర్మితే। అవధూతసఖస్తాభ్యాం విషయం యాతి సౌరభమ్॥ ౪౮ ॥ ముఖ్యా నామ పురస్తాద్ద్వాస్తయాపణబహూదనౌ। విషయౌ యాతి పురరాడ్రసజ్ఞవిపణాన్వితః॥ ౪౯ ॥ పితృహూర్నృప పుర్యా ద్వార్దక్షిణేన పురఞ్జ

రూపా, ద్వాః, పూర్వదిగ్భవా- తయాముఖ్యయాద్వారా-పణః పణనం వ్యవహారః భాషణం, బహూదనశ్చిత్రమన్నం, బహ్వోదన ఇత్యనుక్తిః పరోక్షవాదత్వాయ, పణబహూదనావిషయౌ పురరాట్పురఞ్జనః రసజ్ఞో రసనేన్ద్రియం, విపణో వాగిన్ద్రియం-తాభ్యామన్వితః-యాతి ॥ ౪౯ ॥ పుర్యాః-దక్షిణేదక్షిణస్యాం దిశి-ఏనబన్తావ్యయం-పితృహూర్నామ-ద్వాః-పితౄన్ జహీతేగచ్ఛత్యనయేతి పితృహూః “ఓహాఙ్ గతౌ,, విత్యస్మాత్ “నృతిశృధ్యోః కూ,, రితి, కూప్రత్యయో బాహులకాత్ పితృలోకప్రాప్తిసాధనభూతాయాగాదిక్రియా-తదవబోధినీత్రయీపూర్వభక్తిశ్చ పితృహూశబ్దార్థః -తత్ర దక్షిణకర్ణస్య బలాధిక్యాత్ - శ్రోత్రాణాం ప్రథమం త్రివర్గప్రాపకత్వాచ్చప్రవృత్తిశాస్త్రశ్రవణే ప్రవర్తత ఇతి ప్రథమం శ్రోతవ్యపితృలోకప్రాప్తిసాధనకర్మప్రకాశకప్రవృత్తిశాస్త్రశ్రవణసాధనత్వాద్దక్షిణకర్ణః పితృహూః - అనన్తరం శ్రోతవ్యబ్రహ్మప్రాప్తిఫలనివృత్తిధర్మప్రకాశకోత్తరశాస్త్రశ్రవణసాధనత్వాద్వామకర్ణో దేవహూః నను ఉత్తరభాగతదర్థశ్రవణాదావపిబలాధిక్యాద్దక్షిణకర్ణ ఏవ ప్రథమం ప్రవర్తత ఇతి కథమేతదుచ్యత ఇతి చేత్ - ఏవంతర్హ్యేతదేవగుణనామధేయబలాత్పూర్వభాగతదర్థానాం శాస్త్రప్రాధాన్యేన దక్షిణకర్ణశ్రవణవిధానముత్తరభాగతదర్థానాంతు వామకర్ణప్రాధాన్యేన శ్రవణవిధానంచానుమీయతే-యథా “దక్షిణం వీక్షితః పూర్వమాజ్యేనస్యం హవనుష్యాఞ్జతే,, ఇత్యత్రదృష్టార్థత్వాన్మనుష్యాస్సవ్యనయనాఞ్జనంపూర్వం కుర్యురిత్యేవం ప్రమాణాన్తరేణాప్రాప్తస్యసవ్యనయనాఞ్జనస్యసిద్ధవన్నిర్దేశానుపపత్త్యాసవ్యనయనస్యప్రథమమఞ్జనేనవృష్టపిశేషాలాభాత్ ప్రసిద్ధవన్నిర్దేశానుపపత్త్యామానుషీభిరవశ్యం ప్రథమం సవ్యనయనాఞ్జనంకర్తవ్యమితివిధిరనుమీయతే-తద్వత్-యథా వా “తస్మాదపవధ్యం ప్రపన్నంన ప్రతిప్రయచ్ఛన్తి,, తిశరణాగతస్య ప్రత్యర్పణం ప్రమాణాన్తరేణాప్రాప్తమపితస్మాదితి ప్రసిద్ధవన్నిర్దేశానుపపత్త్యా శరణాగతో న ప్రత్యర్పణీయ ఇతి విధిరనుమీయతే-తద్వ - త్పూర్వోత్తరభాగయోః యథాక్రమం దక్షిణోత్తరకర్ణప్రాధాన్యేన శ్రవణమన్యతోఽప్రాప్తమప్యనేనైవ సిద్ధవన్నిర్దేశగుణనామధేయబలేవవిధీయత ఇతి నిరవద్యం- పురఞ్జనః పితృహూద్వారా శ్రుతిధరః-శ్రోత్రేన్ద్రియం శ్రవణ

విషయం శబ్దం ధరతి అవగచ్ఛతి అనేన ఇతి వ్యుత్పత్తేః-తేనాన్వితో యుక్తః-దక్షిణపాఞ్చాలం దక్షిణద్వారాగవ్యం పాఞ్చాలం-పఞ్చత్వేవ్యక్తీకరోతీతి పాఞ్చాలం-పచ్యతే వ్యక్తీక్రియత ఇతి వా పాఞ్చాలం "పచి వ్యక్తీకరణే" ఇత్యస్మాత్ "తమివిశిచడివృణికులికపిపలిపఞ్చిభ్యః కాలజ" ఇత్యాణాదికః కాలచ్ప్రత్యయాన్తః పాఞ్చాలశబ్దః-స్తతః ప్రజ్ఞాదిత్వాత్స్వార్థే౽ణ్-ప్రవృత్తిధర్మప్రకాశకశాస్త్రాత్మకం రాష్ట్రం యాతి ॥౫౦॥ ఏవం-పుర్యాః-ఉత్తరేణ ఉత్తరస్యాం దిశి-దేవహూర్నామ-ద్వాః-తయా పురఞ్జనః-శ్రుతధరాన్వితః-ఉత్తరపాఞ్చాలం-యాతి యద్యపి ప్రవృత్తినివృత్త్యన్యతరబోధినశ్శబ్దాస్సన్తి సంసారిణో జీవస్య శ్రోతవ్యాః, తథాపి శ్రోతవ్యానాం మధ్యే ప్రవృత్త్యవబోధిశాస్త్రాత్మకశబ్దస్యైవ శ్రోతవ్యత్వాభిప్రాయేణ దక్షిణపాఞ్చాలముత్తరపాఞ్చాలమిత్యుక్తం-ఏవం పూర్వత్రాపి యాతి సౌరభమిత్యాదిషు ద్రష్టవ్యం ॥౫౧॥ పుర్యాః-పశ్చాదాసురీనామ-ద్వాః-అస్యతే క్షిప్యతే అనేనేన్ద్రియమితి ఆసురం మేఢ్రం-తత్సమ్బన్ధిత్వాత్ అణ్ "టిడ్ఢాణఞ్" ఇత్యాదినా ఙీప్, తయా, పురఞ్జనః, దుర్మదేన, దురుద్ధరః-మదో యస్య తేన, ఉపస్థేన్ద్రియేణ, సమన్వితం, గ్రామ్యకం గ్రామ్యస్యజనానాం కర్మ మైథునాదికం, యాతి ॥౫౨॥ పుర్యాః-పశ్చాన్నిరృతిర్నామ ద్వాః, మృత్యుద్వారత్వాత్ గుదం నిరృతిః-తయా పురఞ్జనః లుబ్ధకేన పాయ్విన్ద్రియేణ తేనోత్సర్గేన్ద్రియస్య దుఃఖప్రాప్తైర్లుబ్ధకసామ్యం తేన-సమన్వితః-వైశసం నారకం దుఃఖం యాతి ॥౫౩॥ అమీషాం పౌరాణాం పుర్యాస్సమ్బన్ధినాం ద్వారాణాం-మధ్యే, ఉభౌ ద్వౌ-పాదపాణీ-అన్ధౌ అజ్ఞౌ నిర్వాక్పేశస్కృతౌ-వాక్ఛబ్దేనాత్ర వాగిన్ద్రియాధిష్ఠానం ముఖరూపం ఛిద్రం లక్ష్యతే-నిశ్ఛిద్రశరస్కృత్వాన్నిర్వాక్పేశస్కృతావిత్యుచ్యేతే-పేశస్కృ

నః। రాష్ట్రం దక్షిణపాఞ్చాలం యాతి పితృహూ శ్రుతధరాన్వితః ॥౫౦॥ దేవహూర్నామ పుర్యా ద్వా ఉత్తరేణ పురఞ్జ
నః। రాష్ట్రముత్తరపాఞ్చాలం యాతి శ్రుతధరాన్వితః ॥౫౧॥ ఆసురీ నామ పశ్చాద్ద్వాస్తయా యాతి పురఞ్జనః।
గ్రామ్యకం నామ విషయం దుర్మదేన సమన్వితః ॥౫౨॥ నిరృతిర్నామ పశ్చాద్ద్వాస్తయా యాతి పురఞ్జనః। వైశ
సం నామ విషయం లుబ్ధకేన సమన్వితః ॥౫౩॥ అన్ధావమీషాం పౌరాణాం నిర్వాక్పేశస్కృతావుభౌ। అక్షణ్వతామ
ధిపతిస్తాభ్యాం యాతి కరోతి చ ॥౫౪॥ స యర్హ్యన్తఃపురగతో విషూచీనసమన్వితః। మోహం ప్రసాదం హ
ర్షం వా యాతి జాయాత్మజోద్భవమ్ ॥౫౫॥ ఏవం కర్మసు సంసక్తః కామాత్మా వఞ్చితో౽బుధః। మహిషీ యద్య
దీహేత తత్తదేవాన్వవర్తత ॥౫౬॥ క్వచిత్పిబన్త్యాం పిబతి మదిరాం మదవిహ్వలః। అశ్నన్త్యాం క్వచిదశ్నా
తి జక్షత్యాం సహ జక్షితి ॥౫౭॥ క్వచిద్గాయతి గాయన్త్యాం రుదత్యాం రోదితి క్వచిత్। క్వచిద్ధసన్త్యాం హసతి
జల్పన్త్యామనుజల్పతి ॥౫౮॥ క్వచిద్ధావతి ధావన్త్యాం తిష్ఠన్త్యామనుతిష్ఠతి। అను శేతే శయానాయామన్వాస్తే
క్వచిదాసతీమ్ ॥౫౯॥ క్వచిచ్ఛోచతీం జాయామను శోచతి దీనవత్। అనుహృష్యతి హృష్యన్త్యాం స్పృశన్త్యాం
స్పృశతి క్వచిత్ ॥౬౦॥ విప్రలబ్ధో మహిష్యైవం సర్వప్రకృతివఞ్చితః। నేచ్ఛన్ననుకరోత్యజ్ఞః క్లైబ్యాత్క్రీడా

న్నామా హి కీటవిశేషస్స్వవపానిర్గస్పృతైస్తన్తుభిస్స్వనివాసభూతం కరణ్డం నిర్మాయ స్వనిర్గమనద్వారం తన్ముఖమప్యజ్ఞానేనపిధాయ తత్రైవ వినశ్యతి-తద్వత్పాణిపాదయోర్నిశ్ఛిద్రత్వాజ్జ్ఞానాభావాచ్చ తౌ నిర్వాక్పేశస్కృతావిత్యుచ్యేతే, తాభ్యాం ద్వారాభ్యాం-అక్షణ్వతామిన్ద్రియవతాం దేహినా-మధిపతిః పురఞ్జనః-యాతి గచ్ఛతి కరోతి కర్మ కరోతి ॥౫౪॥ అన్తఃపురం హృదయం-ప్రవిష్టం "హృది హ్యయమాత్మా ప్రతిష్ఠిత" ఇతి శ్రుతేః-స పురఞ్జనః-యదా విషూచీనేన మనసా-విష్వగఞ్చతి సర్వతో వ్యాప్రియత ఇతి విషూచీనమితి వ్యుత్పత్తేః-సమన్వితో-భవతి-తదా జాయా బుద్ధిః-ఆత్మజా ఇన్ద్రియవృత్తయః-తాభ్యాముద్భవం-మోహాదీనామన్యతమం-యాతి, మోహప్రసాదహర్షాః తమస్సత్త్వరజఃకార్యాణి మనోగుణాః-అత్రత్వగిన్ద్రియస్యానుక్తిః సర్వవ్యాప్తత్వాత్ ॥౫౫॥ ఏవమిన్ద్రియస్థానవిషయాణాం గౌణనామాని కార్యాణి చాభిధాయ మనః-ప్రవృత్తస్య సర్వేన్ద్రియయుక్తస్య జీవస్య బుద్ధిపారవశ్యమాహ ॥ ఏవమితి ॥ అజ్ఞః- అత ఏవ-కామప్రవణ-మాత్మా మనో, యస్య, కర్మసు కామసాధనేషు కర్మస్వాసక్తః అత ఏవ-దైవేన వఞ్చితః మహిషీ బుద్ధి- ర్యద్యదీహేత వ్యాప్రియేత-యద్యచ్ఛబ్దాదివిషయం ప్రతీన్ద్రియాణి ప్రవర్తయతీత్యర్థః-తత్తదేవా-న్వవర్తత అనువర్తితవాన్ ॥౫౬॥ అనువర్తనమేవోపపాదయతి ॥ క్వచిదితి ॥ పిబన్త్యాం పానే వ్యాపృతత్వాం బుద్ధౌ పిపాసాముత్పాదయన్త్యాం సత్యామిత్యర్థః మదవిహ్వలః మదిరాం పిబతి ఏవముత్తరత్రాపి ద్రష్టవ్యం అశ్నత్యాం మజ్జన్త్యాం భక్షయన్త్యాం చరన్త్యాం ॥౫౭॥౫౮॥ ఆసతీం ఆసీనాం ఆసిష్యాం జనయన్తీమనుసృత్యాస్తే ॥౫౯॥ ఏవం శోచతీమనుశోచతీత్యాదేరర్థః ॥ ౬౦ ॥ ఏవం మహిష్యా-విప్రలబ్ధః విశేషేణ విమోహితః-అత ఏవ-సర్వప్రకృతిః అక్రోధాద్యాత్మస్వభావః వఞ్చితా - యస్య సః-త్యక్తస్వస్వభావ ఇత్యర్థః- నేచ్ఛన్ అని

చ్ఛన్నపి-క్లైబ్యాత్పారవశ్యా - దనుకరోతి-యథాక్రీడార్థో మృగః ॥ ౬౧ ॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే చతుర్వింశోఽధ్యాయః ✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱

ఏవం సుషుప్త్యవస్థాం చాభిధాయేదానీం స్వప్నావస్థామాహ॥ సఏకదేతి దశభిః ॥ స పురఞ్జనః-ఏకదా సుషుప్త్యనన్తరం-మహాన్ ఇష్వాసో ధనుః కర్తృత్వభోక్తృత్వాద్యభినివేశో యస్య సః-రథమారుహ్య, పఞ్చప్రస్థం వనమగాదితి తృతీయేనాన్వయః-రథశబ్దేనాత్ర శరీరం వివక్షితం ,,ఆత్మానం రథినం విద్ధి శరీరం రథమేవచ। బుద్ధింతు సారథిం విద్ధి మనః ప్రగ్రహమేవచ॥ ఇన్ద్రియాణి హయానాహుః,, రిత్యాదిశ్రుత్యా ఉపాసననిర్వృత్త్యౌ శరీరాదీనాం రథాదిభావేనాన్యత్ర రూపితత్వాత్ - తచ్చ శరీరం తత్రోచిత్యాత్ స్వాప్నం వివక్షితం-తద్ధి తదానీమేవ స్వాప్నద్రష్టృ - పుణ్యాపాపానురోధేనేశ్వరసృష్టం భవతి- జాగ్రద్దేహస్య తు శతసంవత్సరోపభోగ్య పురత్వేనోక్తత్వాత్ రథం విశినష్టి పఞ్చజ్ఞానేన్ద్రియాణ్యశ్వా యస్య - ఆశుగం శీఘ్రగం-అనేనాపి స్వాప్నమేవ శరీరమత్ర వివక్షితమిత్యవగమ్యతే-జాగ్రద్దేహస్యాశుగత్వాసంభవాత్- ద్వౌ అహఙ్కారమమకారా ఈషే దణ్డకే యస్య ద్వౌ పుణ్యాపాపే చక్రే యస్య - ఏకం ప్రధానమక్షో యస్య - త్రయో గుణాః వేణవో ధ్వజా యస్య - పఞ్చ ప్రాణా బన్ధురాణి బన్ధనాని యస్య ॥ ౧ ॥ ఏకం మనో రశ్మిః ప్రగ్రహః రజ్జుః యస్య - ఏకా బుద్ధిర్దమనస్సారథిర్యస్య, ఏకం హృదయం నీడం రథిన ఉపవేశస్థానం యస్య - ద్వౌ శోకమోహౌ కూబరం యుగబన్ధనస్థానం యస్య పఞ్చ శబ్దాదయో విషయాః ప్రహీయన్తే ప్రక్షిప్యన్తే అపాత్యన్తే యస్మిన్-స ప్రహరణః ధాతవో వరూథాః చర్మాద్యావరణాని యస్య-పఞ్చ కర్మేన్ద్రియాణి విక్రమా గతిప్రకారా యస్య ॥ ౨ ॥ హైమోపస్కరం సువర్ణాభరణం - స్వర్ణాభరణవిశిష్టస్వాప్న దేహసంసృష్టిసంభవాభిప్రాయేణ హైమోపస్కరమిత్యుక్తం - కథాసౌన్దర్యాయవా - ఏవమనుపయుక్తం కథాసౌన్దర్యాయేతి ద్రష్టవ్యం

మృగో యథా॥ ౬౧ ॥ ✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱

✱✱✱✱✱✱✱✱ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే , చతుర్వింశోఽధ్యాయః. ✱✱✱✱✱✱✱

నారద ఉవాచ॥ స ఏకదా మహేష్వాసో రథం పఞ్చాశ్వమాశుగమ్ । ద్వీషం ద్విచక్రమేకాక్షం త్రివేణుం పఞ్చబన్ధురమ్॥ ౧ ॥ ఏకరశ్మ్యేకదమనమేకనీడం ద్వికూబరమ్। పఞ్చప్రహరణం సప్తవరూథం పఞ్చవిక్రమమ్॥ ౨ ॥ హైమోపస్కరమారుహ్య స్వర్ణవర్మాక్షయేషుధిః। ఏకాదశచమూనాథః పఞ్చప్రస్థమగాద్వనమ్॥ ౩ ॥ చచార మృగయాం తత్ర దృప్త ఆత్తేషుకార్ముకః। విహాయ జాయామతదర్హాం మృగవ్యసనలాలసః ॥ ౪ ॥ ఆసురీం వృత్తిమాశ్రిత్య ఘోరాత్మా నిరనుగ్రహః। న్యహనన్నిశితైర్బాణైర్వనేషు వనగోచరాన్ ॥ ౫ ॥ తీర్థేషు ప్రతిదృష్టేషు రాజా

వ్యం స్వర్ణమయం-వర్మ కవచం-రజోగుణవృత్తి-ర్యస్య సః-అక్షయ ఇషుధిః- ఇషవో బాణాః ధీయన్తేఽస్మిన్నితీషుధిర్నిషఙ్గః-అక్షయః-ఇషుధిః అనన్తవాసనాశ్రయః - అహఙ్కారో - యస్య సః- తత్ర బుద్ధిపూర్వక ప్రవృత్తిహేతుస్సంస్కారవిశేషో వాసనా, సాచ-జ్ఞానవాసనా-కర్మవాసనా, ప్రకృతిసంబన్ధవాసనా చేతి త్రిప్రకారా -అవిద్యానామజ్ఞానానుదయాన్యథాజ్ఞానవిపరీతజ్ఞానరూపేణ త్రివిధమజ్ఞానం ప్రకృతిసంబన్ధః స్థూలసూక్ష్మరూపాచిత్సంబన్ధః- స చ దేవమనుష్యాది దేహభేదేన బహువిధః-సజాతీయకర్మారమ్భే చ్ఛారుచిః సా చ విషయభేదాద్బహుప్రకారా, పుణ్యాపుణ్య రూపేణ ద్వివిధం కర్మేతి జ్ఞేయం-ఏకాదశేన్ద్రియవృత్త్యాత్మక సేనాధిపతిః - పఞ్చ శబ్దాద్యా విషయాః- ప్రస్థాః సానవో, యస్మిన్-తద్వనం -భోగస్థానమగాత్ ॥ ౩ ॥ క్రతవనేదృప్తః గర్వితస్స్వాప్నదేహపరవశ ఇత్యర్థః ఆత్తాః స్వీకృతా-ఇషవః వాసనారూపాః- కార్ముకః కర్తృత్వాద్యభినివేశో - యస్య, అతదర్హాం త్యాగానర్హాం , జాయాం ఆధ్యాత్మికాం- సాత్వికీం బుద్ధిం-విహాయ-త్యాగహేతుః-మృగ్యన్త ఇతి మృగాః శబ్దాదివిషయా- స్తేషు-యద్వ్యసనమలాభనిమిత్తం దుఃఖం, తేన-లాలసః అన్వేషణాసక్తః ॥ ౪ ॥ ఆసురీం తామసీం-వృత్తిం బుద్ధిం- ఆశ్రిత్య- ఘోరాత్మా, ఘోర-ఆత్మా-చిత్తం యస్య సః రజోగుణకార్యక్రోధావిష్టః-కామాదివిరోధిషు క్రుద్ధచిత్త ఇత్యర్థః , అతఏవ -నిరనుగ్రహః విరోధిష్వనుగ్రహరహితః, నిశితైః కార్యక్షమైః-విషయసాన్నిధ్యాపాదకైరితి యావత్ - బాణైః కర్మవాసనారూపైస్సర్వనేషు భోగస్థానేషు - వనగోచరాన్ వనగోచరమృగతుల్యాన్- దైవోపసాదితానిత్యర్థః - న్యహనత్ ఆత్మసాత్కృతవాన్-కథాపక్షే తు స్పష్టమేవ ॥ ౫ ॥ నన్వాసురీం వృత్తిమాశ్రిత్యేతి మృగయాసన్ధానయుక్తా కథాపక్షే రాజ్ఞస్తస్యాః విహితత్వాత్- అధ్యాత్మపక్షేఽపి దైవోపపాదితవిషయభోగో విహిత ఏవేత్యత్రాహ ॥ తీర్థేష్వితి త్రిభిః ॥ మృగయాయా రాగప్రాప్తత్వాన్నసా విధీయతే, కింతు నియమ్యతే - మృగయా ప్రవృత్తిస్సఙ్కోచ్యత ఇత్యర్థః- నియమమేవ షడ్విధముపదర్శయతి-ఉభో రాగిసన్-యదినిహన్యాత్ -తర్హి, తీర్థేషు శ్రాద్ధాది

ష్వవనిమిత్తేషు - తత్రాపి ప్రతిదృష్టేషు విహితమాంసకేష్వేవేతి - తత్రాపి రాజ్ఞైవ మేధ్యానేవ - వనమేవ - యావదుప
ష్వవనిమిత్తేషు - తత్రాపి ప్రతిదృష్టేషు విహితమాంసకేష్వేవేతి - తత్రాపి రాజ్ఞైవ - మేధ్యానేవ - వనమేవ - యావదుప
యోగమేవేతి - అధ్యాత్మపక్షేపి - జీవస్య యావదుపయోగమేవ విషయభోగో నియమ్యత ఇతి భావః ॥ ౬ ॥ య ఏవం-విద్వాన్, హింసాయాః విషయభోగస్య చ రాగప్రాప్తతాం తన్నియమం చ విద్వాన్ కుర్వీత - హింసాం విషయభోగం చ కుర్యాత్ - న వా న కుర్యాద్వా - రాగప్రాప్తత్వేనావశ్యకత్వాభావాదితి భావః - రాగప్రాప్తస్య నియమేనహాపక్షే ప్రత్యవాయాభావమాత్రం క్రియతే - నాదృష్టం, అతస్తు తరాం రాగప్రాప్తస్య త్యాగే న ప్రత్యవాయ ఇతి - న వేత్యుక్తం - తేన ఏవం నియతేన కర్మణా - జ్ఞానేన - ఏవం కృతేన కర్మణా యజ్జ్ఞానం భవతి - తేన హేతునా సహ - కర్త్రా - న లిప్యతే - పాపైరితి శేషః - యద్వా - సః విద్వాన్ - జ్ఞానేన రాగప్రాప్తానాం త్యాజ్యోపాదేయాదివివేకజ్ఞానరూపేణ హేతునా - కర్మణా అనాదిపాపరూపకర్మణా - న లిప్యతే ॥ ౭ ॥ అన్యథా - నియతం కర్మ, కుర్వాణః - అహం మమాభిమానారూఢః - కర్మభిరనాదిపుణ్యాపుణ్యకర్మభి - రనుబధ్యతే వశీక్రియతే - తతః కర్మపారవశ్యే - ద్గుణప్రవాహే సంసారే - పతితః - నష్టదేహాత్మవివేకః - అధః నరకం - ప్రజతి ॥ ౮ ॥ ఏవం ప్రాసఙ్గికం పరిసమాప్య ప్రకృతాం మృగయామనువర్ణయతి ॥ తత్రేతి ॥ చిత్రవాజైః నానావిధవాసనారూపైః విచిత్రపక్షైః, యేషాం - తైః, వాసనాభిరుపోద్వలితైరిత్యర్థః - శిలీముఖైః పుణ్యాపుణ్యకర్మభిర్హేతుభూతైః - నిర్భిన్నాని అనుభవేన జీర్ణాని గాత్రాణి అవయవాః - యేషాం - తేషాం - మృగాణాం విషయాణాం - విప్లవో నాశః - కరుణాత్మనాం కృపాళూనాం దుస్సహోఽభూత్ కామభిరనుభవజీర్ణావయవాన్వినష్టాన్ శబ్దాదివిషయాననుసందధతాం సర్వభూతసుహృదాం జ్ఞానినాం విషయవిప్లవో మనసాపి స్మర్తుమసహ్యోఽభూది

మేధ్యాన్పశూన్వనే । యావదర్థమలం లుబ్ధో హన్యాదితి నియమ్యతే ॥ ౬ ॥ య ఏవం కర్మ నియతం విద్వాన్కుర్వీత మానవః । కర్మణా తేన రాజేన్ద్ర జ్ఞానేన న స లిప్యతే ॥ ౭ ॥ అన్యథా కర్మ కుర్వాణో మానారూఢోఽనుబధ్యతే । గుణప్రవాహపతితో నష్టప్రజ్ఞో వ్రజత్యధః ॥ ౮ ॥ తత్ర నిర్భిన్నగాత్రాణాం చిత్రవాజైశ్శిలీముఖైః । విప్లవోఽభూద్దుఃఖితానాం దుస్సహః కరుణాత్మనామ్ ॥ ౯ ॥ శశాన్వరాహాన్మహిషాన్గవయాన్రురుశల్యకాన్ । మేధ్యానన్యాంశ్చ వివిధాన్వినిఘ్నన్ శ్రమమన్వగాత్ ॥ ౧౦ ॥ తతః క్షుత్తృట్పరిశ్రాన్తో నివృత్తో గృహమేయివాన్ । కృతస్నానోచితాహారః సంవివేశ గతక్లమః ॥ ౧౧ ॥ ఆత్మానమర్హయాంచక్రే ధూపలేపస్రగాదిభిః । సాధ్వలఙ్కృతసర్వాఙ్గో మహిష్యామాదధే మనః ॥ ౧౨ ॥ తృప్తో హృష్టస్సుదృప్తశ్చ కన్దర్పాకృష్టమానసః ।

త్యర్థః - కథాపక్షే స్పష్టోర్థః ॥ ౯ ॥ శశాన్వరాహానిత్యాదికథనం శబ్దాదిభేదేన తదవాన్తరభేదేన చ విషయవైచిత్ర్యజ్ఞాపనాయ - కథాపక్షే తు తత్సాన్దర్భ్యాయ - మేధ్యాన్విహితాన్, అన్యానవిహితాంశ్చ - విషయాన్ వినిఘ్నన్ ఆత్మసాత్కుర్వన్ వ్యాపృతకరణత్వాత్ - శ్రమం - అధ్యగాత్ ప్రాప్తవాన్ ॥ ౧౦ ॥ ఏవం రాజస్య బుద్ధేః కార్యభూతాం జాగ్రదవస్థాం తామస్యాః కార్యభూతాం స్వప్నావస్థాం చాభిధాయ ఇదానీం విద్వాన్కుర్వీతేతి సూచితవివేకః కథముదేతీతి వివిత్సాయాం ప్రణయకలహనిమిత్తకోపాధావిష్టప్రియానునయనకరణవ్యాజేన సంసారిణో జీవస్య వివేకాత్మకసాత్త్వికబుద్ధేర్దుర్లభ్యం ద్యోతయన్ «ప్రవృత్తిం చ నివృత్తిం చ కార్యాకార్యే భయాభయే । బన్ధం మోక్షం చ యా వేత్తి బుద్ధిస్సా పార్థ సాత్త్వికీ», త్యుక్తవిధసాత్త్వికబుద్ధ్యలాభదశాయాం దైవాత్తదలాభనిమిత్తపరితాపోదయం, తత స్తల్లిప్సాం - తత స్తదుచితసాధనైస్తల్లబ్ధిం చ - ద్యోతయన్ కథాపక్షే తత్సాన్దర్భ్యాయ తాం బుద్ధిం మహిషీత్వేనాన్నియవృత్తీరన్తఃపురస్త్రీత్వేన పరికల్ప్య తదనునయప్రకారమాహ ॥ తత ఇత్యాదినా ॥ క్షుత్తృడ్భ్యాం మశనాయాపిపాసాభ్యాం - పరిశ్రాన్తః - స్వాప్నశరీరేఽపి క్షుత్తృష్ణోరనువృత్తేరేవముక్తం, తతః స్వాప్నవిషయానుభవరూపమృగయాయాః - నివృత్తః, గృహం పురత్వగూపితజాగ్రద్దేహగతహృదయస్థానం - ఏయివాన్ ప్రాప్తః - తతః - కృతస్నానః - ఉచితాహారశ్చ - యేన సః, అత ఏవ - గతశ్రమః - సమ్యగుపవిష్టవాన్ ॥ ౧౧ ॥ తతో - ధూపాదిభి, రాత్మానమర్హయాంచక్రే - తత - స్సాధు సమ్యగలఙ్కృతాని సర్వాణ్యఙ్గాని - యేన సః - మహిష్యాం మన ఆదధే - కృతస్నానోచితాహార ఇత్యనేన సుఖజనకవివేకాత్మకసాత్త్వికబుద్ధ్యుత్పత్తిప్రారమ్భావస్థాయాస్సుఖకరత్వం సూచ్యతే - స్నానాహారధూపాలేపస్రగ్భూషణాద్యలఙ్కారైర్జాతానన్దన ఇవ - మహిష్యాం వివేకాత్మికాయాం బుద్ధౌ, మన - ఆదధే నిహితవానిత్యర్థః - కథాపక్షే తు స్పష్టోర్థః ॥ ౧౨ ॥ ఉచితాహారేణ తృప్తః - ధూపాలేపస్రగాదిభిః హృష్టః, తృప్తిహృష్టిభ్యాం సుతరాం దృప్తః, అత ఏవ - కన్దర్పేణా - కృష్టం వశీకృతం - మానసం - యస్య సః -

గృహమేధినస్స్వస్య-సమ్బన్ధినీం-గృహిణీం గృహమస్యా అస్తీతి గృహిణీ, తాం, స్వాశ్రయ ఏవ స్థితాం, వరారోహాం స్త్రియం, న వ్యచష్ట న దదర్శ, యథా కామపరవశస్స్వగృహ ఏవ క్వచిదన్తర్హితాం ప్రియాం నాపశ్యత్ తథాఽయం జీవః వివేకాత్మకబుద్ధిలిప్సాపరవశస్తాం స్వాశ్రయస్థితాం న లబ్ధవానిత్యర్థః ॥ ౧౩ ॥ హే వేదిషత్ హే ప్రాచీనబర్హిః, విమనాః ఇవ దుఃఖితమనా ఇవ, అన్తఃపురస్త్రియః తత్సఖీః-అపృచ్ఛత్, పురఞ్జనః, తదలాభనిమిత్తవైమనస్యః బుద్ధిమూలకేన్ద్రియవృత్తీః పప్రచ్ఛ, కథమిన్ద్రియవృత్త్యా బుద్ధిస్సా వివేకిస్యాదితి పరిశీలితవానిత్యర్థః-ప్రశ్నమేవాహ ॥ అపివ ఇతి త్రిభిః ॥ హే రామాః, స్త్రియః, సస్వైరిణాం స్వామినీసహితానాం వో యుష్మాకం- అపికుశలం, అపిశబ్దః ప్రశ్నే, కుశలప్రశ్నే హేతుః, హియస్మాత్ గృహేషు, పురా మహిష్యా వ్యాపారదశాయాం, గృహసంపదః యథైవ శోభన్తే-న తథేదానీం రోచన్తే, వివేకాభావేన నకోఽపి పురుషస్య గుణః ప్రకాశతే, అతో వివేకః, కిము దేవ్యతీతి చిన్తితవానిత్యర్థః ॥ ౧౪ ॥ గృహే, మాతా వా, పతిర్దేవతా యస్యాః, సా, పత్నీ వా-యదినస్యాత్-తర్హి వ్యఙ్గే చక్రాద్యాదిరహితే, రథ ఇవ-ప్రాజ్ఞం బుద్ధిమాన్, కో-నామ పురుషో దీనవ-దాసీత నివసేదిత్యర్థః- వివేకాభావే దేహాత్మాగోచరమితి భావః ॥ ౧౫ ॥ సా లలనా క్వవర్తతే-కథం భూతా-యా లలనా, వ్యసనార్ణవే దుఃఖార్ణవే-మజ్జన్తం మాం, పదే పదే, స్వయం, ప్రాజ్ఞా-దీపయన్తీ బోధయన్తీ సతీ-ఉద్ధరతి-వ్యసనార్ణవాత్-యథా విరహశోకాతురం పుమాంసం ప్రౌఢా ప్రియా తదనుకూలాచరణహితోపదేశాదినా శోకమపనుద్య సుఖయతి, తద్వద్వివేకాత్మికా బుద్ధిరపి పదే పదే హితాహితం ప్రకాశయన్తీ పుమాంసముద్ధరతి వ్యసనార్ణవాత్- ఈదృశబుద్ధిః క్వవర్తత ఇతి ప్రశ్నేన తల్లిప్సా వ్యజ్యతే ॥ ౧౬ ॥ హే నరనాథ- త్వత్ప్రియా - యు, ద్వ్యవస్యతి నిశ్చినోతి-తన్న జానీమః యదర్థం వైమనస్యమాపన్నా తద్వైమనస్యహేతుం న జానీమః-త్వత్ప్రియాం తు జానీమ ఇత్యాహుః- హే శత్రుహన్-నిర

నవ్యచష్ట వరారోహాం గృహిణీం గృహమేధినీమ్ ॥ ౧౩ ॥ అన్తఃపురస్త్రియోఽపృచ్ఛద్విమనా ఇవ వేదిషత్ । అపివః కుశలం రామాస్సేశ్వరీణాం యథా పురా ॥ న తథైతర్హి శోభన్తే గృహేషు గృహసంపదః ॥ ౧౪ ॥ యది న స్యాద్గృహే మాతా పత్నీ వా పతిదేవతా । వ్యఙ్గే రథ ఇవ ప్రాజ్ఞః కో నామాసీత దీనవత్ ॥ ౧౫ ॥ క్వ వర్తతే సా లలనా మజ్జన్తం వ్యసనార్ణవే । యా మాముద్ధరతే ప్రజ్ఞాం దీపయన్తీ పదే పదే ॥ ౧౬ ॥ రామా ఊచుః ॥ నరనాథ న జానీమస్త్వత్ప్రియా యద్వ్యవస్యతి । భూతలే నిరవస్తారే శయానాం పశ్య శత్రుహన్ ॥ పురఞ్జనస్స్వమహిషీం నిరీక్ష్యావధుతాం భువి । తత్సఙ్గోన్మథితజ్ఞానో వైక్లబ్యం పరమం యయౌ ॥ ౧౮ ॥ సాన్త్వయన్ శ్లక్ష్ణయా వాచా హృదయేన విదూయతా ॥ ప్రేయస్యాః ప్రేమసంరమ్భలిఙ్గమాత్మని నాభ్యగాత్ ॥ ౧౯ ॥ అనునిన్యేఽథ శనకైర్వీరోఽనునయకోవిదః । పస్పర్శ పాదయుగళమాహ చోత్సఙ్గలాలితామ్ ॥ ౨౦ ॥ నూనం త్వకృతపుణ్యాస్తే భృ

వస్తారే ఆస్తరణరహితే, భూతలే-అవధుతాం శయానాం - పశ్యేతి కథాపక్షేర్థః అధ్యాత్మపక్షే త్వ, బాధితేన్ద్రియవృత్తీనాం సర్వాసాం నిశ్చయాత్మకబుద్ధిమూలకత్వాత్తయా పీన్ద్రియవృత్త్యా సా నోదేతీత్యాలోచ్య యదనాదరవశాత్ప్రియా నాదృతా సతి వమన్వముఖ్య భూదిత్యనుసంహితవానిత్యర్థః ఆదరో బుద్ధేశ్శిక్షణమ్ ॥ ౧౭ ॥ పురఞ్జనో - భువి, పతితాం, మహిషీం, నిరీక్ష్య తత్సఙ్గేనో, న్మథితం వ్యాకులం జ్ఞానం-యస్య సః - పరమం భృశం వైక్లబ్యం శోకపారవశ్యం-యయౌ, అహో మదీయేయం బుద్ధిరేతావన్తం కాలమేవం విపరీతాఽభూదితి వైక్లబ్యం యయావిత్యర్థః ॥ ౧౮ ॥ తతః శ్లక్ష్ణయా మృద్వ్యా - వాచా, విదూయతా పరితప్తేన, హృదయేన మనసా, సాన్త్వయన్ అనునయన్-ప్రేయస్యాః ప్రియాయాః - ప్రేమసంరమ్భః ప్రణయేన స్వస్మిన్ యః కోపః, తస్య, లిఙ్గం కారణం ఆత్మని మనసి, నాభ్యగాత్ న నిశ్చితవాన్, వివేకోదయసాధనభూతస్యాదరణమన్విచ్ఛన్ తావదేతావతాఽలం తదనుదయే కారణమన్వేషయన్నపి తన్నాభ్యగాదిత్యర్థః, తస్య దైవాయత్తత్వాదితి భావః ॥ ౧౯ ॥ వీరః పురఞ్జనః, అనునయేసాన్త్వనే, కోవిదః కుశలః అనునయకోవిదైరితి తృతీయాన్తపాఠే తువాక్యైరితిపి శేష్యమధ్యాహార్యం శనకైః-మహిషీమనునిన్యే సాన్త్వయామాస ॥ అనునయప్రకారమేవాహ ॥ పాదయుగళం పస్పర్శ, ప్రియాయాః పాదౌ గృహీతవాన్-తత ఉత్సఙ్గారోపణాదినా లాలితాం, ఆహ, అధ్యాత్మపక్షే తు - అనునయే స్వవశీకారే-కోవిదైర్నిపుణైః-రుపాయైః, స్వవశా-మనునిన్యే-పస్పర్శ పాదయుగళమిత్యనేనాద్య ప్రభృతి వివేకాత్మికాం బుద్ధిమనుసృత్యైవ వర్తేయేతి ప్రతిజ్ఞాతవానిత్యుక్తం భవతి - ఉత్సఙ్గలాలితామాహేత్యనేన స్వవశీకృతయా వివేకాత్మికయా బుద్ధ్యా ఏవమనుసంహితవానిత్యుక్తమ్ ॥ ౨౦ ॥ హే శుభే, ఈశ్వరాః స్వామినః- యేషు - కృతాపరాధేషు భృత్యేషు ఆత్మసాత్కృత్వా చ దధీనా ఏతే అతో నైతే దణ్డనీయా ఇతి మత్వా-శిక్షా

ర్థం దణ్డం నకుర్వన్తి, తే భృత్యాః, మన్దభాగ్యాః * ॥ ౨౧ ॥ * కుతః, యతః, ప్రభుణా భృత్యేష్వర్పితో, దణ్డః-పరమోఽనుగ్రహః, భృత్యానాం హితాయైవ భవతీత్యర్థః, యస్తు దణ్డితో విషీదతి సోఽజ్ఞ ఇత్యాహ ॥ బాల ఇతి॥ అమర్షణః దణ్డం న సమ్యక్ప్రతీత్యమర్షణః, హే తన్వి, తద్బన్ధోః స్వామినః, కృత్యం శిక్షాకరణం, న వేద అనుగ్రహ ఇతి న వేద, స, బాలో మూర్ఖః, అజ్ఞ ఇత్యర్థః, అతో మమ శిక్షార్థమేవ, స్వామినీ, త్వం, విముఖ్యభూరిత్యర్థః, అధ్యాత్మపక్షే తు, స్వామినీవ న్మద్రక్షణై కాన్తాయా బుద్ధ్యా వివేకాత్మికాయా ఇతః పూర్వ మనదయోఽస్మదనుగ్రహార్థ ఏవ, యతోఽహమిదానీం వివేకాలాభనిమిత్తపరితాపయుక్తః తామేవాతివాదృత వానిత్యనుసందధ ఇత్యర్థః * ॥ ౨౨ ॥ * హే సుదతి- హే సుభ్రు, హే మనస్విని, సా, త్వం, మస్మాకం స్వామినీ, అత, స్వానాం నో-ముఖం, ప్రదర్శయ, కీదృశం, అనురాగభారేణ, ప్రీడయా చ, యో, విడమ్బ్యమన్థర, స్తేన, విలసన్ హసితావలోకో యస్మిన్, నీలాలకాఏవాలయ, స్తైః, రుపస్కృతం భూషితం, ఉచ్చనాసికం, వల్గు, వాక్యం, యస్మిన్, ఉక్తవిధముఖావలోకనసఞ్జాతమానన్ద మనుభవన్నివాహం స్థిరేని రతిశయసుఖాపాదకవివేకోదయేన సుఖీత్యనుసంహితవానిత్యర్థః *॥ ౨౩॥ * హే వీరపత్ని, వీరస్య మమ భార్యే, యు, స్తేతు భ్యం కృతకిల్బిషః కృతాపరాధ స్తస్మిన్, అహం, బ్రాహ్మణకులా, దన్యత్రకులేఽపి, మురరిపుదాసాదితరత్ర దమం దణ్డం దధే కరోమి, మే త్వత్సహాయస్యావమ, క్రుద్ధస్య సతః, త్రిలోక్యాః, బహిర పీతి శేషః, తై ర్లోక్యా, ద్బహిశ్చ అన్తశ్చ, ఉచ్చైర్ముదితం, విగతభయం చ-తం పురుషం-న పశ్యామి, యదీయం వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధిర్మమ సు ప్రతిష్ఠితా స్యాత్తదా తత్సహాయోఽహం తద్విరోధినో నిరస్యామి, వివేకినామయాఽసాధ్యం కిమపి త్రిలోక్యా అన్తర్బహిశ్చ న విద్యతే, మురరిపుదాసాదయస్తు వివేకినో మమానుకూలా ఏవేత్యనుసంద

త్యాయమేష్యేశ్వరాశ్శుభే। కృతాగసస్స్వాత్మసాత్కృత్వా శిక్షాదణ్డం న యుఞ్జతే॥ ౨౧॥ పరమోఽనుగ్రహో దణ్డో భృత్యేషు ప్రభుణాఽర్పితః। బాలో న వేద తత్తన్వి బన్ధుకృత్యమమర్షణః॥ ౨౨ ॥ సా త్వం ముఖం సుదతి సుభ్ర్వనురాగభారవ్రీడావిలమ్బవిలసద్ధసితావలోకమ్। నీలాలకాలిభిరుపస్కృతమున్నసం నస్స్వానాం ప్రదర్శయ మనస్విని వల్గువాక్యమ్ ॥ ౨౩ ॥ తస్మిన్దధే దమమహం తవ వీరపత్ని యోఽన్యత్ర భూసురకులాత్కృతకిల్బిషస్తమ్। పశ్యే న వీతభయమున్ముదితం త్రిలోక్యామన్యత్ర వై మురరిపోరితరత్ర దాసాత్॥ ౨౪॥ వక్త్రం న తే వితిలకం మలినం విహర్షం సంరమ్భభీమమవిమృష్టమపేతరాగమ్। పశ్యే స్తనావపి శుచోపహతౌ సుజాతౌ బిమ్బాధరం విగతకుఙ్కుమపఙ్కరాగమ్ ॥ ౨౫ ॥ తన్మే ప్రసీద సుహృదః కృతకిల్బిషస్య స్వైరం గతస్య మృగయాం వ్యసనాతురస్య। కా దేవరం వశగతం కుసుమాస్త్రవేగవిస్రస్తపౌంస్యముశతీ న భజేత కృత్యే॥ ౨౬ ॥ *
* * * * * * * ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, పఞ్చవింశోఽధ్యాయః, * * * * * * *
నారద ఉవాచ ॥ ఇత్థం పురఞ్జనం సధ్ర్యగ్వశమానీయ విభ్రమైః। పురఞ్జనీ మహారాజం రేమే రమయతీ పతిమ్

దే *॥ ౨౪ ॥ * తవ వక్త్రం, మితః, పూర్వం, కదాచిదపి-వితిలకం తిలకరహితం-న పశ్యామి-ఇదానీం తు, మలినం, విగతహర్షం, సంరమ్భేణ క్రోధావేశేన, భీమం భయఙ్కరమవిమృష్ట మనుజ్జ్వలం, అపేతరాగం స్నేహశూన్యం, తథా, తే, సుజాతౌ శోభనౌ, స్తనావపి, శోకాశ్రుభిః, రుపహతౌ చ, తథా బిమ్బఫలాకార, మధరం చ, విగతః కుఙ్కుమపఙ్కతుల్యః, స్తామ్బూలరాగో యస్మిన్, తాదృశం, పశ్యామి, కుత ఏవం జాతమితి శేషః, వ్యవసాయాత్మకబుద్ధేరభివ్యక్తేః ప్రాగ్రమ్భదశాయామవిశదత్వాత్తాదృశావస్థాం తాం ప్రియానాదరనిమిత్తక్రోధేనాత్మానమనలంకుర్వతీం శోచన్స్తౌతి ప్రియమివోత్ప్రేక్షతే స్మేత్యర్థః * ॥ ౨౫ ॥ * తస్మాత్, కృతం, కిల్బిషమపరాధో యేన తస్య కిల్బిషమేవాహ॥ స్వైరం స్వాతన్త్ర్యేణ త్వామనాపృష్ట్వా, మృగయాం, గతస్య, మే, ప్రసీద ప్రసన్నా భవ, దేవం దేవనం క్రీడాం, రాతి దదాతీతి దేవరః కాన్త, స్తం, కామవేగే, న విస్రస్తం గతం, పౌంస్యం పౌరుషం ధైర్యం, యస్య, తం, అత ఏవ, వశగతం, కా స్త్రీ, కామయమానా, కృత్యే కర్తుం యోగ్యేఽర్థే, న భజేత భజేతైవేత్యర్థః, వివేకాభావాదప్రసన్నస్య మమ స్వప్నావస్థాఽభూత్ అతో వివేకాత్మకబుద్ధియుక్తోఽహం ప్రసన్నోఽభవన్తైవ - ఏవమహం మమాభిమానో విహాయ వశం గతం కార్యాపాదకం మాం వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధిరపి హాసువర్తిష్యత ఇత్యనుసంహితవానిత్యర్థః * ॥ ౨౬ ॥ * ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే పఞ్చవింశోఽధ్యాయః. * * * * * * * * * * * *

ఏవం జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యాదిభిరవస్థాభిస్సంసరతో జీవస్య దుర్లభో పికదాచిద్దైవాత్సంజాతపరితాపస్య, వివేకాత్మకబుద్ధ్యుదయ ఉక్తః -ఇదానీమేవం సంజాతవివేకస్యాన న్తవాసనారుచిప్రకృతిసంబన్ధాదియుక్తం పుమాంసం యయా ధర్మమధర్మం చ కార్యం చాకార్యమేవ చ। అయథావత్ప్రజానాతి బుద్ధిస్సా పార్థ రాజసీ॥ అధర్మం ధర్మమితి యా మన్య

సేతమసావృతా । సర్వార్థాన్విపరీతాంశ్చ బుద్ధిస్సా పార్థ తామసీ ,, ఇత్యుక్తవిధరజస్తమః ప్రచురా సతీ బుద్ధిః పునః ప్రసహ్య స్వవశీకృత్య సంసారయామాసేత్యాహ॥ఇత్థమితి॥ హే మహారాజ, ఇత్థం, దైవాత్కదాచిత్సంజాతవివేకమపి, పురఞ్జనం, విభ్రమైః ధర్మాధర్మకార్యాకార్యాదివిషయకైర్విభ్రమైః, భ్రమజననద్వారేత్యర్థః, సధ్ర్యక్ సమ్యక్ శనైః, స్వవశం, ఆనీయ, పురఞ్జనీ రజః ప్రచురా బుద్ధిః, పతిం, రమయతి స్వకార్యప్రవణం కుర్వతి, స్వయం, రేమే వ్యాపృతవతీ, కథాపక్షే తు-సధ్ర్యగ్విభ్రమైః విలాసైః, అన్యత్ స్పష్టం, కేచిదత్ర ప్రతిపద-కథంచిదధ్యాత్మపక్షే యోజయితుం శక్యమేవ - శ్రీనారదేన తు జీవస్య స్త్రీపురుషవాసనాదార్ఢ్యేన విచిత్రా సంసృతిర్భవతీత్యేతావదేవ కథాతాత్పర్యం దర్శితం, "క్వచిత్పుమాన్ క్వచిచ్చ స్త్రీ క్వచిన్నోభయమన్ధధీః । దేవో మనుష్యస్తిర్యగ్వా యథాకర్మగుణం భవ ,, ఇతి వదతా, తత్రాపి ఆదౌ పుంస్త్వేన సంసృతిరధ్యాయత్రయేణోక్తా, తతశ్చైకేనాధ్యాయేన స్త్రీత్వేన సంసృతిం ప్రదర్శ్య ఈశ్వరప్రసాదాల్లబ్ధజ్ఞానేన మోక్ష ఇత్యుక్తం, తత్తదేవ యథోపదేశం వ్యాఖ్యాతమితి పఞ్చాధ్యాయ్యర్థః ప్రతీయతే-ప్రతిపదమధ్యాత్మయోజనా తు దుర్ఘటా నిష్ప్రయోజనా చేతి స్వవాగ్ధిఖ్యాపనమనాదృత్య యథోపయోగమేవ వ్యాఖ్యాస్యామ ఇత్యాహుః, తత్ర, ప్రతిపదమధ్యాత్మయోజనమనుపయుక్తం చేత్ కిమర్థం తత్కథనమితి ప్రష్టవ్యం న చ కథాసౌన్దర్యాయైవేతి వక్తుం శక్యం, అధ్యాత్మోపయుక్తాంశకథనేనైవ తత్సౌన్దర్యలాభాత్, అన్యథా కథాసౌన్దర్యార్థమనుపయుక్తాంశానాం బహూనాం సత్త్వేన తేషామపి కథనాపత్తేః, యదపి, క్వచిత్పుమానిత్యాది, తన్న, క్వచిత్పుమానిత్యాదిగ్రన్థస్య నిగమనపరత్వేన ప్రధానప్రతిపాద్యస్యైవ నిగమనీయత్వేన తస్య ప్రతిపదమధ్యాత్మయోజనాభావే ప్రమాణత్వాభావాత్, న హి యావన్తోఽర్థాః కథితాః తే సర్వే నిగమనీయా ఇత్యస్తి నియమః యదపి, యథోపదేశం వ్యాఖ్యాతమిత్యాది, తదపి న, అప్రసిద్ధపదవ్యుత్పత్తికథనేన తదనుకూలతయా ప్రసిద్ధవ్యుత్పత్తీనాం పదానాం వ్యాఖ్యాతుం శక్యత్వేన తావన్మాత్రవ్యుత్పత్తిప్రదర్శనాత్, యదపి చోక్తం-ప్రతిపదమధ్యాత్మయోజనా దుర్ఘటా నిష్ప్రయోజనా చేతి, తత్ర నిష్ప్రయోజనత్వం యథోపదేశం వ్యా

తిమ్॥౧॥ స రాజా మహిషీం రాజన్ సుస్నాతాం రుచిరాననామ్। కృతస్వస్త్యయనాం తృప్తామభ్యనన్దదుపాగతామ్ ॥ ౨ ॥ తయోపగూఢః పరిరబ్ధకన్ధరో రహోఽనుమన్త్రైరపకృష్టచేతనః। న కాలరంహో బుబుధే దురత్యయం దివానిశేతి ప్రమదాపరిగ్రహః ॥ ౩ ॥ శయాన ఉన్నద్ధమదో మహామనా మహార్హతల్పే మహిషీభుజోపధిః। తామేవ వీరోఽమనుత వ్యవాయతస్తమోఽభిభూతో న నిజం పరం చ తత్ ॥ ౪ ॥ తయైవం రమమాణస్య

ఖ్యాతేషు పురఞ్జనాదిష్వప్యవిశిష్టం, జీవస్య స్త్రీపురుషవాసనాదార్ఢ్యేన విచిత్రా సంసృతిర్భవతి, ఈశ్వరప్రసాదలబ్ధజ్ఞానేన మోక్ష ఇత్యుక్త్యైవ చరితార్థత్వేన పఞ్చాధ్యాయ్యా వైయర్థ్యస్య స్పష్టత్వాత్, దుర్ఘటా చేతి పరమవశిష్యతే, తత్రాపి త్వన్మతే దుర్ఘటం యత్పదమధ్యాత్మపక్షే తద్విహాయాన్యాని పదాని సర్వాణి తత్పక్షే వ్యాఖ్యేయాన్యేవ, అనుపయుక్తపదను గత్యా కథాసౌన్దర్యాయైవేతి వక్తుం యుక్తం, యత్ర శ్లోకస్థానాం సర్వేషామపి పదానాం దౌర్ఘట్యం "సా త్వం ముఖం సుదతి సుభ్ర్వనురాగభార" ఇత్యాదౌ, తత్ర పదసఙ్ఘాతాత్మకవాక్యార్థద్యోత్యత్వస్య కస్యచిదుపయుక్తార్థస్య యోజనా కర్తవ్యా ❀॥౧॥ ❀ తథా హి, హే రాజన్, స రాజా పురఞ్జనః, సుస్నాతాం కృతమఙ్గళస్నానాం, రుచిరముజ్జ్వలమమ్బరం యస్యాః, కృతం స్వస్త్యయనం మఙ్గళం కుఙ్కుమసిన్దూరాదిభిర్యస్యాస్తాం, తృప్తాం స్వాద్వన్నపానాదిభిః, ఉపాగతాం సమీపమాగతాం, మహిషీం, అభ్యనన్దత్, సుస్నాతాం రుచిరామ్బరాదిభిః సున్దరతరాం మహిషీమభినన్దన్నివ రాజసీం బుద్ధిమనుకూలామమన్యతేత్యర్థః ❀ ॥౨॥ ❀ తయా మహిష్యా, ఉపగూఢః ఆశ్లిష్టః, పరిరబ్ధా ఆశ్లిష్టా, మహిష్యాః, కన్ధరా, యేన సః, అనేన జీవబుద్ధ్యోరన్యోన్యం దృఢతరసంబన్ధః ఐకత్వేనానుసంధానం చ వ్యజ్యతే, రహః ఏకాన్తే, అనుకూలైః, గుహ్యభాషణైః శబ్దాదివిషయచిన్తనైః, అపకృష్టా, చేతనా వివేకో యస్య, ప్రమదేవ ప్రమాదాలస్యకారిణీ బుద్ధిరేవ, పరిగ్రహో, న వివేకో యస్య ❀॥౩॥ ❀ మహార్హతల్పే ఉత్కృష్టశయ్యాయాం, హృదయే, శయానః అధితిష్ఠన్, కాలరంహః ఆయుష్యం, దురత్యయం సంసారిణోఽవర్జనీయం - దివానిశే, త్యేవంరూపేణ, న బుబుధే నానుసంహితవాన్, కథాపక్షే తు స్పష్టం, మహార్హతల్పే హృదయే, మహిష్యాః, భుజ ఏవ - ఉపధిః ఉపధీయతే, అస్మిన్ శిర ఇత్యుపధిరుపధానం, ముచ్ఛీర్షకం యస్య సః - శయానః - అనేన బుద్ధిపారవశ్యం సూచితం - వ్యవాయతః విషయభోగాత్, తమోఽభిభూతః అజ్ఞానతిరోహితః - తామేవ మహిషీమేవ, బుద్ధిసఙ్గకృతం వైషయికసుఖమేవ పురుషార్థం, అమనుత, న తు నిజం స్వరూపం - తత్, పరం పరమాత్మస్వరూపం చ - నాన్వవస్యతేత్యర్థః ❀॥౪॥ ❀ తయైవ మహిష్యా, ఏవం తత్పారవశ్యేన, రమమాణస్య సంసరతః, అత ఏవ, కా

మైశ్యబాదిభిః - అనుభూయమానైః - కశ్మలం మలినం - చేతో - యస్య - హే రాజేన్ద్ర, నవం నూతనం - వయః - క్షణార్ధమివ - వ్యతిక్రాన్తం - దేహవిశిష్టస్యైవ భోక్తృత్వాద్దేహాభిప్రాయేణ నవం వయోఽతిక్రాన్తమిత్యుక్తం, పక్షాన్తరేఽప్యయమేవార్థః ॥౫॥ తస్యాం మహిష్యాం, పురఞ్జనః, పుత్రాన్ ఇన్ద్రియపరిణామరూపాన్, ఏకాదశశతాని, అజీజనత్ ఉత్పాదయామాస, హే విరాడితి సంబోధనం, ఆయుషః శతసంవత్సరాత్మకస్యార్ధం పఞ్చాశద్వర్షాత్మకం, అతిక్రాన్త, మఘూత్, ఇదమపి దేహాభిప్రాయేణోక్తమ్ ॥౬॥ దుహితౄరిన్ద్రియపరిణామానన్తరభావినీర్బుద్ధివృత్తిరూపాః, దశాధికశతం, పిత్రోర్జీవబుద్ధ్యోః, ప్రాణానామిన్ద్రియపరిణామానాంచ, యశస్కరీః అనుకూలాః, అనుకూలో హి యశస్కరో, నతు ప్రతికూలః, శీలం రాజసతామసస్వభావః, అనన్తసుఖాభివ్యక్తిజనకత్వరూపం, ఔదార్యం, రూపఞ్చ, యోగుణస్తైన, ఉపేతా యుక్తాః, అజీజనదిత్యనుషఙ్గః, సర్వా అపి దుహితరో దశాధికశతం, పౌరఞ్జన్యః, పురఞ్జనస్యాపత్యత్వాత్ పౌరఞ్జన్య ఇత్యుచ్యన్తే, హే ప్రజాపతే, అత్ర పుత్రసఙ్ఖ్యా, బాహుల్యమాత్రాభిప్రాయా, దుహితృసఙ్ఖ్యా చ పుత్రేభ్యో న్యూనత్వేన గార్హస్థ్యసౌన్దర్యార్థా ॥౭॥ సః పాఞ్చాలపతిః - పఞ్చన్తి విషయాన్వ్యక్తీకుర్వన్తి అనుభావయన్తీతి పఞ్చాలాః ఇన్ద్రియాణి - పఞ్చాలా ఏవ పాఞ్చాలాః - ప్రజ్ఞాదిత్వాత్స్వార్థేఽణ్ - తేషాం పతిః కరణాధిపో జీవ ఇత్యర్థః - పిత్రోర్వంశం - విశేషేణ వర్ధయన్తీతి తాన్ - ఇన్ద్రియపరిణామరూపాన్ - దారైః హితాహితచిన్తారూపాభిః భార్యాభిః, సంయోజయామాస - తథా దుహితౄః, వరైః రుచితైర్విషయభోగరూపైః పతిభిః - సంయోజయామాస ॥౮॥ పుత్రాణాం పుత్రాః పుణ్యాపుణ్యరూపకర్మరూపాః - ఏకైకస్య - శతం శతం శతశబ్దో బాహుల్యాభిప్రాయ

కామకశ్మలచేతసః । క్షణార్ధమివ రాజేన్ద్ర వ్యతిక్రాన్తం నవం వయః ॥ ౫ ॥ తస్యామజనయత్పుత్రాన్పురఞ్జన్యాం పురఞ్జనః । శతాన్యేకాదశ విరాడాయుషోఽర్ధమథాత్యగాత్ ॥౬॥ దుహితౄర్దశోత్తరశతం పితృమాతృయశస్కరీః । శీలౌదార్యగుణోపేతాః పౌరఞ్జన్యః ప్రజాపతే ॥ ౭ ॥ స పాఞ్చాలపతిః పుత్రాన్ పితృవంశవివర్ధనాన్ । దారైస్సంయోజయామాస దుహితౄస్సదృశైర్వరైః ॥ ౮ ॥ పుత్రాణాంచాభవత్పుత్రా ఏకైకస్య శతం శతమ్ । యైర్వై పౌరఞ్జనో వంశః పాఞ్చాలేషు సమేధితః ॥౯॥ తేషు తద్రిక్థహారేషు గృహకోశానుజీవిషు । నిరూఢేన మమత్వేన వ్యాసక్తో నాన్వబుధ్యత ॥౧౦॥ ఈజే చ క్రతుభిర్ఘోరైర్దీక్షితః పశుమారకైః । దేవాన్పితౄన్భూతపతీన్నానాకామో యథా భవాన్ ॥ ౧౧ ॥ యుక్తేష్వేవం ప్రమత్తస్య కుటుమ్బాసక్తచేతసః । ఆససాద స వై కాలో యోఽప్రియః ప్రియయోషితామ్ ॥ ౧౨ ॥ చణ్డవేగ ఇతి ఖ్యాతో గన్ధర్వాధిపతిర్నృప । గన్ధర్వాస్తస్య బలినష్షష్ట్యుత్తరశతత్రయమ్ ॥ ౧౩ ॥ గన్ధర్వ్యస్తాదృశీరస్య మైథున్యశ్చ సితాసితాః । పరివృత్త్యా విలుమ్ప

కః - అభవన్ - పౌత్రాన్విశినష్టి - యైః పౌత్రైః - పౌరఞ్జనో వంశస్సంసారః - పాఞ్చాలేషు శబ్దాదివిషయేషు నిమిత్తేషు నిమిత్తమిహ ఫలం శబ్దాదివిషయభోగార్థమిత్యర్థః - సమేధితః సంవర్ధితః యద్వా - వంశః ఇన్ద్రియపరిణామతదనన్తరబుద్ధివృత్తిరూపపుత్రపౌత్రాదిరూపో వంశః శబ్దాదివిషయేషు కర్మభిరేవ సమేధిత ఇత్యర్థః ॥ ౯ ॥ తేషు - తస్య పురఞ్జనస్య రిక్థహారేషు పుత్రేషు - గృహం శరీరం - కోశః అహంమమాభిమానాశ్రయోఽహఙ్కారః - అనుజీవిన ఇన్ద్రియప్రాణాదయః - తేషు - నిరూఢేన రూఢమూలేన - మమత్వేన మమకారేణ - విశేషణాసక్తః - న ప్రాబుధ్యత - స్వస్వరూపం పరమాత్మస్వరూపం చ ఇతి శేషః ॥౧౦॥ నానాకామః నానాభూతాన్ శబ్దాదివిషయాన్ కామయమానః - పశుమారకైః హింసాగర్భైః - అత ఏవ - ఘోరైః - క్రతుభిః కర్మేన్ద్రియవ్యాపారరూపైః - దీక్షితః - కృతసఙ్కల్పః - కర్మేన్ద్రియవ్యాపారరూపాన్ క్రతూనారబ్ధ ఇత్యర్థః, తేషాం ప్రాయశః పఞ్చసూనాదిహింసాగర్భత్వాత్పశుమారకైరిత్యుక్తం - దేవాదీన్ - ఈజే ఇష్టవాన్ - దేవశబ్దో దేవాధిష్ఠితేన్ద్రియపరః - ఇన్ద్రియాణ్యతార్ప్సీదిత్యర్థః - పితౄన్భూతపతీనితి దృష్టాన్తాభిప్రాయకం - యథా భవాన్ దేవపితృభూతపతీనీజే - తథాఽయం దేవానీజ ఇత్యర్థః ॥ ౧౧ ॥ యుక్తేషు దృఢతరాభిసన్ధియుక్తేషు కర్మసు - ప్రసక్తస్య నితరామాసక్తస్య - కుటుమ్బే బుద్ధితద్వృత్త్యాదౌ - ఆసక్తచిత్తస్య - స వై కాలః జరాసమయః - ఆససాద ప్రాప్తః - దేహదృష్ట్యేదముక్తం - కాలం విశినష్టి, యః కాలః ప్రియయోషితాం - పరస్పరమప్రియకరః ॥ ౧౨ ॥ చణ్డవేగః ఆశువేగః, సంవత్సరరూపః - ఖ్యాతః ప్రసిద్ధః, స హి గన్ధర్వాణాం గన్ధర్వాశ్చ గన్ధర్వ్యశ్చ "పుమాన్ స్త్రియా" ఇత్యేకశేషః - తేషామధిపతిః - తస్య - బలినః ప్రసహ్యాయుర్హరతశ్చణ్డవేగస్య భృత్యాః షష్ట్యధికశతత్రయదివసాత్మకాః - గన్ధర్వాః పరోక్షమాయారూపధనాపహారిత్వాద్గన్ధర్వత్వేన రూప్యన్తే ॥ ౧౩ ॥ తథా తాదృశీః అస్య చణ్డవేగస్య సమ్బన్ధిన్యస్తాదృశ్యః, ఆర్షత్వాద్వ్యత్య

యేనద్వితీయా-షష్ట్యుత్తరశతత్రయసఙ్ఖ్యాకాః గన్ధర్వ్యః రాత్ర్యాత్మకాః - మైథున్యః దివసైరేవమిథునీభూయస్థితాః - సితాశ్చాసితాశ్చ శుక్లకృష్ణపక్షీయాః-పరివృత్త్యా పరిభ్రమణేన-సర్వైః కామైః శబ్దాదిభిస్తత్కరణైశ్చ-వినిర్మితాం-పురీం శరీరం-విలుమ్పన్తి అపహరన్తి-అపహర్తుమారేభిర ఇత్యర్థః - జరాప్రాప్త్యనన్తరం మృతిదివసాః ప్రాప్తా ఇత్యర్థః - ఏతత్సర్వం దేహదృష్ట్యోక్తమితి ద్రష్టవ్యమ్ ॥ ౧౪ ॥ చణ్డవేగస్య-అనుచరాః తే గన్ధర్వాః-పురఞ్జనస్య-పురీం-యదా-హర్తుమారేభిరే ఆరబ్ధవన్తః, తత్ర పుర్యాం - యః ప్రజాగరః ప్రాణః-సుషుప్త్యవస్థాయామపి ప్రాణవ్యాపారాత్ప్రజాగర ఇత్యుక్తం- ప్రత్యషేధత్ న్యవారయత్, యావత్ప్రాణవ్యాపారస్తావచ్ఛరీరకస్యావైకల్యేనావస్థానాత్ ప్రత్యషేధదిత్యుక్తమ్ ॥ ౧౫ ॥ స ఏకః ప్రజాగరః-సప్తభిర్వింశత్యా సప్తవింశతిసఙ్ఖ్యాకైః భూతపఞ్చకతన్మాత్రపఞ్చకజ్ఞానేన్ద్రియపఞ్చకకర్మేన్ద్రియపఞ్చకాపానాదిప్రాణచతుష్టయమనోబుద్ధ్యహఙ్కారాత్మకైః శరైః, శతం సమా ఇతి ప్రారబ్ధోపలక్షణం-యావత్ప్రారబ్ధావసానం-పురఞ్జనపురస్య, అధ్యక్షః పాలకః బలీ గన్ధర్వైః సహ, యుయుధే యుద్ధం చకార-శరీరం నష్టప్రాయమాసేత్యర్థః ॥ ౧౬ ॥ బహుభిస్సాకం యుధి, ఏకస్మిన్ స్వసమ్బన్ధిని స్వప్రాణసామర్థ్యే-క్షీయమాణే సతి-శతవత్సరావసాన ఇత్యర్థః, రాష్ట్రాదిభిస్సహితః ప్రజాగరః పరాం చిన్తామవాప, కథం శరీరం ప్రాణయామీతి చిన్తామవాపేత్యర్థః ॥ ౧౭ ॥ స పురఞ్జనః-మధుభుక్-స్వపార్షదైః ఇన్ద్రియైః, పాఞ్చాలేషు శబ్దాదివిషయేషు మధ్యే, ఉపానీతం ప్రాపితం బలిం శబ్దాద్యన్యతమం విషయం-గృహ్ణన్ అనుభవన్, స్త్రియా బుద్ధ్యా, జితో వశీకృతః-భయం-మృత్యుభయం నావిన్దత్ నాలోచయత్ ॥ ౧౮ ॥ కాచిత్ కాలస్య-దుహితా-జరారూపా, కాచిదస్తి-సా-త్రిలోక్యాం-వరం పతిమిచ్ఛతీ-పర్యటత్, హే

న్తి సర్వకామవినిర్మితామ్ ॥ ౧౪ ॥ తం చణ్డవేగానుచరాః పురఞ్జనపురీం యదా । హర్తుమారేభిరే తత్ర ప్రత్యషేధత్ప్రజాగరః ॥ ౧౫ ॥ స సప్తభిశ్శతైరేకో వింశత్యా చ శతం సమాః । పురఞ్జనపురాధ్యక్షో గన్ధర్వైర్యుయుధే బలీ ॥ ౧౬ ॥ క్షీయమాణే స్వసమ్బన్ధే ఏకస్మిన్ బహుభిర్యుధి । చిన్తాం పరాం జగామార్తస్సరాష్ట్రపురబాన్ధవః ॥ ౧౭ ॥ స ఏవ పుర్యాం మధుభుక్పాఞ్చాలేషు స్వపార్షదైః । ఉపానీతం బలిం గృహ్ణన్ స్త్రీజితో నావిదద్భయమ్ ॥ ౧౮ ॥ కాలస్య దుహితా కాచిత్త్రిలోక్యాం వరమిచ్ఛతి । పర్యటన్తీ న బర్హిష్మన్ ప్రత్యనన్దత కశ్చన ॥ ౧౯ ॥ దౌర్భాగ్యేనాత్మనో లోకే విశ్రుతా దుర్భగేతి సా । యా తుష్టా రాజఋషయే వృతాఽదాత్పూరవే వరమ్ ॥ ౨౦ ॥ కదాచిదటమానా సా బ్రహ్మలోకాన్మహీం గతమ్ । వవ్రే బృహద్వ్రతం మాం తు జానతీ కామమోహితా ॥ ౨౧ ॥ మయి సంరభ్య విపులమదాచ్ఛాపం సుదుస్సహమ్ । స్థాతుమర్హసి నైకత్ర మద్యాచ్ఞావిముఖో మునే ॥ ౨౨ ॥ తతో విహతసఙ్కల్పా కన్యకా యవనేశ్వరమ్ । మయోపదిష్టమాసాద్య వవ్రే నామ్నా భయం పతిమ్ ॥ ౨౩ ॥ ఋషభం యవనానాం త్వాం వృణే వీరేప్సితం పతిమ్ । సఙ్కల్పస్త్వయి భూతానాం కృతః కిల న రిష్యతి ॥ ౨౪ ॥

బర్హిష్మన్ తాం కాలకన్యాం-కోఽపి పుమాన్, న ప్రత్యనన్దత నావృణోత్ ॥ ౧౯ ॥ అనభినన్దనే హేతుం వదన్ తన్నిమిత్తం గుణనామధేయమాహ ॥ దౌర్భాగ్యేన-దుష్టం భగం సౌన్దర్యం యస్యాస్సా భవతి దుర్భగా-స ఏవ దౌర్భాగ్యం-తేన, ఆత్మరూపేణ-లోకే-దుర్భగేతి-విశ్రుతా ప్రఖ్యాతా, తాం విశినష్టి-యా కాలకన్యా, యయాతిపుత్రేణ పూరుణా-వృతా సతీ, తుష్టా- తస్మై రాజర్షయే-పూరవే-వరం రాజాసనరూపం - అదాత్, యయాతిర్దేవయానీగమనక్రుద్ధశుక్రశాపాజ్జరాం ప్రాప్య పుత్రాననువాచ మాం జరాం గృహ్ణాతేతి - తాం జ్యేష్ఠాశ్చత్వారో న జగృహుః - పూరుస్తు జగ్రాహ, తతో యయాతిస్తస్మై రాజ్యం దదావితి జరైవ వాదాదిత్యుక్తమ్ ॥ ౨౦ ॥ కదాచిత్, సా కాలకన్యా-భూలోకే, పర్యటన్తీ, బ్రహ్మలోకాత్సత్యలోకాత్, మహీం భూమిం, గతం ప్రాప్తం, మాం, బృహద్వ్రతం నైష్ఠికం, జానత్యపి-కామమోహితా, వవ్రే ॥ ౨౧ ॥ తతో మయి ప్రత్యాఖ్యాతవతీ మయి-సంరభ్య క్రోధం కృత్వా-విపులం మహాన్తం-దుస్తరం దురతిక్రమణీయం, శాపం-మదాత్ - శాపమేవాహ-హే మునే-త్వం, యతో-మద్యాచ్ఞావిముఖ- స్తత ఏకత్ర-చిరేణ, స్థాతుం నార్హసీతి ॥ ౨౨ ॥ తతో-విహతసఙ్కల్పా కాలకన్యకా-అథ యో భయాఖ్యయశ్చ యవనాః, తద్వత్పీడాకారిత్వాత్-తేషామీశ్వరం-మయా-ఉపదిష్టం-నామ్నా భయం భయనామానం పతిమాసాద్య, వవ్రే ॥ ౨౩ ॥ వరణప్రకారమేవాహ ॥ హే వీర-యవనానాం-ఋషభమీశ్వరం-త్వామీప్సితం పతిం-వృణే, త్వయి కృతో, భూతానాం, సఙ్కల్పః, న నరిష్యతి న నశ్యతి ॥ ౨౪ ॥ త్వయాహం న ప్రత్యాఖ్యేయేత్యాహ ॥ లోకతో-వేదతశ్చ -య-ద్దేయత్వేన గ్రాహ్యత్వేన చో-పనతం ప్రాప్తం - త-ద్యాచమానాయ-యో న దదాతి, యచ్చ దీయమానం-యో, నేచ్ఛతి న గృహ్ణాతి-ఇమౌ-ద్వౌ, అసదవగ్రహౌ, అసన్ వ్యర్థః, అవగ్రహః అభిమానః అవగ్రహో

యయోః, స్తః-అతఏవ-బాలౌ అజ్ఞౌ-కర్మభూతౌ, అనుశోచన్తి-ఇమౌ ప్రత్యనుశోచన్తి సన్త ఇత్యర్థః ❀ ॥ ౨౫ ॥ ❀ హే భద్ర భజన్తీం-మాం భజస్వ, మయి, దయాం, కురు-పౌరుషః పూరుషేణ కర్తవ్యో ధర్మః, ఏతావానేవ, కిం తత్, యః, దార్తాననుకమ్పతే ❀ ॥ ౨౬ ॥ ❀ కాలకన్యయా-ఉదితం, వచః శ్రుత్వా, సయవనేశ్వరో, భయనామా - దేవగుహ్యం మరణం-తద్ధి ప్రాణినాం వైరాగ్యానుదయాయ దైవైర్గోప్యతే కర్తుమిచ్ఛుః, స్మితేన సహితం యథా తథా, సమభాషత ❀ ॥ ౨౭ ॥ ❀ తుభ్యం మయా, ఆత్మసమాధినా చిత్తైకాగ్ర్యేణ, బహుధా విచార్యేత్యర్థః-లోకరూపః, పతిర్నిరూపితో నిశ్చితః, కోఽసావిత్యత్రాహ, యాచ్యమానోఽయం లోకస్త్వామభద్రాం, మసత్తమాం-నేచ్ఛతి ❀ ॥ ౨౮ ॥ ❀ అతోఽవ్యక్తగతిః కుతః ప్రాప్తేత్యలక్షితగతిస్సతి కర్మనిర్మితం, లోక-మాక్రమ్య-భుజ్ఞ్వ, ఏవం సర్వోఽపి హి లోకస్తవ పతిస్స్యాదిత్యర్థః న కేవలం త్వయాశక్యనీయం మాం ప్రతికూలాం లోకా హనిష్యన్తీతి-యసా త్వమేవ లోకస్య నాశం కరిష్యసీత్యాహ ॥ యాహీతి ॥ యా మదీయా-పృతనా, యవనానాం సేనా, తయా, యుక్తా, యాహి ❀ ॥ ౨౯ ॥ ❀ ప్రజ్వారో వైష్ణవజ్వర-స్త్వాం, ప్రణేష్యత, లోకం ప్రతిప్రాపయిష్యతి, అత్ర ప్రజ్వార ఇతి మారకో వైష్ణవజ్వరో వివక్షితః, న మాహేశ్వరజ్వరః, మాహేశ్వరస్య వ్యాఖ్యాస్తః ప్రాప్తిత్వేన మారకత్వాభావాత్, ప్రజ్వారో మమ, భ్రాతా, భవతి, త్వం చ, మే- భగినీ స్వసా, భవ-ఉభాభ్యాం ప్రజ్వారకాలకన్యాభ్యాం, యువాభ్యాం సహ, హం-భీమసైనికః యవనసేనానాయకః, అవ్యక్తగతిస్సన్ లోకే చరామి ॥ అత్ర కాలస్య దుహితా కాచిదిత్యాది శ్లోకద్వయేన జరాయా లోకవిద్వేషవిషయత్వముక్తం, కదాచిదటమానేత్యనేన శ్లోకత్రయేణ నారదస్య జరానాక్రాన్తత్వముక్తం, ఏతచ్చ నైష్ఠికసనకాదీనామప్యుపలక్షణం, స్వస్య శాపగ్రస్తత్వకథనం తస్యావర్జనీయత్వాభి

ద్వావిమావనుశోచన్తి బాలావసదవగ్రహౌ। యల్లోకశాస్త్రోపనతం న రాతి న తదిచ్ఛతి ॥ ౨౫ ॥ అథో భజస్వ మాం భద్ర భజన్తీం మే దయాం కురు। ఏతావాన్ పౌరుషో ధర్మో యదార్తాననుకమ్పతే ॥ ౨౬ ॥ కాలకన్యోదితవచో నిశమ్య యవనేశ్వరః। చికీర్షుర్దేవగుహ్యం స సస్మితం తామభాషత ॥ ౨౭ ॥ మయా నిరూపితస్తుభ్యం పతిరాత్మసమాధినా। నాభినన్దతి లోకోఽయం త్వామభద్రామసత్తమామ్ ॥ ౨౮ ॥ అతోఽవ్యక్తగతిర్భుఙ్క్ష్వ లోకం కర్మవినిర్మితమ్। యా హి మే పృతనాయుక్తా ప్రజానాశం ప్రణేష్యసి ॥ ప్రజ్వారోఽయం మమ భ్రాతా త్వం చ మే భగినీ భవ। చరామ్యుభాభ్యాం లోకేఽస్మిన్నవ్యక్తో భీమసైనికః ॥ ౩౦ ॥ ❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀
❀❀❀❀❀❀❀❀ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, షడ్వింశోఽధ్యాయః ❀❀ ❀❀❀❀❀❀
నారద ఉవాచ ॥ సైనికా భయనామ్నో యే బర్హిష్మన్ దిష్టకారిణః। ప్రజ్వారకాలకన్యాభ్యాం విచేరురవనీమిమామ్ ॥ ౧ ॥ త ఏకదా తు రభసా పురఞ్జనపురీం నృప। రురుధుర్భౌమభోగాఢ్యాం జరత్పన్నగపాలితామ్ ॥ ౨ ॥ కాలకన్యాపి బుభుజే పురఞ్జనపురం బలాత్। యయాభిభూతః పురుషస్సద్యో నిస్సారతామియాత్ ॥ ౩ ॥ త

ప్రాయకం, తతో విహతసఙ్కల్పత్వాదినా జరాధివ్యాధిప్రజ్వారభయానాం పూర్వపూర్వస్యోత్తరోత్తరహేతుత్వమన్యోన్యసాహిత్యేన మరణహేతుత్వం-చోక్తం, జరాదీనాం పరస్పరభాషణాదికథనం తేషాం మూర్తిమత్త్వాభిప్రాయేణ తదధిష్ఠాతృదేవతాభిప్రాయేణ వా, ఉపపన్నమ్ ❀ ॥ ౩౦ ॥ ❀ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే షడ్వింశోఽధ్యాయః ❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀

ఏవం జరాదీనాముత్తరోత్తరహేతుత్వం సంభూయ మృతిహేతుత్వం చాభిధాయ, ఇదానీమేతే సర్వే పురఞ్జనపురీమావిశ్య పీడయన్తో విప్లావయామాసురితి వదన్, యం యం వాఽపి స్మరన్ భావం త్యజత్యన్తే కలేబరమ్। తం తమేవైతి కౌన్తేయ సదా తద్భావభావిత, ఇత్యుక్తరీత్యా కథాపక్షే పురఞ్జనస్య రాజ్ఞః స్త్రీచిన్తయా స్త్రీజన్మప్రాప్తికథనవ్యాజేనాధ్యాత్మపక్షేఽపి జీవస్య కర్మవశాత్ స్త్రీత్వప్రాప్తిం తత్ర పునరదృష్టవిశేషాద్భాగవతసఙ్గమీశ్వరప్రసాదం చాహ నారదః ॥ హే బర్హిష్మన్, భయనామ్నః, యే, సైనికాః సేనాయాం భవాః సైనికాః - దిష్టకారిణః ఆదేశకారిణః, ఈశ్వరస్యేతి శేషః, ప్రజ్వారకాలకన్యాభ్యాం సహ, ఇమాం భూమిం - విచేరుః పర్యాటుః ❀ ॥ ౧ ॥ ❀ తే సైనికాః కదాచిద్దేహరూపకప్రాప్తిభావసానే జరత్పన్నగేన జీర్ణప్రాణేన, పాలితాం, భౌమైః భూమ్యాం భవైః-భోగైః శబ్దాదివిషయభోగైః, ఆఢ్యాం, పురఞ్జనపురీం, రురుధుః ❀ ॥ ౨ ॥ ❀ కాలకన్యా జరా, పురఞ్జనపురీం-బలాత్, బుభుజే పురఞ్జనపురం జరావ్యాధ్యాదిగ్రస్తమభూదిత్యర్థః- కాలకన్యాం విశినష్టి, యయా కాలకన్యయా, అభిభూతః, పురుషః, నిస్సారతాం, ప్రాప్నుయాత్ ❀ ॥ ౩ ॥ ❀ తయా కాలకన్యయా ఉపభుజ్యమానాం సకలాం పురఞ్జనపురీం-యవనాః, సర్వతో దిశం, ద్వార్భిః

ప్రవిశ్య చక్షురాదిషు రోగరూపేణ ప్రవిశ్య, భృశమధికం - ప్రార్దయన్ పీడితవన్తః ❀ ॥ ౪॥ ❀ తస్యాం పుర్యాం - యవనాదిభిః ప్రపీడ్యమానాయాం - మమేయం పురీత్యభిమానీ - పురఞ్జనః, కుటుమ్బే బుద్ధీన్ద్రియమనఆదిరూపే - యా - మమతా - తయా - ఆకులః ఆక్షిప్తచిత్తః - బహువిధాన్, తాపాన్ క్లేశాన్, ప్రాప ❀ ॥ ౫॥ ❀ కన్యయా బుద్ధ్యా - ఉపగూఢః దృఢతరం సంశ్లిష్టః - విషయేష్వేవ - ఆత్మా చిత్తం యస్య - అతః కృపణః - అత ఏవ - నష్టవివేకః, నష్టా శ్రీః భోగాత్మికా యస్య - యవనైః - బలాత్ - హృతం - ఐశ్వర్యం ఉత్సాహాదిశక్తిరూపం, యస్య సః - తత్ప్రతిక్రియాం న లేభ ఇత్యుత్తరేణాన్వయః ❀ ॥ ౬॥ ❀ విశీర్ణం శిథిలం - స్వపురం - తథా - ప్రతికూలాన్ అనపేక్షితవిషయప్రాశాన్ - అనాదృతాన్ ఆదరమకుర్వాణాన్ - స్వాధీనత్వాభావాత్ - పుత్రాన్ - ఇన్ద్రియపరిణామరూపాన్ - పౌత్రాన్ పుణ్యాపుణ్యకర్మరూపాన్ - తదనుగానిన్ద్రియాణి - అమాత్యానిన్ద్రియదేవతాః గతం సౌహృదం స్నేహః - యస్యాస్తాం - జాయాం - తస్యా అపి స్వాధీనత్వాభావాత్ ❀ ॥ ౭॥ ❀ కన్యయా జరయా - గ్రస్తం ఆత్మానం శరీరం - అరిభిర్విఘ్నైః ఇభిః - దూషితాన్ - పఞ్చాలాన్ విషయాంశ్చ - వీక్ష్య దృష్ట్వా - అపారచిన్తామాపన్నః - తస్య పురాదివిశీర్ణత్వాదేః - ప్రతిక్రియాం ప్రతికార్యం - పరిహారోపాయం - న లేభే ❀ ॥ ౮॥ ❀ కాలకన్యయా హేతుభూతయా, యాతయామాన్నిస్సారానపి - కామాన్ అభిలషన్ దీనః కృపణః - విగతా - ఆత్మనో - గతిః పారలౌకికీ ఐహికః పుత్రాదిస్నేహశ్చ - యస్య - పుత్రదారాన్ ఇన్ద్రియపరిణామబుద్ధీః - లాలయన్ ఉపచ్ఛన్దయన్ ❀ ॥ ౯॥ ❀ గన్ధర్వైర్వరహోరాత్రరూ

యోపభుజ్యమానాం వై యవనాస్సర్వతోదిశమ్ । ద్వార్భిః ప్రవిశ్య సుభృశం ప్రార్దయన్సకలాం పురీమ్ ॥౪॥ తస్యాం ప్రపీడ్యమానాయామభిమానీ పురఞ్జనః । అవాపోరువిధాంస్తాపాన్కుటుమ్బీ మమతాఽఽకులః ॥౫॥ కన్యోపగూఢో నష్టశ్రీః కృపణో విషయాత్మకః । నష్టప్రజ్ఞో హృతైశ్వర్యో గన్ధర్వయవనైర్బలాత్ ॥౬॥ విశీర్ణాం స్వపురీం వీక్ష్య ప్రతికూలాననాదృతాన్ । పుత్రపౌత్రానుగామాత్యాన్ జాయాం చ గతసౌహృదామ్ ॥౭॥ ఆత్మానం కన్యయా గ్రస్తం పఞ్చాలానరిదూషితాన్ । దురన్తచిన్తామాపన్నో న లేభే తత్ప్రతిక్రియామ్ ॥౮॥ కామానభిలషన్ దీనో యాతయామాంశ్చ కన్యయా । విగతాత్మగతిస్నేహః పుత్రదారాంశ్చ లాలయన్ ॥౯॥ గన్ధర్వయవనైర్భగ్నాం కాలకన్యోపమర్దితామ్ । హాతుం ప్రచక్రమే రాజా తాం పురీమనికామతః ॥౧౦॥ భయనామ్నోఽగ్రజో భ్రాతా ప్రజ్వారః ప్రత్యుపస్థితః । దదాహ తాం పురీం కృత్స్నాం భ్రాతుః ప్రియచికీర్షయా ॥౧౧॥ తస్యాం సన్దహ్యమానాయాం సపౌరస్సపరిచ్ఛదః । కౌటుమ్బికః కుటుమ్బిన్యా ఉపాతప్యత సాన్వయః ॥౧౨॥ యవనోపరుద్ధాయతనో గ్రస్తాయాం కాలకన్యయా । పుర్యాం ప్రజ్వారసంసృష్టః పురపాలోఽన్వతప్యత ॥౧౩॥ న శశాకోషితుం తత్ర ❀ పురుకృచ్ఛ్రోరువేపథుః । గన్తుమైచ్ఛత్తతో వృక్షకోటరాదివ సానలాత్ ॥౧౪॥ శిథిలావయవో యర్హి గన్ధర్వైర్హృతపౌరుషః । యవనైర్బలిభీ రాజన్నుపరుద్ధో రురోద హ ॥౧౫॥ దుహితౄః పుత్రపౌత్రాంశ్చ జామిజామాతృపార్షదాన్ । స్వత్వావశిష్టం యత్కిఞ్చిద్గృహ

పైః - భగ్నాం కుటిలాం - కాలకన్యయా, అవమర్దితాం పీడితాం - పురీం - అనికామతః అనిచ్ఛయాఽపి - రాజా పురఞ్జనో - హాతుం త్యక్తుం - ప్రచక్రమే ఉపక్రాన్తవాన్ ❀ ॥ ౧౦॥ ❀ భయనామ్నః - యోఽగ్రజో - భ్రాతా - ప్రజ్వారస్సః - ఉపస్థితః - పురఞ్జనపురీమధిష్ఠితః - భ్రాతుర్భయనామ్నః - ప్రియం కర్తుమిచ్ఛయా - కృత్స్నాం, తాం పురీం - దదాహ, ప్రజ్వారాఖ్యో వైష్ణవజ్వరశ్శరీరం ప్రవిశ్య భృశం తేప ఇత్యర్థః ❀ ॥ ౧౧॥ ❀ తస్యాం పుర్యాం - నితరాం - ప్రజ్వారేణ - తప్యమానాయాం భార్యాసహితః - భృత్యవర్గసహితశ్చ - కుటుమ్బేన సహ దీవ్యతీతి కౌటుమ్బికః, కుటుమ్బిన్యా సహ, సాన్వయః పుత్రాదిసహితః - ఉపాతప్యత ❀ ॥ ౧౨॥ ❀ కాలకన్యయా - పుర్యాం - గ్రస్తాయాం సత్యాం, యవనైః - రుపరుద్ధాన్యాయతనాని యస్య - స పురపాలః ప్రజాగరః - ప్రజ్వారేణ - సంస్పృష్టః అన్వతప్యత - స పురపాలః ❀ ॥ ౧౩॥ ❀ పురుబహు - కృచ్ఛ్రం దుఃఖం తేన, ఉరుర్వేపథుర్యస్య - పురే ఇతి పాఠే - పుర్యాముషితుమవస్థాతుం - న శశాక నాశకోదిత్ - కిన్తు - తతః - పుర్యాః - అగ్నిసహితాద్వృక్షకోటరాత్సర్ప ఇవ - గన్తుమైచ్ఛత్ ❀ ॥ ౧౪॥ ❀ యదా - గన్ధర్వైః, శ్శిథిలా - అవయవా - యస్య - హృతం, పౌరుషం సామర్థ్యం, యస్య, తదాఽయం - హే రాజన్ - యవనైశ్శత్రుభిరుపరుద్ధః రురోద - వ్యాధ్యాదిభిరుపరుద్ధమార్గో ఘుర్ఘురధ్వనిం చకార ❀ ॥ ౧౫॥ ❀ దుహితౄః - దధ్యౌ ధ్యాతవా - నిత్యుత్తరేణాన్వయః - దుహితౄరితి దేహానుబన్ధిచిన్తాభిప్రాయకం - జామాతయోఽత్ర స్నుషాః, తాశ్చ, జామాతరః దుహితౄణాం పతయః - పార్షదా భృత్యాశ్చేతి - ద్వన్ద్వః, తాన్, స్వ

౧౪॥ శ్లో॥ పా ❀ పురే కృచ్ఛ్రోరు.

త్వనూద్యతేనాఽవశిష్టం-భోగస్తు ప్రాగేవ క్షీణః, యత్కిఞ్చిద్గృహాదిరూపం వస్తు * ॥ ౧౬ ॥ * తచ్చ-అహం మమాభిమానవిషయం కృత్వా-గృహేషు దారేషు, కుమతిః, కుత్సితా మతిర్యస్య, ఆసక్తబుద్ధిః గృహీ పురఞ్జనః, ప్రమదయా సహ, విప్రయోగే విశ్లేషే - ఉపస్థితే ప్రతీతే సతి, దధ్యౌ బుద్ధ్యాత్మికాం ప్రమదాం విహాయ గమిష్యామి-ఉత, సహైవేతి, చిన్తామకరోత్ * ॥ ౧౭ ॥ * ధ్యానమేవాహ ॥ మయి - లోకాన్తరం ప్రతిగతవతి సతి, ఇయం, అనాథా, కుటుమ్బినీ బాలకాన్ప్రతి, అనుశోచన్తీ-కథం వర్తిష్యతే * ॥ ౧౮ ॥ * మయి, నాశితే అభోజితే, న భుఙ్క్తే, ఏవముత్తరత్రాపి - భర్త్సితే భర్త్సనే కృతే, భయాత్, యతవాక్ నియతా వాగ్యస్యాః, మౌనం బిభర్తీత్యర్థః * ॥ ౧౯ ॥ * అవిజ్ఞం అవివేకినం, మాం-ప్రబోధయతి-వ్యుషితే దేశాన్తరం గతే-శోకేన-కర్శితా-గృహమేధీయం వర్త్మ గృహస్థధర్మం, కిం నేష్యతి అనువర్తిష్యతే-యుక్తమేతత్-యతో-వీరసూః పుత్రవతీ-కిం వా, మద్విరహమసహమానా మరిష్యతి * ॥ ౨౦ ॥ * దారకాః పుత్రాః, దారికాః దుహితరశ్చ, అపరాయణాః - న విద్యతే పరమయనమాశ్రయో యేషాం తే అపరాయణాః - మయి గతే సతి-కథం ను వర్తిష్యన్తే, భిన్నా నౌర్యేషాం- తే పురుషాః - ఉదధౌ సముద్ర ఇవేతి - అత్ర లోకాన్తరం గతవతీత్యనేన సర్వేన్ద్రియపరిణామహేతుభూతా జీవైకాయత్తా బుద్ధిర్లోకాన్తరం గచ్ఛతా జీవేన సహ గచ్ఛతీతి - ఉత, నేత్యాశఙ్క్యోత్థాపితా, వర్త్మైతద్గృహమేధీయమిత్యనేన సహైవ గచ్ఛతీత్యుక్తం - తథా కథం దారకా ఇత్యనేన పరిణామపరిణామితదనన్తబుద్ధివృత్తికరణాని ఇన్ద్రియాణ్యపి కిం సహైవ గచ్ఛన్తి, ఉత నేతి సంశయ్య సహైవ గచ్ఛన్తీత్యుక్తం భవతి-ఇతి జీవకథాసాన్దర్భ్యాయుపరోక్షమభిధీయతే-తథా చ గీతం భగవతా "మనఃషష్ఠానీన్ద్రియాణి ప్రకృతిస్థాని కర్షతి । శరీరం యదవాప్నోతి యచ్చాప్యుత్క్రామతీశ్వరః॥

కోశపరిచ్ఛదమ్ ॥ ౧౬ ॥ అహం మమేతి స్వీకృత్య గృహేషు కుమతిర్గృహీ । దధ్యౌ ప్రమదయా దీనో విప్రయోగ ఉ
పస్థితే ॥ ౧౭ ॥ లోకాన్తరం గతవతి మయ్యనాథా కుటుమ్బినీ । వర్తిష్యతే కథం త్వేషా బాలకాననుశోచతీ ॥ ౧౮ ॥
న మయ్యనాశితే భుఙ్క్తే నాస్నాతే స్నాతి మత్పరా । మయి రుష్టే సుసన్త్రస్తా భర్త్సితే యతవాగ్భయాత్ ॥ ౧౯ ॥
ప్రబోధయతి మాఽవిజ్ఞం వ్యుషితే శోకకర్శితా । వర్త్మైతద్గృహమేధీయం వీరసూరపి నేష్యతి ॥ ౨౦ ॥ కథం ను
దారకా దీనా దారికా వాఽపరాయణాః । వర్తిష్యన్తే మయి గతే భిన్ననావ ఇవోదధౌ ॥ ౨౧ ॥ ఏవం కృపణయా
బుద్ధ్యా శోచన్తమతదర్హణమ్ । గ్రహీతుం కృతధీరేనం భయనామాఽభ్యపద్యత ॥ ౨౨ ॥ పశువద్యవనైరేష
నీయమానో యథాస్వకమ్ । అన్వద్రవన్ననుపథాః శోచన్తో భృశమాతురాః ॥ ౨౩ ॥ పురీం విహాయైవ గత ఉపరు
ద్ధో భుజఙ్గవత్ । యదా తమేవాను పురీ విశీర్ణా ప్రకృతిం గతా ॥ ౨౪ ॥ వికృష్యమాణః ప్రసభం యవనేన బలీయ
సా । నావిన్దత్తమసాఽఽవిష్టః సఖాయం సుహృదం పురః ॥ ౨౫ ॥ తం యజ్ఞపశవోఽనేన సంజ్ఞప్తా యేఽదయాలు

గృహీత్వైతాని సంయాతి వాయుర్గన్ధానివాశయాత్" ఇతి బుద్ధేర్మనోవృత్తివిశేషరూపత్వేన మనసస్సహగమనకథనేన బుద్ధేరపి గమనం గీతం భవతీతి గమ్యతే * ॥ ౨౧ ॥ * ఏవం, కృపణయా, బుద్ధ్యా, శోచన్తం, అతదర్హణం శోకానర్హం వస్తుతస్తస్యాపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకవిశిష్టత్వాత్, ఏనం పురఞ్జనం-గ్రహీతుం పురాద్విశ్లేషయితుం, కృతధీః, భయనామా మృత్యుః, ప్రాప్తః * ॥ ౨౨ ॥ * యథాస్వకం స్వకీయకర్మానుగుణం స్థానం ప్రతి, యవనైః, పశువత్, నీయమానః, తదా, అనుపథాః ప్రాణా ఇన్ద్రియాణి చ, శోచన్తః-యవనైః పీడితాః, అత ఏవాతురాః, శోచన్తః, అన్వద్రవన్ అనుసృత్య గతవన్తః, తథా చ శ్రుతిః "తముత్క్రామన్తం ప్రాణోఽనూత్క్రామతి ప్రాణమనూత్క్రామన్తం సర్వే ప్రాణా అనూత్క్రామన్తీతి" ప్రాణో జ్యేష్ఠప్రాణః-సర్వే ప్రాణాః సర్వేన్ద్రియాణీత్యర్థః * ॥ ౨౩ ॥ * యవనైః, ఉపరుద్ధః, పురీం స్థూలశరీరం తు - విహాయైవ గతః, భుజఙ్గవత్, దహ్యమానం వృక్షకోటరం విహాయ యథా భుజఙ్గో గచ్ఛతి తద్వదిత్యర్థః, యదా గతః, తదా తమేవ తద్గమనానన్తరమేవ, పురీ, విశీర్ణా శిథిలా సతి ప్రకృతిం మహాభూతాత్మతాం, గతా ప్రాప్తవతి కథాపక్షే తు, దారాపత్యాదయస్సర్వే పురఞ్జనవిశ్లేషమసహమానాస్తేనైవ సహ వినష్టా అభూవన్, పురీ చ వినష్టాభూదిత్యర్థః * ॥ ౨౪ ॥ * బలీయసా-యవనేన, ప్రసభం, పురం పుర్యాః, వికృష్యమాణః, తమః అజ్ఞానం, ఆవిష్టః, సఖాయం స్వేన సహ వర్తమానం, సహవృత్తిర్హి సఖ్యుర్ధర్మః, సుహృదం విపులాపరాధత్వేఽపి కిఞ్చిదానుకూల్యేన రిరక్షిషాబుద్ధిమన్తం పరమాత్మానం, నావిన్దత్ న సస్మార * ॥ ౨౫ ॥ * అదయాలునా దయారహితేన, అనేన పురఞ్జనేన, యజ్ఞే కర్మేన్ద్రియవ్యాపారరూపే యజ్ఞే, యే పశవః సంజ్ఞప్తాః హింసితాః, తే పశవః ఆత్మవైశసం స్వవిషయమేకృతం ద్రోహం, స్మరన్తః, అత

ఏవ, క్రుద్ధాః, కురరసదృశైః శృఙ్గైః, రేవం, చిచ్ఛిదుః ॥ ౨౬ ॥ అనన్తపారే అపారే, తమసి నరకే - మగ్నః, అతఏవ, గతవివేకః, శాశ్వతీః, స్సమాస్సంవత్సరాన్ ,, కాలాధ్వనోరత్యన్తసంయోగే ,, ఇతి ద్వితీయా ఆర్తిం దుఃఖం, అనుభూయ, ప్రమదాసఙ్గదూషితః ప్రమదాసఙ్గేన దూషితచిత్త ఇత్యర్థః, ప్రమదాఽత్ర దేహానుబన్ధినీ భార్యా వివక్షితా, నతు బుద్ధిరూపా - బుద్ధిసఙ్గస్యాసంసారమనువర్తమానత్వేన సర్వేషాం సర్వదా స్త్రీజన్మాపత్తేః ॥ ౨౭ ॥ తామేవ భార్యామేవ - మనసా - గృహ్ణన్ అన్తకాలే స్మరన్ - అనన్తరం - రాజసింహస్య విదర్భస్య - వేశ్మని - ప్రమదోత్తమా - బభూవ, ఏవం తిర్యగాదిరూపేణ సంసరతో జీవస్యాదృష్టవిశేషపరిపాకవశాన్మనుష్యజన్మప్రాప్తస్య తత్ర పిజాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యవస్థాసు దోషాననుకీర్త్య పునస్తైరేవాత్కాచిత్సంజాతవివేకస్యాపి ప్రబలకర్మరూపప్రతిబన్ధవశాద్రజస్తమః ప్రచురబుద్ధిపారవశ్యే స్వదేహదేహానుబన్ధివిషయాహంమమాభిమానగ్రస్తస్య జరామరణాద్యవస్థాసు దోషానభిధాయేదానీం దేహావసానే దేహానుబన్ధిప్రమదాస్మరణనిమిత్తస్త్రీజన్మప్రాప్తిం తత్ర పిప్రాప్తనకాదాచిత్కాయాదృచ్ఛికపుణ్యవశాత్సత్కుల ప్రసూతిం తతో మహాభాగవతభర్తృసంబన్ధం తత్సేవాప్రకారం తతస్తేన తుష్టస్య భగవతః ప్రసాదాజ్జ్ఞానోదయం చాహ ॥ తత్ర కథాపక్షే విదర్భాదిపదానాం శ్రౌతపవార్థః అధ్యాత్మపక్షే తు - విదర్భస్య విశిష్టం దర్భోపలక్షితం కర్మ యస్య తస్య, రాజసింహస్య - తత్కర్మానుష్ఠానేనేతి రాజానః - కర్మానుష్ఠానపరాస్తేషాం మధ్యే - సింహస్య శ్రేష్ఠస్య - వేశ్మని గృహే - ప్రమదా - బభూవ - పురఞ్జనః కర్మవిశేషేణ విశిష్టకులే స్త్రీత్వం ప్రాప్త ఇత్యర్థః ॥ ౨౮ ॥ తాం - వైదర్భీం విదర్భస్య దుహితరం - వీర్యం భగవద్భక్తియోగానుష్ఠానమేవ - పణః శుల్కబన్ధనం - యస్యాస్తాం - భాగవతమేవ వృణవానీత్యేవం సఙ్కల్పవతీం - మలయధ్వజః - మలయపర్వతోపలక్షితో దక్షిణదేశః - తత్ర - ధ్వజ ఇవ దర్శనీయః - సహి విష్ణుభక్తిప్రధానో దేశః - తత్ర ముఖ్యో భాగవత ఇత్యర్థః - తథా - పాణ్డ్యః పణ్డా బుద్ధిర్నిశ్చయాత్మికా -

నా। కురరైశ్చిచ్ఛిదుః క్రుద్ధాః స్మరన్తోఽహ్యాత్మవైశసమ్ ॥ ౨౬ ॥ అనన్తపారే తమసి మగ్నో నష్టస్మృతిస్సమాః।
శాశ్వతీరనుభూయార్తిః ప్రమదాసఙ్గదూషితః ॥ ౨౭ ॥ తామేవ మనసా గృహ్ణన్ బభూవ ప్రమదోత్తమా। అన
న్తరం విదర్భస్య రాజసింహస్య వేశ్మని ॥ ౨౮ ॥ ఉపయేమే వీర్యపణాం వైదర్భీం మలయధ్వజః। యుధి నిర్జిత్య
రాజన్యాన్ పాణ్డ్యః పరపురఞ్జయః ॥ ౨౯ ॥ తస్యాం స జనయాంచక్ర ఆత్మజామసితేక్షణామ్। యవీయసస్సప్త
సుతాన్ సప్త ద్రవిడభూభృతః ॥ ౩౦ ॥ ఏకైకస్యాభవంస్తేషాం రాజన్నర్బుదమర్బుదమ్। భోక్ష్యతే యద్వంశ
ధరైర్మహీ మన్వన్తరం పరమ్ ॥ ౩౧ ॥ అగస్త్యః ప్రాగ్దుహితరముపయేమే ధృతవ్రతామ్। యస్యాం దృఢవ్రతో

ఽనుమర్హతీతి పాణ్డ్యః - పరస్య పరమాత్మనః - పురం పురవద్వాసస్థానం శరీరం ,, అథ యదిదమస్మిన్ బ్రహ్మపురే ,, ఇతి శ్రుతేః, తజ్జయతీతి పురఞ్జయః - దేహాద్యనాత్మజిత ఇత్యర్థః, యుధి ఇన్ద్రియజయరూపే, యుద్ధే, రాజన్యాన్ జితేన్ద్రియాన్, నిర్జిత్య జితేన్ద్రియేషు శ్రేష్ఠో భూత్వేత్యర్థః, ఉపయేమే యద్యప్యత్ర ,, రాజ్ఞో జాతావేవేతి వాచ్య ,, మితి జాతావేవ యత్ప్రత్యయః, స్తదన్తో రాజన్యశబ్దః క్షత్రియజాతివచనస్తథాప్యత్ర గౌణ్యా వృత్త్యా జితేన్ద్రియపరః - క్షత్రియజాతీయో హి జయేన రాజత ఇతి జయగుణయోగాజ్జితేన్ద్రియే తస్య వృత్తేస్సంభవాత్ ॥ ౨౯ ॥ సః - మలయధ్వజః - తస్యాం వైదర్భ్యాం, అసితేక్షణాం, అసితేక్షణా శ్రీకృష్ణ ఈక్షణం దృష్టిః యయా - తాం, కృష్ణసేవారుచిరూపాం, ఆత్మజాం జనయాంచక్రే, వైదర్భ్యా భాగవతసఙ్గేన భగవత్సేవారుచిరభూదిత్యర్థః, తథా, యవీయసః ఆత్మజాయా అనుజాన్ - సప్త, సుతాన్ ,, శ్రవణం కీర్తనం విష్ణోస్స్మరణం పాదసేవనమ్। అర్చనం వన్దనం దాస్యం ,, మిత్యేవంరూపాన్ - సఖ్యాత్మనివేదనయోస్తు భగవదనపాయిత్వతచ్ఛేషతైకానుసంధానయాపయోర్భగవత్సేవాత్తరత్ర ప్రవక్ష్యమాణత్వాదిదానీమనుక్తేస్సప్తేత్యుక్తం, భగవద్ధర్మరుచ్యా తచ్ఛ్రవణకీర్తనాదికం జాతమిత్యర్థః, ద్రవిడభూమిపాలకాన్ ద్రవిడభూమిర్హి శ్రవణాదిభిరేవ సురక్షితాఽస్తీతి ప్రసిద్ధమ్ ॥ ౩౦ ॥ సోఽరాజన్ - తేషాం పుత్రాణాం, ఏకైకస్యార్బుదం, పుత్రాః, అభవన్, శ్రవణకీర్తనాదీనాం ప్రత్యేకమనేకప్రకారా అభవన్నిత్యర్థః, యేషాం, వంశధరైర్యకైః ప్రసూతైస్సంప్రదాయభేదైః, మన్వన్తరం - అతః పరంచ, మహీ - భోక్ష్యతే అనుభూయతే - శ్రవణకీర్తనాదిసంప్రదాయభేదైర్మహీ వ్యాప్తేత్యర్థః ॥ ౩౧ ॥ అగస్త్యః అగస్త్యోపలక్షితో ముముక్షుః, ధృతవ్రతాం అవ్యభిచారిణీం, దుహితరం భగవత్సేవారుచ్యాత్మికాం, ముపయేమే స్వీకృతవాన్, దుహితరం పిశినష్టి యస్యాం దుహితరి, ఇధ్మవాహాత్మజః - ఇధ్మవాహస్సమిత్పాణిం, తేన తత్పూర్వకగురూపసత్తిర్లక్ష్యతే ,, గురుమేవాభిగచ్ఛేత్సమిత్పాణిశ్శ్రోత్రియం బ్రహ్మనిష్ఠ ,, మితి శ్రుతి ప్రసిద్ధసమిద్వాహపూర్వకగురూపసాధా

జ్ఞాతో(బ్రహ్మోపదేశాత్మకో మునిః-ఉపదిష్టస్యార్థస్య మననప్రచురత్వాన్మునిః-దృఢం,వ్రతం,శ్రవణోపయుక్తశమదమాత్మ
కం,వ్రతం,యస్యసః,,ప్రశాన్తచిత్తాయశమాన్వితా చ,,లిశ్రుతేః,ఉపాసనోపయుక్తశమాదీనాం,శ్రవణకాలేఅభావా
చ్చ-జాతఃబభూవ ❁ ॥ ౩౨ ॥ ❁ తనయేభ్యః శ్రవణకీర్తనాదిభ్యః పుత్రేభ్యః , క్ష్మాం స్వోపజీవ్యాం భగవద్భక్త్యాత్మికాం
పృథ్వీం-విభజ్య,శ్రవణకీర్తనాదిసాధ్యామనుసంధాయ,స మలయధ్వజః కృష్ణ - మారాధయితుమిచ్ఛుః, కులాచలం మలయ
పర్వతం ప్రతి,జగామ ❁ ॥ ౩౩ ॥ ❁ గుడాపసత్తిపూర్వకశమాదియుక్తశ్రవణమననాదిపూర్వికాం శ్రవణకీర్తనాదిసా
ధ్యభగవత్సేవారుచిం వైదర్భ్యముత్పాద్యతయా సహ భగవన్తమారాధయితుం వివిక్తం పుణ్యదేశం యయావిత్యుక్తం -
అథ మలయధ్వజస్య మహాభాగవతస్యాష్టాఙ్గయుక్తభగవద్భక్తియోగానుష్ఠానప్రకారం వైదర్భ్యాః పత్యుః పరిచర్యాప్ర
కారం చాహ ॥ హిత్వేత్యాదినా ॥ మనోదధ ఇత్యస్తైదగ్రన్థేన-మదిరం భగవత్సేవాహర్ష రూపం-ఈక్షణం జ్ఞానం-యస్యాః-
సా వైదర్భీ-సుఖాన్ సుఖప్రదాన్-గృహాన్-సుఖశబ్దస్తత్సాధనేషూపచారాత్ ప్రయుక్తః- అత ఏవ,పుంస్త్వం త్యక్త్వా-
పాణ్డ్యేశం మలయధ్వజం-అన్వధావత అనుసృత్య గతవతీ-యథా-రజనీకరం చన్ద్రం- జ్యోత్స్నేవ చన్ద్రికా ❁ ॥ ౩౪ ॥ ❁ త
త్ర కులాచలే-చన్ద్రవసా, తామ్రపర్ణీ ప్రసిద్ధా నదీ-తస్యాః- పుణ్యైః-సలిలైః-ఆత్మనః స్వస్య ఉభయత్రాన్తర్బహిశ్చ-మ
లం,మృజన్ స్నానపానాదిభిశ్శోధయన్-తప ఆస్థిత ఇత్యుత్తరేణాన్వయః ❁ ॥ ౩౫ ॥ ❁ కన్దాష్టయః కన్దబీజాని-కన్దాష్ట్యాది
భిః పూర్వపూర్వాలాభ ఉత్తరోత్తరై-ర్వర్తమానః దేహధారణం కుర్వాణః, పశ్చాచ్ఛనైః, గాత్రకర్షణం శరీరశోషణం-

---

జాతఇధ్మవాహాత్మనో మునిః॥ ౩౨ ॥ విభజ్య తనయేభ్యః క్ష్మాం రాజర్షిర్మలయధ్వజః। ఆరిరాధయిషుః కృష్ణం
సజగామ కులాచలమ్॥ ౩౩ ॥ హిత్వా గృహాన్సుఖాన్భోగాన్వైదర్భీ మదిరేక్షణా। అన్వపద్యత పాణ్డ్యేశం జ్యో
త్స్నేవ రజనీకరమ్ ॥ ౩౪ ॥ తత్ర చన్ద్రవసా నామ తామ్రపర్ణీ వటోదకా। తత్పుణ్యసలిలైర్నిత్యముభయత్రా
త్మనో మృజన్ ॥ ౩౫ ॥ కన్దాష్టిభిర్మూలఫలైః పుష్పపర్ణైస్తృణోదకైః। వర్తమానశ్శనైర్గాత్రకర్షణం తప ఆ
స్థితః॥ ౩౬ ॥ శీతోష్ణవాతవర్షాణి క్షుత్పిపాసే ప్రియాప్రియే। సుఖదుఃఖే ఇతి ద్వన్ద్వాన్యజయత్సమదర్శనః ॥ ౩౭ ॥
తపసా విద్యయా పక్వకషాయో నియమైర్యమైః। యుయుజే బ్రహ్మణాఽఽత్మానం విజితాక్షానిలాశయః॥ ౩౮ ॥
ఆస్తే స్థాణురివైకత్ర దివ్యం వర్షశతం స్థిరః। వాసుదేవే భగవతి నాన్యద్వేదోద్వహన్రతిమ్॥ ౩౯ ॥ స వ్యాపకత
యాఽఽత్మానం వ్యతిరిక్తతయాఽఽత్మని। విద్వాన్స్వప్న ఇవామృశ్యసాక్షిణం విరరామ హ ॥ ౪౦ ॥ సాక్షా
ద్భగవతోక్తేన హరిణా గురుణా నృప। విశుద్ధజ్ఞానదీపేన స్ఫురతా విశ్వతోముఖమ్॥ ౪౧ ॥ పరే బ్రహ్మణి చాత్మా
నం పరం బ్రహ్మ తథాఽఽత్మని। ఈక్షమాణో విహాయేక్షామస్మాదుపరరామ హ ॥ ౪౨ ॥ పతిం పరమధర్మజ్ఞం
వైదర్భీ మలయధ్వజమ్। ప్రేమ్ణా పర్యచరద్ధిత్వా భోగాన్సా పతిదేవతా ॥ ౪౩ ॥ చీరవాసా వ్రతక్షామా వేణీభూ

తపః అనశనతప-ఆస్థితః ❁ ॥ ౩౬ ॥ ❁ తత - స్సమదర్శనః శీతోష్ణాదినిమిత్తచిత్తవికారరహితః-శీతోష్ణాదిద్వన్ద్వాని - అజ
యత్ ❁ ॥ ౩౭ ॥ ❁ తపసా కర్మయోగేన విద్యయా జ్ఞానయోగేన, పక్వః నిరస్తః- కషాయః ధాతురాగవదనివర్త్యం పుణ్యా
పుణ్యాత్మకం పాపం యస్య సః, యమైః-నియమైశ్చ- విజితాన్యక్షాణీన్ద్రియాణి అనిలః ప్రాణః-ఆశయో అన్తఃకరణం-యే
న-బ్రహ్మణా పరమాత్మనా- ఆత్మానం ప్రత్యగాత్మానం - యుయుజే -అధికరణస్య కరణత్వవివక్షయా తృతీయా-బ్రహ్మ
ణ్యాత్మానం యుయుజే బ్రహ్మాత్మకం స్వాత్మానమనుసంహితవానిత్యర్థః ❁ ॥ ౩౮ ॥ ❁ స్థాణురివైకత్ర దేశే-దివ్యం వర్ష శ
తం-నిశ్చల-ఆస్తే ఉపవిష్టవాన్-భగవతి వాసుదేవే-రతిం అనురాగాత్మికాం భక్తిం-ఉద్వహన్ కుర్వన్-అన్యచ్ఛరీరాదికం-న
వేద న సస్మార ❁ ॥ ౩౯ ॥ ❁ సః మలయధ్వజః-సాక్షాద్ద్రష్టారం ఆత్మానం పరమాత్మానం-ఆత్మని జీవాత్మని-వ్యాపకతయా-వి
లక్షణతయా-వ్యాపకత్వరూపవైలక్షణ్యేనేత్యర్థః- విద్వాన్-స్స్వప్న ఇవామృశ్య స్వప్న ఇవానిత్యం దేహవృత్తాన్తమామృ
శ్య-తస్మాద్విరరామ- కేవలపరమాత్మానుసన్ధానపరోఽభూదిత్యర్థః ❁ ॥ ౪౦ ॥ ❁ సాక్షాద్భగవాన్ హరిరేవ గురు - స్తేన-
ఉక్తేన సర్వతోముఖం-స్ఫురతా- అకుణ్ఠితేన-విశుద్ధజ్ఞానదీపేన, స్వపరయాథాత్మ్యజ్ఞానదీపేన ఆత్మానం ప్రత్యగాత్మానం-ప
రే బ్రహ్మణి-పరం బ్రహ్మ , ప్రత్యగాత్మని చేక్షమాణః ఉపాసనేన సాక్షాత్కుర్వన్నిత్యర్థః, పరే బ్రహ్మణీతి ధారకత్వముక్తం-
పరం బ్రహ్మేతి వ్యాపకత్వముక్తం, తత-ఈక్షాం విహాయోపరరామ ఉపాసనాత్మకం జ్ఞానం హిత్వా ఉపరరామ యావదుప
రమం ఆమరణముపాసితవానిత్యభావః ❁ ॥ ౪౧ ॥ ౪౨ ॥ ❁ వైదర్భీ-భోగాన్ హిత్వా-పతిరేవ దేవతా యస్యాః సా-భగవదా
రాధనరూపసర్వోత్కృష్టధర్మనిష్ఠం-మలయధ్వజం.పతిం, ప్రేమ్ణా-పర్యచరత్ పరిచరితవతీ ❁ ॥ ౪౩ ॥ ❁ చీరం-వాసోవ

స్త్రం-యస్యాః, ప్రవయసా అనశనాదినా-క్షామా కృశీభూతా, వేణీభూతాః జటీభూతాః-శిరోరుహాః కేశాః-యస్యాస్సా-ఉపపతిం పత్యుస్సమీపే, యద్వా- పత్యుః కించిన్మాత్రం న్యూనాత్ తత్సమానాసతీత్యర్థః "ఉపాధికే" ఇతి కర్మప్రవచనీయత్వేన తద్యోగే ద్వితీయా-శాన్తమఙ్గారావస్థం-అనలం-శాన్తా నిర్ధూమా-శుద్ధా, శిఖా జ్వాలా-యథా భాతి తథా బభౌ ✽ ॥ ౪౪ ॥ ✽ యదా-పతిరుపరరామ-తదానీమపి సుస్థిర-మాసన-మాసాద్యాబధ్య అత ఏవ-ఉపగతం మృతం-ప్రియతమం పతి-మజానతీ-అఙ్గనా వైదర్భీ-యథాపూర్వం-పత్యు-రఙ్ఘ్రీ-ముపాచరత్ పర్యచరత్ ✽ ॥ ౪౫ ॥ ✽ యదా చ-అర్చన్తీ-పత్యురఙ్ఘ్రౌ-ఊష్మాణం, నోపలభేత నోపలబ్ధవతి-తదా-సంవిగ్నహృదయా దుఃఖితచిత్తా-ఆసీదభూత్-యూథాత్స్వసమూహాత్, భ్రష్టా వియుక్తా-మృగీ హరిణీ-తద్వత్ ✽ ॥ ౪౬ ॥ ✽ అబన్ధుం పతిరహిత మత ఏవ-దీన-మాత్మానం-శోచన్తీ-విక్లవాశ్రుభిః, శోకోద్గతనేత్రజలైః- స్తనా-వాసిచ్య-ఏకాన్తే-సుస్వరం-ప్రరురోద-హేతి ఖేదే ✽ ॥ ౪౭ ॥ ✽ తదేవాహ ॥ హే రాజర్షే జితేన్ద్రియశ్రేష్ఠ-ఉత్తిష్ఠోత్తిష్ఠ-క్షత్రబన్ధుభ్యః అధార్మికక్షత్రియేభ్యః అత ఏవ-దస్యురూపేభ్యః కేవలత్రివర్గనిష్ఠేభ్య ఇత్యర్థః-బిభ్యతీం భయం ప్రాప్నువతీం-నివృత్తిమార్గలోపేన బిభ్యతీమిత్యర్థః - ఇమా-ముదధిమేఖలాం సముద్రవేష్టితాం-భూమిం-పాతుం సవ్యాజనివృత్తిధర్మప్రవర్తనేన రక్షితు-మర్హసి ✽ ॥ ౪౮ ॥ ✽ పతి-మనుసృత్య, విజనే అరణ్యే, గతా-బాలా వైదర్భీ-ఏవం-విలపన్తీ భర్తుః పాదయోః-పతితా-రుదన్తీ, అశ్రూణ్య-వర్తయత్ ప్రవర్తయామాస ✽ ॥ ౪౯ ॥ ✽ దారుమయీం-చితిం-కృత్వా విరచయ్య-తస్యాం చిత్యాం-పత్యుః-కలేబర-మాదీప్య ప్రజ్వాల్య-విలపన్తీ - అనుమరణే సహగమనే-మనో-దధే ధృతవతీ ✽ ॥ ౫౦ ॥ ✽ తత్ర తస్మిన్నవసరే, పూర్వతరః పురాతనః ఈశ్వరరూపః, కశ్చిత్, తత్సఖా, ఆత్మవాన్ బ్రాహ్మణః-ఆగత్య, వల్గు

తచ్ఛిరోరుహా। బభావుపపతిం శాన్తా శిఖా శాన్తమివానలమ్ ॥ ౪౪ ॥ అజానతీ ప్రియతమం యదోపరతమఙ్గనా। సుస్థిరాసనమాసాద్య యథాపూర్వముపాచరత్ ॥ ౪౫ ॥ యదా నోపలభేతాఙ్ఘ్రావూష్మాణం పత్యురర్చతీ। ఆసీత్సంవిగ్నహృదయా యూథభ్రష్టా మృగీ యథా ॥ ౪౬ ॥ ఆత్మానం శోచతీ దీనమబన్ధుం విక్లవాశ్రుభిః। స్తనావాసిచ్య విజనే సుస్వరం ప్రరురోద హ ॥ ౪౭ ॥ ఉత్తిష్ఠోత్తిష్ఠ రాజర్షే ఇమాముదధిమేఖలామ్। దస్యుభ్యః క్షత్రబన్ధుభ్యో బిభ్యతీం పాతుమర్హసి ॥ ౪౮ ॥ ఏవం విలపన్తీ బాలా విజనేఽనుగతా పతిమ్। పతితా పాదయోర్భర్తూ రుదత్యశ్రూణ్యవర్తయత్ ॥ ౪౯ ॥ చితిం దారుమయీం కృత్వా తస్యాం పత్యుః కలేబరమ్। ఆదీప్య చానుమరణే విలపన్తీ మనో దధే ॥ ౫౦ ॥ తత్ర పూర్వతరః కశ్చిత్సఖా బ్రాహ్మణ ఆత్మవాన్। సాన్త్వయన్వల్గునా సామ్నా తామాహ రుదతీం ప్రభో ॥ ౫౧ ॥ కా త్వం కస్యాసి కో వాఽయం శయానో యస్య శోచసి। జానాసి కిం సఖాయం మాం యేనాగ్రే విచచర్థ హ ॥ ౫౨ ॥ అపి స్మరసి చాత్మానమవిజ్ఞాతసఖం సఖే। హిత్వా మాం పదమన్విచ్ఛన్ గ్రామ్యభోగరతో గతః ॥ ౫౩ ॥ హంసావహం చ త్వం చార్య సఖాయౌ మానసాయనౌ। అభూతామన్తరా

నా మధురేణ-సామ్నా సామవాక్యేన-సాన్త్వయన్-ఉపలాలయన్, రుదన్తీం ప్రత్యాహ, హే ప్రభో, నిరుపాధికసఖో యాదృచ్ఛికసుకృతమాత్రసంతుష్టో భగవాన్ బ్రాహ్మణరూపేణాగత్య వైదర్భీం సాన్త్వయన్నాహ॥ భాగవతసంబన్ధమాత్రతుష్టో భగవాన్వైదర్భీమనుజగ్రాహేతి యావత్ ✽ ॥ ౫౧ ॥ ✽ ఉక్తిమేవాహ కా త్వమిత్యాదినా తథైవాన్తరమావయోరిత్యన్తేన॥ కా త్వమితి కథం జానాతి యా కేతి ప్రశ్నః-కస్యాసి కస్య సంబన్ధిన్యసి-కో వాఽయమిత్యపి తథా-యస్య శోచసి యదర్థం శోచసి శయానస్య-స్వస్య చ-స్వరూప-ముభయోస్సంబన్ధం దేహప్రయుక్తమవిదిత్వా కిం వృథా శోచసీత్యభిప్రాయః సఖాయం-మాం జానాసి కిం-స్వస్వరూపమేవాజానతి త్వం కథం మత్స్వరూపం జానాసీత్యర్థః-తత్ర హేతుః-యేన మయా హేతునా-అగ్రే సృష్ట్యాదౌ-విచకర్థ, వికృతవానసి- అనాదిత్వత్తస్మాద్గుణమత్సఙ్గత్వేన స్వపరస్వరూపం విస్మృత్య దేవమనుష్యాదివికారం ప్రాప్తోఽసీత్యర్థః ✽ ॥ ౫౨ ॥ ✽ యద్యపి మాం న జానాసి, తథాప్యాత్మానం త్వా-మవిజ్ఞాతసఖం అవిజ్ఞాతః కశ్చిన్మే సఖా ఆసీదితి కిం స్మరసి- హే సఖే ఇతి పుంస్త్వనిర్దేశః - ప్రకృతివిలక్షణపురుషస్వరూపస్మరణాయ సఖ్యం స్మారయన్ స్వవియోగకృతమనర్థమాహ॥ హిత్వేతి సార్ధేన శ్లోకేన॥ మామన్తరాత్మభూతం-హిత్వా-గ్రామ్యభోగశబ్దాదివిషయానుభవ- స్తస్మిన్నాసక్తః-పదం భోగస్థానం దేవమనుష్యాదిశరీర -మన్విచ్ఛన్- గతః మద్వియోగం ప్రాప్తః స్వపరయాథాత్మ్యజ్ఞానవిధురో జాత ఇత్యర్థః ✽ ॥ ౫౩ ॥ ✽ హే ఆర్య-త్వం చ-అహం చ-సహస్రపరివత్సరాన్ అనన్తకాలం-అన్తరా వోకః శరీరరూపగృహమధ్యే-అన్తరేతి మధ్యే అవ్యయం-వాశబ్ద ఏవార్థః - ఓకో గృహం-మానసాయనౌ హృత్పద్మగృహౌ గతౌ-సఖాయా-హంసౌ-అభూతాం సఖిశబ్దార్థసామానాధికరణ్యాత్ "ద్వే మే ప్రథమ" ఇతి ప్రథమపురుషః-అత్ర హంసత్వవిధానాయ యుష్మదస్మదర్థయో

స్వసఖిత్వముద్దిశ్య తేఽఽద్దేశ్యానుగుణాచ సర్వత్రతిజ్ఞభక్తిః ప్రయుజ్యతే-తద్యథా,, త్వం వా అహమస్మి భగవో దేవతే అహం వై త్వమసి భగవో దేవతే ఇతి తత్త్వమసీ,, తి అత్ర సఖిత్వం నపి ధేయం-యుష్మదస్మదర్థోద్దేశ్యేన,, తత్ర పూర్వతరః కశ్చిత్సఖా-అవిజ్ఞాతసఖః సఖే,, ఇత్యనేనైవ ప్రాప్తత్వాత్-హంసత్వం స్వప్రాప్తం హంసత్వం శుద్ధత్వం - హీనస్తి నిరస్యతి పికారానితి హంసః-తతశ్చాయమర్థః-అపాస్తమరణౌ-స్వతో నిరస్తవిషయసుఖావితి - ఔపాధికోఽహం జీవస్య విషయభోగం-కథాపత్యే మానససరసి స్థితౌ పక్షిణావభూతామ్ ❁॥౫౪॥❁ సత్వం హంస స్త్వం-బన్ధుం సఖాయం-మాం-విహాయ విస్మృత్య-గ్రామ్యేషు శబ్దాదిషు మతి-ర్యస్య సః-మహీం ప్రకృతిమణ్డలం-గతః -తత్రాపి పదం వాసస్థానం-విచరన్విచిన్వన్-యద్వా-మహ్యాం విచరన్-కదాచి-త్పద-మద్రాక్షీరిత్యన్వయః-పదం విశినష్టి-స్త్రియా ప్రకృత్యా-నిర్మితమ్ ❁॥౫౫॥❁ పఞ్చ-ఆరామా ఉపవనాని యస్మిన్-నవ-ద్వారాణి ఛిద్రాణి-యస్మిన్-ఏకః-పాలః పాలకో-యస్మిన్- త్రీణి కోష్ఠాని ప్రాకారా-యస్మిన్-షట్-కులాని అభీష్టవిషయసమర్పకాణి యస్మిన్-పఞ్చవిపణా హట్టా - యస్మిన్, పఞ్చ-ప్రకృతిః ఉపాదానకారణం-యస్య-స్త్రీ-ధవా స్వామినీ యస్మిన్ ❁॥౫౬॥❁ స్వయమేవ శ్లోకం వ్యాచష్టే॥ పఞ్చేతి॥ పఞ్చేన్ద్రియార్థాః శబ్దాదయః-ఆరామాః-ప్రాణా యే ప్రాణాధీనాః ఇన్ద్రియాణి చక్షురాదీని- తేషాం ప్రాణాయత్తప్రవృత్తిత్వాత్తదాశ్రయత్వాచ్చ - నేత్రద్వయశ్రోత్రద్వయాదిరూపచ్ఛిద్రాణి నవ-ద్వారః - ఏకః-ప్రాణః పాలో యస్మిన్నితి స్పష్టత్వాన్న వ్యాఖ్యాతం- తేజోఽబన్నాని తేజశ్చ ఆపశ్చ అన్నం పృథివీ చ-ఏతాని కోష్ఠానీత్యర్థః ఇన్ద్రియసఙ్గ్రహః మనసా సహ జ్ఞానేన్ద్రియపఞ్చ-సముదాయః ప్రత్యేకం - కులవదభీష్టప్రాపకత్వాత్కులమ్ ❁॥౫౭॥❁ క్రియాశక్తిః కర్మేన్ద్రియాణి పఞ్చ-విపణాః-పఞ్చప్రకృతిత్యస్య వ్యాఖ్యానం భూతప్రకృతిరితి-భూతాని పఞ్చ పృథివ్యాదీన్యేవ- అవ్యయానిత్యా, ప్రకృతిరుపాదానకారణం-అత్ర-భూతాన్తర్గత

వాకః సహస్రపరివత్సరాన్ ॥౫౪॥ సత్వం విహాయ మాం బన్ధుం గతో గ్రామ్యమతిర్మహీమ్ । విచరన్పదమద్రాక్షీః కయాచిన్నిర్మితం స్త్రియా ॥౫౫॥ పఞ్చారామం నవద్వారమేకపాలం త్రికోష్ఠకమ్ । షట్కులం పఞ్చవిపణం పఞ్చప్రకృతి స్త్రీధవమ్ ॥౫౬॥ పఞ్చేన్ద్రియార్థా ఆరామా ద్వారః ప్రాణా నవ ప్రభో । తేజోఽబన్నాని కోష్ఠాని కులమిన్ద్రియసఙ్గ్రహః ॥౫౭॥ విపణస్తు క్రియాశక్తిర్భూతప్రకృతిరవ్యయా । శక్త్యధీశః పుమానత్ర ప్రవిష్టో నావబుధ్యతే ॥౫౮॥ తస్మింస్త్వం రామయా స్పృష్టో రమమాణోఽగతస్మృతిః । తత్సఙ్గాదీదృశీం ప్రాప్తో దశాం పాపీయసీం విభో ॥౫౯॥ న త్వం విదర్భదుహితా నాయం వీరః సుహృత్తవ । న పతిస్త్వం పురఞ్జన్యా రుద్ధో నవముఖే యయా ॥౬౦॥ మాయా హ్యేషా మయా సృష్టా యత్పుమాంసం స్త్రియం సతీమ్ । మన్యసే

నాం తేజోఽబన్నానాం త్రయాణాం శౌహారన్ధ్రకత్వాత్ప్రకృతిత్వం కోష్ఠస్థానీయాః స్థిరుధిరమాంసరూపేణ పరిణామాత్తేజోఽబన్నాని కోష్ఠానీత్యుక్తం, తథాచ శ్రూయతే ,, అన్నమశితం త్రేధా విధీయతే తస్య యః స్థవిష్ఠో భాగస్తత్పురీషం భవతి యో మధ్యమస్తన్మాంసం-ఆపః పీతాస్త్రేధా విధీయన్తే తాసాం యః స్థవిష్ఠో భాగస్తన్మూత్రం యో మధ్యమస్తల్లోహితం తేజోఽశితం త్రేధా విధీయతే తస్య యః స్థవిష్ఠో భాగస్తదస్థి,, ఇతి యద్యపి కోష్ఠస్థానీయత్వేన పరిణతేషు తేజోఽబన్నేషు పఞ్చీకరణప్రక్రియయా వాయ్వాకాశావపి ప్రవిష్టౌ, తథాపి భూతత్రయాంశానాం బాహుల్యాత్త్రికోష్ఠమిత్యుక్తం-భూతాత్మకోపాదానస్య ప్రతిక్షణపరిణామశీలత్వేఽప్యవస్థావద్ద్రవ్యస్య ప్రధానాఖ్యస్య నిత్యత్వాదవ్యయేత్యుక్తం తథాచ శ్రుతిః,, గౌరనాద్యన్తవతీ,, తి,, అజామేకా,, మితి చ, స్మర్యతే చ,, ప్రకృతిం పురుషం చైవ విద్ధ్యనాదీ ఉభావపీ,, తి-స్త్రీధవమిత్యస్య వ్యాఖ్యా శక్త్యధీశ ఇతి-శక్తిర్బుద్ధిరధీశా యస్య, తద్వశస్స ఇత్యర్థః-పుమాన్ భవాన్, తత్ర పదే-ప్రవిష్టః-నావబుధ్యతే స్వాత్మానం మాం చ న జానాతి ❁॥౫౮॥❁ తస్మిన్పదే త్వం-రామయా స్త్రియా బుద్ధ్యా-స్పృష్టోఽభిభూతః రమమాణః విషయాననుభవన్, అత ఏవ గతా-స్మృతిః స్వపరయాథాత్మ్యజ్ఞానరూపా, యస్య సః - తత్సఙ్గాత్ బుద్ధినిమిత్తదేహానుబన్ధిస్త్రీసఙ్గాత్-పాపీయసీ-మీదృశీం స్త్రీయోనిరూపాం-దశాం-ప్రాప్తః, హే విభో ధర్మతో వ్యాపకస్వభావ ❁॥౫౯॥❁ ఏవం స్వస్యాపి యోగనిమిత్తప్రకృతిపరిణామరూపబుద్ధిపారవశ్యనిమిత్తేయం సంసృతిరూపానర్థపరమ్పరేత్యభిధాయ- సర్వం ప్రకృతిపరిణామరూపవైచిత్ర్యం నాత్మనో ధర్మః-కిన్తు-బుద్ధిసఙ్గనిమిత్తమౌపాధికమాత్మని ప్రతీయత ఇతి వదన్ ప్రకృతివిలక్షణబ్రహ్మాత్మకప్రత్యగాత్మయాథాత్మ్యముపదిశతి॥ నేతి॥ త్వం, విదర్భస్య, దుహితా-న భవసి అయం, వీరో మలయధ్వజ- స్తవ-పతిరపి, న భవతి, నవద్వారే పురే, యయా బుద్ధ్యా, రుద్ధోఽసి తస్యాః పురఞ్జన్యాః-త్వం, పతిరపి-న భవసి విదర్భదుహితృత్వాదీనాం దేహాకారత్వేనాత్మాకారత్వాభావాదితి భావః ❁॥౬౦॥❁ యద్యస్మాద్ధేతోః, పూర్వజన్మని పుమాంసం, ఇదానీం, సతీం శ్రేష్ఠాం స్త్రీ

యం, నన్యాసే, ఏషా హేతుభూతా - మయాసృష్టా - మాయైవ, అత, ఉభయమప్యాత్మనినవ స్తుతోస్తి హియస్మాత్, ఆవాం, హంసౌశుద్ధౌ - నౌ ఆవయోః, అద్య అధునా, గతిం వక్ష్యమాణం స్వరూపం, పశ్య విమృశ్య ॥ ౬౧ ॥ అహం, భవాన్ భవచ్ఛరీరకం, త్వమేవాహం స్వదూరీప ఏవాహం, త్వం కదాచిదపి నమచ్ఛరీరత్వోఽసిఽతః, అహం తవ సదా ఆత్మా - త్వం తు మమ సదా శరీరమిత్యర్థః - నచాన్యస్త్వం అతో న త్వమన్యః, నమత్సంబన్ధవిధురఇత్యర్థః, విచక్ష్వ విమృశ్య, నౌ ఆవయోః, ఛిద్రం సంబన్ధవైధుర్యం, మనాగీషదపి, కవయో, నపశ్యన్తి ఏవం సంబన్ధని యమకథనేన, అపృథక్సిద్ధజాతిగుణప్రభాదివిశేషణవిశిష్ట వ్యక్తిగుణిమణ్యాదివజ్జీవేశ్వరాత్మకం వస్తు విశిష్టమాకారైకమేవేత్యుక్తం భవతి ॥ ౬౨ ॥ ఏతదేవదృష్టాన్తేన దర్శయతి ॥ యథేతి ॥ పురుషం పురుషాకారం, మాంసపిణ్డమాత్మానం సంస్థం, ఆదర్శ మహత్యుపాధౌ, చక్షుషి పరస్య చక్షుష్యుపాధౌ, ద్విధాభూతం వృద్ధిభావేన సహోపాధిసహావేన చ ద్విధాభూతం, యథా అవేక్షేత పశ్యేత్, తథా, ఆవయోరన్తరం, యథా జాతిగుణాద్యపృథక్సిద్ధవిశేషణవిశిష్టం పురుషాఖ్యం మాంసపిణ్డం తత్తద్విశేషణాపియుక్తమేకమేవ విశిష్టం వస్త్వాదర్శ - చక్షురాద్యుపాధిప్రయుక్తవృద్ధిహ్రాసాదిగుణవిశిష్టమవేక్షేత, ఏవం శరీరాత్మభావేన నియతవిశేషణవిశేష్యభూత, జీవేశ్వరాత్మకం విశిష్టమేకమేవ వస్తు స్థూలసూక్ష్మశరీరేష్వనుప్రవిష్టముపాధివశాన్నానాభూతమివ పశ్యేదిత్యర్థః - పురుష మవేక్షేత ఇత్యనేనాయమర్థోఽవగమ్యతే, పురుషోహి జాతిగుణాద్యనేకవిశేషణ విశిష్టః, జాతివ్యక్త్యోరివ గుణగుణినోరివ ప్రభా ప్రభావతోరివ శరీరాత్మనోరావయోశ్ఛేద ఇతి భావః - బిమ్బప్రతిబిమ్బయోరివ జీవేశయోరౌపాధికో భేదః నస్వాభావిక ఇతి తు నార్థః ఆదర్శచక్షుషోరిత్యుపాధిద్విత్వకథనా, దాదర్శచక్షుర్గతయోః, ప్రతిబిమ్బయోర్బిమ్బేన సాకమభేదే ఽపి తయోః పరస్పరం భేదసద్భావావగమాత్, నహ్యాదర్శప్రతిబిమ్బాచ్చక్షుః ప్రతిబిమ్బ అన్యః - బిమ్బప్రతిబిమ్బయోరభేదం వదతాఽప్యవశ్యం ప్రతిబిమ్బానాం భేదోఽభ్యుపగన్తవ్యః - అన్యథా బిమ్బప్రతిబిమ్బయోరివ తేషు వైలక్షణ్యం న ప్రతీయేత అభేదసాధకసామగ్ర్యభావాచ్చ, నహ్యేకప్రతిబిమ్బత్వం సాధకం - ప్రతిబిమ్బానాం బిమ్బావస్థాత్వేన తాసాం భిన్నత్వాత్ - అతఏవ హి పిణ్డత్వఘటత్వకపాలత్వాద్యవస్థానాం పరస్పరభేదః - ఏకమృద్ద్రవ్యావస్థాత్వమాత్రేణాభేదాభ్యుపగ

> నోభయం యద్వాహం సోఽపశ్యావ్యసనగతిమ్ ॥ ౬౧ ॥ అహం భవాన్న చాన్యస్త్వం త్వమేవాహం విచక్ష్వ
> భోః । న నౌ పశ్యన్తి కవయశ్ఛిద్రం జాతు మనాగపి ॥ ౬౨ ॥ యథా పురుష ఆత్మానమేకమాదర్శచక్షుషోః ।
> ద్విధాభూతమవేక్షేత తథైవాన్తరమావయోః ॥ ౬౩ ॥ ఏవం స మానసో హంసో హంసేన ప్రతిబోధితః । స్వ
> స్థస్తద్వ్యభిచారేణ నష్టామాప పునస్స్మృతిమ్ ॥ ౬౪ ॥ బర్హిష్మన్నేతదధ్యాత్మం పారోక్ష్యేణ ప్రదర్శితమ్ ।

నః ప్రతీతిపరాహతః, తస్మాన్నాత్ర బిమ్బప్రతిబిమ్బయోరౌపాధికభేదప్రతిపాదనపరోఽయం శ్లోకః, కింతు, యథోక్తార్థపర ఏవ, అస్తు వాఽత్ర బిమ్బప్రతిబిమ్బయోరేవ దృష్టాన్తత్వం. తథాపి, తయోర్యత్సాధర్మ్యం తదేవాత్ర దృష్టాన్తీకృతం నతు తాదాత్మ్యమపి, అవిరుద్ధోపయుక్తాంశమాత్రేణ దృష్టాన్తసంభవాత్, జీవబ్రహ్మణోస్తాదాత్మ్యం త్వేతత్ప్రకరణవిరుద్ధం, స్వపరయాథాత్మ్యజ్ఞానాభావనిమిత్తదేహాత్మభ్రమస్య తన్నివృత్త్యుపాయభూతస్య తస్మిన్ప్రతిమే క్రియమాణే ఽస్మిన్ స్తోత్రోపదేశప్రకరణే జీవపరయోః పారమార్థికసఖిత్వప్రతిపాదనాత్ - సఖిత్వం హి పదార్థద్వయనిరూపితం, నచ సఖిత్వమపి స్త్రీపుంసభావాదివదౌపాధికమేవాత్రోపదిశ్యత ఇతి వక్తుం శక్యం, తత్సాహచర్యపఠితానాం హంసత్వాదీనామప్యౌపాధికత్వప్రసఙ్గాత్, "మాయా హ్యేషా మయా సృష్టా" ఇతీశ్వరస్య సంసారయితృత్వావగమాచ్చ, నహి సర్వజ్ఞ ఈశ్వరో ఽనన్యత్తస్యానర్థరూపం సంసారం స్వస్మిన్నారోపయతీతి యుక్తిమత్, కించ, "యేనాగ్రేపి చ కర్మమాయా హ్యేషా మయా సృష్టా" ఇతి ప్రష్టృత్వోక్తిః ప్రసర్వజ్ఞత్వాదిగుణవిశిష్టపరమాత్మవాచినోఽహం శబ్దస్య, భోగనాగ్రహోపమోహ్యజ్ఞత్వసంసారిత్వవిశిష్టజీవవాచినో భవచ్ఛబ్దస్య చ, ముఖ్యార్థపరిత్యాగేన లక్షణయా స్వరూపైక్యప్రతిపాదనపరత్వమస్వరసమితి దిక్, విస్తరస్తు, తత్త్వమస్యాదివాక్యస్య నబ్రహ్మతాదాత్మ్యపరత్వే భాష్యోక్తదూషణానుసారేణానుసన్ధేయః, స్వపక్షే ఉపపత్తిగవేషితమక్తరీత్యైవానుసన్ధేయా ॥ ౬౩ ॥ సఖ్యోస్సంవాదముపసంహరతి ॥ ఏవమితి ॥ హంసేన పరమాత్మనా, ప్రతిబోధితః ఆవేదితస్వపరయాథాత్మ్యో మానసః మనసా సహావర్తమానో జీవః - తద్వ్యభిచారేణ పూర్వం స్వపరయాథాత్మ్యజ్ఞానాభావేన - నష్టాం, స్మృతిం - పున, రాప, స్వాత్మనో భగవచ్ఛేషత్వైకరసతామనుసందధానో ముక్తోఽభవదితి భావః ॥ ౬౪ ॥ ఉపాఖ్యానముపసంహరతి ॥ హే బర్హిష్మన్, ఏతద్వృత్తం, అధ్యాత్మం ఆత్మానమధికృత్య ప్రవృత్తం, పారోక్ష్యేణ అన్యాపదేశముఖేన, ప్రదర్శితం - అతో న త్వయా కేవలకథామాత్రబుద్ధిః కర్తవ్యేతి భావః, పారోక్ష్యేణ కిమ

ర్థముపదిష్టం-తత్రాహ, యద్యస్మాత్, ద్విశ్వస్య-కారణభూతో, భగవాన్, పరోక్షప్రియః "పరోక్షప్రియా ఇవ హి దేవాః" ఇతి శ్రుత్యా దేవానాం పరోక్షప్రియత్వావగమాద్దేవతాసార్వభౌమో భగవాన్ పరోక్షవాదేన నితరాం తుష్యతీత్యేవముక్తమిత్యర్థః, ఇదం శ్రోతురస్మిన్ శ్రద్ధాదిధేన్నోక్తం "పరోక్షప్రియా ఇవ హి దేవాః" ఇత్యస్యార్థవాదత్వాదన్యథా సాక్షాత్కృతైః శ్రవణకీర్తనాదిభిః భగవతస్తోషాభావప్రసఙ్గాచ్చ-తస్మాత్పరోక్షకీర్తనం శ్రోతుర్బుద్ధ్యవతరణార్థమేవేతి ద్రష్టవ్యమ్ ॥ ౬౫ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే సప్తవింశో౽ధ్యాయః

ఏతదధ్యాత్మం పారోక్ష్యేణ ప్రదర్శితమిత్యుక్తం, తత్రాధ్యాత్మత్వే కథం పురఞ్జనాదిపదవ్యుత్పత్తిరితి వివిత్సయా జారాపృచ్ఛతి ॥ భగవన్నితి ॥ హే భగవన్ - తే అధ్యాత్మవిదుత్తమస్య, వచః పరోక్షరూపం వాక్యం, అస్మాభిః కేవలం దేహాత్మబుద్ధిభిః, సమ్యక్ నావబుధ్యతే - అధ్యాత్మవిదస్తు త్వద్వచో జానన్తి, కర్మణ్యేవ యజ్ఞాదౌ మోహితాః, యద్వా, కర్మణా పుణ్యాపుణ్యాదికర్మణా తిరోహితస్వపరయాథాత్మ్యాః, వయం కథం జానీమః ॥ ౧ ॥ ఏవమాపృష్టో భగవాన్నారదః పురఞ్జనాదీని పదాన్యధ్యాత్మపక్షానుకూలతయా వ్యుత్పాదయతి ॥ పురుషమిత్యాదినా ॥ పురుషం క్షేత్రజ్ఞం పురఞ్జనం పురఞ్జనశబ్దబోధ్యం, విద్యాత్ - పురుషే పురఞ్జనపదప్రవృత్తినిమిత్తమాహ ॥ యః పురుషః - ఆత్మా నామ స పురం శరీరం స్వస్య తద్భృతతరం సంబధ్నాతీతి పురఞ్జనః - పూః శబ్ద ఉపపదే అఞ్జేర్ల్యుట్ ॥ పూశ్శబ్దస్తు శరీరే గౌణ్యావృత్త్యా ప్రయుజ్యతే న హ్యత్ర సర్వాణి పదాని ముఖ్యార్థాన్యేవేత్యాగ్రహ ఇతి భావః ॥ పురం విశినష్టి - ఏకద్విత్ర్యాదయః పాదా యస్య, బహవః పాదా యస్య, న విద్యన్తే పాదా యస్య ॥ ౨ ॥ యః అవిజ్ఞాతశబ్దేన, ఆహృత ఉక్తః, తస్య పురఞ్జనాఖ్యస్య పురుషస్య, సఖా, స

యత్పరోక్షప్రియో దేవో భగవాన్విశ్వభావనః ॥ ౬౫ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, సప్తవింశో౽ధ్యాయః

ప్రాచీనబర్హిరువాచ ॥ భగవంస్తే వచో౽స్మాభిర్న సమ్యగవగమ్యతే । కవయస్తద్విజానన్తి న వయం కర్మమోహితాః ॥ ౧ ॥ నారద ఉవాచ ॥ పురుషం పురఞ్జనం విద్యాద్యద్వ్యనక్త్యాత్మనః పురమ్ । ఏకద్విత్రిచతుష్పాదం బహుపాదమపాదకమ్ ॥ ౨ ॥ యో౽విజ్ఞాతాహృతస్తస్య పురుషస్య సఖేశ్వరః । యన్న విజ్ఞాయతే పుమ్భిర్నామభిర్వా క్రియాగుణైః ॥ ౩ ॥ యదా౽జిఘృక్షత్పురుషః కార్త్స్న్యేన ప్రకృతేర్గుణాన్ । నవద్వారం ద్విహస్తాఙ్ఘ్రి తత్రామనుత సాధ్వితి ॥ ౪ ॥ బుద్ధిం తు ప్రమదాం విద్యాన్మమాహమితి యత్కృతమ్ । యామధిష్ఠాయ దేహే౽స్మిన్పుమాన్భుఙ్క్తే౽క్షిభిర్గుణాన్ ॥ ౫ ॥ సఖాయ ఇన్ద్రియగణా జ్ఞానం కర్మ చ యత్కృతమ్ । సఖ్యస్తద్వృత్త

ఈశ్వరః - తస్మిన్నవిజ్ఞాతశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తమాహ ॥ యద్యస్మాత్పుమ్భిర్నామాదిభిర్న విజ్ఞాయత ఇత్యవిజ్ఞాతః, యద్యపి హరివిష్ణ్వాదినామభిర్జగద్వ్యాపారాది క్రియాభిస్సత్యజ్ఞానాదిగుణైశ్చ శాస్త్రతో జ్ఞాయత ఏవ, తథాపీయత్తయా న జ్ఞాయతే నామక్రియాగుణానామానన్త్యాదితి భావః, నవిజ్ఞాయత ఇతి కర్మణి వ్యుత్పత్తిః కర్తరి వ్యుత్పత్తేరప్యుపలక్షణం, సా చ దర్శితా పురస్తాత్ ॥ ౩ ॥ యదా౽యం - పురుషః క్షేత్రజ్ఞః, ప్రకృతేర్గుణాన్ జ్ఞానకర్మోభయేన్ద్రియవిషయాన్ - కార్త్స్న్యేన, అజిఘృక్షత్ గ్రహీతుమైచ్ఛత్ అనుభవితుమైచ్ఛదిత్యర్థః - తదా, నవ - ద్వారాణి ఛిద్రాణి - యస్య - ద్వౌ హస్తౌ పాదౌ చ యస్య, తత్ - మనుష్యశరీరం, సాధు సమీచీనమిత్య, మనుత, తిర్యగాదిశరీరేషు సత్స్వపి ఇన్ద్రియాణామనభివ్యక్తేస్సర్వవిషయానుభవాసంభవాన్మనుష్యశరీరమేవ సర్వవిషయానుభవయోగ్యం మత్వా దైవాత్తదుపలభ్య సాధ్వితి మనుతేత్యర్థః, అనేన "సో౽న్వేషమాణశ్శరణం" మిత్యాది "కోకిలకూజితైః" రిత్యన్తం వ్యాఖ్యాతమ్ ॥ ౪ ॥ బుద్ధిం ప్రమదాం విద్యాత్ - తత్ర ప్రమదాశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తమాహ ॥ యద్ - యయా బుద్ధ్యా, మమాహమితి - కృతం - మదశ్చిత్తవికారః అహం మమాభిమానరూపమదహేతుత్వాద్బుద్ధిః ప్రమదేత్యుచ్యత ఇత్యర్థః - కించ, యాం బుద్ధిం, అధిష్ఠాయ - అక్షిభిరిన్ద్రియైః గుణాన్ శబ్దాదీన్ - అస్మిన్దేహే భుఙ్క్తే, గుణానుభవజన్యమదహేతుత్వాచ్చ ప్రమదా బుద్ధిరిత్యర్థః ॥ ౫ ॥ భృత్యైర్దశభిరిత్యస్యార్థమాహ ॥ ఇన్ద్రియగణః జ్ఞానకర్మోభయేన్ద్రియగణః - సఖాయః - తత్ర సఖిశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తమాహ - తద్వృత్తయ ఇన్ద్రియవృత్తయః, జ్ఞానం శబ్దాదివిషయకం జ్ఞానం - వ్యవహృత్యాదానగత్యాదిరూపం కర్మ చ బుద్ధిసాధ్యం, యత్కృతం యేనేన్ద్రియగణేన కృతం - సహప్రవృత్తిమత్త్వే౽న్యోన్యాపేక్షత్వరూపం సఖిత్వమత్ర వివక్షితం - ఏకైకశతనాయకాః రిత్యస్యార్థమాహ, తద్వృత్తయ ఇన్ద్రియవృత్తయః, సఖ్యః, పఞ్చశీర్షాహినేత్యస్యార్థమాహ - ప్రాణ ఇతి - ప

ఞ్చవృత్తిత్వాత్పఞ్చశిరాఃసర్పఇవప్రాణః ❀॥౬॥ ❀అన్యత్సుగమమిత్యభిప్రేత్యఏకాదశమహాభటాఇత్యనేనోక్తమేకాదశంమహాభటమాహ॥ స్వవిషయేషు ప్రసహ్య ప్రవర్తకత్వాద్బృహద్బలంతత్-అతఏవజ్ఞానకర్మోభయేన్ద్రియాణాంనాయకం,మనః,ఏకాదశోమహాభటఇత్యర్థః - అత్రప్రకరణేపాఞ్చాలశబ్దోబహువ్వర్థేషుప్రయుక్తః,దక్షిణపాఞ్చాల,ముత్తరపాఞ్చాలమిత్యత్రశాస్త్రే,సపాఞ్చాలపతిరిత్యత్రేన్ద్రియేషు,పౌరఞ్జనోవంశః, పాఞ్చాలేష్వితివిషయేషు,తత్రముఖ్యార్థమాహ-పఞ్చ-శబ్దాదయోవిషయాఃపఞ్చాలాః - పఞ్చ్యన్తేవ్యక్తీక్రియన్తఇతివ్యుత్పత్తేః-తత్సంబన్ధిషులాక్షణికఃప్రయోగః - అనేకార్థకల్పనాఽయోగాదితిభావః ,,సప్తోపరికృతాద్వార,,ఇత్యాదేరర్థమాహ-యత్పురంమధ్యేయస్యపురస్యమధ్యే-నవానాం- ఖానాంద్వారాణాం - సమాహారఃనవఖం - అక్షినాసికాదిరూపమిత్యర్థః-యద్వా-పురంమధ్యేయస్యనవఖంయానినవద్వారాణి - తత్ర- ద్వేఅక్షిణీ, ద్వేనాసికే, ద్వౌకర్ణౌ-శిశ్నగుదౌద్వౌ-విత్యేవంద్వేద్వేద్వారౌ,ముఖమేక- మితిమిళిత్వానవఖమిత్యన్వయః , ద్యుమత్సఖఇత్యాదేరర్థంసంక్షేపేణాహ , య , స్తదిన్ద్రియసంయుతఃఅక్ష్యాదిచ్ఛిద్రగతేన్ద్రియయుక్తః-సఆత్మా,తాభిర్ద్వార్భిః-బహిర్యాతిబహిఃస్థాన్ శబ్దాదివిషయాననుభవతి ❀॥౭॥౮॥ ❀,,పఞ్చద్వారస్తుపౌరస్త్య,,ఇత్యస్యార్థమాహ-అక్షిణీ, నాసికే , ఆస్యంముఖం-ఇత్యేవం,పఞ్చ-ద్వారః-పూర్వభాగకృతాః,అత్రవ్యాఖ్యాయాంక్రమోనవివక్షితః,దక్షిణోత్తరద్వారావాహ - దక్షిణో , దక్షిణఃకర్ణః,అత్రదక్షిణేతిప్రతీకోపాదానం, దక్షిణఃకర్ణఇతితస్యవ్యాఖ్యానం,ఏవమగ్రేఽపి ❀॥౯॥ ❀పశ్చిమేద్వేఇత్యుక్తే,పశ్చిమేద్వారావాహ-పశ్చిమఇతి-తత్రపశ్చిమేఇతితిప్రతీకగ్రహణం ,తస్యాధోద్వారావితివ్యాఖ్యానం,తేచాధోద్వారౌకేఇత్యత్రాహ,గుదశిశ్నావిహోదితా

యఃప్రాణఃపఞ్చవృత్తిర్యథోరగః॥౬॥ బృహద్బలంమనోవిద్యాదుభయేన్ద్రియనాయకమ్।పాఞ్చాలాఃపఞ్చవిషయాయన్మధ్యేనవఖంపురమ్॥౭॥ అక్షిణీనాసికేకర్ణౌముఖంశిశ్నగుదావితి।ద్వేద్వేద్వారౌబహిర్యాతియస్తదిన్ద్రియసంయుతః॥౮॥ అక్షిణీనాసికేఆస్యమితిపఞ్చపురఃకృతాః।దక్షిణాదక్షిణఃకర్ణ ఉత్తరాచోత్తరస్స్మృతః॥౯॥ పశ్చిమేఇత్యధోద్వారౌగుదశిశ్నావిహోదితౌ।ఖద్యోతాఽఽవిర్ముఖీచాత్రనేత్రేఏకత్రనిర్మితే॥౧౦॥రూపంవిభ్రాజితంతాభ్యాంవిచష్టేచక్షుషేశ్వరః।నళినీనాళినీనాసేగన్ధఃసౌరభఉచ్యతే॥౧౧॥ఘ్రాణోఽవధూతోముఖ్యాస్యంవిపణోవాగ్రసవిద్రసః। ఆపణోవ్యవహారోఽత్రచిత్రమన్ధోబహూదనమ్॥౧౨॥పితృహూర్దక్షిణఃకర్ణఉత్తరోదేవహూస్స్మృతః।సంవత్సరశ్చణ్డవేగఃకాలోయేనోపలక్షితః॥౧౩॥తస్యాహానీహగన్ధర్వాగన్ధర్వ్యోరాత్రయస్స్మృతాః।హరన్త్యాయుఃపరిక్రాన్త్యాషష్ట్యుత్తరశతత్రయమ్॥౧౪॥కా

వితి- ఇహాస్మిన్ప్రకరణే , ఉదితౌకథితౌ , ఖద్యోతాఽఽవిర్ముఖీచేత్యాదేరర్థమాహ - ఖద్యోతేతి - ఏకత్రనిర్మితేలగ్నేయే,ఖద్యోతాఽఽవిర్ముఖీశబ్దవివక్షితేద్వారౌ-తే - అత్రప్రకరణేనేత్రేఇత్యర్థః , అత్రనేత్రేఇతివ్యాఖ్యానం శేషఃప్రతీకః ❀॥౧౦॥ ❀ఏవంవిభ్రాజితమిత్యస్య వ్యాఖ్యానంరూపమితి- శేషఃప్రతీకః- ఈశ్వరఃపురఞ్జనః,ఖద్యోతాదిశబ్దాస్తుగౌణాః-అతోఽత్రనప్రవృత్తినిమిత్తముక్తం,నాసేగన్ధ ఇతిచవ్యాఖ్యానం- శేషఃప్రతీకః ❀॥౧౧॥ ❀ఘ్రాణఇతివ్యాఖ్యానం-అవధూతఇతిప్రతీకః - ముఖ్యేతిప్రతీక,స్తస్యవ్యాఖ్యానమాస్యమితి-రసజ్ఞవిపణౌవ్యాచష్టే - విపణోవాగితి -విపణఇతిప్రతీకః-వాగ్వాగిన్ద్రియమితివ్యాఖ్యా-రసవిదిత్యర్థతఃప్రతీకః,,రసజ్ఞవిపణాన్విత,,ఇతిమూలాత్,రసఃరసనేన్ద్రియమితివ్యాఖ్యానం ఆపణబహూదనౌవ్యాచష్టే - ఆపణఇతిప్రతీకః , వ్యవహారఃవాగ్వ్యవహారఇతివ్యాఖ్యా ,బహూదనమితిప్రతీకః-చిత్ర,మన్ధఃఅన్నమితివ్యాఖ్యా ❀॥౧౨॥ ❀పితృహూరిత్యనువాదః, దక్షిణకర్ణావితివ్యాఖ్యానందక్షిణాదక్షిణఃకర్ణఇత్యనేనదక్షిణైకాతథోత్తరేతివ్యాఖ్యాతం -పితృహూర్దక్షిణఃకర్ణ ఇత్యనేనతుపితృహూర్నామపుర్యాద్వాః-దేవహూర్నామపుర్యాద్వారిత్యుక్తగుణనామవిషయాదక్షిణేతరకర్ణావేవేత్యుచ్యతఇతిభేదః - క్రమమనాదృత్యత్రియాధ్యాయోక్తచణ్డవేగాదిపదార్థానాహసార్ధైస్త్రిభిః ॥ చణ్డవేగఇతిప్రతీకః , సంవత్సరఇతివివరణం -తత్రతత్ప్రవృత్తినిమిత్తమాహ-కాలఃపురుషాయుషరూపఃకాలః,యేనసంవత్సరేణచక్రవత్తూర్ణంభ్రమతా , ఉపలక్షితఃజ్ఞాపితః - పరిచ్ఛిన్నః,చక్రవత్తూర్ణంవేగేనపురుషాయుషస్యపరిచ్ఛేదకత్వాచ్చణ్డవేగఇత్యుచ్యతఇత్యర్థః ❀॥౧౩॥ ❀తస్యచణ్డవేగస్యసంబన్ధినో-గన్ధర్వా,గన్ధర్వ్యశ్చ,యథాక్రమం , అహాని , రాత్రయశ్చ,స్మృతాఇత్యర్థః,తత్రగన్ధర్వపదప్రవృత్తౌనిమిత్తమాహ,యతఃషష్ట్యుత్తరశతత్రయ , మహాని , రాత్రయశ్చ,పరిక్రాన్త్యాపరివర్తనేన,గన్ధర్వవత్పరోక్షేణ,ఆయుఃపురుషాయుషం,హరన్తి , అతోగన్ధర్వగుణయోగాత్తత్పదబోధ్యాఇత్యర్థః ❀॥౧౪॥ ❀కాలకన్యేత్యస్యవ్యాఖ్యాజరేతి,

కాలస్య పురుషాయుషం హరతః దుహితృవజ్జరాయాః ప్రీత్యావహత్వాత్ కాలదుహితేత్యుచ్యతే ‘‘త్రిలోక్యాం వరమిచ్ఛతీ’’త్యాదేః ‘‘ప్రజ్వారస్త్వాం ప్రణేష్యతీ’’త్యస్య సఙ్గ్రహేణార్థమాహ లోకస్తాం నాభినన్దతీతి, ప్రజ్వారోఽయం మమ భ్రాతేత్యస్యార్థః, స్వసారమితి సార్ధేన - క్షయాయ లోకస్యేతి శేషః ❀ ॥ ౧౫ ॥ ❀ భీమాస్సైనికా యస్యేతి బహువ్రీహ్యర్థం, ప్రత్యుపసర్జనీమాత భీమసైనికానాహ - ఆధయః మనఃపీడాః, వ్యాధయః దేహపీడాః, దుర్యవనవద్ధింస్రత్వాద్యవనాః, అతీవదుఃఖావహత్వాదరయః. ఉపసర్గాస్సుఖదుఃఖరాగద్వేషభయాభిమానప్రమాదోన్మాదశోకమోహలోభమాత్సర్యేర్ష్యావమానక్షుత్పిపాసాధివ్యాధిజన్మజరామరణాదయః, తత్రాధివ్యాధీనాం భీమసైనికత్వరూపణాత్ - మృత్యోస్తస్యేతి, ప్రాధాన్యేన నిర్దేశాత్తద్వ్యతిరిక్తపర ఉపసర్గశబ్దః - ప్రజ్వారపదార్థమాహ ద్వివిధో జ్వర ఇతి ❀ ॥ ౧౬ ॥ ❀ ఏవం క్రమమనాదృత్యాప్యతీయాధ్యాయస్థపదాని వ్యాఖ్యాయ సింహావలోకితన్యాయేన పునరేతదధ్యాయస్థపదాన్యేవావశిష్టాని వ్యాఖ్యేయాని వ్యాచష్టే ॥ ప్రవృత్తం చేతి ॥ దక్షిణపాఞ్చాలం చోత్తరపాఞ్చాలమిత్యుక్తపాఞ్చాలశబ్దార్థమాహ, ప్రవృత్తం ప్రవర్తకం, కర్తరి క్తః - త్రివర్గతత్సాధకస్వరూపావబోధనేన ప్రవర్తకం శాస్త్రం ప్రవృత్తమిత్యుచ్యతే, నివృత్తం నివర్తకం - త్రివర్గతత్సాధనేభ్యస్తన్నివృత్తం త్రివర్గస్యాస్థిరఫలత్వోపదేశపూర్వకం తతో నివృత్త్యానన్తస్థిరఫలబ్రహ్మోపాసనతత్స్వరూపగుణాదిప్రకాశకం శాస్త్రం నివృత్తమిత్యుచ్యతే - తదేవం శాస్త్రద్వయం పాఞ్చాలసంజ్ఞితమిత్యర్థః - పఞ్చ వ్యక్తీకరోతి త్రివర్గతత్సాధనతన్నివృత్తీరితి వ్యుత్పత్తేః - ఏవం పాఞ్చాలశబ్దస్య ప్రవృత్తినివృత్త్యాత్మకశాస్త్రద్వయపరత్వం సామాన్యేనాభిధాయ సత్యదక్షిణోత్తరాభ్యాం విశేషితస్య ప్రవృత్తే నివృత్తే చ క్రమేణ ప్రవృత్తౌ సమితత్త్వమాహ ॥ పితృయాణమితి ॥ పితరో హి దాక్షిణాత్యాః - స్తా- న్యాస్త్యనేనేతి పితృయాణం ప్ర

లకన్యా జరా సాక్షాల్లోకస్తాం నాభినన్దతి । స్వసారం జగృహే మృత్యుః క్షయాయ యవనేశ్వరః ॥ ౧౫ ॥ ఆధయో వ్యాధయస్తస్య సైనికా యవనాః ఖలాః । భూతోపసర్గా అరయః ప్రజ్వారో ద్వివిధో జ్వరః ॥ ౧౬ ॥ ప్రవృత్తం చ నివృత్తం చ శాస్త్రం పాఞ్చాలసంజ్ఞితమ్ । పితృయాణం దేవయానం శ్రోత్రాచ్ఛ్రుతధరాద్వ్రజేత్ ॥ ౧౭ ॥ ఆసురీ మేఢ్రమర్వాగ్ద్వార్వ్యవాయో గ్రామిణాం రతిః । ఉపస్థో దుర్మదః ప్రోక్తో నిరృతిర్గుద ఉచ్యతే ॥ ౧౮ ॥ వైశసం నారకం పాయుర్లుబ్ధకోఽన్ధౌ తు మే శృణు । పాణిపాదౌ పుమాంస్తాభ్యాం యుక్తో యాతి కరోతి చ ॥ ౧౯ ॥ అన్తఃపురం చ హృదయం విషూచిర్మన ఉచ్యతే । తత్ర మోహం ప్రసాదం వా హర్షం ప్రాప్నోతి తద్గుణైః ॥ ౨౦ ॥ యదా

వృత్తశాస్త్రోదితకర్మణా దాక్షిణాత్యా పితరో నారాధ్యతాన్ ప్రాప్నువన్తీతి దాక్షిణాత్యపితృప్రాప్తిసాధనప్రకాశకత్వాత్ పితృయాణం శాస్త్రం దక్షిణపాఞ్చాలమిత్యుచ్యతే - ఏవం దేవయానముత్తరపాఞ్చాలమితి శ్రుతధరాన్విత ఇత్యుక్తశ్రుతధరపదార్థమాహ ॥ శ్రోత్రాదితి ॥ శ్రోత్రేన్ద్రియాత్ - శ్రుతధరాదితి ప్రతీకం - శ్రోత్రాదితి వ్యాఖ్యానం - తదాన్విత ఇత్యుక్తోఽన్వయః - కింరూప ఇతి వివిత్సాయాం హేతుత్వేనేద్యోతనాయ హేతుపఞ్చమీ ప్రయుక్తా - కిం ప్రతి హేతుత్వమితి వివిత్సాయాం తన్మే వ్రజేదిత్యుక్తం - క్షేత్రజ్ఞ ఇతి శేషః ‘‘వ్రజ గతౌ’’ సర్వే గత్యర్థా జ్ఞానార్థా, ఇతి న్యాయేన పితృయాణదేవయానాపరపర్యాయదక్షిణోత్తరపాఞ్చాలశాస్త్రే శ్రోత్రేన్ద్రియేణ సాధనభూతేన హేతునాఽవగచ్ఛతి క్షేత్రజ్ఞ ఇత్యర్థః ❀ ॥ ౧౭ ॥ ❀ ‘‘ఆసురీ నామ పశ్చాద్ద్వా’’రిత్యస్యార్థమాహ ॥ ఆసురీ మేఢ్రమితి ॥ ఆసురీతి ప్రతీకః - మేఢ్రమితి వ్యాఖ్యా - పశ్చాదిత్యస్య వ్యాఖ్యా అర్వాగితి - ఆసురీపదప్రవృత్తినిమిత్తం తూక్తం పురస్తాత్ - అత్రానుక్తిస్తు స్పష్టత్వాత్ - గ్రామ్యకమిత్యర్థతోఽనువదతి - గ్రామిణాం రతిః - తస్య వ్యాఖ్యా వ్యవాయ ఇతి - మైథునమిత్యర్థః దుర్మదశబ్దానువాదేన తదర్థమాహ, ఉపస్థ ఇతి, నిరృతిరితి ప్రతీకః - గుద ఇతి వ్యాఖ్యా ❀ ॥ ౧౮ ॥ ❀ వైశసశబ్దానువాదేన తదర్థమాహ ॥ వైశసం నారకమితి, నరకే భయం నారకం దుఃఖమిత్యర్థః - లుబ్ధక ఇతి ప్రతీకః - పాయురితి వ్యాఖ్యా ‘‘అన్ధావమీషా’’మిత్యస్యార్థమాహ, అన్ధావితి, మే మత్తః - అన్ధశబ్దార్థౌ - శృణు పాణిపాదౌ - అన్ధావితి ప్రతీకః - పాణిపాదావితి వ్యాఖ్యా - జాతిపరోఽయం నిర్దేశః - పాణీ పాదౌ చేతి వివక్షితోఽర్థః - అన్ధపదప్రవృత్తినిమిత్తం తు నిర్వాక్పేశస్కరత్వం పూర్వమేవోక్తం - శేషోఽనువాదః ❀ ॥ ౧౯ ॥ ❀ సయస్త్రీత్యస్యార్థమాహ ॥ అన్తఃపురమితి ॥ అన్తఃపురమిత్యనువాదః - హృదయమితి వ్యాఖ్యా, విషూచీనమిత్యర్థతోఽనూద్యతే - విషూచిరితి మన ఇతి తదర్థః - శేషోఽనువాదః ❀ ॥ ౨౦ ॥ ❀ ‘‘ఏవం కర్మస్వి’’త్యాదేః సఙ్గ్రహేణార్థమాహ ॥ యదేతి ॥ యదా, స్వప్నే, విక్రియతే - కర్మణి లకారః - బుద్ధిరితి శేషః, యదా చ - జాగ్రతి - వికరోతి ఇన్ద్రియాణి పరిణమయతి - తదా తదా స్వప్నజాగ్రదవస్థయోః - స్తస్యాః - గు

కైః అక్లోలితః, ఆత్మా, స్వభావతః-ఉపద్రష్టాఽపి-తస్యాః, వృత్తీః దర్శనశ్రవణాద్యాః ప్రత్యనుకార్యతే ॥౨౧॥ ఏవం ప్రథమాధ్యాయస్థపదాని వ్యాఖ్యాతాని-అథ ద్వితీయాధ్యాయస్థపదాని వ్యాచష్టే దేహ॥ఇతి త్రిభిః॥ యోరథఉక్తః, సదేహః-యేచాశ్వా ఉక్తాః-స్తే, ఇన్ద్రియరూపా ఏవాశ్వాః- అశుగమిత్యత్ర వివక్షితా గతిస్సంవత్సరరయః-సంవత్సరవేగతుల్యా తూర్ణప్రతిపత్తిః- స్వాప్నదేహప్రతిపత్తిర్హి తత్కాలమాత్రావసాయిత్వేనాతితూర్ణా-ద్విపుణ్యాపుణ్యరూపే కర్మణీ చక్రే-యస్యసః-పుణ్యాపుణ్యే కర్మణీ ఏవ ద్విచక్రమితి చక్రశబ్దేన వివక్షితే ఇత్యర్థః- త్రివేణుమిత్యత్ర వివక్షితా వేణవో ధ్వజాః సత్త్వరజస్తమోగుణా ఇత్యర్థః పఞ్చ, అసవః ప్రాణాః "ఏతదనమనగ్నం కురుత", ఇతి శ్రుతేః-బన్ధురాః బన్ధనాని-యస్య-బన్ధురత్వేన వివక్షితాః పఞ్చ ప్రాణా ఇత్యర్థః-పఞ్చాసుబన్ధుర ఇతి త్వపపాఠః వ్యాఖ్యాయాం విశేషానవగమాత్ ॥౨౨॥ రశ్మిః ప్రగ్రహత్వేన యో వివక్షితః-స-మనః-యః-సూతఉక్తః-స-బుద్ధిః- యన్నీడం గధినఉపవేశనస్థానం-త-ద్ధృత్-హృదయస్థానం, ద్వన్ద్వం శోకమోహౌ- కూబరం యుగబన్ధనస్థానం యస్య- ద్వికూబరమిత్యుక్తౌ ద్వౌ పదార్థౌ ద్వన్ద్వం ద్వాత్మకశోకమోహావిత్యర్థః-పఞ్చ ప్రహరణమిత్యుక్తాని పఞ్చ ప్రహరణాని లభ్యాః పదార్థాః పఞ్చేన్ద్రియార్థాః శబ్దాదయ ఇత్యర్థః-పఞ్చేన్ద్రియార్థాః-ప్రక్షేపాః-యస్య, లిబహుబ్రీహిః-సప్తధాతవః-వరూథాశ్చర్మాద్యావరణాని-యస్య సప్తవరూథమిత్యత్ర వరూథత్వేన రూపితాస్సప్తపదార్థాస్సప్తధాతవ ఇత్యర్థః ॥౨౩॥ పఞ్చవిక్రమమిత్యత్ర విక్రమత్వేన గతిప్రకారత్వేన వివక్షితా-ఆకూతిః పఞ్చకర్మేన్ద్రియాణీత్యర్థః-బాహ్యాః బహిష్ఠవిషయాసక్తః-ఏకాదశేన్ద్రియాత్మైవ-చమూస్సేనా-యస్యసః-పఞ్చసూనావిహింసా ఏవ-వినోద-స్తం-కరోతీతి తథా-మృగతృష్ణాం మరీచికావత్సుఖాభాసరూపవిషయానుధావతిం కరోతీత్యర్థః-అత్ర "సఏకదా మహేష్వాసో రథం పఞ్చాశ్వమాశుగ", మిత్యాదీనాం దశానాం శ్లోకానాం స్వప్నావస్థాపరత్వేన పూర్వైర్వ్యాఖ్యాతత్వాదస్మాభిరపి స్వప్నావస్థాపరత్వేనైవ వ్యాఖ్యాతాః-తద్వ్యాఖ్యారూపమిదం "దేహోరథస్త్విన్ద్రియాశ్వః", ఇతి శ్లోకత్రయం చ తదనురోధేన వ్యాఖ్యాతం-వస్తుతస్తు, దశశ్లోకీ జాగ్రద్దేహతద్వ్యాపారప

యదా విక్రియతే గుణాత్మా వికరోతి చ। తదా తదోపద్రష్టాత్మా తద్వృత్తిరనుకార్యతే ॥ ౨౧ ॥ దేహోరథస్త్విన్ద్రియాశ్వస్సంవత్సరరయోఽగతిః । ద్వికర్మచక్రస్త్రిగుణధ్వజః పఞ్చాసుబన్ధురః ॥ ౨౨ ॥ మనోరశ్మిర్బుద్ధిసూతో హృన్నీడో ద్వన్ద్వకూబరః। పఞ్చేన్ద్రియార్థప్రక్షేపస్సప్తధాతువరూథకః ॥ ౨౩ ॥ ఆకూతిర్విక్రమోబా

రత్వేనైవ వ్యాఖ్యేయ-వ్యాఖ్యానస్వారస్యాత్-వ్యాఖ్యానేహ "సంవత్సరరయోఽగతి", రిత్యుక్తం-నహి స్వాప్నదేహస్య సంవత్సరవేగాత్మకగతిస్సంభవతి-తస్య తత్కాలమాత్రావసాయిత్వాత్-తస్య తత్సదృశప్రతీతిమాత్రపరత్వే స్వారస్యం "ఏకాదశేన్ద్రియచమూపతి", రిత్యుక్తత్వాచ్చ-నహి స్వాప్నే ఏకాదశేన్ద్రియాణాం వ్యాపృతిస్సంభవతి-తత్సంబన్ధమాత్రవివక్షాయామస్వారస్యం "పఞ్చసూనావినోదకృ", దిత్యుక్తత్వాత్-నహి పఞ్చసూనానాం స్వాప్నదేహనిష్పాద్యత్వం యుక్తం, తస్మా, దిదం జాగ్రద్దేహతద్వ్యాపారపరమేవ వ్యాఖ్యేయం-తథాహి-భోగాయతనత్వఖ్యాపనాయ పూర్వం పురవన రూపితం జాగ్రదవస్థమనుష్యశరీరమేవేదానీం రథత్వేన రూప్యతే-దేహోరథిత్వేన, ఇన్ద్రియాదయోఽశ్వత్వేన-కిమర్థమేవం రూపణమితి చే, దుచ్యతే-రథో హి స్వాభిమతదేశాన్తరప్రాపణసమర్థః-తద్వ, న్మనుష్యశరీరమపి వైష్ణవపదప్రాప్తిసాధనానుష్ఠానోపయోగీతి జ్ఞాపనాయ రథభావేన రూప్యతే, తథా హి కఠవల్లీష్వామ్నాయతే "ఆత్మానం రథినం విద్ధి శరీరం రథమేవ చ। బుద్ధిం తు సారథిం విద్ధి మనః ప్రగ్రహమేవ చ ॥ ఇన్ద్రియాణి హయానాహుర్విషయాం స్తేషు గోచరాన్। ఆత్మేన్ద్రియమనోయుక్తం భోక్తేత్యాహుర్మనీషిణః॥ యస్త్వవిజ్ఞానవాన్భవత్యమనస్కస్సదాఽశుచిః। నసతత్పదమాప్నోతి యస్మాద్భూయో న జాయతే॥ విజ్ఞానసారథిర్యస్తు మనః ప్రగ్రహవాన్నరః। సోఽధ్వనః పారమాప్నోతి తద్విష్ణోః పరమం పద", మితి।ఏతచ్ఛ్రుత్యర్థ ఏవాత్రోపబృంహ్యత ఇతి శ్రుత్యారనాదిభావేన రూపితానామేవ దేహాదీనామత్రాపి తద్భావరూపణరూపసంవాదాత్, తర్హి శ్రుతౌ మృగయా నోక్తా, అత్ర తూచ్యత ఇతి చే, దత్ర వివక్షితా న మృగయా శ్రుతావప్యుక్తైవ "యస్త్వవిజ్ఞానవాన్భవత్యమనస్క", ఇత్యత్ర పరబ్రహ్మప్రాప్తిసాధనోపసంహారోపయుక్తశరీరం దైవాల్లబ్ధవతః క్షేత్రజ్ఞస్య బ్రహ్మస్వరూపతదుపాసనాదిప్రకాశకవేదశాస్త్రోల్లఙ్ఘనేన పునరనాదిదురితనిమిత్తావివేకాదినా నిషిద్ధకామచారోఽత్ర మృగయా వివక్షితా-సా చ ముక్తిమార్గవిరోధినీతి వివేకలబ్ధిప్రార్థనయాఽవగమ్యతే, ఏతదేవ "యస్త్వవిజ్ఞానవా", నిత్యాదినాఽవగమ్యతే, అవిజ్ఞానవాన్, వివిచ్య జ్ఞానం వివేక, స్సోఽస్యాస్తీతి విజ్ఞానవా, న్నసభవతీత్యవిజ్ఞానవాన్, వివేకాత్మకసాత్త్వికబుద్ధ్యా విరహిత ఇత్యర్థః-నవిద్యతే శుచిః కామచారాదినా యస్యసోఽశుచిరిత్యర్థావగమాత్ - శ్లోకార్థస్తు పూర్వోక్త ఏవ

నచైవం పృథక్స్వప్నావస్థాఽకథితా స్యాత్, తదన్తర్గతప్రోషానుకీర్తనేన శ్రోతుర్వైరాగ్యోదయో న స్యాదితి వాచ్యం
జాగ్రదవస్థాప్రపఞ్చస్యైవ స్వప్నావస్థాయామపి దర్శితే జ్ఞాతుం శక్యత్వేన, తస్యాః ప్ర భగవత్కర్తృత్వాత్, అతఏవ హి సుషు
ప్త్యవస్థా పృథఙ్నోక్తేతి సఙ్గ్రహః ॥ ౨౪ ॥ ఏవం పరోక్షేణోక్తమర్థం వ్యాఖ్యాయ కృత్స్నకథాతాత్పర్యమాహ ॥ ఏవ
మిత్యాదినా ॥ త్రిభిస్తాపైః - స్తదవాన్తరభేదేన బహువిధైర్దుఃఖైః, ఏవం, శతవర్షం యావచ్ఛరీరం-క్లిశ్యమానః, దేహీ క్షేత్ర
జ్ఞః, తమోవృతః తమసా అజ్ఞానేన, వృతోఽభిభూతః ॥ ౨౫ ॥ ప్రాణాదిధర్మాన్ - నాత్మనః, క్షుత్తృష్ణా, పిపాసురహం, బు
భుక్షురహం కాణోఽహం, బధిరోఽహం, దుఃఖ్యహం, సుఖ్యహ, మిత్యేవం ప్రాణాదేర్ధర్మాన్ - నాత్మన్యారోప్య, సుఖలేశాన్,
చిన్తయన్ అహంమమాభిమానాభ్యాం, పునరైహాన్తరప్రాప్తిహేతుభూతకర్మాణి, కుర్వన్ - శరీరే-వసతి ॥ ౨౬ ॥
కుతోఽయం సంసార ఇతి వివిత్సాయాం స్వపరయాథాత్మ్యరూపోపాసనాపన్నజ్ఞానాభావాదేవేత్యాహ ॥ యదేతి ॥ స్వా
త్మానం, హితోపదేష్టారం-ప్రకృతిపురుషవిలక్షణం, షాడ్గుణ్యపూర్ణం, పరమాత్మానం చా, జ్ఞాత్వా, క్షేత్రజ్ఞః స్వభావత,
స్స్వదృక్ స్వానుభవపరోఽపి ప్రకృతేర్గుణేషు శబ్దాదివిషయదాపి సజ్జితనితరాం సక్తో భవేత్ ॥ ౨౭ ॥ గుణేష్వేవ శబ్దా
దిషు, అభిమానీ భోగ్యతాబుద్ధిమాన్, అతఏవ, విషయపరవశః విషయలాభసాధనతయా, శుక్లం సాత్త్వికం, కృష్ణం తామసం
లోహితం రాజస, మిత్యేవం రూపేణ, త్రివిధాని కర్మాణి కురుతే, తదా-యథాస్వం స్వస్వకర్మానుసారేణ, అభిజాయతే పు
నర్జన్మాన్తరం ప్రతిపద్యతే ॥ ౨౮ ॥ తదేవాహ ॥ శుక్లాత్సాత్త్వికాత్కర్మణో హేతోః, ప్రకాశభూయిష్ఠాన్ ప్రకాశో
భూయిష్ఠః ప్రచురో, యేషు తాన్, దేహాన్, కర్హిచిత్ప్రాప్నోతి-కర్హిచిదిత్యనేన సాత్త్వికం కర్మ తత్ప్రయుక్తస్సాత్త్వికోదే

హ్యన్మృగతృష్ణాం ప్రధావతి। ఏకాదశేన్ద్రియచమూః పఞ్చసూనావినోదకృత్ ॥౨౪॥ ఏవం బహువిధైర్దుః
ఖైర్దైవభూతాత్మసమ్భవైః। క్లిశ్యమానశ్శతం వర్షం దేహో దేహీ తమోవృతః ॥౨౫॥ ప్రాణేన్ద్రియమనోధర్మా
నాత్మన్యధ్యస్య నిర్గుణః। శేతే కామలవాన్ధ్యాయన్ మమాహమితి కర్మకృత్ ॥ ౨౬ ॥ యదాఽఽత్మానమవిజ్ఞాయ భ
గవన్తం పరం గురుమ్। పురుషస్తు విషజ్జేత గుణేషు ప్రకృతేస్స్వదృక్ ॥ ౨౭ ॥ గుణాభిమానీ స తదా కర్మాణి కు
రుతేఽవశః। శుక్లం కృష్ణం లోహితం వా యథాస్వమభిజాయతే ॥ ౨౮ ॥ శుక్లాత్ప్రకాశభూయిష్ఠాన్లోకా
నాప్నోతి కర్హిచిత్। దుఃఖోదర్కాన్ క్రియాయాసాంస్తమశ్శోకోత్కటాన్ క్వచిత్ ॥ ౨౯ ॥ క్వచిత్పుమా
న్క్వచిచ్చ స్త్రీ క్వచిన్నోభయమన్ధధీః। దేవో మనుష్యస్తిర్యగ్వా యథాకర్మగుణం భవః ॥ ౩౦ ॥ యథా దీనః
క్షుత్పరీతస్సారమేయో గృహం గృహమ్। చరన్విన్దతి యద్దిష్టం దణ్డమోదనమేవ వా ॥ ౩౧ ॥ తథా కామాశయో
జీవ ఉచ్చావచపథా భ్రమన్। ఉపర్యధో వా మధ్యే వా యాతి దిష్టం ప్రియాప్రియమ్ ॥ ౩౨ ॥ దుఃఖేష్వేకతరే

హశ్చ దుర్లభ ఇత్యుక్తం - క్రియాయాసాః రాజసాః కర్మాణి, దుఃఖోదర్కాన్ దుఃఖముదర్క ఉత్తరం, యేషాం తాన్ దుఃఖప
రంపరాసమ్పాదకానిత్యర్థః, తాన్లోకాన్, తమ, స్తామసాః కర్మాణి - విభక్తిలుగార్షః - యద్వా, తమశ్శోకౌ అజ్ఞానశోకౌ,
ఉత్కటౌ, యేషు తాన్, తామసాః కర్మణ ఇతి శేషః, క్వచిద్రజస్తమసః ప్రచురత్వేఽప్యవిశేషః, సాత్త్వికాదికర్మస్వరూపం
తత్కర్తృస్వరూపం తద్బుద్ధిస్వరూపం చ స్పష్టం గీతం భగవతా ,, నియతం సఙ్గరహితమరాగద్వేషతః కృతమ్। అఫలప్రేప్సు
నా కర్మ సాహఙ్కారేణ వా పునః॥ క్రియతే బహులాయాసం తద్రాజసముదాహృతమ్। అనుబన్ధం క్షయం హింసామనపేక్ష్య
చ పౌరుషమ్। మోహాదారభ్యతే కర్మ తత్తామసముదాహృత ,, మిత్యాదినా ॥ ౨౯ ॥ గుణకర్మానుసారేణ జన్మాపి న
పుంస్త్వాదిరూపేణ నియతం ప్రాప్నోతి, కిం త్వనియతమిత్యాహ ॥ క్వచిదితి ॥ అన్ధధీః అజ్ఞః - నోభయం నపుంసకం భవతీత్యర్థః
తత్రాపి యథాకర్మ గుణం కర్మగుణానపతిక్రమ్య, దేవాదిరూపేణ - భవః జన్మ, భవతీతి శేషః ॥ ౩౦ ॥ ఏవం దిక్షు జ
న్మసు సుఖలాభో దుర్లభ ఇతి సదృష్టాన్తమాహ ॥ యథేతి ద్వాభ్యాం ॥ యథా, క్షుధా, పరివృతః వ్యాప్తః అతఏవ, దీన, స్సార
మేయః శ్వా, ప్రతిగృహం, చరన్, యద్దిష్టం యత్స్వకర్మాయత్తం, దణ్డేన తాడనం, ఓదనం వా, విన్దతి ప్రాప్నోతి ॥ ౩౧ ॥
ఏవం, జీవోఽపి, కామవ్యాప్త ఆశయో యస్య, ఉచ్చావచపథా ఉత్కృష్టాపకృష్టమార్గేణ, ఉపర్యూర్ధ్వలోకేషు, అధః అ
ధోలోకేషు, నరకేషు, మధ్యే ఇహలోకేషు - భ్రమన్ ,, ఊర్ధ్వం గచ్ఛన్తి సత్త్వస్థా మధ్యే తిష్ఠన్తి రాజసాః। జఘన్యగుణవృత్తిస్థా
అధో గచ్ఛన్తి తామసా ,, ఇత్యుక్తరీత్యా, భ్రమన్, దిష్టం దైవాయత్తం, ప్రియం, అప్రియం వా, యాతి ప్రాప్నోతి ॥ ౩౨ ॥
నను తర్హి సుఖస్యాసమ్భవాద్దుఃఖస్య ప్రతికారరూపకర్మాన్తరసమ్భవాన్నైకాన్తతో హేయత్వం, తత్రాహ, దుఃఖేష్వితి ॥
దైవభూతాత్మహేతుషు ఆధిదైవికాధిభౌతికాధ్యాత్మికతాపరూపేణ త్రివిధేషు దుఃఖేషు, అన్యతరస్య, ప్రతిక్రియా, స్యా

శ్చేత్, తథాప్యన్యతరేణ, నవ్యవచ్ఛేదః నాసంబన్ధః-భగవదుపాసనమన్తరేణ నతాపత్రయవినాశనసమర్థా ప్రతిక్రియాస్తీతిభావః ✽ ॥ ౩౩ ॥ ✽ ప్రతిక్రియాఽపదుఃఖరూపేతి దృష్టాన్తమాహ॥ యథాహీతి॥ యథా, పుమాన్- గురుంభారం-శిరసా, ఉద్వహన్-శిరసోవిశ్రాన్త్యై, తద్భారం-స్కన్ధేన అథ త్తైఉద్వహతి, తథా, సర్వాః ప్రతిక్రియాః, దుఃఖప్రతికారాస్తాదాత్వికాల్పవిశ్రాన్తికరాః, స్తాఅపిదుఃఖరూపాఇత్యర్థః ✽ ॥ ౩౪ ॥ ✽ కించ ప్రతికారోఽపికర్మాత్మకఏవ, దుఃఖహేతురపకర్మైవ, తతోఽభయోరప్యజ్ఞానమూలత్వేనదుఃఖహేతౌకర్మణికర్మాన్తరేణ ప్రతికృతేఽపినమూలంనివర్తతే, తతశ్చపునరపిదుఃఖనిమిత్తకర్మోదయాన్నైకాన్తతః కర్మాణాంప్రతికారస్సంభవతీత్యాహ, కేవలంజ్ఞానవిధురం, కర్మ, కర్మణాం దుఃఖహేతూనాం, ఏకాన్తతః నిశ్శేషతః, ప్రతీకారో, నభవతి, ద్వయంనివర్త్యంనివర్తకంచేత్యుభయవిధంకర్మ, హియస్మా-దవిద్యోపస్రుతం దేహాత్మభ్రాన్తిరూపాహఙ్కారమమకారాత్మకాజ్ఞానేన-ఉపసృష్టంగర్భితం, తన్మూలమిత్యర్థః-తత్రదృష్టాన్తః, స్వప్నేస్వప్నఇవేతి-స్వశిరశ్ఛేదాదివిషయేస్వప్నేజాగరణేననివృత్తేప్యజ్ఞానస్యమూలస్యానివృత్తేః పునస్స్వప్నోభవతి, తద్వత్, స్వప్ననివర్తకంస్వప్నాన్తరమివేతివా - జ్ఞానహీనస్యకర్మణి ప్రతికృతేపినావిద్యానివృత్తిరిత్యర్థః ✽ ॥ ౩౫ ॥ ✽ నన్వహంమమాభిమానరూపాజ్ఞానమేవకర్మద్వారాదుఃఖహేతురిత్యుక్తం, తర్హ్యజ్ఞానమేవప్రతిక్రియతాంతత్రాహ॥ అర్థేఇతి॥ అర్థేఆత్మని-అవిద్యమానే, ఽపిదేవత్వమనుష్యత్వాద్యాకారాభావేఽపిదేహాత్మభ్రాన్తిమూలా-దుఃఖరూపా-సంసృతిర్నవివర్తతే-కుతఇత్యత్రాహ॥ మనసేతి॥ లిఙ్గరూపేణహస్తుర్దేహాత్మాభిమానహేతుభూతమనస్సద్భావాదిత్యర్థః-మనసోభ్రాన్తిజననద్వారాదుఃఖాదిహేతుత్వేదృష్టాన్తమాహ॥ స్వప్నఇతి॥ యథా-స్వప్నేవిచరతః సఙ్కల్పవికల్పాదికంకుర్వతో, మనసో హేతో, ర్దేశాన్తరగమనరాజ్యాభిషేకస్వశిరచ్ఛేదాదినిమిత్తసుఖదుఃఖాదికంభవతి-

ణాపిదేవభూతాత్మహేతుషు। జీవస్యనవ్యవచ్ఛేదస్స్యాచ్చేత్తత్ప్రతిక్రియా ॥ ౩౩ ॥ యథాహిపురుషోభారంశిరసాముహురుద్వహన్ । తంస్కన్ధేనసఆధత్తేతథాసర్వాః ప్రతిక్రియాః ॥ ౩౪ ॥ నైకాన్తతః ప్రతీకారఃకర్మణాంకర్మకేవలమ్ । ద్వయంహ్యవిద్యోపస్రుతంస్వప్నేస్వప్నఇవానఘ ॥ ౩౫ ॥ అర్థేహ్యవిద్యమానేఽపిసంసృతిర్నవివర్తతే । మనసాలిఙ్గరూపేణస్వప్నేవిచరతోయథా ॥ ౩౬ ॥ అథాత్మనోఽర్థభూతస్యయతోఽనర్థపరంపరా। సంసృతిస్తద్వ్యవచ్ఛేదోభక్త్యాపరమయాగురౌ ॥ ౩౭ ॥ వాసుదేవేభగవతిభక్తియోగస్సమాహితః । సధ్రీచీనేనవైరాగ్యంజ్ఞానంచజనయిష్యతి ॥ ౩౮ ॥ సోఽచిరాదేవరాజర్షేస్స్యాదచ్యుతకథాశ్రయః। శృణ్వతశ్శ్రద్దధానస్యనిత్యదాస్యాదధీయతః ॥ ౩౯ ॥ యత్రభాగవతారాజన్సాధవోవిమలాశయాః । భగవద్గుణానుకథనశ్రవణవ్యగ్రచేతసః ॥ ౪౦ ॥ తస్మిన్మహన్ముఖరితామధుభిచ్చరిత్రపీయూ

తథేత్యర్థః ✽ ॥ ౩౬ ॥ ✽ అతఃపురుషార్థభూతస్యాత్మనోదేహాత్మభ్రాన్త్యహఙ్కారమమకారతన్మూలోచ్చావచకర్మద్వారాఅనర్థరూపసంసారహేతుత్వాన్మనస్తదేవవశీకర్తవ్యం - వశీకరణోపాయశ్చభగవద్భక్తిరేవేత్యాహ॥ అథేతి॥ అథఅతః, పురుషార్థభూతస్యాత్మనః అనర్థపరంపరాదుఃఖపరంపరారూపా-సంసృతి-ర్యతోమనసోభవతి, తద్వ్యవచ్ఛేదఃతస్యమనసోవ్యవచ్ఛేదః-దుఃఖనిమిత్తదేహాత్మభ్రాన్త్యాద్యజనకత్వరూపోవ్యవచ్ఛేదః-ముక్తిరితియావత్, గురౌభగవతిపరమయా, భక్త్యా, భవతి ✽ ॥ ౩౭ ॥ ✽ కథంతద్వ్యవచ్ఛేదహేతుసంబన్ధస్తత్రాహ ॥ వాసుదేవఇతి॥ సధ్రీచీనేనసమీచీనేనప్రకారేణ, వాసుదేవేభగవతి, సమాహితోనిహితః-కృతఇతియావత్, భక్తియోగః పరభక్తియోగః వైరాగ్యంవిషయాప్వనాసక్తిం-జ్ఞానంపరజ్ఞానంచ, జనయిష్యతి - పరభక్త్యాదిప్రణాడ్యా సుఖదుఃఖాదినివర్తకః పరమభక్తియోగఉదేష్యతీత్యర్థః-పరభక్తియోగోఽపికుతస్స్యాత్తత్రాహ, సఇతి, అచ్యుతకథాశ్రయః అచ్యుతస్యకథైవాశ్రయోయస్యసః, పరభక్తియోగః, అచిరాదేవస్యాత్, హేరాజర్షేభగవత్కథాశ్రవణాత్పరభక్తియోగఉదేష్యతీత్యర్థః ✽ ॥ ౩౮ ॥ ✽ పరభక్తియోగోఽపికుతస్స్యాత్తత్రాహ॥ సఇతి॥ అచ్యుతకథాశ్రయః, అచ్యుతస్యైవకథాశ్రయోయస్యసః, పరభక్తియోగః, అచిరాదేవ, స్యాత్, హేరాజర్షే-భగవత్కథాశ్రవణాత్, పరభక్తియోగఉదేష్యతీత్యర్థః, అచ్యుతకథాశ్రయః పరభక్తియోగః, కథంభూతస్యస్యాత్తత్రాహ, నిత్యదా, అచ్యుతకథాః, శృణ్వతః, శ్రద్దధానస్యకథాశ్రవణవిషయనిస్సంగయుక్తస్య, నిత్య, మధీయతః, కథాఅదీయానస్య ✽ ॥ ౩౯ ॥ ✽ కుత్రశృణ్వతస్తత్రాహ॥ యత్రేతి॥ హేరాజన్, సాధవః విమలాన్తఃకరణాః భగవతో-గుణానుకథనే, శ్రవణేచ-వ్యగ్రంసత్వరం- చేతో, యేషాం తే, యత్ర, వసన్తి, తత్రేత్యర్థః ✽ ॥ ౪౦ ॥ ✽ తత్రకథంశ్రవణంలభ్యతే, తత్రాహ॥ తస్మిన్నితి॥ తస్మిన్దేశే సద్భి-ర్ముఖరితాః, మధుభిదశ్చరిత్రమేవ, పియూషం, తదేవ, శేషః-శిష్య

తే ఇతి శేషః, అసారాంశరహితస్సారాంశో యాసు తాః - సరితో నదీరూపాః, అచ్యుతకథాః, పరితః, స్రవన్తి ప్రవర్తన్తే - భాగవతప్రచురే దేశే సులభమేవ భగవత్కథాశ్రవణమితి భావః, తాస్సరిద్రూపాః భగవత్కథాః, యే జనాశ్చ, వితృషః అలంబుద్ధిశూన్యాః సన్తో గాఢైః సావధానైః - కర్ణైః పిబన్తి శృణ్వన్తి - తాన్, అశనాదయః, న స్పృశన్తి న బాధన్తే ॥ ౪౧ ॥ భగవత్కథాశ్రవణవిరోధినః అశనాదయ ఏవేత్యాహ ॥ స్వభావజైః దేహస్వభావప్రయుక్తైః - రేతైరశనాదిభి - ర్నిత్యముపద్రుతో, జీవలోకః, హరేః - కథామృతసముద్రే, రతిం - న కరోతి - నూనం నిశ్చయః, భగవత్కథాశ్రవణాభిముఖ్యవిరోధినోऽశనాదీన్ - శనైస్సాత్త్వికదేశస్థభాగవతసఙ్గతలబ్ధభగవద్గుణశ్రవణేన నిరస్యేదిత్యర్థః ॥ ౪౨ ॥ ఏవం ప్రథమం భాగవతసఙ్గః తదో భగవద్గుణానాం శ్రవణం, తతో భగవదుపాసనం - తతో విరాగ, స్తతో భగవత్సాక్షాత్కారరూపం పరజ్ఞానం తతో భగవదనుభవజన్యప్రీత్యుత్కర్షరూపా పరభక్తిః, తతో ముక్తిరితి ప్రణాడీ కథితా, ఇదానీం ప్రాప్యస్య పరమాత్మనో వాఙ్మనసాపరిచ్ఛేద్యస్వరూపస్వభావస్య ప్రాప్త్యుపయుక్తభక్తియోగానుష్ఠానకారణం - తదనుగ్రహమన్తరేణ నాన్యోऽస్తీత్యాహ ॥ ప్రజాపతిరిత్యాదినా ॥ ప్రజాపతిశ్చతుర్ముఖః - గిరిశో రుద్రః - మనుః స్వాయంభువః, ప్రజాధ్యక్షా దక్షాదయః ఆదిశబ్దేన కస్య పాదయోగాద్యాః - తథా నైష్ఠికబ్రహ్మచారిణః సనకాదయః ॥ ౪౩ ॥ మరీచ్యాదయో - మత్పర్యన్తా నారదపర్యన్తాః సర్వే బ్రహ్మవాదినః ॥ ౪౪ ॥ తథా చ వాచస్పతయః బృహస్పతివ్యాసాదయోऽద్యాపి - తపోవిద్యాద్యుపాయైః - పశ్యన్తోऽపి ఉపాసీనా అపి - సర్వజ్ఞం పరమేశ్వరం న పశ్యన్తి, ఇయత్తయా న పశ్యన్తి వాఙ్మనసాపరిచ్ఛేద్యస్వరూపస్వభావత్వాదితి భావః ॥ ౪౫ ॥ ఏత ఏవ న జానన్తి, కిము కర్మజడాస్త్వాదృశా న జానన్తీత్యాహ ॥ శబ్దబ్రహ్మణీతి ॥ ఉరువిస్తరే, "అనన్తా వై వేదాః," ఇతి శ్రుతవిస్తరే - దుష్పారే దురధిగమతాత్పర్యే - శబ్దబ్రహ్మణి శబ్దాత్మకే బ్రహ్మణి వేదే, చరన్తః తత్ర శ్రుతపశుపుత్రవృష్ట్యన్నస్వర్గాద్యైహి

ప శేషసరితః పరితః స్రవన్తి। తా యే పిబన్త్యవితృషో నృప గాఢకర్ణైస్తాన్న స్పృశన్త్యశనతృడ్భయశోకమోహాః ॥ ౪౧ ॥ ఏతైరుపద్రుతో నిత్యం జీవలోకస్స్వభావజైః। న కరోతి హరేర్నూనం కథామృతనిధౌ రతిమ్ ॥ ౪౨ ॥ ప్రజాపతిపతిస్సాక్షాద్భగవాన్గిరిశో మనుః। దక్షాదయః ప్రజాధ్యక్షా నైష్ఠికాస్సనకాదయః ॥ ౪౩ ॥ మరీచిరత్ర్యఙ్గిరసౌ పులస్త్యః పులహః క్రతుః। భృగుర్వసిష్ఠ ఇత్యేతే మదన్తా బ్రహ్మవాదినః ॥ ౪౪ ॥ అద్యాపి వాచస్పతయస్తపోవిద్యాసమాధిభిః। పశ్యన్తోऽపి న పశ్యన్తి పశ్యన్తః పరమేశ్వరమ్ ॥ ౪౫ ॥ శబ్దబ్రహ్మణి దుష్పారే చరన్త ఉరువిస్తరే। మన్త్రలిఙ్గైర్వ్యవచ్ఛిన్నం భజన్తో న విదుః పరమ్ ॥ ౪౬ ॥ యదా యస్యానుగృహ్ణాతి భగవానాత్మభావితః। స జహాతి మతిం లోకే వేదే చ పరినిష్ఠితామ్ ॥ ౪౭ ॥ తస్మాత్కర్మసు బర్హిష్మన్నజ్ఞానాదర్థకాశిషు। మాऽర్థదృష్టిం కృథాః శ్రోత్రస్పర్శిష్వస్పృష్టవస్తుషు ॥ ౪౮ ॥ స్వం లోకం న విదుస్తే వై యత్ర దేవో జనార్ద

కాముష్మికఫలలిప్సవః - మన్త్రలిఙ్గైః మన్త్రశ్రుతవజ్రహస్తత్వాదిగుణలిఙ్గైః - వ్యవచ్ఛిన్నం - ఇన్ద్రాద్యధిదేవతావర్గం - భజన్తః సమిహితసాధనతయా యజన్తః, పరంపరయా, ఆత్మానం - న విదుః అపరిచ్ఛేద్యస్వరూపస్వభావస్య ఇయత్తయా వేద్యత్వాసంభవే - అపరిచ్ఛిన్నత్వేన జ్ఞానేऽపి - తదుపాసనమేవ కారణం - న కేవలం కర్మేతి భావః ॥ ౪౬ ॥ యదా - భగవాన్ - ఆత్మభావితః ఆత్మనా స్వేనైవ, భావితః, యదీయానుషఙ్గికప్రాసఙ్గికయాదృచ్ఛికాద్యన్యతమాజ్ఞాతసుకృతవ్యాజమాత్రసంతుష్టేన స్వేనైవ - భావితః రక్షణోన్ముఖః, యమనుగృహ్ణాతి, స పుమాన్, లోకే దేహయాపనోపయుక్తే కర్మణి శిశ్నోదరాదివ్యాపారే - వేదే చ వేదపూర్వభాగమాత్రోదితే చ కర్మణి, పరినిష్ఠితాం - మతిం, జహాతి, భగవతాऽనుగృహీత ఏవ ముక్త్యుపాయోపసంహారాయ ప్రభవతీత్యర్థః ॥ ౪౭ ॥ తస్మాద్భగవదనుగ్రహస్యైవ కారణత్వాత్ - హే బర్హిష్మన్, భగవదనుగ్రహోపసత్సఙ్గ, స్త్వం - అర్థకాశిషు స్వర్గాదిఫలశోభిషు, కర్మసు, అజ్ఞానాత్, దర్థదృష్టిం పురుషార్థసాధనమతిం - మా కృథాః, తత్ర హేతుః, శ్రోత్రస్పర్శిషు ప్రరోచనయా కేవలం శ్రోత్రప్రియేషు, న స్పృష్టం - వస్తు నిరతిశయపురుషార్థరూపం - యై - స్తేషు - అనిత్యాల్పఫలేషు బహ్వాయాసేష్విత్యర్థః ॥ ౪౮ ॥ నన్వ "పామ సోమమమృతా అభూమ, అక్షయ్యగ్ం హ వై చాతుర్మాస్యయాజినస్సుకృతం," ఇత్యాదిభిః కర్మసాధ్యఫలస్యాపి నిత్యత్వావగమాత్కథమస్పృష్టవస్తుష్విత్యుక్తం, తత్రాహ ॥ యే, ధూమ్రమధియః రజస్తమః ప్రచురబుద్ధయః, ధూమవదావరకత్వాత్తమసో ధూమ్రధియ ఇత్యుక్తం, యత్ర పూర్వోత్తరభాగాత్మకే వేదే జనార్దనో భగవాన్, కర్మభిరారాధ్యత్వేనోపాస్యత్వేన చ ప్రతిపన్నః, తం వేదం, సకర్మకం కర్మణా సహితం, కేవలకర్మతాత్పర్యకం, ఆహుః తే అతద్విదః వేదతాత్పర్యానభిజ్ఞాః, న బ్రహ్మవేదిన ఇత్యర్థః, యత, స్తే, స్వరూపభూతం - లోకం ఆత్మతత్త్వమపి - న విదుః, కేవలదేహాత్మవేదినః "అక్షయ్యగ్ం హ వా," ఇ

త్యాదివాక్యాని భగవదారాధనత్వేన కృతార్థాని - చాతుర్మాస్యాదికర్మాణి భగవదుపాసననిర్వర్తనద్వారా నిఃశ్రేయసరూపామృతత్వప్రాప్తిప్రతిపాదనపరాణీత్యేవంవిధతాత్పర్యమజానన్తస్తాని వాక్యాని కేవలస్వర్గాదిసుఖసాధనభూతకర్మపరాణీతి మన్వానాః కేవలమజ్ఞా ఇత్యర్థః ॥ ౪౯ ॥ త్వమపి కేవలకర్మజడో భూత్వా, ప్రాగగ్రైర్దర్భైః, కృత్స్నం క్షితిమణ్డలం, ఆస్తీర్య, ఆస్తరణపూర్వకమిష్ట్వా, బృహద్వధాత్ - బహుపశుహింసయా - మానీ మహాయజ్వాఽహమిత్యభిమానీ, అతః, స్తబ్ధోఽవినీతః, కర్మ భగవదారాధనరూపం కర్మ, నావైషి న జానాసి, కిం తత్కర్మ, యత్పరం శ్రేష్ఠం పరమపురుషార్థభూతమోక్షసాధనభూతం నివృత్తిధర్మాపరపర్యాయమ్ ॥ ౫౦ ॥ అముక్తిసాధనం కర్మ విద్యాం చ నిగ్నతి ॥ తదితి ॥ హరితోషం భగవత్తోషకారణం, యత్ - తదేవ, కర్మ, ప్రశస్తం, ఇతరన్నిన్దితం, యయా విద్యయా జ్ఞానేన, తన్మతిః హరిభక్తిః, భవతి, సైవ విద్యా ప్రశస్తా, ఇతరా నిన్దితేత్యర్థః, తథా చోక్తం "తత్కర్మ యన్న బన్ధాయ సా విద్యా యా విముక్తయే। ఆయాసాయాపరం కర్మ విద్యాఽన్యా శిల్పనైపుణ"మితి, కాసౌ విద్యా, యయా హరిమతిరితి వివిత్సాయాం, తత్త్వహితపురుషార్థజ్ఞానమేవేత్యాహ, హరిరితి, భగవాన్ నిరస్తనిఖిలదోషః, సమస్తకల్యాణగుణాకరః, ఈశ్వరః, స్వయం ప్రకృతిః జగదుపాదానకారణం, దేహభృతాం, ఆత్మా అన్తః ప్రవిశ్య ధారకః, నిరస్తనిఖిలదోషసమస్తకల్యాణగుణాకరత్వసర్వాన్తరాత్మత్వవిశిష్టత్వరూపం పరతత్త్వం భగవచ్ఛరీరత్వతత్ప్రయోజ్యత్వాదికం స్వస్య తత్త్వమ్ ॥ ౫౧ ॥ ఏవం తత్త్వముక్త్వా, హితమాహ ॥ తస్య భగవతః, ఆత్మనో నిరుపాధికశేషిణః, పాదమూలం, శరణం సమీహితోపాయః ఇహ, యతః యత్పాదమూలశరణవరణాత్, నృణాం, క్షేమః సుఖం, భవేదిత్యర్థః, ఏవం హితముక్త్వా, సహ్యోపాయః, పురుషార్థమాహ, స వై భగవాన్, అస్య శరణం గతస్య, ప్రియతమః నిరతిశయప్రీతివిషయః "ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థ"మితి భగవదుక్తేః, ఏవం పురుషార్థ ఉక్తః, నిరతిశయసుఖమేవ హి పురుషార్థః, భగవతో నిరతిశయపురుషార్థసుఖరూప

నః। ఆహుర్ధూమ్రధియో వేదం సకర్మకమతద్విదః॥ ౪౯ ॥ ఆస్తీర్య దర్భైః ప్రాగగ్రైః కార్త్స్న్యేన క్షితిమణ్డలమ్। స్తబ్ధో బృహద్వధాన్మానీ కర్మ నావైషి యత్పరమ్॥ ౫౦ ॥ తత్కర్మ హరితోషం యత్సా విద్యా తన్మతిర్యయా। హరిర్దేహభృతామాత్మా స్వయం ప్రకృతిరీశ్వరః॥ ౫౧ ॥ తత్పాదమూలం శరణం యతః క్షేమో నృణామిహ। స వై ప్రియతమశ్చాత్మా యతో న భయమణ్వపి ॥ ౫౨ ॥ ఇతి వేద స వై విద్వాన్ యో విద్వాన్స గురుర్హరిః। ప్రశ్న ఏవం హి సంఛిన్నో భవతః పురుషర్షభ ॥ ౫౩ ॥ అత్ర మే వదతో గుహ్యం నిశామయ సునిశ్చితమ్॥ ౫౪ ॥ క్షుద్రం చరం సు

త్వస్య "ఆనన్దో బ్రహ్మేతి వ్యజానా"దిత్యాదిశ్రుత్యాఽవగమాత్ "కో హ్యేవాన్యాత్కః ప్రాణ్యాద్యదేష ఆకాశ ఆనన్దో న స్యాత్ - ఏష హ్యేవానన్దయాతీ"త్యానన్దావహత్వశ్రవణాద్భగవదనుభవ ఏవ పురుషార్థ ఇతి భావః ॥ ౫౨ ॥ ఇత్యుక్తవిధానాత్, తత్త్వహితపురుషార్థాన్ - యో - వేద - స వై స ఏవ, విద్వాన్, యశ్చ విద్వాన్, స ఏవ గురుః, యశ్చ గురుః - స ఏవ హరిః "ఆచార్యో బ్రహ్మణో మూర్తి"రిత్యుక్తేః - తత్త్వహితపురుషార్థజ్ఞానమేవావశ్యముపాదేయమితి భావః "బ్రూహి మే విపులం జ్ఞానం యేన ముచ్యేయ బన్ధనా"దితి త్వయా కృతస్య జ్ఞానవిషయప్రశ్నస్య ఇదమేవ "హరిర్దేహభృతా"మిత్యుక్తం ప్రధానముత్తరం - అన్యత్సర్వమేతదుపపాదకమిత్యభిప్రాయేణోపసంహరతి - ప్రశ్న ఇతి - హే పురుషర్షభ - భవతః - ప్రశ్నః - ఏవం సంఛిన్నః - హేయోపాదేయజ్ఞానవిషయః ప్రశ్నః - తజ్జ్ఞానవివేచనాద్దత్తోత్తరో జాత ఇత్యర్థః ॥ ౫౩ ॥ తదేవమాత్మనో బన్ధమోక్షకారణే వదధితే అథ నైవం కథితాభ్యామపి నాతినిర్విణ్ణచిత్తం పురాగమం ప్రతీక్షమాణం సన్తం తత్క్షణమేవ మహాభయకమ్పితసకలగాత్రం గృహాన్నిర్యాపయితుం హరిణరూపకమాహ ॥ అత్రేతి ॥ వదతో, మే వచః, సునిశ్చితం గుహ్యం, నిశామయ శృణు ॥ ౫౪ ॥ కిం తదిత్యత్రాహ ॥ క్షుద్రం - చరం - క్షుద్రమల్పం చరతీతి తథా, అలిగాష్ఠః - బాహులకాత్ ఖశ్ప్రత్యయః పుష్పసదస్యాసుమార్గమోహ - స్త్రీయా విశేషణం - సుమనసాం పుష్పాణాం - శరణే ఆశ్రమే - వాటికాయాం మిథీత్వా మిథః పరస్పరం స్త్రియా సహ మిలిత్వా - తత్రైవ - రక్తం - షడఙ్ఘ్రయో భ్రమరాః - తేషాం - గానే - తైషాం - సామసు గీతేషు - లుబ్ధః - కర్ణో - యస్య - తం పరేషామసుభిః - స్వైయా - నసూం తర్పయన్తీత్యసుతృప - స్తాన్ అగ్రస్థితాన్ - వృకాన్ - అపి గణయ్య అవాలోచ్య - యాన్తం - చరన్తం - పృష్ఠే - లుబ్ధకస్య - బాణేన - భిన్నం - మృగం హరిణం - మృగయ అన్వేషయ - విచారయేతి మృగపక్షేఽర్థః - ప్రకృతార్థస్తు - క్షుద్రచరం క్షుద్రఫలభోక్తారం - సుమనసాం స్త్రీణాం - శరణే గృహే - మిథీత్వా మిథునీభూయ - షడఙ్ఘ్రిగణసామసు భృఙ్గసదృశగాయకగీతేషు - వృకాన్ వృకవద్భీషణాన్ - అహోరాత్రాణి - నసుతృపః ఆయుర్హరాన్ - అవిగణయ్య అస - పృష్ఠే పరోక్షే - లుబ్ధకబాణభిన్నం మృత్యుపాశగ్రస్తం - మృగసదృశ - మాత్మానం -

మృగయపర్యాలోచయేతి ❀ ॥ ౫౫ ॥ ❀ స్వయమేవ శ్లోకం ప్రస్తుతేఽర్థే యోజయన్ వ్యాచష్టే ॥ సుమనస ఇతి ॥ సుమనోభిః పుష్పైః-స్సమానో ధర్మో-యాసాం-తాసాం-పరిణామవికారిత్వాత్-స్త్రీణాం శరణే ఇ-ప్రతీకః - ఆశ్రమే ఇతి వ్యాఖ్యా-గృహస్థాశ్రమ ఇత్యర్థః - క్షుద్రతరమితి వ్యాచష్టే-పుష్పేతి-పుష్పగతమకరన్దలేశవదల్పం-కామ్యకర్మణాం పరిణామజం కామసుఖలవం-కామ్యన్త ఇతి కామా విషయాః-తేషాం సుఖలేశం జైహ్వ్యం జిహ్వయా ఆసాదితం - ఔపస్థం ఉపస్థేన్ద్రియేణాసాదితం చాదిర్యస్య త-ద్విచిన్వన్తం - మిథుత్వేత్యస్య వ్యాఖ్యానం మిథునీభూయేతి-రక్తమిత్యస్య వ్యాఖ్యా తదభినివేశితమనసమిత-తాసు అభినివేశితం మనో యేన తం-షడఙ్ఘ్రిగణసామస్వితి వ్యాచష్టే- భ్రమరగణానాం సామగీతవదతిమనోహరా యే స్త్రీజనాలాపా-స్తేషు లుబ్ధకబాణమితి వ్యాచష్టే-అతితరాం ప్రలోభితౌ కర్ణౌ యస్య తం - అగ్ర ఇత్యాది వ్యాచష్టే-అగ్రే పురతః-వృకసమూహవ-దాత్మనః స్వస్యా-యుర్హరాన్-అహోరాత్రాదికాలవిశేషాన్- అవిగణయ్యేయా-న్తమితి వ్యాచష్టే-గృహేషు విహరన్తం వైషయికసుఖదుఃఖాదికమనుభవన్తం పృష్ఠ ఇతి సప్తమ్యన్తం సార్వవిభక్తికతసి ప్రత్యయాన్తేనానూద్య వ్యాచష్టే-పృష్ఠతః పరోక్షమితి-లుబ్ధకబాణభిన్నమితి వ్యాచష్టే - అనుప్రవృత్త ఇతి సామర్థ్యలబ్ధం లుబ్ధక ఇత్యస్య వ్యాఖ్యానం కృతాన్త ఇతి-ఆత్తః స్వీకృతః-శరః మారణరూపః-యేన - ఇహ శరీరిణం దేహానం-పరావిధ్యతి దూరాదేవ తాడయతి-మృగమేతి వ్యాచష్టే-తమిమం-దీనం ఆత్మానం స్వాత్మానం ద్రష్టుం ఆలోచయితుం-అర్హసి-తత్ర దృష్టాన్తః-యథేతి ❀ ॥ ౫౬ ॥ ❀ ఉపదేశసారమాహ ॥ స ఇతి ॥ స త్వముక్తవిధస్త్వం మృగచేష్టితం - విచక్ష్య ఆలోచ్య, ఆత్మనః స్వస్యాన్తర్హృది హృదయగుహా

మనసాం శరణే మిథిత్వా రక్తం షడఙ్ఘ్రిగణసామసు లుబ్ధకర్ణమ్ । అగ్రే వృకానసుతృపోఽవిగణయ్య యాన్తం పృష్ఠే మృగం మృగయ లుబ్ధకబాణభిన్నమ్ ॥ ౫౫ ॥ సుమనస్సమానధర్మాణాం స్త్రీణాం శరణ ఆశ్రమే, పుష్పమధుగన్ధవత్ క్షుద్రతమం కామ్యకర్మవిపాకజం కామసుఖలవం జైహ్వ్యౌపస్థ్యాది విచిన్వన్తం మిథునీభూయ తదభినివేశితమానసం షడఙ్ఘ్రిగణసామగీతవదతిమనోహరవనితాజనాలాపేష్వతితరాం ప్రలోభితకర్ణమగ్రే వృకయూథవదాత్మన ఆయుర్హరతోఽహోరాత్రాన్ తాన్ కాలలవవిశేషానవిగణయ్య గృహేషు విహరన్తం పృష్ఠత ఏవ పరోక్షమనుప్రవృత్తో లుబ్ధకః కృతాన్తోఽన్తః శరేణ యమిహ పరావిధ్యతీతి తమిమమాత్మానమహో రాజన్ భిన్నహృదయం ద్రష్టుమర్హసీతి యథా మృగయుహతం మృగమితి ॥ ౫౬ ॥ స త్వం విచక్ష్య మృగచేష్టితమాత్మనోఽన్తశ్చిత్తం నియచ్ఛ హృది కర్ణధునీం చ చిత్తే । జహ్యఙ్గనాశ్రమమసత్తమ❀యూథగాథం ప్రీణీహి హంసశరణం విరమ క్రమేణ ॥ ౫౭ ॥ రాజోవాచ ॥ శ్రుత+మన్వీక్షితం బ్రహ్మన్ భగవాన్ యదభాషత । నైతజ్జానన్త్యుపాధ్యాయాః కిం న బ్రూయుర్విదుర్యది ॥ ౫౮ ॥ సంశయోఽత్ర తు మే విప్ర సంఛిన్నస్తత్కృతో మహాన్ । ఋషయోఽపి హి ముహ్యన్తి యత్ర నేన్ద్రియవృత్తయః ॥ ౫౯ ॥ కర్మాణ్యారభతే యేన పుమానిహ విహాయ తమ్ । అ

యాం చిత్తం మనః-నియచ్ఛ నియతం కురు, చిత్తే చ, కర్ణధునీం కర్ణయోర్ధునీం నదీమివ స్థితాం-ధ్వనినా నదీమివ శ్రూయమాణాం-కర్మసు రుచ్యుత్పాదికామర్థవాదాత్మికాం శ్రుతిం- నియచ్ఛ కర్మసు రుచిం త్యజేత్యర్థః, కర్ణయోర్ధునీం వృత్తిమివా-అస్మిన్నపి పక్షే స ఏవార్థః-అఙ్గనాయాః-ఆశ్రమం గృహం- జహి గృహాశ్రమం త్యజ - కీదృశం అసత్తమానాం అతికాముకానాం-యూ ని-యూథాని-తేషాం-గాథా వార్తా-యస్మిన్-హంసానాం జీవానాం-శరణమిష్టోపాయం - రక్షితారం వా-భగవన్తం-ప్రీణీహి వృణు-శరణం గచ్ఛ-అసత్తమయూథనాథమితి పాఠే- అసత్తమయూథః - నాథః నిర్వాహకో-యస్య-త-దఙ్గనాశ్రమమిత్యర్థః-విరమ-సాంసారికప్రవృత్తేరితి శేషః ❀ ॥ ౫౭ ॥ ❀ ఏవముపదిష్టచిదచిదీశ్వరతత్త్వః కర్మసు సముత్పాదితవైరాగ్యో రాజా ఉక్తమభినన్దన్ పునరన్యాని సంశయపదాన్యావిష్కుర్వన్ పృచ్ఛతి ॥ శ్రుతమితి ॥ హే బ్రహ్మన్-భగవాన్ భవా-న్య-దభాషత-త-దన్వీక్షితం ఆత్మాన్వీక్షణోపయోగి-శ్రోతవ్యమర్థజాతం మయా-శ్రుతం - అన్వీక్షితమితి పాఠే-విచారితమిత్యర్థః-ఏతద్భవతోపదిష్ట-మస్మదుపాధ్యాయాః కర్మోపదేష్టారః-తే-న జానన్తి-తత్ర లిఙ్గమాహ-యది విదు-స్తర్హి కిం-కిమర్థం-న బ్రూయుః-అతోఽకరదానాన్న జానన్త్యేవ-అతిగుహ్యం భవతోపదిష్టమితి భావః ❀ ॥ ౫౮ ॥ ❀ అత-స్తత్కృతః ఉపాధ్యాయకృతః - తద్వాక్యవిరోధేనాత్మతత్త్వే సంభావనారూపో-మహాన్ సంశయః-సంఛిన్న-స్త్వయా అత్ర తు కశ్చిత్సంశయో వర్తతే యత్ర సంశయపదే-ఇన్ద్రియవృత్తీనాం ప్రవృత్తి- స్తత్ర-ఋషయోఽపి ముహ్యన్తి ॥ ౫౯ ॥ ❀ కిమత్ర సంశయపదం-తదాహ ॥ కర్మాణీతి ॥ పుమాన్-యేన దేహేన-కర్మాణి పుణ్యాపుణ్యరూపాణి-అత్ర లోకే-ఆరభతే కరోతి-తం దేహ-మిహైవ-వి

❀ ౫౭ ॥ శ్లో ॥ పా ❀ యూథనాథమ్ ౫౮ ॥ శ్లో ॥ పా + అన్వీక్షితమ్.

హాయ-కర్మణాప్యస్థాపి తేన-అన్యేన-దేహేన-జుష్టాని సేవితాని విషయీకృతాని-సుఖదుఃఖాని-అసకృత్పునఃపునః భుఙ్క్తే ॥ ౬౦ ॥ ఇత్యేవంవిధాః-వేదవిదాంభవాదృశానాం- వాచ - స్తత్ర తత్ర స్మృతిపురాణాదిషు-శ్రూయన్తే-తథాహి సూత్రం «వర్ణాశ్చాశ్రమాశ్చ స్వకర్మనిష్ఠాః ప్రేత్యకర్మఫలమనుభూయ తతశ్శేషేణ విశిష్టకులజాతిరూపాశ్రయశ్రుతవిత్తసుఖమేధసో జన్మ ప్రతిపద్యన్తే విష్వఞ్చో వివరీతా నశ్యన్తి», ఇతి, భవతాప్యుక్తం «గుణాభిమానీస తథా కర్మాణి కురుతేఽవశః । శుక్లం కృష్ణం» మిత్యాదినా-సంశయవిషయముద్ఘాటయతి-కర్మచేతి- ప్రోక్తం సుఖదుఃఖహేతుత్వేన బ్రహ్మవాదిభిః ప్రోక్తం-పుణ్యాపుణ్యరూపంకర్మ-క్రియతే-జనైః-తచ్చా-నన్తరక్షణ ఏవ-పరోక్షమదృశ్యం సత్- నప్రకాశతే-నప్రకాశత ఇతి వర్తమాననిర్దేశేన ప్రాక్తనదేహకృతానాం యథాఽస్మిన్ దేహే నప్రకాశ, స్తథైతద్దేహకృతానాముత్తరజన్మన్యప్రకాశః-తథా-యథైవ పూర్వపూర్వక్షణగోచరాణాముత్తరోత్తరక్షణాగోచరత్వం తథేతి చ దృష్టాన్తద్వయమభిప్రేతం - చకారేణ కర్మణి హేతుభూతం సత్వాదిగుణయుక్తం మనః - తద్యుక్తం శరీరం చ-నప్రకాశత ఇతి వివక్షితం-నహి పూర్వదేహకృతకర్మాణి-తన్నిమిత్తం సత్వాదిగుణయుక్తం మన-స్తద్యుక్తం శరీరం చే-దానీముపలభ్యన్తే- అతస్తైకర్మ గుణమనోదేహాః పూర్వం నాసన్- అత-స్తే - నేదానీం సుఖాదిహేతవః - ఏవంతత్తద్దేహకృతకర్మ గుణమనోదేహా ఉత్తరజన్మ సుఖదుఃఖాదిహేతవో నభవిష్యన్తి-కింతు-నిర్నిమిత్తమేవ సుఖదుఃఖప్రాప్తిరితి మే ప్రతిభాతీత్యర్థః ॥ ౬౧ ॥ ఏవమాపృష్టో నారద స్తత్ప్రశ్నం పరిహరతి ॥ యేనైవేతి ॥ తత్ర యదుక్తముత్తరోత్తరజన్మసుఖదుఃఖాది హేతుభూతకర్మాశ్రయపూర్వపూర్వదేహానాంవినష్టత్వాత్తన్నిమిత్తం సుఖదుఃఖాదికమనుపపన్నం-నహ్యాశువినాశస్వభావనిరాశ్రయకర్మా - న్యకాలికసుఖాదిహేతుః-నహివినష్టానాం కులాలచీవరదణ్డచక్రాదివ్యాపారాణాం కాలాన్తరభావిఘటాది హేతుత్వమితి ॥ తత్రాహ-యేనైవేతి-యేనైవమనసా-నిమిత్తభూతేన-పురుషః-కర్మ-ఆరభతే- తేనైవా-వ్యవధానేన అవిశ్లిష్టేన- లిఙ్గేనపుణ్యాపుణ్యకర్మహేతుభూతేన-మన

ముత్రాన్యేన దేహేనజుష్టాన్యసకృదశ్నుతే ॥ ౬౦ ॥ ఇతి వేదవిదాంవాదః శ్రూయతే తత్ర తత్ర హ । కర్మ చ క్రియ
తే ప్రోక్తం పరోక్షం న ప్రకాశతే ॥ ౬౧ ॥ నారద ఉవాచ ॥ యేనైవారభతే కర్మ తేనైవాముత్ర తత్పుమాన్ । భు
ఙ్క్తే హ్యవ్యవధానేన లిఙ్గేన మనసా స్వయమ్ ॥ ౬౨ ॥ శయానమిమముత్సృజ్య శ్వసన్తం పురుషో యథా । కర్మాత్మ
న్యాహితం భుఙ్క్తే తాదృశేనేతరేణ వా ॥ ౬౩ ॥ మమైతి మనసా యద్యదసావహమితి బ్రువన్ । గృహ్ణీయాత్తత్పు
మాన్రాద్ధం కర్మ యేన పునర్భవః ॥ ౬౪ ॥ యథాఽనుమీయతే చిత్తముభయై రిన్ద్రియేహితైః । ఏవం ప్రాగ్ద

సా స్వకం స్వకర్మానుగుణం-సుఖదుఃఖాదిఫలం - అముత్ర పరలోకే-భుఙ్క్తే-స్థూలశరీరకర్మణో వినాశేఽపి మనసో లిఙ్గభూతస్య సాధ్వసాధుకర్మనిమిత్త భగవదనుగ్రహరూపపుణ్యాపుణ్యవిషయస్య క్షేత్రజ్ఞస్య చ దేహాన్తరేఽప్యనువృత్తేస్సుఖాద్యుపపత్తిరితి భావః-పుణ్యాపుణ్యయోర్భగవన్నిగ్రహానుగ్రహరూపత్వం తదధికరణే భాష్యాదౌ స్పష్టముక్తమ్ ॥ ౬౨ ॥ లిఙ్గాత్మనోఽనువృత్త్యా భోగోపపత్తిం దృష్టాన్తేన స్పష్టయతి ॥ శయానమితి ॥ శయాన-మిమం జాగ్రద్దేహం-శ్వసన్తం జీవన్తం-ఉత్సృజ్య తదభిమానం త్యక్త్వా - ఆత్మని మనసి - ఆహితం దైవోపసాదితం-కర్మ- స్వప్నద్రష్ట్రైకానుభావ్యం తత్కాలమాత్రావస్థాయి, సుఖదుఃఖాది స్వకర్మఫలం, యథా, పుమాన్, తాదృశేన శయానదేహసదృశేన మనుష్యదేహేన - అన్యేన దేవాదిశరీరేణ వా - స్వప్నే- భుఙ్క్తే -లిఙ్గాత్మనోఽనువృత్తే- స్తథా లోకాన్తరేఽపీతి భావః ॥ ౬౩ ॥ యదుక్తం కర్మ క్రియమాణమనన్తరక్షణ ఏవ వినష్టం సత్ కాలాన్తరానుభావ్యఫలహేతుః కథమితి-తత్రాహ ॥ మమేతి ॥ పుమా-నసావహం బ్రాహ్మణోఽహం క్షత్రియోఽహ - మితి బ్రువన్ -దేహాత్మాభిమానయుక్త ఇత్యర్థః మమైతన్మత్ఫలసాధనత్వాన్మదర్థమిదం కర్మేతి-మనసా-యత్ యత్కర్మ- గృహ్ణీయాత్ కుర్యాదిత్యర్థః -త - త్తత్కర్మేతి - రాద్ధం సిద్ధం - కర్మణో వినాశేఽపి కర్మణశ్శక్తిరీశ్వరస్య నిగ్రహానుగ్రహరూపా సిద్ధైవేత్యర్థః - కర్మ విశినష్టి - యేన కర్మణా - పునర్భవః పునర్జన్మ- భవేత్ ॥ ౬౪ ॥ మనసః కర్మణః పూర్వజన్మనశ్చ సద్భావే ప్రమాణమాహ ॥ యథేతి ॥ ఉభయైః జ్ఞానకర్మరూపైః-ఇన్ద్రియేహితైరిన్ద్రియాణామీహితైః కాదాచిత్కప్రవృత్తిభి - ర్మనోఽనుమీయతే, సత్యపి సర్వేన్ద్రియవిషయసంబన్ధే యుగపద్భానానుపపత్తేః - తదుక్తం సూత్రకారేణ «యుగపజ్జ్ఞానానుత్పత్తిర్మనసో లిఙ్గ» మితి ఏవం చిత్తవృత్తిభిరపి పూర్వదేహజం కర్మ లక్ష్యతే-తాసామయుగపదనుపపత్తేః-ఇన్ద్రియైర్హితైరిత్యపి పాఠః - తత్ర -హితైర్గతైర్భిన్నవృత్తవ్యాపారై-రిన్ద్రియై-రుభయైః జ్ఞానకర్మరూపేణ ద్వివిధైః-మనోఽనుమీయతే- తేషాం క్రమవ్యాపారదర్శనాదిత్యర్థః- ఏవం చిత్తవృత్తి

---

౬౫ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ ఇన్ద్రియైర్హితైః.

భిః పూర్వదేహకృతకర్మానుమీయతే ❋ ॥ ౬౫ ॥ ❋ తదేవ వివృణోతి ॥ నానుభూతమిత్యాదినా ॥ యాదృగాత్మనః-మృగాత్మకో ఘట ఇతి వదయం నిర్దేశః-యాదృశస్య వస్తునో-యద్రూప-మనేన దేహేనోపలక్షితేన పుంసా-కుత్రచిదపి-న దృష్టం, న శ్రుత-మిన్ద్రియాన్తరేణ ప్రమాణాన్తరేణ చాననుభూతం-తత్-న ఏకదాచిత్స్వప్నమనోరథాదిషూ-పలభ్యతే-న బుద్ధిస్థం భవేత్-ఇహజన్మన్యననుభూతమపి కించిత్కదాచిద్బుద్ధిస్థం భవతి-ఇచ్ఛావిషయతయా మనసి వర్తత ఇత్యర్థః ❋ ॥ ౬౬ ॥ ❋ తతః కిమిత్యత్రాహ ॥ తేనేతి ॥ అస్య, లిఙ్గినః మనోయుక్తస్య పుంసః-తేన-అనుభూతార్థస్యైవ మనోరథవిషయత్వేన హేతునా-హే రాజన్-తాదృశం మనోరథావిషయ తదర్థానుభవయోగ్యం - దేహసంభవం - శ్రద్ధత్స్వ విశ్వసిహి ఏనమన్యస్స్వ -అననుభూతార్థో న మనః స్ప్రష్టుమర్హతి-న హ్యననుభూతోఽర్థో-మనసి-స్రష్టుం స్ఫురితుం, మర్హతి- న పూర్వకాలాననుభూతార్థః కాలాన్తరే మనోరథవిషయస్స్యాదిత్యర్థః - అనుభూతార్థ ఏవ మనోరథః, ఇహజన్మన్యనుభూతార్థవిషయమనోరథో వాసనయా-సా చ పూర్వానుభవాత్ - అనుభవశ్చ దేహయోగేనేతి పూర్వజన్మసిద్ధిః, జన్మతారతమ్యనిమిత్తకత్వా యోగాత్కర్మతారతమ్యసిద్ధిశ్చేత్యర్థః ❋ ॥ ౬౭ ॥ ❋ మన ఏవేతి ॥ ఇదానీం సదసద్రుచివిశేషాన్వితం మన ఏవ - మనుష్యస్య, పూర్వరూపాణి - శంసతి - ప్రకృష్టాప్రకృష్టవాసనానిమిత్తసత్త్వాదిగుణప్రచురపూర్వదేహయోగాననుమాపయతి, భవిష్యతో దేహయోగాన్ - న భవిష్యతః వర్తమానాన్ - సత్త్వాదిగుణప్రచురదేహయోగాంశ్చ-శంసతి-సతి సత్త్వే కనిష్ఠ ఇతి వక్ష్యమాణత్వాత్ - యద్వా - న భవిష్యతః అభవిష్యతః వర్తమానమనుష్యరూపాణీత్యర్థః - భద్రం త ఇతి సవ్యగవధారణార్థమాశిషాఽభినన్దతి ❋ ॥ ౬౮ ॥ ❋ అననుభూతార్థానాం మనోరథావిషయత్వం “ నానుభూతం క్వ చానేన ” ఇతివ్యతిరేకముఖేనాభిధాయాన్వయముఖేనాప్యాహ ॥ అదృష్టమితి ॥ ఇహజన్మని, క్వచిదప్యదృష్ట - మశ్రుతం చ-మనసి దృశ్యతే మనోరథగోచరో భవతీత్యర్థః-కేనాకారేణ మనోరథగోచరత్వం పూర్వానుభవశ్చ-తత్రాహ- యథాయ

హజం కర్మ లక్ష్యతే చిత్తవృత్తిభిః ॥ ౬౫ ॥ నానుభూతం క్వ చానేన దేహేనాదృష్టమశ్రుతమ్। కదాచిదుపలభ్యేత యద్రూపం యాదృగాత్మని ॥ ౬౬ ॥ తేనాస్య తాదృశం రాజన్ లిఙ్గినో దేహసమ్భవమ్। శ్రద్ధత్స్వాననుభూతోఽర్థో న మనః స్ప్రష్టుమర్హతి ॥ ౬౭ ॥ మన ఏవ మనుష్యస్య పూర్వరూపాణి శంసతి। భవిష్యతశ్చ భద్రం తే తథైవ న భవిష్యతః ॥ ౬౮ ॥ అదృష్టమశ్రుతం చాత్ర క్వచిన్మనసి దృశ్యతే। యథా యథాఽనుమన్తవ్యం దేశకాలక్రియాశ్రయమ్ ॥ ౬౯ ॥ సర్వే క్రమానురోధేన మనసీన్ద్రియగోచరాః । ఆయాన్తి సర్వశో యాన్తి సర్వే సమనసో జ

థేతి-దేశకాలక్రియాశ్రయం-దేశాశ్రయం, కాలాశ్రయం-క్రియాశ్రయం చ-రూపం, యథా యథా యేన యేన ప్రకారేణ-బుద్ధిస్థం భవతి-తత్తథానుమన్తవ్యం -న త్వేవంభూతమితి కాన్స్న్యేన వక్తుం శక్యం, బుద్ధిస్థానాం రూపాణామానన్త్యాదిత్యర్థః మమ నివాసదేశ ఈదృశస్స్యాత్-ఏవంవిధః కాలో భవేత్-అహమేవం కరవాణీతి, మనుష్యాణామసంభావితసర్వవిశేషప్రతిమనోరథసహస్రం యథారుచి మనసి వర్తత ఇతి యావత్ ❋ ॥ ౬౯ ॥ ❋ తతః కిం పూర్వజన్మనః కర్మణశ్చ సిద్ధావిత్యత్రాహ ॥ సర్వ ఇతి ॥ ఇహజన్మని-మనోరథవిషయభూతాః పదార్థాః-పూర్వజన్మని-క్రమేణేన్ద్రియగోచరాః, భూత్వా, క్రమేణేతి మనస్సద్భావోఽపి దర్శితః - మనసోఽభావే సర్వేన్ద్రియసంబన్ధాద్యుగపత్సర్వేన్ద్రియవృత్తిప్రసఙ్గః తత్సద్భావే తు యేనేన్ద్రియేణ మనస్సంయోగస్తస్యైవేన్ద్రియస్య వ్యాపార ఇత్యుపపత్తిః-అతో, క్రమేణేన్ద్రియగోచరా భూత్వా మనసి వర్తన్తే-పూర్వానుభవజనితవాసనావిశేషేణ ప్రతిపురుషం రుచివిశేషః, న హి వినా కారణేన కార్యం భవతి ఏవం మనసి వర్తమానమనోరథసహస్రానుగుణం వాసనాఽనుమీయతే, సా చ పూర్వానుభవమనుమాపయతి, ఇహజన్మని తాదృగనుభవాభావాద్దేహాన్తరేణ తదనుభవ ఇతి పూర్వజన్మసిద్ధిః-జన్మతారతమ్యస్య నిమిత్తకత్వా యోగాద్వివిధాదృష్టసిద్ధిరితి మనసః కర్మణః పూర్వజన్మనశ్చోపాదానం కృతం భవతి, ఆయాన్తి, వాసనోన్మేషాదాయాన్తి-బుద్ధిస్థా భవన్తి యాన్తి వాసనాభిభవాన్న బుద్ధిస్థా భవన్తి యది కశ్చిదమనా భవేత్తర్హ్యేవం న స్యాన్న త్వేతదస్తీత్యాహ-సర్వ ఇతి, అతస్సర్వేషాం సమనస్కత్వాన్మనసి చ సర్వార్థానాం క్రమాద్వాసనానుసారేణ ప్రవేశాన్నాత్యన్తాననుభూతోఽర్థః కస్యాపి కశ్చిదస్తీత్యర్థః, నను-ఇహజన్మని జన్మాన్తరే వాఽనుభూతార్థ ఏవ మనోరథవిషయ ఇత్యుక్తం, యద్యేవం తర్హి ముక్తానన్తోఽపి ముముక్షోః కదాచిన్మనోరథవిషయో భవేదితి సోఽపి పూర్వమనుభూత ఏవ స్యాత్, అస్త్వితి చేన్న- పునర్జన్మానుపపత్తేః “న చ పునరావర్తత” ఇతి శ్రుతేః “అనావృత్తిశ్శబ్దా” దిత్యాదిసూత్రస్య చ విరోధప్రసఙ్గాత్, మైవం-ప్రకృతిపరిణామాత్మకదేహానుభావ్యానామేవాననుభూతానాం మనోరథవిషయత్వాసంభవాభిప్రాయత్వాత్తదుక్తేః-అస్తు వా ముక్తానన్దోఽపి మనోరథవి

షయస్తథాపి మనోరథవిషయో భవన్ ముక్తానన్దః "సోఽశ్నుతే సర్వాన్ కామాన్ సహ బ్రహ్మణా" ఇత్యాదివాక్యావగతనిరతిశయానన్దరూపత్వేన పరోక్షమేవ మనోరథవిషయో భవేత్, అనుభవోఽపి పూర్వం శబ్దజన్యప్రమితివిషయత్వేన పరోక్షమేవ స్యాత్-అత ఏవ హి "యద్రూపం యాదృగాత్మనః, యథా యథానుమన్తవ్యం దేశకాలక్రియాశ్రయ" మిత్యుక్తం-యాదృగ్రూపేణ పూర్వమనుభూతం తాదృగ్రూపేణైవ మనోరథవిషయో భవతీతి హి తదర్థః, తతశ్చేదానీం మనోరథవిషయస్యాపి ముక్తానన్దస్య "సోఽశ్నుతే" ఇత్యాదినా ముక్తానన్దప్రకరణావగతప్రకారవైశిష్ట్యేన పరోక్షమేవ మనోరథవిషయత్వాత్తస్య పూర్వానుభవోఽపి తాదృశ ఏవ కల్ప్యత ఇత్యపరోక్షమనుభూయమాన ఏవ ముక్తానన్దః పునర్భవాభావహేతురితి న శ్రుతిసూత్రాదివిరోధః, న చ దేశకాలాదయోఽప్యపరోక్షం న మనోరథవిషయా ఇతి తేషామపి అపరోక్ష ఏవ పూర్వానుభవ ఇతి న కస్యాపి సాక్షాత్పూర్వానుభవోఽనుమీయత ఇతి వాచ్యం, అపరోక్షం ప్రాకృతదేహానుభవయోగ్యానామపి పరోక్షానుభవకల్పనాయాం మానాభావాత్, కల్పకస్య పరోక్షవిషయమనోరథస్య పరోక్షాపరోక్షం చానుభూతవస్తువిషయకత్వదర్శనాత్ ॥ ౬౦ ॥ ఇదమేవాభిప్రేత్యాహ॥ సత్త్వైకనిష్ఠ ఇతి ॥ సత్త్వైకప్రచురే, మనసి భగవత్పార్శ్వవర్తిని భగవద్భజనోపక్రమం కుర్వాణే సతి-తమః అజ్ఞానం-చన్ద్రమసి ఉదితే సతి-తమస్తిమిరమివ-ఉపరజ్య అవభాసతే ఉపరాగవద్భూత్వాఽవభాసతే, జ్ఞానశబలమవభాసతే చన్ద్రోదయే హి ఆదిత్యోదయ ఇవ న నిశ్శేషతమఃక్షయః, అపి తు జ్యోత్స్నామిశ్రం తమః, ఏవం భగవద్భజనోపక్రమదశాయాం జ్ఞానమజ్ఞానశబలం వర్తతే-శాస్త్రజన్యజ్ఞానస్య పరోక్షరూపత్వాద్బ్రహ్మస్వరూపతదానన్దాదయః పరోక్షమేవ విషయా భవన్తీత్యర్థః-దేహాత్మభ్రమస్య దేహసంబన్ధాధీనసుఖదుఃఖాదేశ్చాపరోక్షత్వాత్తే సాక్షాదనుభవవిషయా ఏవేతి భావః ॥ ౬౧ ॥ కిం వక్తవ్యం సంసారదశాయాం బ్రహ్మస్వరూపతదానన్దాదికమపరోక్షం నావభాసత ఇతి-యతః-స్వాత్మస్వరూపమేవాపరోక్షం నావభాసత ఇతి సహేతుకమాహ॥ అహమితి॥ అనాదిమాన్ జీ

నాః॥ ౬౦॥ సత్త్వైకనిష్ఠే మనసి భగవత్పార్శ్వవర్తిని। తమశ్చన్ద్రమసీవేదముపరజ్యావభాసతే॥ ౬౧॥ నాహం మమేతి భావోఽయం పురుషే వ్యవధీయతే। యావద్బుద్ధిమనోఽక్షార్థగుణ†గూఢో హ్యనాదిమాన్॥ ౬౨॥ సుప్తిమూర్ఛోపతాపేషు ప్రాణాయనవిఘాతతః। నేహతేఽహమితి జ్ఞానం మృత్యుప్రజ్వారయోరపి॥ ౬౩॥ గర్భే బాల్యేఽప్యపౌష్కల్యాదేకాదశవిధం తథా। లిఙ్గం న దృశ్యతే యూనః కుహ్వాం చన్ద్రమసో యథా॥ ౬౪॥ అర్థే హ్య

వః-అక్షమిన్ద్రియం, అర్థాః శబ్దాదయః, గుణాః సత్త్వాదయః, ఏతైరారబ్ధః, గూఢః ఆవృతః, వ్యూహ ఇతి పాఠే, యావద్బుద్ధ్యాదయో వ్యూహః సఙ్ఘో యస్యేత్యర్థః-తావదహం మమేతి భావో వ్యవధీయతే వ్యవధివదాచర్యతే-స్వరూపతిరోధాయకోఽహం మమాభిమానో న నివర్తతే కిం న్వనువర్తత ఇత్యర్థః ॥ ౬౨ ॥ కిముత సంసారిణో జీవస్య బుద్ధ్యాదిభ్యో విలక్షణం స్వస్వరూపమపరోక్షం నావభాసత ఇతి, యతోఽనహమర్థోఽప్యజ్ఞానాదహంబుద్ధివిషయత్వేనావభాసమానః, దేహః, సుషుప్త్యాదౌ నావభాసత ఇత్యాహ ॥ సుప్తీతి ॥ ఉపతాపశబ్దేన అతిశయితదుఃఖసంభేదో వివక్షితః, మృత్యుః మరణం, ప్రజ్వారో జ్వరః ఉపలక్షణమేతత్-జ్వరాదిమూలే మరణే చేతి యావత్ - ఏతాస్వవస్థాసు, ప్రాణాయనస్య ప్రాణాశ్రయస్య జీవస్య విఘాతతః జ్ఞానస్యాతిసంకోచాత్ -న హి జ్ఞానసంకోచాదపరస్తదానీం విఘాతస్సంభవతి, తేన-అహమితి జ్ఞానం - నేహతే న స్ఫురతి దేహోఽహమిత్యుద్రిక్తస్తిదేహప్రతిపత్త్యభావాదిత్యర్థః ॥ ౬౩॥ నను సుప్త్యాదావపి జ్ఞానకర్మేన్ద్రియగుణస్య మనసశ్చ సద్భావాదహమితి జ్ఞానం కుతో నేహతే-తత్రాహ ॥ గర్భ ఇతి ॥ యూనస్తరుణస్య స్ఫుటం, య - దేకాదశవిధం లిఙ్గం కర్మేన్ద్రియజ్ఞానేన్ద్రియమనఆత్మకం లిఙ్గం, వ్యాపారహేతుభూతం, త - ద్గర్భే, బాల్యే, అపిశబ్దాత్సుషుప్త్యాదౌ చ - అపౌష్కల్యాత్ అపుష్కలశక్తిత్వాత్, న దృశ్యతే నాభివ్యక్తం, నష్టప్రాయం భవతీత్యర్థః - సతోఽప్యనభివ్యక్తౌ దృష్టాన్తః, కుహ్వామమావాస్యాయాం, చన్ద్రమసో - లిఙ్గం రూపమివేతి ॥ ౬౪ ॥ నను యది గర్భాదావిఙ్గమేకాదశవిధమనభివ్యక్తం, తర్హి తద్వ్యాపారాభావాత్సంసృతిరపి స్యాత్తత్రాహ। అర్థ ఇతి ॥ అనభివ్యక్తశక్తిత్వాదిన్ద్రియాణాం తద్వ్యాపారాభావా, దర్థే శబ్దాదివిషయే, అవిద్యమానేఽపి శబ్దాదివిషయానుభవాభావేఽపి విషయాన్ ధ్యాయతః - వర్తమానసమీపే మాతేలటశ్శత్రాదేశః - విషయధ్యానప్రయుక్తవాసనావిశిష్టస్యేత్యర్థః, సంసృతిర్న నివర్తతే తదా ప్రాగనువృత్త్యా సంసారోఽనువర్తతే - యథా స్వాప్నపదార్థానాం ప్రబోధదశాయామవిద్యమానత్వేఽపి స్వప్నోద్గజ్ఞానసూచితసుఖదుఃఖాద్యనర్థాగమ, స్తద్వదిత్యర్థః, తథా చ శ్రుతిః "య

౬౨॥ శ్లో॥ పా॰ † గుణవ్యూహో హ్యనాదిమాన్

దాకర్మసుకామ్యేషు స్త్రియం స్వప్నే షు పశ్యతి । సమృద్ధిం తత్ర జానీయాత్తస్మిన్ స్వప్ననిదర్శనే ,, ఇతి ,, అథ స్వప్నేషు పురుషం కృష్ణం కృష్ణదన్తం పశ్యతి స ఏనం హన్తి,, ఇత్యాదికాః ॥ ౭౫ ॥ ఏవం ప్రశ్నస్యోత్తరమభిధాయ పునరపి స్మరణాయ దేహాత్మనోరాకారం వదన్ దేహసమ్బన్ధస్యోత్తరోత్తరదేహసమ్బన్ధద్వారాఽనర్థహేతుత్వమాహ ॥ ఏవమితి ॥ పఞ్చవిధం పఞ్చప్రకారం పఞ్చభూతాత్మకం, షోడశవిస్తరం, ఏకాదశేన్ద్రియతదాశ్రయప్రాణాదిపఞ్చకోపేతం, త్రివృత్ త్రిగుణాత్మకం, లిఙ్గం శరీరం, ఏవం ఏవంభూతమితి దేహాకార ఉక్తః, జీవస్వరూపమాహ, ఏష ఇతి, చేతనయాయుక్తః, ఏష, జానామీతి జ్ఞానాశ్రయతయా స్ఫుటతరమవభాసమానోఽహమర్థో, జీవ ఇత్యభిధీయత ఇత్యర్థః ॥ ౭౬ ॥ అనేన లిఙ్గేన, యుక్తస్తథేదానీమవభాసమానః, స పురుషః, ఈదృశాన్ బహూన్ దేహాన్, ఉపాదత్తే, విముఞ్చతి, తత్కృతహర్షశోకాదికం చ, విన్దతి, ఆగామిసుఖవిషయం జ్ఞానం హర్షః, ఆగామిదుఃఖవిషయం జ్ఞానం భయం, తత్ర దేహానుపాదదత్, జీవః, అనేనోపాదీయమానేన రమణీయదేహేన, హర్షం సుఖం చ విన్దతి, అనభిమతేన తు శోకం, విముచ్యమానేన తు భయం దుఃఖం చ విన్దతి, ఉపాత్తదేహత్యాగస్యానిష్టత్వాత్ ॥ ౭౭ ॥ అనిష్టతామేవాహ ॥ యథేతి ॥ యథా, యం ప్రసిద్ధా, తృణజలూకా, స్వావష్టబ్ధం తృణం హిత్వా, నోపయాతి తృణాన్తరం ప్రతి న గచ్ఛతి కిన్తు తదేవ తృణముపయాన్తీ దృఢతరం సంశ్లిష్యతి, ఏవం మ్రియమాణోఽపి జనః, మరణే, ప్రాగ్దేహాభిమతిం, న త్యజతీత్యర్థః, నాపయాత్యపయాతి పారే యథా ద్వైవవశాదపయాతి మనసా త్యక్తుం నేచ్ఛతి దేహాభిమానపరిత్యాగస్యావధిమాహ ॥ యావదితి ॥ కర్మణావ్యవధానేన కర్మభిస్తిరోధానేన, యావద్దేహాదన్యమాత్మానం, నవిన్దేత, తావత్, న త్యజేదిత్యర్థః ॥ ౭౮ ॥ ప్రకరణార్థ

విద్యమానేఽపి సంసృతిర్న నివర్తతే । ధ్యాయతో విషయానస్య స్వప్నేఽనర్థాగమో యథా ॥ ౭౫ ॥ ఏవం పఞ్చవిధం లిఙ్గం త్రివృత్ షోడశవిస్తృతమ్ । ఏష చేతనయా యుక్తో జీవ ఇత్యభిధీయతే ॥ ౭౬ ॥ అనేన పురుషో దేహానుపాదత్తే విముఞ్చతి । హర్షం శోకం భయం దుఃఖం సుఖం చానేన విన్దతి ॥ ౭౭ ॥ యథా తృణజలూకేయం నాపయాత్యపయాతి చ । న త్యజేన్మ్రియమాణోఽపి ప్రాగ్దేహాభిమతిం జనః । యావదన్యం న విన్దేత వ్యవధానేన కర్మణామ్ ॥ ౭౮ ॥ మన ఏవ మనుష్యేన్ద్ర భూతానాం భవభావనమ్ । యదర్థే శ్చరితాన్ ధ్యాయన్ కర్మాణ్యాచినుతేఽసకృత్ ॥ ౭౯ ॥ స తత్కర్మణ్యవిద్యాయాం బన్ధః కర్మణ్యనాత్మనః । అతస్తదపవాదార్థం భజ సర్వాత్మనా హరిమ్ ॥ ౮౦ ॥ పశ్యంస్తదాత్మకం విశ్వం స్థిత్యుత్పత్త్యప్యయా యతః ॥ ౮౧ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ భాగవతముఖ్యో భగవాన్నారదో హంసయోర్గతిమ్ । ప్రదర్శ్య హ్యముమామన్త్ర్య సిద్ధలోకం తతోఽగమత్ ॥ ౮౨ ॥ ప్రాచీనబర్హీ రాజర్షిః ప్రజాసర్గాభిరక్షణే । ఆదిశ్య పుత్రానగమత్తపసే కపిలాశ్రమమ్ ॥ ౮౩ ॥ తత్రైకాగ్రమనా

ముపసంహరతి ॥ మన ఏవేతి ॥ హే మనుష్యేన్ద్ర, భూతానాం, భవభావనం, జన్మహేతుర్మన ఏవ, తదేవోపపాదయతి, అర్థైరిన్ద్రియైః, శ్చరితాన్ పూర్వముపభుక్తాన్ విషయాన్, యద్ధ్యేన మనసా, ధ్యాయన్, కర్మాణి, అసకృదాచినుతే కరోతి ॥ ౭౯ ॥ స తత్కర్మణి, అవిద్యాయాం బన్ధః అవిద్యాయా ఇతి పఞ్చమీ, కర్మణి స ఆత్మతత్కృతదేహేనాహంకారమమకారరూపావిద్యాయా, ఆత్మనో, బన్ధః, స్యాత్, స చావిద్యాయా బన్ధః, కర్మకృతః, కర్మ చ విషయానుభవహేతుః, అవిద్యయా కర్మ కర్మణా చావిద్యేత్యనాదిః ప్రవాహ ఇత్యర్థః, తన్మోచనోపాయమాహ ॥ అత ఇతి ॥ తస్య దేహవిలక్షణస్య బ్రహ్మాత్మకస్య స్వాత్మనోఽవబోధార్థం సర్వాత్మనా కరణత్రయేణ, హరిం భగవన్తం, భజ, ఆత్మాపరోక్ష్యమపి భగవత్ప్రసాదాదేవ భవతీతి భావః ॥ ౮౦ ॥ కథంభూతో జానీయాత్ తత్రాహ - విశ్వం చిదచిదాత్మకం జగత్-భగవదాత్మకం, పశ్యన్, విశ్వస్య తదాత్మకత్వే హేతుం వదన్ హరిం విశినష్టి - యతో హరేర్హేతోః విశ్వస్య, స్థితిరప్యయో నాశశ్చ, ఉత్పత్తిశ్చ-భవన్తి, హరేర్విశ్వస్థిత్యాదికారణత్వాద్ధర్యాత్మకం విశ్వం పశ్యేత్యర్థః, స్థిత్యాదీనాం తదాత్మకత్వే హేతుత్వం శ్రుతం ,,సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ తజ్జలానితి,, ॥ ౮౧ ॥ సంవాదముపసంహరతి మునిః-భాగవతానాం మధ్యే, ముఖ్యః, భగవాన్నారదో-హంసయోర్జీవపరయోః -గతిం స్వరూపం - ప్రదర్శ్య ఉపదిశ్య, నృపం ప్రాచీనబర్హిషం, మామన్త్ర్య అనుజ్ఞాప్య, తతో బ్రహ్మలోకం అగాత్ ॥ ౮౨ ॥ తతః, ప్రాచీనబర్హిః, ప్రజాసృష్టౌ, తద్రక్షణే చ-స్వపుత్రాననుజ్ఞాప్య, స్వయం తపశ్చర్తుం-కపిలాశ్రమమగాత్ ॥ ౮౩ ॥ తత్ర చాశ్రమే, ధీరో వశీకృతేన్ద్రియః-ఏకాగ్రచిత్తః-విముక్తో-భగవచ్చరణామ్బుజం-ధ్యాయన్-తద్భక్త్యా తత్సామ్యతాం తేన సామ్యం యస్యేదృశం బ్రహ్మ ప్రాప్తః-తత్సామ్యవత్తామిత్యర్థః-ఇయాత్ అగాత్

తత్సాత్మతామితి పాఠే - తేన భగవతా సమానాత్మతాం తత్సాధర్మ్యమిత్యర్థః ॥ ౨౪ ॥ శ్రవణశ్రావణాదిఫలమాహ ॥ ఏతదితి ॥ హే అనఘ - దేవర్షిణా - గీతం - మేతత్, దధ్యాత్మపారోక్ష్యం - యః పుమాన్ - శ్రావయేత్ - శృణుయాద్వా, స - లిఙ్గేన సంసృతిహేతునా మనసా - దుఃఖహేతునా బన్ధేన వా - విముచ్యతే ముక్తో భవేదిత్యర్థః ॥ ౨౫ ॥ ఏతదధ్యాత్మపారోక్ష్యం, ముకున్దయశసా, యుక్తమితి శేషః - అత ఏవ - భువనం - పునానం పవిత్రం కుర్వాణం - నారదముఖాన్నిర్గళితం ఆత్మశౌచం మనశ్శోధకం - పారమేష్ఠ్యం సర్వోత్కృష్టఫలదం - కీర్త్యమానం కథ్యమానం - యః పుమాన్ - నధిగచ్ఛతి - స పుమాన్, నిరస్తసమస్తబన్ధః, అస్మిన్, స్వ వే సంసారే, న భ్రమతి ॥ ౨౬ ॥ ఉక్తార్థానుపసంహరతి, అద్భుతతమ, మిద, మధ్యాత్మపారోక్ష్యం, అధ్యాత్మతత్త్వస్య, పారోక్ష్యం పరోక్షవాదో - యస్మిన్ అత ఏవా - ద్భుతం ఆశ్చర్యం - అధ్యాత్మస్య పారోక్ష్యం దుశ్శకమిత్యద్భుతమిత్యర్థః, మయా - తుభ్య - మభిహితం - తథా, పుంసః క్షేత్రజ్ఞస్య స్త్రియా శ్రమః గృహస్థాశ్రమస్త్వేన రూపితస్సంసారశ్చ, కథితః అముత్ర పరలోకే, సంశయః ఫలానుభవవిషయో భవదీయ సంశయశ్చ - ఛిన్నః నిరస్తః ॥ ౨౭ ॥

ఇతి శ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే అష్టావింశోఽధ్యాయః.

ఏవం ప్రాచేతసాం వృత్తమసమాప్యైవాన్తరే ప్రాచీనబర్హిషో వృత్తాన్తముక్తః - ఇదానీం తద్వృత్తాన్తశేషమనుస్మృత్య పృచ్ఛతి విదురః ॥ య ఇతి ॥ హే బ్రహ్మన్ మైత్రేయ - యే, ప్రాచీనబర్హిషః పుత్రాః - త్వయాఽభిహితాః, తే - రుద్రగీతేన స్తోత్రేణ, హరిం - ప్రీతో ష్యతో షయిత్వా - కాం సిద్ధిం కిం ఫలం, మాపుః ప్రాపుః ॥ ౧ ॥ హే బార్హస్పత్య మైత్రేయ

ధీరో గోవిన్దచరణామ్బుజమ్। విముక్తసఙ్గోఽనుభజన్ భక్త్యా తత్సామ్యతామియాత్ ॥ ౨౪ ॥ ఏతదధ్యాత్మపారోక్ష్యం గీతం దేవర్షిణాఽనఘ। యశ్శ్రావయేద్యశ్శృణుయాత్స లిఙ్గేన విముచ్యతే ॥ ౨౫ ॥ ఏతన్ముకున్దయశసా భువనం పునానం దేవర్షివర్యముఖనిస్సృతమాత్మశౌచమ్। యః కీర్త్యమానమధిగచ్ఛతి పారమేష్ఠ్యం నాస్మిన్ భవే భ్రమతి ముక్తసమస్తబన్ధః ॥ ౨౬ ॥ అధ్యాత్మపారోక్ష్యమిదం మయాభిహితమద్భుతమ్। ఏవం స్త్రియాశ్రయః పుంసశ్ఛిన్నోఽముత్ర చ సంశయః ॥ ౨౭ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, అష్టావింశోఽధ్యాయః

విదుర ఉవాచ ॥ యే త్వయాఽభిహితా బ్రహ్మన్ సుతాః ప్రాచీనబర్హిషః। తే రుద్రగీతేన హరిం సిద్ధిమాపుః ప్రతోష్య కామ్ ॥ ౧ ॥ కిం బార్హస్పత్యేహ పరత్ర వాఽథ నాకైవల్యనాథప్రియపార్శ్వవర్తినః। ఆసాద్య దేవం గిరిశం యదృచ్ఛయా ప్రాపుః పరం నూనమథ ప్రచేతసః ॥ ౨ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ప్రచేతసోఽన్తరుదధౌ పితురాదేశకారిణః। జపయజ్ఞేన తపసా నిరఞ్జనమతోషయన్ ॥ ౩ ॥ దశవర్షసహస్రాన్తే పురుషస్తు సనాతనః। తేషామావిరభూత్కృచ్ఛ్రం శాన్తేన శమయన్ రుచా ॥ ౪ ॥ సుపర్ణస్కన్ధమారూఢో మేరుశృఙ్గమివామ్బుదః। పీతవాసా మణిగ్రీవః కుర్వన్ వితిమిరా దిశః ॥ ౫ ॥ భ్రాజిష్ణునా కనకవర్ణవిభూషణేన భ్రాజత్కపోలవదనో విలసత్కిరీ

కస్యాం చిన్వ్యాఖ్యాయాం బృహస్పతేశ్శిష్యః మైత్రేయః, యదృచ్ఛయా గిరీశం ప్రాప్య, కైవల్యనాథస్య మోక్షాధిపతేర్భగవతో - యః ప్రియో రుద్రః - తస్య పార్శ్వవర్తినస్తేనానుగృహీతాః - ప్రచేతసః, నూనం - పరం మోక్షం - ప్రాపురేవ, తతః పూర్వం కిం, ఇహాత్రలోకే, పరత్ర లోకే వా, కిం ప్రాపుః ॥ ౨ ॥ ఏవమాపృష్టో మునిః ప్రచేతసాం కథాశేషమాహ ॥ ప్రచేతస ఇతి ॥ పితు - రాజ్ఞాకారిణః, అన్తరుదధౌ సముద్రజలమధ్యే, రుద్రగీతజపయజ్ఞేన, తపసా, తప ఆలోచనే, నిధిధ్యాసనేనచ, నిరఞ్జనం అపహతపాప్మానం, పరమపురుషం, అతోషయన్ ॥ ౩ ॥ సనాతనః పరమపురుషః, దశవర్షసహస్రాన్తే దశసహస్రసఙ్ఖ్యాతవత్సరపర్యన్తం తపశ్చర్యాన్తే, తేషాం, కృచ్ఛ్రం తపఃక్లేశం, రుచా కాన్త్యా, శమయన్ - శాన్తేన శుద్ధసత్త్వమయేన - వపుషా - ఆవిరభూత్ ॥ ౪ ॥ హరిం విశినష్టి ॥ సుపర్ణస్కన్ధమితి సార్ధద్వయేన ॥ సుపర్ణస్య గరుడస్య, స్కన్ధం - ఆరూఢః, తముపలక్షయతి, మేరోః, శృఙ్గం, అమ్బుదో నీలమేఘ ఇవేతి - పీతం పశఙ్గం వాసో వస్త్రం - యస్య - మణిః కౌస్తుభః - గ్రీవాయాం, యస్య - దిశః వితిమిరాః ప్రకాశబహులాః - కుర్వాణః ॥ ౫ ॥ కనకమయశోభనవర్ణవిభూషణేనా, తత ఏవ, భ్రాజిష్ణునా ప్రకాశస్వభావేన - భ్రాజమానం కపోలం వదనం, యస్య, ప్రకాశమానకిరీటయుక్తః, అష్టాయుధైః శఙ్ఖచక్రగదాపద్మశార్ఙ్గశరఖడ్గఖేటైః, పద్మస్యాయుధానన్తర్భూతత్వేపిచ్ఛత్రిన్యాయేనాయుధశబ్దః ప్రయుక్తః, పరసుపాశాఙ్కుశాద్యన్యతమో వా త్రాపిష్ట మో వివక్షితః, అనుచరైః పార్షదైః, మునిభిః, సురేన్ద్రైర్బ్రహ్మాదిభిశ్చ, సేవితః, గరుడ ఏవ కిన్నరః, తస్య వేదాత్మకపక్షధ్వనిర్గరుడకిన్నరశబ్దవివక్షితః, తేన, గీతా కీర్తిర్యస్య, యః

ద్వా, గరుడాః గరుడజాతీయాః, కిన్నరాశ్చ, తైః, గీతా కీర్తిర్యస్య ॥౬॥ పీనాశ్చ తే ఆయతాశ్చ, అష్టౌ, భుజాః, తేషాం-మణ్డలం సమూహః, తన్మధ్యే, స్థితయా, లక్ష్మ్యా, స్పర్ధమానా - శ్రీః శోభా, యస్యాః, తయా వనమాలయా, పరివృతః, ఆద్యః ఆదౌ భవః జగత్కారణభూతః పురుషః- ప్రపన్నాన్, బర్హిష్మతస్సుతాన్ ప్రతి, పర్జన్యనాద ఇవ, రుతం నాదో, యస్యాః, తయా-వాచా సఘృణం కృపాయుక్తోఽవలోకో, యస్య స ఆహ ॥౭॥ హే నృపనన్దనాః-యూయం, మే మత్తః-వరం-వృణీధ్వం, వః భద్రమస్తు-పరస్పరసౌహార్దేన, పృథగ్ధర్మాః తుల్యధర్మాణః యూయం-వః యుష్మాకం-సౌహృదేన-అహం, తుష్టః ॥౮॥ యో నరః, అనుదినం సాయం ప్రాతః, శయ్యాయాం, యుష్మాననుస్మరతి-తస్య నరస్య, భ్రాతృషు, ఆత్మసామ్యం ఆత్మనా తుల్యం-స్వాత్మనీవ ప్రీతిః-తథా-భూతేషు-సౌహృదం చ భవిష్యతి ॥౯॥ ఏ నరాః-సాయం ప్రాతః-సమాహితచిత్తాస్సన్తో-రుద్రగీతేన-మాం- స్తువన్తి-తేభ్యో-హం కామవరాన్-కామ్యన్త ఇతి కామాస్తాన్ వరానభీష్టాన్ వరాన్-ప్రజ్ఞాం చ దాస్యే-కిం పునర్యుష్మాకమ్ ॥౧౦॥ యత్ యస్మాత్ యూయం-పితు-రాదేశం-ఆజ్ఞాం-ముదా యుక్తాస్సన్తోఽగ్రహీష్ట గృహీతవన్తః-అతో-వః యుష్మాకం - ఉశతి కమనీయా కీర్తి-ర్లోకాన్-అనుభవిష్యతి ప్రాప్స్యతి లోకేషు విస్తరిష్యతీత్యర్థః ॥౧౧॥ ॥కణ్డోర్మునేర్దుహితరం యూయముద్వహతే, ఇతి వక్ష్యమాణస్తావత్కన్యాం తత్కన్యాం చ ప్రస్తౌతి భవితేతి-విశ్రుతః-విశ్రుతనామ్నః పుత్రః-గుణైః విశ్రుతః- పితుర్బ్రహ్మణో-నవమః అన్యూనః-విశ్రుతా సమః భవితా భవిష్యతీత్యర్థః-

టః। అష్టాయుధైరనుచరైర్మునిభిస్సురేన్ద్రైరాసేవితో గరుడకిన్నరగీతకీర్తిః॥౬॥ పీనాయతాష్టభుజమణ్డలమధ్యలక్ష్మ్యా స్పర్ధచ్ఛ్రియా పరివృతో వనమాలయాఽఽద్యః। బర్హిష్మతః పురుష ఆహ సుతాన్ప్రపన్నాన్పర్జన్యనాదరుతయా సఘృణావలోకః॥ ౭॥ శ్రీభగవానువాచ॥ వరం వృణీధ్వం భద్రం వో యూయం మే నృపనన్దనాః। సౌహార్దేనాపృథగ్ధర్మాస్తుష్టోఽహం సౌహృదేన వః॥౮ ॥ యోఽనుస్మరతి శయ్యాయాం యుష్మాననుదినం నరః। తస్య భ్రాతృష్వాత్మసామ్యం తథా భూతేషు సౌహృదమ్ ॥ ౯॥ యే తు మాం రుద్రగీతేన సాయం ప్రాతస్సమాహితాః। స్తువన్త్యహం కామవరాన్దాస్యే ప్రజ్ఞాం చ శోభనామ్ ॥ ౧౦ ॥ యద్యూయం పితురాదేశమగ్రహీష్ట ముదాన్వితాః। అథో వ ఉశతీ కీర్తిర్లోకాననుభవిష్యతి॥౧౧ ॥ భవితా విశ్రుతః పుత్రో నావమో విశ్రుతో గుణైః। య ఏతామాత్మవీర్యేణ త్రిలోకీం పూరయిష్యతి॥ ౧౨ ॥ కణ్డోః ప్రమ్లోచయా లబ్ధా కన్యా కమలలోచనా। తాం చాపవిద్ధాం జగృహుర్భూరుహా నృపనన్దనాః॥ ౧౩ ॥ క్షుత్క్షామాయా ముఖే రాజా సోమః పీయూషవర్షిణీమ్। దేశినీం రోదమానాయా నిదధే స దయాన్వితః ॥ ౧౪ ॥ ప్రజాసర్గో వ ఆదిష్టః పిత్రా మామనువర్తతా । తత్ర కన్యాం వరారోహాం తాముద్వహత మా చిరమ్॥౧౫॥ అపృథగ్ధర్మశీలానాం సర్వేషాం వస్సుమధ్యమా। అపృథగ్ధర్మశీలేయం భూయాత్పత్న్యర్పితాశయా॥ ౧౬ ॥ దివ్యవర్షసహస్రాణాం సహస్రమమితౌజసః। భౌమాన్భోక్ష్యథ భోగాన్వై దివ్యాంశ్చానుగ్రహాన్మమ ॥౧౭॥ అథ మయ్యనపాయిన్యా భక్త్యా పక్వగుణా

యో-విశ్రుతః ఏతాం త్రిలోకీం-ఆత్మనో వీర్యేణ సన్తానేన-పూరయిష్యతి ॥౧౨॥ విశ్రుతస్య కణ్డోస్సకాశాత్ -ప్రమ్లోచయా తపోనాశార్థమిన్ద్రప్రేషితయా ప్రమ్లోచాఖ్యయా అప్సరసా స్త్రియా-యా-కన్యా - అమలలోచనా లబ్ధా తాం కన్యామపవిద్ధాం-పునః స్వర్గం ప్రతిగచ్ఛన్త్యా ప్రమ్లోచయా వృక్షేషు త్యక్తాం- భూరుహా వనస్పతయః-జగృహుః దుహితరమమన్యన్త- హే నృపనన్దనాః ॥ ౧౩ ॥ క్షుధాపీడితాయాః-రోదమానాయాస్తస్యాః కన్యాయాః-ముఖే-వనస్పతీనాం రాజా-సోమ ఇతి ప్రసిద్ధః-అమృతస్రావిణీం- దేశినీం తర్జనీం నిదధే నిహితవాన్-అనేనాప్సరసో గర్భసంభవేనాన్తాహారేణ చ తస్యా లావణ్యం క్లేదస్వేదదౌర్గన్ధ్యాదిరాహిత్యం చోక్తమ్ ॥౧౪॥ మామనువర్తమానేన-పిత్రా బర్హిష్మతా-వః-యుష్మభ్యం-ప్రజాసర్గ-ఆదిష్టః ఆజ్ఞాపితః-అతస్తత్ర ప్రజాసర్గే-యతమానాః-యూయం- తాం-పతిమాకాఙ్క్షన్తీం-కన్యాముద్వహత-చిరం విలమ్బం మా కురుత ॥౧౫॥ స నుబహూనాం కథమేకా భార్యా స్యా-దిత్యత్రాహ-అపృథగ్ధర్మశీలం యేషాం-సర్వేషాం-వః యుష్మాకం-పతిషు భవత్సు అర్పితః-ఆశయో-యయా-అపృథగ్ధర్మశీలం-యస్యాస్సేయం-సుమధ్యమా పత్నీ భూయాత్-ధర్మశీలయో రైక్యాన్మద్వాక్యాచ్చ న దృష్టవిరోధ ఇతి భావః ॥౧౬॥ దివ్యానాం దేవమానపరిచ్ఛిన్నానాం-వర్షసహస్రాణాం-సాహస్రం కాలం - అమితౌజసః - అమితం ఓజః ఇన్ద్రియశక్తిర్యేషాం-తే, యూయం-భౌమాన్-భోగాన్ భోక్ష్యథ ॥ ౧౭ ॥ అనన్తరం-అవ్యభిచారిణ్యా-మయి-భక్త్యా-పక్వగుణః దగ్ధకామాదిమలః-ఆశయోఽన్తఃకర

౧౮॥శ్లో॥ పా॥ పక్వగుణాశ్రయాః॥

ణం - యేషాం తే - అతో - నిరయాత్సంసారాత్ - నిర్విద్య నిర్వేదం లబ్ధ్వా - పక్వగుణాశ్రయా ఇతి పాఠే - శాన్తసత్త్వాదిగుణవాసనాః, మద్ధామ మత్స్థానం, ఉపయాస్యథ ప్రాప్స్యథ ॥ ౧౮ ॥ నను భోగాసక్తానాం న స్త్వద్భక్తిః కథం భవిష్యతి, తత్రాహ ॥ గృహేషు, ఆవిశతాం ప్రవిష్టానామపి, కుశలమనభిసంహితఫలం, కర్మ యేషాం, మద్వార్తయా యాతయామానాం మత్కథాక్షపితకాలానాం, గృహాః, బన్ధాయ, న, నను తాః బన్ధకా న భవన్తి ॥ ౧౯ ॥ త్వద్వార్తాశ్రోత్రీణాం గృహైర్న బన్ధ ఇతి కుత స్తత్రాహ ॥ నవ్యవదితి ॥ యద్యస్మాత్, మత్కథాశ్రవణాత్, జ్ఞః సర్వజ్ఞోఽహం, ఈశ్వరః, బ్రహ్మవాదిభిః ప్రవక్తృభిర్నిమిత్తభూతైః, శ్రోతౄణాం, హృత్ హృదయం, నవ్యవత్ ప్రతిపదం నూతనవత్, అయే ప్రాప్నోమి, మనస్యభివ్యక్తో భవామి, బ్రహ్మసాక్షాత్కారో భవతీత్యర్థః, నను త్వత్కథాశ్రవణే కథం బ్రహ్మసాక్షాత్కారః, తత్రాహ, యోఽహమేతదేవ బ్రహ్మ - తత్ర హేతుం, యతో గతాః యం మాం ప్రాప్తాస్సన్తః - మోహశోకహర్షాన్న ప్రాప్నువన్తి - అతో మత్కథాశ్రవణేన నవ్యవన్మమ హృద్వ్యాపిర్భావాదస్య బ్రహ్మసాక్షాత్కారత్వాద్గృహేషు వసతామపి న బన్ధ ఇత్యర్థః - నవ్యవచ్ఛిద్యతే యజ్ఞ ఇతి పాఠే - గృహేషు - పరబ్రహ్మభూతం మాం - కథయద్భిః - యజ్ఞో మద్భక్త్యాత్మకజ్ఞానయజ్ఞో - నవ్యవచ్ఛిద్యతే విచ్ఛిన్నో న భవతి - యజ్ఞం విపినష్టి - యతో జ్ఞానయజ్ఞాత్ - యద్గతిం, గతాః, ప్రాకృతైర్మోహాదిభిర్యుక్తా న భవన్తి ॥ ౨౦ ॥ ఏవముక్తప్రకారేణ బ్రువాణం - పురుషార్థానామాశ్రయం - సుహృత్తమం - జనార్దనం - తస్య జనార్దనస్య - దర్శనేన - ధ్వస్తాని - కామక్రోధాదీని - రజ ఆదికార్యరూపాణి మలాని, యేషాం తే, ప్రాఞ్జలయః - గద్గదగిరా - అగృణన్ తుష్టువుః ॥ ౨౧ ॥ అధ్యాత్మికాదిదుఃఖానాం నాశాయ - ఉదారగుణాః - యస్య - హ్వానైర్నామభిః నిరూపితాః, స, నిరూపితోదారగుణాహ్వయః తస్మై, మనోవ

శయాః । ఉపయాస్యథ మద్ధామ నిర్విద్య నిరయాదతః ॥ ౧౮ ॥ గృహేష్వావిశతాం చాపి పుంసాం కుశలకర్మణామ్ ।
మద్వార్తాయాతయామానాం న బన్ధాయ గృహా మతాః ॥ ౧౯ ॥ నవ్యవద్ధృదయే యజ్జ్ఞో బ్రహ్మైతద్బ్రహ్మవాది
భిః । న ముహ్యన్తి న శోచన్తి న హృష్యన్తి యతో గతాః ॥ ౨౦ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఏవం బ్రువాణం పురుషార్థసాధనం
జనార్దనం ప్రాఞ్జలయః ప్రచేతసః । తద్దర్శనధ్వస్తతమోరజోమలా గిరాఽగృణన్గద్గదయా సుహృత్తమమ్ ॥
ప్రచేతస ఊచుః ॥ నమో నమః క్లేశవినాశనాయ నిరూపితోదారగుణాహ్వయాయ । నమో వచోవేగపురోజ
వాయ సర్వాక్షమార్గైరగతాధ్వనే నమః ॥ ౨౨ ॥ శుద్ధాయ శాన్తాయ నమస్స్వనిష్ఠయా మనస్యపార్థే విలసద్ద్వ
యాత్మనే । నమో జగత్స్థానలయోదయేషు గృహీతమాయాగుణవిగ్రహాయ ॥ ౨౩ ॥ నమో విశుద్ధసత్త్వాయ హ
రయే హరిమేధసే । వాసుదేవాయ కృష్ణాయ ప్రభవే సర్వసాత్వతామ్ ॥ ౨౪ ॥ నమః కమలనాభాయ నమః కమల
మాలినే । నమః కమలపాదాయ నమస్తే కమలేక్షణ ॥ ౨౫ ॥ నమః కమలకిఞ్జల్కపిశఙ్గామలవాససే । సర్వభూతని

చసోః, ద్వయోరపి, పురోఽగ్రతో, వేగో, యస్య, వాఙ్మనసాగోచర ఇత్యర్థః సర్వేషామక్షాణామిన్ద్రియాణాం, మార్గా వృత్తయః, తైః, అగతః అవిషయీకృతః, అధ్వా స్వప్రాప్త్యుపాయః, యస్య, ఇన్ద్రియద్వారాఽగోచరస్వప్రాప్త్యుపాయ ఇత్యర్థః ॥ ౨౨ ॥ శుద్ధాయ కర్మోపాధిరహితాయ, శాన్తాయ ఊర్మిషట్కరహితాయ, తత్ర హేతుః స్వనిష్ఠయా - స్వస్మిన్నిష్ఠా అవిచ్ఛేదః, అవిచ్ఛిన్నస్వానుభూత్యా, అపార్థే అపగతపురుషార్థే, పురుషార్థభూతస్వరూపజ్ఞానరహితే మనసి, విలసతి పరస్వరూపైక్యత్వేన స్ఫురత్, ద్వయం దేహాత్మనోర్ద్వయం, యేషాం తే, విలసద్ద్వయాః, స్వస్వరూపజ్ఞానవిధురే మనసి భగవత్ప్రసాదవశాద్దేహాత్మజ్ఞానసంపన్నా ఇత్యర్థః, తేషాం జీవానాం, ఆత్మనే నిరతిశయప్రీతివిషయాయ, జగతః, స్థానలయోదయేషు స్థితిలయోత్పత్తిషు నిమిత్తభూతాసు, జగత్స్థిత్యాద్యర్థం, గృహీతా - మాయా సఙ్కల్పాత్మకం జ్ఞానం "మాయా వయునం జ్ఞానం" ఇతి జ్ఞానపర్యాయత్వాన్మాయాశబ్దస్య, గుణా సత్త్వరజసీ, ఏవ విగ్రహః అపృథక్సిద్ధ్యనర్హా యస్య - స్థిత్యర్థం స్వేచ్ఛోపాత్తప్రాకృతదివ్యమఙ్గలవిగ్రహః, లయార్థముత్పత్త్యర్థం తు తమోరజః ప్రధానరుద్రబ్రహ్మవిగ్రహస్తస్మా ఇత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ స్వేత్యర్థపిష్టతనోః ప్రాకృతత్వశఙ్కాపరిహారాయ ప్రాహ - విశుద్ధసత్త్వాయేతి హరయే బన్ధహారిణే - హరిమేధసే దురితహారిమనీషావిషయాయ - సర్వభూతాన్తరాత్మనే ఆనన్దకరాయ - సాత్వతాం భక్తానాం - ప్రభవే ॥ ౨౪ ॥ కమలం జగదుత్పత్తిస్థానాత్మకం, నాభౌ యస్య, కమలమాలాఽస్యాస్తీతి తస్మై వ్రీహ్యాదిత్వాన్మత్వర్థీయ ఇనిః - కమలవత్పాదౌ కోమలౌ సుగన్ధీ సున్దరౌ చ యస్య - కమలదళవద్విశాలే అక్షిణీ యస్య ॥ ౨౫ ॥ కమలకిఞ్జల్కవత్పిశఙ్గం - అమలం చ, వాసో వస్త్రం, యస్య, సర్వభూతానాం - నివాసాయ ఆధారాయ, సర్వాణి, భూతాని - నివాసః నివా

౨౦ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ నవ్యవచ్ఛిద్యతే యజ్ఞః.

సస్థానం శరీరం-యస్యేతి వా-యద్యపీదమపి శేషణద్వయం వాసుదేవాయేత్యనేనైవ గతం-తథాపి తద్వివరణరూపమిదం వ్యాఖ్యేయం-సాక్షిణే సర్వసాక్షాద్ద్రష్ట్రే-తుభ్యం-నమో-యుష్మత్సహైకరవామ ❀ ॥ ౨౬ ॥ ❀ భగవద్దర్శనేనైవాత్మనామవాప్తసమస్తపురుషార్థతామాహుః, ఆవిష్కృతమితి అశేషాణాం-క్లేశానాం - సంక్షయో-యస్మాత్, తదేతద్రూపం, భగవతా, తాపత్రయాతురాణామస్మాకమావిష్కృతం ప్రకటీకృతం-ఇతోఽన్యత్కిమనుకమ్పనమస్తి ఇయమేవ త్వయాకర్తవ్యాఽనుకమ్పేత్యర్థః అతో నాస్మాభిర్వరణీయోఽస్తీతి భావః ॥ ౨౭ ॥ ❀ హే అమఙ్గళనిరాసక-వత్సలైః-ప్రభుభి-ర్దీనేషు భావ్యం కర్తవ్యమేతావదేవ కిం తత్-తదాహ, అస్మదీయా ఏత ఇతి బుద్ధ్యా ఉచితకాలేఽనుస్మర్యత ఇతి యత్ - త్వయాతురూపమనుపదర్శితమితి భావః ॥ ౨౮ ॥ యేనానుస్మరణేన, క్షుల్లకానాం క్షుద్రాణాం, ముపశాన్తిః-దురితోపశాన్తిర్భవతి, కించ, ఈహతాం కామయమానానాం, నోఽస్మాకమన్తర్హృదయే-అన్తరాత్మత్వేన స్థితో-భవా-నాశిషః కామాన్, కస్మాన్నవేద, జానాత్యేవేత్యర్థః ❀ ॥ ౨౯ ॥ ❀ తథాపి వక్తవ్యం చేత్, తర్హి, ఏష ఏవాస్మాకం, భగవాన్, ప్రసన్నః, అసావేవ, వరః కుతః, యతః- త్వమపవర్గగురుః ముక్తిసాధనోపదేష్టా-గతిః అపవర్గసాధనభూతశ్చ ❀ ॥ ౩౦ ॥ ❀ యద్యప్యేవ, మథాపి- హే నాథ, పరతో దేహవిలక్షణాత్, ఆత్మనః, పరాత్ విలక్షణాత్, త్వత్ త్వత్తః-ప్రకృతిపురుషవిలక్షణాత్త్వత్త ఇత్యర్థః, వరం వృణీమహే, కం వరం, వృణుత ఇతి వివిత్సాయాం, త్వదీయానన్తగుణగణానుకథనానుశ్రవణపరాయణానాం భాగవతానాం సఙ్గమితి వక్తుం తావదనన్తత్వమాహ, యత్ యస్మాత్ త్వద్విభూతీనా - మన్తో న హ్యస్తి, అతః, త్వమనన్త ఇతి గీయ

వాసాయన నమో యుష్మత్సహసాక్షిణే॥ ౨౬ ॥ రూపం భగవతా త్వేతదశేషక్లేశసంక్షయమ్ । ఆవిష్కృతం నః క్లిష్టా
నాం కిమన్యదనుకమ్పితమ్॥ ౨౭ ॥ ఏతావదేవ విభుభిర్భావ్యం దీనేషు వత్సలైః । యదనుస్మర్యతే కాలే స్వబుద్ధ్యా
ఽభద్రరన్ధన॥ ౨౮ ॥ యేనోపశాన్తిర్భూతానాం క్షుల్లకానామపీహతామ్ । అన్తర్హితోఽన్తర్హృదయే కస్మా
న్నో వేద ఆశిషః॥ ౨౯ ॥ అసావేవ వరోఽస్మాకమీప్సితో జగతః పతే। ప్రసన్నో భగవాన్యేషామపవర్గగురుర్గతిః॥
వరం వృణీమహేఽథాపి నాథ త్వత్పరతః పరాత్ । న హ్యన్తస్త్వద్విభూతీనాం యోఽనన్త ఇతి గీయసే ॥ ౩౧ ॥
పారిజాతేఽఞ్జసా లబ్ధే సారఙ్గోఽన్యన్న సేవతే। త్వదఙ్ఘ్రిమూలమాసాద్య సాక్షాత్కిం కిం వృణీమహే ॥ ౩౨ ॥
యావత్తే మాయయా స్పృష్టా భ్రమామ ఇహ కర్మభిః। తావద్భవత్ప్రసఙ్గానాం సఙ్గః స్యాన్నో భవే భవే ॥ ౩౩ ॥
తులయామ లవేనాపి న స్వర్గం నాపునర్భవమ్। భగవత్సఙ్గిసఙ్గస్య మర్త్యానాం కిముతాశిషః ॥ ౩౪ ॥ యత్రేడ్య
న్తే కథా మృష్టాస్తృష్ణాయాః ప్రశమో యతః । నిర్వైరం యత్ర భూతేషు నోద్వేగో యత్ర కశ్చన॥ ౩౫ ॥ యత్ర
నారాయణస్సాక్షాన్న్యాసినాం పరమా గతిః। ప్రస్తూయతే సత్కథాసు ముక్తసఙ్గైః పునః పునః ॥ ౩౬ ॥ తే
షాం విచరతాం పద్భ్యాం తీర్థానాం పావనేచ్ఛయా। భీతస్య కిం న రోచేత తావకానాం సమాగమః ॥ ౩౭ ॥ వ
యం తు సాక్షాద్భగవన్ భవస్య ప్రియస్య సఖ్యుః క్షణసఙ్గమేన । సుదుశ్చికిత్స్యస్య భవస్య మృత్యోర్భిషక్తమం

సే ❀ ॥ ౩౧ ॥ ❀ భాగవతసఙ్గలభ్యత్వద్గుణానుభవమన్తరేణాన్యం న వృణీమహ ఇత్యాహుః - పారిజాతే మకరన్దనిర్భరే, లబ్ధే సతి, సారఙ్గో భృఙ్గోఽన్యం, న సేవతే, ఏవం, త్వదఙ్ఘ్రిమూలం నిరతిశయసుఖావహమాసాద్య- కిం కిం వృణీమహే, న కిమపీత్యర్థః ❀ ॥ ౩౨ ॥ ❀ ఏతావదేవ ప్రార్థయామ ఇత్యాహుః- తే తవ - మాయయా, స్పృష్టా మోహితాస్సన్తో - వయం స్వకర్మభి-రిహ సంసారే, యావ-ద్భ్రమామ-స్తావ-ద్భవతః ప్రసఙ్గో యేషాం, తేషాం , భాగవతానాం, సఙ్గః, ప్రతిజన్మ, నోఽస్మాకం, స్యాత్, ఇత్యేష ఏవ, వరోఽస్మాభి - ర్వరణీయః ❀ ॥ ౩౩ ॥ ❀ నను రాజ్యభోగస్వర్గాన్ హిత్వా కిమిదం ప్రార్థ్యతే-తత్రాహ ॥ తులయామేతి ॥ భగవత్సఙ్గినాం, సఙ్గస్య, లవేనాపి లేశేనాపి స్వర్గాదికం , న తులయామ న తుల్యం మన్యామహే కిముత-మర్త్యానాం మరణశీలానాం, ఆశిషః రాజ్యభోగాదిరూపాః, తులయామ ఇత్యర్థః ❀ ॥ ౩౪ ॥ ❀ సత్సఙ్గస్యైవ ప్రార్థ్యత్వం ప్రపఞ్చయతి ॥ యత్రేతి త్రిభిః ॥ యత్ర భాగవతేషు, మృష్టాః, కల్మషరిక్తాః, పాపశోధికాః, మధురా వా - కథాః భగవత్కథాః, ఈడ్యన్తే ప్రస్తూయన్తే, యతః యాభ్యః కథాభ్యః శ్రూయమాణాభ్యః-తృష్ణాయా విషయబుభుత్సాయాః- ప్రశాన్తిః, యత్ర సత్సఙ్గే సతి-భూతేషు నిర్వైరం వైరాభావః-యత్ర సత్సఙ్గే సతి-కశ్చన - ఉద్వేగః భయం చ-నాస్తి ❀ ॥ ౩౫ ॥ ❀ యత్ర సత్కథాసు-ముక్తసఙ్గైః సద్భిః-పునఃపునః-భగవా-న్నారాయణ ఏవ-న్యాసినాం సంన్యాసినాం-గతిరిష్టోపాయః ప్రస్తూయతే ❀ ॥ ౩౬ ॥ ❀ తేషాం సతాం, తీర్థానాం గఙ్గాదీనాం, పావనేచ్ఛయా గఙ్గాదీన్పవిత్రీకర్తుమిచ్ఛయా, పద్భ్యాం-చరతాం తావకానాం త్వద్భక్తానాం-సమాగమః-సఙ్గమః-సంసారాద్భీతస్య- కిం న రోచేత రోచత ఏవేత్యర్థః ❀ ॥ ౩౭ ॥ ❀ సత్సఙ్గ

స్వఫలమస్మాభిరేవానుమోదితమిత్యాహుః॥ వయన్త్వితి ॥ హే భగవన్ - త్వత్ప్రియస్య - త్వత్సఖస్య - భవరూపమృత్యుచికిత్సకస్య - భవస్య రుద్రస్య - క్షణమాత్రసఙ్గమేన - భిషక్తమం సంసృతిరూపరోగనివారకం - త్వాం, గతిం శరణం - గతాః ప్రాప్తాస్మ ❁ ॥ ౩౮ ॥ ❁ ఏవం సత్సఙ్గం వ్యక్త్వా వరాన్తరం వృణుతే ॥ యన్న ఇతి ద్వాభ్యాం ॥ యదస్మదీయమధ్యయనాదికం - తదేతత్సర్వం, సర్వాన్తరాత్మనః పరమపురుషస్య - తవ, పరితోషణాయ వృణీమహే , త్వత్పరితోషణాయ భవత్విత్యన్వయః - నోఽస్మాభిః - ప్రసాదితాః ప్రసాదం ప్రాపితాః, సన్తత - మనువృత్త్యా - గురవః - వృద్ధా - విప్రాశ్చ - ప్రసాదితాః ఆర్యా గుర్వాదయో - నతా నమస్కృతాః - తథా - సుహృదాదయః - అనసూయయైవ - ప్రసాదితాః - నిరన్ధసాం నిరన్నానాం - నః - అదభ్రం బహుకాలం - అప్సు జలేషు - యత్ - సుతప్తం - తపః - ఏతత్ అధ్యయనగుర్వాదిప్రసాదననమస్కారతపఆదికమ్ ❁ ॥ ౩౯ ॥ ౪౦ ॥ ❁ అజానతామప్యస్మాకం త్వత్ స్తుతిర్న్యాయ్యేత్యాహుః ॥ మన్వాదయః - తత్ర - భవో రుద్రః - తథా - యే తపోజ్ఞానాభ్యాం కర్మయోగజ్ఞానయోగాభ్యాం - విశుద్ధం - సత్త్వం అన్తఃకరణం - యేషాం - తే - తవ - మహిమ్నోఽదృష్టం పారం యైస్తే - తథా భూతా అపి - త్వా - మాత్మసమం స్వమత్యనురూపం యథా తథా - స్తువన్తి అథో అతః - వయమపి - గృణీమః ❁ ॥ ౪౧ ॥ ❁ ఏవమాత్మనాం స్తుత్యర్హతామావిష్కృత్య స్తువన్తో నమస్కుర్వన్తి - సమాయ సర్వభూతసమాయ - వైషమ్యరహితాయేత్యర్థః - తత్ర హేతుః - శుద్ధాయ అపాపవిద్ధాయ - పాపహేతుకం వా వైషమ్యం - పరమపురుషాయ - శుద్ధసత్త్వమూర్తయే - వాసుదేవాయ - నమః ❁ ॥ ౪౨ ॥ ❁ ఏవం ప్రచేతోభిరభిష్టుతో, భగవాన్ - ప్రీతః తత్స్తుత్యాతథేత్యాహ - యుష్మద్వరణానుసా

ఽద్య గతిం గతాః స్మ ॥ ౩౮ ॥ యన్నః స్వధీతం గురవః ప్రసాదితా విప్రాశ్చ వృద్ధాశ్చ సదాఽనువృత్త్యా । ఆర్యా నతాః సుహృదో భ్రాతరశ్చ భూతాని సర్వాణ్యనసూయయైవ ॥ ౩౯ ॥ యన్నః సుతప్తం తప ఏతదీశ నిరన్ధసాం కాలమదభ్రమప్సు । సర్వం తదేతత్పురుషస్య భూమ్నో వృణీమహే తే పరితోషణాయ ॥ ౪౦ ॥ మనుః స్వయంభూర్భగవాన్భవశ్చ యేఽన్యే తపోజ్ఞానవిశుద్ధసత్త్వాః । అదృష్టపారా అపి యన్మహిమ్నః స్తువన్త్యథో త్వాఽఽత్మసమం గృణీమః ॥ ౪౧ ॥ నమః సమాయ శుద్ధాయ పురుషాయ పరాయ చ । వాసుదేవాయ సత్త్వాయ తుభ్యం భగవతే నమః ॥ ౪౨ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇతి ప్రచేతోభిరభిష్టుతో హరిః ప్రీతస్తథేత్యాహ శరణ్యవత్సలః । అనిచ్ఛతాం యానమతృప్తచక్షుషాం యయౌ స్వధామాఽనపవర్గవీర్యః ॥ ౪౩ ॥ అథ నిర్యాయ సలిలాత్ప్రచేతస ఉదన్వతః । వీక్ష్యాకుప్యన్ద్రుమైశ్ఛన్నాం గాం గాం గోద్ధుమివోచ్ఛ్రితైః ॥ ౪౪ ॥ తతోఽగ్నిమారుతౌ రాజన్నముఞ్చన్ముఖతో రుషా । మహీం నిర్వీరుధం కర్తుం సంవర్తక ఇవాత్యయే ॥ ౪౫ ॥ భస్మసాత్క్రియమాణాంస్తాన్ద్రుమాన్వీక్ష్య పితామహః । ఆగత్య శమయామాస పుత్రాన్బర్హిష్మతో నయైః ॥ ౪౬ ॥ తత్రావశిష్టా యే వృక్షా భీతా దుహితరం తదా । ఉజ్జహ్రుస్తే ప్రచేతోభ్య ఉపదిష్టాః స్వయంభువా ॥ ౪౭ ॥ తే చ బ్రహ్మణ ఆదేశాన్మారిషాముపయేమిరే । యస్యాం మహదవజ్ఞానాదజన్యజనయోనిజః ॥ ౪౮ ॥ చాక్షుషే త్వన్తరే ప్రాప్తే ప్రాక్సర్గే కాలవిద్రుతే । యః ససర్జ ప్రజా ఇష్టాః స దక్షో దైవచోదితః ॥ ౪౯ ॥ యో జాయమా

రేణ యుష్మదిష్టసిద్ధిరస్త్విత్యాహ, స్వలావణ్యానుభవేనాతృప్తాని - చక్షూంషి, యేషాం - తేషాం - అత ఏవ - స్వయానం - అనిచ్ఛతాం, ప్రచేతసాం అనపవర్గవీర్యః అపారపరాక్రమో భగవాన్ - శరణ్యవత్సలః - స్వలోకం ప్రతియయౌ ❁ ॥ ౪౩ ॥ ❁ అథ - ప్రచేతస - ఉదన్వతః సముద్రస్య - జలాన్నిర్గత్య, గాం స్వర్గం, రోద్ధుమివ - ఉచ్ఛ్రితైరున్నతైర్ద్రుమైః - గాం మహీం ఛన్నాం వీక్ష్య - ద్రుమేభ్యో - ఽకుప్యన్ - తదాహ - ప్రాచీనబర్హిషః ప్రవ్రజితత్వాదరాజకత్వే కృష్యాద్యభావాద్భూమిర్ద్రుమైః ప్రచ్ఛన్నాభూత్ ❁ ॥ ౪౪ ॥ ❁ మహీం నిరస్తావీరుధః యస్యాస్తథా భూతాం - కర్తుం - సంవర్తకే కల్పాన్తే అత్యయే నాశే - ఉపస్థితే సతి, యథా - తథా - హే రాజన్ - రుషా - స్వముఖేభ్యః - అగ్నివాయూ, అముఞ్చన్ ❁ ॥ ౪౫ ॥ ❁ తాభ్యాం - ద్రుమాన్ - భస్మరాశీక్రియమాణాన్ - తాన్ ప్రచేతసశ్చ - వీక్ష్య , చతుర్ముఖ - ఆగత్య, నయైరుక్తిభిః - బర్హిష్మతస్సుతాన్, శమయామాస శాన్తానకరోత్ ❁ ॥ ౪౬ ॥ ❁ తత్ర - తేషు శాన్తేషు సత్సు - అవశిష్టా - యే , వృక్షాః వృక్షాభిమానిదేవతాః - భీతాస్సన్తః స్వయంభువా , ఉపదిష్టాః - దుహితరం ప్రచేతోభ్య, ఉపజహ్రుః సమర్పయామాసుః ❁ ॥ ౪౭ ॥ ❁ తే చ ప్రచేతసః - బ్రహ్మణ, ఆజ్ఞయా - మారిషాఖ్యాం - స్త్రియ, ముపయేమిరే - యస్యాం మారిషాయాం, అజనయోనిజః - అజనో బ్రహ్మా - స ఏవ - యోనిః తస్మాజ్జాతో, దక్షో - మహదవజ్ఞానాత్ రుద్రావహేలనాద్ధేతోః అజని ఉత్పాదితః - ప్రచేతోభిరితి శేషః ❁ ॥ ౪౮ ॥ ❁ కోఽసావజనయోనిజం - యో, మారిషాయాం జాత, స్తత్రాహ, చాక్షుషే మన్వన్తరే - ప్రాప్తే, పూర్వమన్వన్తరసర్గే - కాలేన, విద్రుతే ఉపసంహృతే సతి - దైవేనేశ్వరేణ, చోదితస్సన్, ఇష్టాః, ప్రజాః, యః, ససర్జ సృష్టవాన్, స, నామ్నా, దక్షః ❁ ॥ ౪౯ ॥ ❁ తస్మిన్

దక్షశబ్దస్య ప్రవృత్తినిమిత్తమాహ ॥ య ఇతి ॥ యో జాయమానః-స్వయా, రుచా ప్రభయా, సర్వేషాం తేజస్వినాం, తేజః-ఉపాదత్త ఆచ్ఛాదితవాన్, తస్మాద్దాక్ష్యాత్ పరతేజఃపరిచ్ఛాదనసమర్థత్వాత్, కర్మణాం చ నిమిత్తేన, కర్మణి దక్షత్వాచ్చ, దక్ష ఇత్యబ్రువన్, లోకా ఇతి శేషః ॥౫౦॥ యం చ, కర్మదాక్ష్యాద్దక్షమబ్రువన్ తమనాదిర్భగవాన్ బ్రహ్మా - ప్రజానాం-సర్గరక్షాయాం చ-యుయోజ ఆదిదేశ-స దక్షోఽన్యాన్ మరీచ్యాదీన్, ప్రజాపతీన్, తద్వ్యాపారేషు-నియుక్తవాన్ ॥౫౧॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే ఏకోనత్రింశోఽధ్యాయః ॥

ఏవం తపస్తోషితప్రత్యక్షీకృతపరమాత్మనః ప్రచేతసో మారిషాముపయమ్య తస్యాం పుత్రముత్పాద్య ఆమోసురిత్యుక్తం - అథ భగవదాదిష్టదివ్యసహస్రపర్యన్తానుభూతరాజ్యభోగా ఆత్మజారోపితరాజ్యభారాః ప్రవిష్టజాజల్యాశ్రమాః నారదోపదిష్టాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యా ఉపాసితపరమాత్మానస్తత్పదమాపురితి ఏతదుపసంహరతి త్రింశేన మునిః॥ తత ఇతి ॥ దివ్యవర్షసహస్రాణాం సహస్రాన్తే-ఉత్పన్నవివేకాత్మకజ్ఞానాః-అధోక్షజస్య-భాషితం వచః - స్మరన్తః-ఆత్మజే దక్షే-భార్యాం-విసృజ్య-భార్యాపోషణమాత్మజాధీనం కృత్వా-గృహాత్ప్రవ్రజన్ ॥౧॥ బ్రహ్మసత్త్రేణ జ్ఞానయజ్ఞేన-న్యాసవిధినా వా, దీక్షితాః, సఙ్కల్పితబ్రహ్మసత్రా బభూవురిత్యర్థః, బ్రహ్మసత్రం విశినష్టి-సర్వభూతాత్మమేధసేతి ॥ సర్వభూతేషు- ఆత్మా పరమాత్మా, మేధా జ్ఞానం, యస్మిన్- తేన సర్వాత్మకబ్రహ్మోపాసనాత్మకజ్ఞానేనేత్యర్థః-ప్రథమాన్తపాఠే, ప్రచేతసాం విశేషణం, సర్వాత్మకబ్రహ్మోపాసనయుక్తాః, క్వ దీక్షితాః- తత్రాహ- ప్రతీచ్యాం దిశి-వేలాయాం

నస్సర్వేషాం తేజస్తేజస్వినాం రుచా । స్వయోపాదత్త దాక్ష్యాచ్చ కర్మణాం దక్షమబ్రువన్ ॥ ౫౦ ॥ తం ప్రజా
సర్గరక్షాయామనాదిర్భరతర్షభ । యుయోజ యుయుజేఽన్యాంశ్చ స వై సర్వప్రజాపతీన్ ॥౫౧॥
ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే చతుర్థస్కన్ధే ఏకోనత్రింశోఽధ్యాయః
మైత్రేయ ఉవాచ ॥ తత ఉత్పన్నవిజ్ఞానా ఆశ్వధోక్షజభాషితమ్ । స్మరన్త ఆత్మజే భార్యాం విసృజ్య ప్రావ్రజ
న్గృహాత్ ॥ ౧ ॥ దీక్షితా బ్రహ్మసత్రేణ సర్వభూతాత్మమేధసా । ప్రతీచ్యాం దిశి వేలాయాం సిద్ధోఽభూద్యత్ర జాజ
లిః ॥ ౨ ॥ తాన్నిర్జితప్రాణమనోవచోదృశో జితాసనాన్ శాన్తసమానవిగ్రహాన్ । పరేఽమలే బ్రహ్మణి యోజి
తాత్మనః సురాసురేడ్యో దదృశే స నారదః ॥ ౩ ॥ తమాగతం త ఉత్థాయ ప్రణిపత్యాభివాద్య చ । పూజయిత్వా
యథాదేశం సుఖాసీనమథాబ్రువన్ ॥ ౪ ॥ స్వాగతం తే సురర్షేఽద్య దిష్ట్యా నో దర్శనం గతః । తవ చఙ్క్రమణం
బ్రహ్మన్నభయాయ యథా రవేః ॥ ౫ ॥ యదాదిష్టం భగవతా శివేనాధోక్షజేన చ । తద్గృహేషు ప్రసక్తానాం
ప్రాయశః క్షపితం ప్రభో ॥ ౬ ॥ తన్నః ప్రద్యోతయాధ్యాత్మజ్ఞానం తత్త్వార్థదర్శనమ్ । యేనాఞ్జసా తరి
ష్యామో దుస్తరం భవసాగరమ్ ॥ ౭ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇతి ప్రచేతసా పృష్టో భగవాన్నారదో మునిః । భగవ
త్యుత్తమశ్లోక ఆవిష్టాత్మాఽబ్రవీన్నృపాన్ ॥ ౮ ॥ నారద ఉవాచ ॥ తజ్జన్మ తాని కర్మాణి తదాయుస్తన్మనో వచః ।

సముద్రతటే-యత్ర, జాజలిర్నామ ఋషిః, సిద్ధోఽభూత్ ముక్తో బభూవ ॥౨॥ తాన్ప్రచేతసః, నిర్జితాః ప్రాణమనోవచోదృశో-యైస్తైః, జితమాసనం యైస్తైః, శాన్తాః నిర్వ్యాపారాః, సమానా మూలాధారాదారభ్య ఋజవో, విగ్రహాః- యేషాం- పరే, బ్రహ్మణి, యోజితః, ఓమిత్యాత్మానం యుఞ్జీతేత్యుక్తరీత్యా సమర్పిత-ఆత్మా ప్రత్యగాత్మా, యైస్తైః, తాన్, సురాసురైరీడ్యః స్తుత్యో-నారదః, దదృశే దృష్టవాన్ ॥౩॥ సమ్యగుత్థాయ-ప్రణిపత్య దణ్డవత్ప్రణమ్య అభివాద్య గోత్రసూత్రనామాదికం సఙ్కీర్త్య, యథావిధి పూజయిత్వా, సుఖే మృదులే, ఆసనే, ఆసీనం, అబ్రువన్ ఊచుః ॥౪॥ ఉక్తమేవాహ ॥ స్వాగతమితి ॥ హే సురర్షే, తే త్వయా, స్వాగతం-దిష్ట్యా దైవవశేన, నోఽస్మాకం, దర్శనం గతః అస్మదీయచక్షుర్విషయో జాతః, హే బ్రహ్మన్, తవ-చఙ్క్రమణం, లోకానామభవాయ ముక్తిసాధనోపదేశేన రక్షణాయ, న విద్యతే భవో యస్మాత్తస్మై, యథా రవేశ్చఙ్క్రమణం, తద్వత్, సూర్యచఙ్క్రమణం హి సమీహితసాధనానుష్ఠాపనేన లోకరక్షణార్థమ్ ॥౫॥ శివేనాధోక్షజేన చ, యదాత్మతత్త్వముపదిష్టం, తత్-గృహేషు ప్రసక్తానాం, నః-క్షపితం విస్మృతమ్ ॥౬॥ తద్విస్మృతం, తత్త్వానాం ప్రకృతిపురుషేశ్వరతత్త్వానాం, అర్థానాం పురుషార్థానాం చ, దర్శనం జ్ఞానం, యస్మిన్, తత్, అధ్యాత్మజ్ఞానం నోఽస్మభ్యం, ప్రద్యోతయ ప్రకాశయ - యేన త్వయా ప్రద్యోతితేనాధ్యాత్మజ్ఞానేన, దుస్తరం భవార్ణవం, అఞ్జసా సుఖేన-తరిష్యామః ॥౭॥ ఇత్యేవం, ప్రచేతసా-పృష్ట ఇతి ప్రాధాన్యాదేకస్య నిర్దేశః- ప్రచేతోభిః పృష్ట ఇత్యర్థః, భగవతి, ఆవిష్టః ఆసక్త ఆత్మా మనో, యస్య, స-భగవాన్నారదః, మునీన్మననశీలాన్ప్రచేతసః ప్రత్యబ్రవీత్ ॥౮॥ అహో గృహప్రసక్త్యా హరిసేవాం వినా సర్వం జన్మకర్మాదికం వ్యర్థీకృతమితి శోచన్నాహ ॥ తజ్జన్మేతి చతుర్భిః ॥ యేన జన్మాదినా-విశ్వాత్మా, హరిః- సేవ్య

తైః-తదేవ జన్మకర్మాదికం, సార్థకం, భగవత్సేవావిధురం తు వ్యర్థమిత్యర్థః ॥ ౯ ॥ శౌక్లం యోనం, విశిష్టయోన్యుత్పత్తిరూపం, సావిత్రం ఉపనయననిమిత్తం జన్మ, యాజ్ఞికం యజ్ఞదీక్షయా జన్మ, ఏభిస్త్రిభిర్జన్మభిః, భగవత్సేవావిధురైః, కిం సాధ్యమస్తి-తథా-త్రయీవిహితైః, కర్మభిః - పుంసః, విబుధానామివ దీర్ఘాయుషాఽపి-వచోభిర్వాగ్విలాసైః-నిపుణయా సూక్ష్మయా-బలేనేన్ద్రియాణాం-రాధసా పాటవేన ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ యోగేన ప్రాణాయామాదినా-సాఙ్ఖ్యేన దేహాదివ్యతిరిక్తాత్మజ్ఞానమాత్రేణ-చతుర్థాశ్రమాధ్యయనాభ్యాం-శ్రేయస్సాధనైరన్యైర్వ్రతైశ్చ, "య ఆత్మదా బలదా", ఇతి శ్రుత్యుక్తరీత్యాఽఽత్మపర్యన్తప్రదానచతుర, ఆశ్రితబన్ధుః హరిః, భగవాన్, యత్ర జన్మాదిషు నాస్తి, యైర్జన్మాదిభిర్నారాధ్యతే, తైః, కిం ప్రయోజనమిత్యర్థః ॥ ౧౨ ॥ నను జన్మాదీనాం ప్రతినియతఫలానాం భగవత్సేవావైధుర్యమాత్రేణ కుతో నిష్ఫలతేత్యత్రాహ ॥ అర్థతః వస్తుతః, సర్వేషామపి శ్రేయసాం, పరమాత్మా హరిః, అవధిః పరాకాష్ఠా, హరేరన్యచ్ఛ్రేయో నాస్తీత్యర్థః, కుతః, యతో, హరిః సర్వేషాం, ప్రియః నిరతిశయప్రీతివిషయః, నిరతిశయానన్దరూపప్రీతివిషయ ఏవ హి పరమం శ్రేయః, ప్రియత్వే హేతుః, ఆత్మా, ఆత్మా హి నిరతిశయప్రీతివిషయః, యస్య ప్రత్యగాత్మనస్సంబన్ధాద్దేహపత్యగృహపశ్వాదికం సంబన్ధపారంపర్యేణ వ్యవస్థితప్రీతివిషయం తస్యాస్యాత్మేత్యర్థః, న కేవలం ప్రియ ఏవ, కిం తు, స్వాత్మపర్యన్తపురుషార్థప్రదశ్చ, బలిప్రభృతిభ్యస్స్వాత్మదానం ప్రసిద్ధమ్ ॥ ౧౩ ॥ కిం చ తత్ఫలసాధనతయేన్ద్రాదిదేవతారాధనమపి భగవత్యేవ పర్యవస్యతి తస్య సర్వదేవతాన్తరాత్మత్వాత్, అతస్సాక్షాత్తదారాధనమేవ సర్వదేవతాప్రీతిద్వారా సమీహితపురుషార్థహేతురితి సదృష్టాన్తమాహ ॥ యథేతి ॥ తరోర్వృక్షస్య, మూలనిషేచనేన జలసేకేన-స్కన్ధాదయః యథా తృప్యన్తి-న తు ప్రత్యేకం స్కన్ధాదిసేచనేన-తత్ర స్కన్ధా మూలాత్పృథగ్భూతా భాగాః భుజాస్తేషాం విభాగాః ఉరవస్తేషామపి విభాగాః శాఖాస్తేషామపి భాగా ఉపశాఖాః, ఏతదు

నృణాం యేన హి విశ్వాత్మా సేవ్యతే హరిరీశ్వరః ॥ ౯ ॥ కిం జన్మభిస్త్రిభిర్వేహ శౌక్లసావిత్రయాజ్ఞికైః । కర్మ
భిర్వా త్రయీప్రోక్తైః పుంసోఽపి విబుధాయుషా ॥ ౧౦ ॥ శ్రుతేన తపసా వా కిం వచోభిశ్చిత్తవృత్తిభిః । బుద్ధ్యా వా
కిం నిపుణయా బలేనేన్ద్రియరాధసా ॥ ౧౧ ॥ కిం వా యోగేన సాఙ్ఖ్యేన న్యాసస్వాధ్యాయయోరపి । కిం వా శ్రేయో
భిరన్యైశ్చ న యత్రాత్మప్రదో హరిః ॥ ౧౨ ॥ శ్రేయసామపి సర్వేషామాత్మా హ్యవధిరర్థతః । సర్వేషామపి
భూతానాం హరిరాత్మాత్మదః ప్రియః ॥ ౧౩ ॥ యథా తరోర్మూలనిషేచనేన తృప్యన్తి తత్స్కన్ధభుజోపశాఖాః ।
ప్రాణోపహారాచ్చ యథేన్ద్రియాణాం తథైవ సర్వార్హణమచ్యుతేజ్యా ॥ ౧౪ ॥ యథైవ సూర్యాత్ప్రభవ
న్తి వారః పునశ్చ తస్మిన్ప్రవిశన్తి కాలే । భూతాని భూమౌ స్థిరజఙ్గమాని తథా హరావేవ గుణప్రవాహః ॥ ౧౫ ॥
ఏతత్పదం తజ్జగదాత్మనః పరం సకృద్విభాతం సవితుర్యథా ప్రభా । యథాఽసవో జాగ్రతి సుప్తశక్తయో ద్రవ్య
క్రియాజ్ఞానభిదాభ్రమాత్యయే ॥ ౧౬ ॥ యథా నభస్యభ్రతమఃప్రకాశా భవన్తి భూపా న భవన్త్యనుక్ర

పలక్షణం, తత్ర పుష్పఫలాదయోఽపి తృప్యన్తి- యథా చ, ప్రాణోపహారాత్ ప్రాణాద్యాహుతేః, భోజనాదితి యావత్, సర్వేన్ద్రియాణాం తృప్తిర్భవతి, న తు కర్త్రేన్ద్రియేషు పృథగన్నలేపనేన, తథాఽచ్యుతేజ్యా భగవదారాధనం, సర్వార్హణం సర్వదేవతార్హణసాధ్యం ఫలం సాధయతి ॥ ౧౪ ॥ కుతః, సర్వకారణత్వాత్సర్వాన్తరాత్మత్వాచ్చేతి సదృష్టాన్తమాహ ॥ యథైవేతి ద్వాభ్యాం ॥ యథైవ, వారః అపః వర్షాకాలే, సూర్యాత్, ప్రభవన్తి, ఉద్భవన్తి, గ్రీష్మే చ, తస్మిన్నేవ, ప్రవిశన్తి, అస్యాప్రసిద్ధత్వేన దృష్టాన్తాన్తరమాహ ॥ యథా, భూతాని-స్థావరజఙ్గమాత్మకాని-భూమావేవ, ప్రభవన్తి, ప్రవిశన్తి చ, తథా, గుణప్రవాహః గుణపరిణామరూపః ప్రపఞ్చః, హరావేవ కారణభూతే, ఉద్భవతి లీనో భవతి చ ॥ ౧౫ ॥ ఏవం సర్వకారణత్వముక్తం, అథ సర్వాత్మతామాహ ॥ తదేత, జగదాత్మనః-పరం, పదం వాసస్థానం-గృహాదిసామ్యవ్యావృత్త్యర్థమాహ ॥ సవితుర్యథా ప్రభేతి ॥ సవితుః ప్రభేవ కృత్స్నం జగత్పరమాత్మనోఽపృథక్సిద్ధవిశేషణం శరీరమిత్యర్థః, జగతోఽనిత్యత్వాత్తన్నిరూపితమాత్మత్వమపి పరమాత్మనోఽనియతమిత్యాశఙ్కాం నిరాకర్తుం జగద్విశినష్టి, సకృద్విభాతం, సృష్టిదశాయాం స్థూలతయా సకృద్విభాతం, సకృద్విభాతమిత్యనేన, సకృత్సంహారదశాయాం సూక్ష్మతయాఽనవభాతమితి వివక్షితం, స్థూలసూక్ష్మధర్మనివృత్త్యాఽపి ద్రవ్యనిత్యత్వమనేనాభిప్రేతం, ఏవమేవ సృష్టయితుం సకృద్భానాభానయోర్దృష్టాన్తమాహ ॥ యథేతి ॥ అసుశబ్దేన ప్రాణాయత్తవ్యాపారాణీన్ద్రియాణి లక్ష్యన్తే, అసవః, కదాచిజ్జాగ్రతి వ్యాప్రియన్తే, కదాచిత్, సుప్తశక్తయః నివృత్తవ్యాపారాః, కదేత్యత్రాహ ॥ ద్రవ్యేతి ॥ ద్రవ్యం భూతపఞ్చకం, జ్ఞానక్రియాశబ్దాభ్యాం జ్ఞానేన్ద్రియాణి కర్మేన్ద్రియాణి చ లక్ష్యన్తే, ఇన్ద్రియభూతసఙ్ఘాతరూపదేవమనుష్యాదిదేహాత్మభ్రమాత్యయే సుషుప్తావిత్యర్థః, న హి తదానీం దేహాత్మాభిమానః, యథా ప్రాణా జాగ్రతి, సుప్తవృత్తయశ్చ భవన్తి, ఏవం జగత ఆవిర్భావతిరోభావనిమిత్తే భానాభానే, న త్వేతావతా ద్రవ్యానిత్యతాశఙ్కేతి భావః ॥ ౧౬ ॥ ఏతదేవ దృ

ష్టాన్తాన్తరేణసాధయతి॥ యథేతి॥ యథా, నభస్యాకాశే, అభ్రతమఃప్రకాశాః, భవన్తి, కదాచిద్విభాతా భవన్తి, కదాచిన్న విభాతా భవన్తి, నహిభానాభావమాత్రేణాభ్రాదీనామసత్త్వాశఙ్కేతుం యుక్తా ఏవం-హేభూపాః ప్రవాహాః - ప్రవహమానాః, రజస్తమస్సత్త్వమిత్యేవంరూపాః, అమూః, శక్తయః కార్యోపయోగ్యపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతాః, పరేబ్రహ్మణి, కదాచిద్భవన్తి-నభవన్తి వ, వేదాః ప్రమాణమితివచ్ఛక్తయః ప్రవహా ఇత్యుక్తమ్ ❋॥౧౬॥❋ తేనావస్థానాంస్థూలత్వసూక్ష్మత్వాదీనామనిత్యత్వే ఽపి తదాశ్రయస్య ప్రకృతిపురుషాత్మకద్రవ్యస్య నిత్యత్వాత్తస్య పరమాత్మానం ప్రతినియతశరీరత్వేనా, శేషదేహినా, మేకం, ఆత్మానం, కాలం కాలశరీరకం-ప్రధానం ప్రకృతిశరీరకం పురుషం జీవశరీరకం ప్రకృతిసంబన్ధప్రయుక్తసంసారిత్వశఙ్కాం నిరస్యతి - స్వతేజసా స్వప్రకాశేన, ధ్వస్తః గుణప్రవాహో దయః సంసారో-యస్య, నియన్తృతయా ప్రకృతిసంబన్ధో నతు జీవస్యేవ వశ్యతయేతి భావః - ఏవంభూతం-పరేషాం బ్రహ్మాదీనామపీశం, ఆత్మైకభావేన సర్వాత్మకత్వేన, సర్వేషామాత్మనామేకోఽన్తరాత్మేతి బుద్ధ్యా అద్ధా సాక్షాత్, భజధ్వమ్ ❋ ॥ ౧౭ ॥ ❋ కీదృశం తద్బ్రహ్మస్వరూపం-యద్భజధ్వమిత్యుచ్యత, ఇతివివిత్సాయాం ప్రకృతిపురుషవిలక్షణం ‹‹సత్యం జ్ఞానమనన్తం›› మితిస్వరూపశోధకవాక్యావగతం బ్రహ్మస్వరూపం శోధయం స్తద్భజతేత్యాహ॥ నిరస్తేతి॥ నిరస్తసఙ్కల్పవికల్పం, మానసబుద్ధిసుఖదుఃఖేచ్ఛాద్వేషాదివికల్పరహితమిత్యర్థః, అనేనబద్ధ జీవవ్యావృత్తిః, అద్వయం-ద్వయం ద్వయోస్సముదాయః, తదన్యత్ స్వసజాతీయద్వితీయవస్త్వభావాత్-యథా ‹‹ నతత్సమశ్చాభ్యధికశ్చదృశ్యత ›› ఇతి అద్వితీయమిత్యర్థః-అనేనముక్తవ్యావృత్తిః, తేషాం సజాతీయద్వితీయసద్భావాత్-ద్వయాపవాదోపరమోపలమ్భనం- ద్వయశబ్దేన ద్వైతం వివక్షితం-తదపవాదః బ్రహ్మజ్ఞానబాధకం-దేవమనుష్యాదిభేదాపవాదవిరమే ఉపలభ్యమానం యస్య- తత్తథోక్తం-దేహాత్మభ్రమనివృత్తావుపలభ్యమిత్యర్థః-అజస్రనిర్వృతం నిత్యానన్దధర్మకం-నిత్యానన్దస్వరూపం వా - అతోఽపి ప్రాగుక్తార్థ ఉచితః అనాదిమధ్యాన్తమాత్

ఏవం పరే బ్రహ్మణి శక్తయస్త్వమూ రజస్తమస్సత్త్వమితి ప్రవాహాః ॥౧౬॥ తమైకమాత్మానమశేష
దేహినాం కాలం ప్రధానం పురుషం పరేశమ్। స్వతేజసా ధ్వస్తగుణప్రవాహమాత్మైకభావేన భజధ్వమద్ధా॥
నిరస్తసంకల్పవికల్పమద్వయం ద్వయాపవాదోపరమోపలమ్భనమ్। సంజ్ఞప్తిమాత్రం భజతామయం వృశా
హ్యనాదిమధ్యాన్తమజస్రనిర్వృతమ్ ॥౧౯॥ దయయా సర్వభూతేషు సంతుష్ట్యా యేన కేన వా। సర్వేన్ద్రియో
పశాన్త్యా చ తుష్యత్యాశు జనార్దనః ॥ ౨౦ ॥ అపహృతసకలైషణామలాత్మన్యవిరతమేధితభావనోపహూ
తః। నిజజనవశగత్వమాత్మనో యన్న సరతి ఛిద్రవదక్షరస్సతాం హి ॥౨౧॥ న భజతి కుమనీషిణాం స ఇజ్యాం
హరిరధనాత్మధనప్రియో రసజ్ఞః। శ్రుతధనకులకర్మణాం మదైర్యే విదధతి పాపమకించనేషు సత్సు ॥౨౨॥ శ్రియ

న్తమితి నిత్యత్వస్య కథితత్వాత్ - అజస్రశబ్దస్య పునరుక్తిప్రసఙ్గాత్-సంజ్ఞప్తిమాత్రం క్వచిదప్యజడస్వరూపం-అముయా దృశా పూర్వోక్తజ్ఞానేన-భజత-నిరస్తసఙ్కల్పవికల్పమితిపదేన ‹‹ విశోకో విజిఘత్సోఽపిపాసః అస్థూలమనణ్వహ్రస్వ ›› మితివాక్యోక్త ప్రకృతిపురుషవైలక్షణ్యావదమలత్వముక్తం - అనాదిమధ్యాన్తమితి సత్యత్వముక్తం-నిర్వికారత్వం హి సత్యత్వం-సంజ్ఞప్తిమాత్రమితి జ్ఞానశబ్దార్థ ఉక్తః-అజస్రనిర్వృతమిత్యనేన ‹‹ స ఏకో బ్రహ్మణ ఆనన్దః, ఆనన్దో బ్రహ్మ ›› త్యాద్యర్థ ఉక్తః-సమాభ్యధికరాహిత్యవాచినాఽద్వయశబ్దేనానన్తత్వముక్తం-సద్వితీయం హి సర్వం దేశాదిభిః పరిచ్ఛిన్నం-అతోఽద్వితీయత్వాదనన్తత్వసిద్ధిః ❋॥౧౯॥❋ తదేవం సత్యత్వజ్ఞానత్వానన్దత్వామలత్వవిశిష్టం శోధకవాక్యావగతం పరమాత్మస్వరూపముక్తం - అనుమేత్యుక్తాయా దృశస్సాధనాన్యాహ॥ దయయేతి॥ సర్వేషు ఉచ్చావచేషు భూతేషు యథోచితసత్కారోపయోగిన్యా దయయా- యేన కేనచిద్దైవాల్లబ్ధేనాన్నాదినా- అన్తర్బాహ్యేన్ద్రియనిగ్రహేణ చా-నుగృహీతయా-దృశా-జనార్దన- స్తుష్యతి ❋॥౨౦॥❋ తతస్తుష్టో భగవాన్న కదాచిత్త్యజతీత్యాహ॥ అపహృతేతి ॥ అపహృతా నిరస్తా-స్సకలా-ఏషణాః కామా-యస్మాత్-సచాసా-వమల - ఆత్మాన - స్తస్మిన్ - ఏవంవిధే-సతాం మనసి-నిరన్తర-మేధితయా-భావనయా భక్త్యా-ఉపహూతః సన్నిధాపితస్సన్- అక్షరో హరిః-ఛిద్రవత్ పృథక్సిద్ధవత్-తతో-నసరతి నాపయాతి-కిం కుర్వన్-ఆత్మనో నిజజనవశ్యత్వం స్వభక్తాధీనత్వం-యన్ గచ్ఛన్ ❋ ॥ ౨౧ ॥ ❋ సతాం వశ్యోఽసా-అసతాం పూజామపి న గృహ్ణాతీత్యాహ॥ నేతి॥ అధనాశ్చ-ఆత్మధనాశ్చ భగవద్ధనా- స్తే-ప్రియా-యస్య ‹‹ సచ మమ ప్రియ ›› ఇతి భగవదుక్తేః-భక్తసఙ్గజన్యానన్దరసజ్ఞః-స హరిః-కుమనీషిణాం కుత్సితమతీనా-మిజ్యాం-నభజతి న గృహ్ణాతి-కే కుమనీషిణ- స్తత్రాహ- శ్రుతాదీనాం మదాః శ్రుతాదినిమిత్తామదా-స్తైరన్ధాః అకిఞ్చనేషు విరాగిషు సత్సు-యే-పాపం తిరస్కారం-విదధతి కుర్వన్తి ❋ ॥ ౨౨ ॥ ❋ భక్తపరాధీనత్వమేవ ప్రపఞ్చయం స్తం కో న భజేదిత్యాహ॥ శ్రియమితి॥ అనుచరతీం అనువర్తమానామపి-శ్రియం-తదర్థినాం తాం శ్రియమర్థ

యన్త ఇతి తథోక్తాన్ శ్రీకటాక్షలేశకాఙ్క్షిణః-ద్విపదపతీన్-విబుధాన్దేవాంశ్చ-నిజభృత్యవర్గరక్తో-భగవాన్-న భజతి నానువర్తతే కుతః-యః-స్వపూర్ణః స్వత ఏవావాప్తసమస్తకామత్వాన్న శ్రియాదీన్-భజతి ఏవంభూత-మముం భక్తవత్సలం-రసజ్ఞః పుమాన్-కథముద్విసృజేత్ ❁॥ ౨౩॥ ❁ సంవాదముపసంహరతి మునిః॥ ఇతి త్రిభిః॥ హే రాజన్ విదుర-యమాభిప్రాయేణ రాజన్నితి సంబోధనం-ఇతి-ఉక్త్వా-అన్యాశ్చ-భగవత్కథాః-ప్రచేతసః ప్రతి, శ్రావయిత్వా-స్వాయంభువో నారదో మునిః, సత్యలోకం-యయౌ ❁॥ ౨౪॥ ❁ తత-స్తే ప్రచేతసః, నారదముఖనిస్సృతం-సకలలోకాఘహరం-భగవద్యశో-నిశమ్య-భగవచ్చరణారవిన్దం-ధ్యాయన్త-స్తల్లోక-మాపుః ❁॥ ౨౫॥ ❁ హే క్షత్తః -త్వం మాం ప్రతి-య-త్పృష్టవాన్-ప్రచేతసాం నారదస్య చ-సంవాదవ్యాజం హరికీర్తనం-తే తుభ్యం-మయాఽభిహితమ్ ❁॥ ౨౬॥ ❁ స్కన్ధార్థముపసంహరన్నుత్తరస్కన్ధప్రవృత్తినిమిత్తమాతశఙ్కాముత్థాప్యాహ॥ ఏష ఇతి ద్వాభ్యామ్॥ మానవస్య మనుపుత్రస్య ఉత్తానపద-ఏష-వంశోఽనువర్ణితః-అథ-ప్రియవ్రతస్య ఉత్తానపాదానుజస్య నృపాణాం సమ్మతం-వంశం-నిబోధ శృణు ❁॥ ౨౭॥ ❁ తద్వంశబుభుత్సామైసమాసత స్తచ్చరిత్రమాహ॥ యః ప్రియవ్రతః, ప్రథమం విరక్త్యా వనం ప్రవిష్టః, నారదా, దాత్మవిద్యా, మధిగమ్య ప్రాప్య-పునర్మహీం, భుక్త్వా పరిపాల్య-పుత్రేభ్యః-ఐశ్వర్యం రాజ్యం-విభజ్య-పదం భగవత్పదం, సమగాత్, సమ్యక్ సాధనోపసంహారేణాగాత్ ॥ ౨౮॥ విదురమైత్రేయసంవాదముపసంహరతి బాదరాయణిః॥ ఇదం త్వితి త్రిభిః॥ కౌషారవిణా మైత్రేయేణో-పవర్ణి

మనుచరశ్శ్రీంతదర్థినశ్చ ద్విపదపతీన్విబుధాంశ్చ యస్స్వపూర్ణః । న భజతి నిజభృత్యవర్గతన్త్రః కథమముముద్విసృజేత్పుమాన్రసజ్ఞః ॥ ౨౩ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇతి ప్రచేతసో రాజన్నన్యాశ్చ భగవత్కథాః । శ్రావయిత్వా బ్రహ్మలోకం యయౌ స్వాయంభువో మునిః॥ ౨౪॥ తేఽపి తన్ముఖనిర్యాతం యశో లోకమలాపహమ్ । హరేర్నిశమ్య తత్పాదం ధ్యాయన్తస్తద్గతిం యయుః॥ ౨౫॥ ఏవం తేఽభిహితం క్షత్తర్యన్మాం త్వం పరిపృష్టవాన్ । ప్రచేతసాం నారదస్య సంవాదం హరికీర్తనమ్॥ ౨౬॥ శ్రీశుక ఉవాచ॥ య ఏష ఉత్తానపదో మానవస్యానువర్ణితః। వంశః ప్రియవ్రతస్యాపి నిబోధ నృపసమ్మతమ్॥ ౨౭॥ యో నారదాదాత్మవిద్యామధిగమ్య పునర్మహీమ్। భుక్త్వా విభజ్య పుత్రేభ్య ఐశ్వర్యం సమగాత్పదమ్ ॥ ౨౮॥ ఇమాం తు కౌషారవిణోపవర్ణితాం క్షత్తా నిశమ్యాజితపాదసత్కథామ్। ప్రబద్ధభావోఽశ్రుకలాకులో మునేర్దధార మూర్ధ్నా చరణం హృదా హరేః॥ ౨౯॥ విదుర ఉవాచ॥ సోఽయం తవ మహాయోగిన్ భవతా కరుణాత్మనా। దర్శితస్తమసః పారో యత్రాకిఞ్చనగో హరిః॥ ౩౦ ॥ శ్రీశుక ఉవాచ॥ ఇత్యానమ్య తమామన్త్ర్య విదురో గజసాహ్వయమ్। స్వానాం దిదృక్షుః ప్రయయౌ జ్ఞాతీనాం నిర్వృతాశయః ॥ ౩౧ ॥ ఏతద్యశ్శృణుయాద్రాజన్ రాజ్ఞాం హర్యర్పితాత్మనామ్। ఆయుర్ధనం యశస్స్వస్తిగతిమైశ్వర్యమాప్నుయాత్ ॥ ౩౨ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, త్రింశోఽధ్యాయః సమాప్తః.

తం, అజితస్య భగవతః, వాదః గుణానువాదః, సత్కథాంకథాశ్చ, తత్సమాహారరూపం, ఇదం తృతీయతురీయస్కన్ధాత్మకం, నిశమ్య, వివృద్ధేన, భావేన స్నేహేన, యా అశ్రూణాం, కలాః మాత్రాః, తాభిః, ఆకులితచిత్తః, క్షత్తా విదురః, మునేర్మైత్రేయస్య, చరణం మూర్ధ్నా, హరేశ్చరణం, హృదా దధార ❁॥ ౨౯॥ ❁ తత, హే తాత, మహాయోగిన్, కరుణాత్మనా దయాళునా, త్వయా, సోఽయం, తమసస్సంసారస్య, పారః పారప్రాప్తిహేతురుపాయః, దర్శితః, యత్ర తమసః పారే, వర్తమానైరకించనైర్గమ్యో, భవతి, హరిః ❁॥ ౩౦॥ ❁ ఇత్యేవం, వద, న్నానమస్య ప్రణమ్య-త, మనుజ్ఞాప్య, స్వానాం జ్ఞాతీనాం, దిదృక్షుః శేషపక్షీ స్వాన్ ద్రష్టుమిచ్ఛుః, జ్ఞానయోగేన పూర్ణాన్తఃకరణః, గజసాహ్వయం హస్తినపురం, యయౌ ❁ ॥ ౩౧॥ ❁ విదురమైత్రేయసంవాదశ్రవణఫలమాహ॥ ఏతదితి ॥ హే రాజన్, హరౌ, అర్పిత, ఆత్మా మనో, యేషాం తేషాం-రాజ్ఞాం స్వాయంభువమన్వాదీనా, మేతచ్చరితం, యః, శృణుయాత్, స- ఆయురాదీన్, ప్రాప్నుయాత్, స్వస్తిగతిం ముక్తిం, తత్ర స్వస్తిగతిః ప్రధానఫలం, ఆయురాదయ ఆనుషఙ్గికఫలాని, స్వస్తీతి పృథక్పదం వా, గతిం ముక్తిం, స్వస్తి మఙ్గలమ్ ❁॥ ౩౨॥ ❁

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోస్సుతేన తచ్చరణకమలపరిచర్యా ప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషా కృతాయాం శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే త్రింశోఽధ్యాయః.

చతుర్థస్కన్ధవ్యాఖ్యా సమాప్తా. శ్రీకృష్ణార్పణమస్తు. హరిః ఓం తత్సత్.